ספרים

היוצאים לאור בפעם הראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ"ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

אברהם ברלינער בברלין,
דוד גינצבורג בפעטרסבורג,
יוסף דערענבורג בפאריז,
שלמה חיים האלבערשטאם בביליץ,
אברהם אליהו הרכבי בפעטרסבורג,
מרדכי יאסטראוו בפילאדעלפיא,
משה עהרענרייך ברומא,
דוד קויפמאנן בבודאפעסט.

שנה תשיעית תרנ"ג.

Machsor Vitry.

BERLIN 1893.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM.

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei J. Kauffmann

Frankfurt a. M.

MACHSOR VITRY

nach der

Handschrift im British Museum

(Cod. Add. No. 27200 u. 27201)

zum ersten Male

herausgegeben und mit Anmerkungen versehen

von

S. Hurwitz,
Rabbiner.

BERLIN 1893.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 18/19.

מחזור ויטרי

לרבינו שמחה

אחד מתלמידי רש״י ז״ל.

הספר היקר הזה היה טמון וצפון בכתב יד באוצר הספרים בעיר לונדון כמה מאות שנים

ויצא עתה לאור עולם

עם תוספות הגהות תקונים ובאורים

ממני

שמעון הלוי איש הורוויץ.

ברלין, תרנ״ג.

בדפוס של צבי הירש ב״ר יצחק איטצקאווסקי.

זאת לדעת

כי בכ״י לונדון, אשר לפיהו נדפס המח״ו חסרים העלים הראשונים עד „ומקדים ומשי ידיה ומברך״ וכו׳ (עמוד 5 שורה 28 בדפוס הזה) ונשלמו עפ״י כ״י אוקספורד נוממער 1100. אדות כ״י האחרון ידובר אי״ה במבוא אשר יֵצא לאור בשנה הבע״ל ביחד עם „קונטרס הפיוטים״. השייך גם כן למחזור ויטרי.

ספרים

היוצאים לאור בפעם הראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ״ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

שנה י״ב וי״ג (תרנ״ו—נ״ז).

Mafteach u-Mebo.

BERLIN 1896—1897.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins **M'KIZE NIRDAMIM.**

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei J. Kauffmann

Frankfurt a. M.

☞ ע׳ 195 שורה 20 צ״ל:

שורה 8 ומארצו יצאו (א״א: פסוק הוא ביחזקאל ל״ו כ׳ ומתרגמינן מדאורייתא נפקו כאשר מצאתי בכ״י אסופות). שם. שלי ושלך שלך חסיד שרוצה להנאותו משלו. — שורה 25 תמיד. רשע שמתוך.

Einleitung und Register

zum

MACHSOR VITRY

von

Rabbiner S. Hurwitz

mit

Beiträgen

von

Dr. A. Berliner.

BERLIN, 1896—1897.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 2.

מפתח ומבוא

למחזור ויטרי

מאת

הרב מו״ה שמעון הורוויץ

עם

לקוטי בתר לקוטי

מאתי

אברהם ברלינר.

ברלין, תרנ״ו—נ״ז.

בדפוס של צבי הירש ב״ר יצחק איטצקאווסקי.

מבוא לספר מחזור ויטרי.

לעולם לא יהא חפסוק הזה זז מתוך פיך ה׳ צבאות עמנו
משגב לנו אלהי יעקב סלה. (ירושלמי ברכות פרק פ״ה ה״א).

הספר היקר הזה הנקרא בשמו מחזור ויטרי היה עד כה ספון וטמון בכתיבת יד באוצרות בריטאניע, ויצא עתה לאור עולם על ידי החברה הנעימה „מקיצי נרדמים" ונכתב בשנת ד׳ אלפים תשע מאות וששים ושמונה לבריאת עולם כנזכר בשער הספר *), והוא אוצר נחמד אשר השאיר אחריו ברכה לפנינו רבינו שמחה ב״ר שמואל זצ״ל מויטרי (היא עיר במדינת צרפת) אחד מגדולי תלמידיו של רש״י ז״ל, וכלול בתוכו הרבה פסקי הלכות, ושאלות ותשובות מרבו ז״ל ומשארי גאונים וגדולי הדור אשר היו לפניו, וגם מאשר היו בזמנו, ונמצא בו גם הרבה נוספות מאחרים ונרשמות באות ת׳ ר״ל תוספות או תשובה, וכן בשם „אב״ן" והוא ר׳ אליעזר ב״ר נתן, ורשם עצמו בשם אב״ן, הוא הראב״ן, עיין סי׳ קס״א צד 150 ובהערותי שם אות צ׳ ושם צד 153 כך שמעתי אב״ן ובשארי מקומות, ונזכר הר״ר אב״ן בתוס׳ חולין מ״ז ע״ב ד״ה אפילו וכו׳ משום אבי העזרי הר״ר אב״ן וכו׳, ובאגודה קידושין פרק האיש מקדש סי׳ מ״ב ופסקו רבינו אליקים וחתנו רבינו אב״ן וכו׳ (עיין לקמן אות א׳) ומגדולי תלמידי רש״י הנודעים היה ג״כ רבינו שמעיה חבירו של רבינו שמחה מחבר ספר מחזור ויטרי, ונראה לי שר׳ שמעיה ראה את הספר מח״ו והגיהו. לכן כתב בסוף ה׳ סוכה סי׳ תכ״ג 460 חוק שמעיה לא יוזק, וכן בסוף ספר מלחמות סי׳ תקל״ג 739 חוק שמעיה לא יוזק, ולא כמו שנראה מזה שמחברו הוא ר׳ שמעיה, ועיין תוס׳ כתובות ס״א ע״א ד״ה מחלפא וכו׳ ובתוס׳ נדה ס״ו ע״ב ד״ה אם וכו׳, ושם ט״ס אבל במחזור ה״ר שמריה וצ״ל ה״ר שמעיה וכו׳ והוא לפע״ד המחבר והמסדר ספר הפרדס לרש״י ז״ל, עיין טור א״ח סי׳ תע״ה ור׳ שמעיה בשם רש״י כתב שיש לטובלו בחרוסת, ועיין בפרדס סי׳ קל״ב, ושני הספרים בכלל עניניהם ודרכיהם גם לשונם שוים בכמה מקומות כאשר ימצא המדקדק בדבריהם, לכן החליפו הבאים אחריהם שמותיהם זה בזה, ולדוגמא אעתיק לפני הקורא איזה מקומות בשני הספרים.

מחזור ויטרי

סי׳ ב״א צד 15 תניא המתפלל צריך שיכוין לבו בכולן, ואם אינו יכול יכוון באחת מהן. ובעי בגמרא אהייא. אמר רב ספרא משום חד דבי ר׳ באבות, והבא להרגיל עצמו תמיד שלא ישנה בכוונתה יסביר את לבו בכינוי תיבותיה ובפירוש מטבע שלה כל שעה שאומר בתפלה אז יצא ידי כולה מעין פתחה נוסדה אע״פ שהתיבות נראים

בפרדס סי׳ א׳

תניא המתפלל צריך שיכון את לבו בכולן, ואם אינו יכול לכוין את לבו בכולן, יכוין את לבו באחת מהן, ואמרינן באהיא. אמר רב ספרא משום חד דבי ר׳ באבות, גדולים הם מעשה אבותינו ז״ל שהוגדלו בזאת שיש בה גדולות ונוראות אלהינו בא והבן במאמריה גם בפירושיה ובתקוניה ושימיה לפניך בעת תפילתך ואז אתה

*) א״א. עיין מה שכתבתי בענין זה בהוספות שלי אשר ערכתי בסוף הספר הזה.

מחזור ויטרי

של פרקים ועניינין הרבה על יסוד אחד הוקבעו וענין אחד לכולנה. אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב כדי להזכיר שמותן של אבות. דאמר מר מניין שאומרים אבות שנא׳ (תהלים כ״ט) הבו לה׳ בני אלים.

סי׳ כ״ב צד 16. הגדול על שם אברהם דכתיב לגוי גדול. גוי של אל הגדול וכאן שאמרו האל הגדול סיימו מטבעו של הקב״ה. משה אמר האל הגדול הגיבור והנורא והרי גדולתו ונוראותיו לאבות נודעו תחילה (ד״ה ט״ז) ויתהלכו מגוי אל גוי לא הניח לאיש לעשקם. ועוד עד היום הניח לבניהם שה פזורה בין אריות. אומה יחידה בין שבעים אמות. ובגבורתו גדולתו ונוראותיו מגן באמיתו צנה וסוחרה. ובכן חזרה עטרה לקדמתה וקבעו בה אל עליון לפי שנתברך אל עליון על ידו שנא׳ ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ וברוך אל עליון וגו׳.

פרדס

בכוונה עליה כל התיבות שבאות אע״פ שניראין מעניינים הרבה כולן על יסוד אחד הוקבעו ועניין אחד לכולן, אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב כדי להזכיר שמותן של אבות דאמר מר מניין שאומר אבות שנאמר הבו לה׳ בני אלים, האל הגדול ע״ש שכתב באברהם ואעשך לגוי גדול כלומר גוי של האל הגדול וכיון שאמר האל הגדול סיים מטביעו של הקב״ה על אברהם, הגבור והנורא מוסיפין עוד שאמר משה האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים היאך התהלכו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר והרבה גבורות עשה להן ויכח עליהם מלכים וישמע אברהם כי נשבה אחיו הודיע גבורותיו על אברהם וביוצא בהם הרבה, והנה עד היום הזה הניח לפניהם שה פזורה בין אריות, אומה יחידה בין ע׳ אומות ובגדולותיו ונוראותיו ומעשיו מגין עליהם באמתו וסוחרה וצנה, ובכן חזרה עטרה ליושנה, וקבעו בה אל עליון לפי שנתברך אל עליון על ידו של אברהם גם הוא נתברך לאל עליון שנא׳ ברוך אברם לאל עליון וברוך אל עליון, לכך קבעו בה אל עליון.

מחזור ויטרי

סי׳ ס״ח צד 36. אמר רב פפא הלכתא דברים הבאים מחמת סעודה בתוך סעודה אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן, כלומר דברים הרגילין לבא מחמת ליפתן ללפת בו את הפת כגון בשר ודגים ותבשיל והביאו בתוך הסעודה לאחר שבירך על הפת אע״פ שלא היו על השלחן בשעת ברכה, אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן דכי בריך דלייתו הוא דבריך והוה ליה פת עיקר ופוטר את הטפילה. שלא מחמת סעודה בתוך הסעודה כלומר דברים שאינן דרכן לבא מחמת הסעודה שאינן ליפתן, ואוכלין אותו בסעודה לשביעה, כגון דייסין וטיצני וטרגוס, ובאו בתוך הסעודה לאחר שבירך על הפת, מברך לפניהם הואיל ולא באו לפני הפת, וטפילה ולפתן ליתנהו כר׳ זירא דאמר הני בבלאי

פרדס

סי׳ ע׳ באמצע. א״ר פפא הלכתא דברים הבאים מחמת סעודה לתוך הסעודה אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן כלומר דברים הרגילים לבוא מחמת ליפתן ללפת בו את הפת כגון בשר ודגים ותבשיל והביאן לתוך הסעודה לאחר שבירך על הפת אע״פ שלא היו בשעת ברכה אינן טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם דכי בריך אע״פ דליתי ליפתן הוא בריך והוה ליה פת עיקר ופטר את הטפילה. (שם סי׳ ע״א) שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כלומר דברים שאין דרכן לבא מחמת הסעודה שאין ליפתן ואוכלין אותם לסעודה לשביעה כגון דייסא וסיסני וטרגיס ובאו בתוך הסעודה לאחר שבירך על הפת מברך לפניהם הואיל ולא באו לפני הפת וטפילה וליפתן ליתנהו כר׳ זירא הני בבלאי טפשאי וברכותיהן

מחזור ויטרי

שפשאי דאכלי נהמה בנהמה, וברכותיהן אינן שוות אפילו הכי אינו מברך לאחריהן דמין מזון נינהו ומפטרי בברכת המזון. אבל אם באו קודם סעודה פת פוטרתן כדתנן בירך על הפת פטר פרפרת שלפני המזון. דברים הבאים לאחר סעודה שרגילין לאוכלן בקינוח סעודה שלפני ברכת המזון כגון פירות וכל מיני מגדים טעונין ברכה לפניהן ולאחריהן דלא ליפתן הוא ולא זייני ואפילו עשאן ליפתן בטלה דעתו ולא מפטרי בפת. ומיהו אם הביאום לפני סעודה פת פוטרתן.

סי׳ ס״ט צד 36. בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד ואחד צריך לברך כמפרש טעמא בברכות לפי שאין בית הבליעה פנוי לענות אמן אחר הברכה. ואין מתכוין לפיכך אינו יוצא בברכת חבירו. וכן הלכה, מר׳. כל הברכות דעת משמיע ושומע בעינן. ופעם אחת שאלתי לר׳ אם אני יוצא בהבדלת בית הכנסת כיון שלא נתכוונתי בברכת היין, ואמר לי הואיל ונתכוונת לברכת הבדלה דייך. אגוז בדבש ר׳ מברך בתוך הסעודה, ומברך עליו שהכל. לפי שנשתנה האגוז מכמות שהיה (עיין בביאור סי׳ ע״ג).

סי׳ ע״ג צד 40. כן ראה ר׳ כל שדרכו לאכול חי ואוכלו מבושל מברך שהכל כגון פירות דכיון דאשתני מדרכו והילכתו אישתני לברכה גרועה וכשהוא חי ודרכו בכך ליברוך ברכה הראויה או פרי העץ או פרי האדמה: כל שדרכו לאכול מבושל ואכלו חי מברך שהכל דהא אכיל ליה שלא כדרכו וסני ליה בהכי דמבושל (עיין בביאור) ובגמרא דכיצד מברכין מפרשין דהיינו כרישין פירש ב׳ שהאוכלו חי בטלה דעתו אצל כל אדם. ואומר אני בצלים ולפתות נמי דרכן לאכול מבושל והאוכלן חי משונה הוא לומר שהכל. אבל ירקות מוכיח בגמרא שאין דרכו לאכול בשלקות. אבל חיין חורת ועולשין אפיא צרפייל שחלין כרישין ב׳ איבשל להו לא ליברוך ולא מידי. ודעתי מכרעת: ערמונים

פרדס

אינן שוות. אבל אין מברך לאחריהן דהא מין מזון נינהו ומיפטר בברכת המזון. אבל קודם הסעודה פת פוטרתן כדתנן בירך על הפת פטר את הפרפרת שלפני המזון.

(סי׳ ע״ב) דברים הבאים לאחר סעודה שרגילין לאוכלן לקינוח סעודה לפני בהמ״ז כגון פירות ומיני מגדים טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם דלאו ליפתן נינהו ולא זייני. אפילו עשאן ליפתן בטלה דעתייהו אצל כל אדם. ולא מפטרי בפת. מיהו אם הביאם לפני הסעודה מברך לעצמו כדמפרש טעמא בברכות לפי שאין בית הבליעה פנוי לענות אמן לאחר הברכה ואינו מתכוין לה לפיכך אינו יוצא בברכת חבירו. ואם נתכוין יענה אמן ויצא. וכן הלכה. מר׳. כל הברכות בעינן דעת משמיע ודעת שומע. (וטעות מהמעתיק נמצא פה כאשר יראה הרואה ואני לא באתי להגיה ספר הפרדס רק להעיר כי דרכיהם ולשונם בהרבה מקומות ישוו יחד).

(סי׳ ע״ג). פעם אחת באתי לצאת ידי הבדלה בהבדלת בית הכנסת ולא נתכוונתי בברכת היין ואמר לי ר׳ הואיל ונתכוונת בברכת הבדלה דייך.

(סי׳ ע״ז). אגוז בדבש רבי מברך עליו בתוך הסעודה ומברך עליו שהכל לפי שנשתנה אגוז מכמות שהיה.

(סי׳ פ״ה). כל שדרכו לאכול חי ואכלו מבושל כגון פירות מברך שהכל דכיון דאישתני דרכו והלכתו אישתני לברכה פחותה וכל שדרכו ליאכל מבושל ואכלו חי מברך שהכל דהא אכיל ליה שלא כדרכו וסגיא ליה בהכי. ובמבושל מברך בורא פרי האדמה שעיקרו לכך נברא לאכול דרך בישול. ובגמרא דכיצד מברכין מפרש דהיינו כרתי כרישים שהאוכל חי בטל דעתו ואומר אני בצלים ולפתות דרכן נמי ליאכול במבושל והאוכלו חי משונה הוא ולומר שהכל. אבל ירקות מוכחינן בגמרא שאין דרכן לאכול בשלקות אלא חיין כגון הורת ועולשין וכרפס שחליים וכיוצא בהן,

מחזור ויטרי

לא נבראו אלא לצורך בישול. והמבשלן במים מברך בורא פרי העץ והאוכלן חיים משונה הוא ושהכל. וקרוב אני לומר כן בחבושין, ותלוייה זו בידי כי לא שמעתיה. פעמים ראיתי את ר׳ שהביאו לפניו על השולחן אגוזים מטוגנין בדבש. וקורין לו אב בשטרי ומברך עליהם בורא פרי העץ. כי הוא היה אומר האגוז עיקר והדבש טפל ואע״פ שמטוגנות הן בדבש לא נשתנה מחיותו ואין זה בישול. ובעיני הוי דבש עיקר. אלא כדיי הוא ר׳ לסמוך עליו. הביאו לפניו פירות על השולחן פליגי בה ר׳ יהודה ורבנן. אם יש ביניהן אחד מז׳ המינין עליו הוא מברך תחילה ופוטר את השאר דכיון דכולן לפניו ברכה אחת פוטרת לכולן. וקסבר ר׳ יהודה חשוב עדיף. ורבנן סברי חביב עדיף מה שלב אדם אוהבו ומחבבו משאר המינין עליו הוא מברך ופוטר את השאר. והלכה כרבים. מר׳.

ופעמים ראיתי את ר׳ כשמביאין לפניו בשר של חידוש (ובמח״ו שהיה לפני שד״ל כתב בשר של חירות) או בשר מבוסם או ביצים מטוגנין בדבש נוטל ומברך עליו שהכל. קודם שיבצע המוציא ואמר לי ר׳ זה חביב בעיני יותר מן הפת ונוח לי ליתן ברכותיו לשבח את קוני. באשר אני אוהב. — ועיין במח״ו 381 שמעתי וכו׳ שמעתי שתוקעין בארץ ישראל וכו׳ ובסי׳ תס״ז 584 בשמחת חתן וכו׳. 586 וק״ש שאמרו וכו׳. ובסי׳ תס״ז 586 דשליח שעשאו בעדים כשר. והרשאה זו למה וכו׳ כן הורה ר׳ וכן נהגו. וכהנה בהרבה מקומות.

פרדס

ואי בשיל להו לא בריך ולא מידי ודעתי מכרעת. ערמונים לא נבראו אלא לצורך בישול והמבשלן במים מברך בורא פרי העץ. והאוכל חיין משונה הוא בעיני ושהכל מברך וקרוב אלי כן בחבושין. ותלויה זו בידי כי לא שמעתיה. ופעמים ראיתי את רבי שהביאו לפניו על השולחן אגוזים בדבש לא נשתנה פרי מהוויתו ואין זה בישול והאגוזים עיקר ובעיני דבש הוי עיקר אלא כדאי לסמוך עליו.

(סי׳ פ״ו). הביאו לפניו פירות על השולחן פליגי בה ר״י ורבנן אם יש ביניהם אחד משבעה המינים עליו הוא מברך תחילה ופוטר את השאר. דכיון דכולן לפניו ברכה אחת פוטרת לכולן. דקסבר ר׳ יהודה חשיב עדיף ורבנן סברי חביב עדיף מה שבלב האדם אוהבו ומחבבו משאר המינין עליו הוא מברך ופוטר את השאר והלכה כרבים. ופעמים ראיתי את ר׳ כשמביאין על השולחן בשר של חידוש או בשר מבושם או ביצים מטוגנין בדבש נוטל ומברך שהכל קודם שיבצע ברכה המוציא. אומר לי זה חביב בעיני יותר מן הפת. ונוח לי ליתן ברכתו לשבח את קונו כאשר אני אוהב. — ובפרדס סי׳ קפ״ב יחסר שם תיבת שמעתי על הגאונים וכו׳. ובסי׳ קפ״ג שמעתי וכו׳. ושם סי׳ רע״ה בשמחת חתן וכו׳ ובסי׳ רע״ט וק״ש שאמרו וכו׳ סוף סי׳ ש״א דשליח שעשאו בעדים כשר בין הוא לפניו בין אינו לפניו הרשאה זו למה וכו׳ כן הורה רבי וכן נהגו העם.

והיה רבינו שמעיה בן בתו של רש״י כמבואר במרדכי חולין פ״ח סי׳ תשכ״ה וז״ל והיכא דשהה הבשר במלח כדי שיעור צלייה על דף אחד ואח״כ השים בגיגית והיה שם כל הלילה ואח״כ נמצא הכלי מלא מן המליחה שיצא זה אירע בביתו של רש״י והתיר. וכן כתב רבינו שמעיה בן בתו (ולפי דעת ידידי הרב המופלג בתורה וחכמה מו״ה אברהם ברלינר נ״י היה הרב ר׳ שמעיה החתן אחיו של ר״ת ואפשר של רשב״ם. וכאשר כבר הזכירו לפני כמה שנים בהמזכיר ולפ״ז צריך להיות במרדכי בן בת בתו של רש״י ועיין שה״ג אות ש׳ ומגדולי תלמידי רש״י רשב״ם ורבינו שמעיה מפרש מדות בני בנותיו) שהוא עצמו שאל לרש״י והתיר. דכיון דשהה כשיעור צלייה כבר יצא הדם ואין זה כי

אם מוהל בעלמא. תדע שהרי אחרי ששהתה כדי שיעור צלייה היה מותר להדיחו ולבשלו בקדרה אע״פ שעדיין נפלט ממנו לאחר כן וכו׳ והובא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רכ״ו וז״ל מעשה אירע בבית ר׳ שהדיחו הבשר ומלחוהו על הקרש ולוח כדי לזוב הדם ולאחר ששהה הבשר שם במליחתה כשיעור צלייתה לקחו הבשר בכלי שאינו מנוקב ונתמצו הכו שם מימי מליחתה וכסבורין התלמידים לומר זיבות הדם הוא זה ולאסור את הבשר דמלוח הרי הוא כרותח. ואמר ר׳ הואיל ושהה בתחילה על העצים כשיעור מותר שהרי אלו היה רוצה לבשלה בקדירה לאחר אותו שיעור המליחה שרי אלמא לא הוי דם הכי נמי לא שנא. וציר נמי שנתמצה שמנונית הבשר הוא הזב מכח המלח ולא הוי דם. באותה שעה שאלתי את פ״ז שאם לא שהו בכלי נקוב תחילה כדי צלייתו ושמו הבשר בכלי שאינו מנוקב מאי כל החתיכה אסור או כנגד הנוגע במה שזב. והשיב לי שרואין את הניתן בתוך הציר כאילו בדם עצמו נתון והותכין כל סביביו והשאר מותר. ועיין תוס׳ חולין קי״ב ע״ב ד״ה ודגים וכו׳ אירע מעשה בביתו של רש״י וכו׳ ושם צ״ו ע״ב תוס׳ אפילו וכו׳. ובמהר״ם מ״ב סי׳ רצ״ד בשם תשובות רש״י. ועיין באו״ז ח״א הלכות מליחה סי׳ תע״ז ושם הביא התשובה מרשב״ם מאחר שנמלח הבשר ע״ג כלי מנוקב שיש עצים והפסק בין שולי הגינית לבשר כשיעור שלא יגע צירו בבשר התחתון אז מותר כל הבשר וכו׳ וגם נאמר לי בשם רבינו שלמה זקיני שהיה נוהג היתר בדבר. אפס הנוגע בציר התחתון שאין לו מקום לפלוט עוד אסור. שמואל בן הרב ר׳ מאיר זצ״ל. והנה האו״ז שם מוסיף וז״ל וכן נמצא כתוב מעשה בבית רבי בבשר שנמלח ושהה כדי שיעור צלייה על יקף ואח״כ הושם בכלי אחר שלם שלא היה מנוקב והיה שם כל הלילה ולמחר נמצא הכלי מלא מן מי המליחה שיצא מן הבשר. ושאלתי את ר׳ מהו לאכול מאותו הבשר ואמר מותר מאחר ששהה הבשר במלח כדי שיעור טרם שהושם בכלי אין אותם המים הנמצאים בכלי דם הבשר שכבר יצא הדם אין זה כ״א מוהל הבשר ולחלוחתו ומותר. מעשה זו הועתק מפסקי רבינו שלמה שסידר הר״ר שמעיה זצ״ל לפניו. ומכתיבת הרב רבינו שמחה מויטרי זצ״ל וידוע שפירשו או הוא או ה״ר שמעיה לפני רבינו שלמה זצ״ל עכ״ל. ונראה שנסתפק האו״ז אם ראה המעשה זו בספר הפרדס לרבינו שמעיה, או במחזור ויטרי לר׳ שמחה. ובאמת נמצא רק בפרדס סי׳ רכ״ו ולא במח״ו. ומדברי שניהם למדנו שהמחבר והמסדר ספר הפרדס הוא רבינו שמעיה בן בתו של רש״י ז״ל, וכן נראה מאו״ז ח״א הלכות נדה סי׳ שס״א וז״ל הלכך הואיל והרב רבינו שמעיה (הוא בפרדס לרש״י ז״ל סימן רע״ג). והרב רבינו שמחה מויטרי (סי׳ תצ״ט) תלמידי רבינו שלמה ז״ל פירשו בשם רבינו שלמה זצ״ל וכן רשב״ם וכן ה״ג כולם שווים שצריכה חפיפה בכל הגוף הלכך אשה בזה״ז חופפת כל גופה. ועל רבינו שמעיה כיונו התוס׳ נדה ס״ו ע״ב ד״ה אם וכו׳ שהביאו אבל במחזור ה״ר שמריה (וט״ס הוא וצ״ל ה״ר שמעיה) מפרש בשם רש״י דבכל הגוף שייך חפיפה ע״ש בכל דבריהם, ולא כמו שכתב בהגהות הרב רחנ״ד על ספר הראבי״ה סי׳ קע״ב שהביא לשון התוס׳ כמו שהוא לפנינו. והעיקר הוא כמו שהביא הרא״ש סוף ה׳ מקואות ודין חפיפה כתב ה״ר שמעיה בשם רש״י דחפיפה הוי בכל הגוף וכו׳ ע״ש והטור יו״ד סי׳ קצ״ט ופירש ה״ר שמעיה בשם רש״י שצריכה לעיין כל גופה יפה. ולחוף אותו במים ולשוטפו דחפיפה שייכא בכל הגוף וכו׳ ועיין בב״י שם ד״ה ומ״ש שה״ר שמעיה פירש בשם רש״י שצריכה לעיין כל גופה יפה ולחוף אותו במים וכו׳ ור״ת פירש שאינה צריכה וכו׳ התוס׳ והרא״ש בפרק תינוקות כתבו שה״ר שמעיה מפרש בשם רש״י דהא דתיקן עזרא וכו׳ ועיין סמ״ג לאוין ה׳ נדה סי׳ ק״א וז״ל והרב רבינו שמחה כתב במחזור ויטרי בשם רבינו שלמה כי חפיפה היא בכל הגוף, ובמרדכי שבועות ה׳ מקואות סי׳ תשמ״ז והרב ר׳ שמחה פירש במחזור ויטרי בשם רש״י כי חפיפה שייך גם

בכל הגוף. ועיין תוס׳ כתובות ס״א ע״א ד״ה מחלפא וכו׳ במחזור ויטרי פירש הרב ר׳ שמעיה שהיה נזהר רש״י אפילו שלא ליתן מפתח מידו לידה וכו׳ והוא במח״ו סי׳ תצ״ט צד 608 כך ראיתי את ר׳ נוהג ואפילו במסירת מפתח או שום דבר מידו לידה היה פורש. ומפורש ג״כ בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רע״ב כך ראיתי ר׳ נוהג ואפילו במסירת מפתח או שום דבר אחר מידו לידה היה פורש. והיינו כמו שכתבתי לפי שדבריהם ולשונם בכמה מקומות שווין הם זה לזה נתחלף להם ר׳ שמעיה מחבר ומסדר ספר הפרדס בר׳ שמחה מחבר ספר מחזור ויטרי. (ועיין במרדכי פ״ק דשבת סי׳ רל״ח רש״י היה נזהר מלהושיט מידו לידה שום דבר. וקצת משמע כן בפרק אעפ״י אביי הוה מנח לי אבי סדיא. רבא הוה מנח ליה אשרשיפא. לפנינו כתובות ס״א הגירסא אביי מנחא ליה אפומא דכובא. רבא אבי סדיא. רב פפא אשרשיפא) ועיין תוס׳ ברכות כ״ה ע״ב ד״ה והרי וכו׳ אלא שרבינו שמעיה תלמידו של רש״י פסק דלבו רואה את הערוה מותר. ותוס׳ שבת י׳ ע״א ד״ה טריחותא וכו׳ ובמחזור ויטרי מפרש דטעם דבעינן איזור שלא יהא לבו רואה את הערוה. ודוקא להן שלא היה להם מכנסים לכך היו צריכים לאזור בשעת תפלה. אבל לדידן שיש לנו אבנט של מכנסים אין אנו צריכין לאזור. וכן הוא ברא״ש פ״א דשבת סי׳ י״ט מכאן נראה שצריך לאזור חלציו כשמתפלל. ובמחזור ויטרי כתוב שאינו צריך דהא שצריך לאזור חלציו היינו משום שלא יהא לבו רואה את הערוה ואנן אית לן אבנט ומכנסים ולהם לא היה מכנסים וכו׳ ועיין במח״ו סי׳ קנ״ה אות ג׳ צד 122 ובביאורי אות י״ב. — ומדברי התוס׳ הנ״ל טעה נ״כ הב״ח טור א״ח סי׳ צ״א שכתב דהמחבר ספר מחזור ויטרי הוא ר׳ שמעיה ע״ש. ועיין בספר שונה הלכות על בה״ג דף ט״ו ע״ב. ובספר אורח מישור על מס׳ נזיר דף נ״ד. ובפני יהושע שבת י׳ ע״א. ובספר מגן גבורים להגאונים מלבוב א״ח סי׳ צ״א. — ועיין ברא״ש ברכות פ״ג סי׳ ל״ו וה״ר שמעיה ז״ל כתב בשם רש״י ז״ל שמצא בתשובת הבבלי לבו רואה את הערוה מותר וכו׳ ובתוספות הרא״ש הנדפס מחדש ברכות כ״ה ע״ב וה״ר שמעיה כתב בשם רש״י שמצא בתשובת הבבלים דלבו רואה את הערוה מותר. וכן הוא בתוספות ר׳ יהודה חסיד ובהג״מ פ״ב מה׳ ק״ש ה״ז וכן פסק ר״י מי שלבו רואה את הערוה אסור לקרות ואם ישב במים צלולים צריך שיתכסה כנגד לבו וכן היה נוהג ר״ת ולא כהר״ר שמעיה שפירש שמצא בתשובות הגאונים הבבליים דלבו רואה את הערוה מותר. (ומכל זה לא נמצא במח״ו אשר לפני ולא בפרדס לרש״י ז״ל דפוס ווארשוי) ועיין במרדכי פ״ק דשבת סי׳ רכ״ו וז״ל ויש ללמוד מכאן שצריך לחזור רצועתו קודם שיתפלל אע״פ שיש לו אבנט במכנסים ואין לבו רואה את הערוה מ״מ יש להתנאות עצמו לפני קונו משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל. והר״י ומחזור ויטרי חולקין וכתבו דלהם לא היה מכנסים וכו׳ ובאו״ז ח״א ה׳ ק״ש ותפלה סי׳ קכ״ח וז״ל כתוב בתשובות ראיתי פעם אחת את ר׳ שהיה מתפלל בלא חגור ותמהתי ואמרתי מה זה שהוא מתפלל והוא לא חגור מתנים הא אמרינן במס׳ ברכות שאסור לארם להתפלל בלא חגור חלציים. וטעמא משום שלא יהא לבו רואה את הערוה ואמר כמדומה לי באותן הימים לא היה להם לחכמים מכנסים אלא חלוקיהן גדולים עד סמוך לעקביהם וכל בגדיהם היו סתומים פנים ואחור ושמאל וימין לפיכך היו אומרים שאסור להתפלל בלא אזור כיון שלא היה להם שום הפסק בין הלב לערוה אלא אזור בלבד וכו׳ אבל אנו שיש לנו מכנסיים ובלא שום אזור יש הפסק בין הלב לערוה מותרים אנו להתפלל בלא אזור. והכותב הוא הרב ר׳ שמעיה. ורבו היינו רבינו שלמה זצ״ל. וכעין זה הובא בשלה״ג מרדכי פ״ק דשבת וז״ל כתוב בתשובה אחת כי רבינו שלמה היה קורא שמע פעם אחת ולא היה חגור אזורו ושאלו לו תלמידיו וכו׳ ע״ש.

וחיבר הרב ר׳ שמחה בעל ס׳ מח״ו עוד ס׳ אחר ונקרא „סדר עולם״ והובא בשו״ת הרא״ש

כלל פ״ד סי׳ ג׳, ומוזכר בספר קורא הדורות דף י״ח וז״ל רבינו שמחה ב״ר שמואל מויטרי תלמיד רש״י וגם חיבר ספר דינים וקראו סדר עולם וכמ״ש הרא״ש בתשובותיו כלל פ״ד סי׳ ג׳ והובא בהג״מ פ״ג הלכות תפלה אות ה׳ וז״ל וכן מצאתי שוב בס״ע של רבינו שמחה בכל דברי מורי ורבינו וכו׳ וכן הביא בעל אגודה פרק התכלת סי׳ ט״ו היא של בגד וכנפיה של עור חייבת, היא של עור וכנפיה של בגד פטורה מאי טעמא בתר עיקר בגד אזלינן, מכאן הוכיח רבינו שמחה בעל סדר עולם דחלוק של פשתן שיש לה ד׳ כנפות אינו צריך ציצית ואפילו היא של צמר כיון דעיקר שלם. ובילקוטים מהלכות אמרכל דף ל״ג ע״ב הביא חלב שחלבו גוים ואין ישראל רואהו אף במקום שאין בהמה טמאה בעדר אסור דלא ליפוק מיניה חורבה ופורץ גדר ישראל וכו׳ וכן כתב רש״י וגם ר״ת היה מתיר לר׳ אליעזר משזונא שהיתה השפחה הולכת בלא ראיה אע״ג שהיה הדבר מכוער לעשות לכתחילה ואומר רבינו שר שלום גאון היכא שיודע שאין דבר טמא בעדר שמותר. וגם רבינו שמחה התיר בסדר עולם שלו. חדא שאין דבר טמא בעדר. ועוד דמירתת הגוי עכ״ל. ונזכר בשם הגדולים מערכת ספרים אות ס׳ וז״ל סדר עולם חיבר רבינו שמחה תלמיד רש״י מדינין, והרא״ש בתשובותיו כלל פ״ד סי׳ ג׳ בדיני נחלות כתב וכן פסק רבינו שמחה בחבור שלו הנקרא סדר עולם וכו׳ ועתה ראיתי באסור והתר הארוך כלל מ״ה אות ז׳ שמביא מרבינו שמחה בסדר עולם בדין אסור והתר ע״ש. כנראה שרבינו שמחה חיבר בספר סדר עולם דיני ממנות ודיני אסור והתר. — ועי׳ בהגהות והערות בסוף הספר שם שכתב וז״ל ותימה דבספר הרוקח סי׳ שע״ט נמצא דין חפיפה מס׳ סדר עולם וכתוב בראשו וז״ל זה נוסח מסדר עולם של מורי ה״ר שמחה ז״ל עכ״ל. ואין לומר שה״ר שמחה זה הוא תלמיד רש״י. כי ר׳ שמחה תלמיד רש״י נפטר לעדות היוחסין בשנת ד׳ אלפים תתס״ה (עיין לעיל הערה ע״ב) והרוקח ז״ל היה ד׳ אלפים תתקצ״ח כמ״ש ביוחסין (ועיין ג״כ הערה י״א) ורב הזמן כק״ל שנים ויותר ביניהם. גם נראה שכל הסימן הזה הוא מספר סדר עולם, לפי שקרוב לסופו כתוב עד כאן לשון סדר עולם ע״ש. ובתוכו מזכיר רש״י ולא קרא לו מורי, ומזכיר ר״ת שחי כע׳ שנה אחר ר׳ שמחה מויטרי, וגם בתשובות הרא״ש הנזכר כתוב רבינו סתם ולא תלמיד רש״י או ר׳ שמחה מויטרי ע״ש. מכל אלה מוכח שאין ליחס ספר ס״ע הנזכר לר״ש תלמיד רש״י כ״א לרבינו שמחה אחר שהיה רבו של הרוקח, ואולי הוא ר״ש משפירא רבו של רבינו אביגדור הכהן ועולה יפה בסדר זמנים ג״כ.

וכל ראיותיו והוכחותיו לסתור דעת הני רבוותי שהבאתי למעלה אין בהם ממש. א) כי גם אם נחליט כעדות היוחסין כי ר׳ שמחה תלמיד רש״י נפטר בשנת ד׳ אלפים תתס״ה והרוקח היה ד׳ אלפים תתקצ״ח האם מפני זה לא נוכל לומר כי ראה הרוקח את ספרו של ר׳ שמחה שהיה לפניו ערך ק״ל שנים, אתמהה. — זולת זה בא לכלל טעות יען כי לא ראה בעל הגהות הנ״ל עדיין את הספר מח״ו אשר יצא עתה לאור עולם. ב) כי לפי מה שהבאתי לעיל חי הר״ר שמחה ב״ר שמואל עוד בשנת ד׳ אלפים תתקס״ח כי אז נגמר כתיבת המחזור ויטרי כמפורש בשער הספר, ונזכר בסי׳ תקע״ח (לפנינו חסר שני סימנים האחרונים, היינו תקע״ז, תקע״ח, והיה נמצא בכ״י שהיה לפני שד״ל ונזכרו בנחלת שד״ל צד 20 וצד 54) וז״ל שם ויש לנו ד׳ אלפים וש׳ מאות וע׳ שנה מבריאת עולם, ועיין במח״ו סי׳ פ״א 768 ובספר התרומה בארוכות סי׳ קל״ו מכאן משמע וכו׳ ובקצרות סי׳ קל״ו דין שטר שדלג ממנו לבריאת עולם שכשר. וכן נמי אם לא כתב בו הכלל כגון ארבעת אלפים רק הפרט תשע מאות וששים כשר. וה״ה אם לא כתב פרט גדול כגון תשע מאות רק פרט קטן כגון שנת ששים כשר. ג) ומה שכתב ובתוכו מזכיר רש״י ולא קרא לו מורי או רבי הוא ג״כ טעות כי בכמה מקומות במח״ו קורא את רבו בשם רש״י

ולא בשם מורי או רבי עיין סי׳ ק״ה צד 82 העתקתי מתשובות רש״י. וכן בסי׳ קנ״ה צד 142 ורש״י אומר יישר. ובסי׳ רנ״ב 218 ורש״י כתב כשם שבלילה מנ״ח. ובסי׳ רמ״ה 212 כך השיב רבינו שלמה מ״כ. ובסי׳ ס״ה 283 ונסדר מפי רבינו שלמה ב״ר יצחק וצ״ל. וכדומה בהרבה מקומות. ונראה כי ברוב מקומות שהזכירו בשם רבי או מורי הוא בזמן אשר היה רבו עוד בחיים, ולאחר מותו יכנהו בשמו וכותב מ״כ או זצ״ל. ועיין לקמן אות ר׳. ד) ומה שכתב ומזכיר ר״ת שחי כע׳ שנה אחר ר׳ שמחה מויטרי, לא כיון יפה כי במח״ו מזכיר ג״כ את ר״ת שהיה בזמנו. עיין מח״ו סי׳ רכ״ז צד 193 וזו תשובה השיב ר״ת על רש״י זקינו וכו׳. ובסי׳ ק״א 77 ור״ת השיב על זה וכו׳ יעקב ב״ר מאיר. בסי׳ קנ״ב צד 118 ור״ת אומר שאין מקדשין בפת כלל וכו׳ ובסי׳ תקמ״א 782 והי לך משפטי הגט כמו שסידרו רבינו יעקב ב״ר מאיר וכו׳ וכן הוא בספר הישר לר״ת סי׳ פ״ב, ע״ש ובהגהות אשרי פרק ט׳ דב״ב מעשה בא לפני ר״ת בראובן שהיה חייב לשמעון מנה ומת ראובן וצוה שמעון שלא לקוברו עד שיפרע לו המנה שהיה חייב לו. והשיב רבינו שמחה דיכול מן הדין לעכב את קבורתו עד שיפרע לו. וקבל ר״ת את דבריו וכו׳ וכן הובא בח״מ סי׳ ק״ו סעיף ב׳ בהג״ה. ועיין בספר הישר לר״ת דף פ״ב ע״ב ועוד תודיעני מה שאמר לי הנדיב ר׳ שמחה ששאל ממך הא דאמרינן בביצה נתערבו באחרים ואחרים באחרים ואמרת לי כי אינך גורס ואחרים באחרים וכו׳ ושם פ״ג ע״א הרב ר׳ שמחה לא יפה שאל וכו׳ (ועיין במרדכי ע״ז פ״ג סי׳ תת״מ נתערבה באחרות ר״ת לא גרים ואחרות באחרות וכו׳ ורבינו שמחה הקשה דבריש ביצה וכו׳) ובסי׳ רס״ב צד 224 וזה סידר ר״ת וז״ל סימן הפטרות וכו׳ וכן הביא המח״ו בסי׳ שכ״א צד 359 תשובת ר״ת לר׳ משולם, והוא בספר הישר לר״ת סי׳ תר״כ ע״ש. ובסי׳ תק״א צד 623 הביא המח״ו מספר הישר תניא המל אומר וכו׳ עיין בספר הישר סי׳ רל״ב. ובסי׳ פ״ו (ה״פ) צד 289 כתב והאריך בדבר בספר הישר והוא בסי׳ תקפ״ח ע״ש. בסי׳ תע״ד 592 עד כאן לשון ספר הישר. ע״ש סי׳ של״א. ואין להאריך יותר.

בעזרת הנותן ליעף כח ארשום פה שמות הגאונים וגדולי חכמי הדורות הקדמונים המובאים בספר מחזור ויטרי מאשר היו לפניו ובזמנו ע״פ סדר א״ב׳ עם תוספות הערות ובאורים.

א.

אבן. (סי׳ קס״א. צד 150, שכ״א. 360 שכ״ח. 368) הוא רבינו אליעזר ב״ר נתן, מחבר ספר ראב״ן, ונזכר בתוס׳ חולין מ״ז ע״ב ד״ה אפילו וכו׳ משום אבי העזרי והר״ר אבן כתב הר״ר יצחק בספרו דדוקא בשאר אונות וכו׳. והיה חתנו של ר׳ אליקים (הלוי) עיין ספר אגודה קידושין פרק האיש מקדש סי׳ מ״ב וז״ל ופסקו רבינו אליקים וחתנו רבינו אב״ן שאם היו הקדושין בעין וכו׳. ובמרדכי קידושין פ״ב סי׳ תקי״ד מעשה אירע וכו׳ ופסקו דינם רבינו אליקים זקיני וחתנו זקני ראב״ן שאם היה הקדושין בעין וכו׳ והובא בשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ תקפ״ה ועוד פסקו רבינו אליקים ורבינו אב״ן וכו׳ ופסקו אם היו הקידושין בעין וכו׳ ובראב״ן סי׳ ס״א דף כ״ה וז״ל אירע פה במגינצא מעשה בר״ה של שנת תתק״ה שתקע התוקע ב׳ פעמים קשר״ק כשורה. ובשלישית ב׳ שברים והתחיל להתריע. והחזירו מקצת הקהל. ואמרו לו תקע שבר אחד וסיים. ומקצת הקהל אמרו לו תתחיל לראש. והתוקע התחיל מראש ותקע ג׳ פעמים קשר״ק. ובסדר קש״ק תקע כסדר שני קש״ק, ובשלישית תקע ד׳ שברים ותקיעה. והחזירוהו לראש אותם שהחזירוהו

בראשונה. ותקע עוד ג׳ פעמים קש״ק. ויחר אף מורי חמי רבי אליקים ואמר אם חכמה אין כאן זקנה יש כאן. מעולם לא ראינו להזור לראש מפני אלו הדברים. ושלא כדין עשו המחזירים אותו. והמחזירים אמרו כדין עשינו. ונתתי את לבי אני אליעזר לדרוש ולתור בדבריהם ונ״ל כי שלא כדין החזירוהו לראש וכו׳ והובא מעשה כזה במרדכי סוף ר״ה סי׳ תש״ב מעשה אירע במגנצא תתק״ה וכו׳ ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ תר״ן מעשה במאגנץ שנת תתק״ה וכו׳ ע״ש. ובספר ראבי״ה מסכת ר״ה סי׳ קע״א זהו לשון חמי הראב״ן ז״ל בקיצור וכו׳ ע״ש ובראש ר״ה פ״ד סי׳ י״א, ע״ש. ומלבד ספר ראב״ן חיבר ספר צפנת פענה והובא באגודה שבת פרק כירה סי׳ נ״ט וז״ל עוד הקיל רבינו אב״ן בצפנת פענה דשרי להטמין הקדרה אפילו בגחלים ובאבנים סביב הקדרה וכו׳. ובתשובות הרא״ש פ״ד סי׳ ג׳ וז״ל ובחבור זקני הנקרא צפנת פענח נראה שפוסק הלכה כרבי עקיבה וכו׳ ובשה״ג מערכת ספרים מעתיק ובחבור זקני ראב״ן הנקרא צפנת פענח וכן כתב מהרש״ל בתשובה סי׳ כ״ט ע״ש. וחתניו של הראב״ן היו. א) רבינו יואל הלוי (אביו של מחבר ספר הראבי״ה) עי׳ן בראב״ן דף י״א סי׳ ט״ז שאלני חתני ר׳ יואל בשילהי בן סורר ומורה לפרש לו שמועה זו וכו׳ ובדף קי״ג ע״א ור׳ יואל הלוי חתני. ושם ע״ב וכבר דברתי בזה למעלה בספר זה בשאילת חתני ר׳ יואל הלוי וכו׳ ושם הנסתרות לה׳ אלהינו למה נקוד שאלני חתני ר׳ יואל הלוי וכו׳ ושם קי״ד ע״א שאלני חתני ר׳ יואל וכו׳ ועוד באיזה מקומות בראב״ן. ב) ר׳ שמואל שם סי׳ נ׳ שאלני חתני ר׳ שמואל וכו׳ ושם סי׳ מ״ב דף י״ז ע״א שאלני חתני ר׳ שמואל מהא דתניא דברים שבכתב וכו׳. ושם סי׳ מ״ח דף י״ח ע״ב וז״ל וקרוב ר׳ אליעזר ברבי שמשון וחתני ר׳ שמואל היתה ידם עם המחייבים וכו׳. ג) שם סי׳ מ׳ דף ט״ז ע״ב שאלני חתני ר׳ אורי מצוה חמורה כמו ציצית וכו׳. ד) שם סי׳ כ״ז דף י״ד ע״א וז״ל בשנת תתקי״ב אירע מעשה שהוציא חתני אליקים יין מחבית לכלי קטן ששתה ממנו גוי יין כשר והוה הכלי נסך ושאלני אם היה היין כשר. ואמרתי יודע אתם (צ״ל אתה) אם הכלי נגוב ואמר הן והתרתיו ויום שבת היה. לאחר אכילה ישנתי ובא אלי מורי חמי בחלום והיה קורא השותים במזרקי יין וחזירי. ואני הייתי מפרש על הגוים בחלום ששותים יין נסך ואוכל (צ״ל ואוכלים) בשר חזיר. ובהקיצותי הבנתי כי הודיעני על היין שהוא נסך שלא היה הכלי נגוב, וניסתיו ולקחתי אותו כלי עצמו והנחתיו ב׳ ימים ולילה אחד ולא נגב. וידעתי כי לא יפה היתרתי. ואסרתי את היין שבחבית והתענתי ב׳ ימים, וגם השותים אותו.

והיה ראב״ן שולח שאלות לר״ת כמוזכר בספר הישר לר״ת סי׳ תרט״ז וז״ל שאל הרב ר׳ אליעזר ב״ר נתן ממיינצא וכו׳ וע״ש סי׳ תרט״ז ותרי״ז. ושם דף ע״ח ע״ב שאל הרב ר׳ אליעזר מרבינו תם וכו׳ ור״ת השיבו בכבוד למי חמדת ישורון והדרם הרי לך הם וכו׳ ובשם הגדולים ח״א אות א׳ הביא משם ראב״ן דף קמ״ח ששאל מרבינו מאיר התנו של רש״י ומבניו רשב״ם וריב״ם ור״ת. והשיב לו ר״ת שהיה סר וזעף על סילוקו של צדיק אחיו ריב״ם. ורשב״ם לא היה אצלו וכתב שם אבי יקרא אלי ואני הקטן כותב בדמע, וכל השאלה והתשובה מר״ת הוא בספר הישר לר״ת סי׳ תרט״ו שאל הרב ר׳ אליעזר ב״ר נתן ממיינצא הוצרכתי לשאוב מים וכו׳ והשיב ר״ת בסי׳ תרט״ז גם כי אזעק וכו׳ ע״ש ובשני הספרים רבו השיבושים ויש לתקן במקום שהענין אחד זה מזה. ועיין פרק חזקת הבתים סי׳ תקנ״ו וז״ל תשובת רבינו משולם ששלח לראב״ן אין דור יתום שאתה ראב״ן בתוכה ברוך שעמך וכו׳ ועיין בראב״ן דף קנ״ג שאלה מרבינו ברוך ב״ר יצחק (הוא מחבר ספר התרומה) לראב״ן ותשובתו לא שאני אליעזר ב״ר נתן כדיי להכריע וכו׳. ובשה״ג אות א׳. ב׳ הביא רבינו אליעזר שכותבין התוס׳ בשבת הוא ראב״ן. והוא מספר יד דוד שבת ס״ו ע״ש. ול״נ דלאו דוקא הנזכרים במס׳ שבת אלא בכל מקום שהביאו

התוס׳ ה״ר אליעזר סתם הוא הראב״ן, עיין תוס׳ שבת כ״נ ע״ב ד״ה נורה יו״ט וכו׳ הקשה ה״ר אליעזר וכו׳ והשיב לו רבינו שמואל. שם נ״ב ע״א תוס׳ ד״ה וטובלין וכו׳ הקשה ה״ר אליעזר וכו׳ ותירץ ר״ת וכו׳ שם ס״ז ע״ב תוס׳ ד״ה כלל גדול וכו׳ וקשה להר אליעזר וכו׳. שם ס״ט ע״ב ד״ה הא וכו׳ והקשה ה״ר אליעזר לרבינו שמואל וכו׳ וכן בשארי מקומות. ביומא ת״י נ״נ ע״א ד״ה אע״פ וכו׳ הקשה ה״ר אליעזר וכו׳ ואמר לו רבי וכו׳. קידושין נ׳ ע״א תוס׳ ד״ה לא לחיה וכו׳ הקשה ה״ר אליעזר. נדרים ג׳ ע״א תוס׳ ד״ה לעשות וכו׳ כן פירש ה״ר אליעזר וכו׳ שם ח׳ ע״א תוס׳ ד״ה מושבע ועומד וכו׳ ובפירש ה״ר אליעזר פירש הא דפריך מושבע וכו׳. שם תוס׳ ד״ה האומר וכו׳ כדמפרש הרב ר׳ אליעזר. שם ט׳ ע״א תוס׳ ד״ה כנדרי וכו׳ ופירש הר״ר אליעזר. שם תוס׳ ד״ה הריני בנזירות וכו׳ ועוד תירץ הר״ר אליעזר וכו׳ שם ט׳ ע״ב תוס׳ ד״ה כהלל וכו׳ ואומר הר״ר אליעזר כיון וכו׳ י׳ ע״א תוס׳ ד״ה דנזירות וכו׳ לפירוש הר״ר אליעזר וכו׳. שם מ״ד ע״א תוס׳ ד״ה אמר וכו׳ כך פירש הר״ר אליעזר וכו׳. נ״ח ע״א תוס׳ ד״ה אמר וכו׳ פירש הרב ר׳ אליעזר וכו׳. ס״ז ע״א תוס׳ ד״ה ואם וכו׳ (כך פירש הר״ר אליעזר וכו׳). פ״ז ע״א תוס׳ ד״ה והלכתא וכו׳ פירש ה״ר אליעזר. פ״ט ע״ב ד״ה תניא וכו׳ פירש הרב ר׳ אליעזר. צ׳ ע״א תוס׳ ד״ה דכתיב וחפרה הלבנה פירש הרב ר׳ אליעזר וכו׳. צ׳ ע״ב ד״ה חזרו לומר וכו׳ ותירץ הרב ר׳ אליעזר וכו׳. שם תוס׳ ד״ה יעשו וכו׳ ותירץ הרב ר׳ אליעזר וכו׳.

אברהם. (סי׳ רנ״ט 222). שם אברהם סתם בלי שם אביו ובלי כינוי. מוזכר בתוס׳ עירובין ע״ז ע״ב תוס׳ ד״ה אי הכי וכו׳ וה״ר אברהם מפרש דהתם ביו״ט וכו׳. פ׳ ע״ב תוס׳ ד״ה אבל קורה וכו׳ וה״ר אברהם פירש לחי אם היה מדבק הכתיתים בכותל וכו׳. פ״א ע״א תוס׳ ד״ה איתביה וכו׳ ופירש ה״ר אברהם כולה סוניא וכו׳. חגיגה כ״נ ע״ב תוס׳ ד״ה יצא זה וכו׳ והקשה הר״ר אברהם וכו׳. ב״ב ה׳ ע״א תוס׳ ד״ה ארבעה לצלא וכו׳ וה״ר אברהם פירש וכו׳. שבת ג׳ ע״א תוס׳ ד״ה בר מהני תלת וכו׳ ותירץ ר״י בשם ר׳ אברהם וכו׳. וברוקח סי׳ רנ״ז, ובמרדכי תוס׳ ערבי פסחים. אך בחולין ק״ו ע״ב תוס׳ ד״ה וכל דבר שחוצץ וכו׳ הובא הקשה הרב ר׳ אברהם בן הרב ר׳ משה וכו׳ ובתוס׳ ברכות מ״ה ע״ב ד״ה שאני התם וכו׳ וכן עשו בנות רבינו אברהם חמיו של רבינו יהודה ע״פ אביהן וכו׳.

אברהם אבן עזרא. (סי׳ קצ״ז צד 178). מחבר הזמר ליום השבת, כי אשמרה שבת ורשום שמו אברהם בראשי החרוזים. אסור, בו, רשם, הן, מחל, ונמצא גם בסידורים שלפנינו במעט שינוים. וכן זמר השני שם אשיר במשרים וכו׳ ונדפס בטל אורות. ושם הוא בטעות נר בעדו עורב, וצ״ל נר „בערו״ עורב, כמו שהוא נכון במח״ו. והכוונה למה דאיתא בשבת ל״ח ע״ב אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן וכו׳ בדברא עורבי.

וזמר במוצאי יום מכובד, ובמובאי ימי מעבד וכו׳ (סי׳ ר״ז צד 185) נדפס בטל אורות.

וכן זמר לפורים קוראי מגילה, הם ירננו אל אל כי מקום תהילה היתה לישראל, וכו׳ (סי׳ רנ״ד צד 219).

והפיוט אשריך הר העברים וכו׳ (סי׳ תכ״נ צד 460).

והובא ר׳ אברהם אבן עזרא בתוס׳ ר״ה י״נ ע״א ד״ה דאקריבו וכו׳ ועיין תוס׳ תענית כ׳ ע״ב ד״ה בהכינתו וכו׳, והיה בזמן ר״ת בן בתו של רש״י עיין בשו״ת תשב״ץ חלק ראשון סי׳ ע״ב שהאריך בענין זה.

הרב ר׳ אליהו. (סי׳ רע״ח צד 246, 247, 405, 436, 440 ש״פ 645). הובא בתוס׳ מנחות ל״ה ע״ב ד״ה משעת הנחה וכו׳ מכאן היה מדקדק רבינו אליהו שצריך אדם לקשור תפילין בכל יום וכו׳. ובתוס׳ עירובין צ״ז ע״א ד״ה אביי אמר וכו׳ ומכאן אומר ר״ת דאין צריכין בכל יום להתיר קשר תפילין וכו׳ כמו שהיה אומר ר׳ אליה וכו׳

פסחים ל"נ ע"ב ד"ה לאימת וכו' ועוד ה"ר אליהו מביא ראיה מתו"כ וכו' ובתוס' חגיגה כ"א ע"א ד"ה האונן וכו' והקשה הר"ר אליהו לפסול האי סכין בהיסח הדעת וכו' ובתוס' מגילה כ"ג ע"א ד"ה כיון וכו' והר"ר אליהו הנהיג את בני עירו וכו' וכן הנהיג רבינו משלם וכן נוהגין עכשיו בכל צרפת וכו' (במרדכי פרק ג' דב"ב סי' תקנ"ג הובאו שניהן, וז"ל והסכימו כל גדולי צרפת רבינו אליהו מפריש ורבינו משולם מליאון לומר וכו' וע"ש סי' תקנ"ז) ובתוס' יומא ל"נ ע"ב ד"ה עבורי דרעא אטושפתא וכו' ורבי אליהו זצ"ל מפרש דלענין משמוש איירי וכו'. ותוס' ישנים שם ורבינו יהודה שמע בשם ה"ר אליהו וכו' ותוס' ישנים יומא נ"ה ע"ב ד"ה מבין וכו' וה"ר אליהו פירש וכו' ובתוס' יבמות מ"ז ע"א ד"ה כך וכו' ר' אליהו מפריש וכו' ועיין מנהיג ה' יוה"כ אות מ"ח וז"ל אך מה ששמעתי בצרפת בשם רבינו הקדוש רבינו אליהו ב"ר יהודה מן פריש העירה נראה על העיקר והלכה למעשה הוו עושין על ידו בצרפת וכו'. כתובות נ"ד ע"ב תוס' ד"ה אעפ"י וכו' ושאל ר"י לר' אליהו וכו' שם נ"ח ע"א תוס' ד"ה הנהו וכו' ורבינו אליהו היה מקיים פירש הקונטרס וכו'. ושם ס"ג ע"א תוס' ד"ה באומר איני זן וכו' מכאן מוכיח רבינו אליהו שחייב אדם להשכיר עצמו ללמד תנוקת וכו' כדי לזון את אשתו וכו' ושם תוס' ישנים ל"א ע"ב ד"ה רב אשי וכו' ור' אליהו פירש כגון שהאסקופה כרמלית וכו'. קידושין י"א ע"א תוס' ד"ה הנהו וכו' ורבינו אליהו מקיים פירש הקונטרס וכו' ושם מ' ע"ב תוס' ד"ה ויש אומרים וכו' והר"ר אליהו מפרש וכו'. שם ע"ד ע"א תוס' ד"ה כשם וכו' ורבינו אליהו מפרש וכו'. גיטין ו' ע"ב תוס' ד"ה א"ר יצחק שתים כותבין וכו' ואומר ר"ת וכן פירש ריב"א בשם רבינו אליהו דדוקא שמתכוין לדרשא וכו' ועיין תוס' סוטה י"ז ע"ב ד"ה כתבה וכו' מצאתי בתוס' רבינו יב"א במס' גיטין שמעתי מר' אליהו הצרפתי שהיה אומר וכו'. נזיר כ"א ע"ב תוס' ד"ה אלא ש"מ וכו' ותירץ הר"ר אליהו וכו'. ב"ב קכ"ז ע"ב תוס' ד"ה כך נאמן וכו' ורבינו אליהו מפרש דיכיר נמי קאי אבן השנואה וכו' ושם קע"ז ע"א תוס' ד"ה גובה וכו' ובשם ה"ר אליהו מ"כ מפרש וכו'. ע"ז ס"ז ע"א תוס' אמר ר' יוחנן וכו' ועוד אמר ר' אליהו וכו'. מנחות כ"ט ע"ב תוס' ד"ה זיל אייתי וכו' והביא ר' אליהו ינוקא וכו' שם ל"ז ע"א תוס' ד"ה וקשרתם וכו' ורבינו אליהו מפרש דלענין מישמוש איירי וכו'. חולין ס' ע"א ד"ה מכאן מדקדק ר"ת דאין צריך לקשור בכל יום תפילין כשמניחן שרבינו אליהו היה מצריך לקושרן וכו'. ושם קי"ח ע"ב תוס' ד"ה מעיקרא וכו' הקשה ר' אליהו. שבת קכ"ב ע"א תוס' ד"ה משקה וכו' וה"ר אליהו הביא ראיה להתיר. — ובספר יראים סי' י"ז ושמעתי שהרב ר' אליהו מפריש היה עושה להם ציצית. ועיין בספר הישר לר"ת סי' תרכ"א בברכת אירוסין ונשואין בכוס אחד אמרתי לפני רבינו ר' אליה שאין מנהג וכו'. ושם בסי' תרכ"ב והימלך ברב ר' אליהו ותראה לו דבריי ושמעת מה ידבר. ושם ומה שכתבת כי בשם הרב ר' אליהו נאמר לך וכו'.

ר' אליהו הזקן. (סי' שכ"ה צד 364). וכבר נחלקו על הקרובות ר' יוסף טוב עלם ור' אליהו הזקן, וכו' והיה בעל אחותו של רב האי גאון, ויסד האזהרות כמבואר בשו"ת מהרש"ל סי' כ"ט ומוזכר בשה"ג מערכת גדולים ובמערכת ספרים ע"ש. ומובא בתוס' יומא ח' ע"א ד"ה דכולי עלמא וכו' ומה שעשה רבינו אליהו הזקן ז"ל באזהרות שלו טבילה בזמנה וכו' ובתוס' סוכה מ"ט ע"א ד"ה שכל מזבח וכו' וכן יסד רבינו אליהו הזקן באזהרות וכו'. ובתוס' ב"ב קמ"ה ע"ב אין השביעית משמטתו וכו' מה שיסד הפייט ר' אליהו הזקן וכו' ותוס' נדה ל' ע"א ד"ה ושמע מינה וכו' ורבינו אליהו הזקן שיסד באזהרות וכו' ועיין בשה"ל סי' כ"ה, ובאו"ז ה' ק"ש אות י"ט.

ר' אלחנן. (סי' תמ"ג צד 568). מחבר הפיוט אחי שאו משאת וכו' והובא בתוס' ברכות מ"ג ע"א ד"ה הואיל וכו' ואין נראה לרבינו אלחנן דכיון שתקנו חכמים

שיברך כל אחד לעצמו וכו׳. ושם ס׳ ע״ב ד״ה אשר וכו׳ וכן פירש רבינו אלחנן בסדר תקון תפילה שלו. ובתוס׳ שבת נ״ד ע״ב ד״ה הוה מעשר וכו׳ והר״ר אלחנן מפרש וכו׳. ובתוס׳ חגיגה ד׳ ע״ב ד״ה דמרכבה וכו׳ אמר הרב ר׳ אלחנן. שם ח׳ ע״א תוס׳ ד״ה אמאי וכו׳ אומר הר״ר אלחנן וכו׳ שם והיה מתרץ הר״ר אלחנן וכו׳ ושם ד״ה משום סקרתא הקשה הר״ר אלחנן וכו׳. ור׳ אלחנן היה רוצה לתרץ וכו׳ שם ד״ה ושמחת וכו׳ וכן מצא רבי אלחנן בספרי וכו׳. שם י׳ ע״א תוס׳ ד״ה באפי וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן. שם י׳ ע״ב תוס׳ ד״ה מעילות וכו׳ ונראה לר״ר אלחנן לפרש וכו׳. שם י״ב ע״ב תוס׳ ד״ה דוד וכו׳ הקשה הרב רבי אלחנן וכו׳ שם י״ג ע״א תוס׳ ד״ה אין מוסרין וכו׳ היה קשה להר״ר אלחנן וכו׳ שם י״ז ע״א תוס׳ ד״ה אף עצרת וכו׳ וקשה להר״ר אלחנן וכו׳ שם ע״ב הר״ר אלחנן וכן יש לגרוס כאן וכו׳ שם תוס׳ ד״ה מצוה למימני וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳ שם י״ח ע״א תוס׳ ד״ה אלא וכו׳ הקשה הרב ר׳ אלחנן וכו׳ שם י״ח ע״ב תוס׳ ד״ה כאן באכילה וכו׳ הקשה הר״ר אלחנן וכו׳ ושם תוס׳ ד״ה כאן לחולין וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳ שם י״ט ע״א תוס׳ ד״ה נגזור וכו׳ ומיהו אומר הר״ר אלחנן וכו׳. שם תוס׳ ד״ה לא כאילו וכו׳ הר״ר אלחנן. שם כ׳ ע״א תוס׳ ד״ה ראב״צ וכו׳ הקשה הרב רבי אלחנן וכו׳ ושם תוס׳ ד״ה שמרתיה וכו׳ והיה קשה להר״ר אלחנן וכו׳ שם כ׳ ע״ב תוס׳ ד״ה כלים וכו׳ אומר הרב רבי אלחנן וכו׳. ובתוס׳ חגיגה כ״א ע״א ד״ה האונן וכו׳ והביא הר״ר אלחנן סעד וכו׳ שם והקשה הר״ר אלחנן וכו׳ ושם היה אומר הר״ר אלחנן וכו׳ ושם כ״א ע״ב תוס׳ ד״ה אחרונות וכו׳ תימא להר״ר אלחנן וכו׳ שם כ״ב ע״א תוס׳ ד״ה מאי איכא וכו׳ ותירץ לו הר״ר אלחנן וכו׳ ושם תוס׳ ד״ה כמאן וכו׳ הר״ר אלחנן אומר וכו׳ ושם כ״ב ע״ב תוס׳ ד״ה ואטבילה וכו׳ וקשיא להר״ר אלחנן מאי פריך ליה ממתניתין וכו׳ שם תוס׳ ד״ה מקום וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן א״כ לתרומה וכו׳. שם כ״ג ע״א תוס׳ ד״ה טבילה אין וכו׳ הר״ר אלחנן. שם כ״ג ע״ב תוס׳ ד״ה שאם וכו׳ אך קשה להר״ר אלחנן דפלוגתא היא וכו׳ ושם וקשה להר״ר אלחנן דהא מזבח וכו׳. שם כ״ד ע״א תוס׳ ד״ה דאורייתא וכו׳ הקשה הר״ר אלחנן וכו׳ ושם תוס׳ ד״ה בחיבורין שנו וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳ שם כ״ד ע״ב תוס׳ ד״ה דתנן וכו׳ אבל קשה להר״ר אלחנן וכו׳ ושם אבל אכתי היה קשה להר״ר אלחנן וכו׳ שם הר״ר אלחנן. שם כ״ה ע״א תוס׳ ד״ה שרצועה וכו׳ הקשה הר״ר אלחנן היאך היו מביאין אפרפרה וכו׳ עוד שם הקשה הר״ר אלחנן וכו׳ שם כ״ה ע״א תוס׳ ד״ה אהל זרוק וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳ ושם תוס׳ ד״ה שונין וכו׳ הר״ר אלחנן. כ״ה ע״ב תוס׳ ד״ה במטהר וכו׳ ותירץ הר״ר אלחנן וכו׳ שם כ״ו ע״ב תוס׳ ד״ה מנורה וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳ ועוד קשה להר״ר אלחנן וכו׳ תוס׳ ד״ה כלי עץ וכו׳ הקשה הר״ר אלחנן כל שנים וכו׳ תוס׳ ד״ה שאני שולחן וכו׳ והר״ר אלחנן תירץ וכו׳ שם כ״ז ע״א תוס׳ ד״ה מזבח וכו׳ אמר הר״ר אלחנן וכו׳ שם תוס׳ ד״ה וא״א וכו׳ ותירץ הר״ר אלחנן וכו׳. ובתוס׳ ב״מ קי״א ע״ב ד״ה ורבי יוסי בר״י וכו׳ ומצאתי כתוב במדומה בתוס׳ רבינו אלחנן וכו׳. ובתוס׳ שבועות כ״ח ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳ ושוב מצאתי בתוס׳ רבינו אלחנן שכתב שהסופרים טעו וכו׳. ע״ז ב׳ ע״ב ד״ה מאי וכו׳ ור׳ אלחנן אומר דגרים שפיר מאי בעי בשעיר וכו׳. שם ז׳ ע״ב ד״ה סוס זכר וכו׳ פירש ר׳ אלחנן וכו׳. שם י׳ ע״ב תוס׳ ד״ה אמר וכו׳ ר׳ אלחנן פירש דל״ג א״ב וכו׳. שם י״א ע״ב תוס׳ ד״ה עטלוזא של עזה וכו׳ וקשיא להר״ר אלחנן על הפירושים וכו׳ שם י״ג ע״א תוס׳ ד״ה מעות וכו׳ כך הקשה הר״ר אלחנן וכו׳ ותירץ ר״י (הוא אביו) וכ׳ שם אמר אביי וכו׳ הקשה הר״ר אלחנן למ״ד צער ב״ח דאורייתא וכו׳. שם י״ד ע״ב תוס׳ ד״ה מקום וכו׳ וקשה להר״ר אלחנן וכו׳ ותירץ ר״י וכו׳. שם ט״ז ע״ב תוס׳ ד״ה לעכו״ם מזבין וכו׳ שלא יבא שום ישראל לידי תקלה על ידינו הר״ר אלחנן. שם י״ח ע״א תוס׳ ד״ה הוגה השם וכו׳ ועוד

נראה להר״ר אלחנן וכו׳ שם י״ח ע״ב תוס׳ ד״ה שלא וכו׳ והר״ר אלחנן פירש להיות ממספר אנשי הצבא. שם י״ט ע״ב תוס׳ ד״ה אם פריו יתן בעתו נראה לפרש להר״ר אלחנן וכו׳. שם כ׳ ע״ב תוס׳ ד״ה ואי וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳. שם כ״א ע״א תוס׳ ד״ה קסבר וכו׳ הקשה הר״ר אלחנן וכו׳ שם כ״ב ע״א תוס׳ ד״ה תיפוק ליה וכו׳ אבל הר״ר אלחנן הקשה לפר״ת וכו׳. שם לא יאמר לו וכו׳ ונראה להר״ר אלחנן וכו׳ ע״ש. שם כ״ה ע״א תוס׳ ד״ה למשה וכו׳ והר״ר אלחנן אומר וכו׳. שם ל״ג ע״ב תוס׳ ד״ה קינסא וכו׳ ואין נראה לרבינו אלחנן וכו׳. שם ל״ה ע״א תוס׳ ד״ה מאי שנא וכו׳ ואמר מורי הר״ר אלחנן שזהו מה שיסד הקליר בפרשת פרה ארומה אין להרהר על מה נחקקה וכו׳ שם תוס׳ ד״ה לפי וכו׳ אבל אין לפרש כפירש הר״ר אלחנן וכו׳. שם ל״ו ע״א תוס׳ ד״ה והתנן וכו׳ כך דקדק הר״ר אלחנן מתוך גירסת הספרים וכו׳. שם מ״ג ע״ב תוס׳ ד״ה שאני וכו׳ הקשה הר״ר אלחנן וכו׳. שם נ״ז ע״א תוס׳ ד״ה אי אשכחנא וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳. שם ד״ה גדולים וכו׳ והקשה הר״ר אלחנן וכו׳. שם ס״ד ע״א תוס׳ ד״ה ודילמא וכו׳ הקשה הרב ר׳ אלחנן וכו׳. זבחים מ״ה ע״ב תוס׳ ד״ה דומיא וכו׳ כך פירש רבינו (הוא הר״י) והקשה לו בנו ה״ר אלחנן וכו׳.

ר׳ **אליעזר הגדול**. (סי׳ ק״א צד 77). תקנו לומר והוא רחום במעריב לפי שאין במעריב קרבן לכפר עון אבל יוצר ומנחה שיש תמידין שמכפרין אין צריך לומר. מפי ר׳ אליעזר הגדול. וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ב׳. ובשה״ל סי׳ מ״ש ע״ש. ועיין בתניא רבתי סי׳ ט׳ ובבאורי שם אות ב׳.

(סי׳ שנ״ט צד 413). והעיד אחד לפני גור אריה על הרב ר׳ אליעזר הגדול זצ״ל. והיה בדור שלפני רש״י בזמן ר׳ יעקב ב״ר יקר. כמו שהובא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ט מעשה היה ששחט בהמה אחת ר׳ יעקב ב״ר יקר עם ר׳ אליעזר הגדול בשותפות ומצאו ריעותא בבהמה אונא דסריכה באומה, והיה ר׳ אליעזר מקובל שלא היה אוכלה, ור׳ יעקב ב״ר יקר היה אוכלה ומקובל מרבותיו וחתכוה לשני בתרים, ורבינו אליעזר הגדול השליך בתרו באשפה ולא רצה לאוכלה, וכשהביא רבינו יעקב ב״ר יקר בתר שלו לביתו אח״כ (חייב) צ״ל חייך ואמר אוכל מבהמה זו חציה מושלכת באשפה וחציה אוכל, ונמנע ולא אכלה. ור׳ יצחק הלוי היה תלמידו של ר׳ אליעזר הגדול עיין בפרד״ס לרש״י ז״ל סי׳ רל״ח סנן לויה רבינו יצחק הלוי השיב לתשובתו לרב שלום ב״ר יהודה על בשר בחלב שהוא נוהג ואוסר במשהו, ור׳ מאיר בר״ש העיד שכך אמר לו ר׳ יצחק לוי. ולא מתוך הלכה נוהג כך שהרי בכל מקום לא מצאנו בשר בחלב במשהו אבל רבינו אליעזר הגדול לא למד מס׳ ע״ז ומשום דלא איפשיט ליה החמיר עליו במשהו ומשום כבוד רבו נוהג גם הוא במשהו. ועיין בספר תמים דעים סי׳ קל״ח מה שהאריך בזה. והובא ברש״י פסחים ע״ו ע״ב ד״ה אלא וכו׳ ואף משמו של ר׳ אליעזר בן יצחק נאמר לי דלא חייש לזה, וברש״י בכורות ט״ו ע״ב ד״ה אמר וכו׳ מפי רבי אליעזר ובתשובתו וכו׳. ובתוס׳ שבת נ״ד ע״ב ד״ה רב וכו׳ כך קבל רבינו שמואל בשם רבינו שלמה ששמע מרבי אליעזר רבו. ועיין רש״י תהלים ע״ו י״א ושמעתי משמו של רבי אלעזר [אליעזר] הגאון ב״ר יצחק וכו׳.

(סי׳ שכ״א צד 360). ורבינו יצחק ב״ר יהודה בשם רבו ר׳ אלעזר, מפירש הרא״ש פ״ד דר״ה סי׳ י״ד נראה שהכוונה על ר״א הגדול. וז״ל רבינו יצחק ב״ר יהודה הנהיג במגנצא לומר והשיאנו בר״ה ויוה״כ בשם רבינו אלעזר הגדול (וצ״ל בשתי המקומות אליעזר).

ר׳ **אליעזר ב״ר שמשון**. (סי׳ קע״א צד 160). הובא בראב״ן סי׳ מ״ח דף י״ח ע״ב שאילה זו נשלחה אלי מקולניא מאת קרובי ר׳ אליעזר ב״ר שמשון וכו׳ ושם בסי׳ הנ״ל וקרובי רבי אליעזר ברבי ר׳ שמשון וחתנו רבי שמואל היתה ידם

עם המחייבין וכו׳. והיה בזמן רשב״ם ור״ת. שמצאנו שמו חתום בסוף תשובות מהר״ם מר״ב עם רשב״ם ור״ת.

הרב ר׳ אליקים הלוי. (סי׳ רס״א צד 222). והרב ר׳ אליקים נתן סי׳ מובהק במועדים וכו׳ ורשום שמו בראשי החרוזים אליקים הלוי. ויפה נוסחת שד״ל בנח״ש 10 אם היום פורים למחרתו בטול שאורים וכו׳ וכן צריך להגיה במח״ו שלפנינו. והיה חמיו של הראב״ן, ובן ר׳ יוסף. עיין תשובות מהרש״ל סי׳ כ״ט ובראב״ן סי׳ י״ט, וסי׳ ס״א. ושם סי׳ ק״ח והורה לו חמי ר׳ אליקים ב״ר יוסף וכו׳ ועיין מרדכי פ״ג דע״ז סי׳ תת״ם וט״ם יש שם וצ״ל ור׳ אליקים חמיו של הראב״ן. ובפרדס לרש״י ד״ל סי׳ ש״ו ושמעתי מפי מורה ר׳ אליקים וכו׳ ע״ש ובקורא הדורות, ובשם הגדולים.

רבינו אפרים. הובא בפרקי אבות צד 496. הילל כתוב במשנת רבינו נרשום ורבינו אפרים בלא ר׳ והוא הילל הזקן וכו׳. ושם 506 ומניין אפילו אחד וכו׳ אין אנו נורסין דבר זה במשנת ר׳ אפרים ושאר משניות מדויקות אלא מסיים ליראי ה׳ ולחושבי שמו. ושם 536 אבל מצאתי אחר כן מונה במשנה דווקנית שהוגה ממשנת ר׳ אפרים והיה בזמן ר״ת וראב״ן. כדאיתא בתוס׳ פסחים ק״ד ע״א ד״ה בעי למימר וכו׳ שאל ר׳ אפרים את ר״ת למה נהגו העולם וכו׳. תוס׳ ע״ז ל״ד ע״א ד״ה דורדיא וכו׳ הר״ר אפרים היה אומר וכו׳ ור״ת הקפיד עליו וכו׳. ועיין בספר התרומה סי׳ קס״ו מכאן היה מתיר הר״ר אפרים וכו׳ ורבינו יעקב נער בו ואסר וכו׳. והוא ר׳ אפרים מרעגנשפורק המוזכר בראב״ן דף ק״א ע״א הרב ר׳ אפרים מרעגנשפורק תמה על מתניתין דהמלוה את חברו ע״י ערב וכו׳. והובא בתוס׳ חולין צ״ו ע״ב ד״ה אם יש בה וכו׳ ולפירש רבינו אפרים שמפרש דלא אמרינן חתיכה עצמה נעשית נבלה אלא בבשר בחלב אתי שפיר וכו׳. ובתוס׳ שם ד״ה אפילו מריש אזנו וכו׳ לפי מה שמפרש הרב רבינו אפרים וכו׳ ובתוס׳ חולין ק׳ ע״א ד״ה בשקדם וכו׳ ורבינו אפרים היה אומר וכו׳. ובתוס׳ חגיגה כ׳ ע״ב ד״ה הכלי מצרף וכו׳ הקשה הרב רבי אפרים וכו׳ ובתוס׳ ע״ז מ׳ ע״א ד״ה כאן וכו׳ והקשה הר״ר אפרים מדאמר בסמוך וכו׳ ועיין בראב״ן דף קמ״ח ע״ב איותה נפשי לאכול אשכול בכורה ולשתות יין ישן מקנקן חדש וכו׳ הראשון שבראשון למנורה הוא הרב ר׳ יצחק ברבי מרדכי. ואחריו יאיר נתיב הרב ר׳ אפרים וכו׳ וע״ש דף ק״נ ע״ב מני אפרים יהיו דבריי אלה קרובים אל אדוני וכו׳. שם קנ״נ אך ר׳ אפרים חולק עלי וכו׳ ברוך ב״ר יצחק. ועיין בספר הישר לר״ת דף פ׳ ע״ב תשובת רבינו יעקב להרב ר׳ אפרים מרעגנשבורק וכו׳ ושם פ״א ע״א עוד זאת שאל הרב ר׳ אפרים מרבינו יעקב וכו׳. ושם פ״נ ע״ב וז״ל תשובה וכו׳ ומורי ר׳ אפרים וכו׳ ובראש כולם שלום לרב ר׳ יצחק ולחברינו ר׳ אפרים וליתר הבני העיר מאדיר ועד צעיר מתוך דבריך אחי ר׳ אפרים וכו׳ ועיין מרדכי פסחים תוס׳ מערבי פסחים וז״ל ושאל ה״ר אפרים לר״ת מפני מה אנו אומרים ביו״ט שחל במ״ש כל האריכות וכו׳ ובמרדכי מגילה סי׳ תתל״א וכן כתב רבינו אפרים לרבינו יואל הנה בשמחת תורה וכו׳. ושם תתל״ב ורבינו אפרים חולק עליו וכו׳ ע״ש. ובמרדכי מהלכות נדה סי׳ תשל״ח העתקתי מחיבור מורי ה״ר אפרים ז״ל קיימא לן כרב וכו׳.

ר׳ אשר בר׳ משולם מלונייל. (סי׳ ר״ל צד 195). ואני הכותב שאלתי זה כמה שנים על זה לר׳ אשר בר׳ משולם מלונייל. נמצא בתוס׳ ר״י החסיד הנדפס מחדש על ברכות י״א ע״ב ד״ה משקרא ק״ש וכו׳ אעתיק תשובת רבי שהשיב לרבינו אשר מלוניל וכו׳. ובתמים דעים סי׳ ק״ב הלכות יו״ט מלשון החכם ר׳ אשר בה״ר משולם זצ״ל. ושם סוף סי׳ ר״ג ע״ש. ובתוס׳ ב״ק ס״ד ע״א ד״ה יאמר וכו׳ שאל הר״ר אשר מלוניל וכו׳ והשיב לו ר״י וכו׳. ועוד שאלו וכו׳ ואומר ר״י וכו׳. ושם ס״ד ע״ב תוס׳ ד״ה מהיכא וכו׳ שאל ה״ר אשר מלונייל.

ב.

ר׳ ברוך ב״ר יצחק. (סי׳ קנ״ה צד 121). והא לך סדר הלכות שבת כאשר פירש ר׳ ברוך ב״ר יצחק בספר התרומה. וכן נזכר פה עוד בכמה מקומות. ומובא בתוס׳ ע״ז ס׳ ע״ב ד״ה האי מאן וכו׳ ופסק רבינו ברוך בספר התרומה דהלכה כר׳ יהודה דאמר שנת חמשים עולה לכאן ולכאן וכו׳ ובתוס׳ ע״ז י״ג ע״א ד״ה קל וחומר וכו׳ כתב רבינו ברוך דאותו יריד שהכומרים של ע״ז לוקחים מכס מן המכר מיד וכו׳ והוא בספר התרומה סי׳ קל״ז. וכתוס׳ שם י״ד ע״ב ד״ה הצב קשבא וכו׳ ובמסקנא דהך שמעתא כתב ר׳ ברוך ב״ר (צ״ל יצחק) כיון דשאר דברים פירושן אסור וכו׳ והוא בספר התרומה סי׳ קל״ח, ובתוס׳ שם ל״א ע״ב ד״ה השולה חבית וכו׳ ועניין התימת החבית פירש רבינו ברוך וז״ל נכון הדבר לסתום פי חבית וכו׳ והוא בספר התרומה סי׳ קפ״ד נכון הדבר לסתום פי החבית וכו׳ שבת מ״ח ע״א תוס׳ ד״ה דזיתים מסקי הבלא מכאן יש לאסור להניח נחלים וכו׳ ורבינו ברוך פירש שיש לחלק בין תוספות הבל דגפת לתוספות הבל דכירה שלנו וכו׳. תוס׳ שבת ס״ד ע״ב ד״ה רבי ענני וכו׳ ואומר רבינו ברוך כיון דלדידהו הוו להו ר״ה גמורה וכו׳, תוס׳ יומא מ״ז ע״ב ד״ה כי פליגי וכו׳ הקשה רבינו שמחה וכו׳ שוב מצאתי בתוס׳ תמיד של רבינו ברוך ב״ר יצחק וכו׳, ותוס׳ זבחים ג׳ ע״ב ד״ה שכן וכו׳, ונראה לי ברוך גם מהכא משמע בפירוש דחולקים אהלים וכו׳, ברוך. ובתוס׳ שם ד׳ ע״א תוס׳ ד״ה מה לזביחה וכו׳ אלא קבלה והולכה, ברוך. והביא בספר התרומה בהלכות שבת סי׳ רט״ז את המהזר ויטרי. ועיין במח״ו הלכות שבת אות ג׳ והלכה למעשה וכו׳ ובביאורי הערה י״ב, ונזכר רבינו ברוך ב״ר יצחק בהשאלה ששאל לראב״ן צד קנ״ג ע״ש.

הרב ר׳ בבור שור. (סי׳ רע״א צד 233) ומיכן סמך הרב ר׳ בכור שור שלא לקרות בשחרית ויחל וכו׳, והיה שמו ר׳ יוסף בכור שור, ומובא בתוס׳ מכות ו׳ ע״א ד״ה נרבע יציל וכו׳ ועוד אמר ה״ר יוסף בכור שור. ובתוס׳ שם ח׳ ע״א ד״ה היינו וכו׳ אמר הר״ר יוסף בכור שור וכו׳ (והיה נראה לי לומר דהר״ר יוסף דאורלינ״ש המוזכר בתוס׳ יבמות כ״ה ע״א ד״ה הוא ואחר וכו׳ וה״ר יוסף מאורלינ״ש מפרש דפריך מהרוג ונרבע שיציל כשהם קרובים להורג ורובע, הוא בעצמו הרב ר׳ יוסף בכור שור הנ״ל הנזכר בתוס׳ מכות ו׳ ע״א כנראה למעיין וצ״ע) ומובא במרדכי קידושין פ״א סי׳ ת״ס הורה בכור שור שאם אמר אדם התקדש לי בזהב של טבעת אפילו יש בה אבן וכו׳ והובא בישי״ש פ״א דקידושין ע״ש ובמרדכי שבועות סי׳ תשנ״ט וז״ל ורבינו יוסף בכור שור פירש בפירש חומש וז״ל שלש חרשות הן וכו׳ (ואגב שהזכרתי למעלה שם ר׳ יוסף דאורלינש ארשום המקומות המזכירים אותו, שבת י״ב ע״א תוס׳ ד״ה שמא וכו׳ פירש הרב יוסף מאורליינש, ב״ב נ״ד ע״א תוס׳ ד״ה מוליא וכו׳ הקשה הר״ר יוסף דאורליינש, תוס׳ זבחים ע״ט ע״א ד״ה אמור וכו׳ וה״ר יוסף דאורליינש וכו׳, חולין צ״ט ע״א תוס׳ ד״ה רבא אמר וכו׳ והרב ר׳ יוסף מאורליינש, חולין קי״ב ע״ב תוס׳ ד״ה ודגים וכו׳ והר״ר יוסף מאורלינש היה אומר וכו׳) במרדכי יבמות סי׳ י״ח ומטעם זה פסק ה״ר יוסף מאורלינש באחד שקידש מינקת חברו וכו׳ (ובספר הישר לר״ת דף ע״ח שאל הרב ר׳ יוסף דאורליינש וכו׳) ועיין תוס׳ כתובות ע׳ ע״א ד״ה הבא וכו׳ ובתוספות ה״ר יוסף שפירש לפני רבינו שמואל מנוחתו ככוד פירש וכו׳.

ג.

גאון. (סי׳ פ״א צד 50). והכי חזינן לגאון, והוא מלשון הרי״ף פ״ז דברכות וז״ל ואמרי רבואתא והוא שנכנס בשנת שלש עשרה שנה וכו׳ ואנן לא סבירא לן הכי, דכיון דקרי ליה קטן אפילו עשר ובן תשע כשהוא יודע למי מברכין מזמנין עליו, והכין חזינא לגאון, והיינו רב האי גאון, וכן הוא באו״ז ח״א סי׳ קצ״ו וכן פירש רב האי גאון זצ״ל דקטן עולה למנין עשרה וכו׳ ועיין בספר קוה״ד ה׳ ע״א וביד מלאכי דף קכ״ד.

גאון. (סי׳ ק״א צד 80). אבל בשחרית לא, הכי כתב הגאון ז״ל, והוא לשון המחבר, דמתחילה הביא לשון הרי״ף פ״ק דברכות הא מלתא פרשוה רבנן ואוקמוה בתפלת ערבית וכו׳ לפיכך צריך להמתין לחבירו עד שסיים תפלתו ע״כ, ומוסיף המחבר הכי כתב הגאון ז״ל וכונתו על הרי״ף ז״ל.

גאונים. (סי׳ נ״ז הלכות פסח צד 277). הלכך פסקו הגאונים. ובתמים דעים סי׳ קכ״ז גאוני צרפת, (עיין בהערותי בתשובות הגאונים).

גאוני לותיר. (סי׳ שכ״ה צד 364). כשפיט ר׳ אלעזר קליר והחיות וכו׳ ביער היה, וליהטה אש סביבותיו, ומפי רבותינו גאוני לותיר העיד כן, ועיין בשה״ל סי׳ כ״ח שהביא כל הענין אך הסידור שם משונה ע״ש ושם ליתא התיבות „ביער היה״ ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קע״ג, קע״ד, קע״ו, ובאו״ז ח״א ה׳ ק״ש אות י״ט, כ׳. ונזכרו רוב הגאונים שבלותיר בסי׳ רס״ג צד 125. ובמרדכי פסחים פ״ב סי׳ תקצ״ד. ובתשובות הגאונים לותיר כתוב כל האוכל מצה מלוחה וכו׳.

גור אריה. (סי׳ רמ״א צד 206). הלל ביחיד אסור לברך עליו וכו׳, ואפילו לקרותו בלא ברכה אינן צריכין, גור אריה. (שמ״ה 381), נשאול נשאל מאת גור אריה מפני מה תוקעין מוצאי יוה״כ וכו׳. (שנ״ט 413), והעיד אחד לפני גור אריה על הרב ר׳ אליעזר הגדול זצ״ל וכו׳. שם ושאלו את גור אריה וכו׳, ושמו העצמי היה יהודה. ונקרא גור אריה ע״ש המקרא גור אריה יהודה. ואביו היה שמו ר׳ יצחק, והיה רבו של מהרמר״ב. עיין בתשובתו סי׳ מ׳. ושם בתשובתו חלק שלישי הנדפס בלעמבערג סי׳ ק״ס עופות הגדלים באילן יש אומרים שאינם צריכין שחיטה שאינן פרין ורבין והוי כעץ בעלמא ואומר מורי גור אריה ששמע מאביו ר׳ יצחק שר״ת הצריכם שחיטה. ושלח לבני אינגליטירא שצריכין שחיטה, וכן אל מורי הלכה למעשה שיש לשוחטם דתנן פרק העור והרוטב (קכ״ו ע״ב) עכבר שחציו בשר וחציו אדמה הנוגע בבשר טמא ובאדמה טהור וכו׳ ה״נ אלו עופות אע״פ שאינם פרים ורבים הוו בכלל שאר עופות וטעונים שחיטה, וכן הוא במרדכי פרק העור והרוטב סי׳ תשלי״ה. והובא בישי״ש חולין פ״ט סי׳ מ׳. עופות הגדלים באילן יש אומרים שאין טעונים שחיטה לפי שאין פרין ורבין והוי כעץ בעלמא. ואומר ר׳ יהודה ששמע מאביו שרבינו תם הצריכו שחיטה, וכן אמר לי רבינו יהודה הלכה למעשה שיש לשוחטו, והביא ראיה מפרק העור והרוטב עכבר וכו׳ ועיין סנהדרין צ״א ע״א. ובמשניות עם פירש תפ״י חולין פ״ט משנה ו׳, ונקרא ג״כ רבינו האריה, עיין תוס׳ ישנים יומא ב׳ ע״א ד״ה שכל וכו׳, שם ח׳ ע״א ד״ה ותסברא וכו׳, שם י״ג ע״א ד״ה הלכה וכו׳, י״ד ע״א ד״ה רש״י גרים וכו׳ י״ט ע״א ד״ה לשכת הפרוים וכו׳, כ״ב ע״ב ד״ה כבן שנה וכו׳. ל׳ ע״ב ד״ה ומי מחיל וכו׳. שם מ״ט ע״ב ד״ה שאני התם וכו׳ ונפטר בפריש בשנת תתקפ״ד בן נ״ח שנה, תשובות מהרש״ל סי׳ כ״ט.

רבינו גרשם ב״ר יהודה. (סי׳ קכ״ה צד 96). איגרות שלום מאת גרשום ב״ר יהודה, (והוא רבינו גרשום מאור הגולה) ותשובה לשואלי על עסק כהן שנשתמד ועשה תשובה וכו׳ כבר הערותי בהגהותי אות ע״א שתשובה זו כלשונה ממש נמצא באו״ז ח״ש סי׳ תי״ב. ועיין בשה״ל סי׳ ל״ג שמתחילה הביא דעת רב נטרונאי גאון זצ״ל ורבינו יוסף טוב עלם זצ״ל דאסרי לקרוה בתורה ראשון ולישא את כפיו. ואח״כ כתב ובשם רבינו גרשום זצ״ל מצאתי שכיון שחזר בתשובה ראוי לעלות לדוכן ולישא את כפיו. ונראה שכיון למה שהביא המחבר דעת רבינו גרשום. וכן הביאו התוס׳ סוטה ל״ט ע״א ד״ה וכי וכו׳ ורבינו גרשום מאור הגולה השיב בתשובותיו דנושא כפיו וקורא ראשון בתורה דכיון דחזר בתשובה חוזר לקדושתו. (ועיין תוס׳ תענית כ״ז ע״א ד״ה אי מה וכו׳ ומכאן יש להוכיח שהמיר דתו נושא כפיו וכו׳). וכן הביא המרדכי פ״ג דמגילה סי׳ תתי״ח נשאל לרבינו שמשון משנץ וכו׳ גם נשאל לו על כהן שנעשה מומר ועשה תשובה אם יכול לישא כפיו עוד והשיב דלא מיבעיא לרב נחמן וכו׳ וכן השיב רבינו גרשום מאור הגולה. וכן הוא בשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ ב׳ ושם ה״ג הנדפס בלעמבערג סי׳ ת״ת. ועיין תוס׳ מנחות ק״ט ע״א ד״ה לא וכו׳ בספר הזהיר כתוב כהן שהמיר דתו לא ישא כפיו וכו׳ ומוזכר ברש״י ישעיה מ״ו א׳. כך שמעתי משמו של רבינו גרשום מאור הגולה. והיה רבינו גרשום תלמידו של רב האי גאון ונפטר שנת ד׳ אלפים ת״ת (תשובות מהרש״ל סי׳ כ״ט) והיה רבו של ר׳ שמעון הזקן אחי אמו של רש״י כדאיתא ברש״י שבת פ״ה ד״ה בנוטה שורה וכו׳. ונזכר בספר הישר לר״ת סי׳ תר״כ וז״ל ומנהג רבינו האי תפיס רבינו גרשון מאור עיני הגולה, ורבותינו שבבארי ושבלותיר ורבינו שלמה מהן הנהיג ועליהן יש לסמוך וכו׳, וכאן סי׳ ש״פ צד 442 וכדבר הזה הנהיג רבינו זצ״ל את דורו והעמיק בדבר מכתב ידי רבו מובהק ר׳ יעקב ב״ר יקר שפירשה במסכת מגילה לפני המאור הגדול מתקן לגולה גולה רבנא גרשום ז״ל. והובא בערוך ערך דע, תשובה דרבינו גרשם ז״ל כל מודעי שמסר מודעא וכו׳, ובערוך ערך עטר א׳ פירש רבי גרשם זכרונו לברכה מזהב היתה אותה עטרה, ובערוך ערך פשם נ׳, רבי גרשם זכרונו לברכה פירש וכו׳. והביאו רשב״ם פסחים ק״א מתקטלין וכו׳ כך שמע רבינו מרבו ורבו מפי רבינו גרשום. ורש״י ותוס׳ ביצה כ״ד ע״ב ד״ה ולערב אסורים וכו׳. ובתוס׳ מ״ק י׳ ע״ב ד״ה מוליא במוליא וכו׳ וכן גרס רבינו גרשון, ובתוס׳ יומא פ״ג ע״א ד״ה מר בר רב אשי וכו׳ ורבינו האי ורבינו גרשום זצ״ל פסקו הלכתא כוותיה במיפך שבועה ואודיתא ובכולי הש״ס לא, ובסוכה ל״ה ע״ב תוס׳ ד״ה נשלה וכו׳ ובשם רבינו גרשום מאור הגולה וכו׳, וברש״י סוכה מ׳ ע״א ד״ה ועצים וכו׳ ומצאתי גירסא זו בספר כתב ידו של רבינו גרשום בן יהודה מנוחתו כבוד, ובתוס׳ יבמות ס״ד ע״א ד״ה יוציא ויתן כתובה נראה דבכל הנהו וכו׳ ורבינו גרשום כתב בתשובה וכו׳. כתובות פ׳ ע״א תוס׳ ד״ה אכלה וכו׳ וכן נמצא בספר של רבינו גרשום, שם ק״ח ע״א תוס׳ ד״ה חנן אומר וכו׳ ורבינו גרשון פירש בתשובותיו וכו׳. ובתוס׳ סנהדרין כ״ט ע״ב ד״ה מר בר רב אשי וכו׳. ב״מ ל״ג ע״ב תוס׳ ד״ה אם יש שם ב״ד וכו׳ וכן פסק רבינו גרשון וכו׳. בשבועות פירש הריב״ן בשם רש״י ובשם רבינו גרשון דהלכה כמר בר רב אשי במיפך שבועה ואודיתא וכו׳ (ועיין תוס׳ שבועות מ״א ע״א ד״ה ולמר בר רב אשי וכו׳ וכן בתשובות רבינו גרשון מאור הגולה וכו׳). ונרשם מכות כ״ד ע״א וז״ל „מכאן ואילך מפירוש רבינו גרשום״. וברש״י קידושין ל״ט ע״א ד״ה סתום ספיקא וכו׳ כך השיב רבינו גרשום ב״ר יהודה זצ״ל. ובזבחים מ״ב ע״א תוס׳ ד״ה כגון וכו׳ וכן בספר רבינו גרשום וכו׳. במנחות ט״ז ע״א תוס׳ ד״ה כגון וכו׳ וכן כתוב בספר רבינו גרשם וכו׳ ושם ל׳

ע״ב תוס׳ ד״ה הא איתמר וכו׳ ובספר רבינו גרשום וכו׳ מנחות ס״ה ע״ב תוס׳ ר׳ יהודה וכו׳. ובספר שכתב רבינו גרשם מאור עיני הגולה מחק מהא בתרא בן בתירה, וגרס ר׳ יהודה סתם וכו׳ ושם ע׳ ע״א תוס׳ ד״ה ביצי נבלות וכו׳ ור״ת מצא בספר רבינו גרשון וכו׳. שם ע״ג ע״ב תוס׳ ד״ה אי לר״י הגלילי וכו׳ מיהו ברוב ספרים לא גרסינן עליהם, אבל בספר רבינו גרשום כתוב עליהם וכו׳. חולין ל״ז ע״ב תוס׳ ד״ה ומה מחיים וכו׳ ורבינו גרשום היה מפרש ומה מחיים וכו׳. שם מ״ו ע״ב תוס׳ ד״ה אלא וכו׳ וכן משמע מתוך הלכות טרפות דרבינו גרשום. שם מ״ז ע״א תוס׳ ד״ה היינו וכו׳ ומתוך הלכות טרפות של רבינו גרשום ותשובות הגאונים שכתב הרב ר׳ יוסף ט״ע וכו׳, ובתוס׳ שם ד״ה אי שפבי וכו׳ וכן פסק רבינו גרשם וכו׳. שם מ״ה ע״א תוס׳ ד״ה אמר רבינא וכו׳ ובהלכות טרפות של רבינו גרשום כתב וכו׳. ושם נ״ד ע״ב תוס׳ ד״ה אין בעלי אומניות וכו׳ אבל בספר שהועתק מאותו ספר שכתב רבינו גרשום כתוב אע״פ שאינו רשאי, וגם רש״י הביא ראיה בתשובה מספר רבינו גרשום דרשאי הוי כמו חייב, בכורות כ״ב ע״א רש״י ד״ה וטהור וכו׳ בתשובות רבינו גרשון מצאתי כך.

מרדכי פרק החולץ סי׳ כ״ה. הנה תשובות שאלה לרבינו גרשון ברבי יהודה ז״ל יבמה שנפלה לפני יבם מומר אינה נפטרת בלא חליצה וכו׳. הגהות מרדכי פרק החולץ סי׳ קי״ג. תשובות רבינו גרשום איש ואשה עמדו יחד ה׳ שנים ולא היה להם בנים וכו׳. הגהות מרדכי פ״ו דגיטין סי׳ תע״א וכן פסק רבינו גרשון בתשובותיו וז״ל מה שהעד אומר שראה שלקח בע״כ ונתן הטבעת בידה וכו׳.

מרדכי פ״ג דחולין סי׳ תרט״ז. וכן משמע בהלכות טרפות של רבינו גרשום מאור הגולה שהסירכה באה מחמת נקב וכו׳. ובשו״ת מהרי״ק סי׳ צ״ד כמו שכתב רבינו גרשון מאור הגולה בתשובה וכו׳. בספר הישר לר״ת סי׳ שס״ו מרבינו גרשון אמרינן למאי הלכתא וכו׳ עיין חולין ל״ז ע״ב תוס׳ ד״ה ומה מחיים וכו׳ בספר הישר לר״ת סי׳ תע״ו ולא כמו שהשיב רבינו גרשון ובשור וחמור איירי שהשור הוא פסולי המוקדשין. ובספר ראב״ן סי׳ רל״ט דף מ״ט ע״א, ואי קיימא עינוניתא במקומה וקיימא גמי אחרת אצלה או ברחוק ממנה דאיכא תרתי עינוניתא ביני ביני בזה נחלקו תלמידי רבינו גרשון ור׳ יהודה ב״ר ברוך היה מכשיר וכו׳. ראב״ן סי׳ רס״ה דף נ״א ורבינו גרשום מאור הגולה פירש ב׳ ברכשות אבל יוצא ממקום אחד וכו׳. ובספר הישר לר״ת סי׳ שצ״ט מאת גרשום על השאלה אמנם כי סתימת דופן וכו׳ תשובה מרבינו גרשום זצ״ל אלו שאלות שיצאו לפני רבינו יצחק ב״ר יהודה ושתשובתן בצידן וכו׳.

ד.

דונש בן לברט. (סי׳ קצ״ה, וקצ״ו צד 178). דרור יקרא וכו׳, דלה שובב וכו׳. עיין בפירש״י תהלים ס״ח, י״ד, בירקרק חרוץ פתר דונש בן לברט החרוץ הוא זהב וכו׳ וירקרק החרוץ הוא הזהב אשר יובא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב מאד מאד לא הוא ירוק ולא הוא אדום וכו׳ ועיין תוס׳ סוכה ל״א ע״ד הירוק, וברש״י שמות כ״ח, ולא יזח לשון ניתוק ולשון ערבי הוא כדברי דונש בן לברט, ובפירש״י מיכה א׳ י״ג רתום המרכבה לרכש וגו׳ ואמר דונש שהוא לשון ערבי. בפירש״י תהלים ס׳ ד׳ פצמתה וראיתי בדברי דונש. ושם ע״ד ו׳ בכשיל וכילפות וגו׳ כילפות לשון ערבי הוא כך פירש דונש.

ה.

רבינו האי גאון בן רב שרירא גאון. (ס' תקי"ב צד 640). אבל רב שרירא גאון ורב האי גאון בנו וכו' והובא רב האי גאון בתוס' ברכות ל"ד ע"א ד"ה אל ישאל וכו'. שבת ב' ע"א ד"ה יציאות וכו'. שם ג' ע"ב ד"ה מקצת וכו'. יומא ל"ג ע"ב עבורי וכו' ושם בתוס' ישנים נ"ו ע"א ד"ה ומיחל וכו'. תוס' יומא פ"ג ע"א ד"ה מר בר רב אשי וכו' ורב האי ורבינו גרשום זצ"ל. מגילה כ"ב ע"ב ד"ה ואי בעית אימא וכו' כן פירש רב האי גאון. שם ל"א ע"א ד"ה למחר וכו'. יבמות מ"ח ע"ב ד"ה היכא וכו' וכן פירש בשערי דרב האי בשער רביעי (צ"ל שביעי). ושם ס"ה ע"ב ד"ה כי הא וכו'. כתובות צ"ש ע"ב ד"ה אמר לאחד וכו' ורב האי גאון כתב בספר המקח בשער ששי וכו'. גיטין ב' ע"א ד"ה המביא וכו' ור"י שמע בשם רב האי גאון ובשם רבינו סעדיה וכו'. שם י"ד ע"ב ד"ה וחכמים וכו' בשערים דרבינו האי וכו'. שם ס"ח ע"ב רש"י ד"ה גונדא וכו' ובביאורי טהרות דרב האי וכו'. ב"ק קי"ב ע"א בפירש"י ד"ה שאם וכו' ותשובות רב האי גאון מסייעא לי. ב"מ ה' ע"א ד"ה אין לך וכו' וכן פירש בשערים דרב האי. שם ו' ע"א ד"ה אלא וכו'. שם ט"ז ע"א ד"ה מה שאירש וכו'. שם ל"ט ע"א רש"י ד"ה מחמת מרדין וכו' וכן מפורש בשערים דרב האי גאון (שער ס'). שם מ"ה ע"א ד"ה ושאני הלואה וכו'. שם ס"ה ע"ב ד"ה והלכתא וכו' וכן פסק רב האי גאון בשער מ"ב דהלכתא כטרסא דרב נחמן אך פירש טרסא דרב נחמן בענין אחר ממה שאנו מפרשים. ועיין בספר הישר לר"ת ס' תפ"ה, בענין טרסא דרב נחמן, אבל רב האי גאון וכו' בשער מ"ב ס' תפ"ה. ב"ב נ"ב ע"ב ד"ה דברים וכו' וכן גורס רב האי בשערים (שער מ'). סנהדרין כ"ט ע"ב ד"ה מר בר רב אשי וכו' ובשם רבינו גרשום וכו' וכן רב האי וכו'. שבועות מ"א ע"א ד"ה ומאן וכו' ושם ד"ה ולמר וכו' וכן תשובות רבינו גרשון מאור הגולה, וכן רב האי גאון. מנחות ל"ד ע"ב תוס' ד"ה והקורא וכו'. שם ל"ו ע"א ד"ה וקשרתם וכו'. חולין קל"ו ע"ב ד"ה כרבי וכו' פירש רב האי גאון וכו'. מעילה ג' ע"ב תוס' ד"ה אלמא וכו', והובא ברש"י שופטים ד' י"ח, הושע ג' ג'. רש"י חגיגה י"ט ע"א ד"ה חרדלית וכו' ורבינו האי גרים הרדלית, והוא בפירושו על מסכת מקואות סוף פ"ה. ובערוך ערך לטש א' בפרק ואלו עוברין בפסח תפח תלטוש בצונן ובגמרא של רב האי גאון פירוש תפח כמו בשר שתפח וכו'. ברש"י ברכות מ"ב ע"א ד"ה עדי כך פירש רב האי וכו'. וברש"י ברכות נ"ט ע"א ד"ה אובא טמיא וכו' ודומה לו במס' כלים בית מלא טמיא ופירש רב האי מלא טמיא בית שהוא מלא עצמות, וט"ס יש ברש"י וכצ"ל ודומה לו במס' אהלות (פי"ז מ"ג) החורש מלא טמיא וכו' וכן הוא בערוך ערך טמיא והוא בפי"ז דמס' אהלות משנה ג' בפירש רב האי גאון. וכן צ"ל ברש"י שבת קנ"ב ע"ב ד"ה אובא טמיא, ועיין בפירוש רש"י על התורה פ' מקץ מ"א ח', ועיין בראב"ן דף מ"ח ע"א ע"כ יסוד רב משרשייא (שרירא) גאון ורב האי בנו הגאון, ובתשובות מהר"ם מר"ב ס' תתקע"ו אחרי שרב האי ור"ת חלוקים בדבר וכו', ובספר תמים דעים ס' ק"ס תשובת שאלה לרבינו האיי גאון ז"ל על התקיעות וכו'. וברש"י ע"ז ע"ה ע"א ד"ה גורני וכו' ורב האי פירש עקלים השנויות כאן כנון ועקל בית הבד (שבת קמ"ד ע"ב) עשוין כמין קופה מסורגת במצודה ואחרי סחיטת הזיתים נותן הגפת באותן עקל ומניח עליו ומכבידו וכו' ועיין ערוך ערך לולב ב' וז"ל ואמר לן רבי דרב האי גאון אמר מביאין כמין קופה גדולה נמוכה ונקובה ומשימין סביב והיינו עקלין של נצרין

ואח״כ משימין הדפין עליהן וטוענין הקורה וכו׳ ובערוך ערך עקל א׳, מחל היוצא מעקל בית הבד טמא פירש עקל שם הכפיפה שעוצרין בה הזיתים והיא עשויה כמין קופה ואינה כולה גדולה אלא מסורגה כמעשה מצודה ושבכה, ואחר שעוצרין הזיתים ונשאר הגפת שהן הגרעינין של זתים מכניסין אותן באותו עקל ונסחט כל שמן שנשאר בו ונותנין על העקל ממל שהוא מפרכתא. ופירש הערוך הנ״ל הוא לקוח מפירש רב האי גאון בפרושו על סדר טהרות סוף מס׳ טהרות, אם כי לא הזכירו בשמו, וז״ל והעקל פירוש שהוא עשוי כמעשה קופה אבל לא כולן גדולין אלא מסורגין כמעשה מצודה או כמעשה שבכה ואחר שעוצרין הזיתים ונשאר הגפת שהן גרעינין של זיתים מכניסין אותן באותו עקל ונשחט מן הגפת כל שמן שנשאר בו (ושמו בטית גופיות) ונותנין על ממל שהוא מפרכתא, אותן הקופות שנותנין בתוכן הגפת שמן עקלין עכ״ל. — ועל מה דאיתא בסימן רמ״ז צד 213 ורב האי גאון אמר מנהגא דחזנא קורא ופושטה כאיגרת כבר הערותי שם דכן הביא הרי״ף פ״ק דמגילה בשם רב האי גאון מנהג דחזי לנו דמאן דקרי לה למגילה קורא ופושט וכו׳ וגם הלשון כאן דהזנא צריך לפרש כמו דחזי לנו, ובערוך ערך מגל ג׳ הביא זה בשם רב צמח גאון, ועיין בהלכות פסח אות ג׳ צד 255 כך השיבו מר רב הילאי ורב היי וכו׳ ועיין במאה שערים למהרי״ץ גאות ה׳ פסחים דף פ״ה, ובשערי תשובה סי׳ ר״פ, ובביאורי שם, וברוקח ה׳ פסח סי׳ רנ״ו, ד״ה מים צוננים וכו׳ וכן פירש רב האי גאון והרב נהילאי גאון וכו׳ ע״ש. ובערוך ערך תיים רב האי ז״ל אמר התיום שאמרו שני פנים הם וכו׳ ועיין בכפות תמרים סוכה ל״ב ע״א ובמנהיג ה׳ לולב י״ז ואמר רבינו האיי ז״ל וכו׳, ובספר הישר לר״ת סי׳ תרכ״ה הרב ר׳ יצחק אלפס שאמר בשם רב האי גאון ז״ל. ושם סי׳ תפ״ד ותו גרסינן בפר״ח ובשעדים דרב האי וכו׳ ובמנהיג ה׳ ר״ה אבל דברי רבינו האי הם הנראים לעינים וכו׳ ושם אות ה׳ וכן כתב רבינו האי וכל המקומות שזכר את רב האי גאון הוא בן רב שרירא גאון. (אך נמצא בתוס׳ ע״ז נ״ח ע״ב ד״ה כתב וכן איתא בתשובות רב היי בר נחשון גאון. וכן בתשובות שערי תשובה סי׳ קמ״ג לרב האי בר מר נחשון ז״ל) ובנחלת שד״ל הביא רב האי בר רב נחשון גאון מהגהות מיימוני כ״י (ולפנינו רב האי ורב נחשון).

בשו״ת מהר״מ מר״ב סי׳ ת״ז וז״ל וגם רב האי גאון פסק כך בספר הכמה שלו. וגם רש״י מפי רבינו יצחק הלוי וכו׳. ובערוך ערך צץ ג׳ תשובת רב האי גאון ואביו רב שרירא ז״ל.

המורה. (סי׳ נ״ז צד 30). כך פסק המורה בברכות בנ׳ שאכלו, הכוונה על רש״י ז״ל עיין ברכות מ״ח ע״א ד״ה עד שיאכל וכו׳.

המורה. (בסי׳ תע״ד צד 591). המורה אומר דנשאלו לרב היי גאון על הלכה זו וכו׳ עיין בספר הישר לר״ת סי׳ של״א אותו ענין, ובמנהיג ה׳ ברכת טבילת הנדה סי׳ קכ״א ע״ש, ובראב״ן סי׳ שכ״ח.

רבינו הלוי. (סי׳ שכ״א צד 358). ועתה שמעתי שהנהיג רבינו הלוי להזכיר את מוסף ר״ה במקראותיו, ומוזכר ברש״י שבת קנ״ו ע״ב ד״ה במעריב כך מצאתי בהשי״ם רבינו הלוי. ובתשובות מהרי״ק סי׳ צ״ד שהלכות גדולות ורב נחשון ורבינו הלוי והגאון רבינו שלמה וכו׳ ע״ש, ובספר תמים דעים סי׳ קכ״ב הרב ר׳ יצחק בן מרן לוי כי הוא הדין לעכו״ם שהדליק את הנר וכו׳.

ו.

והזהיר. (סי' רפ"ז צד 314). כולו מפורש בספר והזהיר אצל תרומת המשכן. עיין בספר והזהיר פרשה תרומה, ובביאורי שם אות ס', ובתוספ' מנחות ל"ז ע"א ד"ה קיבורות וכו' והכי איתא בספר הזהיר, ובתוס' מנחות ק"ט ע"א ד"ה לא ישמש במקדש בירושלים בספר הזהיר כתוב כהן שהמיר דתו וכו'. חולין ק"ז ע"ב תוס' ד"ה אמר רב וכו' והביא ראיה מספר הזהיר וכו'. ובספר הפרדס לרש"י ז"ל סי' כ"ד ובהלכות פסוקות של ספר הזהיר מצאתי סי"ג לדברי שהפשורת ר"ח קודמת. וע"ש סי' ש"א ומראה ראיה בשאלתות דרב אחא בספר הזהיר וכו'.

ח.

השמונאי. (סימן פ"ז צד 55). כך אמר ר' חשמונאי שראה באגדה אותיות יהא שמיה רבא וכו' והן כ"ח אותיות. ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' ז' בשם ספר האורה, וז"ל כך הוא אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם לעלמי עלמיא, ולא לימא ולעלמי עלמיא לפי שאין באלה שמות אלא עשרים ושמונה אותיות וכו' ועיין ברד"א דף כ"ז ע"ב, ובביאורי אות נ'.

ר"ח. (סי' מ"ה צד 139). וכן גירסת ר"ח עיין רש"י שבת קנ"א ע"א ד"ה רוחץ בה וכו' ובתוס' שם ד"ה דיקא וכו' ועיין בחידושי הר"ן הנדפס מחדש על שבת שם ד"ה אית ספרי דגרסי מתניתין וכו'.

ר"ח. (סי' רמ"ה צד 211). ומאותה תקנה ואילך נהגו העם להתענות בחמישי ר"ח. עיין בשאילתות פ' ויקהל, ובתנחומא פ' בראשית.

ר"ח. (סי' רס"ד צד 225). ופירש ר"ח אפילו אורז ועדשים. ובמנהיג ה' ת"ב סי' כ' הביא בשם רב האיי ז"ל שני תבשילין שאמר כגון אורז ועדשים המבושלים שהן ב' מיני תבשילים אסור וכו'.

ר"ח. (סי' רע"א צד 230). יהי רצון שתהא תפילתי ביום תעניתי מקובלת ר"ח. וכן הוא במרדכי תענית סי' תרכ"ד ופירש ר"ח קבלת תענית שאומר אהא בתענית למחר ויהי רצון שתתקבל תפילתי בתעניתי. וכן הוא ברא"ש פ"ק דתענית סי' י"ג פר"ח יאמר בתפלת המנחה מחר אהיה בתענית יהי רצון שתהא תפלתי ביום תעניתי מקובלת.

ר"ח. (סי' רע"א צד 231). ולעניין משתייא מיא היכא דאית ליה למיכל אית ליה למשתי כן כתב ר"ח וכן פסק רב האיי גאון זצוק"ל. ובריי"ף פ"ק דתענית ז"ל ולענין מישתא מיא היכא דאית ליה למיכל אית ליה למשתי. והיכא דלית ליה למיכל לית ליה למשתי. והכי נמי כתב הגאון ז"ל וכוונתו על רב האי גאון. עיין קורא הדורות ה' ע"א. וביד מלאכי כללי הריי"ף אות י"ד.

ר"ח. (צד 364). ורבינו הננאל בשלהי אין עומדין וכו' כן הוא בתוס' ברכות ל"ד ע"א ד"ה אל ישאל וכו' בשם ר"ח ורבינו האי. וכן הוא במרדכי ברכות פ' אין עומדין סי' ק"ד בשם ר"ח ורב האי גאון.

ר"ח. (סי' רע"ה צד 244). בפירש ר"ח סתם רחיצה שאסרו באבל לא אסרו אלא בהמין וכו' עיין ברבינו יונה בפ"ב דברכות ד"ה רחץ בלילה הראשון וכו' ובתוס ברכות ט"ז ע"ב ד"ה איסטנים וכו' ובירושלמי ברכות פ"ב ה"ז הדא דתימר ברחיצה

של תענוג. אבל ברחיצה שאינה של תענוג מותר וכו׳ ובירושלמי מ״ק פ״ג ה״ה הדא דאת מר ברחיצה שהיא של תענוג וכו׳.

ר״ח. (סי׳ שס״א צד 415). דפירושי ר״ח פוסקין ר׳ יוחנן וריב״ל הלכה כריב״ל. עיין תוס׳ מגילה כ״ז ע״א ד״ה כוותיה וכו׳ ותוס׳ עירובין ס״ה ע״ב ד״ה איקלעו וכו׳ ותוס׳ קידושין כ״ג ע״א ד״ה ואיכא דאמרי דכל מקום הלכה כריב״ל לגבי דר׳ יוחנן. ותוס׳ ע״ז ל״ה ע״א ד״ה חדא וכו׳ ועיין תוס׳ חולין צ״ז ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳.

ר״ח. (סי׳ שס״ט צד 431). גם ר״ח פירש נראין הדברים שהוא דד החוטם. עיין שערי תשובה סי׳ ש״י בשם רב נטרונאי. ועיין ערוך ערך פטם ג׳ פירש ר״ח ז״ל נראין הדברים שהוא דד החוטם וכו׳ והובא בתוס׳ סוכה ל״ה ע״ב ד״ה נטלה בוכנתו וכו׳.

ר״ח. (סי׳ שע״א צד 433). וכן פסק ר״ח. עיין הג״א סוכה פ״ג סי׳ כ״ג. ועיין תוס׳ סוכה מ״ו ע״ב ד״ה אתרוג וכו׳.

ר״ח חושיאל איש רומי. (סי׳ רע״ה צד 244). ומפירושי רבינו חננאל חושיאל איש רומי העתקתי.

ר״ח איש רומי (סי׳ שס״ה צד 424). ור״ח איש רומי פירש וניענוע זה וכו׳ עיין בביאור אות י׳ וברשב״ם קי״ד ע״ב ד״ה שני מיני בשר וכו׳ כך פירשו רבינו חננאל איש רומי וכן פסק ר״ח איש רומי סי׳ שס״ז וכן הלכה וכן פסק ר״ח איש רומי ועיין בביאור אות ל׳. ונזכר בראב״ן סי׳ רס״ח דף נ״א בשמו ושם אביו. ושם סי׳ רפ״ג דף נ״ג. ומזה נראה שצ״ל כאן רבינו חננאל ב״ר חושיאל.

הרב ר חיים כהן ב״ר חננאל (סי׳ שפ״ד צד 446). והרב ר׳ חיים כהן ב״ר חננאל פירש מצות וחוקים ובכור וכו׳ והובא בתוס׳ ברכות ל״ה ע״א ד״ה אחליה וכו׳ עוד פירש רבינו חיים כהן וכו׳ ועיין תוס׳ ב״ק ס״ט ע״ב ד״ה קדש וכו׳ והוא ר׳ חיים כהן אם כי אין כאן כהן. ובתוס׳ פסחים נ״ט ע״א ד״ה זה בנה וכו׳ ותירץ רבינו חיים כהן וכו׳ ושם קי״ח ע״א ד״ה ר׳ יוחנן וכו׳ ורבינו חיים כהן לא היה חותם ביהללוך כ״א בנשמת לבדו וכו׳. כתובות ק״ג ע״ב ד״ה אותו היום וכו׳ והרב ר׳ חיים כהן היה אומר אילמלי הייתי כשנפטר ר״ת הייתי מטמא לו וכו׳. קידושין ח׳ ע״ב ד״ה מנה אין כאן וכו׳ ורבינו חיים כהן בשם ר״ת אומר וכו׳. נזיר נ״ד ע״ב ד״ה ת״ש וכו׳ ואומר ר״ת דע״כ לא מתוקמא וכו׳ ושלח לו רבינו חיים כהן איזה בית אשר תבנו לי. ב״ב ע״ד ע״א ד״ה פסקי וכו׳ ורבינו חיים כהן צדק פירש דאנן קי״ל כר׳ יוחנן וכו׳ מצות בטילות לעתיד לבוא. עיין תוס׳ ע״ז ס״ה ע״ב. ב״ב קי״א ע״א תוס׳ ד״ה ק״ו ורבינו חיים כהן מפרש ק״ו לשכינה יותר מעט מד׳ וכיון דאפיקתיה מד׳ דהיינו הסגר אוקמא אשני הסגרות. ועל ר׳ חיים כהן כיונו התוס׳ זבחים ס״ט ע״ב ד״ה ק״ו וה״ר חיים (אם כי לא נזכר כאן כהן) מפרש דמן הדין הוה ליה למימר ק״ו לשכינה לעולם דחמורה כל כך נקט י״ד כנגד שתי הסגרות וכו׳. ועיין תוס׳ ב״ק כ״ה ע״א ד״ה ק״ו וכו׳ וי״מ דנקט י״ד יום כנגד שני הסגרות, ומשמע די״מ הכוונה על ר׳ חיים כהן המוזכר בב״ב. ונזכר במרדכי ע״ז פ״ד סי׳ תתמ״ז מצאתי כתוב בתשובה שבתפוסות צרפת התיר רבינו חיים הכהן וכו׳ ושם פ״ה סי׳ תתנ״ו אבל ה״ר חיים כהן אומר דלא גרע מבית השחיטה וכו׳. והובא בשו״ת מהר״ם מר״ב ח״ג הנדפס בלעמבערג סי׳ ת״ז. ושמעתי שרבינו חיים כהן וכו׳ והוא רבינו חיים המוזכר בשו״ת הרשב״א סי׳ תתמ״ג ע״ש אותו הענין.

י.

רב יהודה ב"ר ברזילאי. (סי' ש"ב צד 344). וכן כתב רב יהודה בר ברזילאי בהלכותיו וכו' ומהלכות גדולות פסוקות דר' ברזילאי שהעתקתי מהן וכו' סי' רע"ה 244, והוא המחבר ספר העתים כמפורש בתוס' ברכות י"ז ע"ב ד"ה תרי וכו' וראיתי בספר העתים שחבר הרב ר' יהודה בר ברזילי ששמע שהיה עמוד של אש יורד מן השמים בכלה דאלול ובכלה דאדר ע"כ. ונזכר בתוס' עירובין ק"ד ע"א ד"ה הכי גרים וכו' והרב ר' יהודה בר ברזילי' וכו' ועיין שו"ת תשב"ץ ח"א סי' ט"ו וז"ל ומה שרצית לדעת שמו של הרב אלברצלוני ז"ל ואיזה ספר חבר, דע כי יש שני רבנים גדולים מלבד הרשב"א ז"ל שקרויין הרב אלברצלוני, הראשון הרב ר' יצחק בן ראובן ז"ל אלברגלוני שהיה רב גדול בימי ר' יצחק אלפאסי ז"ל והיה פייטן גדול וכו' והשני אומרים שהיה תלמיד של זה שמו הרב הנשיא רבי יהודה בן ברזילי אלברצלוני וגם הוא רב גדול ומיוחס וכו' וחבר ספרים גדולים האחד בדיני נשים שמו ספר יחוס שאר בשר, והשני בדיני מועד שמו ספר העתים, והג' ספר תקון שטרות גדול ונכבד וכו' והובא בשו"ת הרשב"א סי' קנ"ג והרב ר' יהודה בר ברזילי ברצלוני ז"ל, ושם סי' קפ"ט והרב ר' יהודה אלברצלוני ז"ל. ושם סי' תשנ"ג וכן דעת ר' יהודה ברצלוני ובשו"ת מהר"ם מר"ב ח"ג הנדפס בלעמבערג סי' רכ"ג וז"ל ומה ששאל אם בעל קרי אסור בתפילין. דע כי כתב ה"ר יהודה ב"ר ברזילי בהלכות בעל קרי שנשאל לקדמונים וכו' ובסוף מסיים עכ"ל ה"ר יהודה ב"ר ברזילי ז"ל, ושם סי' רכ"ד ומה ששאלתם תפילין צריכין גוף נקי וכו' כתב ה"ר יהודה ז"ל בר ברזילאי ז"ל בהלכות תפילין שאילו קמיה דרב יהודאי ז"ל וכו', ובהג"מ פ"ח מה' תפלה אות ז' מיסוד ר' יהודה בן ברזילי, ובסוף הלכות תפילין על שמושא רבא ד"ה וכתב עליו הרב הברצלוני תמיהני טובא על האי שימושא רבא וכו' ע"כ דברי הרב הברצלוני ז"ל, ובמרדכי ה' תפילין סי' תתקס"ט, וכ"כ רי"ף וה"ר יהודה בר ברזילי וה"ר אב ב"ד מלוניל ובספר אבודרהם בסדר שחרית של חול דף כ"ז וז"ל וכתב הרב רבי יהודה בר ברזילי ברצלוני שצריך ש"ץ לחזור וכו', ובר"ן פ"ד דר"ה ד"ה מכלל וכו' וה"ר יהודה בר ברזילי אלברגילוני ז"ל כתב שאין אומרים צדקתך בר"ה ויה"כ שחל להיות בשבת וכו' והובא בספר שה"ל סי' מ"ח ושם בענין תפילין וז"ל כך מצאתי בתקון תפילין של ר' יהודה בר ברזילאי מה' פסוקות של תפילין, ושם והרבה האריך ר' יהודה בר ברזילאי בשימוש תפילין שלו, והובא ספר העתים בתמים דעים סי' ק"ד פסק זה מצאתי בפסקי ספרי העתים, ובסי' ק"פ העתקה זו מספר העתים, ובסי' קמ"ב מספר העתים והלכתא קדרה בת יומא גותן טעם לשבח היא וכ' עד כאן מספר העתים. סי' קע"ו מספר העתים ת"ר אבל שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו וכו', ובראש ה' תפילין ובספר העתים של הרב הברצלוני ז"ל ראיתי כתוב הלכה אסור להניח תפילין בחה"מ וכו', ועיין בספר כפתור ופרח פ"ה דף י"ג וז"ל דלדעת בעל ספר העתים ז"ל שהוא הרב הברצלוני דהוא הדין אם הגוי חולב לעשות גבינה וכו' ובתשובות הרשב"א סי' תשנ"א וז"ל עוד נשאל מהו לומר פסוקי דזמרא לאחר שמונה עשרה וכו' וכן דעת ר' יהודה ברצלוני, ונזכר בשו"ת שערי תשובה סי' ע"ז, ובסמ"ג לאוין ה' מאכלות אסורות סי' קל"ב עוד אמרו בספר העתים בשם הירושלמי דשבת שהסאותיהן מ"ח דבר וכו' ע"ש, וז"ל ספר חמדה גנוזה ומגדולי תלמידיו (של רי"ץ אבן גיאות) והרביעי ר' יצחק בר ראובן אלברגילוני שבא מברגילנה לעיר דאניה

והיא בישובה ועשרה וגדולתה, וכבדו קהל דאניה את הרב ר' יצחק זה עד מאד והוא שפט הקהל עד יום מותו והוא היה חכם גדול ופייטן גדול וחבר פרושים לפרקים ממס' כתובות וממסכתות אחרות מעידים על חכמתו ותבונתו ועשה את פיוט האזהרות הידוע לו עכ"ל, והובא בתשובות הגאונים הנדפס בליק תרכ"ד סי' קי"ט.

ר' יהודה בר' נתן. (סי' רע"א צד 233). נזכר כאן ברית יב"ן, והוא חתנו ותלמידו של רש"י ז"ל וסיים לפרש פרק נ' דמכות י"ט ע"ב, ועיין (ה"פ) (סי' ע"ו צד 286) מר' יב"ן. והובא בתוס' עירובין פ"א ע"ב תוס' ד"ה שמא וכו' וריב"ן תירץ וכו' ובתוס' תענית כ"ז ע"ב ד"ה רב אמר דולג כו' והקשה הר' יהודה בר נתן ואמאי מדלגין וכו'. והובא בתוס' עירובין י"ב ע"ב ד"ה הכא וכו' וריב"ן מפרש וכו', ושם ע"ז ע"א תוס' ד"ה ושנים וכו' לא כמו שפירש בקונטרס וכו' אלא כמו שפירש הריב"ן וכו'. עיין ספר הישר לר"ת סי' רצ"ג ושנים ומשהו וכו' פירש ר' יהודה חתנו של רבינו שלמה. ז"ל סוף מרדכי בהגהות סי' תשכ"ו בתוס' הריב"ן נמצא כתוב וכו'. חגיגה ה' ע"א תוס' ד"ה זה הממציא מעות וכו' מיהו התם מחלק הריב"ן בין מלוה לממציא וכו'. מגילה נ' ע"א תוס' ד"ה עתה באתי וכו' פירש ריב"ן על תלמוד תורה באתי וכו'. יבמות ב' ע"ב תוס' ד"ה ואי וכו' ותירץ ריב"ן דמתניתין איירי בקטנות וכו' שם ד' ע"א תוס' ד"ה אם כן וכו' וריב"ן פירש דשפיר גרס לא יגלה בלא ויו וכו'. שם ה' ע"ב תוס' ד"ה עד שיהא וכו' אין לפרש כמו שפירש ריב"ן וכו'. שם ז' ע"ב תוס' ד"ה זה נכנס וכו' ופירש ריב"ן דאין זה לפני ה' וכו'. יבמות י"ח ע"א תוס' ד"ה דילמא אדמייכם וכו' וריב"ן פירש משום דבשעת נפילה לא חזו וכו' שם כ"ז ע"ב תוס' ד"ה בעלת הנט עדיפא וכו' אבל ריב"ן פירש בעלת הנט עדיפא וכו' כתובות מ"ג ע"ב תוס' ד"ה טעמא וכו' וריב"ן מוקי וכו' שם נ"א ע"א תוס' ד"ה מני ר' מאיר היא דאמר וכו' ופירש ריב"ן דבכל מקום וכו'. שם ע"ג ע"א תוס' ד"ה לא תימא כו' וריב"ן מניה התם וכו' שם ע"ד ע"ב תוס' ד"ה ממאנת כו' וריב"ן תירץ וכו'. שם ע"ט ע"ב תוס' ד"ה פירא דפירא כו' וריב"ן פירש דכ"ש בהמת מלוג עצמה כו'. ב"מ ל"ג ע"ב תוס' ד"ה נגנבו כו' וריב"ן פירש כו' שם ל"ד ע"ב תוס' ד"ה שאל מן האשה וכו' והריב"ן פירש שאל מן האשה וכו'. ב"ב ע"ט ע"ב תוס' ד"ה אימור כו' וריב"ן מפרש דכל הנהו עבידי דאתו כו' סנהדרין כ"ג ע"א תוס' ד"ה כדי שיצא הדין לאמיתו פירש הריב"ן שאפילו כו' שם כ"ה ע"א תוס' ד"ה ההיא וכו' והקשה הריב"ן מאי מדמה כו'. שם כ"ט ע"ב תוס' ד"ה מר בר רב אשי וכו' פירש הריב"ן בשם רש"י וכו'. שבועות מ"א ע"א תוס' ד"ה ולמר וכו' ריב"ן פירש בשם הקונטרס וכו' ובזבחים צ"ז ע"א תוס' ד"ה ואם טש וכו' ובשם רש"י הר' יהודה חתנו דדוקא עלו שרו וכו' ועיין חולין ק"א ע"ב תוס' ד"ה הלכתא וכו'. בשם רש"י פירש ריב"ן חתנו דוקא עלו שרו וכו'. והובא במרדכי חולין פ"ח סי' תשי"ח דגים שעלו בקערה פירש ריב"ן חתן רש"י דוקא עלו כו'. חולין ק"א ע"ב תוס' ד"ה הלכתא בשם רש"י פירש ריב"ן חתנו דוקא עלו שרו וכו' והובא בספר התרומה סי' ס', בכורות י"ג ע"ב ד"ה דבר תורה כו' ותירץ הר"ר יהודה בר נתן דמשיכה לא שייכא בהקדש וכו' ושם נ' ע"א תוס' ד"ה דמזדבנא וכו' והר"ר יהודה בר' נתן פירש בפרק הזהב (מ"ד ע"ב) שאותו דינר הוא להכרעות המטבעות וכו'. ובשו"ת מהר"ם מר"ב שי"ח ואע"פ שהר"ג ור"ח פסקו שתפיסה לאחר מיתה לא מהניא, נראה דברי הריב"ן שפירש לפני רש"י דמהניא וכו'. בכתובות צ"ו ע"א תוס' ד"ה אלמנה שתפסה וכו' פירש הריב"ן דמיירי בתפסה לאחר מיתת הבעל וכו'.

הרב ר' יהודה ב"ר אברהם גאון ז"ל. (סי' רע"ח צד 246). וראיה גדולה

מואת שמעתי בשם הרב ר׳ יהודה בר׳ אברהם גאון ז״ל שמצא בספרי בפנים שני ולמה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית וכו׳ ועיין באו״ז ח״א סי׳ תע״ו וז״ל ונשאתי ונתתי בדבר בפני זקני פריש הגאון ר׳ מתתיה וה״ר יהודה בר אברהם וקרובי ר׳ יחיאל והרב ר׳ יהודה בר׳ טוב ועמדו ולא ענו עוד, וגם נאמר לי בשם רבינו שלמה זקיני שהיה נוהג היתר בדבר וכו׳ שמואל בן הרב ר׳ מאיר זצ״ל.

הרב ר׳ ידידיה. (סי׳ רע״ח צד 246) וצוה לבניו שלא יסלקוהו מטליתו וגם הרב רב ידידיה אמר לי כן, ובה׳ פסח י״נ צד 257 השיב ר״ת לרב ידידיה בר לוי, עיין תוס׳ עירובין ס״א ע״ב ד״ה והלכתא וכו׳ ומורי אמר לי בשם ה״ר ידידיה וכו׳ ובתוס׳ כתובות מ״ז ע״א ד״ה השתא וכו׳ והקשה ה״ר ידידיה מנירינבורק אמאי איצטריך ק״ו וכו׳. ובסנהי״ג ה׳ פסח אות ל״ה צד ע״ש כך קבלתי מצרפת מפי הרב ר׳ ידידיה ז״ל מלאון, ובמרדכי קידושין פרק האומר סי׳ תקכ״ב וז״ל וכן מצאתי בתשובות הר״מ ז״ל ששלה למורי הר״ר ידידיה דהיכא דאמר השליח הרי את מקודשת לי וכו׳ ובשו״ת מהר״ם מר״ב תתקפ״ב ע״ש.

רב יהודאי גאון מחבר ספר הלכות גדולות. כשם מחבר ספר הג׳ שלפנינו מתולקים גדולי הראשונים גם האחרונים, יש שמיחסו לרב יהודאי גאון, ויש לר׳ שמעון קיירא, ויש שמיחסו לשניהם, יען כי נמצאו בו דברי שניהם. ואני לא באתי להכריע רק לרשום קצת המקומות אשר לא הזכירו. — דעת המחבר הוא כדעת רש״י ברכות מ״ב ע״א ד״ה עדי כפנא וכו׳ וכך פירש רב יהודאי בהלכות גדולות. ובסוכה ל״ח ע״ב ד״ה הוא אומר וכו׳ וכן יסד רב יהודאי גאון בעל הלכות גדולות. וכן בסי׳ (רפ״ג צד 251) סליקו הלכות עירובי חצירות קצובות מרב יהודאי גאון. (סי׳ ש״ט צד 356) עד כאן מהלכות גדולות פסוקות דרב יהודאי גאון עיין בה״ג ה׳ ר״ה סי׳ י״ז.

(סי׳ רמ״ז צד 212). הלכות פורים ומגילה לרב יהודאי גאון פסוקות וקצובות וקלות.

(סי׳ רע״ה צד 242). עד כאן מהלכות גדולות דרב יהודאי גאון.

(סי׳ שמ״ו 382). כך נמצא בהלכות רב יהודאי גאון, עיין בה״ג הלכות קידוש והבדלה, ועיין באות צ׳ ק׳.

(סי׳ ש״ס 414). ואילו הל׳ סוכה קצובות לרב יהודאי גאון, ע׳ בה״ג ה׳ סוכה סי׳ י״ד.

(סי׳ שס״ב 416). ואילו הלכות גדולות קצובות מרב יהודאי גאון מהלכות לולב, עיין בה״ג ה׳ לולב בסי׳ ט״ז.

(סי׳ שע״ד 435). ועוד מצאתי בה״ג דלא צריך לומר זמן בסוכה ולולב, דסני בכסא. כן הוא בה״ג ה׳ סוכה סי׳ י״ד וז״ל הלכך זמן בין דעושה סוכה לעצמו ובין דעושה לולב לעצמו לא צריך למימר דסני ליה בדכסא.

שם. ובהלכות לולב דקמפרש רב יהודאי גאון תני הכי ת״ר העושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו וכו׳ כן הוא בבה״ג ה׳ לולב סי׳ ט״ו וז״ל ת״ר העושה לולב לעצמו אומר ברוך שהחיינו וקיימנו.

(סי׳ תי״ח 458). ורב יהודאי גאון פסק בה״ג ויקרא תחילה ג׳ פסוקים ביהושע ויהי אחרי מות משה עד כאשר דברתי לך לשם ענינו של יום, ואח״כ ויעמד שלמה. כהלכה שנויה במגילה, הא ליתא בה״ג דידן, והתוס׳ במגילה ל״א ע״א ד״ה למחר הביאו ויש מקומות שנהגו להפטיר בויהי אחרי מות משה ושיבוש הוא שהרי הש״ס אינו אמר כן. וי״א שרב האי גאון תקן לומר ויהי אחרי מות משה אבל אינן יודעין הסברא אמאי שנה סדר הש״ס, אך נמצא בסדר רב עמרם גאון דף נ״ב ויש שמפטירין בראש יהושע ויהי אחרי מות משה עבד ה׳ עד רק חזק ואמץ. ובמהרי״ץ גאות דף ק״ז וז״ל ומפטיר

במלכים ויעמד שלמה ויש שמפטירין ביהשוע ויהי אחרי מות משה עד רק חזק ואמץ, ועיין במנהיג דף ע״א ע״ב.

(סי׳ תס״ט צד 587). אמן יתומה זה העונה אמן שלא שמע ברכה אלא שמע אחרים שעונין וכן מפורש בהלכות גדולות, עיין בה״ג פ״ו דברכות.

(סי׳ תקי״ג צד 642). ואם סח בין של יד לשל ראש יברך שתים על של ראש וכו׳ כך פירש רבינו יעקב ורב עמרם ורב יהודאי גאון. עיין בה״ג הל׳ תפילין סי׳ כ״ח.

(סי׳ תצ״ט צד 612). ואני הכותב מצאתי בה״ג דרב יהודאי והיכא דקא שפעה מתוך שבעה לאחר שבעה וכו׳ כלשונו ממש הוא בה״ג ריש הלכות יולדת סי׳ מ״ב וט״ס נמצא בבה״ג דפוס ווארשא וכצ״ל דלא אפסיק בין דם טהור לטמא וכו׳.

(סי׳ תקי״ד צד 644). ובה״ג דרב יהודאי כתב גבי גט אי אית ביה ניהטא או מחקא כן הוא בבה״ג ה׳ גיטין סי׳ ל״ט.

(סי׳ תקל״ט צד 754). דכן מצינו בהלכות מר רב יהודה גאון, ושם כדכתב מר רב יהודאי גאון, עיין בה״ג דף קכ״ח ובאשכול סדר י״ח טרפות בקצרה.

(סי׳ תקמ״ה צד 787). ורב יהודאי כתב לא לכתוב אלא במושב תלתא וחתמי תלתא, עיין ה״ג סי׳ ל״ג וז״ל וכד כתיב גט חליצה לכתוב במותב תלתא הוינא דאמר ליה גאון לספריה לא תכתוב אלא במותב תלתא הוינא והתמין תלתא. ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ י״ח רב יהודה פירש דלא צריך אלא במותיב תלתא הוינא ואין נראה לי וכו׳.

(שם 788). והכי אמר ליה רב יהודאי לספריה לא לכתוב אלא במותב תלתא וחתמי תלתא, ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ תקנ״ד והכי אמר להו מר רב יהודאי לספריה לא לכתוב אלא במותיב תלתא וחתימן תלתא. — וכן דעת התוס׳ בכמה מקומות דרב יהודאי גאון הוא המחבר ספר הלכות גדולות עיין תוס׳ שבת ג׳ ע״א ד״ה הצד הקשה בה״ג דשמואל אדשמואל וכו׳ ובתוס׳ זבחים צ״ב ע״א ד״ה במלאכה וכו׳ הקשה בה״ג וכו׳ והקושיא הוא בבה״ג שלפנינו בפרק כ״ד מהלכות שבת, ובתוס׳ פסחים ל׳ ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳ וגם רב יהודאי גאון פסק כן דרוקא בחמץ פסק רבא כרב וכו׳ ובתוס׳ חולין צ״ז ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳ והוא בבה״ג ה׳ פסח פרק כל שעה סי׳ י״א. ובתוס׳ ביצה י״ד ע״א ד״ה איכא בינייהו וכו׳ וכן פסק רב יהודאי גאון בהלכות פסוקות, וברש״י סוכה ל״ח ע״ב ד״ה הוא אומר וכן יסד רב יהודאי גאון בעל הלכות גדולות ובתוס׳ סוכה ל״ח ע״ב ד״ה שמע וכו׳ וכן יסד רב יהודאי גאון בהלכות גדולות וכו׳ והוא בבה״ג פ״ג דברכות דכולי עלמא מיהת מיפסק לא פסקינן לקדושה וכו׳ ובמחבר סי׳ ל״ד צד 21, ובביאורי אות כ׳ ע״ש. יומא ע״ח ע״א ד״ה מכאן שאלו מקמי רב יהודה גאון וצ״ל טבילת נדה מדאורייתא מנלן והשיב ק״ו ממנעה ובתוס׳ יבמות מ״ז ע״ב ד״ה במקום וכו׳ טבילת נדה לא כתב קרא בהדיא ופירש רב יהודה גאון דנפקא בק״ו ממנעה דטעון טבילה וכ״ש היא עצמה. ובתוס׳ חגיגה י״א ע״א ד״ה לא נצרכה כו׳ כדפירש בה״ג דלא נפקא לן אלא בק״ו דהשתא לטהרות כתיב ורחץ לבעלה דכרת לא כ״ש ולפנינו בה״ג הלכות נדה סי׳ מ״א איתא ומנלן דבעיא טבילה דאקשה רחמנא לזבה מה זבה בעיא טבילה אף נדה בעיא טבילה. וכן הוא בספר יראים סי׳ קצ״ב וז״ל ומנלן טבילה לנדה ראיתי בהלכות גדולות דאקשה רחמנא לזבה דכתיב כל ימי זוב טומאתה כימי נידת טומאתה תהיה טמאה היא וכו׳. ועיין באשכול ה׳ מקואות סי׳ נ׳ דף 119 וז״ל כתב רב יהודאי גאון בתשובה ידענא לטבילת נדה מדאורייתא מק״ו ממנעה דכתיב הנוגע במשכבה יכבס בגדיו ורחץ במים וטמא עד הערב, ק״ו במגע עצמה וק״ו לנדה עצמה שהיא בטומאה עד שתבוא במים וכו׳ ע״ש. ובמרדכי ה׳ נדה סי׳ תשמ״ד ומכאן למדנו טבילה לנדה מן התורה ורב יהודאי גאון מוכח מק״ו ממנעה דכתיב והנוגע במשכבה יטמא ורחץ במים,

ובתשובות הגאונים שנדפס בליק שנת תרכ״ד סי׳ מ״ה וז״ל שאלו מן קמאי מר רב יהודאי גאון ריש מתיבתא ז״ל וכו׳ שוב שמ״ק טבילה לנדה מן התורה מנין ואמר ק״ו ממנעה, ובספר התרומה ריש ה׳ נדה הביא דבר זה בשם רב האי גאון וז״ל והטבילה לנדה היכן מצינו פירש רב האי גאון ק״ו ממנעה דכתיב והנוגע במשכבה ורחץ במים. וכן ראיתי בסמ״ג לאוין ה׳ נדה סי׳ קי״א וז״ל ועוד דרשו רבותינו בשבת שבעה ימים תהיה בנדתה בנ״תה תהא עד שתבוא במים. וכאן לטבילת נדה מן התורה. ורב האי גאון פירש שלמדנו טבילה לנדה מן התורה בק״ו ממנעה שנאמר והנוגע במשכבה ורחץ במים וגו׳. ועיין באו״ז ה׳ נדה סי׳ שנ״ט ע״ש. יבמות ל״ט ע״א תוס׳ ד״ה אע״ג וכו׳ בהלכות פסוקות דרב יהודאי גאון פסיק כאביי וכו׳ הוא בבה״ג ה׳ יבום וחליצה סי׳ י״א דף נ״ט והלכה כאביי דהא אמר רב פפא כוותיה דאביי מסתברא. ושם ס״ה ע״א תוס׳ ד״ה תצא בלא כתובה וכו׳ וכן מצא ר״י בהלכות דרב יהודאי גאון דבלא הכיר בה איירי וכו׳ והוא בה״ג הל׳ כתובות סי׳ ל״ו וז״ל והוא שלא הכיר בה אבל הכיר בה יש לה כתובה וכו׳. שם ק״ב ע״א תוס׳ ד״ה וכי חולצין במנעל וכו׳ וגם רב יהודאי גאון מחקו מן הספרים. גיטין פ״ח ע״ב תוס׳ ד״ה פרסיים וכו׳ וכן פירש רב יהודאי גאון בהלכות גדולות דבפרסיים כשר ועיין בה״ג ה׳ גיטין סי׳ ל״ט דף פ׳ ובר״ן פ״ט דגיטין ד״ה בישראל כשר וכו׳ ובהרא״ש שם סי׳ י׳ ע״ש. נזיר נ״ט ע״א תוס׳ ד״ה אמר וכו׳ וכפי גירסת ה״ג משמע דאפילו דשאר איברים אסור להעביר שיער ובהלכה פסוקה דרב יהודה בה׳ נדה מכתב הר׳ יוסף טוב עלם יש כמו בהלכות שלנו אך דגורס במסקנא כי קאמר רב במספרים ולא גרסינן אלא וכו׳ עיין תוס׳ יבמות מ״ח ע״א ד״ה לא עשה רגליו וכו׳ מיהו בה״ג של אספמיא כתוב וכו׳ ועיין בה״ג ה׳ נזיר סי׳ ל״ה. ובהרא״ש פרק מצות חליצה סי׳ ח׳. בבא קמא י״ב ע״ב תוס׳ ד״ה ואם איתא וכו׳ ופירש רבינו יהודאי גאון בה״ג וכו׳? שם נ״נ ע״ב תוס׳ ד״ה שור ושור וכו׳ פי׳ רב יהודאי גאון דהיינו שור בכור דלא פריק ליה וכו׳? ב״מ פ״א ע״ב תוס׳ ד״ה דברי הכל וכו׳ ובה״ג דרב יהודאי גאון נמי משמע דסיפא דהלוהו בשטר איירי שלא בשעת הלואה? בבא בתרא ע״ז ע״א תוס׳ ד״ה אמר אמימר וכו׳ כתב רב יהודאי גאון דאין אותיות ניקנות בחליפין וכו׳ הוא בבה״ג ב״ב סי׳ מ״ו דף ק׳. וכן הוא בס׳ יראים עמוד זמנים דף כ״ה בהלכות גדולות של רב יהודה גאון זצ״ל ושם דף ע״א ובהלכות של רב יהודאי גאון מצאתיה. ובסמ״ג לאוין סי׳ ע״ה השיב רב יהודאי גאון וכו׳ ושם ה׳ איסורי מאכלות סי׳ קל״ה וכן שאלו לפני רב יהודאי גאון כל איסורין שבתורה וכו׳ ע״ש ונזכר בסרע״ג בסדר ר״ה דף מ״ה וצריך לומר ותתן לנו ה׳ אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון והכי אמר מר רב יהודאי נהורא דעלמא יחיד צריך לומר בתפלתו וכו׳ מלוך וכו׳ והשיאנו ה׳ אלהינו וכו׳ ובסדר סוכות דף נ״א והכי א״ר יהודאי ריש מתיבתא יומא תמינאה וכו׳ ושם בסדר מילה דף נ״ב ע״ב והכי אמר מר רב יהודאי ב״ד שמלו במקום שאין אב הכל מברכין להכניסו בבריתו כו׳ וכן הוא במנהיג ה׳ מילה סי׳ קכ״ג דף צ״ח ע״ב ז״ל ואמר רב יהודאי גאון ז״ל ב״ד שמלו במקום שאין אב מברכין להכניסו וכו׳ ובתשובות הגאונים הנדפס בליק תרכ״ד בשאלות לרב יהודאי גאון סי׳ מ״ה ב״ד שמלו במקום שאין אב מי יברך להכניסו בבריתו ואמר הכל מברכין. ובהרא״ש פ״א דקידושין סי׳ מ׳ הביא דין זה בשם רב האי גאון. ובערוך ערך שבע ב׳ בתשובות רב שלום משמיה דרב יהודאי גאון הנשבע בעשרת הדברות ובספר תורה אין לו הפרה לעולם. וכן הובא ברוקח סי׳ רכ״ז וכן פסק רב יהודאי גאון בבשר על גבי גחלים. אולם מצינו בהרבה מקומות בהמחבר מח״ו וכן בשארי ראשונים שמדבריהם נראה דרב יהודאי לא חבר ספר ה״ג עיין במח״ו סי׳ ס״ה דף 34 וז״ל אקשיה ליה רבנן למר רב יהודאי גאון וכו׳ והוא מלשון ה״ג פ״ז מהלכות ברכות אקשו ליה רבנן למר רב יהודאי גאון הרי

בונה ירושלים וכו׳ בריש ה׳ אבל בה״ג סי׳ כ״א מר רב יהודאי הכין אמר אין מברכין ברכת אבלים בשבת וכו׳ ובבה״ג סי׳ מ״ג בבא קמא דף פ״ח ע״ב (פסק) והכי אמור רבנן משום מר רב יהודה וכו׳ ובה״ג ה׳ נחלות סי׳ מ״ח דף ק״ו ע״א ופסיק בשאילתא דבי מר רב יהודאי גאון ראובן הוה ליה בני וכו׳ ושם דף ק״ח ע״א ומר רב יהודאי גאון אמר כשנכנסו מרגלים דיהושע איניירא ועיין תוס׳ סוטה ל״ה ע״ב ד״ה לרבות וכו׳. בה״ג ה׳ עדות סי׳ נ״א דף קי״ד ע״ב אמרו משמיה דמר רב יהודאי סהדא דחתים על שטרא וכו׳ תו אקשו קמיה רבנן וכו׳. — בבה״ג ב״ק סי׳ מ״ג 176 והכי אמר רבנן משום מר רב יהודה וכו׳ בה״ג ה׳ קידושין סי׳ מ׳ דף פ״ד ע״א כותי שקידש חוששין לקדושיו היה מעשה ואצרכיה גיטא מר רב יהודאי ומר רב שמואל. והובא בטור א״ע סי׳ מ״ד וז״ל וכותי הוה עובדא ואצרכוהו גט רב יהודאי ומר רב שמואל ריש כלה — בה״ג סי׳ ע״א הלכות מנחות מר רב יהודאי גאון הכי אמר היכא דלא מנה עומר לילה קמא לא מני בשאר לילותא וכו׳. ולדעת בעל העיטור בכמה מקומות המחבר ספר ה״ג הוא ר״ש קיירא, עיין בה״ע אות כ׳ כיס והוא עיסקא. דף מ״ז ע״א וז״ל ומחייב עליה בכל אונסא כדאיתא בפרק האיש מקדש לאפוקיה מדרב מתתיה גאון וממר שמעון קיירא בהלכותיו דאמר לא מחייב אלא בגניבה ואבידה והוא בבה״ג ה׳ רבית סי׳ מ״ה דף צ״ו ע״ב עסקא פלגא מלוה אי מיתנים ליקו ברשותא דלוה לשלומי בגניבה ואבידה, אבל בשבויה ובשבורה ובמיתה לא משלם. — בבעל העיטור שם במאי דכתבי רבוותא ור׳ שמעון קיירא דלא אסרי סאה בסאה אלא היכא דליכא שער בשוק וכו׳ והוא בבה״ג שם ה׳ רבית דף צ״ה ע״א איגליאת מילתא דסאה בסאה כי אסרוה רבנן דלא יצא שער בשוק. — בבעל העיטור פותיקי וכתב בהלכות אבק רבית דמשכן ליה דיקלא ואכיל פירייהו ואי נמי ביתא ויתיב בה וכו׳ והוא בבה״ג שם. — בעיטור פותיקי דף כ״ד ע״א ובעל מתיבתא משמיה דרב כהן צדק גאון מנהג דילן למיכל בנכיתא כרבינא, וביומי דרבי שמעון קיירא הכי נהוג. והוא בה״ג ה׳ רבית דף צ״ו והאידנא מעשים בכל יום דקאכלי בנכייתא. — בעל העיטור אות ז׳ זיכוי (דף ל״ד) והלכתא המזכה לעובר לא קנה בעובר דאחריני אבל בעובר דידיה קני. זכן דעת הגאונים וכן כתב רבי שמעון קיירא, והוא בבה״ג הלכות הלוואה סי׳ מ״ש (דף קי״ב ע״ב) וז״ל קא אמרי רבנן המזכה לעובר לא קנה עובר דאחריני, אבל דיליה קנה לפי שדעתו של אדם קרובה אצל בנו. ועיין תוס׳ ב״ב קמ״א ע״ב ד״ה איתיביה וכו׳. ובבעל העיטור ה׳ שחיטה אות דקין (צד י״ג) וז״ל אבל בנוסחא דילן ספרדית בנוסחא דר׳ שמעון קיירא גרסינן כלין עד כאצבע למעלה דמ״ד והוא דהדרי וערבי ששניהם מפוצלין ומתערבין מלמטה כאצבע סמוך לנקב בית הרעי וכשרה ולמ״ד שאינן מתחברין כלל אלא למעלה סמוך לקבה עד כאצבע ויש להן ב׳ מקומות לבית הרעי. וע׳ בה״ג הל׳ טרפות סי׳ ס״א ד״ה העיד יונתן בן שילא וכו׳ וברא״ש חולין פ״ג סי׳ נ״ד, ובתשובותיו כלל ב׳ סי׳ י״א, ובראב״ן סי׳ י״ט אירע מעשה במגנצא וכו׳. ועיין בעיטור ח״ש (דף ה׳ ע״ב) ומצאתי בהלכות משום דהני תלת ליכא למיחש לנ״ט דידהו. והוא בה״ג ס״ז ה׳ גיד הנשה וז״ל כל הני תלתא ליכא למיקם בנותן טעם דידהו ע״ש. ובעיטור ח״ש (ז׳ ע״ב) ד״ה הכחל וכו׳ ובעל הלכות פליג אכולהו סברא דרבוותא דכתבינן והכין כתב היכא דקרעיה לכחל וחתכי ומלחי ושדיה בקדירה שיש בה בשר לכתחילה לא לשדייה ואי שדייה מותר וכו׳ וז״ל בה״ג סי׳ ס״ז ה׳ גיד הנשה (דף קל״ה) והיכא דקרעיה לכחלא וחתכיה ומלחי ושדייה בקידרא לכתחילה לא לישדי ואי שדיי שרי דאמרינן כיון דמלחיה בציר ליה חלביה. — ובהקדמות הרמב״ן לספר המצות וז״ל וגם הרב (הוא הרמב״ם) על הראשונים יתמרמר וכו׳ כי בעל הלכות רב שמעון וכו׳ נראה שגם דעתו שר׳ שמעון קיירא חבר ספר ה״ג. ועיין בספר תמים דעים סי׳ קי״ט וז״ל ובכולהו נסחי דהלכות גדולות ומר יהודאי מתחיל לא

ירעינן מאי נינהו וכו׳ וכן בשו״ת הגאונים שער ג׳ סי׳ י״א וז״ל וקשיא לן הא דבה״ג ובהלכות דמר רב יהודאי גאון ומזה מוכח דשנים הם, וכן בשו״ת הרשב״א סי׳ תקי״ד ועוד מתלת וארבעה קראי מהלכות פסוקות של רב יהודאי ומהלכות גדולות. וכן בהגהות אשרי פ״א דביצה סי׳ כ״ב וז״ל וכן פסק רב יהודה גאון וה״נ.

(סימן רע״א צד 232) ומי שיושב בתענית בשבת או ביום טוב שאין בו שומע תפילה כך אומרה ביהו לרצון אמרי פי. והוא מבה״ג סימן י״ח דף מ׳ וז״ל והיכא דיתיב בתעניתא בשבתא דליכא שומע תפלה הכין א״ל בתחנונא ושפיר דמי. ועיין תשובות מהר״ם מר״ב ח״ש הנדפס בלעמבערג סי׳ שט״ו וז״ל כתוב בה״ג היכא דיתיב בתעניתא בשבתא ליכא ענינו בשומע תפילה ואומר ענינו סוף אלקי נצור לשוני וכו׳ ובמהרי״ץ גאות הלכות ר״ה דף ל״ד ולענין פסקא בהלכות הלכך נקב וסתמו במשהו שלא במינו אם מעכב את התקיעה פסול וכי קאמרינן אם אינו מעכב את התקיעה כשר במשהו אבל טפי אע״ג דנשתייר רובו פסול דעבדינן כתרי לשני דר׳ נתן לחומרא במינו כשר והוא דנשתייר רובו שלא במינו פסול אע״ג דנשתייר רובו. וכהאי לשנא איתא בבה״ג ה׳ ר״ה דף ל״ח ע״ב וז״ל הלכך נקב במשהו וסתמו שלא במינו אם מעכב את התקיעה פסול, וכי קאמרינן אם אין מעכב את התקיעה כשר במשהו אבל טפי אע״ג דנשתייר רובו פסול דעבדינן כתרי לישני דר׳ (נתן) [יוחנן] לחומרא במינו כשר והוא שנשתייר רובו שלא במינו פסול ואע״ג דנשתייר רובו. שם הלכות ר״ה דף ל״ו ולענין פסקא הכי כתב בהלכות נתכון שומע ולא נתכון משמיע נתכון משמיע ולא נתכון שומע לא יצא עד שיתכון שומע ומשמיע, והני מילי יחיד ליחיד אבל שליח צבור לא בעי לכוונה דעתיה לכל חד וחד דכיון דנתכוין שומע ולא נתכוין ש״ץ יצא ומ״ש שליחא דצבורא דדעתיה אכולי עלמא. וכן הוא בבה״ג שלפנינו נתכוין שומע ולא נתכוין משמיע נתכוין משמיע ולא נתכוין שומע לא יצא עד שיתכוון שומע ומשמיע והנ״מ יחיד ליחיד אבל שליח צבור לא בעינן לכוונו דעתיה לכל חד דכיון דנתכוון שומע ולא נתכוון שליח צבור יצא וכו׳ ומאי שנא שליחא דצבורא דדעתיה לכולי עלמא. — (בספר הישר לר״ת סי׳ תקצ״ט איתא ובה״ג של אספמיא מפרש וכך היו נקיי הדעת כותבין חניכתו וחניכתה וכו׳) בתוס׳ פסחים ל׳ ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳ ובה״ג של אספמיא. ובתוס׳ יבמות מ״ח ד״ה לא וכו׳ מיהו בה״ג של אספמיא כתוב אלא הא בתער והא במספרים.

ר׳ יום טוב. (סי׳ קנ״ה צד 143). כך קבלתי ממורי ר׳ יו״ט. ובה׳ פסח אות כ״ז 262 ושמעתי כי ר׳ יום טוב היה אוסר והוא ר׳ יום טוב בהר״ר יהודה בר׳ נתן הנקרא בשם ריב״ן חתן רש״י ז״ל. וא״כ היה ר׳ יום טוב נכדו של רש״י. והובא בתוס׳ ר׳ יהודה חסיד ברכות מ״א ע״ב ד״ה אי הכי וכו׳ וז״ל וטעמא אומר רבינו טוב (צ״ל רבינו יום טוב) בה״ר יהודה חתן רבינו שלמה וכו׳. ובאו״ז ח״א סי׳ קנ״ה ולפי דעתם מפרש הרב ר׳ יום טוב בן הרב ר׳ יהודה חתנו של רבינו שלמה זצ״ל וכו׳ ור״ת קורא אותו קרובי וז״ל בספר הישר לר״ת סי׳ תקצ״ט ולא טוב הדבר אשר אתה עושה קרובי ר׳ יום טוב וכו׳. ושם ולולי שהודיע קרובי הרב ר׳ יום טוב ששמה גלילמה לא היו יודעים כל בני מלכותינו רק שם של יהדות וכו׳. ושם ואתה הרב ר׳ יום טוב אחר אשר שהורת בך להתיר וכו׳. ושם סי׳ תקנ״ז כי דברי הישיש ר׳ יום טוב לא יתכנו ולפי מה שהודיענו שאמר הרב ר׳ יום טוב וכו׳. ושם תקס״ז ופירש הרב ר׳ יום טוב וכו׳ ומה שכתוב לפנינו בספר הישר בסי׳ תנ״ט דף נ״א ע״ב וכן הגיה זקני הרב ר׳ יום טוב נ״ע בישועות שלו וכו׳ היה בלי ספק הגהה מן הצד מנכד ר׳ יום טוב והכניסו המדפיס בטעות בפנים הספר. ומובא ברא״ש פרק ו׳ דברכות סי׳ כ״ט, ובמרדכי פרק ו׳ דברכות סי׳ קל״ז ובתוס׳ עירובין צ״ט ע״א ד״ה היה אוכל וכו׳ וכן פירש הר״ר יו״ט נ״מא נפסקא

לי וכו׳ ובתוס׳ מו״ק י״ט ע״ב ד״ה אתיא וכו׳ והר״ר י״ט פירש וכו׳ ושם כ׳ ע״א ד״ה שכבר והר׳ יום טוב דפירש לענין הבראה חולק על מחזור מויטרי שפירש בשם רש״י שהיה אומר שאין עושין ברגל וכו׳. ובתוס׳ נזיר ל״ז ע״א ד״ה שאין וכו׳ והר׳ יום טוב בן הרב ר׳ יהודה פירש שיש היתר לאיסורו שמותר לגרום איסורו וכו׳.

ר׳ יוסף טוב עלם. (סי׳ תקכ״ב 683). מכתיבת רבינו יוסף טוב עלם העתקתי אלפא ביתא וכו׳. (ובסי׳ שכ״ה 364). וכן הוא בהגה״א פ״א דברכות סי׳ י״ב וכבר נחלקו על הקרובות ר׳ יוסי טוב עלם ור׳ אליהו הזקן וכו׳. והיה בן ר׳ שמואל כנזכר (סי׳ ק״נ 116). (ובסי׳ רס״ב 225). כך העתקתי הסדר מכתב יד רבינו ר׳ יוסף בר׳ שמואל טוב עלם, ובשאר מקומות, והובא בתוס׳ פסחים ל׳ ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳. ובתשובות הגאונים שכתב רבינו יוסף טוב עלם מצא ר״ת יין נסך שנתנסך ממנו לפני ע״ז אסור בהנאה ואינו בטל אפילו באלף. וכן הוא בתוס׳ חולין צ״ז ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳ ובתשובות הגאונים בכתב יד רבינו יוסף ט״ע מצא ר״ת יין נסך שנתנסך לפני ע״ז אסור בהנאה ואינו בטל אפילו באלף וכו׳ והובא בספר הישר לר״ת סי׳ שפ״ג וז״ל עד שבדקתי בתשובות הגאונים בב׳ דפין הראשונים ומצאתי כתוב בספר ר׳ יוסף טוב עלם יי״נ שניסך ממנו לע״ז אסור בהנאה וכו׳, ובתוס׳ פסחים קט״ו ע״א ד״ה למה וכו׳ וכן יסד ה״ר יוסף בסדרו וכו׳ ושם קט״ו ע״ב, שם ק״ז ע״ב ד״ה רביעי וכו׳ ולהר׳ יוסף טוב עלם שכתב בסדרו (לשבת הגדול קודם חסל פסח) גיטין פ״ה ע״ב ד״ה ולא ליכתוב וכו׳ ובסדר תקון שטרות שכתב הרב ר״י ט״ע כתב וכו׳ ושם ד״ה דתיהויין וכן כתוב בתיקון שטרות של ה״ר יוסף ט״ע. נזיר נ״ט ע״א תוס׳ ד״ה אמר וכו׳ ובהלכה פסוקה דרב יהודאי בהלכות נדה מכתב ה״ר יוסף טוב עלם יש כמו בהלכות שלנו. ע״ז נ״ז ע״ב תוס׳ ד״ה לאפוקי וכו׳ וגם בסדר תנאים ואמוראים כ״י הרב הגדול רב יוסף טוב עלם פוסק הלכה כמותו בכל מקום, שם ס׳ ע״ב תוס׳ ד״ה כל שבוב וכו׳ וכן הלכה שאם זרק אבן או כל דבר ליין ואפילו בכוונה שהוא מותר בשתיה כן הורה ר׳ יוסף טוב עלם, ושם ע״ד ע״ב תוס׳ ד״ה דרש רבא וכו׳. מנחות ל״ד ע״ב תוס׳ ד״ה והקורא וכו׳ וכן בתשובות הגאונים שכתב ה״ר יוסף טוב עלם, חולין מ״ז ע״א תוס׳ ד״ה היינו וכו׳ ותשובות הגאונים שכתב הרב ר׳ יוסף טוב עלם וכו׳, ומובא רש״י כתובות י״ד ע״א תרי ספיקא וכו׳ ומדברי רבי יוסף טוב עלם מצאתי, וברש״י חולין ק״ד ע״ב ורואה אני את דברי ר׳ יוסף ט״ע ז״ל שראיתי תשובת כתב ידו וכו׳. ובערכין ב׳ ע״ב ד״ה הוודע להתעטף וכו׳ ומצאתי בסילוק א׳ שעשה ה״ר יוסף ט״ע שנותן ציצית אחד מלפניו וכו׳. ובמרדכי סוף פרק הזהב ועוד יש בידי תשובה מר״י בר׳ מנחם שהעיד על ר״י טוב עלם שהיה מוציא ממון ממי שתקע כף ליתן לחבירו כך וכך, שלום מאיר בר ברוך, ובמרדכי מגילה סי׳ תתל״א כתב רב יוסף טוב עלם שד״ש היינו שוש אשיש, ודרשו, ושובה, וכן פירש ר״ת. ובישי״ש פ״ק דקידושין ס׳ ט״ז ובסדר תו״א כתב יד רבינו יוסף טוב עלם כתב רבינא ורב אשי הלכה כרבינא וכו׳, ובהגהות מרדכי סוף סנהדרין השיב ר״י ט״ע וששאלתם ראובן שחק עם שמעון באגוזים והרויח ממנו ל׳ דינר וכו׳ הלכך אותן שלשים דינר שנטל ראובן משמעון ב״ד מוציאין מידו ומחזירין אותן לשמעון ושניהם בני נדוי שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה ודברי תיפלות וגורמין עצמן להיות פסולין להעיד עדות בישראל שלא הותרה שחיקת אגוזים אלא לתינוקות בי״ט הראשון של פסח בלבד כדתניא אמר ר׳ יוסי וכי תועלת לתינוקות ביין אלא מחלקין להם אגוזים כדי שישאלו ושלום יוסף ב״ר ר׳ שמואל.

ר׳ יוסף ב״ר יהודה. (סי׳ פ״א צד 51). מעידני שמעתי מפי ר׳ יוסף ב״ר יהודה שהיה מעיד שראה במלכות לותיר וכו׳.

ר׳ יעקב ב״ר יקר. (סי׳ קנ״א 117). והגאון רבינו שלמה ב״ר יצחק אומר בשם

ר׳ יעקב ב״ר יקר דטעם בשמים במוצאי שבתות וכו׳ וכן הוא בשה״ל סי׳ ק״ל ובשם רבינו יעקב ב״ר יקר זצ״ל מצאתי מה טעם מברכין על הבשמים במוצאי שבת וכו׳. ועיין בתשובות הרשב״א ח״נ סי׳ ר״צ. והוא רבו של רש״י תלמיד רבינו גרשון מאור הגולה. כן הביא בשה״נ מתוספות שאנץ כ״י. והובא ברשב״ם פסחים קט״ז ע״א ד״ה וכאן וכו׳ ורבינו קבל מרבו ר׳ יעקב בן יקר וכן הבן שואל וכו׳ ושם קי״א ע״א רשב״ם ד״ה מתקפלין וכו׳ כך שמע רבינו מרבו ורבו מפי רבינו גרשום זצ״ל. ובסי׳ נ״ג ה״פ צד 271 וכן אמר לו רבו ר׳ יעקב ב״ר יקר הזקן משום אביו. וברש״י שבת פ׳ ע״ב כן לשון מורי הזקן מפי אביו. וברש״י עירובין ו׳ ע״א וזה קבלתי ממורי הזקן ז״ל גיטין נ״ט ע״ב כך אמר מורי הזקן וכו׳. (ובסי׳ שע״ד צד 434). כך מקובלני ממורי הזקן רבינו יעקב ב״ר יקר. וכן דעתי נוטה שאין אומר זמן בנטילתו של לולב אלא ביום ראשון וכו׳ שלמה ב״ר יצחק. וכן הוא בליקוטים מהלכות אמרכל בשם רש״י שקבל מרבו ר׳ יעקב ב״ר יקר שאין אומר ר׳ זמן ביו״ט שני אלולב. וברוקח הלכות לולב זמן פסק רבינו שלמה משום רבו הזקן רבינו יעקב ב״ר יקר. אך באו״ז ח״ש סי׳ שט״ז הביא הדברים בשם הרב ר׳ שלמה ב״ר שמשון זצ״ל. וכן הוא בשה״ל סי׳ שס״ז. וכן ברא״ש פ״ד דסוכה סי׳ ב׳ כתב בשם ר׳ שלמה ב״ר שמשון ז״ל נשאלתי אומר זמן על הלולב ביו״ט שני. בסי׳ שס״ט צד 429. פיסמתו ראש האתרוג מפי רבינו יעקב וכו׳ וכן הוא ברש״י סוכה ל״ד ע״ב. והכוונה על ר׳ יעקב ב״ר יקר רבו. עיין ברא״ש פ״ג דסוכה סי׳ ט״ז. ובסי׳ תס״ט צד 587. אני שמעתי מבית מדרשו של רבינו יעקב ב״ר יקר אמן יתומה זה העונה אמן שלא שמע ברכה אלא שמע אחרים שעונין וכן מפורש בה״ג וכן עיקר וכו׳ שלמה ב״ר יצחק. עיין בה״ג ברכות פ״ז וז״ל אמן יתומה דלא שמעה לברכה ולא ידע מאי הוי. עיין ברכות מ״ז ע״א תוס׳ ד״ה אמן כו׳ ותוס׳ סוכה נ״ז ע״א ד״ה וכיון וכו׳. (סי׳ שכ״א צד 358 אשר הזקיקני להודיע מה קבלתי מרבינו יעקב ב״ר יקר זצ״ל באותה שמועה אני משיבו כששימשתי לפניו לא שמעתי מפיו קדוש וכו׳ ולא כחולק על רבינו יעקב ב״ר יקר שלא הנהיג כן. כי ידעתי מדתו בחר לו בנדולה מכולם. והנהיג עצמו כאסקופה הנדרסת. ושם עצמו שירי שיריים. ולא מלאו לבו לעטרת הראוייה לו. לחדש דבר בדורו וכו׳. ברש״י גיטין סוף פרק הזורק בקונטרס מורי הזקן. בסנהדרין צ״ב ע״ב ברש״י וכן לימדני ר׳ יעקב ב״ר יקר. חולין י׳ ע״ב ברש״י והורה לי רבינו יעקב בר׳ יקר בעוף לאיסור. שם מ״ז ע״ב ושאלתי את פי רבינו יעקב בר רבי יקר והתירה לי לאכול. ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ שס״ב וז״ל וכל רבותיו של רבינו שווין לאיסור חוץ מרבו הזקן. (סי׳ שמ״ה צד 382) ומפי הרב ר׳ יעקב נאמר לי דטעם בשמים וכו׳ ובלקוטים לפרדס לרש״י ז״ל איתא ומפי ר׳ יעקב ב״ר יקר. ועיין בתשובות הרשב״א סי׳ קנ״ט. ולעיל סי׳ קנ״א וסי׳ קנ״ג.

הרב ר׳ יעקב ב״ר שמעון (סי׳ צ״ג צד 73) במחזור הרב ר׳ יעקב בר שמשון. (סי׳ קס״א צד 152) והרב ר׳ יעקב ב״ר שמשון. (שם צד 153) ישתבח וכו׳ פירש הרב ר׳ יעקב ב״ר שמשון שיש כאן י״ח ברכות וכו׳. ומוזכר בפירוש על מסכת תמיד כ״ז ע״א ראיתי בפשרונו של ר׳ יעקב ב״ר שמשון זצ״ל והובא בתוס׳ ערוכין כ״ח ע״ב ד״ה אומדין וכו׳ ולפ״ז אומר הרב ר׳ יעקב ב״ר שמשון וכו׳ ובתוס׳ חולין נ״ד ע״ב ד״ה אין בעלי אומניות וכו׳ וט״ס יש שם וצ״ל שמשון במקום שמעון כדאיתא בערוכין שם אותו ענין בעצמו ע״ש. וכן בתוס׳ מנחות ס״ד ע״ב ד״ה ארור אדם וכו׳ ותירץ ה״ר יעקב ב״ר שמשון כצ״ל. ועיין במרדכי ביצה סי׳ תרע״ב ור׳ יעקב ב״ר שמשון כצ״ל כדאיתא לנכון במרדכי סוף יומא סי׳ תשכ״ז ובחידושי אנשי שם שם ר׳ יעקב ב״ר שמשון וכו׳. (ובסי׳ נ״ח ה״פ 278). והרב ר׳ יעקב ב״ר שמשון. נראה דלבו חלוק פעמים פירש לברך אחריו וכו׳. (סי׳ שכ״ח צד 368). החבר ר׳ יעקב נזיר אין מתפלל בזה היום והשיאנו וכו׳.

הרב ר' יצחק הלבן. (סי' רע"ה צד 243). כשבאתי אצל הרב ר' יצחק ב"ר יעקב הלבן בבהם בעיר פרגא נומיתי לו שכן שאלוני ברוסייא וכו'. והובא ר' יצחק הלבן באו"ז ח"א ה' נדה סי' שנ"ו וכ"כ הרב רבינו יצחק הלבן זצ"ל דכל היכא דאנים בתקנתא דרבנן לא הפסיד מה שבידו מההיא דכתובות וכו' ע"ש. ושם סי' תשל"ש ולמדתי זה מדברי ה"ר יצחק הלבן זצ"ל שכתב בתחילת כתובות וכו' ע"ש (ובאו"ז ה' טריפות סי' ת"א ור' יהודה בר קלונימוס בר משה שאל להרב רבינו יצחק הלבן זצ"ל. ושם סי' תרנ"ה. ובשה"ל סי' ש"ט. ובמס' יבמות ה' ע"ב ד"ה עד שיהא וכו' ושם ע"א ע"ב ד"ה סוף מילה וכו' ובמרדכי קידושין סי' תקל"א ונחלקו עליו ר"י הלבן ורא"מ וכתב ר"י הלבן נראה לי דאשה שאמרה לא קדשתני וכו'. ובספר הישר לר"ת סי' תר"ד איתא תוספות הרב ר' יצחק ב"ר יעקב. והובא בהג"א סוכה פ"א סי' כ"ד וה"ר יצחק הלבן הכשיר וכו' ובאו"ז ח"ש הלכות סוכה סי' רפ"ט ע"ש. ובתשובות מהר"מ מר"ב ח"ש הנדפס בלבוב סי' קנ"ח.

ר' יצחק ב"ר שמואל. (סי' פ"ב צד 51). וזו היא תשובת רבינו יצחק ב"ר שמואל וכו' וז"ל בעל קורא הדורות דף י"ז ע"א ר"י הנזכר בכמה מקומות בכל התלמוד היינו רבינו יצחק הזקן ב"ר שמואל. והוא העיקר מבעלי התוספות והוא היה בן אחותו של ר"ת ורשב"ם וריב"ם. וגם היה נכדו של רבינו שמחה וכן במרדכי ריש (בתרא) מ"ק כצ"ל שכתב שם ועוד השיב ר"י וכו' ראיתי במחזור ויטרי שיסדו זקני ה"ר שמחה שהיה מתלמידי רש"י ד"ל שכתוב וכו' ושלום יצחק ב"ר שמואל. ובעל שם הגדולים כתב וז"ל רבינו יצחק בעל התוס' הא ר"י ב"ר שמואל והוא ר"י הזקן והוא בן אחות רשב"ם ור"ת וריב"ם והוא נכד בת רש"י. והוא אבי רבינו אלחנן והיה נכדו של רבינו שמחה ב"ר שמואל שחיבר מחזור ויטרי תלמיד רש"י וכו' ונזכר בסי' רע"ה צד 243. שלח עמו (ר"ת) החבר ר' יצחק בן רבינו שמואל וכו'. ובסי' ט"ו (ה"פ) 259. תשובה שהשיב רבינו יצחק ב"ר שמואל. ובשה"ל סי' כ' ור"ת ורבינו יצחק בן אחותו ד"ל כתבו דאין להפסיק ולשתוק דחשיבה הפסקה וכו' ועיין במח"ו סי' ל"ד צד 21 ובביאורי אות כ' ע"ש. וביוחסין מאמר חמישי, דורות האחרונים, ד"ה הרב הגדול וכו' ונזכר בשמו ובשם אביו בספר תמים דעים סי' קנ"ו וז"ל השיב רבינו יצחק ב"ר שמואל על הלוואות מעות ישראל לישראל על משכונו של גוי בדידי הוה עובדא שפעם אחד היה לרבינו יעקב משכון מגוי והוצרך למעות וכו'. והאי עובדא הובא במרדכי ב"מ פרק איזהו נשך סי' של"ח כתב ר"י וז"ל בדידי הוה עובדא שפעם אחד היה לר"ת משכן מעכו"ם וכו'. ובתשובות השייכות לספר משפטים סי' ל' וז"ל בדידי הוה עובדא שפעם אחת היה לו לר"ת משכון מעכו"ם והוצרך למעות וליתן המשכון בידי ללות עליו ואמרתי אליו היאך אהיה מותר. העכו"ם לוה ממך וחייב לך הרבית ואתה תלוה ממנו על משכונו ונמצאתי מקבל רביתך ממנו על מלוה זו שאתה לוה ממני. ועננו אני מוכר לך כל המשכון ולא תענני עוד ממנו אם אתה רוצה ואני פוטרך ולא אתחייב לך המעות ואתה לא מתחייב לי להחזיר המשכון בענין זה עשה לי רבינו. ושלום יצחק ב"ר שמואל זלה"ה. ועיין בשו"ת מהר"ם מר"ב סי' תשצ"ה תשובת רבינו יצחק ב"ר שמואל מה ששאלתם וכו' ובדידי הוה עובדא שפעם אחד היה לרבינו יעקב וכו' והיה רבו של רבינו ברוך מגרמיזא מחבר ס' התרומה. עיין בספר התרומה ה' איסור והיתר סי' נ"ב כל אלה דקדק מורי רבינו יצחק ב"ר שמואל. ובסי' מ"ט שם אמנם מורי רבינו יצחק ברבי שמואל קשה לו על גירסת הספרים וכו' ושם סי' ס"א ויש ספרים נמי שכתוב בהן אמר רבא וכן לצלי. אך מורי רבינו יצחק ב"ר שמואל פירש דשבוש הוא וכו' דלצלי אין צריך מליחה ככל וכו'. ובה' גיטין סי' קכ"ט פסק ואומר מורי רבינו יצחק ב"ר שמואל דפשיטא שאין צריך לכתוב שם העיר וכו'.

ע״ש סי׳ ק״ל והרי נחלקו ר״ת ורבינו יצחק נכדו (צ״ל בן אחותו) הלכתא כמאן דאמר יש בריה וכו׳. ושם ר״ש הלכות שחיטה ועוד אומר מורי רבינו הקדוש רבינו יצחק ברבי שמואל נ״ע וכו׳. הלכות טריפות סי׳ כ״ה כך פירש מורי רבינו יצחק בר׳ שמואל. ובספר תמים דעים סי׳ ר״נ בסופו עד כאן כתב הרב ר׳ יצחק בר׳ שמואל מצרפת וכו׳ והובא דעתו בשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ ט״ו, ובסי׳ קנ״ב, ק״ע, ר״כ, ש״א, שט״ז, שנ״ז, ש״ע, תע״ד, תע״ז. ובשו״ת מהר״ם מר״ב חלק ג׳ הנדפס בלעמבערג סי׳ ק״ט, ק״א, קס״נ, קס״ז. ותשו׳ זו נדפס בארוכות סי׳ רט״ז, ובחלק ג׳ סי׳ תכ״ב, תכ״ח, ובתשובות מהרש״ל סי׳ כ׳ ז״ל הורה מו׳ ר׳ שמחה וכו׳ יצחק בר׳ שמואל תנב״ה ע״ש.

פיוט אחד מרבינו **יצחק מדנפירא**. (סימן רנ״ה צד 220). מוזכר בתוס׳ שבת קמ״ג ע״א ד״ה ואם לאו וכו׳ וה״ר יצחק מדנפירא גרס בין כך ובין כך וכו׳. ובתוס׳ כתובות נ״א ע״ב ד״ה האמר רב פפי וכו׳ ור״י מדנפיר תירץ. ובמנהיג סי׳ ח׳ דף ט׳ ועל ברכת העקבים ראיתי את הרב ר׳ יצחק מדנפירא נ״ע שהיה מברך על נ״י ואשר יצר וכו׳ ושם בהלכות גיטין סי׳ קנ״א דף ק״ו מרבינו ר׳ יצחק מדנפירא נ״ע ושם דף צ׳ ע״ב כך קבלתי מרבותי הקדושים מדנפירא בצרפת. ובשו״ת מהרש״ל סי׳ כ״ט וז״ל חזרנו לחכמי צרפת אחר שנפטר רבינו יצחק מדנפירא מלך רבינו יצחק ב״ר אברהם. ועיין ברבינו יונה פ״ו דברכות וחכמי לוניל ז״ל שאלו לר׳ יצחק בן אברהם ז״ל מטנפורא וכו׳. ובמרדכי גיטין סי׳ שס״ח וראיתי מכתב מר׳ יצחק מדנפירא. ועיין ברמב״ם בתשו׳ להל׳ מאכלות אסורות אות ה׳ השיב ר״י בר׳ שמואל מדנפיר וכו׳.

רבינו יצחק בר׳ יהודה. (רל״ז צד 201) ת. ששאלתם בנר חנוכה שלא הדליקה בלילה וכו׳ יצחק בר׳ יהודה. וכן הביא בטור א״ח סי׳ תרע״ב בשם הר׳ יצחק בר׳ יהודה. ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קצ״ט ע״ש ועיין בשה״ל סי׳ קפ״ו. (שם) ומצאתי בשם רבינו יצחק בר׳ יהודה שאמר משום רבינו יעקב בר׳ יקר לא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין וכו׳ וכן הוא ברש״י שבת כ״ג ע״א ומצאתי בשם רבינו יצחק ב״ר יהודה שאמר משם רבינו יעקב (הוא ר׳ יעקב ב״ר יקר) ומפורש במרדכי פ״ב דשבת סי׳ רס״ז ד״ה הרואה מברך וכו׳ פירש״י שמצא בשם רבינו יצחק ב״ר יהודה שאמר בשם ר׳ יעקב ב״ר יקר וכו׳. (פ״א 51) והחבר ר׳ יצחק ב״ר יחיאל הראה דבר זה לחבר ר׳ מאיר ב״ר יוסף ואמר לו שיש לסמוך מיכן שיהיה קטן וחומש בידו נמנה לתשלום מנין עשרה להתפלל בבית וכו׳ וכן השיב לו מעידני שמעתי מפי ר׳ יוסף ב״ר יהודה שהיה מעיד שראה במלכות לותיר את רבינו הרב הגדול ר׳ יצחק ב״ר יהודה בעת דליקה אחת שהיתה בעירו שהכין לעצמו מניין להתפלל וכו׳ ועיין מרדכי ברכות סי׳ קע״ב. (פ״ג צד 53) בשבת פותח כמו בחול וכו׳ ומוסיף רצה והחליצנו באמצע. וכן נוהג ר׳. וכן מפורש בביאורי ברכות דרבינו יצחק ב״ר יהודה. (רל״ט צד 203) ושמעתי שנחלקו שני גדולי הדור במאיינצא ר׳ יצחק ב״ר יהודה צוה להפטיר ברני ושמחי וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קצ״ח ושמעתי שנחלקו במגנצא שני גדולי הדור וכו׳ ע״ש ובשה״ל סי׳ ק״צ וז״ל ובמעשה הגאונים מצאתי במגנצא נחלקו שני גדולי הדור וכו׳. (רס״ג צד 225) ורוב הגאונים שבלותיר וכו׳ והגאון ר׳ יצחק ב״ר יהודה היה אוכל ערב ט׳ באב ביצה אחת בלבד כעין אבילות וכו׳ וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ק״ס ורוב הגאונים שבלותיר וכו׳ והגאון ר׳ יצחק שמעתי עליו שהוא אוכל ביצה אחת ערב ט׳ באב דרך אבלות. ובשה״ל סי׳ רס״ה והגאון רבינו יצחק זצ״ל היה נוהג לאכול ערב ט״ב ביצה אחת דרך אבילות. (ה״פ ס״ז צד 270) ובתשובות הרב ר׳ יצחק ב״ר יהודה מצאתי ועל גרגר חטה שנמצאת בתרנגולת וכו׳ עיין (ה״פ סי׳ מ״ד) ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קל״ט. ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ קע״ז. ובספר תמים דעים מספר האורה סי׳ קמ״ה. ובשה״ל סי׳ רי״ז. ועיין מרדכי

פסחים סי' תק"ן, ובראב"ן סי' י' דף ט' אני אליעזר בינותי בספרים בדבר חטה הנמצאת בתרנגולת בפסח מבושל וכו' ע"ש. (ה"פ פ"ב צד 289) וששאלתם מהו לשכור גוים לכתחילה במועד להוליך קורות עצי בניין ממקום למקום וכו' יצחק ב"ר יהודה מ"כ. עיין פרדס לרש"י ז"ל סי' ק"נ. (שם פ"ג) וששאלתם מהו לאגוד ולזפות חבית בחוה"מ וכו' גם זו השאלה הוא לר' יצחק ב"ר יהודה עיין בפרדס סי' קנ"ב. (שם פ"ד) מותר לחוף ולסרוק ראשו בחוה"מ וכו' הובא במרדכי מ"ק סי' תתל"ט בשם המחבר ר' שמחה מויטרי ע"ש. (שם פ"ה) וששאלתם מהו לתקן פרסות סוסים בנגרי ברזל וכו' עיין בפרדס לרש"י ז"ל קנ"ב וכל השאלות הנזכרות פה נראה שהוא לר' יצחק ב"ר יהודה ע"ש ועי' תוס' מע"ק י' ע"ב ד"ה למישקל טופרי ובראש שם פ"א סי' כ'. (שם פ"ו) אבל ליתן כלים לכובס אומן וכו' והאריך בדבר בספר הישר עיין שם סי' תקפ"ח. ועיין תוס' מ"ק י"ב ע"א ד"ה אמר וכו' ותוס' ע"ז כ"א ע"ב ד"ה אריסא וכו' ובראש ע"ז פ"א סי' כ"ג ר"ת ז"ל התיר לישראל וכו'. (שם פ"ט צד 290) וששאלתם מהו לילך אצל גוי המכירו ביו"ט וליטול ממנו אגודת עשב וכו' יצחק ב"ר יהודה עיין בשה"ל סי' רמ"ד שאלו לפני רבינו יצחק ב"ר יהודה מה (צ"ל מהו) לילך אצל נכרי המכירו וכו' ועיין ביצה כ"ט ע"ב תוס' ד"ה אצל וכו' ובד"ה שלא וכו' ובתוס' ב"מ ע"ה ע"א ד"ה בני חבורה וכו' ובמרדכי פ"ג דביצה סי' תרפ"ח. ועיין באו"ז ח"ש סי' שנ"ח. ובספר תמים דעים סי' קכ"ו מגאוני צרפת וכו'. (תקג 624) שאילה זו שאל ר' מנחם ב"ר מכיר את בן דודו רבינו יצחק ב"ר יהודה יום מילה שחל להיות ביום תענית צבור וכו' שאלה זו נמצא בפרדס לרש"י ז"ל סי' רפ"ב אך לא נזכר שם השואל ע"ש איזה שינוים בלשון ועי' תוס' שבת קל"ט ע"א ד"ה וליתן וכו' ותוס' עירובין מ' ע"ב ד"ה דלמא וכו'. ובמרדכי עירובין פ"ג סי' תצ"ה שאלה לר' יצחק ב"ר יהודה מילה שחל להיות ביום תענית צבור וכו' וע"ש תצ"ג. ובבעל העיטור שער המילה והיכא דאיקלע שמיני דמילה בתעניתא וכו' ועיין ברוקח סי' קי"ג, ובאבודרהם דף קל"ג. ועיין בתשובות פאר הדור להרמב"ם סי' ס"ג. ובשו"ת הר"ן סי' נ"ב. (שמ"ה צד 381) שמעתי על הגאונים ר' יהודה ב"ר ברוך ור' יצחק ב"ר יהודה ז"ל שהיו מתענין ממחרת יוה"כ וכו' בפרדס לרש"י ז"ל בסי' קפ"ב איתא הגאונים ר' יהודה ב"ר ברוך ור' יצחק ברבי לוי מתענין וכו' ועיין ירושלמי פ"א דחלה ה"א תמן חשין לצומא רבה תרין יומין וכו'. ובירושלמי פ"א דר"ה ה"ד. ועיין בכו"פ בבית הספק ד"ה ויש דמות ראיה. ובשו"ת נו"ב מהד"ק חיו"ד סי' נ"ז. ונזכר בספר הישר לר"ת סי' שצ"ט אלו שאלות שיצאו לפני רבינו יצחק ב"ר יהודה וכו' ובראב"ן מ"ק דף פ"ד ושמעתי שכשמתה אשתו של רבינו רבי יצחק ברבי יהודה צוה לבנו רבי יהודה לילך יחף אחריה לבית הקברות, ובתוס' ר"ה ל"ג ע"א ד"ה הא וכו' ור"י ב"ר יהודה מביא ראיה דנשים מברכות על מצות עשה וכו' ובראש קידושין פ"א סי' מ"ט ור' יצחק ב"ר יהודה ז"ל הביא ראיה דנשים מברכות על מצות עשה וכו'. **רבינו יצחק ב"ר יהודה** הנ"ל היה מורו של רש"י עיין רש"י ר"ה כ"ח ע"א ד"ה התוקע לשיר לשורר ולזמר כך שמעתי מפי מורי הזקן (הוא ר' יעקב ב"ר יקר) וביסודי של מורי ר' יצחק בן יהודה ראיתי התוקע לשד להבריח רוח רעה מעליו. ובגיטין נ"ט ע"ב ד"ה נתפרדה חבילה נפסק הקשר וכו' כך אמר מורי הזקן, ומורי ר' יצחק בן יהודה וכן סידר רב עמרם. אבל מתלמידי מורי רבי יצחק הלוי וכו' ועיין בספר תמים דעים סוף סי' רמ"ג. וברש"י שבת כ"ג ע"א ד"ה הרואה וכו' ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה שאמר משם רבינו יעקב דלא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו וכו' ושם צ"ב ע"א רש"י ד"ה שכן משא וכו' ובשם רבינו יצחק ב"ר יהודה מצאתי שאמר בשם רב האי וכו' ועיין רש"י ר"ה ל"ב ע"א ד"ה כנגד עשרת הדברות וכו' ולא שמעתיה אלא ראיתיה ביסוד רבינו יצחק בן יהודה. ובראש הולין פ"ד סי' ז' וז"ל והעיד ריב"א על רבינו יצחק בר רבי יהודה שהורה

הלכה למעשה והכשיר בהמה שנחתכו רגליה לגמרי בין צומת הגידין ורכובה העליונה. ושם וכאשר פרשנו שמועה זו (צ"ל וכאשר פירש"י שמועה זו וכו' מעיו"ט) כן קבלה רש"י מפי רבותיו גאוני עולם רבינו יצחק סגן לויה מויטרי. ורבינו יצחק ב"ר יהודה. ורבינו יעקב ב"ר יקר וכו' והובא ביש"ש חולין פ"ד הלכה י"ד ד"ה פס"ק וכו', גם בשלטי הגבורים סביב האלפס שם. (שנ"ט צד 413) נשאול נשאל מאת רבינו יצחק על קורות ורהיטין והתיר היתר גמור וכו' וגם הסגן הלוי נשאל והשיב כמו כן וכו' ועיין במרדכי סוכה פ"א סי' תשל"ה וז"ל ולמדנו שעושה סוכתו בתוך ביתו אין צריך להסיר רק הנסרים ולא הלט"ש וכן מצא ראבי"ה תשובת רבינו יצחק שכשרה וכו' וכן השיב ר"י סגן לויה. ובראב"ן דף ל"ז תשובת רבינו ר' יצחק הלוי ושם דף ל"ט וגם רבינו שלמה מפי הרב ר' יצחק הלוי. (שם שם) כן הורה ר' יצחק הלוי שאין מונעים מן הנשים לברך על לולב וסוכה וכו' עיין בראב"ן סי' פ"ז דף ל' מה שנהגו אבותינו שלא למחות בנשים הנוטלות לולב ומברכות עליו וכו' ועיין בהג"א סוף פ"ג דסוכה מכאן יש ללמוד דאסור לנשים לברך על כל מצות עשה שהזמן גרמא. (שכ"א צד 357) וכבר נחלקו גדולי הדור על מוספי ר"ה הגאון ר' יצחק לוי ור' וכו' כל אלה הובאו בשה"ל סי' ר"צ וט"ם יש שם כאשר הבאתי בביאורי שם אות ע' ע"ש. (שם 359) ורבינו ר' יצחק הלוי מזקיק לומר ובראשי חדשיכם בשני כבראשון וכו' בפרדס סי' קס"ח וגם הורה ר' יצחק הלוי ז"ל לומר ובראשי חדשיכם בראש השנה וכו' ובמרדכי סוף ר"ה ר"י סגן לויה מצריך בברכות לומר בשני ימים של ר"ה ובראשי חדשיכם וכו'. (שם צד 360) בלותיר רוכם היו אומרים והשיאנו בר"ה ויוה"כ. ורבינו יצחק ב"ר יהודה בשם רבו ר' אלעזר (בשה"ל סי' רפ"ו איתא בשם רבו אליעזר) אומר אותו כל ימיו. וכך היו נוהגין במגאנצא. ור' משולם ב"ר משה שאל את פי אריות יושבי ירושלים עה"ק והשיבו שאומרים והשיאנו וכו' והגאון ר' יצחק הלוי בישלו בגרמייזא וכו' וכן הוא בראב"ן דף ס"ט ע"ב וז"ל ורבינו ר' יצחק ב"ר יהודה הנהיג במגנצא לומר והשיאנו בר"ה ויוה"כ בשם ר' אלעזר. וגם ר' משולם שאל את פי ישיבה שבירושלים והשיבו שאומרין וכו' אבל הגאון רבינו יצחק הלוי הנהיג בוורמישא שלא לאומרו משום דברכת מועדים לא כתב אלא אג' רגלים וכו' ועיין בראב"ן דף ס"ט ע"ב ובמרדכי סוף ר"ה איתא בשם רבינו אליעזר הגדול וכו' ע"ש. ועיין בראש פ"ד דר"ה סי' י"ד וצ"ע אם יש לגרוס אליעזר הגדול או אלעזר בלא יו"ד. (תקל"ז צד 750) אבל סגוה כשירה לדברי ר' שמואל אשר העיד על אביו הגאון ר' יצחק הלוי שהיה אוכלה וכו'. (סי' שלא צד 370) ואח"כ מתחילין התקיעתא של פיוטין, אבל רבינו יצחק הלוי מ"כ תיקן לסיים הפסוקים קודם שיתחיל התקיעתא. (שם שם) וכן היה נוהג רבינו יצחק ב"ר יהודה. ואחריו ר' יצחק לוי ורבינו ר' אלעזר. ועיין בשה"ל ענין תפלה סי' כ"ח מה שהביא בשם רבינו גרשם זצ"ל מצאתי מה שהורה לכם החבר וכו' ע"ש. (קי"ט צד 90) מפני אשר שמע מורי רבינו יצחק כי הגאון ר' יצחק בר מנחם מתיר לקרות בחומשין בבה"כ ולברך כמו בס"ת הנתפר בגידין, צוה לכתוב תשובתו ולשלחה לפני הגאון להשיב עליה וכו'. ועיין תשובת הרמב"ם סי' ט'. (תצ"ט צד 610) ולא גרסינן כי הא דריש לקיש, וכספרו של רבינו יצחק בר מנחם לא גרסינן ליה. וכן הנהיגה אחותו מרת בילא משמו את בנות עירה לחטוט את שניהם קודם טבילה, וכו' ועיין פרדס סי' רע"ג. (תק"ט 635). וכן נהגה הגברת אחותו של יצחק ב"ר מנחם ומפיו שמעה וכו'.

ונזכר ר' יצחק ב"ר מנחם ברש"י שבת ס"ז ע"א ד"ה לכיפה וכו' כן לשון ר' יצחק ב"ר מנחם נ"ע. וברש"י ב"מ ז' ע"ב ד"ה מחלקות וכו' כך שמעתי משום ר' יצחק ב"ר מנחם ונראה בעיני. ושם ברש"י כ"ג ע"ב ד"ה או דדפקא וכו' משום ר' יצחק ברבי מנחם שמעתי דדפקא פלנקן מקום שדופק כשהוא יגע. ובסוכה מ' ע"א רש"י ד"ה הנ"ג ועצים דהסקה.

וכו׳ ובסדר ישועות של רבינו יצחק ב״ר מנחם כתוב ואינו מונה וכן נראה בעיני. ובתוס׳ ניסין כ״א ע״ב ד״ה יצא וכו׳ ומעשה היה בימי ה״ר יצחק ברבי מנחם ופסלו וכו׳. ובמרדכי פ״ק דב״מ סי׳ רנ״א וז״ל וכן פסק רבינו יוסף ור׳ יצחק ב״ר מנחם כתב וכו׳ וע״ש סי׳ רנ״ב. ועיין ענין זה בשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ תתקכ״ב על שטען ראובן וכו׳ יצחק ב״ר מנחם. ובמרדכי סוף פ״ד דב״מ וז״ל ועוד יש בידי תשובה מר׳ יצחק ב״ר מנחם שהעיד על ר׳ יוסף טוב עלם שהיה מוציא ממון ממי שתקע כף ליתן לחבירו כך וכך.

רבינו יעקב מרמרו. (סי׳ ק״ל צד 100) וכן דרך התלמוד לקרות המתפלל לפני התיבה שליח צבור, ושמש הכנסת חזן, מפי רבינו יעקב מרמרו. והוא רבינו יעקב מרומרונג הנזכר בשה״ג אות י׳ והוא ר״ת וכן הוא בתמים דעים סי׳ קס״ח עד כאן כתב הרב רבינו יעקב מרומרונג ז״ל בספר הישר שלו. ובסי׳ ק״ע עוד מצאתי כתוב בשם ה״ר יעקב מרמרונג ז״ל ועל הגט שאומרים שצריך י״ב שטות וכו׳. (רפ״א 249) אבל שמעתי רבינו יעקב בחתונת בתו ברמרו ואמר החי (ועי׳ מרדכי סוף ברכות).

יצחק ב״ר דורבלי. (סי׳ רפ״א צד 249) ושאלו ממנו למה אמרו וכו׳.

(סי׳ רע״ה צד 243). ואני יצחק ב״ר דורבלו ראיתי ברמרו וכו׳.

(סי׳ רע״ה צד 244). עד כאן הוספתי לפרש אני יצחק ב״ר דורבלו על פי אשר ראיתי מעשה וכו׳.

(סי׳ ר״פ צד 248). ואחר כן יכול לאכול בשר וכל חפץ המסובים, יצחק ב״ר דורבלו.

(סי׳ שי״ז צד 354). ואני יצחק ב״ר דורבלו מצאתי תשו׳ זו וכו׳ ואחריה אכתוב זכו׳.

(סי׳ שכ״א צד 360). וקא חשיב נמי ר״ה. יצחק ב״ר דורבלו.

(סי׳ ש״ג צד 388). כך שמעתי באלמיצא אני יצחק בר דורבלו. ועיין בשה״ג מערכת ספרים שהביא ספר מנהל חיברו רבינו יצחק מאורבלו וכן כתב מהרי״ק סי׳ קס״ב. ומכאן משמע דדורבלו שם אביו של ר׳ יצחק. ועיין בשו״ת מהר״מ מר״ב סי׳ תק״א של מר דורבל, ונהרג בשעת הגזירה ע״ש. ועיין בנחלת שד״ל שהביא בשם ספר אסופות ואני יצחק בר דורבלו אומר כיון שאין בקיאין במראה כראשונים. יש לנו לגדור בעצמנו. פן ירגילו להתעצל ולהקל, כאשר ראיתי במלכות פולין בסוחרים ההולכים בדרך.

יוספון. (סי׳ קי״ח צד 88). מצאתי בספר יוספון, ונזכר ספר יוספון בתוס׳ חולין ס׳ ע״א ד״ה פסוק זה וכו׳ ובתוס׳ ע״ז י׳ ע״ב ד״ה כל נשואיה וכו׳.

(סי׳ רפ״ז צד 311). וכן אתה מוצא בכל ספר יוסיפון. ובפירוש רש״י מלכים ב׳ כ׳ י״ג וראיתי בספר יוסיפון פנג הוא אפרסמון וגדל ביריחו ועל שם הריח נקרא יריחו, ובפירוש רש״י יחזקאל כ״ז י״ז ופנג ראיתי בספר יוסף הכהן עץ אפרסמון הוא פנג והיו מצויין ביריחו ועל שם ריח הטוב נקראת יריחו באלסמא בלע״ז. וכן הוא ברכות מ״ג ע״א רש״י ד״ה שמן ארצנו שהיה גדול ביריחו ועל שם הריח היתה נקרא יריחו והוא פנג האמור בספר יחזקאל וכו׳ כך ראיתי בספר יוסף בן גוריון. וביומא כ״ג ע״א רש״י ד״ה על מעלות האולם וכו׳ כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון. ועיין רש״י דניאל ז׳ ו׳. הם ד׳ מושלים שחלק להם אלכסנדרוס מוקדון במותו את מלכותו כמו שכתוב בספר יוסף בן גוריון וכו׳ ושם ח׳ כ״א ברש״י הוא אלכסנדרוס מוקדן שהרג את דריוש בן אסתר כמו שמצינו בספר יוסיפון.

ר׳ יצחק ב״ר יחיאל. (סי׳ פ״א צד 51) והחבר ר׳ יצחק ב״ר יחיאל הראה דבר זה לחבר ר׳ מאיר ב״ר יוסף.

ל.

הרב ר׳ לוי ב״ר יהודה. (סי׳ תק״מ צד 754). שם סימן אחר וילמד לטרוף טרף אדם אכל. ונזכר ברש״י שבת ע״נ ע״ב ד״ה מפרק תולדה דדש שמפרק תבואה משבולים וכו׳ רבינו לוי וגם בתשובת רבינו משולם הגאון מצאתי כן וכו׳. (ובספר הישר לר״ת סי׳ תק״ב דף מ״ז ע״ב נהגו אבותינו להגבות שטרי חוב ולכתובה ממטלטלי דיתמי דכן כתב רב שרירא בכתבו וגם בתריה מר רב הונא ומר רב לוי בר מר רב יצחק בשנת צו. וביומו תקינו למיגבי ב״ח וכו׳). ושם סי׳ תר״כ בסופו בתשובה להרב ר׳ משולם הרב ר׳ משה דרשן והרב ר׳ לוי אחיו אחריו ור׳ יוסף טוב עלם וכו׳ ושמש חכמים כל ימיו בפני ר׳ נביא ואני שמשתי לפניו וכו׳ גם בני בארי שהיו קורין עליהן כי מבארי תצא תורה וכו׳ ובתמים דעים קכ״ב ומצאתי כתוב לר׳ רבי מאיר ב״ר יוסף בשם הרב ר׳ יצחק בן מרן לוי כי ה״ה לעכו״ם שהדליק את הנר בשבת בשביל ישראל וכו׳ וכן הוא בבעל המאור ביצה ריש פרק אין צדין ובשה״ל סי׳ ב׳ עוד שמע אחי מחבר אחד ושמו ר׳ לוי ששמע מרבותיו וכו׳. ובעיטור אות ש׳ דף ט״ו ע״ב ור׳ לוי פירש במקום שחב לאשה בכתובתה דייקי רבוותא תנו כזכו וכו׳.

מ.

ר׳ מאיר שליח צבור. (סי׳ ק״נ צד 82). והרב ר׳ מאיר שליח צבור ההגון היה מתקן הדבר כן וכו׳ ועיין פרדס סי׳ ג׳.

ונזכר גם בשם אבי״ה (סי׳ קנ״ה צד 142) ר׳ מאיר ב״ר יצחק שליח צבור מוורמייזא דקדק שצריך לומר עלינו ועל כל עמו ישראל וכו׳ וכן ניהג לומר בציבורו בוורמייזא. ורש״י אמר יישר, וכן עיקר. ועיין בביאור אות כ׳.

(סי׳ ש״נ צד 338). מכאן ואילך יסד ר׳ מאיר שליח צבור.

(סי׳ תמ״ז צד 569). תוספות מר׳ מאיר שליח צבור (מערבית של פסח). והובא
בר ש״י תהלים ע״נ י״ב, וברש״י הושעו׳ ט׳. ובתוס׳ ר״ה י״א ע״א ד״ה אלא וכו׳ ור׳ מאיר
של יח צבור יסד במעריב של פסח ומצות אפה ויאכלו בלילי חג פסח ועיין שם בביאורי
מצה ת אפה וכו׳ ונזכר בשו״ת חות יאיר סי׳ רל״ח ע״ש. ובשו״ת שבות יעקב חלק א״ח
מהד רא בתרא סי׳ י״ב. ונראה דהנזכר בסי׳ שכ״א 358 ומשבאתי משם ושמעתי מפי
צדיק ר׳ מאיר ב״ר יצחק שמסדרין וכו׳ הוא ר׳ מאיר שליח צבור הנזכר לעיל.

ר׳ מאיר ב״ר יוסף. (סי׳ פ״א צד 51). הראה דבר זה לחבר ר׳ מאיר ב״ר יוסף.
ובתמים דעים סי׳ קכ״ב ומצאתי כתוב לר׳ מאיר ב״ר יוסף וכו׳. וכן בבעל המאור ביצה
ריש פ׳ אין צדין ע״ש. וביוחסין השלם צד (214) ובזה הזמן היו חכמים גדולים בצרפת
כמו הגאון ר׳ משה ב״ר יוסף, והגאון ר׳ אברהם ב״ר יצחק, והרב הגאון ר׳ מאיר ב״ר יוסף
ז״ל ברבונא.

ר׳ מנ חם ב״ר מכיר. (סי׳ תק״נ צד 624). שאילה זו שאל ר׳ מנחם ב״ר מכיר
ז ת בן דודו רבי נו יצחק ב״ר יהודה יום מילה שחל להיות ביום תענית צבור וכו׳ והובא
באו״ז ח״ש סי׳ ק ׳ זו תשובת רבינו יצחק ב״ר יהודה זצ״ל שהשיב לר׳ מנחם ב״ר מכיר
זצ״ל בן דודו על ית ז המילה וכו׳ ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רפ״ב שלא הזכיר שם שם

השואל ונראה שהוא מ״ר מנחם ב״ר מכיר ע״ש. ושם סי׳ קס״ו שאלתי אני מנחם יו״ט של ר״ה וכו׳. אם אומר ותודיענו וכו׳ ושם סי׳ קצ״ו וזו תשובה שהשיב ר׳ יצחק ב״ר יהודה לר׳ מנחם וכו׳ והובא במרדכי פסחים פ״ש סי׳ תקנ״ז אמנם בתשובת ר׳ מנחם המכירי כתוב גרנר חטה מצא במצה אפויה וכו׳ וברש״י יחזקאל מ״ד כ׳ כך שמעתי משמו של ר׳ מנחם זצ״ל. ושם מ״ה י״ז ושמעתי משמו של רבי מנחם וכו׳ מ״ז י״ב. וכן חברו מנחם. מ״ח י״ח כך שמעתי משמו של ר׳ מנחם זצ״ל. בתוס׳ ע״ז נ״ז ע״ב ד״ה גרגותני וכו׳ מעשה בא לפני ר׳ מנחם זצ״ל שכלה היין עד הברזא וכו׳ ושם ח׳ ע״ב תוס׳ ד״ה אלא וכו׳ ומורי ה״ר מנחם אמר לנו בשם ר׳ יהונתן וכו׳ ובמאה שערים למהרצ״ג ה׳ קדוש דף ט׳ והכי אמר רב מנחם גאון קדש ושתה כוס של קדוש אם דעתו עוד יין וכו׳.

רב משה גאון. (סי׳ ק״ה צד 83). והכי אמר רב משה גאון יחיד שטעה בליל שבת ולא התפלל אתה קדשת כיון ששמע מש״ץ מגן אבות שהיא ברכה אחת מעין ז׳ מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו. והובא בסדר ר״ע גאון כ״ה ע״ב וז״ל והכי אמר רב משה גאון יחיד שטעה בלילי שבת ולא התפלל ומאהבתך ונמצא בתוספתא ברכות פ״ג (וכן הוא נוסח ספרד) כיון ששמע מש״ץ מגן אבות בדברו שהיא ברכה אחת מעין שבע ברכות מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו. והכי אמר רב נטרונאי גאון היכא דלא התפלל שבע ברכות ושמע מש״ץ מגן אבות בדברו מרישא ועד סיפא נפיק. ועיין סמ״ג ה׳ תפילה סי׳ י״נ. ובהג״מ הלכות תפלה פ״ז. ובפרדס לרש״י ד״ל סי׳ נ׳ בשם ר׳ משה גאון ורב נטרונאי גאון. ובשה״ל סי׳ ס״ו מביא דברי הגאונים הנ״ל וז״ל ומצאתי בשם ר׳ משה ורב נטרונאי גאונים זצ״ל יחיד שטעה ולא התפלל של שבת אי שמע משלחא דצבורא ברכה אחת מעין שבע מרישא עד סיפא ואומר מלתא מלתא בהדיה ומכוון דעתיה נפיק ידי חובתיה. ולא ידעתי היכן מצא דצריך להוציא בשפתיו. ועיין במנהיג ה׳ שבת סי׳ י׳ ורב משה גאון ז״ל כתב יחיד שטעה בליל שבת ולא התפלל וכו׳ כיון ששמע מש״ץ וכו׳.

(סי׳ מ׳ צד 23). ואם ראה שמתפללין ואין מעכבין. כך שמענו מרב משה גאון ששמע מרבותיו שמברך מלך מהלל בתושבחות וכו׳ אבל פסוקי דזמרה בתר צלותא לא לימרינהו וכו׳ והובא נ״כ בערוך ערך תפל ג׳ וז״ל ורב משה גאון אמר מאן דעייל לכנישתא ואשכח צבורא דקרו פסוקי דזמרה אומר ברוך שאמר וחותם מהולל בתושבחות ואומר תהלה לדוד ארוממך ומדלג ואומר הללו אל בקדשו וחותם בישתבח וממהר ומתפלל עם הצבור. אבל לומר פסוקי דזמרה אחר תפלה לא. דקודם נתקנו. והובא בהג״מ פ״ז מהלכות תפלה ועיין בשו״ת הרשב״א סי׳ קפ״ט. ובסדר ר״ע גאון דף כ״ד ע״ב כך שמענו בי מר רב משה גאון ז״ל. ועיין בשבה״ל סי׳ ז׳.

(סי׳ רמ״ז צד 214). והכי אמר מרנא ורבנא משה גאון ריש מתיבתא. מגילה מעין ברכה דיליה קא חתים. ומוזכר עוד בסדר רע״ג ל״ט ע״ב וז״ל דהכי אמר מרנא ורבנא משה ריש מתיבתא דמברך ברישא המוציא וכו׳. וכרב אלפס פ״ד דכתובות ומר רב משה גאון הכי סבירא ליה וכו׳ ובהריצ״ג דף י״ג הלכות הבדלה ואמר מר רב משה אם לא הזכיר הבדלה בחונן הדעת וכו׳ ובשו״ת מהר״ם מר״ב ח״ג הנדפס בלבוב סי׳ תק״א וז״ל בתשובות רבנא משה ריש מתיבתא דמתא מחסיא וכו׳ ובעיטור השני תנאי כפול ומסתברא בין בגיטין בין בקידושין בין בממונא בעינן תנאי כפול וכל דיקדוקי התנאי וכן כתב בתשובת ר׳ משה הגאון וכו׳. ובשו״ת שערי תשובה סי׳ רמ״ב. ובתשובות השייכים להלכות אישות פרק י״ח ומר רב משה גאון הכי ס״ל וכו׳. והיה בן רבינו יעקב. כדאיתא בתוס׳ סוטה מ׳ ע״א ד״ה על שאנחנו וכו׳ בערוך ערך הודאה (לא מצאתי בערוך) פירש רב משה ראש ישיבה בן מרנא יעקב וכו׳ וכן הביא בתשובות תשב״ץ ח״א סי׳ ע״ב שהיה שמו רב משה

בר יעקב ע״ש ועיין בשה״ג מערכת גדולים שהביא התשב״ץ הנ״ל וז״ל רב משה גאון מדור ה׳ לגאונים במתא מחסיא וסמכו רב כהן צדק גאון. והיה שנת ד׳ אלפים תר״ן. ושמו רב משה כהן בן יעקב וכו׳.

הרב ר׳ משה מפויאה או מפונטיזא. (סי׳ תקל״ח צד 751) ומראמר רבא חמשה אוני יש לריאה הרי אומות אינן בכלל, דא״כ שבע הוין. וכי אמר תרי אוני דסריכן אהדדי כשירה אין אומה בכלל דהא לא מקרייא אוני. ונקט דווקא אוני שעומדת במיצר החזה אבל אומא לא. וכן פירש הרב ר׳ משה מפויאה. ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ שס״ב וז״ל וכן מורין בבי מדרשא בתשובות הגאונים וה״נ ותשובות הרב ר׳ משה מפביאה והוא נזכר בערוך בשאר הגאונים (לא מצאתי בערוך) וכן נוהגין לאסור בכל מקום. ובהגה״מ ה׳ שחיטה פ״א וז״ל וכי בשביל שינוי שם שקראוה לזו אונות נאסר הבהמה. וכן כתב שבא מעשה לידו והתיר לו רבינו יעקב בר יקר וכו׳ וכן נראה לר״ת לאסור וכן פסק רבינו משה גאון מפויאה הנזכר בערוך עם הגאונים וכו׳ ובסמ״ג עשין ה׳ טרפות וכן פסק רבינו משה גאון מפויאה. ועיין בספר התרומה ה׳ טרפות סי׳ י׳ וז״ל ואונא באומא וכו׳ וכן נראה לר׳ יעקב ב״ר מאיר (ר״ת) לאסור וכו׳ וכן פירש הרב רבינו משה מפויאה והוא נזכר בערוך בכמה מקומות. ועיין בתוס׳ חולין מ״ו ע״ב ד״ה היינו וכו׳ ואונה הסרוכה והיא אצלה וכו ונראה לו דשרי. ור״ת פסק לאיסור ואמר דכל המאכיל אונא סרוכה מאכיל טריפות בישראל דנראה טעם האוסרין דרבא לא הכשיר אלא בתרי אוני. ואומא אין שם אונא עליה אלא שם ריאה כדאמר רבא ה׳ אוני יש לה לריאה ואם איתא שבעה מבעי ליה ולכן קראוה ראשונים אומא לפי שאינה בכלל אונות דשם ריאה עליה דזהו עיקר הריאה ובאוני התיר רבא וכו׳. אבל באומא והיינו ריאה לא התיר. ועל המתיר להביא ראיה. וכן בה״נ ובתשובת הגאונים והר״ר משה דפונטיזא ונזכר בערוך עם הגאונים וכן נוהגין בכל מקום לאיסור חוץ ממקומו של רבינו שלמה שפשט היתר וכו׳ ע״ש. ובאו״ז ה׳ טריפות סי׳ ת״א השמיט שם המקום וז״ל ותשובת הרב ר׳ משה והוא נזכר בערוך עם שאר הגאונים. ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ תרכ״ה וז״ל שאל ר׳ משה ב״ר אברהם מפונטיזא. ובתשובת מהר״ם מר״ב סי׳ תע״ג השיב ר״ת לר׳ משה מפונטיזא דנשים חייבות בג׳ סעודות וכו׳ וכן הוא במרדכי שבת סי׳ שצ״ז ור״ת כתב להר״ר משה דפונטיזא דנשים חייבות בשלש סעודות וכו׳. הוא בספר הישר לר״ת דף פ״ב ע״א וע״ב. ועיין תוס׳ יומא ו׳ ע״ב ד״ה שמסמא וכו׳ והר״ר משה מפונטיזא וכו׳ ושם ס״ד ע״א ד״ה דחייתן וכו׳ הקשה הרב ר׳ משה מפונטיזא. ובתוס׳ נדה ע׳ ע״ב ד״ה ואם וכו׳ והרב ר׳ משה מפונטיזא וכו׳ ובתוס׳ ב״ב ס״ו ע״ב ד״ה מכלל וכו׳ והר״ר משה מפונטיזא וכו׳ ובספר הישר לר״ת דף פ״ב וזו שאל ר׳ משה מפונטישא מרבינו יעקב זצ״ל למנצח וכו׳. ועיין באו״ז ח״א סי׳ של״ה והרב ר׳ משה מפונטווייזא.

ר׳ משולם ב״ר משה. (סי׳ שכ״א צד 360). ור׳ משולם ב״ר משה שאל את פי אריות יושבי ירושלים עיר הקדש והשיבו שאומרים והשיאנו וכו׳ ומובא בשה״ל סי׳ יפ״ו ע״ש. ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קס״ה. ובמרדכי סוף ר״ה, ובראב״ן דף ס״ט ע״ב וז״ל וגם ר׳ משולם שאל את ישיבה שבירושלים והשיבו שאומרים (והשיאנו) וכרא״ש פ״ד דר״ה סי׳ י״ד וז״ל וכן רבינו משולם שאל את פי ראש ישיבה שבירושלים והשיבו שאומרים והשיאנו בר״ה ויוה״כ וכו׳. ובפרדס סי׳ י״ט ואלו שאלות ותשובות שהשיב רבינו משולם ב״ר משה לאחיו ר׳ נחמיה וששאלתם ר״ח טבת שחל להיות בשבת במה מפטירין וכו׳. ובערוך ערך דל א׳ נזכר גם שם זקנו וז״ל זה פירש רבינו משולם ברבי משה ברבי איתיאל מעיר מגנצא.

ר' משולם ב"ר קלונימוס. (סי' תכ"ו אבות צד 516). ור' משולם ב"ר קלונימוס איש רומי פירש לסעודה וכו' וע' בערוך ערך סעד א' פירש ר' משולם ברבי קלונימוס ז"ל, ובסמ"ג לאוין ה' שבת סי' ס"ו המינין אומרים אל יצא איש ממקומו כמשמעו. והשיב רבינו משולם ב"ר קלונימוס להקהות שיניהם מנבואות ישעיה ויחזקאל שכתוב בנבואות ישעיה והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות. ובנבואות יחזקאל כתיב והשתחוו עם הארץ פתח השער ההוא בשבתות ובחדשים לפני ה'. ואם היה אסור לזוז ממקומו איך יבוא כל בשר להשתחוות בבית המקדש. (הגהה) וכן וימצאו איש מקשש עצים במדבר, איך נדו ממקומם. והובא בתוס' גיטין נ"ד ע"ב ד"ה אמר וכו' וכן פסק רבינו משולם בן רבינו קלונימוס וכו'. ובע"ז כ"ט ע"ב תוס' ד"ה אי משום וכו' וגם רבינו משולם התירו ור"ת הקפיד עליו וכו'. ועיין רש"י ב"מ מ"ט ע"א ד"ה מפרין וכו' וכן יסד רבינו משולם בפיוט (יום שני של פסח) חכמי מדות מפריזים. ובתשובות גאונים קדמונים ברלין תר"ח סי' ס"א נזכר משלם ב"ר קלונימוס לר' שמעון ב"ר יצחק, ובעל העיטור דף א' תשובות רבינו משולם ב"ר קלנימוס, ושם דף ו' ע"ב לר' משולם ב"ר קלונימוס, ושם דף נ"א ע"ב וכן פסק רבינו משולם ב"ר קלונימוס בתשובה. ועליו כיון המחבר סי' ע"ג צד 40 וכבר פסק רבינו משולם הגדול בתשובותיו דאפילו מיא קמיה על השלחן וכו' ועי' בפרדס סי' ע"ד והובא ברש"י זבחים מ"ה ע"ב ד"ה ה"נ נומא ר' שמעון וכו' שכך פירש ר' משולם בר קלונימוס גאון בשעת מיתתו נומי ר' שמעון כמו אמר ר"ש (עיין חולין ע' ע"ב) אך תוס' מנחות ק"ה ע"ב ד"ה בתחילה וכו', כתבו ורבינו קלונימוס אביו של ר' משולם הגיה כלשון שני בשעת פטירתו והסופר טעה בין עלה לעולה, ושלשה דברים הגיה כמפי נבואה בשעת פטירתו וכו' ע"ש. ובספר הישר לר"ת סי' ק"ב וז"ל ושוב מצאתי סעד לדברי בתשובת רבינו משולם בן רבנא קלונימוס וכו', ועיין רש"י שבת ע"ג ע"ב ד"ה מפרק וכו' גם בתשו' רבנו משולם הגאון מצאתי כן. ועיין תוס' חגיגה י"ז ע"ב ד"ה אמרה תורה וכו' היה קשה להרב רבינו משולם היכן אמרה תורה למנות ימים לקדש החדש והיה מגיה מנה שנים וקדש יובל אך קשה לר"ת למחוק הספרים ולהגיה וכו' ונזכר גם בתוס' ר"ה ה' ע"א ד"ה אמרה תורה וכו' והר' משולם גרים וכו' ובתוס' מנחות ס"ה ע"ב ד"ה מה חדש וכו' והר' משולם גרים וכו'. ועיין בספר הישר לר"ת סי' של"ב והרב ר' משולם לא גרס הכא מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדין. (והמעיין יראה כי זה הוא ר' משולם ב"ר קלונימוס וכפירש רש"י שהבאתי לעיל) וע"ש סי' תע"ז לפיכך נראין גרסת רבינו משולם דגרים בלא ספיקא דגברא מניין וכו'. והובא ברא"ש פ"ד דר"ה סי' י"ד וכן השיב רבינו משולם ב"ר קלונימוס. ועיין תשובות הרא"ש כלל י"ז סי' י' וז"ל הנה כתב רבינו יהודה הכהן בס' הדיינים תשובה אחת לרבנא משולם בן רבינו קלונימוס משומד אינו יורש את אביו וכו' ע"ש. ובשה"ל סי' כ"ח וז"ל וגם רבינו קלונימוס שחכם גדול היה וכו' ור' משולם בנו ידענו שחכם גדול היה ופייט קרובה לצום כפור וכו'.

(ה"פ סי' נ"ז צד 277). וכמו כן מצאתי בתלמידי הרב ר' משולם וכן הסדר מפיו ינקה את ידיו וכו'.

(שם סי' ס' צד 279). יחצה אחת משלש מצות ואין ברכה עמה, וכן סידר רש"י וכן הרב ר' משולם וכו', ושם והרב ר' משולם מצריך כ"ב ברכה לאחריו בסדרו.

(סי' ס"א צד 380). פירשו תלמידי הרב ר' משולם מפיו ראיה וסמך דצריך ג' מצות ולפרפר המצוה בשלחן וכו'.

מתתיה הגדול מפריש. (סי' ר"פ צד 247). בפריש הלשינו וכו' וקרא אל הרב ר' משה ב"ר יחיאל בן הרב ר' מתתיה הגדול מפריש וכו' מוזכר באו"ז ח"א סי' תע"ו

בתשובת רשב״ם ונשאתי ונתתי בדבר לפני זקני פריש הגאון ר׳ מתתיה וכו׳. ועיין מרדכי פ״נ דב״ב סי׳ רנ״נ וז״ל מצאתי. שאלו מקמיה רב מתתיה גאון וכו׳ ובשו״ת שערי תשובה סי׳ רצ״ד וששאלתם נזדמן הפסח להיות אחד בשבת מהו לאפות את המצה מע״ש וכו׳ ובשו״ת הריב״ש סי׳ רס״ח, רס״ט, ע״ר, רע״א ע״ש.

נ.

רב נחשון גאון. (סי׳ רפ״ג צד 251). ובתשובות רב נחשון גאון וששאלתם מי שהיה לו בביתו צנור השופך לרה״ר מותר וכו׳ ועיין שו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ צ״ו, ושם ח״ש הנדפס בלבוב סי׳ שמ״ט, ועיין במרדכי שבת סי׳ שע״ה, שע״ו, ובהג״מ פרק הזורק. ובתוס׳ חולין מ״ו ע״ב ד״ה היינו וכו׳ וז״ל וכתב הרי״ ד״ל שרבינו גרשום ורבינו נחשון גאון וכו׳. והובא בהג״א חולין פ״ג סי׳ ל׳ וז״ל וכתב הראבי״ה דאם האונא או האומא סרוכים בשומן היורד בין שתי הערונות ויוכל להכנים ביניהם אצבע קטנה טרפה וכן פסק רב נחשון גאון ואם דבוק בלא הפרד כשר וכו׳ ועיין במרדכי פ״ג דחולין סי׳ תרי״ז וכן רב נחשון גאון וכראב״ן סי׳ רמ״ה וקנה שמנונית וכו׳ וכן הורה רבינו נחשון גאון. ובהג׳ מרדכי פ׳ החול״ך פנים סי׳ ק״ז כתב באד״ק וז״ל רב נחשון גאון ובספר בשר על גבי נחלים ותשובת הגאונים פוסקים דיבם שהיה מומר בשעת קדושי אחיו וכו׳. והובא סוף ר״ה ברא״ש וז״ל ובתשובות רב נחשון גאון אוסר נמי להתענות בר״ה וכו׳ ובערוך ערך תפל ג׳ ומצאנו שאמר רב נחשון גאון וכו׳. ובתשובות מהר״ם מר״ב סי׳ תקל״ו הכי אמר רב נחשון גאון.

(סי׳ י׳ צד 8). והכי אמר רבי נחשון רב מתיבתא כריעה שכורע בקדיש וכו׳ ואין טעות לא ביד זה ולא ביד זה וכו׳ כל זה הוא לשון סדר רע״ג דף ד׳ ע״ב בשינוי מעט ויש לתקן לשון המחבר מסדר רע״נ הנ״ל ע״ש. ועיין בביאורי אות מ׳, נ׳. והובא בשע״ת סי׳ רפ״ח ע״ש. ובמרדכי ע״ז פ״ד סי׳ תתמ״ז וכן נמצא בתשובת רב נחשון גאון שפעם אחת היה בורו של ישראל מלא יין ובא אנס והושיט ידו לתוכו להכעיס והיה שם זקן אחד ירא שמים שנהרג על קידוש השם ושמענו שלקח מן היין בכלי ושתה ממנו בפני האנס שלא יהא רגיל לעשות כן לישראל וכו׳. ונזכר רב נחשון בשלטי הגבורים מו״ק דף רצ״ו ע״ב וז״ל לרב נחשון ינוקא דהוה בר תרין או תלת או ארבע יומין ומית הכי רגילין ונמרין כי נח נפשיה דמהלי ליה על קבריה ולא מברכין ליה על המילה ומסקין ליה שמא דכי מן שמיא מרחמין והויא תחיית המתים והויא ידיעה בינוקא (ומנחין) צ״ל ומבחין ליה לאבוי. ועיין ברד״א דף קל״ג הלכות ברכות ע״ש. וכן הוא במאה שערים למהרצ״נ ה׳ אבל דף מ״א ואמר רב נחשון ינוקא דאתיילד והוי בר תרין יומין ובר ג׳ וד׳ הכי רגילין ונמירי כי ניחא נפשיה דמהלין על קבריה ולא מברכין ליה על המילה ומסיקין שמא דכד מרחמין מן שמיא והוי תחיית המתים הוי ידע בינוקא ומבחין ליה באבוה וד״ל תניא רבתי סי׳ צ״נ לרב נחשון ד״ל ינוקא דאיתילד והוא בר תרין אי תלתא או ארבעה יומין רגילין ונמירי כי נח נפשיה מהלין ליה על קבריה ולא מברכין על המילה ומסקי ליה שמא דכי מרחמין מן שמיא והוי תחית המתים לידהוי ידיע ינוקא ומבחין ליה לאבוה, וכן הביא גם הרא״ש פ״ג דמו״ק סי׳ קל״ה בשם רב נחשון (וט״ס בדפוס ווילנא לרב נחמן וצ״ל לרב נחשון) וכן ברמב״ן בתוה״א בעינן ההספד. ועיין בבעל העיטור ח״ש דף כ״א ע״ב וז״ל כתב הגאון ינוקא דמית ולא הוה ליה תמניא יומין וכו׳ ע״ש. ועיין באו״ז ח״ב סי׳ ק״ד ולענין שאילתא דשאיל שלמה היצחקי מן מר נתן ומר דניאל ומר אברהם בנו ומרנא ר׳ יחיאל מן מתא רומא ד״ל על קטן שמת קודם שמונה ימים וכו׳ ועיין בשו״ת הריב״ש

סי׳ צ״ה, ובשו״ת נו״ב מה״ת סי׳ קס״ז ושו״ת כנסת יחזקאל סי׳ מ״ד, ובנו של רב נחשון גאון היה רב האי גאון כדאיתא בתוס׳ ע״ז נ״ח ע״ב ד״ה כתב וכו׳ וכן איתא בתשובות רב היי בר נחשון גאון, ובשערי תשובה סי׳ קמ״נ לרב האי בר מר רב נחשון ז״ל וכו׳. ונראה במקום שנזכר רב האי סתמא הכוונה על רב האי בן רב שרירא גאון, ועל רב האי השני מפורש רב האי בר נחשון גאון, ועיין לעיל אות ה׳.

רב נטרונאי גאון. (צד 5) חדא דשאילו מן קדם רב נטרונאי גאון זצ״ל ולא שדרה וכו׳. בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ה׳ איתא חדא דשאלו מיקמי רב נטרונאי גאון ז״ל ולא סדרה וכו׳ והיה בן ר׳ הילאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא. וכן הביא בסדר רע״ג דף א׳ וז״ל וסדר אלו מאה ברכות כך השיב רב נטרונאי ב״ר הילאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא וכו׳ ומה שכתב המחבר ומאן דמברך שלא עשאני בור לא עבידי כהלכתא וכו׳ כן הביא המנהיג סי׳ א׳ בשם רב עמרם ז״ל ולפנינו בסדרו ליתא. והובא בשערי תשובה כמה פעמים. ובבעל העיטור דף י״ח ע״ב כדכתב בשאילתא עתיקתא דרב נטרונאי גאון וכו׳ ושם דף י״ט ע״א. ד״ה טירפא וכו׳ וכתב רבינו האיי משמתינן ליה ל׳ יומין. לרב נטרונאי צ׳ יומין וכו׳.

(סי׳ ל״ט צד 23). שאילו מקמי רב נטרונאי גאון מקום שאין רגיל לירד לפני התיבה וכו׳ הוא בסדר רע״ג דף י״א. ובספר האשכול ה׳ תפלה וק״ש סי׳ י״ד שדר רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא דמתא מחסיא במקום שאין מצוי ש״ץ שנתמלא זקנו ואיכא בן י״נ שנה וכו׳. ובפרדס לרש״י ז״ל ה׳ תפלה סי׳ ס׳ שאלו את ר׳ נטרונאי גאון וכו׳. ובתשובות הגאונים שנדפס בליק שנת תרכ״ד סי׳ פ״ד שמובא נ״כ בשם רב נטורנאי מקום שאין מי שרגיל לירד לפני התיבה אלא אחד ופעמים טרוד במלאכתו ויש שם נערים שהגיעו לי״ז וכו׳ ועיין בשערי תשובה סי׳ כ״ה שהובא שם בשם רבינו האי המוזכר מקודם ונראה שהוא ט״ס שם כי הוא לרב נטרונאי גאון כנראה ממקומות הנ״ל ותמוה כי לא העיר בזה רד״ל בהערותיו שם.

(סי׳ מ׳ צד 23). ושוב שאילו מקמי רב נטרונאי גאון הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין וכו׳ כן הוא בסדר רע״ג דף כ״ד ע״ב וכן הביא גם הטור או״ח סי׳ נ״ב בשם רב נטרונאי. ועיין בשו״ת הרשב״א ח״א סי׳ קפ״ט ושם ח״ג סי׳ רפ״ה. ובשו״ת רשב״ש סי׳ ל״ז.

(סי׳ פ״א צד 50). ובתשובות שהשיב רב נטרונאי גאון כתב ועוד שמענו בפירוש מרבותינו שאילו שמועות של ג׳ שאכלו כאחת וכו׳ אין הלכה. ואין עושין מעשה כמותם. והוא מדברי רב נטרונאי גאון בסדר רע״ג דף י״א וזו ששאלתם (מקמי רב נטרונאי גאון) מהו לסמוך על דברי ריב״ל וכו׳ ועוד בפירוש שמענו מרבותינו שאלו שמועות של שלשה שאכלו כאחת כגון תשעה ועבד. תשעה וארון. שנים ושבת. וקטן פורח וקטן היודע למי מברכין אינן הלכה ואין עושין מעשה כמותן.

(סי׳ ק״ב צד 81). ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון בלילי שבתות וכו׳ אומרים ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן וכו׳ ושדר להו הכי. ברכה זו אינה מדברי חכמים כל עיקר וכו׳ עיין בסדר רע״ג דף כ״ה ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון בליל שבת בברכות אחרונות שבק״ש וכו׳ ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ נ׳ שאילו מיקמיה ר׳ נטרונאי גאון על מה אין אומרים בלילי שבת וכו׳ ע״ש. ובשה״ל סי׳ ס״ה שאלו מקמי רב נטרוניא גאון זצ״ל על מה אין אומרים ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן וכו׳ ע״ש ובשערי תשובה סי׳ פ׳ ע״ש ובהערות לרד״ל שם. ועיין בספר המנהיג ה׳ שבת סי׳ נ׳ וז״ל על מנהג ספרד שחותמין שומר עמו ישראל וכו׳ כתב רב נטרונאי גאון ז״ל דלא מיבעיא לשמואל וכו׳. ובטור או״ח סי׳ רס״ז.

(סי' קי"א צד 87). ושאלו מקמי רב נטרונאי גאון ביו"ט צריכין לבצוע על שתי ככרות או לא וכו' כן הוא בסדר רע"ג כ"ו ע"ב. ובפרדס לרש"י ז"ל לא פירש שם הנשאל. אך מלשונו שם משמע שהוא לרב נטרונאי כדהכא וכדאיתא בסדר רע"ג. ועיין בשערי תשובה סי' רכ"ב לרב שרירא.

(סי' קכ"ג צד 93). ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון כהן עם הארץ. וישראל תלמיד חכם וכו' ושדר הכי כהן עם הארץ קודם וכו' כן הוא בסדר רע"ג דף כ"ט ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון כהן עם הארץ וכו'.

(סי' קכ"ד צד 94). הכי אמר רב נטורנא גאון. דוכתא דמצלו בי עשרא ולית בהון שבעה גוברין דידעין למקרי בספר תורה וכו' ובסדר רע"ג דף כ"ט הלשון משונה קצת וז"ל הכי אמר רב נטרונא גאון דוכתא דמצלי בה בי עשרה ולית להון דידעי למקרי בס"ת קרי כל גברא תרי זמני ושפיר דמי וכו' ולשון המחבר מדויק יותר ע"ש ומקור דין זה הוא בתוספתא פ"ג דמגילה. והובא במרדכי מגילה סי' תתי"א. ובמרדכי פ"ה דגיטין סי' ת"ד ע"ש.

(סי' קכ"ז צד 98). וכן אמר רב נטרונאי גאון אלו שאין מתרגמין ואומרים אנו אין צריכין לתרגם וכו' ז"ל סדר רע"ג דף כ"ט וכך אמר רב נטרונאי גאון אלו שאין מתרגמין ואומרים אין אנו צריכין לתרגם תרגום דרבנן אלא בלשון שלנו בלשון שהצבור מתרגמין, אין יוצאין ידי חובתן וכו' ועיין סמ"ג עשין סוף סי' י"ט ה' תפלה וז"ל ואני דנתי לפני רבותי שהפירוש מועיל יותר מן התרגום. והודו לי רבותי. ולא נראה לרבי יצחק וכן רב עמרם שהשיב רב נטרונאי דוקא תרגום שזכה לינתן בסיני וכו'. ועיין בשערי תשובה סי' ש"ל והוא לשר שלום וששאלתם אחד קורא וכו' ותרגום זה שאמרו חכמים זה שיש בידינו אבל שאר תרגומים אין בהם קדושה כתרגום זה. ושמענו מפי חכמים קדמונים שענין גדול עשה הקב"ה באונקלום הגר על שנעשה התרגום על ידו.

(סי' קנ"א צד 119). והכי אמר רב נטרונאי גאון במוצאי שבת כשאומרין בורא מאורי האש וכו' שמסתכלים לכפות ידים וכו' כן הוא בפרדס לרש"י ז"ל סי' קי"א והכי אמר רב נטרונאי גאון במצ"ש כשהוא מברך בורא מאורי האש וכו' והובא בסדר רע"ג ל"א ע"ב והכי אמר רב נטרונאי ראש ישיבה במצ"ש בבורא מאורי האש כך עושין בשתי ישיבות שמביטין בכפות ידם ועיין בשערי תשובה סי' ק"ב, ק"ג. ובתשובות הרשב"א חלק ג' סי' ר"צ.

(סי' רס"ז צד 228). וכן אמר רב נטרונאי גאון בר הילאי ראש ישיבה תשעה באב שחל להיות במוצאי שבת להבדיל אי אפשר שכבר עשו תקנה כרב תחליפא וכו' הובא בסדר רע"ג מ"ג ע"ב אך בשינוי לשון מעט. וז"ל וכך אמר רב נטרונאי ריש מתיבתא. תשעה באב שחל להיות בשבת. להבדיל בשבת אי אפשר שכשתקנו חז"ל תקנה כדרב תחליפא וכו' מתפלל אדם של מוצ"ש בשבת ואומר הבדלה על הכוס. דוקא דאין לו יין במוצאי שבת. אבל במקום שמצוי יין אין עושין כן. וזה שיש לו יין אסור בו באותה שעה וכו' ע"ש ובמנהיג ה' תשעה באב סי' כ"א. ובמרדכי ה' ת"ב סי' תרל"ח ובפרדס לרש"י ז"ל סי' קנ"ה, קס"ב. ומקור דברי הגאונים הנ"ל עיין בה"ג סי' ב' ה' קידוש והבדלה וכו' והשתא דקיימא לן מתפלל אדם וכו' ועיין בספר תורת האדם לרמב"ן ענין אבילות ישנה. והובא ברא"ש פ"ד דתקיעות סי' מ' ועיין בק"נ שם ובר"ן פסחים פרק עשירי ד"ה מי שלא הבדיל במוצ"ש וכו' ובר"ן תענית פ"ד ד"ה ולענין הבדלה וכו' ובשלטי הגבורים שם אות ה' סוף תענית.

(ה"פ סי' ס"ד צד 281). והכי שדר רב נטרונאי ריש מתיבתא. ועוד שדרו מתיבתא צימוקין צריך שיהא בהן להלוחית וכו' ובסדר רע"ג דף מ"א ע"ב הובא וז"ל והכי

אמר רב נטרונאי גאון ארבעה כוסות שבפסח חובה הן וכו׳ ואם אינו מוצא יין בכמה פרסאות או שהיה בספינה ואין תקנה כל עיקר להביא יין, ישרה צמוקים במים וכו׳. ונובע דין זה מבה״ג סי׳ ה׳ קידוש והבדלה פסק, ואי לית ליה חמרא מייתי ענבי ועצר להדן במעלי שבתא ובמעלי יומא טבא ולאורתא מקדש עליה וכו׳ והיכא דלא שכיח חמרא מייתי ענבי יבשתא דכמישן בגופנייהו ותארי להו במיא ועצר להו ומברך עלוהי ברוך בורא פרי הגפן וכו׳ ועיין במאה שערים ה׳ קדוש למהריצ״ג ויש לידע דהא דאמרי רשוותא בצמוקין דכמישין בגופנייהו. לאו דוקא כמשין בגפנים וכו׳ ובמנהיג ה׳ פסח סי׳ צ״ב וז״ל וכתב רב נטרונאי גאון ז״ל ארבע כוסות וכו׳ ואם אינו מוצא יין לא ברחוק כמה פרסאות ואין לו תקנה להביא יין, ישרה צמוקים במים. ובר״אש פ״א דכתובות הביא כזאת בשם רבינו ניסים אם הוא מקום שאין מצוי בו יין יקח הצמוקים וישרה אותם במים וכו׳ ובשערי תשובה סי׳ ק״ז ע״ש. ועיין בעיטור בעשרת הדברות דף נ״ג ויין של צמוקים לא יביא ואם הביא כשר וכו׳ ע״ש.

(סי׳ שמ״א צד 374) ורב נטרונאי גאון הכי אמר תבשיל מערב יוה״כ למוצאי יוה״כ לא הוצרך לכך וכו׳ עיין בסדר רע״ג דף נ׳ ובעיוה״כ אין רשאין להטמין את החמין כמו שעושין בערבי שבתות. מפני שאין טומנין את החמין אלא לכבוד שבת. וזה נמצא אוכלו בחול במוצאי יוה״כ, כדי שלא ימצא מטמין לכבוד החול. וכבר הפליגו בדבר זה. אנשי אספמיא עשו סמיכה שאין טומנים, אבל רב נטרונאי גאון הכי אמר, להטמין תבשיל מעיוה״כ למוצאי יוה״כ למה הוצרך לכך וכו׳. ובמנהיג אחר שהביא דעת רע״ג מדעת רב נטרונאי סיים ומנהג צרפת ופרובינצא הוא להטמין. ומנהג כשר הוא שאם לא יעשו כן יהיו בני אדם בהולים ויגעים ויקצרו את התפלה כדי למהר ולבשל ולא יוסיפו מחול על קדש וכו׳ ע״ש. ועיין בר״אש פיוה״כ סי׳ כ״ו ובטור או״ח סי׳ תר״ש.

הרב ר׳ נסים בן רבנא יעקב. (סי׳ רע״ה צד 243). והרב ר׳ ניסים בן רבנא יעקב מתשובות הגאונים פירש במגילת סתרים שלו ע״פ תלמוד ירושלמי הא דאמרינן וכו׳ עיין ירושלמי פסחים פ״ד ה״א. ובמראה הפנים שם. ובשו״ת הרשב״א ח״א סי׳ ש״ז. ובתוס׳ פסחים נ״א ע״א ד״ה אי אתה וכו׳ ותירץ רבינו ניסים במגילת סתרים דהאי דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור וכו׳. ועיין תוס׳ עירובין ק״א ע״ב ד״ה ר׳ יוסי אומר וכו׳ ונזכר רבינו ניסים בתוס׳ מגילה ל״א ע״ב ד״ה משה וכו׳ שאלו בבית המדרש של רבינו ניסים וכו׳. ובתוס׳ חגיגה כ״ג ע״ב ד״ה שאם וכו׳ הקשה הר״ר ניסים גאון וכו׳. ושם גם מה שהקשה הרב ר׳ ניסים וכו׳. ותוס׳ יומא מ״ו ע״ב ד״ה כי פליגי וכו. וכתב שרבינו ניסים זצ״ל הקשה אותה במגילת סתרים וכו׳. ובתוס׳ ע״ז י״ב ע״א ד״ה כל מקום וכו׳ פירש ר׳ ניסים גאון דאין הלכה כרב וכו׳ ובתוס׳ בכורות נ״ח ע״א ד״ה חוץ מן הקרח הזה וכו׳ ורבינו ניסים פירש וכו׳.

(ה״פ. סי׳ ס״ב צד 280). נמצא כתוב במגילת סתרים לרבינו ניסים ליל שימורים שחל להיות בשבת וכו. ובמנהיג ה׳ פסח סי׳ נ״ב ואם חל יו״ט ראשון של פסח בשבת אין אומר מעין שבע בבית הכנסת שהרי לא תקנוה אלא וכו׳. וכן הביא הטור א״ח סי׳ תפ״ז וז״ל כתב בעל העיטור על שם רבינו ניסים שבשחל בשבת אין אומרים ברכה מעין ז׳ וכו׳ והאידנא אין צריך דליל שמורים הוא. והובא ברד״א בסדר תפלת הפסח דף ע״ח ע״ב ע״ש.

(סי׳ ש״נ צד 388). ובתשובות הגאון רבינו ניסים ב״ר יעקב זצ״ל שאילתא דהוו״ו ל״ך. מאי טעמא ראשי פרקים דהאזנו בהאזי״ו לך דאינהו בגימטרייא שבעים ותמניא וכו׳ (שם שם) זה השיב רבינו ניסים בשם רב סעדיה גאון. וכשחל ר״ה ביום ב׳ או ביום ג׳

חולקין וילך וכו׳ עיין מרדכי מגילה סי׳ תתל״א שאלו לרבינו ניסים גאון למה מחלקין פרשת אתם נצבים ופרשת וילך וכו׳.

(סי׳ שפ״ד צד 445). ואין זה קידוש שלא במקום סעודה. דכיון שדעתו מתחילה לאכול בסוכה כבמקום סעודה דמי. וכן כתב רבינו ניסים מההוא דירושלמי (הוא ירושלמי סוכה פ״ד ה״ה).

(סי׳ תע״ד צד 591). וכן פסק ר״ת ורבינו ניסים. ור״ת ורבינו שמשון ב״ר יוסף הורו בו וציוו לפרסם ולהורות הדבר כי חילול שמים הוא שטובלות ומעכבות מלברך עד לאחר קיום המצוה וכו׳. עיין בספר הישר לר״ת סי׳ של״א והרב ר׳ יעקב והרב ר׳ שמשון הורה כן דמותר לפרסם ולהורות הדבר וכו׳ וכן הוא בספר המנהיג ה׳ נדה סי׳ קכ״א ע״ש ומדברי שניהם נראה שט״ס הוא בדברי המחבר כאן וצ״ל ור״ת ורבינו שמשון הורו כן כדאיתא בספר הישר ובספר המנהיג ע״ש.

רבינו נתן. (סי׳ רע״א צד 232). והכי אמר רבינו נתן שאין מנהג אצלינו לומר י״ג מדות בתפילתו לבדו אלא בציבור. וכן איתא בסדר רע״ג דף ל״ה ע״ב והכי אמר רבינו רב נתן שאין מנהג אצלינו לומר שלש עשרה מדות אלא בצבור. ואין רשות ליחיד לומר אותן בתפלתו אלא בצבור וכו׳. וכן הוא בטור א״ח סי׳ תקס״ה כתב רב נתן שאין מנהג ליחיד המתענה לומר י״ג מדות וכו׳. וברד״א בסדר תפלות התעניות דף צ״ג כתב רב נתן הגאון שאין מנהג ליחיד המתענה לומר י״ג מדות וכו׳ וכן הוא בספר המנהיג ה׳ תענית סי׳ י׳ דף מ״ז ע״ב וכתב רב נתן גאון שאין מנהג אצלם ליחיד לומר י״ג מדות בתפלתו ולאומרם לבדו כי אם בצבור וכו׳ ובשה״ל סי׳ כ״ט וז״ל דהכי אמר רב נתן גאון זצ״ל ושאר חכמים אין מנהג לומר י״ג מדות אלא בצבור וכו׳ ומזה תראה ברור שרבינו נתן שהביא המחבר. וכן המובא בסדר רע״ג הוא רבינו נתן הגאון. וכן מצינו בתשובות הגאונים סדר״ם מר״ב סי׳ קכ״ב וכן פסק הרב נתן גאון ומו׳ רב נחשון גאון.

(סי׳ רמ״ה צד 211). שכך אמר רבנא נתן ראש ישיבה לענין מגילה אמר רב מגילה בזמנה וכו׳ והוא הוא רבינו נתן הנ״ל וכן הוא בסדר רע״ג דף ל״ז והקורא את המגילה בזמנה אינה קורא אותה אלא בעשרה. שכך אמר רבינו נתן ראש ישיבה לענין מגילה וכו׳ ועוד הביאו בסדר רע״ג שם וז״ל והכי אמר רבינו נתן ראש ישיבה הכי נהגינן במתיבתא לומר ברכת הרב וכו׳. ומוני הדורות לא הזכירוהו בשם זה. ועיין בשם הגדולים אות נ׳.

ס.

רב סנן לויה. (סי׳ ק״ח צד 310). כך נזרקה מפי האשל רב סנן לוייה. שמו העצם היה ר׳ יצחק הלוי. עיין תשובות מהרש״ל סי׳ כ״ט ומהם ר׳ יעקב הזקן ב״ר יקר. ורבינו יצחק ב״ר יהודה הנקרא מורה צדק. ורבינו יצהק הלוי הנקרא סגן לויה מגרמיזא. ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רל״ח וז״ל סגן לוויה רבינו יצחק הלוי השיב לתשובתו לרב שלום ב״ר יהודה על בשר בחלב וכו. וכן בסי׳ שנ״ט צד 413 וגם הסגן הלוי נשאל והשיב כמו כן. שם כן הורה ר׳ יצחק הלוי שאין מונעין מן הנשים לברך על לולב וסוכה וכו׳.

רב סעדיה גאון. (סי׳ ש״נ צד 388). ואת זה פירש רב סעדיה גאון זצ״ל ושאלתם למה הולקין פרשת האזינו בסי׳ הדי״ו לך. ה׳ כנגד ה׳ אנשים שקורין בתורה בראש השנה כשחל להיות בחול וכו׳ זה השיב רבינו ניסים בשם רב סעדיה גאון.

(אבות. צד 556). בת קול אינו מלאך אלא מדת קול היא. ונמצאת בפני

עצמה ברוח המנשבת. ורב סעדיה פירש שהוא קורא בין ההרים והקול נענה לו מבין שברי ההרים והמערות שבסלעים. ולשון בת שאין שומעין הקול ממש אלא את שכנגדו וכו׳. ועיין בראב״ן סי׳ קי״ט על שאלת פסוקי אגור בן יקא. עד כאן מצאתי ברבינו סעדיה וכו׳.

(שם סי׳ תכ״ו צד 519) כדמפורש בסידור רב סעדיה גאון של ספר יצירה וכו׳.

(ה׳ נדה). (סי׳ י״ד צד 614). לשון רב סעדיה. גאון שפירש כל דין יולדת ומשפטה וימי לדתה וכו׳ עיין תוס׳ נדה ל״ז ע״א ד״ה אביי וכו׳ ורב סעדיה כתב דנשים שלנו דחשבינן להו כיולדת בזוב וכו׳ ובראש פ״ד דנדה וכן כתב רב סעדיה וכו׳ ובמנהיג דין היולדת סי׳ ק״ך וז״ל אך רבינו סעדיה לא כך כתב וכו׳ ובספר התרומה סי׳ צ״ח עוד היה מביא ראיה מדברי רב סעדיה אע״פ שחולק עליו לגמרי וכו׳ ואלה דברי רב סעדיה מ״כ. ושם סי׳ צ״ט כשאמרו חכמים האשה מותרת לבעלה לאחר שבעה לזכר וי״ד לנקבה. דברים הללו בשנים הראשונים בימי אבותינו הנבונים וכו׳ וכן הלכה למעשה שאין לסור ממנה ימין ושמאל ע״כ דברי לשון רבינו סעדיה גאון מ״כ. ובלשון המחבר צד 65 כאמור לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו בא״י יוצר המאורות. ולא הזכיר אור חדש על ציון תאיר וכו׳ משום דסבר כדעת רבינו סעדיה כמובא בסדר רע״ג בשמו דף ד׳ ע״ב וז״ל אמר אדוננו סעדיה אסור לומר „ואור חדש על ציון תאיר״ בברכה זו. מה טעם לפי שאין אנו מברכין על האור העתיד להיות לימות המשיח. אלא על האור שאנו רואין בכל בקר ובקר וכו׳ אבל אם בא לומר מוציא שם שמים לבטלה. והכי נמי אמר אדוננו סעדיה ראש ישיבה זכר אדוננו לברכה. יחיד הפורס על שמע וכו׳. ושם דף נ״ב ויש שמסיימין אלפא ביתא זו (אשר בגלל אבות בנים גדל וכו׳) אלא שאדוננו סעדיה אמר לא נכון לסיימה וכו׳. והובא בערוך ערך המר ב׳. ובערך ענה. ובבעל המאור ב״מ פ״א וז״ל והכי סלקא שמעת שפיר. ומסתברא דליתא למאי דאמר רבינו סעדיה גאון ז״ל בחבור שטרות בהוחזק כפרן וכו׳ ובבעל העיטור בכתובת יבמין דף מ״ו וכ״כ רב סעדיה גאון בספר שטרות.

(סי׳ שמ״ג צד 374). ובערב יוה״כ טובל אדם את עצמו בשש שעות או בשמונה וכו׳ והובא בשערי תשובה סי׳ ר״ב בשם רב סעדיה ז״ל כל אחד ואחד טובל בערב יוה״כ אך שם מסיים ובעלייתו מלטבול מברך על הטבילה. ובסדר רע״ג דף מ״ו ע״ב איתא ערב יוה״כ טובל אדם או בשבע שעות או בשמונה שעות וכו׳ ועיין בשה״ל סי׳ ש״י. ובמנהיג דף נ״ט ע״א סי׳ נ״ב ע״ש. ובררד״א תפלות יוה״כ ע״ש. והובא רבינו סעדיה בשערי תשובה סי׳ כ״ב וז״ל ורבינו סעדיה ז״ל אמר הכי לרבינו האיי ז״ל וששאלתם כמה הוא שיעור הלוג וכו׳ וכן הורה כמוני רבינו סעדיה לרבינו האי זצ״ל. ובסי׳ שכ״ט המוחק אות אחת מן השם עובר בלא תעשה וכו׳. הוא לרבינו סעדיה ז״ל. ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ תתק״צ. וז״ל מורי כתב בשם רבינו סעדיה דכל האומר משטה אני בך צריך לשבע שכן היה ברעתו באותה שעה כשהורה וכו׳ ובתשובות מהר״ם מר״ב ח״ש הנדפס בלבוב סי׳ ת״ה מורי כתב בשם רבינו סעדיה דכל האומר וכו׳. ובמרדכי סנהדרין סי׳ תש״ב כתב רבינו סעדיה גאון דצריך לישבע שנתכוון להשטות. ושם סי׳ תש״ג וכן פסק רבינו סעדיה גאון וכו׳. ושם ה׳ מקואות סי׳ תשמ״ח ובה׳ נדה שפירש רב סעדיה גאון וכו׳. כתב ומכלי חרס ואילך וכו׳. ובראב״ן סי׳ קי״ט וז״ל נשאלתי על דברי אגור בן יקא (צ״ל בן יקה משלי ל׳ א׳) פירש וכל הפרשה ופרשתי כי איתיאל ואוכל (צ״ל ואכל) ב׳ חכמים היו, ושאלו מאגור כל אחד דברי חכמה, אחד שאל לו מה למעלה מה למטה, ואחד שאלו למה טבע הבורא טבע האש שהוא שמים למעלה וטבע המים הוריד למטה, והרוח למה טבעו באויר שאינו נתפס בשום דבר ובאפס מקום, והארץ למה טבעה מרצללת על המים, ולפי שאילו ד׳ דברים הן יסודו של עולם. שאלו כן לדעת חכמה, עד כאן מצאתי ברבינו סעדיה, ואגור השיב לאיתיאל ומתשובתו לאיתיאל הושב גם אוכל וכו׳

ועיין א״ע שם וז״ל איתיאל ואוכל היו חכמים חבירי אגור או תלמידיו וכו׳ וע״ש בפירש רלב״ג ובבעל עקידה שער ט״ז פ׳ לך לך, ואפשר על כי פירושו הנ״ל קרא רבנו סעדיה את שם ספרו הכולל דברי חכמה ודעת, אגרון. והובא בשה״ל סי׳ כ״ח לענין אמירת הפיוטים וז״ל וגם רבינו סעדיה שמפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העיבור פירש שמצוה ומותר וכו׳. ובמאה שערים למהריצ״ג ה׳ תשעה באב ואמר מר רב סעדיה יש שמוסיפין בבונה ירושלים רחם ה׳ אלהינו מי שאומר כך אינו מפסיד וכו׳ (ועיין במנהיג ה׳ ת״ב סי׳ כ״ז). ושם ה׳ ראש השנה ורב סעדיה אמר כל תפלה שאינו מתפלל אותה עד שלשים יום צריך לסדרה ואח״כ יתפלל וכו׳. ושם ה׳ קדוש דף ו׳ כן אמר מר רב סעדיה סי׳ שקפין ונטל ידיו לא יקדש וכו׳. ובסמ״ג עשין סוף ר״ה דף רי״ח ע״ב לשון ריא״ז וכן כתב רב פלטוי. ורב סעדיה כתב שצריך לברך שהחיינו אחר תפלת ערבית וכו׳. וכן נזכר בבעל העיטור בעשרת הדברות בדין „ערבה להלכה״ ומנהג רב סעדיה כמנהגנו וכו׳ ושם במצות שופר וז״ל ואמר רב עמרם ורב סעדיה לאחר תפלת מוסף מנהג בב׳ ישיבות להריע תרועה א׳ גדולה לערבב השטן וכו׳. וכן הוא בסדר רע״ג דף מ״ו ע״ב ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה ובלא שלשה שברים, מריע תרועה גדולה כדי לערבב את השטן, ובמאה שערים למהרצ״ג סוף הלכות ר״ה הביא דברי שניהם וז״ל והכי אמר רב עמרם ולאחר התפלה מריעין בלא תקיעה ובלא ג׳ שברים תרועה אחת גדולה כדי לערבב השטן. וכן אמר רב סעדיה לאחר תפלת המוסף מריעין תרועה, ובבעל המאור סוף ר״ה. וברש״י ר״ה כ׳ ע״ב ד״ה כ״ד שעי מיכסי סיהרא וכו׳. כך ראיתי ביסודו של רבי סעדיה ז״ל, ובתוס׳ ד״ה חצות לילה וכו׳ ע״ש, ובספר יסוד עולם מאמר רביעי פ״ו בבטול דברי האומרים שעל פי חשבון המולד ולא ע״פ ראיית הלבנה בחדושה היו ב״ד קובעין ר״ח והמועדים לישראל כשהי׳ ב״ה קיים כמו בזמן הזה דע כי הגאון רב סעדיה ז״ל ואחרים שהודו לו ונמשכו אחר סברתו הודו ואמרו וכו׳ ע״ש. ומוזכר ברש״י תהלים מ״ה י׳ ראיתי בנקוד רב סעדיה וכו׳ ובא״ע דניאל א׳ ז׳ ורב סעדיה אמר כו׳ וברש״י שם ז׳ כ״ה כאשר ראיתי כתוב בשם רב סעדיה וכו׳. ונמצא לפנינו פירש רבינו סעדיה גאון על דניאל.

ע.

רב עמרם גאון. (סי׳ קל״ה צד 108). מפורש בסדר רב עמרם. עיין בסדר רע״ג דף י״א וז״ל ורב שר שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא שדר הכי לומר בתפלה של שחרית בשבתות ובימים טובים וביוה״כ „פעמים״ אין מנהג בישיבה ובבל כולה אלא בתפלת מוסף בלבד. וביוה״כ אף בנעילה. מפני שבשנגזרה גזרה על שונאיהן של ישראל שלא לקרות ק״ש כל עיקר היה אומר אותה ש״ץ בהבלעה בעמידה בכל תפלה דשחרית בין בחול בין דשבת, כיון שבטלה הגזרה והיו פורסין את שמע כתקנה ומתפללין, בקשו לסלקה וכו׳ אלא אמרו חז״ל שבאותו דור נקבע אותו במוסף שאין בה ק״ש, ולמה קבעוה במוסף כדי שיתפרסם הנס לדורות, לפיכך במוספין הוא דאומרה, בתפלת שחר אין אומרו שהרי קרו ק״ש כתקנה, ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ב׳, ד׳. ועיין במנהיג ה׳ שבת סי׳ מ״ג, ובאבודרהם בסדר מוסף של שבת דף ס״ד ע״ב. ומובא ברש״י ניטין נ״ט ע״ב ד״ה נתפרדה חבילה וכו׳ ושם מזכיר שלשה רבותיו, כך אמר מורי הזקן (הוא יעקב בר יקר) ומורי ר׳ יצחק בן יהודה, וכן סידר ר״ב עמרם, אבל מתלמידי מורי ר׳ יצחק הלוי שמעתי משמו וכו׳, ובספר הישר לר״ת סי׳ תר״כ, וברוקח סי׳ רפ״ג דף ס״ה וכן במחזורים דרב עמרם בסדר הפסח, ובספר

הישר לר״ת סי׳ תרכ״ב וכן פירש רב עמרם וכו׳ שם וכן כתב רב עמרם בספרו מקום שאין מקדשין ואין מפסיקין וכו׳ ושם כתוב בסדר רב עמרם בכמה מקומות וכו׳.

(סי׳ רל״ח צד 202). מכאן ואילך יסד העמרמי וכו׳ עיין בסדר ר״ע ל״ו ע״א.

(סי׳ רמ״ג צד 208). ואם היו פחות מעשרה אל יברך לא לפניה ולא לאחריה אילו דברי רב עמרם גאון וכו׳ עיין בסדרו דף ל״ז ע״ב. ובספר הישר לר״ת סי׳ ש״ל ובבאורי שם אות ה׳ ע״ש.

(סי׳ רמ״ז צד 213). והכי נמי אמר רב עמרם גאון ריש מתיבתא וכו׳ וז״ל בסדר רע״ג דף ל״ז ע״א והקורא את המגילה בצבור כורך וקורא כס״ת ואינה פושטה כאגרת, שבשתי ישיבות ובבית רבינו שבבבל ובכל מקומות ישראל קורין כס״ת, וכן מנהג. ובפרדס סי׳ ר״ד והקורא את המגילה כורך וקורא אותה כס״ת וכו׳ ע״ש.

(סי׳ שמ״ג צד 374). ובסדר רב עמרם מצאתי שליח צבור יאמר הוידוי בפני הקהל כדי להוציא את הרבים ידי חובתם וכו׳ הוא בסרע״ג דף מ״ג ע״א ושליח צבור אומר זה הוידוי לאחר שסיים תפלתו בפני הקהל כדי להוציא את הרבים ידי חובתן וכו׳ וכן הוא במהריצ״ג דף נ״ט ע״א ע״ש.

(סי׳ תק״ג צד 624). ואם סח בין של יד לשל ראש יברך שתים על של ראש להניח תפילין ועל מצות תפילין כך פירש רבינו יעקב ורב עמרם ורב יהודאי גאון. עיין ירושלמי ברכות פ״ב ה״ג ובמה״פ שם ובתוס׳ מנחות ל״ו ע״א ד״ה לא סח וכו׳ ור״ת פי׳ וכו׳ ובעיטור ה׳ תפילין חלק שמיני המספר בין תפילין של יד לתפילין של ראש חוזר ומברך שתים וכן לרב עמרם ריש מתיבתא וכו׳.

(סי׳ תכ״ד צד 463). וכן אמר רב עמרם שהשיב מר רב נטרונאי גאון וכו׳ הוא בסדר רע״ג דף כ״ט ע״א וכך אמר רב נטרונאי גאון אלו שאין מתרגמין וכו׳ ע״ש. והוא בסמ״ג עשין סוף סי׳ י״ט וכן רב עמרם שהשיב רב נטרונאי דוקא תרגום שזכה לינתן בסיני וכו׳ ועיין סי׳ קכ״ז.

רבינו עזריאל בר נתן. (סי׳ ש״ז 353). וזו תשובות רבינו עזריאל ב״ר נתן וכו׳ ששאל מה טעם אין אנו תוקעים בר״ה השלשים קולות על סדר ברכות של מוסף וכו׳ עיין בתמים דעים סי׳ קי״ט בתשובת שאלה לרב האי גאון ז״ל בארוכה. ועיין בהג״מ ריש פרק יבום וחליצה, דשם נזכרו ר׳ שמחה, גם ר׳ עוזיאל ב״ר נתן. גם בעיטור סוף ה׳ ר״ה דף מ״ד ע״א ור׳ עוזיאל פירש טעם מחבירו תוקע לו שאינו מתבייש אם אינו יודע לתקוע. ובמנהיג ה׳ פסח סי׳ ס״ט נהגו כך בשם ר׳ עוזיאל מצרפת. ועיין בדברי המחבר בה׳ פסח סי׳ נ״ג דין שלש מצות. שדבריו קרובים לדברי המנהיג הנ״ל בשם ר׳ עוזיאל ע״ש.

פ.

רב פלטי גאון. (ה״פ סי׳ כ״ג צד 261). ובתשובות רב פלטי גאון נמצא כן בשר יבש שלא נזהרו בו במליחתו מותר לאוכלו בפסח. וכן הוא במרדכי פסחים פ״ב סי׳ תקנ״ה וז״ל וכן דגים או בשר מלוח בחורף שלא נבדק המלח מן החמץ מותרין בפסח מזה הטעם. וכן מצאתי בתשובות רב פלטוי גאון וכו׳ ועיין בהג״מ פ״א ה׳ חמץ ומצה. והובא בספר הישר לר״ת סי׳ תק״ב דף נ״ז ע״ב ושאר גאוני צרפת והרב ר׳ פלטוי ז״ל אומרים כי אין הלכה כרב ששת וכו׳ ובמאה שערים למהריצ״ג

ה׳ תוה״מ דף י״ח ואמר רב פלטואי כיצד דבר האביד מותר וכו׳ ושם ח״א ה׳ הבדלה דף י״ח וכן נמי אמר רב פלטואי וכו׳ ושם ה׳ ת״ב דף כ״ג ואמר מר רב פלטואי ובתשעה באב צריך למימר עננו וסליחות וכו׳.

(סי׳ ש״נ 387). וכן פירש רב פלטוי ראש ישיבה הז״ו ל״ך סימן. הוא בפרדס לרש״י ז״ל סוף סי׳ י״ב.

(סי׳ שע״ז צד 437). והכי אמר רב פלטוי גאון מי שנוטל לולב לצאת בו חייב לברך עם נטילתם וכו׳ כן הוא בסדר רע״ג סדר חג הסוכות דף נ׳ ע״ב ושם איתא והכי אמר רב פלטוי בן אביי ראש ישיבה מי שנוטל לולב לצאת בו חייב לברך עם נטילתו וכו׳.

(סי׳ נ״ד צד 29). הכי שדר רב פלטוי בר אבא (צ״ל אביי) ריש מתיבתא בקמי דלשתי לא צריך לברוכי שהכל משום דאנוס וכו׳ ועיין מרדכי פ״ו דברכות סי׳ קנ״א. והביא בקוה״ד דף ג׳ ע״ב וז״ל ואחריו מר ר׳ פלטוי בר מר ר׳ אביי י״ו שנה וכו׳. ואחריו היה לראש מר ר׳ צמח נאון בר מר ר׳ פלטוי גאון ט׳ שנים. והובא בבעל העיטור במאמר שני קנין דף ב׳ ע״ב תשובה לרב פלטוי מאן דכתיב בשטרא יהבית וכו׳ ושם אות ג׳ גט חירות דף ל״ד ושדר רב פלטוי גאון וכו׳ ובשו״ת מהר״ם ס״ב סי׳ ש״ז וז״ל נמצא בספר חפץ דהכי אמר רב פלטוי גאון ראש ישיבה מסור פסול לערות וכו׳ ובמנהיג ה׳ סוכה סי׳ ח׳ ואמר רב פלטוי היבשים פסולים ביו״ט ראשון בין ביו״ט שני וכו׳.

צ.

רב צמח גאון. (סי׳ מ״ו צד 25). ושאילו מקמי רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה, הוא פומבדיתא. מהו שיאמר קידושא דסידרא אם קורא וכו׳ והוא בסדר רע״ג דף י״ד ע״ב ושאילו מקמי רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה היא פומבדיתא מהו שיאמר אדם קידושא דסידרא וכו׳. וכן הביא הטור א״ח סי׳ קל״ב דעת רב צמח שאין לומר ליחיד סדר קדושה וכו׳ ע״ש ועיין בשערי תשובה סי׳ נ״ה המיוחס לרב האי כנראה שם וששאלתם ענין וקרא זה אל זה וכו׳ ובהערות הרד״ל שם. והו רב צמח גאון בר פלטוי מפומבדיתא הנזכר ביסוד עולם מאמר רביעי פי״ח וז״ל ואחריו רב צמח גאון בר פלטוי וכו׳ ובימי הגאונים האלה שהיו בפומבדיתא הוקם לראש במתא מחסיא וכו׳ וכן הוא בקוה״ד ג׳ ע״ב ואחריו היה לראש מר ר׳ צמח נאון בר מר ר׳ פלטוי נאון ט׳ שנים. ונזכר בשיטה מקובצת על ב״מ ס״ז ע״א שני פעמים ע״ש שחיבר שו״ת. וכן בספר כו״פ פש״ו דף נ״ח ע״א וז״ל כתב רב צמח בר מר פלטוי נאוני פומבדיתא ז״ל בתשובה וכו׳. ובראב״ן סי׳ קפ״ט ומר רב צמח גאון אמר בה טעמא שבשאר ימות השנה אין מבדילין על הפת וכו׳. ובמרדכי בתוס׳ מערבי פסחים והכי שדר רב צמח גאון דאין מברכין על הלל בליל פסח. מפני שחולקין אותו באמצע סעודה וכו׳ ע״ש. ובמרדכי פ״ג דב״ב סי׳ תקנ״ג וז״ל מצאתי שהשיב רב צמח גאון וכו׳ ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ תתקע״ו יש בידי תשובת רב צמח גאון וכו׳ ובעיטור דף ז׳ ע״ב ואיתשיל גבי רב צמח גאון וכו׳ ואמר רב צמח בר פלטוי וכו׳.

רב צמח בר שלמה דייני דבבא. (ה״פ סי׳ ס״נ צד 280). ואין מברכין בליל פסחים לגמור את ההלל וכו׳ מפני שחולקין אותו באמצע. והכי שדר רב צמח

בר שלמה דייני דבבא. ובשערי תשובה סי׳ ק״ב איתא ורב עמרם ורב צמח ז״ל כתבו ולגמור את הלל בלילי פסחים אין מברכין ולמה מפני שחולקין אותו באמצע וכו׳ וע״ש ורבינו האי ז״ל דמלתא כדאמר רב צמח ז״ל שאין מברכין עליו בלילי פסחים לגמור ואין אנו אומרים אותו בתורת קורין אלא בתורת אומר שירה וכו׳ ובסדר רע״ג דף מ״א ע״א ז״ל ולגמור את הלל אין מברכין מפני שחולקין אותו באמצע וכו׳ והכי איתא במרדכי פרק ע״פ וז״ל על קריאת הלל שבלילי פסחים כתבו הגאונים שאין מברך עליו לגמור לפי שמפסיקין בו לאכול סעודתו. ואינו אלא כקורא בעלמא וכן פירש רב צמח וכו׳ וברוקח ה׳ פסח דף ס״ה רב צמח גאון זצ״ל לפי שמפסיקין בו בסעודה וכו׳. ובעיטור בדין כתובה דמירכסא דף מ״ה ע״ב וכן אמר רב צמח בר שלמה בר דיינא דבבא הוזר וגובה הדמים וכו׳.

(ה״פ סי׳ מ״ב צד 268). אין לשין העיסה ביין ושמן ודבש וכו׳ והכי שדר רב צדק כהן ריש מתיבתא וכו׳.

(סי׳ שע״ה צד 440). אבל שבת ויו״ט שיש קידוש והבדלה אם אין לו יין מבדיל על הפת ושפיר דמי. וכך אמר הטעם אדונינו מאור עינינו מר ר׳ צדוק ריש מתיבתא ז״ל. ובראב״ן דף מ״ט ע״ב סי׳ רמ״ג וז״ל וכן היה מעשה פעם אחת שמעו שמר ר׳ יעקב נאון התיר לבדוק סירכא דליבא. ונכנסו אצלו מר רב צדוק גאון ומר אבימי גאון וכמה הכמים גאונים של הישיבה הקרושה וכו׳ וכן הוא בראי״ש חולין פ״ג סי׳ י״ד פעם אחת וכו׳ ע״ש. ובאשכול ה׳ נדה צד 91) אבל מר רב צדוק גאון ז״ל אמר שצריכה ז׳ נקיים וכו׳.

ק׳

ר׳ קלונימוס איש רומי. (ה״פ סי׳ צ״ה צד 293). ה״ג ואף אתה אמור לו כהילכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח ול״ג ואין, מפי ר׳ קלונימוס איש רומי. והובא ברש״י ותוס׳ ביצה כ״ד ע״ב ד״ה אם וכו׳ גם עתה בא אלי מכתב מגרמייש שבא לשם אדם גדול זקן ויושב בישיבה מן רומא ושמו ר׳ קלונימוס ובקי בכל הש״ס והורה כן ונהלך עליהם. ובראב״ן דף מ״ט ע״ב סי׳ רמ״נ כך קיבלתי וזה מצאתי אמר לן הרב ר׳ קלונימוס מן רומא זצ״ל. ושם וכן הורה מר רב קלונימוס. ובראב״ן דף ס״ט ע״א ורבינו שלמה ורבינו ר׳ קלונימוס מרומא ז״ל מפרשי לערב בכדי שעשו וכו׳ והיה בן ר׳ שבתי כדאיתא שם דף נ״ג ע״א סי׳ רפ״ז וכן הורה רבינו ר׳ קלונימוס ב״ר שבתי מעיר רומו. ושם בדף קמ״ג ע״ב וכן הורה רבינו ר׳ קלונימוס ב״ר שבתי מעיר רומי זק״ל. ושם דף מ״ט סי׳ רמ״נ כך פירש הרב משום אביו הרב ר׳ שבתי ובספר הישר לר״ת דף ט״ז סי׳ קט״ז ר׳ יוסף קרא אמר ששמע מפי רבינו קלונימוס איש רומי שהנזיר מותר בקידוש והבדלה וכו׳. ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ש״א ואף הרב רבינו קלונימוס מרומי נ״ע פוטרה בלא גט וכו׳. ובאו״ז ח״ש סי׳ ער״ה וז״ל ואני הקטן מצאתי סמך לדבריהם בתשובת הגאונים רבינו אלעזר בר׳ יהודה. ורבנא קלונימוס הזקן איש רומי בן רבנא שבתי בבואו למדינת גרמיישא לאחר פטירת רבינו יעקב ב״ר יקר זצ״ל שאלו ממנו דבר זה והוציא הותם עדות קודש והראה מכתב שכבר נשאל שאילה במתא רומי וכתב בו שאל מר שלמה היצחקי מן רבנא מרנא רב נתן גאון שהיבר ספר הנקרא ערוך ומן מר דניאל אחיו ומן מר אברהם אחיו והשיבו גם הם שכבר נשאלה בבית מדרשו של אביהם מר יחיאל גאון והשיב בשם מר

יעקב נאין ויש מתיבתא דמתא רומי דמנהג כשר הוא להיות מילה סניף לקה״ת וכו׳. ובשה״ל סי׳ רס״ד שאל הרב ר׳ יקר זצ״ל מלפני רבינו קלונימוס מרומא זצ״ל. ובמרדכי הולין סי׳ תרי״ש וכתב עוד רבינו ברוך משם רבינו קלונימוס מן רומא לית הלכתא כדקמייתא של רב נחמן וכו׳. ושם בסי׳ תר״כ וז״ל ועוד כתב מצאתי כתוב בשם רבינו קלונימוס ב״ר שבתי וכו׳ ועיין לעיל „משולם בר קלונימוס״. ונזכר ברש״י פסחים ע״ד ע״א ד״ה ר׳ ישמעאל וכו׳ משם רבי קלונימוס וברש״י דברים י״ח א׳. שמואל א׳ כ״ה י״ח. ובפירש רשב״ם פרשה בהעלותך ל״ה ושוב מצאתיה בתשובות ר׳ קלונימוס איש רומי כמותי. ובסמ״ג לאוין ה׳ שבת דף י׳ ע״א ורבינו גרשום ורבינו שלמה ור׳ קלונימוס איש רומי מפרשים לעי״ט ראשון וכו׳.

ר.

באות זה רשמתי המקומות שהביא המחזור ויטרי בשם רבי או רבינו סתם וכונתו על רש״י ז״ל מורו ורבו והערותי עליהם.

(סי׳ מ״ד צד 25). ועל עשרה שהתפללו כולם וכו׳ וסומך ר׳ ומראה פנים וכו׳ נענה מאן דהוא ואמר שמא בשביל הקדושה וכו׳ והשיב ר׳ לא מצינו בכל התלמוד וכו׳ ועיין בלשון שה״ל סי׳ כ״ז וז״ל מצאתי תשובה לגאון זצ״ל עשרה שהתפללו ושמעו כולם ברכו או קדושה וכל סדר התפלה אומר רבינו שיכולין למנות למנין אחר בשביל יחיד שלא התפלל כמו שעושין לחתן או ליחיד שלא השכים לבהכ״נ. ואפילו אחד מאותם שהתפללו ככר יכול להזור ולהתפלל ולהוציא את החייב. ורבי סומך ומראה פנים מסה שהצבור מתפללים כל אחד ואחד י״ח ברכות וחוזר החזן וכופל י״ח בשביל הקדושה ונמצא אותן שהתפללו נימנין למנין בשביל הקדושה לבדה. נענה מאן דהוא ואמר שלא בשביל הקדושה שלא אמר כל אחד ואחד לעצמו לפיכך הן נמנין נמצאו עדיין מחויבים בדבר. והשיב ר׳ לא מצינו לה בכל התלמוד חיוב אלא חביבה היא לנו ואינה בפחות מעשרה עכ״ל וכל המעיין ומשוה שתי המקומות יראה כי דברי השב״ל הועתק מלשון המח״ו. ורק שינוים קטנים יפריד ביניהם, והתימה כי לא יזכיר כי מצא התשובה בספר מח״ו כמו שהביאו האגור סי׳ קי״ט. ובהגהות הר״ף על סמ״ק יום א׳ דין זה בשם מחזור ויטרי ע״ש. ובהג״מ פ״ח מה׳ תפילה אות ו׳ ועיין תוס׳ מגילה כ״ג ע״ב ד״ה ואין פורסין וכו׳ ותלמידי רש״י פירשו משמו דאפילו משום אחד שלא שמע וכו׳ וברא״ש פ״ג דמגילה סי׳ ז׳.

(סי׳ קי״ט צד 91). עוד מצאתי בתשובות הגאונים האנשים הרגילין לקרות בספר הומש בעשרה במקום שאין ספר תורה. אין רוח חכמים נוחה בהם. ור׳ אוסר לעשות כן שאף בספר תורה נמור שאינו עשוי כתיקון חכמים אסור לקרות כגון שאינו תפור בגידין. ושלא יהא בין שיטה לשיטה כמלא שיטה אסרו לקרות. כל שכן ספר הומש שאינו מדקדין בו לעשות אחד מן התיקונים האלה שאסור לקרות בו. והמיקל בזה לא נכון הוא עושה שמוציא ברכה לבטלה. ועיין שבה״ל סי׳ ל״א ה״ל ובשם רבינו זצ״ל מצאתי אנשים הרגילין לקרוא בספר חומש בעשרה במקום ס״ת אין רוח חכמים נוחה בהם. ור׳ אוסר לעשות כן שאפילו בס״ת נמור שאינן עשויין כתיקון חכמים שאינו תפור בגידין ושאין ריוח בין שרטוט לשרטוט אסרו לקרות בו כל שכן דאסור לקרות בחומש והמקיל בזה לא נכון לו שמוציא שם שמים לבטלה עכ״ל גם בזה לא זכר שם המח״ו כאשר יראה המעיין בשתי המקומות.

(סי׳ ס״ז צד 35). ושאלנו לר׳ הנפנה ונוטל ידיו צריך ליטול ידיו פעם אחרת (לאכילה) או לא. אמר להם אף אני כך שאלתי את רבינו יעקב ב״ר יקר ואמר צריך לחזור וליטול. וכדברי רבי נטילה אחת עולה לכאן ולכאן וכו׳ עיין בשה״ל קל״ה שאלו תלמידיו את רבינו שלמה זצ״ל הנפנה ונטל ידיו וכו׳ ובלשון הפרדם לרש״י ז״ל סי׳ ס״ד. ובשו״ת מהרים מר״ב סי׳ מ״ב. ושם בח״ש הנדפס בלבוב סי׳ שמ״ז. ובמרדכי ברכות פ״ח בהגה״ה סי׳ ר״ד ע״ש.

(סי׳ ס״ט צד 36). ופעם אחת שאלתי לר׳ אם אני יוצא בהבדלת בית הכנסת כיון שלא נתכוונתי בברכת היין. ואמר לי הואיל ונתכוונת לברכת הבדלה דייך. דומה לזה עיין בפרדם לרש״י ז״ל סי׳ ע״ג.

(סי׳ ע״ב צד 39). ומתוך כך אמר ר׳ כל המברך לאחר יין שבתוך הסעודה עד שלא יטול ידיו במים אחרונים הרי זה משובח וכו׳ וכן הוא הלשון בפרדם לרש״י ז״ל סי׳ פ״ד מתוך כך אמר ר׳ כל המברך לאחר יין שבתוך הסעודה עד שלא יטול ידיו במים האחרונים הרי משובח. ועיין במרדכי (תוספות מערבי פסחים) וז״ל ובמחזור ויטרי פירש דעל יין שבתוך הסעודה צריך לברך לאחריו וכו׳.

(סי׳ ע״ב צד 39). וכבר ימים מקדם עמדנו על שולחן רבינו וחיזרנו עליו לברך אחר אותו יין ונראה הלכה למעשה ולא רצה ליטול כתר לפנינו לקבוע הלכה לדורות. אבל מרגלא בפומיה כל העושה כן ינוחו ברכות על ראשו ועיין כלשון זה בפרדם לרש״י ז״ל סי׳ פ״ד. ועיין בשה״ל סי׳ ע״ד ובסי׳ קמ״ח.

(סי׳ ע״ג צד 40—39). השותה מים בסעודתו חייב לברך על כל פעם ופעם שהוא שותה שהכל וכו׳ דכל שעתא ושעתא נמלך הוא וכו׳ כן ראה ר׳, כ״ה בסרע״ג דף ט״ו ע״א והשותה מים בתוך סעודתו צריך לברך על כל פעם ופעם וכו׳ וכן הוא בראש פ״ו דברכות סי׳ כ״ט. ועיין בתוס׳ ברכות מ״א ע״ב ד״ה אי הכי וכו׳ ודלא כמחזור ויטרי שכתב שמברכין למים ברכה בכל פעם ופעם ואפילו בתוך הסעודה דהוי כנמלך וכו׳ ועיין בפרדם לרש״י ז״ל סי׳ ע״ד.

(סי׳ קי״ג צד 87). מכאן מוכיח ר׳ שמותר לתת מים מערב שבת בתוך אותם כלי זכוכית שאנו מדליקין בהן שקורין לנפש וכו׳ עיין בר״ן שבת סוף פ׳ כירה. ובמרדכי שם סי׳ שי״ז וז״ל כגון אלו צלוחות שקורין למפא שנותנים בהם מים להגביה השמן או שלא ישבור הכלי מותר. ובסמ״ג לאוין ה׳ שבת ד׳ ע״ב אבל אלו צלוחיות של בית הכנסת שנותנין שם מים להגביה את השמן או שלא ישבר הכלי מותר. ועיין בתוס׳ שבת מ״ז ע״ב ד״ה מפני וכו׳. ומה שרגילים לתת מים בזכוכית שקורין לאמפא ונותנין עליה שמן בע״ש אין זה קרוי קירוב כיבוי וכו׳ ובשערי תשובה סי׳ רל״ט בשם רב נטרונאי וששאלתם מנהג שלנו נרות של בית הכנסת נותנין מים בעששית ושמן צף על פני המים וכו׳ ע״ש טעם אחר. ועיין בטור וב״י א״ח סי׳ רס״ה.

(סי׳ קנ״ו צד 144). פעם אחת עירבו בבית רבינו מערב שבת ובליל שבת שכחו ואכלו העירוב ולא נשתייר ממנו אלא פרוסה אחת. וא״ר דמותר לסמוך על התיכה זו לטלטל בדרבנן דאמר בעירובין וכו׳ ובמרדכי עירובין פ״ז סי׳ תקכ״ד הובא מעשה כזו בשם הרב ר׳ יחיאל מפריז וז״ל פעם אחר ראיתי בבית חמי ה״ר יחיאל מפריז שעירבו בבית מורי מערב שבת ובליל שבת אכלו הערוב ולא נשתייר ממנו אלא פרוסה אחת ואמר לי מורי שמותר לסמוך על חתיכה זו לטלטל מבית לבית כדתנן בעירובין א״ר יוסי בר״א שצריך מזון שני סעודות לעירוב ה״מ בתחלת עירוב אבל בסוף עירוב דברי הכל כל שהוא. ואע״ג דאיכא דפליג עליה מ״מ קי״ל כדברי המיקל. ונראה דמה שהתיר לסמוך על מה שנשאר היינו אף לשאר שבתות דאי

דוקא לאותו שבת למה ליה למימר ונשתייר פרוסה אחת הא אפילו לא נשתייר כלום לאחר חשכה מותר לאותו שבת וכמו שכתב המרדכי בפרק בכל מערבין סי׳ ת״צ. מכאן משמע דמותר לאכול העירוב לכתחילה מיד משחשכה לאחר קנית העירוב. וכ״ה בהגהת ראש פ״ג דעירובין ד״ה מכאן משמע וכו׳ וכדפסק בא״ח סי׳ שצ״ד ס״ב בהג״ה ע״ש.

(סי׳ ר״מ צד 206). מעשה בא לפני ר׳ ששכח החזן וקראו ארבעה בפרשת החדש שבא בחנוכה כמו שרגילין לקרות בשאר ראשי חדשים ארבעה. וא״ר אם לא היתה וכו׳ הובא בפרדס לרש״י ד״ל סי׳ כ״ב. ובשה״ל סי׳ ק״צ מצאתי בשם רבינו שלמה זצ״ל מעשה בא לפני ר׳ ששכח החזן וכו׳.

(סי׳ רמ״ה צד 210). מעשה שהיה ואירע פורים באחד בשבת וקדמו להתענות בחמישי בשבת וכו׳ ובאתה אשה אחת לפני ר׳ שהיה לה לרכוב אחר השלטונה. ושאלה אם אפשר שתתענה למחר ותאכל היום מפני טורח הדרך. ואמר ר׳ אעפ״י שאין זה תענית צבור קבוע וכו׳ מ״מ אסור לו לאדם להיות פורש מן הצבור וכו׳ הובא בפרדס לרש״י ד״ל סי׳ ר״ד ע״ש כי חסרון הנכר שם ויש לתקן מכאן.

(סי׳ רמ״ה צד 211). והיה הדבר קשה מאוד בעיני ר׳ כקוצים וכו׳ ואין ר׳ נוהג היותר בדבר וכו׳ עיין בפרדס לרש״י סי׳ ר״ה כל הענין. ובהג״מ סוף פ״ב ה׳ מגילה והנוכה. ובביאורי שם אות פ׳.

(סי׳ רע״ה. רע״ו צד 244). והיה לר׳ לבוש חרש וכו׳ ועמד ר׳ ואמר צדוק הדין וכו׳. וקשה לר׳ לישב מחריש וכו׳.

(סי׳ רע״ו צד 245). ולא חש ר׳ להברותו סעודה ראשונה וכו׳ ונמנע ר׳ מלכנס אצלו לנחמו וכו׳ הורה ר׳ ללבוש חלוק לבן ולרחוץ וכו׳ שוב פעם נפטר בן אחד ד׳ ימים אחר מילתו ופטר ר׳ את אביו וכו׳ עיין כל זה באו״ז ה׳ אבילות סי׳ תכ״ת. ובפרדס לרש״י ד״ל סי׳ ר״ץ ע״ש.

(סי׳ רפ״ד צד 252. 253). פעם אחת הניחו בבית רבי עירובי תבשילין ערב יו״ט למחר ביום טוב ראשון מצאו הפת לבדו שנשאר והבשר שעמו נאכל. והרצה דברים לפני ר׳. וא״ר אילו לא בא הדבר לפנינו וכו׳ וייחד לו ר׳ מקום. כפול הוא לקמן בסי׳ ע״ו 287. ובמהרש״ל פ״ב סי׳ י״ח דביצה מביא מעשה כזה בשם מהרא״ק ועיין בביאורי אות נ׳.

(ה״פ סי׳ ע״ד צד 286). פעם אחת שכח ר׳ ולא אכל מצה אפיקומן אחר סעודה קודם ברכת המזון. ולאחר ברכת המזון הוזכר. ולא רצה לאכול ממנה וכו׳. ועיין בשה״ל סי׳ רי״ח כתב רבינו שלמה זצ״ל בהלכות פסח שסידר פעם שכח רבי ולא אכל מצת אפיקומן אחר סעודתו קודם ברכת המזון ואחר כך נזכר ולא רצה לחזור ולאכל ממנה לפי שהיה צריך לברך אחריה ולשתות מכוס של ברכה ואי אפשר לשתות בין כוס של ברכת המזון לכוס של הלל וכו׳. וכן נמצא בפרדס לרש״י ד״ל סי׳ קל״ב ע״ש. ובספר או״ז ח״ש סי׳ רל״ב הובא דבר זה בשם ר׳ קלונימוס הזקן ז״ל כתב בתשובת הגאונים רבותי פ״א שכח רבי קלונימוס הזקן לאכול אפיקומן אחר הסעודה קודם ברהמ״ז ואח״כ הוזכר לו ולא רצה לחזור ולאכול ממנה וכו׳ ועיין מרדכי ברכות פ״ו סי׳ קל״ט. ובמרדכי סוף פסחים והא לך הסדר בקוצר. וז״ל אמרו עליו על רבינו קלונימוס הזקן זקינו של רבינו יהודה החסיד שפעם אחת שכח ולא אכל אפיקומן בליל פסח וכו׳ ושם בסוף ואם שכח ולא אכל אפיקומן וכו׳.

(ה״פ סי׳ מ״ג צד 268). שאלו את ר׳ אם מותר ללוש בבצים בפסח אם יש בהם משום חימוץ או לא. ולא אמר ר׳ בדבר לא איסור ולא היתר וכו׳ כלשון המחז״ו הוא לשון הפרדס לרש״י ד״ל בסי׳ קכ״ט שאל את ר׳ אם מותר וכו׳ וכן הוא

נ״ב לשון השב״ל סי׳ ר״יד בהלכות פסח של רבינו שלמה זצ״ל שאלו את ר׳ אם מותר ללוש בבצים בפסח או לא וכו׳.

(סי׳ קס״א צד 148). על אחת מאלף אלף אלפי אלפים וריבי רבבות הטובות וכו׳ כך אומר ר׳. ויש שמחסרין ו׳ מוריבי רבבות וכו׳ אבל ר׳ עושה אותם שני חשבונות וכו׳ ואין צריך לחסר הוי״ו וכו׳ ובסדר רע״ג גרס ואלו פינו וכו׳ מאלף אלפי אלפים ורוב רבי וכו׳ ע״ש כ״ז ע״ב. וכן הוא ברד״א דף ס׳ ע״ב ע״ש.

(ה״פ סי׳ צ׳ צד 290). יתר של שפוד שתוחבין בו ירכי העוף היה ארוך יותר מדאי ובא מעשה לפני ר׳ ואסר לחתכו בסכין. ולא לשרוף ראשו באור כדי שיתקצר משום תיקון כלי. ואין זה דומה לחותכה באור לפי שתי נרות דהתם נראה כמדליק כדרכו. כאדם שצריך להדליק שתי נרות. והובא באו״ז ח״ש סי׳ שנ״ז וז״ל כתב מורינו ורבינו אב״י העזרי זצ״ל ראיתי בתשובות שפוד שצולין בו עופות והיה ארוך יותר מדאי ואסר ר׳ לחתוך אותו ולא לשורפו משום תקון כלי. ולא דמי להא דאמר בירושלמי (פ״ד דביצה ה״ד) גבי פתילה ר׳ יהודה אומר חותכה באור לשתי נרות ונראה כמדליק שתי נרות. ולא ידעתי למה הביא מירושלמי דבר המפורש במשנה. ועיין מרדכי ביצה פ״ד סי׳ תרצ״א כתב רבינו אב״י העזרי ראיתי בתשובות יתד שפוד וכו׳ ואסר רבי לחתוך אותו ולא לשורפו וכו׳.

(ה״פ סי׳ צ״ב צד 291). העיד ר׳ על אדם גדול ומנו ר׳ שניאור ב״ר יהודה ב״ר ברוך שראוהו שחתך בשבת קשרי הכבש שהוא מוקשר בו בשפוד כשהוא צלי דהוה ליה כחותמות שבכלים דאמרינן בביצה מתיר ומפקיע וחותך. (בהערותי שם כתבתי כי החסיר המעתיק שם התואר גדול וכדומה. ועתה ראיתי כי טובה השערתי כי כן נמצא בשה״ל סי׳ פ״ז וז״ל וכן מצאתי שהעידו על אדם גדול ומנו ר׳ שניאור ב״ר יהודה ב״ר ברוך זצ״ל שראוהו שחתך קשרי הכבש וכו׳) ועיין במרדכי ביצה פרק ד׳ סי׳ תרצ״א וז״ל כתב רבינו אבי העזרי הלכתא כשמואל דאמר אין בנין ואין סתירה בכלים ומטעם זה מותר לחזור ולהפקיע קשרי השפוד שקושרין בה הטלה וכו׳ וה״ר מרדכי זצק״ל ראה בבית רבינו מאיר שעל השולחן לפניו היו נוהגין לחתוך קשרי השפוד בשבת וכן היו נוהגין בבית חמי רבינו יואל מפריש ד״ל.

(סי׳ הע״ג צד 591). ואמר ר׳ דיו בנטילה ראשונה שקודם קידוש וכו׳ עיין תוס׳ ק״ו ע״ב ד״ה הנוטל ידיו וכו׳.

(סי׳ שפ״ד צד 446). ולדברי האומר מתחילין כל הבכור שאלנו לר׳ מפני מה נקראת ביום השמיני וכו׳ ואמר לנו ר׳ וכו׳ כן היא גם דעת רע״ג עיין בסדר רע״ג נ״א ע״ב. ועיין במנהיג דף ע״א סי׳ נ״א נ״ב נ״ג ע״ש.

(ה״פ סי׳ מ״ד צד 269). חיטה הנמצאת בתרנגולת בפסח אין אדם שמתירה לפי שחמץ בפסח בין במינו בין שלא במינו אוסר בכל שהוא. ואף ר׳ אומר שהיא אסורה וכו׳ כעין לשונו הובא בתמים דעים סי׳ קמ״ה וז״ל ובספר האורה כתוב חטה הנמצאת בתרנגולת בפסח אין אדם רשאי להתירה לפי שחמץ בפסח בין במינו בין שלא במינו אסור ואסור בכל שהוא. ואף ר׳ אומר שהיא אסורה. אבל יש להביא ראיה להתר מטומאה אם לא מפני שאין אנו יודעין אם למדים מטומאה איסור או לא. ששנינו גבי טומאה בעוף כדי שתפול לאור ותשרף. דכיון ששהה האוכל במעיר כשיעור הזה שוב אינו ראוי לקבל טומאה לפי שבא לידי סרחון מיד ואינו אוכל. וכן יש לומר שאין זה בא לידי הימוץ אלא ע״י סרחון. אי דפשיטנא למגמר איסורא מטומאה ע״כ. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל קל״ט וסי׳ קמ״א ובשה״ל סי׳ ר״יז ובפירש הר״ש פרק י״א משנה ד׳ דאהלות ד״ה בעופות ובדגים וכו׳ יש רוצים להתיר מכאן

וכו׳. ובתוס׳ מנחות ס״ט ע״א ד״ה דבלע וכו׳ ותוס׳ חולין צ״ז ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳ ותוס׳ בכורות ד׳ ע״ב ד״ה דג טהור וכו׳. ועיין במרדכי פסחים סי׳ תקנ״א.

(ה״פ סי׳ מ״ה צד 269). חטה אחת נמצאת בתרנגולת ביום אחרון של פסח והמתין ר׳ עד מוצאי פסח ואכלה. וכן כתב המרדכי בפ״ב דפסחים סי׳ תק״נ וחטה מבושלת בתרנגולת אין להשהותה אלא אם כן נמצאת ביום אחרון של פסח דאין בו איסור כ״א מדרבנן. ובטור א״ח סי׳ תמ״ז הביא בשם ספר יראים ואם הוא ביו״ט אחרון של פסח מותר להשהותו עד אחר הפסח. ולא הביאו שכן הוא גם דעת רש״י שהביא המח״ו. ועיין בש״ע א״ח סי׳ תס״ז במ״א ס״ק י״ד.

(ה״פ סי׳ מ״ו צד 269). וכל ח׳ ימי הפסח צריך ללוש במים שלנו. ויש שאינן חוששין למים שלנו אלא ביום ראשון בלבד. וחולק ר׳ עליהם וכו׳ עיין בראי״ש פסחים פ״ב סי׳ ל״א. ובשה״ל סי׳ רי״א ובשערי תשובה סי׳ צ״ח צ״ט ובסי׳ רפ״ח.

(ה״פ סי׳ ס״ט צד 270). ר׳ לא מצא חסא בפסח והביא מרוייא. ועיקר של פופרין. והם שנויים בפרק כל שעה ומברכין עליהם אכילת מרור וכו׳ עיין פירש״י פסחים ל״ט ע״א על תמכתא מרובייא מרירייתא; אמירפוייל והיא פופרין. ובפרדס סוף סי׳ קל״א ור׳ לא מצא חסא בפסח והביא עיקר שלו וכו׳.

(ה״פ סי׳ נ״א צד 270). יש טועים בסדר פסח ומגביהין הקערה עצמה כשמתחילין לומר הא לחמא ומסלק הבשר מתוך הקערה. וראיתי את ר׳ שאינו נוהג כן וכו׳ עיין רשב״ם פסחים קט״ו ע״ב ד״ה ואין עוקר וכו׳ ובהגמ׳ פ״ז הלכות חו״מ אות א׳. ובאו״ז ח״ש סי׳ רנ״ו. ועיין במנהיג ה׳ פסח סי׳ ע״א וסי׳ ע״ג.

(ה״פ סי׳ נ״ג צד 271). והשלש מצות שאמרנו ר׳ אומר שמברך באחת המוציא. ובאחת על אכילת מצה ובציעה לאפיקומן. ואחת לכריכה כהילל. וכו׳ עיין תוס׳ קט״ז ד״ה מה דרכו וכו׳ אך ר״י היה מברך המוציא על השלימה והדר על אכילת מצה על הפרוסה ובוצע משתיהן יחד וכן עמא דבר ולכך עושין על השלישית כריכה כדי לקיים מצוה בשלשתן. ובראי״ש ע״פ סי׳ ל׳ ונהגו באשכנז ובצרפת וכו׳ ובמנהיג ה׳ פסח סי׳ ע״ז ע״ח ע״ש. וברד״א דף פ״ו וז״ל וכתב רבינו יעקב הזקן משום אביו הו״ל ושלשת המצות באות לשם מצה טוב הוא שתעשה מצוה בכל אחת מהן. כיצד על השלימה המוציא ועל הפרוסה לאכול מצה ולאפיקומן. והשלישית לכריכה וכו׳ ועיין בסדר רע״ג דף ל״ט ע״ב ע״ב וטמיש בחרוסת והדר אכיל וכו׳ ובמנהיג שם.

(ה״פ סי׳ נ׳ צד 255). ור׳ אומר שאין צריך לחזור ולהגעילה ובלבד שישליך המים מתוכה כשהן מרותחין וכו׳ עיין במרדכי פסחים פ״ב סי׳ תקפ״ג שהביא משם רש״י ורב האי גאון שאין צריך להגעילה אחר שהגעיל הכלים. ובשה״ל סי׳ ר״ז וז״ל ורבינו שלמה זצ״ל פירש אומר ר׳ שיורה שמגעילין בה אין צריך לחזור ולהגעילה. ובלבד שישליך ממנה המים כשהן רותחין קודם שישקוטו המים מרתיחתן שלא תצטנן מתוכה ותחזור ותבלע וכו׳ והעתיק לשון זה ממח״ו ע״ש.

(סי׳ ע״ג צד 40). פעמים ראיתי את ר׳ שהביאו לפניו על השולחן אגווים מטוגנין בדבש וכו׳ ומברך עליהם בורא פרי העץ. כי הוא היה אומר האגוז עיקר. והדבש טפל וכו׳ ובעיני הוה דבש עיקר. אלא כדאיי הוא ר׳ לסמוך עליו. והוא בפרדס סי׳ פ״ה ופעמים ראיתי את רבי שהביאו לפנינו על השולחן אגוזים בדבש לא נשתנה פרי מהוויתו ואין זה בישול והאגוזין עיקר ובעיני דבש הוי אלא כדאי (רבי) לסמוך עליו. ובתוספות ר״י חסיד ברכות ל״ה ע״ב וז״ל וכן אגוז מטוגן בדבש

בורא פרי העץ וכן כתב במח"ו שנסדר לפני רש"י ז"ל וכן הובא באו"ז ח"א סי' קס"ח וכן אגוז מטונן בדבש בורא פרי העץ וכן כתב במח"ו שנסדר לפני רבינו שלמה זצ"ל ולא כמו שכתב שם בענין אחר שהדבש עיקר ויברך שהכל. דודאי האגוז עיקר. וכוונתו למה שהביא המח"ו בסי' ס"ט. וכן הביא גם הפרדס סי' ע"ז ע"ש וצ"ע. ועיין בסמ"ג עשין סי' כ"ז וז"ל אגוז מטונן בדבש כתוב הרב ר' שמחה זקנינו לפני רבינו שלמה שהאגוז הוא עיקר ומברך בורא פרי העץ. וכן הוא דעת התוס' ברכות ל"ח ע"ב ד"ה משכחת וכו' ועיין בהג"מ פ"ג מה' ברכות אות ה' ואגוזים מטוגנין בדבש כתב במחזור ויטרי וכו' וכן הוא בסמ"ק סי' קנ"א אגוז וכו' כתוב במח"ו וכו' ובאגודה פ"ו דברכות סי' קל"ד ע"ש.

(סי' ע"ג צד 40). ופעמים שראיתי את ר' כשמבאין לפניו בשר של חידוש (כן הוא בפרדס בשר של הידוש ובפני שד"ל היה בשר של חירות) עיין בפרדס לרש"י ז"ל פ"ו ופעמים ראיתי את רבי כשמביאין על השולחן בשר של חידוש או בשר מבושם או בצים מטוגנין בדבש נוטל ומברך שהכל קודם שיבצע ברכה המוציא אומר לי זה חביב בעיני יותר מן הפת ונוח לי ליתן ברכתו לשבח את קוני כאשר אני אוהב וכו'.

(סי' ר"מ צד 204). והקפיד ר' על הדבר ואמר שלא אמרנו אלא רמז בעלמא וכו' והחזירו רבינו עליו השלום (כנ"ל לגרום).

(סי' רכ"ז צד 193). וראיתי ר' שלא קרא הלל דר"ח עם הצבור וכו'.

(סי' צ"ה צד 293). אטו מי איכא צערא קמי קודשא בריך הוא והכתיב הוד והדר לפניו לפיכך אינו עיקר, ואין רבי רגיל לאומרו וכו'.

(סי' ק"ד צד 301). רבי התפלל ערבית ביום ולא רצה לברך על ספירת העומר עם האחרים כי היה דואג שמא יעשה ברכה לבטלה. וספר עם האחרים ולא בירך וכו' עיין ברד"א דף פ"ט ע"ב וז"ל וכתוב במח"ו המתפלל עם הצבור מבעוד יום מונה עמהם בלא ברכה וכו' ובשה"ל סוף סי' רל"ד ועיין בביאורי אות ל'.

(סי' ק"ו צד 304). ומפטיר (שחוהמ"פ) ביחזקאל היתה עלי יד ה' עד סוף הפרשה אך הוקשה הדבר לרבי כי אין בה מעניין הפסח כל עיקר. ונראה לר' שצריך להתחיל למעלה, כה אמר ה' עוד זאת אדרש לבית ישראל וגו' ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' ל"ג וז"ל וכד מקלע שבת בהשי"מ קרו שבעה בפ' כי תשא מן ראה אתה עד לא תבשל גדי, ומפטיר מן והקרבתם עד סוף פסקא ואפטרתא ביחזקאל היתה עלי יד ה' ע"כ. וגם ברד"א דף צ' ע"א ובס"ת ב' קורא מפטיר והקרבתם, ומפטיר ביחזקאל היתה עלי עד סוף הענין, ותו לא מידי.

(ה"פ סי' כ"ז צד 262). וכסכוסי קירמי, שעושות הנשים בפסח שקורין אנפשייר התיר הרב וכו' עיין סמ"ג לאוין סי' ע"ה, ובתוס' מ"ק י' ע"ב ד"ה כסכוסי וכו' ובביאורי אות ז', ושמעתי כי רי"ט היה (הוא רבינו יו"ט עיין לעיל ר' יו"ט).

(ה"פ סי' כ"ג צד 261). ורבינו ש"י (הוא רש"י) הורה כשחל י"ד להיות בשבת מותר לעשות מצה בערב שבת לכתחילה וכו' עיין שערי תשובה סי' רצ"ד, ועיין בספר יראים סי' ק"ה, וברוקח סי' רע"ז.

(ה"פ סי' כ"ח צד 263). ילוש ויאפה וישא עמו כדי שלא יבטל מאכילת מצה העתקתי מתשובות רבינו ש"י. ובהגהת אשר"י פ"ג דעירובין ד"ה וכן כתב רש"י וכו' ורבינו שמואל בשם רבינו ש"י וכו' עיין תקל"ז שהוא כנוי לרש"י ז"ל.

(שם סי' כ"ט). אבל יין שפיר דמי, משום דחמרא מגרר גריר וקא אכיל מצה לתיאבון. וכן היה רבינו נוהג. עיין תוס' ברכות ל"ה ע"ב ד"ה טובא וכו' ובמרדכי ריש פרק כיצד מברכין סי' ק"ב, ובטור א"ח סי' תע"א ובב"ח שם.

רבינו ש״י. (סי׳ תקל״ז צד 750). ורבינו ש״י אומר דכיון דלא קיימא בדרי דאוני לא מצטרפי. אין בריאה שום עינוניתא דוורדא טריפה. ורבינו ש״י מתירה. הוא כינוי לרש״י ז״ל עיין רש״י חולין מ״ז ע״א ד״ה אפילו כטרפא דאסא וכו׳ ובהני דידן דאית ברובא דידהו אי משכחינה ריאה דלית בה עינוניתא כשירה וכו׳ וי״א דאם הסרו אונות הימין מצטרפין לה בהדייהו וכו׳ ואין הדבר נראה בעיני וכו׳ ועיין בפירש תמיד כ״ז ע״ב פירש הרב רבינו ש״י פירש אחד וכו׳ ובפירש רש״י ותוס׳ יומא ס״ט ע״א, ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ של״ג, ושם סי׳ תקנ״ט, ובתוס׳ זבחים ה׳ ע״ב ד״ה מיעט וכו׳ ורבינו ש״י מוהקו (וכתב בצרו שלמה יצחקי).

רבינו ש״ח. (סי׳ שנ״ט צד 414). ג״כ כינוי לרש״י ז״ל ורבינו ש״ח קאסר לנשים לברוכי אלולב וסוכה משום דפטורין וכן הביא בהג״מ ה׳ ציצית פ״ג אות מ׳ בשם רש״י ע״ש.

(שם צד 413). ונראה לר׳ דהכל מעין מצוה קא יהיב שיעורא וכו׳ אבל בקרבן עולה וראייה אינו נראה לר׳ שיהא חייב וכו׳ עיין בביאורי שם אות ה׳.

(סי׳ שס״ה צד 424). וכן קבלנו מרבינו הרב זצ״ל והעמידנו בעיקר הדבר מתלמיד ארץ ישראל, עיין בביאורי אות י׳.

(סי׳ צ״ד צד 291). אין ר׳ רוצה להתיר לשחוק באגוזים בשבת וביו״ט וכו׳ ובשלהי פרק המוציא תפילין הגיה רי״ש שלא כגירסת הספרים וכו׳ סנימוקי רי״ש. נראה שהוא כינוי לרש״י ז״ל. ועיין תוס׳ עירובין ק״ד ע״א ד״ה הכי גרס בקונטרס וכו׳. ובשה״ל סי׳ קכ״א ת״ל וכן מצאתי כתוב אין ר׳ מתיר לשחוק באגוזים בשבת ויו״ט משום אולודי קלא ועוד שמשתבר. (העתיק לשון המח״ו ולא שמו). ולשחוק בכדור שקורין פלוטא מתיר רבינו מפני שמחת יו״ט. עיין ביצה י״ב ע״א תוס׳ ד״ה הכי גרס רש״י וכו׳ ובירושלמי פ״ד דתענית ה״ה, ובמדרש איכה פסוק בלע ה׳ ולא חמל. ובשה״ל סי׳ קכ״א.

(סי׳ שס״ג צד 418). מיכן ואילך דרבנן, לא אחמור רבנן בספיקא מ״ר רי״ש, (הוא רש״י).

(סי׳ רמ״ה צד 210). וזה הוסד לפני רבינו תנוח נפשו בצרור החיים, עיין בהג״מ פ״א מה׳ מגילה ונהגו הקהל וכו׳.

(סי׳ רמ״ג צד 208). אבל רבינו שלמה חולק עליו ואומר שצריך לברך אפילו ביחיד בין לפניה בין לאחריה. עיין בסדר רע״ג סדר פורים דף ל״ז ע״א וז״ל והקורא את המגילה בזמנה אינה קורא אותה אלא בעשרה. שכך אמר רבינו נתן ראש ישיבה לענין מגילה, אמר רב מגילה בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד, ושלא בזמנה בעשרה. רב אשי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי, וכיון דרב קא חייש להא דרב אסי הלכה כרב אסי. ועיין בערוך ערך מגל ג׳ דמסיק משם פירוש ר״ח הילכתא כרב וכו׳ ואע״ג דחש ליה רב להא דרב אסי קיימא לן הלכתא כרב. ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ ש״ל. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ד, ובשה״ל סי׳ קצ״ה, ובטור וב״י א״ח סי׳ תר״ץ.

(סי׳ רכ״ז צד 192). נהגו העם לברך בר״ח לקרוא את ההלל. אבל רבינו תנוח נפשו בצרור החיים לא מברך עליו. עיין תוס׳ ברכות י״ד ע״א ד״ה ימים וכו׳ וכתוב במחזור ויטרי כיון שאינו אלא מנהג בעלמא לא מברכינן עליה ועיין בביאורי שם אות י׳.

ש.

שלמה ב״ר יצחק. (שם צד 193). וזו תשובה השיב ר״ת על רש״י זקינו וכו׳ עיין בביאורי אות י׳.

(סי׳ ר״ל צד 196). כאילו הן מן התורה לכל דבר. וסייעתא לרבינו שלמה ב״ר יצחק, עד כאן תוספות, ת׳.

(סי׳ שס״ט צד 430). ניטלה בוכנתו פירש רבינו במתניתין תנא פיטמתו, בוכנתו. ולפי שהוא חד ועשוי כמין בוכנא, פילון, זה לשון מורי הזקן רבינו יעקב. אבל רבינו יצחק הלוי פירש וכו׳ עיין בערוך ערך פטם בשם ר״ח, וכפירש הר״ש ערלה פ״א משנה ח׳ פרח שעל הפטמא. ובמשנה עוקצין פ״ב משנה ג׳. ועיין בספר יראים סי׳ קכ״ד. ובשה״ל סי׳ ש״ס. ובתניא סי׳ פ״ה ענין אתרוג.

(סי׳ שע״ד צד 435). שלמה ב״ר יצחק, היא תשובת השאלה על מה שנשאל אם אומרים זמן בנטילת לולב בשני ימים טובים הראשונים של חג.

(סי׳ ש״פ צד 442). ראשון דחוה״מ קורא וכו׳ ובסדר הזה הנהיג רבינו זצ״ל את דורו, והעמיק בדבר מכתב ידי רבו מובהק ר׳ יעקב ב״ר יקר שפירשה במסכת מגילה לפני המאור הגדול מתקן לכולה גולה, רבנא גרשם זכרונו לברכה כו׳ עיין בסרע״ג דף נ״א ע״א, ובמנהיג ה׳ סוכה סי׳ מ״ז וקריאת קרבנות החג נחלקו לכמה ענינין אית גאון דאמר וכו׳. ובסי׳ מ״ח ורב עמרם אמר כו׳. ובסי׳ מ״ט אך מנהג קצת צרפת וכל קנפיא ופרובנצא וספרד הוא עיקר וכו׳ ועיין בעיטור בעשרת הדברות ה׳ סוכה ולולב דף מ״א ע״ב, ובשה״ל סי׳ שע״א, ובטור סי׳ תרס״ג ע״ש.

(סי׳ שפ״ב צד 444). ועל היקף של כל ימות החג נשאל רבינו נ״ע, וכך השיב. על שכתב על היקף של כל ימות החג וכו׳ וכן נראין הדברים וחוזרני בי מבראשונה, וכל דברי רש״י ז״ל השאלה והתשובה עד וחוזרני מבראשונה הובא באו״ז ח״ש סי׳ שט״ו ועוד שם עליהם נוספות ע״ש ועיין בספר יראים דף מ״ד ובמאה שערים למהריצ״ג ה׳ לולב דף קי״ד ע״א, ע״ב. וביצחק ירנן שם דף קט״ו, ובמנהיג סי׳ מ״ד, ובשה״ל סי׳ שס״ט. ובתניא רבתי סי׳ פ״ו ובאורי שם אות ה׳ ע״ש. ועיין בתשובות רבינו יוסף אבן מיגאש סי׳ מ״ג.

(סי׳ תס״ח צד 587). מעשה בחתן אחד שעשה ארוסין ונשואין ביחד וכו׳ הובא בלקוטי פרדס בסוף הספר.

(סי׳ תס״ט צד 588). ור״ת השיב על זה דלא יתכן לעשותו בכוס אחד וכו׳ עיין בספר הישר לר״ת תרכ״ב.

(סי׳ תצ״ח צד 604). הלכות נדה, בקנה וקידה, ארוכות באין מידה. לרבנא שלמה בר יצחק ז״ל, נדה דאורייתא הכי פירושא אם ראתה דם וכו׳ כל זה נמצא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ע״ר.

(סי׳ תצ״ט צד 606). וכבר היו אנשים שחולקין על רבינו שלמה ב״ר יצחק בכך שהן אומרים וכו׳ והשיב להם רבינו וכו׳. כן הלשון בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רע״ב וכבר היו אנשים שחלקו על הרב-רבינו שלמה ב״ר יצחק נ״ע בכך שהיו אומרים וכו׳.

(סי׳ תצ״ט צד 610). וכן השיב רש״י נ״ע, והא לך תשובתו צריכות נשים לחטוט את שיניהם קודם טבילה וכו׳. וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רע״ג וכן השיב רבינו נ״ע והילך תשובתו צריכות נשים בעת טבילתן לחטוט (לחצות) שניהם וכו׳ ע״ש. ועיין באו״ז ח״א הלכות נדה סי׳ שס״ג, א׳, וכן השיב רבינו שלמה צריכות נשים בעת טבילתן לחצות שיניהם וכו׳.

(סי' י"ד צד 614). לשון רב סעדיה גאון ורבינו שלמה ורבינו שמואל וכו' עיין בספר התרומה בארוכות סי' צ"ט שהביא שם דעת רב סעדיה גאון ומסיים וכן הלכה למעשה שאין לסור ממנה ימין ושמאל. ועיין במנהיג ה' יולדות סי' ק"ב כדין תורה ודין מנהג בקבלת אבות וכו' אך רבינו סעדיה לא כך כתב וכו' אבל היום הזה אין לנו דין זה והכמים עשו חזוק לדבריהם וכו' עד הנה דברי רבינו סעדיה שהעתקנו מלשון הערב אל לשון הקודש.

(סי' תקי"ב צד 640). משפט סדר הנחות הפרשיות בבתים לדברי רבינו שלמה וכו' עיין מנחות ל"ד ע"ב וברש"י ד"ה כיצד סדרן וכו'. ותוס' שם ד"ה והקורא וכו' ובאו"ז ח"א סי' תקנ"ח. ובתמים דעים סי' ע"ט ובספר התרומה ה' תפילין סי' ר"ו.

(סי' מ"ד צד 761). ואם נשפכו המים מספיקא אסור דטעם כעיקר דאורייתא. ולא כפירש רש"י. עיין ע"ז ס"ז ע"א תוס' ד"ה אמר ר' יוחנן וכו' ותוס' חולין צ"ח ע"ב ד"ה רבא אמר וכו'. ושם ק"ח ע"א תוס' ד"ה אמר רבא וכו' ובפסחים מ"ה ע"א תוס' ד"ה בשמעתין משמע וכו' ובזבחים ע"ט ע"א תוס' ד"ה אמור רבנן וכו'.

(סי' ע"ה צד 767). דהיינו ריש מעיא באמתא בעי גרירא. זהו ממקום שמתחיל הקבה להתקצר ואילך צריך גרירא כדפירש רבינו שלמה וכו' עיין רש"י חולין צ"ג ע"א ד"ה ריש מעיא וכו'.

(סי' נ"א צד 763). לפירש רבינו שלמה לצלי בעי קריעה שתי וערב לכתחילה וכו' עי' חולין קי"ט ע"ב. קי"א ע"ב. ובתוס' קי"ט ע"ב ד"ה אינו עובר וכו' וד"ה ההוא לקדרה וכו'.

(סי' פ"ו צד 769). ומורי רבינו מפרש בימי התנאים היו הרבה ישראלים ביחד וכו' עיין תוס' ע"ז ס"ו ע"א ד"ה אימור וכו'.

(סי' צ"ד צד 770). ישראל שיש לו שוורים ומשכירן לגוי עד זמן אחד וחורש בהן בשבת. בימי רבינו שלמה שאלו דבר זה וכו' הוא מספר התרומה הקצר סי' קמ"ח.

(סי' קי"ב צד 774). גינית של ענבים דרוכים וכו' ולדברי רבינו שלמה והרב ר' יהודה ב"ר נתן אפילו בלא נתינת סל [אלא] שפנה הענבים וכו' כצ"ל וכן בספר התרומה הקצר סי' קס"ז.

(סי' קכ"ז צד 776). גוי שתחב אצבעו וכו' ואם הניח [ידו] על הנקב שלא יזוב, אבל [לא] נכנס בתוך החלל. לדברי רש"י עד ברזא אסור בהנאה וכו' כצ"ל וכן הוא בקצרות מספר התרומה סי' קפ"ב ע"ש. ועיין תוס' ע"ז נ"ט ע"ב ד"ה ה"נ אתא נכרי וכו'. ותוס' ד"ה אמר רב פפא וכו'.

(סי' קל"ו צד 780). כדפירש רש"י פרק כל הגט וכו' עיין גיטין כ"ה ע"ב. ובפרש"י ולכי מיית הוי ניטא וכו' ובתוס' ד"ה מה היא וכו'.

(סי' תקמ"ג צד 785). אבל אם היא קטנה לפירש ראשון של רבינו שלמה וכו' עיין קידושין מ"ג ע"ב ובבאורי ד"ה לפירש ראשון וכו' ע"ש.

והגאון ר' שלמה ב"ר יצחק. (סי' קנ"א צד 117) אומר בשם ר' יעקב ב"ר יקר דטעם בשמים במצ"ש דכל יום השבת שבת אור של גיהנם וכו' והכי אמר רב נטרונאי גאון במוצ"ש וכו' וכך ראינו רבותינו שהיו עושין וכו' עיין שה"ל סי' ק"ל ומי שמדקדק בלשונו שם יראה כי הוא לקוח ממחז"ו. ועיין במאה שערים למהרי"ץ גאות דף י"ד. ובה"ג ה' קידוש והבדלה סי' ב'. ובפרדס סי' ק"י, קי"א, קי"ד, קט"ז. ובלקוטים מרש"י שבסוף הפרדס דף נ"ב ע"ב. ובסדר רע"ג ל"א ע"ב. ובמנהיג דף ל"ד ע"ב ובתשובות הרשב"א ח"נ סי' ר"צ.

(סי' רפ"א צד 249). נשאל לרבינו שלמה אם אבלים מן המנין וכו' שלמה ב"ר יצחק. עיין תוספות כתובות ח' ע"ב ד"ה כי תניא וכו' ובירושלמי מגילה פרק הקורא עומד

ה״ד אית תניי תני אין אבלים עולין מן המנין וכו׳ ועיין בספר הפלאה על כתובות בתוס׳ ד״ה רב תנא הוא וכו׳.

רבינו שלמה בר׳ יצחק ז״ל. (סי׳ ש״נ צד 388). ורבינו שלמה בר׳ יצחק ז״ל פירש בפרק בתרא דר״ה (ל״א ע״א) במוספי שיר דשבת מאי אמרי פרשת שירת האזינו חולקין וכו׳ עיין במס׳ סופרים פי״ב ה״ח, ובשו״ת הרשב״ש סי׳ תכ״ט.

(סי׳ קל״ד צד 106). ודוגמא לזה הסדיר רבינו שלמה זצ״ל בסדר פסוקי סליחות ה׳ אלהי צבאות מי כמוך חסין יה (תהלים פ״ט, פ״ו) מזה למדנו דהפסוקים המסודרים לאומרם בהתחלות סליחות המה מרש״י ז״ל.

רבינו שלמה ב״ר מאיר. (סי׳ רע״ה צד 243). הוא אחיו של ר״ת הנקרא רשב״ם, ישב לו ר׳ שלמה אחי רבינו שהיה מתפלל, ואמר לו רבינו יעקב אחיו וכ׳ כיון שבא לבית הכנסת ירד הרב ר׳ שלמה לפני הארון ואמר ברכו. עיין תוס׳ פסחים ק״ה ע״ב ד״ה ש״מ ברכה טעונה כוס וכו׳ ורבינו שלמה ב״ר מאיר אומר וכו׳ גם רש״י זקינו הביאו עיין חולין קט״ז ע״ב כן מצאתי בנימוקי רבינו שלמה ברבי מאיר.

ר׳ שלמה בן רבינו יעקב. (סי׳ פ״ב 51). והוא ר׳ שלמה בן ר״ת. ובספר שבו סדר זרעים ומועד ירושלמי שהיה של רבינו יעקב כתוב בתחילתו א״ר אסי וכו׳ כמו שכתבתיו. וכדומה שהוא כתב יד החבר ר׳ שלמה בן רבינו יעקב ואחר סיום הדבר כתב רבינו בכתב ידו הנכר לי. וכן מנהג העולם ולא כמעשה דרבה ותלמידיו בברכות, וכן הלשון בשה״ל סי׳ ט׳ ע״ש.

(סי׳ ק״ל צד 103). פסק ר׳ שלמה בסוטה פרק אלו נאמרין, יש ללמוד מיכן סדר נשיאות כך הוא וכו׳ ושם הנהתי שצ״ל וכשכלה דבור מפי הקורא וכו׳. ועיין סוטה ל״ט ע״א ד״ה וכי מהדר וכו׳ סדר נשיאות כפים מפירש רבינו שלמה היה נראה שגירסתו נ״כ הכי. ועיין פירש״י על אלפס מגילה פרק הקורא עומד וכו׳.

ר׳ שלמה ב״ר שמשון. (סי׳ ק״ו צד 303). על ששאל אם שכחו וקראו ד׳ בעניינו של יום ולא קראו פרשת קרבן מוסף וכו׳ והובא באו״ז ח״ש סי׳ שט״ז וז״ל כתב ה״ר שלמה ב״ר שמשון זצ״ל כך מקובלני ממורי הזקן ר׳ יעקב ב״ר יקר וכן דעתי נוטה שאין אומר זמן בנטילת לולב אלא ביום ראשון בלבד, וברוקח סי׳ רי״ט ה׳ לולב ואתרוג פסק רבינו שלמה משום רבו הזקן רבינו יעקב ב״ר יקר שאין אומר זמן בנטילת לולב אלא ביום ראשון (ונראה שכונתו על ר׳ שלמה בר׳ שמשון כנראה באו״ז הנ״ל). וכן הוא בראי״ש פ״ד דסוכה סי׳ ב׳ וז״ל כתב בשם ר׳ שלמה ב״ר שמשון ז״ל נשאלתי אומר זמן על הלולב ביו״ט שני וכו׳ (ועיין בק״נ שם אות ח׳) ובמנהיג ה׳ אתרוג ולענין זמן דלולב כתב ר״ש ז״ל הצרפתי דעיקר מצות הזמן וכו׳ יברך בשעת נטילתו בראשון ושוב לא יברך ביו״ט שני וכו׳ ועיין בשה״ל סי׳ שס״ו וז״ל וכך השיב בתשובותיו רבינו שלמה ב״ר שמעון (צ״ל שמשון) בשם רבינו יעקב ב״ר יקר ז״ל שאין אומר זמן בנטילתו של לולב אלא ביום ראשון בלבד וכו׳ ובדר״א סדר תפלות סכות דף ק״י ע״ב ולענין זמן ביום שני הוא מחלוקת, ה״ר שלמה ב״ר שמשון כתב שאין לאומרו וכו׳. וכן מוזכר בשה״ל ה׳ ט״ב סי׳ רס״ז וכן הורה הר״ר שלמה ב״ר שמשון, וברוקח ה׳ ט״ב סי׳ שי״ב וכן הורה רבינו שלמה ב״ר שמשון ב״ר אליקים וכו׳ והובא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ש״א. ובמהרי״ק סי׳ צ״ד וז״ל והגאון רבינו שלמה ברבי שמשון, ובנחלת שד״ל צד 47 הביא וז״ל בתשב״ץ (מנהגי מהר״ם) כ״י קרוב לסוף מצאתי, שני רבנים היו בדור אחד, רבינו שלמה בר׳ יצחק בעל הפי׳, ורבינו שלמה בר׳ שמשון, ואותו היה חותם עצמו ששון על שם

אבי׳׳, ורבינו שלמה היה חותם עצמו שי״י על שם אביו (ועיין מה שכתב הרב החכם וכו׳ מוה׳ אברהם ברלינער נ״י בהקדמה לנחלת שד״ל).

מר רב שלום גאון. (סי׳ ק״ב צד 81). והכי אמר מר רב שלום גאון בלילי שבתות וימים טובים במעריב אומר שומר עמו ישראל לעד. בישיבה ובבית רבינו אין מנהג כן אלא חותמין במקום ושמור צאתנו, ופרוס עלינו סוכת שלומך וכו׳. ובסדר רע״ג דף כ״ה והכי אמר שר שלום נמי, בליל שבתות ובלילי ימים טובים במעריב למימר שומר עמו ישראל לעד, ובבית רבינו אין מנהג, אלא תחת שומר עמו ישראל חותמין פורס סוכת שלום עלינו ועל עדת עמו ישראל ועל ירושלים. ועיין בשערי תשובה סי׳ פ׳. ובמנהיג ה׳ שבת אות ג׳ וכן כתב רב שלום גאון ז״ל כי אין מנהג בישיבתו ובבית רבינו שבבבל לומר שומר עמו ישראל בשבת אלא במקומו חותמין ופרוס וכו׳ ובשה״ל סימן ס״ה אמר רב שר שלום גאון זצ״ל בלילי שבתות וכו׳ והובא שר שלום בשערי תשובה סי׳ ש״ל וששאלתם אחד קורא וכו׳. וסי׳ של״א וששאלתם ספר תורה שאין לו תגין וכו׳. של״ב, של״ג, של״ד, ושם בשאר מקומות.

(סי׳ קכ״ח צד 99). ורב שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא שדר הכי לומר בתפלה של שחרית של שבתות וימים טובים וביוה״כ פעמים באהבה וכו׳ אין מנהג בישיבה ובבבל כולה אלא וכו׳ ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳ ושם איתא ר׳ משה ורב שר שלום ריש מתיבתא דמתא מחסיא וכו׳ ע״ש. והובא רב שר שלום בערוך ערך חפר ב׳ אמר רב שר שלום יש חכמים ששמעו מפי הראשונים וכו׳ ובערך שבע ב׳ בתשובות רב שר שלום משמיה דרב יהודאי גאון אמר הנשבע בעשרת הדברים ובספר התורה אין לו הפרה לעולם, ובערוך ערך ראש וז״ל בתשובות הגאון רב שר שלום כתוב בר״ה בשני ימים אומר בין בתפלה בין בקדוש היום מועדים לשמחה וחגים וזמנים לששון. וכן הוא בספר ראב״ן דף ס״ט ע״ב וז״ל ובתשובות מר רב שלום גאון כתוב בר״ה בשתי ישיבות אומר בין בתפלה בין בקידושא דיומא מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון, וכן הוא במרדכי סוף ר״ה ע״ש. והובא בספר תמים דעים סי׳ קל״ה כתב רב שר שלום גאון ע״ה שחיטה העשויה במסרק אסורה וכו׳. ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ י״א וראינו שכתב רב שלום גאון במתא מחסיא שתיקנו לומר צידוק הדין שנפטר רבינו באותה שעה וגם אין רגילין לעסוק בתורה וכו׳ וכן ברא״ש פסחים פרק ע״פ סי׳ י״נ וגם רב שלום ממתא מחסיא כתב שתקנו לומר צדוק הדין על שמת משה רבינו באותה שעה וכו. וכזה הוא בספר הישר לר״ת סי׳ תר״כ וראינו שכתב רב שר שלום גאון מתא מחסיא שתיקנו לומר צידוק הדין על שם שנפטר מרע״ה באותה שעה וכו׳. ובשה״ל סי׳ קכ״ז מצאתי בשם רב שלום גאון זצ״ל בשבת במנחה מותר להתעסק בתלמוד וכו׳ ושם בסי׳ קכ״ז וראינו שכתב רב שר שלום גאון מתא מחסיא זצ״ל שתיקנו לומר צדוק הדין וכו׳ ובאו״ז ח״ש סי׳ פ״ט אות ט׳ כתב ר״ת שכתב רב שר שלום גאון מתא מחסיא שמה שאנו אומרים וכו׳ ע״ש מה שהאריך בזה, ועיין בסדר רע״ג דף ל׳ והכי אמר שר שלום גאון במנחה בשבת מותר וכו׳.

(סי׳ קמ״ז צד 115). והכי שדר רב שלום גאון אין אומר ויהי נועם וכו׳ הוא בסדר רע״נ דף ל״א ע״א והכי שדר רב שר שלום גאון אין אומרים ויהי נועם אלא במוצ״ש. ומהכר בתוס׳ מנחות ל׳ ע״א ד״ה מכאן וכו׳ בשם רב שר שלום גאון, ובר״אש פ״ג דחולין סי׳ כ״נ וז״ל ורב שר שלום גאון כתב בתשובה דבין סביך ובין סריך כשרה וכו׳. ובכור״פ פ״ה דף י״נ ע״א בתשובת רב שר שלום משמיה דרב יהודה גאון ז״ל הנשבע בעשרת הדברות וכו׳. ובתוס׳ שבת ס״ד ע״ב ד״ה ר׳ ענני וכו׳ והר״ר שמשון מצא כתוב בשם רבינו שר שלום וכו׳.

ר׳ שלמה ב״ר אבן (פייטן). (סי׳ קע״ה צד 162). שרי עובדוהי מהחוויי סגיין וכו׳, וכן השיר תל״ז, ותל״ח, השיר ושבח ערכו, שירו לאל נועם לו הוא ע״ש.

הרב ר׳ שמעיה. (צד 277). והרב ר׳ שמעיה פירש נמי בשם רבינו שלמה דקידוש ודאי פוטר וכו׳ ועיין פרדס סי׳ פ״ט, וסי׳ צ׳, והובא בתוס׳ ע״ז ח׳ ע״ב ד״ה קרטסים אומר הר״ר שמעיה וכו׳ ושם תוס׳ ע״ז ט״ו ע״א ד״ה שרא ליה וכו׳ והר״ר שמעיה פירש דהוה נזרה לנזרה וכו׳. ושם נ״ה ע״א תוס׳ ד״ה והשאר מותר וכו׳ אבל הר״ר שמעיה פירש מותר בהנאה וכו׳ ובמרדכי קידושין סי׳ תק״ם כתב הר״ר שמעיה וכו׳. ובמרדכי ע״ז פ״ב סי׳ תתל״ב ורבינו שמעיה בתשובה פירש דג מליח שמלחו ישראל וכו׳ ובמרדכי חולין סי׳ תשכ״ה וכן כתב ר׳ שמעיה בן בתו וכו׳. ועיין בתוס׳ ר׳ יהודה חסיד הנדפס מחדש בווארשא על מסכתא ברכות י״א ע״ב וז״ל ואמנם בפסקי הר״ר שמעיה תלמידו של רבינו שלמה ראיתי שכתב על רבינו שלמה ז״ל כשמשכים רבי לעסוק בתורה מברך ברכת התורה וכשהולך אחרי כן לבית הכנסת ואומר ברכות ופסוקי דזמרה חוזר ומברך ברכת התורה וכו׳. וכן באגודה ברכות כ״ב ובפסקי הר״ר שמעיה כתב על רש״י כשמשכימים ללמוד בתורה וכו׳. ובנחלת שד״ל דף 42 ראיתי שהביא בשם ספר אסופות מתשובות של ר׳ שלמה בר׳ יצחק שפירש ה״ר שמעיה חתן אחותו, ושם מתשובת רבינו שלמה ופירש ה״ר שמעיה חתנו. ובאו״ז ח״ש ה׳ פסחים סי׳ רל״ט ועיסה שנילושה בבצים כתב ה״ר שמעיה, שפעם אחד שאלו לרש״י על עיסה שנילושה בבצים אם מותר לאוכלה בפסח. ולא אמר בה לא איסור ולא היתר וכן ראיתי בתשובת רבינו שמעון בן אברהם וכו׳ ועיין במח״ו ה׳ פסח אות מ״ג, ובפרדס סי׳ קכ״ט, ובשה״ל סימן ריי״ד וז״ל בהלכות פסח של רבינו שלמה זצ״ל שאלו את רבי אם מותר ללוש בבצים בפסח וכו׳ וכל מדקדק בלשונו ובלשון המח״ו יראה כי הוא העתקה ממח״ו. ועיין תוס׳ פסחים ל״ה ע״ב ד״ה ומי פירות וכו׳ ובשו״ת הרשב״א סי׳ תג״ד. ועיין בביאורי אות ט׳.

ר׳ שמואל מבר. (סי׳ פ״ב צד 51). אמנם ראיתי שלא רצה רבינו יעקב לעשותו צניף לעשרה, ואמר כי אעפ״י שבתשובתו לנדיב ר׳ שמואל מבר התיר בו גם בלא חומש בידו הוא עצמו לא היה רוצה לעשות מעשה אפילו חומש בידו וכו׳ ועיין בשה״ל סי׳ ט׳ ושם איתא אע״פ שבתשובתו לנדיב הר״ר שמואל מבארי התיר לו אפילו בלא חומש חזר בעצמו ולא היה רוצה לעשות מעשה וכו׳. (ולא ראיתי לסופרי הדורות מי שיזכרוהו). ועיין בספר או״ז ח״א סי׳ קצ״ו, ובתוספות ר׳ יהודה חסיד על מסכת ברכות מ״ז ע״ב ד״ה זאת תשובת רבינו תם וכו׳ ועיין תוס׳ ברכות שם מ״ח ע״א ד״ה ולית הלכתא וכו׳ ויש מצרפין קטן לתפלה רק שיהא חומש בידו ואומר ר״ת דמנהג שטות הוא וכו׳ וע׳ ברא״ש פ״ז דברכות סי׳ כ׳ ע״ש.

הגאון רב שמואל בר׳ דוד הלוי. (סי׳ קכ״ג צד 93). הורה שמותרים לויים לקרות בתורה אפילו שלא במקום כהן בכל עניינים בין בראשונה בין באחרונה, כמו ישראל. וכעין אותה הוראה נמצא בשה״ל סי׳ ל״ד וז״ל וכן הורה הגאון רבינו שמואל ב״ר דוד (ונשמט הלוי) זצ״ל שמותרים לויים לקרוא בתורה בלא כהן בכל עניינים, ובסי׳ ק״צ שם כתב וז״ל ובמעשה הגאונים מצאתי במגנצא נחלקו שני גדולי הדור ר׳ יצחק בר׳ יהודה ור׳ שמואל בר׳ דוד הלוי. ר׳ יצחק צוה להפטיר ברני ושמחי (בר״ח טבת שחל בשבת) ור׳ שמואל העיד מפי אביו ז״ל שאמר לו שמפטירין בשל ר״ח וקיימו את עדותו. ועיין בפרדס בלקוטי דינים ושו״ת לרבינו שלמה זק״ל דף נ״ח ע״ב וז״ל הגאון ר׳ שמואל בר׳ דוד הורה שמותרים לקרות בתורה בלא כהן בכל עניינים וכן מורי שיחיה, (וגם כאן נראה

שחסר תיבת הלוי) והובא ברש״י סנהדרין צ״ז ע״ב כך מצאתי כתוב בשם הרב ר׳ שמואל ב״ר דוד ז״ל.

החבר ר׳ שמואל. (סי׳ רע״ד צד 225). שמעתי על החבר ר׳ שמואל שעמד מאבילותו בערב יו״ט מבעוד יום וכו׳ וטעם הדבר מפי אביו הגאון מפני שיו״ט מפסיק ומבטל גזירות ז׳ ושלשים. וכשם וכו׳. וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קס״א, ולזה כיון הרמב״ן בתוה״א ענין שבתות ויו״ט וז״ל ומצאתי בנמקי הצרפתים מעשה ועמד רבינו שמואל מאבלותו ערב יו״ט מבעוד יום וכו׳ ודברי טעות הן וכו׳ ע״ש. והוא רבינו שמואל הלוי מוירמיזא בן הגאון ר׳ יצחק הלוי. כמו שמצינו אותה מעשה בראב״ן דף פ״ד ע״ב וז״ל מצאתי הרב ר׳ שמואל הלוי בווירמישא עמד מאבילותו ערב יו״ט מבעוד יום ולא התפללו שם מנחה, וטעם הרב מפי הגאון אביו רבינו רבי יצחק הלוי מפני שיום טוב מפסיק ומבטל גזירת שבעה ועומד מאבילותו מבעוד יום ולא נהירא לי וכו׳. (וגם שמו לא מצאתי מוזכר בסופרי הדורות).

רשב״ם. (סי׳ נ״ה צד 272). ופירש רבינו שמואל מ״ב טעמא כדמפרש בשאילתות דרב אחאי וכו׳ עיין רשב״ם פסחים ק״ב ע״ב ד״ה הג׳ רבה בר בר חנה וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה ושוין וכו׳ ועיין בשאלתות פרשה יתרו סי׳ נ״ד. ובמנהיג ה״ש סי׳ י״ח. ובתוס׳ שבת ק״ט ע״ב ד״ה ומצא נר דלוק וכו׳.

רשב״ם. (סי׳ נ״ו צד 273). הלכך אין בכך כלום אם יטול ידיו קודם קידוש ומברך על נטילת ידים. וכמו כן פירש רבינו שמואל וכו׳. עיין פסחים ק״ו ע״ב רשב״ם ד״ה דהביבא ליה ריפתא וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה מקדש אריפתא וכו׳.

רשב״ם. (סי׳ נ״ז צד 277). והכי נמי פירש רבינו שמואל בערבי פסחים. עיין רשב״ם פסחים ק׳ ע״ב ד״ה ידי יין וכו׳ אבל המקדש בביתו על שלחנו בשבת אין צריך לברך על היין שבתוך הסעודה וכו׳ ועיין בתוס׳ שם ד״ה ידי יין וכו׳.

רשב״ם. (סי׳ תק״א צד 623). ודייק רבינו שמואל לברך לפני המילה להכניסו דלהכניסו להבא משמע וכו׳ ועיין בתוס׳ שם ד״ה אבי הבן וכו׳ ותלוי בגירסת הספרים דרבינו שמואל גרים אבי הבן ברישא. וכן הוא דעת רע״ג משם שר שלום גאון וז״ל כשמברך אבי הבן להכניסו בבריתו של אברהם אבינו אין מברך אלא לאחר המילה וכו׳ עיין בסדרו דף נ״ב ע״ב. ובאו״ז ח״ש סי׳ ק״ז אות ו׳ וכבר היה מצריך הרשב״ם לברך להכניסו קודם המילה וכו׳. ובמנהיג הלכות מילה סי׳ קכ״ג.

ר׳ שמחה בר׳ יצחק. (סי׳ שי״ז צד 353). תשובת רבינו עזריאל בר׳ נתן אשר הכמים יגידו, את שלום ידידי קרובי החבר ר׳ שמחה ב״ר יצחק אני צעירו החתום הירש עם שלום קרובתי הגברת ובן יקיר יגדל כחושים. בנחלת שד״ל הובא בשם ויטרי שי״ח ולפנינו הוא בסי׳ שי״ז כלשונו ממש, וידידי הרב הגדול החכם מוה׳ אברהם ברלינער נ״י הגיה ע״ז לעיין בספרו זכור לאברהם, ולא נמצא בידי לעיין בו.

ר׳ שמעון בר׳ נתנאל משזנא. (סי׳ שי״ז צד 355). והשיב רבינו יעקב בן רבנא מאיר (ר״ת) אשר שאלו ר׳ שמעון בר׳ נתנאל לשזנא, אשאלה מענה לשון מאת רבינו תם וכו׳ השיב ר״ת מימיני בל אמוט וכו׳. עיין בספר תמים דעים שהביא בזה תשובה ארוכה בשם האי גאון סי׳ קי״ט, ובראב״ן סי׳ ס״א, ובבעל העיטור בעה״ד דף מ״ג, ובתשובות מהר״ם מר״ב סי׳ תר״נ.

ר׳ שמעון בר׳ יצחק הגדול. (שם צד 364). וגם ר׳ שמעון בר׳ יצחק הגדול

שהיה מלומד בניסים היה אומרם. ש״מ מותר ומצוה. ובשה״ל סי׳ כ״ח מביא וז״ל וגם ר׳ שמעון הגדול שהיה מלומד בנסים היה אומרם בכל יום. וגם רבינו סעדיה שמפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העיבור פירש שמצוה ומותר וכו׳. (בשם הגדולים חשיב שנים ר׳ שמעון הגדול, ור׳ שמעון בר׳ יצחק. ומכאן משמע שהוא אחד כי ר׳ שמעון הגדול הוא נקרא ר׳ שמעון בר׳ יצחק הגדול). וכן משמע נמי מהא דבסי׳ תפ״ב בפיוט אמהות עת נכבשה וכו׳ חתום בסוף שמעון בר׳ יצחק, ובסי׳ תפ״ד כתוב למעלה „רשות לחתן מר׳ שמעון הגדול" ובתוך הפיוט רשום רק שמעון בר יצחק, וש״מ דזה וזה אחד הוא. ותימא מדוע לא הביא שם ר׳ שמעון אחי אם של רש״י שהובא ברש״י שבת פ״ה ע״ב ד״ה בנוטה וכו׳ ומצאתי לי סמך ביסודו של רבי שמעון הזקן אחי אמי מפי רבינו גרשום אבי הגולה. ומוזכר ר׳ שמעון הזקן בתוס׳ יבמות נ״ה ע״ב ד״ה אשה וכו׳ ותירץ הרב שמעון הזקן וכו׳ — וכן הפיוט בסי׳ תע״ח המתחיל איחד שם שוכן תרשישים וכו׳ רשום שם המחבר שמעון בר׳ יצחק.

הרב שמעון מפלאירא. (סי׳ רס״ב צד 225). העתקתי מכתיבת הרב שמשון מפלאירא. עד כאן ת׳. בקוה״ד דף י״ח ע״א הביא רבינו שמעון מפיילירא עירובין ל״ב ע״א ד״ה רב ששת וכו׳ אך שם איתא הרב רבינו שמשון מפולירירא, ובשה״ג הביא רבינו שמעון מפלירא. וגם רבינו שמשון מפלייזא והוסיף ור׳ שמשון מפלייזא היה בימי ר״ת כנראה במרדכי פרק אע״פ. ולפנינו במרדכי שם איתא ר׳ שמואל מפלייזא, ובמרדכי פרק כל שעה סי׳ תקנ״ב הרב ר׳ שמואל מפלמיזא בשם רבו הקדוש רבינו שלמה מדרוש וכו׳. ובסמ״ג לאוין ה׳ יו״ט סי׳ ע״ה דף ט״ו ע״ב והרב רבינו שמעון מפלאיידא (וצ״ל מפליזא כדאיתא אותה ענין עצמו מרדכי ביצה פ״ב סי׳ תרע״ב ר׳ שמעון מפליזא) ובמרדכי פרק כל שעה סי׳ תקע״ב ה״ר שמואל מפליזא משם ר״ת. ושם סי׳ תקצ״ד, ושם פרק אלו עוברין סי׳ תקצ״ז, ובאו״ז ח״ב סי׳ רנ״ו בתחילת הסי׳ פירש ה״ר שמואל מפלייש, ובתשובות מהר״ם מר״ב ח״ג סי׳ תפ״ט לשון מוה״ר שמואל מפלייזא. ובמרדכי ע״ז פ״ה בהגהה סי׳ תתנ״ט וכן פסק ה״ר שמואל מפליזה. וצ״ע בכל זה.

רבינו שמשון בר׳ יוסף. (סי׳ תע״ד צד 592). ור״ת ורבינו שמשון ב״ר יוסף הזרו בו וצוו לפרסם ולהורות הדבר כי חילול שמים הוא שטובלות ומעכבות מלברך וכו׳ ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ של״א והרב ר׳ יעקב (הוא ר״ת) והרב ר׳ שמשון (בר יוסף) הורה כן דמותר לפרסם ולהורות וכו׳ ע״ש. ונזכר שם סי׳ תקמ״א פירש הרב רבינו שמשון מניקה שנתגרשה וכו׳ וכן בסי׳ תקמ״ה וז״ל ונ״ל סוגיא זו עד סוף המסכתא פירש רבינו הרב ר׳ שמשון. והובא שמו ושם אביו בתוספות ר׳ יהודה חסיד ברכות ט׳ ע״ב לק״ש קורין כוותיקין וכו׳ ור״ת פירש בתשובתו להר״ר שמשון בן ה״ר יוסף דזמן ק״ש הוי אחר הנץ החמה וכו׳. ובשערי תשובה סי׳ מ״ז רבינו שמשון ז״ל בעל התוס׳ מוסיף על זה וכו׳. ושם סי׳ קצ״ג לרבינו שמשון ז״ל ובתוס׳ שבת ס״ד ע״ב ד״ה ר׳ ענני והר״ר שמשון מצא כתוב בשם רבינו שר שלום וכו׳.

רב שרירא גאון. (סי׳ תקי״ב צד 640). אבל רב שרירא גאון ורב היי גאון בנו ורבינו יעקב מפרשים וכו׳ הובא בשערי תשובה סי׳ כ״ג, כ״ד, צ״ו רבינו שרירא זצ״ל אעפ״י שאסרו חכמים וכו׳ ובסי׳ ק׳ רבינו שרירא ז״ל אמר כך שמעתי מפי ראשונים מקובל בידיהם שאין אופין בימי הפסח המצה בשמן ומים כל עיקר וכו׳. ובסי׳ קל״ז, קס״ט, ק״ע, קע״א, ק״פ עד סי׳ קפ״ד, סי׳ ר״ו הנופל על פניו וכו׳. רכ״ב אנשי מזרח וכו׳ רכ״ח, רנ״ג, ר״ע וששאלתם הא דתנן וכו׳. ר״צ רב שרירא ורב האיי

ז״ל, ש״נ וששאלתם וכו׳. שכ״ד כל התעניות וכו׳ שכ״ה, שכ״ו, שנ״ב ש״ין שאינו יודע כונת התפלה וכו׳. וברש״י גיטין ס׳ ע״ב ד״ה אילימא וכו׳ ורב שרירא גאון פירש בכתב תשובתו שיפורא שופר של נדבה וכו׳ ועיין בתוס׳ שם ד״ה שיפורא וכו׳ וברש״י כתובות ז׳ ע״ב ד״ה בגדתאה עיר שבבבל ושמה בגדת בפסק סדרו של רב שרירא גאון היא נזכרת. ובתוס׳ כתובות ס״ז ע״א ד״ה גמלים וכו׳ כמו שכתוב בכתב רב שרירא גאון. ובספר הישר לר״ת סי׳ תק״ב להגבות שטרי חוב ולכתובה ממטלטלי דיתמי כן כתב רב שרירא בכתבו. והרמב״ן במלחמות כתובות פרק נערה שנתפתתה ז״ל וכבר דחאה רבינו הגדול ז״ל בטעם נכון והפורש ממנו כפורש מחייו. ורבינו שרירא ורבינו בנו שהוא שקיל כרובא של סנהדרין כך כתבו כדברי רבינו הגדול ז״ל. והובא כמה פעמים במהרי״ץ גאות, ובבעל העיטור ובספר כרו״ם ובשאר גדולי הראשונים. —

ת.

ר״ת. (צד 415). ואת זו פירש ר״ת. ועוד כתב ר״ת, עיין בספר הישר לר״ת סי׳ ש״י, ומוזכר בכמה מקומות בש״ס וא״א לפורטם.

שמות הספרים המובאים במחזור ויטרי ע"ם א"ב עם מראה מקומות והערות עליהם.

א.

ובאבות דר' נתן כך שנינו, ובריתא קורין אותה אבות דר"נ ולא ידעתי על מה וכו' צד 463
ובברייתא דר' נתן מפורש שכן מצינו באנשי כנה"ג וכו' והוא באדר"נ פ"א. 464
ובמשנת ר' נתן אמרינן בן עזאי אומר הוי זהיר בדבריך מבטלתן ועשה סייג לדבריך וכו'. 464
במשנת ר' נתן וכו'. וכן מפורש בסוף משנת ר' נתן. הוא באדר"נ פרק כ"ז. ושם סוף פ"מ ונ"א 527
מוסף עליו במשנת ר' נתן שלבו היה מצטער וכו' ע"ש פרק ל"ח 544
ובמשנת ר' נתן שנינו על גלוי עריות כיצד וכו' אדר"נ סוף פרק ל"ח 544
שנו רבותינו במשנה ר' נתן כל השוקד על דברי תורה הרבה שקרנים כנגדו וכו' עיין באדר"נ פכ"ט ושם הלשון משונה קצת וז"ל כל השוקד עצמו על ד"ת מוסרין לו שקרנין כנגדו. וכל הבוטל מד"ת מוסרין לו בטלנין כנגדו כגון ארי וזאב ונמר וברדלס ונחש והגייסות והליסטים באים ומקיפין אותו ונפרעים ממנו שנא' אך יש אלהים וגו'. 526
ובמשנת ר' נתן הן נכללין כך וכו' עיין אדר"נ פל"ג. — במשנת ר"נ כנגד עשר נסיונות וכו'. שם 536
ואף במשנת ר' נתן שנינו כך בפרק ז' מיני פורעניות. והוא בפל"ח דאבדר"נ. 545
שנינו במשנת ר' נתן כל המזכה את הרבים אין מגלגלין עבירה וכו' ע"ש פ"מ. 548
אגדה. ואמרינן באגדה שיר של פנעים היה אומר וכו' עיין מדרש במ"ר פי"ב 48
ובאגדתא אמר הקב"ה כל הימים יש להם זוג. ראשון שני. וכו' עיין בר"ר פי"א. ופסיקתא רבתי פכ"ג. 109
ומצינו באגדה שבא הכתוב ללמד על סנחריב. וללמד על פרעה וכו' עיין בפרש"י ישעיה לי כ"ט. ובמדרש תהלים מזמור קי"ג. ובמדרש שמות פי"ח. ובמדרש איכה פ"א סי' סט. 284
ומצינו באגדה מניין שאין אומרים שירה וכו'. ברכות ל"ה ע"א. ערוכין י"א ע"א. י"ב ע"א. סי' ע. 284
וכן נמצא האגדה. דבור ראשון וכו' כמה ברקים וכו' ועל פי אגדה זו פירשתי למעלה כאשר פירשתי. ועל סמך אגדה זו יסד המשורר שיר זה עיין בת"י שמות כ' ב' דבירא קדמאה וכו' ובמדרש סוף פרשה כ"ט כשנתן הקב"ה את התורה צפור לא צווח וכו'. סי' רפח. 320

כן נמצא בדברי אגדה. עיין ירושלמי ר״ה פ״ד ה״ח. ופסיקתא רבתי פ״מ למה
אין ישראל תוקעין מן התפלה הראשונה וכו׳. ובתניא רבתי סי׳ ע״ה
ובאורי שם אות כ״ט ע״ש. סי׳ שמ״ז. 385

ודרשינן באגדתא וי״ו מעשה ידינו. לא ידעתי מקום אגדתא זו. ועיין
סי׳ קמ״ט. ובסרע״ג דף ל״א ע״ב וכי אמרינן ויהי נועם במוצאי שבת לחול
היכא דאיכא לקמן שיתא יומי דחולא. אבל איכא בי מצעי יו״ט או יומא
דכפורי אפילו הל יומא טבא ערב שבת ואיכא לקמן חמשה יומי דחולא
לא אמרינן ויהי נועם בההוא אפוקי שבתא. 439

ועמד יתרו והשיאה לו וכו׳. כמו שמצינו באגדת השכם ודברי הימים של משה.
הובא ספר השכם בפרדס לרש״י ז״ל רי״ח. ובעיטור חלק השמיני דף כ״ז ע״א
וכן לר׳ עמרם ריש מתיבתא בשאין לו אלא אחד מברך שתים להניח ובמצות
תפילין וכן בהסכם (צ״ל בהשכם) ובלקח טוב וכן הובא בתניא רבתי סי׳ ס״ד
והכי איתא בספר השכם. ובברד״א דף כ״א ע״ב ר׳ ישמעאל אומר בי״ג מדות
התורה נדרשת ובמדרש השכם גורס מי״ג מדות וכן כתב רבינו סעדיה.
ובמאה שערים למהרי״ץ נאות ה׳ קדוש ובמדרש השכם וקודם שיקדש אין
מניחין את השולחן וכו׳ ועיין במבוא לפסיקתא זוטרתא להרב ר׳ שלמה
בובער שהביא שם עוד הרבה מקומות שנזכר שם ספר השכם ע״ש. 540

מצאתי באגדה וביום השמיני ימול כתיב, ואין כתיב שיוציא שום הוצאות בא
וראה כמה ישראל מחבבין את המצוה שהם מוצאים הוצאות לסעודה וכו׳
הוא במדרש תנחומא סי׳ ה׳ בשינוי מעט ע״ש. סי׳ תק. 617

מצאתי במדרש אגדה כל אותן ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא הי׳
פורעים מפני עינוי הדרך. כן הוא בפרד״א פכ״ט בשינוי לשון ע״ש ובהגהות
רד״ל. וכן הביא המנהיג בהלכות מילה סי׳ קכ״ט וז״ל ויש סמך לדבר
בפרד״א כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא היו פורעין מפני עינוי
הדרך וכו׳ סי׳ תקה. 625

בהגדתא למה נסמכה פרשת ציצית לפרשת מקושש וכו׳ כעין דרשה זו
הוא בתד״א פרק כ״ו והובא בילקוט פרשה שלח. סי׳ תקי״. 637

ובאגדה נותן מוראות המקרא למוראת מקדש וכו׳ עיין יבמות ו׳ ע״א וע״ב.
ובמסכת סופרים פ״נ י״נ. 464

אמר ריב״ל אגדה היא בתנחומא. הוא בתנחומא פסוק והלוחות וגו׳ ובמש״ר פמ״א. 556

עוד יש עניני אותיות באלפא ביתא דר׳ עקיבא. ונזכר בספר כפתור ופרח
פ״י דף ל״ד ע״ב וז״ל אלפא ביתא דר׳ עקיבא אין ארץ החיים אלא ארץ
שמתיה חיין תהלה לעולם הבא. ושם פכ״ה דף ע״ז ע״ב מצאתי באלפא
ביתא דר׳ עקיבא אי״ק. בכ״ר גל״ש. דמ״ת. הנך. וס״ם. זע״ן. חפ״ף. טצ״ן.
וכו׳ ע״ש. וכן הביא בספר מדרש תלפיות אות א׳ אותיות רבי עקיבא. סי׳ תקיז. 656

ואגב דאתי לידן הספר מדרש תלפיות אמרתי להעתיק דבר נפלא ממנו
באות ח׳ ענף חכמה בביאור ילקוט ריש משלי וז״ל והחכמה מאין תמצא
מלמד שהיה שלמה מחפש היכן החכמה מצויה. ר׳ אליעזר אומר בראש.
ור׳ יהושע אומר בלב דכתיב נתתה שמחה בלבי ואין שמחה אלא חכמה
שנא׳ חכם בני ושמח לבי אל תקרי למד אלא לב שהלב הוא מבין דעת.
שנא׳ חכם לב יקח מצות חוזר באותיות ואף דוד התפלל עליה שנא׳ לב
טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי. ע״כ אמ״ה מאמר זה קשה

להולמו ונבוכו בו ראשונים ואחרונים אומרו אל תקרא למ״ד אלא לב וכו׳ שהם דברים בלתי צודקים לא למעלה ולא למטה דמי הזכיר למ״ד כדי לומר אל תקרא למד. ומתוך הקושי העצום ראיתי בדפוס אחר שלא הזכיר זה כלל. גם ראיתי מגיהים וחוזר באותיות. ויש אחרים מגיהים אל תקרי למ״ד עיין בפירוש הילקוט בתחלת משלי. כלל העולה שתקנתם קלקלתם כי עלה חרס בידם. אמנם הטה אזנך ושמע קושט דברי אמת בלי הצטרכות לשום הגהה כלום. דע דאיתא באותיות ר׳ עקיבא על אות למ״ד אל תקרי למ״ד אלא „לב מבין דעה״ לפי שהחכמה נהונה בלב ע״כ לענינינו באופן שדורש שם למ״ד בר״ת שהוא „לב מבין דעת״ ובזה נביא לביאור המאמר דהנה ר׳ יהושע שאומר שהחכמה נתונה בלב דכתיב נתתה שמחה בלבי וכו׳ מביא גם ראיה לדבריו שהחכמה בלב מהדרשה שנדרשת באותיות למ״ד כנדרש באותיות ר׳ עקיבא ולזה אמר אל תיקרי למד אלא לב מבין דעת וחוזר באותיות הלמד ותמצא כך. או חוזר באותיות ר״ל חוזר בספר אותיות ר׳ עקיבא ותמצא שדורש אל תקרי למ״ד אלא לב מבין דעת לפי שהחכמה מצויה בלב. א״כ אין צורך לשום הגהה כי אל תקרי למד היא ראיה שמביא ר׳ יהושע לדבריו שהחכמה בלב כדפרישית. ונכון ויציב ואמת עכ״ל. ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ תקכ״ה שהביא שם אלפא ביתי לר׳ מכיר.

מכתיבות רבינו יוסי טוב עלם העתקתי אלפא ביתא מאותיות גדולות שבתורה.

אלפא ביתא מאותיות גדולות בנביאים וכתובים. סי׳ תקכב. 683

אלפא ביתא מאותיות קטנות אשר בתורה נביאים וכתובים. סי׳ תקכב. 684

ב.

בן סירא. וכן כתוב בספר בן סירה סלסליה ותרוממך. והובא ספר בן סירא יבמות ס״ג ע״ב. סנהדרין ק׳ ע״ב. ועיין בירושלמי ברכות פ״ז ה״ב בסיפרי דבן סירה כתיב סלסליה ותרוממך ובין נגידים תושיבך. ובירושלמי סנהדרין פרק עשירי ה״א. ובבבלי ב״ק צ״ב קרי לספר בן סירא כתובים. ומשולש בכתובים דכתיב כל עוף למינו ישכון ובני אדם לדומה לו. ובכתובות ק״י ע״ב בן סירא אומר אף לילות וכו׳. נדה ט״ז ע״ב לכדכתיב בספר בן סירה שלשה שנאתי וארבעה לא אהבתי וכו׳. ובירושלמי חגיגה פ״ב ה״א ר׳ לעזר בשם בר סירה פליאה ממך מה תדע עמוקה משאול מה תחקור במה שהורשיתה התבונן אין לך ענין בנסתרות. ובמדרש בר״ר פ״ח הובא בשינוי לשון מעט וז״ל רבי אלעזר בשם בן סירא אמר בגדול ממך אל תדרוש. בחזק ממך בל תחקור במופלא ממך בל תדע במכוסה ממך אל תשאל במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות. 556

בשר על גבי גחלים. כך נמצא בתשובות בשר על גבי גחלים. ונזכר בתוס׳ יבמות ל״ד ע״א ד״ה מתוך וכו׳ ובספר הישר לר״ת סי׳ ה׳. ובהגהות מרדכי פרק החולץ סי׳ ק״ו ובספר בשר ע״ג גחלים וכו׳ ולדברי הרוקח היה מחברו רב יהודאי גאון וז״ל סי׳ רכ״ז וכן פסק רב יהודאי גאון בבשר על גבי גחלים. ועיין בשו״ת מהרי״ק סי׳ קע״ה וכן מבואר בספר בשר על גבי גחלים יבמה שנפלה לפני יבם מומר זקוקה ליבום. סי׳ שנה. 394

בראשית רבה. ומצאתי בב"ר ויברך אלהים את יום השביעי. במה ברכו שאין
נר של שבת כבה מהרה כשם שכבה בחול וכו' עיין בר"ר פי"א. ובפסיקתא
רבתי פכ"ג. סי' קנה. 143
ובב"ר וה' המטיר מה הסר המקרא הזה מאת ה' כמרתוקא מן גובר. עיין
בר"ר פנ"א וירושלמי מ"ק פ"ג ה"ז. סי' רפו. 313
ננסא. הוא נבוכדנצר ושנינו בבראשית רבה ננוס קורטא וקצר קטיע פושקא.
ליתא לפנינו בב"ר אך הערוך ערך קרט נ' וז"ל בר"ר פט"ז ובוי"ר בסוף
ויהי ביום השמיני על ננסא קרטא קטיע פושכא. ונשמט מספרים שלנו.
ומצינו כנוסחא זו גם בפירוש לבר"ר המיוחס לרשי ז"ל. סי' רפט. 320
אף במוצאי יוה"כ מברכין עליו מפני ששבת כל אותו היום בר"ר פ"ו ט"ס
וצ"ל פרשה י"ב. ע"ש סי' קנ"ג. סי' שנו. 396
ומצינו בב"ר שכן אנשי מגדל מתוך שהיו אוהבין זה לזה וכו' עיין בב"ר
פרשה ל"ח ובאדר"נ פי"ב. 473
פרוז. דוגמא. בב"ר אל תהי בעיניך כפרוזדוגמא ישנה וכו' עיין סי' י"ב
ובהערותי שם אות א'. 322
והבא אמרינן בב"ר איפשר אדם רואה קלקלין דידיה וכו' לפנינו שם ליתא. סי' רצר. 330
ובבר"ר אמרינן עלה דעומדין צפופין וכו' עיין בר"ר פ"ה. ובמדרש קהלת פ"א ע"ש. 359
ומחלוקת ב"ש וב"ה בבר"ר וכו' ע"ש פרשה י"ב. 540
ובבר"ר פירשוהו חכמים מן המקרא עיין בבר"ר סוף פרשה ז'. 441
כדאמר בבר"ר ר' הייא אזל למללא. לפנינו פרשה נ"ט שם הגירסא ר' מאיר
אזל לממלא וכו' וכן הוא גירסת הערוך ערך ממלא ר' מאיר אזל לממלא. 334
ונקרא בב"ר פלילא פוטרין לפנינו בב"ר פרשה יו"ד וז"ל כיון שיצא הביאו
פיילי פוטרין של יין לשתותו ונכנס יתוש בתוך חוטמו וכו' ובערוך ע"ך
פטר ה' הביא גם המדרש וי"ר על אותו מעשה ע"ש ולפנינו בוי"ר פכ"ב
איתא מזגו לו כסא דחמרא וזימן הקב"ה יתוש אחד ונכנס לתוך חוטמו וכו'
ע"ש ועיין מדרש קהלת פסוק ויתרון ארץ בכל הוא מזגו לו כוס פיילי
פוטרין של יין וכו'. סי' רצר 334

י.

ירושלמי. ובגמרא דארץ ישראל גרסי הכי תני אין לך אדם מישראל שאינו
עושה מאה מצות בכל יום וכו'. עיין ירושלמי סוף ברכות ושם איתא תני
בשם ר' מאיר אין לך אחד מישראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום
קורא את שמע וכו'. (ראשית הספר) 3
גרסינן בירושלמי בפסחים פ' מקום שנהגו ר' אלעזר בר אבון אומר כל דבר
שאינו יודע בו שהוא מותר וכו' עיין ירושלמי פסחים פ"ד ה"א. ובירושלמי
תענית פ"א ה"ו. סי' רלו 200
ובגמרא דא"י מתני א"ר לוי במוצ"ש זימן הקב"ה לאדם הראשון וכו' עיין ירושלמי
ברכות פ"ח ה"ה, ומדרש בר"ר פי"ב. סי' קנד 120
אבל בכלי ראשון אסור לפשר גזירה פן יבשל וכו' וצ"ע בירושלמי. עיין
ירושלמי שבת פ"ג ה"ד. ובתוס' שבת מ"ח ע"א ד"ה מאי שנא וכו', ובראש
פ"ג סי' יו"ד. ועיין בביאור אות ט"ז. סי' כה 128

כדמוכח בירושלמי. עיין ירושלמי שבת פרק ט"ז ה"ט וז"ל הדא אמרה לצורכו
ולצורך ישראל אסור. סי' מה 138
וכן איתא בירושלמי על ר"ג שיצא במפתח של זהב בשבת. עיין ירושלמי פ"ו
דשבת ה"א. ובק"ע שם. סי' לב 132
וכן בירושלמי תכשיטי אשה אסורין לפי שהן שחצניות ע"ש פ"ו ה"א. סי' לב 132
ובירושלמי או' משום גזירה וכו' עיין ירושלמי שבת פרק ט"ו ה"א. ובביאורי
אוה ע"ז ע"ש. סי' לז 134
אע"ג דשרי ליה בירושלמי. עיין ירושלמי שבת פרק ט"ז ה"ב. סי' מא 136
ירושלמי משה תיקן להם לישראל שיהו וכו' ע' ירושל' מגילה פ"ד ה"א. סי' קסה 158
והיינו דאמר בירושלמי דביצה שירי פתילה וכו' ע"ש פ"א ה"א. ובירושלמי
שביעית פ"ט ה"א ובירושלמי עירובין פ"ג ה"ה. ובמרדכי ריש פ"ק דביצה
סי' תרמ"ד ע"ש. סי' מו 140
בתלמוד ירושלמי אמר מר הני נשי דידן דלא שתו חמרא משבעה עשר בתמוז
עד תשעה באב מנהגא הוא. עיין ירושלמי פסחים פ"ד ה"א. ובתענית פ"א
ה"ו. והובא בפרדס לרש"י ז"ל סי' ק"ס. סי' רסג 225
בברכות ירושלמי. עיין ברכות פ"ש ה"ז. ומוע"ק פ"ג ה"ה. סי' קמא 111
ובירושלמי מפרש טעמא (שיטעום תבשילו בע"ש) שלא יכעוס על בני ביתו
וכו' לפנינו ליתא. סי' קצא 174
ואמרינן בתלמוד ירושלמי אם ראית הלכה רופפת בב"ד ראה היאך ציבור
נוהגים עיין ירושלמי יבמות פ"ז ה"ג. וירושלמי ב"מ ריש פרק השוכר את
הפועלין. סי' רכז 194
ובכמה מקומות אמרו רבותינו בתלמוד ארץ ישראל מנהג מבטל את ההלכה
עיין במקומות הנ"ל. סי' רסה 226
ובירושלמי אמרינן ישן ועומד אסור וכו'. עיין ירושלמי תענית פרק א' סוף
ה"ד ע"ש. סי' רעא 231
ירושלמי ר' אחא ור' אבהו וכו' אסור להתענות בשבת עד שש שעות וכו'
ירושלמי תענית פ"ג הי"א ע"ש. סי' רעג 234
על פי תלמוד ירושלמי הא דאמרינן בפסחי' וכו' עיין ירושלמי פסחי' פ"ד ה"א. ע"ש. 243
והאוכל מצה בע"פ כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו ולוקה. בתלמוד ירושלמי.
עיין ירושלמי פע"פ ה"א. וע"ש מה שכתבתי בביאור שם אות ק'. סי' כ 260
ופירשו הדבר בתלמוד ירושלמי שלא ישתכר וכו' היא בירושלמי פע"פ ה"ו.
והובא ברשב"ם ותוס' קי"ז ע"ב ד"ה רביעי וכו'. סי' סז 283
שכך שנו רבותינו בתלמוד ירושלמי וכו' עיין ירושלמי פע"פ ה"ו. סי' עג 286
ויש מדייקין מדתניא בירושלמי דערבי פסחים בין הכוסות הללו וכו' עיין
ירושלמי הנ"ל. סי' עה 286
בברכות ירושלמי משל לאדם שהרתיק על תרעו של מלך וכו' עיין ירושלמי
ברכות פ"א ה"א לאוהבו של מלך וכו'. סי' רפז 313
בירושלמי מטא חד שע מיזל צלויי וכו' ליתא בירושלמי שלפנינו. סי' רפז 316
ודומה לו בירושלמי ברכות פרק היה קורא וכו' עיין ירושלמי פ"ש ה"ה
גירסא אחרת ע"ש. סי' רפז 316
ודומה לו בירושלמי חד סב הוה אזיל באורחא וכו' לא ידעתי מקומו סי' רפט 321

מדגרסינן בריש שבועות ירושלמי ר' יעקב בר אחא בשם ר' אחא אמר העובר
לפני התיבה ביו"ט של ר"ה אין צריך להזכיר של ר"ח וכו' עיין ירושלמי
שבועות פ"ק ה"ד. וירושלמי עירובין פ"ג ה"י. ובשני המקומות הגירסא ר'
ר' יעקב בר אחא בשם ר' יסא ע"ש. 360

כדמפורש בהרואה ירושלמי אצל תפילת ראש חדש וכו' עיין ירושלמי
ברכות פ"ט ה"ב. סי' שכב 361

ואני ראיתי בתלמוד ירושלמי פרק הרואה א"ר לוי מהארץ ועד לרקיע וכו'
ירושלמי ברכות פ"ט ה"א. וכן הביאו התוס' חגיגה י"ג ע"א ד"ה ורגלי וכו'
ועיין בביאורי אות ל'. סי' שכה 363

וגרסינן בגמרא דבני מערבא ביציאות שבת ר' חייא רבה מפקר לרב וכו'.
פ"א דשבת ה"ג. סי' שלו 373

ובירושלמי אמרינן יבש פסול משום דכתיב לא המתים יהללו יה. פ"ג דסוכה
ה"א ועיין בראש ובר"ן ריש פ"ג דסוכה. ובאו"ז ה' סוכה סי' ש"ו. ובתשובות
ברכת אברהם לבן הרמב"ם סי' ל"ב. סי' שסה 425

וצריך להתיז סמך של חסדו דלא לישתמע חרו. ירושלמי. עיין ירושלמי
ברכות פ"ב ה"ד. סי' שעה 437

ועוד דאמרינן בירושלמי מי שסוכתו עריבה וכו' ירושלמי סוכה פ"ד ה"ה סי' שפד 445

והעמידנו בעיקר הדבר מתלמוד ארץ ישראל. עיין ירושלמי פ"ג דסוכה ה"ח
ועיין בביאורי אות יו"ד. סי' שסה 424

אע"פ שבירושלמי מצא הרב סיינ לדבריו סי' שפד 446

ובירושלמי דתרומה וכו' עיין ירושלמי תרומה פ"ה ה"ד 498

מצינו בסנהדרין ירושלמי אנן תנא עיין ירושלמי סנהדרין פ"ו ה"ז. ובחגיגה פ"ב ה"ב 470

ובירושלמי בתר דלית גבר תמן תהי גבר בירושלמי ליתא אך הוא בבבלי
ברכות ס"ג ע"א. 497

וכי הא דאמר בירושלמי ההוא גברי דאנח תפילי וכו'. עיין ירושלמי ברכות
פ"ב ה"ג ובפסיקתא רבתי פכ"ב ע"ש. 500

ר' אלעזר חסמא פירשו רבותינו בירושלמי וכו' הוא במדרש וי"ר פכ"ג. ועיין
ערוך ערך חסם. סי' תכו 518

ובירושלמי דמגילה אמרינן לא ישב אדם על ספסל שס"ת נתון עליו וכו'
לפנינו ליתא בירושלמי מגילה רק בירושלמי ברכות פ"ג ה"ה. וכן מה
שכתב תיבה שהיא מלאה ספרים וכו' הוא שם. ומה שהביא בשם מגילת
ירושלמית דסיקייא שהיא מלאה ספרים וכו' הוא ג"כ בירושלמי ברכות פ"ג
ה"ה ע"ש. סי' תכז 524

ובתלמוד ירושלמי מפרש שהיה מעט קטן משמואל הרמתי עיין ירושלמי
סוטה פ"ט הי"ג ולמה נקרא שמו קטן לפי שהוא מקטין עצמו. ויש אומרים
שמעט היה קטן משמואל. 532

אמר ר' יצחק ממה שעשתה חכמה כפה לראשה עשתה ענוה עקב לסולייתה
בע"ז ירושלמית איתה הכי, נראה דכן היתה גירסתו בירושלמי ע"ז. וכמו
שהביא הרי"ף סוף פ"א דע"ז ופירשוה בירושלמי זריזות מביאה לידי נקיות
וכו' אמר ר' יצחק בן אלעזר מה שעשאתו החכמה עטרה לראשה עשאתו
ענוה עקב לסוליתה וכו' ומשמע דכן היתה גירסתו בסוף פ"א דע"ז. ועיין

ירושלמי שבת פ״א ה״ג. ובירושלמי שקלים פ״ג ה״ג. ובמדרש שה״ש פ״א
מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשאת ענוה סנדל לעקבה. 554

ובירושלמי פסק כוותיה. עיין ירושלמי פ״ב דביצה ה״ב דריש ר׳ לוי כהדא
דר׳ חנינא סגן הכהנים. ס׳ כג 616

ושמא אירושלמי סמיך דתניא בירושלמי וכו׳ הוא בירושלמי פ״ט דברכות ה״ג
ועיין ערוך ערך צץ. ס׳ תקי 637

ותולין דילונים בתורה ואין תולין דילונים בתפילין ומזוזה כדאיתא בירושלמי
פ״ק דמגילה. עיין ירושלמי פ״א דמגילה ה״ט תולין בספרים. אין תולין
לא בתפילין ולא במזוזות. ס׳ תקיא 638

אבל בירושלמי דמגילה מצריך גויל סביב האות בפנים עיין ירושלמי מגילה פ״ט
ה״ט וירושלמי ברכות פ״ב ה״ג. ובתשובות הרשב״א ס׳ תריא ע״ש. ס׳ תקיא 639

ואם נפסקה תפירה בנ׳ מקומות וכו׳ כדאיתא בירושלמי דמגילה פ״א עיין שם
פ״א ה״ט. ס׳ תקיב 641

אבל יש ראייה מעובדא דירושלמי. היינו מהא דאיתא בפרק אלו מגלחין ה״ד
וז״ל חד בר נש אובד תפילוי במועדא אתא לגבי דר׳ חננאל ושלחיה
לגביה דר׳ אבא בר נתן א״ל הב ליה תפילך וז״ל כתוב לך. א״ל רב אויל
כתוב ליה, מתניתא פליגא על רב כותב הוא אדם תפילין ומזוזות לעצמו
הא לאחר לא. פתר לה בכותב להניח. ומשמע דוקא להניח אבל ללבוש
אפילו לאחרים כותב, ושמע מנה שמותר ללבוש תפילין בחול המועד. וע׳
תוס׳ מועיק י״ט ע״א ד״ה ר״י אומר וכו׳ ותוס׳ עירובין צ״ו ע״א ד״ה ימים
וכו׳ ותוס׳ מנחות ל״ו ע״ב ד״ה יצאו וכו׳ שהביאו הירושלמי הנ״ל בקצת
נוסחא אחרת. ועיין בשערי תשובה ס׳ רס״ו שהביא, בשם רב ששנא גאון
דאסור להניח תפילין בחוה״מ. 643

דאיתא בירושלמי הא מקום שאמרו למכור מותר למכור וכו׳ עיין ירושלמי
ע״ז פ״א ה״י. ס׳ צ 770

ליקח מים של ע״ז או מאילן שגדל לפני ע״ז אסור וכו׳ כדאיתא בירושלמי.
עיין בירושלמי שבת פי״ד ה״ד. וירושלמי ע״ז פ״ב ה״ב. ועיין בבלי ע״ז
כ״ז ע״ב תוס׳ ד״ה שאני וכו׳. ס׳ צח 771

ובירושלמי יש טעם אחר. עיין ירושלמי שבת פ״ו ה״א. ובקה״ע שם פעמים
שהיא רואה וכו׳. ס׳ ק 771

אבל אם יש לה אב ועדיין היא ארוסה אפילו היא קטנה יותר יכולה להתגרש
ע״י אביה לפירש ר״ת כדמשמע פרק חרש ובירושלמי. עיין יבמות קי״ג
ע״ב ד״ה יצתה זו וכו׳ ועוד הביא ר״ת ראייה מירושלמי דפירקין דקאמר
התם נשתטית לא יוציא דבי ר׳ ינאי אמרי משום גרירה וכו׳ ועיין ירושלמי
יבמות פרק י״ד ה״א. ובק״ע ובמה״פ שם. ס׳ תקמג 786

בתלמוד ארץ ישראל תאנא יצתה בת קול ואמרה אילו ואילו דברי אלקים
חיים הם וכו׳ עיין ירושלמי ברכות פ״א ה״ד. 10

ותו גרסינן בגמרא דא״ר רב הונא וכו׳ עיין ירושלמי פ״ב ה״א דברכות בשינוי
שם האמוראים. והובא בתוס׳ שם י״ג ע״א ד״ה על לבבך וכו׳. 10

מ.

מדרש משלי. מצאתי במדרש משלי ברוב עם הדרת מלך אמר ר' חמא בר
הנינא (בא וראה) שבחו וגדולתו של הקב"ה וכו'. הוא במדרש משלי פי"ד.
והובא בסידור רע"ג דף י"ב ע"ב. סי' פז 55
ומפרש במדרש שה"ש שיהיו ישראל מקבלין פני שכינה סי' קסא 152
במדרש ותשלם כל המלאכה. סי' רלט 202
לפי שנוסד במדרש עתידות מלחמות וכו' עיין מגילה ד' ע"א. סי' רמט 215
כי הא דאמרינן באגדת איכה ר' יהודה בן בתירא וכו' עיין מדרש איכה פ"ג
ושם משונה הנוסחא מאשר הובא פה. סי' רעא 231
ונמצא במדרש אין אומרים החי אלא בבית האבל וכו'. עיין מרדכי סוף
מסכת ברכות. סי' רפא 248
למלך ששלח פנטיר וכו' בויקרא רבה וכו'. לפנינו ליתא. סי' רפז 314
ודומה לו באלה הדברים רבה למטרונה שהייתה על ברייספן שלה לפנינו
ליתא שם. סי' רפז 315
וכשוחר טוב מפרש גבורתו אצל רבת בני עמון לפנינו ליתא. סי' רצה 332
וחבירו באיכה רבתי עיין מדרש איכה פסוק על אלה וכו'. סי' רצו 333
ובמדרש לכו נרננה נמצא חד פייתא הוה אזיל לדברא וכו' סי' רצו 334
ושנינו תרין אדרועי דיעקב אבינו כתרין עמודין די פרו שופו. די שנים. פרו,
פנים שופו בלשון יווני שוין. עיין מדרש בר"ר פס"ה ושם איתא תרין
אדרעין דאבונן יעקב כתרין עמודין דיפרא סופא. ובערוך ערך פרספא הוא
תיבה אחת ע"ש. ועיין בתנחומא פסוק ויתמוך יד אביו להסיר אותה א"ל
ידי את מבקש להסיר וכו'. כשני עמודים שבתוך דמוסין שבטבריא כך
היו זרועותיו של יעקב. סי' רפז 317
ומצאתי סינ לדברי בב"ר בפרשת וירא אליו ע"ש שינוים בשם אומרם. —
ועוד מצינו שם הייתי ביום וכו' בר"ר פע"ד סי' קלח 108
סלם בגימטריא סיני ב"ר. הוא בר"ר פרשה ס"ח. סי' רפז 316
כי ההוא דהוה פרי בתר תורתיה במדרש איכה רבתי עיין מדרש איכה פסוק
נדד דרכי וכו' בלשון אחר. ועיין ערוך ערך פר ד' ערקת תורתיה ופרא
בתרה. ובירושלמי מע"ש פ"ה ה"ב ולשון מדרש הוא באלה שמות ויסב
את העם הסיבן בשביסתין. ליתא לפנינו שם. סי' רפז 316
ובמדרש רות אמרינן למה נאמרה רות בעצרת בזמן נתינת התורה וכו' עיין
בפסיקתא זוטרתא על מגילת רות. סי' שיב 344
שמצינו בשוחר טוב כדי שיאמר האחד לשנים הודו לה' כי טוב עיין שם
מזמור קי"ג. סי' סט 284
וזו היא משנת ר' נתן האמורה במדרש קהלת ע"ש פ"ב. ובמדרש שה"ש פ"ח
פסוק אנהגך אביאך וגו'. סי' תכד 464
ושלשתן מוציאים בויקרא רבה ממקרא אחר וכו' עיין וי"ר פי"ח. ובירושלמי
סוטה פ"ב ה"ב. 505
כאותה שאמר ר' יוחנן במדרש קהלת כל הדרך בחזקת סכנה עיין ירושלמי
ברכות פ"ד ה"ד. 508

ומדרש איכה רבתי מוכיח דאמר ההוא חוית בפילמאי חד פינקס וכו'.
לפנינו ליתא שם. 515
שמצינו בפרשת דברי ירמיה שתים שאלתי מאתך וגו'. שניה קשה שמצינו
שויתר הקב"ה על ע"ז ולא על חלול השם וכו' עיין בפסיקתא רבתי
פרשה כ"ד. ובוי"ר פ' כ"ב. ובמדרש תהלים כ"ז. 523
ושנת חמש יחזיקוהו על המקרא וכן מצינו בויקרא רבה ובמדרש ר' תנחומא 550
משפט אורך הרצועות וכו' אבל בילמדינו משמע דהיינו דוקא בשל יד עיין פ'
בא ושיעור רצועה של יד וכו'. סי' תקיג 641

מנהג. מנהג רוב קהלות צרפת שאין אומר עד יו"ט וכו' מנהג הוא שנהגו
כך ואין טעם מסוים בדבר וכו'. סי' צג 73
ומנהג ראשונים עיקר וכן היה נוהג רבינו יצחק בר' יהודה. ואחריו ר' יצחק
לוי. ורבינו ר' אלעזר. (באמירת הפיוטים) ומשים אורח סלולה. להג הרבה
יגיעת בשר. וצריכין להתיסר. כעכס לאויל מוסר. והדבר ביד נמסר. מפי
ארון ושר. ועוקר דבר וחסר. צריך לבלום פיו באפסר. שלא יבטל דבר
מלך וטפסר. ולהזור בו מקבל. עליו באיסור. לחיים ולשלום יתבשר. סי' שלא 370
וכן מנהג בכל יום אחרון של רגלים. — וכן מנהג בארץ אשכנז שאין פוסקין
צדקה על המתים בג' רגלים אלא ביוה"כ בלבד. סי' שיב 345
ומנהג ממוצאי שבת לפני ר"ה. סי' שיג 345
מיכן נהגו בני צרפת לאכול בר"ה תפוחים אדומים וכן בפרוונצא אוכלין
ענבים לבנים ותאנים לבנים וראש כבש וכו' עיין מרדכי ריש יומא מה
שכתב בשם תשובות הגאונים. ועיין בשה"ל סי' רפ"ג.
ונוהגין באשכנ"ז שמרחיקין אותו כמו כן וכו'. סי' תקי 636
מנהג אבותינו תורה היא וכו'. וכן נהגו בפרוונצא ונרבונא עיין מרדכי ריש
יומא. ובשה"ל סי' רפ"ג. ועיין בשע"ת סי' רצ"ט. ובפרדס לרש"י ז"ל סי' קפ"ו
ובתשובות הרשב"א סי' שצ"ה. 373
לאחר התפילה מריעין בלא תקיעה ובלא שברים. וכן מנהג בשתי ישיבות.
הוא מלשון רב עמרם גאון בסידרו דף מ"ו ע"א. והובא בתוס' ר"ה ל"ג
ע"ב ד"ה שיעור וכו' וכן בסדר רב עמרם. אלא שכתב דבסוף מריע תרועה
אחת בלא תקיעה. סי' שמט 387

מחזור. במחזור הרב ר' יעקב ב"ר שמשון. סי' צג 73
יש מחזורין שכתוב בהן ה' צבאות ינן עלינו וכו' ואין לומר כן וכו' עיין בתניא
רבתי סי' ע"ה ומה שכתבתי שם בביאורי אות י"א. סי' שלג 371
ולכן תמצאנה במחזורים ישנים. ואשר לא ידעו מחקוהו מבלי דעת. סי' שנה 395
ובגולה שלנו לא נהגו אלא תקיעה אחת וכו'. ובעיר קולונייא נהגו העם
קשריק וכו'. סי' שנו 395
כאשר פירש רב עמרם גאון בתחילת המחזור שלו. סי' שפג 445
כמו שמצינו בכל המחזורים ישנים וכו'. ובכמה מקומות מצינו בתוס' שהביאו
מחזורים שהיה להם עם פסקי דינים עיין תוס' נדה ס"ו ע"ב ד"ה אם וכו'
ר"ת הגיה במחזור שלו. ותוס' ברכות ל"ז ע"א ד"ה הכוסס וכו' ור"ת הגיה
במחזור שלו על פרי האדמה ועל פרי האדמה וכו' וחזר בו וכו' ותוס' עירובין
מ' ע"א ד"ה זכרון וכו' והגיה (ר"ת) במחזורו ושני שעירים לכפר וכו'.

מרדכי סוף ר״ה ור״ת הגיה במחזור שלו מלבד עולת החדש ומנחתה ושני
שעירים לכפר וכו׳. 554
משנה. כך נחכר במשנת ר׳ אפרים כלומר אם ראית פורענות ממשמשת לבא
התקן עצמך לעמוד בפניו וכו׳. 469
הלל אומר. הילל כתוב במשנת ר׳ גרשום ור׳ אפרים בלא ר׳ והוא הילל הזקן וכו׳. 496
על דאטפת אטפוך וכו׳ ויש משניות שכתוב בהן דעטפט עטפוך. והיא היא
שאותיות אחה״ע מתחלפות אשה אל אחותה וכו׳. 497
מרבה תורה מרבה חיים. כך היא כתוב במשנה דווקנית. 498
שאלמלא מוראה איש אל רעהו חיים בלענו. ובמשניות מרוייקות כתוב חיים בלעו. 505
ומניין אפילו אחד וכו׳. אין אנו גורסין דבר זה במשנת ר׳ אפרים ושאר
משניות מדוייקות. 506
הניעור בלילה. אפילו בבית מאחר שאינו עושה שום מלאכה. והמהלך בדרך.
ואפילו ביום וכו׳ אבל אין אנו גורסין אותו במשנה דווקנית. 507
במשניות כתוב איש ברתותא. ובמכילתא בפרשת ויושע שנינו איש כפר תותא וכו׳. 509
ר׳ יעקב אומר המהלך בדרך ושונה וכו׳. באבות שלפנינו הגירסא ר׳ שמעון
אומר וכו׳. 509
אין אנו גורסין במשנה וכו׳ כגון מנשה שהיה יושב ודורש באגדות של דופי וכו׳
עיין סנהדרין צ״ט ע״ב. 512
ואני מצאתי במשניות הכל לפי רוב המעשה וכו׳ הוא דלא כגירסת הג״א אבל
לא לפי רוב המעשה. 515
ואית דגרסי היש תורה יש קמח בזכות התורה. והיא היא לפי ראות העין וכו׳. 517
ואין סיום המקרא כתוב במשנה. כי עדותיך שיחה לי וכו׳. 521
ובמשנה יש נקוד מֶקח ויש נקוד מִקח וכו׳ עיין אבות פ״ד משנה כ״ב תוסיו״ט
ד״ה מקח כתב מדר״ש בשם רבינו אפרים ע״ש. 534
עשרה ניסים וכו׳ בבא זו כך היא כתובה ברוב סיפרי משנה עשרה ניסים וכו׳
ואין כתוב בם ה׳ מכות וכו׳ אבל מצאתי אחרי כן מונה במשנה דווקנית
שהונה ממשנת ר׳ אפרים עשר מכות וכו׳. 536
לא כיבו ולא נצחה הן כתובין במשניות אבל לפי שאנו מקשים וכו׳ למרנו
שאין דרכם לכתוב במשניות. ועיין בפירש רש״י על מסכת אבות וז״ל כתוב
במשנה לא כבו גשמים ולא נצחה הרוח וכמדומה לי שהוא שבוש דהא
בפרקא קמא דיומא קתני להן משנה אגב גררה ולא קתני בה הני תרתי.
ומוספינן להו בברייתא ותפשוט דלא גרסינן להו במשנה. 539
ובברייתא דר׳ אושעיא הוא אומר יש מהן שנבראו. 540
ההכם אינו מדבר וכו׳ הרי אחת. בחכמה ובמנין אין כתוב במשניות ר״ל חיבת
ובמנין עיין תוסיו״ט ד״ה ובמנין וכו׳. 541
ואין אנו גורסין במשנה רוצה אלא בראשון גרסינן רוצה שיתן ולא יתנו וכו׳
גם במשניות שלפנינו ליתא. 546
תניא ר׳ נתן אומר, ברייתא, ואף הוא נהג לאומרו בסוף בעשרה מאמרות.
וקספריש ואזיל עז פנים מהו. ולי הכותב נראה לגרוס ר׳ יהודה הנשיא דכך וכו׳. 552
מכילתא. שכן מצינו במכילתא שכשם שהמן יורד מערב שבת כן יורד מעיו״ט
ליו״ט. עיין מכילתא פרשה בשלח. ובסי׳ קי״א. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל
ס׳ צ״א. ובשערי תשובה סי׳ רכ״ב. (ה״פ) סי׳ נה 273

ושנינו במכילתא ולא תותירו ממנו וגו' עיין מכילתא פרשה בא סי' ו'. סי' תכד 464
ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא וכו'. ובמכילתא בפרשת ויושע איש כפר
תותא. כן הוא הגירסא ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא בספר מנן אבות
לתשב"ץ. וכן הוא פסחים י"ג ע"א ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא. אך
בתוספתא בכורות פ"ז הגירסא הוא כמו דאיתא לפנינו אבות פ"ג מ' ז'
ר' אליעזר בן יהודה איש ברתותא. וכן הוא בערלה פ"א משנה ד' ר"נ
אומר משום ר' אליעזר בן יהודה איש ברתותא. וכן במס' טבול יום פ"ג
מ' ד', ר"א בן יהדה איש ברתותא. ובתוספתא זבין פ"א ר"א ב"ר יהודה
איש ברתותא. ומצינו בבכורות נ"ז ע"א ר"א ב"ר יהודה איש כפר ברתותא
ולפנינו אבות פ"ג משנה ז' הגירסא ר' אליעזר איש ברתותא וכו' ומש"כ
ובמכילתא בפרשת וישע איש כפר תותא וכו'. ליתא לפנינו. סי' תכו 509
(במשנת ר' נתן ובמכילתי מצאתי יהי ככוד תלמידך וכו' מלמד שיהא כבודו
של אדם חביב ככבודו עיין באדר"נ פרק כ"ז. ובמכילתא פ' בשלח פסוק
ויאמר משה אל יהושע וגו' שלא אמר ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר
לנו אנשים) וכו'. 527
ובמכילתא כך היא שנוייה. בשעה שבאו משה ואבותינו על ים סוף אמר להם
משה קומו עברו וכו' כעין זה הוא באדר"נ פרק ל"ג ע"ש. וכעין זה היה
להמחבר במכילתא פרשה בשלח ע"ש פ"ד פסוק ואתה הרם את מטך וכו'. 536
במכילתי בפרשת השירה ויהם את מחנה מצרים המם ועירבבם. ונטל סיגניות
שלהן. ולא היו יודעין מה הן עושין. ד"א אין המהה וכו' עיין מכילתא
בשלח פ"ה. ורש"י הביאו בפסוק כ"ד. ובערוך ערך סיגנון. 543
ומה ששנינו במכילתי אם ענה תענה אותו וכו' אחד עינוי מרובה ואחד עינוי
מועט. וכבר היו יוצאין וכו' עיין מכילתא משפטים פסוק כ"ב אחד עינוי
מרובה וכו'. כבר היה וכו'. 544
וכן פירשו חכמים במכילתי אצל אכילת פסחים. 560
וגם במכילתי סוף פרשת בא אל פרעה תניא כתכן שלא כסדרן יגנזו. סי' תקיב 640
ומ"מ צריך לכותבן כסדר הכתובות בתורה. כדתניא במכילתי עיין מכילתא
סוף פרשה בא. סי' תקיב 640

ס.

ספרי. וכן מצינו ששבת נקרא יום שמחה דאמרינן בספרי וביום שמחתכם זה
השבת. ובמועדי' כמשמעם. עי' סי' קמ"ב 112, ושם איתא ובמועריכם כמשמעו
ועיין ספרי פ' בהעלותך פסוק וביום שמחתכם אלו שבתות וכו' ובמועדיכם
אלו שלש רגלים. גירסא אחרת. סי' פד 54
א"ר אלעזר תורה וחרב ירדו כרוכין מן השמים וכו טוב הארץ תאכלו. לא זכו
הרב תאכלו. גם המאמר הזה הוא מספרי פ' עקב אף בלשון אחר ר' אליעזר
אומר ספר וסייף ירדו כרוכים מן השמים. אמר להם אם עשיתם את התורה
הכתובה בזה. אהם נצולים מזה. ואם לאו הרי אתם לוקים בו וכו' ועיין
במדרש וי"ר פל"ה. ומדרש דברים פ"ד. סי' פד 54
ושנינו בסיפרי כפר לעמך ישראל. מלמד שהמתים צריכין כפרה. עיין ספרי

סוף פ׳ שופטים כפר לעמך, אלו החיים, אשר פדית, אלו המתים מלמד
שהמתים צריכים כפרה. סי׳ שנג 392
ומפרש בסיפרי בפרשת אלה הדברים. אם בא לפניך דין אחד שנים ושלשה
פעמים לכשבא לפניך פעם רביעית אל תחתכהו מיד וכו׳ עיין ספרי פרשת
דברים ט״ז וז״ל שאם בא לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר כבר
בא דין זה לפני ושניתיו ושלשתיו אלא הוו מתונים בדין וכו׳. סי׳ תכד 464
ומפורש בסיפרי לפי שהוא מקומו של עולם. ואין העולם מקומו. ליתא לפנינו.
ועיין רש״י תשא פסוק כ״א. ומדרשו על מקום וכו׳ שהקב״ה מקומו של
עולם ואין עולמו מקומו. ועיין ערוך ערך מקום. ומדרש בר״ר פס״ח. ומדרש
ש״ר פמ״ה אתרי טפלה לי וכו׳. ומדרש תהלים מזמור צ׳. ותנחומא פ׳ כי
תשא. ופסיקתא רבתי פכ״א. 500
אלא עשה תפילתך תחנונים וכו׳ ובפרשת ואתחנן בסיפרי. ע״ש ריש הפרשה. 503
ובספרי כך שנינו א״ר אלעזר בשלשה מקומות בא משה לכלל כעס ובא לכלל
טעות וכו׳ עיין ספרי פ׳ מטות פסוק ויאמר אלעזר הכהן וגו׳ ר׳ אלעזר
אומר בג׳ מקומות בא לכלל כעס ובא לכלל טעות וכו׳. 560

ספרא או ת״כ. דהוא תורת כהנים. בגמרא ברכות י״א ע״ב ליתא ונראה שהוא
מפירוש המחבר. 5
שהרי תנופה שירי מצוה היא ואינה מעכבת כפרה. כדתניא בת״כ וכו׳ עיין
בת״כ פרשת מצורע לתנופה לכפר וכי יש תנופה מכפרת א״כ למה נאמר
לתנופה לכפר אלא ללמד שאם עשה תנופה שירי מצוה כאילו לא כיפר.
ופירש הק״א וז״ל בגמרא גרסינן כאלו לא כיפר וכפר. ומפרש בפ״ק דזבחים
(ע״ש ו׳ ע״ב) כפר גברא על חטא שבידו ונצול מן היסורין אבל לא כפר
קמי שמיא לנחת רוח לקונו שלא עשה מן המובחר. וע׳ יומא ה׳ ע״א. סי׳ שסה 424
ביו״ט הראשון של חג קורין בפרשת מועדות שבתורת כהנים וכו׳ ועיין
מגילה ל׳ ע״ב. 441
ואמר מר חביבה מצוה בשעתה בת״כ אצל ואם לא תשיג ידו. עיין תו״כ
פרשה ויקרא. ועיין מנחות ע״ב ע״א א״ר בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה. 503
וזהו שאמרו בחלק ובתורת כהנים מיכן אמרו בית אפל אין פותחין לו חלונות
לראות את נגעו. עיין תו״כ פ׳ מצורע י״ד, ל״ה. נראה לי ולא לאורי מיכן
אמרו בית אפל אין פותחים בו חלונות וכו׳. סנהדרין צ״ב ע״א. חולין י׳ ע״ב.
נגעים פ״ב משנה נ׳ ע״ש. 526
מצינו בספרא אמר ר׳ יהודה, ר׳ חנינא בן יהודה היה דורש כל ימיו. בא
וראה קשה הקפדה שהקפדתו של משה גרמה לו שנשתכחה ממנו הלכה
עיין ספרא שמיני על פסוק וישמע משה וייטב בעיניו וז״ל אמר ר׳ יהודה
הנגיה בן יהודה היה דורש כל ימיו קשה הקפדה שגרמה לו למשה לטעות. 559

מס׳ סופרים. וכשרואה הלבנה מברך עליה. דאמר במסכת סופרים אין מברכין
על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבוסם ובכלים נאים. כן הוא במסכת
סופרים שלפנינו פרק כ׳ ה״א ובמסכת סופרי׳ הנדפס מהמחבר צד 715. ועיין
בתרי״י ברכות סוף פ״ד שהביאו הגירסא משתתבשם ופירשו בו כמה
פרושים. ובב״י סי׳ תכ״ו. ועיין ברבינו בחיי פרשה בא שהביא הגירסא
כשהוא מבושם סי׳ רסב 182

ובדקתי ומצאתי כתוב במסכת סופרים, ע״ש פי״ח באו גוים וכו׳ ועל נהרות
בבל וכו׳ סי׳ רסז 229
עוד מצאתי במסכת סופרים הקורא ברות ובשה״ש וכו׳ שם פי״ד. ועיין
סי׳ שי״ב 344. סי׳ רסז 229
והדא דתנינן לכל מפסיקין לראשי חדשים. פי״ט דמסכת סופרים צ״ל פ״כ
דמס׳ סופרים. סי׳ ריב 183
כל אלה הארורים והברוכים נוסד על פי מסכת סופרים ע״ש פי״ד ה״ו. סי׳ רנ 217
שנינו במסכת סופרים באחד בניסן הוקם המשכן. וי״ב נשיאים הקריבו קרבנם
לי״ב יום וכו׳ ע״ש פרק כ״א. סי׳ רנז 222
במסכתא סופרים מצאתי ובראש השנה יאמר ביו״ט מקרא קודש הוא ובראש
החדש הזה וכו׳ עיין מסכתא סופרים פי״ט ה״ה ובהגהות הגר״א שם ובמס׳
סופרים מהמחבר צד 714 ע״ש. סי׳ שכא 360
ועוד אמרינן במס׳ סופרים דאין עושין ברכת אירוסין ונשואין על כוס אחד
וכו׳ ע״ש פי״ט הי״א. סי׳ תסט 360
וחותמין בהזמנים בר״ה, כמו שמפורש במסכת סופרים שם. 361
ובמסכת סופרים אמרינן הקורא ברות ובשיר השירים ובאיכה וקהלת ובמגילת
אסתר צריך לברך על מקרא מגילה וכו׳. במסכת סופרים שלפנינו ליתא
תיבת וקהלת עיין פי״ד ה״ג. אך במסכת׳ סופרים שהביא המחבר צד 706
איתא ברות ובשיר השירים ובקהלת ובאיכה ובמגילת אסתר צריך לומר על
מקרא מגילה וכו׳. וכן הביא בספר אגודה מסכת סופרים ושם איתא בפי״ג
הקורא ברות ושה״ש צריך לברך על מקרא מגילה, וכן באיכה, ובמגילת
אסתר ובקהלת. ועיין בש״ע א״ח סי׳ ת״צ ובביאורי הגר״א. סי׳ שיב 344
ושיר מפרש במסכת סופרים למנצח על השמינית ע״ש פי״ט ה״ב. סי׳ שפר 445
ובמסכת סופרים יש מעין דבר זה וכו׳ עיין מסכת סופרים פי״א ה״ד. סי׳ קו 103
ספר יצירה. נמצא בספר יצירה למה נברא מעשה בראשית בששה ימים
וכו׳ כל הענין באריכות הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳. והובא בקיצור בתוס׳
חגיגה ג׳ ע״ב ד״ה מי כעמך וכ׳ בשם מדרש. וכן בשה״ל סי׳ קכ״ו. ובתניא
רבתי סי׳ כ׳, ובטור א״ח סי׳ רצ״ב. בשם מדרש. סי׳ קלח 108
כי נמצא בספר יצירה מימינו נור של נוגה כקריוסים הללו המודיעים כל
דבר ודבר. סי׳ רפח 319
ובכן שם הוא שהאותיות שלו עולות למנין אנ״י וה״ו. או למנין אנ״א יהו״ה.
שהחשבון עולה ע״ח. ובכן תן פחדך. אנ״י והו״א תן פחדך. ובכן תן כבוד.
אנא ה׳ תן כבוד. אנ״י וה״ו. מפורש בספר יצירה. ועיין בשה״ל סי׳ רפ״ו.
ובאבודר״ם בסדר תפלת ר״ה דף צ״ז ע״ב, ובתניא רבתי סי׳ ע״ג ובשערי
תשובה סי׳ רצ״ז תשובה לרבינו האי גאון וששאלתם בתפלת ר״ה וכו׳ ובכן
ובכן ובכן אתתקינו תלתא ולא יתיר וכו׳ והני תלתא אית בהו מלין טמירין
דאתמסרו לחכימין וכו׳. סי׳ שכה 366
כדמפורש בסידור רב סעדיה גאון של ספר יצירה וכו׳ והכין הוא בספר יצירה
וכו׳ והובא בסנהדרין ס״ה ע״ב. ושם ס״ז ע״ב כל מעלי שבתא הוי עסקי
בהלכות יצירה וכו׳ ע״ש. (אבות) 519
סדר עולם. ובסדר עולם הלך לסוכות ועשה שם שנה ומחצה. עיין מגילה
י״ז ע״א. מדרש בר״ר פע״ח. (אבות) 550

ספר והזהיר. ומפרש ט״ז דברים שעשה לה כנגד ט״ו דברים שעשה במשכן.
כולו מפורש בספר והזהיר. אצל תרומת המשכן. והוא בספר והזהיר פרשה תרומה. ושם לא חשיב רק שלשה עשר ע״ש ובביאורי. והובא בתוס׳ מנחות ק״ט ע״א ד״ה לא ישמש וכו׳ ושם ל״ז ע״א תוס׳ ד״ה קיבורת וכו׳. ותוס׳ חולין ק״ז ע״ב ד״ה אמר רב וכו׳.

ספר עתים. ובספר עתים נמצא היה משה רבינו טופח מים קרים, ומערבם בנהר דינור וכו׳ ונמצא שם גם פסקי דינים כמובא בפרדס לרש״י ז״ל ריש סי׳ רמ״ט פסק מספר העתים ע״ש ובספר תמים דעים סי׳ ק״ד פסק זה מצאתי בפסקי ספר העתים ע״ש. ובסי׳ ק״פ שם העתקה זו מספר העתים והובא ספר העתים בתוס׳ ברכות י״ז ע״ב ד״ה תרי וכו׳. סי׳ רצא 323

ספר הישר. (ה״פ) סי׳ לו 266
ור״ת מתיר כל קיבולת בחולו המועד וכו׳ והאריך בדבר בספר הישר. ע״ש סי׳ תקפ״ח. ותוס׳ מע״ק י״ב ע״א ד״ה אמר וכו׳ ותוס׳ ע״ז כ״א ע״ב ד״ה אריסא וכו׳. (ה״פ) סי׳ פו 289
מספר הישר. למה אנו מתפללין בכריעה בראש השנה ויום הכיפורים. לפי שאנו נידונין באותו זמן. סי׳ שכר 362
עד כאן לשון ספר הישר. עיין בספר הישר סי׳ של״א. ובשערי תשובה סי׳ ק״ע. ובמנהיג סי׳ קכ״א. ובראב״ן סי׳ שכ״ח. ובאו״ז ה׳ נטילת ידים סי׳ ע״ט ע״ש. סי׳ תעד 592
מספר הישר. תניא המל אומר אקב״ו על המילה. סי׳ תקא 623
ורבינו יעקב ז״ל היה עושה מעומד בכל פעם וכו׳. ובספר הישר נתן טעם לדבריו. סי׳ שמח 386

סדר רב עמרם. מצאתי בסדר רב עמרם המדקדק לומר וכו׳ וכן כתב בשם וכן בערב לאחר שיגמרו תפלת ערבית נוהגין לומר פיטום הקטורת בבקר ובערב אבל לא השיר וכו׳ עיין בסדר רב ע״ג דף י״ד ע״ב ובערב לאחר שיגמרו תפלת ערבית נוהגין לומר פיטום הקטורת בבקר ובערב וכו׳. 5
ואף קדושה רבה של מוסף שבת. וביו״ט מפורש בסדר רב עמרם לכך קבעוה בה שמע ישראל שגזרו שלא לקבל מלכות שמים וכו׳ עיין בסדר רע״ג דף י״א ע״א מפני שכשנגזרה גזרה על שנאיהן של ישראל שלא לקרות ק״ש כל עיקר וכו׳ אלא אמרו חז״ל שבאותו הדור נקבע אותו במוסף שאין בה ק״ש וכו׳. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳. סי׳ קלה 108
ובסדר רב עמרם. מצאתי שליח צבור יאמר הוידוי בפני הקהל וכו׳ עיין בסרע״ג דף מ״ז ע״א ושליח צבור אומר זה הוידוי לאחר שסיים תפלתו בפני הקהל כדי להוציא את הרבים ידי חובתן וכו׳. סי׳ שמג 374
אילו דברי רב עמרם גאון. עיין בסדרו דף ל״ז ע״א. ובביאורי אות ה׳ ע״ש. סי׳ רמג 208
כמו עריות שאסרתי לכם שאין להרהר אחר הענין. כך שעיר המשתלח אין להרהר עליו. כך מצאתי בסדר לותיר. סי׳ שנה 393
ובסדור אחר מצאתי. סי׳ תקי 636
ויש ספרים קדמונים שמצריכין שחיטה. 652
וכן מצאתי בסידור אחר דכל שעטנ״ז ג״ץ שבכל מקום צריכות ג׳ ג׳ זיונין וכו׳ זו מצאתי בסידור קדמוני. סי׳ תקיז 655
וסידור קדמוני סבר דבסוף שיטה מיקרי פתוחה. ולא בראש שיטה. סי׳ תקיט 658

ועוד אמרינן בספרים החיצונים. ח׳ אין לו כתר. ואם הוא מקל יש לו כתר
דהיינו תנא וכו׳. סי׳ תקיז 655
ושאמור בסידורים שאין אומרים שירה בר״ה ויה״כ וכו׳. אבל שירת הים חובה
עלינו לאומרה. סי׳ רסה 227
ומצינו שהיה להראשונים סידורים שונים ומוזכרים גם בדברי התוס׳ עיין ברכות
ס׳ ע״ב ד״ה אשר וכו׳ שהביאו סדר תקון תפלה לר׳ אלחנן. ותוס׳ פסחים
קי״ד ע״א ד״ה מטבל וכו׳ ודלא כה״ר יוסף (הוא ר׳ יוסף טוב עלם) שעשה
בסדרו ויטבול בחרוסת. וכן רבינו שלמה בסידורו. וה״ר שמעיה. ושם קט״ו
ע״ב תוס׳ ד״ה למה וכו׳ וכן יסר ה״ר יוסף בסדרו. ושם קט״ז ע״א תוס׳
ד״ה תגרי וכו׳ וכן עשה ה״ר יוסף בסדרו חרוסת זכר לטיט. ושם קי״ז ע״ב
ד״ה רביעי וכו׳ ולה״ר יוסף טוב עלם שכתב בסדרו (שבה״ג סוף פיוט קודם
חסל סדור פסח) קימעה לשתות מים יכנס וכו׳. ועיין ברא״ש פע״פ סי׳ ל״ג
ובהג״מ פ״ח מה׳ חו״מ אות ג׳. ובסמ״ג לאוין סי׳ ע״ט וכן פירש רבינו יוסף
טוב עלם בסדר שבת הגדול. ועיין או״ז ח״ש סי׳ שנ״ט וי״א שרש״י כתב
בסידורו אתרוג שבירך עליו ונפסל. אסור בהנאה כל שבעה.
ובסדר ויכולו. מהו מעלה אני עליכם (אכות) הובא בתוס׳ סנהדרין נ״ט ע״א
ד״ה אלא וכו׳. 495
ובסדר עולם. הלך לסוכות ועשה שם (יעקב) שנה ומחצה וכו. סי׳ תכח 550
ספר התרומה. הלכות שבת כאשר פי׳ ר׳ ברוך ב״ר יצחק בס׳ התרומה בדרך
קצרה. ת״ר, ארבע רשויות לשבת וכו׳ עיין בס׳ התרומה בארוכות סי׳ רי״ד 121
כאשר פירש ר׳ ברוך ב״ר יצחק בספר התרומה בלשון קצר. דין נדה וזבה
דאורייתא וכו׳ עיין בסה״ת ה׳ נדה בקצרות דין פ״ו וכו׳. 613
הלכות תפילין מספר תרומה. תפילין הקלף שכותבין בהן הפרשיות וכו׳ עיין
בסה״ת סי׳ ר״ד תפילין וכו׳. סי׳ תקיא 638
וזה לשון ספר התרומה. והא דאמר רבא חמשה אוני אית לריאה וכו׳ עיין
בסה״ת ה׳ טריפות סי׳ י״ב ד״ה והא דאמר רבא חמשה אוני אית ליה
לריאה וכו׳ ע״ש. סי׳ תקלט 752
ואילו ה׳ שחיטה כאשר מבואר בס׳ התרומה מ״ר ברוך ב״ר יצחק. עיין סה״ת
ה׳ שחיטה בקצרות סי׳ א׳ ובארוכות ה׳ שחיטה סי׳ א׳ ע״ש. 755
דיני חנוכה כמו שפירש ר׳ ברוך בספר התרומה. הלכה כר׳ יוחנן ורב דאמרי
נר חנוכה כבתה אין זקוק לה וכו׳ עיין בסה״ת הלכות שבת סי׳ רכ״ט דיני
חנוכה הלכה כר׳ יוחנן ורב וכו׳ ושם סי׳ ר״ל עד להזכיר למה לי. סי׳ רלח 201
הלכות מספר התרומה. לפני אידהן של גוים וכו׳ עיין בספר התרומה ה׳
ע״ז סי׳ קל״ד. סי׳ פ 768
סליקו ה׳ יין נסך מספר התרומה. עיין סה״ת סוף סי׳ קפ״ח. סי׳ קלג 777
אלא ואגרת בלא יו״ד. עד כאן מספר התרומה. עיין בסה״ת סי׳ קל״א. ד״ה
וצריך שיקח הבעל וכו׳. סי׳ תקלח 782
הלכות חליצה כמו שפירש ר׳ ברוך בספר התרומה. עיין בסה״ת בקצרות.
ובארוכות הלכות חליצה סי׳ קל״ג. סי׳ תקמג 784
ספר ברזילי. וכן נמצא בספר ברזילי כי תקנות גאונים היא, והובא בשו״ת
מהר״ם מר״ב סי׳ תתרכ״ב וז״ל ואין אדם יכול לדחות עצמו לומר ארד עמו
לדין ולא אכנס בחרם. וזה נמצא בספר ברזילי ע״ש סי׳ קנ״ג ד״ה ומי

שאבדה לו אבידה וכו׳ וכן תמצא בספר ברזילי בתקנת הגאונים. ונזכר במח״ו 244 וז״ל ומהלכות גדולות פסוקות דר׳ ברזילאי וכו׳ וכסי׳ ש״ב 344.
ועיין מח״ו אות יו״ד. סי׳ תקעו 798

ע.

ערוך. היאכל תפל מבלי מלח מתרגם מדלא בשש. כן ראיתי בערוך וכו׳ עיין ערוך ערך בשש וכו׳ ועיין בהפלאה שבערכין ערך בשש. סי׳ נב 28

ובערוך ערך מגל. מגילה בזמנה ביחיד. בי״ד קורין אותה אפילו ביחיד שלא בזמנה וכו׳ אין קורין אותה אלא בעשרה וכו׳ עיין ערוך מגל ג׳. ועיין בסרע״ג דף ל״ו ע״א. סי׳ רמה 211

מצאתי בערך שאור וכו׳ עיין ערוך ערך סאור א׳. (ה״פ) סי׳ לה 267

ור׳ נתן הבבלי שסידר את הערוך פירש לשון פופירין האמור באגדה עין בגר ארגמן וכו׳. (אבות) 520

ובספר ערוך מצאתי שכן מפורש בהגדת ילמדנו וכו׳ עיין בביאורי אות כ׳. (אבות) 531

העושה ציצית לעצמו יאמר באי״ אמ״ה אקב״ו לעשות ציצית, וכן לולב ומזוזה וכל המצות. ומייתי לה בערוך בערך צין. ע״ש בערוך דמייתי הירושלמי פ״ט דברכות ה״ג. ועיין בתוספתא פ״ו שם. סי׳ תקי 637

כדמפורש בערוך ערך דוכסוסטוס וכו׳ ע״ש במוסף הערוך. סי׳ תקיז 653

וכן לועזו בערוך בישריאולא. ע׳ ערך קלקלנטוס וכו׳ פי׳ בלע״ז ויטריאו״לו. סי׳ תקיז 654

פ.

פסיקתא. כמו שמצינו בפסיקתא אמר דוד וכו׳ עיין פסיקתא דרב כהנא פ״ב אמר דוד אגורה באהלך עולמים (תהלים ס״א ה׳) וכי עלתה על דעתו של דוד שהוא חי לעולם וכו׳. ומדרש תהלים ל׳. וכן הוא בירושלמי ברכות פ״ב ה״א. מ״ק פ״ג ה״ז. שקלים פ״ב ה״ה. ועיין בבלי יבמות צ״ו ע״ב סנהדרין צ׳ ע״ב בכורות ל״א ע״ב. סי׳ קסא 153

ומצאתי בפסיקתא שמא יאמר אדם כיון שמת אין לו תקנה וכו׳ עיין פסיקתא רבתי פ״כ וז״ל שמא תאמר כיון שירד לגיהנם אין לו תעלה כיון שמבקשים עליו רחמים זורק אותו מגיהנם כחץ מן הקשת. ועיין בשה״ל סי׳ פ״א. ובתניא רבתי סי׳ ט״ז. וברוקח סי׳ י״ז. סי׳ קצ 173

ובפסיקתא במדרש כל המלאכה. מאד עמקו מחשבותיך. א״ר חנינא בכ״ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן. נעשה מקופל עד אחד בניסן שהקימו משה וכו׳ עיין פסיקתא רבתי פ״ו. סי׳ רלט 202

בפסיקתא דהויה מדי חדש. ובפסיקתא דבאתי לגני. עיין מה שכתבתי בביאורי שם. סי׳ רסב 324

ודומה לו בפסיקתא אנכי ולא יהיה לך. בפסיקתא שלפנינו ליתא. סי׳ רפז 317

שהרי לדבריהם אומרים והשיאנו בראשי חדשים כדמפורש בתחילת פסיקתא הגדולה. הוא פסיקתא רבתי פ״א ע״ש. סי׳ שכב 361

ונראה לי דר׳ אלעזר קליר הוא ר׳ אלעזר בר׳ שמעון שמצינו בפסיקתא
שמתחילתו היה מוליך משאות וכו׳ פעם אחת כעס עם הסוחרים והשליכם
עם משאם על הגג וכו׳. ועיין כל הענין בשבה״ל סי׳ כ״ה. ובאו״ז ח״א
סי׳ י״ט. וכולם הביאו התוספתא הנ״ל רק השב״ל הוסיף מקום התוספתא
(פסקא ויהי בשלח) בשינוי מעט וז״ל ופעם אחת הוליך החמורים עם משאם
על הגג וכו׳. והוא בתוספתא אשר הוציא לאור עם הערות ותקונים הרב
רש״ב מלבוב ע״ש. סי׳ שכה 363

שטבעו הכמים בראש השנה סמכו על מה ששנינו בפסיקתא וכו׳ הוא
בפסיקתא רבתי פ״מ. סי׳ שכח 368

ונמצאת אגדה שלימה בפסיקתא וכו׳ וכשהשטן שומע קול השופר וכו׳. סי׳ שלד 372

מנהג אבותינו תורה היא. וכך הוא בפסיקתא. סי׳ שלט 273

וסמכו על האמור בפסיקתא מפני מה הוקעין וכו׳. עיין פסיקתא רבתי פ״מ. סי׳ שמז 385

שכך שנינו בפסיקתא שמא יאמר אדם וכו׳ עיין פסיקתא רבתי פ״ב. ולהלן
ק״צ. ובביאורי שם. סי׳ שנב 392

ועוד מצינו בפסיקתא ושאר הגרות שכשפתח לו הקב״ה למשה במס׳ פרה
אמר לו אלעזר בני וכו׳ עיין פסיקתא רבתי פי״ד. ובמס׳ פרה פ״א משנה א׳.
ועיין במ״ר פ׳ חוקת, ובספר הקנה ע״ט ע״א. (פ״ק דאבות) 462

וזו היא משנת ר׳ נתן האמורה במדרש קהלת ומדרש פסיקתא רבתי. 464

מצינו בפסיקתא אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע. מיטלטלא אינון
שבילי דאורייתא. עיין פסיקתא רבתי פכ״ג. וירושלמי פאה פ״א ה״א.
וירושלמי קידושין פ״א ה״ז. (פ״ק דאבות) 493

שצריך לאדם להסביר פניו לתלמידו. בפרשת החדש השביעי. בפסיקתא רבתי
וכו׳ ליהא לפנינו שם ועיין פסיקתא רבתי פכ״א. 497

ובפרקי דר׳ אליעזר. ובפסיקתא משלימין מאותם הכתובים אצל יצירת האדם
ואעפ״י שאינם אצל מעשה בראשית לפני ויכולו. עיין בפדר״א פרק ג׳
ובביאור הרד״ל אות ע״ג. ובפסיקתא ליתא. סי׳ תכח 335

עשר נסיונות. וכולו מפורשת בפרקים דר׳ אליעזר בן הורקנוס. תחילה ביקש
נמרוד להורגו וכו׳ עיין בפדר״א פרק כ״ו. ובפירש״י על מסכת אבות וז״ל
עשרה נסיונות נתנסה א״א מפרשים בפדר״א וכולם יסדם ר״ש הגדול בקרוביץ
אמרתך צרופה בסילוק יום ב׳ של ר״ה כצ״ל וכבר העיר בזה הגאון הרד״ל
שם ע״ש. ובאדר״נ פל״ג. 535

אמרינן בפרקי דר׳ אליעזר בן הורקנוס בראש חדש אלול אמר הקב״ה למשה
עלה אלי ההרה וכו׳ עיין בפדר״א פמ״ו ועיין בביאור אות א׳. סי׳ שכג 361

ובפרקי דר׳ אליעזר פ״ג מפרש להו בעשרה מאמרות נברא העולם וכו׳ עיין
לקמן סי׳ תכ״ח. סי׳ שטו 346

ובפרקי דר׳ אליעזר שנינו כשרואה סמאל הרשע שלא מצא עון בישראל ביום
הכפורים וכו׳ עיין בפדר״א פמ״ו. ובמנהיג ה׳ יוה״כ אות ע״א. וברבינו
בחיי פ׳ אחרי. סי׳ שמו 382

ש.

שאילתות. בשאלתות דרב אחאי טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים וכו׳
הוא בפרשה ויצא שאילתא כ״ב ז״ל ברם צריך וכו׳ ועיין בבה״ג פ״ה דברכות
והביאו הרא״ש פ״ד דברכות סי׳ י״ד ע״ש. ועיין בביאורי אות מ׳. סי׳ רכח 194

ובשאלתות דרב אחאי. בראשונה היו מתענין ערב שבת וכו׳ עיין שאלתות
פ׳ ויקהל. סי׳ רמה 211

כדמפרש בשאלתות דרב אחאי בפרשה וישמע יתרו עיין רשב״ם פסחים ק׳ ע״ב
ועיין הלשון בשאלתות פ׳ יתרו סי׳ נ״ד ובהע״ש. (ה״פ) סי׳ נה 272

ובשאלתות דרב אחא בפרשת נשא אמר הלכה כר׳ יוסי דבנעילה סלקין וכו׳
לפנינו שם ליתא. 394

ופסקינן בשאלתות דרב אחאי הלכתא כרבא וכו׳ עיין שאלתות פ׳ תזריע
סי׳ פ״ו. סי׳ תצט 612

וכן שאלתות דרב אחאי וכו׳ עיין שאלתות פ׳ תזריע. (ה״נ) סי׳ יד 614

שימושא רבה. ופרשת ויחל שנתקן בתעניות וכו׳ כך מצאתי בשימושא
רבא דגאונים. סי׳ רעב 234

ושוב לכרוך משיער שור. כדאיתא בשימושא רבא. ועיין בספר יראים סי׳ ט״ז וז״ל
ובתיקון תפילין של גאונים כתוב וכרוך להו בשערי דתורא וכו׳ ע״ש. סי׳ תקיא 639

וכן גוף הבתים בראשם צריך שיהו מרובעות ארבעתן יחד. כדאיתא בשימושא
רבא. מייתי אעא טבא תרתי אצבעי על תרתי אצבעי וכו׳. סי׳ תקיב 641

וכתוב בשימושא רבה תריסר תפירי ליהון בה וכו׳ וזה כנגד י״ב שבטים. סי׳ תקיב 641

וכן בשימושא רבה ורב אלפס וכו׳ ברי״ף שלפנינו ליתא. אך בש״ג כתוב יש
אלפסי שכתוב בהך דימינא עד טבורא דשמאלא עד חדייא. ועיין בתוס׳
מנחות ל״ה ע״ב ד״ה וכמה וכו׳. ובשימושא רבה דתפילין יש דליפשו רצועה
עד דלימטו וכו׳ ע״ש. סי׳ תקיג 641

כתוב בשימושא רבה ורב אלפס הביאו כל אלפא ביתא דתני אתה מוצא
בתפילין וכו׳ כן הביא ג״כ בספר התרומה, וברי״ף שלפנינו ליתא. סי׳ תקיד 644

כתוב בשימושא רבה לא אכשר לאחותי תפילין אלא מאן דקרי בתורה בנביאים
וכתובים. בתורה בספר בראשית וכו׳ ברא״ש בה׳ קטנות. וכן בראש על
הרי״ף הביא השימושא רבה בלשון אחר וז״ל אמר רבא לא כשר לאחותי
תפילין אלא למאן דקרי תורה נביאים וכתובים. תורה במאי בספר בראשית
פסוק אחד. בנביאים בשמואל פסוק אחד. בכתובים בספר תהלים פסוק אחד
וכו׳ והובא ספר שימושא רבה בתוס׳ מנחות ל״ד ע״ב ד״ה והקורא וכו׳ ושם
ל״ה ע״א ד״ה ש״ין של תפילין וכו׳ כתב בשימושא רבה וכו׳. סי׳ תקיד 645

ת.

תנחומא. וזה מצאתי במדרש ר׳ תנחומא. א״ר ישמעאל וכו׳ לא ידעתי מקומו
בתנחומא. ועיין תוס׳ שבת קי״ט ע״ב ד״ה כל העונה וכו׳. סי׳ סז 55

בתנחומא. ובפסיקתא. במדרש ותשלם כל המלאכה וכו׳ עיין תנחומא פ׳ פקודי ובפסיקתא רבתי פ״ו ובמדרש במד״ר פי״ג, ובשמ״ר פ׳ נ״ב, ועיין תוס׳ שבת פ״ט ע״א ד״ה לסוף. ותוס׳ ב״ק פ״ב ע״א ד״ה כדי וכו׳. סי׳ רלט 202

בתנחומא בפרשת ולקחתם לכם ביום הראשון אמרתי לכם ויקחו אליך שמן זית זך וכו׳ אור שלכם איני צריך וכו׳ עיין בתנחומא פרשה אמור סי׳ י״ז ובמדרש וי״ר פ״ל. סי׳ שמ 373

ובמפורשים בתנחומא ברית. חסר אחד מתרי״ג ותורה חסר שנים דכיון שנימול בבריהו לא נחסר אלא לקיים מניין המצות שעולה ברית. סי׳ תכו 520

וכן א״ר תנחומא כל ז׳ ימי החג מתפללים לטללים וכו׳ עיין תנחומא סוף פ׳ פנחס סי׳ ט״ו כל שבעת ימי החג היו מתפללין לטללים ויו״ט אחרון היו מתפללין לגשמים ולכך נפטרין מן הסוכה כדי שיתפללו על הנשמים בלב שלם. וכן צריך לדחוק בלשון המח״ו ע״ש גירסתו. סי׳ שפא 443

כך דרש ר׳ תנחומא בפ׳ שלח לך. ובספר ערוך מצאתי וכו׳ ע״ש בביאורי אות כ׳. 530

וכן דרש ר׳ תנחומא. עיין תנחומא פ׳ בלק. סי׳ ו׳. 449

ושנת המש יחזיקוהו על המקרא וכן מצינו בוי״ר. ובמדרש ר׳ תנחומא. עיין תנחומא קדושים סי׳ י״ד ע״ש. 550

אמר ר׳ יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת אגדה היא בתנחומא עיין תנחומא פ׳ תשא פסוק והלוחות מעשה אלהים אמר ריב״ל בכל יום וכו׳ וכן במדרש שמ״ר פמ״א. 556

תוספתא. כך שנינו בתוספתא השפודין והאסכלאות והסכינין מלבנו באור. עיין בתוספתא ע״ז פ״ט. ובספר הישר לר״ת סי׳ תקפ״א. (ה״פ) סי׳ ל 263

ואע״ג דשנינו בתוספתא עושה אדם תבשיל אחד מערב יו״ט ומבשלין ואופין עליו וכו׳ הוא ריש פ״ב דביצה. סי׳ רפג 251

כאותה ששנינו בתוספתא דנזיר. עיין תוספתא דמס׳ נזירות פ״ד. והובא בתוס׳ עירובין ד׳ ע״א. ותוס׳ סוכה ו׳ ע״א ד״ה נפן וכו׳ וברש״י חולין ק״ח ע״ב ד״ה חצי זית חלב. ועיין בשו״ת ח״ס א״ח סי׳ קכ״ז. (ה״פ) סי׳ טו 258

ועוד ראיה לדבר בתוספתא דקתני שלשים ושנים שעירים קריבין בכל שנה שנים עשר וכו׳. הוא בתוספתא פ״ק דשבועות ע״ש. סי׳ שכא 360

כדמפרש בתוספתא דברכות כלומר הני בין ארוכות ובין קצרות וכו׳ עיין תוספתא ברכות פ״א. סי׳ שכה 365

תניא בתוספתא אין נוטלין עצים מן הסוכה ואפילו ביום אחרון. ואם אמר כל זמן שארצה אטול מהן הרי זה מותר. עיין בתוספתא פ״ג דביצה וז״ל אין נוטלין עצים מן הסוכה אפילו ביו״ט האחרון של חג אם אמר לכשארצה אטול הרי זה מותר. סי׳ שנח 405

ותוספתא דמגילה מוכחא הכי דתניא בראשון קורא וכו׳ ע׳ תוס׳ מגיל׳ פ״ג. סי׳ שפ 441

וברכה. ברכת מלך עולם כדאמר בתוספתא. סי׳ שפד 445

שלא ישלה אדם כתב ידו לב״ד לכתוב גט לאשתו אפילו הוא פקח כדמשמע לכאורה בתוספתא. עיין בתוספתא פ״ב דגיטין ולא עוד אלא אפילו כתב בכתב ידיו לסופר כתוב ולעדים התומו אע״פ שכתבוהו והתמוהו ונתנו לה פסול ע״ש. סי׳ קלג 779

כדתניא פרק הזורק בתוספתא גר שכתב בגט שמו של גיות כשר עיין בתוספתא גיטין פ״ו ובתוס׳ גיטין ל״ד ע״ב ד״ה והוא וכו׳ ע״ש. סי׳ קלד 779

תשובות. ובתשובות שהשיב רב נטרונאי גאון כתב ועוד שמענו בפירוש
מרבותינו שאילו שמועות של נ' שאכלו כאחת וכו' ונזכר תשובתו בסדר
רע"ג דף י"א ע"א ועוד בפירוש שמענו מרבותינו שאלו שמועות של שלשה
שאכלו כאחת כגון תשעה ועבר, תשעה וארון, שנים ושבת, וקטן פורח,
וקטן היודע למי מברכין אינן הלכה ואין עושין מעשה כמותן. סי' פא 50
וכן מצאתי בתשובת הגאונים האנשים הרגילים משלימין קטן לעשרה ונותנים
בידו ספר וכו' עיין בשערי תשובה סי' קצ"ד. ובתוס' ברכות מ"ח ע"א ד"ה
ולית הלכתא וכו'. סי' פא 50
וזו היא תשובת רבינו יצחק ב"ר שמואל זלה"ה על אשר שאלת אם קטן
והומש בידו מצטרף לעשרה וכו' עיין בתוספות, ר' יהודה חסיד ברכות מ"ז
ע"ב שם מביא תשובת ר"ת בזה באריכות. ועיין באו"ז ח"א סי' קצ"ו ובתוס'
הרא"ש ברכות מ"ח ע"א ד"ה לית הלכתא וכו'. סי' פב 51
העתקתי מתשובות רש"י תפלת מנן אבות מפורש בשבת דמשום סכנה תיקנוה
וכו' וכן בדף 83 העתקתי מתשובות רש"י. ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' נ'.
ובסדר רע"ג דף כ"ה ע"ב. סי' קה 82
ומצאתי בתשובות הגאונים הא דאמר רבנן כל השותה מים בין השמשות וכו'
ועיין בשערי תשובה סי' פ'. סי' קמה 114
ומעשה בחזן אחד שקרא בפ' פרה אדומה וכו'. כך מצאתי בתשו' הגאו' סי' רמ 204
מצאתי בתשובת הגאונים. שליח ציבור הקורא את המגילה בציבור צריך
לסידרה כאחת וכו'. סי' רמו 212
תשובה שהשיבו קהל רומא על שירת הים (בת"ב) דהיינו ויושע. דעו כי שירת
הים היה מנהגינו מנהג כל קהל רומא ומנהג כל קהילות אשר סביבותינו
ומנהג כל קהילות אשר בספרד מיום גלות ירושלים ועד עתה לומרה כל
השנה כולה בכל יום ויום זולתי תשעה באב בלבד וכו' ועיין במנהיג ה'
תש"ב אות כ"ה וז"ל וכן שמעתי שבארץ ישראל מדלגין היום (בט"ב)
שירת הים ע"ש. סי' רסה 226
תשובת רבינו יעקב ב"ר מאיר לר' יוסף. אני איני כדאי ששלחתם אלי וכו'
כבר הערותי בבאורי שזו התשובה נמצא בספר הישר לר"ת תקצ"ה עם מעט
שבושים. וכן גם כאן ע"ש. ועיין תוס' כתובות ד' ע"א ד"ה אבל וכו' ובשמ"ק
שם. וברא"ש יבמות פ"ד סי' כ"ז. וברא"ש מ"ק פ"ג סי' צ"ה. סי' רעה 237
והרב רבינו ניסים בן רבנא יעקב מתשובות הגאונים פירש במגילת סתרים
שלו וכו'. סי' רעה 243
כך נמצא בתשובות הגאונים. סי' רעה 247
ובתשובות רב נהשון גאון. וששאלתם מי שהיה לו בביתו צינור השופך לרשות
הרבים וכו' עיין בשו"ת מהר"ם מר"ב הנדפס בלבוב סי' שמ"ט. סי' רפג 251
ולפיכך נוהגין עכשיו להדליק הבילה של תבן בחצירו ושורף חמיצו שם.
העתקתי מתשובות רש"י. (ה"פ) סי' ב 255
ורבינו ש"י (הוא כינוי לרש"י) הורה כשחל י"ד להיות בשבת מותר לעשות
מצה בערב שבת לכתחילה שהרי שנינו וכו' ומצאתי בתשובות מר רב יהודאי
גאון פסח שחל להיות אחר השבת אל תאפו מצה בערב שבת וכו' ובתשובות
רב פלטי גאון נמצא כן בשר יבש וכו'. (ה"פ) סי' כג 361
העתקתי מתשובות רבינו ש"י. (ה"פ) סי' כה 263

תשובות רש"י ועל התרומה אודיעך שמעולם לא נהגו בעיר הזאת להפריש שתי
חלות כי אם בע"פ וכו' וכן הוא בפרדס לרש"י ז"ל סי' קל"א (ה"פ) סי' לד 264

ובתשובות הרב ר' יצחק בר' יהודה מצאתי ועל גרגיר חיטה שנמצאת בתרנגולית
צלויה עיין אות מ"ד. ועיין בספר האורה הובא בספר תמים דעים סי' קמ"ה.
ובשו"ת מהר"ם מר"ב סי' קע"ז. (ה"פ) סי' מז 270

ומצאתי בתשובות הגאונים שצריך לברך אחריהן לכל ארבעתן וכו' עיין בפרדס
לרש"י ז"ל סי' קל"ז ובעי לברוכי וכו' ובשה"ל סי' רי"ח ורבינו שלמה זצ"ל
כתב בה' פסח שסידר שצריך לברך וכו' ועיין ברי"ף פע"פ ובעה"מ וכר"ן
שם ובספר תמים דעים סי' ל' ובשערי תשובה סי' רפ"ז. ובתשובות מהר"ח
או"ז סי' רי"ג. ועיין בבעל העיטור ה' פסח בעה"ד וז"ל והכי מסתברא על
הגפן ועל פרי הגפן לא מברכין אלא לבסוף והכי אמר רב האי לא חזינא
מאן דמברך על הגפן ועל פרי הגפן אלא בתר כולהו כסי. ועיין בשערי
תשובה סי' ק"א. ובתשובות מהרי"ל סי' נ"ח. (ה"פ) סי' נז 276

וגם בתשו' הגאו' מצאתי כן. וכן התשו' ואוחזין שתי ככרות שלימו' וכו'. (ה"פ) סי' ס 279
וששאלתם מהו לשכור וכו' וכן כל השאלות הנזכרות בדף זה. וכן הנזכר
בדף 290 הנם להרב ר' יצחק בר' יהודה. עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' קנ"ב. 289
וזו התשובה השיב ר' יוסף טוב עלם. 352

וששאלתם ביחיד שקורא הלל, תשובה, מאן דצלי ביחיד באילו כ"א יום שיחיד
גמר בהן את ההלל חייב לברך לגמור את ההלל וכו' וכן מנהג בשתי
ישיבות. ומה שחקקתם לפנינו וכו' יוסף טוב עלם ב"ר שמואל. ועיין סי'
רכ"ז ובביאורי אות יו"ד. סי' שיז 353

וזו תשובת רבינו עזריאל בר' נתן. אשר חכמים ינידו וכו' על שאילתו אני
משיבו לפי עניות דעתי. ששאל מה טעם אין אנו תוקעים בר"ה וכו'.
ועיין צד 354. סי' שיז 353

והשיב רבינו יעקב בן רבנא מאיר אשר שאלו ר' שמעון בר' נתנאל לשונא.
אשאלה מענה לשון מאת רבינו תם וכו'. סי' שיז 355

מיכן ואילך ליקוטים מגאונים. ותשובות מרבינו שלמה. והרב ר' יוסף
טוב עלם. סי' שכ 356

בתשובות ר' יוסף טוב עלם מצאתי שני ימים טובים של ראש השנה לאו
דאורייתא נינהו וכו'. סי' שכ 357

אני החתום נשאלתי אם אומרים זמן בנטילת לולב בשני ימים טובים הראשונים
של חג וכו' ומסיים בצד 435 ותו לא מידי שלמה בר' יצחק. עיין באו"ז
ח"ש ה' סוכה ולולב סי' שט"ז. שהביא דין זה בשם הרב ר' שלמה ב"ר
שמשון. וכן ברא"ש פ"ד דסוכה סי' ב'. סי' שער 434

בתשובות הגאונים מצאתי העושה לולב צריך לשום בו שבעים פאורות כמניין
לולב וכו' ועיין באו"ז ח"ש סי' ש"ח אבל יש נוהגין שעושין ע"א פארות
של ערבה וכו' והובא בהג"א פ"ג סי' י"ד אבל יש נוהגין שעושין (ענין
אחר) וצ"ל ע"א פאורות של ערבה וכו' ע"ש. סי' שער 435

ובתשובות הגאונים מצאתי הוא אותו שעושין מן צמר גפן וכו'. סי' תכז 532
תשובות מרש"י. וששאל אם אומר שבע ברכות בשעת אירוסין וכו' ע"ש
גם להלאה. סי' תסח 586

ובתשובות הגאונים מצאתי, שבעת ימים תהיה בנידתה קמאי או בתראי.
מאן דבעי וכו'. ס' תצט 608
וכן השיב רש"י נ"ע. והא לך תשובתו. צריכות נשים לחטוט את שניהם
קודם טבילה וכו'. ס' תצט 610
שאילו מקמיה רב יהודאי גאון ב"ד שמלו וכו' תוב שאילו מקמיה המל את
העבדים וכו'. ס' תקא 623
וכן נמצא בתשובות הגאונים אבי הבן כשמברך להכניסו וכו'. ס' תקא 624
שאילה זו שאל ר' מנחם בר' מכיר את בן דודו רבינו יצחק ב"ר יהודה. יום
מילה שחל להיות ביום תענית ציבור וכו' עיין בפרדס לרש"י ז"ל ס' רפ"ב ותוס'
שבת קל"ט ע"א, ד"ה וליתן וכו' ותוס' עירובין מ' ע"ב ד"ה דלמא וכו'. ס' תקג 624
ועוד שנמשלו ישראל כעפר הארץ. בתשובות הגאונים. ס' תקה 626
בתשובות הגאונים, ולענין מאן דניפסיק ליה חוטא דתכילתא וכו' ס' תקי 637
ובתשובות ר"ת לר"מ. הוא תשובת ר"ת לר' משולם עיין בספר הישר לר"ת
ס' תר"כ ע"ש. ס' שכא 359
ובתשובות הגאונים כך הושב, ולשאול אדם צרכיו בשלש ראשונות וכו' עיין
בשו"ת שערי תשובה ס' קנ"א לרבינו האי וששאלתם הא דאמר רב
יהודה וכו' ע"ש. ס' שכו 365
ובתשובות הגאון רבינו ניסים בר' יעקב זצ"ל שאילתא דהוי"ו ל"ך. מאי טעמא
ראשי פרקים דהאזינו בהוי"ו ל"ך וכו': זה השיב רבינו ניסים בשם רב סעדיה
גאון: וכשחל ראש השנה ביום ב' או ביום נ' חולקים וילך וכו' ס' שנ 388
כך נמצא בתשובות בשר על גבי נחלים ממנהג שתי ישיבות וכו' גם בתשובות
הגאונים כן. ס' שנה 394

והובא תשובות הגאונים ברש"י שבת כ"ג ע"א ד"ה לגבל מצאתי בתשובות הגאונים וכו' ושם קנ"ו ע"ב ד"ה מדכרכי דזוזי וכו' כך מצאתי בתשובת הגאונים. ורש"י עירובין כ"ו ע"א ד"ה להרע לאסור ובתשובות הגאונים מצאתיה בלשון אחר וכו'. ורש"י פסחים ע"ו ע"ב ד"ה אמר לך רב וכו' ואביי ורבא הלכתא כרבא וכן הוא בתשובות הגאונים. ורש"י ביצה ט"ו ע"א ד"ה ערדילין ראיתי בתשובות הגאונים שרגילין ללבשן וכו' ורש"י גיטין פ"ז ע"ב ד"ה כולהו אחד וכו' וראיתי בתשובות הגאונים וכו' ב"מ ס"ז ע"א רש"י ד"ה אינה וכו' ותשובת הגאונים וכו' ושם ס"ז ע"א רש"י ד"ה את ונוולא וכו' כך ראיתי בתשובת הגאונים וכו' שם פ' ע"ב רש"י ד"ה במחיקתא וכו' וכן בפירש תשובת הגאונים וכו' ושם צ"נ ע"ב רש"י ד"ה אמר לו וכו' ובתשובות הגאונים ראיתי וכו' ע"ז ע"א. רש"י ד"ה ולא וכו' ל"א מתשובת הגאונים וכו'. מכות ט' ע"ב רש"י ד"ה נפסק וכו' כך מצאתי גירסא בתשובת הגאונים וכן עיקר וכו' חולין נ"ז ע"א רש"י ד"ה דאנקורי וכו' ובתשובת הגאונים מצאתי וכו' בכורות מ"ט ע"ב רש"י ד"ה ר' אמי אמר וכו' ומצאתי בתשובת הגאונים בבליים וכו' ושם נ' ע"א אבל מצאתיה בתשובת הגאונים.

פה רשמתי כל המקומות מש״ם בבלי המובאים בספר מחזור ויטרי, ויש מהן הרבה שהגירסא שם משונה ברב או במעט מהגירסא שלפנינו.

תניא היה ר׳ מאיר אומר חייב אדם מישראל לברך מאה ברכות בכל יום והוא במנחות מ״ג ע״ב, ולפנינו ליתא תיבת מישראל. בתחילת הספר צד 3
ובגמרא דא״י גרסינן הכי תני אין לך אדם מישראל שאינו עושה מאה מצות בכל יום, ולפנינו בירושלמי סוף ברכות איתא תני בשם ר׳ מאיר אין לך אחד מישראל שאינו עושה מאה מצות וכו׳. 3
היה ר׳ יהודה אומר חייב אדם לברך שלש ברכות בכל יום וכו׳ לפנינו מנחות מ״ג ע״ב איתא היה ר׳ מאיר אומר, וגירסת המחבר היא הנכונה. וכן גרס הרי״ף והרא״ש סוף פ״ט דברכות. 5
ברוך שלא עשאני גוי וכו׳ היא הגירסא הנכונה, וכן הוא ברי״ף ובר״אש שם. ולפנינו שעשאני ישראל וכו׳. 5
דרב אחא בר יעקב שמעיה לבריה דקמברך וכו׳ ובמנחות שם דהוה קא מברך וכו׳. 5
מאי דכתיב ושננתם אל תקרי ושננתם אלא ושלשתם. לפנינו קידושין ל׳ ע״א הגירסא משונה ועיין תוס׳ ד״ה לא צריכא וכו׳. 5
השכים לשנות קודם שקרא ק״ש וכו׳ לפנינו ברכות י״א ע״ב איתא עד שלא קרא וכו׳. 5
רב חייא ב״ר אשי לפנינו שם דאמר רב בר בר אשי וכו׳ ע״ש 5
מאימתי מברכין על הגשמים וכו׳ הוא בברכות נ״ט ע״א. ובתענית ו׳ ע״ב ע״ש. 5
דרש רב שמלאי לעולם יסדר אדם וכו׳ ברכות ל״ב ע״א, ע״ז ד׳ ע״א איתא דרש רבי שמלאי וכו׳. 6
דאמר אלעזר בר אבינא וכו׳ וגירסא נכונה היא, ולא כמו דאיתא לפנינו אמר ר׳ אבינא, וכבר הגיה מהרי״ב שצ״ל בר אבינא. וכגירסת הרי״ף ברכות ד׳ ע״ב. 6
יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום וכו׳ שבת קי״ח ע״ב. 6
ותנא בין תכלת שבה וכו׳ ברכות ט׳ ע״ב. ולפנינו ליתא תיבת תנא. — הלכה כר׳ יהושע שם י׳ ע״ב. דאמר ר׳ יוחנן לא שנו אלא בדורות הראשנים כגון ר׳ שמעון בן יוחי וחביריו שתורתן זו היא אומנתן עיין י״א ע״א ושם ליתא תיבות זו היא ע״ש. 7
רב אמי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לאדם לצאת לדרך וכו׳ בברכות י״ד ע״א הגירסא אמר רב אידי בר אבין וכו׳ אסור לאדם לעשות חפצו וכו׳ וגירסת המחבר היא כגירסת הרי״ף והרא״ש פ״ש דברכות סי׳ ז׳. ועיין במעיו״ט שם ק׳ ונ״מ לענין הדין לגירסתם. ועיין צל״ה שם. 7
שמעתי בת קול שמנהמת ואומרת וכו׳ עיין ברכות ג׳ ע״א כמה שינוים בגירסא. ועיין בפרדס לרש״י סי׳ ה׳ ע״ש. סי׳ ט 8

ב"ש אומרים בערב כל אדם יטו ויקרו. ובבוקר יעמדו וכו' ברכות י' ע"ב ושם
איתא יטה ויקרא ובבוקר יעמוד וכו' וכן היא במשנת ירושלמי. סי' יא 9
ב"ה אומרים עומדין וקורין מטין וקורין יושבין וקורין ועוסקין במלאכתן וקורין
וכו' שם י"א ע"א הנירסא עומדין וקורין יושבין וקורין ומטין וקוראין הולכים
בדרך וקורין עושין במלאכתן וקורין (עיין ד"ס). 9
ב"ש בסקום ב"ה אינו משנה. ברכות ל"ו ע"ב. ביצה י"א ע"ב. יבמות ט' ע"א. 9
תלמוד ארץ ישראל יצתה ב"ק ואמרה וכו' עיין ירושלמי ברכות פ"א ה"ד. 10
עשה כדברי ב"ש חייב מיתה דתנן וכו' ברכות י"א ע"א. 10
ותו גרסינן בגמרא דארץ ישראל רב הונא בשם רב אידי רב יהודה בשם שמואל
וכו' הוא בירושלמי פ"ב ה"א דברכות בשינוי שם האמוראים. והובא בתוס'
שם י"ג ע"א ד"ה על לבבך וכו'. 10
סיפקס בן יוסף אומר כל המאריך באחד וכו' ברכות י"ג ע"ב ולפנינו הנירסא
סומכוס אומר כל המאריך וכו' ובכרע"נ גרים סומכוס בן יוסף. וכן הוא
בירושלמי ברכות פ"ש ה"א. ובר"ס הביא הנירסא ספקוס בסמ"ך ע"ש. סי' יב. 10
אות הוא בצבא שלו וכו' מכילתא פ' בשלח. ועיין חגיגה ט' ע"א. 11
דר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' חזייה וכו' ולפנינו הוסיפו קמיה דר' חייא בר
אבא וכן הוא ברי"ף וברא"ש פ"ב סי' נ'. 11
דתני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם וכו' ברכות ט"ו ע"ב. 11
אמר ר' יהושע בן קרחה למה קדמה וכו' שם י"ג ע"א. 11
פרס לכסות לילה וכו' שבת כ"ז ע"ב. זבחים י"ח ע"ב. מנחות מ"ג ע"א. 11
ולא היו מפסיקין אמר רבה מפסיקין היו וכו' פסחים נ"ו ע"א. ושם איתא רבא אמר וכו'. 11
כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה (תיבת ומדקדק הוספתי בפנים ע"פ נירסא
שלפנינו ברכות ט"ו ע"ב. אך בספרים ישנים ליתא). 11
רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב וכו' נירסת המחבר כנירסת הרי"ף
והרא"ש פ"ב דברכות, אך לפנינו יומא י"ט ע"ב ליתא „משמיה דרב". סי' יב 12
עשה אותם קבע ולא ארעי כו' יומא שם. 12
ותניא הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. ירושלמי ברכות פ"ש ה"ט.
וירושלמי שבת פ"א ה"ב. 12
טעה בין פרק לפרק וכו' ברכות ט"ז ע"א. סי' יג 12
וצריך להתיז זיין של תזכרו עיין ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד. סי' יד 12
ואסור להפסיק בין ויאמר לאמת ויציב וכו' ברכות י"ד ע"א, ע"ב. סי' טו 12
בקשו לקבוע עשרת הדברות בק"ש וכו' שם י"ב ע"א ע"ש. סי' טז 12
ופרשת ציצית מאי טעמא קבעוהו כו' שם י"ב ע"ב. סי' יז 12
כסדר וידוי של יוה"כ אומר. ע"ז ח' ע"א. וליתא לפנינו תיבות וידוי של יוה"כ.
ונירסתו כנירסת הבה"ג פרק אין עומדין 13
בשחר מברך שתים לפניה וכו' שם ברכות י"א ע"א. 13
ר' יוסי בר אבין ור' יוסי משום ריב"ל וכו' בירושלמי ברכות פ"א ה"ה שלפנינו
הנירסא ר"י בר אבין משום ריב"ל וכו'. 13
דאמר ר' זירא בשם ר' אבא בר ירמיה ג' תכיפות הן וכו' עיין ירושלמי ברכות
פ"א ה"א. ותחילת המימרא הוא בברכות מ"ב ע"א. 13
אמר ר' אמי (כצ"ל) כל מי שאינו סומך גאולה לתפילה. ובירושלמי שם איתא
א"ר אמי כל מי שאינו תוכף לגאולה תפילה. 13

שסמך גאולה לתפילה וכו׳ ברכות י׳ ע״ב ע״ש. 13

העיד ר׳ יוסי משום קהלה קדישא שבירושלים. לפנינו ברכות ט׳ ע״ב הנירסא
העיד ר׳ יוסי בן אליקים וכו׳. 13

והמתפלל צריך שיכון את לבו. עיין ברכות ל״א ע״א ושם איתא המתפלל
צריך שיכון את לבו לשמים וכו׳. 13

אמר רב יהודה מנהגו של ר״ע כשהיה מתפלל וכו׳ ועולה מפני כולן כן
הנירסא בכ״י מינכען. ועיין ברכות ל״א ע״א. 13

יכול יתפלל אדם כל היום כולו וכו׳ ברכות שם. 13

מכאן לשכור שאסור להתפלל ברכות ל״א ע״ב. ועיין עירובין ס״ד ע״ב. סי׳ כ 14

צריך שיכנוס שיעור שני פתחים ברכות ח׳ ע״א. ועיין ברא״ש שם. 14

ומי שעומד חוץ לבית הכנסת וכו׳ עיין עירובין צ״ב ע״ב. 14

ומבעיא ליה למיקם באימתא וכו׳ כאילו שכינה כנגדו וכו׳ ותנן אין עומדין וכו׳
עיין שבת י׳ ע״א. וברכות ל׳ ע״ב. סנהדרין כ״ב ע״א ע״ש. 14

למיקבע דוכתא לצלותיה וכו׳ עיין ברכות ו׳ ע״ב כל הקובע מקום וכו׳ ועיין
ברא״ש וברי״ שם. סי׳ כא 14

כל המתפלל אחורי בהכ״נ נקרא רשע וכו׳ לפנינו ברכות ו׳ ע״ב איתא רק אמר
רב הונא. ולא אמר ר׳ חלבו אמר רב הונא. כנירסת המחבר. 15

אמר ר׳ אבא בריה דר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן צריך אדם שיתפלל במקום
המיוחד לתפלה. עיין ירושלמי ברכות פ״ד ה״ד ושם הנירסא ר׳ אבא ר׳ חייא
בשם ר׳ יוחנן. ועיין שם פ״ה ה״א. 15

צריך אדם להסב פניו אל הכותל ולהתפלל עיין ברכות ה׳ ע״ב. ועיין ירושלמי
ברכות פ״ד ה״ד. 15

אמר ר׳ יצחק הרוצה שיתחכם ידרים. ויתעשר יצפין וכו׳ עיין ב״ב כ״ה ע״ב ושם
איתא הרוצה שיחכם ידרים, ושיעשיר יצפין וריב״ל אמר לעולם ידרים וכו׳. 15

המתפלל צריך שיכוין רגליו זו אצל זו שנ׳ עיין ברכות י׳ ע״ב ושם איתא המתפלל
צריך שיכוין את רגליו שנא׳ וכו׳ וליתא התיבות זו אצל זו. 15

המתפלל צריך שיתן פניו למעלה כדי לקיים שני מקראות וכו׳ יבמות ק״ה ע״ב.
ושם איתא כדי שיתקיימו וכו׳ מלכי צבאות ידודון וכו׳ שבת פ״ח ע״ב. ועיין
מכילתא פ׳ יתרו. ומדרש שה״ש פסוק כרם היה לשלמה וכו׳. 15

כדאמר ר׳ יוחנן בתחילה הוא אומר ה׳ שפתי תפתח וכו׳ עיין ברכות ד׳ ע״ב. 15

מניין שאומרים אבות וכו׳ עיין ר״ה ל״ב ע״א. ומגילה י״ז ע״ב. 16

ולוקמינהו לכולהו בהדי הדדי וכו׳ כצ״ל ועיין ב״מ פ״ה ע״ב. סי׳ כב 17

למען אברהם שקראך אדון וכו׳ עיין ברכות ז׳ ע״ב. 17

כשהוא כורע כורע בברוך וכו׳ שם י״ב ע״א, ע״ש. סי׳ כג 17

רב ששת כי הוה כרע כרע כחיזרא וכו׳ לפנינו שם י״ב ע״ב רב ששת כי כרע
וכו׳ וליתא תיבת הוה. 17

הראשון מזכיר האחרון אינו מזכיר תענית ב׳ ע״א. סי׳ כד 17

ומיום ס׳ לתקופת תשרי עד יום ראשון של פסח וכו׳ עיין תענית י׳ ע״א. 17

טעה בכל הברכות וכו׳ ואיתימא ר׳ יהושע לא אמרן וכו׳ לפנינו ברכות כ״ט ע״א
איתא ואיתימא רבי יהושע בן לוי לא אמרן וכו׳. סי׳ כה 17

הגיע להודאה כורע וכו׳ דתני ר׳ חלפתא בן שאול הכל שוחחין עם שליח ציבור
עיין ירושלמי ברכות פ״א ה״ה. סי׳ כו 17

צריך שיכרע עד שיתפקחו וכו׳ לפנינו ברכות כ״ח ע״ב עד שיתפקקו. ועיין ערוך
ערך פק ב׳. ועיין ד״ס. סי׳ כז 17

צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה נקבה. הוא כמו הגירסא שהובא בד״ס נעשה
נקבה. וכן הוא בירושלמי שבת פ״א ה״ג. וכן בסדר רע״ג נעשה נקבה והמעתיק
שם הסגיר בטעות תיבת נקבה ע״ש. 18
שמעון הפקולי הסדיר י״ח ברכות על הסדר ביבנה וכו׳ ברכות כ״ח ע״ב. מגילה י״ז ע״ב 18
ואמר ר׳ ירמיה ואיתימא ר׳ חייא בר׳ אבא וכו׳ עיין מגילה י״ז ע״ב ושם איתא
א״ר יוחנן ואמרי לה וכו׳. אך בסדר רע״ג דף ח׳ ע״ב גרס כגירסת המחבר. 18
בכל יום ויום מתפלל אדם י״ח ברכות וכו׳ הני תשע עשרה הויין וכו׳ ברכות י״ח ע״ב. 18
כר׳ יוחנן ואף דוד אמרן אלא לאחר י״ח מזמורים כדאמרינן בברכות ע״ש ט׳ ע״ב. 18
וצריך לפסוע ג׳ פסיעות לאחריו וכו׳ ונותן שלום בתחילה לשמאלו וכו׳ ואם לא
עשה כן וכו׳ עיין יומא נ״ג ע״ב. סי׳ כח 18
ומצלי אצלויי מגילה כ״ב ע״ב. כ״ג ע״א חזינא לאביי ורבא דכי נפלי על אאפייהו
דמצלי אצלויי. סי׳ כט 18
מניין שאומרים אבות שנא׳ וכו׳ ומניין שאומרים גבורות שנא׳ וכו׳ מגילה י״ז ע״ב
ושם איתא כמה שינויים. 18

ומה ראו לומר גאולה בשביעית אמר ר׳ חייא בר אבא מתוך וכו׳ לפנינו שם
איתא אמר רבא מתוך וכו׳ וגירסת המחבר הוא כגירסת רע״ג בסדרו דף ח׳ ע״ב
ע״ש ועיין ד״ס. 19
וכיון שבאו לירושלים בא דוד וכו׳ כן הוא בס׳ רע״ג ט׳ ע״ב. ולפנינו וכיון שנבנית וכו׳ 19
וכיון שבאת עבודה באת הודאה. כן הוא בס׳ רע״ג שם ולפנינו באת תודה. 19
ולומרה מקמי עבודה. וכן בס׳ רע״ג שם. ולפנינו איתא אימא קודם עבודה וכו׳. 19
למי נאה למלל גבורות ה׳ וכו׳ שם י״ח ע״א. מכות י׳ ע״א. הוריות י״ג ע״ב ע״ש. 19
שואל אדם צרכיו בשומע תפילה ע״ז ח׳ ע״א. 19
המשמיע קולו בתפלה וכו׳ המגהק והמפהק כצ״ל ברכות כ״ד ע״ב ע״ש. סי׳ ל 19

ר׳ זירא הוה משתמט וכו׳ לפנינו ברכות כ״ד ע״ב איתא ר׳ אבא וכו׳ וגירסת המחבר
כגירסת ה״ג ורע״ג. 20
דאמר רבינא הוה קאימנא קמיה דרב אשי וכו׳ הכי גרים בה״ג פ״ג דברכות, ורס״ג.
ולפנינו כ״ד ע״ב איתא רבינא הוה קאי אחורי דרב אשי וכו׳ ע״ש. סי׳ לא 20
ואסיר ליה לאיניש לצלויי לחודיה מקמי ציבורא עיין ברכות כ״ח ע״ב בצבור שנו
ובפירש״י ובסרע״ג. סי׳ לב 20
ואסיר למיתב בארבע של תפילה. שם ל״א ע״ב ע״ש. 20
דאמר ר׳ יהושע בן לוי אסור לחלוף כנגד המתפללין. ולפנינו ברכות כ״ז ע״א
איתא אסור לעבור וכו׳. 20
ואסיר ליה למיקם בתיבותא ומידליא דאמר ר׳ יוסי משום ר׳ אלעזר לעולם אל
יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל וכו׳ לפנינו ברכות י׳ ע״ב איתא וא״ר יוסי ב״ר
חנינא משום ראב״י אל יעמוד אדם במקו׳ גבוה ויתפלל וכו׳ וע׳ בבה״ג פ״ה דברכות. 20
דאמר ר׳ יוסי משום ר׳ אליעזר המתפלל צריך שיכוין רגליו שנא׳ וגו׳ שם איתא
וא״ר יוסי ב״ר חנינא משום ראב״י המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנ׳ וגו׳. סי׳ לג 20
דאמר ר׳ יוסי משום ר׳ אליעזר מאי דכתיב, לא תאכלו על הדם קודם שתתפללו
על דמכם ושם איתא וא״ר יוסי ב״ר חנינא משום ראב״י. 20

ואמר ר' יצחק א"ר יוחנן משום ראב"י כל האוכל ושותה וכו' ושם אית' א"ר יצחק
א"ר יוחנן אמר ר' יוסי ב"ר חנינא משום ראב"י כל האוכל ושותה וכו'. 20
א' רב יהודה לעולם אל יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא כנגד חבירו וכו' שם כ"ז
ע"ב ושם איתא אמר רב יהודה אמר רב וכו' וליתא ולא כנגד חבירו. 20
ותניא ר' אלעזר בן חסמא אומר המתפלל אחורי רבו וכו' ולפנינו שם כ"ז ע"ב
ותניא ר"א או' המתפלל אחורי רבו וכו' ע"ש. וגירסת המחבר בן חסמא כ"ה בבה"ג. 21
אמר רב יהודה אמר שמואל ספק קרא ק"ש וכו' כן הוא גירסת ה"ג ורי"ף ורא"ש,
ולפנינו ברכות כ"א ע"א ליתא אמר שמואל. סי' לד 21
אי נמי וודאי התפלל ונכנס לבה"כ ומצא ציבור שמתפללין הכי אמר רב יהודה
אמר שמואל אם יכול לחדש דבר בתפילתו יתפלל וכו' עיין ברכות כ"א ע"א. 21
דכולי עלמא מיהת מיפסק לא פסיק עד דעני קדיש. ואמרינן איבעיא להו מהו
שיפסיק אדם אמן יהא שמיה וכו' ע"ש כ"א ע"ב, וע' בביאורי אות כ'. 21
וכן אמרי חכימייא וספרייא ודרשייא ורישיה עמה וכו' הוא ל' הגמ' סוכה ע"ב ע"ש. 22
המתפלל וראה צואה במקומו אע"פ שחטא תפילתו תפלה וכו' עיין ברכות כ"ב
ע"ב גירסא אחרת ע"ש, וגירסתו כגירסת הבה"ג. סי' לו 22
הצריך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל וכו'. שם כ"ג ע"א ושם אית' הנצרך וכו'. סי' לז 22
לא שנו אלא שאינו יכול לעמוד על רגליו וכו' שם כ"ג ע"א איתא שאינו יכול
לשהות בעצמו וכו'. 22
ותניא אידך הצריך לנקביו אל יתפלל משום שנא'. גירסתו כגירסת הבה"ג שם פ"ג. 22
א"ר יוסי ואיתימא רב חננא בר פפא שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפילה
לפניו. לפנינו הגירסא שם כ"ג ע"א רב אשי ואיתימא רב חננא בר פפא אמר
שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני. 22
ארוכה מאריכין לו ימיו ושנותיו לפנינו ברכות מ"ז ע"א וכל המאריך באמן וכו'
וליתא ולא קצרה. סי' לח 22
כל העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו קורעין לו גזר דינו וכו' שבת קי"ט ע"ב ע"ש. 22
כי פרעה אהרן לפנינו שבת קי"ט ע"ב איתא כי פרוע הוא, וגירסת המחבר כגירסת
השאילתות פ' בראשית. 23
אינו עובר לפני התיבה וכו' מגילה כ"ד ע"א, חולין כ"ד ע"ב. סי' לט 23
כל מי שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן עיין ר"ה כ"ט ע"א. 23
מהו לסמוך על דברי ריב"ל וכו' עיין ברכות מ"ז ע"ב. 23
דתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן שם מ"ה ע"א. ואמרינן פשיטא וכו'
עיין בביאורי אות ט'. 23
וקטן פורח כצ"ל וכן בסדר רע"ג ובאגרות שד"ל, ועיין בערוך ערך פרח ד' ובתוס'
שם מ"ז ע"ב ד"ה קטן וכו'. 23
לעולם יסדר אדם שבחו של הב"ה ואח"כ יתפלל וכו' ברכות ל"ב ע"א, ע"ז ז' ע"א. סי' מ 23
שאין תפילתו של אדם נשמעת כמו עם הציבור, עיין ברכות ו' ע"א, ובבה"ג פ"ה,
וברי"ף ובראש סי' ז', ועיין במעדני יו"ט אות ה'. 23
לא תירחת דלא תיחטי. לא תירוי דלא תיחטי. לפנינו ברכות כ"ט ע"ב אחוה דרב
סלא חסידא לא תרתח ולא תחטי, לא תרוי ולא תחטי. סי' מא 24
יהי רצון מלפניך וכו' ע"ש כ"ט ע"ב. — ועד כמה עד פרסה שם ל' ע"א. —
היה רוכב על החמור וכו' שם. 24
המהלך במקום גדודי חיה ולסטין וכו' שם כ"ט ע"ב. סי' מב 24

רצה תשובותינו סלח לנו גואלינו ותרפא חליינו וברך שנתינו וכו׳ והתועים בדעתך
ישפוטו וכו׳ נוסחת המחבר משונה מאשר הוא לפנינו שם כ״ט ע״א. ומה שהביא
בנוסח הרי״ף והתועים ברתך ישפוטו לפנינו ברי״ף איתא והתועים בדעתך ישפוטו
ע״ש עוד איזה שינוים, וראיתי כי גם בכ״י שהיה לפני שד״ל היה כתוב „ברתך״. 24
כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו שם כ״ט ע״א — וקאמרי רבנן ה״מ בשעת
הדחק וכו׳ כן הוא לשון הרי״ף והרא״ש. 24
טעה ולא הזכיר גבורות גשמים מחזירין אותו כ״ט ע״א. סי׳ מג 24
ואם טעה ולא הזכיר הבדלה וכו׳ שם כ״ט ע״א. 25
חטא ישראל אע״פ שחטא ישראל הוא וכו׳ סנהדרין מ״ד ע״א. סי׳ מה 25
דתנן רשב״ג אומר מיום שחרב וכו׳ סוטה מ״ח ע״א. ולפנינו איתא רשב״ג אומר
העיד ר׳ יהושע מיום וכו׳. 25
לעולם ישליש אדם וכו׳ קידושין ל׳ ע״א. ע״ז י״ט ע״ב. סי׳ מז 26
ה״ז שעקביא בן מהללאל וכו׳ עיין ברכות י״ט ע״א ע״ש. סי׳ מח 26
אלא מי נידו את ר׳ אלעזר בן הגר. כן הוא בסרע״ג בן הגר. ולפנינו שם איתא
את אליעזר בן חנוך וכו׳ ועיין ד״ס. 26
וכל המזלזל בנ״י בא לידי עניות עיין שבת ס״ב ע״ב. — דאמר ר׳ אמי ואמר לה
במתניתא תנא וכו׳ כן הוא ברי״ף ובדא״ש ובה״ג ולפנינו בשבת שם אמר ר׳
אבוה וכו׳ ע״ש. 26
המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם. סוטה ד׳ ע״ב. 26
מים ראשונים מצוה. ואחרונים חובה חולין ק״ה ע״א (כאן רשמתי סי׳ מ״ט הבלתי
רשום במח״ו). סי׳ מט 26
תניא מים ראשונים מצוה אמצעיים רשות וכו׳ (העתיק הברייתא שם כפי מה
דמשני הגמרא מצוה לגבי רשות חובה קרי לה). 27
אמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל וכו׳ חולין ק״ה ע״ב. 27
מאי משמע דהאי קרא בנוגע הזב הוא דכתיב וכו׳ עיין חולין ק״ו ע״א ונראה
שגירסא אחרת היה לו. סי׳ נ 27
ולא משינן אלא מן מנא כדתנן בכל הכלים נוטלין לידים ואפילו וכו׳ פ״א מסכת
ידים משנה ב׳. 27
ולא יתן אדם בחופניו לחבירו שם איתא ולא יתן לחברו בחפניו. 27
אין ממלאין ואין מקדשין ואין מזין מי חטאת אלא בכלי שם. 27
אמר אביי מריש הוה אמינא מאן דלא משא מיא בתראי וכו׳ לפנינו חולין ק״ה
ע״ב הגירסא האי דלא משו. 27
אמר ר׳ אבוה כל האוכל פת בלא ניגוב ידים וכו׳ סוטה ד׳ ע״ב. 27
היה קאימנא וכו׳ חולין ק״ו ע״א ושם איתא ולא יהבו לי מידי וכו׳. 27
ש״מ תלת, ש״מ אין נטילת ידים בפירות וכו׳ שם איתא אין נ״י לפירות, וש״מ
אין מזמנין על הפירות. סי׳ נא 28
והתקדשתם אלו מים ראשונים ברכות נ״ג ע״ב חלופי גרס׳ נמצא בזה להראשונים ע״ש. 28
והייתם לי קדושים אני ה׳ אמר להם הקב״ה לישר׳ כשם וכו׳ ספרא פ׳ שמיני ע״ש. 28
שמואל אשכחיה אבוה דקא בכי וכו׳ חולין ק״ז ע״ב ע״ש איזה שינוים בלשון. 28
וכל איתתא או גברא דמוכלי נהמא לינוקא וכו׳ לשון הג׳ סוף פ״ו דברכות. 28
מביך המוציא לחם מן הארץ ברכות ל״ח ע״ב והלכתא המוציא לחם מן הארץ.
ועיין בתוס׳ ד״ה והלכתא וכו׳. סי׳ נב 28

והיכא דאיכא קביעותא חד שרי המוציא לחם לכולהו שם מ״ב ע״א היו יושבים
כל אחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולן ולא מיבעי ליה למישרי המוציא
עד דמייתי ליה מלח וכו׳ שם מ׳ ע״א אין הבוצע רשאי לבצוע וכו׳ 28
לית דין צריך בשש שם מ׳ ע״א עיין ברא״ש פרק כ״מ סי׳ כ״ב. 28
שכח ואכל ולא בירך וכו׳ שם נ״א ע״א איתא בעי מיניה מרב חסדא מי שאכל וכו׳. 28
והיכא דשרא המוציא ובצע אסור ליה לאשתעויי עד דטעים אותה פרוסה ברכות
מ׳ ע״א ועיין תוס׳ שם ד״ה הבא מלח וכו׳. סי׳ נג 29
אמר רב יהודה בר שמואל בר שילת משמיה דרב אין המסובין רשאין לטעום.
ברכות מ״ז ע״א הגירסא אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה
דרב אין המסובין רשאין לאכול כלום וכו׳. 29
תניא הבוצע פושט ידיו תחילה ואם בא לחלוק כבוד למי שגדול הימנו הרשות
בידו. ולפנינו שם מ״ז ע״א הבוצע הוא פושט ידו תחלה ואם בא לחלוק כבוד
לרבו או למי שגדול הימנו הרשות בידו. 29
רבה בר חנא הוה עסיק ליה לבריה בי רב הונא בר קטינא קדים והוה מתני ליה
לבריה אין הבוצע רשאי לאכול עד שיכלה אמן מפי העונין. ולפנינו שם רבה
בר בר חנא הוה עסיק ליה לבריה בי רב שמואל בר רב קטינא קדים ויתיב
וקמתני ליה לבריה אין הבוצע רשאי לבצוע וכו׳ ועיין ברי״ף. 29
אמר ר׳ יוחנן משום ר׳ שמעון בעל הבית בוצע ואורח מברך. ולפנינו שם מ״ו ע״א
ר׳ יוחנן משום ר׳ שמעון בן יוחי בעל הבית בוצע וכו׳. 29
השותה מים לצמאו אומר שהכל שם מ״ד ע״א איתא השותה מים לצמאו מברך
שהכל נהיה בדברו. סי׳ נד 29
ואמרינן למעוטי מאי וכו׳ למעוטי וכו׳ שם מ״ה ע״ב לאפוקי מאי לאפוקי למאן וכו׳. 29
פת פוטר כל מיני מאכל וכו׳ ופריך יין נמי לפטור וכו׳ שאני יין דקבע ברכה
לעצמו ע״ש מ״א ע״ב והיכא דהנקתיה וכו׳ הכי שדר רב פלטוי בר אבא ריש
מתיבתא מקמי דלשתי לא צריך וכו׳ ע״ש מ״ו ע״א תוס׳ ד״ה דהנקתיה וכו׳. 29
אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה ברכות ל״ה ע״א. 29
אחר כל אכילתך אכול מלח וכו׳ שם מ׳ ע״א — ואין אתה ניזוק לעולם. לפנינו
ואי אתה נזוק וליתא לעולם. סי׳ נד 30
מים ראשונים מצוה וטעונין ברכה וכו׳ חולין ק״ה ע״א. 30
מים ראשונים צריך שיהו ידיו למעלה אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה וכו׳
סוטה ד׳ ע״ב ע״ש. סי׳ נה 30
ומים ראשונים בין בכלי בין על גבי קרקע וכו׳ חולין ק״ה ע״א. 30
והנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה לפנינו ברכות מ״ג ע״א איתא
תחלה באחרונה. 30
שלש תכיפות הן וכו׳ שם מ״ב ע״א. סי׳ נו 30
אני ראיתי את ר׳ יוחנן שאכל כזית ובירך עליו תחילה וסוף לפנינו ברכות ל״ח
ע״ב אני ראיתי את ר׳ יוחנן שאכל זית מליח ובריך עליו תחלה וסוף. 30
ולענין לאצטרופי אפילו וכו׳ ואע״ג דאיכא עובדא דשמעון בן שטח וכו׳ דהכי
א״ר אבא א״ר לעולם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן וכו׳ עיין ברכות מ״ח
ע״א גירסא אחרת. סי׳ נז 30
עד כמה מזמנין עד כזית ר׳ יהודה אומר עד כביצה ר׳ מאיר סובר וכו׳ שם מ״ט
ע״ב. ועיין יומא ע״ט ע״ב. סי׳ נח 30

דאמר ר' חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל כזית מליח ובירך עליה
תחילה וסוף. עיין ברכות ל"ח ע"ב ולקמן סי' נ"ז. 30

דרש רב עוירא זימנין אמר לה משמיה וכו' כתבת בתורתך אשר לא ישא פנים
ואתה נושא פנים לישראל לפנינו שם כ' ע"ב דרש רב עוירא וכו' כתוב
בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד והלא אתה נושא פנים לישראל
ועיין ד"ס. 31

נשים ועבדים וקטנים וכו' שם כ' ע"א. סי' נט 31

ואי בעו נשים ועבדים מזמנין לעצמן עיין שם מ"ה ע"ב. 31

שנים שאכלו מצוה לחלק וכו' במה דברים אמורים „בזמן" ששניהם סופרים וכו'
שם בד"א כששניהם וכו'. סי' ס 31

עד שנתכוין שומע ומשמיע ר"ה כ"ח ע"ב ושם איתא עד שיתכוון. 31

ואפילו למאן דאמר מצות אין צריכות כוונה ר"ה שם. ברכות י"ג ע"א ועיין ברש"י
שם ד"ה ש"מ וכו'. 31

ג' שאכלו כאחת וכו' דאמר רב אסי אמר קרא וכו' ברכות מ"ה ע"א. 31

יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי וכו' לא הוה בהו מאן דפליג מחבריה וכו' הני
מילי היכא דאיכא גדול אבל הכא חילוק ברכות עדיף בריכו כל חד וחד
להודיה וכו' וליהדור זימון אין זימון למפרע. חלוף ל' יש כאן בגמ' ברכות
מ"ה ע"ב יהודה בר מרימר ומר רב אשי וכו' לא הוה בהו חד דהוה מופלג
מחבריה וכו' ה"מ היכא דאיכא אדם גדול אבל היכא דכי הדדי נינהו חלוק
ברכות עדיף בריך איניש לנפשיה וכי תאמרו ניהדר ונזמן אין זימון למפרע. 31

דאמר רבה תוספאה הני תלתא „דקבעי סעודתיהו" בהדי הדדי וקדים חד מינייהו
ובריך אינהו נפקי בזימון ומזמנינן עילוייהו. איהו לא נפיק בזימון דילהון
ואין זימון למפרע. ובברכות נ' ע"א הכי איתא אמר רבה תוספאה הני ג'
דכרכי רפתא בהדי הדדי וקדים חד מינייהו ובריך „לדעתיה" אינון נפקין
בזמון דידיה איהו לא נפיק בזמון דידהו לפי שאין זמון למפרע. 31

דאמר רבא הא מילתא אמריה במערבא משמיה דר' זירא אחד מפסיק לשנים.
ואין שנים מפסיקין לאחד. איני והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה
דרב פפא. לאחשובי הוא דעבד ולפנים משורת הוא דעבד. ובברכות מ"ה
ע"ב הכי איתא אמר רבא הא מילתא אמריתא אנא ואיתמרה משמיה דר'
זירא כוותי שלשה שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקין
לאחד ולא והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה איהו וחד שאני רב פפא
דלפנים משורת הדין הוא דעביד. 31

דאמר רב דימי בר יוסף אמר רב שלשה שאכלו יצא אחד מהן לשוק וכו' עיין
ברכות מ"ה ע"ב כמה שינוים בכל הסוגיא. ולשון המחבר הוא כל' בה"ג פ"ז ע"ש. 31

ושתי חבורות דיתבו בחד דוכתא וכו' ברכות נ' ע"א. 32

ואי איכא שמש בינייהו וכו' שם ע"ב. — ומותר לשמש בשמש עם הארץ שם
נ"ב ע"ב. 32

ששה נחלקים עד עשרה שם נ' ע"א. סי' סא 32

דתנן במס' סוטה אלו נאמרים בכל לשון פרשת סוטה ווידוי מעשר ק"ש ותפלה
וברכת המזון סוטה ל"ב ע"א. 32

בא ומצאן כשהן מברכין מה הוא עונה אחריהן רב זביד אמר ברוך ומבורך כן הוא

בנוסחא שלנו ברכות מ״ה ע״ב וכן הגהתי כאן. אך עתה ראיתי בהגהות ד״ס כי
בפסקי רי״ד הגירסא ברוך ה׳ המבורך כגירסה הישנה בהמחבר. סי׳ סב 33
עד מתי מעכב ומברך עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו בברכות נ״א ע״ב הלשון
ועוד מתי מברך וכו׳. 33
ועד כמה הוי עיכול ר׳ יוחנן אמר כל זמן שהוא צמא מים מחמת אותה אכילה
לפנינו נ״ג ע״ב איתא כמה שיעור עיכול אמר ר׳ יוחנן כל זמן שאינו רעב.
ור״ל אמר כל זמן שיצמא מחמת אכילתו. 33
אבל כשהוא מהלך יושב ומברך, אבל כשהוא עומד יושב ומברך. מיסב ע״ג מטה יושב
ומברך וכו׳ לפנינו נ״א ע״ב הגירסא אמר ר׳ אבוה ואמרי לה במתניתא תנא
האוכל ומהלך מברך מעומד, וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב וכשהוא
מיסב ואוכל יושב ומברך וכו׳ ועיין בתוס׳ ד״ה והלכתא וכו׳. 33
הנהו תרי תלמידי חד עביד בשוגג כב״ש ואשכח ארנקא, וחד עביד כב״ה ואכליה
אריא ולפנינו נ״ג ע״ב איתא ואשכח ארנקא דדהבה וכו׳. סי׳ סג 33
רבה בב״ח אזיל בשיירתא כרך ריפתא וכו׳ ע״ש נ״ג ע״ב גירסא אחרת. 33
אמר רב נחמן משה תיקן להם לישראל בהמ״ז וכו׳ עיין הנוסחא שם מ״ח ע״ב. 33
סדר ברכת המזון כך היא וכו׳ ר״א אומר הרוצה לאומרה בנחמה אומרה וכו׳ ע׳
מ״ח ע״ב הגירסא. סי׳ סד 33
מנין לבהמ״ז מן התורה שנ׳ ואכלת ושבעת וברכת וכו׳ כן הוא ברכות מ״ח ע״ב אך
התוס׳ מ״ו ע״א ד״ה עד היכן העתיקו וברכת זו ברכת הזמון את ה׳ אלהיך זו
ברכת הזן, וראיתי שהעיר בזה מהרי״ב ע״ש. 34
אשר נתן לך זו הטוב ומטיב והוא כגירסת הכ״י המובא בד״ס ולפנינו איתא הטוב
והמטיב ביבנה תקנוה. 34
דתניא ר״א אומר כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ וכו׳ שם
מ״ח ע״ב. העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח ותניא אידך הרי זה מגונה
לא קשיא הא בשאר ברכות הא בבונה ירושלים. ובגמרא דילן ברכות מ״ה ע״ב
הגי׳ הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות. וגי׳ המחבר היא כגי׳ הבה״ג והרא״ש. 34
אביי עני אמן בקלא כי היכי דלידעו פועלים דהטוב והמטיב לאו דאורייתא. ולפנינו
שם אביי עני ליה בקלא כי היכי דלשמעו פועלים וליקומו דהטוב והמטיב
לאו דאורייתא. סי׳ סה 34
רב אשי עני בלחישה כי היכי דלא ליזלזלו ביה. ולפנינו שם רב אשי עני ליה
בלחישה כי היכי דלא נזלזלו בהטוב ומטיב. (אקשו ליה רבנן למר רב יהודאי
גאון כן הוא בבה״ג פ״ז דברכות). 34
אמר ר״ז ואיתימא ר׳ אבהו ואמרי לה במתניתא תנא עשרה דברים נאמרו בכוס
של ברכה, טעין הדחה ושטיפה חי ומלא עיטור ועיטוף נוטלו בשתי ידיו
ונותנו בימין, ומגביהו טפח, ונותן עיניו בו ויש אומרים משגרו במתנה לאנשי
ביתו. ולפנינו נ״א ע״א א״ר זירא א״ר אבהו וכו׳ ומגביהו מן הקרקע טפח וכו׳
ויש אומרים אף משגרו במתנה לאנשי ביתו. סי׳ סו 34
אנו אין לנו אלא ארבעה הדחה ושטיפה חי ומלא וכו׳ לפנינו שם אנו אין לנו
אלא ארבעה בלבד וכו׳. 35
עיטור רב יהודה אומר מעטרהו וכו׳ ולפנינו שם רב יהודה מעטרהו וכו׳ וליתא
תיבת אומר. 35
ואית דגרסי וּבְהֵי כלומר באיזה ברכה מעטר ליה ומשני לה בברכת הארץ ולא

באחרונה והיא נירסא נכונה מאוד ולא ראיתיה מי שהביאה בספרי הראשונים
גם בספרי האחרונים. 35

רב פפא אומר מעטף ויתיב ומברך. רב אשי פרים סודרא על רישיה ומברך
ולפנינו ברכות נ"א ע"א איתא רב פפא מעטף ויתיב. רב אסי פרים סודרא על
רישיה. וגירסת המחבר רב אשי היא הנכונה וכן בבה"ג ברכות פ"ז. וברי"ף
ובראי"ש רב אשי. 35

אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן ראשונים שאלו אמר רב אשי אין מסיחין
וכו' עיין שם נ"א ע"א וע"ב. ושם איתא אמר רב אסי אין מסיחין על כוס של ברכה. 35

אנפק אנבג אנטל מחזיק רביעית של תורה ב"ב נ"ח ע"ב ואי זהו אנטל זהו
רביעית של תורה. סי' סז 35

מי רביעית נוטלין לידים לאחד ואפילו לשנים חולין ק"ז ע"א דתניא מי רביעית
נוטלין לידים לאחד ואפילו לשנים. 35

ונטילה שאמרו אינה אלא בכלי שם קפדיתו אמנא א"ל אין וכו'. 35

ואי נמי אי טבל ידיו בנהר וכו' חגיגה י"ח ע"ב וכן המטביל ידיו נתכוון ידיו טהורות
וכו' חולין ק"ז ע"א וכו' או נוטל ידיו שחרית בביתו ומתנה עליהם לכל היום
וכו' חולין ק"ז ע"ב נוטל אדם את שתי ידיו שחרית ומתנה עליהן כל היום כולו וכו'. 35

כדאמר ביומא דנטילה זו לנקות עצמו וכו' ע' יומא ל' ע"א הלכה בסעודה וכו'. 35

כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא שמע עליו הכתוב אומר ארחץ בנקיון
כפי וכו' עיין לשון הגמרא ברכות ט"ו ע"א. 35

טול ברוך אין צריך לברך וכו' אסור לאדם שיאכל וכו' ולפנינו ברכות מ' ע"א
אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו וכו'. 36

א"ר פפא הלכתא דברים הבאים מחמת סעודה בתוך סעודה לפנינו מ"א ע"ב ע"ש. סח 36

הני בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא ביצה ט"ז ע"ב. 36

בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד ואחד וכו' ע"ש מ"ג ע"א. סי' סט 36

ופעם אחת שאלתי לר' אם אני יוצא בהבדלת בה"כ וכו' כלשון הזה הוא בפרדס
לרש"י ד"ל סי' ע"ג. 36

כל מין מחמשת המינין כגון ענבים וכו' עיין ברכות ל"ה ע"א, ושם מ"ד ע"א. 37

אלא ר' טרפון הוא דמברך אמיא בורא נפשות וכו' שם מ"ד ע"א ועיין תוס' שם
ד"ה ר' טרפון וכו'. סי' ע 37

כל שהוא מחמשת המינים וכו' שם ל"ז. ומ"ד ע"א. סי' עא 37

אפירי מאי חתים וכו' לפנינו ברכות מ"ד ע"א אית' מיחתם במאי חתים וכו' ע"ש 38

ומוקמי רב חסדא וכו' ע"ש מ"ד ע"א. 38

בירך על הפת פטר את הפרפרת וכו' ע"ש מ"ב ע"א וע' תוס' שם ד"ה ברך וכו'. 39

זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפילה וכו' שם מ"ד ע"א. 39

דברים הבאים לאחר הסעודה כלומר קודם בהמ"ז וכו' שם מ"א ע"ב. סי' עב 39

כיון דאמרי' הבו נברך אסור למשתי וכו' ע' פסחים ק"ג ע"ב כיון דאמריתו הב לן ונברך
איתסרא לכו למישתי מאי טעמא דאסחיתו דעתייכו. 39

וכגמרא דכיצד מברכין וכו' שם ל"ח ע"ב ע"ש. סי' עג 40

הביאו לפניו פירות על השלחן פליגי בה ר' יהודה ורבנן וכו' שם מ' ע"ב. 40

מר זוטרא קבע עלייהו ברכת המוציא וכו' ברכות ל"ח ע"א ושם איתא מר זוטרא
קבע סעודתיה עלויה ובירך עלויה המוציא וכו' וכצ"ל גם כאן. 40

סידי דהוה הכוסס את האורז דאמרי' התם לפניו בורא פרי האדמה שם ל"ח ע"א. 41

המוציא יין כדי מזיגת כוס וכו׳ ע׳ שבת ע״ו ע״ב וברש״י וממנו מקור כל דברי המחבר. 41
עיטור ועיטוף וכו׳ ברכות נ״א ע״א. 41
כדאמר רבא כל חמרא דלא דרי על חד תלתא מיא (ולפנינו על חד תלת מיא)
לאו חמרא הוא שבת ע״ז ע״א. סי׳ עד 41
עשר רביעיות הן חמש סומקאתא וכו׳ נזיר ל״ח ע״א ושם איתא ונקיט רב כהנא
בידיה חמש סומקתא. 41
וילפינן לה במנחות וכו׳ מנחות פ״ח ע״א, ופ״ט ע״א. 41
נוטל ידיו וצריך לברך עיין מה שהערותי בזה בביאור אות ק׳. סי׳ עה 41
ואם אין לו מים ליטול ידיו אם יודע וכו׳ ברכות ט״ו ע״א פסחים מ״ו ע״א, חולין קכ״ב ע״ב. 41
רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא בשעת צלותא בברכות ט״ו ע״א בעידן צלותא. 41
ועד כמה עד ד׳ מילין והנ״מ לפניו אבל לאחריו וכו׳ ע׳ בברכות שם הלשון משונה. 41
מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה וכו׳ שם כ״ו ע״ב ואיזו היא מנחה
משש שעות ומחצה וכו׳. סי׳ עו 42
אמר ר׳ יוחנן נקרא פושע שם כ״ח ע״א. 42
ולית הלכתא כר׳ יהושע בן לוי דאמר כיון שהגיע תפילת המנחה אסור לו לאדם
וכו׳ שם כ״ח ע״ב. 42
היו לפניו שתי תפילות אחת של מנחה ואחת של מוספין וכו׳ שם כ״ח ע״א. 42
ואמר ר׳ יוחנן הלכה מתפלל של מנחה ואח״כ של מוספין שם מאי טעמא כיון
דמטא זמן מנחה כמאן דשחיטן תרוייהו דמי כצ״ל והוא מלשון בה״ג פ״ד דברכות
וכדאי׳ זבחים צ״א ע״א כיון דמטא זמן תפלת מנחה כמאן דשחיטי תרוייהו דמי. 42
ת״ר במוצ״ש שתים וכו׳ עיין ברכות כ״ו ע״ב (וחסר כאן עיין בביאור אות ז׳). 42
תפילת הערב אין לה קבע וכו׳ שם כ״ז ע״ב. 42
טעה ולא הזכיר של ר״ח ערבית אין מחזירין אותו וכו׳ שם ל׳ ע״ב. 42
הני חברין בבלאי למ״ד תפילת ערבית רשות כיון דשרא המייניה וכו׳ שבת ט׳ ע״ב. 42
שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אכנס בביתי ואוכל קימעא וכו׳ ונמצא
ישן כל הלילה אלא אדם בא וכו׳ גירסתו כגירסת הבה״ג ריש ברכות, ולפנינו
ד׳ ע״ב אלך לביתי וכו׳ והוספתו שינה נמצא ישן כל הלילה אבל אדם בא וכו׳. 43
אמר ריב״ל אע״פ שקרא אדם ק״ש בבה״כ מצוה לקרותו על מיטתו א״ר יוסי מאי
קראה וכו׳ לפנינו שם מצוה לקרותה וכו׳. 43
אמר רב נחמן בר יצחק אם ת״ח הוא אינו צריך, גירסתו כגירסת ה״ג ורי״ף ורא״ש
ולפנינו שם ה׳ ע״א לא נזכר בר יצחק וכו׳. 43
אמר אביי אף ת״ח צריך למימר האי קרא בידך וכו׳ עיין בה״ג, ולפנינו ה׳ ע״א
אף ת״ח צריך למימר חד פסוקי דרחמי כגון בידך וכו׳. 43
אמר ר׳ אלעזר כל הקורא ק״ש על מיטתו כאילו אוחז חרב [שתי] פיפיות בידו
כן הוא גירסת בה״ג והרי״ף והרא״ש, ולפנינו איתא א״ר יצחק כל הקורא ק״ש
על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו וכו׳. דתנן ר״ג אומר עד שיעלה
עמוד השחר שם ב׳ ע״א — והלכה כר״ג שם ח׳ ע״ב. 43
תניא א״ר שמעון בן יוחי פעמים שאדם קורא שמע ב׳ פעמים בלילה אחת קודם
שיעלה כצ״ל ושם ח׳ ע״ב אית׳ תניא רשב״י אומר פעמים וכו׳. 43
א״ר יהושע בן לוי הלכה כר׳ שמעון בן יוחי שם. 43
ואיכא דמתני לה אהא דתניא וכו׳ לפנינו שם איתא איכא דמתני להא דרב אחי
בר חנינא אהא דתניא וכו׳. 43

אמר רב אחא בר חנינא אריב"ל הלכה כר' שמעון וכו' שם ט' ע"א. 43

אנשים באים לשמוע וכו' טף למה בא כדי ליתן שכר למביאיהן עיין חגיגה ג' ע"א. 43

ת"ר פיטום הקטורת כיצד וכו' כריתות ו' ע"א. ובירושלמי יומא פ"ד ה"ה (ועיין בביאור אות ש'). סי' עז 44

קטורת היתה נעשית שלש מאות וששים ושמונה מנה בכל שנה ושנה וכו' כריתות שם 44

לשליש ולרביע לא שמעתי שם ו' ע"ב — ומנה של קודש כפול היה בכורות ה' ע"א 44

פרס שחרית ופרס ערבית וכו' יומא מ"ג ע"ב — והמנה שלנו בכורות ג' ע"ב. 44

וכותת אותה יפה יפה כדי שתהא דקה מן הדקה וכו' יומא מ"ה ע"א. 44

ולוקחין אותה מתרומה חדשה שבועות י' ע"ב וכריתות ו' ע"א. 44

חדש והבא לי קרבן מתרומה חדשה וכו' ר"ה ז' ע"א. 44

די"א סמנים נאמרו לו למשה בסיני כריתות ו' ע"ב. 45

דתנן בקומוס, ואמרינן מאי קומוס גומא, מגילה י"ז ע"א, י"ח ע"ב. 45

וכן אמר רב חיבבא בר באנא א"ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה מפריצי ישראל אינה תענית וכו' לפנינו נירסא אחרת והכי איתא כריתות ו' ע"ב א"ר חנא בר בזנא אר"ש חסידא כל תענית שאין בה מפושעי ישראל אינה תענית וכו'. 45

אין מרכיבין פנים על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן כלאים פ"א משנה ח'. 45

מה הפרט מפורש דבר שקוטר ועולה אלא הני גירסא משובשת היא וע' בהגהותי. 45

שהוא מתמר עשנו ועולה כמקל ואינו מפצל לכאן ולכאן עיין יומא נ"ג ע"א. 45

דבזבחים פרק חטאת וכו' עיין בביאור אות צ'. 46

יש שאמרו הכל לפי שהוא מלא קמצו מנחה מלא חפניו קטורת, העתיק הכוונה ולא הלשון דמסכת כלים פרק י"ז משנה י"א וז"ל ויש שאמרו הכל לפי מה שהוא אדם הקומץ את המנחה וחופן את הקטורת, ועיין עירובין ל' ע"ב הגמרא שם שינה לשון המשנה דכלים. 47

כשאדם הולך לישן אע"פ שקרא ק"ש בבהכ"נ מצוה לקרותו על מטתו משום שני' בשכבך ברכות ד' ע"ב ועיין בפירש"י שם. 47

א"ר יצחק כל הקורא ק"ש על מטתו מזיקין בדילין וכו' שם ה' ע"א. סי' עח 47

ואומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם וכו' עיין ברכות ס' ע"ב נוסחא אחרת, ובריי"ף וברסע"ג ריהב"ל אמר יושב בסתר עליון וכו' וכו' וגני עיין שבועות ט"ו ע"ב ריב"ל אמר להו להני קראי, והמחבר מפרט וחשיב הני קראי. 48

שיר של פגעים ע"ש שבועות ט"ו ע"ב. — דאמר רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב, בשבת י"א ע"א איתא ואמר רבא בר מחסיא וכו' אך בתענית י"ב ע"ב הגירסא ואמר רבה וכו' ע"ש — כל החלומות הולכין אחר הפה ברכות נ"ה ע"ב נ"ו ע"א. — כל חילמא דלא מתפרשא וכו' שם נ"ה ע"א בשינוי לשון. 48

אמר רב חמא בר אמי אמר ר' פדת א"ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ישיבנו בפני שלשה ע"ש נ"ה ע"ב ושם איתא אמר רב הונא וכו' ע"ש. סי' עט 48

בא להם יין בתוך המזון אינו צריך ליטול רשות וכו' עיין ברכות מ"ג ע"א. סי' פ 49

משום מלח סדומית שמסמאה את העינים חולין ק"ה ע"ב עירובין י"ז ע"ב. 49

או משום דמים אחרונים הרגו את הנפש יומא פ"ג ע"ב. חולין ק"ו ע"א. 49

ומזג כוס יפה הוא כוס של ברכה שבת ע"ז ע"ב. 50

שהצריכו חכמים ליפותו בעיטור ועיטוף וכו' ברכות נ"א ע"א. 50

קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו שם מ"ח ע"א. סי' פא 50

דבעינן רובא דמינכר וכו' שם — ולית הילכתא ככל הני שמעתתא וכו' שם 50

וכן ההוא דאביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה וכו' שם. 50

דהיינו עדה כדאמר עד מתי לעדה וכו' יצאו יהושע וכלב וכו' ברכות כ"א ע"ב.
מגילה כ"ג ע"ב. 50

יהי רצון מלפני אלקי השמים שלא יבוש בעולם הזה וכו' בברכות מ"ז ע"א איתא
יהי רצון שלא יבוש וכו' ע"ש. סי' פג 52

ואל יזדקק לא לפניו ולא לפנינו וכו' לפנינו שם איתא ואל יזדקר. וגירסתו כגירסת
הרי"ף והרא"ש ע"ש. 52

ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע ברכות מ"ח ע"ב 53

משום דלידעו פועלים ולוקמו לעובדתייהן וכו' ברכות מ"ה ע"ב. סי' פה 54

דהטוב ומטיב לאו דאורייתא ורבנן תיקנוה וכו' שם מ"ח ע"ב. 54

ובטוב ומטיב תיקנו ג' פעמים מלכות שם מ"ט ע"א. 54

בן מברך לאביו וכו' אבל אמרו חכמים תבוא מאירה לאדם וכו' שם כ' ע"ב
סוכה ל"ח ע"א. סי' פו 54

אשרי המלך שמקלסין אותו כך בביתו שם ג' ע"א איתא שמקלסין אותו
בביתו כך. סי' פז 55

אוי לאב שהגלה את בניו. אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם ושם איתא מה לו
לאב וכו' ואוי להם לבנים. 55

מיכן שאסור לו לאדם לעשות חפצו קודם שיתפלל. ברכות י"ד ע"א לעשות
חפציו וכו'. סי' פט 56

אמר להן ריב"ל לבנוהו אקדימו ואחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתורכון ימי וכו'
הלשון משונה ממה שהוא שם ח' ע"א. 56

ואילו דברים אמרו מפני דרכי שלום. גיטין נ"ט ע"א. 72

והקורא בתורה פותח ס"ת ורואה את הפסוק ואח"כ מברך וכו' מגילה ל"ב ע"א. 72

הלכה פותח ורואה ומברך וקורא ולא יפחות מג' פסוקים כנגד תורה נביאים
וכתובים שם כ"א ע"ב. 72

ואין מתחילין בפרשה פחות מג' פסוקים שם כ"ב ע"א. 72

ואין פוחתין מעשרה פסוקים וכו' שם כ"א ע"ב. 72

ובמקום שפוסק שחרית שם מתחיל במנחה בשבת וכו' שם ל"א ע"ב. והקורא צריך
שיגלול ס"ת לאחר שקרא בו עיין בביאור אות י'. 72

אלו מתקנות שתיקן עזרא לישראל שיהו קורין וכו' מפני יושבי קרנות ב"ק פ"ב ע"א. 72

כנגד עשרה בטלנים של בה"כ שם בב"ק ומגילה כ"א ע"ב. 72

אמר רבה בר רב הונא כיון שנפתח ס"ת אסור לספר בדברי תורה סוטה ל"ט ע"א
ע"ש דשם איתא אמר רבא בר רב הונא וגם שינוי בלשון המימרא. 72

אמר רב יהודה א"ר אמי מאי דכתיב ברכות ח' ע"א ושם איתא אמר רב הונא בר
יהודה אמר ר' מנחם אמר רב אמי מאי דכתיב וכו' ועיין לקמן סי' קכ"ד
הביא גירסא אחרת. 72

רב ששת מהדר אפי ונרים אמר אינהו בדידהו ואנן בדידן בברכות ח' ע"א הגירסא
מהופך אנן בדידן ואינהו בדידהו וגירסת המחבר היא כגירסת התוס' סוטה
ל"ט ע"א ד"ה כיון וכו'. ועיין בביאורי אות ס'. 73

ואמר ר' שפטי א"ר יוחנן הגולל ס"ת גוללו מבחוץ וכו' וכו' הכל הוא במגילה
ל"ב ע"א. ועיין בביאורי שם אות ע'. 73

חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפילתן וכו' עיין ברכות ל"ב ע"ב. 75

אמר ריב״ל המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפילתו וכו׳ עיין שם.
75 ויושבי לשון שהייה מגילה כ״א ע״א.
75 איזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה ברכות כ״ו ע״ב.
76 שיכור מקחו מקח וממכרו ממכר וכו׳ עירובין ס״ה ע״א.
אבל הגיע לשכרותו של לוט פטור מכלום עירובין ס״ה ע״א ושם הגירסא פטור
76 מכולם. וגירסתו היא כגירסת בה״ג פ״ה דברכות פטור מכלום.
76 כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל עירובין שם.
ובעידנא דרתח אינש לא מיבעי ליה לצלויי עד דניח דר׳ חנינא ביומא דרתח לא
מצלי דאמר מר בצר אל יורה עיין בלשון הגמרא שם. וגרם דאמר מר בצר
אל יורה ולא „משום שנא׳״ כאשר הוא לפנינו. ועיין רש״י ותוס׳ ד״ה בצר
76 וכו׳ שנדחקו לפי הגי׳ שלפנינו. וכגי׳ המחבר הוא בבה״ג פ״ה דברכות ע״ש.
רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי עיין ברכות י״ז ע״א. וחסר
76 כאן תיבת וכו׳.
77 תניא ר׳ נתן אומר כוכב א׳ יום וכו׳ שבת ל״ה ע״ב וגירסתו כגי׳ שהביא הר״ס ע״ש.
ולפי ששנינו תפילת ערבית רשות עיין ברכות כ״ו ע״א. ושם כ״ז ע״ב. ועיין
78 בפרדס סי׳ ב׳.
אמר מר קורא ק״ש ומתפלל מסייע לר׳ יוחנן וכו׳ גאולה של ערבית לתפילה
של ערבית בברכות ד׳ ע״ב איתא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית. וכגירסת
78 סי׳ קא המחבר הוא בבה״ג פ״א דברכות וברי״ף ובראי״ש.
תניא אבא בנימין אומר שנים שנכנסו לבה״כ להתפלל וקדם אחד מהן והתפלל
ולא המתין לחבירו טורפין לו תפלתו לפניו. ולפנינו ברכות ה׳ ע״ב איתא
שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חבירו ויצא
80 טורפין לו תפלתו בפניו.
לא יאכל אדם בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מתשע שעות ולמעלה וכו׳
80 סי׳ קב לפנינו פסחים צ״ט ע״ב איתא לא יאכל אדם בע״ש וימים טובים וכו׳.
דאמר רב יהודה אמר שמואל המדליק נר שבת חובה היא שבת כ״ה ע״ב וחילופי
נירסאות יש לראשונים בהאי מימרא ולפנינו איתא דאמר רב נחמן בר רב זבדא
80 סי׳ קב ואמרי לה אמר נחמן בר רבא אמר רב הדלקת נר בשבת חובה וכו׳.
80 ואסמכוה רבנן אקרא וידעת כי שלום אהלך שבת ל״ד ע״א.
והיכן ציונו רב אוייא אמר מלא תסור רב נחמן בר יצחק אמר שאל אביך ויגדך.
שם כ״ג ע״א. וגרסתו כגירסת הבה״ג ושאילתות ולפנינו שם רב נחמיה אמר
80 אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך.
80 שאני אפוקי יומא מעיולי יומא. ברכות נ״ב ע״א. פסחים ק״ה ע״ב.
81 א״ר יוסי יהי חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוצאי שבת בציפורי שבת קי״ח ע״א.
דאמר רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה איבעיא לן וכו׳ עיין ברכות כ׳ ע״א
82 סי׳ קג שינוי בלשון.
דקאמר זעירי וכו׳ הני חברין בבלאי וכו׳ שבת ט׳ ע״ב. וגירסתו כגירסת הבה״ג פ״ד
82 סי׳ קד דברכות ורע״נ בסדרו. ולפנינו בשבת שם אמר אביי הני חברין וכו׳.
תפילת מגן אבות מפורש בשבת דמשום סכנה תיקנוה וכו׳ שבת כ״ד ע״ב ועיין
82 סי׳ קה רש״י ד״ה משום וכו׳.
82 לא יצא אדם יחיד בלילי רביעיות ובלילי שבתות שם קי״ב ע״ב.

אמר רבא יו"ט שחל להיות בשבת שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית וכו'
שם כ"ד ע"ב. יוה"כ שחל להיות בשבת המתפלל תפילת נעילה צריך להזכיר
של שבת וכו'. שם כ"ד ע"ב איתא המתפלל נעילה וכו'. 83

ומקדשין על היין להוציא אורחים ידי חובתן שאין להם יין וכו' עיין
פסחים ק"א ע"א. סי' קו 83

פסיעה גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם וכו' ברכות מ"ג ע"ב
שבת קי"ג ע"ב, תענית י' ע"ב. סי' קו 84

זכרהו על היין וכו' עיין פסחים ק"ו ע"א. סי' קז 84

מנין שאין אומרים שירה אלא על היין שנא' ותאמר וכו' ברכות ל"ה ע"א
עירובין י"א ע"א. 84

וטועם ממנו כדי רביעית ואם לא טעם וכו' לא יצא וכו' עירובין ע"ט ע"ב.
פסחים ק"ז ע"א. 85

אין מקדשין אלא על היין ואין מברכין אלא על היין קס"ד בפה"ג. אטו אמיא
ושיכרא מי לא מברכין שהכל אמר אביי הכי קאמר אין אומרים הבא כוס
לברך אלא על היין פסחים ק"ז ע"א ושם הגירסא אין מקדשין אלא על
היין וכו' אטו אשיכרא ואמיא מי לא מברכין עליה שהכל נהיה בדברו
אמר אביי וכו'. סי' קח 85

דאמר רבא הלכתא טעם מקדש וכו' שם ק"ז ע"א, ושם ק"ה ע"א. 86

דאמר רב אשי כי הוינו בי רב פפי הוה מקדש לן וכי הוה אתי אריסיה מדברא
הוה מקדש ליה, ר"ה כ"ט ע"ב ושם הגירסא הוה מקדש לן כי הוינן וכו'
הוה מקדש להו. — ואמר רב זוטרא בר טוביה אין אומרים קידוש היום
וכו' ב"ב צ"ז ע"א ושם איתא אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב אין אומרים
וכו' — ואע"ג דאעבריה במסננת שם צ"ז ע"ב. — דאמר רבה סוחט אדם
אשכול של ענבים לתוך הכוס ואומר עליה קידוש היום שם צ"ז ע"ב איתא
דאמר רבא ואשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום ולא גרס לתוך הכוס.
הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח, חולין ק"ז ע"א. סי' קי 86

וחייב לבצוע על שתי ככרות וכו' ברכות ל"ט ע"ב, ושבת קי"ז ע"ב. סי' קיא 86

קשר של קיימא כגון רצועות מנעלים וכו' ע' שבת קי"א ע"ב קי"ג ע"א. סי' קיב 87

טלית שאחז בה האור מצד אחד נותנין עליה מים מצד אחר. שם ק"כ ע"א. סי' קיג 87

טלית שאחז בה האור פושטה ומתכסה בה וכו' ע"ש ק"כ ע"א גי' אחרת. 87

נר שעל גבי טבלא מנער את הטבלא והיא נופלת וכו' שם ק"כ ע"ב. סי' קיד 88

פורפרת על האבן ועל האגוז ועל המטבע וכו' שם ס"ה ע"א. סי' קטו 88

שכן מצינו בקרשי המשכן וכו' שבת קי"ג ע"א ועיין רש"י שם. סי' קטז 88

דאמר רב הונא בר יהודה א"ר מנחם א"ר אמי לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם
הצבור וכו' בברכות ח' ע"א איתא אמר רב הונא בר יהודה א"ר אמי, וגירסת
המחבר הוא בבה"ג ה' צרכי צבור. סי' קיז 88

כגון רב הונא דכתב שבעין ספרי ולא אתרמי ליה אלא חדא, בב"ב י"ד ע"א איתא
שבעין ספרי דאורייתא וכו'. סי' קיט 89

ס"ת שתפרן בפשתן וכו' עיין מכות י"א ע"א. — א"ר חלבא א"ר חמא בר גוריא
אמר רב מגילה נקראת ספר ונקראת אינרת. מגילה י"ט ע"א. 89

אין קורין בחומשים בבה"כ מפני כבוד הצבור וכו' גיטין ס' ע"א. 90

הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא וכו' מגילה י"ט ע"א ועיין רש"י ד"ה
הכתובה וכו'. 90

דלא מיחסרא ולא מייתרא אבל מיחסרא או מייתרא לית לן בה. ולפנינו שם דלא
מיחסרא ומייתרא פורתא אבל מיחסרא ומייתרא פורתא וכו'. 90

הרוצה לדבק תורה נביאים וכתובים מדבק ועושה לו כדי היקף בתחילתו וכדי
היקף בסופו עיין ב"ב י"ג ע"ב ושם הגירסא מדבק ועושה בראשו כדי לגול
עמוד ובסופו כדי לגול היקף. ועיין תוס' ד"ה ועושה וכו' וגירסת המחבר קרוב
לגירסת הבה"ג ה' סופרים. 90

היה קורא בספר על האסקופה ונתגלגל הספר מידו וכו' עירובין צ"ז ע"ב ועיין
בביאור אות ל"ז. 90

מגילה נקראת ספר ונקראת איגרת וכו' שאם תפרה בשלשה חוטי גידין כשרה
מגילה י"ט ע"א ושם איתא שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשרה. 91

דאמר רב הונא כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפילו בדבר הלכה. ולפנינו בסוטה
ל"ט ע"א איתא אמר רבא בר רב הונא כיון שנפתח ס"ת וכו'. סי' קכא 91

איבעיא להו מהו לעמוד מפני ס"ת ר' חלקיה ור' אלעזר ור' סימון אמרו מפני
לומדיה עומדין מפניה לא כש"כ וכו' עיין קידושין ל"ג ע"ב ושם הגירסא ר'
חלקיה ר' סימון ור' אלעזר אמרי קל וחומר וכו' מפניהם לא כש"כ. 92

הני שלשה כנגד מי אמר רב אסי כנגד כהנים לויים וישראלים וכו' עיין מגילה
כ"א ע"ב כל הענין ומשונה בגירסא. 92

כדעולא דאמר עולא מפני מה אמרו המפטיר בנביא וכו' שם כ"ג ע"א. 92

דכל דטפי מילתא מחבריה טפי ליה גברא יתירא עיין מגילה כ"ב ע"ב. סי' קכב 92

אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום כהן קורא ראשון וכו' גיטין נ"ט ע"א. סי' קכג 93

רב אסי אמר מהכא בני עמרם אהרן ומשה וגו' שם ועיין הוריות י"ג ע"א. 93

נקטינן אם אין שם כהן נתפרדה החבילה דלא קרי לוי כלל עיין גיטין נ"ט ע"ב.
ועיין רש"י בשם מורו הזקן ומורו יצחק בן יהודה ובשם רב עמרם גאון. 93

שלחו ליה בני גלילא לר' חלבו אחריהם מי קורא לא הוה בידיה וכו'.
גיטין נ"ט ע"ב. 93

אול שיילי לר' יצחק נפחא בבי מדרשא. לפנינו שם ס' ע"א ליתא להני שתי
תיבות הכא רק על השאלה מהו לקרות בחומשים ע"ש. 93

והכל עולין למנין שבעה אפילו אשה ואפילו קטן וכו' מגילה כ"ג ע"א. 93

אמר רב חייא משמיה דעולא מאי דכתיב ועוזבי ה' יכלו זה המניח ס"ת פתוח
ויוצא עיין צד 72 הביא גירסא אחרת. סי' קכד 94

אין הציבור רשאין לצאת עד שינטל ספר תורה סוטה ל"ט ע"ב ושם איתא
„ויניח במקומו" והמחבר לא הביאה. וכן ברי"ף וברא"ש ליתא להני תיבות
ויניח במקומו. וכבר העיר בזה מהרי"ב. 94

אמר רבה בר רב הונא כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפילו בדבר הלכה סוטה
ל"ט ע"א ושם איתא אמר רבא בר רב הונא וכו'. 94

ורב ששת מהדר אפיה וגרס אמר אינהו בדידהו וכו' עיין דף 73. 94

לא שנו אלא כגון ר' שמעון בן יוחי וחביריו דתורתן זו היא אומנתן וכו'
שבת י"א ע"א. 94

אם אין שם כהן נתפרדה החבילה עיין סימן קכ"ג, 93. 94

דההוא דאתא לקמיה דריב"ל אמר מוחזקני בזה שהוא כהן כתובות כ"ה ע"ב
ע"ש דשם איתא דאתא לקמיה דר' אמי וכו'. 95
כהן קודם ללוי ולוי לישראל וכו' אימתי בזמן שכולן שוין וכו' הוריות י"ג ע"ב. 95
כל המקודש מחבירו קודם את חבירו שם י"ב ע"א. 95
אלו דברים אמרו מפני דרכי שלום גיטין נ"ט ע"א. ... שנים ממתינים בקערה
זה לזה וכו' ברכות מ"ז ע"א, וגיטין נ"ט ע"ב. ובשתי המקומות איתא שנים
ממתינים זה לזה בקערה. 95
הרי הן כבעלי מומין חולקין ואוכלין וכו' מנחות ק"ט ע"א ושם איתא הרי אלו
כבעלי מומין וכו'. 96
רב נחמן אמר קרבנו ריח ניחח וכו' שם. סי' קכה 96
והקב"ה מסכים על ידיהם חולין מ"ט ע"א. 96
כל האומר מנשה אין לו חלה"ב מרפה ידיהם של בעלי תשובה סנהדרין ק"ג ע"א 97
זה הנמכר לע"ז עצמה וכו' קידושין כ' ע"א. 97
ותנא דבי ר' ישמעאל הואיל והלך וכו' עיין ערכין ל' ע"ב ושם איתא הואיל
והלך ומכר עצמו לע"ז אידחא אבן אחר הנופל. 97
מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך וכו' ברכות מ"ה ע"א. סי' קכו 97
כנגד שבעה רואי פני המלך מגילה כ"ג ע"א, ושם כ"א ע"ב. המפטיר אינו
מפטיר עד שיגלל ס"ת סוטה ל"ט ע"ב ושם איתא אין המפטיר רשאי
להפטיר בנביא עד וכו'. מפטיר מהו שיעלה רב הונא ור' ירמיה בר אבא
וכו' מגילה כ"ג ע"א. 97
ר"ח אדר שחל להיות באתה תצוה וכו' עיין מגילה כ"ט ע"ב ושם ל' ע"א. סי' קכו 97
דתניא ר' חלפתא בן שאול אומר לא שנו אלא במקום שאין תורגמן וכו'
מגילה כ"ג ע"ב ושם הגירסא רב תחליפא בר שמואל וגירסת המחבר הוא
כגירסת הרי"ף והרא"ש. 97
ואמר רב נחמן בר אבא זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב נחמן שם כ"ג
ע"ב. ושם הגירסא והאמר רב שמואל בר אבא זמנין סגיאין הוה קאימנא
קמיה דר' יוחנן וכו'. 97
ובתורה אחד קורא ואחד מתרגם וכו' שם כ"א ע"ב. 98
שלא יאמרו תרגום כתוב בתורה לשון הגמרא שם ל"ב ע"א. 98
מאי דכתיב ויקראו בספר תורת אלהים שם ג' ע"א, נדרים ל"ז ע"ב. ולפנינו
רב איקא בר אבין וכו'. 98
אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא וכו' ברכות מ"ה ע"א. 98
ואין המתרגם רשאי לקרות התרגום עד שיכלה הפסוק מפי הקורא עיין סוטה
ל"ט ע"ב ושם ואין מתרגם רשאי להתחיל בתרגום עד וכו'. 98
קטן קורא בתורה ומתרגם מגילה כ"ד ע"א. 98
והקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקים כנגד תורה נביאים וכתובים
שם כ"ג ע"ב, כ"ד ע"א. 98
כל השואל צרכיו אל ישאל בלשון ארמית וכו' עיין שבת י"ב ע"ב.
סוטה ל"ג ע"א. סי' קכח 99
קדמה שכינה ואתיא ברכות ו' ע"א. 99
כך יש נשיאת כפים במנחה של תענית ציבור וכו' תענית כ"ו ע"ב. 99
דהלכה כר' יוסי דאמר נעילה יש בה נשיאת כפים וכו' תענית שם. סי' קל 100

וכהן שיש בידו מומין לא ישא כפיו בפניו ידיו ורגליו לא ישא כפיו מגילה כ״ד ע״ב ושם לא ישא את כפיו. 100

ושכור לא ישא כפיו תענית כ״ו ע״ב דכ״ע מיהת וכו׳. 100

אמר ר׳ אלעזר כל כהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו וכו׳ ברכות ל״ב ע״ב ושם איתא א״ר יוחנן כל כהן וכו׳ לא ישא את כפיו. וגירסת המחבר הוא כגירסת הרי״ף והרא״ש פ״א דמגילה. 100

אין כהנים רשאין לעלות בסנדליהן לדוכן וזו היא אחת מתשע תקנות ר״ה ל״א ע״ב, סוטה מ׳ ע״א ושם כגירסת המחבר אחת מתשע תקנות. ור״ה שם איתא וזו אחד מתשע תקנות. 100

אמר אביי נקיטינן לשנים קורא כהנים. לאחר אין קורא כהנים סוטה ל״ח ע״א ושם איתא נקטינן לשנים קורא כהנים ולאחד אינו קורא כהן. 100

אמר ריב״ל מנין שהקב״ה מתאוה לברכת כהנים וכו׳ סוטה ל״ח ע״ב. 100

ואמר ריב״ל כל כהן שמברך מתברך שנא׳ ואברכה מברכיך בסוטה שם מוסיף ושאינו מברך אין מתברך שנא׳ ואברכה מברכיך. 100

כל כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה סוטה ל״ח ע״ב. 100

כל כהן שלא נטל את ידיו לא ישא כפיו שם ל״ט ע״א ושם כל כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו. 100

מאי מברך וכו׳ אשר קדשנו בקדושתו של אהרן שם ל״ט ע״א. 100

אמר רב הונא מי שרואה הכהנים נושאים את כפיהם וכו׳ לפנינו בסוטה ל״ב ע״ב הכי איתא בזמן שהכהנים מברכין את העם מה הן אומרים אמר ר׳ זירא אמר רב חסדא ברכו וכו׳ ונראה שהמחבר כיון למאי דאיתא בירושלמי ברכות פ״א ה״א ע״ש ואפשר שכן היתה גרסתו גם בבבלי מדלא הזכיר שהוא בירושלמי. 101

במוסף בברכה ראשונה אומר שיר המעלות וכו׳ עיין בירושלמי שם. 101

ואם היו ד׳ תפילות חוזר תליתאי בקדמיתא וכו׳ עין ירושלמי שם. 101

במנחתא מה הוא אומר אמר רב אסי בר יעקב אם עונינו וכו׳ בסוטה ל״ב ע״ב מאי אמרי אמר רב אחא בר יעקב אם עונינו וכו׳ ע״ש. 101

אדבריה רב הסדא לרבנא עוקבא ודרש וכו׳ לפנינו סוטה ל״ט ע״ב לרב עוקבא. אין הכהנים רשאין לכוף קשרי אצבעותיהם וכו׳ שם ל״ט ע״ב. ואמר רב הסדא אין שליח צבור רשאי לקרות עד שיכלה אמן מפי הציבור ושם איתא אמר ר׳ זירא אמר רב חסדא אין הקורא וכו׳ ועיין לעיל. 101

ואין הכהנים רשאין לישא את כפיהם אלא כנגד כתפיהם ובעמידה ובלשון הקדש ע״ש ל״ה ע״א. 102

ומאן דחזי חלמא ולא ידע מאי הוה וכו׳ ברכות נ״ה ע״ב. 102

דכולי עלמא מיהת שיכור אסור בנשיאות כפים וכו׳ אמר ר׳ שמעון בן פזי א״ר יב״ל משום בר קפרא למה נסמכה וכו׳ תענית כ״ו ע״ב ולפנינו שם איתא אריב״ל משום בר קפרא למה נסמכה וכו׳. 201

ושיעור דשיכור כמה הוי רביעית חי בבת אחת עיין כריתות י״ג ע״ב. 102

כהן שיש בידו מומין וכו׳ מגילה כ״ד ע״ב. 102

אף מי שהיו ידיו צבועות סטים או קוצה לא ישא את כפיו כן הוא נ״כ גירסת הרי״ף במשנה כ״ד ע״ב. 102

מניין לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר וכו' ר"ה כ"ח ע"ב. 102
איני והא ר' אמי ורב אסי סלקי. ר' אמי ורב אסי מיעקר הוו עקרי ממקומן
בעבודה וכו' סוטה ל"ח ע"ב ושם איתא מעיקרא הוו עקרי כרעייהו ממטא
לא הוה מטו התם ופירש רש"י מעיקרא הוו עקרי כרעייהו ממקומן בעבודה אבל
רחוק היה מקומן מן הדוכן ולא מטו עד דגמרה ברכת העבודה. כלשון המחבר. 103
העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים וכו' ברכות ל"ד ע"א. 103
בית הכנסת שכולה כהנים כולן עולין לדוכן וכו' סוטה ל"ח ע"ב. 103
מברכין אשר קדשנו ומתחילין בברכה עיין בפירש רש"י על אלפס מגילה פרק
הקורא עומד וכו' ותוס' סוטה ל"ט ע"א וכי מהדר אפיה וכו'. 104
וזו אחת מט' תקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי סוטה מ' ע"א. 104
דאמר רבא יו"ט שחל להיות בשבת וכו' שבת כ"ד ע"ב. סי' קלא 105
קטן קורא בתורה ומתרגם ומפטיר וכו' מגילה כ"ד ע"א. סי' קלג 105
זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא וכו'. ר"ה כ"ט ע"א. 106
רב חייא בריה דרב אויא טרח וממלי להו באספרמקי ומגדי מנחות מ"ג ע"ב. סי' קלד 106
שיתא אלפי שני הוו עלמא וחד חרוב. סנהדרין צ"ז ע"א. 106
חייב אדם לסעוד על שתי ככרות בשבת וכו' מתלתא נפקא להו וכו' שבת
קי"ז ע"ב ע"ש. סי' קלה 108
דיושבי משמע שהייה ועכבה מגילה כ"א ע"א והובא לעיל. סי' קלז 107
וקיים אברהם אבינו אפי' עירובי תבשי' קידושין פ"ב ע"א. יומא כ"ח ע"ב. סי' קלט 109
ויזכו המשמרים אותו נחלה בלי מצרים וכו' שבת קי"ח ע"א. 110
אמר הקב"ה למשה לך והודיעם שמתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה.
שבת י' ע"ב וביצה ט"ז ע"א. 110
כנגד ז' קולות שאמר דוד על המים עיין ברכות כ"ט ע"א. סי' קמ 110
חכם שמת כל בתי מדרשות בטילין מוע"ק כ"ב ע"ב. סי' קמא 111
קערות שאכל בהן ערבית מדיחן שחרית וכו' שבת קי"ח ע"א. 111
ארבעה עשר שחל להיות בשבת משיירין מזון שתי סעודות. פסחים י"ג ע"א ע"ש. 111
ברכת ה' היא תעשיר זו ברכת שבת ולא יוסיף עצב עמה זו אבילות וכו'
ירושלמי ברכות פ"ש ה"ז ומוע"ק פ"ג ה"ה ע"ש. 111
השבת עולה ואינה מפסקת. הרגלים מפסיקין ואינן עולין מוע"ק י"ט ע"א. סי' קמב 112
תמוז דהאי שתא מלוייה עיין תענית כ"ט ע"א. 112
מאן דבעי למיהוי חסידי ליקיים מילי דנזיקין רבינא אמר מילי דאבות עיין
ב"ק ל' ע"א ושם איתא רבא אמר מילי דאבות. וגירסתו הוא כגירסת הרי"ף
והרשב"א בחידושיו. סי' קמג 112
שאני אפוקי יומא מעיולי יומא. עיולי יומא מקדמינן ליה וכו' פסחים ק"ה ע"ב. 112
כדמוכח בפ"ק דר"ה מועניתם וגו' ר"ה ט' ע"א. 112
ולא אמרו אלא תוך י"ב חדש שהגוף קיים ונשמה עולה ויורדת בגוף וכו'
שבת קנ"ב ע"ב. סי' קמה 114
מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים. ושואלין גשמים בברכת השנים
ברכות ל"ג ע"א. סי' קמו 114
אומרים הבדלה במוצאי שבתות וכו' פסחים ק"ד ע"א. 114
אם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אם יש לו יין להבדיל עליו אינו
חוזר וכו' הלכתא מאי וכו' ברכות ל"ג ע"א ושם ע"ב. סי' קמז 114

כי מטא לאבדולי קם שמעיה ואדליק אבוקא משרגא פסחים ק"ג ע"ב. סי' קמט 115
דאמר רבא אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר וכו' שם, ושם ח' ע"א. 115
וא"ר יוחנן נהגו העם כב"ה ואליבא דר' יהודה שם ק"ג ע"א. 115
אין מחזירין על האור כשם שמחזירין על המצות ברכות נ"ג ע"ב ושם איתא
כדרך שמחזירין על המצות. סי' קנא 118
זימנא חדא איקלע אמימר לאתרין וכו' ובת טוות פסחים ק"ז ע"א. סי' קנב 118
אין מקדשין אלא על היין שם ק"ז ע"א. 118
זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין שם ק"ו ע"א. 118
הנוטל ידיו לא יקדש שם ק"ו ע"ב. 118
זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב, שם. 118
שלשה מנוחלי העה"ב אלו הן הדר בא"י וכו' פסחים קי"ג ע"א. 110
שמע מינה חמר מדינה הוא שם ק"ז ע"א. 119
דאמר רב תחליפא בר אמי אמר שמואל מתפלל אדם של מוצ"ש בשבת
ואומר הבדלה על הכוס. ברכות כ"ז ע"ב כן היתה גירסתו וכן גירסת הבה"ג
ה' קידוש והבדלה בשנוי קטן רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל. ולפנינו
הגירסא רב יהודה אמר שמואל וכו'. 118
מי שלא הבדיל במצ"ש מבדיל והולך כל השבת כולה פסחים ק"ז ע"א. סי' קנג 119
כי הא דיתיב ר' זירא קמיה דרב אסי ואמרי לה רב אסי קמיה דר' יוחנן שם ק"ו ע"א. 119
אין מברכין על האור אלא במוצאי שבתות הואיל ותחלת בריתו הוא פסחים נ"ג ע"ב. 120
מברכין על האור בין במוצ"ש בין במוציוה"כ וכן עמא דבר שם נ"ד ע"א. 120
עששית שהיתה דולקת והולכת בשבת וכו' ברכות נ"ג ע"א. 120
תני חדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו ותני חדא אין מברכין
עליו וכו' פסחים נ"ד ע"א. 120
ומוקמינן לה בברכות בדאיכא אדם חשוב ברכות נ"ג ע"א. סי' קנה 120

והא לך סדר הלכות שבת כאשר פירש ר' ברוך ב"ר יצחק
בספר התרומה בדרך קצרה.

ארבע רשויות לשבת רשות היחיד, ורה"ר, כרמלית ומקום פטור שבת ו' ע"א. 121
או אין שולטין בה ס' רבוא דומיא דדגלי מדבר עיין עירובין ו' ע"ב ובפירש
רש"י שם ושם נ"ט ע"א. 121
כרמלית עיין רש"י שבת ג' ע"ב, וערוך ערך כרמלית. 121
אין כרמלית פחותה מארבעה רוחב שבת ז' ע"א, עירובין פ"ו ע"א. 121
על זה אמר רב מקום שאין בו ארבעה על ארבעה מותר לבני רה"י ולבני רה"ר
לכתף עליו. לפנינו שבת ח' ע"ב, ובעירובין ט' ע"א ושם בש"מ איתא רב
דימי אמר ר' יוחנן מקום שאין בו ד' על ד' וכו'. 121
המוציא מחנות לפלטיא דרך סטיו חייב וכו' שבת ה' ע"ב, צ"א ע"ב. 121
גבי מפתחות דבי מדרשא דאירכסו ברה"ר וא"ר יוחנן לידבר טליא וטלייתא
התם יבמות קי"ג ע"ב. אות א 122
זיקי דאשתאר בריסתקא דמחוזא לפנינו עירובין מ"ד ע"ב איתא הנהו זיקא דהוה
שדיין בריסתקא דמחוזא וכו'. אות ב 122
והלכה למעשה צריך אדם להתנאות עיין בביאור אות י"ב. אות ג 122

וערב שבת עם חשכה צריך למשמש בבגדיו כדתני חנניה שבת י״ב ע״א. אות ד 222
לסינר שתקון עזרא. וסינר דפ׳ המצניע דשרי. ע׳ ב״ק פ״ב ע״א שבת צ״ב ע״ב. אות ה 123
ורבא מקטע להו שבת י״ב ע״א ולפנינו רבה מקטע לה. אות ו 123
אלא א״כ קורא אחר עמו ובמקום אחד אבל וכו׳ שבת י״ב ע״ב. אות ז 123
שאסר לתת מים בסובין בשבת כר׳ דאסר שבת קנ״ה ע״ב אין נותנין מים
למורסן דברי רבי. וסתם מתניתין רבי דאין שורין דיו וסמנין שם י״ז ע״ב
י״ח ע״א. אות ח 123
ואמר ר׳ יהודה מנערן בכלי שם קנ״ז ע״א ושם איתא אמר רב יהודה מנערו לכלי. 123
משום דמשמעת קול. כרבה שבת י״ח ע״א משום דמשמעת קול. אות ט 124
לא ישאילנו אלא כדי שיגיע לביתו קודם השבת עיין שם י״ח ע״ב. 124
לא ישכיר כליו מערב שבת וברביעי ובחמישי מותר שם י״ט ע״א. 124
עורות לעבדן וכלים לכובס נכרי ב״ה מתירין עם השמש ע״ש י״ז ע״ב. אות י 124
כדאיתא פ׳ ד׳ מחוסרי כפרה וכו׳ כריתות ט׳ ע״א, ועיין בתוס׳ שם ד״ה גר
תושב וכו׳. 124
ואין משלחין אגרות ביד גוי מע״ש עיין שבת י״ט ע״א. 124
אם הדליק הנר או עשה האש בשביל ישראל תנן בפרק כל כתבי לא ישתמש
ישראל לאורו שבת קכ״ב ע״א. אות יא 124
כר׳ ישמעאל דאמר במסכת עדיות ינמור וכו׳ וגם יאכל וישתה עדיות פרק ב׳
משנה ו׳ והובא שבת י״ט ע״א. אות יד 125
מותר לצלות סמוך לחשיכה שפוד של בשר וכו׳ עיין שבת י״ח ע״ב. אות טו 125
דנראה כשט ונזרינן שמא יעשה חבית של שייטין וכו׳ הובא בתוס׳ עירובין
מ״ג ע״א ד״ה הלכה וכו׳. אות טז 126
אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם שבת וכו׳ י״ט ע״א. 126
אבל בקרון אסור לילך וכו׳ והוה ליה צדדין איסורין שבת קנ״ד ע״ב ע״ש. 126
מי שהחשיך לו בדרך ויש עליו כיס או הבילה יתננה לנכרי וכו׳ שם קנ״ג ע״א. אות יז 126
ואסור ליתן עצים באש אא״כ יכול להיות נאחז האש וכו׳ אבל בפחמים מותר
שבת י״ט ע״ב, ושם כ׳ ע״א. אות יח 126
כל היכא דשקיל פירא הדר מפיק גוווא בורא פרי העץ ברכות מ׳ ע״א. אות יט 127
דהלכה כשמואל דאמר מדליקין מנר לנר שבת כ״ב ע״א. אות כב 127
דהא אין שוקלין דנרי זהב כנגד מעשר שני. 127
דהלכה כחנניה דאמר כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותה וכו׳
שבת כ׳ ע״א. אות כג 127
ואפילו תבשיל שמשביח להשהות הרבה על האש שם ל״ז ע״ב. 127
ולא דמי למבשל בשבת בשוגג דהתם ליכא לאיערומי שם ל״ח ע״א. 127
נתגלה פירש משתהשך מותר לכסותו. ותניא נוטל את הסדינין ומניח את
הגלופקרין וכו׳ שם נ״א ע״א. אות כד 128
מרחץ שפקקו נקביו מע״ש וכו׳ עיין שבת מ׳ ע״א. אות כו 129
לא יחם חמין לרגליו וב״ה מתירין שם ל״ט ע״ב. 129
אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד אבל נותן לתוך הכוס עיין הלשון
שם נ״א ע״ב. אות כז 129
פרה אסורה לצאת בשבת בחבל שבצוארה שם נ״ד ע״ב. אות כט 129
דהלכה כרב באיסורי לגבי שמואל, בכורות מ״ט ע״ב, נדה כ״ד ע״ב. 130

חמור אסור לצאת בפרומביא שבת נ״ב ע״א. — ארבע בהמות יוצאות באפסר שם. 130
כדעבד רב הונא, שם אמר רב יוסף חזינא להו לעיגלי דבי רב הונא וכו׳. 130
ובלבד שלא יצא החבל חוץ לידו טפח שם נ״ד ע״א איתא ובלבד שלא יצא חבל מתחת ידו טפח. 130
ולא הפרה בעור הקופר וכו׳ שם נ״ד ע״ב ולא פרה בעור הקופר. 130
חמרא אפילו בתקופת תמוז קריר ליה שם נ״ג ע״א קרירה לה, וכנ׳ המחבר הוא בר״ס. 130
בהמה שאחזה דם אין מעמידין אותה במים, שם נ״ג ע״ב. 130
שני בהמות קשורים יחד דמיחזי כמאן דאזיל לחנגא נ״ד ע״א. 130
סכין ומפרכין לאדם לפנינו שם נ״ג ע״ב איתא ומפרכסין ונירסתו כגירסת ערוך ערך פרך. אות ל 130
אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד וכן הוא באות כ״ז. 131
אע״ג דסיכה כשתיה וכו׳ שם פ״ו ע״א. 131
וזר אסור לסוך שמן תרומה מלא יהללו וכו׳ עיין נדה ל״ב ע״א. 131
דהא ביוה״כ שנינו מי שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש יומא ע״ז ע״ב. ועיין הוס׳ שם ע״ז ע״א ד״ה דתנן וכו׳. 131
ופ׳ אמרו לו אמרינן כהן שסך שמן של תרומה בן בתו ישראל מתעגל בו ואינו חושש צ״ל ובפ׳ א׳ דכריתות אמרינן כהן שסך וכו׳ והוא ז׳ ע״א ע״ש. 131
דלהזהיר גדולים על הקטנים אינו אסור אלא דוקא כי ספו להו בידים יבמות קי״ד ע״א. 131
ומפרכין לאדם וכו׳ עיין שבת נ״ג ע״ב. 131
כדאמרינן פ״ק דכתובות גבי מתניתין דהמפים מורסא להוציא לחה פטור ומפרש אע״ג דאיתרבי דם כתובות ו׳ ע״ב עדיות פרק ב׳ משנה ה׳. 131
אשה אינה יוצאה בשבת בחוטין של צמר וכו׳ עיין שבת נ״ז ע״א כל הענין ובפירש״י ד״ה הא נמי אריג הוא וכו׳. אות לא 131
דהיינו עיר של זהב והיינו עטרות כלות דאסרו אף בחול לכלות דווקא עיין סוטה מ״ט ע״ב, ובתוס׳ שבת נ״ט ע״א ד״ה ולא בעיר וכו׳, ותוס׳ גיטין ז׳ ע״א ד״ה ועטרות וכו׳. אות לב 131
וכבול ופאה נכרית יוצאין בחצר וכו׳ עיין שבת ס״ד ע״ב. 131
אבל נזמי האוזן פרש״י דמותרין שם נ״ט ע״ב ד״ה נזמי האף וכו׳. 131
ונושקא של כסף או של זהב דהוא כוליאר דהיינו מכבנתא שם ס״ב ע״א עיין רש״י ד״ה מכבנתא ובערוך ערך ככליאר, וערך מכבנתא. 132
וכן איתא בירושלמי על ר״ג וכו׳ הוא בירושלמי פ״ו דשבת ה״א. 132
קמיע לא יקשרנו בשיר וטבעת שבת ס״א ע״ב. — והילופיהן באיש שם ס״ב ע״א. 132
כמו בירית שם ס״ג ע״ב. — ויוצאה אשה במוך וכו׳ שם ס״ד ע״ב. 132
כדפרישית פרק קמא דאצולי מטינוף אסור עיין שם י״א ע״ב ותוס׳ ד״ה כל אצולי וכו׳ ותוס׳ ס״ד ע״ב ד״ה ובמוך וכו׳. 132
ואדם שיש לו ריח הפה מותר לתת פילפול בפיו שם ס״ה ע״א. אות לג 133
תרי המייני קאמרת וכו׳ שם נ״ט ע״ב ועי׳ בפירש״י ובתו׳ ד״ה תרי המייני וכו׳. אות לד 133
ומותר לצאת בקמיע בשבת אם הוא מומחא וכו׳ שם ס״א ע״א, וס״ב ע״א. אות לה 133
ומותר לצאת באבן תקומה בשבת שלא תפיל שם ס״ו ע״ב. 133
אדם שהוא חיגר או כווצו גידי שוקיו מותר ללכת בשבת במקל וכו׳ שם ס״ה ע״ב ועיין בתוס׳ ד״ה הקיטע. אות לו 133
מותר לתת בשבת מלה על נתחי עוף וכו׳ ואפילו לר׳ יוסי וכו׳ ק״ח ע״ב. אות לז 133

וצנון אסור למלוח כדי לשהות בתוך המלח יותר מחתיכה אחת שם. 134
ויין בתוך העיין אסור שם ק״ח ע״ב. 134
ורוק טפל אסר שם ופירש״י שלא טעם כלום משניער משנתו. 134
ומי שנינפה ידו או רגלי צומתה ביין בשבת שם ק״ט ע״א. 134
ומי שיש לו חולי בשניו לא ינמע חומץ לרפואה שם ק״א ע״א. 134
כל האוכלין אוכל בשבת לצורך רפואה וכו׳ אם רגילות בחול לאוכלן וכו׳.
שם ק״ט ע״ב. 134
החושש במתניו לא יסוך חומץ ויין אבל סך הוא שמן. וורד כי אם בני
המלכים וכו׳ פירש ושמן וורד מותר רק לבני מלכים כן נראה כוונת
המחבר. ובעל התרומה כתב בסי׳ רמ״ב וזה לשונו וסך שמן על גבי מכתו
אפילו שמן ורד באתרא דשכיח שמן ורד וכו׳ עיין שם ק״א ע״א. 134
ואסור ליתן תוך המכה מים חמין אבל נותן וכו׳ שם קל״ד ע״ג. 134
ולא כתיתין יבישין וכו׳ שם. 134
קשר אם הוא של קיימא אסור מן התורה וכו׳ שבת ק״ב ע״א עיין שם בביאורי
אות ע״ט. אות לח 134
חבל שתלוי בצואר פרה או סוס מותר לקושרן באבוס ק״ג ע״א. אות לט 135
קושרין דלי בפסיקיא שם ועיין תוס׳ עירובין צ״ז ע״ב ד״ה אביי אמר וכו׳. 135
כרבנן דשרי עניבא שבת ק״א ע״ב, ק״ג ע״א. 135
אף על גב דלכאורה סתם מתניתין כר׳ יהודה עירובין צ״ה ע״א. 135
פנע באמת המים וכו׳ שבת ק״ג ע״ב. 135
כדאמרינן פרק בתרא דיומא עיין שם ע״ז ע״ב. 135
ונדה שטובלת בבגדיה וכו׳ ביצה י״ח ע״א. 135
ואם יש טינוף וכו׳ כדאמרינן וכו׳ זבחים צ״ד ע״ב, שבת קמ״ב ע״ב. אות מ 135
האי אודרא דשיטא אסור להדוקה קמ״א ע״א ולפנינו לא ליהדוק אינש אודרא
בפומא דשישא. 136
ומסובריא דנזייתא שבת ק״א ע״א לפנינו מסוכרייסא ונירסתו כנירסת הערוך
ערך סבר ה׳. 136
נותן אדם יין צלול או מים צלולים לתוך המשמרת וכו׳ שבת קל״ט ע״ב. —
גבי פרוונקא וכו׳ שם מ״ח ע״א. קל״ט ע״ב. 136
לא אמרו ככר או תינוק שבת קמ״ב ע״ב. אות מא 136
נר שעל השולחן וכו׳ שם ק״כ ע״ב. אות מב 137
אמר רב יהודה אמר שמואל פותח דלת כנגד המדורה וכו׳ שם ולפנינו איתא
אמר רב יהודה פותח אדם דלת כנגד מדורה, וכנירסת המחבר היא נירסת
ספר התרומה בארוכות סי׳ רמ״ו, וני׳ הראב״ן סי׳ שס״ג והאו״ז ה׳ ע״ש סי׳ ל״ה. 137
אמר אביי מותר לומר לפני גוים כל המכבה אינו מפסיד לפנינו קכ״א ע״א
איתא א״ר אמי וכן הוא בספר התרומה ובראב״ן שם ובבה״ג ה׳ שבת פט״ז. 137
אבל בשאר איסורי שבת אסור לומר כן כדאיתא פרק המדיר כתובות ע׳ ע״ב ע״ש. 137
אמר רב ואיתימא ריב״ל יחיד מתפלל ויכולו באתה קדשת כן הוא הנירסא בבה״ג
וברי״ף וברא״ש ולפנינו שבת קי״ט ע״ב הגירסא אמר רבא ואיתימא ריב״ל אפי׳
יחיד המתפלל בע״ש צריך לומר ויכולו. ועיין שאילתות בראשית א׳, ותוס׳
פסחים ק״ו ע״א ד״ה זוכרהו וכו׳. אות מג 137

וצריך לבצוע על שתי ככרות שלימות בליל שבת וכו׳ שבת קי״ז ע״ב וברכות
ל״ט ע״ב. אות מד 138
המבשל בשוגג יאכל תרומות פ״ב משנה ג׳ ובש״ס בכמה מקומות ועיין בביאור
אות ק״ח. אות מה 138
כדתנן במס׳ מכשירין פ״ב משנה ה׳. שבת קנ״א ע״א ע״ש. 138
ספק מוכן אסור ביצה כ״ד ע״א. 138
כדמוכח בירושלמי ומפרק שואל שבת קנ״א ע״א ועיין רש״י שם ד״ה רוחץ וכו׳
ולשון זה נראה לי עיקר וכו׳. 138
מרחץ המרחצת בשבת רב יהודה אומר אם יש בה רשות מותר וכו׳ שם קנ״א
ע״א. ועיין בתוס׳ ד״ה דיקא וכו׳. 138
כדברי הג׳ ורב יהודאי גאון שלא ירויח במעשה יו״ט כן הוא בספר התרומה סי׳
ר״נ ועיין רש״י ותוס׳ עירובין ל״ט ע״ב. 138
אע״ג דשתי קדושות הן כארבעה זקנים וכו׳ עירובין ל״ח ע״ב, וביצה ד׳ ע״א. 139
עבד גוי או שפחה השואבים מים בשבת בשביל ישראל מבור שהוא ברה״ה וכו׳
מתיר ר״ת לשתות וכו׳ שבת קכ״ב ע״ב. ועיין בתוס׳ שם ד״ה משקה וכו׳. 139
כדאמרינן ריש משילין. טעות המעתיק הוא וצ״ל ריש ביצה והוא ד׳ ע״ב. אות מו 140
כלי שמלאכתו להיתר מחמה לצל נמי שרי לטלטולי וכו׳ עיין שבת קכ״ב
ע״ב. קכ״ג ע״ב. אות מז 140
הלכה כר״ש וכו׳ בר מנר שהדליקו באותה שבת וכו׳ שם קנ״ז ע״א. אות מח 140
וסכין שמיוחד לשחיטה. שם קכ״ג ע״ב. וכפירש התוס׳ ד״ה וסכינא וכו׳ 140
דג מלוח מותר לטלטל אפילו לא בישלו שם קכ״ח ע״א. 140
מעות שעל הכר ינער הכר ויפלו מאיליהן וכו׳ שם קמ״ב ע״ב. 140
טומנין בגיזי צמר ואין מטלטלין אותן וכו׳ שם מ״ט ע״א 140
נוטל אדם בנו והאבן בידו וכו׳ קמ״א ע״ב ע״ש. — ואם דינר בידו אסור
שם קמ״ב ע״א. 141
מסננין יין דרך סודר לתוך הכלי ובלבד שלא יעשה גומא בסודר וכו׳
שם קל״ט ע״ב. אות מט 141
ובין הגיתות שכולן עכורין כצ״ל כן הוא בספר התרומה סי׳ רנ״ד שם. 141
כובע של לבד מותר לצאת בו ברה״ר וכו׳ עיין שבת קל״ח ע״ב. ובעירובין ק״ב ע״ב. 141
ואסור לגרוף האבוס שבת ק״מ ע״ב ועיין בביאור אות נ׳. 141
ולשפוך מים על הארץ להרביץ העפר שרי וכו׳ אבל לכבד את הבית אסור
אע״פ שהלכות גדולות מתיר שבת צ״ה ע״א. ועיין בתוס׳ ד״ה המכבד וכו׳
ובתוס׳ ד״ה והאידנא וכו׳. 141
ואסור ליקח מספוא או מאכל אחר לפני בהמה זו ולתת לפני בהמה אחרת
וכו׳ עיין שבת ק״מ ע״ב. 141
הקש שעל המיטה לא ינענענו בידיו אא״כ ראוי למאכל לבהמה וכו׳ שם
קמ״א ע״א ע״ש. 141
טיט שעל רגלו לא יקנחנו בכותל של אבנים וכו׳ כן הוא בספר התרומה
סי׳ רנ״ד. שבת קמ״א ע״א. 141
לא יצא קטן במנעל גדול שם קמ״א ע״ב. ולא תצא אשה במנעל בשבת וכו׳ שם. 141
שומטין מנעל מעל האימום שם. — וחבית שמטפטף מציל שלש סעודות

בהרבה כלים וכו׳ עיין שבת קמ״ג ע״ב וברש״י ד״ה חבית וכו׳ ושם קי״ז
ע״ב תוס׳ ד״ה הא דתניא וכו׳. 141
קנה חלול מותר לקבוע בחבית וכו׳ קמ״ו ע״ב גובתא רב אסר ושמואל שרי וכו׳ ע״ש. 141
ואסור לשטוח בשבת בגדים אפילו לייבש שם. אות נ. 141
ואסור להניח על כתיפו שולי טליתו וכו׳ שם קמ״ז ע״א. אות נא 141
ומותר ללבוש סרבלו בלא לולאות ולצאת ברשות הרבים וכו׳ עיין
שבת קל״ט ע״ב. אות נב 142
כמו טלית שאינה מצוייצת כהלכתה דהיוצא בה חייב חטאת שם היוצא בטלית
שאינה מצוייצת וכו׳. 142
אמר שמואל אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל ולפנינו ברכות מ״ט ע״ב
אמר שמואל לעולם אל יוציא וכו׳. סי׳ קנה 142
אמר רב ואיתמא ריב״ל אפילו יחיד המתפלל בע״ש צריך לומר ויכולו אל
תיקרי ויכולו אלא ויכלו שבת קי״ט ע״ב ע״ש הגירסא משונה. 142
ועמדו שני האנשים בערים הכתוב מדבר. שבועות ל׳ ע״א. 143
כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו שני מלאכי השרת מלוין אותו וכו׳
שבת קי״ט ע״ב ע״ש. סי׳ קנו 143
דאין מגביהין תרומות ומעשרות ביו״ט גזירה משום מקח וממכר. עיין ביצה ל״ז
ע״א ובביאור אות ג׳. 144
אמר ר׳ יוסי בד״א שצריך שתי סעודות לעירוב בתחילת עירוב. עירובין פ׳ ע״ב
ע״ש. — הלכה כדברי המיקל בעירוב שם מ״ו ע״א. 144
לפי שאין שורפין קדשים ביו״ט שבת כ״ג ע״ב. 144
עיטרן פסולתה דזיפתא שם כ״ד ע״ב. 144
כל היוצא מן העץ פירש הקונטרס כגון קנבוס וצמר גפן וכו׳ עיין לקמן סי׳ י״ט
בה׳ שבת. סי׳ קנז 145
תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם וכו׳ סוף מס׳ ברכות 146
לאפוקי אורחים ידי חובתן וכו׳ פסחים ק״א ע״א. 146
בתי כניסיות אין אוכלין ואין שותין בהן מגילה כ״ח ע״א. 146
אותן שאוכלין בהן נעשין על תנאי שם כ״ח ע״ב. 146
ואם לא נתכוין להשמיע ושומע לא יצא ר״ה כ״ח ע״ב. 146
כי הוא יום תחילה למקראי קודש וכו׳ כן הוא גם נוסח רש״י בכתובות ז׳ ע״ב.
ד״ה מידי דהוי וכו׳ והרמב״ן דברים ה׳ ט״ו כתב ואנו אומרים בקדוש היום
כי יום זה תחלה וכו׳. 146
ואילו פינו וכו׳ בברכות נ״ט ע״ב הגירסא אלו פינו בלא וי״ו סי׳ קסא 148
רעים בשליחותן ונאמנים בשבועתן ע״ז נ״ה ע״א כצ״ל. 149
הלב מבין והכליות יועצות. ברכות ס״א ע״א איתא כליות יועצות לב מבין לשון
מחתך. ועיין בר״ס. 150
זה יום הלידה שנשבעים לבוראם וכו׳ נדה ל׳ ע״ב ע״ש. 150
מלח גרמא גרמא ביצה י״א ע״ב. 150
בהגפת תריסין לשון המשנה סוטה מ״ב ע״א (כצ״ל). 151
שמלך בשר ודם אם יכול להציל בים וכו׳ כעין זה בירושלמי ברכות פ״ט ה״א.
וירושלמי ע״ז פ״ג ה״א. 151

152 דהא יצחק אבינו תיקן תפילת המנחה שנא׳ ויצא וכו׳ ברכות כ״ו ע״ב.
כדאמרינן פ״ר עקיבא מכדי בין מר ובין מר תורה בשבת ניתנה עיין שבת פ״ו
155 ס׳ קסב ע״ב ודכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל וכו׳ נירסא אחרת.
155 ס׳ קסג והכי אמרינן בפ״ק דע״ז איפוך וכו׳ ע״ש ד׳ ע״ב.
155 כדאמר פ״ב דחנינה ברוך עיין חגיגה י״ג ע״ב.
157 ס׳ קסה בירח שנולדו בו איתני עולם. ר״ה י״א ע״א.
ולא כההיא דרשה דשבת דאמר תמה זכות אבות. שבת נ״ה ע״א. ועיין בתוס׳
157 ד״ה ושמואל.
182 ס׳ רא כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב״ה שם וכו׳ מגילה ל״א ע״א.
191 ס׳ רכה עם שמונה לנסיכות ע׳ סוכה נ״א ע״ב ומאן נינהו שמונה אדם נסיכי וכו׳.
דתני ר׳ אושעיא ימים שיש בהן קרבן מוסף כגון ר״ח וכו׳ ואומר מעין המאורע
191 ס׳ רכו בעבודה ואם לא אמר מחזירין אותו וכו׳ שבת כ״ד ע״א.
א״ר תנחום א״ר יוסי טעה ולא הזכיר של ר״ח בעבודה וכו׳ לפנינו ברכות כ״ט
ע״ב הנירסא א״ר תנחום א״ר אסי טעה ולא הזכיר של ר״ח בעבודה וכו׳
191 עיין בביאור אות נ׳.
192 שאין ב״ד מקדשין החדש אלא ביום ברכות ל׳ ע״ב ושם איתא את החדש וכו׳.
192 ס׳ רכז נהגו העם לברך בר״ח לקרוא את ההלל וכו׳ עיין בביאור אות י׳.
טעה ולא הזכיר של ר״ח בתפילה חוזר. בברכות המזון אינו חוזר וכו׳
164 ס׳ רכט ברכות מ״ט ע״ב.
ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל ולאות ברית וכו׳ לפנינו שם מ״ט
195 ס׳ רל ע״א איתא באהבה לאות ולברית.
וסיכן תשובה על פירש״י בפסחים מה שביעי רשות וכו׳ עיין פסחים ק״כ ע״א.
195 ותוס׳ סוכה כ״ז ע״א ד״ה אי בעי וכו׳.
ואילו ימים שגומרין בהן את ההלל וכו׳ ערכין י״ד ע״א — מפני שחולקין
196 ס׳ רלא בקורבנותיהן שם ע״ב.
196 מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט וכו׳ סוכה ל״ה ע״א ופסחים קי״ט ע״ב.
196 כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתם פסחים ז׳ ע״א.
לא עברתי מלברך ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך עליו עיין ברכות מ׳
196 ע״ב ונדרים נ״ה ע״ב.
ר״ח שחל להיות בשבת המפטיר בנביא בשבת אין צריך להזכיר של ר״ח וכו׳
198 ס׳ רלג שבת כ״ד ע״א ועיין בתוס׳ שם כ״ד ע״ב ד״ה ולית הלכתא וכו׳.
דר׳ יצחק אקלע לבי ריש גלותא סבר לאדכורי בבונה ירושלים אמר ליה
רב ששת וכו׳ עיין שבת כ״ד ע״א ושם איתא רב הונא בר יהודה איקלע
לבי רבא סבר וכו׳ ונירסת ה״ג ה׳ חנוכה רב הונא בריה דרב יהושע
199 ס׳ רלה איקלע לבי ריש גלותא סבר וכו׳.
199 המדליק נר חנוכה חייב לברך וכו׳ שבת כ״ג ע״א.
199 ור׳ ירמיה בר אבא דידיה אמר וכו׳ ולפנינו שם ורב ירמיה אמר הרואה ע״ש.
רב נחמן בר יצחק אמר שאל אביך ויגדך וכו׳ וכן הוא בסוכה מ״ו ע״א ולפנינו
199 ס׳ רלו איתא רב נחמיה.
199 משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק שבת כ״א ע״ב.
199 מצות חנוכה נר איש וביתו והמהדרין נר לכל אחד ואחד שם.
199 כבתה אין זקוק לה וכו׳ שם.

ומדליקין מנר לנר שם — ואפילו נשים חייבות בנר חנוכה וכו' שם כ"ג ע"א. 200
משום בזויי מצוה עיין שבת כ"ב ע"א ועיין תוס' שם ד"ה סוכה. 200
אכסנאי שם כ"ג ע"א. — חצר שיש לה שני פתחים שם. סי' רלז 200
אמר רב הונא הזהיר בנר הויין ליה בנים ת"ח. הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה
וכו' לפנינו כ"ג ע"ב הרגיל בנר הזהיר במזוזה וכו'. 200
כל דבר שאינו יודע בו שהוא מותר ושעה בו באיסור נשאל ומתירין לו וכו'
עיין ירושלמי פ"ד דפסחים ה"א. וירושלמי תענית פ"א ה"ו. ותוס' פסחים נ"א
ע"א ד"ה אי אתה וכו' 200
ומצאתי בשם רבינו יצחק ב"ר יהודה שאמר משום רבינו יעקב בר' יקר וכו'
מובא ברש"י. שבת כ"ג ע"א וז"ל ומצאתי בשם רבינו יצחק בר' יהודה שאמר
משם רבינו יעקב. 201
דרב אומר אין מדליקין מנר לנר שם כ"ב ע"א. 201
ומזכירין על הניסים במוסף של שבת ובמוסף של ר"ח שבת שם כ"ד ע"ב. סי' רלח 201
דא"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק י"ח ימים יחיד גומר בהם את ההלל
ערוכין יו"ד ע"א. 202
וקורין בנשיאים שלשה וכו' מגילה ל' ע"ב. 202
ור"ח טבת שחל להיות בחול וכו' מגילה כ"ט ע"ב. סי' רלט 203
ר"ח אדר שחל להיות בשבת קורין פ' שקלים שם כ"ט ע"ב, ל' ע"א. סי' רם 203
ומפטיר ביחזקאל בן אדם בית ישראל ונו' שם ל' ע"א. 204
וסימנך זבדו וכו' עיין רש"י שם ל' ע"ב. 204
שקלים ובכורים אין נוהגין אלא לפני הבית וכו' משנה סוף מסכת כלאים. 205
הקדיש והעריך והחרים וכו' מעות וכלי מתכות יוליכם לים המלח יומא ס"ו ע"א.
שקלים י"ג ע"ב בכורות נ"ג ע"א. 205
זכור אשר עשה ונו' יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלב וכו'
מגילה י"ח ע"א. 206
שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום פסחים ו' ע"א מגילה כ"ט ע"ב. 206
בדין הוא שתקדום פ' החדש לפרה אדומה וכו' עיין ירושלמי מגילה פ' בני
העיר ה"ה והובא ברש"י מגילה כ"ט ע"א. 206
ובנבלתם לא תגעו ברגל וכו' ר"ה ט"ז ע"ב. ובספרא פ' שמיני 206
דאמר רב ששת כתפילה מה תפילה בהודאה וכו' שבת כ"ד ע"א. סי' רמב 207
חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום וכו' מגילה ד' ע"א. 207
נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס שם ועיין בתוס' ד"ה נשים
וכו' ובסי' רל"ז. 207
המבקש לצאת לדרך ורוצה לקרות המגילה בי"א וכו' מגילה בזמנה וכו' עיין
בגמרא שם ה' ע"א. ותוס' ד"ה הוה וכו' ובביאורי אות ה'. רמג 207
מגילה צריכה שירטוט כאמיתה של תורה וכו' ט"ז ע"ב. ותוס' מנחות ל"ב ע"ב
ד"ה הא וכו' 208
קראה סירוגין ומתנמנם יצא שם י"ז ע"א. 208
ר' מונא בשם ר' יהודה אמר בסירוגין אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר
לראש שם י"ח ע"ב ועיין בתוס' ד"ה נקוט וכו'. 208
שמואל ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן. עירובין מ"ז ע"ב. ועיין תוס' שבת קמ"ה
ע"א ד"ה ור' יוחנן. 208

הקורא את המגילה למפרע לא יצא שם י״ז ע״א. 208

דאמר ר׳ חלבו א״ר יוחנן א״ר חמא בר גוריא אמר רב הלכה כדברי האומר
כולה לפנינו שם י״ט ע״א הגירסא אמר ר׳ חלבו אמר רב חמא בר גוריא
אמר רב הלכה וכו׳. 298

הכל כשירין לקרות את המגילה חוץ מחשו״ק שם י״ט ע״ב. 208

קראה אחד קראוה שנים יצאו שם כ״א ע״א, וע״ב. 208

ומאן דקרי לה ומאן דשמע לה צריכו לכווני דעתייהו ר״ה כ״ט ע״א. 208

ומאן דעייל לבי כנישתא וכו׳ שם י״ח ע״ב. 208

כל היום כשר לקריאת מגילה וכו׳ שם כ׳ ע״ב. 208

עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו שם י״ז ע״א. ועיין י״ט ע״א תוס׳
ד״ה על הספר וכו׳. 209

קראה תרגום וכו׳ שם י״ח ע״א. 209

מגילה נקראת ספר ונקראת אגרת וכו׳ שם י״ט ע״א. 209

שיור התפר הלכה למשה מסיני שם י״ט ע״ב. 209

דאמר רב יהודה אמר שמואל כהנים מעבודתם שם ג׳ ע״א איתא דאמר רב
יהודה אמר רב כהנים בעבודתם וכו׳. סי׳ רמד 209

וכשהוא קורא ואת פרשנדתא ואת דלפון וכו׳ שם ט״ז ע״ב. 210

תני רב יוסף שמחה ומשתה ויו״ט שמחה שאסור בהספד וכו׳ שם ה׳ ע״ב. 210

רבה בריה דרבא אמר הספד ותענית קבילו עליהו וכו׳ שם ובה״ג גרים רבא
בריה דרבה. 210

וסעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו מגילה ז׳ ע״ב. 210

דרב חזיה לההוא גברא דזרע כיתנא בפורייא וכו׳ שם ה׳ ע״ב. 210

ומנא לן דמנהג מילתא היא אמר רב שמן בר אבא א״ר יוחנן אמר קרא שמע בני וגו׳.
פסחים נ׳ ע״ב ועיין שאילתות פ׳ ויקהל ושם הגירסא אמר רבא בר אבא וכו׳. 210

לא תתגודדו לא תעשו מצות אגודות אגודות. יבמות י״ג ע״ב. סי׳ רמה 211

הקורא במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא ולא אמרן וכו׳ מגילה י״ט ע״ב. 212

כל השירות כולן נכתבות אריח ע״ג לבינה. שם ט״ז ע״ב. סי׳ רמו 212

מהיכן קורא אדם את המגילה ויוצא בה ידי חובתו שם י״ט ע״א. 212

וחייב אדם לאכול סעודת פורים ביום שם ז׳ ע״ב. סי׳ רמז 212

ובלבד שתהא תפורה בגידין וכו׳ שם י״ט ע״א. 212

וצריך לומר עשרת בני המן בנשימה אחת שם ט״ז ע״ב. 213

ואם קורא ומתנמנם כגון שקורין אותו ועונה וכו׳ שם י״ח ע״ב. 213

ויו דויזתא גדולה לפנינו מגילה ט״ז ע״א איתא ויו דויזתא צריך למימתחא
בתקיפא כמורדיא דלברות וכו׳ והמחבר נראה דלא הוה גרים הכי. וכגירסת
הרי״ף שם סוף פ״ק ועיין בביאור אות מ׳. 213

מקום שנהגו לברך יברך. שלא לברך לא יברך שם כ״א ע״א. 214

איש זה המן מגילה י״ב ע״א. סי׳ רמט 215

דדריש האי קרא על מרדכי והמן שם י׳ ע״ב. 215

מנין למרדכי מן התורה עיין חולין קל״ט ע״ב. 215

שלא עשו אלא לפנים מגילה י״ב ע״א. 215

בכור שטן. יבמות ט״ז ע״א. 215

זאת מה שכתוב כאן ובמשנה תורה מגילה ז׳ ע״א. 215

מה עשה לי יהודי ומה שילם לי ימיני וכו׳ שם י״ב ע״ב. 215
משל בתלמוד אנו אין לנו אלא שלש. סנהדרין ל״ח ע״ב. 215
אל תיקרי אדם אלא אדום ברכות ס״ב ע״ב. 216
קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיני מגילה י״ב ע״ב. 216
שכשנסתלקה שכינה ממנה שם ט״ו ע״ב. 216
שבאו ג׳ מלאכי השרת אחד שמתח עליה חוט של חסד וכו׳ שם ט״ו ע״ב. 216
ווי מברא ווי מביתא שם ט״ז ע״א. 216
מקיש שיבה לקימה. מה קימה בחימה אף שיבה בחימה שם ט״ו ע״א. 216
ומה מעבדות לחירות אמרו שירה ממיתה לחיים לא כ״ש שם י״ד ע״א. 216
ליל המקודש לחג טעון שירה ערכין י׳ ע״ב. 216
כדאמר רבא פ״ק דמגילה קרייתה זו היא הלילה. ויש אומרים לפי שאין אומר
הלל וכו׳ ע״ש י״ד ע״א. 218
וקורין בו ג׳ בפרשת ויבא עמלק וכו׳ שם ל׳ ע״ב. 218
בבמה מדליקין שם כ״ג ע״א. 218
ואמרינן בפ״ב דתענית לאסור של זה בזה י״ח ע״ב. ומגילה ה׳ ע״ב. 219
לעולם קורין בפרשת צו את אהרן קודם הפסח וכו׳ עזרא תיקן להם
מגילה ל״א ע״ב. ס׳ רנו 221
שכך שנינו פ״ק דר״ה וכו׳ ר״ה ט״ז ומגילה שם. 221
והקורא קללות שבתורת כהנים וכו׳ לפי שאין אומרים ברכה וכו׳ מגילה ל״א
ע״ב ועיין בביאור אות ט׳. ס׳ רנז 221
לא קשיא הא בחנוכה ופורים לא בטלו הא בשאר יומא בטלו. ר״ה י״ט ע״ב. ס׳ רנח 222
שבניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חמישי בשבת היה וכו׳ עיין שבת פ״ז ע״ב
ובתוס׳ ד״ה ואותו יום וכו׳. ס׳ רנט 222
חמשה דברים שאירעו לאבותינו בי״ז בתמוז וכו׳ תענית כ״ו ע״א. ס׳ רסא 223
והעמיד צלם בהיכל תענית שם כן הוא הנירסא במשנה שבמשניות, ובמשנה
שבירושלמי, ולפנינו שם איתא והעמידו. 223
דרמינן קראי אהדדי כתיב מי כה׳ אלקינו בכל קראינו אליו וכו׳ ר״ה י״ח ע״א
עיין שם. ס׳ רסב 223
ויש שקורין שובה בין ר״ה ליה״כ וכו׳ עיין תוס׳ מגילה ל״א ע״ב ד״ה ר״ח וכו׳. 224
לא יאכל בשר ולא ישתה יין וכו׳ תענית כ״ו ע״ב. ס׳ רסד 225
אבל אוכל הוא שם ל׳ ע״א. 225
ומתקנין מתשעה באב למוצאי תשעה באב תוספתא סוף תענית. 226
אמרו עליו על ר׳ יהודה בר אילעי שהיה יושב בין תנור לכיריים וכו׳. ס׳ רסד 226
כי אתא רב דימי אמר וכו׳ תני זעירא וכו׳, עיין תענית ל׳ ע״א, יומא ע״ח ע״ב.
ועיין ברי״ף פרק יוה״כ ובר״ן שם גירסת הרי״ף. ויש נוסחאות משונות בזה,
ולהמחבר היתה ג״כ נוסחא אחרת בהא דתענית וביומא ע״ש. 226
מנהג מבטל הלכה. ירושלמי ריש פרק השוכר את הפועלין. ועיין ירושלמי פ״ז
דיבמות ה״ג. ס׳ רס״ה 226
וקורין כי תוליד בנים ובני בנים וכו׳ וישראל שהוא מפטיר וכו׳ סוף מגילה ובתענית
כ״ט ע״א ליתא בן זכאי ע״ש. 227
אמר שמואל מעברתא ומינקתא מהייבין למיתב בתענית בט״ב עיין בבה״ג ה׳
תשעה באב ותענית ועיין בביאור אות ז׳. 227

ותנו רבנן כל מצות הנוהגות באבל וכו׳ תענית ל׳ ע״א ע״ש איזה שינוים 227

ותינוקות של בית רבן אינן בטלין דברי ר״מ וכו׳ ולפנינו שם בדברי ר״מ ותינוקות שב״ר בטלין וגירסת המחבר הוא כגירסת הבה״ג והרי״ף והרא״ש. 228

מקום שנהגו לעשות מלאכה בט״ב עושין. פסחים נ״ד ע״ב. תענית ל׳ ע״ב. 228

ר״נ אומר כל העושה מלאכה בט״ב וכו׳ ר״ע אומר וכו׳ חלופי גרסאות יש כאן עיין תענית ל׳ ע״ב ובריי״ף סוף תענית. וברמב״ן בתוה״א ענין אבילות ישנה. וגירסת המחבר כגירסת בה״ג ע״ש. 228

משנכנס אב ממעטין בשמחה. תענית כ״ו ע״ב. 228

תשעה באב שחל להיות בשבת וכו׳ עירובין מ״א ע״ב. תענית כ״ט ע״ב. 228

הל להיות ערב שבת וכו׳ עירובין שם. 228

שכבר עשו תקנה כרב תחליפא וכו׳ עיין בביאור אות מ׳. ס׳ רסז 228

יחיד שקיבל עליו תענית אפילו וכו׳ תענית י״א ע״ב. ס׳ רעא 230

ר״ע איקלע לנינזק וכו׳ עיין פירש״י דגרס מר עוקבא. ועיין ע״ז ל״ד ע״א. ר״ע איקלע לנינזק וכו׳. 230

אמר רב יחיד שקיבל עליו תענית אמר רבה בר שילא לימא הכי וכו׳ תענית י״ב ע״ב. 230

עד מתי אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר וכו׳ עיין בתענית י״ב ע״א עד שיעלה עמוד השחר דברי רבי ר׳ אלעזר בר שמעון אומר ובכל הסוגיא הנוסחא משונה מאשר הוא לפנינו. 231

אמר רב יהודה לוה אדם תעניתו ופורע וכו׳ תענית י״ב ע״ב ושם איתא רב יהודה אמר רב וכו׳. 231

לישעום מר מידי וכו׳ תענית שם. 231

בעא מיניה אשיאן תנא דבי רב מרב מי ששרוי בתענית וכו׳ בברכות י״ד ע״א איתא בעי מיניה אשיאן תנא דבי ר׳ אמי מר׳ אמי. 231

יפה תענית לחלום כאש בנעורת עיין תענית י״ב ע״ב ושם כאש לנעורת. 231

אדבריה רב יהודה לר׳ יצחק בריה ודרש יחיד שקיבל עליו תענית וכו׳. שם י״ג ע״ב. 222

רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא וכו׳ ברכות י״ז ע״א ע״ש. 232

שאין תפילתם חוזרת ריקם עיין ר״ה י״ז ע״ב. 232

גדולה תענית יותר מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו עיין ברכות ל״ב ע״ב. 232

ת״ר אדם שיש בו עבירה ואינו רוצה לחזור בו ומתוודה וכו׳ לפנינו תענית ט״ז ע״א הוא מימרא דרב אדא בר אהבה ע״ש. 232

זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון תענית ט״ז ע״ב וגירסתו כגירסא הישנה ע״ש. 232

מעשה בר׳ אליעזר וכו׳ ואמר כ״ד רננות וכו׳ שם כ״ה ע״ב ושם איתא כ״ד ברכות וכו׳ ע״ש וגירסת המחבר הוא כגירסת סרע״ג וגירסת בה״ג כ״ד רננות. 232

עמדו בתפילה מעבירין לפני התיבה זקן ורגיל וכו׳ שם ט״ו ע״א. 232

אע״פ שיש שם זקן אין מורידין לפני התיבה אלא רגיל וכו׳ ולשנות במשנה וכו׳ לפנינו שם ט״ז ע״א ליתא תיבת במשנה ע״ש. 232

ביתו ריקם מן העבירה וכו׳ שלא יצא עליו שם רע בילדותו תענית ט״ז ע״ב. וגירסתו „עליו״ כגירסת הערוך ערך פרק. 233

לכל מפסיקין לראשי חדשים וכו׳ מגילה כ״ט ע״א. 233

אמר רב שישא ופריך ובתעניות למה לי הפסקה וכו׳ שם ל׳ ע״ב הכי הוה
גרים נ״כ במגילה כדאיתא בתענית י״ב ע״ב ע״ש. 233
שנתעטף הקב״ה כשליח ציבור והראה למשה וכו׳ עיין ר״ה י״ז ע״ב. ס׳ רעב 234
כל היושב בתענית בשבת קורעין לו נזר דין של שבעים שנה וכו׳ ברכות ל״א ע״ב. 234
מבטלין ת״ת להוציא את המת ולהכנסת כלה עיין כתובות י״ז ע״א. ס׳ רעד 234
ר״ה ויוה״כ כרגלים וכו׳ מו״ק י״ט ע״א. 235
מת ביו״ט ראשון יתעסקו בו עממים וכו׳ ביצה ו׳ ע״א. 235
הקובר את מתו שלשה ימים לפני הרגל בטלה ממנו גזירת שבעה וכו׳. 235
מנין לאבילות שהוא ז׳ שנא׳ והפכתי חגיכם לאבל מה חג וכו׳ עיין מע״ק כ׳ ע״א. 236
קרובה נוהגת שבעה ורחוקה יום אחד ואיזו היא קרובה וכו׳ מע״ק שם. עירובין
מ״ו ע״א ע״ש. 236
אמר רבה בר בר חנה כל מקום שאתה מוצא וכו׳ שם. ושם, ולפנינו רבה
בר בר חנה א״ר יוחנן וכו׳. 236
ולמדנו ממנו ג׳ דברים ע״ש מע״ק כ׳ ע״ב. 236
כל ל׳ יום לנישואין מתה אשתו אסור לישא אחרת עד שיעבר עליו ג׳ רגלים
וכו׳ עיין מ״ק כ״ג ע״א. ס׳ רעה 238
כל האמור בפרשת כהנים (אין) כהנים מיטמאין להן וכו׳ שם כ׳ ע״ב ע״ש. 238
חולה שמת לו מת אין מודיעין לו וכו׳ שם כ״ו ע״ב איתא אין מודיעין אותו
שמת שמא וכו׳ וגירסתו הוא כגירסת הראב״ן ה׳ מע״ק דף פ״ד ע״א אין
מודיעין לו. וכן הוא גירסת התניא רבתי ס׳ ס״ד. 238
וקורע על חמיו ועל חמותו מפני אשתו מע״ק כ״ו ע״ב. 238
אמר רפרם בר פפא אבל לא יניח תינוק לתוך חיקו שלא ירגילנו לידי שחוק
ולפנינו שם איתא ואמר רב פפא תנא באבל רבתי אבל לא יניח תינוק
בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות ועיין בה״ג
ה׳ אבל ס׳ כ״א. 238
ת״ר אבל כל שבעה חייב בכסיית הראש וכו׳ לא נמצא ברייתא זו לפנינו בש״ס
רק הובאה בבה״ג ה׳ אבל. 239
האוכל בבית האבל אם לבו גס בו יברוהו וכו׳ מו״ק כ״ו ע״ב ולפנינו שם
איתא ההולך וכו׳. 239
רבא איתילד ליה מילתא על לגביה אבא בר מרות דהוא אבא בר מניומי וכו׳
לפנינו כ״ז ע״ב איתא איתרע ביה מלתא וכו׳ וגירסת המחבר הוא כגירסת
הבה״ג ה׳ אבל ע״ש. 239
ההולך ממקום למקום אם יכול למעט בעסקו ימעט. שם כ״ו ע״ב. ועיין בתוס׳
כ״ז ע״א ד״ה אם וכו׳. 239
מאימתי כופין את המיטות משיצא מת מפתח ביתו וכו׳ שם כ״ז ע״א ע״ש. 239
אמר רב הונא אע״פ כן אינו יושב עליה וכו׳ ולפנינו שם אמר רבה בר הונא
אעפ״כ וכו׳ ע״ש. 239
מאי דרגש ערסא דנדייא שם מסיק מאי דרגש ערסא דצלא ועיין ערוך גד א׳.
וערך צלא. 239
ת״ר ישן ע״ג מיטה ע״ג כסא. ע״ג אבנים וגדולה מכולן ע״ג קרקע לא יצא
א״ר יוחנן שלא קיים כפיית המיטה. עיין בגמרא שלפנינו כ״ז ע״א והלשון
משונה. ועיין כ״א ע״א. 239

וכל קריעה מעומד וכו׳ עיין כ׳ ע״ב. 239
ואם עמד בשעת יציאת נשמה על כל מתי ישראל וכו׳ עיין כ״ה ע״א. 239
על כל המתים מרחה מיטתו הרי זה משוכח וכו׳ שם כ״ב ע״א ע״ש. 239
רצה ממעט בעסקי רצה אינו ממעט על אביו ועל אמו ממעט שם. 239
רצה מספר לאחר ל׳ יום וכו׳ ע״ש כ״ב ע״ב. 239
הא בארשייתא הא בפונדנא ולפנינו שם הא באריסותא הא בפורענותא. 236
ואפקריסתו אינה מעכבת אחד האיש ואחד האשה וכו׳ לפנינו שם ואפיקרסותו
ועיין בביאור אות י׳. 240
חכם שמת בית מדרשו בטל וכו׳ שם כ״ב ע״ב ע״ש. 240
אילו דברים שאבל אסור בהן וכו׳ שם כ״א ע״א. 240
מעשה ומת בנו של ר׳ יוסי בציפורי וכו׳ ובתו של רבי בבית שערים וכו׳ כן
הוא גירסת הרי״ף והרא״ש ובגמרא שלפנינו שם כ״א ע״א ליתא. 240
מת שאין לו מנחמים באים עשרה בני אדם וכו׳ שבת קנ״ב ע״א. 246
אבל שלא פרע ושלא פרם חייב מיתה שם כ״ד ע״א. 241
אבל אסור לשמש מיטתו בימי אבלו וכו׳ שם. 241
ס׳ שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר או עושה מחיצה ואוכל ברכות י״ז
ע״ב מ״ק כ״ג ע״ב. 241
והמוליך עצמות מת או ס״ת ממקום למקום וכו׳ ברכות י״ח ע״א ע״ש. 241
אבל שבת ראשונה אל יצא מפתח ביתו וכו׳ מ״ק כ״ג ע״א ע״ש. 241
שלשים יום לנשואין מתה אשתו אסור לישא אחרת וכו׳ שם. 241
תכפוהו אביליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער וכו׳ שם י״ז ע״ב.
תענית י״ג ע״א. 241
הכונס הרי הוא כחי לכל דבריו וכו׳ שבת קנ״א ע״ב ע״ש. 241
כל הפורשים מן הציבור אין מתעסקין עמהן לכל דבר וכו׳ ועיין בבאור אות ה׳. 241
כל המתקשה על המת יותר מדאי וכו׳ מע״ק כ״ז ע״ב. 241
שלשה דברים סח לי מלאך המות כשתכנס אצל החולה לבקרו וכו׳ עיין ברכות
נ״א ע״א. ועיין ב״ק ס׳ ע״ב. ובשבת י״ב ע״ב, ע״ז כ׳ ע״א. 242
הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום וכו׳ ברכות ס״ד
ע״א, מ״ק כ״ט ע״א. 242

מכאן ואילך ליקוטין מדברי רבינו שלמה והוראותיו ע״פ מעשה.

כמאן אולא הא דאמר רב עמרם אמר רב אבל כיון שעמדו מנחמים וכו׳ מ״ק י״ט ע״ב. 242
כדאמרינן דכותאי ובני מדינה סרכי מילתא וכו׳ עיין פסחים נ״א ע״א. 243
אין קורעין לא מתוך השלל ולא מתוך המלל וכו׳ מע״ק כ״ו ע״ב ע״ש. 244
היה לבוש עשרה לבושים שם כ״ב ע״ש. 244
ולמר ר׳ מדעולא וכו׳ ב״ק ל״ח ע״א וע״ב. 244
דאמרינן שלשה לבכי שבעה לאבילות וכו׳ מ״ק כ״ז ע״ב. ס׳ רעו 245
ניהוץ שלנו כביבוס שלהם תענית כ״ט ע״ב. וכן הוא בהי״ג ניחוץ בחית. 242
כל שלא שהא שלשים יום באדם עיין שבת קל״ה ע״ב. קל״ו ע״א. ובנדה
מ״ד ע״א. ובמ״ק כ״ד ע״ב. 245
עד סמוך לווסתה דמחלוקת היא במס׳ נדה ל״א ע״ב. וסוטה כ״ז ע״א. 245

המשמש ביום תשעים כאילו שופך דמים נדה ל״א ע״א. 245

אית דוכתא דנהגי לסלק הציצית מטלית המתים משום וכו׳ עיין תוס׳ ברכות
י״ח ע״א ד״ה למחר וכו׳ ותוס׳ ב״ב ע״ד ע״א ד״ה פסקי וכו׳. ותוס׳ ע״ז ס״ה
ע״ב ד״ה אבל וכו׳ ותוס׳ נדה ס״א ע״ב ד״ה אבל וכו׳. סי׳ רעה 246

ודרשינן פ״ב דשבת וכו׳ עיין שבת ל׳ ע״ב ובפירש״י ד״ה דאמר וכו׳ ושם קנ״א
ע״ב. ובנדה ס״א ע״ב. 246

ואמרינן נמי בע״ז וכו׳ בגד שאבד בו כלאים וכו׳ ס״ה ע״ב. 246

ר׳ נתן ור׳ הוו אולי בבית הקברות א״ל חד לחבריה וכו׳ לפנינו בברכות איתא
ר׳ חייא ור׳ יוחנן וכו׳. 246

כלי קופסא חייבים בציצית ומודה שמואל וכו׳ מנחות מ״א ע״א. 246

רמי תכילתא סוכה י״א. מנחות מ״ג ע״א. 246

מת תופס ארבע אמות לק״ש ולתפילה עיין סוטה מ״ג ע״ב. ברכות י״ח ע״א
ושם ליתא ולתפלה ע״ש. 247

ולא אמרו אלא בקרובים ולא אמרו אלא ביום ראשון וכו׳ עיין ב״ב ק׳ ע״ב
וברשב״ם שם ד״ה משבעה וכו׳. סי׳ רם 248

וסר מרזח סרוחים מרזח נעשה שר לסרוחים. מ״ק כ״ח ע״ב. ועיין כתובות ס״ט ע״ב. 248

ואין רשות להם לדבר עד שיפתח האבל תחילה עיין מ״ק שם. 248

ומברין את האבל סעודה הראשונה משל אחרים שם כ״ז ע״ב. 248

אל אמת דיין אמת שופט בצדק וכו׳ עיין ברכות מ״ו ע״ב. סי׳ רפא 248

אם אבלים מן המנין לכל דבר אם לאו וכו׳ עיין כתובות ח׳ ע״א ושם ע״ב.
ושם בתוס׳ ד״ה כי תניא וכו׳. 249

הילכות עירוב.

אבל צריך להודיעם בואו סמכו על עירוב שעשיתי לכם עירובין פ׳ ע״א. סי׳ רפג 249

ובלבד שיהא הבית ד׳ אמות על ד׳ אמות סוכה ג׳ ע״א ע״ש. 249

אם המבוי פחות מד׳ אמות וכו׳ עירובין י״ב ע״א. 249

ובכל דבר עושין עירוב חוץ ממים ומלח שם כ״ו ע״ב. 250

ובלבד שיהא העירוב גבוה מן הקרקע טפח עיין עירובין ע״ט ע״ב. 250

אם המבוי רחב עשר אמות ולא יותר צריך לחי וכו׳ שם י״א ע״ב ע״ש. 250

צריך להיות קומתו עשרה טפחים וכו׳ שם י״ד ע״ב. סי׳ רפג 250

מערבין לחצירות בפת ומשתתפין למבוי ביין שם ע״א ע״ב ועיין כ״ו ע״ב. 250

רבא מערב אכולה מתא בעירובא חדא ע״ש כ״ו ע״א. ונ״ט ע״ב וגירסא אחרת שם. 251

צינור השופך לרשות הרבים מותר לצוק בו מים והן יורדין וכו׳ ע״ש פ״ח ע״א. 251

דין ע״ת. יו״ט שחל להיות ערב שבת לא יבשל בתחלה מיו״ט לשבת וכו׳
ביצה ט״ו ע״ב. סי׳ רפד 251

חול מכין לשבת ומכין ליו״ט ואין יו״ט מכין לשבת וכו׳ שם ב׳ ע״ב ועיין
תוס׳ ד״ה והיה וכו׳. 251

עושה תבשיל מעיו״ט וסומך עליו לשבת וכו׳ שם ט״ו ע״ב. 251

אמר רבא הלכתא כתנא דידן ואליבא דב״ה שם י״ז ע״ב וע׳ תוס׳ ד״ה אמר וכו׳. 251

אין אופין אלא על האפוי ואין מבשלין אלא על המבושל וכו׳ שם ט״ו ע״ב. 251

חנניא אומר משום ב״ש אין אופין אלא א״כ עירב בפת וכו׳ שם י״ז ע״ב. 251

ועירובי תבשילין פסקינן דצריך שיהא בו כזית וכו׳ שם ט״ז ע״ב ועיין תוס׳
ד״ה אי וכו׳. 252
ופשטינן בפירקין דעירובי תבשילין בעינן דעת מניח שם ט״ו ע״ב. 252
דשמואל מערב אכולה נהרדעי שם איתא דאבוה דשמואל מערב וכו׳ וגירסתו
הוא כגירסת בה״ג ה׳ יו״ט. וכן הוא בר״יף ובר״אש ע״ש. 252
א״ל דלא אותבי עירובי תבשילין ובשני ימים טובים של ר״ה הוה וכו׳ ביצה ט״ז ע״ב. 252
האמר רבא לקטן מניח אדם עירובי תבשילין מיו״ט לחבירו ומתנה וכו׳ י״ז ע״א. 252
וצריך לזכות ע״י בנו ובתו הגדולים גיטין ס״ד ע״ב עירובין ע״ט ע״ב פ׳ ע״א. 522

הלכות פסח מבוארות מבית מדרש של רבינו שלמה בר׳ יצחק צרפתי ז״ל.

בדיקת חמץ. אור לארבעה עשר בודקין את החמץ וכו׳ פסחים ב׳ ע״א. אות א׳ 254
כל ארבע שעות ותולין כל חמש וכו׳ שם י״א ע״ב. אות ב׳ 254
ואע״ג דאיתותב ר׳ יהודא במאי דאמר וכו׳ שם כ״ח ע״א. 254
ואם חל י״ד להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת וכו׳ פסחים מ״ט
ע״א, י״ג ע״א, כ׳ ע״ב. 254
טהרת כלים. יעשה להם שפה של טיט על שפתם וכו׳ עיין ע״ז ע״ו ע״א. אות ג׳ 555
דהילכתא אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון פסחים ל׳ ע״ב. ועיין בתוס׳ ד״ה
והלכתא וכו׳ ותוס׳ ע״ז ע״ו ע״ב ד״ה אמר. ותוס׳ חולין ח׳ ע״א ד״ה שלבנה וכו׳. 255
טהרת סכין. הסכינין מגעילן ברותחין ובכלי ראשון פסחים ל׳ ע״ב. ועיין
תוס׳ חולין ח׳ ע״א ד״ה שלבנה. אות ד׳ 255
דין כלי זכוכית. וכלי זכוכית חדשים צריכין טבילה שהן ככלי מתכות
ע״ז ע״ה ע״ב. אות ו׳ 256
אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה שם. 256
ברכת טבילת כלים. וקונייא פלומידא בלע״ז הואיל ומתיכן עליהם עופרת וכו׳
עיין ע״ז ע״ה ע״ב. אות י׳ 256
וקדירות של חרס שנשתמשו בהן לפני הפסח מניחן עד לאחר הפסח וכו׳
פסחים ל׳ ע״א. אות יא 257
שאינו יוצא מידי דופיין לעולם שם ל׳ ע״ב. ועיין בתוס׳ ד״ה התורה וכו׳. אות יב 257
עריבה צריך לגוררה שלא ישאר כזית בצק במקום אחד שם מ״ה ע״א. אות יג 257
ואקפילא סטכינן הולין צ״ז ע״א ע״ש. 258
הקמחים והבציקות של גוים אדם ממלא כריסו מהן ע׳ פסחים מ׳ ע״א ושם
איתא רק בציקות. 257
אין לשין בפסח אלא במים שלנו בלילה. שם מ״ב ע״א. ועיין שם ברש״י
ד״ה שלנו. אות יד 258
כדי שלא להפקיע תורת חלה ממנה וכו׳ פסחים מ״ח ע״ב ע״ש. אות טו 258
חמשת רביעים קמח ועוד חייבין בחלה פ״א משנה ב׳ דעדיות. ושבת ט״ו ע״א. 259
וקבא מגלונאה לפסחא. עיין פסחים מ״ח ע״א ושם איתא מלוגנאה ועיין לקמן
אות ל״ד, ובמש״ש. אות טז 259
בעינן שימור לשם מצה וכו׳ דאמר מר בצקות של גוים וכו׳ שם מ׳ ע״א. אות יח 259
דאמר רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות וכו׳ שם ק״כ ע״ב. אות יט 260

והאוכל מצה בע"ם כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו עיין ירושלמי פע"ם ה"א
ועיין בביאור אות ק'. אות כ 260
וכמו ששלחו לתודוס וכו' שם נ"ג ע"א. אות כא 261
לא תשחט את הפסח ועדיין חמץ קיים פסחים ה' ע"א. אות כב 261
דאמר ר' אלעזר א"ר אושעיא מכשיר הי' וכו' עיין שם ק"ח ע"א ושם איתא
אמר ר' אושעיא א"ר אלעזר מכשיר הוה וכו'. וע' זבחים י"א ע"ב. 216
סוכה ישנה פסולה ואילו עשאה לשם חג כשירה. סוכה ט' ע"א ועיין תוס'
ד"ה סוכה וכו'. אות כג 261
דמשמע במשהו ה"מ כי איתא בעיניה דקנסינן ליה וכו' עיין פסחים ל' ע"א
תוס' ד"ה אמר וכו'. אות כד 262
והוא דעביד טיף טיף עיין פסחים ל"ט ע"ב. אות כה 262
דחמרא מינרר גריר וקא אכיל מצה לתיאבון שם ק"ז ע"ב ועיין בביאור. אות כט 263
עד כמה עד שתסור קליפתו ע"ז ע"ו ע"ב. אות ל 263
ופירש אידי ואידי בין קתא דפרזלא. עיין פסחים ל' ע"ב. 263
ושוין שאין לשין את העיסה בפושרין שם ל"ו ע"א. אות לב 263
כל המנחות באות מצה ונילושות בפושרין וכו' ע"ש ל"ו ע"א, מנחות נ"ה ע"א. 263
אשה לא תלוש אלא במים שלנו בלילה פסחים מ"ב ע"א ע"ש. 264
יומא דעיבא כוליה שימשא יומא כ"ח ע"ב. 264
ופסוקה היא בבכורו' אמר שמואל אין תרומת ח"ל וכו' ע' בכורו' כ"ז ע"א. אות לד 264
והשנויה בסדר זרעים בח"ל שתי חלות ע' חלה פ"ד משנה ח'. 364
הרוצה להפריש חלה מן העיסה וכו' ועיין בביאור אות ו'. אות לה 264
הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה פסחים מ"ח ע"ב. אות לו 266
דאמר ר' יצחק נפחא הלכה כר' יהודה בן בתירא וכו' לפנינו שם מ"ח ע"א
ליתא תיבת נפחא. 266
ואמר רב יהודה אמר רב מודרת אשה קמח לעיסתה עיין ביצה כ"ט ע"א ושם
איתא א"ר ירמיה. אות לח 266
וכהן חייב להפריש חלה מעיסתו עיין קידושין מ"ו ע"ב, ובבה"ג ה' חלה. 267
ואם שכח והפריש תרומה בעודה עיסה וכו' ע' בביאור אות א' מש"כ בזה. אות לט 267
מותר ליקח קמח מן השוק וכו' עיין פסחים מ' ע"א. וברש"י ד"ה דאמר וכו'
וברש"י חולין ד' ע"א. אות מא 268
אין לשין העיסה וכו'. שם ל"ו ע"א. 268
דמי פירות אין מחמיצין וכו'. שם ל"ה ע"ב. 268
וכן במלח וכו' מדאמר בשבת שלש עורות וכו' שבת ע"ט ע"א. אות מב 268
חיטה הנמצאת בתרנגולת בפסח אין אדם שמתירה עיין בביאור אות י' ועיין
בספר האורה הובא בתמים דעים סי' קמ"ה, ובתוס' מנחות ס"ט ע"א ד"ה
דבלע וכו' ותוס' חולין צ"ז ע"א ד"ה אמר רבא וכו' ותוס' בכורות ז' ע"ב
ד"ה דג טהור. אות מד 269
והמתירין ראו המשנה פרק מי שהחשיך שבת קנה ע"ב (ועיין בספר התרומה
סי' נ"ה ה' או"ה שהביא את המח"ו בדין זה). אות מה 269
דהא במנחות פרק ר' ישמעאל לא משמע הכי עיין שם ס"ט ע"א ובתוס'
ד"ה דבלע וכו'. 269
וכל ימי הפסח צריך ללוש במים שלנו וכו' שם מ"ב ע"א. אות מו 269

270 הקמחים והבציקות של גוים וכו׳ פסחים מ׳ ע״א ע״ש.
ובתשובות הרב ר׳ יצחק בר׳ יהודה מצאתי ועל גרניר חטה וכו׳ עיין לעיל
270 אות מז — אות מ״ד.
270 אות מט — והם שנויים בפ׳ כל שעה ומברכין עליהם אכיל׳ מרור וכו׳ פסחי׳ ל״ט ע״א.
270 לפי שאין עושין מצות חבילות חבילות ברכות מ״ט ע״א. פסחים ק״ב ע״ב.
270 אות נ — ובית חרוסת כבית שאור שחימוצו קשה דמי פסחים ל׳ ע״ב.
270 ואמרו רבותינו שהחרוסת הזה צריך שיעשנו עב ומיסמך וכו׳ שם קט״ז ע״א.
יש טועים בסדר פסח ומגביהין הקערה עצמה כשמתחילין לומר הא לחמא
270 אות נא — עיין רשב״ם קט״ו ע״ב.
וכשמגיע למצה זו אוחז המצה בידו ומגביה וכו׳ הובא בשם מח״ו בהגמ׳
271 פ״ז מה׳ חו״מ.
271 מצה צריך להגביה וכו׳ פסחים קט״ז ע״ב.
271 כמקריש קדשים בחוץ ולפנינו שם כאוכל קדשים בחוץ
271 אות נב — שאחד מהן זכר לפסח ואחד מהן זכר לחגיגה שם קי״ד ע״ב.
271 אות נג — שכשם שמצינו ראשון חשוב אצל תרומת הקופות מגילה כ״א ע״ב
בשלשה פרקים היו תורמין את הלשכה וכו׳ יומא ס״ב ע״א מגילה כ״א
272 אות נד — ע״ב עיין שם.
שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בע״ש מבית הכנסת לביתו וכו׳ שבת
272 אות נה — קי״ט ע״ב.
ושוין שאין מביאין את השולחן אלא א״כ קידש וכו׳ פסחים ק׳ ע״ב ועיין
272 רשב״ם ד״ה רבה וכו׳. ובתוס׳ ד״ה ושוין ובתוס׳ שבת קי״ט ע״ב ד״ה נמצא וכו׳.
ופירש רבינו שמואל מ״כ טעמא כדמפרש בשאילתות דרב אחאי עיין רשב״ם
272 שם ובשאלתות פ׳ יתרו סי׳ נ״ד.
272 חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת ברכות ל״ט ע״ב. ושבת קי״ז ע״ב.
272 ואמר ר׳ אבא חזינא ליה לרב כהנא וכו׳ לפנינו איתא אמר רב אשי וכו׳.
272 טל מלמעלה טל מלמטה וכו׳ יומא ע״ה ע״ב.
ואין כאן משום נסות דנטילה זו וכו׳ עיין חולין ק״ו ע״א הנוטל ידיו לפירות
273 אות נו — וכו׳.
273 כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים פסחים קט״ו ע״א.
הנוטל ידיו לא יקדש וכו׳ שם ק״ו ע״ב. ועיין רשב״ם ד״ה נטל ובתוס׳ ד״ה
273 הנוטל וכו׳.
273 כיצד סדר הסבה וכו׳ ברכות מ״ג ע״א.
273 אות נז — כר׳ יהודה דאמר צריך שיהא טעם ומראה פסחים ק״ח ע״א.
274 הכל חייבים בארבע כוסות אחד האנשים ואחד הנשים שם ע״ב.
דתני רב הונא וכן תני רב גידל המקדש וטעם מלא לוגמיו יצא וכו׳ שם ק״ז
ע״א ושם איתא א״ר הונא אמר רב וכן תני רב גידל דמן נרש המקדש
274 וכו׳.
275 ד׳ כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית שם ק״ח ע״ב.
275 המברך צריך שיטעום שם ק״ה ע״ב.
275 השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא שם ק״ח ע״ב.
מטול ברוך ברכות מ׳ ע״א טול ברוך אינו צריך לברך ועיין בפרש״י ובתוס׳
276 ד״ה הבא מלח וכו׳.

דאגיד בקידושא רבא וחזייא לההוא סבא וכו׳ פסחים ק״ו ע״א ע״ש. 276
וכן מוכח בעובדא דילתא ברכות נ״א ע״ב ע״ש. 276
מההיא דפרכינן ולותביה לינוקא עירובין מ׳ ע״ב. 276
והכי נמי אמרינן בשלשה שאכלו ברכות מ״ו ע״א. 276
אין אומרים שירה אלא על היין וכו׳ ברכות ל״ה ע״א. 276
דאמר אביי כי הוינן בי מר הוה זנינן אבירכי דהדרי פסחים ק״ח ע״א. 276
כל חד וחד מצוה באנפי נפשה הוא שם ק״ט ע״ב. 276
בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון וכו׳ ברכות מ״ב ע״א. 276
ואפילו לר׳ יהודה דאית ליה עקירות וכו׳ פסחים ק״ב ע״א. 276
בא להם יין בתוך המזון ובירך עליו וקודם המזון לא בא מהו שיפטור וכו׳ ברכות מ״ב ע״ב. 277
אותן בני אדם שקידשו בבה״כ רב אמר ידי קידוש יצאו וכו׳ פסחים ק׳ ע״ב.
והכי נמי פירש רבינו שמואל בע״פ אבל המקדש בביתו וכו׳ ע״ש פירש רשב״ם ובתוס׳ ד״ה ידי יין וכו׳ 277
ביבנה תקנוה על הרוגי בתר ברכות מ״ח ע״ב. אות נט 278
וכיון דאידכר בה מלכות דוד לאו אורח ארעא דלא אמר מלכותא דרקיעא שם מ״ט ע״א. 278
אנא זמנא דכי מדכרנא עבידנא ככולהו שם מ״ד ע״ב. אות ס׳ 229
ואע״ג דתנן בנדה בבא סימן יש טעון לפניו וכו׳ נדה נ״א ע״ב. 279
אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש כל הנוטל ידיו בטיבול ראשון נוטל ידיו פסחים קט״ו ע״ב ע״ש. 279
וכן פירש ולשונו בכיצד ר״ל בכיצד מברכין ל״ט ע״ב ועיין בתוס׳ ד״ה הכל מודים. 279
זכר לכהן דעביד בעבודה ראשונה שהוא עושה ג׳ מינין ופירפור וכו׳ עיין מנחות נ״א ע״ב. ושם ע״ח ע״א. אות סא 280
מפני שלא תקנו חכמים וכו׳ שבת כ״ד ע״ב. אות סב 280
שאגרת בת מחלת שרית של שדים פסחים קי״ב ע״ב. 280
שמניח בבה״כ את כליו כעין זה ב״ק ס׳ ע״ב. 280
דאמרינן בפ״ק דר״ה ליל שימורים ר״ה י״א ע״ב, פסחים ק״ט ע״ב. 280

סדר ערוך שסידר רבינו שלמה בר׳ יצחק זצ״ל

סדר פסח מרבינו שלמה. אות סה 281
דנשמת כל חי היא ברכת השיר פסחים קי״ח ע״א. אות סו 282
ובמוצ״ש מברך יקנה״ז שם ק״ג ע״א ורבא אמר יקנה״ז והלכתא כרבא. 282
וחותם בין קדושה שבת לקדושת יו״ט הבדלת וכו׳ ברכות ל״ג ע״ב. 282
ופירשו הדבר בתלמוד ירושלמי עיין ירושלמי ע״פ ה״ו והובא ברשב״ם ותוס׳ קי״ז ע״ב ד״ה רביעי וכו׳. אות סז 283
לא יפרוס אדם פרוסה לאורחים וכו׳ ר״ה כ״ט ע״ב. 283
וכל ישראל ערבים זה בזה סנהדרין כ״ז ע״ב. 283
ואינו מריח בבשמים גזירה מפני שמא יקטמנו ועיין תוס׳ ביצה ל״ג ע״ב ד״ה כי הוינן וכו׳ ותוס׳ פסחים ק״ב ע״ב ד״ה רב וכו׳. אות סח 283
ושותין בהסבת שמאל דרך חירות פסחים ק״ח ע״א. 283
והוי כנוטל ידיו לפירות דהוי מגסי הרוח חולין ק״ו ע״א, חגיגה י״ח ע״ב. 283

אמר רבינא ואפילו גרמא ובישולא לפנינו פסחים קי״ד ע״ב איתא רבינא אמר
אפילו וכו׳. אות סט 284

ואחר כך נוטלין הקערה מלפניו עיין פסחים קט״ז ע״ב ברשב״ם ד״ה ואין עוקר
וכו׳ ובתוס׳ ד״ה למה וכו׳. 284

בצלותא גואל ישראל ק״ש והלילא גאל ישראל. שם קי״ז איתא ק״ש והלל גאל
ישראל דצלותא גואל ישראל. 284

שאין אומרים שירה אלא על היין שנ׳ וכו׳ ברכות ל״ה ע״א. ערכין י״א ע״א. אות ע 284

ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח וכו׳ פסחים ל״ט ע״א. אות עא 285

שאינו אלא משום סכנת מלח ר״ל מלח סדומית עירובין י״ז ע״ב חולין ק״ח ע״ב. אות עב 285

וד׳ כוסות הללו תקנו חכמים כנגד ד׳ לשונות גאולה וכו׳ ירושל׳ פע״ם ה״א. אות עג 285

דחמרא מיגרר גריר פסחים ק״ז ע״ב. 286

וסימנך דיא״ש חזרו וקראו אדיי״ש כשדי״ך וכו׳ שם קי״ש ע״א. 286

פעם אחת שכח ר׳ ולא אכל מצה אפיקומן וכו׳ ע׳ מרדכי ברכות פ״ו סי׳ קל״ט. אות עד 286

כגון ארדלי ונזלייא לאבא ע׳ פסחים קי״ט ע״ב ובערוך ערך ארד א׳ ובד״ס שם. אות עה 286

פסח או שאר יו״ט שחל להיות בחמשי בשבת וכו׳ עיין סי׳ רפד. אות עו 287

שני ימים טובים של גליות וכו׳ ביצה ד׳ ע״ב. אות עז 287

הלכתא כוותיה דרב בהני תלת שם ה׳ ע״ב. 287

ההוא בר טביא דאתא בי ריש גלותא וכו׳ עירובין ל״ט ע״ב. אות עט 287

וכן היה ר׳ יוסי עושה איסור בב׳ ימים טובים ש״נ וכו׳ ע״ש ופרש״י והאי אוסר וכו׳. 288

גוי שהביא דורון לישראל, ביצה כ״ד ע״ב. אות פ 288

מההיא ליפתא דאתאי למחוזא וכו׳ עירובין מ׳ ע״א ע״ש. 288

מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור וכו׳ מ״ק י״ב ע״א וע׳ בתוס׳ ד״ה אמר שמואל
וכו׳ ותוס׳ ע״ז כ״א ע״ב ד״ה אריסא וכו׳. אות פא 288

מר זוטרא בריה דרב נתן בנו ליה אפדנא בחולו מועדא מקבלי קיבולת חוץ לתחום
איקלע רבא וכו׳ לפנינו מ״ק י״ב ע״א הכי איתא מר זוטרא בריה דרב נחמן
בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום איקלע רב ספרא וכו׳. 288

מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים וכו׳ שם י״ב ע״ב. אות פב 289

רב יוסף הוו ליה הני כשורי וכו׳ שם ועיין ברי״ף ובר״אש. 289

וששאלתם מהו לאגוד ולזפות חביות וכו׳ ע׳ מ״ק י״ב ע״ב. וירוש׳ מ״ק פ״ב ה״ב. אות פג 289

מהו לתקן פרסות סוסים וכו׳ ע׳ מ״ק י׳ ע״ב תו׳ ד״ה למישקל וכו׳. אות פה 289

והאריך בדבר בספר הישר עיין בסי׳ תקס״ח, ותוס׳ מ״ק י״ב ע״א, ותוס׳ ע״ז כ״א
ד״ה אריסא וכו׳. אות פו 289

תניא ר׳ יוסי אומר עולי רגלים מתקנין מנעליהם במועד וכו׳ פסחים נ״ה ע״ב.
ועיין ירושלמי שם פ״ד ה״ז. אות פז 289

דרב הונא חצדו ליה חצרא בחולו של מועד וכו׳ מ״ק י״ב ע״ב. אות פח 289

גוי שליקט עשבים מאכיל ישראל אחריו וכו׳ שבת קכ״ב ע״א ובתו׳ ד״ה אינו. אות פט 290

ואין זה דומה להותכה באור לפי שתי נרות ביצה ל״ב ע״ב. אות צ 290

הני פילפלי מידק חדא חדא בקתא דסכינא שרי וכו׳ שבת קמ״א ע״א, ובתוס׳
ד״ה הני וכו׳. אות צא 290

טמאה משום שלשה כלים ביצה כ״ג ע״ב. 291

מתיר ומפקיע והותך ביצה ל״א ע״ב. 291

ולשחוק בכדור וכו׳ עיין תוס׳ ביצה י״ב ע״א ד״ה ה״ג רש״י. ובירושלמי פ״ד
דתענית ה״ה. אות צד 291

ע״פ סמוך למנחה לא יאכל עד שתחשך וכו׳ פסחים צ״ט ע״ב. ועיין בתוס׳ ד״ה
ערב וכו׳. 292

בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל וכו׳ כדעת ר׳ יהושע ר״ה י״א ע״א. 292
ובלשון ארמי אינן מכירין כך אמרו חז״ל על מה״ש שבת י״ב ע״ב, סוטה ל״ג ע״א. 292
חכם בנו שואלו פסחים קט״ז ע״א. 292
תליסר דרי חיוורתא לפנינו ברכות כ״ח ע״א איתא ואהדרו ליה תמני סרי דרי וכו׳,
ובירושלמי ברכות פ״ד ה״א בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות. 292

במערבא אמרי הכי דבר וכו׳ ברכות י״ד ע״ב. 292
לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות שם י״ב ע״ב. 292
בהא זכינהו לרבנן נדה נ״ב ע״ב. 292
מאן דזכן למלכא סנהדרין ל״ט ע״א, ע״ז י׳ ע״ב. 292
כשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן וכו׳ פסחים קי״ט ע״ב ע״ש. 293
שהפרישום מנשותיהם עיין יומא ע״ד ע״ב. 293
דאמר רבא יו״ט שחל להיות בשבת ש״צ היורד לפני התיבה וכו׳ שבת כ״ד ע״ב. 299
מרגניתא בבבל ותודיענו ברכות ל״ג ע״ב. 299
באחת קורין פ׳ משכו עד מארץ מצרים על צבאותם מגילה ל״א ע״א. אות קג 300
אין פוחתין מהם אבל מוסיפין עליהם מגילה כ״א ע״א וכפשטות לשון המשנה
דקאי גם איו״ט ועיין רש״י. 300

העובר לפני התיבה ביו״ט הראשון של פסח תענית ב׳ ע״א. 300
אבל מבקשין על הטל ברכות כ״ט ע״ב. 300
ומצוה למימני שבועי ומצוה למימני יומי מנחות ס״ו ע״א. אות קד 301
ר׳ התפלל ערבית ביום וכו׳ וכן הביא הרד״א בשם המח״ו ע״ש וע׳ בביאור אות ל׳. 301
באיזה מקום ימצא תחילה מנחות ס״ד ע״ב. 301
כל זמן שרואים אותו וכו׳ בכורים פ״ג משנה א׳. אות קה 302
אוכל מיני פירות היינו משבעת המינים מנחות פ״ד ע״א. 302
עם כל אנשי ביתו ע׳ סוף מס׳ בכורים. 203
וקורין שור או כשב וכו׳ מגילה ל״א ע״א. 302
אין מברכין לגמור את הלל וכו׳ ע׳ ערוכין י׳ ע״ב, ובתו׳ שם ע״א ד״ה י״ח ימים וכו׳. 302
שקורין בה פ׳ ראה וכו׳ מגילה ל״א ע״א. 303
שאחריו נדחה סוכה נ״ה ע״א. אות קו 303
בשביעי של פסח קורין בשלח וכו׳ לפי שביום השביעי עברו הים ואמרו שירה
מגילה ל״א ע״א, ובפירש״י ע״ש. 303

כדאמרי׳ אלהי מסכה לא תעש׳ לך וסמיך ליה את חג המצות תשמור פסחי׳ קי״ח ע״א. 303
כל דטפי מילתא מחבריה טפי ליה חד גברא מגילה כ״ב ע״ב. 303
ובמס׳ סופרים יש מעין דבר זה עיין מס׳ סופרים פ״א ה״ד. 303
דאמר רב חנן בר אבא שבת וכו׳ מגילה ל״א ע״א. 304
מדלא קאמר זמן וכו׳ פסחים ק״ב ע״ב. 304
לפי שמפלתו של סנחרב בפסח היה. כן פירש״י מגילה ל״א ע״א, ועיין מדרש
שמות פרשה י״ח. 304

משה תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בשבתות וכו' ועזרא תיקן וכו' כדעת
הרי"ף פ"ד דירושלמי מגילה פ"ד וכו' ע"ש. 309
בניסן נגאלו ר"ה י"א ע"א ע"ש. אות קו 309

חוזר לסדר סימנים שסיים לעיל בסימן רפ"ד.

לאחר הפסח מר"ח אייר וכו' עיין תוס' קידושין פ"א ע"א ד"ה סקבא וכו' ועיין
מרדכי סוף תענית ה"ל אבל אחר חג שבועות לא מצינו שמתענין וכו'. סי' רפה 310
שקיים אפילו עירובי תבשילין יומא כ"ח ע"ב. 311
סך קירי פלסתר ע"ז י"א ע"ב. סי' רפו 311
בתחילה יראה ולבסוף שקטה שבת פ"ח ע"א, ע"ז ג' ע"א. 311
לשון נביל לתורי ברכות מ' ע"א. סי' רפז 311
גם לשון המשנה כן הוא עיין בכורות מ"ד ע"ב מקיש בקרסוליו. 312
אפרין נמטייה לר' שמעון ב"מ קי"ט ע"א ע"ש. 313
הגשר הזה רחמני הוא ונושא אפרוחיו וכו' מכלתא פ' יתרו והובא ברש"י שם. 314
צדיקים אוכלים אותו בשלוה יומא ע"ה ע"ב. 314
אוהב זה שושבינו סנהדרין כ"ז ע"ב. 314
כנגד נעשה ונשמע שבת פ"ח ע"א. 314
נומי האף שבת נ"ט ע"ב נזמים נזמי האף. 314
ששנגא ששש בנוונין שלו ע"ש כ"ח ע"א. 314
אפרזומא דאינשי ביתיה, סוכה י"א ע"א, מנחות מ"נ ע"א. ושם איתא לפרזומא 314
פקפק בנטילת ידים, ברכות י"ט ע"א. — אשקא דרייספק חרב ביתר, גיטין נ"ה
ע"ב. וגירסת הערוך דדייספוק. 315
שבמקום שהן שם משיבין שליחותן, ב"ב כ"ה ע"א. 315
עג עוגה ועמד בתוכה תענית י"ט ע"א. ושם כ"ג ע"א. 315
ג' בתי דינין שבהר הבית עיין סנהדרין פ"ו ע"ב. 316
אפי' לבו אטום ב"ב י"ב ע"א, וע' יומא ע"ו ע"ב רש"י ד"ה ותירוש וכו'. 316
חמרא וריחני פיקחין יומא שם, סנהדרין ע' ע"א, הוריות י"ג ע"ב. 316
אי דקא בעי לה לכמכא וכו' ע"ז ל"ה ע"ב ושם איתא אי דקא בעי לה לגבינה
הכי נמי הב"ע דקא בעי ליה לכמכא. 316
כשני דדי אשה יומא נ"ד ע"א — מתמר ועולה כמקל יומא ל"ח ע"א. 317
שהיה בעל מום אצל סיני מגילה כ"ט ע"ש. — כמו שאמרת לפני פסחים קי"ח ע"ב. 317
דההוא יתבי שיתא באמתא עירובין נ"ג ע"א. 317
ושנינו תרין אדרועי דיעקב אבינו כתרין עמודין ע' מדרש ב"ר פרשה ס"ה. 317
כשור לעול וכחמור למשאוי ע' ע"ז ה' ע"ב — ריכא ולא בר ריכא ע' ב"ב ד' ע"א. 318
ות"ח נקראו מלכים גיטין ס"ב ע"א — כמו ששנינו גורן עגולה סנהדרין ל"ו ע"ב. 318
לא איברא סיהרא אלא לגירסא עירובין ס"ה ע"א. — לא פחות מתלתין וששה
צדיקא סוכה מ"ה ע"א. 318
זבינגא ליך זינא דמטיא עד כרעיך בעירובין ק' ע"ב איתא זבינגא ליך זינא דמטו
ליך עד כרעיך. 318
שאני נידים דגיזי ע' חולין ע"ז ע"ב — כבן שנה בלא חטא עיין יומא כ"ב ע"ב. 318
אין אדם טורח בסעודה ומפסידה, כתובות י' ע"א. — זה שחוטמו שקוע בכורות מ"נ ע"ב. 318
וכל כלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה תענית כ"ד ע"א ע"ש. 318
דלא להמטון אליתייהו. שבת נ"ד ע"ב. — קב חומטון שבת ל"א ע"א ע"ש 318

319 ניץ היוצא מתחת הפטיש ב״ק ס״ב ע״ב, ב״ב כ״ו ע״א. ס״י רפח
שכל מי שיש לו קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין שבת קנ״ב ע״ב. — אש אוכלת
319 ואינה שותה וכו׳ יומא כ״א ע״ב.
319 כדור של בנות עיין ירושלמי סנהדרין פ״י ה״א.
320 מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדין, מגילה ב׳ ע״ב, שבת ק״ד ע״א וע׳ תו׳ ד״ה כבוב.
320 ונידר את הפרוכת גיטין נ״ו ע״ב. — לוקום עד מתי אתה מכלה וכו׳ סוכה נ״ו ע״ב.
322 לא ישנה אדם מן הרבנות ע׳ סנהד׳ צ״ב ע״ב ושם אי׳ לא ישנה אדם א״ע מן הרבבות.
נבריאל בשתים, ברכות ד׳ ע״ב. — שש נסים נעשו בו עיין סנהדרין צ״ב ע״ב. —
322 יתוש לחפפית שבת ע״ז ע״ב ע״ש.
322 דביירי תרביצא תענית ו׳ ע״ב.
ר׳ נכנסו לפרדס וכו׳ עיין חגיגה י״ד ע״ב — שמיכאל שר הגדול עיין חגיגה י״ב
323 ע״ב, ועיין תוס׳ מנחות ק״י ע״א ד״ה ומיכאל. ס״י רצא
הויין ליה בנים ותיקין, כתובות ע״ז ע״ב. — פתוך דיהה, שבועות ו׳ ע״א —— זה
324 סנדלפון חגיגה י״ג ע״ב.
שהוא גבוה מחביריו מהלך ת״ק שנה עיין חגיגה י״ג ע״ב. — דילמא אאריא
325 וננבי כתובות ל׳ ע״א.
325 תונבא בעלמא נקטיה, יומא פ״ג ע״א. ס״י רצב
אחזיק להורדי וכו׳ ב״ב ו׳ ע״א. — מטרקא קטירא דטייעי יומא כ״ג ע״א ולפנינו
326 שם ליתא תיבת קטירא.
כי תניא ההוא במוספתקי, ביצה ל״ג ע״ב. — אבל ב״ד שלמטה מלקין ומנקין
326 שבועות כ״א ע״א.
כל עבירות שבתורה נאמר בהן ונקה וכו׳ שבועות ל״ט ע״א. — הד מטייה
326 אספלידא וכו׳ ב״ב ז׳ ע״א.
326 שהשבועה חלה על ב׳ שבועות ל״ט ע״ב. — דילמא הדומי הרמוה וכו׳ ע׳ ע״ד ל״ח ע״ב.
שאר עבירות אם יש לו זכות תולין לו וכו׳ שבועות ל״ט ע״א — אנקטה גינרי
326 ברייתא עיין ב״ק נ״ז ע״א.
מחינא לכו בסילווא דלא מבע דמא כתובות צ״א ע״א. — משכיה אליתיה ותרביה
326 עיין חולין קכ״ז ע״א.
חזא רב נחמן סוטא בחילמיה יומא כ״ב ע״ב ע״ש. — סוטא בעלמא הוא דנקיט
326 ליה ב״ק ל״ז ע״ב ע״ש.
326 דמטיט ליה ב״ב קס״ג ע״א — עמא פזיזא שבת פ״ח ע״א. כתובות קי״ב ע״א.
כמו אדייה אדויי ב״ק י״ט ע״ב. — תבריה ר״ע לגזויה, שם ה׳ ע״א. — כדאמר
326 בנדרים ס״ה ע״א ע״ש.
327 בשעה שא׳ הקב״ה לא תשא שבועו׳ ל״ט ע״א. — זריזות מביא׳ לידי זהירו׳ ע״ז כ׳ ע״ב.
327 ניריה דידיה הוא דאהנו ביה, חולין ט״ז ע״ב — תמרי מקמי נהמא כתובות י׳ ע״ב.
327 ליפול בהא סתר ופתר ע׳ יבמות צ״ז ע״ב ושם איתא ליפול בכל סתר פתר.
שמתקבצין לראות במזמוטי וכו׳ חגיגה י״ד ע״ב ע״ש. — ההוא פרמט מקרי
327 מנחות כ״ח ע״א ע״ש.
327 טוביה דשמע ואדיש חלפוה בישתא מאה, סנהדרין ז׳ ע״א ע״ש.
327 לאיי אפנויי מפני ב״ק כ״ח ע״ב. ונירסתו כגי׳ הערוך ערך לאיי. וע׳ שבת ס״ד ע״א.
328 מטייל ואזיל קינא וכו׳ ב״ק צ״ב ע״ב. ס״י רצג

במס׳ שבת מפרש נזהא דנמלא וכו׳ לפנינו בשבת ליתא ע״ש ק״ט ע״א. ועיין
פסחים קי״ב ע״ב. ונרא׳ דגי׳ אחרת היה לו בזה. 328
ודאדא לפנינו בפסחים שם דא דא בב׳ תיבות ע״ש. 328
מעשה בחסיד א׳ הכוונה להא דשבת הנ״ל — רבה ורב יוסף מצלחי ציבי שבת שם. 328
יין הליוסטון כשר לנסכים ע׳ מנחות פ״ו ע״ב, ופ״ז ע״א, ב״ב צ״ז ע״ב ע״ש. 328
שיתן מיני לפרא ב״מ פ״ד ע״ב. ועיין שבת ל״ז ע״ב רש״י ד״ה לפרא. 328
עושין אנומלין בשבת, שבת קל״ט ע״ב. — אל יהי מלבושך של שבת וכו׳ שם קי״ג ע״א. 328
כל המקיים שלש סעודות בשבת וכו׳ שם קי״ח ע״א. — על שתי ככרות וכו׳
ברכות ל״ט ע״ב, שבת קי״ז ע״ב. 328
נקט תרתי ובאע הדא שם. 328
עד כאן פסול שמנים וכו׳ ט״ס וצ״ל עד כאן פסול פתילות מכאן ואילך פסול
שמנים, שבת כ׳ ע״ב. 328
לא בשביל שיפשר וכו׳ לפנינו בשבת מ׳ ע״ב לא בשביל שיחמו וכו׳. 329
במה מעננו במאכל ומשתה עיין שבת קי״ח ע״ב. 329
לוו עלי וקדשו את השבת ע׳ ביצה ט״ו ע״ב. — דכל מזונותיו של אדם וכו׳ שם ט״ז ע״א. 329
יוסף מוקיר שבי, שבת קי״ט ע״א. — פ״א נתארחתי וכו׳ ע׳ שבת שם כמה שינוים. 329
דיבור אסור הרהור מותר שם קי״ג ע״ב, שם ק״נ ע״א. — השוה הכתוב אשה
לאיש וכו׳ פסחים מ״ג ע״א. 329
פוסקין צדקה וכו׳ שבת ק״נ ע״א ע״ש. — דפ׳ מי שהחשיך וכו׳ ע׳ קנ״ז ע״א כל הענין. 329
דהא פסיק רב אשי וכו׳ דאפילו בשוכח וכו׳ שם קמ״ב ע״ב. 330
זכריהו על היין וכו׳ עיין פסחים ק״ו ע״א, ולעיל סי׳ ק״ז. — שאדם מצווה וכו׳
עיין שבת נ״א ע״ב, קנ״ג ע״א, ע״ב. 330
מלפפתו ומחבקתו ומביאתו ליום הדין עיין ע״ז ה׳ ע״א. סי׳ רצו 333
שקורין לחרדל טוב מסכן עיין עירובין נ״ג ע״ב. 333
מיום שחרב בית המקדש וכו׳ סנהדרין ע״ה ע״א. 333
בגדים שלבשה שחרית לא לבשה ערבית יומא ל״ה ע״ב. 333
רינלא בחבריה ידע עיין ע״ז כ״ב ע״ב ובערוך ערך דגל. סי׳ רצז 334
דקאמר לה נעמי אסור לן לילך חוץ לתחום שבת וכו׳ יבמות מ״ז ע״ב. סי׳ שיא 344
אילו עשרת ימים שבין ר״ה ליום הכיפורים ר״ה י״ח ע״א. סי׳ שיג 345
סדר הבדלות הוא מונה חולין כ״ו ע״ב. סי׳ שיד 346
סדר ברכות וכו׳ וכולל מלכיות עם קדושת השם ותוקע וכו׳ ר״ה ל״ב ע״א וכר״ע ע״ש. 346
אין פוחתין מעשרה מלכיות וכו׳ שם. סי׳ שטו 346
דכתיב בהן שופר, משמע דהכי הוה גרים בדברי רב יוסף, וע׳ ברש״י ד״ה כנגד וכו׳. 346
ובפרקי דר״א פ״נ מפרש להו וכו׳ וע׳ ר״ה ל״ב ע״א, ומגילה כ״א ע״א. 346
בר״ה מתחיל בתורה ומשלים בנביא וכו׳ ר״ה ל״ב ע״ב והא תניא המשלים בתורה
הרי זה משובח וליתא תיבת זריז ע״ש. 347
הכל חייבין בתקיע׳ שופר ר״ה כ״ט ע״א. — אין מעכבין את הנשי׳ וכו׳ ל״ג ע״א. סי׳ שטז 347
והשומע מן המתעסק לא יצא וכו׳ שם ל״ב ע״ב. — יצא תקיעת שופר ורדיית
הפת וכו׳ שם כ״ט ע״ב. 347
כל שנה שאין תוקעין לה בתחילה וכו׳ שם ט״ז ע״ב איתא בתחילתה. 347
דאמר רבה הכל חייבין בתקיעת שופר וכו׳ כ״ט ע״ב. — למה תוקעין בשופר
של איל וכו׳ ט״ז ע״א. סי׳ שיז 347

כל השופרות כשירין וכו׳ שם כ״ז ע״א והיה במשוך בקרן וכו׳ בשמעכם את קול
השופר וכו׳ והוא כגי׳ בה״ג והרי״ף והרא״ש ע״ש. 347
וכן כהן גדול אין נכנס וכו׳ שם. 347
אר״ע שכן בערבייא קורין לדיכרא יובלא. עיין ר״ה כ״ו ע״א. 348
שופר שנסדק ודבקו פסול, דיבק שברי שופר פסול, וכו׳ דהוה ליה כשתי
שופרות עיין ר״ה שם, ובפרש״י, ועיין בתוס׳ ד״ה שופר וכו׳ 348
גררו והעמידו על גילדו כשר ע״ש כ״ז ע״ב דאיתא גרדו בדלת. 348
ציפהו זהב במקום הנחת פה פסול וכו׳ ר״ה כ״ז ע״ב. 348
כדי שיאחזנו בידו ויראה לכאן ולכאן, ובנדה כ״ו ע״א איתא כדי שיאחזנו בידו
ויראה לכאן ולכאן טפח. 348
היה קולו דק או עבה או צרור כשר ר״ה כ״ז ע״ב ועיין בביאורי אות ד׳. 348
או לתוך הפיטום כן הוא נ״כ גירסת הרי״ף והרא״ש במ״ם ולפנינו שם כ״ז ע״ב
הפיטס בסמ״ך והוא מלשון הגמ׳ ביצה ט״ז ע״ב בעלי פטסין. 349
אמר רבא שמע מקצת תקיעה בבור וכו׳ לפנינו ר״ה כ״ז ע״ב הגירסא אמר רבה
וכו׳ אך גירסת המחבר כגירסת הרא״ש והר״ן רבא, ועיין בפירש״י כ״ח ע״א
ד״ה ה״ג וכו׳ דמשמע דגרס נמי רבא. 349
כל היום כשר לתקיעת שופר, מגילה כ׳ ע״ב. 349
אמר רבא בשופר של ע״ז לא יתקע וכו׳ לפנינו ר״ה כ״ח ע״א איתא רב יהודה,
וגירסתו הוא כגירסת הר״ח והרא״ש פרק ראוהו ב״ד סי׳ ט׳. 349
בכלים שנשתמשו לע״ז וכו׳ ע״ז נ״א ע״ב. 349
המודר הנאה משופר אסור, הוא כגירסת ה״ג ה׳ ר״ה, ולפנינו כ״ח ע״א אי׳ מותר ע״ש. 349
שופר של ר״ה אין מעבירין עליו את התחום שם ל״ב ע״ב וע׳ בפרש״י ובטוב״י סי׳ תקפ״ו. 349
תקיעות וברכו׳ דעלמ׳ כגון תעניות וכו׳ שם ל״ד ע״ב ע״ש וע׳ בפירש״י, ובר״ן פ״ד דר״ה. 349
תקיעות וברכות של ר״ה ושל יוה״כ מעכבות זו את זו, לפנינו ל״ד ע״ב ליתא
לתיבות זו את זו. 350
מאי טעמא אמר רבא אמר להם הקב״ה לישראל וכו׳ לפנינו שם אמר רבה אמר
הקב״ה אמרו וכו׳ ע״ש. 350
מנין שבשופר וכו׳ עיין שם ל״ג ע״ב, ועיין בביאור אות ת׳. 350
התקין ר׳ אבהו בקיסרי וכו׳ ע׳ לפנינו ל״ד ד״א ובביאור אות א׳ ע״ש. 350
כדי לערבב את השטן ע״ש ט״ז ע״ב ועיין בביאורי אות ב׳. 351
רב פפא בר שמואל הוה קא מצלי ביחיד וכו׳ שם ל״ד ע״ב ושם איתא קם לצלויי
וכו׳ כי נהירנא לך ע״ש. 351
יחיד לא בירך אין חבירו מברך לו, ולפנינו ל״ד ע״ב אין חבירו מברך עליו
וכגירסתו הוא בבה״ג. 352
כשם שש״צ חייב כך כא״ו חייב, ולפנינו במשנ׳ שם ל״ג ע״ב אי׳ כך כל יחיד ויחיד חייב. 352
דאמר רב אחא א״ר שמעון חסידא פוטר היה ר״ג, ר״ה ל״ה ע״א ושם איתא רב
אחא בר עוירא א״ר שמעון חסידא. 352
שעת השמד היתה ותיקנוהו בסדר המוסף, עיין ר״ה ל״ב ע״ב ובפרש״י ובתוס׳
ד״ה בשעת וכו׳, ובתניא סי׳ ע״ה ובביאורי. 352
בזמן שיש שני שליחי צבור הראשון מקרא את ההלל והב׳ מתקיעו שם ל״ב ע״ב ע״ש. 352
למה תוקעי׳ ומריעים בישיב׳ ותוקעין ומריעין בעמיד׳, שם ט״ז ע״ב הלשון משונ׳ ע״ש. 352
א״ר פינחס בשם ריב״ל למה תוקעין בתפילת המוספין וכו׳ ע׳ פסיקתא רבתי פ״מ. 353

353 וששאלתם ביחיד שקורא הלל וכו׳ עיין לעיל סי׳ רכ״ז ובביאורו שם אות י׳.
354 כאותה ששנינו בפ׳ בני העיר בד״א וכו׳ עיין מגילה כ״ז ע״א. וע״ב.
354 אחת מדברי תורה ושתים מדברי סופרים. שם ל״ד ע״א ע״ש.
355 שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא וכו׳ שם.
355 ג׳ לנעילת שערים וט׳ לתמיד של שחר וט׳ למוספין וכו׳ סוכה נ״ג ע״ב ע״ש.
355 כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן ר״ה כ״ט ע״א.
חוץ מברכת הפירות וברכת המזון וכו׳ כן הוא גירסת בה״ג ה׳ ר״ה. ולפנינו ר״ה
355 שם חוץ מברכת הלחם וברכת היין וכו׳.
355 רועה שהרבי״ן צאנו אחורי בית הכנסת וכו׳ עיין תוספתא פ״ב דר״ה.
355 היה עובר אחורי ביה״כ ושמע קול השופר או קול מגילה וכו׳ ע׳ ר״ה כ״ט ע״א.
356 אמרו לו לר׳ גמליאל לדבריך למה צבור מתפללין וכו׳ שם ל״ד ע״ב.
לא פטר ר״ג אלא עם שבשדות שם ל״ה ע״א. — והלכתא אומר זמן בר״ה ויוה״כ
356 סי׳ שיח וכו׳ עירובין מ׳ ע״ב.
356 אבל פורס לבניו ולב״ב כדי להנכס במצות ר״ה כ״ט ע״ב ע״ש. וע׳ רש״י עירובין שם.
אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה מפני מה אין אומרים שירה וכו׳ ר״ה ל״ב ע״ב
ושם איתא מפני מה אין ישראל אומרים שירה וכו׳ וכן הוא בערכין י׳ ע״ב.
356 סי׳ שיט ועיין בתוס׳ שם ד״ה אמרו וכו׳.
357 סי׳ שכ בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום וכו׳ שם ל׳ ע״ב.
357 וכבר נחלקו גדולי הדור על מוספי ר״ה וכו׳ עיין בביאורי אות ע׳. סי׳ שכא.
359 ראויין היו ישראל להקריב קורבנותיהם בכל שעה עיין זבחים ו׳ ע״ב.
359 הביאו כפרה עלי על שמעטתי את הירח. עיין שבועות ט׳ ע״א חולין ס׳ ע״ב.
ולתני ר״ה שחל להיות בשבת דאיכא תלתא מוספי מוסף דשבת, ודר״ח, ודר״ה
359 עיין סוכה נ״ד ע״א.
359 והיה פוטר עצמו כדרב חננאל עיין ר״ה ל״ה ע״א כיון שאמר ובתורתך כתוב וכו׳.
ושני שעירים לכפר וכו׳ האחד שעיר של ר״ח והשני שעיר של ר״ה וכו׳ עיין
359 בביאורי אות נ׳.
360 ועוד ראיה לדבר בתוספ׳ דקתני ל״ב שעירים וכו׳ ע׳ תוספתא פ״ק דשבועות.
360 דפסקינן הלכתא כר״נ ועיין מ״ק כ״ד ע״ב ובטור וב״י סי׳ שצ״ט. סי׳ שכב
מלמד שהקב״ה אינו שמח על אבדן מעשה ידיו וכו׳ סנהדרין ל״ט ע״ב ע״ש
360 מגילה י׳ ע״ב ע״ש.
361 וליוצא ולבא אין שלום אמר ר׳ יוחנן זה היוצא מתלמוד לתלמוד חגיגה י׳ ע״א ע״ש.
והוו שהוקשה לו לר׳ דאיתא במס׳ ברכות מקדש ישראל ור״ח. וכן בסנהדרין וכו׳
361 עיין ברכות מ״ט ע״א סנהדרין מ״ב ע״א.
361 שעיברו את תמוז עיין תענית כ״ט ע״א.
השתא דאמרת סימנא מילתא היא יהא אינש רגיל למיחזי כריתות ו׳ ע״א ושם
איתא למיכל וגירסתו גם בכריתות למיחזי כדאיתא בהוריות י״ב ע״א. וכן גירסת
362 הערוך ערך קר ו׳ בכריתות למיחזי. והטור א״ח סימן תקפ״ג גרים למיכל. סי׳ שכג
362 ומלך היה מתפלל בכל יום בכריעה ברכו׳ ל״ד ע״ב. וע׳ מדרש בר״ד פל״ט. סי׳ שכד
אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלוש אחרונות ברכות
362 סי׳ שכה ל״ד ע״א ע״ש.
כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו וכו׳ ברכות
366 סי׳ שכו מ׳ ע״ב.

צא ולמד ממעשה פילגש בגבעה שלא ביהנו מה אירע להם עיין יומא ע״ג ע״ב.
ושבועות ל״ה ע״ב. סי׳ שכח 366
ניבעי רחמי אכפנא דכי יהיב רחמנא חיי לשיבעא הוא דיהיב וכו׳ עיין
תענית ח׳ ע״ב. 366
למה דוד דומה לסוחר וכו׳ סנהדרין ק״ז ע״א. ע״ש ובמדרש ויר׳ פ״ה. 366
כמאן מצלינן האידנא זה היום תחילת מעשיך וכו׳ ר״ה כ״ז ע״א. סי׳ שלב 371
דהא קיימא לן שר׳ אליעזר שמותי הוא וכו׳ שברכוהו וכו׳ עיין ב״מ נ״ט ע״ב
ורש״י שבת קל״א ע״ב ד״ה שמותי וכו׳ ותוס׳ שם ד״ה דר״א. ותוס׳ ביצה
ל״ד ע״ב ד״ה ואומר וכו׳ ותוס׳ נדה ז׳ ע״ב. סי׳ שלב 371
יש מחזורים שכתוב בהן וכו׳ עיין מש״כ בזה בביאורי לספר תניא
רבתי סי׳ ע״ה. סי׳ שלג 371
שהרי בתשרי נברא העולם וכו׳ עיין ר״ה כ״ז ע״א. סי׳ שלה 372
שמוכיח בשבת פ׳ מפנין דמיכאן ואילך אם אמרה אין מחללין וכו׳ עיין
שבת קכ״ט ע״א. סי׳ שלו 372
אין שמד ואין שלום רצו מתענין רצו אין מתענין ר״ה י״ח ע״ב ע״ש. 372
ודרשינן לעשרת ימי תשובה אשר עיכבו מן השמים וכו׳ שם י״ח ע״א. סי׳ שלו 372
אחינו נאמר באנשי נינוה וכו׳ שקם ותעניתם לא נאמר אלא כי שבו תענית ט״ז ע״א. 372
כאן ביחיד כאן בציבור וכו׳ ר״ה י״ה ע״א. 373
מצות וידוי ערב יוה״כ עם חשיכה עיין יומא פ״ז ע״ב. סי׳ שמג 374
זעירי בר חמא וכו׳ עיין יומא ע״ח ע״א. 374
כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת וכו׳ מכות כ״ב ע״א. סי׳ שמד 375
אמר רבא כמה טיפשי הני גברי דקיימי מיקמי ס״ת ולא קיימי מיקמי גברא
רבה וכו׳ מכות כ״ב ע״ב ע״ש שינוי. 375
דחייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתם. ע״ש כ״ג ע״א שינוי. 375
ואין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה וכו׳ שם כ״ב ע״ב. 375
אמר רב ששת מניין לרצועה שהיא של עגל וכו׳ שם כ״ג ע״א איתא אמר
רב ששת משום ראב״ע מניין לרצועה שהוא של עגל וכו׳. 375
אמר רב חסדא מניין לרצועה שהיא מוכפלת שם איתא אמר רב חסדא אמר
ר׳ יוחנן וכו׳. 375
בקראי תהא עיין כריתות י״א ע״א. 375
יוה״כ אסור באכילה וכו׳ והיתה זאת לכם להקת. עיין יומא ע״ו ע״ב דשם הביא
המקרא והיתה לכם. אך בבה״ג פרק יוה״כ גירסתו כגירסת המחבר והיתה
זאת לכם וכן היא ברי״ף ובראי״ש. סי׳ שמה 375
אסור לרחוץ מקצת גופו ואם היו ידיו מלוכלכות וכו׳ לפנינו יומא ע״ו ע״ב
ליתא תיבת ידיו וככר העיר בזה מהרי״ב. וכן הוא בשה״ל סי׳ ש״ג ואם
היו ידיו וכו׳. 376
כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בט״ב בין ביוה״כ. ע׳ יומא פ״ז ע״א ועיין בבה״ג. 376
הרי שהיה מהלך להקביל פני אביו או פני רבו וכו׳ יומא ע״ז ע״ב ע״ש. 376
ובלבד שלא יוציא ידו משפת חלוקו. ולפנינו שם ובלבד שלא יוציא ידו
מתחת חפת חלוקו. 376
אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו ואם היה חולה או שיש לו חטטין בראשו
מותר. לפנינו שם סך כדרכו ואינו חושש 376

דאמר שמואל כל מחמת סכנת עקרב מותר שם ע״ח ע״ב ע״ש. 377

דהא רב יהודה נפיק בסנדל דחיטני וכו׳ רבא נפיק בדיקולי עיין שם שינוים
ובערוך ערך דקל. 377

מאי טעמא אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולא שימות בהן עיין יומא פ״ה ע״ב. 377

עוברה שהריחה קודש או בשר חזיר וכו׳ יומא פ״ב ע״א ע״ש. 387

אמרי דבי ר׳ ינאי הולה אומר צריך אני. לפנינו פ״ג ע״א אמר ר׳ ינאי. ונירסתו
כגירסת הבה״ג ע״ש. 378

אמר רבא חולה שאמדוהו כגרוגרת אחת וכו׳ מנחות ס״ד ע״א ולפנינו שם
איתא אמר רבה וכו׳. 378

מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים וכו׳ יומא פ״ג ע״א.

רב הונא בריה דרב יהושע אמר סלת נקיה בדבש. רב פפא אמר קמחא דשערי
בדבש ע״ש פ״ג ע״ב ושם איתא אף סולת נקיה בדבש. רב פפא אמר
אפילו קמחא דשערי בדובשא. 378

ציר שעלה ירק מצטרפת לככותבת ביוה״כ וכו׳ עיין יומא פ׳ ע״ב. חולין ק״כ ע״א. 378

ת״ר יש שאמרו הכל לפי מה שהוא אדם וכו׳ עיין עירובין ל׳ ע״ב. פ״ז דכלים
משנה י״א ועיין בביאור אות ד׳. 378

כמה ישתה ויהא חייב ב״ש אומרים כדי רביעית וכו׳ יומא פ׳ ע״א ועיין לעיל
ה״פ אות נ״ז. 378

אע״פ שאמרו אסור בכולן לא אמרו אלא בכחצי שיעור שם ע״ד ע״א ע״ש.
ועיין נדרים פ׳ ע״ב. 378

חצי שיעור ר׳ יוחנן אמר אסור מן התורה וכו׳ יומא ע״ד. 378

ואמר רבא כל היכא דפליגי ר׳ יוחנן ור״ל הלכתא כר״י בר מהני תלת וכו׳
עיין יבמות ל״ו ע״א. ב״ב קכ״ט ע״ב. חולין ע״ז ע״א. 379

ההוא כי פלגו זיתא דתרבא דנפל בדיקולא דבישרא חולין צ״ח ע״א. 379

א״ר יוחנן שיעורין ועונשין הל״מ עונשין מכתב כתיבי א״ר יודן וכו׳ עיין יומא
פ׳ ע״א. ועיין בהגהות ד״ס שהביא נירסת ר׳ יודן ע״ש. 379

אמר מר התירו לעוברה לאכול פחות משיעור וכו׳ עיין כריתות י״ג ע״א. 379

אלא לוסר לך כל האוכל ושותה בו מעלה עליו הכתוב וכו׳ עיין ר״ה ט׳ ע״א
יומא פ״א ע״ב. 379

וקיי״ל הלכתא כר׳ יוחנן דאמר בת שתים עשרה שנה וכו׳ עיין יומא פ״ב ע״א. 379

בהרצאת דברים הכתוב מדבר אתה אומר בהרצאת דברים וכו׳ ע״ש ל״ו ע״ב
נירסא אחרת בכל הסוגיא. 379

מצות וידוי ערב יוה״כ עם חשיכה וכו׳ ע״ש פ״ז ע״ב. 380

דתניא ועיניתם את נפשותיכם בתשעה יכול בתשעה מתענין וכו׳ ע״ש פ״א
ע״ב ועיין בביאורי אות ת׳. 380

אמר ר׳ אלעזר א״ר הושעיא וכו׳ חט שאין מכיר בו אלא ה׳ יוה״כ מכפר וכו׳
כריתות כ״ה ע״ב ושם ליתא א״ר הושעיא. 380

עבירות שבין אדם למקום יוה״כ מכפר וכו׳ יומא פ״ה ע״ב. 380

כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו וכו׳ שם פ״ז ע״א. 380

המבקש מטו מחבירו אין צריך לפייסו יותר משלשה פעמים. שם איתא אל
יבקש ממנו יותר משלש פעמים. 380

אמר רב יוסף בר חנינא אמר ר' אבהו מוליך עשרה בני אדם וכו' ע"ש דליתא
להאי אמר רב יוסף וכו'. ושם איתא מביא עשרה בני אדם. וע' ד"ס בהגהות. 380

אמר ר' יוחנן אחד עשר סמנין נאמרו למשה מסיני. מנ"ל א"ר הונא סמים
תרי וכו' כריתות ו' ע"ב ע"ש. 381

כל תענית ציבור שאין בה פושעי ישראל וכו' ע"ש. 381

מקום שנהגו להדליק את הנר בלילי יוה"כ מדליקין וכו' פסחים נ"ג ע"ב. 381

וראיה לדבר מההיא דרבא דהוה יתיב תרי יומי בתעניתא וכו' עיין ר"ה כ"א
ע"א. ובירושלמי פ"א דר"ה ה"ד. 381

תקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה שבת קי"ז ע"ב. 381

ואינו אסור להתקוע בשבת אלא משום דלא ליתי לטלטולי וכו' ר"ה כ"ט ע"ב. 381

הדלקה הראשונה אסורה ב' מותרת. ע' ברכות נ"ג ע"א. ופסחים נ"ד ע"א. סי' שמו 382

פעם אחת גזרו תענית ולא נענו וכו' עיין תענית כ"ה ע"ב. סי' שמז 382

וקורין חמשה בסדר וירא וכו' מגילה ל"א ע"א. 384

שבר"ה נפקדו שרה רחל וחנה, ר"ה י' ע"ב, ברכות כ"ט ע"א, יבמות ס"ד ע"ב. 384

והעבר לפני התיבה בר"ה השני מתקיע. עיין ר"ה ל"ב ע"ב ושם איתא העובר
וכו' בי"ט של ר"ה וכו'. 385

במוסף של שבת מה היו אומרים וכו' עיין ר"ה ל"א ע"א גירסא אחרת. סי' שנ 387

אלמלא שבת אין שליח ציבור יורד לפני התיבה ערבית ע' שבת כ"ד ע"ב. סי' שנא 391

באחת קורין בסדר אחרי מות וכו' עיין מגילה ל' ע"ב ל"א ע"א. סי' שנב 392

לפי שאין תענית בלא צדקה וכו' ע' ברכות ו' ע"א. ובסנהדרין ל"ה ע"א. סי' שנד 393

וקורין בעריות כדי שישמעו וכו' ע' מגילה ל"א ע"א. ובתוס' ר"ה ובמנחה וכו'. 393

שנפשו של אדם מתאוה להם וכו' עיין חגיגה י"א ע"ב. ומכות י"ג ע"ב. סי' שנה 393

אני ה' גזרתים שאין לך רשות להרהר בהם וכו' עיין יומא ס"ז ע"ב. 393

מנחה אין בה נשיאת כפים וכו' תענית כ"ו ע"ב. 394

ושבחיה רבא עיין יומא פ"ז ע"ב ועיין ברא"ש סי' כ'. וגירסת המחבר יותר נכונה. 394

מר"ה ועד יוה"כ לא היו עבדים נפטרין לבתיהן וכו' עיין ר"ה ח' ע"ב. סי' שנו. 395

אמר שמואל מפני מה מברכין וכו' רב הונא בשם ר' אבוה בשם ר' יוחנן וכו'
עיין בר"ר פי"ב ושם איתא דתני דבי ר' ישמעאל מפני מה מברכין וכו'
רב הונא בשם ר' איבו בשם ר' יוחנן וכו' ע"ש. 396

ת"ר העושה סוכה לעצמו אומר וכו' ע' סוכה מ"ו ע"א. ותוספ' פ"ו דברכות. סי' שנז. 397

בסוכות תשבו אין תשבו אלא כעין תדורו וכו' ע' סוכה כ"ח ע"ב. ובה"ג ה' סוכה. 397

מאני מיכלא לבר ממטללתא וכו' עיין שם כ"ט ע"א דשם הגירסא מהופך.
ועיין מ"ה ע"א והיא כגירסת בה"ג. 398

מחזקת ראשו ורובו ושלחנו כשירה וכו'. שם ג' ע"א. 398

ושרגא פירש נר של חרס וכו' כן הוא לפנינו שם כ"ט ע"א ושרגא בויו. ועיין
בה"ג ובריי"ף ורש"י. 398

הלכה כרבי מחבירו ולא מחביריו עירובין מ"ו ע"ב. פסחים כ"ז ע"א. וע' ב"ב קכ"ה ע"א. 398

א"ר סימון אמר ריב"ל עושה טפח שוחק וכו' עיין שם ז' ע"א כל הסוגיא.
ועיין אות כ' בביאורי שם 398

חמתה מחמת סכך פוסלת בה ולא מחמת דפנות וכו'. ע"ש ז' ע"ב. 399

הכא קתני ושחמתה מרובה מצילתה פסולה וכו׳ ע״ש כ״ב ע״ב. וע׳ בבה״ג פ״ק דסוכה. 399
סוכת גנב״ך וכו׳ שם ח׳ ע״ב. 399
הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת וכו׳ וכו׳ שם י״א ע״א. 399
דאמר מר באספך מגרנך ומיקבך בפסולת גורן ויקב וכו׳ שם י״ב ע״א. 399
חבילי קש וחבילי עצים וכו׳ אלא פעמים שאדם בא מן השדה וחבילתו ע״ש
י״ב ע״א. ושם איתא מן השדה בערב וכו׳. סי׳ שנה 399
הני שושי ושוצרי מסככין בהן עיין שם י״ב ע״ב ובפירש״י. 400
המשלשל דפנות מלמעלה למטה שם ט״ז ע״א. שבת צ״ז ע״א. עירובין פ״ו ע״ב. 400
הרחיק הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה י״ז ע״א ע״ש ובפרש״י. 400
פירס עליה סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר וכו׳ י׳ ע״א ופירושו
כפירש״י. ועיין תוס׳ ד״ה פירס וכו׳. 401
מגימין עבדיה דרב אשי אטמישא ליה כותנתיה במיא וכו׳ שם י׳ ע״ב. 401
אויר שלשה בסוכה גדולה ומיעטו בין בקנים בין בשפודין וכו׳ שם י״ח ע״א. 401
שיעורין הציצין ומחיצין הל״מ וכו׳ עירובין ד׳ ע״א. סוכה ה׳ ע״ב. 401
כי אתאי הילכתא לגוד וללבוד ולדופן עקומה וכו׳ שם ע״ב. סוכה ו׳ ע״ב. 401
וכן בחצר שמוקפת אכסדרה סוכה י״ז ע״א. 401
ר׳ פרש כך אמר אבא ארבע אמות פסולה וכו׳ לפנינו שם י״ח ע״א איתא ר׳
פריש כך פירש אבא וכו׳. 402
בסוכות תשבו ולא בסוכה שתחת הבית ולא בסוכה שתחת האילן וכו׳ ע״ש ט׳ ע״ב. 402
העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל וכו׳ שם י״ט ע״ב. 402
הילכתא מאי ת״ש דאביי אשכחיה לרב יוסף דגני בכילת חתנים בסוכה. שם
ונראה שכן היתה נירסתו וכן הוא בבה״ג. 402
ר׳ יהודה אומר נוהגין היינו שהיינו ישינים תחת המטות וכו׳ ע׳ כ׳ ע״ב. 403
רב שרא ליה לרב אחא בר אדא למיגנא בכילתא בסוכה וכו׳ לפנינו שם כ״ו
ע״א לרב אחא ברדלא למגנא וכו׳ וגירסתו כגירסת הרי״ף ע״ש. 403
ההוטם בנדיש וכו׳ חדא משום גזירת אוצר וכו׳ עיין סוכה י״ב ע״א. 403
גדולה מסככין בה קטנה אין מסככין בה של קנים וכו׳ כ׳ ע״א. 403
זו וזו מסככין בה. כן הוא גירסת הרא״ש ולפנינו שם אחת זו ואחת זו וכו׳. 404
ת״ל חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים שם ט׳ ע״א איתא מנין לעצי סוכה
וכו׳ ת״ל חג הסוכות שבעת ימים לה׳. וכן הוא בספר יראים סי׳ קכ״ג.
וגירסת המחבר הוא כגירסת הבה״ג ע״ש. 404
ר״א אומר ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה וכו׳ שם כ״ז ע״א. 405
והכי ילפינן לה בפ׳ בתרא דפסחים ששת ימים תאכל מצות. פסחים ק״ב ע״ב. 406
ורבנן ההוא מאי קאמר וכו׳ עיין כ״ז ע״ב. ועיין בה״ג. 406
כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו ביו״ט הראשון של חג בלולבו של חברו שם כ״ז ע״ב. 406
וכל אימת דעייל איניש לסוכה צריך לברוכי וכו׳ ע׳ סוכה מ״ו ע״א. וע׳ בה״ג. 406
דתניא תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן וכו׳ אמר רב מרי בריה דבת
שמואל וכן הוא בבה״ג בריה. שם ברה דבת שמואל וכו׳. 407
כל אימת דמתנח להו מברך וכן גי׳ הבה״ג פ׳ הישן. ובה״ג ה׳ תפילין וע׳ לפנינו שם.
אמר מר זוטרא חזינא להו לרבנן דבי רב פפא דכל אימת דמתנחי מברכי. ולפנינו
שם איתא אמר מר זוטרא חזינא ליה לרב פפי דכל אימת דמנח תפילין מברך. 407

והלכתא סוכה ואח"כ זמן וכו' ע' רא"ש פ"ד דסוכה סי' ד'. ובשו"ת נו"ב מהדו"ק
סי' ל"ט. ובביאורי לתניא רבתי סי' פ"ד אות ו'. 407
אוכלין ושותין עראי חוץ לסוכה וכו' שם כ"ה ע"א. 407
וכמה אכילת עראי כדטעים צורבא מרבנן ועייל לכלה וכו' שם כ"ו ע"א כדטעים
בר בי רב וכו'. 407
מעשה והביאו לו לר' יוחנן בן זכאי וכו' שם כ"ו ע"ב. 407
הא כביצה בעי סוכה ובעי ברכה ע"ש כ"ז ע"א. 407
כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע ואת ביתו עראי כ"ח ע"ב ע"ש. 407
הולכי דרכים ביום פטורים מן הסוכה ביום וכו' כ"ו ע"א ע"ש. 407
שומרי גנות ופרדסים פטורין בין ביום בין בלילה וכו' שם וע' בביאורי שם אות נ'. 407
כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי שם כ"ח ע"ב. 408
משתסרח המקפה, תנא המקפה של גריסין פירש ממהרת להתקלקל וכו' כן
פירש"י כ"ט ע"א. 408
היה ישן בסוכה וירדו גשמים וירד חוץ לסוכה וישן אין מטריחין וכו' עיין שם
כ"ט ע"א, וגירסתו כגירסת הבה"ג. 408
אלא מוריד הוא הכלים מן המנחה ולמעלה וכו' שם מ"ח ע"א ע"ש. 408
ר' חייא בר אשי אמר פוחת בה ארבעה גירסתו כגי' הבה"ג והרי"ף והרא"ש שם. 408
דקי"ל הלכתא מיחב יתבינן ברוכי לא מברכינן שם מ"ז ע"א. 409
האי אפקותא דדיקלא מסככינן בה, ואע"ג דאנידרא וכו' שם י"ג ע"א ולפנינו
אפקותא דדיקלא מסככין בהו אע"ג דאנידי. 409
אמר רב חסדא אמר רבא בר רב שילא וכו' לפנינו שם אמר רבינא בר שילא וכו' ע"ש. 409
שנים מחלוקת ר' יוסי ורבנן שם ועיין בהירושי אות ז'. 409
בסוכות תשבו ולא בסוכה שתחת האילן וכו' שם ט' ע"ב ע"ש. 410
תחתונה כשירה ועליונה פסולה אצטריכא ליה וכו', י' ע"א ע"ש. סי' שנט 410
סוכה המעובה כמין בית אע"פ שאין הכוכבים נראין מתוכה כשרה כ"ב ע"א ע"ש. 410
מיהו לכתחילה בעי שיהו כוכבי חמה נראין מתוכה וכו' שם כ"ב ע"ב ועיין
בביאורי אות ע'. 410
מאי טעמא אמר רב יוסף גזירה שמא ירדם וכו' והיא גירסא נכונה מאוד
ומתורץ קושית הגרי"ב ע"ש כ"ו ע"א. 411
כותבות פירי ניניהו ופירי לא צריכי סוכה, יומא ע"ט ע"ב, וע' בביאורי אות ש'. 411
היה אוכל בסוכה וירדו גשמים ויצא חוץ לסוכה ואכל וכו' היה ישן וכו' ע"ש כ"ט ע"א. 412
לקטן שהגיע לחינוך אם יכול לאחוז בידו של אביו וכו' חגיגה ד' ע"א סוכה כ"ח ע"ב. 412
ולעלות מירושלים להר הבית חגיגה ב' ע"א. 412
ובעירובין נמי יהיב שיעורא וכו'. עירובין פ"ב ע"א ע"ש. 412
קטן היודע לנענע בו וכו' ע' סוכה מ"ב ע"א, ובתו' סוכה כ"ח ע"ב ד"ה כאן וכו'. 413
בביאה ליראות אבל בקרבן עולה וראייה אינו נראה לר' שיהא חייב וכו' ועיין
רש"י ותוס' חגיגה ב' ע"א ד"ה הכל וכו' וברש"י ותוס' שם ד"ה איזהו וכו',
ורש"י ד"ה ב"ש וכו' גדול הבא ליראות וכו'. 413
הכל עולין למנין שבעה ואפילו אשה וכו' מגילה כ"ג ע"א ע"ש ועיין תוס' ר"ה
ל"ג ע"א ד"ה הא וכו' ותוס' עירובין צ"ו ע"א ד"ה דילמא וכו'. 414
ואע"ג דפטורה מת"ת וכו' קידושין כ"ט ע"ב. 414

מנה"מ דת"ר תשבו כעין תדורו מיכן אמרו היו לו כלים נאים מעלם לסוכה
וכו' סוכה כ"ח ע"ב ע"ש. סי' שסא 415
ועוד בלולב וערבה קרי לה נר סתם שם מ"ח ע"א. 415
ונבי ר' אבוה אמרינן וכו' שבת מ"ו ע"א. 415
רבא אמר פוחת בה ד', וריב"ל מדליק בה את הנר, לפנינו מ"ח ע"א ר' חייא
בר רב אמר ע"ש. 415
כדאמרינן בפ"ק דשבת גבי תפלת ערבית רשות וכו' ע"ש ט' ע"ב תו' ד"ה הא לן וכו'. 415
ובקידושין פ"ק גבי ילמד תורה בטהרה וכו' עיין קידושין כ"ט ע"א. 415
וכן שלח ר' אביתר בני אדם העולים משם לכאן וכו' עיין גיטין ו' ע"ב. 415
גדולים קנו עצמן בני חורין וכו' שם ל"ט ע"א ע"ש בתוס' ד"ה הלכה וכו'. 415
גבי ר' יהודה הנדואה בזה פירש למיתה וזה פירש לחיים וכו' ע"ש קידושין
כ"ב ע"ב ועיין תוס' ד"ה ואיד קטן וכו'. 415
לולב הגזול והיבש סוכה כ"ט ע"א. אם לקחו מנוי בדמים כשר. ע"ש ל' ע"א. סי' שסב 416
אם הוא כמוש לא לח ולא יבש כשר וכו' ע"ש ל"א ע"א. 416
ארכו ג' טפחים וכו' ע"ש כ"ט ע"ב. 416
וד' מינין מעכבין זה את זה ולא יצא ידי חובתו וכו' שם ל"ד ע"ב, מנחות כ"ז ע"א. 416
והאתרוג שיעורו עד כאגוז בינוני פחות מאגוז פסול, וזה כר"מ שם ל"ד ע"ב.
ועיין בביאור אות מ'. 416
לולב הגזול והיבש פסול וכו' לא שנו ביו"ט א' וכו' עיין ריש פ' כ"ט ע"ב. 416
משום מצוה הבאה בעבירה שם ל' ע"א ועיין תוס' ט' ע"א ד"ה ההוא, ותוס'
ל' ע"א ד"ה משום וכו'. 417
אמר רבא הדם של מצוה אסור להריח בו וכו' כן הוא ג"ב גירסת הרי"ף
ולפנינו שם ל"ז ע"ב ואמר רבה וכו'. 417
כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן וכו' שם ל"ט ע"א. 417
חוץ מטבילת גר, עיין פסחים ז' ע"ב ותוס' ד"ה על הטבילה וכו'. 417
ואינו יוצא ידי חובתו אלא דרך גדילתן, עיין סוכה מ"ה ע"ב. 417
אמר רב יהודה דקיימי תלתא טרפי בהד קינא, ע"ש ל"ב ע"ב. 417
שמיני רגל בפני עצמו לענין פז"ר קש"ב סוכה מ"ח ע"א. 417
אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי לבן או מנומר פסול וכו' שם ל"ו ע"א. סי' שסג 417
עלתה חזית, אבעבועות על רובו וכו' ע"ש ל"ד ע"ב. וכן פירש"י כמין אבעבועות דקות. 417
דהא ר' חנינא מטבל בה ונפיק בה וכו' שם ל"ו ע"ב. 418
מנה"מ דת"ר ולקחתם שתהא לקיחה לכל אחד ואחד שם מ"א ע"ב ע"ש. 418
מדהוה ליה למיכתב ולקחת וכו' כפירש התוס' ד"ה ולקחתם וכו'. סי' שסד 418
ומעשה בר"ג ור' יהושע וכו' שם ועיין בביאור אות ו', ואות ז'. 418
או כולם יפקירוהו וכו' ולאחר שבירך צריך שיהא גם הוא מפקירו וכו' עיין
מרדכי פ"ג דסוכה סי' תשנ"ז. 419
פירש ללמוד נענוע או ברכתו. כן פירש"י שם מ"ב ע"ב. 419
וא"ת הוה ליה למימר ויוציאנו וכו' דאפילו הוא בשדה וכו' עיין תוס' מ"ג ע"א
ד"ה ויעבירנו וכו' ובביאורי אות ל'. 419
דבולא עלמא מיהא כלים בשבת לא מטבילינן וכו' עיין ביצה י"ז ע"ב. 420
לא יצא החיט במחטו שמא ישכח ויצא שבת י"א ע"א ע"ש ובתו' ד"ה שמא ישכח וכו'. 420

כל מתנה שאינה שאם הקדישה אינה מקודשת אינה מתנה נדרים מ״ח ע״א
ועיין ברין ד״ה כל מתנה וכו׳. 420
ובקידושין מייתי ליה וכו׳ ליתא שם וצ״ל בכ״ב קל״ד ע״א. 420
דתנאי בדבר אחד ומעשה בדבר אחר בענין וכו׳ גיטין ע״ה ע״א. ועיין בתוס׳
שם ד״ה לאפוקי וכו׳. 420
כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי וכו׳ קידושין ס״א ע״א
וכו׳ ועיין בביאור אות ק׳ ואות ר׳. 420
ארבעה מינין שבלולב שנים מהן עושין פירות וכו׳ עיין מנחות כ״ז ע״א. 421
כדשלחו מתם יבעון רחמי אתכליא על עליא וכו׳ חולין צ״ב ע״א ע״ש. 421
ארבעת מינין כשם שאין פוחתין מהן וכו׳ לא מצא אתרוג וכו׳ לפנינו סוכה
ל״א ע״א נירסא אחרת ע״ש 421
וכולם כמושין כשרים יבשים פסולים, שם תיבת וכולם ליתא בספרים שלפנינו
ואיתא במהרי״ץ גאות ובשארי ראשונים. 421
מה דתימא לייתא דלא תשתכח תורת אתרוג. לפנינו ל״א ע״ב איתא כי היכא
דלא תשכח וכו׳. 421
וכבר עלו זקני ב״ש וזקני ב״ה לעליית בן בתירא וכו׳ מנחות מ״א ע״ב. ושם
איתא לעליית יוחנן בן בתירא וכו׳ ע״ש. 421
שיעור הדס וערבה שלשה ולולב ארבעה וכו׳ סוכה ל״ב ע״ב ע״ש וע׳ בפרש״י. ס״י שסה 421
והלכה כרבי יוחנן מחבירו וכו׳ ביצה ד׳ ע״א ע״ש. 422
אמר רבא לולב בימין ואתרוג בשמאל וכו׳ הני תלת מצות והא חדא מצוה.
לפנינו סוכה ל״ז ע״ב רבה ע״ש. 422
יליף לקיחה לקיחה מאזוב וכו׳ עיין סוכה ל״ג ע״א. ועיין ברי״ף וברא״ש שם. 422
כמאן אולא הא דתניא לולב מצוה לאונדו לפנינו שם איתא מאן תנא להא
דתנו רבנן ע״ש. 422
אתנאה לפניו במצות שם וכו׳. עיין שבת קל״ג ע״ב נזיר ב׳ ע״ב. וירושלמי
פאה ה״א ומכילתא פ׳ בשלח. 422
ת״ר הותר אגדו אונדו כמין ירק וכו׳ עיין סוכה ל״ג ע״ב וכנירסתו נראה שהיה
נ״כ גירסת רש״י ע״ש. 422
חבל דלי שנפסק לא היה קושרו אלא עונבו וכו׳ שבת קי״ג ע״א ע״ש. 422
כל המצות כולן אין אדם יוצא ידי חובתו בהן אלא דרך גדילתן וכו׳
סוכה מ״ה ע״ב ע״ש. 423
דרך בזיון לא נפיק וכו׳ שם מ״ב ע״א ע״ש ועיין ל״ז ע״א. 423
שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד היה עושה מניח שתי הלחם על שני
כבשים וכו׳ שם ל״ז ע״ב, ומנחות ס״א ע״א ע״ש. 423
אמר ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן מוליך ומביא למי שהרוחות שלו וכו׳ סוכה
ל״ז ע״ב ושם איתא רק ר׳ יוחנן וכו׳ ע״ש ובמנחות ס״ב ע״א, וע׳ בביאור אות ת׳ 423
שירי מצוה מעכבין את הפורענות וכו׳ סוכה ל״ח ע״א ע״ש, ובמנחות ס״ב ע״א. 423
אמר רבא וכן לולב, במנחות איתא אמר רבה, וכן הביא גם המחבר לקמן ע״ש. 423
מלמד שהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרים פסחים נ״ט ע״ב ע״ש. 424
העושה לולב לעצמו אומר וכו׳ סוכה מ״ו ע״א. 424
ומוליך ומביא מעלה ומוריד, שם ל״ח ע״א וכן בלולב. 424
לולב הגזול והיבש פסול וכו׳ סוכה כ״ט ע״ב. 424

כפת כתיב וכו׳ ל״ב ע״א ע״ש. 424
יבש פסול לפי שאינו הדר וכו׳ שם כ״ט ע״ב. 425
דעביד כי הופיא שקורין אשקובא כפירש״י שם ל״ב ע״א. 425
אמר רב הונא בר חנינא ל״ש אלא נקטם וכו׳ לפנינו שם ל״א ע״ב אמר רב
הונא ל״ש אלא נקטם וכו׳. 425
ואמר רב פפא האי לולבא דסליק בהד הוצא וכו׳ לפנינו שם ל״ב ע״א איתא
ואמר רבא האי לולבא וכו׳. 425
בעי רב פפא נחלקה התיומת מהו וכו׳ שם ע״ש. 425
אבל כמוש שקורין פלטרי כשר וכו׳ שם ל״א ע״א כמושים כשרים ועיין בפרש״י. 426
הדס הגזול והיבש פסול, שם ל״ב ע״ב. 426
ת״ר ענף עץ עבות, עץ שהוא עבות וענפיו חופין את עציו וכו׳ שם ל״ב ע״ב ע״ש. 426
אמר רב חסדא הדס שוטה לסוכה עץ עבות ללולב וכו׳ שם י״ב ע״א ע״ש. 427
תניא ר׳ ישמעאל אומר פרי עץ הדר אחד וכו׳ שם ל״ד ע״ב. 427
אמר רב אויא א״ר חזר בו ר׳ ישמעאל וכו׳ לפנינו שם איתא אמר ביראה
א״ר אמי חזר בו וכו׳. 427
וכתבתם כתיבה תמה, שבת ק״ג ע״ב. 427
ערבה גזולה ויבשה פסולה בלולב דלכם אכולהו קאי כפרש״י שם ל״ג ע״ב. 427
דבעל לישנא דמתיבותא הוא וכו׳ מו״ק ב׳ ע״א ע״ש. 428
ערבי נחל הגדילות על הנחל וכו׳ סוכה ל״ג ע״ב ע״ש כל הענין. 428
איזהו ערבה ואיזהו צפצפה ערבה קנה שלה אדום וכו׳ שם ל״ד ע״א. סי׳ שסו 428
א״ר יוסי א״ר יוחנן משום ר׳ נחוניא איש בקעת בית חוורתן עשר נטיעות וכו׳
לפנינו שם דאמר רב אסי א״ר יוחנן וכו׳ ולקמן מ״ד ע״א, ובמו״ק ג׳ ע״ב
איתא דאמר רב אסי א״ר יוחנן משום ר׳ נחוניא וכו׳. ובתענית ג׳ ע״א
דאמר ר׳ אמי אמר ר׳ יוחנן. 428
פירש אלו ג׳ שאלות נשאלו בביהמ״ד מנין להם מן התורה וכו׳ ע״ש בפירש״י ל״ד ע״א. 428
ואע״ג דנפקא לן מנאמר בשני וכו׳ בו״ז מים וכו׳ שבת ק״ג ע״ב, תענית ב׳ ע״ב ע״ש. 428
אמר ר׳ אמי ערבה צריך שיעור, ואינה ניטלת אלא בפני עצמה וכו׳ סוכה
מ״ד ע״ב. סי׳ שסז 428
אמר רב נחמן שלשה בדי עלין לחין וכו׳ שם, ועיין ברא״ש בשם תשובות
הגאונים, ועיין בביאורי אות ל׳. 429
אמר אייבו הוה קאימנא וכו׳ אייבו וחזקיה בני ברתיה דרב איתו ערבה וכו׳
שם מ״ד ע״ב. סי׳ שסח 429
פרי עץ שטעם עצו ופריו שוה הוי אומר זהו אתרוג וכו׳ רבי אומר אל תקרי
וכו׳ ל״ה ע״א ע״ש. סי׳ שסט 429
עלתה חזזית על מיעוטו אמר רב חסדא לא שנו וכו׳ שם ל״ה ע״ב ע״ש. 430
תנא ר׳ יצחק בן אלעזר ניטלה בוכנתו פירש רבינו במתניתין תנא פיטמתו
בוכנתו שם, ועיין בביאורי אות א׳. 430
דאנליד כאהינא סומקא כשירה, והא אנן תנן וכו׳ ל״ה ע״ב. סי׳ שע 431
במקצתה פסול דמנומר הוא כן פירש״י ל״ו ע״א. 431
תני עולא בר חיננא ניקב נקב מפולש. לפנינו הנינא במשהו וכו׳ אנקב ולא
הסר קאי וכו׳ כל זה לשיטת ולשון רש״י. 431
אתרוג כושי פסול והתניא אתרוג כושי כשר וכו׳ שם. 431

אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי לבן ומנומר פסול וכו׳ סוכה ל״ו ע״א. 432
הכוסר, קטן כמין פול הלבן כן פירש״י שם וע׳ תוס׳ ד״ה אתרוג הכוסר וכו׳. 432
כדאמר בר״ה הוא בוסר הוא גירוע הוא פול הלבן וכו׳ ליתא בר״ה. אך איתא
בברכות ל״ו ע״ב, ובפסחים נ״ג ע״א. 432
גידלו בדפוס, שעשה לו דפוס כשהוא קטן ונתנו בתוכו כמחובר וכו׳ כן פירש״י
סוכה ל״ו ע״א. 432
אתרוג שנקבוה עכברים אמר רב אין זה הדר איני והא ר׳ חנינא וכו׳ שם ל״ו ע״ב ע״ש. 432
שיעור אתרוג קטן ר״מ אומר כאגוז וכו׳ ובגדול כדי שיאחז שתים בידו אחת
וכו׳ ע״ש ל״ד ע״ב. ועיין רש״י ל״א ע״ב שנים בידו אחת גרסינן. סי׳ שעב 433
אמר רבי מעשה בבני ברק שהיו מורישין לולביהן. לפנינו ל״א ע״ב מעשה בבני
כרכין וכו׳. ובאו״ז ח״ש סי׳ ש״ו איתא מעשה באנשי כרכום וכו׳. סי׳ שעג 433
ולולב שיש בו הדסים כהלכתן עיין בביאורי אות צ׳. 433
העושה סוכה לעצמו מברך שהחיינו וכו׳ העושה לולב לעצמו וכו׳ עיין סוכה
מ״ו ע״א. סי׳ שעד. 434
היתה עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה דבר וכו׳ עיין ירושלמי סוכה פ״א
ה״ב. ובתוס׳ סוכה ט׳ ע״א. 434
ויש שאוגדין אותו בנימוניות של זהב מלמעלה ובמינו למטה עיין שם ל״ו ע״ב. 435
שכח והוציא את הלולב לרה״ר פטור מפני שהוציא ברשות וכו׳ עיין שם מ״א ע״ב. 435
והיכן היו מנענעים בהודו לה׳ תחילה וסוף וכו׳ שם ל״ז ע״ב. 436
היה קורא ק״ש לולבו בידו, היה מתפלל לולבו בידו היה קורא בתורה וכו׳
ע״ש מ״א ע״ב. 436
משום דר׳ פרנך וכו׳ שבת י״ד ע״א, מגילה ל״ב ע״א. 436
מתרגם לולבו בידו ליתא לפנינו. ובסמ״ג עשין מ״ד איתא ע״ש. 436
וכשחל במוצאי שבת אומר ותודיענו וכו׳ ברכות ל״ג ע״ב. 436
ואין צריך להזכיר של יום טוב עיין שבת כ״ד ע״ב, וברש״י שם. 436
מה להלן מעומד דכתיב בקמה ודרשינן בקומה וכו׳ עיין רא״ש סוף פסחים,
ובפסיקתא דר׳ טוביה פ׳ לך לך. סי׳ שעה 437
איתקש ברכה לשירות עיין סוטה ל״ח ע״א. ועיין בביאורי אות ע׳. 437
בסוף הפ׳ בחסדו עיין סוכה ל״ז ע״ב, וברש״י ד״ה תחילה, ובחו׳ ד״ה בהודו וכו׳. 437
וצריך להתיז וכו׳ ירושלמי ברכות פ״ב ה״ד. 437
ואם שבת הוא אין נוטלין את הלולב משום דרבה, שם מ״ב ע״ב. 437
והן מ״ח ימים שהיחיד גומר וכו׳ ערוכין י׳ ע״א, תענית כ״ח ע״ב. 437
חלוק בפרי החג ערוכין י׳ ע״ב. 437
באחת קורין חמשה שור או כשב וכו׳ עיין מגילה ל״א ע״א. 438
ואע״ג דקבעינן הלכתא כרב חננאל אמר רב דאמר כיון שאמר ככתוב וכו׳
עיין ר״ה ל״ה ע״א. סי׳ שעו 439
וכל הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח חולין ק״ו ע״א. 439
אבל אין מברכין על המאור ועל הבשמים פסחים נ״ג ע״ב, ושם נ״ד ע״א ע״ש. סי׳ שפ 440
יום טוב שחל להיות באמצע שבת אומר המבדיל וכו׳ סדר הבדלות הוא מונה
חולין כ״ו ע״ב, ע״ש. 440
אלו ז׳ ימי החג וגם לשמונה זהו שמיני של חג עיין עירובין מ׳ ע״ב ושם איתא
שבעה אלו שבעה ימי פסח וכו׳. 441

לימד על הולו של מועד שאסור בעשית מלאכה וכו׳ חגיגה י״ח ע״א. 441

ביו״ט הראשון של חג קורין בפ׳ מועדות שבתורת כהנים, מגילה ל׳ ע״ב. 441

אביי אמר שני ידחה וכו׳ עיין סוכה נ״ה ע״א. וברש״י ד״ה אתקין אמימר, ומגילה ל׳ ע״ב רש״י ד״ה קורין וכו׳. 441

כל דטפי מילתא מחבריה טפי ליה גברא יתירה מגילה כ״ב ע״ב ע״ש. 442

על אותם האומות שמנסה הקב״ה לעתיד שיעשו סוכות כדאמרינן בריש ע״ז ע״ש ג׳ ע״א. ס׳ שפא 443

ובמה מקיפין פליגי בה אמוראי וכו׳ סוכה מ״ג ע״ב ע״ש. 443

לולב דאית ליה עיקר וכו׳ שם מ״ד ע״א. 443

ונבי סוכה נמי אע״ג דלא פסקי לילות מימים וכו׳ שם מ״ו ע״א. 444

מרפלוני ופלוני אייתי ערבה קמיה שקיל חביט וכו׳ ע״ש מ״ד ע״ב. 444

שדמיתי דכי איתותב רב יוסף ממתני׳ דחיבוט ערבה וכו׳ ע״ש מ״ג ע״ב. ס׳ שפג. 444

ואתרוג בשביעי אסור באכילה וכו׳ ע״ש מ״ו ע״ב, וע׳ בתו׳ ד״ה אתרוג וכו׳. 445

לענין פו״ר קש״ב עיין ר״ה ד׳ ע״ב רש״י ותוס׳ ד״ה פו״ר קש״ב וכו׳ ובערוך ערך פו״ר קש״ב. ס׳ שפד 445

מפרש במס׳ סופרים הוא בפ׳ י״ט ה״ב, ועיין תו׳ יומא ג׳ ע״א ד״ה שיר וכו׳. 445

הלכתא מיתב יתבינן לשם סוכה ברוכי לא מברכינן ע״ש מ״ז ע״א. 445

מי שסוכתו עריבה עליו יקדש בתוך ביתו וכו׳ ירושלמי סוכה פ״ד ה״ה. 445

ובפרשת היום עשר תעשר היא בין שחל להיות בשבת וכו׳ עיין מגילה ל״א ע״א רש״י ד״ה כל הבכור וכו׳. 445

לרבות לילי יו״ט האחרון של חג לשמחה סוכה מ״ח ע״א, פסחים ע״א ע״א. 446

יום תשיעי ספק שמיני קורין וזאת הברכה וכו׳ מגילה ל״א ע״ב ע״ש. ס׳ שפה. 446

שכך פירשו חכמים בפרק בני העיר ע״ש מגילה ל״א ע״ב. 447

פירקי אבות.

אמר ר׳ לוי בר חמא א״ר שמעון בן לקיש מאי דכתיב עלה אלי ההרה והיה שם וגו׳ להות כמשמען תורה זו משנה מצוה אלו מצות וחקים. אשר כתבתי, אלו נביאים וכתובים להורותם זו תלמוד מלמד וכו׳ לפנינו ברכות ה׳ ע״א איתא מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, לוחות אלו עשרת הדברות תורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים. להורותם זה גמרא מלמד וכו׳ ועיין בה״ג ריש הלכות צרכי צבור גירסא אחרת. ס׳ תכד 461

אע״פ שהללו מטמאין והללו מטהרין וכו׳ עיין חגיגה ג׳ ע״ב. 462

חמש מקראות שאין להם הכרע, יומא נ״ב ע״א. 462

שכחוהו וחזרו ויסדוהו עיין מגילה ג׳ ע״א. 462

להשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא וכו׳ ברכות ח׳ ע״א. 462

ואמר רב אבא בריה דרב חייא בר אבא אמ׳ ר׳ יוחנן מאי דכתיב ועליהם וכו׳ עיין מגילה י״ט ע״ב. 463

שמיושבי לשכת הגזית היה מגילה י״ג ע״ב. 463

דהוה בייל לישנא ודרש מנחות ס״ה ע״א ע״ש. 463

זימנא חדא לא הוה היכא עומר לאיתויי, אכרוז שם ס״ד ע״ב ע״ש. ועיין ירושלמי שקלים פ״ב ה״א. 463

משה אמר האל הגדול הגבור והנורא וכו׳ אמר גוים מרקדין בהיכלו וכו׳ עיין יומא ס״ט ע״ב. 464

ואיזהו מוראת מקדש לא יכנס אדם להר הבית וכו׳ יבמות ו׳ ע״ב. ברכות נ״ד ע״ב ע״ש. 464

הוו מתונים בדין. דמתין מסיק אליבא דשמעתא ע׳ סוף מס׳ הוריות. וע׳ ברש״י שם. 464

ובפ״ק דסנהדרין מוציא מלא תעלה במעלות וסמיך ליה ואלה המשפטים עיין סנהדרין ז׳ ע״ב. 464

הרבה למדתי מרבותי ויותר מהביריי ומתלמידיי יותר מכולם עיין מכות י׳ ע״א. ותענית ז׳ ע״א ע״ש. 464

והרבית את גבולי בתלמידים וכו׳ תמורה ט״ז ע״א. 464

כגון שניות לעריות יבמות כ״א ע״א. 464

ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרת. עיין מו״ק ה׳ ע״א. 464

הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו חולין מ״ד ע״ב 464

אכילת פסחים וכו׳ עיין ברכות ט׳ ע״א. זבחים נ״ז ע״ב. 464

שמעון הצדיק כהן גדול היה ובימי אלכסנדרוס מוקדון וכו׳ עיין יומא ס״ט ע״א. 465

מפורש בברייתא דכתיב אם לא בריתי וגו׳ עיין שבת ל״ג ע״א. פסחים ס״ח ע״ב, נדרים ל״ב ע״א. 465

שהתנה הקב״ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלין את התורה מוטב וכו׳ ע״ז ג׳ ע״א. ושם ה׳ ע״א, ועיין שבת פ״ח ע״א. 465

אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, תענית כ״ז ע״ב, מגילה ל״א ע״ב, וליתא בר״ה. 465

מיום שחרב ביהמ״ק אין לך יום שאין בו קללה ולא ירד טל לברכה סוטה מ״ח ע״א ע״ש. 465

ועלמא אמאי מקיים אקידושא דסידרא וכו׳ שם מ״ט ע״ב. 465

שזה מחיים וזה בין מחיים בין לאחר מיתה, זה בממונו וכו׳ עיין סוכה מ״ט ע״ב, סוטה י״ד ע״א. 465

שלא יאמר אדם וכו׳ כדי שיספיק לי צרכי וכו׳ ע״ז י״ט ע״א ע״ש, ופסחים ח׳ ע״ב ע״ש, וסוטה כ״ב ע״ב. 466

ותנן בפ״ק דר״ה האומר תנו סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בני וכו׳ עיין ר״ה ד׳ ע״א, ותוס׳ ד״ה בשביל. 466

כמו שמצינו בחוני המעגל ששלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה וכו׳ תענית י״ט ע״א ע״ש. 467

ופירשו חכמים במס׳ חגיגה שא׳ מהם נשיא שני לו אב ב״ד חגיגה ט״ז ע״ב ע״ש. 467

ושמעון התימני דן לפניהם בקרקע, סנהדרין י״ז ע״ב. 467

ויש תימא דאמרינן במגילה וכו׳ עיין מגילה כ״א ע״ב, וב״מ פ״ד ע״ב, ומו״ק ט״ז ע״ב. ובר״ן פ״ד דמגילה ד״ה ומקשה הכא וכו׳. 467

כדרך שעשה רבא עיין ב״מ ס׳ ע״ב כי הא דההוא עבדא סבא וכו׳ אמר ליה יהיו עניים בני ביתך. 468

ק״ו באשת חבירו מפני טענת הבריות וכו׳ עיין עירובין נ״ג ע״ב, נדרים כ׳ ע״א. חגיגה ה׳ ע״א. 468

דאתא דינא קמיה וגמר הלכתא ומדמי וכו׳ ביבמות ק״ט ע״ב הלשון משונה ע״ש. 468

חרב על ת״ח שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה עיין ברכות ס״ג ע״ב, תענית ז׳ ע״ב מכות י׳ ע״א. 468

מעשה באדם אחד וכו׳ ור׳ יהושע ספר עם מטרונית בחדר וכו׳ וכן באותו חסיד שספרה ריבה אחת עיין שבת קכ״ז ע״ב. 469

גדולה מלאכה שמחממת את בעלה. בגיטין ס"ז ע"ב איתא שמחממת את בעליה. 471
שכן אמר לו רב לרב כהנא פשוט נבלתך בשוקא ולא תימר גברא רבא אנא וכו'
עיין פסחים קי"ג ע"א ועיין ב"ב ק"י ע"א. ועיין ברשב"ם שם. 471
כל מי שאינו לומד את בנו אומנות וכו' קידושין כ"ט ע"א. 471
הוי קבל וקיים. תהי שפל והייה כן פירש"י סנהדרין י"ד ע"א. ושם צ"ב ע"א ע"ש. 471
קשה רבנות שמקברת את בעליה וכו' עיין ברכות נ"ה ע"א. ועיין סוטה י"ג ע"ב,
ועיין יומא פ"ו ע"ב והרשות פירש"י והרבנות. 472
שבת של דיוזני היתה ניטלה רשות מזה וניתנה לזה סוטה י"ג ע"ב ע"ש ועיין
בפירש"י דיו זוני וכו'. 472
אמר אחר בלבו חס ושלום שמא שתי רשויות יש עיין חגיגה ט"ו ע"א. 472
רב בקעה מצא וגדר בה גדר עירובין ו' ע"א. ושם ק' ע"ב, חולין ק"י ע"א. 472
גיירני על מנת שתשימני כהן גדול. עיין שבת ל"א ע"א. 473
שכל המלמד תורה לחבירו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו סנהדרין י"ט ע"ב ושם
איתא בן חבירו כו' ולמד מואלה תולדות אהרן ומשה וכתיב וכו' ושם צ"ט
ע"ב איתא כל המלמד את בן חבירו וכו' כאילו עשאו שנא' ואת הנפש וכו'. 473
והדוחק את השעה שעה דוחקתו וכו' ברכות ס"ד ע"א ופירש"י כגון אבשלום
שבקש למלוך בחוקה. ועיין עירובין י"ג ע"ב ובפירש"י. 474
ודלא מוסיף וכו' עיין תענית ל"א ע"א. וב"ב קכ"א ע"ב. 474
זכה נעשית לו סם חיים וכו' עיין יומא ע"ב ע"ב שבת פ"ח ע"ב, תענית ז' ע"א. 474
בר' טרפון שבא מעשה לידו והיה דואג על דבר זה כל ימיו. עיין נדרים ס"ב
ע"א. ועיין ב"ק נ"ט ע"ב. 474
שנענש אברהם על שעשה אנגרייא בתלמידי חכמים שנאמר וירק את חניכיו
ילידי ביתו נדרים ל"ב ע"א. 474
לישתמש איניש במאן דתני ארבעה ולא לישתמש במאן דתני שיתא עיין מגילה
כ"ח ע"ב גירסא אחרת. 474
אורחין רחיקא ווודין קלילא. עיין כתובות ס"ז ע"ב דשם איתא זוודאי קלילא
ואורחא רחיקתא. 464
מי שטרח בע"ש אוכל בשבת מי שלא טרח מה יאכל בשבת ובע"ז ג' ע"א מי
שטרח בע"ש יאכל בשבת מי שלא טרח בע"ש מהיכן יאכל בשבת. 475
קבעת עתים לתורה וכו' שבת ל"א ע"א. 475
דלא ליפתח איניש בעידניה באורתא דתליסר נגהי ארבסר וכו' פסחים ד' ע"א. 475
מאי דכתיב ושננתם אל תיקרא ושננתם אלא ושלשתם לעולם ישליש אדם וכו'
קידושין ל' ע"א ע"ש. ועיין תוס' ד"ה לא צריכא וכו'. 475
דתפילות כנגד תמידים תיקנום ברכות כ"ו ע"ב. 475
שהמרבה במעשרות פירותיו מתוקנים עירובין נ' ע"א. קידושין נ"א ע"א מנחות נ"ד ע"ב. 476
אלעזר בן גמליאל אומר ונחשב לכם תרומתכם וגו' כשם וכו' עיין ביצה י"ג ע"ב,
וע' גיטין ל' ע"ב. ובכורות נ"ח ע"ב. ובכל המקומות איתא אבא אלעזר וכו' ע"ש. 476
אפילו חטה אחת וכו' ע"ז ע"ג ע"ב, קידושין נ"ח ע"ב. 476
ושאמרו חכמים עין יפה אחד מארבעים רעה אחד מס' וכו' ע' תרומות פ"ד משנה ג'.
אחד מארבעים מששיתם האיפה מחמר השערים עיין חולין קל"ז ע"ב ובפירש"י,
ובירושלמי תרומות פ"ד ה"ב. 476
הישן בכילה ערום מוציא ראשו חוץ לכילה וכו' סוכה י' ע"ב. וע' תו' ד"ה מוציא וכו'. 492

מפני שהיה אהוב לאנטונינוס מלך רומי וכו׳ ע״ז י׳ ע״א. ושם י׳ ע״ב כי שכיב אנטונינוס אמר רבי נתפרדה חבילה. ושם י״א ע״א זה אנטונינוס ורבי וכו׳ ירושלמי מגילה פ״א הי״א. שם פ״ז ה״ב. ירושלמי סנהדרין פ״י ה״ה. 492

מאן סתמיה למתניתין רבי וכו׳ ביצה ב׳ ע״ב. ועיין ר״ה ז׳ ע״ב. 492

מימות עזרא ואילך לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד ע׳ גיטין נ״ט ע״א. וסנהדרין ל״ו ע״א ושם איתא מימות משה ע״ש. 492

ואמרי׳ נמי מימות רבי ועד רב אשי וכו׳ שם ושם. 492

מאן ריש סידרא בבבל וכו׳ חולין קל״ז. 492

ודלא כפירש הקונטרס וכו׳ דפירש מודה לי אבא לשון חשיבות הוא כו׳ יבמות נ״ז ע״ב ועיין בפירש״י ותוס׳ ד״ה אמר שמואל וכו׳. 493

ואי משום דבהכל חייבין אמר רב דמי פומיה דאבא וכו׳ לפנינו חגיגה ה׳ ע״א איתא דמי פומיה דרב וכו׳ ונראה שהיה גירסתו כגירסת ד״ס פומיה דאבא. אך היה לו להביא ההיא דברכות ס״ב ע״א דקודם. 493

שבדבר זה נענש גיחזי בסנהדרין פרק חלק. והוא שם ק׳ ע״א. (וכן צ״ל בתוס׳ יבמות נ״ז ע״ב. ובחלק קע״א). 493

דלגמריה צריכי ולא לסבריה. סנהדרין ל״ו ע״ב. 493

דר׳ יוחנן קא משאיל וכו׳ עיין ב״ק קי״ז ע״ב. 493

כדאמר פ׳ מפנין והא רב הונא תלמידי דרב הוה וכו׳ שבת קכ״ח ע״א. ביצה מ׳ ע״א. ב״ק קט״ו ע״א. סנהדרין ו׳ ע״ב. 493

גבי ההוא טבחא דרב הוה ליה מילתא בהדיה וכו׳ עיין יומא פ״ז ע״א. 493

אזל רב ענן קמיה דמר עוקבא וכו׳ כתובות ס״ט ע״א ע״ש. 493

קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה וכו׳ קידושין מ״ד ע״ב. 493

כגון ארדלי וגוזליא לאבא וכו׳ עיין פסחים קי״ט ע״א. ברכות מ״ז ע״א. 493

מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים באו חשבון. אילו צדיקים שמושלים ביצרם ב״ב ע״ח ע״ב. 494

שאף הוא בעצמו מעיד עליהן וכותבן עיין תענית י״א ע״א. 494

דהכי נמי דייקינן בכתובות עיין שם פ׳ ע״ב. ועיין יבמות ל״ח ע״ב מתניתין נמי דייקא וכו׳ ומשמע שגירסתו בכתובות כמו שהוא ביבמות ע״ש ועיין תו׳ ישנים יומא פ״ח ע״ב ד״ה תשובה בעיא יוה״כ וכו׳. 494

מחשבה טובה מצרפה הקב״ה למעשה עיין קידושין מ׳ ע״א. ברכות ו׳ ע״א חשב אדם לעשות מצוה וכו׳ 495

שטרות של רשות עיין מ״ק י״ח ע״ב. ובתוס׳ שם ד״ה ואיגרות רשות וכו׳. 495

אבב חנואתא נפישי אחי ורחמי אבב בזיוני לא אחי ולא מרחמי ע׳ שבת ל״ב ע״א. 495

כמו שמצינו בחוני המעגל תענית י״ט ע״א. ושם כ״ג ע״א. 495

ומעשה זה שנו בפ׳ אחרון דסוכה על הלל הזקן וכו׳ עיין סוכה נ״ב ע״א. 496

ושנינו בפ״א דתענית אדם הפורש מן הציבור וכו׳ אל יראה בנחמת ציבור עיין תענית י״א ע״ב. 486

אימתי תפילתו של אדם נשמעת בשעה שהציבור מתפללין וכו׳ עיין ברכות ח׳ ע״א. יומא ס״ט ע״ב. תענית כ״ד ע״ב. 496

שהרי יוחנן כה״ג וכו׳ ברכות כ״ט ע״א. יומא ט׳ ע״א. 496

שבשעה שנשא שלמה את בת פרעה וכו׳ עיין ברכות כ״ז ע״א. ובר״י על רי״ף ברכות פ״ד ע״ש. 496

ועל אותה שעה שנינו עדות על תמיד וכו׳ בבחירתא וכו׳ עדיות פ״ז משנה ו׳.
ועיין בפירוש הרמב״ם. 496
איזה עם הארץ קרא ושנה וכו׳ עיין ברכות מ״ז ע״ב, וסוטה כ״ב ע״א. ועיין בתו׳
שם ד״ה כל וכו׳. 497
כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו בהתנשא וכו׳ עיין ברכות ס״ג ע״ב. 497
מעיקרא פתח להו בבדיחותא ולבסוף יתיב באימתא עיין שבת ל׳ ע״ב. 497
באתר דלית גבר תמן תהי גבר ע׳ ברכות ס״ג ע״א. ובסוטה כ״ב ע״ב תו׳ ד״ה בשווין וכו׳. 497
אע״פ שבטלו ארבע מיתות דין ארבע מיתות לא בטלו וכו׳ סנהדרין ל״ז ע״ב וע״ש
ק׳ ע״א. ועיין סוטה ח׳ ע״ב. 497
מן הדברים שצוה כנען את בניו פסחים קי״ג ע״ב. 498
הרבה למדתי מרבותי וכו׳ עיין תענית ז׳ ע״א. 498
כל העושה צדקה לחבירו משים שלום בפמליא של מעלה, עיין סנהדרין צ״ט ע״ב. 498
שמונים תלמידים היו לו להלל וכו׳ סוכה כ״ח ע״א, ב״ב קל״ד ע״א. 498
ר׳ אליעזר אומר ד׳ נשים דיין שעתן וכו׳ עיין נדה ז׳ ע״א, ושם ז׳ ע״ב ותוס׳
ד״ה שמותי וכו׳ ותוס׳ שבת ק״ל ע״ב ד״ה דר״א וכו׳. 498
מלמד שהתנה הקב״ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלין את התורה מוטב
וכו׳ ע״ז ב׳ ע״ב. 499
אמר ליה קיסר לר׳ יהושע בן חנניא וכו׳ חולין נ״ט ע״ב. ושם ס׳ ע״א אמרה ליה
בת קיסר וכו׳ וברכות נ״ו ע״א א״ל קיסר לריב״ח וכו׳. 499
שהלך אחרי רבו לצידן וכו׳ עירובין מ״ז ע״ב. 499
לכי ופרנסי בני אחותך מוע״ק כ״ג ע״א. 499
מצינו בפס׳ סוכה כ״ח ע״א, ועיין ברכות כ״ז ע״ב, ועיין יומא ס״ו ע״ב. 499
אלא שאפילו תלמיד חכם ועינו צרה בחבירו, עיין ב״ב ע״ה ע״א. 500
שמתוך כך הוא שם דרכיו וכו׳ עיין מ״ק ה׳ ע״א, סוטה ה׳ ע״ב ע״ש. 500
שוב יום אחד לפני מיתתך וכו׳ וכי אדם יודע יום שימות בו שיעשה תשובה
וכו׳ עיין שבת קנ״ג ע״א. 501
איהו נמי חויא טרקיה חוורייא דרבנן קא״ל דלית ליה אסותא כלל וכו׳ עיין ע״ז
כ״ז ע״א, שבת ק״י ע״א. 501
יצר הרע נכנס בו ממעי אמו ע׳ סנהד׳ צ״א ע״ב. וע׳ ירושל׳ ברכות פ״ג ה״ה. 502
באלו הן הלוקין אל תהי וכו׳ ליתא שם רק הוא במגילה ט״ו ע״א, ושם כ״ח ע״א,
ב״ק צ״ג ע״א ע״ש. 502
כדאמרינן בחוני המעגל וכו׳ והיינו דאמרינן אי חברא אי מיתותא ע׳ תענית כ״ג ע״א. 502
לא יגעתי ומצאתי אל תאמן וכו׳ מגילה ו׳ ע״ב ע״ש. 502
גדולה עבירה לשמה וכו׳ נזיר כ״ג ע״ב, הוריות י׳ ע״ב, ברכות ס״ג ע״א ע״ש. 502
אמר ר׳ שמעון חביבה מצוה בשעתה וכו׳ עיין מנחות ע״ב ע״א, ובתו״כ פ׳ ויקרא,
ועיין ערכין י״ז ע״ב. 503
שכר ק״ש יהבי ליה וכו׳ עיין ברכות ט׳ ע״ב. ושם י׳ ע״ב, ושם כ״ו ע״א. 503
לעולם יראה האדם את עצמו כאילו חציו זכאי קידושין מ׳ ע״ב. 503
הוי צדיק ואל תהי רשע וכו׳ נדה ל׳ ע״ב. 593
מה שתשיב את אפיקורוס, לפנינו בסנהדרין ל״ח ע״ב איתא ודע מה שתשיב
לאפיקורוס, ועיין במשנה שלפנינו. 504
בכל ישראל יש להם חלק נחלקו וכו׳ ר״ל בפ׳ כל ישראל נחלקו וכו׳ ע׳ סנהד׳ צ״ט ע״ב. 504

כגון עוף וגבינה נאכלין באפיקורן חולין ק״ד ע״ב. 504
לא שנו אלא אפיקורוס גוי וכו׳ סנהדרין ל״ח ע״ב. 504
כשהוא עושה אנגריא וכו׳ עיין נדרים ל״ב ע״א מפני שעושה אנגרייא וכו׳ וסוטה
י׳ ע״א דרש רבא וכו׳. 504
שני שערי כדכוד יש בגן עדן וכו׳ עיין לקמן סי׳ תקל״ב. 504
שאם יארע פסול בכהן גדול נכנס זה ומשמש תחתיו עיין הוריות י״ג ע״א. 505
חרב על שונאיהן של ישראל שיושבין בתורה בד בבד וכו׳ עיין ברכות ס״ג ע״ב,
תענית ז׳ ע״א, מכות י׳ ע״א. 506
דנפקא לן בפ׳ אין מעמידין שאסורה בהנייה משום וכו׳ ע׳ ע״ז כ״ט ע״ב. 506
כדאמר בפ׳ נגמר הדין וכו׳ עיין בביאור אות ב׳. 506
פתח הכתוב במזבח וכו׳ עיין חגיגה כ״ז ע״א והלשון משונה. 407
היכא דשכיחא היזיקא שאני וכו׳ פסחים ח׳ ע״ב. 508
כדאמרינן בהשותפין שרצו מנדא וכו׳ ב״ב ח׳ ע״א. 508
ובב״ב נמי אמרינן דפרדכת נ״ה ע״א. 508
כי ההיא דמי כלילא דשדו אטברייא וכו׳ ב״ב ח׳ ע״א. 508
דליעבד טבריא קלניא ע״ז י׳ ע״א. 508
שנא׳ עד מתי לעדה הרעה הזאת עיין ברכות כ״א ע״ב, ומגילה כ״ג ע״ב. 508
כמו שמצינו אצל לולב וכו׳ אצל אגודת אזוב וכו׳ ע׳ סוכה י״ג ע״א, מנחות כ״ז ע״א. 509
שיש הפרש בדבר שהאחד דבריו אינן נכתבין ושנים דבריהם נכתבין וכו׳ עיין
ברכות ו׳ ע״א. 509
שמאכילין אותן נהלי רתמים עיין חגיגה י״ח ע״ב. 509
יש מהם כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה וכו׳ עיין ר״ה י״ז ע״א. 510
אישהעי לי רב הונא בר נתן, וכן הוא בד״ס אישתעי לי וכו׳ ובגמרא שלפנינו
ב״ב ע״ד ע״ב אמר לי וכו׳ ע״ש. 510
תלמיד חכם שהוא יושב ושונה וכו׳ משונה מני׳ המשנה שלפנינו, וע׳ מנחות צ״ט ע״ב. 510
גבי בהמה המסורה לרועה וכו׳ ע״ז כ״ג ע״א. 510
התוקף בעבדו של חבירו וכו׳ ב״ק צ״ז ע״ב. 510
המרא דתקיף ב״ב צ״ה ע״א. 510
כל אדם שיש בו תורה וכו׳ עיין יומא ע״ב ע״ב, ובשבת ל״א ע״א איתא כלשון
המחבר כל שיש בו תורה וכו׳ ע״ש. 511
דומה לאדם שזורע ואינו קוצר וכו׳ ע׳ סנהדרין צ״ט ע״א, ובאדר״נ פרק כ״ג. 511
בגבורה של תורה ולא בשתיה של יין וכו׳ שבת י׳ ע״א. 511
הר שהוא סמוך לירושלים וכו׳ עיין פסחים צ״ג ע״ב. 512
כישׂשכר איש כפר ברקאי דכריך ידיה בשיראי וכו׳ שם נ״ז ע״א. 512
דאמר רב יוסף התם בריך רחמנא וכו׳ שם נ״ז ע״ב ע״ש. 512
כגון מנשה וכו׳ סנהדרין צ״ט ע״ב ע״ש. 512
דאזל סומקא ואתי חיוורא, בבא מציעא נ״ח ע״ב. 512
זה האומר אין תורה מן השמים, סנהדרין צ״ט ע״א. 512
ואת מצותו הפר, מצותו יחידה משמע ואיזה היא וכו׳ עיין שבועות י״ג ע״א, ועיין
רש״י שם ובסנהדרין. 512
עבירות שבין אדם לחבירו וכו׳ יומא פ״ח ע״ב. 513
לעולם יפיל אדם עצמו וכו׳ ברכות מ״ג ע״ב ע״ש. 513

עבד מלך מלך, שבועות מ״ז ע״ב. 513
ממשי ליה ולחמריה לשחוור, ב״ב מ״ז ע״א. 513
עשר בשביל שתתעשר, תענית ט׳ ע״א, שבת קי״ט ע״א. 514
ואמר הדין גמרא ראית בנדרים וכו׳ עיין נדרים י׳ ע״א ובפירש״י. 514
יפה שתיקה לחכמים ק״ו לטפשים, פסחים צ״ט ע״א, ובירושל׳ פסחים פ״ט ה״ט. 514
כמו שפירשו בהכל חייבין בויעלו עולות וכו׳ עיין חגיגה ו׳ ע״ב מר זוטרא אמר לפיסוק טעמים, ע״ש ברש״י. 514
הני כ״ז חסדו שבהלל הגדול כנגד מי וכו׳ פסחים קי״ח ע״א ע״ש. 514
זה נשמתו של אדם שנבראת מן השמים וכו׳ ע׳ סנהדרין צ״א ע״ב. 515
בא לטמא פותחים לו וכו׳ שבת ק״ד ע״א, יומא ל״ח ע״ב, ע״ז נ״ה ע״א. 515
פינקס שיש בה בית קיבול שעוה וכו׳ עיין כלים פרק כ״ד משנה ז׳. 515
ובתלמוד שני לווחי פינקס שבת ק״ד ע״ב. 515
בכל אשרי גבאי בע״א. לפנינו פסחים קי״ג ע״א הכי איתא כל אגב גביא בעי כל אשראי ספק אתי ספק לא אתי. 515
כבר פירשנו באשה נקנית קידושין מ׳ ע״א. סי׳ תכו 516
התנאים מבלי עולם, סוטה כ״ב ע״א. 516
הכל נכנסין בפתח אחד וכו׳ עיין שבת קנ״ב ע״א. 516
ותיו התנו של ר׳ מאיר וכו׳ עיין שם קנ״ג ע״א, ועיין בד״ס נוסחאות שונות בשמו של חתנו של ר׳ מאיר. 516
ממעשה דר׳ זריקא שהיה סמוך אפלטר ע׳ מנחות ק״ד ע״א, ושקלים י״ג ע״א. 517
כעינין קשקושי ואברויי אילנא, מ״ק ג׳ ע״א. 518
רוחו של נבות עיין שבת קמ״ט ע״ב, סנהדרין פ״ט ע״א, ק״ב ע״ב. 518
שצריך להסמן, ביצה ל״ד ע״א. 518
משניטל ההיסום, כלים פי״ג משנה ד׳. 519
האשה שאמרה הרי עלי קן וכו׳ זבחים ס״ז ע״ב, קנים פ״ג משנה ו׳. 519
נדה שאבדה פתחה וכו׳ עיין נדה כ״ט ע״ב, ושם ע״ב ע״ב. ערכין ח׳ ע״א, ושם ח׳ ע״ב. ועיין פירש״י שם. 519
ציצית עם ח׳ חושן וה׳ קשרים וכו׳ עיין מנחות מ״ג ע״ב ובפירש״י ד״ה שקולה, ובתוס׳ שם ל״ט ע״א ד״ה לא וכו׳. 519
לשון פרפרת הפת וכו׳ ברכות מ״ב ע״א, ועיין רש״י שם, ופסחים קי״ד ע״א, ועיין ערוך ערך פרפריות. 520
איזהו הכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זו חישוב תקופות ומזלות וכו׳ שבת ע״ה ע״א ע״ש. 520
מנין שאין שואלין בכלדיים שנאמר וכו׳ עיין פסחים קי״ג ע״ב. 520
שנכנס עמו לפרדס וכו׳ חגיגה י״ד ע״ב. 520
היושבין לפני חכמים שמעון בן עזאי, ושמעון בן זומא עיין סנהדרין י״ז ע״ב. 520
כגון שמעון וכו׳ הוריות ב׳ ע״ב. 521
מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים וכו׳ סנהדרין מ׳ ע״א, מ״א ע״ב. 521
וכי מאחר שלא הלך מהיכן עמד וכו׳ עיין ע״ז י״ח ע״ב ושם איתא דרש רבי שמעון בן פזי וכו׳. 522
היום אומר לו עשה כך ולמחר עשה כך וכו׳ שבת ק״ה ע״ב, נדה י״ג ע״ב ע״ש. 522

דאמר רבא היכי דמי מחלל כגון אנא וכו׳ יומא פ״ו ע״א ושם איתא היכי דמי
הילול השם אמר רב כגון אנא וכו׳. 523
ראו פלוני שלמד תורה וכו׳ עיין יומא שם. 523
מפני מה נתחייבו וכו׳ מגילה י״ב ע״א ע״א ע״ש. 523
וטעמו של דבר מפורש בנדרים ל״ז ע״א, בכורות כ״ט ע״א וע׳ בתו׳ שם ד״ה אני וכו׳. 524
ושכר פיסוק טעמים נדרים ל״ז ע״א. 524
ועד שיאותו לאורן עיין ברכות נ״א ע״ב. 524
ואינה מניחה לא על גבי מטה וכו׳ מ״ק כ״ה ע״א. 524
לא חומש על גבי ספר תורה עיין מגילה כ״ז ע״א. 524
מפשילן לאחוריו ורוכב וכו׳ עיין ברכות י״ח ע״א. ובתוס׳ ד״ה וירכב וכו׳
ובירושלמי ברכות פ״ג ה״ה. 524
לפי שאין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות, סנהדרין ו׳ ע״ב, ב״ב קל״א ע״א,
נדה כ׳ ע״ב ע״ש. 525
מצינו בר׳ פלוני שהיה אומר עיין סנהדרין ז׳ ע״ב רב כי הוה אתי לבי דינא
אמר הכי ברעות נפשיה וכו׳. 525
שאמר לו רב קטינא למלאכא ענשיתו אעשה וכו׳ מנחות ע״א. 525
כל העומדים שם נענשים, עיין שבועות ל״ט ע״א וע״ב. 525
כמו שפירשו רבותינו וכו׳ ערכין ט״ו ע״ב. 525
וכל שכן עושר וכבוד וכו׳ שבת ס״ג ע״א. 526
הוי קבל וקיים סנהדרין י״ד ע״א, ושם צ״ב ע״א. 526
תכלת דומה לים וים דומה לרקיע וכו׳ מנחות מ״ג ע״ב, חולין פ״ט ע״א. ועיין
ירושלמי ברכות פ״א ה״ב. 527
כמו ששנינו במס׳ עירובין עיין עירובין נ״ד ע״ב. 527
משה מת ויהושע מכנים וכו׳ סנהדרין י״ז ע״א. 527
לרבות ת״ח בכל שעה וכו׳ ר״ל בפרק כל שעה פסחים כ״ב ע״ב. 527
ובפ״א דקידושין מפרש ל״א ע״ב ע״ש. 527
ובפרק קמא דקידושין מפרש מורא היכי דמי וכו׳ ל״א ע״ב ע״ש. 527
אבידתו ואבידת אביו וכו׳ עיין בבא מציעא ל״ג ע״א. 527
מפני שהיה לך ללמד יפה ולא למדת וכו׳ עיין בבא מציעא ל״ג ע״ב ובפירש״י
ועיין תנחומא פ׳ ויקרא שגגת תלמוד וכו׳. 528
על גביהן, כמו היו עושין אילו על גב אילו וכו׳ ע׳ביצה י״ז ע״ב. שם י״ח ע״ב י״ט ע״א. 528
ר׳ נהוראי הוא ר׳ אלעזר בן ערך כמו שפירשו חכמים בשבת וכו׳ עיין שבת
קמ״ז ע״ב. ואדר״נ סוף פי״ד ומדרש קהלת פ״ז. 528
הרבה למדתי מרבותי וכו׳ תענית ז׳ ע״א. מכות י׳ ע״א ע״ש. 529
כדרך שעשה עתניאל בן קנז שהחזיר מתוך פלפלו הלכות וכו׳ תמורה ט״ז ע״א ע״ש. 529
ולכך לא חשיב כלב בריש תענית בהדי אותם ג׳ ששאלו שלא כהוגן וכו׳ עיין
תענית ד׳ ע״א תוס׳ ד״ה שלשה וכו׳ ועיין בביאור. 529
וכמו יוקין הפיגול בזבחים. ע׳ זבחים ל״א ע״א מאמר רבא ויקין כישן הפיגול. 529
ולדבר האומר בחבית שאין זה ר׳ אלעזר בן ערך וכו׳ עיין שבת קמ״ז ע״ב. 529
מעולם לא הקדימני אדם שלום בעולם וכו׳ עיין ברכות י״ז ע״א ושם איתא
אמרו עליו וכו׳. 529
את בשרו את הטפל לבשרו. פסחים כ״ב ע״ב. 529

530 מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת ע״ז ג׳ ע״א.
אמר ר׳ יוחנן מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו וכו׳ ברכות ז׳ ע״ב ושם
530 איתא משום ר׳ שמעון בן יוחי ע״ש.
530 כך דרש ר׳ תנחומא בפ׳ שלח לך. ובערוך מצאתי וכו׳ עיין בביאורי אות כ׳.
531 סייף ומיתה והדרוקן עיין יומא ס״ו ע״ב.
שבקשו להספידו אי חסיד אי עניו. עיין סנהדרין י״א ע״א, סוטה מ״ח ע״ב.
532 וירושלמי סוטה פ״ט הט״ז.
532 רימון מצא תוכו אכל קליפתו זרק. חגיגה ט״ו ע״ב.
532 אי זכאי נמירנא מעיקרא עיין שבת כ״א ע״ב.
532 וכן מוכיח אצל הוצאה במס׳ שבת וכן בגט פשוט, ע׳ שבת ע״ח, ב״ב קס״ד ע״א.
532 מינמר בעתיקא קשה מדחדתא עיין יומא כ״ט ע״א.
532 ואם שמע בחדש וכו׳ עיין ברכות מ׳ ע״א, וסוכה מ״ו ע״ב.
532 והמוחקו דאבות מלאכות. שבת ע״נ ע״א.
532 וכנון מחק דמידות ב״ב פ״ח ע״ב, פ״ט ע״ב.
532 נייר מחקא, מגילה י״ט ע״א.
532 תהי ליה אקנקניה. ב״ב כ״ב ע״א ע״ש.
533 הא למרת שקשה היא הרבנות שקוברת את בעלה פסחים פ״ז ע״ב ע״ש.
533 דבפרק קמא דגיטין משמע דנולדים להבא ע״ש י״נ ע״ב.
534 עבד שרבו מקרבו למשפט וממהר להעידו מה תקנה יש לו ע׳ חגיגה ה׳ ע״א
בראש השנה מפרש מאמרות וכו׳ ויאמר ויאמר וכו׳ ע׳ ר״ה ל״ב ע״א וגרים כגי׳
535 הישנה, ועיין מגילה כ״א ע״ב.
לעולם יקדים אדם לבית הכנסת כדי שימנה עם עשרה ראשונים וכו׳. עיין
535 ברכות מ״ז ע״ב כמה שינוים.
מי שלקה ושנה בהתראה בית דין כונסין אותו לכיפה וכו׳ סנהדרין פ״א ע״ב
536 יבמות ס״ד ע״ב ע״ש.
537 עשר נסיונות דבמדבר מפורשות במס׳ ערכין ט״ו ע״א ע״ש, ובספרי פ׳ דברים
537 וילנו העם על משה כצ״ל וכן צריך תקון בגמרא דערכין שם וכו׳.
537 ויש אומרים פסלו של מיכה. ע׳ סנהד׳ ק״נ ע״ב ובפרש״י, ובירוש׳ סוכה פ״ד ה״נ.
537 בכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו שבת ק״ל ע״א.
537 שאין שם מקומה שם קט״ז ע״א.
עזים שביריחו היו מתעטשות מריח פיטום הקטורת וכו׳ עיין יומא ל״ט ע״ב.
538 תמיד ל׳ ע״ב. ובירושלמי סוכה פ״ה ה״נ.
538 ולא אירע קרי ודוקא קרי אבל שאר טומאות אירעו בו וכו׳ ע׳ בביאורי אות ס׳.
538 ששם היו השולחנות של שיש וכו׳ עיין שקלים פ״ו מ״ד.
שהרי א״א ללקיטתו וכו׳ עיין רש״י יומא כ״א ע״א ד״ה ולא וכו׳ ובתו׳ מנחות
538 ס״ו ע״א ד״ה זכר וכו׳.
שאין אפיתן דוחה לא את השבת ולא את יום טוב פסחים מ״ז ע״א. מנחות
538 ק׳ ע״ב. ערכין ח׳ ע״ב.
539 פתח במקדש וכו׳ וסיים בירושלים עיין יומא כ״א ע״א.
539 שהיה מתמר ועולה כמקל עיין שם כ״ח ע״ב.
539 י׳ דברים נבראו בע״ש בין השמשות וכו׳ ע׳ פסחים נ״ד ע״א ושם חשיב בסדר אחר.

והשמיר, כמו תולעת ובו נרשמו שמותם של ישראל וכו׳ ענין השמיר עיין
סוטה מ״ח ע״ב. גיטין ס״ח ע״א. ובירושלמי סוטה פ״ט הי״ג. 540
ולפי מה שאנו אומרים ביומא כי אברהם יצחק ויעקב ושבטי ישורון וכו׳ עיין
יומא ע״ג ע״ב. 541
שיש בכל אבן ו׳ אותיות ע׳ סוטה ל״ז ע״א. ועיין ירושלמי סוטה פ״ז ה״ד. 541
וצבת ראשונה מי עשאה וכו׳ פסחים נ״ד ע״א עיין שם ושם הוא מימרא דר׳
יהודה. ועיין תוספתא סוף פ״ה דעירובין. ובתוספתא סוף פ״א דחגיגה. דשם
איתא מכאן א״ר יהושע צבתא בצבתא וכו׳ ונראה דצ״ל ר׳ יהודה כדאיתא
לפנינו בפסחים. 541
צביתו ליה זוודתא. ר״ה י״ז ע״א. 541
ולדברי חכמים וכו׳ עיין פסחים נ״ד ע״א. 541
כמו שמצינו בר׳ אליעזר בן הורקנוס וכו׳ עיין סוכה כ״ז ע״ב. כ״ח ע״א. 542
למד לשונך לומר איני יודע וכו׳ ברכות ד׳ ע״א. 542
בעון בישול תרומות ומעשרות שמים נעצרין וכו׳ שבת ל״ב ע״ב ע״ש. וע׳ תענית ז׳ ע״ב. 543
שבסאה שאדם מודר בה מודדין לו וכו׳ ע׳ סוטה ח׳ ע״ב. וסנהדרין ק׳ ע״א. 543
בעון חלה אין ברכה מצויה במכונס אל תקרא בהלה אלא בחלה שבת ל״ב ע״ב ע״ש. 543
אע״פ שבטלו ד׳ מיתות וכו׳ כתובות ל׳ ע״ב. סוטה ה׳ ע״ב. סנהד׳ ל״ז ע״ב ע״ש. 543
על עינוי הדין וכו׳ שבת ל״ג ע״א. 544
שכל הגוזל את חבירו כאילו נוטל נשמתו ממנו ב״ק קי״ט ע״א עיין שם 544
זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה וכו׳ סוטה כ״ב ע״א. ע״ז י״ט ע״ב ע״ש. 544
ואם באלה. לא תוסרו וכו׳ אל תקרא באלה אלא באלה. שבת ל״ג ע״א. 544
ולא שני קרא למסורת דומיא דיראה יראה וכו׳ עיין סנהדרין ד׳ ע״ב. 544
וכולן אנו למדין בפ״ב דשבת מדכתיב בעריות כי את כל התועבות וכו׳ עיין
שבת ל״ג ע״א. 544
אלא מתנת עניים שכל המעכבם ואינו נותנם לעני וכו׳ עיין מדרש במ״ר פ״ה.
ובבא קמא קי״ט ע״א. בבא מציעא קי״ב ע״א. 545
כי חזו דקא יהבי ריפתא להלך עיין סנהדרין ק״ט ע״ב. 546
משרבו מקבלי טובה רבו איש הישר בעיניו יעשה עיין סוטה מ״ז ע״ב ושם
איתא משרבו מקבלני טובתך וכו׳. 546
לא תרתח דלא תחטי לפנינו ברכות כ״ט ע״ב איתא לא תרתח ולא תחטי. 546
מלח ממון חסר ואמרי לה חסר. עיין כתובות ס״ו ע״ב ושם איתא מלח ממון
חסר. ואמרי לה חסד. 546
אבק של מנחות ונרוע הוא ופסול. עיין מנחות פ״ה ע״א. 547
שנימה קשרתו לו עיין סנהדרין כ״א ע״א. 547
כתוב על פנקסיה דבלעם בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם וכו׳ עיין סנהד׳ ק״ו ע״ב. 549
שלשה היו באותה עצה דכל הבן הילוד וכו׳ סוטה י״א ע״א. סנהדרין ק״ו ע״א.
ועיין רש״י שם ע״ב ד״ה בר תלתין וכו׳. 549
יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וכו׳ עיין פסחים קי״ב ע״א ושם הובא ר׳
יהודה בן תימא אומר וכו׳ ועיין ב״י טור א״ח סי׳ רמ״ב דלא גרים ליה. וכן
איתא חגיגה י״ד ע״א כגון ר׳ יהודה בן תימא וכו׳. 549
שלשה עזין וכו׳ ביצה כ״ה ע״ב ע״ש. 549
לאסור אף בהנאה פסחים כ״ב ע״ב. 549

549 אהליה לקדושה והדר אכלי עיין ברכות ל״ה ע״א.
שכן דרך לתינוק להניק כ״ד חדש. גיטין ע״ה ע״ב כמה היא מניקתו שתי שנים
549 כתובות ס׳ ע״א ע״ש.
550 גבי מניקה שמת בעלה וכו׳ כתובות ס׳ ע״א.
550 הא כיצד בן חמשה ועשרים להתלמד בן שלשים לעבודה.
550 וכי הא דר״מ אתא לקמיה דר׳ישמעאל ונמר נמרא וכו׳ עירובין י״ג ע״א. סוטה כ׳ ע״א.
550 דמבן י״ג הוא מביא שערות וכו׳ כמו שפירשו רבותינו וכו׳ נדה מ״ו ע״א.
550 ויעקב נסע סכתה. שעמד שם ו׳ חדשים של קיץ וכו׳ מגילה י״ז ע״א. ומדרש בר״ר פע״ח.
שכן פירשו חכמים בסוף ואילו מגלחין וכו׳ עיין מ״ק כ״ח ע״א. ב״ב קכ״א ע״ב.
551 ועיין תוס׳ יבמות ב׳ ע״א ד״ה אשת וכו׳.
האי דעדיפנא מחבריא משום דנסיבי בר שיתסר וכו׳ עיין בקידושין כ״ט ע״ב
551 ושם איתא כמה שינוים בלשון.
551 ואע״ג דאמר בלולב הגזול לא לימא איניש וכו׳ סוכה ל״ח ע״ב ע״ש.
551 שאין עסק פחות מג׳ שנים וכו׳ חולין כ״ד ע״א ע״ש.
551 כיון שעמד אדם עשרים וכו׳ עיין קידושין כ״ט ע״ב.
551 מכאן לתלמיד שאינו עומד על סוף דעתו וכו׳ עיין ע״ז ה׳ ע״ב.
551 הסדא חסדא צריכת לי עד ארבעין שנין עיין ב״מ ל״ג ע״א.
552 וכל הפוסל פסול ואמר שמואל במומו פוסל קידושין ע׳ ע״ב עיין שם.
552 סוף אדם וכו׳ ברכות י״ז ע״א עיין שם.
553 לעולם ימכור אדם כל אשר לו וישא בת תלמיד חכם וכו׳ פסחים מ״ט ע״א ע״ש.
554 כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות זה את זה עיין שבת ל׳ ע״ב.
554 תורה מביאה לידי זהירות עיין ע״ז כ׳ ע״ב.
מה שעשתה חכמה כפה לראשה וכו׳ עיין ירושלמי שבת פ״א ה״ג. ובירוש׳
554 שקלים פ״ג ה״ג. ובריי״ף סוף פ״א דע״ז.
554 אם פגע בך מנוול זה וכו׳ סוכה נ״ב ע״ב. קידושין ל׳ ע״ב.
555 ואין מים אלא תורה וכו׳ עיין תענית ז׳ ע״א.
555 שמתשת כחו של אדם וכו׳ סנהדרין כ״ו ע״ב ע״ש.
555 שתלמידי חכמים נקראו מלכים גיטין ס״ב ע״א.
555 שאין מספיקין לכתוב חללה של רשות שבת י״א ע״א.
555 חכם עדיף מנביא. ב״ב י״ב ע״א.
555 מי הוא שמגלה רזיי לבני אדם מגילה ג׳ ע״א ע״ש.
555 בתחילה מבורך שהן מכונסין וכו׳ ע״ז י״ט ע״א ע״ש.
555 כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו. ר״ה י״ז ע״א יומא כ״ג ע״א ע״ש.
555 ואם הגיס דעתו הקב״ה משפילו וכו׳ עירובין נ״ד ע״א. נדרים נ״ה ע״א.
556 ארור בו נידוי בו קללה. שבועות ל״ו ע״א.
556 כמה טובה אשה טובה יבמות ס״ג ע״ב.
חרב על הבדים ונואלו. חרב על תלמידי חכמים שיושבין בד בבד ועוסקין
556 בתורה וכו׳ ברכות ס״ג ע״ב. תענית ז׳ ע״א ע״ש.
ואית דאמרי שלימדו ק״ו דהחליל להתיר למכתב שם אחספא וכו׳ עיין סוכה
556 נ״ג ע״ב. וירושלמי פ״י ה״ב דסנהדרין.
557 כדי שינחול שני עולמים וכו׳ עיין ברכות ח׳ ע״א. חולין מ״ד ע״ב.
557 אטו צדיקי אי אכלי תרי עלמא וכו׳ הוריות י׳ ע״ב.

שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. מגילה ט״ו ע״א. חולין ק״ד
ע״ב. נדה י״ט ע״ב. 558
מלך לא דן וכו׳ סנהדרין י״ח ע״א. 558
והוא מסיב על הדרגש וכו׳ שם כ׳. 558
ערסא דסלא, ולפנינו ע׳רסא דצלא. 558
ולא ירבה לו נשים אלא י״ח שם כ״א ע״א. 558
ואין משתמשין בשרביטו. שם כ״ב ע״א. 558
שתהא אימתו עליך שם כ״ב ע״א. 558
ואף ישראל פסול בעבר וממזר משום שנאמר וכו׳ סנהדרין ל״ו ע״ב. יבמות ק״א
ע״ב. קידושין ע״ו ע״ב. 558
ואע״פ שאמרו אין משיבין מלך בסנהדרין וכו׳ סנהדרין י״ח ע״ב. 558
ומסתפר בכל יום אינו מן הכלל וכו׳ שם כ״ב ע״ב. 558
אומרים לו הרי אנו כפרתך וכו׳ סנהדרין י״ח ע״א. 559
ברוריא אשכחתיה לההוא גברא וכו׳ ועיין עירובין נ״ג ע״ב. ונ״ד ע״א. 559
במקום גילה שם תהא רעדה. ואף מזה הטעם נהגו וכו׳ ברכות ל׳ ע״ב. ועיין
בתוס׳ שם ל״א ד״ה אייתי וכו׳. 559
גדולה שימושה יותר מלמודה. ברכות ז׳ ע״ב. וע׳ תו׳ כתובות י״ז ע״א ד״ה מבטלין וכו׳. 559
איזהו עם הארץ וכו׳ ברכות מ״ז ע״ב סוטה כ״ב ע״א. 559
כמו שאמר רבי ומתלמידיי יותר מכולם. מכות י׳ ע״א. ובתענית ז׳ ע״א איתא
דאמר ר׳ חנינא וכו׳. 559
אם יאמר לך אדם ינעתי ולא מצאתי אל תאמן. מגילה ו׳ ע״ב. 559
במי שמחיה עצמו עליה סנהדרין ק״א ע״א. 559
וכן פירשו חכמים במכילתא וכו׳ ע״ש פ׳ בא. ועיין ברכות ט׳ ע״א. ופסחים
פ״ט ע״א תוס׳ ד״ה דאילו וכו׳. ובירושלמי ברכות פ״א ה״א. 560
אמר רב יוסף תקבריניה אימיה תענית ל״א ע״א. כ״ב קכ״א ע״ב. וע׳ בפי׳ רשב״ם. 560
שהיה ריש לקיש מחכם את ר׳ יוחנן וכו׳ עיין ב״מ פ״ד ע״א. 560
שחייב אדם לומר בלשון רבו. ברכות מ״ז ע״א שבת ט״ו ע״א. עדיות פ״א משנה ג׳. 560
אמר רבי יהושע בר׳ לוי משום ר׳ אלעזר בר׳ שמעון הנוי והכח וכו׳ גירסות
מחולפות במשנה זו. 561
חש בכל גופו יעסוק בתורה ויתרפא שנ׳ רפאות וכו׳ עירובין נ״ד ע״א ע״ש. 562
בר׳. הוא רבינו הקדוש הוא ר׳ יהודה הנשיא וכו׳ עיין ירוש׳ סנהד׳ פי״א ה״ג. 562
מה הדר הזה כל זמן כו׳ עיין עירובין נ״ד ע״ב. 563
כמו רב מרי בר רחל וכו׳ ברכות ט״ז ע״א ועיין פירש״י שם. ובשבת פ״ח ע״ב.
ב״מ ע״ג ע״ב בבא בתרא קמ״ט ע״א תוס׳ ד״ה רב מרי וכו׳. 563
בן בג בג מיירי בקידושין י׳ ע״ב עירובין כ״ז ע״ב. בכורות י״ב ע״א פסחים צ״ו
ע״א מנחות מ״ט ע״ב. ערוכין י״ג ע״ב. ועיין תו׳ חגיגה ט׳ ע״ב ד״ה בר הי הי וכו׳. 564
צר צורה בצורה ברכות י׳ ע״א. 567
גילה הפרכים, מלשון פרכין פרכין ר״ה י״ג ע״ב. סי׳ תלט 567
ייפה לו בנין צלע לקנין. ברכות ס״א ע״א. עירובין י״ח ע״א. סי׳ תמ 567
ילושו שתי הלחם אחת אחת לבדה. מנחות צ״ד ע״א. סי׳ תנג 575
רחבה ארבעה ואורכה שבעה וכו׳ שם צ״ו ע״א. 575
מוליך ומביא וכו׳ שם ס״ב ע״א. ועיין סוכה ל״ז ע״ב. 575

בעבורם פירות האילן לעדנה ר״ה ט״ז ע״א ע״ש. 575
יחדיו מניפם וכו׳ מנחות ס״ב ע״א ע״ש. 575
יקריבום ראשית וכו׳ עיין הוריות י״ג ע״א. 575
לולב ימים נוטלת ולא לילות סוכה מ״ג ע״א. סי׳ תנז 577
ההלל והשמחה אומצת שמונה שם מ״ב ע״ב. 577
ב־צֵף סוכות עַנְנֵי כבוד הוא כר״א שם י״א ע״ב. 577
עלי תמרה נאה. שם י״ב ע״א. 577
הופסל בו דבר המקבל טומאה שם י״א ע״א. 577
סוכה גדולה ארבעה שם ג׳ ע״א. ושם ט״ז ע״ב. 577
חוק סעודות וכו׳ שם כ״ז ע״א. 577
וסודרין על הכוס בברכתו וכו׳ שם מ״ו ע״א. 577
סוכה המקורה וכו׳ שם ט״ו ע״א. 577
פירש עליה סדין וכו׳ שם י׳ ע״א. 577
צמודה סכך פסול י״ז ע״א וע״ב. 577
ספלים מלאים וכו׳ שם נ״א ע״ב. 579
קולטת אשה חטין וכו׳ נ״ב ע״ב. 579
אשרי ילדותנו שם. 579
הופכים פניהם וכו׳ שם נ״ב ע״ב. 579
צלוחית זהב וכו׳ שם מ״ח ע״א. 579
וכורך קטניות כדרכו וכו׳ ביצה י״ד ע״ב. 579
הגוני ופסם וכו׳ ע״ש כ״ט ע״ב. 579
החמירו ישרים מלגדלה וכו׳ שם ל״ב ע״ב. 597
ולשחוט מדבריות וכו׳ שם מ׳ ע״א. 580
משום סירכא וכו׳ שם משום סרכא דמשכא. 580
אין בין יו״ט לשבת וכו׳ שם ל״ו ע״ב. 580
אם נאכל ונאבד קודם שיבשל וכו׳ שם ט״ו ע״ב. 580
ואם התחיל בעיסתו וכו׳ שם י״ז ע״ב. 580
ופת מרובה ביו״ט שם כ״ב ע״ב. 580
ואין סומנין וכו׳ שם כ״א ע״ב. 580
והתירו לדם העין וכו׳ שם כ״ב ע״א. 580
לשחול קמח במדה התירו עיין ביצה כ״ט ע״א. 580
בית אבטינס על מעשה הקטורת וכו׳ יומא ל״ח ע״א. 580
ילושו כחפצם בכלי שרת עיין מנחות צ״ה ע״ב. סי׳ תסא 580
יעשו שלשה דפוסים וכו׳ מנחות צ״ד ע״א וע״ב. 580
כמין ספינה דוקרת היא גירסת כ״י מינכען. ולפנינו איתא ספינה רוקדת. מנחות
צ״ד ע״ב והוא כדעת ר׳ יוחנן ע״ש. 580
העמידה בסופה השלחן וכו׳ ע״ש צ״ו ע״א ע״ב. 580
ארבעה כהנים וכו׳ צ״ט ע״ב. 580
ולעולי רגלים וכו׳ מנחות כ״ט ע״א. צ״ו ע״ב. 581
והחלות מתחלקות לכהנים וכו׳ שם צ״ט ע״ב. 581
למשמר היוצא חמש נותנים וכו׳ סוכה נ״ו ע״א. וזה כר׳ יהודה שם. 581
בשכר הנפות דלתות שם ע״ב. 581

תבעוה לינשא ונתפייסה וכו' נדה ס"ו ע"א. יבמות ל"ז ע"א. סי' תסו 584
ומותר לבעול בעילת מצוה בשבת אפילו לכתחילה וכו' כתובות ז' ע"א 585.
חתן פטור מקרא ק"ש וכו' ברכות ט"ז ע"א. 585

יביא עדים ויקדשנה בפניהם עיין קידושין ס"ה ע"א, וע"ב. 586
אקנינהו ניהליה לרב שמואל בר אחא בבא קמא קי"ד ע"ב ושם איתא לרב
שמואל בר אבא ועיין שאילתות סוף פ' ויקרא. סי' תסז 586
אין משלחין מעות בדיוקני וכו' ב"ק קי"ד ע"ב ע"ש ועיין בתוס' שם ד"ה אין
ובשאלתות פ' שופטים. 586

מברכין ברכת החתנים בבית חתנים וכו' כתובות ז' ע"ב ובשאילתות פ' חיי שרה
ובראי"ש פ"א דכתובות סי' י"ב. סי' תסח 587
רב אסי איקלע לבית הלולא דמר בר רב אשי לפנינו כתובות ח' ע"א רב אסי
איקלע לבי רב אשי בהלוליה דמר בריה וכו'. סי' תסט. 587
מכי רמי שערי באסינתא וכו' כתובות שם ע"ש ועיין בפירש"י. ובתוס' ע"ז ה'
ע"ב ד"ה מכי וכו'. 587
שאין בה הזכרת השם וכו' עיין ברכות מ"ז ע"א אמן יתומה וברש"י ותוס' שם
ועיין בביאורי אות פ'. 587

והא דאמר בערבי פסחים ש"מ תמני וכו' עיין פסחים ק"ה ע"ב. 588
לפי שאין אומרים וכו' פסחים ק"ב ע"ב. 588
קונין בכליו של לוקח בבא מציעא מ"ז ע"א. סי' תע 588
נכתב ביום ונחתם בלילה פסול וכו' גיטין י"ז ע"א. 588

ומטיח הכוס של זכוכית בכותל ושוברו וכו' ע' תו' ברכות ל"א ע"א ד"ה אייתי וכו'. 589
במקום גילה שם תהא רעדה וכו' ברכות ל' ע"ב. יומא ד' ע"ב. 589
לסימן ברכה וכו' ע' ברכות נ' ע"ב ממשיכין וכו' ובתוס' ד"ה ולא וכו'. 589
ומה שנהגו לתת אפר בראש חתנים שנ' אם אשכחך ירושלם וגו' ב"ב ס"א ע"ב. 589
מברכין ברכת התנים בבית חתנים וכו' כתובות ז' ע"ב. סי' תעא 589
וכן בנר חנוכה שבת כ"ג ע"א ע"ש. 589

כיון דלשון קידוש הוא וכו' עיין רש"י כתובות ז' ע"ב ד"ה מידי דהוה, ובתוס'
ד"ה מאן. סי' תעב 590
ולפי שהסדר מתחיל מאשר יצר. עיין רש"י שם ח' ע"א ד"ה שמח תשמח וכו'
ובתוס' ד"ה שהכל וכו' ותוס' ברכות י"ד ע"א ד"ה ימים. ותוס' פסחים ק"ד
ע"ב ד"ה חוץ וכו'. 590
אבל אם באו בסעודת החופה פנים חדשות שלא היו שם וכו' כתובות ז' ע"ב. 590

נטל ידיו לא יקדש עיין פסחים ק"ה ע"ב. סי' תעג 591
מתנה לכל היום כולו וכו' חולין ק"ו ע"ב. ועיין בתוס' ד"ה נוטל וכו'. 591
משו ידייכו מצפרא ואתנו עלייכו לכולי יומא. לפנינו שם ק"ז ע"א ואתנו
עלייהו לכולא יומא. 591
כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתן פסחים ז' ע"ב. ועיין תוס' ד"ה
על וכו' ובתוס' ברכות נ"א ע"א ד"ה מעיקרא וכו'. סי' תעד 591
האידנא נהיג עלמא כתלתא סבי וכו' ברכות כ"ב ע"א. חולין קל"ו ע"ב. 591
דובין ומצורעין וכו' ע' ברכות כ"ב ע"א, ובתוספתא פ"ב דברכות. 591
נדה קוצה לה חלה. בכורות כ"ז ע"א. 591

ונם מה שנהגו לברך על נטילת ידים וכו׳ עיין תוס׳ ברכות נ״א ע״א ד״ה
מעיקרא וכו׳ ובתוס׳ פסחים ז׳ ע״ב ד״ה על וכו׳. 592
חזייה דקא מהסס אמר ליה פתח פיך וכו׳ לפנינו ברכות כ״ב ע״א מעשה
בתלמיד אחד שהיה מגמגם. 592
אין ב״ד יכול לבטל דברי ב״ד חבירו וכו׳ עדיות פ״ה משנה ה׳. ע״ז ל״ו ע״א. 592
דיו פרצופות עירובין י״ח ע״א. סי׳ תעח 593
כאוצר בנאה. פירכסה וקילעה ע״ש. 594
ציפה אפריונם וכו׳ עיין ב״ב ע״ה ע״א. 594
קראם איש ואשה עיין סוטה י״ז ע״א. 594
לבעל אבידה להקש וכו׳ נדה ל״א ע״ב קידושין ב׳ ע״ב. 594
בחופות עשר כילה בבא בתרא ע״ה ע״א ע״ש. ועיין בר״ר פ״ח, וי״ר פ״כ, קהלת
רבה פ״ח, בפסיקתא רבתי פי״ד. 595
ואותם הימים מקרא והלכה למשה מסיני הם עיין נדה ע״ב ע״ב, עירובין ח׳ ע״א
ובפירש״י שם. סי׳ תצה 604
בנות ישראל הן וכו׳ ברכות ל״א ע״א ושארי מקומות, ועיין מגילה כ״ח ע״ב רש״י
ד״ה שהחמירו וכו׳ ובתוס׳ ד״ה שאפילו וכו׳. 604
אמר ליה רב פפא לרבא מכדי ספק וכו׳ עיין נדה ס״ז ע״ב. 604
אשה מטמאה בראיית דם כל שהוא וכו׳ עיין שם ס״ז ע״א. 604
הראה כתם בבשרה וכו׳ עיין נדה נ״ח ע״ב. 605
תני חדא וכו׳ ותניא אידך ע״ש ס״ג ע״ב. 605
החמרים והפועלים והבאים מבית האבל ומבית המשתה כו׳ ע״ש י״ב ע״א. 605
שאלתינהו לאינשי ביתיה דרב פפא וכו׳ מי מצרכי לכו בדיקה וכו׳ ע״ש. 605
דכל לבעלה וכו׳ שם י״ב ע״א. 605
הנדה והיולדת והמפלת טמאות לקוץ חלה וכו׳ עיין לעיל סי׳ תע״ד, ועיין בהג״מ
פ״ד מה׳ תפילה אות ד׳ ובש״ע א״ח סי׳ פ״ח ובביאורי הגר״א ס״ק ו׳. 605
ומפרש בנמ׳ לפי שיום שפוסקת בו סופרתו למנין ז׳ נדה ל״ג ע״א. סי׳ תצט 606
שהשיב רב אחא דאמר אנן נמי נספריניה וכו׳ ע׳ נדה ל״ג ע״א ושם א״ר רמי בר חמא. 606
עולין לה לימי ספירתה למנין ז׳ נקיים וכו׳ ע׳ תוס׳ נדה ל״ז ע״א ד״ה אביי וכו׳. 606
לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה שבת י״א ע״א. 607
מעשה באדם א׳ שקרא הרבה וכו׳ ע״ש י״ג ע״א ושם א׳ מעשה בתלמיד א׳ וכו׳. 607
התקין ר׳ שאם ראתה יום אחד תשב ששה והוא וכו׳ נדה ס״ו ע״א. 607
כל מלאכה שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ וכו׳ כתובות ס״א ע״א. 607
ואפילו במסירת מפתח וכו׳ עיין תוס׳ כתובות ס״א ע״א ד״ה מחלפא וכו׳ ושם
הובא המח״ו ע״ש. 608
ורחץ את בשרו במים את הטפל לבשרו וכו׳ ב״ק פ״ב ע״א. וע׳ עירובין ד׳ ע״ב. 608
נימא אחת קשורה חוצצת וכו׳ ור׳ יוחנן אמר וכו׳ נדה ס״ז ע״א, ס״ז ע״ב. 608
אשה לא תחוף אלא בלילה וכו׳ שם ס״ח ע״א. 608
הבא ראשו ורובו במים שאובין טמא, שבת י״ד ע״א. 609
סמוך לחפיפה טבילה נדה ס״ח ע״א. 609
רבדי דכוסילתא וכו׳ שם ס״ז ע״א. 609
טבלה ועלתה ונמצא עליה דבר חוצץ וכו׳ שם ס״ז ע״ב ע״ש. 609
אלמא חפיפה בגוף הוא וכו׳ כן הוא נ״כ בפרדס לרש״י סי׳ רע״ג, ועיין בתוס׳ נדה

ס"ו ע"ב ד"ה אם סמוך וכו' אבל במחזור ר' שמריה וכו' (ר' שמעיה) ובמרדכי ה' מקואות בשם ר' שמחה פירש במחזור ויטרי, ובסמ"ג לאוין ה' נדה, ועיין בתוס' ב"ק פ"ב ע"א ד"ה ושתהא וכו' ובפ"ב דשבועות ה' נדה בר"ן ד"ה מסריך וכו' ובטור י"ד סי' קצ"ט. 609

מי שיש לו שם על בשרו הרי לא יחוף וכו' שבת ק"כ ע"ב עיין שם. 609

משחא דחפיפותא כתובות י"ז ע"ב. 609

מהו שתחוף ותטבול בלילה מר זוטרי שרי וכו' וכן הוא גירסת האו"ז, ולפנינו הגירסא מר זוטרא אוסר וכו' ע"ש נדה ס"ז ע"ב עוד כמה שינוים. 609

כל הראוי לבילה וכו' ושאין ראוי לבילה וכו' נדה ס"ו ע"ב, ובכמה מקומות. 610

כל דבר שחוצץ בטבילה חוצץ בנר ובעבד וכו' שם מ"ז ע"ב. 610

אשה לא תטבול אלא דרך גדילתה וכו' נדה ס"ז ע"א ע"ש. 610

אמר רבא בר רב הונא נימא אחת קשורה חוצצת וכו' עיין ס"ז ע"א ושם איתא אמר רבה וכו'. 611

זה הכלל כל שמקפיד עליו חוצץ וכו' מקואות פ"ט משנה ז'. 611

א"ל רב פפא לרבא מכדי כולהו ספק זבות שוינהו רבנן וכו' נדה ס"ז ע"ב ע"ש. 611

והלכת' אשה חופפת ביום וטובלת בלילה וכו' שם ס"ח ע"א, ע' ירוש' פ"ד דמגלה ה"א. 612

שמא ירבו נוטפים על הזוחלין וכו' עיין שבת ס"ה ע"ב. 612

דהא רבא סבירא ליה וכו' נדה ל"ז ע"א, וע"ב, ותו' שם ד"ה אביי וכו'. 612

היושבת על דם טוהר אסורה לשמש וכו' פסחים ק"ג ע"ב וע' בפי' הרשב"ם שם. 612

כשם שהשאור יפין לעיסה כך דמים יפין לאשה וכו' נדה ס"ד ע"ב. 613

מפני מה אמרה תורה נדה שבעה וכו' נדה ל"א ע"ב ע"ש. 613

מחלוקת רב ור' חנינא שם ס"ט ע"א ע"ש. 613

אשה שאמרה לבעלה שהיא נדה וכו' כתובות כ"ב ע"א, ע"ב וע' תוס' ד"ה ואפ"ה וכו'. 613

צריך לפרוש ממנה עונה או יום או לילה וכו' נדה ס"ג ע"ב ע"ש. 614

לצאת לדרך וכו' עיין יבמות ס"ב ע"ב ובתוס' ד"ה חייב וכו'. 614

דהלכה כרבנן דבעו שש עונות לפליטה וכו' שבת פ"ו ע"ב. ע"ש. 614

כדאיתא בערבי פסחים, פסחים ק"ג ע"ב ע"ש. 614

אשה שהשתינה וכו' טהורה עיין נדה נ"ט ע"ב וכר' יוסי וע' ברא"ש וביו"ד קצ"א. 615

אשה שרואה דם מחמת תשמיש אם וכו' ע' נדה ס"ה ע"ב, וס"ו ע"א, וע' בשו"ת נו"ב מה"ק סי' ס"א, ומה"ת סי' פ"ח. 615

כדיי הוא בית אלהינו וכו' תענית י"ג ע"א, וירושלמי פ"ב דביצה ה"ב, ועיין תוס' שבת קי"א ע"א, ותו' ביצה י"ח ע"ב ד"ה כל, ותו' נדה ס"ח ע"א ד"ה כל דאפשר וכו'. 616

הלכות מילה. עושין כל צרכי מילה וכו' שבת קל"ג ע"א. סי' תק 616

אם לא הביא וכו' שם ק"ל ע"א. 616

משום חבובי מצוה שם. 616

עד כאן לא פליגי וכו' שם קל"ב ע"א. 616

וכן אמר רב אסי הלכה ליתא לפנינו שם. 616

וכן אמר ר' יצחק נפחא הלכה, לפנינו ליתא תיבת נפחא. 616

נענה ר"א ליתא לפנינו כלשון זה ע"ש. 616

אמר ליה ראב"ע לר"ע וכו' עיין נזיר נ"ז ע"א, פסחים פ"א ע"ב שבת קל"ב ע"א. 616

כל מצוה שקיבלו ישר' בשמחה וכו' שבת ק"ל ע"א ע"ש וע' רש"י ותו' שם ד"ה שש וכו'. 617

בדוד שראה עצמו ערום בבית המרחץ וכו' מנחות מ"ג ע"ב ע"ש. 617

617 עושין כל צרכי מילה מוהלין ופורעין ומוצצין וכו׳ שבת קל״ג ע״א.
618 ובמתניתין מפרש אילו הן ציצין המעכבין וכו׳ שם קל״ז ע״א, ע״ב.
618 האי אומנא דלא מייץ וכו׳ שם קל״ג ע״ב.
אספלנים דכולהו כיבי שב מאני תרבא וחדא דקירא לפנינו שם איספלניסא
618 דכולהון כיבי שב מנאי תרבא וחדא קירא, וגם גירסת רש״י וחדא דקירא.
618 וקרעינהו בני בנימין אסיא למנייהן לפנינו בני מגוזא אסיא למניידהו.
618 דברים שאין עושין למילה בשבת עושין לה ביו״ט וכו׳ שם קל״ד ע״א.
619 לייתי בלית׳ דאית ליה שיפת׳ וכו׳ לפנינו שם וליכרכיה לשיפת׳ לתתאי ועייף ליה לעילאי
619 מרחיצין את הקטן ביום השלישי וכו׳ קל״ד ע״ב.
619 דאיתרבי מקרא המול וכו׳ שם קל״ז ע״א.
620 שכל צרכי חולה נעשין על ידי ארמאי בשבת וכו׳ שם קכ״ט ע״א.
620 ערלתו ודאי דוחה את השבת ולא ספק וכו׳ שם קל״ד ע״ב, קל״ה ע״א.
621 תניא רשב״ג אומר כל ששהא שלשים יום באדם אינו נפל וכו׳ שם קל״ה ע״ב.
אמר מר בריה דרבינא אנא ורב נחומי בר זכריה תרגומה להא שמעתא וכו׳
621 לפנינו שם קל״ו ע״א אנא ורב נחומי בר זכריה תרגימנא מימהל וכו׳.
621 הלכה כר׳ שמעון בן גמליאל שם.
621 אחד למול בשבת ואחד למול בא׳ בשבת וכו׳ שם קל״ז ע״א ע״ש גירסא אחרת.
622 קטן נימול לשמונה וכו׳ שם.
622 קטן החולה אין מוהלין אותו עד שיבריא שם.
622 ואילו הן ציצין המעכבין את המילה וכו׳ ע״ש.
622 דילפינן ביבמות ערל אסור בתרומה ע״ש ע׳ ע״א.
622 קטן המסורבל בבשר שם קל״ז ע״ב.
622 כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו ולפנינו שם כשם שנכנס לברית כן יכנס וכו׳.
623 אשר קידש ידיד מבטן שם ובתוספתא ברכות פ״ו. סי׳ תקא
היכא דקבע סעודתיה עיין ברכות ל״ז ע״ב תוס׳ ד״ה לחם, ושם ל״ח ע״א תוס׳
624 ד״ה מר זוטרא וכו׳. סי׳ תקב
625 ומצות מילה קבלוה בשמחה וכו׳ עיין שבת ק״ל ע״א, וברש״י ותו׳ ד״ה שש וכו׳. סי׳ תקג
625 היכא נעביד וכו׳ עיין עירובין מ׳ ע״ב.
625 כמה שיעור טעימה גבי מקדש בעינא מלא לוגמיו ע׳ פסחים ק״ז ע״א.
625 שזריזין מקדימין למצות וכו׳ עיין פסחים ד׳ ע״א. סי׳ תקה
625 אור הנר בברור חיל משתה שם עיין סנהדרין ל״ב ע״ב.
626 דסימן משתה הוא כל זמן שהמפה על הפתח, עיין ב״ב צ״ג ע״ב.
626 ומרחיצין את הקטן בחמין עיין עירובין ס״ז ע״ב ההוא ינוקא.
626 ועומדין הציבור מפניו כשנכנס הילד וכו׳ ע׳ פ״ג דבכורים משנה ג׳ ובפי׳ הרב.
626 ומברך להכניסו בבריתו וכו׳ הוא כגירסת רשב״ם דגרים אבי הבן ברישא.
627 המברך צריך שיטעום ע׳ ברכות נ״ב ע״א. עירובין מ׳ ע״א, פסחים ק״ה ע״ב. סי׳ תקו.
628 מצות אב על בן במילה ופדיון, בתורה ואומנות ע׳ קידושין כ״ט ע״א. סי׳ תקז
ועוד דאמר פלוני חמרא וריחני פיקחוני. עיין יומא ע״ו ע״ב והוא מאמר רבא
629 חמרא וריחני פקחין, הוריות י״ג ע״ב, סנהדרין ע׳ ע״א. סי׳ תקח
629 שלא לעשות עליל ופומבי וכו׳ עיין ר״ה כ״א ע״ב.
ראה מצוה זו וזכור אחרת תלויה בה ע׳ מנחות מ״ג ע״ב ובתוס׳ שם ד״ה ואיזו וכו׳

ותוס׳ ברכות כ״א ע״א ד״ה ה״ג וכו׳ ותוס׳ סוטה ל״ב ע״ב ד״ה ורבי וכו׳ ותו׳
ב״ב קמ״ז ע״א ד״ה מניין וכו׳. סי׳ תקט 630
ת״ר וראיתם אותו וזכרתם וגו׳ לפנינו שם מנחות מ״ג ע״ב איתא ותניא אידך וכו׳. 630
תניא היה ר׳ מאיר אומר וכו׳ מנחות מ״ג ע״ב וע״ש נירסא אחרת. 631
קשה עונשו של לבן וכו׳ מנחות ע״ש. 631
כך היה מנהגו וכו׳ שבת כ״ה ע״ב ע״ש. 631
כמה חוטין הוא נותן מנחות מ״א ע״א ובכורות ל״ט ע״ב ע״ש. 631
סדין בציצית מנחות מ׳ ע״א ועיין כפירש״י ותוס׳ שם. 631
כלי קופסא חייבין בציצית וכו׳ שם מ״א ע״א ע״ש. 631
אין ציצית אלא ענף שם מ״ב ע״א. 631
טלית שאולה כל שלשים פטורה מן הציצית מנחות מ״ד ע״א, חולין ק״י ע״ב. 631
היוצא בטלית שאינה מצויצת וכו׳ שם ל״ז ע״ב, שבת קל״ט ע״ב ע״ש. 631
אמר רב אדא בר אהבה אמר רבי נפסק החוט וכו׳ לפנינו שם הגירסא אמר רב
אדא אמר רב וכו׳. 632
נויי תכלת שליש גדיל וכו׳ שם ל״ט ע״ב. 632
תלאן ואח״כ פסק וכו׳ סוכה י״א ע״ב. 632
פרט לכסות לילה וכו׳ שם מ״ג ע״א ועיין בביאורי מ׳. 632
וטווהו לשם ציצית עיין מנחות מ״ב ע״ב, וסוכה ט׳ ע״א. והוא כשמואל דאמר
בעינן טויה לשמה. 632
הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם וכו׳ מנחות ל״ט ע״ב, שבת כ״ז ע״א, יבמות ד׳
ע״ב ועיין רש״י ותוס׳ שם. 633
צמר ופשתים פוטרים בין במינם בין שלא במינם וכו׳ מנחות ל״ט ע״ב. 633
אחר שגזרו חכמים משום כסות לילה, שם מ׳ ע״ב ע״ש. 633
כל מקום שאתה מוצא וכו׳ שם מ׳ ע״א. 633
וכמה חוטין הוא נותן וכו׳ שם מ״א ע״ב. 633
וכבר נכנסו זקני בית שמאי וזקני בית הלל וכו׳ שם. 634
כמה תהא נוטפת ומשלשת וכו׳ ע״ש מ״ב ע״א. 634
נוי תכלת שליש גדיל וכו׳ שם ל״ט ע״א. — ופתלהו מתוכו שם ל״ט ע״ב 634
כציצית הנכרי וכו׳ עיין מנחות מ״ב ע״א וצריך לפרודה כי צוציתא דארמאי. 634
וארבע ציצית מעכבות זו את זו וכו׳ שם כ״ח ע״ב. ושם ל״ז ע״ב ע״ש. 634
נתנו על מקום הארג וכו׳ ע״ש מ״ב ע״א. 634
מנין שלא יתננה וכו׳ ע״ש מ״ב ע״א, ושם מ״א ע״א. 634
משום תלאן ואח״כ פסק ראשי חוטין שלהן שפסולה עיין סוכה י״א ע״ב. 634
ציצית עולה שש מאות עי׳ בפירש״י מנחות מ״ג ע״ב ד״ה שקולה וכו׳ ובביאורי אות ש׳. 635
ציצית אין לו שיעור למעלה וכו׳ שם מ״ב ע״א. 635
טווה אדם ציצית לטליתו בחוה״מ מועד קטן י״ח ע״א. 635
הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת וכו׳ סוכה י״א ע״א. 635
וכן החוטט בגדיש וכו׳ שם ט״ו ע״א. 635
הטיל לשתי קרנות וכו׳ שם י״א ע״א. 635
דאמר רבה כי הוינן בי רב הונא א״ל מהו לימא זמן בראש השנה ויוה״כ וכו׳ עיין
עירובין מ׳ ע״ב. סי׳ תקי 637
אשכחו לרב אדי וכו׳ מאי האי ציוצין וכו׳ ועיין מנחות מ״ב ע״א. 637

637 על תפילין של יד מברך להניח תפילין עיין מנחות מ״ב ע״ב, ל״ו ע״א.
637 וכל מצוה שעשייתה אינה גמר מלאכתה וכו׳ שם מ״ב ע״ב ע״ש.
637 כי הא דרבינא הוה מסגי בתר מר בריה דרב אשי בכרמלית ע״ש ל״ה.ל״ח גי׳ אחרת.
637 ה׳ תפילין. צריך להיות מבהמה טהורה וכו׳ שבת כ״ח ע״ב. סי׳ תקיא
638 ואפילו ע״ג נבילות שבת ק״ח ע״א.
638 כדרשב״ג דאמר ציפן זהב פסולין וכו׳ מנחות מ״ב ע״ב. סנהדרין מ״ח ע״ב, ובגיטין
638 נ״ד ע״ב ע״ש.
ארמנט מותר לתת בדיו וכו׳ עיין עירובין י״ג ע״א תוס׳ ד״ה קנקנתום וכו׳ ותוס׳
638 גיטין י״ט ע״א ד״ה קנקנתום וכו׳.
לאו למעוטי סכין אלא למעוטי מטבע ז״ל ס׳ התרומה ה׳ ס״ת שמעתי משמו של
רבינו יצחק בר׳ שמואל לא דוקא בקנה ה״ה בסכין אלא לאפוקי עופרת ומטבע
638 שהשרטוט צובע ממתכות.
תפילין של ראש צריך לכתוב בעור קלף ולצד לבן וכו׳ מנחות ל״ד ע״ב ועיין
639 בספר התרומה הס״ת סי׳ קצ״ד.
639 וצריך לכתוב בימינו וכו׳ שם ל״ז ע״א.
639 ואיטר בשמאל העולם וכו׳ עיין שבת ק״ג ע״א.
639 ואם נפלה טיפת דיו וכו׳ דהוי כחק תוכות עיין גיטין כ׳ ע״א.
639 לא לר׳ יהודה ולא לרבנן וכו׳ עיין שבת ק״ד ע״ב, גיטין כ׳ ע״א.
וכל אות ואות צריכה להיות מוקפת גויל וכו׳ מנחות ל״ד ע״א. עיין שו״ת נו״ב
639 מה״ק חיו״ד סי׳ ע״ה.
639 וצריך להניח ריוח וכו׳ כמלא אטבא ע׳ מנחות ל״ב ע״א ושם אי׳ כמלא אטבא דסיפרי.
639 בשער של בהמה טהורה וכו׳ עיין שבת כ״ח ע״ב ובפירש״י.
639 לדברי רבינו שלמה מימין הקורא וכו׳ מנחות ל״ד ע״ב. סי׳ תקיב
640 אם החליף, ע״ש ל״ד ע״ב, ל״ה ע״א.
640 שהרי יש בראש וכו׳ עירובין צ״ה ע״ב ע״ש.
640 רצועות שחורות הל״מ וכו׳ שבת כ״ח ע״ב, מנחות ל״ה ע״א.
640 יכתבם על ארבע עורות שם ל״ד ע״ב.
640 מעור עוף דכשר שבת ק״ח ע״א.
640 שרותיהן כבשרן שם ק״ז ע״א. חולין קכ״ב ע״ב.
640 שין של תפילין הלכה למשה מסיני שבת כ״ח ע״ב. מנחות ל״ה ע״א.
640 אם אין תריצין וכו׳ שם ל״ד ע״ב.
640 תיתורא של תפילין וכו׳ ל״ה ע״א.
641 תפילין מרובעות הל״מ מנחות ל״ה ע״ב ע״ש ובמגילה כ״ד ע״ב ובשבת כ״ח ע״ב.
641 כל אמתא בריבוע אמתא ותרי חומש׳ באלכסונא עירובין נ״ז ע״א ע״ש בתו׳ ב״ב ק״א ע״ב.
641 מגידי בהמה טהורה שבת כ״ח ע״ב ועיין בפירש״י שם.
641 עד כאצבע צרדא עיין מנחות ל״ה ע״ב. ובתוס׳ שם ד״ה וכמה וכו׳.
642 דאמר רב נחמן ונוייהן לבר מנחות ל״ה ע״ב. סי׳ תקיג
642 תחילה יניח של יד וכו׳ שם ל״ו ע״א.
ולא יעביר על המצות וכו׳ יומא ל״ג ע״א, ועיין בתוס׳ ד״ה אין וכו׳ ותוס׳ מגילה
642 ו׳ ע״ב מסתבר.
642 דכתיב ידכה יד כהה מנחות ל״ז ע״א.
642 שימה כנגד הלב שם ל״ז ע״ב.

ובמסכת אהלות מונה הזרוע וכו׳ אהלות פ״א משנה ח׳. 642
דאורייתא בתפילין עיין ערכין י״ט ע״ב. 642
מקום שעושה קרחה וכו׳ מנחות ל״ז ע״ב. 642
למעלה בעורף ולא במפרקת וכו׳ שם ל״ה ע״ב. 642
ואם סח בין של יד וכו׳ שם ועיין בתוס׳ ד״ה לא סח וכו׳ ור״ת פירש וכו׳
ובירושלמי פ״ב דברכות ה״ג ובמה״פ שם. 642
והחולץ תפילין לא יברך לשמור חוקיו עיין ברכות מ״ד ע״ב. ובתוס׳ ד״ה ולבני
וכו׳ ובתוס׳ מנחות ל״ו ע״ב. 642
לתפלה כאחרים וכו׳ ובנירסא שלפנינו הנירסא לתפילין כאחרים ע׳ ברכות ט׳ ע״ב. 643
כותב אדם תפילין לעצמו וכו׳ מועד קטן י״ט ע״א. 643
וכדאיתא פ׳ המוצא וכו׳ עיין עירובין צ״ו ע״ב ועיין בביאור אות ו׳. 643
אגויל מי כתבינן שבת ע״ט ע״ב. 643
זיונין קטנים מנחות כ״ט ע״ב. 644
שאפילו קוצו של יוד מעכב שם כ״ט ע״א. 644
מזוזות שומע אני שתים וכו׳ מנחות ל״ד ע״א וע״ש בתוס׳ ד״ה כשהוא אומר וכו׳.
ותוס׳ זבחים מ׳ ע״א ד״ה לא נצרכה וכו׳. 644
ובחלומות דבר הדיא וכו׳ ברכות נ״ו ע״א. 644
ההוא דאיפסיקא ליה ויו דויהרוג עיין מנחות כ״ט ע״ב. 644
קטן היודע לשמור תפילין וכו׳ סוכה מ״ב ע״א. 645
כאלישע בעל כנפים שבת מ״ט ע״א. 645
תפילין אגויל מי כתבינן שבת ע״ט ע״ב. 645
ועל קשר של תפילין נחלקו שני גדולי הדור וכו׳ עיין מנחות ל״ה ע״ב תוס׳ ד״ה
משעת הנחה וכו׳. 645
מכניסן זוג זוג עירובין צ״ז ע״ב, צ״ז ע״א. 645
ת״ח צריך שילמוד כתב שחיטה ומילה וי״א אף קשר של תפילין לפנינו חולין
ט׳ ע״א הנירסא ת״ח צריך שילמוד ג׳ דברים וכו׳ ורב חנניא בר שלמיה
משמיה דרב אמר וכו׳. 646
כמו קשורה בו ככלב ע״ז ה׳ ע״א. 646
וכמו השליא קשורה בוולד נדה כ״ו ע״ב. 646

מקומות שהובא ספר מחזור ויטרי מגדולי הראשונים אשר ראוהו בב״י.

תוס׳ ברכות נ׳ ע״א ד״ה ועונין יהא שמיה הגדול מבורך. מכאן יש לסתור מה שפרש במחזור ויטרי וכו׳ — תוס׳ ברכות י״ד ע״א ד״ה ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל וכו׳ וכתוב במחזור ויטרי כיון שאינו אלא מנהג בעלמא לא מברכינן עליה וכו׳ ועיין במח״ו סי׳ רכ״ז צד 192 שהביא כן בשם תשובות רש״י. ובסוף הביא תשובות ר״ת על רש״י זקינו דסובר דמברכין אמנהגא. ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ תמ״א ושם הובא תשובתו בארוכה. ועיין בביאורי אות י׳. — תוס׳ ברכות כ״ה ע״ב ד״ה והרי וכו׳ אלא דרבינו שמעיה תלמידו של רש״י פסק כת״ק דלבו רואה את הערוה מותר. ועיין תוס שבת י׳ ע״א טריחותא שהביאו זה בשם המח״ו דטעם דבעינן אזור וכו׳. — תוס׳ ברכות מ״א ע״ב ד״ה אי הכי וכו׳ ודלא כמח״ו וכו׳ והוא במח״ו סי׳ ע״ג. ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ שמ״ד. ובביאורי שם אות נ׳. — תוס׳ שבת י׳ ע״א ד״ה טריחותא שהביאו בשם המח״ו דטעם דבעינן אזור שלא יהא לבו רואה את הערוה ודוקא להם שלא היה להם מכנסים וכו׳. — תוס׳ מ״ק כ׳ ע״א ד״ה שכבר וכו׳ והרי״ט דפירש לענין הבראה חולק על מחזור מויטרי שפירש בשם רש״י שהיה אומר שאין עושין הבראה ברגל הואיל דליכא אבילות ולאחר הרגל נמי לא יעשוה הואיל ובטלה סעודה ראשונה וכו׳ עיין מח״ו סי׳ רע״ו צד 245, ועיין תוס׳ שם כ״ד ע״ב ד״ה אלא וכו׳. — תוס׳ כתובות ס״א ע״א ד״ה מחלפא וכו׳ במח״ו פירש הרב ר׳ שמעיה שהיה נוהר רש״י אפי׳ שלא ליתן מפתח מידו לידה. עיין פרס סי׳ רע״ב, ובמח״ו סי׳ תצ״ש וכבר הזכרתי לעיל כי יען ששני הספרים בכמה מקומות לשונם שוה סברי התוס׳ שמח״ו מחברו הוא רבינו שמעיה.

מרדכי פ״ז דברכות סי׳ קמ״ה וז״ל וכתוב במחזור ויטרי שאם אומר באמצע סעודה סברי מורי והם מניחין מלאכול ושומעין למברך ועונים אמן, יוצאין בברכת המברך. ולא נהירא לרבינו אלחנן דכיון שתקנו חכמים דכל אחד מברך לעצמו אין לשנות. ואעפ״כ העולם נהגו כמחזור ויטרי. ועיין במח״ו סי׳ פ׳ צד 49.

מרדכי מ״ק סי׳ תתל״ח הנני החותם משיב לשואל וכו׳ ובמת נקבר בחול המועד ראיתי במח״ו שיסדו זקני ה״ר שמחה שהיה מתלמידי רש״י ז״ל שכתב בה׳ אבל שפעם אחד שהיו ב׳ בני אדם מוחין מלומר צדוק הדין, ועמד רש״י וכו׳ ושלום יצחק בר׳ שמואל (עיין במח״ו סי׳ רע״ה, רע״ו צד 244).

שם מ״ק סי׳ תתל״ט גם השיב ה״ר שמחה מויטרי דמותר לחוף ולסרוק ראשו בחוה״מ ואין לאוסרו משום תלישת שער וכו׳ עיין במח״ו סי׳ פ״ד צד 289.

מרדכי שבת פ״ק סי׳ רכ״ז וז״ל ויש ללמוד מכאן צריך לחגור רצועתו קודם שיתפלל וכו׳ והר״י ומחזור ויטרי חולקין וכתב דלהם לא היה מכנסים וכו׳ עיין במח״ו ה״ש נ׳ 122 והלכה למעשה צריך אדם להתנאות לפני בוראו וכו׳ ולחגור רצועתו אע״פ שיש לו מכנסיים שעתה אין לבו רואה את הערוה ועיין בביאור אות י״ב ע״ש.

מרדכי (בתוס׳ מע״ם) וז״ל ובמחזור ויטרי פירש דעל יין שבתוך הסעודה צריך לברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש ואין הלכה כן. ומביאו ב״י בטור סי׳ קע״ד. ונראה דכונתו להא דאיתא במחז״ו סי׳ ס״ט צד 36 בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד ואחד צריך לברך, ופירושו בין לפניו בין לאחריו. וכמו שמפרש בספר עטרת ראש (בדף הספר ל״ה) ע״ש.

טור א״ח סי׳ קי״ח וז״ל שוב מצאתי בספר הנקרא מחזור ויטרי הי״ג בפ״ק דברכות כל השנה כולה אומר האל הקדוש האל המשפט, חוץ מעשרת ימי תשובה שאומר המלך הקדוש המלך המשפט לפי שעכשיו יושב על המשפט לדון כל העולם ומראה שהוא מלך על המשפט וכו׳ ונשאתי ונתתי בדבר לפני א״א הרא״ש ז״ל וקבל דברי ע״כ. והובא לשון הטור באבודרהם בסדר שחרית של חול דף ל״ג ע״ב.

אבודרהם. בסדר ק״ש לפני המטה וז״ל כתוב במחזור ויטרי העומד בחצות לילה לעסוק בתורה נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים, ואם נפנה מברך אשר יצר וכל הברכות של אחריו ומברך על התורה, ואומר איזהו מקומן ור׳ ישמעאל וכשהוא הולך לביהכ״נ להתפלל מתחיל ממקום שפסק ר״ל דהיינו רבון העולמים וכו׳ כדאיתא במחז״ו סי׳ מ״ז. ועיין בטור וב״י א״ח סי׳ מ״ז ובתשובות הרא״ש כלל רביעי סי׳ א׳.

שלטי הגבורים על מרדכי פרק החולץ מצאתי במחזור ויטרי כי רש״י ז״ל הביא ק״ו מממזור, ומה מי שאיסורו איסור עולם חולץ זה המומר שבידו לשוב בתשובה לא כל שכן, ושוב מצאתי במחזור ויטרי בודאי כשנשאה בעלה והמומר המיר קודם לכן אינה צריכה חליצה וכו׳ ע״ש (ליתא במח״ו שלפני).

הגהות הר״ף על הסמ״ק סי׳ רי״ט בדין אם שכח ולא אכל אפיקומן עד לאחר שבירך ברכת המזון אין צריך לחזור ולברך משום דשאר מצות נמי חשובות של מצוה שהרי עושין להם שימור כן פירש במחזור ויטרי (עיין סי׳ ע״ד) וכן הובא בלקוטים מה׳ אמרכל דף כ״ז וז״ל כן פסק בסמ״ק בשם המח״ו. וידוע כי הראשונים קוראים להגהות הר״ף (הוא רבינו פרץ) בשם סמ״ק עיין ש״ך יו״ד סי׳ ל״ב ס״ק ט׳. ועיין מרדכי פסחים סוף והא לך סדר הפסח בקצרה, אמרו עליו על רבינו קלונימוס הזקן זקנו של רבינו יהודה החסיד שפעם אחת שכח ולא אכל אפיקומן וכו׳.

מרדכי ה׳ מקואות סי׳ תשמ״ז וז״ל והרב ר׳ שמחה פירש במחזור ויטרי בשם רש״י כי חפיפה שייך גם בכל הגוף.

הגהות אשרי פ״ז דחולין סי׳ כ״ט וז״ל מיהו חטה הנמצאת בזפק פירש במחזור ויטרי שאין מחמיצין וכו׳ ועיין תוס׳ נדה ס״ו ע״ב ד״ה אם וכו׳ הביאו זה בשם המחזור הר״ר שמריה מפרש בשם רש״י (ועיין לעיל 5).

הגהות מיימוני פ״ה מה׳ תפלה אות ל׳ כתב רבינו שמחה שמצא בשם רב האי גאון וכן נמצא בתשובת הגאונים בשם רב נטרונאי גאון הנ״מ כשיושב בטל אבל אם עוסק בתפלה (לעבור נגד המתפללין).

הגה״מ פ״ג ה׳ מילה אות ד׳ על מה שכתב הרמב״ם שם ואבי הבן מברך שהחיינו וז״ל אנו אין מנהגינו בכך וכו׳ ול״נ לרבינו שמחה דאין שייך לומר טעם זה אלא בהשמחה במעונו וכו׳ ופירש רבינו שמחה וכו׳.

הגה״מ פ״ג דברכות ואגוזים מטוגנין בדבש כתוב במחזור ויטרי בורא פרי העץ דאשתני לעלויא ודלא כדברי האומר שהכל דדובשא עיקר אלא אדרבא אגוז עיקר ע״כ מורי רבינו נ״ע. (עיין מחז״ו סי׳ ע״ג צד 40 ובביאורי אות ח׳).

הגה״מ ה׳ חמץ ומצה, וכן כתב רבינו שמחה.

הגה"מ ה' מגילה וחנוכה פ"ג אות ה' וכן כתב במחז"ו.

אגודה פ"ו דברכות סי' קנ"ב ז"ל ובמחזור ויטרי כתב דמברכין על המים בתוך הסעודה על כל פעם ופעם דנמלך הוא.

אגודה פ"ק דמגילה י"ג זמן קהילה לכל היא. מכאן הוכיחו שאילתות דרב אחאי ור"ת להתענות בערב פורים. ולא משום דכתיב דברי הצומות דא"כ הא כתיב וזעקתם ומאי זעקה בדורות איכא. כן כתב במחזור ויטרי (סי' רמ"ה צד 211) הלכך יכולין להקל למעוברות ומניקות וכו' אבן בריאים לא יפרשו מן הצבור. והובא בד"מ ריש סי' תרפ"ו ע"ש. ועיין בשה"ל סי' קצ"ד, וש"ס יש שם וצ"ל ואמר ר'. ועיין בב"י סי' תרפ"ו.

אגור סי' קי"ט. ואומר רבינו טוביה שרבים נהגו להתפלל אפילו בשביל יחיד וראיה מאבל וחתן וכן הוא במחזור ויטרי וכו' (עיין מחזור ויטרי סי' מ"ד צד 25) ועיין בטור א"ח בב"י סי' ס"ט ד"ה ומ"ש רבינו ותלמידי רש"י כתבו בשמו וכו'. ועיין תוס' מגילה כ"ג ע"ב ד"ה ואין פורסין וכו' וכן בהגהות הר"ף על סמ"ק יום ראשון הביא דין זה בשם מחזור ויטרי סי' מ"ד.

מהרי"ק בשו"ת שורש קע"ה. וז"ל גם נסתפק המרדכי אם דעות מחזור ויטרי להתירה בלא חליצה היכא שהמיר כבר כשנשאה בעלה כיוצא בנידון דהך איתתא. והנה דבר ידוע הוא כי מחזור ויטרי נתיסד ע"פ רבינו שלמה וכו' וכן מבואר בס' בשר ע"ג גחלים.

מהרי"ק שורש מ"ג. ולא מיבעיא לדברי האומר בשם רש"י דאגוז מטגן בדבש דמברכין עליו שהכל מפני שנשתנה האגוז מכמות שהיה דגם בזה יש לברך עליו שהכל שאין לך נשתנה גדול מזה שהרי אין עליו תואר ענבים כלל אלא אפילו לדברי רבינו שמחה מויטרי שכתב בשם רש"י לברך בורא פרי העץ וכו'.

סמ"ק סי' קנ"א אגוז מטגן כתוב במחזור ויטרי דהאגוז עיקר ומברך בורא פה"ע.

סמ"ג עשין סי' כ"ז אגוז מטגן בדבש כתב הרב ר' שמחה זקנינו לפני רבינו שלמה שהאגוז הוא עיקר ומברך עליו בורא פרי העץ.

סמ"ג לאווין ה' נדה (דף כ"ד) והרב ר' שמחה כתב במחזור ויטרי בשם רבינו שלמה כי הסיפה היא בכל הגוף וכו'.

או"ז ח"א סי' קס"ח וכן אגוז מטגן בדבש בורא פרי העץ. וכן כתוב במחזור ויטרי שנסדר לפני רבינו שלמה זצ"ל ולא כמו שכתוב בענין אחר שהדבש עיקר ויברך שהכל דבודאי האגוז עיקר. — ועיין בפרדם לרש"י ז"ל סי' פ"ה ופעמים שראיתי את רבי שהביא לפניו על השלחן אגוזים בדבש לא נשתנה מהוויתו ואין זה בישול והאגוזין עיקר. ובעיני דבש הוי עיקר אלא כדאי לסמוך עליו.

תוס' ר' יהודה חסיד. הנדפס מחדש ברכות ל"ח ע"ב וכן אגוז מטגן בדבש בורא פרי העץ וכן כתוב במחזור ויטרי שנסדר לפני רבינו שלמה.

חדושי אנשי שם על המרדכי ברכות פ"ו אות ה' וז"ל האשרי ונימוקי רבינו יונה על היין הוא חותם על הארץ ועל פרי הגפן. ואין חולק על מחזור ויטרי אלא שאין מזכיר הארץ אבל כל אפי שווין דצריך לפרש על פרי הגפן. וכן פירש ר"ח ג"כ באשרי וחותם על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות.

בספר הישר לר"ת סי' תר"ך וז"ל וימצא כתוב במחזור שתיקן הגדיב ר' שמחה שיש בו פירוש רוב דברים מסדר רב עמרם וה"ג ורבינו שלמה ושאר גאונים ומצוי הוא ברוב מקומות.

תשובות רד"ך. בית תשיעי חדר ב' ז"ל והמרדכי כתב עוד בשם מחזור ויטרי שיסדו תלמידו של רש"י וז"ל בודאי אי כשנשאה בעלה ההוא יבם הוה משומד קודם לכן אינה צריכה חליצה ולא שייך לומר וכו'.

ספר הישר לר״ת, דף פ״ב ע״ב מה שאמר לי הנדיב ר׳ שמחה ששאל ממך הא דאמרינן בביצה נתערבה באחרים ואחרים באחרים וכו׳.

שם, פ״ג ע״א הרב ר׳ שמחה לא יפה שאל, ואתה לא יפה השיבות לו.

שו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ רע״ג כתב במחזור ויטרי כי רבינו יצחק בר יהודה וכו׳.

דרכי משה, א״ח סי׳ נ״א ס״ק י׳ הביא בשם מהרי״ל שכתב בשם המחזור ויטרי דיש לכופלו שהשם של ביום ההוא יהיה ה׳ אחד אינו מן המנין שאינו רק מפרש מה שיהיה לעתיד. עיין במח״ו צד 6, ושם 25 ובביאור ועיין במרדכי סוכה ס״פ לולב הגזול.

או״ז ח״א ה׳ נדה סי׳ שס״א הלכך הואיל והרב רבינו שמעיה והרב ר׳ שמחה מויטרי תלמידי רבינו שלמה פירשו בשם רבינו שלמה זצ״ל וכו׳.

מרדכי בתוס׳ מערבי פסחים ובמחזור ויטרי פירש דעל יין שבתוך הסעודה צריך לברך לאחריו.

ספר התרומה ה׳ איסור והיתר סי׳ נ״ה וז״ל ובמחזור ויטרי יש על חטה שנמצאת שרבי זהו רבינו שלמה מצריכה להשהותה עד לאחר הפסח דאע״ג דתנן במס׳ אהלות בדגים ובעופות כדי שתפול לאור ותשרוף הוי עיכול לגבי טומאה ומספקא ליה אי ילפינן איסורא מטומאה וכו׳ עיין כלים פ״ה משנה י״א תנור של אבן וכו׳ ובע״ז ע״ה ע״א בדרך שאמרו בטהרות וכו׳ ובנדה ס״ה ע״ב. וירושלמי סוף ע״ז כשם שאת מגנב בטהרות כך מגנב בי״נ, ותוספתא ע״ז פ״ט כשם שמגנב לטהרות.

כל זה אמרתי לבאר ולהקדים בהמבוא לספר היקר מחזור ויטרי הנדפס בפעם הראשון מתוך כתיבת יד ע״י החברה הנעימה „מקיצי נרדמים״ וזכות כל התנאים והאמוראים וגדולי ישראל הנזכרים פה זכרונם לברכה תעמוד לנו ולכל ההגים בתורה לשמה לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו בציון עיר קדשנו כאמור (ישעיה מ״ו י״ג) קרבתי צדקתי לא תרחק ותשועתי לא תאחר ונתתי בציון תשועה לישראל תפארתי, ונאמר (שם נ״א ג׳) כי נחם ה׳ ציון נחם כל חרבתיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה׳ **ששו״ן** ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה.

חדש מנחם אב שנת תרנ״ו לפ״ק.

שמעון הלוי איש הורוויץ.

השמטות.

צד	
4	בביאור שורה ב׳ סי׳ ק״ח צ״ל ק״מ.
11	בפנים ש׳ ג׳ אית הוא צריך להוסיף עיין חגיגה ט׳ ע״א.
15	בביאור ש׳ ט״ו פ״ח ע״א צ״ל ע״ב
18	בביאור שורה ו׳ שבת פ״ג צ״ל פ״א
23	בביאור ש׳ אחרונה ל״ב ע״ב צ״ל ע״א
25	בביאור ש׳ ו׳ וכן הובא בב״י כצ״ל
26	בפנ׳ ש׳ אחרונה צ״ל וא״ר זריקא א״ר
31	בפנים שורה ו׳ נשים מיותר
32	בביאור סי׳ צ״נ יש להוסיף ועי׳ בשיר״ב סי׳ קצ״ב
40	ש׳ ד׳ צ״ל וכ״ה בפרדס סי׳ פ״ה
42	בפנים שורה י״ב דשחיטין כצ״ל
43	בפנים ש׳ ט״ז אחת קודם שיעלה כצ״ל
51	בביאור ושם מובא תשובות ר״ת כצ״ל
67	בפני׳ ש׳ ל״ט יחוד שמך בעולמך כצ״ל
82	בביאור סי׳ נ״נ טעות וצ״ל ק״נ
96	בביאור סי׳ ת״ח צ״ל ת״ט
98	בביאור ש׳ נ׳ מגילה ל״ב ע״א כצ״ל
—	בביא׳ ולפנינו שם אית׳ ר׳ איקא כצ״ל
99	שורה י״ט מפני שכשנגזרה כצ״ל
101	בביאור ולפנינו בסוטה ל״ט ע״ב כצ״ל
117	ומה טעם (נשמט מהדפוס) עי׳ תשו׳ הרשב״א חלק ק״ג סי׳ ר״צ.
123	בביאור ש׳ ב׳ שבת י״ב ע״א כצ״ל
129	בביאור ש׳ ט׳ ואם מע״ש עירה כצ״ל
131	בפנים ש׳ י״נ ומפרש כצ״ל
—	בפנים דלית לן רשות הרבים כצ״ל
135	ש׳ אחרונה ולכך מסננין כצ״ל
141	שורה ד׳ ובין הגיתות שכולן כצ״ל
—	שורה י״נ לא יקנחנו כצ״ל
—	בביאור ש׳ ב׳ ובין הגיתות כצ״ל

צד	
141	בביאור ש׳ ב׳ מ״א ע״ב צ״ל קמ״א ע״ב
173	בביאור ש׳ ד׳ מלמד שהמתים כצ״ל
202	ותשלם כל המלאכה כצ״ל
208	בביאור ש׳ א׳ מגילה ט״ז ע״ב כצ״ל
221	בביאור כשחל ר״ה ביום ה׳ כצ״ל
222	והרב ר׳ אליקים הלוי כצ״ל
—	בטול שמורים צ״ל בטול „שאורים״
239	ועי׳ בתו׳ ד״ה אם כצ״ל
—	שם שם כ״ב ע״א כצ״ל
243	פסחים נ״א ע״א ע״ש כצ״ל
244	בביאור היה לבוש עשרה לבושים
248	בפנים ש׳ אחרונה ונמצא במדרש כו׳ (השמטה) עי׳ מרדכי סוף ברכות
252	בביאור אות ל׳ צ״ל י״ז ע״א
263	בביאור אות כ׳ בספר הישר סי׳ תקפ״א כצ״ל
269	בביאור סי׳ מ״ד חיטה (חסר) עי׳ בס׳ האורה הובא בתמים דעים סי׳ קמ״ח
—	בביאור אות י׳ ד״ה אמר רבא וכו׳ (נשמט) ותוס׳ בכורות ז׳ ע״ב ד״ה דג טהור וכו׳
274	בביאור ש׳ אחרונ׳ צ״ל פסחי׳ ק״נ ע״א
281	בביאור אות ב׳ צ״ל ויבשו לגמרי
—	שם בה׳ שבת סי׳ כ״א כצ״ל
284	בפנים שמצינו בשוחר טוב כצ״ל
286	פעם אחת שכח ר׳ וכו׳ (נשמט) עי׳ מרדכי ברכות פ״ו סי׳ קל״ט
291	בביאור ב׳ שורות מלמטה תוס׳ ביצה י״ב ע״א ד״ה ה״נ רש״י כצ״ל
303	בפנים על ששאל אם שכחו כצ״ל.
311	ארעא רקדא כצ״ל וכן בביאור ש׳ א׳
—	בביאור ש׳ ב׳ ע״ז י״א ע״ב כצ״ל

צד	
315	בפנים ד׳ שורות מלמטה צ״ל הנבעלת
318	בביאור אות ז׳ זבינגא לך זינא וכו׳ צ״ל עירובין ק׳ ע״ב
319	סימן רפ״ח לשון גץ כצ״ל
327	בביאור ה׳ שורות מלמטה צ״ל סתר פתר
—	שם ג׳ שורו׳ מלמט׳ צ״ל טוביה דשמע
334	בפנים ש׳ ד׳ מלמעלה לעיר ששמה ממללא וכו׳ כצ״ל
335	שורה ה׳ גולי דימתחי כצ״ל
338	תווה נגסה כצ״ל
344	בביאור כונתו על סוף הפסיקתא כצ״ל
353	וששאלתם ביחיד כצ״ל
—	בביאור ע׳ לעיל סי׳ רכ״ז ובביאורי אות י״א
—	בביאור ועי׳ לעיל סי׳ רכ״ז כצ״ל
359	בביאור חולין ס׳ ע״ב כצ״ל
365	ואמר קרובין אחרים עובר וכו׳ כצ״ל
373	בפנים אמרתי לכם ויקחו אליך כצ״ל
—	בפנים שלכם איני צריך כצ״ל
—	בביאור ש׳ אחרונה בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קפ״ז
376	בביאור ש׳ ראשונה לשון בה״ג פרק יוה״כ כצ״ל
379	בפנים בהרצאת דברים כצ״ל
382	בביאור שורה ה׳ יש להוסיף פסחים נ״ד ע״א
415	בביאו׳ ש׳ ראשו׳ מנה״מ שם כ״ח ע״ב
—	שם מ״ח ע״א כצ״ל
419	בביאור ללמוד נענועו או ברכתו כצ״ל
427	בפנים הדר אחד כפת תמרים כצ״ל

צד	
433	בביאור ועי׳ ברא״ש פ״ג ס״ז י״ד כצ״ל
437	בפנים שע״ה, ברוך אתה כצ״ל
440	בפנים לאחר שעשיתו כצ״ל
454	בביאור ש׳ ראשונה וישטם עשו כצ״ל
461	בפנים ש׳ אחרונה א״ר שמעון בן כצ״ל
—	שם עלה אלי כצ״ל
462	מקרא סופרים עיין מנ״ש רות ג׳ ה׳
465	בביאור ב׳ שורות מלמטה סוטה מ״ח ע״א כצ״ל
466	בביאור וב״ב י׳ ע״ב אחד מיותר
476	בביאור (חסר) ע״ז ע״ג ע״ב כצ״ל
493	בפנים שורה ט׳ ההוא טבחא כצ״ל
—	בביאור ש׳ ח׳ כתובות ס״ט ע״א כצ״ל
555	בביאור ש׳ ה׳ במגילה ג׳ ע״א כצ״ל
558	בביאור ש׳ ה׳ ערסא דצלא כצ״ל
559	בביאו׳ ש׳ ד׳ מלמט׳ ומתלמידיי כצ״ל
592	שם ש׳ ו׳ מלמט׳ ברכות כ״ב ע״א כצ״ל
594	שם ש׳ א׳ עי׳ ב״ב ע״ה ע״א כצ״ל
608	שם ש׳ א׳ כתובות ס״א ע״א כצ״ל
609	שם ש׳ ד׳ מלמטה מי שיש לו שם כצ״ל
621	בביאור שתי שורות מלמעלה אמר מר בריה דרבינא כצ״ל
623	שם ש׳ ו׳ אשר קידש כצ״ל
683	בפנים חסר סי׳ תקכ״ב מכתיבות כצ״ל
693	בביאור ש׳ י״ב כל השמות וכו׳ (חסר עיין מנ״ש שופטים י״ז ג׳ ובמנ״ש שופטים כ׳ י״ח)
759	בביאור ש׳ ה׳ שנתבשלה כצ״ל
783	בדת משה וישראל (חסר עי׳ תשב״ץ ח״ש סי׳ ע״ז).

הערות והוספות.

יקבל מכ"ת הנהותי והערותי על המחזור ויטרי. ואם יישב בעיניו יוכל לספחן אל המבוא להמחזור ויטרי אשר כבודו מוציא לאור עתה. ולא אחדל מלרשום גם תקוני טעיות המעתיק או המדפיס למען תועלת הקוראים הפשוטים:

צד 4 שורה י"א צ"ל ובר מהמפיל.
צד 5 שורה ז' צ"ל אלא מאי הוא יברך, דלא כהמונה שם בהערת המו"ל.
צד 7 שורה ו' צ"ל ואביי פסיק. — שם שורה י"ט צ"ל אי נמי בני בר רב.
צד 8 שורה י"ג והואיל ומתחיל בלשון עברי אומר הכל בלשון עברי עד שמגיע וכו' צ"ל והואיל ומתחיל בלשון ארמי אומר הכל בלשון ארמי עד שמגיע כו' (והוא טעם על מה שמן מלת שמיה רבה ואילך אומר בלשון ארמי ותחלת הקדיש הוא בעברי לזה אומר כי אחרי שהתחיל לומר שמיה רבה בארמית אומר הכל בארמי עד שמגיע לשם הנכתב בארמי ואח"כ חוזר לאמור בעברי). — שם שורה כ"ח מפי רבנו שלמה זצ"ל מראה, צ"ל מפי רבנו שלמה זצ"ל (והוא שייך לסימן הקודם, לומר שהוא דברי רבנו שלמה) ונראה . . .
צד 9 שורה י"ח צ"ל אי אזיל. — שם שורה י"ט צ"ל אי גני.

צד 16 שורה ב', אז יצא ידי כולה, צריך להיות אחר זה נקודה להפסקת הענין. ומשם ואילך מתחיל לפרש תפלת שמ"ע ואומר „כולה מעין פתיחה נוסדה (ר"ל שכל הברכות של י"ח הוא מעין פתיחה של שמ"ע היינו ג' ברכות הראשונות) וענין כולו על יסוד אחד הוקבעו וענין אחד לכולנה" ואין צורך שוב להגהת הרב המגיה שם.

צד 17 שורה ח'. דלכך סידרו צ"ל ולכך סידרו, וכונתו כי כמו דניאל כשרצה להזכיר את אברהם אבינו לא הזכיר אלא שבחו „שקראך אדון" כמו כן סידרו אנשי כנה"ג בברכה ראשונה כל השבחים שאמר אברהם על השי"ת, וז"ש „ולכך סידרו כל זה שבחו של אברהם הוא מונה והכל מעין מגן" כמו שמגן הוא שבחו של אברהם להקב"ה דכתיב ביה ותתן לי מגן ישעך כמ"ש במחז"ו צד 16 עיין שם. — שם כדאמרינן סדר הבדלות הוא מונה, הרב המגיה לא הראה מקום המאמר הזה כדרכו בכ"י. וראיתי שהמאמר הזה כלשונו הוא גם באבודרהם שער ראשון בזה"ל מדי דהוה אהבדלה דיו"ט דאמרי' דסדר הבדלות הוא מונה, ואני לא מצאתי מאמר כזה בלשונו, אבל בגמ' פסחים ק"ד איתא המבדיל צריך שיאמר מעין הבדלות המאורות בתורה מתבי סדר הבדלות אומר וכו' עיי"ש, ועפ"ז י"ל כונת המחז"ו שכמו כן מונים כאן סדר השבחות שהזכיר אברהם כנ"ל. — שם שורה כ"ט צ"ל על כי שהחייתנו.

צד 18 שורה י״א צ״ל אי נמי מידי. — שם שורה כ״ג צ״ל בבנין (או בבנינך) עירך. — שם שורה ל״ד צ״ל חוץ מימות.

צד 34 שורה ל׳ לרב אשי דעני בלחישה, מאי שנא כו׳. הנקודה המפסקת צ״ל אחר מלת מאי, ומוסב על הקושיא שהקשה לרב אשי דעני בלחישה מאי? איזה טעם נוכל לומר שם, ומשני שנא מקמי אכילה וכו׳.

צד 42 שורה י״א כמאן תרויהו דמי, צ״ל כמאן דשחיטין תרויהו דמי, שכן הוא גם בבה״ג, והרב המו״ל שכתב בהערות שם דלא בגירא ליה לישנא אשתמיטתי׳ גמרא ערוכה (מנחות צ״א) כיון דמטי זמן מנחה כמאן דשחיטי תרויהו דמי ע״ש, ולפ״ז הכונה פשוטה ומבוארת היטב, ומ״ש בקצת נוסחאות בבה״ג דששיחין הוא טעות דמוכח בחילוף האותיות בדפוס.

צד 44 שורה א׳ צ״ל ברייתא היא בכריתות פ״ק. — שם שורה ו׳ ואינו לשון דשון ורעייה כמו שור של פטם, (כי כן מהורגם (מלכים ה׳) ועשרים בקר רעי, ועסרין תורין דרעייה). — שם שורה ה׳ צ״ל כדקאמר.

צד 48 שורה כ״ח תנא אחר פותר הראשון, פליאה עצומה בעיני שהוא נגד גמ׳ ערוכה (ברכות נ״ה עמוד ב׳) כ״ד פותרי חלומות היו בירושלם פעם א׳ חלמתי חלום והלכתי אצל כולם ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה לקיים מה שנ׳ כל החלומות הולכים אחר הפה וכו׳ עיי״ש, הרי בהדיא שאינו תלוי רק בהפותר הראשון שהרי כולם נתקיימו בו, ואתמה על הרב המו״ל שציין גמ׳ הנ״ל וכתב שמכל המקומות מוכח שפיר דתלוי בפותר ראשון אך לא ידעתי ברייתא דתני כהאי לישנא עכ״ד ואיך לא ראה שדברי גמ׳ הנ״ל הוי תיובתיה.

צד 50 שורה י״ג צ״ל כי הא.

צד 55 שורה ג׳ יהא ש״ר מברך אוה״ק במס׳ ברכות אוי לאב. אין פתרון לדברים אלו, וצ״ל יהא ש״ר מברך אומר הק׳ (ר״ת הקב״ה שכן הוא רגיל כותב ספר זה לכתבו כן) אוי לו לאב וכו׳ כדאי׳ במס׳ ברכות (דף ג׳ סוף ע״א).

צד 57 שורה כ׳ צ״ל קורת נפשינו.

צד 71 שורה י״ז צ״ל נחשבנו למלך.

צד 99 שורה ל״ג צ״ל נושאים כפיהם במועדים.

צד 82 שורה ד׳ צ״ל שנחמד הוא לישראל מכל הימים [מפני] שאותו קראת קודש שני ויקדש אותו והוא זכר למע״ב. — שם שורה ט׳ צ״ל ושביעי רצית בו וקדשתו חמדת ימים, אותו קראת זכר למע״ב, (לא כנדפס הנקודה המפסקת אחר וקדשת) ור״ל כי מלות חמדת ימים אינם מחוברים עם אותו קראת, אבל פירושו לעשותו חמדה וסגולה לימים קדשת ורצית בו, וזכר למע״ב קראת אותו.

צד 107 שורה ל׳ צ״ל ובעילתו.

צד 109 שורה כ״ח יש. צ״ל ישראל.

צד 112 (סוף) צ״ל והיה טעון משאוי.

צד 114 שורה כ״ה צ״ל ורב ושמואל לא נחלקו.

צד 126 שורה ג׳ צ״ל ואם נכנס בה ג׳ ימים.

צד 130 שורה ט״ו צ״ל הרצון בו.

צד 134 שורה כ״א צ״ל רצועות מנעליהם ולומדים.

צד 138 שורה י׳ צ״ל המבשל בשבת בשוגג.

צד 144 שורה ה׳ כי כבר צפון הקים נביאים, צ״ל הק״כ נביאים, (שהם תקנו י״ח ברכות כדאי׳ במס׳ מגילה י״ז והובא במחז״ו לעיל צד 18. ואף שאמרו שם ק״כ זקנים ומהם כמה נביאים, לא דק פה כל כך וכתב ק״כ נביאים). — שם שאי אפשר לומר מלך העולם באבות כאשר פירשתי לעיל, הרב המגיה לא הראה איה מקומו לעיל, ואני חפשתי ולא מצאתי הדברים האלו לעיל. ואולי כונתו להכתוב לעיל צד 17 „דלכך סידרו כל זה שבחו של אברהם הוא מונה״ וכיון שהשבח הזה לא נאמר על ידי אברהם לכן לא הזכירו.

צד 150 שורה כ״ש כדאמרי׳, הרב המגיה לא הראה מקומו. והוא בב״ר סוף פרשה י״ב.

צד 161 שורה י״ב לאורייתא אכלל בעשר דברייא, כן הוא במ״ר נשא פרשה נ׳ כף א׳ כנגד הלוחות וכו׳ מלאה קטורת שתרי״ג מצות כלולות בהם, ועיין פרש״י משפטים כ״ד י״ב. — שם שורה י״ט יקום ויתגלי נר נפלי, צ״ל בר נפלי, (כי כן אי׳ בסנהדרין צ״ו ע״ב אימת אתי בר נפלי וכו׳ עיי״ש ופרש״י מלכות דוד שנפלה להכי קרי משיח בר נפלי, ולפי זה אין נופל עליו לשון נר נפלי כמובן.)

צד 166 שורה ח׳ הלמיסעתא אתינא, צ״ל הלמיסעתא את (לא כהגהת המו״ל הלמיסעדנא אתיתא כי אף שכן הוא בתרגום יהושע שם בכל זאת כפי שהנהתי אני מסכים יותר ללשון הכתוב).

צד 174 שורה ח׳ כך קרבן שבת ונסכיו נאמרו בדבור א׳, נראה לי שכונתו לומר, בל יוקשה הא קיי״ל (זבחים ח׳ ושם נסמן שאר מקומות) מנחתם ונסכיהם אפילו למחר א״כ למה יביאו הנסכים בשבת? לכן תירץ המחז״ו שקרבן שבת ונסכיו בדבור א׳ נאמרו, פי׳ כשהותר להקריב הקרבן בשבת ממילא נכללו בו גם הנסכין ולגמרי הותר.

צד 247 סי׳ רע״ש ויבע משיחיה, הרב המגיה כתב שצ״ל ויבא משיחיה, ובאמת אינו טעות, כי נוסחא כזאת ויבע קץ משיחיה הובא בספר סדר היום בסדר זמירות של שבת וכתב שהוא לשון מהירות וזריזות כי על וחש עתידות למו (דברים ל״ב) מתורגם ויבע, וא״כ נראה שנוסח המחז״ו הוא ויבע משיחיה ופירושו שימהר ויחיש ביאת משיחיה. וכן בספר חיי הנפש להרב ישעיה בי רב (שחי בשי׳ אתרל״ח לשטרות) במאמר הב׳ הוא ס׳ גן ערן דף ל״ב (נדפס בירושלים תרנ״א) הביא נוסח הקדיש ויבע וייתי משיחיה.

צד 250 לבנו שהוא בן י״ג או לבתו בוגרת. מלשון זה משמע אף שסמוכים על שולחן אביהם, וזה לא כמ״ש התוס׳ בעירובין (ע״ט ע״ב) ד״ה ומזכה ע״ש.

צד 263 אבל יין שפיר דמי משום דחמרא מגרר גריר. הרב המגיה העיר מדלא מחלק בין שותה הרבה למעט משמע דס״ל כדעת הטור דמותר לשתות הן רב הן מעט ומפרש מ״ש בגמ׳ טובה מגרר גריר כמו שפי׳ הב״ח בשם מהר״ל מפראג ז״ל עכ״ד, ובאמת שהפירוש הנ״ל שהביא הב״ח לא חדש הוא שכבר הוא כתוב בס׳ הראבי״ה סי׳ ק״נ ושכן מצא סעד לזה גם בדברי רבנו שב״ט עיי״ש ובהערות הג׳ מהרח״ן ז״ל.

צד 649 שורה ח׳ ושעטנז ג״ץ יש שמזיינין אותו בכל אותיות שיש בשעטנז ג״ץ וכו׳, אבל ברוב לא מצאתי, כונתו יש שמזיינין כל אותיות שעטנז ג״ץ שיש בהמזוזה, ויש שאינם מזיינים רק אותיות שעטנז ג״ץ פעם אחת בכל המזוזה. והם

ש״ע דשמע. טט דולטטפות כמ״ש רבנו תם בתיקון תוו״ה שמצא כן בתקוני תפילין. — שם ובספר תאני כתב רבינו יב״ם שהכל מזויין, כונתו שרבנו תם כתב שראה בספר האני שהכל מזויין, ובתיקון תורה שלפנינו כתב ר״ת „וכן מצאתי בסידור א׳ דכלהו שעטנז גץ שבכל מקום צריכות ג׳ זיונין.

צד 651 סי׳ תקי״ז הלכות ספר תורה מרבנו יעקב ב״ר מאיר, הלכות אלו הדפסתי מתוך ספר כת״י בספרי גנזי ירושלם שהוצאתי לאור שנה זו (ובל ידעתי אז שהוא נדפס גם בספר מחז״ו) ובמבוא הבאתי במספר כל הקדמונים שהביאו מס׳ הלכות ס״ת או תקון ס״ת לרבנו תם, ואעיר עתה על השינוים שבין כת״י שבידי להנדפס במחזור ויטרי, — שם שורה א׳ צ״ל קרן ישעי משגבי, להודיע עשות כו׳ כמ״ש בכת״י שלי.

צד 652 שורה ה׳ צ״ל אלא בעבוד נמי מודה רבא בכת״י שלי. — שם שורה ט״ז צ״ל דנכרי אדעתא דישראל קעביד טפי מכותי דאמר נמירנא טפי מנך כבכת״י הנ״ל. — שם שורה כ״ח ותניא אין כותבין על הדפתרא, המגיה לא ציין מקומו, והוא במס׳ סופרים פרק א׳ הלכה ה׳. — שם שורה ל״א צ״ל אהיו כתובים בסם וסקרא, והוא במס׳ שבת קט״ו ע״ב.

צד 653 שורה כ״ד צ״ל ודאין כן במגילה כבכת״י הנ״ל.

צד 656 שורה ט״ז צ״ל שילמד מתוכם.

מאתי שלמה אהרן ווערטהיימער מירושלים.

לקוטי בתר לקוטי.

מאתי אברהם ברלינר.

כל אלה אשר המחזור ויטרי נמצא בידם, בלי ספק יקבלו בענג ובשמחה את המבא הנכבד הזה, מעשה הרב החכם הנודע בשערים מהר״ש הורוויץ נ״י, ואני בבאי היום להשלים איזה חסרון ולתקן זעיר שם במקומות הצריכים תקון, הנני מוסר מודעה, כי רק יען אשר הצליח חפצי להשתמש בכ״י וספרים נדפסים יקרי המציאות, אשר הרב ר״ש לא ראה אותם, היה לאל ידי לבא אחריו ולמלא דבריו, וישמח לבי כי מקום הניחו לי להתגדר בו. את הערותי אסדר לפי עמודי המבא.

א) בראש דבריו שורה ג׳ יאמר המחבר: „ונכתב (הכ״י של מחזור ויטרי) בשנת ד׳ אלפים תשע מאות וששים ושמונה לבריאת עולם כנזכר בשער הספר״. הדברים האלה צריכים לתקונים שונים. הכ״י, אשר על פיהו נדפס המח״ו, נמצא בבריטיש מוזיאום בלונדון. אולם ראשיתו חסרה, ולכן הוכרחנו להשלימו עד צד 5 שורה 28 עד תיבות: „ומקדים ומשו ידיה ומברך״ על ידי העתק מתוך כתב יד אחר המונח בבודליאנא אשר באוכספורד נו׳ 1100, ובטעות נעתק גם שער הספר אשר בכתב יד הזה ונדפס בראש המח״ו. ע״ד הטעות הזה כבר דברנו את דברנו בהוציאנו לאור את החברת הרביעית ממח״ו, ושם בקשנו מאת קוראינו, להסיר מתוך הספר את השער הזה ולשים תחתיו את השער החדש אשר הדפסנו אז. ואחרי הדברים האלה, לא נוכל להביא שום ראיה מהשער הראשון, אשר מלבד כל אלה הוא כתוב ע״י סופר מאוחר, אשר נמשך בדבר שנת הכתיבה אחר הנאמר בתוך לוחות השנים אשר בכ״י דף קס״ד (ראה רשימת נייבואיר צד 309), המתחילות משנת ד׳ תתקס״ח, ואחרים מתחילין משנת ה׳ מ״ח והולכין עד שנת ה׳ צ״ב. ועל כל אלה הנה הכ״י הזה שונה בתָכנו מהמח״ו שלפנינו תכלית שנוי ובס״י תר״נ נזכר המח״ו עצמו, ועוד נדבר בדבר הזה. ולעמת זה נמצא בחשבון השנים אשר בכ״י לונדון (ואשר נדפסים תוצאות מהם בסוף הערותנו אלה) את שנת ה׳ אלפים ושנים, שנה החמישית למחזור רס״ד[1]) ומסיים עם חשבון יתר השנים אשר במחזור הזה, בעוד אשר במקום אחר נראה, כי סופר הלוחות עשה את מלאכתו בשנת ד׳ תתק״ע.

אולם כל המספרים האלה לא יועילו לנו, למצוא ע״י את השנה, אשר בו נשלם המחזור ויטרי בעצמו, כי אלה הלוחות, ועוד הוספות שונות אשר בכ״י מאוחרות הנה בזמן, ונכתבו זמן רב אחר אשר נשלם המח״ו[2]). — אולם נוכל לדעת עפ״י המספרים האלה כי הכ״י עם ההוספות לא נכתבו קודם השנה הנזכרת בתוך הכ״י.

---

[1]) כבר הזכיר את הדבר הזה שד״ל בספר נחלת שד״ל בסופו; ראה גם את הנוספות בסוף הספר שלפנינו.

[2]) ראה עוד מה שכתב כבר ר׳ חיים מיכל בספרו אור החיים צד 597 וז״ל: „ומה שגלה תסרשים דעתו כאלו נתחבר בזמן ההוא תם דברים בטלים ואין צורך להשיב עליהם.״

ההוספות המאוחרות האלה נמצאות במספר רב בב׳ כה״י הנ״ל, אכן בלתי נמצאות בכ״י שלישי, הכולל לפי דעתי את המח״ו העקרי. הכ״י הזה קטן בכמות מהכ״י הנ״ל, והוא טמיר ונעלם בבית עקד הספרים אשר לת״ת בעיר ריגניו (Reggio d'Emilia). לדאבון לבנו קשה מאד להשתמש עוד בכ״י הזה, כי האותיות מטושטשות והכתב בלתי ראוי עוד לקריאה. ואולי הוא המחזור הקטן הנקרא דוויטרי אשר הזכירו הר״י לאטיש בשם ר׳ שמחה בשערי ציון ע׳ 73.

ב) הרה״ח המחבר השוה את המח״ו עם הפרדס, ועי״ז יצא לו השערה חדשה, אשר נוכל להחזיקה בשימנו עין על סדורו של רש״י. הסדור הזה, המונח עוד בכ״י, נחוץ לנו אם נחפוץ לדעת על ברור את פעולת תלמידי רש״י ז״ל והבאים אחריו. ואני אוחילה לאל שנוכל להוציא לאור גם את הספר היקר הזה ע״י חברתנו הנכבדה.

ג) המאספים האלה כבר החלו לעבור את עבודתם בחיי רש״י ז״ל. תלמידי המאור הגדול הזה אספו לאספה את פרושי רבם ואת תשובותיו והוסיפו עליהם את אשר ראו בעיניהם ממעשי רש״י ודרכו בקדש, ובכן נפתחו לנו שלשה ספרים מקובצים מדברי רש״י, ועליהם נתוספו אחר כך דברים שונים הנרשים לפעמים ע״י אות ת׳ ר״ל: תוספות.

אולם מה שחשב הרב מחבר המבא, כי ממלות „חוק שמעיה לא יוזק״ הנמצאות פעמים במח״ו (צד 460 וצד 739) יש ללמוד, שר׳ שמעיה ראה את המח״ו והגיהו, זה אינו נכון. התלמידים, אשר אספו לאספה את החמר לספר האסופות הזה, הסכן הסכינו לחתום לפעמים את שמם על המאמרים אשר אספו יחדיו, כאלו היו הם המחברים, והמסדר אשר בא אחריהם לסדר את הספר כלו, הניח את השמות כמו שמצאם ולא שינה דבר. ופה המקום אתי להראות באצבע על „ספר האסופות״ כ״י, אשר נמצא בו בסדר פסח (ראה תוס׳ פסחים קי״ד) כדברים האלה: בענין ג׳ מצות שבלילי פסח מצאתי שכתבו תלמידיו של רבינו שלמה הר׳ שמעיה והר׳ יהודה בר אברהם מפיו דהצי הנפרסת משום לחם עוני ישימנה בין שתי השלמות וכו׳ וכן נמצא „בסדר הלילה״ הנדפס בסוף החלק הו׳ מס׳ דקדוקי סופרים לר״נ ראבינוביטץ: אני שמעי׳ ור׳ יהודה בר׳ אברהם שמענום לאלה מפי הקדוש (רש״י) זכור לטוב וכבוד מנוחתו.

ד) ההשערה, כי ר׳ שמעיה היה מחבר הפרדס ומעריכו, תמצא סיוע וחזוק גם בדברי המחבר אדות ר׳ שמעיה, להלאה צד 62. גם דעת הח׳ ד״ר גראס במאגאצין אשר הוצאתי אני לאור עם ידידי ורעי ד״ר האפמאן (ח״ד צד 207 וה״ד צד 83) היא כדעת מחבר המבא, ע״ש.

ה) ומה שהשב המחבר, כי ר׳ שמחה, עורך המח״ו, חבר גם ספר „סדר עולם״ אין לו כל יסוד ולא יוכל להתקים. המחבר נמשך בזה אחר החכמים שקדמוהו בחקירה הזאת, אמנם דבריהם מוטעים בדבר הזה. הספר „סדר עולם״ אשר עליו אנחנו דנים, חברו ר׳ שמחה בן שמואל משפירא האחרון בזמן, ולו אין כל חלק ונחלה בהמח״ו, גם לא בההוספות הנמצאות בתוכו. את הנודע לנו ע״ד ר׳ שמחה בן שמואל האחרון הזה, כבר אספו יחד הח׳ צונץ ור׳ חיים מיכל בס׳ אור החיים צד 596 וגם זמנו נודע לנו בברור, כי הוא אחד מהחתומים על ספר התקנות שנכתב בשנת תתק״ף והנמצאות בתוך תשובות מהר״ם ב״ב.

צד 10. ר׳ אברהם הנזכר סתם הוא ר׳ אברהם ב״ר יוסף מאורליינש ותותנו הנזכר שם הוא ר׳ יהודה סיר ליאון מפאריז.

צד 11. לדעת המחבר ר׳ אלחנן הנזכר הוא ר׳ אלחנן בעל התוספות הנודע. לדבר הזה נחוצה עוד הראיה, אשר הביא צונץ בספרו על הפייטנים צד 288 מכ״י,

אשר בו כתוב מפורש ממעל לשיר הנזכר במח"ו: מר' אלחנן בן הר"ר יצחק. צונץ מביא ממחברנו עוד שלשה פיוטים אחרים. (ראה קונטרס הפיוטים צד 66).

שם. ר' אליה הוא הנזכר במח"ו סימן תקי"ד צד 625 בשם רבינו הקדוש התשבי מפאריז; ראה אדותיו בנחלת שד"ל צד 7.

צריך להוסיף עוד ר' אליעזר בר אהרן נזכר ע' 600 ואם הוא הפייטן אשר צונץ בספרו ל"ג ע' 304 מזכירו בזמן ר' מאיר הלוי אבולפיא נראה שההוספה ההיא במחזור ויטרי על שם ר' אליעזר בר אהרן היא היותר מאוחרה בזמן.

צד 14. רבינו אפרים נזכר כמה פעמים גם במדרש שמואל על פרקי אבות, אולם אין ראיה, כי הוא ר' אפרים, אשר אנחנו עסוקים בו, וכמה גדולים היו, אשר שם רבינו אפרים נקרא עליהם; ראה צונץ בספרו ע"ד הפייטנים צד 618.

צד 15. מה ששער בצדק המחבר, כי ר' יוסף בכור שור הוא הוא ר' יוסף מאורלינש, כבר הוכיח גם הד"ר גראס במאנאצין שלו ח"א צד 93, ואני חזקתי דבריו שם צד 94.

צד 16. הדברים המובאים במח"ו על שם „גור אריה" נמצאים גם בסדורו של רש"י, ראה אגרות שד"ל סי' 80. המאמר, אשר בו נזכר ר' אליעזר הגדול בתור בן זמנו של גור אריה נמצא גם בספר האסופות כ"י; ראה גם מש"ב ר"י מיללער בס' תשובות חכמי צרפת ולותיר סי' כ', אשר שם העיר המו"ל, כי נמצא גם „גור אריה" הקודם בזמן. הד"ר גראס (מאנאצין ח"י צד 72) חושב כי גור אריה הוא ר' יהודה הכהן הנזכר בספר הדינין, תלמיד הר"ג מאה"ג; ראה צונץ ל"ג צד 611. ולפי"ז אין המקום בזה להראות באצבע על כל המקומות בתשו' מהר"ם ב"ב וספרים אחרים, אשר שם נזכר „גור אריה", כי כל אלה כוונו לגור אריה האחרון, הוא ר' יהודה סיר ליאון המכונה ר' יהודה החסיד מפאריז.

צד 20. רבינו הלוי הוא רבי יצחק בר אלעזר הלוי רבו של רש"י ז"ל, הוא ולא אחר, וכן הוא נקרא שמו בפרוש על הדברים האלה, באור זרוע ח"ב צד 76. רש"י ז"ל מכנה ג"כ את רבו זה בשם רבינו הלוי בכ"מ בפרושו לתלמוד. את תשובת רש"י שאנו דנין עליה מצאתי ראיתי גם בסדורו של רש"י (כ"י). וגם שם כתוב „שהנהיג רבינו הלוי", אולם מיד אח"ז כתוב „ואם רבינו יצחק הלוי שם דברים"; בא"ז ח"ב צד 75, אשר שם מובא מקצת התשובה, כתוב בב' המקומות „רבינו יצחק הלוי"[1]). בתשובת מהרי"ק המובא מאת המחבר נזכר רי"צ הלוי גם במקום אחר ביחד עם ר' שלמה בר שמשון ובתור רבו של רש"י. אולם ר' יצחק בן מרן לוי המובא בחמים דעים, הוא חכם אחר ולא רי"צ שלפנינו.

צד 22. ר"ח איש רומי הוא ר"ח המובא בדבור שלפני זה ובדפוס רק בטעות נחלק הדבור לשנים.

צד 23 (למטה). הדברים המובאים מס' חמדה גנוזה אין להם כל שייכות לעניננו.

צד 24 (למטה). ר' יהודה בר אברהם הוא תלמידו של רש"י לפי דברי בעל ספר האסופות (כ"י); ראה לעיל צד הקודם.

צד 25. הרב ר' ידידיה, הוא הצרפתי ולא האשכנזי. דברי ר"י האשכנזי

---

[1]) להחגה אשר הגיה בצדק הרב המחבר צד 357 הערה ע' נמצא עזר וסעד בסדורו של רש"י, כתוב בו: „כל גאוני לותיר ויש שהיו מוחין", רק כי מלת „שהיו" הנמצאת בזה במקום „שהן", היא מדויקת יותר.

מובאים במרדכי ובתשו' מהר"ם מרוטנבורג, והוא ר' ידידיה בן ישראל מנירנבורק המובא בכמה מקומות בתוספות.

אמת כי במרדכי מועד קטן כלל תתקי"ו נקרא שמו רק ר' ידידיה, אולם הדברים ההם מובאים נ"כ בהלכות שמחות להר"ם מרוטינבורק כלל פ"ח, ושם כתוב מפורש כי הוא מרוטנבורק, ושמו המפורש בתשו' מהר"ם דפוס קרימונא סי' י"ב: ידידיה בן ישראל מנירנבורק.

צד 29. באור זרוע ח"ב צד 155 מכנה ר"ת את ר' יום טוב בתואר „אחי", ר"ל: ידיד וקרוב, ובכונה הזאת נמצא מלת „אחי" ברש"י. על החמר הרב הנאסף בזה ע"י המחבר יש להוסיף עוד את מראה המקומות אשר הציג לפנינו הרח"נ דימביצר ז"ל בהערותיו המדויקות לראבי"ה דף כ"ו ע"א.

צד 30 ר' יוסף בר יהודה נקרא חביבי וריעי בפי רש"י ע' תשובות חכמי צרפת ולותיר סימן ט"ז ע"ג שם סימן ו' וז"ל שם: „פירש ר' יוסף בר יהודה מפי רבינו הקדוש מ"כ". ואיפשר שהוא ר' יוסף הנזכר בפרדס סימן קמ"ב.

צד 31 ר' יעקב בר שמשון, הוא אשר יסד הספר סדר עולם אשר נזכר בתוספת ר' יהודה סיר ליאון ע' ברכה משולשת צד 42. וגם חיבר פירושים לברייתא דשמואל ולס' יצירה והמה גנוזים בכ"י סימן 1102 באוצר הספרים של Bodeljana ע' רשימת נייבויער ע' 312 ואודות הפירוש על אבות המיוחס לו ארחיב דברים במקום הראוי.

צד 33. ר' יצחק מדנפירא. אינו מוכרח שהפייטן בשם זה הוא בעל התוספות אשר שם אביו היה שמואל כי יש עוד פייטן אחד אשר נ"כ בשם ר' יצחק בר שמואל יכונה וממנו מביא צונץ בספרו ליטעראטורג' ע' 168 איזה פיוטים וכנראה אינו רוצה להסכים שם שהפייטן הזה הוא בעל התוספות הידוע אשר לפי דעתו הוא מאוחר מהפייטן הנ"ל. וממנו ר"ל מבעל התוספות מביא צונץ שני פיוטים בספרו ל"ג עמוד 283.

צד 34 שורה 9 גם סימן פ"ה שייך לתשובות ר' יצחק בר יהודה כנראה מסידור רש"י ושם לא נמצא מסימן פ"ו מן „ור"ת מתיר" עד סימן פ"ז „אבל שאר אדם לא".

צד 35 שורה 2 מכאן ואילך עד סוף העמוד נתהווה עירוב דברים ע"י שגגת הדפוס וצריך לציין שם ד"ה ר' יצחק הלוי מויטרי הוא רבו השלישי של רש"י כי עליו מוסב מה שנכתב שם. וע"ע באור זרוע ריש הלכות גיד הנשה (עמוד 126) כי שם נזכרים שני ר' יצחק מוריו אלה של רש"י בתשובותיהם לרש"י בענין ניקור ירוכי היות. אצלי נרשמים עוד כמה מקומות בספרים ישנים אשר בהם מובאים דברי ר' יצחק הלוי, אשר רש"י קראו פעמים בשם סגן לויה (ע"נ להלן צד 45 אצל המחבר). או לויה, ופעמים בשם ר' יצחק הלוי ונקרא נ"כ בשם רבינו הקדוש ע' אור זרוע חלק שני עמוד 160 וגם 183 וע"ע בפרדס סוף הלכות יין נסך.

בדרך אגב ראיתי להעתיק פה תשובה אחת אשר מצאתי בכ"י איסור והיתר המיוחס לרש"י ומתוכה למדנו הרבה, בפרט היחס אשר היתה להרב עם תלמידו וזה"ל.

תשובת רש"י לרבני יצחק הלוי על דבר שה ששחט כראוי ולא נבדק השה והוציאו הריאה לחוץ בלא בדיקה. כבוד שבע מנות מאת המלך ונגד מורי רבני יצחק הלוי מאתי הקטן שבהלמידים שלמה בר' יצחק ז"ל. אשר לקחה אזני שמץ ממנו על דבר שה אחר שהוציאו הריאה לחוץ בלא בדיקה והתירו המתיר ובא מעשה

לפני ואסרו ולא לחלוק על ישיבתו באתי ותורה היא וללמוד אני צריך ואת חטאי אני מזכיר היום ולא אכחד מאדני כי מעשה בא לידי והוריתי להתיר ושננת תלמוד עולה ודון אשר אם דעת מורי להחמיר על בני המקום משום פריצות דעבדי ושכחי או משום דלאו בני תורה נינהו אז תנוח דעתי. אך אם בראייה אסרו על זאת אוכל בשרי בשיני כי כמה ראיות הבאתי לפני ר׳ ולא הועילו כי קבלתי ממנו כי בכל מקום שחלקו רבותי׳ בין ספק ריאה לספק נקובי הדקין וקרומין והוטין וכי איבעיא להו מנא הא מילתא דאמר רבנן ז״ל בתר רובא ומסיק בהדי׳ דסמכינן ארובא כשאר טריפות היכא דלא אפשר. ואי משום חצבא דמקטעא רגליהון דקצבאי היכא דלא הוציאה הריאה והוא לפנינו וטרפות שלה נראה מיד וסופו להגלות יש לנו להמתין מעט שמא כשיוציא הריאה ימצא בהן ספק טריפה. אבל היכא דלא אפשר ואין סופו להגלות לא נחזינא לספק טריפה לעולם. ולשתי ראיות אלה אשר אכתוב יתן מורי אל לבו אשר קבלתי ממנו והלכה רווחת היא הלב בהמה טריפה אסור כאותה ששנינו כשירה שינקה מן הטריפה קיבתה אסורה מפני שכנוס במעיים*), ומה יאמר מורי על זאת אם שעה אחת קודם שחיטתה אכלנו חלבה ולא חששנו לספק טרפות הריאה. ואם מפני שנשחט נאסרה והוחזק בה ספק זאת איני יודע למדנו מכאן דהיכא דלא איפשר סמכינן ארובא ודרמי בר חמא חומרא בעלמא הוא ובדבר אשר עומד להגלות מיד אין אדם חולק על רב הונא. ושמעתי שהשיב רבינו דלא איתמר דרב הונא אלא ספקות אחרי׳ כגון בא זאב ונטל בני מעיים אי אפשר לומר כן והא ספק ריעותה הוא ונמרינן מיניה ואיבעיא להו היכא דמשמשא ידא דטבחא וניקבה הריעה אי תלינן או לא תלינן והלכתא דתלינן בזאב והשתא ומה היכא דאישתכח ריעותא תלינן לקולא היכא דמשמשא ידא דטבחא דהוציא גוי או ישראל ומשמש בכולא מיבעיא. ואף אם נמצאו בו נקבים נקבים תלינן בשימושא דטבחא וכ״ש הכא דלא אישתכח ביה ריעותא. ועוד דאם בא זאב ונטל בני מעיים והדקין תלינן בזאב והריאה בכלל בני מעיים ומה לי זאב ומה לי אדם דאם לא כן לא נאכל בשר לעולם כי רוב פעמים הטבחים מושיטין הסכין אחר השחיטה בלבה של בהמה להוציא הדם גם פעמים שהסכין נתחב תוך הריאה ואין בידינו למחות כי אם ישאר הדם בתוך הבהמה ותתאדם הבשר וירגישו הגוים ולא יקנו מהם ויבא להפסד גדול. ואם להחמיר בא משום דבני עירו לאו בני תורה נינהו ורוצה לעשות סייג לדבריו הנה אין ביד מורי לאסור ולהורות לרבים אם לא על פי דבר הלכה ויתן מו׳ לב לדברינו וישראל יאריכו ימים.

שלמה בר׳ יצחק זלה״ה.

והשיב רבי׳ יצחק הלוי הנה בכל ראיותיו תשובתו בצדו דקאמ׳ ברובא דלמאן דאמר דאזלינן בתר רובא בריאה דיכול לעשות כתיקון חכמים לא אזלינן בתר רובא דריאה עלולה היא למצוא בה מיני טרפות דאמרינן בה״ג דריאה בריאה בפני עצמה היא. ולא תימא דלא חלקו חכמים בין ספק ריאה לשאר ספיקי לא דאיתא בה״ג דאמ׳ האי בר אינש דבעי למזבן רישא או אטמא או בישרא צריך לאנפוקי לריאה טובא ואי לא עביד הכי אסירא ההיא חיותא משום ספק טריפה ובכל מיני טריפות לא עבדינן כה״ג כמו בריאה דעלולה היא ודקאמ׳ מחלב בהמה שנמצאת טריפה לא

---

*) עיין גם ההעתק מכאן עד ומה לי אדם באו״ז ח׳ טריפות דף נ״ח:

ראייה זו היא חדא דחלב חידוש הוא דאין לך דבר היוצא מן החי דשרי רק החלב, ועוד כי קא מותיב רב עמר׳ מביצה טריפה ולוקחים ביצים מן הגוים ואין חוששין לספק טריפה ומתירין לא תימא מן הטרפ׳ אלא אימא שמה ינקה מן הטמאה. ודקאמ׳ היכא דמשמש ידא דטבחא כ״ש הכא דלית ביה ריעותא לא ראייה היא דמדקדקינן היכא דמשמ׳ משמ׳ הא במקומות אחרים לא אמ׳ וההיא דרמי בר חמא אם אמרו בספק טומאה לטהר יאמרו בספק טריפות להתיר. ודקאמ׳ מסכין הטבח שנקב הריאה ודאי איסור הוא מההיא דהשובר מפרקת של בהמה הרי זה גוזל משום דמבליע דם באיברים וקאי בתיקו וכל תיקו דאיסור לחומרא. עכ״ל הנ׳.

שם שורה 10. הדברים שם שייכים לר״י יצחק בר מנחם, אשר את ספרו מביא הרשב״ם ע׳ באור זרוע חלק א׳ ע׳ 98 וע״ע באור זרוע שם עמוד 202 נזכרה משמו כתיבת הגט על קלף וכן בתוס׳ גיטין שם.

שם שורה 36 מרת בילא — בפרדס הלכות נדה נדפס בטעות כלל״ט ובכ״י ס׳ אסופות כתיב נכון ביל״ט ובכ״י אסור והיתר מנוקד מרת בֶלְֶט.

צד 36. לר׳ יצחק בר דורבלו אין לו שום יחס עם ר׳ יצחק מאורבלו מחבר ספר מנהל, ואדבר עליו עוד להלן.

צד 37. ר׳ לוי בר יהודה צד 754 נזכר בשם ספר האשכול ואינו בספר הזה אשר לפנינו בדפוס וכנראה היה מחכמי פרובינצא.

צד 39. ר׳ משה מסביא אין אנו רשאים להחליפו בר׳ משה מפונטויא וזה לחוד וזה לחוד אדות ר׳ משה מסביא ע׳ במבוא לערוך השלם ע׳ ומה שמובא שם בשם ר׳ שוח״ה וע״ע בס׳ דור דור ודורשיו לר״ה וויים חלק רביעי ע׳ 307 ואני בא להוסיף שעתה נתגלה לנו ע״י יוחסין לר׳ אחימעץ אשר הדפיס החכם נייבויר בחלק השני מספרו היקר סדר החכמים וקורות הימים ע׳ 125 איך בא ר׳ משה לקפואה ואח״כ לסביאה ע״ש.

צד 41 שורה 9 מה שמביא בשם תוספ׳ חולין מ״ו ד״ה היינו וכו׳ ורבינו נחשון גאון צ״ל בתוס׳ ורבינו ששון המורה כמובא באור זרוע חלק א׳ ע׳ 112. ע״ג בהקדמתי לנחלת שד״ל.

צד 48. ר׳ עזריאל בר נתן, שמו וזכרו תמצא בילקוטים אשר בסוף פירוש רש״י שלי והתשובה ההיא אשר הזכרתיה בשם שד״ל בהליכות קדם ע׳ 47 נדפסה כעת גם בתשובות חכמי צרפת ולותיר ע׳ 8 ע״ש.

צד 51. דבר גדול עשה עמנו הרב בעל המבוא לאסוף ביתה את כל המקומות אשר רש״י מובא שם בשם רבי או רבינו סתם ואני בתומי הלכתי זה כמה שנים ללקט את כל התשובות אשר מצאתי בשם רש״י בכתבי יד ובספרים וסדרתים על סדר המסכתות בש״ס ומאוד חפצתי להשוותם יחד עם כל המקומות אשר רשם הרב הבעל מבוא, אך כעת אין לי פנאי לכך ואולי אי״ה בעת אחרת אשלים את הענין.

צד 60 ר׳ שלמה בר מאיר, מה שהראה המחבר על תוס׳ פסחים ק״ה צריך תיקון, כי לפי מה שהובא בבית יוסף לטור א״ח סימן קפ״ב צ״ל „רשבם״ והוא ר׳ שמואל בר מאיר כאשר נמצא בתוס׳ של ר׳ יהודה החסיד לברכות נ״ב ובא״ז הלכות סעודה צד 63 כתוב זקינו של ר׳ שמואל בן מאיר ולפי דעתי צריך למחוק התיבות „זקינו של״. גם מה שהראה על רש״י בחולין קט״ז צריך עוד עיון ובכ״י לא מצאתי התיבות „דאין קדושה חלה״ עד סוף „מאיר״ ושם כתיב „כי האי גוונא מוחלב הנמצא קרוש עד כאן היא קבע הלכה״.

מה שהעתיק המחבר עוד פסק ר' שלמה בסוטה אינו מוסב על ר' שלמה בן ר"ת כמובן.

צד 60 ר' שלמה בר שמשון ונזכר גם בס' האסופות בזה"ל „אבל רבי' שלמה בר שמשון ור' קלונימוס דמן רומי פוטרין אותה ממנו בלא גט וראיותיהן הרבה בשאלתות דרב אחאי ובספר והזהיר" ועי"ג בפרדס 22 a ובפרדס 48 c נכתב בטעות „ר' שלמה בר שלמה בר אליקים" וצ"ל ר' שלמה בר שמשון בר אליקים.

צד 62 ר' שמואל מבר וכצ"ל גם בשה"ל סימן ט' במקום ר' שמואל מבארי כאשר העיר בצדק הד"ר גראס בספרו הגדול הנקרא בשם Gallia Judaica אשר היום (ער"ח שבט תרנ"ז) בא לנגד עיני והוא אוצר בלום ראוי להללו ולפארו ושם ע' 122 הוכיח הרב המחבר הנ"ל שהעיר בר = Bar יושבת בין רמרו וטרויש.

צד 64 ר' שמעון מפלאירא ובכל שינוים האחרים בכתיבת שם העיר הוא ר' שמשון מפלייזא ואחד הוא עם ר' שמשון בר יוסף אשר נזכר שם אח"כ.

צד 64 שורה 8 ר' שמעון הזקן אחי אמו של רש"י אינו ר' שמעון הגדול כי אם איש אחר והוא היה פייטן גדול מבני דורו של רגמ"ה.

אם נשים עתה עין בוחנת על כל המאמרים המובאים במח"ו בשם אומרם, נוכח לדעת, כי מלבד ר' אליעזר בר אהרן, בן דורו של ר' מאיר אבולאפיא, אשר מצאתי זכרו ודברתי אדותיו לעיל צד 173 שורה ה', עוד מובאים בתוך ההוספות המאוחרות דברים רבים לקוחים מספר התרומה לר' ברוך בר יצחק. היוצא לנו מזה הוא, כי סדור המח"ו והערכתו כמו שהוא לפנינו עפ"י כ"י לונדון נעשו אחר הרבע הראשון מהמאה הי"ד למספר הנהוג. והנני להזכיר בזה, כי הרב מהור"ר יוסף ירא בעיר פירארא שלח לי שנויי נוסחאות למאמרים המובאים במח"ו מתוך ס' התרומה, לפי הכ"י שברשותו. והנה ידוע ומפורסם הוא, כי ס' התרומה הנדפס הוא משובש ויש להגיהו עפ"י כה"י הנמצאים אתנו כיום הזה, ולהשלים את החסר בו. אך הדבר הזה איננו מגמת חפצי במקום הזה, ולכן הנחתי כעת את ההערות ההן, ובפרט אחרי כי גם בעד דברים אחרים שונים הנוגעים לענינו מוכרח אני לפנות מקום לדבריו.

חלק גדול מההוספות המסומנות באות ת' הם, כנראה, לר' יצחק בר דורבלו, הקורא כמה פעמים את שמו על הערותיו והוספותיו (ראה לעיל צד 36) ופעם אחת (מח"ו צד 244) הוא מפרש ואומר: „עד כאן הוספתי לפרש אני יצחק בר דורבלו על פי אשר ראיתי מעשה והביא לידי ושפרשתי ושקבלתי ת' מכאן ואילך ממחזור ר' שמחה מויטרי", כאלו היו הוספותיו עיקר ונלוו אליהם מאמרי המח"ו. ע"ד ר' יצחק דורבלו, שהי בדורו של ר"ת, וע"ד נסיעתו לארץ מרחקים ראה מלבד המאמרים הנ"ל עוד את דברי הח' ר"י פערלעס בספר היובל לגרע"ץ צד 31.

ע"ד ההפרש שבין המח"ו המונח לפנינו ובין הכ"י הבודליאני, אשר כבר דברתי אדותיו בראש דברי, הנני להודיע בזה את כל הנודע לי באר היטב על פי מה שכתבו לי אנשי שם אשר ראו ובדקו את הכ"י והם ד"ר נייבויער ד"ר בראדי ובאחרונה מוהר"ר יצחק הירשנזאהן איש ירושלם אשר בנתים הלך לאור באור החיים.

הכ"י הבודליאני מחזיק רצ"ד דפים בתמונת חצי הגליון. חמשת הדפים הראשונים כוללים מפתח כל הענינים הנמצאים בהכ"י, ומתוכו נלמד, כי בראשונה החזיק הכ"י הר"ל סימנים, ומהם נשארו לפליטה רק תרכ"ו סימנים. הפרוש על מס' אבות חסר בהמפתח, והכתב מוכיח כי הוא לא היה מתחלה בתוך הכ"י, ורק אחר זמן נכתב

בספר, ואודותיו אדבר עוד למטה. דף ו' עד דף כ"ז כוללים בקנ"ש סימנים את כל הענינים הנמצאים במח"ו הנדפס עד עמוד 43 בע"ו סימנים. סבת הדבר היא, כי סימני הכ"י אינם גדולים בכמותם כסימני הדפוס, ומלבד אלה חסרים בכ"י מאמרים שלמים הנמצאים בדפוס. גם החלקים הנמצאים בשתי הנוסחאות שונים המה איש מאת רעהו במקצת, ואין בזה המקום לרשום את כל שנויי הנסחאות והנירסאות השונות. המלים „הכל נשלם" (מח"ו צד 43) חסרים בכ"י. — מן דף כ"ז עד דף כ"ח (סימן ק"ס עד קט"ה) נמצאים בכ"י ענינים שונים שאינם בדפוס; כן למשל סי' קס"ב: „שאלו על קץ הפלאות אנחנו עינינו תלויות אל ד' ואל שתי ישיבות חכמי ישראל כמותם כי רחוקים מציון ומירושלים. אבל שמועה ששמענו ולמוד שלמדנו מפי החכמים זכרוניהם לברכה מרוב עונות כלו כל חשבונות אם יעשה ד' למען שמו הגדול ויבים בחורבן ביתו ויראה בעוני עמו ויקיים פתאום יבא אל היכלו אם לא כן לא נזהר (צ"ל נשאר) בידינו אלא חזון דניאל דכת' למועד מועדים וחצי וככלות יד קדש תכלינה כל אלה. אלהי ישראל ימהר הגאולה ויקבץ גליות ויבנה ביתו בחיינו ובחיי כל בני הגולה אמן אמן סלה".

מדף כ"ה עד דף ל"ו (סימן קס"ה עד ר') נמצאות „הלכות ר"ה" כמו שהם בנדפס (צד 345 עד 372), התחלתן „דרשו ה' בהמצאו אלו עשרת ימים שבין ר"ה ליו"כ". השנויים שבין הכ"י והנדפס הם: בהכ"י חסרה ההוספה אשר בצד 348, המסומנת באות ת' והמתחלת „על נקיבת" ומסיימת „פר"ת"; כן חסר בכ"י מן „וזו תשובת רבינו עזריאל" (צד 353) עד „מכאן ואילך" (צד 355) וההוספה שבצד 356 המסומנת בתחלתה וסופה באות ת'. צד 357 נכונה יותר גירסת הכ"י לאמר „וטעמם שמעתי מפי מורי נ"ע" בלי נקודה המפסקת. מן הוא והלאה שתי הנוסחאות שוות בעיקרן; מצד 359 („ורבינו ר' יצחק") עד צד 372 חסר הכל, ובצד 359 נמצא אחר המלים „ולא לשנות את המנהג" את הטורים: „מקדש ישראל והזמנים" עד „בלותר" ושם נשלמה התוספת בלי אות ת' אבל בהוספת המלים „מושבים לפני רבינו" הנמצאות בנדפס צד 366. אחר זה נמצאות בכ"י הערות שונות בהלכות ר"ה, ואחריהן תבואנה „הלכות יוה"כ" כאשר הן לפנינו מסימן שמ"ה והלאה, אך בלי ההערה „מכאן ואילך מיסוד העמרמי".

בנדפס צד 378 יש להגיה ולקרות עפ"י הכ"י „מהו דהימא חולה אומר אינו צריך ורופא אומר צריך שומעין לרופא פשיטא מהו דתימא לב יודע מרת נפשו קמ"ל ולרופא שמעינן והא דקא' לחולה לא צריכנא תונבא הוא דנקיט לי' ולא ידע קמ"ל וכן הלכה"; ומה שנסגר בנדפס בשני חצאי מרובע ליתא בכ"י. שם שורה י"נ צ"ל: „אליה בדבש".

צד 382 אחר השורה הו' תבאנה מיד „הלכות יוה"כ" כאשר הן לפנינו צד 374 והלאה (סי' שמ"ג ושמ"ד). מה שנמצא עוד בנדפס מדף 384 (סי' שמ"ו) עד סוף החלק הראשון חסר בכ"י ותחתיו נמצא סדר התפלות ליוה"כ ערבית, שחרית, מוסף, מנחה ונעילה.

מדף מ"ד ע"א עד דף נ"ד ע"ג כולל הכ"י את „הלכות סוכה", כאשר הן בנדפס צד 397 והלאה עד צד 434, אולם חסר בכ"י כל הנמצא בנדפס צד 414 עד 418, צד 431 (מן „שאינו מפולש") עד 433 (סי' שע"ב), ושם מהשורה האחרונה (תלתא תלתא) עד סוף הדבור. ותחת הענינים החסרים, נמצאו בכ"י תוספות דברים שאינם בנדפס וזכור אזכרם עוד בהמשך דברי.

ומן דף נ״ד ע״ג והלאה שונה הכ״י מהנדפס תכלית שנוי, אין בזה מה שכתוב בזה ויש בזה מה שאין בזה, עד דף ר״ד ע״א (סי׳ ת״ם), ששם מתחילות „הלכות נדה וחתף הנמצאות גם בנדפס (צד 604 והלאה), אלא שהנמצא בנדפס ר״ס תצ״ח: „הלכות נדה, כקנה וקידה, ארוכות באין מדה, לרבנא שלמה בר יצחק ז״ל״ חסר בכ״י. וכן חסרות בכ״י ההלכות הלקוחות מס׳ התרומה (צד 613), וגם מש״כ בסוף הלכות נדה „אלו דברי הרב הצרפתי״ וכו׳ (בנדפס שם) חסר בכ״י. — אח״ז תבאנה מדף ר״ט ע״ג עד דף רכ״ד ע״א יתר דיני החתן כמו שהן בנדפס צד 584 עד 581 ד״ה „ור״ת הורה״. ויש בחלק הזה שנוים אחדים ראוים להזכר בזה, והם: צד 586: „תשובות מרש״י״, הציון הזה חסר בכ״י; כן חסר גם תחלת סי׳ תע״ד (אשה כשהיא טובלה וכו׳ עד אקב״ו על הטבילה). — דף רכ״ד ע״א עד דף רל״ג ע״א כוללים דיני מילה ות״ת וציצית הנמצאים בנדפס צד 616 עד 638, אבל בשנויים שונים. בכ״י חסרים: צד 623 מן „פי׳ אשר קרש״ עד „אין מים בו״; ושם מן „שאילו סקמי רב יהודאי גאון״ עד סוף סימן תק״א (צד 624); במקום ר׳ יצחק בר יהודה החתום בסוף סי׳ תק״ג (צד 625) נמצא בכ״י: יהודה בר יצחק; התוספת שם המתחיל „ועוד דאמר באחד דיני ממונות״ עד „סימן למשתה הוא״ חסר; כן חסרה גם התוספת „מצאתי במדרש אגדה״ (שם) עד „ואחת קתידרא״ (צד 626); סוף סי׳ תק״ו, מן „ועוד ראיה לדבר״ והלאה, וסימן תק״ז (צד 627) עד „יושיע אלקים את ציון״ חסר, ותחת כל הבא אחר זה בנדפס (צד 628) נמצא רק: גמרו את סעודתם מברכין ברכת המזון ומוסיף המברך ואומר הרחמן . . . מסרום ילמדו וכו׳״ ומשם והלאה חסר. כ״כ חסר סוף סי׳ תק״ח מן „ומה טעם מסיים״ (צד 630) והלאה. צד 635 חסרה התוספת „כל המקיים מצות ציצית״ עד „שמונה חוטין יש כאן״, ובסי׳ תק״י חסר מן „העושה ציצית לעצמו״ (צד 636) עד סופו.

עד הנה דברתי ע״ד הענינים הנמצאים בשתי הנוסחאות יחד, כן בנדפס וכן בכ״י, ומתוך דברי נמצאת למד, כי נוסחת הכ״י בורליאנא יותר מקורית, כי רוב התוספות הנראות מחורשות לעין כל חוקר, חסרות שם. עתה אשים דברי על יתר עניני הכ״י, למען הראות לדעת, כי באמת רוב עניני ב׳ הנוסחאות שונים המה, ולא קרב זה אל זה, ואין ביניהם שום דמיון כלל.

מדף נ״ד ע״ג עד נ״ח ע״ד נמצאים הענינים האלה:

סי׳ ר״ד: אילו הלועזים של אבנים אשר היו מפותחות באפוד.

סי׳ ר״ה: הילך מנין האיפה.

סי׳ ר״ז: מצאתי כתוב בפסיקתא ויש בו סדר של ג׳ דברים ד׳ דברים עד י׳ דברים וכתוב שם ז׳ דברים צוה רבינו הקדוש וכו׳. מאמרי הגדה שונים.

סי׳ ר״ח: השמים מספרים כבוד אל, המשורר עצמו פי׳ את הדברים וכו׳; פרוש לפרשה י״ט שבתהלים.

סי׳ ר״ט: דיני תפלה שונים, שאינם במח״ו הנדפס.

דף מ״ט ע״ב כולל את המאמרים הארמיים הנאמרים אחר הסליחות (מחי ומסי וכו׳).

דף ס״ב ע״ב עד פ״ח ע״א כוללים את סדר התפלה לשחרית וערבית של חול, ערב שבת, שבת, יום טוב, ר״ה ויוה״כ וההגדה של פסח. צורת הכתוב שונה בזה מצורתו ביתר חלקי הכ״י; על הגליון נמצא פירוש על התפלות, אך הכתב מטושטש כ״כ, עד כי לא יקרא עוד.

סדר המערבות והפיוטים, הנמצא על דף ס״ח עד קכ״ג יורה ביתר שאת, כי אין שום יחס לבִ׳ הנוסחאות, המערבות הם;

ליל ראשון של פסח: ליל שמורים אותו אל חצה [ל״ש הוא זה הלילה פסח אכלו פחוזים, פסח תהלה לשם שוכן שחקים, ל״ש סימן הוא, ל״ש קראו נורא עלילה, ל״ש שמעו לעם אהבים; שם המחבר הוא: ר׳ מאיר בר יצחק ש״ץ].

ליל שני של פסח: ליל שמורים אור ישראל קרושי [ל״ש הפליא עצות, ליל שמורים אדיר ונאור, ל״ש סכם פלאותיך, ל״ש מלכותך, ל״ש עטור פלאי צדקותיך, אור יום הנף; המחבר הוא הנ״ל]; המעריב הזה נמצא גם בנדפס צד 570.

ליל ז׳ של פסח: אורי וישעי על הים נגלה [העיר ברית ישנים, אודה חסדו הפלה, סלאיו נהל כאומן, מפעל נוראותיו ספון, רכב על כרוב, מתי אבא ואראה פני אלהים; המחבר ר׳ מנחם ברבי יעקב].

מעריב לליל אחרון של פסח אין!

לליל ראשון של עצרת: וירד אביר יעקב [לא יהיה לך הבל, טוביה למרום עלה, ישועות יפות הראם, לא כגנב במסתרים, וכל העם רואים; שם המחבר: יוסף בר שמואל]; המעריב הזה נמצא גם בנדפס (צד 574), אבל עם תוספות „ימות עולמים שנים קרמוניות״, אשר איננה בכ״י.

ליל שניה (sic!) של עצרת: אלהים ביתה מושב יחידים [מקץ מועדים וירחים שלשה, אימן בריתו לחסון, בחורב אילפנו, דברות ארבעה מלכים, אשא דעי למרחוק אזכרה ימות עולמי, יהודוהו המונים; שם המחבר: אברהם ברבי יהודה הכהן.

מעריב לסוכות אין!

מעריב לליל שמיני [עצרת]: שמיני אותותיו ומעשיו [שביעי הוא ובשביעי אחתום, אחד באחד בראשון נתעלה, שמיני טבעו יצא, שמיני מועד קרוי, שמיני פזר קשב, שמיני שתי שמחות, אודות באר המים; שם המחבר: יוס״ף ב״ן נת״ן הקט״ן?].

אחרי המערבות כתוב לאמר: אתחיל לכתוב פיוטים, בשם אלהי מעונים.

לאחר קריאת חתן: יה בשר שר צבאיך; יושפיה. — למלך היושב: המלך אל נקמה; אלעזר חזק. — ליום אחרון של פסח: שכן רומה לבש נקמה; שלמה חזק. — המלך היושב לפני קדיש: האל העירה וראה; השנירי. — לברכו: יחדו לב נשלם; יספיה חזק (קונטרס הפיוטים סי׳ פ״ג). — לשבח מי ינמור (?): שבח מי ינמור. — לשים שלום: יפרח לנוחי, שר משיחי; יוספיה. — לגאל ישראל: אל ישראל נקראת לפנים; אברהם. — פיוט לפני ברכו: יחדיו בשיר מעלות; יוסף — זה אומר בשבת בראשית וגם ביום ראשון של עצרת: מי אדר והוד; א״ב. —בשבת זכור אומר זה: יום שבת זכור השמיע בסיני; יוסף בן קמחי. — לשבת בראשית: דוק והלד ידיו יצרו. — מגן אבות לחתן: אלהיכם שכנו שם כס עולמו. — לשבת בראשית: אלהיכם ישכיל עבדו. — לשבת ור״ח: אלהיכם יוריה שמשו. — לשבת נחמו: אלהיכם יוסיף ידו. — לשבת וחנוכה: אלהיכם יביא משיחו. — לשבת וחוה״מ של סכות: אלהיכם ישיב שלם סכו. — לקדיש: שבעה שחקים לא יכלכלון; שלמה חזק (קונטרס הפיוטים סי׳ פ״ט). — לחנוכה: בנר מצוה ותורה אור. — פרשת שקלים: כסף ישקול עמי. — לפרשת עמלק: זכור וזכור נתאמו. — לפרשת ארומה: אחד קדוש נותן מטמא טהור. — לפרשת החדש: כימי צאת עמי. — לשבת הגדול: בשבת גדול לא יחדול. — לפסח: חג המצות שמרו. — לשבת שלפני שבועות שמזכירין נשמות קדושים אומ׳: דמי זבחי ד׳ כמים נשפכו. — לשבועות: כל שומר אש דת. — לנחמו: עמי וציון נחמו. — לראש השנה: בכסא ליום חננו שבת קדש זכרון תרועה. — לשבת שובה: שובב יהרד על דברי. — לסוכות: בצל ידך תכסה

על אהבה. — לשמיני עצרת: יום שמיני עצרת לעמו. — פיוט לחתן ולשושבינים: אור נוגה על דרכך. — פיוט לחתן אחר קריאתו: דבוק חתן בדתך.

אחרי כן יבאו הפיוטים האלה, מבלי כל הערה:

שכחי יגונך נפש הומיה; רשב״ג (קונטרס הפיוטים סי׳ ס״ט). — יחיד בנו יחידה. — אמרו בני אלהים במה. — שחרתיך בכל שחרי ונשפי. — שאלוני סעפי התמהים; רשב״ג (קונטרס הפיוטים סי׳ ח׳). — יגוני ומר חקי; יעקב (שם סי׳ ע״ד). — אתה גוחי מבטן; ראב״ע (שם סי׳ ע״ה). — ארוממך כי נשגב כבוד שמך. — שפל רוח שפל ברך וקומה; רשב״ג (שם סי׳ ס״ח). — שאי עין יחידתי לצורך; הג״ל (שם סי׳ ז׳). — לבי ובשרי ירננו לאל חי; ראב״ע (שם סי׳ ע״ג). — ימין אל הנאדרת; יושפי״ה חז״ק (שם סי׳ צ״ה). — יענו חכמי לב שואל; יצחק גיאת (שם סי׳ צ״ו). — האל העירה וראה; השנירי. — יגדל כחך גיב דל; יום טוב (שם סי׳ צ׳). — זרע איתני אהי לד׳ גדלו. — יחדו נא כל איש; רי״ה (שם סי׳ פ״ו). — מחנות עליונים; רי״ה (שם סי׳ כ״ב). — יקר אדון הנפלאות; רי״ה (שם סי׳ י״ד). — עם אל הללו שם מרומם. — עונים ברוב (sic!) עבות. — שלשו קדוש וכשרפים שמו קדשו; רי״ה (שם סי׳ י״ח). — יה אנא אמצאך; רי״ה. — יה בפי קדושים; רי״ה (קונטרס הפיוטים סי׳ כ״א). — ד׳ רמה ידך. — אתה נרי אל יחשך מאורי. — את עפרה צביית ארמון; רי״ה. — יעלת אהבים שמחי ורוני; יוסף (שם סי׳ מ׳). — אמרות האל טהורות; רי״ה (שם סי׳ ל״ז). — חיל אזור נכשל בעול; יצחק גיאת (שם סי׳ מ״א). — אחרה עת פדותי; ראב״ע (שם סי׳ מ״ט). — ידך אל שנה; רי״ה (שם סי׳ ל״ח). — יזכרו פלאך צבא מרום; רי״ה (שם סי׳ ל״ט). — להוצה בארץ גלות; לוי (קונטרס הפיוטים סי׳ ק׳ וראה שם בהערה צד 84). — יודעי הפיצוני ימי עוני; רי״ה (שם סי׳ צ״ט). — אל ברתך האמרתנו; ראב״ע (שם סי׳ ק״ג). — יונה נשואה בכנפי נשרים; יוסף בן אשר. — יונה נשאת על כנפי נשרים; רי״ה (שם סי׳ ק״ב). — יום ליבשה נהפכו מצולים; הנ״ל. — יום שבת זכור השמיע בסיני; יוסף בן קמחי. — חסד משוך צור לבן (חסר סופו).

אחר הפיוטים האלה (אשר מקצתם נמצא גם בנדפס ורובם בקונטרס הפיוטים, כאשר הערותי בכל אחד מהם), נמצאות ברכות החתנים, וכל אחת מהנה מסומנת בסימן מיוחד, ואחריהן: ישמח החתן בכלה וכו׳, ואלה הפיוטים:

שיר וברכה אערכה, שמואל בן שמואל. — יבטלו בעלי תורתם. יצחק. — שידי יערב כפרש חליל. — ברוך ד׳ יום יום יעמס לנו ישע ופדיום. — דרור יקרא לבן עם בת; דונש. — אדום עקר אשר עקר. — יושבי סביב שלחן; יהודה. — שלח מהרה גואל. — כל מקדש שביעי כראוי לו. — יום שבתון אין לשכוח. — אשיר במישרים את שיר ד׳; ראב״ע. — כי אשמרה שבת. — ברוך אל עליון אשר נתן מנוחה. — שבת האל ממעשהו; „זמר מר׳ שמואל מרכהים!“ — דוי הסר וגם חרון (רק חרוז אחד ממנו).

אחר תבא ברכת המזון עם הפיוט „אות מבראשית הוכתרה“ (טוב במלאכת משכן צוה, עולמים שנים בראת) כמו שהוא במח״ו הנדפס, דף קי״ג ע״ג: „ויקח כוס אחר ויברך שבע ברכות. חזק מנחם“. מן היא והלאה נמצאים אלה הפיוטים (למוצאי שבת):

אמת ירושלים במהרה בימינו תבנה, א״ב. — איש אזור עור אזור במתניו. — איש אומץ קנוא ונוקם בכפלים. — אב סנגי כהנה ולויה, א״ב. — יד ד׳ עליו היתה צופיה, יצח״ק ב״ן שמוא״ל זכו״ר לטו״ב. — ארץ הנקראת אבן שתיה, א״ב.

— נביא מנביאכם הנה אנכי שולח לכם. — איש חסיד היה. — חדש ששוני אל נא. — במוצאי יום מנוחה המציא לעמך רוחה. — שמעה אדון עולם שמעה תפלתי, רשב״ג. — שדי אשר יקשיב לדל, רשב״ג. — שורש כבן ישי עד אן תהי נקבר, רשב״ג. — שער אשר נסגר, רשב״ג. — שחר עלה אלי דודי. — שוכב עלי מטות זהב הנ״ל. — שלום לך דודי הצח והאדמון, הנ״ל. — שוכנת בשדה עם אהלי כושן, הנ״ל. — שונה בחיק ילדות, הנ״ל. — המבדיל בין קדש לחול. — ישב צל עליון חדש קרן אביון, יצח״ק זכו״ר לטו״ב. — אדיר איום ונורא, א״ב. — ישמע בערי יהודה קול דוד. — ישאו צופי בקול נעים, יעק״ב חז״ק. — יונה תמה עלוי במעוזך יוס״ף. — אל תירא עבדי יעקב. — אזי מים שטפוני, אליעז״ר. — מצור באת העיר („בנגון אחר מרבינו רבי מנחם זצ״ל״). — ירושם חיש חרשם, יעק״ב חז״ק. — יודעי מכאובי אל תתמהו. אותותיו התמהמהו, א׳—ח׳, רי״ה. — יקרה מיקר יוצרך לקוחה, רי״ה. — סוערה עניה שואפה וצופיה, רי״ה. — הלבן יונה מפשעה נקיה. — לאשכול הכופר בכרמי עין גדי. — ידידי רבו כצמחי חקל. — יציאת המקודש, יהוד״ה ב״ר שמוא״ל חז״ק. — יקר יום השבת תגדיל, רי״ה. — יוצר ארץ ועושה, יוס״ף. — אולם ליעקב אח. — הן רעיונה טוב לקחה. — קומי בת ולכי. — אל נוחי אפארך. — שלום בקש כי אין שלום. — מבין שיחים שושן חוחים. שקר החן והבל היופי*).

דף קכ״ג ע״ב (סי׳ שנ״ז): ספר הריפפות, תחלתו: „בזמן שהזדעזע אחד מאבריו של אדם או מדלג או מקפץ יבא לו כל מה שכתוב בספר הזה כל אחד ואחד בענינו והמסתכל בספר זה ויבין מה שכתוב בו ידע מה שעתיד לבא עליו או רעה או טובה או עונש או ריוח או מציאה או כבוד והבוטח בד׳ חסד יסובבנהו״.

דף קכ״ד ע״א: נוסחאות „שטרי בית״, „שטרי כתובות״ „שטרי גיטין״ „ושטר הרשאה״. בסופו: „נשלמו הגיטין, ועתה אבאר פירוש של זה עשירית האיפה״. הפרוש הזה (סי׳ שנ״ט) כבר נמצא למעלה בכ״י סי׳ ר״ה, מלה במלה ואות באות.

דף קכ״ט ע״ב עד קל״א ע״ב (סי׳ ש״ס—שס״ג) הלכות שעור מקוה, הלכות עומר, ה׳ ערובין. ההלכות האלה שונות הנה מהלי׳ בענינים האלה, הנדפסות במח״ו.

דף קל״ב ע״א עד קמ״ה ע״א (בסימנים קטנים זאה״ז) מאמרי אגדה סדורים עפ״י מספר הענינים הנכללים בהם (ממספר ג׳ עד מספר ז׳). התחלת האסיפה הזאת: הנכנס למרחץ אומר יה״ר מלפניך ד׳ או״א . . . . שלשה דברים הם שאדם חייב לבקש עליהם רחמים״; סופה: ז׳ יורשין גיהנם מי שאינן עושין מלאכתן לאמיתן ואלו הן . . .

דף קמ״ה ע״א (סי׳ שס״ד) ספר הריפפות, כמ״ש למעלה דף קכ״ג (סי׳ שנ״ז).

דף קמ״ה ע״ב עד קמ״ט: דרשות לקריש (שאינם במח״ו הנדפס) ועוד ענינים שונים, בלתי מצויינים.

דף קמ״ט ע״א: „ועל עשרת הדברות יש אגדה על כל פסוק ופסוק. וכן שיטת אנכי ד׳ אלקיך אשר הוצאתיך. המתרגם אומר עד קדמאה והדורש אומר ראשון דברינו ופתחון פינו חייבים וכו׳״, דרשה ארוכה, נמשכת והולכת עד דף קנ״ו ע״א, והיא פתיחה לקריאת עשרת הדברות בעצרת.

דף קנ״ו ע״א עד קס״א ע״א, „פרשיות מכל השנה״, בראשית יום שלישי א׳ וכו׳.

דף קס״א ע״א: „אכתוב סדר מכל השנה״, קצורי דינים לראש השנה, יום

---

*) הוא הפיוט אשר עליו רמז צונץ בספרו ליטעראטורגעשיכטע ע׳ 169.

הכפורים, סכות, חנוכה, מזוזה, מגילה, פסח, שבועות (ערב שבועות „במגנצא וכגרמויא אין אומרים תחינה ולמנצח ג׳ ימים קודם הרגל״), ונפסק באמצע „פסוקי הברכות״ דף קס״ג ע״ב.

דף קס״ד: „בשנת ד׳ אלפים ותשע מאות וששים ושמנה שנה לבריאת עולם נראה אשר היא השנה שנכתב בו החלק הזה מהכ״י שלפנינו, אשר חלקיו השונים לא בזמן אחד נכתבו. עתה יבא „חשבון תקופות ומולדות ולוחות״ הנזכר על שער הספר, והוא נמשך והולך עד דף ק״ע ע״א ונפסק בפרשת וישב.

דף ק״ע ע״ב: „צדוק הדין״, וגם הוא נפסק באמצע.

דף קע״א ע״א עד קע״ג ע״א מכלכל בקרבו חשבון תקופות ומזלות בכתב שונה מהכתב אשר בו נכתב החלק הקדום והוא מאוחר בזמן.

דף קע״ג ע״ב עד קע״ה ע״ב (סי׳ ש״א עד ש״ד) מערבות, והן:

ליל שביעי של פסח: ויושע אדון איומה מכף מעני [עוזי דגלנו, ויושע זכים והודו פרסמו, נחית טבועים בחותם, תפול עליהם עברה, ד׳ מלך חי וקים; א״ב יוש״ף].

מעריב של סכות: אוחזי בידם ארבעה מינים.

מעריב ליל שני: איומתי(!) סודרת קילוסך, יצח״ק הקט״ן חז״ק והוא מעריב ליל ראשון של סכות בנדפס (צד 579).

מעריב ליל שמיני: את יום השמיני בטוב יזמינו [שמיני אומץ בפני עצמן].

דף קע״ו ע״א עד קס״ב ע״ב: פרקי אבות בלי פרוש.

דף קס״ג ע״א עד קס״ח ע״ב: תפלות (ש״ע) לר״ה ויוה״כ.

דף קס״ח ע״ב עד קצ״ב ע״ב: סדר ההושענות, כמ״ש לפנינו בנוסח פולין ואשכנז.

דף קצ״ב ע״ב עד ר״ב ע״ב: פיוטים הנרשמים ברשימתו של נייבואיר; נפסק באמצע.

דף ר״ג ע״א: שיר מזמור לאסף.

דף רל״ג ע״א: „הלכות תפילין״, בלתי נמצאות בנדפס. תחלתן: ארבע פרשיות של תפילין מעכבות זו את זו.

דף רל״ח ע״ב: „הלכות מזוזה שפסק הר״ר שמשון בן הרב ר׳ יוסף. „ספרים ומזוזות צריכין בריקה וניקחין מכל ארם וכו׳״.

דף ר״ם ע״ב: „הלכות סופרים. הבונה. אמר רב יהודה מצינו שם קטן משם גדול״.

דף רמ״ג ע״ב: „דרכן של תלמידי חכמים להיות עניו ושפל״; מאמרי מוסר ודרך ארץ, מחולקים לז׳ פרקים; סופם (דף רמ״ז ע״ב): „סליקא דרכן של תלמידי חכמים. וזה פרק בן עזאי אומר כל הנותן ארבעה דברים על לבו שוב אינו חוטא לעולם מאין הוא בא וכו׳״. הפרק הזה נחלק לה׳ חלקים וסופו (דף ר״נ ע״ב): „סליקו הלכות ד״א״.

דף ר״נ ע״ב: „סדר תנאים ואמוראים״; תחלתו: „כל היכא דאיכא אתמר והא אנן תנן וכו׳״.

דף רנ״ב ע״ב: „הא לך סדר חכמים שהיו בתחלת הסדור״.

דף רנ״ג ע״ב: „והרי לך סדר הכמים אחר״; עוד שם: „הרי לך סוף תנאים״; עוד שם: „הרי לך סדר חכמים שהיו בכל דור והני דהוו בתרייהו לא קא חשיב להו״. הסדר האחרון נפסק באמצע המאמר „וכל מהכא שמעתתא היא וכל תקנת סתם . . .״

דף רנ״ה ע״א: „אתחיל לכתוב עשרת הדברות״. מדרש עשרת הדברות, ונפסק

באמצע הדבור התשיעי „לא תענה ברעך עד שקר לא יהיה בקרבך עדות שקר פן ישמדו את בניך . . .

ע״ד הענינים הבאים אח״ז, אשר רבם הם מקוטעים, ראה נייבואיר ברשימתו לכ״י הבודליינא צד 306. היוצא לנו מכל אלה הוא: א) הכ״י הבודליאני איננו המח״ו בעצמו כאשר היה בתחלתו, ואינו דומה גם להמח״ו אשר לפנינו בדפוס. אולם ישנם בתוכו מאמרים אחדים הנובעים מהמח״ו העקרי והמקורי, ובהענינים האלה חסר הרבה מהתוספות שנתוספו אחר זמן ונמצאות בדפוס. בכ״י בדיני טל ומטר (סימן 693) נזכר המחזור ויטרי עצמו בזה״ל: „ואע״פ שכתוב בסדר מחזור ה״ר שמחה מויטרי שאם עבר וכו׳. ב) הכ״י איננו ספר אחד שלם בכל חלקיו, לא נכתב מסופר אחד ולא בזמן אחר. על זה יורה 1) הכתב, המשונה בכל חלק וחלק פעם נראה כישן ופעם כחדש מקרוב בא; 2) הכפלת ענינים שונים, כמו „ספר הרפפות״ שנמצא פעמים וכאלה רבות. אפשר כי איש אחד הסה עינו על שרידים אחדים מכתבי יד אשר היו ברשותו, וחבר אותם אחד לאחד והיו לאחדים בידו, ואחר הוסיף את לוח הענינים בראשו. שער הספר חדש הוא ונכתב בידי ר׳ וואלף היידנהיים אשר ברשותו היה הכ״י בראשונה.

ועתה נפן אל הפירוש על פרקי אבות אשר במח״ו והוא בחומרו כאשר הוא לפנינו אינו בנמצא עוד שנית בכ״י אחר כי אם בכ״י לונדון לבד, אשר מתוכו נדפס המח״ו והפירוש הזה מתחילה היה יותר קצר וקטן בכמותו כאשר מצאנו ראינו אותו בכמה כ״י[1] ובודאי הוא מעשה לקוטי דר׳ יעקב בר שמשון כאשר נוכיח עוד בראיות ברורות ואח״כ הוסיפו והרחיבו את הפירוש בעד המחזורים כמו שהוא עתה במח״ו. ועתה אחרי ההשואה עם כה״י השונים נבא לכלל דעת, כי דברי הפרוש הקצר הזה בעקרו נובעים עפ״י הרוב מפרושי רש״י והרשב״ם[2] ובני דורם וגם ר׳ אפרים ואחרים; בעקר הפרוש נזכרים בשם: פסיקתא רבתי (צד 464 ושם צ״ל ומדרש איכה דפסיקתא רבתי וצד 497); פסיקתא (צד 462, 493, 535); סדר ויכולו (צד 495); מכילתא, ספרי, ב״ר ותנחומא (בכמה מקומות כאשר כבר נרשמו ע״י הרב המבאר); ויקרא רבה (צד 496, 519, 531); תלמוד ירושלמי (497, 532); אגדת השכם (צד 504); דברי הימים של משה (שם); פדר״א (צד 535); איכה רבתי (צד 515 ושם צ״ל „כחילמאי״ במקום בפילמאי״, והכונה למדרש איכה רבתי פ׳ איכה); מדרש קהלת (צד 464); אבדר״ן (צד 501, 506, 520 ועוד במ״א); במשנה ר׳ נתן 542 ועוד 526 והמאמר שם נמצא באדר״ן פ׳ כ״ט; ר׳ נתן בעל הערוך (צד 520) בלי הכנוי „הבבלי״, הבלתי נמצא גם במקור הדברים האלה, שהם לר׳ אפרים; משנת ר׳ אפרים (צד 438, 506, 536; צד 496 נזכרו יחדו משנת ר׳ גרשם ור׳ אפרים); ר׳ סעדיה (צד 521) בבאור המאמר אימא בת קול; באור רס״ג על ספר יצירה (צד 519, ושם צ״ל „בביאור ר׳ סעדיה על ספר יצרה״ ולא „בסידור״, והנירסא

---

[1]) וכן הפירוש אשר לפני בכ״י אחד ישן נושן על קלף מעזבון המנוח מהור״ר יצחק שפירא בהרב מהור״ר יאסקי שפירא זצ״ל אב״ד דק״ק ליסלא ואף אם שונים הם הכ״י אם מעט ואם הרבה בנוגע למלים אחדים ולמקומם, הנה הדבר הזה מיד המעתיקים היה לנו.

[2]) צד 50 שורה י״ט: „המאמר וכן והניף ידו אל המקום, ואסף המצורע״ (מלכים ב׳ ה׳ י״א), מסיים „כך קבלתי מפי אבא מארי זצ״ל״, מלים אשר בהם הסכין להשתמש הרשב״ם. יש דברים רבים בפרוש אבות, אשר אם נשוה אותם עם הדברים המובאים במדרש שמואל, יודע לנו כי הם לרשב״ם או לר׳ אפרים. ע״ד היחס שבין פי׳ הרשב״ם למס׳ אבות ובין פרושיו המובאים במח״ו, ראה את דברי הח׳ ר״ד רוזין ז״ל בהקדמתו לפירוש רשב״ם עה״ת שהו״ל צד XV והלאה. —

הנכונה¹) נמצאה בכ״י); ר׳ משולם בר קלונימוס (צד 516); בכ״י נמצא אחר מדרש השכם ודברי הימים של משה (צד 504) „ועוד מצינו בספר זרובבל שהיה מטהו וכו״; אני אומר או ואני אומר (צד 469, 462 ובכ״מ).

ולעמת זה בכל מקום שנזכרו דברי המוסיף משם עצמו, הם דברי בעל המסדר האחרון ונמצאים רק בפ״י אבות שבמח״ו. על אלה יחשבו כל המקומות שנאמר בהם „כך קבלתי״ „כך קבלתי ולי נראה״, „כ״ש״ (ר״ל: כך שמעתי), או „ואני שמעתי״ ולזה נמצא בסוף המאמר (ע׳ 530) המתחיל „ואני שמעתי פ״א״ אות ת׳, ר״ל: תוספות; כן יש לחשוב את המסדר האחרון לבעל המאמרים, אשר בהם יאמר „הכותב״ (צד 497, 498, 517, 519, 528) או יש תימא. — ומלבד זאת אסדר בסוף מאמרי זה את כל ההוספות והשנויים אשר בין הפירוש של המח״ו ובין הפירוש אשר בכ״י ויאמנו דברי אלה כאשר כתבתי.

עוד לי דבר על אודות הפירוש על פרק ששי אשר בו השתמשו גם בפירוש בשם רש״י במסכת אבות דפוס מנטובה שנת ש״כ רק הוסיפו והרחיבו שם כאשר הבטיהו בתהלת הפרק הששי לעשות ולפע״ד הפירוש הזה גם בכ״י גם במח״ו הוא העיקר ושייך לר׳ יעקב בר שמשון (ולא לרש״י) ורק במח״ו הוסיפו עוד אח״כ כמו ד״ם בריש פרק ששי ע׳ 554 השורות „ואני הכותב.. דשבת ירושלמי״ הן הוספה מאוהרה אשר לא נמצאה בכ״י אחרים ואראה עוד לדוגמא נוסחת הפירוש על המשנה האחרונה שבפרקי אבות בזה״ל:

המשה קנינים במחזורים וכמו כן מצאתי בהנא דבי אליהו אברהם שהוא אחר מהמשה קנינים שקניתי בעולמי וראיתי במדרש של ר׳ שמעון קרא בספר משלי שמוציא קנינו של אברהם מדכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אל תקרי בהבראם אלא באברהם וש״ה ברוך אברם וכן פתרון המקרא ברוך אברם לאל עליון הקונה אותו כדרך שקנה שמים וארץ אבל בספרי אצל הלא הוא אביך קנך אין כתיב אלא שלשה קנינים ומכל מקום אצל עם זו קנית במכילתי מונה אותם ארבעה לכך היה רבי׳ גורס כל ימיו ארבעה מפני שקשה לו לומר קנינו של אברהם מברוך אברם לפי שאין המקרא משמע כך וקנינו דשמים וארץ מוצי׳ מברוך אברם קונה שמים וארץ ואומר אני כשם שהסיפרי והמכילתי הולקין שזה אומר שלשה וזה אומר ארבע כך איפשר שאגדה שלישית הולקת לומר חמשה כשמצאתי אח״כ בתנא דבי אליהו והא לך לשון וכו׳ אל נבול קדשו הר זה קנהה ימינו, כל מה שברא הק׳ לא בראו אלא לכבודו וכו׳.

ועתה נפן לידע ולהודיע פירוש רש״י עצמו קצר וברור בעריכת לשונו הידועה והוא הפירוש²) אשר נדפס בסדור תפלה דפוס טרין בשנת רפ״ה והוא יקר מאד והוא באוצרי וז״ל שם: „ה׳ קניינין גרסינן תורה שמים וארץ דכתיב ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל (עליון קונה שמים וארץ) יבואו ישראל שנקראו קניין לארץ ישראל שנקראת קניין בזכות התורה שנקראת קניין שנאמר ד׳ קנני ראשית דרכו ויבנו בית המקדש שנקרא קניין שנ׳ להר נחלתך זה הר המוריה מכון לשבתך זו קניינה שבהרו

¹) ראה עוד ר״ל דוקס בספרו נחל קדומים צד 24.

²) והוא הפירוש אשר נתוסף מיד אחרת בסוף הכ״י 1100 בבאדליאנא ונמצא ג״כ בכמה כ״י וכן בוואטיקאנא סימן 303 והוא לפענ״ד הפירוש העקרי של רש״י בטרם הכניסו בתוכו את ההוספות.

להר שבתו ומפני שלא בזכרה (צ״ל נזכרה) בו קניינה בפירוש לכך אומר הר זה קנתה ימינו ל״א ויבנו בית המקדש שנקרא קניין עכ״ל.[1])

ועוד עלי לערות את יסוד הטעות, להשוב את ר׳ יעקב בר שמשון, שהוא בן דורו של ר״ת, למחבר פירוש אבות כמו שהוא בנוסחא שלפנינו במח״ו עם כל תוספותיו ואינו כן כי הוא חבר הפירוש אשר אסף וקבץ מפירושים שונים הקודמים לו ופעמים הוסיף גם מדיליה והוא הפירוש אשר נמצא בכ״י שונים כמו בבאדליאנא סימן 376-79; (אך הפירוש אשר במה״ו במתכונתו לפנינו לא נמצא רק בכ״י אשר ממנו נדפס המח״ו) ואעידה לי שני עדים נאמנים אשר על פיהם יקום הדבר שר׳ יעקב בר שמשון הוא אשר חיבר וסידר הפירוש העקרי כאשר כבר אמרתי. הראשון הוא ר׳ משה תקו בספרו כתב תמים (אוצר נחמד ח״ג ע׳ 59) אשר הביא מאמר אחד מפירושו של ר׳ יעקב בר שמשון והוא בפירוש שלפנינו ע׳ 514 והשני הוא ריב״ש בעצמו אשר הזכיר את שמו בראשי שני פרקים ובלי ספק גם בראשי פרקים אחרים ורק הם נאבדו ונשארו רק בשני פרקים. והנני להדפיס בזה שני שירים אשר בראשי חרוזיהם נרשם השם יעקב בר שמשון, ושניהם בלתי נמצאים כ״א בכ״י סימן 692.

בראש הפרק הרביעי נמצא השיר הזה:

ונתי כהסתר בנקרת הצורים
עמודים תיכן בעשרת הדברים
קפאון לי ישית יקרים וקדורים
בעליל הוציא תעלומות לאורים
באמונת עתים וחסן ישועות
רב חכמה ורב דעות
בלתי סור ובלתי תעות
וסעד לי הבין שמועות
שמוע מוסר שמוע מזימה
ונתן לי השכל וחכמה
ולבי גם יהגה אימה
במושכי שבט כבן זומא

ונוסחת השיר בראש הפרק החמישי היא:

ויתן לי לבב להורות
עמוקים דלות ראות זרות
קושט יושר הגיד בצורות
באר וגלות אמרות טהורות
ברב כח בקע בצורות
ואורי מים יבלי נהרות
שם קרוש קורא דורות
שוררי ימגר ביום עברות
נסוג והלום יסור ערות
בנילי עין ביו״ד מאמרות.

[1]) ראיתי להעתיק פה הפירוש הנ״ל להראות שרש״י לא הזכיר את ר׳ שמעון קרא בפירושו ובזה באתי לאשר ולקיים וגם להשלים כל מה שחשכיל לכתוב בענין זה החכם ר״א עפשטיין בהחוקר שנה א׳ ע׳ 90 והלאה.

מלבד אלה הנה מצאנו ראינו חרוזים כאלה בפ׳ ל״ו של ספר העיבור בכ״י 602 ושם נתן המחבר סימן לדחיות ובראשי חרוזיו נרשם „יעקב בר שמשון", המדבר בחרוזיו בכנויי הגוף הראשון, ומזה נלמד, כי הוא הוא מחבר הספר כלו. לא כן ברור הדבר בנוגע „לסדר עולם", אשר ג״כ בכ״י הזה ויביא בהשכון, מבריאת העולם עד שנת כתיבתו חלפו עברו חמשה אלפים וע״ה שנים, ולפ״ז חי הכותב בשנת 1315 למנינם. השנה הזאת תמצא גם בפרוש אבות, כאשר נשוב ונראה בהמשך הדברים. והנה גם על שם ר׳ יעקב בר שמשון נמצא „סדר עולם" והוא נזכר בתוספות ר׳ יהודה סיר ליאון (נדפס בס׳ ברכה משולשת, ווארשא תרכ״ג, דף מ״ב ע״ב), אולם הדברים המובאים שם בלתי נמצאים „בסדר עולם" שלפנינו בכ״י. ראה מש״כ על אדות הדבר הזה ר״ד ראטנר בס״ע שהו״ל צד ב׳. לדעת ראטנר (צד 100) גם הדברים המובאים בתוס׳ הנ״ל דף ט״ז בשם ר׳ יעקב סתם מס״ע של ר׳ יעקב בר שמשון מוצאם; אך הדבר הזה לא הוברר עוד כל צרכו. — והנה אחרי היות ר׳ יעקב בר שמשון בזמנו של ר״ת, מן הנמנע שיהי׳ הוא מחבר הס״ע אשר בס׳ האלקושי. ואפשר לומר שעיקר הספר שייך לריב״ש אך אח״כ השתמש בו המעהיק האחרון לפי צרכו ודעתו. ולעמת זה נראה כי ריב״ש הוא שאסף וקבץ את עקר הפרוש למס׳ אבות (כמו שהיה בראשונה, לפני אשר נתוספו עליו כל התוספות הנמצאות במח״ו ואשר דברתי אודותן לעיל צד 185), ומה שנזכר בכ״י הנ״ל בפרוש פ״ה מ״ח (גלות בא לעולם): „עד הנה כתבתי בשנת ע״ה לפרט" ואח״ז „פה התחלתי ע״ז לפרט" דברי המעתיק האחרון הם, אשר נקרא בשם שמואל. במקום „ע״ו" כתב ר״א נייבואיר „צ״ו" וכן קרא גם ר״י הירשנזאהן; אך ר״ח בראדי הכיר על נכון, כי יש לקרא ע״ו, ודעתי מסכמת לדעתו, אחרי שמצאתי בדברי דוקעס בליטעראטורבלאטט של אריענט שנה 1849 ע׳ 488 שגם הוא קרא ע״ו ולא צ״ו.

ריב״ש חיבר גם פירוש על ס׳ יצירה וברייתא דשמואל ירחינאה כאשר נראה מכ״י סימן 1102 בבארליאנא וכבר רמזתי עליו לעיל ע׳ 174 וצריך לתקן שם „והמה נזכרים" במקום „והמה נגווים".

מה שהעתיק החכם נייבויער במאנאטסשריפט שנת 1887 ע׳ 503 מכ״י פריש ונוכל להחליט על פי הדברים ההם שריב״ש היה תלמיד רש״י אינו כן, כי העתקת נייבויער צריכה תיקון עפ״י הכ״י ששם נאמר „משמו של רבנא בר יצחק על טהרת כלים אל משמעתו סרתי בפסקות (ולא בספקות) שלו בדקתי ומצאתי כתוב כשמטהרין את הכלים כגון קערות וכפות ושאר כלים אינו צריך שיהא (ולא שיהיו) הכלי שעל האור מטוהר קודם לכן. כה דבר אל רבינו מ״כ בפיו (ולא מפיו) ואני כתבתי על הספר בריו אני יעקב בר שמשון ופעמים רבות ראיתי רבינו עושה כן וכו׳" ונראה לעינים שהתיבה „רבינו" אינו קאי על רש״י כי אם על אחר והוא היה רבו של ריב״ש.

ע״ד פירושיו ודיניו ע׳ צונץ צור געשיכטע ע׳ 51 וצריך להוסיף אור זרוע חלק ב׳ ע׳ 116: ועוד בדין אחד בשתית כוס לברכת המילה והר״ת חולק על הדברים בכ״י אספות והדברים נזכרים ג״כ בשם במרדכי סוף מס׳ יומא. פסקי בצים מן הרב ר׳ יעקב בר שמשון מובאים בכ״י 1101 בבארליאנא ויד ריב״ש פעלה כל אלה.

בטרם אשים קנצי למילין בדבר זה צריך אנכי להתנצל על כי חדלתי להראות באצבע על כל הספרים והסופרים אשר כבר האריכו לדבר בענין הפירוש על אבות אעפ״י שכולם היו נודעים לי אך אני בתומי הלכתי וסללתי לי דרך מיוחד על פי הכ״י אשר ראיתי ובדקתי כאשר כבר בארתי.

ועתה אסדר ההערות והתקונים לפירוש המח״ו על אבות ונראה לעינים איך הרחיבו הפירוש העקרי של ריב״ש כאשר הוא בכ״י אח״כ בעד המחזורים ללמד את העם העוסק במסכת זאת ע״י יתר ביאור ופירושים שונים אך בסגנון זה כאשר הוא לפנינו במח״ו לא נמצא עוד שנית.

הערות ותקונים.

צד 461 שורה 10. בבית הכנסת בימות הקיץ בין מנחת שבת למעריב לפי שהימים ארוכין ועמי הארץ בטלים ממלאכתן ונאספין שם לפי שבאו לשמוע תורה ומשמיעין. — שורה 12. חכמים הי ניהו הסיר. עיין שם בהערה.— ש׳ 16. פרק הוא במסכת סנהדרין[1]) בפרק אילו הן הלוקין. — שורה 19. א״ר לוי בר חמא ואיתימ׳ ר״ש בן לקיש.

צד 462 שורה 8. ואילו ואילו דברי אלהים חיים הוו לפי׳ לא נתנה כתובה שאילו כן לא היה רשות למורה שיורה התורה וכו׳. — שורה 16. מסיני אלא אף תרגום ופסקי המקראות והטעמים נאמרו לו בעל פה. — שורה 19. ושום שכל אילו הפסוקים ויבינו במקרא זה פוסק הטעמים זהו ספיקתו של איסי בן יהודה שהיה אומר חמשה מקראות. — שורה 20. הכרע שטעמים הניגונים הוא שנאמרו מי תולש מי זוקף מי הציון מי היושב ואיפה העומד והיורד והמנוח. — שורה 24. ניקוד תבריני. — שורה 26. שאע״פ — בספר שורה 28 ליתא.

צד 463 שורה 2. ואמרינן — ודקדוקי סופרים שורה 4 ליתא. — שורה 17. בכל לשון — דוק ואשכח שורה 21 ליתא. שם. במקום „ובאבות דר׳ נתן״: ובברייתא.

צד 464 שורה 1. במדרש קהלת ובמדרש איכה דפסיקתא רבתי. — שורה 24. הרחק מן הכיעור — ובמשנת ר׳ נתן אמרינן שורה 26 ליתא. — שורה 27. אדם הראשון — לתורה דף 5 שורה 4 ליתא.

צד 465 שורה 23. תיבות „נראה לי״ ליתא. — שורה 24. ואמרי׳ רשב״ג — דאגדה שורה 27 ליתא.

צד 466 שורה 7. ועוקה. קיבל משמעון הצדיק את התורה הוא היה אומר הכי מילתא הוה מרגלא בפומא[2]) כך מצאתי. — שורה 8. פורבנדרא[3]). — שורה 15. ועמד ענן ירקב שמו מתלמי׳ וכתב להם גזירות חקקי און וכתבי עמל הוקים. שורה 24. ותנן — ובנוהי צד 467 שורה 3 ליתא. — שורה 5. שמא יחתוך אמונה שלו ויפסוק. — שורה 9. במקום „המתחטא״: המתחרט. — שורה שם. כמו שמצינו — רצונו שורה 11 ליתא. — שורה 19. מהם. ממנו מאנטיננוס. — שורה 25. כדאמר — נשמעון שורה 29 ליתא. — שורה 30. ששותה לצמאון ומתערבין על לבן ולא כאדם שהוא שבע.

---

[1]) אצלנו הוא במס׳ מכות. אך בזמן הקודם המסכתות סנהדרין ומכות לא היו נפרדות כי שתיהן היו ביחד.

[2]) וכן הוא בפירוש המיוחס לרש״י. [3]) pfründe = provende = צ״ל פרובנדרא.

צד 468 שורה 8. שיחה עם האשה אפילו היא אשתך לפי שתתבטל מדברי תורה באבות דר׳ נתן מוקים באשתו נידה שלא יבא לידי הרגל עבירה ואנו גרסי׳ אפילו באשתו טהורה מפני בטול תורה באשתו אמרו רבינו הקדוש שסידר את המשנה מפרש כך ק״ו. — שורה 32 במקום „חרב על תלמידי חכמים״: חרב על שונאי ישראל[1]).

צד 469 שורה 11. ויש תימא - של צדיק שורה 15 ליתא. — שורה 25. במקום „אשאוריץ[2]) ב׳ כך נבחר״: אשור מן ב׳ כך נקוד. — שורה 26. במקום „בפניו״: בפרק. — שורה 29 מתפחד בכל יום ואומר שמא היום יבא עליו פורענות או שמא מחר כדרך שהיה איוב מתפחד בכל יום. — שורה 30. שלם אל הק׳ כשם שמצינו ביעקב שאעפ״י שהבטיחו הק׳ היה ירא שמא יחטא לאחר כן ולא הבטיחו אלא על מנת שלא יחטא. — שורה 31. הבא וכן אם בא עליו רעה אל תאמר ותתיאש מן הטובה שישועה קרובה לבא וכה״א הן לא קצרה יד ה׳ מהושיע ואמרי׳ אפילו חרב חדה [מונחת] על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים אל יאמר.

צד 470 שורה 5—23. מצינו בסנהדרין ירושלמי אנן תנינן יהודה בן טבאי נשיא עובדא דאלכסנדרין מסייע ליה יהודה בן טבאי בעון מנינא יתיה נשיא בני ירושלים ולא קביל ערק ואזיל ליה בספינה לאלכסנדריא[3]) למדנו שהיה נשיא ומאן דתני עובדא שמעון בן שטח נשיא מסייע ליה עובדא דאשקלון דהוו תמן נשיין חרשין יתבין במערת אשקלון יתיבין ומחבלא עלמא עמד שמעון ביום סגריר ונסיב עמיה תמנין גברין ויהב בידיהון תמנא לבושין חרתי׳ יהיבי׳ קדרין חרתין כפיין על רישיהון ואומ׳ לון איצחרין זמן חד אתון לבשין לבושיכון ואיצחרות חד זמן תניינות אתון עלין כחדא וכיון דאתון עיילין יסב כל חד וחד מינכון חדא ויטלטלינן מן ארעא דעיסקיה דהדין הרשא טלטלינא מן ארעא ולא מצלח אזל וקם אפיתח׳ דמערתא אמרי ליה מאי את בעי הכא אמ׳ לון מילף ומילפא כל מינוי יעביד מה דהוא חכים והוית כל אמרה מה דהוא אמרה ומתיא חמר או קפר אי תבשילין אמרין ליה מה את יכול למעבד עביד אמר אנא מצפר תרין זימנין גברין בחירין דכוותי׳ לבושין חמנין לבושין נקיין ויתובון הכא עמכון למחריבא אמרי׳ אף אנא הא בעיין צחר זמן לבשין צחר זמן תניינות ועלון כולהון א׳ כל מנא וחכים וטעניכון וצלמנון.

צד 471 שורה 1. וכמו חושי. — שורה 3. עומדין לפניך אם ברוך לדיין הוה זהיר. — שורה 20. הוא גדול מלסטם. — שורה 27. בשעה שאמרו לו עלה למלכות.

צד 472 שורה 5. וליתן רשות—רשויות יש שורה 9 ליתא. — שורה 15. ואומות מונים אותם ואו׳. — שורה 30 הילל בדברי הימים. צ״ל בשופטים י״ב.

צד 473 שורה 6. ואומר לו כך עד שמתפייסים זה לזה. — ומכאן עד אוהבין זה לזה שורה 13 ליתא. — שורה 18. מפקרן לבריות. עיין שם בהערה. — שורה 20. שנאמר והנה אנכי והילדים אשר נתן לי אלהים ולא עוד אלא כאילו עשאו שנאמר וכו׳.

---

[1]) חרב על צוארי שונאי ישראל וכן בפירוש המיוחס לרש״י על פי מה שאמרו חז״ל תולה קללתו באחרים. — [2]) „dreist machen" ר״ל ,assurez, assurement.

[3]) עי׳ ירושלמי סנהדרין פ״ו ה״ו וחגיגת פ״ב ותוס׳ חגיגה בבלי ט״ז:

צד 475 שורה 6. עשה לך עתים לתורה וזמן לעסוק במעשיך. — שורה 7. קבע— ד״א שורה 10 ליתא. — שורה 12. שליש במקרא שליש בתלמוד שליש בדרך ארץ. — ומכאן עד ובברייתא שורה 15 ליתא.

צד 476 שורה 17. סמכוהו על המקרא ארבעים וששים מוששיתם וכו׳.

צד 478 שורה 1. גמליאל ושמעון יהוד׳ גמליאל ויהודה הילל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בפני הבית ק׳ שנה במס׳ שבת ולא ראה בחורבנו אלא רבן גמליאל שעמד אחריה׳ נהג קצת נשיאותו בפני הבית וקצת בחורבנו לפיכך לא נמנה עם אילו ועוד שהיה קטן והיה רבן יוחנן בן זכאי ראש ישיבה מפני שהיה זקן ותלמידו של הזקן אותו רבן גמליאל בנו של הילל הוא ורבן גמליאל הזקן וזקינו של רבן גמליאל דיבנה וכו׳.

צד 479 שורה 2—9. בעל החוטים[1]) משבקש שמעון בנו הוא רבן גמליאל שהעמיד קיני׳ ברבעותיו וקבלתי אני שהוא היה נהרג עם ר׳ ישמעאל בן אלישע כהן גדול שאמר עליה׳ שמואל הקטן בשעת מיתתו שמעון וישמעאל לחרבא. אבל ממה שמצינו במכיל׳ ואלה המשפטים שנהרגו באח׳ אומר אני שהוא רבן שמעון אביו של רבינו הקדוש שהיה נער קטן בימי ר׳ יהושע כמו שמצינו במי שאחזו קורדייקוס ר׳ יהושע ור׳ גמליאל דיבנה היו חלוקים כאחת אחריהם ר׳ עקיבא ור׳ יהושע ור׳ ישמעאל כאחת בימי רשב״ג אבל גרולים ממנו היו לימים ר׳ יהודה ור׳ יוסי בני גילו היו כמו שמפורש לפנים ואחרי רבן גמליאל דיבנה הוא שביקש רבן יוחנן בן זכאי. — שורה 12—14. הנקרא ר׳ יהודה הנשיא כמפורש בהשוכר את הפועלים ובנו של רבינו הקדוש [נהג] נשיאות והיה שמו רבן גמליאל בפרק האחרון דכתובות ורבן גמליאל שעשה לו כחבר (צ״ל ורבן גמליאל אומר עשה לך רב ששנינו וכו׳) הוא ששנינו כאן הוא בן בנו של הילל ורבן גמליאל היה נקרא ושמעון בנו דכל ימי גדלתי.

צד 480 שורה 12. דבלא— במועט שורה 14 ליתא. — שורה 22. העולם קיים — ינתק שורה 30 ליתא.

צד 481 שורה 2. והמקרא — צד 492 שורה 9 ליתא. — שורה 20. ואמרינן— לכך שורה 21 ליתא.

צד 493 שורה 1. ודלא כתי׳ הקונטרס — שיבור שורה 16 ליתא. — שורה 22. לא תדע אמר רב כהנא שלא תהא יושב ושוקל מצותיה של תורה ורואה איזה מצוה שכרה מרובה ועושה אותה (וכן הוא בפסיקתא רבתי פ׳ כ״ג וכ״ד). שורה 25. א״ד אחא — קיימת ליתא.

צד 494 שורה 7. דסבול — התם שורה 13 ליתא. — שורה 27. ויש תימה — דרך ארץ שורה 31 ליתא.

צד 495 שורה 16. מלהיות תדיר עמהן ומהודיע עניינו להם. — שורה 18. ונראין — ואין עומדין שורה 22 ליתא.

צד 496 שורה 4. אבל המעתיקים — ולא ר׳ הילל שורה 7 ליתא[2]). — שו׳ 13. כביר ולא ימאס ומאי כביר לשון רבים הוא בלשון יון קורין להרבה אל כביר ורבים כביר. — שורה 21. כמו שמצינו — כ״ש (כך שמעתי) שו׳ 34 ליתא.

---

[1]) אצלנו הנוסח בעל החוטם ודוק.

[2]) בכ״י רד״א נסמן ההוספה „ומדלקמן יש להוכיח״ בשם תוספת יקר לוי ועוד בסיום הפירוש על המשנה „מרבה בשר״ כתוב כל הבבא כולה מדעת המעתיק הלוי:

צד 497 שורה 2. ותשמיענו אלא הט אזנך ושמע לאלתר. — שורה 6. ומדת הארץ שקורין נורטיראי[1] ב׳ ליתא. — שורה 14. להשיב ולא הקפדן מלמד מפני שהתלמיד ירא לשאול ואינו יודע מה הוא למד. — שורה 16. בפסיקתא גדולה. ומכאן עד והיא היא שורה 21 ליתא. שם. אף הוא ונראה שהוא הלל חבירו של שמאי ומעשה זה שנוי בפרק אחרון דסוכה. — שורה 24 אע״פ שהמדות בטלו מדה במדה לא בטלה. — שורה 27. והיא היא — וקפא ברולא ליתא. — שורה 30. וכשמת יש סעודה גדולה לרימה ותולעה מהכה נכסים מרבה דאגה שמפחד שלא יטלו נכסיו למלכות נמצא וכו׳. שורה ב׳ מלמטה. דיון — ע׳ ערוך, ערך דוה וסנהדרין ק׳: דברי בן בירא.

צד 498 שורה 2. שהן משבעה דברים. שם. וכדי — מעליהן שורה 4 ליתא. — שורה 5 מתוך שכחן רע מבקשות להכנים כשוף. — שורה 8. מרבה — ושל מטה שורה 11 ליתא. — שורה 26. ויש תימא — זה שורה 33 ליתא.

צד 499 שורה 4. מעשה בראשית נמצא עכשיו מוטלת עליו ללמד ולא בטובה הוא עושה. ומכאן עד תורה שורה 6 ליתא. — שורה 8. בן ערך. סימן לדבר ראובן. שורה 15. ואני שמעתי — חסרים שורה 17 ליתא. — שורה 18 וכשחזר — החט שורה 20 ליתא. — שורה 22 ואע״פ עד סוף המשנה ליתא.

צד 500 שורה 1 — לישאל שורה 5 ליתא. — שורה 9. מתמלא חוטתו עשן. — שורה 13. ד״א — מחבירו שורה 15 ליתא. — שורה 19. שהקב״ה — תקלה שורה 21 ליתא. שורה 35. ומפורש בספר יצירה.

צד 501 שורה 17. כנגד אורן מיכן ואילך דבר אחד הוא. — שורה 23. דקות ועקומות. וכן הוא בפירוש המיוחס לרש״י וע״ע ברש״י על דברים ל״ב ה׳ ובפירושי זכור לאברהם שם. — שורה 25. ואני קבלתי — שאין לו רפואה — שורה 29 ליתא. — שורה 27 שופליר = souflir, flüstern.

צד 502 שורה 4. צ״ל חייב במצות. — שורה 7 שנאמר — ומזה שורה 9 ליתא — שורה 11. הא למדת — אי מיתותא שורה 14 ליתא. — שורה 25. וס״א התקן — ומצאתי תאמן שורה 28 ליתא.

צד 503 שורה 5. בשעתה שמיד מביא עשירית האפה ואין ממתין עד שיעשיר ויביא כבשה ושעירה ר׳ אלעזר אומר חביבה מצוה בשעתה שמיד. — שורה 9. שכר מצוה לא יהבי ליה. — שורה 18. פור קשב סיים בפני עצמו. — שורה 19. ואני שמעתי יותר ויותר שורה 24 ליתא.

צד 504 שורה 1. אניינטיך — להשיבנו ליתא. — שורה 5. באפיקורן ולשון יון הוא ואפיקרס אפיקרין. — שורה 8 משתכר אצלו וחתכשר שתעשה כל מה. — שורה 12 במשניות נאמן בעל בריתך וכו׳. — שורה 30. שנ׳ עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ואו׳. — שורה 31. א״ר יהושע — לבא ליתא.

צד 506 שורה 7. משניות שכתוב בהן שהיו יושבין ויש שאין בהן שיושבין. שנא׳. שורה 15. ולפי — פעולתו שורה 18 ליתא. — שורה 27. ויש תימא — וצ״ע צד 507 שורה 16 ליתא. — שורה 20—21 המצורע. כך קבלתי מפי אבא מרי זצ״ל. והרי בזמן. וע״ע לעיל ע׳ 184 ושם בהערה 2 צ״ל 507 במקום 50. — שורה 22. והלחם והבשר כקרבן. — שורה 24

[1] ע׳ להלן ע׳ 192.

— 31. וידבר אלי וגו' וסיים בשלחן. — שורה 37. פעמים שהם נאים ופונעים. — פיאש = Feés.

צד 508 שורה 6. ולא עוד — בהשותפין שורה 21 ליתא.

צד 509 שורה 3. כמו שמצינו — לפני הק' שורה 5 ליתא. — שורה 5. נדברו יראי ה' איש אל רעהו מניין לאחר שנ' בכל מקום שתדבר בדברי תורה אבא אליך וברכתיך — שורה 12 ליתא. — שורה 16 כלומר — נתננו שורה 19 ליתא. — שורה 22—27. ר' עקיבה אומר המהלך בדרך ואפילו שרוך בני אדם לראות אנא ואנא ומפסיק משנתו ואומר מה נאה אילן זו ומה נאה שדה זו ניר הוא שדה קצורה וחרושה כדי שלא תתקשה ובלע' ארבונץ (צ"ל קרדונץ = chardons, Disteln). — שורה 27. שנברי"א ושורה 32 ייגבראי = genièvre, Wachholder. — שורה 30. אותם — קאמר צד 510 שורה 8 ליתא. שם. בדבר מועט כזה. — ש' 12. משום — להזיק שורה 14 ליתא. — שורה 21. תקפה — חמרא שורה 24 ליתא.

צד 511 שורה 11. מהו אומן אלא. — שורה 14. ואין. — וקוברת שורה 15 ליתא. — שורה 18. שהקדים לעשות מה שלא שמע. — שורה 19 רוח שמתקרב ואהוב לבריות רוח המקום נוחה הימנו.

צד 512 שורה 7. או כישׁשכר — הבא שורה 10 ליתא. — שורה 15 מה לי לדרוש ואחות. — שורה 27 ולפי — בידו תורה צד 513 שורה 6 ליתא. — שורה 21—31. בכ"י בקיצור. — שורה 31. קורביאה corbeau, = corbiau. = Gerichtsdiener. נבוייש = gabois, Spötterei. במקום „כלדיראי" בלדיי והוא ר"ל baudir, baude lustig, ausgelassen.

צד 514 שורה 4. וסקמי — נדר שורה 7 ליתא. — שורה 9—13. חיבבו שנברא בצלם בפני עצמו שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו בורך לו צלם בפני עצמו ולא בצלם בהמות וחיות ועופות וכל האומר בצלמו של יוצרו חיישינן שמא מין הוא. כלי חמדה . . . שנאמר וכלי יקר שפתי דעת. עיין שם בהערה כי לפי זה אין לחפש עוד אחר מקום המקרא. — שורה 20. הכל צפוי והרשות נתונה לעין בוראינו לראות במעשה אדם. — שורה 22. ובשבא — דר' ישמעאל שורה 29 ליתא. שם ובטוב העולם נידון הקב"ה צופה לזכיות ולא לחובות ודנו לפי זכות כדכתיב תכין וכו'.

צד 515 שורה 9. מכאן עד סוף הדף בקצור גדול ובשינוי. — שורה 20. צ"ל בחילמאי. במקום ד' לווחין צ"ל כ"ד לוחין כאשר הוא באיכה רבה א' סי' י"ד וע"נ בירושלמי מעשר שני פרק רביעי כתיב תרי עשר לוחין. — שורה 28. בכ"י שפירא הנוסח כך הוא: והנבאים מחזירין בכל יום לדעת אם ישוב בתפלה ובתשובה אם לאו נפרעים ממנו במלא[ות] ספקו יצר לו. בין בדעתו לעשות תשובה בין שלא בדעתו לעשות תשובה כיון שנתמלא ספקו וסאתו יצר לו והדן דין אמת הק' [דן] את עולמו אמת. והכל מתוקן לסעודה הוא יום מיתה שהכל מתים כשם שבני אדם [ל]סעודה נכנסין הכל בפתח אחד וסוף שבין כל אחד לפי טובו וכולן מתין ואיש לפי פקודיו יותן נחלתו ובאגדה בסוף שואל (שבת קנ"ג) בכל עת יהיו בגדיך לבנים. — ש' 26 כמו - לגנותו ליתא.

צד 517 שורה 6. דרך ארץ — חכמה שורה 7 ליתא. — שורה 6. נורטורא = nouriture, Erziehung. — שורה 8. דכיון — שמים שורה 10 ליתא. — שורה 13. ואומר — ששמע שורה 18 ליתא. — שורה 19. הואיל —

ולהלוחית צד 518 שורה 26 ליתא. — שורה 22. אשטנט = estant, ausbreiten. — שורה 30. ולמד הרבה ולכך קראו לו חסמא שנתחסם ונתאמץ ונעשה חסון בתורה.

צד 519 שורה 8. „כמסכת יומא" ליתא. — שורה 12. שני דברים קינין ופתחי נדה. שם. היאך — זבה שורה 14 ליתא. שם. ושם אנו—הדין שורה 25 ליתא. שם. שורה 29 כדמפורש בביאור ר' סעדיה של ספר יצירה. —

צד 520 שורה 7. פרפראות לחכמה סידר רב נתן בערוך לשון פורפירון שם בנד ארגמן. — שורה 10. העמים והכל מפורש בפרק א"ר עקיבא. — ובלשון ערבי— גרירתא שורה 16 ליתא. שורה 28. היושבין — למעלה צד 521 שורה 4 ליתא. — שורה 7. כל — הדברים ש' 10 ליתא. — שורה 13. שאינו — נקרא עשיר שורה 15 ליתא. — שורה 19. ואין לך— של הק' שורה 23 ליתא. — שורה 32 — צד 522 שורה 12. מצוה הנראה בעיניך קלה עשה ברצון כמצוה גדולה עבירה קלה ברח ממנה כאילו היא חמורה (ותו לא).— שם. שנו רבותינו — שבכלים שורה 15 ליתא.— שורה 16. וזהו שאמרנו — אצל גאוה שורה 25 ליתא. — שורה 18 שרא = sarà.

צד 523 שורה 1. כדכתיב — השמש שורה 6 ליתא. — שורה 9. ופריח — בה שורה 27 ליתא.

צד 524 שורה 6—9. ומה שנהגו עתה ליטול שכר לפי שמצינו באגדה שהם שכר ביטול ושכר שימור ושכר פסוקי טעמים. — שורה 10. והכי — בהבדלה שורה 15 ליתא. — שורה 23. ובירושלמי — אחריהם שורה 31 ליתא. — שורה 32. ועד עולם על יריאיו מפורש למעלה. ומכאן עד העולם מבזים אותו צד 525 שורה 2 ליתא.— שם — שורה 9. שחושך עצמו מתרעומות ומתפשר עמו אז טוב לו ע"א החושך עצמו מן הדין כדאמר רב ברעות. — שורה 13—18. להשמט ולהפרד תבא עליו ברכה שהרי כל השומעין שבועת שקר נענשין והמטיל עליו. — שורה 19. והגם — לדיין שורה 35 ליתא.

צד 526 שורה 6. דכתיב— להפך שורה 10 ליתא. שורה 12. ואף — נגעו שורה 14 ליתא. שם. שנו—מדברי תורה שורה 15 ליתא. — שורה 21—25. קטיגור מלשון שנ' ילפתו ארחות דרכם. כתרים בפורענות למחזיקים במנן כך שמן.

צד 527 שורה 6. ככבוד — בו שורה 7 ליתא. — שורה 11. במשנת — כמותו שורה 13 ליתא. — שורה 20. ובסנהדרין — מציאות שורה 29 ליתא.

צד 528 ש' 2—7. שהיה לך לחקור ולהבין לפני רבך יפה יפה (ותו לא). — שורה 10 — 23 שלשה—משמן טוב ליתא. — ש' 27 — צד 529 ש' 4. בסגנון אחר ובקצור. — שורה 4. שהחזיר — הרב שורה 15 ליתא. — שורה 16—22. שלוות רשעים כלומר אין לנו שלומים כרשעים נמורים שנאמר ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו ואף לא מיסורי הצדיקים כלומר אותן יסורים הבאין עלינו אינו ייסורין של אהבה אלא ייסורין של פורענות הם. — שורה 30. מי שנעשה — ירוע שורה 32 ליתא.

צד 530 שורה 5. לפרוזדוד הדלת וכו' (א"א לפי זה הנוסח פרוזדוד בד"לת כאשר הוא לפנינו נתהווה ע"י טעות המעתיק ששנה ברואה תיבת הדלת והבין שהכונה הוא שצ"ל פרוזדוד בדל"ת. ואיפשר שגם מחבר הסליחה יעזב רשע (בשפתי רננת 133b) נפל ברשת טעות זה בחרוז: זכר נא אחריך ביום תושר שדוד. לכן שוב והתקן עצמך בפרוזדור, שהוא כתב בפרוזדוד, אך

המדפיסים הניהו פרוזדור נגד כונת המחבר. ולפי זה מה שכתב צונץ בספרו זינא־ נאנאלֿע פאעזיא ע׳ 426 שיש חורזים, דוד ודור, אין לו יסוד ע״ש. — פורקא = Portico, porche. פלייץ = palais. — ש׳ 7—19 בקצור ובשנוים. — ש׳ 19 רפריידמנט = refroidement, Abkühlung. — ש׳ 34. מפני שמתבייש משתדר כמו הוות משתדר להצלותיה. ומן כך דרש - הדבר צד 531 שור׳ 5 ליתא. — שורה 7. לנחמו ורוה הקדש משיבה אל תאיצו. — שורה 11. המתין שעה. — שורה 12. אמר הק׳ הואיל והתחננת והמתנת. — ש׳ 25. כאותו — מפרש צד 532 שורה 2 ליתא. — ש׳ 4. נ״ל הכותב — זרק ש׳ 6 ליתא. — שורה 6—12 בקצור ובשנוים. — שורה 8. קלף העשוי מעשבים ו״א הוא עשוי מן צמר גפן. — שורה 9. קוטון = Baumwolle, coton. — שורה 11. שלא למד אבל אם למד מזקין ומוסיף. ומכאן עד עשייתם שורה 21 ליתא. — שורה 30. אל תסתכל — המים צד 533 שורה 5 בשנוים. — שורה 21. תמה לי — לשעבר שורה 26 ליתא.

צד 534 שורה 1—24 בשנוי לשון ובקצור.

צד 535 שורה 16. עד שהביא — כולו שורה 19 ליתא. שורה 26. שם — מכולן שורה 27 ליתא. — שורה 28. בן הורקנוס — לחמך צד 536 שורה 7 ליתא. — שורה 13 צ״ל בים עשרה מכות. — שורה 16 „במשנה דווקנית שהוגה״ ליתא. — שורה 18. ולכך — כ״ש שורה 32 ליתא. — ש׳ 26. תבלעמו ארץ אינו מן המנין. גרסת הכ״י נכונה. שם. במקום „מכות״ איתא „ניסים״. — שורה 21 גזרים נטל משה מטהו והטילו לתוך הים ונעשה הים גזרים וכו׳ גרסת הכ״י נכונה. — שם במקום „וכן הוא אומר״ איתא „היה שני״. — שורה 32. מן „מדברות״ השני עד אתה פורת נשמט מכ״י.

צד 537 שורה 1. סלעים וכן היה. — שורה 2 יבשה וכן היה. — שורה 3. במקום „וקלטן״ איתא „וליהטן״. — שורה 4. וסימן[1]) גנ״ן מטי״ף ס״ע (ונוסח הסימן בפירוש ויטרי הוא נכון כי בתוכו הר״ת: גזרים. בקעים. טיט. נקבים. מדברות. פירורון. סלעים. יבשה. גודות. נורות). — שורה 8 בפי׳ יש — דר׳ נתן ליתא. שם. אילו הן שנים בים. בכ״י נכון. — שורה 19. „אף כמשנת ר׳ נתן״ ליתא. — שורה 27 צ״ל ובתבערה ובמסה. — שורה 28. ותרגום — להבין ליתא.

צד 538 שורה 6. סימנים[1]) הפי״ל (הפילה). התעי״ל (התליע). קר״י (קרי לכהן גדול). זבוב (זבוב במטבחים). בוב״ח (בעומר וב׳ חלות וכו׳). נצ״ח (נצח הרוח). עומ״ד (עומדים צפופים). מוי״ק (= הזיק נחש). צי״ר (צר לי המקום). לא הפילה וכו׳. — שורה 15. ואעפ״י — טמאות שורה 18 ליתא.

צד 539 שורה 1. יערכנו ולפי שלא היה להם חשבון היו משמרין אותו יותר משאר קרבנות. — שורה 3. במקום „דרכם״ איתא „דינים״. שורה 4. בשלשה ובעניין זה אתה מוצא עשרה. שורה 19. במקום „בתמיה״ איתא „אתמהא״. — שורה 25. לפני הרוח מה שאי אפשר בשאר עשנים. — שורה 28 ליתא.

צד 540 שורה 17. במקום „שדברה בו״ איתא „שנברא״. — שורה 21. במקום „הדורות״ איתא „האבות״. — שורה 22 במקום „חיפשוי „תפשו״. — שורה 28. של משה ולי נראה שלכך קראו מטה אלהים שחקוק עליו שם המפורש י״י צבאות ועוד מצינו בספר זרובבל שהיה מטהו.

---

[1]) בסימנים כאלה השתמש ריב״ש גם בס׳ האלקושי במחשב זמן הדחיות.

צד 541 שורה 3. ולפי — קבלתי שורה 5 ליתא. — שורה 6. אשקניישמנט ב׳. — שורה 7. „שקורין גרייפא״ ליתא. וברש״י קדושין כ״א: נ״כ גרייפא בלעז של מכתב והוא graifa = Griffel. — שורה 8–9. טילפין וצפרירין ושיהרירין[1]). — שורה 10. „הקודש״ ליתא. — שורה 13. טניילש בלי = tenaille. — שורה 14 מלקחיים ובלי אשכנז צוואננא = Zange. שורה 26. שדומה לכלי שלא. שורה 27. גלימא ולשון ויגלום דאליהו.

צד 542 שורה 16. אינו מדבר זה משה שנא׳ וידבר אהרן את כל הדברים וכי מי ראוי לדבר הוי אומר זה משה ששמע מפי הגבורה אלא כך אמר משה אי אפשר.

צד 543 שורה 9. כדכת׳ ונתן ה׳ לך לחם צר. — שורה 21. במקום „שבסאה״ איתא „שבמדה״. — שורה 27. שאם — שמים שורה 28 ליתא. — שורה 30. א״ר יוסי אע״פ.

צד 544 שורה 1. והא — קיבלת שורה 3 ליתא. — ש׳ 12. במקום „שלכו״ איתא „שלכך״. — שורה 14. עד שתהא נומה כוסך או עוטף טליתך. שורה 21. דיש אם — סנהררין שורה 22 ליתא.

צד 545 שורה 12. שבשלישית והם לא נתנו ומניין שמעשר עני נוהג בשלישית שנאמר. — ש׳ 16. לירושלים לבר ממעשר ראשון כצ״ל. — ש׳ 33. „אין״ אנו גורסין זו מדה בינונית״. — ש׳ 34. שוה היא זו שאינו לא מטיב ולא מריע. שאינו „נמנה״ כצ״ל במקום נהגה״ בנדפס.

צד 546 שורה 4 דשנוריץ desnuriz = ungezogen. — שורה 8. ומארצו יצאו. שלי ושלך שלך חסיד להנאותו. שורה 25. תמיד. רשע שמותך.

צד 547 שורה 2 ליתא. — שורה 7 אשפונייא (cponge = Schwamm. — שורה 8. אונטונייר (entonir = Trichter). — שורה 12. וקופא והולך בטעמי שמועתו. — שורה 30—31 ליתא.

צד 548 שורה 14—15. עד בר ינום ולא ימלט בו. זכות הרבים תלוי בו שנאמר צדקת ה׳ עשה במשה כת׳ סרס המקרא ודורשיהו צדקת ה׳ ומשפטיו של ה׳ שעם ישראל מתנהגין בהם עשה אותם מחוקק האמור למעלה והוא משה. — שורה 17. ושלשה דברים אחרים תלמיד של בלעם.

צד 549 שורה 5. ויש תימא — הוי שורה 8 ליתא. — שורה 12 עז כנמר. אנגריש ב׳ engri = Leopard. — בכ״י אחר משנת יהודה בן תימא איתא משנת הוא היה אומר עז פנים לגיהנם. שנאמר העז איש רשע בפניו וכן ישובו רשעים לשאולה כן דרך תשוכתן של רשעים כל מה שהולכין ובאין סוף תשוכתן לשאול מרטורין בלי׳ ובוש פנים לגן עדן כמו שפירשו חכמים שכל אדם שיש לו בושת לא במהרה הוא הוטא כדכתיב לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. ומשנת בן בג בג אומר. — שורה 17. הוא היה אומר בן חמש. — שורה 22—25. ברוב – למקרא ליתא ובמקומם כתיב: שמואל הקטן אמרה וכדי לסמוך העניין סידרן בבית הכנסת לומר למעלה מזו שמואל הקטן או׳ בן חמש שנים למקרא שכן מצינו בערלה. שורה 29. שכן — בכתובות צד 550 שורה 1 ליתא.

---

[1]) סוזקי וטלני וצפרירי ושיהרי ע׳ בתרגום לשה״ש ד׳ ו׳:

צד 550 שורה 7. שנים הללו מכאן לתלמיד שאם לא ראה סימן יפה במשנתו שוב אינו רואה הא למדת שמחמש שנים הוא זמן לימוד. — שורה 10. חוזר ולומר סברא הוא התלמוד שלנו — שורה 12—16 משובש בכ״י. — שורה 20. ויקהו — כיצד שורה 22 ליתא. — שורה 36. ולבי מחכים. והרי לא ... מכן ס׳ שמא תאמר שאין מענישין אותו. (א״א מה שהביא המפרש מלוי בן יעקב שנקרא איש בהיותו או י״ג שנה ע״ג במפרש לנזיר דף כ״ט:).

צד 551 שורה 2. ואילך זו מיתת כל אדם. — שורה 4. שאע״פ שאמר. — שורה 6. ואע״ג — עבידנא שורה 9 ליתא. — שורה 14. בן עשרים — עצמותיו כו׳ ש׳ 21 ליתא. — ש׳ 27 ומשה — רבם ש׳ 28 ליתא. — ש׳ 29 והיינו — שנין ליתא. — שורה 31. פירושו חכמים במסכת משקין.

צד 552 שורה 3. כמו — גובריה שורה 7 ליתא. — שורה 8 וכפוף כקוף. — שורה 21. וקמפריש — שנויה שורה 22 ליתא. שורה 23. ועלה — עקיבא. ליתא. — שורה 26 היאך תקע דעתך. עיין שם בהערה.

צד 553 שורה 2. עליו חביריו על ר׳ עקיבא. — שורה 4. ופונם — בהמה ש׳ 8 ליתא. — שורה 18. א״ר אבא מאחר שלמיתה הן עומדים. שם כי — הבא שורה 26 ליתא. ואח״כ איתא ר׳ חנניא או׳ כבר פירשתי בראש פרק ראשון (ע״ש) שאין בבא זו מסכתא אבות אלא משנה היא במסכת סנהדרין בפרק הן הלוקין ולפי שיש בו סיום נאה נהגו העם לומרה בסוף כל פרק ופרק.

צד 554 שורה 6 תיבת „כך״ ליתא. — שורה 7—11. אפשר לומר שהיה שונים לפי שבדברי שמואל הקטן היה שא׳ בפרק הראשונים בנפול אויבך אל תשמח ואותה בבא היו רגילין אותה הם לשנותה בסוף בעשרה... כמו שמצינו בסוף המחזורים . . . והנהינו לומר בשבת. — שורה 12. היא ובלשון — הברייתא ליתא. — ש׳ 13. משנת ר׳ אושעיא ור׳ נתן ובר קפרא ושמואל ותניא ר׳ נתן אומר. — שורה 18. לצוות שולין בל׳ = solaz[1]). — שורה 22. ואני הכותב — ירושלמי שורה 24 ליתא. שורה 29 משורת הדין. ישר הוא מעין חסידות עושה צדקה ומשפט ומתהלך במשרים שנכנס אף לפנים משורת הדין.

הפירוש על פרק ששי בכ״י הוא כמעט כפירוש אשר נדפס אצלנו בשם רש״י והשינוים אשר בינו ובין הפירוש במח״ו נערכים כאן על ידי:

צד 555 שורה 2. ונהגין — ליאט״ר ב׳ שורה 3 ליתא. — שורה 4. וכדאמרינן — בפניהם שורה 5 ליתא. — שורה 11. ומההיא — חכמה שורה 12 ליתא. שם. לשון — רזי לי שורה 13 ליתא. — שורה 24. בתחילה — נובעים שורה 15 ליתא. — שורה 16. ומרוממתו — פשעיו שורה 17 ליתא.

צד 556 ש׳ 5. „ויוצאה״ במקום „ונמצאת״. - כרוח (ולא „ברוח״). שהוא כאדם הקורא. שורה 6. ולשון בת — אצלו שורה 7 ליתא — שורה 10. לשמים — מנודה שורה 12 ליתא. — שורה 14. לא דבר שלמה. — שורה 18. ותרוממך ובין נגידים תושיבך. — שורה 20. ומשניתנה — וממתנה נחליאל שורה 21 ליתא. — שורה 32. ואית דאמרי — תורה כו׳ צד 557 שורה 2 ליתא. — שורה 4 להשפיל את עצמו או אפילו אות אחת שכלפי גדולתו

[1]) וכן לועז רש״י תיבת צוות בברכות ו׳: שבת ל׳: ב״ק ט׳: ועיין להלן דף 197.

אצל אחיתופל שהשפיל עצמו בשני דברים כדיי לאדם להכניע. — שורה 15. ולעסוק בתורה בשמה. שורה 17 עלמא ומסני. —

צד 558 שורה 10. ולא דנין אותו. לא מעיד ולא מעידין אותו כצ״ל כבכ״י. — שורה 21. מלמד שהגר. שם. ואף ישראל ממזר ועבד פסולים. — ש׳ 22 שלא יהא פסול אלא ראוי כצ״ל כבכ״י. — שורה 23. מלך בסנהדרין ואם נפש אדם לומר הכנס. — שורה 33. בגדי שש ופאר מגבעות לכבוד ולתפארת ופאר תספורת.

צד 559 ש׳ 5 ולהיות קדוש שנאמ׳. — ש׳ 14. לההוא תלמירא רהוה. — ש׳ 15. ועוד — מרפא שורה 16 ליתא. — שורה 20. ואף — התוספה שורה 21 ליתא. שורה 27. במקום „ומתחזר״ איתא „ומתחדד״.

צד 560 שורה 1. בא וראה כמה קשה. — שורה 3. ועל איתמר מדוע לא אכלתם וגו׳ כיוצא בו שמעו נא המורים וגו׳ וכת׳ ויך את הסלע אף כאן הוא ויקצוף משה על פקודי החיל ויאמר אלעזר הכהן מלמד. — שורה 9 שמקדים — והוא שורה 10 ליתא. — שורה 11—22 מכל אדם והכתוב מעיד מכל מלמדי. — שורה 25. לזכות ולחובה מכריעו לזכות שמתוך כך הכל אוהבים אותו. — שורה 29. רווחא שמעתתא והיה ר׳ יוחנן משבח בר׳ שמעון בדבר הזה כדמפרש בהשוכר את הפועלים. — שם. שאינו — ע״א ש׳ 30 ליתא. שם. בנ׳ שאכלו אצל לימעם איתמר. — שורה 31. וביציאות — ובעדיות ליתא. שורה 32. בשם אומרו שכל תלמיד שאמר דבר מפיו בעולם הזה שפתותיו רוחשות בקבר שנ׳ דובב שפתי ישנים כמפורש בנמ׳ דשקלים וביבמות ובעוד ששבח הוא לאדם שאומרים דבר שמועה מפיו ואם נטל עטרה בעצמו עונשו גדול שכן מעכב את הגאולה שבזכותו הגאולה ממהרת לבא שנאמר ותאמר אסתר במעשה בנתן ותרש ואע״פ שאין כאן ראיה לזכות מ״מ למדנו שעל ידי שתלת הדבר בבעלה נתגלגל הדבר שבאת לידי גאולה ומתוך זה נאמר מה נעשה יקר וכו׳.

צד 561 שורה 15. במדרש משלי ותנא דבי אליהו פותח ומוסיף על המעלות כי חיים הם. — שורה 26 בלמען — כמו צד 562 שורה 1 ליתא. — שורה 2—4. ואין צריך לומר חש בראשו שנ׳ כי לוית חן הם לראשך ולא עוד אלא שמגינה עליו שאין יסורין באין עליו שנ׳ תמגנך ולא עוד אלא שהכל מאשרין אותו שנ׳ ותומכיה מאושר. עץ חיים סם חיים ועץ החיים בתוך הגן. ולא עוד אלא שמושכתו לשלום. — שורה 8 ודבריו נשמעים בה כדי לרוץ בפניו ועוד שהתורה מיינעתו כמו שאמר לו ר׳ יוחנן לר׳ שמעון בן לקיש יאי חילך לאורייתא בהשוכר. שם שנאמר — ממנו ליתא. — שורה 11 לוייה וצוות שוליץ [1]solaz =). — שורה 12 ואני לומד אותם. — ש׳ 13 פורפרליר ב׳[2]) pourparler ==.

צד 563 שורה 3. חמשה קניינין במחזורים וכמו כן מצאתי בתנא דבי אליהו אברהם שהוא אחד מחמשה קניינים שקניתי בעולמי וראיתי. — ש׳ 4 שמוציא. — שורה 8—16 בשנים רבים. — שורה 25. ובלה בה — אלהים שורה 26 ליתא. — שורה 27. לויע תרגם. שם. שאין — עליה ליתא. — שורה 31. שמעתי אני הכותב — חייבין צד 564 ליתא.

---

[1]) עיין לעיל דף 196 בהערה. — [2]) ב׳ או בל׳ = בלעז.

מפתח הפיוטים במחזור ויטרי.

(הפיוטים המצוינים בציון כוכב (*) נמצאים גם בקונטרס הפיוטים).

	צד
אגודת החתן יברך אלוה ממרומים	601
אגיל ואשמח בשמחת תורה	460
אדיר איום ונורא	186
אהבו את ה׳ (לוי ברבי יצחק)	568
אהל שכנת באדם	448
אונר מתורגמנא בעי הרמנא (אליעזר ברבי שמשון)	160
אוהבי ה׳ זרע עבדיו (משה)	456
אוי מאן דאיתתא	343
אום בלי קשר אסורה	449
אומר אף אני (יצחק ברבי יצחק משואבי מימיו [של ר״מ ש״ץ])	570
אור יום הנף (מאיר ש״ץ)	571
*אור עט אדרת (מאיר ברבי משה?)	567
אות מבראשית הוכתרה (מאיר כהן)	602
אותותינו התמהמהו (רי״ה)	188
אזכרה נגינתי לילות וימים (יצחק ברבי יצחק)	578
אזכרה שנות עולמים (מאיר ש״ץ)	569
*אחי שאו משאת (אלחנן בר יצחק)	568
איומתך סודרת קילוסך במקהילות (אליה בר צדוק)	577
אי יממיא ומיא כי מילנין (רבינו תם)	161
איחד שם שוכן חרשישים (שמעון בר יצחק)	593
אילו פומי וכל נימי (מאיר ש״ץ)	160
איש חסיד היה בלי מזון ומחיה (ישי בר מרדכי)	184
איתגבר בחיליה	341
אל אדון על כל המעשים	154
אל אלהי הרוחות הושיעה נא	457
אל אלהים ה׳ כמקראו (יצחק)	578
אל אשר טוב גמלנו (יעקב)	191
אל נא תעינו כשה אובד	453
אל תראי תולעת יעקב אל תירא עבדי יעקב	190
אלהא מקמא בעינא רשותא (שלמה ברבי שמואל)	163
אלהי אברהם מאויבי עז (יצחק)	451
אלהים דבר בקול ערב (יצחק בר משה)	581
אלהים ה׳ האל גואל	598
אלי יונה בראש שורה במרה (חסר?)	335
אלי שומרי שבת שלומים כנהרים	601
אלימו כען דמינכון כזיו (יצחק [בר שמואל])	164
אליהו הנביא במהרה יבוא אלינו	184
אמהות עת נכבשה (שמעון בר יצחק)	596
אמוני ארץ אמונתך שוחחים (מנחם)	449
אמוני נכונים בתקעם בירח איתנים	576
אמין שיתין לרומא	338
אמר יצחק לאברהם אבוהי	341
אמר ישראל מאנשי דמים (יצחק)	452
אמר משה נבייא	339
*אמרו לאלהים עם אחריו נוהים (אליעזר בריבי שלמה)	566
אמת שבת לאות בנים אהובים (אברהם ברב נתן [או נתנאל]).	572
אנא אזון שוועת מוחלים	448
אנא אזון תאיבי ישעך	455
אנא אנקת אסירי הבן (וצחק)	455
אנא באזרוע גילך [כצ״ל, והוא סיום המעריב לסכות] (יצחק)	577
אנכי אחת דבר בקדושו (יוסף בן יעקב)	575
אספרה שמו לאחיי על כל הטובה (אליעזר בר רבי אהרן)	600
אעניד לך תפארה והלל (דניאל בן יעקב)	582
אפילו כל נימי בפומי מיחלפן	335
אציתו למימרי	336
אקדמה בתורה וזמרה (דוד בן ישי)	494
אקרא לאיש נדיב מפואר בהידרון	599

צד

אראה לפני אלהים ברנני (משה [ב״ע?]) 568
ארושותא בלא רשותא 161
ארוחתו תמיד ולחמו לא יחסר (אליעזר ברבי אהרן) 600
ארוסת אמונתו באהבת מישרים (דוד ברבי ישי) 595
ארור המן אשר בקש לאבדי 217
אריא ונגבי (מאיר ש״ץ?) 339
ארעא רקדא 336
ארקא ורקיע (שלמה?) 340
אשיר בהוד נועם (ידידיה [בר לוי?]) 566
אשיר במישרים את שיר ה׳ (אברהם) 178
אשר הניא עצת גוים 214
אשריכם ישראל 459
אשר בגלל אבות בנים גידל (אשר הלוי?) 459
אשריך הר העברים (ראב״ע) 460
אתא ודוגמא בריבותא וקדושתך בריבבתא (שמואל [בן ראובן]) 159
אתה מבין תעלומות לב (אליה הזקן) 391
אתעבדנא קלן ואפריה (אליעזר) 172
בגלות בארץ נכרייה (בנימן) 187
במוצאי יום מכובד ובמובאי ימי מעבד (ראב״ע) 185
במוצאי יום מנוחה המציא לעמך רוחה (יעקב [מן יריחו (Lunel)]? ולדעת צונץ (ל״ג 485): יעקב מגוי = Menu]) 185
במוצאי יום קודש והכנסת ראש חדש (יעקב) 190
ברוך ה׳ יום יום יעמס לנו (שמעון בר יצחק אבון) 177
דלה שובב מתוך פחת (דונש) 178
דרור יקרא לבן עם בת (דונש) 178
הושיענו אל מעוזינו 455
הושענא למען אהבת קדומים 447
המבדיל בין קודש לחול (יצחק) 185
הנה כעב טל בציה (ר׳ בחיי) 189
והיות בוערות בכם (בנימין בר שמואל) 156
ויושע ה׳ אבן ישראל (שלמה) 573

צד

ויושע ה׳ אום למושעות (יוסף בר יעקב) 573
וירד אביר יעקב (ר׳ יוסף ט״ע) 574
חדש ששוני אל נא והביא (חסאן?) 188
חנניה מישאל ועזריה 337
טוב במלאכת המשכן (מאיר כהן) 602
* יאתה שדי לך (רי״ה) 568
יברך ה׳ חתן וכלה 598
יד ושם חיש חרשם (רבינו תם) 189
יריד אל עדת לאומו (שמואל) 456
ידכם שאו משאת (ישעיה) 565
יה בשר שר צבאיך (יהוספיה [הגר]) 598
יהודון כל נשמי למריה (רבינו תם) 171
יום שאת ויתר קיימו (רי״ץ גיאת) 217
יום שקם שבט (ר׳ יוספיה [הגר]) 217
יונה בחגוי סלע (יצחק מרנפירא) 220
יוסף תקיף יצריה 342
יושב ימין חתן כסנן בין נציבים 599
יושב צל עליון חדש קרן אביון (יצחק [בר שמואל]) 187
יושבי קצות יראו מאותותיך המצויינין (יצחק [בן מרדכי?]) 579
יחדיו בשיר מעלות (יוסף [קמחי?]) 567
* יחדיו לב נשלם (ר׳ יוספיה) 565
יחיד וזולתו עוזרי מאין (ר׳ יוסף קמחי) 599
יי׳ חוקי אשר ארחם (יצחק ברבי משה) 186
ייתון בני עממין למשאל (רבינו תם) 172
ימות עולמים שנים קדמונים (יצחק ברבי יצחק בר רבי מרדכי ברבי ישי בן מרדכי בן שלמה 575
ימים מקדם אזכרה ואספרה (חתום בו „יצחק ברבי יצחק" ואח״כ „בנבת בבי (?) יצחק החבר ברבי בנימן" ואח״כ „רבי שמואל קלון חזק ואמץ בתורה אמן"; וכאן הבן שואל: מי הוא המחבר?) 580
יספת יי׳ לנוי נכבדת (יצחק בנבת יצחק ברצילי מאן בר מרדכי בר שלמה אברהם; ראה צונץ ל״ג צד 332) 581

צד

יעירוני בשמך רעיוני (רי"ה) 568
יציב ארבעה קדם קודשא (חסר) (יום טוב בר יצחק מיונני) 335
יציב פתגם לאות ודגם (רבינו תם) 162
יצלצלו הובבים קול שמחה וגילים (יצחק [בר שמואל]) 298
יקר יום שבת תגדיל (ר"י הלוי) 146
ישמח החתן בכלה 599

כהושעת אב המון השליך עליך יהב 449
כהושעת אלים בלוד (ר"א הקליר) 449
כהושעת יהודה ואפרים (יצחק בן אביתור) 450
כהושעת ישע לזכרון (יצחק אביתור) 453
כי אשמרה שבת אל ישמרני (ראב"ע) 178
כל מקדש שביעי כראוי לו (משה) 147

לא קם נביא כמשה 459
ליל שכורים הוא זה הלילה (מנחם בר אהרן) 583
ליל שמורים אור ישראל (מאיר ש"ץ) 570
ליל שמורים אור עולמו (יוסף בר יעקב) 569
למען אב הנוסה בעשרה 451
למען אב נצטוה על דם ברית 451
למען אדם אשר בכף נוצר 450
למען אסף להחיות שבעה (יצחק) 452
למען תמים בדורותיו (אלעזר הקליר?) 453
למענך אל אחד ואין שני 448
למענך אל עוטה אורות 452

מושיע ומגן לבו חוסים (מנחם בר יקותיאל) 218
מושך חסד ליודעיו (מאיר) 457
מי עלה למרום 459
מישך שדרך ועבד נגו (מאיר ש"ץ) 338
מלא כל הארץ כבוד מלכותו 595
מלך אמיץ כח (יוסף טוב עלם) 576
מקדים וראש לקוראים (מאיר ש"ץ) 458

צד

מרשות אלהי האלהים 458
מרשות האל הגדול הגבור והנורא 457
מרשות שוכן עד (שמעון בר יצחק) 596
מתי יעקב תפארון (יעקב [?] בן ישי) 565

נביא מנביאכם הנה אנכי שולח 186
נצחן קרביא ומרי מלכיא (נתן המכירי) 159

סוערה ענייה סוערה (רי"ה) 187

עולמים שנים בראת (מאיר הכהן) 603
על אהבתך אשתה גביעי (יהודה הלוי?) 147
*עם אשר יה ברך (יצחק [ספר?] 565

צאן אובדות בגלות להו (רי"ה) 168
צור ירית צור ריח 190

קול מבשר מבשר ואומר 455
קוראי מגילה הם ירננו אל אל (ראב"ע) 219

שדי עוברוהי מהחווי סניין (שלמה ברבי אבון) 162
שוכן מרום אליך קויתי (שלמה ברבי יהודה) 189
שיר אענה כי הנה מבשר (ראב"ע) 189
שיר וברכה אערכה (שמואל חזן?) 599
*שיר ושבח ערכו (שלמה בר אבון) 566
*שירו לה' בחוריי וזקניי (שלמה ברבי אליעזר) 566
שירו לה' הודו לו ברכו שמו (שלמה חיים? שלמה חי ימים?) 627
*שירו לאל נועם (שלמה בן יהודה [אבון?]) 567
שעה שיח קהל ענייה (שלמה) 187
שפ׳ ישפר מלכי קדם מרי דכי (שלמה בר מנחם) 163
תענה אמונים שופכים לך לב כמים 454

התוספת הזאת, אשר בשם „השלמה למחזור ויטרי״ קראתיה, נמצאת בסוף הכ״י, ועי״ מקרה לא באה לידינו עד אחר כלות הדפסת המח״ו, כי לא העתיק אותה מעתיק הכ״י בעד חברתנו, ואף גם לא הודיענו את הדבר הזה. והנה ראיתי תועלת רב לציין את מספר העמודים למטה כפי המח״ו, כי „ההשלמה״ היא המשך המח״ו, ומלבד זאת ציינתי גם למעלה בכל עמוד ועמוד מספר חדש על הסדר.

יש להתבונן על חלוק סדרי השבוע, כאשר הוא ערוך לפנינו „בהשלמה״ הזאת, השונה מהחלוק הנהוג אצלנו, ועי״ז נקראו גם סדרים אחדים בשם חדש. מקור השנוי הזה הוא חלוק הדעות אשר דברנו אדותיו להלן צד 6. מלבד שני השמות הנזכרים שם (ר״ת נזכר גם צד 9) עוד יש לשים לב על השם שלמה אשר בראש תיבות הסימן למועדים (צד 11). — שנת ד׳ תתק״ב (1142) אשר בצד 12, והוא התחלת השבון השנים, אינו מורה על ימי חיי המחבר או הסופר, כי היא נבחרה להשתמש בה אחר ר׳ אברהם בר חייא, אשר התחיל בספר העבור (הוצאת פיליפובסקי צד 115) את חשבון השנים מזמנו, היינו מתחלת מחזור רנ״ח (רנ״ח × י״ט עולה לסך ד׳ תתק״ב = 1142). ויותר נראה, כי המחבר רמז את זמנו בצד 8 בהזכירו שם את שנת ד׳ תתק״ע (1210). בלוחות העבור אשר בכ״י בודליאנא סי׳ 1100, אשר בו נכלל הנוסח האחר מהמח״ו (לדעת מי שקדמני, וכאשר הראתי לדעת אין זה מח״ו כלל) נזכרת השנה 1208, ומסופר מאוחר נזכרו בו גם השנים 1288—1332, עי׳ בהערותי למחזור ויטרי בשם „לקוטי בתר לקוטי״. לא כן השנים הנזכרות בלוחות העבור בכ״י בודל. סי׳ 692, כאשר עוד נראה להלאה, כי נחוץ יהיה לדבר עוד דברים אחדים ע״ד תוכן הענינים הנכללים בכ״י הזה למען הסיר כמה טעיות ושגיאות אשר נפלו בענינים אחדים, ועל כן נשוב ונדבר על חלקי הכ״י הנוגעים לענינו במרוצת מאמרי זה.

השלמה למחזור ויטרי.

הכב פשוטה. תשרי וראש השנה יום ה'. האזינו ג' בו. צום כפור יום ז'. סוכות יום ה'. שבת של סוכות י"ז בו. הברכה ושמחת תורה יום ו'. בראשית כ"ד בו. מרחשוון ו"ז. נח א' בו. לך לך ח' בו. וירא ט"ו בו. חיי שרה כ"ב בו. תולדות כ"ט בו. כסליו יום א'. ויצא ז' בו. וישלח י"ד בו. וישב כ"א בו. חנוכה יום ד'. מקץ כ"ח בו. טבת ב"ג. ויגש ה' בו. י' בטבת יום ה' בו. ויחי י"ב בו. שמות י"ט בו. וארא כ"ו בו. שבט יום ד'. בא ד' בו. בשלח י"א בו. יתרו י"ח בו. משפטים כ"ה בו ושקלים בו ביום. אדר ה"ו. ויקהו ב' בו. תצוה ופרשת זכור ט' בו. תענית אסתר יום ד'. פורים יום ה'. תשא י"ו בו. ויקהל ופרשת פרה אדומה כ"ג בו. ניסן יום ז'. ויקרא ופרשת החדש בו ביום. צו ח' בו. פסח יום ז'. שבת ראשונה של פסח ט"ו בו. שבת שניה של פסח כ"ב בו. שמיני כ"ט בו. אייר א"ב. תזריע ו' בו. אחרי י"ג בו. אמר כ' בו. בהר כ"ז בו. סיון יום ג'. במדבר ה' בו. שבועות למחר יום א'. נשא י"ב בו. בהעלותך י"ט בו. שלח כ"ו בו. תמוז ד' ה'. קרח ג' בו. חקת י' בו. בלק י"ז בו. תענית של י"ז בתמוז דחוי למחרת ליום א'. פנחס כ"ד בו. אב יום ו'. ראשי ב' בו. דברים ט' בו. ט' באב דחוי למחרת ליום א'. ואתחנן י"ו בו. עקב כ"ג בו. ראה ל' בו. אלול ז' א'. שופטים ז' בו. תצא י"ד בו. תבא כ"א בו. נצבים כ"ח בו. תשרי לשנה הבאה יום ב'. צום גדליה יום ד'. וילך ו' בו. צום כיפור יום ד'. האזינו י"ג בו.

הח מעוברת. תשרי וראש השנה יום ה' האזינו ג' בו. צום גדליה דחוי למחרת יום א'. צום כפור ושבת י' בו. סוכות יום ה'. שבת של סוכות י"ז בו. הברכה ושמחת תורה יום ו'. בראשית כ"ד בו. מרחשון ו"ז. נח א' בו. לך לך ח' בו. וירא ט"ו בו. חיי שרה כ"ב בו. תולדות יצחק כ"ט בו. כסליו יום א'. ויצא ז' בו. וישלח י"ד בו. וישב כ"א בו. חנוכה יום ד'. מקץ כ"ח בו. טבת יום ב'. ויגש ו' בו. י' בטבת יום ד'. ויחי י"ג בו. שמות כ' בו. וארא כ"ז בו. שבט יום ג'. בא ה' בו. בשלח י"ב בו. יתרו י"ט בו. משפטים כ"ו בו. אדר ד' ה'. ויקהו ג' בו. תצוה י' בו. וזה הדבר י"ז בו. תשא כ"ד בו. ואדר ו' ז'. ויפן ופרשת שקלים בו ביום. ויקהל ופרשת זכור ח' בו. תענית אסתר יום ה' פורים יום ו'. בצלאל ט"ו בו. פקודי ופרשת פרה אדומה כ"ב בו. ותכל ופרשת החדש כ"ט בו. ניסן יום א'. ויקרא ז' בו. צו י"ד בו. פסח יום א'. שבת של פסח כ"א ב'. שמיני כ"ח בו. אייר ב"ג. תזריע ה' בו. אחרי י"ב בו. אמר י"ט בו. בהר כ"ו בו. סיון יום ד'. במדבר ד' בו. שבועות יום ב'. נשא י"א בו. בהעלתך י"ח בו. שלח כ"ה בו. תמוז ה"ו. קרח ב' בו. חקת ט' בו. בלק י"ו בו. י"ז בתמוז למחרת יום א'. פנחס כ"ג בו. אב יום ז'. ראשי בו ביום. דברים ח' בו. ט' באב למחרת יום א'. ואתחנן ט"ו בו. עקב כ"ב בו. ראה כ"ט בו. אלול א' ב'. שופטים ו' בו. תצא י"ג בו. תבא כ' בו. נצבים כ"ז בו. תשרי לשנה הבאה יום ג'. צום גדליה יום ה'. וילך ה' בו. צום כיפור יום ה'. האזינו י"ב בו.

הש פשוטה. תשרי וראש השנה יום ה׳ האזינו ג׳ בו. צום גדליה דחוי למחרת ליום א׳. צום כיפור ושבת י׳ בו. סוכות יום ה׳. שבת של סוכות י״ז בו. ברכה ושמחת תורה יום ו׳. בראשית כ״ד בו. מרחשוון יום ו׳ ז׳. נח א׳ בו. לך לך ח׳ בו. וירא ט״ו בו. חיי שרה כ״ב בו. תולדות יצחק כ״ט בו. כסליו א״ב. ויצא ו׳ בו. וישלח י״ג בו. וישב כ׳ בו. חנוכה יום ה׳. מקץ כ״ז בו. טבת ג׳ ד׳. ויגש ד׳ בו. י׳ בטבת יום ו׳. ויחי י״א בו. שמות י״ח בו. וארא כ״ה בו. שבט יום ה׳. בא ג׳ בו. בשלח י׳ בו. יתרו י״ז בו. משפטים כ״ד בו. אדר ו׳ ז׳. ויקחו ופרשת שקלים בו ביום. תצוה ופרשת זכור ח׳ בו. תענית אסתר יום ה׳. פורים יום ו׳. וזה הדבר ט״ו בו. תשא ופרשת פרה אדומה כ״ב בו. ויקהל ופרשת החדש כ״ט בו. ניסן יום א׳. ויקרא ז׳ בו. צו י״ד בו. פסח יום א׳. שבת של פסח כ״א בו. השמיני כ״ח בו. אייר ב׳ ג׳. תזריע ה׳ בו. אחרי י״ב בו. אמר י״ט בו. בהר כ״ו. סיון יום ד׳. במדבר ד׳ בו. שבועות יום ב׳ נשא י״א בו. בהעלותך י״ח בו. שלח כ״ה בו. תמוז ה׳ ו׳. קרח ב׳ בו. חוקת ט׳ בו. בלק י״ו בו. י״ז בתמוז למחרת יום א׳. פנחס כ״ג בו. אב יום ז׳. ראשי בו ביום. דברים ח׳ בו. ט׳ באב למחרת ליום א׳. ואתחנן ט״ו בו. עקב כ״ב בו. ראה כ״ט בו. אלול א׳ ב׳. שפטים ו׳ בו. תצא י״ג בו. תבא כ׳ בו. נצבים כ״ז בו. תשרי לשנה הבאה ליום ג׳. צום גדליה יום ה׳. וילך ה׳ בו. צום כיפור יום ה׳. האזינו י״ב בו.

הש מעוברת. תשרי וראש השנה יום ה׳. האזינו ג׳ בו. צום גדליה דחוי למחרת ליום א׳. צום כיפור ושבת י׳ בו. סוכות יום ה׳. שבת של סוכות י״ז בו. ברכה ושמחת תורה יום ו׳. בראשית כ״ד בו. מרחשוון ו׳ ז׳. נח א׳ בו. לך לך ח׳ בו. וירא ט״ו בו. חיי שרה כ״ב בו. תולדות יצחק כ״ט בו. כסליו א״ב. ויצא ו׳ בו. וישלח י״ג בו. וישב כ׳ בו. חנוכה יום ה׳. מקץ כ״ז בו. טבת ג״ד. ויגש ד׳ בו. י׳ בטבת יום ו׳. ויחי י״א בו. שמות י״ח בו. וארא כ״ה בו. שבט יום ה׳. בא ג׳ בו. בשלח י׳ בו. יתרו י״ז בו. משפטים כ״ד בו. אדר ו״ז. ויקחו א׳ בו. תצוה ח׳ בו. וזה הדבר ט״ו בו. תשא כ״ב בו. ויפן ופרשת שקלים כ״ט בו. ואדר א״ב. ויקהל ו׳ בו. תענית אסתר מוקדם ליום ה׳. בצלאל ופרשת זכור י״ג בו. פורים למחרת יום א׳. פקודי ופרשת פרה כ׳ בו. ותכל ופרשת החדש כ״ז בו. ניסן יום ג׳. ויקרא ה׳ בו. צו י״ב בו. פסח יום ג׳. שבת של פסח י״ט בו. שמיני כ״ו בו. אייר ד״ה. תוריע ג׳ בו. אחרי י׳ בו. אמור א׳ בו. בהר כ״ד בו. סיון יום ו׳. במדבר ב׳ בו. שבועות יום ד׳. נשא ט׳ בו. בהעלותך י״ו בו. שלח כ״ג בו. קרח ל׳ בו. תמוז ד״א. חקת ז׳ בו. בלק י״ד בו. י״ז בתמוז יום ג׳. פנחס כ״א בו. ראשי כ״ח בו. אב יום ב׳. דברים ו׳ בו. ט׳ באב יום ג׳. ואתחנן י״ג בו. עקב כ׳ בו. ראה כ״ז בו. אלול ג״ד. שופטים ד׳ בו. תצא י״א בו. תבא י״ח בו. נצבים כ״ה בו. תשרי לשנה הבאה יום ה׳. האזינו ג׳ בו. צום גדליה דחוי למחרת ליום א׳. צום כפור ושבת י׳ בו.

זח פשוטה. תשרי וראש השנה יום ז׳. צום גדליה יום ב׳. האזינו ח׳ בו. צום כיפור יום ב׳. שבת וסוכות ט״ו בו. ושבת ושמיני עצרת כ״ב בו. שמחת תורה למחר יום א׳. בראשית כ״ט בו. מרחשוון א״ב. נח ו׳ בו. לך לך י״ג. וירא כ׳. חיי שרה כ״ז בו. כסליו יום ג׳. תולדות יצחק ה׳ בו. ויצא י״ב בו. וישלח י״ט בו. חנוכה יום ו׳. וישב כ״ו בו. טבת יום ד׳. מקץ ד׳ בו. י׳ בטבת ו׳ בו. ויגש י״א בו. ויחי י״ח בו. שמות כ״ה בו. שבט יום ה׳. וארא ג׳ בו. בא י׳ בו. בשלח י״ז בו. יתרו כ״ד בו. אדר ו״ז. משפטים ופרשת שקלים בו ביום. ויקחו וזכור ח׳ בו. תענית אסתר יום ה׳. פורים יום ו׳. תצוה ט״ו בו. תשא ופרשת פרה אדומה כ״ב בו. ויקהל ופרשת החדש כ״ט. ניסן יום א׳. ויקרא ז׳ בו. צו י״ד בו. פסח למחרת ליום א׳. שבת דפסח כ״א בו. שמיני כ״ח. אייר ב״ג. תזריע ה׳ בו. אחרי י״ב בו. אמר י״ט בו. בהר כ״ו בו. סיון יום ד׳. במדבר ד׳ בו. שבועות יום

כ׳. נשא י״א בו. בהעלותך י״ח בו. שלח כ״ה בו. תמוז ה״ו. קרח ב׳ בו. חקת ט׳ בו. בלק י״ו בו. י״ז בתמוז למחרת ליום א׳. פנחס כ״ג בו. אב יום ז׳. ראשי בו ביום. הדברים ח׳ בו. ט׳ באב למחרת יום א׳. ואתחנן ט״ו בו. עקב כ״ב בו. ראה כ״ט בו. אלול א״ב. שפטים ו׳ בו. תצא י״ג בו. תבא כ׳ בו. נצבים כ״ז בו. תשרי לשנה הבאה יום ג׳. צום גדליה יום ה׳. וילך ה׳ בו. צום כיפור יום ה׳. האזינו י״ב בו.

זח מעוברת. תשרי וראש השנה יום ז׳. צום גדליה יום ב׳. האזינו ח׳ בו. צום כיפור יום ב׳. סוכות יום ז׳. שבת וסוכות ט״ו בו. שבת דשמיני עצרת כ״ב בו. הברכה ושמחת תורה למחרת ליום א׳. בראשית כ״ט בו. מרחשוון א״ב. נח ו׳ בו. לך לך י״ג בו. וירא כ׳ בו. חיי שרה כ״ז בו. כסליו יום ג׳. תולדות יצחק ה׳ בו. ויצא י״ב. וישלח י״ט. חנוכה יום ו׳. וישב כ״ו בו. טבת יום ד׳. מקץ ד׳ בו. י׳ בטבת יום ו׳. ויגש י״א בו. ויחי י״ח בו. שמות כ״ה בו. שבט יום ה׳. וארא ג׳ בו. בא י׳ בו. בשלח י״ז בו. יתרו כ״ד בו. אדר ו׳ ז׳. משפטים א׳ בו. ויקחו ח׳ בו. תצוה ט״ו בו. [וזה הדבר כ״ב בו]. תשא כ״ט בו ופרשת שקלים בו ביום. ואדר א׳ ב׳. ויקהל ו׳ בו. תענית אסתר מוקדם ליום ה׳. בצלאל וזכור י״ג בו. פורים למחרת ליום א׳. פקודי ופרשת פרה אדומה כ׳ בו. ותכל ופרשת החדש כ״ז בו. ניסן יום ג׳. ויקרא ה׳ בו. צו י״ב בו. פסח יום ג׳. שבת דפסח י״ט בו. שמיני כ״ו בו. אייר ד׳ ה׳. תזריע ג׳ בו. אחרי י׳ בו. אמר י״ז בו. בהר כ״ד בו. סיון יום ו׳. במדבר ב׳ בו. שבועות יום ד׳. נשא ט׳ בו. בהעלותך י״ו בו. שלח כ״ג בו. קרח ל׳ בו. תמוז ז׳ א׳. חקת ז׳ בו. בלק י״ד בו. ראשי כ״ח בו. אב יום ב׳. דברים ו׳ בו. ט׳ באב יום ג׳. ואתחנן י״ג בו. עקב כ׳ בו. ראה כ״ז בו. אלול ג׳ ד׳. שפטים ד׳ בו. תצא י״א בו. תבא י״ח בו. נצבים כ״ה בו. תשרי לשנה הבאה יום ה׳. צום גדליה דחוי ליום א׳. צום כיפור ושבת י׳ בו.

זש פשוטה. תשרי וראש השנה יום ז׳. צום גדליה יום ב׳. האזינו ח׳ בו. צום כיפור יום ב׳. סוכות ליום ז׳ ט״ו בו. שבת דשמיני עצרת כ״ב בו. הברכה ושמחת תורה למחרת ליום א׳. בראשית כ״ט בו. מרחשוון א׳ ב׳. נח ו׳ בו. לך לך י״ג בו. וירא כ׳ בו. חיי כ״ז בו. כסליו ג׳ ד׳. תולדות יצחק ד׳ בו. ויצא י״א בו. וישלח י״ח בו. חנוכה יום ז׳. וישב בו ביום כ״ה בו. טבת ה׳ ו׳. מקץ ב׳ בו. ויגש ט׳ בו. י׳ בטבת למחרת ליום א׳. ויחי י״ו בו. שמות כ״ג בו. שבט יום ז׳. וארא א׳ בו. בא ח׳ בו. בשלח ט״ו בו. יתרו כ״ב בו. משפטים ופרשת שקלים כ״ט בו. אדר א׳ ב׳. ויקחו ו׳ בו. תענית אסתר מוקדם ליום ה׳. תצוה ופרשת זכור י״ג בו. פורים למחרת ליום א׳. תשא ופרשת פרה כ׳ בו. ויקהל ופרשת החדש כ״ז בו. ניסן יום ג׳. ויקרא ה׳ בו. צו י״ב בו. פסח יום ג׳. שבת של פסח י״ט בו. שמיני כ״ו בו. אייר ד׳ ה׳. תזריע ג׳ בו. אחרי י׳ בו. אמר י״ז בו. בהר כ״ד בו. סיון יום ו׳. במדבר ב׳ בו. שבועות יום ד׳. נשא ט׳ בו. בהעלותך י״ו בו. שלח כ״ג בו. קרח ל׳ בו. תמוז ז׳ א׳. חקת ז׳ בו. בלק י״ד בו. י״ז בתמוז יום ג׳. פנחס כ״א בו. ראשי כ״ח בו אב יום ב. הדברים ו׳ בו. ט׳ באב יום ג׳. ואתחנן י״ג בו. עקב כ׳ בו. ראה כ״ז בו. אלול ג׳ ד׳. שפטים ד׳ בו. תצא י״א בו. תבא י״ח בו. נצבים כ״ה בו. תשרי לשנה הבאה ליום ה׳. האזינו ג׳ בו. צום גדליה דחוי למחרת ליום א׳. צום כיפור ושבתו י׳ בו.

זש מעוברת. תשרי וראש השנה יום ז׳. צום גדליה יום ב׳. האזינו ח׳ בו. צום כיפור יום ב׳. שבת דסוכות ט״ו בו. שבת דשמיני עצרת כ״ב בו. הברכה ושמחת תורה למחרת יום א׳. בראשית כ״ט בו. מרחשוון א׳ ב׳. נח ו׳ בו. לך לך י״ג בו. וירא כ׳ בו. חיי כ״ז בו. כסליו ג׳ ד׳. תולדות יצחק ד׳ בו. ויצא י״א בו. וישלח י״ח בו. וישב כ״ה בו. חנוכה יום ז׳. טבת ה״ו. מקץ ב׳ בו. ויגש ט׳ בו. י׳ בטבת למחרת ליום א׳. ויחי י״ו בו. שמות

כ"ג בו. שבט יום ז'. וארא א' בו. בא ח' בו. בשלח ט"ו בו. יתרו כ"ב בו. משפטים כ"ט בו. אדר א' ב'. ויקחו ו' בו. תצוה י"ג בו. וזה הדבר כ' בו. תשא ופרשת שקלים כ"ז בו. ואדר ג' ד'. ויקהל ד' בו. בצלאל ופרשת זכור י"א בו. תענית אסתר יום ב'. פורים יום ג'. פקודי ופרשת פרה אדומה י"ח בו. ותכל ופרשת החדש כ"ה בו. ניסן יום ה'. ויקרא ג' בו. צו י' בו. פסח יום ה'. שבת של פסח י"ז בו. שמיני כ"ד בו. אייר ו' ז'. תזריע א' בו. אחרי ח' בו. אמר ט"ו בו. בהר כ"ב בו. במדבר כ"ט בו. סיון יום א'. שבועות יום ו'. שבת של שבועות ז' בו. נשא י"ד בו. בהעלותך כ"א בו. תמוז ב' ג'. קרח ה' בו. חקת י"ב בו. ובלק בו ביום. י"ז בתמוז יום ה'. פנחס י"ט בו. ראשי ט' בו. אב יום ד'. דברים ד' בו. ט' באב יום ה'. ואתחנן י"א בו. עקב י"ח בו. ראה כ"ה בו. אלול ה' ו'. שפטים ב' בו. תצא ט' בו. תבא י"ו בו נצבים כ"ג בו. תשרי לשנה הבאה ליום ז'. צום גדליה יום ב'. האזינו ח' בו. **חזק.**

הרוצה לידע סדר כל השנה לשבתות ולחדשים ולמרחשוון ולכסליו אם שלימים אם חסירין אם כסדרן אחד חסר ואחד מלא יתן עינו בסימני פסקי הלוח שסידר רבינו נחשון וידע על שנה שהוא עומד בה מהו סימנה או ב"ש או ב"ח או ג"כ או אחד מכל הסימנין. ויעיין פירוש של כל השנה כתוב ומפורש באחד מי"ד סימנין. ושפירשתי הן לקביעות ראשי חדשים הן לסידרא שבכל שבת בכמה בחדש הן לתענית צבור. ופירש הרב ר' יהודה בן הרב רבינו יום טוב הגדול. ולעולם פקיד ופסח. מנו ועצרו. [צומו וצלו קומו] ותקעו.*)

ורבינו יעקב בן רבנא מאיר סידר בשנה פשוטה פקיד ופסח. ובשנה מעוברת סגיר ופסח. ובה"ש מעוברת ובה"ח מעוברת אחרי קודם פסח. וסימן פטיר ופסח. אוחר ופסח. שאילו נצמצם לסגיר ופסח לא מצינו מקום למטות ומסעי להיחלק לשתים שהרי אף בשנת עיבור לא מצינו להם מקום להיחלק אלא בה"ש מעוברת או בה"ח מעוברת. ואתה ידעת כי ראויות הן ליחלק יותר מאלה פקודי ווּתכל. לפי שהן סדרים גדולים וגם הפטרות נתקנו לצורכם. ואם לא עכשיו אימתי. כך תיקן בצרפת. סדר שאלה יום ס' לתקופה. ויום ס' כלאחר ס'. וס' יום הולכים שבועות לבד ד' ימים. והילכך אם תפול תקופת תשרי ביום א'. תהא שאלה יום ד'. ואם נפלה ביום ב' תהא שאלה יום ה'. וכן כולן. וכיון דשאלה ביום ס' אחר התקופה אלמא מנינן יום שנפלה בו התקופה. דיום תקופה מתחיל. וזה הכלל שאם תפול תקופת תשרי בי' בו והשנה חסירה או כסדרה גם השאלה תהיה ביוד בכסליו. ואם נפלה כמו כן בי"א בתשרי [גם השאלה תהיה בי"א] בכסליו כי כאשר תמשוך התקופה בתשרי תמשוך השאלה בכסליו. אך אם השנה שלימה אז לא תמשוך השאלה בכסליו. כמו שמשכה התקופה בתשרי מפני שמרחשוון מלא ופוחת יום אחד. ואם נפלה תקופה בי"א בתשרי תהיה השאלה בי' בכסליו.

אי"ב תשצ"ג.	לכל חודש וחודש הוצג.	ג"א תק"ו.	לשני חדשים הוצקו.		
די"ד רי"ט.	לשלשה חדשים להחריט.	ז"כ תתרי"ב.	לארבעה חדשים להקריב.		
ט"ו תשכ"ה.	לחמשה חדשים נמשכה.	ב"ד תל"ח.	לחצי שנה תשלח.		
ג"ח קנ"א.	לשבעה חדשים לתקנה.	ה"ה תקמ"ד.	לשמונה חדשים הועמד.		
וי"ח תרנ"ו.	לתשעה חדשים הוקנו.	א"ו ש"ע.	לעשרה חדשים הושע.		
ב"ך פ"ג.	לאחד עשר חדשים הופג.	ד"ח תתע"ו.	לשנה פשוטה הקבעו.		

*) לעיל במחזור ע' 221 ואודות ר' יו"ט הנזכר כאן עיין מה שכ' הרב המבאר במחזור ע' 143 אות מ' ועוד ע' 153 אות a גז'.

הג״א תקפ״ט. לשנה מעוברת חק ומשפט. לבט״ו תרי״ב. משלש לשלש חוייב.
ג״ב תתצ״ט. לעיבור ראשון הוסט. וא״ה תשי״ח. לעיבור שני תמשיח.
א״ב תשמ״ו. ליתרון לבנה בעיבור שלישי נרמז. א״יד קנ״ב. לעיבור רביעי הוענב.
ד״יז תתרנ״א. לעיבור חמשי נמנה. ז״ט תת״ע. לעיבור ששי נפתע.
שע״ה ותפ״ה. לתכלית מחזור נתערפה. ב״יו תקצ״ה לתכלית מחזור נמצא.

(תקע״ח) **א׳ ר״ג** כך מקובלני מבית אבי אבא אין חודשה של לבנה פחותה מכ״ט יום וחצי ושתי ידות שעה וע״ג חלקים. וקיימ״לן די״ב חדשים יש בשנה. מנה י״ב פעמים החשבון הזה ותמצא שיש בשנת לבנה שנ״ד ימים וח׳ שעות ותתע״ו חלקים. כשתמנה כ״ד שעות ליום ואלף ושמונה חלקים לשעה. דהכי נקטינן והכי קים לן. ולכך היא נקראת שנה. דמשנ״ה ימים אינו חסר כי אם ט״ו שעות וי״ד חלקים. כ״ש.

אמר שמואל אין בין תקופה לתקופה אלא צ״א יום וז׳ שעות ומחצה. וקיימ״לן דארבע תקופות יש בשנה. נמצא שיש בשנת החמה שס״ה ימים ורביע יום. כשתמנה ד׳ פעמים צ״א יום וז׳ שעות ומחצה. ותניא נמי בברייתא חודשה של חמה ליתקי״ם ל׳ ימים י׳ שעות תק״ם חלקים וי״ב פעמים ליתקי״ם עולה שס״ה ימים וז׳ שעות דהיינו רביע יום. כמה יתירה שנת החמה על שנת הלבנה יכארי״ד י׳ ימים כ״א שעות ר״יד חלקים. ולכך אנו צריכים להוסיף על שנה חדש אחד פעמים לסוף שלש ופעמים לסוף שנתים. כדי להשוות שנות הלבנה לשנות החמה כמה שנוכל. לתקן את המועדות שי׳הא פסח בזמן אביב. ושתהא התבואה מבושלת כדי להביא ממנה העומר. וגם חג הסוכות בזמן אסיפה. כדכת׳ וחג האסיף. כדתניא בפ״ק דסנהדרין על שלשה סימנין מעברין את השנה על האביב ועל פירות האילן ועל התקופה. שאם לא היינו עושין עיבור כמו שאנו עושים לסוף שנות המחזור שהן י״ט שנים יהיה פסח באלול של חמה וסוכות באדר של חמה. ולכך מעברין אנו לסוף ג׳ ו׳ ח׳ י״א י״ד י״ז י״ט. כי לסוף ג׳ שנים יתירה שנת החמה על שנת הלבנה ג׳ יכארדי״ן שעולים ל״ב ימים כ״א שעות תר״ב חלקים. וסימנך לבט״ו תרי״ב מג׳ לג׳ חוייב. וכאשר נעבר את השנה השלישית ונוסיף עליה חדש אחד שהוא מכ״ט יום וחצי ושתי ידות שעה וע״ג חלקים. והשתי ידות שעה עולין תש״ך חלקים וע״ג הרי תשצ״ג חלקים הרי כ״ט יום וחצי ותשצ״ג חלקים מלבט״ו תרי״ב. הרי שלא ישאר בידך מיתרון החמה על הלבנה לג׳ שנים. כי אם ג׳ ימים וכ׳ שעות ותתצ״ט חלקים. וסימנך ג״ב תתצ״ט. לעיבור ראשון הוס״ט. ולסוף ג׳ שנים כאשר נעבר את השנה הששית ישארו ב׳ פעמים ג״ב ת״ת צ״ט שעולין ו׳ ימים וה׳ שעות ותשי״ח חלקים וסימנך ו״ה תשי״ח לעיבור שני תמשי״ח. ואם היינו ממתינין מלעבר עד ג׳ שנים שלישיים תהא יתירה שנת החמה על שנת הלבנה יותר מדאי לכך אנו ממהרין לעבר לסוף ב׳ שנים שהיא שנה שמינית של מחזור. ובאותן ב׳ שנים עולה היתרון ב׳ יכארדי״ן. שהן כ״א ימים וי״ח שעות ות״ח חלקים צרף עמהם והתשי״ח סך הכל כ״ח ימים ומ״ו חלקים וכאשר תוסיף על שנת ח׳ חדש העיבור שהוא כ״ט יום וחצי ותשצ״ג חלקים נמצא ששנת הלבנה תמשוך על שנת החמה יום וחצי ותשמ״ו חלקים. וסימנך א״ב תשמ״ו ליתרון הלבנה בעיבור שלישי נרמז. ולסוף ג׳ שנים אחרי כן שהיא שנת י״א למחזור יעולה יתרון הג׳ שנים ג״ב תתצ״ט כאשר פירשנו למעלה הסר מהן א״ב תשמ״ו וישאר בידך שתמשוך על שנת הלבנה יום אחד וי״ד שעות וקנ״ב חלקים. וסימנך א״יד קנ״ב לעיבור רביעי הוענ״ב. ובשנת י״ד למחזור שהוא ג׳ שנים אחרי כן שעולה כמו כן היתרון לג״ב תתצ״ט צרף אותם עם א״יד קנ״ב ויעלה בין הכל ד׳ ימים וי״ז שעות ותתרנ״א חלקים. וסימנך ד׳ י״ז תתרנ״א לעיבור חמשי נמנה. ולסוף ג׳ שנים

אחרות שהיא שנת י״ז למחזור כאשר תצרף. נ״ב תתצ״ט עם ד׳ י״ו תתרנ״א יעלה הכל לו׳ ימים וי״ט שעות ותת״ע חלקים וסימניך וי״ט תת״ע לעיבור ששי נפתע. ולסוף ב׳ שנים שהיא שנת י״ט למחזור שיתירה שנת החמה שנת יכרד״ין כאשר תצרף אותם עם ו׳ י״ט תת״ע ותוציא מהן חדש העיבור שהיא כ״ט יום וחצי ותשצ״ג חלקים לא ישאר בידך מכל יתרון החמה על הלבנה כי אם שעה אחת ותפ״ה חלקים. וסימניך שעה ותפ״ה חלקים לתכלית כל מחזור ומחזור נתערפה. ויש לנו ד׳ אלפים וט׳ מאות וע׳ שנה מבריאת עולם קח מהן ד׳ אלפים וט׳ מאות ומ׳ שנה ויעלה הכל לר״ם מחזורים של י״ט שנה. כיצד הי״ט מאות עולין ק׳ מחזורים והי״ט מאות ק׳ מחזורים הרי ל״ח מאות ר׳ מחזורים. והי״א מאות ומ׳ שנה ס׳ מחזורים. הרי לך בין הכל ר״ם מחזורים. צא ומנה שעה ותפ״ה לכל מחזור הר״ם שעות עולין יו״ד ימים וכ׳ שעות ור״ם תפה״ין תמנה ותעשה מכל תפ״ה חצי שעה שהן תק״ם חלקים ואחר כך תחסור מהן ר״ם נה״ין מכל חצי שעה נ״ה חלקים. ותעשה חשבונך קצר וק״ל. הר״ם פעמים חצי שעה הן ק״ל שעות. צא מהן ר״ם נה״ין שהן י״ג פעמים כ׳ נה״ין הכ׳ נה״ין עולין שעה מצומצמת. הרי שתחסר מן הק״ל שעות י״ג שעות ור״ם חלקים וישארו קי״ו שעות ותת״ך חלקים צרף אותם עם יו״ד ימים וכ׳ שעות שהיו בידך. סך הכל ט״ו ימים וי״ז שעות ותת״ך חלקים. וסימניך ט״ו י״ז תת״ך לר״ם מחזורים ניתך. צא מהן ז״ט תרמ״ב כי היתה הלבנה בדופנה כשנתלו המאורות לפי שאמרה אי איפשר לשני שמשים שישתמשו בכתר אחד ולא שמשה עד ז׳ ימים וט׳ שעות ותרמ״ב חלקים וישארו בידך ח׳ ימים וז׳ שעות וקע״ח חלקים. ולסוף נ״ט שנה לפרט שהיא סוף מחזור רס״א כשתצרף עמהן שעה ותפ״ה חלקים הרי לך ח׳ ימים וח׳ שעות ותרס״ג חלקים. וסימניך תתתרס״ג לרס״א מחזורים הושג. וכל זה צריך לך לדעת ולמנות כדי להשליך יתרון החמה על מולד הלבנה של ניסן ותדע בכמה בחודש תפול תקופתו ובכמה ביום. אם תרצה לדעת מולד ניסן של שנה שאתה עומד בה תמנה כל העודף על השביעיות משנברא העולם ותשליך כל אותו העודף על מולד ראשון של בראשית ותמצא מולדך. ימות שנת הלבנה שנ״ד ימים וח׳ שעות ותתע״ו חלקים כאשר פירשנו למעלה. הש״ן ימים הולכים בז״ז. הרי ד׳ ימים וח׳ שעות ותתע״ו חלקים העודף על השביעיות וסימניך ד״ח תתע״ו לשנה פשוטה הוקבעו. ובשנה מעוברת שחודש אחד יותר שהוא כ״ט יום וחצי ותשצ״ג חלקים. הכ״ה ימים הולכים בז״ז. הרי שעודף יום וחצי ותשצ״ג חלקים. וסימניך א׳ י״ב תשצ״ג לכל חרש וחדש הוצג. צרף א׳ י״ב תשצ״ג עם ד״ח תתע״ו הרי ה׳ ימים וכ״א שעות. ותקפ״ט חלקים. סימניך הכ״א תקפ״ט לשנה מעוברת הק ומשפט. וכאשר תמנה עד תכלית המחזור ד״ח תתע״ו לפשוטה והכ״א תקפ״ט למעוברת תמצא לי״ט שנים יתר על השביעיות ב׳ ימים וי״ז שעות ותקצ״ה חלקים. וסימניך בי״ו תקצ״ה לתכלית כל מחזור נמצא. חשבון קצר על הבי״ו תקצ״ה ימות שנת החמה שס״ה יום ורביע יום כאשר פירשנו למעלה. השס״ד ימים הולכים בז״ז. הרי יום ורביע העודף על הז״ז לי״ט שנים י״ט ימים וי״ט רביעיות שהן כ״ד ימים פחות רביע. הרי בי״ח יתם על השביעיות למחזור החמה. ב׳ ימים וי״ח שעות. צא מהן שעה ותפ״ה שיותר מחזור החמה על מחזור הלבנה כאשר פירשתי למעלה וישאר בידך בי״ו תקצ״ה. מעתה תוכל למנות מולדך. צא וחשוב בי״ו תקצ״ה לכל מחזור לר״ם מחזורים. ר״ם פעמים ב׳ ימים עולים תק״ך ימים. ור״ם פעמים י״ז שעות. הרי ר״ם ימים פחות שלישית הסר מר״ם ימים השליש נשאר קע״ג ימים וח׳ שעות. צרפם עם תקי״ך ימים הרי תרצ״ג ימים וח׳ שעות. התרצ״ג ימים הולכין ז״ז נמצא ח׳ שעות עודפות על השביעיות לר״ם פעמים בי״ו. צא ממנה ר״ם פעמים תקצ״ה חלקים. ר״ם פעמים תק״ם הן ק״ל שעות ור״ם פעמים נ״ה חלקים שהן י״ג פעמים כנה״ין. הכנה״ין עושין שעה שלמה. הרי י״ג שעות ור״ם

חלקים. צרף אותם עם הק"ל שעות הרי קמ"ג שעות ור"ם חלקים. וח' שעות שנשארו בידך מן הבי"ו הרי קנ"א שעות ור"ם חלקים הקמ"ד שעות עולין ו' ימים. הרי ו' ימים וז' שעות ור"ם חלקים עודפים על השביעיות לר"ם מחזורים וסימניך וזר"ם למחזורים ר"ם. ופירשנו למעלה שהלבנה היתה נזופה ד"ט תרמ"ב. הרי שהיה מולדה הראשון כשנבראת ביום ד'. בט' שעות ותרמ"ב הלקים השלך על אותו המולד וזר"ם נמצא שחל מולד ניסן של תחלת מחזור רס"א בגי"ו תתק"ב. ביום ג' וי"ו שעות ותתק"ב חלקים. נחזור לענין הראשון. אם תרצה לדעת מתי תפול תקופת ניסן של תחילת מחזור רס"א. קח ח"ז קע"ה שיתירה חמה על הלבנה לר"ם מחזורים כאשר מנינו למעלה והשלך על ג"ו תתק"ב נמצא שנפלה התקופה בתחילת ליל חמשי שהוא תחילת עשרי ליום המולד. וגם עתה אם תרצה למנות המולד של תחילת מחזור רס"ב השלך בי"ו תקצ"ה על ג"ו תתק"ב נמצא שחל המולד בר"ט ת"ו. ביום ו' וט' שעות ות"ו חלקים ופירשנו למעלה שיתרה החמה על הלבנה ד"ח תרס"ג על ו"ט ת"ו. נמצאת התקופה של ניסן נופלת בו' שעות של יום ז' שהוא תשיעי ליום המולד. וכן תעשה כל שעה שתרצה למנות מולדך תמנה ד"ח תתע"ו לשנה פשוטה. ובכ"ד תל"ח לחציה. והכ"א תקפ"ט למעוברת וג"ו קנ"א מן תשרי לניסן לשנה מעוברת. ובי"ו תקצ"ה למחזור שלם ותמצא מולדך. ולדעת תקופתך תמנה בי"ח למחזור ויום רביע משנה לשנה וז' שעות ומחצה מתקופה לחבירתה. ותמצא תקופתך. וכן הסדר. תקופה ראשונה של ניסן כשנברא העולם נפלה בתחילת ליל רביעי. תקופת תמוז בז' שעות ומחצה של ליל רביעי. תקופת תשרי בג' שעות של יום ד'. תקופת טבת בי' שעות ומחצה של יום ד'. וסימניך אונ"י. שנה שנייה תקופת ניסן בו' שעות של ליל ה'. תקופת תמוז בשעה ומחצה של יום ה'. תקופת תשרי בט' שעות של יום ה'. תקופת טבת בד' שעות ומחצה של ליל ו' וסימניך ואט"ד. וכן כל השנים שנה אחת אונ"י. שנייה לה ואט"ד. לסוף ד' שנים לבריאת עולם יתירין על הד"ז ד' ימים וד' רביעיות שהן ה' ימים ונפלה תקופת ניסן בתחילת ליל ב' ולד' שנים שניים כמו כן תשליך ה' ימים על תחילת ליל ב' ונפלה בתחילת ליל ז' ולד' שנים שלישיים בתחילת ליל ה'. ולד' שנים רביעיים בתחילת ליל ג'. ולד' שנים חמשיים בתחילת ליל א'. ולד' שנים ששיים בתחילת ליל ו'. וסימניך דכ"ו הגא"ו לכ"ד שנים במצאו. ולד' שנים שבעיים שהוא סוף כ"ח שנים היא נופלת בתחילת ליל ד'. כתחילת ברייתה. וכך היא חוזרת חלילה כל הימים. לסוף מחזור של כ"ח נופלת בתחילת ליל ד' כבתחילה. ועל זה שנו חכמים הרואה חמה בתקופתה אומר ברוך עושה מעשה בראשית. ועל זה יסד ר"ת חרוזה זו.

יבואון באמונה. לעשרים ושמונה. ליום בו נתמנה. להאיר על ארקים.

ולדעת בכמה בחדש זה הכלל: על ראשון ב' תוסיף. ועל שני ג' תכסיף. ועל שלישי שכ"ח אב"ג *)[תגליף]. ועל רביעי [פ"ג ע"ב תדליף] ג' תעדיף. פי' אם נפלה תקופת ניסן ביום ראשון לחדש תוסיף עליה ב' ימים. ותפול תקופת תמוז בג' לחדש. ועל תקופת תמוז תוסף ג' ימים ותפול תקופת תשרי בו' לחדש. ועל תקופת תשרי שכ"ח אב"ג. פי' כשמרחשוון וכסליו שלימין א' כשהן כסדרן ב' כשהן חסרין ג'. ועל תקופת טבת תוסיף ג' ימים. וזה הסימן שאמרנו דוקא כשהתקופה נופלת באחת מכל שעות הלילה. או ביום באל"ף או בנימ"ל דאונ"י. או באל"ף דואט"ד. אבל כשהיא נופלת ביום ב' ו' ראוכ"ט או בד' דואט"ד או בו' דאונ"י אז מוסיפין לתקופה שאחריה יום אחד יותר מכל הסימן. שהסימן אינו אלא כשחבירתה נופלת באותו יום עצמו שזו נופלת. אבל כשהיא מדלגת ליום של אחריו צריך יום אחד יותר. והמבין יבין.

*) מה שמוסגר הוספתי על פי נוסחת עברונות בכ"י No. 223 של הביבליאטהעק של מלכות פה ברלין.

אמר שמואל אין תקופת ניסן נופלת אלא או בתחילת היום או בתחילת הלילה [או באמצע היום] או באמצע הלילה ואין תקופת תמוז נופלת אלא בז' שעות ומחצה ביום או בז' שעות ומחצה בלילה. או בשעה ומחצה ביום או בשעה [ומחצה] בלילה. ואין תקופת תשרי נופלת אלא בג' שעות ביום או בג' שעות בלילה או בט' שעות בלילה. ואין תקופת טבת נופלת אלא בי' שעות ומחצה ביום או בי' שעות ומחצה בלילה. או בד' שעות ומחצה ביום או בד' שעות ומחצה בלילה. וזהו אזג"י ואט"ד שפירשנו למעלה.

אפרש הדחיות ד' בניסן וכנגדן ד' בתשרי. לא בד"ו פסח. אם יארע מולד ניסן ביום ב' או ביום ד' או ביום ו'. דוחין אותו עד למחרתו. משום דשלישי ליום ראש חדש ניסן הוי ראש השנה. ולא אד"ו ראש השנה. דאם יארע ראש השנה ביום א' הוי הושענא רבה ביום שבת ושבת אינה נדחית מפניה ואתי לאשתכוחי מצות ערבה וגם אם יארע ראש השנה ביום ד' הוי יום הכפורים ביום ו'. ואם יארע ראש השנה ביום ו' הוי יום הכפורים ביום א' ותרי שבתי בהדי הדדי לא עבדינן משום ירקייא ומשום מתייא.

אחרת. אם יארע מולד ניסן בי"ג תרמ"ב י"ג שעות ותרמ"ב חלקים. אפי' ביום שאינו אלא בד"ו. דחינן ליה. משום דמולד תשרי הבא יארע בי"ח שעות ביום. כשתשליך ב' ד' תש"ח על י"ג תרמ"ב. ומולד הבא בי"ח שעות פסול הוא וצריך לדחותו מפני שאין ב"ד יכולין לקדש את החדש כל אותו יום. שאין הלבנה נראת כל אותו יום. דשית שעי מכסי סיהרא ולא קרינא ביה כזה ראה וקדש. וכ"ש אם יארע מולד ניסן מי"ג תרמ"ב ולמעלה דדחינן ליה. אבל אם יארע בי"ג תרמ"ב [צ"ל תרמ"א] לא דחינן ליה דאז נראית הלבנה חלק אחד ביום מולד תשרי הבא. וקרינן ביה כזה ראה וקדש.

אחרת. ז"א קנ"א לאחר עיבור דחינא. פי' אם יארע מולד ניסן ביום ז' בי"א שעות וקנ"א חלקים אם זו שנה מעוברת דוחין אותו עד יום א'. משום דמולד ניסן של אשתקד היה ביום א' בי"ג תרמ"ב וצריך לדחותו כאשר פירשנו למעלה ודחינן אותו עד יום ג'. שביום ב' לא היה יכול להיות דלא בד"ו פסח נמצא שאם לא נדחה אותו עכשיו לא יהיה בין פסח לפסח כי אם ד' ימים. וקיימל"ן הו"ז בעיבור פי' כשמרחשוון וכסליו חסירין יש בין קיבוע לקיבוע בשנה מעוברת ה' ימים. וכשהן כסדרן ו' וכשהן מליאים ז'. אבל פחות מה' ימים אין יכולין להיות ביניהם בשנה מעברת. אבל אם יארע בוי"א ק"ן. לא דחינן ליה. משום דמולד ניסן של אשתקד אירע באי"ג תרמ"א. ולא היה נדחה כאשר פירשנו. ויש בקיבוע ו' ימים. וגם אם יארע מולד ניסן בוי"א קנ"א בשנה פשוטה אינה נדחה דמולד ניסן של אשתקד היה בנ"ב שנ"ה ולא היה נדחה ויש בקבוע זה ד' ימים. ואין צריך להיות עוד ביניהן. דקיימל"ן גד"ה בפשוטה כמו שלשו של הו"ז במעברת. וגם אם יארע באי"א קנ"א אפי' בשנה מעוברת אינו נדחה. דמולד של אשתקד היה ביום ב' י"ג תרמ"ב והיה נדחה עד יום ג' ולא יותר. ועתה יש בקבוע זה ה' ימים. וגם אם יארע בני"א קנ"א בשנה מעוברת אינו נדחה דמולד של אשתקד אירע בד"י"ג תרמ"ב והיה נדחה עד למחרתו יום ה'. ויש ביניהן ה' ימים. וגם אם יארע בהי"א קנ"א בשנה מעוברת אינו נדחה דמולד של אשתקד היה בוי"ג תרמ"ב והיה דחוי עם יום ז' ויש ביניהן ה' ימים.

אחרת. א"ד ותתמ"ו לפני שנה פשוטה לא נתקיימו. פי' אם יארע מולד ניסן ביום א' בד' שעות ותתמ"ו חלקים אם השנה הבא פשוטה צריך לדחותו עד יום ג'. מפני מולד ניסן הבא שאירע בהי"ג תרמ"ב ויצטרך לדחותו עד יום ז'. שביום ו' אינו יכול להיות דלא בד"ו פסח. נמצא שאם לא נדחה אותו עכשיו יהיה בקיבוע זה ו' ימים. וקיימא לן גד"ה בפשוטה. שאין יכול להיות בקיבוע של שנה פשוטה יותר מה' ימים

אפילו כשהחדשים מלאים אבל אם יארע באי״ד ותתמ״ה אינו נדחה דאז יהיה מולד ניסן הבא בהי״נ תרמ״א ולא יהיה נדחה. ואין ביניהן כי אם ד׳ ימים. וכן א״ד ותתמ״ו בשנה מעוברת אינו נדחה. שכשתשליך הכ״א תקפ״ט על א״ד ותתמ״ו יהיה מולד ניסן הבא בז״ב שנ״ה ולא יהיה נדחה ויש ביניהן ו׳ ימים כמשפט שנה מעוברת כאשר החדשים כסדרן. וגם אם יארע בג״ד ותתמ״ו אפילו בשנה פשוטה אינו נדחה דמולד ניסן הבא יהיה בוי״נ תרמ״ב וידחו אותו עד למחרת יום ולא יותר. ואין בקיבוע זה כי אם ה׳ ימים. כמשפט שנה פשוטה כשהחדשים מלאים. וגם אם יארע בה״ד תתמ״ו אינו נדחה. דאז יהיה מולד ניסן הבא בבי״נ תרמ״ב ויהיה דחוי עד יום ג׳ ויש ביניהן ה׳ ימים. וגם אם יארע בו״ד תתמ״ו אינו נדחה דמולד ניסן הבא יהיה בוי״נ תרמ״ב וידחו אותו עד יום ה׳. ויש ביניהן ה׳ ימים. זה הכלל פסול י״נ תרמ״ב של מולד ניסן נוהג בכל ימי שבוע ובכל השנים. ופסול י״א קנ״א אינו נוהג אלא בשנה מעוברת וביום ו׳. ופסול דתתמ״ו אינו נוהג אלא בשאין שום עיבור עד ניסן הבא ואינו נוהג אלא ביום א׳. וכנגדן יש ד׳ ענייני דחיות בתשרי. פסול אד״ו כנגד פסול בד״ו. פסול י״ה שעות ביום שהוא מולד זקן כנגד פסול י״נ תרמ״ב. וגם אם יארע מולד תשרי בבט״ו תקפ״ט לאחר עיטר נדחה. והוא כנגד ז״י״א קנ״א או אם יארע בנטר״ד בשנה פשוטה נדחה והוא כנגד א״ד ותתמ״ו. וכל אלו שפירשנו לדהותם כגון י״נ תרמ״ב וז״י״א קנ״א וא״ד ותתמ״ו בניסן וי״ח שעות ובט״ד תקפ״ט ונטר״ד בתשרי. כל שכן אם יארע המולד משם ומעלה ביום שיהא נדחה. והצור מעל פנינו דמעה ימחה. והצפוני מעלינו לארץ ציה ידחה.

שמור לך מן הדוב אשר לא יפגע בטלה פן יאכלנו וגם אם ישל בני בתרים הרחיקהו מעליך וביום השבת אחר המלאה באחת עשרה קנא קנאתי ואם לא תקדש המלאה בראשון בארבעה תת מועלות משם. הלא זה אוד מוצל מראש ובין שמונה עשרה מפני שיבה תקום וגם בשני בחמש עשרה לאחר המלאה וקטפת מלילות וחרמש תניף עליהם וביום השלישי אם לא תמלא טרד תמחה והנותרים קה לך ושמחת בחנך. פי׳ שמור לך מן הדו״ב זהו בד״ו אשר לא יפגע בטלה. זה חדש ניסן שטלה עולה בו. דלא בד״ו פסח. בני״ בתר״ם. זהו י״נ תרמ״ב. הרחיקהו מעליך. כלומר דחה אותו. וביום השבת לאחר המלאה באחד עשרה קנ״א קנאתי זהו ז״י״א קנ״א. לאחר המלאה. לאחר עיבור. קנאתי כלומר אני מקנא בו שהוא פסול. ואם לא תקדש המלאה. כלומר ואם לא יקדשו ב״ד אדר השני שלא יעברו את השנה בראשון בארבעה. זהו א״ד ת״ת מ״ועלות משם. חלוק את התיבה תתמ״ו עלות משם. אם יארע בא״ד תתמ״ו בשנה פשוטה עלות משם. הסתלק ממנו ודחהו. כי פסול הוא. הלא ז״ה או״ד מוצל מראש. זהו לא אד״ו ראש השנה. מוצל. מופרש. כמו ויצל אלקים את מקנה אביכן. ובן שמונה עשרה מפני שיבה תקום. אם יהיה המולד בי״ח שעות. מפני שהוא מולד זקן תקום ודחה אותו. וגם בשני בחמש עשרה לאחר המלאה וקטפ״ת מלילות. זהו ט״ו תקפ״ט לאחר עיבור. מלילות חלקים. והרמש תניף עליהם. כלומר כרות ודחה אותו. וביום השלישי אם לא תמלא טר״ד תמחה. זהו נטר״ד. אם לא תמלא. אם השנה פשוטה שאינה מעוברת. תמחה דחה אותו. והנותרים תקח לך. כלומר וכל האחרים כשרין ובהם קבע ניסן ותשרי לתיקון המועדים. ושמחת בחנך. לעולם אין בין קיבוע ניסן לקיבוע תשרי הבא אחריו כי אם בימים אבל בין קיבוע תשרי לקיבוע ניסן הבא אחריו זה הוא הכלל והסימן שלא תטעה. בשנה פשוטה. כשמרחשוון וכסליו חסירין אין ביניהן כי אם יום אחד וכשהן כסדרן. ב׳ ימים. וכשהן שלימין ג׳ ימים. וסימניך חכ״ש אב״ג. ובשנה מעוברת שאנו מוסיפין שני ימים בשביל אדר השני שהוא שני ימים אז יש ביניהן כשמרחשוון וכסליו חסירין ג׳ ימים. וכשהן כסדרן ד׳ ימים. וכשהן שלימים ה׳ ימים. וסימניך חכ״ש גד״ה. לפיכך הרוצה

לירע סדר מהלך השנים יחשוב מולדות ניסן או מולדות תשרי של ב' שנים זו אחר זו וידע אם יוכל לקבוע החודש ביום המולד או אם יצטרך לדחות אחד מהן או שנים יתן לבו ויראה כמה יהיה בין שני הקיבועים וידע זה הכלל או הכלל שכתבתי למעלה בדחיות ז"א קנ"א ובדחיית א"ד תתמ"ו שכת' בהן גד"ה בפשוטה כפשוטה והו"ז במעוברת. ובזה הענין ידע כל ראשי חדשי השנה וכל המועדים. ואם מרחשון וכסליו חסירין או כסדרם או שלמים. נשלם: חזק:

והא לך סדר התקופות והמולדות ושאלה

תקעט. למניין שנת ה' אלפים ושנים לבריאת עולם. ושנת ה' למחזור רס"ד. ואט"ד.
תקופת ניסן בו' שעות של ליל ד' שמיני שני בכ"ג בחודש תקופת תמוז בשעה ומחצה של יום ד' ראשי בכ"ה בחודש.

שנת ו' למחזור ג'. ה"ש מעוברת.

מולד תשרי ד' כ"ב תתקמ"ב. תקופת תשרי בט' שעות של יום ד' נח בכ"ח בחודש' שאלה יום ו' ויגש בכ"ז בכסליו. תקופת טבת בד' שעות ומחצה של ליל ה' בא בא' בשבט.

מולד ניסן א"ו י"ג. תקופת ניסן בתחילת יום ה' ויקרא בג' בחודש. תקופת תמוז בו' שעות ומחצה של יום ה' חקת בה' בחודש.

שנת ז' למחזור ד' לפרט. ה"כ פשוטה.

מולד תשרי נ"כ תג"א. תקופת תשרי בג' שעות של ליל ו' לפני כפור בט' בחודש. שאלה ביום ב' וישלח כ"ט בכסליו. תקופת טבת בי' שעות ומחצה של ליל ו' ויחי בי"א בחודש.

מולד ניסן ו' תתפ"ט. תקופת ניסן בו' שעות של יום ו' ערב פסח י"ד בחודש. תקופת תמוז בשעה ומחצה של ליל ז' בלק בי"ז בחודש.

שנת ח' למחזור ה' לפרט. ב"ח מעוברת.

מולד תשרי א"ה רמ"ו. תקופת תשרי ט' שעות של ליל ז' הברכה בשבת של חולו של מועד בכ' בחודש. שאלה יום ג' וישב בכ' בכסליו. תקופת טבת בד' שעות ומחצה של יום שבת שמות בכ"ג בחודש.

מולד ניסן דכ"ב שצ"ח. תקופת ניסן בתחילת ליל א' ויקרא בכ"ו באדר שני. תקופת תמוז בו' שעות ומחצה של ליל א' קרח בכ"ט בחודש סיון.

שנת ט' למחזור ט' לפרט. ו"ש פשוטה.

מולד תשרי ו' ב' תתלי"ו. תקופת תשרי בג' שעות של יום א' האזינו בב' בו שהוא יום שני של ראש השנה. שאלה ביום ד' תולדות בא' בכסליו. תקופת טבת בי' שעות ומחצה של יום א' ויגש בג' בחודש.

מולד ניסן ב' ו' קצ"ד. תקופת ניסן בו' שעות של ליל ב' צו בו' בחודש. תקופת תמוז בשעה ומחצה של יום ב' בלק בט' בחודש.

שנת י' למחזור ז' לפרט. ה"כ פשוטה.

מולד תשרי ד' י"א תרל"ב. תקופת תשרי בט' שעות של יום ב' ברכה בי"ב בחודש. שאלה ביום ה' וישלח בי"ב בכסליו. תקופת טבת בד' שעות ומחצה של ליל ג' שמות בט"ו בחודש.

מולד ניסן ו׳ ט״ו תתר״ע. תקופת ניסן בתחילת יום ג׳ שמיני שני בי״ח בחודש. בחולו של מועד. תקופת תמוז בו׳ שעות ומחצה של יום ג׳ פנחס בכ׳ בחודש.

שנת י״א למחזור ח׳ לפרט. ב״ח מעוברת.

מולד תשרי א״כ תכ״ח. תקופת תשרי בג׳ שעות של ליל ד׳ בראשית בכ״ד בחודש. שאלה ביום א׳ מקץ בכ״ה בכסליו חנוכה בו ביום. תקופת טבת בי׳ שעות ומחצה של ליל ד׳ וארא בכ״ו בחודש.

מולד ניסן ה׳ י״נ תקע״ט. תקופת ניסן בו׳ שעות של יום ד׳ ויקרא בכ״ט באדר שני. תקופת תמוז בשעה ומחצה של ליל ה׳ קרח בג׳ בחודש.

שנת י״ב למחזור ט׳ לפרט. ז״ש פשוטה.

מולד תשרי ז״ו תתר״ו. תקופת תשרי בט׳ שעות של ליל ה׳ האזינו בו׳ בחדש. שאלה ביום א׳ ויצא בה׳ בכסליו. תקופת טבת בד׳ שעות ומחצה של יום ה׳ ויגש בו׳ בחדש.

מולד ניסן ב׳ כ״ב שע״ה. תקופת ניסן בתחילת ליל ו׳ צו בי״א בחדש. תקופת תמוז בו׳ שעות ומחצה של ליל ו׳. בלק בי״ג בחודש.

שנת י״ג למחזור י׳ לפרט. ח״כ פשוטה.

מולד תשרי ה״כ תתי״ג. תקופת תשרי בג׳ שעות של יום ו׳ ברכה שני של חג הסוכות. שאלה יום ב׳ וישב י״ז בכסליו. תקופת טבת בי׳ שעות ומחצה של יום ו׳ שמות בי״ח בחודש.

מולד ניסן ו׳ ז׳ קע״ח. תקופת ניסן בו׳ שעות של ליל ז׳ שמיני שני שבת שניה של פסח כ״ב בחדש תקופת תמוז בשעה ומחצה של יום ז׳ פנחס כ״ד בחורש.

שנת י״ד למחזור י״א לפרט. ב״ש מעוברת.

מולד תשרי ב״א תר״ט. תקופת תשרי בט׳ שעות של יום ז׳ בראשית בכ״ו בחודש. שאלה יום ג׳ מקץ בכ״ו בכסליו. תקופת טבת בד׳ שעות ומחצה של ליל א׳ בא בכ״ט בחודש.

מולד ניסן ו׳ ד׳ תש״ם. תקופת ניסן בתחילת יום א׳ צו בכ׳ בחודש. תקופת תמוז בו׳ שעות ומחצה של יום א׳ חקת בד׳ בחדש.

שנת ט״ו למחזור י״ב לפרט. ב״ח פשוטה.

מולד תשרי א״ט קי״ח. תקופת תשרי בג׳ שעות של ליל ב׳ האזינו בח׳ בחדש. שאלה יום ה׳ ויצא בח׳ בכסליו. תקופת טבת בי׳ שעות ומחצה של ליל ב׳ ויחי בי״א בחדש.

מולד ניסן נ״י תקנ״ו. תקופת ניסן בו׳ שעות של יום ב׳ שמיני ראשון בי״ד בחדש הוא ערב הפסח. תקופת תמוז בשעה ומחצה של ליל ג׳ פנחס בי״ו בחדש.

שנת י״ו למחזור י״ו לפרט. ה״ש פשוטה.

מולד תשרי ה״ו תתקצ״ד. תקופת תשרי בט׳ שעות של ליל ג׳ בראשית בכ׳ בחודש. שאלה ביום ו׳ וישב בכ׳ בכסליו. תקופת טבת בד׳ שעות ומחצה של יום ג׳ וארא בכ׳ בחדש.

מולד ניסן וכ״ב שנ״ב. תקופת ניסן בתחילת ליל ד׳ השמיני שני בכ״ה בחדש. תקופת תמוז בו׳ שעות ומחצה של ליל ראשי בכ״ד בחדש.

שנת י"ז למחזור י"ד לפרט. ג"כ מעוברת.

מולד תשרי ג"כ ת"ש. תקופת תשרי בג' שעות של יום ד' נח בל' בחדש. שאלה ביום א' וינש בא' בטבת תקופת טבת בי' שעות ומחצה של יום ד' בא. בג' בשבט.

מולד ניסן ו"ט תתקמ"א. תקופת ניסן בו' שעות של ליל ה' צו ו' בחדש. תקופת תמוז בשעה ומחצה של יום ה' חקת בח' בחדש.

שנת י"ח למחזור ט"ו לפרט. ב"ש פשוטה.

מולד תשרי ב' רצ"ט. תקופת תשרי בט' שעות יום ה' האזינו בי"א בחדש. שאלה ביום ב' וישלח בי"א בכסליו. תקופת טבת בד' שעות ומחצה של יום ו' ויחי בי"ג בחדש.

מולד ניסן ד"ד תשל"ו. תקופת ניסן בתחילת יום ו' שמיני ראשון בי"ו בחרש. תקופת תמוז בו' שעות ומחצה של יום ו' פנחס בי"ח בחדש.

שנת י"ט למחזור י"ו לפרט. ז"ח מעוברת.

מולד תשרי י"ט צ"ה. תקופת תשרי בג' שעות של ליל ו' שמיני עצרת כ"ב בחודש. שאלה יום ג' וישב בכ"ב בכסליו. תקופת טבת בי' שעות ומחצה של ליל ו שמות כ"ה בחדש.

מולד ניסן נ"כ רמ"ז. תקופת ניסן בו' שעות של יום ו' ותכל ופרשת החדש בכ"ז באדר השני. תקופת תמוז בשעה ומחצה של ליל א' חקת כ"א בחדש.

השלמתי מחזור רס"ד.

יפריני ויוריני דרכו צור כל יסד.
ומשנאי ומקניאי ישים רגלם בסד.
ואף אם רב אלי רב ועם אויבי רפסד.

וסדר שאלה פירשתי אחרי העיבור קודם התקופות.

תקף. שנו רבותינו ברוך שבחר בהם. בארבעה תקופות השנה מים נהפכים לדם. בתקופת תשרי שבו נעקד יצחק אבינו על גבי המזבח. וכיון ששלח אברהם את ידו לקחת את המאכלת לשוחטו טפטפה המאכלת דם. בתקופת טבת שבו קיים יפתח את נדרו מבתו. ובשעה ששחטה טפטפה המאכלת דם. ובארבעה ימי התקופה היו בנות ישראל מְתַנוֹת לה. דכתיב מימים ימימה תלכנה בנות יהודה לתנות לבת יפתח. בתקופת ניסן שבו לקו המצריים במכת דם ונהפכו מימי היאור לדם. תקופת תמוז שא' הק' למשה והכית בצור ויצא ממנו מים ושתה העם. וכיון שהכהו זבה הסלע דם. דכתיב הכה צור ויזובו מים תקופת ניסן ותקופת תמוז שהיה הדם מחמת מים. אין בהם סכנה. תקופת תשרי ותקופת טבת שהיה הדם מחמת אדם יש בהן סכנה לאומות העולם. אבל לישראל כתיב ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך.

ואני שמעתי שארבעה ממונים הן בצבא המרום. וכל אחד משמש תקופתו. וכל הממונה מסתלק ובא השני לעומתו העולם בלא ממונה ובא מזל עקרב ומטיל מרה וטיפת דם שאינה של חיים ושופך למים.

ואם תאמר מה ראו חכמים לעשות חודש חסר משני ימים וחדש מלא מיום אחד אדרבה איפכא מסתברא ויהיה יום ראשון מחדש הבא. י״ל לפי שהיו ב״ד מקדשין החדש על פי הראייה. וכשהיה החדש שעבר מלא אז עושין ראש חדש הבא שני ימים. שבכל יום שלשים היו מצפים אם יבא העדים והיו מתפללין תפילת ראש חדש מספק. וכשהיו העדים משתהין לבא נמצא יום ל׳ ראש חדש מספק והיו מקדשין ראש חדש למחר ביום ל״א. נמצא שיום ראשון הוא מחדש שעבר. וכשהיה חדש שעבר חסר כגון שבאו עדים יום שלשים לא היו עושין ראש חדש אלא יום אחד. ואותו סדר אנו עושין כשהחדש שעבר מלאה אנו עושין ראש חדש שאחריו שני ימים יום ל׳ ויום ל״א. ויום ראשון הוא מחדש שעבר.

את מוצא שפתי (בהקדמה) אשמור ואודיע עוד דברים אחדים ע״ד הכ״י הבודליאני סי׳ 692, ולא אשים לב רק לחלקי הכ״י המסומנים ברשימת נייבואיר באותיות 7 עד 12, כי שאר החלקים (המסומנים ברשימת נ״ב באותיות 1 עד 6) לא נכתבו מאותו הסופר עצמו, ובלי ספק היו לפ״ז כ״י מיוחד ואח״ז נתאחדו עם החלקים 12—7. אחרי אשר גם מהכ״י הזה השני נאבדו שני חלקים שלמים ורוב החלק השלישי. כי כפי הנרשם בלוח הענינים צד 133 נכללו בקרבו: א׳ ספר דייקות, ב׳ עיבור, ג׳ ספר האלקושי, ד׳ סדר עולם, ה׳ פירוש מפרקי אבות. מהספרים האלו חסר כעת כל הספר הא׳, והב׳ מתחיל בפרק הכ״ד (צד 88) וסופו (צד 137): פרק מ׳ נשלם סוד העיבור. לזה יקרא ספר האלקושי, יען וביען הוא ראעד (?) השלישי, קובעת גלילות השמים וארץ תחתים. סימן השאלה מיד הח׳ נ״ב (ברשימתו צד 137) הוא לנו; גם ר״יצ הירשנזאהן לא היה לאל ידו לקרוא את המלה הזאת ולהבינה על נכון. אולם ר״ח בראדי הכיר, כי שתי האותיות האחרונות ביחד הן אות ש, ויש לקרא את המלה „ראש״. לאמר כי הספר הזה הוא הראש (החלק) השלשי בהקבץ הזה. החרוז מורה, כי מלת „האלקושי״ הוא נכונה וא״כ יש לשער, כי שם המחבר נחום, כי כן נקרא גם הנביא נחום בשם האלקושי.

בחלק המדובר בו ע״ד העיבור נזכרות משנת שמואל ומשנת רב אדא (פרק כ״ה וכ״ו). בתור התחלת המחזור הנוכחי נזכר מחזור רנ״ח עם הסימן ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנ״ה ותחילתו שנת פ״ד (והיא שנת ד׳ תתפ״ג = 1123) לפי סדרו של ר׳ אברהם בר חייא, כאשר הוכחתי למעלה. מפרק ל״ה והלאה נזכר רב סעדיה פעמים רבות ומובאים דבריו בסימניו הנקראים בקצור בשם „סימן רב סעדיה״ (גם בכ״י ברלין סי׳ 221 וסי׳ 223 מובאים דברי ר״ס בסימניו; ראה רשימת רמש״ש ח״ב). מתוך מקרא של ר׳ סעדיה״ מובא המאמר:

אַל אָדֻו הָרֹאשׁ לְעֵילוֹם והנשארים נכונו ותלונתם בטרם עצלים כל־שהוא והכרת אותותם מפיקים מזן אֶל זָן לבר מאשר רָד בעשירית ללילי בערב שלישי כלא התעבר וגבול מוצאיו טרם־געת לאת הקטנים ברביעית לאור השוני שתי הנה בשני הנה יהיו־תתמים על ראשו לנדוח ולחדש והשואל על מה זה ועל מה זה תמור חסרון־זה ויתרון זה.

ומקרא זה הראשון סימן הוא לדחיות תשרי.

הנגינות נכתבו בל״ס להקל על התלמידים את למוד הסימנים האלה, אשר למרום על פה לבל ישכחום. גם מרבינו משולם נזכר סימן לדחיות ניסן כזה והוא:

כָל אָבִיב הצומח ביותר ממחצית השבעה אשר־לא דוֹב פגעו מתאר בשינית ביום מעבור והפשט רק ביומו להקת להתקדש חוץ מאשר־אנך באחרונה בליל־שבת בעוברו ומתת חמשית ללילי ראשון ללא עבר להבא אשר שניהם נצמדו להדחות ולהפסח.

אחר הדברים האלה יבא באור הסימן הזה. בפרק הל״ז נמצא את הדברים האלה: „הא לך ד׳ שערים ומדרשים וסדר ענינים ופירושם הוא כתוב על מדרש רבינו סעדיה״. ובפרק הל״ח: „אמן ואמונה עוד יש שבעה שערים מבוארים ומפורשים והמה מוצאם מכל מלה ורב תכונתם מסור בפי׳ רבינו סעדיה״.

בפרק הל״ט: הלא כתבתי לך עתה שלישים מעשה שבעת הימים וסוד העיבור וסדר שלשת מיני הגלגלים כל כוכבים ומזלות ותלי מעשה תכונתם מוצאם ומובאם ואיכה הם מתהפכים במסיבות ותחבולות.

עוד שם: הנה הכוכבים והמזלות הא׳ הם משטרי השמים אשר השליט היוצר להיות שוטרים בארץ על כל מעשה בני האדם אשר נעשה תחת השמש לטוב ולרע לחיים ולמות זה בכה וזה בכה וסדר מלאכתם ומעשה ממשלתם הנה כתוב על ספר משנת שמואל בן אבא.

לזה יקרא ספר האלקושי וכו׳ כאשר כבר העתקתי לעיל צד 15 ואח״כ מתחיל פירוש האבות ועליו וגם על סדר עולם אשר בכ״י הזה כבר דברתי ארוכות ונצורות במאמרי „לקוטי בתר לקוטי״ ע״ש.

אברהם ברלינר.

MACHSOR VITRY

nach der

Oxforder Handschrift

(Cod. No. 1100)

zum ersten Male

herausgegeben und mit Anmerkungen versehen

von

S. Hurwitz,

Rabbiner.

BERLIN, 1889.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 18/19.

מכתב מהמו״ל.

ב״ה יום ג׳ ד׳ אלול שנת תרמ״ט לפ״ק לייפציג.

החיים והשלום אל כבוד ידידי הרב הגדול בתורה, ויראת ה׳ הטהורה, פאר ישראל והדרו וכו׳ וכו׳ כש״ת מו״ה אברהם נ״י המכונה דאק׳ ברלינער בבערלין.

הנה הבאתי את ראשית פרי עבודתי עבודת הקדש אשר עבדתי בספר הנפלא מחזור ויטרי לפני כבודו, והוא בטובו ישים נא עינו עין בקורת עליהן ויגיד לי משפטו על פועל ידי, כי לדעתי הנקלה לא לגבה לבב יחשב לי אם אומר כי הי׳ הכ״י כקופה שאין לה אזנים, אשר אם ירצה איש להגות בו ולעמוד על דעתו הגדולה, הוא כספר החתום לפניו, מחסרון המעינות והמקורות אשר מהן דלה דלה המחבר המים החיים להשקות את הצמאים לדבריו, והשנית מרוב המעותים והשמטות הרבה שנמצאו בו אלה משגגת המעתיקים, ואלה שיצאו מעטי סופרים נמהרי לב, ואני בעה״ש תקנתי השגיאות והעמדתי הגי׳רסא הנכונה, והערותי בקצור נמרץ במקומות שהי׳ לי הכרח להעיר את ההוגה בו החפץ להתחקות על שרשי הענינים אשר לפניו, כיד ה׳ הטובה עלי. ובענין כתיבות התיבות אשר נמצאו בכ״י לרוב מלאות ווי״ן ויודי״ן, גם בהעתקות המקראות שהן שלא ע״פ המוסרה שלנו, רשמתי בתחילה עליהן שהן למותר, אך כאשר ראיתי כי רבות הנה, ובפ״ט בסדור התפלות, הנחתי אותן כמו שהן כתובות, וסמכתי בזה על מה שנמצא בספר הסידים סי׳ תתפ״ב וז״ל הכותב סדור תפלות יכתוב אותיות מלאים כי כותבים מלאים למי שאינו בקי כגון כשרוצה לכתוב וטהר לבנו לעבדך באמת יכתוב וטהר ליבנו לעובדך באמת, ליבנו מלא, לעובדך מלא, ושבת קודשך, אוהבי שמך וכיוצא בו עכ״ל. וכן הוא בתיבות שיני הנמצא בלשון המחבר כמה פעמים מלא יו״ד, וכאשר כבר הזכיר זה הגאון מהרש״ל ר״פ בהקדמתו לתשובות הגאונים הנדפס בבערלין שנת תר״ח שהיה כן דרך איזה ראשונים מחכמי צרפת ואשכנז לכתוב ווין ויודי״ן במקום נקודות, ותקותי לאל הגומר עלי כאשר אבוך על המוגמר אך אז אבאר דרכי המחבר תהלוכתיו ועניניו, גם שמות המחברים גדולי הראשונים אשר הביאו דעתו הגדולה לפסק הלכה. ובזה אסיים ואומר שלום לו, שלום לראשי החברה הנכבדה אשר נדבה רוחם אותם בחכמה לדלות פנינים יקרים וממולאים ממצולות הנשיה, יברך ה׳ חילם ופועל ידיהם ירצה

כעתירת המתאבק בעפר חכמים

שמעון הלוי איש הורוויץ.

ספר

מחזור וויטרי

מרבינו שמחה מתלמידי רש״י ז״ל

מה ששמע מפי רבי רש״י ז״ל

ותפלה והגדה של פסח ומערבית עם פיוטים ונוסחאות ישנות ושירים ופזמוני׳ ויצירת ספר רפפות לידע עתידות מאיברי האדם אם אחד מודעזע או מרלג או מקפץ: נוסחאות תקוני שטרות וגיטין: פי׳ של שיעור עשירית האיפה ושיעור מקוה ועומר והלכות עירובין: מאמרים מהתלמוד בבלי וירושלמי ומדרשות והם כל הדברים שמנו חכמים במנין כגון: שלשה דברים שאדם חייב עליהם לבקש עליו רחמים וכו׳: ד׳ צריכין להודות וכו׳: ה׳ דברים קשה להקזה וכו׳: ששה דברים צוה ר״א הגדול וכו׳: פי׳ על קדיש: אגרה על ידיד דברות: סיומה הפרשיות של כל השנה וקריאת המועדים. ומנהגין וחשבון התקופות ומולדות ולוחות. סוגיות התלמוד וסדר התנאים ואמוראי. מדרש עשרת הדברות. סימן לחדשים באיזה זמן יהיה מטר: שו״ת לרש״י ז״ל: פי׳ על פרקי אבות נכתב בשנת ד׳ אלפים תשע מאות וששים ושמנה שהוא תתקס״ח לאלף (הששי) [החמישי]:

עמ׳ עש״ו.

תניא א) היה ר׳ מאיר אומ׳ חייב אדם מישר׳ לברך מאה ברכות בכל יום ובגמרא דארץ ישר׳ גרסי הכי (אני) [תני] ב) אין לך אדם מישראל שאינו ג) עושה [מאה] מצות בכל יום שנ׳ ועתה ישר׳ מה יי׳ אלהיך שואל מעמך אל ד) תיקרי מה אלא מאה, ויש אומ׳ מה בגימטרי׳ מאה באת״ב״ש ה״ץ י״ם שים צ׳ במקום ה׳ וי׳ במקום ם׳ הרי י״ץ ונמצא מה בגימטריא מאה (ללת״ם) [ור״ת] ה) פי׳ דבאותו פסוק כתיב ו) [מאה] אותיות וכנגדן חייב אדם לברך ק׳ ברכות בכל יום ושואל כת׳ מלא, ודוד מלך ישר׳ תיקן שהודיעוה[ו] יושבי ירושלים שמתים מישראל מאה בכל יום עמד ותיקן מאה ברכות דכתי׳ (שמואל ב כג) נאום דוד בן ישי הוקם ז) על על בגימטריא מאה הוו בכל יום ויום היו מתים מישר׳ ק׳ איש ולא היו יודעים מפני מה עד שבא דוד וחקר הדבר והבין ברוח הקודש ותקן מאה ברכות בכל יום ונראה ח) הדבר שנשתכחו ובאו תנאים ואמוראים ויסדום לברך על כל אחת ואחת בשעת׳ אי אפשר מפני מה שהידים עשויות למשמש אלא כשניעור אדם משנתו ירחץ ט) פניו ידיו ורגליו כהוגן לקיים מה שנ׳ (עמוס ד) הכון לקראת אלהיך ישר׳. ומתחיל ומסדרן וכל יחיד ויחיד חייב בהן ומנהג כל ישראל שבספרד היא אסמכיא כך הוא להוציא מי שאינו בקי מתחיל החזן ומברך על נטילת ידים וסדר הברכות והכי סליק חושבן מאה ברכות הגי הכתובין לעיל תמני סרי ודברוך שאמר ודישתבח הרי עשרין קודם ק״ש שמע ותלת דקריית שמע שתים לפניה. יוצר והבוחר בעמו ישר׳ ואחת לאחריה

כל הדף הראשון מתכ״י הוא משבש מאד בהעתקה אשר לפני. גם נמצאו בו חסרון איזה תיבות ונשלמו מהכותב במקום הכתב בנקודות נקודות. כאשר עיני הקורא תחזנה מישרים. ואני בע״ה יגעתי ומצאתי לתקן הטעותים ולהשלים החסרון ע״פ ספרי הראשונים כמו ספר היראים שהביא חשבון המאה ברכות מסידור רע״ג מה שלא נמצא בסרע״ג שלפנינו. וע״פ ספר הפרדס לרש״י ז״ל שלשתם לפעמים ישוו יחד. כאשר העידותי בכמה מקומות. והעמדתי הגירסא הנכונה. לא שניתי מגוף הכ״י אשר לפני רק הצגתיה לפני הקורא כאשר מצאתיה. והגהותי הצגתי לבדנה. וכן עשיתי גם בפנים הספר לא גרעתי ולא מתקתי דבר. ואם ימצא הקורא תיקון אחר הטוב מהגהותי תברכנו נפשו. וזה החלי. בעזרת צורי וגואלי:

א) תניא הי׳ ר״מ אומר מנחות מ״ג ע״ב. ב) תני אין לך וכו׳ כצ״ל. ועיין ירושלמי סוף ברכות. ג) שאינו עושה מאה מצות כצ״ל. ד) אל תיקרי מה אלא מאה כן העתיקו גם הרי״ף והרא״ש סוף פרק תרועה והש״ל והתניא ונראה שכן היתה גירסתם בגמרא. ולפנינו ליתא וכן נראה ג״כ מפירש״י ומה״ג ע״ש. באת״ב״ש וכו׳ עיין תוס׳ מנחות שם ד״ה שואל. ובבעל המורים דברים יו״ד. ה) ור״ת פירש וכו׳ כצ״ל ועיין תוס׳ מנחות שם. ובערוך ערך מאה. ובשו״ת תשב״ץ ח״ש סי׳ קס״א ובמ״ב או״ז אות כ׳. ו) כתוב מאה אותיות כצ״ל. ז) הוקם על וכו׳ עד שבא דוד וכו׳ כן הוא בסרע״ג ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ה׳ ותש״ל סי׳ ה׳ הביאו בשם רש״י והטור א״ח סי׳ מ״ו הביא דרשה זו בשם רב נטרונאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא. ותמוה שלא הביאו שהוא. במדרש במד״ר פי״ח. ובתנחומא פרשה קרח. ח) ונראה הדבר שנשתכחו כן הוא הלשון בסרע״ג ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ה׳ ט) ירחץ פניו ידיו ורגליו וכו׳ כן הוא בסרע״ג וז״ל וסדר אלו מאה ברכות כך השיב רב נטרונאי ב״ר הילאי ריש מתיבתא דמתא מחסיא לבני קהל אליסאנה ע״י מר רב יוסף מאור עינינו לברך כל אחת ואחת בשעתא אי אפשר מפני מטנפת ידים העסקניות העשויות למשמש. אלא כשניעור משנתו רוחץ פניו ידיו ורגליו כהוגן לקיים מה שנא׳ הכון לקראת אלהיך ישראל. וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ה׳ והובא ברד״א כשניעור אדם משנתו רוחץ פניו ידיו ורגליו. ובספר האשכול ה׳ ק״ש ותפלה וז״ל בשחר בהשכמה ישול פניו ידיו ורגליו. וברמב״ם פ״ד מה׳ תפלה ה״ג וז״ל אבל שחרית רוחץ פניו ידיו ורגליו ואח״כ יתפלל. והראב״ד השיג עליו וכתב לא ידעתי רגליו למה. ועיין

גאל ישראל כדתנן בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה הרי תלת תלת וזמנין דתשסרי דצלותא דצפרא דמנחתא ודערבא דאינון עם ברכת המינים מן (תשר) [תשסר] תשסר והני תלת עשרים קדמתין הרי תמנן ודסעודתי[י] [דים]מא תמני הא כיצד דנטילת ידים והמוציא לחם מן הארץ וארבע דברכת המזון הזן על הארץ ובונה ירושלים והטוב ומטיב ותרתי דמשתיא אדחמרא בורא פרי הגפן ועל הגפן ועל פרי הגפן ואי דמיא שהכל ובורא[כ] (פרי הגפן) [נפשות] אתרא דנהיגי[ל] מ[י]כל והדר (משיתלו) [מישתי] (הכי) [הרי] תרתי וארבע דקריית שמע דרמשא תרתי לקמן ותרתי לבתרא כדתנן בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה המעריב ערבים ואוהב עמו ישראל לפניה. (גדול) [גאל[מ] ישראל ושומר עמו ישראל לעד] לאחריה ותמני דסעודתא דרמשא הרי עשרים. תמנין ועשרים הרי מאה. בר מהמלך בכבודו דאוסיפו רבנן בתראי בתר עסיקי (דשבחא) [בשבחא] דקודשא בריך הוא [ו]מרחמי. ובר מהפיל חבלי שינה דקריית שמע דעל מטתו ובר מכמה זימנין דמצריך למברך לגדולים וקטנים ובר[נ] [ממיכל פירות ואכילת ירקות] (אצמי ירקא) ובר [ממירח כמה] זימני [וכי תימא] בשלמא בימי חול [דאיכא תלתא] זימני תשסרי תשסרי . . . אלא בשבתא דליכא צלותא היכי מתמליין אי איפשר לאשלומינהו אשלים להו כדקאמרינן ר' חייא בריה דרב[ס] [אויה] ביומיא דשבתא וביומיא טבי טרח וממלי להו באיספרקי ומגדי מיני בשמים ומיני פירות כגון עצי בשמים ובורא עישבי בשמים ובורא מיני בשמים וכל פירא ופירא כדחזי ליה. ולכך תקנו לומר (ו)אין[ע] כאלהינו בשבת לפי[פ] שאין מתפללין בשבת משמנה עשרה כי אם שב וד' פעמים אין מי נודה ברוך אתה ד' פעמים. אי[ן] מי נודה הרי י"ב פעמים אמן. ולבסוף ברוך אתה. ונראה עתה כאומר י"ב פעמים ברוך אתה אמן והן שתים עשרה ברכות והשבע של חובת היום הרי ט"י ומאן דמברך

מ"ע שם דהרמב"ם סמך על מה דאיתא שבת ג' ע"ב רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בכל יום וכו' וזה דוחק גדול כמה שו"עיר הכ"ם שם ועיין בשו"ת נו"ב מה"ת תשובה מבן המחבר סי' ק"ח דרצה השואל שם לתרץ דהרמב"ם סבר דטעם הרחיצה בשחרית הוא כסברת הרשב"א משום דנעשה כבריה חדשה וצריכין להתקדש ככהן מן הכיור והכהן צריך לקדש גם רגליו, והראב"ד ס"ל הטעם כמ"ש הרא"ש בתשובה דטעם נ"י שחרית הוא משום דהידים עסקניות הם וא"א שלא נגעו בלילה במקום מטונף ולכך לא צריך רק נטילת ידים, ומה שלא השיג הראב"ד גם מרחיצת פנים על הרמב"ם משום דסמך על הא דשבת שם ע"ש בדברי המשיב וז"ל ועוד למה לא הזכיר הראב"ד בהשגתו גם פניו וכו' והנה דברי השואל נדחו ממילא מרחזינן כל אלו הגאונים הנ"ל סברי טעמא דא"א לברוכי על אחת בשעתא לפי שהידים עסקניות ועשויות למשמש, ובכל זאת כתבו לרחוץ פניו ידיו ורגליו, והא דדייקו השואל וכן המשיב למה לא השיג הראב"ד על הרמב"ם מרחיצת פנים שכתו במחילת כבודם גמרא מפורשת בברכות ס' ע"ב כי משי אפיה לימא וכו' ותנראה לענ"ד הוא דתני רבוותא הוו גרסי בברכות י"ד ע"ב וט"ו ע"א הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו ורגליו וכו' ופניו נפקי לחוא מהא דברכות ס' ע"ב הנ"ל, ולפני הראב"ד הי' הגירסא כמו שהוא לפנינו ויטול ידיו לבד וראית ברורה מצאתי לדברי בספר ה"ג שהוציא לאור הגרע"ה וז"ל אמר רבה ב"ב חנה א"ר יוחנן הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ויטול ידיו ורגליו וכו' אמר ר' חייא א"ר יוחנן וכו' ונוטל ידיו ורגליו וכו' ומוכח דכן היתה גירסתו שם מדהעתיק כל לשון הגמרא עם שמות האמוראים ולפניו היתה הגירסא אמר רבה בר בר חנה כגירסת האו"ז ה' ק"ש סי' נ"ג וכן הוא ברשב"א בשו"ת סי' קפ"ה. י) ודסעודתא דיממא כצ"ל. כ) ובורא נפשות כצ"ל. ל) דנהיגי מיכל והדר מישתי הרי תרתי כצ"ל. מ) גאל ישראל ושומר עמו ישראל לעד לאחריה כצ"ל. נ) ובר ממיכל פירות ואכילת ירקות ובר ממירח כמה זימני, וכי תימא בשלמא בימי חול דאיכא תלתא זימני תשסרי תשסרי אלא כו' כצ"ל והנה הראשונים מחולקים במנין המאה ברכות עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' ה', ובבעל העיטור בסופו ובמנהיג, ובס' יראים ובש"ל ובתניא וברד"א מסיים וגם יכוון בשבתות ויו"ט לברכות הקורא והמפטיר ויענה אחריהם אמן כי אמרו חכז"ל גדול העונה אמן וכו' ועיין בשו"ת מבימ ח"א סי' ק"ז, וסי' ק"פ אם עניית אמן עולה למספר מאת ברכות. ס) דרב אויה כצ"ל מנחות מ"ג ע"ב. ע) אין כאלהינו כצ"ל ועיין לקמן סי' קל"ד. פ) לפי שאין מתפללין עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' ה' וברוקח סי' ש"ם ובש"ל ותניא רבתי סי' א' שכתבו כהמחבר אך בכ"ב מבואר יותר וז"ל יש מקומות שנהגו לומר אין כאלהינו אחר תפלת מוסף אחד שבת ואחד יו"ט כדי להשלים מאה ברכות שחייב אדם לברך בכל יום, כי בשבת ויו"ט אין אדם מתפלל מ"ח ברכות רק ז' נמצא שיצאו מהן ל"ג בין ערבית בין שחרית ומנחה ומשלימין אותן כז' ברכות של מוסף, ושש שבסעודה שלישית ועשרים כנוים שיש באין

שלא עשאני בור לא עביד כהילכתא דאע״ג דגרסינן בפירקין דהתכלת היה נ) ר׳ יהודה אומר חייב אדם לברך שלש ברכות בכל יום ברוך שלא עשאני גוי שאין הגוים כלום. שנ׳ (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו. ברוך שלא עשאני בור. שאין בור ירא חטא. ברוך שלא עשאני אשה. שאינה מצווה על המצוות. ואפילו הכי לא חזאי לברכה חדא דשאילו מן קדם נטרונאי גאון זצ״ל ולא שדרה ותו מגמרא הא איסתלקא לה דרב ק) אחא בר יעקב שמעיה לבריה דקמברך ברוך שלא עשאני בור א״ל כולי האי נמי אלא מאי (כואיברך) [אברך]. שלא עשאני עבד היינו אשה. זיל טפי. וכיון דמנח תפילי נמי מברך על תפילי ברוך אתה ײ אלהינו מ״ה אקב״ו להניח תפילין. ועל תפילין של ראש על מצות תפילין. וכי מכסי בטלית להתעטף בציצית. ואו׳ כל הברכות כולן כתקון חכמים עד ותלמוד תורה כנגד כולם. וקורא בסדר קרבנות. וידבר שחרית קורין פרשת צו את בני ישר׳ וגו׳ כנגד תמיד של שחר על שם ונשלמה פרים שפתינו. ולערב אומר פיטום הקטרת (שחרית) וסיינ לדבריו מצאתי בסדר רב עמרם המדקד(י)ק לומר אין כאלהינו בכל יום וכן כתב בשם. וכן בערב לאחר שיגמרו תפילת ערבית נוהגין לומר פיטום הקטרת בבוקר ר) ובערב [אבל לא השיר מאי טעמא שזכר למקדש אומר אלו. ולמה אומר פיטום הקטרת בבוקר ובערב והשיר בבוקר בלבד לפי שזה היתה מצותו נעשית בבקר ובערב וזה לא היתה מצותו נעשית אלא בבקר] (מה לא היתה (מצאתי) [מצותו] נעשית אלא בבוקר) בלבד וידבר וגו׳ ושונה באיזהו מקומן. ודורש בר׳ ישמעאל דא׳ רב ספרא משום ר׳ יהושע בן חנניה מאי ש) דכתיב ושננתם אל תקרי (ושננם) [ושננתם] אלא ושלשתם לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד. ומקשינן שניה מי ידע כמה הוו (ומשנען) [ומשנינן] לא צריכא ליומי ודקא ת) (תני) תקינו מדרש חלופי תלמוד דקא גרס בפרקי׳ מאימתי קורין את שמע בערבין. אמ׳ רב יהודה אמ׳ א) שמואל (אל) השכים לשנות קודם aא) שקרא קריית שמע (אינו) צריך לברך [לאחר שקרא ק״ש אינו צריך לברך] שכבר נפטר באהבה רבה. שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד ותלמדם חוקי חיים אמ׳ רב הונא למקרא צריך לברך למשנה אין צריך לברך. ר׳ אל(י)עזר ג) אומר אף למשנה צריך לברך. ולתלמוד אין צריך לברך. וקמסהיד רב ג) חייא בר׳ אשי זימנין סגיאין הוה (קאימנו) [קאימנא] קמיה דרב לתנויי בסיפרא דבי רב דהוא תורת כהנים ומקדים ומשי ידיה ומברך ומתני (לך) [לן]. ואו׳ רבון העולמים כו׳. עד ברוך שאמר וחותם מלך מהולל בתושבחות. ומאן דקהתים מהולל ברוב ד) התושבחות. שבשתא בידיה. דקא אמרין בפרק ה) מאימתי מברכין על הגשמים משיצא החתן לקראת כלה. ומאי מברך אמר רב יהודה מודים אנחנו לך על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו ור׳ יוחנן מסיים בה הכי ואילו פינו מלא שירה

כאלהינו שכל אחת מהן עולה להשלים מאה ברכות נמצאו נשלמו ל״ג ברכות שהיו חסרות. נ) היה ר׳ יהודה אומר וכו׳ מנחות מ״ג ע״ב כן הוא הגירסא הנכונה, וכן הוא בירושלמי פ״ט דברכות ה״א, ובתוספתא פ״ז דברכות ובבה״ג וברי״ף ובראש סוף פ״ט דברכות ולפנינו הוא בטעות ר״ם. ק) דרב אחא בר יעקב וכו׳ שם. ר) בבוקר ובערב אבל לא השיר מאי טעמא שזכר למקדש אומר אלו ולמה אומר פיטום הקטורת בבוקר ובערב והשיר בבוקר בלבד לפי שזה היתה מצותו נעשית בבוקר ובערב וזה לא היתה מצותו נעשית אלא בבוקר כצ״ל מסרע״ג דף י״ד ע״ב. ש) מאי דכתיב ושננתם אל תקרי ושננתם בצ״ל קידושין ל׳ ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה לא צריכא וכו׳ ולקמן סי׳ מ״ז. ועיין בשו״ת מהרש״ל סי׳ ס״ד. ת) ודקא תקינו מדרש חלופי תלמוד כצ״ל וכן הוא בסרע״ג. ובהגהות מיימוני ריש סדר תפלת ומביא ראיה דאף לברייתא דר״י שנקרא מדרש נמי צריך לברך מהא דהוי קאימנא וכו׳ ובגמרא שם יש חלופי גרסאות שונות בענין זה. א) אמר שמואל השכים וכו׳ כצ״ל ברכות י״א ע״ב. aא) קודם שקרא ק״ש צריך לברך לאחר שקרא ק״ש אין צריך לברך כצ״ל. ג) ר׳ אליעזר אומר כצ״ל. ג) ר׳ חייא בר אשי כצ״ל, הוה קאימנא כצ״ל ומתני לן כצ״ל. ד) ברוב התשבחות שבשתא עיין בהג״מ ריש סדר תפלות ועיין לקמן סי׳ קס״א. ה) בפרק מאימתי מאימתי

כים ולשונינו רנה בהמון גליו כו'. עד הן הם יודו ויברכו וישבחו לשמך מלכינו ברוך אתה יי' אלהי' רוב ההודאות ומקשינן רוב ההודאות וקמתריץ רבא איסא אל ההודאות היכי דקמשמע רוב ההודאות הכי נמי משמע רוב התושבחות ולא כל התושבחות הילכך מאן דמסיים ברוב התושבחות שפיר דמי לשתוקי. ואומ' פסוקי דזימרא הודו ליי קראו בשמו. דרש רב שמלאי לעולם ו) יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל לפיכך תקנו חכמים פסוקי דזימרא הודו ליי וכל המזמורים שלפניו ושלאחריו לפי שהן שבחו של הקב"ה ואח"כ עומדים להתפלל ומיבעי לאינש לכווני רעתיה בתהילה לדויד דאי"ר ז) אל(י)עזר בר אבינא כל האומר תהילה לדוד שלשה פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא ואמרי' מאי טעמא משום דאתיא באל"ף בי"ת ונימא אשרי תמימי דרך דאתיא בתמני אפי אלא משום דכת' ביה פותח [את] ידיך ואמרינן (בימטא) [נימא] הלל הגדול דכתיב ביה נותן לחם לכל בשר וסקינן אלא משום דאית ביה תרתי דאתיא באלף בית וכתי' ביה נמי פותח את ידיך. וכולהו פרש' עד כל הנשמה תהלל יה הכי איתנהי סוף פירקא הללו יה והללו יה (בכתר) [דבתר] (תהילה) [תהלת] יי' ידבר פי ריש פירקא אסמי להכי מוספינן ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללו יה. ולכך אומרין שני פעמים כל הנשמה תהלל יה הללו יה. דאמרינן במסכת שבת יתא ח) חלקי מגומרי הלל בכל יום. כלומ' שמסיימין ספר תילים שנא' בו הללו יה ואם אינו כופלו שני פעמים אינו נראה כמסיים ונראה כאילו יש אחריו פסוקים הרבה אבל עתה כשמזהר לאומרו פעם אחרת בידוע שהוא אחרון ונראה כמסיים. ומטעם זה אינו או' בשבת שני פעמים פסוק אחרון שבפרשה. ולכך נהגו לכפול ט) יי' ימלוך לעולם ועד בפסוקי דזמרה לפי שבפרשת הנס ויהי באשמורת הבוקר עד ימלוך יי' לעולם ועד וגו' יש שמנה עשר אזכרות. ובכל שם ושם יש ארבעה אותיות שהם שבעים ושתים אותיות כנגד שם בן שבעים ושתים אותיות ובפסוקי דזמרה (אני) [אנו] מתחילין ויושע ונחסרו ארבע שמות שהם בפסוקים שלמעלה מן ויהי באשמורת הבוקר וגו'. ולפיכך כופלים פעם אחרת יי' ימלוך ואומרין לאחריו י) פסוקים אחרים שבהם ג' שמות כדי להשלים ד' שמות כדי להשלים החסירים וכשאומרים שני פעמים יי' ימלוך הרי כאן חמש וניח' ולא תקשי שכן הוא או' לעתיד לבוא כל השמו' יהו אחד (ב)דאמרי' כ) במסכת ברכות. ולפיכך אומרים הד' כדי להשלים וחמישי לא לשום חשבון הוא בא אלא לומר לך ביום ההוא יהיה יי' אחד ושמו אחד. ועומד שליח צבור לפני התיבה וחותם בשירי זמרה. ואותה ברכה של אחר ישתבח לא קבועה אלא לאחר פסוקי זמרה שצריך ברכה לפניהן ולאחריהן. לפניהן ברוך שאמר לאחריהן ישתבח. וקדיש מפסיק בין ישתבח ליוצר להודיע שעל פסוקי זמרה קבועה כמו ברכת הלל שלאחריו: ולאלתר ל) מיבעי ליה לאינש לאתהולי בפריסת שמע ביוצר אור. ואסיר לאשתעויי

מברכין כצ"ל והוא בתענית ו' ע"ב, וברכות נ"ט ע"א. ו) לעולם יסדר אדם וכו' ברכות ל"ב ע"א. ז) דאמר ר' אלעזר בר אבינא שם ד' ע"ב וגירסא נכונה היא ולא כמו דאיתא לפנינו אמר ר' אבינא וכבר הגיה מהרי"ב שצ"ל בר אבינא ועיין בהגהות רע"א שם. ח) יתא חלקי וכו' שבת קי"ח ע"ב וכן תנא במס' סופרים פי"ז ובריי"ף פ"ה דברכות ע"ש ועיין בשו"ת מהרש"ל סי' ס"ד. ט) לכפול ה' ימלוך וכו' ועיין במרדכי סוף פרק לולב הגזול שהטעם משום להפסיק כדי להראות שהוא סוף השירה וכן הוא ברד"א שאין לכפול אלא הפסוק האחרון שבסוף כל המזמורים בלבד שהוא כל הנשמה תהלל יה להודיע שנגמרו המזמורים של סוף תהלים וכו' וכן בשירת חים כופלין פסוק ה' ימלוך מפני שהוא סוף השירה, ועיין ב"י בטור א"ח סי' נ"א בשם א"ח ד"ה וכתב עוד וכו' ואם יכפלו יוסיפו שם אחד, אך הד"מ שם ס"ק י' הביא בשם מהרי"ל שכתב בשם תמ"ו דיש לכופלו שהשם של ביום ההוא יהיה ה' אחד אינו מן המנין שאינו רק מפרש מה שיהיה לעתיד, כמו שכתוב כאן. י) ואומרין לאחריו פסוקים אחרים וכו' היינו כי ליי המלוכה, ועלו מושיעים וגו' והיה ה' למלך וגו'. כ) כדאמרינן במסכתא פסחים נ' ע"א כצ"ל ע"ש. ל) ולאלתר מיבעי לאינש

בין ישתבח לפריסת שמע: ומחייב לפריסת שמע בעונתה. דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרי׳ משיכיר בין תכלת ללבן. ותנא ב) בין תכלת שבה ללבן שבה: פירו׳ ג) גיזת צמר שצבעה תכלת יש בה מקומות שלא עלה שם הצבע יפה: תניא ר׳ מאיר או׳ משיכיר בין זאב לכלב. ר׳ עקיב׳ או׳ משיכיר בין חמור לערוד. אחרים אומרים כדי שיעמוד אדם ברחוק ארבע אמות מחבירו ויכירהו. אמ׳ רב הונא הלכה כאחרים. ואביי הפסיק בתפילין כאחרים בקרית שמע כוותיקן. דאמ׳ ר׳ יוחנן וותיקן היו גומרין אותה עם הנץ החמה. ותניא ד) נמי הכי ר׳ יהודה בן תימ׳ או׳ מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפילה ונמצא מתפלל ביום. לכך מצותה מן המובחר: ומאן דקרי קרית שמע בעונתה שקיל אגריה יותר ממאן דעסיק בתורה: דתניא ה) נמי הכי מצות ק״ש עד חצות ר׳ אליעזר אומ׳ עד הנץ החמה. ר׳ יהושע אומ׳ עד ג׳ שעות מדקתני הקורא מיכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה. מכלל דבעונתה שפיר עדיף מכי עסיק באוריית׳. ופסיק ו) הלכה כר׳ יהושע ולא הפסיד דקת׳ מאי פירושיה לא הפסיד בברכות אלא מברך לפניה ולאחריה. ואע״ג ז) דסוף שתי שעות קרי לא מיבעי ליה לשנויי ביה בקרית שמע ממאי דתקינו רבנן. והא דאמרי׳ דבעי׳ [צ״ל דמצי] אינש למיקרי קרית שמע בתר שתי שעות ח״ו לכתחלה לא שרי למיעבד הכי ומאן דעבד הכי בכוונה ולא מחמת אונסא ולא מחמת איעכובי במידי דמצוה מיקרי פושע. וכמאי שרי איעכובי כגון שבתות וימים טובים ותענית ציבור דמשתהא [עד] דמיכנפא ציבורא. אינמי בני (בר) [בי רבן] דמיכנפי ויתבי וגרסי וממשיך להו גרסייהו כגון הני מילי דשכיחי אינון [ד]אי לא דמיעכבי עד דמיכנפי ממנעי רבים מקרית שמע ומן התפילה. (ותו מידי) [ותלמידי] דיתבי וגרסי דאיכא בעלי בתים למשמע ולמילף מפילפוליהון [ו]דוותיקין מילתא דלא שכיחא היא. ולא כולי עלמא מצי מיכווני כוותיקין. ואע״ג ח) דאמ׳ ר׳ יוחנן לא שנו אלא בדורות הראשוני׳ כגון ר׳ שמעון בן יוחי וחביריו שתורתן זו היא אומנותן אבל כגון אנו מפסיקן בין לקרוא קריית שמע בין לתפלה הני מילי לתפילת המנחה דליכא למיקם אשיעורא. אי נמי לקרות שמע דליכא תקנת חכמים אבל היכא דאיכא מידי תיקון כיון דהאי שכיח [ו]דוותיקין לא שכיח שפיר לאיעכובי. אבל שאר יומי אסיר למיפק לאורחא מקמי קרית שמע ותפילה דאמ׳ רב ט) אמי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לאדם לצאת לדרך קודם שיתפלל שנ׳ (תהלים פה) צדק לפניו יהלך והדר וישם לדרך פעמיו וקרית שמע ותפילה (בהדדי) [כהדדי] נינהו. [ו]דקאמרינ׳ אסור לאישתעויי בין ישתבח לפריסת שמע הני מילי דלאו צורכי ציבור נינהו אבל לצורכי ציבור (נינהו) או לצורך מי שבא

וכו׳ כן הוא הלשון בסרע״ג והובא בטור א״ח סי׳ נ״ד בשמו. ומה שמביא הטור שם בסי׳ נ״א וכן יש בירוש׳ השח בין ישתבח ליוצר אור עבירה היא בידו וחוזר עליה ממערכי המלחמה. וכן הביא הב״י סי׳ נ״ד והש״ג פרק א״ע לא נמצא בירושלמי שלפנינו. והרבה דברים הביאו הראשונים בשם ירושלמי ולא נמצא בירושלמי שלפנינו. וכבר הזכירו זה האחרונים. ועיין בר״יף פ״ה דברכות ותקינו רבנן וכו׳. ב) ותנא בין תכלת וכו׳ כן הוא ג״כ גירסת הרא״ש פ״א סי׳ יו״ד תנא בין תכלת וכו׳ ולפנינו בברכות ט׳ ע״ב ליתא לתיבת תנא. ג) פירש גיזת צמר וכו והוא כפירש״י ועיין תוס׳ שם ד״ה אלא. ותוס׳ מנחות מ״ג ע״ב ד״ה בין וכו׳ ובירושלמי ברכות פ״א ה״ב, ובמראה פנים שם. ד) ותניא נמי הכי ר׳ יהודה בן תימא אומר וכו׳ כן הוא ג״כ גירסת בה״ג בפ״א דברכות תניא נמי הכי ר״י ב״ת אומר וכו׳ ולפנינו בברכות ט׳ ע״ב ליתא. ה) דתניא נמי הכי וכו׳ יותר נראה לגרוס כמו שהוא בסרע״ג ומאן דקרי ק״ש בעונתה שקיל אגריה יותר מכד עסיק באורייתא דתנן גבי ק״ש עד אימתי ר״א אומר וכו׳ שם ט׳ ע״ב. ו) ופסיק הלכה כר״י וכו׳ שם יו״ד ע״ב. ועיין שם כ״ה ע״ב לימא תנא סתמא וכו׳ ובתוס׳ יומא ל״ז ע״ב ד״ה אמר אביי וכו׳. ז) ואע״ג דסוף שתי שעות קרי וכו׳ הוא ג״כ לשון רע״ג בסדרו. ונראה שתפסו בפשיטות שדעת ר״י עד שלש שעות פירושו עד תחילת שעה שלישית היינו סוף שתי שעות וכן הוא דעת הרא״ם בספר יראים סי׳ י״ג ובהגהות מימוני ה׳ ק״ש והובא בב״י סי׳ נ״ח ועיין סמ״ג עשין י״ח ובש״ג שם פ״א. והא דאמרינן דמצי אינש כצ״ל, הס ושלום כצ״ל. ח) ואע״ג דאמר ר״י וכו׳ שבת י״א ע״א. ט) דאמר ר׳ אמי וכו׳ לצאת לדרך לפנינו ברכות י״ד ע״א איתא אמר רב אידי וכו׳ אסור לו לאדם לעשות חפציו וכו׳.

להתפרנס מן הציבור ובעי למיפסק ליה צדקה איסורא ליכא. אבל בתר דמשתעו בצורכייהו קאים חזנא ומקמי (דילמא) [דלימא] ברכו פותח בקדיש ועונין הציבור (במדבר יד) יגדל נא כח יי׳ כאשר דברת לאמר: (תהלים כה) זכור רחמיך יי׳ וחסדיך כי מעולם המה:

ט. יתגדל לשון הפסוק הוא. (יחזקאל לח) והתגדלתי והתקדשתי (ונועדתי) [ונודעתי] לעיני (עמים) [גוים] רבים וידעו כי (שמי) [אני] יי׳. למלחמת גוג ומגוג. לכך הוא מתחיל בלשון עברי ולא בלשון ארמי וכן משמעו יתגדל ויתקדש שמו של הקב״הי) לעתיד לבא שיהא שמו הגדול מגודל ומקודש דכת׳ וידעו כי (שמי) [אני] יי׳ שמעכשיו לא כשהוא נכתב הוא נקרא כי הוא נכתב ביו״ד ה״י. ונקרא באל״ף דל״ת. ולשון ארמי הוא וקמוץ הוא שאין כינויין אלא באלף דלת לפי שהשם המיוחד בלשון ארמי הוא ואין אנו רשאין להזכירו בכתבו. לכך אנו אומ׳ שמיה רבה בארמית כי לעולם הבא יקרא ככתיבתו דכת׳ (זכריה יד) ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד. והואיל ומתחיל בלשון עברי [אומר] הכל בלשון עברי עד שמגיע לשם הנכתב בארמי חוזר לומר בעברי ויתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתה׳ ויתע׳ ז׳ כנגדכ) ז׳ רקיעים ומאן דאמ׳ ויתקלס שהוא שמיני אומרו כנגד רקיע שעל ראשי החיות ואחר כך כשבא במעשה השם או׳ בלשון ארמי ולכך אומ׳ תושבחתא ונחמתא שכן מצינו באגדה כל הודיות שאמ׳ דוד בספר תילים לא אמ׳ אלא לשם נחמתא, שנ׳ (שמואל ב כג) ואלה דברי האחרונים האמורים ליום אחרון. וכך אנו אומרים בשבת על כל דברי שירות ותושבחות דוד בן ישי עבדך משיחך. ישתבח שמך. וכמו כן לעילא מן כל ברכתא שירתא תושבחתא ונחמ׳ כלומ׳ כל תושבחות שאמ׳ דוד ליום נחמתא. כדאמרינן בברכות שמעתיל) בת קול שמנהמת ואומרת אוי לי שחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין אומות העולם. אמרו לו לא אותה שעה בלבד אומרת כך אלא בכל יום ויום ג׳ פעמים אומרת כן ולא עוד אלא כשישר׳ נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה רבא הק׳ מנענע את ראשו ואומ׳ אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך אוי לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהן וזה שאנו אומרי׳ בקדיש תושבחתא ונחמת׳ שצריך הוא תנחומין על הצער הזה שהוא מצטער לאחר עגייתן:

י. מפי רבינו ר׳ שלמה זצ״ל מראה שעל שם כך עונין הציבור זכור רחמיך וגו׳ כשמתחיל החזן ביתגדל על שם מידת (רחמיך) [רחמים] זו שהוא זוכר באותה שעה. והכימ) אמ׳ ר׳ נחשון רב מתיבתא כריעה שכורע בקדיש כיון שאמ׳ יתגדל ויתקדש שמיה רבא כורע בעגלה כורע ויתברך כורע שמיה רבא כורע ויתעלה ויתברך שמיה. כורע עושה שלום במרומיו. ושל רשות היא זו. והללונ) ד׳ כריעות כנגד ד׳ שמות

וגי׳ המחבר הוא כגי׳ הרי״ף והרא״ש פ״ש דברכות סי׳ ז׳ ועי׳ במעיו״ט שם ס״ק ק׳ וג״מ לענין הדין לגירסתם, ועי׳ צל״ח שם. י) שמו של הקב״ה וכו׳ עי׳ תוס׳ ברכות ג׳ ע״א תוס׳ ד״ה ועונין וכו׳ מכאן יש לסתור מה שפירש במחזור ויטרי וכו׳. כ) כנגד ז׳ רקיעים וכו׳ הוא לשון רש״י בפרדס סי׳ ה׳ ע״ש. ל) שמעתי בת קול וכו׳ עיין ברכות ג׳ ע״א כמה שינוים ועיין בפרדס לרש״י שם. מ) והכי אמר רב נחשון וכו׳ עיין טור או״ח עם פירוש הב״י סי׳ נ״ו. ובב״ח שם הביא שתי נוסחאות בלשון רב נחשון ע״ש ועיין בהגהות מימוני מה שכתב בנוסח הקדיש להרמב״ם, ועיין בביאורי הגר״א סי׳ נ״ו סק״י, והעיקר הוא כמו שהביא בסרע״ג בשם רב נחשון ריש מתיבתא וז״ל כריעות שכורעין בקדיש, כיון שאמר יתגדל ויתקדש שמיה רבא כורע, בעגלא ובזמן קריב כורע, יתברך וישתבח כורע, שמיה דקודשא בריך הוא כורע, עושה שלום כורע, ושל רשות היא, וכנוסח הזה יש לתקן בדברי המחבר כנראה לכל מעיין בלשון סרע״ג ובלשון המחבר שהוא לשון רבינו בסרע״ג בכל הענין ע״ש. נ) והללו ד׳ כריעות וכו׳ כן הוא נכון ומ״ם יש בסרע״ג והללו חמש כריעות וצריך להיות שם והללו ד׳ כריעות וכו׳ כמו שהוא לפנינו בלשון המחבר, ועיין בב״ח סי׳ נ״ו דמבאר הד׳ כריעות של חובה ואחד של רשות מפסוק כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים זהו א׳, ובכל מקום מקטר מגש לשמי זהו ב׳, ומנחה טהורה כי גדול שמי זהו ג׳, אמר ה׳ זהו ד׳, צבאות זהו ה׳, ומסיים שם ולפי

שיש בפסוק אחד (מלאכי א) כי ממזרח שמש ועד מבואו (מהולל) גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי [ו]מנחה טהורה כי גדול שמי בגוים אמר יי״ צבאות. ואמן שעונין יהא שמיה רבא מברך שעונין ביחד כנגד [גדלו] ליי״ אתי ונרוממה שמו יחדיו. אין אומרין ויתקלס לא מפני שהוא גנאי אלאס) כן שמענו מרבותינו חייב אדם להזכיר כאן [שבעה] דברים בשבחו של הקב״ה כנגד ז׳ רקיעים ומי שאינו אומר ויתקלס כיון שאמ׳ ויתברך ואילו ו׳ הרי כאן ז׳ והאומ׳ ויתקלס אין טעות בידו כיון דמפסיקין באמן דיתברך צריך שיהו ז׳ אחריו ואין טעות לא ביד זה ולא ביד זה ואו׳ ברכו ובעוד שהוא מאריך בקולו הציבור אומרי׳ בלחש יתברך וישתבח כו׳. עד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ואו׳ בלחש שהוא משובח ומרומם על כל ברכה ותהילה. וחוזר ופותח שליח ציבור ביוצר אור והותם ביוצר המאורות. ואומר אהבה רבה והותם בהבוחר בעמו ישר׳ באהבה. הרי ע) שתים לפניה. וקורא קרית שמע בכוונה והשמעת אזנים ובדיקדוק אותיות וקורתה כל אדם (כרבנן) [כדרכן]:

יא. דתנן בית שמאי או׳ בערבפ) כל אדם ישו ויקרו. ובבוקר יעמדו שנ׳ בשכבך ובקומך. ובית הלל או׳ כל אדם קורין כדרכן. ומאי כדרכו כי האי דתנו רבנן בית הללצ) או׳ עומדין וקורין מטין וקורין יושבין וקורין ועוסקין במלאכתן וקורין בוהיה אם שמוע אבל בפרק ראשון מבטלין ממלאכתן וקורין. מדקתני במתניתין בית הילל אומרי׳ קורין כדרכן ולא יושבין דווקא ולא עוסקין דווקא אלא כי היכי דמיתרמי ליה לאיניש או אזיל באורחא אורחיה למיקם ולמיקרי אבל כי מסגי לא. דקיימא לן [עד] על לבבך בעמידה. [ו]אינגי [א]מידי כגון איגש דאנים [ו]לא מיגני אפרקיה אלא כגון דמיסתמיך על סטר (ימצא) [ימנא] או סטר סמאלא שרי ליה למיקרי קרית שמע. אבל מיפרקא אע״ג דמצלי אסור. ודאי כי אורחיה דכולי עלמא [דעיילי] לבי כנישתא דמיכנפין ויתבין וקאמרין פסוקי זימרה כי יתבי ופתחי ביוצר והתמי ביוצר המאורות ובהבוחר בעמו ישר׳ באהבה כי יתבי הם. הכי נמי מבעי ליה לקרוא קרית שמע כי יתבי. דהני דקא מוקמי מיהמרין אנפשייהו. למימרא דמקבלין עול שמים בעמידה טעות הוא והדיוטות וברות למה להו לאישתבושי כולי האי כבר קיימא לן הלכה כבית הלל בכל התורה כולה. ובכמה דוכתי גרסינן [ב]נמר׳ בית שמאיק) במקום בית הילל אינה משנה וכל פלוגתא דפליגי בית שמאי ובית הילל בכולי תנויי לאר) (איתו) [מתו]קמא הילכת׳ אלא בשית כדאמרינן התם. ותו ארבע דתנן בבחירתא כוותיה חזרו בית הילל להורות כבית שמאי אבל בכולי תנויי הילכתא כבית הילל. ולא סגי להן (דעבדי) [דעברי] אדבית הילל אלא אפילו כבית שמאי נמי לא עבדי דאי כבית שמאי בצפרא מעומד ברמשא מוטה ואינון לא שנא צפרא ולא שנא רמשא עומד. יש לך כסילות גדול מזה. מכדי מאן תקין לקרות שמע ערבית ושחרית רבנן ניזיל בתריהו כי היכי דעבדי בתרתי מתיבתא ובכל אספמיא ובכל קהילות שבארץ אשכנז כולם זכורים לאלף דור טובית ובזכות שמחמירין בבדיקות טריפות ובטבילת נדה ובכל מה שראוי להחמיר עליו אבל קרית שמע מיושב. איהם אנשים שאומרים כמנהג בני [ארץ] ישראל אנו עושים הלא יך גורסינן [בתלמוד]

שהוכפל בו שמו של הקב״ה והקדיש הוסד ג״כ על שמו של הקב״ה לכן תקנו כנגד פסוק זה. ס) אלא כך שמענו וכו׳ הכל הוא לשון רע״ג עד ואין טעות לא ביד זה ולא ביד זה. ע) הרי שתים לפניה וכו׳ ג״כ לשון רע״ג. פ) בערב כל אדם וכו׳ ברכות יו״ד ע״ב. צ) ב״ה אומרים וכו׳ שם י״א ע״א. ק) ב״ש במקום ב״ה וכו׳ ברכות ל״ו ע״ב, ביצה י״א ע״ב, יבמות ט׳ ע״א. ר) לא מתוקמא הלכתא אלא בשית וכו׳ הוא לשון רע״ג והובא בתוס׳ סוכה ג׳ ע״א ד״ה דאמר וכו׳ בסדר רב עמרם פסק בששה מקומות וכו׳ ועיין תוס׳ שבת כ״ה ע״ב ד״ה סדין, ותוס׳ מנחות מ׳ ע״א ד״ה

(ב)ארץ ישר׳ תאנאס) יצתה בת קול ואמרה אילו ואילו דברי אלקים חיים הם אבל הלכה כבית הילל לעולם ועוד באותו עניין כת׳ בתלמוד ארץ ישראל [עד] שלא יצתה בת קול ה[מ]המיר על עצמו כחומרי אילו וכחומרי אילו. עליו הכת׳ אומ׳ [ו]הכסיל בחשך הולך (קהלת ב). כקולי אילו וכקולי אילו רשע אלא או כדברי בית שמאי כקוליהון וכחומריהון או כדברי בית הילל כקוליהון וכחומרי׳ אלא משיצתה בת קול הלכה כבית הילל לעולם וכל העובר על דברי בית הילל חייב מיתה. ובתלמוד כעין אותה הלכה עשהע) כדברי כבית שמאי חייב מיתה. דתנן אמ׳ ר׳ טרפון אני הייתי בא בדרך והיטיתי לקרות כבית שמאי וסיכנתי בעצמי מפני הליסטין אמרו לו כדיי הייתה לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הילל. והנך אינשי (דקיתני) [דקיתבין] וכי מטי זמן קרית שמע קיימי (לא) עבדי כבית שמאי (ועבדי) [ועברי] אבית הילל (ואי קמי) [ואיכא] בידייהו תרוויהו דרב נחמן בר יצחק ודבתר בת קול (וכשרו) [וכי לימרו] בית הילל [הא קא שרון] בעומדין. ממרייהו כהסף תביר דלית ביה ממשא (מדקתני) [מי קתני] בית הילל אומ׳ קורין בין עומדין בין יושבין בין מטים. עומדין וקורין יושבין וקורין קתני והכי קאמ׳ עומדין לא צריך למיתב יושבין לא צריך למיקם אלא כי אורחייהו. וכיוןפ) דאמ׳ כל העובר [וכו׳] (ו)מאן דמשני מתקרי עבריינא. ותוצ) גרסינן בגמרא דארץ ישר׳ רב הונא בשם רב אידי רב יהודה בשם שמואל צריך לקבל עליו עול מלכות שמים מעומד. מה אם היה יושב עומד. אלא אם היה מהלך עומד:

יב. **מאן**ק) דמסג באורחא והגיע זמן קרית שמע יעמוד ויקרא עד על לבבך [ו]ילך.

שעד כאן מצות כוונה מכאן ואילך מצות קריאה. וכד קרי אינש קרית שמע מיבעי ליה לאיכווני בין ר) תיבה לתיבה. ובין אחד לברוך. וצריך להאריך באחד. דתניא סיפקסש) בן יוסף אומר כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו. ואמ׳ ר׳ אחא בר יעקב ובדל״ת ולא בחי״ת דכל (כמא) [כמה] (לילא) [ד]אמ׳ אח׳ בלא דל״ת לא מישתמע מידי ומה בצע בהארכתו אבל בדל״ת יאריך עד שיעור שימליכנו יהידי בשמים ובארץ ובארבע רוחותיה. ולא יאריך באל״ף דמשמע אי חד. אין חד. אמ׳ רב אשי ובלבדת) שלא יחטוף בחי״ת בשביל אריכות הדל״ת. לא ימהר בקרית חי״ת פן יחטפינה ויקראנה בחטף ולא פתח ואין כלום. ולא יאריך יותר מדאי אלא עד דמחשיב בארבע רוחות העולם להאמינו בכל הילודים על שם ממזרח שמש ועד

סדין. ס) תנא יצתה ב״ק וכו׳ ירושלמי ברכות פ״א ה״ד. ע) עשה כדברי ב״ש וכו׳ ברכות י״א ע״א וטעות בסר״ע ובתלמוד א״י וצריך להיות כמו דאיתא הכא ובתלמוד והכוונה על הגמרא שלנו הנ״ל. פ) וכיון דאמר כל העובר וכו׳ מתקרי עבריינא כן הוא לשון רע״ג והביאו הטור או״ח סי׳ ס״ג ודייקי בלישנייהו וכיון דאמר כל העובר מאן דמשני מתקרי עברינא. והב״י שם הביא המקור לזה מדאמרינן בשבת מ׳ ע״א מאן דעבר אדרבנן שרי למקרייהו עברינא. צ) ותו גרסינן בגמרא דא״י כו׳ כן הוא בירושלמי פ״ב ה״א דברכות בשינוי שם האמוראים והובא בתוס׳ שם י״ג ע״א ד״ה על לבבך וכו׳. ק) מאן דמסיג באורחא וכו׳ ברכות י״ג ע״ב אלא אימא עד על לבבך בעמידה וכו׳ והרי״ף בפ״ש דברכות כתב וכבר ראינו מי שדחה דברי ר׳ יוחנן מדפסק רבא הלכה כר״מ ופסק כרב נתן דאמר עד על לבבך בעמידה. והדין פסקא לאו מעליא הוא. דכי היכי דדחו דברי רבא דברי ר׳ יוחנן (מדפסק רבא הלכה כר״מ) הכי נמי דחו דברי רב נתן ועיין תוס׳ י״ג ע״ב ד״ה על וכו׳ וכן הלכה דמהלך בדרך מצוה לעמוד בפסוק ראשון. וכן פסק בשאילתות פ׳ ואתחנן סי׳ קמ״ג ובמדרש תנחומא פ׳ לך לך אסור לקבל עליו מלכות שמים כשהוא מהלך אלא יעמוד במקום אחד וכו׳ וכשמתחיל ואהבת רצה מהלך רצה עומד רצה יושב וכו׳ וכן הוא במד״ר פרשה ואתחנן. ומה שהביאו הראשונים בשם בה״ג שצריך לעמוד עד על לבבך לא מצאתי בבה״ג שלפנינו. ולהיפך הביא בריש פ״ט דברכות שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד עד כאן צריכה כוונת הלב דברי ר״מ אמר רבא הלכה כר״מ. ועיין בספר יראים לר״א ממיץ סי׳ י״ג. ר) בין תיבה לתיבה וכו׳ פסחים נ״ו ע״א. ובירושלמי פסחים פ״ד ה״ט ועיין תוס׳ מנחות ע״א ע״א ד״ה וכורכין וכו׳ והוא לשון סרע״ג והובא בשמו בטור או״ח סי׳ ס״ג ועיין בב״ח שם. ש) סיפקס בן יוסף אומר לפנינו שם י״ג ע״ב איתא סומכוס אומר כל המאריך וכו׳ ובסרע״ג גריס סומכוס בן יוסף וכן הוא בירושלמי ברכות פ״ש ה״א סומכוס בן יוסף ובד״ס הביא הגירסא ספקוס בסמ״ך ע״ש. ת) ובלבד שלא יחטוף בחית שם

מבואו גדול שמי בגוים (מלאכי א). ובארבע רוחות התהום לייחרו בכולן על שם ומתחת זרועות עולם (דברים לג). ובארבע רוחות הרקיעים לידע ולהודיע שאין בכולם אלא רשות אחד. כי היכי דדרשינן התם יי׳ [אלהי] צבאות (תהלים פט) אות(ז) הוא בצבא (שלא) [שלו]. לומר שהוא מלך בכולן: דר׳(ח) ירמיה הוה יתיב קמיה דר׳ הזייה דהוה קמאריך טובא אמ׳ (כאן) [כיון] דאמליכתיה שיעור שתחשוב בלבבך יי׳ אחד בשמים ובארץ ובארבע רוחותיה תו לא צריך. ארבע רוחות קיימי אל מעלה ואל מטה ואמטה דמטה. ולא מיבעי ליה לגמגומי מילי. דתני(ט) רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם שיהא לימודך תם. ליתן ריוח בין הדבקים. עני רבא בתריה כגון על | לבבך. על | לבבכם. בכל | לבבכם. עשב | בשדך. ואבדתם | מהרה. הכנף | פתיל. אתכם | מארץ. אמ׳(י) ר׳ מני לא תהיה קרית שמע קלה בעיניך מפני שיש בה רמ״ח תיבות למניין איברים שבאדם. ומהן(יא) ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אמ׳ הקב״ה אם תשמר את שלי לקרותה כתיקונה. אני אשמור את שלך: א״ר שמעון בן הלפתא לאדם שבגליל ויש לו כרם ביהודה ואחר ביהודה ויש לו כרם בגליל. אותו שביהודה הולך בגליל לעדר כרמו. ואותו שבגליל הולך ביהודה לעדר כרמו. אמרו זה לזה עד שאתה במקומי שמור את שלי בתחומך. ואני אשמור את שלך בתחומי. כך אמ׳ דוד שומריני כאישון בת עין. השיבו הקב״ה שמור מצותי והיה כך אמ׳ הקב״ה לישר׳ שמרו מצות קרית שמע ערבית ושחרית ואני אשמר אתכם: יי׳ ישמרך מכל רע ישמר את נפשך: א״ר יהושע בן קרחה למה(כ) קדמה שמע לוהיה אם שמוע אלא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחילה ואחר כך עול מצות. והיה אם שמע משתעי בתלמוד תורה ולמדתם אותם את בניכם. ויאמר מישתעי במצות ציצית שאינה נוהגת אלא ביום. דכת׳ וראיתם אותו פרס(ל) לכסות לילה. והיה אם שמוע לויאמר שזה נוהג בין ביום ובין בלילה. וזה אינו נוהג אלא ביום. ומיבעי ליה לאינש לאפסוקי בין היום לעל לבבך דאמרי׳ בגמר׳ הבא גבי כורכין את שמע היכי עבדי. אמ׳ ר׳ יהודה אומרי׳ שמע ישר׳ יי׳ אלקינו יי׳ אחד ולא(מ) היו מפסיקין. אמ׳ רבה מפסיקין היו אלא שהיו אומ׳ היום על לבבך בבת אחת דמשמע היום על לבבך ולא למחר על לבבך. הילכך נימ׳ היום וליפסוק והדר על לבבך. ודכוותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה: אמ׳ ר׳ חמא בר חנינא כל הקורא קרית שמע [ומדקדק] באותיותיה מצנ[נ]ין(נ) לו גהינם שני (תהלים סה) בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון. אל(ס) תקרי בפרש אלא בפרשׂ ואל תקרי בצלמון אלא בצלמות: וכשהוא קורא קרית שמע

י״ג ע״ב. ז) אות הוא בצבא שלו מכילתא פרשה בשלח. ח) דר׳ ירמיה הוה יתיב קמיה דר׳ וכו׳ ברכות י״ג ע״ב ולפנינו הגיהו קמיה דר׳ חייא בר אבא וכן הוא ברי״ף ובראי״ש פ״ב סי׳ ג׳ ועיין מעיו״ט שם ס״ק מ׳. ט) דתני רב עובדיה וכו׳ שם ט״ו ע״ב. י) אמר ר׳ מני לא תהיה ק״ש קלה וכו׳ הוא במדרש תנחומא פרשה קדושים והמשל נמצא ג״כ במדרש שוח״ט מזמור י״ז. וכעין זה במד״ר דברים פ׳ ראה, ועיין ילקוט משלי ד׳, ועיין בשו״ת מהר״ם אלשקר סי׳ ס״ז. יא) ומהן ברוך שם וכו׳ כתנחומא שם איתא ג״כ ומהן ברוך שם וחסר תיבת וכו׳ ובספר תניא רבתי סי׳ ד׳ מביא וז״ל ואם תאמר הרי בשלשה פרשיות שבק״ש יש רל״ט תיבות וכשאתה מוסיף עליהם ברוך שכמל״ו שהם ו׳ תיבות הרי רמ״ה ואנו אומרים רמ״ח. בתשובות הגאונים מצאתי שתירץ רב דניאל גאון ז״ל רמ״ה יש בק״ש הוסיף עליהם אמ״ג שהם שלש תיבות יעלו למנין רמ״ח כנגד רמ״ח איברים שבאדם, ועיין במדר״ש רות הנדפס בזוהר חדש דהשלמת שלש תיבות הוא מה שחוזר הש״ץ ה׳ אלהיכם אמת ולזה המדרש רות כיון האבודרהם דפוס אמשטרדם דף כ״ט ע״ש ועיין בשו״ת מהרלב״ח סי׳ ע״ג ובשו״ת הרשב״ש סי׳ ל״ו ובשו״ת מהרש״ל סי׳ ס״ד. כ) למה קדמה שמע וכו׳ ברכות י״ג ע״א. ל) פרס לכסות לילה שבת כ״ז ע״ב, זבחים י״ח ע״ב, מנחות מ״ג ע״א. מ) ולא היו מפסיקין אמר רבה וכו׳ פסחים נ״ו ע״א ולפנינו שם איתא רבא אמר מפסיקין היו, וכן הוא בסרע״ג רבא אמר. נ) אל תקרי בפרש אלא בפרשׂ (בהכ״י מצויין השין הראשון בנקודה לצד שמאלית, והשין השני בנקודה לצד ימנית) ברכות ט״ו ע״ב. אך בסרע״ג הגירסא אל תקרי בפרש אלא בפירוש וכן הוא באו״ז סי׳ פ׳, וראיתי בהגהות ד״ס שגם בכ״י הגירסא אלא בפירוש, אך מה שכתב וז״ל ובשאילתות הגירסא א״ת בפרס אלא בפרש וכן הוא באגדה ולא ידעתי פירושו ע״כ, הדבר פשוט שכוונתם ג״כ כמו

אסור ברמיזה ובקריצה ובהוריית אצבע. דאמ׳[ע] רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב הקורא את שמע ומרמז בעיניו וקורץ בשפתותיו ומורה באצבעותיו עליו הכתוב אומ׳ (ישעיה מג) לא אותי קראת יעקב משום דקא (משום דקא) משוי ליה ארעי. ותניא (דברים ו) ודברת בם עשה אותם קבע[פ] ולא ארעי. וצריך לשוויה אינש לק״ש כל אימת דקרי ליה כפרוזדוגמא[ק] חדתא דהיא פרוזדוגמא דקודשא בריך הוא דלא משרה לן דכת׳ (מיכה ו) עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך: א״ר ברכיה מלך משגר פרוזדוגמא למדינה מה הן עושין כל בני מדינה עומדין על רגליהן ופורעין את ראשיהן וקורין אותה באימה וביראה וברתת ובזיע. אבל הקב״ה יתברך שמו ויתעלה זכרו אמ׳ להן לישראל הדא קרית שמע פרוזדוגמא דידי היא ולא הטרחתי עליכם לקרותה עומדין על רגליכם ולא פורעין ראשיכם אלא בשבתך בביתך ובלכתך וגו׳. ולמה שהקב״ה אינו בא בטרחות. ומאן דעביד איפכא לא יאות קעביד. ותניא הפטור[ב] מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. הילכך מצותה של קרית שמע בישיבה:

יג. **תני** תנא קמיה דר׳ יוחנן טעה[ג] בין פרק לפרק ואינו יודע באיזה פרק טעה חוזר לראשון. באמצע הפרק חוזר לתחילת הפרק. בין כתיבה לכתיבה חוזר לכתיבה ראשונה. אמ׳ ר׳ יוחנן לא שנו אלא שלא אמ׳ למען ירבו אבל אמר למען ירבו סירכיה נקט:

יד. **וצריך**[ד] להתיז זיין של תזכרו שלא יהא נשמע תשכרו. דמשמע על מנת לקבל פרס. תלמוד ירושלמי:

טו. **ואסור**[ה] להפסיק בין ויאמר לאמת ויציב אלא כשאומר אני יי׳ אלקיכם חייב לומר אמת ויציב (מה כת׳) [דכתיב] (ירמיה י) ויי׳ אלקים אמת:

טז. **בקשו**[ו] לקבוע עשרת הדברות בקרית שמע אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינים שלא יאמרו תלמידי . . . אין שאר התורה אמת ותדעו שאין קורא אלא מה שאמ׳ הקב״ה ושמעו מפיו בסיני:

יז. **ופרשת**[ז] ציצית מאי טעמ׳ קבעוה אמ׳ רב יהודה מפני שיש בה ה׳ דברים אילו הן יציאת מצרים וציצית ועול מצות והירהור עבירה והירהור ע״ז: דתניא לא תתורו אחרי לבבכם זו (מצות) [מינות] וכן הוא אומ׳ (תהלים יד) אמר נבל בלבו אין אלהים. פי׳ (מצות) [מינות זו] תלמידי[ח] . . . ההופכים דברי

שפירש המחבר להפריש בין ש׳ שמאלית לש׳ ימנית, ולבאר כוונתם הציגו סמך במקום שׂ שמאלית, ופירושו הוא כמו שביאר המחבר וכגירסתו וגירסת הש״ס דילן. ס) מצנגין לו גהינם ברכות ט״ו ע״ב, ועיין ערוך ערך פרש מה שפירש שם שלא כפירש״י. ע) דאמר רב יצחק וכו׳ משמיה וכו׳ יומא י״ט ע״ב, וגירסתו כגירסת הרי״ף והרא״ש פ״ש סי׳ י״ג, ובה״ג פ״ב דברכות, ושאילתות פ׳ ואתחנן, ולפנינו שם ליתא להאי משמיה דרב. פ) עשה אותם קבע וכו׳ כן הוא ביומא שם. ק) כפרוזדוגמא חדתא וכו׳ כל המאמר הוא ברע״ג והובא בטור או״ח סי׳ ס״א בשמו, ושם איתא פרוטגמא (ופירש כתב המלך אל בני מדינתו) והוא במדרש וי״ר פכ״ז, ובתנחומא פ׳ אמור, והרד״א בסדר שחרית של חול הביא המדרש בשם ירושלמי, ולא נמצא מזה בירושלמי, ומסיים בטור אבל באימה וביראה ברתת ובזיע מיהא צריך, ועיין בשו״ת מהרש״ל סי׳ ע״ב שהביא המדרש הנ״ל. ב) הפטור מן הדבר וכו׳ ירושלמי ברכות פ״ש ה״ט, וירושלמי שבת פ״א ה״ב, ועיין תוס׳ מנחות ל״ב ע״ב ד״ה הא, ותוס׳ גיטין ו׳ ע״ב ד״ה אמר וכו׳ כדאמר עלה בירושלמי פרק במה מדליקין וט״ס הוא וצ״ל בפרק יציאות השבת כל הפטור וכו׳ ועיין פירוש המשניות להרמב״ם סוטה פ״ג ד״ה חסיד שוטה וכו׳ ובמרדכי פ״א דברכות המאחרים לקראת ק״ש להתפלל בלילה, ושט״ק ב״ק פ״ז ע״א הביא הך דכל הפטור וכו׳ בשם מדרשות ע״ש ועיין ברכי יוסף א״ח סי׳ ל״ב ויו״ד סי׳ של״ג. ס״ק א׳, ועיין שנות אליהו פ״א דברכות משנה ג׳. ג) טעה בין פרק וכו׳ ברכות ט״ז ע״א. ד) וצריך להתיז וכו׳ הוא בירושלמי ברכות פ״ב ה״ד, ועיין בתוס׳ שם ט״ו ע״ב ד״ה בין ובהגהות מהרי״ב (ומה שכתוב בפנים שתי נקודות צריך למחוק ולהציגם אחר תיבות תלמוד ירושלמי, וקאי אדלעיל). ה) ואסור להפסיק וכו׳ י״ד ע״א, וע״ב. ו) בקשו לקבוע וכו׳ שם י״ב ע״א. ז) ופרשת ציצית מ״ט שם י״ב ע״ב. ח) זו תלמידי . . . ההופכים דברי תורה למדרש טעות ואליל כן הוא בהכ״י שהיה לפני שד״ל (עיין

תורה וכן הוא אומ׳ (שם שם) אמר נבל בלבו ואין לך נבל יותר מן ההופך דברי אלהים חיים. אחרי עיניכם זו הירהור עבירה. וכן הוא אומ׳ (שופטים יד) ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני: ואין להוסיף ט) דבר על יי׳ ימלוך מפני שיש מי שטועה ואו׳ מה שלא תקנו חכמים בגלל אבות בנים תושיע. ותביא גאולה לבני בניהם ברוך אתה יי׳ גאל ישראל: ואין אומרים דברים אחר אמת ויציב כדי שיסמוך גאולה לתפילה אם בא לומר אחר תפילתו כסדר י) וידוי של יום הכיפורים או׳: ואסור לספר עד שיגמור ויאמר יהיו לרצון אמרי פי כולו: ומיד צריך לעמוד בתפילה. כדי שיהא עומד מתוך דברי תורה. דתנן בשחר כ) מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. ותני עלה בברכו׳ ירושלמי ל) ר׳ יוסי בר אבין ור׳ יוסי משום ר׳ יהושע בן לוי שבע ברכות הללו על [שם] (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך על משפטי צדקך: ומיבעי ליה למיסמך גאולה לתפילה. דאמ׳ ר׳ זירא בשם ר׳ אבא בר ירמיה ג׳ תכיפות מ) הן. תכף לסמיכה שחיטה תכף לנטילת ידים ברכה. תכף לגאולה תפילה. תכף לסמיכה שחיטה. וסמך ושחט. תכף לנטילת ידים ברכה. (תהלים קלד) שאו ידיכם קודש וברכו את יי׳ תכף לגאולה תפילה (שם יט) יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי׳ צורי וגואלי. וכת׳ בתריה (שם כ) יענך יי׳ ביום צרה: א״ר יוסי בר אבין כל מי שסומך לסמיכה שחיט׳ אין פסול נוגע באותו קרבן. לנטילת ידים ברכה. אין שטן מקטרג באותה סעודה. גאולה לתפילה אין שטן מקטרג כל אותו היום: א״ר נ) חמי כל מי שאינו סומך גאולה לתפילה למה הוא דומה לאוהבו של מלך שבא והרתיק ס) על פתחו של מלך ויצא המלך לידע מה הוא מבקש מצאו שהפליג אף הוא הפליג. ואף חזקיה מלך יהודה הזכירה דכת׳ זכור אשר התהלכתי לפניך באמת ובלבב שלם והטוב בעיניך עשיתי. ואמרי׳ מאי והטוב בעיניך עשי׳ אמ׳ רב יהודה אמ׳ רב שסמך ע) גאולה לתפילה: העיד פ) ר׳ יוסי משום קהלא קדישא שבירושלם כל הסומך גאולה לתפילה אינו ניזוק כל היום כולו. ועומדין בתפילה: והמתפלל צ) צריך שיכוין את לבו. אבא שאול או׳ סימן לדבר (תהלים י) תכין לבם תקשיב אזניך: אמ׳ ק) רב יהודה מנהגו של ר׳ עקיבא כשהיה מתפלל עם הציבור היה מקצר והולך עד ועולה מפני כולן: וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית זו ומצאו בזוית אחרת מפני הכרעות והשתחויות: יכול קא) יתפלל אדם כל היום כולו כבר מפורש על ידי דניאל (דניאל ו) זימנין תלתא הוה בריך על בירכוהי ומצלי ומודי קדם אלקיה. יכול משבא דניאל לגולה התחיל ת״ל (שם) כל קביל דהוה עביד מן קדמת דנא. יכול מתפלל לכל רוח שירצה כבר מפורש על ידי דניאל (שם) וכווין פתיחין ליה בעיליתיה כנגד ירושלם. יכול יהי׳

באגרותיו צד 200). ט) ואין להוסיף וכו׳ כן הוא בסרע״ג. י) כסדר וידוי של יוה״כ אומר ע״ז ה׳ ע״א ולפנינו ליתא תיבות וידוי של וכו׳ וגירסתו כגירסת הבה״ג פרק א״ע. כ) בשחר מברך י״א ע״א. ל) ירושלמי ר״י בר אבין בירושלמי שלפנינו ברכות פ״א ה״ה ליתא להני שני תיבות ור׳ יוסי. מ) ג׳ תכיפות הן וכו׳ ירושלמי ברכות פ״א ה״א מדר״ר פ׳ ואתחנן, מדרש שוח״ט מזמור קל״ד ותחילת המימרא הוא בברכות מ״ב ע״א. נ) אמר ר׳ אמי כצ״ל וכן בסרע״ג ובכ״י שהיה לפני שר״ל. ס) והרתיק לו על פתחו וכו׳ הוא לשון נקישה על הדלת, ובמדרש וי״ר פכ״א שאם ירתיק יפתחו לו ובמדרש שמות רבה פל״ג איתא והקב״ה מרתיק עלי. ובירושלמי עם פירוש מהרא״פ גריס ודפיק וכן נראה שהיה ג״כ גירסת רש״י בירושלמי עיין רש״י ד׳ ע״ב ד״ה זה הסומך וכו׳. ע) שסמך גאולה לתפילה ברכות י׳ ע״ב ועיין במהרש״א בח״א שם. פ) העיד ר׳ יוסי וכו׳ לפנינו ט׳ ע״ב איתא ר׳ יוסי בן אליקים. וכן הוא בסדר רע״ג. צ) והמתפלל צריך שיכוון וכו׳ שם ל״א ע״א המתפלל צריך וכו׳ ושם וחנה היא מדברת וכו׳ ובירושלמי ברכות פ״ה ה״ה אם כיוונת את לבך בתפלה תהא מבושר שנשמע תפלתך שנא׳ תכין לבם תקשיב אזניך, ומדרש וי״ר פט״ז אם כיון וכו׳ ומדרש ד״ר פ׳ נצבים וכל שמתפלל ומכונין וכו׳. ק) אמר רב יהודה כך היה מנהגו של ר״ע כשהיה מתפלל עם הציבור היה מקצר ועולה מפני טורח הצבור, וכשהיה וכו׳ כצ״ל ברכות ל״א ע״א. קא) יכו׳

כוללן בבת אחת כבר מפורש על ידי דוד (תהלים נה) ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי: יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל כבר מפורש על ידי שלמה (מלכים א׳ ח) לשמוע אל הרינה ואל התפלה. רינה זו תפלה. תפלה זו בקשה. אמ׳ רב המנונא הני הילכתא גיברתא איכא למשמע מהני קראי דחנה:

יט. והיא מדברת על לבה רק שפתיה נעות (שמואל א׳ א). מיכאן להן[מ]תפלל שתהא תפלתו בלחש. וממי כ) למדה לעשות כן מן הקב״ה (ויקרא ו) במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת. מפני כבוד הבריות. שהעולה באה בנדבה. והחטאת באה על חטא. ואם היה מקום מיוחד לשחוט את החטאת ידעו הכל שבחטאת היא זו וילבינו פניו שלזה. אבל כשנשחט החטאת במקום העולה. כסבורין שהיא עולה. ולא ידעו בחטאו של זה. אמרה חנה כיון שהקב״ה חס על כבוד הבריות אף אני צריכה לחוש ולהתפלל. שמונה עשרה בלחש שבהן אדם מתודה על חטאיו ולא ישמע חבירו. אבל שאר תפילות שאינן של ווידוי כגון ברכות שלפני קרית שמע ושל אחריה אין צריך לומר בלחש:

כ. ויחשביה עלי לשיכורה. א״ר אלעזר מיכאן ט) לשיכור שאסור להתפלל. והמתפלל צריך ח) שיכנס שיעור שני פתחים בבית הכנסת ואחר יתפלל שנ׳ (משלי ח) לשמור מזוזות פתחיי. ומי ל) שעומד חוץ לבית הכנסת כמי שאינו בבית הכנסת ואפילו פניו כלפי בית הכנסת. ואם יש תשעה בבית הכנסת אינו נמנה עמהן. דתנן גבי עירובין בזמן שתשעה במקום אחד ואחד במקום אחר אינו מצטרף עמהן. ומאן דקאים לצלוי מיבעי למיקם נ) באימתא דאמ׳ רב חמא בר (כאנא) [ביזנא] א״ר שמעון הסידא המתפלל צריך שיראה כאילו ג) שכינה כנגדו שנ׳ (תהלים יז) שויתי יי׳ לנגדי תמיד. ותנן ד) אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. ומתנינן מנא הני מילי א״ר אלעזר דאמ׳ קרא (שמואל א׳ א) והיא מרת נפש ותתפלל (אל) [על] יי׳ ובכה תבכה:

כא. ומיבעי ליה לאיניש למיקבע ה) דוכתא לצלותיה דא״ר חלבו אמ׳ רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו אלקי אברהם בעזרו. וכשמת או׳ לו אי חסיד אי עניו תלמידו של אברהם אבינו. ואברהם גופיה מגלן דקבע לו מקום דכת׳ (בראשית יט) וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אל[א] תפלה שנ׳ (תהלים קו) ויעמד פנחס ויפלל: אמ׳ ר׳ חלבו אמ׳ רב הונא כל המתפלל

יתפלל אדם וכו׳ שם. כ) וממי למדה לעשות כן וכו׳ סוטה ל״ב ע״ב מפני מה תיקנו וכו׳ וירושלמי פ״ח דיבמות ה״ג. ועיין מהרש״א סוטה שם, וכן הקשה בחדושי באר שבע שם ועי׳ בכור שור ברכות ל״א ע״א, וביומא ע״ג ע״א, ובמדרש ב״ר פ״ה כדי שלא ישמע אדם תפלתו של חבירו, ובוי״ר פ״י ובמדרש קהלת פסוק כל הנחלים וכו׳. ט) מכאן לשכור וכו׳ ברכות ל״א ע״ב והיינו כשאינו יכול לדבר בפני המלך וכמבואר עירובין ס״ד ע״א. ח) צריך שיכנוס שם ח׳ ע״א עיין ברא״ש שם י״מ שלא ימהר ויתפלל מיד כשנכנס אלא ישהה שיעור שני פתחים, ודחי לה מהירושלמי ברכות פ״ה ה״א רב חסדא אמר זה שנכנס לבית הכנסת צריך לכנוס לפנים משני דלתות וכו׳ ועיין בטור או״ח סי׳ צ׳ ובמ״א שם ס״ק ל״ה וראיה מפורש לפירש זה הוא ממדרש דברים רבה פ׳ תבא מהו לשקוד על דלתותי אמר הקב״ה אם הלכת להתפלל בתוך בהכ״נ אל תעמוד על הפתח החיצון להתפלל שם אלא היה מתכוון להכנס דלת לפנים מדלת וכו׳. ל) ומי שעומד חוץ וכו׳ עירובין צ״ב ע״ב ועיין תוס׳ שם ד״ה תשעה וכו׳. ועיין פסחים פ״ה ע״ב וברש״י ד״ה וכן לתפלה וכו׳ ובשו״ת הרשב״א סי׳ ס״ג, ובשו״ת הרשב״א ח״ג סי׳ רפ״ו. נ) למיקם באימתא שבת י׳ ע״א ופכר ירידה ופירש״י כאדם המצטער מאימת רבו. ובברכות ל׳ ע״ב אל תיקרי בהדרת אלא בחרדת. ועיין תוס׳ שם ד״ה אל תקרי וכו׳. ג) כאילו שכינה כנגדו סנהדרין כ״ב ע״א המתפלל צריך שיראה עצמו כאילו שכינה כנגדו שנא׳ שויתי וגו׳, וביומא נ״ג ע״ב. ועיין ברש״י שם ד״ה לשמאל וכו׳ שהמתפלל רואה עצמו כאילו שכינה כנגדו למול פניו שנא׳ שויתי וגו׳. ד) ותנן אין עומדין וכו׳ ברכות ל׳ ע״ב וסמך על מסקנת הגמרא שם וצ״ל ותתפלל על ה׳ וכן הוא ברש״י ל״א ע״ב ותתפלל על ה׳ כך כתוב הוא במקרא, וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ א׳ ועיין בד״ס. ה) למיקבע דוכתא וכו׳ ברכות ו׳ ע״ב כל הקובע מקום וכו׳ ועיין ברא״ש שם וברבינו יונה שם. ו) נקרא רשע וכו׳ שם ועיין תוס׳ שם ו׳

אחורי בית הכנסת (נקרע) [נקרא]ו) רשע. שנ׳ (שם יב) סביב רשעים יתהלכון (ו)א״רז) אבא לא אמרן אלא דלא מהדר אפי לבי כנישתא אבל מהדר אפי לבי כנישתא לית לן בה. א״ר אבא בריה דר׳ חייא בר אבא בשם ר׳ יוחנן צריך אדם שיתפלל במקום המיוחד לתפלה מאי טעמ׳ אמ׳ קרא (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו׳ אמ׳ ר׳ חייא צריך אדם לייחד לו מקום בבית הכנסת להתפלל מנא הני מילי דכת׳ (שמואל ב׳ טו) ויהי דוד בא עד הראש אשרח) ישתחוה שם אשר השתחוה שם לא נאמר אלא אשר ישתחוה ר׳ יוסי ור׳ חלבו בשם ר׳ ברכיה מטו בה משום ר׳ אבודימי דמן חיפה צריךט) אדם להסב פניו אל הכותל ולהתפלל. מאי טעמ׳ דכת׳ (ישעיה לח) ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל (דאמ׳) [ואמר] רב יהודה אמ׳ [רב] ואיתימ׳ ר׳ יהושע בן לוי מניין י) לה[מ]תפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנ׳ ויסב חזקיהו פניו אל הקיר: אמ׳ ר׳ יצחק הרוצהכ) שיתחכם ידרים ויתעשר יצפין. וסימנך שולחן בצפון ומנורה בדרום. א״ר יהושע בן לוי לעולם ידרים שמתוך שמתחכם מתעשר. שנ׳ (משלי ג) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. ומיבעי ליה לכווני (ד״א) [כרעיה] ושוינון כהדא כרעא לצלויי. דאמ׳ ר׳ יוסי בר חניני משום ר׳ אלעזר בן יעקב המתפללל) צריך שיכוין רגליו זו אצל זו שנ׳ (יחזקאל א) ורגליהם רגל ישרה. וכי מצלי אנפיהמ) לארעא וליביה לרקיעא דא׳ ר׳ ישמעאל ב״ר יוסי [כך] אמ׳ אבא המתפלל צריך שיתן פניו למטה ועיניו למעלה כדי לקיים שני מקראות הללו (איכה ג) נשא לבבינו אל כפים אל א׳ בשמים. ואו׳ (הושע ה) (את) [עד] אשר יאשמו ובקשו פני לכך מפסיענ) לפניו שלש פסיעות [ו]לאחריו דכת׳ ורגליהם רגל ישרה הרי שלש רגלים ושלש פסיעות קודם תפלה ואחר כך ישרה. מיישרין תפלתן וכן הוא אומר שאו מנחה ובואו לפניו. כלומר כשתתפללו לפניו עשו עצמכם כאדם המביא דורון למלך וכשהוא מגיע לפניו ממהר ומפסיע שלש פסיעות ואחר כך השתחוו לו במגן אברהם וכף רגליה[ם] ככף רגל עגל הרי שלש פסיעות לאחר תפלה מל(א)כיס) צבאות ידודון ידודון בהליכה ידודון בחזרה וכמה ג׳ פרסאות בהליכה כנגד מחנה ישראל וכנגדן אנו עושין ג׳ פסיעות בהליכה ובחזרה. ופותח בתפלה כדא׳ ר׳ יוחנן בתחילע) הוא או׳ (תהלים כא) יי׳ שפתי תפתח ולבסוף (שם יט) יהיו לרצון אמרי פי: תניא המתפללפ) צריך שיכוין לבו בכולן. [ואם אינו] יכול יכוון באחת מהן. ובעי בגמרא אהייא. אמ׳ רב ספרא משום חד דבי ר׳ באבות. והבאצ)

ע״א ד״ה אחורי וכו׳. ז) אמר ר׳ אבא וכו׳ לפנינו בירושלמי ברכות פ״ד ה״ד איתא ר׳ אבא ר׳ חייא בשם ר״י צריך אדם. ח) אשר ישתחוה שם וכו׳ שם. ט) צריך אדם להסב פניו ירושלמי שם ויש שינוי בשמות האמוראים ע״ש. י) מנין למתפלל שלא וכו׳ ברכות ה׳ ע״ב ובירושלמי שם. כ) הרוצה שיתחכם וכו׳ לפנינו בב״ב כ״ה ע״ב איתא הרוצה שיחכם ידרים ושיעשיר יצפין וריב״ל אמר וכו׳. ל) המתפלל צריך שיכון רגליו וכו׳ ברכות י׳ ע״ב, וירושלמי פ״א ה״א זהו שעומד ומתפלל צריך וכו׳. מ) אנפיה לארעא וכו׳ עיין יבמות ק״ה ע״ב, ועיין ב״י סי׳ צ״ה, והמחבר נראת שהיה לו גירסת בה״ג פרק א״ע וז״ל וכד מצלי ליחתיה אנפיה לארעא ולביה לרקיעא דר׳ חייא ור״ש ב״ר הוו קיימין אפיתחא דבי מדרשא פתח חד מנייהו ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו ולבו למטה שנא׳ והיו עיני ולבי שם כל הימים, פתח אידך ואמר המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה שנא׳ נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים, ואומר עד אשר יאשמו ובקשו פני אתא ר׳ ישמעאל ברי׳ יוסי אשכחינון אמר להו המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה כדי לקיים שני מקראות הללו ומעתיק בקיצור הכוונה ולא המילות, והוספתי תיבת כך בפנים דכן הוא בגמרא שם. נ) מפסיע לפניו שלש פסיעות ולאחריו כצ״ל והרוקח בסי׳ שכ״ב כתב וכשיחפוץ להתפלל ילך לפניו ג׳ פסיעות שכתוב ג׳ הגשות לתפלה ויגש אברהם, ויגש יהודה, ויגש אליהו, ועוד כתיב ורגליהם ב׳ רגל א׳, ואחר ישרה מישר רגליו. ס) מלכי צבאות ידודון כצ״ל שבת פ״ח ע״א ומכילתא פ׳ יתרו ידודון ידודון וכו׳ מדרש שה״ש פסוק כרם היה לשלמה וכו׳ ומדרש קהלת פסוק שבתי וראה וכו׳. ע) בתחילה הוא אומר ברכות ד׳ ע״ב. פ) המתפלל צריך שיכוון וכו׳ ע״ש ל״ד ע״ב וגירסת המחבר הוא אהייא א״ר ספרא הוא כגירסת הב״י הובא בד״ס וכן הוא ג״כ גירסת רש״י ז״ל בפרדס סי׳ א׳. צ) והבא להרגיל עצמו וכו׳ נראה שיסוד דבריו מיוסדים המה ע״פ ספר הפרדס לרש״י ז״ל ושם ט״ס וצריך

להרגיל עצמו תמיד שלא ישנה בכוונתה יסביר את לבו בכינוי תיבותיה ובפירוש מטבע שלה. כל שעה שאומ׳ בתפלה אז יצא ידי כולה מעין פתחה נוסדה אע״פ שהתיבות נראים של פרקים. (ועניין כולן) [ועניינין הרבה] על יסוד אחד הוקבעו ועניין אחד לכולנה. אלקי אברהם אלקי יצחק ואלקי יעקב. כדי להזכיר שמותן של אבות. דאמר מר מניין ק) שאומרין אבות שנ׳ (תהלים כט) הבו לי״י בני אלים:

כב. הגדול ר) על שם אברהם דכת׳ לגוי גדול גוי של אל הגדול וכאן שאמרו האל הגדול סיימו מטבעו של הקב״ה. משה אמ׳ האל הגדול הגיבור והנורא והרי גדולתו ונוראותיו לאבות נודעו תחילה (ד״ה טז) ויתהלכו מגוי אל גוי (ו)לא הניח לאיש [ל]עשקם. ועוד עד היום הזה הניח לבניהם שה פזורה בין אריות אומה יהידה בין שבעים אומות ובגבורתו גדולתו ונוראותיו מגן באמיתו צנה וסוחרה ובכן חזרה עטרה לקדמתה וקבעו בה אל עליון לפי שנתברך אל עליון על ידו שנ׳ (בראשית יד) ברוך רא) אברם לאל עליון. וברוך אל עליון קונה שמים וארץ. לכך קבעו בה קונה הכל גומל חסדים טובים דדרשינן כל ש) א(ו)רחות י״י חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו (תהלים כה) מי נוצר בריתו אברהם על המילה. וראשית ת) תורה ואמצעיתה וסופה חסד. חסד וירא אליו י״י שביקר חולים ועמד עליו ובקש א) אברהם לעמוד עד שאמ׳ לו הקב״ה שב ואל תצטער. אמ׳ לפניו וכן בדין שאהיה יושב ואתה עומד אמ׳ לו אל תתמה שהרי ב) בניך בני עתידין לישב בבית הספר ארבע וחמש שנין ואני עומד עליהם שנ׳ (תהלים פב) אלקים נצב בעדת אל בקרב אלקים ישפוט. מיד עמד וקלסו להק״ (שם יח) ותתן ג) לי מגן ישעך שעוזרתני נגד המלכים (וימינו) [וימינך] תסעדני. שאחותה במילה ואני קוצץ שנ׳ (נחמיה ט) וכרות עמו הברית. וענוותך תרבני שאני יושב ואתה עומד הרי שגמל הקב״ה חסדים טובים ועוד ד) אברהם לכשמדתו של הקב״ה ועיטרו בעטרתו ואיזו זו זקנה שנ׳ (משלי טז) עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא. וכת׳ (דניאל ז) ושער רישיה כעמר נקי ואברהם זקן וזוכר חסדי אבות לדורותם אחריהם. כדאמרינן י״י יראה יהי ה) רצון בשעה שיהו באין בניו של יצחק לידי עבירות נזכר להם אותה עקידה ותמלא עליהם רחמים.

להיות אע״פ שנראים מעניינין הרבה ע״ש סי׳ א׳ בתחילתו, ולפ״ז נראה לתקן גם דברי המחבר, וצריך למחוק שתי הנקודות אחר תיבת פרקים וכן צ״ל אע״פ שהתיבות נראים של פרקים ועניינין הרבה כולן על יסוד וכו׳ כמבואר שם. ק) מנין שאומרים אבות וכו׳ ר״ה ל״ב ע״א, ומגילה י״ז ע״ב מנין שאומרים אבות וכו׳. ר) הגדול ע״ש אברהם וכו׳ עיין מדב״ר פל״ט ועיין כל הענין בפרדס לרש״י ד״ל סי׳ א׳ באריכות. רא) ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ וברוך אל עליון וגו׳ כצ״ל. ש) כל ארחות וגו׳ כן הוא באגדת בראשית, זה אברהם שנצר ברית מילה. ת) וראשית תורה וכו׳ עיין מדרש תנחומא פ׳ וירא, ומדרש תהלים מזמור כ״ה. א) ובקש אברהם לעמוד וכו׳ עיין מדבר פמ״ח ומדבמ״ר פי״א, ושוח״ט מזמור כ״ב, ופסיקתא פט״ו. ב) שהרי בניך בני עתידין לישב בבית הספר ארבע וחמש שנין וכו׳ עיין באגדת בראשית פי״ט ושם איתא עתידין בניך בני ג׳ שנים בני ד׳ שנים לישב בבתי מדרשות ובבתי כנסיות וכו׳ וכן הוא בתנחומא פ׳ וירא שהוציא הרב רש״ב ע״ש בהערות ותקונים. אחר כותבי זאת מצאתי בסדור ישן נושן כתוב על קלף לא ידעתי למי מגדולי הראשונים הוא, אשר הגיע לידי ע״י הרב החכם מו״ה אברהם ברלינר נ״י שמביא שם וז״ל כל ארחות ה׳ חסד ואמת לנוצרי בריתו, וע״י מי נוצר בריתו אברהם על המילה, וראשית תורה ואמצעיתה וסופה חסד, וירא אליו ה׳ באלוני ממרא שביקרו ביקור חולים ועמד עליו, ובקש אברהם לעמוד עד שאמר לו שב ואל תצטער, אמר לפניו וכן בדין שאהא אני יושב ואתה עומד, אמר לו אל תתמה שהרי בניך בני ארבע וחמש שנים עתידין לישב בבית הספר ואני עומד עליהם שנא׳ אלהים נצב בעדת אל וכו׳ ורשד״ל בהעתיקו איזה דברים קצרים ומקוטעים מספר מחזור ויטרי באגרות שד״ל השמים תיבת „בני״ מה שנמצא בהכ״י אשר לפני אשר אין לה מובן לכאורה, וכתב אפשר, לא היו התינוקות יושבים בבית הספר רק ד׳ וה׳ שנים. אך האמת נראה שנתחלפו התיבות בהכ״י וכצ״ל שהרי בניך בני ארבע וחמש שנים עתידים לישב בבית הספר וכו׳ כאשר הוא בכ״י הסדור הישן הנ״ל ובמדרש אגדת בראשית הנ״ל וממילא נו׳חו דבריו והוא ברור. ג) ותתן לי מגן ישעך וכו׳ בילקוט שמואל ב׳ כ״ב ותתן לי מגן ישעך כשרדפת אחר המלכים שנא׳ אל תירא אברם אנכי מגן לך, וימינך תסעדני כשאחזת עמי הערלה והיתי חותך שנא׳ וכרות עמו הברית, וענותך תרבני שאני יושב ואתה עומד וכו׳. ד) ועוד אברהם לכשאחז מדתו של הקב״ה עיטרו בעטרתו, נראה דכצ״ל. ה) יהי רצון וכו׳

ואו׳ (חבקוק ג) ברוגז רחם תזכור. רחם בגימטריא אברהם. וקבעו בה ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה. לפי שאבות העולם מתפללים על הגאולה כי׳ו) הא דאליהו במתיבתא [דרבי] (ואוקמנהו) [ולוקמינהו] לכולהו בהדי הדדי (ודחקי שיגתיז) [דלא לידחקו שעתא] ואתי משיחא בלא זמניה ולפי שמעשים הללו על ידי אברהם נעשו קבעו וסדרו כאן שבחיו וחשוב כמו שמזכיר אברהם דגמרינן (דניאל ט) שמע אל תפלת עבדך ואל תחנוניו למען (י״י) [אדני]. למענך (י״י) מביעי ליה. אלא למען׳ז) אברהם שקראך אדון. הרי כאן שרצה להזכיר אברהם ולא הזכיר שמו אלא שבחו דלכך סידרו כל זה שבחו של אברהם הוא מונה והכל מעין מגן כדאמרינן סדר הבדלות הוא מונה. דיוקין הללו וכיוצא בהן שים על לבבך ונמצאת שלם בכוונה תמיד:

כג. וכורע תחלה וסוף דא״ר חנינא סבא משמיה דרב המתפללח) כשהוא כורע כורע בברוך. וכשהוא זוקף זוקף בשם דכת׳ (תהלים קמו) י״י זוקף כפופים: רבט) ששת כי הוה כרע כרע כחיזרא. וכי הוה זקיף זקיף כחיויא. פי׳ כחיזרא כשבט שביד והובטן כלפי מטה בבת אחת. כך היה כופף ראשו תחילה דכת׳ (ישעיה נח) הלכוף כאגמון ראשו. כחיויא הנחש הזה כשהוא זוקף עצמו מגביה הראש תחילה וזוקף מעט מעט כן היה זוקף בנחת ראשו ואחר כך גופו:

כד. מתפילתי) מוסף של יום אחרון של סוכות עד יום ראשון של פסח מזכיר בגבורות משיב הרוח ומוריד הגשם. יום ראשון של פסח הראשון [מזכיר] האחרון אינו מזכיר ומיוםיא) ס׳ לתקופת תשרי עד יום ראשון של פסח או׳ שאלה בברכת השנים. ואם לא עבר רובו של יום כשנפלה תקופת תשרי (או) [אז] יום תקופה מתחיל. ואיבעיא להו יום ששים כלפני ששים או כלאחר ששים. ואתא רב פפא ופסקה יום ס׳ כלאחר ס׳:

כה אמר. רב יהודה אמר רב טעהכ) בכל הברכות כולן אין מעלין אותו. בברכת המינין מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא. ואמר רב יהודה אמר רב ואיתימא ר׳ יהוש׳ לא אמרן אלא כשלא התחיל אבל התחיל גומריה.

כו. הגיעל) להודאה כורע תחילה וסוף וכשמגיע שליח ציבור למודים צריכין כל הציבור לשחות עמו. דתנימ) ר׳ חלפת׳ בן שאול הכל שוחחין עם שליח ציבור בהודאה ר׳ זעירי אמ׳ במודים בלבד. בזמןנ) ששליח ציבור או׳ מודים או׳ הן מודים אנחנו לך י״י אלהינו ואלהי אבותינו אלקי כל בשר יוצרינו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול על פי שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותקיימנו ותקבצינו מארבע גליות להודות לך בחצרות קדשך לשמור ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך:

כז. א״ר יהושע בן לוי המתפללס) צריך שיכרע עד שיתפקחו כל חליות שבשדרה. עולא אמ׳ עד שיראה איסר כנגד לבו. ר׳ חנינא אמר כיון שניענע ראשו שוב אינו צריך. רבא אמר והוא דמצער נפשיה וכייף רישיה ומתחזי כמאן דכרע

מדרש ב״ר פ׳ נ״ו, וי״ר פכ״ט. וירושלמי תענית פ״ב ה״ד. ו) כי הא דאליהו במתיבתא דר׳ וכו׳ ולוקמינהו לכולהו בהדי הדדי דלא לידחקו שעתא ואתי משיחא בלא זמניה כצ״ל ע״פ מה שהביא הפרדס סי׳ א׳ הגמרא דב״מ פ״ה ע״ב והלשון משונה. ז) למען אברהם שקראך אדון ברכות ז׳ ע״ב וצריך להיות למען אדני למענך מבעי ליה. ח) המתפלל כשהוא כורע וכו׳ שם י״ב ע״א. ט) רב ששת כי הוה כרע וכו׳ שם ע״ב ופירושו כפירש״י שם. י) כתפילת מוסף וכו׳ תענית ב׳ ע״א, ושם ד׳ ע״ב הלכה כר׳ יהודה. יא) ומיום ס׳ לתקופת תשרי וכו׳ תענית י׳ ע״א ובגולה עד ששים בתקופה ואמר רב פפא וכו׳ שם. כ) טעה בכל הברכות כולן וכו׳ ברכות כ״ט ע״א טעה בכל הברכות וכו׳. ל) הגיע להודאה וכו׳ ירושלמי פ״א ה״ה. מ) דתני ר׳ חלפתא וכו׳ שם בירושלמי. נ) בזמן ששליח צבור סוטה מ׳ ע״א בזמן ששליח צבור וכו׳ הלכך נמרינהו לכולהו. ס) צריך שיכרע וכו׳ ברכות כ״ח ע״ב, ותיבת שיתפקחו נראה שהוא ט״ס וצ״ל שיתפקקו. ע) כזרנוקין גם בסדר רב

ולא ליעביד כורנוקין(ע): תניא(פ) צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה נקיבה. שדרוו לאחר שבע שנים נעשה נחש. והני מילי דלא כרע במודים. ולא מיבעי ליה לאיניש לאוספי סדר צלותא. דתניא שמעון(ל) הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות על הסדר ביבנה: וא״ר(לa) ירמיה ואיתימ׳ ר׳ חייא בר אבא ואמרי ליה במתניתא תנא מאה ועשרים זקנים ומהן כמה נביאים תקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר ותנן במתניתי׳ רבן(ק) גמליאל או׳ בכל יום ויום מתפלל אדם שמונה עשרה ברכות: הני(ר) תשע עשרה הויין. ברכת המינין ביבנה תיקנוה. בתר בן פנדירא. משום מינין: ומתני בגמרא הני תמני סרי כנגד מי אמ׳ הילל בריה דר׳ שמואל בר נחמני כנגד י״ח אזכרות שאמ׳ דוד בהבו ליי׳ בני אלים: רב יוסף אמ׳ כנגד י״ח אזכרות שבקרית שמע ור׳ תנחום א״ר יהושע בן לוי כנגד י״ח חליות שבשדרה: ובתר(רa) דמסיים צלותיה איבעי ליה למימר ווידוי אינמי מידי דבעי רשותא בידיה. והכי תקנו למימר בתר צלותיה אבינו מלכינו אלקינו יחיד שמך בעולמיך. אלקי נצור לשוני. אלקי עד שלא נוצרתי עד יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי׳ צורי וגואלי. כר׳ יוחנן ואף דוד אמרן אלא לאחר י״ח מזמורים כדאמרינן בברכות:

כח. **וצריך**(ש) לפסוע ג׳ פסיעות לאחריו ואחר כך יתן שלום. ואם(ת) לא עשה כן כאילו לא נתפלל. ונותן(א) שלום בתחילה לשמאלו שהוא ימינו של הק׳ שנ׳ (דברים לג) מימינו אש דת למו: ואמרי׳(ב) משמיה דרב מרדכי מקום שכלו ג׳ פסיעות שם צריך ליתן שלום. ואינו צריך להזור למקום שהתפלל וליתן שלום ואם חזר למה הוא דומה לתלמיד הנפטר מרבו והולך לו. ולא הלך אלא עמד בקרוב הימנו. ודומה לכלב ששב אל קיאו:

כט. **וכי**(ג) פסע שלש פסיעות נפיל על אפוה ומצלוד(ד) אצלויי. תנו רבנן מניין(ה) שאומרי׳ אבות. שנ׳ (תהלים כט) הבו ליי׳ בני אלים. ומניין שאומרי׳ גבורות שנ׳ (שם) הבו ליי׳ כבוד ועוז. ומניין(ו) שאומרי׳ קדושת השם שנ׳ (ישעיה כט) והקדישו את קדוש יעקב. וכתי׳ וידעו תועי רוח בינה ורוננים ילמדו לקח. ומה ראו לומר תשובה אחר בינה דכת׳ (ישעיה ו) השמן לב העם הזה וגו׳. ולבבו יבין [ו]שב ורפא לו. אי הכי לימ׳ רפואה אחר תשובה. לא סלקא דעתך. דכת׳ (שם כה) וישוב אל יי׳ וירחמהו וגו׳ אלמא בתר תשובה (רפואה) סליחה. ומאי חזית דסמכת אהאי סמוך אהאי. כת׳ קרא אחריני (תהלים קב) הסולח לכל עונייכי הרופא תחלואיכי

עמרם גאון מצאתי ולא לעביד כורנוקא יהביא שם המגיה בשם המעריך שהוא חמת מים עשויה מעור למלאות בה מים מן הבור, וכשמשליכין הכלי זו לבור היא נכפפת עד קרקעית הבור והיא הכוונה בכאן שלא ישחה יותר מדי, ועיין בערוך ערך זרנק, ובב״מ ק״ג ע״ב פירש״י על זרנוקא נוד למלאות במקום שנוהגין לדלות בנודות, ובתהלים קי״ט כי הייתי כנאד בקיטור תרגום ארום הויתי היך זרנוקא וכו׳. פ) תניא צבוע זכר וכו׳ בב״ק ט״ז ע״א איתא צבוע זכר לאחר שבע שנים נעשה עטלף, וגירסת המחבר הוא כמו הגירסא שהובא בד״ס שם נעשה נקבה, וכן הוא בירושלמי שבת פ״ג ה״ג ועיין בגהש״ס שם, ובסדר רע״ג הי׳ כתוב ג״כ נעשה נקבה והסגיר המעתיק בטעות תיבת נקבה. ל) שמעון הפקולי הסדיר וכו׳ ברכות כ״ח ע״ב, ומגילה י״ז ע״ב. לa) ואמר ר׳ ירמיה ואיתימא ר׳ חייא בר אבא ואמרי לי׳ וכו׳ גירסתו כגירסת סרע״ג אך לפנינו במגילה י״ז ע״ב איתא אמר ר׳ יוחנן ואמרי לה כו׳. ק) ר״ג אומר בכל יום וכו׳ ברכות כ״ח ע״ב. ר) הני תשע עשרה וכו׳ שם. רa) ובתר דמסיים וכו׳ עד יהיו לרצון וכו׳ שם ד׳ כר׳ יוחנן כדאמרינן בברכות הוא ט׳ ע״ב. ש) וצריך לפסוע כו׳ יומא נ״ג ע״ב המתפלל צריך שיפסיע ג׳ פסיעות וכו׳. ת) ואם לא עשה כן וכו׳ שם. א) ונותן שלום בתחילה וכו׳ שם מי סברת וכו׳. ב) ואמרי׳ משמיה דרב מרדכי וכו׳ שם. ג) וכי פסע וכו׳ נפיל על אפיה, ב״מ נ״ט ע״ב לא הוה שבקא לר״א למיפל על אפיה וכו׳ וא״א שלא היתה זוה ממנו לעולם אלא שהיתה מפסקתן ואין תפלתו נשמעת כן תביא הב״י בשם תלמידי הרשב״א בא״ח סי׳ קל״א. ד) ומצלי אצלויי מגילה כ״ב ע״ב, כ״ג ע״א חזינא לאביי ורבא דכי נפלו אאפייהו דמצלי אצלויי. ה) מניין שאומרים אבות וכו׳ מגילה י״ז ע״ב ושם כמה שינוים ו) ומניין שאומרים קדושת השם שנא׳ (תהלים כט) הבו לה׳ כבוד שמו השתחוו לה׳ בהדרת קודש, ומה ראו לומר בינה אחר קדושת שנא׳ (ישעי׳ כט) והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו וסמיך וידעו וגו׳ כצ״ל ונשמט מיד המעתיק מן שנא׳ הראשון עד שנא׳ השני.

הגואל משחת חייכי. למימר[א] דגאולה ורפואה בתר סליחה. אלא הא כת׳ ושב ורפא לו. ההיא רפואה לא׳ דתחלואים היא אלא דסליחה היא. ומה ראו לומר גאולה בשביעית א״רז) חייא בר אבא מתוך שישר׳ עתידין לינאל בשביעית לפיכך קבעוה בשביעית והאמ׳ מר בשישי קולות בשביעית מלחמות במוצאי שביעית בן דוד בא. מלחמה נמי מתחלתא דגאולה בשביעית מיהא הויא. ומה ראו לומ׳ רפואה בשמינית א״ר אחא ואיתימ׳ ר׳ לוי מתוך שניתנה מילה בשמיני שצריכה רפואה לפיכך קבעוה בשמינית. ומה ראו לומ׳ ברכת השנים בתשיעית. א״ר אלכסנדרי כנגד מפקיעי שערים. דכת׳ (שם) שבור זרוע רשע וגו׳. ודוד כי אמרה בתשיעית אמרה ומה ראו לומר קיבוץ גליות אחר ברכת השנים שנ׳ (יחזקאל לו) ואתם הרי ישר׳ ענפיכם תתנו (ופרי) [ופריכם] תשאו לעמי ישר׳ כי קרבו לבא וכיון שנתקבצו גליות נעשה דין ברשעים דכת׳ (ישעיה א) ואשיבה ידי עליך ואצרוף כבור סיגייך ואסירה כל בדילייך וכת׳ (שם) ואשיבה שופטיך כבראשונה וכיון שנעשה דין ברשעים כלו המינים וכולל זידים עם המינים שנ׳ (שם) ושבר פושעים וחטאים יחדיו. וכיון שכלו המינין (מתרומות) [מתרוממות] קרנות צדיקים שנ׳ (תהלים עה) וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק וכולל גרים עם הצדיקים שנ׳ (ויקרא יט) מפני שיבה תקום וסמיך ליה וכי ינור אתך גר והיכן מתרוממות קרנות צדיקים בירושלים שנ׳ (מפני שיבה תקום) (תהלים קכ ב) שאלוח) (את) שלום ירושלים ישליו (אוהבייך) [אהביך]. וכיוןט) שבאו לירושלים בא דוד. שנ׳ אחר ישובו בני ישר׳ ובקשו את יי׳ (אלקיכם) [אלהיהם] ואת דוד מלכם (ונהרו) [ופחדו] אל יי׳ ואל טובו באחרית הימים. וכיון שבא דוד באתה תפלה. שנ׳ (ישעיה נו) והבאתי[ם] אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי. וכיון שבאת תפלה באת עבודה. שנ׳ עולותיהם חבחיהם לרצון על מזבחי וכיוןי) שבאת עבודה באת הודאה. שנ׳ (תהלים נ) זובח תודה יכבדנני. ומה ראו לומר ברכת כהנים אחר הודאה. שנ׳ (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת ולומרהכ) מקמי עבודה מי כת׳ לעשות מעשות כת׳ ולומרה בתר עבודה הכת׳ זובח תודה יכבדנני [ומאי חזית] דסמכת (מהאי) [אהאי] סמוך אהאי מסתברא עבודה והודא׳ הדא מילתא. ומה ראו לומר שים שלום אחר ברכת כהנים שנ׳ (במדבר ו) ושמו את שמי על בני ישר׳ ואני אברכם וברכה דהק׳ שלום היא שנ׳ (תהלים כט) יי׳ עוז לעמו יתן יי׳ יברך את עמו בשלום. ומיכאן ואילך אסור לספר בשבחו של הקדוש ברוך הוא. דא״ר אלעזר מאי דכת׳ (שם קו) מי ימלל גבורות יי׳ וגו׳ למיל) נאה למלל גבורות יי׳ למי שיכול להשמיע כל תהילתו אבל לאחר סיום י״ח ברכות אם בא להרבות בתפלה קודם שיאמר יהיו לרצון אמרי פי הרשות בידו ובלבד שלא יקבע ברכה לעצמו. ושנו רבותינו שואלaל) אדם צרכיו בשומע תפלה. וכן בסוף כל הברכות כולן שואל מעין כל ברכה וברכה:

ל. תנו רבנן המשמיעמ) קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה. והמגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר. המנהקנ) (והכיפהק) [והמפהק] בתפלתו הרי זה מגסי הרוח. והמתעטש בתפלתו סימן רע הוא לו ויש אומ׳ הרי זה מכוער. והרק

ז) אמר ר׳ חייא בר אבא מתוך וכו׳ לפנינו איתא אמר רבא מתוך וכו׳ וגירסת המחבר הוא כגירסת רע״ג בסדרו ועיין בד״ס. ח) שנא׳ שאלו שלום ירושלים וגו׳ כצ״ל ובסרע״ג איתא ודרשו את שלום העיר. ט) וכיון שבאו לירושלים כן הוא ג״כ בסרע״ג ולפנינו איתא וכיון שנבנית. י) וכיון שבאת עבודה באת הודאה כן הוא בסרע״ג ולפנינו באת תודה. כ) ולימרה מקמי עבודה כן הוא ג״כ שם אך יותר טוב גירסת הגמרא שלנו אימא. ל) למי נאה למלל וכו׳ שם י״ח ע״א, מגלה י׳ ע״א, הוריות י״ג ע״ב. aל) שואל אדם צרכיו וכו׳ ע״ז ח׳ ע״א. מ) המשמיע קולו בתפלתו וכו׳ ברכות

בתפלתו כאילו רק לפני המלך: המשמיע קולו. לא שנו אלא יכול לכוין לבו בלחש. אבל אם אינו יכול לכוין לבו בלחש לית לן בה. והני מילי ביחיד אבל בציבור לית אורח ארעא. המגהק והמפהק. הני מילי לרצונו. והמתעטש לא שנו אלא מלמטה אבל מלמעלה סימן יפה לו. דא״ר זירא הא מילתא איבעיא לי בי רב המנונא ותקולא לי מכולי תלמידאי. מתעטש בתפלתו סימן יפה לו כשם שעושין לו נחת רוח למטה כך עושין לו נחת רוח למעלה: ר׳ס) זירא הוה משתמיט מיניה דרב יהודה דבעי למיסק לארעא לישר׳. דא׳ רב יהודה כל (העובר) [העולה] מבבל לארץ ישר׳ עובר בעשה. שני׳ (ירמיה כז) בבלה יובאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם. א׳ איזיל ואשמע מילתא מיניה והדר איפוק. אזל ואשכח תנא דקת׳ קמיה דרב יהודה היה עומד בתפלה ונתעטש פוסק עד שיכלה הרוח וחוזר ומתפלל:

לא. איכא דאמרי תנא קמיה היה עומד בתפילה ובקש להתעטש מרחיק ארבע אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הרוח ואומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים גלוי וידוע לפניך הרפתינו וכלימתנו בחיינו ואחריתנו רימה ותולעה. ומתחיל ממקום שפסק. א׳ע) אילו לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיי: הרק בתפילתו. הני מילי דשדי לקמיה. אבלפ) אי מיבלע (לקמיה) [במניה] לית לן בה. דא׳ רב יהודה היה עומד בתפילה ונזדמן (לררוק) [לו רוק] מבליעו בטליתו ואם היה טליתו נאה מבליעו באפריקסתו. ואם איניש דאנינא דעתיה שדי ליה לאחוריה ומסתייה. דא׳צ) רבינא הוה קאימנא קמיה דרב אשי ואזדמו ליה רוקא ופתקיה לאחוריה. א״ל לא סבר לה מר מבליעו באפקריסותו. א׳ לדידי אנינא דעתיה:

לב. ואסיר ליה לאיניש לצלוייק) לחודיה מקמי ציבורא. ואסירר) למיתב בארבע אמות של תפילה. דכת׳ (שמואל א) אני האשה הנצבת (עמך) [עמכה]ש) בזה. וא״ר יהושע בן לוי מיכן שאסור לישב בתוך ארבע אמות של תפילה. ואסירת) ליה לאיניש למיהלף קמי מאן דקאי בצלותא. דא״ר יהושע בן לוי אסור להלוף כנגד המתפללין. מאי טעמ׳ דמיפסקא לצלותייהו: ואסיר ליה למיקם בתיבותא ומידליא דא״רא) יוסי משום ר׳ אלעזר לעולם אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל. כגון על גבי מיטה וספסל וכסא. אלא במקום נמוך. שני׳ (תהלים קל) ממעמקים קראתיך יי׳:

לג. וכי קאי ומצלי מיבעי ליה לכווני כרעיה. דאמר רב יוסי משום ר׳ אליעזר המתפלל צריךב) שיכוין רגליו שני׳ (יחזקאל א) ורגליהם רגל ישרה. ואסיר למיטעם מידי מקמי צלותא. דא״ר יוסי משום [ר׳] אליעזר מאי דכת׳ (ויקרא יט) לא תאכלו על הדם קודםג) (שיתפללו) [שתתפללו] על דמכם. וא״ר יצחק א״ר יוח׳ משום ר׳ אליעזר בן יעקב כל האוכל ושותה ואחר כך מתפלל וקורא ק״ש עליו הכת׳ אומ׳ (מלכים א יד) ואותי השלכת אחרי גוך. אל תקרי גוך אלא גיאיך. אמ׳ הק׳ אחר שנתגאה זה קיבל עליו עול מלכות שמים: א׳ רב יהודה לעולם אלד) יתפלל

כ״ד ע״ב. נ) המגהק והמפהק כצ״ל שם. ס) ר׳ זירא הוה משתמיט וכו׳ וכן הוא בבה״ג ובסרע״ג ר׳ זירא אבל לפנינו שם איתא ר׳ אבא. ע) אמר אילו לא באתי אלא וכו׳ כצ״ל. פ) אבל אי מיבלע במניה כצ״ל וכן הוא בסרע״ג. צ) דאמר רבינא הוה קאימנא וכו׳ הכי גריס בה״ג פ״ג דברכות ורסע״ג ולפנינו כ״ד ע״ב איתא רבינא הוה קאי אחורי דרב אשי וכו׳. ק) לצלויי לחודיה מקמיה צבורא ברכות כ״ח ע״ב בצבור שנו ופירש״י אם הוא בב״ה עם הצבור לא יקדים להתפלל וכמו שפירש בסרע״ג אשר המה כדבריו ואסור לאינש כי מצלי בהדי צבורא למקום צלויי להודיה מקמיה צבורא. ר) ואסור למיתב בד׳ אמות שם ל״א ע״ב. ש) עמכה בזה כצ״ל מכאן שאסור לישב וכו׳ שם ועיין תוס׳ ד״ה עמכה וכו׳. ת) ואסור לו לאינש למיהלף שם כ״ז ע״א אסור לעבור וכו׳. א) דאמר ר׳ יוסי וכו׳ לפנינו י׳ ע״ב איתא ואמר ריב״ח משום ראב״י אל יעמוד אדם וכו׳. ב) צריך שיכוון רגליו שם. ג) קודם שתתפללו על דמכם שם. ד) אל יתפלל אדם וכו׳ שם כ״ז

אדם לא כנגד רבו ולא כנגד חבירו ולא אחורי רבו. ותניא(ה) ר׳ אלעזר בן חסמא אומ׳ המתפלל אחורי רבו או כנגד רבו והנותן שלום לרבו והחולק על ישיבתו גורם שתסתלק שכינה מישר׳:

לד. ומאן(ו) דמספקא ליה מילתא ולא ידע אי צלי אי לא צלי. אי קרא ק״ש אי לא. אי א׳ אמת ויציב אי לא. אי נמי אי בריך בשעת מזונא אי לא. וגבי ברכת ז׳ המינין נמי אי בריך אי לא בריך. הכי גרסי׳ בגמרא א׳ רב יהודה אמר שמואל ספק קרא ק״ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא. אמת ויציב חוזר ואומר. ור׳ אליעזר אומ׳ אפילו ספק קרא ק״ש ספק לא קרא חוזר וקורא אותה משום כבוד מלכות שמים. אבל ספק התפלל אינו חוזר ומתפלל ור׳ יוחנן אומ׳ חוזר ומתפלל. ר׳ יוח׳ לטעמיה דא׳ ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. והילכת׳(ז) בכולהו כר׳ יוחנן. אבל ודאי קרא ק״ש. ובא ומצא ציבור שקורין ק״ש אומ׳ פסוק ראשון עמהם ותו לא. אי נמי ודאי התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין הכי א׳ רב יהודה א׳ שמואל אם יכול להדש דבר בתפילתו יתפלל ואם לא אל יתפלל. אי נמי לא צלי בבי כנישת׳ ואשכח ציבורא דקא מצלו. פליגי בה רב הונא ור׳ יהושע בן לוי. והכי(ח) אמרי בגמ׳ א׳ רב הונא נכנס לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד (ער) לשלא יגיע שליח ציבור לקדוש יתפלל ואם לאו לא יתפלל. ואמרי׳ במאי קמפלגי רב הונא סבר אין היחיד אוי קדוש. ומסקי׳ כר׳ יהושע. ותו אמרי׳ דכולי עלמ׳ מיהת מיפסק(ט) לא פסיק עד דעני קדיש. ואמרי׳ איבעיא להו מהו שיפסוק אדאמן יהא שמיה וכו׳. ופשטי׳(י) דלא מפסיק אלא(כ) שתיק ולא עני בהדייהו. דא׳ מר שמע ולא ענה יצא. שומע כעונה. וכד(ל) מתחיל וא׳ ויתברך. הדר לצלותיה. וכן נהיגין רבנן דכי עסקי בשמונה עשרה ושמעו קדוש או אמן יהא

ע״ב ושם איתא אמר רב יהודה וליתא האי ולא כנגד חבירו. ה) ותניא ר׳ אלעזר וכו׳ לפנינו איתא ותניא ר׳ אליעזר אומר המתפלל אחורי רבו והנותן שלום לרבו וכו׳. ו) ומאן דמספקא ליה וכו׳ שם כ״א ע״א ליתא להאי אמר שמואל. וגירסת המחבר הוא כגירסת הרי״ף והרא״ש פ״ג ובה״ג פ״ג שם. ז) והלכתא בכולהו כר״י וכו׳ כן פסק הבה״ג שם. ורש״י שם כ״א ע״א ד״ה ולואי הביא בה״ג פסק הלכה כר״י בספק והלכה כשמואל בודאי התפלל. ועיין תוס׳ שם ד״ה ור״י וכו׳ אומר ר״י וכו׳ ותוס׳ כ״ט ע״א ד״ה מפני וכו׳ ועי׳ לקמן סי׳ רכ״ח. ח) והכי אמרינן בגמרא וכו׳ ט״ס יש כאן וכצ״ל אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש״ץ למודים יתפלל וכו׳ רב הונא סבר יחיד אומר קדושה. ט) מפסק לא פסק שם. י) ופשטי דלא מפסיק, כדאיתא התם ולית הלכתא כוותיה. כ) אלא שתיק ולא עני בהדייהו, הוא כלשון המחבר דפסק להלכה, ומפרש דכל הסוגיא איירי אם פוסק באמירה, ומסקינן עלה ולית הלכתא כוותיה היינו דלא מפסיק באמירה, אבל למשתק לא הוה בזה הפסק, ויוצא בזה דשומע הוה כעונה, ועיין רש״י סוכה ל״ח ע״ב ד״ה הוא אומר וכו׳ וכן למתפללין בצבור ושליח צבור אומר קדושה וכו׳ ועיין בשאילתות בראשית סי׳ א׳ היכי דקא מצלי ושמע יהא שמיה הגדול מבורך שותק ואינו עונה כיון דשמע ליה ככאן דמצלי דמי, ודברי רש״י והמחבר מיוסדים המה על לשון ה״ג פ״ג דברכות וז״ל דכולי עלמא מיהת מיפסק לא פסקינן לקדושה, איבעיא להו מהו להפסיק ליהא שמיה רבא כי אתא רב דימי אמר ר׳ יהודה ור״ש ותלמידי ר״י אמרו לכל אין מפסיקין חוץ מיהא שמו הגדול מבורך שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק, והני מילי דשתיק ולא עני בהדייהו דאמר מר ש״ע ולא ענה יצא וכדאמרינן ויתברך הדר לצלותיה וכן נהיגין רבנן דכד עסיקין בשמונה עשרה לא ענו קדוש מידי דהוה אפועלין דכל חד וחד עסיק במלאכתו ול״תר שמונה עשרה ענו עכ״ל ולכאורה היה נראה לומר דלא הוה גריס ולית הלכתא כוותיה, וקאי על מה דקא״ר הגמרא אפילו במעשה מרכבה פוסק היינו דשותק ולא עני בהדייהו ודוחק לפרש כל הסוגיא באופן זה, וגם צריכין אנו לומר דגרסינן לא ענו קדיש ביו״ד ולא קדוש בוי״ו וכוונתו על איש״ר ודוחק, אלא נראה פשוט שהוא לשון הבה״ג שהוא מדעתו פוסק להלכה דשתיקה מותר בין לקדושה בין ליש״ר וכדייק לישנא דרש״י שם שהביא דעת הבה״ג שם וכן למתפללין בצבור ושליח צבור אומר קדושה או יהא שמיה רבא וכו׳ וכשיגמור הקדושה וכו׳, ומדויק לשון המחבר שכתב וכן נהיגין רבנן בש״ע ושמעו קדוש או איש״ר שתיק, ואינהו הוו בקיאי בכוונת הבה״ג ובלשונו מפי מינן, ולא כמו שמפרש בהעמק שאלה בשאילתות שם בפשיטות דלא הוה גריס הבה״ג ולית הלכתא כוותיה ע״ש, גם הרי״ף פ״ג דברכות הוה גריס לי׳, וגם רע״ג כתב ואע״ג דפשטינן דמפסיק הדרינן ופסקינן דלא מפסיק. ל) וכד מתחיל ואומר יתברך, מדלא כתב וכד אומרין ויתברך דעתו מבואר דקאי על הש״ץ ושי״מ דסבר שהצבור עונין רק עד עלמיא וזה דלא

שמיה רבה שתיק ולא עני. וכן(מ) אמרין חכימייא וספרייא ודרשייא ורישיה עמה שמע ולא ענה יצא. שמע כעונה:

לה. ומאן דעייל לבי כנישתא ואשכח(נ) ציבורא דקיימין (איתו) [איהו] נמי ליקום. ואי יתבן איהו נמי ליתיב דלא לתיחזי כפורש מן הציבור:

לו. והיכא דמצלי ואשכח צואה היכא דצלי צלותיה לא צלותא. והדר מצלי. דתנו רבנן המתפלל(ס) וראה צואה במקומו אע״פ שחטא תפילתו תפילה. מתקיף לה. [רבא] האי זבח רשעים תועבה. אלא א׳ רבא כיון שחטא תפילתו אינה תפילה:

לז. תנו רבנן הצריך(ע) לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפילתו תועבה. א׳ רב זביד ואיתימא רב יהודה לא שנו אלא שאינו יכול לעמוד על רגליו אבל יכול לעמוד על רגליו תפילתו תפילה. ועד כמה עד פרסה הילכך צריך לאפנויי אסיר לצלויי עד דמפני. ואי מצלי לא מיקבלא צלותיה. ותניא(פ) אידך הצריך לנקביו אל יתפלל משום שנ׳ (עמוס ד) (הטו) [הכון] לקראת אלקיך ישר׳. (קהלת ד) שמור רגלך באשר תלך אל בית האלהי׳. א״ר(צ) יוסי ואיתימ׳ ר׳ הנגא בר פפא שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפילה לפניו. ומיבעי(ק) ליה (לרבויי) [לדכויי] ולנקויי נפשיה והדר (מעלי) [מצלי] שנ׳ (תהלים כו) ארחץ בנקיון כפי ואסובבה וגו׳ ומאן(ר) דקאי בי כנישת׳ אחורי שליחא דציבורא מחייב לכווני דעתיה. ובתר דקא התים שליח׳ דציבור׳ על כל חותם ברכה וברכה ליהוי עונה אמן. דהכי(ש) אמור רבנן מאי דכת׳ (תהלים לא) (פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים) [אמונים נוצר ה׳]. אילו שעונין אמן באמונה: אומ׳ השליח ציבור ברוך מחייה המתים. והן עונין אמן. ועדיין לא ראו תחיית המתים ומאמינין שהק׳ מחיה המתים. וכן גואל ישראל. והם מאמינין בהק׳ שעתיד לגאלם וכן בונה ירושלם: הוי נוצר אמונים:

לח. ותניא אין(ת) עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא קצרה ולא יתומה ולא יזרוק ברכה מפיו. בן עזאי אומר העונה אמן חטופה יתחטפו ימיו. קטופה יתקטפו ימיו. קצרה יתקצרו ימיו. יתומה יהיו בניו יתומים. ארוכה(א) מאריכין לו ימיו ושנותיו: ואמר ריש לקיש כל העונה אמן בכל כוחו פותחין לו שערי גן עדן. שנ׳ (ישעיה כו) פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים. שאומ׳ אמן: א״ר יהושע בן לוי כל(ב) העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כוחו קורעין לו גזר דינו. שנאמר (שופטים ה) בפרוע פרעות בישראל. מה טעם בפרוע פרעות משום דברכו את יי׳: א״ר חייא בר אבא א״ר יוהנן אפילו יש בלבו שמץ של ע״ז מוחלין לו. כת׳ הכא בפרוע פרעות. וכת׳ התם (שמות לב) כי(ג)

כמו שדייק בשו״ת משכנות יעקב סי׳ ע״ג מלשון הבה״ג ע״ש, ועיין לקמן סי׳ פ״ז ובביאורי אות נ׳. מ) וכן אמרין חכימייא וכו׳ הוא לשון הגמרא סוכה ל״ח ע״ב, נ) ואשכח צבורא דקיימין וכו׳ כן הוא לשון רע״ג דף י״ט, ודוגמתו מצינו במס׳ ד״א ולא יושב בין העומדין וכו׳. ס) המתפלל וראה צואה כו׳ ברכות כ״ב ע״ב וגירסתו כגירסת הבה״ג שם בפ״ג. ע) הנצרך לנקביו שם כ״ג ע״א ושם איתא לעמוד על עצמו וכו׳. פ) ותניא אידך הצריך וכו׳ גירסתו כגי׳ ה״ג שם. צ) א״ר יוסי וכו׳ לפנינו שם כ״ג איתא רב אשי ואיתימא רב חנינא בר פפא אמר וכו׳ לפני. ק) ומבעי ליה וכו׳ עיין בה״ג פ״ג שם ועיין ברכות ט״ו ע״א. ר) ומאן דקאי וכו׳ הוא לשון רע״ג דף ט״ו ע״ב. ש) דהכי אמור רבנן מאי דכתיב אמונים נוצר ה׳ אלו שעונין וכו׳ כצ״ל וכן איתא בסדר רע״ג והובא בטור או״ח סי׳ קכ״ד בשמו, והוא במדרש שוח״ט מזמור ל״א אמונים נוצר ה׳ אלו שעונין אמן באמונה, אומר ברוך מחיה המתים (ועדין לא ראו אלא לפי שעה כן הוא בילקוט) ומאמנים בי שאני מחיה המתים וכו׳ הוי אמונים נוצר ה׳. ת) אין עונים וכו׳ ברכות מ״ז ע״א. א) ארוכה מאריכין וכו׳ כן בסר״ע וכן הוא בטור או״ח סי׳ קכ״ד ולפנינו שם וכל המאריך וכו׳ וליתא ולא קצרה. ב) כל העונה אמן וכו׳ שבת קי״ט ע״ב, ועיין תוס׳ שם ד״ה כל וכו׳ ועיין בשו״ת מבי״ט סי׳ קי״ז, ק״פ. ג) כי פרעה אהרן לפנינו בשבת קי״ט ע״ב איתא כי פרוע הוא, וגירסתו

פרעה אהרן. הילכך צריך לענות אמן. ויהא שמיה רבא בכל כוחו מאי אמן אל מלך נאמן:

לט. שאילוד) מקמי רב נטרונאי גאון מקום שאין רגיל לירד לפני התיבה אלא אחד ופעמים שטרוד במלאכתו. נערים שהגיעו לי״ח ולי״ז ולא נתמלא זקנם מהו שיעשו ממנו שליח ציבור ויוציא רבים ידי חובתם ואל יבטלו מן התפילה. והשיב כך (דאינו) [ראינו] שזה [ש]אמרו חכמי׳ אינוה) עובר לפני התיבה ואינו נושא את כפיו עד שתתמלא זקנו. כך מצוה מן המובחר וכמה דאיפשר למיהוי גברא מליא טפי עדיף מינוקא אבל ודאי במקום מיבטיל קדושה וברוך וימלוך לא מיבעיא בין י״ח וי״ז אלא אפילו בן י״ג שנה ויום אחד כי לא איפשר נעשה. דקאמרי׳ זה כלל גדול כלו) מי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן. טע׳ דלא הגיע לכלל מצות שאינו מוציא אחרים. אבל בן י״ג שנה ויום אחד כי לא איפשר שפיר דמי: ותו ששאלתם מהוז) לסמוך על דברי (תורה) ר׳ יהושע בן לוי בשעת הדחק ויצטרפו תשעה ועבד. אין הלכה כר׳ יהושע ואין אנו עושין כמותו ועוד השתא עבד משוחרר שמל ולא טבל אין אנו מזמנין עליו בזימון דרבנן. דתנןח) נשים ועבדים וקטנים אין מזמני׳ עליהן. ואמרי׳ט) פשיטא ומשנינן איצטריך מתני׳ לעבד שמל ולא טבל. וקמ״ל כי הא דר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן לעולם אינו גר עד שימול ויטבול לצרפו עם תשעה בתפילה. דגמרי׳ מתוך תוך. דכל דבר שבקדושה לא יהא פחות מי׳. עבד מיבעיא. ועוד שמענו בפירוש מרבותי׳ שאילו שמועות של שלשה שאכלו כאחת. כגון ט׳ ועבד. וארון שנים ושבת. וקטןי) פותח. וקטן היודע למי מברכין אין הלכה ואין עושין מעשה כמותו:

מ. ותו שאילו מקמי רב נטרונאי גאון הנכנסכ) לבית הכנסת ומצא ציבור שמתפללין ועדיין לא קרא פסוקי דזמרה מהו שיתפלל עם הציבור ואחר כך יאמר פסוקי זמרה. והשיב כשתקנו חכמים תקנו לומ׳ פסוקי דזמרה ואחר כך יתפלל כדרש ר׳ שמלאי לעולםל) יסדר אדם שבחו של הק׳ ואחר כך יתפלל. ואם ראה שמתפללי׳ ואין מעכבין. כך שמענו מרב משה גאון ששמע מרבותיו שמברך מלך מהולל בתושבחות. ואו׳ פרשה ראשונה של תילים. כלומ׳ פרשה שנאמרה ראשונה לפרשיות שנאמרות מתילים שהיא תהילה לדוד. ומדלג ואומ׳ הללויה הללו אל בקדשו. עד לשם תפארתך. והותם בישתבח ומהר ומתפלל עם הציבור שאיןמ) תפילתו של אדם נשמעת כמו עם הציבור אבל פסוקי דזמרה בתר צלותא לא לימרינהו [לימרינהו]. שכשתקנום לא תקנום אלא קודם תפילה. אבל לאחר תפלה לא:

כגירסת השאילתות פ׳ בראשית. ד) שאלו מקמי רב נטרונאי וכו׳ כן הוא בסרע״ג בשם רב נטרונאי גאון וכן הובא בש״ל ותניא רבתי סי׳ ג׳ וכן בתשובות הגאונים שנדפס בליק שנת תרכ״ד סי׳ פ״ד. ובספר האשכול ח״א סי׳ י״ד. ובספר הפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ס״ו וכבר הערותי בבאורי לתניא שהתשובה שהובא בשו״ת שערי תשובה סי׳ כ״ה הוא ג״כ לרב נטרונאי גאון ע״ש. ה) אינו עובר לפני התיבה וכו׳ מגילה כ״ד ע״א. חולין כ״ד ע״ב. ו) כל שאינו מחויב בדבר וכו׳ ר״ה כ״ט ע״א. ז) מהו לסמוך על דברי ריב״ל וכו׳ כצ״ל ותיבת תורה מיותר. וכן ליתא בסרע״ג, והוא בברכות מ״ז ע״ב ועיין תוס׳ מ״ח ע״א ד״ה ולית וכו׳. ח) דתנן נשים ועבדים וכו׳ שם מ״ה ע״א. ט) ואמרינן פשיטא וכו׳ הא דפריך פשיטא לאו אנשים ועבדים וקטנים פריך רק על נכרי קאי ומשני הכא במאי עסקינן בגר שמל ולא טבל וכו׳ ואולי גירסא אחרת היה לו להמחבר ולרע״ג דף י״א בסדרו ע״ש והוא לנכון בבה״ג פ״ז שם וז״ל דקתני והנכרי אין מזמנין עליו ואמרינן פשיטא דגוי אין מזמנין עליו וכו׳. י) וקטן פורח כצ״ל וכן הוא בסרע״ג, ובאגרות שד״ל. ועיין בערוך ערך פ״ח ד׳ ועיין תוס׳ מ״ז ע״ב ד״ה קטן וכו׳. כ) הנכנס לבה״כ ומצא צבור וכו׳ כן הביא גם הטור או״ח סי׳ נ״ב בשם רב נטרונאי, אבל הסמ״ג עשין י״ט הביא זה הדין בשם ר׳ משה גאון, והרא״ש פ״ה דברכות סי׳ ו׳ בשם רב עמרם, ועיין בשו״ת הרשב״א ח״א סי׳ קפ״ט. ושם ח״ג סי׳ רפ״ה ובשו״ת הרשב״ש סי׳ ל״ז ע״ש ועיין ערוך ערך תפל. ל) לעולם יסדר אדם וכו׳ ברכות ל״ב ע״ב, ע״ז ז׳ ע״א. מ) שאין

מא. **א"ל** אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא לאנ) תרתח דלא תיחטי. לא תרוי דלא תיחטי. וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא. מאי המלך בקונך. א"ר יעקב א' רב חסדא יהיס) רצון מלפניך יי' אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכני לשלום ותסמכיני ותסעדיני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך ותגיני היום ובכל יום לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותחזירני לביתי לשלום ב"א יי' שומע תפלה. ואפי' לסגויי חד פרסה צריך להתפלל תפילת הדרך. אימת מצלי לה. א"ר יעקב א' רב חסדא משהחזיק בדרך. ועדע) כמה עד פרסה. ת"ר היהפ) רוכב על החמור והגיע זמן תפילה אם יש לו מי שיאחוז בחמורו ירד למטה ויתפלל. ואם לאו אל ירד. ר' אומ' בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו א' רבא ואיתימ' ר' יהושע בן לוי הלכה כר':

מב. **ת"ר** המהלךצ) במקום גדודי חיה וליסטין ואינו יכול להתפלל י"ח והבינגו. מתפלל תפילת קצרה מאי היא אומר צרכי עמך ישראל מרובי' ודעתם קצרה. יהי רצון מלפניך יי' אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גוייה וגוייה די מחסורה והטוב בעיניך עשה. בא"י שומע תפלה. א' רב הונא הלכה כאחרים. ולאק) בעי לצלויי ג' ראשונות וג' אחרונות ומצלי לה מעומד ואפילו מהלך. מאי איכא בין הבינינו לתפילת קצרה. הבינינו צריך לצלויי ג' לפניה וג' לאחריה. וכי מטי לביתיה לא בעי לצלויי. ותפילת קצרה לא בעי לצלויי ג' לפניה וג' לאחריה וכי מטי לביתיה צריך לצלויי: והילכתא הבינגו מעומד מצלי לה. תפילה קצרה אפילו מהלך: ואילו הן שבע מעין י"ח. או' ג' ראשונות. ואחר כך אומר הבינגו יי' אלהינו. רצהר) תשובתינו. סלח לנו. גואלינו ורפא חליינו וברך שנתינו. א"ר חגי אם היו גשמים מרובי' או' וברך שנתינו בגשמי ברכה. ואם עת טל או' וברך שנתינו בטללי ברכה. כי מפוזרים אתה תקבץ והתועים בדעתך ישפוטו: ועל הרשעה תניף ידך וישמחו כל חוסי בך. בבנייך עירך וכסא דוד מהרה יכון כי טרם נקרא ואתה תענה. כאמור והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע ברוך אתה יי' שומע תפילה: ובהלכות רב אלפסי מצאתי כך: ר' יהושע או' מעין י"ח. מאי מעין י"ח. א' רב מעין כל ברכה וברכה. ושמואל א' הבינגו יי' אלקינו לדעת את דרכיך. ומול את לבינו ליראתך. מרבה לסלוח היה לנו. להיות גאולים רחקינו ממכאוב. ודשנינו בנאות ארצך. והנפוצים מארבע תקבץ. והתועים בדתך ישפוטו. ועל הרשעים תניף ידך. וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך. ובהצמחת קרן לדוד. ועריכת נר לבן ישי משיחך. בטרם נקרא ואתה תענה טרם נדבר ואתה תשמע. כי הוא עונה בכל צרה ופודה ומציל. בא"י שומע תפילה: א' רב נחמן א' שמואל כלש) השנה כולה מתפלל אדם הבינגו חוץ ממוצאי שבתות וממוצאי ימים טובים. מפני שצריך לומ' הבדלה בחונן הדעת. א' רב ביבי בר אביי כל השנה כולה מתפלל אדם הבינינו חוץ מימות גשמי' מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים: וקאמרי רבנןת) הני מילי בשעת הדחק אבל שלא בשעת הדחק אין מתפלל הבינינו:

מג. **א"ר** תנחום א"ר יוסי טעהא) ולא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו

תפלתו של אדם וכו' ח' ע"א. נ) לא תרתח וכו' שם כ"ט ע"ב. ס) יהי רצון מלפניך וכו' שם ולא ידעתי מדוע לא הביא הא דאביי דבסמך לעולם וכו'. ע) ועד כמה וכו' שם ל' ע"א. פ) הי' רוכב על החמור וכו' שם. צ) המהלך במקום גדודי וכו' שם כ"ט ע"ב. ק) ולא בעי לצלויי וכו' וכו'. ר) רצה תשובותינו, נוסחת תמחבר משונה הוא עיין ברכות כ"ט ע"א, ובבה"ג פ"ד, ובסרע"ג דף כ"ד ע"א ובריי"ף ובראש ובטור או"ח סי' ק"י, ומה שהביא בנוסח הריי"ף והתועים בדתך ישפוטו, וכן הוא גם בהכ"י שהיה לפני שד"ל, לפנינו בריי"ף הוא והתועים בדעתך ישפוטו, ע"ש עוד איזה שינוים, ועיין בר"י שם. ש) כל השנה כולה וכו' שם כ"ט ע"א. ת) וקאמרי רבנן וכו' כן הוא

ושאלה בברכת השנים אין מחזירין, מפני שאומרה בשומע תפילה והני מילי דאידכר קודם שומע תפילה. אבל אי לא מידכר מיקמי שומע תפילה מחזירין אותו. ואםג) טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שצריך לאומרה על הכוס:

מד. ועלגa) עשרה שהתפללו כולו ושמעו קדוש' וברכו וסדר תפילה. שיכולין להימנות להמניין אחר בשביל אחד שלא התפלל. כמו שעושין לחתן. או למי שלא השכים לבית הכנסת ואפילו אחד מאותן שהתפלל: כבר יכול להזור ולהתפלל להוציא את החייב. וסומך ר' ומראה פנים. מן הציבור שמתפללין י"ח כל אחד לעצמו. והזור וכופלו השליח ציבור בשביל קדושה. נמצא שהמתפללין נימנין לסדר המניין על הקדושה לבדה. נענה מאן דהו וא'. שמא בשביל הקדושה שלא אמרו כל אחד לעצמו הן נימנין. נמצאו עדיין מחוייבין בדבר. והשיב ר'. לא מצינו בכל התלמוד חיוב קדושה אלא חביבה היא לנו ואינה בפחות מעשרה:

מה. ועברייןג) שעבר על גזירת ציבור אם לא נידוהו הציבור נמנה הוא למניין עשרה וחייב בכל המצות. שכן נאמ' בעכן. (יהושע ז) חטא ישר' אעפ"יד) שחטא ישר' הוא. בקדושתיה הוי ולא יצא מכלל ישר'. אלא כי נחשד על השבועה. אבל אם נידוהו מאחר שיבדל מן הקהל. אם יצרפוהו עמהם היכן היא קללתן. ומה הועילו בתקנתן. ולכך אינו ראוי לצירוף כלל שכבר הבדילוהו מאגודתן:

מו. חצותה) לילה כשישר' עומד לעסוק בתורה נוטל את ידיו ומברך על נטילת ידים, ואשר יצר כו' אם נפנה. וכל הברכות שלאחריו ומברך על התורה. ואיזהו מקומן. ור' ישמעאל. וכשהולך לבית הכנסת להתפלל תפילת יוצר מתהיל בריבון העולמים ולאו) בעי לאיניש למיבטל ולאשתמוטי מקידושא. ומיהא שמיה רב'. דמילת' רבתי היא קדם הק'. ומאי רבותה. דתנןז) רשב"ג אומר מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה. ולא ירד טל לברכה וא'ח) רבא בכל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו. דכת' (דברים כח) בבקר תאמר מי יתן ערב (מערב) [ובערב] תאמר מי יתן בקר. הי בקר אילימ' דלמחר. מנא ידע מאי הוי אלא דהליף. ועלמ' אמאי מקיים אקידושא דסידרא. ואיהא שמיה רבה דאגדתא. שנ' (איוב י) ארץ עיפתה כאן כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל. טע' דאין סדרי' ובשביל כך ותופע כמו אופל. ומאי סדרי' קדושה דסידר': ושאילו מקמי רב צמה ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה. הוא פומבדיתא: מהו שיאמר קידושא דסידרא אם קורא. והשיב כן אם תלמיד חכם הוא יעסק בשמעת'ט) דגיד הנשה. כגון שלש ביתות של מלאכי השרת אומרי' (שירת) [שירה] בכל יום. שיש בה דברי קדושת הק'. ואם

לשון הרי"ף והרא"ש. ב) מעה ולא הזכיר וכו' שם כ"ט ע"א. ג) ואם מעה ולא הזכיר וכו' מפני שצריך וכו' לפנינו איתא מפני שיכול. גa) ועל עשרה שהתפללו וכו' וסומך רבי (הוא רש"י ז"ל) וכו' לזה כוונו התוס' מגילה כ"ג ע"ב ד"ה ואין פורסין וכו' ותלמידי רש"י פירשו משמו דאפילו משום אחד שלא שמע וכו' ועיין ברא"ש שם סי' ז' ומסכת סופרים פ"י ובפירוש הרב חיד"א, ובאגור סי' קי"ט הביא בשם מחזור ויטרי וכן בהגהות הר"ף על סמ"ק יום א' הביא הדין בשם מחזור ויטרי, והובא בב"י בטור או"ח סי' ס"ט. ג) ועברין וכו' דין זה הביא הב"י באו"ח סי' נ"ה בשם המנהיג. ד) אעפ"י שחטא וכו' סנהדרין מ"ד ע"א. ה) חצות לילה וכו' דין זה הביא בספר אבודרהם דף י"ג דפוס אמשטרדם בשם המחזור ויטרי ועיין בתשובות הרא"ש כלל רביעי סי' א', וב"י בטור א"ח סי' מ"ז הביאו ו) ולא בעי לאינש וכו' כן הוא הלשון בסרע"ג עד ומאי סדרים קידושא דסידרא, אך לשון המחבר הוא מגומגם באמצע וכן צ"ל שנא' ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים ותופע כמו אופל טעמא דאין סדרים הא יש סדרים ותופע מאפל, ומאי סדרים קידושא דסידרא וכן הוא בסרע"ג, בסוטה מ"ט ע"א איתא הא יש סדרים תופיע מאופל. ועיין בערוך ערך קדש א'. ז) דתנן רשב"ג אומר וכו' סוטה מ"ח ע"א ולפנינו איתא רשב"ג אומר העיד ר' יהושע סיום וכו'. ח) ואמר רבא בכל יום וכו' שם מ"ט ע"א. ט) בשמעתא דגיד הנשה וכו' חולין צ"א ע"ב וכל זה הובא בסרע"ג ג"ב בשם רב צמח ראש ישיבת גאון יעקב בישיבה הוא פומבדיתא.

אינו תלמיד חכם יעסוק במקרא. פסוק שיש בה קדושה. כמו (ישעי׳ ו) שרפים עומדים ממעל לו. ומאי טע׳ של חכמים שאו׳ ומודה כך. כלומר תפילה זו וסדר זה נביאים הראשונים תיקנוה. וזקנים הקדמונים תקנו לומרה בקהל. ויחיד לא (תשיג) [ישיג] גבול (כקהל) [הקהל]. לפי שכל דבר שבקדושה אינה פחות מעשרה. הילכך יאמר מקרא או תלמוד שפירשנו ונמצאת,י) אתה אומר (מלא) [ממילא]. ויש חכמים שאומרים כיון שהן מקראות אומ׳ ומה בכך. הילכך נהגו יחיד האומר קידושא דסידרא שיהא קורא הפסוקים כדרך שהתינוקות קורין לפני רבן:

מז. ושישאלתם וקרא זה אל זה ואמר. ותשאני רוח. מה יש לנו לתרגם. ומה טעם קבעום חכמים בסדר קדושה. דבר זה כן היה ומנהג הראשונים. מקום שיש תלמידי חכמים כשהיו מתפללין והיו נופלים על פניהם. ומקדשין. לאחר שעונין יהא שמיה רבא מברך. היו מביאין נביא וקורא בו כמה פסוקים הן חסר. הן יתר ומתרגמי׳ ואחריהן קורין הקדושה. ואומרים ותשאני רוח. ומתרגמי׳ כדי לסיים בשבחו של הק׳ ואחר כך מקדשין ועוסקין בתורה. ואם רצה במשנה עוסק. בתלמוד עוסק. וכל כך (לומר) [למה]. כדי לקיים מה שאמרו חכמים לעולםכ) ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד. כיון שרבתה עניות ודלות. והיו צריכין למעשה ידיהם לא היו יכולין לעסוק בתורה תמיד ולשלש בכל יום. וסמכוֹל) על התלמוד לבד: כמו שאמרו חכמים כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא. (קהלת א) זה תלמוד שמקרא ומשנה ומדרש בו. ועקרו לקרות בנביא. בכל יום אחר תפילה, ואעפ״י שעקרו לקרות בנביא. שנים פסוקים האילו לא עקרו. ועדיין הן קבועים ועומדין. ומפני מה לא עקרום לאילו. שקדושה משולשת היא ושלשוה ג׳ פעמים בתפילה:

מח. גמרו את התפילה החזן אומ׳ קדיש. ואחר כך נפטרים העם לבתיהם לשלום:

וכשמבקש לאכול להם צריך ליטול ידיו ואחר יקבע סעודתו אע״פ שיאכל הולין. וכל המזלזל בנטילת ידים בר נידוי הוא דתנן א״ר יהוד׳ חסמ) ושלום (שעקיבא) [שעקביא] בן מהללאל נתנדה. שאין עזרה ננעלת על כל אדם שבישר׳ בחכמה וביראת חטא (כעקיבא) [כעקביא] בן מהללאל אלא את מי נידו את ר׳ אלעזר בן הגר שפקפק בנטילה ידים, וכשמת שלחו ב״ד והניחו אבן על ארונו. ללמדך שכל המתנדה ומת בנידויו ב״ד סוקלין את ארונו. וכלס) המזלזל בנטילת ידים בא לידי עניות. דא״רע) אמי ואמרי לה במתניתי׳ תנא. שלש[ה] דברים מביאין את האדם לידי עניות המשתין בפני מטתו ערום. ומי שאשתו מקללתו בפניו. והמזלזל בנטילת ידים. המשתין בפני מטתו ערום. הני מילי כלפי מטה ועל גבי קרקע. אבל מהדר אפיה ממיטה ובמנא לית לן בה: וא״ר זריקא ת״ר אלעזר המזלזלפ) בנטילת ידים נעקר מן

י) ונמצאת אתה אומר מלא, כן הוא ג״כ בהכ״י שהיה לפני שד״ל אך הלשון קשה, והדבר ברור שצ״ל ממילא, ור״ל כיון שיאמר מקרא או תלמוד שיש בהן קדושה, הרי יוצא כדי קדושה ממילא, וכן הוא בסרע״ג הלכך יאמר מקרא או תלמוד שפירשנו תמצא אומר אותה ממילא. כ) לעולם ישלש אדם וכו׳ קידושין ל׳ ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה לא צריכא וכו׳ בכל יום ויום עצמו ישלש ע״כ תיקן בסדר רע״ג כמו שאנו נוהגין בכל יום פסוקי דזמרה לומר מקרא משנה וגמרא ופירש בק״נ פ׳ וידבר איזהו מקומן, ובריתא דר׳ ישמעאל. ל) וסמכו על התלמוד וכו׳ הכוונה על מה שמפורש במדרש שה״ש פ׳ ה׳ ממולאים בתרשיש זה התלמוד שהוא כים הגדול, ובמדרש משלי בא מי שיש בו אגדה הקב״ה אומר לו תלמוד למה לא למדת שנא׳ כל הנחלים הולכים אל הים וכ׳ ואיזה תלמוד. ועיין סנהדרין כ״ד ע״א מאי בבל בלולה במקרא וכו׳ ועיין תוס׳ שם ד״ה בלולה, ובע״ז י״ט ע״ב לעולם ישליש וכו׳ ובתוס׳ ד״ה ישליש, ובקידושין ל׳ ע״א. מ) חס ושלום שעקביא וכו׳ ברכות י״ט ע״א. נ) את ר׳ אלעזר בן הגר כן הוא ג״ב בסרע״ג בן הגר ולפנינו שם איתא בן חנך ועיין בד״ס שם ס) וכל המזלזל וכו׳ שבת ס״ב ע״ב. ע) דאמר ר׳ אמי וכו׳ כן הוא ברי״ף ובראש ובבה״ג פ״ו דברכות ולפנינו איתא אמר ר׳ אבוה ואמרי לה וכו׳ וחשיב המזלזל, בכ״י

העולם א״ר אידי בר אבין א״ר יצחק בר אשיין מיםנ) (ראשונה) [ראשונים] מצוה ואחרונים חובה (דתנן) [תניא]ק) מים ראשונים מצוה. אמצעיים רשות. מים ראשונים ניטלין בין בכלי בין על גבי קרקע אחרונים אין ניטלין אלא בכלי. ואמרי לה אחרונים אין ניטלין (אלא) על גבי קרקע מפני רוח רעה שהיא שורה. ואם הביא קינסא או הריות של דקל ורחץ ידיו למעלה שפיר דמי. ואיכא ביניייהו קינסא. מים ראשונים ניטלין בין בחמין בין בצונן. אחרונים אין ניטלין אלא בצונן. מפני שמים המין מפעפעין את הזוהמא. ואין מעבירין אותה. אמצעיים רשות. א׳ רב נחמן לאר) שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה. והאיש) דשרו רבנן בתר גבינה בשר כשמעתיה דרב נחמן. ואע״ג דמים אחרונים חובה אין טעונין ברכה:

נ. רב[א] א׳ מצוה לשמוע דברי ר׳ אלעזר בן ערך שנ׳ (ויקרא טו) וכל אשר. ינע בו הזב וידיו לא שטף במים. א״ר אלעזר בן ערך מיכן סמכו הכמי׳ לנטילת ידים מן התורה. א״ל רבא לרב נחמן מאית) משמע דהאי קרא בנוגע הזב הוא דכת׳ א״ל בנוגע הזב כי שטף ידיו במים מי קא מטהרן. כיבום בגדים וטבילה בעו. אלא הכי קא׳ ואחר שלא שטף ידיו במים טמא: ולאא) (משנינן) [משינן] אלא מן מנא. כ[ד]תנן בכל הכלים נוטלין לידים ואפ׳ [בכלי] גללים [ב]כלי אבנים [ב]כלי אדמה. ואין נוטלין לידים (אלא) [לא] (לדפנות) [בדפנות] הכלים. (ואין בישולי המיהם) [ולא בשולי המחץ]. פי׳ כלי חרס שנשבר ונשאר בו בית קיבול. ולא במגופת החבית. ולאג) יתן אדם בחופניו לחבירו. מאי טעמ׳ אסמכינוןג) רבנן אמי חטאת אינמי אקידוש ידי׳ ורגלי׳ (דמקדשי) [דמקדש]. דקת׳ אין ממלאין ואין מקדשין ואין מזין מי חטאת אלא בכלי. אמרד) אביי מריש הוה אמינ׳ (מאן) [האי] דלא (משא) [משון] מיא בתראי ארעא משום זוהמא. א״ל מר משום דשריא רוח רעה עליה[ון]: אמר רב חסדא אנא משאי מלא חופנאי מיא ויהבו לי מלא חופנאי טיבותא. והיכאה) דקא מסני על גב נהרא וליכא מנא בהדיה למימשי ידיה לא לישקול מיא בחד ידיה ולימשייה לאידך ידא. אלא לשפינהו לתרוייהו בנהרא והויא ליה (העגלה) [הטבלה]: וכי משי ידיה לינגוב יתהון שפיר. דאמרי׳ בפ״ק דסוטה א״ר אבהו כל האוכל פת בלא ניגוב ידים כאילוו) אוכל לחם טמא. וגו׳ (יחזקאל ד). לחמם טמא. בגימטריא בלא ניגוב ידים. ואית דאמרי לחמם טמא מאשר אדיחם שם. כלומר בהדהה בעלמא בלי ניגוב: וכי קאמרי צריך נטילת ידים. הני מילי דקא בעי למיכל נהמא. אבל היכא דקבעי למיכל פירי משבעת המינין האמורין בפסוק. גפן ותאינה וגו׳. אי נמי חמשת המינין שעורין וחטין וכוסמין דעביד במעשה קדירה. אע״ג דטעונים ברכה לאחריהן לא בעי נטילת ידים. ובתר דאכיל לא מזמני בתלתא. דא׳ רבה בר בר חנה הוהז) קאימנא

בשניה. ועיין תוס׳ סוטה ד׳ ע״ב ד״ה נעקר וכו׳. פ) המזלזל בנ״י נעקר וכו׳ סוטה ד׳ ע״ב. צ) מים ראשונים מצוה וכו׳ חולין ק״ה ע״א. ק) תניא מים ראשונים מצוה וכו׳ העתיק הברייתא שם כפי מה דמסני הגמרא שם מצוה לגבי רשות חובה קרי לה כנ״ל לבלי לשבש הספר בלי הכרח. ר) לא שנו אלא וכו׳ שם ק״ה ע״ב. ש) והאי דשרו רבנן וכו׳ הוא מלשון בה״ג פ״ו דברכות. וצריך לתקן שם ע״פ לשון המחבר והאי דשרו רבנן בתר גבינה בשר וכו׳ ע״ש ועיין בחידושי הרשב״א חולין שם שהביא הבה״ג כמו שהוא לפנינו אך האיר ה׳ עיני וראיתי בתוה״ב להרשב״א שהביא לשון הבה״ג והא דשרו רבנן גבינה ואח״כ בשר וכו׳ ע״ש. ת) מאי משמע וכו׳ גירסא אחרת הי׳ להמחבר בחולין ק״ו ע״א ע״ש. א) ולא משינן אלא וכו׳ כדתנן בכל הכלים נותנין לידים כצ״ל וכו׳ פ״א ממסכת ידים משנה ב׳. ב) ולא יתן לחבירו בחפניו כצ״ל. ג) אסמכינון רבנן אמי חטאת הוא בה״ג פ״ו דברכות והובא בחידושי הרשב״א חולין ק״ז ע״א והב״י ריש סי׳ קנ״ב הביאו. ד) אמר אביי מריש הוה אמינא האי דלא משו כצ״ל חולין ק״ה ע״ב. ה) והיכי דקא מסגי על גב נהרא וכו׳ הוא לשון ה״ג פ״ו דברכות, ושאלתות פ׳ מצורע סי׳ צ׳. ו) כאילו אוכל להם טמא שנא׳ ויאמר ה׳ ככה וגו׳ לחמם טמא כצ״ל בגימטריא וכו׳ עיין ב״י סי׳ קנ״ח שמיחס זה הגימטריא לבעל הטורים והמחבר קדם הרבה. וכבר העיר בזה שד״ל ועיין בתניא סי׳ כ״ב ובש״ל הובא זה בשם ספר גימטריאות.

קמייהו דר' אמי ור' אסי ואייתו לקמייהו כלכלה דפירי אכלו ולא משו ידייהו. ולא ספו לי. וכל חד וחד בריך לחודיה:

נא. ש"מ תלת. ש"מ אין נטילת ידים בפירות. וש"מ אין זימון בפירות. וש"מ שנים שאכלו מצוה ליחלק. מדלא ספו ליה בהדייהו. ואי מיטנפן ידיה אפי' לפירות צריך למימשי ידיה משום ברכה. דאמר ר' יהוד' אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא והתקדשתם[ח]. אילו מים ראשונים. והייתם קדושים. אילו מים אחרונים. כי קדוש אני יי'. זו ברכה. והייתם לי קדושים אני יי'. אמר להם הק' לישראל כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים. כשם שאני טהור כך אתם תהיו טהורים: שמואל[ט] אשכחיה אבוה דקא בכי. א"ל אבוה אמאי קבכית. א"ל דמיחאי רבה. א"ל ואמאי קא מחייך. דא' לי אמאי לא משית ידך. וספית לינוקא. ואמאי לא תימשי. א"ל הוא אכיל ואנא משינא. א"ל אבוה דשמואל לרביה. לא מסתייך דלא גמרת אלא מיחת נמי מחית: והילכתא אוכל מחמת מאכיל בעי נטילת ידים. מאכיל גופיה [לא] בעי נטילת ידים: וכל[י] איתתא או גברא דמוכלי נהמא לינוקא. ינוקא צריך למימשי ידיה דזימנין דלא עיילא ליה אומצא[כ] ושדי ידיה לפומיה. ומעייל ליה. מאן דקא מוכיל להו לא בעי נטילת ידים:

נב. וכשבוצע את הפת. מברך[ל] המוציא להם מן הארץ. והיכא דאיכא[מ] קביעותא חד שרי המוציא לחם לכולהו. וחד מברך על היין לכולהו. ולא מיבעי ליה למישרי[נ] המוציא עד דמייתי ליה מלח או ליפתן. ואי לחמא דלא צריך ליפתן שרי לאלתר ולא צריך לאיעכובי. עד דמייתי ליה ליפתן. דאמר רבא בר שמואל משום ר' חייא אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיתן מלח או ליפתן לפני כל אחד ואחד. דלא אשתעי. רבא בר שמואל איקלע לבי ריש גלותא. קריבו ליה ריפתא ושרא לאלתר. אמרו ליה הדר ביה משמעתיה. אמר להו לית[ס] דין צריך בשש: בשש. מלח. היאכל תפל מבלי מלח. מתרג' מדלא בשש. כן ראיתי בערוך. ולי נר' לשון איחור. כמו כי בשש משה: והיכא[ע] דמיקרי דאכיל להומא ואשתלי ולא שרא המוציא ולבתר הכי אידכר הדר שרי המוציא ואכיל. ודווקא דלא גמיר סעודתיה. דכי הדר שרי המוציא קאכיל. דבעו מיניה מרב חסדא שכח[פ] ואכל ולא בירך מהו שיחזור ויברך. א"ל מי שיאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר ויהא ריחו נודף יותר: ואי גמר סעודתיה ולא יכיל למיכל לא ליבריך. א' רבינא אפי' גמר סעודתיה. ולית הילכתא כוותיה דמיעקרא הוה חזי לברוכי המוציא. וכיון דאכל (ונזור) [וגמר] אידחי. וכל שנראה ונדחה שוב אינו חוזר ונראה:

נג. והיכא[צ] דאכל ומספקא ליה אי בריך אי לא בריך. אי משבעת המינין אכל דמחייבינן ברכה דאורייתי'. ארץ חטה. וכת' ואכלת ושבע' וברכת. אי

ז) הוה קאימנא וכו' חולין ק"ו ע"א ושם איתא ולא יהבו לי מידי וכו'. ח) והתקדשתם אלו מים ראשונים וכו' ברכות סוף פרק א"ד וחלופי גרסאות רבות נמצא בזה בהראשונים. ולכל הגרסות הדרש הוא משתי מקראות מפרשה שמיני ופרשה קדושים. אמר להם הקב"ה וכו' כן הוא לשון בה"ג פ"ו דברכות. ובספרא פרשה שמיני והייתם קדושים כי קדוש כשם שאני קדוש כך אתם קדושים כשם שאני פרוש כך אתם כמו כן פרושים. ט) שמואל אשכחיה אבוה וכו' חולין ק"ז ע"ב ועיין שם איזה שינוים בלשון. י) וכל איתתא וכו' הוא לשון בה"ג סוף פ"ו דברכות. כ) אומצא וכו' היינו עם פת כפירוש התוס' שם ד"ה בלם וכו'. ל) מברך המוציא וכו' ברכות ל"ח ע"ב והלכתא וכו' ועיין בתוס' ד"ה והלכתא וכו'. מ) דאיכא קביעתא וכו' ברכות מ"ב ע"א היו יושבים כל אחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולן, ועיין בתוס' שם ד"ה הסבו וכו' ובתוס' מ"ה ע"א ד"ה אם רצו וכו'. נ) למישרי המוציא וכו' שם מ' ע"א אין הבוצע רשאי לבצוע וכו'. ס) לית דין צריך בשש וכו' שני הפירושים הביא גם הרא"ש פרק כ"מ סי' כ"ב, והתימא על רש"י שם שהביא מפסוק בושש רכבו (שופטים ה') מדוע לא הביא מפסוק זה, וכבר תמה ע"ז במעיו"ם. ועיין בהפלאה שבערכין ערך בשש. ע) והיכי דמקרי דאכיל וכו' הוא לשון ה"ג פ"ז דברכות. פ) שכח ואכל ולא בירך וכו' ברכות נ"א ע"א. צ) והיכא דאכל ומספקא ליה וכו' כן הביא הרא"ש

מספקא ליה ליהדר וליבריך. ואי משאר מינין. על כל דחיובא דברכה דילהון מדרבנן. הא מספיק׳ לא הדר מברך. מה טע׳ הא דאוריית׳. והא דרבנן. והיכא ק) דשרא המוציא ובצע אסיר ליה לאשתעויי עד דטעים אותה פרוסה: ואי אשתעי מקמי דליטעום אותה פרוסה הדר מברך ואי לא מברך קאכיל פרוסה בלא ברכה: אמר רב יהודה בר שמואל בר שילת משמיה דרב אין ר) המסובין רשאין לטעום עד שיטעום הבוצע. תניא הבוצע ש) פושט ידיו תחילה. ואם בא להלוק כבוד למי שגדול הימנו. הרשות בידו: רבה ת) בר חנה הוה עסיק ליה ליבריה בי רב הונא בר קטינא קדים והוה מתני ליה לבריה אין הבוצע רשאי לאכול עד שיכלה אמן מפי העונין: א״ר יוחנן משום ר׳ שמעון בעל א) הבית בוצע ואורח מברך. בעל הבית בוצע. כדי שיבצע בעין יפה. ואורח מברך. כדי שיברך בעל הבית. דכת׳ וברכת את אלקיך. את. לירבות בעל הבית. דאתין לרבות. כדאמר ב) בכל שעה:

נד. והשותה ג) מים בתוך סעודתו אפילו פעמים ושלש. צריך לברך על כל פעם ופעם ואעפ״י שהן לפניו. ששנינו השותה מים (לעצמו) [לצמאו] או׳ שהכל. ואמרי׳ למעוטי מאי. אמר רב אידי בר אבין למעוטי דחנקתיה אומצא דלא מברך. הא לא הכי מברך והוה ליה כנמלך. ואית מרבנן דאמרי כיון דאיכא קמיה מיא בסעודתא מברך זימנא קמיה. ותו לא צריך לברוכי. אבל זימנא הדא צריך לברוכי מידי דהוה אחמרא וכיון דבריך הדא זימנא תו לא [צריך] לברוכי זימנא אחריתי: ואית מרבנן דכלל לא צריך לברוכי אמים בתוך סעודתו. מדגרסי׳ בברכות פ׳ ד) כיצד פת פוטר כל מיני מאכל. ופריך יין נמי ליפטר. ומשני שאני יין דקבע ברכה לעצמו. מכלל דדווקא יין דקבע ברכה לעצמו. כלומר ברכת המזון. אין הפת פוטרתו. הא מים דלא קבע ברכה לעצמו הפת פוטרתן. תו׳: וכשהוא ה) שותה מברך לפניהן שהכל נהיה בדברו. ולאחריהן. בורא נפשות רבות וחסרונן לכל מה שברא להיות מהם נפש כל חי בא״י חי העולמים: והיכא ו) דחנקתיה דקא׳ (בעירובין) [בברכות] דלא צריך לברוכי שהכל. הכי שדר רב פלטוי בר אבא ריש מתיבתא. מקמי דלשתי לא צריך לברוכי שהכל משום דאנוס. וברכתא קמייתא לא צריך לברוכי. ולית בה משום אסור ז) לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה. מידי דהוה אסם. שכל השותה סם. או כל דבר רפואה אין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו. וכן אחר ח)

פ״ג דברכות סי׳ ט״ו ספק קרא ק״ש וכו׳ מ״ט קסבר אמת ויציב דאורייתא ק״ש דרבנן, מכאן פסק בשאילתות דרב אחאי דכל ברכות דרבנן אי מספקא אי אמרן אי לא אמרן אין צריך לחזור ולאומרן ולשון המחבר הוא כלשון הבה״ג פרק ז׳ דברכות והיכא דאכל ומספקא ליה וכו׳. ק) והיכא דשרא, המוציא וכו׳ ברכות מ׳ ע״א טול ברוך וכו׳. ר) אין המסובין רשאין וכו׳ שם מ״ז ע״א ושם איתא אמר רב יהודא בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב וכו׳. ש) הבוצע פושט ידו תחילה וכו׳ שם מ״ז ע״א. ת) רבה בר חנה לפנינו שם איתא רבה בר בר חנה וכו׳. א) בעל הבית בוצע וכו׳ שם מ״ו ע״א. ב) כדאמר בכל שעה פסחים כ״ב ע״ב שמעון העמסוני וכו׳. ג) והשותה מים וכו׳ כן הוא ג״כ לשון רע״ג והשותה מים בתוך סעודתו וכו׳ דף ט״ו ע״א וכן הביא הרא״ש פ״ו סי׳ כ״ט, וי״א שיש לברך על המים באמצע סעודה על כל פעם ופעם וכו׳ ולא מסתבר לי כלל וכו׳ והמחבר הביא כאן ג׳ דעות בזה ולא הכריע לפסק הלכה כמאן, אך לקמן סי׳ ע״ג פסק להלכה דצריך לברך על כל פעם ופעם ע״ש ולזה כיונו התוס׳ ברכות מ״א ע״ב ד״ה אי הכי וכו׳ ומיהו אומר ר״ת דבשאר משקין כמו מים ושכר הבאים מחמת הסעודה פת פוטרתן וכו׳ וכן הוא בספר הישר לר״ת סי׳ שמ״ד ע״ש ודלא כמחזור וויטרי שכתב שמברכין למים ברכה בכל פעם ופעם ואפילו בתוך הסעודה דהוי כנמלך וכו׳ ועל המחזור וויטרי סי׳ ע״ג כיון גם הרא״ש שהבאתי ויש אומרים שיש לברך וכו׳ ועיין אר״ח סי׳ קצ״ד, ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ע״ד שגם דעתו לברך על כל פעם ופעם. ד) פרק כיצד וכו׳ מ״א ע״ב וכן הוא דעת האו״ז ח״א סי׳ קנ״ה וסיים והנוהג כר״ת ור״י אינו מברך על שום משקה בתוך הסעודה כ״א על היין לבדו לא הפסיד וטוב נוהג. ועיין מרדכי פ״ו דברכות. ה) וכשהוא שותה וכו׳ כן פסק רש״י מ״ה ע״א ד״ה מאי וכו׳ וכבר נהגו לברך בתחילה שהכל ולבסוף בורא נפשות וכו׳ ועיין תוס׳ ל״ז ע״א ד״ה בורא וכו׳ ובירושלמי וכו׳ ושאילתות פ׳ יתרו ובש״ש ובהע״ש מה שהאריכו בזה. ו) והיכא דחנקתיה וכו׳ מ״ד ע״ב ועיין תוס׳ שם מ״ה ע״א ד״ה דחנקתיה וכו׳. ז) אסור לו לאדם וכו׳ שם ל״ה ע״א. ח) אחר כל אכילתך וכו׳ שם מ׳ ע״א. ט) מים ראשונים מצוה

כל אכילתך אכול מלח. ואחר כל שתייתך שתה מים ואין אתה ניזוק לעולם ואין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו כיון דאמור רבנן אכל כל מאכל ולא אכל מלח. שתה כל משקה ולא שתה מים [ביום] ידאג מפני ריח הפה. ובלילה ידאג מפני אסכרא. דאי אכיל ולא שתי הוי סכנה. הילכך אין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו. ולאחר סעודה חייב אדם לישול ידיו ואין צריך לברך. דאמר רבה בר אבין א״ר יצחק בר אשיין מים ט) ראשונים מצוה וטעונין ברכה. ואחרונים חובה ואין טעונין ברכה. דליכא למימר וציונו. והיכא דבירך נמצא שם שמים לבטלה:

נה. א״ר חייא בר אשי אמר רב מים ראשונים צריך י) שיהו ידיו למעלה. אחרונים צריך שישפיל ידיו למטה. שמא יצאו מים חוץ לפרק ויחזרו ויטמאו את הידים. ומים ראשונים בין כ) בכלי בין על גבי קרקע. אחרונים אין ניטלין אלא בכלי. והנוטל ל) ידיו באחרונה תחילה הוא מברך ברכת המזון. דאמר רב חייא בר אשי אמר רב הנוטל ידיו באחרונה תחילה הוא מזומן לברכה:

נו. והיכא דאכלו כל סעודתיהו וסליקו ומשו ליה מים אחרונים אסיר להון למיטעם מידי עד דמברכי ברכת המזון. דא״ר חייא בר אשי אמר רב שלש תכיפות הן. כדאית׳ התם. כו׳ תכף לנטילת ידים ברכה. שנ׳ מ) (תהלים קלד) שאו ידכם קודש וברכו את ייי: והיכא דאכל כזית חייב לברוכי. דא״ר חייא בר אבא אני נ) ראיתי את ר׳ יוחנן שאכל כזית ובירך עליו תחילה וסוף. אלמ׳ כר״ם ס) מאיר סבירי דאמר עד כזית:

נז. ולעניין ע) לאצטרופי אפי׳ לא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת. ואפי׳ לא שתה עמהן אלא כוס אחד של יין מצטרף אבל לאפוקי רבים ידי חובתן לא עד דאכיל כזית של דגן. ואע״ג דאיכא עובדא דשמעון בן שטח דשתה ואפיק ליה [לית] הילכת׳ כוותיה. דא״ר אבא בריה דר׳ חייא בר אבא שמעון פ) בן שטח לגרמיה הוא דעבד. דהכי אמ׳ ר׳ אבא א״ר לעולם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן. ואותבינן ומשנינן. ומסייעינן. ומסקינן. להוציא רבים ידי חובתן אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן. ומכי אכיל כזית דגן מיהא נפיק. ואע״ג דכזית דגן שיעורא דרבנן הוא. כדא׳ בפרק מי שמתו. מאן דמחייב מדרבנן מחוייב בדבר קרינא ביה ומוציא רבים ידי חובתן. ואם תאמר בקטן שהגיע לחינוך הא לא אמרי׳ הכי. ההוא אפי׳ מדרבנן לא מיחייב עליה. דאאבוה הוא דרמי להנוכיה: ובהלכות גדולות פסיק דדווקא דאכלו (אינו) [אינהו] כזית או כביצה. (רבותיה) [דכוותיה]. אבל אכלו ושבעו לא מפיק: (ואי איפשי להעמידה. דהא ינאי וחביריו אכלו ושבעו לא מפיק): ואי איפשי להעמידה. דהא ינאי וחביריו אכלו ושבעו. ואפקינהו שמעון בן שטח ואע״ג דלגרמיה הוא דעבד. טע׳ הוא דלא אכל כזית דגן. הא אכל כזית דגן. הכי נמי דמצי מפיק. כך צ) פסק המורה בברכות. בג׳ שאכלו:

נח. ותנן ק) עד כמה מזמנין. עד כזית. ר׳ יהודה אומר עד כביצה. ר׳ מאיר סבר ואכלת. זו אכילה. ושבעת. זו שתייה. ואכילה בכזית ור׳ יהודה סבר (ואכלת) ואכלת ושבעת. חד מילת׳ היא. ובעינ׳ אכילה שיש בה שביעה. ושביע׳ כביצה. ולית הילכת׳ כוותיה. דא׳ ר׳ חייא בר אבא אני ראיתי את ר׳ יוחנן שאכל כזית

וכו׳ תולין ק״ה ע״א. י) צריך שיהו ידיו למעלה סוטה ד׳ ע״ב. כ) בין בכלי בין על גבי קרקע הולין ק״ה ע״א. ל) והנוטל ידיו באחרונה ברכות מ״ג ע״א. מ) שנא׳ שאו ידיכם קודש וגו׳ ועיין במדרש שוח״ט שם. נ) אני ראיתי את ר׳ יוחנן שם ל״ח ע״ב. ס) כר״מ ס״ל דאמר עד כזית שם מ״ה ע״א. ע) ולענין לאצטרופי וכו׳ מ״ח ע״א. פ) שמעון בן שטח וכו׳ שם. צ) כך פסק המורה הוא רש״י ז״ל בברכות מ״ח ע״א ד״ה עד שיאכל וכו׳ ומה שהביא מבה״ג הוא בפ״ז מה׳ ברכות ועיין בגליון הש״ס שם. ק) ותנן עד כמה מזמנין וכו׳ בברכות מ״ט ע״ב למימרא וכו׳ ועיין יומא

מליה וביריך עליה תחילה וסוף. דרש ק) רב (שירא) [עוירא] זימנין אמר לה משמיה דר׳ אמי. וזמנין א׳ לה משמיה דר׳ אסי. אמרו מלאכי השרת לפני הק׳ רבונו של עולם כתבת בתורתך אשר לא ישא פנים. ואתה נושא פנים לישר׳. דכת׳ ישא יי״ פניו אליך. א׳ להם וכי לא אשא פנים לישר׳. שכתבתי בתורתי ואכלת ושבעת וברכת. והן מברכין על כביצה וכזית:

נט. ונשי׳ ועבדי׳ וקטנים מחייבין בברכת המזון. דתנן נשים ר) נשים ועבדים [וקטנים] פטורין מק״ש ומן (התפילה) [התפילין]. וחייבים בתפילה ובברכת המזון. ואי (בעי) [בעו] (לארמוני) [לאזמוני] בהדי גברי לא מזמנין עליהם: ואי בעו ש) נשים לאזמוני עם נשים מזמנין: ואי בעו נשים ועבדים מזמנין לעצמן. נשים ועבדים אם [רצו] לזמן אין מזמנין:

ס. **אמ׳** אביי נקיטינן שנים שאכלו מצוה ליחלק. תניא נמי הכא שנים שאכלו מצוה ליחלק במה דברים אמורים בזמן ששניהם סופרי׳. אבל אם אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא: ואתבעי ת) ליה לבור לאורועי לסופר דהוא אינו מברך דלכוין דעתיה להוציא לבור. דנתכוין שומע ולא נתכוין משמיע. או משמיע ולא שומע לא יצא עד א) שנתכוין שומע ומשמיע: ואפ״ב) למאן דאמר מצות אין צריכות כוונה. דקתני גבי ק״ש היה קורא בתורה והגיע זמן ק״ש אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא. ואמרי׳ מאי אם כיון לבו לקרות. לקרות הא קא קרי. בקורא להגיה. פי׳ שאינו קורא התיבה בקריאתה אלא במסורת שלה בחסירות ויתירות. כמות היא שלא יטעה לעשות מהחסר היותר ובהפך בהגהתו: וג׳ שאכלו כאחת הוו חייבי׳ דא״ר ג) אסי א׳ קרא (תהלים לד) גדלו ליי׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו. ונמרי׳ מיניה דבעי מיפתח גדול בראשון. ומיעניה אינון בתריה. ונמרי׳ מיניה דבעו תרין ואנא בהדייהו. הא תלת כת׳. אתי ונרוממה: ג׳ שאכלו כאחת אין רשאין ליחלק: יהוד׳ ד) בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מדפתי כריכו ריפתא בהדי הדדי. לא הוה בהו מאן דפליג מחבריה. אמרי (כדתנן) [הא דתנן] ג׳ שאכלו כאחת חייבין לזמן. הני מילי היכא דאיכא גדול. אבל הכא חילוק ברכות עדיף. (כריכו) [בריכו] כל חד וחד להודיה. אתו לקמיה דמרימר א׳ להו ידי ברכה יצאתם ידי זימון לא יצאתם. וליהדור זימון. אין זימון למפרע. ואילו תלתא דאכלי בהדי הדדי וקדים חד מינייהו ובריך. ואע״ג דתרין אינון הואיל וקבעי בזימון מעיקרא מזמנין אינון והוא עמהון. נפקינון ידי זימון. מאי טע׳ זימון ה) והדר ברכה הויא. ברכה והדר זימון לא הוי. דא׳ ו) רבה תוספאה הני (מילי) תלתא דקבעי סעודתייהו בהדי הדדי וקדים חד מינייהו ובריך אינהו נפקו בזימון ומזמנינן עילוייהו. איהו לא נפיק בזימון דליהון ואין זימון למפרע. והיכא דקבעי למיקם חד מינהון. פסקו סעודתיהו ומזמנין (עליהון) [עליה] עד הזן. וגמר איהו ברכה כולה ונפיק. ואוכלין. וגומרי׳ סעודת׳ ומברכי׳. והא מילת׳ לפנ[ים] משורת הדין עבדי׳ ליה. אבל גמר סעוד׳ דתרין מינהון. ומסרהבין למיקם. דינא הוא דפסיק חד לתרין. דא׳ ז) רבא הא מילתא אמר׳ במערבא משמיה דר׳ זירא אחד מפסיק לשנים. ואין שנים מפסיקי׳ לאחד. איני. והא רב פפא אפסיק (להו) [ליה] לאבא מר בריה דרב פפא. לאחשובי ח) הוא דעבד ולפנים משורת

ע״ט ע״ב ושם איתא עד כזית דברי ר״מ וכו׳. ק) דרש רב עוירא וכו׳ שם כ׳ ע״ב. ר) נשים ועבדים וקטנים פטורין וכו׳ שם כ׳ ע״א ועיין תוס׳ שם ד״ה וקטנים וכו׳. ש) ואי בעי נשים ועבדים וכו׳ שם מ״ה ע״ב. ת) ואתבעי צ״ל ומתבעי וכן בבה״ג ריש פ״ז. א) עד שנתכוין שומע ומשמיע ר״ה כ״ח ע״ב. ב) ואפילו למאן דאמר וכו׳ ברכות י״ג ע״ב. ג) דאמר רב אסי וכו׳ שם מ״ה ע״א. ד) יהודה בר מרימר וכו׳ שם מ״ה ע״ב ויש כאן איזה שינוים מאשר הוא לפנינו שם. ה) זימון והדר ברכה וכו׳ לישון בה״ג פ״ז דברכות. ו) דאמר רבה תוספאה וכו׳ שם נ׳ ע״א ז) דאמר רבא וכו׳ שם מ״ת

הדין הוא דעבד: והיכא [דאכלון] בי תלתא בזימון. וקמי דלברכי נפיק חד מינייהו לשוקא. קרי ליה פלוני ופלוני ומזמני׳. דא׳ט) רב דימי בר יוסף א׳ רב שלשה שאכלו יצא אחד מהן לשוק קוריי׳ לו ומזמני׳ עליו. והוא דקרו ליה ועניי ושומעין קליה. מצטרף בהדייהו. א׳ מר זוטרא לא אמרן אלא בתלתא. דלא צריכי לאפוקי שם. אבל מעשרה דבעי למימר נברך אלקינו. אע״ג דקרו ליה וענו אין מזמנין עליו עד דאתי לגבייהו. מתקיף לה אביי. אדרבה איפכא מסתברא כו׳. והילכת׳ כמר זוטרא. משום ברוב עם הדרת מלך: ושתי׳) חבורות דיתבו בחד דוכתא בתרי כיתי אי חזו מקצתן אהדדי מצטרפן לחדא ואי לא לא מצטרפי: ומברכין כל חבורא חדא לחדא. ואי כ) איכא שמש בינייהו דמשמש הכא והכא מצטרפין לחדא. ולית להו רשותא לאיפלוני אלא מזמני תרוויהו כחדא. דתנן שתי חבורות שהן אוכלות בבת אחת בזמן שמקצתן רואין אילו את אילו. מצטרפי׳ לזימון. ואי לא אילו ואילו מזמנין לעצמן. ותנא ואם יש שמש ביניהן מצטרפין והלכה כב״ש. ומותר ל) לשמש בשמש עם הארץ:

סא. והיאך מברכין ברכת המזון באחד. ברוך מ) משביע רעיבים ברוך משקה. בא״י אמ״ה הזן את העולם כולו בטובו. וכן לשנים. מג׳ נ) ועד ט׳ אומ׳ נברך שאכלנו משלו. והן עונין. ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ועונה המברך כן. ומנא לן דהכי הוא. דתנן כיצד מזמנין. (בשלשה) [בעשרה] או׳ נברך אלקינו שאכלנו. והכי אמרו משמיה דרב ביבי בריה דרב שמואל דהכי הוו בעשרה. ההוא דמזמין צריך ס) לברך נברך אלהינו מה טע׳ משום דכת׳ (תהלים לד) גדלו ליי׳ אתי. (שם צה) זמרו ליי׳. בלמ״ד. דלגבי ברכה אשכחן דכת׳ ברכו את יי׳ (ד״ה כט) ויברך דוד את יי׳ לעיני. (ברכה דלא) [ולא] אשכחן בלמ״ד. וכן הלכה: א׳ רב אדא בר אהבה ששה ע) נחלקין עד עשרה. וכן מזמנין בי תלתא. גדול אומ׳ נברך שאכלנו משלו. מסובין שם אומ׳ ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ואם פ) משנו מן הדין לישנא (דיבוריי) [בורים] ניגהו. אבל ברכו שאכלנו. לא נאמר מאן דבריך. דאפקיה לנפשיה מכלל המסובין. וא׳ שמואל אל יוציא אדם עצמו מן הכלל. ומברכותיו צ) של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם עם הארץ הוא. דתניא ר׳ או׳ ובטובו חיים הרי זה בור. תניא אידך ר׳ או׳ חיינו הרי זה תלמיד חכם. חיים הרי זה בור. ומאן דלא גמיר ברכת המזון בלשון הקדוש מברך בכל לשון ויוצא ידי חובתו. דתנן ק) במסכ׳ סוטה פ׳ אילו נאמרין בכל לשון. פרשת סוטה. ווידוי מעשר. קרית שמע ותפילה וברכת המזון:

סב. ומאן ר) דעייל ואשכח חברייא דאיכרוך ריפת׳ וקא מברכי מיבעי ליה לענוי

ע״ב. ח) לאחשובי וכו׳ ולפנים משורת הדין וכו׳ כן פירש״י שם על לפנים משורת הדין לאחשוביה והוא מפירש ה״ג. ט) דאמר רב דימי וכו׳ שם מ״ה ע״ב. י) ושתי חבורות וכו׳ שם נ׳ ע״א. כ) ואי איכא שמש וכו׳ שם נ׳ ע״ב. ל) ומותר לשמש בשמש ע״ה שם נ״ב ע״ב. מ) ברוך משביע רעבים וכו׳ הטור בסי׳ קפ״ז כתב ויש שמוסיפין ואומרים ברוך משביע לרעבים ברוך משקה לצמאים, והב״י שם הביא בשם המרדכי דסוף ברכות דבפרדס איתא דכשהוא מברך ביחיד אין לאומרו, ובדברי המחבר נראה שיש להוסיף תיבת לצמאים כדאיתא בטור, וכמו דאיתא לקמן בנוסח בה״מ סי׳ פ״ג. נ) מג׳ ועד ט׳ אומר נברך שאכלנו משלו ומנא לן דהכי הוא (פירש דדוקא מג׳ ועד ט׳ אמרינן שאכלנו משלו ולא בעשרה) דתנן כיצד מזמנין בעשרה אומר נברך אלהינו שאכלנו (ולא קאמר משלו) והכי אמרו משמיה דרב ביבי כריה דרב שמואל דהכי הוו בעשרה (פירש דלא בעי לומר משלו) ונתכוון להא דאיתא לפנינו נ׳ ע״א אמר רב הונה בריה דרב יהושע לא אמרן אלא בג׳ דליכא שם שמים אבל בעשרה דאיכא ש״ש מוכחא מילתא כדתנן כענין שהוא מברך וכ׳ על המזון שאכלנו ולא קתני משלו כפירש״י וגירסא אחרת הי׳ לו להמחבר בשם האמוראים, ועיין במעיו״ט ובצל״ח שם. ס) צריך לברך נברך וכו׳ עיין תו׳ מ״ט ע״ב ד״ה נברך וכו׳ וקשה לי הא כתיב ברוכים אתם לה׳. ומצאתי בפרדס לרש״י ז״ל שעמד בזה ע״ש סי׳ צ״ג. ע) ששה נחלקים וכו׳ ברכות נ׳ ע״א. פ) ואם משני מן הדין לישנא בורים ניגהו כצ״ל וכן הוא בבה״ג פ״ז שם. צ) ומברכותיו של אדם וכו׳ שם. ק) דתנן במס׳ סוטה וכו׳ ל״ב ע״א. ר) ומאן דעייל ואשכח חברייא דאיכרוך ריפתא וקא מברכי

בתריה[ו] (אמן) [כדאמרינן] בא ומצאן כשהן מברכי׳. (וזה) [מה] הוא עונה (עונה אחריו) [אחריהן] ר׳ זביד אמר ברוך (יי׳ המבורך) [ומבורך]. רב פפא (ממאן) [אמן] (דאמרי׳) [ואמרי׳] לא פליגו. אשכחינהו דקאמרי נברך א׳ איהו אמן. ותו מפרשי׳ ליה למילתא על איניש מעלמ׳ גבי דמברכין ברכת המזון. אי כי תלתא אינון עד פחות מי׳ אשכחיה למאן דמברך וקא מברך שאכלנו משלו. כדאמרי ברוך הוא שאכלנו משלו. מיבעי ס) ליה למיעני בתריהון ברוך יי׳ המבורך לעולם ועד. ואי בעשרה א׳ איהו בהדייהו ברוך הוא אלקינו המבורך לעולם ועד. ואי עייל ואשכחינהו בתר דסיימי עונה בתרייהו אמן. וכל ס) מאן דשמע מן חבריה דקא מברך בין ברכת היין בין ברכת הלחם ופירות וכן ברכת המצות מיחייב הוא למימר אמן. ואע״ג דלא קאכיל ולא קעביד הך מצוה: ואי גמר סעודתיה. עד מה שיעור מעכב ומברך. נתחנן עד מתי מעכב ומברך עד א) כדי שיתעכל המזון שבמעיו. ועד ב) כמה הוי עיכול. ר׳ יוחנן אמר כל זמן שהוא צמא מים מחמת אותה אכילה. א״ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא אכל ג) כשהוא מהלך יושב ומברך אכל כשהוא עומד יושב ומברך. מיסב על גבי מיטה יושב ומברך והילכת׳ בכולהו יושב ומברך:

סג. אדם שאכל ושכח ולא בירך. ונפיק ד) לאורחא או לשוקא. ב״ש אומ׳ יחזור למקומו ויברך. וב״ה אומר (למקום) [יברך במקום] שנזכר. והלכה כב״ש. ואפילו ב״ה לא פליגי אלא בשכח אבל במזיד חוזר למקומו ויברך ומאן דעביד שוגג כב״ש תבא עליו ברכה משום דהילכתא כב״ש: הנהו ה) תרי תלמידי חד עבד בשוגג כב״ש ואשכח ארנקא. וחד עביד במזיד כב״ה ואכליה אריא. רבה ו) בר בר חנה אזיל (בחסרה) [בשיירתא] כרך ריפת׳. אשתלי ולא בריך. א׳ להו עכיבו לי דאנשיאי יונה דדהבא. הדר לדוכתיה ובריך ואשכח יונה דדהבא: אמר רב נחמן משה ז) תיקן להם לישר׳ ברכת המזון בשעה שירד להם מן. יהושע תיקן להם ברכת הארץ בשעה שנכנסו לארץ. דוד ושלמה תיקנו להם בונה ירושלם. דוד תיקן רחם יי׳ אלקינו עלינו ועל ישראל ועל ירושלם עירך. שלמה תיקן להם לישראל על הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. הטוב והמטיב ביבנה תיקנוה כנגד הרוגי ביתר. אמר רב מתנה אותו יום שניתנו לקבורה תיקנו הטוב והמטיב. הטוב שלא הסריחו. והמטיב שניתנו לקבורה:

סד. ת״ר ח) סדר ברכת המזון כך היא. ברכת ראשונה ברכת הזן ברכת שנייה ברכת הארץ. שלישית בונה ירושלם. רביעית הטוב והמטיב. ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה. ואומר קדושת היום באמצע. ר׳ ט) אליעזר אומר הרוצה לאומרה בנחמה אומרה. בשנייה (ובשלישית) אומרה. (אבל) בברכה שתיקנו חכמים

מיבעי ליה לעני בתרייהו כדאמרינן בא ומצא כשהן מברכין מה הוא עונה אחריהן רב זביד אמר ברוך ומבורך, רב פפא אמר אמן, ואמרינן לא פליגי אשכחינהו דקאמרי נברך אמר איהו ברוך ומבורך, אשכחינהו דקא עני ברוך אמר איהו אמן כצ״ל ועיין ברכות מ״ה ע״ב, ובשו״ת רשב״ש סי׳ תמ״ג. ס) מיבעי ליה למעני בתריהון ברוך ומבורך ואי בעשרה וכו׳ כצ״ל ע״פ ה״ג וסרע״ג ע״ש. ס) וכל מאן דשמע וכו׳ כן הוא לשון ה״ג פ״ז דברכות והוא ממתניתין נ״א ע״ב ועונין אמן וכו׳ וגמרא נ״ג ע״ב אחר הכל עונין אמן. א) עד כדי שיתעכל וכו׳ שם נ״א ע״ב. ב) ועד כמה הוי עיכול וכו׳ לפנינו שם נ״ג ע״ב איתא אמר ר׳ יוחנן כל זמן שאינו רעב, ור״ל אמר כל זמן שצמא מחמת אכילתו, ועיין ירושלמי ברכות פ״ז ה״ז, ובאו״ז סי׳ רי״ב נראה שהיה לו גירסא אחרת בירושלמי ע״ש. ג) אכל כשהוא מהלך וכו׳ לפנינו הגירסא האוכל ומהלך מברך מעומד וכו׳ ע״ש נ״א ע״ב ועיין בד״ס ועיין בתוס׳ שם ד״ה והלכתא וכו׳ והוא נוטריקון ואכלת ושבעת שב עת וברכת, ועיין בברכ״י סי׳ קפ״ג שהביא זה משם דורשי רשומות וכו׳ והוא תמוה. וראיתי שכבר העיר ע״ז בעצמו בשיורי ברכה שם שהוא בתוס׳ הנ״ל. ד) ונפק לאורחא או לשוקא וכו׳ לשון ה״ג שם. ה) הנהו תרי תלמידי וכו׳ שם נ״ג ע״ב. ו) רבה ב״ב חנה אזיל בשיירתא כצ״ל שם נ״ג ע״ב. ז) משה תיקן להם וכו׳ שם מ״ח ע״ב. ח) ת״ר סדר ברכות וכו׳ שם. ט) ר״א אומר הרוצה לאומרה בנחמה אומרה, בשניה אומרה, בברכה שתקנו חכמים ביבנה אומרה כצ״ל ועיין בגמרא שם הגירסא

ביבנה (אין) אומרה. וחכמים אומרים אין אומרה אלא בנחמה בלבד. והלכה כחכמים: תנו רבנן מניין לברכת המזון מן התורה. שנאמר (דברים ח) ואכלת י) ושבעת וברכת. זו ברכת הזן. את יי׳ אלהיך. זו ברכת זימון. על הארץ. זו ברכת הארץ. הטובה. זו בונה ירושלם. וכן הוא [אומר] ההר הטוב הזה והלבנון. אשר נתן לך (דברים ג). זו הטוב והמטיב. אין לי אלא לאחריו. לפניו מניין. אמרת קל וחומר כשהוא שבע (ויברך) [מברך]. כשהוא רעב לא כל שכן. ר׳ אומר אינו צריך הרי הוא אומר ואכלת ושבעת וברכת את יי׳ אלהיך. זו ברכת הזן. אבל ברכת זימון נפקא ליה מגדלו ליי׳ אתי. על הארץ. זו ברכת הארץ. הטובה. זו בונה ירושלם. וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון. אשר כ) נתן לך זו הטוב והמטיב. אין לי אלא לאחריו לפניו מניין ת״ל אשר נתן לך משעה שנתן לך חייב לברכו: ובהטוב והמטיב צריך לומר מלכינו המלך הטוב והמטיב. רב פפא אמר צריכה (שני) [שתי] מלכיות לבר (מרידיה) [מדידה]: ומיבעי ליה לאדכורי ברית ותורה בברכת הארץ. דתניא ל) ר׳ אלעזר אומר כל שלא אמר (ברית ותורה) [ארץ חמדה טובה ורחבה] בברכות הארץ. ומלכות בית דוד בבונה ירושלם לא יצא ידי חובתו. נחום הזקן אומר צריך שיזכור בה ברית. ר׳ יוסי אומ׳ צריך שיזכיר בה [תורה]. פלימו אומר צריך שיקדים ברית לתורה. שזו ניתנה בג׳ בריתות וזו ניתנה (בג׳) [בי״ג] בריתות. ר׳ אבא [אומר] צריך שיאמר בה הודאה תחילה וסוף. והפוחת לא יפחות מאחת. וכל הפוחת מאחת הרי זה מגונה. וכל החותם מנחיל ארצו׳ בברכת הארץ. ומושיע (ארץ) [את ישראל] בבונה ירושלם. הרי זה (מגונה) [בור]. וכל שאינו אומר ברית (ותורת) [ותורה] בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלם לא יצא ידי חובתו. ובשתי ברכות קמייתא לא מיכפי ליה למאן דמבריך למעניה אמן לנפשיה אבל בבונה ירושלם עני בלחישה. דה״ר העונה מ) אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח. ותניא אידך הרי זה מגונה. לא קשיא הא בשאר ברכות הא בבונה ירושלם:

סה. אביי נ) עני אמן בקלא. כי היכי דלידעו פועלים דהטוב והמטיב לאו דאורייתא׳.

רב אשי עני בלחישה. כי היכי דלא ליזלזלו ביה. האי מאן דשרו המוציא. או דמברך על מצות לולב ושופר. או ס) על פירות. ברכה דקמי אכילה ועני אמן בתר נפשיה הרי זה דרך בורים. דת״ר המברך על הפירות ועונה אמן ברכה לעצמו הרי זה דרך בורות. אקשיה ס) ליה רבנן למר רב יהודאי גאון. והרי בונה ירושלם דעונה אמן לעצמו. התם הכירא לפועלים קעביד. דלוקמוה לעיבידתייהו. תינח לאביי דאמר בקלא. לרב אשי דעני לה בלחישה. מאי שנא מקמי אכילה מבתר אכילה. בתר אכילה כיון דגמרא עבידתיה לית לן בה. דקמי אכילה כיון דלית ליה לאשתעויי עד דטעים. וכדעני אמן דמי (לא קמשתעי) [כמאן דקמשתעי׳]. והיינו דקת׳ דרך בורות. דבורין קמשתעיין והדר (שעון) [טעמן]:

סו. א״ר זירא ואיתימא ר׳ אבהו ואמרי לה במתנית׳ תנ׳. עשרה ע) דברים נאמרו בכוס של ברכה. טעון הדחה. ושטיפה. חי. ומלא. עיטור ועיטוף. נוטלו בשתי ידיו. ונותנו בימין. ומגביהו טפח. ונותן עיניו בו. ויש אומ׳ משגרו (במתנה)

שלפנינו ועיין ד״ס. י) ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזמון את ה׳ אלהיך זו ברכת הזן וכו׳ כן הוא גירסת הש״ס שלפנינו. אך התוס׳ מ״ו ע״א ד״ה עד היכן העתיקו וברכת זו ברכת הזן וראיתי שכבר העיר בזה מהרי״ב. כ) אשר נתן לך זו הטוב והמטיב הוא כגירסת הכ״י המובא בד״ס ולפנינו איתא הטוב והמטיב ביבנה תקנות. ל) דתניא ר״א אומר כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים כצ״ל שם מ״ח ע״ב. מ) העונה אמן אחר ברכותיו וכו׳ מ״ה ע״ב. נ) אביי עני וכו׳ שם. ס) או על פירות וכו׳ הוא בתוספתא מגילה פ״ג, וירושלמי ברכות פ״ה ה״ד. ועיין בה״ג פ״ז פסק ודאי מאן דשרי וכו׳ ושם פ״ו דברכות פסק ואלתר דמברך וכו׳ ועיין תוס׳ ברכות מ״ה ע״ב ד״ה הא וכו׳ וברא״ש סי׳ י׳ ובב״י אר״ח סי׳ ג״א. ועיין בספר מגילת ספר עשין

[במתנה] לאנשי ביתו. א״ר יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה. הדחה. ושטיפה. חי. ומלא. תנא הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ. א״ר יוחנן כל המברך על הכוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים. שנאמר (דברים לג) ומלא ברכת יי׳ ים ודרום ירשה. ור׳ יוסי בר׳ חנינא אומר זוכה ונוחל שני עולמות. העולם הזה והעולם הבא. עיטור ר׳פ) יהודה אומר מעטרהו בתלמידים. רב חסדא אמר מעטר ליה בנטלי. א״ר חנין ובחי. אמר רב ששת ובברכת הארץ. ואיתל) דגרסי׳ וּבְהֵי. כלומר באיזה ברכה מעטר ליה ומשני לה בברכת הארץ. ולא באחרונה. עישוף. רבק) פפא אומר מעטף ויתיב ומברך. רב אשי פרים סודרא על רישיה ומברך. נוטלו בשתי ידיו. א״ר חנינא בר פפא אמר קרא (תהלים קלד) שאו ידכם קודש וברכו את יי׳. ונותנו בימין. א״ר חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן ראשונים (שאלן) [שאלו] שמאל מהו שתסייע לימין. א״ל רב אשי הואיל וראשונים לא איפשיט להן אנן נעביד לחומרא. מגביה מן השלחן טפח. אמר ר) רב אחא בר . . . . . אמר ש) רב אשי אין מסיחין על כוס של ברכה:

סז. וזה הוסד מפי רבינו תנוח נפשו בצרור החיים. נטילת ת) ידים על שם כלי ששמו אנטל. והוא מחזיק רביעית לוג. כדאמרי׳ אנפק׳א) אנבג אנטל. מחזיק רביעית של [תורה] ושנו רבותינו [מי]ב) רביעית נוטלין לידים (ו)לאחד ואפי׳ לשנים הואיל ומשירי רביעית קאתו ונטילה שאמרו אינה אלא בכלי ואי נמי אי ג) טביל ידיו בנהר או במעיין או במקוה של מ׳ סאה סגי. וכשהולך בדרך נוטל עמו כלי קטן שהוא מחזיק רביעית ליטול ידיו ממנו ודיו. או ד) נוטל ידיו שחרית בביתו ומתנה עליהם לכל היום שמא לא ימצא מעיין או נהר לטבילה. ושאלנו לר׳ הנפנה ונוטל ידיו צריך לחזור וליטול פעם (פעם) אחרת או לא ואמ׳ לנו אף אני כך שאלתי את רבינו יעקב בר׳ יקר. ואמר צריך לחזור וליטול. (ובדברי) [וכדברי רבי]ה) נטילה אחת עולה לכאן ולכאן וראייה לדבר מיהא דרב. דאמר בפרק כל הבשר נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם לכל היום כולו. ואמר להו רבינו לבניו) פקתין דערבות כגון אתן דלא שכיחי למיא משו ידייכו מצפרא ואתנו עלייהו לכולי יומא: והילכתא כרב באיסורי. ועוד מעשה דרבינא כרב. נטילת ידים פי׳ רב היי בתשובותיו על שם שצריךז) להגביה ידיו לאחר רחיצתן כמו (ישעיה סג) וינטלם וינשאם כל ימי עולם. חייב אדם לברך על נטילת ידים על כל פעם ופעם שנוטל ידיו מכאן דמצוה לרחוץ משום ניצוצות כדאמרח) ביומא חייב לברך דנטילה זו לנקות עצמו שיהא ראוי לקרות בתורה. ולשאר מצות ואמרי׳ במסכתט) ברכות כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא שמע עליו הכתוב אומר (תהלים כו) ארחץ בנקיון (כפות) [כפי] ואסובבה מזבחך וגו׳ אבל ברכת נקבים לאחר שבירך שחרית אינו צריך לברך כל

כ״ז שהאריך בזה. פס) אקשו ליה רבנן למר רב יהודאי גאון וכדעני אמן דמי כמאן דקמשתעי והיינו וכו׳ כ״ה לשון ה״ג פ״ז דברכות. ע) עשרה דברים וכו׳ שם נ״א ע״א. פ) ר׳ יהודה אומר וכו׳ לפנינו שם ליתא להאי תיבת אומר. ל) ואית דגרסי׳ ובהי וכו׳ גירסא נפלאה היא, ולא ראתיה ולא מצאתיה בכל ספרי הראשונים והאחרונים שלפנינו, והיא מרגניתא דלית לה טימא. ק) רב פפא וכו׳ לפנינו שם איתא רב פפא מעטף ויתיב רב אסי פריס וכו׳ ועיין בד״ס וגם שם ליתא להאי תיבת אומר. ר) אמר רב אחא בר׳ חנינא מאי קרא כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא כצ״ל. וחסר בהכ״י. ש) אמר רב אשי וכו׳ לפנינו אמר רב אסי וכו׳. ת) נטילת ידים וכו׳ עיין מוסף הערוך ערך נטל ב׳, והמרדכי פירש נטילה ע״ש שמגביה ידיו כדכתיב וינטלם וינשאם, וי״מ נטילה ע״ש אנטל וכו׳ ע״ש פ״ח דברכות סי׳ קצ״ב. א) אנפק אנבג אנטל וכו׳ ב״ב נ״ח ע״ב. ב) מי רביעית נוטלין לידים לאחד ואפילו לשנים כצ״ל והוא בחולין ק״ז ע״א. ג) אי טביל ידיו בנהר וכו׳ חגיגה י״ח ע״ב נוטלין לידים וכו׳ וחולין ק״ו ע״א חמי מבריא וכו׳ וכפירש״י ד״ה דכ״ע שפיר דמי דשם טבילה עליהם בכל מעיינות ומקואות. ד) או נוטל ידיו שחרית וכו׳ חולין ק״ו ע״ב. ה) וכדברי רבי נטילה אחת וכו׳ כצ״ל וכן מצאתי באגרות שד״ל, וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל, והובא בטור א״ח סי׳ קס״ה. ו) לבני פקתא דערבות כגון אתון דלא שכיחא לכו מיא כצ״ל חולין ק״ז ע״א. ז) שצריך להגביה ידיו וכו׳ סוטה ד׳ ע״ב והטור או״ח סי׳ קס״ב הביא וסימן לדבר וינטלם וינשאם. ח) כדאמר ביומא וכו׳

היום ויש אומר שצריך לברך על כל פעם ופעם שנפנה ואפילו לנקבים קטנים ושאלתי לר׳ אם מברך עמה על נטילת ידים על כל פעם ופעם והשיבני אם אני עומד לעסוק בתורה לאלתר או לילך לבית הכנסת או להוציא בפיו שום קדושה אז אני מברך על נטילת ידים ואשר יצר. אבל בשעה שאני יושב ובטל איני חושש לברך על נטילת ידים אלא אשר יצר. ואותה לפי שצריך לנקבים. ואם בא לאכל לאלתר אינו נוטל ידיו ב׳ פעמים כשאר אנשים אחת על אכילה ואחת על פנייה אלא פעם אחת מברך עליה על נטילת ידים ויושב ואוכל. ואם אמר אדם לחבירו לאחר שברך ברכת המוציא טול ברוך אינו הפסק ואינו צריך לחזור ולברך מיוהר שמעין אכילה דיבר. וכן הורה ר׳ ונראין דבריו שלא הסיח דעתו מן הברכה כדאמר רב טולי) ברוך אין צריך לברך ור׳ יוחנן אמר אפילו אמר הביאו מלח הביא ליפתן. ואפילו אמר תנו מאכל לבהמה אין זו הפסקה דחייב אדם להאכיל לבהמתו קודם שיאכל. דאמר רב ששת גביל לתורי אין צריך לברך: ואמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיאכל קודם שיאכל לבהמתו. שנאמר (דברים יא) ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת:

סח. אמרכ) רב פפא הילכתא דברים הבאים מחמת סעודה בתוך סעודה אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן. כלומר דברים הרגילין לבא מחמת ליפתן ללפת בו את הפת כגון בשר ודגים ותבשיל והביאו בתוך הסעודה לאחר שבירך על הפת אע״פ שלא היו על השלחן בשעת ברכה. אינן טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן דכי בריך דלייתו הוא דבריך והוה ליה פת עיקר ופוטר את הטפילה. שלא מחמת סעודה בתוך הסעודה. כלומר דברים שאינן דרכן לבא מחמת הסעודה שאינן ליפתן. ואוכלין אותו בסעודה לשביעה. כגון דייסין וטיצני וטרגוס. ובאו בתוך הסעודה לאחר שברך על הפת. מברך לפניהן הואיל ולא באו לפני הפת. וטפילה וליפתן ליתנהו כר׳ זירא דאמר הני בבלאיל) טפשאי דאכלי נהמא בנהמא. וברכותיהן אינן שוות אפילו הכי אינו מברך לאחריהן דמין מזון נינהו ומפטרי בברכת המזון. אבל אם באו קודם סעודה פת פוטרתן כדתנן בירך על הפת פטר פרפרת שלפני המזון: דברים הבאים (בתוך) [לאחר] סעודה שרגילין לאוכלן בקינוח סעודה שלפני ברכת המזון כגון פירות וכל מיני מגדים טעונין ברכה לפניהן ולאחריהן דלא ליפתן הוא ולא זייני ואפילו עשאן ליפתן בטלה דעתו ולא מפטרי בפת ומיהו אם הביאום לפני סעודה פת פוטרתן:

סט. באמ) להם יין בתוך הסעודה. כל אחד ואחד צריך לברך כמפרש טעמא בברכות לפי שאין בית הבליעה פנוי לענות אמן אחר הברכה. ואין מתכוין לפיכך אינו יוצא בברכת חבירו. וכן הלכה: מר׳. כל הברכות דעת משמיע ושומע בענן. ופעםנ) אחת שאלתי לר׳ אם אני יוצא בהבדלת בית הכנסת כיון שלא נתכוונתי בברכת היין. ואמר לי הואיל ונתכוונת לברכת הבדלה דייך: אגוזס) בדבש ר׳ מברך בתוך הסעודה. ומברך עליו שהכל. לפי שנשתנה האגוז מכמות שהיה: ז׳ מינין הן הכתובין על שבח ארץ ישראל. חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון זית שמן ודבש. ודבש היינו דבש תמרים. מין אילן ומין פירי ולא דבש דבורים. ואילו הן

ל׳ ע״א. ט) במס׳ ברכות מ״ו ע״א. י) טול ברוך וכו׳ שם מ׳ ע״א. כ) אמר רב פפא הלכתא וכו׳ שם מ״א ע״ב ועיין בתו׳ שם ד״ה הלכתא וכו׳, ובמרא״ש פ״ו סי׳ כ״ז. ל) בבלאי טפשאי ביצה ט״ז ע״א. מ) בא להם יין בתוך הסעודה וכו׳ ברכות מ״ג ע״א והוא לשון הפרדס לרש״י ז״ל עד סי׳ ע״ב ע״ש. נ) ופעם אחת שאלתי לר׳ אם אני יוצא וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ע״ג ונראה שהועתק שם מהספר של המחבר ע״ש. ס) אגוז בדבש וכו׳ כן הוא ג״כ כלשונו בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ע״ז אגוז בדבש ר׳ מברך עליו שהכל לפי שנשתנה אגוז מכמות שהי׳. ועיין בהערותי

חמשת המינין. חטה ושעורה וכוסמת ושיבולת שועל ושיפון. כולו מין תבואה. כל ע) מין אילן מחמשת המינין. כגון ענבים תאנים ורמונים זיתים ותמרים. (ויברך) [מברך] עליו בורא פרי העץ ולאחריו ברכה מעין שלש. כלומר אחת שהיא דוגמא ודומה לשלש ברכות לברכת המזון שהיא דאורייתא כדאמר וברכת את יי׳ אלהיך זו ברכת המזון דקאי (או אכלת) [אואכלת] ושבעת וברכת דלעיל כלומר מאכילתך ושביעתך ברכיהו. על הארץ הטובה. זו ברכת הארץ. אשר נתן לך זו בונה ירושלים. הטוב והמטיב ביבנה תקנוה ואינה מן המניין. והני תלתא אלחם כתיבי דכת׳ לעיל מיניה. ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם. להכי מברכינן ג׳ ברכות שלימות. אבל אמיני פירות אע״ג דחשיבי בשבח הארץ מכי לא סעדי ולא זייני כי חיטה ושעורה לא בעינן שלימות אלא מעין שלש סגי:

ע. וזו היא הברכה מעין ג׳ ברוך א״י אלקינו מלך העולם על העץ ועל פרי העץ ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה. רחם יי׳ אלקינו על ישראל עמך ועל עירך ונחלתך והעלינו בתוכה ושמחינו בה כי אתה טוב ומטיב לכל ברוך א״י על (העץ) [הארץ] ועל פרי העץ. והוא מעין ברכת המזון שמברך על אותו דבר שמילא כריסו ומשבעו על ארץ חמדה ומעין ברכת הארץ. רחם יי׳ אלקינו על עירך. ומעין בונה ירושלם כי אתה טוב ומטיב לכל. מעין הטוב והמטיב. ומעין ד׳ היא ומעין שלש דקרי לה תלמודא מעין ג׳ דאורייתא קבעי מימר ברוך א״י על הארץ בכל מקום צריך להזכיר שבח על פרי הארץ אחתימה בין אפירי בין אחמרא בין אדגן חי בין אמבושל דסוף חותם על פרי העץ מעין פתיחה שעיקר ברכתו לכך באה: אבל שתי חמרא מינו דאחשביה (לעילומא) [לעילויא ש]נעשה יין לגדולה ולמלכות אישתני למיקרי שמא באפי נפשיה ומברך לפניו בורא פרי הגפן ולאחריו על הגפן. וחותם על הארץ ועל פרי הגפן. בשבח האילן שבעולם אין זקוק לברך אחת מעין ג׳ (ג׳) כיון דגרעי כולי האי דלא כתיבי בשבח הארץ אלא בתחילה בורא פרי העץ ולבסוף בורא נפשות רבות כמו על המים. ואפילו חובה לית בה. אלא ר׳פ) טרפון הוא דמברך (יומא) [אמיא] בורא נפשות רבות וחסרונם. וכן נוהגין אכולהו מיני דלא כתיבי בתורה לשבח להודאות על הנאת שביעתו. וכל מאן דאידכר ליה בהלכה לאו משום דקבע לה חובה. אלא לשפויי שבחיו:

עא. כלצ) שהוא מחמשת המינים. חיטה ושעורה דכתיבי בקרא. וכל מיניהו כגון כוסמין ושיבולת שועל ושיפון טחנו ואפאו פת כיון דאישתני לעילויא שנעשה לחם אישתני לברכה מיוחדת. בתחילה המוציא לחם. ולבסוף ג׳ שלימות דהיינו ברכת המזון ואי אכיל להו כמעשה קדירה כגון טרייש וורמשיילש. ואכיל להו בלא פת מקמי דלבריך המוציא בתחילה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה מעין ג׳ דחשיבי מידי דמזון נינהו. ומיהו ג׳ שלימות לא בעי (ברובי) [ברוכי]. דלאו לחם נינהו: ופותח על המחיה ועל הכלכלה ועל ארץ המדה. מחיה על דבר שאדם חי בהם. כלכלה זו שביעת הגוף. דמיני מזון הוא. הואיל ובישלו. וחתים [על] הארץ ועל המחיה בשבח הארץ. וכמעין פתיחה: ואי אכיל להו בעיניהו כגון קליות של חמשת המינין אי נמי דבסס להן מיבסם כמות שהן חיין דהשתא לא שייכא להן על המחיה ועל הכלכלה דהא לא עבידי כבעין מזון פתח בהו על השדה ועל תנובת

סי׳ ע״ג. ע) כל מין אילן וכו׳ ברכות ל״ה ע״א, ושם מ״ד ע״א. פ) ר׳ טרפון הוא דמברך וכו׳ ברכות מ״ד ע״א, ועיין תוס׳ מ״ה ע״א ד״ה ר׳ טרפון וכו׳. צ) כל שהוא מחמשת וכו׳ שם, ושם

השדה דפתיחה זו לא שייכא בפירות האילן ולא במעשה קדירה. אלא בכוסס. ובכסמין בלבד שהן תנובת השדה בעיניהו דלא משתני מברייתן והותם על הארץ ועל הפירות. שצריך להיות כולל כאן על הפירות המקרא ביחד בחתימה זו אמורה כאן. ומשבחין לקונו על כל שבח הארץ אבל מעשה קדירה לא מצי חתים דלא אישתנו לעילוייא ונפקי מתורת פירי. כך נהוג עלמא למיחתם אפירות האילן. דשבעת המינין על הארץ ועל פרי הארץ. ואהמרא על הגפן ועל פרי הגפן. ואין חותמין על הארץ ועל הפירות אלא בפירות תבואות בעיניהו דלא חשיבי לייהודינהו כפרי העץ. ואהכי התם פרי בחתימתו משום דאמרינן פ׳ כיצד מברכין בפירי מאי חתים ר׳ יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה משום דהוה מארץ ישראל ואכיל פירותיה רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות [ד]הוה מבבל ובני בבל לא אכלי פירותיה. להכי התמי על הפירות. (הא) כדאוקמינן (התם) [התם] [הא] לן והא להו. וקמפרשי עלמא אפירי ק) מאי התים. אי אפירות האדמה להודייהו דכתבי בקרא דקבעו כגון חיטה ושעורה ומוקמי על הארץ ועל הפירות משום דחשיבי מייחדינן על פרי העץ אבל אני קבלתי בברכות אפירי מאי התים. אכולהו פירי דקרא קבעי. בין פירות אילן בין פירות אדמה. כגון חיטין ושעורין בקלי וכרמל דכל כמה דלא בשלינהו אהנהו פירי מאי התים עלייהו כלומר מאי חתימה מעין פתיחה. כגון על הארץ (הפירות) [ועל פרי] העץ. אתאיני ורמוני על הארץ ועל תנובת השדה. אחיטי ושערי כי היכי דחתים אמעשה קדירה ואוקמינה על הארץ ועל המחיה. דהיינו מעין (פירותיו) [פתיחה] ומוקמי׳ ר) רב חסדא לבני בבל כגון אנו על הארץ ועל הפירות. ועל כולן שיהיו כולל על פירות המקרא בחתימה ויהא משבח על כל שבח ארצנו. בר אמעשה קדרה הנעשה מזון. ובעי למיחתם על המחיה. אבל (אורי) [אורז] ודוחן אי עביד להו מעשה קדירה בתחילה בורא מיני מזונות. דקחזינן [דזייני] כשאר דייסות אבל לסוף לא בעי ברכה אחת מעין ג׳ דהא לא כתיבי בקרא ולאו מין דגן נינהו ככוסמין ושיפון. וכן הכוסס את האורז. או בקליות אכיל להו. בתחילה בורא פרי האדמה הואיל ואיתיה בעיניה ולבסוף לא כלום ואיבעי לימ׳ בורא נפשות רבות באמירה בעלמא. הואיל ולית ליה ברכה קבועה דאורייתא. הלב וביצה וכל מיני בשר. חיה ועוף ודגים אי אכיל להו בלא פת (בורא פרי האדמה) [שהכל נהיה בדברו] בין היין בין מבושלין ולבסוף בורא נפשות. ואי אכיל להו בליפתן הפת פוטרתן ואין צריך ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן. וזו היא ברכה שאחריהן. ברוך ס) א״י אלקינו מ״ה בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא להחיות מהם נפש כל חי ברוך א״י חי העולמים: פי׳ דקרא זה כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פרי יי׳ יחיה האדם: כלומר הק׳ ברא נפשות ואנשים הרבה ועל מאכלים הרבה שבא להיות בהן שמאכלים נפש הי שאינן היין לא על המאכלים לבדו יהיה האדם: וכן מיני ירקות הורת. שומין כרישי׳ בצלי׳ אי מילפת בהו פיתא בולא [כלום] בין היין בין מבושלין. (ומאכיל) [ואי אכיל] בלא פת בורא פרי האדמה ולבסוף אי בעי למימר בורא נפשות. אבל מעשה קדירה של מיני מזונות כגון טרייש ווירמשיילש אפילו אכיל להו בהדי ריפתא בטלה דעתו. דלאו מידי דמילפת הוא ולא כל הימנו לאפקועי ברכה דלפניהן. דבכל מקום השיבי מזון לעצמו. בין אפת בין בלא פת.

ל״ו ע״ב. ומ״ד ע״א. ק) אפירי מאי חתים וכו׳ לפנינו בברכות מ״ד ע״א איתא מיחתם במאי חתים, וכן גרים מהרש״ל אפירי במאי חתים ס״א מיחתם במאי וכו׳ כן הובא בהגהות ד״ס בשם מהרש״ל אך לפנינו ליתא. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ע״ט וזה לשונו אבל אני קבלתי מרבותי בלומדי ברכות אפירא מאי חתים. ועיין בשה״ל סימן קס״א ועיין בספר שונה הלכות על בה״ג פ״ו דברכות מה שהאריך בזה. ר) ומוקמי׳ רב חסדא וכו׳ שם מ״ד ע״א. ס) ברוך א״י חי

ומיהו בברכה דלאחריהן על המחיה ועל הכלכלה מיפטרי כיון דאכיל להו בתוך הסעודה ברכת המזון קרי אכל מידי [ד]סעודה והוא פוטרתן. והוא הדין לכל פירות האילן אי אכיל להו בהדי פיתא. כגון אנו שמלפתין לחמינו באגוזים בתפוחים. בטלה דעתו אצל כל אדם. שאין להם תורת ליפתן כל עיקר. ולא כל הימנו לפוטרן מברכה דלפניהן דברכת המוציא [לא פטרה] אלא מידי דמילפת. ואי משכה שום איניש דמלפת בה משונה הוא ואין שומעין לו. ומיהו אם באו על השלחן קודם ברכת המוציא לא בעי תו ברכת לפניהן ולא פירות ולא מעשה קדירה דכיון דקיימי לפניו בשעת ברכת המוציא. כי בריך המוציא דעתיה אכל מאי דמילפת בהדיה. דתנן בירךת) על הפת פטר את הפרפרת כל מעשים על הפת קרי פרפרת. אבל בירך על הפרפרת לא פטר את הפת: זהא) הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפילה. מברך על העיקר ופטר את הטפילה: ומתוך משנה זו אמר לנו ר׳ כל יינו של אדם ומשקהו שעל השלחן יכול לאכול על ידי חתיכות הפת שקורין שופש ואינו חייב לברך בורא פרי הגפן. ולא שהכל אם מים הם דכיון דשורה בהן את הפת בחתיכות הוה ליה פת עיקר ומשקה טפל. וכבר בירך על הפת המוציא ויפטור את הטפילה: לעולם אינו חייב לברך בורא פרי הגפן ושהכל עד שישתה המשקה בעיניה: וכן כשנותנין היין בקערה עם המלח שקורין שלמומרא כדי להטביל הבשר אין צריך לברך על אותו יין שהרי בשר עיקר ויין טפל. והבשר כבר מיפטר בברכת המוציא דהא מידי דמילפת הוא ואי אכיל בשר על ידי טיבול שלא על השלחן ליברך על הבשר שהכל ופטר טיבולו של יין מברכה דהוא טפל:

עב. וייןב) הבא בתוך הסעודה. וכן פירות הבאות לקינוח סעודה נראה בעיני דבעו כי היכי דבעי ברכה לפניהן צריכי לאחריהן. שהרי ברכת המזון לא פטרה אלא מידי דמזונות דמילפתן כגון תבשילין ומאכלים. ומיני בשר ודגים שצריכין ללחם ללפת בהן פיתן. אבל הללו לעצמן הן באין. והן דומין כמו שבאין בלא שלחן. והכי נמי מוקמינןג) הילכתא בכיצד מברכין. דברים הבאים לאחר סעודה כלומר [קודם] ברכת המזון לקינוח סעודה והפת. כגון פירות מגדים טעונין ברכ׳ לפניהן ולאחריהן. לפניהן (לא) דלאו טפילה ניניהו אלא לעצמן הן באין. ואין ברכת הפת שוה לברכתן שתהא פוטרתן. ולאחריהן (לא) דלאו מיני מזוני ניניהו. ואינן בכלל ברכת המזון: ומתוך כך אמר ר׳ כל המברך לאחר יין שבתוך הסעודה עד שלא יטול ידיו במים אחרונים הרי זה משובח: שהיין הבא לאחר ברכת המזון אינן פוטרין (מיין) [ליין] הבא בתוך הסעודה. שהרי הפסיק בינתיים ואסוחי דעתא הוא. כדאמרי׳ בערבי פסחיםד) כיון דאמרינ׳ הבו נברך אסיר למשתי דאי לא אסוחי דעתא ולא נמלך הוי אמאי בריך איין שלאחר המזון בורא פרי הגפן ליפטר ביין שבסעודה. הא למדת דיין [זה] לא קאי אלעיל כלל לכך מברכין עליו לפניו ולאחריו אם כן יין דבסעודה במאי ליפטר לאחריו כיון דיין דברכת המזון לא פטר ליה. וברכת המזון (לאו) גופיה [לא קאי] (קרוי׳) אמשקה אלא אמזונא: הרי עיניך רואות שצריך לברך איין דסעודי׳ לאחריו בסוף כל שתייתן. קודם שיטול. וכבר ימים מקדם עמדנו על שולחן רבינו והזרנו עליו לברך אחר אותו היין ונראה הלכה למעשה ולא רצה ליטול כתר לפנינו לקבוע הלכה לדורות. אבל מרגלא בפומיה כל העושה כן ינוהו ברכות על ראשו:

עג. השותהה) מים בסעודתו חייב לברך על כל פעם ופעם שהוא שותה שהכל. דכל שעתא ושעתא נמלך הוא. דאין אדם שותה אלא

העולמים כן הוא בירושלמי פ״ו דברכות ועיין תוס׳ ל״ז ע״א ד״ה בורא וכו׳. ת) בירך על פת וכו׳ מ״ב ע״א. א) זה הכלל וכו׳ מ״ד ע״א. ב) ויין הבא בתוך הסעודה וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ פ״ד. ג) והכי נמי מוקמינן וכו׳ שם מ״א ע״ב. ד) בערבי פסחים וכו׳ פסחים ק״ג ע״ב.

לצמאו ועל ידי הדחק. לפיכך אין קבע למים לפטור כל שתיותיו בפעם ראשונה. אבל יין שאדם שותה לתאות נפשו. ולהשביעו ולהברותו אפי׳ בלא צמא. התם אמרי׳ יש קבע ליין. וכיון דבריך לכסא קמא ושתה אפילו מאה כוסות בלא ברכה לית לן בה: וכבר פסק רבינו משולם הגדול בתשובותיו דאפילו מיא קמיה על השולחן דאיכ׳ למימר דעתיה עילויה. אפילו הכי בריך אכל זימנא. דלעולם אין קבע למים דאין אדם חוזר ושותה מהן מרצונו אלא אם הצמא דוחקו: כן ראה ר׳. כל שדרכו לאכול חי ואכלו מבושל מברך שהכל כגון פירות דכיון דאישתני מדרכו והילכתו אישתני לברכה גרועה. וכשהוא חי ודרכו בכך ליבריך ברכה הראויה או פרי העץ או פרי האדמה: כל שדרכו לאכול מבושל. ואכלו חי מברך שהכל. דהא אכיל ליה שלא כדרכו וסגי ו) ליה בהכי דמבושל (וגמרא) [ובגמרא] ז) דביצד מברכי׳ מפרשי׳ דהיינו כרישין פירש ב׳. שהאוכלו חי בטלה דעתו אצל כל אדם ואו׳ אני בצלים ולפתות נמי דרכן לאכול מבושל והאוכלן חי משונה הוא לומר שהכל. אבל ירקות מוכיח בגמרא שאין דרכו לאכול בשלקות. אבל חיין חורת ועולשי׳. אפיא. צרפויי״ל. שחלין כרישן ב׳. איבשיל להו לא ליבריך ולא מידי. ודעתי מכרעת: ערמונים לא נבראו אלא לצורך בישול. והמבשלן במים מברך בורא פרי העץ והאוכלן חיים משונה הוא ושהכל. וקרוב אני לומר [כן] בחבושין. ותלוייה זו בידי כי לא שמעתיה. פעמים ראיתי את ר׳ שהביאו לפניו על השולחן אגוזים ח) מטוגנין בדבש. וקורין לו אב בשטרי ומברך עליהם בורא פרי העץ. כי הוא היה אומ׳ האגוז עיקר והדבש טפל. ואע״פ שמטוגנות הן בדבש לא נשתנה מחיותו ואין זה בישול. ובעיני הוי דבש עיקר. אלא כדיי הוא ר׳ לסמוך עליו. הביאו לפניו פירות על השולחן פליגי׳ ט) בה ר׳ יהודה ורבנן. אם יש ביניהן אחד מז׳ המינין עליו הוא מברך תחילה ופוטר את השאר דכיון דכולן לפניו ברכה אחת פוטרת לכולן. וקסבר ר׳ יהודה חשוב עדיף. ורבנן סברי חביב עדיף. מה שלב אדם אוהבו ומחבבו משאר המינין עליו הוא מברך ופוטר את השאר: והלכה כרבים: מר׳: ופעמים ראיתי את ר׳ כשמביאין לפניו בשר של (חירות) [חידוש] או בשר מבוסם או ביצים מטוגנין בדבש נוטל ומברך עליו שהכל. קודם שיבצע המוציא ואמ׳ לי ר׳ זה חביב בעיני יותר מן הפת ונוח לי ליתן ברכותיו לשבח את קוני. באשר אני אוהב. ואילו מביאין מן פרי (אחד) [אחר] לאחר שברך לראשון חוזר ומברך עליו כיון שלא היה לפניו בשעת ברכת ראשון ליכא מאן דפטר ליה להאי: מר׳: לחמשת המינין אובליש וקנטייל היכא דקבע סעודתיה עלייהו כמו שאנו עושין בלילי ברית מילה מברכין עליהן המוציא ולאחריהן ברכת המזון. דכיון דאחשובינהו פיתא לקבועי עיקר סעודתיה עליה בעי ברכה כי לחם ממש כדאמרינן כ) גבי (ערקונין) [טרוקנין]. מר ל) זוטרא קבע

ח) השותה מים בסעודתו וכו׳ עיין לעיל סי׳ כ״ד ובהערותי שם ס״ק ג׳. ועיין בהגהות מיימוני פ״ד מה׳ ברכות. ו) וסגי ליה בהכי. ובמבושל מברך בורא פרי האדמה וכו׳ כצ״ל וכן הוא בפרדס סי׳ פ״ה ע״ש. ז) ובגמרא דביצד מברכין וכו׳ ל״ח ע״ב ועיין בתוס׳ שם ד״ה משכחת וכו׳. ח) אגוזים מטוגנין בדבש וכו׳ וכן הוא בפרדס סי׳ ע״ז. וכן הוא בתר׳ ר׳ יהודה חסיד ברכות ל״ה ע״ב וז״ל וכן אגוז מטוגן בדבש בורא פרי העץ וכן כתוב במחזור ויטרי שנסדר לפני רש״י ז״ל עכ״ל. ועיין סמ״ג עשין כ״ז וז״ל אגוז מטוגן בדבש כתוב הרב ר׳ שמחה זקנינו לפני רבינו שלמה שהאגוז הוא עיקר ומברך בורא פרי העץ, וכן הביא באו״ז ח״א סי׳ קס״ח וכן אגוז מטוגן בדבש בורא פרי העץ וכן כתב במחזור ויטרי שנסדר לפני רבינו שלמה זצ״ל ולא כמו שכתב שם בענין אחר שהדבש עיקר ויברך שהכל דודאי האגוז עיקר. וכוונתו להוציא מה שנזכר לעיל סימן ס״ט ושם כתב דעת עצמו הי׳ לברך עליו שהכל לפי שנשתנה האגוז מכמות שהיה, וכאן כתב שמסכים להלכה שמברך עליו בורא פרי העץ, וכן הוא בתוס׳ ל״ח ע״ב ד״ה משכחת וכו׳ ובאגודה פרק ו׳ דברכות סי׳ קל״ה, ובסמ״ק סי׳ קנ״א הביא ג״כ אגוז מטוגן בדבש כתוב במחזור ויטרי דהאגוז עיקר ומברך בפה״ע, וכן הוא בהגהות מיימוני פ״ג מה׳ ברכות ע״ש. ט) פליגו בה ר׳ יהודה ורבנן וכו׳ מ׳ ע״ב. כ) כדאמרינן גבי טרוקנין וכו׳ כצ״ל שם ל״ז ע״ב. ל) מר זוטרא קבע עליהו ברכת

עלייהו ברכת [המוציא] וגו' ברכות. ואי לא קבע סעודתיה עלייהו אלא להתענג בעלמא אכיל להו מברך בורא מיני מזונות הואיל ומחמשת המינין נינהו. אבל לאחריהן לא מצי אומ' על המחיה ועל הכלכלה דלא מין מחיה נינהו. ומין מזון הן. ולאמ) סעדי ליבא (אלא דלא מין מחיה נינהו, ומין מזון הן. ולא סעדי ליבא) אלא על השבע אכיל להו. וסני ליה בבורא נפשות רבות כמו אמיא בעלמא. מידי דהוה אכוססנ) את האורז. דאמרי' התם לפניו בורא פרי האדמה ולבסוף ולא כלום: סר': המוציאס) יין כדי מזינת כוס. מאי כדי מזינת הכוס. תנא כדי מזינת כוס יפה. מאי כוס יפה כוס של ברכה. כוס של ברכת המזון הצריכו חכמים לייפתו: כדאמרינןע) בברכות עיטור ועיטוף. הדחה ושטיפה. חי ומלא:

עד. **אמר** רב נחמן כוס של ברכה צריך שיהא בו יין רובע רביעית הלוג. כדי שימזגנו שלש חלקי מים ואחד יין ויעמידנו על רביעית הלוג. כדאמ' רבא כל חמרא דלא דרא על חד תלתא מיא לאו חמרא הוא. יש טועים בשמועה זו. לומר רובע רביעית. רובע הלוג כדי שימזגנו ויעמד על רביעית. יעמד על לוג שהוא רביעית הקב: ושעות הוא בידם דרבותינו וודאי לא אמרו כן. וראייה לדבר יש במסכתפ) נזיר. בפ"ג מינין: עשר רביעיות הן. חמש סומקאתא כלומר ביין ודם וחמש חיורתא שנאמר בשאר משקין. וחשיב להא דהוצאת שבת. גבי חיורתא דשאר משקין ועל כורחך הני כולהו ברביעית הלוג נינהו. דחשיב בהדייהו רביעית יין לנזיר. דהוא חצי שיעור של שמן התודה. כדאמ' במנחו'. וחצי הלוג שמן לתודה. וילפינןצ) לה במנחות:

עה. **וכשהגיע** עת תפילת המנחה נוטל ידיו וצריךק) לברך. ואםר) אין לו מים ליטול ידיו אם יודע שיש מים לפניו עד ד' מילין ימתין עד שיגיע למקום מים ליטול ידיו ויתפלל. אע"פ שעובר זמן תפילה אבל יותר מד' מילין יתפלל מיד. ואל יבטל מן התפילה. אע"פ שלא נטל ידיו מפני שאנוס הוא, ואע"ג דאמרי' א"ל רבינא לרבא חזי מר האי מרבנן דאתא ממערבא ואמ' מי שאין לו מים ליטול ידיו יקנח בצרורות. ואמ' ליה שפיר קאמ' מי כת' ארחץ במים. בנקיון כת' כל מידי דמינקי: ותו אמרי' רב ש) חסדא לייט אמאן דמהדר (אמרא) [אמיא] בשעת צלותא. הני מילי לקרית שמע דבעי למיקרייה בעונתה. אבל לתפילה דרחמי הוא דכל אימת דבעי מצלי בעי לאהדוריה אמיא: ועד כמא עד ד' מילין והני מילי לפניו. אבל לאחריו פחות ממיל חוזר אבל מיל אינו חוזר:

המוציא וכו' כצ"ל שם ל"ח ע"א. מ) ולא סעדי ליבא אל על השבע וכו' כצ"ל ומה שמוסגר בפנים הוא מיותר וצריך למחוק. נ) אכוסס את האורז וכו' ל"ז ע"א. ס) המוציא יין וכו' שבת ע"ו ע"ב ועיין ברש"י שם דמסנו מקור כל דברי המחבר כאן. ע) כדאמרינן בברכות וכו' ברכות נ"א ע"א. פ) במס' נזיר ל"ח ע"א. צ) וילפינן לה במנחות פ"ח ע"א, ושם פ"ט ע"א. ק) וצריך לברך וכו' צ"ע דכל הפוסקים לא הביאו דעתו בזה דצריך לברך, ורב עמרם גאון הביא בסדרו דף י"ז ע"ב נוטל ידיו ואינו צריך לברך ואם אין לו מים וכו' הכל כלשון המחבר, וידוע שהמחבר הולך לרוב בשיטתו, כמו שכתב ר"ת בספר הישר סי' תר"כ, וכן הביא תלמידו מהר"מ מר"ב שאלה מ"א וכשמגיע עת תפילת המנחה אין צריך לברך ומ"מ נ"ל היוצא מבית הכסא ונוטל ידיו להתפלל תפילת המנחה שיש לו לברך ענ"י וכו' ולכאורא דבריו סותרים עם מה שהובא בשמו בתשובות מהר"ם בר ברוך הנדפס מחדש ע"י הרב ר"נ ממיכבן ז"ל וז"ל סי' שמ"ו וכשמגיע תפילת המנחה שיש לברך על נטילת ידים למנחה וכו' אך באמת טעות המעתיק יש שם ונשמט מן המנחה תיבות „אין צריך לברך ומ"מ נ"ל היוצא וכו' והמגיה לא הרגיש בזה והוא ברור ועיין בשו"ת הרשב"א סי' אלף קכ"ד שמביא שם שו"ת מהר"ם מר"ב הנ"ל ומ"ש יש שם וצ"ל ובהרבה מקומות מצינו חילוק בין תפילה לד"ת וכן הוא לנבון בשו"ת הרשב"א הנ"ל, ע"כ נלענ"ד דצריך לגרוס גם בדברי המחבר ואין צריך לברך כלשון רב עמרם גאון. וכן לא חשב המחבר בתחילת הספר אותה ברכה במנין המאה ברכות. ר) ואם אין לו מים וכו' פסחים מ"ו ע"א, חולין קכ"ב ע"ב לגבל ולתפילה וכו' וברכות ט"ו ע"א ומשמע דהמחבר מפרש כפירש"י בברכות שם לענין נ"י לתפילה ולא כפירש"י בפסחים ועיין בתוס' שם ד"ה ולתפילה. ועיין בטור א"ח סי' רל"ג וכשבא להתפלל כתב ר"ע וכו' ובב"י שם ד"ה וכשיבוא להתפלל וכו' ועיין בתוס' ברכות שם ד"ה אמאן וכו'. ש) רב חסדא לייט אמאן דמהדר אמיא כצ"ל.

עו. מנחה(א) גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה. מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה. פלג(ב) מנחה אחת עשרה שעות חסר רביע: תפילת המנחה עד הערב. ר׳ יהודה או׳ עד פלג המנחה: אבל מוספין כל היום. אמר ר׳ יוחנן נקרא(ג) פושע: ולית הילכת׳ כרב הונא דאמ׳ אסור לו לאדם שיטעום כלום קוד׳ שיתפלל תפילת מוספין. ולית(ד) הילכתא כר׳ יהושע בן לוי דאמ׳ כוון שהגיע תפילת המנחה אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפילת המנחה: והיכא דפשע ולא צלי דמוסף עד דמטא זמן תפילת המנחה. מצלי מרישא דמנחה ובתר כן דמוסף: דתנו רבנן. היו(ה) לפניו שתי תפילות אחת של מנחה ואחת של מוספין. מתפלל של מנחה ואחר כך של מוספין. ר׳ יהודה אומר מתפלל של מוסף ואחר כך של מנחה שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת. וא״ר יוחנן הלכה מתפלל של מנחה ואחר כך של מוספין. מאי טעמ׳ כיון דמטא לה זמן מנחה כמאן(ו) תרוייהו דמי: שכח(ז) ולא התפלל שחרית. מתפלל במנחה שלש. אחת של ערבית ואחת של שהרית ואחת של מנחה. בתחילה מתפלל תפילת המנחה בעיתה: ת״ר(ח) במוצא שבת שתים. ומבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשנייה. ואם הבדיל בשנייה ולא הבדיל בראשונה. שנייה עלתה לו. ראשונה לא עלתה לו: תפילת(ט) הערב אין לה קבע. מאי אין לה קבע אילמ׳ דאזיל ומצלי כולי ליליא. ליתני תפילת הערב כל הלילה. אלא מאי אין לה קבע. אינה קבע. כמאן דאמר תפילת רשות. והא(י) דקאמרי׳ תפילת ערבית רשות או חובה. הני מילי היכא דלא קבעו כלל לצלויי. אבל [אין] צלי או קבליה עליה חובה. ואי טעי בה הדר ומצלי. דאי לא תימ׳ הכי. בראש חדש דקאמרי׳ טעה ולא הזכיר של ראש חדש ערבית אין מחזירין אותו שאין מקדשין החדש אלא ביום. מאי אידיא ראש חדש תיפוק לי בימים טובים ושבתות נמי אין מחזירין אותו דהא תפילת ערבית רשות. אלא ש״מ כי קאמרי תפילת ערבית רשות. הני מילי היכא דלא קבעי לצלויי כלל. אבל היכא דקבעי לצלויי. שוויה עליה כחובה. ואי טעי בשבת וימים טובים מהדרינן ליה ועוד דקאמרי׳ ביציאות שבת. הני הברין בבלאי למאן דאמ׳ תפילת ערבית רשות כיון דשרא המייניה לא מטרחינן ליה: מכלל דכל במה דלא התיר חגורו משרחינן ליה והכא נמי כיון דמצלי גלי נפשיה עליה. דלא קבעי למיפטר נפשיה. ואי טעי הדר מצלי: מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. ועד סוף אשמורת הראשונה

א) מנחה גדולה משש שעות ומחצה וכו׳ שם כ״ו ע״ב. ב) פלג מנחה וכו׳ רש״י שם ד״ה פלג וכו׳ חלק ב׳ שעות ומחצה הנותרים ביום ותמצא פלג אחרון של מנחה מי״א שעות חסר רביעי. ג) ונקרא פושע שם כ״ח ע״א. ד) ולית הלכתא וכו׳ שם כ״ח ע״ב. ה) היו לפניו שתי תפילות וכו׳ שם כ״ח ע״א. ו) כמאן דשטיחין (או דשחיטין) תרווייהו דמי. כן הלשון בה״ג פ״ד דברכות ולא בדירא לי לישנא לא הא ולא הא. והמעתיק החסיר התיבה והכוונה מובן ממילא. ז) שכח ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתים שכח ולא התפלל שחרית מתפלל במנחה שלש כן הוא בה״ג פ״ד דברכות וכצ״ל כאן. ועיין ב״ח סי׳ ק״ה שביאר דברי בה״ג הנ״ל. ח) ת״ר (חסר כאן וכן צ״ל) טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל בליל שבת שתים. טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצאי שבת שתים של חול מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה וכו׳ והוא בברכות כ״ו ע״ב. ט) תפילת הערב אין לה קבע וכו׳ שם כ״ז ע״ב. י) והא דקאמרינן תפילת ערבית רשות וכו׳ כל הדברים עד ואי טעי הדר מצלי הוא לשון ה״ג פ״ד דברכות ועיין תוס׳ שם כ״ו ע״א ד״ה טעה וכו׳ ועיין ברא״ש פ״ד סי׳ ב׳ מה שהקשה על ה״ג ולענ״ד נראה דלהכי דייק הבה״ג וכן המחבר אבל אי צלי או קבליה עליה היינו דעיקר החיוב הוא במה שהתחיל להתפלל. דכיון שהתחיל להתפלל בזה קבעה וקבלה לחובה על עצמו. ולכן אי לאו דאין מקדשין החדש בלילה היה צריך לחזור. וזה כוונתו היכא דקבעי לצלויי וכו׳ והכי נמי כיון דמצלי וכו׳ פירש שהתחיל להתפלל בזה קבעה עליה חובה. ועיין במרדכי פ״ש דשבת וז״ל וגם בירך ע״מ להזכיר שוויה עליו כחובה והוזר. וראיה מדפסק בה״ג דאפילו למ״ד תפילת ערבית רשות אם שכח ולא הזכיר של ר״ח הוזר משום דשוויה עליו חובה ה״נ לא שנא. והוא ברור בכוונת הבה״ג. וכן מצאתי בספר שונה הלכות על ה״ג שתירץ כענין שכתבתי ע״ש וזה ג״כ כוונת הרי״ף פ״ד דברכות וז״ל מיהו ה״מ היכא דלא צלי כלל אבל היכא דצלי לה לתפילת ערבית כבר שוי׳ עלי׳ חובה וכו׳ ועיין תוס׳ יומא

דברי ר' אליעזר וחכמים או' עד חצות. רבן גמליאל או' עד שיעלה עמוד השחר: תנו רבנן חכמי' עשו חיזוק לדבריהם וסייג להרחיק אדם מן העבירה. שלאכ) יהא אדם בא מן השדה בערב ואומ' אכנס בביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואחרי כן אקרא קרית שמע ואתפלל ונמצא ישן כל הלילה: אלא אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת או לבית המדרש אם רגיל לקרות קורא לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך וכל העובר על דברי חכמים חייב: א"ר יהושע בן לוי אע"פל) שקרא אדם קרית שמע בבית הכנסת מצוה לקרותו על מיטתו. א"ר יוסי מאי קראה (תהלים ד) רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם וגו': אמרמ) רב נחמן בר יצחק אם תלמיד חכם הוא אינו צריך. אמר אביי אף תלמיד חכם צריך למימר האי קרא בידך אפקיד רוחי פדית אותי יי' אל אמת (תהלים לא). א"רנ) אלעזר כל הקורא קרית שמע על מיטתו כאילו אוחז חרב פיפיות בידו. שנ' (שם קמט) רוממות אל בגרונם חרב פיפיות בידם. מאי משמע אמר מר זוטרא ואיתימ' רב אשי מרישיה דעניינא (שם) יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם. ואי אשתלי ולא קרא שמע באורתא קרי עדס) דסליק עמודא דצפרא. [דתנן]: ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר(דהלכה) [והלכה]ע) כר"ג: תניא א"ר שמעון בן יוחי פעמים שאדם קורא שמע שתי פעמים בלילה. אחת כשיעלה עמוד השחר ואחת אחר שיעלה עמוד השחר. ויוצא בה ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה: א"ר יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון בן יוחי. ואיכא דמתני לה אהא דתניא ר' שמעון בן יוחי אומר משום ר' עקיבא פעמים שאדם קורא שתי פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ ויוצא בה ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה כיון דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא. נפיק ידי חובתו דליליא: א"ר (יוחנן) [אחא] בר חנינא א"ר יהושע בן לוי הלכה כר' שמעון שאמר משום ר' עקיבא א"ר זירא ובלבד שלא (שלא) יאמר השכיבנו: קריתפ) שמע ערבית והלל בלילי פסחים מצותן עד שיעלה עמוד השחר: כךצ) היה מנהג טוב בירושלם לחנך בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום בן [י"א] שנה עד עצם היום (הזה): בן שתים [עשרה] להשלים. ואחר כך סובלים ומקרבן לפני כל זקן וזקן כדי לברכו ולחזקו ולהתפלל עליו שיזכה לת'ו'ח'מ'ט' וכל מי שהיה גדול הימנו בעיר היה עומד במקומו והולך לפניו ומשתחוה לו להתפלל בעדו. ללמדך שהם נאים ומעשיהם נאים. ולבם לשמים. ולא היו מניחין בניהם קטנים אחריהם. אלא היו מוליכין אותם לבתי כנסיות ולבתיק) מדרשות כדי לזרזן במצות: במסכתר) סופרים: ביום שהושיבו ר' אלעזר בן עזריה בישיבה פתח ואמ' אתם נצבים היום כולכם וגו': טפכם נשיכם. אנשים באים לשמוע נשים כדי לקבל שכר פסיעות. טף למה בא כדי ליתן שכר למביאיהן. ומכאן נהגו בנות ישר' קטנות לבא לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. כדי ליתן שכר למביאיהם: הכל נשלם:

פ"ז ע"ב ד"ה והאמר וכו' ואין להאריך כאן יותר ועיין בדברי המחבר לקמן סי' ק"ד. כ) שלא יהא אדם בא וכו' ד' ע"ב. ל) אע"פ שקרא וכו' שם. מ) אמר רב נחמן בר יצחק אם ת"ח וכו' גירסתו כגירסת ה"ג והרי"ף והרא"ש ולפנינו שם לא נזכר בר יצחק. נ) אמר ר' אלעזר כל הקורא ק"ש וכו' כן הוא גירסת ה"ג והרי"ף והרא"ש ולפנינו איתא א"ר יצחק וכו' שם ה' ע"א. ס) עד דסליק עמודא דצפרא דתנן ר"ג אומר וכו' כצ"ל והוא לשון ה"ג פ"א דברכות. ע) והלכה כר"ג כצ"ל שם ח' ע"ב. פ) ק"ש ערבית והלל וכו' שם ט' ע"א חשיב נמי אכילת פסחים וכן גריס ה"ג אכילת פסחים, והמחבר דלא חשיב לה אפשר דלא ס"ל כר"ע עיין תוס' פסחים ק"ב ע"ב ד"ה אמר רבא וכו' ותוס' זבחים נ"ז ע"ב ד"ה ואבא וכו' ותוס' מגילה כ"א ע"א ד"ה לאתויי וכו'. צ) כך היה מנהג טוב וכו' הוא במס' סופרים פי"ח ה"ה בן אחד עשר שנה כצ"ל עד עצם היום (הזה הוא מיותר) בן שתים עשרה להשלים כצ"ל. ק) ולבתי מדרשות לפנינו שם ליתא. ר) במס' סופרים קאי על מה שכתוב למטה, ועל מה שכתוב למעלה מזה, ביום שהושיבו וכו' וכעין זה בחגיגה ג' ע"א.

עז. פיטום ס) הקטרת כיצד. ברייתא היא בברייתות פ״ק [דכריתות] וכן שנוייה. תנו רבנן הקטרת הצרי והצפורן וכו׳. עד שאין מכניסין מי רגלים למקדש ע) מפני הכבוד: ועוד ברייתא שנוייה שם. תנו רבנן קטרת א) היתה נעשית שלש מאות וששים ושמונה מנה בכל שנה ושנה וכו׳. ג׳ מאות וס״ה כמניין ימות החמה: אלא המסדר שתקנו לומר בכל ערב פסקו ושנו בעניין זה: פיטום כתישת סמנים ותיקון הקטורת קרי פיטום. ואינו לשון דישון וראוי כמו שור שלפטם. אלא כלשון מסיקה בזתים. ובצירה בענבים. גדירה בתאינים. כן לשון פיטום הקטורת. שס״ה מנה היו עושין ביחד בכל שנה ולא היו מפטימין לרביע ושליש בדלקאמ׳ פטימה להצאין כשירה. לשליש ב) ולרביע לא שמעתי אם כשירה היא אם לאו לפיכך היו עושין כולן ביחד: ומנה ג) של קודש כפול היה והיה בו שני מנין שלנו והמנה ד) שלנו הוא מנה של צורי. והוא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל ישר של קולוניא. והיא כ״ה סלעים שהוא זהובים שקורין קושטנטינין a ד). שכל זהוב שוקל שנים פשיטים ומחצה למשקל הברזל נמצא שהמנה שוקל כ״ה דינרים למשקל הברזל. וזו היא ליטרא פילפלין שלנו: כמניין ימות החמה שבכל יום ויום היו מקטירין מנה אחת. פרס ה) שחרית ופרס ערבית. נמצאו שס״ה מנים כמניין כנגד שס״ה ימים וג׳ מנים יתרים שמהן כהן גדול מכנים מלא חפניו ביום הכפורים לבד החצי מנה של שחרית וחצי מנה של ערבית כדרך שאר ימים. וביום הכפורים כתיב ולקח מלא המחתה וגו׳ ומלא חפניו וגו׳. ואותם ג׳ מנים של קטורת אעפ״י שנכתשה עם השאר ביחד ערב יום הכיפורים. היה מחזירה למכתשת ו) שעשה בצלאל וכותש אותה יפה יפה כדי שתהא דקה ז) מן הדקה. דתניא מה ת״ל דקה. ללמדך שתהא דקה מן הדקה. כלומר דקה ביותר. שצריכה להיות דקה יותר מחבירתה. ולאחר כתישה היה כהן גדול ממלא חופניו מאותם ג׳ מנים ומעלה ומקטיר. ומאותם ג׳ מנים היה נשאר לפי שאין לך מלא חפנים מחזיקין אפילו חצי מנה של קודש שהוא מנה שלנו. שמנה של קודש כפול היה. לפי שאין מידה להופנים אלא כהן גדול כמו שהוא. ויש חופנא גדולים ויש חופנא קטנים לפיכך הוצרכו להוסיף על שס״ה מנים ג׳ מנים לצורך כך ששיערו חכמים אין לך חופנים גדולים מחזיקים יותר משלשה מנים. ומה שנשאר מאותה ג׳ מנים מה היו עושין בה מפרישין ממנה שכר האומנין ומחללין אותה על מעות האומנין שנוטלין שכרן מתרומת הלשכה ונותנין לה למחזיקי בדק הבית בשכרן. הכי ח) תנו לה בשבועות ולוקחין אותה מתרומת חדשה הבאה בניסן דכת׳ זאת עולת חודש בחדשו לחדשי השנה אמרה תורה חדש והבא לי קרבן מתרומה חדשה בפ״ק ט) דראש השנה אמרינן לה הכי: ובכל שנה ושנה בניסן היו מפטימין

(הכל נשלם) כן הוא בהכ״י אשר לפני ומתחיל פיטום הקטרת וכו׳. ס) תנו רבנן פיטום הקטרת כצ״ל והוא בכריתות ו׳ ע״א ובירושלמי יומא פרק ד׳ ה״ה ועיין בביאור הברייתא בשו״ת מהרלב״ח סי׳ קי״ח, ובחידושי באר שבע על כריתות, ובטור א״ח סי׳ קל״ג, וברד״א דפוס אמ״ד דף מ״ו, ובנר תמיד על מס׳ כריתות וכאן אין להאריך. ע) למקדש מפני הכבוד בגמרא שלפנינו שם ליתא להני שתי תיבות „מפני הכבוד״ וכבר העיר הב״י בסי׳ קל״ג וז״ל יש תוספות בסוף ברייתא זו וכו׳ ועיין בתוס׳ שם מה שהביאו בד״ה מסייע וכו׳ והב״י כתב שהתוספות הזה כתבו הכל בו ופירשו אכן הרד״א לא כתבו ע״ש והתימא שלא הביא מה שנמצא בירושלמי הנ״ל והלא מי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין ריח רע לעזרה מפני הכבוד, ומה שהביא הב״י בשם הכ״ב פיטום פירש כתישת הסממנים וכו׳ הוא מפירש המחבר שקדם טובא להכ״ב. א) קטרת היתה נעשית וכו כריתות ו׳ ע״א. ב) לשליש ולרביעי לא שמעתי וכו׳ שם ו׳ ע״ב. ג) ומנה של קודש וכו׳ בכורות ה׳ ע״א ועיין תוס׳ שם ד״ה ומנה וכו׳. ד) והמנה שלנו וכו׳ בכורות נ׳ ע״ב, ועיין שם מ״ט ע״ב רש״י ד״ה מנה של צורי היוצא במדינת צור דהסלע ד׳ זוזים והזוז במשקל זהב כל משקל שני פשיטין ומחצה למשקל הברזל ועיין רש״י פ׳ תרומה ל״ט והמנה הוא ליטרא ששוקלין כסף למשקל קולוניא וכו׳. a ד) ע״ג רש״י ב״ק ל״ו ע״ב ד״ה כסף צורי וכו׳ וכן קורין בקושטנטינא לזהב דינר וכו׳. ה) פרס שחרית וכו׳ יומא מ״ג ע״ב. ו) למכתשת שעשה בצלאל עיין עירוכין י׳ ע״ב. ועיין תוס׳ שבועות י״א ע״א ד״ה בכל מקום וכו׳. ז) דקה מן הדקה יומא מ״ה ע״א. ח) הכי תנו לה בשבועות כן

את הקטורת בתרומה חדשה של שס״ה מנים. וגם מותר המניין שנשאר בכל שנה מן הפינו של כהן גדול: והאי דנסיב תנא מניין ימות החמה לפי שכלל בחשבונו חדש עיבור שנה שיתירין ימות החמה על ימות הלבנה לשלש שנים. ג׳י) יבא ידין ואדהכי פסיק ליה למימני שס״ה מנים שבכל יום כמניין ימות החמה: אילו הן הסמנין צרי צפורן וכו׳. די״אכ) סמנין נאמרו לו למשה בסיני. דכת׳ קח לך סמים תרי. נטף. שחלת וחלבנה הרי ה׳. סמים אחריני כי הני הרי י׳. ולבונה זכה הרי חד סרי׳. צרי זהו נטף. וכן תירגם אוקלוס נטופא. ומידי דמינטף הוא. שהצורי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. ושרף היא אותה ליהלוהית שמטפטפת באילן שלועזין גומא. והיינו דתנןל) בקומוס. ואמרינן מאי קומוס. גומא. רישינא. ובדיו של ג׳ עפצים נותנין אותה גומא. שאותם מינין אינם ראויים כלל ליכתב. אם לא על ידי גומא. ובו כותבין בכל ארץ ספרד וגרבונא ופרוונצא: שחלת מתרגמינן טופרא. והיינו צפורין. שפניו חלקות כמו צפורן היד: לבונה כמשמעה. חלבנה יש אר׳ זהו שקורין גלוון. ואע״פ שריחה רע מנאה הכתוב עם שאר סימני הקטורת. וכן אמ׳ רב חיבבא בר באנא א״ר שמעון חסידא כל תענית שאין בה מפריצי׳מ) ישר׳ אינה תענית שהרי הלבנה ריחה רע ומנאה הכתו׳ עם סמני הקטורת: מר כמשמעו. מירא בלעז. כרכום. גרוק. זעפרן. שבולת נרד. סם אחד הוא ודומה לבית יד של שבולת. וגם בלעז קורין לו אשפיק: קציעה קידה. כתרגום וקידה וקציעתיו ודומה לפיגם. שקורין רוזא: דאמרינן איןנ) מרכיבין פיגם על גבי קדה לבנה מפני שהוא ירק באילן. שדרך הוא להרכיבו לפני שהן דומין זה לזה: קלופה כך שמו. קנמון תשעה סך כל המניין שבא סמנין הללו עד כאן עולה החשבון לשס״ה: לא שמעתי מה טעם הוא נותן מהללו ע׳ ומהללו י״ז וכן מכולן. אלא נראה הדבר לפי חיזוקו וקשיותו של סם וסם. הוא מיקל במשקלו. ומן הסם הקל שאינו חזק כל כך נותן יותר ויותר: נרד וכרכם. שבולת נרד. אין כתובין במקרא אלא ממינין הכתוב נפקי: מה הפרט מפורש דבר שקוטרס) ועולה אלא הני: בורית ברשינה מאותו מקום י״א עשב שכך שמו. ומלבנין בו בגדים וקורין לו יורבא שַבוֹנְיֵירְא. העשב עצמו הוי בורית כרשינא. מלח סדומית. נסה. ואין בידי טעם רובע רביעית הקב: מעלה עשן. עשב. ועל שם כך. היא נקראת כן. שהיא מתמר עשנו. ועולהע) כמקל. ואינו מפצל לכאן ולכאן. דמן הפסוק נפקא לן. מעלה עשן בסדר יומא. בין ביום הכפורים בין בשאר ימות השנה: כיפתפ) הירדן וורד. ועל שם שגדל על שפת הירדן נקראת כפת. ויש לו ריח טוב. ששפין בו. שמשפשפין בה את הצפורן שהיא שהורה כדי שלא תשחיר שאר סמנין ומלבנה בבורית. יין קפריסין מאותו מקום. שהוא חזק. ולכך מביאין סאין תלתא וחצי סאה לקבין תלתא שכך שיערו לשריית ע׳ מנה של צורי שתהא עזה שיהא ריחה חזק ל״א (אחרינא) גרסינן מפני שהוא עז אותו יין שבא מקפרס. עז היה ונותן ריח בצורי. מי רגלים עזין הן והיו יפין לצורי

ט) בשבועות י׳ ע״ב וכריתות ו׳ ע״א. ט) בפ״ק דר״ה ד׳ ע״א. י) ג׳ יב״א ידי״ן טעות המעתיק יש כאן וכצ״ל גר״ח י״א י״ד י״ז י״ט. וחשיב במחזור של י״ט שנים ז׳ עבורים, עיין תוס׳ שבועות י׳ ע״ב ד״ה מותר וכו׳, ושו״ת תשב״ץ ח״ש סי׳ קל״ד ובחידושי ב״ש על כריתות. כ) די״א סימנין וכו׳ כריתות ו׳ ע״ב. ל) דתנן בקומוס וכו׳ מגילה י״ז ע״א ואמרינן וכו׳ שם י״ח ע״ב קומוס קומא ופירש״י שרף אילן ובשבת ק״ד ע״ב פירש״י קומא גומא שרף אילן. ועיין תוס׳ גיטין י״ט ע״א ד״ה דיו וכו׳. מ) מפריצי ישראל שם ולפנינו שם איתא מפושעי ישראל. נ) אין מרכיבין וכו׳ כלאים פ״א משנה ח׳. ס) שקוטר ועולה „ואין לך דבר שקוטר ועולה״ אלא הני כצ״ל. ע) ועולה כמקל וכו׳ יומא נ״ג ע״א. פ) כיפת הירדן וורד וכו׳ פירושו ע״פ פירוש רש״י ב״ק פ״ב ע״ב גינת וורדין כך שמה והיא היתה צריכה לקטורת והיינו כיפת הירדן (כריתות ו׳) על שם שדרך הורד לגדל על שפת הירדן, וכן פירש הערוך ערך כפת ב׳ בפירש ה״א בושם שגדל על שפת הירדן. ובכריתות

אלא לפיכך לא היו שורין אותה בהן. לפי שהפיטום נעשה בעזרה ואי אפשר להכניסן לעזרה מפני הכבוד. ואם לא מפני הכבוד העזרה. היו שורין בהן. שהרי הלבנה שריחה רע והיא מנוייה בתורה: עם שאר. מי רגלים יש אומ׳ עשב הוא ששמו מי רגלים ויש אומרי׳ מעיין הוא ששמו מי רגלים. ועזין הן וריחן רע. ולא נהיר׳. הדא דמאי האי דקאמ׳ מפני הכבוד. טפי מחלבנה שריחה רע. וגלי רחמנ׳ בהאי והוא הדין לאידך. ועוד דבזבחיםג) פ׳ דם חטאת מוכח דמי רגלים ממש קבעי מימר. השתנה דקבעי התם דילד או דזקן וקמייתי עלה האי דפרקין דמי רגלים יפין לה אלא שאין מכניסין כו׳: היטב הדק. הדק היטב. התדקדק יפה לסמנים היה או׳ שיתדקדקו יפה. לפיכך היה או׳ כן. שהקול היוצא מפיו יפה לסמנים ותיבות הללו הטיב הדק כשאדם אומרן מוציא הקול שהרי בא מן הגרגרת וכשםק) שהקול יפה לבשמים כך רע ליין. דאמרינןר) יינא הגיד ק . . . הקיש בקנה. כשהגזבר הולך ליקח יין לנסכים. יצא הגיד הקילוח של שמרים מן החבית הקיש הגזבר בקנה שבידו להראות סימן שיסתום החבית שלא יצאו השמרים. ולא היה רוצה לומר בפה שהקול רע ליין: פיטמה לחצאין שלא עשה אלא (קס״ח) [קפ״ד]ש) לשליש לא שמענו מרבינו. אם אדם רשאי לעשותה לשליש אם בת הרצאה היא. אם כמידתה שנותן מכל סימן וסימן המשקל לפי המדה שאםת) עושה אותה (יותר) שליש נותן מכל סימן שליש המשקל שלו המפורש למעלה כשירה היא להרצאה אפילו לשליש חיסר בה מכל סימן וסימן מאותן שאמרנו למעלה. שלא נתן בה מכל אחד כמשקלו המפורש למעלה אוא) (שנתן) [שלא נתן] לתוכה מעלה עשן אע״פ שאינו מעיקר סמני הקטורת אלא מעלה עשן בעלמא אחת מכל סממניה. אפי׳ יין אפילו בורית חייב מיתה אם הכניסה להיכל. דביאהב) ריקנית היא. דאותה הקטר׳ אינה כלום והויא לה הכנסה יתירה וביאה שלא לצורך. דכת׳ (ויקרא טז) ואל יבא בכל עת אל הקדש זה היכל מבית לפרוכת זו לפניי ולפנים. ולא ימות הא אם יבא שלא לצורך ימות. אחת לשבעים ושלש שנים היה נותן בה חצאין של שיריים. כך מצאתי ונראה בעיני דגרסינן הכי וזה השבון מכוון כשתצרף שתי מנים וחצי המותר לכל כיפור וכיפור הנה לכל מנין במניין מותרת סכום חצי מנין של שס״ה. שהן קפ״ד מנין וחצי שביום כיפור לא היו מקטירין אלא ג׳ הקטרות. על אחת חצי המנה וג׳ מנין שהיו מוספין בו ביום. הנה ליום כיפור יותר ב׳ מנין וחצי חשוב ב׳ מנין וחצי לכל שנה למניין ע״ג שני׳ ועולהג) למניין (קע״ב) [קפ״ב] מנין וחצי חצי המניין של סכום שס״ח מנין: ואית דגרים אחת לששים או לשבעים שנה. היתה באה הקטורת הצאין של שיריים הצאין. משמע הצאין הרבה ואם ואסמנין קאי. כלומר חצי כל סימן וסימן נשאר בה לסוף שנה. שרבו מן השיריים של ג׳ מנין שמשתייר בכל שנה ושנה מחפינתו של כהן גדול דאפילו ישמעאלד) בן קמחית שהיה גדול שבכולן לא היה חופן אלא ד׳ קבין כדאמרי׳ ביומא ורבו אותן שיריים כל כך שכשמגיע

פירש״י עשב הגדול על שפת הירדן. ג) דבזבחים וכו׳ צ״ה ע״א דקבעי התם דילד או דזקן הוא בנדה ס״ג ע״א. הלשון מגומגם ור״ל מדפריך בזבחים והא בעי שבעה סממנין, ומייתא להא אלא שאין מכניסין וכו׳ ובנדה בעי דילד או דזקן וכו׳ מוכח דמי רגלים ממש קאמר. ק) וכשם שהקול וכו׳ הכא הוה שייך למיתני איפכא עיין תוס׳ שם פ״ז ע״א ד״ה כשם וכו׳. ר) דאמרינן זרק הגיד הקיש בקנה כצ״ל והוא במנחות פ״ז ע״א וגירסתו כגירסת המשנה במשניות הגיד בדלת וכן הוא בפירש המשניות להרמב״ם ע״ש ותוי״ט פ״ח משנה ז׳ ד״ה והקיש בקנה וכו׳. ש) אלא קפ״ד כצ״ל. ת) שאם עושה אותה שליש כצ״ל. א) או שלא נתן כצ״ל. ב) דביאה ריקנית היא וכו׳ כן פירש״י בכריתות ו׳ ע״א ד״ה חייב וכו׳ וכי מעייל קטרת שלא כהלכתה ביאה ריקנית היא, ועיין יומא נ״ג ע״א ועיין ב״י סי׳ קל״ג ד״ה ועליך לדעת, ובחידושי ב״ש, ועיין בשו״ת שער אפרים סי׳ ט״ז. ועיין שו״ת כנסת יחזקאל סי׳ קי״א, ובמשנה למלך פ״ב ה״ג מהילכות כלי המקדש מה שהאריך בזה וצ״ע. ג) ועולה למנין קפ״ב מנין וחצי וכו׳ כצ״ל ועיין תוס׳ שבועות י׳ ע״ב ד״ה מותר וכו׳ ובמהרש״ל

לסוף ס' או לסוף ע' לא היו צריכין לפנים אותה שנה אלא ס) (קע"ד) [קפ"ד] שהן
חצאין של שס"ה: ולא הושוו את המידה לומ' אחת לשבעים וכו'. שמידת הפינה
אינה שוה שיש כהן חפינתו גדולה ויש שחפינתו מועטת: כדתנן במסכת כלי"ו)
פי"ז יש שאמרו הכל לפי שהוא מלא קמצו מנחה מלא חפניו קטורת וכו'. משום
הכי קתני אחת לס' או לע' פעמים לס' פעמים לע'. הכל לפי הכהנים ששימשו.
ואותן שיריים הנותרים בכל שנה לא היו מפטימין אותן עד שמגיע לסוף ס' שיצטרפו
הנשארים השיורים של כל שנה ושנה ויעלו להצאין שהרי בכל שנה היו מחללין
אותו שיור של אותה שנה מעות האומנין וההרין ולוקחין אותה מתרומה חדשה
ומערבין אותה המותר עם שס"ה מנין. של שנה הבאה. וכך היו עושין
בכל שנה עד שמגיע לששים ונמצא שמשתייר מן השס"ה מנין של שנת ששים כל
חצאין ולא היו צריכין לפנים בשנת ס"א אלא קפ"ד והני ששים ושבעים לאו דליתרמי
שיהא בה החצי ממש ולא יותר דאי נמי הוה קמייתא ד' וה' מנין יתר על חצאין
היו מפטימין כל מחצה של שס"ח בשנה הבאה דבציר לא מפטמינן כדקתני לעיל
לשליש ולרביע לא שמענו ואין לך ע' שנה שלא יהא שם מן הישנה יותר מקפ"ד
והצי נשאר ברוב השנים. שאין לך מלא חפנים מהזיקן חצי מנה של קדש שהוא
כמנה שלנו משקל פילפלין שלנו. הילכך אי איפשר כל ע' שנה שלא יהא שבו
קפ"ד מנין. וכל זמן שלא נשתייר מן הישנה עד שמגיע לחצאין היו מפטימין אותה
שלימה. קירטוב. לשון נבי דבש דתאינים ורימוני' נופם כמות שהן קרי דבש וכל
מיני מתיקה קרי דבש. בריחו מפני שיהא ריחו נודף ריח טוב: סליק: (כאדם)
[כשאדם] ז) הולך לישן ירחיץ ידיו ויטהר. (ויקרא) [אע"פ שקרא] ח) קרית שמע בבית
הכנסת מצוה לקרותו על מיטתו משום שנ' ט) בשכבך. א"ר יצחק כל הקורא קרית
שמע על מיטתו מזיקין בדילין הימנו שנ' (איוב ה) ובני רשף יגביהו עוף. ואין עוף
אלא תורה. שנ' (משלי כג) התעיף עיניך בו ואיננו ואין רשף אלא מזיקין שנאמר
ולחומי רשף וקטב מרירי (דברים לב). וקורין פרשה מן שמע עד והיה אם שמוע.
ואו' טa) ברוך אתה יי' אלקינו מלך העולם המפיל חבלי שינה על עיני ומשקיע שנת
תרדמה על עפעפיי. ומאיר לאישון בת עין. יהי רצון מלפניך יי' אלקינו ואלקי
אבותינו שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום ותן חלקי בתורתך ותרגילני לידי מצוה
ואל תרגילני לידי עבירה. ואל תביאני לידי חטא ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון
ושמרני מבא בדמים וישלוט בי יצר הרע ומהרהור רע. ואל יבהילוני חלומות
והרהורים רעים ותהי מטתי שלימה לפניך והאירה עיני פן אישן המות ברוך א"י
[המאיר] לעולם בכבודו: ברוך יי' ביום ברוך יי' בלילה ברוך יי' בשכבינו ברוך יי'
בקומינו: ויאמר יי' אל השטן יגער יי' בך השטן ויגער יי' בך הבוחר בירושלים
הלא זה אוד מוצל מאש יי' שומרך יי' צלך על יד ימינך. יי' (ישמורך) [ישמרך]
מכל רע ישמור את נפשך יי' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם בידך אפקיד
רוחי פדית אותי יי' אל אמת אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש. יברכך

שם. ד) ישמעאל בן קמחית וכו' יומא מ"ז ע"א. ה) אלא קפ"ד כצ"ל. ו) כלים פי"ז משנה י"א ע"ש ויש שאמרו הכל לפי מה שהוא אדם הקומץ וכו' והחופן וכו' ועיין עירובין ל' ע"ב. ז) כשאדם הולך לישן וכו' כצ"ל. ח) אע"פ שקרא בבה"כ כצ"ל ברכות ד' ע"ב. ט) שנאמר בשכבך וכו' כן פירש"י שם על משכבכם שנאמר בשכבך. טa) ואומר ברוך אתה וכו' עיין ברכות ס' ע"ב ושם גירסא אחרת ועיין ברי"ף דגם שם הגירסא משונה ובטור א"ח סי' קל"ט הביא ורב עמרם הוסיף בה דברים וכו' ותצילנו מפגע רע ומחליים רעים ואל יבהלוני וכו' ולפנינו בסרע"ג איתא ומחלום רע ומהרהור רע ואל יבהילוני הלומות רעים וכו' והעתקת הטור מדוקדק יותר ולשון המחבר ושמרני מבא בדמים וישלוט בי יצר הרע כוונתו שמרני שלא אבא בדמים ואז ישלוט בי ח"ו יצר הרע ובן שמרני מהרהור רע. י) ר' יהושע בן לוי אמר וכו' כצ"ל והכי איתא התם ריב"ל אמר

יי׳ וישמרך: יאר יי׳ פניו אליך ויחנך: ישא יי׳ פניו אליך וישם לך שלום: ר׳י) יהושע בן לוי (או׳) [אמר] יושב בסתר עליון כו׳ וגו׳. כו׳ וגני: ת״ר שיר של פגעים בכינורות ונבלים ואיזהו שירכ) של פגעים יושב בסתר עליון. עד כי אתה יי׳ מחסי: ואו׳ יי׳ מה רבו צרי עד ליי׳ הישועה. ואף ר׳ יהושע בן לוי מסדר להני קראי וגני: ומקשינן והיכי עביד הכי. והא״ר יהוש׳ בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה. להגן שאני. ואמרינןל) באגדה שיר של פגעים היה אומ׳ משה בשעה שעלה לרקיע. יושב בסתר עליון. ואחר כך אומר. והיה אם שמוע תשמע לקול יי׳ אלקיך וגו׳: כי אני יי׳ רופאך: הנה מטתו שלשלמה. כולם אחוזי חרב. מזמור לדוד יי׳ רועי לא יחסר בנאות דשא ירביצני (ו)על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמוני. תערוך לפני שולחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רוויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית יי׳ לאורך ימים: אתה סתר לי מצר תצרני. (רוני) [רני] פלט (תצרני). תסובבני סלה. סלה תסובבני. פלט רני תצרני מצר לי סתר אתה: לישועתך קויתי יי׳: בשלום יחדיו אשכבה ואישן כי אתה יי׳ לבדך לבטח ת(ו)שכבני: אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי יי׳ יסמכני: מימיני מיכאל משמאלי גבריאל מלפני אוריאל ומאחרי רפאל ושכינת אל על ראשי וסנויי וסנסנויי וסנמנגלי: להימן בני הימן בוקיהו מתנייהו עוזיאל שמואל לירימות חנניה גדלתי ורוממתי אליעזר לך בקשת מלותי להותיר מחזיות עמים להותיר מלותי: כל אלה בנים להימן חזה המלך. ודברי האלקים. להרים קרן ויתן האלקים להמם בנים ארבעה עשר ובנות שלש: עשה עמי אות (אות) לטובה. ויראו שונאי ויבושו כי אתה יי׳ עזרתי ונחמתי: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם (לפניכם) רינה וכל עצי השדה ימחאו כף: ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו וגו׳. הנה אל ישועתי וגו׳: ויישן לשלום:

עט. ואם יחלום ונפשו כאיבה עליו יתענה למחר. דא׳ רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמ׳ רב יפהנ) תענית לחלום כאש לנעורת אמר רב חסדא ובו ביום. ר׳ יוסף אמר ואפילו בשבת. ומכל מה שחלם לא יספר לשום אדם (שאם) [שלא]ס) יפתרנו להרע לו ואמרי׳ בברכות פ׳ הרואה כלע) החלומות הולכין אחר הפה. תנאפ) אחר הפותר ראשון. ואם לא יספרנו כאשר בא כן ילך: דאמרינן כלל) חילמא דלא מתפרשא כאיגרתא דלא מתקרייא ואת אשר חפץ יבטלנו כדרב חמא: אמ׳ק) רב חמא בר אמי א״ר פדת א״ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה עליו יטיבנו בפני שלשה. ואומ׳ להם חילמא טבא חזאי ג׳ פעמים: ועונין ג׳ פעמים חילמא טבא חזית טבא הוא טבא ליהוי מן שמיא ליגזרו עליה דליהוי טבא ורחמנא לישוייה לטב: כן יאמרו ג׳ר) פעמים. ובפעם שלישית יאמרו ג׳ הפוכות: ג׳ פדיות ג׳ שלומות: הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה: אז תשמח בתולה במחול בחורים וזקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון וניחמתים ושמחתים מיגונם. ולא אבה יי׳ אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך יי׳ אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך יי׳ אלהיך:

להו להני קראי ותאני שבועות ט״ו ע״ב והמחבר מפרש הני קראי. כ) שיר של פגעים וכו׳ שם. ל) ואמרינן באגדה וכו׳ מדרש תהלים מזמור צ״א. ובמ״ר פי״ב. מ) על מי מנוחות כצ״ל. רני פלט כצ״ל. תשכבני כצ״ל. נ) יפה תענית וכו׳ שבת י״א ע״א תענית י״ב ע״ב. ס) שלא יפתרנו כצ״ל. ע) כל החלומות וכו׳ ברכות נ״ה ע״ב, נ״ו ע״א, וירושלמי פ״ד דמע״ש ה״ו. פ) תנא אחר הפותר ראשון. מכל המקומות הנ״ל מוכח שפיר דתלוי בפותר ראשון, אך לא ידעתי ברייתא דתני כהאי לישנא. צ) כל חילמא וכו׳ שם נ״ה ע״א בשינוי לשון. ק) אמר רב חמא וכו׳ לפנינו שם נ״ה ע״ב איתא אמר רב הונא וכו׳. ר) ג׳ פעמים עיין תוס׳ שם ד״ה שב וכו׳ ועיין ברוקח סי׳ רי״ב, ובב״י

פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. ופדויי ייי ישובון ובאו לציון ברינה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: ויאמרו העם אל שאול (היהונתן) [היונתן] ימות אשר (את התשועה) [עשה הישועה] הגדולה הזאת בישראל חלילה חי ייי אם יפול משערת ראשו ארצה כי עם [אלהים] (ייי) עשה היום הזה ויפדו העם את [יונתן] (יהונתן) ולא מת: בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ייי ורפאתיו ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דוד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעזרך כי עזרך אלקיך ויקבלם דוד ויתנם בראשי הגדוד ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום. ייי עז לעמו יתן ייי יברך את עמו בשלום: כשבא אדם לסעודה נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים: ובוצע פיתו בשתי ידיו ומברך המוציא לחם מן הארץ. ויש ס) עשר תיבות בברכה זו כנגד ם) עשר מצות התלויות בתבואה. לא תחרש. זריעת כלאים. לקט. שכחה. פיאה. חלה. תרומה. מעשר ראשון. עני. שיני: וכנגד עשר תיבות שבמקרא זה מצמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוציא לחם מן הארץ:

פ. שנים שאכלו על שלחן אחד המברך על הלחם צריך ליטול מהן רשות על כל הסעודה. ואף על היין הוא או׳ ברשות רבותיי. והן עונין ברשות שמים. בא ח) להן יין בתוך המזון אינו צריך ליטול רשות מאחר שבירך על הלחם. אבל צריך לומר סברי מרנן ומברך על היין. כדאמרי׳ התם. בא להם יין בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי. ואינן ראויין כלום לשתות. וגם אין מכוונין דעתם לכך. לפיכך אין נפטרים בברכה אחת אלא א״כ הניחו אכילתם בשעה שהאחד מברך כדי שיהא בית הבליעה פנוי. ולכן אומ׳ סברי מרבנן כלומר כולכם אתם מסכימין להיות בית הבליעה פנוי ולשמוע הברכה. והן עונין לחיים. אמנם מסכימין אנחנו: וכן השיב ר׳ יוסף טוב עלם: ואם תאמר קידוש והבדלה וברכת המזון למה אומ׳ סברי רבותיי הרי בית הבליעה פנוי. שלא לחלק בברכת היין. זה הכלל אין מרשין על היין ואין מסבירין על הפת. ומה טעם לחם שהוא רשות שאם ירצה שלא לאכול לחם אפילו בשבת הרשות בידו לפיכך נוטל רשות כדי שיסכימו כולן. אבל קידוש והבדלה וברכת המזון שהיא חובה אין צריך ליטול רשות. אלא אומ׳ סברי מרנן. כלומר תנו דעתכם על הברכה לצאת ידי הובתה. והן עונין לחיים. וכן יין שבתוך הסעודה כמו כן אינו צריך ליטול רשות. שהרי מכיון שישבו לאכול ודאי אי אפשר בלא שתיה לפיכך יש לומר סברי מרניי או סברי מרנן. וי״א אל יאמר סברי מרניי. דאין זו תיבה: ולאחר גמר סעודה נוטל ידיו משום ז) מלח סדומית (ש״מ) שמסמאה את העינים. או משום דמים אחרונים הרגו ג) את הנפש. ואינו מברך אנטילת ידים דמים אחרונים הובה ואינן ד) טעונין ברכה: ומוזג כוס יפה.

ס׳ ר״כ, ובמ״א שם ס״ק א׳. ס) ויש עשר תיבות וכו׳ הובא בפרדס לרש״י סי׳ ס״ח, ובתוס׳ ברכות ל״ח ע״ב ד״ה והלכתא וכו׳. ם) כנגד עשר מצות וכו׳ המקור נובע מירושלמי חלה פ״א ה״ו אך גרסות שונות הי׳ להראשונים בזה הירושלמי עיין בטור א״ח סי׳ קס״ז ובב״י שם, ושי״ל כלל ל״ג, ובתניא סי׳ כ״ג ולפנינו בירושלמי איתא עשר מצות אדם עושה עד שלא יאכל פרוסה משום לא תחרוש, בל תזרע, בל תחסום, לקט, שכחה, ופאה, תרומה, ומע״ר, ומע״ש, והלה, ר׳ יצחק בידו (צ״ל כדו) אתי מיסב לידוי (פירש כשהוא בא ליקח את הפת לידו) הוא פשט עשר אצבעתיה ואמר הרי קיימתי עשר מצות, ועיין בביאורי הגר״א שם ס״ק ט״ז, ובאו״ז הלכות הלה סי׳ רכ״ד ושם איתא ר׳ יצחק כדאתי מיסב וכו׳, ועיין ברד״א ה׳ ברכות, ובפרדס לרש״י סי׳ ס״ח, וחסר שם תיבות מעשר עני. שנים שאכלו וכו׳ צ״ל שלשה שאכלו וכו׳ והובא בש״ל ובתניא סי׳ כ״ג בשם רב האי גאון ע״ש, ועיין בפרדס לרש״י סי׳ ע״ה. ח) בא להם יין וכו׳ ברכות מ״ג ע״א. ז) משום מלח סדומית וכו׳ חולין ק״ה ע״ב, עירובין י״ז ע״ב. ג) הרגו את הנפש וכו׳ יומא פ״ג ע״ב, חולין ק״ו ע״א. ד) ואינן טעונין ברכה הובא בטור א״ח סי׳ קפ״א בשם ר״ע ע״ש. ה) כוס יפה וכו׳ שבת ע״ו ע״ב

הוא כוס של ברכת המזון. כדא׳ בשבת פ׳ המוציא שהצריכו הכמי׳ לייפותו בעיטור ועיטוף והדחה ושטיפה. חי ומלא. ואמר ר׳ נחמן כוס ס) של ברכה צריך שיהא בו רובע רביעית הלוג כדי שימזגנו ג׳ חלקי מים ואחד יין ויעמוד על רביעית הלוג שהיא ביצה ומחצה. ואם הן ג׳ שאכלו כאחת חייבין לזמן. בשלשה אומ׳ נברך שאכלנו משלו. בעשרה אומר נברך אלקינו:

פא. אמר רב נחמן קטן ו) היודע למי מברכין מזמנין עליו. וכן הילכת׳. והוא ז) שנכנס בשנת י״ג אבל לא הגיע לשנת י״ג אין מזמנין עליו. ואנו ח) לא סבירא לן הכי דכיון דקרי ליה קטן אפילו בן עשר ובן תשע מזמנין עליו. והכי חזינן לגאון. ואפילו ט) ד׳ שאכלו דגן וג׳ שאכלו ירק מצטרף לברך אלקינו אבל ששה לא. דבענן י) רובא דמינכר. ואמרי רבנן דדווקא לאצטרופי כ) (עשרה לבי׳) [לבי עשרה] אבל לבי תלתא אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן: כך מצאתי בהלכות רב אלפס. וי״ת אפילו זימון לתלתא: וכן כת׳ בברכות פ׳ ג׳ שאכלו. ולית הילכת׳ ככל הני שמעתת׳. אלא כיהא דאמר ר׳ נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו. פי׳ זימון לעשרה קא׳. ואין לפרש זימון לשלשה קא׳. דא״כ קשיא ליה מתני׳. דתנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמני׳ עליהם. ומשמ׳ אפילו קטן היודע למי מברכין. אלא ודאי זימון לי׳ קאמ׳. והכי נמי מוקמי׳ לעיל מילתיה דר׳ יוסי דאמר קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו. זימון לעשרה. כדי לשנויי אליביה. וכדר׳ יהושע בן לוי דא׳ אע״פ שאמרו קטן אין מזמנין עליו. אבל עושין אותו צניף לעשרה. פי׳ חיבור לזימון י׳. כן פסק רש״י בברכות. וזה לשונו: ובתשובות שהשיב רב נטרונאי גאון כתב. ועוד שמענו בפירוש מרבותי׳ שאילו שמועות של ג׳ שאכלו כאחת. כגון תשעה ועבד. תשעה וארון. שנים ושבת. וקטן פרח. וקטן היודע למי מברכין. אין הלכה. ואין עושין מעשה כמותם. ויש לומר כי מה שפסק רב אלפס מזמנין עליו. זימון לעשרה קא׳. וכן מ) ההיא דאביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה כו׳. וכן מצאתי בתשובות הגאוני׳. האנשים הרגילים משלימין קטן לעשרה ונותני׳ נ) בידו ספר. אין נר׳ למורי. ויש להחמיר ולא להקל פן יצא ממנו קדושת השם לבטלה. בלא עשרה בני מצוה. דהיינו ס) עדה. כדא׳ עד מתי לעדה וגו׳. יצאו יהושע וכלב. אך יש לומ׳ שסמכו רבותי׳ הגאוני׳ שמתפללי׳ בתשעה וקטן וספר חומש בידו על מה שנמצא כתוב בפרקי דר׳ אליעזר. והכי איתה התם. (שמות יב) ויאמר י״י אל משה ואל אהרן לאמר. מהו לאמר. כך א׳ הק׳ למשה לך אמור להם לישר׳ עד עכשיו היה אצלי סוד העיבור מכאן ואלך שלע) ישר׳ הוא לעבר השנה. ותניא סוד העיבור בכמה. ר׳ יוסי אומר בשלשה. ר׳ אליעזר אומר בעשרה. ואם נתמעטו מעשרה.

ועיין בפירש״י שם. ו) קטן היודע וכו׳ ברכות מ״ח ע״א ועיין תוס׳ ד״ה ולית הלכתא וכו׳. ז) והוא שנכנס וכו׳ הוא דעת ה״ג ודוקא דעייל בתלת עשר ויודע למי מברכין. וכן הוא דעת ר״ח הביאו התוס׳ שם נ״ז ע״ב ד״ה קטן וכו׳ ועיין תוס׳ ד״ה אביי ורבא וכו׳. ח) ואנן לא ס״ל הכי וכו׳ ד״ל הרי״ף שם פ״ז ואמרי רבואתא והוא שנכנס בשנת י״ג וכו׳ ואנן לא ס״ל הכי דכיון דקרי קטן אפילו בן עשר ובן תשע וכו׳ ועיין בר״י שם ד״ה אבל וכו׳ והכי חזינן לגאון (והוא רבינו האי גאון) והובא דעתו באו״ז סי׳ קצ״ו וז״ל וכן פירש רב האי גאון זצ״ל דקטן עולה למנין עשרה. ור״ח חולק עליו ולא מכח הלכה אלא שכן דרכו תופס לו חומרא שלא להוציא ש״ש לבטלה וכו׳ ואפילו לדברי ר״ח המחמיר בזימון הוא דמחמיר. אבל בסניף לעשרה לא פליג אדריב״ל דקי״ל כוותיה וליכא מאן פליג. וכן הוא בתוס׳ ר׳ יהודה החסיד ע״ש. וצ״ע שהרמב״ן במלחמות הביא משם ר״ח בשם הגאון ז׳אין מצטרף. ועיין בהגהות מיימוני פ״ה מה׳ ברכות. ט) ואפילו ז׳ וכו׳ הוא לשון הרי״ף שם. י) דבעינן רובא דמנכר וכו׳ שם מ״ח ע״א. כ) לאיצטרופי לבי עשרה כצ״ל. ל) וי״א אפילו זימון וכו׳ עיין תוס׳ ברכות מ״ח ע״א ד״ה תשעה וכו׳ ויש שרוצים לומר וכו׳ ועיין רא״ש פ״ז סי׳ כ״א. מ) וכן ההיא וכו׳ שם מ״ח ע״א והיינו לענין איצטרופי לעשרה. נ) ונותנים בידו ספר וכו׳ עיין שם תוס׳ ד״ה ולית הלכתא וכו׳. ס) דהיינו עדה וכו׳ שם כ״א ע״א ומגילה כ״ג ע״ב. ע) של ישראל הוא וכו׳ לפנינו בפדר״א פ״ח מכאן ואילך שלכם הוא וכו׳ ועיין שם כמה שינוים

מביאין ספר [תורה] לפניהן ועושין גורן עגולה לפניהן ופורשין לפניהן ולפני אביהן שבשמים וראש הישיבה מזכיר השם ושומעין את הקול כלשון זה. (וידבר) [ויאמר] יי׳ אל משה לאמר ומעון הדור אינם נשמעין מאומה אלא כביכול אינו יכול שלא ישכון כבודו עליהן. והחבר ר׳ יצחק בר׳ יחיאל הראה דבר זה לחבר ר׳ מאיר בר׳ יוסף. וא׳ לו שיש לסמוך מיכן שיהיה קטן וחומש (כידו׳) [בידו] נמנה לתשלום מניין עשרה להתפלל בבית. ונתיישר הדבר מאד בעיניו. וכן השיב לו. מעידני שמעתי מפי ר׳ יוסף בר׳ יהוד׳ שהיה מעיד שראה במלכות (לוהיד) [לותיר] את רבינו הרב הגדול ר׳ יצחק בר יהוד׳ בעת דליקה אחת שהיתה בעירו. שהיכין לעצמו מניין להתפלל ולא מצא זולתי ט׳ אנשים בני מצוה והביא נער קטן וחומש בידו להתפלל עשרה. והתפללו תפילת יוצר. ואומ׳ יש לומ׳ שעל זה סמך הרב ועשה זה שעשה. ומכאן ראייה לדבר:

פב. **וזו** היא תשובת רבינו יצחק בר׳ שמואל זלה״ה: על אשר שאלת אם קטן וחומש בידו מצטרף לעשרה. אמנם ראיתי שלא רצה רבינו יעקב לעשותו צניף לעשרה. וא׳ כי אע״פפ) שבתשובתו לנדיב ר׳ שמואל מבר התיר בו גם בלא חומש בידו הוא עצמו לא היה רוצה לעשות מעשה אפילו חומש בידו. כי אע״פ שבמקום הרב ר׳ שמשון היו נוהגין כן במקומו לא היה רוצה לעשות מעשה אפי׳ חומש בידו. והיה אומר שאינו בשום מקום שיעשה צניף על ידי חומש שבידו רק לעניין עיבור שנה מזכיר ספר להשלמת עשרה. בפרקי דר׳ אליעזר (פ״י) [פ״ח]. דקא׳ התם ר׳ יוסי אומ׳ בשלשה מעברין השנה. ר׳ אליעזר אומ׳ בעשרה. ואם נתמעטו מעשרה מביאי׳ ספר תורה לפניהן ופושטין גורן עגולה כו׳. ואין מזכיר שם כלל שיהא הקטן אוחז בידו הספר להצטרף בין שניהן לי׳ אלא משמע דלעניין מילתא דהתם מועיל הספר תורה וקטן. ולעניין אשכחן דמסיק בברכות דתשעה וארון אין מצטרפין דארון לאו גברא הוא. ואפילו היה בשום מקום לעניין תפילה אומ׳ אני החתום דדווק׳ (דספר) [בספר] תורה העשוי בגיליון. או חומש אחד מחמשה חומשים העשוי בגליון (אם) [אז] ל) כתוב על זה לשון חומש ולא לשון ספר. אבל חומשי׳ כעין שלנו לא היה כלל בימי חכמי׳. ועל תשובת רבינו יעקב שהתירם לתפילה כמו לברכת המזון קשה מבראשית. ולאחר זמן שנתקשה בה הגיה בתשובתו. ודחה מה שדחה. ומה שאומ׳ בירושלמי ובבר״ר קטן וספר עושין אותו צניפין. לא מייר׳ מידי בקטן שספר בידו. אבל בקטן בפני עצמו. ואיפשר דלעניין ברכת מזון דווקא ולא לתפילה כמו שאמרו בבר״ר. וספר תורה בפני עצמו דומיא דתשעה וארון דהלמוד׳ דידן ואיפשר ראוי לתפילה. והא כדאית׳. ולית הילכת׳ הכי. שיצטרף ספר. כדמוכח בתלמוד דידן בארון. וגםק) בירושלמי או׳ אחר כך. א״ר אסי כמה זימנין אכלית עם תחליפא אבא ועם חביבי ולא זמנין עלי עד שהבאתי שתי שערות. ובספר שבו סדר זרעים ומועד ירושלמי שהיה של רבינו יעקב כתוב בתחילתו. א״ר אסי כו׳ כמו שכתבתיו. ובדומה שהוא כתב יד ההבר ר׳ שלמה בן רבינו יעקב. ואחר סיום הדבר כתב רבינו בכתב ידו הניכר לי. וכן מנהג העולם. ולא(ר) כמעשה דרבה ותלמידיו בברכות. ושלום. יצחק בר שמואל זלה״ה:

בלשון. פ) אע״פ שבתשובותיו וכו׳ עיין בספר א״ז ח״א סי׳ קצ״ו, ובתוס׳ ר׳ יהודה החסיד על ברכות ושם מובא תשובות ר״ח באריכות. ל) אז כתוב ע״ז וכו׳ ובתו׳ ר׳ יהודה החסיד איתא בזה״ל ואפילו הי׳ בשום מקום לענין תפלה אומר רבי דהיינו דווקא ס״ת העשוי בגליון או חומש אחד מחמשה חומשי תורה בגליון או נופל על זה לשון חומש ולא לשון ספר. אבל חומש כעין שלנו לא הוה בימי החכמים וכן הוא גם כן כוונת המחבר פה. ועיין לקמן סי׳ קי״ט. ק) וגם בירושלמי וכו׳ הוא בירושלמי ברכות פ״ז ה״ב ושם יש שינוי בלשון. ועיין תוס׳ שם מ״ח ע״א ד״ה

פג. ברכת המזון.

נברך שאכלנו משלו. ועונין ברוך הוא שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ברוך משביע רעיבים ברוך משקה צמיאים. ברוך הוא ברוך שמו. ברוך אתה יי׳ אלקינו מלך העולם הזן את העולם כולו בטובו בחן בחסד וברחמים נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו עמנו. ובטובו הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו לעולם ועד בעבור שמו הגדול כי הוא זן ומפרנס לכל כאמור פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא ברוך אתה יי׳ הזן את הכל: נודך יי׳ אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורת חיים ומזון על שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים על בריתך שחתמת בבשרינו ועל תורתך שלמדתנו על חוקי רצונך שהודעתנו ועל חיים חן וחסד שחוננתנו ועל אכילת מזון שאתה זן ומפרנס אותנו בכל יום ובכל עת ובכל שעה. (כאן או׳ על הניסים בפורים ובחנוכה). על כולם יי׳ אלקינו אנו מודים לך ומברכין אותך ויתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד. ככת׳ ואכלת ושבעת וברכת את יי׳ אלקיך על הארץ הטובה אשר נתן לך ברוך אתה יי׳ על הארץ ועל המזון: רחם יי׳ אלקינו עלינו ועל כל ישראל עמך ועל ירושלם עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו ועלינו. אלקינו אבינו רועינו paק) רעינו זנינו פרנסינו וכלכלינו. והרויחינו והרווח לנו יי׳ אלקינו מהרה מכל צרותינו ואל נא תצריכנו יי׳ אלקינו לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי הלוואותם ולא נבוש לעולם ועד: (כאן אומ׳ בשבת רצה והחליצנו ובראש חדש יעלה ויבא): ותבנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו. ב״א בונה ירושלם. אמן: בא״י אמ״ה האל אבינו מלכינו אדירנו גואלינו קדושינו קדוש יעקב רועינו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל שבכל יום ויום הוא מטיב עמנו הוא גמלנו הוא גומלינו הוא יגמול בעדינו לעד להן להסד וריוח והצלה והצלחה וברכה וחיים ושלום וכל טוב: הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד: הרחמן הוא ישתבח לדור דורים ויתפאר בנו לנצח נצחים ויתהדר לעלם ולעלמי עולמים: הרחמן הוא יתברך בשמים ובארץ: הרחמן הוא יברכנו ממעון קדשו: הרחמן הוא ישלח ברכה במעשה ידינו: הרחמן הוא ישלה ברכה בבית זה ועל שלחן זה שאכלנו עליו: הרחמן הוא יפרנסנו בכבוד ולא בביזוי בנחת ולא במנוד בהיתר ולא באיסור: הרחמן הוא ידרשנו לטוב וילמדנו לקח טוב וישלה לנו את אליהו הנביא זכור לטוב ויבשרינו בשורות טובות ויצליחנו בכל דרכינו לטובה: הרחמן הוא יוליכנו קוממיו׳ לארצינו: הרח׳ הו׳ ירבה גבולינו בתלמידי׳: הרח׳ הו׳ ירים קרנינו למעלה למעלה וישפיל כל שנאינו למטה למטה: הר׳ הו׳ ירפיאנו ויעזרינו (וסומכינו) [ויסמכינו] כרוב רחמיו וחסדיו הרבים: הר׳ הוא יברך בעל הבית הזה אותו ואת ביתו ואת בניו ואת כל אשר לו ואת עמדיו ואת סומכיו ואת דורשיו ואת דורשי שלומו ושובתו בבנים ובבנות בעושר ובנכסים כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יתברכו יחד בברכה שלימה ונאמר אמן: יהי׳ט) רצון מלפני אלקי השמים שלא יבוש בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא. ויצליה מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסינו מצליחין וקרובין לעיר ואל ישלוט שטן במעשה ידיו ולא במעשה ידינו ואלת) יזדקק לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חט ועבירה ועון מעתה ועד עולם: ממרום ילמדו עליו ועלינו זכות

ולית וכו׳ ועיין מדבר״ר פ׳ צ״א ובהגה זת הרש״ש שם. paק) רועינו רעינו הראשון ע״ש ה׳ רועי לא אחסר (תהלים כ״ג) רועה ישראל (שם פ׳) והשני מלשון רעה עמך בשבטך (מיכה ז׳). ל) ולא במעשה וכו׳ כוונתו להא דאיתא שם מ״ח ע״ב אביי ורבא וכו׳. ט) יהי רצון וכו׳ ברכות מ״ו ע״א

שתהא למשמרת שלום ישא ברכה מאת יי׳ וצדקה מאלהי ישענו ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם: הרחמן הוא יחיש לנו גואל. ויבנה חומות אריאל. ויקבץ נפוצות יהודה וישראל. ויזכינו לשני ימות המשיח ולחיי עולם הבא: מגדול ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם: עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: ואו׳ בלחש. יראו את יי׳ קדושיו כי אין מחסור ליריאיו. כפירים רשו ורעבו ודורשי יי׳ לא יחסרו כל טוב. כוס ישועות אשא ובשם יי׳ אקרא: ומברך בורא פרי הגפן. ולאחר ששתה או׳ ברכה מעין ג׳: ברוך אתה יי׳ אמ״ה על הגפן ועל פרי הגפן ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת את אבותינו לאכול מפרייה ולשבוע מטובה ולהודות לך עליה: רחם יי׳ אלקינו עלינו ועל כל ישראל עמך ועל ארצך ועל נחלתך ובנה ירושלם עירך במהרה בימינו ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה. בא״י על הארץ ועל פרי הגפן. ובסעודת החתן יאמר: הרחמן הוא יבנה ויסעוד ויכלכל בתי כנסיות ובתי מדרשות. ויברך את החתן ואת הכלה ואת השושבינים ואת השושבינות. ואת אחינו רבותינו היושבים כאן והמסובין כאן והמשמשין כאן בבני ברית. כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יתברכו הן ונתברך יחד בברכה שלימה ונאמר אמן: יהי רצון מלפניך יי׳ אלקי׳ ואלקי אבותינו שלא יבוש החתן ולא תכלם הכלה לא יבושו בבנים ולא יכלמו בבני בנים. ויצליחו מאד בכל נכסיהם ויהיו נכסיהם ונכסינו מצליחים וקרובים לעיר ואל ישלוט שטן לא במעשה ידיהם ולא במעשה ידינו ואל ס) יזדקק לא לפניהם ולא לפנינו שום דבר הרהור חט ועבירה ועון מעתה ועד עולם. ממרום ילמדו עליהם ועלינו זכות שתהא למשמרת שלום ונשאו ברכה מאת יי׳ וצדקה מאלהי ישענו וימצאו חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם: הרחמן הוא יחיש לנו כו׳: יראו את יי׳ כו׳: מוגיה הכוס לפניו ונוטל כוסו של חתן בידו ומברך עליו ששה ברכות: ברוך אתה יי׳ אלקינו מלך העולם שהכל ברא לכבודו. ברוך אתה יי׳ אמ״ה יוצר האדם: ברוך אתה יי׳ אלקינו מלך העולם אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בניין עדי עד בא״י יוצר האדם: שוש תשיש ותגל עקרה בקיבוץ בניה לתוכה בשמחה בא״י משמח ציון בבניה. שמח תשמח ריעים האהובים. כשמחך יצירך בגן עדן מקדם בא״י משמח חתן וכלה: ברוך אתה יי׳ אמ״ה אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה גילה רינה דיצה חדווה אהבה ואחווה שלום וריעות. מהרה יי׳ אלקינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול מצהלות חתנים מחופותם ונערים ממשתה נגינתם בא״י משמח חתן עם הכלה: ומניח כוס של חתן ונוטל כוס של ברכת המזון ומברך בורא פרי הגפן ומערה ממנו אל כוס החתן ושותה החתן. ואחר כך תשתה הכלה באותו כוס. ועונין אחריו: ישמח חתן בכלה כלה תשמח בחתן בבנים ובני בנים בעושר ובנכסים בבנים עוסקי תורה ומקיימי מצות ישראל. הו״ק: מצאתי כת׳. ת׳: בשבת פותח כמו בחול. רחם יי׳. ומוסיף רצה והחליצנו באמצע. וכן נוהג ר׳: וכן מפורש בביאורי ברכות דרבינו יצחק בר׳ יהודה: והא דגרסי׳ ובשבת ע) מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה. ואו׳ קדושת היום באמצע. לא שיתחיל בלשון נחמה ויסיים. כי מה יתרון לשנותה בתחילת׳ ובסופה. וכנגד מה. אלא הברכה דבונה ירושלם נקראת נחמה. והכי קא מתחיל בברכה בנחמה כמו שהיא ומסיים בה כמות שהיא. ובלבד שיזכיר מעין היום

ס) ואל יזדקק וכו׳ לפנינו שם איתא ואל יזדקר וגי׳ המחבר הוא כגירסת הרי״ף והרא״ש. ע) ובשבת מתחיל בנחמה וכו׳ שם מ״ח ע״א, וע׳ רש״י שם ד״ה ובשבת וכו׳ ובתוס׳ ד״ה מתחיל וכו׳ ועי׳ בתניא רבתי סי׳

באמצעיתה. והכי נמי אמרי׳ גבי ראש חדש מתחיל בעבודה ומסיים בעבודה. ואו׳ מעין המאורע באמצע. וכי תעלה על דעתך. שישנה ברכת רצה מכמות שהיא. אלא כהוייתה יאמרנה כדרכו בחול והיום מעין ודומה לו. כ״מ. ת׳: ומשום הכי תיקנו רצה והחליצנו בשבת ולא בימי׳ טובים. כי הוא יום מנוחה ושמחה וחייב להזכיר חורבן ירושלים ונחמתו בשמחתו. דכ׳ (תהלים קלז) תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. וכן מצינו ששבת נקרא יום שמחה. דאמרי׳ב) בספרי. וביום שמחתכם. זה השבת. ובמועדים כמשמעם: ומשום הכי הותמי׳ בשבת וישמחו בך כל ישראל כו׳. שנקרא השבת יום שמחה. ת׳: עודג) מצאתי לכך או׳ בשבת רצה והחליצנו לפני שהוא לשון מנוחה. א״ר אלעזר בן יעקב הלשון הזה משמש שלש לשונות. ישזיב. יזיין. ינוח. ישזיב כמא דאתמר חלצה נפשי. יזיין. כמא דאתמר ועבר לכם כל חלוץ. כל דמזיין. ינוח. כמא דאתמר ועצמותיך יחליץ. יחליץ. עטיפת זיין. כלומר התורה שירדה מן השמים עטופה כזיין. א״רד) אלעזר תורה והרב ירדו כרוכין מן השמים. זכו טוב הארץ תאכלו. לא זכו חרב תאכלו. ת׳: רצה והחליצנו יי׳ אלהינו במצותיך ובמצות יום השביעי השבת הגדול והקדוש הזה כי יום זה גדול וקדוש הוא לפניך לשבות בו ולנוח בו באהבה כמצות רצונך. וברצונך הניח לנו יי׳ אלקינו שלא תהא צרה ויגון ביום מנוחתינו והראינו בנחמות ציון ובבניין ירושלם עירך כי אתה הוא בעל הישועות ובעל הנחמות כאמור כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם. ובירושלם תנֻחמו. ותבנה ירושלם עיר הקודש במהרה בימינו ברוך א״י בונה ירושלם. אמן:

פה. ואפילו יחיד עונה אמן בבונה ירושלם דברכת המזון. משוםdא) דלידעו פועלים ולוקמו לעיבדתייהו. דהטוב והמטיב לאו דאורייתא. ורבנןה) תיקנוה על הרוגי ביתר. הטוב שלא הסריחו. והמטיב שניתנו לקבורה: ובטובו) ומטיב תיקנו ג׳ פעמים מלכות חד לגופיה. וחד לברכת הארץ וחד לבונה ירושלם. אבל ברכת הזן אית בה מלכות מתהילה. ת׳: (שמות כ) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך. א ב ו אז) בגמטריא עשרה. מיכןח) זימון לעשרה שאו׳ נברך אלקינו. כשמזמנין. דהיינו אזכיר את שמי. ת׳:

פו. בןט) מברך לאביו: כו׳. אבל אמרו חכמי׳ תבא מאיר׳ לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. ואי יהיב איניש רשותיה לבריה או לאחד לברוכי למה תבא לו מאירה כשאמרו חכמי׳ תבא מאירה לאדם. כשפשע ולא למד. שפעמי׳ הוא אוכל ואין שם בנו ואין מי שיברך לו. ונמצא בטל מן הברכה. אבל מי שהוא למד ופעמי׳ שהוא חולה או זקן נותן רשות לבנו או אל אחד מבני ביתו לברך ששלוחו של אדם כמותו ואין לו מאירה. ת׳:

פז. פי׳ של קדיש: לכך תקנו רבותי׳ קדיש לאומרו בלשון ארמית כדיי) שלא יבינו

י״ח ובמש״ש. ובטור א״ח סי׳ קפ״ח ובב״י שם. ב) דאמרינן בספרי וכו׳ הוא בספרי פ׳ בהעלתך ושם הגירסא וביום שמחתכם אלו שבתות וכו׳ ובמועדיכם אלו שלש רגלים. ג) עוד מצאתי וכו׳ כעין מדרש שהביא נמצא בוי״ר סוף פל״ד ועצמותיו יחליץ ישמיט (וחסר שם תיבת יזיין וכן הוא לנכון בילקוט ישעיה רמז שנ״ו ע״ש) ישזיב, ויניח, ישמוט כד״א (דברים כ״ה) וחלצה נעלו מעל רגלו, וזיין כד״א (שם ג׳) חלוצים תעברו, ישזיב כד״א (תהלים ק״מ) חלצינו ה׳ מאדם רע, ויניח מכאן קבעו חכמים לומר רצה והחליצנו בשבת. ועיין ילקוט תהלים רמז תשע״ח, ורמז תתס״ז מכאן קבעו חכמים רצה והחליצנו בשבת וכו׳ ועיין ערוך ערך חלץ א׳, ובאו״ז סי׳ קצ״ט, ובתניא רבתי סוף סי׳ י״ח, ובשו״ת מהרי״א סי׳ כ״ב. ד) א״ר אלעזר וכו׳ ספרי פ׳ עקב ר״א אומר ספר וסייף ירדו כרוכין מן השמים וכו׳, וכן הוא במדרש וי״ר פל״ה, ודברים פ״ד, וכעין זה הדרש בוי״ר פי״ג ע״ש. dא) משום דלידעו וכו׳ ברכות מ״ה ע״ב. ה) ורבנן תיקנוה וכו׳ שם מ״ח ע״ב. ו) ובטוב ומטיב וכו׳ שם מ״ט ע״א. ז) א ב ו א בגימטריא עשרה וכו׳ עי׳ בעה״ט יתרו וז״ל אבוא עולה עשרה לומר שאם אמצא עשרה בבה״כ אבוא אליך וברכתיך. ח) מיכן זימון לעשרה כצ״ל. ט) בן מברך לאביו וכו׳ ברכות כ׳ ע״ב, וסוכה ל״ח ע״א. י) כדי שלא יבינו וכו׳

המלאכים. שאילו יהיו מבינים בקדיש כשאומ' אותו למטה יבלבלו את כולם ויהיו
וחים אותו מלעלות למעלה לפי כי עצבון רב יש למעלה בשעה שעונין למטה
יהא שמיה רבא מברך. אוה"ק במסכת ברכות. אוי לאב שככה מקלסין אותו בניו
ודיחקם מעל שלחנו. ומנענע הק' בראשו ואו' אשריכ) המלך שמקלסין אותו כך
בביתו אוי לאב שהגלה את בניו. אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם. וכשהמלאכי'
שומעין את העצב הזה מתבהלין ונרתעין ביניהן. ולאלתר הציבור מתחילין לשון
עברית. יתברך וישתבח כדי שיבינו המלאכים שבח משובח שישר' משבחי' לאביהם
שבשמי' ולא ירגישו בעצב מחמת מה הוא בא. וכשצריכין לנחמו מזה העצב הופכין
הלשון לארמית כדי שלא יבינו. שהכל יודעין שאין נחמה באה אלא על העצב.
שנחמה באה על העצבון. ואומ' לעילא מכל בירכתי' יתברך. ולעילא מכל שירתא
תשבחתא ישתבח. ומכל נחמתא יתנחם אותו עצב של מעלה: ויתגדל ויתקדש לשון
הפסוק והתגדלתי והתקדשתי וגו': מצאתיל) במדרש משלי. ברוב עם הדרת מלך.
א"ר חמא בר חנינא שבחו וגדולתו של הק' אע"פ שיש לפניו אלף אלפי' וריבי
רבבו' של מלאכי השר' שמשרתים לפניו אינו רוצה בשבחן של כולן. אלא בשבחן
של ישראל שנאמר (ישעיה מג) עם זו יצרתי. למה שיגידו בשבחו של הק' שנאמ'
תהלתי יספרו. וכן הוא אומ' (תהלים מז) נדיבי עמי' נאספו עם אלהי אברהם. א"ר
סימון אימתי הק' מתעלה בעולמו בשעה שישראל נאספי' בבתי כנסיו' ובתי מדרשו'
ישומעי' הגדה מפי חכם ועונין יהא שמיה רבא מברך. באותו שעה שמח ומתעלה
בעולמו ואו' למלאכי השרת בואו וראו עם זו שיצרתי לי כמה הם הן משבחין אותי.
באותה שעה מלבישי' הוד והדר לפניו. לכך נאמר (משלי יד) ברוב עם הדרת מלך.
וזה מצ' במדרש ר' תנחומ': א"רמ) ישמעאל סח לי זנגניא"ל שר הפנים א' לי ידידי
שב בחיקי ואגיד לך מה תהא על ישראל. ישבתי בחיקו והיה מסתכל בי והיה בוכה
ודמעות יורדות מעיניו ונופלות על פני. ואמרתי לו הדר זיוי מפני מה אתה בוכה.
א' לי בוא ואכניסך ואודיעך מה גנוז לישראל עם קדיש תפשני בידו והכניסני להדרי
הדרים ולגנזי גנזים ולאוצרות של הפנקסים ופתח והראיני איגרות כתובות צרות
ומשונות זו מזו. אמרתי לו אילו למי. א' לי אילו לישראל. אמרתי לו יכולים ישר'
לעמוד באילו. א' לי למחר בו ואראך צרות משונות מאילו. אשר למות למות ואשר
לחרב לחרב. ואשר לשבי לשבי. אמרתי לו הדר זיוי. וכי ישראל בלבד חטאו. א'
לי תהא יודע שבכל יום ויום מתחדשין עליהן גזירות קשות מאילו וכיון שישראל
נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן יהא שמיה רבא מברך. מיד [אין]
אנו מניחין אותם לצאת מחדרי הדרים: ומה שנהגו לומר בסוף קדיש ואחר הרחמני'
אמן בברכת המזון. אע"פ שאינו אחר חיתום ברכה שכן מצינו אמן בדברי קבלה.
במלכים. כשצוה דוד להמליך שלמה בנו תחתיו. (מלכים א א) ויען בניהו בן יהוידע
את המלך ויאמר אמן כן יאמר [ה' אלהי] אד"ני המלך. גם ירמיה אמר אמן אחר
דברי חנניהו הנביא. (ירמיה כח) ויאמר ירמיה הנביא אמן כן יעשה יי' יקם יי' את
(דברו) [דבריך] אשר נבאת להשיב כלי בית יי' וכל הגולה מבבל אל המקום הזה:
כ"ם: כך א"ר חשמונאי שראה באגדה אותיות יהא שמיה רבא. כמניין אותיות בראשית
ברא. והןנ) כ"ח אותיות. וצריך לומר לעלם לעלמי עלמיא. והאמ' ולעלמי מוסיף:

עיין תוס' ברכות ג' ע"א ד"ה ועונין וכו' וגם מה שאומרים העולם וכו' הוא תמוה שלא הזכירו
שזה דעת המחו"י שהביאו בתחילת דבריהם. כ) אשרי המלך וכו' שם ג' ע"א. ל) מצאתי במדרש
משלי וכו' פי"ד א"ר חמא בר חנינא בא וראה שבחו של הקב"ה כצ"ל. מ) א"ר ישמעאל וכו' עיין תו'
שבת קי"ט ע"ב ד"ה כל העונה וכו' דיש בפסיקתא וכו'. נ) והן כ"ח אותיות וכו' גם דעת המחבר

תוספת: (נ״ב: ונר׳ כי אין להסר ו״ו דועלמי אבל מן הברייתי׳ דברכות משמ׳ כי פי׳ **יהא** שמיה רבה הוא יהי שמו הגדול וא״כ שמה חסר וכן הם כולם בתרגום דניאל. **יצחק** בה״ר חיים):

פח. לכך אנו אומ׳ על כל החתימת ברכה וברכה. ב״א מ״ה כאדם המדבר לפני המלך פה אל פה. ובאמצע הברכה מברכים אנו כמו על ידי שליח שאין אומ׳ בא״י אמ״ה שבראת פרי הגפן וכן ואשר בחר בנו. ולא שבחרת בנו. וכן הרבה: והן טעמן של דבר: שכך אמ׳ דוד שויתי ה׳ לנגדי תמיד. כלומר היתה יראתו על פני. ומראה אני בעצמי כאילו שכינה שרוייה כנגדי. וכת׳ ברוך כבוד יי׳ ממקומו. כלומר יתברך שמו במקומו של מעלה. שאין אנו יודעי׳ מקומו. הרי שאינו מראה עצמו כאילו הוא לפני שכינה והיאך יתכנו שני מקראות הללו. אלא כך משמעותם. (כאדם) [כשאדם] מזכיר שמו של הק׳ או׳ שויתי יי׳ לנגדי תמיד. וצריך להראות עצמו כאילו הוא לפניו. וכיון שהוא לפניו מדבר אליו פה אל פה. אבל כשמברכים את הברכה לאחר שהזכרנו השם או׳ ברוך כבוד יי׳ ממקומו. וצריך לברך כמו על ידי שליח. בורא פרי הגפן. נותן התורה. כ״מ:

פט. (א) **ואני** ברב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. **ואני** תפילתי לך יי עת רצון אלקים ברוב חסדך עניני באמת ישעך: **מה** טבו אהליך יעקב משכנתיך ישראל. שמחתי באומרים לי בית יי׳ נלך: **שש** אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב: אמרי האזינה יי׳ בינה הגיגי: הקשיבה לקול שועי מלכי ואלקי כי אליך אתפלל: יי׳ בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה:

ברוך אתה יי׳ אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו על (ב) נטילת ידים: ברוך אתה יי׳ אלקינו מלך העולם אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים (ג) חלולים חלולים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יפתח (ד) אחד מהם או יסתם אחד מהם אי איפשר להתקיים ולעמוד לפניך ב״א יי׳ רופא כל בשר ומפליא לעשות:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) [צדק] (צדיק) לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו. מיכן א) שאסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל. אמר ב) להן ר׳ יהושע בן לוי לבנוהי אקדימו (ואחשיכו) [ואחשיכו] לבי כנישתא כי היכי דתורכון יומי. שנ׳ לשקד על דלתותי יום יום. וכתיב כי מוצאי מצא חיים: (ב) **כשאין** לו מים מנקה בצרור ומברך על נקיות ידים שלא נתקן על נטילת אלא לסעודה שאמרו חכמים שצריך כלי. תשבי: (ג) חלולים. לא כימא חללים דלא ליסוי לכולי עלמא

כדעת הגאונים שסוברים שאין לענות רק עד עלמיא. עיין טור א״ח סי׳ נ״ו ובב״י שם. וכן הוא בתיקון הקדיש מספר האורה סי׳ ד׳ וז״ל כך הוא אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם לעלמי עלמיא. ולא לימא ולעלמי עלמיא לפי שאין באלה שמות אלא עשרים ושמונה אותיות וכו׳, ותיבת אמן איננה מן המנין כי הוא עונה על מה שאומר הש״ץ יתגדל ויתקדש וכו׳ וכמו שכתב הרד״א בסדר תפלות של חול. אך דעתו לומר ולעלם עלמיא כדי שיהיו כ״ח אותיות ע״ש אך בזה דעתם שוה שאין לענות רק עד עלמיא. וכן היא הסכמת הגר״א בא״ח סי׳ נ״ו ס״ק ט׳ ע״ש. ועיין לעיל סי׳ ל״ד ומש״כ שם. ומה שכתוב בצד הכ״י אשר לפני הגהה ונראה שאין לחסר וי״ו דועלמי דמברייתא דברכות משמע וכו׳ (נראה דכן צריך לתקן) כן הביא הב״י בא״ח שם ושמעתי שיש מקיימים גירס׳ ולעלמי עלמיא עם מה שאמרו שצריך שלא יהיו יותר מכ״ח אותיות ואומרים כי תיבת שמיה חסר יו״ד כי כן הוא בדניאל להוה שמה די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא. אך לדעת המחבר ליתא להאי קיום דהא איהו סבר לעיל דהוא תפלה בפ״ע שאנו מתפללים שיהא שמי״ה שם יה רבא וכמו שכתבו התוס׳ שם ג׳ ע״א ד״ה ועונין וכו׳. ס) כאדם המדבר לפני המלך וכו׳ ז״ל רבינו בחיי פ׳ בשלח ועוד שרצה לדבר בנסתר לטעם אחר מפני שהוא יתברך נסתר ונעלם ונגלה הוא ונמצא בלבבות, והוא כענין נוסח הברכות שתקנו ברוך אתה לנכח ואשר קדשנו נסתר, וכן בכאן הושיעה נא לנכח אני והוא נסתר כלומר ממקום שהוא לפי שאין ידוע מקומו כענין שכתוב ברוך כבוד ה׳ ממקומו וכו׳ ע״ש.

מתחיל סדר תפלה. א) מיכן שאסור וכו׳ ברכות י״ד ע״א. ב) אמר להן וכו׳ הלשון משונה

ב״א יי׳ אל׳ מ״ה שלא עשאני נכרי: . . . . . עבד: . . . . אשה:

(ה) אלהי נשמה שנתת בי טהורה אתה בראתה ואתה יצרתה ואתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבוא כל זמן שהנשמה תהא תלוייה בקרבי מודה אני לפניך רבון כל המעשים אדון כל הנשמות ב״א יי׳ המחזיר נשמות לפגרים מתים:

ב״א יי׳ אל׳ מ״ה פוקח עורים. בא״ה אמ״ה מלביש ערומים. בא״ה אמ״ה מגביה שפלים. בא״ה אמ״ה סומך נופלים. בא״ה אמ״ה זוקף כפופים. בא״ה אמ״ה מתיר אסורים. בא״ה אמ״ה רוקע הארץ על המים. בא״ה אמ״ה המכין מצעדי גבר. בא״ה אמ״ה אוזר ישראל בגבורה. בא״ה אמ״ה עוטר ישראל בתפארה. בא״ה אמ״ה שעשית לי כל צרכי. בא״ה אמ״ה הנותן ליעף כח. בא״ה אמ״ה אשר נתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה. בא״ה אמ״ה המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי:

יהי רצון מלפניך יי׳ אלקינו ואלקי אבותינו שתתן לי חלקי בתורתך וכוף את יצרי להשתעבד לך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ושמריני מבוא לידי הירהור עבירה ומבוא לידי חטא ומבוא לידי עון ומבוא ליד נסיון ומבוא לידי בזיון וישלט בי יצר טוב ואל ישלט בי יצר הרע ותנני היום ובכל יום לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמילני חסדים: ב״א יי׳ הגומל חסדים טובים לעמו ישראל: יהי רצון מלפניך יי׳ אלקינו ואלקי אבותינו שתשכין בינינו ובפוריינו אהבה ואחוה שלום וריעות ותרבה גבולינו בתלמידים ותצליח בסופינו אחרית שלום ותקוה (ו) ותקנינו ביצר טוב וחבר טוב בעולמך ונשכם ונמצא ייחול לבבינו לאהבה וליראה את שמך ותבא לפניך קירת נפשנו לטובה: יהי רצון מלפניך יי׳ אלקינו ואלקי אבותינו (ז) שתצילני היום ובכל יום מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומחבר רע ומשכן רע ומפגע רע ומיצר רע ומשטן המשחית מדינה של גהינם מדין קשה ומבעל דין קשה בין בן ברית ובין שאינו בן ברית:

(ידיעי) [מריעי] לשון חלל: (ד) שאם יפתח אחד מן החללים הסתומים כגון הדקין והמפוחי הלב וקיבורת של זרוע וכל שוק שקורין ברלון אם ניקבו כמלא חרירה של ומחט מיד מת. או אם יסתם אחד מן הנקבים המפולשין כגון נקבים שלמטה והפה והאף: אפילו שעה אחת. לא גר׳ ליה. שהרי כמה מדוקדקים וניקב בית חללם ומתרפאים. ובמסכתא ג) נדה גרסי׳ ליה. והתם דווקא. דקתני התם דרש ר׳ שמלאי למה הוולד דומה במעי אמו ונקופל ומונח כפינקס ושתי ידיו על שתי צדעיו ושני אצילין על שתי ארכבותיו ושתי עקיביו על שתי עגבותיו וראשו בין ברכיו. פיו סתום וטיבורו פתוח אוכל מה שאמו אוכלת שותה מה שאמו שותה ואינו מוציא ריעי שמא יהרוג את אמו. וכיון שיוצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח שאלמלא כן אינו יכול לעמוד אפילו שעה אחת: (ה) אלהי ד) נשמה. ברכה סמוכה לחבירתה היא לאשר יצר ששתיהן בשורת הגוף ולכך אינה פותחת בברוך: (ו) לשון ה) קנין כמו והקניני ובירושלמי כתוב והקנינו: (ז) צלותיה ו) דר׳ בפ׳ ב׳ דשבת: (ח) רב בתר דמצלי א׳ הכי: (ט) כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. של חיי שעה (בדק) [מברך] של חיי עולם לא כ״ש. וכשמברך קודם עשייה נראה שמצווה ועושה: (י) הערב נא. ברכה אחת היא. וסיומא ז) היא זו כר׳ יוחנן. ואע״ג ח) דאמרי׳ בברכות

מאשר הוא לפנינו שם ח׳ ע״א. ג) ובמסכתא נדה וכו׳ ל׳ ע״ב, ועיין בטור א״ח סי׳ ו׳ ובב״י שם ובביאורי הגר״א ס״ק ז׳. ד) אלהי נשמה וכו׳ הוא כדעת תשובות הרא״ש כלל ד׳ שסמוכה לחברתה, אך דעת התוס׳ ברכות מ״ו ע״א ד״ה כל הברכות וכו׳ הואיל ואין בה אלא הודאה וכו׳ וכן הסכים הטור א״ח סי׳ ו׳, וכן הוא בתוס׳ פסחים ק״ד ע״ב ד״ה כל וכו׳ וי״ל לפי שאינם ברכות אלא שבח ותפלה בעלמא וכו׳. ה) לשון קנין וכו׳ ורש״י פירש בברכות ט״ז ע״ב לשון תקון, וגם בירושלמי שלפנינו פ״ד ה״ב איתא כמו שהוא בבבלי ותקנינו ופירשו המפרשים לשון תקון. ו) צלותיה דרבי היה לו לרשום ברכות פ״ש ט״ז ע״ב ושם עיקר מקומו. ז) וסיומא היא זו כר׳ יוחנן עיין ברכות י״א ע״ב ועיין תוס׳ כתובות ח׳ ע״א ד״ה שהכל וכו׳. ח) ואע״ג דאמרינן וכו׳ שם דאמר רב פפא

יהי רצון (ח) מלפניך יי׳ אלקינו ואלקי אבותינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה חיים של עושר וכבוד חיים של חילוץ עצמות חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים שלימה חיים שתמלא כל משאלות לבינו לטובה:

יהי רצון מלפניך יי׳ אלקינו ואלקי אבותינו שלא אחטא ומה שחטאתי לפניך מרוק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי ייסורין וחלאים רעים. יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי׳ צורי וגואלי: (ט) ברוך אתה יי׳ אלקינו מלך העולם אקב״ו לעסוק בדברי תורה: (י) הערב נא יי׳ את דברי תורתך בפינו ובפי פיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו כולנו וצאצאינו וצאצאי כולנו יודעי שמך ולומדי תורתיך ב״א יי׳ המלמד תורה לעמו ישראל: ב״א יי׳ אלקינו מ״ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ב״א יי׳ נותן (a׳) התורה:

יברכך יי׳ וישמרך. יאר יי׳ פניו אליך ויחנך. ישא יי׳ פניו אליך וישם לך שלום:

אילו דברי׳ שאין להם שיעור הפיאה והביכורים והראיון וגמילות (יא) חסדים ותלמוד תורה: אילו דברים שאדם עושה אותם ואוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא אילו הן כיבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום שבין אדם (יב) לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם: שליש במקרא. וידבר יי׳ אל משה לאמר. צו את בני ישראל ואמרת אלהם את קרבני לחמי לאשי ריח ניחחי תשמרו להקריב לי במועדו: ואמרת להם זה האשה אשר תקריבו לי׳ כבשים בני שנה תמימם שנים ליום עלה תמיד: את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים: ועשירית האיפה סלת למנחה בלולה בשמן כתי׳ רביעית ההין: עולת תמיד העשויה בהר סיני לריח ניחח אשה ליי׳: ונסכו רביעית ההין לכבש האחד בקדש הסך נסך שכר ליי׳. ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. כמנחת הבקר וכנסכו תעשה אשה ריח ניחח ליי׳: (יג) וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה: ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי׳ פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים: ושלשה עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לפר האחד ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן לאיל האחד. ועשרון עשרון סלת מנחה בלולה בשמן לכבש האחד עלה ריח ניחח אשה ליי׳. ונסכיהם חצי ההין יהיה לפר ושלישית ההין לאיל ורביעית ההין לכבש יין זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה: ושעיר עזים אחד לחטאת ליי׳ על עלת התמיד יעשה ונסכו:

(יד) וערבה ליי׳ מנחת יהודה וירושלם כימי עולם וכשנים קדמניות: שליש במשנה.

דאמר בתר בנו נתקנה לאחר הערב. דאמר רב פפא הילכך (נימרינהו) [לימרינהו] ט) לכולהו(ן) אשר קדשנו. הערב. אשר בחר. מיהו זימנין דא׳ לה לבדה בקריאת התורה. ופתח בה בברוך כאילו אינה (כוזכה) [סמוכה] לחבירתה. מידי דהוה אאשר ברא ששון ושמחה. היכא דליכא פנים חדשות. כדפי׳ הקונט׳ בפי קמ׳ דכתובות: תם. (a׳) לאחר ברכת התורה או׳ ברכת כהנים שיש בה ס׳ אותיות כנגד ס׳ מסכתות שבתלמוד: (יא) וגמילות. אע״ג דאמרינן בנדרים י) ביקור חולים אין להם שיעור לא חשיב ליה דבכלל גמילות חסדים שייך כדמוכח כ) בפי מפנין: (יב) ביקור חולים והכנסת אורחים אין כת׳ במשנה וגמילות חסדים הוא. כדאמר בפרק מפנין: (יג) וביום השבת. רבנו תשבי היה מדלגו וכן נראה קדם דלא ל) יתכן לומרם בתפילת יוצר והם למוספם: (יד) וערבה. פ״ה במלאכי: (טו) איזהו. משנה היא בזבחים:

וכו׳ גירסתו כגירסת הרי״ף והרא״ש. ט) לימרינהו לכולהו כצ״ל ועיין בתוס׳ כתובות הנ״ל דלר״ת לא גרסינן לכולהו, אלא לתרווייהו. י) בנדרים וכו׳ ל״ט ע״ב. כ) כדמוכח בפ׳ מפנין שבת קכ״ז ע״ב הני נמי בהני שייכי. ל) דלא יתכן וכו׳ עיין בטור א״ח סימן מ״ה ובשבת מוספין וביום השבת

(טו) איזהו מקומן של זבחים קדשי קדשים שחיטתן בצפון פר ושעיר של יום הכפורים שחיטתן בצפון וקיבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזייה על בין הבדים ועל הפרכת ועל מזבח הזה' ומתנה אחת מהן מעכבת. ושירי הדם היה שופך על יסוד מערבית של מזבח החיצון אם לא נתן לא עיכב: פרים הנשרפים שעירים הנשרפים שחיטתן בצפון וקיבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון הזייה על הפרכת ועל מזבח הזהב מתנה אחת מהן. מעכבת שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של מזבח החיצון אם לא נתן לא עיכב: אילו ואילו נשרפין בבית הדשן. חטאת הציבור והיחיד אילו הן חטאות הציבור והיחיד שעירי ראשי חדשים ושל מועדות שחיטתן בצפון וקיבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון ארבע מתנות על ארבע קרנות: כאיזה צד עלה בכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית. מזרחית צפונית. צפונית מערבית. מערבית דרומית. ושירי הדם היה שופך על יסוד דרומית ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות: העולה קדשי קדשים שחיטתה בצפון וקיבול דמה בכלי שרת בצפון ודמה טעון שתי מתנות שהן ארבע וטעונה הפשט וניתוח וכליל לאישים: זבחי שלמי ציבור ואשמות אילו הן אשמות. אשם גזילות אשם מעילות אשם שפחה חרופה אשם נזיר אשם מצורע אָשָׁם תלוי שחיטתן בצפון וקיבול דמן בכלי שרת בצפון ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין לפנים מן הקלעים לזכרי כהונה בכל מאכל ליום ולילה עד חצות: התודה ואיל נזיר קדשים קלים שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל ליום ולילה עד הצות: המורם מהן כיוצא בהם אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהן ולעבדיהם: שלמים קדשים קלין שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון שתי מתנות שהן ארבע ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: המורם מהם כיוצא בהן אלא שהמורם נאכל לכהנים לנשיהם ולבניהם ולעבדיהם: הבכור והמעשר והפסח קדשים קלין שחיטתן בכל מקום בעזרה ודמן טעון מתנה אחת ובלבד שיתן כנגד היסוד ושינה באכילתן: הבכור נאכל לכהנים והמעשר לכל אדם ונאכלין בכל העיר לכל אדם בכל מאכל לשני ימים ולילה אחד: הפסח אינו נאכל אלא בלילה ואינו נאכל אלא עד הצות ואינו נאכל אלא למנויין ואינו נאכל אלא צלי: שליש בתלמוד. ר' (טז) ישמעאל אומר בשלש עשרה מדות התורה נדרשת בהן, מקל וחומר, ומגזירה שוה, ומבניין אב, וכתוב אחד

(טז) ר' ישמעאל בריש ת"כ. מק"ו (כאיזה) [באיזה] צד ואביה ירק ירק בפניה. ק"ו לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות כנדון: מג"ש כיצד. נאמר בשומר שכר אם לא שלח ידו. ונאמר בשומר חנם אם לא שלח ידו. מה שומר שכר פטר בו את היורשין. אף שומר חנם פטר בו את היורשין. מבניין אב וכתוב אחד. כיצד. לא הרי המשכב כמושב. ולא הרי המושב כהרי המשכב. הצד השוה שבהן שהן עשויין לנחות לאדם לבדו: והזב אותו בזובו לטמא אדם במגע ומשא. ולטמא בגדים. יצא המרכב שהוא עשוי לסבלון אחר: מבניין אב ושני כתובים כיצד. לא פרשת נידות להרי פרשת שילוח טמאים ולא פרשת שילוח טמאים כהרי פרשת נידות. הצד השוה שבהן שהן בצו מיד ולדורות אף כל שהן בצו מיד ולדורות: מכלל ופרט כיצד. אדם כי יקריב. מן הבהמה. כלל. מן הבקר ומן הצאן. פרט. כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט. מפרט וכלל. כיצד. כי (יפקיד) [יתן] איש אל רעהו חמור או שור או שה. פרט. וכל בהמה. חזר וכלל. נעשה כלל מוסף על הפרט: מכלל ופרט וכלל. כיצד. ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך. כלל. בבקר ובצאן פרט. ובכל אשר תשאלך נפשך. חזר וכלל. כלל ופרט וכלל. אי אתה דן אלא כעין הפרט מה הפרט מפורש שהוא וולד וולדות הארץ. אף כלל אין לי אלא דבר שהוא וולד וולדות הארץ: מכלל שצריך לפרט. ומפרט שצריך לכלל. כיצד. קדש לי כל בכור. יכול אפילו הנקיבות. ת"ל זכר. אי זכר. יכול אפילו יצאת נקיבה לפניו. ת"ל פטר רחם. אי פטר רחם. יכול אפילו נולד

מבניין אב ושני כתובין, מכלל ופרט, מפרט וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מכלל שהוא צריך לפרט, ומפרט שהוא צריך לכלל, כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד. לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעום טעם אחד שהוא כעניינו יצא להקל ולא להחמיר וכל דבר שהיה בכלל ויצא לטעום טעם אחר שהוא [שלא] כעניינו יצא להקל ולהחמיר. כל דבר שהיה בכלל ויצא לדון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב בפירוש, דבר הלמד מעניינו, ודבר הלמד מסופו, וכן שני כתובים המכחישים זה את זה, עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו וישכם ויאמר:

רבון העולמים לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך הרבים יי׳ שמעה יי׳ סלחה יי׳ הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלקי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: מה אנו מה חיינו מה חסדינו מה כוחינו מה גבורתינו ומה צדקינו מה נאמר לפניך יי׳ אלקינו ואלקי אבותינו הלא כל הגיבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב (מעשתו) [מעשינו] תהו וימי חיינו הבל לפניך שכך כתוב ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל: אבל אנחנו עמך בני בריתך בני אברהם אוהבך שנשבעת לו בהר המוריה וזרע יצחק יחידו שנעקד על גבי המזבח ועדת יעקב בנך בכורך כי מאהבתך שאהבת אותו ומשמחתך ששמחת בו וקראת אותו ישר׳ וישורון לפיכך אנחנו חייבין להודות לך ולשבחך ולפארך ולרוממך וליתן שבח והודייה לשמך וחייבין אנו לומר לפניך בכל יום תמיד. אשרינו מה טוב חלקינו ומה נעים גורלינו ומה יפה ירושתינו אשרינו שאנו משכימים ומעריבים ומייחדים שמך פעמיים בכל יום ואומרים שמע ישראל יי׳ אלקינו יי׳ אחד: אתה הוא אדון קודם שנברא העולם ואתה הוא אדון משנברא העולם אתה בעולם הזה ואתה הוא לעולם הבא ושנותיך לא יתמו. קדש את שמך

לאחר יוצא דופן. ת״ל בכור. וזהו כלל הצריך לפרט. ופרט שצריך לכלל: כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד. לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא. כיצד. והנפש אשר תאכל בשר מזבח שלמים וגו'. והלא שלמים בכלל קדשים היו. ולמה יצאו. להקיש עליהם. ולומר לך. מה שלמים מיוחדין שהן קדשי מזבח אף כל קדשי מזבח. יצא קדש בדק הבית: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טען אחר שלא כעניינו יצא להקל ולהחמיר. כיצד. ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן. והלא ראש וזקן בכלל עור היו: ולמה יצאו. להקל עליהם שלא ידונו בשער לבן. ולהחמיר עליהם שידונו בשער צהוב: כל דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טען אחד שהוא כעניינו יצא להקל ולא להחמיר. כיצד. ובשר כי יהיה בעורו שחין. והלא שחין ומכוה בכלל כל הנגעים היו. ולמה יצאו. להקל עליהם. שלא ידונו כמחייה ושלא ידונו אלא בשבוע אחד: כל דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש. כיצד. ושחט את הכבש במקום וגו'. שאין ת״ל כי כחטאת האשם הוא לכהן. אלא לפי שיצא לידון בבהן יד ובבהן רגל ובאזן ימנית יכול לא טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח ת״ל כי כחטאת האשם הוא לכהן. החזירו לך הכת' לכלל בפירוש. מה חטאת טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח. אף אשם טעון מתן דמים ואימורים לגבי מזבח: דבר הלמד מעניינו כיצד. ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא. יכול יהא טהור מכל טומאה. כשהוא אומר בקרחת או בגבחת. הדבר למד מעניינו. שהוא טהור מכל טומאת נתקים בלבד. ודבר הלמד מסופו כיצד. ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחזתכם. משמע בבית שיש בו אבנים ועצים ועפר במשמע. וכשהוא אומר ונתץ את הבית. את עציו ואת אבניו ואת עפרו. דבר הלמד מסופו. שאין הבית מטמא עד שיהו אבנים ועפר: שני כתובים המכחישי זה את זה. כיצד. כתוב אחד אומר וידבר אליו מאהל מועד. והוא חוץ לפרוכת. וכתוב אחר אומר. ודברתי אתך מעל הכפורת בא זה והכריע ביניהם. ובבא משה אל אהל מועד ושם שומע את הקול הבא מעל הכפורת:

בעולמך וקדש את שמך על מקדישי שמך ובישועתך מלכינו תרום ותגביה קרנינו: ב"א יי' מקדש את שמך ברבים: אתה הוא יי' אלקינו בשמים ממעל ובשמי השמים העליונים אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין אלקים קבץ קויך מארבע כנפות כל הארץ יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה אלקים לבדך על כל ממלכות הארץ יכירו וידעו כל באי עולם כי אתה אלקים לבדך עליון על כל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ ואת הים ואת כל אשר בם ומי בכל מעשה ידיך בעליונים או בתחתונים שיאמר לך מה תעשה אבינו שבשמים עשה עמנו בעבור שמך הגדול וקיים לנו יי' אלקינו מהרה מה (שהטחתנו) [שהבטחתנו] בקבלה על ידי צפניהו חוזך ככת' בעת ההיא אביא אתכם ובעת קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ בשובי את שבותיכם לעיניכם אמר יי': ברכי נפשי את יי' וכל קרבי את שם קדשו. ברכי נפשי את יי' ואל תשכחי כל גמוליו: יי' בשמים הכין כסאו ומלכותו בכל משלה: ברכו יי' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו: ברכו יי' כל צבאיו משרתיו עושי רצונו: ברכי נפשי את יי' יי' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת: יהי כבוד יי' לעולם ישמח יי' במעשיו. אשירה לי' בחיי אזמרה לאלוקי בעודי: יערב עליו שיחי אנכי אשמח ביי'. יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם. ברכי נפשי את יי' הללויה:

יהי רצון מלפניך יי' אלקינו ואלקי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו:

ברוך שאמר והיה העולם. ברוך הוא ברוך שמו. ברוך עושה מעשה בראשית. ברוך אומר ועושה. ברוך גוזר ומקיים. ברוך מרחם על הארץ ברוך מרחם על הבריות. ברוך משלם שכר טוב ליריאיו ולקוויו ולחוסי בו: ברוך הוא ברוך שמו ברוך הוא על כסא מלכותו. ברוך פודה ומציל. ברוך אל חי לעד וקיים לנצח. ברוך אתה יי' אלקינו מלך העולם האל אב הרחמן המלך הגדול והקדוש מהולל בפי עמו משובח ומפואר בלשון כל חסידיו ועבדיו ובשירי דוד עבדך נהללך יי' אלהינו בשבחות ובזמירות נגדלך אלקינו יחיד חי העולמים מלך משובח ומפואר לעדי עד: ברוך אתה יי' מלך מהולל בתשבחות: (הודו (יז) וכו' עד ופדנו למען חסדך בלי שינוי כמו בסרור

(יז) הודו. ליי' כך אמר דוד וכל אחיו עונין אחריו. הודיעו בעמים עלילותיו מעשה גבורותיו ונפלאותיו שפעל עם הארון. קראו בשמו. יי' יעזור לארונו. זכרו נפלאותי מכת עכברים. שלקחו פרות עלות ובניהם כלו בבית. וישרנה הפרות ולא חזרו לאחוריהן. ופרץ בעזא. וכל השיר הזה נעשה על הארון והיו אומי אותו על תמיד של שחר. ולמי אני אומר שיזכרו נפלאותיו. לזרע ישראל עבדו בני יעקב בחיריו. כי הוא י"י אלהינו וגו'. זכר לעולם בריתו. דבר צוה לאלף דור. ועתה תספר מה היא. אשר יי' כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ויעמידיה ליעקב לחק לאמר לך אתן את ארץ כנען וגו'. שעם כל אחד ואחד כרת ליתן להם את ארץ כנען. בהיותכם מתי מספר. אז נשבע לתת להם ארץ כנען. חבל נחלתכם חהו דבר גדול שאין לומר מרוב עם שהייתם תפשתם את ארץ כנען. אלא במתי מספר. ואם תאמר אפי' לאלף ויותר יש מספר. חה שכתוב בהיותכם מתי מספר. לכך אומר כמעט וגרים בה. פתרון אם למיושב הייתי אומר לאברהם בלבד. ליצחק בלבד. ליעקב בלבד. לאחד מהן היה אומר לך אתן את הארץ הזאת לא היה תימה שהרי מיושבים היו בה. ואם היה נשבע לתת להם את הארץ לא היה פלא כל כך כזה שאפילו גרים ותושבים לא היו אלא ויתהלכו מגוי אל גוי. אברהם הלך למצרים לגור. וכן יצחק בגרר. יעקב היה בבית לבן. כ' שנים. גם עתה כי וילכו לא נאמר אלא ויתהלכו פורמלגע בל'. לא הניח לאיש לעושקם. אעיפ שהלכו ממקום למקום. ומנהג להזיק עוברי דרכים. וכשבאים למלון מוצאים עליהם עלילות. אבל אילו לא הניחם הק' להזיקם ולעושקם. וא"ת מה שלא עשקום חומסי דרכים

וכו' ועיין בב"י שם. מ) הודו וגו' כל הפירוש כמעט כולו הוא נמצא בפירש"י ד"ה א', ט"ז ע"ש.

שלנו): וחסד יי' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים: מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל: שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלקי' אלקיך אנכי: ישראל אם תשמע לי לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר וכו' עד ודור אמונתו (כמו בסדור שלנו). בשבת מדלגין מזמור (יח) לתודה לפי שאין תודה קריבין בשבת. וביום טוב יש שמדלגין. ופלוגתא היא פ"ב דביצה. אם תודה קריבה בחג הסוכות אם לאו. אבל בפסח כולהו מודו דאינה קריבה. בחג המצות לא מפני החמץ שבה. ולא בעצרת שהוא יום טוב. ונדרים ונדבות אין קריבין ביום טוב: בשבת אומר (יט) למנצח. (כ) לדוד. תפלה למשה. ויהי נועם. הללויה. (כא) הודו. (כב) רננו.

ושרי המדינות שעברו אילו בתוכם לפי שלא הרגישו בם. אבל אם היו מרגישים בם היו עוסקים לכך נאמר ויוכח עליהם מלכים. כלומר ודאי עסקם. כגון פרעה ואבימלך לאברהם ליצחק. ולבן ושכם ליעקב. וא' להם הק' אל תגעו במשיחי: באברהם כת' וינגע יי' את פרעה. ויאמר לו הנך מת. וביעקב כת' בלבן השמר לך מדבר עם יעקב. ובשכם ויהי חתת אלקים. שירו ליי' כל הארץ. ספרו ישועי' שעשה לנו כשגלה הארון. לפלשתים. כי כל אלקי העמים תהו. מעשה ידי אדם. וי"י שמים עשה. באלילים כתי' לעשות אלילים אילמים. אבל הק' עשה השמים ואת הארץ. הוד והדר לפניו. אבל האלילים במקום שהם מושלים במקום שמשימים אותם שם הם מונחים. השתחוו ליי' בהדרת קדש כי כן אמרנו הוד והדר לפניו. חילו מלפניו כל הארץ. אף תכון תבל בל תימוט. מלך בשר ודם כשרואה שדואגים ויראים ממנו אז הוא מטיל יותר עליהם אימה והם דואגים ממנו יותר. שלא יחריב כל בתיהם. ומידת הק' אינו כן. שכשהעולם יריאים ממנו אז תכון תבל בל תימוט. שהוא עושה נקמה מליסטים והישרים מתקיימים והארץ מתקיימת ואינה מתמוטטת. לכן חילו מלפניו כל הארץ. אך אל תדאגו ממנו. כי לא יבא הק' כי אם לתיקון העולם ולישבה. אבל כשאין הבריות דואגים ממנו אז יהפכם ויאבדם. ישמחו השמים ותגל הארץ ויאמרו בגוים יי' מלך. כשבשר ודם מולך הכל עליבים שאינם יודעים אם ישתתף ביניהו. אבל כשימלוך הק' תשמח ותגל הארץ. וכל הישרים יאמרו עתה מלך יי' שהחזיר לנו את הארץ. ירעם הים ומלואו. כל בריות המים. הודו ליי' כי טוב כי לעולם חסדו. לפי שהתחיל המזמור בהודו סיימן בהודו. והוא נויו ושבחו של מזמור. כמו אשרי האיש. וסיום אשרי כל חוסי בו:

(יח) מזמור נ) לתודה להודייה. לאומרו על זבחי התודה: עבדו את יי' בשמחה. וכל כך למה. דעו כי יי' הוא אלקים שישלם להם שכר פעולתכם. אבל שכרי ע"ז אין להם לעבוד בשמחה שהרי אין משלמים שכר: הוא עשאנו ולא אנחנו. כשלא היינו בעולם. בתודה. בהודייה:

(יט) למנצח ס) השמים מספרים כבוד אל. המשורר עצמו פירש הדבר אין אומר ואין דברים. אינם מדברים עם הבריות אלא מתוך שבכל הארץ יצא קוום ומאירים לבריות ומתוך כך מספרים הבריות כבוד אל. ומודים ומברכים על המאורות: יום ליום יביע. מעשה מתחדש מיום אל יום. לערב חמה שוקעת וזורחת לבקר ומתוך כך יביעו הבריות אמרי שבח. על ידי הלילות והימים שמורים את הבריות לקלס ולהודות. בכל הארץ יצא קוום. קו לשמים שהם נמתחין על פני כל הארץ ומחוות כן מקצה תבל מיליהם שהכל מדברים בנפלאות שהם רואים. לשמש שם אהל בהם. בשמים. מכאן שהשמש נתון בתוך תיקו ע) תנחומי: והוא כחתן. בכל בקר. וזהו השמים מספרים כבוד אל. ותקופתו. הקפת סיבובו מקצה אל קצה. ואין נסתר מחמתו. אלמלא ניתן ברקיע התחתון לא היה אדם נסתר מפניו מרב חמימותו. תורת יי' תמימה. גם היא מאירה כשמש. משיבת נפש. מגינה על לומדיה. עדות יי' נאמנה. להעיד בלומדיה. משיבת נפש. משיבתו מדרכי מיתה. לדרכי חיים. ברה. מטהרת. תורת. עדות. פקודי. מצות. יראת. משפטי. ששה כנגד ששה סדרי משנה. ובין כל שם חמש תיבות עם השם עצמו כנגד חמשה חומשי תורה. וחותם בסופם. אמת צדקו יחדיו. כלם יחד מקוים בצדק ואמת. מחכימת פתי. נותנת חכמה לפתאים. ונופת צופים. ומתק צופים. בשמרם עקב רב. נזהרתי בשמירתם בשביל רב טוב אשר צפנת ליריאיך. ד"א סופם של תלמידי חכמים לבא לידי גדולה. עקב לשון סוף. ויש לו חבר בלשון משנה. עקבות

נ) מזמור לתודה וגו' גם פירוש מזמור לתודה נמצא בפירש"י תהלים ע"ש דעו כי ה' הוא אלהים וגו' אבל עובדי ע"ז אין להם לעבוד בשמחה וכו' כן הוא בפירש"י וכן צריך להיות כאן. ס) למנצח השמים מספרים וגו' גם פירוש המזמור הזה תהלים י"ט הוא לקוח מפירש"י. ע) שהשמש נתון

מזמור שיר ליום (כג) השבת. י"י (כד) מלך. יהי כבוד עד ביום קראנו. (בלי שום שינוי): אשרי תמימי דרך ההלכים בתרת י"י: אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרושוהו:

שמשיח. שגיאות מי יבין. אני נזהרתי בהם. אבל אי אפשר ליזהר שלא אשגה בהם. ואתה נקיני מנסתרות שנסתרו ממני. ולא ידעתי בחטאי בשגגה. גם מזדים חשוך. מזדונות. אז איתם (אהיה) אהיה תמים. אמרו חכמים למה דוד דומה לכותי[פ] המחזיר על הפתחים והם מעריימים בדבר מכל אדם. ואומר תנו לי מים לשתות דבר שאין בו חסרון כיס. אחר ששתה. אומר יש כאן בצל קטן. משנתנו לו אומר יש בצל בלא מלח משנתנו לו אומר תנו לי מעט לחם שלא יזיקני הבצל. כך אמר דוד בתחילה על השגגות ואחר כך על הזדונות ואחר כך על המרדים. פשעים אילו המרדים שהוא מתכוין להכעים. וכן מלך מואב פשע בי. יהיו לרצון. לפיום. לרצותך:

(כ) לדוד בשנותו. בשנותו את טעמו. כענין שנאמר ויתו על דלתות השער. וישנה את טעמו לפני אבימלך. כל מלכי פלשתים נקראים אבימלך. וכל מלכי מצרים פרעה. ואע"פ ששמו אכיש קורין לו אבימלך. ומדרש אגדה שהיה צדיק כאבימלך. שלא רצה להורגו. ואנשיו אומרים לו הלא זה דוד מלך ישראל. כדאיתא במדרש תילים. בי"י תתהלל נפשי. מתפאר אני ומתהלל שיש לי פטרון כזה להושיע ולהגן. ישמעו ענוים נפלאות שעשה לי מתוך מהללי יגינו אותם וישמחו. ממגורותי. לשון פחד. כמו ויגר מואב. הביטו אליו. כל אותם שהביטו אליו מתוך צרתם נהרו והאירו פניהם. בקש שלום. במקומך ורדפהו במקום אחר. צעקו הצדיקים וי"י שמע. רבות רעות צדיק. הרבה רעות ופחדים באים עליו ומכולם יצילנו. שומר הק' כל עצמותיו. תמותת את הרשע רע שהוא עושה. תמותת. תמית. לא יאשמו כל החוסים בו. לא יתקרעו לאמר אשמנו שחסינו בך:

(כא) הודו לי"י כי טוב כל"ח למכה מצרים בבכוריהם. בכורי מצרים לא נאמר אלא בבכוריהם. עמדו בכורות וקיפחו שוקן של אביהם המעכבין בישראל כששמעו מכת בכורות מפי משה. לגוזרים י"ב קרעים לי"ב שבטים. מלכים גדולים. כאן רמז לי"א מלכים. והשוה להם פרעה וחילו ומכת מצרים למלכים אדירים קשים מהם. שקל סיחון כנגד כולם ועוג כנגד כולם כל אחד לעצמו. וכן פירש למעלה. לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען. כן בהג'. שבשפלינו. במצרים זכר לנו. ויפרקנו מתוכם והפליא לנו כל זה. נותן לחם לכל בשר. רמז כאן חסד כל המעשים. הודו לאל השמים. המכין בהן מזון לכל בריאה. כ"ו חסדו נאמרו במזמור זה. כנגד כ"ו דורות שהיה העולם בלא תורה ונתקיים בחסדו של הק':

(כב) הודו[צ] לי"י בכינור. בנבל עשור. של עשר מיני נעימה. כנד. לשו' גובה. וכן תירגם אונקלוס נצבו כמו נד. קמו כשור. וכן פתרו מנחם. ואין נד ונאד שוין. נותן באוצרות תהומות תחת הארץ. השגיח. הביט. היוצר יחד לבם לב כלם יחד. ורבותינו השיבוהו אל ממכון שבתו השגיח יחד לבם היוצרים. ודרשו מכאן שכולם נסקרים בסקירה אחת.

(כג) מזמור שיר ליום השבת שאומרים אותו בשבתות. והוא מדבר (בעין) [בענין] העולם הבא שכולו שבת. להגיד בבקר חסדך. בעת הגאולה. ואמונתך בלילות. ובעוד צרת הגלות להאמין בך שתשמור הבטחתך. כל זה נאה וטוב. עלי עשור. כנור של עשרה נימין. איש בער לא ידע. את האמור למטה. בפרוח רשעים כמו עשב. אינו יודע שפריחתם אינה אלא להשמדם עדי עד. שמשלם לשונאיו אל פניו להאבידם ואתה מרום. בכל משפטיך ידך על העליונה. שהכל מצדיקים עליהם דיניך. בלותי בשמן רענן. לבלותי בשמן של שררה. בלותי לשון בלול בשמן. בשורי. בעוייני. כמו שוררי. בקמים עלי מרעים. על הרשעים הקמים עלי. שמעו אזני מאחורי הפרגוד שלא יועילו לכלות אותנו שכך שמעתי צדיק כתמר יפרח. כתמר[צ]) לשוי פירות וכארז להחליף גזעו. שתולים. יהיו הצדיקים בבית י"י. ינובון. יצמחו. דשנים. שמינים ורעננים יהיו ואז יגידו כי ישר י"י:

(כד) י"י מלך. יאמרו לעתיד. אף תכון תבל. במלכו תשמח הארץ. נשאו נהרות י"י. לשון צעקה. אהה הי'. הנה האומות השוטפים כנהרות נשאו קולן (ויתמאו) [ויהמיון]. ואת דוך עמך נביאיהם ישאו ויגביהו תמיד להתנאות נגדך. מקולות מים רבים ידעתי אני כי יותר מקולות המים הרבים אשר יהמיון עלינו ומאדירות משברי הים הזה. אתה אדיר במרום י"י. וידך

בתוך תיקו כצ"ל והוא במדרש שוח"ט שם שהשמש נתון בתיק. פ) לכותי המחזיר וכו' עיין מדרש שוח"ט שם. ובמדרש וי"ר פ"ה. צ) במזמור הודו לה' בכינור וגו' ודרשו מכאן שכולם נסקרים וכו'

אשרי אדם עוז לו מסילות בלבבם: אשרי איש ירא יי׳ במצותיו חפץ מאד: אשרי העם יודעי תרועה יי׳ באור פניך יהלכון:

אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה וכו׳. הללויה הללי נפשי. הללו יה. הללויה הללו. הללויה שירו. הללויה הללו אל. ברוך יי׳ לעולם. ויברך דוד. ויושע. אז ישיר עד ושמו אחד (כבסדור שלנו בלי שינוי). וכל אחד מתעטף בטליתו ומברך בא״י אמ״ה אקב״ו להתעטף בציצית: ומי שיש לו תפילין ורוצה להניח מניח של יד תחילה ומברך בא״י אלקי׳ מ״ה אקב״ו להניח תפילין: ואחר כך מניח של ראש בלא ברכה: ואם אין לו אלא אותו של ראש מניחן ומברך עליהם על מצות תפילין: והחזן בית הכנסת עומד לפני התיבה ואומר ישתבח שמך לעד מלכנו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך נאה יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה נצח גדולה וגבורה תהילה ותפארת קדושה ומלכות ברכות והודאות מעתה ועד עולם בא״י אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות אדון כל הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי העולמים: קדיש. (וכשהחזן מתחיל יתגדל אומר הציבור זה הפסוק. ועתה יגדל נא כח יי׳ כאשר דברת לאמר: זכור רחמיך יי׳ וחסדיך כי מעולם המה): יתגדל ויתקדש שמיה רבה בעלמא דיברא כרעותיה וימליך מלכותיה בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: ועונין ק). אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא: ויתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמיה דקודשא בריך הוא. לעילא מכל בירכתא שירתא תושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא ואמרו אמן: וכשרוצה לסיימו אומ׳ . . תתקבל צלותהון ובעותהון דכל ישראל קדם אבוהון דישמיא ואמרו אמן: יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים טובים עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: עושה שלום במרומיו הוא ברחמיו יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: ואומר ברכו את יי׳ המבורך: ועונין ברוך יי׳ המבורך לעולם ועד: ובעוד שהחזן או׳ ברכו. או׳ הציבור בלחש: ישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הוא הקב״ה שהוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד:

ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל: המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: מה רבו מעשיך יי׳ כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קניינך: המלך המרומם לבדו מאז משובח ומפואר ומתנשא מימות עולם. אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו אדון עוזינו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדינו: אל ברוך גדול דיעה הכין ופעל זהרי חמה טוב יצר כבוד לשמו מאורות נתן סביבות עוזו פינות צבאיו קדושים רוממי שדי. תמיד מספרים כבוד אל וקדושתו תתברך יי׳ אלהינו בשמים ממעל ועל הארץ מתחת תתברך מושיענו על שבח מעשה ידיך ועל מאורי אור שעשית יפארך סלה. תתברך צורינו מלכינו וגואלינו בורא קדושים ישתבח שמך לעד מלכינו יוצר משרתים ואשר משרתיו כולם עומדים ברום עולם ומשמיעים ביראה יחד בקול דברי

תקיפה עליהם. עדותיך. שהעידו והבטיחו נביאיך לביתך שהוא נאוה קדש. נאמנו לביתך מאד ולאורך ימים היא תקפה להם. ואע״פ שארכו הימים נאמנים הם לה׳. נאוה. כמו את נאות אלקים. לשון נוה ותדע שכל נאות שבמקרא אינם מפקין אלף. לפי שהם לשון נוי. וזה מפיק אלף: חז״ק.

ר״ה י״ח ע״א. במזמור שיר ליום השבת. כתמר לעשות פירות כצ״ל תענית כ״ה ע״ב. ק) ועוני׳

אלהים חיים ומלך עולם. כולם אהובים. כולם ברורים. כולם גיבורים. וכולם עושים באימה וביראה רצון קוניהם. וכולם פותחים את פיהם בקדושה בטהרה בשירה ובזמרה ומברכין ומשבחין ומפארין ומקדישין וממליכין ומעריצים את שם האל המלך הגדול והגיבור והנורא קדוש הוא וכולם מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה ונותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצרם בנחת רוח: בשפה ברורה ובנעימה קדושה כלם כאחד עונים באימה ואומרים ביראה: קדוש קדוש קדוש יי׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו: והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעומת שרפים לעומתם משבחים ואומרים: ברוך כבוד יי׳ ממקומו: לאל ברוך נעימות יתנו למלך אל חי וקיים זמירות יאמרו תושבחות ישמיעו כי הוא לבדו פועל גבורות עושה חדשות בעל מלחמות זורע צדקות מצמיח ישועות בורא רפואות נורא תהילות אדון הנפלאות ומחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית. כאמור לעושה אורים גדולים כי pa) לעולם חסדו בא״י יוצר המאורות: אהבת עולם אהבתנו יי׳ אלהינו חמלה גדולה ויתירה חמלת עלינו אבינו מלכינו בעבור אבותינו שבטחו בך ותלמדם חוקי חיים כן תחונינו ותלמד׳ אבינו מלכינו אב הרחמן רחם עלינו ותן בלבנו להבין להשכיל לשמוע ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה. והאר עינינו במצותיך ודבק לבינו ביראתך ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך ולא נבוש לעולם ועד כ״ק) בשם קדשך באמת נקרא עלינו ועשה עמנו בעבור שמך הגדול והגבור והנורא מהרה באהבה תרום ותגביה קרננו ותושיענו למען שמך. בך בטחנו לא נבוש. ובשמך חסינו לא נכלם ולא נכשל לעד ולעולמי עד. כי אתה יי׳ אלהינו אבינו. ורחמיך וחסדיך הרבים אל יעזבונו נצח סלה ועד. והבא עלינו ברכה ושלום ומארבע כנפות הארץ תוליכנו קוממיות לארצינו כי אל פועל ישועות אתה ובנו בחרת מכל עם ולשון. וקרבתנו לשמך הגדול סלה באמת להודות לך ולייחדך באהבה בא״י הבוחר בעמו ישראל באהבה: ואומ׳ ק״ש בדקדוק אותיותיו ותיבותיו. וצריך לכוין את לבם להשלים תיבות כנגד רמ״ח איברים: ומפני ע) כבודו של יעקב שאמרו הוקבע כאן ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ואו׳ אותו בלחש מפני כבודו של משה שלא אמרו: ויתן ריוח בין הדביקים: אל מלך נאמן שמע ישראל יי׳ אלהינו יי׳ אחד: ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: ואהבת וכו׳ עד אני יי׳ אלהיכם אמת (כבסדור שלנו בלי שינוי.) ועתה השלים רמ״ח תיבות. לכן לא יפסיק בין אלהיכם לאמת. אמת ויציב ונכון (ונכון) וקיים וישר ונאמן ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא ואדיר ומתוקן ומקובל וטוב ויפה הדבר הזה עלינו לעולם ועד אמת אלהי עולם מלכינו צור יעקב מגן ישענו לדור ודור הוא קיים ושמו קיים וכסאו נכון ומלכותו ואמונתו לעד קיימת ודבריו חיים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד ולעלמי עולמים. מושך חסד ליודעיו וצדקתו לישרי לב עלינו ועל אבותינו על בנינו ועל דורותינו ועל כל דורות זרע ישראל עבדיך על הראשונים ועל האחרונים דבר טוב וקיים לעולם ועד אמת ואמונה חק ולא יעבר: אמת שאתה הוא יי׳ אלהינו מלכינו מלך אבותינו גואלינו גואל אבותינו צורינו צור ישועתינו פודינו ומצילנו מעולם שמך אין אלהים זולתך: עוזר ת) אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריה׳ בכל דור ודור ברום עולם

אמן יהא שמיה רבא וכו׳ עי׳ לעיל סי׳ פ״ז ובהערותי אות נ׳. pa) כי לעולם חסדו בא״י וכו׳ ודלג אור חדש וכו׳ וכ״ה דעת רע״ג בסדרו וז״ל אמר אדונינו סעדיה אסור לומר ואור חדש על ציון תאיר בברכה זו מה טעם לפי שאין אנו מברכין על האור העתיד להיות לימות המשיח אלא על האור שאנו רואין בכל בקר ובקר כענין שאנו מברכים בערב המעריב ערבים. אבל אם בא לומר מוציא שם שמים לבטלה ועיין בהג״מ בסדר תפלות אות ד׳. וברוקח סי׳ שי״ט. ובטוא״ח סי׳ נ״ט ק) כי בשם קדשך וכו׳ בכ״י רשד״ל כתוב כי שם קדשך וכו׳. ע) ומפני כבודו של יעקב וכו׳ פסחים נ״ו ע״א. ת) עוזר אבותינו וכו׳

מושביך ומשפטיך וצדקתך עד אפסי ארץ. אשרי איש שישמע במצותיך ותורתך ודברך ישים על לבו: אמת אתה הוא אדון לעמך מלך גיבור לריב ריבם: אמת אתה ראשון ואתה הוא אחרון ומבלעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע. ממצרים גאלתנו יי׳ אלהי׳ ומבית עבדים פדיתנו. כל בכוריהם הרגת ובכורך גאלת וים סוף בקעת וזידים טיבעת. יבשה עשית וידידים עברו ים ויכסו מים צריהם עד אחד מהם לא נותר. על זאת שבחו אהובים ורוממו לאל ונתנו ידידים זמירות שירות ותשבחות ברכות והודאות למלך אל חי וקיים רם ונשא גדול ונורא משפיל גאים מגביה שפלים מוציא אסירי׳ ופודה ענוים ועוזר דלים ועונה לעמו בעת שועם אליו תהילות לאל עליון ברוך הוא ומבורך משה ובני ישראל לך ענו שירה בשמחה רבה ואמרו כלם: מי כמוכה באלים יי׳ מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהילות עושה פלא: שירה חדשה שבחו גאולים לשמך על שפת הים יחד כולם הודו והמליכו ואמרו יי׳ ימלוך לעולם ועד: גואלינו יי׳ צבאות שמו קדוש ישראל ופדה כנאמך יהודה וישראל בא״י גאל ישראל: וסומך גאולה לתפילה. שכל הסומך גאולה לתפילה אינו ניזוק כל היום. וכן שנינו במסכת ברכות. לה) הסומך גאולה לתפילה מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ויכוין כנגד אביו שבשמים לבו. ויתפלל יי׳ שפתי תפתח: יי׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהילתך: כי שם יי׳ אקרא הבו גדול לאלהינו:

ברוך אתה יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגיבור והנורא אל עליון גומל חסדים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה מלך עוזר ומושיע ומגן: בא״י מגן אברהם: אתה גיבור לעולם יי׳ מחייה מתים אתה רב להושיע. (ממוסף יום שמיני עצרת עד מוסף יום ראשון של פסח או׳ משיב הרוח ומוריד הגשם): מכלכל חיים בחסד מחייה מתים ברחמים רבים סומך נופלים רופא חולים מתיר אסורים ומקיים אמונתו לישיני עפר מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחייה ומצמיח לנו ישועה ונאמן אתה להחיות מתים בא״י מחייה המתים. (שליח ציבור אומר כאן נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישין אותו בשמי מרום. וכן כתוב על יד נביאך. וקרא זה אל זה ואמר ק׳ ק׳ ק׳ יי׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו: לעומתם ברוך יאמרו. ברוך כבוד יי׳ ממקומו. ובדברי קדשך כתוב לאמר. ימלוך יי׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה. לדור ודור נגיד גודלך ולנצח נצחים קדושתך נקדיש ושבחך אלהינו מפינו לא ימוש לעולם ועד כי אל מלך גדול וקדוש אתה בא״י האל הקדוש): ויהיד או׳ כן. אתה קדוש ושמך הקדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה בא״י האל הקדוש: אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה וחנינו מאתך בינה דיעה חכמה והשכל. בא״י חונן הדעת: השיבנו אבינו לתורתך וקרבינו מלכנו לעבודתך ודבקינו במצותיך והחזירנו בתשובה שלימה לפניך. בא״י הרוצה בתשובה: סלח לנו אבינו כי חטאנו מחול לנו מלכינו כי פשענו כי אל מלך מוחל וסולח אתה. בא״י חנון המרבה לסלוח: ראה נא בעונינו וריבה ריבנו וגאלינו מהרה למען שמך כי אל מלך גואל וחזק אתה. בא״י גאל ישר׳: רפאינו יי׳ אלהינו ונרפא הושיענו ונושעה כי תהילתנו אתה והעלה רפואה שלימה לכל מכותינו ולכל תחלואינו כי אל רופא נאמן ורחמן אתה. בא״י רופא חולי עמו ישר׳: ברך עלינו יי׳ אלהינו את השנה הזאת ואת כל מיני תבואתה לטובה: (מיום ס׳ לתקופת תשרי עד פסח או׳. ותן טל ומטר לברכה ובשאר ימות השנה. ותן טל לברכה): על פני האדמה ושבעינו מטובך וברך שנתינו כשנים הטובות. בא״י מברך השנים: תקע בשופר גדול לחירותינו ושא נס לקבץ

בכ״י רשד״ל עזרת אבותינו. לה) כל הסומך וכו׳ ברכות ט׳ ע״ב. לו) עיין לקמן סימן רל״א לז) להודות

גליותינו וקבצינו יחד מארבע כנפות כל הארץ לארצינו. בא״י מקבץ נדחי עמו ישר׳: השיבה שופטינו כראשונה ויועצינו כבההילה והסר ממנו יגון ואנחה ומלוך עלינו אתה יי׳ לבדך בחסד וברחמים וצדקנו במשפט. בא״י מלך אוהב צדקה ומשפט . . . . . תקוה וכל . . . . . כרגע יאבדו וכל אויבי עמך ישר׳ מהרה יכרתון . . . . . ותכניע כל . . . . . במהרה בימינו. בא״י שובר אויבים ומכניע . . . . . על הצדיקים ועל החסידים ועל זקני עמך בית ישראל ועל פליטת סופריהם ועל גירי הצדק ועלינו יהמו נא רחמיך יי׳ אלהינו ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך ושים חלקנו עמהם ולעולם לא נבוש כי בך בטחנו. בא״י משען ומבטח לצדיקים: ולירושלם עירך ברחמים תשוב ותשכון בתוכה כאשר דברת ובנה אותה בקרוב בימינו בניין עולם וכסא דוד מהרה לתוכה תכין. בא״י בונה ירושלם: את צמח דוד עבדך מהרה אתה תצמיח וקרנו תרום בישועתך כי לישועתך קיוינו כל היום. בא״י מצמיח קרן ישועה: שמע קולינו יי׳ אלהינו חוס ורחם עלינו וקבל ברחמים וברצון את תפילתנו כי אל שומע תפילות ותחנונים אתה ומלפניך מלכינו ריקם אל תשיבנו ועננו כי אתה שומע תפילות עמך ישראל ברחמים. בא״י שומע תפילה: רצה יי׳ אלהינו בעמך ישר׳ ובתפילתם והשב העבודה לדביר ביתך ואישי ישראל ותפילתם מהרה באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישר׳ עמך. ואתה ברחמים תחפץ בנו ותרצינו. ותערב לפניך עתירתינו כעולה וכקרבן אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך לציון וסדר העבודה לירושלים ואתה ברחמים תחפוץ בנו ותרצינו. (כאן או׳ יעלה ויבא): ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים כמאז בא״י המחזיר שכינתו לציון: מודים אנחנו לך שאתה הוא יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהילתך על חיינו המסורים בידך ועל נשמתינו הפקודות לך ועל ניסיך שבכל יום עמנו ועל נפלאותיך וטובותיך שבכל יום ובכל עת ערב ובקר וצהרים. הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמנו חסדיך כי מעולם קוינו לך. (כאן או׳ על הנסים). ועל כולם יתברך ויתרומם וישתבח תמיד שמך מלכינו לעולם ועד: וכל החיים יודוך סלה. בא״י הטוב שמך ולך נאה להודות. חזן מוסיף כאן ברכת כהנים ביוצר ומוספי׳ שבכל השנה ומנחה בתענית הציבור. אלהינו ואלהי אבותינו ברכינו בברכה המשולשת בתורה הכתובה על ידי משה עבדך האמורה מפי אהרן ובניו עם קדושך כאמר: יברכך יי׳ וישמרך: יאר יי׳ פניו אליך ויחנך: ישא יי׳ פניו אליך וישם לך שלום. שים שלום טובה וברכה חן וחסד ורחמים [עלינו] ועל כל ישראל עמך ברכינו אבינו מלכנו כאחד באור פניך כי באור פניך נתת לנו יי׳ אלהינו תורת חיים ואהבת חסד צדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום. וטוב בעיניך לברך את עמך ישר׳ בכל יום ובכל עת ובכל שעה בשלומך. בא״י המברך עמו ישר׳ בשלום: אלהי נצור לשוני מרע ושפתי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי וכל המחשבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם ויהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי׳ צורי וגואלי. עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישר׳ ואמרו אמן: באילו ג׳ תיבות. עושה שלום במרומיו צריך לפסוע ג׳ פסיעות לאחריו ואחר כן יתן שלום לשמאלו ואחר כך לימינו. ששמאלו כנגד ימין של הק׳. ואם לא עשה כן ראוי לו כאילו לא התפלל. ויש שאומרים קודם אלהי נצור. אלהינו אבינו מלכינו יחיד שמך בעולך קרב קץ ביאת משיחך פדה עמך שמח עדתך. עשה למען חסדך. למען צדקתך. למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו. אלהי נצור כו׳. (בתענית ציבור קובע כאן שליח ציבור ברכה בפני עצמה בשחרית ובמנחה בין גואל לרופא):

צא עֲנֵנוּ יי׳ עננו ביום צום תעניתינו כי בצרה גדולה אנחנו אל תפן אל קושיינו
ואל רשעינו ואל תעלם אזנך משמוע תחינתינו ואל תסתר פניך ממנו.
היה נא קרוב לשועינו יהי נא הסדך לנחמינו טרם נקרא אליך עניגו כדב׳ שנ׳ והיה
טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע כי אתה יי׳ עונה בעת צרה
ומושיע. (ויחיד אומרה וכוללה בשומע תפילה ומסיים בא״י שומע תפילה. למנחה בט׳
באב או׳ נחם ירושלים):

צב. נחם יי׳ אלהינו את אבילי ציון ואת אבילי ירושלם ואת העיר האבילה
הבזוייה החריבה והשוממה ההריבה ממעונות ישר׳ והשוממה מבלי בניה
והיא יושבת וראשה חפוי כאשה עקרה שלא ילדה ויבלעוה לגיונות וירשוה . . . .
וישילו עמך ישר׳ לחרב ויהרגו בזדון חסידי עליון על כן ציון במר תבכה וירושלי׳
תתן קולה לבי לבי על חלליהם מעי מעי על הרוגיהם. כי אתה יי׳ באש הצתה
ובאש אתה עתיד לבנותה כאמור ואני אהיה לה נאם יי׳ חומת אש סביב ולכבוד
אהיה בתוכה בא״י בונה ירושלים: את צמח. (בראש חדש או׳ כשמגיע לותרצינו:)

צג. אלהינו[a]) ואלהי אבותינו יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרונינו
ופקדונינו וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד עבדך וזכרון ירושלים
עיר קדשך וזכרון כל עמך בית ישר׳ לפניך לפליטה לטובה לחן ולחסד ולרחמים
ולרצון ביום ראש החדש הזה. זכרינו יי׳ אלהינו בו לטובה ופוקדינו בו לברכה
והושיענו בו לחיים טובים בדבר ישועה ורחמים חוס וחננו וחמול ורחם עלינו ומלטינו
מכל צרה ויגון כי אל מלך חנון ורחום אתה: ותחזינה. (בהנוכה אומ׳ על הניסים
בברכת הודאה כשמגיע כי מעולם קוינו לך): על הניסים ועל הפורקן ועל הגבורות
ועל התשועות ועל המלחמות פדות ופורקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה.
בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה עליהם מלכות יוון הרשעה
על עמך ישר׳ להשכיחם מתורתך ולהעבירם מחוקי רצונך. ואתה ברחמיך הרבים עמדת
להם בעת צרתם רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם מסרת גיבורים ביד
חלשים רבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזידים ביד עוסקי
תורתך. לך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישר׳ עשית תשועה גדולה ופורקן
כהיום הזה. ואחר כך באו בניך לדביר ביתך ופינו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו
נרות בהצרות קדשך וקבעו שמונת ימי חנוכה אילו להודות[b]) ולהלל לך על רוב ניסיך
ונפלאתיך. וכשם שעשית להם ניסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה. כן עשה עמנו
יי׳ אלהינו פלא וניסים לטוב׳ בעת הזאת: ועל כולם. (בפורים אומ׳): על הניסים
ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות פדות ופורקן שעשית לאבותינו
בימים ההם ובזמן הזה. בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע
וביקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה
עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז. ואתה ברחמיך הרבים הפרת
את עצתו וקלקלת מחשבותו והשבת לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ.
וכשם שעשית להם ניסים וגבורות בימים ההם ובזמן הזה כן עשה עמנו יי׳ אלהינו
פלא וניסים לטובה בעת הזאת: ועל כולם.

בשיני ובחמישי שב״ד שלמעלה ולמטה שוין מרבים בתפילה ורחמים: ולאחר שסיים
שליח ציבור שמונה עשרה. אומרים:

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: אתה יי׳
לא תכלא רחמיך ממני חסדך ואמיתך תמיד יצרונו: הושיענו אלהי ישענו

ולהלל ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו על רוב וכו׳ כ״ה לקמן סי׳ רל״ה ע״ש. ב) חזינא להו וכו׳ עיין מגילה

קבצינו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהילתך: אם עוונות תשמר
יה יי׳ מי יעמד כי עמך הסליחה למען תורא. לא כחטאינו תעשה לנו אם עוונינו ענו
בנו יי׳ עשה למען שמך: זכור רחמיך יי׳ וחסדיך כי מעולם המה: עננו יי׳ ביום
צרה שגבינו שם אלהי יעקב: יי׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראינו: אבינו
מלכינו חונינו ועניגו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו כרב רחמיך והושיענו
למען שמך: אדונינו מלכנו שמע בקול תחנינו ועננו וזכור לנו ברית אבותינו
והושיענו למען שמך: ואתה יי׳ אלהינו אשר הוצאת את עמך ישר׳ ממצרים ותעש
לך שם כהיום הזה חטאנו רשענו: יי׳ ככל צדקותיך ישוב נא אפך וחמתך מעירך
ירושלים הר קדשך: כי בחטאינו ובעוונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה לכל
סביבותינו: ועתה שמע אלהינו אל תפילת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך
השמם למען יי׳: הטה אלהי אזנך ושמע פקח עיניך וראה שוממותינו והעיר אשר
נקרא שמך עליה: כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמיך
הרבים: יי׳ שמעה יי׳ סלחה יי׳ הקשיבה ועשה ואל תאחר למענך אלהים כי שמך
נקרא על עירך ועל עמך: אבינו אב הרחמן הראינו אות לטובה קבץ נפוצותינו
מארבע כנפות כל הארץ יכירו וידעו כל הגוים כי אתה אלהינו הושיענו למען שמך:
אתה יי׳ אבינו אתה אנחנו החומר ואתה יוצרינו ומעשה ידך כולנו: אבינו צורינו
מלכינו וגואלינו חוסה יי׳ על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשול בם גוים למה
יאמרו הגוים איה אלהיהם: ידענו כי אין בנו מעשים צדקה עשה עמנו כרוב רחמיך
והושיענו למען שמך: כרחם אב על בנים כן תרחם יי׳ עלינו: חמול על עמך רחם
על נחלתך חוסה נא כרב רחמיך חנינו ועניגו כי לך יי׳ הצדקה עושה נפלאות בכל
עת: הבט נא רחם נא על עמך במהרה למען שמך ברחמיך הרבים יי׳ אלהינו
רחם והושיעה צאן מרעיתך ואל ימשול בנו קצף כי לך עינינו תלויות הושיענו למען
שמך: רחם עלינו למען בריתך הביטה ועניגו בעת צרה: כי לך יי׳ הישועה בך
תוחלתינו אלוה הסליחות. אנא סלח נא אל טוב וסלח כי אל מלך חנון ורחום אתה:
אנא מלך חנון ורחום זכור והבט לברית בין הבתרים ותראה לפניך עקידת יחיד למען
ישר׳. אבינו מלכינו מחסינו אל תעש עמנו כרוע מעללינו: זכור רחמיך וחסדיך כי
מעולם המה: וברוב טובך הושיענו וחמול נא עלינו כי אין לנו אלוה מבלעדיך
צורינו אל תעזבינו יי׳ אלהינו ואל תרחק ממנו נפשנו קצרה מחרב משבי ומדבר
וממגפה ומכל רעה ויגון הצילנו ואל תכלימנו יי׳ אלהינו והאר פניך וזכור לנו את
ברית אבותינו והושיענו למען שמך: ראה בצרותינו ושמע בקול תפילתינו ועניגו כי
אתה שומע תפילות כל פה. אל רחום וחנון אתה רחם עלינו ועל כל מעשיך. אין
כמוך יי׳ אלהינו אנא שא נא פשעינו. אבינו מלכינו צורינו וגאלינו אל חי וקיים
החסין בכח חסיד וטוב על כל מעשיך כי אתה הוא אל ארך אפים ומלא רחמי׳ עשה
עמנו צדקה כרב רחמיך והושיענו למען שמך: שמע מלכינו תפילתינו ומיד אויבינו
הצילנו. אבינו מלכנו אלהינו אתה ושמך הגדול בנו נקרא עשה עמנו למען שמך.
אל תעזבינו אבינו אל תטשינו בוראינו אל תזניחנו יוצרינו ואל תשכיחנו נצח ואל
תעש עמנו כלה כחטאותינו ואל תבישנו מסיברינו ואל תכלימנו מתקוותינו ואל תמסרינו
ביד אויבינו ואל תרחק ממנו בעת צרה כי אל מלך חנון ורחו׳ אתה: אין כמוך חנון
ורחום אלהינו אין כמוך ארך אפים ורב חסד ואמת הושיענו ברחמיך הרבים מרעש
ומרוגז הצילנו: זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קושיינו ואל
רשענו ואל חטאתינו: שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך והסר ממנו מכת
המות כי רחום אתה כי כן דרכך עושה חסד חנם בכל דור ודור. חוסה יי׳ על עמך

והצילנו מזעמך והסר ממנו מכת המגפה וגזירה קשה כי אתה הוא שומר ישר׳. לך יי הצדקה ולנו בושת הפנים כהיום הזה מה נתאונן ומה נאמר מה נדבר ומה נצטדק נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה אליך כי ימינך פשוטה לקבל שבים אנא יי הצליחה נא אנא יי ענינו ביום קראינו לך יי חכינו לך יי קוינו לך יי ניחל אל תחשה ממנו ותעננו כי נאמו גוים אבדה תקותם כל ברך וכל קומה לך לבד תשתחוה: הפותח יד בתשובה לקבל פושעים וחוטאים. נבהלה נפשינו מרוב עצבונינו אל תשכחנו נצח קומה והושיענו כי חטאנו לך. אבינו מלכנו אין בנו צדקה ומעשים טובים. זכור לנו ברית אבותינו ועדותינו בכל יום יי אחד: הבישה בעונינו כי רבו מכאובינו וצרות לבבינו הרחיבו. חוסה יי עלינו בארץ שביינו ואל תשפוך חרונך עלינו כי עמך אנחנו בני בריתך. אל הבישה דל כבודינו . . . ואל ימעטו לפניך תלאותינו ויקדמונו רחמיך בצרותינו לא למענינו כי אם למענך פעול ואל תשחית זכר שאריתנו חון על אום המייחדים שמך בכל יום תמיד ואומרים פעמים באהבה שמע ישראל יי אלהינו יי אחד: לאחר שסיים והוא רחום נופלין על פניהם ומבקשי׳ רחמים. ואינו שוכב אלא מוטה

לצד אחד שאם יהיה על פניו נראה כמשתחוה למה שלפניו: כדאמרי׳ במגילה ואבן משכית כו׳. ואמרי׳ חזינא ב) להו לאביי ורבא דמצלו אצלויי. וכן היושב בבהכ״נ ומבקש רחמים. או קורא ק״ש לא יכוף את ראשו על ידיו אלא לצד אחד. לפי שנראה כמשתחוה לעצים או למה שלפניו וכשהוא מוטה יטה לצד שמאל. דתנינן תמן הסיבה ג) שמאל שמה הסיבה וזו היא הסיבת בני חורין מלכים ובאותו צד שהוא נראה כבני חורין צריך להיות נכנע: לדוד אליך יי נפשי אשא. אלהי בך בטחתי אל אבושה אל יעלצו אויבי לי: גם כל קויך לא יבושו יבושו הבוגדים ריקם: דרכיך יי הודיענו ואורחותיך למדני. הדריכני באמיתך ולמדני כי אתה אלהי ישעי אותך (קויתי) [קויתי] כל היום: זכור רחמיך יי וחסדיך כי מעולם המה: חטאות נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכור לי אתה למען טובך יי: טוב וישר יי על כן יורה חטאים בדרך: ידרך ענוים במשפט וילמד (ישרים) [ענוים] דרכו: כל ארחות יי חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו: למען שמך יי וסלחת לעוני כי רב הוא: מי זה האיש ירא יי יורנו בדרך יבחר: נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ: סוד יי ליריאיו ובריתו להודיעם: עיני תמיד אל יי כי הוא יוציא מרשת רגלי: פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני: צרות לבבי הרחיבו ממצוקותי הוציאני: ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי. ראה אויבי כי רבו ושנאת (חנם) [חמס] שנאוני: שמרה נפשי והצילני אל אבוש כי חסיתי בך: תם וישר יצרוני כי קויתיך: פדה אלהים את ישר׳ מכל צרותיו: יי מה רבו צרי רבים קמים עלי. רבים אומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה: ואתה יי מגן בעדי כבודי ומרים ראשי: קולי אל יי אקרא ויענני מהר קדשו סלה: אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי יי יסמכני: לא אירא מרבבות עם אשר סביב שתו עלי. קומה יי הושיעני אלהי כי הכית את כל אויבי לחי שיני רשעים שברת. ליי הישועה על עמך ברכתך סלה. רבון העולמים. יהי רצון מלפניך שתבא לפניך תפילתי ואל תתעלם מתחינתי וחשבה כקרבן וכעולה וכתפילת אבותי הטובים אשר התפללו לפניך בעת צרתם ואשר שמעת בקולם כן תשמע בקולי ותקבל ברחמים את תפילתי ותצילני מכל צרה וצוקה ומכל יגון ואנחה ומכל דבר פשע ורשע מעין הרע מיצר הרע מדבר משונה מחיבוט הקבר ומדינה של גהינם ומכל אויב ושונא ורשע הפר עצתם וקלקל מחשבותם ופדני והצילני מכל מיני פורעניות וגזירות קשות. ועלילות רעות וקנני לחלקך ותן יראתך בלבי לאהבה אותך ולדבקה בך. ופתח לבי

כ״ב ע״א כ״ג ע״ב. ג) הסיבה שמאל וכו׳ עיין פסחים ק״ח ע״א. ועיין בפרדס לרש״י ד״ל סי׳ י״ח

להבין דעת וחכמה. וזכיני ללמוד וללמד לשמור ולעשות ושימיני מבני העולם הבא מן המשכימים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. ותניני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי. ותן לי מן העושר והכבוד אשר לפניך חלק טוב ומנה יפה והטריפני לחם חוקי כל ימי בכבוד ולא בבזוי בנחת ולא במגוד בהיתר ולא באיסור ברוחה ולא בצמצום. עיני בני תלויות עלי ואני עיני תלויות עליך אבי שבשמים. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתאריך ימי ושנותי ותחייני ביראתך וקבל ברחמים תפלתי עם תפלת עמך בית ישר׳: כתפילת אברהם אבינו בהר המורייה. כתפילת יצחק בנו על גבי המזבח. כ׳ יעקב בבית אל. כ׳ יוסף בבית האסורים. כ׳ אבותינו על ים סוף. כ׳ משה ואהרן במדבר. כ׳ יהושע בגלגל. כ׳ עלי בשילה. כ׳ שמואל במצפה כ׳ דוד ושלמה בנו בירושלים. כ׳ אליהו בהר הכרמל. כ׳ אלישע ביריחו. כ׳ חזקיה בחליו. כ׳ יונה במעי הדגה. כ׳ דניאל בגוב אריות. כ׳ חנניה מישאל ועזריה בתוך כבשן האש. כ׳ עזרא בגולה. כ׳ מרדכי ואסתר בשושן הבירה. כ׳ כל הצדיקים והחסידים והתמימים והישרים אשר שמעת בקולם כן תשמע תפילתי כי אתה שומע תפילות כל פה ברוך שומע תפילה:

בשיני ובחמישי אחר כל בקשותיו אומ׳ כאן ש״צ בתחינת לב ובכיוון לב וכל ציבור עונים אחריו: יי׳ אלהי ישר׳ שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. הבט משמים וראה היינו לעג וקלס בגוים נחשבנו מלך כשה לטבח (אבל) [יובל] להרוג לאבד למכה ולחרפה ובכל זאת שמך הגדול לא שכחנו נא אל אל תשכחינו. יי׳: חוסה יי׳ עלינו ברחמיך ואל תתננו בידי אכזרים למה יאמרו העמים איה נא אלהיהם למענך עשה עמנו חסד ואל תאחר אנא שוב מחרונך ורחם סגולה אשר בחרת. יי׳: זרים אומרים אין תוחלת ותקוה חון אום לשמך מקוה טהור ישועתינו וגאלתינו קרבה יגענו ולא הונח לנו רחמיך יכבשו את כעסך מעלינו אנא שוב מחרון אף ורחם סגולה אשר בחרת. יי׳: קולינו תשמע ותחון ואל תטשנו למחות את שמנו זכור אשר נשבעת לאבותינו ככוכבי השמים ועתה נשארנו מעט מהרבה ובכל זאת שמך הגדול לא שכחנו נא אל אל תשכחינו. יי׳ ניתן בעפר פינו ונכפש באפר כחינו כי מאד שבענו מרורים ורוינו לענה ורוש ולא שב ממנו חרון ובעתה. ובכל זאת שמך הגדול לא שכחנו נא אל אל תשכחינו: יי׳ אלהי כו׳. עזרינו אלהי ישענו על דבר כבוד שמך והצילנו וכפר על חטאתינו למען שמך יי׳ אלהי ישראל שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך: (ועומד החזן על רגליו ואומ׳ פסוקי׳ האילו בלחש. והציבור כמו כן: וגם בשאר הימים אומרי׳ תכף לתחינה): ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו: זכור רחמיך יי׳ וחסדיך כי מעולם המה: יהי חסדך יי׳ עלינו כאשר יחלנו לך: אל תזכור לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו [רחמיך] כי דלונו מאד: חננו יי׳ חננו כי רב שבענו בוז ברוגז רחם תזכור: כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו: קדיש עד דאמירן. ואו׳ ש״צ: אל ארך אפים ורב חסד ואמת אל באפך תוכיחינו ואל בחמתך תיסרינו חוסה יי׳ על ישראל עמך והושיענו מכל רע חטאנו לך סלח נא כרוב רחמיך אל: ועונין הציבור: אל ארך אפים מלא רחמים אל תסתר פניך ממנו חוסה יי׳ על ישר׳ עמך והצילנו מכל רע חטאנו לך אדון סלח נא כרב רחמיך אל: ועונין שליח ציבור. ופותח התיבה ונוטל ס״ת. ואומ׳ פסוק זה ויש בו ו׳ תיבות כנגד ו׳ צעדים שצעדו נושאי ארון ברית יי׳ שנ׳ ויהי כי צעדו נושאי ארון יי׳ ששה צעדים ויזבח שור ומריא. כך מצ׳: גדלו ליי׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו: ועונין הציבור שני מקראות הללו: רוממו יי׳ אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי׳ אלהינו: ונושא ס״ת על מגדל עץ העשוי לכך. ומגלה ס״ת ואו׳:

תגלה ותראה מלכותו עלינו במהרה ובזמן קרוב ויחון וירחם פליטתינו ופליטת כל עמו בית ישר׳ לחן לחסד ולרחמים ואמרו כל העם אמן: ופותח ס״ת ואו׳: הכל הבו גודל לאלהינו ותנו כבוד לתורה כהן קרב עמוד ר׳ פלוני בר׳ פלוני הכהן: ואם אין שם כהן אומ׳: אין כהן ישר׳ קרב עמוד ר׳ פלוני בר׳ פלוני במקום כהן: והציבור עונין: ברוך שנתן תורה לעמו ישר׳ בקדושתו: תורת יי׳ תמימה משיבת נפש עדות יי׳ נאמנה מחכימת פתי. פיקודי יי׳ ישרים משמחי לב מצות יי׳ (ברא) [ברה] מאירת עינים: יי׳ עוז לעמו יתן יי׳ יברך את עמו בשלום: האל תמים דרכו אמרת יי׳ צרופה מגן הוא לכל החוסים בו: אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד: דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום: (עת) [עץ] חיים למחזיקים בה ותומכיה מאושר: ואו׳ כי [בי] ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים: ואתם הדביקים ביי׳ אלהיכם חיים כולכם היום: וקורא כהן ואחריו לוי ואחריו ישר׳. ואילו(ד) דברים אמרו מפני דרכי שלום. ואם אין שם כהן. גדול שבציבור קורא במקומו או יקרא החזן אותו שירצה. והקורא בתורה פותח(ה) ספר תורה ורואה את הפסוק ואחר כך מברך וקורא ג׳ פסוקי׳ ולא יפחות. וכן הוא מברך תחילה: ברכו את יי׳ המבורך: ועונין: ברוך יי׳ המבורך לעולם ועד: וחוזר ואו׳: בא״י אמ״ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. בא״י נותן התורה: וקורא בתורה. ולא יפחות מג׳ פסוקי׳ כנגד(ו) תורה נביאים וכתובים. ואין(ז) מתחילין בפרשת פחות מג׳ פסוקים. ואין(ח) פוחתין מעשרה פסוקים כנגד עשרה בטלנין של בית הכנסת לבד מפורים דקרינו ט׳ פסוקים. ובמקום(ט) שפוסק שחרית שם מתחיל במנחה בשבת ובשיני ובחמישי והקורא צריך שיגלול ס״ת לאחר(י) שקרא בו. ואוחז בידו ומברך כן: בא״י אלהינו מ״ה אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו בא״י נותן התורה:

אילו(כ) מתקנות שתיקן עזרא לישר׳ שיהו קורין במנחה בשבת ובשני ובחמישי מפני יושבי קרנות. ושיהו קורין עשרה פסוקים כנגד(ל) עשרה בטלנין של בית הכנסת: אמר רבה בר רב הונא כיון(מ) שנפתח ס״ת אסור לספר בדברי תורה. שנ׳ (נחמיה ח) וכפתחו (עזרא עמו) [עמדו] כל העם. ואין עמידה אלא שתיקה. שנאמר (איוב לב) והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו (ו)לא ענו עוד: ר׳ זירא אמר רב חסדא מהכא (ואני כעזרא) [ואזני] כל העם אל ספר [ה]תורה (נחמיה ח). אמר רב יהודה א״ר אמי מאי(נ) דכת׳ (ישעיה א) ועוזבי יי׳ יכלו. זה המניח ספר תורה ויוצא: ר׳ אבהו נפיק בין גברא לגברא. בעי ר׳ פפא בין פסוקא לפסוקא מאי תיקו. רב ששת מהדר אפיה

שהביא זה בשם רבינו האי גאון. ד) ואילו דברים וכו׳ ואם אין שם כהן וכו׳ גיטין נ״ט ע״א. ושם ס׳ ע״א ואחריהם וכו׳ ועיין בפירוש המשנה להרמב״ם שם. ה) פותח ס״ת ורואה וכו׳ מגילה ל״ב ע״א פלוגתא דר״מ ור׳ יהודה והלכה כר״י כדאמר התם. ו) כנגד תורה וכו׳ שם כ״א ע״ב. וכמו שהוכיחו התוס׳ שם ד״ה כנגד וכו׳ דעיקר התקנה לא היתה אלא כנגד תורה נביאים וכתובים. ז) ואין מתחילין וכו׳ שם כ״ב ע״א, וה״ה דאין משיירין בפרשה פחות מג׳ פסוקים שם. ח) ואין פוחתין וכו׳ שם כ״א ע״ב. ט) ובמקום שפוסק וכו׳ שם ל״א ע״ב. י) לאחר שקרא בו דעתו כדעת התוס׳ שם ד״ה גולל. וכן הוא דעת הרמב״ם בפרק י״ב מה׳ תפלה ה״ה וז״ל ואח״כ קורא עד שישלים לקרות וגולל הספר ומברך, וע״כ לא פליגי ר״מ ור״י אלא בברכה הראשונה משום טרחא דציבורא אבל בסוף דליכא טירחא גולל ואח״כ מברך, כן פירש הב״י בטור סי׳ קל״ט. ובמ״כ שם הביא ראיה מפורשת ממסכת סופרים פי״ג ה״ח וגולל ואומר ברוך אתה וכו׳ ועיין בתוס׳ חיד״א שם. כ) אילו מתקנות וכו׳ יושבי קרנות ב״ק פ״ב ע״א. ל) כנגד עשרה בטלנים שם, ומגילה כ״א ע״ב. מ) כיון שנפתח וכו׳ סוטה ל״ט ע״א ושם איתא אמר רבא בר רב הונא כיון שנפתח ס״ת אסור לספר אפילו בדבר הלכה. נ) מאי דכתיב לפנינו בברכות ח׳ ע״א איתא אמר רב הונא בר יהודה אמר ר׳ מנחם אמר רב אמי מאי דכתיב וכו׳ ועיין לקמן סימן קכ״ד הובא גירסא אחרת. ס) איגהו בדידהו ואנן בדידן לפנינו בברכות שם הגירסא מהופך אנן בדידן ואינהו בדידהו. וגירסת המחבר היא כגירסת תוס׳ סוטה ל״ט ע״א ד״ה כיון וכו׳. ושמעתי בימי חורפי בשם רב גדול אחד דבר נאה ומתקבל בענין זה, דהא דקאמר הגמרא רב ששת מהדר אפיה וגריס קאי על מה שאמר מקודם ר׳ אבוה נפיק בין גברא לגברא, בעי רב פפא בין פסוקא לפסוקא מהו אם מותר לצאת וקאי בתיקו

וגרים. (א' ר') [אמר] אינהו(ם) בדידהו ואנן בדידן: וא״ר שפטי א״ר יוחנן הגולל(ע) ספר תורה גוללו מבחוץ ואין גוללו מבפנים. וכשהוא מהדקו מהדקו מבפנים אבל לא מבחוץ. וא״ר שפטי א״ר יוחנן עשרה שנקראו בתורה גדול שבכולן גולל ספר תורה. וא״ר יהושע בן לוי עשרה שקראו בתורה הגולל ספר תורה נוטל שכר כולם. שכר כולם ס״ד. אלא אימא כנגד כולן. א״ר פרנך כל האוחז ס״ת ערום נקבר ערום. ערום ס״ד. אלא אימא ערום מאותה מצוה: א״ר ינאי בריה דר' ינאי סבא משום ר' ינאי רבה מושב תינלל המטפחת ואל תינלל ספר תורה: ועומד החזן ואומר: יהללו את שם יי׳ כי נשגב שמו לבדו: ועונין הציבור יחדיו: הודו על ארץ ושמים: וירם קרן לעמו תהילה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה: ומחזיר ספר תורה למקומו. ואחר כך אומר אשרי. למנצח:

מצאתי אין אומ' והוא רחום. למנצח. ושיר מזמור. ואין נופלין על פניהם. בימים טובים. וראשי חדשים. והנוכה. ופורים. ויום שבוע הבן ובבית משתה חתנים. אלא שבפורים נהגו לומר שיר מזמור. מפני שלא זיכה להלל. ואע״ג דקיימא לן קריית' זו הלילא אבל לא למנצח. דצ״ה בפורים לא מדכרינן. ואם שיני וחמישי הוא פותחין באל ארך אפים. ושאר ימים תוכפין קדיש לגדלו. וכל ימי ניסן וימי תשרי מכיפור ועד סוף ההודש. אפילו ימים שאין בהם יום טוב אין נופלין על פניהם ואין או' והוא רחום. אבל או' למנצח ושיר מזמור. מנהג הוא שנהגו כך ואין טעם מסויים בדבר מכיון שבטלה מגילת תענית: במחזור הרב ר' יעקב בר' שמשון: עוד מצאתי. ובכל מקום שחל יום טוב מנהג רוב קהילות צרפת שאין או' ערב יום טוב שחרית ומנחה תחינה. ולמנצח. אע״פ שבערב שבת אין מניחין מלאומרן. גם כשחל יום הכניסה בערב יום טוב מניחין לומר והוא רחום. ואין נופלי' על פניהם. ואין אומ' למנצח. ואיפשר לתת טעם קצת. דכיון דערב יום שמחה הוא לא (מדריכן) [מדכירין] ביה צרה. גם שיר מזמור אין או': ויש קהילות שאינו משנין ערב יום טוב מערב שבת ואו' שחרית תחינות והוא רחום אם חל בכניסה ולמנצח. ושיר מזמור. לבד ממנחתם ששוין בכך שאין נופלים על פניהם: עד כאן ת': אין אומרים למנצח ושיר מזמור ביום שאין נופלין על פניהם כגון חנוכה ופורים וחולו של מועד וראש חדש:

למנצח מזמור לדוד יענך יי׳ ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב. ישלח עזרך מקדש ומציון יסעדך: יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה. יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא. נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול ימלא יי׳ כל משאלותיך: עתה ידעתי כי הושיע יי׳ (את) משיחו. יענהו משמי קדשו בגבורות ישע ימינו. אלה ברכב ואלה בסוסים ואנחנו בשם [ה'] אלהינו נזכיר. המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד: יי׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראינו:

ג' מקראות הללו או' ש״צ בפני עצמו כל אחד ואחד והציבור עונין אחריו על כל אחד ואחד:

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יי׳. ואני זאת בריתי אותם אמר יי׳ רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי׳ מעתה ועד עולם ואתה קדוש יושב תהילות ישר': וקרא זה אל זה ואמר ק' ק' ק' יי׳

ועל זה קאמר רב ששת וכו' פירש בין פסוקא לפסוקא הוה מהדר אפיה וגרים ומיושב ממילא קושית התוס' שם ד״ה רב ששת והוא דבר נפלא, ועיין בברכ״י סימן קמ״ו בענין רב ששת מהדר אפיה וגרס. ע) הגולל ס״ת וכו' הכל הוא במגילה ל״ב ע״ב ע״ש ותימה לי למה דילג המחבר מאמר הראשון שם הגולל ת״ת צריך שיעמידנו על התפר שהזכירו כל הפוסקים הראשונים והאחרונים. והתחיל במאמר הגולל ס״ת גוללו מבחוץ וכו' אשר ע״כ נראה לי שיש חסרון כאן וכצ״ל הגולל ס״ת צריך שיעמידנו על התפר ואמר ר' שפטי (כן הי' גירסתו ר' שפטי) אמר ר' יוחנן הגולל ס״ת

צבאות מלא כל הארץ כבודו: (ג׳ מקראות הללו או׳ שליח ציבור בקול רם והשאר בלחש עם הציבור): ומקבלין דין מדין ואמרין קדיש בשמי מרומא [עלאה] בית שכינתיה קדיש על ארעא עובד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא יי׳ צבאות מליא כל ארעא זיו יקריה: ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד יי׳ ממקומו: ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע סגיא דמשבחין ואמרין בריך יקרא די׳י מאתר בית שכינתיה: יי׳ ימלוך לעולם ועד. יי׳ מלכותה קאים לעלם ולעלמי עלמיא: יי׳ אלהי אברהם יצחק וישר׳ אבותינו שמרה זאת [לעולם] ליצר מחשבות לבב [עמך] והכן (לבבינו) [לבבם] אליך: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: כי אתה יי׳ טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך: צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. יי׳ צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: יי׳ צבאות אשרי אדם בוטח בך: יי׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: ברוך יי׳ יום יום יעמס לנו האל ישועתנו ועזרתנו סלה: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו הוא יפתח לבנו בתורתו וישם בלבנו יראתו לעובדו בלבב שלם למען שלא ניגע לריק ולא נלד לבהלה: יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שנשמור חוקיך בעולם הזה ונזכה ונחיה ונירש ונראה לחיי העולם הבא ועם הצדיקים יורשי גן עדן תהא מנוחתינו. למען יזמרך כבוד ולא ידום יי׳ אלהי לעולם אודך: ברוך הגבר אשר יבטח בי׳י והיה יי׳ מבטחו: ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך יי׳: יי׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: קדיש וכו׳. וישב החזן ואומר:

שיר מזמור לאסף. אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט אל: כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש. על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך: אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישר׳ עוד: כי נועצו לב יחדיו עליך ברית יכרותו: אלהי אדום וישמעאלים מואב והגרים. גבל ועמון ועמלק פלשת עם יושבי צור: גם אשור נלוה עמם היו זרוע לבני לוט סלה: עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון נשמדו בעין דאר היו דומן לאדמה: (שתימו) [שיתמו] נדיבמו כערב וכזאב וכזבח וכצלמנע כל (נכיסמו) [נסיכמו]: אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים: אלהי (שתימו) [שיתמו] כגלגל כקש לפני רוח: כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים. כן תרדפם בסערך ובסופתך תבהלם: מלא פניהם קלון ויבקשו שמך יי׳: עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל: האשימם אלהים יפלו ממועצותיהם ברוב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך: וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו ותסך עלימו ויעלצו בך אוהבי שמך: ישישו וישמחו בך כל מבקשיך יאמרו תמיד יגדל יי׳ אוהבי תשועתך: ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת דורשיך יי׳: יהי יי׳ עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו: להטות לבבינו אליו ללכת בכל דרכיו ולשמור מצותיו וחוקיו ומשפטיו אשר צוה את אבותינו: ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני יי׳ קרובים אל יי׳ אלהינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישר׳ דבר יום ביומו: למען דעת כל עמי הארץ כי יי׳ הוא האלהים אין עוד: כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם יי׳ אלהינו לעולם ועד: (ועומד הנער ואו׳ קדיש ומדלג תתקבל ואומר יהא שלמא רבה. שכשהציבור או׳ פסוק או משנה צריכין לומר קדיש אחריהם:

צט. ולפיכך אומרי׳ קדיש אחר פסוקי זמרה ואחר סדר קדושה ואחר תהילה ואף לאחר משנה כמו במה מדליקין ואין כאלהינו ופיטום הקטורת. וכן בשבת לאחר שקראו בתורה או׳ קדיש וכן לאחר שהפטירו בנביא ואמרו תהילה חוזר

ואומר קדיש לפני התיבה. אבל לא בשבת במנחה שאין מפטירין אין החזן צריך לומר קדיש עד לפני התיבה. ת׳ ואחר כך שמנה עשרה. אבל בשיני ובחמישי ובראשי חדשים וחנוכה ופורים וחולו של מועד. אומר קדיש על המגדל אחר קריאת ס״ת. ובשיורד לפני התיבה מתחיל בתהילה לדוד. ובמנחה של יום הכיפורים או׳ קדיש על המגדל אחר קריאת ספר תורה. ת׳: ואו׳ בלחש עלינו לשבח.

עלינו לשבח לאדון הכל לתת גדולה ליוצר בראשית שלא עשאנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה שלא שם חלקנו כהם וגורלינו ככל המונ׳ . . . . .
ואנחנו כורעים ומשתחוים ומודים לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה. שהוא נוטה שמים ויוסד הארץ ומושב יקרו בשמים ממעל ושכינת עוזו בגובהי מרומים. הוא אלהינו ואין עוד אחר אמת מלכינו ואפס זולתו ככת׳ בתורתך וידעת היום והשבות אל לבבך כי יי׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד: על כן נקוה לך יי׳ אלהינו לראות מהרה בתפארת עוזך להעביר גילולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון לתקן עולם במלכות שדי. וכל בני בשר יקראו בשמך להפנות אליך כל רשעי ארץ יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון. לפניך יי׳ אלהינו יכרעו ויפולו ולכבוד שמך יקר יתנו ויקבלו כולם עול מלכותך ותמלוך עליהם מהרה לעולם ועד. כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד: ושוהין שעה אחת אחר תפילתן כדתניא חסידים(פ) הראשונים היו שוהין שעה אחת קודם תפילתן ושעה אחת אחר תפילתן: ונפטרו לביתם לשלום: וכיוצא(צ) בו. יי׳ נחני בצדקתך למען שררי הישר לפני דרכך: א״ר(ק) יהושע בן לוי המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפילתו כדי שיכוין לבו לתפילתו. דכת׳ אשרי יושבי ביתיך. ויושבי(ר) לשו׳ שהייה. כמו וישבו שרי מואב. ושעה אחר תפילתן. דכת׳ אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך:

סדר דיני מנחה. ת׳.

מי(ש) שיש לו לעשות דבר ויודע שלא יפנה למנחה יתפלל תפלת המנחה משש שעות ומחצה ולמעלה. שכך שנינו איזו(ת) היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה למעלה. ת׳: הגיע שעה המנחה כשבא לבית הכנסת אומ׳ ואני ברוב חסדך: ופותח בתהילה: ושליח ציבור עומד לפני התיבה ואו׳ קדיש עד דאמירן. ועומדי׳ על רגליהם ומתפללים י״ח. ואחר תפילתם פותח החזן באבות וגבורות וקדושה. כמו ביוצר. ואינו אומר ברכת כהנים. שכן(א) (שנינו בפרקא קמ׳) [מצינו בפרק ד׳] דתענית במנחה לא ישא כפיו ת׳. מחמת שכרות. ואמרינן בעירובין פ׳ הדר. א׳ רבה בר [רב] הונא שתוי(ב) אל יתפלל ואם התפלל תפילתו (תועבה) [תפלה]. היכי(ג) דמי שתוי היכי דמי שיכור כל

טללו מבחוץ וכו׳ ונשמט מהמעתיק מן ס״ת עד ס״ת. פ) חסידים הראשונים וכו׳ ברכות ל״ב ע״ב. צ) וכיוצא בו. אין הבנה לשתי התיבות האלו, ונראה שכן צ״ל וכשיוצא אומר ה׳ נחני וגו׳. ק) אמר ריב״ל וכו׳ ע״ש והמחבר ברוב מקומות מעתיק רק כוונת המאמר ולא המלות. ר) ויושבי לשון שהייה וכו׳ מגילה כ״א ע״א אין ישיבה אלא לשון עכבה וכו׳. ש) מי שיש לו לעשות וכו׳ מלשונו משמע שדעתו כדעת הרמב״ם בפ״ג מה׳ תפלה ה״ב דעיקר זמן תפלת המנחה הוא מתשע שעות ומחצה, אך מדוחק מתפלל משש שעות ומחצה, וזה שלא כדעת תשובת הרא״ש כלל ד׳ סי׳ ט׳ הביאה הב״י סי׳ רל״ד. ת) איזהו מנחה גדולה וכו׳ ברכות כ״ו ע״ב. א) שכן מצינו בפרק ד׳ דתענית כצ״ל. ב) שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה, שכור אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה כצ״ל וטעה המעתיק והשמיט התיבות מן תפלתו עד תפלתו. ג) היכי דמי שתוי היכי דמי שיכור, שתוי כל שיכול לדבר לפני המלך, שיכור כל שאינו יכול לדבר לפני המלך כצ״ל

שאינו יכול לדבר בפני המלך. (שתוי) [שיכור]ד) מקחו מקח וממכרו ממכר. ואי עבר עבירה דמיחייב קטלא קטלינו ליה מלקות מלקינו ליה. ושיכור שאמרו שעברוה) יין. (דלא) וידע מאן יהיב ומאן שקיל. ולא בשכרותו של לוט. אבל הגיע לשכרותו של לוט פטורו) מכלום: ולא מיבעיא שיכור דאסירז) (לעלויי) [לצלויי] אלא אפילו איניש דטריד ליה דעתיה לא מיבעי ליה לצלויי עד דצילא דעתיה. דאמר רב חייא בר אשי אמר רב כלח) שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל. ובעידנא דרתח איניש (איניש) לא מיבעי לצלויי עד דניח. דר׳ חנינא ביומא דרתח לא מצלי. דאמר מר בצר אל יורה. ת׳: ולאחר ברכת השלום נופל על פניו בצדוט) השמאליה. דכת׳ (שה״ש ב) שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני. בבתחינה. בב״ר: ובנפילת אפים מבקש רחמים הוא והציבור: רבי) ששת כי הוה יתיב (בתענינו) [בתעניתא] בתר דמצלי א׳ הכי:

רבון העולמים ואדוני האדונים האל הגדול הגיבור והנורא רחם עלינו. שאנחנו עבדיך ומעשה ידיך בשר רימה ותולעה. מה אנו ומה חיינו מה הסדינו מה צדקינו מה כוחינו מה גבורותינו. מה נאמר לפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו הלא כל הגיבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשהו תהו וימי חיינו הבל לפניך: ומה נאמר לפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו כי אנחנו הרשענו ואין בנו כח לעשות חובותינו לפניך ולא כהן גדול לכפר על חטאותינו. ולא מזבח להקריב קרבן ולא בית קדשי הקדשים להתפלל שם. אלא יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו שתהא תפילתינו שאנו מתפללים לרצון ותחשב לפניך כפרים וכבשים כאילו הקרבנים על גבי המזבח ותרציני:

רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצונינו לעשות רצונך אבל שאור שבעיסה מעכב. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו שתשמיד ותכניע ממנו יצר הרע והשפילהו והכניעהו והרחיקהו ממאתים וארבעים ושמונה איברים (שנו) [שלי] ואל יכשילני בדרכך הטובים ותן לבי בתורתך וביצר טוב והבר טוב לשמור חוקיך ולעובדך בלבב שלם:

רבון העולמים יהי רצון מלפניך שתהא תורתך אומנותי ולא אשנה בה ואל תצריכני לידי מתנות בשר ודם מפני שמתנתם מעוטה והרפתם (מדוכה) [מרובה] שבעינו בבקר חסדך ונרננה ונשמחה כל ימינו: הראינו יי׳ חסדך וישעך תתן לנו: רבון העולמים ואדוני האדונים עוזרי וסמכיני וסייעיני בפרנסתי ובפרנסת בני ביתי ואל תביישיני ואל תכלימני לפניך ולא לפני בשר ודם: יי׳ שמעה יי׳ סלחה יי׳ הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שמך נקרא על עירך ועל עמך: רבון העולמים הטאתי לפניך יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתתן לנו חיים ארוכים לב טוב ורוח נמוכה והלק טוב ונפש שפלה והבר טוב. ואל יתחלל שם שמים בנו ואל תעשינו שיחה בפי הבריות ולא תהא אחריתנו להכרית ותקוותינו למפה

והשמיט גם כאן התיבות מן שיכור עד שיכור. ד) שיכור מקחו מקח וכו׳ כצ״ל וכן הוא בעירובין ס״ה ע״א. ה) שעברו יין וידע מאן יהיב וכו׳ כצ״ל ועיין בה״ג פ״ה דברכות. ו) פטור מכלום לפנינו בעירובין שם איתא פטור מכולם, וגרסתו הוא כגירסת ה״ג שם. ז) דאסור לצלויי כצ״ל והוא לשון ה״ג שם. ח) כל שאין וכו׳ דר׳ חנינא וכו׳ עיין בלשון הגמרא שם וגרס דאמר מר בצר אל יורה, ולא משום שנא׳ כאשר הוא לפנינו, וכן הוא הגירסא בבה״ג פ״ה דברכות, ועיין רש״י ד״ה בצר וכו׳ וכן בתוס׳ ד״ה בצר וכו׳ שנדחקו לפי הגירסא שלפנינו משום שנא׳. ט) בצדו השמאלית וכו׳ עיין מה שכתב המחבר לעיל בסדר התפלה, ועיין ברוקח סי׳ שכ״ד ובטור א״ח סי׳ קל״א ובב״י וד״מ שם, (והב״י שם הביא בשם הרוקח דאין נופלין אלא לפני ס״ת וסיים וז״ל ואני אומר אם קבלה היא נקבל, ואם לדין יש תשובה, עכ״ל וכוונתו נראה דהא מצינו ב״מ נ״ט ע״ב כל יומא לא הוה שבקא ליה למיפל על אפיה, ודוחק גדול לומר שהיה לו בחדרו שם ארון וס״ת מה שלא נזכר). י) רב ששת וכו׳ העתיק רק התחלת הגמרא וחסר כאן מלת וכו׳ והוא בברכות י״ז ע״א, והרבון העולמים

נפש. ואל תצריכני לידי מתנות בשר ודם ולא לידי הלוואותם ואל תמסור מזונותי בידי בשר ודם. ותן חלקי בתורתך עם עושי רצונך ובנה ביתך ועירך והיכלך ועזרתך במהרה בימינו: מהר ענינו ופדינו מכל גזירות קשות והושע ברחמיך הרבים ימינו ומשיח צדקך ועמך: ועומדין הציבור והשליח ציבור ואומ׳ בלחש. ואנחנו לא נדע מה נעשה. כו׳ ואו׳ קדיש. כו׳ שצריך להפסיק בין שתי התפילות קדיש שלם. ת׳ מצאתי מה טעם נהגו לומר והוא רחום בתפילת ערבית על שם המקרא צדק ילין בה. מעולםכ) לא לן אדם בירושלים ובידו עון. כיצד תמיד של שחר מכפר על עבירות שנעשו בלילה. ותמיד של בין הערבים על עוונות שנעשו ביום. וכנגד כן אנו אומרי׳ והוא רחום כלומר בזמן שבית המקדש קיים היו תמידים מכפרים ועכשיו שבית המקדש חרב ואין לנו תמידים וזבחים אלא תפילה הק׳ שהוא רחום יכפר עון בשביל התפילות שהן כנגד התמידים וגם בתפילת השחר אנו אומרים והוא רחום בסדר קדושה. כל חמתו. כלום מחמתו. כמו ולרש אין כל (שמואל ב יב). אין לשפחתך כל בבית (מלכים ב ד):

קא. תקנול) לומר והוא רחום במעריב לפי שאין במעריב קרבן לכפר עון. אבל יוצר ומנחה שיש תמידין שמכפרין אין צריך לומר מפי ר׳ אליעזר הגדול: ת׳. יש להקשות והא איכא תמיד של שחר שמכפר על עבירות של ליל ותפילה השחר כנגד תמיד של שחר תקנו: ת׳. אבל יש אומרים לפי שכןמ) נהגו (לומר העם) החוטאים ללקות בשעת מעריב שאו׳ ציבור והוא רחום. שמקבל החוטא עליו את הדין ואחר שנלקה או׳ והוא רחום. ועוד שכל המלקה או׳ ג׳ פעמים והוא רחום. ויש בו מ״ג תיבות. ובין כולן מ׳ חסר אחת שהיא סוכמת את הארבעים. ומונה כן. והוא אחת. שתים כו׳: ועוד (שהכל) [שבכל] היום אדם חוטא ולערב צריך לומר והוא רחום: והקורא ק״ש מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. תניא מאימתי מתחילין לקרוא ק״ש ערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. וסימן לדבר צאת הככבים. ותניא הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. א״כנ) למה קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד לתפילה מתוך דברי תורה: הכא תניא בברכות ירושלמי. ולפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך. ובק״ש פרק ראשון קורא על מטתו ויצא: ת׳ ור״ת השיב על זה. ועל ק״ש ששאל על פי שאילתו. עשה תלמוד ירושלמי עיקר ותלמוד שלנו (תפלה) [טפלה] שסובר שק״ש שעל מיטתו עיקר. וזאת לא תהיה. (שבקום) [שבמקום] שתלמוד ירושלמי חולק על שלנו דחינן ליה ומדחי. שכך שנינו אע״פ שקרא אדם ק״ש בבית הכנסת מצוה לקרותה על מטתו. משום שנאמר ובשכבך. ומצינו למדין שאותו של בית הכנסת עיקר. ותוציא יקרי לאור. ותאור באור חיים. יעקב בר׳ מאיר: וכמה כוכבים יצאו ויהיה לילה. תניאס) ר׳ נתן אומר. כוכב אחד יום. שנים בין השמשות. שלשה לילה. (ד)א״ר יוסי לא כוכבים גדולים הנראים ביום ולא כוכבים קטנים הנראים בלילה. הכי איתה בשלהי במה מדליקין: לכך אומר בלילה אמת ואמונה. דכת׳ (תהלים צב) להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. ואיע) זו אמונה יש כאן. לפי שאין לך אדם שאין נפשו כאיבה עליו

וכו׳ נמצא גם בטור א״ח סי׳ קל״א בשם ר״ע בשינוי לשון ע״ש. כ) מעולם לא לן אדם וכו׳ מדרש שה״ש פ״א. ופסיקתא רבתי סוף פט״ו מימיו לא היה לן אדם וכו׳. ל) תקנו לומר והוא רחום וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ב׳ ועיין במנהיג סי׳ פ״ג ועיין בתניא רבתי סי׳ ט׳ ובמש״כ שם ס״ק ב׳. מ) שכך נהגו החוטאים וכו׳ כצ״ל ע״פ לשון הפרדס הנ״ל. נ) א״כ למה קורין וכו׳ עיין רש״י ברכות ב׳ ע״א ותוס׳ שם ד״ה מאימתי וכו׳ ועיין בשערי תשובה סי׳ ע״ו תשובה לרבינו האי גאון ז״ל. ס) תניא ר׳ נתן אומר וכו׳ גירסתו כגירסת דק״ס בשבת ל״ה ע״ב תנ״ה ר׳ נתן אומר וכו׳. ע) ואיזו אמונה יש כאן וכו׳ כעין לשון זה נמצא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ב׳. ועיין תוס׳ ברכות י״ב

בלילה מרוב עמל וטורח שטרח ביום. וכשעולה ברקיע בלילה אין הנשמה רוצה לשוב בקרבו עד שאומר לה המק׳ שוב למקומך בתוך האדם איני רוצה לוותר אומנותי כנגדו. הוא האמין בי והפקידך אצלי. שנאמר בידך אפקיד רוחי. ועושה הק׳ אמונה ומחזירה לו ובבקר עושה לו נס ומחדש את כוחו ואינו חלש מכל מה שטרח אתמול. ועל זה נאמר (איכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך: ולפי ס) ששנינו תפילת ערבית רשות לפיכך הוסיפו ראשי ישיבות (שבכל) [שבבבל] ברכה זו. ב״א יי׳ המלך בכבודו כו׳ להודיע שתפלת ערבית רשות. ואין צריך לסמוך גאולה לתפילה. וקבעו שם ברכה זו ברוך יי׳ לעולם אמן ואמן. והתיבות שיש בהן י״ח אזכרות כנגד י״ח ברכות על הסדר ביבנה. כדאמרי׳ בברכות. שמעון הפקולי הסדיר י״ח ברכות על הסדר ביבנה. ולכך אנשי בבל תקנו את אלה ושלחום לחכמי יבנה ונתיישרה בעיניהם. ובשרם נשיאי ישר׳ קבעו י״ח שבחות בישתבח. שיר ושבחה הלל וזמרה. וי״ח קומין באמת ויציב: ת׳. ויציב. ונכון. וקיים. וישר. ונאמן. ואהוב. וחביב. ונחמד. ונעים. ונורא. ואדיר. ומתוקן. ומקובל. הרי י״ג. וה׳ קומין. אחרי כן. הרי י״ח: ת׳. גרסי׳. בפ״ק ל) דברכות א׳ מר קורא ק״ש ומתפלל. מסייע ליה לר׳ יוחנן דאמר איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפילת של ערבית. ואע״ג דצריך לומר השכיבנו לאו מפסיק הוא. דכיון דתיקון רבנן השכיבנו בגאולה כגאולה אריכת׳ דמיא ובתפילת שחרית נמי כיון דתקינו רבנן יי׳ שפתי בתפילה כתפילה אריכת׳ דמיא ת׳. החזן אומר בקול רם והוא רחום והציבור שותקים. וממין אזנם למשמעו:

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו: ועונין אחריו מקרא זה. יי׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראינו. כי א׳ רחום יי׳ אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם. ועונין: והוא רחום. וכורע בברכו וזוקף ק) בשם. דכת׳ יי׳ זוקף כפופים בברכות. ואומ׳ בקול רם: ברכו את יי׳ המבורך. ועונין ברוך יי׳ המבורך לעולם ועד:

ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם אשר בדברו מעריב ערבים בחכמה פותח שערים ובתבונה משנה עתים מחליף את הזמנים ומסדר את הכוכבים במשמרותיהם ברקיע כרצונו. בורא יום ולילה גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור. מעביר יום ומביא לילה ומבדיל בין יום ולילה. יי׳ צבאות שמו אל חי וקיים תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ב״א יי׳ המעריב ערבים: אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת תורה ומצות חקים ומשפטים אותנו לימדת על כן יי׳ אלהינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחקיך ונשמח בדברי תלמוד תורתך ובמצותיך לעולם ועד. כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים: ברוך אתה יי׳ אוהב עמו ישראל:

(וקורין ק״ש כתיקון חכמים).

אמת ואמונה כל זאת קיים עלינו כי הוא יי׳ אלהינו ואין זולתו ואנחנו ישר׳ עמו הפודנו מיד מלכים. הגואלנו מלכנו מכף כל העריצים האל הנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשינו העושה גדולות עד אין חקר נסים ונפלאות עד אין מספר. השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט (למוט) רגלינו. המדריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שונאינו העושה לנו ניסים ונקמה בפרעה אותות ומופתים באדמת בני חם המכה בעברתו כל בכורי מצרים ויוצא עמו ישר׳ מתוכם לחירות עולם. המעביר בניו בין גזרי ים סוף. רודפיהם ושונאיהם בתהומות טיבע ראו בנים גבורתו שבחו והודו לשמו ומלכותו ברצון קבלו עליהם. משה ובני ישר׳ לך ענו

ע״א ד״ה להגיד וכו׳. ס) ולפי ששנינו וכו׳ עיין בפרדס סי׳ ב׳. ל) בפ״ק דברכות וכו׳ ד׳ ע״ב.

בשירה בשמחה רבה ואמרו כלם. מי כמוכה באלים יי׳ מי כמוך נאדר בקודש נורא תהלת עושה פלא: מלכותך יי׳ אלהינו ראו בניך בוקע ים לפני משה זה אלי ענו ואמרו יי׳ ימלוך לעולם ועד. ונאמר כי פדה יי׳ את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו. ב״א יי׳ גאל ישר׳: השכיבנו יי׳ אלהינו לשלום. והעמידנו מלכנו לחיים טובים ופרוס עלינו סוכת שלומך והושיענו ותקנינו בעיצה טובה מלפניך והושיענו למען שמך. והגן בעדינו והסר מעלינו אויב דבר חרב ורעב וצרה ויגון. והסר שטן מלפנינו ומאחרינו ובצל כנפיך תסתירנו כי אל שומרינו ומצילנו אתה כי אל מלך חנון ורחום אתה. ושמור צאתינו ובואינו לחיים ולשלום מעהה ועד עולם. ברוך אתה יי׳ שומר עמו ישר׳ לעד: (ובשבת או׳). כי אל מלך חנון ורחום אתה. ופרוס עלינו סוכת שלומך ועל ירושלים עירך ברוך אתה יי׳ פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישר׳ ועל ירושלם: ושמרו בני ישר׳ את השבת [לעשות את השבת] לדרתם ברית עולם: ביני ובין בני ישר׳ אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש: (ואם יו״ט הוא אומ׳. וידבר משה את מעדי יי׳ אל בני ישראל):

ברוך יי׳ לעולם אמן ואמן. ברוך יי׳ מציון שוכן ירושלם הללויה: ברוך יי׳ אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן: יהי כבוד יי׳ לעולם ישמח יי׳ במעשיו יהי שם יי׳ מבורך מעתה ועד עולם: כי לא ישוש יי׳ את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל יי׳ לעשות אתכם לו לעם: וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו יי׳ הוא האלהים. והיה יי׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד: יהי חסדך יי׳ עלינו כאשר יחלנו לך: הושיענו אלהי ישענו וקבצינו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהילתך: כל גוים אשר עשית יבאו וישתחוו לפניך יי׳ ויכבדו לשמך: ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדו״ר ודור נספר תהילתך: ברוך יי׳ ביום ברוך יי׳ בלילה: ברוך יי׳ בשכבינו ברוך יי׳ בקומינו: אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש: בידך אפקיד רוחי פדית אותי יי׳ אל אמת: אלהינו שבשמים יחיד שמך וקיים במלכותך ימלוך עלינו לעולם ועד: יראו עינינו וישמח לבנו ותגל נפשנו בישועתך באמת באמור לציון מלך אלהיך יי׳ מלך יי׳ ימלוך לעולם ועד כי המלכות שלך היא ולעולמי עד תמלוך בכבוד. כי אין לנו מלך אלא אתה ברוך אתה יי׳ המלך בכבודו תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד ועל כל מעשיו: ואו׳ קדיש עד דאמירן. ועומדין לתפילה י״ח ואו׳ קדיש כו׳. והולך החזן ויושב במקומו ואומרי׳ כולם:

פיטום הקטרת(קa) כאיזה צד שלש מאות וששים ושמונה מנים היו בה ושלשה שהיה מוסיף עליהן ביום הכיפורים ומחזירן למכתשת ונוטל הימנו מלא חפניו כדי לקיים בו דקה מן הדקה. ואילו הן. צרי צפורן לבונה. חלבנה. משקל שבעים של שבעים מנה. מור וקציעה. שבולת נרד. וכרכום משקל ששה עשר על ששה עשר מנה. הקושט שנים עשר. קלופה שלשה קנמון תשעה. בורית כרשינה תשעה קבין. מלח סדומית רובע הקב. מעלה עשן כל שהו ר׳ נתן אומ׳ אף כפת הירדן כל שהו. יין כפריסין סאין תלתא קבין תלתא. אם לא מצא יין כפריסין מביא יין לבן ישן. כרשינה למה היא באה. ששפין בה הצפורן כדי שתהא נאה. יין כפריסין למה היא באה. ששורין בו את הצרי מפני שהיא עזה. והלא מי רגלים יפים לה אלא שאין מכניסין ריח רע לעזרה מפני הכבוד: כשהוא שוחק אומר היטב הדק הדק היטב לפי שהקול יפה לבשמים. פטמה לחצאין כשירה לשליש ולרביע לא שמענו. ר׳ יהודה

ק) וזוקף בשם וכו׳ שם י״ב ע״א. קa) עי׳ לעיל סי׳ ע״ז פירושו. ל) תניא אבא בנימין אומר כצ״ל

אומר אם במידה כשרה חיסר בה מכל סימן וסימן או שלא נתן לתוכה מעלה עשן או שחיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה. א״ר זעירא משום הכנסה יתירה: תני בר קפרא אחת לששים או לשבעים שנה היתה בה הצאין של שירים: תני בר קפרא אילו היה נותן לתוכה ביתות של . . . . לא היה יכול . . . . בריחה של קטרת אלא שאמרה תורה כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה ליי׳: א״ר אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא. שנאמר למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך. הימים. כל. הלילות. וחכמים אומרים ימי חייך. העולם הזה. כל. להביא לימות המשיח: יעמוד הנער ואומר קדיש בלא תתקבל. וקדיש זה אינו אלא לחנך את התינוקות. ואינו בכלל שבע ביום הללתיך: גרסי׳ בפרק מאימתי. תניא[ל]) אבא (בעצמו) [בנימין] אומר שנים שנכנסו לבית הכנסת להתפלל וקדם אחד מהן והתפלל ולא המתין לחבירו טורפין לו תפילתו לפניו. שנאמר טורף נפשו וגו׳ (איוב יח). הא[ם]) מילת׳ פרשוה רבנן ואוקמוה בתפילת ערבית. מאי טע׳ שאם מניחו יחידי ויצא חוששין שמא יבא לידי סכנה. לפיכך צריך להמתין לחבירו עד שסיים תפילתו. אבל בשחרית לא: הכי כתב הגאון ז״ל:

סדר שבתות כך הוא:

קב. תנו רבנן לא[א]) יאכל אדם בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מתשע שעות ולמעלה כדי שיכנס לשבת כשהוא תאוה. דברי ר׳ יהודה. ר׳ יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך. ואפילו ר׳ יוסי לא קאמר אלא דאתחיל. אבל אתחולי לכתחילה לא. והמדליק[ב]) נר לשבת צריך לברך. ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת. מה טעם דהובה היא דאמר[בא]) ר׳ יהודה א׳ שמואל המדליק נר שבת הובה היא[ג]) ואסמכוה רבנן אקרא (איוב ה) וידעת כי שלום אהלך הילכך צריך לברך. והיכן ציונו רב אוייא א׳ מלא תסור (דברים יז) רב[ד]) נחמן בר יצחק א׳ (שם לב) שאל אביך ויגדך. ובלילי שבתות מקדימין ומתפללין. שכך אמרו רבותי׳ שאני[ה]) אפוקי יומא מעיולי יומא. עיולי יומא כמא דאפשר מקדימין ליה. אפוקי יומא כמא דאפשר מאחרינן ליה. כי היכי דלא ליהוי עלן כמשאוי.

והוא בברכות ה׳ ע״ב. ם) הא מילתא וכו׳ כן כתב הרי״ף בפ״ק דברכות ועי׳ תוס׳ שם ו ע״א ד״ה המתפלל וכו׳.

א) לא יאכל אדם וכו׳ פסחים צ״ט ע״ב. ב) והמדליק נר לשבת וכו׳ בענין הברכה על נר של שבת לא הזכירו הראשונים דעת המחבר דפסק שצריך לברך עיין תוס׳ שבת כ״ה ע״ב ד״ה חובה וכו׳ ויש שרוצים לומר דאין לברך אהדלקת נר וכו׳ ואומר ר״ת דשיבוש הוא, וכן דעתו בספר הישר סי׳ תרכ״ב ע״ש, וכן הוא בסדר רע״ג והמדליק נר של שבת צריך לברך והובא דעתו בתוס׳ הנ״ל, וכן פסק הרמב״ם פ״ה מה׳ שבת ה״א, והרוקח סי׳ מ״ג, ועיין בהגהה במרדכי פ״ב דשבת רבינו משולם לא היה מברך על הדלקת נר בשבת משום דאמרינן בפרק התכלת כל מצוה שאין לעשייתה גמר מלאכת מצותה אין מברכין עליה וכו׳ ור״י אומר שיש לברך וכו׳ ועיין שם בהגהה השניה בירושלמי פרק הרואה גרסינן המדליק נר של שבת צריך לברך וכן ביו״ט וכו׳ ועיין בהג״מ פ״ה מה׳ שבת וז״ל וכן ביו״ט נהגו להדליק נר וכן איתא בירושלמי פרק המביא כדי יין המדליק נר ביו״ט צריך לברך וכו׳ ובפרק הרואה ירושלמי גרסינן להדליק נר לכבוד יו״ט, ודכוותיה בשבת אומר לכבוד שבת, וכן הביא הגר״א בא״ח סי׳ רס״ג ס״ק ט׳ בשם הירושלמי פ׳ הרואה, ולפנינו ליתא לכל זה לא בירושלמי פרק המביא ולא בפרק הרואה ודבר תמוה ראיתי בקובץ על הרמב״ם מהגאון ר׳ נחום טריביטש פ״ה ה״א וז״ל בהג״מ כתב בירושלמי פרק המביא וכו׳ ואנכי לא מצאתי כעת רק בפרק הרואה נזכר ברכה על נר של שבת אבל לא נזכר שם יו״ט עכ״ל וזכרונו הטעתו כי באמת לא נמצא גם בפרק הרואה, ועיין תשובות הגאונים הנדפס בליק בענין הברכה על נר של שבת לרב שרירא ורב האי סי׳ פ״ב. בא) דאמר רב יהודה אמר שמואל וכו׳ חלופי גירסאות איתא בהאי מימרא לראשונים ולפנינו בשבת כ״ה ע״ב איתא דאמר רב נחמן בר רב זבדא, ואמרי לה אמר רב נחמן בר רבא אמר רב הדלקת וכו׳. ג) ואסמכוה רבנן וכו׳ שבת ל״ד ע״א. ד) רב נחמן בר יצחק אמר

וא״ר יוסי יהיו) חלקי ממכניסי שבת בטבריא וממוצאי שבת בציפורי. וכן המנהג: ומתפללין תפילת המנחה כסדרן בחול. יתגדל. תתקבל. ברכו: בשבתות וימים טובים אין אומרים והוא רחום. ואין אומ׳ ברוך יי׳ לעולם אמן ואמן. ואין אומ׳ יראו עינינו: ושאילו ז) מקמי רב נטרונאי גאון. בלילי שבתות בברכות אחרונות שבק״ש אומרים ברוך יי׳ לעולם אמן ואמן. כשאר ימות החול. או אומרי׳ ושמרו: ושדר להו הכי. ברכה זו אינה מדברי חכמים כל עיקר. שהרי ברכה חמישית היא. וכן שנינו בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. ותו לא: וכיון דהילכתא כרב דאמ׳ תפילת ערבית רשות. אתו רבנן בתראי ותקינו בתר שומר עמו ישר׳ למימר פסוקים דאית בהו שבחות ושמירות. וכיון דאמרינן פסוקים תקינו רבנן בתרייהן ברכה זו בחול. אבל בשבת דשכיחי מזיקן לא. משום דצריכי למיעל לביתייהו מקמי דליחשך. מפני סכנת שעירים. אי נמי מקמי אעקורי שרגא. ולכך סלקוה והעמידוה אדתנן בערב מברך שתי׳ לפני׳ ושתי׳ לאחרי׳. וכן מנהג בישיבה שלנו: ובבית רבינו שבבבל. והכי אמ׳ מר רב שלום גאון בלילי שבתות וימי׳ טובים במעריב אומ׳ שומר עמו ישראל לעד. בישיבה ובבית רבינו אין מנהג כן אלא חותמין במקום ושמור צאתנו. ופרוס עלינו סוכת שלומך. ברוך אתה יי׳ פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלם:

מצאתי כת׳ משל לשני בני אדם שהיו לו שני עבדים. האחד משמר עדרו . . . ויושב לו מנגד. והאחד בנה לו דיר ונעל בפני עדרו כראוי. זה שלא נעל בפניו כראוי בא זאב וטרף בא ארי ודרס. אבל זה שסיכך סוכה על גבי עדרו ובנה דירו ונעל כראוי אינו מתיירא לא מפני הזאב ולא מפני הארי. כך בחול כשהולך אדם במבואות המטונפות או לבית הכסא ומתיירא הוא ממזיקן ומפני שיש להם רשות לילי רביעיות ולילי שבתות להזיק קורא אחר עמו. או ח) נוטל אבוקה בידו שלא יוזק בהם. ולפיכך צריכין להתפלל ושמור צאתינו. שומר עמו ישר׳. אבל שבת אעפ״י שיש להם רשות להזיק שמירת שבת משמרתו שבזכות שהן עסוקי׳ במצוה ומשמרי׳ את השבת ונזהרין שלא להדליק ולהבעיר ושלא לעשות בה שום מלאכה אינן צריכין לאבוקה ולא לשום שימור שהבטיחם הק׳ שאין להם לירא מפני שמסככת עליהן מצות שבת ואין ניזוקין כלל. שנאמר ושמרו בני ישראל את השבת וגו׳. ברית עולם. ברית כרותה להם שלא יזוקו. אם ישמרוה כראוי. וזו היא אות שבינו וביניכם שאני משמרן. שנ׳ ושמרו וגו׳. וכת׳ ביני ובין בני ישר׳ אות היא:

וכו׳ גירסתו כגירסת השאלתות ולפנינו שם כ״ג ע״א איתא רב נחמיה אמר וכו׳. ה) שאני אפוקי יומא וכו׳ ברכות נ״ב ע״א, פסחים ק״ה ע״ב. ו) יהי חלקי וכו׳ שבת קי״ח ע״ב. ז) ושאילו מקמיה רב נטרונאי גאון וכו׳ כן הוא בסדר רע״ג שאילו מקמיה רב נטרונאי בליל שבת וכו׳ ושדר הכי מדברי חז״ל ברכה זו אינה כל עיקר וכו׳ והכי אמר שר שלום נמי בליל שבתות ובלילי ימים טובים במעריב למימר שומר עמו ישראל לעד, ובבית רבינו אין מנהג, אלא תחת שומר עמו ישראל חותמין פורס סוכות שלום עלינו ועל עדת עמו ישראל ועל ירושלים וכו׳ ובשאר כנסיות ובשאר מקומות אומר שומר עמו ישראל לעד וכו׳ אבל ברוך ה׳ לעולם אין אומרים לא בישיבה אחרת ולא בבבל כלה, וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ג׳ שאילו מקמי רב נטרונאי גאון על מה אין אומרים וכו׳ והכי אמר רב מר גאון (ויש לתקן שם ע״פ לשון המחבר ולשון רע״ג והכי אמר מר רב שלום גאון) בלילי שבת ובלילי יו״ט במעריב אומר שומר עמו ישראל לעד, בישיבה ובבית רבינו אין מנהג וכו׳ משל למלך שרחק מחילו וכו׳ וכן הובא המשל בשם רב שלום גאון בספר שה״ל כלל י״ז (ובשהלה״ש הוא בסי׳ ס״ה) ובתניא רבתי סי׳ י״ג משל למלך שנתרחק מחילו ובא בתוך עם אחר וכו׳ ועיין בשערי תשובה סי׳ פ׳ והיא תשובה לרבינו האי גאון כנראה שם, וששאלתם כי יש מקומות שאומרים והוא רחום במעלי שבתא הכי הוא בב׳ ישיבות שאסור הוא בשבת, כיון שקידוש היום, ואין אומרים והוא רחום ולא שומר את עמו ישראל וכו׳ דאמר רבא א״ר זירא משל לרועה צאן וכו׳ ונמצא תשלום המשל בספר האשכול וז״ל ואמר רבא משל לרועה כשהצאן במדבר בין הזאבים מתפלל על שמירתם וכשהצאן בעיר אינו מתפלל על שמירתם וכן הביא הרד״ל בהערותיו שם תשלום המשל כשם הריקנטי פ׳ וירא, ובשם ספר נפש החכמה להר״מ דליאון סי׳ י״ב, ולדעתו הוא ממדרש הנעלם

קג. **אתה** קדשת. חמדת ימים אותו קראת. שנאמר ויכל אלהים. ומתרגם ‎pa)‏ בירושלמי והחמיד. או משום דאין ויכל אלא לשון חימוד. וכן הוא אומ׳ נכספה גם כלתה נפשי. ויש אומ׳ לא נקראת חמדת ימים בשום מקום. אלא מילתא בעלמא קאמרי׳ שנחמד הוא לישר׳ מכל הימים. שאותו קריאת קודש. שנאמר ויקדש אותו. והוא זכר למעשה בראשית. שבת הוא זכרון למעשה בראשית. שעשה כל מעשיו בששת ימי החול ונח בשביעי. וקדשו. לכך קידש את יום שביעי לעשותו חמדה לישר׳ מכל הימי׳ ועדות זו אנו מעידין עליו בכל שבת ושבת. ולהכי קרי שבת בכולי תנויי שבת בראשית: והרב ‎pb)‏ ר׳ מאיר שליח ציבור ההגון היה מתקן הדבר כן. ובשביעי רצית בו וקדשת. חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית. לעשותו חמדה וסגולה לימים קדשתו ורצית בו וזכר למעשה בראשית קראתו. שנ׳ על כן ברך. ונ׳ ויברך ויקדש. כי בו שבת הרי הוא זכרון שבת בראשית. לכך או׳ בכל ברכה וברכה זכר ליציאת מצרים. משל לעבד הנתפס ונידון ביסורין. וא׳ לו מלך אחד אם אני אוציאך להירות אתה שומע בקולי ומאזין לי לכל אשר אני מצוך. אמ׳ לו הן. הוציאו משם. ובכל מקום שהוא מצוה לו דבר היה מזכיר לו טובתו כדי שיעשה חפצו בלבב שלם. כך הקב׳ גאל את ישר׳ ממצרים. ועל רוב המצות הוא אומ׳ אני ייי אשר הוצאתי אתכם וגו׳. וכן אנו מזכירי׳ ברוב תפילו׳ אשר הוציאנו ממצרים לקיים מצותיו. ואם טעה בשבת ופתח באתה חונן גומר אותה ברכה. ואו׳ של שבת דא׳ ט) רב נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה איבעיא לן טעה בתפילת חול בשבת (וזהו) [מהו] לנומרה. וא׳ לן גומר אותה ברכה וחוזר לתפילת שבת. ת׳. דבדין הוא דמתפלל י״ח ורבנן הוא דלא אטרחוה מפני כבוד השבת: ת׳.

קד. **ואם** י) טעה ולא הזכיר של שבת בערבית מחזירין אותו. ואעפ״י שאמרנו טעה ולא הזכיר של ראש חדש בערבית אין מחזירין אותו דהיינו טע׳ משום דאין מקדשין את החדש בלילה. ואע״ג דקיימ׳ לן תפילת ערבית רשות. הני מילי דלא קבעי לצלויי. דלא מטרחינן ליה. אבל טרח וצלי ולא מזכר דשבתא בצלותיה שוייה עליה חובה מדמצלי. ומהדרינן ליה. ועוד דקאמ׳ כ) זעירי במס׳ שבת בפ״ק. הני חברין בבלאי למאן דאמ׳ תפילת ערבית רשות כיון שהתיר חגורו לא מטרחינן ליה. ולמאן דאמ׳ חובה מטרחי׳ ליה. והכא נמי כיון דצלי לה לצלותא דערבית שוייה עליה חובה וכי לא אדכר של שבת הילכך מטרחינן ליה והדר מצלי: ולאחר סיום תפילת לחש. החזן פותח ויכולו. אעפ״י שאינו צריך שכבר נפטר בויכולו שא׳ בלחש אלא מפני יום טוב שחל להיות בשבת שאין אומרי׳ ויכולו בלחש שהרי אומ׳ אתה בחרתנו. והוצרך לומ׳ ויכולו בקול רם. לכך תקנוהו לומ׳ בכל שבת לאחר תפילת לחש שלא לחלוק בין שבת שחל יום טוב לתוכו ובין שאר שבתות: ואומ׳ ברכה אחת מעין ז׳. והיא מגן אבות בדברו: ת׳.

קה. **העתקתי** מתשובות רש״י תפילת מגן אבות מפורש בשבת דמשום סכנה ‎ac)‏

שהיה ביד הגאונים שלא נמצא בתלמודים ובמדרשים שיאמר רבא בשם ר׳ זירא (ואולי צ״ל רבא בשם זעירא עיין סוטה ה׳ ע״א) ועיין בספר המנהיג הלכות שבת סי׳ ג׳, ובטור א״ח סימן רס״ז. ח) או נוטל אבוקה וכו׳ ברכות מ״ג ע״ב. ‎pa)‏ ומתרגם בירושלמי וחמיד וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל ועיין בתניא רבתי סי׳ ט״ו ובביאורי שם אות ז׳ ויפה שערתי שם דבפרדס לרש״י ז״ל מיותר מלת „אומר״ דגם כאן ליתא. וכן יש לתקן שם „נאמר״ הוא לישראל וצ״ל „נחמד״ הוא לישראל וכו׳ כמו דאיתא הכא ע״ש סי׳ ג׳. ‎pb)‏ הוא ר׳ מאיר בר׳ יצחק שליח צבור המוזכר לקמן בה׳ שבת סי׳ נ״ג והובא ברש״י תהלים ע״ג. ומוזכר בתוס׳ ר״ה י״א ע״א ד״ה אלא ועיין בשו״ת רש״י סי׳ רל״ח. ט) דאמר רב נחמן וכו׳ ברכות כ״א ע״א גם כאן לא העתיק לשון הגמרא כאשר הוא לפנינו שם דבדין וכו׳ שם. י) ואם טעה וכו׳ עי׳ לעיל סי׳ ע״ו ובביאורי אות יו״ד, ועיין בסר״ע גאון דף כ״ה. כ) דקאמר זעירי וכו׳ גירסתו כגירסת רע״ג בסדרו, וכן הוא בה״ג פרק תפלת השחר ובריי״ף ובראש זעירי ולפנינו בשבת ט׳ ע״ב איתא אמר אביי הני חברין וכו׳. ‎ac)‏ שבת כ״ד ע״ב ועיין רש״י ד״ה משום.

תיקנוה דהא ניתנה רשות למזיקי׳. כדתניא בערבי פסחים לא[ל] יצא אדם יחיד בלילי רביעיות ובלילי שבתות מפני שאגרת (כת) [בת] מחלת יוצאה ושמונה עשר רבוא מלאכי חבלה עמה וכל אחד יש לו רשות להבל. ואפילו בדרי בתראי דגזר עלה אביי שלא תעבור ביישוב לעולם איכא סכנת נפשות מן המתים שמוצאים מנוחה בו בלילה. ודרכן לבא לבית הכנסת תוך י״ב חדש. וחשו רבנן שמא בתר דנפקי ציבור׳ איכא מאן דלא צלי בהדי ציבורא ויתפלל יחידי ויסתכן. עמדו ותקנו לשליח ציבור ברכה אחת מעין ז׳. ואי איכא דלא צלי יכוין לבו לכולהו תיבות דמעין ז׳ ויענה אמן על חתימתו ותעלה לו ברכה זו במקו׳ הז׳ ברכו׳ ויפטר ויוצא מהן ידי חובתו. מגן אבות בדברו. מחייה מתים. האל הקדוש. הרי מגן ומחייה ומשולש. המניח לעמו בשבת קדשו. כי בם רצה. הרי מעין אתה קדשת. ורצה במנוחתינו: לפניו נעבוד. ונודה לשמו. הרי מעין עבודה והודאה. מעין הברכות וההודאות. תוספת היא. כלומר מעין הברכות הללו שציינתי כאן והרבה הודאות נאות וראויות לבעל ההודאות. לאדון השלום. מעין שים שלום. מקדש השבת ומברך שביעי. הרי מעין תתימ׳ סמוך לחתימ׳: אלהינו ואלהי אבותי׳ רצה במנוחתינו. מקדש השבת: ואותו[מ] יחיד שלא התפלל יכוין לבו על הכל ויענה אמן בסוף הכל ויחשב כאילו התפלל ויפטר מכל וכל: העתקתי מתשובות רש״י: ת׳: והכי א׳ רב משה גאון יחיד שטעה בלילי שבת ולא התפלל אתה קדשת כיון ששמע משליח ציבור מגן אבות שהוא ברכה אחת מעין ז׳ מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו: והכי נמי א׳ רב נטרונאי גאון ז״ל ת׳. אמ׳[נ] רבא יום טוב שחל להיות בשבת שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית אין צריך להזכיר של יום טוב דכי תקינו רבנן דתפילת מגן אבות לא תקנו אלא בשבת מפני שבלילי שבתות ניתנה רשות לשידים לשלוט ולהזיק וחשו חכמי׳ ליחיד הבא מן השדה ולא יתפלל עם הציבור שלא יתפלל יחידי בבית הכנסת ויסתכן. והתקינו שיהא החזן מתפלל תפילת מגן דבין כך ובין כך יתפלל היחיד ולא ישאר יחידי. ובשבת אינו יכול להדליק[ס] (נ״ל) [וליטול] אבוקה בידו: וכן בראש חודש שחל להיות בשבת אין מזכיר ביעלה ויבא את יום המנוח הזה. לפי שיעלה ויבא אינו בא אלא מפני ראש חדש בלבד כי תפילת שבת כבר נאמרה בישמח משה: וכן הלכה: ואי קשיא לך הא[פa] דר׳ יהושע בן לוי דאמ׳ יום הכיפורים שחל להיות בשבת המתפלל תפילת נעילה צריך להזכיר של שבת. יום הוא שנתחייב בארבע תפילות הכא בשבת דין הוא דאין שליח ציבור יורד ערבית. ורבנן הוא דתקון משום סכנה. אבל ביום הכיפורים יום הוא שנתחייב בד׳ תפילות:

קו. ומקדשין[פb] על היין להוציא אורחים ידי חובתם שאין להם יין. ואוכלין ומבדילין בבתי כנסיו׳ ובבתי מדרשו׳. אעפ״י שאין אורחים אוכלין שם. לא מבעיא הבדלה דודאי מבדילין. וכיון דאבדיל שליחא ציבורא יצאו כל הציבור ידי חובתם. והרוצה להבדיל בביתו הרשות בידו. ואם לא רצה או שאין לו יין יצא בהבדלת שליח ציבור. אלא אפי׳ קידושא דהלכות רווחות היא בישר׳ דאין קידוש אלא במקום סעודה. אעפ״י כן יקדשו על היין בבתי כנסיות ובתי מדרשו׳. מפני שהטעמת יין של קידוש של שבת רפואה היא. וזה שטעם נעשה כאילו טעמו כולן.

ל) לא יצא וכו׳ פסחים קי״ב ע״ב. מ) ואותו יחיד וכו׳ כן הוא בסרע״ג, ועי׳ בטור א״ח סי׳ רס״ח, ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סוף סי׳ ג׳ ולקמן סי׳ קנ״ו. נ) אמר רבא יו״ט וכו׳ שבת כ״ד ע״ב. ס) להדליק וליטול אבוקה: בידו כצ״ל. פa) שבת כ״ד ע״א. פb) ומקדשין על היין להוציא אורחים הוא בפסחים ק״א ע״א וכל דברי המחבר בזה הוא בסרע״ג בשם רב נטרונאי ר״מ ועיין תוס׳ פסחים ק׳ ע״ב ד״ה ידי קידוש וכו׳ כתב בשם רב נטרונאי וכו׳ ובטור א״ח סי׳ רס״ט מה שהקשה עליו, ועיין בב״י שם מה שמתרץ דבריו וכן בב״ח ס״ק ג׳, ועיין בדרישה שם, ובשו״ת תשב״ץ ח״ג סי׳ רמ״ו ושם ח״ד.

וכיון ששמעו קידוש יצאו ידי חובתם ואין צריכים לטעום: וזה שמקדש ומטעים משום רפואה מקדש ונותן להם כדי ליתן על עיניהם ממנו. כדאמרי' פסיעה ע) גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם. ובמאי מהדרא ליה בקדושא דבי שמשי. הילכך זימנא דאיכא ציבור דלית ליה חמרא ומקדש אריפתא'. ותקנו חכמים לקדש על היין בבית הכנסת משום רפואה: ולאחר שמקדשין בבית הכנסת אומ' פ) משנה ב"מ ממסכת שבת כדי להדכיר חיובי הדלקת שבת: ואו' קדיש: ותקנת חכמי' הוא משום סכנה דבי שמשי דשכיחי מזיקין דילמ' איכא דעייל ולא מצלי לאלתר. ועד דמצלי נפקי ציבורא ופייש להודיה ומסתכן. ותקינו רבנן דמאחרי ציבורא אחר תפיל' כי היכי דגמיר צלותיה ונפיק בהדי ציבורא. ומיבעי צ) לאיניש למיקם בי כנישתא עד דמקדש שליחא דציבורא אכסא דחמרא דקדושא עד דא' מקדש השבת: ואחר כך הולכין לבתיהם לשלום:

קז. **ומקדשין** על היין בלילי שבתות. דת"ר זכור את יום השבת לקדשו (שמות יט). זכרהו ק) על היין. אין לי אלא ביום. בלילה מניין. ת"ל את. אין לי אלא שבת. ימי' טובים מניין אלה מועדי יי' מקראי קודש (ויקרא כג): ת"ר זכור את יום השבת לקדשו. זכרהו על היין. מיכן ר) סמכו הכמים לקידוש מן התורה. אין לי אלא בשבת חג המצות מניין. ת"ל (דברים טז) למען תזכור את יום צאתך וגו': חג שבועות מניין. ת"ל (שם) וזכרת כי עבד היית (בארץ) [ב]מצרים ושמרת ועשית. חג הסוכות מניין. ת"ל (שם טו) וזכרת כי עבד היית [בארץ] (ב)מצרי' ומנא לן דאסוכות קאי מעילויה דקרא. כתיב (שם) העניק תעניק לו וגו'. (שם טז) חג ש) הסוכות תעשה לך שבעת ימים [וגו']: ואע"ג ת) דמדכר בקידושא צריך לאדם לאדכורי בצלותא ובברכת המזון. מא טעמי' תרי קראי כתיבי. זכור. וזכרת. ואתו רבנן וילפינהו משבת. מה שבת בתפילה ועל הכוס. אף יום טוב כן: א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מניין א) שאין או' שירה אלא על היין שנ' (שופטים יט) ותאמר להם הגפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים. אם אנשים משמח אלהים במה משמח. מיכן

סי' ל"ב ע"ש, ובשו"ת רשב"ש סי' נ"ג, ובש"ת סי' קי"ד, ובתשובות הגאונים הנדפס בליק סי' ג"ב. ובשו"ת הרשב"א סי' ל"ז ע"ש. ועיין באו"ז ח"א סי' תשנ"ב אות ט' ובח"ש סי' כ' ע"ש. ע) פסיעה גסה וכו' ברכות מ"ג ע"ב. שבת קי"ג ע"ב. תענית יו"ד ע"ב ועיין בתוס' שם ד"ה פסיעה וכו'. פ) אומר משנה במה מדליקין וכו' כצ"ל. צ) ומיבעי לאיניש למיקם בי כנישתא וכו' הוא דין אחר ולא שייך להא דלעיל והיינו דיש לעמוד בשעה שמקדש הש"ץ עד דמסיים מקדש השבת. ומקורו הוא בה"ג סוף ה' ציצית וז"ל ומיבעי ליה לאינש למיקם בבי שמשי עד דמקדש שליחא דציבורא על כסא דקידושא ואמר מקדש השבת. ושם מבאר יותר ומסיים „ולא ליתוב משום דמעלי לברוכי" עכ"ל וכן הוא ג"כ בסדר רע"ג ומיתבעי ליה לאיניש למיקם בבי כנישתא עד דמקדש שלוחא על כסא דחמרא דקדושא עד דאמר מקדש השבת. לא יתיב דמעלי לברוכי. ועיין בשו"ת שע"ת סימן קי"א ושאלתם מתבעי ליה לאיניש למיקם בבי כנישתא עד דמקדש שלוחא דצבורא ועד דאמר מקדש השבת לא ליתוב משום דמעלי לברוכי. והרב ברגלוני כתב אחר כן חזינן מימרא דא בתשובות לרבוותא ולא מסיימי דא משום דמעלי לברוכי. והני רבנן דכתבו הכי אפשר דהוי שכר מפני מצות טורח העמדה, אי נמי אפשר דאית בי' קבלה ולא ידעינן מה עכ"ל וגם המחבר הוא מהני רבוותא דלא סיים משום דמעלי לברוכי. ויש לתמוה על מה שכתב הד"מ בסי' רס"ט וז"ל כתב הכ"ב דנהגו לעמוד בשעה שמקדשים בב"ה ואמר רז"ל ברכות (מ"ג ע"ב) דמעלי לברכי, פירש עייפות הרגלים, דליתא להא דמעלי לברכי לא בברכות ולא במקום אחר בדברי חז"ל, ועוד מדוע לא הביא האי דינא דצריך לעמוד בשם הגאונים הנ"ל, ולפני ה"ג דפוס ווארשוי ונרשם שם ג"כ ברכות מ"ג ע"ב ושם הוא ודאי ט"ס. ק) זכרהו על היין עיין פסחים ק"ו ע"א, ומכילתא פ' יתרו ופסיקתא רבתי פרק כ"ג תני ר' בשם ר' נתן קדשו בברכה מכאן אמרו מקדשו על הכוס בכניסתו, ועיין בשאילתות פ' וזאת הברכה סי' קס"ו, ובאו"ז ח"ב סי' כ"ה. ר) מכאן סמכו חכמים וכו' כל זה הוא לשון ה"ג ה' קידוש והבדלה, וכן הועתק בספר או"ז ח"ב סימן כ"ה ע"ש ועיין בשאילתות פ' יתרו סי' נ"ד ובהע"ש שם אות כ"א. ש) חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים וגו' כצ"ל ויליף מדכתיב העניק תעניק לו מצאנך ומגרנך ומיקבך, וגבי חג הסוכות שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך. ת) ואע"ג דמדכר בקידושא וכו' גם זה הוא לשון ה"ג שם רק תחת ואתו רבנן וכו' איתא שם ואתו מועדות ועיין בשאילתות שם ובהע"ש אות א'. א) מנין שאין אומרים וכו' ברכות ל"ה ע"א ערכין י"א

שאין אומ׳ שירה אלא על היין: וטועם ג) ממנו כדי רביעית ואם לא טעם כדי רביעית לא יצא ידי חובתו דהכי אמרי׳ המקדש ג) אם טעם מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא. והיינו רביעית יין:

קח. ואם ד) אין לו יין יקדש על הפת. ובמקום בורא פרי הגפן יאמר המוציא לחם מן הארץ: ת״ר אין ה) מקדשין אלא על היין ואין מברכין אלא על היין. קס״ד בורא פרי הגפן. אטו אמיא ושיכרא מי לא מברכינן שהכל. א׳ אביי הכי קאמ׳ אין אומ׳ הבא כוס לברך אלא על היין. ולא אמרו אלא דלא קבע אשיכרא אבל אי קבע אשיכרא היינו משתייא: ומאן ו) דקדיש ומקמי דליטעם אישתעי. הדר מבך בורא פרי הגפן וטעים והיכא דיהבינו ליה לברוכי ואשתלי ולא טעים. ושקלוה ליה אחריני ושתיוה מייתו ליה כסא אחרינא ומברך בורא פרי הגפן וטעים. כדאמר מר המקדש אם (טעה) [טעם] מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא: והכי ז) אמ׳ רב עמרם גאון כוס של קדוש כל שלא בירך עליו ברכת המזון חייב לברך עליו ברכה אחת מעין שלש. שהיא על הגפן ועל פרי הגפן. והני מילי היכא דלית ליה כוס של ברכת המזון. אבל אם יש שם כוס של ברכה לא צריך לברוכי אחר כוס של קדוש. ואי קשיא אם כן למה מברך על הכוס של ברכת המזון בורא פרי הגפן. משום דאפסקיה בברכת המזון. והיכא נמי דלא הוה ליה לבר מההוא כוס של קדוש ואקרי ובריך ברכת המזון נפיק בברכת המזון. ולא יכיל לברוכי על הגפן בתר ברכת המזון לא שנא קידוש מקמי פתורא ולא שנא לאחר פתורא כיון ששתה רביעית

ע״א. ג) וטועם ממנו וכו׳ ברכות נ״ב ע״ב. ג) המקדש אם טעם וכו׳ עירובין ע״ט ע״ב פסחים ק״ז ע״א. ד) ואם אין לו יין וכו׳ כן הוא לשון רע״ג, וכן הוא בשאילתות פ׳ וזאת הברכה סימן קס״ז וז״ל ומאן דלית ליה חמרא מקדש אריפתא ונפיק ידיה חובתיה דכתיב לקדשו. ועיין בשו״ת שערי תשובה סי׳ קט״ז בשם רב האי גאון, ז״ל כך היו הראשונים נוהגין לענין קדוש היו מחזרין וטורחים הרבה להביא יין שראוי לברך בפה״ג, והיה אצלם מצוה שראוי לחזור אחריה, ואם אין להם היו מקדשין אריפתא, ועיין פסחים ק״ו ע״ב רשב״ם ד״ה דחביבה וכו׳ ומדרב שמעינן שמקדשין על הפת, ועיין בתוס׳ ד״ה מקדש וכו׳ מ״מ נראה לר״ת דאין מקדשין על הפת כלל וכו׳ (ושלש מחלוקות בדבר דלדעת המחבר וכן לדעת רע״ג ורב האי והשאלתות דוקא בדלית ליה יין הוא דמקדש על הפת, אבל בדאית ליה יין מקדש על היין, ודעת הרשב״ם אפילו בדאית ליה יין מקדש על חביבה ליה, ולדעת ר״ת אין מקדשין על הפת כלל אף בדלית ליה יין). ה) אין מקדשין אלא על היין וכו׳ פסחים ק״ז ע״א. ו) ומאן דקדיש וכו׳ עד לא יצא, הוא לשון ה״ג הלכות קידוש והבדלה, וקמ״ל דלא צריך לחזור ולקדש, ובתשובות הגאונים הנדפס בליק תרכ״ד נשאל רב שרירא גאון על דברי בה״ג אילו, וז״ל סימן נ״ה וששאלתם שכתוב בהלכות קדש ואשתלי ולא טעים ושתי ליה אחרינא מייתו ליה כסא אחרינא ומברך עליה בפה״ג ושתי ולא צריך אהדורי קדושא דאמר מר המקדש אם טעם וכו׳ הכי סבירא לן דזמנין סגיא בהכי, וזמנין לא סגיא, היכי דמי אי במקום סעודה קדישו ושקליה אחרינא לכסא ועדיין הוא יושב במקומו סגיא בהכי, מברך על כוס אחר בפה״ג ודיו, ואי שלא במקום סעודה קדיש או קם מן ההוא דוכתא צריך למהדר ולקדושי עכ״ל ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ צ׳ שהאריך בזה. ובמאה שערים להרי״ץ גיאת, ובשערי תשובה סימן כ״א, ועיין בטור א״ח סי׳ רע״א, ובש״ע שם וט״ז ס״ק י״ט ועיין בספר הישר לרבינו תם דף ע״ת. ז) והכי אמר רב עמרם גאון כוס של קדוש כל (זמן) שלא בירך וכו׳ והיכא נמי דלא הוי ליה וכו׳ ואקרי ובריך וכו׳ ל״ש וכו׳ ול״ש לאחר פתורא (בסרע״ג על פתורא. ולפי גירסת המחבר ר״ל לאחר שהביאו השולחן) וא״ת (שמא) קידש ולא שתה וכו׳ (וא״כ איך יברך ומתרץ א״כ לא יצא ובאופן זה לא איירינן) והלכך טעין לאחריו (פירש לכתחילה כל זמן דלא אקרי ובריך) כן הוא בסרע״ג, ובמהרי״ץ גיאת ה׳ קדוש, ויותר באריכות הוא בתשובות הגאונים הנדפס בליק תרכ״ד סימן נ״ו ע״ש ומפורש יותר כל דברי רע״ג בשה״ל סי׳ ע״ד, ועיין שם סי׳ קמ״ח, ומסיים ודלא כרב עמרם גאון ז״ל שכתב בתשובתו כל זמן שלא בירך ברהמ״ז חייב לברך ברכה אחרונה שהוא על הגפן, והני מילי היכא דלית ליה חמרא לכוס של ברכת המזון, אבל אית ליה חמרא לכוס של ברכת המזון כיון דעדיין לא מסחא דעתיה ממשתייא דהא אית ליה כוס של ברכה לא צריך לברוכי וכו׳ אלא פסקא דמילתא בין אית ליה חמרא לכוס של ברכת המזון בין לית ליה חמרא לכוס של ברהמ״ז אין צריך לברך על הגפן ליין שלפני ברהמ״ז דברכת המזון פוטרתו, ועיין בטור א״ח סי׳ רע״ב ואיני מבין דבריו וכו׳ ושם בב״י, ובדרישה, ועיין בב״ח שם שמיישב שם כוונת רע״ג, וכוונת הטור, בדרך פשוט, ועל כרחך צ״ל לפרש מה שמסיים הטור לתרץ כוונת רע״ג דאע״ג דברכה אחת מעין ג׳ פוטרתו ברכת ג׳ אינו פוטרתו פירושו אינו פוטרתו כל זמן שלא בירך ברכת המזון, אבל אם בירך הלא כתב רע״ג בפירוש שאין צריך, ולפ״ז דחית הט״ז שם את דברי הב״ח חוזר ונראה, וכמו שכתב שם ביצחק ירנן, אך לא מטעמיה ע״ש ועיין במנהיג ובש״ת סי׳ ק״א ואין כאן מקום להאריך.

כבר נתחייב לברכה ראשונה ואחרונה מפני רביעית ששתה. ואם תאמר קידש ולא שתה רביעית. אם כן לא יצא ידי חובתו והילכך טעון לאחריו:

קט. ואסור לו לאדם לטעום כלום עד שיקדש. ואם שכח וטעם אפילו הכי מקדש. דאמ׳ח) רבא הלכתא טעם מקדש [טעם] מבדיל. ואם בא לידי אונס מחמת שינה או מחמת שכרות או מכל דבר אונס ולא קידש בליל שבת מקדש למחר. ואפי׳ כל היום כולו. דאמריט) בני ר׳ חייא מי שלא קידש בערב שבת מקדש והולך כל היום כולו:

קי. ומקדש צריך לקדושי במקום סעודה. ויליף׳י) טעמ׳ בתלמוד ירושלמי ממקרא מלא. (ישעי׳ נח) וקראת לשבת עונג לקדוש יי׳ וגו׳ במקום עונג שם תהא קריאת היום. מיכן שאין קידוש אלא במקום סעוד׳. והיכאיא) דקדיש ליה באושפיזיה. ואיתרמו ליה אינשי בדוכתא אחריני דלא גמורי קידוש. גמיר לקדושי והדר מקדש להו. דא׳ רב אשי כייב) הוינו בי רב פפי הוה מקדש לן. וכי הוה אתי אריסיה מדברא הוה מקדש ליה: דלהוציא אחרים ידי חובתן שפיר דמי: ונשיםיג) ועבדים אע״ג דקידוש היום זימנא קביעא ליה וקיימא לן דכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. גבי קידוש היום מיהא חייבין דא׳ ר׳ אד׳ בר אהב׳ נשי׳ חייבות בקידוש היום דבר תורה. ומפר׳ רבא טע׳ דכת׳ זכור ושמור. כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה. ונשים ועבדי׳ הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה: ואי״ד) רב זוטרא בר טוביה אין אומר׳ קידוש היום אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח. לאפוקי שריהו רע דלאו אורח ארעא. ולאפוקי נמי מגולה דילמא נפיל ביה מידי. ואע״גטו) דאעבריה במסננת ולא אשכח ביה מידי. אפי׳ הכי הקריבהו נא לפחתך קרינא ביה. אבל יין מגיתו שפיר דמי לקדושי עליה. דא׳ רבה סוחטטז) אדם אשכול של ענבים לתוך הכוס ואומ׳ עליה קידוש היום: וכן הלכה. ת׳: ומה שאנו מקדשין שני פעמים אחת ביום ואחת בלילה כנגד זכור ושמור. ומטעם זה אין אנו מקדשין בסעודה שלישית: תם. ת׳: ולאחריז) שבירך על הכוס נוטל ידיו ומברך על נטילת ידים. אבל נטל ידו קודם שיקדש לא עשה ולא כלום. דא׳ רב ברונא אמ׳ רב הנוטל ידיו לא יקדש. מאי טע׳ יין אין צריך נטילת ידים ובשלא נגע בשום טינוף ולא נכנס לבית הכסא. ומשום דקאמרי׳ הנוטליח) ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח. ופת הוא דטעון נטילת ידי׳. וכיון שנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושם לבו אל הפת. הילכך לא יקדש:

קיא. וחייביט) לבצוע על שתי ככרות בשבת. שנ׳ (שמות טז) לקטו לחם משנה. וא׳ ר׳ אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא. דנקיט

ח) דאמר רבא הלכתא וכו׳ פסחים ק״ז ע״א. ט) דאמרי בני ר׳ חייא וכו׳ הגמרא מדייק הכי שם ק״ה ע״א מדאמרי בני ר׳ חייא וכו׳. י) ויליף טעמא בתלמוד ירושלמי ממקרא מלא וכו׳ בירושלמי לפנינו ליתא להא דרשא אך הרי״ף והרא״ש בפ׳ ערבי פסחים סימן ה׳ מעתיקים הלשון ואזדא שמואל לטעמיה דאמר שמואל אין קידוש אלא במקום סעודה, דכתיב וקראת לשבת ענג במקום ענג שם תהא קריאה, ומשמע דכן הוו גרסי בגמרא, וכן הוא בתוס׳ מערבי פסחים במרדכי, ועיין רשב״ם ק״א ע״א ד״ה אף ידי קידוש וכו׳ קרייה דקידוש שם תהא ענג ומדרש הוא וכו׳, ובבעל העיטור בעשרת הדברות דכתיב וקראת לשבת ענג במדרש במקום קריאת קידוש וכו׳ אך האו״ז ח״ש סי׳ כ״ג ותניא סי׳ י״ד הביאו זה בשם בה״ג. יא) והיכא דקדיש ליה באושפיזיה וכו׳ דלא גמורי כצ״ל והוא לשון ה״ג הלכות קדוש והבדלה והיכא דקדיש ליה באושפיזיה ואתרמו ליה אינשי בדוכתא אחרינא דלא גמיר לקדושי הדר מקדש להוא דאמר וכו׳ ועיין בטור או״ח סי׳ רע״ג שהביא דעת הבה״ג ועיין בב״י שם. יב) כי הוינן בי רב פפי וכו׳ ר״ה כ״ט ע״ב. יג) ונשים ועבדים וכו׳ ברכות כ׳ ע״ב. יד) ואמר רב זוטרא בר טוביה לפנינו ב״ב צ״ז ע״א איתא אמר רב וכו׳. טו) ואע״ג דאעבריה וכו׳ שם ע״ב. טז) סוחט אדם אשכול וכו׳ שם. יז) ולאחר שבירך על הכוס וכו׳ הוא בסדר רע״ג, ועיין רשב״ם פסחים ק״ו ע״ב ד״ה נטל ידיו וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה הנוטל ידיו לא יקדש וכו׳ ובסדר ר״ע וכו׳ ועיין תשובות הגאונים הנדפס בליק סי׳ נ״ז ותשובה זו

תרתי דכת' לקטו לחם משנה. ובצע חדא. דאי אמרת לבצע תרתי מחזי כרעבתנותא: ושאילו(כ) מקמי רב נטרונאי גאון ביום טוב צריכין לבצוע על שתי ככרות או לא. והשיב הכין. הוו יודעין שצריכין אנו לבצוע על שתי ככרות ביום טוב כדרך שצריכין לבצוע עליהם בשבת. מה טעם מפני שבשבת עצמה לא נתחייבו לבצוע על שתי ככרות. אלא משום שלא ירד מן בשבת והזהירו ישראל ללקוט לחם משנה. ואמר רבא חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת. וביום טוב נמי כיון שלא ירד בו מן חייבים אנו לבצוע על שתי ככרות. ומניין שלא ירד מן בימי' טובי' שכן שנו חכמים ששת ימים תלקטוהו. ר' יהושע או' למדנו(כא) שלא ירד מן בשבת. ביום טוב מניין. ת"ל שבת לא יהיה בו: חז"ק ת':

קיב. קשר(כב) של קיימא כגון רצועות מנעלים. וקשירת אבנט מותר. שכל אילו מתירין תדיר. ואין לאסור אבנט משום מנעל דרבנן דאמרי' בפ' אילו קשרי' דפטור אבל אסור. דהתם טע' דאסור שאעפ"י שאין קושרי' אותו בשביל קשר של קיימא ובדעתם להתירו עוד כשיצטרכו אפי' הכי אסור לפי שפעמים היו מניחים אותו קשור עד זמן מרובה שלא היו חוששים להתיר. ופעמים שלא היו מתירין לעולם. הילכך אסור. אבל אבנט. אע"פ שמניחי' אותו פעמים שבוע או שבועיים אין כאן איסור שאין שום אדם שלא יחליף בגדיו משבת לשבת. ולא דמי למנעל דרבנן אלא למנעל דבני מחוזא שמותר לכתחילה. כדא' התם: ת':

קיג. גרסי' בשבת פ' כל כתבי טלית(כג) שאחז בה האור מצד אחד נותנים עליה מים מצד אחד. מכאן מוכח ר' שמותר לתת מים מערב שבת בתוך אותם כלי זכוכית שאנו מדליקין בהן שקורי' לנפש. וכי תימ' גרם כיבוי הוא ואסור. בעיניין זה לא אמרנו גרם כיבוי. שמתחילה כשנתן המים בתוך הכלי והשמן למעלה מן המים אין המים מכבין את הנר עד שתכלה השמן. והא לא דמי למתניתין דכירה דא' ולא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה. דהתם מיד כשנופלין הניצוצות בתוך הכלי מיד המים מכבין. וזהו ודאי גרם כיבוי. אבל הכא ליכא גרם ביבוי. כדפרי'. ודומיא ההיא דטלית שאחז בה האור. דבאותו צד שאחז בה האור אינו נותן המים ואינו גרם כיבוי גמור: מר': ת': טלית שאחז בה האור פושטה ומתכסה בה. ועל ידי הערמ' מותר לכתחילה אעפ"י שמתכוין לכבות. משום הצלה מיקל ר' שמעון שאינו מכבה ממש בידים אלא מחמת שפושטה מכבה האש ממילא. ולא הוי אפי' גרם כיבוי והלכך אם נפלה גחלת על מלבושיו של אדם אפילו אינו עליו עכשיו מותר ליקח אותו וללובשו ואם נופלת הגחלת מעצמה אינו חושש. וכ"ש אם הוא לבוש ונפלה עליו גחלת שיכול להתעטף בטליתו ולהתכסות בו ואינו חושש אם תפול הגחלת ותכבה: וגר' בעיני הכותב כי בפ' כל כתבי איתא בהדיא אמ' רב יהוד' טלית שאחז בה האור פושטה ומתכסה בה ואם כבתה כבתה: וכן ספר תורה שאחז בו האור פושטו וקורא בו ואם כבתה כבתה: וגם קיימא לן כר' שמעון בן ננס דא' פורסין(כד) עור של גדי [על גבי] שידה תיבה ומגדל שאחז בהן האור מפני שהוא

נמצא ג"כ בשערי תשובה ק"י. יח) הנוטל ידיו לפירות חולין ק"ו ע"א. יט) וחייב לבצוע וכו' ברכות ל"ט ע"ב ושבת קי"ז ע"ב. כ) ושאלו מקמיה רב נטרונאי גאון ביו"ט וכו' השאלה זו הובא בפרדס לרש"י ז"ל ושאלתם ביו"ט צריך לבצוע ע"ש סי' צ"א, ומקודם מצינו שם שאילות לרב שרירא גאון ולרב האי ונראה שמיחס המעתיק גם זו השאלה לרב שרירא, וכן מצינו שאלה כזו לרב שרירא בשערי תשובה סי' רכ"ב ע"ש. כא) למדנו שלא ירד מן בשבת וכו' מכילתא פ' בשלח. כב) קשר של קיימא וכו' עיין שבת קי"ב ע"א ובטור א"ח סי' שי"ז, ובש"ע שם סעיף א' ובט"ז שם ס"ק א'.

מחרך כו'. ור' יוסי אוסר. ולית הילכת' כר' יוסי דא' גרם כיבוי אסור: ת': כך פסק רבינו האלפסי:

קיד. פ' כל כתבי. נר(כה) שעל גבי טבלא מנער את הטבלא והיא נופלת ואם כבתה כבתה ואליבא דר' שמעון היא דא' דבר שאין מתכוין מותר. ודווקא בשכח. אבל במניח נעשה בסיס לדבר האסור. ובדליכא פסיק רישיה: מכאן יש לראות שאם נפלה נר על גב טבלא וצריך לטבלא לאכול עליה או צריך למקומה מותר להגביה הטבלא אע"פ שתפול הנר ושמא תכבה. ובלבד שלא יהא נר של שמן או של הלב מהותך. שכשינביה הטבלא יהי ודאי שופך לחוץ ממה שבתוך הנר והוי פסיק רישיה דמודי ביה ר' שמעון: מצ'. ת':

קטו. מותר לשום אבן או אגוז באנפליות שקורין קלינש ולקשור ברצועה כדי לקובעו באבנט שלא יפלו כעין שקושרין הזוגות באבנט שיהו מתוקנין יפה על שוקו. ואין לחוש בהוצאת אבן שבזוגות. והוא הדין לשאר כליו אם הוא צריך. ואף בשבת מותר לשים האבן ובלבד שלא יעשה קשר קיימא. וכך היא משנה שלימה בפ' במה אשה. פורפרת(כו) על האבן ועל האגוז ועל המטבע ובלבד שלא תפרוף לכתחילה. והאמרת רישא פורפרת. א' אביי סיפא אתאן למטבע. כלומר על המטבע הוא שלא תפרוף בכתחילה. אבל על האבן ועל האגוז פורפרת לכתחילה. ת':

קיו. אסור לשרטט על הקלף בשום דבר בשבת. כדי לסמן שום דבר. שכן(כז) מצינו בקרשי המשכן שרושמין לידע איזהו בן זוגו. ת':

קיז. ובשחרית של שבת מסדרין ציבור הפרשה מעניינו של יום שנים מקרא ואחד תרגום. דאמ' ר' הונא בר יהוד' א"ר מנחם א"ר אמי לעולם(כח) ישלים [אדם] פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום. וכל המשלים פרשיות עם הציבור משלימין לו ימיו ושנותיו:

קיח. מצאתי(כט) בספר יוסיפון. ת': אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. (איוב כח) ואחר כת' ויאמר לאדם. לימדך שאם תהיה (בו) [בן] תורה לא תהא רוחך נסה עליך לומ' דבר לפני הציבור עד שתפשוט אותה בינך ובין עצמך שנים או שלשה פעמים: ומעשה בר' עקיבא שקראו החזן ברבים לקרות בספר תורה ולא רצה לעלות. אמרו לו תלמידיו רבינו לא כך לימדתנו כי הוא חייך ואורך ימיך. ולמה נמנעת מלעלות. א' להם

כג) טלית שאחז בה האור וכו' שבת ק"כ ע"א. כד) פורסין עור וכו' שם. כה) נר שעל גבי טבלא וכו' שם ק"כ ע"ב. כו) פורפת על האבן וכו' כצ"ל שבת ס"ה ע"א. כז) שכן מצינו בקרשי המשכן שבת ק"ג ע"א ועיין רש"י דאפילו לא כתב אלא רשם וכו' וכן הוא בפסקי תוס' פרק הבונה סימן ש"ג אין לרשום בציפורן על הספר ועיין שבת ע"ה ע"ב אפיק חד מינייהו ועייל שירטוט. ועיין רמב"ם פי"א מה' שבת הי"ז, ועיין בטור א"ח סי' ש"מ, ובט"ז שם ס"ק ד' וצ"ע. כח) לעולם ישלים אדם כצ"ל לפנינו בברכות ח' ע"א איתא אמר רב הונא בר יהודה אמר ר' אמי וכו' ועיין גירסת הרא"ש שם פ"א סימן ח' ובטור סימן רפ"ה. כט) מצאתי בספר יוספון וכן הובא ספר יוסיפון בתוס' חולין ס' ע"א ד"ה פסוק זה וכו' (ולא ידעתי על איזה ספר כוון) אז ראה וגו' שאם תהיה בן תורה כצ"ל וכן הוא בתנחומא פ' יתרו, ועיין תוס' מגילה ל"א ע"ב ד"ה משה וכו' ילמדנו של פרשה יתרו אין אדם רשאי לקרות בתורה עד שיסדור הפרשה שלש פעמים, ועיין תנחומא פ' ויקהל פלוגתא ר' אחא ורבותינו, רבותינו אומרים שתי פעמים אומר את הדבר בינו לבין עצמו ואח"כ אומר לישראל וכו' ור' אחא אומר ארבע פעמים וכו' וכן הוא ג"כ בב"ר פכ"ד רבנן ור' אחא רבנן אמרי כל דבור ודבור שהיה הקב"ה אומר למשה היה אומר שתי פעמים בלבו, ור' אחא אמר ארבע וכו' ובש"ע א"ח סי' קל"ט סעיף א' פסק הב"י ג"כ ע"פ התנחומא דפרשת יתרו והוא כרבנן דפליגי על רב אחא, וכן צריכין אנו לפרש דעת רבנן במדרש פ' תשא, וכבר הערתי בביאורי לספר התניא רבתי סי' ו' שדעת הגר"א בא"ח שם נפלאה ממני שהביא המדרש דפ' תשא דשם איתא ד' פעמים ונראה שכן דעתו להלכה והלא הוא דעת יחיד כנגד רבנן החולקים כדמשמע במקומות

העבודה לא נמנעתי לקרו׳. אלא שלא סודרתי הפרשה ביני לבין עצמי שנים או שלשה פעמים. שאין אדם רשאי לומר דבר לפני הציבור עד שישפשט אותה בינו לבין עצמו שנים או ג׳ פעמים. שכן מצינו בהק׳ שהוא נותן מענה לכל ברייא ולשון. והתורה גלוייה לפניו ככתב אחד. וכשבא ליתן אותה לישר׳ כת׳ (איוב כח) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה. ואחר כך ויאמר לאדם. וכן כתב (שמות כ) וידבר אלקים את כל הדברים האלה בינו לבין עצמו. לאמר לישר׳. ת׳: והולכין לבית הכנסת ומסדרין כל הברכות כמנהג דבר יום ביומו: ומוסיף אחר פסוקי צו את בני ישראל. וביום השבת עד ונסכו: ושונין באיזהו מקומן. ודורשי׳ בר׳ ישמעאל. ואו׳ רבון העולמים. עד ברכת השירי והותמי׳ במהולל בתשבחות. ופותחים במזמורים כמו שתקנו חכמים סדר כל יום ויום. ומדלגין מזמור לתודה. לפי שאין תודה קריבה בשבת: ומוספין השמים מספרים כבוד אל. לדוד בשנותו. תפילה למשה. הלל הגדול. הודו ליי׳ בכינור. מזמור שיר ליום השבת: נכון כסאך מאז: ומכאן ואילך מתפללי׳ תפילת שחרית כהילכתה: נשמת: את זה מצאתי והחברתיו הנה להורות ולהבין:

קיט. על ל) קריאת החומשים עוד לבי נוקפי. על מה שאמרו רבותי׳ וכי הספר תורה שאנו (קורא) [קורין] בו מעובד הוא וכו׳. עת לעשות ליי׳:

אמנם על דבר שלא פסלו חכמים כגון עיבוד וארכו כהיקפו כתיקון סופרים דלא חזינן דהלכה למשה מסיני הוא. ודאי טרחינן למיעבד אי יכלינן. ואי לא אתרמי לו כגון לא) רב הונא דכתב שבעין ספרי ולא אתרמי ליה אלא הדא. ולא חזינן דפסלוהו חכמים אם אינו עשוי כהילכתו. בההוא נימא עת לעשות ליי׳ כדברי רבותיי. אבל על ספר תורה שאינו תפור בגידין דאשכחן דפסלוהו חכמים כדא׳ לב) במסכת מכות. ספר תורה שתפרן בפשתן ר׳ יהודה ור׳ מאיר חד אמר כשר. וחד אמר פסול. מאן דאסר פסול דכתב למען תהיה תורת יי׳ בפיך. ואיתקש כל התורה לתפילין. מה תפילין הלכה למשה מסיני לתופרן בגידין. אף כל לתופרן בגידין: ואנו קים לן כמאן דא׳ פסל. כדאמרי׳ במגילה א״ר חלבו א׳ רב חמא בר גוריא א׳ רב מגילה לג) נקראת ספר ונקראת אינרת. נקראת ספר. שאם הטיל בה שלשה חוטי נידין כשירה. ומדקאמר נקראת ספר שאם תפרה בפשתן פסולה כמו ספר. מכלל דספר תורה שאינו תפור בגידין פסול. וכל שכן החומשים שאין עשויין כדין ספר תורה כלל ואין בהם שום תפירה דגידין דפסולין לקרות בהן. ועל כל שאר הילכות ספר תורה לא מצינו דקראוהו פסול אם אינו עשוי כתיקנו. חוץ מחסרון יריעה וכיוצא בה. ואפי׳ ימצאו רבותיי שהעיבוד הלכה למשה מסיני דפסול. ואם כן יתירו לנו אותו ספר תורה שאינו מעובד כהלכה משום עת לעשות ליי׳. אם כן בעת שאין מוציאין לולב אתרוג והדס כשירין. למה אין אנו מברכין על היבישים. והקטומין. והנפרצים. ועל האתרוג שעלתה חזית על רובו. ושניטלה פטמתו. ועל הניקב ועל הניקלף. אף ביום ראשון

הנ״ל. ל) על קריאת החומשים וכו׳ וכי הס״ת שאנו קורין בו כצ״ל ונראה שכוונתו בזה לחלוק על הגדולים חכמי נרבוני המובאים בתשובות הרמב״ם סימן מ״ז וז״ל על קריאת החומשים ששאלת לנו כך דעתינו נוטה אמת הוא שאמרו רבותינו אין קוראין בחומשין בצבור מפני כבוד הצבור וכן הלכה, אך זה תשוב אל דעתך וכי ס״ת שאנו קורין ושאנו עומדין מפניו מעובד הוא כהלכה למשה מסיני וכו׳ ושרי למקרי ביה משום עת לעשות וכו׳ ע״ש שמות הגדולים החתומים, ועיין בתשובות הרמב״ם סי׳ ס״ו ועליהם כתב המחבר שעוד לבו נוקפו לעשות כמו שהורו, ועיין בתניא רבתי סי׳ ו׳ ובביאורי שם, ועיין בשו״ת הרשב״א סי׳ קמ״ד ולעיל סימן פ״ב. לא) כגון רב הונא ב״ב י״ד ע״א. לב) כדאיתא במס׳ מכות י״א ע״א. לג) מגילה נקראת ספר וכו׳ מגילה י״ט ע״א. ועיין שם ח׳ ע״ב ובפירש״י ד״ה לתופרן וכו׳ והלכה למשה מסיני הוא בתפילין ומזוזות וכו׳ השתא אשמעינן מתניתין כמאן דפסיל (דברי רש״י בכאן תמוהים דאיך שייך במזוזה תפרה, ומצאתי בשו״ת חות יאיר סימן קצ״ב שהעיר בזה) (אחרי כותבי ראיתי בגליון הש״ס שעמד על דברי רש״י וצוה לעיין בשו״ת הנ״ל) ועיין במרדכי גיטין פ״ה סימן ת״ז, ובתשובות הרשב״א סימן תפ״ז, ובסי׳ תת״ה, ועיין בשו״ת מהר״ם

של סוכות. משום עת לעשות ליי׳. וגו׳. אלמ׳ ודאי הואיל ופסלוהו חכמים לברך עליו ביום ראשון המברך עליו אינו מקיים מצוה. דכתב (שמואל א כב) הנה שמוע מזבח טוב וגו׳. ואף על [לא] תשא עובר המברך. הכי נמי הקורא בספר תורה דפסלוהו חכמים אינו יוצא ידי קריאה. וכיון דאינו יוצא ידי קריאה נמצא דעל הברכה עובר לא תשא למפרע. דאי לא תימא הכי. א״כ למה קראוהו פסול. ומה שינה זה מאתרוג וסוכה וציצית. ועוד כי נידים דבר מצוי. וגם ספר תורה נוח לו לאדם ליכתב כמו חומש. ועל מה שהזכירו רבותינו בגיטין פ׳ הנזקין אין קורין(לד) בחומשים בבית הכנסת מפני כבוד הציבור. דמשמע הא משום לא כבוד ציבור קרינן. כך קיבלתי מרבותיי. דהנהו חומשים כגון אחד מחמשה חומשי תורה או ד׳ או ה׳. עד שיהו ה׳ שלימין. בהנהו אמרו חכמים דלא קרינו משום כבוד ציבור דאין כבוד דליקרו בחומשי׳ שאין כולן ה׳ יחד. ולעולם אותם חומשים עשויין כספר תורה ותפורין בנידין. להכי אמרי׳ דאי לאו משום כבוד ציבור קרינן. דלא אמרו חכמים פסולי׳ בחומשין לקרות בהן כמו שאמרו לשאינו תפור בנידין. להכי אמרי׳ דאי לאו משום כבוד ציבור קרינן. ומנא תימרא(לה) דאותם חומשים עשויין כספר תורה. דהא חזינן דכל ספריהן עשויין כספר תורה. דאמרי׳ על הדא מילתא דמגילה. נקראת ספר ונקראת אגרת. אמר רב יהודה אמר שמואל הקורא(לו) במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא. אמר רבא לא אמרו אלא דלא מיחסרא ולא מייתרא. אבל מיחסרא או מייתרא לית לן בה. השתא חזינן דכתובים עשויין כמגילה דאי לא אמרת הכי אלא אמרת דעשויין כספרי׳ שלנו. היכי אמר רבא דאי מחסרא או מייתרא לית לן בה הא אמרת נקרא איגרת. שאם הטיל בה ג׳ חוטי גידין כשירה. ונהי דהפי מנ׳ תופין אינה צריכה הא ג׳ ודאי צריכה: והעשויין כספרים שלנו אין בהם שום תפירה. ועוד דת״ר הרוצה(לז) לדבק תורה נביאים וכתובים מדבק ועושה לו כדי היקף בתחילתו. וכדי היקף בסופו. ועוד מדתניא כל הספרים נגללים מתחילתו. וספר תורה נגלל מאמצעיתו. ועוד דתנן היה(לזa) קורא בספר על האסקופה ונתגלגל הספר מידו גוללו אצלו. היה עומד על הגג ונתגלל הספר מידו. עד שלא יגיע לעשרה טפחים גוללו. וכו׳. שמעינו מכל הני דכל ספריהם עשוים כספר תורה: מפני אשר שמע מורי רבינו יצחק כי הגאון ר׳ יצחק בר׳ מנחם מתיר לקרות בחומשים בבית הכנסת ולברך כמו בספר תורה (הנפתר) [הנתפר] בגידין. צוה לכתוב תשובתו. ולשלחה לפני הגאון להשיב עליה. שאם הרשום בכתב אמת. נמצא המברכים עוברים על לא תשא. לכך צריך להעמיד דבר על בוריו להגיה ליושבי מאפל ולהגיד להם להוליכם דרך סלולה. ויתן מורי פנאי בדבר להוציאו לאור. כי אין נקל להוציא שם שמים לבטלה ולהחזיק כזה ידי האנשים: ואל יאמר הא דאמרינן במגי׳ שאם תפרה בפשתן פסולה לאו פסולה דווקא קאמר. אלא מאי פסולה דקאמר לכתחילה. דא״כ לימא נקראת ספר שלא יתפרנה בפשתן. דהוה משמע שלא יתפרנה לכתחילה בפשתן אבל דיעבד שפיר דמי. אבל(לזb) מדקא[מר] שאם תפרה ש״מ דאפילו בדיעבד פסולה. ועוד א״כ פרכת

מר״ב סי׳ קע״ב. ובספר אגודה פ״ה דגיטין סי׳ ק״ה. (לד) אין קורין בחומשים וכו׳ גיטין ס׳ ע״א. ועיין מגילה כ״ד ע״א, ויומא ע׳ ע״א, סוטה ל״ט ע״ב. (לה) ומנא תימרא דאותן חומשים עשויין כספר תורה (ונכתב למעלה מן השיטה בעט עופרת „ולא אסרו לקרות בהן אלא משום כבוד ציבורי" ולא ידעתי אם הוא מהכ״י או מהכותב). (לו) הקורא במגילה הכתובה וכו׳ כצ״ל מגילה י״ט ע״א ועיין בפירש״י שם ד״ה הכתובה וכו׳. (לז) הרוצה לדבק תורה וכו׳ ב״ב י״ג ע״ב לפנינו גירסא אחרת הרוצה לדבק תורה נביאים וכתובים כאחד מדבק ועושה בראשו כדי לגול עמוד ובסופו כדי לגול היקף וכו׳ ועיין בתוס׳ שם ד״ה ועושה וכו׳ ובשמ״ק שם. ועיין במס׳ סופרים פ״ג ה״א וב תוס׳ רחר״א. כל הספרים נגללים וכו׳ שם י״ד ע״א. (לזa) היה קורא בספר וכו׳ עירובין צ״ז ע״ב ע״ש וכבר אמרתי שהמחבר מעתיק לרוב רק הכוונה ולא המלות, ואין להוכיח בכל מקום שגירסא

אבל פסולים שבתלמוד דלא דווקא נינהו בין לעיניין לולב ואתרוג וכל שאר פסולין והא ודאי לא מצית למימר. וכיון דהא ליתה כהאי נמי ליתה: למ״ה. עוד מצאתי בתשובות הגאונים. האנשים הרגילין לקרות בספר חומש בעשר במקום שאין ספר תורה אין רוח חכמים נוחה בהם. ור׳ אוסר לעשות כן. שאף בספר תורה גמור שאינו עשוי כתיקון חכמים אסור לקרות כגון שאינו תפור בנידין ושלא יהא בין שיטה לשיטה כמלא שיטה אסרו לקרות כל שכן ספר חומש שאינו מדקדקין בו לעשות אחד מן התיקונים האלה שאסור לקרות בו. והמיקל בזה לא נכון הוא עושה שמוציא ברכה לבטלה. ת׳: מעשה בספר תורה שלא היה תפור אלא בשלש חוטין של גידין. אחד בראש הדף ואחד בסוף הדף. ואחד באמצע ובא מעשה לפני ר׳ ואסר לקרות בתוכו. והביא ראייה ממה ששנינו בפ׳ מגילה נקראת. מגילה נקראת ספר ונקראת אינרת. נקראת ספר. שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה. ונקראת אינרת שאם תפרה בשלשה חוטי גידין כשרה. מכלל דספר תורה דלא נקראת אינרת צריך תפירה שלימה מו׳ גידין. ובג׳ לזc) חוטי גידין לא סגי: בתשובות הגאונים. ת׳:

קכ. וששאלתם לח) אם אסור לנקוד ספר תורה. ספר תורה שניתן למשה בסיני לא שמענו בו ניקוד. ולא ניתן ניקוד בסיני כי החכמים ציינוהו לסימן ואסור לנו להוסיף מדעתינו. פן נעבור בבל תוסיף. לפיכך אין נוקדין ספר תורה. ואע״פ שניתנו פסוקי טעמי׳ ונגינות הקרייה מסיני במסורת. (נחמיה ה) כרכת׳ ושום שכל וגו׳. על פה נאמרו. ולא בסימני נקידה בספר: וכן אתה דן למגילת אסתר. שמדמינו לה לדין שירטוט כאמיתה של תורה. במגיל׳ נקראת. והוא הדין לכל דיני מזוזה. ת׳.

קכא. (א) ובמוסף מוציאין ספר תורה. והכי לט) אמר רב שלום גאון ספר תורה בין כשמוציאין אותו תחילה. בין בשבת בין בחול. בין כשמחזירין אותו למקומו. עומדים לפניו לאלתר ויושבין לאלתר. ואין צריכין לעמוד עד שעונין יהא שמיה רבה מברך. ולא עד שעונין ברכו. ואין מנהג כך. ולא ראינו זו. כי שמא יש מי שנוהג כך. ולומר ממה שכת׳ בעזרא וכפתחו עמדו כל העם. (נחמיה ח) וזאת לא. דאותה עמידה שתיקה היא. דאמר מ) רב הונא כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה. שנ׳ וכפתחו עמדו כל העם. ואין עמידה אלא שתיקה. שנ׳ והוחלתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד (איוב לב). אבל

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) בכל מא) יום שיש בו מוסף גומרי׳ קדיש קודם שיוציאו ספר תורה מן הארון (ואם) [ויום] שאין בו מוסף אין גומרין:

אחרת הוה לו. לזb) אבל מדקאמר וכו׳ כצ״ל. לזc) ובג׳ חוטי גידין לא סגי עיין שו״ת תרה״ד סי׳ ג׳. לח) וששאלתם אם אסור לנקוד ס״ת וכו׳ כוון לזה בשו״ת הרמב״ן סי׳ רל״ח והובא בד״ח ה׳ ס״ת אות ע״ד טעם לפסול ס״ת מנוקד משום דאין לנו אלא כנתינתו מסיני, וכן כתב מהרש״ל בתשובה סי׳ ע״ג וז״ל ותמה אני עליהם לכתוב ב׳ אותיות בתורה שלא לצורך ולפוסלה, שהרי אפילו אות אחת יתירה פוסלת וכן אפילו פיסוק טעם או ניקוד בדיו פוסל התורה עכ״ל והגה בשו״ת נ״ב מהד״ק סי׳ ע״ד השיג על המהרש״ל בזה וז״ל ומה שכתב מהרש״ל שפיסוק טעם פוסל בתורה דבר זה לא מצאתי מפורש רק פיסוק פסוקים ובשגגה יצא הדבר ממהרש״ל וכו׳ ולענ״ד שכוון המהרש״ל להא דאיתא במס׳ סופרים פ״ג שפסקו ושנוקד ראשי פסוקים שבה אל יקרא בו ופירש המפרש שפסקו היינו שהפסיק בין פסוקים בנקודות כמו שהוא בדפוס, או שנוקד ראשי פסוקים פירש שלא עשה הפסק בין הפסוקים אלא עשה נקודה בראשי הפסוקים לסימן. והוא רחוק דהיינו הך ותרתי ל״ל אך המהרש״ל מפרש שפסקו פירש שרשם שם נגינות, והוא מלשון הגמרא מגילה ג׳ ע״א ונדרים ל״ז ע״ב ויבינו במקרא אלו פיסקי טעמים (הנגינות קרויים טעמים כן פירש״י במגילה שם) והוא קצור לשון כמו שמצינו בנדרים שם ל״ז ע״א ולטעמיך שכר פיסוק בשבת מי אסור, והכוונה לשכר פיסוק טעמים. והוא ברור לענ״ד בכוונת המס׳ סופרים ובפירוש מהרש״ל. לט) והכי אמר רב שלום גאון ס״ת וכו׳ הובא כל הענין בסרע״ג דף כ״ח. מ) דאמר רב הונא וכו׳ לפנינו בסוטה

לעמד מפני ספר תורה לא כתיבא בתורה. אלא מפני שיבה תקום. ואתאי ספר תורה מק״ו דתלמידי חכמים. דקאמרי׳(מב) בהאשה נקנית. איבעיא להו מהו לעמוד מפני ספר תורה. ר׳ חלקיה ור׳ אלעזר ור׳ סימון אמרו מפני לומדיה עומדין מפניה לא כל שכן וכיון דמק״ו קאתיא משוינן לה כהכם ולא יותר. וקורין בתורה ג׳ בשיני ובחמישי. ובשבת במנחה. ואמרי׳(מבa) (הכא) [הני] שלשה כנגד מי. אמר רב אסי כנגד כהנים לויים וישר׳. ותנ׳(מג) רב שמואל מבירתא דשיחורי. אין פוחתין מעשרה פסוקים. בבית הכנסת. וידבר עולה מן המניין. ואחרון קורין ארבעה. ואמרי׳ הני עשרה פסוקים כנגד מי. ר׳ יהושע בן לוי אומר כנגד עשרה בטלנין שבבית הכנסת. רב אמ׳ כנגד עשרת הדברות שנאמרו למשה בסיני. ר׳ יוחנן אמר כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם. ואמר רבא ראשון שקרא ארבעה הרי זה משובח. דתנו שלש קופות של שלש סאין שבהן תורמין את הלשכה והיה כת׳ בהן אל״ף בי״ת גימ״ל. ותניא א״ר יוסי למה כת׳ בהן א׳ ב׳ ג׳. לידע איזה מהן נתרמה ראשון. שמצוה בראשון. להקריב מנחת ראשון. ואמצעי שקרא ארבעה משובח. דתניא אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. מלמד שהיה מסדר פניהם כלפי צד מערבי. א״ר נתן מיכן שאמצעי שקרא ארבעה הרי זה משובח. משום מעלין בקודש ואין מורידין ואע״ג דקת׳ ר׳ שימי אחרון קורא ארבעה. כרבא עבדינן: ותו׳ אמרי׳ עובדא. דרב פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גוור. קם קרא בספרא ראשון ארבעה. ושבחיה אבי גוור לרב פפא. ותקינו רבנן דכולהו דקרו מברכין לפניה ולאחריה. גזירה משום(מג) הנכנסין וגזירה משום היוצאין: ותנו נמי בראשי׳(מד) חדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה. תענית ציבור ותשעה באב קורין שלשה. מדתניא זה הכלל כל(מה) שיש בו ביטול מלאכה לעם כגון תענית ציבור ותשעה [באב] קורין שלשה. חנוכה ופורים נמי קורין שלשה. וכן אילו הימים שיני וחמישי ומנחה של שבת. וחנוכה ופורים ותענית קורין שלשה. ואין פוחתין מהן. ואין מוסיפין עליהן: ואין מפטירין בנביא חוץ מתשעה באב דמפטירין באסף אסיפם: בראשי חדשים ובחולו של מועד קורין ארבעה אין פוחתין מהם. (אבל) [ואין] מוסיפין עליהם. ותנן נמי. ביום טוב [המשה]. ביום הכיפורים [ששה]. בשבת [שבעה]. אין פוחתין מהן אבל מוסיפין עליהן. ומפטירין בנביא. ואין המפטיר עולה מן המניין. חמשה. ששה. שבעה. מאי טע׳ כדעולא(מו) דאמר עולא מפני מה אמרו המפטיר בנביא צריך שיקרא בתורה תחילה מפני כבוד תורה. וכיון דמשום כבוד תורה הוא למניין נמי [לא] סליק: נקוט האי כללא בידך. שמצאתי במקום אחר.

קכב. בפ׳ עומד ויושב. בשבת קורין שבעה. ביום הכיפורים ששה. בפסח ועצרת וראש השנה וסוכות ושמיני עצרת קורין חמשה. ת׳. דכל(מז) דטפי מילתא מחבריה טפי ליה גברא יתירא. בראשי חדשים ובמועד דאיכא קרבן ומוסף ד׳. ביום טוב שאסור בעשיית מלאכה ה׳. ביום הכיפורים דענוש כרת ו׳. בשבת דאיסור סקילה ז׳. ת׳: (ובטלן) [ובכולן](מח) החזן אומר קדיש עד דאמירן. ואחרי

ל״ס ע״א איתא אמר רבא בר רב הונא כיון שנפתח ס״ת וכו׳. מא) (בהוספה). ויום שאין בו מוסף כצ״ל. מב) דקאמרין בהאשה נקנית ל״ג ע״ב. ושם הנוסחא משונה. מבa) ואמרינן הני שלשה כנגד מי כצ״ל וכל הענין במגילה כ״א ומשונה בגירסא ע״ש. מג) ותנא רב שמואל מבירתא דשיחורי וכו׳ בסרע״ג איתא ותני רב ישימי מבירתא דשיחור וכן הוא ברוקח סי׳ נ״ו. ובאו״ז ח׳ קה״ת סי׳ ש״פ העתיק רב רחומי מבירתא דשחורי. מג) משום הנכנסים וכו׳ מגילה שם. מד) בר״ח ובחולו של מועד שם כ״א ע״א. מה) כל שיש בו ביטול מלאכה וכו׳ שם כ״ב ע״ב. מו) כדעולא וכו׳ למנין נמי לא סליק כצ״ל כן הוא שם כ״ג ע״א וכן הוא בסרע״ג. ועיין בפרדס לרש״י ד״ל סי׳ יו״ד ועיין בתוס׳ שם ד״ה חד אמר וכו׳ ותוס׳ שם ד״ה כיון וכו׳ ועיין בטור א״ח סי׳ רפ״ב וז״ל ומפטיר מיבעיא אם עולה וכו׳ וב״י שם. ועיין לקמן סי׳ קכ״ז, וקס״ה. מז) כל דטפי וכו׳ מגילה כ״ב ע״ב. מח) ובבולן

כן קורא המפטיר. בראש חדש ובחול של מועד קורין ארבעה. בתענית ציבור שחרית ובט' באב. בשיני ובחמישי. בחנוכה ופורים קורין ג'. ובכולן החזן אומר קדיש קודם שיכרוך ספר תורה: במנחה של ט' באב ובמנחה של תענית ציבור. ובמנחה של יום הכיפורים בכולו השלישי הוא מפטיר: ובמקום שפוסק בשבת שחרית שם מתחיל במנחה. ובשיני ובחמישי ובשבת הבאה: ומפסיקין לראשי חדשים וחנוכה ופורים. לראשי חדשים. כגון שחלו ראשי הדשים בשיני ובחמישי. דביניהון מפסיקין ולא קרו בעניינא ארבעה בפרשה דההיא בשבתא. כדעבדינן בשיני דכולא שתא. ולתענית נמי מפסיקין. וליום הכיפורים שחל להיות בין בשיני בין בחמישי בין בשבת מפסיקין ולא קרו בעניינא דההיא יומא. אבל במנחה ביום טוב שחל להיות בשבת. וכן שיני והמישי שמראש השנה ועד החג אין קורין אלא בסדר פרשיות. ובמנחה של יום טוב שחל להיות בשבת קורא בוזאת הברכה. וכל השנה כולה קמי פסחא וקמי חגא דשבועיא. וקמי ריש שתא בסדר פרשיות:

קכג. **וכד** קרינן בספרא דאורייתא כהן קרי קמא. ובתריה לוי. והדר ישר'. דתנן אילו(מט) דברים אמרו מפני דרכי שלום. כהן קורא ראשון. ואחריו לוי. ואחריו ישראל מפני דרכי שלום. ואמרי' מנא הני מילי. אמ' רב מתנה דאמר קרא (דברים לא) ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנשאים את ארון ברית יי' ואל כל זקני ישראל. ברישא כהן והדר לוי והדר ישראל: ר' יצחק נפחא אמר מהכא (שם כא). ויגשו הכהנים בני לוי. ובת' וכל זקני העיר. ר'(נ) אסי אמר מהכא. בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו (בקודש) [קדש] קדשים: ר' חייא אמר מהכא. (ויקרא כא) וקדשתו. לכל דבר שבקדושה. לפתוח ראשון ולברך ראשון. וליטול מנה יפה ראשון: ומקשי ליה אביי. והדר (מתריין) [מתרין] ליה. ומכל מקום מתוקמא כהן ראשון ואחריו לוי. ושאילו(נא) מקמי רב נטרונאי גאון. כהן עם הארץ. וישראל תלמיד חכם. איזהו מהן קודם לקרות תחילה. ושדר הכי. כהן עם הארץ קודם. מפני דרכי שלום. וגרסי' בגמ' אמ' אביי נקטינן אם אין שם כהן נתפרדה(נב) החבילה. דלא קרי לוי כלל. ואמר אביי אם אין שם לוי כהן קורא. ומקשי' איני (והא"ד) [והא"ר יוחנן] כהן אחר כהן לא יקרא משום פגמו של ראשון. לוי אחר לוי לא יקרא משום פגם שניהם. ומשני כי קאמרי' באותו כהן שקרא ראשון שיעמוד במקומו ויקרא שינית במקום לוי. ת': הגאון רב שמואל בר דוד הלוי הורה שמותרים לויים לקרות בתורה אפי' שלא במקום כהן בכל עניינים בין בראשונה בין באחרונה. כמו ישר'. וכן הורה מרינו שיחיה. ת': שלחו(נג) ליה בני גלילא לר' הלבו אחריהן מי קורא. לא הוה בידיה. אזל שייליה לר' יצחק נפחא בבי(נד) מדרשא. א"ל אחריהן קורין תלמידי חכמים הממונין פרנסי' על הציבור. ואחריהן תלמידי הכמים הראויין למנותן פרנסים על הציבור. ואחריהן בני תלמידי חכמים שאבותיהן פרנסין על הציבור. ואחריהן ראשי כנסיות ושאר כל העם: והכל(נה) עולין למניין שבעה. אפילו אשה ואפילו קטן. אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא מפני כבוד הציבור:

אומר החזן וכו' כצ"ל. מט) אילו דברים וכו' גיטין נ"ט ע"א. נ) רב אשי אמר מהכא כצ"ל שם ועיין הוריות י"ג ע"א. נא) ושאילו מקמי רב נטרונאי גאון כן הוא בסרע"ג כל הענין. נב) נתפרדה חבילה גיטין נ"ט ע"ב דלא קרי לוי כלל וכן כתב רש"י שם בשם מורו הזקן ומורו ר' יצחק בן יהודה ובשם רב עמרם גאון ועיין בתוס' שם ד"ה נתפרדה וכו' ובגהש"ס ועיין בשו"ת הרשב"א סי' רי"ד, ועיין בתניא סי' ו', ובטור א"ח סי' קל"ה ובב"י שם ועיין לקמן קכ"ד. נג) שלחו ליה בני גלילא וכו' גיטין שם. נד) בבי מדרשא בפנינו שם ס' ע"א ליתא להני שתי תיבות הכא רק על השאלה מהו לקרות בחומשים. נה) והכל עולין למנין שבעה וכו' מגילה כ"ג ע"א. נו) הכי אמר

קכד. הכ׳(נו) אמר רב נטרונאי גאון. דוכתא דמצלו בי עשרא ולית בהון שבעה גוברין דידעין למיקרי בספר תורה. קרא גברא תרי זמני. ושפיר דמי. חדא דלא ליבטיל מנהג ישר׳. ולא(נז) ליבטלן [ברכות] ועוד לאשמועיה להנך דלא גמירי ולית בה משום מוציא שם שמים לבטלה. ת׳: גרסי׳ בפק׳ מאימתי. אמר(נח) רב חייא משמיה דעולא מאי דכת׳ (ישעיה א) ועוזבי יי׳ יכלו. זה המניח ספר תורה כשהוא פתוח ויוצא. ר׳ אבהו נפיק בין גברא לגברא. בעי רב פפא בין פסוקא לפסוקא מאי. תיקו: וגרסי׳ בפ׳ ואילו נאמרי׳. א״ר תנחום א״ר יהושע בן לוי אין הציבור רשאין לצאת עד(נט) שינטל ספר תורה. ושמואל אמר עד שיצא. ולא פליגי. הא דאיכא פתחא אחרינא. הא דליכא פיתחא אחרינא: אמר רבא בר אהינא אסברה לי (דברים יג) אחרי יי׳ אלהיכם תלכו: ופירש(ס) גאון: וששאלתם הא דא״ר תנחום א״ר יהושע בן לוי כו׳. מהו שינטל. ומהו שיצא. דברים הללו שאמר שמואל במקום שאין מניחין ספר תורה בבית הכנסת אלא מצד בית הכנסת. או שיש עמו במבוי בית שבו שומרין ספר תורה. ודר׳ תנחום א״ר יהושע בן לוי בכל מקום קא׳. כשליח ציבור אומר עושה השלום. אחר גמר התפילה. אין הציבור רשאין לצאת עד שינטל ספר תורה להצניע. והוסיף שמואל כי במקום שמוציאין אותו מבית הכנסת להצניע. אין רשאין לצאת עד שיצא וילכו אחריו ויעשו לו הידור. דאמר רבא בר אהינא אסברה לי אחרי יי׳ אלהיכם תלכו. ואי איכא פתחא אחרינ׳. רשאין לצאת באותו פתח. ואמרי׳ תו התם אמר רבה בר רב הונא כיון(סא) שנפתח ספר תורה אסור לספר אפי׳ בדבר הלכה שנאמר ובפתחו עמדו כל העם וגו׳. וקשיא לן ההיא דברכות. רב(סב) ששת מהדר אפיה וגרים אמר אינהו בדידהו ואנן בדידן. וכתב בעל הלכות. והני מילי דאיכא עשרא דצייתין לספר תורה. אבל ליכא עשרא דצייתי לא. ורבואתא אחריני פריקו להאי קושייא. וקאמרי דווקא כגון רב ששת דתורתו אומנותו. אבל כולי עלמא לא. ומסתברא כוותייהו. ומסתברא טע׳ נראה בפ״ק דשבת. ומפסיקין לק״ש ואין מפסיקין לתפילה. א״ר יוחנן לא(סג) שנו אלא כגון ר׳ שמעון בן יוחי וחביריו דתורתן זו היא אומנותן. אבל כגון אנו מפסיקין בין לק״ש בין לתפילה. ת׳: כתב ר״ת בקריאת התורה: נראין הדברים שגופו ועיקרו מפורש במס׳ ני׳ פ׳ הנזקין. דאמר אביי אם אין שם כהן נתפרד(סד) החבילה. משמי׳ החבילה ומסדר משנתינו נתפרדה לגמרי ותו לא אמרינן לוי ואחר כן ישר׳. אלא כל הגדול מחבירו קודם. אם לוי גדול מישר׳ לוי קודם. ואם ישר׳ גדול קודם ללוי. זהו דינם של לוים ללמד משפטם שאין עליו תשובה. והאומר שדינם לקרוא ראשון במקום שאין כהן אין רוח חכמים נוחה הימנו. וראייה לדבר. מדגרסי׳ נמי התם. אם אין שם לוי קורא כהן. ואי ס״ד דלוי נמי קרי ראשון במקום שאין שם כהן למה לי׳ (לוי) למימר נתפרדה החבילה. לימ׳ נמי אין שם כהן קורא לוי. אלא מדשני תלמוד׳ לישני׳ דכהן מלישנא דלוי. ש״מ דכהן הוא דנתפרדה החבילה שאין לוי קורא לפני ישר׳ אלא

נטרונאי גאון דוכתא וכו׳ הוא ג״כ בסדר רע״ג ועיין בטור א״ח סי׳ קמ״ג ובתניא סי׳ ו׳. נז) ולא ליבטלן ברכות כצ״ל עפ״י סדר רע״ג. נח) אמר רב חייא משמיה דעולא מאי דכתיב כו׳ לעיל צד ע״ב הביא גירסא אחרת אמר רב יהודה אמר ר׳ אמי ולפנינו ברכות ח׳ ע״א איתא אמר רב הונא בר יהודה אמר ר׳ מנחם אמר רב אמי מאי דכתיב וכו׳, וגירסא דהכא הוא כעין גירסת הרי״ף והרא״ש רק חסר בר אמי. נט) עד שינטל ס״ת לפנינו סוטה ל״ט ע״ב איתא ויניח במקומו, והמחבר לא גריס לה וכן ברי״ף ובראש״ש ליתא להאי ויניח במקומו, וכבר העיר מהרי״ב בזה. ס) ופירש גאון וששאלתם וכו׳ עד ומסתברא כוותיהו הוא ברי״ף פ״ד דמגילה ע״ש. סא) כיון וכו׳ סוטה ל״ט ע״א. ושם איתא אמר רבא וכו׳. סב) רב ששת מהדר אפיה וכו׳ ברכות ח׳ ע״א ועיין תוס׳ שם ד״ה רב ששת ובתוס׳ סוטה ל״ט ע״ב ד״ה כיון וכו׳ ועיין לעיל ומש״כ שם. סג) לא שנו אלא וכו׳ שבת י״א ע״א. סד) נתפרדה החבילה עיין לעיל סי׳ קכ״ג. סה) דההוא דאתא לקמיה דריב״ל לפנינו

אם כן גדול ממנו. אבל היכי דליכא לוי לא נתפרדה החבילה. אלא כהן קורא במקומו ראשון ואפי' עם הארץ. ומכאן למדנו קושייא לאומרי' שאין הלוים קורין כלל במקום שאין כהן. דאי איתא דלא קרו כלל למה לי למימר אין שם כהן נתפרד' החבילה. לימ' אין שם כהן אין קורא לוי. אלא מדאסקיה בהאי לישנא ש"מ דהכי קבעי למימר שמאחר שאין שם כהן נתפרד' החבילה. והסדר שתיקנו חכמים מפני דרכי שלום. אלא כל הקודם זכה. כשאר ישראלים שאין להם סדר. והכי עיקר: והמביאים קושיא מההיא דכתובו' דההוא(סה) דאתא לקמיה דר' יהושע בן לוי א' מוחזקני בזה שהוא כהן. א"ל ומה ראית. שקרא ראשון בבית הכנסת. בחזקת שהוא כהן. או בחזקת שהוא גדול. שקרא אחריו לוי. והשת' קא דייקי מינה. ש"מ שאין לוי קורא אלא אחר כהן. וכיון דליכא כהן אין ללוי מקום. ואומ' אני דליתה לההיא דוקיא. דההוא גברא. במקום שיש שם כהנים ולוים היה. והיה מכיר את הלוי ולא היה מכיר את הכהן. אלא מתוך שראהו קורא לפני לוי. א' האי ודאי כהן. שאילו גדול היה ובחזקת גדול קרא. לא היה לו לקרות לפני לוי. הואיל והיה שם כהנים אחרים. אלא ודאי מדקרא לפני לוי במקום שיש שם כהנים ש"מ כהן הוא. ובהאי שיטה גרסי' נמי לאידך עובדא דלוי. דההוא גברא נמי במקום שהיה שם כהנים ולוים היה. והיה מכיר את הכהן ולא היה מכיר את הלוי. ומתוך שראהו קורא אחר כהן. והכהן לא בירך שתים א' ודאי לוי הוא. שאילו ישר' גדול היה ובחזקת גדול קרא לא היה לו לקרות אחר כהן במקום שיש שם לויים אחרי' ש"מ לוי היה: ולא תטעה לומר שישר' גדול קורין לפני כהן ולפני לוי. לא ישמע על פיך. כי שנית בההיא משנ' דהוריות (דתקתני') [דקתני](סו) כהן קודם ללוי. ולוי לישר' וישר' לממזר כו'. וקת' בסיפא אימתי(סז) בזמן שכולן שוין וקס"ד דלעניין ספר תורה קמיירי ולא היא. דהא להחיותו ולהשיב אבידה עסיקי' כדקת' רישא האיש קודם לאשה להחיות ולהשיב אבידה. סיפא דרישא נמי בלהחיות ולהשיב אבידה מיירי: ולא תטעה ברישא דרישא. דקת' כל(סח) המקודש מחבירו קודם את חבירו. וקמפר' בגמ' טע' מאי. משום דכת' וקדשתו. לכל דבר שבקדושה כו'. ההוא ודאי לעיניין ספר תורה נשנית ולעניין קרבנו' של קדושה. כדמפ' בתוך המשנה. אבל מציעתא ובבא דסיפא לא מיירי אלא להחיותו ולהשיב אביד' כמוכיחין הדברים. בבא מציעת' דקת' להחיותו ולהשיב אביד'. הפסיק העיניין. וכי תעלה על דעתך. שממזר תלמיד חכם קורא לפני כהן עם הארץ. ח"ו לא היה ולא יהיה. והא מעשים בכל יום שכהן עם הארץ קורא לפני לוי תלמיד חכם. והלא במסכת גיטין שנינו אילו(סט) דברי' אמרו מפני דרכי שלום. כהן קורא ראשון ואחריו לוי ואחריו ישר'. ואילו התם לא קתני אימתי בזמן שכולן שוין. אלמ' אע"פ שכהן עם הארץ קורא לפני לוי וישר' תלמיד חכם. ותו פרכי' להתם. א"ל אביי לרב יוסף מפני דרכי שלום. דאורית' היא. א"ל דאוריתא ומפני דרכי שלום. דכת' (משלי ג) דרכיה דרכי נועם וגו'. אלא א' אביי (לכדמור) [לכדמר]. דתניא שנים ממתיני' בקערה זה לזה. וקת' סיפ' ואם בא להלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו. (ואמרת לו) [ואמר מר](ע) עלה. לא שנו אלא בסעודה אבל בבית הכנסת לא. ש"מ אחד כהן ואחד לוי אינו יכולין לחלוק כבוד לא לרבן ולא לגדול מהן. אלמ' אין גדול רשאי לקרות בפני כהן ולפני לוי ואפי' כהן עם הארץ. והכי פרכי' התם והא רב קרי בכהוני.

סה) בכתובות כ"ה ע"ב איתא כי ההוא דאתא לקמיה דר' אמי וכו'. סו) דקתני כהן וכו' כצ"ל. סז) אימתי בזמן שכולן שוין וכו' הוריות י"ג ע"א. סח) כל המקודש וכו' שם י"ב ע"א. סט) אילו דברים וכו' גיטין נ"ט ע"א. ע) ואמר מר עלה וכו' כצ"ל. עא) על עסק כהן שנשתמד וכו' כצ"ל

ומשני שאני רב דאפילו [רבן] אמי ורב אסי כהני חשיבי דארעא דישר׳ מיכף כייפי ליה. ש״מ דשאר רבנן ובעלי הוראות לא הוו קרו במקום כהני. וכל שכן לפני כהן: ומההוא עובדא נמי דכתובו׳ פ״ב דיקינן שאין גדול קרוא לפני לוי מקום שיש שם כהן. מדקא״ל ר׳ אמי בחזקת שהוא כהן או בחזקת שהוא גדול וקמהדר ליה שקרא אחריו לוי. דהכי משמ׳ מדקרי אחריו לוי ודאי בחזקת כהן קרא. ואי ס״ד דגדול יכול לקרות לפני לוי מאי קמהדר ליה דילמ׳ בחזקת גדול קרא. אלא ודאי מדקמהדר ליה הכי ש״מ שאין גדול קורא לפני לוי במקום שיש שם כהן: את זה כתב ר״ת. וזה לשונו על אופנו. ת׳: עוד זה מצאתי. ת׳:

קכה. איגרת שלום מאתי גרשום ברי׳ יהודה:

ותשובה לשואלי על(עא) עסק כהן שנשתמד ועשה תשובה. אם ראוי לישא כפיו. ולקרות בתורה תחילה או לא: כך דעתי נוטה. שאע״פ . . . כיון שעשה תשובה ראוי לעלות לדוכן ולישא את כפיו. ואע״ג דכת׳ וקדשתו. לכל דבר שבקדוש׳. וזה כיון . . . חילל קדושתו. כיון שחזר חזרה בו קדושתו. ולא פקעה ליה קדושתיה. שנ׳ (מלכים ב כג) אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח יי׳ בירושלם. ואו׳ כי [אם] אכלו מצות בתוך אחיהם. ותנן התם. הרי(עב) הן כבעלי מומין. חולקין. ואוכלין. ובעלי מומין קדושה יש בהן. שאילמלא אין בהם קדושה ומחוללים הם. היאך אוכלי׳ וחולקי׳ בתרומה ובקדשי קדשי׳. אלא פשיט׳ קדושה יש בהן והרי הן ככהנים בעלי מומין. ואסורי׳ בזונה ובחללה. ואסור ליטמא למתים. שבעלי מומין אסורי׳ כמו כן. וראוי לישא כפיו כמו בעלי מומין שאע״פ שיש בהם מומין נושאין את כפיהם והוא כיוצא בו נושא את כפיו וקורא ראשון בתורה. שאם אי אתה אומר כך אמאי תנא הרי הם כבעלי מומין ניתני ניפסלין מן הכהונה. אלא ש״מ דתנן תנן. דלא תנן לא תנן. וכי תימא האי דקתני הרי הן כבעלי מומין משום דכהנים ששימשו בבית חוניו דלאו לע״ז אבל לע״ז ניפסלו מן הכהונה. הא איפליגו רבנן במשתחוה לע״ז. ומודה לע״ז. דאתמר המשתחוה לע״ז. רב(עג) נחמן א׳ (קרבן) [קרבנו] ריח ניחח ולעניין עבודת מקדש איפלינו. הא לכל מילי כהונה לא איפליגי. לעלות לדוכן. ולקרות בתורה תחילה. וא״ת והרי כת׳ (נשא ו) ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. הרי כהנים מברכים לישראל והק׳(עד) מסכים על ידיהם. וזה שעזבו הק׳. הק׳ עזב אותם. שנאמר (דברים לא) ועזבני והפר את בריתי. והרה אפי ועזבתים. כבר

וכן לקמן, ותשובה זו לרבינו גרשום מאור הגולה הובא כלשונה ממש באו״ז ח״ש סי׳ תי״ב. וכן הוא בש״ל סי׳ ל״ג. והובא בקיצור בתניא סי׳ ה׳. וכן פסק להלכה בשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ ב׳ והובא בקצרות הנדפס ע״י הרב רפ״נ ז״ל סי׳ ת״ח. ובמרדכי פ״ג דמגילה סימן תתי״ח נשאל לרבינו שמשון משנץ וכו׳ גם נשאל לו על כהן שנעשה מומר ועשה תשובה וכו׳ וכן השיב רבינו גרשום מאה״ג ע״ש. ועיין בהגה״מ ה׳ נ״כ פט״ו ה״ג שהביא שם דעת ר״ג בתשובה, וכן פסק רבינו שמחה וכו׳ (והוא המחבר ז״ל) ועיין בתוס׳ מנחות ק״ט ע״א ד״ה לא וכו׳ ורש״י פירש דכשר וכו׳ ועיין תוס׳ סוטה ל״ט ע״א ד״ה וכי וכו׳ ותוס׳ תענית כ״ז ע״א ד״ה אי מה וכו׳. אך דעת הרמב״ם ה׳ נ״כ פט״ו ה״ג אינו כן וז״ל שם כהן שהמיר לעכו״ם אע״פ שחזר בו אינו נושא את כפיו לעולם, ועיין בשו״ת ש״ת סי׳ ר״ז בשם רב נטרונאי, וכן הוא בספר האשכול ה׳ ברכת כהנים סי׳ ט״ו בשם רב נטרונאי ועיין בירושלמי פ״ד דתענית ה״א אבל בדורות אחרים שהיו עובדים עכו״ם מהו אומר ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם וכן הוא בטור א״ח בשם רב נטרונאי סי׳ קכ״ח ע״ש, ועיין בשו״ת בשמים ראש סי׳ שפ״ז ובאגור סי׳ קע״ג, וכבר הערותי בהגהותי לספר התניא דבהלקוטים דבסוף ספר הפרדס לרש״י ז״ל איתא וז״ל כהן שנשתמד וחזר בו לא ישא את כפיו ולא יקרא כהן וכו׳ והוא היפוך ממה שהביאו התוס׳ מנחות ק״ט ע״א ד״ה לא בשם רש״י, ע״ש סי׳ ה׳. עב) הרי הן כבעלי מומין וכו׳ מנחות ק״ט ע״א, ועיין בשו״ת נו״ב מה״ק סי׳ ח׳, ובמה״ת סי׳ יו״ד ופירשו בדברי הרמב״ם הנ״ל שלא כדעת הטור וצ״ע. עג) רב נחמן אמר קרבנו וכו׳ כצ״ל מנחות ק״ט ע״ב. עד) והקב״ה מסכים על ידיהם חולין מ״ט ע״א והוא כר״ע שם והקב״ה מסכים על ידם.

כת' על ידי נביאיו. שובו אלי ואשובה אליכם. וכיון ששב קבלו המקום ומסכים על ידו בברכתו. הילכך אין לנו ראייה לא מן המקרא ולא מן המשנה לפוסלו. אלא יש לסייע מן המקרא וממשנ' שלא לפוסלו. דכת' (ויקרא כה) לא תונו איש את עמיתו באונאת דברים הכת' מדבר. כיצד אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מעשיך הראשונים. ואם תאמר לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תחילה. אין לך אונאה גדולה מזו. ועוד נמצאת אתה מרפה ידיהם של בעלי תשובה. ולא נכון לעשות כן. דא"ר יוחנן כל עה) האומר מנשה (חטא) אין לו חלק לעולם הבא. (לפיש) מרפה ידיהם של בעלי תשובה. ואם תאמר לא יעלה לדוכן ולא יקרא בתורה תחילה מהרהר בלבו לשמדו. ואו' אוי לה לאותה בושה אוי לה לאותה כלימה. וימנע מעשות תשובה. ומצינו שהכת' עשה תקנה שלא יטמא ישר' בין הגרים. שנאמר (ויקרא כה) ונמכר לגר תושב או לעקר משפחת גרי ואמרו חכמים לעקר משפחת גר. זה עו) הנמכר לע"ז עצמה. וכת' (שם) אחרי נמכר גאולה תהיה לו. ותנא דבי ר' ישמעאל הואיל והלך זה ונעשה . . . . ידחה עוa) אבן אחר (הטפל) [הנופל]. ת"ל גאולה תהיה לו. הילכך מכל טעמים אילו אע"פ . . . כיון שעשה תשובה הרי הוא כשאר אחיו הכהנים ועולה לדוכן וקורא ראשון בתורה: גרשום בר' יהודה זצ"ל. ת' : ת' :

קכו. ובכל ברכה וברכה צריך לענות אמן. דאמן קומא דשבועתא היא. כמא דאתמר ואמרה האשה אמן אמן: וגדול העונה אמן מן המברך. דזה קיום הברכה. ועוד שומע הברכה בעונה. וכי עני אמן הרי שהוא גדול. ועוד שם בי"ה ושם ביו"ד עולין לסכום אמן. צא וחשוב יהוה אדני בחשבון אמן. ת': מאן דעני אמן לא יגביה קולו יותר ממאן דבריך. דאמר רב חנן בר אבא מניין עז) לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך. שנאמר גדלו לייי אתי ונרוממה שמו יחדיו: ועומד המפטיר וקורא ג' פסוקים בפרשה ומברך לפניה כהוק הקוראים: ושבעה דשבתא כנגד עח) שבעה רואי פני המלך. וכחול שלשה. (כהנים) [כנגד] כהנים לוים וישר'. ובמגילה פ' עומד ויושב יהיב טע': ואינו מברך המפטיר עד שיגלל ספר תורה. דגרסינן (בפ"ק) [בפ"ז] דסוטה. א"ר תנחום א"ר יהושע בן לוי המפטיר עט) אינו מפטיר עד שיגלל ספר תורה: והאידנא נהוג עלמא מכי התחיל לגללו. דלאו דווקא שיגלל קאמר. אלא מכי התחיל כמאן דגליל דמי. ובפרק עומד ויושב. איבעיא פ) להו [מפטיר] מהו שיעלה רב הונא ור' ירמיה בר אבא. חד אמר עולה וחד אמר אינו עולה. והילכת' פא) עולה. דקאמריי פ' בני העיר ראש חדש אדר שחל להיות באתה תצוה. קרו שיתא מן ואתה תצוה עד ועשית כיור נחשת. וחד חוזר וקורא מכי תשא עד ועשית כיור נחשת. וקימא לן כוותיה: אלמא מפטיר עולה למנין ז'. וכן הלכה:

קכז. ותניא המפטיר לא יפחות מעשרים ואחד פסוקי'. כנגד שבעה שקראו בתורה. ואי סליק עיניינא בבציר מעשרים ואחד כגון עולותיכם ספו על זבחיכם (ירמיה ז) לא בעינן עשרים ואחד אלא אפילו לא קרא אלא עשרה פסוקי' שפיר דמי. דתניא ר' חלפתא פב) בן שאול או' לא שנו אלא במקום שאין תורגמן אבל במקום שיש תורגמן פוסק. ואי רב פבa) נחמן בר אבא זימנין סניאין הוה קאימנא

עה) כל האומר מנשה אין לו חלה"ב מרפה כצ"ל והוא בסנהדרין ק"ג ע"א. עו) זה הנמכר לע"א עצמה וכו' קידושין כ' ע"א. עוa) ידחה אבן אחר הנופל וכו' ערכין ל' ע"ב. עז) מנין לעונה אמן וכו' ברכות מ"ה ע"א. עח) כנגד שבעה רואי וכו' מגילה כ"ג ע"א, ושם כ"א ע"ב. עט) המפטיר וכו' סוטה ל"ט ע"ב. פ) איבעיא להו מפטיר מהו שיעלה כצ"ל מגילה כ"ג ע"א. פא) והלכתא עולה וכו' כאן חזר בו ממה שכתב לעיל סימן קכ"א, ופסק כדעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש דסברי דעולה, כדמשמע ממימרא דאביי מגילה ל' ע"א עי"ש ועיין ברי"ף פ"ד דמגילה, ובר"ן שם ד"ה איבעיא להו וכו' ובש"ג שם, ועיין סי' קס"ה. פב) חלפתא בן שאול אומר וכו' לפנינו רב תחליפא בר שמואל מגילה כ"ג ע"ב וגירסתו הוא כגירסת הרי"ף והרא"ש. פבa) רב נחמן בר אבא וכו' גם

קמיה דרב נחמן וכי הוה קרינן עשרה פסוקים במקום שיש תורגמן. א' לן אסיקן. ת': הפטרה(פג) לשון פיטור. שבה פוטרין הציבור את עצמם וגומרין ידי חובתם מלקרות. וכן הנפטר מחבירו פוטר עצמו ממנו והולך לו. ת': ובתורה(פד) אחד קורא ואחד מתרגם. והקורא בתורה לא יסייע לתורגמן שלא(פה) יאמרו תרגום כת' בתורה. ועוד כיון שבירך אסור להפסיק אפילו בדבריי אחרים ואפי' בתרגו'. מפני שהוא דרך חול עד שהותם. אבל חזן מותר לסייע את המתורגמן ואת הקורא בין בקול גדול בין בקול נמוך. ואין בכך כלום. ואין(פו) מתרגם. מפני שהוא מקרא את אחרים. וכל המקרא אחרים אין עולה מן המניין לומ' ששניהן מתרגמין הן. (ואם) [ואין] שנים מתרגמי' אין בכך כלום. ואי משום דשמעי גברי ונשי לא ליפרוש להון. ויוצאין ידי חובתם בלא פירוש אע"ג דלא ידעי מאי אמרי. וכן אמ' רב נטרונאי גאון אילו(פז) (שהן) [שאין] מתרגמין. ואומרי' אנו אין צריכין להרגם תרגום דרבנן בלא פירוש [אין יוצאין ידי חובתן] דלשון תרגום דרבנן על קראי אסמכוה רבנן למימר ליה דא' רב אידי בר אבין א' רב חננאל א' רב מאי(פח) דכת' (נחמי' ח) ויקראו בספר תורת אלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא. ויקראו בספר. זה מקרא. מפורש. זה תרגום. ושום שכל. אילו הפסוקי'. וכיון דכן הוא לא איפשר. דלא מתרגמין. כהדין תרגום דרבנן. ודקדקו חכמי' בתרגום: דא"ר ר' שמעון בן פזי אין(פט) המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא. מאי טע' דכת' משה ידבר והאלהי' יעננו בקול. שאין ת"ל בקול. מה(צ) ת"ל בקול. בקולו [של משה]. ואין הקורא רשאי להגביה קולו יותר מן המתרגם ואם אין מתרגם יכול להגביה קולו. ימעט הקורא את קולו ויקרא: ואין(צא) המתרגם רשאי לקרות המתרגום עד שיכלה הפסוק מפי הקורא. דא"ר זירא א' רב חסדא אין הקורא רשאי להרנם עד שיכלה פסוק מפי הקורא. ואין הקורא רשאי להתחיל עד שיכלה תרגום מפי התורגמן. וכן במשנה שנינו קטן(צב) קורא בתורה ומתרגם. הילכך אם תאיבים הן לתרגם ילמדו ויתרגמו. והן יוצאין ידי חובתם. ואם יש מקום שרוצים לפרש להם יעמד אחר. חוץ ממתרגם ויפרש להם כרצונם: והקורא(צג) בתורה לא יפחות משלשה פסוקים כנגד תורה נביאים וכתובים. ולא יקרא לתורגמן יותר מפסוק אחד. ובנביא ג' פסוקי'. ואם היו שלשתן שלש פרשיות קורין אחד אחד. שנ' (ישעי' נב) כי כה אמר ייי (צבאות) הנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו. (שם) כי כה אמר ייי [אלהים] מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם ואשור באפס (אשקן) [עשקו]. ועתה מה לי פה נאם ייי כי לוקח עמי חנם מושליו יהילילו נאם ייי ותמיד כל היום שמי מנואץ: והיינו טע' דאמרי' בכולי תלמוד' מדלגין בנביא ואין מדלגין בתור'. לפי ששנינו במגילה. הקורא בתורה לא יקרא לתורגמן

כאן שינוי גירסא מאשר הוא לפנינו שם. פג) הפטרה לשון פיטור וכו' עיין ברד"א דף ס"ג דפוס אמשט"ד. פד) ובתורה אחד קורא וכו' מגילה כ"א ע"ב והוא לשון רע"ג. פה) שלא יאמרו תרגום וכו' מגילה ל"ב ע"ב. פו) ואין מתרגם וכו', פירש זה החזן המסייע אין נקרא מתרגם, לומר הלא אין מתרגמין שנים, אלא אין בכך כלום, ולשון רע"ג מבואר יותר וז"ל אבל חזן מותר לסייע את הקורא ואת המתרגם בין בקול גדול בין בקול נמוך ואין בכך כלום, ואין קורין אותו מתרגם מפני שהוא מקרא אחרים, וכד מקרא אחרים אין עולה מן המנין לומר (ששנים) מתרגמין הם ואין מתרגמין שנים, אין בכך כלום, וכן יש לכוון דברי המחבר וצ"ל ואין שנים וכו' ועיין בשערי תשובה סי' ש"ל. פז) אילו שאין מתרגמין ואומרים אנו אין צריכים לתרגם תרגום דרבנן בלא פירוש „אין יוצאין ידי חובתן" דלשון תרגום דרבנן על קראי וכו' כצ"ל ע"פ מה דאיתא הנוסחא בשם רב נטרונאי גאון בסרע"ג וז"ל וכך אמר רב נטרונאי גאון אלו שאין מתרגמין ואומרים אין אנו צריכין לתרגם תרגום רבנן אלא בלשון שלנו בלשון שהציבור מתרגמין, אין יוצאין ידי חובתן, מ"ט דהדין תרגום על קראי אסמכוהו רבנן דאמר וכו' ועיין בשערי תשובה בסימן הנ"ל. פח) מאי דכתיב ויקראו בספר וכו' מגילה ג' ע"א, נדרים ל"ז ע"ב, ולפנינו שם איתא רב איכא וכו'. פט) אין המתרגם רשאי וכו' ברכות מ"ה ע"א. צ) מה ת"ל בקול בקולו של משה כצ"ל. צא) ואין המתרגם וכו' עיין סוטה ל"ט ע"ב. צב) קטן קורא בתורה ומתרגם מגילה כ"ד ע"א. צג) והקורא בתורה וכו' שם כ"ג ע"ב, וכ"ד ע"א. צד) כל השואל

יותר מפסוק אחד. ובנביא שלשה. ואם היה הקורא מהפך ומדלג בעניין אחר. מתוך שאינו קורא אלא לתרגמו אין פנאי לשום אדם בו להבין ולהרגיש באותו עניין אחר לתרגם בו. אבל בנביא אעפ״י שאינו באותו עניין אחר שמפטיר מדלג. מתוך שהוא קורא שלשה בבת אחת. פנאי יש לזה המתרגם להבין וליתן לב לאותו עניין. בכדי שיפסוק ויסיים זה תרגם של אותו פסוק שבידו בעוד שיקרא לו הלה ג׳ פסוקים יכול להתבונן:

קכח. **לאחר** שסיים המפטיר את ברכותיו יאמר השליח ציבור בקול נעים ובביוון הלב. יקום פורקן. בלשון תפילה בארמית. ואע״ג דאמרי׳ כל(לד) השואל צרכיו אל ישאל בלשון ארמית שאין מלאכי השרת נזקקין לו שאין מכירין בלשון ארמית. הא פרכי׳ מינה ביציאות שבת לר׳ יוסי דכי אזיל לשיולי בפתיחא זימנין א״ל רחמנא לידכרך לשלם. (ומשמנינן) [ומשנינן] שאני חולה דשכינה עמו. אלמ׳ דכי הוינן קמי הק׳ לא צריכינן למלאכי השרת לעיולי צלותא. והכא נמי בי עשרה (קיימא) [קדמה](לה) שכינה ואתיא. בפ׳ מאימתי. ולהכי יכילינו למימר בלשון ארמית כל מה דצריכין למיבעי. ומטעם זה נתקן מהי ומסי וכמה פיוטים בתרגום וכן בקדיש. הולתי טעם זה יש טעם ברור בדבר למה נתקן קדיש בארמית. כאשר פירש רבינו עזריאל מפני שיש בו גילוי הקץ. ת׳: ורב(aלה) שלום ריש מתיבת׳ דמתא מחסיא שדר הכי: לומר בתפילה של שחרית של שבתות וימים טובים וביום הכיפורים פעמים באהבה שמע אומרים כו׳. אין מנהג בישיבה ובבבל כולה. אלא בתפילת מוסף בלבד. וביום הכפורים אף בנעילה. מבני שכשנגזרה גזירה על שונאיהם של ישר׳ שלא לקרות ק״ש כל עיקר היה אומ׳ אותה שליח ציבור בהבלעה בעמידה בכל תפילת שחרית בין בחול בין בשבת. כיון שבטלה והיו פורסין את שמע כתיקנה. ומתפללין. ביקשו לסלקה כל עיקר שהרי הורה ק״ש למקומה. אלא אמרו הכמים שבאותו הדור נקבע אותה במוסף שאין בה ק״ש. ולמה קבעוה במוסף כדי שיתפרסם הנס לדורות לפיכך במוספים הוא שאומרים פעמים. אבל בתפילת השחר אין אומרי׳ שהרי קראו ק״ש כתיקנה:

קכט. **תכנת שבת.** לכך מיוסד באלפא ביתא. זו(bלה) תשר״ק. לפי שהיא נשמעת על הגאולה. והגאולה בזכות שבת. כמא דאתמר לסריסי׳ אשר ישמרו שבתותי (ישעי׳ נו). וכת׳ והביאותי׳ אל הר קדשי (שם). וכת׳ בשובה ונחת תוושעון (שם ל). וכיצד נשמעת על הגאולה. תשר״ק (שם ז) ביום ההוא ישרק יי׳. צפע״ס. (יואל ד) ישפו הרים עסיס. נמלי״ך. והיה יי׳ למלך (זכריה יד). ישח״ז. ישו שכם אחד לעובדו. ויחזוהו ויאמרו הנה אלהינו זה. והר״ג ב״א יביאו הלוייתן ויכרו עליו חבירים:

קל. **ואחרי** מודים. כהנים נושאים כפיהם. ובמועדים. ובחולו של מועד. ובראשי חדשי׳ בשהרית ובמוסף. ובחול בשחרית. ובמנחה של תענית. מפני שמתפללין אותה סמוך לשקיעת החמה. וכשם שיש נשיאות כפים בנעילה של יום הכיפורים כך(לו) יש נשיאות כפים במנחה של תענית ציבור. אבל במנחה של יום הכיפורים אין בה נשיאות כפים. מפני(aלו) שאין מתפללין אות׳ סמוך לשקיעת החמה אלא קודם לשקיעה החמה ולפי שבשאר ימים וכן במנחת יום הכיפורים אין

צרכיו וכו׳ שבת י״ב ע״ב, סוטה ל״ג ע״א. לה) קדמה שכינה ואתיא כצ״ל ברכות ו׳ ע״א. aלה) ורב שלום וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳ בארוכה. ושם איתא ר׳ משה ור׳ שלום. bלה) זו תשר״ק לפי שהיא נשמעת על הגאולה וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל שם. לו) כך יש נשיאות כפים במנחה של ת״צ תענית כ״ו ע״ב ועיין בטור א״ח סי׳ קכ״ט. aלו) מפני שאין מתפללים אותה וכו׳ כצ״ל.

בה משום נשיאות כפים. דנזרי' מנחת יום הכיפורים אעפ"י שאין בה שכרות משום שאר מנחות שיש בהן שכרות. אבל בנעילה שאינה אלא פעם אחת בשנה לא לינזור אותה מפני שאר מנחות. לפי שאין מתפללין אותה בעת תפילת המנחה קודם לשקיעת החמה. אלא סמוך לשקיעת החמה: וקים לן דהלכה(לז) כר' יוסי דא' נעילה יש בה נשיאו' כפים מנחה אין בה נשיאות כפים:. ומנחה של תענית ציבור הואיל ומתפללין אותה סמוך לשקיעת החמה כתפי' נעילה מרמינן ליה. דלית בה שיכרות ויש בה נשיאות כפים. הכי נמי מנחת תענית ציבור דלית בה שיכרות יש בה נשיאות כפים כמו בתפילת נעילה: וכי האי שושילתא שפירתא נהגי ועבדינן:

כהנים נושאי' כפיהם בשחרית ובמוסף ובמנחה של תענית ציבור חוץ ממנחה של יום הכיפורים שתחת מנחה נושאים כפיהם בנעילה: וכהן(לח) שיש בידו מומין לא ישא כפיו. בפניו ידו ורגליו לא ישא כפיו. זבלגן. אם דש בעירו מותר. ושכור(aלח) לא ישא כפיו. א"ר(bלח) אלעזר כל כהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו. שנ' (ישעי' א) ידיכם דמים מלאו. ושנו רבותי' אין(לט) כהנים רשאין לעלות בסנדליהם לדוכן וזו היא אחת מתשע תקנות שתיקן רבן יוחנן בן זכאי: אמ' אביי נקיטינן לשנים(ק) קורא כהנים. לאחד אין קורא כהנים. שנ' אמור להם. לשנים ולא לאחד: וכן הילכתא. ת': והחזן(קא) קורא כהנים ולא שליח ציבור. שלא להפסיק בתפילתו. דבכולהו הילכתא או' שליח ציבור. ולשם או' חזן. וזהו שמש הכנסת. וכן(קב) דרך התלמוד לקרות המתפלל לפני התיבה שליח ציבור. ושמש הכנסת. חזן: מפי רבינו יעקב מרמרו: א"ר יהושע בן לוי מניין(קג) שהק' מתאוה לברכת כהנים. שנאמר (במדבר יב) ושמו את שמי על בני ישר' ואני אברכם: וא"ר יהושע בן לוי כל(aקג) כהן שמברך מתברך. שנ' (בראשית יב) ואברכה מברכיך: וא"ר יהושע בן לוי כל(bקג) כהן שאינו עולה לדוכן עובר בשלשה עשה. כה תברכו. אמור להם. ושמו את שמי: וא"ר יהושע בן לוי כל(קד) כהן שלא נטל את ידיו לא ישא כפיו. שנ' (תהלים קלד) שאו ידכם קדש וברכו: וחייבים כהני' לעלות לדוכן כשהשליח(קה) ציבור מתחיל ברצה. מאי(קו) מברך. א"ר זירא א' רב חסדא ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר (קב"ו) [קדשנו] בקדושתו של אהרן [וצונו] לברך [את] עמו ישראל באהבה: וכשהוא עוקר את רגליו ומהזיר(קז) פניו כנגד לב הציבור לברך אותם. מה הוא אומ' יהי' רצון מלפניך יי' אלהינו ואלהי אבותי' שתהא הברכה הזאת שצויתה

לז) דהלכה כר' יוסי תענית שם. לח) וכהן שיש בידו מומין וכו' מגילה כ"ד ע"ב. aלח) ושכור לא ישא כפיו תענית כ"ו ע"ב דכ"ע מיהת וכו'. bלח) אמר ר' אלעזר כל כהן וכו' ברכות ל"ב ע"ב ולפנינו איתא אמר ר' יוחנן וכו' וגירסת המחבר הוא גירסת הרי"ף והרא"ש פ"א דמגילה, ועיין תוס' יבמות ז' ע"א ד"ה שנא' וכו' ותוס' סנהדרין ל"ה ע"ב ד"ה שנא' וכו' ועיין בשו"ת מהר"ם מר"ב (חדשות) סי' ת"ח ות"ט. לט) אין הכהנים רשאין וכו' סוטה מ' ע"א, ור"ה ל"א ע"ב. ק) לשנים קורא כהנים וכו' סוטה ל"ח ע"א. קא) והחזן קורא כהנים ולא ש"ץ וכו' עיין תוס' ברכות ל"ד ע"א ד"ה לא יענה וכו' אומר ר"ת וכו' ותוס' מנחות מ"ד ע"א ד"ה כל כהן וכו' ועיין ברא"ש פ"ג דמגילה סי' כ"א, ובפ"ה דברכות סי' י"ז ובל"ח שם ועיין בק"נ על הרא"ש דמגילה שם ובטור א"ח סי' קכ"ח ובשו"ת זכרון יוסף סי' י"ג ע"ש. קב) וכן דרך התלמוד כצ"ל. קג) מנין שהקב"ה מתאוה וכו' כצ"ל סוטה ל"ח ע"ב. aקג) כל כהן שמברך מתברך וכו' שם. bקג) כל כהן שאינו עולה וכו' שם. קד) כל כהן שלא נטל ידיו וכו' שם ל"ט ע"א. קה) כשהשליח צבור מתחיל ברצה שם ל"ח ע"ב כל כהן שאינו עולה בעבודה וכו' ופירש"י קודם שיסיים ש"ץ רצה צריך לעלות על הדוכן, ועיין בספר ב"ש על מס' סוטה שם. קו) מאי מברך וכו' שם ל"ט ע"א באהבה, על תיבת באהבה הקשה הב"ש היכא רמיזא בתורה, ועיין בא"ר סימן קכ"ח ס"ק כ"ז. קז) ומחזיר פניו כנגד לב הצבור לברך אותם, עיין פירש"י שם ד"ה וכי עקר וכו' והוא כמו שכתב הב"ח בטור או"ח סי' קכ"ח שבספרים המדויקים כהוב ורש"י פירש שלא יתחילו בברכה וכו' ע"ש ועיין בתוס' שם ד"ה וכי מהדר וכו' ובא לפני התיבה ומתפלל וכו' אך לשון ה"ג ה' כהנים כי עקר כרעיה למיחת מאי אומר וכו' וכן הוא לשון הרמב"ם ה' נ"כ פי"ד הי"ב כשהוא עוקר רגליו לעלות אומר וכו' משמע בתחילת הליכה אומר, וכן הוא בסמ"ג עשין סי' כ' שכשהוא עוקר רגליו

לברך עמך ישרי' באהבה כפרה[קז a] וסליחה ולא יהא בה מכשול ועון מעתה ועד עולם. ת': א'[קח] רב הונא מי שרואה הכהנים נושאי' את כפיהם שחרית צריך לברך בברכה ראשונה. ברכו יי' מלאכיו. שנייה ברכו יי' כל צבאיו. שלישית ברכו יי' כל מעשיו: במוסף[קט] בברכה ראשונה או' שיר המעלות הנה ברכו את יי'. שנייה. שאו ידכם קדש וברכו את יי'. שלישית. יברכך יי' מציון וגו': ואס[קי] היו ד' תפילו' חוזר תליתאי בקדמיתא ורביעתא בתנייתא. הכי הוא באילו נאמרין. בסוט': (ובמוספי דשבת) [במנחתא[קיא]) דתעניתא] מה הוא או' א' רב אסי בר יעקב אם עונינו ענו בנו יי' עשה למען שמך. ת': וכשהוא מתחיל לברך את הציבור כורעים[קיב] הציבור על ברכיהם ומבליעין מקראות הללו בקולו: כשהוא או' יברכך. הם אומרי' יברכך יי' מציון עושה שמים וארץ: יי'. יי' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ: וישמרך. שמריני (יי') [אל] כי חסיתי בך: והם עונין אמן: יאר. אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה: יי': יי' יי' אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת: פניו. פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני: אליך. אליך נשאתי את עיני היושבי בשמים: ויחנך. הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל יי' אלהינו עד שיחננו. אמן: ישא. ישא ברכה מאת יי' וצדקה מאלהי ישעו: יי'. יי' חנינו לך קוינו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה: פניו. יי' אל תסתר פניך ממני כי עני ואביון אני: אליך. אליך יי' נפשי אשא: וישם. שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי: לך. לך יי' הגדולה והגבור' והתפארת והנצח וההוד: שלום. שלום שלום לרחוק ולקרוב אמ' יי' ורפאתיו: אמן:

וכד מהדר אפיה מציבורא מאי א'. אדבריה רב חסדא לרבנא[ח]) (וא') [עוקבא ודרש] רבונו של עולם עשינו מה שנזרת עלינו עשה מה שהבטחתנו. (דברים כו) השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש: ואחר כך מתחיל שליח ציבור ואומ' שים שלום: א' רב חסדא אין הכהנים רשאין לכוף (כשרי) [קישרי][ב]) אצבעותיהם עד שיחזרו פניהם מן הציבור וא'[ג]) רב חסדא אין שליח ציבור רשאי לקרות עד שיכלה אמן מפי הציבור. ואין הכהנים רשאין להתחיל בברכה עד שיכלה דיבור מפי הקורא: ואין הציבור רשאין לענות אמן עד שתכלה ברכה מפי כהנים: ואין הכהנים רשאין לחזור פניהם מן הציבור עד שיתחיל שליח ציבור בשים שלום: וא"ר זירא א'

לעלות אומר יהי רצון וכו' וכן הוא לשון רע"ג כי עקר כריעה למיחת וכו' אך דעת המחבר לא ראיתי בשום פוסק ולא ידעתי מקור לדעתו. קז a) כפרה וסליחה וכו' היא הוספה אשר לא נמצא בפוסקים הראשונים והאחרונים, זולת בסרע"ג דף י"א ושם נמצא רק תיבת כפרה, ולא וסליחה. קח) אמר רב הונא מי שרואה וכו' כן הוא בירושלמי ברכות פ"א ה"א, ונראה שכן היתה גירסתו גם בבבלי ולפנינו בסוטה ל"ב ע"ב איתא בזמן שהכהנים מברכים את העם מה הן אומרים אמר ר' זירא אמר רב חסדא ברכו וגו' ע"ש וגירסתו משונה, וגירסת הטור או"ח סי' קכ"ח ברכו את ה' המבורך, ומסקינן דלא למימרינהו וכו' ע"ש. קט) במוסף בברכה ראשונה וכו' שלישית יברכך ה' מציון וגו' ולפנינו שם איתא במוספי דשבתא מה הן אומרים אמר רב אסי שיר המעלות וכו' ברוך ה' מציון ופריך ולימא נמי יברכך ה' מציון וכו' א"ר יהודה בריה דר"ש בן פזי מתוך שהתחיל וכו' ולפני המחבר לא היה כתוב כל זה בגמרא, ועיין מה שכתב הטור א"ח סי' קכ"ח. קי) ואם היו ד' תפילות וכו' הכי הוא באלו נאמרין בסוטה, וכל זה ליתא בספרים שלפנינו, ונמצא בירושלמי ברכות פ"א ה"א ע"ש וגירסת המחבר ואם היו ד' תפלות קאי אליבא דסתם משנה בתענית כ"ו ע"א דקתני ארבעה פעמים ביום וכו' ע"ש, ובתוס' ד"ה במנחתא בסוטה ל"ט ע"ב, ועיין בתוס' רי"ד על מסכת תענית שם ובריטב"א שם קיא) במנחתא דתעניתא וכו' כצ"ל ולפנינו בסוטה שם איתא מאי אמרי אמר רב אחא בר יעקב אם עונינו וגו' ע"ש. קיב) „כורעים הצבור על ברכיהם" גם זאת לא ראיתי בפוסקים שהזכירו. ח) לרבנא עוקבא ודרש סוטה ל"ט ע"א ולפנינו לרב עוקבא. ב) קשרי אצבעותיהן כצ"ל שם ל"ט ע"ב. ג) ואמר רב חסדא אין שליח צבור רשאי לקרות וכו' ולפנינו שם איתא אמר ר' זירא אמר רב חסדא אין הקורא רשאי לקרות כהנים וכו' ופירש"י אין הקורא שליח צבור שקורא כהנים, והמחבר היתה גירסתו אין שליח ציבור, ולעיל כתב לפי גירסת ופירוש רבינו

רב חסדא אין הכהנים רשאין לעקור רגליהן עד שיגמור שליח ציבור ברכת שים שלום: ואין הכהנים רשאין לישא את כפיהם אלא כנגד ד) כתפיהם. ובעמידה ה) ובלשון הקדש: ומאן ו) דחזי חילמא ולא ידע מאי הוה. ניקו קמי כהני כד נשאי כפיהו. ויאמר הכי. רבון העולמים אני שלך והלומותיי שלך. חלום חלמתי. ואיני יודע מה הוא. בין שחלמתי לעצמי בין שחלמתי (לי) [על] אחרים אם טובים הם הזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף. ואם צריכין רפואה רפאים כמי מרה על ידי משה וכמי יריחו על ידי אלישע וכמרים מצרעתה וכנעמן מצרעתו וכחזקיהו מחליו: וכשם שהפכת קללת בלעם בן בעור מרעה לטובה כן תהפוך כל הלומותי לטובה ותרציני: ומכוין דעתיה בהדי כהנא כי היכי דענו ציבורא אמן: ואי לא לימא הכי (אדיר) אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמך שלום. יהי רצון שתשים עלינו שלום לטובה: עד כאן יסוד העמרמי. ת':

ובהלכות גדולות הסדר כך: דכולי ז) עלמא מיהת שיכור אסור בנשיאות כפים.

מנא הני מילי א"ר שמעון בן פזי א"ר יהושע בן לוי משום בר קפרא למה נסמכה פרשת כהן לפרשת נזיר לומר לך מה נזיר אסור ביין אף כהן מברך אסור ביין. ושיעור ח) דשיכור כמה הוי רביעית חי בבת אחת. אבל מפסיק ביה או שנתן לתוכו מים כל שהו לא הוי שיכור. והני מילי רביעית דהא ביעתא ופלגא. אבל טפי מרביעית אעפ"י שהפסיק בה ונתן לתוכו מים אסור. כהן ששתה יין ועלה לדוכן ונשא ידיו פסל עבודתו. כהן ט) שיש בידו מומין לא ישא את כפיו. תנא בפניו ידיו ורגליו. א"ר יהושע בן לוי בהקניות י) לא ישא את כפיו. א"ר יוסי חיפני ובישני לא ישא כפיו. תניא נמי הכי אין מורידין לפני התיבה לא אנשי חיפה ולא אנשי בית שאן ולא אנשי טבענין מפני שקורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין. א' רב הונא זבלגן לא ישא את כפיו. והא ההוא דהוה a י) (בשיבשיה) [בשיבבותיה] דרב הונא והוה קא פרים ידיה. ההוא דש בעירו הוה. תניא נמי הכי זבלגן לא ישא כפיו ואם היה דש בעירו מותר: והא ההוא דהוה בשיבבותיה דר' יוחנן וקא פרים ידיה. ההוא דש בעירו הוה. תניא נמי הכי סומא באחת מעיניו לא ישא את כפיו. ואם היה דש בעירו מותר. ר' יהודה או' אף מי שהיו ידיו צבועות יא) סטים או קוצה לא ישא את כפיו מפני שהעם מסתכלין בו. תנא אם רוב אנשי העיר מלאכתן בכך מותר. מניין יב) לכהן שעולה לדוכן שלא יאמר הואיל וניתנה לי רשות לברך את ישר' אוסיף ברכה אחת משלי כגון ייי אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם וגו'. ת"ל לא תוסיפו על הדבר. וגו'. והא הכא כיון דבריך ליה עבר יג) (על) [ליה] זימניה וקת' דעבר. הכי במאי עסיקינן בשלא סיים. והתניא סיים. שסיים ברכה אחת. והתניא שסיים כל ברכותיו. שאני הכי כיון דאילו מתרמי ליה ציבורא אחריני הוה מברך כוליה יומא זימניה הוא. מהכא גמרי' דכהן פריס יד) ידיה [כמה זימני] בבמה (דוכתתא)

יעקב מרמרו אין תקורא רשאי וכו' וכתב והחזן קורא והיינו השמש וכפירושו לעיל. ד) כנגד כתפיהן וכו' שם ל"ח ע"א. ה) ובעמידה ובלשון הקדש ע"ש בגמרא ל"ח ע"א ועיין בספרי פ' נשא ר' נתן אומר אין צריך שכבר נאמר ונגשו הכהנים בני לוי לשרתו ולברך בשם ה', וכן הוא בירושלמי פ"ד דתענית ה"א והגר"א הגיה בספרי דצ"ל שכבר נאמר לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו כדאיתא בסוטה והא דמסיק שם ומשרת גופיה מגלן ולא יליף מהאי קרא גופיה דכתיב לעמוד לפני ה' לשרתו ולברך בשמו כבר הביא הגרע"א בגהש"ס בשם הז"ר, ושו"ת שבו"י ח"ש סי' א' ועיין שו"ת גו"ב מה"ק סי' ה' ועיין בספר ב"מ א"ח סי' קכ"ת. ו) ומאן דחזי חלמא! וכו' ברכות נ"ה ע"ב. ז) דכ"ע מיהת שיכור וכו' תענית כ"ו ע"ב ולפנינו איתא אמר ריב"ל משום בר קפרא למה וכו'. ח) ושיעור דשיכור עיין כריתות י"ג ע"ב ועיין תוס' שם שהביא לשון חבה"ג כהן ששתה יין וכו'. ט) כהן שיש בידו מומין וכו' מגילה כ"ד ע"ב. י) בהקניות כצ"ל. a י) דהוה בשיבבותיה דרב הונא כצ"ל. יא) צבועות סטים או קוצה כן היתה גירסתו במשנה שם כ"ד ע"ב וכן הוא במשנה ברי"ף סוף פ"ד דמגילה. יב) מניין לכהן שעלה לדוכן ר"ה כ"ח ע"ב. יג) עברה ליה זימניה

[דוכתא] ושפיר דמי: עד כאן ה״ג. מיכאן ואילך פרש״י בסוטה: א׳ אביי נקיטינן לשנים קורא כהנים בשיש שם שני כהנים לברך. שליח ציבור כשגומר ברכת הודאה קורא אותן כהנים והן הופכין פניהם לצד התיבה להתפלל. הא דאמרי׳ יהי רצון מלפניך שתהא ברכה זו כו׳. לאחד אינו קורא. שנ׳ אמור להם. לשנים. וכן הלכה: מהכא נפקא לן ששליח ציבור קורא אותו ומזהירן לכך: א״ר יהושע בן לוי מניין לברכת כהנים שהקב׳ מתאוה לה שנ׳ ושמו את שמי תלה הכתו׳ הדבר בהקב׳ להיות ברכה שימת שמו של עמו. ולא עשאה צורך ישר׳ אלא צורך מקום: א״ר יהושע בן לוי כל כהן המברך מתברך שנ׳ ואברכה מברכיך. ואילו ואני אברכם אישר׳ קאי. כר׳ עקיבא דא׳ באילו טו) טריפות. למדנו ברכה לישר׳ מפני כהנים. מפי הגבורה לא למדנו. כשהוא או׳ ואני אברכם. הוי כהנים מברכין לישר׳ והקב׳ מסכים על ידם. א״ר יהושע בן לוי [כל כהן] שאינו טז) עולה בעבודה שוב אינו עולה. קודם שיסיים שליח ציבור רצה צריך להעלות על הדוכן. שנ׳ (ויקרא ט) וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם וירד מעשות החטאת. אלמ׳ בעוד העבודה בידו בירך. ואחר כך וירד מעשות. מה להלן בעבודה אף כאן בעבודה. איני והא׳ ר׳ יז) אמי ור׳ אסי סלקי. ר׳ אמי ור׳ אסי מיעקר הוו עקרי ממקומן בעבודה אבל רחוק היה מקומם מן הדוכן ולא מטו עד דגמרא ברכת עבודה. וכדתנא ר׳ אושעיא לא שנו אלא שלא עקר רגליו. אבל עקר רגליו עולה. ותנן נמי בברכות ואם הבטחתו כו׳. רישא הכי אית׳. העובר יח) לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטירוף. ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו שלא תטרף דעתו בשובו לתפילתו ולא ידע להתחיל מיד לשים שלום. ואם הבטחתו שהוא מלומד בדבר ולא תטרף דעתו ונושא את כפיו וחוזר להפילתו רשאי לישא את כפיו: והוא לא עלה בעבודה אלא דעקר פורתא. וש״מ סגי בהכי שעוקר מעט רגליו לילך לצד הדוכן בעבודה. א״ר אדא א״ר שמלאי ביתיט) הכנסת שכולה כהנים כולן עולין לדוכן. למי מברכין לאחיהן שבשדות. איני והתני אבא בריה דרב (נמימן) [מנימין] בר חייא העם שאחורי הכהנים אינן בכלל ברכה. לא קשיא. הא דאניסי. שבשדות אניסן במלאכתן ואיני יכולין לבא. הא דלא אניסי. העומדים בבית הכנסת אחורי הכהנים לא אניסי. ואין הברכה השובה עליהן לעקור ולבא לפני הכהנים להיות מתברכין פנים כנגד פנים כרת. הילכך אינן בכלל ברכה. כדאמרן לעיל כה תברכו. פנים כנגד פנים: והתני ר׳ שימי מבירתא דשיחור בית הכנסת שכולה כהנים מקצתן עולין ומקצתן עונין אמן. הא דלא אשתייר ביה עשרה לא חשיבי לברכה להודייהו. הילכך כולן עולין ומברכין לאחיהם שבשדות: גופא. תני אבא בריה דר׳ מנימין בר חייא העם שאחורי כהנים אינן בכלל ברכה פשיט׳ אריכי (אריכי) באפא גוצי לא מפסקי בין כהנים לגנסין סהיות בכלל ברכה. דא״כ אין לדבר סוף. תיבה נמי לא מפסקא. מחיצה מאי. ת״ש דא״ר יהושע בן לוי אפי׳ מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישר׳ לאביהם שבשמים:

פסק רבי שלמה בסוט׳ פ׳ אלו נאמרין:

יש ללמוד מיכן סדר נשיאות כך הוא. עיקר רגליו בעבודה ממקומו ובא לפני התיבה ומתפלל יהי רצון וכו׳. ומאריך בה עד שיכלה אמן של הודאה מפי הציבור. ושליח ציבור קורא כהנים אם שנים הן. ואם יחיד הוא אינו קוראו והוא מחזיר פניו מאליו כדאביי דא׳ לעיל. אין קורא כהנים. וכשכלה דיבור מפי הקורא

יד) פריס ידיה כמה זימני בכמה דוכתא כצ״ל וכן הוא הלשון בה״ג ה׳ כהנים. טו) באילו טריפות מ״ט ע״א. טז) כל כהן שאינו עולה כצ״ל. יז) ר׳ אמי ורב אסי סלקי כצ״ל סוטה ל״ח ע״ב. יח) העובר לפני התיבה וכו׳ ברכות ל״ד ע״א. יט) בית הכנסת שכולה כהנים וכו׳ סוטה

(מברכו) [מברכין]כ) אשר קדשנו כו׳. ומתחילין בברכה. וכשכלה אמן אחרון מפי הציבור הן מחזירין פניהם וכופפים קשריהם אם רוצים. ושליח ציבור מתחיל שים שלום. והכהנים מתפללין רבו׳ של עולם כו׳ ומאריכין בה עד שתכלה ברכה מפי שליח ציבור ועוקרין רגליהן והולכין להן: כל זה הפי׳ משמעת דאביי: עד כאן פרש״י: תנן באילו נאמרין הכהנים נושא׳ כפיה׳ כנגד כתיפותיהם. וכשמברכין הכהני׳ לעם מפזרין אצבעות ידיהם: וכך כא) מצינו (בפסיקא או׳ ופר) [בפסיקתא או לעופר] האילים. ר׳ יוסי בר׳ חנינא א׳ (לעווליהון) [לאורזליהון] דאיילתא. הנה זה [עומד] אחר כתלינו. אחר כותלי בתי כנסיות ובתי מדרשו׳ משגיח מן החלונות מבין כתפיהם של כהנים. מציץ מן החרכים. מבין אצבעותיהם של כהנים. ענה דודי ואמר לי. ומה אמ׳ לי. יברכך יי׳ וישמרך: תשובות הגאונים. ולעלות כהני׳ לדוכן כשמניחין כובעיהן בראשיהן אם בשביל צינה הם עושין כדי להתחמם ולא לכבוד הן עושי׳ מותר. ואם אין צינה אלא לכבוד הן עושין. חיישי׳ שמא יפול כובעו מראשו ויחזור מן הדוכן הילכך אם מהודק כובעו בראשו יפה אין חוששין שמא יפול ומותר. אבל בסנדל אין עולין דחיישינן לפסלות דההוא כהן וזו כב) אחת מט׳ תקנות שהתקין רבן יוחנן בן זכאי. ואמרי׳ מאי טע׳ לאו משום כבוד ציבור. לא משום דלא ליפסיק רצועה דסנדלא ואתי למימר בן גרושה הוא או בן חלוצה: וצריך שליח ציבור לקרותו לכהנים ברכת כהני׳ חיישי׳ שמא יטעו. וכד׳ באילו נאמרין: ובמקום שיש שם כהן שנושא את כפיו או׳ החזן אלהינו ואלהי אבותינו ברכינו בברכה. עד מפי אהרן ובניו כהנים. ולא יותר. והיא קריאת הכהנים. אבל הס. כי לא להזכיר בין שומע תפילה לעבודה. שאפי נחש כרוך על עקיבו אינו מפסיק:

כן כג) בערוך: שאילה לפני הגאונים:

כהן שלא התפלל ומצא ציבור מתפללין. מותר לעלות לדוכן או לא. לא מצינו דבר המעכב בברכ׳ אלא נטילת ידים. דאמרי׳ כהן שלא נטל ידיו לא ישא את כפיו שנא׳ (תהלים קלד) שאו ידכם קדש וברכו. אבל תפילה לא מצינו שמעכבת. הילכך יעלה ויברך: כהן שעלה לדוכן מסייעו החזן שלא יטעה או לא: גם בזו לא מצינו חילוק בין אחד לשנים. אלא כדאביי דא׳ נקיטינן לשנים קורא כהנים. לאחד אין קורא כהני׳. ורב חסדא א׳ אפילו לאחד קורא כהני׳ שאין קורא אלא לשבט. אבל להקרותו מקרהו. וכן מנהג פשוט בכל ישראל בין אחד בין שנים החזן מקרא אותו דבר דבר והן עונין אחריו: ראינו כהנים כשהן כד) מבינין ובאים לברך פותחין אצבעותיהן יש בהן ממש או מסורת. לא מצינו בתלמוד כל עיקר אלא שאומר׳ רבנן

ל״ח ע״ב. כ) אשר קדשנו וכו׳ ונראה שכן צ״ל וכשכלה דבור מפי הקורא מתחילין בברכה, ומברכין, אשר קדשנו וכו׳. כא) וכך מצינו בפסיקתא או לעופר האילים ר׳ יוסי בר׳ חנינא אמר לאורזליהון דאיילתא וכו׳ כצ״ל והוא בפסיקתא רבתי פט״ו או פרשת החדש כמו שהביא הערוך ערך חלון ע״ש ותרגום עופר האילים (שה״ש ב׳) אורזילא דאיילא עיין ערוך ערך ארזלא ב׳, והובא ג״כ במדרש שה״ש פ״ב ענה דודי ואמר לי כ״ה אמר לי יברכך ה׳ וישמרך, ועיין במדב״ר פי״א. ויותר נראה שכיון המחבר להפסיקתא שהוציא לאור הרב רש״ב פ׳ החדש דשם איתא כלשון המחבר ענה דודי ואמר לי „ומה אמר לי״ יברכך וגו׳ ובפסיקתא רבתי ליתא להני שלשה תיבות, והובא הפסיקתא כלשונה בשה״ל סי׳ כ״ג ע״ש וכל דבריו שם שאלה לפני הגאונים וכו׳ נראה שהעתיק מלשון הערוך ערך חלון, ועיין במרדכי פ״ג דמגילה סי׳ תתט״ז, ומור א״ח סי׳ קכ״ח ובספר יראים סי׳ מ״ג, ובמנהיג ה׳ נשיאות כפים. כב) וזהו אחת מט׳ תקנות וכו׳ סוטה מ׳ ע״א. כג) כן בערוך שאילה לפני הגאונים כהן שלא התפלל וכו׳ עד כן בערוך חית הכל בערוך ערך חלון ע״ש, והשאלה הראשונה נמצא בתשובות הגאונים הנדפס מחדש בברלין שנת תרמ״ז ע״י חברת מק״נ וכתוב למעלה שאלות למ״ר משה בן מ״ר יצחק המערבי וכו׳ סי׳ מ״ד וז״ל כהן שלא התפלל ונכנס אל צבור שהתפללו מותר לעלות לו לדוכן או לאו. לא מצינו דבר שמעכב בברכת כהנים אלא נטילת ידים דאמר ר׳ שמעון בן פזי (לפנינו בסוטה ל״ט ע״א איתא ריב״ל) כהן שלא נטל ידיו וכו׳ אבל תפלה לא שמענו שמעכבת והילכך יעלה ויברך. כד) כשהן מבינין וכו׳ לשון הערוך כשהן מברכין ובאין לברך וכן׳

בכהני׳ כמה טעמים. שהוא סימן שאימת שכינה עליהם. כאילו הן מתחלחלין והוא שם עוברת: ואעפ״י ששנינו בברכת כהנים. במקדש או׳ השם ככתבו ובמדינה בכינויו. וזה סימן הוא כלומ׳ שמזכיר ככתבו נאמר כאן אלא שהוא במדינה אנו מכנים. ועוד לשם אותו סימן לפסוקים כי בברכה ראשונה מניחים אצבע הסמוכה לגודל ומשהין אותה כן. בשנייה מניחין אמצעית הסמוכה לאמה ומשהין לאותה כן. בשלישית מניחי׳ רביעית הסמוכה לזרת. והיא נקראת קמיצה כסדר הראשון: כן בערך חית. ת׳:

קלא. **ראש** חדש שחל להיות בשבת אין מזכיר של שבת ביעלה ויבא. לפי שיעלה ויבא אינו בא אלא מפני שראש חדש בלבד. ותפילת שבת כבר נאמרה בישמח משה. ודמיא להא דאמ׳ רבא יום(כה) טוב שחל להיות בשבת שליח ציבור העובר לפני התיבה ערבית אינו צריך של יום טוב. דכי תקינו מגן אבות לא תקינו אלא בשבת. כדפירישי׳: וה״ה לברכת המזון: ונמצא בתשובות הגאונים סייע למורי צדק נ״ע:

ראש חדש וחולו של מועד שחלו להיות בשבת ערבית שחרית ומנחה מתפלל שבע של שבת. ואומר יעלה ויבא בעבודה. ושל שבת אומרה ברכה רביעית בפני עצמה. וכיון שאמרי׳ רביעית בפני עצמה למה הוצרך להזכיר בעבודה. ועוד שלא מצינו אזכרת שבת או יום הכיפורים או יום טוב בעבודה כל עיקר. ועוד אי ס״ד איפשר להזכיר של שבת בעבודה. א״כ שבת של שאר ימות השנה יזכיר של שבת בעבודה. אלא של שבת ויום טוב וכיפור בעבודה אינה כל עיקר בלא ראשי חדשים ובלא חולו של מועד. אלא בימים טובים בערבית שחרית ומנחה אומר יעלה ויבא. במוסף (או׳) אין אומרי׳ יעלה ויבא: וכן מנהג בשתי ישיבות:

קלב. **ויום** טוב שחל להיות בשבת בברכת המזון צריך [לומר] רצה והחליצנו. ויעלה ויבא כל אחד בפני לעצמו. רצה תחילה. ואחר כך יעלה ויבא. מפני שתדיר ואינו תדיר תדיר קודם. וכן בראש חדש. וכן בחולו של מועד שחל להיות בשבת. אומר בתחילה רצה ואחר כך יעלה ויבא: למ״ה: הא דאמרי׳ כשחל יום טוב להיות בשבת בברכת המזון רצה והחליצנו ויעלה ויבא. אע״ג דיכול לומר ביעלה ויבא את יום המנוח הזה. כדפטרי׳ בתפילות דשבת לאומרם בשביל תפילת דיום טוב: משום דדינא הוא דפטרי׳ תפילות שבת בשביל אותם דיום טוב: דהא מן הדין הוה לן למימר בשבת גמירא. אתה בחרתנו. ולברך במקום קידוש אשר בחר בנו מכל עם וכו׳. אי לא משום כת׳ בהן בחירה דקיימא לן דלא אמרינן בחירה אי לא אתרחיש ביה ניסא כדאמרי׳ בפסח. משום דההיא שעתא אתרחיש ניסא דיציאת מצרים. וכיוצא בו. ושבת אינו נס אלא משום זכר לששת ימי בראשית שנח היוצר ביום השביעי. והאי נמי דמדכרינן בקידושין דשבת בחירא כד׳ כי בנו בחרת. היינו משום יציאת מצרים דא׳ בסמוך לו. כדאמרי׳ כי הוא יום תחילה למקראי קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת. נמצא דדינא הוה למימ׳ אתה בחרתנו בשבת. ולברך בקידוש אשר בחר בנו. אי לאו משום טע׳ כדפרי׳ ולהכי פטרי׳ תפילת דשבת משום תפילות יום טוב. ובלבד שיאמר את יום המנוח. אבל משום יעלה ויבא דלא שייך בשבת כלל אין דין דליפטור רצה והחליצנו בשבילו אע״ג (דילמא) [דלימא] ביה יום המנוח הזה:

קלג. **תנא** קטן(כו) קורא בתורה ומתרגם ומפטיר בנביא ומתרגם. אבל אין פורס

העתיק השב״ל אך נוסחת המחבר נראה יותר. כה) יו״ט שחל להיות בשבת וכו׳ שבת כ״ד ע״ב,

על שמע עד שיהא בן י״ג שנה ויום אחד. ויביא שתי שערות. ואין מוציא הרבים ידי חובתו לא ליפרוס על שמע ולא לברך ברכת המזון. ולא לקרוא המגילה. ולתקוע שופר בעשרה. ולקדש לבני ביתו בלילי שבתות ובלילי ימים טובים. ולומר הגדה בלילי פסח. ולהדליק נר של חנוכה. עד שיהא בן י״ג שנה ויום אחד. וכן חרש שוטה וקטן. זה הכלל כל(כז) שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן:

קלד. לכך אנו אומרי׳ אין כאלהינו בשבת. שיש(כח) בו ד׳ פעמים אין. ד׳ פעמים מי. ד׳ פעמים נודה. שהן י״ב פעמים. כנגד י״ח ברכות שבכל יום. ועוד ברכת המינין שתיקנו ביבנה. הרי י״ט. ובשבת אין אנו אומרים אלא ז׳ ברכות. נמצא י״ב ברכות חסר תפילת היום מהול. כנגד י״ב ברכות החסירות אמרי י״ב פעמים אמן. אין. מי. נודה. ולבסוף ברוך אתה. נראה עתה כאן י״ב פעמים. ברוך אתה. אמן. והן י״ב ברכות. והשבע שאנו או׳ הרי י״ט ברכות. ת׳: ויש תימה. דאמרי׳ במסכת(כט) (ב״ר) [מנחות] רב [חייא בריה דרב] אויא טרח וממלי להו (באספוקי׳) [באספרמקי] ומגדי. ואם איתה למה לי לאטרוחי ולאתויי מיני פירות ולברוכי אכל הד וחד ולאשלומינהו. הא כבר נפיק הובתיה בצלותיה כי האי גוונא. ואי אכתי לא איתקין היכי סליק אדעתייהו דבתראי לתקוני השלמתם בכך הא קחזינן ליה לרב (אויא) [חייא] דלא מצי משכח אלא בכי האי גוונא באיתויי פירי וברוכי. ולא להרבות תפילות וברכות. ואינהו ז׳ ברכות תקון ולא יותר. על (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך. ותו כיון דליכא בהו שום מלכות. ולא איתנהו כשאר ברכות היכי חשב להו ברכה: על כן נראה(aכט) דהכי גרסי׳ מי. אין. והוא כמו כמי ששואל מי כאלהינו ומי דומה לו. ומשיב אין כמוהו. ואין דומה לו. וכן דרך מקרא לשאול מי זה ולהשיב על הדבר כגון (ישעיה מ) מי תכן. והשיב יי׳. וכגון (שם מא) מי פעל ועשה קורא הדורות מראש. ומשיב אני יי׳ ראשון. וכגון (תהלים כד) מי זה מלך הכבוד. ומשיב יי׳ צבאות. וכמוה הרבה במקרא: ודוגמא לזה הסדיר רבינו שלמה זצ״ל בסדר פסוקי סליחות. (תהלים פט) יי׳ אלהי צבאות מי כמוך חסין יה. (שם פו) אין כמוך באלהים יי׳ ואין כמעשיך. ת׳: ומה שאנו מסיימין בו ליום שכולו שבת מנוחה(ל) לחי העולמים. האומר לחיי. טועה. אלא לחי. שזה עיקר הלשון. ליום שכולו שבת. כלומר שהשבת מנוחה לחי העולמים. לרבונו של עולם שעתיד לשבות אותו יום. כדאמרי׳ בחלק. שיתא(לא) אלפי שני הוו עלמא וחד חרוב. שנאמר (ישעיה ב) ונשגב יי׳ לבדו ביום ההוא. ותניא כשם שהשביעית משמטת שנה לז׳ שנים. כך העולם משמט אלף שנים לשבעת אלף. שנאמר (תהלים צב) מזמור שיר ליום השבת. שאמר דוד שירה על אותו אלף שנים שהעולם עתיד ליחרב ולהיות תהו ובהו וישבות הק׳. כמו שאנו עושין בשבת. אבל עתה בשבתות הללו הוא יושב ועוסק במתן שכרן של

עיין בסרע״ג, ובש״ל סי׳ קע״ח, ובתניא סי׳ ל״ד בשינוי לשון מעט. כו) קטן קורא בתורה וכו׳ מגילה כ״ד ע״א. כז) כל שאינו מחויב וכו׳ ר״ה כ״ט ע״א. כח) שיש בו ד׳ פעמים וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ה׳ ובש״ל ותניא סי׳ א׳. כט) במסכת מנחות רב חייא בריה דרב אויא וכו׳ באספרמקי כצ״ל והוא במנחות מ״ג ע״ב. aכט) נראה דהכי גרסינן מי אין וכו׳ וכן הוא הנוסחא בסרע״ג לפנינו דף י״ד, אך הטור א״ח סי׳ קל״ג הביא בשם רע״ג בתחילה אין וכו׳ ומדברי המחבר גדע אגב אורחא שהמסדר פסוקי הסליחות המתחלת שומע תפלה וכו׳ הוא רש״י ז״ל. ל) מנוחה לחי העולמים, האומר לחיי טועה וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳ מה שאומרים בני אדם אחר תפלת מוסף בסוף פרק אין כאלהינו מזמור שיר לעתיד לבא לעולם שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים שהיא מנוחה לחיי העולמים, טועים הם באומר לחיי אלא זה עיקר הלשון ליום שכולו שבת מנוחה לחי העולמים שהיא מנוחה לרבונו של עולם שעתיד לשבות באותו היום וכו׳, אך בסוף מס׳ תמיד גרסינן ומנוחה לחיי העולמים, וכן כתב הטור בא״ח סי׳ קל״ג ומנוחה לחיי העוה״ב, ועיין בהר״ב שם דגריס בתמיד מנוחה לחי העולמים ופירש כפירש״י בפרדס והמחבר, ועיין בתוס׳ יו״ט שם

צדיקים. שהוא קרוי מלאכה. שנאמר (שם לא) מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך וגו'. ואו' (ירמיה לא) [כי] יש שכר לפעולתך. גם בפורענותם של רשעים שקרוי מלאכה דכת' (שם נ) פתח יי' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו כי מלאכה היא ליי'. אבל באותם אלף שנים ישבות הק' מכל וכל. וכן הוא או' ונשגב יי' לבדו ביום ההוא. אותו יום ישבות הקב"ה מלבראות כלום בעולם. לפי שיהא העולם חרב. (ואם) [ועם] האמור כאן. הן אלף שנים שנאמר (תהלים צ) אלף שנים וגו' וזהו יום שביעי שהוא מנוחה לחי העולמים. ועליו אמר דוד שירה. ולכך אומרי' אותו בשבת. על שם שהק' עתיד לשבות עולם כבשבת:

תפלת מנחה. ת':

קלה. ושאלתם. חייב(לג) אדם לסעוד על שתי ככרות בשבת כל זמן שהוא סועד או לא. כך ראינו. א"ר אבא חייב אדם לבצוע בשבת על שתי ככרות. ולא פעם אחת אלא כל זמן שמבקש לסעוד ובוצע. וכן יש כמו כן שמקדשין על היין בשלישית. שהרי מתלתא(לג) היום נפקא להו לתלתא סעודתא. ומאי אולמיה דהדא מאידך. ת':

קלו. לכך אנו אומ' ואני תפילתי לך יי' עת רצון קודם המנחה. דכת' באותו מזמור תילים. למעלה(לד) מזה המקרא (תהלים סט) ישיחו בי יושבי ונגינות שותי שכר. ואני תפלתי וגו': וכך אמר דוד לפני הק' רבונו של עולם אומות העולם ביום שמחתם וביום אידם הן שותין ומשתכרין ומנגנים בבית משתאותם כל היום ואין מזכירין שמך. אבל אנו לא כן משהגדלת השמחה לישר' ובא יום מנוחתי ושמחתי לאחר שאני שבע מעונג ומפונק איני שוכחך. וכשמגיע זמן התפיל' אני פוסק מבית משתאותיי ותענוגיי והולך וקופץ לתפלתי לעת הרצון ושעה קבועה ונותן הודיי על חלקי. לכך נהגו העם לומר כך במנחה בשבת. ואם תאמר מה נשתנית מנחת שבת ממנחת יום טוב לומר פסוק זה. יש לומר שגם לדבר זה נתקן לאומרן. מתוך שתיקן עזרא שיהו קורין בתורה במנחה בשבת מפני יושבי קרנות. לכך אנו מודים על חלקינו. שלא שם חלקינו כמשפחות האדמה לישב בקרנות. אלא לעת רצון תפילה אנו תדירין להתפלל. וביום טוב לא תיקן עזרא כן. ת': ועוד יש לומר מפני שבשבת עושין ג' סעודות. כדדרשינן בשבת. מתלתא היום. אבל ביום טוב דלית בה חיוב סעודה שלישית. לא נתקן לאומרו. ת'. ת':

קלז. מה ששליח ציבור אינו אומר קדיש לאחר ספר במנחה כדרך שהוא מקדש אחר קרייתו ביוצר. זה סברו של דבר. אם יאמר קדיש על המגדל במה יתחיל להתפלל בלחש אלמלא הקדיש. שאומר לפני התיבה. ובעלילתו פותחין הציבור צקון לחשם. אבל ליוצר שזקוק לומ' אשרי יושבי על המגדל. מתוך שהוא צריך לשהות ולעמוד במוסף. דיושבי(לה) משמע שהייה ועכבה. דאמר מר חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין. שנאמר אשרי יושבי ביתך. והדר יהללוך סלה. לכך הוא מקדש לספר תורה. וכשיורד למטה הוזר ומקדש על מקראות שאמרנו.

לב) שיתא אלפי שני וכו' סנהדרין צ"ז ע"א. שהוא קרוי מלאכה וכו' מדב"ר סוף פ' י"א ותנחומא פ' תשא. לג) חייב אדם וכו' שבת קי"ז ע"ב. לג) מתלתא היום נפקא להו וכו' שבה שם ועיין בש"ע א"ח סי' רצ"א סעיף ד' אין צריך לקדש בסעודה שלישית וכו' ופירש הט"ז משום דאיתקש יום ללילה לענין קידוש מה לילה סגי בחד זימנא אף ביום סגי נמי בחד זימנא ועיין בשה"ל סי' צ"ג. לד) למעלה מזה המקרא ישיחו וכו' כן הוא בפרדס לרש"י ז"ל סימן ד' והובא בטור או"ח סי' רצ"ב וכעין זה במגילה י"ב ע"ב יום השביעי שבת הי', ובמרדכי פסחים (תוס' מע"פ) אמר דוד לפני הקב"ה לא כשאר מלכי עכו"ם אנכי וכו' ועיין ברוקח סי' נ"ג, ובמנהיג, ורד"א, ובשה"ל סימן קכ"ג, ושם סי' כ"ח בשם הפסיקתא. לה) דיושבי משמע שהייה וכו' מגילה כ"א ע"א והובא בכר

ועל קדיש זה עומדין לתפילה. אבל בקרייה של מנחה אינו צריך לומר אשרי. שאין שם שהייה לתוספת תפילה. לכך הוא מעכב הקדיש של קרייה עד שירד למטה ויקדש לפני התיבה. ועל ידי כן עומדים הציבור לתפילה: יושבי. לשון שהייה. כמו שבו לכם פה. וישבו שרי מואב. ומתרג׳ ואוריכו:

קלח. וכן (תהלים כב) ואתה קדוש יושב תהילות ישר׳. שוהא וממתין תהילותם של ישר׳: ומצאתי סיג לדברי בב״ר. בפרשת וירא אליו. (תהלים פב) אלהים נצב בעדת אל. ר׳(לו) הנינא בשם ר׳ יצחק א׳ עומד אין כת׳ אלא נצב. מה נצב כמא דאתמר ונצבת על הצור. א״ר שמואל ב״ר חייא בשם ר׳ חנינא על כל שבה ושבה שישר׳ משבחין לפני המקום משרה שכינתו עליהם. מה טעם ואתה קדוש יושב תהילות ישר׳. ועוד(לז) מצינו שם. הייתי ביום אכלני חורף. ומה היה אומר ר׳ יהושע בן לוי א׳ שיר המעלות שבתילים. א״ר שמואל ב״ר נחמני כל ספר תילים היה או׳. שנאמר ואתה קדוש יושב תהילות ישר׳. ישראל סבא. כלומר(לח) הזקן שלנו והוא הקדוש יושב ומצפה כל היום לתהילותיו של ישראל אבינו. וזהו טעמו של דבר. ואתה קדוש. בתוך הקרובה. לאחר מגן ומחייה. עומד ומכריז מנהג צורינו. כשמתחיל השבח בפזמונים וספירת מעשים. ואף בסדר קדושה שהיא תוספת שבח. אחר שסיימנו הובת הברכות של ק״ש ותפילה או׳ שם ואתה קדוש. ומעידים על יוצרים שהוא מתעכב ומאריך שכינתו בבית הכנסת על תהילות ישר׳ ומקשיב לנדכאי לב: ונראה(לט) לר׳ דסבר קדושה עצמה בשעת השמד תקנוה שגזרו שמד על ישראל שלא לענות קדושה בשמונה עשרה. ולאחר שהולכין האורבים משם היו אומרים מקראות הללו של קדושה לאחר השם. ואף קדושה רבה של מוסף שבת. וביום טוב מפורש בסדר רב עמרם. לכך קבעוה בה שמע ישר׳ שגזרו שלא לקבל מלכות שמים וידעו . . . זמן קרית שמע עד ג׳ שעות. ואורב׳ שם בכל תפילת יוצר. אבל תפילת מוספים כל היום לאחר שנפטרו האורבים היו כוללין בתוך הקדושה של מוסף פסוק של ק״ש. שאין חובה אלא בו. כדאוקמינן בברכות הלכה(מ) כר׳ מאיר. ואמר מר שמע ישר׳ יי׳ אלקינו יי׳ אחד. זו(מא) היא ק״ש של ר׳ יהודה הנשיא. ואו׳ אף פסוק אחרון להיות לכם לאלהים. אני יי׳ אלהיכם. כדי לייחד הטיבת השם. בשלושה מקומות. ת׳: נמצא(מב) בספר יצירה. למה נברא מעשה בראשית בששה ימים ולא נברא ביותר מכן או בפחות. מיכן אתה למד אלהותו של הק׳ שהן ג׳ מעידין על הק׳ ועל ישר׳ ועל השבת. כשאתה מחלק ששת ימי בראשית לשלשה חלקים. נמצא בכל אחת מהן (כת׳) [כת] להעיד שני ימים. והק׳ וישר׳ ושבת חוזרין ומעידין זה לזה. הק׳ וישר׳ מעידין על השבת שבחר בו מכל הימים. וישר׳ ושבת מעידי׳ על הק׳ שהוא אחד. שנאמר (שמות לא) כי אות היא ביני וביניכם וגו׳. והק׳ ושבת מעידין על ישראל שהן גוי אחד בארץ. דכת׳ (ד״ה א יז) ומי כעמך ישר׳ גוי אחד בארץ: ואף חכמים הראשונים קבעו שלשתן בתפילת המנחה שסמכו על מדרש זה:

קלט. אתה אחד ושמך אחד. לעתיד כל השמות יהיו אחד. כדאמ׳(מג) במסכתא

למעלה. לו) ר׳ חנינא בשם ר׳ יצחק אמר וכו׳ שם איתא ר׳ חגי וכו׳, אמר ר׳ שמואל וכו׳ ושם איתא ר׳ שמואל ב״ר חייא ור׳ יודן בשם ר׳ חנינא וכו׳. לז) ועוד מצינו שם וכו׳ עיין מדב״ר פס״ח, ופע״ד, ומדשו״ט מזמור קכ״ד. לח) כלומר הזקן שלנו וכו׳ הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ב׳ וט״ס שם וצריך להיות תחת „והיה״ והוא, כמו הכא. לט) ונראה לר׳ דסדר קדושה וכו׳ עיין בפרדס שם. מ) הלכה כר״מ וכו׳ ברכות י״ג ע״ב. מא) זו היא ק״ש שם. מב) נמצא בספר יצירה למה נברא וכו׳ עיין כל הענין באריכות בפרדס לרש״י ז״ל והובא בקיצור בתוס׳ חגיגה ג׳ ע״ב ד״ה מי כעמך וכו׳, בשם מדרש, וכן הובא בשה״ל סי׳ קכ״ו ובתניא סי׳ כ׳, ובטור א״ח סי׳ רצ״ב.

(ברכות) [פסחים]. וזהו ושמך אחד. שליחוד אחד הן חשובין בפי כל. שנאמר (זכריה יד) ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד. ולכך יוסד אתה אחד ושמך אחד: וארבע שבתות הן בתפילות מיוסדות על אדני פז. אתה קידשת. שבת בראשית. ישמח משה. בשבת של מתן תורה. תיכנת שבת. (במדה) [במרה]. אתה אחד. לשבת לעתיד. ליום שכולו שבת. לאלף השביעי. מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. אחד הם השוכים לייחדך. שאין הגופים מוחלקין. שכולן מייחדים שמך. תפארת גדולה. לעמך נתת. השבת שנקראת אחת. ואמרו רבותינו כל(מד) שומר שבת כראוי מקרב את הישועה. שנאמר (ישעיה ל) בשובה ונחת תוושעון. שובה ונחת זו שבת. וכן הוא או׳ (שם לב) וישב עמי בנוה שלום, ואף(מה) בב״ר מצינו, כי בו שבת מכל מלאכתו. אתמה לא כך. א״ר ברכיה בשם יהודה בר סימון לא בעמל ויגיעה ברא הק׳ את עולמו. ואתה אמרת מלאכתו. אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעמל ויגיעה. ומה נברא בו. שאנן ובטח שלוה והשקט וכדומה לו שאף הדורש כן בבראשית רבה מוצא זה הלשון וסומך על המקרא וישב עמי בנוה שלום וגו׳. שהמקרא נדרש על שמירת שבת. ולפי ששתי מקראות הללו נדרשין על שמירת שבת קבעו חכמים לשון המקראות בתפילת מנחת שבת. שמתפללי׳ תפארת גדולה ועטרת ישועה. על לשון בשובה ונחת תושעון. מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח על לשון וישב עמי בנוה וגו׳. ולפי שהאבות שמרו שמירת שבת. שכן הוא אומר (בראשית כו) וישמר משמרתי וגו׳. וקיים(מו) אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין. שנ׳ תורותיי. תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ואו׳ (שם יח) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו. זה יצחק. ואת ביתו. זה יעקב. וכולן שמחו בשמירת שבת. לכך הזכיר כאן שמירת אבות ושמחתם: ולמה נאמרה גילה באברהם. (רצה) [רינה] ביצחק. מנוחה ביעקב. גילה באברהם שנאמר (משלי כג) גיל(מז) יגיל אבי צדיק. ונדרש אותו פסוק על אברהם אבינו שיגיל ביצחק בנו. (רצה) [רינה] ביצחק. שמצינו באגדה. (תהלים לג) רננו צדיקים ביי׳. ובזמן שצדיקים רואים את הק׳ מיד הן אומרי׳ שירה. שכן מצינו כשנעקד יצחק וראה שמים פתוחים מיד אמר שירה. יעקב ובניו ינוחו בו. שמצינו בבראשית רבה. (בראשית לד) ויחן את פני העיר (עד) [נכנס עם](מח) דמדומי חמה וקבע תחומים מבעוד יום. הדא דאמרה ששמר יעקב אבינו את השבת: ות׳: פי׳ אחר. אתה אחד. אנשי כנסת הגדול תיקנו בתפילה שלשה אחדים. הק׳ יש שבת. יי׳ אחד. (ד״ה א יז) גוי אחד בארץ. (תהלים קלט) ימים יוצרו ולא אחד בהם. בתנחומ׳ נדרש בשבת שמכל(מט) ימי היצירה בחר לו שבת לגורלו. וכן סדר התפילה הק׳ שהוא אחד נתן לגוי אחד. עטרת תפארת. שזהו שבת שהוא אחד. אבל מפני שאינו מפורש בהדיא דשבת נקרא אחד לא קראו אחד בתפילה. ובאגדת׳(נ) א׳ הק׳ כל הימים יש להם זוג. ראשון שיני. שלישי רביעי. חמישי ששי. לבד משבת. יהא ישר׳ בן זונו. ואני בן זוגם. שאין לי זוג בעולם. ואין להם זוג באומות.

מג) כדאמרינן במסכת פסחים כצ״ל ג׳ ע״א. תכנת שבת במרה כצ״ל ועיין לקמן סימן קס״ב. מד) כל שומר שבת וכו׳ עיין במדרש וי״ר פ״ג, ובמדרש קהלת פסוק טוב מלא כף נחת וכו׳. מה) ואף בב״ר מצינו וכו׳ הוא בב״ר פרשה יו״ד ושם איתא אמר ר׳ ברכיה בשם ר׳ סימון וכו׳. מו) וקיים א״א אפילו ע״ת וכו׳ קידושין פ״ב ע״א, יומא כ״ח ע״ב, וכל זה הוא לשון הפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳ ע״ש. מז) גיל יגל וגו׳ ונדרש אותו פסוק וכו׳ מדב״ר ריש פס״ג והובא בפרדס שם ועיין ב״י בטור א״ח סי׳ רצ״ב ובזמן שהצדיקים רואים וכו׳ הובא בפרדס שם, ועיין במדרש שוח״ט מזמור ל״ג בזמן שהן רואין מיד מרננין וכו׳. מח) נכנס עם דמדומי חמה כצ״ל מדרש ב״ר פי״א, ובע״ט, ופסיקתא רבתי פכ״ג. מט) שמכל ימי היצירה בחר לו וכו׳ בתד״א פ״א ימים יוצרו ולא אחד בהם זה יום השבת לישראל וכו׳ ובפסיקתא רבתי פכ״ג ימים יוצרו וכו׳ ר׳ יצחק אומר זה יום השבת. נ) ובאגדתא אמר הקב״ה וכו׳ מדרש בר״ר פי״א שאין לו בן זוג, חד בשבתא תרי בשבתא וכו׳.

וזהו שמור. לשמירת שבת. וזכור שתזכרו מה שאמרתי שבת בן זוג שלכם. תפארת לשון זיווג. כמו (ישעיה מד) תפארת אדם לשבת בית. ועטרת לשון זיווג. כמו תפארת אשה עטרת בעלה. והכי קא' בתפארת וזיווג זה תזכו לגדולה. וכן בעטרת וזיווג זה תזכו לישועה. שנ' בשמירת שבת (ישעיה נח) אז תתענג על יי' וגו'. וכת' (שם ל) בשובה ונחת תוושעון. אברהם יגל. כלומ' כמה יש לאברהם וליצחק להגיל על יעקב שיצא מחלציהם שיתחיל בברכה לברכו. ולנומרה. בראשית (כא) רבה. באברהם גילה גיל יגיל וגו'. ביצחק ירנן. (תהלים קמט) יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם. וסמיך ליה הרב פיפיות בידם. ונדרש (כב) על אברהם ויצחק כשהית ביד אברהם המאכלת לשחוט את בנו. וילכו שניהם יחדיו. בלב (כג) שלם עוקד ועקוד. והלך יצחק ברנן שני (תנחומי) [תחומי] שבת ויירש הארץ במדה. שנ' קום התהלך בארץ וגו'. יעקב שקבע תחום שבת. דכת' ויחן. והתקין ועשה (כד) עירובי (תנחומים ויריץ) [תחומים ויירש] את הארץ שלא במדה. שנ' ופרצת ימה וגו'. לכך תלה מנוחה וקיום שבת ביעקב. ויזכו (כה) המשמרים אותו נחלה בלי מצרים. שנאמר והאכלתיך נחלת יעקב אביך. מנוחת אהבת. מתוך חיבה נתן להם זאת המנוחה. כדא' (כו) בשבת. א' הק' למשה לך והודיעם שמתנה טובה יש לי בבית גנזיי ושבת שמה. ת':

קמ. ילמדינו (כז) רבינו למה מתפללין בחול י"ח ברכות. ובשבת שאנו בשילין אין אנו מתפללין אלא ז' ברכות: כך למדונו רבותינו. למה אין מתפללין י"ח ברכות בשבת. אמר רב הונא מפני (כח) שאסור לו לאדם לתבוע צרכיו בשבת. ואמר האלקים. שבת זו מנוחה היא לישראל. שנאמר (מלכים א ח) ברוך יי' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל. למה לפי שהק' בחר בשבת תחילה. שנא' (שמות כ) וינח ביום השביעי. ובתפילה שאנו מתפללין בחול יש דברים דחול. כיצד אם היה אדם כסיל או' חונן הדעת. אם היה בעל תשובה או' הרוצה בתשובה. ואם היה בשבייה או' גאל. אם (כט) היה חולה או' רופא חולי. וכן כל שאר תפילות. ואמר האלקים למנוחה ניתנה שבת לישראל. ואם הוא מתפלל י"ח תפילות הוא נזכר מעשיו ומיצר ונמצא שם שמים מתחלל. שמחלל את השבת. לפיכך תקינו רבנן תפילה שאין בה צער משום דבר שבעולם: ומניין סמכו שיהו ז' ברכות ולא פחות. מן המזמור של שבת שכת' (ם) בה ז' אזכרות. (תהלים צב) טוב להודות ליי'. כי שמחתני יי' בפעליך. מה גדלו מעשיך יי'. ואתה מרום לעולם יי'. כי הנה אויביך יי'. שתולים בבית יי'. להגיד כי ישר דבר יי'. הרי ז' אזכרות. כנגד ז' ברכות. ד"א (סא) כנגד ז' קולות שאמ' דוד על המים. (שם כט) קול ה' על המים. קול יי' בכח. קול יי' בהדר.

אמרת שבת לפני הקב"ה וכו' א"ל הקב"ה ישראל היא בן זוגך, ובפסיקתא שם, ובזוהר פ' בשלח כנסת ישראל איקרי שבת בגין דאיהי בת זוגו וכו'. כא) בב"ר באברהם גילה וכו' פס"ג ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' ד', ובב"י סי' רצ"ב. כב) ונדרש על אברהם ויצחק וכו' והלך יצחק ברנן שני תחומי שבת כצ"ל לא ידעתי מקום לדרשה זו. כג) בלב שלם עוקד ונעקד וכו' כדאיתא בב"ר פנ"ו וילכו שניהם יחדיו זה לעקוד וזה ליעקד, זה לשחוט וזה לישחט, ובפסיקתא רבתי פ"מ וילכו שניהם יחדיו מהו יחדיו שלא היצר במה שאמר לו אביו אלא כשם שזה היה שמח לקרב כך זה היה שמח ליקרב, אברהם שמח לעקוד ויצחק שמח ליעקד, אברהם שמח לשחוט ויצחק שמח לישחט. כד) ועשה עירובי תחומים וירש את הארץ וכו' כצ"ל עיין בבר"ר פי"א אברהם שאין כתוב בו שמירת שבת ירש את העולם במדה וכו' וכן הוא בפסיקתא רבתי פכ"ג, ובב"ר פע"ט ע"ש. כה) ויזכו המשמרים אותו וכו' שבת קי"ח ע"א. כו) כדאמרינן בשבת אמר הקב"ה וכו' שבת יו"ד ע"ב, וביצה ט"ז ע"א. כז) ילמדינו רבינו למה וכו' עיין תנחומא ריש פ' וירא כמה ברכות וכו' ולפיכך אין מתפללין בשבת שמונה עשרה שאם יהיה לו חולה בתוך ביתו וכו' והשבת נתנה לישראל לקדושה לענג ולמנוחה וכו'. כח) מפני שאסור לו לאדם וכו' ירושלמי שבת פט"ו ה"ג תני אסור לתבוע צרכיו בשבת. כט) אם היה חולה וכו' כעין זה הוא במדרש תנחומא פ' וירא. ם) שכתוב בה ז' אזכרות וכו' ירושלמי ברכות פ"ד ה"ג, וירושלמי תענית פ"ב ה"ד כנגד ז' אזכרות שכתוב במזמור שיר ליום השבת. סא) ד"א כנגד ז' קולות שאמר דוד על המים שם ושם, ובברכות כ"ט

קול יי׳ שובר ארזים. קול יי׳ חוצב להבות אש. קול יי׳ יחיל מדבר. קול יי׳ יחולל אילות. ד״א כנגד ז׳ קולות שבתורה. (שמות יט) ויהי קולות וברקים. וקול שופר. ויהי קול השופר. והאלהים יעננו בקול. וכל העם רואים את הקולות. ואת (כל) [קול] השופר. (שמות כד) (ויענו) [ויען] כל העם קול אחד. וכנגד א׳ דוד (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך. אבל בחול מתפללין י״ח. כנגד סב) י״ח ציווים שצוה הק׳ במשכן למשה. כאשר צוה יי׳ את משה:

קמא **וצדקתך** שאומרים במנחה בשבת לשם צידוק הדין. מפני סג) כבודו של משה שנפטר באותה שעה בשבת. ת׳: ונהגו בצרפת שלא לאכול דאמרי׳ סד) כל האוכל במנחה בשבת הרי זה גוזל את החיים ואת המתים ושלא ללמד. דאמרי׳ הכם סה) שמת כל בתי מדרשות בטילין. ובני פרוונאצא ונרבונא וספרד אוכלין אחרי תפילת המנחה דאמרי׳ סו) בשבת בפרק (עקיבא) [כל כתבי]. קערות שאכל בהן ערבית מדיחן שחרית. שחרית מדיחן במנחה ולא היא דסמוך למנחה קא בעי מימר וקודם תפילה. ומיכן מצינו לאוכוחי דסמוך מיהא אכלינן לה ולא בשחרית עם אכילת שנייה. דא״כ הוזר ומדיחן בשחרית מיבעי ליה. ועוד דאמרי׳ בפסחים ארבעה סז) עשר שחל להיות בשבת (מצילין) [משיירין] מזון שתי סעודות. ואי סח) אכלינן לשלישית בהדי שנייה שלש סעודות מיבעי ליה: צדקתך כהררי אל. כלומ׳ כגבוה שמים על הארץ כן הגבר צדקתך והסדך עלינו. אבל משפטך השלך בעמקי מצולה. שלא יזכרו ולא יפקדו. שלא תבא במשפט עמנו. אדם ובהמה. ישר׳ שנקראו אדם וצאן. שנ׳ (יחזקאל ד) (ואתנה) [ואתן] צאני צאן מרעיתי אדם אתם. תושיע יי׳. ת׳: והכי א׳ ר׳ שלום שר גאון במנחה סט) בשבת מותר להתעסק בתלמוד תורה. ולא עוד אלא שמנהג בבית רבינו בבבל שאחר תפילת המנחה בשבת שונין אבות וקנייני תורה. בין תפילה לתפילת ערבית ישב בדד וידום. ומ״מ (להתעטף) [להתעסק] בתורה מפי עדיף. ומה שאין אנו עוסקין לא מפני שאסור אלא מפני כבודו של משה שנפטר באותה שעה שאמרו חכמים חכם שמת או נשיא כל בתי מדרשות בטילין. ת׳: מניין שאין אבילות בשבת שנ׳ (משלי י) ברכת יי׳ היא תעשיר. זו ברכת שבת ולא יוסיף עצב עמה. זו אבילות. כמא דאתמר נעצב המלך על בנו: בברכות ע) ירושלמי:

ע״א. סב) כנגד י״ח ציווים וכו׳ ירושלמי שם ושם. ובתנחומא פ׳ וירא. ועיין שנות אליהו להגר״א ברכות פ״ד משנה ג׳ שהאריך שם. סג) מפני כבודו של משה וכו׳ הכי איתא בסרע״ג, וכן בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ד׳, ובספר הישר לר״ת סי׳ תר״כ, ובתו׳ מנחות ל׳ ע״א ד״ה מכאן וכו׳ ועיין רש״י סוטה י״ג ע״ב ד״ה דיוזגי וכו׳ וכן הוא בערוך ערך דיוזגי וכו׳ ב׳ זוגות של מנהיגים כלומר שהיתה שבת למשה ושבת ליהושע, ועיין בשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ י״א, ובראש פרק ע״פ סי׳ י״ג ובמנהיג דף ל״ג ועיין ברד״א דף ס״ה, וכן הוא ברוקח סי׳ נ״ו וז״ל שיש קבלה שנפטר משה בשבת אע״פ שבס״ע איט משמע כן, והוא נזכר בתוס׳ מנחות ל׳ ע״א ד״ה מכאן, ועיין בשערי תשובה סי׳ ר״כ ובהגהות הרד״ל שם בתחילת הספר, ועיין זוהר פ׳ יתרו אבל ביומא דשבתא כד מטא עדן דצלותא דמנחה וכו׳ ובהאי רצון אסתלק משה נביאה מהימנא קדישא מעלמא, ובזוהר תרומה תלתא אינון דאסתלקו מעלמא בהאי זימנא חד משה נביאה, וחד יוסף צדיקא, וחד דוד מלכא, ועיין בשה״ל סי׳ קכ״ז, ובתניא רבתי סי׳ כ׳, ובאו״ז ח״ש סי׳ פ״ט, ובתוס׳ מרדכי פרק ע״פ, ועיין בשו״ת שאילת יעב״ץ סי׳ ל״ג מה שהאריך בזה, ועיין בפירוש רד״ק יהושע ג׳ מה שהביא בשם הרב ר׳ יהודה ע״ש ועי׳ לקמן סי׳ ר׳. סד) דאמרינן כל האוכל במנחה בשבת וכו׳ עי׳ בשו״ת הרשב״א סי׳ אלף קי״ט השיב רבינו יעקב על אותם שנוהגים לאכול בין תפלת המנחה לתפלת ערבית דאיסורא עבדי דאמר בירושלמי (לפנינו בירושלמי ליתא) מעשה באחד ששתה בין מנחה למעריב וכו׳ ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ תר״כ ופורצי גדר לאכול בין תפלת מנחה לתפלת ערבית וכו׳ ועיין מרדכי פסחים (תוס׳ מע״פ) ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ יו״ד השיב ר״ת על אותם שנהגו לאכול בין תפלת המנחה וכו׳. סה) חכם שמת וכו׳ מוע״ק כ״ב ע״ב. סו) דאמרינן בשבת בפרק עקיבא קערות הוא ט״ס וצ״ל בפרק כל כתבי והוא בדף קי״ח ע״א. וצ״ע הלא מהתם משמע דמותר לשתות בין מנחה למעריב דקאמר אבל כוסות וכו׳ ועיין מג״א סי׳ שכ״ג ס״ק ט״ו עי׳ לקמן סי׳ קצ״ט. סז) ארבעה עשר שחל להיות בשבת משיירין מזון כצ״ל והוא בפסחים י״ג ע״א ע״ש. סח) ואי אכלינן וכו׳ עי׳ תוס׳ שבת קי״ח ע״א ד״ה במנחה וכו׳. סט) במנחה בשבת וכו׳ הוא לשון רש״י בפרדס, וכן הוא בסרע״ג. ע) בברכות ירושלמי.

קמב. **ואין** או' צידוק הדין בכל שבת שיש בו הלל. כגון מועדים וראשי הדשים. מפני כבודו של הלל ושמחתו של יום שניתוספה בו שמחה על תענוג שבת. והולקין לו כבוד משאר שבתות שלא להזכיר בו דבר אנינות נפש. שכן המועדים נאמרה בהן שמחה מה שאין כן בשבת. וגדול השמחה מעונג: ואע״ג א) דא' בסיפרי וביום שמחתכם ובמועדיכם. ביום שמחתכם זה השבת. ובמועדיכם כמשמעו. מ״מ לא כתיבא ביה בהדיא כמו במועדים. שנ' (דברים טז) ושמחת בחגך. (שם) והיית אך שמח: וי״א דטע' במועדים ושבת. משום דאמרי' בפרק בתרא דמועד קטן השבת ב) עולה ואינה מפסקת. הרגלין מפסיקין ואינן עולין. וכיון דמפסיקין האבילות אין לומר בהן צידוק הדין. וראש הודש מדקרייה רחמנא מועד. דכת' (איכה א) קרא עלי מועד. ודרשינן תמוז ג) דההיא שתא מלייוה מלייוה כמועדים משוינן ליה ולא מדכרינן ביה צידוק הדין. גמגום: ואף בשבת שחל ראש חודש למחרתו יש שאין מניחין לומר צידוק הדין וכ״ש אם חל יום טוב למחרתו: וכן שלח הרב ר' שלמה מליאון. ונהגו אחריו. ת':

קמג. **ומאחרין** תפילת ערבית כדי להוסיף מחול על הקודש. ועוד שלא יהא לבו של אדם נוקף להדליק. או להכנים או להוציא מפני נידנוד עבירה. בזמן שאין ג' כוכבים בינוניים נראים ברקיע. ואף ביום השבת שחל יום טוב אחריו מאחרין. וכן במוצאי יום טוב עצמו שצריך גם לו תוספת מן החול. ומשום מלאכה: ואיחור הפסקה זו גם היא אינה לבטלה שנוטלין שכר בשפתים. אחת שמאחרין ושוהין לשם מצוה. כדפרי'. ועוד שעוסקין בתורה ואין איחורן עליהם למשא. והנהיגו הראשונים לשנות במסכת אבות מפני שלומדין ממנה יראת שמים ודרך ארץ. וכן אמרו חכמים מאן דבעי למיהוי הסידא ליקיים מילי דניזקין. רבינא ד) אמר מילי דאבות. ואמרי לה מילי דברכות: ובמלכות אשכנז וצרפת שונין אותם בשבתות שמפסח ועד ראש השנה ומכוונין להתחיל ולהפסיק בין זה לזה משום מנהג אבותיהם בידיהן והן ששה סדורים וכופלים ומשלשין לפי הצורך עד הזמן. ויש בשאר מלכיות שאומ' אותם בימות הגשמים. ויש שאומרים מדברות ראשונות לדברות אחרונות. ויש שקורין אותם בכל שבת ושבת. ת': ומה שרגילין שתפילת מנחת ערב שבת מקדימי' אותה ותפילת ערבית של מוצאי שבת מאחרין אותה הרבה. כדאמרינן בערבי פסחים שאני ה) אפוקי יומא מעיולי יומא. עיולי יומא מקדמינן ליה כדי שיהיה זריזין למצות. אפוקי יומא מאחרינן ליה דלא ליהוי עלן כמשאוי. ועוד טעם אחרינ'. דמוסיפין מחול על הקודש בין בכניסתו בין ביציאתו. כדמוכח בפ״ק ו) דראש השנה (מועונותם) [מועניתם] וגו'. שבתות מניין. ת״ל שבתכם. ימים טובים מניין ת״ל תשבתו. הילכך מקדמינן בעיולי ומאחרי' באפוקי:

הא לך סדר מוצאי שבתות:

קמד. **נמצא** בספריי הפנימי'. ת': מעשה ז) בר' עקיבא שהיה מהלך בבית הקברות בדרך ופגע באדם אחד שהיה ערום ושחור כפחם והיה טעום משאוי

הוא בברכות פ״ש ה״ז, ומוע״ק פ״ג ה״ה, ובמדרש בר״ר פרשה ק'. פה נרשם בהכ״י בעט עופרת „ההמשך מחלק ראשון מחזור ויטרי. המעתיק". (ומתחיל בתיבות „ירושלמי ברכות" להתחיל כמה שסיים. וצריך למוחקם). א) ואע״ג דאמר בספרי וכו' הוא בספרי ב' בהעלותך. ב) השבת עולה וכו' מו״ק י״ט ע״א. ג) תמוז דהאי שתא וכו' תענית כ״ט ע״א. ד) רבינא אמר מילי דאבות ואמרי לה וכו' לפנינו בב״ק ל' ע״א איתא רבא אמר מילי דאבות וגירסת המחבר הוא כגירסת הרי״ף והרשב״א בחידושיו. ה) שאני אפוקי יומא וכו' פסחים ק״ה ע״ב. ו) בפ״ק דר״ה מועניתם כצ״ל ט' ע״א. ז) מעשה בר״ע כהאי עובדא מסופר בספר או״ז ח״ש סי' ב' והובא במנוה״מ ח״ב נר א'

גדול של קוצים על ראשו. כסבור עליו ר' עקיבא שהוא חי והיה רץ כסוס. גזר עליו ר' עקיבא והעמידו. א' לו מה לאותו האיש לעשות עבודה קשה כזאת. אםח) עבד אתה [ואדונך] עושה לך [כך] אני אפדה אותך מידו. ואם עני עתה ובני אדם באים עליך בעקיפין אני מעשיר אותך. א' לו בבקשה ממך אל תעכביני שמא ירגזו בי הממונין עלי. אמר לו מה זו ומה מעשיך. אמר לו אותו האיש מת. ובכל יום שולחים אותי לחטוב עצים. אמר לו בני מה היה מלאכתך בעולם שבאתה ממנו. אמר לו גבאי המכס הייתי. והייתי נושא פנים לעשירים והורג את העניים. אמר לו כלום שמעת מאותם הממונין עליך לפורענות איזוט) דבר שיש לו תקנה. אמר בבקשה ממך אל תעכביני שמא ירגזו עלי בעלי פורענות שאותו האיש אין לו תקנה. אלא שמעתי מהם דבר שלא היה יכול להיות. שאלמלא היה לו לעני זה בן שהוא עומד בקהל ואומר ברכו את ה' המבורך והםי) עונין אחריו. ויהא שמיה רבה מברך מיד מתירין אותו מן הפורענות. ואותו האיש לא היה לו בן מעולם. והניח את אשתו מעוברת. ואיני יודע אם ילדה זכר. ואם ילדה זכר מי מלמדו תורה שאין לאותו האיש אוהב בעולם. מיד קיבל עליו ר' עקיבא לילך לחפש אם הוליד לו בן זכר כדי ללמדו תורה ויעמידנו לפני הציבור. אמר לו מה שמך. אמר לו עקיבא. ושם אשתך. אמר לו שושניבא. ושם עירך לודקיא. מיד נצטער ר' עקיבא צער גדול והלך ושאל עליו. כיון שבא לאותו מקום שאל עליו. אמרו לו ישחקו עצמותיו של אותו האיש. שאל על אשתו. אמרו לו ימחה זכרה מן העולם. שאל על בנו. אמרו לו הרי ערל הוא. אפילו מצות מילה לא עיסקנו בו. מיד מלו ר' עקיבא. והושיבו בספר לפניו ולא היה מקבל התורה. עד יא) שישב (א') [מ'] יום בתענית. יצתה בת קול ואמרה לו לזה אתה מתענה. אמר לפניו רבונו של עולם והלאיב) לפניך ערכתי אותו. מיד פתח הק' את לבו ולמדו תורה. וק"ש וברכת המזון. והעמידו לפני הקהל ואומר ברכו. והם ענו אחריו ברוך ה' המבורך. באותה שעה התירו אותו מן הפורענות. מיד בא אותו האיש לר' עקיבא בחלום. ואמר יהי רצון מלפניך הקב"ה שתנוח דעתך בגן עדן שהצלת אותי מדינה של גהינם. מיד פתח ר' עקיבא ואמר (תהלים קלה) ייי שמך לעולם ייי זכרך לדור ודור: ועל כן נהגו לעבור לפני התיבה במוצאי שבת אדם שאין לו אב או אם לומר ברכו או קדיש:

קמה. ולכך מאריכין בתפילה במוצאי שבת ואו' יג) ויהי נועם וסדר קדושה ופסוקי נחמות לאחריהם מפני שביום השבת יוצאין פושעי ישראל מגהינם ויש להם מנוחה בשבת. כדאמ' יד) בפ"ר עקיבא. עד שישר' מסיימין אף תפילת

כלל א' בשם מדרש תנחומא פ' נח בשינוים קטנים, וכבר הביא הגר"א ביו"ד סי' שע"ו גם ממסכת כלה שאינו נמצא בתנחומא ובמס' כלה שלפנינו, שחסר מהם בדפוס, (ונמצא במס' כלה אשר בחמשה קנטריסים לר"נ קורוניל דפוס וויען. הגהה מהרב החכם אברהם ברליגער נ"י) ונמצא ג"כ בתדב"א כהאי מעשה מסופר בשם ר' יוחנן בן זכאי ע"ש, ואיתא ג"כ בז"ח מדרש רות דף כ"ה והתם מסיים וז"ל והיינו ר' נחום הפקולי אמאי קרו ליה הפקולי כמד"א פקו פליליה דאפיק לאבוה מן דינא דההוא עלמא וכו' אמר ר' חייא בר אבא כהאי גוונא אירע ליה לר"ע ע"ש. ח) אם עבד אתה ואדונך עושה לך כך וכו' כצ"ל. ט) איזו דבר וכו' כצ"ל. י) והם עונים אחריו ברוך ה' המבורך לעולם ועד. או יאמר יתגדל ועונין אחריו ישי"ר מברך מיד מתירין אותו וכו' כן הוא באו"ז וכצ"ל גם הכא, ומהמעתיק הכ"י נראה שנשמט מן אחריו עד אחריו. יא) עד שישב עליו מ' יום בתענית כ"ה באו"ז ובמנוה"מ שם. יב) והלא לפניך ערכתי אותו כצ"ל. יג) ואומר ויהי נועם וכו' עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' ד' ובסרע"ג גאון וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקידושא דסידרא ולומר בנעימה ובעריבות טעם באפוקי שבתא כדי שישתהו ישראל בהשלמת סדריהם כדי להאריך מנוח לרשעים מלחזור לגיהנם כדאמרינן במוצ"ש צועק המלאך שהוא ממונה על הרוחות חזרו לגיהנם שכבר השלימו ישראל סדריהם, ועיין ערוך ערך צלמות. יד) כדאמרינן בפ"ר עקיבא ליתא לפנינו וצ"ל בפרק ארבע מיתות וכוונתו להא דאיתא שם ס"ה ע"ב קברו של אביו יוכיח שאין מעלה עשן בשבת ופירש"י כל ימות השבת היה מעלה עשן שהיה נידון ונשרף ובשבת פושעי גיהנם שובתין, ובתנחומא פ' תשא איתא מעשה בטורנוסרפוס הרשע שפגע בר' עקיבא וכו' כל ימות השבת אנו נדונין ובשבת אנו נוחין

המעריב. לכך מאריכין בתפילה שלא יחזרו מהרה לגהינם: ומצאתי בתשובות הגאונים: הא דאמור רבנן כל השותה מים בין השמשות כאילו גוזל את מתיו. בבין השמשות דכולה שתא קאי. משום דבתוך י״ב חודש לפטירתם ניתן רשות לנשמות לשתות מים. ואותו קרוב ששותה מים בין השמשות אין מניחין שאר נשמות לשתות לאותו קרוב שמת. ולא אמרו אלא בז׳ מתים שהכהן מטמא להם לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו. ולבנו ולבתו ולשארו. ולא אמרו אלא תוך(טו) י״ב חדש שהגוף קיים ונשמה עולה ויורדת בגוף. אבל מי״ב חדש ואילך לית לן בה. תם: במוצאי שבת. עומד שליח ציבור ופותח והוא רחום יכפר. והציבור אומרי׳ כשמתחיל והוא רחום. כי אל רחום ה׳ אלהיך לא ירפך וגו׳. ועונין והוא רחום אחריו. ומוסיפין ה׳ הושיעה וגו׳. וחוזר ומגביה קולו ואומר ברכו. והן עונין אחריו ברוך ה׳ המבורך. ומיבעי(טז) ליה לאיניש לאונודי בברוך יי׳ המבורך. באפוקי שבתא. ומסדר ק״ש בשתים לפניה ושתים לאחריה. ופסוקי דשבחיה דהק׳. ועל שימור וברכה לאחריהן. ת׳: ומה שאומרי׳ ויהי נועם לפי שהוא מזמור של ברכה. וראוי לאומרו ביום ראשון של שבוע. כמו שנהגו העם לומר פסוקים אחרים של נחמה וברכה ולא הוצרכו להתחיל בובא לציון שהרי לא תיקנוהו קודם סדר קדושה ביום אלא מפני שצריך אדם לשלש דבריו קודם שיבא לידי קדושה. ואיני יודע כנגד מה. ומאחר שהוא אומר ויהי נועם וחוזרין וכופלין אורך ימים כדי להשלים השם היוצא ממנו. לא הצריכו לומר אלא ואתה קדוש. ולאלתר אומר סדר קדושה שהרי שילש דבריו קודם לכן. ויהי(יז) נועם. משה אמרו לישראל בשעת שכלה מלאכת המשכן. ת׳:

קמו. וצריך להזכיר הבדלה בחונן הדעת. שכך שנינו מזכירין(יח) גבורות גשמים בתחיית המתים ושואלין גשמים בברכת השנים. והבדלה בחונן הדעת. גבורות מתוך שהיא שקולה בתחיית המתים. ושאלה מתוך שהיא פרנסה קבועה בברכת פרנסה. והבדלה. מפני שהיא חכמה קבועה בברכת הכמה. אי נמי מפני שהיא ברכה דחול קבועה בתחילת ברכה דחול: אחר מוצאי שבת לחול. וכן מוצאי יום טוב לחול. וכן מוצאי יום טוב להולו של מועד. בכאן אומר אתה חוננתנו בחונן הדעת. והבדלה על הכוס. אלא שבמוצאי שבת מברכין על המאור ובשמים. ולא במוצאי יום טוב. דתניא אומרי׳(יט) הבדלה במוצאי שבתות ובמוצאי יום טוב ובמוצאי יום הכיפורים ובמוצאי יום טוב לחולו של מועד. אבל במוצאי יום טוב לשבת לא מבדלינן:

קמז. ואם(כ) טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אם יש לו יין להבדיל עליו אינו חוזר. דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומר על הכוס. ואם אין לו יין חוזר ומתפלל: בעו מיניה מרב ששת טעה בזו ובזו מאי. אמר להם חוזר לראש. ואמר ליה רבינא לרבא הילכת׳ מאי. א״ל כי קידושא מה קידושא בתפילה ועו״י הכוס. אף הבדלה בתפילה על הכוס. אמר ר׳ אבא א״ר יוחנן אנשי כנסת הגדולה תיקנו להם לישראל ברכות ותפילות קדושות והבדלות. בתחילה קבעוה בתפילה. והם אמרו המבדיל בתפילה צריך שיבדיל

ובמוצ״ש עד שהסדרים נשלמים, וכשהסדרים נשלמים מלאך שמו דומה שהוא ממונה על הנשמות בא ונוטל נשמתן של אותן אנשים ומקלען לארץ וכו׳ ועיין מדרש בר״ר פי״א, ובפסיקתא רבתי פכ״ג והובא בשאילתות פ׳ בראשית מעשה בר׳ עקיבא וכו׳ ואולי כוונת המחבר בתיבת „בפ״ר״ על הפסיקתא רבתי הנ״ל וחסר תיבת ב״ר וכן צ״ל כדאמרינן בפסיקתא רבתי ברבי עקיבא. טו) תוך י״ב חודש וכו׳ שבת קנ״ב ע״ב, ועיין שם תוס׳ קנ״ג ע״א ד״ה ונשמתו. טז) ומיבעי ליה לאיניש לאגודי וכו׳ הוא בבה״ג סוף ה׳ ציצית ומיבעי ליה לאיניש לאגודי בברוך ה׳ המבורך באפוקי שבתא דניתצל מן הזיקא דההיא שבתא, וכן הוא בסרע״ג. של נחמה וברכה ולא הוצרכו וכו׳ כצ״ל. יז) ויהי נועם משה אמרו לישראל מדרש במד״ר פ׳ י״ב ועיין רש״י תהלים מזמור צ׳. יח) מזכירין גבורות גשמים ברכות ל״ג ע״א. יט) אומרים הבדלה במוצ״ש וכו׳ פסחים ק״ד ע״א. כ) ואם טעה וכו׳ הלכתא

על הכוס. והמבדיל על הכוס צריך שיבדיל בתפילה. וכן אמר רב יהודה אמ׳ שמואל המבדיל בתפילה צריך שיבדיל על הכוס. הבדיל בזו ובזו ינוחו ברכות על ראשו: ומסדר את התפילה כסדר. ולאחר שמסיימין הציבור תפילתם מקדש שליח ציבור עד דאמירן. ופותח ויהי נועם. ומתחיל ציבור אחריו ויהי נועם עד סוף המזמור. וכן המנהג לאחר שמסיימין הציבור אורך ימים אשביעהו. חוזר ושונה שליח ציבור אותו הפסוק אורך ימים. ת׳. מפני כא) שכשתכפול אותו יהיה בו שם המפורש. ת׳: ואו׳ ואתה קדוש כו׳. וקרא זה אל זה. וכולה סידרא. ומקדש. עד עושה שלום במרומיו: וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקידושא דסדרא באריכות בנועם באפוקי שבתא כדי שישתהו בסידרן כדי להאריך לרשעים מנוח מלחזור לגהינם למות שכבר כב) השלימו ישראל סידריהם. ת׳: צלמות ולא סדרים. כלומר צלמות של גהינם אינו כל זמן שישראל משלימין סידריהן. סדר קדושה. ת׳: ולכך מזכירין בסדר מוצאי שבתות ואו׳ ויהי נועם. מיכן ראוי לויהי נועם במוצאי שבתות: והכי כג) שדר רב שלום גאון. אין אומ׳ ויהי נועם אלא במוצאי שבת בלבד: אבל לא במוצאי ימים טובים. ולא כד) במוצאי (יום) [שבת] ליום טוב. כיון דבעי למימר ומעשה ידינו. דליכא ביומי טבי. אמטו להכי אין אומ׳ אותו. וקידושא דסידרא הכי נמי לא אמרי׳: כללא דמילתא כל היכא דלא אמרי׳ ויהי נועם לא אמרינן קידוש׳ דסידרא. ת׳. שלא תיקנו סדר קידושא אלא כשאומרי׳ ויהי נועם. שאין דרך לברך התלמיד שלא יתברך רבו עמו. ומאחר שמתחיל בברכת עצמו מסיים בברכת הרב. ת׳:

קמט. **ובמוצאי** יום הכיפורים שחל להיות באמצע שבת לא אמרי׳ ויהי נועם. דלא אמרי׳ ויהי נועם אלא במוצאי שבת להול. דאיכא שיתא יומי דהולא לקמיה. אבל איכא במיצעי יום טוב או יומא דכיפורי אפילו חל יום טוב בערב שבת ואיכא לקמיה המשא יומי דחולי לא אמרי׳ ויהי נועם: בההיא אפוקי שבתא. מאי טעמא כיון כה) דכת׳ ומעשה ומעשה ידינו (בלא וי״ו. והשני ומעשה ידינו) בוי״ו. כלומר ו׳ מעשה ידינו. אלמא דבעינן שיתא יומי כולהו כחדא: ומביאין לו כוס של יין ואבוקה של אור בידו. דגרסי׳ בערבי פסחים כי כו) מטא לאבוזולי קם שמעיה ואדליק אבוקה משרגא. דאמר כז) רבא אבוקה להבדלה מצוה מן המובחר: ומברך יבנ״ה: יין. דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. בשמים ברישא. והדר מאור. כדמסיק בערבי פסחים. וא״ר יוחנן נהגו כח) העם כב״ה ואליבא דר׳ יהודה:

קנ. **וקודם** כט) שיטעום אומ׳. אשבעית עלך פותה ל) שר של שכחה שתסיר ממני לב טיפש ועל טוריא רמיא תפיל יתה בשם שמהתא קדישתא בשם

מאי וכו׳ ברכות ל״ג ע״א, ושם ע״ב. כא) מפני שכשתכפול אותו יהי בו שם המפורש, פירש שמספר אותיות של אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי עולה כ״ז, וכשתכפלהו יעלה מספר נ״ד והשם בן ד׳ אותיות במלואה היינו יו״ד, ה״א, וי״ו, ה״א, הוא ג״כ עולה נ״ד. כב) שכבר השלימו ישראל סדריהם הלשון מגומגם ונמצא לנכון בסרע״ג דף ל״א וז״ל וזה שנהגו לומר ויהי נועם וקדושא דסדרא ולומר בנעימה ובעריבות טעם באפוקי שבתא, כדי שישתהו ישראל בהשלמת סדריהם כדי להאריך מנוח לרשעים מלחזור לגיהנם, כדאמרינן במוצ״ש צועק המלאך שהוא ממונה על הרוחות חזרו לגיהנם למות (המגיה שם הסגיר תיבת „למות״ בטעות, דכן הוא בפסיקתא פ׳ כ״ג ובתנחומא פרשה תשא ארץ עיפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים, מהו צלמות צאו למות שכבר שלמו הסדרים) שכבר השלימו ישראל סדריהם. והמעתיק המחו״ו השמיט מן תיבת לגיהנם הראשון עד תיבת לגיהנם השני. כג) והכי שדר רב שלום גאון הוא לשון סרע״ג. כד) ולא במוצאי שבת ליו״ט כיון וכו׳ כצ״ל. כה) כיון דכתיב ומעשה ומעשה ידינו בוי״ו כלומר ו׳ מעשה ידינו כצ״ל. ולשון רע״ג ה״א מאי טעמא כיון דאמרינן ומעשה ידינו ומעשה ידינו תרי זימני בעינן עד דאיכא לקמן שיתא יומי כולהו חולא. וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סוף סי׳ ד׳. כו) כי מטא לאבדולי וכו׳ פסחים ק״ג ע״ב. כז) דאמר רבא אבוקה וכו׳ שם ושם ח׳ ע״א כח) נהגו העם כב״ה וכו׳ שם ק״ג ע״א. כט) וקודם שיטעום אומר אשביעית וכו׳ ואומר שיר המעלות וכו׳ החל עלינו וכו׳ משמע דאומר אשבעית עליך וכו׳ וכו׳ אחר הבדלה שהזכיר מקודם, וקודם שיטעום. וכן הוא בסדר רב ע״ג וז״ל ומביאין לו כוס ואבוקה של אור ומברך

ארמס אריםס ארמימס אנסיסיאל ופתחיאל. (בראשית ו) ונח מצא חן בעיני ה׳. (שמואל א יח) ויהי דוד בכל דרכיו משכיל וה׳ עמו: ואו׳ (תהלים קכא) שיר המעלות אשא עיני אל ההרים וגו׳. כל המזמור עד עולם. בראשית ברא וגו׳. (תהלים מו) יי׳ צבאות עמנו וגו׳. אלהינו ואלהי אבותי החל לא) עלינו את הימים האלה הבאים לקראתינו לשלום חשוכים מכל חטא. ומנוקים ומוצלים מכל דבר רע ומדובקים ללמוד תורתיך ומהוננים מאתך בינה דיעה והשכל. והשמיענו בהן ששון ושמחה ולא תעלה קנאתינו על לב אדם ולא שנאת אדם על לבינו וכל היועץ עלינו עיצה טובה אמצו חזקו קיימו וקיים עצתו. כאמור (שמות לג) והנותי את אשר אחון וריחמתי וגו׳: וכל היועץ עלינו עיצה רעה אבדו בטלו בטל עצתו. כאמור (תהלים לג) ה׳ הפיר עצת גוים הניא מחשבות עמים. (משלי יט) רבות מחשבות בלב איש ועצת ה׳ היא תקום. (תהלים לג) עצת ה׳ לעולם תעמוד מהשבות לבו לדור ודור. עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. (ישעיה יד) כי ה׳ צבאות יעץ ומי יפר וידו הנטויה ומי ישיבנה. ברך מיפר עצות רעות מעלינו ומעל כל עמו ישראל מקים עלינו עצתו ועצת של צדיקים לטובה. לא יעזבנו ה׳ אלהינו ולא ישענו ולא יכלימנו ולא יחפירנו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. ועם הצדיקים נפטר. בשלום. ושלום שלום יהיה עלינו: (ישעיה יב) הנה אל ישועתי אבטח וגו׳. קודם שיבדיל יגמור הכל כאשר כת׳. הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ה׳ ויהי לי לישועה. ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה: (אסתר ח) ליהודים היתה אורה ושמחה וששן ויקר: בשמחה נועדנו בבית הזה. קול ששון ושמחה ורווחה טובה והצלחה מרובה ורפואה שלימה וישועה קרובה ואהבה וחיבה עלינו בבית הזה. יהא אדיר בעזרינו סימן טוב בביתנו ויברכינו יוצרינו יוצר בפריה ורבייה ברוב כל סימן טוב טוב סימן טוב יהיה לנו בכל. אנא שוכן שמים ברכינו בטוב כפלים ונייחדך בכל יום פעמים: שמחינו אזון מעודינו. שמחינו בטובך הדריכנו בישעך ברכינו טוב ומטיב אתה גן עדן נטעת לעם אשר בחרת. שמחינו ארון מעוזינו שמחינו בטובך הדריכנו: ומבדיל: ולאחר ששתה מיד מטיל מים בכוס לב) של הבדלה [ושותה] ומה שנשאר מן המים נוטל ידיו ופניו כדי לחבב המצות ולפי מה שאמרו שירי מצוה מעכבין את הפורענות: וכששותה שותה מלא לוגמיו ומטעים לביתו ולבני ביתו: ומה שאו׳ זמירות במוצאי שבת מנהג כשר הוא. משל לבני מדינה המלוים את המלך בקולות וכנורות ונבלים. כך ישראל מלוין את השבת שהיא כלה מלכה בשמחה ובשירים: כך נזרקה מפי ר׳ יוסף טוב עלם בר׳ שמואל זצ״ל:

(סדר הבדלה) אשבעית עלך וכו׳ ואומר שיר המעלות וכו׳ או״א החל עלינו וכו׳ עד אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, ושותה מלא לוגמיו ומטעים את ב״ב וכו׳ ומה שכתוב שם בהערה על ושותה מלא לוגמיו „חוזר אדלעיל אחר סיום ברכת הבדלה״ הוא בטעות, כאשר יראה המעיין בדברי המחבר „וקודם שיטעום יאמר״ וכן הוא בסדר הבדלה למהרי״צ בשם רע״ג, ובטור או״ח סי׳ רצ״ט ומביאין לו כוס ואבוקה של אור ומברך בפה״ג, ובמה״א ומבדיל ואומר אשבעית עליך וכו׳ הנה אל ישועתי וגו׳ או״א החל עלינו וכו׳ ושותה מלא לוגמיו וממעים את בניו ואת ב״ב, ומה שכתב המחבר קודם שיבדיל יגמור הכל וכו׳ צריך לפרש דקאי על מה שמזכיר אחר כן הפסוקים והתפלה שאומרים אותם קודם הבדלה. וכמו שכתב אח״כ ומבדיל, והיינו דקודם שמבדיל אומר הפסוקים והתפלה שמזכיר, ואחר הבדלה קודם שיטעום אומר אשבעית עליך וכו׳ וכדלעיל. ל) פותה כן הוא לנכון בסרע״ג (ובטעות הגיה שם המגיה צ״ל פורה) וכן הוא במהריצ״ג, גם בטור או״ח סימן רצ״ט הנדפס במעזיבוז עם פי׳ הב״ח, וכן הוא בהכ״י מהו״ו שהיה לפני רשד״ל פותה, שר של שכחה. אכן בספר פרי עץ חיים להאר״י ז״ל שער י״ח פכ״ד איתא בשעת הבדלה קודם שיברך יאמר משבענא עליך פורה שר של שכחה וכו׳ ובספר ערכי הכנויים ערך שכחה הביא שר של שכחה פוטה שמו גי׳ ק׳ ומיכאל שר הזכרון גי׳ ק״א. לא) החל עלינו וכו׳ עיין ירושלמי פ״ה דברכות ה״ב והובא בטור או״ח סי׳ רצ״ט. לב) בכוס של הבדלה ושותה כצ״ל ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קט״ז. והמקור לדין זה הוא בפדר״א פ״ב וז״ל ר״א אומר לאחר ששתה אדם כוס של הבדלה

קנא. ומה טעם מברכין על בשמים מפני לג) שניטלה נשמה יתירה באדם ותהנה הנותרת מן הבשמים. ותתרווה ותתחזק בצירוף הברכות: והגאון רבינו שלמה בר' יצחק או' בשם ר' יעקב בר' יקר דטעם בשמים במוצאי שבתות. דכל יום השבת שבת אור של גהינם ולא הסריח כלום. ולאלתר כשיוצא שבת חוזר ושורף ומסריח. ולכך מריח בבשמים: ת'. ובמוצאי שבת ליום טוב ליכא הני טעמי: ת'. והכי אמר רב נטרונאי גאון במוצאי שבת כשאומרין בורא מאורי האש כך עושין בשתי ישיבות שמסתכלין לכפות ידים. וכך ראינו רבותי' שהיו עושין ואו' נסתכל בידינו כדי שנהנה מן האור. ושנינו aלג) בפרקים דר' אליעזר בן הורקנוס. מצוה להסתכל בציפורנין להבחין בינם לבשר. לפי שאין מברכין על הנר אלא א"כ נהנה ממנו. ומשום הכי פשטינן ידינו להבדלה למחזי אי איכא נהורא אי לא דכיון דלאו בורא האש קא מברכינן אלא בורא מאורי האש. אי איכא נהורא מברך. ואי לא משתמש לנהורא לא מברך. ואי חזי בחבריה או במידי אחרינא שפיר דמי. ומדאורייתאלד) מנא לן דמברכינ' על נורא. דכת' (בראשית א) וירא אלהים את האור כי טוב והדר ויבדל אלהים: אורלה) של כבשן לא מברכינן עליה דלא לנהורא קא עביד. ואור של תנור ואור של כירה בתחילה מברכין עליו בסוף אין מברכין עליו. ואור של בית (הכסא) [הכנסת] היכא דאיכא אדם חשוב דמדליקין משום צוותא לא מברכין עליה. היכא

מצוה להטיל מעט מים בכוס של הבדלה ושותה כדי לחבב את המצות. ומה שישאר בכוס מן הכים מעבירו על גבי עיניו למה שיורי מצוה מעכבין וכו' עכ"ל שירי מצוה מעכבין את הפורענות סוכה ל"ח ע"א וכל זה הוא בסרע"ג ובטור או"ח סי' רצ"ט ע"ש בשינוי וכן הוא במרדכי ריש יומא בשם תשובות הגאונים וז"ל ומה שנותנים מים בכוס של הבדלה ושותים ומה שנשתייר אנו רוחצים פנינו מהם כדי להבב המצות ואמרינן שירי מצוה מעכבים את הפרענות. וכדי להשוות דעת תשובות הגאונים להאי דפדר"א צריך לפרש דבריהם דכדי לחבב את המצוה קאי על ומה שנותנין מים בכוס של הבדלה ושותים, והא דאמרינן שירי מצוה מעכבים וכו' קאי על ומה שנשתייר וכו' וכן צריך לפרש לשון המחבר דנקט גמי הני תרי טעמי דטעם הראשון קאי על מה דקאמר מטיל מים בכוס של הבדלה ושותה, והטעם השני קאי על מה שנשאר מן המים נוטל פניו וכו' משום שירי מצוה וכו' אך בטור או"ח סי' הנ"ל הביא בשם ר"ע להיפוך וז"ל אנו נוהגים להטיל מים בכוס של ברכה לאחר ששותין אותו ושוטפין אותו ושותהו, ושמענו מרבותינו שמצוה לעשות כן לפי ששיורי המצות מעכבין הפורענות, ומה שישתייר מן המים מטילין על ידינו, ומעבירים אותו על עינינו להבב המצות, ועיין בפדר"א ובהגהות הרד"ל שם אות כ"ה ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' קט"ז, ובה' הבדלה והריצ"ג מבואר כדעת הטור ע"ש וכו' וכן הוא במנהיג סי' ס"ה ע"ש. לג) מפני שניטלה נשמה יתירה וכו' כן הוא בשה"ל כלל ק"ל לימדונו רבותינו ז"ל שבשבת יש באדם שתי נשמות וכו' ובשם רבינו יעקב ב"ר יקר זצ"ל מצאתי וכו' ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' ק"י וקי"ד ובאו"ז ח"ש סי' צ"ב ובביצה ט"ז ע"א נשמה יתירה וכו' ובתענית כ"ז ע"ב, ועיין בזוהר פ' ויקהל דף ר"ח בג"ד כד נפיק שבתא וכו' ובזוהר סוףפ' צו ע"ש. aלג) ושנינו בפרקים דר"א וכו' היא בפ"כ ועי' במרדכי ריש פ"ק דיומא שהביא זה בשם תשובות הגאונים ועיין ילקוט תהלים ל"ה על פסוק כל עצמותי תאמרנה ה' ותנ' בשם הפסיקתא צפרנים לעשות בהם פריעה ומליקת העוף ובהן להסתכל אור להבדלה, ועיין בשו"ת מהר"ם מר"ב סי' תקל"ח, ובתשובות הגאונים, סי' מ"ט ובשערי תשובה סי' ק"ג, ועיין בה"ג ה' קידוש והבדלה ומשום הכי פשטינן ידים בהבדלה למיחזא אי איכא נהורא או לא, דכיון דלאו בורא האש מברכינן אלא בורא מאורי האש אי איכא נהורא מברך, אי לא משתמש לנהורא לא מברך, ואי חזי בחבריה או במידי אחרינא שפיר דמי. וממנו העתיק המחבר ומשו"ה פשטינן וכו' ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' קי"א. לד) ומדאורייתא מגלן דמברכינן על נורא וכו' גם זה הוא בבה"ג רק הלשון קצת משונה דשם איתא ומדאורייתא מגלן דמבדלינן על האור דכתיב וכו' והוא בירושלמי ברכות פ"ח ה"ו ומדבר"ר פ' ג'. לה) אור של כבשן וכו' ואור של כירה בתחילה מברכין עליו בסוף אין מברכין עליו וכן פירש גם בה"ג שהוציא לאור מחדש הרב הגאון מו"ה עזריאל הילדעסהיימער נ"י ע"ש בהערותיו, והובא פירש זה בש"מ על ברכות הנדפס מחדש ויש שפירשו ע"ש וזה היפוך מפירש"י בברכות נ"ג ע"א תני חדא אור של תנור ושל וכירים מברכין עליו, ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא הא בתחילה הא לבסוף ופירש רש"י של תנור בסוף מברכין עליו וכו' וכן הוא בבה"ג ה' קידוש והבדלה ואור של תנור ושל כירה בתחילה אין מברכין ובסוף מברכין עליו. ובאור של כבשן גם בה"ג לא מחלק בין בתחילה בין בסוף ובגמרא שם לפנינו מחלק גם בכבשן בין בתחילה בין בסוף ע"ש ועיין בריצ"ג ה' הבדלה בשם רב האיי דכייל תנור וכירים ושל כבשן בהדי הדדי ופסק דבתחילה אין מברכין אבל לבסוף מברכין כדאיתא בגמרא שלפנינו אך הטעם פירש דלא כפירש"י עיין שם וכן דעת הרמב"ם פרק כ"ט מה' שבת הכ"ו אור של כבשן של תנור ושל כירים לכתחילה לא יברך עליו והלשון לכתחילה הוא כמו בתחילה. דהא לא מחלקינן הכא בין

דליכא אדם [חשוב] לנהורא קמדליק ומברכי' עליה: אמ' רב יהודה א' רב אין (לו) מחזירין על האור כשם שמחזירין על המצות. ואע"פ (לז) שכת' בפרקים דר' אליעזר ר' מונא או' [כיצד] אדם [מבדיל] בכוס יין מקריב ידו לאור [האש]. ואו' בורא מאורי האש. [ואם הי' בדרך פושט ידו לאור הכוכבים שהן של אש ומסתכל בצפורניו ואומר בורא מאורי האש ואם נתקדרו] (ולא) שמים בעבים. ואינו רואה את הכוכבים. תול"ש אבן מן הארץ ואו' המבדיל בין קודש לחול: אעפ"י (לח) כן לא סבירא [לן] דמבדיל אלא על היין. ואפי' בפת אין מבדילין. דהכי (לט) א' רב עמרם ריש מתיבתא אין מבדילין על הפת כל עיקר. ומה טעם שאין דומה הבדלה לקידוש שקידוש אי איפשר שלא יסעוד. דאין קידוש אלא במקום סעודה. וכיון ששולחנו קבוע וסעודתו קבועה ופת מתוקנת לפניו מקדש [על] הפת בדליכא חמרא. אבל במוצאי שבת שאין שולחנו קבוע ואין סעודתו קבוע ואי בעי לא אכיל הילכך (לא) אין מבדילין על הפת. אבל בשבת חייב לאכל ג' סעודות. מן התורה ומשום עונג: וכן מנהג בשתי ישיבות. ת':

קנב. ור"ת או' שאין מקדשין בפת כלל. דהא אמרי' בערבי פסחים שאין מבדילין על הפת. וכ"ש שאין מקדשין דלא גרע קידוש מהבדלה דאמרינ' התם. זימנא (מ) הרא איקלע אמימר לאתר[ין] ולא הוה לן חמרא כו' ובת טוות. למחר אייתינן ליה חמרא ומבדיל. אלמא שהתענה ולא רצה להבדיל על הפת. וכ"ש לקידוש. ודלא כרב יהודאי גאון שפסק שמותר לקדש ולהבדיל על הפת. וא"כ אמאי בת טוות ולא רצה להבדיל על הפת. אבל רב עמרם פסק שמותר לקדש על הפת אבל אבדולי לא. (וא"ת) [ור"ת (מא)] לא סבירא ליה הכי מטעם שפירשנו. ועוד דיש אמוראים שהתירו להבדיל בשכר שהוא חמר מדינה אבל בקידוש לא התירו וכ"ש בפת דאין ראוי להבדיל אך תנאים נחלקו בשכר. דאמרי' התם. ת"ר אין (מב) מקדשין אלא על היין. ובברייתא אחרת אמרי' ת"ר זכור את יום השבת לקדשו. זכריהו (מג) על היין. ועל הפת לא נחלקו כמו על השכר. אבל כולהו מודו דאין מקדשין. ורב ושמואל נחלקו אלא בקידוש במקום סעוד'. לרב אינו צריך. ולשמואל צריך שיהא במקום סעודה. ועתה צריך לפרש מילתיה דרב ברונא אמ' רב הנוטל (מד) ידיו לא יקדש. וכן אמ' רב אדא בר אהבה א' רב הנוטל כו'. היו סבורין תלמידי דרב שרב היה סובר דעיקר מצות קידוש הוא שלא במקום סעודה. ומפרשי למילתיה דרב הכי. אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת. אמ' רב ידי קידוש יצאו. כלומ' דהכי עיקר מצותו לפיכך הם או' הנוטל ידיו לא יקדש. פי' הנוטל לצורך קביעות אכילה לא יקדש לכתחילה. דאין זה עיקר מצות קידוש. א' להו רב שמואל בר מרתא כו'. זימנין (מה) סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב. זימנין דחביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא. פעמים שהיה לו חביב לקדש במקום סעודה הוה מקדש במקום קביעות סעודה. וזימנין

לכתחילה לדיעבד. אלא בין בתחילה בין בסוף וכן הוא במעשה רוקח שם. לו) אין מחזירין על האור וכו' ברכות נ"ג ע"ב. לז) ואע"פ שכתוב בפדר"א ר' מונא וכו' לפנינו שם פר"כ איתא ר' מנא אומר וכו' חסרון הניכר יש כאן בדברי המחבר משגגת המעתיק וכן צ"ל ע"פ לשון הפדר"א וסדר רע"ג שממנו העתיק הדברים ר' מונא אומר כיצד אדם מבדיל בכוס יין מקריב ידו לאור האש ואומר בורא מאורי האש. ואם הי' בדרך פושט ידו לאור הכוכבים שהן של אש ומסתכל בצפורניו ואומר בורא מאורי האש. ואם נתקדרו שמים בעבים ואינו רואה את הכוכבים תולש וכו' ונשמט מהמעתיק מבורא מאורי האש עד בורא מאורי האש. ומלבד זה החסיר וטעה וצ"ל כמו שהגהתי. ועיין בטור א"ח רצ"ו. לח) אעפ"כ לא סבירא לן כצ"ל וכן הוא כסרע"ג. לט) דהכי אמר רב עמרם ריש מתיבתא אין מבדילין וכו' כן הוא בסרע"ג ע"ש וכן הביא בספר הפרדס בשם רע"ג. מ) זימנא חדא איקלע אמימר לאתרין כצ"ל ובת טוות וכו' פסחים ק"ז ע"א. מא) ור"ת לא ס"ל הכי כצ"ל ועיין ק"ו ע"ב תוס' ד"ה מקדש וכו'. מב) אין מקדשין אלא על היין וכו' שם ועיין סי' ק"ח. מג) זכריהו על היין וכו' שם ק"ו ע"א. מד) הנוטל ידיו שם. מה) זימנין סגיאין וכו' שם ק"ז ע"ב. מו) ר' יצחק

דחביבא ליה חמרא. כלומר שהיה רוצה לקדש שלא במקום סעודה. ואיזה שירצה יכול לעשות. ולא דקדקתם יפה במילתיה דרב. ת׳: ר׳(מו) יצחק או׳ כל שאינו מבדיל על היין במוצאי שבת או אינו שומע מן המבדילין אינו רואה סימן ברכה לעולם. וכל מי שמבדיל על היין או שומע הק׳ קורא(מז) אותו קדוש. ועושה אותו מסגולתו. שנ׳ (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. וכת׳ (שם) והייתם לי סגולה מכל העמים: וא״ר יוחנן שלשה(מח) מנוחלי העולם הבא. אילו הן. הדר בארץ ישר׳. והמגדל בניו לתלמוד תורה. והמבדיל על היין במוצאי שבתות. והוא דשייר מקידושא לאבדלתא: (א׳ רב נחמן) הילכך(מט) מאן דאית ליה חד כסא ולית ביה שיעור לקידושא ואבדלתא שביק(נ) ליה (לקידוש) [לאבדלתא] וקידוש היום מקדש אריפתא. ולא יכיל לאבדולי אריפתא. דכי תקינו רבנן אבדלתא אחמרא תקינו. (ואיכא) [והיכא] דלא שכיח חמרא כלל. ושיכרא הוה חמר מדינה מבדיל על שיכרא. כדאמרי׳ בערבי פסחים דמסיק ש״מ חמר(נא) מדינה הוא. ואבדיל: והיכא דאיכא דוכתא דלא שכיח חמרא ואיכא בתוך התחום דוכתא דשכיח חמרא וביממא(נב) דשבתא [הוא] דיכיל למיזל [ובליליא לא יכיל למיזל] אזיל ביממא ומבדיל. ואע״ג דלא נפיק שבתא. אינמי יתיב קא שתי ופשיטא ליה מילתא לאורתא לית ליה חמרא מבדיל(נג) (קא) [כד] בעי למיקם מן פניא דשבתא ואע״ג דאיכא עידנא טובא: דא׳(נד) רב תחליפא בר אמי א׳ שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס. ואסיר(נה) ליה מיהא למיעבד עיבידתא עד לאורתא. וכד חזי נורא לאורתא מברך בורא מאורי האש:

קנג. ואסור לו לטעום כלום קודם שיבדיל. ואם(נו) שכח וטעם מבדיל. [דאמר רבא הלכתא טעם מבדיל ואם לא הבדיל במוצו״ש מבדיל] למחר ויום שני ושלישי כל היום. והוא שלא טעם. דאמרי בני ר׳ חייא מי שלא הבדיל במוצאי שבת מבדיל והולך כל השבת כולה. ועד כמה. א״ר זירא עד רביעי בשבת. כי(נז) הא דיתיב ר׳ זירא קמיה דרב אסי. ואמרי לה קמיה דר׳ יוחנן. ויתיב וקא׳ לגבי ניסין חד יומא ותרי ותלתי בתר שבתא. ארבעה וחמשה ומעלי [יומא] קמיה שבתא אלמ׳ עד רביעי דקא׳ ר׳ זירא עד ולא עד בכלל. והני מילי לאתויי כסא דחמרא וברוכי בורא פרי הגפן והמבדיל. אבל לא על האור. דקיימ׳ לן אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת ובמוצאי יום הכיפורים. משום דהוה אסור לאשתמושי ביה עד השתא. אבל בימים טובים דשרי לאשתמושי ביה בנורא לא צריכינן לברוכי עליה בהבדלה דימי׳ טובים:

והכי שדר רב נטרונאי גאון. יום הכיפורים אעפ״י שחל להיות בחול מברכינן על

אומר כל שאינו מבדיל וכו׳ בפדר״א פר״כ איתא ר׳ צדוק אומר וכו׳ וכן הוא בטור א״ח סי׳ רצ״ו. (מז) קורא אותו קדוש וכו׳ עיין בטור א״ח סי׳ רצ״ו ולפנינו שם הקב״ה קונה אותו לסגולתו שנאמר ואבדיל אתכם וגו׳ והייתם לי סגולה. (מח) שלשה מנוחלי העה״ב וכו׳ פסחים קי״ג ע״א. (מט) הילכך מאן דאיתי ליה (ולא גרסינן אמר רב נחמן) והוא לשון רע״ג בסדרו, והובא בטור א״ח סי׳ הנ״ל. (נ) שביק לי׳ לאבדלתא כצ״ל. (נא) חמר מדינה הוא וכו׳ פסחים ק״ז ע״א. (נב) וביממא הוא דיכול למיזל, ובליליא לא יכיל למיזל אזיל וכו׳ כצ״ל וכן הוא בבה״ג ה׳ קידוש והבדלה. (נג) מבדיל כד בעי למיקם וכו׳ כצ״ל וכן הוא בבה״ג שם, ועיין שערי תשובה סי׳ נ״ד שהובא דין זה בשם רב האי ז״ל והוא כלשונה בבה״ג הנ״ל. (נד) דאמר רב תחליפא וכו׳ כן הי׳ גירסתו בברכות כ״ז ע״ב וכן גירסת בה״ג. (נה) ואסור ליה וכו׳ לשון ה״ג שם. (נו) ואם שכח וטעם מבדיל דאמר רבא הלכתא טעם מבדיל, ואם לא הבדיל במוצאי שבת מבדיל למחר וכו׳ כצ״ל והוא שלא טעם וכו׳ והיינו כמו שכתב בה״ג והני מילי הוא דלא טעים מידי ואף על גב דאמר מר טעם מבדיל היכא דקא מבדיל באורתא, אבל קא מבדיל למחר אי לא טעם מידי מבדיל וכו׳ רק גירסתו הוא כגירסת התוס׳ וכגירסא שלפנינו פסחים ק״ז ע״א מבדיל והולך כל השבת כולו ועיין בתוס׳ שם ד״ה ושמע מינה וכו׳ וכן הוא ג״כ בסרע״ג ונשמט מהמעתיק ממבדיל הראשון עד מבדיל השלישי. (נז) כי הא דיתיב ר׳ זירא קמיה דרב אסי ואמרי לה רב אסי קמיה דר׳ יוחנן כן הוא לפנינו פסחים

האור. מפני שאסור להשתמש בו ביום הכיפורים. ולית הילכת׳ כרב יהודה א׳ שמואל דא׳ אין מברכין על האור אלא(נח) במוצאי שבתות. הואיל ותחילתברייתו הוא. אלא כי הא דר׳ חייא בר אבא. ואיכא דמתני ר׳ בנימן בר יפת א״ר יוחנן מברכין על האור בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכיפורים. וכן עמא דבר: מיהו משונה יום הכיפורים משבת. דבמוצאי שבת מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים ובמוצאי יום הכיפורים אין מברכין אלא על אור (שבשבת) [ששבת]. ומאי ששבת. ששבת ממלאכת (עבודה) [עבירה] וכדתניא עששית(נט) שהיתה דולקת והולכת בשבת למוצאי שבת מברכין עליה. ותו(ס) אמרי׳ תני חדא אור היוצא מן העצים ומן האבנים מברכין עליו. [ותני חדא אין מברכין עליו] ומשני לא קשיא כאן במוצאי שבת כאן במוצאי יום הכיפורים. במוצאי שבת מברכין. במוצאי יום הכיפורים אין מברכין. אלא באור ששבת מברכין:

קנד. ובגמר׳(סא) דארץ ישראל מתני א״ר לוי במוצאי שבת זימן הקב״ה לאדם הראשון שני רעפים והקיפם זה בזה ויצא אור ובירך עליו בורא מאורי האש:

א׳ שמואל לפיכך מברכין עליה במוצאי שבת שהיא תחילת ברייתו. ורב הונא בשם רבא. ור׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן אמרי אף במוצאי יום הכיפורים מברכין עליו מפני שכבר שבתה האור כל היום כולו. ולעולם כדקאמ׳ על אור ששבת. אבל לא על היוצא מן העצים או מן האבנים:

קנה. ומי שצריך לעשות מלאכה במוצאי שבת קודם שיתפלל צריך לברך ברוך המבדיל בין קודש לחול ואחר כך עושה מלאכה. דא״ר אלעזר בן אנטיגנוס משום(סב) ר׳ אלעזר בר ינאי אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם(סג) (שיתפלל) [שיבדיל]. וכי מבדיל מזכיר אזכרת השם ומלכות ברי״א קודם שיתפלל. אבל לאחר שהתפלל כיון שהבדיל בתפילה אינו צריך לברך קודם מלאכה ואעפ״י [שלא] הבדיל על הכוס: ועל(סד) הנר שמדליקין בבית הכנסת במוצאי שבתות. נר׳ למורי שאין מברכין עליו וצריך להביא נר אחר לברך עליו מפני שאותו נר עשוי לכבוד. והילכך אין מברכין עליו. ומוקמי׳(סה) לה בברכו׳ בדאיכא אדם חשוב. ומיהו היכא דלא מדלקיה אלא משום איmתא דגנבי ולא משום כבוד מברך עלי׳. ופעמים שאו׳ מורי כגון אנו אין מדליקין לכבוד אלא להאיר. שאילו היה לנו אור הלבנה נכנס לבית הכנסת יפה ומאיר יפה (ריים) [דיינו] והואיל שכן להאיר נעשה ומברכין עליה. והנוהג להביא נר אחרת לשם אורה ומברך עליה מנהג יפה הוא ויישר כוחו:

שלימא הילכתא שבתא ואפוקי שבתא:

ק״ו ע״א. נח) אלא במוצאי שבתות וכו׳ פסחים נ״ד ע״א ובירושלמי ברכות פ״ח ה״ה ומדבר״ר פי״ב, ובשוח״ט מזמור צ״ב ועיין מדבר״ר פ׳ י״א. נט) עששית שהיתה דולקת וכו׳ ברכות נ״ג ע״א. ס) ותו אמרינן תני חדא וכו׳ ותני חדא אין מברכין עליו וכו׳ כצ״ל והוא בפסחים נ״ד ע״א ועיין בחדושי הרמב״ן סוף פרק אלו דברים. סא) ובגמרא דא״י מתני וכו׳ הוא בירושלמי ברכות פ״ח ה״ה ע״ש בקצת שינוים, ועיין פסיקתא רבתי פכ״ג ובמקומות הנ״ל. סב) משום ר״א בר ינאי אסור וכו׳ לפנינו בשבת ק״נ ע״ב איתא משום ר״א בן יעקב, וגירסת המחבר הוא כגירסת הירושלמי פ״ה דברכות ה״ב ע״ש וכן הוא באו״ז ח׳ מוצ״ש סי׳ צ׳, ובסרע״ג. סג) קודם שיבדיל כצ״ל ואע״פ שלא הבדיל על הכוס כצ״ל. סד) ועל הנר שמדליקין בבהכ״נ וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קט״ו. סה) ומוקמינן לה בברכות וכו׳ נ״ג ע״א. — כאן בהכ״י „שלימא הילכתא שבתא ואפוקי שבתא״.

והא לך סדר הלכות שבת:

כאשר פי׳ ר׳ ברוך בר יצחק בספר התרומה בדרך קצרה:

ת״ר א) ארבע רשויות לשבת רשות היחיד ורשות הרבים כרמלית ומקום פטור. איזהו רשות היחיד חריץ עמוק עשרה ורוחב ארבעה או גדר גבוה עשרה ורוחב ארבעה. וכ״ש ב) היקף מחיצה שמקיף ד׳ טפחים. איזהו רשות הרבים סרטיא פלטיא. מבואות המפולשין. ואין מוציאין ומכניסין מרשות זה לרשות זה ואם הוציא והכנים בשוגג חייב חטאת. במזיד ענוש כרת ונסקל. אבל ים ובקעה כגון שדות דלא דרסי בה רבים וכרמלית רחבה במקום שרבי׳ רגילין אלא אין רחבה ט״ז אמה. או אין שולטין בה ס״ג ג) רוביא דומיא דרגלי מדבר. וכן עמוד רוחב ד׳ וגבוה ג׳ טפחים או יותר אבל אינו גבוה ט׳. דא״כ מכתפי עלה רבים ולא מיקרי רשות הרבים אלא כרמלית. ואין לה לא דין רשות היחיד. ולא דין רשות הרבים. ולשון כרמלית בירושלמי מפי׳ לשון כרמל רך ד) ומלא. ולא נגמר הישב. כך כרמלית אין לו לא דין רשות זה ולא דין רשות זה ואין מוציאין ואין מכניסין ממנו לרשות היחיד ולא לרשות הרבים. ואם הוציא והכנים פטור אבל אסור. וא״ר יוחנן אין ה) כרמלית פחותה מארבעה רוחב. אבל מקום פטור הוי מקום ברשות הרבים שאין רוחב ד׳ וגבוה ג׳. ומותר גמור לטלטל ממנו לרשות היחיד או לרשות הרבים. ואם המקום הזה שאינו רוחב ד׳ והוא גבוה ג׳ עומד בין רשות היחיד לרשות הרבים. על ו) זה אמ׳ רב מקום שאין בו ארבע׳ על ארבע׳ מותר לבני רשות היחיד ולבני רשות הרבים לכתף עליו. לתת משוי וחבילה על אותו מקום. ובלבד שלא יחליפו. שבני רשות הי׳ לא יקחו שם חפץ שבני רשות הרבים נתנו שם. דילמא יביאו החפץ מרשות הרבים לרשות היחיד דרך אותו מקום פטור בלא הנחה שם באמצע. וא״כ יהא חייב. דת״ר המוציא ז) מחנות לפלטיא דרך סטיו חייב. ואותו סטיו מקום פטור הוא. ובן עזאי פוטר. דקסבר מהלך כעומד דמי. הנה פירשתי דיני רשויות שבת ופיטורן וחיובן ואיסורן:

א. דין אם צריך לחפץ שברשות הרבים או ח) אם יש לו חפץ (חפץ) בבית אחר שלו. או להביא יין ורשות הרבים מפסקת. (איליך) [יוליך] תינוקות שם אם

א) ת״ר ארבע רשויות וכו׳ שבת ו׳ ע״א. ב) וכש״כ היקף מחיצה וכו׳ כצ״ל כיון בזה לתרץ קושית הפ״י שם למה לא קתני בברייתא הנ״ל עיקר רה״י שהוא מקום המוקף מד׳ מחיצות גמורות, ומתרץ דהא לא אצטרך תנא לאשמעינן דפשיטא דהא עיקר הוצאה דכתיב בקרא אל יצא איש ממקומו, ומקרא דויעבירו קול וגו׳ לא תפיקו מרה״י דידכו איירי בכה״ג ממקום דירה, ולא איצטריך למיתני, ואשמעינן ברייתא דגם בכי האי גוונא דאף בגדר גבוה עשרה ורחב ד׳ שאינו מיוחד לדירה והמחיצות אינן אלא ע״י גוד אסיק ואפה״כ חשיב רה״י וכש״כ הקיף מחיצה, ועיין בביאורי הגר״א בש״ע א״ח סי׳ שמ״ה ס״ק ב׳ וז״ל מקום. פשוט בכמה מקומות ועיקרה בברייתא שם גדר דלא כפירש״י שם ועיין בה״ג עכ״ל קיצר כדרכו הנפלא וכוונתו הרצויה דהא דקתני בברייתא גדר שהוא גבוה י׳ ורחב ד׳ פירושו שמקום המוקף הוא רחב ד׳, ודלא כפירש״י דהגדר הוא רחב ד׳, ובבה״ג חשיב לה בתרתי וכן התל והגדר שהוא גבוה עשרה ורוחב ארבעה ע״ש. ג) ס׳ רבוא דומיא דדגלי מדבר כצ״ל הולך בשיטת רש״י דבעי ס׳ רבוא עוברים בה ליחשוב ר״ה עיין רש״י עירובין ו׳ ע״ב ד״ה ירושלים וכו׳ ויש בה דריסת ששים רבוא ושם נ״ט ע״א ד״ה עיר וכו׳ שלא היו נכנסין בה תמיד ס׳ רבוא של בני ארם ולא חשיבה ר״ה דלא דמיא לדגלי מדבר ועיין ב״י או״ח סי׳ שמ״ה, ובשו״ת משכנות יעקב סי׳ ק״ס תשובה ארוכה בזה להרב הגאון מו״ה אפרים זלמן מרגליות מבראד, ועיין בשו״ת ב״א חא״ח סי׳ כו׳, וכ״ז. ד) רך ומלא וכו׳ עיין ערוך ערך כרמלית, ורש״י שבת ג׳ ע״ב. ד״ה בעי וכו׳ ותוס׳ שם ו׳ ע״א ד״ה כרמלית וכו׳. ה) אין כרמלית שם ז׳ ע״א ועירובין פ״ו ע״א. ו) על זה אמר רב מקום וכו׳ לפנינו בשבת ח׳ ע״ב ובעירובין בכמה מקומות רב דימי א״ר יוחנן וכו׳. ז) המוציא מחנות לפלטיא דרך שטיו כצ״ל שם ה׳ ע״ב, וצ״א ע״ב. ח) או אם יש לו חפץ

יקחוהו מאיליהן ויביאוהו טוב הדבר. כדאית' פ' חרש גבי מפתיחות ט) דבי מדרשא דאירכסו ברשות הרבים. וא"ר יוחנן לידבר טלייתא התם. ואם התינוקות לא יבחינו להביא יעשה מחיצה של בני אדם. יקבץ שם אנשים שלא ידעו שלשם מחיצה נאספו ויסדרם שלא יהא ג' טפחים בין זה לזה ויועיל כמו קנים כדאית' פ"י) מי שהוציאוהו גבי זיקי דאשתאר בריסתק' דמחוזא. אבל מבית חבירו לא יועיל כן מפני שצריך עירוב:

ב. דין יא) סעודה גדולה כגון של הופ'. או רוב בני אדם האוכלים יחד אסור להתחיל מז' שעות ואילך דהיינו חצי שעה לפני מנחה גדולה. ואם התחיל אפילו לאחר מנחה זו אין מפסיק עד הערב שיוכל להתפלל תפילת המנחה ביום. אבל סעודה קטנה אינו אסור להתחיל עד יבא מנחה קטנה דהיינו ט' שעות ומחצ'. ואם התחיל לאחר מנחה זו שמא יפסיק:

ג. והלכה למעשה צריך יב) אדם להתנאות לפני בוראו בשעה שמתפלל ולהתעטף בטליתו ולחגור רצועתו אעפ"י שיש לו מכנסיים שעתה אין לבו רואה את הערוה:

ד. וערב שבת עם השיכה צריך למשמש יג) בבגדיו כדתני הנניה. אם יהיה סכינו עליו או מחט תחובה בבגדו או מעות בכיסו ושמא ישכחם ועתה יסלקם מפני השבת:

ה. דין אשה יד) נדה ורגילה לתת בחול בגד כגון סינר מאחוריה סמוך לבשרה שיפול דם נידותה שם ולא יטנפו שאר בגדיה. וקישרתו ברצועות או בחוט משיחה לפניהן אסור ללובשו בשבת כדי להוציאו לבוש בכרמלית דמשוי הוא. ולא דמי

בבית אחר וכו' כצ"ל. יוליך תינוקות שם כצ"ל. ט) מפתיחות דבי מדרשא יבמות קי"ג ע"ב וכדמפרש התם קי"ד ע"א טעמא דקטן אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו ע"ש ועיין שבת קכ"א ע"א תוס' ד"ה ש"מ וכו' ועיין בחדושי הרשב"א שם, ובחדשיו ליבמות שם. ועיין בספר כתונת פסים ביבמות שם שהניח דברי הרשב"א בשבת בצע"ג ואין כאן מקום להאריך. י) פרק מי שהוציאוהו מ"ד ע"ב יא) דין סעודה גדולה כגון וכו' עיין תוס' שבת ט' ע"ב ד"ה בתספורת וכו' ובראש פ"ק דשבת סי' י"ח וזו לשיטת ר"ת ור"י מותר להתחיל סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה. ואם התחיל בסעודה גדולה אין מפסיקין אפילו למנחה קטנה. ואם התחיל לאכול סמוך למנחה קטנה מחויב להפסיק כשיגיע זמן תפלת המנחה. ולשיטת הרי"ף דפוסק כלישנא בתרא שם להומרא אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה אסירא. ולשיטת הר"ז הלוי הובא בר"ן סמוך למנחה קטנה אין מתחילין אפילו סעודה קטנה ואם התחילו אין מפסיקין, ובמנחה גדולה אפילו סעודה גדולה מותר ועיין בפסקי בעל התרומה סי' רי"ז פסק פירש רבינו יעקב וכו' ואמנם לאחר מנחה קטנה שעברו תשע שעות ומחצה יכול להיות שאסור להתחיל אפילו סעודה קטנה ואם התחיל מפסיק. יב) צריך אדם להתנאות וכו' ואע"פ שיש לו מכנסיים וכו' כן הוא בספר התרומה סי' רט"ז ונמשך על הא דאיתא בשבת י' ע"א ועוד ליקו הכי וליצלי משום שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל ועיין תוס' שם ד"ה טריהותא וכו' שהביאו בשם המחזור ויטרי דטעם דבעינן אזור שלא יהא לבו רואה את הערוה, ודוקא להם שלא היה להם מכנסים וכו' וכן הביא הרא"ש פ"ק דשבת סי' י"ט משמו והוא היפוך ממה שכתוב במח"ו כאן, וכן כתב בספר התרומה בארוכות סי' רט"ז וז"ל ויש ללמוד מכאן שצריך לאדם לחגור רצועתו קודם שיתפלל משום הכון לקראת אלהיך ישראל, דאע"ג שיש אבנטו במכנסים ואין לבו רואה את הערוה, מ"מ יש לו להתנאות בשעת תפלה לפני בוראו דהכון לקראת וגו' לאו משום שלא יהא לבו רואה את הערוה מייתי ליה אלא משום ליפות את עצמו וכו' כמו כן לאזור הגורו צריך משום הכון אע"פ שיש לו אבנט וזה נכון, לאפוקי הא מה שכתוב במחו"ו כיון שיש לו אבנט במכנסים אינו צריך יותר לאזור חגורו משום הכון לקראת ולא היא כדפרישית, וכן הוא במרדכי פ"ק דשבת סי' רכ"ו וז"ל ויש ללמוד מכאן שצריך לחגור רצועתו קודם שיתפלל אע"פ שיש לו אבנט במכנסים והר"י ומחו"ו הולקין. ועיין באו"ז ה' ק"ש סי' קכ"ח כתוב בתשובות ראיתי פעם אחת את רבי (הוא רש"י ז"ל ע"ש) שהיה מתפלל בלא חגור וכו' ואומר כמדומה לי באותן הימים לא הי' לחכמים מכנסים וכו' והובא תשובה זו בשלטי גבורים על המרדכי שבת פ"ק ע"ש א"כ גם דעת רש"י הוא כמו שהעתיקו משם המחו"ו. ונראה שהיה כתוב מלפנים במחו"ו כמו שהביאו הראשונים משמו, ויען כי נמשך סדורו כאשר לפנינו משך איזה שנים, ובנתים ראה את ספר התרומה הארוכות שהשיג עליו חזר מפסקו הראשונה והעתיק הדברים כמו שהוא בספר התרומה בקצרות סי' רמ"ז. יג) למשמש בבגדיו וכו' שבת י"ב ע"א. יד) אשה נדה וכו' הובא דין זה במרדכי שבת פ"ק סי'

לסינר[טו]) שתיקן עזרא וסינר דפ׳ המצניע דשרי. דהתם היה כעין לפניה ולאחריה בנד עד למטה לארץ:

ו. דין מותר להרג בשבת כינה שקורין פוייל ששורצת מבשר אדם ורגילה להיות בראש. דב״ה מתירין. ורבא[טז]) מקטע להו. אבל פוצא (המקפת) [הקופצת][יז]) לכאן ולכאן אסור להורגה כמו אילי׳ ותחשי׳ דמשכן ואסור לצוד אותה וללוקחה. אבל בשעה שהיא על בשרו ועוקצת אותו מותר ללוקחה ולהשליכה דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ואסור. והכא משום צערא ש״ד רבנן כמו מפיס מורסא להוציא ממנה לחה דמותר. אבל בשעה שדולגת אסור[יח]) ליקחנה:

ז. דין שאסור לקרות לאור הנר שבשבת אלא א״כ קורא אחר עמו. ובמקום[יט]) אחד. אבל לקרות בשני מקומות. אפי׳ בספר אחד אסור ובליל[כ]) כיפור מותר לקרות כל אחד לבדו לומר סליחו׳ לאור הנר אף ביחידי. וכן מנהג. משום שהוא יום כפרה וסליחה. ואימת יום הכפורי׳ עליו ונזכר ולא יטה את הנר. וגם צורך שעה להרבות התחנונים. אבל לילי יום טוב שהל להיות בשבת אסור אלא א״כ יקרא אחר עמו בספרו ואפי׳ במקום ציבור. אבל אם יודע קצת הפיוט כבחוץ מותר לעיין ראשי הדברי׳ בתוך הספר והוא יגמור הדבר מבחוץ. וחוזר ומעיין בספר לאור הנר וגומרו מבחוץ. כדא׳ רבה בר שמואל אבל מסדר הוא ראשי פרשיות. וכן הדין בלילי פסח שחל להיות בשבת. וצריך לומר הגדה על השלחן אם הוא יחידי אסור לקרות בספר ולא[כא]) יועיל בעיוני אשתו עמו. אם אינה יודעת לקרות. ואם בעיוני ראש הדבר ויודע לגומרו בחוץ מותר כדפרי׳:

ח. דין מורסן לצורך פרתו או תרנגולין שאסור לתת מים בסובין בשבת. כר׳[כב]) דאסר בפ׳ בתר׳ וסתם[כג]) מתניתי׳ ר׳ דאין שורין [דיו] וסמנין כותי׳. והיכא שנתן המים מבעוד יום מותר להוליך מקל פעם אחת שתי ופעם אחת ערב כדי שיהו המים והמורסן מעורבן יחד. וא״ר יהודה מנערן[כד]) בכלי. ינענע הכלי היטב כדי שיתערבו יחד כדאי׳ בפ׳ מי שהחשיך. והחרדל שלשו מערב שבת. וכן שום שכתשו וריסקו אמרי׳[כה]) פ׳ תולין למחר ממעכו ביד או בכלי ונותן לתוכו דבש ובלבד שלא יטרוף הדבש בכף לתוך החרדל. וצריך לומר הא דשרי לערב המשקה בחרדל או בשום בשבת. היינו דווק׳ כשנתן המשקה מבעוד יום. אבל בשבת אסור לתת בו משקה בחרדל או בשום שנשחקו מאיתמל. כדאית׳ בירושלמי פ׳ כלל גדול ההוא[כו]) דשחיק תומא חייב משום דש. והנותן משקין חייב משום לש:

ט. דין אסור לתת הטין לתוך ריחים מבערב שבת אלא כדי שיטחנו מבעוד יום.

רל״ד. טו) לסינר שתיקן עזרא וכו׳ הוא בב״ק פ״ב ע״א וסינר דפרק המצניע דשרי וכו׳ שבת צ״ב ע״ב. טז) ורבא מקטע להו שבת י״ב ע״ב, וכן הוא ג״כ בספר התרומה רבא ולפנינו רבה. יז) הקופצת לכאן ולכאן וכו׳ כצ״ל ועיין תוס׳ שם ד״ה שמא וכו׳ ובמרדכי פ״ק דשבת סי׳ רל״ג. יח) אסור ליקחנה, והאיסור הוא משום צד אף שאין הורגה. יט) ובמקום אחד אבל וכו׳ שבת י״ב ע״ב. כ) ובליל כיפור מותר לקרות וכו׳ עיין בהגהות מיימוני פ״ה מה׳ שבת, ובמרדכי פ״א דשבת סי׳ רל״ג, ועיין באו״ז ה׳ ע״ש סי׳ ל״ב. כא) ולא יועיל בעיוני אשתו עמו וכו׳ עיין בטור או״ח רע״ה שהביא דעת בעל התרומה בזה. ועיין בב״י שם שהעתיק לשון בעה״ת כמו שהביא המחבר וכתב ע״ז ומשמע לרבינו דאסיר בעה״ת באשתו ה״ה באחר כיון דטעמא משום שאינו יודע מה לי אשתו מה לי אחר ע״ש. ובאמת לא מדיוקא הוציא הטור דין זה דה״ה באחר דכן כתב הבעה״ת בפירוש בארוכות וז״ל ולענין לעיוני איש או אשה עמו מי שאינו יודע כלום לא יועיל, ונראה שהב״י לא ראה בספר התרומה הארוכות רק הקצרות כמו שהביא המחבר. כב) כרבי דאסור וכו׳ שבת קנ״ה ע״ב אין נותנין מים למורסן דברי רבי וכו׳. כג) וסתם מתני׳ ר׳ דאין שורין דיו כצ״ל שם י״ז ע״ב, י״ח ע״א. כד) מנערן בכלי וכו׳ שם קנ״ו ע״א. כה) אמרי׳ פ׳ תולין הוא ק״מ ע״א. כו) ההוא דשחיק תומא וכו׳ ירושלמי שבת פ״ז ה״ב וע׳ בס׳ יראים סי׳ ק״ב דין הלש שכתב שמעתי שהירושלמי אומר הנותן לתוכו משקין חייב משום לש ואיני יודע לתת חילוק בין שומין לשחלים וחרדל, ונראה שחלק על תלמוד שלנו ולא קי״ל כוותיה אלא כתלמוד שלנו דשרי, וכבר הזכירו דעתו בעל שבה״ל סי׳ פ״ט והתניא רבתי סי׳ י״ח ע״ש ועיין בש״ע א״ח

משום(פ) דמשמעת קול והשומע סבור שנותן החטי' שם. אבל(פa) מותר לתת גחלים מערב שבת לתוך כלי מנוקב עשוי מבריחי ברזל ומתחממין שם בשבת. וגם מותר להשאיל לגוי מערב שבת קרדומו ואתו ומחבתו אעפ"י שהגוי עשה בהן מלאכה בשבת כב"ה דלית להו איסור שביתת כלים כלל אבל בשבת עצמה אסור להשאיל לו אף בחנם. כדתניא(צ) לא ישאילנו אלא כדי שיגיע לביתו קודם השבת. וב"ה מתירין כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה. ור' עקיב' מפרש דברי ב"ה כדי שיצא מפתח ביתו של ישר' קודם לשבת. אבל(ק) בשבת עצמה אסור להשאיל לו. ודווק' בחנם מותר להשאיל כיליו לגוי מערב שבת. אבל בשכר אסור. מפני שנרא' כשכיר בשבת. אבל בחמשי מותר. ודווקא שוכר לשבוע. אבל לימים אסור. אפי' רחוק משבת יותר. כיון שיעשה בו מלאכה בשבת. דתניא לא(ר) ישכיר כליו מערב שבת וברביעי ובחמשי מותר. אבל בהמתו אסור להשאיל לגוי אפי' הרבה רחוק משבת. לא בשכר ולא בחנם אם יודע שעושה מלאכה בשבת. משום למען ינוח וגו'. ומכירת בהמה לגוי פי' בע"ז:

י. דין שמותר לתת בגדיו לנכרי בערב שבת בקיבולת. אע"פ שיודע שהגוי מתקנו בשבת כגון שהגוי מתקנו בביתו. כדתנן עורות(ש) לעבדן וכלים לכובס נכרי ב"ה מתירין עם השמש. ואסור לומר לגוי מערב(ת) שבת תעשה האש או הדלק הנר בשבת. אבל(א) מותר לומר לו לאחר השבת מדוע לא עשית כך בשבת שעברה אעפ"י שיודע שעל ידי כן עושה בשבת הבאה. ומותר(ב) לעבדו שהוא גוי לעשות מלאכתו בשבת כיון שהמלאכה לגוי עצמו. וליכא משום לא ינוחו כדאיתא(ג) פ' ד' מחוסרי כפר':

יא. ואין(ד) משלחין אינרות ביד גוי מערב שבת כיון שיודע שנושאן הגוי בשבת אבל אם(ה) קיצץ לו מעות מותר. דגוי אדעת' דנפשיה קעביד. אבל עבדו שכירו אינו כן. אם הדליק הנר או עשה האש בשביל ישר' תנן(ו) פ' כל כתבי לא ישתמש ישר' לאורו ואעפ"י שקציץ ושכרו לכך. לפי שגוף ישר' נהנה מגוף מלאכת שבת שנעשית בשבילו. ולא דמי לשולח אינרות דאין גוף ישר' נהנה משליחות. לכך קצץ מותר:

יב, ואם(ז) ישר' שכר לגוי לבנות ביתו בקבלנות אסור לבנות בשבת. ולא דמי. לעבדן וכלים לכובס נכרי דמותר שהן תלוש אבל בית שמחובר לעורות

סי' שכ"ב, ס"ז, ובביאורי הגר"א ס"ק כ"ב. פ) משום דמשמעת קול וכו' הוא כרבה שבת י"ח ע"א משום דמשמעת קול ועיין תוס' שם ד"ה ולימא וכו' ותוס' ד"ה והשתא וכו'. פa) אבל מותר לתת גחלים וכו' כן הוא ג"כ דעת הרא"ש והר"ן פ"ג דשבת. צ) כדתניא לא ישאילנו וכו' שם י"ח ע"ב. ק) אבל בשבת עצמו וכו' משום שהרואה סבר שהישראל צוה לגוי להוליכו חוץ לבית בר"ה שהרי בשבת עצמה מוציאו מבית ישראל, ולא ידעו שהגוי נושאו לצורך עצמו, כן כתב בעה"ת בארוכות. ר) לא ישכיר כליו וכו' שם י"ט ע"א. ש) עורות לעבדן וכו' י"ז ע"ב. ת) מערב שבת וכו' כן כתב הרא"ש בפרק השוכר את הפועלים סי' נ' מכאן פסק רב סעדיה גאון ז"ל דאסור לאדם שיאמר לנכרי ערב שבת וכו' ע"ש ועיין בב"י שם ובר"ן שבת פרק כ"ג ובמרדכי פ"ק דשבת סי' רמ"ט, ועיין באו"ז ה' שבת סי' כ"ה שהביא שם דעת בעה"ת, ועיין תשובות הרשב"א תתע"ה. א) אבל מותר לומר לו וכו' עיין במרדכי שם, וכן הביא הטור סי' ש"ז בשם סמ"ג ובעל התרומות. ב) ומותר לעבדו שהוא גוי וכו' עיין בב"י פרק השוכר את הפועלים ולא דמי להא דתניא במכילתא דמלאכת הגוי ליכא משום אמירה לנכרי שבות דשאני התם שאינו עושה בשל ישראל כלום, וכוונתו על המכילתא פ' בא והרמב"ן שם הביא המכילתא הנ"ל בנוסח אחר. ג) כדאיתא פרק ד' מחוסרי כפרה ט' ע"א ועיין בתוס' שם ד"ה גר תושב וכו' מכאן פסק ר"י וכו'. ד) ואין משלחין איגרות וכו' שבת י"ט ע"א. ה) אם קציץ וכו' שם ופירש"י דכיון דקוצץ לו דמים בדידיה טרח וכו'. ו) תנן פ' כל כתבי וכו' קכ"ב ע"א ועיין תוס' שם ד"ה ואם וכו' אבל הכא שגוף ישראל נהנה במעשה של עכו"ם לא אמרינן ארעתיה דנפשיה קעביד. ז) ואם שכר לגוי לבנות ביתו בקבלנות וכו' עיין תוס' שבת י"ז ע"ב ד"ה אין נותנין ותוס' ע"ז כ"א ע"ב ד"ה אריסא וכו' ועיין בספר הישר לר"ת סי' תקפ"ת, ובחדושי הריטבא למס' ע"ז כ"א ע"ב, והגהות אשרי פ"א דשבת סי' ל"ט, וברמב"ם פ"ו דשבת הי"ד לפיכך

אסור. כדפסי' בירושלמי פ"ק דע"ז ופ"ק דשבת כר' שמעון בן אלעזר דאסר מחובר. וכדמוכח בתוספת' דע"ז. ולתקן האבנים או לתקן הקורות והנסרים דזהו תלוש מותר לתקנן לגוי רחוק ממקום חומה ומקום בניין הבית שלא יהא נראה שבשביל בניין ישר' הוא מתקן. ושמא גם זה אסור כיון דצורך מחובר הוא. ובמחובר כי האי דווקא פליגי ופסיק כר' שמעון בן אלעזר. דלעשות הבניין שמא אף רבנן מודו דאסור דברשות ישר' הוא. דאף תלוש כמו כלי לכובס נכרי דשרי. היינו ברשות גוים דווקא:

יג. ודין שדה באריסות או כרם או תנור פירשתי שלהי פ"ק דע"ז.

יד. דין ניניתס) מלאה ענבים בעוטי' ויש הרבה יין צלול בנינית ושוהא שם שבוע או יותר מותר ליקח בשבת מן היין שבניגית אעפ"י שכל שעה יוצא מתוך הענבים השחוקי' כיון שמערב שבת היה שם כבר הרבה יין צלול ואותו שיוצא בשבת כל זמן שיוצא מעט מעט ומתערב ומתבטל ביין שכבר יצא ולא היה מעולם בעין יין היוצא בשבת דנאסור אותו מטעם יש לו מתירין אפילו באלף לא בטיל. וכן כשהענבים שלימים ונותנין יין צלול עליהן וקורא אותו רפיד. מותר למשוך יין בשבת דבשעת יציאתו מתערב ומתבטל ביין צלול של היתר. ומתוסרין דיכה דאסור היינו כי ליכא יין צלול מערב שבת ומתמצה בשבת מן הענבים המרוסקי'. וכן ענבים שדרכן היטב והוציאו יין ונותנין שם מים שקורין גישואה שרי. ואפילו לא נתנו שם מים אלא היין זב ומתמצה מאליו כיון ששחקו תחילה הענבים היטב. כר"ס) ישמעאל דא' במכת עדיות ינמור. פי' יניח למצות היין ולגמור. (ולא) [וגם] יאכל וישתה:

טו. דין מותרי) לצלות סמוך לחשיכה שפוד של בשר או עוף אם הוא לנתחי' בתוך התנור ופיו מכוסה. אע"פ שיש אש בתוך התנור. ואעפ"י שאינו כמאכל בן דרוסאי. כרב אשי דשרי בשיל ולא בשיל אבל עוף או טלה שלם אסור עד שיהא כמאכל בן דרוסאי. דפסח דווקא שרי משום בני חבורה זרידין הם. אבל חוץ לתנור אצל האש אסור אלא א"כ כמאכל בן דרוסאי (אצל) קודם שבת. כדתנן אין כ) צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום ומוקמי' לה בבישרא אנומרי. פי' חוץ לתנור סמוך לנחלים ולצורך לאכל בלילה. ועוגה או פשטידא או פלאון יתן סמוך לחשיכה על מקום חם כדי לאפות בעת (שיקומו) [שיקרמון] פני העיסה תחתון ועליון ומה שבתוכה כמאכל בן דרוסאי קודם שבת:

הפוסק עם העכו"ם לבנות חצירו וכו' אם היתה המלאכה במדינה או בתוך התחום אסור לו להניחן לעשות בשבת מפני הרואים וכו' וצ"ע מהא דפסק בפ"ז מה' יו"ט הכ"ת נכרי שקיבל קיבולת מישראל אפילו היה חוץ לתחום אינו מניחו לעשות במועד וכו' שאין הכל יודעין ההפרש שיש בין השכיר ובין הקבלן, ולא ראיתי במפרשי הרמב"ם מי שעמד בזה, ועיין בהגהות מיימוני שם, ובספר יראים מצוה קי"ג. ס) גיגית מלאה ענבים וכו' הובא בסמ"ג לאוין ה' שבת סי' ס"ה אות הרש פסקו רבותינו כי גיגית מלא ענבים בעוטים וכו' ובסמ"ק סי' רפ"א, ובמרדכי פ"ק דשבת סי' רנ"ט, ועיין באו"ח סי' ש"כ סעיף ב', ויו"ד סי' ק"ב סעיף ד' בהג"ה כל איסור שלא הי' ניכר קודם שנתערב הוי בטל אע"פ שהוא דבר שלי"מ וכו' ועיין ש"ך ס"ק י"ב, וכבר העיר הגר"א וגם בחדושי רע"א על דעת התוס' ב"ק ס"ט ע"א ד"ה כל וכו' ע"ש, ועיין בשעה"מ פ"ה מה' יו"ט, ובכו"פ סי' ק"ב שהקשו דדברי המרדכי שם סותרים למה שכתב סוף חולין, דהכא כתב המרדכי דכל שתחילת ביאתו לעולם ע"י תערובות לא בטיל, ותירצו דשם המבטל והמתבטל שניהם לא היו בעולם ובאו בפעם משוה"כ לא בטל, משא"כ הכא דההתיר הי' כבר בעולם, והאיסור תחילת ביאתו תיכף נתבטל ע"ש והכי דייק לישנא דהמחבר ושארי הראשונים שהביאו דין זה ויש הרבה יין צלול וכו' כיון שערב שבת היה כבר שם יין צלול וכו' ואין מעיקרא מקום לקושיתם, ועיין בשו"ת צ"צ סי' פ', ובצל"ח ביצה ד' ע"ב, מה שביאר דברי המרדכי הנ"ל ועיין בשמ"ק ב"ק ס"ט ע"א הא דאמרינן דלא בטיל היינו באיסור שניכר ואח"כ נתערב וכו' ועיין בשו"ת או"ז סי' תשנ"ז אות ב' ואכמ"ל. ס) כר' ישמעאל דאמר במס' עדיות וכו' וגם יאכל וישתה כצ"ל והוא בעדיות פ"ב משנה ו' והובא במס' שבת י"ט ע"א, ושם ע"ב הורה ר' יוסי בר חנינא כר' ישמעאל. י) מותר לצלות סמוך לחשיכה וכו' עיין שבת י"ח ע"ב, ועיין מרדכי

טז. דין אסור לילך בספינה בשבת ואפי׳ נכנס בה מערב שבת משום דנראה ל) כשט (ונזי׳) [וגזרינן] שמא יעשה הבית של שייטין. או גזירה פן יהינגנה ד׳ אמות דרך המים שהן כרמלית. וכ״ש אם הולך חוץ לתחום אסור ואם נכנס בה ימים קודם שבת שרי להיות בה וללכת תוכה אף בשבת כדתניא. אין מ) מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם שבת ולדבר מצוה שרי אפילו מערב שבת. ולעבור ים האי שקורין אנגלטירא רגילות לעבור ביום אחד כשיש להם רוח טוב ומותר ליכנס בבקר מערב שבת אפילו שלא לדבר מצוה. אמנם בכל עניין שנכנס בספינה או בהיתר או אפילו בשבת עצמה מותר לילך בכל הספינה אע״פ שהלך חוץ לתחום ואע״ג שלא שבת באויר מחיצות מבעוד יום. כרב נ) דפסיק פ׳ מי שהוציאוהו כר״ג בדיר סחר וספינה. אבל ס) בקרון אסור לילך אע״י שהנוי מנהיג הבהמה משום שמשתמש בבהמה והוה ע) ליה צדדין איסורין. פ׳ מי שהחשיך:

יז. דין מי פ) שהחשיך לו בדרך קודם שנכנס לעיר ויש עליו כיס או חבילה יתננה לנכרי. ואם אין נכרי יתננה מבעוד יום על הסוס. וכשתרצה ללכת יחזור ויתנגה על צ) הבהמה [שלא תעשה הבהמה] עקיר׳ והנח׳. ואם אין לו בהמה יתננה לישר׳ קטן שעמו. ואם אין לו לא זה ולא זה יביאנה ק) פחות פחות מד׳ אמות. וקודם שהלך ד׳ אמות יניח ויעמוד וילך. ואם ר) מתיירא פן יראוה הגנבים ויגזלוה לו. יניחנה עליו וירוץ ולא יעמוד כלל. וכשיהיה לפתח ביתו יזרקנה בפני׳ כלאחר יד. ונראין הדברי׳ שאם ירא פן יבאו עוברי המושל ליקח בשבת מעותיו בתיבתו או כספו וזהבו שאינם כלים מותר להצניעם במקום שירצה ברשות היחיד. שהרי משום פסידא התירו אפילו להוליך פחות פחות מד׳ אמות אפי׳ דרך רשות הרבים שיש להוש (לסורא) [לאיסורא] דאורייתא. ודווקא בדליקה לא התירו להציל מעות כי אם ספר עמהם דילמ׳ אתי לכבויי. וגם אפי׳ לחצר שאינה מעורבת וגם ש) כשהדליקה דווקא באותו בית. כדפי׳ ר״ת:

יח. נותנין ת) לכלב מזונו׳ אם הישי׳ נותן להם רשות לאכול בביתו דא״כ הוא אם יצאו עם הלחם אין בכך כלום. אבל צריך לצאת ולאכול חוץ לביתו אסור ליתן להם. ואסור א) ליתן עצים באש אלא א״כ יכול להיות נאחז האש ברוב העצים קודם השבת (אפילו) [אבל] בפחמים מותר אפי׳ כל שהו נבערין לפני השבת.

פרק במה מדליקין:

יט. דין קנבוס שקורין קנבא. וכן צמר ב) גפן שקורין קוטון. מותר לעשות מהן פתילות לצורך שבת. אע״ג דתנן כל היוצא מן העץ אין מדליקין

שם פ״א סי׳ רנ״א. כ) אין צולין וכו׳ שם. ל) דנראה כשט וגזרינן וכו׳ הוא כדעת הריצב״א הובא בתוס׳ עירובין מ״ג ע״ג ד״ה הלכה כר״ג. מ) אין מפליגין וכו׳ שבת י״ט ע״א ועי׳ תוס׳ שם ד״ה אין ועי׳ ברא״ש פ״ק דשבת סי׳ ל״ח ובראש עירובין פ״ד סי׳ ג׳ ובתשובות הרמב״ם סי׳ קנ״ג, קנ״ד, קנ״ה, קנ״ו דפוס לייפציג. נ) כרב דפסיק וכו׳ עירובין מ״ב ע״ב. ס) אבל בקרון וכו׳ עיין בתוס׳ שם מ״ג ע״א ד״ה הלכה וכו׳. ע) והוי ליה צדדין אסורין פרק מי שהחשיך בצ״ל והוא בשבת קנ״ד ע״ב. והשתי נקודות הראשנות נמחק. פ) מי שהחשיך לו בדרך וכו׳ שם קנ״ג ע״א. צ) על הבהמה שלא תעשה הבהמה עקירה וכו׳ כצ״ל. ק) יביאנה פחות פחות מד׳ אמות שם קנ״ג ע״ב. ר) ואם מתיירא פן יראוהו הגנבים עיין מרדכי פרק מי שהחשיך סי׳ תמ״ז, ובטור או״ח סי׳ של״ד מה שהביא בשם בעה״ת ועיין בב״י שם ד״ה וכתב בעה״ת וכוונתו לדברי בעה״ת הארוכות סי׳ רכ״ו.
ש) וגם כשהדליקה דוקא באותו בית שבת קט״ו ע״א תוס׳ ד״ה כל כתבי וכו׳ אומר ר״ת וכו׳.
ת) נותנין לכלב מזונות וכו׳ עיין שבת י״ט ע״א ועיין בתוס׳ שם ג׳ ע״א ד״ה בבא דרישא וכו׳.
א) ואסור ליתן עצים וכו׳ אבל בפחמים כצ״ל שבת י״ט ע״ב. ושם כ׳ ע״א בפחמין כ״ש. ב) צמר גפן וכו׳ מותר לעשות וכו׳ דעת רש״י שבת כ״ו ע״א הוא להיפוך ע״ש ד״ה היוצא מן העץ כגון קנבוס וצמר גפן, ושם כ״ז ע״ב ד״ה אין מדליקין וכו׳ ועיין בתוס׳ שם כל היוצא וכו׳ שהשיגו על פירש״י ודעתם כדעת המחבר הוא דעת בעה״ת דבשניהם מותר לעשות פתילה. ועי׳ ברא״ש פ״ב דשבת

אלא פשתן. הני קנבוס וצמר נפן לאו מן העץ. דאמרי׳ פ׳ כיצד מברכין. כל ג) היכא דשקיל פירא הדר מפיק גווזא בורא פרי העץ. והני הענף אינו מוציא פרי בשנה שנייה. ופשתן שהוצרך להתיר לפי שקרוי עץ. (יהושע ב) ותטמנם בפשתי העץ. ולא כפרש״י דאסר להן:

כ. חפת ושעוה וחלב מותר לעשות מהן כעין ד) קנדוייל ב׳ להאיר בשבת. והא דתנן לא בזפת ולא בשעוה ולא בחלב היינו חתיכה מהן על הפתילה אסור. או אם הם מהותכין צלולים כעין שמן אסור׳. יבישין כרוכין ודבוקי׳ לפתילא כעין קונדייל מותר. כדא׳ מהו דתימ׳ לפתיל׳ נמי לא. קמ״ל: ונמ׳ ה) ספק אם מותר לעשות פתילה או לא. ואם אסור א״כ הכי נמי יהא אסור לכרוך פשתן סביב הגמי לעשות פתילה. דכרוך דבר שמדליקין בו (על גבי דבר שאין מדליקין בו) על גבי דבר שאין מדליקין בו אסור אם לא להקפות:

כא. דין נר ו) הדלק מערב שבת במרתף לראות למשוך יין. או בחדר אסור להיות מחלב כי אם מדברי׳ שמדליקין לאכל בהן. דאמ׳ רב חסדא שמני׳ שאמרו חכמים אין מדליקין בהן לצורך שבת מדליקין בהן בחנוכה ובחול דכבתה אין זקוק לה. בחנוכה בשבת אין מדליקין דמותר להשתמש לאורה. ואיכ׳ למיגזר שמא ישה. ונר חנוכה היתה בחוץ סמוך לפתח. ושם לא היו אוכלי׳ וקא׳ כיון דמשתמש שפיר לאורה איכא למיחש שמא ישה. ה״ה לנר של מרתף ליין או בחדר כדי לשבב:

כב. דין מותר להדליק נר של חול או קיסם מנר מצוה כגון של שבת. היכא שמדליק מאותה של חול נר של מצוה אחרת. כגון של חנוכה או איפכא. דהלכה ז) כשמואל דא׳ מדליקין מנר לנר. אבל אם אינו רוצה להדליק מאותה של חול נר של מצוה אסור להדליק של חול מנר מצוה. דהא ח) אין שוקלין דנרי זהב כנגד מעשר שיני:

כג. דין עיניני הטמנה מותר לתת קדירה מערב שבת על פיטפוט שקורין ט) פרופייר ב׳. אעפ״י שיש אש תחתיו ושוהה הקדירה שם בשבת אם התבשיל כמאכל בן דרוסאי. דהלכה י) כחנניה. דא׳ כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותה על גבי כירה אעפ״י שאינה גרופה ואינה קטומה. ואפי׳ יא) תבשיל שמשביח להשהות הרבה על האש ומצטמק ויפה לו. כר׳ יוחנן דשרי. וכן פסק ר״ת. אבל צריך ליתנה מבעוד יום כדי שיכולה להתחמם עם חשיכ׳. אם היתה צוננת. דהא תנן לא יתן עד שינרוף ומפר׳ לא יהזיר ואפי׳ מערב שבת. אבל לסמוך הקדירי אצל האש מותר. אפילו סמוך לחשיכה ממש. אבל לא נתבשל כמאכל בן דרוסאי אסור להשהותה על גבי כירה. אפי׳ מבעוד יום אם אינה גרופה מגחלים או אינה קטומה. ואם שכח ושהא אסור לאוכלה בשבת. ולא דמי למבשל בשבת בשוגג דהתם יב) ליכא לאיערומי: ובחופה יג) רגילות ליתן היורה מערב שבת על הפטפוט

ה״א מה שהביא בשם תשובות הגאונים ונמצא בשערי תשובה סי׳ ר״מ לרב האי גאון ועי׳ בביאורי לתניא רבתי סי׳ י״ב. ג) כל היכא דשקיל פירא וכו׳ ברכות מ׳ ע״א. ד) כעין קנדייל בלע״ז כצ״ל והא דתנן לא בזפת וכו׳ כ״ה בשבת כ׳ ע״ב ועיין בתוס׳ שם ד״ה עד כאן וכו׳ ועיין במ״מ ובכ״מ פ״ה מה׳ שבת ה״ח שמחולקים בדעת הרמב״ם בדין נר של שעוה כעין שלנו, ודעת המחבר ובעה״ת הוא כדעת רש״י שם ד״ה שעוה וכו׳ להיתרא ועיין מרדכי פ״ב דשבת סי׳ רנ״ב. ועיין מרכבת המשנה שם. ה) וגמי ספק אם מותר וכו׳ עיין מרדכי פ״ש דשבת סי׳ רס״ד, דכרך דבר שמדליקין בו על גבי דבר וכו׳ כצ״ל. ו) נר הדלק מע״ש במרתף וכו׳ גם דין זה הובא במרדכי שם סי׳ רס״ג. ז) דהלכה כשמואל דאמר מדליקין וכו׳ שבת כ״ב ע״א. ח) דהא אין שוקלין וכו׳ שם כ״ב ע״ב. ט) שקורין טרופייד בלע״ז כצ״ל. י) דהלכה כחנניה דאמר וכו׳ שבת כ׳ ע״א ועיין במרדכי פ״ב דשבת סי׳ רצ״א ועיין ערוך ערך חי. יא) ואפי׳ תבשיל שמשביח וכו׳ שם ל״ז ע״ב ועיין בתוס׳ שם ד״ה אמר רב ששת וכו׳. יב) דהתם ליכא לאיערומי שם ל״ח ע״א רב נחמן בר יצחק אמר לאיסורא וכו׳ ועיין בטור א״ח סי׳ רנ״ג ובב״י שם. יג) ובחופה רגילות וכו׳ עיין

והאש בוערת ומכסין היורה בנסרי' ועבדים גוים מחממין אותה למחר בשבת אם לא נתקררה כל כך שלא היתה ראויה לאכילה. דוגמת טעם מאכל בן דרוסאי קודם שחיממוה הגוים. אם כך אין חששא בחימום ושריא לאכול. ואעפ"י שמותר להשהות הקדירה על גבי כירה שיש גחלים בוערות מ"מ אם עושה הטמנה כמו שרגילין לעשות. א"כ גילה בדעתו שלא תתקרר ומקפיד בכך אסור. שהרי תנן אין טומנין בדבר המוסיף הבל אפי' על גבי מלח וסיד ונפת פסולת זתי' ואפי' הקדירה מבושלת כל צורכה. דהא בסתם קדירות שרגילות להטמין מייר' מתני'. וקדירות בי השמשות רותחות וכ"ש מבושלות. ומה שנותני' הקדרה על המקום שהוא חם מאד בשעה שטומנין אותה. ופעמים שנותנין אותה בגומא שחיממוה אין כאן איסור אעפ"י שמוסיף הבל. דלא אסרו להטמין במוסיף הבל גזיר' שמא יטמין ברמץ אלא דבר הדומה לרמץ המטלטל. ואסור לתת גחלים בוערות תחת הקדירה שמטמין אע"פ שאין גחלים סביבה כדאמרי' קופה' שטמן בה אסור להניח הקופה על הגפת. ואם מצא למחר קצת גחלים בוערות עם הדשן שטמן בו את הקדירה אין בכך כלום. כיון שעיקר הטמנתה מדבר היתר. להכי לא דמי למעשה דאינשי טבריא. ולשוכח קדירה על גבי כירה דאסור דעיקר הדבר נעשה באיסור:

כד. **ופירות** יג) חיות מותרות להטמין אפילו סמוך לחשיכה כיון שנאכלות כשהן חיים. ולא דמי לבשר בצל וביצה דאין צולין אלא כדי שיצולו מבעוד יום. דאין רגילות לאוכלן חיים. אמנם משחשיכה אסור להטמין. ולא להוסיף כיסוי עליהן. ואפי' על קדירה שאינה מבושלת כל צרכה אעפ"י שהתבשיל כמאכל בן דרוסאי דבתוספת כיסוי בשבת הוה ליה מבשל בשבת. וכ"ש שאסור בשבת לתת תפוחים אצל האש ולאפות. ולא המים. אלא כדי להפיג צינתן. ואם לא הטמין מבעוד יום אסור להטמין משתחשך אעפ"י שהקדירה מבושלת כל צרכה. והיכא שהטמין בהיתר מבעוד יום מותר ליקח מן התבשיל משתחשך ולחזור ולכסות. כדתנן נתגלה יד) פי' משתחשך מותר לכסותו. ותניא טו) נוטל את הסדינין ומניח את הגלופקרין. אבל נתגלה מבעוד יום אסור לכסותו משתחשך. דדמי לתחילת הטמנה:

כה. **דין** יין ומים ושמן מותר לפשר בכלי שיני. כדא"ל ר' לרב יצחק בר אבדימי הנח בכלי שיני. אבל טז) בכלי ראשון אסור לפשר. גזיר' פן יבשל. וגם לתת כנגד המדורה אסור כדי לפשר. אבל כדי שתפיג צינתן שפיר דמי. כיון שאין דעתו להשהותו רק זמן מועט. וצריך עיון בירושלמי:

בהגהות מרדכי פ"ג בשבת ד"ה ובחופה רגילין ליתן היורה וכו' ועיין בהגהות מימוני פ"ג דשבת ובסמ"ג לאוין סי' ס"ה, ובסמ"ק, ועיין שו"ת תרומת הדשן סי' ס"ז. יג) ופירות חיות מותרות וכו' והולך בכל זה לשיטת רש"י כדין תבשיל שנתבשל כמאכל ב"ד. ועיין תוס' שבת דף מ"ח ע"א דזיתים וכו' ובסמ"ג לאוין סי' ס"ה, ובסמ"ק שם. יד) נתגלה פי' משתחשך וכו' שם נ"א ע"א. טו) ותניא נוטל את הסדינין וכו' שם. טז) אבל בכלי ראשון אסור לפשר וכו' וצריך עיון בירושלמי עיין שבת מ' ע"ב, ובתוס' שם מ"ח ע"א ד"ה מ"ש, וירושלמי שבת פ"ג ה"ד, ועיין בחדושי הרמב"ן שבת שם, וברשב"א, ובראב"ש פ"ג סי' יו"ד, ושם פ"ד סי' ג' ומדברי כולן למדנו הא דאיתא בירושלמי הג"ל ר' זעירא בשם רב יהודה מותר להפשיר במקום שהיד שולטת ואסור להפשיר במקום שאין היד שולטת עד איכן וכו' עד שיהא נותן ידו לתוכה והיא נכוית, הכל מודין בכלי שני שהוא מותר מה בין כלי ראשון מה בין כלי שני אמר ר' יוסי כאן היד שולטת וכאן אין היד שולטת, אמר ר' מונה כאן וכאן אין היד שולטת אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני, דפירש לשון היד שולטת הוא שיש להיד שליטה שאינה נכוית, והוא כמו לשון הגמרא דילן אין היד סולדת, והוא דלא כמו שכתב המ"א בא"ח סי' שי"ח ס"ק כ"ח וז"ל מיהו בירושלמי איתא דעשו הרחקה לכלי ראשון אפילו אין היד סולדת בו ע"ש, וכבר העיר בזה הש"ך ביו"ד סי' ק"ה ס"ק ה' והזכירו הק"ע בירושלמי שם והפר"ח ביו"ד סי' ס"ח, והגר"א בא"ח שם ס"ק כ"ו ופירש אלא עשו הרחק לכלי ראשון ולא עשו הרחק לכלי שני ר"ל ואע"ג שבכלי ראשון שנותן רק להפשיר מ"מ עשו הרחקה כדי שלא יתן שם עד שיחם. ולא קשה מה שהביא בישועות יעקב בא"ח שם ס"ק ט', ובן בגליון רש"א ביו"ד שם בשם שו"ת בית יעקב ע"ש ונעלם מהם מה שכתב הפר"מ סי' ס"ח במשבצות זהב

כו. דין רחיצה בחמין הן בשבת הן ביום טוב כן הלכה. אסור לרחוץ כל גופו בשבת, אפי' הוחמו מערב שבת. ואפי' בקרקע. אבל בחמי בראשית כגון חמי טבריא ודוגמתייהו בקרקע דווקא מותר. כדתניא מרחיץ יז) שפקקו נקביו מערב שבת אסרו ברחיצה. והתירו חמי טבריא. וה"ה אם אינו נכנס בחמין אלא רוחץ אבר אבר לבדו. וכן כל גופו אסור. אבל פניו ידיו ורגליו להודיה שרי אפי' בכלי. כדא' יח) שמואל ותניא כוותיה חמין שהוחמו מערב שבת למחר רוחץ פניו ידיו ורגליו אבל [לא] כל גופו אבר אבר. ואין צריך לומ' הוחמו ביום טוב. ואם החמים הם בקרקע מותר לשפוך מן המים על כל גופו אבר אבר. והיינו להשתטף כר' שמעון. אבל הוחמו בשבת אסור אפי' ידיו ורגליו להודיה אפילו הן בקרקע. כדתניא לעיל ואין צריך לומר הוחמו ביום טוב. אבל לרחוץ ידיו פניו ורגליו (גרירא) [גרידא] מותר. אפי' להחם לכתחילה ביום טוב. כדתנן לא יט) יחם המין לרגליו. וב"ה מתירין:

כז. דין אסור לרחוץ ידיו ורגליו בשבת משלג וממים שמעורב בהן ברד שקורין גלצא. לפי שממעך ונמס בין שתי ידיו ונעשים מים והוה ליה נולד. כדתניא כ) שלהי במה טומנין. אין מרסקין לא את השלג ולא את הברד אבל נותן לתוך הכוס או לתוך הקערה ואינו חושש. ולכך מותר לתת חתיכת ברד שקורין גלצא בתוך כוס יין לצנן. כמו שעושין בארץ אשכנז:

כח. ופשטידה כא) בימות החורף צריך לשמור ביום השבת. שלא ליתן סמוך לאש לחמם מפני השמנונית שנקרש. ועתה נמהה על ידו כמו ברד שהיה תחילה מים ונקרש שאסור ליטול מהן ידיו. אבל אם כב) מערב שבת עירה ושפך הוצה המים והשומן שבתוכה מותר לחמם הפשטידא: (וכאן) [וכן] כג) או' אני כד) האוכל בשבת בפרדס כמו שרגילין בימות החמה צריך להזהר שלא יפלו מים על העשבים בשעה ששותה מים או נוטל ידיו שם לפי שהמים גורמים שהעשבים צומחים והוי אב מלאכה שמשקה מים לזרעים וגם הוי פסיק רישיה. וטוב לשמור עצמו בשבת מלאכול במקום עשבי' מחוברי' מפני שבקושי יכול ליזהר שלא יפלו המים על העשבים בשעת שתייה או בנטילת ידים. אבל מיין או משתן אין להוש ששורפי' העשבי' ואדרבה מונעים אותם מלצמוח:

פרק במה בהמה:

כט. פרה כה) אסורה לצאת בשבת בהבל שבצוארה לא לנוי ולא לשמר. דאינה צריכה שמירה שלא תברח כרב דאמ' בין לנוי בין לשמר אסור.

ס"ק ט' ושם דחה גם מה שהביא מהערוך ע"ש. יז) מרחיץ שפקקו נקביו מע"ש וכו' עיין שבת מ' ע"א. יח) כדאמר שמואל ותניא כוותיה וכו' שם אבל לא כל גופו וכו' כצ"ל. יט) לא יחם חמין לרגליו וכו' שבת ל"ט ע"ב. כ) כדתניא שלהי במה טומנין וכו' שם נ"א ע"ב ועיין תוס' ד"ה אין מרסקין וכו' ובתוס' שם י"ט ע"ב ד"ה שמן וכו' ובמרדכי פ"ד דשבת סי' ש"ל ע"ש. ועיין בשו"ת פנים מאירות סי' פ"ד. כא) ופשטידא בימות החורף עיין במרדכי שם, ובסמ"ג לאווין חולק על בה"ת וכתב ויותר יש מכאן כח ראיה להיתר מלאיסור, ועיין בשו"ת מהר"ח א"ז סי' פ"ג שמקיים דבריו. כב) ואם מערב שבת עורה כצ"ל. כג) וכן אומר אני כצ"ל האוכל בשבת בפרדס וכו'. כד) וכן אומר אני וכו' עיין מרדכי בהגהות פרק כ"ג וז"ל בר"ש מוע"ק משקה מים לזרעים משום מאי מתרינן בו ביה ומסיק אביי משום חורש ומשום זורע וכתב בספר יראים הלכך צריך אדם להזהר במקום שעשבים וזרעים צריכין למים כגון בימות הקיץ שלא ישליך שם מים בשבת ולא ירחוץ ידיו ורגליו עליהם ולא ישתין עליהם ואע"פ שאינו מתכון לגדלם פסיק רישיה ולא ימות הוא. ובה"ת התיר להשתין עליהן ולשפוך יין שאינו מצמח אלא מיבש וכן הוא במרדכי פרק אין טומנין בשם סמ"ג סי' שכ"ט ע"ש ולכאורה קשה הא הוי פסיק רישיה דלא ניחא לי' ולדעת הערוך וסייעתו מותר ועיין שבת ק"ג ע"א ובתוס' ד"ה לא צריכה וכו' ועיין בספר או"ז ה"ש סי' נ"ד ועיין בשו"ת הרשב"א סי' תרכ"ג, ובספר גור ארי' למהר"ל מפראג כתב בפשיטות דלא אמרינן פסיק רישיה במילתא דלא נעשה מיד וכתב דלדעתו מותר לרחוץ ידיו בגינה בשבת דהוי דבר שאין מתכוון לנטיעה, ולא שייך כהאי גוונא פסיק רישיה ע"ש ד"ה הזומר וכו'. כה) פרה אסורה לצאת בשבת וכו'

דהלכה[כו] כרב באיסורי לגבי שמואל כדאית׳ פ׳ יש בכור. חמור[כז] אסור לצאת בפרומביא לפי שנשמר בטוב. באפסר או בשיר. חבל כרוך בצווארו. אבל סוס מותר בפרומביא שהוא חזק יותר מהמור. ואע״ג דתניא ארבע[כח] בהמות יוצאות באפסר הסוס והפרד והגמל והחמור. ונטירותא יתירתא משוי הוא ואסור. מכל מקום פרומביא לא מיקרי שמיה שמירה יתירתא אבל חמור נוח יותר וסגי בשיר וגם באפסר מותר. ואין יכול לצמצם השמירה שלא להוסיף פורתא. שהרי תנן הסוס בשיר. ואפי׳ הכי תניא ד׳ בהמות. הסוס באפסר. וכו׳. וכן לובדקים תנן באפסר ותנן בפרומביא אפי׳ הכי יש מהמירין שלא להוציא סוס בפרומביא. אבל אפסר עם פרומביא ביחד בסוס אסור דמשוי הוא. וגמל מותר באפסר לבד או פרומביא (גריר׳) [גרידא]. אבל בהטם אסור. ועגלים מותרים לצאת בחבל לפי שצריכין שמירה. ובורחים יותר מפרה גדולה. כדעביד[כט] רב הונא: וכשמוציא הסוס לרשות הרבים ותופס האפסר בידו צריך שלא[ל] יצא החבל חוץ לידו טפח. וגם צריך שיגביה טפח מן הקרקע החבל שבין ראש הבהמה לידו. ואו׳ אני שאסור להניח זמם בחוטמו של עגל כמו שרגילין לעשות. ויש בו יתידות דקות שלא יינק הפרה בשדה דמשוי הוא. דוגמא דתנן ולא[לא] הפרה בעור הקופר. הריצון ב׳. כי היכי דלא למציוה יאלי: אין הסוס יוצא לרשות הרבים עם האוכף שעליו ולא חמור במרדעת שעליו אלא א״כ קשורה לו מערב שבת. והסור דווקא שרי בקשירה. וכן אסור להסיר האוכף מעל הסוס אפי׳ בחצרו ולא להסיר מרדעת מעל החמור. ואם נצטנן מותר לתת על החמור. ודווקא המרדעת לחמור לחמם. דאית ליה צערא טובא בקור. כדאמרי׳[לב] חמרא אפילו בתקופת תמוז קריר ליה. אבל על הסוס אסור. ואסור להעמיד הסוס במים כדי לצנן. גזירי׳ משום שחיקת סמנין. דתניא בהמה[לג] שאחזה דם אין מעמידן אותה במים. ואם אכלה כרשינין מוליכה בחצר כדי שתתרפה לשלשל. דהלכה כר׳ יאשיה: ואין בהמה יוצאה בזוג שבצווארה לכרמלית אעפ״י שפקוק. (דלמיחזי) [דמיחזי] כמאן דאזיל לחיננא. להוליכה בשוק למוכרה וגם[לד] משום משוי. אבל[לה] בחצר מותר. ובלבד שהזוג פקוק ואינו משמיע קול. וה״ה לתרנגול אסור כעין בהמה. ואין הסוס יוצא בסולם שבצווארו כשיש לו מכה עבדין ליה שלא יחוף ראשו לחייך בשיניו על המכה ולא ברצועה שברגליה. דעבדינן ליה שלא יחוף רגליו זו לזו בלכתו. ולא תרנגולין בחוטין שקשורין להם לסימנא שלא יתחלפו. ולא ברצועה שברגליה. דעבדי ליה כדי שלא יברחו וגם לא ישליכו צרורות בלכתם. ולא העגל והפרה בגימון. עול שבצווארו. ולא סוס ולא חמור כמו כן. ואסור[לו] להוליך לרשות הרבים שני בהמות קשורים יחד דמיחזי כמאן דאזיל להגנא. לשוק למוכרו. אבל (אבל) שני בהמות שאינן קשורי׳ יחד מותר להוליך יחד בידו אחת. ואם החבלים מבהמה אחת צמר ומבהמה אחת פשתן אסור לכרוך בידו החבלים ואפי׳ בחול משום כלאים:

ל. דין סכין[לז] ומפרכין לאדם. דווקא שמן סכין. אבל חלב ושומן לא. לפי שנמחה

כו) דהלכה כרב באיסורי בכורות מ״ט ע״ב. נדה כ״ד ע״ב. כז) חמור אסור לצאת בפרומביא וכו׳ שבת נ״ב ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה אמר שמואל וכו׳. כח) ארבע בהמות וכו׳ שם ועיין באו״ז ח״ש סי׳ ט״ז. כט) כדעביד רב הונא שם אמר רב יוסף חזינא להו לעיגלי דבי רב הונא וכו׳. ל) שלא יצא החבל חוץ לידו טפח וכו׳ שם נ״ד ע״א. לא) ולא הפרה בעור הקופר הריצון בלע״ז כן פירש״י שם נ״ד ע״ב ועיין באו״ז סי׳ ט״ו. לב) חמרא אפילו וכו׳ שם נ״ג ע״א. לג) בהמה שאחזה דם וכו׳ שם ע״ב. לד) וגם כשום משוי עיין תוס׳ שם נ״ד ע״ב ד״ה משום וכו׳. ועיין סמ״ג לאוין ה׳ שבת דגם הוא כתב כלשון בעה״ת וגם משום משוי וכו׳ ועיין מג״א סי׳ ש״ה ס״ק ו׳. לה) אבל בחצר מותר ובלבד וכו׳ שם נ״ב ע״א ועיין נ״ב ע״א, וס״ד, ס״ה. ע״א ומוקי לה הגמרא כתנאי וס״ל לרב כל מקום שאסרו חכמים וכו׳. ועיין תוס׳ כתובות ס׳ ע״א ד״ה מסעכן וכו׳ ותוס׳ מע״ק ח׳ ע״ב ד״ה ומנסרן וכו׳ ובבעל המאור סוף פרק במה אשה, ועיין שלטי הגבורים פ׳ חביות, ובמרכבת המשנה פכ״ו מה׳ שבת שהאריך בזה ע״ש. לו) ואסור להוליך וכו׳ שם נ״ד ע״א.

והוה ליה נולד כמו אין(לח) מרסקין לא את השלג ולא את הברד. ובחול מותר לסוך חסטין מחלב ומאיסור. אע״ג דסיכה(לט) כשתייה פ״ר עקיבא (תהלים קט) מותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו. וזר אסור לסוך שמן תרומה (ויקרא כב) שלא יחללו. פ״(מ) בנות כותים. קראי אסמכת׳ ומדרבנן אינו אסור אלא כי עביד לתענוג. אבל משום צערא כגון להסטין או למכה שרי. דהא(מא) ביום הכיפורים שנינו מי שיש לו חסטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש. ופ׳(מב) אמרו לו אמרי׳ כהן שסך שמן תרומה בן בתו ישר׳ מתעגל בו ואינו חושש. פי׳ משפשף עצמו. ותינוקות נר׳ שאסור לאימם לסוך גופם מחלב ומחזיר. שאין זה אלא תענוג. אבל יניח לנוייה לסוך. ולהאכילן דלהזהיר(מג) גדולי׳ על הקטנים. אינו אסור אלא דווקא כי ספו להו בידים. ומפרכי׳(מד) לאדם מותר להסיר גילדי צואה וגילדי מכה ואפי׳ משום תענוג. ולבהמה משום תענוג אסור משום צער שרי. ומורסא שקורין קויישוראה מותר להוציא מסנה לחה אע״ג שיש בה דם. כדאמרי׳(מה) פ״ק דכתובות. גבי מתני׳ דהמפיס מורסא להוציא לחה פטור. ומפרכי׳ אע״ג דאית בה דם. משום דדם מיפקד פקיד אבל אם מתכוין לעשות לה פה ולהכנים הרוח ולהוציא הלחה חייב:

פרק במה אשה:

לא. דין(מו) אשה אינה יוצאה בשבת בחוטין של צמר או של פשתן או רצועות כרוכות סביב שערות ראשה. דילמא מתרמיא לה טביל׳ ומסירה אותה משום הציצה ומייתייא להו ד׳ אמות ברשות הרבים. אבל אם הם בתוך קליעת שערות ראשה מותר דיש איסור בסתירת הקליעה. ואם החוטים ארוגים כעין תיכי הלילות מותרי׳ אפי׳ הן כרוכות סביב השערות משום דליכא בהו חציצה ואינה צריכה להסירה משום טבילה. ואם מוזהבת שמקפדת בטינופם אסור בכל עניין שמסירם בשעת טבילה פן יטנפו. אמנם(מז) יש פי׳ אחר. ואני אומר שיכול להיות דבכל ענין מותר לדידן דלית לן רשות רחב ט״ז אמה. ושישלשו בה ששים רבוא וליכ׳ למיגזר מידי. ואפי׳ לתנאים שהיה להם רשות הרבים לא מצינו שאסרו לכרמלית כי אם בתכשיטין דווקא:

לב. דין תכשיטין אשה חשוק של כסף או זהב סביב ראשה ואין צעיף עליו דהיינו עיר של זהב. והיינו עטרות כלות דאסרו אף בחול לכלות(מח) דווקא. או אשפינלא ב׳. היינו מחט שאינה נקובה שראשה אחד עב וסוגרת מפתחי׳ צוואר׳ או בצעיף. וטבעת שאין עליה חותם בכל אלה תנן לא תצא אשה ואם (יצת) [יצאת] לרשות הרבים אינה חייבת חטאת ואסורי׳. דילמ׳ שלפא ומחויא ורב אמ׳ אף בחצר אסורים. מדתנן(מט) וכבול ופאה נכרית יוצאין בחצר. מכלל דשארא אסורי. ונזמי האף כמו כן אסורי׳. אבל(נ) נזמי האוזן פרש״י דמותרי׳. דמהודקין היטב: אמנם(נא)

(לז) סכין ומפרכין לאדם וכו׳ לפנינו בשבת נ״ג ע״ב איתא ומפרכסין, וגירסתו כגירסת הערוך ערך פרך. (לח) אין מרסקין וכו׳ שם נ״א ע״ב. (לט) דסיכה כשתייה פר״ע וכו׳ שם פ״ו ע״א. (מ) פרק בנות כותים וכו׳ נדה ל״ב ע״א. (מא) דהא ביוה״כ שנינו יומא ע״ז ע״ב, ועיין שם ע״ז ע״א תוס׳ ד״ה דתנן וכו׳. (מב) ופ׳ אמרו לו אמרינן כהן שסך וכו׳ ליתא בפרק אמרו לו אך בפ״א דכריתות ד׳ ע״א. (מג) דלהזהיר גדולים על הקטנים וכו׳ יבמות קי״ד ע״א ועיין בש״ע או״ח סי׳ שמ״ג. (מד) ומפרכין לאדם וכו׳ שבת נ״ג ע״ב. (מה) כדאמרינן פ״ק דכתובות ו׳ ע״ב, ז׳ ע״א גבי מתניתין וכו׳ עדיות פ״ב משנה ה׳. (מו) דין אשה אינה יוצאה וכו׳ שבת נ״ז ע״א, ועיין תוס׳ שם ד״ה במה וכו׳ אומר ר״י וכו׳ ובראו״ש פרק ב״א סי׳ א׳. (מז) אמנם יש פירש אחר וכו׳ עיין רש״י שם ד״ה הא נמי אריג הוא וכו׳. (מח) לכלות דוקא וכו׳ עיין תוס׳ שבת נ״ט ע״א ד״ה ולא בעיר וכו׳ ובסוטה מ״ט ע״ב, ותוס׳ גיטין ז׳ ע״א ד״ה ועטרות וכו׳. (מט) מדתנן וכבול וכו׳ שם ס״ד ע״ב. (נ) אבל נזמי האוזן פירש״י דמותרין שם נ״ט ע״ב ד״ה נזמי האף וכו׳ ועיין בראב״ן סוף סי׳ שמ״ח. (נא) אמנם פירש ר״ת וכו׳ עיין תוס׳ ס״ד ע״ב ד״ה רבי ענני וכו׳ ובמהרש״א ועיין בפ״י שם ותוספות

פי׳ ר״ת דכל תכשיטי האילו מותרי׳ דהלכה כר׳ עינני בר ששון דלא אסר כי אם ברשות הרבים. ופלינ אמתני׳ א״כ לדידן דלית לן רשות הרבים גמור מותר. ואו׳ אני כדי ליישב מתני׳ דאפי׳ לדברי מתני׳ דאסר׳ כרמלית והצר היינו לדידהו. דאית להו רשות הרבים אבל לדידן דלית לן כי אם כרמלית מותר דליכ׳ למיגזר מידי. וגם דאף לדידהו הוי נמי כמו גזירה לגזירה. דאסרו כרמלית אטו רשות הרבים. וברשות הרבי׳ עצמה גזירה דילמ׳ שלפא ומחוויא. ולכך לדידן לא גזרינן דלית לן רק כרמלית. אבל לא נתיר לדידן להיות ברשות הרבים ולשתות ולרוק ולהשתין ברשות היחיד. משום דלדידהו לא הוה אלא חדא גזירה: ונושקא(נב) של כסף או של זהב דהוא כוליאר דהיינו מכבנתא. דתנן בה חייב חטאת גם לדידן אסור דכל שאסור בתורה משום רשות הרבים אסור לדידן אע״ג דלית לן רק כרמלית: אמנם יש לומ׳ דווקא תלוייה בלולאות חייב חטאת. אבל אם תקועה הנושקא בשלשלת כסף או זהב שיש [שם] תכשיטות עליה מותר. או אם יש מחט באותה נושקא שסוגרת בה מפתחי מלבושה סביב צוארה מותר. והוי כמו אפיקא ב׳. שהיא תכשיט. וזה הדבר פשוט לסמוך היתר. ודונמא זה רגילות להוציא בשבת מפתח של כסף או של זהב ויש בה מחט וסוגרת בה מפתחי חלוקה סביב צוארה או קוטא שלה. ועושה כן מפני העבדים והשפחות שגונבות מפתח התיבה (שלהן ונותנות) [שלה ונותנת] כל מפתחות של תיבותיה בתיבה אחת. שהמפתח של זהב ונושאת בצוארה לתכשיט בשבת. וכן(נג) איתה בירושלמי על ר״ג שיצא במפתח של זהב בשבת:

עתה התרנו תכשטי אשה לדידן לן רק כרמלית דלדידהו אפי׳ ברשות הרבי׳ אינן אסורי׳ אלא דילמא שלפא ומחוויא. וכן טבעת שיש עליה חותם מותר באיש. ואפי׳ ברשות הרבים גמורה. דלא גזרינן באיש שליף ומחוי כדתניא(נד) קמיע לא (יקשתו) [יקשרנו] בשיר ובטבעת. אלמא נושא טבעת ושיר. וכן(נה) בירושלמי תכשיטי אשה אסורין לפי שהן שחצניות. משמע אבל איש לא גזרי׳. ולא קשה ממפתח שיצא בו ר״ג וגערו בו חבירו. אבל טבעת שיש הותם לאשה וטבעת שאין עליה חותם לאיש שניהן אסורין אפי׳ לדידן. דהא תנן בהו חייב חטאת. וא״כ בכרמלית אסור אפי׳ לדידן. והיינו דא׳ עולא והילופיהן(נו) באיש. ומותר לאשה לקשור רצועה סביב בתי שוקיים שלה פן יפלו. ואעפ״י שאין הרצועה או המשיחה קשורה בהן כמו(נז) בירית. דאמר רב הונא ורב יוחנן דהוו כשתים רגלים ויוצאין בהם. דכבלים דאין יוצאין בהם. זהו כשיש שלשלת מזו לזו. ובני אדם הנחבשים ויש להן כבלים ברגליהם פן יברחו מנהג הוא שיוצאין בהן ברשות הרבים. ואומר מורי רבינו שמותר ואינו משוי וליכא למיגזר בהו. דילמא מפסיק ואתי לאיתויי שהוקעי׳ הוטב. ויוצאה(נח) אשה במוך שנתנה באותו מקום. כשהיא נדה פן יפול הדם על בשרה ויסרט בשרה. אבל שלא יטנפו בנדיה אסור. כדפרישי׳(נט) פ״ק דאצולי מטינוף אסור:

כתובות ד׳ ע״ב ד״ה מתוך וכו׳ ותו׳ מנחות ל״ו ע״ב ד״ה אי קסבר וכו׳. נב) ונושקא וכו׳ דהיינו מכבנתא וכו׳ שבת ס״ב ע״א עיין רש״י ד״ה מכבנתא ורשב״ם ב״ב קנ״א ד״ה כבינתי וכו׳ ובתוס׳ שם קנ״ו ע״ב ד״ה כבינתי. ועיין ערוך ערך כבליאר. ושם ערך מכבנתא. ועיין ברא״ש פ״ו סי׳ י״א שכתב ובשילהי מכילתן משמע כפירש״י. וקשה לי דהא התוס׳ בב״ב שם ביארו שם גם לפי פירושם שכתבו ומ״מ יש בה דבר חד ע״ש וצ״ע. נג) וכן איתא בירושלמי וכו׳ הוא בפ״ו דשבת ה״א ועי׳ בק״ע שם בשם הרמב״ן, ובחידושי הרשב״א שם נ״ט ע״ב ד״ה א״ד וכו׳. נד) קמיע לא יקשרנו כצ״ל שם ס״א ע״ב. נה) וכן בירושלמי וכו׳ לפי שהן שחצניות וכו׳ פ״ו ה״א ובספר התרומה בארוכות סי׳ ר״מ מסיים בה אפי׳ לא גזרינן באיש דילמא שליף ומחוי גערו בו משום דאדם חשוב שאני, א״נ הי׳ המפתח משוי ולא תכשיט וכו׳ ועיין ברז״ה פ״ו דשבת, ובחידושי הרשב״א שבת נ״ט ע״ב. נו) והילופיהן באיש שבת ס״ב ע״א עיין בתוס׳ שם ד״ה והילופיהן וכו׳ ובתוס׳ עירובין ס״ט ע״א ד״ה כיון וכו׳ ותוס׳ שבת מ״ו ע״ב ד״ה ואמר עולא וכו׳. נז) כמו בירית שם ס״ג ע״ב. נח) ויוצאה אשה שם ס״ד ע״ב. נט) כדפרישית פ״ק דאצולי וכו׳ עיין תוס׳ שם ד״ה כל אצולי וכו׳

לג. **ואדם** שיש לו ריח(ס) הפה מותר לתת פילפל בפיו ולצאת ברשות הרבים. אבל ספק אם [צריך] ליתנו מערב שבת כמו גילגל מלח. ומותר ליתן תבן או מוך במנעלו בשבת ולצאת בו. ובלא קשור. דליכא למיגזר פן יפול. אבל בסנדל אמרי' דבעינן קשור. והאי(סא) דקאי' וגם אם נפל לא יחזיר והא דקאמ' ובלבד שלא יתן לכתחילה לא קאי אמוך שבסנדל כמו דלא קאי על מוך שבנדתה שצריכה להסירו כשתצטרך לנקביה:

לד. **ומותר** ליתן לכתחילה אגוז בטליתו או בסרבלו משני צדדין ולכרוך (רשם) [שם] הלולאות שתוחב שם ראשו. או אבן אחת [אם] התקינו מערב שבת. אבל על המטבע אסור וכדתנן פורפת על האבן כו'. וכן מותר ליתן אגוז בראש בתי שוקים לקשור שם הרצועה התלויה באבנט למותחן. ומותר לצאת בשבת בשני סרבלים מפני הצינה. אפי' היה אסור לצאת בשני חגורות. והא דקא' תלמודא תרי(סב) המייני קאמרת. פרש"י שני פירושים. אחד לאיסור ואחד להיתר:

לה. **ומותר**(סג) לצאת בקמיע בשבת אם הוא מומחה. או האדם הנותן קמיע זה אדם לברו מומחה שריפא ג' בני אדם כל אחד חולי משונה. ולחש של זה אינו כמו לחש של זה או האדם הנותנו אינו מומחה ולא נתעסק לעולם ברפואות אבל הקמיע הוא מומחה (שלבש) [שלחש] זה ריפא ג' פעמים חולי אחד ומותר לכת בו לבית הכסא אעפ"י שיש בו שמות כיון שמחופה עור. ומותר לצאת באבן(סד) תקומה בשבת שלא תפיל. או באבן אחרת שנמצאת מכוונת כמו משקל אבן תקומה:

לו. **דין** אדם(סה) שהוא חיגר או כווצו גידי שוקיו מותר ללכת בשבת במקל ברשות הרבים ולסמוך עליו כמו הקיטע יוצא בקב שלו. לפי' אחד וכן בכסא שלו וספסלים שבידו שמותר. כדפי' רש"י. וכן התיר ר"ת: אבל(סו) [זקנים] שמנענע נופם אינן יכולין ללכת ברשות הרבים ולסמוך על מקלות ללכת דרך ישרה:

לז. **מותר** לתת בשבת מלח על נתחי עוף ואחרי כן יין ומים וינענע יחד. דאפי'(סז) לר' יוסי דאסר מים ומלח תחילה. הרי טעם וליהלוחית העוף הוי כמו שמן תחילה. והשתא דאין הלכה כר' יוסי בהילמי כדאית(סח) פ"ק דעירובי' דאסר מים ומלח מועטין. א"כ מותר לערב תחילה מים ומלה מועטין ולטבול בו פתו או לשפוך על העוף או לטבול בו בליל ראשון של פסח שחל להיות בשבת. דטיבול ראשון אינו בחרוסת עד שיבא המרור שהוא עיקר המצוה שיהא לתאבון, וגם

ותוס' שם ס"ד ע"ב ד"ה ובמוך וכו'. ס) ריח הפה וכו' אבל ספק אם צריך כצ"ל שם ס"ה ע"א והספק הוא דקתני ובלבד שלא תתן לכתחילה קאי נמי אפילפול. או דילמא לא קאי רק אגרגיר מלח ולא אפילפול. וכן כתב תסמ"ג ומסופקני אם יכול לתנו לכתחילה או לא. סא) והאי דקאמר וגם אם נפל וכו' שם ס"ד ע"ב. והלשון מגומגם ונראה שנתהפכו הדברים וכן צ"ל והא דקאמר ובלבד וכו' וגם אם נפל לא יחזיר וכן הוא הלשון בסה"ת סי' ר"מ, ותמוה בעיני לשון בעה"ת בארוכות בסי' הנ"ל וז"ל ובסיפא דקתני ובלבד שלא תתן לכתחילה ובברייתא תניא אם נפל וכו'. סב) תרי המייני קאמרת וכו' נ"ט ע"ב ועיין בפירש"י ובתוס' ד"ה תרי המייני וכו'. סג) ומותר לצאת בקמיע וכו' שם ס"א ע"א, וס"ב ע"א. סד) באבן תקומה וכו' שם ס"ו ע"ב ובגמרא שם בעי אביי משקל דמשקל מאי תיקו. והמחבר לא הביא הך דינא מה דבעי אביי. וכן הסמ"ג והסמ"ק וגם הטור והש"ע סי' ש"ג לא הביאו הך דינא להלכה, ונראה דהי' פשוט להם לאיסורא מספיקא אך מצאתי ראיתי בערוך ערך אבן א' וז"ל אבל משקל דמשקל עלתה בתיקו וכל תיקו דאיסורא לחומרא ואין יוצאין בה ולפ"ז הוא תמוה על הפוסקים שלא הביאו מרהביאו הערוך וצ"ע וכן האו"ז ח"ש סי' פ"ד אות כ"ג הביא הא דבעי אביי וכו' ופירש ר"ח משקל דמשקל עלתה בתיקו וכו' ע"ש. סה) אדם שהוא חיגר וכו' הקיטע וכו' ס"ה ע"ב ועיין בתוס' שם ד"ה הקיטע וכו' מכאן יש להתיר וכו' ובתוס' יומא ע"ח ע"ב ד"ה הקיטע וכו' ועיין בשו"ת נוד"ב מ"ת סי' כ"ח. סו) אבל זקנים שמנענע כצ"ל. סז) דאפילו לר' יוסי וכו' שם ק"ח ע"ב, ועיין בהגהות מיימוני פ"ב מה' שבת ה"י. סח) כדאיתא פ"ק דעירובין י"ד ע"ב ועיין בתוס' שם פוק חזי וכו' ואם נותן מלח על העופות וכו' הוי שרי אפילו לר' יוסי וכו' ועיין ברא"ש פי"ד דשבת סי' ב' וברא"ש פ"ק דעירובין סי' י"ט, וזה

במשנה אינו נזכר חרוסת עד טיבול שני וצנון(סט) אסור למלוח כדי לשהות בתוך המלח יותר מחתיכה אחת. אבל לטבול במלח שרי. כדאמר רב נחמן. ויין(ע) בתוך העין אסור. וכן קילור אבל על גב העין שרי. ורוק(עא) תפל אסור: ומי(עב) שנינפה ידו או רגלו צומתה ביין בשבת אבל לא בחומץ דמחזי רפואה טפי. ואיכ׳ למיגזר משום שחיקת סימנין. אבל אי אנבה דידיה או דכרעיה שרי דהוי כמכה של חלל שמחללין עליה את השבת: ומי שיש לו חולי בשיניו לא(עג) ינמע חומץ לרפואה כדי לפלוט החומץ לאחר ששהה בפיו. אבל אם בלע החומץ מותר: כל(עד) האוכלין אוכל בשבת לצורך רפואה וכל המשקין שותה לצורך רפואה. אם רגילות בחול לאוכלן ולשתותן בלא רפואה. וכל האוכלין אפילו אינו רגילות לאוכלן לרעבו ולצמאו מותר לאוכלן אם אין לו חולי שהן לרפואה: החושש(עה) במתניו לא יסוך חומץ ויין. אבל סך הוא שמן. וורד כי אם בני המלכים על מכותיהם שכן דרכן לסוך בחול בלא מכה. ואסור(עו) ליתן תוך [המכה] מים חמין. אבל נותן חוץ למכה ושותת בתוך המכה. ואסור ליתן על המכה גמי(עז) יבש משום דעביד רפואה. כדאית׳ פ״ב דזבחי׳ ובירושלמי או׳ משום גזירה אטו משום להוציא דם. כדמשמ׳ פ׳ המוצא תפילין. ולא(עח) כתיתין יבישין מה שגורר מבגד פשתן:

לח. דין(עט) קשר אם הוא של קיימא אסור מן התורה. כגון רצועה שתחוב במנעל דרך נקב. וקושרה בפנים שלא תצא. וקשר של רצועה בחוץ שקושר כדי להתיר בערב מותר גמור. ושל מנעל תלמידי חכמי׳ שקושרי׳ רצועות מנעליהן רפה כדי שיוציא רגליהן מתוך המנעל עם הרצועות הכרוכות סביב המנעל בלא התרת קשר מדרבנן. כן פרש״י: ומורי רבינו מפרש מנעל דתלמידי חכמים אסור מדרבנן שקושרין בחוזק רצועות מנעליהן. אבל לומדים בלילות ואינו חולצים מנעליהן

דלא כדעת רש״י בפרדס סי׳ ק׳ ע״ש. סט) וצנון אסור למלוח וכו׳ שבת ק״ח ועיין רש״י שם ג׳ וד׳ חתיכות, ושם ממלח לא מלחנא שתים יחד, ובטור וכן בשו״ע א״ח סי׳ שכ״א כתבו אסור למלוח חתיכות צנון ד׳ או ה׳ ביחד (בביאורי הגר״א שם ס״ק ב׳ לשון רש״י וטור הוא ט״ס) ומה שיש לדקדק בזה עיין בט״ז שם ובישועות יעקב שם, ועיין בירושלמי שבת פ״ז ה״ב ובאו״ז ח״ש סימן ע״ג ועיין בראב״ן סי׳ שנ״ב, ובשו״ת תה״ד סי׳ נ״ה ועיין בשו״ת פ״מ סי׳ ט״ז מה שהשיג על הט״ז הנ״ל. ע) ויין בתוך העין שם ק״ח ע״ב. עא) ורוק תפל אסור ופירש״י שלא טעם כלום משניער משנתו. עב) ומי שנגפה ידו שם ק״ט ע״א. עג) לא יגמע שם קי״א ע״א. עד) כל האוכלין שם ק״ט ע״ב. עה) החושש במתניו וכו׳ שם קי״א ע״א. וורד. פירוש ושמן וורד מותר רק לבני מלכים. עו) ואסור ליתן תוך המכה כצ״ל שם קל״ד ע״ב. עז) גמי יבש וכו׳ שם אבל לא גמי יבש וכו׳ ועיין רש״י ד״ה אבל וכו׳ משום דמסו. ועיין זבחים י״ט ע״א אגב אורחיה קמ״ל דגמי מסי, ועיין בתוס׳ שם ד״ה כורך וכו׳ ונראה לפרש גזירה אטו להוציא דם וכו׳ ומיהו בירושלמי משמע דטעמא משום שחיקת סממנים, ובתוס׳ ד״ה מאי וכו׳ ועיין עירובין ק״ד ע״א קמ״ל דגמי מסי ובתוס׳ שם ד״ה לשמעינן וכו׳ ועיין בסה״ת בארוכות סי׳ רמ״ב ובקצרות אשר משם העתיק המחבר, ועיין בסמ״ג לאוין סי׳ ס״ה דין השוחט ושם הביא דברי הבעה״ת, ובביאורי מהר״ר אש״ט, ובביאור רש״ל שם, ועיין בביאורי הגר״א סי׳ שכ״ח ס״ק נ׳ ומה שכתב המחבר כדמשמע פרק המוצא תפילין וכו׳ הוא כמו שכתבו התוס׳ בזבחים שם, אך מה שכתב בשם הירושלמי גזירה אטו משום להוציא דם אינו מובן, אשר ע״כ נראה לע״ד כי נשמט מדברי המחבר תיבת או כאשר הוא בקצרות ע״ש ומה שכתב ובירושלמי או׳ משום גזירה הקו על תיבת או׳ הוא מיותר וצ״ל או, וכן צ״ל ואסור ליתן על המכה גמי יבש או משום רפואה וכו׳ כדאיתא פ״ב דזבחים ובירושלמי (והכוונה על ירושלמי שבת פט״ו ה״א שהביאו התוס׳ זבחים שם) או משום גזירה וכו׳ כן נראה לי נכון. עח) ולא כתיתין יבישין וכו׳ שם קל״ד ע״ב. עט) דין קשר וכו׳ עיין שבת קי״ב ע״א ובראי״ש פ׳ אלו קשרים שהביא שם סימן א׳ דעת בעה״ת, וכן הוא דעת הרוקח סי׳ ע״ה ע״ש, והנה הראשונים נחלקו בדין קשר לדעת רש״י והרא״ש והטור א״ח סי׳ שי״ז אין חילוק אם הקשר הוא של אומן או של הדיוט אלא העיקר הוא אם הקשר עומד להתקיים לעולם, בזה הוא חייב חטאת, בין שהוא קשר אומן או קשר הדיוט, וכן פירש״י ג״כ במס׳ סוכה ל״ג ע״ב ד״ה הותר אגדו וכו׳ שאינו חושש להתירו עולמית, והיכא דהקשר עומד להתקיים שבוע או שבועיים (עיין רש״י ד״ה קיטרא וכו׳) או חדש (עיין רש״י בד״ה בדתומרתא) אבל אינו עומד להתקיים שם לעולם פטור אבל אסור, והיכא שעומד לקשור ולהתיר בכל יום מותר לכתחילה, ולדעת הרי״ף והרמב״ם פרק יו״ד מה״ש ה״א בעי תרתי קשר של קיימא ומעשה אומן הקושרו חייב חטאת, וקשר של קיימא ואינו מעשה אומן, או מעשה אומן ואינו של קיימא פטור אבל אסור, וקשר שאינו של קיימא, ואינו מעשה אומן מותר לקושרו לכתחילה, ודעת בעה״ת הוא

ולא פושטין לבושיהן כי אם משבת לשבת. וא״כ אסור לקשור ולא להתיר שני ראשי אבנטו ברצועה כשהאבנט מונח במכנסיים שזהו משבת לשבת. וצריך לעשות עניבה. וטוב יותר לעשות בראשו כעין בוקלא ב׳ בראש אחד של אבנט כמו שעושין לחגורות:

למ. **חבל** (פ) שתלוי בצואר פרה או סוס מותר לקושרין באבוס. או איפכא. שהרי יתירנו בו ביום להוליכה לשתות. אבל להביא חבל ולקשור ראש האחד לאבוס וראש אחד לבהמה אסור. דראש אחד יהיה של קיימא ואם בחגורו מותר לקשור הגורו לטבעת הדלי כדי לשלשל הדלי בבור למלאותו מים שיתירנו לאזור בו מתניו. אבל חבל דעלמא אסור שהוא של קיימא. ואם נפסק החבל באמצע אסור לקשור שני הראשין יחד אלא עונבן. כדתנן (פא) קושרין דלי בפסיקיא שזהו בחגורו. חבל דלי שנפסק אלא עונבן. דהלכה כרבנן (פב) דשרו עניבה. ולא כר׳ יהודה דאסר. אע״ג (פג) דלכאורה סתם מתנתין כר׳ יהודה. בד״א בישנות מכניסין זוג זוג. אבל בחדשות אסור משום שצריך לקושרן. ואפי׳ בעניבה לא הותרו להביא:

ם. **דיני סחיטה:** אסור לאדם ליכנס במים בשבת אם בגדיו נוגעים במים פן יסחטום. כדאמרי׳ פ׳ אילו קשרים. פגע (פד) באמת המים כו׳. והמלבן הוי אב מלאכה. אבל משום דבר מצוה מותר כדי להקביל פני רבו. כדאמרי׳ פ׳ (פה) בתרא דיומ׳. ונדה (פו) שטובלת בבגדיה. כדא׳ פ׳ יום טוב. וגם מתוך שלא התרתה בגדיה להטביל אלא דרך מלבוש זכורה היא שלא תסחוט. ואם (פז) יש טינוף על בגדיו מקנחו בסמרטוט ואינו נותן עליו מים בשבת דשרייתו זו היא כיבוסו. כדאמרי׳ פ׳ דם חטאת. ופ׳ נוטל. [כיון] (פח) דאיכא טינוף שם. אבל [אי] ליכא טינוף אין נתינת מים בבגד קרוי כיבוס ואינו אסור אלא גזיר׳ פן יסחוט דהוי ליבון. ובמקום מצוה ליכא גזירה כדפרי׳ לעיל. וכן מקנח ידיו במפה שאינו מתכוין ללבן ואין שם רק מעט מים. אבל יין ושמן ושאר משקין בלא מים אין חששא אם בגדו טובל בהן. ובלבד שלא יסחוט הבגד דאסור משום דש המשקה מתוכו. אבל ליבון לא שייך אלא במים. וליכא למיגזר שמא יסחוט לצורך משקה הבלוע בבגד דאין זה רגילות שאינו הפץ באותו משקה. ולכך סנגינם יין בסודרין. אבל סתימת כד וחבית שהיא למעלה והסתימה היא מבגד או

כדעת רש״י כמו שהביא המחבר. פ) חבל שתלוי בצואר פרה וכו׳ שם קי״ג ע״א. פא) כדתנן קושרין וכו׳ שם, ועיין תוס׳ עירובין צ״ז ע״א ד״ה אביי אמר וכו׳. פב) כרבנן דשרי עניבא וכו׳ עיין שבת קי״א ע״ב, קי״ג ע״א. פג) אע״ג דלכאורה וכו׳ עירובין צ״ה ע״א. פד) פגע באמת המים וכו׳ שבת קי״ג ע״ב. פה) בפרק בתרא דיומא ע״ז ע״ב. פו) ונדה שטובלת בבגדיה וכו׳ ביצה י״ח ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה מערמת וכו׳. פז) ואם יש טינוף וכו׳ כדאמרינן וכו׳ זבחים צ״ד ע״ב, ושבת קמ״ב ע״ב. פח) כיון דאיכא וכו׳ אבל אי ליכא וכו׳ כצ״ל אין נתינת מים בבגד קרוי כבוס, עיין שבה״ל סי׳ ק״ח שהביא דעת בעה״ת ומסיק שם והיראים כתב שאפילו אם אין טינוף בבגד אסור ליתן עליו מים וכן כתב בשם רב יהודאי גאון זצ״ל אי נפל חמרא על לבושא בשבת אסור למישדא עליה מיא וכו׳ וכוונתו להא דאיתא בבה״ג פכ״ד דשבת אי נפיל חמרא או נבידא על לבושא בשבתא אסיר לתוריה משום סחיטה ואסור למישדא עליה מיא בלא מיצרייה דאמר רבא בדם חטאת בגד שרייתו זו היא כיבוסו וכו׳ (וביאור תיבות בלא מצרייה הוא בלא סחיטה, ואשחט אתם אל כוס פרעה (בראשית מ׳) מתרגם ועצרית יתהון לכסא דפרעה, ועיין בערוך ערך צר ז׳) וכן נראה גם דעת הרוקח סי׳ ס״ח שהביא סתמא ההיא דזבחים צ״ד ע״ב ע״ש ועיין תוס׳ שבת קי״א ע״א ד״ה האי מסוכרייתא וכו׳ ונדה היכא טובלת בבגדית וכו׳ ובספר יראים מתרץ דאיירי בבגדי עור ע״ש והוא דוחק דסתם בגד לאו של עור הוא וכמו שכתבו הת״י ביומא ע״ז ע״ב וז״ל אך קשה לרבי דנהי דלא גזרינן משום סחיטה הוא איכא כיבוס וליבון וכו׳ ואין לומר דהכא ודביצה בבגדים של עור דשרייתו לא זהו כיבוסו זה אין לומר דסתם בגדים לאו עור נינהו וכו׳ והנה התוס׳ שבת שם כתבו בזה שני תרוצים לתירוץ הא׳ היכא שיש על הבגד טיפת דם או טינוף אז אמרינן שרייתו זהו כיבוסו, אבל אם הבגד נקי לא אמרינן דשרייתו זהו כיבוסו ולתירוץ השני כל שהוא דרך לכלוך אף בבגד נקי לא אמרינן דשרייתו זהו כיבוסו, אבל כשאינו דרך לכלוך אף בבגד נקי אמרינן שרייתו זהו כיבוסו, וכמו דאיתא בהגהות מרדכי פי״ג דשבת ע״ש והתוס׳ בביצה י״ח ע״א ד״ה מערמת וכו׳ וכן התוס׳ זבחים צ״ד ע״א ד״ה מקנחה וכו׳ לא הביאו רק תירוץ השני, ועין סמ״ג לאוין סי׳

נעורת פשתן ובלועה מיין אסור לתוחבה בחוזק בנקב לפי שהמשקה נסחט לתוך הכלי והוי דש. כדאמרי׳ האי(פט) אודרא דשישא אסיר להדוקה. ואם מן הצד כמו ברזא הכרוכה מפשתן או מקנבוס והיא בנקב החבית מן הצד אם יש כלי תחת החבית לקבל מה שנופל אסור למשוך באותה ברזא לפי שהמשקה נסחט. וגם אינו(ל) הולך לאיבוד. [כיון שיש כלי תחת ההבית והוי חשוב כמין חתימת פך למעלה דאסור. ואם אין כלי תחת ההבית דהשתא מה שנסחט מן הבגד הכרוך נופל לארץ לאיבוד]. ולא ניחא ליה באותה משקה. לפי׳ הערוך מותר למשוך בברזא. ומסובריא(לא) דגזייתא דאסור להדוקה זהו כשהוא למעלה שאין המשקה הנסחט הולך לאיבוד: ומורי רבינו מפר׳ דאיסור׳ דרבנן מיהא איכ׳. אע״ג שהמשקה הולך לאיבוד. כמו ספוג אם אין לו בית אחיזה אין מקנחין בו את הקערה מן השמן והמאכל. א״כ אסור למשוך בברזא הכרוכה במוכין אפי׳ הן מן הצד וגם אין כלי תחת החבית. אמ׳ זעירי נותן(לב) אדם יין צלול או מים צלולים לתוך המשמרת ואינו חושש. משום בורר. אם יש קסמין קצת כיון דמשתתי הני מקודם. ומשום סחיט׳ ליכא למיגזר אע״ג דזהו מים כיון דהיינו משמרת שעשוייה לכך ולא קפיד בליבונה. כדאמרי׳ גבי(לג) פרוונקא פ׳ במה טומנין. אבל מים בסודר אסור אבל יין שרי. ומיכן הורה רבינו הלכה למעשה. על מעשה שקידים כתושים מערב שבה מותר לסנגן דרך סדין או משפחת בשבת. דמשום בורר ליכא כיון דמשתתי הכא בלא סינון ושמא יסחוט לא גזרינן אלא במים שהבגד מתלבן ומתכבס בכך:

פ׳ כל כתבי:

מא. **מצילין** כתבי הקודש מפני הדליקה אפילו למבוי שאינו מפולש. ולימי התנאים והאמוראים דווקא תורה נביאים וכתובים שלא היו כותבין תלמוד משום כתב לך את הדברים האלה ולא תורה שבעל פה. אבל לדידן שאנו רשאין לכתוב הכל מפני שכהה יציל(הו)(לד) הן תלמוד הן תפילות. ואם יש לו מעות והניח עמהן תפילין או מזוזה או(לה) שאר כתבי הקודש [מע״ש יציל הכל בשבת אפילו למבוי שאינו מפולש כדין כל כתבי הקדש] אבל ככר או תינוק לא סגי ליתן על מעות אע״ג דשרי(לו) ליה בירושלמי. דהא אמרי׳ שילהי נוטל. לא(לז) אמרו ככר או תינוק אלא למת בלבד אם לא נאמר מפני הדליקה. התירו טפי. אבל טבעת לתוך ארנקי אינו נראה [דליהוי] מותר להציל בכך המעות בהצר דהטבעת בטל לגבי המעות ששוין יותר. אבל כתבי הקודש לא בטילי. ומציל להצר שלו שאינה צריכה עירוב כל חפציו הן מזונותיו הן בגדיו כל מה שיש לו. אבל לחצר [חבירו] שיש עירוב דווקא כלי תשמישו הצריכין לו לאותו יום ומזון ג׳ סעודות לכל אחד בכל

ס״ה דין מלבן ובמרדכי פי״ג דשבת. ובש״ג פכ״א דשבת. ועיין באו״ז ח״ש סי׳ נ״ט. ושם סי׳ ס״ב אות ג׳ ע״ש. פט) האי אודרא דשישא וכו׳ שבת קמ״א ע״א ולפנינו איתא לא ליהדוק איניש אודרא בפומא דשישא. ל) אינו הולך לאיבוד „כיון שיש כלי תחת החבית והוי חשוב כמין חתימת פך למעלה דאסור. ואם אין כלי תחת החבית דהשתא מה שנסחט מן הבגד הכרוך נופל לארץ לאיבוד" ולא ניחא ליה וכו׳ כצ״ל ונשמט מן המעתיק מן לאיבוד עד לאיבוד השני וכן הוא בבעה״ת. לא) ומסובריא דגזייתא וכו׳ שם קי״א ע״א לפנינו איתא מסוכרייתא ונרשם בצד גירסת הערוך מסובריא ועיין בתוס׳ שם ד״ה האי מסוכרייתא וכו׳ ובתוס׳ כתובות ו׳ ע״א ד״ה האי מסוכרייא. ועיין בשיטה מקובצת שם. ובערוך ערך סבר ה׳. לב) נותן אדם וכו׳ שבת קל״ט ע״ב. לג) גבי פרוונקא שם מ״ח ע״א ושם קל״ט ע״ב. לד) יציל הן תלמוד כצ״ל ועיין מרדכי פרק כל כתבי סי׳ שצ״ו פסק ר״י דה״מ בימיהם וכו׳. לה) או שאר כתבי הקודש מע״ש יציל הכל בשבת אפילו למבוי שאינו מפולש כדין כל כתבי הקודש כצ״ל אבל וכו׳ ונשמט מהמעתיק מכתבי הקודש הראשון עד כתבי הקודש השני. וכן הוא לנכון בבעה״ת סי׳ רמ״ה. ועיין בטור או״ח של״ד ובב״י וצ״ע. לו) דשרי לה בירושלמי וכו׳ שבת פט״ו ה״ב דיסיקיא שיש בתוכה מעות וכו׳. לז) לא

דרך שילך. ואם אינו הולך רק דרך אחד יציל אפילו ק׳ סעודות יחד. ובגדים לחצר שאינה מעורבת לובש ומוציא (ופוטר) [ופושט] וחוזר ולובש ומציל הרבה פעמים. ופי׳ ר״ת דווקא כשהדליק׳ באותו בית לא התירו רק כלים הצריכין לו. ודווקא ג׳ סעודות אפילו לחצר מעורבת. דמתוך שבהול אי שרית ליה טפי אתי לכבויי. אבל כשהדליקה בבית אחר מותר להציל כל מה שיחפוץ בחצר חבירו המעורבת. ומוסיף אני לומר דווקא בחצר שאינה מכוסה הדומה לרשות הרבים. ואם בחצירם דווקא שהיה סמוך לרשות הרבים אסרו אפילו מעורבת. אבל בבית חבירו המעורבת שאין לו כל זה מותר להציל כל מה שירצה. ועוד שאין בינינו רשות הרבים דשלטי ס׳ רבוא. וגם (וגם) רוחב ט״ז אמה. וליכא למיגזר מידי:

מב. ת״ר לח) נר שעל השלחן כעין קרוייזויל מנער הטבלא ונופל ואם כבתה אין בכך כלום. ודווקא בשכחה שם מערב שבת. ונרות לט) התקועות בנוף הדלת כעין נרות חנוכה אסור להיות פותח ונועל מפני רוח של נענוע הדלת והוי כמו פסיק רישיה: אמר ק) רב יהודה אמר שמואל פותח דלת כנגד המדורה. ולייט עלה אביי דגזר רוח מצוייה שאינו מבעיר אטו רוח שאינה מצוייה: אמר קא) אביי מותר לומר לפני גויים כל המכבה אינו מפסיד. אבל קב) בשאר איסורי שבת אסור לומר כן כדאיתא פרק המדיר. לאפוקי הלכות גדולות דשרו:

מג. אמר קג) רב ואיתמ׳ ר׳ יהושע בן לוי יחיד מתפלל ויכולו באתה קדשת. ואחרי כן אומרים אותו כל הקהל יחד בקול רם. גזיר׳ אטו יום טוב שחל להיות בשבת שאומ׳ אתה בחרתנו. ואינו או׳ ויכולו בתפילתו. וצריך שיהא שולחנו ערוך ומטתו מוצעת. ונר דולק קודם שבת. וא״כ הוא מלאכי השרת אומרים יהי רצון שיהא לשבת אחרת כן:

מד. וצריך קד) שני מפות על השלחן והפת סדורה בינתיים מערב שבת ולאחר קידוש יסיר המפה. ועתה נראה שהסעודה באה לכבוד שבת. והיינו דאמרי׳ פורס מפה ומקדש. ואחרי׳ יסירנה ויסעוד. וכן למחר בבקר יפרוס שתי

אמרו ככר וכו׳ שם קמ״ב ע״ב. לח) נר שעל השולחן וכו׳ שבת ק״כ ע״ב ומוקי לה התם בשכחה דלא נעשה בסיס לדבר האסור. לט) ונרות התקועות וכו׳ עיין ש״ע סי׳ תר״פ. ק) אמר רב יהודה אמר שמואל פותח אדם וכו׳ כצ״ל. וכן הוא ג״כ גירסת הראב״ן סי׳ שס״ג אמר רב יהודה אמר שמואל. ולפנינו שם איתא אמר רב יהודה פותח אדם וכו׳. קא) אמר אביי מותר וכו׳ לפנינו הגירסא שם קכ״א ע״א א״ר אמי וכן הוא בבעה״ת ובראב״ן שם. ובבה״ג ה״ש פט״ז. קב) אבל וכו׳ כדאיתא פרק המדיר כתובות ע׳ ע״ב. לאפוקי ה״ג דשרו. הכוונה להא דאיתא בבה״ג פט״ז מה׳ שבת וז״ל אמר ר׳ אמי בדליקה התירו לומר כל המכבה אינו מפסיד וכן במשקל בידקא וכן מיטרא ולדעתו צריך לפרש הא דקאמר הגמרא בכתובות שם לא למעוטי שאר איסורים דשבת הוא כפירש״י למעוטי איסורי שבת דחמירה ולא התירו בהן לומר העושה לי מלאכה זו אינו מפסיד. אבל בהזיק הבא לאדם פתאום כגון משקל בידקא או מיטרא דמיא לדליקה ומותר. אכן דעת בעה״ת הוא כדעת הריטב״א הובא בש״מ כתובות שם וז״ל למעוטי שאר איסורי שבת פירשו בירושלמי ואפילו בבדקא ומטרא פירש דאע״ג דאיכא פסידא טובא אם לא יצילו כמו בדליקה אין אדם בהול על ממונו כל כך דנחוש שמא יעשה מלאכה בידו כדי להציל ע״ש ובירושלמי שלפנינו ליתא. וצ״ע דהאו״ז הע״ש סי׳ ל״ו מביא ראיה לדעת בה״ג להיפוך מן הירושלמי וז״ל דודאי ליכא חילוק בין דליקה לשאר איסורי שבת וראיה אני מביא מפרק כל כתבי (ה״ג) דתני כשם שמצילין מן הדליקה כך מצילין מיד העכו״ם ומיד הנהר ומיד המפולת ומיד כל דבר שהוא אבד וכו׳ ע״ש. ועיין ברא״ש פט״ו סי׳ י״ד. והב״י סי׳ של״ד סעיף כ״ו פסק כבה״ג ע״ש ובשלטי גבורים פרק המדיר נסתפק אם מותר לומר בדליקה בלשון יחיד אם תכבה לא תפסיד. ועיין שם פכ״כ דאפשר שחלוק הדליקה משאר איסורי שבת. דבדליקה מותר לומר ליחיד אם תכבה לא תפסיד ובשאר איסורים יאמר בסתם וכל זה הי׳ להגאון רע״א להביא בתוספותיו על משניות פכ״ב אות קמ״ח ע״ש. קג) אמר רב ואיתימא ריב״ל וכו׳ וכן הוא הגירסא בבה״ג ובר״ף ובראש ולפנינו שבת קי״ט ע״ב איתא אמר רבא ואיתימא ריב״ל אפילו יחיד המתפלל בע״ש צריך לומר ויכולו. ועיין תוס׳ פסחים ק״ו ע״א ד״ה זוכרהו וכו׳ ומה שרגילין לומר ויכולו אחר התפלה וכו׳ ועיין שאילתות בראשית א׳. קד) וצריך וכו׳ שהסעודה באה לכבוד שבת עיין שאילתות פ׳ יתרו סי׳ נ״ד כי היכי דתיתי סעודת ליקרא דשבתא והובא

מפות זכרקה) למדבר. מן היה טל תחתיו ועליו. וצריךקו) לבצוע על שתי ככרות שלימות בליל שבת. וכן למחרתו. זכר ללחם משנה. וצריך לאחוז השני ככרות בשעה שבוצע.

מה. פסק גדול מהרבה דברים הרגילין להיות מלאכת שבת עלקז) ידי ישר׳ (בא) [או על ידי גוי בין בשביל ישראל בין] בשביל גוי. או פירות שנלקטו או דגים וחיה ועוף שניצודו בשביל גוי או בשביל ישר׳ בין בשבת בין ביום טוב מאיליהן. או עבדו של ישר׳ שעושה מלאכה לאדונו ישר׳ או לגוי או שואב מים (החרוץ) [מהחוץ]. או שירי פתילה או שירי (מרורה) [מדורה] הכל מבואר הנה בקוצר וקצת ראיות. משפט מלאכת שבת. ישר׳ שבישל בשבת בשוגג יאכל הוא לעצמו ואפילו באותו שבת. כדתנןקח) סתם משנה במסכת׳ תרומות המבשל בשוגג יאכל. ואם שוחט הוא או מדליק הנר אסור בו ביום לכל ישר׳: ואם בישל גוי דבר אכילה שמא אסור טפי מבישל ישר׳ דליכא למינזר פן ירשיע לבשל מזיד כמו פן יאמר לגוי לבשל דקיל טפי: ואם בשביל ישראל הדליק הנר או כל דבר האסור לישר׳. והלחםקט) שאפה גוי בשבת או טחנו ונרקד ביום טוב יש פנים לאסור ולהתר. להתיר׳ כמו המבשל בשבת בשוגג יאכל. וכמו נכרי שהדליק הנר. ויש חילוק בין מידי דאכילה למלאכה אחרת. וגם לא דמי למבשל בשוגג. דהתם ליכ׳ למינזר שיהא הישר׳ רשע לבשל במזיד ולעשות איסורא דאורייתא. אבל יקל לומר לגוי לבשל בשבת: משפט פירות שלקט גוי אוקי) [צד] דגים וחיה ועוף בשבת או ביום טוב בשביל גוי [אסור] בו ביום (או בשביל ישראל) [לישראל] אפילו נשרו או ניצודו מאיליהן למוצאי שבת מותרים מיד. ואם בשביל ישר׳ עשה הגוי אסורים למוצאי שבת או למוצאי יום טוב בכדי שיעשו. כדתנןקיא) במסכת׳ מכשירי׳. מרחץ המרחצת בשבת אם רוב העיר גוים למוצאי שבת רוחץ מיד. ואם רוב ישר׳ ימתין בכדי שיעשו. ואם ספק אם ניצודו היום או נתלשו היום תנן ספקקיב) מוכן אסור. ואם הגוי ליקטן או צדו או עשה מלאכה הדליק הנר או עשה כבש בשביל שניהן למען ישר׳ וגוים אסור כדמוכחקיג) בירושלמי ובפ׳קיד) שואל ולשון אחר שתופס רש״י עיקר. ופירות שנתלשו היום או הדגים חיה ועוף שניצודו היום ואין ידוע אם בשביל ישר׳ היה

בתוס׳ שבת קי״ט ע״ב ד״ה ומצא וכו׳ ובתוס׳ פסחים ק׳ ע״ב ד״ה שאין וכו׳. קה) זכר למדבר מן וכו׳ תוס׳ פסחים שם ויש מפרש זכר למן שלא הי׳ יורד בשבתות ויו״ט וכו׳ ועיין עירובין ל״ח ע״ב ד״ה ואין וכו׳, ובתוס׳ ביצה ע״ב ד״ה והי׳ וכו׳ ועיין תוס׳ פסחים קט״ז ע״א ד״ה מה דרכו וכן היה נוהג ה״ר מנחם מיוני וה״ר יו״ט ובשערי תשובה סי׳ קפ״ו, ושם סי׳ רכ״ב. קו) וצריך לבצוע וכו׳ שבת קי״ז ע״ב, וברכות ל״ט ע״ב, שלימות כן משמע בברכות שם מניח פרוסה וכו׳ ובשבת חייב אדם וכו׳. קז) על ידי ישראל או על ידי גו׳ בין בשביל ישראל בין בשביל גוי כצ״ל. קח) כדתנן במסכת תרומות וכו׳ הוא בתרומות פ״ב משנה ג׳ והובא בש״ס בכמה מקומות, ופסק כר״מ כדאיתא בחולין ט״ו ע״א כי מורי להו רב לתלמידיה מורי להו כר״מ ועיין בתוס׳ שם ד״ה מורי וכו׳ משמע שכן הלכה וכו׳ וכן משמע מסתמא דסוגיא דשבת ל״ח ע״א למחר נפק דרש להו המבשל וכו׳, וכן הוכיח הב״ח בסי׳ ש״ח שכן הוא ג״כ דעת הטור באו״ח שם וכתב דס״ל להטור שכן הוא ג״כ דעת אביו הרא״ש בחולין פ״ק מדכתב תחילה דעת הרי״ף ואח״כ כתב ור״י פסק דהלכה כר״מ אלמא דמסקנתו כר״מ ע״ש, ותמוה הוא בעיני על הב״ח שלא הביא ראיה לדבריו מדברי הרא״ש פרק מרובה סי׳ ו׳ ששם פסק בהדי׳ כר״מ וז״ל שם וגם תמהתי על מה שפסק הלכה כר״י דאמרינן בפ״ק דחולין דרב מורה כר״מ וכו׳ וגם רבא סבר כר״מ בפרק כירה עכ״ל וצ״ע וכן קשה לי על דברי הב״י שם שכתב ולזה נוטין דברי הרא״ש לפסוק כר״י ומסיק ולענין הלכה כיון שהרי״ף והרמב״ם והרא״ש מסכימין לדעת אחת וכו׳ וחשיב להרא״ש לדעת הפוסקים כר״י וצע״ג ועיין בביאורי הגר״א שם ס״ק א׳. קט) והלחם שאפה גוי וכו׳ עיין תוס׳ ע״ז ס״ו ע״ב ד״ה אמר וכו׳ ומכאן יש להתיר וכו׳ ועיין בשו״ת תשב״ץ ח״ד סי׳ י״ג ועיין בבאורי לספר התניא רבתי סי׳ י״ט אות נ״ז. קי) או צד דגים וכו׳ בשביל גוי אסור בו ביום לישראל וכו׳ כצ״ל. קיא) כדתנן במס׳ מכשירין פ״ב משנה ה׳ ע״ש והובא בשבת קנ״א ע״א. קיב) ספק מוכן אסור ביצה כ״ד ע״א. קיג) כדמוכח בירושלמי כוונתו על ירושלמי פרק כל כתבי ה״ט אמר ר׳ יעקב בר אחא תדא אמרה לצורכו ולצורך ישראל אסור. קיד) ומפרק שואל קנ״א ע״א ועיין רש״י שם ד״ה רוחץ וכו׳ ולשון זה נראה

אם בשביל גוי היה. או איפכא. ידוע בשביל ישראל היה אבל ספק אם נעשה בחול או ביום טוב אותו היום הוי ספק מוכן ואסיר. אבל למוצאי יום טוב פליגי פ׳ שואל רב א׳ בכדי שיעשו. ושמואל שרי מיד ואע״ג דבפ׳ יש בכור אמרי׳ הלכה כר׳ באיסוריה. בכאן הלכה כשמואל. כדתנן כוותיה דשמואל מרחץ המרחצת בשבת ר׳ יהודה או׳ אם(קטו) יש [בה] רשות מותר פי׳ אם יש גוי חשוב שיש לו לספק בשבילו נתחמם מיד מותר. אלמ׳ אין צריך בכדי שיעשו. ומדרבנן דאמרי מחצה על מחצה אסור בכדי שיעשו לא תיקשי לשמואל דהתם ודאי לשם שניהן נתחמם. וכן פרש״י. ותופס גירס׳ זו עיקר. וכן נר״ה: ומשפט(קטז) (של קטן) [שלקטן] גוי ביום טוב ראשון או צד דגים ועוף צריך להמתין עד כדי שיעשו בחול למוצאי יום טוב כדברי(קיז) הלכות גדולות [של] רב יהודאי שלא ירויח במעשה יום טוב ראשון ללקט כדי שיהו מותרות לו ביום טוב שיני. ואם נלקט: בשביל גוי. וכן ניצודו מאליהן. וכן ביצה שנולדה ביום ראשון הכל מותר בי״ט שני מיד. והני מילי פסח ועצרת וסכות. אבל ראש השנה נולדה בזה אסורה בזה דקדושה אחת הן. וכן הפירו׳ והדגים עד מוצאי יום טוב שיני מיד. וכן יום טוב הסמוכה לשבת לפניו או לאחריו. אע״ג דשתי קדושות הן כארבעה(קיח) זקנים מ״מ ביצה שנולדה בזה אסורה בזה מפני הכנה. דאין יום טוב מכין לחבירו. ואין יום טוב מכין לשבת. וכן הדין בפירות והדגים אסורים עד החול: משפט פירות או חפץ הבא מחוץ לתחום בשביל ישראל זה מותר לישראל אחר. כיון דליכא רק איסור דרבנן. ואותו ישר׳ שהובא בגללו אסור בכדי שיעשו בחול. וקצת(קיט) ראייה יש מפ״ק ומפ״ק שואל. וליל מוצאי יום טוב אינו מן החשבון שאין רגילות לבא בלילה מחוץ לתחום. אלא למחרתו צריך להמתין שיעור שהלך בשבת וביום טוב: משפט עבד גוי או שפחה השואבים(קכ) מים בשבת בשביל ישר׳ מבור שהוא ברשות הרבים ומביא בבית ישר׳. ועוד שהבור [הוא] רשות היחיד עשרה ורוחב ארבעה. מתיר ר״ת לשתות. לפי שישר׳ היה יכול ללכת ולירד בבור ולשתות שם וכ״ש אם הגוי מביא מן הנהר מותר שהיה יכול הישר׳ לשתות שם בקל: ולאוהו שמחמיר ואינו סומך על ההיתר זה מ״מ מותר לשתות אם הגוי מביא בשביל ישר׳ אחר לדידן דלית לו רשות הרבים רק כרמלית וליכא כי אם איסור׳ דרבנן כמו פירות הבאות מחוץ לתחום בשביל ישר׳ זה מותר לישר׳ אחר: ומותר(קכא) להניח לעבדו ושפחתו לעשות מלאכתו בשבת לצורך עצמו כיון שאין צורך ישר׳ וליכא איסור׳ למען ינוח. דבפ״ד מחוסרי כפרה. פסיק כר׳ שמעון דשרי. אבל אם עבדו הדליק האש בשבילו אסור להשתמש בו ישר׳ ואין להתיר מטעם קצץ דאמרי׳ בפ״ק דמותר. דהני מילי שולח איגרות בשבת שאין גוף ישר׳ נהנה מדבר האסור. אבל הכא כ״ש ששכיר שעושה בשביל הישר׳. ואסור ליהנות ממלאכת שבת הנעשה בשבילו: אבל אם עשה הגוי בשביל תינוק או בשביל גדול חולה אפילו אין בו סכנה מותר. ואם כבר

לי עיקר וכו׳. קטו) אם יש בה רשות וכו׳ שם ועיין בתוס׳ שם ד״ה דיקא נמי וכו׳. קטז) ומשפט שלקטן גוי וכו׳ כצ״ל. קיז) כדברי ה״ג של רב יהודאי כצ״ל ועיין רש״י ותוס׳ עירובין ל״ט ע״ב. קיח) כארבעה זקנים וכו׳ עירובין ל״ח ע״ב, וביצה ד׳ ע״א. קיט) וקצת ראיה יש וכו׳ מבואר בבעה״ת סי׳ רנ״א בארוכות וז״ל ויש קצת ראיה דתנן פרק שואל (קנ״א ע״א) גוי שהביא חלילין בשבת לא יספוד בהן אלא אם כן באו ממקום קרוב, משמע דאם נודע שבשביל ישראל באו מרחוק לא יספוד בהן עד כדי שיעשו, שיבואו למ״ש ממקום שהביאם, דהא מדמי ליה למרחץ שנתחמם בשבת ויש לדחות דבמת החמירו טפי, שהרי גבי חפרו לו קבר בשביל ישראל לא יקבר בו עולמית וכן גבי חלילים, ובפ״ק דתניא (שבת י״ח ע״ב) לא תמלא אשה קדירה ע״ש עם חשיכה וכו׳ ולא יתם נחתום וכו׳ ואם עשה אסור בכדי שיעשו, אע״ג דליכא איסורא רק שמא יחתה, י״ל דשייך התם איסורא דאורייתא וכו׳. קכ) השואבים מים בשבת וכו׳ מתיר ר״ת וכו׳ שבת קכ״ב ע״ב ועיין בתוס׳ ד״ה משקה וכו׳. קכא) ומותר להניח לעבדו וכו׳ מבואר לעיל אות יו״ד. קכב) מותר לישראל

היה מעט אש שראוי להמם בדוחק ובא הגוי ונתן עצים והרבה אש. או היה נר אחד דולק מקודם והגוי הדליק עוד הרבה נרות מותר(קכג) ישר' להשתמש באש ובאור הנרות: ואסור לומר לגוי מערב שבת עשה האש או הדלק הנר הלילה. אבל בחול מותר לומר לו מדוע לא עשית האש בשבת שעברה. אעפ"י שעל ידי כן יבחין לעשות בשבת הבאה:

מו. **משפט** הפתילות שכבו ביום טוב ראשון של ראש השנה אסור להדליקו בלילי יום טוב שיני. וצריך פתילות אחרות. וכן ביום ראשון הסמוך לשבת אותם פתילות שכבו בשבת אסור להדליקן ליל מוצאי שבת שהוא יום טוב. בריש ביצה אמרי' דהכי הוי הכנה ונוחות יותר להדליקן: ואם הדליקן וכיבן מבחול הוכנו כבר. ואחרי כן כשהדליקן ונכבו בשבת או ביום טוב ראשון מותר לחזור ולהדליקן ביום טוב הסמוך לזה: אבל בשני ימים טובים דפסח ועצרת וסוכות אין לחוש דשתי קדושות הן והאחד חול בודאי. כן הדין בלפידים שהובערו בשבת אסור להבעירן ביום טוב. שיהא למוצאי שבת. וכן לפידים של יום ראשון של ראש השנה אסורים ליום שיני. וצריך עצים אחרים להביא ולהרבות עליהן כדאמרי'(קכג) ריש משילין. והיינו דא' בירושלמי(א) רביצה שירי פתילה שירי מדורה שכיבו בשבת מהו להדליק' ביום טוב. רב ור' הנינא אסרי. ור' יוחנן מתיר. והלכה(ב) כרב דאסר דפסק תלמוד' בריש ביצה כוותיה: סליק הפסק המובחר:

מז. **כל**(ג) כלי שמלאכתו להיתר מחמה לצל נמי שרי לטלטולי או שלא יגנוב. ואם מלאכתו לאיסור כמו קורנס של נפחים ודוגמתו מותר לטלטל לצורך גופו ולצורך מקומו. אבל שלא יגנב אסור. ומחט נקובה מותר לטלטל לטול בה הקוץ מרגלו. ואע"ג דהביל בשבת דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה. ואם ניטלה חררה. הור שלה או עוקצה אסור לטלטלה כאבן. אבל לסגור חלוקו סביב צווארו או אשה לקשור צעיפה אפילו נקובה אסור לצאת בה ברשות הרבים כי אם אותה שראשה עב כעין אשפינגלא שהיא תכשיט:

מח. **הלכה**(ד) כר' שמעון בכל מוקצה דשרי מוקצה מיאוס ובמוקצה מחמת איסור (נר) [בר] מנר שהדליקו באותה שבת דדחייה בידים. פ' בתרא חוץ ממסר הגדול ויתד של מחרישה וסכין(ה) שמיוחד לשחיטה וסכינא דאושכפי. פ' כל הכלים: דג(ו) מלוח מותר לטלטל אפי' (לאביש לו) [לא בישלו]. אבל בשר אפי' תפל והי מותר (פי') [פרק] מפנין מטלטלין עצמות מעל השלחן אם ראויין לכלב או לבהמה אחרת. מעות(ז) שעל הכר ינער הכר ויפלו מאיליהן. והני מילי בשכח. אבל במניח נעשה בסים לדבר האסור. (ופירות) [ופירוש] שמניח היינו שמניח שם דבר האסור כדי (לישתות) [לשהות] שם כל שבת כולה. אבל נתנו שם במזיד מערב שבת כדי לנוטלן למחר מותר לנער. כמו שכח. כדתנן טומנין(ח) בגיזי צמר ואין מטלטלין

להשתמש באש ובאור הנרות כצ"ל. קכג) כדאמרינן ריש משילין הוא ט"ס וצ"ל ריש ביצה והוא ד' ע"ב. א) בירושלמי דביצה שירי פתילה וכו' פ"א ה"א ע"ש ועיין במה"פ ד"ה דאיתפלגון, ובירושלמי שביעית פ"ט ה"א ובירושלמי עירובין פ"ג ה"ח ועיין בש"ק מה שהקשה שם לדעת בעה"ת ועיין ברא"ש פ"ק דביצה סי' א', ובאו"ז ה' יו"ט סי' ש"ל האריך בדברי בעה"ת האלו, ועי' בתשובות מהר"ח או"ז סי' ל"ב ובמרדכי ריש פ"ק דביצה סי' תרמ"ד, ועיין בתניא רבתי סי' נ"ח וכל דבריו המה בשבה"ל הקצר כלל ע"ט ובשה"ל הארוך סי' רמ"ז ע"ש מה שהאריך בדברי בעה"ת, ובדברי האו"ז הנ"ל ועיין ש"ע סי' תק"א סעיף ז' בהגהה ובא"ר שם ס"ק י"ב. ב) והלכה כרב דאסר וכו' ביצה ד' ע"ב. ג) כל כלי שמלאכתו להיתר וכו' עיין שבת קכ"ב ע"ב, וקכ"ג ע"ב. ד) הלכה כר"ש וכו' בר מנר שהדליקו וכו' כצ"ל והוא בשבת קנ"ז ע"א. ה) וסכין שמיוחד לשחיטה וכו' שם קכ"ג ע"ב וכפירש התוס' שם ד"ה וסכינא וכו'. ו) דג מלוח וכו' אפילו לא בישלו כצ"ל שבת קכ"ח ע"א, פרק מפנין כצ"ל. ז) מעות שעל הכר וכו' קמ"ב ע"ב. ח) טומנין בגיזי צמר וכו' שם מ"ט

אותן למחר נוטל הכיסוי והן נופלות: נוטלט) אדם בנו והאבן בידו. ואםי) דינר בידו אסור. דילמא נפלה ליה לתינוק ואתי אבוה לאיתויי:

מט. מסננין יין דרך סודר לתוך הכליכ) ובלבד שלא יעשה גומא בסודר לקבל היין. ויין עכור אסור לפי שנראה כבורר. וכןל) הגיתות שכולו עכורין מותר: כובעמ) של לבד מותר לצאת בו ברשות הרבים אם קשורה ברצועה תחת צוארו שלא יפל ברוח לפרש"י. וצ"ע כפר"ח שלא יאסר משום אהל כיון שהוא קשה אבל כובע של בגד ומטוה של נוצה מותר בלא קשור דשפיר מיהדק בראש. ואסורנ) לגרוף האבוס אפילו היא של אבן או של עץ נזיר' אטו של קרקע אבלנא) [שלחן] (שלחן) מותר: ולשפוך מים על הארץ להרביץס) העפר שרי בר' שמעון. אבל לכבד את הבית אסור אעפ"י שהלכות גדולות מתיר: ואסורע) ליקח מספוא או מאכל אחר לפני בהמה זו ולתת לפני בהמה אחרת שאינה מינה. אבל מקמי חמרא לתת לפני שור מותר: הקשפ) שעל המיטה לא יגענענו בידיו אלא אם כן ראוי למאכל לבהמה. או היה עליו כר או סדין מערב שבת. טיטצ) שעל רגלו לא יקחנו בכותל של אבנים שמוסיף טיט אלא בקורה: לאק) יצא קטן במנעל גדול פן יפול ויביאנו. ולאר) תצא אשה במנעל בשבת אלא א"כ נסתה אותו מערב שבת: שומטיןש) מנעל מעל האימום. דפוס של עץ שבתוכו. אפי' הוא בדוחק: וחביתת) שמטפטף מציל שלש סעודות בהרבה כלים. אבל בחד כלי יכול להציל הרבה. ובלבד שלא יקלוט הקילוח מאויר בכלי אלא יניח הכלי על הארץ: קנהא) חלול מותר לקבוע בחבית ונותנין ברזא בתוך קנה החלול למשוך היין אפי' לא היה שם הקנה מעולם ולא ניסהו:

נ. ואסורב) לשטוח בשבת בגדים לייבש ואפי' בחדרו שלא כנגד העם:

נא. ואסורג) להניח על כתיפו שולי טליתו הנופל לאחוריו וכן שני קרנות טליתו התלויין למטה לפניו אסור להניחה על כתיפיו מימין ומשמאל:

ע"א. ט) נוטל אדם את בנו וכו' שם קמ"א ע"ב. י) ואם דינר בידו אסור שם קמ"ב ע"א. כ) ובלבד שלא יעשה גומא שם קל"ט ע"ב. ל) וכן הגיתות וכו' שם. מ) כובע של לבד וכו' עיין שבת קל"ח ע"ב. ובתוס' שם ד"ה הא דמהדק וכו' ובעירובין ק"ב ע"ב סיינא שרי וכו' ובתוס' שם ד"ה הא דמהדק וכו' אבל ר"ח פירש וכו' ועיין רמב"ם פכ"ב מה' שבת הל"א ובמ"מ והגהות מיימוני שם ועיין במ"א סי' ש"א ס"ק נ"א, ובספר בית מאיר או"ח סי' שט"ו, ובשו"ת גו"ב מ"ת סי' ל'. נ) ואסור לגרוף האבוס וכו' שם ק"מ ע"ב ועיין בתוס' שם ד"ה אבל וכו' ובפירוש לשון המשנה שם גורפין מלפני הפטם ומסלקין לצדדין מפני הרעי עיין רש"י ובפירוש המשניות להרמב"ם דרעי הוא צפיעי הבקר. ובספר ת"א ראיתי פירש נפלא בזה בשם הגאון מו"ה זלמן זצ"ל מווילנא דרעי הוא מלשון המקרא (מלכים ה') ועשרים בקר רעי ומתרגמינן ועסרין תורין דרעיה. ופרושו דמלפני השור של פטם שהוא מעונג ואיסטנים מותר לפנות, אבל לפני שור של מרעה שאינו מקפיד כל כך די שיסלק לצידי האבוס ולא יזרוק לחוץ, וזהו ג"כ כוונת הירושלמי שבת פרק תולין ה"ד מפני מה שהפטם מותיר הרעי אוכל. הדלא כפירוש הק"ע והפ"מ ע"ש, אחר זמן ראיתי בחידושי הר"ן שנדפס מחדש על מס' שבת שכבר הקדימו בזה. והביא גם פירש"י ולבסוף מסיים והראשון נראה עיקר. וכן הוא במעשי רוקח בחידושים על הרמב"ם פכ"ו מגאונים קדמונים ע"ש אך לא הובא שם הראיה מהירושלמי הנ"ל. ומהגאון ר' יוסף שאול נ"ז זצ"ל נעלם כ"ז עיין בהסכמתו לספר למוד ערוך על מס' שבת וכתב שם במח"כ מה שכתב, ואין להאריך. נא) אבל שלחן מותר כצ"ל ופירש לגרוף הפרורין מעל השלחן מותר דשם ליכא גזירה. ס) להרביץ העפר שרי וכו' אע"פ שה"ג מתיר עיין שבת צ"ה ע"א המכבד המרבץ וכו' ובתוס' שם ד"ה המכבד וכו' ובתוס' ד"ה והאידנא וכו' בה"ג שרי כיבוד וכו'. ע) ואסור ליקח מספוא וכו' עיין שבת ק"מ ע"ב. בסה"ת בארוכות לא כתב בפשיטות לשון אסור רק כתב שם וז"ל הלכך צריך לדקדק בשאר בהמות (אם כצ"ל) מותר לתת מספוא שנשאר לזו לפני זו שאינו מינה, וכן הוא הלשון בסמ"ג לאווין שבלי ספק הוא העתק מספר התרומות הארוכות וז"ל הילכך צריך לדקדק בשאר בהמות אם מותר וכו' אך המרדכי פרק תולין סי' תכ"ט כתב גם מסקינן דאסור ליקח תבן ומספוא מלפני בהמה זו וכו' ונמשך אחר לשון הספר בקצרות כמו שהביא המחבר אך הלשון מסקינן אינו מדוקדק כלל, ועיין בש"ע סי' שכ"ד סעיף י"ד בהגהה. פ) הקש שעל המיטה וכו' שבת קמ"א ע"א. צ) טיט שעל רגליו וכו' שם. ק) לא יצא קטן וכו' שם מ"א ע"ב. ר) ולא תצא אשה במנעול וכו' שם. ש) שומטין מנעל וכו' שם. ת) וחבית שמטפטפת עיין שבת קי"ז ע"ב ובתוס' ד"ה הא דתניא וכו', ובהגהות מרדכי פרק כל כתבי ועיין שם קמ"ג ע"ב וברש"י ד"ה חבית וכו'. א) קנה חלול וכו' שם קמ"ו ע"ב גובתא וכו'. ב) ואסור לשטות וכו' שם ר"א ור"ש אוסרין. ג) ואסור להניח על כתיפו שם קמ"ז ע"א ועיין בתוס' ד"ה

נב. ומותר ד) ללבוש סרבלו בלא לולאות ולצאת ברשות הרבים. ואם נפסקו רצועות סרבלו או לולאות שמכנים ראשון בהן מותר ללכת בכך שהלולאות בטילות בסרבל. ואם הן מוזהבות וראויות עוד לשומם בסרבל. חשובות הן ולא בטילי. ואסור ללכת בהן ברשות הרבים כמו טליתה) (המצויינת) [שאינה מצויינת] כהילכתה דהיוצא בה חייב חטאת:

נג. ורצועות ו) התלויות באבנט תוך המכנסיים שלו ופעמים שהן חשובים ויקרים והן של משי. ותלוי בהן קרסים מוזהבות וקושר ראשון השיני לאנפילאות של עור או בגד למותחם. ופעמים שהולך יחף שמא מותר. אעפ״י שנושא אותם החשובים התלויין באבנטו לפי שאם חפץ ילבש אנפיליא׳ות ויצטרך להן ואפי׳ ביום הכיפורים פעמים שקושר בהן ראשי מכנסיים הנופלים למטה וזוקפו למעלה: והמחמיר לקושרן ולקובעם באנפיליות. וכשנועלן ולובשן כורך ראשו השיני באבנט וכשהולך יחף נשארו באנפיליות ולא באבנט טוב הדבר ויצא מכלל ספק ותבא עליו ברכה.

סליקו הילכות שבת. חז״ק:

קנה. ערבי שבתות מתפלל אדם מנחה כהילכתה ואינו נופל על פניו לבקש רחמים ושליח ציבור פותח ברכו: ופורסין על שמע כשאר ימות החול. פורסין לשון ומברכין. כ׳ ז) הוא יברך (את) הזבח (שמואל א ט). מתרגם ארי הוא יפרוס ית נכסתא. אלא כשמגיע להשכיבנו כי אל מלך חנון ח) ורחום אתה: או׳ ופרוס עליו סוכת שלומיך ועל ט) ירושלם עירך. ברוך אתה יי׳ פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישר׳ ועל ירושלים: אמ׳ שמואל אל י) יוציא אדם את עצמו מן הכלל: ר׳ a י) מאיר בר׳ יצחק שליח ציבור מוורמיזא דקדק שצריך לומר עלינו כ) ועל כל עמו ישראל שאז כוללינו עם כל עמו ישראל. שאם יאמר עלינו ועל עמו ישר׳ משמע שאין אנו בכלל עמו ישר׳: וכן ניהג לומר בציבורו בוורמיזא. ורש״י אמ׳ יישר: וכן עיקר: ואו׳ בלחש: ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: בני ובין בני ישראל אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש: וביום טוב אומ׳: וידבר משה את מועדי יי׳ אל בני ישראל: קדיש עד דאמירן: ועומדין כל העם איש על מקומו ומתפללין בלחש ד׳ ברכות. אבות וגבורות וקדושות השם. ת׳: שנינו בשבת פ׳ כל כתבי הקודש א׳ רב ואיתימ׳ ר׳ יהושע בן לוי אפי׳ יחיד המתפלל בערב שבת צריך לומ׳ ויכולו.

מהו לעשות וכו׳. ד) ומותר ללבוש סרבלו וכו׳ עיין שם קל״ט ע״ב. ה) טלית שאינה מצוייצת כהלכתה דהיוצא בה וכו׳ כצ״ל שם היוצא בטלית שאינה מצוייצת וכו׳. ו) ורצועות וכו׳ גלמד מהנ״ל ועיין בתוס׳ שם ד״ה ציצית וכו׳ ועל זה סמך רבי וכו׳. ובהרא״ש פרק תולין סימן ד׳ ועיין במרדכי פרק חבית סי׳ תמ״ג. ז) כי הוא יברך הזבח וכו׳ כצ״ל ובערוך ערך פרס ח׳ כי הוא יברך הזבח ארי הוא יפרוס נכסתא וליתא לתיבת ית, ולפנינו בת״י איתא ארי הוא פריס מזונא, וכן הוא ברש״י. והרד״ק העתיק ארי הוא פריס על מזונא. ח) חנון ורחום אתה אומר ופרוס וכו׳ עיין בטור או״ח סי׳ רס״ז. ובמ״א שם ס״ק ג׳. ט) ועל ירושלים עירך וכו׳ הוא כנוסחת הב״י שם כדי שיהיה מעין חתימה. י) אל יוציא אדם וכו׳ ברכות מ״ט ע״ב. a י) עיין לעיל סי׳ ק״ג וט״ם שם וצ״ל סי׳ קנ״ה. כ) עלינו ועל כל עמו ישראל וכו׳ הנוסחא הזאת מוזכר כבר בזוהר פ׳ בראשית מ״ח ע״א וז״ל ובגין כך בקדושא דיומא מברכינן הפורס סוכת

אל ל) תיקרי ויכולו אלא ויכלו. ביני ובינך כיליתים שמים וארץ. הילכך צריך לכל יחיד לומר באתה קדשתה וכן כתוב בתורתך ויכולו השמים. ויברך אלהים וגו׳. כולה פרשה בראית׳. כך מ) קיבלתי ממורי ר׳ יו״ט: ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו. פי׳ נ) הקונטרס ברכו במן לכופלו בששי לחם משנה וקידשו במן שלא היה יורד בו: ויש תימ׳ שהרי גם ביום טוב לא היה יורד המן. דאמרי׳ שבת לא יהיה בו. לרבות ס) יום הכיפורים וימים טובים. ומצאתי בב״ר. ויברך אלהים את יום השביעי. במה ברכו שאין ע) נר של שבת כבה מהרה כשם שכבה בחול. ויקדש אותו. במה קידשו תני ר׳ בשם ר׳ נתן קדשו בברכה. מיכן אמרו מקדשו על הכוס בכניסתו. ר׳ אלעזר בנו של ר׳ יוסף או׳ קדשו בנר ובי היה מעשה. פעם אחת הדלקתי נר לשבת והיה דולק והולך עד מוצאי שבת. ולמוצאי שבת מצאתי אותו מלא שמן ולא חסר כלום: אין לתכוף בתכיפה אחת לשמך תכלית. שהרי אין תכלית וסוף לשמו הגדול ונמצא מחרף ומגדף. וצריך להפסיק בין לשמך לתכלית. ת׳:

קנו. **אתה** קדשת את יום השביעי לשמך. תכלית מעשה שמים וארץ. וברכתו מכל הימים. וקדשתו מכל הזמנים. וכן כת׳ בתורתך: ויכולו השמים והארץ וכל צבאם: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו וקדשינו במצותיך ותן חלקינו בתורתך ושבעינו מטובך ושמחינו בישועתיך וטהר לבינו לעובדך באמת וישמחו בך כל ישרי [מקדשי] שמך והנחילנו יי׳ אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. ברוך אתה יי׳ מקדש השבת: כן צריך לומ׳ שיהא מעין חתימה סמוך לחתימה: רצה ומודים; שים שלום; וג׳ פסיעות כמשפט: ופותח שליח ציבור ואו׳ בקול רם פ) ויכולו פסוק ראשון או׳ בקול רם וימתין עד יגמרו הציבור עד לעשות והוא יגמרנו בלחש; ת׳: ואמרי׳ פ׳ כל כתבי כל צ) האומר ויכולו כאילו מעיד על מעשה בראשית. ונעשין האומרין אותו עדים. וכת׳ בהם (דברים יט) ועמדו שני האנשים בעדים ק) הכת׳ מדבר. אשר להם הריב. אילו בעלי דינין; גרסי׳ פ׳ כל כתבי. אמר רב חסדא א׳ מר עוקבא כל המתפלל בערב שבת ואו׳ ויכולו שני ר) מלאכי השרת מלוין אותו ומניחין ידיהן על ראשו. ואו׳ לו וסר עונך תכופר: תגא ר׳ יוסי בר׳ יהודה או׳ שני מלאכי השרת מלוין לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו. אחד טוב ואחד רע. כשבא לביתו מצא נר דלוק ושולחנו ערוך ומיטתו מוצעת מלאך טוב או׳ יהי רצון שיהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה בעל כורחו אמן. ואם לאו מלאך רע או׳ יהי רצון שיהא לשבת אחרת כך

שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ועל ירושלים. ל) אל תיקרא וכו׳ שבת קי״ט ע״ב והגירסא שם משונה ע״ש. מ) כך קבלתי ממורי ר׳ יו״ט הובא שם ר׳ יו״ט בראש פ״ו דברכות סי׳ כ״ט. ועיין מרדכי פ״ו דברכות סי׳ קל״ו ששמעתם בשם דודי ה״ר יו״ט וכו׳ ובתוס׳ עירובין צ״ט ע״א ד״ה הי׳, ובתוס׳ פסחים קט״ז ע״א ד״ה מה וכו׳, והובא בתוספות ר׳ יהודה חסיד ברכות מ״א ע״ב וז״ל וטעמא אומר רבינו טוב (צ״ל יום טוב) בה״ר יהודה חתן רבינו שלמה וכו׳ והוא ריב״ן שהי׳ חתנו של רש״י, א״כ הי׳ ר׳ יו״ט נכד רש״י, וכן הוא באו״ז ח״א סי׳ קנ״ה וכל זה הי׳ נעלם מרשד״ל באגרותיו שכתב „אולי ידעת מי זה ר׳ יו״ט.״ נ) פירש הקונטרס ברכו וכו׳ כן פירש״י בראשית ב׳ ברכו במן שכל ימות השבוע ירד להם עומר לגולגלת ובששי לחם משנה, וקדשו במן שלא ירד כלל בשבת והוא ממדבר״ר פי״א. ס) לרבות יוה״כ עיין במכילתא פ׳ בשלח. ע) שאין נר של שבת וכו׳ עיין מדבר״ר פי״א, ובפסיקתא רבתי פכ״ג ושם איתא בנו של ר׳ ירמיה אמר קדשו בנר ובי הי׳ מעשה וכו׳. פ) בקול רם וכו׳ עיין תוס׳ פסחים ק״ו ע״א ד״ה זכרהו וכו׳. צ) כל האומר ויכולו וכו׳ הוא נשמע ממה שאמרו שם קי״ט ע״ב אפילו יחיד וכו׳ כל המתפלל בע״ש ואומר ויכולו מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב״ה במע״ב ועיין במהרש״א בח״א שם כי האומר ויכלו הרי הוא מעיד על מעשה בראשית והרי הוא נעשה שותף עם הקב״ה כי בלתי עדותו לא יוודע עשיתו וכו׳ ע״ש. ק) בעדים הכתוב מדבר וכו׳ שבועות ל׳ ע״א. ר) שני מלאכי השרת וכו׳ שם

ומלאך טוב עונה בעל כורחו אמן: ת׳. גמר ויכולו פותח בברכה מעין ז׳. משום דאמ׳ רב משה גאון יחיד שהמתפלל בערב שבת ולא התפלל אתה קדשת כיון ששמע משליח ציבור ברכה מעין ז׳ מתחילה ועד סוף יצא ידי חובתו: ולעיל ט) פירשתי. ת׳: ואם ישאלך אדם היאך יוצא ידי חובתו הא קיימ׳ לן כר׳ יוחנן דא׳ כל ח) ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה. תריץ כי כבר א) צפו הקס׳ נביאים שאי איפשר לומ׳ מלך העולם באבות כאשר פירשתי לעיל. כמו כן יש לומר שרקדקו הראשונים ותיקנו דוגמא למלכות במגן אבות אחר זכירת האבות האל הקדוש שאין כמוהו. ת׳:

וזו ברכה מעין ז׳. והפי׳ לעיל בהלכות שבת:

ברוך אתה יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגיבור והנורא אל עליון קונה שמים וארץ. מגן אבות בדברו מחייה מתים במאמרו האל הקדוש שאין כמוהו המניח לעמו שבת קודשו כי בם רצה להניח להם. לפניו נעבוד ביראה ופחד ונודה לשמו בכל יום תמיד. מעין הברכות וההודאות לארון השלום מקדש השבת ומברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדושני עונג זכר למעשי בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו וכו׳. קדיש ב) וכו׳. ונהגו לומ׳ משנה זו לספר סידור הדלקה: ת׳. ואם חל יום טוב בערב שבת אין אומ׳ במה מדליקין כל עיקר. לפי שאין לומ׳ עישרתם עירבתם דקיימ׳ לן בשלהי ביצה דאין מגביהין תרומות ומעשרות ביום טוב. גזיר׳ משום ג) מקח וממכר. ולדלג האי בבא ולומ׳ אינך לא יתכן דאם כן לא יאמר כל דיני הדלקה. הדליקו את הנר: פעם אחת עירבו בבית רבינו מערב שבת ובלילי שבת שכחו ואכלו העירוב ולא נשתייר ממנו אלא פרוסה אחת. וא״ר דמותר לסמוך על חתיכה זו לטלטל ברה״בנן. דא׳ בעירובין. א״ר ד) יוסי בר״א שצריך שתי סעודות לעירוב בתחילת העירוב. אבל בסוף אפי׳ כל שהו. ואע״ג דאיכא דפליג עליה אמרי׳ הלכה ה) כדברי המיקל בעירוב: כ״מ. ת:

קנז. פי׳ ו) של במה מדליקין:

במה מדליקין לעשות פתילה. לא בזפת. לאו לעיניין פתילה אלא לתת במקום שמן. וכל הני מופת ואילך פסולי שמנים הן: לכיש שוכא דארזא. עמרניתא דאית בה כמין צמר יש בין קליפתו לעצו. חוסן ז) כי תנא דדייק ולא נפיץ. דכיון דלא נפיץ אין שמן נמשך אחריו. נפיץ קרפיר בי: כלך. נושקרא. פסולת של משי. וקורין לו פלוצויל. פתילת האידן. אחוונא. ערבה. ויש כמין צמר בין קליפה לעץ: פתילת המדבר. שברה. ירוקה שעל פני המים. אוכמתא דארבי. ספינה המעכבת במים במקום אחד גדל ירקרוקית סביב שוליה מבחוץ. וכל הני פסולי פתילות. משום שהאור מסכסכת בהן קופצת ונפסקת ואין אורה ושלהבתה עומדת במקומה: לא בזפת ולא בשעוה כו׳.

ק״ט ע״ב. ט) ולעיל פירשתי עיין סי׳ ק״ח. ח) כל ברכה שאין וכו׳ ברכות מ׳ ע״ב ועיין בתוס׳ שם ד״ה אמר אביי וכו׳. — א) כבר צפו הקס׳ אולי צ״ל הקדושים. ב) קדיש ב״מ וכו׳ כצ״ל. ג) משום מקח וממכר עיין ביצה ל״ז ע״א דסתמא דגמרא קאמר האי טעמא רק על לא מקדישין וכו׳ ולא על ולא מגביהין תו״מ. ואפשר דטעמא משום מתקן, וכמו שכתבו התוס׳ חגיגה ח׳ ע״א ד״ה משום וכו׳ ולא דמי להגבהות תו״מ דאסור משום מתקן וכו׳ ע״ש אך באמת ניחא דהאי טעמא דמתקן לא שייך ביו״ט דהא מותר לתקן דבר שהוא צורך אוכל נפש. ועיין בשו״ת מהרלב״ח סי׳ מ״ז ובספר מרכבת המשנה על הרמב״ם פכ״ג מה׳ שבת ה״ט ובצל״ח ביצה ל״ה ע״א. ד) אמר ר׳ יוסי בר״א וכו׳ עירובין פ׳ ע״ב ופסקו הרי״ף והרא״ש והטור כוותיה דר״י. וצ״ע מדוע לא הביאו הרמב״ם, ובפירוש המשניות כתב דאין הלכה כר״י. ה) הלכה כדברי המיקל בעירוב שם מ״ו ע״א. והאי עובדא הובא במרדכי פרק חלון סי׳ תקכ״ד, ונראה דמה שהתיר לסמוך על חתיכה הנשארת היינו אף לשאר שבתות, דאי דוקא לאותה שבת למה לי׳ למימר ונשתייר ממנו פרוסה אחת הא אפילו לא נשתייר כלום לאחר חשכה מותר לאותו שבת וכמו שכתב המרדכי גופיה בפרק בכל מערבין סי׳ ת״צ מכאן משמע דמותר לאכול העירוב לכתחילה מיד משחשכה לאחר קנית העירוב, וכדאיתא בהג״ה סי׳ שצ״ד ס״ב ע״ש. ו) פירש של ב״מ כל הפירוש הוא מפירש״י שם. ז) חוסן כיתנא

פשיט׳ שעוה אצטריכא ליה. מהו דתימ׳ לפתילה נמי לא לעשות כמין פתילה ארוכה כעין שאנו עושין קנדויילא משעוה קמ״ל דלא אסר אלא ליתן שעוה על הפתילה. וכן זפת והלב. אבל כעין קנדויילא הכל כשר ומותר: קיק. עוף אחד יש בכרכי הים וקיק שמו. ולא בשמן שריפה. שמן של תרומת שנטמאת. ומאי טעם לפי(ח) שאין שורפי׳ קדשי׳ ביום טוב. ובשבת מאי טעמ׳ לא מתוך שאתה מצווה עליו לבערו גזירה שמא יטה. עיטרן(ט). פסולתא דזיפתא. מפני כבוד השבת. שריחו רע. צנונות. צנון. שמן דגים. קירבי דגים שנימוחו. פקועות. דלעת מדברית. נפט. מין שמן שריחו רע: כל היוצא מן העץ. פי״(כ) הקונט׳ כגון קנבוס וצמר גפן. ולי נראה דקנבוס וצמר גפן מדליקין בהן. דאפי׳ פשתן לא איצטריך למעוטי מכללא דכל היוצא מן העץ אלא משום דכת׳ ותטמנם. אבל עיקרו ירק הוי. וכן קנבוס וצמר גפן וכל דבר שזורעין אותו בכל שנה ומדליקין בה דירק נינהו. ואין מקבלין טומאה דצמר ופשתי׳ בעינן לשלש על שלש לדברי הכל: תם. כ״מ: שקיפלה. בדרך שגודלין פתילות. שפופרת של ביצה. שתהא מנטפת. ויתקיים הנר. שהשמן מטפטף כל שעה לתוך הנר. וטעמ׳ משום שמא יסתפק ממנה וכיון שהקצהו לנר חייב משום מכבה. אבל אם חיברה ליכא למיחש דמשום איסור שבת בדיל מינה. ויתן ראש הפתילה השיני שהוא יוצא דרך הנקב האחר שבנר לשאוב השמן ונמשך ראש הפתילה לראש הדלק. ור׳ יהודה מתיר. דלא גזר. מפני גוים. כגון פרסיים שהיה להם יום איד שאין מניחין אור אלא בבית ע״ז שלהם. ומפני לסטים. שלא יראו שיש אדם ויבואו עליו. ומפני רוח רעה. הבאה(ל) לפניו. וכשאינו רואה נוח לו. כחס על השמן שרואהו שמתקלקל וחס עליו וכיבה את הפתילה. הנר. קרויייל בלעז שהוא עושה פחם. בכיבויין זה. עם חשיכה. שמא(מ) ימהר להזכיר ויפשעו ויאמרו עדיין יש שהות. עישרתם. פירות האילן לסעודת שבת. שאף אכילת עראי של שבת קובעת למעשר. עירבתם. עירובי תחומין וחצירות. והני תרי שייכא למימרינהו בלשון שאלה דשמא כבר עשו. אבל בנר לא שייך למימר הדלקתם. דדבר הנראה לעין הוא אי אדלוק אי לא. ספק חשיכה. כגון בין השמשות. את הודאי. דתיקון(נ) [מעלייא היא. ואין] מטבילין את הכלים. דהוי משום שבות כדאמרי׳ במסכת ביצה דנר׳ כמתקן כלי. ואין מדליקין את הנרות. וכל שכן. דספיקה דאורייתי׳ הוא. וזו ואין צריך לומ׳ זו קתני. אבל מעשרין את הדמאי. ולא דמי למתקן דרוב עמי הארץ מעשרין הן. ומערבין. וטומנין את החמין. נותנין בקופה של מוכין להיות חומם משתמר בהן אבל משחשיכה ודאי אין טומנין:

במה מדליקין ובמה אין מדליקין. אין מדליקין לא בלכש ולא בחוסן ולא בכלך ולא בפתילת האידן ולא בירוקה שעל פני המים. לא בזפת ולא בשעוה ולא בשמן קיק ולא בשמן שריפה ולא באליה ולא בחלב: נחום המדי או׳ (אין) מדליקין בחלב מבושל. וחכמים אומרים אחד מבושל ואחד שאינו מבושל אין מדליקין בו. אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב. ר׳ ישמעאל אומר אין מדליקין בעיטרן מפני כבוד השבת. וחכמים מתירי׳ בכל השמנים בשמן שומשמין בשמן אגוזים בשמן צנונות בשמן דגים בשמן פקועות בעיטרן ובנפט. ר׳ טרפון אומר אין מדליקין אלא בשמן

כצ״ל. ח) לפי שאין שורפים קדשים וכו׳ שם כ״ג ע״ב. ט) עטרן פסולתא וכו׳ שם כ״ד ע״ב. י) שמן דגים קירבי דגים וכו׳ עיין תוס׳ שם כ״ו ע״א ד״ה איכא בינייהו. כ) פירש הקונטרס כגון קנבוס וכו׳ עיין לעיל בה׳ שבת סי׳ י״ט. ל) הבאה לפניו וכו׳ וברש״י כ״ט ע״ב הבאה עליו ונרשם מן הצד ס״א טרה שחורה. מ) שמא ימהר להזכיר וכו׳ ולשון רש״י שם ל״ד ע״א שאם ימהר להזכירם מבעוד יום יפשעו. ויאמרו עדיין יש שהות. נ) דתיקון מעלייא הוא ואין מטבילין וכו׳ כצ״ל.

זית בלבד. [כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן] ס) וכל היוצא מן העץ אינו מטמא טומאת אהלים אלא פשתן. פתילת הבגד שקיפלה ולא הבהבה ר׳ אליעזר אומר טמאה היא ואין מדליקין בה. ר׳ עקיבי אומר טהורה היא ומדליקין בה. לא יקוב אדם שפופרת של ביצה וימלאנה שמן ויתננה על פי הנר בשביל שתהא מנטפת ואפי׳ היא של חרס ור׳ יהודה מתיר. אבל אם חיברה היוצר מתחילה מותר מפני שהוא כלי אחד. לא ימלא אדם קערה שמן ויתננה בצד הנר ויתן ראש הפתילה לתוכה בשביל שתהא שואבת. ור׳ יהודה מתיר. המכבה את הנר מפני שהוא מתיירא מפני גוים ומפני לסטים ומפני רוח רעה בשביל החולה שישן פטור. כחס על הנר כחס על השמן כחס על הפתילה חייב. ור׳ יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם. על שלש עבירות נשים מיתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה ובחלה ובהדלקת הנר. שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה עישרתם עירבתם הדליקו את הנר. ספק חשיכה ספק אינה חשיכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות אבל מעשרין את הדמאי ומערבין וטומנין את החמין: סליק פירקא:

א״ר ע) אלעזר א״ר הנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם. שנ׳ וכל בנייך לימודי יי׳ ורב שלום בניך. אל תיקרי בניך אלא בונייך. שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול יהי שלום בחיליך שלוה בארמנותייך. למען אחיי וריעיי אדברה נא שלום בך. למען בית [ה׳] אלהינו אבקשה טוב לך יי׳ עוז לעמו יתן יי׳ יברך את עמו (ישר׳) בשלום: ועומד הנער ויאמ׳ קדיש בלא תתקבל ת׳: ומקדש בבית הכנסת. לאפוקי פ) אורחים ידי הובתן דאכלי ושתי בבי כנישתא: בריש ערבי פסחים. ואע״ג צ) דאמרי׳ במגילה פ׳ בני העיר בתי כנסיות אין אוכלין ואין שותין בהן. אותן ק) שאוכלין בהן נעשין על תנאי והתם משוי הילוק: ושאילו מקמי ר׳ יהודאי גאון מי שקידש ר) לאנשי ביתו ובא אצל אנשים שיודעין לקדש מהו שיחזור ויקדש להם. וא׳ לא יקדש רa). ומצא׳ בתשובות הגאונים המברך ברכת קידש וברכת הבדלה לאחרים צריך שיכוין להשמיע. והשומע צריך שיכוין לשמוע. ואם ש) לא נתכוין להשמיע ושומע לשמוע לא יצא: ת׳. קידוש: ויכולו כו׳: ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה בורא פרי הגפן: ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו ורצה בנו שבת קדשו באהבה וברצון הנחילנו זכרון למעשה בראשית. כי ת) הוא יום תחילה למקראי קודש זכר (א) ליציאת מצרים. כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים שבת קדשך באהבה וברצון הנחלתנו ברוך אתה יי׳ מקדש השבת:

ולאחר סעודה נהגו לומ׳ זמירות.

קנה. יקר א) יום שבת תנדיל. בברית שלום וחיים. וקדשתו ויהי מבדיל. בין ישראל לגוים: האומרים אך דבר לשון. לדמות ימיהם ליום קדשי. חניהם ב)

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) כמה שכ׳ נדברות במשנה תורה חכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו׳ על כן צוך יי׳ אלהיך לעשות את יום השבת.

ס) כל היוצא מן העץ אין מדליקין בו אלא פשתן וכל היוצא וכו׳ כצ״ל. ע) א״ר אלעזר וכו׳ סוף מס׳ ברכות. פ) לאפוקי אורחים וכו׳ עיין לעיל סי׳ ק״ו. צ) ואע״ג וכו׳ מגילה כ״ח ע״א ועיין תוס׳ שם ד״ה אין אוכלין וכו׳ בחדר הסמוכה וכו׳. ק) אותן שאוכלין וכו׳ שם כ״ח ע״ב. ר) מי שקידש כצ״ל. רa) ואמר לא יקדש. עיין בבה״ג הלכות קידוש והבדלה ואיתרמו ליה אינשי בדוכתא אחרינא דלא גמירי וכו׳ ועיין ברכות מ״ה ע״ב. ובתוס׳ חולין ק״ו ע״א ד״ה וש״כ וכו׳ ובטור א״ח סי׳ רע״ג. ש) ואם לא נתכוון להשמיע כצ״ל ר״ה כ״ח ע״ב. ת) כי הוא יום תחילה וכו׳ וכן הוא ג״כ נוסח רש״י עיין כתובות ז׳ ע״ב מידי דהוי וכו׳ והרמב״ן דברים ה׳ ט״ו כתב ואנו אומרים בקדוש היום כי יום זה תחלה וכו׳. א) יקר יום שבת תגדיל וכו׳ השיר הזה נמצא בדיואן ר״י

מקדם ליום ראשון. ׳ערב מאחור ליום ששי. תעתוע קדר ודישון. איך בעלי האמת ישיא. ידמו עִידִים לַעֲדָיִים והמתים אל החיים: וקדשתו: ומה לשכיניי המבקשים לעלות לכסאג) ממלאכה. מנוחת אלהים ואנשים. ושם צוה את הברכה. תחילהד). למקראי קדשים. מימי בראשית נמשכת. פרי מצוותו עץ חיים. בצילו נחיה בנוים: וקדשתו: דגולה לשמך מכהנת. ושמך בידה למשענת. היתה בחיקך מקוננת. ועל שלחנך מרננת. שביעה במן מעודנת. ועוד הותירה צנצנת. מודעת זאת באיים. ויצא לה שם בנוים: וקדשתו: הוסףה) (על) [אל] ידך שנית. להדשו) (מלאכה קדמוניות) [מלוכה קדמונית] להולכת קדורנית. פזורה שמאלית וימנית. (ותטש)ז) [ותבוש] ערבית ויוונית. והשב כהונה אהרונית. ותוקדש במחנה הלויים. שמך המחולל בגוים. וקדשתו:

אחרת:

קנט. כלח) מקדש שביעי כראוי לו. כל שומר שבת מחללו. שכרו הרבה מאד על פי פעלו. איש על מחנהו ואיש על דגלו: אוהבי יי׳ המחכים לבניין אריאל. ביום שבת שישו כמקבלי מתן דת נחליאל: גם שאו ידכם קודש ואמרו לאל. ברוך יי׳ אשר נתן מנוחה לעמו ישר׳: דורשי יי׳ זרע אברהם אוהבו. המאחרים לצאת מן השבת וממהרים לבא. ושמחיםט) לשמרו ולערוב מערבו. זה היום עשה יי׳ נגילה ונשמחה בו: זכרו תורת משה עבדי כמצות שבת גרוסה. חרותה ביום שביעי ככלה בין שתי ריעותיה משובצה: טהורים יירשוה ויקדשוה כמאמר אשר עשה. ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. יום זה קדוש הוא מבואו ועד צאתו. כל ישר׳ בבדוהו כמשפט המלך ודתו: לנוח בו ולשמוח בתענוג שבת אכול ושתוה. כל עדת ישר׳ יעשו אותו: משוך חסדך ליודעך. אל קנוא ונוקם. נוטרי יום שביעי בזכור ושמור להקם: שמחים בבניין שלם. ואור פניך תבהיקם. ירוויון מדשן ביתך. ונחל עדניך תשקם. עזור שובתים בשביעי. בחריש ובקציר לעולמים. פוסעים בו פסיעה קטנה. וסועדים בו לברך שלש פעמים: צדקתם תזהיר כאור שבעת הימים. יי׳ אלהי ישראל הבה תמים: קדשם במצותיך וטהרם כעצם השמים לטוהר. רוחךי) (תנחומו כבבהמה) [תנחמו כבהמה] תרד בבקעה מן ההר: שבתיהם תשכנם בנחלת הסהר. כנחלים נטיו. וכגנות עלי נהר: אחרת:

בשבתות וימים טובים.

קס. עלכ) אהבתך. אשתה גביעי. שלום לך שלום יום השביעי: ששת ימי מעשה לך כעבדים. אם אעבוד בהם אשבע נדודים. כולם בעיני הם כימים אחדים. מאהבתי בך. מאהבתי. יום מרגוע: שלום: אצא ביום ראשון לעשות מלאכה.

הלוי אשר הוציא לאור שד״ל, ובראשי החרוזות שם יהודה, ושד״ל באגרותיו הגיה מדעתו במקום ותוקדש במחנה הלוים, יתקדש במחנה הלוים כדי להמציא תיבת „הלוי״ בדוחק, וכן הדפיס גם בדיואן יתקדש, והה״א מיהודה הוא לדעתו בחרוז היתה בחיקך מקוננת, והוא ללא צורך כי כמה שירים לר״י הלוי נמצא בדיואן ולא נרשם שם רק שם יהודה. ב) חגיהם מקדם ליום ראשון, בדיואן נמצא „ארום מקדם ליום ראשון״ וכן נראה עיקר. ג) לכסא ממלכה כצ״ל והמשורר קורא לשביתת יום השבת בשם כסא ממלכה. ד) תחילה למקראי קדשים כצ״ל. ה) הוסף אל ידך שנית כצ״ל. ו) לחדש מלוכה קדמונית כצ״ל. ז) ותבוש עֲרָבִית וִיוָנִית כצ״ל כל זה תקנתי מדיואן לר׳ יהודה הלוי סי׳ ע״ט. ח) כל מקדש שביעי וכו׳ השיר הזה נדפס בסידורים שלפנינו ובכל זאת בואו ונחזיק טובה להמחבר גם בזה שהאיר עינינו בשתים. א) בגירסתו הנפלאה ה׳ אלהי ישראל הבה תמים, והוא לשון המקרא שמואל א׳ י״ד, ולא כמו שנדפס בטעות בסדורים אהבת תמים, והמשורר מסיים בכל חרוז בפסוק, ועוד הוסיף על נוסחתנו חרוז נעים קדשם וכו׳. ט) ושמחים לשמרו וכו׳ כן הוא הנכון להשלים הוי״ו ובנוסח שלנו חסר הוי״ו. י) רוחך תנחמו כבהמה וכו׳ בצ״ל. כ) על אהבתך וכו׳ באגרות שד״ל נרשם כי השיר הזה נמצא בספר טל אורות והוא לר״י הלוי, ונדפס

לערוך ליום שבת. המערכה. כי האלהים שם. שם הברכה. אתה לבד חלקי. אתה. מכל יניעי: שלום: מאור ליום קדשי. מאור קדושי. שמש וכוכבים קיוו לשמשי. מה לי ליום שני. או לשלישי. יסתיר מאורותיו. יסתיר. יום הרביעי: שלום: אשמע מבשר טוב ביום חמשי. כי מחרת יהיה נופש לנפשי. בקר לעבודתי. ערב להפשי. קרוי עלי שולחן. קרוי. מלכי ורועי: שלום: אמצא ביום ששי נפשי שמחה. כי קרבה עלי יום המנוחה. אם נע ונד אלך למצוא רווחה. ערב ואשכח כל. ערב: נודי ונועי: שלום: מה נעמה לי עת. בין השמשות. לראות פני שבת. פנים חדשות. בואו בתפוחים. הרבו אשישות זה יום מנוח זה. זה: דודי וריעי: שלום: אשיר לך שבת שיר אל ידידות. כי יאתה לך את יום חמודות. יום תענוגים גם. שלש סעודות. תענוג לשולחני. תענוג. תענוג יצועי: שלום לך שלום יום השביעי: חזק:

פתרון נשמת.

קסא. נשמת כל חי תברך. כדאמ׳ ברכי נפשי את יי׳ (תהלים קד) מן העולם ועד העולם. אתה אל. ברוך יי׳ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם (שם קו). ומבלעדיך. כי מי אלוה מבלעדי יי׳ (שם יח). ויי׳ שמו ער לא ינום ולא יישן. כלומר לכך נקרא שמו יי׳ להודיע לבאי עולם שהוא מנהינם וסובלם ומגלגלים במדת רחמים. שיי׳ הוא מדת רחמים. ההי״ד וארא אל אברהם באל שדי. (שמות ו). בשם של גבורה לפי מדת הדין. ושמי יי׳. במידתי של שם זה לא הייתי נודע להם. שלא נגליתי להם במדה זו שאני מגלה לך. אלא ייסרתים ודקדקתי עמהם עד כחוט השערה. במדתו של אלהים. הדין והמשפט והחרין והשורה. זש״ה וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני יי׳ (שם). במדה זו שאני נגלה לך. שכן בגאולת בניי צריכה מדת רחמים. וכן אתה מוצא בראשית ברא אלהים. ויברך אלהים את האדם. במדת הדין התחיל לבראותו. לאחוז בחרץ המשפט. כיון שסרח אדם וראה שאי איפשר לעולם בדין עמד ועירב ועשאו במדת רחמים. ההי״ד וישמעו את קול יי׳ אלהים מתהלך בגן (בראשית ג). כשירד לדין שיתף הרחמים בדין ליכנם לפנים מן השורה. והוא לא ינום ולא יישן. לשמר עולמו במדה טובה. דכתי׳ (תהלים קכא) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישר׳. ער ולא יישן. אינו פסוק. שומר ישר׳. ומצפה לכך. מעורר ישינים וכו׳. ואילו[ל] פינו. וי״ו מוסף על עיניין ראשון. על זה ועל זה שניהגת עולמך בחסד. שנ׳ עולם חסד יבנה. ובריותיך ברחמים. אין מעצור כח בכל איברינו להללך על אחת מהרבה כחול הים שהפלאת לנו. אפילו אילו היה פינו מלא שירה כים ולשונינו מלא רינה כהמון גליו של ים. ושפתותינו רהבות להרבות דברים כמרחבי רקיע. ועינינו מאירות ונהונות כשמש וירח להביט בסדר פלאיך. וידינו כנשרי שמים לעוף ולמהר לפשפש סוף ניסיך. ורגלינו כאיילות. לרוץ בקלות רגל לחזר ולשוט בכל פינה ובכל זויות חקר טובותיך. אפילו מצאנו כח בכל אלה עדיין אין אנו מספיקין כו׳: על אחת מאלף אלף אלפי אלפים וריבי רבבות הטובות כו׳. כך או׳ ר׳. ואינו או׳ פעמים. שאין לומר פעמים אצל הטובות. מפני שהוא בא להדביק ריבי רבבות אל הטובות ואתה מפלינו בפעמים. אבל באלפי אלפים שלמעלה היה מכוון. כדכת׳ יוסף יי׳ עליכם ככם אלף פעמים. ויש שמחסרין ו׳ מוריבי רבבות. כדי להגדיל בחשבון. כלומר אלף אלפים פעמים של

במעט שינוים בספר אבן ספיר ח״ש. [ל] ואילו פינו וכו׳ כן הוא ג״כ בסרע״ג, וברד״א, וכן הוא

ריבי רבבות. ואין סוף להשבון זה. אבל ר׳ עושה אותם שני חשבונות אלף פעמים אלפי אלפים הטובות. וריבי רבבות פעמים הטובות. וכמה וכמה פעמים אתה מונה החשבון הזה. ואין לו קץ. ואין צריך להסר הוי״ו. ברעב זנתנו. בדבר מזון. מאכל ומשתה. שהעולם רעיבים ואנו שביעים מליאי בטן. ובשובע מ) כלכלתנו. בשנת שובע נשאתנו להרים ראשינו. עד שנגברה ידינו בעושר וכבוד והרמת קרן ושכסיסי מא) על כל אומה ולשון כמו ספר מזונות בספר פרנסה וכלכלה. פירנוס וכילכול. פורנישמט ב׳. לכל דבר מחסור לצאת ולבא לדבר אל בית הוועד להחזיק יד לכל צרכים לדיבור ולמעשה. וזהו פרנס הציבור. וכן הוא או׳ השלך על יי׳ יהבך (תהלים נה). משאוי שלך לכל דבר והוא יכלכלך. ישאך ויסבול עולך. כמו (בראשית מז) ויכלכל יוסף. כל מחסורם וכל משאם קיבל עליו להכנים ולהוציא. כמו (מלכים א ח) ושמי השמים לא יכלכלוך לשון סבל ועול. נלאיתי כלכל. שופריר ב׳. מר׳: מחרב הצלתנו. לשון ויצילני מחרב פרעה (שמות יח). מדבר מלטתנו. לשון אשקמוציייר ב׳. הנמלט מן הרעה. כמו (איוב א) ואמלטה רק אני. אמלטה נא שמה (בראשית יט). ואבא דכולהו והמליטה זכר (ישעיה סו). וכן נפשינו כציפור נמלטה ואנחנו נמלטנו (תהלים קכד). כן הדבר נופל בצידינו ואנו נשמטנו מתחתיו. ומחלאים רבים רעים ונאמנים דיליתנו. רבים ונאמנים לא שייכי גבי הדדי. אלא כדכתב (דברים כח) וחלאים רעים ונאמנים. ואמרי׳ בתלמוד רעים נ) (בחליותן) [בשליחותן]. ונאמנים (בשליחותם) בשבועתם בפר׳ ישמעאל. בשעה שנכנס החולי באדם משביעין אותו שלא יצא ממנו עד יום פלוני. על יד פלוני ועל ידי סם פלוני. דיליתנו. כמו (פי) (תהלים) ארוממך יי׳ כי (דיליתנו) [דליתני] חלאים. חטף קמץ. לשון חולי הוא. תחלואים הרבה. אבל חלאים בחטף לבדו. הן תכשיטין. כמו (שה״ש ז) חמוקי ירכיך כמו חלאים. וכמו נזר זהב וחלי כתם (משלי כה). עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך. בלשון המקרא חסדך ואמיתך תמיד יצרוני. אם אמרתי מטה רגלי חסדך יי׳ יסעדיני. חסד ואמת מן ינצרוהו. שלח אורך ואמיתך המה ינחוני. ואף כי מיושב ללבי איברים שפילגתנו. עשאנו איברים איברים. ולא שפילגתה בנו. דמשמ׳ שאנו גופינו לבד והאיברים חילק ופילג בגופינו ואינו כן שאף הגוף עשוי איברים איברים שכל פרק ופרק וכל חוליא וחוליא חשוב אבר. ויש שגורסין שפילגת בנו. ועל כן שהפלאת בנו כל זאת. איברים שפילגת בנו. שחילקת בנו אבר אבר לעצמו. ורוח ונשמה שנפחת באפינו. והאומ׳ בנו אין רוח הכמים נוחה הימינו. דהא כת׳ קרא ויפח באפיו (בראשית ב). והכותב תיבה זאת יכתוב באפינו. מלא יו״ד. דלישתמע לשון רבים. על שם שני נחירי האף כעניין המקרא. וכן (איכה ד) רוח אפינו משיח יי׳. אבל אשר נשמה באפו (ישעיה ב). דישעיה מדבר על כל האף כמו שהוא לשון יחיד. וכן (שמות טו) וברוח אפך (בראשית ג) בזעת אפך. כולו לשון יחיד. ולכך נכתבי׳ חסר׳ מיו״ד. ויש שכותבי׳ יו״ד באפך דשירת הים. ואין נר׳. דא״כ היה לו ליכתב יו״ד כמו כן בבזעת אפך. על פי המסורת שאומ׳ ב׳ בתורה. ורוצה לומר דשוין הן זה בזה. או ימסור ב׳ באורייתא חד חסר וחד מלא. שכן דרך המסורת. וקשה משוב מחרון אפך. ונר׳ משום דשוין ביחד בחד טעמ׳ בפשטא המסרן ב׳ בתורה. ואני מצ׳ יו״ד מוגה בשניהם. וא״כ יפה אומר המסורת. ואין להשוות אליהם שאר אפך. ומ״מ ס) היה לו למסור ב׳ בתורה

ברמב״ם בסדר תפלות, ובזוהר פ׳ תרומה דף קל״ח. מ) ובשובע כלכלתנו וכן הוא ברמב״ם סדר תפלות ובשובע, ועיין א״ע בפירושו לבראשית וז״ל שבע גדול וכו׳ ע״כ יטעה האומר בתפלת שבת ובשובע כלכלתנו בוי״ו כי שובע שם הפועל הוא, והנכון ובשבע כלכלתנו בלא וי״ו, וכן הוא ברד״א. מא) ושכסיסי הוא לשון סדר כמו בטכסיס הזה הבא עליו וכו׳ מדרש ש״ר פ״ח. נ) רעים בשליחותן ונאמנים בשבועתם כצ״ל ע״ז נ״ה ע״א ע״ש ועיין במהרש״א בח״א שם. ס) ומ״מ

מלאים: ורוח. כמוע) מישמוש הניתן באיברים. כגון יד למשמש. רגל להלך. פה לדבר. חוטם להריח להתנודד באיברים. כל אחד לאומנותו. ונשמה. אליינא. המונחת בחדרי הלב. שנפחת באפינו. קרא כת׳ ויפח באפיו. תדע כי שני דברים הם. הנשמה ניתנת בעובר משעת יצירה. וכח מישמוש איברים אין בו עד שיגדל. וכשאדם ישן נודדים איבריו אעפ״י שהנשמה הולכה. והרי בהמה שחוטה פשוטה ומנותחת לא נותרה בה נשמה ועדיין בשרה מתנודדת ומנענע בבית המטבחים. זהו מחמת הרוח. וַיִּלִית. מר׳: ולשון אשר שמת בפינו. אינו זכור לשון שימה בלשון. ואני צ) הכותב או׳ מרכת׳ (שמות ד) מי שם פה לאדם או מי ישום אלם. ואלם אישתקיל מילוליה. ואמרי׳ בפ׳ הרואה. ת״ר הלבפ) מבין והכליות יועצות והלשון מדבר. וזה דבר ידוע לכל ואין צריך ראייה. כי באמת מות והיים ביד לשון. המדבר גדולות. הרי מצינו שימה בלשון. אב״ן: הן הם יודו הנה המה. כלומר אמנם הרי הם האיברים הללו מוכנין ומזומנין שיהו מודים ומברכין. והאו׳ הן הן. אינו אלא טועה. יודו ויברכו. לשון הפסוק (תהלים קמה) יודוך יי׳ (על) כל מעשיך וחסידך יברכוכה: ויקדישו ויעריצו. וכן הוא אומ׳ והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישר׳ יעריצו (ישעי׳ כט). ועל זה הפסוק הוסד נקדישך ונעריצך. בתחילת הקדושה. כסדר המקרא. לפי שיש בני אדם שמהפכין אותם. וכל לשון לך תשבע. זה יום הלידהק) שנשבעים לבוראם שלא יעברו על תורתו פסוק מלא בישעיה בי נשבעתי וגו׳ (ישעיה מה). כי לי תכרע כל ברך תשבע כל לשון. וכל הלבבות ייראוך אינו מושך וכל לבדו. אלא יאמר בדיבוק. וכל הלבבות הם ייראוך. קרא הוא יחד לבבי ליראהר) (את) שמך. בתהילי׳ (פ״ו). וכל קרב. ימשוך טעם בקו״ף. כל עצמותי תאמרנה. כל איבריי. כמו חמור גרם. מגברוין ב׳אש). בעל איברים. וכן מלחט) (גדמא) [גרמא] גרמא. פ׳ כל עצמותי. רמ״ח איברים שבאדם. וכנגדם רמ״ח תיבות בק״ש. לייחוד השם. וזהו מי כמוך. פ״ה כל עצמותי. ומתוך ראשו הצריך לו מסיים את כולו לשבח. ועל מי כמוך שהאיברים מעידין. בעלילה זו אתה מפרשו והולך. מי ידמה לך. מי ישוה לך. מי יערוך לך. היינו מי כמוך. בסדר רב עמרם רננו צדיקים וכל עצמותיי תאמרנה. ואין כתוב בו אריכות זה. מי ידמה לך. עד וכל קרבי את שם קדשו. ויש או׳ כל אותו תוספת. בין כך ובין כך המקרא שמביא סיוע וראייה שלפניו. וסמיכת המקראות עשויין באמת ויושר. אל עליון וכו׳. מקרא מלא הוא. (בראשית יד) ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. ואותום) האו׳ קונה ברחמים שמים וארץ. לא אשתבוש. כדאמרי׳ ששיתף הק׳ מדת רחמים עם מדת הדין וברא את עולמו. שנ׳ (בראשית ב) ביום (ברא) [עשות] יי׳ אלקים ארץ ושמים. והוא שיסד הקליר. כבודו איהל כהיום ברחמים. ולא יאמר קונה ברחמיו דלישתמע חסד גדול עשה ורחמים היו לו על שברא את העולם. ועל מי ריחם או למי משך חסדו מקדם שברא עולמו בעבורו כדי לרחם עליו. הלא הוא יחיד בכבודו. וקולו על המים. הילכך אם בא לומר יאמר ברחמים ולא ברחמיו. האל הגדול הגיבור והנורא. כךח) הוא המקרא. בתחילה כולל. ואחר כך מפרש כל אחד. האל בכך. הגדול בכך וכו׳. ואתה הוא שגדול בכך. וגיבור

היה לו למסור וכו׳ לפני המחבר הי׳ במוסרה רק ב׳ בתורה, ולפנינו איתא במוסרה ב״ם. ע) כמו משמוש נ״ל שצ״ל כח משמוש וכו׳ וכן כתב גם רד״ל. פ) הלב מבין וכו׳ לפנינו בברכות ס״א ע״א איתא כליות יועצות לב מבין לשון מחתך ופירש״י מחתך הדבור להוציא מפיו ובדק״ס הביא גירסא כגירסתו. צ) ואני הכותב אומר וכו׳ אב״ן, נראה כי אבן הוא המעתיק הספר והמוסיף בו נוספות, וכן העיר שד״ל באגרותיו. ואולי הוא הראב״ן (ר׳ אליעזר בר נתן) שפירש התפלות כידוע. ק) זה יום הלידה שנשבעים וכו׳ נדה ל׳ ע״ב. ר) ליראה שמך כצ״ל ועיין בנ״ש שם. ש) membrun בלעז (שמארקגליעדריג). ט) מלח גרמא גרמא כצ״ל ביצה י״א ע״ב. ם) ואותו האומר קונה ברחמים וכו׳ כצ״ל. ח) כך הוא המקרא דברים י׳ וכאמרינן ברכות ל״ג ע״ב ואתו אנשי כנה״ג

ונורא. ואין כערכך. מעתה נאה לך להללך ולשבחך. ולא כן מדת בשר ודם: אדם משבח את חבירו ואין בו כל שבחו. אבל הק' נורא על נוראים. גיבור על גיבורים. הוא אלהי אלהים ואדני האדונים. הה"ד מי לא ייראוך מלך הגוים (ירמיה י) וגו'. וכת' מי ימלל גבורות יי' ישמיע כל תהלתו (תהלים קו). תהילתיו לא נא' אלא תהילתו שאפי' תהילה אחת שבו אין אדם יכול לספר את כולו. אדם גיבור במלחמה מלומד בטכסיסי מלחמה. ויש דברים הרבה שאינו יודע להזהר מגיבור שכנגדו. דמי שיודע בקשת ובחצים אינו יודע (בהפנת תרסיסים) [בהגנפת תריסין]ג). ומי שיודע באלה וברומח אינו יודע בחנית ובסייף ויכולין לספר כל שבחו. אבל הק' הכל יש בו ויודע ענייני מלחמה יותר ממה שאין אדם יכול לדבר. וכן אם משבחין רב החובל אין יכולין לשבחו בכל ענייני הים. והרבה דברים יש שאין יודע להשמט מהן. אבל הק' כחו וממשלתו בים וביבשה. הוא אלהי עמקים ג) ואלהי הרים לכך נאמר כל תהילתו. ת'. וזהו שכת' אשרי שאל [יעקב] בעזרו וגו' (תהילים קמו). עושה שמים וארץ את הים וגו'. שמלך ד) בשר ודם אם יכול להציל בים אינו יכול להציל ביבשה. ואם יכול להציל ביבשה אינו יכול להציל בים. אבל הק' אינו כן שיכול להציל בים וביבשה. וזהו שכתב אשרי שאל יעקב וגו'. כך נמצא במדרש: ויש משנין הסדר ואו' תכף לשמים וארץ נהללך ונשבחך כו' ותכף הפסוק שא' דוד או' האל בתעצומות עוזך כו' עד וקדוש שמו. ואחר כך וכתוב רננו צדיקים וכו'. והא ליתה. חדא לפי שכשכלל תחילה המקרא מפרש ואחר כך כל אחד למחלקותיו כל ארבעתן על ארבעת רבעין. ועוד היאך מחובר רננו צדיקים למלה שעליו. מה ראיה ממנו לכאן המחבר מדבר בשבחו של מקום. ואינו או' על כל אדם שישבחנו שצריך להביא ראיה מרננו צדיקים. אבל לאחר שפי' ארבע תהילותיו דכתבינהו משה באורייתא והיללו ושיבחו ובירך שם קדשו כמו שעשה דוד. אז סמך רננו צדיקים לו לראייה כלומר וכן מצינו מקרא כתוב שכל הצדיקים מרננים לשמו וכזה יעשו כל אדם כצדיקים שכל המספר בשבחו הרי זה משובח ולפיכך סמך בפי ישרים. צדיקים. ונברך את שם קדשך. ברכי נפשי וגו'. כל אחד מעיד לעצמו. מר': והתולה בדוד ואו' כדוד אמר הרי הוא ממעט קילוסו. ונותן כבוד עצמו לאחרים. האל בתעצומת עוזך. נותן (שו') [עז] ותעצומת לעם. והנורא בנוראותיך. על ידי נוראותיך שאתה עושה אתה נורא ומאויים. ולכך נקרא שמו נורא. וכן נורא תהילות. על ידי התהילות שמספרין בני אדם זה לזה לומ' גבורה זו עשה וגבורה זו עשה נגד פלוני ופלוני זו בים וזו ביבשה. ועל ידי שם שיצא עליך אתה יראוי ומאויים. ואו' (איוב ט) מי הקשה אליו (ויושלם) [וישלם]. ומי יעמד לפניך הרי שמענו שעשה לפלוני כך ולפלוני כך. לנצח עדי עד. גבורתו עולמית לנצחון. המלך היושב על כסא. לשון המקרא ואראה (יי') [את אדני] יושב על כסא רם ונשא (ישעיה ו). וכת' קרא אחרינ' כי כה אמר רם ונשא שכן עד וקדוש שמו (שם נז) וגו'. ועל שני מקראות הללו סידר שבחו. ואם חיבר כסא לרם ונישא ועשאו דיבור אחד להשמיע שהכסא רם ונשא לא משתבש. כי כן משמע המקרא שהוא יושב על הכסא (שהיה) [שהוא] רם ונישא למעלה. ואעפ"י שלא מגיעים למטה עד שממלאין כל ההיכל ולפי שדיבר בהיכל שהוא אמר על הכסא שהוא רם ונישא למעלה. ויש מפרשין דרם ונישא שבפסוק מוסב על ואראה את (יי') [אדני]. ואין כן משמעות המקרא. והכי משתמע המלך היושב על כסא. בכל מעלות

וכו'. ג) בהגפת תריסין כצ"ל והוא לשון המשנה סוטה מ"ב ע"א. ג) אלהי עמקים וכו' מיוסד על לשון הכתוב מלכים א' כ'. ד) שמלך בו"ד וכו' כעין זה בירושלמי ברכות פ"ט ה"א. וירושלמי

הללו הוא יושב על כסאו כי לו יאתה מלוכה שהוא רם ונישא שוכן עד. כפי המקרא שכת' כי כה אמר (י"י) רם ונישא וכו'. וכתוב רננו צדיקים. הוא כמו וכתו' שבתלמוד שמביאין אנו אותו הפסוק לראייה למה שאמ' למעלה. אלא וכתיב לשון ארמי. וכתוב לשון עברי. אף כאן פסוק זו ראייה וסיוע למה שאמ. כי לאחר שפי' ארבע תהילותיו הכתובים בתורה האל הגדול הגיבור והנורא. סמך לזה רננו צדיקים. כלומר וכן מצינו שצדיקים מרננים לשמו: בפי ישרים תתהלל. כעדות המקרא לישרים נאוה תהילה (תהלים לג). ולכך סמך זה לכאן: והרב ר' יעקב ברי שמשון פי' בפי ישרים תתרומם: ובדברי צדיקים תתברך: ובלשון חסידים תתקדש: ובקרב קדושים תתהלל: ועל לשון יצחק שיסדו. וכתוב בו יצחק ורבקה. וכן בעל תחינת שיני וחמשי עזריאל. עזרינו אלקי ישענו (א). כן. אבל אין עיניין יצחק ורבקה לכאן. ולא יתכן לפרי כן. דהא(ה) יצחק אבינו תיקן תפילת המנחה. שנ' ויצא יצחק לשוח בשדה (בראשית כד). וא"כ בתפילת המנחה שיסד היה לו לייסד שמו ושם אשתו. ולא בתפילת שחרית שתיקן אברהם אבינו שנ' (שם כג) וישכם אברהם בבקר. הילכך יאמר בכל אחד שבח המצוי בו. כפי ישרים תתהלל. לישרים נאוה תהילה. ובדברי צדיקים תתרומם. לשון המקר' צדקה תרומם גוי (משלי יד). ומפרש במדרש שיר השירים שיהיו ישר' מקבלין פני שכינה שנ' (ישעיה לג) והוא מרומים ישכן ושכינה שרוייה עמהם. שנ' (ויקרא כו) והתהלכתי בתוככם: ובלשון חסידים תתברך. וחסידיך יברכוך. ובקרב קדושים תתקדש. ויש שאין אומ' כך לפי שבלשון הזה מצינו פירעון בצדיקים. שנ' בקרוביי אקדש (שם י). ואו' ובדברי צדיקים תתקדש. ובקרב קדושים תתרומם. ואין למשוך הנעימות של נגינה אלא בריש של ישרים. ובקוף של צדיקים. כמו שאתה מוצא הברתה בניקוד. ואז תהא תיבתך שלימה שאם אתה מושכה לעיל נשחתה התיב' והבל הוא ונידוף: ובלשון חסידים תשתבח. מה טיבו של כל אצל חסידים מאצל ישרים וחביריו. ובקרב קדושים תתרומם: רושם של ישרים צדיקים חסידים קדושים הוא יצחק. ושמא בעקידה נעשה שבח זה עם המקדש שמך ברבים: כ"ש. ואין נראת דבתפילת המנחה שיסד יצחק היה לו להזכיר שמו ולא בתפילת השחר שיסד אברהם כדפריש:

ובמקהלות רבבות עמך הישרים והצדיקים שבחו לעצמו גם בכל שאר הבינוניים יתפאר שמך בכל קהילות ורבבות כניסייתן של ישר' בכל מקום שהן. כשהוא(ו) דבוק אומ' מקהלות ישר'. כמו מצהלות אביריו אבל בעומד הוא או' מקהלות כמו במקהלות ברכו אלהים (תהלים סח): על כל דברי שירות ותושבחות דוד בן ישי. יש לשאל איך אומ' בני אדם דבר זה ואינו תמיהין לעצמן וכי היאך יכול חובת כל אדם לשבח להק' יותר מכל דברי שירי דוד. ואפי' אם תפרש האי על כל דברי כמו מלבד כל דברי או על ידי כל דברי. א"כ חובה היא על כל אדם לומר כל השבחות שבתילים מה שלא [הי'] ולא נברא. ואם א' כן שכן חובת כל היצור לשבח על (כל) דברי שירות דוד. ולא א' כל אז נוח יותר. דמשמ' שחובה היא על כל אדם לומר לפני הק' משירי דוד. והאי על כל דברי תפרש כמו על ידי. כלומר על פי השירות ועל ידיהן חייבין אנו להודות להק'. ובודאי חובה עלינו לשורר

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) ואני סמתי את עיני בתחינות ומצאתי שם חתום חזק. חוסה זרים קוליכו הי' א"ס הנס ומה שלא חתם שמו כסדר . . . מפני ענוותו. יפה:

ע"ז פ"ג ה"א. ה) דהא יצחק וכו' ברכות כ"ו ע"ב. ו) כשהוא דבוק אומר מקהלות פירש בסמיכות

להקי׳ משירי דוד. כמו שמצינו(ז) בפסיקתא. אמר דוד אגורה באהלך עולמים. וכי עלה על דעתו של דוד שהוא חי לעולם. אלא כך אמ׳ יהו אומרי׳ בשמי לעולם בבתי כנסיות ובתי מדרשות. (אלו) [א״ל] הק׳ חייך אעפ״י שאתה מת אין שמך (זו) [זז] מביתי לעולם. אלא על כל קרבן וקרבן מזכירים ואומרי׳ שירים משלך מזמור לדוד. ולא עוד שהואיל וחשבת לבנות בית המקדש אע״פ ששלמה בנך בנה אותו בשמך אני כותבו. מזמור שיר חנוכת הבית לדוד (שם ל): ושוב מזה ומזה זה הלשון דהאי על כל דברי שירות נדרש לאחריו. וכן היבור המילה על כל דברי שירות וכו׳. ישתבך שמך. מלבד כל דבר שירות ותושבחות דוד ששיבחך יותר מכל אדם בכמה היללוים מכמה עיניינים על כל דבר ודבר שאירע לו הן על הטובה הן על הרעה. וגם על מקרה בני אדם שר כמה שירים. ויותר על כל אילו יהא שמך עוד משובח לעולם. והכי עיקר: ויש מפרשי׳ שכן חובת כל כו׳ להודות לפניך על כל דברי. כלומר להוסיף עליהם איש ואיש לפי שכלו: ישתבח כו׳. פי׳ הרב ר׳ יעקב בר׳ שמשון שיש כאן י״ח תושבחות כנגד י״ח ברכות שבתפילה שיר ושבחה כו׳ ונר׳ שאילו ג׳ משלימין גדול בתושבחות. אל ההודאות. אדון הנפלאות. כי בלא אילו אין כאן אלא ט״ו. ואיכ שמן החתימה הן והותמין בשתים. ועושין ברכות הבילות. וליתה. דהא לא חתמינן בשתים. ואני שמעתי מפי הרב תיט״ב(זא) דט״ו שבחות יש בו. וט״ו ברוך בפתיחת הזמרה ובסומה בברכה שלפניה ולאחריה כנגד ט״ו טובות שנתן הק׳ לישר׳ הכתובו׳ בהגדת פסח. הוציאנו ממצרים כו׳: אל ההודאות. בעל ההודאות. נאה ושוב להודות לו. ארון הנפלאות. ומפליא לעשות. הבוחר בשירי זמרה. שאמרנו למעלה בפסוקים. חי העולמים. הוה והיה ויהיה. שנ׳ (מלאכי ג) אני ה׳ לא (שנאניתי) [שניתי]. הווה. פסוק הוא ואתה (הווה) [הוה] להם למלך (נחמיה ו). ויש נור׳ חֵי העולמים. כמו וישבע בחֵי העולם (דניאל יב) או חי העולמים: כ״ש אב״ן(ח):

סליק פירוש של נשמת:

נשמת כל חי תברך את שמך יי׳ אלהינו ורוח כל בשר תפאר ותרומם זכרך מלכינו תמיד: מן העולם ועד העולם אתה אל ומלבעדיך אין לנו מלך גואל ומושיע: פודה ומציל ומפרנס ומרחם בכל עת צרה וצוקה אין לנו מלך אלא אתה: אלהי הראשונים והאחרונים אלוה כל בריות אדון כל תולדות המהולל(ט) בתושבחות המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים: ויי׳ שמו ער לא ינום ולא יישן המעורר ישינים והמקיץ רדומים והמסיח אלמים והמתיר אסורים והסומך נופלים והזוקף כפופים ולך לבדך אנחנו מודים: אילו(י) פינו מלא שירה כים ולשונינו רינה כהמון גליו ושפתותינו שבח כמרחבי רקיע ועינינו מאירות כשמש וירח וידינו פרושות כנשרי שמים ורגלינו קלות כאיילות: אין אנו מספיקין להודות לך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו ולברך את שמך: על אחת מאלף אלף אלפי אלפים וריבי רבבות פעמים הטובות שעשית עם אבותינו ועמנו: ממצרים גאלתנו יי׳ אלהינו ומבית עבדים פריתנו: ברעב זנתנו ובשובע גדול כלכלתנו מחרב הצלתנו ומדבר מלטתנו ומחלאים רבים רעים ונאמנים דיליתנו: עד הנה עזרונו רחמיך יי׳ אלהינו ולא (ולא) עזבונו חסדיך אלהינו נא אל תטשינו יי׳

הוא מקהלות בחירוק כמו מצהלות אביריו (ירמיה ח). ז) שמצינו בפסיקתא הוא בפסיקתא רבתי פ״ב ובמדרש תהלים מזמור ל׳, ועיין מדרש שה״ש פסוק וחכך כיין וגו׳ ובסנהדרין צ׳ ע״ב בכורות ל״א ע״ב, יבמות צ״ז ע״ב. זא) מפי הרב תיטב. רשד״ל כתב נראה שהוא ר׳ יו״ט הנ״ל (בסי׳ קנ״ה) וגם צונץ בספרו צור געשיכטע ע׳ 94 מביא פירושים בשם תיטב מתוך כ״י ואפשר הוא ר׳ י״ט בר יהודה נכד רש״י בנו של ריב״ן אשר בתחילה הוא בעצמו מסמן את הערותיו בשם תימ״ב ר״ל תוספת יום טוב. ח) כך שמעתי אב״ן עי׳ לעיל. ט) המהולל בתשבחות, ולא גריס המהולל ברוב התשבחות כגירסתנו, וגם הרמב״ם בסדר תפלות גריס המהולל בתשבחות, וכ״ה בהגהות מיימוני שם ע״ש ועיין בתחילת הספר מה שכתב שם המחבר. י) אילו פינו צריך לגרוס

אלהינו ואל תכלימנו לנצח: על כן איברים שפילגת בנו ורוח ונשמה שנפחת באפינו ולשון אשר שמת בפינו: הן הם יודו ויברכו וישבחו ויפארו וירוממו ויהדרו ויקדישו ויעריצו וימליכו את שמך מלכינו: כי כל פה לך יודה וכל לשון לך תשבע וכל ברך לך תכרע וכל קומה לפניך יי׳ אלהינו תשתחוה: וכל הלבבות ייראוך וכל קרב וכליות יזמרו לשמך. כדבר שכתוב כל עצמותי תאמרנה יי׳ מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגוזלו: מי ידמה לך ומי ישוה לך ומי יערוך לך. האל. הגדול. הגבור. והנורא. אל עליון קונה שמים וארץ: האל בתעצומות עוזך. הגדול בכבוד שמך. הגיבור לנצח נצחים והנורא בחיילי נוראותיך: המלך היושב על כסא רם ונישא שוכן עד מרום וקדוש שמו: נהללך ונשבחך ונברך את שם קדשך. כדוד אמר ברכי נפשי את יי׳ וכל קרביי את שם קדשו: וכתוב רננו צדיקים ביי׳ ולישרים נאוה תהילה: בפי ישרים תתהלל: ובדברי צדיקים תתברך: ובלשון חסידים תתרומם: ובקרב קדושים תתקדש:

ובמקהלות ורבבות עמך בית ישר׳ ברינה יתפאר שמך מלכינו בכל דור ודור. שכן חובת כל היצורים לפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס על כל דברי שירות ותושבחות דוד בן ישי עבדך משיחך: ישתבח שמך מלכינו האל המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ כי לך נאה יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שיר ושבחה הלל וזמרה עוז וממשלה תהילה ותפארת קדושה ומלכות ברכות והודאות נצח גדולה וגבורה מעתה ועד עולם. ברוך אתה יי׳ אל מלך גדול בתושבחות אל ההודאות. אדון כל הנפלאות הבוחר בשירי זמרה מלך אל חי עולמים: ואו׳ החזן קדש עד דאמירן וגו׳: ברכו: ברוך יי׳ המבורך לעולם ועד: ופותח ביוצר בנעימות קול:

ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל: הכל יודוך והכל ישבחוך והכל יאמרו אין קדוש כיי׳: הכל ירוממוך סלה יוצר הכל האל הפותח בכל יום דלתות שערי מזרח: ובוקע חלוני רקיע מוציא חמה ממקומה ולבנה ממכון שבתה: ומאיר לעולם כולו וליושביו שברא במדת רחמים: המאיר לארץ ולדרים עליה ברחמים ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית: המלך המרומם לבדו מאז משובח ומפואר ומתנשא מימות עולם: אלהי עולם ברחמיך הרבים רחם עלינו אדון עוזינו צור משגבינו מגן ישענו משגב בעדינו: אין ערוך לך ואין זולתך אפס בלתך ואין דומה לך: אין ערוך לך יי׳ אלהינו בעולם הזה ואין זולתך מלכינו לחיי העולם הבא: אפס בלתך גואלינו לימות המשיח ואין דומה לך מושיענו לתחיית המתים:

אלכ) אדון על כל המעשים. ברוך הוא ומבורך בפי כל נשמה: גודלו וטובו מלא עולם. דעת ותבונה סובבים אותו: המתגאה על חיות הקודש. ונהדר בכבוד בכס המרכבה: זכות ומישור לפני כסאו. חסד ורחמים לפני כבודו: טובים מאורות שברא אלהינו. יצרם בדיעה בבינה ובהשכל: כח וגבורה נתן בהם. להיות מושלים בקרב תבל: מלאים זיו ומפיקים נוגה. נאה זיום בכל העולם: שמחים בצאתם וששים בבואם. עושים באימה רצון קוניהם: פאר וכבוד נותנים לשמו. צהלה ורינה לזכר מלכותו: קרא לשמש ויזרח אור. ראה והתקין צורת הלבנה: שבח נותנים לשמו כל צבא מרום. תפארת וגדולה שרפים וחיות עם אופני הקודש:

ואולי לפי מה שפירש לעיל ואילו וי״ו מוסיף על ענין ראשון וכו׳. כ) אל אדון וכו׳ ונוסחת המחבר משונה ממה שהביא הזוהר פרשה תרומה דף קל״ב ע״א ע״ש, והכ״ב כתב שהוא מיוסד באלפא ביתא, ובראשונה עשר תיבות (וכן הוא בזוהר הנ״ל) נגד עשרת הדברות, ובאחרונה י״ב תיבות נגד

לאל אשר שבת מכל מעשיו ביום השביעי נתעלה וישב על כסא כבודו. תפארת עטה ליום המנוחה עונג קרא ליום השבת. זה שבח של יום השביעי שבו שבת אל מכל מלאכתו ויום השביעי משובח באומר מזמור שיר ליום השבת. לפיכך יפארו ויברכו לאל כל יצוריו ויתנו שבח יקר וגדולה לאל מלך יוצר כל ומנחיל מנוחה לעמו ישר׳ ביום שבת קודש. שמך יי׳ אלהינו יתקדש וזכרך מלכינו יתפאר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. תתברך מושיענו על כו׳. ואו׳ כל הסדר כמו שסדור בחול עד גאל ישראל:

קסב. ועומדין ומתפללין מגן ומחייה משולש. ת׳: ואם תאמר מפני ל) מה אנו משנין תפילתנו בשבת בלילה ויוצר ומוסף ומנחה. ואין אנו מתפללין בתפילה אחת כמו ביום טוב שאנו מתפללין אתה בחרתנו בכל תפילה ותפילה: ושמעתי מגרבוני אחד שכנגד ג׳ שבתות תיקנו חכמים אילו התפילות. אתה קדשת. כנגד שבת בראשית שהק׳ קדשו ומקודש ובא מששת ימי בראשית. ישמח משה. כנגד שבת סיני. שהתורה ניתנה בשבת בהשכמה. כדאמרי׳ פ״ר מ) עקיבא מכדי בין מר ובין מר תורה בשבת ניתנה: ובתכנת שבת אין לתמוה שכל תפילת המוספין אנו משנין מתפילת ערבית שחרית ומנחה ובתפילת אתה אחד כנגד שבת של עתיד לבא. שנ׳ ביום ההוא יהיה ה׳ אחד ושמו אחד וגם ישר׳ גוי אחד שנ׳ ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ: ובפי׳ אתה אחד פירשתי היטב. ת׳:

קסג. ישמח משה במתנת חלקו כי עבד נאמן קראת לו. כליל תפארת בראשו נתת לו בעמדו לפניך על הר סיני. ושני לחות אבנים הוריד בידו וכתוב בהם שמירת שבת. וכן כתוב בתורתך ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם: ביני ובין בני ישר׳ אות היא לעולם כי ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש: ולא נתתו יי׳ אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתנו מלכינו לעובדי פסילים. וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים כי לישר׳ עמך נתתו באהבה לזרע יעקב אשר בם בחרת עם מקדשי שביעי כולם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשתו. חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו וקדשינו במצותיך ותן חלקינו בתורתך ושבעינו מטובך וטהר לבינו לעובדך באמת וישמחו בך כל ישר׳ אוהבי שמך והנחילנו יי׳ אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך ב״א יי׳ מקדש השבת: רצה ומודים שים שלום: ומתחיל שליח ציבור ואו׳ אבות וגבורות וקדושת השם. ת׳: פ״ר ת״ם דלכך אנו אומרי׳ ביוצר ממקומך. ובקדושת מוסף ממקומו. משום דבמוסף אין אנו יודעין מקומו אבל ביוצר אנו יודעין. וזהו שא׳ במוסף ומשרתיו שואלים זה לזה איה מקום כבודו. והכי אמרי׳ בפ״ק נ) דע״ז איפוך. דג׳ שעות ראשונות יושב ודן כו׳. ועומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים. א״כ ביוצר אנו יודעים מקום שהוא יושב. אבל במוסף אין יודעים כלל איזה מקום הוא יושב. כדא׳ ס) פ״ב דחגיגה ברוך כבוד יי׳ ממקומו. מכלל דליכא דידע ליה:

נקדישך ע) ונעריצך כסוד שכל שיח שרפי קודש המקדישים את שמך בקדש. ככת׳ על יד נביאך. וקרא זה אל זה ואמר ק׳ ק׳ ק׳ יי׳ צבאות מלא כל הארץ

י״ב מזלות. נשארו תשעה אמצעיים שבכל אחד ח׳ תיבות שהן בכללן ע״ב נגד שם המפורש. ויחד הם כ״ב אותיות נגד שם בן כ״ב ע״ש. ועיין בשו״ת מהרש״ל סי׳ ס״ד. ל) מפני מה אנו משנין תפלתנו וכו׳ עיין לעיל סי׳ קל״ט. מ) פרק ר׳ עקיבא וכו׳ עיין שבת פ״ו ע״ב ודכולי עלמא בשבת ניתנה תורה לישראל וכו׳ והמחבר או שהיה לו גירסא אחרת. או שמעתיק הכוונה ולא לשון הגמרא. נ) בפ״ק דע״ז איפוך וכו׳ ד׳ ע״ב. ס) כדאמר פ״ב דחגיגה י״ג ע״ב. ועיין לעיל סי׳ פ״ח. ע) נקדישך ונעריצך כסוד שכל שיח וכו׳ מקדים נקדישך לנעריצך כמו שכתב לעיל ע״ם לשון המקרא והקדישו

כבודו: אז בקול רעש גדול אדיר והזק משמיעים בקול מתנשאים לעומת שרפים לעומתם ברוך יאמרו: ברוך כבוד יי׳ ממקומו: ממקומך מלכינו תופיע ותמלוך עלינו בהדרך כי מחכים אנחנו לך מתי תמלוך. ותמלוך בציון בקרוב בימינו לעולם ועד תשכון. תתגדל ותתקדש בתוך ירושלם עירך לדור ודור ולנצח נצחים. ועינינו תראינה מלכותך כדבר האמור בשירי עוזך על ידי דוד משיח צדקך: ימלוך יי׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה: לדור ודור נגיד גודלך: וביום טוב אומ׳ אחר מלא כל הארץ כבודו:

קסד. והיות בוערות בכס רם לויות. בארבעת רבעיו הביל מנויות: גוצצות כנץ הסדן וכבזק דומיות: נוהצות ברצוא ושוב אנפיים נטויות: יחד תחת לקפיץ הדיות. יוצרם לקלס בשהן רשויות: מזמרות שירים תילים תילויות. מעריצות לקדוש תהילות דומיות: נוהמות כקול מים רבים בשאג והמיות. נראות כנשאות והם נשואות ותלויות: בזאת הנשקפה יביט מקירוי עליות ביטוייה לאזון ישה כרויות: רבוכה כבמרחשת בדובים ואריות. רחשה יסכית דלותה משאיות: שבותה ישיב כאפיקים בציות. שאריתה לחוק בקרב גליות. מבשן וממצולות יניפנה לתלפיות. מתנוססת כימי קדם בארמתה להיות. ויבהיק כמתהפכת חרב פיפיות. ויגנע שוסיה במכות טריות: אך נשירותם נקבצו דיות. איים להעיק בוצרה וקריות: לאדר להדר שמו בהנויות. להקדישו ולהעריצו שכם אחד כארבע חיות: לעומתן ברוך יאמרו: ישמח משה רצה ומודים ושים שלום: קדיש שלם: ונוטל ספר תורה ומחזיר פניו כנגד הבימה ואומר בקול רם פסוק זה. ת׳: וששה תיבות של פסוקפ) זה אומ׳ כנגד ששה צעדים של נושאי הארון לכל קרבן. וכת׳ (שמואל ב ו) בדוד ויהי כי צעדו נושאי ארון [ה׳] ששה צעדים ויזבח שור ומריא:

גדלו ליי׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו: ועונין הציבור: רוממו יי׳ אלהינו והשתחוו להדום רגליו כי קדוש הוא: רוממו יי׳ אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי׳ אלהינו: שיר ליום השבת הטיבו נגן. ת׳:

קסה. על הכל יתגדל. פסוק הוא (יחזקאל לח) והתגדלתי והתקדשתי. ופ״הנ) בדניאל (יא) כי על כל יתגדל ולאלוה מעוזים וגו׳. כקדושתו על החיות וכקדושתו על כסא הכבוד. האו׳ כן קדושתו על כסא הכבוד. תלי תניא בדלא תניא: ואין נכון לומר יתקדש שמך. שהרי א׳ כקדושתו. ונאמר לפניו. א״כ אינו מדבר להק׳ פה אל פה. אלא אומ׳ כן יתקדש בנו יי׳ כו׳ סולו. לשון שבח. וכן לא תסולה בכתם אופיר (איוב כה). המסולאים בפז (איכה ד) ביה שמו. בשם יה שהוא לשון יראה. כדמתרג׳ דהילא די״י עזי וזמרת יה. שבחו לפניו. וגורו מפניו. וזהו דוגמת המקרא וגילו ברעדה (תהלים ב): אב הרחמים הוא ירחם על העמוסים. ישרי׳ שבת׳ בהן העמוסים מני בטן (ישעיה מו) ויזכור ברית איתנים. אבות נקראו איתנים.

את קדוש וגו׳ יעריצו (ישעיה כ״ט) ודומה בהתחלה לנוסח הספרדים בקדושת שחרית אך המה אומרים כנועם שיח, וכן ברד״א נקדישך ונעריצך כנועם שיח וכו׳ ונוסח האשכנזים במוסף מיוסד ע״פ מה שנמצא במס׳ סופרים פט״ו אבל קדש עמידה כיון שצריך לומר נעריצך נקדישך וכו׳. וכן הוא בפדר״א פ״ד ומעריצים ומקדישים, ועיין בביאורי הרד״ל אות נ״ח. והרב רוו״ה הביא בסדרו שפה ברורה לשון החזקוני ע״פ תרגום ירושלמי פ׳ האזינו וז״ל ומנהון יליף משה דלא הוה מדכר שמא מפרשא עד זמן דהוה מהגך פומיה בעשרין וחד מילין דאינון תמנין וחמש אתין, שיש בקדושת נעריצך פ״ה אותיות ותמה עליו שהלא לא נמצא שם רק פ״ב אותיות, אך מצא בכ״י חזקוני שכתוב שם כסוד שכל שיח וכו׳ (כנוסחת המו״ו) ומשלים מנין פ״ה אותיות, ואני תמה, תרצת מנין האותיות אך הלא נתוסף מנין התיבות בזה ויהיה כ״ב, וגם אם נאמר שנתכוון החזקוני לנוסח הספרדים כדעת הרב ר׳ יצחק ב״ר ארי׳ יוסף דוב בסדרו הנדפס מחדש ברעדעלהיים אם אמנם נשלם מנין האותיות, אך הלא נתוסף מנין התיבות שהם לפי נוסח ספרד כ״ג במנין, ומהעתקת המחבר מספר האותיות הוא פ״ז (אם נחשוב קדש חסר) ומספר התיבות הם כ״ג, אם לא נאמר דתיבת „את" דלא נמצא בשום נוסח, הוא מיותר, וניחא מספר האותיות אך לא התיבות. פ) פסוק זה וכו׳ היינו פסוק

שני (מלכים א ו) בירח האיתנים בחג. ואמרי׳ בירח שנולדוק) בו איתני עולם. וזכות אבות קיימת. כמה שני׳ כי אל רחום יי׳ אלהיך וגו׳. ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם (דברים ד): מכלל דעדיין היא קיימת. ולאר) כההיא דרשה דשבת דא׳ תמה זכות אבות: וינער יצר הרע מן הנשואים. ישר׳ שכת׳ בהן (ישעיה מז) הנשואים מני רחם. וכת׳ ואשא אתכם על כנפי נשרים (שמות יט):

על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הוא הקדוש ברוך הוא בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא. כרצונו וכרצון יריאיו ועבדיו וכרצון כל בית ישר׳. צור העולמים ארון כל הבריות אלוה כל הנפשות. היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם. כקדושתו על החיות וכקדושתו על כסא הכבוד. ובכן יתקדש בנו יי׳ אלהינו לעיני כל חי ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב. שירו לאלהים זמרו לשמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו. ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו. ככת׳ כי עין בעין יראו בשוב יי׳ ציון. ונ׳ ונגלה כבוד יי׳ וראו כל בשר יחדיו כי פי יי׳ דבר: תגלה ותראה מלכותו עלינו במהרה ובזמן קרוב. ויחון וירחם פליטתנו ופליטת כל עמו בית ישר׳ לחן לחסד לרחמים ולרצון ואמרו כל העם אמן: אב הרחמים הוא ירחם על העמוסים ויזכור ברית איתנים ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ויגער יצר הרע מן הנשואים ויחון עלינו בפליטת עולמים. וימלא משאלות ליבנו במדת טובה ישועה ורחמים ויעזורינו ויגן בעדינו ויושיע כל חוסי בו ונאמר אמן: ומגלה ספר תורה ואו׳ הכל הבו. שהוא בא לזרז את הציבור לענות ברוך אחר המברך על שם כי שם יי׳ אקרא הבו גודל לאלהינו: ועונין אחריו קול אחד ברכה זו. ברוך שנתן תורה כו׳. לשם שבת בלא אזכרה ומלכות עמה. וד׳ ש) מקראות הללו שיש בהם מ׳ תיבות כנגד מ׳ יום שעמד משה לקבל את הלוחות. וכנגד מ׳ יום של יצירת הוולד: וקורא כהן ולוי וישר׳. ואין פוחתין מז׳ קוראים אבל מוסיפין עליהם ואין מפטיר עולה מן המניין. ומברכין לפניה ולאחריה. ואחר שקראו כולן אומ׳ קדיש חסר. עד דאמירן. ועומד ת) המפטיר וקורא ג׳ פסוקים בפרשה ומברך לפניה ולאחריה. כחוק הקוראים. ת׳: ויש תימ׳ כי לפי ההיא דפ׳ בני העיר קרו שיתא בעיינינא דיומא כו׳. הוה לו למקרי לשביעי חובת היום. ובכל המועדים. ויש לומ׳ כי סמכו אמסכת סופרים דפליגא אההיא דבני העיר. ת׳: ושבעה דשבתא כנגד שבעה מרואי פני המלך. ובחול ג׳ כנגד כהנים לוים וישר׳. ובפ׳ הקורא עומד ויושב יהיב טעמ׳. ואינו מברך המפטיר עד שיגלל ספר תורה דגרסי׳ פ״ק דסוטה א״ר תנחום א״ר יהושע בן לוי המפטיר. אינו מפטיר עד שיגלל ספר תורה. והאידנא נהוג עלמא מכי התחיל לגללו דלאו דווקא שיגלל קא׳. ומכי התחיל כמאן דגליל דמי. ובפ׳ עומד ויושב. ת״ר הכל עולין למניין ז׳ ואפי׳ קטן ואפי׳ אשה. אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא

המבואר למטה גדלו לה׳ וכו׳. ק) ופסוק הוא בדניאל כצ״ל. ק) שנולדו בו איתני עולם ר״ה י״א ע״א. ר) ולא כההיא דרשה דשבת וכו׳ שבת נ״ה ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה ושמואל וכו׳ ובירושלמי סנהדרין פ״י ה״א א״ר אחא זכות אבות ובמדרש וי״ר פרשה ל״ו ע״ש. ש) וד׳ מקראות הללו וכו׳ לא פירש מה המה מפני שהם ידועים והם תורת ה׳ תמימה וגו׳ פקודי ה׳ ישרים וגו׳ ה׳ עוז לעמו יתן וגו׳ האל תמים דרכו וגו׳ שיש בהם מ׳ תיבות. ת) ועומד המפטיר וקורא ג׳ פסוקים וכו׳ כפול למעלה סי׳ קכ״ו, קכ״ז ע״ש ושם מסיים והלכתא עולה היינו דמן הדין עולה כדמוכח מההיא דפרק עומד ויושב וכו׳ אך לדידן אין המפטיר עולה דאנן עבדינן כההיא דמסכתא סופרים פרק י״א החזן שהוא קורא בתורה וכו׳ ע״ש ומדקאמר יחזור ויקרא וימלא ז׳ קריות ויפטיר שמינו ש״מ דאינו עולה, ובספר המנהיג סי׳ ל׳ מחלק אי אפסיק בקדיש לפני מפטיר אינו עולה, ואי לא אפסיק עולה וכתב דכן מצא במס׳ סופרים, ולפנינו בפרק הנ״ל לא נמצא זכר מהאי חילוקא דקדיש, ועיין ברא״ש פרק הקורא עומד סי׳ ד׳ ובפרדס לרש״י סי׳ יו״ד ועיין בתוס׳ מרחיד״א על מסכתא סופרים פרק הנ״ל

בתורה מפני כבוד ציבור. ואיבעיא להו מפטיר מהו שיעלה. חד א' עולה וחד א' אינו עולה. והילכת' עולה. דקאמרי' פ' בני העיר. ראש (אחד) [חדש אדר] שחל להיות באתה תצוה. א' אביי קרו שיתא מן ואתה תצוה עד ועשית כיור נחושת. וחד חוזר וקורא מכי תשא עד ועשית. וקיימ' לן כי ההיא דמסכת סופרים דפליג עליה: ירושלמי א): משה תיקן להם לישראל שיהו קורין בשבתות וימים טובים ובראשי חדשים וחולו של מועד. שנ' וידבר משה את מועדי יי' אל בני ישראל. עזרא תיקן להם שיהו קורין ג' בתורה בשיני ובחמשי ובשבת במנחה כו'. כאשר פירשתי ביוצר חול. ת': ובנביא מברך לפניו ולאחריו: וזו ברכה לפניה:

קסו. ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר בחר בנביאים טובים. ורצה בדבריהם הנאמרים באמת. ברוך אתה יי' הבוחר בתורה במשה עבדו ובישרי' עמו ובנביאי האמת והצדק: ולאחריה מברך חמש: ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן האומר ועושה המדבר והמקיים שכל דבריו אמת וצדק: נאמן (אתה יי' אלהינו) חי וקיים לעולם ועד נאמן אתה הוא יי' אלהינו ונאמנים דברך ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם כי אל מלך נאמן אתה ברוך אתה יי' האל הנאמן בכל דבריו: רחם על ציון כי היא בית חיינו ולעלובת נפש תנקום נקם במהרה בימינו ברוך אתה יי' משמח ציון בבניה: שמחינו יי' אלהינו באליהו עבדך ובמלכות בית דוד משיחך במהרה יבא ויגל ליבנו ועל כסאו לא ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו כי בשם קדשך נשבעת לו שלא תכבה נרו לעולם ועד: ברוך אתה יי' מגן דוד (א): על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום המנוח הזה שנתתה לנו יי' אלהינו לקדושה ולמנוחה ולכבוד ולתפארת: על הכל יי' אלהינו אנו מודים לך ומברכים אותך יתברך שמך בפי כל חי תמיד לעולם ועד ברוך אתה יי' מקדש השבת: ואם הוא פסח או שבועות או שום חג יזכירנו. ולא יאמר לקדושה. אלא יאמר. לששון ולשמחה לכבוד ולתפארת. על הכל: ת'. ואחר שנפטר המפטיר מברך החזן כל העוסקין בצורכי ציבור וראשי הישיבות שבכל מקום אשר מהם תורה והוראה יוצאה לישר'. ותקנוהו הראשונים לחזק ולאמץ ידי הרבים ביראת אלהינו. כי בראותם שמחזיקים להם טובה מזרזין עצמן יותר ויותר. ת': וביום טוב שנהגו לומר תרגום של הפטרה או' המפטיר ג' פסוקים ואחר יאמר המתרגם רשויות: ואילו הן:

קסז. איסב רשות מכולכון. מן רברבניכון ומן זעיריכון. בריכון תהוון קדם אלהכון וידרכון רגליכון על פריקת ג) צוארי סנאיכון: יי' אלהא דאבתכון אספיף עליכון כוותכון אלף זמנין ויברך יתכון כמו דמליל לכון: אמיר דאיתמר בנבואה על ידי פלוני נביא. או נגידא. או מלכא. כמא דפריש יונתן בר עוזיאל וכדו הוה פריש ואמר:

ומתרגם אותם ג' פסוקים הראשונים שקרא מפטיר ומיכן ואילך המפטיר קורא אחד והמתרגם מתרגם אחד: וקודם שיתחיל המפטיר ברכות אחרונות. או' המתרגם:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) ועשיתי (לו) [לך] ב) שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ (שמואל ב' ז'). זה שחותמין מגן דוד. כמו מגן אברהם:

הלכה ד', ועיין בברכי יוסף א"ח סי' רפ"ב אות ט"ז ואין כאן מקום להאריך. א) ירושלמי משה תיקן וכו' ירושלמי מגילה פ"ד ה"א, ומסכת סופרים פ"י, ועיין ב"ק פ"ב ע"א דפריך והא מעיקרא הוה מיתקנא וכו' דורשי רשומות אמרו וכו' ועיין זוהר פ' בשלח דף ס' ע"א. ב) ועשתי לך שם גדול וכו' כצ"ל בהגהה מן הצד והוא בפסחים קי"ז ע"ב. ג) פריקת צוארי וכו' על צוארנו נרדפנו

על דא יתברך וישתבח שמיה כולא דאתרעי בנבייא צדיקייא ויהב לנא אורייתא על ידי משה רבנא לשבוחי ולברוכי בריך שמיה דקודשא ואמרו אמן: ואחר כך או׳ המפטיר צור כל העולמים עד מקדש השבת: רשות אחר למתחיל:

קסח. **נצחן**(ה) קרביא ומרי מלכיא. שולטניה בדר ודר ובמדור עילאה: תמהותי רברבין תקיפין אתייא. במצבייה עביד בארעא ושמייא. ניהא וקרירות רוהא ורעיוני הגייה. יהי ליה בכל בנוהי עשיקי עליבייא: היתבין ואזדמן לאתאן יומייא. לעידן עידנין ולנהמתא דאתיא: מצליין וקריין באורייתא דכייא. ומתרגמין במילי בחירי נבייא: כתרגם יונתן רב רברבנייא. מפומיה דמלאכי חגי וזכריה: יאיין שמעתתיה בסימו מילייא. והוא חד מתמנן תלמידי ספרייא: רב על כולהון במילי חכימיא. עוף דפרח עליהי מיקיד בעסיק בעלוקייא: ועייפו מילוהי ארבע מאה פרסי פותיא. יסודי ושכלולי דארעא צבייא: אתרעישו ואתרגיפו תחות כל יקוסייא. אורכא אודעזעא ארבע מאה פרסייא: נפקא בת קלא משמי מרומייא. מאן הוא דמגלי סודי סתרייא: קם על ריגלוהי באימתא וזעיא. מתחנן קמי מרי מריא: לא ליקרי עבדית כך קדמך גלייא. ולא ליקר בית אבא ורבו ושבחייא: להן ליקרך דר על כרוביא. בדיל דלא יסגון בעלי פלוגתייא: ותוב צבי לפרושי כתיבי קדישיא. וקל מן שמיא נפל דיך בקדמיא: מטול דאית בית קיצא פריקייא. קץ משיחא צדיקא דאתי לסופייא: וממו מן ריבוניי בחירייא. ברשותכון מפטרינא בנבכי פסוקייא: ובריכין תהוון לאלהא. ותזכון לקיומי כל פיקודייא: אמיר. אחר:

קסט. **אתא** ודוגמא בריבותא וקדושתך בריבבתא: בריר לית לכל ברייתא. סכום נונדי גונדתאו): גלי עמיקתא ומסתרתא. שכינתך לית דידע דוכתא: דלמחזי בחזוותא. עין כל יציר לא ארשיתא: האיתא שמייתא. ארעיתא ומייתא: ולהבי כל שיפוותא. לא לישתעיין ברברבתא: זעיר שביל ואורחא זעירתא. דלינקטן בתושבחתא: חדא היא לן ולא הדתא. תושבחתא לן שתיקותא: טפי לית לן בשירתא. אילהין בעייתא: יהיב להכימין חוכמתא. הב לי סוכל תנותא: כד אפתח באפטרתא. קמי קהלא דבי כנישתא. ליבא דידי אלף דעתא. דבין תרתין אזברתא: סיפק מילי מעלייתא. ולא מילי מולייתא: נהירין בקרא ושמעתא. סיפרא וספרי ותוספתא: סבי ודרדקי וכל חבורתא. דכניפי כינופייתא: עלית מינכון עלית השתא. מינקט מינייכו רשותא: פעוט אנא ונפשאי מבהתא. דמינייכו קא מירתתא: צהיבא אפיי מכסיפותא. דמסתפינא אשבשתא. קריא דיריה לא שויתא. כי גדייא בסינוקתא: דברבי אשלי ידעי הילכתא. מגירסא דינקותא: שאילנא לכון במטותא. דלא תכחון

(איכה ה) מתרגם על פירקת צוורנא. ד) יוסף עליכון כצ״ל. ה) נצחן קרביא, תואר להשי״ת ה׳ איש מלחמה מתרגם ה׳ מרא נצחן קרביא. במצביי עביד, ברצונו עושה. עשיקי עליבייא, העשוקים מן העולבים אותם. היתבין ואזדמן לאתאן יומייא, יושבים ומחכים על ימים הבאים. לעידן עידנין, כמפורש בדניאל ז׳. מפומי דמלאכי וכו׳ מגילה ג׳ ע״א. יאיין שמעתיתיה בסימו מילייא כצ״ל, יפים שמועותיו ומתוקים אמריו. והוא חד מתמנן וכו׳, סוכה כ״ח ע״א. דארעא צבייא, א״י הנקרא ארץ צבי. אתרעישו ואתרגיפו, ויתגעש ותרעש הארץ (שמואל ב׳ כ״ב) מתרגם ואתרגישת ואתרגישת ארעא. נפקא ב״ק וכו׳, מגילה ג׳ ע״א. להן כצ״ל. ו) גונדא גונדתא, חיל גדול ברכות כ״ח ע״א חלף גונדא וכו׳ וכן בכ״מ. סוכל תנותא, נתחלקה תיבה לשתים וכצ״ל סוכלתנותא, על חכמת חכמיו (ישעיה כ״ט) מתרגם וסוכלתנותא מסוכותניהון. דבין תרתין אזברתא, מבין שני דבורים. ולא מילי מולייתא, לשון הגמרא ב״מ ק״ט ע״א אמריתו מילי מולייתי. לא שויתא כי גדיא בסינוקתא, עיף מלשון שויתינן האי שמעתא כגדי מסוקן פסחים ג׳ ע״ב. דלא תכזון יתי כזיזתא, על וזיז שדי עמדי (תהלים נ׳) פירש״י רמש השדה זיז על שהם זזים ממקום למקום. תהא גומרא, מלשון הגמרא ע״ז ל״ב ע״ב גמרא גמר ומודתא תהא. אסיקתין חספא וכו׳, לשון הגמרא אי לאו דדלאי לך חספא וכה יבמות ע״ב ע״ב. לבי שלחין וצחוותא, במקום ציה ויבשה. נהרייכו פשוט פשוט וכו׳, מלשון הגמרא נהרא נהרא ופשטיה חולין י״ח ע״ב. ומכיפיה מיבריך וכו, שבת ס״ו ע״ב נהרא מכיפיה מיבריך. וקשים רב מגרתא כצ״ל, כשחר נכון מוצאו (הושע ו׳) מתרגם כנהור צפרא דמקשים ורב מנרתא

יתי כזיזתא: תהא גומרא דירי זמורתא. קמייכו אריוותא: .שבשתא או מתרצתא. שפיר דתשמעון יתה: מדתשמעון אתון בפקתא. קל קרנא משרוקיתא: וגמרא דידיה ליתה. דדכון היא הא כדאיתא: אסיקתון חספא דתותא. אשכחית מרגניתא: לבי שלחין וצהוותא. נהרייכו פשוט פשוט ואתא: חלפיה ועבריה מייתבותא. ומכיפיה מיבריך בירכתא: זכאי וקשיש רב מנרעתא. זכי לי טעים ועינוותא: קמי הני אריוותא. אמיר דאיתמר בנבואתא: אמיר. אחר:

קע. **אילו** פומי. וכל נימי. בני אינשא רישומי: גוילי ארעא ושמי מרומי. דיותא ימי וכל תחומי: הוצי קולמוס באלי ואגמי ופרסיה שבחיה דמריה עלמיה: זעירין כולהון לסומי. חד מרבנן גבורן ואימי: טובא נפשי ואלימי. יאן עריבין לפרסומי: כל קבל נשרי מטרי ונשמי. ליהוי מברך בפי כל נשמי: מהרמנו עתרית קמי. נטרי פיקודוי וקיימי: סבי ודרדקי דהכימי. עבדי אוריית' בני ריחומי: פעוט אנא זעיר ליומי. צבית אנא לתרגומי: קלי ארים לבסומי. רחמני הב לי חסדא ורחמי: שבשתא דלא לאפנומי. תריצין מילין ופטומי: אמיר: אחר:

קעא. **אוגר** מתורגמנא ז). בעי הרמנא. למיהוי קריינא בספרא דקרייא: אלהא ברא עלמיה. וכל דאתקרי בשמיה. לייקורי קמיה רמשא וצפרייא: לעילאה ותחתאה. אוקי על זחלתא. ומשח במשחתא ית כל טורייא: לאנהרא חלליה. ברא תרין בממלליה. ולישניה אקליה. לחד מן חברייא: יקריה משבחין להון שמיא וחיליהון. ואף אנא כוותהון אפתח בשירייא: יחידאי ריש חליה. מן אדמתא גבליה. ברייה ואחוי ליה סוף כל דריא: על עלמא כדו. דלא אתברי לצדו. אותיביה מן דו למיעבד פירייא: עיביד דא אזהריה. בסר (א) ולא נטריה. בת ולא בקריה. מתיל כבעירייא: (ב) זיופא למה לסבא. הלא אמרין רובא. בזע מַכְתְּבָא גְּלַל וְכַנְבִּירַיָּא: זכו שבתא דקלטא. לידי אדם מטא. קנא ליה פרטקילין מן קנטורייא: רשיעו נפישן. למיעבד אבאישו. לרבהון ארנישו. למחתם צורייא: ריגלא אתנשיאו. קולהון אקשיאו. ומילייא סניאו אבב הוטרייא: בתיבותא עייליה. לנח וכל דיליה. ופתח ית לוליה: וטבע תרארייא: בדרא מגדלאה. עבד מחאה. ואיניש גיראה. אתקטיל בנירייא: ריש

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) כי דבר ה' בזה תרגו' בסר. גן עדן. (ב) פ"ה אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו.

הוא כמו המאור הגדול. (מיוסד ע"פ א"ב וחתום בסוף שמואל חזק). ז) אוגר מתורגמנא, שר"ל היה לו גירסא אזגר או אזגד. אוקי על זחלתא העמיד על המים, מלשון אין המים מטהרין בזוחלין בכורות נ"ה ע"ב. ומשח במשחתא, מי שם ממדיה (איוב ל"ח) מתרגם מן שוי משחתהא. לאנהרא חלליה ברא תרין בממליה, להאיר על הארץ ברא שני מאורות במאמרו. ולישניה אקליה לחד מן חבריא, הכוונה להא דחולין ס' ע"ב אפשר לשני מלכים וכו'. יחידאי ריש חליה מן אדמתא גבליה, אדם הראשון היה גמר חלתו של עולם מדרש בר"ר פ' י"ד וכתיב וייצר וגו' עפר מן האדמה. ואחוי ליה סוף כל דריא, סנהדרין ל"ה ע"ב מלמד שהראהו וכו'. אותיביה מן דו, קידושין מ"א ע"א מן גוף דו שנים. בת ולא בקריה, סנהדרין ל"ח ע"ב ע"פ אדם ביקר וגו' מתיל כבעירייא. פרדר"א פי"א והיו מלאכי השרת קוראים עליו ואומרים אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו. בזע מכתבא גלל, לשון הגמרא ע"ז כ"ב ע"ב היינו דָאמרי אינשי מכתבא גללא בזע ופירש"י מכתב שקורין גרפיא ושל ברזל הוא קורע ורושם את הגלל שייש. וכנבירייא הוא מין אבן טוב ע"פ לשם שבו ואחלמה (שמות כ"ח) מתרגם קנבירי וכו' והכוונה על מה שנמצא בילקוט איוב ל"ז על פסוק וביד כל אדם יחתום לפי שהראהו הקב"ה לאדם וכו' א"ל בבקשה ממך שלא תכתוב עלי שהבאתי מיתה עליהם וכו' וא"ל כתוב מעשיך וכו' והוא כותב והוא חותם ע"ש זכו שבתא דקלטה, פרדר"א בא יום השבת ונעשה סניגור לאדם הראשון. רשיעו נפישין, בדור המבול כתיב כי רבה רעת האדם. למחתם צורייא ריגלא אתנשיאו, אם שכח תשכח (דברים ח') מתרגם אם אתנשאה תתנשי, למחתם צורייא הוא מלשון סגור חותם צר (איוב מ"א) ופירש שסגרו דלתות ביתם בפני אורחים הבאים ושכחו בהם. אבב חוטרא מילי, שבת ל"ב ע"ב. וטבע תרארייא, אולי צ"ל וטבע תרעיתיה, ואיש מזימות ירשיע (משלי ב') מתרגם וגברא רשיעא רעיעא תרעיתיה. בדרא מגדלאה, הוא בדור הפלגה עבד מחאה הכוונה למה דאיתא במדרש בר"ר פל"ח מלמד שפתח להם הקב"ה פתח של תשובה וכו' והן אומרין, לא. ואיניש גיראה, על נואף ונואפת מתרגם בת"י גיורא וגיורתא. אתקטיל בגירייא, חצי אכלה בם

כל קשיטין. אורי הדיוטין. ונצח שליטין בחרבא דעפרייא: רוחיה לטב אתמלא. עליה אמר מתלא. טבא חדא פלפלא ממאה קרייא: בר תלתא הימין. אלהא דמלקדמין. אף שעבוד עממין. הוא בין בתרייא: בריה קם בתרוהי. ואצלח בניגרוהי. מאה בר שערוהי. אשכח שערייא: יעקב נפק ואתחמא. כזהרא באיפומא. נדר למרי עלמא כל עישורייא: יציב כיום דלהי. זבן בכירות משלהי. במיכל ובמיתהי. חמר דרדורייא: שבטייא גלו להון. בבית מפלההון. עקו בחייהון שבעו מרודייא: שלהו ליה מתם. סתמתאי למישתם (א) ביד משה דאיכתם. רבא דסיפרייא: מאן דלא חש לקימחיה. אתקיף ית רוחיה. מאן אֵל לשלוחיה. אתיב מימרייא: מלכא נחת בנרמיה. ורמנו בימיה. ואעבר ית עמיה ביני גוריא: שבחו כחדא. דעקתהון אזדא. ושנאיהון הצרא. וליבהון תבירייא: שום מסאן במנרעא. יציבא בארעא. ומותיב ברקיעא ית גיורייא: ובשיתא בסין. רמיז כורסון. יהב לן ריש אסוון למעץ ושרריא: וטוריה עלן אטלל. וממלל עם מלל. לאורייתא אכלל בעשר דיברייא: נטר לנא מלכא. עד שעתא צריכא. ומנהגא איפכא. בדמא ובשרייא: נגה עלמא במיתיה. גלא תמן שכינתיה חזו כולהון קדושתיה מנו גורייא: ולישעיה אתחזי כעובדא איזי. וחזייה בר בוזי. במרכבת יקרייא:

קהלא מרשותכון ואורייתא דיבכון. אפתח קמיכון ויבסם כמטרייא: אמיר: אחר:

קעב. **אי** יממיא a) ומיא כי מילנין (ב). וכל אגמי ואנומי הוו קנין. גויל ארעא ורקיעא ואף

ענגין: נשי וגברי לבלרי בנן ובנין. כתב עקין לא ספקין וריש דינין. והרהתקי מצדקי חזו עיינין: יהא רעווא. הב חדווא קבל כל שנין. תמן בישין קדישין דבך מהימנין. דאיתעדן. עד עידן ועידנין: יקום ויתגלי נר (ג) נפלי ורב סגנין: בבית מישריה ביקריה דחיל מנגנין. בהיר תקיף אתוקף כזהבא סנין: ענא זיותן. דלוייתן. לצוארונין. לבוש מלכין. מכרכין וארגוונין. מעיל תיכלא ומילא וצבעונין: קרב זמירא וזמרא וקל שפנין. בארעא שמענא ורב סיגנין. דאיתמרן ונמירן בחזוונין: בבי כנישתא. מהשתא. בהורמנין (ד). דמלכנא אתינא ומרנין. בריכין יהו לאלההון סגן כנונים (ה): כהך שעתא הב דעתא אלף זמנין. לאוסופי (ו) בו וטפי כתרגימנין. כמא

דפרש רב מדרש ורברבנין: אמיר: אחר:

קעג. **ארו** שותא בלא רשותא. פרישותא לחכימא. ומשתוקא לינוקא. חלי מתקא

דכל סמא: זעיר אנא. וריקנא. ודחילנא. הבאי וגוזמא: ובעינא להרמנא. דבריינא דמן עלמא: ותן בהרמן לחכימן. אנא תורגמן בקל בסימא: צבי השתא. בשבשתא. כפרשתא דאלימא: טעים בעיטה. לפעוטא. במיעוטא. מלי לוגמא: יהי רעווא. להאי זווא. כמלי כווא. ודלוסקמא: ברי שמייא. ועלמייא. רחיש מיא וכל

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) כמו סתום העין. (ב) מילנין ודיו. נב״ר טלו מילנין וקונדילין. פי׳ קחו דיו וקולמוס. (ג) מסיח. (ד) ברשות. (ה) כהנים. (ו) יוסף יי׳ עליכם וגו׳:

(דברים ל״ב) מתרגם גירי מחת פורענותי אשיצי בהון. וכ״ש במדרש בר״ר שם הוה חד מנהון וכו׳ ריש כל קשיטין הוא א״א. ונצח שליטין בחרבא דעפריא. הכוונה למה דאיתא בסנהדרין ק״ט ע״א דילמא האי עפרא מעפרא דא״א הוא דהוה שדי עפרא הוו חרבא. טבא חדא פלפלא, מגילה ד׳ ע״א. בר תלתא הימין, כמאמרם נדרים ל״ב ע״א בן ג׳ שנים הכיר אברהם את בוראו, ובמבר״ר פצ״ה. אף שעבוד וכו׳, בראשית ט״ו כי גר יהיה זרעך וגו׳. ואצלח בניגרוהי, בנחלי טים מלשון הגמרא ב״ב י״ב ע״ב אתרי נגרי וכו׳. כזהרא באיפומא, הוא לשון הגמרא קידושין פ״א גפל נהורא באיפומא. נדר למרי עלמא כל עישורייא, בראשית כ״ח וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. כיום דלהי, שם כ״ה מכרה ביום ומתרגם כיום דילהון. משלהי, והוא עיף מתרגם והוא משלהי. חמר דרדורייא, חבית, ע״ז ל״ב ע״א. מאן דלא חש לקימחיה, מי שלא שם אל לבו והוא מלשון הגמרא פסחים פ״ד ע״א. מאן אל לשלוחיה אתיב מימרייא, מי ה׳ השיב למשה. הצדא, תוהו ובוהו מתרגם צדיא ורקניא. יהון ללמא, מלכים ב׳ י״ז, ויהבלו, מתרגם והוו ללמא, וכן במדרש שמ״ר פ״ה למה משה ואהרן אתם למה ודבריכם למה. (שם הפייטן נסמן בראשי החרוזים ב׳ פעמים והוא אליעזר ברבי שמשון). a) בראשי החרוזים נסמן אני יעקב והוא ר״ת נכד רש״י. b) בלא **שטפא**, בלא מהירות והוא

נישמא : מטי אפרין. זעיר זעירין. בנו ספרין. לתרגומא : עזז רחמן. לחכימין כמדקדמין.
בעולמא : מנן רישין עלי בישין. סנן נפישין בכל יומא : רעות רוחן. בכל פולחן. יקר
תושבחן. דכי ושמא: ותוב יתהון. לארעהון. בחיליהון. ואת ודונמא: והב לזעוון.
בני זעוון. ובי טעוון. יהון ללמא: זקוף רישא. עביד דשא. במקדשא. ואולמא: עלי
טורא. בבי מישרי. בשיפורי. כנוש עמא. נביאייא לעלמייא. יהון חייא וקיימא : רעי
בארש. כתב מפרש. הדא מדרש. מלי חוכמא : יהונתן. גבר סוכלתן. עלי משכביה.
יהי שלמא : אמיר : אחר :

קעד. יציב פתגם. לאת ודנם. בריבוא ריבבן עירין. עני אנא במיניינא. דפסלין
ארבעה טורין : קדמוהי לגוטוהי נגיד ונפיק נהר דנורין. בטור תלגא.
נהר שרנא. וזיקין דנור ובעורין : ברא וסכא. מה בחשוכא. ועימיה שריין נהורין.
רחיקי צפא (א). בלא שטפא(ח). ונליין ליה דמטמרין : בעית מיניה. ית הורמניה.
ובתרוהי עדי גוברין. ידעי הילכתא. ומתניתא. תוספתא. סיפרא וספרין : מלך חייא.
לעלמייא. (ימנר) [ימנן] עם להון משחרין. אמיר עליהון. כהלא יהון ולא יתמנון
היך כעפרין : יתוורין (בען) [כען] להון בקען. ישופון נעוויי חמרין. רעותהון הב.
ואפיהון צהב. ינהרון כנהור צפרין : ולי הב תקוף ועינך זקוף. חוי ערך. דבך כפרין.
יהון כתיבנא. בנו לבנא. כאבנא ישתקון חפרין : כקאימנא. ותרגימנא. במילוי דבחיר
ספרין : יהונתן גבר (עצוותן) [ענוותן]. בכן ליה ינמטי אפרין : אמיר :

מר׳ שלמה. בר׳ אבון:

קעה. שדי עובדוהי מהחווי סניין מאן רב חכימין די ייכול להחווין: לנהורין
זקוקין(ט). די נורא מינליין. וכדי גליין אזלין כעגל אילין אתיין: מנדע
מה בחשוכא. ינדע גלי רזיין. כן קדמוהי כל קטרוהי משתריין : האילין מי ימי לישניה
משתוויין. היך ניברוותיה מינהון יהון משתעיין : ביקר כורסיה הדריה. שוי ארבע בריין.
נשמתהון כי שום ארבע משריין : ריבון עלמא כתרב דעל תרתין כוליין. יתרע קל
מילולן ישבוק לעוויין : יכנוש גלוות עמיה על הוביהן לקיין. די כן אנפיקינון מביני
חור חיוויין. אדירא עילאה. מינך היינו בעיין. עיטה וטעם ורשו די לא ניהוי שליין :
ברשותך אף ברשו סבי חוכמא מליין. די ריווי אנפיהון זיווי שמשא דמיין : וברם.
קהלא הדין על דא אנהנא אתיין. דנתרגם אפטרתא דאפרין נמטיין : נביא פלנייא.
בחיזא הילמא חזיין. ויהונתן פירשה בקראי מקריין : אמיר : אחר :

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) נפא. לשון כלי. אית דקריין למגלתא נפיתא. סיטפא. ריסטא.

מלשון הגמרא שבת ק״ל ע״ב אגב שיטפא רהיטא לי גמרי. עדי גוברין, אלו האנשים, מלשון הגמרא גיטין מ״ה ע״א עדי גוברין. ימנן עם להון משחרין כצ״ל יחסה לעם העוסקים בדברים האלו דקחשיב. ישופון נעווייא חמרין, והשיקו היקבים תירוש (מיכה ב׳) מתרגם וישופון נעויא חמרא. וכן ת״א על הפסוק בראשית מ״ט י״א אסרי לגפן. ולי הב וכו׳ יהון כתיבנא וכו׳ כקאימנא וכו׳ במחזורים שלפנינו נדפס בראשי החרוזים לי הב וכו׳ ויהון כתיבנא יהונתן, וחסר החרוז כקאימנא וכו׳ ומזה הוכיח רוו״ה בהקדמתו לאיזה מחזורים ממנו שהפיוט הזה אינו לר״ת מפני שחתום בו „יעקב ב״ר מאיר לוי״ ור״ת לא היה לוי, ולפי הנוסחא במחזור ויטרי אין כאן לוי ושפיר יחסוהו לר״ת, וראיתי בספר עמודי העבודה שכבר תעיר בזה החכם רח״ם מסדור כ״י משנת ה״א ג׳ שכתוב שם רשות למפטיר דרבינו יעקב זצ״ל, ומחזור ויטרי כ״י אשר היה לפניו כאשר כתבתי. יהונתן גבר ענוותן כצ״ל. והוא רשות להמתרגם קודם שיתחיל לתרגם ההפטורה בתרגום יונתן. ט) לנהורין זקוקין וכו׳, עיין זה״ח פ׳ יתרו והחיות רצוא ושוב נהירין גגיזין גליין וכו׳. קדמוהי כל קטרוהי משתריין, דניאל ה׳ ומשרא קטרין. ארבע בריין ארבע משריין עיין ברד״ק יחזקאל א׳. כתרב דעל תרתין כוליין יתרע וכו׳, כחלב שעל שתי הכליות ירצה. חור חיויין, על חור פתן (ישעיה י״א) מתרגם על חור חוי פתן. די לא נהוי שליין, שלא נהיה טועים, והוא מלשון הגמרא יבמות ל״ה ע״א על עיסקי שלו. אף ברשו סבי הוכמא מליין, ברשות הזקנים המלאים חכמה, כן היה דרכם ליטול הדורש ברבים רשות מהזקנים שקנו חכמה וכמו שמבואר לעיל וכמו שביאר בעל המאור סוף פרק כיצד מעברין וז״ל ורגילים היו ליטול רשות מן הנשיא כל מי שהוא דורש ברבים ולברך את

קעו. **שפר** ישפר מלכי. קדם מרי דיכיי). דלא יהוי ערכי. כטעם פלסתירא: למלכא אנסכא בקדמא. דהוא מרי עלמין. מיניה אבעי הורמין. בגזירת עירין:
ובנן ארכן יתבריך. לשבהא ליה אוריך. אריך לי ואריך. אמטייה אפרא: הדא לדא נקשן. וקיטרי חרציי הלשן. ארי עמיק לישן אנא בסמפורין: בי גזא דרחמנא. קרי אנא קריינא. כאסתירא גינא. ולקל פסנתירין: רוחי אשתקיל ומלולי. צריר ועבי קלי. מאימת יתבי לקיבלי. בוציני דנהורין מסתיי עציבותי. דדחילנא משלותי. ולא תנופין יתי הני בר אוריין: נגיד ונפיק שלמא. מן מרי עלמא לסבא ועולימא. דהבא דיירין: חמי תיחמון בניינא. בית מקדש אלהנא. בפריע ביומנא. קיימין ושרירין: משיחא ייתי עינוותן. יהי לנא צוותן. כמא דפריש יהונתן. דגליה ליה מטמרין: אמיר: אחר:

קעז. **אלהא** מקמאכ) בעינא רשותא. בתריה ממרנן דהכא בי כנשתא: גמרא גמירי קרא ומתניתא. דייני דבבא ודייני דמתא. היכא דכנפיתון בהנך דרתא.
ואתינא קמייכו תרגומי אפטרתא: זכויי כן נוכה לסוף נהמתא חוויי טמירי ועתידי למיתא: ספויי הדויי בקרתא קדישתא. ישתכלל היכלא ותתבני ברניתא: כטרקייא שוויי כוי ומגדלתא. לכלילא דחדווא ובתר תושבתא משוטי לאבולי ומוגלסי לדשתא. נמושי ינוקי ינועי מתותא: סמידי כפותי גלוסקי ומילתא. עדויי לבורנקי קולמונסי וכווצתא: פרכילי עינבין וחיטי ככולייתא. צהוונא צמוחי בירוון ומורניתא: קמוטי וסלעומי נגוון וסלכותא. רסוקי דבבי אכומצא ושרינתא: שרובא לאגמין. טרשי לנרגותא. תקופי פורקנא וסנויי זכוותא: שחולאכא) כורדנקא. לאתקוני סעודתא לתמן ניהוי אנן וכל הבותא: מלכייא תורביינין. ומלכוותא מיניקתא. הפוכי רומי כערסלא מבתותא: בריוני ושורני וכל חמדתא. רישי ואטורני ללמא וצדיותא: בגווה אשרויי קיפופי ונעיסתא. יאהודי וקרסולי וחוחי וקאתא: שלמא יסגא כנהרא ואריתא. מידין ידוצון שרונא וכרטלתא: וניתי לירושלם ונשמע בשורתא. **אתא** משיחא כנושי גלוותא: לציון יתחזה אלהא במלכותא. חזויי נהזה ירושלם באצלהותא: זקוקי זכוון כאישא בעורתא. פרושי תורגמנא ומילי נביזאתא. וכד פרש בר עוזיאל וגלי מסתרתא. מפומיה דקודשא בריך הוא דדיליה מלכותא: אמיר.

קעח. **פירוש**ל). אלהא מקמא. מתהילה. חוויי טמירי ועתידי למיתא. להגיד ולגלות את הנסתרות והעתידות לבא. כטרקיא שוויי. ושמתי כרכד שמשתייך. לשם שבו ואחלמה. מתרג׳ כנכירי טרקיא. כוי מגדלתא. הלונות ירושלם ושאר מגדלים. משוטי לאבולי. ספינות של צור היושבת על הים והיא ראש מלכות רומי. לאבולי. מהן יעשו שערים. בבא דאבולי. ומוגלסי לדשתא. והפותות לדלתי הבית. מתרג׳ מוגלסי. מזוזות. נמושי ינוקי בחורים וזקנים. כמו משילכו הנמושות. ינועי. יציצו מעיר

הנשיא בכל שבת ושבת כמו שרגילין לומר עכשיו יקום פורקן מן שמיא. י) קדם מרא דכי. מי האיש הלזה (בראשית כ״ד) ת״א מאן גברא דיכי, והוא מלשון הגמרא זבחים מ״ג ע״ב. כטעם פלסתירא, הוא לשון שקר, ברכות ל״א ע״ב ואין אתה עושה תורתך פלסתר. למלכא אנסכא בקדמא הוא כמו נסכתי מלכי (תהלים ב) מלשון המלכתי ועיין בפירוש א״ע לקהלת סי׳ ה׳ על ר״א הקליר בפיוט יום ראשון של ר״ה אנסיכה, ועיין בביאור רוו״ה שם. אוריך ואריך הוא לשון טוב ונכון כטעם לא אריך לן למיחזא (עזרא ד׳) ובסוכה מ״ד ע״ב אריך או לא אריך. וקיטרי חרציי חלשן, לשון הכתוב בדניאל ה׳ והוא מאימת הציבור. עמיק לישן אנא בסמפורין, וכבד פה (שמות ד׳) כתרגם ועמיק לישן, בעל פיפיות (ישעיה מ״א) מתרגם מלי סמפורין. בי גזא דרחמנא, הוא לשון הגמרא ר״ה ו׳ ע״א. כאסתירא גינא ב״מ פ״ה ע״ב, ולקל פסנתירין, (דניאל ג׳) מין כלי זמר, ופירש אקרא בספר כדמיון איסתרא המקשקש בחבית ריקה לקול מין זמר נאה. רוחי אשתקיל ומלולי, לשון הגמרא גיטין ע״א ע״א כדאמרי אינשי אישתקיל מילוליה. צריר ועבי קלי, הוא לשון הגמרא ר״ה כ״ז ע״ב היה קולו דק או עבה או צרור לשון יבש מסתיי עציבותי, מלשון הגמרא ברכות נ״ה ע״א חלמא בישא עציבותיה מסתייה ופירש״י עצבונו מבטל חלומו. דדחילנא משלותי, יראתי משגגותי. ולא תנופין יתי וכו׳ לא תנשבין אותי מלשון הגמרא יבמות ס״ג ע״א דקא נייפין ופירש״י מנשבין. בפריע, במהרה. כ) אלהא מקמא וכו׳, מפורש אחר כלות הפיוט. כא) בכאן נסמן בראשי החרוזים שם הפייטן ש ל מ ה ב ר ב י ש מ ו א ל חזק. ל) פירש על סימן קע״ז.

כעשב השדה. פרת. מתרג׳ ינע. סמידי כפותי. וינמל שקדים. מתרג׳ וכפית. כלומר ינדלו סלתות לגלוסקאות עשויות יצאו מן הארץ. גלוסקא ומילתא. עתידה ארץ ישר׳ שתוציא גלוסקאות וכלי מילת במסכת שבתגa). עדויי. כלומר עדי עדיים. להתקשט בתכשיטין האלה. לבורנקי קולמונסי וכווצתא. בתחלת ישעיה הם. הקשורים. תרג׳ קולמונסייא. המטפחות. ובורנקייא. והרדידים כווצתא. והיטי ככולייתא. בימי שמעון בן שטח נעשו חטין כשתי כליות של שור הגדול. צחוונא צמוחי בירוון ומורניתא. אתן במדבר ברוש ותדהר ותאשור יחדיו. ברוש. בירוון. קימוש. כעין בית הקשטים. וסלעומי. ולעו. מתרג׳ ויסתל עמון. רסוק. דבבי. לרסק ולמעך בעלי דבב. כמו ריסוקי איברים. אכומצא ושרינתא. העולה מתוך הפחת יפול בפח. מתרג׳ דיסק מנו כומצא יתאחד בשריניתא. שרובא לאנמין. והיה השרב לאגם. טרשי לגרגות. טרשים וסלעים יהיו מקוה מים. שהולא כורדנקא משה שנשחל מן המים יהיה שר המשקים לעתיד לבא. לאתקוני סעודתא: לצדיקים. כדאמרי׳ בפסחים שרא לכורדנקיא דבי ריש גלותא. מנשטרייל. מלכייא תורביצין. והיו מלכים אומניך. ושרותיהם מיניקותייך. בערסלא מבתותא. כמלונה במקשה. מתרגמי׳ כערסל מבתותא. כמקטייא בתר דאיבעוהי. ערסל. ערס. מבתותא. מלונה עשויה ללון בלילה. וילן מתרגמי׳ ובת. במקטייא. כמקשייא בתר דאיבעוהי. לאחר שליקטוהו. והוא לשון משנה. שלש אבעיות ביום. כאשר תעזוב המלונה שעשה הנוצר בראש המקשה לשמר הקישואין ומשתלקט מניחה והולך לו. בסוכה בכרם. לפי שדר בה נוצר ביום מפני העופות שלא יאכלו הענבים ובלילה מפני הגנבים קרי ליה סוכה. אבל שמירת קישואין אינה אלא בלילה שאין העוף אוכל מהן. שכך שנינו הקישות הזה מרה היא ואין לך מר בקישות כפנימי שבה. בריוני וטורני חומות ומגדלות. באסא כת׳ ויבן לו בריונות. וסרני מתרג׳ ואטורי׳ ללמא וצדיותא. גבי רומים ונטה עליו קו תהו ואבני בוהו. מתרג׳ הוט דהורבנא ומשקולתא רצדיותא: וירשוה קאת וקיפוד ועלה ארמנותיה סירים קימוש והוח. קימוש. מתרג׳ קרסולין. והיתה נוה תנין חציר לבנות יענה. מדור יארודין אתרא לבנת נעמיין. על יאוריהם. על אריתיהון. נשלם: אחר:

קעט. **אלימו** כען(מ) דמינכון כזיז. ועלימו בדילכון פזיז. דחיל כוואה בניב נחלין: בנו עמא ועול סבא. קדם עלי תרע בבא. גלי טרקא ומגלגלין: גבר ונמר דנמיר סבר. יאלפון זעיר דעל בבר. יהרמוניה קרי כהלין. דתרגם לישן דעיבר נהר. בר עוזיאל לעיינין נהר. בפתגמין דמקבלין: הדין ממלל. דאתחזיאו. נבייא ואיתנביאו. ארו חיוי עלמא חבלין: ואית מנהון (רובא) [דובא] דמיין. דלא נחין ושערניין. בבשרהון דמסרבלין: זמינא דא. גבי מנדא. בלו ואפחום הלך כעבדא. מעניא יתמי וארמלין: חיותא די רביעאה. מהשנא מן תליתאה. ולה שינין דפרזלין: טרידא אכלה (מרקא) [מדקא]. ושארא רפסא ארקא. בטופרין נחש לרע רגלין: ידא אתייהב להשנא דת. אלו מיהוד תקוף עדת. זמן כזמן דלא אזלין: כלא חשיבין קדם אלהין. לגב

גa) ל״א ע״ב. מ) אלימו כען דמינכון כזיז. החזיקו אותי כעת דמפניכם מתבייש. על המקרא מלכים ב׳ י״א ויאמיצו את רחבעם מתרגם ויאלימו ית רחבעם. ועל ועתה השבעו (יהושע ב׳) תרגום וכען קימו. כזיז. מתבייש מלשון הגמרא יבמות כ״ו ע״א דבזיז בניה מיניה. וגירסת הספר הוא כגירסת הערוך כזיז בכ״ף. פזיז. הוא מלשון עמא פזיזא שבת פ״ח ע״א נמהר. דחיל כוואה וכו׳. ירא מלשרוף מהבל פיהם. דעל בבר. הוא מלשון הגמרא סוכה מ״ה ע״ב הא דעייל בבר פירש ברשות. יהרמוניה קרי כהלין, יכולים לתן לו רשות למקרא. לישנא דעובר נהר. לשון דעבר הנהר. ואית מנהון דובא דמיין כצ״ל ומיוסד על לשון הכתוב (דניאל ז׳) וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדב וכו׳ ואמרו ע״ז מגילה י״ג ע״א אלו פרסיים שאוכלין ושותין כדוב ומסורבלין בשר כדוב ומגדלין שער כדוב ואין להם מנוחה כדוב. זמינא דא גבי מנדא בלו ואפתום (עזרא ד׳). מעגייא יתמי וארמלין, מעניים יתומים ואלמנות. ולה שינין דפרזלין (דניאל ז׳). אכלה מדקא כצ״ל. לגב דהינא קרב ודהין, מלשון הגמרא שבועות מ״ז ע״ב

והינא קרב ודהין דארעלין כליל כלילין: לבישין ליה לבושין סרי. לכנושי (מבררי) [מבדרין]. ספיין גליין ומטלטלין: מנתהון הב. יקידת נור. מדורתא דאע ונומרין דנור. ויוקדון לעד לא מתעכלין: נסיכין אין מלכוותנא. סבור לית דין ודיינא. ולית אחרן דביה הלין: סגידא בול עצב ופלחין. וטב זנחין ולא חששין. בידין תבעין זכור שאלין: עדי אמרין למרמי מן. להימנין דמר דאפקן מן. קדמיהון (ריס) [רוח] ועלעולין: פריקו ניר רטן רטין. כרועו כוות לאבדרטין. מציירין פום ולא ממללין: צלו צלו צלם אילך. לאיעבר בר וברת למולך דדלכון שבח וליה הלין: קרא קריין תנא תניין. גמרא גמור כדין עניין. וחס דנכפור יהב קלין: רשו בעיי לארשויי. מבת טלליה וארשויי. נרוממיניה לפום שבלין: שדי און רב רבוון. מאה ואלפין חלוון. ישמשוניה סחור סחור סנלגלין: תמיהן רברבן אתוון. ועובדי פליאוון. דמישמרן קדמוי גלין: צהרון aa) נהור קבל אפוי. כביש תהומי ימוי הפוי. שמי וארעיה דמשתכללין. צמח אצמח שטר ושלטן דכל עידן בכל שלטן. כיבש להון ארעין סלילין: חשוב שיפוון בעלוון. כרום גוון דעל אצטוון. כניהוהין ילך עלין: קהלין מיטרה מיסתן. כדן פריש יהונתן. קבל (הלה) [קהלה] דקם קבלין. אמיר:

תרגום של הפטרות של פסח.

ויאמר יהושע:ג)

קפ. **ואמר** יהושע לעמא אזדמנו ארי מחר יעביד יי׳ ביניכון פרישן: ויאמר: ואמר יהושע לכהניא למימר טולו ית ארונא (דקיימו) [דקיימא] ועיברו קדם עמא ונטלו ית ארונא דקיימא ואזלו קדם עמא: ויאמר יי׳: ואמר יי׳ ליהושע יומא הדין אישרי לרביותך בעיני כל ישראל דידעון ארי כמא דהוה מימרי בסעדיה דמשה כן יהי מימרי בסעדך: בעת ההיא: בעידנא ההיא אמר יי׳ ליהושע עיביד לך אזמלוון חריפין ותוב גזר ית בני ישר׳ תניינות: ויעש לו: ועבד ליה יהושע אזמלוון חריפין וגזר ית בני ישר׳ בגבעתא דקרו לה גבעת ערלתא: וזה: ודין פתגמא דגזר יהושע כל עמא דנפקו ממצרים דכוריא כל גברי מגיחי קרבא מיתו במדברא באורחא במיפקהון ממצרים: כי מולים: ארי גזירין הוו כל עמא דנפקו וכל עמא דאתילידו במדברא באורחא במפקהון ממצרים לא גזרו: כי: ארי ארבעין שנין הליכו בני ישר׳ במדברא עד דסף כל דרא גברי מגיחי קרבא דנפקו ממצרים דלא קבילו במימרא די״י דקיים יי׳ להון בדיל דלא לאחזיותהון ית ארעא דקיים יי׳ לאבהתהון למיתן לנא ארעא עבדא הלב ודבש: ואת: וית בניהון דקמו בתריהון יתהון גזר יהושע ארי ערלין הוון אדי לא גזרו יתהון באורחא: ויהי: והוה כד שלימו כל עמא למיגזר ויתיבון (בתריהון)

קרב לגבי דהינא ואידהן. לכנושי מבדרי כצ״ל לאסוף הנפזרים. ספיין גליין ומטלטלין, יראים גולים ונודדים. סגידא בול, לבול עץ אסגוד (ישעיה מ״ד) עצב מלשון עצבים. בידין תבעין וכו׳ רטן רטין, והובר חבר ושואל אוב וידעוני (דברים י״ח) מתרגם ורטין רטן ושאיל בבידין ובזכורו. קדמיהון רוח ואלעולין כצ״ל רוח סערה מתרגם רוח עלעולא פריקי גיר, פורקי עיל. כרועו כוות לאבדרטין או לאנדרטין, כורעים לפסל כוות הוא כמו כמוך כפרעה מתרגם ירושלמי כוות פרעה. וליה הלין, ולו משבחין. צמח אצמח שטר ושלטן, ציץ המטה מת״י צמח שולטנא ושטר הוא מלשון שוטר ומושל. חשוב שיפוון בעלוון, מפתח שפתותיו חשוב בקרבן עולות. כרום גוון דעל אצטוון, אצטוון הוא מקום מעמד המלך, ויעמוד המלך על העמוד (מלכים ב׳ כ״ג) מת״י וקם מלכא על אסטוונא. כרום גוון הכוונה לפי הגמרא ברכות ו׳ ע״ב עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכו׳ מתהפך לכמה גוונין. קהלין מיטרח מיסתן, די להטריח את הקהל. קבל קהלה כצ״ל. — תרגום של הפטרות של פסח ענין תרגום ההפטרות עיין בשו״ת תשב״ץ ח״ג סי׳ קכ״א, ושו״ת הרשב״ש סי׳ רע״ז. aa) כנראה חסר כאן החרוז אשר צריך להתחיל ביו״ד להשלים השם „יצחק״ היוצא מראשי החרוזים והוא ר׳ יצחק בר שמואל בן אחותו של ר״ת. עיין צונץ בליטעראטורגעשיכטע שלו ע׳ 283. ג) ויאמר יהושע ג׳ ה׳ על השינוים אשר בין ת״י שלפנינו בדפוס, ובין הת״י המובא כאן אשר הכוונה אחת לא הערותי, רק על הנראים שהם מטעות המעתיק רשמתי „בצ״ל״. ארונא דקיימא כצ״ל. ויתיבון

[באתריהון] במשריתא עד דאיתסיאו: ויאמר: ואמר יי׳ ליהושע יומא הדין אעדיתי ית חסודא דמצרים מנכון וקרא שמא דאתרא ההוא גלגלא עד יומא הדין: ויחנו: ושרו בני ישר׳ בגלגלא ועברו ית פסחא בארבעא עשרא יומא לירחא ברמשא במישרי יריחו: ויאכלו: ואכלו מעיבורא דארעא מבתר פסחא פטיר וקליא בכרן יומא הדין: וישבת: ופסק מנא ביומא דבתרוהי במיכלהון מעיבורא דארעא ולא הוה עוד לבני ישר׳ מנא ואכלו מעללת ארעא בשתא ההיא: ויהי: והוה כד הוה יהושע ביריחו וזקוף עינוהו וחזא והא גברא קאים לקיבליה וחרביה שליפיה בידיה ואזל יהושע לוותיה ואמר ליה (הלמיסעתא אתינא) [הלמיסעדנא אתיתא] אם לבעלי דבבנא: ויאמר: ואמר ליה ארי אנא מלאך שליח מן קדם יי׳ כען אתיתי ונפל יהושע על אנפוהי על ארעא וסגיד ואמר ליה מה רבוני ממלל עם עבדיה: ויאמר: ואמר מלאך שליה מן קדם יי׳ ליהושע שרי סינך מעל רינלך ארי אתרא דאת קאים עלוהי קדיש הוא ועבד יהושע כן: ויריחו: ויריחו אחידא בדשין דפרזלא ומתקפא בעברין דנחשא מן קדם בני ישר׳ לית דנפיק מינה ולית דעליל לנוה לית דנפיק מינה לאנהא קרבא ולית דעליל לנוה למישאל בשלמא: ויהי: והוה מימרא דיי׳ בסעדיה דיהושע והוה שמע גבורתיה סני ורבי בכל ארעא:

יום שני.

בן שמונה שנהס):

קפא. **בר** תמני שנין יאשיה כד מלך ותלתין וחדא שנין מלך בירושלם ושום אימיה ידידה בת עדיה מבצקת: ויעש: ועבד דכשר קדם יי׳ ואזל בכל אורח דתקנו דוד אבוהי ולא סטא לימינא ולשמאלא: וישלח המלך: ושלח מלכא (ועשו) [וכנשו] לוותיה כל סבי יהוד׳ וירושלם: ויעל: וסליק מלכא לבית מקדשא דיי׳ וכל אינשי יהודה וכל יתבי ירושלם עימיה וכהניא וספריא וכל עמא למזעירא ועד רבא וקרא קדמיהון ית כל פתגמי ספרא דקיימא דאשתכח בבית מקדשא דיי׳: ויעמד: וקם מלכא על אצטוונא וגזר קיימא קדם יי׳ למהך בתר פולחנא דיי׳ ולמישר פיקודוהי וית סהידוותיה וית קיימוהי בכל לב ובכל נפש לקיימא ית פתגמי קיימא הדא דכתיבין על ספרא הדין וקבילו כל עמא עליהון קיים: ויצו: ופקיד מלכא ית חלקיהו כהנא רבא וית סגן כהניא וית ארמלכיא לאפקא מהיכלא דיי׳ ית כל מניא דעבידין לבעלא ולאשירתא ולכל חילי שמיא ואוקידינון מברא לירושלם במישרי קדרון ואביל ית עפרהון ביתאל: והשבית: ובטיל ית כומריא דיהבו מלכיא דבית יהודה ודאסיקו בוסמין על במתא בקרווייא דבית יהודה ובסחרני ירושלם וית דאסיקו [בושמין] לבעלא ולשימשא ולסיהרא ומזלתא ולכל חילי שמיא: ויוצא: ואפיק ית אשירתא מבית מקדשא דיי׳ מברא לירושלם לנחלא דקדרון ואוקיד יתה בנחלא דקדרון ואדקא לעפרא ורמא ית עפרא לקברי גלייא: ויצו: ופקיד מלכא ית כל עמא למימר עיבידו פסחא קדם יי׳ אלהכון כמא דכתיב על סיפרא דקיימא הדין: כי: ארי לא איתעביד כפסחא הדא מיומי נגודייא דדנו ית ישר׳ כל יומי מלכיא דישר׳ ומלכיא דבית יהודה: כי: אלהין בתמני עשרי שנין למלכא יאשיהו אתעביד פסחא הדין קדם יי׳ בירושלם: וגם: ואף ית בידין וית זכורן וית צלמניא וית (שעוותא) [טעותא] וית כל שקוצייא דאתחזיאו בארעא דיהודה ובירושלם פלי

באתריהון כצ״ל, הלמיסעדנא אתיתא כצ״ל. ס) בן שמונה .שנה כצ״ל והוא במלכים ב׳ סי׳ כ״ב וישלח המלך שם סי׳ כ״ג, ושלח מלכא וכנשו כצ״ל, וית דאסיקו בושמין כצ״ל, ויצו וגו׳ שם פסוק

יאשיהו בדיל לקיימא ית פתגמי אורייתא דכתיבין על ספרא דאשכח חלקיה כהנא בבית מקדשא דיי׳: וכמוהו: וכוותיה לא הוה קדמוהי מלכא דתב לפולחנא דיי׳ בכל ליביה ובכל נפשיה ובכל נכסוהי בכל אוריתא (דמשח) [דמשה] ובתרוהי לא קם כוותיה:

ואם שבת בחול המועד.

היתה עליע):

קפב. שרת עלי רוח נבואה מן קדם יי׳ ואפקני ברוח נבואה דשרת עלי מן קדם יי׳ ואשרייני בגו בקעתא חדא ומלייא גרמין והא דין גרמייא דנפקו ממצרי׳ בכוהון דלא איעכבו עד זמן קיצו דיי׳ והוה גברא במצרי׳ ליומא ההוא ושמיה יאיר והוא הוה רב שיבטיא דבית אפרים אמר להון בעידנא ההוא כולהון בית ישר׳ הון קיימין בעינויא ובפולחנא קשיא ואנן הכי הוינן עבדין יתהון מאתן ואלפין גברין בני חילא ונפקו ממצרים ואתגאו בלא פורקנא דיי׳ ובכן מסרינון יי׳ ביד מלכא דגת וקטל יתהון גנון ועבדוהי ואשרייני בגו ההיא בקעתא ובזמן פורקנא לא דבר יי׳ ית ישר׳ בההיא בקעתא דילמא יזעזעון והיא בקעתא מלייא גרמי אינשא: והעבירני: ואעברני עליהון סחור סחור והא סגיאון לחדא על אפי בקעתא והא יבישן לחדא: ויאמר: ואמר לי בר אדם התיחון גרמייא האילין ואמרית יי׳ אלקים את גלי קדמך: ויאמר: ואמר לי אתנבי על גרמייא האילין ותימר להון גרמייא יבישיא קבילו פתגמא דיי׳: כה: כדנן אמר יי׳ אלהים לגרמייא האילין הא אנא מעיל בכון רוחא ותיחון: ונתתי: ואיתין עליכון גידין ואסיק עליכון בשרא ואקרום עליכון משכא ואיתין בכון רוחא ותיחון ותידעון ארי אנא יי׳: ונבאתי: ואתנבאיתי כמה דאתפקדית והוה קל באתנבויותי והא זיעא וקריבו גרמייא גרמא לות גרמיה: וראיתי: וחזיתי והא (עליכון) [עליהון] גידין ובסרא סליק וקרם עליהון משכא מלעילא ורוחא לית בהון: ויאמר: ואמר לי אתנבי על רוחא אתנבא בר אדם ותימר לרוחא כדנן אמר יי׳ אלהים מארבע רוחיא איתא רוחא ועולי בקטיליא האילין ויחון: והנבאתי: ואתנבאיתי כמא דפקדני ועלת בהון רוחא וחיו וקמו על רינליהון משריין סגיאן לחדא לחדא: ויאמר: ואמר לי בר אדם גרמייא האילין כל בית ישר׳ אינון והא אינון אמרין יבישן גרמנא פסק סברנא אבדנא לנא: לכן: (בכון) [בכן] אתנבי ותימר להון כדנן אמר יי׳ אלהים הא אנא פתח ית קבורתיכון ואסיק יתכון מקבורתכון עמי ואעיל יתכון לארעא דישר׳: וידעתם: ותדעון ארי אנא יי׳ כד אפתח ית קברתיכון וכד אסיק יתכון מנו קבורתיכון

כ״א. סיומי נגידייא כצ״ל, טעותא כצ״ל, בכל אוריתא דמשה כצ״ל. ע) היתה עלי וגו׳ (יחזקאל ל״ז) שרת עלי וכו׳ והא דין גרמיא וכו׳. בכוהתהון כצ״ל וכל דברי התרגום האלו חסר בתר״י שלפנינו בדפוס, ונמצא כעין זה בת״י ריש פ׳ בשלח ע״ש ושם איתא מאתן אלפין גוברין לא מאתן ואלפין, ועיין תרגום רב יוסף ד״ה א׳ ז׳ וז״ל וזבד בריה ושותלח בריה ועזר ואלעד היגון הוו אמרכליא לבית אפרים ומנו ית קצא מן שעתא דהות דבירא דמרי עלמא מתמללא עם אברהם בינ י פסוגיא (בין הבתרים) וטעו דהוות חמי להון לממני מן יומא דאתיליד יצחק ונפקו ממצרים תלתין שנין קדם קצא, ארום תלתין שנין כן קדם דאתיליד יצחק הוה דבירא דמרי עלמא מתמללא עם אברהם ביני פסוגיא ובמפקהון ממצרים הוון עמהון מאתן אלפין גברין במאני זינא משבטא דאפרים וקטלונון אנשי גת דאתילידו בארעא דפלשתאי ארום נחתו למבת (ס״א למבד) גיתיהון, ונ״ל (שצריך להיות למיבוז כדאיתא בת״י בשלח) וכן הוא בפרדר״א פמ״ח מאתים אלף ושם איתא ורדפו המצרים אחריהם והרגו אותם ועיין בביאורי הרד״ל שם, ובסנהדרין צ״ב ע״ב מביא הגמרא בקיצור סימריה דרב אלו בני אפרים וכו׳ ועיין רש״י שם מה שהביא מסדר עולם, ובתוס׳ סוטה י״ג ע״ב ד״ה סרח וכו׳ שכבר נכשלו ע״י בני אפרים שיצאו שלשים שנה לפני הקץ, ועיין מכילתא ריש פרשה בשלח ובמדרש ש״ר פ׳ כ׳, ובמדרש שה״ש פסוק השבעתי אתכם בצבאות וכו׳ ובזוהר פ׳ ויחי דף רל״ג ע״א, ובפסיקתא בשלח פ״י ושם איתא שמעטו הקץ שמונים שנה ועיין שם בהערות ותקונים מהרב רש״ב. והא זיעא כן הוא לנכון ובת״י שלפנינו בטעות והא זיעו. והא עליהון גידין כצ״ל. בכן אתנבי

עמי׃ ונתתי׃ ואיתין רוחי בכון ותיחון ואשרי יתכון על ארעכון ותידעון ארי אנא יי׳ גזרית במימרי ואקים אמר יי׳׃

יום שביעי של פסח.

ותהי עוד מלחמה בגתפ)׃

קפג. והוה עוד קרבא בגת והוה גבר דמישחן ואצבעת ידוהי ואצבעת רינלוהי שית ושית עשרים וארבע מניין ואף הוא אתייליד לגיברא׃ ויחרף׃ וחסיד ית ישראל וקטליה יהונתן בר שמעא אחוהי דדוד׃ את׃ ית ארבעת אילין אתילידו לגיברא בגת ואתמסרו בידא דדוד ובידא דעבדוהי׃ וידבר דוד. ושבח דוד בנבואה קדם יי׳ ית פתגמי תושבחתא הדא על כל יומיא דשזיב יי׳ יתיה וית ישראל מיד כל בעלי דבביהון ואף לדוד שזיב מחרבא דשאול׃ ויאמר׃ ואמר יי׳ תוקפי ורוחצני ומשיזיב (אני) [יתי]׃ אלהי׃ אלהא דאתרעי (ביה) [בי] קרבני לדחלתיה תוקפי דמן קדמוהי מתיהיב לי תקוף ופורקן לאתגברא על בעלי דבביי רוחצני דעל מימריה אנא רחיץ בעידן עקא מבעלי דבביי ואמר לארמא קרני בפורקניה סמכני דהוה מימריה סמך (ליה) [לי] כד הויתי עריק מן קדם רדפי פרקני מבעלי דבביי ואף מכל חטופין ואניסין שיזיב יתי׃ מהולל׃ אמר דוד בתושבחתא אנא מצלי קדם יי׳ דבכל עידן מבעלי דבבי פריק יתי׃ כי׃ ארי (אפקתני) [אקפתני] עקא כאיתא דיתבא על מתברא והיל לית לה למילד והיא מסכנא לימסת סיעת חייבין בעיתת יתי׃ חבלי׃ משריית רשיען אקפוני קדמוני דמזיינין במני קטול׃ בצר׃ אמר דוד כד עקא לי אנא מצלי קדם יי׳ וקדם אלהי אנא מתחנן ומקבל מהיכליה צלותי ובעותי מן קדמוהי מתעבדא׃ ותגעש׃ ואיתרגיפת ואיתרגישת ארעא שכלולי שמיא זעו ואתרכינו ארי תקוף רונזיה׃ עלה׃ סליק זדוניה דפרעה רשיעא כתננא קדמוהי בכן שלח רונזיה כאישא בערא דמן קדמוהי משציא מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה׃ ויט׃ וארכין שמיא ואתגלי יקריה וענן אמיטתא כיבש קדמוהי׃ וירכב׃ ואתגלי בגבורתיה על כרובין קלילין ודבר בתקוף על כנפי רוח׃ וישת׃ ואשרי שכינתיה בערפילא דעננא יקר סחור סחור ליה מחית מיין תקיפין מריכפת ענגין קלילין ברום עלמא׃ מנוגה׃ מזיו יקריה מבהקין שמי שמיא מזופיתיה כגומרין דנור דלקא מימריה׃ וישלח. ושלח כגירין מחתיה ובדרינון ברקין ושגישינון׃ ויראו׃ ישלח׃ יצילני׃ יקדמוני׃ ויוצא׃ יגמליני׃ כי׃ כי׃ ואהיה׃ וישב׃ עם׃ עם׃ ואת׃ כי׃ כי׃ האל׃ כי׃ האל׃ משוה׃ מלמד׃ ותתן׃ תרחיב׃ ארדפה׃ ואכלם׃ ותאזרני׃ ואויבי׃ ישעו׃ ואשחקם׃ ותפלטיני׃ בני׃ בני׃ חי׃ האל׃ ומוציאי׃ על כן׃ על כן אודי קדמך יי׳ בעממיא ולשמך אימר תושבחן׃ מגדול׃ מסגי למיעבד פורקן עם מלכיה ועביד טיבו למשיחיה לדוד ולזרעיה עד עלמא׃

ליום אחרון.

עוד היוםנ)׃

קפד. עוד כען יומא רב וסגי עידן ליה למיעל. והא סנחיריב מלכא דאתור נטל (ועבד) [ועבר] תלת אוונין ודבר עימיה ארבעין אלפין גוספנין דדהב

פ) ותהי עוד מלחמה בגת (שמואל ב׳ כ״א). וידבר דוד (שם כ״ב). דשיזיב ה׳ יתיה וית ישראל ובת״י שלפנינו דשיזיב ה׳ ית ישראל. ומשיזיב אני צ״ל ומשיזיב יתי. דאתרעי בי כצ״ל. סמך לי כצ״ל. ואף מכל חטיפין ואניסין, בת״י שלפנינו ואף מיד כל חטופין שיזיב יתי. ארי אקפתני, כצ״ל.
נ) עוד היום, ישעיה י׳ ל״ב. ועבר תלת כצ״ל. אוונין, מקום מלון, מלשון הגמרא תענית י״א ע״א

דבני מלכין קטרי תאגי יתבין בהון ודבר עימיה מאתן אלפין אחידי סייפין ורומחין גוברין דרהטין קדמוהי מאה אלפין ודבר עימיה מאתן אלפין מהצצי גירין מניין משירייתיה מאתן אלפין ושתין רבוא חסר חד אורכא דמשרייתיה ארבע מאה פרסין רוחב צוורי סוסוותיה ארבעין פרסין. משריתא קדמאה כד עברו בירדנא שתו מיא דהוו בירדנא משריתא תניינא כד עברו בירדנא דלו עקבי סוסוותהון ושתו מיא משריתא תליתאה כד עברו בירדנא לא אשכחו תמו מיא וחפרו בירין ושתו מיא אתא וקם בנוב קריית כהניא לקביל שורא דירושלם עני וכן אמר להילוותיה הלא דא היא (קרתא) קרתא דירושלם דעלה ארגישית כל משירייתי ועלה כבישית כל מדינתי הלא היא זעירא וחלשא מכל כרכי עממיא דכבישית בתקוף ידי עלה קם ומניד ברישיה מוביל ומייתי בידיה על טור בית מקדשא דבציון ועל עזרתא דבירושלם: הנה האדון: חלף דאתרברב סנחריב מלכא דאתור הא ריבון כל עלמא יי׳ צבאות רמו קטול במשרייתיה כבעוט דמתבעיט במעצרתא ורמי קומה (ית קטפון) [יתקטפון] ותקיפייא ימאכון: ונקף: ויתקטלון גיברי משרייתיה דמתגברין כפרזלא (ועברי) [ועבדי] קרביה על ארעא דישראל יתרמון: [ויצא. ויפיק מלכא] מבנוהי דישי ומשיחין מבני בנוהי יתרבי: ונחה: ותישרי עלוהי רוח מן קדם יי׳ רוח חוכמא (וסוכלתנן) [וסוכלתנו] רוח מילך ונבורה רוח מדע ודהלתא דיי׳: והריחו: ויקרביניה לדחלתא דיי׳ לא לחיזו עינוהי יהא דאין ולא למשמע אודנוהי יהא מוכח: ושפט: וידון בקושטא מסכינין ויוכח בהימנותא לחשיכי עמא דארעא וימחי חייביה ארעא במימר פומיה ובממלל סיפוותיה יהא מאית ארמילגוס רשיעא: והיה: ויהון צדיקיא סחור סחור ליה ועבדי הימנותא מקרבא ליה: וגר: ביומוהי דמשיחא בר דוד יסגי שלמא בארעא וידור דיבא עם אמריא וגימרא עם גדיא ישרי ועגל ואריא ופטים כחדא ויניק זעיר יהא מדבר בהון: ופרה: ותורתא ודובא ירעיין כחדא ישרון ביניהון ואריא כתורא יכול תיבנא: ושעשע: ויחייך ינקא על חור חיוי פתן ועל היזו גלגלי עינוהי חיוי הורמן חסילא ידוהי יושיט: לא: לא יבאשון ולא יתבלון בכל טורא דקודשי ארי תתמלי ארעא מדע ודהלתא דיי׳ כמיא דלימא חפן: והיה: ויהי בעידנא ההוא בר בריה דישי דיקום את לעממיא ליה מלכוותא ישתמעון ויהי אתר בית משרוהי ביקר: והיה: ויהי בעידנא ההיא יוסיף יי׳ תניינות גוברתיה דאשתאר מאשור וממצרים ומפתרוס ומהודו ומעילם ומבבל ומהמת ומנגות ימא: ונשא נס: וסרה: ועפו: והחרים יי׳: והיתה מסילה: ואמרת: הנה אל: ושאבתם: ואמרתם ביום: ותימרון בעידנא ההוא אודו קדם יי׳ צלו בשמיה הוו בעממיא עובדוהי אדכרו ארי תקיף שמיה: זמרו יי׳: שבחו קדם יי׳ ארי גבורן עבד גליא דא בכל ארעא: צהלי: בועי ושבחי כנשתא דציון ארי רבא אמר לאשראה שכינתי בגויך קדישא דישר׳:

יום ראשון של שבועות.

ויהי בשלשים שנהק):

קפה. והוה בתלתין שנין לזמן דאשכח חלקיה כהנא רבא סיפרא דאורייתא בבית מקדשא בעזרתא תחות אולמא ביומי יאשיה בר אמון מלך שיבטא

דקאזיל מאוונא לאוונא. ודבר עמיה וכו׳, בת״י שלפנינו נוסחא אחרת ע״ש, ועיין סנהדרין צ״ה ע״ב ושם בעי אביי וכו׳ ובחידושי מהרש״א שם. כל משריתי כצ״ל. ועלה כבישית כצ״ל. יתקטפון כצ״ל. ימאכון, כן הוא לנכון כאן ובת״י ימאסון הוא ט״ס. ועבדיה קרביה יתרמון. חסר כאן תחילת הכתוב וכצ״ל ויצא, ויפוק מלכא מבנוהי וכו׳. וסוכלתנו כצ״ל. יהא מאית ארמילגוס, וכן הוא בת״י דברים ל״ד ארמלגוס, אך בת״י שלפנינו כאן איתא ארמילוס ועיין בספר או״ד לר׳ סעדיה גאון. ק) ויהי

דבית יהודה בתמוז בחמשא לירחא אמר יחזקאל נבייא ואנא הויתי שרי בנו בני גלותא על נהר כבר אתפתחו תרעי שמיא וחזית בחיזו נבואה דשרת עלי מן קדם יי״ חיזו יקר שכינתיה דיי״ : בחמשה : בחמשא לירחא היא שתא חמישיתא דגלו בני ישראל מעל ארעהון וגלא (עמכון) [עמהון] מלכא יויכין : היה היה : מיהוה הוה פיתגם נבואה מן קדם יי״ עם יחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל תב תניינות ואיתמליל עמיה במדינת ארע כשדאי על נהר כבר ושרת עלוהי תמן רוח נבואה מן קדם יי״: וארא: וחזית והא רוח עלעולא אתי מן ציפונא ענן רב ואישתא משתלהבא וזיהורא ליה סחור סחור ומיגו עננא ומיגו עלעולא כעין חשמלא מיגו אישתא: ומתוכה : ומגוה דמות ארבע בריין ודין חזויהון דמות אינשא להון : וארבעה : וארבעא אפין להדא וארבע אפין לכל חד וחד שיתא עשר אפין לברייתא הדא מניין אפיא דארבע בריין (שתא) [שתין] וארבעא אפין וארבעא גפין לחדא וארבעא גפין לכל הד וחד שיתא עשר גפין לכל אפא ואפא (שיתא) [שתין]. וארבעא גפין לברייתא הדא והוו מניין גפיא דארבעא בריין מאתן וחמשין ושיתא גפין : ורגליהם : ורגליהון רינלין כיונין ופרסת רגליהון כפרסת רינלון סנלגלין ומזיעאן עלמא במהכון ומנצצין כעין נחש מצלהב : וידי : וידין כידי אינשא עבידא להון מתחות גפיהון על ארבע סטריהון למיחתי בהון גומרין דאישא מביני כרובייא מתחות רקיעא דעל רישיהון למיתן (דעל) [על] הופני שרפיא למיזרק על אתר רשיעיא לאובדא חיביא עברי על מימריה ואפיהון וגפיהון שוי לארבעתהון: חברות : מכוונן חדא לקביל הדא גפיהון לא מתחזרן במיזלהון בריא לקביל אפהא אזלא: ודמות : ודמות אפיהון אפי אינשא עבידא להון ואפי אריא עביד מימינא לארבעתהון ואפי תורא עביד משמלא לארבעתהון ואפי נשרא לארבעתהון : ופניהם : ואפיהון וגפיהון פריסן מלעילא לחדא תרתין מכוונן חדא ותרתין מכסיין ית גווייתהין : ואיש : וכד (הדא) [חזא] יחזקאל נבייא ית חזוונא דאחזי ליה שכינתא הי כמא דאחוי לישעיה בר אמוץ נבייא בהיכלא דחזא ארבע בריין דכוונין חד לקביל חבריה לאחזאה עינוותנותיה וכן הוה תיקיניהון מהדרין אפין בקשוט ובריא לקביל אפהא אזלא לאתר דהוי תמן רעוא למיזל אזלין לא מיתהזרן במיזלהון : ותשאני רוח : ונטלתני רוחא ושמעית בתרי קל זיע סגי דמשבחין ואמרין בריך יקרא דיי״ מאתר בית שכינתיה :

יום שיני.

וי״י בהיכל קדשו(:

קפו. וי״י אמר לאשראה שכינתיה במדור היכלא דקודשיה יסופון מן קדמוהי כל רשיעי ארעא : תפילה : צלותא דצלי חבקוק נבייא כד אתגלי יי״ ליה על ארכא דיתיהיב לרשיעיא הוא חבקוק נבייא דצר צורתא וקם בגוה עני וכן אמר חי וקיים שמיה לית אנא עדי מן צורתא הדא עד דייחזון יתי ית דינא דעתיד למיתי מתיבנא רוחא דקודשא וכן אמרת ליה לחבקוק נבייא חבקוק נבייא על עיסק ארכא דאיתיהיב לרשיעיא דאם יתובון לאורייתא בלבב שלים ישתביק להון ויהון כל חוביהון

בשלשים שנה (יחזקאל א׳). תחות אולמא, בת״י שלפנינו יש כאן הוספת בפלגות ליליא בתר מעלני סיהרא. דגלו בני ישראל מעל ארעהון וגלה עמהון כצ״ל ובת״י שלפנינו ליתא. רוח נבואה כצ״ל. וארבעה, וארבע, דארבע, כצ״ל. שתין וארבעא כצ״ל. ומזיעאן עלמא במהכון כצ״ל. וכד חזא וכו׳, ולפנינו בת״י ליתא לכל זה עד תיבת בקשוט. כ) וה׳ בהיכל קדשו (חבקוק ב׳ ג׳). וה׳ אמר לאשראה וכו׳, בת״י שלפנינו יש כאן איזה שינויים. הוא חבקוק וכו׳, ליתא בת״י שלפנינו. דצר צורתא וקם בגוה וכו׳, ומוזכר בברייתא תענית כ״ג ע״א בחוני המעגל עג עוגה ועמד בתוכה כדרך שעשה חבקוק הנביא. דעבדתא בטופנא כצ״ל, וכל זה ליתא בת״י שלפנינו. וחבינין גיסך סתומים ונעלמים,

רחבו קדמוי בית ישראל הא כשלותא: יי׳ שמעתי: יי׳ שמעית שמע גבורתך מה דעבדתא בטופנא מן בראשית ודחלית ואף על מחת פורענותא דאייתיתא על אינשי סדום כד ארגיזו קדמך שמעית וזעית יי׳ כמה רברבין עובדך והבינין ניסך דאת יהיב ארכא לרשיעיא דיתובון לאורייתא בלבב שלים ולא תבו ואינון מרגזין קדמך בנו שנייא דיהבתא להון חייא בכין את עתיד להודעא גבורתך בנו שנין דאמרתא לאחדתא עלמא לאיתפרעא מרשיעיא עברי על מימרך בנו רוזנך דארגיזתא על רשיעיא וצדיקיא עבדי רעותך בנו רוגזך ברחמים תידכר ותרחם עליהון: אלוה: במיתן אורייתא לעמיה אלהא מדרומא אתגלי וקדישא מטורא דפארן בגבורת עלמין אתחפיאו שמיא מזיו יקריה ואמרי תושבחתיה מליא כל ארעא: ונוגה: וזיהור יקריה כזיהור יומא מבראשית. אתגלי וזיקוקין ממרכבת יקריה נפקין תמן גלא ית שכינתיה דהות מיטמרא מבני אינשא בתקוף רומא: לפניו: מן קדמוהי מישתלה מלאך מותא ונפיק כשלהובית אישתא מימריה: עמד: אתגלי ואזיע ארעא ואייתי מבולא על עם דרא דעברו על מימריה ואף בתגייתא כד הבו קדמוהי בכן בלבולינון בעממיא אתפרקו טורייא דמלקדמין מכא רמתא דמן עלמא גבורת עלמין דיליה: תחת: כד פלחו בית ישר׳ לטעוותא מסרתגון ביד כושן חייבא וכד תבו למיעבד אורייתא עבדתא להון ניסין וגבורן ופרקתנון מיד מדינאי על יד גדעון בר יואש: הבנהרים: (היו) [הא] על (מלכין) [מלכיהון] ומשרייתהון דסניאין כמי נהרא הוה רגז ובימא הודעת להון פורענות ארי אתגליתא על מרכבת יקרך שכינתך לעמך תקוף ופורקן: עריה: איתגלאה אתגליתא בגבורתך בדיל קיימך דעם שבטייא מימרך קיים לעלמין להון (בדעתה) [בזעתא] טינרין תקיפין נפקין נהרין שטפין לארעא: ראוך: באתגליתך על טורא דסיני חיזו יקרך זעו טוריא ענני מטרא עדו ארים (תחומא) [תהומא] קליה חייליה מרומא תווהו וקמו: שמש: אף במיעבדך ניסין ליהושע במישר (גדעון) [גבעון] כד אתגברו וסליקו עליה חמשא מלכא דירושלם מלכין דהברון מלכא דירמות מלכא דלכיש מלכא דעגלון שמשא וסיהרא קמו במדוריהון תלתא ושית שעין עמך במימרך אתגברא בתקוף נצחן גבורתך: ואני: בכין על ניסין ופורקנא דתעביד למשיחך ולשארא דעמך דישתארון יודון למימר אמר נבייא קדם יי׳ ואנא במימרא די״י איבוע אידוץ באלהא עביד פורקני: יי׳ אדני: אלהים יי׳ דסעיד לי בחילא ומשוי רגלי קלילין כאיילתא ועל בית תוקפי יקיימיני (לדדיליה) [לדיליה] נצחנין וגבורן קדמוהי (מנא) [אנא] מנגן בתושבחתי:

סליקו תרגום של הפטרות.

ואילו רשויות יאמר לאחר ההפטרות:

קפז. יהודון(ס) כל נשמי. למריה כולה שמיה. דארכין לנא שמיה וערפילא אדרך ועל דא יתברך: עדא אורייתא יהב. בנו אישא משלהב. ופירולין דדהב.

תרגום גם במדעך וגו׳ (קהלת י׳) אף במנדעך בחביוני לבך. ונפיק כשלהובית כצ״ל. הא על מלכהון כצ״ל. בזעתא טינרין כצ״ל. ארים תהומא כצ״ל. במישר גבעון כצ״ל. כד אתגברו וכו׳, ליתא בת״י שלפנינו. לדיליה נצחן וכו׳ כצ״ל. אנא מנגן כצ״ל. קדם ה׳, ליתא בת״י שלפנינו. ס) יהודון וכו׳, חתום יעקב חזק. והוא הר״ת גבד רש״י. עדא אורייתא, זאת התורה. ופירולין דדהב קבל דנא לא איערך, לא תסלה וכו׳ בשהם יקר (איוב כ״ח) מת״י בבירולין יקר. בחיזו ולא בחדוון, ומראה ולא בחידת מתרגם בחזו

קבל דנא לא איערך ועל דא יתברך: בחיזו ולא בחדוון. יקר שכינתיה חזיין. בחרוותא הדיין. כמאן דשתי וכרך. ועל דא יתברך: חמון יתיה בצדקא. ילא הוות בן נזקא. ועיניה הוה מדקא. ברחמים עלן מן הרך. ועל דא יתברך: זרזין משתריין. בכל סנוי דבריין. כד אתייהבת אוריין. בספוון דשקר כרך. ועל דא יתברך: קרי מפרש בְגִשְׁתָּוֹן (א) תליסר ושית מאוון. ושוי לך ברעוון. מדורין בתקוף כרך. ועל דא יתברך: אחר:

קפח. ייתוןח) בני עממין. למשאל בשלמין. בהתין ומתכלמין. בלו והלך משלמין. וּמִנְדָא. נהוריה לחי עלמין על דא: עביד לן ברעותא. וקביל בעותא. כל קבל די מילתא. כְּדְבָא וּשְׁחִיתָא (ב). אורא. נהודיה בהושבחתא על דא: קלא נפל באודניי. כד אתגלי בסיני. לקיומי לתנאי. ארעא זִיְהָ שְׁנַאי. בפחדא. נהודיה קדם יי׳ על דא: בזיקוקין דאישא. מלהטא נור בקשא. אורייתא מתפרשא. להירותא מהפשא. עבדא. נהודיה לקדישא על דא: השיבין אומייא. כלא ואופייא (ג) דְמַיָא. עלוהי צילמיא. אמיר עליהון לעלמיא. הצדא: נהודיה לאל שמיא על דא: זיווהי שנוהי. דבריין סנאוהי. משיחא ביומוהי. פלה להון בנירוהי (ד). כברא. נהודיה קדמוהי על דא: קרב משיהנא. למכנש אהנא. לארע פולחנא. ונקשוט אנהנא פרנדנא. נהודיה לאלהנא על דא: אחר:

קפט. אתעבדנאחח) (ה) קקן ואפריה אמשי עלן. ואורייתא יהב לן. וניתי בה למיסרך. ועל דא יתברך: לתאין (ו) תמן הוה. היא כד אתייהיבא. נשבחיניה טובא. דאריך אתארך. ועל דא יתברך: יתבי ארעתא. אהותנון אימתא דהילו ופהזותא. ולבהון אתמרך. ועל דא יתברך: עטר יתהון רעוא. סליקו ליה לעדבא ואגיז להון סילוא. ואסתפק כל צירך. ועל דא יתברך: זהר על נבייא. דמורן מילייא שמעו טבייא. ובישא יתרך. ועל דא יתברך: רשם לך מהימניא. כבר אמוץ ישעיה. ודניאל הנניה. עביד נגו אף שדרך. ועל דא יתברך: יקריב שהרורא. וניסא וגבורא. דמלילו לבשרא. דבתרוהי מברך. ועל דא יתברך:

וקודם שיתחיל המפטיר ברכה אחרונה יאמר המתרגם:

על דא יתברך וישתבח שמיה דמריה כולא ויתרעי בנבייא צדיקיא. ויהב לנא אורייתא על ידי משה רבנא. לשבוהי ולברוכי שמיה דקודשא בריך הוא ואמרו אמן: ומתחיל המפטיר ברכות אחרונות ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן אומר ועושה שכל דבריו אמת וצדק וגו׳ : ב׳׳ע למעלה כתובים. ופותח החזן:

קץ. יקום פורקן מן שמיא חינא וחסדא ורחמי חיי אריכי ומזוני רויחי וסייעתא דשמיא ובריות גופא על ארעא זרעא חייא וקיימא זרעא דלא יבטול ודלא יפסוק מפתנמי אוריתא ובנן דחיין בעובדי אוריתא למרנן רבנן חבורתא קדישתא

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) נכתב. בעזרת נסתוונת. (ב) לשון כחש וכזב. (ג) אסקומא ג׳. (ד) יפלח בחליו כנידס. (ה) כעסיכו בני חורין כמו קלניין. (ו) מזל שלנו בס״פ שנים אוחזין מסוס לתלי דידי פקע:

ולא בחידון. הוה מדקא, בעד החלון נשקפה (שופטים ה׳) ת״י ומדיקא. מן הרך, מלשון מציץ מן החרכים. זרזין, הגורי אזור יחזקאל כ״ג מתרגם אסירין זרזין. ח) ייתון וכו׳, חתום יעקב חזק. והוא ג״ב הר״ת נגד רש״י ואופייא דמיא, נ״ב אשקומא בלעז, ע״ז כ״ז ע״א כי אופיא דנהרא פירש״י אשקומא. פרנדנא, והוא מלשון הגמרא שבת כ׳ ע״ב שירא פרנדא והוא מין משי יקר. וכן ותלבוש אסתר מלכות (אסתר ה׳) מתרגם לפי גירסת המוסף פרנדן. חח) אתעבדנא וכו׳, חתום שם אליעזר. לעדבא, לגורל. ואגיז להון סילוא, תרגום ירושלמי (במדבר כ״א פסוק ו׳) ואגיזת להון סלווא, והוא מלשון המקרא (שם י״א)

די בארעא דישראל ודי בבבל רישי כלי ורישי מתיבתא דייני דבבא ודייני דמתא ולכל תלמידי הכמים ולכל תלמידיהון ולכל תלמידי תלמידיהון ולכל מאן דעסקין באורייתא ולכל קהלא קדישא הדין רברביא עם זעירייא טפלייא עם נשיא מלכא דעלמא יפיש חייהון ויסגי יומיהון ויפרוק וישיזיב יתהון מכל עקא ועקתא ומכל מרעין בישין מרן דבשמיא יהא בסעדהון וישמע בקיל צלותהון (ויתן) ויתן יתהון לחינא ולחסרא קדם כורסי יקר מלכותיה וקדם שלטונייא דארעא ויקיים זכוותהון דכל ישר׳ בכל זמן ועידן ונאמר אמן:

מי שברך אברהם ויצחק וישרא׳ אבותינו והסידים הראשונים הוא יברך כל קהילות הקדש ואת כל הקהל הזה. הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם וכל אשר להם מי שתקנו בתי כניסיות לתפילה ומי שבאים לתוכו להתפלל ומי שנותנין נר למאור ויין לקידוש והבדלה ופת לאורחים וצדקה לעניים ומי שמכניסין אורחים בתוך ביתם וכל אותם שעוסקין בצורכי ציבורם הק׳ ישלם שכרם ויסיר מהן כל מהלה וירפא כל גופותם ויסלח לכל עוונותם ויברך עובדי ידיהון בכל זמן ועידן ונאמר אמן. ת׳: ואם חל ראש חדש בשבת הבאה מכריז החזן ומודיע לרבים יום קביעותו מפני תקנת המועדות ותקנת תפילת המוספים והלל ולבטל בהם הנשים ממלאכה. ואו׳: מי שעשה ניסים לאבותינו וגאל אותם מעבדות לחירות יגאלינו ויקבץ נידחינו מארבע כנפות כל הארץ חבירים כל ישר׳ לירושלם עיר הקודש ונאמר אמן:

ראש חדש פלוני יום פלוני:

אם הוא שני ימים אומ׳ ויום פלוני חשבונו של יום פלוני:

יחדשהו הקב״ה עלינו לששון ולשמחה לריוח ולהצלה ולהצלחה ולהיים. ולשלום ונאמר אמן: וכשהל תענית כתוב בשבת הבאה יאמר הכי: מי שעשה כו׳. עד לירושלם עיר הקודש ונאמר אמן: צום פלוני יום פלוני זה הבא עלינו יהפכהו הק׳ לנו ולכל ישר׳ לששון ולשמחה ולברכה ולשלום ונאמר אמן. ככת׳ כה אמר יי׳ צום הרביעי צום החמישי צום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים האמת והשלום אהבו: וזוכר את המתים שרבו תורה ותקנות בישר׳ ואותם שהגיהו שום דבר בקהל ושהגיהו אחרים בשבילם. ת׳: ומצאתי ‏ה) בפסיקתא שמא יאמר אדם כיון שמת אין לו תקנה ת״ל כפר לעמך ישר׳. אשר פדית יי׳. כיון שמת אדם ומבקשין עליו רחמים זורקין אותו מגהינם לנן ערן כחיץ מן הקשת: ת׳: ופוהה באשרי: ועומד להכנים ספר תורה למקומו. ואו׳ יהללו את שם יי׳ כי נשגב שמו לבדו: ועונין הציבור: הודו על ארץ ושמים וירם קרן לעמו תהילה לכל חסידיו לבני ישר׳ עם קרובו הללויה: ומחזיר ספר תורה למקומו ואו׳ קדיש עד דאמירן: ועומדין למוסף ואו׳ אבות וגבורות וקדושות השם:

ויגז שליים. ‏ה) ומצאתי בפסיקתא שמא יאמר וכו׳ היא בפסיקתא רבתי פ״ב וז״ל שמא תאמר כיון שירד לגיהנם אין לו תעלה כיון שמבקשים עליו רחמים זורק אותו מגיהנם כחץ מן הקשת, ולהמחבר היה גירסא אחרת בהפסיקתא רבתי. ועיין בספרי סוף פ׳ שופטים דשם איתא כפר לעמך אלו החיים אשר פדית אלו המתים. מלמד שהחיים צריכין כפרה. ולקמן סי׳ שנ״ג הביא המחבר ג״כ הסיפרי ע״ש ועיין בתנהומא פ׳ האזינו שהביא מתחילה דאיתא בפסיקתא אדם נמשל לשנים עשר מזלות וכו׳ והוא כעין מה שנמצא לפנינו בפסיקתא רבתי שם ומסיים לכך רגילין להזכיר המתים בשבת שלא ישובו לגיהנם שכן איתא בת״כ (צ״ל בספרי) כפר לעמך ישראל אלו החיים אשר פדית אלו המתים מכאן שהחיים פודין את המתים. ועיין בב״י טור א״ח סי׳ תרכ״א. וברוקח סי׳ ר״ז וז״ל ומה מועיל למת שהחי נותן צדקה בעבורו וכו׳ ועיין מה שכתב בביאור דברי הרוקח בספר שער יוסף להגחיד״א. ועיין בספר חסידים בסופו ואם ביקש בעוה״ז מטיבין למת ור״מ אמר כשאמות אעלה עשן מקברו דאחר. ור״י אמר אקחנו מגיהנם. ולמה לא יכולו לעשות כן בחייהם כי רבו פשעיו של אחר וכו׳ ומתורץ הקושיא מה שהקשה בהגהות הרל״ח בטור א״ח סי׳ הנ״ל. ועיין בב״י סי׳ רפ״ד מה שהביא בשם הרוקח שמעתי שיש במדרש כפר לעמך וכו׳ ותמוה הלא הוא בהדיא בספרי הנ״ל ועוד תימא

קצא. תכנת לשון ותוכן לבות יי׳. או ותוכן לבינים. מנית שבת בריצוי קרבנותיו על הימים. כדא׳ב) באגד׳ שור או כשב. א״ר יהושע משל למלך שנכנס במדינה והוציא כרוז שלא יכנס שום אדם לפניו עד שיראו פני מטרונא תחילה. כך אמ׳ הק׳ לישר׳ אל תביאו קרבן לפני עד שתקדשהו שבת. והדא היא דכת׳ ומיום השמיני והלאה ירצה. ואין שמונת ימים עד שיעבור שבת. פ״א רצית קרבנות׳ שהם עולות. פ״א רצית קורבנותיה דבכל קרבנות הרגלים כת׳ לחטאת. ואילו בשבת לא כת׳. ת״ם: צוית פירושיה עם סידורי נסכיה. דכי ג) היכי דזכור ושמור בדיבור אחד נאמרו. ושוא ושקר. וביום השבת. ולא תבערו. כך קרבן שבת ונסכיו נאמרו בדיבור אחד. והיינו ע״ם: צוית פירו׳. בצו את בני ישר׳ מפורשי׳ קרבנות שבת להקריבם. עם סידורי נסכיה. שהוא סידור לחם הפנים ולשון ד) נסכים שייך בסלתות. כדא׳ במנחות פ״ב סלתות. ומזכיר סידור לחם על הנס שאירע בו. כדא׳ ה) בסוף הגינה לשום לחם חם וגו׳ (שמואל א כא). טועמיה חיים זכו. תנא ו) כל הטועם תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובירושלמי ז) מפרש טעמא שלא יכעוס על בני ביתו מפני הקדחת תבשילו. וכת׳ וידעת כי שלום אהלך (איוב ה). ומוקמינ׳ ח) ליה בשבת בהדלקת הנר וכל שכן שצריך להזהר פן יקדיח התבשיל: ותצוינו להקריב מוסף שבת כראוי. לכופלו. א׳ הק׳ שבת קורבנותיו ט) כפוליים שד׳ כבשיים קריבין ב׳ לתמידין וב׳ למוספין. ובכל יום אינן אלא ב׳ וכל מעשיו כפולים. שתי נשמות. לחם משנה:

שבסימן תרכ״א הביא הב״י בעצמו בשם המרדכי זה הדרש בשם הספרי. ועיין בשה״ל סי׳ פ״א ובתניא רבתי סי׳ ט״ז. ב) כדאמר באגדה שור וכו׳ בשה״ל סי׳ פ״ב וכן בספר תניא רבתי סי׳ י״ז וסי׳ כ׳ הובא המשל הזה בשם פסיקתא דשור או כבש והוא בפסיקתא הנדפס מחדש ע״י הרב רש״ב ובמדרש וי״ר פ׳ כ״ז. ובתנחומא פ׳ אמור והובא בב״י א״ח סי׳ רפ״ו. ובזוהר אמור דף צ״א ע״א וברעיא מהימנא פ׳ תזריע מ״ד ע״א וקרבנא דא כגוונא דקרבנא דבעירא וכו׳. ג) דכי היכי דזכור ושמור כך קרבן שבת וכו׳ לא ידעתי מקור לדברים אלו ועיין שבועות כ׳ ע״ב ושם כ״א ע״א תוס׳ ד״ה קמ״ל, ור״ה כ״ז ע״א, ובמכילתא פ׳ יתרו, ובספרי פ׳ תצא, ובירושלמי נדרים פ״ג ה״ב ושבועות פ״ג ה״ה, ועיין שו״ת מהר״ם אלשקר סי׳ ק״כ שאלה יורנו אדוני אבי מורי ורבי הא דאמר רבנן זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, מחלליה מות יומת וביום השבת שני כבשים בדבור אחד נאמרו מה ענין זה לזה ומה דמיון יש לזכור ושמור עם מחלליה מות יומת וביום השבת וגו׳ לפי ששמעתי בו דברים ולא נתקררה דעתי בהן גם רש״י הביאו בפ׳ יתרו. תשובה דע לך כי כבר נשאלה שאלה זו בישיבה לרב שרירא גאון ולחמודו רבינו האי גאון זכר קדושים ואדירים לברכה והשיבו ז״ל כל אחד מהן יש לו טעם חוץ מטעמו של חבירו זכור ושמור טעמא מאי להודיע כי מה שנכתב על לוחות שניות שמעוהו ישראל ביום מ״ת בסיני שלא תאמר נשתנו הדברים. מחלליה מות יומת וביום השבת טעמא מאי להודיע שבשעה שהותר זה נאסר זה וללמד כי אין זה חלול שבת ע״כ, וכן י״ל באחרים שהביא רש״י ז״ל ולדברי אלו שומעין כי הן דברי קבלה וכש״כ שאין כאן מקום לפרש באופן אחר עכ״ל ולכאורה המעיין בדברי הגאונים הנ״ל יקשה דהא בשבועות שם מתרץ על הא דתניא שוא ושקר אחד הן היינו דבדבור אחד נאמרו כדרב אדא בר אהבה דאמר רב אדא בר אהבה נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה דאמר קרא זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה אלא הכא למאי הילכתא מיבעי ליה אלא כשם שלוקה על שוא כך לוקה על שקר, וא״כ להכי נאמרו בדבור אחד ללמוד חדא מאידך ולמאי איצטריך להאי טעמא שהביאו הגאונים הנ״ל וראיתי ביפה מראה על ירושלמי נדרים שם שהאריך בזה. ועיין ברמב״ן על התורה פרשה יתרו פסוק זכור את יום השבת. וביום השבת ולא תבערו לפנינו במקומות הנ״ל איתא מחלליה מות יומת ושני כבשים. ד) ולשון נסכים שייך בסלתות כדאמר במנחות פ״ב הנסכים כצ״ל והנראה דכוונתו להא דמנחות ט״ו ע״ב הזבח מפגל את הנסכים וכו׳ ונכלל היין והסולת בכלל הנסכים, כדמוכח בזבחים מ״ד ע״א, ועל מה שפירש רש״י במנחות שם ד״ה מפגל וכו׳ שהשותה וכו׳ כבר העיר התוי״ט פ״ב משנה ג׳ ולא ידעתי למה דקדקו (רש״י והרב) לפרש על היין ולא כללו גם כן הסולת וכו׳ וגבי להה״פ כתיב נמי סולת וא״כ שייך גבייהו לשון נסכים, ועיין ברמב״ם פ״ב מה׳ מעשה הקרבנות ה״א תיין והסולת שמביאין עם הקרבן הם הנקראין נסכים, ובהקדמתו למס׳ מנחות, ועיין תוי״ט פ״ד דזבחים משנה ג׳, ועיין צל״ח ברכות י״ד ע״ב על תוס׳ ד״ה עולה וכו׳. ה) כדאמר בסוף חגיגה וכו׳ כ״ו ע״ב. ו) תנא כל הטועם וכו׳ לא ידענא היכא תניא, וכל הפוסקים הראשונים לא הביאו זה ורק הש״ל סי׳ פ״ב, ותניא רבתי סי׳ י״ז הביאו טועמיה חיים זכו המכבדים אותה במיני מאכל ומטעמים ויש סומכין מכאן שצריך לטעום תבשילו מע״ש. ז) ובירושלמי מפרש טעמא וכו׳ גם המאמר הזה נפלא ממני לא ידעתי מקומו איהו, ובירושלמי שלפנינו ליתא. ח) ומוקמינן ליה בשבת וכו׳ שבת ל״ד ע״א. ט) קרבנותיו כפולים וכו׳ כעין זה הוא במדרש שו״ט מזמור צ״ב

תכנת שבת רצית קרבנותיה צויתה פירושיה עם סידורי נסכיה מענגיה לעולם כבוד ינחלו טועמיה חיים זכו וגם האוהבי דבריה גדולה בחרו אז מסיני נצטוו עליה ותצוינו יי׳ אלהינו להקריב בה קרבן מוסף שבת כראוי. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתעלינו בשמחה לארצנו ותטעינו בגבולינו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהילכתן. את מוסף יום המנוח הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה: ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג עם מקדשי שביעי כולם ישבעו ויתענגו מטובך ובשביעי רצית בו וקדשת אותו חמדת ימים אותו קראת זכר למעשה בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו וקדשינו במצותיך ותן חלקינו בתורתיך ושבענו מטובך ושמחינו בישועתך וטהר לבינו לעובדך באמת והנחילנו יי׳ אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך ב״א יי׳ מקדש השבת: רצה ומודים ושים שלום: אלהי נצור:
וחוזר החזן ומתפלל אבות וגבורות: ויאמ׳ קדושה:

קצב. **כתר** לאדון נכתיר וברכה לברוך נברך ומלוכה למלך נמליך. ושם המיוחד נייחד יחד. עם קבוצי מעלה קדושה לקדוש נשלש ככת׳ וקרא זה אל זה ואמר ק׳ ק׳ ק׳ יי׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו: כבודו מלא עולם משרתיו שואלים זה לזה. איה מקום כבודו. לעומתם ברוך יאמרו: ועונין: ברוך כבוד יי׳ ממקומו: ממקומו הוא יפן ברחמים ויחון על עם המייחדים שמו ערב ובקר בכל יום תמיד: פעמים באהבה שמע אומרים: ועונין: שמע ישראל יי׳ אלהינו יי׳ אחד: אחד הוא אלהינו. הוא אבינו הוא מלכינו הוא מושיענו והוא יושיע את שאריתנו והוא ישעינו בארץ זבת הלב ודבש וישמיענו ברחמיו שנית. לעיני כל חי. להיות לכם לאלהים. אני יי׳ אלהיכם: אדיר אדירנו יי׳ מה אדיר שמך בכל הארץ כאמור והיה יי׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה יי׳ אחד ושמו אחד: ובדברי קדשך כתוב לאמר. ימלוך יי׳ לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה: לדור ודור נגיד גודלך: תכנת: רצה ומודים: ברכת כהנים: שים שלום:

קדושתא לכבוד יום טוב:

ממקומו יתרומם מלך. כי הוא לבדו מלך. ויופיע ממעונו מלך. ויפדה עם מקבלי מאמר מלך. משכימים ומעריבים ומייחדים שם מלכותו עליהם. ומזכירים בכל יום תמיד. פעמים. שמע. אחד אתה ואין לך שיני ואין דומה לך בקרוב תפדינו ותושיענו ותצילנו טa) . . . . . והשמיענו פדות לעיני כל אומים לענות ולומר הן גאלתי אתכם ראשית ואני אנאול אתכם אחרית: להיות: אני: אלהיכם אני ואתם עמי מלכבם אני ואמלוך עליכם ואגלה מלכותי עליכם ואעבור מלך בראשיכם. ככת׳ על יד נביאך (ואעבור מלככם) [ויעבר מלכם] לפניהם ויי׳ בראשם: ונאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה ליי׳ המלוכה: ונאמר והיה יי׳ למלך על כל הארץ ביום ההוא וגו׳. ודברי: ובשבת ויום טוב יש אומ׳ אלהינו אתה קוינו לך מושיענו. מנחמינו אתה על מי מנוחות הנהלינו לתת בציון תשועת ישרי תפארתך. תושנב לבדך ותמלוך עלינו לעולם ועד: אדיר אדירנו:

א״ר יצחק מהו ראו א״ר יוסי מרגניתא דיהבית לכן, א״ר יצחק כל עיסקא דשבתא כפול עומר כפול שני העומר לאחד קרבנו כפול וביום השבת שני כבשים וכו׳. טa) למעלה מן השיטה כתוב בעם

וביום טוב אומ׳ בשים שלום. כשמגיע צדקה ברכה רחמים חיים ושלום:

כאמור כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים: ונ׳ שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי׳ ורפאתיו: ונאמר ואתם הדבקים ביי׳ אלהיכם חיים כלכם היום: היום תאמצינו. היום תברכינו. היום תגדלינו. היום תדרשינו לטוב. היום תשמע שוועתינו כהיום הזה תביאנו ששים ושמחים בבניין עירך. כאמור והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים: ונ׳ ויצוינו יי׳ אלהינו לעשות את כל החוקים האלה ליראה את יי׳ אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה. ונ׳ וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני יי׳ אלהינו כאשר צונו: וצדקה וברכה תהיה לנו ברוך אתה יי׳ המברך את עמו ישראל בשלום: קדיש כו׳:

ויושבין במקומן ואומרי׳:

קצג. אין כאלהינו. אין כאדונינו. אין כמלכינו. אין כמושיענו. מי כאלהינו. מי כאדונינו. מי כמלכינו. מי כמושיענו. נודה לאלהינו. נודה לאדונינו. נודה למלכינו. נודה למושיענו. ברוך אלהינו. ברוך אדונינו. ברוך מלכינו. ברוך מושיענו. אתה הוא אלהינו. אתה הוא אדונינו. אתה הוא מלכינו. אתה הוא מושיענו. אתה הוא שהקטירו אבותינו לפניך את קטרת הסמים בזמן שבית המקדש קיים: פיטום הקטורת כאיזה צד. הצרי והצפורן והחלבנה והלבונה משקל שבעים של שבעים מנה. מור וקציעה שיבולת נרד וכרכום משקל של ששה עשר של ששה עשר מנה הקושט שנים עשר קילופה שלשה קנמון תשעה. בורית כרשינה תשעת קבין. יין קפריסין סאין תלתא וקבין תלתא אם לא מצא יין קפריסין מביא חימרי׳) חיור עתיק (מלך) [מלח] סדומית רובע מעלה עשן כל שהו. ר׳ נתן אומ׳ אף כפת הירדן כל שהו. נתן בה דבש פסלה. חיסר אחת מכל סממניה חייב מיתה. א״ר זעירא משום הכנסה יתירה. רשב״ג אומ׳ הצרי אינו אלא שרף היוצא מעצי הקטף. בורית כרשינה ששפין בה את הציפורן מפני שהיא נאה. יין כפריסין ששורין בו את הצרי מפני שהיא עזה. והלא מי רגלים יפים אלא שאין מכניסין מי רגלים למקדש מפני הכבוד: השיר שהלוים היו כ) אומרי׳ במקדש. ביום הראשון היו אומ׳ ליי׳ הארץ ומלאה תבל ויושבי בה (תהלים כד): על שם שקנה ומקנה ושליט בעולמו: בשני היו אומרי׳ גדול יי׳ ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: (תהלים מח) על שם שחילק מעשיו ונתעלה וישב במרום: בשלישי היו אומרי׳ אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט (שם פב): על שם שגילה ארץ בחכמתו והכין תבל לעדתו: ברביעי היו אומרי׳ אל נקמות יי׳ אל נקמות הופיע (שם צד): על שם שברא חמה (חמה) ולבנה ועתיד ליפרע מעובדיהם: בחמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עזינו הריעו לאלהי יעקב (שם פא): על שם שברא עופות ודגים לשבח בשמו: בששי היו אומרי׳ יי׳ מלך גאות לבש לבש יי׳ עוז התאזר אף תכון תבל בל תמוט (שם צג): על שם שגמר מעשיו ומלך עליהם: בשבת מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבוא כא) ליום שכולו שבת שהוא מנוחה לחי עולמים: א״ר אלעזר ל) א״ר חנינא תלמידי חכמים

עופרת התיבות „נמחק בכוונה". י) חמר חיור וכן הוא ג״כ בסדורי הספרדים, וגם באבודרהם, ונדחה ממילא מה שנדפס באיזה סדורים בשם הגאון מווין. ועיין ב״ב צ״ז ע״ב בעו מיניה וכו׳ חמר חוורין מהו וכו׳ ומוכח דלא כפירושו ע״ש. כ) היו אומרים במקדש משנה סוף מסכת תמיד, ובר״ה ל״א ע״ב. ואדר״נ פ״א וכן הוא ברקח במקדש ולא בבית המקדש, אך רש״י בר״ה ל׳ ע״ב כתב ד״ה קרב כהלכתו וכו׳ כמו שאנו שונים במסכת תמיד השיר שהלוים היו אומרים בבית המקדש. וכן הוא במס׳ סופרים פי״ח בבית המקדש. כא) בשבת מזמור שיר ליום השבת לעתיד לבוא ליום שכולו שבת שהוא מנוחה וכו׳. כצ״ל וכ״ה במס׳ סופרים פי״ח. ל) א״ר אלעזר סוף ברכות.

מרבים שלום בעולם. שנאמר וכל בנייך לימודי יי' ורב שלום בנייך (ישעי' נד). אל תיקרי בנייך אלא בונייך. שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול (תהלים קיט). יהי שלום בחיליך. שלווה בארמנותייך (שם קכב). למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך: למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך: יי' עוז לעמו יתן יי' יברך את עמו בשלום (שם כט): וראה בנים לבניך שלום על ישראל (שם קכח): פי' כיון שבנים לבניך שלום על דייני ישראל. דלא(a ליתו לאינצויי עם (הצדיקין שהוא) [הצדוקין שהיון] אומ' תירש הבת עם בת הבן: ת'. ועומד הנער לומר קדיש: ומדלג תתקבל: ויאמרו עלינו לשבח: על כן נקוה לך: ונפטרין לבתיהם לשלום:

ואילו זמירות אומרי' על השלחן קודם קינוח סעודה.

קצד. **ברוך** יי' יום יום יעמוס לנו ישע ופדיום. ובשמו נגיל כל היום. ובישועתו נרים ראש עליון. כי הוא מעוז לדל ומחסה לאביון: ברוך הוא אלהינו אשר גמלנו. כרחמיו וכרוב חסדיו הגדיל לנו. כאלה וכאלה יוסיף עמנו. להגדיל שמו הגדול הגיבור והנורא שנקרא עלינו: ברוך הוא אלהינו שבראנו לכבודו. להללו ולשבחו ולספר הודו. מכל אום גבר עלינו חסדו. לכן בלב ובנפש ובמאד נמליכו ונייחדו. כי טוב יי' לעולם חסדו: שבטי יה לישראל עדות. בצרתם לו צר בסבלות ובעבדות. ובלבנת הספיר הראם (א) בעוז ידידות. ונגלה להעלותם מעומק בור (ב) ודות. כי עם יי' החסד והרבה עמו פדות: מה יקר חסדו בצילו לגוננימו בגלות בבלה (ג) שולח למעניםו. להוריד בריחים נמנה בינימו. ויתנם לרחמים לפני שובימו. כי לא יטוש יי' את עמו בעבור הגדול שמו: עילם שת כסאו להציל לידידיו. ולהאביד(ת משם מעוזני מורדיו. מעבור בשלח פדה את עבדיו. קרן לעמו ירים תהילה לכל חסידיו. כי אם הונה וריחם כרב חסדיו: וצפיר העיזים (ד) הגדיל עיצומיו. גם חזות ארבע עלו ממקומםיו. ובלבם דימו להשחית את רחומיו. ועל יד כהניו מיגר מתקוממיו. חסדי יי' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו: נסגרתי . . . . . ביד רעי מדני. שבכל יום מסלאים כריסם מְעֻדָּנַיי. עזרתו עמי לסמוך את אדניי. ולא נטשני כל ימי עידניי. כי לא יזנח לעולם יי': בבואו . . . . חמוץ בגדים. זבח לו בבוצרה ושבח לו בבוגדים. ויז נצחם מלבושיו להאדם בכוחו יבצור רוח נגידים. הגה ברוחו הקשה ביום קדים: ראותו כי כן . . . . . . יחשוב . . . . תקלוט כבצר. ומלאך . . . בתוכה ינצר. ומזיד כשוגג במקלט העצר. אהבו את יי' חסידיו אמונים נוצר: יצוה יי' חסדו קהילותיו לקבץ. ומארבע רוחות עדיו להקבץ. ובהר מרום הרים אותנו להרביץ ואתנו ישוב נדחים קובץ. וישיב לא נאמר כי אם ושב וקיבץ: ככת' ושב יי' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך יי' אלהיך שמה:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) בגלות מצרים. (ב) בור בחפירה ודות בבניין. (ג) למעונכם שילחתי בבלה והורדתי בריחים כלם. גיסטיה. ריקים מסוטין. עץ המנהיג את הספינה. (ד) מלכות יון.

---

a) דלא ליתו לאינצויי עם הצדוקין כצ"ל בכתובות ג' ע"א דלא אתי לאינצויי, וכן הוא במדרש שוח"ט קכ"ח. ופירושו עם הצדוקין שהיו אומרים תירש הבת עם בת הבן הוא ע"פ תגמרא דב"ב קט"ו ע"ב, וזהו כפירש הריטב"א הובא בשמ"ק כתובות שם בשם רבינו יחיאל ודלא כפירוש רש"י ע"ש. ת) ולהאביד משם מעוזני מורדיו, ובסדורים שלפנינו כתוב להעביר משם מאזני מורדיו, ואין לו ביאור נכון, וחכם עדיף מנביא כי כן הגיה כדעתו הגאון ראז"מ בסדורים שלנו שצ"ל להאביד משם מעזני מורדיו, והוא מיוסד על המקרא והאבדתי משם מלך ושרים, ועל המקרא ה' צוה לשמיד

לדונש בן לברט:

קצה. דרור יקרא לבן עם בת. וינצרכם כמו בבת. נעים שמכם ולא יושבת. שבו ונוחו ביום שבת: דרוש נוי ואולמי. ואות ישע עשה עמי. נטע שורק בתוך כרמי. שעה שוועת בת עמי: דרוך פורה בתוך בוצרה. וגם באדום אשר גברה. נתוץ צריי באף ועברה. שמע קולי ביום אקרא: אלהי תן. למדבר הר. הדס ושיטה ברוש ותדהר. ולמזהיר. ולנזהר. נטה שלומים כמי נהר: הדוך קמיי אל קנא. במוג לב ובמגינה. ונרחיב פה ונמלא לשונינו לך רינה: אדום עקר. אשר עיקר. עדי אובד נטע כנה. וגם הקדר. פני קדר. אשר אותי מאד עינה: ותצמיח צדקינו. וישענו כמו גנה. ותבנה עיר משושינו. ומדמנה וסנסנה: אבן מאסו בונים תשימנה לראש פינה. ופדויי יי׳ ישובון ובאו ציון ברינה: אחר:

קצו. דלה (a מ) שובב מתוך פחת. ולא ימות לשחת. נתוץ עלוון ומנחת. ישפו השפל ובני נחת: ראה כי צר. לבן נעצר. וישע עוז תנה מבצר. שמע קולי מן המיצר. הבה לנו עזרה מצר: ומרום הר. והלבנון. חרש חיש הרוס פינון. כבודך חס והכן נגנון. ישע הבא שלה ינון: צבי שלם והאדנים. עמוד בועז וסהרונים. דביר הקם ופעמונים. מנחם שלח לבנים: דעה חכמה לנפשיך. ויהי כתר לראשיך. נטור מצוה לדורשיך. שמור שבת קדשך:

אחר לר׳ אברהם אבן עזרא:

קצז. כי אשמרה שבת. אל ישמרני. אות היא לעולמי עד בינו וביני: אסור מצוא חפץ לעשות דרכים. גם בו לדבר בו. דברי צרכים. דברי סחורה או דברי מלכים. אהגה בתורת אל. אהגה ותחכמיני. אות: בו אמצא תמיד. נוח לנפשי. הנה לדור ראשון נתן קדושי. מופת בתת לחם משנה בששי. ככה בכל ששי. ככה יכפיל מזוני. אות: רשם בדת היום. חוק אל סגניו בו לערוך לחם. תמיד לפניו. על כן להתענות. על פי נבוניו. אסור לבד מיום. אסור. כיפור עוני. אות: הן (אם) [יום] מכובד הוא. יום תענוגים. לחם ויין טוב. בשר ודגים. מתאבלים בו הם. אחור נסוגים. כי יום שמחות הוא. כי. וישמחני: אות: מחל מלאכה בו סופו להכרית. על כן אכבס בו. לבי כבורית אתפללה אל אל ערבית ושחרית. מוסף וגם מנחה. מוסף. ויענני. אות היא לעולמי עד בינו וביני: אחר:

קצח. אשיר (b מ) במישרים את שיר יי׳. קול מהלל ארים כי רם יי׳: את סור שמו גילה אל עם קרובו. יום מעשיו כילה בו כי אהבו. ולמקדשו נגלה יופיו וטובו. כי הברכה בו. כי. צוה יי׳: קול: בקר בהתנשאה. שמש וזרחה. מכל אנוש רואה תסיר אנחה. אמש בעת בואה. נפשי שמחה. אזי עלי נחה. אזי: רוח יי׳. קול: ראשון לכל מועד. הוא בתעודות. יסעד לבב סועד. שלש סעודות. הבא לאות ולעד. אין בי עבודות. כי אם לבד הודות. כי. את שם יי׳: קול: הקול מאד ערב. נשמע באזני. בנים ראו קרב לילה והנה נר בערו עורב. צועק ועונה. התקדשו לפני. התקדשו. בא יום יי׳. קול: מבדיל באחריתו. עשיר ומסכן. הורם בצדקתו. סוכו יתקן. ובבית תפילתו. הודו ישכן. אמן ואמן כן. אמן. יעשה יי׳. קול מהלל ארים כי רם יי׳:

והיה לפנות ערב באים לבית הכנסת. ת׳:

מעזניה, כמו דאיתא הכא לנכון. (a מ) גם השיר הזה רשום בשם דונש ואינו נמצא בספר ליטעראַ-טורגעשיכטע של צונץ ע׳ 484. (b מ) אשיר במישרים וכו השיר הזה הוא מהרב אב״ע ונדפס בטל אורות, ושם הוא בטעות גר בעדו עורב. וצ״ל גר „בערו״ עורב, כמו שהוא לפנינו, והכוונה לסה

קצט. ושלש סעודות בשבת דנפקא נ) לן מתלתא היום. ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לי״י היום לא תמצאוהו בשדה: ואילו הן אחת בלילי שבת. ואחת ביום בשחרית. ואחת בצהרים. ובשבת קהשיב להו. דאמרי׳ התם. קערות שאכל בהן ערבית מדיחן שחרית. שחרית מדיחן בצהרים כו׳. נמצא דערבית ושחרית וצהרים זמן סעודה הם. והמפסיקין על שלחנם ומברכין ברכת המזון בשחרית בין שני תבשילין טעות הוא בידם ולא יצא ידי חובתו: ולעיל בסדר שבת פי׳ הישב: כך נמצא בתשובות הגאונים: ת׳. ובאים לבית הכנסת ופותחין באשרי. ושליח ציבור עומד לפני התיבה ופותח בסדר קדושה ובא לציון. והולכין ואומרי׳ עד יגדיל תורה ויאדיר: ואו׳ קדיש עד דאמירן: ואו׳:

ואני תפילתי לך י״י עת רצון אלהים ברב חסדך עניני באמת ישעך: ומוציא ספר תורה וקורין בו שלשה פרשת הסדר במקום שפסקו שם שחרית. ואינו או׳ קדיש בבימה אלא גולל ספר תורה. ובגלילתו אומ׳: יהי רצון מלפני אלהי השמים לכונן את בית חיינו ולהשיב שכינתו לתוכו במהרה בימינו ונאמר אמן: יהי רצון מלפני אלהי השמים לרחם על פליטתנו ולמנוע את המשחית ואת המגפה מעלינו ומעל כל עמו ישראל אמן: יהי רצון מלפני אלהי השמים לקיים בנו את כל חכמי ישראל הם ונשיהם ובניהם ובנותיהם ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם בכל מקומות מושבותיהם ונאמר אמן: יהי רצון מלפניך אלהי השמים שנשמע ונתבשר בשורות טובות ושמועות טובות מארבע כנפות כל הארץ אמן: אחינו אחינו כל בית ישראל ונשיאנו ואנוסי ישראל הנתונים בצרה ובשבייה העומדים בים וביבשה המקום ירחם עליכם ויוציאכם מצרה לרווחה ומאפילה לאורה בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: יהי חסדך י״י עלינו כאשר יחלנו לך: ועומד להחזיר ספר תורה למקומו: ואו׳ יהללו את שם י״י וגו׳: והעם עומדי׳ איש נגדו עד שיחזור ספר תורה למקומו. ואו׳ קדיש עד דאמירן: ומתפללין בלחש אבות וגבורות וקדושת השם. ואומ׳:

ר. אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ תפארת גדולה ועטרת ישועה מנוחה וקדושה לעמך נתת. אברהם יגל. יצחק ירנן. יעקב ובניו ינוחו בו. מנוחת אהבה ונדבה מנוחת אמת ואמונה מנוחת שלום ושלווה והשקט ובטח. מנוחת שלימה שאתה רוצה בה יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם ועל מנוחתם יקדישו את שמך: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו כו׳: רצה ומודים. ושים שלום. וג׳ פסיעות: ושליח ציבור אחר תפילתו אומ׳ ג׳ מקראות הלל של צידוק הדין והציבור עונין אחריו כל מקרא ומקרא: צדקתך ס) כהררי אל ומשפטיך תהום רבה

נ) דנפקא לן מתלתא היום וכו׳ דאיתא בשבת ל״ה ע״ב אתון דלא קים לכו וכו׳ בדברא עורבי. ס) צדקתך כהררי אל וכו׳ סדר שבת קי״ז ע״ב. קערות שם קי״ח ע״א ועיין לעיל סי׳ קמ״א. הפסוקים הוא כנוסח סדר הספרדים הביא הטור א״ח סי׳ רצ״ב וז״ל ובספרד תחילה צדקתך כהררי אל, ואחריו וצדקתך אלהים, ואחריו צדקתך צדק לעולם, וזה נכון יותר שבזה הסדר כתובות בספר תהלים. וכן הוא בזוהר פ׳ תרומה דף קנ״ו תלתא אינון דאסתלקו מעלמא בהאי זימנא וכו׳ חד משה נביאה מהימנא עלאה וחד יוסף צדיקא, וחד דוד מלכא, בג״כ תלת צדיקי דיני הכא חד איהו דיוסף זכאה קדים לכל הני ודא איהו צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה וגו׳ דא יוסף דאיהו בלהודוהי כהררי אל וכו׳ וחד משה נביאה מהימנא ודא איהו דכתיב וצדקתך אלהים עד מרום וכו׳ וחד איהו דוד מלכא ודא איהו דכתיב צדקתך צדק לעולם, וסדורו כסדר נוסח הספרדים, ועיין בשבלי הלקט סימן קכ״ו וזה לשונו ובפסקא דשור או כבש דורש שם צדקתך כהררי אל וגו׳ אדם ובהמה תושיע ה׳ משפט אדם ומשפט בהמה משפט אדם וביום השמיני ימול שתעבור עליו שבת ומשפט בהמה מיום השמיני והלאה הה״ד אדם ובהמה תושיע ה׳ מכאן רמז שאומרין צדקתך כהררי אל בשבת במנ׳ זה מאי טעמא דכתיב בהו אמת וחותמו של הקב״ה אמת ומנחת שבת תחימת שבוע ותחילת הפסוקים דורש שם על משפט רשעים בגיהנם יש מקומות שהן אומרין אלו הפסוקים כסדר הזה ונותנין סי׳ לדבר וה׳ אלהים אמת הוא וגו׳ פסוק ראשון יש בו ה׳, פסוק שני יש בו אלהים, פסוק שלישי יש בו אמת וכו׳ גם הפסיקתא מוכיח כן

אדם ובהמה תושיע ייי (תהלים לו): וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדולות אלהים מי כמוך (שם עא): צדקתך צדק לעולם ותורתך אמת (שם קיט): קדיש שלם: ומפסיקין: למוצאי שבת שליח ציבור יורד לפני התיבה ופותח והוא רחום: ואומ׳ ברכו: ופורס את שמע בשתים לפניה ושתים לאחריה כמנהג בחול ואומ׳ קדיש עד דאמירן: ועומדין לתפילה ואו׳ הבדלה בחונן הדעת: אתה חננתנו מדע ותלמדינו לעשות רצונך ותבדילנו ייי אלהינו מכל העמים אשר על פני האדמה כי אתה הבדלתה בין קודש להול בין אור להשך בין ישר׳ לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. אבינו מלכינו החל עלינו את הימים האלה הבאים לקראתינו לשלום השוכים מכל חט ומנוקים מכל עון ואשמה ומדובקים ביראתך ומחוננים מאתך בינה דיעה והשכל בין אתה ייי חונן הדעת:

ואם חל יום טוב בשבוע הבא אין אומ׳ ויהי נועם וסדר קדושה כל עיקר אלא לאחר סיום תפילת לחש אומ׳ שליח ציבור קדיש כו׳: ויתן לך: **ואם בא לומ׳** ויהי נועם: לאחר שמונה עשרה אומ׳ קדיש עד דאמירן. ופותח ויהי נועם עד סוף המזמור והציבור כמו כן. אורך ימים אשביעהו ואראהו בישועתי. וכן מנהג שחוזר ושונה שליח ציבור אותו פסוק והציבור אחריו. ואומ׳ ואתה קדוש. וכל סדר קדושה. קדיש כו׳: ומביאין לו יין של כוס ברכה ומבדיל: ברוך אתה ייי אלהינו מ״ה בורא פרי הגפן: ברוך אתה ייי אלהינו מ״ה בורא עצי בשמים: ברוך אתה ייי אלהינו מ״ה בורא מאורי האש: ברוך אתה ייי אלהינו מ״ה המבדיל בין קדש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה ברוך אתה ייי המבדיל בין קודש לחול: וטועם ממנו מלא לוגמיו ומיסבע) פניו לצד אחר מפני כבוד הרבים: ואומרי׳ כלם:

רא. ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורב דגן ותירש: יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים הוה גביר לאחיך וישתחוו לך בני אמך אורריך ארור ומברכיך ברוך: ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים: ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך (אתו) [אתך] לרשתך את [ארץ] מגוריך אשר נתן אלהים לאברהם: ושב ייי אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ייי אלהיך שמה: אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ייי אלהיך ומשם יקחך: מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך: אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בייי מגן עזרך ואשר חרב גאוותך ויכחשו אויביך לך ואתה על במותימו תדרוך: ישראל נושע בייי תשועת עולמים לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: ופדויי ייי ישובון ובאו ציון ברינה: ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה: אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאותיך לא אזכור: ואתם הדבקים בייי אלהיכם חיים כלכם היום: רנו שמים כי עשה ייי הריעו תחתיות ארץ פצחו הרים רינה יער וכל עץ בו כי גאל ייי את יעקב ובישראל יתפאר: ברוך

שכך שמתחיל לדרוש צדקתך כהררי אל ומסיים מכאן רמז שאומרים בשבת צדקתך כהררי אל במנחה כאי טעמא דכתיב בהו אמת וחותמו של הקב״ה אמת, ומנחת שבת התימת שבוע, וכן הוא ג״כ בתניא רבתי סי׳ כ׳ ונראה ברור מלשונם ש״יה לפניהם הגירסא בפסיקתא מכאן שאומרים צדקתך כהררי אל במנחה בשבת וכו׳ ולא כמו שהבין דבריהם הרב רש״ב בהערותיו שם פסקא ס׳ אות ל״ו ע״ש ועיין בספר המנהיג שכתב מנהג ספרד לומר כך צדקתך צדק וצדקתך אלהים, צדקתך כהררי אל והוא כמנהג שלנו, וכן כתב האבודרהם שכן נהגו ברוב מקומות בספרד, אכן כתבו שלא יתכן לאומרם על זה הסדר ע״ש ומסיים האבודרהם שכן הם מסודרים בסדר ר״ע ורבינו סעדיה, ולפנינו בסדר רע״ג מסודרים סדר הפסוקים כמנהגנו מנהג אשכנז ועיין באו״ז ח״ש סי׳ פ״ט. ע) ומיסב פניו לצד אחר וכו׳ היא בד״א זוטא פ״ז בא לשתות ברבים הופך פניו לצד אחר וישתה. (וגרשם שם למעלה מפרק ה׳ ואלו הפרקים נמצאו במחזור וויטרא עד סוף פ״ח, וב״ה שזכינו לאורו).

אתה בעיר וברוך אתה בשדה: ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך: ברוך טנאך ומשארתך: ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך שגר אלפיך ועשתרות צאנך: יתן יי׳ [את] אויביך הקמים עליך נינפים לפניך בדרך אחד יצאו [אליך] ובשבעה דרכים ינוסו לפניך: יצו יי׳ אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידיך וברכך בארץ אשר יי׳ אלהיך נותן לך: ברוך הגבר אשר יבטח ביי׳ והיה יי׳ מבטחו: השקיפ׳ ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש: יפתח יי׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת (את) מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך ותירושך ויצהריך שגר אלפיך ועשתרות צאנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך: ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך: והסיר יי׳ ממך כל חלי וכל מדוה מצרים הרעים אשר ידעת לא ישימם בך ונתנם בכל שנאיך: ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: יי׳ אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם: יי׳ אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרב: ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאם יי׳: ואני זאת בריתי אותם אמר יי׳ רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר יי׳ מעתה ועד עולם: המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ: יי׳ אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשך וכגבורותיך: מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת ברכות שדים ורחם: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יי׳ קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו: בית יעקב לכו ונלכה באור יי׳: כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רינה וכל עצי השדה ימחאו כף: לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום: והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישר׳: ואמרתם ביום ההוא הודו ליי׳ קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הזכירו כי נשגב שמו: זמרו יי׳ כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ: צהלי ורני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל: חזקו ויאמץ לבבכם כל המייחלים ליי׳: ושאבתם מים בששון ממעייני הישועה: יי׳ שומרך יי׳ צלך על יד ימינך יומם השמש לא יככה וירח בלילה: יי׳ ישמרך מכל רע ישמר את נפשך: יי׳ ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם: והיה כאשר הייתם קללה בגוים בית יהודה ובית ישראל כן אושיע אתכם: והייתם ברכה אל תיראו תחזקנה ידכם: כי פדה יי׳ את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: (ירמי׳ לא) ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב יי׳ על דגן ועל תירוש ועל יצהר ועל בני צאן ובקר והייתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה עוד: (שם) אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדיו: והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם: (שם) (וראיתי) [ורויתי] נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו נאם יי׳: (יואל ב) ואכלת אכול ושבוע והללתם שם יי׳ אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני יי׳ אלהיכם ואין עוד ולא יבושו עמי לעולם: (צפניה ג) ביום ההוא יאמר לירושלם אל תיראי ציון אל ירפו ידיך: (שם) יי׳ אלהיך בקרבך גבור יושיע ישיש עליך בשמחה יחריש באהבתו יגיל עליך ברינה: (ישעי׳ יב) ואמרת ביום ההוא אודך יי׳ כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני (שם שם) הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד: כי עזי וזמרת יה יי׳ ויהי

לי לישועה: (מלאכי ג) הנני שולח מלאכי (ופני) [ופנה] דרך לפני ופתאום יבא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים ומלאך הברית אשר אתם חפיצים הנה בא אמר יי׳ צבאות: (שם) זכרו תורת משה עבדו אשר ציויתי אותו בחורב על כל ישראל חוקים ומשפטים: (שם) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום יי׳ הגדול והנורא: כי יי׳ שופטינו יי׳ מחוקקינו יי׳ מלכינו הוא יושיענו: גואלינו יי׳ צבאות שמו קדוש ישראל: (ישעיה לג) יי׳ חונינו לך קוינו היה זרועם לבקרים אף ישועתינו בעת צרה: (שם כה) יי׳ אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים: (שם כו) יצר סמוך (תסור) [תצר] שלום שלום כי בך בטוח: בטחו ביי׳ עדי עד כי ביה יי׳ צור עולמים: ויספו ענוים ביי׳ שמחה ואביוני אדם בקדוש ישראל יגילו: תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם: (שם נז) בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי׳ ורפאתיו: (ד״ה א יב) ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים לך דוד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעזריך כי עזרך אלהיך ויקבלם דוד ויתנם בראשי הגדוד: ואמרתם כה לחי אתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום: יי׳ עוז לעמו יתן יי׳ יברך את עמו בשלום: שיר המעלות אשרי כל ירא יי׳ ההולך בדרכיו: יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך: אשתך כגפן פורייה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים סביב לשלהניך: הנה כי כן יבורך גבר ירא יי׳: יברכך יי׳ מציון וראה בטוב ירושלם כל ימי חייך. וראה בנים לבניך שלום על ישראל: לכך דימם לשתילי זיתים שאין[פ] שום הרכבת אילן קולטת בהם. אבל בשאר אילנות קולטת הרכבת אילן. וכן בניך מיוחסין אחריך:

א״ר [צ] יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב׳ שם אתה מוצא עינוותנותו. דבר זה כתוב בתורה. שנוי בנביאים. משולש בכתובים. כת׳ בתורה כי יי׳ אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגיבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד: וכת׳ בתריה עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה: שנוי בנביאים. כי כה אמר רם ונישא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון (את דכה) [ואת דכא] ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים: משולש בכתובים. שירו לאלהים זמרו (לשמו) [שמו] סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו: וכת׳ בתריה אבי יתומים ודיין אלמנות אלהים במעון קדשו: קדיש: ומקראות שיאמר בעל הבית קודם שיבדיל הנה הם כתובים לעיל בפי׳ סדר שבת:

רב. וכשרואה הלבנה מברך עליה: דא׳ במסכת סופרים אין[ק] מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבוסם ובכלים נאים. ותולה עיניו כנגדה ומיישר את רגליו: בסנהדרי׳ פ׳ היו בודקין. א״ר יוחנן עד[ר] כמה מברכין על החדש עד

פ) **שאין שום הרכבת אילן וכו׳** בירושלמי כלאים פ״א ה״ז מה זתים אין בהם הרכבה אף בניך אין בהן פסולות ופירש המפרש שאם מרכיבין שאר אילנות זה בזה מתאחדים השני מינין ויוצא מהן פרי משונה, מה שאין כן גבי זית שאפילו מרכיבין אותו עם כל הפירות שבעולם אינו מתאחד עם אותו המין אלא מוציא זתים כדרכו, וכן מבנייך לא יהיו בהם פסולת כמזרות ואימתי כשאשתך כגפן פוריה בירכתי ביתיך כלומר שהיא צנועה, ובמדרש שוח״ט מזמור קכ״ח אריב״ל אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זתים מה זתים אין בהם הרכבה אף בניך לא יהי׳ בהם שום פסולת. צ) א״ר יוחנן וכו׳ מגילה ל״א ע״א. ק) אין מברכין על הירח וכו׳ כן הוא במסכת סופרים שלפנינו פסק כ׳ ה״א, ועיין בתר״י ברכות סוף פ״ד שהביאו הגירסא משתתבשם ופירשו בו כמה פרושים וכו׳ ועיין בב״י סי׳ תכ״ו, ובבר״י, ובמח״ב שם ועיין ברבינו בחיי פרשה בא שהביא ג״כ המסכתא סופרים והגירסא כשהוא מבושם אך מה שהביא בשם הירושלמי אינו בירושלמי שלפנינו. ר) עד כמה מברכין וכו׳ סנהדרין מ״א ע״ב ובפסיקתא רבתי פט״ג איתא עד י״ד יום ובפירוש ז״א שם כתב אבל י״ד יום ליתא בש״ס שם, אך באמת הוא בירושלמי פרק הרואה ה״ב

שתתמלא פגימתו. וכמה ר׳ יהודה אומ׳ עד שבעה נהרדעי אמרי עד ששה עשר. ותרווייהו כר׳ יוחנן סבירה להו. הא למיהוי כי יתרא. הא למיהוי כי נפיא. א״ר יוחנן א״ר יוסי כל המברך על החודש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה כת׳ הכא החדש הזה. וכת׳ התם זה אלי. תנא דבי ישמעאל אלמלא ס) לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים בכל חדש וחדש דיים. אמר אביי הילכך ח) [נמרינהו] מעומד. שאין דרך להקביל פני רבו אלא מעומד: מרימר ומר זוטרא מכתפי ומברכי: ת׳:

פתרון ברכת הלבנה.

אשר במאמרו ברא שחקים. שנ׳ בדבר יי׳ שמים נעשו. וברוח. פיו כל צבאם. שלא ישנו את תפקידם. מצוה שציויתם להתנהג בהילוך תקופותיהם. פ״א תפקידם. שמש להאיר ביום וירח בלילה. כמה שנ׳ את המאור הגדול וגו׳. ששים ושמיחים. ישיש כגיבור לרוץ אורח. פועלי אמת הם שלא ישנו. ואני קיבלתי פועל אמת. ואקב״ה קאי. שפעולתו אמת. וללבנה אמר שתתחדש בכל חדש תפארת היא זו ועטרת לעמוסי בטן. דסימן טוב הוא להם לעתיד לבא. דכת׳ וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי׳ צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקיניו כבוד: שהן עתידין להתחדש כמותה. כמו שהלבנה עתידה. והיה אור הלבנה כאור החמה. וכת׳ ואוהביו כצאת השמש בגבורתו.

ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם. פועל אמת שפעולתו אמת. וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידין להתחדש ולפאר יוצרם כמותם ברוך אתה יי׳ מחדש חדשים. ת׳: ואחרי ברכת הלבנה אומ׳ ג׳ פעמים סימן טוב תהוי לכל ישראל. ברוך בוראך. ברוך יוצרך. ברוך מקדשך: ורוקד ג׳ פעמים כנגדה. ואו׳ כשם שאני רוקד כנגדך ואיני נוגע בך. כך יוקדו אחרים כנגדי ולא יגעו בי. תפול עליהם אימתה ופחד. ולמפרע. אמן אמן סלה. הללויה ואו׳ לחבירו ג׳ פעמים שלום עליך: וילך לביתו בלב טוב: והדא דתנינן לכל מפסיק׳ לראשי חדשים: פי״ט דמסכת סופרים:

רבנן דקיסרין אמרין עד י״ד יום. ס) אלמלא לא וכו׳ ותיבת לא מיותר וכבר העיר בזה מהרי״ב בכמה מקומות מתוס׳ מגילה כ״א ע״א. ח) הלכך נמרינהו מעומד כצ״ל כן הגהתי ע״פ הגמרא סנהדרין מ״ב ע״א אך שבתי וראיתי בסרע״ג בברכת לבנה שהי׳ כתוב מתחילה הלכך מעומד והוסף המגיה תיבת נמרינהו, וכן העתיק הילקוט פרשה בא הלכך מעומד והמרדכי פ״ד דברכות וכן ברא״ש בסנהדרין הלכך מעומד ע״כ נראה שכך הי׳ גירסת הראשונים בגמרא. ועיין בד״ס שם. תפקידם מצוה שצויתם להתנהג וכו׳ הוא לשון רש״י שם. פועל אמת ואקב״ה קאי, עיין בש״ע סי׳ תכ״ו וברכ״י שם מה שהביא בשם רבינו בחיי פ׳ האזינו, ועיין תוס׳ שם ד״ה פועלי אמת וכו׳ וכן הוא נוסח הרי״ף פועל אמת, והרא״ש וסמ״ג והמנהיג והטור, ועיין במרדכי פ״ד דברכות, וברי״י שם. שהן עתידין וכו׳ פרדר״א נ״א ר״ג אומר כמו שראשי חדשים מתקדשין ומתחדשין לעתיד לבא וכו׳. מחדש חדשים כן הוא בסנהדרין שם מחדש חדשים, ובירושלמי פרק הרואה ה״ב מחדש חדשים, אך במסכת סופרים פ״כ איתא מקדש ראשי חדשים, ותימא על הגאון הרד״ל שכתב בביאוריו פרדר״א פרק נ״א וז״ל ובנוסח ברכת הלבנה גירסת הש״ס בסנהדרין מקדש חדשים, וכן מה שכתב שם דבפסי״ר דר״ה הפטרת חנה (והוא בפמ״ג) הגירסא מחדש חדשים ליתא בפסיקתא רבתי שם, ועיין במדרש שמ״ר פט״ו דאיתא שם פלוגתא בזה ע״ש. והדא דתנינן לכל מפסיקין לראשי חדשים פי״ט דמסכת סופרים, לפנינו במס׳ סופרים פ״כ ה״ב הלשון והדא היא לכל מפסיקין לראשי חדשים וכן הוא באו״ז ח״ש סי׳ תנ״ו ע״ש, ופירש הרב נחלת יעקב דלעיל פרק י״ז קתני מפסיקין לראש חדש לחנוכה ולפורים והפסיק במילי אחרינא ועתה הוא חוזר לענין ראשון לפרש כיצד מפסיקין לחנוכה עכ״ל והלשון אינו מיושב לא הכא ולא באו״ז. וצ״ל שהמעתיק באשגרתא דלישנא דמסכת סופרים העתיק משם מה דלא שייכי הכא, וצ״ל פ״כ דמס׳ סופרים:

זמירות למוצאי שבת(א).

רג. **אליהו** הנביא. במהרה יבא אלינו בימינו: איש אזור אזור עור במתניו. אליהו הנביא: איש בעל שיער נקרא. א״ה: איש נש כעלות המנחה. א״ה: איש דיבר הבט לברית משמים. א״ה: איש הנקרא מתושבי גלעד. א״ה: איש וימים ארבעים הלך. א״ה: איש זירז בכח האכילה ההיא. א״ה: איש חייה בן צרפית הגבירה. א״ה: איש טען(ב) רומח בידו. א״ה: איש יצא לקראת עובדיה. א״ה: איש כלכלוהו העורבים לחם ובשר. א״ה: איש מזבח בשתים עשרה אבנים בנה. א״ה: איש נגף נביאי המלכה. א״ה: איש סה יי׳ הוא האלהים לכו אחריו. א״ה: איש ענה מלאו ארבעה כדי מים. א״ה: איש פין שנו וישנו שלש וישלשו. א״ה: איש צעק ליי׳ ונענה באש מן השמים. א״ה: איש קרא ליי׳ נותרתי לבדי. א״ה: איש רץ והשיב לב אבות על בנים. א״ה: איש שלא טעם טעם מות. א״ה: איש תתה לו ברית שלום. א״ה: איש תתה לו ברית כהונה. א״ה: איש תתה לו ברית חיים. א״ה: איש אשרי מי שיש לו פרושה מידו. א״ה: במהרה יבא אלינו במהרה: אחר:

איש חסיד היה בלי מזון ומחיה. בביתו עוצר מליבוש. מבלי בגד ללבוש. גונן בחשובה אשה. וגם בבנים חמשה. דברה לו האשה. יותר אין להתייאשה: המבלי אין לחם לאכול. בערום ובחוסר כל. תורה מצאת כי ינעת. מה נאכל מעתה: זהיר כבר נישוק. הלא תצא לשוק. הנון ורחום במרומיו. אולי ינמלנו ברחמיו: טוב לקוויו מחסה. רצון יריאיו יעשה. יועצת בדעת ובחכמה. עצתך איך להסכימה: כצאתי לבושת ולכלימה. מבלי כסות ושלמה. לא יש בידי לפורשה אפילו שוה פרושה: מיהרה ושאלה משכינים. מלבושים נאים מתוקנים. נלבש והשליך יהבו. על יי׳ אהבו: סחו ילדיו בפילולם. אל ישוב דך נכלם. עוברו בשוק לסברתו. והנה אליהו זכור לטוב לקראתו: פץ לו המתייישר. באמת היום תתעשר. צויני בכל כבודך. כי הנני עבדך: קרא למי בדעתו. קנות עבד אין כמותו. רחש איך ישנה דינו. עבד למכור אדונו: שת לו חכמתו בקרבו. והחזיק בו כמו רבו. תגר קנאו באהבים. שמונה מאות אלף זהובים: תבעו מה מלאכתך. אם בבניין חכמתך. תכלית בניין פלטירים. הרי אתה בן חורין: יום ראשון למפעלים. פעל עם פועלים. שיוע בחצי הלילה. עניני עניני נורא עלילה: יזמתי ונמכרתי להעבידי. לכבודך ולא לכבודי. בורא עולם בקניין השלם זה הבניין: רחמיך יכמרו בהנינתי. כי גם לטובה כוונתי. [מלאכי רחמים ממעונתו אז החלו לבנותו]. רבו בני המלוכה. ותשלם כל המלאכה: רץ הסוחר

זמירות למוצאי שבת. א) הר״מ די לונזאנו בספר שתי ידות כתב וז״ל וממה שראוי שתדע כי היה מנהג ישראל בימים קדמונים לשורר לש״י בליל שבת ובמצ״ש וכן בליל יו״ט ובמוצאיתם. ותמנהג הזה עדיין מחזיקים בו בני אשכנז ואיטליא וזולתם וחשובי קדמוני המשוררים כהראב״ע ור׳ יהודה הלוי ור׳ שלמה בן גבירול וזולתם חברו שירות ותשבחות רבות מיוחדות לכך והמיוחד למוצ״ש קראוהו הבדל וכו׳ גם המנהיג ה׳ שבת כתב זה שמשוררים בכל גבול ישראל מאליהו הנביא לפי שהוא הוא המבשר שיבוא במהרת לפני המשיח וכו׳ ע״ש. ועיין מהרי״ל סוף ה׳ שבת. ובספר או״ז ח״ש סי׳ צ״ה ראיתי בתשובות הגאונים וכמדומה אני שהיתה תשובת רבינו יוסף טוב עלם זצ״ל שנשאל על מה שאנו נוהגין במלכותינו בארץ כנען לומר הבדלות ופיוטים שנתפייטו מאליהו ז״ל במצ״ש אם המנהג כשר ואם לאו והשיב דודאי מנהג נכון וכשר הוא שמסבדין את השבת ביציאתה כבני אדם המלוים את המלך, ושוב מ״כ בשם ר״ת שהיה אומר שמצא בהגדה משל לכלה שמלוים אותה בזמירות ושירות ושבת נקראת מלכה וכלה. ב) איש טען רומח בידו. כמ״ד פינחס זה אליהו. כבר נישוק הוא לשון מזוין מלשון נושקי קשת כלומר תהיה מזורז כאיש מזוין. לא יש בידי וכו׳ כן הוא לנכון שהוא למ״ד ע״פ א״ב. לסברתו. בתקותו מלשון שברי על ה׳

בראותו. כי נגמרה מלאכתו. כלילות מגדלים נאים. לפי עניין הבנאים: יזכר לך עתה. אתמול אשר אמרת. חופשיני בוודאי וברור. כנמת לעיניין שחרור: זה קיימו באמת. ויבא אלינו איש האמת:

הנה אל ישועתי. וגו׳: בשמחה נועדנו: כו׳. בסדר פי׳ תפילות שבת:

לאחר הבדלה:

רה. המבדיל ג) בין קודש לחול. חטאותינו ימחול. וזרעינו ירבה כחול. נפשי אויתיך בלילה: יום פנה כצל תומר. אקרא לאל עלי גומר. אמר שומר אתא בקר וגם לילה: צדקתך כהר תבור. חטאי עבור תעבור. כיום אתמול כי יעבור. ואשמורה בלילה: הלפה עונה מנחתי. מי יתן מנוחתי. יגעתי באנחתי. אשחה בכל לילה: קראתי יה הושיעני. אורח חיים תודיעני. מדלה יבצעיני. מיום ועד לילה: העתר נורא ואיום. אשווע תנה פדיום. בנשף בערב יום באישון לילה: קולי בל אבטל. פתח לי שער מנוטל. שראשי נמלא טל. קווצותי רסיסי לילה: טהר טינוף מעשיי. פן יאמרו מכעיסיי. איה אלוה עושיי. נותן זמירות בלילה: נהנו בידך כחומר. סלח על קל וחומר. יום ליום יביע אומר. ולילה ללילה: חון נא מנשליך. זכם לנשפי סלליך. קום כי עליך. שומר מה מלילה: יצ״ה י״י חסדו. זרע ישר׳ עבדו. יהודה חלקו ינחול. וזרעינו ירבה כחול: צדק ושלום נשקו. לעם אשר נעשקו. ועושקיהם ינחול. וזרעינו ירבה כחול: שובו לכם לאהליכם. וברכו שם אלהיכם. יהללו שמו במחול. וזרעינו ירבה כחול: קדוש ישר׳ מושיענו. נשא ישא לפשענו. לא נירא ולא נדחול. וזרעינו ירבה כחול: אחר:

רו. במוצאי יום מנוחה. המציא לעמך הנחה. שלח תשבי לנאנחה. ונסו יגון ואנחה: יאתה (א) לך צורי. לקבץ עם מפוזרי. מיד גוי אכזרי. אשר כרו לי (לי׳) שוחה: עת דודים תעורר אל. מלט עם אשר שואל. ראות טובך בבוא גואל. לשה פזורה ונדחה: קרא ישע לעם נדבה. אל דגול מרבבה. יהי שבוע הבא. לישועה ולרווחה: בת ציון השכולה. אשר היא היום נעולה. עתה תהיה בעולה. אם הבנים שמחה: מעיינות אזי יזובון. ופדויי י״י ישובון. ומי ישע ישאבון. והצרה נשכחה: נהה עמך כאב רחמן. יצפצפו עם לא אלמן. דבר י״י אשר נאמן. בהקימך הבטחה: יהי החדש הזה. כנבואת אבי חוזה. וישמע בבית זה. קול ששון וקול שמחה: רפא נא יה כאיבי. ורוב חובי. למענך עשה נא אבי. הושיעה נא והצליחה: ידידים פליטי חרץ. נגינות יהגו במרץ. בלי צווחה ובלי פרץ. אין יוצאת ואין צווחה: הי ימלא משאלותינו. למייהלים בבקשתינו. ישלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידינו. גנילה ונשמחה: וראה עוניי ואל קושיי. סלח מריי ועיוויי. קשור נא כאיבי בבית איוויי. בקול תודה לך אזבחה: בנה חומות ארמוניי. וישירו שם כהניי. וקול הודו את י״י בקול ששון וקול שמחה: אחר:

רז. במוצאי יום מכובד. ד) ובמובאי ימי מעבד. שלח לובש כתונת בד. כתונת המשיח: אלהים לנו מחסה. יברך כל אשר נעשה. בששת ימי המעשה. בידינו תצליח: שלח: בצרה עוד בך נמצא. תמים דיעה. גדול עצה. דרוש הצאן

(א) יעקב מן יריקו גa). בגליון הכתב יד נכתב:

אלהיו. ג) המבדיל וכו׳ עי׳ מרדכי סוף יומא. ובאו״ז ח״ש סי׳ רפ״א, וחתום יצחק הקטן, מדלה יבצעיני, ישעיה ל״ח שער מנוטל, מנושא. גa) ר״ל שכך הוא רשום בר״ת ודבר חדש הוא זה וע׳ בנוסחת הסידורים מה שחסר אצלנו וע״ע בליטעראטורגעשיכטע של צונץ ע׳ 485 שם הפייטן יעקב מגוי. ד) במוצאי יום מכובד וכו׳ נדפס בטל אורות, והוא להראב״ע. בצרה עוד בך נמצא,

הנפוצה. בכל פלך. ותשניח: שלח: רעה אותם במרעה טוב. והרביצם בנוה טוב. היות נפשם כגן רטוב. שנותינו תזריח: שלח: המון זידים הניעמו. מעון תנים וריבצימו. באף תדוש. ועלימו. תריע ותצריח: שלח: משוך חסדך. על עמך. ואל עשו. שפוך זעמך. וידעו כל. כי ממך. פדותינו תצמיח: שלח: הבצלת השרון. תשיבנה לביצרון. ושיי מיד בני אהרן. קטרת מר תריח: שלח: זכור חסד נעורים אל. והרביצם באות יואל. ואליה שלח גואל. ומלך המשיח: שלח: קרובה היא ישועתי. תבשר עוד גאולתי. מקדש מקום מנוחתי. תאריח. ותריח: שלח: אחר:

רח. **אדיר** איום ונורא. בצר לי לך אקרא. יי׳ לי לא אירא: גדור פירצת היכלי. דגול מהר לגאלי. יי׳ היה עוזר לי: הן אתה תקוותי. ולישועתך קויתי. יי׳ עוז ישועתי: זך ונקי כפים. חון נשואי כנפיים. יי׳ ארך אפים: טובך תחיש לעמך. יהי עלינו נועמך. יי׳ עשה למען שמך: כונן בית מכונך. להרביץ בו צאנך. יי׳ באור פניך: מפחד להצילי. נוה ציון קודש היכלי. אלהים יי׳ חילי: סעוד וסמוך לנמהרים. עזור את הנשארים. יי׳ יוצר הרים: פדה עמך מעוים. צאן גינת אגוזים. יי׳ עושה חזיזים: קרב קץ נחמה. רחם אום אני חומה. יי׳ איש מלחמה: שכון כמאז באהלינו. תמיד מחמד עינינו. יי׳ מלכינו: מלכינו מחוקקינו. הוא יושיענו. ליי׳ הישועה על עמך ברכתך סלה. יי׳ צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה: אחר.

רט. **י׳׳**(פה) חזקי אשר ארחם. שם נפלאות בארץ חם. מהר מבשר לעם נלחם. אליה בן ירוחם: **צ**יפיתי קץ הזיונך. וקוותה נפשי עת רצונך. מתי תקבץ את צאנך. אל מקום מקדש מעונך. מתי תשיב לבית מכונך. כרובי זהב עלי ארונך. ונסתר מעיני נוחם. עליהם לבי בקרבי חם: מהר: **ח**ושים השב לבית עילום. גופך ספיר ויהלום. מנוסה ונעקד וחולם חלום(ה). תיכנס נדחם בשלום. מהר להשמיע שלום. לאט פניו ויגלום. גוני מקוצר רוחם. תכנס בשלום נידחם: מהר: **ק**דוש נקרא בשם אהיה. ועמך בשביו אל תנשייה. חיל גוג באפך טרוף כאריה. אחד מהם אל יחיה. מקום בל ידעו איה. ושרשם כמק יהיה. ועל בגדיך יז נצחם. ויעלה כאבק פרחם: מהר: **ב**רובי חסדך משנבי. **מ**גר הורשי על גבי. **י**שרקו לירות אבן בי. **ה**נה חיצם יורו תוך קרבי. מניני גאות חרבי. תסובב תנחם לבי. רפא יגוני ואתנחם. אשר בך יתום ירוחם: מהר: **ח**וסן ישעך איך תדום. וקץ כישן ואל תרדום. **ז**רים בקצפך מחה מהדום. **ק**רבם שהוה הפוך כסדום. שית שיר צח ואדום. וטבח גדול בארץ אדום. ותשביע מבשר טיבחם. הקאת והרחם: מהר: אחר:

רי. **נביא** מנביאכם(ו) הנה אנכי שולח לכם: אני הוא לבדי. זכרו תורת משה עבדי: ביד דוד נשיאי. האומר לירושלם אל תיראי: גואלכם ימלוך עליכם. אל תיראו תחזקנה ידיכם: דוד ינשא עתה. באמור לציון עמי אתה: הנה שכרו אתו. העלבנו העובד אותו: ובי׳׳ ישראל נושע. ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע: זאת המנוחה תהיה לשלוה. שובו לביצרון אסירי התקוה: חרפה יסיר מכם. חדוות יי׳ היא מעוזכם: טהור בעולם יתיהד. לעובדו שכם אחד: יהי לבבכם לעד. לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: כל פשע ועון תכלה. כי הגדיל יי׳ לעשות עם אלה: למישור יהיה העקוב. כי פדה יי׳ את יעקב: מורה ישראל יקבצנו. ונאלו מיד חזק ממנו: נבנה בית המקדש. שירו ליי׳ שיר חדש: סורו ממנו כל פשע ועון. לכן בזאת יכופר עון: עתידים יהודה ואפרים. לישב בהר הקודש ובירושלים: פנו דרך יי׳. נכון יהיה הר בית יי׳: ציון התנערי מאשפה. מחצתי ואני ארפא: קול קורא

שם נרשם נראה שצ׳׳ל עזר בך נמצא. תכשר עוד גאולתי, שם נדפס תבשר צור גאולתי. ה) מנוסה ונעקד וחולם חלום, אברהם יצחק ויעקב. פה) רשום יצחק ברבי משה חזק. ו) נביא וכו׳ מיוסד

בהר גבעה. מבשר טוב מצמיח ישועה: רם ונישא תגדילו. כי תיימינו וכי תשמאילו: שירה רינה פיצחו. ובני ציון גילו ושמחו: תנו כבוד לאל עליון. ובאו ורונו במרום ציון: אחר:

ריא. **יושב צל עליון**ז) חדש קרן אביון. הטיבה ברצונך את ציון. תבנה חומות ירושלם: זרים מתוכה תמשה. ודברך לא תנשה. למען ציון לא אחשה ולמען ירושלם: כשדים תכרית מהדום. רומי ותימן הפוך כסדום. זכור יי׳ לבני אדום את יום ירושלם: וברית תורה ותעודה. תהיה לסלע ולמצודה. על איש יהודה וירושלם: רדה עמך בעוז מטה. תחת כי תהילה יעטה. וקו ינטה. על ירושלם: לעד יאמרו בהגיון. יושבי גיא (חדיון) [חזיון]. גילי מאד בת ציון. הריעי ירושלם: טינוף כבסי והתבוררי. ועל אויביך התגברי. התעוררי התעוררי קומי ירושלם: ועל ארון ועל בדיו. ועל אהרן ועל מדיו. פצחו רננו יחדיו. הורבות ירושלם: בלגה תשים קטורה. תשיב מנורה וכפתורה. כי מציון תצא תורה. ודבר יי׳ מירושלם: אחר:

ריב. **שעה שיח**ח) קהל ענייה. צור שוכן שמי עלייה. נהה מזורי בשבייה. שלה אלי אליה: לך יאתה לקרב זמן. לקבץ עם לא אלמן. ממזרח ומתימן. ומעגלה יפיפיה: שלה: מצפון ומדרום. יקבץ עם להר מרום. ויחיש צור אשר יהרום. גבל ושעיר וגליסייה: שלה: המוניי אז יביאון שיי. פני צורי במקדשיי. ללשכותיי ומדרשיי. וליהויריב ולידעייה. שלה: המול על שה המפוזרת. קשוב שיח ועתרת. כבליות ויתרת. ולגברת תשלם יה. שלה: זמן ההיש לקבץ עם. והזהב אשר יועם. והקשיבה לקול שוועם. וממעמקים ותהתייה. שלה: קרב קץ הנעלם. וחיש על עמך לנאלם. ואל תבט במעללם. וחון שאירית שלישייה: שלה: אחר:

ריג. **בגלות** בארץ נכרייה. נשארתי סוערה ענייה. נשאו רדירי בני מואבייה. הגיהוני ערום ועריה. חולת אהבה אני. הצרופה בכור עוני. לרוייה תוציאני. אורח חיים תודיעני: נפשי בתוך לבאים. אהלי כוש וסבאים. מואב והגרים וצבאים. מהנותם עלי צובאיםט). במעלם אשר מעלוני. שנאת המם שנאוני. חולת: ידו גורל על נחלתי. לכבות אש גחלתי. רפא נא את מחלתי. שכיניי ריעים שחתוני. בני בליעל יבעתוני: חולת: מנחת צפו ואונם. משיני גבולי חנם. יתמו ועוד אינם. כדבורים סבוני. סבוני גם סבבוני: חולת: נוטרי איבת צריי. פורשי מכמורת לנעריי. ונכרים באו שעריי. זדים מאד הליצוני. עד אנה ינאצוני: חולת: אחר:

ריד. **סוערה** ענייהי). סוערה. שואפה וצופייה. יום פדות שנייה. בַּשְּׂרָהּ בְּאֵלִיָּה: יעלו שחרים. נסתרו מאוריהם. מפני נמרים. ארבו בחוריהם. ולאסוף עדרים. עזבו מנוריהם. רום ביד נטוייה. רום. לפרוץ פריץ חייה. והדר צבייה. בל יהי מעון דייה: העמד נוותי. על מכון תהילתי. לעלות לביתי. סקלה מסילתי. ורב מהיותי. נוטשה לאדמתי. שכנה לביאה. שכנה. ביתך פנימייה. ואני דהוייה. ממך בנכרייה: אדום ומואב. תמכו בפלוליהם. אדאג ואדאב מראות גלוליהם. אומרים לעת אב יצלחו . . . . קו לשון רמייה. קו. מעווה פליליה יוצרי נשייה. תחליף במסבייה: דגלך תרומם. על שער זנוחיך. ולוהמיי תהומם. מפני משיחך. ומשאול תרימם. אל מקום

ע״פ א״ב. ז) יושב צל עליון וכו׳ חתום יצחק ובראשי החרוזים יזכור לטוב. יושבי גי הזיון כצ״ל כנוי לירושלים. משא גי חזיון ישעי׳ כ״ב. בלגה תשים קטורה. שם המשמר ט״ו דה״א כ״ב. ח) שעה שיח וכו׳ בראשי החרוזים שלמה חזק. ומעגלה יפיפיה. כינוי למצרים. מלשון המקרא ירמיה מ״ו. ט) עלי צובאים מלשון ויצבאו על מדיון (במדבר ל״א). י) סוערה עניה. נדפס בדיואן סי׳ ע״ח ומסומן יהודה בראשי החרוזים. וצ״ל ואדום ומואב. אומרים לעת אב יצלחו בנכליהם כצ״ל והוא ע״פ מה שאמרו חכז״ל תענית כ״ט ע״ב הילכך בר ישראל וכו׳ דריע מוליה. על שער זנוחיך. שם נמצא על שאר זנוחיך. נבחנה

מנוחיך. העלה אנייה. העלה. טבעה בתהתייה. ולאסוף זרוייה. (נכחנה) [נבחנה] עשירייה: הוד לבוש והדר. ועטה מעיל צדק. ומנטע סמדר. העבר סכך והדק. ובת ארום וקדר. אל יחזקו ברק. אל נוה לוייה. אל. רד (נשל) [כשל] עלי צייה ולהיות רוייה. נפנך ופורייה: אחר:

ריה. צאן אובדות(כ) בגלות להו. תניח. תניח. ותנהלם באליהו ומשיח: ישמח לב מבקשי ישע עם גולה. יום גואל לשבי פשע ינלה. על ברכי זמן ישתעשע בן נקלה. וצפוני באף כילהו. תדיח. תדיח. ודמי חט בבור שמהו. תדיח. תדיח: הן לעקור שאר שרשיי צר נוטר. ובכתמי יקר תרשישי יתעטר. אומר כי לנוע ישי אין חוטר. נם הפליא ואת מטהו תפריח. תפריח. גם תרצה וכל מעשהו תצליח. תצליח: ושבות שובבה מציון אל ציון. ותכונן נשוי אפריון. בלי ריפיון. עד ישב בסתר עליון. עם אביון. ומי זדון אשר ינבהו. תבריח. תבריח. ושאון ים אשר כיסהו. תשביח. תשביח (א): דמעת העשוקים תעלה למעונו. יציל מאריות שלה בימינו. רועה רחמים ימלא על צאנו. עד אחריו ינהו. תבטיח. תבטיח. ומאורי ישועות כהו. תזריח. תזריח: החשך ביפעת נרך תבקיע. אשרי המחכה אורך ויניע. בנשות ידך ובכורך תושיע. עת תמלוך ביום ההוא תצמיח. תצמיח. יום ישעו וכל אשר קרהו. תשכיח. תשכיח: אחר:

ריו. חדש ששוני. אל נא והביא. את אליהו הנביא: אמץ וחזק רפיון ידי. ברך מלאכתי וכל מעבדי. גואלי עוניי זכור ומרודי. דבורך הטוב הקם לעודדי. האר ושלח ושמח לבבי. את אליהו הנביא: וועד והכן די סיפוקי. זמן מזוני ולחם חוקי. חלב היל גוים חיש להניקי. טובך תשבע עוללי ויונקי. יבא משיחי לעיר מושבי את אליהו הנביא: כונן לעמך צור צורי לחבוש. לחם לאכול ובגד ללבוש. משנאי יחזה יחפור ויבוש. נוה הר שעיר בקרוב תכבוש. ששוני יגדל בראות סביבי. את אליהו הנביא: עמון ומואב ואדום תכלה. פדותך לעם זו. כמאז תגלה. ציון תעלה מעם אלה. קרית מלך עם רב תמלא. שכן תשכן בתוך עם צבי. את אליהו הנביא: אחר:

ריז. אותותינו התמהמהו(ל). איה אלהי אליהו: בן שומע אל אמרותיו. זועק חמס מצרותיו. אמר איה צור ושמיתיו. אלף שנים לא ענהו. איה אלהי אליהו: גזר תשבי על אפרים. ויעצר את השמים. ועל פיו ירדו (אשומים) [אש ומים]. הר הכרמל שם נסהו: איה: דיבר על כד עם צפחת. וברכה שם בו פורחת. השיב המת מן השחת. מי שמע זאת ומי ראהו: איה: הבעיר שרים וחמישיהם. (עם) [צם] ארבעים עם (אמושיהם) [אמשיהם]. נוסדו עורבים למבקשיהם. לתת לחמו וינהו. איה: ובעת עלה רום בסערה. במרכבת אש בוערה. ואלישע שב צועק במרה. אבי אבי ולא ענהו: איה(a)(ל):

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) לשון השפלה כמו משכיח שאון ימים. אתה תשבחם.

עשירית כצ״ל שעמדה בעשרה נסיונות. רד כשל כצ״ל. כ) צאן אובדות וכו׳ נמצא ג״כ בדיואן סי׳ ע״ז. בגלות להו מלשון ותלה ארץ מצרים (בראשית מ״ז). תַדִיח, תָדִיח, הראשון בפתח ודגש בדלת והוא ענין הרחקה, והשני בקמץ ורפה כמו ידיחו את העולה (יחזקאל מ׳) והוא ענין שטיפה במים. עד ישב וכו׳ שם אז ישב וכו׳. עד אחריו ינהו, שם עדר אחריו ינהו ורשום בראשי החרוזים יהודה. דיואן סי׳ פ׳ ל) אותותינו התמהמהו וכו׳ אלף שנים לא ענהו (בימי המשורר כבר עברו מן החורבן אלף שנים, ובעונותינו שרבו וכו׳). ירדו אש ומים כצ״ל. עם אמשיהם

אחר לאבן עזרא:

ריח. שיר אענה. כי הנה מבשר. חיש יצעד. אליה התשבי. מתושבי גלעד: אל חילי. בך גילי. בששת ימי המעשה. יום ראשון. כבת אישון. בצל כנפך אחסה. בכל עניין. וכל קניין. וכן בשני. אעשה. ובשלישי. את ראשי. לא אנור משוסה. וברביעי. היה ישעי. בכל אשר אפנה. אנסה. ובחמשי. ובששי. במי ניל ינון תמסה. ונכונן. ברוב רנן. וגם דת זכור נעשה [תעשה] לb). והבשר. בל יחסר. ולחם לבב אנוש יסעד: אליה: בכל חֹדֶש. גיל חֲדֵש. ותשרי יבא בשמחה. ומרחשוון. עדי סיון. אהי בהשקט ובבטחה. ובכסליו [כי בכסליו]. אהי שליו. טבת שבט אצלחה [במנוחה]. בחדש אדר. הנאדר. גבורות אל אשיחה. וניסן בא. בגם ואהבה. וגם ינון ואנחה. ואייר הוא. כמוהו. וכל תמוז ברווחה. ולא אדאב בחדש אב. ובאלול אין צווחה. וכל שניי׳ בי״י בטחתי ולא אמעד: אליה: ראה מלכי. לעולם כי. בך שָׂם עמך כסלו. שנת תהילה. וגאולה. כדברך. קרא נא לו. וקם ראובן. הוא הבן. הראשון לגורלו. בהתאסף. בית יוסף. ושב שמעון לגבולו. ויהודה בקול תודה. ולוי ישא קולו. וגד ואשר. ודן מיישר. ונפתלי בהיכלו. ויש שכר. לישׂשכר. וזבולון לזבולו. ובנימן. בקץ ימין. בבקר יאכל עד: אליה: אחר:

ריט. יד ושם(מ) חיש חדשם. אל איום. טוב טעמך. אל עמך. קום וקיום. ואהלל. אל מחולל. ליל ויום. יד תוסף. ולא בכסף הפדיום. דם אדה. על בגדי. מדם בוגדיי. וארדה. כל שנותיי. את כל עינותיי. מתי לי תחדה: עול תשבור. צאת סכור. ושיח. אור אורר. צר צורר. תפשיח. לך אשאל. לבי אל. יקשיח. אך תביא. עם נביא. משיח: דם אדה: קץ נגלה. לכל תכלה. רק לזאת. קץ עתי. ציון תֻשב פרוזת. עד עתה. דברת. בהזות. מהר עם. זו נועם. עיר לחזות: דם אדה: בך אבטח. שית מבטח. להרמים. כילונו. סילונו. כערימים. תניעם. ותכניעם. רם רמים. נקומה. ונשכימה. לכרמים. דם אדה: חלותי. העלותי. אל ארצי. בנחלים. ובנעלים. ובלא צי. שור מבליג. כי תדליג. את קיצי. צר נבאש מנו אשכיר חיצי: דם אדה: זיו חתן. רב נתן. אל נאור. גם עלמה תעלומה. תוציא אור. בם שמצה. לא נמצא. כי כל שאור. אין במו אויבימו. אור תאור: דם אדה: קח נא את. יתר שאת. ברכתי. איש עצתי. תורעתי. סוכתי. והכלה. חן חן לה. מרתי. במדינות. עלי בנות. שרתי: דם אדה: אחר:

רך. הנה כעב(נ) טל בציה. אנכי שולח לכם. את אליה: בעד חלוני אהבה. נשקף ידיד כי קרבה. עת דודים ורוחו נשבה. בך רעייה: בך. בך: אנכי: חסד אשר לא יחדל. נמצא למעוז דך ודל יהיה סביבנו מגדל. לתלפייה. לתלפייה: להלפיה: אנכי: יה (ה׳ משיב) [המשיב] את נדחו. קרא עבדו וימשחו. ולבשר הוכיו שלחו. למחיה. למחיה. למחיה: אנכי: יד חסדך אל תאסוף. וזרועך יה תחסוף. ולביתך אֱל. תכסוף. שלישייה. שלישייה. שלישייה. אנכי: אחר:

רכא. שוכן מרום(ס). אליך קוויתי. עד אן ירון. אויב על נחלתי. אל תחרש בצרה. רומה בעוך נשירה ונזמרה: למה תישכח. חנות אל לנצח. עמך לוקח על חנם לרצח. עזי מצח. הקדישם ליום עברה: רומה: משמים רחם פן

כצ״ל. עם הלילות. לa) בדיואן נוספו עוד שני חרוזים אות ז׳ ואות ח׳. לb) המוסגר בשני חצאי פרובע הוא הגהה. ידידי הרר״א ברלינער על פי כ״י רשזה״ה. מ) יד ושם וכו׳ רשום יעקב חזק. תורעתי סוכתי שמות משפחות (ד״ה א׳ ב׳) מיושבי לשכות הגזית סנהדרין ק״ד ע״א. נ) הנה כעב וכו׳ הוא מרבינו בחיי ונדפס בטל אורות. המשיב כצ״ל. ס) שוכן מרום. הוא לר׳ שלמה גבירול בראשי החרוזים שלמה ברבי ויהודה הוא באותיות גדולות בתיבה אחת. יוסגרו בחפירה ע״ש המקרא ביום ההוא

יריעו. שטף מים אלי (לא) לא יגיעו. אז יריעו. לך עמך אל נורא: רומה: הר הבית. שילה ובית עולמים. הן לשיית ולשמיר שוממים. הם מהרימים. עיר לשכות ועזרה: רומה: בכי אמרר. כי קצר המצע (א). כי ישתרר פסלם באמצע. איך יעשה לך מסכה צרה: רומה: ראש הלבנון. אתה לי אל עליון. השב סיגנון משא גיא החזיון. מלא ציון משפט וצדק מהרה: רומה: בך מבטחי. אל סלעי. ממגור. מאום וסחי. ישים צר קטינור. הולך אל סגור. יוסגרו בחפירה: רומה: יגל יהודה. וישורון בהטיבה. רינה ותודה. כי שבתה מדהבה. גיל בית שואבה. החשובה העירה: רומה: מגן ישעי. תן עוזך אל עבדך. אמץ זרועי. ומשוך עלי הסדך. שיר לידידיך. האמיץ והאדירה. רומה: ארצות שלשה יהודה ועבר וגליל. לציון דרושה יעלו קבוצי בעליל. דורש אל אליל. יחלוף כליל. בעברה: רומה:

הבדלה לראש חדש שנכנס אחר השבת:

רכב. במוצאי יום קודש. והכנסת ראש חדש. שלח עזרי מקודש. אל נאדר בקודש:
ידידים pa) ניני אמוני הללו שוכן מעוני. והשתחוו לי״י בהדרת קודש:
עם זו מצר לפרקו צור ישר׳ וחושקו. ונחל יהודה חלקו. על אדמת קודש: קוראי מקודש מקודש. ישורון לך שיר חדש. תתגדל ותתקדש. בתוך אנשי עם קודש: בנה בית אשר נפל. והרים גוי אשר שפל והמאור אשר שפל. מהרה אותו תחדש: אחרת:

רכג. צור יריח. צור ריח. צור יריח. בבשורה. צור יריח בבשורה. צאן מאפלה אל אורה. צאן. כי מלך עליון ונורא: בא יבא. בא. בא יבא משיח י״י. בא. לפדותי מבית העניי. לפדותי מבית. שוש אשיש בי״י: גם משלשת. גם. גם. מעדנים. גם משלשת מעדנים. יכין סעודה לנאמנים. יכין. גם כי נצרו האמונים: דגול ירד. דגול. דגול. עם קרושיו. וישכון בינינו במושב. וישכון בינינו במושב. וישמח לבות דורשיו: הנה מה טוב. הנה מה. הנה הנה. ומה נעים. הנה. שבת אחים גם ריעים. שבת אחים. וישמח בילד שעשועים: ויורה צדק. ויורה. ויורה לנו. ויורה לנו. אזי נשמח כולנו. אזי. נשמח כולנו. קוינו לו ויושיענו: זה י״י. זה. זה. קוינו לו. פתאום יבא אל היכלו. פתאום. אם יתמהמה חכה לו: הוסן ישועות. הוסן. חוסן. ודעת. הוסן. בכל הארץ מודעת. בכל. התיצבו וראו את ישועת: טהור עינים. טהור. טהור. מראות ברע. טהור. שלום בינינו יזרע. שלום. עינו מנו בל תגרע: ימים באים. ימים. נאם י״י. ימים. אצמיח קרן אמוניי. אצמיח. כי הם זרע ברך י״י: כארץ. כארץ. כארץ תוציא צמחה. כארץ תוציא. ודמעה מחה ימחה. ודמעה. רנו ליעקב שמחה: לא יבשו. לא. לא. לא עדי עד. לא. ירעו בשן וגלעד. ירעו. לְאַלְמֶלֶךְ ע) ועמעד: מה נאוו. מה. מה. על ההרים. מה. רגלי מבשר קול להרים. רגלי. להוציא ממסגר אסירים: אחרת:

רכד. אל תיראי תולעת יעקב. אל תירא עבדי יעקב: בחר י״י ליעקב. אל תירא עבדי יעקב: גאל י״י את יעקב. אל תירא. דרך כוכב מיעקב. אל: הבאים ישרש יעקב. אל. וירד מיעקב. אל: זכור אלה ליעקב. אל. הסד י״י ליעקב.

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) מהשתרע. פ״ה כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה. כי קצר מצעו של עולם שאיני יכול להשתרע בכל העולם. שנ׳ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך. ועוד הע״ז רוחקת אותי.

ישליך האדם וגו׳ ישעי׳ ב׳. pa) חתום יעקב. ע) לְאַלְמֶלֶךְ ועמעד. ערים למטה בני אשר (יהושע י״ט).

אל: שובו אלהיך יעקב. אל. יורו משפטיך ליעקב. אל: כי לא נחש ביעקב. אל. לא הביט און ביעקב. אל: מי מנה עפר יעקב. אל. נשאת עון יעקב. אל: סלח נא לעון יעקב. אל. עתה לא יבוש יעקב. אל: פדה יי׳ את יעקב. אל. צוה ישועות יעקב. אל: קול קול יעקב. אל. רונו שמחה ליעקב. אל: שוב יי׳ את שבות יעקב. אל. התן אמת ליעקב. אל: אחרת:

רכה. **אל** אשר טוב גמלנופ). וגם מנוף העלנו. הדוך צר אשר בעלנו. ואליה שלח לנו: נצור חסד לאלפים. ותן כח לעייפים. אשר ביד צר הם טרופים. וממרור האכילנו: הדוך: ינענו בעול כבד. תעינו כשה אובד. קומה צורי ואבד. האיש אשר כילנו: הדוך: יהיו אמריי לרצון. ומלטינו מלחצון. ביד צר אנחנו כצאן. אכלנו הממנו: הדוך: ענה עתר הנפוצים. צו ויהיו מקובצים. ונהיה אז שיר פוצים. ברוך אשר גאלנו: הדוך: קומם ניא המחוה. וקבץ שם עם נבזה. ויושר השיר הזה. בתוך העיר עוז לנו: הדוך: בבא צמח למלכות. עם שמונה לנסיכות. וקרבן שיי לעריכות. ושם נשמח כולנו: הדוך:

סליקו ההבדלות:

רכו. **בראש** חדש ערבית ומנחה אומרים בעבודה יעלה ויבא. ובברכת המזון אומ׳ אותו בבונה ירושלם. דתניא) ר׳ אושעיא ימים שיש בהן קרבן מוסף כגון ראש חדש והולו של מועד ערבית שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ואומ׳ מעין המאורע בעבודה. ואם לא א׳ מחזירין אותו ואין בהן קדושה על הכוס ויש בהן הזכרה בברכת המזון: ת׳. וימיםב) שאין בהן קרבן מוסף כגון שיני וחמשי של תעניות ומעמדות ערבית שחרית ומנחה מתפלל י״ח. ואומ׳ מעין המאורע בשומע תפלה. ואם לא א׳ [אין] מחזירין אותו ואין בהם קדושה על הכוס ואין בהם הזכרה בברכת המזון: מיהא שמעי׳ דמי שטעה ולא אמר עננו בתפלת תענית שאין מחזירין אותו. וכן בעל הניסים דחנוכה ופורים אין מחזירין אותו. ועוד תניא בתוספתא בהדיא כל יום שאין בהן קרבן מוסף כגון חנוכה ופורים מתפלל י״ח ואומ׳ מעין המאורע בהודאה. ואם לא א׳ [אין] מחזירין אותו: רב אלפסי גאון: ת׳: א״רג) תנחום א״ר יוסי טעה ולא הזכיר של ראש חדש בעבודה ונזכר בהודאה חוזר לעבודה. בשים

פ) אל אשר טוב גמלנו, חתום אני יעקב. שיר פוצים מלשון עתרי בת פוצי צפניה ג׳ ופירש״י כנסיות נפוצותי. עם שמונה לנסיכות מלשון המקרא ושמנה נסיכי אדם (מיכה ה׳) ועיין סוכה נ״א ע״ב ומאן נינהו שמונה נסיכי אדם וכו׳. א) דתני ר׳ אושעיא ימים וכו׳ שבת כ״ד ע״א, מהא שמעינן וכו׳ הוא לשון הרי״ף בפ״ב דשבת מהא שמעינן דמי שטעה וכו׳ והביא גם התוספתא שהביא המחבר ואם לא אמר אין מחזירין אותו. והוא בפ״ד דברכות וט״ס שם בספרים שלפנינו בתוספתא וצ״ל ואם לא אמר אין מחזירין אותו, וכן העתיקו התוס׳ שבת שם ד״ה דתני וכו׳ ע״ש. ב) וימים שאין בהם וכו׳ כגון שני וכו׳ עיין רש״י שם ד״ה ערבית וכו׳ ובתשובות הגאונים וכו׳ ועיין שו״ת הרשב״א סי׳ קמ״ב. ג) א״ר תנחום א״ר יוסי לפנינו בברכות כ״ט ע״ב איתא א״ר תנחום אמר ר׳ אסי אמר ריב״ל טעה ולא הזכיר של ר״ח בעבודה חוזר לעבודה נזכר בהודאה חוזר לעבודה וכו׳ והפ״י הקשה שם מכאן על פסק הטור והש״ע שפסקו בסי׳ תכ״ב ואם נזכר קודם שסיים ברכת רצה או אפילו אחר שסיים כל זמן שאינו מתחיל מודים אומרו במקום שנזכר דהא משמע מפשטא דלישנא דהא דקאמר ולא הזכיר של ר״ח בעבודה היינו שנזכר מיד לאחר שסיים ברכת העבודה, מדקאמר בתר הכי נזכר בהודאה ש״מ דהכא איירי שנזכר קודם הוראה ואפ״ה חוזר לעבודה, והאיך פסקו שאם נזכר קודם שהתחיל מודים אומרה במקום שנזכר ע״ש. אבל לפי גירסת המחבר טעה ולא הזכיר של ר״ח בעבודה ונזכר בהודאה חוזר לעבודה אתי שפיר פסק הטור והש״ע והכי דייקינן דוקא אם נזכר בהודאה היינו שכבר התחיל ברכת הוראה, אבל אם נזכר קודם התחלת הודאה אומרה שפיר

שלום חוזר לעבודה. ואם סיים ועקר רגליו חוזר לראש: אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא הא דאמרת אם סיים חוזר לראש. לא אמרן אלא שעקר רגליו. אבל לא עקר רגליו חוזר לעבודה. א"ל מנא לך הא. א"ל מאבא מרי שמיע לי ואבא מרי מרב: אמר רב ענן אמר רב טעה ולא הזכיר של ראש חדש בערבית אין מחזירין אותו. מפני ד) שאין ב"ד מקדשין החדש אלא ביום. אבל בשחרית ומנחה מחזירין אותו. וטע"ה) בראש חדש. הא בחולו של מועד מחזירין אותו. והני מילי ביחיד: וגבי ציבור תניא טעהו) ולא הזכיר של ראש [חדש] (בערבית) [בשחרית] אין מחזירין אותו מפני שיכול לומרה במוספין. במוספיןז) אין מחזירין אותו מפני שיכול לומרה במנחה. ועלהח) א' רב אבא בציבור שנו משוםט) טירחא דציבורא. אבל יחיד הדר: בסוף תפילת השחר:

רכו. נהגוי) העם לברך בראש חדש לקרוא את ההלל. אבל רבינו תנוח נפשו בצרור החיים. לא מברך עליו: והא לך תשובתו: ששאלתם על

במקום שנזכר. וגירסא כזו הי' גם לבעל או"ז ע"ש ח"ש סי' ת"ס. וכן ראיתי שכן היה גורס ג"כ הכ"מ פ"י מה' תפלה ה"י ועיין מרדכי ריש מס' תענית וכן הדין בשאלה וביעלה ויבא היכא שלא התחיל וכו'. ד) מפני שאין וכו' שם ל' ע"ב ועיין תוס' שם ד"ה לפי וכו'. ה) וטעה בר"ח הא וכו' פירש בטעה בלילה דאין מחזירין אותו היינו דוקא בר"ח הא בחוה"מ מחזירין וכו'. ו) טעה ולא הזכיר של ר"ח בשחרית כצ"ל עיין ברכות ל' ע"ב ובתוס' שם ד"ה והתניא וכו' ועיין בה"ג סוף פ"ד דברכות, ובריי"ף שם דכן הוו גרסי בגמרא שם (ובלשון המחבר ולא הזכיר של ר"ח בערבית וכו' ע"כ דטעות המעתיק הוא מדקאמר מפני שיכול לומרה במוספין, ולא קאמר בשחרית). ז) במוספין אין מחזירין וכו' כן הוא גירסת הגמרא אך הרי"ף והרא"ש לא גרסי במוספין אין מחזירין ועיין ב"י בטור א"ח סי' קכ"ג. ועיין בש"מ ל' ע"ב ד"ה והתניא וכו'. ח) ועלה אמר ר' אבא ולפנינו אמר ר' יוחנן בצבור שנו. ט) משום טרחא דצבורא עיין בה"ג שם ועיין רש"י ל' ע"ב ד"ה בצבור שנו וכו' משום דשמע לה מש"ץ וכו' לפי גירסת הש"ס שלפנינו טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית וכו' קשה האיך מוקמי הך ברייתא משום דשמע לה מש"ץ הא בערבית ליכא חזרת הש"ץ, עיין רמב"ם פ"ט מה' תפלה ה"ט ובטור וב"י סי' רל"ז. וראיתי בספר עטרת ראש שכבר עמד בזה וצ"ע. י) נהגו העם לברך וכו' עיין תוס' ברכות י"ד ע"א ד"ה ימים וכו' וכתוב במחזור ויטרי כיון שאינו אלא מנהג בעלמא וכו' ותשובת ר"ת נמצא ג"כ בספר הישר לר"ת סי' תמ"א בארוכה ע"ש, ועיין תוס' ערכין יו"ד ע"א ד"ה י"ח ימים וכו' ותוס' תענית כ"ח ע"ב ד"ה אמר וכו' ותוס' סוכה מ"ד ע"ב ד"ה כאן וכו' ובתוס' ר"י החסיד ברכות י"ד ע"א ד"ה וימים וכו' ותוס' רא"ש ברכות שם, ועיין בדברי תר"י פ"ש דברכות ד"ה ורבינו יעקב וכו' ועוד הביא ראיה רבינו יעקב ז"ל שמברכין עליו מדאמרינן רב איקלע לבבל חזי דהוו קרי הלילא בר"ח סבר לאפסוקינהו כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי אמר ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם ומדקאמר אקלע לבבל ולא אמר על לבי כנשתא משמע שבבב"ה היה קודם שהתחילו ההלל וראה שהיו מברכין וכו' וכן מדייקי התוס' בתענית ובסוכה ע"ש ובכל המקומות שהביאו הראשונים הגמרא דתענית הנ"ל כולם כאחד העתיקו רב איקלע לבבל וכו' לבד התוס' בברכות שם דסתרי גירסתם בתוך דבור דמתחילה הביאו רב איקלע לבבל וכו' ואח"כ כתבו ועוד ראיה דמברכין על מנהגא מהא דרב על לבי כנישתא, והוא תמוה, אשר ע"כ נלע"ד שט"ס נפל בדברי התוס' וכצ"ל ועוד ראיה דמברכין על מנהגא מהא דלא קאמר דרב איקלע לבבל על לבי כנישתא וכו' וכוונתם הוא להא דהביאו תר"י והתוס' בתענית ובסוכה, וכן הוא בספר הישר לר"ת שם ולא מצי למימר דרב באמצע הלל נכנס דא"כ הוה ליה למימר רב איקלע לבבל על לבי כנישתא וכמו שכתב המחבר ולא מצי למימר דרב באמצע הלל נכנס דא"כ הוה ליה למימר רב איקלע לבבל על לבי כנישתא וכו' והמרש"א שכתב "ולא ניחא להו למימר דעל לבי כנישתא אחר שברכו באמצע הלל" במחילת כבודו הגדול לא הרגיש בכל זה, ועי' באו"ז ח"ש סי' תנ"ה ושם מביא מורו ר' שמחה ב"ר שמואל הוא המחבר ע"ש מיהו גם הוא הודה לברך וכו' ועיין ברשב"א סוכה מ"ד ע"א ד"ה איתמר וכו' והא ודאי מכיון דלא אמרינן דאיקלע לבי כנשתא וכו' ושמעינן מינה דמברכין על ההלל דר"ח אע"פ שהוא מנהגא וכו' דאיכא תקנתא דרבנן למקרי הלל בר"ח במקום שנהגו בו ובלבד בצבור דאלו יחיד לא יקרא כלל וכן מובא בפרדס לרש"י ז"ל סי' כ"ב בימים שאין גומרין את ההלל שהרי בצבור אינו אלא מנהגא בעלמא וצבור אית להו למיעדן למנהג אבותיהם אבל יחידים אין זכר למנהג נוהג בהם, ואפילו עשרה שפירשו מן הצבור הרי הן כיחידים וכו' ע"ש וע"ש סי' מ"ד דכיון שמצות קריאתו וכו' ומשמע שגם דעתו שמברכין הצבור אמנהגא, אך הוא לא היה מברך כדמפרש הכא בתשובתו, ועיין בה"ג ה' לולב, ולקמן סימן שי"ז מה שהשיב ר' יוסי טוב עלם ושאלתם ביחיד שקורא הלל וכו' וע"ז כוון ר"ת בתשובתו וראיתי תשובה ע"ז וכו' ועיין בבעל העיטור בעשרת הדברות ושם הביא דעת הבה"ג הנ"ל וסיים ונשאל לרבינו האי על דבריו וכו' ועיין בריצ"ג ה' הלל, ובאשכול ח"ב ה' שני וחמישי ותענית ור"ח, ובשה"ל סי' קע"ד מה שהאריך בזה ובתניא רבתי סי' ל"ב ובר"ן פ"ב דשבת ד"ה ובשאר יומי וכו' ובמרדכי שם ובמנהיג הל' הלל מאות ל' ד"ה ובה"ג דרב יהודאי ובפסוקות וכו'

היחיד הקורא את ההלל בימים שאינם מ״ח של תורה אם חובה על הציבור לברך יברך גם היחיד: אבל אני איני מברך עליו לא עם הציבור ולא ביחיד. לפי שאינו אלא מנהג. ואין מנהג צריך ברכה. כדאמרי׳ בסוכה פ׳ לולב. שקיל חביט חביט ולא בריך. קסבר ערבה מנהג נביאים הוא. כו׳. לפיכך איני מברך עליו אשר קדשנו במצותיו וצונו. אבל אני מברך עליו ברוך אתה י״י אלהינו מ״ה המהולל בפי עמו משובח ומפואר בשירי דוד עבדך ברוך אתה י״י מהולל בתשבחות. ולאחריו יהללוך כדרכה: ולא שמעתי יותר כי לא דקדקתי מרבותיי: שלמה בר׳ יצחק: וראיתי ר׳ שלא קרא הלל דראש חדש עם הציבור וקראו בפני עצמו מיושב בשעת קריית ספר תורה: ת׳: וזו תשובה השיב ר״ת על רש״י זקינו: גרס׳ בערכין פ׳ אין מעריכין. מאי שנא הני הואיל דגומרין בהן את ההלל. דא״ר יוחנן משום ר׳ שמעון בן יהוצדק. שמונה עשר ימים גומרין בהן את ההלל. ואילו הן. שמונת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ויום טוב ראשון של פסח. ויום טוב ראשון של עצרת. מהכ׳ שמעי׳ דאין חובה אלא באילו הימים. וצא ולמד מדקפריך במסכת׳ תענית בפ׳ ג׳ פרקי׳. וניתני בניסן לא היה בו מעמד שהיה בו הלל קרבן מוסף וקרבן עצים. ועלה א׳ רבא זאת אומרת הלל דראש חדש לאו דאורייתא׳. דא״ר יוחנן משום ר׳ שמעון בן יהוצדק כו׳: ואמרי׳ התם רב איקלע לבבל חזנהו דהוו קא קרו. סבר לאפסוקינהו. כיון דחזא דקא מדלגי א׳ ש״מ מנהג אבותיהם בידיהם. הרי במקומו של רב לא היה מנהג לקרותו. (ובבל) [ובבבל] היה מנהג. הא למדת שמצוה לקרותו ולברך עליו. ואפילו יחיד שכן נהגו לברך ולקרות בבבל. ולא דמי לההיא דאמרי׳ בפ׳ לולב וערבה איתו ליה ערבה חביט ולא בריך. קסבר מנהג נביאים הוא. דהתם טילטולא בעלמא. אבל גבי הלל הייב לברך. דאמנהגא מברכי׳. כדאמרי׳ גבי שני ימים של גליות. במסכת ביצה. הזהרו מנהג אבותיכם בידכם. ומברכינן ומקדשינן אמנהג אבותיכם. אבל אמנהג נביאים דטילטול לא מברכינן. ועוד דלא מייתי ראייה דלא מברכינ׳ ממנהגא: תדע דמברכי׳. מדאיקלע רב לבבל ברכו כדי לקרותו. אמטו להכי סבר לאפסוקינהו כסבור דטועים הוו. ולא מצי למימר דיב באמצע הלל נכנס. דא״כ הוה ליה למימר רב איקלע לבבל. על לבי כנישתא. אלא מתוך ששמע שהם ברכו. סבר לאפסוקינהו. והילכך לא שנא יחיד ולא [שנא] ציבור קורין בראש חדש ומברכין. דעל כורחי׳ ר׳ יוחנן דא׳ גומרין לא פליגי במילתיה למימר הכא גומרין. אבל בשאר ימים אין גומרין. אלא קורין בדילוג. דאם כן דאורייתא הוא בראש חדש ובחולו של מועד אלא שידלג. והוא בא ללמדינו שאילו מדאורייתא. ולא מדראש חדש. ולא נתכוון לומ׳ אלא שבאילו חייב לקר׳ת. ולשון(כ) גומרין. היינו קורין. כדאמרי׳ גומרי׳ אותה עם הנץ החמה. והתם מוכח דקורין קא׳ כי מעיינת ביה שפיר. וכאלה רבות גומרין לשון קרייה בתלמוד. ואין לומר גומרין היינו מסיימין כדפרי׳: ואם [תאמר] אמאי נקט יחיד. אומ׳ אני דלא גרסי׳ הכא בעניין יחיד בכל הספרים. ואי גרסינן ליה היינו טעמא דבמתניתין קת׳ בשנים עשר יום החליל מכה לפני המזבח. בשחיט׳ פסח ראשון. ובשחיט׳ פסח שני. ביום טוב הראשון. וקא׳ בגמ׳ מאי

עד אות ל״ח. ובאבודרהם סדר ר״ח. ועיין בבה״ג הנדפס מחדש ובבאורי הגרע״ה סוף ה׳ לולב ואין להאריך יותר. כ) ולשון גומרין היינו קורין וכו׳ גומרין אותה עם הנץ החמה וכו׳ כן כתבו התוס׳ סוכה מ״ד ע״א ד״ה כאן וכו׳ ובספר ערוך לנר בסוכה שם הקשה ז״ל לא זכיתי להבין מאי ראיה משם דגומרין הוא קורין דהתם גומרין כיון דמייתי דוקא הוא ליה התם אהא דצריך לסמוך גאולה לתפלה ותפלה היא אחר הנץ וק״ש קודם הנץ החמה א״כ ע״כ צ״יך לכוון לגמור ק״ש עם הנץ החמה כדי שיתחיל מיד ש״ע אחר הנץ דא״כ לא הוי סמיכה גאולה לתפלה. וא״כ גומרין דוקא הוא דסיימו ק״ש עם הנץ והניח בקושיא. ונעלם ממנו במחילת כבודו דברי התוס׳ יומא ל״ז ע״ב ד״ה אמר אביי וכו׳ ועוד דלשון גומרין משמע שמתחילין לקרות קודם הנץ ומכוונין כך שגומרין אותה

שנָא הואיל וגומרין בהן את ההלל. דא״ר יוחנן י״ח ימים שיחיד גומר בהן את ההלל למעוטי שחיטת [פסח] ראשון ושני דתניא במתני׳ דאין שוחטין הפסח על היחיד ואע״פ כן לא מצאתי יחיד בכל הספרים. ועוד נ״ל מה שכתב בהלכות גדולות. דהיכא דלא כניפו כולו ישר׳ קרי יחיד לגבי הלל. לפי (שיהוא) [שהוא] מתוקן לשחיטת פסח שהוא ציבור דכולהו ישר׳. כדא׳ בערבי פסחי׳. אבל הכא באילו י״ח יום לא הוי ציבור אלא כעין יחיד לגבי כולהו ישר׳: וראיתי תשובה על זה שסותרת מה שכת׳ בהלכות גדולות. ואין בה ממש. דאי גרסי׳ יחיד כדבריהם כן הוא. ועוד אמרי׳ בתענית. תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר. ופר״ה לא יתחיל בברכה. ואם התחיל בברכה גומר. כגון מקום שנהגו לברך ולקרות. לא שנא בין יחיד בין רבים. דמאחר דהוא מנהג מה לי יחיד מה לי רבים. צא ולמד מערבה דהוא מנהג ויחיד חייב. הילכך כל אדם חייב הואיל ואין מנהג. וגם לברך הוא צריך ולא דמי לערבה לגבי ברכה. ואי נמי גומרים גומרים ממש לאפוקי דראש חדש דמדלגין מ״מ מברכין דאמרי׳ בברכות פ׳ הקורא בימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל. דלא פסקינ׳ ואי לא ברכה אמאי לא פסקי׳. לא אשכחן בכולי תלמוד׳ דלא פסקי׳ אלא במקום ברכה. כגון במגילה ובק״ש. ואפי׳ בתהילה דמובטח לו שהוא בן העולם הבא. לא איירי תלמוד׳ דלא פסקי׳. וכן פוסק בה״ג בהילכות לולב דמברכינן תחילה וסוף. ואמרי׳ ל) בתלמוד ירושלמי אם ראית הלכה רופפת בב״ד ראה היאך ציבור נוהגים. ובתלמוד שלנו אמרי׳ מנהג עוקר הלכה. ואמנהגא סמכי׳ וכל המשנה ידו על התחתונה. דאפי׳ בב״א יום שיחיד גומר בהם את ההלל. לא מצינו ברכה אלא ממנהג. ה״ה נמי בשאר ימים דסמכי׳ אמנהג ומברכינן: יעקב בר׳ מאיר:

רכח. בשאלתות מ) דרב אחאי: טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים ונזכר קודם שומע תפלה אומרה בשומע תפילה. נזכר לאחר תפילה חוזר לברכת השנים. והני מילי ביחיד. אבל בציבור לא בעי למיהדר דשמע ליה משליחא דציבורא: ספק בירך ספק לא בירך בתפילה. חוזר ומתפלל כר׳ יוחנן דא׳ ולוואי שיתפלל אדם כל היום כולו. ודווקא בתפילה דרחמי הוא. אבל בשאר ברכות לא שרי ליה למיהדר ולברוכי בברכות דרבנן. דספיקא דרבנן לקולא. ושלא יוציא שם שמים לבטלה. אבל בברכות דחיובא דאורייתא כגון ברכת המזון. או כגון אחריהם דשבעת המינין מברך מספק:

רכט. טעה נ) ולא הזכיר של ראש חדש בתפילה חוזר. בברכת המזון אינו חוזר. דלאו חובה היא לאכל. אבל שבת ויום טוב דאקרו עונג ואכילתו חובה צריך לחזור:

בתחילת הנץ ע״ש. ל) ואמרינן בתלמוד ירושלמי אם ראית וכו׳ הוא בירושלמי יבמות פ״ז ה״ג.

מ) בשאילתות דרב אחאי טעה וכו׳ הוא בפרשה ויצא שאילתא כ״ב וז״ל ברם צריך אלו היכא דטעה ולא אידכר בברכת פרנסה ואידכר מיקמי שומע תפלה מי צריך לאהדורי בדוכתיה או דילמא מדכר לה בשומע תפלה. גבורות גשמים לא תיבעי לך דודאי הדר דלאו שאלה היא לאדכורי בשומע תפלה כי תיבעי לך שאלה דאמר מר שואל אדם צרכיו בשומע תפלה לימא לה בש״ת ולא ליהדר או דילמא כיון דקבעוה רבנן בברכת פרנסה בעי למיהדר ת״ש דאמר ר׳ תנחום א״ר אסי טעה ולא אמר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אבל אומרה בשומע תפלה ולא והא תניא טעה ולא אמר גבורות גשמים בתחה״מ ושאלה בברכת השנים מחזירין אותו לא קשיא הא דאידכר קודם שומע תפלה אומרה בשומע תפלה ואי לבתר ש״ת כיון דצריך למיהדר בשו״ת הדר בברכת פרנסה והני מילי ביחיד אבל בעשרה לא צריך למיהדר דשמע משליחא דציבורא וכן הלכתא. והמחבר קיצר לשון השאלתות והביא רק הדברים שנתחדש בה ושהסכים גם הוא להלכה דנזכר לאחר שומע תפלה חוזר לברכת השנים ודלא כפסק רבינו האי גאון הביאו דעתו הרשב״א והכ״מ פ״י מה׳ תפלה הל׳ ט״ו והתוס׳ ותר״י דחוזר לשו״ת. והוא כפסק הבה״ג פ״ה דברכות והביאו הרא״ש פ״ד דברכות סי׳ י״ד הלכך אי אדכר קמי שומע תפלה אומרה בשו״ת ואי לא הדר לרישא. ופירש הדר לרישא לברכת השנים דהיינו רישא דידהו. ועיין ברא״ש שם ובטור וב״י סי׳ קי״ז. נ) טעה ולא

רל. טעה ולא הזכיר של שבת בברכת המזון. א׳ ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישרא׳ ולאות ס) ברית. ברוך מקדש השבת: של יום טוב אומ׳ ברוך שנתן ימים טובים לישראל עמו לששון ולשמחה ברוך מקדש ישראל והזמנים: יתיב תו וקא׳ טעה ולא הזכיר של ראש חדש. או׳ ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל ולא ידענא אי א׳ בה זכרון אי לא. ואי חתים בה או לא. והילכך לא חתמ׳ בה. אמ׳ בר תחליפא משמי׳ דרב לא שנו אלא שלא פתח בהטוב והמטיב. אבל פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש: פרש״י ע) לתהילת ברכת המזון כדא׳ גבי תפילה עקר רגליו חוזר לראש. התם הוא דאיכ׳ עקירת רגלים. והכא סיום ברכות הוא עקירת רגלים. אמ׳ רב נחמן א׳ שמואל טעה ולא הזכיר של (ראש) ראש חדש בברכת המזון אין מחזירין אותו. דאי בעי לא אכיל. בתפילה מחזירין אותו דלא מצי פטר נפשיה מתפילה. אבל בשבתות וימים טובים דלא סגי דלא אכיל חוזר לראש: ומיכן פ) תשובה על פרש״י בפסחים מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות: פי׳ שאם ירצה לאכול פירות או להתענות הרשות בידו: ואני הכותב שאלתי זה כמה שנים על זה. לר׳ אשר בר׳ משולם מלוניל: והא לך תשובתו:

אשר שאלת ואמרת כי ברכת הלל ברכה לבטלה היא. לא היא. ועוד עד שאתה תמה על ברכת הלל. למה לא התמה על ברכת קדוש ושהחיינו שאנו עושין בשני ימים של גליות. ואעפ״י שאין אנו עושין אלא בעבור מנהג אבותינו. דהא אנן השתא ידעי׳ בקיבועא דירחא כדמוכח בפ״ק דביצה. וראייה לדבר יום הכיפורים שהוא עשירי ליום טוב ראשון של ראש השנה וכן שביעי של ערבה. אלמ׳ כל מנהג צריך לעשות כמנהג האבות. וכן בהלל צריך לברך. כי אף הברכה מן המנהג הוא כדאמרי׳ לא יתחיל. ופר״ח לא יתחיל בברכה. מכלל דרבים מתחילין. ונ״ל דהיינו טעמ׳ דנהגו לברך בהלל שלא יראה כקורא הלל בלא זמנו. ואמרינן בפרק הקורא. האו׳ הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף. ובכל יום לאו דוקא. אלא בכל יום שאינו זמנו קאמ׳. ואהריו נמי תיקנו ברכה. שאינו כברכת הפירות וברכת (המינות) [המצות]. שהרי מאריך בה הרבה. (בקידוש) [כקידוש] והבדלה. ואינו מטבע קצר: עד כאן תשובתו:

ומיהו יש להשיב דלאו ראיה כלל מקידוש שני ימים של גליות. דהא משום דלא ליתי. אי גזרו שמדא. לאיסורא דאורייתא הוא דאחמור ומיהו ליום הכיפורים נמי משום חומרא (הא) [הוא] דהא ידעינן השתא בקיבועא דירח׳. ועבדי׳ הכא והכא לחומרא. אלא בהלל דראש חדש דלא דאוריית׳. הוייא דומייא דערבה דהוא מנהג נביאים. דליכא למיחש כלל לאיסורא דאורייתא. הילכך כל עיקרא דתקנתא מנהגא דרבנן הוא. וכדא׳ (חדא) [חזא] דקא מדלגי דלוגי סבר לאפסוקינהו. א׳ ש״מ מנהג אבותיהם בידיהם. אלמ׳ שלא היה מנהג בכל המקומות. ולא פשט מנהגו במקום רב. א״כ לא מברכין עליה מן הדין. אבל אחומר שני ימים של גליות פשט חומרייהו בכל ישר׳. משום דלא ליתי לידי איסורא דאוריית׳. וכל עיקרן אטו דאוריית׳. הילכך

הזכיר של ר״ח וכו׳ ברכות מ״ט ע״ב. ס) ולאות ברית בגמרא שם באהבה לאות ולברית. וכן הוא בראי״ש פ״ז סי׳ כ״ג ועיין במיו״ט שם אות פ׳ משום דשבת קבלו באהבה במרה קודם קבלת שאר המצות בסיני דכפה עליהם ההר כגיגית. שם וכו׳ יו״ט לישראל עמו בגמרא ובראי״ש שם לעמו ישראל. לששון ולשמחה בגמרא איתא לשמחה ולזכרון. והרא״ש גורס לששון ולשמחה ולזכרון וברי״ף לא גריס ולזכרון וכן הוא בטור א״ח סי׳ קפ״ח. יתיב תו וקאמר וכו׳ אי אמר בה זכרון וכו׳ גירסתו משונה מאשר הוא לפנינו בגמרא שם. אמר בר תחליפא משמיה דרב וכו׳ נראה שצ״ל אמר רב מנשה בר תחליפא. ע) פירש״י לתחילת ברכות המזון וכו׳ עקר רגליו וכו׳ עיין שם כ״ט ע״ב ועיין בראי״ש פ״ז סי׳ כ״ג ועיין בפ״י מ״ט ע״ב ד״ה בפירש״י וכו׳. פ) ומכאן תשובה על פירש״י וכו׳ הוא בפסחים ק״כ ע״א ובעיקר הקושיא על פירש״י עיין תוס׳ סוכה כ״ז ע״א ד״ה אי בעי וכו׳.

אפילו שניהם כאילו הן מן התורה לכל דבר: וסייעתא לרבי' שלמה בר' יצחק: עד כאן תוספת. ת':

רלא. **פי'** יעלה ויבא. כנגד שא' דוד אם לא (אזכר כי) [אזכרכי] אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי (תהלים קלז): וזהו כנגד זכרון ירושלם. ויבא. כנגד כל עמך בית ישר'. כדכת' וכי תבואו מלחמה בארצכם. וגו' ונזכרתם וגו' (במדבר י). ויגיע. כנגד זכרון משיח בן דוד. כמא דאיתמר אשרי המחכה ויגיע וגו'. וכת' ג) באותה פרשה בסוף דניאל זכרון. ויראה. כנגד זכרון אבותינו. וזהו יצחק. כמא דאיתמר אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. וכת' בעקידתו. ויקרא שם המקום ײ יראה. אשר יאמר היום בהר [ה'] יראה. כלומר יראה זכרון עקידתו לעולם שיעמוד זכותו לבניו. וזה שא' הכת' בי נשבעתי וגו' (בראשית כב). וירצה. כנגד זכרונינו ופקדונינו. כמא דאיתמר (זכרינו) [זכרני] ײ ברצון עמך (ופוקדינו) [פקדני] בישועתך (תהלים קו). וישמע. כדכת' ויקשב ײ וישמע ויכתב (בספר) [ספר] זכרון (מלאכי ג): אלהינו ואלהי אבותי' יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר וגו'. ותחזינה: מודים. והודאה. ושים שלום. אלהי נצור; וחוזר ומתפלל שליח ציבור בקול רם. מגן ומחייה. ומשולש. קדושה: וכל הסדר. וכולל בעבודה יעלה ויבא: מודים והודאה (וברכת.) וברכת כהנים ושים שלום: ומברך ברוך אתה ײ אלהי' מ"ה אקב"ו לקרוא את ההלל: ובימים שגומרין מברכין לגמור את ההלל. וכיצד מדלגין. מן לא לנו. עד ײ זכרנו. ומן אהבתי. עד מה אשיב. ולאחריו מברכינן יהללוך:

ואילוק) ימים שגומרין בהן את ההלל. ח' ימי חנוכה. משום ניסא. ושני ימים ראשונים של פסח שהן עיקר הפסח. ושני ימים טובים של עצרת. ששניהן קרושים שתי קדושות. וט' ימי החג. מפני שחלוקין בקורבנותיהם: תנן התם מקום שנהגו לכפול יכפול לפשוט יפשוט. לברך אחריו יברך הכל כמנהג המדינה. אמ' אביי לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו חייב לברך וא' רב יהודה אמר שמואל כל המצות מברך עליהם עובר לעשייתם. להכי נקט לישנא דעובר דכת' לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. וא' מר לא עברתי מלברך ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך עליו: יתגדל כו'. תתקבל כו'. יהא שלמא שכל שיש בו מוסף גומרין בו קדיש אחר תפילת יוצר קודם שיוציא ספר תורה. ויום שאין בו (יוצר) [מוסף] כגון חנוכה ופורים ותענית ציבור אין גומרין בו קדיש ומוציא ספר תורה ואומ' גדלו. והציבור אומ' רוממו. והוא חוזר ואומ' הכל תגלה ותראה. הכל הבו גודל כו'. וקורא כהן ולוי וישר' וקורין סדר שסדרנו ואומ' החזן קדיש בבימה ועומ' ומחזיר ספר תורה למקומו. ואומר יהללו והציבור עונין הודו על ארץ ושמים. והוזר ואומ' קדיש עד דאמירן ופותחי' באשרי ובא לציון וכל סדר קדושה קדיש עד דאמירן ועומדין ואומ' אבות וגבורות וקדושת השם:

ג) וכתיב באותה פרשה בסוף דניאל זכרון. הלשון תמוה כי אין זכר לזכרון בסוף דניאל באותה פרשה ולא בפרשה אחרת. והנראה שניתכוין על מה שכתוב בסוף דניאל ותעמוד לגורלך לקץ הימין ופירש"י בסנהדרין צ"ב ע"א ד"ה ואתה וכו' לקץ הימין לקץ שעתיד הקב"ה להחזיר ימינו לפניו שהרי השיב אחור ימינו. וכן פירש"י בפסחים נ"ו שהשיב אחור ימינו מפני אויב ובפירוש רבינו סעדיה בסוף דניאל ז"ל ואתה לך לקץ לבית עולמך בעת ימלאו ימיך ותנוח עם הצדיקים לגורלך המזומן והצפון לך בגן עדן כי זמן הגאולה אינו גלוי לכל בשר ולכל מלאך אלא לקץ הימין לקץ אשר אושיע ימיני אשר החזרתי אחור מפני אויב אז אושיע ירושלים כדכתיב אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני וכו' עכ"ל ושם הלא כתוב תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי וגו'. ק) ואלו ימים שגומרין וכו' ערכין י' ע"א. מפני שחלוקין וכו' שם ע"ב. מקום שנהגו לכפול וכו' סוכה ל"ח ע"א ופסחים קי"ט ע"ב כל המצות וכו' פסחים ז' ע"ב ועיין ירושלמי ברכות פ"ט ה"ג. ותוס' סוכה ל"ט ע"א ד"ה עובר וכו'. לא עברתי מלברך וכו' ברכות מ' ע"ב ונדרים נ"ה ע"ב וספרי פ' תבא. ויום

רלב. **ראשי** חדשים לעמך נתת זמן כפרה לכל תולדותם בהיותם מקריבין לפניך זבחי רצון ושעירי חטאה לכפר בעדם זכרון לכולם יהיו תשועת נפשם מיד שונא מזבח חדש בציון תכין ועולת ראש החדש ושעירי עיזים נעשה ברצון ובעבודת בית המקדש נשמח כולנו ושירי דוד עבדך נשמע בעירך האמורים לפני מזבחך אהבת עולם תביא להם וברית אבות לבנים תזכור. והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם. אנא יי׳ אלהינו. ושם נעשה לפניך קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהילכתן. את מוסף יום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי׳ פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה (תמימים) [תמימם]. ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן: אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את יום ראש החדש הזה לטובה לברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה לריוח להצלה לחיים ולשלום למחילת חטא לסליחת עון ותרצה לפניך תפילת עמוסך כתמידי יום וכקרבן מוסף כי בישר׳ עמך בחרת מכל האומות וחוקי ראשי חדשים להם קבעת. ברוך אתה יי׳ מקדש ישר׳ וראשי חדשים: רצה ומודים. הודאה ושים שלום אלהי נצור. וחוזר שליח ציבור ומתפלל. מגן ומחייה קדושה לדור ודור האל הקדוש ראשי חדשים. רצה ומודים והודאה וברכת כהנים ושים שלום. קדיש כו׳ עם תתקבל עלינו לשבח.

ואם חל ראש חדש להיות בשבת. מתפלל במוסף מגן ומחייה ומשולש:

רלג. **אתה** יצרת עולמך מקדם כילית מלאכתך ביום השביעי בחרת בנו מכל האומות ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכינו לעבודתיך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה שבתות למנוחה וראשי חדשים לכפרה יום רצון לכפר בעדינו ולפי שחטאנו לפניך אנחנו ואבותינו חרבה עירינו ושמם בית מקדשינו ונוטל כבוד מבית חיינו ואין אנו יכולין לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתעלינו בשמחה לארצינו ותטענו בגבולינו ושם נעשה לפניך את קרבנות תמידין כסדרן ומוספין כהילכתן. את מוספי יום המנוח הזה ויום ראש החדש הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור. וביום השבת שני כבשים בני שנה (תמימים) [תמימם] ושני׳ עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה. זה קרבן שבת וקרבן (ר) היום נאמר. ובראשי חדשיכם תקריבו עלה ליי׳ פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים. ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהלכתן: אלהינו ואלהי אבותינו חדש עלינו את יום ראש החדש הזה לטובה לברכה לששון ולשמחה לישועה ולנחמה לפרנסה ולכלכלה לריוח להצלה ולהצלחה לחיים לשלום למחילת חטא ולסליחת עון. חדשיהו עלינו לטובה כרוב רחמיך בגלל שמך הקרוי עלינו כמו שנכון

שאין בו מוסף כצ״ל. ר) וקרבן היום נאמר וכו׳ עיין שבה״ל סי׳ קי״פ ותניא רבתי סי׳ ל״ד זה קרבן שבת וקרבן ר״ח הזה נאמר מצאתי בשם רבינו שלמה ז״ל שאין ראוי לאומרו וכו׳ ועיין באבודרהם וז״ל יש אומר זה קרבן מוסף שבת וכקרבן מוסף ר״ח נאמר ואין נכון לאומרו כי תוספת הוא. וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל וז״ל בסי׳ ד׳ מה שכתב במחזורים בסדר תפלת המוסף של שבת וקרבן יום החדש יום חג פלוני נאמר אין ראוי לאומרו בתפלה כלל. לפי שדברי הסופר הוא שבא להודיעך

זרע אברהם לפניך. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו שתהא שבת וראש חדש זה קץ לכל צרותינו. תחילה וראש לכל רווחתינו. וישמחו במלכותיך שומרי שבת וכו׳. עד זכר למעשה בראשית: אלהינו ואלהי אבותינו רצה במנוחתינו כו׳ עד באהבה וברצון שבת קדשך. ותרצה לפניך תפילת עמוסיך כתמידי יום וכקרבן מוסף כי בישרי׳ עמך בחרת מכל האומות ושבתות להם נתת וראשי חדשים להם קבעת ברוך אתה יי׳ מקדש ישר׳ וראשי הדשים: רצה ומודים כו׳: פ׳ במה מדליקין. א׳ רב גידל א׳ רב ראש חדש שחל להיות בשבת המפטיר בנביא בשבת אין צריך להזכיר של ראש הרש שאלמלא שבת אין נביא בראש הרש:

סדר חנוכה: ת׳:

רלד. רמז[ס] לחנוכה מן התורה שכת׳ אחר כל המועדות בפר׳ אמר. ויקחו אליך שמן זית זך. וכן אמרי׳ במגילת תענית. ומייתי לה פ״ב דשבת. שנכנסו יוונים להיכל וטמאו השמנים כולן. לבד פך אחד שנמצא בחותמו של כהן גדול. ונעשה נס והדליקו ממנו ח׳ ימים: ומרבתביה עם המועדות. למדנו שהוא יום טוב כשאר ימים טובים. ת׳: בחנוכה מתפלל י״ח ובהודאה כשמגיע המרחם כי לא תמני הסדיך. מזכיר על הנס:

רלה. על הניסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות. פדות ופורקן שעשית לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול חשמונאי ובניו כשעמדה עליהם מלכות יון הרשעה על עמך ישר׳ להשכיחם מתורתך[א] ולהעבירם מחוקי רצונך ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם רבתה את ריבם דנת את דינם נקמתה את נקמתם מסרת גיבורים ביד חלשים רבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקים וזדים ביד עוסקי תורתך. לך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישר׳ עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה. ואחר כך באו בניך לדביר ביתיך ופינו את היכלך וטהרו את מקדשך והדליקו נירות בחצרי קדשך וקבעו שמנת ימי חנוכה אילו להודות ולהלל יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו על רוב ניסיך ונפלאותיך. וכשם[ג] שעשית לאבותינו ניסים וגבורות בימים ההם בזמן

שקרבן זה ליום זה וקרבן ליום המאורע נאמר ונכתב וכו׳. ס) רמז לחנוכה וכו׳ עיין בפסיקתא זוטרתא פ׳ בהעלותך למה נאמר (ויקרא כ״ד) ויקחו אליך שמן זית זך לפרשת המועדים מלמד שהיו ישראל עתידין לחדש יו״ט להם על עסק השמן ואיזה זה זו חנוכה. ועיין מרבמ״ר פט״ו אבל הנרות לעולם וכו׳ ועיין רמב״ן על התורה ריש פ׳ בהעלותך וז״ל וכלשון הזה מצאתיה במגילת סתרים לרבינו נסים שהזכיר האגדה הזו ואמר ראיתי במדרש כיון שהקריבו שנים עשר שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו׳ אמר לו הקב״ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו יש חנכה אחרת שיש בה הדלקת הנרות ואני עושה בה לישראל ע״י בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם והיא חנוכת בני חשמונאי ולפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח. א) לשכחם מתורתך ולהעבירם מחוקי וכו׳ כן הוא הנוסח בסדרע״ג, ועיין בש״ג סביב הגהות מרדכי פ״ש דשבת שכתב ואון אותם תמיסין בדקדוק והקריאה הנכונה לשכחם תורתך ולהעבירם חוקי רצונך, והרד״א כתב לשכחם תורתך בלא מ״ם ושכן הוא בסדר רבינו סעדיה. ולהעבירם מחוקי רצונך במ״ם. וראיתי בש״ע א״ח סי׳ תרפ״ב בשערי תשובה ס״ק א׳ וז״ל כתב הפ״ח שיותר נכון לומר מחוקי רצונך וכן כתב אבודרהם שכן הוא בסדר רב סעדיה. והוא שלא בדקדוק שאבודרהם רק על לשכחם תורתך כתב שכן הוא בסדר רבינו סעדיה ולא על מחוקי רצונך. וגם המ״א שם כתב להשכיחם תורתך ולהעבירם חוקי רצונך (ש״ג במרדכי) וכן כתב בכה״ג בשם רד״א ואינו כן כי בכנה״ג כתב וז״ל והרד״א ז״ל כתב שאין לומר מתורתך במ״ם אלא לשכחם תורתך וכן כתוב בסדורים וכ״כ בא״ח וכתב ג״כ שצריך לומר ולהעבירם חוקי רצונך. וקאי על הא״ה אך לא על הרד״א, כי הרד״א כתב בפירוש להיפוך ולהעבירם מחוקי רצונך במ״ם כאשר יראה הרואה באבודרהם דפוס אמשטרדם דף ע״ד. ג) וכשם שעשית

הזה כן עשה עמנו יי׳ אלהינו פלא וניסים לטובה בעת הזאת: על כולם: וצריך להזכיר על הניסים בברכת המזון בהודאה. דר׳ג) יצחק אקלע לבי ריש גלותא. סבר לאדכורי בבונה ירושלם. א״ל רב ששת כתפילה. מה תפילה. בהודאה. אף כאן בהודאה: המדליקד) נר חנוכה חייב לברך. והרואה נמי חייב לברך. דא״ר חייא בר אשי א׳ רב המדליק נר חנוכה צריך לברך. ור׳ ירמיה בר אבא דידיה א׳ הרואה נר חנוכה צריך לברך. מאי מברך אמ׳ רב יהודה המדליק ביום ראשון מברך שלש: רלו. ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה אקב״ו להדליק נר של חנוכה: ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם ובזמןה) הזה: ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: והרואה מברך שתים. מיכן ואילך המדליק מברך שתים והרואה מברך אחת. והיכן ציונו רב אוייא א׳ מלא תסור. רבו) נחמן בר יצחק א׳ שאל אביך ויגדך זקניך וגו׳:

מצות נר חנוכה משתשקעז) החמה עד שתכלה רגל מן השוק. פי׳ עד דכליא רינלא דתרמודאי. מלקטי עצים דקים. ת׳: ומסיק בבמה מדליקין דאי לא אדליק מדליק. אינמי לשיעורא. פי׳ רב אלפס גאון שצריך שיהא בה שמן כשיעור הזה. ומכאן ואילך אם רצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו. ת׳: אית דדייקי מדקא׳ מצותה משתשקע. כלו׳ דאי לא אדליק. מצותה מן המובחר להדליק משתשקע. עד שתכלה. מיהו כל הלילה יכול להדליקה עד הבקר. דלא נתנו בו הזמן הזה. אלא משום פרסומי ניסא דהוי אז יותר. אבל בימא ודאי לא מצי לאדלוקה דשרגא בטיהרא מאי בעי. ומאי פרסומי ניסא איכא: ת״ר מצותח) חנוכה נר איש וביתו. והמהדרין נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין. ב״ש אומ׳ יום ראשון מדליק שמונה מיכן ואילך פוחת והולך. וב״ה אומ׳ יום ראשון מדליק אחת מיכן ואילך מוסיף והולך. טעמ׳ דב״ש מפרי החג שמתמעטין והולכין. וטעמ׳ דב״ה משום דמעלין בקודש ולא מורידין:

ונרט) חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ בטפח הסמוך לפתח משמאל: והילכתaט) משמאל. כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל. כבתהי)

וכו׳ גם בנוסח סרע״ג יש ובשם שעשית וכו׳ אך הרד״א הביא בשם מהר״ם מרו״ב שאין לאומרו לפי שאין אומר תפלה בהודאה. וי״א כיון שהוא צורך רבים יכולים לאומרו ע״ש ועיין בש״ג בהגהות מרדכי שם שהביא בשם ספר העתים שאין נכון לומר כשם שעשית וכו׳ לפי שאמרו ז״ל לא ישאל אדם צרכיו וכו׳ ועיין בתו׳ מגילה ד׳ ע״א ד״ה פסק וכו׳ אמנם יש להקשות על דעת המחבר וכן לרע״ג כמו שהקשה הגאון בעל תבואות שור בבכור שור בשבת על מה שהביא הרמ״א סי׳ תרפ״ב י״א כששכח על הנסים בבהמ״ז וכו׳ ע״ש. ועיין בישועות יעקב שם ולשונו אינו בדקדוק מה שכתב דדחה בת״ש דין זה מהלכה וכו׳ ול״נ לדחות ראיתו ולקיים דברי חכמים וכו׳ כי הב״ש לא נתכוון לדחות דין זה מהלכה רק הקשה קושיא מהא דברכות ומתרץ שם דלא קשה ע״ש. אמנם כן הוא הנוסחא ברוב התפלות הישנות וכן הוא בנוסח הרמב״ם. ובמס׳ סופרים פ״כ ה״ח וכן כתב הרד״א ע״ש ועיין לעיל סי׳ צ״ג. ג) דר׳ יצחק אקלע לבי ריש גלותא וכו׳ לפנינו בשבת כ״ד ע״א איתא רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא סבר וכו׳ וגירסת בה״ג ה׳ חנוכה רב הונא בריה דרב יהושע איקלע לבי ריש גלותא סבר וכו׳. ד) המדליק נר חנוכה וכו׳ שבת כ״ג ע״א ור׳ ירמיה בר אבא דידיה אמר וכו׳ וכן הוא הגירסא באו״ז ח״ש סי׳ שכ״ה. ובסרע״ג ור׳ ירמיה דידיה אמר. ולפנינו שם ליתא לתיבת „דידיה״ ועיין בשאילתות פ׳ וישלח ובהע״ש שם. ה) ובזמן הזה כן הוא ברמב״ם ה׳ מגילה וחנוכה פ״א ה״ג וכן הוא ג״כ בשה״ל סי׳ קפ״ד ובתניא רבתי סי׳ ל״ה ובזמן הזה. ועיין בכה״ג סי׳ תרע״ו אחר שהביא הנוסחא ובזמן הזה הביא תשובות רש״ל סי׳ ס״ד לומר בזמן, ולא ובזמן ועיין ט״ז בשם הלבוש שם. ו) רב נחמן בר יצחק אמר וכו׳ כצ״ל וכן הוא בסוכה מ״ו ע״א ובסרע״ג. ובשאילתות שם ולפנינו רב נחמיה אמר. ז) משתשקע החמה שם כ״א ע״ב. אית דדייקי וכו׳ עיין תוס׳ ד״ה דאי לא וכו׳ ומ״מ אם איחר ידליק מספק וכו׳ ומשמע דלא יברך דספק ברכות להקל, ולדעת הר״י צריך לברך וכן נראה שהוא דעת המחבר אע״פ שטעמם חלוקים, ובעל אגודה כתב בפשיטות לפירוש התוס׳ ורוב גאונים מצות להדליק מתחילת הלילה ואם לא עשה כן ידליק כל הלילה ומשמע בברכה. ח) מצות נר חנוכה שם כ״א ע״ב. ט) ונר חנוכה שם ועיין בתוס׳ שם ד״ה מצוה וכו׳. aט) והלכתא משמאל כדי וכו׳ שם כ״ב ע״א, ועיין בתניא רבתי סי׳ ל״ה ובש״כ שם אות ט׳. י) כבתה אין זקוק לה וכו׳ שם כ״א ע״ב, ועיין בתוס׳ שם ב״א ע״א ד״ה

אין זקוק לה. ואסור להשתמש לאורה. ומדליקין כ) מנר לנר: ואפי׳ ל) נשים חייבות בנר חנוכה. דא״ר יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה. שאף הן היו באותו הנס. הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום: אשה מ) ודאי מדליקה: ואסור להסתפק ממנה משום נ) בזויי מצוה. וכן להסתפק מנויי סוכה כל ז׳. וכן לברך על הנר עד שיאותו לאורו. שלא יהו מצוה בזויות עליו. ואבוהון דכולהון. דם. ושפך וכסה. במה ששפך יכסה שלא יכסנו ברגל. שלא יהו מצות בזויות עליו. ר׳ שמעון בן יוחי אומר א׳ הקב״ה הוו מכבדין את המצות שהן שלוחיי ושלוחו של אדם כמותו. אילו כיבדת אותם כאילו כיבדת אותי. א׳ רב ששת אכסנאי ס) דלא נסיב איתתא חייב בנר חנוכה: א״ר זירא מעיקרא כי הוינא בי רב הוינא משתתיפנא בפריטי בהדי אושפיזאי. בתר דנסיבנא אמינא השתא ודאי לא צריכנא דקא מדלקי עלאי בגו ביתאי:

רלז. אמר רב הונא חצר ע) שיש לה שני פתחים משתי רוחותיה צריכה שתי נירות. אבל מרוח אחת לא: והיכא פ) דבעי לאדלוקי נר שבת ונר חנוכה. מדליק ברישא של חנוכה והדר מדליק של שבת. דאי מדליק נר שבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי נר חנוכה. משום דקביל שבת עליה: א׳ רב הונא הזהיר צ) בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים. הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה. הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה. הזהיר בקידוש זוכה וממלא לו גרבי יין: ת. גרסי׳ בירושלמי בפסחים פ׳ מקום שנהגו. ר׳ אלעזר בר אבון או׳ כלק) דבר שאינו יודע בו שהוא מותר וטועה בו באיסור נשאל ומתירין לו. וכל דבר שיודע בו שמותר ונהג בו

ומותר וכו׳ וכן הלכתא דנר חנוכה וכו׳. כ) ומדליקין מנר לנר שם כ״ב ע״א. ל) ואפילו נשים חייבות וכו׳ שם כ״ג ע״א שאף הן היו באותו הנס פירש״י שגזרו היונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחילה, ועל ידי אשה נעשה הנס, ובמגילה ד׳ ע״א שאף הן היו באותה הנס פירש״י שאף על הנשים גזר המן להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים וגו׳ ולא אמר וע״י אסתר נעשה הנס. אך הסמ״ג ה׳ חנוכה כתב שאף הן היו באותו הנס כגון יהודית בחנוכה וכן אסתר בפורים, ועיין בתוספות הרא״ם על הסמ״ג שם, ובתוס׳ הרא״ם שם ה׳ מגילה, ועיין בתוס׳ מגילה ד׳ ע״א ד״ה שאף הן וכו׳. מ) אשה ודאי מדליקה נקט לשון הגמרא שם כ״ג ע״א ודאי מדליקה וכוונתו כמו שהביא הש״ג סביב המרדכי בשם התוס׳ ודאי מדלקת אפילו לפטור אחרים ואע״ג דמקרא מגילה לא פטרה אחרינה אע״פ שהיו באותו הנס שמא נר חנוכה קולא היא דמשתתף בפרוטי וכו׳ ולדבריהם צריכין לפרש ההיא דתנן הכל חייבים במקרא מגילה ומפרש בריש ערכין לאתויי מאי לאתויי נשים היינו להוציא נשים כמותן קמיירי, וכמו שכתב הסמ״ג בה׳ מגילה וז״ל משמע דאע״ג דנשים חייבות במקרא מגילה אינן מוציאות את הזכרים, ואל תשיבני נר חנוכה דאמרינן בפ׳ ב״מ דאשה מדלקת דמשמע אף להוציא האיש, דשאני מקרא מגילה שהוא קריאת התורה לכך אינה מוציאה את האיש. ועיין בתוס׳ הרא״ם שם, אך רש״י פירש שם לאתויי נשים שחייבות במקרא מגילה וכשירות לקרותה ולהוציא זכרים ידי חובתם, ועיין תוס׳ שם ד״ה לאתויי וכו׳ ובשו״ת רשב״ש סי׳ תנ״ב ותנ״ג, ובטור א״ח ובב״י סי׳ תרפ״ט ובביאורי הגר״א ס״ק ה׳ ע״ש. נ) משום בזוי מצוה וכו׳ עיין שבת כ״ב ע״א ותוס׳ שם ד״ה ־וכה וכו׳ ומה שכתב וכן לברך על הנר עד שיאותו לאורה וכו׳ כיון בזה המחבר להא דאיתא במס׳ סופרים פ״כ מצות הדלקתו משקיעת החמה עד שיכלה רגל מן השוק וכו׳ ואם הדליקו ביום אין נאותין ממנו ואין מברכין עליו שכך אמרו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו (הוא בברכות נ״ג ע״ב לענין ברכות במהא״ש במוצ״ש) ומשם למד גם לענין ברכות נרות חנוכה שאין מברכין אם הדליקו ביום, והטעם הוא משום בזוי מצות כמו שמבואר במדרש תנחומא פ׳ ויגש ילמדנו רבינו אימתי מברכין על הנר במוצ״ש כך שנו רבותינו אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו, ומנין למדו מן הקב״ה שנא׳ וירא אלהים את האור כי טוב ואח״כ ויבדל אלהים בין האור ובין החשך, ר׳ זעירא בר אבוה אמר מכאן שמברכין על הנר במוצ״ש משיאותו לאורו. אמר רשב״י אמר הקב״ה לישראל היו מכבדין את המצות שהן שלוחי ושלוחו של אדם כמותו אם כבדת אותן כאילו לי כבדתני, ואם בזית אותן כאלו לכבודי בזית כו׳ ולזה כיון המחבר. והתימה על הפוסקים שלא הזכירו דעת המס׳ סופרים, ודעת המחבר לענין שאין מברכין אם הדליקום ביום, ועיין בברכי יוסף סי׳ תרע״ב אות ב׳. ס) אכסנאי וכו׳ שם כ״ג ע״א, ועיין שאילתות פ׳ וישלח ובה״ש שם אות י״ב, ועיין בשו״ת מהרש״ל סי׳ פ״ה ובבה״ג סי׳ תרע״ז, ובבר״י שם. ע) חצר שיש לה וכו׳ כ״ג ע״א. פ) והיכא דבעי לאדלוקי וכו׳ הוא לשון הבה״ג ה׳ חנוכה ועיין ר״ן פ״ש דשבת, ובטור א״ח סי׳ רס״ג. צ) הזהיר בנר וכו׳ לפנינו בשבת כ״ג ע״ב איתא הרגיל בנר וכו׳ הזהיר במזוזה ועיין מהרש״א בח״א שם. ק) כל דבר שאינו יודע בו וכו׳ ירושלמי פ״ד דפסחים ה״א ותענית פ״א ה״ו, ועיין תוס׳ פסחים נ״א ע״א ד״ה אי אתה וכו׳ ותוס׳ עירובין ק״א ע״ב ד״ה ר״י

באיסור נשאל ואין מתירין לו. כל הדברים תלו (אותו) [אותן] במנהג. ונשייא דנהגן דלא למיעבד עובדא בריש ירחא מנהגא. ודלא למיעבד באפוקי שבתא עד דתתפני סידרא. ובשיני ובחמישי עד דתתפני תעניתא כולהו מנהגא. וגם מה שנהגו שלא לעשות מלאכה בפורים ובחנוכה מנהג הוא דיום טוב לא קבילו עלייהו. ת׳: ששאלתם בנר חנוכה שלא הדליקה בלילה. כך דעתי נוטה. שכיון שלא הדליקה שוב אינו מדליקה. ודחוי הוא. כדתניא מצותה משתשקע החמה וכו׳. ואמרי׳ דאי לא אדליק מדליק. דמשמע דמיכאן ואילך לא עשה מצוה ממוכחר. ובין כך ובין כך צריך להדליק בלילה ולא ביום. משום דפרסומי ניסא הוא. ובלילה דאיכא נשפה הוי אור הנר פרסומי ניסא. אבל ביום לא. וכ״ש בשאר לילות לא מדליק. דעבר יומו בטל קרבנו הוא: יצחק בר׳ יהודה: הרואה נר חנוכה מברך שתים. ומצאתי ר) בשם רבינו יצחק בר׳ יהודה שא׳ משום רבינו יעקב בר׳ יקר לא הוזקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין. או ליושב בספינה: ומפני מה מוסיפין בכל לילה נר אחד שמדליקין בה נרות של חנוכה ואינה מן המניין. לאפוקי נפשין מפלוגת׳. דרב ש) או׳ אין מדליקין מנר לנר. ת׳:

רלח. דיני חנוכה כמו שפי׳ ר׳ ברוך בספר התרומה: הלכה כרב יוחנן ורב דאמרי נר חנוכה כבתה אין זקוק לה. ואסור להשתמש לאורה. להרצות מעות או לאכול. או למלאכה אחרת. וזמן שיכול להדליקה עד שתכלה רגל מן השוק. דליכא תו פרסומי ניסא. והני מילי לקרמונים שהיו מדליקין ברשות הרבים. וליכא פירסום נס לאחר שכלה רגל מן השוק. אבל אנן דמדליקי׳ בפנים איכא היכירא לבני הבית עד שעלה עמוד השחר: וכן הא דא׳ רב הונא חצר שיש לה שני פתחים לשני צידי רשות הרבי׳ צריך להדליק לכל פתח משום (השך) [חשד] עוברי דרכים. ולדידן דמדלקי׳ בפנים אין צריך רק רוח אחד דבני הבית ידעו דשני פתחים לאיש אחד הן. והלכה כב״ה דיום ראשון מדליק נר אחד ומוסיף והולך. ולילה ראשון מברך ג׳ ברכות מיכאן ואילך מברך להדליק ושעשה ניסים. (דבס׳) [דנס] בכל יומא איתיה. ולמעלה מעשרים אמה פסולה. ובתוך [עשרה] (עשרים) טפחים עדיף טפי: ומניחה לצד שמאל של כניסת פתח הבית. ובטפח הסמוך לרשות הרבים. ואם בדלת עצמה מניחה יניחנה מחציו לצד שמאל של כניסה. ונר שמן שיש לה שתי פיות עולה לשתי נרות: ואנשים הרבה בבית אעפ״י שחלוקין באכילה ישתתפו לקנות נר אחד ותו לא. ואם הוא במקום אחר כגון הבאים ללמוד חוץ לביתם או אורח אין צריך ליתן בנר אם יודע שאשתו או אביו ואמו מדליקין במקומן. כדא״ר זירא כי הוינא בי רב כו׳: דין מותר להדליק נר של חול או קיסם מנר של מצוה כגון של שבת היכא שמדליק מאותה של חול נר של מצוה אחרת. כגון של חנוכה או איסכא. דהלכה כשמואל דא׳ מדליקין מנר לנר. אבל אם אינו רוצה להדליק מאותה של חול שום נר של מצוה לא. דהא אין שוקלין דנרי זהב כנגד מעשר שני. ומזכירין ת) על הניסים במוסף של שבת ובמוסף של ראש חדש שבת. אעפ״י שתפילה זו של מוסף אינה בחנוכה כלל משום דיום שנתחייב בארבע תפילות. ומהאי טעמ׳ יזכיר של שבת בתפילת נעילה. אבל במגן אבות בדברו אם הוא יום טוב אינו אומ׳ אלא מקדש השבת ולא יאמר והזמנים. לפי שברכת זו דמגן אבות ביום טוב ליכ׳ כלל. וגם בשבת לא תיקנוה אלא מפני הסכנה: וראש חדש או יום טוב שחל להיות

אומר וכו׳ ועיין בפר״ח סי׳ תס״ח, ושו״ת הרשב״א סי׳ ש״ז. ר) ומצאתי בשם רבינו יצחק ב״ר יהודה וכו׳ כן הביא רש״י שבת כ״ג ע״א ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה שאמר משם רבינו יעקב (הוא ר׳ יעקב ב״ר יקר). ש) דרב אמר אין מדליקין וכו׳ שם כ״ב ע״א. ת) ומזכירין על הנסים

בשבת אומ׳ רצה והחליצנו בברכת המזון. ולא יזכיר בו ראש חדש כלל לפי שיאמר יעלה ויבא ויזכרנו בו. ושני פעמים למה לי: עד כאן:

מיכאן ואילך יסד העמרמי:

שחרית מתפלל שמונה עשרה ומזכירין על הניסים בהודאה: גמרו תפילות שחרית. קראו את ההלל. וגומרין משמונה עשרה. . . מיסוד זקינים. דפרסומי ניסא הוא. ואומ׳ אני מתוך שהנוכה חלוק בנירותא גומרין אותו כל שמונה. ופסח אין גומרין אלא בעיקר גאולה בשני ימים הראשונים. דא״ר א) יוחנן משום ר׳ שמעון בן יהוצדק שמונה עשר ימים יחיד גומר בהם את ההלל. אילו הן ח׳ ימי החג ושמונת ימי חנוכה [ויום טוב הראשון של פסח] ויום טוב הראשון של עצרת ובגולה עשרים ואחד יום תשעת ימי החג ושמונת ימי חנוכה ושני ימים ראשונים של פסח ושני ימים טובים של עצרת. והכי א׳ רב שר שלום גאון יחיד המתפלל באילו עשרים ואחד יום חייב לברך לגמור את ההלל. ולקרות את כולו. ולחזום אחריו: וכן מנהג בשתי ישיבות: ומוציאין ספר תורה. וקורין בנשיאים. שלשה: וכן הוא הסדר:

רלט. **ביום** ראשון קורא כהן ויהי ביום כלות משה. תחילת החינוך. לוי חצי פרשת נחשון. ישר׳ משלימו. מתוך שהיום ראשון לחנוכה והוא נשיא ראשון יקראו בו יום ראשון: בשני קורא כהן חצי נתנאל. ולוי משלימו. מתוך שהיום יום שני. והוא נשיא שני יקראו בו כהן ולוי. וישר׳ הבא אחריו יקרא אליאב לא הפסיד כאדם שקורא בתורה: בשלישי כהן קורא חצי אליאב ולוי משלימו. שהוא עיקרו של יום. וישר׳ אליצור בן שדיאור. כקורא בתורה: ברביעי כהן ולוי באליצור שהוא רביעי. וישר׳ שלומיאל כו׳: בחמישי כהן ולוי בשלומיאל. ישר׳ אליאסף שלם: בשישי כהן ולוי באליסף וישר׳ אלישמע כו׳: בשביעי כהן ולוי באלישמע וישר׳ גמליאל כו׳: בשמיני כהן ולוי בגמליאל. וישר׳ עומד באבידן וקורא והולך. אחיעזר. פגעיאל. אחירע. וכולל כל מספר החינוך עד סוף סידרא. ומוסיף בהעלותך עד שלהי פרשתא. משלים אורות החינוך עד למלאות עסק הנרות בשלהי חנוכה. ומה ראו לקרות בחנוכה הנוכת המזבח לפי ג) שעשה משה אותם מאה ועשרים תעניות. שלשה פעמים ארבעים. ופעם שלישית ירד בעשרה בתשרי ונתבשר סלחתי. ביום הכיפורים בו ביום נאמ׳ לו ועשו לי מקדש. וידעו כולם שנתרצה להם ושמחו במלאכה ועשאוהו בזריזות: א״ר שמואל בר נחמני לשלשה הדשים תשרי מרחשוון ובכסליו (בגמרה) [נגמרה]: בתנחומא ד) ובפסיקתי. במדרש ותשלם כל המלכה. מאד עמקו מחשבותיך. א״ר חנינא בכ״ה בכסליו נגמרה מלאכת המשכן. נעשה מקופל עד אחד בניסן שהקימו משה. וכל זמן שהיה מקופל היו ישר׳ מלמלמין על משה לומר משה למה לא הוקם המשכן מיד. א׳ שמא שום דופי אירע בו׳. דהק׳ רוצה לערב שמחת משכן בחדש שנולד בו יצחק. והוקם באחד בניסן. ולא לישלם [אדם] עוד אחר משה: ומעתה תפסיד כסליו בו המלאכה. אלא ותשלם כל המלאכה. א׳ הק׳ עלי לשלם לו. ומה שילם לו חנוכת בימי חשמונאי. וסימן הוא

במוסף וכו׳ שם כ״ד ע״ב. א) דאמר ר׳ יוחנן וכו׳ ערכין י׳ ע״א ושמונת ימי הנוכה ויו״ט הראשון של פסח כצ״ל וגשמט מן הראשון עד הראשון השני. ב) וקורין בנשיאים וכו׳ מגילה ל׳ ע״ב בחנוכת בנשיאים וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל, ובסרע״ג ודעתם כדעת הגהות מיימוני פי״ג מה׳ תפלה, דהשלישי קורא ביום המחרת, וכן הוא דעת התוס׳ סוכה נ״ה ע״א ד״ה אתקין וכו׳ ע״ש ועיין ב״י וד״מ סי׳ תרפ״ד. ג) לפי שעשה משה וכו׳ וכן הוא כל הענין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קצ״ח, ועיין בתנחומא פ׳ תרומה, תשא, ופרשה פקודי. ד) בתנחומא ובפסיקתא וכו׳ הוא בתנחומא פ׳ פקודי, ובפסיקתא רבתי פ״ו, ועיין בס״ע פ׳ ו׳, ובפירוש הגאון יעב״ץ ובפדר״א פמ״ו ובהגהות הרד״ל שם, ובמדרש במד״ר פי״ג, ועיין ילקוט מלכים ו׳ ובשמ״ר פנ״ב, ועיין רא״ש סוף מס׳ ר״ה.

בידינו. חנוכה. חנו בכ״ה בכסליו. ד״א חנוכה. הן בכ״ה בכסליו. מצאו חנוכה. מצאו הניגה: למעלה במדרש במזמור ה) שיר חנוכת (המזבח והבית) [הבית] לדוד. שבע חנוכות הן. חנוכת ברייתו של עולם. ויכלו. אין ויכולו אלא חנוכה. כמא דאתמר ותכל עבודת המשכן. חנוכת מזבח משה. ויהי ביום כלות משה להקים. חנוכת המזבח. זאת חנוכת המזבח. חנוכת בית שני. שני וחנוכת חומות ירושלם. וזו של עכשיו של בית חשמונאי. וחנוכת העולם הבא. שאף היא יש בה נרות. כמא דאתמר והיה אור הלבנה כאור החמה וגו׳. נמצאת אתה אומ׳ הישוו כל החנוכות זו לזו. וחנוכה שלנו רמז ורושם לשל מדבר. לכך נאותה פרשה שלה להיות קורין בתוכה: ומזכירין של חנוכה במוספין בין בשבת בין בראש חדש. מאי טעמ׳ יום הוא שנתחייב בארבע תפילות. הכי אסיק (בבמה) [בבמהן] מדליקין: בשבת מוציאין שני תורות. לפי שאין גוללין ספר תורה ברבים מפני כבוד הציבור. וקורין ו׳ בפרשת היום. ומפטיר קורא מן הנשיאים. אם יום ראשון הוא יקרא בנחשון. ואם יום שני. יקרא בנתנאל. ואם יום שלישי באליאב. וכן כולן. והמפטיר ברני ושמחי: באו שתי שבתות בחנוכה. ראשונה מפטירין בזכריה. שנייה בנירות שלמה. על שם ויעש את המנורות חמש: וראש ו) חדש טבת שחל להיות בחול מוציאין שתי תורות וקורין ג׳ בראש חדש ואחד בשל חנוכה: ואם חל ראש חדש בשבת התדיר תדיר קודם. ומוציאין ג׳ תורות. וקורין ששה בעיינינו של יום. והשביעי ובראשי חדשיכם. ומפטיר קורא בחנוכת המזבח. לפי עניין היום. ומפטיר בנבואת זכריה. רני ושמחי: על שם ראיתי והנה מנורת זהב: והשמים כסאי בטילה. דהא לא קרי מפטיר בשל ראש חדש דלימא הפטרה דידיה: ובמס׳ ז) סופרי׳ גר׳ שמפטירין בשל ראש חדש. אבל לא נהגו העם כן. ושמעתי ח) שנחלקו שני גדולי הדור במייאנצא. ר׳ יצחק בר׳ יהודה צוה להפטיר ברני ושמחי. ור׳ שמואל בר׳ דוד הלוי העיד משום ט) (אבא) [אביו] שמפטירין בשל ראש חדש. וקבלו את עדותו: וכמדומה לי שחלוקין בין ראש חדש אדר שחל להיות בשבת. (דאין) [דאנן] י) נוהגין להפטיר ביהוידע: ת׳. שאילו מקמי רב יהודאי גאון ראש חדש טבת שחל להיות בשבת היאך מפטירי׳. וא׳ בשל חנוכה. וכן עמא דבר. וטעמ׳ דתדיר קודם. א״כ צריך למיקרי בספר תורה בראש חדש קודם ואחר כך בשל חנוכה. ומפטיר למאי דסליק מיניה. ת׳:

סדר פרשיות.

רם. ראש יא) חדש אדר שחל להיות בשבת קורין פרשת שקלים: ומוציאין כ) ג׳ תורות וקורין שיתא בעיינינא דיומא. וחד קרי ובראשי חדשיכם. ומפטיר קרי בכי תשא. ומפטיר בנביא ביהוידע הכהן: ואי איקלע ההוא בכי תשא עצמה קרו שיתא בכי תשא וחד קרי ובראשי חדשיכם. ומפטיר קרי הדר בכי תשא עד ועשית. לשם השקלים. דתניא חל להיות בכי תשא עצמה קורין אותה וכופלין אותה: ואי לא איקלע ראש חדש אדר בשבת קורין פרשת שקלים בשבת שקודם ראש חדש: ומוציאין שתי

ובתוס׳ שבת פ״ט ע״א ד״ה לבסוף וכו׳ ותוס׳ ב״ק פ״ב ע״א ד״ה כדי וכו׳. ה) במזמור שיר חנוכת הבית לדוד כצ״ל וכן הוא לנכון בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ הנ״ל. ו) ור״ח טבת שחל להיות בחול וכו׳ מגילה כ״ט ע״ב וכר״י והלכתא אין משגיחין וכו׳ ועיין בתוס׳ שם ד״ה והלכתא וכו׳ ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קצ״ח ועיין ירושלמי פ״ד דתענית ה״א. ז) ובמס׳ סופרים וכו׳ עיין שם פ״כ. ח) ושמעתי שנחלקו וכו׳ כן הוא ג״כ בפרדס לרש״י ז״ל בסי׳ הנ״ל והובא בשה״ל סי׳ ק״צ. ט) משום אביו כצ״ל. י) דאנן נוהגין וכו׳ כצ״ל. יא) ר״ח אדר שחל להיות בשבת וכו׳ מגילה כ״ט ע״ב.

תורות וקורין שבעה בעניינא דיומא ומפטיר קרי כי תשא עד ועשית. ומפטיר מיקלע שבת שלפני ראש חדש בכי תשא. קורין ז׳. עד ואתה תצוה. וקורא מכי תשא עד ועשית: בשנייה שהוא שמיני באדר כשחל ראש חדש קורין ז׳ בעיינינו של יום. ומפטיר בסוף פרשת כי תצא. זכור אשר עשה לך עמלק. ומפטיר(ל) בנבואת שמואל פקדתי: בשלישית שהיא ט״ו באדר. מפסיקין(מ). ברביעית שהוא כ״ב באדר מוציאין שתי תורות. וקורין ז׳ בעיינינו של יום ובשנייה קורא המפטיר פרשת פרה אדומה עד תטמא עד הערב. ומפטיר(נ) ביחזקאל. בן אדם בית ישר׳ יושבי׳ על אדמתם: ומעשה באחד שפסק במים חיים אל כלי. והחזירו עליו רבינו השלום. והזקיקו לחזור ולברך תחילה וסוף ולגמור כל הפרשה כולה עד תטמא עד הערב. ת׳. ומעשה בחזן אחד שקרא בפרשת פרה אדומה ופסק להגר הגר בתוכם לחקת עולם. וגלל ספר תורה וישב לו במקומו. והקפיד ר׳ על הדבר. וא׳ שלא אמרנו אלא רמז בעלמא. וחזרו ופתחו ובירך תחילה וסוף והתחילו בראש הפרשה ונגמרו כל הפרשה כולה עד תטמא עד הערב: כך מצא׳ בתשו׳ הגאוני׳. ת׳: וארבעה ימים הם שראש חדש אדר הסמוך לניסן בא בתוכם. עיקרו של ראש חדש דהיינו יומא תניינא ואותו יום לא יבא לעולם אלא בד׳ ימים הללו: וסימניך(ס) זבד״ו: אבל אג״ה לא חזו גביה. כי היכי דלא ליתי פסח (בברו) [בבדו]. ויש לכל אחת מאותיות זבד״ו. סימן להפסקות. שזו שבת וזו שבת מפסיקין. והילך זבד״ו. זט״ו. בו. [ד״ד] וביו: לזיי״ן. סי׳ זט״ו. לבי״ת. סי׳ ב״ו. לדל״ת. סימן ד״ד. לוי״ו סימן ובי״ו: חל להיות יום שני של ראש חדש אדר בשבת מפסיקין בחמשה עשר: חל להיות בשני מפסיקין בששי: חל להיות ברביעי. מפסיקין ברביעי. חל להיות בששי מפסיקין פעמיים. בשני להדש ובששה עשר: זט״ו. חל להיות יום שני של ראש חדש אדר בשבת קורין פרשת שקלים. ובשבת הבאה שהיא שנייה פרשת זכור סמוך לפורים שיבא אחריה בערב שבת. והיינו כרב ובשבת ממחרת הפורים שהוא ט״ו להדש מפסיקין והיינו זט״ו: שעדיין יש שתי שבתות באדר באחת קורא פרשת פרה אדומה ובאחת פרשת החדש. שממחרת לאותה שבת יבא חדש ניסן ביום ראשון: ב״ו. זהו ששנינו חל להיות בתוך השבת מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת הבאה. שהיא ו׳ בחדש: שעדיין יש לפרשת זכור שנייה של אדר שפורים אחריה ביום ראשון. שלישי׳. שהוא סמוכה לפורים מאחריה קורא פרה אדומה. וברביעית החדש שראש חדש ניסן בא מאחריה ביום ג׳: והיינו ב״ו: ד״ד. חל להיות יום שני של אדר ברביעי וקדמו פרשת שקלים בשבת שלפניו. ומפסיקין לשבת הבאה שהיא ד׳ בחדש. שעדיין יש מקום לפרשת זכור שבת שנייה של אדר שהפורים בא אחריה ביום ג׳. ובשלישית פרה אדומה. וברביעית החדש שניסן לאחריה ביום ה׳: והיינו ד״ד: וביי״ו. חל להיות יום שני של ראש חדש אדר בערב שבת. קורין פרשת שקלים בשבת שלפניו. כרב. ת׳. משום דקם ליה רב בשיטתיה דר׳ יהודה הנשיא. ור׳ שמעון בן אלעזר בשטתיה דשמואל. וקיימ׳ לן בכולי תלמוד׳ הלכה כרב מחבירו ולא מחביריו. והכא חבירו הוא. ת׳: ומפסיקין הפסקות באדר. מפסיקין שבת ראשונה שבו שהוא ב׳ לחדש. שכן פרשת זכור לה פנאי בשבת שנייה של אדר שהפורים בה מאחריה ביום ה׳. ושוב מפסיקין שבת שלישית שבת שלאחרי הפורים שהוא י״ו לחדש מפני שיש מקום לפרה אדומה שבת רביעית של אדר. והחדש קורין בשבת

ל׳ ע״א. כ) ומוציאין ג׳ תורות וכו׳ שם ומפטיר קרי בכי תשא שם ל׳ ע״ב כר׳ ירמיה. ל) ומפטיר בנבואת שמואל שם בברייתא. מ) מפסיקין ירושלמי מגילה פ״ג ה״ה אין מפסיקין בין פרה לחדש סימניהון דאילן פרשתא בין הכוסות. נ) ומפטיר ביחזקאל בן אדם וגר׳ מגילה ל׳ ע״א. ס) וסימניך זבד״ו

חמשית שבו ביום חל ראש חדש ניסן. ומפטירין כה אמר יי׳ בראשון באחד לחדש: והיינו ובי״ו:

והזהר בסימנין הללו שהלכות קבועות הן:

ויש שנותנין בפרשיות אילו וכהפסקת שלהן סימן אחר. ב״ד כהלכה: בערב שבת כבוסות: פי ב״ד כהלכה. כשחל ראש חדש בשני בשבת או ברביעי בשבת עושין כהלכה זו. זו היא ששנינו חל להיות בשבת מקדימין לשעבר ומפסיקין לשבת הבאה. ובשנייה זכור. ובשלישית פרה אדומה. וברביעית החדש: בחמישית חוזרין לכסדרן. ומאי שנייה שנייה להפסקה ומאי חוזרין לכסדרן. לסדר הפטרות כר׳ ירמיה: בערב שבת כבוסות. כשחל יום שני של ראש חדש אדר בערב שבת. מסרגין את השבתות. ומפסיקין שתי פעמים. שמקדימי׳ בשבת שעברה. וקורין בפרשת שקלים. ומפסיקין לשבת הבאה. ובשנייה להפסקה קורין פרשת זכור: כארבעה כוסות של פסח. בין ראשון לשני מפסיק ושותה כמה שירצה. ובין שני לשלישי מפסיק ואוכל ושותה כל צרכו. אבל בין שלישי לרביעי אינו רשאי להפסיק ולשתות יותר מכוסו. שכך שנינו בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה. בין שלישי לרביעי לא ישתה. אף כאן בין שקלים לזכור מפסיק. בין זכור לפרה מפסיק. בין פרה והחדש אינו מפסיק: בשבת. אם חל להיות ראש חדש בשבת קורא פרשת שקלים. בשנייה זכור. ומפסיקין לשבת הבא׳. ברביעית פרה אדומה. בחמשית החדש הזה. נמצאת הפסקה המוצעת בינתים:

כך הוא סידריהם של פרשיות הללו ומסורת שלהן:

ולמה קורין פרשת שקלים בראש חדש אדר. שזמן שקלים בראש חדש הוא. כמו ששנינו בריש שקלים. באחר באדר משמעי׳ על השקלים. ועל הכלאים. אבל בזמן הזה אין נוהגין. שכך שנינו שקלים(ע) וביכורים אין נוהגין אלא בפני הבית. דכת׳ ולקחת את כסף הכיפורים. בזמן אוהל מועד נוהגין: וא״ר אלעזר בזמן שבית המקדש קיים אדם שוקל שקליו ומתכפר לו. מכלל שאין שוקלין אלא בזמן שבית המקדש קיים. ואם שקל בזמן הזה כיון שקרא עליו שם השקלים תפסו את קדושתו. ואין להם פדיון. ואינו יכול ליתנו לעניים. שכך שנינו שקלים וביכורים הרי זה קדש. ותנן(פ) הקדיש והעריך והחרים. בהמה תעקר. פירות כסות וכלים ירקבו. מעות (וכל) [וכלי] מתכות יוליכם לים המלח: ובפורים אין קיצבה. וכל מה שיבקש כל אחד ליתן יתן. מפני שהיא צדקה. וצדקה כל אחד ואחד לפי״ (עון) [עין] שלו הוא נותן. וזהו שאמרו חכמים מקדימין ליום הכניסה. וקורין בו ביום. ומחלקין מעות בו ביום. לא בשביל שקלים אלא צדקה בעלמ׳. משום שנאמר מתנות לאביונים: ולמה קורין זכור קודם הפורים כדי להקדים זכירה לעשייה. ותהא פרשת זכור (כדיי שתהא) סמוכה לפרשת שקלים ולמפלת המן. ומניין שצריכין אנו לקרותה

וכו׳ עיין רש״י מגילה ל׳ ע״ב, ב״ו ד״ד ובי״ו כצ״ל. ע) שקלים ובכורים וכו׳ משנה סוף מס׳ שקלים ועיין שם בפירוש המשניות להרמב״ם ובתוס׳ יו״ט. פ) ותנן הקדיש והעריך והחרים וכו׳ מעות וכלי מתכות כצ״ל כן הוא ביומא ס״ו ע״א, שקלים י״ג ע״ב, בכורות נ״ג ע״א וצ״ל ותניא. ומצאתי כעין זה בתשובות גאוני מזרח ומערב הנדפס מחדש סימן מ״א וז״ל שקלים ובכורים אין נוהגין אלא בפני הבית ובזמן שב״ה קיים אבל בזמן הזה אין מביאין שקלין ובכורים ואם קרא אותן שקלים תפסו הקדש ואין להם פדיון ואין יכול ליתנם לעניים ומה תקנתם יוליך לים המלח, ומקודם לזה בסי׳ מ׳ נמצא תשובה וז״ל ובפורים אין קצבה כל שמבקש כל אחד מישראל ליתן יתן מפני שהוא צדקה וצדקה כל אחד ואחד לפי עין יפה של״ו נותן מהם וכו׳ וזה שאמרו חכמים כפרים מקדימין ליום הכניסה קורין בו ביום לא שקלים הם אלא צדקה בעלמא משום שנאמר ומתנות לאביונים וכו׳ וכל הרגיל בלשון תשובות גאונים הראשונים יראה כי דבריהם כאן ודברי המחבר ז״ל

שכך אמרו חכמים זכור את אשר עשה וגו'. יכול ק) בלב כשהוא אומ' לא תשכח. הרי שכחת הלב אמור הא מה אני מקיים זכור בפה: ולמה קורין בשלישית פרשת אדומה. שכך אמרו חכמים שואלין ודורשין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום. וטמא מת לא היה עושה פסח עד שיזה ויטהר לפיכך קורין פרה אדומה בשלישית שהיא הילכות טהרה. והזאה מטומאה לטהרה. ומתוכה ילמדו ישר' לטהר עצמם לפני הפסח. כדי שיעשו פסחיהם בטהרה: ולמה ברביעית החדש הזה. משום שעניינו של יום הוא: ר' לוי בשם ר' חמא בר' חנינא אמר בדין ר) הוא שתקדום פרשת החדש לפרה אדומה שבאחד בניסן הוקם המשכן. ובשני לו נשרפה הפרה. ולמה פרה קודמת שהיא טהרתם של ישר'. דתניא ובנבלתם ש) לא תגעו. ברגל. שכן ישראל חייבים לטהר (עצמו) [עצמן] ברגל:

מעשה (א) בא לפני ר' ששכח החזן וקראו ארבעה בפרשת החדש שבא בחנוכה כמו שרגילין לקרות בשאר ראשי חדשים ארבעה. וא"ר אם לא היתה ספר תורה של חנוכה מוצא מן הארון לא היה צריך לקרות חמשי בחנוכה. דהא אמרי' הילכת' אין משגיחין בחנוכה ופורים כל עיקר. כלומר אם לא קרא כל עיקר בפרשת חנוכה ופורים אין לחוש. אבל עכשיו שהוציא שתי ספרי תורות משום פגמו של ספר תורה שני צריך להעמיד חמשי ולקרות בפרשת חנוכה. שלא יאמרו ספר תורה שני פגום הוא. לפיכך הזהירוהו בלא קרייה: ואין צריך לומר שהרביעי עצמו יקרא בשל חנוכה קודם שיחתום ספר תורה ראשון בפרשת ראש חדש. דהוה ליה מדלג בתורה. ואין מדלגין בשני עניינין. אבל הרביעי מאחר שקרא בראש חדש יחתום וירד. והחמשי יעלה ויקרא בתורת שנייה. דמוטב שתבטל הא דאמרי' בחנוכה ופורים אין פותחין ואין מוסיפין עליהן ואל ייפגם ספר תורה. ואחר שקרא בתורה. אסור אותו לקרות בו פעם שנייה. משום ברכה לבטלה. מלבד הכהן שאחר שבירך וקרא עומד ומברך במקום לוי. דא' מר אם אין שם לוי קורא כהן:

רמא. הלל ת) ביחיד אסור לברך עליו לפניו ולאהריו בימים שאין גומרין בהן את ההלל. שאף בציבור אינו כי אם מנהג בעלמ'. וציבור הוא דעבדי זכר למנהג אבותם. אבל יחידים אין זכר למנהג נוהג בהם. ואפי' עשרה שפירשו מן הציבור הרי הן כיחידים שמתפללין לעצמן אחורי בית הכנסת מאחר שלא היו באסיפת הכניסה כשנים ושלשה הן לצורך כן. שאין זכר למנהג אלא בכינופייא של אותה העיר כשהם באגודה שלהן ואפי' לקרותו בלא ברכה אינן צריכין. נור' אריה: ומעשה בא על ידו שהלכו להתפלל בבית האבל בראש חדש ורצו המניין לקרות הלל והורה הלכה למעשה דאין צריכין. דעשרה שפירשו מן הציבור הרי הן כיחידים:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) לעיל מסדר חנוכה.

ממקור אחד נובעים. ל) לפי עין יפה שלו וכו' כצ"ל. ותהא פרשה זכור סמוכה וכו' כצ"ל. ק) יכול בלב וכו' מגילה י"ח ע"א. שואלין ודורשין וכו' פסחים ו' ע"א. מגילה כ"ט ע"ב. ר) בדין הוא שתקדם וכו' הוא בירושלמי מגילה פ' בני העיר ה"ה והובא ברש"י מגילה כ"ט ע"א. ש) ובנבלתם לא תגעו ברגל וכו' ר"ה ט"ז ע"ב. ובספרא פרשה שמיני ועיין רמב"ן שם פסוק ח'. ובט"א ר"ה שם ועיין שאגת אריה סי' ס"ו וס"ז. מעשה בא לפני ר' וכו' הובא בפרדס לרש"י ז"ל סי' כ"ב ובשה"ל סימן ק"צ מצאתי בשם רבינו שלמה זצ"ל מעשה בא לפני ששכח החזן וכו' ע"ש שינוים קטנים. ת) הלל ביחיד וכו' עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' כ"ב. וסי' כ"ח. ולעיל סימן רכ"ז ומשכ"ש ועיין לקמן סי' שי"ז.

רמב. סדר פורים:

בפורים שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ומזכיר בהודאה על הניסים: על הניסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות פדות ופורקן שעשית לאבותינו בימים ההםב) ובזמן הזה: בימי מרדכי ואסתר בשושן הבירה כשעמד עליהם המן הרשע ביקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים ביום אחד בשלשה עשר לחדש שנים עשר הוא חדש אדר ושללם לבוז. ואתה ברחמיך הרבים הפרת את עצתו וקלקלת את מחשבתו והשבת לו גמולו בראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ. וכשם שעשית להם ניסים וגבורות בימים הזה כן עשה עמנו יי׳ אלהינו פלא וניסים לטובה בעת הזאת: על כולם: ובברכת המזון מזכיר על הניסים בהודאה. דא׳ רב ששת כתפילהג). מה תפילה בהודאה אף בברכת המזון בהודאה וחייבג) אדם לקרות המגילה בארבעה עשר ביום ובלילה. דא״ר יהושע בן לוי חייב אדם לקרות המגילה בלילה ולשנותה ביום. שנא׳ אלהי (אקרם) [אקרא] יומם ולא תענה ולילה ולא דומיה לי (תהלים כב): וא״ר יהושע בן לוי נשיםד) חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס:

רמג. המבקשה) לצאת בדרך ורוצה לקרות המגילה בי״א בי״ב בי״ג. אם יכול ליקח עמו מגילה יעשה כל תקנה שיוכל ויקח אותה כדי שיקרא אותה בזמנה. ואם אינו יכול יקרא אותה בי״א או בי״ב או בי״ג ולא יברך כמו שמצינו בכפרים. כמו שאמרו חכמים. דתניא חנניה אומ׳ חכמים הקלו על הכפרים להיות מקדימין ליום הכניסה כדי שיספקו מים ומזון לאחיהם שבכרכים: מיכן אנו (להימן) [למדין] שאע״פ שזמן מגילה בי״ד. משום מים ומזון תיקנו להם חכמים להקדים. וכל שכן בשאינו יכול. ואי איפשר לו שמשימין אותו בבני כפרים. מקל והומר: מקרא מן ויהי בימי. עד לכל זרעו: מיהו אל יקרא אותה שלא בזמנה אלא בעשרה. דאמ׳ רב מגילה בזמנה קורין אותה ביחיד. שלא בזמנה קורין אותה בעשרה. ורב אסי

ב) ובזמן הזה. וכשם שעשית להם ניסים וכו׳ עיין לעיל סימן רל״ה ורל״ו ומה שכ״ש. ג) כתפלה מה תפלה וכו׳ שבת כ״ד ע״א. ג) וחייב אדם וכו׳ מגילה ד׳ ע״א. ד) נשים חייבות וכו׳ שם ועיין תוס׳ ד״ה נשים וכו׳ ולעיל סי׳ רל״ו ומשכ״ש. ה) המבקש לצאת לדרך וכו׳ מגילה בזמנה וכו׳ עיין בגמרא שם ה׳ ע״א. ובתוס׳ ד״ה הוה וכו׳ וברי״ף ורא״ש ור״ן. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ד ושם איתא בתחילה כהאי לישנא דהמחבר המבקש לצאת לדרך וכו׳ אך מסיים הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי ומשום הדור מצוה והלכתא כרב אסי. ועיין בשה״ל סי׳ קצ״ה. והנראה לפרש דרב ורב אסי בלכתחילה פליגי דרב סבר דבזמנה דאיכא פרסום גם שרי אפילו לכתחילה לקרותה ביחיד ולברך. ושלא בזמנה לכתחילה צריך עשרה משום דבעינן פרסום אך אם לא מצא עשרה אין איסור קריאתה ביחיד ויכול ג״כ לברך. ורב אסי פליג עליה בתרתי לכתחילה בזמנה צריך עשרה ושלא בזמנה אף בדיעבד לא יצא בפחות מעשרה. ויש עוד לפרש שיטה שניה דרב ורב אסי בדיעבד פליגי. דלרב בזמנה צריך עשרה ובדיעבד אפילו ביחיד. ושלא בזמנה אף בדיעבד צריך דוקא עשרה ולא יצא בפחות מעשרה. ולרב אסי אף בזמנה ובדיעבד לא יצא בפחות מעשרה. ונראה שרש״י היה לו גירסא אחרת מאשר הוא לפנינו. וגירסתו כגירסא הישנה שהוא ברא״ש מגילה בזמנה קורין אותה ביחיד שלא בזמנה אין קורין אותה אלא בעשרה. ולפי גירסא זו ביחיד בזמנה אפילו לכתחילה. ושלא בזמנה אפילו בדיעבד לא יצא אלא בעשרה וכדייק לישנא אין קורין אלא בעשרה דמשמע אף בדיעבד לא יצא בפחות מעשרה. ופליגא רק בזמנה ובלכתחילה דלרב יוצאין ולרב אסי לכתחילה לא יצא וכדייק לישנא דרש״י ברב אסי מצוה לחזור אחר עשרה וכו׳ והנה בסדר רע״ג הכי איתא והקורא את המגילה בזמנה אינו קורא אותה אלא בעשרה שכך אמר רבינו נתן ראש ישיבה לענין מגילה אמר רב מגילה בזמנה קורין אותה אפילו ביחיד ושלא בזמנה בעשרה. רב אסי אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי. וכיון דרב קא חייש להא דרב אסי. הלכה כרב אסי. ולפי זה נראה שצריך להוסיף בדברי המחבר קודם תיבת „והלכך״ הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי. וכיון דרב קא חייש להא דרב אסי הלכה כרב אסי. ויצדק מה שמסיים אלו דברי רב עמרם גאון. והוא ברור. ועי׳ בספר הישר לר״ת

אמר בין בזמנה בין שלא בזמנה בעשרה. ועד כאן לא פליגי אלא בזמנה. אבל שלא בזמנה הכל מודים שאין קורין אותה אלא בעשרה. והילכך אם קרא אותה בזמנה בעשרה מברך לפניה ולאחריה. ואם היו פחות מעשרה. אל יברך לא לפניה ולא לאחריה. ת׳. אילו דברי רב עמרם גאון. אבל רבינו שלמה חולק עליו וא׳ שצריך לברך אפילו ביחיד בין לפניה בין לאחריה. וכן עמא דבר: ואסור לכפרים ולעיירות גדולות שאין מוקפין חומה מימות יהושע בן נון לקרות את המגילה ולקרות בספר תורה בויבא עמלק כי אם י״ד לבדו. וכרכים המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בט״ו בלבד: וכן הלכה: ת׳: ומי שיבא מן הדרך לאחר זמנה בין ביחיד בין בעשרה לא יקרא. ואם מבקש לקרותה שיקרא כאדם שקורא בתורה ובנביאים. לא יברך לא לפניה ולא לאחריה שכך אמרו חכמים מגילה נקראת כו׳ לא פחות ולא יותר: ובמגילה שאינה משורטטת אין אדם יוצא בה ידי חובתו דאמרי׳ פ״ק דמגילה. מגילה(ו) צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. פר״ח כמזוזה. דאמרי׳ נמי התם מזוזה צריכה שירטוט. תפילין אין צריכין שירטוט. קראה(ז) סירוגין ומתנמנם יצא. ר׳(ח) מונא בשם ר׳ יהודה א׳ בסירוגין אם שהא כדי לגמור את כולה חוזר לראש. והכי(ט) אמ׳ רב נטרונאי גאון ריש מתיבתא. בהלל ובמגילה ובק״ש אם פסק ושהא כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש. וא״ר יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. והכי הילכת׳. ואע״ג דאמ׳ שמואל הלכה כר׳ מונא שא׳ משום ר׳ יהודה אם שהא כדי לגמור את כולה חוזר לראש. מיהו קיימא לן שמואל(י) ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן. הילכך בהלל ובמגילה ובק״ש אע״פ ששהא כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש. אלא למקום שפסק. דהילכת׳ כר׳ יוחנן: והיכא דקרי לה מסיפא לרישא לא נפיק ידי חובתיה. דתנן הקורא(כ) את המגילה למפרע לא יצא. ומיבעי למיקרייה כולה. דא״ר חלבו א״ר יוחנן א״ר חמא בר גוריא אמ׳ רב הלכה(ל) כדברי האומר כולה. והיכא(מ) דאיכא מגילה כתובה בין הכתובים לא יצא. אי קרייה בה. והני מילי בציבורא. אבל יחיד נפיק בה ידי חובהיה. והיכא דשמע לה מחרש שוטה וקטן לא נפיק. דתנן הכל(נ) כשירין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן. ר׳ יהודה מכשיר בקטן. ולית הילכת׳ כוותיה: דכיון דלאו בני חובה נינהו. לא מפקי אחרים ידי חובתן. ולא שנא קרי ליה חד גברא ולא שנא קרו ליה כמה גברי בהדי הדדי. כמו פרשתא. שפיר דמי. דתנן הקורא את המגילה עומד ויושב (קריאה) קראה(ס) אחד קראוה שנים יצאו. ומאן דקרי לה. ומאן(ע) דשמע לה צריכו לכווני דעתייהו. ואי לא לא נפקי. ומאן(פ) דעייל לבי כנישתא ואשכח ציבורא דקרו לה לא נימא אשמעה מרישא לסיפא והדר אהדר לרישא עד הכא. אלא מתחיל כולה מרישא לסיפא: כל(צ) היום כשר לקריאת מגילה. ולקריית

סימן ש״ל. ו) מגילת צריכה שירטוט וכו׳ מגילה מ״ז ע״ב. ועיין מנחות ל״ב ע״ב ד״ה הא וכו׳. ז) קראה סירוגין וכו׳ שם י״ז ע״א. ח) ר׳ מונא וכו׳ שם י״ח ע״ב ועיין בתוס׳ שם ד״ה נקוט וכו׳ וכן הוא דעת הרי״ף ובעהע״ט. ט) והכי אמר רב נטרונאי גאון וכו׳ כן הוא כלשונו בסרע״ג וכן הוא ג״כ דעת המנהיג בשם רב נטרונאי גאון דאם שהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר ודעת הגה״מ בפ״ב ועיין שו״ת הרשב״א סי׳ רמ״ד. זולת ספר יראים סי׳ קכ״ה ושאילתות פ׳ ויקהל דפסקו דחוזר, והוא ע״פ הירושלמי מגילה פ״ב ה״ב, ובפ״ב דברכות ה״א דפסק כר׳ מונה ע״ש ועי׳ בשה״ל סי׳ קצ״ח ותניא סי׳ מ׳ שהביאו שם דעת ספר יראים (ובאות י״ב בביאורי שם נמצא שם טעות הדפוס וכצ״ל ובירושלמי פ״ש ה״ב איתא ג״כ דחוזר ע״ש). י) שמואל ור׳ יוחנן וכו׳ עירובין מ״ז ע״ב ועיין תוס׳ שבת קמ״ה ע״א ד״ה ור״י וכו׳. כ) הקורא את המגילה למפרע וכו׳ שם י״ז ע״א. והוא לשון בה״ג והיכא דקרי לה וכו׳. ל) הלכה כדברי האומר כולה שם י״ט ע״א. מ) והיכי דאיכא וכו׳ הוא ג״כ לשון בה״ג מגמרא שם י״ט ע״א ועיין לעיל ה׳ ע״א תוס׳ ד״ה הוה וכו׳. נ) הכל וכו׳ חוץ מחשו״ק וכו׳ שם י״ט ע״ב. ס) קראה אחד וכו׳ שם כ״א ע״א וע״ב. ע) ומאן דשמע לה וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ד, ועיין ר״ה כ״ט ע״א, ובטור או״ח סי׳ תר״ץ בב״י שם סימן תקפ״ט. פ) ומאן דעייל וכו׳ שם י״ח ע״ב. צ) כל היום כשר וכו׳ שם כ׳ ע״ב

הלל. ולתקיעת שופר. ולנטילת לולב. ולתפילת המוספין. זה הכלל כל דבר שמצותו ביום כשר כל היום. ושמצותו בלילה כשר כל הלילה: והיכא ק) דלא קרי לה מפנייא דמעלי פורייא קרי לה בכולה ליליא. והוא דלא עלה עמוד השחר. וביממא נמי היכא דלא קריא מצפרא קרי לה כולי יומא ושפיר דמי. וכד קרי ליה מיבעי ליה למקרייה במגילה דכתיבא כהילכתא ומסרגלא. ודכתיבא בדיוטא. ודלא כתיבא בדיתפרא או על מחקא או דכתיבא בסימקא או ביורקא או בדהבא. כדאמרי׳ פ״ק דמגילה עד ר) שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו. והיכי נמי דקא קרי בדכתיבא קרא וקרי בתרגומא. או דכתיבא תרגומא וקרי לה בקרא דלא נפיק. כדתנן פ״ב דמגילה קראה על פה לא יצא. ואי נמי כתיבא תרגום וקא קרא לה תרגום לא יצא. דאמרי׳ התם בגמרא. קראה ש) תרגום היכי דמי. אילימא דכתיבא קרא וקא קרי לה תרגום היינו על פה. לא צריכא דכתיבא תרגום וקא קרי לה תרגום: והיכא דחייטא (בכתיבא) [בכיתנא] פסולה. דא״ר חלבו א״ר חמא בר גורייא אמ׳ רב מגילה ת) נקראת ספר ונקראת אגרת. נקראת ספר שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה. ונקראת אגרת. שאם הטיל בה שלשה חוטי גידין כשירה: אמ׳ רב נחמן בר יצחק ובלבד שיהו משולשין: שיור א) התפר הלכה למשה מסיני: ת׳. מדקא׳ נקראת ספר. שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה. אך אהני להא זה שנקראת אגרת דיכול לתופרה בפשתן קצת ובלבד שיהו משולשין. אלמ׳ מסברא דנעשה כחומר ספר. וכן יישר. דלחומרא איתקש לספר. הילכך אית לן למיעבד ב) בה תגין לזונים ככל שעטנ״ז ג״ץ. ושתהא מוקפת גויל: רמד. וקוצו של יו״ד. וכל חומר אותיות מזוזה: ויש שעושין בה זרוע אחד לשנותה מספר תורה. לפי שאף בספר אין בה חובה שיהו בה העמודין תפורין כדא׳ בהשותפין. אלא שיהו כארון שעשה משה זה מכאן וזה מכאן וספר תורה באמצע. ואף אין לחוש אם יפשטנה כאגרת אם לאו. דהא כיון דלספר הוקשה למה יהא פושטה כאגרת. דהא לא הוקשה לאגרת ללמדינו שאנו חייבין לעשותה כאגרת. אלא שאם נחפוץ נעשה אותה כאגרת ונוכל להקל בה קצת מספר תורה. מיהו המחמיר תבא עליו ברכה: מר׳: ויש שעושין בה שני עמודים כספר תורה וכן מנהג קציני רואני. להיותה מזויינת בתגין וכל דיני מזוזה. ובשני עמודים. והכי נר׳ עיקר. ודלא כמנהג פרוונצא. שאין בו כל עיקר. ולפי מנהגם למה כותבין בקלף כתפילין ספי מאינך. הילכך ודאי יש לדקדק מדנקט צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. וכ״ש דדמיא למזוזה לשאר דינין. דלא מיבעיא אינך דאיתנהו בספר תורה ותפילין דאיתנהו במגילה. אלא אף שירטוט דליתיה באינך איתיה במגילה מדנקראת ספר. משמע דאיתקש לכל חומר ספר. והיינו מזוזה. דאמרי׳ התם מזוזה צריכה שירטוט. תפילין אין צריכין שירטוט: ת׳:

ועדיף ג) מקרא מגילה ממינרם באוריית׳. דאמ׳ רב יהודה אמ׳ שמואל כהנים מעבודתם ולוים מדוכנם. וישר׳ ממעמדם כולן מבטלין מעבודתם ובאים לשמוע מקרא מגילה. ומיכן סמכו של בית ר׳ שמבטלין תלמוד תורה ובאים לשמוע מקרא מגילה:

ק) והיכא דלא קרי לה מפנית וכו׳ וכד קרי וכו׳ הכל לשון הי״ג בה׳ מגילה. ר) עד שתהא כתובה וכו׳ י״ז ע״א. ש) קראה תרגום היכי דמי וכו׳ שם י״ח ע״א. בכיתנא כצ״ל. ת) מגילה נקראת ספר וכו׳ שם י״ט ע״א. א) שיור התפר הלל״מ ובגמרא שם י״ט ע״ב מסיק ולא אמרו אלא כדי שלא יקרע. ב) למיעבד בה תגין וכו׳ הכי פסק ג״כ בעל ספר יראים סי׳ קכ״ח ועיין מרדכי פ״ב דמגילה בשם ר״ת כיון דנקראת ספר נותגין לה כל דיני ס״ת, וכן הוא בהג״מ פ״ב ה׳ מגילה וחנוכה, ועיין ר״ן פ״ב דמגילה ד״ה וצריך וכו׳ אך דעת בעל העיטור ח״ש דאין צריך לזיין, ועיין בהג״מ שם ובר״ן שם ד״ה ויש מחמירין, ועיין שו״ת מהר״ם מר״ב סימן שנ״א, ובשה״ל סימן קצ״ז ולא ראינו כן במקומינו מעולם לזיין אותיות המגילה, וכן הוא ג״כ בתניא סי׳ ל״ט ועיין בטור וב״י סימן תרצ״א ובש״ע שם ובביאורי הגר״א ס״ק י״ט. ג) ועדיף מקרא מגילה וכו׳ שם ג׳ ע״א. ד) והלכה

אמ׳ רב מגילה בזמנה ביחיד שלא בזמנה בעשרה. ורב אסי אמ׳ אחד זה ואחד זה בעשרה. הוה עובדא וחש לה רב להא דרב אסי: והלכה ד) כרי אסי: וכשהוא ה) קורא ואת פרשנדתא ואת דלפון וגו׳. צריך למיקרינהו כולהו בנשימה אחת. ולא יפסוק בהם דא׳ רב אדא דמן (רפו) [יפו] עשרת בני המן ועשרת צריך למימרינהו בנשימה אחת. מאי טעמא כולהו בהדי הרדי נפיק נשמתייהו: וא״ר זירא וי״ו דויזתא צריך למימתחה בזקיפה. מאי טעמ׳ כולהו כחדא זקיפא אזדקיפו: תני ו) רב יוסף שמחה ומשתה ויום טוב. שמחה שאסור בהספד. משתה שאסור בתענית. ויום טוב שאסור בעשיית מלאכה. רבה ז) בריה [דרבא] אמ׳ הספד ותענית קבילו עילוייהו. יום טוב לא קבילו עילוייהו. דמעיקרא כת׳ ויום טוב. ולבסוף כת׳ לעשות אותם ימי משתה ושמחה. ואילו יום טוב לא כת׳: וסעודת ח) פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו. מאי טעמ׳ ימי משתה כת׳: ת׳. ועל כרחין ליל ט״ו לא אצטריך למעוטי. אלא אפי׳ ליל י״ד שקורין בה את המגילה לא יצא: ודוכתא ט) (לא) [דלא] נהיגי למיעבד עיבידתא בפורים לא ליעביד. דרב י) חזייה לההוא גברא דזרע כיתנא בפוריא. ולטייה ולא (יצמח) [צמח] כיתנא. ואמריי מכדי יום טוב לא קבילו עלייהו. אמאי לטייה. ומשני דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור (הזה) [הוה]. ומנא לן דמנהג מילתא הוא. אמ׳ רב שמן בר אבא. א״ר יוחנן אמ׳ כ) קרא שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך:

וזה הוסד לפני רבינו תנות נפשו בצרור החיים:

רמה. איש ל) יהודי וגו׳. וכן ומרדכי יצא לידהודים. כי מרדכי היהודי. שנהגו העם לאומרו בפה א׳ בשעת קריית מגילה אינה חובה. ואינו מנהג. אלא שטות תינוקת:

אבל מ) מקרא של י״ג מדות שנהגו העם לאומרו בשעת קריית ספר תורה. בתענית ציבור. מנהג כשר הוא. לפי שהן דברי (חיצונים) [חימונים] וסליחות. והן הן י״ג מדות שאינן חוזרות ריקם: ודרך הוא ששליח ציבור מתחיל בפסוק ושותק כדי לרמז לציבור לאומרו. ולא מפני שיהא חובה כן. וכן נהגו העם לומר וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו: ת׳. כלומר וסלחת על ידי הי״ג מדות שאמרנו. לפי שאינן חוזרות ריקם. ומטעם זה נהג ר״ת כשעונין בעשרת ימי תשובה הקהל פסוקי דרחמי וקודם אומ׳ החזן. ויעבר. בקול רם וערב: והציבור אומ׳ י״ג מדות. ותכף סיומו תקה. או וסלחת. קודם שמתחיל החזן כלל בפסוקי דרחמי: ת׳: מעשה נ) שהיה ואירע פורים באחד בשבת. וקדמו להתענות בחמישי בשבת. וכן עמא דבר: ובאתה אשה אחת לפני ר׳ שהיה לה לרכוב אחר השלטונה. ושאלה [אם] איפשר שתתענה למחר ותאכל היום מפני טורח הדרך. ואמר ר׳ אעפ״י שאין [זה] תענית ציבור קבוע לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים. אלא שנהגו העם כן. שהרי אותם תעניות שהתענה מרדכי בשושן בפסח התענה ג׳ ימים. דכת׳ ויעבר מרדכי. ואמריי במגילה. שעבר יום ראשון של פסח בתענית. ואי משום דברי הצומות וזעקתם דכתיב בקרא לאו היינו קבלת צום

כרב אסי והוא כפסק סרע״ג ועיין לעיל. ה) וכשהוא קורא ואת וכו׳ שם ט״ז ע״ב. ו) תני רב יוסף וכו׳ ה׳ ע״ב. ז) רבה בריה דרבא אמר כצ״ל שם, ובה״ג הגירסא רבא בריה דרבה. ח) וסעודת פורים וכו׳ שם ז׳ ע״ב. ט) ודוכתא דלא נהיגא לשון ה״ג, ותוא שם ה׳ ע״ב. י) דרב חזייה וכו׳ ה׳ ע״ב. כ) אמר קרא וכו׳ פסחים נ׳ ע״ב ועיין שאילתות פ׳ ויקהל ושם הגירסא אמר רבא בר אבא וכו׳ ועיין בש״ש שם אות ע״ד והעמ״ש שם אות ה׳. ל) איש יהודי וכו׳ כן הוא בהג״ם פ״א מה׳ מגילה ונהגו הקהל לומר אלו הפסוקים וכו׳ והובא בד״מ ובהג״ה סי׳ תר״צ, ובשה״ל סי׳ ר׳ ע״ש ובתניא סי׳ מ׳ ובפרדס לרש״י סי׳ ר״פ. מ) אבל מקרא של י״ג מדות וכו׳ עיין בס״ח סימן ר״ן והובא במ״א סי׳ תקס״ו ס״ק ב׳. נ) מעשה שהיה ואירע וכו׳ כל הענין הובא בפרדס לרש״י ר״ל סי׳ ר״ד וחסרון הניכר נמצא שם ויש לתקן מכאן ע״ש. אלא שנהגו כך וכו׳ עיין מדרש תנחומא

לדורות. דא"ב ותצעקתם נמי. מאי צעקה לדורות אנו צועקים. חס ושלום. אלא הכי קאמר על דברי הצומות וזעקתם והצרות שעברו עליהם בימי המן. קבלו עליהם היהודים פורים. זכר לניסים: מכל מקום אסור לו לאדם להיות פורש מן הציבור. כדאמרי' בפ"ק דיבמות. לא תתגודדו. לאס) תעשו מצות אגודות אגודות: ויש פרושים שאינם שמתענין בחמישי עם הציבור חוזרין ומתענין למחר כדי לסמוך התענית לפורים שכן הוא דינו. הואיל ואי איפשר לו בשבת יעשה בערב שבת. ור' קורא עליהם [והכסיל] בחשך הולך. מפני שהוא עצמו אינו אלא מנהג [שעושין] זכר לדבר. והן מחמירין לעשותו במקומו. כאילוע) הוא קבוע מן התורה. וכיון שהורגלו רבים בחמשי (דין) [ויז] בכך: ולכך נהג בחמישי לפי שאין מתענין ערב שבת: וראינופ) בני אדם שנוהגים בפורים לחלק מתנות לעבדים ולשפחות הדרים עם ישר'. והיה הדבר קשה מאוד בעיני ר' כקוצים. שדומה כאילו הוא מקיים עכשיו ומתנות לאביונים הנא' בישר'. ומתוך שמתחילה התחילו עניים המתביישים לשלוח התינוקת על פתחיהם של ישר' נהגו לתת אף לשפחות ומיניקות שלא לצורך תינוקות. ואין ר' נוהג היתר בדבר. (וכדברי) [ובדבר זה אומר] ר' (יום) טוב כזורק צרור לים. שמראה עצמו כי משלוח מתנות נעשו הום אף לגוים. וקורא ר' עליהם וכסף הרביתי (להם וזה) [לה וזהב] עשו לבעל (הגשע ב). שהרבה הק' להם זהב והביאו לעבודת המשכן. ובשבא לידם מעשה העגל. ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב וגו': משל לאדם שהיה מקבל אורחים מישראל בשמחה. ובאו אורחים מאומות העולם וקיבלם. איבד את הראשונה. שאומרים העולם שוטה נדרבו בכך. אף זה הנותן מתנות לנוי איבד מתנות שנתן לישר'. שאינו נראה שהוא עשה לשם שמים אלא שדרכו בכך: והפורש מעשות זאת. יזכה בנועם יי' לחזות: ת'. ובשאלתותג) דרב אחאי. בראשונה היו מתענין ערב שבת. וערב שבת בבבל יומא דשוקא הוא. (וכשהא) [וכשהיו] מתענין אותו היום היו שוהים הציבור בבית הכנסת. ומרבים בסליחות ותחנונים כדרכן בשאר תענית ציבור. וביציאתם מבית הכנסת כבר פסקא רגל מן השוק. והעם צריכין לקנות יצאה. ולא מוצאין. התקינו לדחותו ממקומו. ולהקדימו לחמישי. שלא יתמעט כבוד השבת. ומאותה תקנה ואילך. נהגו העם להתענות בחמישי: ר"ח: ר"ב:

והקורא את המגילה בזמנה אינו קורא אלא בעשרה. שכך ק) אמ' רבנא נתן ראש ישיבה לעניין מגילה אמ' רב מגילה בזמנה כו'. וכיון דחש לה רב להא דרב אסי. אלמא דהילכת' כוותי' דרב אסי: דאפי' בזמנה בעשרה: ובערוך בערך מגל. מגילה בזמנה ביחיד. בי"ד קורין אותה אפי' ביחיד שלא בזמנה. שמקדימין ליום הכניסה אין קורין אותה אלא בעשרה: ופר"ח דהילכתא כרב. דהא רבי יוחנן אמר

פ' בראשית ושאלתות פ' ויקהל. ס) לא תעשו אגודות וכו' יבמות י"ג ע"ב. ועיין אריכות ענין זה בספר תומות ישרים סי' קס"ח, קס"ט וסי' ק"ע ועיין ביש"ש יבמות סי' י'. ע) כאילו הוא קבוע מן התורה וכו' עיין רא"ש ריש מגילה מכאן נראה לר"ת סעד לתענית אסתר וכו' ולא מצינו לו סמך בשום מקום אלא בכאן וכו' ועיין בשאלתות פ' ויקהל, ובררד"א דף צ"ד, ובאגודה פ"ק דמגילה כתב וז"ל י"ג זמן קהילה לכל היא מכאן הוכיחו שאילתות דרב אחאי ור"ת להתענות בערב פורים ולא משום דכתיב דברי צומות, דא"כ הא כתיב וזעקתם ומאי זעקה בדורות איכא כן כתב במחזור ויטרי, הלכך יכולין להקל למעוברות ומניקות וכו' אכן בריאים לא יפרשו מן הצבור עכ"ל והרואה במח"ו יראה כי האי הלכך יכולין לאו מדברי המח"ו הוא רק כן הוא לשון האגודה עצמו ולא כן הביא תר"ם ריש סימן תרפ"ו ע"ש. פ) וראינו בני אדם וכו' כל זה במעט שינוים איתא בהג"מ סוף פ"ב ה' מגילה וחנוכה וז"ל כתב תלמיד אחד לפני רש"י ראיתי בני אדם וכו' ומדברי ר' טוב לזרוק צרור לים וכו' ועיין זה הוא בפרדס לרש"י ז"ל סי' ר"ח ובדבר זה אומר ר' טוב ממנו הזורק לים צרור וכו' ע"ש מ"פ שגים ערים אלו הסגרתי תיבת יגם. ועיין במנהיג מגילה סי' כ"ו מנהג צרפת וכו'. צ) ובשאלתות דרב אחאי בראשונה וכו' העתיק הכוונה ולא הלשון משאלתות פ' ויקהל ועיין במדרש תנחומא פ' בראשית. ק) שכך אמר רבנא נתן וכו' עיין לעיל סימן רמ"ג

בפירוש בפירקין דלקמן. הקורא ל) במגילה הכתובה בין הכתובים לא יצא. ולא אמרן אלא בציבור. לאו מכלל דסבירא ליה שקורין אותה ביחיד. ואע״ג דחש לה רב להא דרב אסי הילכתא כרב: ועל ידי הדחק אנו קורין אותה ביחיד כיון שאין מצויין עשרה: ולעיניין ברכה כך השיב רבינו שלמה מ״כ. ועל מקרא מגילה אני אומ׳ בין שהן עשרה בין שאינם עשרה צריך לברך לפניה ולאחריה. ואחד מוציא כל השומעים ידי חובתם: ויש חלוקים עלי. ואומרי׳ שאין מברכי׳ בפחות מעשרה: שלמה בר׳ יצחק: ותעניתמ) יש לו רמז מן המקרא שנ׳ נקהלו היהודים בעריהם בשלשה עשר בו ונוח בארבעה עשר בו. מאי קהילה יום תענית שנתכנסו. כמו ביום הכניסה. וקראו ספר תורה. והתענו בי״ג באדר ומיכן אתה למד י״ג לתענית וי״ד לשמחה: וכן הלכה:

רמז. מצאתי בתשובות הגאונים. שליח ציבור הקורא את המגילה בציבור צריך לסידרה כאחת. מפני שהיא כאינרת אחת. אבל בנשימה אחת אין צריך לאומרה. אלא לעשרת בני המן. הילכך אם מפסיק בין פסוק לפסוק אין בכך כלום. ואם פסק באמצע פסוק משום נשימה אין בכך כלום. ושיעורו בין פסוק לפסוק ובאמצע פסוק כדי נשימה בלבד: א״ר חנינא בר פפא דרש רב שילא איש כפר תמרתא כלם) השירות כולן נכתבות אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח. חוץ מזו שאריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה. מאי טעמ׳ כדי שלא תהא תקומה למפלתם של רשעים: וכן כתב ר״ת בספרו בהלכות ספר תורה ששירת האזינו כתובהא) כבני המן. שיש בה מפלה לעובדי ע״ז: מהיכןב) קורא [אדם את] המגילה ויוצא בה ידי חובתו. ר׳ מאיר כולה. ר׳ יהודה אומ׳ מאיש יהודי. ר׳ יוסי אומ׳ מאחר הדברים האלה. וא״ר חלבו אמ׳ רב חמא בר גוריא אמ׳ רב הלכה כדברי האומ׳ כולה. ואפילו למאן דאמ׳ מאיש יהודי צריכה שתהא כתובה כולה: עד כאן ת׳:

הילכות פורים ומגילה לרב יהודאי גאון פסוקות וקצובות וקלות:

רמז. בפוריםג) אסור לעשות מלאכה. מזכירין על הניסים בתפילה ובברכת המזון. וכן בחנוכה: ובמגילה מברך ג׳ ברכות קודם קרייתו מנ״ח. מקרא מגילה. שעשה ניסים. שהחיינו. ולאחר שיקראנה מברך האל הרב את ריבינו. עד האל המושיע. בערב וביום אחד בלבד: והייבד) אדם לאכול סעודת פורים ביום. וצריךה) לקרוא את המגילה בעשרה בין בזמנה בין שלא בזמנה. הרוצה לצאת לדרך מותר לקרוא את המגילה בא׳ עשר להדש אדר השני. בזמן שיש ציבור. ובזמן שאין ציבור. קורין בי״א בי״ב בי״ג בי״ד. והבא מן הדרך לאחר הפורים ולא קראה קורא אותה עד ט״ו ימים. ויוציא בה ידי חובתו. וזהו שלא בזמנה. ואם הולך בשיירא או אם הוא בכפר יכול לקרותה בין בספר בין במגילה ויוצא בה ידי חובתו. אבל בציבור לא יצא ידי חובתו אלא במגילה של קלף שהוא מן גויל. ובלבדו) שתהא תפורה בגידין בכל יריעה ויריעה בשלשה מקומות. ושיהו משולשין בכל מקום. אבל אם

ל) הקורא במגילה הכתובה וכו׳ שם י״ט ע״ב ועיין תוס׳ שם ה׳ ע״א ד״ה הוה וכו׳ ובמש״ש. מ) ותענית יש לו רמז וכו׳ עיין לעיל ומש״ש. ס) כל השיירות כולן וכו׳ שם ט״ז ע״ב עיין רש״י ועיין בר״ן סוף פ״א. א) כתובה כבני המן שיש בה וכו׳ עיין ר״ן שם ושירת האזינו נמי כיוצא בזו וכו׳. ב) מהיכן קורא אדם את המגילה כצ״ל שם י״ט ע״א. ג) בפורים אסור לעשות מלאכה היינו מצד דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור כראיתא שם ה׳ ע״ב מלאכה לא קבילי עלייהו וכו׳ ואמרינן בירושלמי מגילה פ״ב ה״ב הי׳ כותבה דורשה וכו׳ הדא אמרה דהוא מותר בעשיית מלאכה ובספר יראים סי׳ קכ״ח הביא בשם רב יהודאי גאון וז״ל אתרא דלא נהיגי למיעבד מלאכה בפורים לא ניעביד אלא ניבטיל בהדייהו דרב חזייה להוא גברא דשדא כיתנא וכו׳ ע״ש. ד) וחייב אדם לאכול וכו׳ שם ז׳ ע״ב. ה) וצריך לקרוא וכו׳ עיין לעיל סי׳ רמ״ג. ו) ובלבד שתהא תפורה בגידין

תפורה בפשתן או במשי או בכל דבר אחר פסולה. ואם במגילה הכתובה בין הכתובים קרא לא יצא. והני מילי בציבור אבל יחיד נפיק בה ידי חובתיה. ויחיד או מי שלא שמע או שלא קרא את המגילה מרישא עד סיפא לא נפיק בה ידי חובתיה. וצריך לומר עשרת בני המן בנשימה ז) אחת. ואם טעה או נאנס יחזור אותם מראש. ואם ח) קורא ומתנמנם כגון שקורין אותו ועונה וכשמזכירין אותו ונזכר זהו מתנמנם יחזור בפסוק שלו ויקרא. אבל ישן כגון שקורין אותו ואינו עונה וכשמזכירין אותו אינו נזכר זהו ישן ואסור: נשלמו: ע״כ ת׳:

והקורא את המגילה בציבור כורך ט) וקורא בה כספר תורה. ורשאי הוא לפסוק בכל מקום שירצה. בין בסוף פסוק. בין באמצע פסוק. וכן מנהג בשתי ישיבות. והכי נמי אמ׳ רב עמרם גאון ריש מתיבתא. וכן כתב רב יהודאי גאון. הקורא את המגילה בציבור כורך וקורא בה כספר תורה ואינו פושטה כאינרת. שבשתי ישיבות (ובית) [ובבית] רבינו שבבבל ובכל מקומות (ישר׳) [של א״י] קורין אותה כספר תורה: וכן עמא דבר: ת׳. ורבי י) האי גאון אמר מנהגא דחזנא קורא ופושטה כאיגרת. אבל הקורא וכורך כספר תורה לא חזוא לנא: בערוך בערך מגל: ויש שנהגו לחבר הפסוקים משום דנקראת אגרת. ולא היא. דיש להוכיח ממגילה נקראת דאינו. מדקאמר התם עשרת בני המן ועשרת. צריך למימר בנשימה אחת. ולא קא׳ איש ועשרת. ואי מסתבר ליה למה צריך לומ׳ ועשרת: ומדקא׳ התם מגילה צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. ופר״ח כמזוזה. אלמ׳ כמזוזה היא לכל דבר. וישכ) לעשות לה זיונין כל שעטנ״ז ג״ץ. דמזוזה. גנ״ז. תלתא תגין לכל חד וחד: ש׳. בב״ג. ט׳ ב״ג: ע׳ ב״ג. ץ׳. ב״ג: ונתתי סי׳ להם. מעלין בקודש ולא מורידין: שעטנ״ז ג״ץ. וח׳ל) דחור גדולה מכל האותיות. מאלפא רבתי. במסורת הגדולה: וכן ז׳. דויזתא. זעיר: ות׳ דותכתוב אסתר. ויו מ) דויזתא גדולה. כדא׳ במגילה. ובמסכת סופרים פי׳ דלא כפי ר״ת. דפי׳ צריך למימתחיה בקריאה ולא בכתיבה. ובמסכת סופרים צריך לממתחיה כמודייא דלברות. בפ״ר י״נ. ובפרק השוכר את הפועלים. האלהים צריך ויו כמודיא דלברות. פי׳ מוריא. משוט של מלחים. לברות. שם נהר: משום דכולהו בחדא זקיפה אזדקיפו:

ז) בנשימה אחת וכו׳ שם ט״ז ע״ב. ח) ואם קורא ומתנמנם וכו׳ שם י״ח ע״ב. וכו׳ שם י״ט ע״א. ט) כורך וקורא בה וכו׳ כן הוא הלשון בסרע״ג ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ד ע״ש. י) ורב האי גאון וכו׳ כן כתב הרי״ף פ״ק דמגילה וכתב רב האי גאון ז״ל מנהג דחזי לנא דמאן דקרי לה למגילה קורא ופושט כאגרת אבל קורא וכורך כספר תורה לא חזי לנא, וכן הביא הרא״ש פ״ק סי׳ ז׳ (ועיין בק״נ אות כ״א) וכן הוא בטור סי׳ תר״צ (ולשון המחבר דחזנא הוא כמו „דחזי לנא״) אך מה שמסיים בערוך ערך מגל. לפנינו בערוך ערך מגל ג׳ הביא זה בשם רב צמח גאון. כ) ויש לעשות לה זיונים וכו׳ עיין לעיל סי׳ רמ״ג ומש״ש. ל) וח׳ דחור גדולה וכו׳ עיין מנחת שי פסוק ו׳ חור ח׳ רבתי והחכם אלקבץ בספר מנות הלוי שלו כתב בזה טעמים וכו׳. מ) ויו דויזתא גדולה וכו׳ לפנינו במגילה ט״ז ע״א הגירסא ויו דויזתא צריך למימתחה בזקיפא כמורדיא דלברות, והמחבר נראה דיהוי גריס צריך למימתחה בזקיפה ותו לא, וכגירסת הרי״ף סוף פ״ק שם, ועיין בר״ן שם ויש לפרש דלאו למימר דבעי לארוכי לויו טפי משאר ווין שהרי לא מצינו שנמנין במסורת באותיות גדולות וכו׳ ואחרים פירשו שצריך להאריך בקריאתה ולא יחטוף אותה, ולהרא״ש פ״ק סי׳ ט׳ הי׳ הגירסא אמר ר׳ יונה אמר ר׳ זירא ויו דויזתא צריך למימתחא כי זקפא וכו׳ יש מפרשים מותח בקריאתה, ויש מפרשים בכתיבתה וכו׳, וכן הביא המנהיג א״ר יונה א״ר זירא ויו דויזתא צריך לסימתחה מ״ט כולהו וכו׳ וכן באגדת: ולכולהו הני רבוותא לא הי׳ כלל הגירסא כמורדיא דלברות, וגם רש״י נראה דלא הוה גריס לה, מדלא פירש שתי תיבות הללו כדפירש בב״מ פ״ז ע״א, ונראה דהאי יש מפרשים וכו ויש מפרשים וכו׳ שהביאו הרא״ש והר״ן תליא בחילופי גרסאות. דלהני דגרסי כמורדיא דלברות מוכח דבכתיבה צריכה להיות גדולה, ומדויק לשון המחבר ויו דויזתא גדולה, ונפיק לה ממסכת סופרים, אך הוא הביא כמודייא דלברות, וגריס גם בב״מ שם כמוריא דלברות וזה דלא כמו שהביא המג״ש ראיה מב״מ דגם שם גרס כן המחבר, ובלשונו ליכא למימר דהוא ט״ס מדנקט תלתא זימנא מודיא, וראיתי ברד״א שהביא שם וז״ל יש מפרשים מותח בקריאתה, ויש מפרשים בכתיבתה, והיא מאלפא ביתא של אותיות הגדולות והכי איתא בירושלמי ואמר ר׳ פנחס ויו דויזתא צריך למזקפיה כמוריא דלברות דכולהו בחדא זקיפא אזדקיפו, מוריא משוט של מלחים כדאיתא בפרק השוכר את הפועלים

ועיקר: מקום נ) שנהגו לברך יברך שלא לברך לא יברך. אמר אביי לא שנו אלא לאחריה אבל לפניה מצוה לברך. כדרב יהודה אמר שמואל כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתם כו׳: לפניה מנ״ח. ולאחריה. הרב את ריבנו. והכי אמ׳ מרנא ורבנא משה גאון ריש מתיבתא. מגילה מעין ברכה דיליה קא חתים. ואע״ג דא׳ הרב. והדן. והנוקם. והנפרע. חתים הנפרע. לעמו ישר׳ מכל צריהם. ואית דאמרי האל המושיע. אמר רב פפא הילכך נימרינהו לתרווייהו. הנפרע לעמו ישר׳ מכל צריהם. האל המושיע:

ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו על מקרא מגילה:

ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם שעשה נסים לאבותינו בימים ההם ובזמן ס) הזה: ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: וקורא את המגילה בעמידה: ולאחר קרייתו אומ׳: ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם האל הרב את ריבינו והדן את דינינו והנוקם את נקמתינו והנפרע לנו מצרינו והמשלם גמול לכל אויבי נפשינו. ברוך אתה יי׳ האל הנפרע לעמו ישראל מכל צריהם האל המושיע:

וזה פיוט מיסוד אנשי כנסת הגדולה:

רמח. אשר ע) הניא עצת גוים. ויפר מחשבות ערומים. בקום עלינו אדם רשע נצר זדון מגזע עמלק: גאה בעושרו וכרה לו בור וגדולתו נוקשה לו לכד. דימה בנפשו ללכוד ונלכד. בקש להשמיד ונשמד מהרה: המן הודיע איבת אבותיו. מעורר שנאת אחים לבנים ולא זכר רחמי שאול. כי בחמלתו על אגג נולד אויב: זמם רשע להכרית צדיק. ונלכד טמא בידי טהור. חסד גבר על שגגת [אב] רשע הוסיף חט על חטאיו: טמן בלבו מחשבות ערומיו. ויתמכר לעשות הרע. ידו שלח בקדושי אל כספו נתן לאבד זכרם: כראות מרדכי כי יצא קצף ודתי המן נתנו בשושן. לבש שק וקשר מספד. גזר צום וישב על האפר: מי זה יעמוד לכפר שגגה. למחול חטאות עון אבותינו. נץ פרח מלולב. הן הדסה עמדה לעורר (ישינה) [ישנים]: סריסיה מבהלים להמן. להשקותו יין חמת תנינים. עמד בעושרו ונפל ברשעו. עשה לו עץ ונתלה עליו: פיהם פתחו כל יושבי חלד. כי פור המן נהפך לפורינו. צדיק נחלץ מיד רשע. אויב ניתן תחת נפשו: קיימו עליהם לעשות פורים ולשמוח בכל שנה. ראית תפילת מרדכי ואסתר. המן ובניו על העץ תלית: שושנת יעקב צהלה ושמחה. בראותם יחד תכלת מרדכי. תשועתם היית לנצח. ותקותם בכל דור ודור: להודיע שכל קויך לא יבושו ולא יכלמו הבוטחים בך: כי אתה מגן לצדיקים ומושיע לעמו ישר׳ בעת צרה:

רמט. ניגון הפורים לר׳ יוספיה: וזה פתרונו:

יום שַׁקָם שבט. לשון המקרא דנבי ישועת ישר׳ תפס לו. דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישר׳ ומחץ. כשיקום שבט ומחץ. שקם. כמו שקם. כמו שַׁקַמְתִּי. תומכיי. הה״ד בי תמך ימינך. וצדיקים תומכים. שה נבהות. פסוק הוא. נשה נבהנת אדם.

וכו׳ צריך ויו כמוריא דלברות, דלברות שם נהר עכ״ל ודלית וריש קרובה להתחלף אך בירושלמי שלפנינו ליתא נ) מקום שנהגו לברך וכו׳ שם כ״א ע״א. ס) ובזמן הזה עיין לעיל סימן רל״ו. ע) אשר הניא וכו׳ פיוט הזה מוזכר בהג״מ פ״א מה׳ מגילה וחנוכה ובספר שבה״ל סי׳ ר׳ ובספר תניא הבתו סיי ס׳ מצאתי בשם רבינו שלמה ז״ל יש מקומות שאומרים אחר הברכה פיוט, כגון

תעוד כתי׳ וישח אדם וישפל איש. ודרשי׳ איש‎פ) זה המן. אותו שר שהיה לראש. זה המן. נשפל. מטה המן. תחת נעצוץ. סמך המשורר על אגרת מגילה דדריש האי קרא על מרדכי והמן. תחת נעצוץ. שעשה עצמו ע״ז. וכתי׳ בע״ז ובכל הנעצוצים וכל הנהלולים. יעלה ברוש. זה מרדכי שהיה ראש לבשמים שנא׳ ואתה קח לך בשמים ראש. ומתרג׳ מירא דכיא: כדאמ׳ פ׳ בתרא דחולין מניין למרדכי מן התורה שנאמר ואתה קח לך בשמים מתרג׳ מירא דכיא: ובקום רשע. פ״ה ובקום רשע לדור וקם שאון בעמך. ודרשינן רשע זה המן. וקם שאון. שנתחייבו שנאיהם של ישר׳ כלייה. ולכך מלא וקאם. שהנפילה היתה אתמלאה אלמלא שלא עשו אלא לפנים מה שנשתחוו לצלם די הקם נבוכד נצר. כדאמ׳ במגילה וקם שאון בעדת ישראל הגולים בגלות בבל. עד שמע הצור נאקם. שאותו יום נפילה בי״ד באדר בו ביום נגאלו. ללמדך כמה גדלו נפלאותיו של הק׳. וזהו יום הולדת הצרה. כמו יום הולדת פרעה. ולפיכך נקוד (הוֹלֶדֶת) [הֻלֶּדֶת]. שהוא כמו יום הולדת הצרה. ויקנא אל. פ״ה ויקנא ייי אל עמו. לעשות נקמות. כמעשהו. הוא בקש להרג והיהודים ונהפוך הוא אשר יהרגו אותם. בסאסאה. לזר. להיות לזר כלפי ישר׳. ונקם הבורא נקמתו. כדת מה לעשות בבכור שטני. לשון המקרא הוא. יאכל בדיו בכור מות. ותניא הוא שטן הוא מלאך המות. ובלשון תלמוד בסוף פ״ו נשים. בכור שטן הוא. שהיה חריף ובקי ומעניש ומבייש בני אדם וממית. כמו השטן שממית בני אדם. וכן בקש המן להיות מלאך המות להשמיד להרוג ולאבד. ודת הוא למחות של עמלק כדכתי׳ תמחה את זכר עמלק מתחת השמים. שלא ישאר מגזעם לא שורש ולא ענף. וזהו ולשרש. תיבה הפוכה. כמו ותבואתי לשרש. כמו לדשנו. להסיר דשנו. עד שיתשלו מן העולם. ולשון המקרא דכתי׳ ברשעים נקם. לא שורש ולא ענף. ודרשי׳ לא שורש בעולם הזה ולא ענף לעולם הבא. ולפי שתפס לו דרך שרשי האילן תפס תלישת האילן ושרשיו. ומספר ובא שהאל נקם. כאשר מחה יהושע שהיה ראש מחנה ישר׳ ובא משבט אפרים את עמלק. כדכתי׳ ויחלש יהושע את עמלק ואת. עמו. ולכך תלה המשורר על מחייתו ומלחמת יהושע זה המעשה. לפי שנוסד במדרש עתידות מלחמת עמלק. כדכתי׳ כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע. ודרשי׳ במגילה. זאת מה שכתי׳ כאן ובמשנה תורה. זכרון מה שכתי׳ בנביאים על ידי שאול. בספר שמואל. בספר. מה שכתי׳ במגילת אסתר. והזכירו קודם לשל שאול. והתחיל בחרוזתו השלישית סיבה היתה. כי על ידי סיבת שאול קם המן לישר׳ להיות שטן. כדאמרי׳ במגילה ראו מה עשה לי יהודי ומה שילם לי ימיני. שאלמלא קטליה שאול לאגג לא מתייליד המן דגרים צערא לישר׳. ויסד המשורר שכמו כן היתה סיבה לכפר על חטא שאול שלא הרגו לשמעי שיצא ממנו מרדכי. שהקים האל מזרע שאול איש שהרג אותו צר שקם נגד ישר׳. ומספר ובא כי סיבת לידת המן על ידי שהמלך שאול בן קיש ויך מחנה עמלק על שכתי׳ בהם ראשית גוים עמלק. וכתי׳ ויחמול שאול על אגג. עוד שאר שורש בסנה. כמו והסנה איננו אוכל. ונשאר בו שורש שלא נהרג אגג מיד ויצא ממנו המן שהיה מיצר לישר׳. ולפי שרשעים נמשלו להמן המשיל כך. כאשר יסד המשורר בחרוזה רביעית קוץ מאויב. הה״ד דכתי׳ כקוץ מונד כולהם: ויש גורסי׳ נענש קישי ויחמול. העם על אגג והמקנה. שנסתלק ממלכותו על שם ויחמל. כדכתי׳ נחמתי וגו׳. אבות אכלו. שאול שהיה אב למרדכי שבא מזרעו. הקהו את שיניו. ועל שם שהוא משל בתלמוד אנו אין לנו אלא [שלשן] אבות יאכלו

אשר תניא וכו׳. פ) איש זה המן מגילה י״ב ע״א. דדריש הא קרא על מרדכי והמן שם י׳ ע״ב.

בוסר ושיני בנים תקהינה. וזה היה עת חומסין אותי שנוזלין אותי משיעבוד היוצר. שהשתחוו לצלם לפנים. אז רבו עלי. לולי קדוש. אלמלא צור קדוש ישר׳ אשר שת תחתי בוססי׳ אותי. ולהודיע קדושות שמו עשה שהם לא עשו אלא לפנים. ופסוק הוא צרינו בוססו את נחלתינו. תחתי לכתוש. לפי אגרת מגילה נקרא׳ יסד כן. דגחין ליה המן למרדכי כי ארכב ביה אסוסייא דמלכא בעט ביה. כאשר יכתוש האויל במכחש. תחתי. ואתן אדם תחתיך. ודרשי׳ בברכות. אל תיקרי אדם אלא אדום. ועמלק מורע עשו הוא. . . . ודוש. שדש ובעט בו. כדקא״ל מרדכי להמן. ואתה על במתימו תדרוך: פרח בראש. אית דגרסי׳ פרה. לשון פרה ראש הכת׳ ברשעים. והיא היא. פרח הוא הקוץ. מוסרח הוא מכאיב. לשון כאב בקוץ. על שם שמגדיל לנוגע בו. ויקם אל. ושם כנגדו איש שבא לכפר על חט שאול. ויקם אל. פ״ה. ויקם אל מושיע לעמו את אהוד. וכאן עשה גדר שהיה נפרץ. מאחי שאול. מקרובי שאול. כמו כי אנשים אחים אנחנו. שהיו מרדכי ואסתר ממשפחת שאול. והיו גורי. שבא משבט יהודה שנקרא גור אריה יהודה. ומבנימן שנקרא בנימן זאב יטרף. ולפי אגד׳ מגילה יסד כן. דאמרי׳ קרי ליה יהודי וקרי ליה ימיני. אביו מבנימן ואמו מיהודה וזה שאמרו לו אם מורע היהודים שבא משבט יהודה שנא׳ בו ידך בעורף אויביך לא תוכל לו: וימן המן. פ״ה בריש דניאל. וימן להם המלך. וברשעים כת׳ בקהלת כדגים שנאחזים במצודה רעה בהם יוקשים בני האדם. וכן אירע להמן. גם באברתו של האל. פ״ה בשיר של פנעים. באברתו יסך לך. על בת דוי. על בת ישר׳ שהיא אסתר שהיתה דות לב. כדכת׳ ותתחלחל המלכה מאד. שלבשתה רוח הקודש באברתו. או יש לומ׳ דאכנסת ישר׳ קאי. שהיו דוי לב. ונראה כפירוש הראשון דאאסתר קאי. וזה מוכיח. לומר מה תראי מאנוש. שכשנסתלקה שכינה ממנה כשהגיעה לבית צלמי׳ ואמרה אלי אלי למה עזבתני. וחזרה רוח הקדש אליה. לאמר מה תראי מאנוש. אחשורוש או המן. רגע. יסד כן על נפילת הרשעים שהיא בפתע פתאום. כדכת׳ כדגים שנאחזים. לפי רגע. וכת׳ חבי כמעט רגע עד יעבר זעם. זו היא אסתר שהמתינה מעט קט עד שיעבר זעם אחשורוש. שבאו ג׳ מלאכי השרת אחד שמתח עליה חוט של חסד כדאית׳ במגילה. ונהפך שירי המן. וכבוד משתא שנשתבח בו. לוויי שאירע לו. אמנם יש לומר שיסד כן על שם שכבוד שאחשורוש עשה לו. נהפך לו לוויי. שכשבא מגינת הביתן אמ׳ ווי מברא ווי מביתא. כדרשי׳ במגילה. (שקיש) [מקיש] שיבה לקימה. מה קימה בחימה. אף שיבה בחימה. כאשר זמם. המן. לענוש מרדכי הצדיק. פ״ה ועשיתם לו כאשר זמם. במדה שמדד שחשב לתלותו על העץ אשר הכין לו. ופ״ה גם ענוש לצדיק לא טוב: על אחת כמה וכמה שאין טוב לרשע צדיק. ולכך נענש בסאסאה: יזכר אל בית יעקב. שבח זו צריכין להזכירו. כעת צאת ישר׳ מבית פרעה שסח לי יאורי ואני עשיתיני. כדא׳ במגילה מאי דרוש. ומה מעבדות לחירות אמרו שירה ממיתה לחיים לא כ״ש. ובגאולת מצרים אמרו שירה דכת׳ השיר יהיה לכם כליל חג התקדש. ודרשי׳ בערכין ליל המקודש לחג טעון שירה:

לא מצאתי פי׳ יותר:

מנין למרדכי מן התורה וכו׳ חולין קל״ט ע״ב. שלא עשו אלא לפנים מגילה י״ב ע״א. בכור שטן יבמות ט״ז ע״א. זאת מה שכתוב כאן וכו׳ מגילה ד׳ ע״א. מה עשה לי יהודי וכו׳ שם י״ב ע״ב. משל בתלמוד אנו אין לנו אלא שלש כצ״ל סנהדרין ל״ח ע״ב. דגחין ליה המן וכו׳ בעט ביה עיין מגילה ט״ז ע״א ונראה דצ״ל דגחין וכו׳ כי רכב ליה אסוסיא וכו׳. אל תקרי אדם וכו׳ ברכות ס״ב ע״ב. קרי ליה יהודי וכ״ מגילה י״ב ע״ב. שכשנסתלקה שכינה ממנה שם ט״ז ע״ב. שבאו ג׳ מלאכי השרת וכו׳ שם ט״ו ע״ב. ווי מברא וכו׳ שם ט״ז ע״א. מקיש שיבה לקימה וכו׳ כצ״ל שם

יוםנ) שקם שבט תומכיי. שח גבהות צר היה לראש. מט המן לפני מרדכי תחת
נעצוץ עלה ברוש: ובקום רשע לדור וקאם. שאון ומהומה בעדת גולים. עד
שמע נאקם. צר מצרה יום הולֶדת. ויקנא אל לנקום נקמות. מעשהו לדר כרת. מה
לעשות בבכור שוטניי. מה. למחות ולשרש עד תלוש. כאשר מהה ראש מחניי.
איש אפרתי ויחלוש: מט: סיבה היתה מאז במולכו בן קיש. ויך מחנה. ראשית (א)
גוים ויחמול. עוד שאר שורש בסנה. אבות אכלו בוסר תמול ותקהינה שיני בניהם
אהריהם עת חומסיי: הם: רבו עלי לולי קדוש. ישראל שתלי בוססי. תחתי לכבוש
לכתוש ודוש: מט: פרח כרוש נצר אנג. קוץ מכאיב שהגדיל כאב. ויקם (ב) אל
עֹשה סייג. מאחי שאול. גורי זאב. ויזמן המן לאחוז כדג. במצודה רעה. גם באברתו
יסך על בית דוי. באברתו. לאמר מה תיראי מאנוש. רגע נהפך שירו לוויי. כאשר
זמם צדיק ענוש. מט: יזכר אל בית יעקב. יום צאת מבית סח לי יאור. נין עשו
אין דם לעקוב. מחמם אחיו השאיר שאור. יקבו אוררים ארור וקוב. למועד יחשכו
צר ואור. נכון לו יום השך ולי שרים. חבוש יי' את שבר עמו: את שברי. גם יד
הוללי. קדקד וזרוע עד יבוש: מט: הבו לצדיק מפרי. ידיו שם עולם לצבי. בלשן
בלשונו שת צרי. לְחֳלָיֵנו בצר שבי. האיר בן יאיר עם מרירי יום ותעש בת אביחיל
לכן כדיי. זכר למו. כזכור לראש. הם האבידו למאבידיי. שורש פרה לענה ורוש:

מט: אחר:

רנ. ארור המן אשר בקש לאבדי. ברוך מרדכי היהודי. ארורה זרש אשת מפחידי.
ברוכה אסתר בעדי: ארור המן אץ לנפצי. ברוך מרדכי בתחינה חלצי.
ארורה זרש נפרית לחצי. ברוכה אסתר דפקה להעליצי. ארור המן האנגי. ברוך מרדכי
חרעו בחגי. ארורה זרש זממה למונגי. ברוכה אסתר חן נשאה להשגיא: ארור המן
פיפש משונה. ברוך מרדכי היהודי ומשנה. ארורה זרש כל יענה. ברוכה אסתר לומר
במענה: ארור המן מולי שינן לשונו כהץ. ארורה זרש סחה יעשו עץ. ברוכה אסתר
עלצה את יועץ: ארור המן פור הפיל לכלות שושנה. ברוך מרדכי צעק בתחינה.
ארורה זרש קריאה קריאה. ברוכה אסתר רננות רינה: ארור המן שובר וכובה. ברוך
מרדכי שלום הרבה. ארורה זרש תימח שמה. ברוכה אסתר תיזכר לטובה: ארור המן.
ברוך מרדכי. ארורה זרש. ברוכה אסתר. ארור המן. וארורים בניו. והרבונא זכור לטוב:
כל אלה הארורים והברוכים נוסדו על פי מסכת סופרים: אחר.

רנא. יוםק) שאת ויתר. קיימו לדור דורים. מרדכי ואסתר לעשות ימי פורים: צלצלי
משושים. אקראה בניב שיחיי. אזכרה לניסים. נפלאו בתוך אחיי. יספו
עסיסים. יזלו במלקוחיי. כוס. סיין [יין] רקחיי. כוס יהלוך במישרים: מרדכי: חש
באף הרונו. בן אגג עמלקי. חשבה ימינו. לעקור עצי מתקי. בעצת לשונו. שלחו
אדון צדקי. גואלי וחוקי [וצדקי]. גואלי. לי ידך [ירד] בגיבורים: מרדכי: קום קרא
רגנים. הזמן עלי המן. עם עדת זנונים. שח בפח אשר טמן. דם בני נפנים. אתנה
מקום דמן. עוז לרם ונאמן. (עוז אענה) [אקראה] בקול שירים: מרדכי:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) י"א כענם קים. ויחמול העם על אגג והמקנה. (ב) ויקם אל עושה סייג. ויש מחזורי'
שכתוב בהם וַיְפֵר. כגון ויפר את עמון. ועיין בן פורת יוסף.

מ"ו ע"א. ומה מעבדות לחירות וכו' שם י"ד. ליל המקודש לחג וכו' ערכין י' ע"ב. נוסדו על פי
מס' סופרים ע"ש פרק י"ד ה"ו. נ) שם המחבר נסמן בראשי החרוזים והוא יהוסיפא חגר ע' צונץ
ליטעראטורגעשיכטע ע' 469. ק) שם הפייטן הוא יצחק והוא ר' יצחק אבן גיאת עיין צונץ
ליטעראטורגעשיכטע עמוד 197 והשינוים אשר ציינתי על ידי הסגר הם ממחזור מנהג ארגיל.

ועומד החזן ואומ׳ ואתה קדוש. וכל סדר קדושה: יתגדל: תתקבל: פיטום הקטרת: קדיש: ואםל) מוצאי שבת הוא לאחר סיום תפילת לחש אומ׳ קדיש שלם. וקורא את המגילה: השלימה עומד לפני התיבה ואומ׳ ויהי נועם וכל סדר קדושה. ואינו אומ׳ ובא לציון. אלא בשאר מוצאי שבתות. לפי שאין גאולה בלילה: ת׳. ויש מקומות שאין אומ׳ ויהי נועם בלילה ההוא כלל. אלא מיד לאחר מקרא מגילה אומ׳ ואתה קדוש. וכן בתשעה באב כשחל להיות במוצאי שבת אחר איכה אומ׳ מיד ואתה קדוש: ת׳:

רנב. **שחרית** מתפלל שמונה עשרה ומזכיר על הניסים בהודאה. סיים תפילתו או׳ קדיש עד דאמירן. ולפיכך אין אומ׳ הלל בפורים לפי שקריאת המגילה עולה לו להלל. כדאמ׳ רבאמ) פ״ק דמגילה. קרייתה זו היא הלילא. ויש אומרי׳ לפי שאין אומ׳ הלל על נס שבחוצה לארץ: ת׳. ובספר ילמדנו כת׳ למה אין אנו אומרי׳ הלל בפורים כחנוכה. והא כת׳ להשמיד להרוג ולאבד. אלא מלמד שאין קורין את הלל אלא על מפלתה של מלכות. ומלכות אחשורוש היתה קיימת. אבל במלכות ייון כיון שכילה אותו הקב״ה התחילו נותנים המנןמא) ואומרי׳ לשעבר היינו עבדים לייון ועכשיו להק׳. הרי הללויה הללו עבדי יי׳ ולא עבדי ייון. אבל הכא הללויה הללו עבדי יי׳ ולא עבדי אחשורוש. אכתי עבדי אחשורוש אנן. כך מפורש בילמדינו. ובתלמוד בבלי במגילה: ת׳: ומוציא ספר תורה בגדולה ורוממות. וקורין בו ג׳ בפרשת ויבא עמלק. כל אחד ואחד ג׳ פסוקים. קדיש: ואחריהם מקרא מגילה. ומחזיר ספר תורה לתיבתו בהלל והודאה: ויש שמחזירין למקומו לכבדו. ושוב חוזר וקורא את המגילה פותח בתהילה וסדר קדושה: ת׳. התחיל לקרות את המגילה מברך. מקרא. ניסים. ואינו אומ׳ שהחיינו. מידי דהוה אחנוכה שאינו אומרו מיום ראשון ואילך. (כד בכמה) [כדאיתא בבמה] מדליקין. ומידי דהוה אסוכות שבלילה אומ׳ אותו ולא בשחרית אכסא דקידושא. ולא אשכחן יום אחד שנאמר זמן בערב ובבקר. ואותו שנהגו כך על שלא כדת הן עושין. ואני ראיתי מקומות שאומ׳ זמן בערב ובבקר משום פרסומי ניסא גם ראיתי שבמקום שקורין את המגילה שם אומ׳ סדר קדושה ואין הולכין לפני התיבה ומנהג כשר הוא. ויש מדייקי׳ מפ׳ במה מדליקין ולא אמרי׳ בבקר ניסים מדקא׳ גבי נר חנוכה מיום ראשון ואילך אינו מברך אלא שתים. מאי ממעט לאו זמן דנס כל יומא ויומא איתיה. מכלל דבמגילה שאין הנס מחדש ביום שבלילה התחלת הנס ואין מחדש יותר דלא מברכי׳ אנס. אבל בחנוכה שבכל יומא הוא מחדש ובא כשהוא דולק יותר אמרי׳ נס: כ״ש: ורש״י כתב כשם שבלילה מנ״ח כך ביום מנ״ח: ת׳: וקורא את המגילה. ואומ׳ הרב את ריבנו: כו׳. ואומ׳ פיוטין אילו:

רנג. **מ**ושיענ) ומנן לנו חוסים. מופתיו הרבה והגדיל ניסים. מירור הוא המתיק מאום עמוסים. מלוכה הלביש מוכתר בנימוסים: נ̇ורן רשע באשר אינה. נ̇ין ימיני כלאו בגדיו שינה. נפש אויבו צדיק עינה. גותיץ טמא נשיר רינה: ח̇שב בלבו מחשבת און. חשוק חמור לבלות כיון. חשבון שקליו נהפכו לתבן. חריצת משפטו סקילה באבן: מ̇שורש נחש יצא צפעוני. מרשעים רשע משל הקדמוני.

ל) ואם מוצ״ש הוא כ״ה בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״ג. מ) כדאמר רבא בפ״ק דמגילה קרייתה וכו׳ צ״ל כדאמר רב נחמן קרייתה דכן הוא שם י״ד ע״א. ויש אומרים לפי וכו׳ שם. אכתי עבדי אחשורוש אנן הוא מאמר רבא שם. בפרשת ויבא עמלק שם ל׳ ע״ב ועיין בירושלמי מגילה פ״ד ה״ב הרי פרשת עמלק א״ל שנייא היא שהיא סדורה של יום. כדאיתא בבמה מדליקין צ״ל ע״ש כ״ג ע״א. מא) הוא לשון זמר כמו דאיתא במדרש תהלים א׳ וראוין לומר הימנון וכו׳. נ) סימן בראשי החרוזים מנחם בר יקותיאל והוא פייטן אשר לא נודע לנו עד היום.

מוקדם לתולדתו תולדות העצני. מכונה בשמו סמוכן ללשני: בהתחברם עלי גדול וקטן. בשמה הפריחה צלוחית של פלייטון. בנוק הצר מהרה לסטון. באשר דבר המלך ושלטון: רבת ריבי צדיק ונושע. רפסת רודף החשת ישע. רצצת קרנות שיני רשע. ראש מחצת מבית רשע: יבולע יקולל תקולל חלקתו. ימחה יכרת תיפח נשמתו. ירקב שם רשעים כאש פשתן לנעורתו. יבורך צדיק בזכר מנוחתו: קובצו עלי בפח ללוכדיני. קלקלת עצתם מעריצים פרציני. קמו זדים מחיים לנתצני. קרבת ביום אקראך ותעניני: ומה אשובה לכל תגמוליך. ומי יספר עוצם חיליך. ומי יוכל ערוך אליך. ומי ימלל תהילות גודלך: תוקף ניסיך מי יספרה. ייהודך להעריץ שבחך להתגברה. איילת השחר גבורתך לעוררה. לך יי׳ הגדולה והגבורה: להודיע שכל קוויך לא יבושו ולא יכלמו כל הבוטחים בך כי אתה יי׳ מגן לצדיקים ומושיע לעמך ישר׳ בעת צרה:

אחר: לר׳ אברהם אבן עזרא:

רנד. קוראי מגילה. הם ירננו אל אל. כי מקום תהילה היתה לישר׳: אחרי בלותי ואני בעיר בבל. נמשלה עדתי כְּאֳנִי בלי הובל בא זמן פדותי. על ידי זרובבל (א) נבדלה קהילה. נבדלה. מעויל ומתגאל. ותהי סגולה עם שתיל שאלתיאל: בא דבר אגגי. החזיק בפור ידו. באדר להורגי. נהפוך להשמידו. אתנה הגיגי. בו ואזכרה אידו. ואמת נִקְלָה. ואמת. זאת לאל. וכן יואל. לעשות וכלה. ארבאל ומגדיאל. רועצים כעשן. נמשלו בתוך כבשן. בן אגג כבושן. קם ושב כבן בשן. מרדכי בשושן. מר דרור עלי שושן. בן שנת גאולה. כן. אל יצו לעם (לדל) שואל. עד לבית תפילה. יעלה להר אל (יעלו וההראל): מעשה וניסים. שית לך (כך) לעד נאמן. גם בחיכך שים. צוף ומן. דבר המן. לך שתה עסיסים אחרי אכול משמן. אל זכור תהילה (בגילה). אל זכור. (גם שנה בימי) [ואמור ומי] כאל. תחזור הלילה. כוס פדות ובא גואל:א)

ולאלתר יאמר ובא לציון גואל: סדר קדושה: קדיש כו׳:

ואין לומר למנצח מזמור לדוד משום דכת׳ יענך יי׳ ביום צרה. וצרה בפורים לא מדכרינן לפי שנא׳ בו יום משתה ושמחה: וגם אין לומר שיר מזמור לאסף: ת׳: ונר׳ שאומרי׳ שיר מזמור לאסף. כדי לסמוך שיר ממפלתן של רשעים למגילה שהיא מפלתן של רשעים: ת׳: וכן למהר בט״ו. אין אומרי׳ למנצח מזמור לדוד. ואין נופלים על פניהם בשניהם. משום שנאמר להיות עושים את שני הימים האלה שמוקפין בט״ו בשושן. וכפרים בי״ד. ואי׳ במגילת תענית. יומי פורייא אילין דלא למיספד בהון ואמרי׳ב) פ״ב דתענית לאסור של זה בזה. ושל זה בזה: ת׳: ואסור לכפרים ולעיירות גדולות שאין מוקפות חומה מימות יהושע בן נון לקרות את המגילה ולקרות בפרשי׳ ויבא עמלק כי אם יום ארבעה עשר לבדו: וכרכים המוקפים חומה

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) שנ׳ אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה וגו׳ לבנות וגו׳. נבדלה קהילה. ואחר כך נבדלו שנ ג) באדין בטילת עבודת בית אלהא. מפני אותם שהיו מעוולים ומגאלים את הכהונה שנ׳ (ומפני) [ומבני] יוידע בן אלישיב הכהן הגדול חתן לסנבלט החרני ואבריחהו מעלי. זכרה להם אלהי על גואלי הכהונה. בסוף עזרא. ומכל מקום ותהי סגולה עם שאלתיאל. שני באדין קמו זרובבל בר שאלתיאל וגו׳ למיבניה בית אלהא דירושלם וגו׳. כ״ל.

א) השינוים בהסגר הם נוסחת מחזורים הנדפסים. ב) ואמרינן בפ״ב דתענית וכו׳ י״ח ע״ב ומגילה ה׳ ע״ב. ג) בגליון הכ״י. שנא׳ באדין בטלת עבידת בית אלהא כצ״ל עזרא ד׳. ומבני יוידע בן

מיסות יהושע בן נון קורין בחמשה עשר בלבד: וכן הלכה: מצ' בן שמעי בן קיש. בן בית ראשון. ובן בית שני. קיש עולה בחשבון ד' מאות ועשר כמו שעמד בית ראשון. שמעי ד' מאות ועשרים. כמו שעמד בית שני. ומרדכי היה בבית ראשון שנאמר אשר הגלה מירושלם. ובבית שני. דכת' ד) בעזרא (הבאים) [אשר באו] עם זרובבל [ישוע] נחמיה שריה רעליה (ומרדכי) [מרדכי] בלשן: כ"ם: ת':

פיוט אחד מרבינו יצחק מדנפיראה):

רנה. יונה בחגוי. סלע נחבאה. ונפשה בקצוי. ארץ נכלאה. ופנים מסוה. נתנה כי יראה. ומה שר שוה. קולה לבוראה. ומצאה. ומצאה. בהשקט ונרפא. ונרפא ונרצה עונה ומלאה צבאה: צמחה ישועה. וששון ושמחה. בעדה נשמעה. והיתה רווחה. ויתד נקבעה. וצהלה זנוחה. ואל אֵל שוועה. נשמע וצווחה. ונחה. נחה. השקט ובטחה. ורומם קרנם. וקרן נבואה: ונרצה: חסדי יי׳. אזכיר תהילות. אשר רב לעוייני. והציב גבולות. למספר בחוניי. ושיר המעלות. ישוררו נבוניי. וסיללו מסילות. ועולות. צללו מסילות. ויונה נצפנה. בכל התלאה: ונרצה: קוראים בעת צר. אלהים בחמלו. במגדל במבצר. רחפם בצילו. וכל טוב נאצר. לעמו בנוחלו. ואויב הצר. ומאנוש סכלו. וצילו. וצילו. סר מאהלו. תשורר ברינה. בית השנואה: ונרצה: חזקה ימיני. בבן איש ימיני. ורמה קרני. בצורי וקרני. האיר ואוניו). נהפך לאוני. ותאות רצוני. בבן צפעוני. ועיני. ועיני. כרקב מלשני. ראתה ועדה. ליום פור נקראה: ונרצה: חו"ק:

אלישיב כצ"ל נחמיה י"ג. למבנא בית אלהא די בירושלם עזרא ה'. ד) דכתיב בעזרא אשר באו עם זרובבל ישוע נחמיה שריה רעליה מרדכי בלשן כצ"ל. ה) הוא הריצב"א מבעלי התוספות. ו) ואוני נהפך לאוני, הראשון הוא מלשון לא אכלתי באוני (דברים כו) ות"א באבלי, והשני מלשון כחי וראשית אוני (בראשית מ"ט) ות"א חילי וריש תוקפי.

ספרים

היוצאים לאור בפעם ראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ״ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

שנה ששית תר״ן.

Machsor Vitry.

BERLIN 1890.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM.

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei:

J. Kauffmann in Frankfurt a/M.

H. Engel in Berlin, Klosterstr. 15.

מחזור ויטרי

לרבינו שמחה

אחד מתלמידי רש״י ז״ל.

הספר היקר הזה היה טמון וצפון בכתב יד באוצר הספרים בעיר אקספארד כמה מאות שנים

ויצא עתה לאור עולם

עם תוספות הגהות תקונים ובאורים

ממני

שמעון הלוי איש הורוויץ.

חוברת שניה.

ברלין, תר״ן.

בדפוס של צבי הירש ב״ר יצחק איטצקאווסקי.

MACHSOR VITRY

nach der

Oxforder Handschrift

(Cod. No. 1100)

zum ersten Male

herausgegeben und mit Anmerkungen versehen

von

S. Hurwitz,

Rabbiner.

BERLIN, 1890.

Druck von H. Itzkowski, Gr. Hamburgerstr. 18/19.

מחזור ויטרי חלק שני.

השמטות ותקוני הטעות.

צד 3 אות ז'. ונראה שכן היה גירסתם בגמרא. ונשמט ועיין בזוהר פ' תרומה קכ"ז ע"א ותנינן אל תקרי מה אלא מאה. וכן איתא בזוהר קרח קע"ט ע"א ואמרו אל תקרי.

צד 32 אות ס'. ומצאתי בפרדם לרש"י ז"ל שעמד בזה ונשמט ועיין בשיורי ברכה סי' קצ"ב.

צד 56 אות ג'. חלולים חלולים וכו' נשמט לפנינו בברכות ס' ע"ב הגירסא חללים חללים אך גירסת הרי"ף והרא"ש כגירסת המחבר חלולים. וכן הוא בטור א"ח סי' ו' וז"ל ולא יאמר חללים חללים, רמז לדבר חלולים חלולים עולה רמ"ח כחשבון אברי האדם. וכוון בזה למה שנמצא במדרש תנחומא פ' שמיני פסוק זאת החיה אשר תאכלו שמאתים וארבעים ושמנה אברים באדם ולכך אנו אומרים בכל יום בא"ה אמ"ה אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים. חלולים חלולים בגימטריא רמ"ח הוי כמנין איברים שבאדם עכ"ל והמדרש הזה נעלם במחילת כבודו מהרד"א (דפוס אמשטרדם דף טו) שכתב ויש קורין חלולים חלולים וטעות הוא בידם וכו' ע"ש.

צד 82 בביאור אות ח' בה' שבת סי' נ"ג צ"ל קנ"ה. — צד 221 שורה י"א בביאור כשחל ר"ח צ"ל ר"ה. — צד 232 אדם הגן צ"ל אדם הגנן. — צד 299 שורה א' בשיר צ"ל כשיר. — שם עשן צ"ל ענן. — שורה ב' נפנלים צ"ל נדגלים. — שורה ג' ואין עומד בסעודה צ"ל ואין עומד בסודה. — שורה ה' וכלכלה צ"ל וככלה. — צד 311 שורה ח' ארעא דקרא, וכן בביאור שורה א' צ"ל ארעא רקדא. — צד 333 בביאור אות י' זבין לבדין צ"ל במדרש שם פסוק על אלה ויותר לא נמצא בספרים שלפנינו. — צד 334 שורה ד' לעיר שממה צ"ל לעיר ששמה. — צד 335 שורה ה' גילי דימתתי צ"ל גילי דימתחי. — צד 338 חנוה נגסא צ"ל תווה נגסא. — צד 365 בביאור קרובץ אחרים ותיבת אחרות נמחק. — צד 367 אות כ' ומקור הדברים הוא בזוהר פ' בשלח דף נ"ב ע"א ע"ש והוא ראיה ברורה על קדמות ספר הזוהר.

רנו. ד)**ראש** חדש ניסן הבא בשבת מפקי ג׳ תורות. וקרן שיתא בעיינינא דיומא. וחד קרי ובראשי חדשיכם. ומפטיר קרי החדש הזה. עד בכל מושבותיכם תאכלו מצות. ומפטיר בראשון באחד לחדש: דמפרשת החדש קסליק. ולא בהשמים כסאי. אלא היכ׳ דקרי בראש חדש: ה)לעולם קורין פרשת צו את אהרן. קודם הפסח: ופרשת וידבר. במדבר סיני. שאו. ישהוא תחילת ספר קודם עצרת. וצומו בט׳ באב קודם ואתחנן. ופרשת אתם נצבים קודם ראש השנה. ו)וסימנך פקי״ד ופס״ח. מנ״ו ועצר״ו. צומ״ו. וצל״ו. קומ״ו ותקע״ו: וזהו שאמרו חכמים ר׳ שמעון בן אלעזר אומר עזרא תיקן להם לישראל שיהו קורין קללות שבתורת כהנים קודם ועצרת. ושבמשנה תורה קודם ראש השנה. מה טעם כדי שתכלה שנה וקללותיה. שאף עצרת ראש השנה לאילן הוא. ז)שכך שנינו פ״ק דראש השנה. ובעצרת על פירות האילן. וכל סימנין הללו אין זזין ואין משתנין מקומן לא בשנה פשוטה ולא בשנה מעוברת: ובצרפת אין משתנין כל הסימנין הללו אלא פקי״ד ופס״ח שהוא נוהג בשנה פשוטה ואינו נוהג בשנה מעוברת. שפעמים שקורין זאת תהיה המצורע קודם הפסח. וסימן סג״ר ופס״ח. ח)ובה״ח מעוברת. ובה״ש מעוברת קורין אחרי מות קודם פסח: וסימנך פט״ר ופס״ח: או אוח״ר ופס״ח:

רנז. ט)**והקורא** קללות שבתורת כהנים אינו מפסיק בהן. שכך שנינו אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולם. מאי טעם לפי שאין אומרי׳ ברכה על הפורענות. וכיצד יעשה. אמרו חכמים כשהוא מתחיל מתחיל ג׳ פסוקים למעלה מהקללות וכשהוא מסיים. מסיים בפסוק שאחריהם. ואמר אביי לא שנו אלא קללות שבתורת כהנים. אבל שבמשנה תורה פוסק. ומאי טעם. הללו דאם בחוקותי י)בלשון

ד) ר״ח ניסן הבא בשבת וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ י״ה. ושם סי׳ כ״ד שאלתי ר״ח ניסן שחל להיות בשבת ובאותה שבת יש בה פ׳ החדש במה מפטירין אם בהשמים כסאי אם בראשון באחד לחדש וזו וזו כתובה בתלמוד והשיבוני מפטירין בראשון באחד לחדש ואין שום אדם חולק בדבר. ועיין ברמב״ם פי״ג מה׳ תפלה הכ״ג וכן ר״ח ניסן שחל להיות בשבת וכו׳ ונלמד מהא דאיתא במגילה כ״ט ע״ב ר״ח טבת שחל להיות בשבת וכו׳. ה) לעולם קורין פרשת צו וכו׳ עזרא תיקן להם וכו׳ מגילה ל״א ע״ב. ו) וסמנך פקיד ופסח וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ל״א. וכן הובא בהג״ם פי״ג מה׳ תפלה וז״ל כתב בסדר רב עמרם סי׳ פקיד ופסח מנה ועצר צום וצלי קום ותקע הא לך פירש פקיד תרגומו של צו ואח״כ פסח מנה מניין שבמדבר סיני ואח״כ עצרת צום תענית תשעה באב ואח״כ צלי שהוא ואתחנן קום שהוא נצבים ואח״כ תקע בר״ה ועיין מנהיג הלכות פסח סי׳ ר׳ טעם סי׳ פקוד ופסח. ז) שכך שנינו וכו׳ ר״ה ט״ז ע״א ומגילה שם. ח) ובה״ח ובה״ש וכו׳ ר״ת ה׳ חסרים. ה׳ שלמים פירש כשחל ר״ח ביום ה׳ בין שהחדשים שלמים. בין שחדשים חסרים קורין פ׳ נח בר״ח חשון ונתוסף שבת אחת וכיון שהשנה מעוברת קורין אחרי קודם פסח. ט) והקורא וכו׳ לפי שאין אומרים ברכה וכו׳ מגילה ל״א ע״ב אלא היכא עביד תנא כשהוא מתחיל מתחיל בפסוק שלפניהם וכשהוא מסיים מסיים בפסוק שלאחריהם. והט״ז בא״ח סי׳ תכ״ח הקשה ע״ז דהא תנינן לעיל שם כ״א ע״א הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה. ושם ע״ב איתא והאידנא דכולהו מברכי לפניה ולאחריה היינו טעמא דתקינו רבנן וכו׳ וא״כ בימי חכמי המשנה הי׳ רק הפותח והחותם מברך ולא האמצעים וכו׳ ע״ש וכן הקשיתי גם אנכי על המדרש דברים ריש פ׳ ראה דאיתא התם מהו שיהא מותר לו לקרות התוכחות בקריות הרבה כך שנו חכמים אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולן וכו׳ ד״א למה אין מפסיקין בקללות וכו׳ אין שורש הדין שיהו בני מתקללין ואני מתברך. וקשה גם על המדרש קושית הט״ז הנ״ל וראיתי בישועות יעקב סי׳ תכ״ח שרוצה לתרץ קושית הט״ז דנ״מ לבני מערבא דמסקי אורייתא בתלת שנין ולדידהו משכחת לה שיברך בתחילה על הקללות או יברך בסוף עליהם ע״ש ודבריו דחוקים מאד לכל מעיין, אך הדבר נכון ע״פ ירושלמי מגילה פרק בני העיר ה״ז ר׳ יונתן ספרא דגופתא נחת להכא חמא לבר אבונא ספרא קרי שירת הבאר ומברך לפניה ולאחריה. א״ל ועבדין כן (פירש וכי עושין כן שמברך לפניה ולאחריה, הא הפותח מברך לפניה והחותם מברך לאחריה) א״ל ועדיין את לזו וכו׳ אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריו אלא שירת הים ועשרת הדברות וקללות שבתורת כהנים וקללות שבמשנה תורה, וכן הוא ג״כ במסכת סופרים פי״ב ע״ש. ומבואר בהדיא שגם בימי חכמי המשנה היו מברכים על כל הנ״ל תחילה וסוף והוא ברור ופשוט. י) בלשון רבים אמורות וכו׳ שם

רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן. והללו בלשון יחיד ומפי עצמו. (ופעם) [והעם] לא נהגו אפילו באותם של משנה תורה: כ) שנינו במסכת סופרים. באחד בניסן הוקם המשכן. וי"ב נשיאים הקריבו קרבנם לי"ב יום. וכל אחד ואחד עשה יום טוב ביום הקריב את קרבנו. לפיכך אין אומרים תחנונים ואין נופלין על פניהם כל ימי ניסן. ואין מתענין עד שיעבר ניסן אלא הבכורות שהם מתענין בערב פסח. והצנועים כדי שיכנסו למצות מצה לתאבון:

רנח. ויש מקומות שאין נוהגין ציבור ליפול על פניהם משנכנס ניסן. משום דאמרינן במגילי' תענית מריש ירחא דניסן. כו'. ולא היא. דבטלה מגילה תענית. כדמסיק פ"ק דראש השנה. הילכתא בטלו. והילכתא לא בטלו. ופריך הילכתא אהילכתא. ומשנינן ל) לא קשיא הא בחנוכה ופורים לא בטלו הא בשאר יומי בטלו:

רנט. מ) **ושבת** שלפני הפסח נהגו העם לקרותו שבת הגדול ואינם יודעין למה. שהרי אינו גדול משאר שבתות. אלא לפי שבניסן שבו יצאו ישראל ממצרים חמשי בשבת היה. כדאיתא בסדר עולם רבא. ובפ"ר עקיבא. נ) ומקחו של פסח מבעשור. והיה בשבת שלפני הפסח. אמרו ישראל הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו. אמר להם הק' עתה תראו הפלא שאעשה. הלכו ולקחו איש פסחו. להיות להם למשמרת עד ארבעה עשר יום. כשראו המצריים היו רוצים להנקם מהם. והיו מיעיהן מרותחין. ובאש נדעכים. ונידונין ביסורין. וחלאים רעים. ומרים. ולא הזיקו לישראל מאומה. ועל ידי שנעשו נסים לישראל באותו שבת שלפני הפסח לפיכך נקרא שבת הגדול:

מפי ר' אברהם נ"ע:

כול"ן אצ"ל תמו"ז וא"ב:

רס. אחד בניסן הוא פסח. הוא שבעה עשר בתמוז הוא תשעה באב. וסימניך השביעני במרורים הרוני לענה: ת': תרי בניסן בו שבועות. וחנוכה. בזמן שמרחשוון חסר. אבל בזמן שהוא מלא. חנוכה בג' בניסן. שהוא יום אחד (אחד) [אחר] שבועות: תלתא בניסן ראש השנה וסכות. ד' בניסן שמחת תורה. ה' בניסן צום כיפור: וסימניך א"ת ב"ש ג"ר ד"ק ה"ץ ו"ף:

רסא. א"ת ביום ראשון של פסח. ט' באב. ב"ש. שני לו שבועות. ג"ר. שלישי לו ראש השנה. ד"ק. רביעי (רביעי) לו קרית התורה. ה"ץ. חמשי לו צום כיפור. ו"ף. ששי לו פורים: והר"ב ר' אליקים נתן סימן מובהק במועדים שלא ישעה אדם בהם:

אם היום פורים: למחרתו בטול שמורים: יקרא לשליש ליל שמורים: קדש לרביע יום הבכורים: יתקע לחמשי תקיעה ושברים: מפר לערב ששי הרמות ונדרים: השביעי הוא יום הכיפורים: ליום אכילת מצות וממרורים: ויקונן בירמיה מספד תמרורים: יקיים החזון מקרא השביעני במרורים: חוק נרות ולהלל גומרים: זמן מתן תורה לעם אדירים: קוף מזבח ערבה צריך בזמרים: שלשתם ביום תמים מתחברים: וזכר לדבר כי נר מצוה ותורה אור: נר. חנוכה. ותורה. מתן תורה. אור. יום ערבה:

ל"א ע"ב, — והעם לא נהגו כצ"ל. כ) שנינו במס' סופרים וכו' עד מצה לתאבון הכל שם פכ"א, והובא כל זה בפרדס לרש"י ז"ל סי' י"ז אלא הבכורות כן הלשון במס' סופרים ובפרדס הנ"ל ועיין בתניא רבתי סי' מ"ה ומש"ש אות כ"ח. ל) לא קשיא הא וכו' ר"ה י"ט ע"ב. מ) ושבת שלפני הפסח וכו' הובא ג"כ בפרדס סי' י"ז כמעט כלשונו ממש ועיין בתניא סי' מ"ב ומש"ש אות א'. נ) ומקחו של פסח וכו' עיין תוס' שבת פ"ז ע"ב ד"ה ואותו יום וכו' אחד בניסן וכו' עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' י"ג סי' המועדים וכו' ועיין בטור א"ח סי' תכ"ח. אם היום פורים וכו' רשום אליקים

שמדליקין הנרות. שקורין צירייש: וביום פורים הוא ל״ג בעומר. וזכר לדבר שם האחד פל״ג: פורים. ל״ג בעומר: לעולם ביום תשרי סוכה: ביום גדליה כיפור: ביום אדר פורים: ביום פורים ל״ג: ביום ניסן. פסח: ביום י״ז בתמוז ט׳ באב: לעולם לכל החדשים כשראש חדש שני ימים מונין משני. והמלא אינו ראש חדש אלא יום אחד. והחודש הבא אחריו שני ימים. ויום ראשון הולך אחר המלא כדי למלאותו. ובזמן הבית היו מונין י׳ ימים עד יום הכיפור מיום שני של ראש השנה. ואחר החורבן מונים מיום ראשון: ע״כ ת׳: בי״ז בתמוז מתפללין סליחות: כעניין ם)חמשה דברים שאירעו לאבותינו בי״ז בתמוז. נשתברו הלוחות וביטל התמיד. והובקעה העיר. ושרף (אפוסמוס) [אפוסטמוס] את התורה והעמיד צלם בהיכל:

וקדמונים פיטו בעניינים:

שבת שלאחר י״ז בתמוז מפטירין דברי ירמיהו. ומצמצמין. גורעין ומוסיפין. ומתקנין הפרשיות ומחברין. או מפזרין הפרשיות כדי שתהא נקראת הפרשה תחילת הספר שהוא אלה הדברים לשבת שלפני ט׳ באב. כדי שיקראו בתורה איכה אשא לבדי. ומפטירין בחזון ישעיהו איכה היתה לזונה: ובשבת שאחר ט׳ באב קורין ואתחנן באותו סימן קומו וצלו:

ואלו הם סימני הפטרות מי״ז בתמוז עד סוף החומש:

ע) **דש״ח נו״ע אר״ק שד״ש:**

רסב. **דברי** ירמיהו. שמעו דבר יי׳. חזון ישעיהו. נחמו. ותאמר ציון. ענייה סוערה. אנכי אנכי הוא מנחמכם. רני עקרה. קומי אורי. שובה ישראל. דרשו שוש אשיש: בשבת שלפני ראש השנה מפטירין שובה. כדי ליזהר על התשובה. ושבת שבין ראש השנה ויום הכפורים מפטירין דרשו. על שהוא מצוי אף ליחידים. פ) כדאמרינן פ״ק דראש השנה. דרמינן קראי אהדדי. כתב מי כיי׳ אלהינו בכל קוראינו אליו. וכתוב דרשו יי׳ בהמצאו ומשנינן כאן ביחיד כאן בציבור. ובעינן. ויחיד אימתי. ומשנינן (בעצרת) [בעשרת] ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים: ואם יש שבת בין יום הכיפורים לסוכות ל) מפטירין להאזינו שוש אשיש על שנעשיית מעיל צדקה שנמחלו עוונותיהם. ויש מפטירין וידבר דוד. עד מגדול ישועות מלכו. ואין מדלגין ממנה כלום. וכן נוהגין במייאנצא. שירה לשירה. וכשמפטירין שובה ישראל אומר כולה עד ופושעים יכשלו בם. מתחילין ספר יואל ומפטירין עד סוף הספר ולא יבושו עמי לעולם. וכשמפטירין ענייה סוערה. לפי שאין בה אלא י״ב פסוקים מתחילים אחריה דרשו שבאותו העניין ומסיימים ההפטרה במקרא זה אשר לא יכרת. ולכך אנו עושים סימן מן ההפטרות לפי שאין משנין אותם מכסדרן. וכמו שאנו אומרי׳ אותם בשנה זו כך אנו אומרי׳ אותם בשנה האחרת. שלש הפטרות ראשונות שהן דברי תוכחות אומ׳ אותה מי״ז בתמוז עד ט׳ באב. שהן דברי תוכחה. כדי להוכיח את ישראל. כאשר הוכיחום הנביאים על ירושלם. ויש ביניהם ג׳ שבועות

הלוי חזק. ם) חמשה דברים וכו׳ תענית כ״ו ע״א והעמיד צלם בהיכל כן הוא גירסא הנכונה והעמיד וכן הוא במשנה שבמשניות ובמשנה שבירושלמי ואפוסטמוס קאי. ולפנינו שם איתא והעמידו, ועיין בספר גבורות ארי על תענית שם אך המפרש המיוחס לרש״י גרס והועמד ופירש שהעמידו מנשה כדמפורש בתרגום ירושלמי וכו׳ ע״ש. ועיין ירושלמי תענית פ״ד ה״ה ואית תני הועמד צלם בהיכל מאן דאמר הועמד צלמו של מנשה. מאן דאמר העמיד צלמו של אפוסטמוס, ועיין סנהדרין ק״ג ע״ב, ובמדרש דב״ר פ״ב, ועיין בספר התניא סי׳ נ״ח ענין ד׳ צומות ובבאורי שם אות ה׳. ע) דש״ח נו״ע וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ י״א. פ) כדאמרינן פ״ק דר״ה וכו׳ שם י״ח ע״א ומשנינן בעשרת ימים כצ״ל. ל) מפטירין להאזינו שוש אשיש וכו׳ עיין בפרדס סי׳ כ״ה.

בכל שנה. והאחרונות שכולן נחמה אומ' אותה מט' באב עד יום הכיפורים. כדרך המנחמים לנחם מעט מעט. שהאומ' לנחרב נחמה יותר מדאי דומה כמי שאומר למחזיר על הפתחים למחר אתה מלך שאינו מאמין. כמו שנאמר ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה וגו'. לפיכך נחמו. ותאמר ציון. אע״פ שהיא נחרבת אל תאמר שהיא נעזבת. ואחר כך ענייה. לפיכך הקדימוה לאנכי. אנכי אנכי הוא מנחמכם. מאחר שניחמה הק' בחסדיו שוב אינו קורא לה נוחמה. ועד כאן ניחמוה נביאים. ק)מיכן ואילך הוא מנחמה. ואחר שקיבלה תנחומים פוסק לה כמה טובות וגדולות: רני עקרה. קומי אורי. שוש אשיש: ת'. וזה סידור ר״ת. וזה לשונו. סימן הפטרות מדברי ירמיהו ואילך עד אחר שבעה עשר בתמוז מפטירין לעיניין פרשיות מן התענית ואילך. דש״ח נ״ע ארק״ש ד״ש. הכל לפי הזמן ולא לפי הפרשיות. תלת דפורענותא. לפני ט' באב. שב דנחמתא. לפי הקללות שבמשנה תורה. מכריזים דברי נחמות. ולעולם שוש אשיש משב דנחמתא. ודרשו ושובה תרתי דתיובתא. בין שחולקין אתם נצבים שאו' דרשו לוילך משה. ובין כשאין חולקין שהרי אומרים בצום גדליה דרשו. שהוא אחר ראש השנה מיד. ואחריו שובה: pa)ויש שקורין שובה בין ראש השנה ליום הכיפורים בשיש שבת בין יום הכיפורים לסוכות. ומאחרים שוש אשיש לאותו שבת שבין יום הכיפורים לסוכות. ואומ' משל. סהדין ניצוחייא דאזלינן לקרבא ונקטין לוליבא בידיהון. וזה משל הדיוט הוא ואינו עיקר. וטעות הוא בידם. שהרי בפסיקתא דוהיה מדי חדש. (ונפסיק ת') ר)[ובפסיקתא] דבאתי לגני סדורות תרתי דתיובתא. לבסוף. ועוד דאמרינן בבבא בתרא גבי סדרן של נביאים דסמכי נחמתא לנחמתא. ועוד שונה מכוונת לשאילת מטר. דמשלימין ביואל. ובחג נידונין על המים. ומכריזין עליהם לפני דינים. ועוד שיפה צעקה לאחר גזר דין. כדאמר בראש השנה שאם פסקו להם מים מועטין בראש השנה הקב״ה מורידן בזמנן. ולפי קללות השנה סדרו רבותי' הנחמות כנגדה. ואתם ניצבים היא מקללות של משנה תורה. ולפיכך תיקנו לה שוש אשיש. שהיא נחמה. ומשום שתכלה שנה וקללותיה סידרו רבותי' קומו ותקעו. דאי לא תימ' הכי. הוה להו לאתקוני עולו. ותקעו. כי תבא. וכמה עינייני תפילת גשמים אנו מתפללין עד הושענא רבה. שהוא זמן גזירת גשמים.

ק) מכאן ואילך הוא מנחמה וכו' עיין בפרדס סי' י״א ויש לתקן שם מכאן ואילך הוא מנחמה כדמסיים הכא. ועיין בשו״ת צמח צדק סי' קכ״ו. pa) ויש שקורין שובה וכו' עיין תוס' מגילה ל״א ע״ב ד״ה ר״ח וכו' ואין אנו עושין כן אלא מפטיר בירמיה שמעו דבר ה' וכו' והטעם לפי שאנו נוהגין ע״פ הפסיקתא וכו' וכן הוא בראש פ״ד דמגילה והאידנא לא נהגינן הכי אלא מפטירין שמעו כסדר הפטרות הסדורות במדרש פסיקתא. ועיין תוס' פסחים מ' ע״ב ד״ה אבל וכו' ואנו מפטירין השמים כסאי וכן הוא בפסיקתא ועיין במהרש״א שם, ובשו״ת תרוה״ד סי' י״ט, ובתוס' ברכות י״ת ע״א ד״ה למחר וכו' ואנו עושין כספרים הצונים כמו מחזון ישעיהו כפסיקתא, ובמהרש״א שם, ועיין באר״ז ח״ש סי' שצ״ד ושם סי' תס״ד אשתקד בשנה שעברה ישבו זקני קהלינו ונתיישבו בדבר ונמנו וגמרו שלא להחליף אותן הפטרות שאומרים באלול ומט״ו באב ואילך באותה הפטרה הואיל ופסקה רב כהנא (כוונתו לפסיקתא דרב כהנא) ועיין סמ״ג עשין סי' י״ט ושבת, שלפני ט״ב חזון ישעיהו שאנו מפטירין תלת דפורענתא קודם ט״ב דברי ירמיהו, שמעו דבר ה', חזון ישעיהו, ולאחר ט״ב שבע דנחמתא ותרתי דתשובה וכן יש בפסיקתא וכו' ובפרדס לרש״י ד״ל סי' י״א, י״ב, ט״ה, כ״ה, ל״א, ועיין במנהיג הלכות תענית דין ט״ז וז״ל שנינו בפסיקתא מפרשת בראשית עד י״ז בתמוז מפטרינן לענין הפרשות דומה לדומה, משם ואילך הכל לפי הזמן ולפי המאורע וכו' ויש מקומות בספרד שאומר בשבת של עי״ת שובה ויש שאומר אותו בשבת שלפני עשרת הימים לה זכיר על התשובה ודברי שניהם לא יתכן לפי הפסיקתא דשוש אשיש הוא משבעה דנחמתא לפני ר״ה, ודרשו ושובה מתרתי דתיובתא והן לבסוף כך קבל.תי בצרפת בשם ר' יעקב מ״כ וכלשון זה הובא באבודרה״ם סדר הפרשיות ע״ש. ועיין ברא״ש ובר״ן פרק בני העיר, ובטור א״ח סי' תכ״ח ועיין בשו״ת תה״ד בפסקים וכתבים מהר״י סי' צ״ד, ובשו״ת צ״צ סי' קכ״ו ע״ש. ר) ובפסיקתא דבאתי לגני כצ״ל והכוונה להפסיקתא שנדפסה בליק מהרב רש״ב, וקורא אותה פסיקתא דבאתי לגני שהוא תחילת הדרשה על פסוק ויהי ביום כלת משה, ופסיקתא דוהיה מדי חדש מכנה לפסיקתא רבתי דרב כהנא ושם בפ״א דריש על המקרא והי' מדי חדש, וידוע שיש בה

ולפיכך נכון לומר שובה אחר יום הכיפורים. אם חלה שבת אחריו דעיקרה לנשמים. סוי״ נתן קולו לפני חילו. עד ולא יבושו עמי לעולם: כך העתקתי הסדר מכתב יד רבינו ר׳ יוסף בר שמואל טוב עלם. וכן הורה רבינו יעקב: העתקתי מכתיבת הרב שמשון מפלאירא: עד כאן ת׳:

רסג. בתלמוד ירושלמי אמר מר ט) הני נשי דידן דלא שתו חמרא משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב מנהגא הוא. ורוב הגאונים שבלותיר נהגו שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין משנכנס אב עד ט׳ באב. וערב ט׳ באב פת ומלח ומים דיש שמקדימין מי״ז בתמוז עד ט׳ באב לנהוג כן. ס) והגאון ר׳ יצחק בר׳ יהודה היה אוכל ערב תשעה באב ביצה אחת בלבד כעין אבילות. וסמך לנוהגין כן שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין קודם תשעה באב:

הלכות תשעה באב.

רסד. בתשעה באב כך הוא הסדר: ערב ט׳ באב במנחה מקדימין לבית הכנסת ומתפללין תפילת המנחה. ואין נופלין על פניהם ויוצאין מבית הכנסת ואוכלין ושותין מבעוד יום וסעודה המפסיק בה ערב ט׳ באב לא יאכל על השלחן אלא על גבי קרקע ולא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא שני תבשילין. ח) ויש (פירושין) [פרושים] שמונעין מכל ליפתן אלא פת ומלח ומים במשורה. ויש פרושים אוכלין ביצה אחת לבדה מין מאכל שאין לו פה. כגון ר׳ יצחק בר יהודה: ת׳. ובקונטרס (לוהיר) [לותיר] מצ׳ לא יאכל שני תבשילים כגון עדשים ופולין. וכל שהוא מבושל אפילו ביחד כגון מילת מגבינה ובצים טרופים בה (לא) הוי שני תבשילין. וכל שני מיני פירות מותר דאין זה שני תבשילין. ע״כ: ובקונטרס דמסכת כלאים מצ׳ לא יאכל שני תבשילין. כלומר שני בישולין כגון דג מבושל וביצה מבושלת. או אפילו קטנית לא יאכל ב׳ מיני תבשיל. ופר״ח אפילו אורז ועדשים. כל דבר שאוכל כמות שהוא חי אין בישולו קרי בישול ואפילו (בושלו) [לבשל] יכול שני תבשילין כאילו. ועוד בשלהי תענית. לא יאכל בשר ולא ישתה יין. תנא (אכל)

חסרון וחלוף בסדר הפרשות. ט) הני נשי דידן וכו׳ כן הובא גם בפרדס סי׳ ק״ס וז״ל וכך נמצא בתלמוד ירושלמי אמר מר הני נשי דידן דלא שתו חמרא משבעה עשר בתמוז עד תשעה באב וכו׳ ונראה שכך הי׳ גירסתם בירושלמי פסחים פ״ד ה״א. ובתענית פ״א ה״ו. וכן הביא הגירסא הכ״ב בריש ה׳ ט״ב ירושלמי אילן נשייא דנהיגי דלא למשתי חמרא מדעייל אב מנהגא שבו פסק אבן שתיה. ובסוף ה׳ תש״ב הביא מירושלמי דלא שתו חמרא מן י״ז בתמוז עד תב״א מנהגא וכן הוא בפרדס בשם ירושלמי ע״ש סי׳ ק״ס ועיין בשירי קרבן שכבר העיר בזה. והרד״א הביא כתב רבינו האי אע״פ דאמרינן בירושלמי דתענית ודפסחים בפרק מקום שנהגו א״ר זעירא נשיא דנהיגי דלא למשתיא חמרא ודלא למיכל בשרא מן דאב עליל עד אפוקי תעניתא מנהגא וכו׳. ס) והגאון ר׳ יצחק ב״ר יהודה וכו׳ בפרדס והגאון ר׳ יצחק שמעתי עליו שהוא אוכל ביצה אחת ערב ט״ב, וע׳ בשה״ל סי׳ רס״ה ובתניא סי׳ נ״ט ומצאתי שהגאון רבינו יצחק פאסי ז״ל הי׳ נוהג וכו׳. ח) ויש פרושים וכו׳ כצ״ל ובקונטרס לותיר מצאתי כצ״ל וכל שהוא אפי׳ ביחד וכו׳ (הייני בקדרה אחת) טרופים בה הוי שני תבשילין כצ״ל והובא דעה זו בשה״ל סי׳ רס״ה והרמב״ן בתוה״א ענין אבילות ישנה כתב ויש מחמירין לאסור בשני מינין בקדרה אחת ואפי׳ בדג וביצה שעליו וכו׳ מפני שהן קרויין שני תבשילין לענין עירוב, ואינו כן קל הוא לענין עירוב שאמרו בעירובי תבשילין לעשותן כשני תבשילין, ואינו לענין תשעה באב. וכן הוא ג״כ דעת הריטב״א תענית כ״ו ע״ב דכל שהם בתמחוי אחד וקדרה אחת אפילו כמה מינים ביחד אינו אלא תבשיל אחד ועיין בש״ג פ״ד דתענית ובא״ח סי׳ תקנ״ב סעיף ובביאורי הגר״א ס״ק ח׳ ואפילו לבשל יכול וכו׳ כצ״ל — לא יאכל בשר וכו׳ תענית כ״ו ע״ב אבל אוכל הוא כצ״ל שם ל׳ ע״א.

[אבל] אוכל הוא בשר מליח ושותה יין מגיתו. בשר מליח עד כמה. פי׳ ישהא שאין בה שמחה כשלמים. שני ימים ולילה אחד. עד אין בה שמחה. דתוך הזמן כת׳ בהו שמחה. וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת וגו׳. ולגבי תשעה באב מידי דאית ביה שמחה אסור. יין מגיתו. כל זמן שהוא תוסס. וכמה תסיסתו שלשה ימים: ב)ומתקנין מתשעה באב למוצאי תשעה באב: ת׳: ג)אמרו עליו על ר׳ יהודה בר אילעי שהיה יושב בין תנור לכיריים ואוכל ביצה אחת ושותה לוג מים ומפסיק. לערב שורה מפה במים ומנגבה למחר מקנה בה ידיו לנקיון ומעבירה על פניו לנהור. ולא מושיט אצבעו במים משום תענוג. כי אתא רב דימי א׳ ערב תשעה באב מביאין לו לר׳ יהושע בן לוי [מטפחת] ושורה (אותם) [אותה] במים ועשה אותה כמין כלים נגובים ולמחר מקנח בה ידיו. אבל יום הכיפורים דאסירא ליה סחיטא אין שורין כלל ומוטב להושיט אצבעו במים לשום ניקיון ובהכי לא הוי תענוג: תני זעירא בר אחא ערב יום הכיפורים מביאין [לו] מטפחת נגובה ומקנה בה פניו ידיו ורגליו שהיו שרויין במים של רחיצה. למחר מעבירה על גב עיניו ואינו חושש. סחיטא ליכא. דנגובה הויא. תענוג ליכא משום מיעוט מים דשריית ידיו דעיילי לגווה כי מעבירה על גבי עיניו למחר הא קא מינגבא וליכא אלא רטיבא בעלמא: לאחר תפילת ערבית קורא שליח ציבור איכה. ומקונן לענמת נפש. ואי קרו כולהו ליכא ענמת (ואיכול) [ואינו] אלא כקורא בתורה הוי: וחוזר על זכור יי׳ מה היה לנו. והציבור עונין אחריו אחר כל פסוק ופסוק זכור יי׳ מה היה לנו. אוי הביטה וראה את חרפתינו (או) [אוי] מה היה לנו. ומפסוק ואתה יי׳ לעולם תשב עד סוף הספר אומרים יחדיו השליח ציבור והציבור. ואין מוסיף אוי. מפסוק זה ואילך: ושוב אומ׳ קינות לשברון לב ועגומת נפש. ואחריהן יעמוד לסדר קדושה ומתחיל ואתה קדוש. ואינו אומ׳ ובא לציון גואל. לפי שאין גאולה בלילה. וכן אינו אומ׳ ואני זאת בריתי. דנראה כמקיים ברית על הקינה. ועוד לא ימושו מפיך לא שייך למימר בו ביום. לפי שהכל בטילין בו. ובאבל שרי למימר שאם אבל אסור בתורה המנחמין מישרא שרו. ואומ׳ קדיש. ואינו משלימין: והולכין (לכתיחם) [לבתיהם] ואינן נותנין שלום זה לזה אלא כנזופים ואבילים פונה איש לביתו בלא דבר. ת׳.

תשובה שהשיבו קהל רומא על שירת הים דהיינו ויושע.

רסה. דעו כי שירת הים היה מנהגינו מנהג כל קהל רומא ומנהג כל קהילות אשר סביבותינו. ומנהג כל קהילות אשר בספרד מיום גלות ירושלם ועד עתה לומרה כל השנה כולה בכל יום ויום ד)זולתי תשעה באב בלבד. שאין אומרי׳ אותה משום אבל. וכן בבית האבל אינו אומ׳ אותה כל שבעה ימים. ומנהג אבותינו תורה היא. ובכמה מקומות אמרי רבותי׳ בתלמוד ארץ ישראל. דa)מנהג מבטל את ההלכה.

ב) ומתקנין מט״ב למוצאי ט״ב תוספתא סוף תענית והביאה הרא״ש סוף תענית, ועיין מרדכי רי״ש מ״ק, ובטור א״ח סוף סי׳ תקנ״ט. ג) אמרו עליו וכו׳ לערב שורה מפה במים וכו׳ כי אתא רב דימי וכו׳ תני זעירא וכו׳ עיין תענית ל׳ ע״א. ויומא ע״ח ע״ב, וברש״י שם, ועיין ברי״ף פרק יוה״כ וז״ל ואסיקנא דבערב ט״ב שורה במים ועושה כמין כלים נגובים, וערב יו״כ מקנח בה ידיו ורגליו ולמחר מעבירה על גבי עיניו ואינו חושש, אבל אין שורה במים מעיקרא דחייש לסחיטה בשעה שמעבירה על גבי פניו, וכן הלכתא, ועיין בר״ן שם אבל ביה״כ הי׳ מחמיר יותר שהיה סוחט אותה הרבה עד שהיה עושה אותה כמין כלים נגובים ומתוך כך אין בה כדי לקנח פניו ידיו ורגליו בלילה אלא למחר מעבירה ע״ג עיניו זהו פירש של שמועה זו לפי גירסת הרב אלפס ז״ל ויש נוסחאות אחרות בהלכה זו, ועיין מרדכי פרק יוה״כ סי׳ תשכ״ח, ובראש שם סי׳ ז, ולהמחבר היתה נוסחא אחרת בההיא דתענית שם וביומא שם. מטפחת ושורה אותה כצ״ל, והולכין לבתיהם כצ״ל. ד) זולתי תשעה באב בלבד וכן הוא במנהיג וז״ל וכן שמעתי שבארץ ישראל מדלגין היום (בט״ב) שירת הים ע״ש. דa) מנהג מבטל את ההלכה ירושלמי ריש פרק השוכר את הפועלין, וע׳ ירושלמי

וכל שכן דבר זה שאין הלכה סותרתו ואין לו זכר בכל התלמוד. ושנהינו רבותי' לאומרה יען כי הזמירות חובה היה עלינו לאומרה בכל יום דא"ר יוסי יהי חלקי מגומרי הלל בכל יום. ומסקנא כי קאמרי' בפסוקי דזמרה. ולפיכך תיקנו רבותינו לומר עמהם זו השירה שהיא על מפלת אויבינו. ולתת שבח למפליא פלאות ולברך את שמו לפניהם ולאחריהם. לפניהם ברוך שאמר. ולאחריהם ישתבח. הילכך אין ראוי למונעה אלא יום תשעה באב בלבד. לפי שהוא יום נפילה. המקום ברחמיו יקימנו ויקם סוכת דוד הנופלת. ויש אנשים שרצו לומרה אפילו בבית אבל. ואמרו שאין ראוי למונעה. ולא יכלו. מפני המנהג. ושאמור בסידורים שאין אומרי' שירה בראש השנה וביום הכיפורים לא אמרן אלא על ההלל כלומר שאין אומרין הלל בראש השנה ויום הכיפורים. אבל שירת הים חובה עלינו לאומרה. והק' יאיר עינינו במאור תורה: ע"כ ת':

רסו. **למחר** גוללין ספר תורה במקומו שלא למעט בכבודו. ה)וקורין כי תוליד בנים ובני בנים כהן ולוי וישראל. וישראל שהוא מפטיר אסף אסיפם וישיב ספר תורה למקומו: ואינם נופלים על פניהם משום שנ' שתם תפילתי. ת'. וינמר תהילה ואומרי' למנצח. ובא לציון ומדלג ואני זאת בריתי. ת'. מפני שכפרו בתורה ואירע להם מה שאירע להם: ת': ואומר' ואתה קדוש וכל סדר קדושה: קדיש שלם. ישב לקינות לענן לב הציבור וזכרון אבל. שוב עוסקין הכל באיוב ובדברים הרעים שבירמיה. ובכל מקום תלמידי חכמים בטילין מלימודים. ולא ילך אדם מטייל בשוק כיוצא לשוט. הרי תורה בטילה משום דכת' בה משמחי לב. ומאי יקל ראשו לעסוק בדברים בטילים אלא ליעיין במילי דעינונא דברי כיבושים ומורך לב לשדי בהם להכניע מתורה:

למנחה קורין ויחל. ומפטירין דרשו. כשאר תעניות. ומתפללין נחם בבונה ירושלם.

ת' במגנצא או' ענינו בתשעה באב שחרית ומנחה. ואף שמעתי (שבבל) [שבבבל] או' סליחות בתשעה באב בישיבה: ת': שחרית ומנחה מתפלל שליח ציבור ענינו בין גואל לרופא והיחיד בשומע תפילה: ויש שפורשים מבשר ויין גם הלילה הזה לאחר התענית משום אנינות הלב ותוקפו של צום. ועוד האי רבן יוחנן בן זכאי אי הואי התם הוה קבענא ליה בעשירי דעיקר שריפה בדידיה הוה. שכן לערב הציתו בו האור ושרף לילו של עשירי ויומו. אמרו לו אתחולי פרענות' מיהא בתשיעי הוה: ו)ושבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור לספר ולכבס בין מלפניו בין מלאחריו ואפילו לכבס ולהניח. אלא בחמשי לאחריו התירו מפני כבוד השבת. [אמר שמואל אין תענית ציבור בבבל אלא תשעה באב בלבד] ז)אמר שמואל מעברתא ומיניקתא מחייבין למיתב בתענית בתשעה באב ואשלומה. (דרש) [דריש] רבא עוברות ומיניקות מתענות ומשלימות בתשעה באב כדרך שמתענות ומשלימות ביום הכיפורים: ובין השמשות שלו אסור. וכן אמרו משום ר' יוחנן. ח)ותנו רבנן כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב אסור באכילה ושתייה

פ"ז דיבמות ה"ג. ה) וקורין כי תוליד וכו' סוף מגילה. וישראל שהוא מפטיר וכו' שם האמר רבן יוחנן בן זכאי אי הואי התם וכו' וכן הוא בתניא ר' יוחנן בן זכאי ולפנינו תענית כ"ט ע"א ר"י סתם. (ועיין ד"ס תענית שם). ו) ושבת שחל ט' באב וכו' שם כ"ט ע"ב. ז) אמר שמואל מעברתא וכו' על האי מימרא דשמואל עמדתי משתומם כשעה חדא כי לא ידעתי מקומה בכל הש"ס, אשר ע"כ גזרתי אומר כי חסר בדברי המחבר וכצ"ל אמר שמואל אין תענית צבור בבבל אלא תשעה באב בלבד, והוא בתענית י"א ע"ב, והאי מעברתא וכו' הוא מילתא אחריתא מלשון המחבר עצמו ומביא ראיה לדין זה מהא דדריש רבא עוברות ומיניקות וכו' והוא מימרא דרבא פסחים נ"ד ע"ב, אך לבי היה נוקפי אם כוונתי אל האמת, עד שיגעתי ומצאתי שדברי המחבר הן הן לשון ה"ג ה' תשעה באב ותענית והתם גרס כמו שהגהתי וב"ה שכוונתי אל האמת. ח) ות"ר כל

ברחיצה ובסיכה ובנעילת סנדל ותשמיש המטה. ואסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים. ולשנות במשנה במדרש בהלכה. אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרותו ושונה במקום שאינו רגיל לשנות. ותינוקות של בית רבן אינן בטלין. דברי ר׳ מאיר. ר׳ יהודה אומר אינו קורא ושונה אף במקום שאינו רגיל לקרות. אבל קורא הוא באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה. ותינוקות של בית רבן בטילין. משום שנאמר פיקודי יי׳ ישרים משמחי לב. ותנן ט) מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין. שלא לעשות אין עושין ובכל מקום תלמידי חכמים בטילין. רשב״ג אומר יעשו כל אדם עצמו כתלמידי חכמים שיתענו. ר״ג אומר כל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה לעולם. ר׳ עקיב׳ אומר כל העושה מלאכה בתשעה באב כאילו עושה ביום הכיפורים. והכמים אומרים כל האוכל ושותה בתשעה באב אינו רואה בשמחתה של ירושלם שנאמר שמחו את ירושלם וגילו בה כל אהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה. וכל האוכל בשר ושותה יין בתשעה באב עליו הכתוב אומר ותהי עוונותם על (עצמם) [עצמתם]. ולא מיבעיא בתשעה באב גופיה אלא אפילו יא) מריש ירחא (לא) מיתבעי ליה לשנויי (כבריחותא) [כבדיחותא]. דתנן כ) משנכנס אב ממעטין בשמחה:

שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין לספר ולכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת: תניא ל) תשעה באב שחל להיות בשבת. וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתה. חל להיות ערב שבת מביאין לו כביצה ואוכל כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה. דברי ר׳ יהודה שאמר משום ר׳ עקיב׳. א״ר יהודה פעם אחת היינו יושבין לפני ר׳ עקיב׳ והביאו לו ביצה מגולגלת וגמעה בלא מלח. ולא מפני שתאב לה אלא להורות הלכה לתלמידים. ר׳ יוסי אומר מתענה ומשלים. וכן הלכה:

רסז. **וכן** אמר רב נטרונאי גאון בר הילאי ראש ישיבה תשעה באב שחל להיות במוצאי שבת אי אפשר להבדיל מ) שכבר עשו תקנה ·כרב תחליפא בר אבדימי אמ׳ שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס. והיינו דווקא דאין לו יין במוצאי שבת. אבל במקום שמצוי שם יין אין עושין כך. וליפטר מן ההבדלה כל עיקר אי אפשר שהרי לא טעם כלום משנכנס חול. הילכך אין תקנה אלא להבדיל למוצאי תשעה באב. וכן אנו נוהגין. וכך ראינו רבותי שעושים אבל לא על (ידי) האור: תשעה באב שחל להיות במוצאי שבת. למוצאי שבת מברך ר׳ על האש אע״פ שאין מבדילין עד לאחר תענית למוצאי התענית. דלמוצאי שבת אין מבדילין שהרי כבר שהחשיך חל התענית ואינו יכול להבדיל לפי שאינו רשאי לטעום ואין מבדילין אלא על הכוס. ת׳. וכי תימא ניתביה לינוקא. אתי

מצות וכו׳ ע״ש בתענית ל׳ ע״א איזה שינוים, ובה״ג שם, ותינוקות של בית רבן אינן בטילין דברי ר״מ וכו׳ ולפנינו שם בדברי ר״מ ותינוקות שב״ר בטלין, וגירסתו כגירסת הבה״ג והרי״ף והרא״ש. ט) מקום שנהגו וכו׳ פסחים נ״ד ע״ב תענית ל׳ ע״ב. י) ר״ג אומר כל העושה וכו׳ ר׳ עקיבא אומר וכו׳ חלופי גרסאות יש כאן עיין תענית ל׳ ע״ב. ובהרי״ף סוף תענית, וברמב״ן בתוה״א ענין אבילות ישנה, וגירסת המחבר כגירסת בה״ג. יא) אפילו מריש ירחא מתבעי ליה לשנויי בבדיחותא כצ״ל וכן הוא בה״ג, ובסרע״ג הלשון ולא מבעיא תשעה באב גופיה אלא מריש ירחא דאב נמי מתבעי ליה לשנויי ולא לאבדוחי נפשיה. כ) משנכנס אב וכו׳ תענית כ״ו ע״ב ל) תשעה באב שחל להיות בשבת וכו׳ עירובין מ״א ע״ב. ותענית כ״ט ע״ב — חל להיות ע״ש עירובין מ״א ע״א. מ) שכבר עשו תקנה כרב תחליפא וכו׳ פי׳ אע״פ שכבר עשו תקנה כרב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל מתפלל אדם וכו׳ הכי הוה גריס בההיא מימרא בברכות כ״ז ע״ב. והכי הוא ג״כ בסרע״ג. ועיין בפרדס סי׳ קנ״ה, וסי׳ קס״ב. ובה״ג ה׳ קידוש והבדלה ובתוה״א להרמב״ן ה׳ אבילות ישנה והובא דעתם בהרא״ש פ״ד דתענית סי׳ מ׳ ועיין בר״ן פ׳ ע״פ, ובפ׳ ד׳ דתענית ד״ה ולענין הבדלה וכו׳ ובש״ג סוף מס׳ תענית ובמאה שערים למהרצ״ג סוף הלכות הבדלה. ובטור א״ח סי׳ תקנ״ו

למיסרך. ת׳. ואם תאמר א״כ למה הוא מותר במלאכה כמו הבערה ובישול שמותר בתשעה באב. כגון שהבדיל בתפילה ובניו ובני ביתו: ת׳. ואחר שיקראו איכה נהגו לומר מזמור זה: על נהרות בבל. ונתתי את לבי על זה המנהג אשר נהגו בבורגוויינא מה שלא נהגו בשאר מקומות ובדקתי נ) ומצאתי כת׳ במסכת סופרים: אב״ן: ם) עוד מצאתי במסכתא סופרים. הקורא ברות ובשיר השירים ובקהלת ואיכה מברך על מקרא מגילה. ובמגילת אסתר מג״ח. ובנביאים ובכתובים מברך לקרוא בכתבי הקודש. ת׳:

רסח. על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרינו את ציון: על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו: כי שם שאלונו שובינו דברי שיר ותוללינו שמחה שירו לנו משיר ציון: איך נשיר את שיר ײ׳ על אדמת נכר: אם אשכחך (את) ירושלם תשכח ימיני: תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי: זכור ײ׳ לבני אדום את [יום] ירושלים האומרים ערו ערו עד היסוד בה: בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו: אשרי שיאחז ונפץ [את] עולליך אל הסלע:

ועומד לפני התיבה ואומר ואתה קדוש וכל סדר קדושה. קדש ואינו משלימו. ואין אומר פיטום הקטורת: חל להיות במוצאי שבת אין אומר ויהי נועם. אלא מתחיל ואתה קדוש: ואף אינו אומר ויתן לך. ולא פיטום הקטורת:

תשעה באב שחל להיות בשני ובחמישי מפסיקין (הפרש) [הפרשה] וקורין כי תוליד. ומפטיר אסף אסיפם. וגולל ספר תורה. אשרי למנצח ומדלג ואני זאת בריתי. ואומר ואתה קדו״ש כו׳: ובין יחיד ובין ציבור אומר נחם בבונה ירושלים קודם חתימת הברכה: ע) ורב עמרם סידר בתשעה באב ערבית שחרית ומנחה אומר נחם: ולא נהגו לומרו כי אם במנחה:

רסט. נחם ײ׳ אלהינו את אבילי ציון ואת ירושלם ואת העיר האבילה והבזוייה והחריבה והשוממה. החריבה ממעונות ישראל והשוממה מבלי בניה והיא יושבת וראשה חפוי כאשה עקרה שלא ילדה וַיְבַלעוה לגיונות וַיִירשוה עובדי פסילים וַיַטִילוּ עמך ישראל לחרב ויהרגו בזדון חסידי עליון על כן ציון במרר תבכה וירושלם תתן קולה לבי לבי על חלליהם מעי מעי על חלליהם כי אתה ײ׳ באש הצתה ובאש אתה עתיד לבנותה כאמור ואני אהיה לה נאם ײ׳ חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה ב״א ײ׳ מנחם ציון עירו ובונה ירושלם: ושחרית ומנחה מתפלל שליח ציבור עננו בין גואל לרופא: ויחיד אומ׳ במנחה בשומע תפלה:

רע. עננו ײ׳ עננו ביום צרה תעניתנו כי בצרה גדולה אנחנו אל תפן אל רשעינו ואל קשיינו ואל תסתר פניך ממנו ואל תעלם אזנך משוע תחינתינו היה נא קרוב לשוועינו יהי נא חסדך לנחמנו טרם נקרא אליך עננו. כדבר שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע: כי אתה ײ׳ עונה בעת צרה פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה:

זה סדר הילכות תענית:

רעא. פ) אילו ימים שמתענין בהם מן התורה. וכל מי שיתענה בהם לא יאכל ולא ישתה עד הערב: באחד בניסן מתו בני אהרן. בעשרה בו מתה מרים

נ) ומצאתי כתוב וכו׳ ע״ש פרק י״ח אלהים באו גוים בנחלותיך. ועל נהרות בבל וכו׳. ם) עוד מצאתי שם פי״ד ע״ש. ע) ורב עמרם סידר וכו׳ אומר נחם וכו׳ לפנינו בסרע״ג גאון איתא ערבית שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה וכו׳ וכמגיע עד ולירושלים וכו׳ אומר רחם וכו׳ וכל הנוסחא משונה מאשר נעתק כאן ע״ש. פ) אלו ימים שמתענין וכו׳ והוא ממגילת תענית והובא בבה״ג ה.

הנביאה ונסתלקה הבאר: בששה ועשרים בו מת יהושע בן נון: בעשרה באייר מת עלי הכהן ושני בניו ונשבה ארון הברית: בעשרים ושמונה בו מת שמואל הנביא. וספדו עליו כל ישראל: בעשרים (ושלשים) [ושלשה] בסיון בטלו הקרבנות מלעלות לירושלים בימי ירבעם בן נבט: בעשרים וחמשה בו נהרג רשב"ג. ור' ישמעאל בן אלישע. ור' חנניא סגן הכהנים: בעשרים ושבעה בו נשרף ר' חנניא בן תרדיון וספר תורה עמו: בשבעה עשר בתמוז נשתברו הלוחות ובטל התמיד והובקעה העיר ושרף (אפוטמוס) [אפוסטמוס] את התורה והעמיד צלם בהיכל: באחד באב מת אהרן הכהן הגדול: בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וחרב הבית בראשונה ובשנייה: ונלכדה ביתר ונחרשה העיר: בשמונה עשר בו כבה נר מערבי בימי אחז: בשבעה באלול מתו מוציאי דבת הארץ במגפה: בחמשי בתשרי מתו עשרים איש מישראל ונחבש ר' עקיב' בבית האיסורין ומת: בשבעה בו נגזר על אבותינו שימותו בחרב וברעב: ובעשרה בו מתו עושי העגל: בששה במרחשוון עיוורו עיני צדקייהו ושחטו בניו לעיניו: בשמונה בכסליו שרף יהויקים את המגילה אשר כתב ברוך מפי ירמיהו: בשמונה בטבת נכתבה תורת יוונית בימי תלמי המלך והחושך בא לעולם ג' ימים: בתשעה בו סמך [מלך] בבל על ירושלים: [בחמשה בשבט מתו הצדיקים שהיו בימי יהושע בן נון] בעשרים ושלשה בו נתקבצו כל ישראל על בני בנימן על דבר פילגש בגבעה ועל צלם מיכה: בשבעה באדר מת משה רבינו. בתשעה בו גזרו תעניות על שנחלקו בית שמאי ובית הילל זה על זה: אילו תענית שקיבלו ישראל עצמן מן התורה: נ) ועוד גזרו אבותינו שיהו מתענין בשני ובחמשי מפני שלשה דברים. על חורבן הבית ועל תורה שנשרפת ועל חרפת השם: ולעתיד לבא הקי' הפכם לששון. שנאמר והפכתי אבלם לששון (ונימחתים) [וניחמתים] ושימחתים מיגונם:

א"ר זעירא אמר רב הונא ק) יחיד שקיבל עליו תענית אפילו אוכל ושותה כל [הלילה] למחר מתפלל תפילת תענית. לן בתעניתו למחר אין מתפלל תפילת תענית:

ר' עקיב' איקלע לגינזק בעו מיניה מתענין לשעות או אין מתענין לשעות. קנקנין של גוים אסורין או מותרין. במה שימש משה. כל שבעת ימי המלואים. לא הוה בידיה. אתא שאיל בי מדרשא. אמרו ליה הילכתא מתענין לשעות. וקנקנין של גוים לאחר שנים עשר חדש מותרין. ובמה שימש משה כל שבעת ימי המילואים. בחלוק לבן שאין בו אימרא. ת':

ר) **אמר** רב יחיד שקיבל עליו תענית. אמר רבה בר שילא לימ' הכי. אהא למחר בתענית יחיד. יהי רצון שתהא תפילתי ביום העניתי מקובלת. ר"ח. וקיימא לן

תשעה באב, ובטור א"ח ובש"ע סי' תק"פ ועי' מ"א מה שהביא בשם השל"ה התענית האלו נמצאים בג' ספרים בטור ובכ"ב ובבה"ג וכו' ועכשיו זכינו לראות שגם המחבר שקדם טובא לחכ"ב וטור חשיב להו. בעשרים ושלשה בסיון כצ"ל בטלו הקרבנות ובבה"ג איתא בטלו הבכורים מעלות לירושלים וכן הוא בטור ובש"ע סי' הנ"ל בשבעה באלול מתו מוציאי דבת הארץ. וכן בבה"ג ותי' פ' שלח ובטור וש"ע איתא בי"ז באלול וכו' בחמשי בתשרי וכו' ובה"ג איתא בשלשה בתשרי נהרג גדליה בן אחיקם ובעשרה בו מתו עושי העגל. בששה במרחשון עיוורו עיני צדקיהו וכו' וכן הוא בבה"ג. אך בטור ובש"ע שם איתא בז' במרחשוון וכבר העיר בזה המ"א שם ס"ק ד'. בשמנה בכסליו שרף וכו' וכן הוא בבה"ג. ובטור וש"ע איתא בכ"ח כסלו ועי' מ"א שם ס"ק ה' בתשעה בו סמך מלך בבל וכו' כצ"ל ובה"ג איתא לא כתבו רבותינו על מה הוא. וכן הוא בטור ובש"ע סי' הנ"ל. ובבה"ג איתא בעשרה סמך מלך בבל על ירושלים להחריבה. בחמשה בשבט מתו הצדיקים שהיו בימי יהושע בן נון בכ"ג בו וכו' כצ"ל וכן הוא בבה"ג ועיין מ"א ס"ז. בעשרים ושלשה בו נתקבצו וכו'. על דבר פלגש בגבעה וכן הוא ג"כ בטור ובש"ע אך בה"ג איתא בשלשה בו נהקבצו וכו'. נ) ועוד גזרו אבותינו וכו' כן הוא בבה"ג ה' תשעה באב. ק) יחיד שקבל עליו וכו' כל הלילה וכו' כצ"ל תענית י"א ע"ב ר' עקיבא איקלע וכו' שם ועיין פירש"י דגרים מר עוקבא דאילו ר' עקיבא לא היה מסתפק לו הנך בעיי. ועיין ע"ז ל"ד ע"א דגרסינן ר"ע איקלע וכו' ובתוס' שם ד"ה ר"ע איקלע וכו' ועיין בגבורות ארי על תענית שם. ר) אמר רב יחיד שקיבל עליו תענית וכו' שם י"ב ע"ב

כשמואל דאמר כל תענית שלא קיבלה עליו אינו מועיל לו. וצריך לקבלה בתפילת המנחה דווקא. דהא איפלוג עלה פ״ק דתענית רב אמר מקבלה במנחה. ושמואל אמר בתפילת המנחה. כלומר צריך להיות כולל אילו הדברים בשומע תפילה. אמר רב יוסף כוותיה דשמואל מסתברא. דתנן ייסר עצמו בצלו. מאי ייסר. יאסר. כלומר מקודם מקבל עליו בתפילתו תענית ונמצא אוסר עצמו באכילה ושתייה בקבלת תענית בתפילתו. פר״ח. דאי לא חיישינן שמא תענית ציבור קיבל עליו. ואסור בנעילת הסנדל וכו׳. ואסקינ׳ רבנן דבי רב אשי באילו התעניות השנויות במשנתינו הוו מסיימי מסנייהו כי אורחייהו ואתי לבי תעניתא.· סברי לה כשמואל דאמר אין תענית ציבור בבבל אלא בתשעה באב בלבד: וכן הלכה: והילכך בתפילת המנחה דווקא מקבלה. ולא קודם לכן שלא בשעת תפילה. ובשומע תפילה. ולא בשאר ברכות. דקיימא לן שואל אדם צרכיו בשומע תפילה. וכך יאמר הריני למחר כו׳. ותרצינו כי אתה שומע תפילות עמך ישראל ברחמים בא״י שומע תפילה: ע״כ ת׳:

תנו רבנן ט) עד מתי אוכל ושותה. עד שיעלה עמוד השחר. ר׳ אליעזר אומר עד קרות הגבר. אמר רבא לא שנו אלא שלא ישן אבל ישן אינו אוכל. איתיביה אביי ישן ועומד הרי זה אוכל. התם שלא סילק איכא דאמרי התם במתנמנם. היכי דמי מתנמנם. אמר רב אשי נים ולא נים תיר ולא תיר. כגון דקרי ליה ועני ולא ידע לאהדורי סברא וכי מדכרו ליה מדכר: ת׳. ח) ובירושלמי אמרינן ישן ועומד אסור. לא שנו אלא שלא התנה אבל התנה מותר. פר״ח. קיימא לן דלגבי תענית דאכיל בליליא ומפסיק אם גמר וסילק לא יאכל. אבל אם סילק ודעתו עוד לאכל אעפ״י שישן עומד ואוכל. אבל בתענית שפוסק בו מבעוד יום א׳ אעפ״י שפסק חוזר ואוכל עד שיבא השמש. כי הא דאמרי׳ ל) באגדת איכה. ר׳ יהודה בן בתירא אזל לנציבין בערובת צומא רבא. אתא ריש כנישתא לזמוניה. א״ל כבר אכלי ופסקי לי א״ל אשגח עלאי דלא לימרו אינשי ההוא ר׳ לא אשגח עלוי. אזל עימיה. ובסיפא אמרין. אכל מן כל עינול חד פתית. ואכל (מין) [מן] כל תבשיל חד פס. ושת מן כל כוס וכוס חד כוס. ש״מ דאע״ג דפסיק אכיל. ולעניין משתייא מיא היכא דאית ליה למיכל אית ליה למשתי: כן כתב ר״ח. וכן פסק רב האיי גאון זצוק״ל: ע״כ ת׳:

אמר רב יהודה נ) לוה אדם תעניתו ופורע. כי אמריתה קמיה דשמואל. אמר לי פשיטא. לא יהא אלא נדר נדר מי לא ישלם ואזיל: רב יהושע בריה דרב אידי איקלע לבי רב אשי. אמרו ליה ג) לישעום מר מידי אמר להו בתעניתא יתיבנא. לחיף מר וליפרע. לא סבר לה מר להא דאמר רב יהודה לוה אדם תעניתו ופורע. אמר להו תענית חלום הוא. דאמר רבה בר מחסיא אמר רב חמא בר גורייא אמר רב יפה תענית לחלום כאש בנעורת. אמר רב חסדא ובו ביום. רב יוסף ואפילו בשבת: בעא מיניה ד) אשיאן תנא דבי רב מרב מי ששרוי בתענית מהו שיטעום. אכילה קביל עילויה והא לא קאכיל. או דילמא הנאה קביל עילויה. והא קא מיתהני. א״ל טועם ואין בכך כלום: תניא נמי הכי מטעמת אינה צריכה ברכה. שרוי בתעניה טועם ואין

ומאהבת הקיצור הביא רק התחלת המאמר הנוגע להלכה. וקיי״ל כשמואל וכו׳ שם י״ב ע״א. רב אמר מקבלה במנחה וכו׳ שם ואסיקנא רבנן וכו׳ שם י״ב ע״ב. ט) עד מתי אוכל ושותה וכו׳ בספרים שלפנינו איתא בתענית י״ב ע״א עד שיעלה עמוד השחר דברי רבי, ר׳ אלעזר בר׳ שמעון אוסר וכו׳ ובכל הסוגיא הנוסחא משונה מאשר היא לפנינו שם. ח) ובירושלמי אמרינן וכו׳ עיין ירושלמי תענית פ״א סוף ה״ד ועיין תוס׳ שם י״ב ע״ב ד״ה נים וגו׳ ותוס׳ שבת קי״ח ע״א ד״ה לפי וכו׳. ל) באגדת איכה ריב״ב וכו׳ עיין מדרש איכה פ״ג ושם הנוסחא משונה מאשר הביא פה, והובא המדרש בתוס׳ עירובין מ״א ע״א ד״ה אי אתם וכו׳ ובהרא״ש תענית פ״א סי׳ י״ד ע״ש. נ) לוה אדם תעניתו וכו׳ תענית י״ב ע״ב ושם אמר רב יהודה אמר רב וכו׳ ע״ש. ג) לישעום מר מידי וכו׳ שם. ד) אשיאן תנא דבי ר׳ אמי מר׳ אמי וכו׳ כן הוא בברכות י״ד ע״א. ועיין בתוס׳

בכך כלום. ועד כמה. עד רביעתא. ר׳ אמי ור׳ (יוסי) [אסין] טעמי עד רביעתא. ת׳. פי׳ טועמים בפיהם. דכתיב וחיך יטעם לאכול. ומשליך מפיו ואינו בולע כלום. שאם שתה כדי רביעית היינו מלא לוגמיו. ונמצא שתה והפסיד תעניתו. ת׳: ה)אדבריה רב יהודה לרב יצחק בריה ודרש יחיד שקיבל עליו תענית מתפלל תפילת תענית. והיכן אומרה בין גואל לרופא. מתקיף לה רב יצחק וכי יחיד קובע ברכה לעצמו. אלא אמר רב יצחק בשומע תפילה. וכן אמר רב ששת בשומע תפילה. ואי אשתלי ולא אזכר. אומרה קמי יהיו לרצון אמרי פי. ומי שיושב בתענית בשבת או ביום טוב שאין בו שומע תפילה כך אומרה ביהיו לרצון אמרי פי: וציבור שיושבין בתענית ושליח ציבור לא נתענה יורידו לפני התיבה מי שנתענה שיאמר עננו באמת. אבל מי שלא נתענה. אי אפשר לומר עננו: ו)רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי. רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שבזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ומתכפר לו ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו עכשיו ישבתי היום בתענית ונתמעט חלבי ודמי [יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי] שנתמעט כקרבן מונח על גבי המזבח ותרציני: והכי אמר רבינו נתן שאין מנהג אצלינו לומר שלש (עשה) [עשרה] מדות בתפילתו לבדו אלא בציבור. ולוואי כשהציבור מתפללין ביום תענית ועושין צדקה ומבקשין רחמים ומכוונין לבם לאביהם שבשמים. הק׳ מרחם עליהם ואין מואס תפילתם ועונה אותם. שנאמר הן אל כביר לא ימאס. וכרת הק׳ ברית עם משה ועם אבותינו טו)שאין תפילתם חוזרת ריקם. שנאמר הנה אנכי כרת ברית: לפיכך אין אומרין אותו אלא בציבור: א״ר אלעזר ז)גדולה תענית יותר מן הצדקה שזה בנופו וזה בממונו:

ח)**תנו** רבנן אדם שיש בו עבירה ואינה רוצה לחזור בו ומתוודה למה הוא דומה למי שתופס שרץ בידו ואפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה זורקו מידו עלתה לו. שנאמר ומודה ועוזב ירוחם: ואומר נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים. אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מאי דכתיב היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. ט)זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון: תנו רבנן י)מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע רננות ולא נענה. ירד ר׳ עקיבא אחריו. ואמר אבינו מלכינו אין לנו מלך אלא אתה. אבינו מלכינו רחם עלינו ונענה. כסבורין העם לומר שזה גדול מזה. יצתה בת קול ואמרה לא שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מידותיו וזה אינו מעביר על מידותיו:

וכשמעבירין לפני התיבה מעבירין אדם הגון הראוי להתפלל ולהתענות. כדתנן גבי תענית של בצורת. כ)עמדו בתפילה מעבירין לפני התיבה זקן ורגיל שיש לו בנים וביתו ריקם כדי שיהא לבו שלם בתפילה: ל)תנו רבנן אעפ״י שיש שם זקן וחכם אין מורידין לפני התיבה אלא רגיל. ר׳ יהודה אומר מטפל ואין לו ויש לו יגיעה בשדה וביתו ריקם זקן ופירקו נאה שפל ברך ומרוצה לעם ויש לו נעימה וקולו ערב ובקי לקרות בתורה בנביאים ובכתובים. ולשנות במשנה ובמדרש בהלכות ואגדות ובקי בכל הברכות כולם. ואמרי׳ מטפל ואין לו היינו ביתו ריקם.

שם ד״ה טועם וכו׳. ה) אדבריה רב יהודה וכו׳ תענית י״ג ע״ב ועיין ערוך ערך קבל א׳. ו) רב ששת כי הוה יתיב וכו׳ ברכות י״ז ע״א ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כצ״ל והמעתיק החסיר מן ודמי עד ודמי. טו) ר״ה י״ז ע״ב. ז) גדולה תענית וכו׳ ברכות ל״ב ע״ב. ח) ת״ר אדם שיש בו עבירה וכו׳ לפנינו בתענית ט״ז ע״א הוא מימרא דרב אדא בר אהבה, ולפי שנמצא גם בתוספתא דתענית פ״א קתני לשון ת״ר. ט) זה שליח ציבור וכו׳ שם ט״ז ע״ב ע״ש. י) מעשה ברבי אליעזר וכו׳ שם כ״ה ע״ב ושם איתא כ״ד ברכות וכו׳. וגירסת המחבר הוא כגירסת סרע״ג וגירסת הבה״ג כ״ד רננות. כ) עמדו בתפלה וכו׳ שם ט״ז ע״א. ל) ת״ר אעפ״י שיש וכו׳ שם ט״ז

אמר רב חסדא מאי מ) ביתו ריקם מן העבירה. ומאי פירקו נאה. אמר אביי שלא יצא עליו שם רע בילדותו. שנאמר היתה נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון: מא) ושאילו מקמי ריש מתיבתא שליח ציבור שמרננים עליו דברים רעים מהו להוציאו ולהכניס אחר תחתיו. מי שמרצה בין ישראל לאביהם שבשמים הלא צריך להיות צדיק וישר ונקי מכל דופי. ואם אינו כבר אמרו חכמים היתה לי נחלתי וגו׳. כו׳. זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון. סתמא אפילו בחול ואפילו בלא תענית. וכל שכן בראש השנה וביום הכיפורים וביום תענית שצריך להרבות ברחמים. וצריך להיות כמו ששנינו ר׳ יהודה אומר מטפל ואין לו כו׳. ושלא יצא עליו שם רע בילדותו. השתא כל כך אנו צריכין אפילו מילדותו. מרננין עליו לא כל שכן שמסלקין אותו: ובשביל שליח ציבור סומא שדרו. סומא כשר הוא. ואין מסלקין אותו בזמן שמעשיו מתוקנין: ולומר סליחות כך ראוי כשמגיע שליח ציבור לחנון המרבה לסלוח אינו חותם. אלא מתחיל בסליחות. ובהתחלת סליחות הרבה מנהגים יש. כי יש שמתחילין כי על רחמיך הרבים. ויש שמתחילין בפסוקי ריצוי וסליחה. ויש שמתחילין לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך. ויש שמתחילין שומע תפילה:

תענית של צום הרביעי י״ז בתמוז. צום החמישי. תשעה באב. צום השביעי. ג׳ בתשרי. צום העשירי. עשרה בטבת. כל התעניות אין קורין בהן אלא בויחל משה בין בשחרית בין במנחה. ובכולן אין מפטירין בשחרית. חוץ משחרית של ט׳ באב שקורין כי תוליד בנים. ומפטיר באסף אסיפם: וכן מנהג בשתי ישיבות: וכל תעניות שגוזרין ציבור בין בשני וחמשי בין באחד בשבת בין בשלישי ורביעי קורין ויחל בין בשחרית בין במנחה. ובכולן יש בהן נשיאות כפים במנחה: חוץ מיום הכיפורים שתחת מנחה נושאין כפיהם בנעילה. וכן מנהג בשתי ישיבות: ת׳. ודבר זה אינו מפורש בהדיא במסכת סופרים דלשם מפרש ויחל. ולא חילק בין שחרית למנחה. אבל יש לו להוכיח מפ׳ בני העיר דאנן לית לן למימר ויחל אלא במנחה. דאמרינן נ) בשלהי פ׳ [בני העיר] תנן לכל מפסיקין לראשי חדשים לחנוכה ופורים לתעניות ולמעמדות ויום הכיפורים. ס) ופריך ובתעניות למה לי הפסקה. ליקרי מצפרא בעיינינא דיומא ולמנחתא בתעניתא. אמר רב שישא בריה דרב אידי. מסייע ליה לרב הונא. דאמר מצפרא כינופייא. היכי עבדי. אמר אביי מצפרא לפלגא דיומא מעייני במילי דמתא. כדאיתא התם. ובשלהי פ״ק דתענית: מהכא שמעינן דאי לא מצפרא כינופייא הוה קרינן מצפרא בעינינא דיומא ולמנחתא בתעניתא. א״כ השתא דלית לן כינופייא הוה לן למיקרי בצפרא בעינינא דיומא ולא בויחל. מ״ר: יב״ן: ומיכן סמך הרב ר׳ בכור שור שלא לקרות בשחרית ויחל אלא בפרשת דיומא: ופי׳ מצפרא כינופייא. מאספים בני העיר ובודקין ומזהירין. אם יש עבירה בידם ויחדלו כדי לקבל תעניתם ואין פנאי לקרות שחרית בתורה:

ע״א ולשנות במשנה לפנינו ליתא תיבת במשנה. מ) ביתו ריקם מן העבירה וכו׳ שלא יצא עליו וכו׳ שם ט״ז ע״ב. מא) ושאילו מקמי ריש מתיבתא ש״צ שמרננים וכו׳ כעין שאלה ותשובה כזו נמצא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ כ״ו וששאלתם חזן הכנסת שהוא שליח צבור שמרננים עליו וכו׳ מי שמרצה בין ישראל לאביהם שבשמים הלא צריך להיות צדיק וישר וכו׳ ובשביל ש״ץ סומא שדרו וכו׳ הוא ג״כ בפרדס בסי׳ הנ״ל דכשר והובא בשה״ל סי׳ יו״ד ובתניא סי׳ ג׳ כלשונו ממש. ועיין באו״ז ח״א סי׳ קט״ו שהביא דין דש״ץ שמרננין עליו בדברים רעים בשם ספר המקצאות. ודין סומא דכשר הביא בשם רב יהודאי גאון. ועיין בשערי תשובה סי׳ רמ״ח בשם רב נטרונאי ז״ל מאור עינים מותר לירד לפני התיבה. ושם סי׳ נ״א בש״ץ שמרננים עליו בדברים רעים בשם רבינו האי. ועיין בשו״ת הרא״ש כלל ד׳ סי׳ כ״א. ובמדרש תנחומא פ׳ תולדות. ובתוס׳ ר״ה ל״ג ע״א ד״ה הא ר״י וכ׳ ותוס׳ עירובין צ״ו ע״א ד״ה דילמא וכו׳. נ) בשלהי פרק בני העיר כצ״ל תנן לכל מפסיקין וכו׳ מגילה כ״ט ע״א. ס) ופריך ובתעניות למה לי הפסקה שם ל׳ ע״ב אמר רב שישא וכו׳.

רעב. **ופרשת** ויחל שנתקן בתעניות. לפי שאין פרשה השוה לכל תעניות כי אם זו. שהרי אם מתענין בשבת ויקרא קורין ויקרא. ואם מתענין בשבת שמות קורין שמות. הרי לך שאין פרשת תענית קבועה: ועוד שויחל לפי עניין היום בקשת סליחה ורחמים. ועוד פא) שנתעטף הק׳ כשליח ציבור והראה למשה סדר עבודות סליחה ומחילה וי״ג מדות האמורות בפרשת ויחל. לכך נתקן ויחל: כך מצאתי בשימושא רבא דגאונים: ועוד מצאתי כי השתא מפני שכולן באים בשחרית שיש מהן פושעים הבאים בשחרית וגם עניים שאם לא יבאו בשחרית שוב לא יבאו היום שיבקשו אוכל למו וישיבו את נפשם. (מספיקינן) [מפסקינן] בעיניינא דיומא וקרינן ויחל אף בשחרית: כך מצ׳: ע״כ ת׳.

השבת חלום הנה הוא כתוב לעיל קודם ברכות שחרית:

ת׳. **והא** דאמרינן באין עומדין ע) כל היושב בתענית (בתענית) [בשבת] קורעין לו גזר דין של שבעים שנה. פרשי לה רבנן בתענית חלום בלבד. ואית דגרסי לה בהדיא הכי. א״ר אלעזר משום דר׳ יוסי בן זמרא כל היושב בתענית חלום [בשבת] קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה. אמר רב נחמן בר יצחק וחוזרין ונפרעין ממנו דין תענוג שבת. ומאי תקנתיה. ליתיב תעניתא לתעניתא:

רעג. ר׳ **אלפסי** נאון: ירושלמי: ר׳ אחא ור׳ אבהו בשם ר׳ יוסי בר׳ חנינא פ) אסור להתענות בשבת עד שש שעות. א״ר יוסי בר אבין מתני׳ היא. קודם חצות לא ישלימו. עד כדין צפרא הוא. לאחר חצות ישלימו. כבר עבר רובו של יום בקדושה: אלפס: ומכאן קשה בעיני הכותב זה שנהגו בראש השנה להאריך התפילה עד אחר חצות: ובשלהי מגילות תענית. א״ר יוסי כל הנשבע להתענות בערב שבת הרי זו שבועת שוא שמקצת ערב שבת כשבת ומקצת ערב יום טוב כיום טוב: חזק:

הלכות אבל.

רעד. צ) **אבל** מן כד עייל יום שביעי אפילו כל דהו מותר ברחיצה ובכל מילי ק) דהוה נהיג (בימי) [קמי] אבלו. דקיימא לן מקצת היום ככולו. ואי שכיב שכבא מקמי רגל חד יומא או תרין יומי ואפילו שיתא יומי. ואע״ג דלפנייא דחי ליה רגל לאבילות מיניה לא אמרינן מקצת היום ככולו אלא כולי יומא דמעלי יומא טבא נהיג ביה כל מילי דאבילות עד דעייל רגל. אבל שביעי ודאי אמרינן מקצת היום ככולו: ר) מבטלין תלמוד תורה להוציא את המת ולהכנסת כלה: ש) מי

ע) הכי הוה גריס גם במגילה כדגרסינן בתענית י״ב ע״ב ע״ש. פא) ר״ה י״ז ע״ב. ע) כל היושב בתענית בשבת קורעין לו כצ״ל ברכות ל״א ע״ב. פ) אסור להתענות בשבת וכו׳ ירושלמי תענית פ״ג הי״א. ועיין בריי״ף וברא״ש פ״ק דשבת. צ) אבל מן כד עייל וכו׳ מתחיל הלכות אבל בהאי לישנא כהתחלת לשון ה״ג ה׳ אבל ע״ש בשינוי מעט, וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רצ״א. ק) דהוה נהיג קמי אבלו כצ״ל עד דעייל רגל ושם מסיק דאמר רב הונא בריה דרב יהושע הכל מודים שאם חל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב (מע״ק י״ז ע״ב) מ״מ רגל הוא דדחי מיניה אבילות הלכך עד דעייל רגל הוא דשרי ליה ולא שלישי דוקא אלא אפילו חרא שעתא ואפילו שיתא יומי אבל שביעי ודאי אמרינן מקצת היום ככולו. ר) מבטלין ת״ת וכו׳ כתובות י״ז ע״א. ש) מי שמת לו מת בשבת וכו׳ ואם היה יום שמועה וכו׳ הוא דלא כדעת ה״ג והסמ״ג ומרדכי

שמת לו מת בשבת לא יתאבל ולא יקרע את בגדיו בו ביום עד למחרתו. ואם היה יום שמועה בשבת שמת לו מת לא יתאבל עד יום ראשון ולא יחשוב ימי אבלו עד יום ראשון. ואם מת לו מת שני ימים קודם השבת או אפילו יום אחד עולה לו למניין ימי אבלו. ואינה מפסקת. מאי טעמא עונג כתי׳ ביה. רגלים מפסיקין. דשמחה כתי׳ בהו. היכי דמי אין עולין כגון דקברו ברגל. אבל קברו לפני הרגל יום אחד. או אפילו שעה אחת בטלה ממנו גזירת שבעה. ורגל גופיה דהוא ארבסר. והא דקאמרת קברו ברגל אינו עולה. הני מילי לעיניין ז׳. אבל לעיניין שלשים עולים. ואם קברו ח׳ ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזירת שלשים: בפסח ועצרת וראש השנה ויום הכיפורים וסוכות אם ימות אדם קודם אילו הרגלים אפילו יום אחד או שנים ויבא הרגל עליו ופוסק ואינו נוהג ז׳ ימי אבילות יותר ונתבטלה ממנו גזירת שבעה. ולאחר המועד ישלים שלשים יום עם ימי המועד. דקיימא לן הלכה כר״ג. דתנן ר״ג אומר ס)ראש השנה ויום הכיפורים כרגלים: מאי טעמא הוקשו כל המועדים זה לזה. ואמר רב גידל אמר רב מניומי הלכה א) כר״ג: השלים שבעה קודם הרגל תבטל ממנו גזירת שלשים. ומותר לכבס ולרחוץ ולעשות כל צרכיו. ואע״ג דליכא אבילות בשבת ובמועד. אבל דברים שבצינעה נוהג. כגון תשמיש המיטה. ורחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין: ת׳. שמעתי ב) על החבר ר׳ שמואל שעמד מאבילתו בערב יום טוב מבעוד יום. והלך לבית הכנסת ולא התפללו מנחה אצלו בבית האבל כדרך שעשו כל השבת כולה. וטעם הדבר מפי אביו הגאון מפני שיום טוב מפסיק ומבטל גזירת ז׳ ושלשים. וכשם שמבטל גזירת שלשים. ומותר בגילוח וגיהוץ ערב יום טוב. כך מבטל גזירת ז׳. ויכול לעמוד מאבילותו ערב יום טוב מבעוד יום. ובשבת נהגו שמתפללין מנחה אצלו ואחר כך הולך לבית הכנסת: ת׳: ישראל דקבר מת ביום טוב ראשון סלקינן ליה. ומותר ללות עם המת ביום טוב ראשון בתוך התחום. ועבדים דישראל אסיר למיקבר להו ביום טוב ראשון. דאמר רבא מת ג) ביום טוב ראשון יתעסקו בו עממים. ביום טוב שני יתעסקו בו ישראל. ואפילו יום טוב של ראש השנה מה שאין כן בביצה. ומאי עממים. גוים. אבל עבדים לעניין מלאכה דשבת ויום טוב איתקוש למריה. דכתיב לא תעשה כל מלאכה וגו׳. ועבדך ואמתך. כל מילי דאסיר למריה. אסיר ליה לדידיה למיעבד. ואי קברי מחינן בהו: ואם שמע שמת אביו או אמו או אחד (אחר) מקרוביו בתוך שלשים נוהג ימי אבילות ונזירת שלשים. ואם אחר שלשים. באה השמועה אינו נוהג אלא יום אחד ומקצת היום ככולו: ת׳. גרסינן במועד קטן פ׳ אילו מגלחין. ד) הקובר את מתו שלשה ימים לפני הרגל בטלה ממנו גזירת שבעה קברו שמונה ימים לפני הרגל בטלה ממנו גזירת שלשים. מפני שאמרו שהשבת עולה ואינה מפסקת. הרגלים מפסיקין ואינן עולין. כו׳: אמר רב ה) גזירות בטלו.

דשבת עולה ליום אחד אף בתחילת המנין, ודעת המחבר הוא כדעת ההר״ר יחיאל הביא הטור יו״ד סי׳ ת״ב שאין שבת עולה לו בתחילת המנין. ס) ר״ה ויוה״כ כרגלים מ״ק י״ט ע״א. א) הלכה כר״ג שם כ״ד ע״א ועיין בתוס׳ ד״ה הלכה וכו׳. ב) שמעתי על החבר ר׳ שמואל וכו׳ וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קס״א שמעתי על החבר ר׳ שמואל וכו׳ ע״ש ולזה כיון הרמב״ן בתוה״א ענין שבתות ויו״ט ומצאתי בגמקי הצרפתים מעשה ועמד רבינו שמואל וכו׳ ודבר טעות הן וכו׳ ע״ש. ג) מת ביו״ט ראשון ביצה ו׳ ע״א. ד) הקובר את מתו ג׳ ימים וכו׳ מ״ק י״ט ע״א. ה) גזירות בטלו וכו׳ הרבה טרחתי בכל הענין לעמוד על כוונת המחבר כאן לפי גירסת הגמרא שלפנינו מ״ק י״ט ע״ב. ובלי ספק גירסא אחרת גם טעות המעתיק יש כאן וכצ״ל ופרכינן בגמרא מצות שבעה ואנן ח׳ תנן ופרקינן אבא שאול סבר וכו׳ יום שביעי בבוקר וכו׳ ושאר יום שביעי כולה עולה וכו׳ ואמרינן הלכתא כאבא שאול דאמר ימים בטלו, והי׳ לו הגירסא אמר רב הלכה כאבא שאול וכגירסת הרמב״ן בתוה״א ענין שבתות ויו״ט, ורב הא אמר ימים לא בטלו, ומתרץ לרב כי אמרי הלכה כאבא שאול היינו לענין יום שביעי עולה לכאן ולכאן ואצ״ל דיום שמיני מבטל גזירות שלשים. ומה שאמר ימים לא בטלו הוא לרבנן דפליגי עליה דאבא שאול, ועיין ירושלמי

מרחו גזירות האבילות גבי הרגל שיש לו לגלח. וזולתי לא בטל מגזירת האבילות. דאם לא גילח לפני הרגל אסור לו לגלח אחר הרגל. אבא שאול אומר אף מגלח אחר הרגל. שכשם שמצות מבטלות גזירות כו׳. כלומר שקיים מצות אבילות ודיי לו. כך מצות ז׳ מבטלות גזירות ל׳. ופרכי׳ בגמרא. מצות ואנן ח׳ תנן. ופרקינן (אבל) [אבא] שאול סבר מקצת היום ככולו. יום שביעי בבקר עולה למניין ז׳. ושאר יום שמיני כולה עולה לו למניין ל׳. וכיון שקיים מקצת ל׳ במקצת דיי לו. ומגלח ערב הרגל. ואם לא גילח מגלח אחר הרגל. ואמרינן הילכתא כאבא שאול. דאמר ימים לא בטלו. ופריק רב. כי אמרי זו ואין צריך לומר בשמיני. כרבנן דפליגי עליה. ומודים חכמים לאבא שאול ביום ל׳ שמקצת היום ככולו. והני מילי בתשלום ז׳ ובתשלום ל׳. אבל בזמן שהרגל מפסיק היום לית הילכתא. כרב הונא בריה דרב יהושע דאמר הכל מודים שאם חל שלישי שלי בערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב. ואמרינן הלכה כרב הונא בריה דרב יהושע: בעא מיניה רבא מרבה קברו ברגל עולה לו למניין שלשים או לא. ודאי למניין ז׳ אינו עולה דהא לא נהג בו מצות אבילות. כי תבעי לך למניין ל׳. דהא קיים בו מצות גילוח. ואמר לו אינו עולה אפילו למניין שלשים. ומסקנא דשמעתא הילכתא למעשה. הקובר את מתו חיילא עליה אבילות. אבל הנקבר ברגל לא חיילא עליה אבילות אלא אחר הרגל ונקיט ז׳ ימי אבילות מיום טוב האחרון שהוא יום טוב שני אע״ג דלא נהיג ביה אבילות עולה למניין ז׳ ועצרת וראש השנה ויום הכיפורים מפסיקין אבילות (לרגלים) [כרגלים] כדפסיק רבינא: והילכתא אפילו יום אחד ושעה אחת. נמצאת אתה אומר דמי שמת לו מת בתוך הרגל נקיט ז׳ מיום טוב שני דיום טוב אחרון. או ביום טוב שני דעצרת נהיג אבילות בו ביום דהוא יום דקבורה. א)והא דאורייתא. דכת׳ ואכלתי חטאת היום (ויקרא י׳) וכתב ואחריתה כיום (מרי) מר (עמוס ח) והיינו יום מיתה. ויום טוב שני דרבנן. ואתי דאורייתא ומבטל דרבנן. ונהיג אבילות ביה כשאר יומי: פר״ח ב)מניין לאבילות שהוא ז׳. שנאמר והפכתי חגיכם לאבל. מה חג ז׳. אף אבילות ז׳. ומניין לרחוקה שאינה נוהגת אלא יום אחד. כבר הקיש הכתוב לחג. ומצינו לחג שהוא יום אחר כגון עצרת. ת״ר ג)קרובה נוהגת ז׳ ורחוקה יום אחד. ואיזו היא קרובה ואיזו היא רחוקה. קרובה בתוך ל׳ יום. ורחוקה לאחר ל׳ יום דברי ר׳ עקיבא. וחכמים אומרים אחת זו ואחת זו נוהגת ז׳ ול׳: אמר רבה בר בר חנה כל מקום שאתה מוצא יחיד מיקל ורבים מחמירין. ד)הלכה (כדברי המיקל.) [כרבים חוץ מזו שאע״פ שר׳ עקיבא מיקל וחכמים מחמירים הלכה כר׳ עקיבא.] דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. ה)והא דתניא במה דברים אמורים דשמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד. בהנך מיתי מצוה. פי׳ בחמשה שמצוה להתאבל עליהם. והם בנו ובתו ואחיו ואחותו ואשתו אבל על אביו ואמו אפילו שמועה רחוקה נוהגת ז׳ ול׳ ולית הילכתא כוותיה. דהא יחידאה היא. כלומר ר׳ אליעזר בן יעקב היא. והזקינים שהיו עמו הורו דשמועה רחוקה יום אחד. ו)ולמדנו ממנו ג׳ דברים. דאבל אסור בנעילת הסנדל. ושמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד. וכי יש מקצת היום ככולו:

פ״ג דמ״ק ה״ה. ובבה״ג ה׳ אבל ובתוה״א להרמב״ן, ובתוס׳ מע״ק שם ד״ה והתניא וכו׳ ובד״ה הלכה וכו׳. א) והא דאורייתא וכו׳ עיין מע״ק כ״א ע״א, ותוס׳ שם כ״ד ע״ב ד״ה דר״א וכו׳ ובזבחים ק׳ ע״ב, ובבה״ג ה׳ אבל, ועיין ברא״ש מע״ק פ״ג סי׳ ג׳, ובשו״ת הרשב״א סי׳ קנ״ה, ובספר תמים דעים סי׳ קכ״ט. ב) מנין לאבלות וכו׳ עיין מע״ק כ׳ ע״א. ג) קרובה נוהגת ז׳ וכו׳ שם ועירובין מ״ו ע״א. ד) הלכה כרבים חוץ מזו שאע״פ שר׳ עקיבא מיקל וחכמים מחמירים הלכה כר׳ עקיבא כצ״ל. ד) והא דתניא במד״א וכו׳ שם כ׳ ע״א. ה) ולמדנו ממנו וכו׳ עיין שם כ׳ ע״ב.

ז)תשובת רבינו יעקב בר׳ מאיר לר׳ יוסף:

רעה. אני איני כדיי ששלחתם אלי. אמנם כך דעתי נוטה שמותר לכנוס לאלתר ואפילו בתוך ל׳ יום למי שלא קיים מצות פרייה ורבייה. אלא שימתין לאחר [ז׳]. ולמי שקיים לאחר ל׳. אפילו מת אביו. מדקא׳ על כל המתים אינו נכנס לבית השמחה עד ל׳ יום. ועל אביו ואמו כו׳: (ותו) [ותניא] בברייתי בשלהי ההיא שמעתי. כל ל׳ יום לנישואים. ולא קמיפלני אלא (במתנה) [במתה] אשתו. אבל במת אביו ואמו לא פליני. דודאי נישואין שרו דמצוה קא עביד. אפילו יש לו כמה בנים. ואי נישואין ובית שמחה דמו אהדדי. תיפוק ליה דהוה ליה בית שמחה. אלא ודאי לאו כבית שמחה דמו דהתם רשות. ומפליג בין אביו ואמו לכל המתים. אבל בנישואין מצוה היא. ולא מפלגינן. ולהכי איצטריך למיתנייה: וליכא למימר דבנישואין בלא סעודה מיירי. דהא אמרינן ביבמות פ׳ החולץ דנישואין בלא סעודה (ליכא) [איכא שמחה]. ומדקא אמרי׳ ואם אין לו בנים מותר לכנוס לאלתר. נ״ל דבתוך ל׳ יום מותר למי שאין לו בנים. דמצות עשה היא. ולא דחינן ליה כלל אפילו ל׳ יום דנישואין. (דהיינו) [דחינן] משום נישואין. וכל היכא דאיכא [ל׳ יום] לכל המתים. ואשתכח [באשתו] דאיכ׳ ג׳ רגלים שרינן משום הכי לאלתר. וממעשה (דא׳ רב) דיוסף איכא למישמע דאפילו (ואחותו ואשתו) [אחות אשתו] וג׳ רגלים דידיה דהי משום בנים קטנים דהוו ליה. וכל שכן היכא דלית [ליה] בנים כלל: ולאלתר דקאמ׳ היינו לזמן מרובה. ל׳ יום. לאחר ל׳ יום. ומדקאמרי׳ בפ״ק דכתובות. הרי שהיה טבחו טבות. היינו עליה דהא היתה אבילה ל׳ יום מפרי׳ הכי. כנסה לאלתר ולא הבירה

ז) תשובת רבינו יעקב וכו׳ תשובה זו מר״ת נמצא ג״כ בספר הישר לר״ת סי׳ תקצ״ח עם מעט שינוים, ובלשון המחבר נמצא כמה שבושים וגמגומים משגגת המעתיקים, ומעט מהנה תקנתי בעה״ש, וכולה תראה מה שיש לתקן מהתשובה הנ״ל שהעתקתי להקל על המעיין וז״ל אני איני כדאי ששלחתם לי כך אבל כך דעתי נוטה שמותר לכנוס לאלתר ואפילו בתוך ל׳ יום למי שלא קיים פו״ר רק ימתין אחר שבעה, ולמי שקיים לאחר ל׳ יום מותר ואפילו מת אביו מדקאמרינן על כל המתים אינו נכנס לבית המשתה עד ל׳ יום על אביו וכו׳ ותניא בברייתא בשילהי האי שמעתא כל למ״ד יום לנישואין ולא קמפליג אלא במתה אשתו אבל מת אביו לא קמפליג דוודאי נישואין שרי אחר ל׳ יום דמצוה קעביד אפילו יש לו כמה בנים ואי נישואין כבית השמחה דמי אמאי תני לה תיפוק ליה משום דהוה ליה בית השמחה אלא וודאי לאו כבית השמחה דמי דהתם רשות מפליגינן בין אביו ואמו לכל המתים אבל בנישואין מצוה היא ולא מפלגינן ולהכי איצטרך למיתני, וליכא למימר דבנישואין בלא סעודה מיירי והא דאמרינן (צ״ל דהא אמרינן) בהחולץ דבנישואין בלא סעודה ליכא (צ״ל איכא) שמחה, ועוד אין נישואין בלא סעודה, ומדקאמר ואם אין לו בנים מותר לכנוס לאלתר נראה לי דבתוך ל׳ מותר למי שאין לו בנים ומצות עשה היא לא דחינן לה כלל ואפילו ל׳ יום דנישואין דחינן משום הכי וכל היכי דמידחי ל׳ יום דכל המתים מידחי נמי דאביו ואמו לא אשכחן שני עשר באביו ואמו אלא היכי דאיכא ל׳ יום לכל המתים ועוד דבאשתו איכא ג׳ רגלים שריא משום הכי לאלתר ומעשה (צ״ל ומביעשה) דר״י הכהן נמי איכא למישמע דאפילו שמתה לו דאחות (צ״ל אחות) אשתו וג׳ רגלים דידיה דחו משום בנים קטנים דהוה ליה וכש״כ היכי דלא הוה ליה כלל, ולאלתר דקאמרינן היינו בתוך ל׳ דקאמר לא בא עליה אלא לזמן מרובה ומפרש מאי לזמן מרובה ל׳ יום מכלל דלאלתר לאחר ז׳ ימי אבילות יכנוס אבל בתוך ימי אבילות לא קאמרינין מדקאמרי׳ בכתובות מי שהיה טבחו טבוח ויינו מזוג וכו׳ והתם מוכיח שפיר ולא יעלה על לב איש לומר דהאי לא בא עליה היינו כניסה חדא דבא עליה קתני ומשום דהוה ליה בנים לא בא עליה דהא היתה אבילה ל׳ יום מפני אחותה שמתה ומפני נישואין גרידא איתוקמא פרנסת הקטנים, ובתלמוד ירושלמי מפרש הכי כנסה לאלתר ולא הכירה עד לאחר ל׳ יום ועוד מותר לישא לאלתר ובביאה נקט זמן מרובה. מכל הני טעמי שמעינן דמי שאין לו בנים מותר לישא לאלתר וביאה לאחר ל׳ יום ומי שיש לו כל בניו גדולים וקיים פו״ר מותר לישא לאחר ל׳ יום הוא (צ״ל חוץ) מי שמתה אשתו ול״ש בבולה מתים דכתיב בבקר זרע את זרעך וגו׳ ומצוה קעביד אבל באשתו תיקנו ג׳ רגלים משום דעות המטה וכי היכי דעל ידי שמחת ג׳ רגלים מנשי לה לרהוטתא קמייתי ולא הוי (אביה?) וזוג שני צריך היזוק ודבר פשוט הוא „דבביתה שמחת״ (צ״ל דבית שמחה) רשות ונישואין דידיה מצוה ומרשות אין לנו לאסור מצוה אי לא פריש בהדיה ע״כ ויש לתקן הכא מהתם, והתם מהכא, ועיין בשו״ת שע״צ שער ד׳ שאלה כ״ד בשם רב האיי ז״ל ועיין יבמות מ״ג ע״ב תוס׳ ד״ה שאני וכו׳ ובתוס׳ כתובות ד׳ ע״א ד״ה אבל וכו׳ ובשמ״ק שם, ובראי״ש יבמות פרק החולץ סי׳ כ״ז, ובראי״ש מ״ק פ״ג סי׳ צ״ה, ועיין בתשובות הנדפסות בסוף ח״ד מהרמב״ם, ובשו״ת הרא״ש כלל כ״ז סי׳ ה׳ ובשו״ת מהר״י מברונא סי׳ צ״ה ורכ״ט, ובשו״ת גליא

עד זמן מרובה. ומכל הני טעמי' אין לבטל מפרייה ורבייה. ומי שיש לו בנים גדולים וקיים שמתה אשתו. לא שנא אביו ולא שנא אשתו תקנו ג' רגלים משום (ריעות' אמי' רחמותי) [דיעות או רחמותא] ולא הויא לה רשות. ונישואין דידיה מצוה. ומדנקט בתוך ל' יום אעפ"י שלא בא עליה אלא לזמן מרובה. ומפרש מאי לזמן מרובה ל' יום. מכלל דלאחר ימי אבילות [יכנוס] אבל בתוך ז' ימי אבילות לא אמרו. מדקאמר בכתובות הרי שהיה טבוח טבחו כו'. ואל יעלה על לב איש לומר (הרי) [האי] לא בא עליה היינו כניסה. חדא דבא עליה קתני ומשום (דהא) [דהוה לי' בנים] לא בא עליה דהא (לא) היתה אבילה ל' יום מפני אחותה מיתוקמי' בבנים קטנים. ובירושלמי מפרש הכי כנסה לאלתר ולא היכירי' עד ל' יום. ומותר לישא לאלתר קתני. ובביאה נקט זמן מרובה: ומכל הני (טעמים) [טעמי] שמעי' דמי שאין לו בנים מותר לישא לאלתר. משום פרייה ורבייה. ומי שיש לו בנים קטנים מותר לישא לאחר ל' יום. ומי שיש לו כל בניו גדולים וקיים מצות פרייה ורבייה מותר לישא לאחר ל' יום חוץ [מי] שמתה אשתו לא שנא אביו ולא שנא (אביו) [אמו] ולא שנא כל המתים דכתי' בבקר זרע זרעך וגו' ומצוה קעביד. (דכל) [אבל] באשתו תיקנו ג' רגלים משום דיעות במטה דכי היכי דעל [ידי] שמחת ג' רגלים מפר' (לי רחמותו) [לה רחמותא] דקמית' ולא הויא זוג שני צריך חיזוק. ודבר פשוט הוא דבית שמחה רשות ונישואין דידיה מצוה. ומרשות אין לנו לאסור מצוה אי לא פירש בהדיא: ולי אני הכותב הראה מורי ראיה מפורשת ממסכת שמחות: דקתני התם על כל המתים אסור לילך לבית השמחה עד ל' יום ועל אביו ועל אמו עד י"ב חדש אלא אם כן היתה ח)לשם מצוה: אלמ' דלסעודת מצוה מותר לילך אחר ל' יום על אביו. הרי שמעינן דהא דקתני כל שלשים לנשואין אף על אביו ואמו מיירי. ט)(ומ"ו) [ומק"ו] דהשתא לסעודת מצוה מותר. כל שכן לסעודת נשואין. וקתני דאם אין לו בנים מותר לאלתר לישא:

ת"ר י)כל ל' יום לנישואין מתה אשתו אסור לישא אחרת עד שיעברו עליו ג' רגלים. ר' יהודה אומ' רגל ראשון ושני אסור שלישי מותר. ואם היו לו בנים קטנים מותר לישא אשה מפני פרנסתו לאלתר. ומעשה שמתה אשתו של יוסף ואמ' לה לאחותה בבית הקברות לכי ופרנסי בני אחותיך. אעפ"י כן לא בא עליה עד לזמן מרובה. כ)מאי לזמן מרובה. (עד ל') אמ' רב פפא עד ל' יום. ומכאן ל)מדקדק מורי (זיאף) [ר' יוסף] מי שמת אביו או אמו. דאחר ז' לאלתר מותר לכנוס ולבעול. ולמי שאין לו בנים משום פרייה ורבייה. ולמי שהניחה לו בנים יכנוס ולא יבעול עד לאחר ל' יום. כדמפורש בתשובה. עד כאן תוספת מצאתי. ת"ר מ)כל האמור בפרשת כהנים אין כהנים מיטמאין להן אבל מתאבל עליהם הוסיפו עליהם אחיו ואחותו [הבתולה מאמו ואחותו] נשואה בין מאביו בין מאמו ומתאבל אדם עם אשתו ואשה עם בעלה (מן) נ)[ועם] אביו (ומן) [ועם] אמו ועם אחותו בפניהם אבל בחוץ אינו מתאבל.

ת"ר ס)חולה שמת לו מת אין מודיעין לו שמא תטרף דעתו עליו ואין מקרעין לו ומשתקין הנשים מלפניו ומקרעין לקטן מפני עגמת נפש. ע)וקורע על חמיו ועל חמותו מפני אשתו. פ)אמ' רפרם בר פפא אבל לא יניח תינוק לתוך היקו שלא

מסכת חא"ע סי' י"ב. ובשבות' יעקב ח"ב סי' ק'. ח) לשם מצוה, בפרק ט' דמסכתא שמחות שלפנינו איתא אלא א"כ היתה לשם שמים. ט) ומקל וחומר דהשתא וכו' כצ"ל. י) כל ל' יום לנישואין וכו' מ"ק כ"ג ע"א. כ) מאי לזמן מרובה אמר רב פפא וכו' כצ"ל. ל) מדקדק מורי ר' יוסף כצ"ל. מ) כל האמור בפרשת כהנים וכו' שם כ' ע"ב הוסיפו עליהם אחיו ואחותו הבתולה מאמו ואחותו נשואה בין מאביו וכו' כצ"ל. נ) ועם אביו ועם אמו כצ"ל. ס) חולה שמת לו מת וכו' שם כ"ו ע"ב. ע) וקורע על חמיו וכו' שם. פ) אמר רפרם בר פפא אבל לא יניח וכו' לפנינו

ירגילנו לידי שחוק ונמצא מגונה על הבריות. תנו רבנן ל)אבל כל שבעה [חייב] בכסיית הראש ובכפיפת המטה ואין מברין אותו אלא על מיטות (זקופות) [כפויות]. תנו רבנן ק)האוכל בבית האבל אם לבו גס בו יברוהו על מטה כפוייה ואם לא יברוהו על מיטה זקופה: (רב) ר)[רבא] איתיליד ליה (מילתיה) [מילתא] על לגביה [אבא] בר מרות דהוא אבא בר מניומי (ורב׳) רבא זקף ליה. אבא בר מניומי כפה ליה אמ׳ כמה לית ליה דעתא להאי מרבנן. תנו רבנן ש)ההולך ממקום למקום. אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן:

ת״ר ת)מאימתי כופין את המיטות משיצא מת מפתח ביתו דברי ר׳ אליעזר ור׳ יהושע אומ׳ משיסתם הגולל. מעשה כשמת ר״ג הזקן כשיצא מפתח ביתו אמר להם ר׳ אליעזר כפו מיטותיכם וכשנסתם הגולל אמ׳ להו ר׳ יהושע כפו מיטותיכם אמרו לו כבר כפינו על פי זקן: ת״ר זוקפין את המיטות בערב שבת מן המנחה ולמעלה. א)אמ׳ רב הונא אעפ״י כן אינו יושב עליה עד שתחשך למוצאי שבת אע״פ שאינו נוהג אלא יום אחד חוזר וכופה אותה. ת״ר הכופה את מיטתו לא את מיטתו בלבד הוא כופה אלא כל המיטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה. ואפילו עשר מיטות בעשר מקומות כופה את כולן. ואפי׳ [חמשה] אחים שמת אחד מהם כולן כופין ואם היתה מיטה מיוחדת לכלים אין צריך לכפותה אלא זוקפה. רשב״ג אומ׳ דרגש מתיר את הקרביטין והוא נופל מאיליו. א״ר יעקב בר אידי א״ר יהושע בן לוי הלכה כרשב״ג. מאי דרגש ב)ערסא דגדייא: ת״ר ישן על גבי מיטה על גבי כסא ג)על גבי אבנים וגדולה מכולן על גבי קרקע לא יצא. א״ר יוחנן שלא קיים כפיית המיטה: ועל המתים שאמרנו חייב לקרוע. ד)וכל קרועה מעומד. דכת׳ ויקם איוב ויקרע את מעילו. ה)ואם עמד בשעת יציאת נשמה על כל מיתי ישראל חייב לקרוע טפח: ו)על כל המתים מרחה מיטתו הרי זה משובח. על אביו ועל אמו הרי זה מגונה: היה ערב שבת או ערב יום טוב או שהיו גשמים וזולפין על מיטתו הרי זה משובח: על כל המתים כולן רצה חולץ רצה אינו חולץ על אביו ועל אמו חולץ. על כל המתים כולן ז)רצה ממעט [בעסקו] רצה אינו ממעט. על אביו ועל אמו ממעט: על כל המתים כולן ח)רצה מספר לאחר ל׳ יום. רצה אינו מספר. על אביו ועל אמו מגדל פרע עד שיגערו בו חביריו. על כל המתים כולן נכנס לבית המשתה לאחר שלשים יום. על אביו ועל אמו לאחר שנים עשר חודש: אמ׳ רבה בר רב הונא ולשמחה מריעות מותר לאלתר. והתניא לשמחה ולמריעות שלשים יום. לא קשיא ט)הא בארשייתא הא בפונדנא: על כל המתים כולן קורע טפח. על אביו ועל אמו עד שיגלה את לבו. אמ׳ ר׳ אבהו מאי קראה דכת׳ (שמואל ב א) ויהזק דוד

שם איתא ואמר רב פפא תנא באבל רבתי אבל לא יניח וגירסת המחבר כגירסת הבה״ג ה׳ אבל.
ל) ת״ר אבל כל שבעה חייב בכסיית הראש ובכפיפת המטה ואין מברין אותו אלא על מטות כפויות כצ״ל הברייתא הזאת איננה לפנינו בש״ס ורק הובאה כאשר הגהתיה בבה״ג ה׳ אבל ע״ש.
ק) האוכל בבית האבל וכו׳ לפנינו שם כ״ו ע״ב איתא ההולך וכו׳. ר) רבא איתיליד וכו׳ על לגביה אבא בר מרת כצ״ל וגירסתו כגירסת הבה״ג שם ולפנינו שם איתא איתרע ביה מלתא. ש) ההולך ממקום למקום וכו׳ שם כ״ז ע״א ועיין בתוס׳ ד״ה אין וכו׳. ת) מאימתי כופין וכו׳ שם. א) אמר רב הונא וכו׳ לפנינו שם איתא אמר רבה בר הונא אעפ״כ וכו׳ — ואפילו חמשה אחים וכו׳ כצ״ל.
ב) ערסא דגדייא בגמרא שם מסיק הגמרא מאי דרגש ערסא דצלא. ועיין ערוך ערך גד א׳. וערך צלא והמחבר לשנא דה״ג נקט ע״ש. ג) על גבי אבנים וכו׳ בגמרא שלפנינו שם הגירסא משונה ע״ש.
ד) וכל קריעה מעומד כצ״ל שם כ׳ ע״ב קריעה דמעומד מנלן דכתיב ויקם איוב וגו׳ ועיין ירושלמי סוטה פ״ה ה״ו ובמדרש סוף פ׳ וירא, ועיין בתה״א להרמב״ן שער הקריעה. ה) ואם עמד וכו׳ שם כ״ה ע״א. ו) על כל המתים המדחה וכו׳ שם כ״ב ע״ש. ז) רצה ממעט בעסקו וכו׳ כצ״ל שם ועיין תוס׳ כ״ז ע״א ד״ה ואם וכו׳. ח) רצה מספר וכו׳ עיין שם כ״ב ע״ב. ט) הא בארשייתא הא בפונדנא לא ראיתי גירסא כזו ולפנינו שם כ״ב ע״ב איתא הא באריסותא (ברי״ף בארישותא)

בבגדיו ויקרעם. ואין אחיזה פחותה מטפח: על כל המתים כולן אפילו לבוש עשרה בגדים ועשרה חלוקין קורע העליון. על אביו ועל אמו את כולן. י)ואפקריסתו אינה מעכבת אחד האיש ואחד האשה. ר' שמעון בן אלעזר אומר אשה קורעת תחתון ומחזרתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון: על כל המתים כולן רצה מבדיל קמיה שפה רצה אינו מבדיל. על אביו ועל אמו מבדיל. ר' יהודה אומ' כל קרע כ)שאינו [מבדיל] קמי שפה שלו אינו (אלו) [אלא] קרע של תיפלה. א"ר אבהו מאי טעמא דר' יהודה דכת' ויחזק (דוד) בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים [מלכים ב' ב]. ממשמע שנ' ויקרעם איני יודע שהם שנים. אלא שנראה כשנים: על כל המתים כולם שולל לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים. על אביו ועל אמו שולל לאחר שלשים. ואינו מאחה לעולם: והאשה שוללת לאלתר מפני כבודה: כי אתא רבין א"ר יוחנן על כל המתים כולן קורע בכלי על אביו ועל אמו קורע ביד: א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן על כל המתים כולן קורע מבפנים. על אביו ועל אמו קורע מבחוץ: תנו רבנן ל)חכם שמת בית מדרשו בטל ובטל מלפסק סדריו. אב ב"ד שמת בתי מדרשות שבעירו בטילין. ובני הכנסת באים לבית הכנסת ומשנים את מקומם. היו יושבין בצפון יושבים בדרום. (בדרון) [בדרום] יושבין בצפון. נשיא שמת בתי מדרשות כולן בטילין. ימי אבילות שלשים יום. ז' מהם אסורין במלאכה ובסיכה וברחיצה ובנעילת הסנדל ותשמיש המיטה ובהעברת תער. לאחר שבעה אסור בכל אילו. אך עושה מלאכתו ומשמש מיטתו ונועל מנעלו. לאחר שלשים יום הרי הוא ככל אדם. ואשה במיתת אביה ואמה ועל כל מתיה אסורה בתשמיש המטה עם בעלה בז' ימים ואחר כך מותרת לבעלה. ובשבת וברגל אינה נוהגת בהם אבילות אלא לובשה צניף נקי בראשה ובגד נקי.

מ)**אילו** דברים שאבל אסור בהן. במלאכה ברחיצה בסיכה בנעילת הסנדל ובתשמיש המטה. ולקרות בתורה בנביאים בכתובים ולשנות במשנה בהלכות ואגדות. ואם היו רבים צריכין לו אינו נמנע: מעשה ומת נ)בנו של ר' (יהושע) [יוסי] בציפורי ונכנס לבית המדרש ודרש כל היום כולו. ובתו של רבי בבית שערים ודרש כל היום כולו: תנו רבנן אבל שלשה ימים הראשונים אסור בעשיית מלאכה ואפי' עני שמתפרנס מן הצדקה. משלשה ועד ז' עושה בצנעה בתוך ביתו והיא טווה בתוך ביתה בפלך: תנו רבנן אבל שלשה ימים הראשונים [אינו] הולך לבית האבל. מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמים: ת"ר שלשה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום. משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל. מיכאן ואילך שואל ומשיב: אמ' רב יהודה ס)מת שאין לו מנחמים באים עשרה בני אדם ויושבים במקומו: ההוא דהוה בשיבבותיה דרב יהודה. דבר עשרה בהדיה ואזיל ויתיב בדוכתיה:

והא בפורענותא ע"ש בפירש"י. י) ואפקריסתו אינה מעכבת וכו' שם כ"ב ע"ב בביאור תיבת אפקרסותו או אפרקסותו מחולקים הראשונים רש"י ז"ל פירש אפיקרסותו שעל ראשו אינה מעכבת כלומר אינה צריך לקורעה, וכן פירש בברכות כ"ג ע"ב סודר שעל ראשו. והערוך ערך פקרס פירש מלבוש שלובש על הבשר, וכן פירש בערך אפקיריסין שהוא לבוש התחתון והוא פתוח בכתפיו וכשלובשו קושרו, והביא שם גם הירושלמי פ"ב דברכות אפיקריסין היה לבוש מבפנים (ועיין בהערותי לירושלמי ברכות עם פירש סירילאו הנדפס במגנצא) ומביאו הרמב"ן בתוה"א שער הקריעה ופירש לפי שאינו לא קשור ואין עושין אותו ללבישה אלא שיקבל הזיעה ולא יתטנף מלבושיו כדאמרינן מבליע באפרקסותו לפיכך אינה מעכבת בקריעה, וכן כתב הרמב"ם פ"ח ה"ג מה' אבל וז"ל ובגד הזיעה הדבוק לבשרו אינו מעכב, ועיין בהג"מ שם אות ב', ועיין בפסיקתא פ' שקלים ובהערות ותקונים מהרב רש"ב שם. כ) שאינו מבדיל וכו' אינו אלא כצ"ל. ל) חכם שמת וכו' שם כ"ב ע"ב ע"ש. מ) אילו דברים וכו' שם כ"א ע"א. נ) בנו של ר' יוסי כצ"ל „ובתו של רבי בבית שערים" כן הוא גירסת הרי"ף והרא"ש ובגמרא שם לפנינו ליתא. ס) מת שאין לו מנחמים וכו' עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' רפ"ט, ועיין בשו"ת שערי צדק שער ד' סי' ו' וברמב"ם ה' אבל פי"ג ה"ד, ובראב"ד

אתחזי ליה בחילמיה ואמ׳ ליה תנוח דעתך שהתנחת דעתי: אמ׳ רב תחליפא בר אבימי אמ׳ שמואל (כל של) ע)[אבל שלא] פרע ושלא פרם חייב מיתה: פ)אבל דלא קרע ולא שקל מן מזייה חייב מיתה: אמ׳ רפרם בר פפא תנא באבל רבתי צ)אבל (רבתי) אסור לשמש מיטתו בימי אבלו. ומעשה באחד ששימש מיטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גוייתו: מי שמתו מוטל לפניו ק)אוכל בבית (או בבית) אחר או עושה מחיצה ואוכל: ר)והמוליך עצמות מת או ספר תורה ממקום למקום לא יתנם על גבי המור וירכב. ואם מפני פחד מותר: תנו רבנן ש)אבל שבת ראשונה אל יצא מפתח ביתו. שנייה יוצא מפתח ביתו ואינו יושב במקומו. שלישית יושב במקומו ואינו נותן שלום לכל אדם. ואם אחרים נותנין לו שלום מחזיר להם בשפה רפה ובכובד ראש. רביעית הרי הוא ככל אדם: תנו רבנן ת)שלשים יום לנישואין. מתה אשתו אסור לישא אשה אחרת עד שיעברו עליו שלש רגלים. ר׳ יהודה אומר רגל ראשון ושני אסור. שלישי מותר. אין לו בנים נושא אשה לאלתר. מפני ביטול פרייה ורבייה. הניחה לו בנים קטנים נושא לאלתר מפני פרנסתן:

תנו רבנן א)תכפוהו אביליו זה אחר זה הכביד שערו מיקל בתער ומכבס בגדיו במים:

אמ׳ רב חסדא בתער ולא במספרים. במים ולא בנתר ולא בחול: ת״ר אסור לעשות סעודת אירוסין ונישואין כל שלשים יום. ב)אבל אם היה טבחו טבוח ויינו מזוג ופתו אפוייה ומת אביו של חתן או אמה של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה. ובועל בעילת מצוה ופורש. ואחר כך קובר את מתו ונוהג שבעת ימי משתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבילות. ובאותם הימים הוא ישן בין האנשים ואשתו ישנה בין הנשים. ואין מונעין תכשיטין מן הכלה כל שלשים יום. ודווק׳ אביו של חתן ואמה של כלה: תנו רבנן ג)הגוסס הרי הוא כחי לכל דבריו. אין קושרין את לחייו. ואין פוקקין את נקביו. ואין נותנין כלי מתכות ודבר המיקר על טיבורו. עד שעה שימות. שני עד אשר לא ירתק חבל הכסף (קהלת יב). ואין סכין ואין מדיחין אותו. ואין מטילין אותו לא על גבי החול ולא על גבי המלח עד שעה שימות. ואין מאמצין את עיניו. והנוגע בו הרי זה שופך דמים. למה הוא דומה לנר המיטפטף כיון שנגע בו מיד נכבה: ד)איתתא דמית גברא אסור לאיניש אחרינא לשדורי (ליה) [לה] כסא דבירכתא דאבילות. ה)כל הפורשים מן הציבור

ולחם משנה שם מה שהקשו על לשון הרמב״ם, ועיין במרכבת המשנה שם ח״ג. ע) אבל שלא פרע וכו׳ כצ״ל שם כ״ד ע״א. פ) אבל דלא קרע או דשקל ממזייה כצ״ל וכן הוא בה״ג, ובגמרא ליתא. צ) אבל אסור לשמש מטתו וכו׳ כצ״ל שם כ״ד ע״א. ק) אוכל בבית אחר וכו׳ כצ״ל ועיין שם כ״ג ע״ב. ר) והמוליך עצמות וכו׳ ברכות י״ח ע״א ע״ש. ש) אבל שבת ראשונה וכו׳ מ״ק כ״ג ע״א ע״ש. ת) שלשים יום לנשואין וכו׳ שם, א) תכפוהו אבליו וכו׳ שם י״ז ע״ב, תענית י״ג ע״א, לא בנתר ולא בחול ע״ש, ושם. ב) אבל אם היה טבחו טבוח וכו׳ כתובות ג׳ ע״ב ועיין בשמ״ק שם, ובשו״ת שער אפרים סי׳ צ״ח. ג) הגוסס הרי הוא כחי וכו׳ הוא באבל רבתי פ״א ה״א ועי׳ שבת קנ״א ע״ב, ובתה״א לרמב״ן ענין הפטירה. ד) איתתא דמית גברא וכו׳ הוא לשון ה״ג ה׳ אבל ושם מסיים מ״ט משום דגברא אסיר ליה לשדורי כסא לאיתתא דלאו דיליה אבל ודאי אית תמן אבוה או בנה או אחוה שפיר דמי לשדוריה לה אינהו כסא דאבילותא עכ״ל ועיין בה״ג שהוציא לאור הגרע״ה ושם מוסיף ומבאר שפיר דמי לשדורי לה אינהו כסא דבירכתא דאבילותא „על ידוהון״. ה) כל הפורשים וכו׳ אבל רבתי פ״ב ה״י. ועיין ברא״ש פ״ג דמ״ק סי׳ ק״ו, וביו״ד סי׳ שמ״ה סעיף ה׳ ובש״ך שם ס״ק א׳ הביא תשובות הרשב״א דאף שאמרו בכל מקום דאין מתעסקין עמהן לכל דבר לא לענין קבורה ותכריכין אמרו אלא שאין קורעין ולא חולצין, ועיין באו״ז ה׳ אבילות סי׳ תכ״ב ולפלא הוא בעיני שלא הזכיר דין דהמאכיל טריפות לישראל בחזקת כשרות אסור ג״כ להתעסק בקבורתו כדמוכח מהא דירושלמי תרומות פ״ח ה״ג מעשה בטבח אחד בציפורין שהי׳ מאכיל לישראל נבילות וטריפות פעם אחת שתה יין בע״ש ועלה לגג ונפל ומת והיו כלבים מלקקים בדמו אתון שאלו לר׳ חנינא מהו מירמיתי מן קמיהון אמר לון כתיב ובשר בשדה טריפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו וזה היה גוזל את הכלבים ומאכיל את ישראל אמר לון ארפונון דמידידהון אינון אכלין, והובא באו״ז ה׳ שחיטה סי׳ שע״א ולכן פסק דאסור להתעסק בקבורות מאכיל טריפות ע״ש, ולזה כיון ג״כ בהגהות אשרי פרק גיד הנשה סי׳ ט״ז וז״ל והמוכר טריפות בחזקת כשרות אסור להתעסק בקבורתו ואפילו

(ואין) [אין] מתעסקין עמהם לכל דבר. אחיהם וקרוביהם לובשין לבני ומתעטפין לבנים. ואוכלין ושותין ושמחין מפני שאבדו שונא של מקום. ועליהם הכת' אומר הלא משנאך ייי אשנא (תהלים קלט) אמר רב יהודה אמר רב ו)כל המתקשה על המת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה: ת"ר אל תבכו למת יותר מדאי. ואל תנודו לו יותר מכשיעור. ז)שלשה ימים [לבכי]. שבעה להספד. שלשים לניהוץ ולתספורת. מכאן ואילך אמ' הק' אין אתם מרחמים עליו יותר ממני: א"ר יהושע בן לוי ח)שלשה דברים סח לי מלאך המות. כשתכנס אצל החולה לבקרו אל תשב לא למראשותיו ולא למרגלותיו מפני שאני עומד מיכן ומיכן ומעיינו אלא התעטף ושב לפניו כתלמיד לפני רבו. וכשהנשים חוזרות מאחורי מיטתו של מת לא תעמוד לפניהם מפני שאני מרקד בפניהם וסייפי שלופה ומרפרף ביניהם ויש לי רשות לחבל: וכיצד הוא מת. ט)שלו' טיפות נוטפות מן החרב. באחת מת. באחת פניו מוריקות. באחת מסריח. י)וזו משמונה דברים שצריך אדם לרחוץ ידיו. מי שיוצא מבית המרחץ ואין רוחץ ידיו. ומי שנונע ברגליו. ומי שנוטל ציפורניו. ומי שנועל מנעליו או חולצם. ומי שנונע במת. ומי שמפלא את כליו. ומי שנונע באמתו ואינו רוחץ ידיו. אם חכם תלמודו משתכח ממנו. ואם בור הוא יצא מדעתו קודם מיתתו: א"ר לוי כ)הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום. שנ' ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. והנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי דוד אמר (לב) [לאבשלום] לך בשלום והלך ונתלה. יתרו אמ' למשה לך לשלום והלך והצליה:

עד כאן מהלכות גדולות דרב יהודה גאון

מכאן ואילך ליקוטין מדברי רבינו שלמה והוראותיו על פי מעשה:

מי שמת לו מת ולא נודע לו ל)ונודע לבני עירו. מותרים היודעים לזמנו לסעודת

כלבים אוכלים את בשרו ולוקקים דמו אסור להבריח מעליו וכו'. ועיין בירושלמי פ"ש דמס' ע"ז ה"ג מעשה בטבח אחד וכו' פעם אחת ערב יוה"כ עם חשיכה וכו' וכן הובא האי עובדא במדרש וי"ר פ"ה ושם איתא ג"כ ערב יוה"כ, אך לא נזכר שם עם חשיכה. ועיין בשו"ת בשמים ראש סי' ס"ר ובכד"ה שם וז"ל דברי הירושלמי אלה הן בפרק אין מעמידין, ואמנם השאלה שם היתה לעבור על טלטול ביוה"כ בשבילו וכו' ואישתמט מיניה ירושלמי דתרומות הנ"ל דקאמר דשתה יין בערב שבת וגם במדרש הנ"ל דהגירסא בערב יוה"כ הלא ליתא שם עם חשיכה, וא"כ לא היתה השאלה על טלטול רק אם יתעסקו בקבורתו, ושפיר פסקו האו"ז והג"א על פי ירושלמי דתרומות הנ"ל דאסור להתעסק בקבורתו ואפילו כלבים אוכלים את בשרו, וראיתי בגהש"ס מהגאון רי"ש מלבוב על הירושלמי דע"ז פ"ש שהשיג ג"כ על שו"ת ב"ר וכדה"ר מהגהות אשרי הנ"ל אך לא ראה האו"ז שהעתיק לשון הירושלמי דתרומות, ומשם הביא האי דינא בעל הג"א, וסיים שם ועי"ש ורמז להירושלמי הלז (הייט להירושלמי דפרק ב' דע"ז) ולא דק דהגהות אשרי כיון להירושלמי דתרומות כמו שהביא האו"ז שממנו העתיק בעל הג"א כמבואר שם, דמלשון הירושלמי דע"ז אפשר למיטעי כמו שטעה בעל תכדה"ר. ו) כל המתקשה וכו' מו"ק כ"ז ע"ב. ז) שלשה ימים לבכי כצ"ל שם. ח) שלשה דברים סח לי מ"ה עיין ברכות נ"א ע"א דלא נמצא שם רק הא דלא תעמוד בפני הנשים, ועיין ב"ק ס' ע"ב, ושבת י"ב ע"ב, ובע"ז כ' ע"א. ט) שלש טיפות וכו' עיין ע"ז כ' ע"ב, ובזוהר פ' נשא דף קכ"ו ע"ב, ועיין במע"ת סי' שפ"ג. י) וזו משמונה דברים וכו' עיין בחופת אליהו שער שמונה ובאבודרהם סוף הספר, ובמרדכי פרק אלו דברים סי' קצ"ד ע"ש. כ) הנפטר מן המת וכו' ברכות ס"ד ומ"ק כ"ט ע"א, ועיין בנ"י סוף מס' מ"ק וז"ל הנפטר וכו' ויש בני אדם שמנחשין ומשימין דבר בלבם וכנגדם דברי חכמים אבל למי שאינו מקפיד אין הדבר מזיק כלום, ולכאורה קשה מאין הוציא הנ"י דבר חדש כזה, וכבר תמה על זה בספר כתונת פסים על הנ"י, והביא מקור לדברי הנ"י מהא דמצינו בתענית ט' ע"ב כי הוי מפטרי מיניה אמר להו ליזלו רבנן בשלמא ומוכח דלא הוו קפדי בלשנא, לומר ליזלו רבנן לשלמא, אך מהרי"ב הביא גירסא לשלמא וא"כ אין מכאן ראיה, אך נראה להביא ראי' דלא הוו קפדי בהכי מירושלמי ברכות פ"ג ה"א, ומירושלמי שביעית פ"ו ה"א, וכן מנזיר פרק כ"ג ה"א דבכל המקומות הנ"ל איתא גמרת לצאת תבוא בשלום בבית, וא"כ ש"מ דלאו דוקא הוא וכמו שכתב הנ"י, ומצינו גם במקרא ושבתי בשלום אל בית אבי (פ' ויצא) וכן גבי גדעון בשובי בשלום (שופטים ח') וכן גבי יפתח (שם י"א) וכן מצינו (שמואל ב' י"ט) אחרי אשר בא אדוני המלך בשלום אל ביתו. מכל אלה מוכח שפיר כדברי הנ"י דחכז"ל לא כיונו רק על אנשים המקפידין אבל למי שאינו מקפיד אין הדבר מזיק. ל) ונודע לבני עירו וכו' עיין בפרדם לרש"י ז"ל סי' ר"צ וז"ל מי

מצוה. (שאע״פ) שאבלו מן התורה אינו חל עליו עד שעת אנינות לב. מ) שהרי שבעה ושלשים אינו (סונח) [מונה] אלא ממשמע: מ״ר: עטיפת ראש לאבל כל שבעה יומם ולילה. אבל הרבה יש שאין נוהגים מפני שהאומות העולם משחקים עליהם ומתוך כך הם באים לידי שחוק ומתגנין בשחקם על הבריות. כדאמרי׳ אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות: לא אמרו כבוד אשתו בחמיו ובחמותו אלא שבעה ימים בלבד. ובפניה. אבל שלא בפניה לא. וכל שכן כניסתם לבית השמחה שנים עשר הודש. שכך שנינו כופה מיטתו ונוהג עמה אבילות. אין כאן אלא כפיית המטה בלבד: שמעתי שעמד ר׳ שמואל מאבילתו. בתחילת הילכות אבל כתבתיו: ת׳. ואני יצחק בר׳ דורבלו ראיתי ברמרו דאתרייע ביה מילתא בר׳ יוסף בנו של רבינו יעקב בן רבנא מאיר מבנו. ואחר שהתפללו מנחה בערב שבת בבית הכנסת ישב לו ר׳ שלמה אחי רבינו שהיה מתפלל. ואמר לו רבינו יעקב אחיו לך להביא יוסף בני לבית הכנסת. שלח עמו החבר ר׳ יצחק בן רבינו שמואל ואחרים עמו. כיון שבא לבית הכנסת ירד הרב ר׳ שלמה לפני (האדון) [הארון] ואמ׳ ברכו:

תמהתי מה טעם איחרו להביאו עד אחר המנחה כי ראיתי במלכות ברגויינא שנהגו להוליך האבל לבית הכנסת משעה שהציבור הולכין. עד שנודע לי טעמו של דבר שלא אמרו רבותינו באבל מקצת היום בטלו אלא ביום ראשון שמתחיל אבילות וביום אחרון בלבד. אבל בשאר ימים לא. שאם לא תאמר כן. ישב בכל ז׳ ימי אבלו מקצת היום בבקר ואחר יעשה צרכיו וילך חוץ לביתו אלא ודאי לא אמרו מקצת היום ככולו אלא בראשון ואחרון בלבד: ואני נשאלתי ברוסייא. אבל אם מותר לרחוץ בחמין אחר שבעה. השבתי שאף ביום השביעי מותר כיון שעבר מקצת היום דמקצתו ככולו. והבאתי ראייה מהא דאמרי׳ במס׳ מועד פ׳ ואלו מגלחי׳ גמ׳ הקובר את מתו נ) כמאן אזלא הא דאמ׳ ר׳ עמרם אמ׳ רב אבל כיון שעמדו מנחמים מאצלו מותר ברחיצה מיד. כמאן כאבא שאול. פי׳ שא׳ מקצת היום ככולו. ויום שבעה עולה לכאן. אמ׳ רבא הלכה כאבא שאול. ומודים חכמים לאבא שאול ביום שלשים. ואין הלכה כמותו ביום שבעה. נהרדעי אמרי הלכה בזו ובזו כאבא שאול. דאמ׳ שמואל כדברי המיקל באבל: פירש רבינו שלמה בר׳ יצחק אבל אין אסור ברחיצה אלא שבעה. ובשביעי גופיה כיון שעמדו מנחמין מאצלו בבקר מותר ברחיצה דמקצת היום ככולו כאבא שאול. וביום שלשים כיון שעבר מקצת היום מותר בתספורת וניחוץ כו׳. והמוסיף על זה גורע. כשבאתי אצל הרב רב יצחק בר׳ יעקב הלבן בבהם בעיר פרגא נומיתי לו שכן שאלוני ברוסייא וכן השבתי. אמ׳ לי זו בידינו היא. אין אנו חסירין בזה. אבל מעולם לא מלאני לבי להתיר לבני מדינה דבר שלא נהגו בו היתר. כדאמרי׳ ס) דכותאי ובני מדינה סרכי מילתא. ואעפ״י שנוהגין איסור בטעות ואם ידעו בו היתר הזרו בהם אינו רוצה להתיר בפניהם: והרב ר׳ ניסים בן רבנא יעקב מתשובת הגאונים פי׳ במגילת סתרים שלו ע) על פי תלמוד ירושלמי הא דאמרי׳ בפסחים פ׳ מקום שנהגו ובדוכתי טובא דברים המותרים ואחרים נהגו בהן איסור אי אתה רשאי להתירו בפניהם. הני מילי בדבר שנהגו בו איסור מדעת. שאפי׳ ידעו שהוא מותר

שמת לו מת ולא נודע לו. ונודע לבני עירו מותרין היודעים לזמנו לסעודת מצוה שהרי אבילות מן התורה אינו חל עליו עד שעת אנינות לב שהרי שבעה ושלשים אינו אלא ששמע. ועיין בהג״א פ״ג דמ״ק סי׳ קכ״א שהביא שהר״ר ברוך מרעגענשבורג אוסר. ועיין בשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ קנ״ט. ובשו״ת שער אפרים סי׳ צ״ז. מ) שהרי שבעה ושלשים אינו מונה וכו׳ כצ״ל. נ) כמאן אזלא הא וכו׳ שם י״ט ע״ב ס) כדאמרינן דכותאי וכו׳ פסחים נ״א כ״א ע״ש. ע) על פי תלמוד ירושלמי וכו׳ עיין

נוהגין בו איסור אבל דברים שנהגו בהן איסור מחמת טעות שהיה בידם שאינן יודעין היתר בדבר. ואם היו יודעין בו היתר היו חוזרין בהן אתה רשאי להתירן בפניהם: יצחק בר דורבלו: ומפירושי רבינו חננאל הושאיל איש רומי העתקתי. קיימ' לן היכא דחל יום שמיני של אביו ושל אמו להיות בשבת ערב הרגל מגלח אפי' ביום ששי בערב שבת. דלעניין כבוד יום טוב לא שנא אביו ואמו ולא שנא קרובים. הילכתא כאבא שאול. בפר"ח סתם רחיצה שאסרו באבל לא אסרו אלא בחמין אבל בצונן מותר וראייה מירושלמי. אבל שבא מן הדרך ורגליו קהות מותר לרחוץ בצונן שאין רחיצת צונן רחיצה: ר"ח: אבל אסור ברחיצה לילה הראשון אפילו אסטנים. והילכתא אנינות לילה דאוריתא. דלילה בכלל יום. דכת' ויעש לאביו אבל שבעת ימים. הילכך הא דכת' ואחריתה כיום מר. לילה בכלל יום הוא. ואם מסוכן הוא מותר על פי הבקיאים דוחי בהם בעינן בדאורייתא דהיינו יום ראשון. ובדרבנן אסטנים שרי. ואבל אסור ברחיצה בין בחמין בין בצונן כל שבעה כל גופו. פניו ידיו ורגליו מותר בצונן בחמין אסור: גם מכאן אני למד מנהג ר"ח: ומהלכות גדולות פסוקות בר' ברזילאי שהעתקתי מהן. מקיימא לן עד כאן שמתירין לרחוץ בחמין אחר שבעה: עד כאן הוספתי לפרש אני יצחק בר' דורבלו על פי אשר ראיתי מעשה. והביא לידי. ושפירשתי ושקיבלתי: ת': מכאן ואילך ממחזור ר' שמחה מויטרי: פעם אחת נפטר מת פ) בחולו של מועד [והיה לר' לבוש חדש] וחס עליו (לקורען) [לקורעו] על המת. ורצה להפשיטו קודם יציאת נשמה. והביט בבית צואר חלוקו ונמצא שנקרע כבר על מת אחר. ונסתכל באיחוי וראהו רפה. ואמ' צ) אין קורעין לא מתוך השלל ולא מתוך המלל ולא מתוך איחוי אלכסנדרי שהוא יפה והזק. כדמפרי במועד קטן. ולקרוע מן הצד שלא במקום אותו איחוי לא היה יכול לכוין. והניח לבושו החדש עליו וקורעו. שמצוה בעליון. כדאמרי' ק) היה לבוש עשרת לבושים אינו קורע אלא העליון על אביו ועל אמו קורע את כולן. וכשהוא קורע פונה פתיחת סרבלו כנגד לבו עד שיראה הקרע לענמת נפש: ר) ובשעת קבורה היו שם מוחים שלא לומ' צידוק הדין מפני המועד ואף לא הקדיש. שהקדיש אינו בא אלא על פסוקים של צידוק הדין ועליו קדיש: רעו. ש) ועמד ר' ואמ' צידוק הדין ועליו קדיש. שאין זה הספד והילול מועד אלא הודאה וקבלת דין שמים. וכשחזר משם נכנס לבית האבל לנחמו ולדבר על לבו. והוא יושב. כדאמרי' התם אבל אחרים מתעסקין בו לנחמו ולדבר על לבו. והוא יושב על כסאו כשאר בני אדם ומקבל תנחומין. וקשה לר' לישב מחריש. כי מה תנחומים לשתיקה. ופותח ומדבר לאבל דברי תנחומים. ולך יי' החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. וכי חסד הוא זה שמשלם לאיש כמעשהו. פורענות הוא זה. אלא משלם לאיש ממעשהו. מעסקי גופו ומעמלו אתה תשלם גמולו ונוטל בניו (ונידולו) [וגידוליו] כדי לכפר עליו. והוא פדיונו. זה חסד גדול שהוא עושה לבריות. ת) ולמד ר' מדעולא דא' בבבא קמא בהדי תנחומא דבבלאי למה לי. דאמרי מה איפשר למיעבד. הא איפשר למיעבד עבדי. ואזל איהו. ופתח בבית האבל. אל תצר את מואב. וכי תעלה על דעתך כו'. אלא שתי פרידות העתירות לצאת מהן. רות (המואביה) המואביה ונעמה העמונית כו'. בתו של ר' על אחת כמה וכמה. אילו היתה ראויה להעמיד זרע בעולם היתה עומדת. ולכך אין להקפיד עליה. תא) ולא חש

ירושלמי פסחים פ"ד ה"א. פ) בחולו של מועד והי' לר' לבוש חדש וחס עליו לקורעו כצ"ל. צ) אין קורעין וכו' מ"ק כ"ו ע"ב. ק) הוה לבוש עשרה לבושים וכו' שם כ"ב ע"ב ע"ש. ר) ובשעת קבורה וכו' כן הוא בפרדס לרש"י ז"ל סי' ר"צ. ש) ועמד ר' ואמר וכו' וקשה לר' לישב מחריש וכו' כל זה הוא בפרדס לרש"י סי' ר"צ. ת) ולמד ר' מדעולא וכו' ב"ק ל"ה ע"א וע"ב. תא) ולא חש לחברותו

ר׳ (להברותה) [להברותו] סעודה ראשונה. שהרי אבילות לא חלה עליו עד לאחר המועד. ומה מקום להבראה זו. וכשעבר המועד שכבר הל עליו אבילות כבר עברה סעודה ראשונה ובטלה (ראשונה) [ההבראה]: ולאחר המועד ראהו מתעסק 3)בתיקון (חביותא) [חביותיו] בימי אבלו ונמנע ר׳ מליכנס אצלו לנחמו. כי אמ׳ אפי׳ על ידי אחרים בבית (אחר) [אחד] אסור לעשות מלאכתו. ומה לי לנחמו ועבירה בידו: לאחר שבעת ימי אבילות. הורה ר׳ ללבוש חלוק לבן ולרהוץ. דאין שלשים אסורין בתכבוסת אלא בניחוץ בלבד ובתספורת. ß)דאמרי׳ שלשה לבכי. שבעה לאבילות. שלשים לניהוץ ואפי׳ בניהוץ שלנו מותר לאחר שבעה. דאמ׳ מר 3)ניהוץ שלנו ככיבוס שלהם. ואין לנו עכשיו נזירת שלשים נוהגת אלא לתספורת בלבד. אבל הליפות בגדים ורחיצת חמין מחליף והולך לו. משעבר אבילותו. וכן פשוט הדבר במועד קטן. 3a)ניהוץ. אנפשייר. ליקייר: ג)שוב פעם נפטר בן אחד ד׳ ימים אחר מילתו. והיתה אמו מונה עליו תשעה חדשים מליאים מטבילתה. ופטר ר׳ את אביו מלהתאבל (אביו) [עליו] ומלקבל עליו הבראה ותנחומים ומלומר עליו קדיש וסמך ר׳ (אדר״נ) [אדרשב״ג] דאמ׳ ד)כל שלא שהא שלשים יום באדם הרי זה נפל. והוינן התם במסכת נדה. הא ספיקא היא. ומשנינן התם דקים ליה בנויה שכלו לו הדשיו. ומהתם איכא למישמע דכל היכא דאיכא למיתלייה בשום ספיקא בעולם לא נפיק מידי נפל. והיינו דמשני לה למילתא בדלית ליה ספק כלל דקים ליה. כלומר דפשיט׳ ליה שכלו לו חדשים. וזו שמניין טבילתה בידה. אין זה ברור שמא לא נתעברה סמוך לטבילתה. (ועד) [עד] סמוך לווסתה. ה)דמחלוקת היא במסכת נדה. ואימר הרחיקה ווסתה. ואשתכה דלא כלו לו הדשיו. דהא מעשים בכל יום שהנשים משנות ווסתן. פעמים רחוק פעמים קרוב וכל שכן זו שהיתה מניקה ומסולקת דמים ואין לה ווסת כל עיקר. והיכי דמי קים ליה בנויה כגון שבא עליה סמוך לטבילתה. ופירש ולא ידעה עוד עד חרש. ולסוף שני חדשים לביאה שנייה הוכר עוברה. הוי הדבר ידוע שנתעברה מביאה (שנייה) ראשונה. והוכר עוברה לג׳ חדשים כמשפטה. דאי מביאה שנייה [אי] אפשר שיהא ניכר בשני חדשים. וכי ילדה זו לסוף ט׳ חדשים לטבילתה לזה ודאי כלו לו הדשיו ואין לתלותו כלל בבן שמונה מביאה שנייה שהרי הכרתו ענתה בו. ואם לא כיון זמן הכרתו מתוך שהעוברים הללו הלשים והסירי כח שאעפ״י שההיות נכנסת בו לסוף תשעים. כדאמרי׳ בנדה המשמש ו)ביום תשעי׳ כאילו שופך דמים. אעפ״י כן אין האשה מרגשת בפרכוסו ובנידנוהו עד ד׳ הדשים. או ד׳ ומחצה ומתוך כך לא נתן עין בהכרתו בזה אין לעמוד בכליון חרשים אלא א״כ פירש ממנה ששה חדשים מביאה ראשונה. (דבששה) [דבשלשה] הדשים הנותרים ודאי לא הוה חיי כלל כלל לא לרוה ולא לפירכוס. ומדחיה יום או יומיים ודאי מטבילתה איעברה ומי שלא יודע בכל אלה אינו יוצא מחזקת נפל כל שלשים יום. עבר שלשים הוכיח על הדשים שנתמלאו או שבעה או תשעה דמחוסר זמן לא מטי לשלשים לעולם. והרי הוא כבן עשרים לאבילות:

וכו׳ ובטלה ההבראה כצ״ל. 3) בתיקון חביותיו וכו׳ בבית אחד אסור וכו׳ כצ״ל ובתניא רבתי סי׳ ס״ה מצאתי בשם רבינו שלמה ז״ל פעם אחת ראה ר׳ את האבל בתיקון חביותיו בימי אבלו ונמנע ר׳ מלכנס אצלו לנחמו כי אמר לנו אסור אפילו על ידי אחרים אסור לעשות מלאכה ומה לי לנחמו ועבירה בידו. ß) דאמרינן שלשה לבכי וכו׳ מ״ק כ״ז ע״ב. 3) גיהוץ שלנו וכו׳ תענית כ״ט ע״ב וכן הוא בה״ג גיהוץ כחית. 3a) גיחוץ, אנפשייר עיין לקמן בה׳ פסח סי׳ כ״ז ובבאורי שם. ג) שוב פעם וכו׳ מעשה זו הובאה באו״ז ה׳ אבילות סי׳ תכ״ח ע״ש. ד) כל שלא שהה וכו׳ עיין שבת קל״ה ע״ב. קל״ו ע״א, וברש״י שם ד״ה הא דקתני וכו׳ ובנדה מ״ד ע״א והרי הוא לאביו ולאמו וכו׳ ושם בגמרא למאי הלכתא לענין אבילות וכו׳ הבמ״ע דקים ליה שכלו לו חדשיו. ועיין מ״ק כ״ד ע״ב. ה) דמחלוקת היא במס׳ נדה הוא בנדה ל״א ע״ב, וסוטה כ״ז ע״א. ו) ביום תשעים וכו׳

כשנושאים את המת לבית הקברות מניחין אותו ברחבה שלפני בית הקברות ועומדין סביב לו ואומ׳ ההזן צידוק הדין והן עונין אחריו:

רעז. **הצור** תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: (ובהן) [והן] עונין אחריו (גם) [כמו] כן: וחוזר ומצדיק הדין והן עונין אחרי כל דיבור ודיבור הצור: הצור תמים פעלו. מי יאמר לו מה תפעל. צדיק במטה ובמעל. מוריד שאול ויעל: הצור: הצור תמים בכל מעשה. מי יאמר לו מה תעשה. הסר הנם עמנו עשה. ובזכות הנעקד כשה: יי׳ הקשיבה ועשה. הצור: הצור תמים. מלא רחמים. הבט נא ממרומים. ותושיע מעוטי עמים. כי לך יי׳ הצדקה והרחמים: הצור: צדיק (את) [אתה] להמית ולהחיות. אשר בידך פקדון כל רוחות. חלילה לך זכרונינו למחות. ויהיו נא ברחמים עיניך עלינו פקוחות. כי לך הרחמים והסליחות: הצור: ידענו כי צדק משפטיך. תצדק בדובריך תזכה בשופטיך. אין להרהר אחר מדת שפטיך. צדיק אתה וישר משפטיך: הצור: נפש כל [חי] בידך. צדק מלאה ידך. רחם על פליטת צאן ידיך. ותאמר למלאך הרף ידיך: הצור: גדול העיצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני האדם. לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו: הצור: ברוך הוא כי אמת דינו. ומשוטט בכל עינו. ומשלם לאיש חשבונו. והכל ישנו. והודייה יתנו: הצור: דיין אמת. שופט צדק ואמת. ברוך דיין האמת. כי כל משפטיו אמת: הצור: אדם אם בן שנה יהיה. או אלף שנים יחיה. מה יתרון לו כלא היה יהיה. ברוך דיין האמת ממית ומחייה: הצור: והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו:

כאן מקומם של הספדות ואיגרות ההספד מניחין תחת מראשותיו של מת: תוספת:

רעח. ז)**אית** דוכתא דנהגי לסלק הציציות מטלית המתים. משום דכת׳ במתים חפשי׳ (תהלים פח). ח)ודרשינן פ״ב דשבת. ובכמה דוכת׳. כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות. ט)ואמרי׳ נמי בע״ז פ׳ השוכר. בגד שאבד בו כלאים כו׳. אבל עושה אותו תכריכין למת. וראייה נמי בפ׳ מי שמתו. י)ר׳ נתן ור׳ הוו אזלי בבית הקברות. א״ל חד לחבריה דלי לתכילתא שלא יאמרו למחר באים אצלינו ועכשיו מהרפים אותנו. ואני שמעתי כי הרב ר׳ אליהו לא (הני) [הניח] לסלקו. וצוה לבניו שלא יסלקוה מטליתו. וגם הרב רב ידידיה אמר לי כן. וראייתם ממנחות פ׳ התכלת. גבי כ)כלי קופסא חייבים בציצית ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו. שפטורה. פ׳ לתכריכין שלו. וההוא שעתא ודאי רמינן ליה. משום שנ׳ לועג לרש. ורמי׳ ל)כמו רמי תכילתא דסוכה. והוייה דלא רמי חוטי. וממיתי מדבר דפ׳ המוכר את הספינה. ואי משום דאמרי׳ במסכת שמחות אבא שאול מפקד להו לבנוהי קברוני תחת מרגלותיו של אבא והטילו תכלת מאפיליוני. התם משום דאין נכון שאותו ציצית שהיה בו בחיו שהיה חייב בציצית ובכל המצות יהיה בו בשעה שפטור מן המצות. וצוה לנטלו ולשום בו אחר. ודמי שמתו לאו דמוכח דפטורין. אלא שאינ׳ חייבין כמו החיים. ובבולי תלמודי׳ במתים חפשי. כיון שמת אדם כו׳. לבד מציצית קאמר. לפי ששקולה כנגד כל המצות. וציצית בני מטריא תרי״ג עם ה׳ קשרים וה׳ חוטים: וראייה גדולה מזאת שמעתי בשם הרב ר׳ יהודה בר׳ אברהם גאון ז״ל שמצא

נדה ל״א ע״א. ז) אית דוכתא וכו׳ עיין תוס׳ ברכות י״ח ע״א ד״ה למחר וכו׳ ותוס׳ ב״ב ע״ד ע״א ד״ה פסקו וכו׳ ותוס׳ ע״ז ס״ה ע״ב ד״ה אבל וכו׳ ותוס׳ נדה ס״א ע״ב ד״ה אבל וכו׳ ועיין באו״ז ה׳ אבילות סי׳ תכ״א ובראב״ן דף קכ״ז. ח) ודרשינן פ״ב דשבת וכו׳ עיין שבת ל׳ ע״ב ובפירש״י ד״ה דאמר וכו׳ ושם קנ״א ע״ב. ובנדה ס״א ע״ב. ט) ואמרינן נמי בע״ז וכו׳ ס״ה ע״ב. י) ר׳ נתן ור׳ הוו אזלי וכו׳ לפנינו בברכות איתא י״ה ע״ב ר׳ חייא ור׳ יונתן וכו׳ ע״ש. כ) כלי קופסא וכו׳

נספרי בפנים שני מ) ולמה נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית. לומר לך מת חייב בציצית. הילכך ודאי אין לסלק הציצית מטלית הנפטר לעולמו כי עידותו היא לפני בוראו שקיים מצות ציצית (ציצית) ששקולה כנגד כל התורה כולה: ושמעתי כי הרב ר׳ אליהו כשצוה שלא לסלקן אמר לקפלו בטלית: וכשאומר קדיש בבי קברי יש להרחיק ד׳ אמות מן הקברים. לפי מה דא״ר יוחנן משום ר׳ אלעזר בן יעקב נ) מת תופס ארבע אמות לקריית שמע ולתפילה: וכן גבי קדיש אין או׳ אותו בבית הקברות אלא אם כן מרחיק ד׳ אמות מן הקברים כי ק״ש: כך נמצא בתשובות הגאונים: ע״כ ת׳: קברוהו מכוין החזן פניו כלפי מורח שהוא כלפי ירושלים. ואומר קדיש: ואינו אומרו אלא בעשרה. דכל דבר שבקדושה אינו בפחות מעשרה:

רעט. יתגדל ויתקדש שמיה רבה בעלמא דהוא עתיד לאיתחדאתה ולאחאה מתייא ולשכללא היכלא ולמיבני קרתא דירושלם ולמעיקר פולחנא נוכראה מארענא. ולאתבא פולחן קודשא דשמיא לאתריה. וימליך קודשא בריך הוא מלכותיה ויקריה. (ויבע) [ויבא] משיחיה. ויצמח פורקניה. בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל. השתא בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן: יהא שמיה כו׳: יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתעלה ויתהלל שמיה דקודשא בריך לעילא מן כל ברכתא שירתא תושבחתא ונחמתא דאמירן בעלמא הדין ודאיתאמרן בעלמא דאתי ואמרו אמן: יהא שלמא רבא מן שמיא כו׳. עושה שלום כו׳: ס) ונוטל כל אחד ואחד עפר או צרורות ומריחו ואומר זכור כי עפר אנחנו. וזורקן לאחוריו. ועושין (כו) [כן] נ׳ פעמים להפסיק בינם לבין המת: ויש שתולשין עישבי הקרקע ואו׳ ויציצו מעיר כעשב השדה: וכן עושין באלמיצא: ת׳.

רף. בפריש הלשינו פעם אחת (משמודים) [משומדים] אל המלך על כל ישראל שהיו משליכין עפר אחוריהם בשעה שחוזרין מאחרי המת להטיל כשפים על הגוים להמיתם. קיבל לשון הרע. וקרא אל הרב ר׳ משה בר׳ יחיאל בן הרב ר׳ מתתיה הגדול מפריש. ואמ׳ לו מה המעשה הרע הזה ששמעתי עליכם שאתם מטילין כשפים על הגוים בשובכם מאחרי המת. אמ׳ לו אדוני המלך ח״ו לא תהיה כזאת בישר׳. אבל מאמינין בהק׳ שעתיד להחיות מתים. וכתוב אחד אומ׳ עליהם ויציצו מעיר כעשב הארץ. ואנו קורין אותו כשאנו תולשים העשבים ומשליכין כלפי המתים לומ׳ שמאמינין אנו בהק׳ שכשם שהעשבים לאחר שבמישין ונובלין בארץ ע) הק׳ חוזר ומפריחם. כך המתים אעפ״י שמתים עתיד הק׳ להחיותם. אמ׳ לו א״כ יישר כחכם ויפה אתם עושין. אמנה גדולה וטובה היא זו. כי עם קדוש אתה לי״י אלהיך. ארורים המלשינים עליכם כי אינם יודעים בטוב אמונתכם כי זה כל האדם. כיון שחזר הרב מאת פני המלך לשלום סיפר לקהל. נתנו הודאה למקום ואמרו פלגי מים לב מלך ביד י״י לכל אשר יחפץ יטנו. וי״י הטוב בעיניו יעשה. ברוך המגלה סודו ליריאיו ומי״י מענה לשון: הוספתי זה לספר בשבחו של מקום מעשה שהיה בצרפת בעיר פריש. למען יוודע טעמו של דבר ולמען ימצא כי רבים נמנעים מלעשות המנהג מפני אימת הגוים שלא יחשדום בכשפים ואם ידעו להשיב

מנחות מ״א ע״א. ל) כמו רמי תכילתא וכו׳ סוכה י״א ע״א מנחות מ״ג ע״א. — וממיתי מדבר וכו׳ עיין ב״ב ע״ד ובתוס׳ שם ד״ה פסקי. מ) למה נסמכה פרשת מקושש וכו׳ כן הביא גם הרא״ש מ״ק פ״ג סי׳ קכ״ז ותוס׳ ב״ב ע״ד ע״א ד״ה פסקי וכו׳ ובאו״ז ח״ב סי׳ תכ״א כתב וי״א שיש במדרש למה נסמכה פרשה ציצית לפרשת מקושש לומר לך כיון שמת אדם נעשה חפשי מכל המצות חוץ ממצות ציצית ע״ש מה שהאריך בזה. נ) מת תופס ד׳ אמות לק״ש ולתפלה עיין סוטה מ״ג ע״ב. ברכות י״ח ע״א ובשתי המקומות ליתא לתיבת ולתפלה ועיין ברא״ש ברכות פ״ג סי׳ ו׳, ובביאורי הגר״א יו״ד סי׳ שד״ם ס״ק ח׳ ע״ש. ס) ונוטל כל אחד ואחד וכו׳ עיין פרדס לרש״י ז״ל סי׳ ר״צ לוקחין עפר וכו׳. ע) הקב״ה חוזר ומפריחם עי׳ ש״ך יו״ד

דברי פי חכם חן: יצחק בר׳ דורבלו: פ)נוהגין אצלינו בשעה שחוזרין מבית הקברות רוחצין ידיהם קודם כניסתן לבתיהם. ויושבין על הדרך: יש צורך לדבר או לא. נראה לנו דאין צריכין (לרחוק) [לרחוץ]. וכשאמרו חכמים מי שחוזר מאחורי המת לעשות שבעה מעמדות ושבעה מושבת. לא אמרו אלא מי שהולך לבית הקברות ובחזירתו יושב. ל)ולא אמרו אלא בקרובים. ולא אמרו אלא ביום ראשון. ולא אמרו אלא במקום שנהגו. שצריך לישב ז׳ פעמים. מפני שהרוחו׳ מלוות אותם. ובכל שעה ושעה שיושבים בורחת אחת מהן: כ״מ: ת׳: ובדוסייא כשנוטלין ידיהם בשובם מבית הקברות ק)מעבירין ידיהם על גבי עיניהם ואומ׳ מקרא זה. ומחה יי׳ דמעה מעל כל פנים והרפת עמו יסיר ממנו: וגו׳: ת׳: הולך האבל לביתו והעם אחריו. דכת׳ וסר מרזח סרוחים. (עמוס ו) ר)מרזח נעשה שר לסרוחים. והוא הולך ראשון: וכשנכנס לביתו והעם אחריו ש)ואין רשותם לדבר עד שיפתח האבל תחילה. שכן מצינו בריעי איוב. כל זמן שלא דיבר ישבו דוממים. שנ׳ וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות ואין דובר אליו דבר כי ראו כי גדל הכאב מאד. ויען איוב ויאמר. ויען אליפז התימני ויאמר. ודברו אחרי כן כולם: ומברין את האבל סעודה ראשונה ת)משל אחרים מדקא״ל רחמנא ליחזקאל לחם אנשים לא תאכל. מכלל דשאר אבלים צריכין לאכול לחם של אחרים. ונהגו להאכילו תחילה בצים דבר שאין לו פה. לומר אין לנו אלא שתיקה לקבל דין שמים. ועגול. גלגל הוא החוזר בעולם: ואחרי כן יכול לאכל בשר וכל הפיץ המסובים. יצחק בר׳ דורבלו:

רפא. גמרו לאכל מברכין ברכת אבילים לנחמו ולברכו: נברך מנחם אבילים שאכלנו משלו. והן עונין. ברוך מנחם אבילים שאכלנו משלו ובטובו חיינו.

ברוך הוא ברוך שמו: כו׳: עד ותבנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו:

נחם יי׳ אלהינו את אבילי ציון ואת אבילי ירושלים והמתנחמים מן האבל הזה.

נחמם מאבלם. ושמחם מיגונם. כאמור כאיש אשר אמו תנחמנו כן אנכי אנחמכם ובירושלם תנוחמו: ונא׳ בונה ירושלם יי׳ נדחי ישר׳ יכנס: ונאמ׳ שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי: ב״א יי׳ מנחם אבילי ציון עירו ובונה ירושלם: אמן: ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם האל אבינו מלכינו אדירנו גואלינו קדושינו קדוש יעקב רועינו רועה ישראל המלך החי הטוב והמטיב שבכל יום ויום הוא מטיב לנו הוא גמלנו הוא גומלינו הוא יגמול בעדינו לעד לחן וחסד וברכה וחיים ושלום וכל טוב: א)אל אמת דיין אמת שופט בצדק ולוקח במשפט ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו ואנהגו עמו ועבדיו. ובכל עת אנחנו חייבים להודות לו ולברכו. תְּכַלֶּה הרעה מעלינו ומעל כל עמו ישראל ומן האבל הזה שבתוכינו. גודר פרצות ישר׳ הוא יגדור את הפרצה הזאת מעלינו לחיים טובים לברכה ולשלום: הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד: כו׳ כדרכו: ת׳: ונמצא במדרש ב)אין אומרי׳ החי אלא בבית האבל. אבל שמעתי

סי׳ רע״ו ס״ק ד׳. ובביאורי הגר״א שם סק״ד. פ) נהוגין אצלנו וכו׳ דאין צריכין לרחוץ כצ״ל עיין בשו״ת ש״צ שער ד׳ סי׳ כ׳ ושם הובא זו השאלה בשם שר שלום ע״ש ועי׳ בתוה״א לרמב״ן ז״ל ענין ההתחלה וז״ל ונשאל גאון נוהגין אצלנו בשעה שחוזרין מבה״ק רוחצין ידיהם קודם כניסתן לבתיהם ויושבין על הדרך וכו׳ וכל הרואה יבין שהוא עצמו מה שהביא המחבר בשינוי לשון מעט, וצריך להוסיף פה בהתחלה „ונשאל גאון״ נהוגין אצלנו וכו׳ וכ״ה בטור יו״ד סי׳ שע״ו והובא באו״ז ח״ש סי׳ תכ״ב בשם ספר בשר ע״ג גחלים משם רב נטרונאי גאון ועי׳ בשו״ת מהרי״ל סי׳ כ״ג. ל) ולא אמרו אלא כו׳ עיין ב״ב ק׳ ע״ב ועי׳ ברשב״ם שם ד״ה משבעה וכו׳. ועי׳ או״ז ח״ש סי׳ תכ״ב. ק) מעבירין ידיהם על גבי עיניהם ובד״מ סי׳ שע״ו הביא בשם מהרי״ל דיש לרחוץ גם הפנים ולא נהגו כן. ועי׳ במ״א סימן ד׳ ס״ק כ׳. ר) מרזח נעשה שר לסרוחים מ״ק כ״ח ע״ב, ועיין כתובות ס״ט ע״ב מר וזח נעשה שר לסרוחים ובפרש״י שם, ובח״א מהרש״א. ש) ואין רשות להם לדבר כצ״ל מו״ק שם ועיין בהגהות מהרי״ב. ת) משל אחרים מרקא״ל וכו׳ מ״ק כ״ז ע״ב. א) אל אמת וכו׳ ברכות מ״ו ע״ב פתח וברך הטוב והמטיב אל אמת וכו׳. ב) אין אומרין החי פירש בברכת הטוב והמטיב.

רבינו יעקב בחתונת בתו ברמרו ואמ׳ ההי ושאלו ממנו למה אמרו. והשיב שהרבה טרח למצוא אותו מדרש ולא מצאו לא בתלמוד שלנו ולא באבל רבתי ולא במסכת שמחות. לפיכך אינו נמנע מלאומרו בכל עת תמיד: יצחק בר׳ דורבלא: ת׳: נשאל לרבינו שלמה ג) אם אבילים מן המניין לכל דבר אם לאו: והשיב. וששאל אם אבילים מן המניין. הוא לא פריש שאילתו. אכן ידע אם לעיניין עשרה לקדושה ולתפילה ולברכת המזון הוא שואל. מן המניין הוא. ששנינו בפ״ק דכתובות. חתנים ואבילים מן המניין. ואוקימנא כי תניא ההיא לברכת המזון: וברכת רחבה אין לנו עכשיו. ובההיא ודאי אין אבילים מן המניין דהא רב ור׳ יוחנן דאמרי תרוויהו ברכת אבילים בעשרה ואין אבילים מן המניין. ומסקנ׳ דמילתיה דרבי יוחנן בברכת רחבה קאמר לה: שלמה בר׳ יצחק: ת׳. שאילו מיקמי דרב יהודאי גאון ד) ישראל שיש לו קרובים משומדים ומת אחד מהו להברותם. וא׳ לא מתבעי: ת׳:

הילכות עירוב

רפג. **אם** רוצה לעשות עירוב בערב הפסח לכל השנה כולה. ישול החכם קמח מכל בית ובית וילוש ויאפה עוגה אחת או שתים. ויעשה אותם קשות א) שלא ירקבו ושיהו שמורות. שכל זמן שהעוגות שמורות העירוב קיים. ב) ומותר לטלטל. [ואם נאכל או נאבד אסור לטלטל] עד שיעשה עירוב בכל שבת ושבת. ואם עשה אחד מהם מקמח שלו עירוב לכולן עירובו קיים. ג) אבל צריך להודיעם. בואו סמכו על עירוב שעשיתי לכם. וקודם שישים אותו עירוב (בחוכה) [בתיבה] או במקום המשתמר אוחזו. ד) ומברך ברוך אתה יי׳ אמ״ה אקב״ו על מצות עירוב. ואו׳ בזה העירוב יהא לנו מותר ולכל הדרים בחצרות אילו להוציא ולהביא כל השנה כולה וכל השבתות שבה מבית לבית ומחצר לחצר: ויניח אותו עירוב בבית (עירוב) [אחד] מכולם. ובלבד שיהא הבית ה) ד׳ אמות על ד׳ אמות: ואם גם בני המבוי רוצין לערב ולטלטל איש להבירו במבוי. ו) אם המבוי פחות מד׳ אמות יעשה מלמעלה בין קיר לקיר קורה או קנה. ויערב. רוצה בחתיכות של בשר או בחתיכות של פת. רוצה ביין. רוצה בדנים. או בבצים שלימים. צלויים. או בכל מיני קטנית. ז) ובכל

ג) אם אבילים מן המנין וכו׳ עיין כתובות ח׳ ע״א ושם ע״ב ועיין תוס׳ שם ד״ה כי תניא וכו׳. ד) ישראל שיש לו קרובים וכו׳ עיין בהג״א פרק ג׳ דמ״ק סי׳ ק״ו וז״ל רבינו גרשון נתאבל על בנו כשהמיר דתו (חסר תיבת ומת וכן העתיק הט״ז סי׳ ש״מ ס״ק ג׳) ועיין בשו״ת מהר״ם מר״ב סימן תקמ״ד ואע״פ שרבינו גרשם התאבל על בנו שבועים לית הלכתא כותיה אך מרוב אנינות עשה, ותימא על הט״ז שלא הביא דעת מהר״ם מר״ב הנ״ל ועיין בשו״ת שערי צדק שער ד׳ י״ג ובשו״ת תשב״ץ סי׳ קל״ט. א) שלא ירקבו וכו׳ משום שאם יפסלו למאכל אדם הרי הוא כמו שכלה לגמרי עיין פסחים מ״ז ע״ב. ב) ומותר לטלטל ואם נאכל או נאבד אסור לטלטל עד שיעשה וכו׳ כצ״ל ונשמט מהמעתיק מן לטלטל עד לטלטל. ג) אבל צריך להודיעם וכו׳ עירובין פ׳ ע״א. ד) ומברך וכו׳ על מצות עירוב וכו׳ משום דכל מצות דרבנן מברכין עליהן שבת כ״ג ע״א, ומנוסח הברכות עיין רמב״ם פי״א מהלכות ברכות הי״א ובכ״מ שם ועיין שם הי״ד עשה המצוה לו ולאחרים כאחד אם היתה מצוה שאינו חובה מברך על העשייה לפיכך הוא מברך על מצות ערוב וכו׳ ועיין סמ״ג עשין כ״ז סוף הלכות ברכת לבנה, ובתוס׳ פסחים ז׳ ע״ב ד״ה והלכתא וכו׳ וברא״ש שם פ״א סימן י״ד ובר״ן ובמרדכי שם ועיין ראב״ן סי׳ ל״ה, ובבעל העיטור בסופו. ובפרדס לרש״י ז״ל פסקי ה׳ ברכות של רבינו יוסף בן פלט זצ״ל מסי׳ ל״ט עד סי׳ נ״ד ועיין בספר עצי אלמוגים סי׳ שצ״ה. ובספר אבודרהם בברכת המצות ומשפטיהם. ה) ד׳ אמות סוכה ג׳ ע״א. ו) אם המבוי וכו׳ עירובין

דבר עושין עירוב חוץ ממים וממלח: ושיעור העירוב של מבואות ושל חצירות ח)מכזית ועד כאגוז. ואם מוסיף מקודש: ואם החכם עשה [משלו] יודיעם ועירובו קיים עליהם. ומברך. (ותלהו) [ותולהו] או בפתח. או בקיר המבוי. בין באמצע. בין בכל מקום שרוצה. ט)ובלבד שיהא העירוב גבוה מן הקרקע טפח: וצריך (לקנותם) [להקנותם] על ידי אחר: היאך נותן הבקי לבנו שהוא בן שלש עשרה או לבתו בוגרת. או לאדם אחר. ויאמר לו אמור שיזכו בזה העירוב כל בני המבוי ותולהו בגובה טפח הרי זה עירוב מבואות וחצירות. י)אם המבוי רחב עשר אמות ולא יותר צריך לחי מן אבן או מן קורה או מן עץ. וימעטו. ואין צריך צורת הפתח למעלה ויכול לערב בתוכו. וזה לחי או קורה צריך כ)להיות קומתו עשרה טפחים. [ואם רחב יותר מעשר אמות צריך צורת פתח] כיצד צורת הפתח קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן. ואם אין [לו] קנים. עושה בעצים או בחבלים. ל)ועושה עירוב (ומניחם בעיניין) [ומניחו כענין שאמרנו]. ואי איכא חצר והיא כולה לחד גברא. ואית ליה בני. או כמה נשי סמיכין עלוהי. וכולהו אכלי מפת אחת. ולא פליגי. לא צריכי עירובא. ואי פתח ביתא דההיא דרתא לשבילא. ואי איכא נמי בתי אחריני. ופתחין לההוא שבילא. צריכין למיעבד שיתופין בהדי הדדי. ומשתרי לטלטולי בין מבואות לבתים. ומבתים למבואות: מאי עירוב ומאי שיתוף. מ)מערבין לחצירות בפת. ומשתתפין למבוי ביין. ואם בא להשתתף בפת משתתף. נ)ומאן דאתי באורחא ומקדים חד וקני שביתה בדוכתא. ואע"ג דלא אתי גמליה אלא בשבתא שפיר דמי. והני מילי הוא דסגי ליה אלפים אמה. אבל טפי לא. פי' ס)אסור לאדם להוציא מרשות לרשות כל שהוא ולא לרשות הרבים. ולא מרשות הרבים לרשות היחיד. ואסור להוציא מחצר לחצר. ומבית לבית. ומבית לחצר. ומחצר לבית. אלא בעירוב. ואפי' לחור או לחלון אסור להוציא. אבל בעירוב מותר. כיצד ע)אם היתה חצר אחד ויש בתוכה מאה בתים. והם כולן לאדם אחד. וכולם נתלין בו ואוכלין על שלחנו מותר לטלטל בכולן בלא עירוב איש לחבירו. אבל אם מתפזרים איש על עצמו ואיש על שלחנו אפילו פחות מד' אמו' בין בית לבית אסור לטלטל בלא עירוב. ובעירוב מותרים. אם עשאו

י"ב ע"א. ז) ובכל דבר שם כ"ו ע"ב. ח) מכזית ועד כאגוז וכו' וכ"ה בס' או"ה כ"י מרש"י מן כזית עד כאגוז ובפרדס לרש"י ז"ל סי' ק"ח תפס לשון מכזית עד ביצה ועי' עירובין פ' ע"ב בזמן שהן מועטין כגרוגרות לכל או"א וכו' ועיין תוס' שם ד"ה אגב וכו' ובשאלתות פרשה בשלח, ובש"ע א"ח סי' שס"ח ובמ"א שם ס"ק ב' ועיין בביאורי הגר"א א"ח סי' קצ"ז ס"ק ב' ובא"ח סי' תפ"ו ובמ"א שם ס"ק א' ובביאורי הגר"א שם ס"ק א'. ט) ובלבד שיהא וכו' עיין עירובין ע"ט ע"ב ובפירש"י כשהוא מזכה אותם וכו' ועיין בה"ג פרק הדר שהביא הגמרא הנ"ל בלשון אחר וז"ל אמר רב יהודה חבית של שתופי מבוי צריכה שתהא גבוה מן הקרקע טפח ומלשונו משמע דפירושו דלאו משום זכוי צריך להגביה טפח רק משום היכרא וכן הוא דעת הרמב"ם בפ"א מהל' עירובין ה"ז וז"ל ואם הניח הכלי בחצר צריך להגביה הכלי מן הקרקע טפח כדי שיהא ניכר וכו', ועיין במ"מ שם שכן הוא גם דעת הגאונים ולזה כיון ג"כ המחבר ובלבד שיהא העירוב גבוה וצריך להקנותם וכו' כצ"ל היינו שבתחילה משמיענו שינית העירוב במקום גבוה להיכרא, ואח"כ כתב שצריך להקנותם וכן הוא ג"כ הלשון בפרדס לרש"י ז"ל סי' ק"ח ע"ש ועיין בריטב"א עירובין ע"ט ע"ב. י) אם המבוי רחב וכו' עירובין י"א ע"ב. כ) להיות קומתו וכו' שם י"ד ע"ב, ואם רחב יותר מעשר אמות צריך צורת פתח כיצד וכו' כצ"ל. ל) ועושה עירוב ומניחו כענין שאמרנו כצ"ל. מ) מערבין לחצרות בפת וכו' שם ע"א ע"ב, ועיין שם כ"ו ע"ב וכמו שכתבו התוס' שם ד"ה בכל וכו' וזה דלא כפירש"י דפירש בכל מערבין ערובי חצרות וכו' ועיין בשו"ת רע"א סי' י"ד. נ) ומאן דאתי באורחא וכו' ז"ל ה"ג פרק הדר ומאן דאיתיה בשיירא וקדים איהו יתיב וקני שביתה בדוכתא אע"ג דלא אתו גמלאי אלא בשבתא שפיר דמי והני מילי הוא דסגי שיעור אלפים אמה אבל טפי אסיר ועיין טור וב"י סימן רמ"ח. ס) אסור לאדם וכו' עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' ק"ח. ע) אם היתה וכו' עיין בה"ג פרק הדר ושם הוכיח מהא דאיתא בעירובין ע"ב ע"ב האחין שאוכלין על שולחן אביהן וישנין בבתיהן צריכין עירוב לכל אחד ואחד ואמרינן עלה שמעית מיניה מקום לינה גורם ואמר רב יהודה אמר רב במקבלי פרס שנו, ומדמוקים רב למתניתין דקתני צריכין עירוב לכל אחד ואחד במקבלי פרס שמעינן מינה היכא דלא מקבלי פרס וכולהון מחד ספטא (הוא מלשון הגמרא ב"ם ע"ג ע"ב בטפסא

בערב שבת או בערב הפסח. וגם השוכר בית בחצר והוא על עצמו או על שולחנו אסור לטלטל. ומותר על ידי עירוב. ולעולם אם שכח אדם לעשות עירוב בערב הפסח יעשהו בכל שבת ושבת ובכל שבוע (ובשבוע) [ושבוע] עד תמימות השנה: ואם רוצה [לילך] מעיר לעיר או ממדינה למדינה מותר לילך עד אלפים אמה בכל צדדי העיר. ואם רחוקה אותה העיר יותר מאלפים אמה כן יעשה בערב שבת. יקח עירוב שלו שיהא בו שיעור פ) עשרה תאינים בינוניים מן כל דבר שירצה חוץ ממלח ומים. ומברך ומניחו בתוך אלפים אמה רחוק מן המדינה שלו. ומותר לילך עד אלפים אמה אחרים. אבל אם רוצה לילך למדינה אחרת צ) להציל נפשות. או ספר תורה אעפ"י שהיא רחוקה יותר מאלפים אמה מותר לילך לשם. ק) ואם דרך רשות הרבים מפסיק בין מבואות יעשה צורת הפתח משני צדדין בקנים או בחבלים. ומותר לכל אותם בני המבואות שבתוך אותם הפתחים של קנים לטלטל איש לחבירו בעירוב. וכן כל המדינה כולה. ימעט פתחיה בקנים או בחבלים ויעשה כעין צורת הפתח ומותרין בעירות. כגון דקאמרי' ר) רבא מערב אכולה מתא בעירובא חדא:

סליקו הלכות עירובי חצרות קצובות מרב יהודאי גאון:

ובתשובות רב נחשון גאון: וששאלתם מי שהיה לו בביתו ש) צינור השופך לרשות הרבים מותר לצוק בו (במים) [מים] והן יורדין לרשות הרבים. או לא. כך היא ההלכה. לצקת בפי הצינור אסור. כי הוא נחשב כשופך מידו לרשות הרבים. אבל מותר לשפוך מים בגג והן זוחלים ויורדים בצינור לרשות הרבים כאותה ששנו רבותי' לעניין ביב. וחכמים אומרים אפילו גג או חצר מאה אמה לא ישפוך על פי הביב. אבל שופך על הגג והן יורדין לביב: כך מצאתי בתשובותיו. ועיקר:

רפד. דין עירובי תבשילין: שנינו בפ"ב דביצה ת) יו"ט שחל להיות ע"ש לא יבשל בתחלה מי"ט לשבת. משום דכתי' (שמות טז) והיה ביום הששי והכינו [את] אשר יביאו. א) חול מכין לשבת ומכין ליו"ט. ואין יו"ט מכין לשבת ואין שבת מכין ליו"ט. כיצד הוא עושה. (אופה) ב) [עושה] תבשיל מערב יו"ט וסומך עליו לשבת. ב"ש אומ' שני תבשילין. וב"ה אומרים תבשיל אחד. ואמרי' בגמרא ג) אמר רבא הילכתא כתנא דידן ואליבא דב"ה. ופסק ר"ת הני מילי לאפות או לבשל עליו אבל לאפות ולבשל צריך שני תבשילין. כדאמרי' בריש פרקי' את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו. מיכן א"ר אלעזר ד) אין אופין אלא על האפוי ואין מבשלין אלא על המבושל. מיכן סמכו חכמים לעירובי תבשילין מן התורה. וכן תניא לקמן ה) חנניה אומר משום ב"ש אין אופין אלא א"כ עירב בפת ואין מבשלין אלא א"כ עירב בו בתבשיל (בו). ו) ואע"ג [דשנינו] בתוספ' עושה אדם תבשיל אחד

דמלכא וכו' ופירש"י בארגז של מלך וגירסת הערוך בספטא) אכלין לא צריכין עירובא. פ) עשרה תאנים בינונים וכו' וכן הוא בספר או"ה כ"י מרש"י יקח עירוב שלו שיש בו משקל עשרה תאנים בינונים, לא ידעתי מקום שנזכר שיעור זה ובעירובין פ"ב ע"ב מפורש שהוא שיעור שתי סעודות וכן הוא בפרק י"ז משנה י"א דכלים וכמזון שתי סעודות לעירוב, ושתי סעודות הוא י"ח גרוגרות שם פ' ע"ב, ועיין שם כ"ט ע"א, ובפרדס לרש"י ז"ל סי' ק"ח כתב ואם יותר מאלפים אמה יקח עירוב שיהא בו משקל שמונה עשר גרוגרות וכו'. צ) להציל נפשות וכו' כן פסק בה"ג פרק מי שהוציאוהו מהא דר"ה כ"ג ע"ב אלא אף חכמה הבאה ליילד וכו' ועיין עירובין מ"ד ע"ב. ותמוה לי שלא הביא המחבר וכן הפרדס דין דאין מערבין אלא לדבר מצוה. ק) ואם דרך וכו' חוזר לדין ש"מ, וכן הוא בפרדס שם. ר) רבא מערב וכו' וכן ג"כ בפרדס וגירסא אחרת הי' להם בזה עיין שם כ"ו ע"א ונ"ט ע"ב. ש) צינור השופך וכו' עיין שם פ"ח ע"א ועיין בשו"ת מהר"ם מר"ב החדשות סי' שמ"ט. ת) יו"ט שחל להיות ע"ש וכו' ביצה ט"ו ע"ב. א) חול מכין לשבת וכו' שם ב' ע"ב ועיין תוס' ד"ה והיה וכו' ובעירובין ל"ח ע"ב איתא דתניא והיה וכו' ועיין תוס' ד"ה אמר רבה וכו'. ב) עושה תבשיל וכו' כצ"ל שם ט"ו ע"ב. ג) אמר רבא הלכתא וכו' שם י"ז ע"ב ועיין תוס' ד"ה אמר וכו' ובספר הישר לר"ת סי' ש"כ. ועיין תוס' ע"ז ל"ז ע"ב ד"ה והשלקות וכו' ובשו"ת שערי תשובה סי' קכ"ד, ובשו"ת מהר"ם מר"ב סי' תרג"ה. ד) אין אופין אלא וכו' ט"ו ע"ב. ה) חנניה אומר וכו' שם י"ז ע"ב. ו) ואע"ג דשנינו בתוספתא וכו' כצ"ל

מערב יו״ט ומבשלין ואופין עליו. כתלמודא דידן קי״ל: ועירובי תבשילין ז) פסקי׳ בפירקין דצריך שיהא בו כזית בין לאחד בין למאה. (ותנו) [ותנן] אכלו או שאבד (עליו) לא יבשל עליו לכתחלה. נשתייר ממנו כל שהו. והיינו כזית סומך עליו לשבת. ומי שלא הניח עירובי תבשילין ח) הוא נאסר וקמחו נאסר. כיצד יעשה. מקנה קמחו לאחרים. ואחרים אופים ומבשלין עליו. ט) ופשטינן בפרקין (דעירובין) דעירובי תבשילין בעינן דעת מניח. שיהא בדעתו של מניח לזכות לבני העיר הסמוכים עליו אבל אין צריך להודיעם בשעת עשייתו. י) דשמואל מערב אכולה נהרדעי. ר׳ אמי ור׳ אפי אכולה טבריא. אלמא דאין צריך דעת מי שהניחו לו. ור׳ (עקיבא) [יעקב] בר אידי דהוה מכריז מי שלא הניח עירובי תבשילין יבא ויסמוך על שלי. ביו״ט הוה מכריז. תדע שכן הוא. דההוא סמיא דהוה מסדר מתניתא קמיה דמר שמואל חזייה דהוה עציב. א״ל אמאי עציבת. א״ל דלא אותיבי עירובי תבשילין. כ) ובשני ימים טובים של ראש השנה הוה. דאי בשל גליות ל) האמר רבא לקמן מניח אדם עירובי תבשילין מיום טוב לחבירו ומתנה. א״ל סמוך אדידי. אלמא דאין צריך דעת מי שהניחו לו. ש״ס: מ) וצריך לזכות ע״י בנו ובתו הגדולים. כדא׳ בגיטין פ׳ התקבל. ובמסכת עירובין ולא על ידי בנו ובתו הקטנים. דלאו בני זכייה נינהו. וכיצד הוא עושה. לוקה פת ומניח על גביו בשר או ביצה. או דג כשהן מבושלין. ומזכה לכל בני העיר על ידי אחר. או על ידי בנו ובתו הגדולים. או על ידי אשתו. ולוקה מידו ומברך אקב״ו על מצות עירוב. ואו׳ בדין יהא שרא לנא לאפויי ולבשולי ולאטמוני ולאדלוקי שרגא מיומא טבא לשבתא לנא ולכל ישר׳ הדרים בעיר הזאת: ומייחד לו מקום: נ) פעם אחת הניחו בבית [רבי] עירובי תבשילין ערב יום טוב. למחר ביום טוב ראשון מצאו הפת לבדו שנשאר. והבשר שעמו נאכל. והרצה דברים לפני ר׳.

ר״ש פ״ב דביצה. ז) פסקינן בפרקין וכו׳ שם ט״ז ע״ב ועיין בתוס׳ ד״ה אמר וכו׳. ח) הוא נאסר וקמחו וכו׳ שם י״ז ע״א ועיין תוס׳ ד״ה אי וכו׳ ובראש פ״ב דביצה סי׳ יו״ד וז״ל אי אמרת הוא נאסר ואין קמחו נאסר צריך לאקנוייה קמחו לאחרים. ואי אמרת הוא נאסר וקמחו נאסר לא צריך לאקנויי וכו׳ ועיין בשו״ת כנסת יחזקאל סי׳ קי״ד מה שהקשה על הרא״ש ובדפוסים החדשים שינו הגירסא בהרא״ש ע״ש. ט) ופשטינן בפרקין דע״ת כצ״ל שם ט״ו ע״ב, ועיין תוס׳ ד״ה אמר וכו׳. י) דשמואל מערב וכו׳ לפנינו שם איתא דאבוה דשמואל, וגירסת המחבר הוא כגירסת הבה״ג הל׳ יו״ט וכן הוא בריי״ף ובראש ובתניא סי׳ נ״ו ובשאלתות פ׳ בשלח. כ) ובשני ימים טובים של ר״ה הוה וכו׳ ביצה ט״ז ע״ב ועיין רש״י דבפעם הראשון לא פירש כלום רק לשנה פירש״י לשנה האחרת ור״ה היה וכו׳ ועיין מהרש״א מה שכתב בזה ועיין בשו״ת ח״צ סוף סי׳ ק״ל, ובשו״ת כנסת יחזקאל סי׳ כ״א. ל) ל׳ הא אמר רבא וכו׳ י״ז ע״ב. מ) וצריך לזכות וכו׳ גיטין ס״ד ע״ב, עירובין ע״ט ע״ב, ושם פ׳ ע״א ע״ת צריך לזכות. נ) פעם אחת וכו׳ כעין זה נמצא ביש״ש פ״ב דביצה סי׳ י״ח ע״ש, ומדלא הביא המחבר שבירך על מצות עירוב ש״מ דדעתו דאם מניח עירוב ביו״ט ראשון ומתנה אין צריך לברך וכן הוא דעת רבינו פרץ בהגהותיו על ספר הסמ״ק סי׳ קצ״ד הלכות ע״ת על הא דכתב הסמ״ק מערב מיו״ט לחבירו ומתנה הגיה וז״ל ומתנה בלא ברכה ואומר אם היום קדש ולמחר חול א״כ לא צריך עירוב ואם היום חול ולמחר קדש זה יהיה עירוב, וכן הביא הברכי יוסף בא״ח סי׳ תקכ״ז בשם מהר״ש גאון, אך המ״א בסי׳ הנ״ל ס״ק כ״ה פסק בשם ש״ג דמברך ע״ש וכבר העיר המה״ש כי לא נמצא כזה בש״ג והביא מה שכתב בכנה״ג שם וז״ל ויכול לערב בתנאי ואע״ג דמערב מספק מברך עליו על מצות עירוב דאין זה ספק כשאר ספיקות דאין מברכין עליו הגהות הריי״ף במס׳ ביצה פ״ב עכ״ל, ואני גם בהגהות הריי״ף לא מצאתיה, והרבה יגעתי ומצאתי שבעל כנה״ג כיון להגהות הריי״ף שנמצא בספר תמים דעים למס׳ ביצה וז״ל ולענין ברכה אע״ג דלכאורה משמע דאין לברך על הספק, מיהו כד מעיינת שפיר תמצא שיש לברך דאין זה ספק כדרך הספיקות שאין מברכין עליהם ודי בזה, ועוד שאפילו כשמערב ביום ד׳ הוא מברך על הספק, כי אם יום ה׳ הוא יו״ט ודאי הוה ליה יום ו׳ חול גמור ואין כאן צורך עירוב כלל עכ״ל ונראה לבאר דעת המחבר וסייעתו ע״פ מה שפסק הרמב״ם פ״ו מהלכ׳ יו״ט הט״ו וכן הוא דעת הסמ״ג דהא דמניח ע״ת מיו״ט לחבירו ומתנה זהו רק בזמן שהיו מקדשים ע״פ הראייה והיו בני הגליות עושין שני ימים טובים מחמת ספק שלא היו יודעים וכו׳ אבל עכשיו שסומכין על חשבון ומקדשין עליו ויו״ט שני האידנא אינו אלא מנהג בעלמא אין לערב ולהתנות מיו״ט לחבירו כלל ועיין בהה״מ שהסביר דעת וסברת הרמב״ם דכיון דאינן בקיאין בקביע דירחא וידעינן דראשון קדש והשני הוא חול היכא מצי לערוב ביו״ט ויאמר אם היום חול הלא ידע ברור שהיום קדש. אך הראב״ד ושארי פוסקים חולקים על הרמב״ם וסברתם מבואר בר״ן ובריטב״א ובשו״ת הרדב״ז סימן

וא״ר אילו לא (לא) בא הדבר לפנינו עד למחר לא (תהא) [היה] תקנה בדבר. אבל עכשיו יש הקנה בדבר. דאמר רב מתנה אמ׳ רב מניח אדם עירובי תבשילין מיום טוב לחבירו ומתנה ולקח בשר מן הקערה שלפניו ואחת מן הככרות ואמר אם (יום) היום חול ולמחר קודש הרי זה עירוב. ואם היום קודש ולמחר חול אין (אנו) [אני] צריך לכך. ואין בדברי כלום: בדין יהא שרא לנא לאפויי כו׳. וייחד לו ר׳ מקום:

סליקו הילכות עירוב:

תרס״ם דכיון דהשתא דעבדינן תרי יומא משום דשלחו מתמן הזהרו במנהג אבותיכם לית לן לאחמורי טפי מינייהו וכיון דאינהו הוו מצו מתנו אנן נמי מתנינן עכ״ל וס״ל להמחבר וסייעתו דהא דאנן פסקינן כהני דפליגי על הרמב״ם הוא רק משום דלית לן לאחמורי טפי מינייהו לא שייך לברך עליו ואין כאן מקום להאריך.

הילכות פסח.

מבוארות מבית מדרש של רבינו שלמה ב״ר יצחק צרפתי ז״ל:

א. בדיקת חמץ.

א)אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר. ב)ובככר ראשון (שמוציא) [שמוצא] מברך באי׳ אמ״ה אקבו״ו על ביעור חמץ. ואחר כך הולך ומחפש לכאן ולכאן. סיים לבדוק ובא להצניע מזון שתי סעודות ששייר לפניו. מבטל באמירה את הסמוי מן העין. ג)דכתי׳ תשביתו שאור מבתיכם (שמות יב). ואומר כל חמירא דאית בהדא דירה דלא חמיתיה ודלא ביערתיה ליבטיל וליהוי כעפרא: ואית דאמרי כל חמירא דאיכא ד)בביתא הדין דחמיתיה ודלא חמיתיה, ביערתיה ודלא ביערתיה ליבטיל וליהו כעפרא: ובהלכות גדולות כת׳ בלשון זה: כל חמירא ה)דאיכא ברשותי ולא ידענא ביה לבטיל ולהוי כעפרא. וכן עיקר:

ב. שריפת חמץ.

וחמץ הנמצא אוכל ומאכיל עד למחרתו ו)כל ארבע שעות. ותולין כל חמש ובתחלת שש מבערתו. או באור או בכל דבר האבד שלא יראה ברשותו: ז)ואע״ג דאיתותב ר׳ יהודה. במאי דאמר דחמץ בפסח בשריפה. אפי׳ הכי עבדינן כוותיה. משום דסתם לן תנא כוותיה. ח)בפ׳ בתרא (דכריתות) [דתמורה]. דתנן ואילו הן הנשרפין כו׳. וקחשיב חמץ בפסח. דנהי ודאי דבביטול בעלמא סגי ליה. מיהו עיקר מצותה בשריפה: כר׳ יהודה. ועושה לו מדורה קטנה ושורפו. אבל במדורת כירתו אם יש שם דוד או סיר או יורה אסור לשורפו שם. פן יהנה ממנו. שהרי הוא אסור בהנאה. ואם לאו שורפו בכירתו. ובשעה שריפה (למדור) לא יברך עליו כלום. ולהוציא מאותן בני אדם שמברכין עליו בשעה שריפה. וכסבורים הם שזהו ביעור שמברך עליו. ולא היא. כי מה שהוא מפנה ביתו מן החמץ קורא ביעור. ט)כמו

א) אור לארבעה עשר וכו׳ פסחים ב׳ ע״א. ב) ובככר ראשון שמוצא וכו׳ בשה״ל סי׳ ר״ו כתב וכה׳ פסח של רבינו שלמה וכו׳ ובככר ראשון שמוצא מברך וכוונתו לה׳ פסח מרש״י ז״ל כפי המבואר כאן, ודעתו דדוקא אם מצא אז מברך אבל אם לא מצא על מה יברך, אך בשה״ל שם מביא בשם תשובות הגאונים כשמברך אדם על ביעור חמץ אינו חושש אם אינו מוצא דמ״מ ביעור חמץ הוא שמחזר אחריו לבערו וחייב לברך, וכן הוא בשו״ת שערי תשובה סי׳ פ״ז בשם רב האי גאון והובא ג״כ בספר הכ״ב בשמו, והגר״א בסי׳ תל״ב ס״ק ט׳ הביא ראיה לזה מהא דפסחים י׳ ע״ב לא בדק בי״ד יבדוק בתוך המועד, ובברכה כמו שמבואר בסי׳ תל״ה, ועוד הביא ראיה מברכת המפיל ע״ש. ג) דכתיב תשביתו וכו׳ עיין רש״י פסחים ד׳ ע״ב ד״ה בביטול וכו׳. ד) בביתא הדין וכו׳ כן הוא בירושלמי פסחים פ״ב ה״ב רב אמר צריך שיאמר כל חמץ שיש לי בתוך ביתי ואיני יודע בו יבטל, ועיין רש״י שם ד׳ ע״א ד״ה חובת הדר וכו׳ ואמר כל חמירא דבביתא הדין וכו׳. ה) דאיכא ברשותי וכו׳ וכן הוא ברי״ף ובראש פ״א דפסחים, וכן כתב בהג״מ והטור שלא יאמר בהדין ביתא אלא ברשותי כדי לכלול כל המקומות. ו) כל ארבע וכו׳ כר״י שם י״א ע״ב. ז) ואע״ג דאיתותב ר״י וכו׳ שם כ״ח ע״א. ח) בפרק בתרא דתמורה כצ״ל ל״ג ע״ב ושם ל״ד ע״א סתם לן תנא כר״י. ט) כמו בערתי וכו׳ בספר שה״ל אחר שהעתיק לשון רש״י עד הנה הוסיף

ביערתי הקודש מן הבית: ת׳. מה ששורפין בני אדם חמץ חוץ לכירה במקצוע הבית או בחצר. לפי שפעמים שאדם עסוק ומעכב מלשרוף חמצו בתחילת שש. ושוב אסור בהנאה. ואילו היה שורפו בכירה נמצא נהנה בגחלים של חמץ. ולפיכך נוהגין עכשיו להדליק חבילה של תבן בחצירו ושורף חמיצו שם: העתקתי מתשובות רש״י: ת׳: י) ואם חל ארבעה עשר להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת. ומה שמשייר מניחין בצינעה כדי לאכול עד ד׳ שעות. ושירי פתיתין שנשאר לפניו מבטל בלבו בשבת:

ג. טהרת כלים.

בא לטהר כליו שוטפן ומדיחן יפה ואין צריך לגוררן. אך מגעילן ברותחין ובכלי ראשון. וכל כלי מתכות כגון יורה ומחבת. כל כלי שיש לו בית קיבול בין של ברזל בין של נחשת יעשה להם שפה כ) של טיט על שפתם. כדא׳ בע״ז. ובעוד הם רותחין ישפוך המים. וישטפם במים קרים. ל) ואחר כך יתן בכלי שטיהר המים וירתיחם. ובעוד הם רותחין יטבול בהן כל כליו. כוסות וקערות. סכין. וקופיץ. וכיסוי קדירה. כל כלי עץ. וכלי מתכות. דהילכת׳ מ) אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון. ובלבד שיהו מנוקין ומדוחים תחילה. ויזהר שלא יטבול הכלי פעמים. פן יחזור ויבלע ניעולו. ואם שוקטין המים מרתיחתם. לא תועיל הטבילה. ויזהר שלא תניח היורה גדולה מרתיחתה. לפי שחוזרין ונבלעין בתוכה. והקטנים אעפ״י שנגעלו בין כזה אחר זה כולן טהורין. לפי שכל זמן שהמים רותחין אין כלי שבתוכה בולע אלא פולט. ולאחר הגעלת הקטנים חוזר ומגעילה כמשפט הראשון. שלא תצטנן אלא מתוך טהרה: כך השיבו מר רב הילאי ורב האי: ור׳ אומ׳ שאין צריך לחזור ולהגעילה. ובלבד שישליך המים מתוכה כשהן מרותחין שלא יצטנו מתוכה. ותחזור ותבלע. וידיחנה מיד בצונן. ואף הכלים קטנים נ) צריך להדיחם בצונן כשהוא מרתיחן:

ד. טהרת סכין.

ס) **הסכינין** מגעילן ברותחין ובכלי ראשון. מפני שפעמים שתוחבין בהן מן יורה רותחת שעל גבי האור. ואינן בכלל כל דבר אשר יבא באש. ואעפ״י

וז״ל ומה שכתב דעיקר מצות ביעור בשריפה דוקא בשעה ששית תדע לך שהוא כן דקאמר דעיקר מצות ביעור ועושה לו מדורה קטנה ושורפו בפני עצמו שלא יהנה ממנו שהרי הוא אסור בהנאה אבל קודם שעה ששית השבתתו בכל דבר ואפילו לר׳ יהודה והכי איתא בגמרא בהדיא עכ״ל. י) ואם חל י״ד וכו׳ פסחים מ״ט ע״א, י״ג ע״א כ׳ ע״ב. כ) של טיט וכו׳ כדאמר בע״ז ע״ו ע״א אהדר ליה גדנפא דלישא וכו׳ והכא משום חמץ עביד ליה בטיט. ל) ואח״כ יתן בכלי שטיהר וכו׳ חוזר ומגעילה וכו׳ דעת המחבר שצריך להגעיל היורה הגדולה תחילה וסוף, וכן הוא דעת השי״ת סי׳ ר״פ בשם רב נטרונאי, ועיין בשה״ל סי׳ ר״ז בשם הגאונים, ובשערים של רבינו האי גאון זצ״ל מפרש המגעיל כלים בכלי צריך שיגעיל גדול תחילה ויתן מים שניים ויגעיל לתוכו הכלים הקטנים ויזהר שלא תנוח היורה מרתיחתה לפי שחוזרין ונבלעין בתוכה, ולאחר הגעלת הקטנים חוזר ומגעילה כמשפט הראשון וכו׳ וכן הוא בבעל העיטור בעשרת הדברות ובמאה שערים למהרי״ץ גאות בשם רב האי גאון ז״ל ע״ש, אך ברוקח סי׳ ר״נ לא נזכר רק מהגעלת יורת הגדולה בתחילה וז״ל כן הורה רבינו יב״א ורבינו אברהם בן רבינו שמואל בשפירא וכן הורה אבא מורי רבינו יהודה ממגנצא כל ימיו וכן פסק רבינו שלמה שצריך להגעיל תחלה היורה הגדולה וכו׳ וכן כתב הרא״ש פ״ב דפסחים סי׳ ז׳ פסק הרשב״א (צ״ל הרשב״ם) שצריך להגעיל היורה הגדולה קודם שיגעלו הכלים וכו׳ ועיין בטור או״ח סי׳ תנ״ב, ובדין הגעלה אחרונה צ״ע דמהרי״ל כתב היורה אשר נגעל בה צריך להגעילה פעם שני אם רוצה להשתמש בה בפסח כך השיב מר הלאי ורב האי, וכמו שהביא המחבר, ובמרדכי פ״ב דפסחים סי׳ תקפ״ג הביא בשם רב האי גאון אודות היורה הגדולה שמגעילין בה כלים שאין צריך להגעילה אחר שהגעיל הכלים וכן הורה רש״י, ועי׳ פרדס לרש״י ד״ל סי׳ קכ״ד והגאון רב האי אמר שאין צריך לחזור ולהגעילן ועיין שם סי׳ קכ״ז וצ״ע ועיין בברכי יוסף סי׳ תנ״ב ס״ק ג׳. מ) אידי ואידי ברותחין וכו׳ שם ל׳ ע״ב ועיין תוס׳ ד״ה והלכתא וכו׳ ותוס׳ ע״ז ע״ו ע״ב ד״ה אמר וכו׳ ובתוס׳ חולין ח׳ ע״א ד״ה שלבנה וכו׳. נ) צריך להדיחם בצונן עיין רוקח סי׳ רנ״ו ועיין תוס׳ ע״ז ע״ו ע״ב ד״ה מכאן וכו׳ ובתוס׳ זבחים צ״ו ע״ב ד״ה לא צריכה וכו׳ ועיין בספר טהרת הקדש על זבחים. ס) הסכינין וכו׳ שם ל׳ ע״ב תני סכיני

שפעמים שתוחבין בהן דבר ונותנין כנגד האור לצלותו. מפני שאין זה דרך תשמישן ולא דיבר הכת' אלא בשפוד ואסכלא. שכל תשמישו באור עד שמתלבנין:

ה. טהרת קערות.

ועכשיו אנו רגילין להגעיל אף הקערות בכלי ראשון. לפי שאף הם פעמים שבולעות בכלי ראשון שהרי אנו מכסין בהן את התבשיל באילפס כדי שיתבשל מהר: ע) ואבן מלח הדחתה מטהרתה:

ו. דין כלי זכוכי'.

פ) **וכלי** זכוכית חדשים צריכין טבילה. שהן ככלי מתכות. וכן כלי שטף חדשי' שלקחן מן הגוי מטבילן במים חיים. כדא' בע"ז. ל) אמ' רב נחמן אמ' רבה בר אבוה אפי' כלים חדשים צריכין טבילה. דילפי' ממעשה מדין. ואותה טבילה לאו משום טהרה הואי. דהא כלים ישנים לאחר שנתלבנו טהורים מן האיסור. ובחדשים דמיין. ואפילו הכי בענן טבילה. כדנפק לו מקרא. ואשר לא יבא באש תעבירו במים. (במדבר לא) דהיינו גיעול. וכת' וטהר. ונפקא לן דהיינו טבילה:

ז. כפות של כסף.

וכפות של גוים שהן של כסף שנשתמשו בהם חמין שאוכלין בהן צריכין גיעול ברותחין. וצריכין טבילה:

ח. כוסות של כסף של גוים.

וכוסות של כסף. כיון שאין שימושם במידי דמירתח סגי להן בטבילה להודה. והני מילי בלקוחים. וכגון מעשה שהיה דמדין שהן שלו. אבל שאולין שהשאילן הגוי אין צריכין טבילה. וכלים של כסף הממושכנין מיד גוי אין צריכין טבילה. ואם ישר' רואה לפי דעתו שיניחם הגוי. מאחר שדעתיה לשקועי. כזבינתא דמי. וצריכין טבילה. ואם לאו הרי הן כשאולין. וכלי זכוכית הואיל (וניתנין) [ונתכין] הם צריכין טבילה. ושל חרס ושל עץ לאו בעו טבילה:

ט. ריחים של ברזל.

אבל ריחים של פלפלין. שקורין מולינט. צריכין טבילה. דמתכת שלהם עיקר. ולא אמרו אלא בכלי מתכות. ובכלי סעודה. (ובמעשה) [וכמעשה] שהיה במדין שאותם כלים מתחילה היו של גוים. וגזירת הכת' היא דצריכין טבילה בין חדשים בין ישנים. אבל אם ישר' עשאן אפי' חדשים אין צריכין טבילה. וכל שכן אם היו ישנים שלו וליבנן. ולהוציא מאותן בני אדם המצריכין טבילה בכלים אחר גיעולם בפסח:

י. ברכת טבילת כלים.

והבא להטביל כלים קודם טבילתן יברך אקב"ו על טבילת כלים. ויש אומ' על הטבלת כלים. דכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן. ואחר כך טובלן במים פעם אחת ודיין. ק) וקונייא פלומידא ב'. הואיל ומתיכין עליהם עופרת ושועין עליהם ככלי מתכות דמו ובעו טבילה. ואעפ"י שאין (ניתנין) [ניתכין] אלא מינבם.

דפסחא וכו' ועיין תוס' חולין ח' ע"א ד"ה שלבנה וכו' ועיין בספר הישר לר"ת סי' תקפ"א ובפרדס סי' רכ"ד ועיין לקמן סי' ל' ובשב"ל סי' ר"ז. ע) ואבן מלח וכו' כן הוא בפרדס לרש"י ז"ל ובשה"ל סי' ר"ז ואבן מלח הדחתה היא מטהרתה. פ) וכלי זכוכית וכו' ע"ז ע"ה ע"ב הני כלי זכוכית וכו'. ל) אמר רב נחמן וכו' שם. ק) וקונייא וכו' עיין ע"ז ע"ה ע"ב, וברש"י שם כסופו בתר סופו אזלינן שחיפהו מתכות וכלי מתכות היא ובעי טבילה, ועיין בש"ת סי' רפ"ב, בשם רב יהודאי ז"ל, וברש"י פסחים ל' ע"ב ד"ה קוניא. וצ"ל פלומירא בלע"ז בריו"ש וכן הוא ברש"י שם ובע"ז שם.

וכי ההיא פלונת' דקונייא דרב אחא ורבינא. במסכת ע"ז. ופסיק הילכת' דאזלינן בתר סופו. שניתך עליו מתכות ובעי טבילה. ולא הוזכר שום הילוק בין ניתך מאויר לניתך מיגבו.

יא. קדירות של חרס.

ל)וקדירות של חרס שנשתמשו בהן לפני הפסח מניחן עד לאחר הפסח ושוב עושה בהן. ואפי' במינם. ואין צריך לשוברם. דאע"ג דקיימ' לן הילכת' כרב באיסורי בעלמ'. הכא הילכת' כשמואל דאמ' לא ישברו. הואיל וכולהו תנאי קיימי כוותיה. ומפסקא הילכתא כוותיה דשמואל. דאמ' רבא (רבא) הילכת' חמץ בזמנו. בפסח בין במינו. בין שלא במינו. אסור במשהו כרב. שלא בזמנו (איסורן). אחר הפסח. בין במינו. בין שלא במינו. מותר. כר' שמעון. ושמואל כר' שמעון סבירא ליה. דאמ' להו שמואל להני דמזבני (כברי) [כנדי]. אשוו זביניייכו. ואי לא דרישנא לכו כר' שמעון:

יב. מאני דצבעי בצריף.

והני מאני דצביעי וצריפי בצריף שלועזין אְלום. בין שחורים. בין ירוקין. בין לבנים. אסורין בפסח. ואפי' חלקים. דאמ' אמימר חזינא להו למאני דקונייא דמידייתי. אע"ג דשיעי וכיון דמדייתי ודאי בלעי. והתורה העידה על כלי חרס מ)שאינו יוצא מידי (רופיין) [דופיין] לעולם:

יג. דין עריבה.

ס)עריבה צריך לנוררה שלא ישאר כזית בצק במקום אחד. פחות מיכאן בטל במיעוטו. ואינו עובר בבל יראה ובל ימצא. כדתנן בצק שבסדקי עריבה אם יש כזית במקום אחד חייב [לבער] ואם לאו בטל במיעוטו. ואז מותר להשתמש בה אחר הפסח. אבל בפסח עצמו אסור. דכיון דקא משהי ביה איסורא חימוצו קשה: ת'. השיב ר"ת לרב ר' ידידיה בר לוי: ועל חשש כלים המחמיצים שמבשלים בו מי תותים. אין לחוש אפי' אין להם כלים מתוקנין לכך. חדא דאחזוקי איסורא לא מחזקינן. ועוד דהא טעמינן לה כוליה שתא ע)ואקפילא סמכינן. כדא' רבא. ותניא. פ)הקמחים והבצקות של גוים. אדם ממלא כריסו מהן. וכו' ולא חיישינן למידי כיון דלא חזינן שיאור וסידוק. ואם תאמר כגון דקים לן שלא לשו בחמין ועל גבי שאור ושחנו בריחים מרוקדים הא ליתה. דא"כ לימא מצת גוים. כדאמרינן מצת כותי. אלא להכי נקט בצק. דבלא ישר' עומד על גביו ניכר שיאור וסידוק. ובצק (החדש) [הרש]. וכיון דליכא רובא מכל הני לא מחזקינן שאר איסורי. אבל מצה אפוייה יש לה סדקים. וכשאין ישר' עומד על גביו מי יודע אם בעודו בצק היו. לפי דבריי שאני פוסק חמץ בפסח בששים. לית דין ולית דיין שרי. ולפי דבריהם הרי בטל קודם הפסח ולא יחזור להיות ביעור: ועל דבר בית שאור שחימוצו קשה. ועריבות שיש בצק בסדקיהן. או (מפקידין) [מפקירין] אותן. או (נוהגין) [נותנין] אותם לגוי

ל) וקדירות של חרס וכו' פסחים ל' ע"א ועיין בספר הישר לר"ת סי' תקנ"ט, ועיין בתוס' ד"ה לשהינהו וכו' ועיין בשו"ת שב יעקב ח"א סי' ל"ב, ובספר באר יעקב סי' תנ"א. מ) שאינו יוצא מידי דופיו וכו' כצ"ל שם ל' ע"ב, ועיין תוס' ד"ה התורה וכו'. ס) עריבה וכו' שם מ"ה ע"א עיין בבעל העיטור בעשרת הדברות בדין בדיקת כלים, ועיין שבה"ל סי' ר"ז שהביא דעתו ומסיק ובין ללשון רבינו שלמה זצ"ל ובין לבעל הדברות דוקא לעבור עליו בבל יראה ובל יטצא. אבל להשתמש בהו בפסח אפילו במשהו אסור. ע) ואקפילא סמכינן וכו' חולין צ"ז ע"א. פ) הקמחים והבצקות וכו' לפנינו פסחים מ' ע"א איתא בציקות וכו' ועיין רש"י שמכיר בהן שלא החמיצו שאין שם וכו' ובר"ן פ"ב דפסחים איתא ג"כ הקמחים והבצקות וכו' ע"ש ועיין ברא"ש פ"ב סי' כ"ו יש תמהים

שכן במתנה. ואחר הפסח אנו לוקחין מהן. והמיקל יותר ממה שאנו אומרי׳ כל חמירא דאיתא בהדא דירה כו׳. שהוא לשון הפקר. (והוה) [הוה] ליה כשל אחרים ושל גבוה. וכן הלכה: תם ת׳:

יד. דין לישה במים שלנו.

ג)אין לשין בפסח אלא במים שלנו בלילה. שהמים קרים ומצטננים. מפני שבימות הגשמים חמה מהלכת בשפילו של רקיע. וכל העולם צונן כנגד נוכחו של רקיע. נמצאו מעיינות שסמוך לשפילו של רקיע רותחין. וניסן לעניין הילוך החמה עדיין מימות הגשמים הוא. שאין החמה מהלכת בגובהו של רקיע עד לתקופת תמוז. הילכך כיון דמעיינות רותחין חשו חכמים למי רוב עיירות. שאין להם מי נהרות אלא מי בארות. נובעים ממי מעיינות. דבשעת שאיבתם חמים הם. לפיכך ידלם מבערב כדי שיצטננו:

טו. דין לישה.

ואין לשין בפסח שתי מדות ביחד. כדי שלא תבא לידי חימוץ. ואף אין מקטפין ד)והלש אותם (אינו) [ואינו] יודע (למה) [כמה] הוא. מודד. ולמה לנו מידה בפסח. (וכן) [כן] מצאתי. (ולא) לא תפחות המדה של פסח משיעור מ״ג ביצים וחומש ביצה. כדי ה)שלא (להקפיע) [להפקיע] תורת חלה ממנה. ששיעור חלה בכך. וכן עולה חלה בגימטריא מ״ג. אבל אם היתה יתירה ד׳ ביצים או ו׳ ביצים. אין להקפיד ולחוש בכך. כיצד הוא עושה. ו)מכנים מ״ג ביצים בכלי מלא על כל גדותיו. ובמים הנשפכים הוצה זהו שיעור מדת קמח לחלה. כאותה ששנינו ז)בתוספתא דנזיר. נזיר ששתה מכל משקין האסורין לו. מתרין בו ושתה. מתרין בו ושתה. חייב על כל אחת ואחת. וכמה שיעורא בכזית. וכולן מצטרפין לכזית. היין והחומץ כיוצא בהן. וכיצד יעשה. מביא כוס מלא יין. ומביא זית אינורי ונותן לתוכו ושופע. אם שתה כיוצא בו חייב. ואם לאו פטור. ח)וגזירת הכת׳ היא. דמדת העומר מתחייבת בחלה. שלמדנו לחם הארץ מלחם שמים. דכת׳ בלחם הארץ. והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה (במדבר טו). וכת׳ בלחם שמים לקטו לחם משנה (שמות טז). מה לחם שמים עומר ליום. שעולה למ״ג ביצים וחומש ביצה. אף לחם

על פירש״י וכו׳ ובש״ת סי׳ צ״ה ובסי׳ רצ״ג. ג) אין לשין בפסח וכו׳ שם מ״ב ע״א ועיין רש״י ד״ה שלנו, ובשה״ל סי׳ רי״א, ובאו״ז ח״ש סי׳ רנ״ו ובתשב״ץ ח״ש סי׳ פ״ז. ד) והלש אותם וכו׳ ראיתי בשה״ל סי׳ רי״ב וז״ל בהלכות פסח של רבינו שלמה זצ״ל והלש אותם אינו יודע למה מודד מה לנו מידה בפסח ואין ללוש פחות מכשיעור שהוא מ״ג בצים וחומש ביצה וכו׳ ונראה שכיון למה שהובא כאן והעתיק לשון המחבר, והלשון מגומגם, ונראה לתקן ע״פ מה שהובא בפרדס לרש״י ד״ל סי׳ ק״ל וז״ל ואין לשין שתי מידות בפסח כדי שלא תבוא העיסה לידי חימוץ, ואף אין מקטפין, והלש אותם ואינו יודע כמה הוא, מודד, ומה הוא המדידה בפסח לא פחות משיעור מ״ג בצים וחומש ביצה כדי שלא להפקיע תורת חלה ממנו וכו׳ ולשון וסגנון שניהם שווין הם בכמה מקומות כאשר ידוע לבקי בלשונם, ונראה שכן צ״ל והלש אותם ואינו יודע כמה הוא, מודד. ולמה לנו מידה בפסח כך מצאתי לא תפחות המידה וכו׳ כאשר הגהתי בפנים הספר, ועיין בתניא רבתי סי׳ מ״ה ובבאורי ס״ק י״ח. ה) שלא להפקיע וכו׳ פסחים מ״ח ע״ב מאי דעתך לחומרא חומרא דאתי לידי קולא הוא דקא מפקע לה מחלה, ועיין ירושלמי ריש פ״ג דחלה הדא אמרה שאסור לעשות עיסתו קבין, ועיין ר״ן ריש פרק א״ע. ו) מכנים מ״ג ביצים וכו׳ ובמים הנשפכים וכו׳ עיין בטור א״ח סי׳ תג״ו, ועיין ברוקח סי׳ רע״ה, ובעירובין ד׳ ע״א תוס׳ ד״ה גפן וכו׳ ובסוכה ו׳ ע״א ד״ה גפן, ועיין בשו״ת תשב״ץ ח״ש סי׳ רצ״א, ושם ח״ג סי׳ ל״ו ועיין נו״ב מה״ק א״ח סי׳ ל״ז ול״ה מה ששאל ממנו הרב הגאון מו״ה זאב וואלף הלוי אלעסקר ומה שהשיבו הגאון בעל נו״ב באריכות ועיין בחדושי רד״ה שנדפס מחדש תשובה ארוכה לבעל נו״ב בזה והרבה יש לפלפל בדבריהם אך אין כאן מקומו, ועיין בשו״ת תשובה מאהבה ח״א סי׳ קכ״א. ז) בתוספתא דנזיר נזיר ששתה וכו׳ תוספתא דמס׳ נזירות פ״ד והובא בתוס׳ עירובין ד׳ ע״א וסוכה ו׳ ע״א ד״ה גפן וכו׳ וברש״י חולין ק״ח ע״ב ד״ה חצי זית חלב ועיין בשו״ת חתם סופר חא״ח סי׳ קכ״ז. ח) וגזירת הכתוב היא

ארץ אינו מתחייב בחלה פחות ממ״ג ביצים וחומש ביצה. וזהו עשירית האיפה. וכדתנן בבחירתא ומייתי לה בפ״ק דשבת. ט)חמשת רבעים קמח ועוד חייבין בחלה: ת׳. ואם לש פחות נמצא עושה ברכה לבטלה. ואם היה לש עיסתו פחות ממ״ג. שעכשיו אינו חייב בחלה. ואפילו לא בירך. (להקפיע) [הפקיע] עיסתו מידי חלה. ואם רוצה להוסיף עד מ״ה ביצים מוסיף. אבל לא יותר משום חימוץ. ועד מ״ה מותר שלא יביא ללוש בפחות ממ״ג. שיצמצם ממחק מידתו: תשובה שהשיב רבינו יצחק בר׳ שמואל:

טז. מדה של פסח.

מדה של פסח אין נוהגין כאן לעשות גדושה. י)וקבא מגלונאה לפסחא. וכן לחלה. דפי׳ אילו עוברין. משמע בלא גודש. כי ההיא דכיצד משתתפין. כ)דככר בפונדיון [מ״ד סאין בסלע דלא אמרינן בסאה] גדושה מדא׳ חצי חצי חצייה לטמא טומאת אוכלין והוא כביצה ממש. כדמשמע בכוליה תלמודא. ולא מדה גדושה המחזקת כביצה. וכן שתי ידות (לפסח) [לככר] משלש לקב. מיירי בקב שאינו גדוש: עד כאן: ת׳:

יז. לוה ככר.

אשה שלוותה ככר מחבירתה צריכה לפורעה לאחר הפסח ואין בו איסורא משום חמץ שעבר עליו הפסח. ל)הואיל ולא היה בעין בשעת ביעור. ויש בו משום גזל. ומשום לוה ואינו פורע. שהרי שנינו בע״ז פ׳ בתר׳. דבי ר׳ ינאי יזפי פירי מעניים בשביעית קודם זמן הביעור ופרעי להו בשמינית. וא״ר יוחנן יאות הן עבדין:

יח. דין טחינה.

לפני הפסח מ)כשטוחנין חיטה למצות. נוהגין לשלוה. שם ישר׳ אחר ריחים של גוי להיות יושב ומשמר. דכת׳ ושמרתם את המצות (שמות יד). נ)בעינן שימור לשם מצה ואין צריך לעמוד. אלא שיטחון כפי מה שהוא צריך לשלש מצות של לילה הראשון שהן הובה. והן צריכין שימור לשם מצה. אבל השאר אינן צריכות שימור. וגוי שהוא טוחן ואין ישר׳ עומד על גביו מותר. ואפילו ליקה סלתות מן השוק

וכו׳ כן הוא ג״כ בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ק״ל והובא בשה״ל סי׳ רי״ב בשם רש״י. ט) חמשת רבעים קמח ועוד וכו׳ פ״א משנה ב׳ דעדיות ובשבת ט״ו ע״א וכוונתו על ר׳ יוסי התם ועיין תוס׳ שבת שם ד״ה ר׳ יוסי וכו׳ ותוס׳ פסחים מ״ח ע״ב ד״ה חמשת וכו׳ ותוס׳ עירובין פ״ג ע״ב ד״ה שבעה וכו׳ ועיין בענין הפרשת חלה בשערי תשובה סי׳ מ״ו וסי׳ קס״ג. י) וקבא מגלונאה וכו׳ כן הוא בבה״ג החדש וכן לקמן אות ל״ד גרס מגלונאה, וכן הוא גירסת הערוך ערך מגלון ולפנינו שם מ״ח ע״א איתא מלוגנאה ועי׳ לקמן אות ל״ד. כ) דככר בפונדיון מ״ד סאין בסלע דלא אמרינן בסאה גדושה כצ״ל. עי׳ עירובין פ״ב ע״ב, ושם פ״ג ע״א, ועי׳ במנהיג ה׳ פסח אות ל״ז וז״ל אין לכל ירא השם לגרש המדות דגודשא תילתא (שבת ל״ה ע״א) יותר על המחוק ומה הועילו חכמים בתקנתם וקבא מגלונאה (גם הוא גריס מגלונאה ועיין לקמן אות ל״ד) לפסחא וכן לחלה כההיא דתנן חמשת רבעים קמח ועוד משמע דלא גודש דבקמח משערינן לה וכההיא דכיצד משתתפין ככר בפונדיון מד׳ סאין בסלע דלא אמרינן בסאה גדושה מדקאמר חצי חציה (צ״ל חצי חצי חציה) מטמא טומאת אוכלין והוא כביצה ממש כדמשמע בכולי תלמודא ולא מדה גדושה המחזקת כביצה וכן שתי ידות לככר משלש לקב מיירי בקב שאינו גדוש כך שמעתי מר׳ אב״ן עכ״ל העתקתי לשון המנהיג למען יראה המעיין כי לא מלבי הוצאתי הגהותי בפנים הספר, וכי לשונם שווים הם כמעט בזה הענין, וזה ר׳ אב״ן מוזכר ג״כ בכמה מקומות בדברי המחבר עיין דף 150. ועיין בשו״ת הרשב״ש סימן קל״ב. ל) הואיל ולא היו בעין וכו׳ וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סימן ק״מ והא דנקטו טעמא משום הואיל ולא היו בעין הוא לאו דוקא דאפילו הוה בעין הא קני לה הראשונה קודם איסורה והוה שלה והחמץ הלא אינו תופס את דמיו כמו שביעית, ואפילו אם משלמת דמים בפסח מותר, עיין תוס׳ ע״ז ס״ב ע״ב ד״ה יאות הן עבדון וכו׳ ועיין מ״א סימן ת״ג ס״ק א׳. מ) כשטוחנין וכו׳ הובא בשה״ל סי׳ ר״י בשם ה׳ פסח של רבינו שלמה זצ״ל כשטוחנין וכו׳ ובפרדס לרש״י ז״ל סימן

שפיר דמי. דאמר מר ס) בצקות של גוים ארם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה. והוא שלא הכסיפו פניו. ואין לחוש שמא יערב מחמצו לתוך הקמה. הואיל ולאחר כך מרקדין אותו בנפה שאם יש חמץ נפה קולטתו. מ״ר:

יט. דין אפיית מצה.

ע) [ערב] פסח שחל להיות בשבת. אסור לאפות מצה מערב שבת. הראשונים אומרים משום הידור מצוה. אבל מצינו בו איסור מדאורייתא דהא הוקשו מצות לפסח. בשלהי פ׳ בתרא. צלי אש ומצות. מה עשיית הפסח אינו אלא משבע שעות ומחצה ואילך. אף עשיית המצה ואכילת המצה נמי הוקשה לאכילת פסח. כרבא. דאמר פ) רבא אכל מצה בזמן הזה אחר חצות לר׳ אליעזר בן עזריה לא יצא ידי חובתו. צ) ואסור לאכול מצה מבעוד יום. קודם שיקדש ויאמר הגדה והלל. שנ׳ (שמות יב) בערב תאכלו מצות. שיהא חביב עליו:

כ. אסור לאכל מצה בערב פסח.

ק) והאוכל מצה בערב פסח כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו. ולוקה. בתלמוד ירושלמי:

קכ״ז. צ) בעינן שימור וכו׳ שם מ׳ ע״א. ס) בציקות של נכרי שם. ע) ערב פסח וכו׳ הראשונים אומרים וכו׳ כן הביא גם הפרדס סימן קכ״ט, והש״ל סי׳ רי״ג בשם רש״י פסח שחל להיות באחד בשבת אסור לאפות מצות בע״ש הראשונים אמרו וכו׳ מה עשיית פסח משבע שעות ומחצה וכו׳ ור״ל דהראשונים מדמין עשיית מצות לעשית הפסח, הואיל דמצינו בגמרא דגמר אכילת מצה מאכילת פסח, ועיין במרדכי פ״א דפסחים מה שהביא משום הר״ש משאנץ, וכן משם תשובות רב יהודאי גאון לאסור ע״ש אך בספר יראים לר״א ממיץ סי׳ ק״ה כתב ומותר לאפות מצה בע״ש וכו׳ ע״ש והביא אותה ראיה מתוספתא דפסחים פ״ג י״ד שחל להיות בשבת מבערין את הכל מלפני השבת ואופה לו מצה בע״ש וכו׳ מה שהביא המרדכי, ומסיים ומטעם שפירשנו נראה מנהג כשר שלא לאפות מצה בעוד החמץ קיים, והובא כל דבריו בשה״ל שם ע״ש ועיין בשערי תשובה סימן רצ״ד ובטור א״ח סימן תנ״ח ובביאורי הגר״א ס״ק א׳. פ) אמר רבא וכו׳ שם ק״כ ע״ב. צ) ואסור לאכול מצה מבעוד יום וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קכ״ט, ובשה״ל סימן רי״ג והוא לשון בה״ג פרק כל שעה ואסור למיכל מצה מבעוד יום מקמי דליקדש ואומר הגדה והלל שנ׳ בערב תאכלו מצות כדי שיהא חביב עליו עכ״ל ובספר שונה הלכות הרבה להקשות בזה על בה״ג דמלשונו משמע דאסור לאכול מצה סמוך ללילה אבל מקמי הכי מותר והא ע״כ לא נחלקו הרי״ף ובעל המאור רק בזמן קודם חצות היום אבל מחצות ואילך כ״ע ס״ל דאסור לאכול מצה ע״ש, ול״נ פשוט דכוונת הבה״ג דודאי איסור אכילת מצה הוא כל היום כדמשמע מהירושלמי שהביא בעצמו וכדעת הרמב״ן והר״ן פרק א״ע אך משום דהוה אמינא דהאיסור הוא רק עד סמוך ללילה, דעד זה הזמן נקרא ערב הפסח המוזכר בירושלמי פ״י ה״א האוכל מצה בעה״פ וכו׳ אבל סמוך ללילה שכבר עבר היום מותר לאכול מצה קמ״ל בה״ג דעד לילה ממש אסור מהך אסמכתא דקאמר (מדעתיה דנפשיה) ויליף לה מהא דבערב תאכלו מצות דאינו רשאי לאכול עד ערב ממש. ק) והאוכל מצה וכו׳ ולוקה, עיין ירושלמי פע״פ ה״א וז״ל האוכל מצה בעה״פ כבא על ארוסתו בבית חמיו והבא על ארוסתו בבית חמיו לוקה. והאי לוקה הכוונה בודאי על מכת מרדות דרבנן, ולפי זה קשה לשון הרמב״ם פ״ו מה׳ חו״מ ה״ב וז״ל אסרו חכמים לאכול מצה בע״פ כדי שיהיה היכר לאכילתה בערב, ומי שאכל מצה בעה״פ מכין אותו מכת מרדות עד שתצא נפשו, והלשון עד שתצא נפשו הוא תמוה דהיכן מצינו במכות מרדות דרבנן שמכין אותו עד שתצא נפשו, והא דאיתא בתענית כ״ד ע״ב נגדיה רבא ומית לא שהי׳ הכוונה להכותו עד שימות רק שאירע כך שמת מחמת המכה ואשמעינן שאין המכה חייב על מיתתו כיון שלא נתכוון להמיתו, דוכי יזיד איש וגו׳ פרט לשליח ב״ד שאף שמתכוון להכות לא היה מכוון להמיתו, וראיתי ברמב״ם עם פירוש מעשה רוקח שהסגיר התיבות „עד שתצא נפשו" ועיין בתשב״ץ סי׳ נ״א שכתב שגם בספרי הרמב״ם שלפניו לא היה כתוב עד שתצא נפשו, אך בערוך ערך מרד כתב וז״ל מכת מרדות מדרבנן; פירש מלקות דאורייתא הוא על חיובי לאוין באומד ובהתראה וכו׳ אבל מי שעובר על מצות עשה שאמר לו עשה סוכה עשה לולב ואינו עושה מכין אותו עד שתצא נשמתו בלא אומד ולא מכה משולשת, וכן מי שעובר על דברי חכמים מכין אותו בלא מספר ובלא מגיין ובלא אומד וכו׳ והובאו דבריו בר״ן פ״ד דכתובות ע״ש שהעתיק גם לשון הרמב״ם הנ״ל מכין אותו עד שתצא נפשו, ומסיים הר״ן ולפי דבריהם יש בזה חומר בדברי סופרים יותר מבדברי תורה, אבל ר״מ הלוי ז״ל כתב שמכין אותו באמד ולהקל ממלקות של תורה ונראין דבריו ומיהו ודאי מכת מרדות שהיא על עבירה גמשכת מכין אותו עד שתצא נפשו, או עד שיקבל עליו דברי חכמים, אבל כל שאינו אלא כדי לעונשו על מה שעשה נראין הדברין שמכין כדי אומד ב״ד ולהקל ממלקות של תורה, ועיין תוס׳ נזיר כ׳ ע״ב ד״ה

כא. מותר לאכל בשר צלי.

ואין נמנעין מלאכול בשר צלי. בשני לילות הראשונים של פסח. ובלבד שלא יהא גדי מקולס בפסח. ר)וכמו ששלחו לתודוס. אלמלא תודוס אתה (גוזרני) [גזרנו] עליך נידוי. שאתה מאכיל ישר׳ גדיים מקולסים כעין קדשים. ומיכאן סמכו רבותינו לנהוג שלא לעסוק בבצק לצורך מצה קודם ביעור חמץ. שנאמר לא תשחט על חמץ דם זבחי (שמות לד)

כב. דין לישה קודם ביעור חמץ.

לא תשחט את הפסח ש)ועדיין חמץ קיים. ודנין מצה מפסח באסמכת׳ בעלמא. ואם לש קודם ביעור חמץ [כשרה]. ת)דא״ר אלעזר א״ר אושעיא מכשיר היה בן בתירא בפסח ששחטו שחרית בארבעה עשר ועדיין חמץ קיים:

כג. אופן מצה מערב שבת.

ורבינו ש״י הורה כשחל י״ד להיות בשבת מותר לעשות מצה בערב שבת לכתחילה. שהרי שנינו א)סוכה ישנה פסולה. ואילו עשאה לשם חג כשירה: ומצאתי בתשובות מר רב יהודאי גאון. ב)פסח שחל להיות אחר השבת. אל תאפו מצה בערב שבת. מפני מראית העין שאעפ״י שמותר לאפות מצה בערב שבת. אל תעשו. כי נראה הוא כמכין שבת ליום טוב. והזהרו והזהרו את המצוה ואת המצה. ואפו את המצה במוצאי שבת בזמנה. ותאכל בזמנה: ג)ובתשובות רב פלטי גאון נמצא כן:

ר׳ יהודה. וכן בריטב״א כתובות מ״ה ע״ב וברש״י כתובות פ״ו ע״ב מכין אותו קודם שעבר על העשה ויש בידו לקיים. וברשב״א כתובות פ״ו ע״א. ונראה שגם הרמב״ם כיון לזה דהאוכל ומתרין בו שלא יאכל עוד. והוא אינו מניח מלאכול הוא דמכין אותו עד שתצא נפשו. לא לעונש על העבר רק מכין אותו כדי שיניח מלאכול. וכן כתב הרמב״ם בספר המצות שורש י״ד וז״ל אמנם מצות עשה בכללם כל מצות מהם כשתתחייב עשייתה יש לנו שנלקה הנמנע מלעשותה עד שימות או יעשה. וכשיסתלק זמן החיוב נמנע מזה כמי שעבר ולא ישב בסוכה על דרך משל אין לנו להלקותו אחר הסוכות על עבירתו וכו׳ וכן הוא ג״כ בירושלמי נזיר פ״ד ה״ג מכת מרדות חובטין אותו עד שיקבל או עד שתצא נפשו ועיין במראה הפנים שם. ועיין בשו״ת תשב״ץ ח״ש סי׳ נ״א ושם סימן ר״ס ובשו״ת רשב״ש סי׳ תר״י מה שהאריך בזה. ועי׳ בספר יד מלאכי סי׳ תנ״ה. ותג״ט. ר) וכמו ששלחו לתודוס וכו׳ פסחים נ״ג ע״א וכמסקנא שם קרוב להאכיל וכו׳. (דם זבחי. בהכ״י נרשם פה במעות שתי נקודות וצריך למחוק ושייך לדין שלאחריו). — ש) ועדיין חמץ קיים פסחים ה׳ ע״א. ת) דאמר ר׳ אלעזר א״ר יוחנן וכו׳ זבחים י״א ע״ב. ובפסחים ק״ח ע״א איתא א״ר אושעיא א״ר אלעזר מכשיר הי׳ וכו׳. א) סוכה ישנה וכו׳ סוכה ט׳ ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה סוכה וכו׳ מה שהביאו מהירושלמי. ב) פסח שחל וכו׳ עיין לעיל אות י״ט ועיין בשו״ת שערי תשובה סי׳ רצ״ד ג) ובתשובות רב פלטוי גאון נמצא כן בשר יבש וכו׳ כצ״ל וכן הוא במרדכי פרק שני דפסחים סי׳ תקנ״ה בשם תשובות רב פלטוי גאון. ועיין בטור א״ח סי׳ תמ״ז ובב״י שם שהביאו דין זה בשם רש״י. וכן הובא ברוקח סי׳ רפ״ח בשם רש״י. ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ שס״ב וז״ל בשר יבש שלא נזהר במליחתו וכן גבינה מותר לאוכלם בפסח דאפילו למ״ד חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור דמשמע שאסור במשהו ה״מ אי איתא בעיניה דקנסינן ליה משום דעבר עליה אבל יראה ובל ימצא. אבל ע״י תערובות כי הכא שלא נעשה שימור בבשר ואיכא למיחוש שמא נמלח בדבר שיש בו חמץ אפה״כ אינו אסור אלא בנותן טעם. שלמה בר יצחק. והא דלכאורה קשה ע״ז הלא במשהו אינו עובר עליו בבל יראה כבר הקשה ע״ז בספר פר״ח. ועיין בספר מגן האלף סי׳ תמ״ז. והנה מצינו בדין זה מחלוקת בין גדולי הפוסקים הראשונים המרדכי בפ״ש דפסחים סי׳ תקנ״ד ותקנ״ה הביא וז״ל וכן מצאתי בתשובת ר״י בשם ר״ת דחמץ שנתבטל קודם הפסח בס׳ אינו חוזר וניעור בפסח לאסור במשהו והכי נמי תנן במס׳ כלאים צמר גמלים וכו׳ או בשר מלוח בחורף שלא נבדק המלח מן החמץ מותרין בפסח מזה הטעם וכן מצאתי בתשובת רב פלטוי גאון. וכן הוא בהג״מ פ״א מהל׳ חו״מ ע״ש ובש״ג פ״ש דפסחים ע״ש ובאו״ז ח״ש סי׳ רנ״ו ובספר התרומה סי׳ נ״ה ובאגודה פ״ש שם ודבר שנתבטל קודם פסח כגון בשר ישן שלא נבדק אינו חוזר וניעור והביאו ראיה ממסכת כלאים צמר גמלים וכו׳ וגדולי אשכנז דחו ראייתם ונהגו לאוסרו מלבד יום אחרון של פסח. אמנם בספר תמים דעים סי׳ ל״ו הביא בשר מלוח שלא נזהרו במליחתו אין אוכ׳ין אותו בפסח ואע״פ שהוא ספקא דרבנן. כל משהו מדרבנן הוא אפילו הכי גבי חמץ עשאוהו כשל תורה. שהרי אסרוהו אפילו שלא במינו וכו׳. ועיין בראב״ן סי׳ ח׳ אירע מעשה שנשאר שכר בכוס ונתנוהו בקנקן של יין וכו׳ ה״ג גבי שכר ויין ושניהם כשנתערב כשיגיעו זמן איסור חמץ מתעורר השכר לאסור היין במשהו כדפסק רבא הלכתא חמץ בין במינו בין שלא במינו במשהו וכו׳ ולא דמי לקדרות דמשהיגן

כד. בשר יבש בפסח.

בשר יבש שלא נזהרו בו במליחתו מותר לאוכלו בפסח. דאפילו למאן דאמר חמץ בזמנו בין במינו בין שלא במינו אסור. ד)דמשמע במשהו. הני מילי כי איתא בעיניה דקנסינן ליה משום דעבר בבל יראה ובל ימצא. אבל על ידי תערובת כגון הכא שלא נעשה שימור בבשר. ואיכא למיחש שמא (נמלא) [נמלח] בכלי. או בכל דבר שיש בו חמץ אפילו הכי אינו אסור אלא בנותן טעם:

כה. קמח שנפל דלף לתוכו בפסח.

קמח שנפל לתוכו דלף אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ. והוא דעביד ה)טיף טיף. כנגד טיף טיף. דכיון שהטיפות תוכפות זו את זו אין מניחות אותה להחמיץ:

כו. עשיית מורסן בימים טובים.

ו)אין עושין מורסן בשני ימים טובים. של פסח. ושל עצרת. ושל סוכות. בין מלפניהם. בין מלאחריהם. דלגבי יום טוב כת' לכם לכל צורכיכם. ולא לצורך בהמתכם. אבל בחולו של מועד שרי. ובחולו של מועד של פסח צריך שינוי שלא יבא לידי חימוץ. הילכך צריך להכניס הסובין לתוך המים רותחין כשהן על האור בכלי וכל שעה יהא ממרס הסובין לתוך המים. ובעניין זה מותר: אבל יזהר שלא יערה המים על הסובין בכלי שני. ובעניין זה אסור פן יחמיץ:

כז. דין אנפזיר ב'.

ז)וכסכוסי קירמי שעושות הנשים בפסח. שקורין אנפשייר. התיר הרב. לפי שראה שנותנות הקמח לתוך הרותחין. והריתוח אינו מניח הקמח להחמיץ מידי דהוה אמורסן של תרנגולין שמתיר בפסח כעיניין זה. בפ' כל שעה אין שורין את המורסן. אבל חולטין קמח על גבי מינלשים. ושמעתי כי ר"ש היה אוסר:

כח. מי שמבקש לפרש בים קודם הפסח.

ח)מי שמבקש לפרש בים קודם הפסח. ומבקש ללוש ולאפות מצה קודם הפסח כדי שיאכל מצה בימי הפסח. כך ראינו ודאי אם אינו יכול להגיע ליישוב בפרוס הפסח ואין יכול לאפות בספינה מצה כהילכתה. כגון במים שלנו

להו דהתם ליתא לחמץ בעין דהא מובלע בקדירה. אבל הכא איתא לשכר אלא דמעורב וכי מטה זימנה מתעורר, ומנא תימרא דשני בין בלוע למעורב, דהא טומאה בלועה אינה מטמאה, וטומאה שנתערב אמרת לעיל דחוזרת וניעור וכו' ע"ש, ועיין בביאורי הגר"א א"ח סי' תמ"ז ס"ק כ"א. ד) דמשמע במשהו וכו' עיין פסחים ל' ע"א תוס' ד"ה אמר רבא וכו' ועיין ברב אלפס, ובבעל המאור שם, ובבה"ג פ"ש שם, ונראה דגם המחבר לא הוה גריס במשהו כרבא עיין במקומות הנ"ל ועיין בשה"ל סי' רי"ה, ובספר הישר לר"ת סי' שפ"ב. ה) טיף טיף וכו' פסחים ל"ט ע"ב והוא דעבידי טיף וכו' ועיין בר"ן שם ובטור א"ח סי' תס"ו. ו) אין עושין מורסן וכו' שם הלשון יותר מדוקדק בשה"ל סי' רט"ו שהביא מה' פסח של רבינו שלמה זצ"ל אין עושין מורסן לעופות בשני ימים טובים ראשונים ואחרונים של פסח ולא בשאר ימים טובים, משום דכתיב לכם לכל צרכים (צ"ל צרכיכם) ולא לצורך בהמתכם אבל בחש"מ שרי וכו' ועיין במרדכי פ"ש דביצה סי' תרע"ט. ז) וכסכוסי קירמי וכו' שקורין אנפשייר עיין מ"ק י' ע"ב תוס' ד"ה כסכוסי פירש בקונטרס אנפשייר וכו' והמחבר מבאר לנו שהוא קמח הנתון ברותחין ועשוי לחזק את הכבוס (שטערקע בל"א) וזה ג"כ כוונת התוס' כפירש השלישי שהביא הסמ"ג לאווין סי' ע"ה רבא שרא לכסכוסי קרמי פירש לרכך את הבגדים בידים מפני שהוא מעשה הדיוט כך פירש רבינו משה, ור"י פירש ליסאר בלע"ז שמחלקין את הבגדים באבן זכוכית לאחר הכיבוס והוא גיהוץ, לשון אחר לכסכוסי במי קמח שהוא אנפזייר בלע"ז, וזה סותר למה שפירש הגר"א בא"ח סי' תקמ"א ס"ק ג' וז"ל מותר למעך וכו' ומותר להחליק וכו' והן ב' פירושים שכתבו תוס' ד"ה כסכוסי וכו' ע"ש. ח) מי שמבקש וכו' הובא בשה"ל סי' רי"ג בשם רב כהן צדוק גאון זצ"ל ובתניא רבתי סי' מ"ה הובא בשם ה"ר אביגדור כהן ז"ל וכבר הערותי ע"ז בביאורי שם, גם הבאתי שם מה שמסיים שם השה"ל ומורי הרב ר'

הלילה. ושלש נשים עוסקות בבצק ושאר מה שהזהרו חכמים במצות מצה. ילוש ויאפה וישא עמו כדי שלא יבטל מאכילת מצה: העתקתי מתשובות רבינו ש״י:

כט. אסור לשתות בערב פסח אלא יין.

ומביעור חמץ ואילך אסור לשתות שום משקה אלא יין. משום דשאר משקין מיסעד סעדי ליבא ואתי למיכלה למצה אכילה גסה. ואסיר. אבל יין שפיר דמי. משום ע)דחמרא מיגרר גריר. וקא אכיל מצה לתיאבון: וכן היה רבינו נוהג:

ל. דין הכשר סכינין.

י)סכין שהטבילוה קודם רתיחתה בחמין לא עלתה לה טבילה. כל זמן שהאיסור בתוכה: כ)כך שנינו (בפסיקת׳) [בתוספתא]. השפודין. והאסכלאות והסכינין. מלבנו באור. ואמרי׳ בע״ז עד כמה. ל)עד שתשיר קליפתו. ובפסחים פסקי׳ הילכתא אידי ואידי ברותחין ובכלי ראשון. ופי׳ מ)אידי ואידי. בין קתא דפרזלא בין פרזלא מגעילו ברותחין ובכלי ראשון. נ)לאחר (שהבלין) [שהלבין] הברזל. דלעיל משתעי בליבון: מהני תרי מילי מצינן למילף דצריכין לבון והגעלה. וטעמא משום דרוב תשמישן משתמשין בהן בין ס)על ידי (חמין) [חמין] בין על ידי האור. וקיימא לן כבולעו כך פולטו:

לא. דין תנור בשותפות.

ע)שאלו את ר׳. ישר׳ ונוי שיש להם תנור בשותפות. מהו שיאמר ישר׳ לנוי טול שבוע של פסח ואני אטול לאחר כך כנגדן: וא״ר מתנה ישר׳ קודם הפסח ונוטל ממנו דמים מאותו שבוע. ואינו דומה לישר׳ ונוי שיש להם שדה בשותפות. לא יאמר טול חלקך בשבת ואני אטול בחול. לפי שכל הטורח. שהן טורחים בשדה לאמצע. וכשזה עודר בשבת נמצא שטורח בשביל ישר׳. אבל כאן כיון שנטל דמים מתחילה מותר: וכן ישר׳ שרגיל לקבל ככרות ממערופייא שלו בכל יום. בשבוע של פסח אינו מקבל. אבל מקבל לאחר הפסח מאותו שבוע עצמו:

לב. אין לשין בפושרין.

אין לשין את העיסה במיא פשורי. דתניא פ)ושוין שאין לשין את העיסה בפושרין. ואע״ג דגבי מנחות כת׳ ביהו מצות. ואעפ״כ היו לשין אותם בפושרין. דתנן צ)כל המנחות באות מצה וגילושות בפושרין. ומשמרין אותם שלא

מאיר בר משה זצ״ל הורה להתיר מהא דתנן פרק כ״ש (ל״ה ע״א) חלות תודה ורקיקי נזיר וכו׳ ע״ש ועיין בטור או״ח סי׳ תנ״ת. ע) דחמרא מיגרר גריר שם ק״ז ע״ב, לא מחלק המחבר בין שותה הרבה או שותה מעט, ובברכות ל״ה ע״ב משני הגמרא טובא גריר ופורתא סעיד ופירשו התוס׳ שם ד״ה טובא מכאן משמע שאסור לשתות יין בע״פ מן המנחה ולמעלה ואם רוצה לשתות צריך לשתות הרבה דטובא מיגרר גריר והובא דברי התוס׳ במרדכי ריש פרק כ״מ ועיין בטור א״ה סימן תע״א שכתב בפירוש ויין מותר לשתות הן רב או מעט, ועיין ב״י שם שתמה ע״ז, ופסק בש״ע שם ויין מעט לא ישתה משום דמסעד סעיד, אבל אם רוצה לשתות יין הרבה שותה מפני שכשהו שותה הרבה גורר תאות המאכל, ונראה שדעת המחבר ג״כ הוא כמו שמתרץ הב״ח דעת הטור ע״פ מה שהביא משמו של מהר״ל מפראג ע״ש ועיין בט״ז ובפר״ח שם. י) סכין שהטבילה וכו׳ עיין תוס׳ ע״ז ע״ה ע״ב ד״ה מגעילן וכו׳ וביו״ד סימן קכ״א סעיף ב׳ ובש״ך שם ס״ק ד׳. כ) כך שנינו בתוספתא כצ״ל ועי׳ בתוספתא ע״ז פ״ט, ועי׳ בספר הישר לר״ת סימן קפ״א וז״ל והא דאמרינן התם הלכתא אידי ואידי כלומר גם פרזלייהו מגעיל ברותחין אחר שליבן וכו׳ ועיין בביאורי הגר״א יו״ד סימן קכ״א ס״ק כ״ט מה שהביא גירסת הרשב״א והדר מעילנא להו ולקתייהו ברותחין. ל) עד שתסור קליפתו ע״ז ע״ו ע״ב. מ) אידי ואידי וכו׳ פסחים ל׳ ע״ב. נ) לאחר שהלבין כצ״ל. ס) על ידי חמין כצ״ל. ע) שאלו את ר׳ וכו׳ הובא בשה״ל סי׳ רט״ז וז״ל בה׳ פסח של רבינו שלמה זצ״ל שאלו את ר׳ וכו׳ ועיין בהג״מ פ״א מה׳ חו״מ אות ג׳ וברוקח סי׳ רס״ח ובטור או״ה שאלה לרש״י וכו׳ סי׳ ת״נ ועי׳ במ״א סי׳ ת״נ ס״ק ג׳, ובספר מגן האלף על ה׳ פסח סי׳ הנ״ל ואינה דומה וכו׳ עי׳ ע״ז כ״ב ע״א תוס׳ ד״ה לא יאמר וכו׳. פ) ושוין שאין לשין וכו׳ פסחים ל״ז ע״א. צ) כל המנחות

יהמיצו. אנן לא נמרי׳ ממנחות דלישתן בזריזין. ובמקום זריזין: ק)ולא מבעיא במיא דפשורי דאסור אלא אפילו מיא דדלו ביומיה מן נהרא אסור עד דבייתי. דאמר רב יהודה ר)אשה לא תלוש אלא במים שלנו בלילה: ולא מיבעיא מיתב בשימשא ומילש דאסור. אלא אפילו מיתב תותי רקיעא ומילש ביומא דעיבא אסור. אע״ג דלא נפלה שימשא בההיא דוכתא. מאי טע׳ ש)יומא דעיבא כוליה שימשא:

לג. דין עבד ליש מצות.

ת)**ועבד** ושפחה דלא טבלי׳ אסירי למילש בפסח בשלש מצות של מצוה. אבל שאר עיסה דלאו דמצוה לית לן בה:

לד. דין מדת עומר.

ואין לישין עיסה בפסח למצות של מצוה אלא בשיעור חלה בגימטריא מ״ג ביצים וחומש ביצה. כי היכי דלא ליתי לידי המיעא. דאמר רבא א)קבא מגלונאה לפסחא. ב)וכן תיקן חוני המעגל לשיעור עיסה למצות הפסח. וכן שיעור חלה. אבל טפי לא: תשובת רש״י: ג)ועל התרומה אודיעך שמעולם לא נהגו בעיר הזאת להפריש שתי חלות כי אם בערב פסח. והיו מברכין על האחת להפריש הלה ועל השנייה להפריש תרומה. ובטלתיה. מפני שהיא לבטלה שאין חמור ערב הפסח משאר הימים. ד)ופסוקה היא (בברכות) [בבכורות]. אמר שמואל אין תרומת חוצה לארץ אסורה אלא למי שטומאה יוצאה עליו מגופו. והני מילי באכילה אבל בנגיעה לא: אמר אביי הילכך נדה קיצה הלה ואכיל לה כהן קטן שאינו רואה קרי ואי ליכא כהן קטן שקלה ליה בריש עיסה ושדיא ליה בתנורא והדרא ומפרשא לה חלה אחריתי כדי שלא תשתכח תורת חלה. ואי משכחינן כהן קטן קחזינן בבכורות דלא מפרשינן אלא הדא. ה)והשנוייה בסדר זרעים בחוצה לארץ שתי חלות. זהו הטעם כאשר פסקוה אמוריים בבכורות. במקום שאין שם כהן קטן ויש כהן גדול. ואין מברכין. וכן נוהגין בכל עירי (לוהיר) [לותיר]. שאע״פ שיש שם כהנים אין מברכין אלא אחת. ולשריפה:

לה. ברכת תרומה.

(המצה) ו)[הרוצה] להפריש חלה מן העיסה מברך אקב״ו להפריש תרומה. דלהפריש הלה לאו ברכה הוא. דחלה היא עונה והררה. ואינה שם הפרשה (כלה)

וכו׳ עיין מנחות נ״ה ע״א ובתוס׳ שם ד״ה כל המנחות וכו׳ ובפסחים שם. ק) ולא מבעיא וכו׳ הוא לשון ה״ג פרק כ״ש. ר) אשה לא תלוש וכו׳ פסחים מ״ב ע״א. ש) יומא דעיבא וכו׳ יומא כ״ח ע״ב. ת) ועבד ושפחה דלא טבלי וכו׳ הוא לשון ה״ג, והד״מ סימן ת״ס הביאו בשם תאגור, ועיין באו״ז ח״ש סימן רנ״ו. א) קבא מגלונאה עיין לעיל אות ט״ז. ב) וכן תיקן חוני המעגל וכו׳ כן הביא גם התשב״ץ במאמר חמץ קבא מגלונאה קב של חוני המעגל שהוא תיקנו על אותו שיעור. ג) ועל התרומה אודיעך וכו׳ כן הוא ג״כ לשון הפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קל״א. ד) ופסוקה היא בבכורות כצ״ל והוא בבכורות כ״ז ע״א, ונדה ל״ב ע״א. ה) והשנויה בסדר זרעים וכו׳ הוא בחלה פ״ד משנה ח׳. ו) הרוצה להפריש וכו׳ כצ״ל והובא בשה״ל סי׳ רי״ב וז״ל כתב רבינו שלמה זצ״ל בה׳ פסח הרוצה להפריש וכו׳ וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קל״א, להפריש תרומה, וכן הוא בכ״ב ובמנהיג ה׳ פסח סימן מ׳ ע״ש, אך דעת הרמב״ם בפ״ה מהלכות בכורים הי״א לברך אקב״ו להפריש חלה, והראב״ד שם הביא דעת השאלתות (פרשה צו) וקורא לה שם ואומר הרי זה תרומה, ולשון השאלתות לפנינו שם איתא דמחייבין דבית ישראל לאפרושי חלתא מאגנא דלישא שנאמר ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה ומיבעי ליה לברוכי אקב״ו על התרומה והדר לימא תיהוי חלה דאמר רב יהודה אמר שמואל כל המצות כולן מברך עליהון עובר לעשייתן וכו, ועיין בש״ש שם אות ע״ט שהעיר על מה שהביא הראב״ד ואומר הרי זה תרומה ולפנינו איתא תיהוי חלה, וכל המעיין בצדק יראה מדלא השיג הראב״ד על הרמב״ם על שינוי נוסח הברכה שמעינן מינה שגם לפני הראב״ד היה הגירסא בשאלתות להפריש חלה כגירסת הרמב״ם, ותמוה לי על

[כלל]. והלה תרימו תרומה כת'. והכי קאמר חלה אחת מן העונות תרימו לשם תרומה. ומיהו תרומה נקראת ותרומה שמה. ואין לשנות. ועושה אותו כזית שהפריש דק. ופושטו כעין חררה מדקרי ליה קרא חלה. ז)ואחרי כן (השליכו) [משליכו] לאור. (ואחר כך מפריש מן העיסה כזית) ושורפה באש. ואפילו יש שם כהן. שתרומת הוצה לארץ אסורה למי שטומאה יוצאה עליו מגופו. (ומכאן) [ומכיון] שהוא רואה קרי אסור לאכול ואחר כך אם יש שם כהן יפריש כדי מתנה הוננת לו בלא ברכה. שהרי כבר נתפטרה העיסה בהרמה ראשונה כדי שלא תשתכח תורת חלה ונותנה לכהן:

לו. יום טוב של פסח היאך יפריש תרומה.

ואם יום טוב של פסח הוא ולש עיסה ביום טוב. כיצד יעשה. שאם מפריש (א) תרומה ומברך עליה. לשורפה אינו יכול. לפי שאין שורפין קדשים ביום טוב. ואם תאמר שמעכבה עד לאחר יום טוב ואחר כך שורפה הרי באה לידי חימוץ בין כך

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) אע"ג דאמרי' אין מגביהין תרומות ומעשרות ביום טוב. מ"מ מגביהין תרומות עיסה. דאמרי' בפ"ק דבילה אמ' רבא ח) שחט צפור מערב יום טוב אין מכסין אותו ביום טוב. פי' ט) ומשום (אמטעי) [אמנועי] משמחת יום טוב ליכא דמשום דלא מיכסי דם לא מיתסר צפור באכילה. גילגל עיסה מערב יום טוב מפריש ממנה חלתה ביום טוב. פי' י) ואע"ג דתנן לקמ' (ואי) [ואלו] הם משום שבות אין מעשרין תרומות ומעשרות ביום טוב והאי כמי כתרומות דגן דמיא שהיה יכול להפרישה מערב יום טוב ואפי' הכי מפריש לפי שלא גזרו על תרומת עיסה שהרי מותר לגלגלה ביום טוב ולאפותה כדי לאכול פת חמה. עד כאן לשון הקונטרס. כ) ואפי' לאבוה דשמואל דפליג עליה ואמ' אפי' גלגל מערב יום טוב אין מפרש חלתה ביום טוב. לא פליג אלא בגלגל מערב יום [טוב] שהיה יכול להפרישה מערב יום טוב אבל בגלגל ביום טוב אפי' אבוה דשמואל מודה שמפרישה:

כך נ"ל ע"כ.

כי לא הזכירו הראשונים שגם דעת ה"ג הוא כדעת הרמב"ם, וז"ל בהלכות חלה וכד שקלה איתתא מאגנא תרומה צריך לברוכי אקב"ו להפריש חלה, וכן בספר כו"פ פט"ו להפריש חלה ע"ש וכ"ה בה' חלה להרמב"ן וז"ל וכד בעי למשקל חלה מאגנא מיבעי לאקדומי ואפרושי והוא מברך אקב"ו להפריש חלה, והדר לימא תיהוי חלה דאמר (כצ"ל כמו שהוא בשאלתות) רב יהודה אמר שמואל כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן אשר גם מלשונו נראה ברור שכוונתו ללשון השאלתות והיה ג"כ לו הגירסא להפריש חלה, ועיין באו"ז ח"א סימן רכ"ה שגם דעתו לברך להפריש חלה, אך מה שהביא שם ירושלמי פרק הרואה המפריש חלה לעצמו אומר להפריש חלה וכו' לפנינו בירושלמי ליתא. ובש"ש שם כתב ואני עומר ומשתאה לפי שעה דדין זה דצריך לקרות שם ולימא תהוי חלה או תהוי תרומה אחר הברכה כמו שפסק גאון והסכים על ידו הראב"ד והביאו ג"כ הב"י למה השמיטו הפוסקים בפרט הטור והש"ע בסי' שכ"ח למה שכחו ולא הזכירו הלכה זו שיצאה מפי גאון גדול וכו' ובמחילת כבודו הגדול נעלם ממנו לפי שעה תוספתא מפורשת בפ"ג דתרומות וז"ל היה הולך להפריש תרומה ומעשר ראשון ומעשר עני מאימתי מברך עליהן משהפרישן, הפרישן אם עתיד לקרות להם שם אין בהן קדושה עד שיקרא להם שם ואם אין עתיד לקרות להן שם כיון שהפרישן נתקדשו, התוספתא בעצמה מבארת לנו שקריאת השם לאו חובה היא רק תלויה ברצון ובדעת המפריש, אם רצונו ודעתו לקרוא לה שם תרומה או מעשר אחר הפרשה נמצא עיקר מעשה המצוה הוא בקריאת השם צריך לברך עליהן אחר ההפרשה קודם קריאת שם קדושה כדי לברך עליהן קודם עשייתן, ואם דעת המפריש לבלי לקרוא לה כלל שם אחר ההפרשה, א"כ ההפרשה היא עיקר המצוה וצריך לברך קודם ההפרשה, ומתורץ ממילא קושייתו הנ"ל דהשאלתות והרמב"ן איירי אם בדעתו לקרוא לה שם אחר הפרשה, ובה"ג ושארי פוסקים שלא הביאו דין „והדר לימא תהוי חלה" איירי באין בדעתו לקרוא לה שם אחר הפרשה, וראיתי בהעמק שאלה על השאלתות שגם הוא האריך לתרץ קושית הגרי"ב הנ"ל ובמחילת כבודו שכח גם הוא בתוספתא הנ"ל כנראה מדבריו שם אות ג' ע"ש ועיין ברמב"ן הנ"ל שהביא נוסח התוספתא קצת בלשון אחר, ומסיים הילכך אם אין עתיד לקרות להם שם מברך קודם שיפרישן כדי שיברך עובר לעשייתן, ועיין בשו"ת בית אפרים חא"ח סי' י"ט וזה ברור ונכון. ז) ואחרי כן משליכו לאור ושורפה באש וכו' כצ"ל ועיין בפרדס ובשה"ל שם. ח) שחט צפור מערב יו"ט וכו' ביצה ח' ע"ב ושם איתא אמר רבה וכו'. ט) ומשום אמנועי כצ"ל וכן הוא לשון רש"י שם. י) ואע"ג דתנן לקמן ואלו וכו' כצ"ל שם ל"ו ע"ב, כן הוא לשון רש"י שם ט' ע"א. כ) ואפילו

ובין כך. ועובר עליה בבל יראה ובל ימצא. אלא כיצד יעשה. יפריש אותה בלא ברכה מן העיסה ויעשה אותה כמו עונה קטנה ויאפה אותה עם שאר עונות שיפריש מן העיסה. ולאחר אפייה יצרף כאחת בסל אחד או בקערה אחת העונות והתרומה ונראות כאילו הן מחוברות יחד. לפי (שהכל) [שהסל] מצרפן. ל) כדתניא ר׳ אליעזר אומר. הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה. שנ׳ כף אחת (במדבר ז) הכת׳ עשאו לכל מה (שבסל) [שבכף] אחת. ואחר כך יברך עליה (להריש) [להפריש] תרומה. ויצניעה עד לאחר יום כשהיא אפוייה וישרוף אותה: ת׳. בספר הישר: מ) אם שכח ולא הפריש חלה מן העיסה עד שנאפה הפת. אומר רבינו דאינו יכול לפטור מחלה עד שיתן מכל אחד ואחד. דהכי אמרי׳ באילו עוברין הלכה כר׳ אליעזר (דהכל) [דהסל] מצרפם לחלה. כדאית׳ בפסחים. הני נשי דידן דקא אפיין קפיזא קפיזא. א״ל חומרא דאתי ליד קולא הוא. דקא מפקעינן לה מחלה. א״ל דעבדינן ליה כר׳ אליעזר. וכן הורה רש״י בתשובותיו. וכן בסדר המשנה מוכיח. דלא קאי ר׳ אליעזר אלא על עיסה דלא הוה בה שיעור חלה. אבל אם יש בכמה עיסות כשיעור חלה צירוף לא מהני לפוטרן מחלה. וצריך להפריש מכל אחת כזית. ומכל מקום בברכת אחת סגי. ובלבד שלא יסיח בינתיים. מידי דהוה אשחט מאה עופות דברכה אחת לכולן: ע״כ: ואם תאמר כשהיא בעיסה יברך עליה קודם אפייה. ומפרישה ואחר כך יאפה אותה. וימתין עד לאחר יום טוב וישרוף אותה: אם היה עושה כן אינו יכול לאפות אותה ביום טוב לאחר שיקרא לה שם. משום דהוה ליה מלאכה שלא לצורך. הואיל ואינה נאכלת. אבל קודם ברכה יכול לאפות אותה. לפי שעדיין ראוייה היא לבעל הבית כשאר עיסה. ולא הויא אפייה שלא לצורך ביום טוב: ויש שמפרישה מן העיסה ושורה אותה במים וסבור הוא שלא תחמיץ. וכדברי בן בתירא. נ) דא״ר יצחק נפחא הלכה כר׳ יהודה בן בתירא. דאמר תטיל לה בצונן שלא תחמיץ. ואין הלכה כמותו. דתניא ר׳ אומר הלכה כר׳ אליעזר דקיימא לן בכוליה תלמודא הלכה כר׳ מחבירו ולא מחביריו. והכא חבירו הוא. ובשאר ימים טובים שאינן של פסח. כמו כן אינו רשאי לשורפה משקרא עליה שם. לפי שאין שורפין קדשים ביום טוב. אלא (מכאן) [מכיון] שאין לחוש בהן משום חימוץ אם הוא משהא אותה עד לאחר יום טוב. יברך עליה לאלתר ביום טוב. ומפרישה. ומשהא אותה עד לאחר יום טוב. ואחר כך שורפה שאם חימצה אין בכך כלום:

לז. אפה ושכח ולא הפריש.

ואם נאפית העיסה (ישכח) [ושכח] ולא הפריש ממנה לא תרומה ולא חלה. בין ביום טוב בין בחול. יבצע מן העונה לאחר אפייה. ויברך כאילו מפריש מן העיסה: שלמה בר׳ יצחק זצ״ל:

לח. מודדת אשה לחלתה.

ומודדת אשה חלה לעיסתה. בכל ימים טובים. כדי שתטול חלתה בעין יפה. ולא תפחות ממ״ג ביצים וחומש ביצה. כדי שלא תהא ברכתה לבטלה. ס) ואמר רב יהודה בר אבא אמר רב מודדת אשה קמח לעיסתה כדי שתטול חלה בעין יפה. ואע״פ ששמואל אוסר. אין הלכה כמותו. חרא דהילכת׳ כרב באיסורי. ועוד אפילו

לאבוה דשמואל שם ט׳ ע״א. ל) דתנן ר״א אומר הרודה ונותן לסל כצ״ל פסחים מ״ח ע״ב. מ) אם שכח וכו׳ עיין במרדכי פא״ע סימן תקצ״ט, ועיין בראבי״ה סי׳ קס״ו שמעתי בשם ר״ת וכו׳. נ) דאמר ר׳ יצחק נפחא וכו׳ לפנינו שם מ״ח ע״א ליתא תיבת נפחא ועיין ברי״ף ובר״ן שם. ס) ואמר רב יהודה בר אבא אמר רב לפנינו ביצה כ״ט ע״א איתא א״ר ירמיה וכו׳ ועיין בתוס׳

הנהו דבי שמואל שרו: ע)וכהן חייב להפריש חלה מעיסתו. כישר׳. שאם אינו מפריש הרי הוא כאוכל טבל: ואסור לאכול על שלחנו: ת׳. פ)מצ׳. בערך שאור בפי ב׳ דחלה. תנן ה׳ רבעי׳ קמח חייבין בחלה הן ושיאורן ומורסנן. פי׳ השאור שנותן לתוך העיסה כדי להמצה: ת׳: וכל ח׳ ימי הפסח אין מוסיפין על מ״ג ביצים והומש ביצה משום חימוץ. ואין פוחתין. משום (בככה) [ברכה] לבטלה דלא חייבה תורה חלה בפחות מעשירית האיפה:

לט. דין שכח והפריש בעודה עיסה.

ק)ואם שכח והפריש תרומה בעודה עיסה בימים טובים של פסח. כיצד יעשה. יבצענה לפירורין פירורין פחות מכזית. שאם יחמיץ כל גרניר וגרניר מה בכך. שכיון שאין בכל אחד ואחד כזית אינו עובר בבל יראה ובל ימצא. ויזרקם לרוח על הגג ובלבד שלא ינהג בהו מנהג בזיון על גבי קרקע שלא ידרסם משום בזיון קדשים ולא יאכילם לא לעופות ולא לכלבים: כן נראה להורות. וכן שמעתי:

מ. דין טהרת כלי עצם.

ר)ועל כלי עצם כמו כפות מקרנים וטלפיים נהגו העם לשפשפם תחילה במלח ולהגעילם ברותחין. ויש אומ׳ בפושרין אבל דיים בכלי שני. בבולען כך פולטן:

שם ע״ב ד״ה שמואל וכו׳. ע) וכהן חייב וכו׳ עי׳ קידושין מ״ו ע״ב, וכ״ה בבה״ג ה׳ חלה, ועי׳ יו״ד סי׳ של״א סעיף ס״ח ובביאורי הגר״א ס״ק קי״ד. פ) מצאתי בערך שאור וכו׳ בערוך אשר לפני הנדפס באמשטרדם שנת ושק״ט הוא בערך סאור בפרק ב׳ בחלה ה׳ רבעים קמח חייבין בחלה הן וסיאורן ומורסנן פירוש השאור שנותן לתוך העיסה לחמץ. ק) ואם שכח וכו׳ ויזרקם לרוח על על הגג וכו׳ הוא כדעת בעל המאור בפ״ק דפסחים דהחמץ שנשאר אחר אכילתו בי״ד שחל להיות בשבת מפזר וזורה לרוח. ולשיטתם קשיא לי הא דאמר רב יהודה אמר רב פסחים ו׳ ע״א המוצא חמץ בביתו ביו״ט כופה עליו את הכלי ולשיטת המחבר ובעה״מ הלא יכול לבער באופן זה ביו״ט וי״ל דהם סברי כפירש״י שם ד״ה כופה וכו׳ דכיון שביטלו אינו עובר עליו בבל יראה. וזה דווקא במצא חמץ שהיה אז בשעת ביטול. אבל בחמץ שנתחמץ ביו״ט או מה שמשייר מחמץ דמדינא דגמרא הביטול הוא רק על חמץ שאינו ידועה שפיר מבער בשבת או ביו״ט. אך קשיא לי איך אפשר ביו״ט לפזר ולזורקם לרוח הא איפסקא הילכתא בירושלמי שבת פ״ז ה״ב והובא ברוקח סי׳ ס״ב הביאו הרמ״א א״ח סי׳ שי״ט רקק והפריחתו הרוח חייב משום זורה, וכל דבר שהוא מחוסר לרוח חייב משום זורה הן אמנם דהרי״ף והרמב״ם והסמ״ג והרא״ש וכן הטור לא הביאו דין זה דירושלמי להלכה, ונראה דהפוסקים הנ״ל סבירא להו דהגמרא דילן פליג על הירושלמי בהא, מדפריך בשבת ע״ג ע״ב היינו זורה היינו בורר היינו מרקד ופירש״י ד״ה ה״ג היינו וכו׳ והלא כולן מלאכה אחת דמפריש אוכל מן הפסולות משמע דוקא דאינו חייב בכולן אלא היכא דכוונתו להפריש האוכל מן הפסולות, וכוונת הזורה להשאיר האוכל לעצמו בלי תערובות פסולות אבל היכי דהכל פסולות ואינו רוצה כלל בקיומם ומפזרם לרוח אינו חייב משום זורה, ועיין בערוך ערך זר דמפרש גדרי אבות הללו וכולן תכלית כוונת העושם להפריש האוכל מן הפסולת ולא יהיו מעורבים, ועיין בשו״ת הגרע״א סי׳ כ׳, והנה הרוקח בה׳ פסח סי׳ רס״ז כת׳ וז״ל כשחל ט״ו ניסן באחד בשבת הרי י״ד בשבת בודקין חמץ ליל י״ג ושורפו יום ו׳ ואחר ד׳ שעות בשבת נותנו לגוי או לכלבים ולתרנגולים ולא יזרה לרוח בשבת והוא לשיטתו בהלכות שבת סי׳ ס״ב הנ״ל שהביא ההיא דירושלמי להלכה דחייב משום זורה, ולדידיה ניחא מה שהביא בסי׳ רס״ה דין דהמוצא חמץ בביתו ביו״ט כופה עליו את הכלי, ובחוש״מ משליכו. ואיירי גם בלא ביטלו משום דלית ליה תקנתא אחריתא דלזורות לרוח אסור ביו״ט כמו בשבת, אך לדעת הרמב״ם שלא הביא ההיא דירושלמי להלכה ומשמע דס״ל דלא שייך איסור זורה אלא היכא דמפריש אוכל מפסולות, ולא במפזר פסולות לחודייהו לרוח מפני שאינו רוצה להניחם בביתו קשה מדוע לא הביא בהלכותיו פ״ג מהלכות חו״מ ה״ח הך תקנתא דיפרר וזורה לרוח, וראיתי במ״מ שם שכת׳ דדעת הרמב״ם בהמוצא חמץ ביו״ט אפילו בלא ביטל אעפ״כ אינו רשאי לפררו ולזרותו לרוח ויש מפרשים דדוקא בשכבר ביטלו קודם איסורו, הא אם לא ביטלו יכול הוא לשורפו או לזרותו לרוח ביו״ט, ועיין תוס׳ כתובות ז׳ ע״א ד״ה מתוך וכו׳ ובב״מ שם הקשה על דבריהם וז״ל וכי משום איסורא דרבנן שרינן להשהותו ולעבור עליו בבל יראה וכו׳ ותירץ כיון שרצונו היה לבערו אלא שחכמים אסרוהו אינו עובר עליו דלא אמרה תורה שעובר על בל יראה אלא כשברשותו היה לבערו אבל אם הוא אנוס אינו עובר וזה אנוס הוא. אך קשה דהא משמע שם מ״ח ע״א שלא כדבריו דגרסינן שם אמר לו ר״א לדבריך הרי הוא עובר משום בל יראה וכו׳ ואם נימא דהיכא דהוא אנוס אינו עובר מאי קאמר הרי הוא עובר וכו׳ הרי אנוס הוא משום שאסרו חכמים לאפותה ושלא לרצונו תבוא לידי חימוץ וצ״ע ועיין בהפלאה כתובות שם ואין כאן מקום להאריך יותר. ר) ועל

מא. ליקח מן השוק בפסח.

ובשעת הדחק ג)מותר ליקח קמח מן השוק בפסח. משום דאחזוקי איסורא לא מחזקינן. ובלבד שיאכל כזית מצה באחרונה. אבל לכתחילה כת׳ ושמרתם את המצות. דבענן שימור לשם מצוה. וצריך להרקיד אותה בנפה לאחר כך שאפילו עירב הגוי את חמיצו עם הקמח נפה קולטתו. ואפילו בציקו של גוי מותר ובלבד שידע שלא החמיץ ולא נתערב בו חימוץ:

מב. ד)**ואסור** למילש מצות של מצוה בחמרא. או בדובשא. או במשחא. חדא משום דמחמעא. ועוד מפני שנראית כמצה עשירה. ולחם עוני בעינן וליכא. ואם לש. ישרף מיד דהילכת׳ (כרשב״ג) [כר״ן] דאמר ה)אין לשין העיסה ביין ושמן ודבש. ואם לש. ר״ג אומר ישרוף מיד. והכי שדר רב צדק כהן ריש מתיבתא. ואם ישיב המשיב. הא קיימא לן ו)דמי פירות אין מחמיצין. תריץ ואימא הכי. הני מילי מי פירות לחודייהו. אבל על ידי תערובת מחמעין. וכן כת׳ בירושלמי בריש גמרא דאילו עוברין בפסח. כותח הבבלי. כו׳. ופריך. והא מי פירות נינהו. ותרוץ. ז)כולהו ע״י מוי. ואפילו במי פירות לחודייהו בשני לילות הראשונים אסור. משום מצה עשירה. אבל מיכאן ואילך בלא תערובת שרי. אבל בביצים ופלפלין בין על ידי תערובת בין לחודייהן. ואפילו בשאר ימים אחרונים של פסח אסור משום דמחמעי. ח)וכן במלח דאינה נקראת מצה. מדא׳ בשבת פ׳ המוציא שלש עורות. וקא חשיב מצה דלא מיעבד במלח: ואינך דאיכא (מלא) [מלח] לא מיקרו מצה: ועוד דמיחמעא:

מג. אסור ללוש בבִיצִים.

ט)**שאלו** את ר׳ אם מותר ללוש בבצים בפסח אם יש בהן משום חימוץ או לא. **ולא אמר ר׳ בדבר לא איסור ולא היתר. איסור לא אמר שאינו יודע אם דרך ביצים להחמיץ יותר ממים. שהרי אין לישה בלא מים. ומים אין מחמצין את העיסה כל זמן שעסוקין בו. והיתר לא אמר. לפי שעיסה הנלושה בבצים עבה**

כלי עצם וכו׳ דעת המחבר בדין כפות מקרנים הוא שלא כדעת הפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קכ״ה וז״ל שם ואסור נמי למיכל בכפות של קרן שאכלו בהן חמין של בשר אלא א״כ מגעילן ברותחין, אך לדעת שניהם בהגעלה ברותחין סגי להו ולא כן דעת המנהיג בהלכות פסח סימן ל׳ וז״ל והכפות מן הקרנים שנשתמשו בהן בחמץ אסירי אף בהגעלה בפסח מטעם דחיים עליהו משום דמפסידי בהגעלתן ולא מגעיל להו שפיר, והב״י בסימן תנ״א הביא דעתו בפירושו על הטור, ולא הביא דעת רש״י ז״ל, ועיין במרדכי פ״ש דפסחים סימן תקפ״ב, שהביא בשם אר״ז דכלי עצם אין צריך הגעלה דלא בלע, ואם תחב כף חולבות של עצם לתוך קדירה של בשר אפילו בת יומא ואפילו אין בה ששים אינה אוסרת וכו׳ ע״ש והנכון הוא מה שכת׳ בזה בספר תמים דעים בסימן ל״ה וז״ל כפות של קרן ישנים של עכו״ם או של ישראל בפסח צריכות הגעלה ואינן בנות הגעלה משום דחיים עליהו דמפסדי ברותחין ואי לא חיים יגעיל בהכשר, וכן מחלב לבשר יגעיל, ומי שעלה בדעתו שאינן צריכות הגעלה (כיון למה שהובא במרדכי בשם אר״ז) טעה דהא חזינא להו דמדייתי טובא, ואמרינן נמי בסכיני דפסחא מועיל להו ולקתייהו ברותחין ולא מפליג בקתייהו בין שהן של קרן או של עץ או של מתכת. ג) מותר ליקח וכו׳ ואפילו בציקו וכו׳ עיין פסחים מ׳ ע״א וברש״י ד״ה דאמר וכו׳ ובד״ה שיאכל וכו׳ וברש״י חולין ד׳ ע״א ד״ה מהו דתימא וכו׳ ועיין ברא״ש פ״ב דפסחים סימן כ״ו. ד) ואסור למילש וכו׳ הוא כעין לשון בה״ג פ״ש דפסחים ע״ש. ה) אין לשין שם ל״ו ע״א. ו) דמי פירות אין מחמיצין שם ל״ה ע״ב ועיין תוס׳ ד״ה ומי פירות וכו׳ ותוס׳ מנחות נ״ג ע״ב ד״ה אין וכו׳ ושם מ׳ ע״א, ומנחות נ״ז ע״ב, ועיין בתשובות הרשב״א סימן של״ג, ותומת ישרים סימן ק״ח, ובהגה״ם פ״ה מהל׳ חו״מ, ובשה״ל סימן רי״ד, ובמנהיג הלכות פסח סימן ל״ג, ועיין בשו״ת נר״ב מהדורא קמא סימן כ״א. ז) וכולהו ע״י מוי וכו׳ עיין ברא״ש פכ״ש סי׳ י״ג, ושם פ״ג סימן א׳, ובשו״ת הרשב״א סי׳ ד׳, ובשו״ת הר״ן סימן נ״ט. ח) וכן במלח וכו׳ מדאמר בשבת וכו׳ שבת ע״ט ע״א, ועיין בשו״ת הרשב״א סימן תנ״ה שמתיר ומסיים אלא שמחמירין ואין נותנין במצה שמורה. ט) שאלו את ר׳ וכו׳ אם דרך בצים להחמיץ יותר ממים וכו׳ כן הובא בפרדס לרש״י ז״ל סימן קכ״ט ובשה״ל סי׳ רי״ד בה׳ פסח של רבינו שלמה וצ״ל

ונפוחה יותר משאר עיסה. ויש לחוש. כי שמא דרך ביצים להחמיץ יותר ממים. ושמא הלש בבצים אי איפשר בלא חימוץ. ואין בידו לשומרה מחימוץ (כדי) [כמון] לישת מים. דאיכ׳ למאן דבעי לאוקומי בפסחים. אין לשין ביין ושמן ודבש משום חימוץ. מכלל דאיכא מילתא דמחמעא יותר ממים. ואי איפשר לשומרה מחימוץ. אפילו בעודו עסוק בה. וכדומה אני. דמה שהעיסה נעשית עבה מפני הביצים. אין זה חימוץ. שאפילו עושין פת מפירורי פת נעשית עבה כמו כן:

מד. חיטה הנמצאת בעוף בפסח.

י)חיטה הנמצאת בתרנגולת בפסח. אין אדם שמתירה. לפי שחמץ בפסח בין במינו בין שלא במינו אוסר בכל שהו. ואף ר׳ אומר שהיא אסורה. אבל יש להביא ראייה להיתר מטומא׳ אם לא מפני שאין אנו יודעין אם למידין איסור מטומאה או לא. מפני ששנינו גבי טומאה בפ׳ י״א דאהילות. בעוף כדי שתפול לאור ותשרף. דברי ר׳ שמעון. דכיון שיהא האוכל בתוך (מעין) [מעיו]. כשיעור הזה שוב אינו ראוי לקבל טומאה. לפי שבא לידי סירחון מיד. ואינו חשוב אוכל. וכן יש לומר שאין זה בא לידי חימוץ. אלא על ידי סירחון. אי דפשיט׳ לן (למינור) [למינמר] איסור מטומאה: והוסיף רביני׳ ת׳. דליכא למישרייה מהתם. ואומר בדבר זה טעו רבותי׳ דהך משנה בפ׳ י״א דאהילות. והכי תנן לה התם בעופות ובדגים מעת לעת. ובשל תורה הלך אחר המחמיר. ובשילהי שבת מייתי לה משום כלב. דדריש התם יודע צדיק דין דלים. יודע הק׳ בכלב שמזונותיו מועטין. כו׳. כדתנן כמה תשהא (במיעין) [במעיו]. והיא שנוייה באהילות. פ׳ בית שנסדק:

מה. לבער דגן מלול התרנגולין.

ולכך נהגו לבאר דגן מבוקרו של י״ג בניסן מלול התרנגולין כ)והמתירין ראו המשנה פ׳ (השואל) [מי שהחשיך]. שלא הביא התלמוד לשם. אלא רישא. לפשוט שיהא מעלה דכלב ולא נהיר׳. דבהאי שיעורא כדי שתפול לאור ותשרף סגי. (דהאי) ל)[דהא] במנחות פ״ר ישמעאל לא משמע הכי: חטה אחת נמצאת בתרנגולת ביום אחרון של פסח. והמתין ר׳ עד מוצאי פסח ואכלה:

מו. צריך מים שלנו בכל ח׳ ימים.

מ)וכל ח׳ ימי הפסח צריך ללוש במים שלנו. ויש שאינן חוששין למים שלנו אלא ביום ראשון בלבד. וחולק ר׳ עליהם. דכיון דמשום חימוץ הוא מה

שאלו את ר׳ אם מותר ללוש בבצים בפסח וכו׳ עד נעשית עבה כמו כן, ועיין תוס׳ פסחים ל״ה ע״ב ד״ה ומי פירות וכו׳, ותוס׳ מנחות נ״ג ע״ב ד״ה אין מחמצין וכו׳, ובראי״ש פכ״ש סי׳ י״ג, ובר״ן שם, ועיין בשו״ת הרשב״א סי׳ תנ״ד שמדמה דין ביצים לדין מי פירות, ועיין בשו״ת גר״ב מהד״ק סי׳ כ״א שהקשה על מה שנסתפק רש״י אם מי בצים הוא בכלל מי פירות כמבואר בתוס׳ פסחים הנ״ל מה נ״מ לרש״י בזה והרי אף אם נחשב מי בצים כמי פירות אכתי נוקשה הוא ואסור, והרי בזמן הזה אין לנו נ״מ אם הוא באיסור כרת או באיסור לחוד ע״ש ולפי מה שמבואר ספיקו של רש״י בדברי המחבר והפרדס ושה״ל הנ״ל עיקר ספיקו הוא אם חשוב מי בצים כמים, ומים אין מחמצין את העיסה כל זמן שעסוקין בה, או נימא שעיסה הנלושה במי בצים ממהרת להחמיץ יותר ממים ואין בידו לשומרה כלל, ועיין בהג״מ פ״ה מה׳ חו״מ אות א׳. י) חטה הנמצאת וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ד״ל סי׳ קל״ט. וסי׳ קמ״א, ובשה״ל סי׳ ר״ז (וט״ס יש שם אי תלמיד וצ״ל אותו תלמיד וכו׳) ובפרק י״א משנה ז׳ דאהלות, ועיין בפירש הר״ש ד״ה בעופות ובדגים וכו׳ יש רוצים להתיר מכאן תרנגולת שנמצא בה חטה בפסח וכו׳ ובפירוש הרא״ש שם, ועיין תוס׳ מנחות ס״ט ע״א ד״ה דבלע וכו׳ ותוס׳ חולין צ״ז ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳. כ) והמתירין ראו המשנה פרק מי שהחשיך כצ״ל והוא שבת קנ״ה ע״ב. ועיין בסה״ת סי׳ נ״ה שהביא את המח״ו בדין זה. ל) דהא במנחות כצ״ל ע״ש ס״ט ע״א ובתוס׳ ד״ה דבלע וכו׳. מ) וכל ימי הפסח וכו׳ כסתמא דמימרא דרב יהודה שם

לי בימים ראשונים מה לי בימים אחרונים: ואני הכותב מגמגם. מדאמרי׳ בפסחים נ)הקמחים והבציקות של גוים אדם ממלא כריסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצה המשתמרה באחרונה. אלמ׳ דלא חשו חכמים לשום שימור אלא לילי ראשונים של מצוה: ולא היא דוראי לכתחילה צריך מים שלנו:

מז. חיטה הנמצאת בתרנגולית.

ובתשובות הרב ר׳ יצחק בר׳ יהודה מצאתי. ס)ועל גרגיר חיטה שנמצאת בתרנגולית צלוייה. לא חיישינן לה להחמיץ. לפי שאינו מחמיץ בתוך מעיה. דהכי אמרי׳ במסכת שבת בעופות כדי שתפול לאור ותשרף. ואנן קים לן דלא נפל בתוך מעיה לאחר שנשחטה. אלא קודם שחיטה על ידי אכילה שרינן ליה: וליכא למיחש מידי:

מח. דין קידוש של פסח.

ע)שני ימים טובים הראשונים של פסח אין אומרי׳ קידוש על היין בבית הכנסת. לפי שקידוש אחד מארבע כוסות הוא. ואם שותה הוא בבית הכנסת אותו נמצא שותה חמשה כוסות. ולפיכך אין מקדשין. שהרי אין כאן להוציא שום אדם ידי חובתו בפסח. מפני שאין לך עני בישר׳ הפוחת מארבע כוסות של יין. ואין זה דומה לומר אגדה של פסח בשנים ושלשה בהים שהוא גומר ועושה כל העניין כסדר:

מט. דין מרור.

פ)ר׳ לא מצא חסא בפסח. והביא מרוייא. ועיקר של פופריץ. והם שנויים בפ׳ (ערבי פסחים) [כל שעה]. ומברכין עליהם אכילת מרור. ומה שמברכין על שאר ירקות בורא פרי האדמה לפי שאינו יכול לטעום מן המרור בלא ברכה. וברכת המרור אין זו ברכת שאר ירקות אלא ברכת המצוה. ולפיכך אינו מברך אכילת מרור ובורא פרי האדמה על המרור בלבד לפי צ)שאין עושין מצות חבילות חבילות:

נ. דין חרוסת.

וחרוסת שאמרו הן מיני ירקות הרבה הכתושין ביחד ושמם חרוסת בלשון ארמי. וכל דבר שטובלין בו קרי חרוסת. וכדא׳ התם. ובית חרוסת כבית שאור שחימוצו קשה דמי. ק)ואמרו רבותינו שהחרוסת הזה צריך שיעשנו עב ומיסמך. זכר לטיט. ואף צריך לשום בו דבר קיהוי. ולשום בו תפוחים זכר לתפוח. שנאמר תחת התפוח עוררתיך (שה״ש ח). ועוד נותן בו מיני בשמים (כנו) [כנון] תבלין זכר לתבן שבחומר:

נא. הגבהת קערה.

ר)יש טועים בסדר פסח ומגביהין הקערה עצמה כשמתחילין לומר הא לחמ׳. ומסלק הבשר מתוך הקערה. וראיתי את ר׳ שאינו נוהג כן. אפס מסלק את הקערה כמות שהיא ומניחה על השלחן בקרן זוית ואם יש שם אז תינוק ישאל מה

מ״ב ע״א. נ) הקמחים והבציקות וכו׳ פסחים מ׳ ע״א ע״ש. ס) ועל גרגיר חטה וכו׳ עי׳ לעיל אות מ״ד ועי׳ בשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ קע״ז. ע) שני ימים טובים הראשונים וכו׳ בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קל״א בליל שני ימים טובים וכו׳. פ) ר׳ לא מצא וכו׳ הובא כלשונו בפרדס שם. של פופרץ והם שנוים בפרק כל שעה כצ״ל והוא שם ל״ט ע״א. צ) שאין עושין מצות וכו׳ ברכות מ״ט ע״א, פסחים ק״ב ע״ב. ובית חרוסת שם ל׳ ע״ב. ק) ואמרו רבותינו וכו׳ שם קט״ז ע״א ועיין בתוס׳ ד״ה צריך לסמוכי וכו׳. ר) יש טועים וכו׳ עיין רשב״ם פסחים קט״ו ע״ב ד״ה ואין עוקר וכו׳ ויש שנוהגין להגביה את הקערה וכו׳.

נשתנה הלילה הזה. הלא בכל הלילות אנו אוכלין מה שלפנינו בקערה. ועכשיו מסולקת היא מלפנינו. והיינו מגביהין את השלחן. כלומר מעקרין את השלחן. וכאשר גמר הא לחמא עניא. טרם התחיל מה נשתנה. מביא הקערה לפניו ואומר מה נשתנה. כו'. ש)וכשמגיע למצה זו שאנו אוכלין. אוחז המצה בידו ומגביה למעלה ומניפה לכאן ולכאן ואומר מצה זו. וכמו כן למרור. אבל כשמגיע לפסח שהיו אבותינו אוכלי' כו' אינו מגביהן. והיינו דאמר ת)מצה צריך להגביה. ומרור צריך להגביה. אבל פסח אין צריך להגביה: ולא עוד אלא שנראה א)כמקדיש קדשים בחוץ. ולכן נראה כמנהג ר':

נב. דין הוצאת תבשילין מקערה.

ואשר נהגו העם להניף הקערה ונוטלין הימנה השני תבשילין שלא יהא נראה כמניף קדשים בחוץ. טועים הן בדבר. שלא אמרו חכמים להגביה מצה ומרור. ושלא להגביה השני תבשילין. ב)שאחד מהן זכר לפסח ואחד מהן זכר לחגיגה. אלא בשעה שמגיע לסוף האגדה. כשמגיע למרור זה. ומצה זו שמגביה המצה והמרור. אבל כשמזכיר הפסח אינו מגביה השני תבשילין. שעושה עצמו כאוכל קדשים בחוץ. ולכן אנו אומרי' פסח שהיו אבותינו אוכלין. ואין אנו אומרי' פסח זה:

נג. דין שלש מצות.

והשלש מצות שאמרנו רשאי אדם להתחיל המצוה באיזה מהן שירצה. מפני ששלשתן חשובות כאחת. ג)שכשם שמצינו ראשון חשוב אצל תרומת הקופות. כך מצינו שני חשוב אצל העלאת נרות. ואחרונה אף היא ראויה להתחיל המצוה בה משום דמעלין בקודש ולא מורידין. אבל אמרו חכמים הנזהר בראשונה תבא עליו ברכה: והשלש מצות שאמרנו. ר' אומר שמברך באחת המוציא. ובאחת על אכילת מצה. ובציעה לאפיקומן. ואחת לכריכה כהילל. וכן א' לו רבו ר' יעקב בר' יקר הזקן משום אביו הואיל ושלשתן באו לשום מצוה תיעשה מצוה בשלשתן. אבל שאר בני אדם מניחין השלישית שלימה. ולא נכון לעשות כן: ומה שנהגו בלילי פסח הראשונים לעשות שלש מצות למצוה ממדה אחת. מפני ששלש מצות של תודה נעשות ממדה. ואמרי' בהרואה ארבעה צריכין להודות. יוצא מבית האיסורין כו'. וכבר יצאנו מבית האיסורין ממצרים. ונביא ג' מצות זכר לתרומת לחמי תודה שמביאין אותם הצריכין להודות. ולפי (שהתורה) [שהתודה] היתה באה משתי איפות. והעמר עשירית האיפה. ד)ומדה. [היא עומר] נמצא בשתי (מידות) [איפות] עשרים עשרונות. ה)כ' מדות. כל אחת עשירית האיפה. (עומר). ונעשין מהן ארבעים לחמי תודה. עשר לחמי תודה מהארבעים חמץ. מעשר עשרונות. והן איפה. ומאיפה השנית שהן עשר עשרונות עושין שלשים לחמי תודה מצה. עשר חלות. עשר רקיקין. עשר רבוכין. ושיעור מחמיץ כשיעור שלשים ממצה. וכתב והקריב [ממנו] אחד מכל קרבן תרומה לייי (ויקרא ז) הנה שלש מצה שיקריב מהן. ונמצאו שלשים מצות מעשרה עומרין. ומגיע לעומר ג' מצות. ומדת העומר מ"ג ביצים. לפיכך נהגו העם לעשות שלש מצות ממדה אחת:

ש) וכשמגיע למצה זו וכו' אוחז המצה בידו ומגביה וכו' הובא בשם המחבר בהגמ' פ"ז מה' חו"מ.
ת) מצה צריך להגביה וכו' פסחים קט"ז ע"ב. א) כמקדיש קדשים בחול ולפנינו שם קט"ז ע"ב כאוכל קדשים בחול. ב) שאחד מהן זכר לפסח וכו' שם קי"ד ע"ב. ג) שכשם שמצינו וכו' מגילה כ"א ע"ב.
ד) ומדה היא עומר נמצא בשתי איפות כצ"ל ועי' סמ"ג עשין סי' מ"א, ושם ה' מעשה הקרבנות סי' קפ"ג.

נד. דין סימני ג׳ מצות.

ואת שאנו מסמנין את השלש מצות באחת סימן אחד. ובשנייה שני סימנין. ובשלישית שלשה סימנין. היינו טעמ׳ משום דתניא. א״ר יוסי ה) בשלשה פרקים (היו) היו תורמין את הלשכה כו׳. והיה כת׳ (הכהן) [בהן] א׳ ב׳ ג׳ לידע איזה מהן נתרמה תחילה. כו׳: ת׳.

נה. דין עריכת שולחן.

ליל שימורים נהגו לערוך שלחן מבעוד יום לצורך יום טוב. כאותה ששנינו גבי שבת בכל כתבי. א״ר יוסי בר׳ יהודה ו) שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו אחד טוב ואחד רע. כשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחנו ערוך ומטה מוצעת מלאך טוב אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך. ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו כו׳. מתוך כך עשו כן לימים טובים. דאע״ג דתניא בערבי פסחים ז) ושוין שאין מביאין את השלחן אלא א״כ קידש ואם הביא פורס מפה ומקדש. דמשמע דלכתחילה לא יביאו. מ״מ מנהג יפה הוא שלא לחלוק בין שבת ליום טוב. ופריסת מפה מיהוי כמאן דליתיה לשלחן. ח) ופי׳ רבינו שמואל מ״כ טעמ׳ כדמפר׳ בשאלתות דרב אחאי בפרש׳ וישמע יתרו. וכת׳ בהו הכי. וקרוב תכא מקמי קידושא לא מקרבינן. מאי טעמ׳ כי היכי דתיתי סעודתא ליקרא דשבתא. והיכא דקריבו לא מסלקינן ליה לאחוריה. אלא פורס מפה ומקדש. דתניא ושוין שאין כו׳. ורב אחאי הכי פסיק. ופליג אר׳ יוסי בר׳ יהודה דלא ליעבד לכתחילה אלא ודאי הכי קאמר אין מביאין את השלחן קודם קידוש בלא פריסת מפה על הלחם ואם הביאו אינו צריך לסלק אלא פורס מפה ומקדש אי סבירא ליה דלכתחילה לא. כי הוה חוי דמשמשין וכאין ורוצין להביא לימא להו המתינו עד דנקדש ולא ליפרוס מפה. ועוד הא דתניא ושוין שאין מביאין. הכי נמי משמע בשבת כמו ביום טוב. ואפילו הכי משמע דלכתחילה יערוך אותו משום תפילת הטוב ועניית הרע. והכי הוה לן למימר כדפרישית לעיל. מרנימ׳ דפליני ר׳ יוסי ומתני׳ אהדדי. ומיהו אי לאו רב אחאי דנקט שבת במילתיה ומייתי ראייה ממתני׳ דהכא הוה אמינא לא פליני אהדדי. דהוה אוקימנא בהא מתנית׳ בפסח דאיירי בה. והוא הדין לשאר ימים טובים. ט) ומילתי׳ (דרב יוסף) (דר׳ יוסי) בשבת (גרירא) [גרידא] משום הטוב והרע: ועוד שמעתי טעם בפריסת מפה. דשתי הלחם דשבת כנגד המן הם. כדא״ר אבא י) חייב אדם לבצוע על שתי ביכרות בשבת. דכתיב לחם משנה כ) וא״ר אבא חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרי ובצע חדא. ל) א׳ לקטו כת׳. וגבי מן אמרי׳ בסדר יומא. א״ר יוסי בר׳ חנינא מ) טל מלמעלה טל מלמטה. ורומה כמי שמונח בקופסא. לפיכך מכסים הלחם זכר למן. ונראה לפיכך עורכין הלחם בין שתי מפות. דאם לא כן דיי בפריסת מפה אחת על הלחם. והלחם על השלחן. ואף ביום טוב כמו כן. נ) שכן

ובטור א״ח סי׳ תע״ה. ה) בשלשה פרקים וכו׳ יומא ס״ב ע״א. ומגילה כ״א ע״ב ע״ש. ו) שני מלאכי השרת וכו׳ שבת קי״ט ע״ב. ז) ושוין שאין מביאין וכו׳ פסחים ק׳ ע״ב. ועיין רשב״ם ד״ה ה״ג רבה וכו׳ ובתוס׳ ד״ה ושוין וכו׳ ובתוס׳ שבת קי״ט ע״ב ד״ה נמצא וכו׳. ועיין במנהיג בה׳ שבת סי׳ י״ח וז״ל ושוין שאין מביאין את השולחן אלא א״כ קידש ואם הביא פורס מפה ומקדש כי היכא דתיתא סעודתא ביקרא דשבתא וצריך להיות השולחן ערוך והנרות דולקות כדתניא בשבת פרק כל כתבי בשעה שאדם בא מן בה״כ לביתו ומצא שלחן ערוך ומטות מוצעת ונרות דולקות שני מלאכי השרת וכו׳ ויפרוס המפה עליו דליהוי כעקירת שלחן ומקדש. ואח״כ יסיר המפה ונראה כי הסעודה באה לכבוד שבת. ח) ופירש רבינו שמואל וכו׳ עיין רשב״ם שם. ועיין הלשון בשאילתות פרשה יתרו סי׳ נ״ד, ובהע״ש שם. ט) ומילתא דר׳ יוסי בשבת גרידא כצ״ל. י) חייב אדם לבצוע וכו׳ ברכות ל״ט ע״ב ועיין תוס׳ שם ד״ה הכל מודים וכו׳ ושבת קי״ז ע״ב. כ) ואמר ר׳ אבא וכו׳ לפנינו שם איתא אמר רב אשי וכו׳. ל) אמר לקטו כתיב כן הוא בשבת קי״ז ע״ב ובברכות ליתא. מ) טל מלמעלה וכו׳ יומא ע״ה ע״ב. נ) שכן מצינו במכילתא וכו׳ פ׳ בשלח ועיין לעיל סי׳ קי״א.

מצינו במכילתא. שכשם שהמן יורד מערב שבת לשבת כן יורד מערב יום טוב ליום טוב. וא״כ לפי דברינו זה אפילו הביא שלחנו לאחר שקידש פורס מפה על הלחם:

נו. נטילת ידים קדם קידוש.

בא להסב נוטל ידיו קודם קידוש ס)ואין כאן משום גסות. דנטילה זו אינה באה אלא משום דרוצה לטבול אחר קידוש. כדא״ר אלעזר אמר רב אושעיא ע)כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים. וקידוש לא הוי הפסק. דבנטילה שנייה אמרי׳ כיון דבעי למימר אגדת׳ והלילא דילמ׳ אסחיה לדעתיה ונגע. דהתם הפסקה גדולה הוייא ואסח דעתיה מן הנטילה. אבל קידושא הפסקה מועטת היא. ולא יסיח דעתו. דכל זמן (שיבירך) [שיברך] לא יגע בידיו בשום דבר מיאוס. ולאחר שיקדש מעט מברך על הירק וטובל ואוכל. תדע דכן הוא. דאמר רב ברונא אמר רב בערבי פסחים. פ)הנוטל ידיו לא יקדש. וכן אמר רב אדא בר אהבא אמר רב הנוטל ידיו לא יקדש. אמר להו רב יצחק בר שמואל בר מרתא אכתי לא נח נפשיה [דרב] ושכיחנן לשמעתיה. זמנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב זימנין דהוה חביבא ליה ריפתא מקדש אריפתא. וזימנין דהוה חביבא ליה חמרא מקדש אחמרא. ורוצה לומר דאף כשמקדש על היין נוטל ידיו קודם קידוש. ומה לי אריפתא. ומה לי אחמרא. (דילמא) צ)[אלמא] לא הוי קידוש הפסקה. הילכך אין בכך כלום ק)אם (לא) יטול ידיו קודם קידוש ומברך על נטילת ידים. וכמו כן פי׳ רבינו שמואל. אלמא קידוש שאחר נטילה לא חשיב היסח הדעת. וכן הילכתא דמי שנטל ידיו קודם קידוש אין צריך לחזור וליטול אחר קידוש. ולא פלוג רבנן בין מקדש אחמרא למקדש אריפתא. מדלא קא מהדרי ליה לרב יצחק בר שמואל מידי: כך פסק הרב: והכי נמי מוכח בכיצד מברכין. דתניא ר)כיצד (היסב סדר) [סדר הסבה] אורחים נכנסין ויושבין על גבי ספסלים ועל גבי קתדראות שלא במקום (היסיבת) [הסיבת] סעודה עד שיכנסו כולן. בא להם מים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת. בא להן יין בעוד שמתאספין כל אחד ואחד מברך לעצמו ברכת היין. עלו והסיבו לאחר שנתאספו כולן במקום הסיבת סעודה. בא להם מים אע״פ שכל אחד ואחד נטל ידו אחת חוזר ונוטל שתי ידיו. ונטילה זו בשביל לאכול היא באה. דנטילה ראשונה דידו אחת בשביל לקבל הכוס בנקיות ובטהרה היא. בא להן יין לאחר נטילה זו דשתי ידים קודם שיאכלו אע״פ שכל אחד ואחד בירך לעצמו ביין ראשון עכשיו ביין שני במקום סעודה מברך לכולן ברכת היין ואינן צריכין לחזור וליטול לכשיאכלו אחר זה דאינן אוכלין עדיין מיד אחר נטילה עד שיתחיל גדול הסעודה ונותן רשות. ובעוד כן מכינין המשמשים. דגדול אינו נוטל ראשון כדתניא התם. אלמ׳ דיין הבא בין נטילה לאכילה לא הויא הפסקה ולא היסח הדעת הואיל ונטל מעיקרא אדעתא דאכילה הם הכי נמי קידוש לאו הפסקה היא ויכול ליטול קודם לו. ולאחריו אין צריך לחזור וליטול אלא יאכל אנטילה דקודם קידוש: כך נ״ל:

נז. כוס ראשון מיין אדום.

מוזג כוס ראשון מיין אדום אם יש לו. כר׳ יהודה דא׳ צריך שיהא בו ש)טעם ומראה דאמר קרא אל תרא יין כי יתאדם (משלי כג). וכן פסק הרב ר׳ (יוסי)

ס) ואין כאן משום גסות וכו׳ חולין ק״ו ע״א הנוטל ידיו לפירות אינו אלא מגסי הרוח. ע) כל שטיבולו במשקה וכו׳ פסחים קט״ו ע״א. פ) הנוטל ידיו לא יקדש וכו׳ פסחים ק״ו ע״ב ועיין רשב״ם שם ד״ה נטל וכו׳ ובתוס׳ ד״ה הנוטל וכו׳ ועיין לעיל סי׳ קנ״ב. צ) אלמא לא הוי קידוש הפסקה כצ״ל. ק) אם יטול ידיו וכו׳ כצ״ל. ר) כיצד סדר הסבה כצ״ל ברכות מ״ג ע״א ועיין

[יוסף] טוב עלם בסדרו. יין כי יתאדם למצוה הוא מוקדם. וצריך שיהא בו רביעית הלוג מן היין (א) שלנו דהיינו ביצה ומחצה. והיינו כדי מזיגת כוס יפה מיין שלהם. פי' כוס של ברכה. וכן לכל אחד ואחד מן המסובין יתן כוס שיהא בו כדי יציאת חובת שתיית ברכה. דתנו רבנן. ס)הכל חייבין (בארבעת) [בארבע] כוסות אחד האנשים ואחד הנשים. ומברך בורא פרי הגפן. ואשר בחר. ושהחיינו. וישתה מלא לוגמיו. ע)דתני רב הונא וכן תני רב גידל. המקדש וטעם מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא. הילכך צריך לכל אחד לשתות מלא לוגמיו לכתחילה. ולגימה לאו היינו רביעית. מדתניא גבי יום הכיפורים. (במה) [כמה] ישתה ויהא חייב. ב"ש אומר כדי רביעית. וב"ה אומ' מלא לוגמיו. מדפליגי ב"ש וב"ה. ש"מ דלאו חד שיעורא הוא. ושיעור לגימה לגדול לפי גודלו ולקטן לפי קוטנו. דפעמים כביצה ופעמים פחות ופעמים יותר. לפי שיעור לגימתו של כל אדם. דהא תריץ הכי התם כי אתשיל בעוג מלך הבשן אתשיל דהוו להו ב"ש לחומרא וב"ה לקולא. (דכי) [דאין] בכל אדם פליגי

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) וארבעה כוסות הללו צריך שיהא בהן רביעית יין בכל אחד ואחד. הוא רביעית הלוג. הוא ביצה ומחצה. שהלוג ששה ביצים. שלא מצינו בכל מקום משקים חשובים בפחות מרביעית ב)דם המת ברביעית. הלכה למשה מסיני. במסכ' נזיר. ג)דם נבילה ברביעית. בשקלים ומעילה. ובפ' המנחות והנסכים. ד)הואיל ויכול [לקרוש] (לקדוש) ולעמוד על כזית. ה)ועשר רביעיות הן. הן אדומות הן לבנות. בפ"ג מיכין. ומכלל ששנינו ו)כל המשקין. מצטרפין לפסול את הגוייה ברביעית. אנו למידין שאין שתייה בפחות מרביעית. חה שאמי' ז)רב גידל דמן (נדם) [נרש]. המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא. ואם לאו לא יצא. שמלא לוגמיו רביעית תוכן אחד להם. ח)ואל תשיבני זו ששנינו אצל יום הכיפורים. והכוסות הללו הואיל (הואיל) ומיוחדין אים למצוה הדעת מכרעת. שאם טעם מהם אדם פגמו משום הקריבהו נא לפחתך. בקידוש והבדלה. ונוהגין העם שמוסיפין על הכוס יין אחר שלא נפגם. אבל ראיתי את רבינו שמחקיק למזוג כוס שני. ורואה אני לפי עניות דעתי את מנהג העם יפה הואיל והרבה עליו יין שאינו פגום ואיסור זה אינו אלא משום הקריבהו נא לפחתך כדיי הם חכמי' החולקין על ר' יהודה מין במינו לומר שבטל באיסור כזה. ואפילו לר' יהודה מכיון שעירה שיעור כוס דיי בכך. וסלק את הפגום כמי שאינו. והרי יש כאן שיעור כוס. כיוצא בו אמרו חכמי' ט)כל מין ומינו ודבר אחר סלק את מינו כמי שאינו. ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו:

תוספתא פ"ד דברכות. ס) טעם ומראה וכו' פסחים ק"ח ע"א. ועיין ירושלמי שקלים פ"ג ה"ב. ופסחים פ"י ה"א. ועיין נזיר ל"ח ע"א חמש סומקתא וכו' וראיתי ברוקח סי' רפ"ג שכבר הביא ראי' זו דמצוה באדום ע"ש. ס) הכל חייבים וכו' פסחים שם. ע) דתני רב הונא וכן תני רב גידל וכו' לפנינו פסחים ק"ז ע"א איתא אמר רב הונא אמר רב וכן תני רב גידל דמן נרש וכו' ועיין עירובין ע"ט ע"ב, ותוס' יומא פ' ע"א ד"ה הכי נמי וכו' ותוס' שבת ע"ז ע"ב ד"ה ויעמוד וכו'. ועיין בספר הישר לר"ת ז"ל סי' רפ"ט, ובה' קדוש למהריצ"ג, ובמנהיג ה' פסח סי' י"ח מביא דעת רב עמרם גאון המקדש אם טעם מלא לוגמיו דהוא רביעית יצא, ולא יתכן דבודאי מצוה מן המובחר הוא לשתות כל הרביעית, אך אם לא שתה אלא רוב הרביעית שיראה כמלא לוגמיו יצא, והיינו דאמרינן בע"פ והוא דשתי רובא דכסא, דמלא לוגמיו יצא דאמרינן התם לאו מלא לוגמיו ממש קאמר דהא מלא לוגמיו נפיש מרביעית כדאיתא בסוף יומא כמה ישתה ויהא חייב ב"ש אומרים כדי רביעית וב"ה אומרים מלא לוגמיו ואמרינן התם מאי מלא לוגמיו כמלא לוגמיו פירוש דזוטר מרביעית ופריך א"כ תוה ליה מקולי ב"ש וחומרי ב"ה אבל כי הוה תנינן ב"ה אומר מלא לוגמיו ממש הוה לה מקולי ב"ה וחומרי ב"ש דמלא לוגמיו ממש נפיש מרביעתא ולכך לא תניא התם, וכיון שכן לדברי הגאון היכי תני בע"פ המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא דהא מלא לוגמיו נפיש מרביעית אלא ודאי ההיא דע"פ כמלא לוגמיו קאמר דזוטר מרביעית דהיינו דאמרינן התם והוא דשתי רובה דכסא וסתם כוס שבתלמוד הוא המחזיק רביעית ולכתחילה בעינן רביעית ואם שתה רובו יצא ע"כ, ועיין בטור א"ח סי' רע"א. ב) דם המת וכו' עיין נזיר ל"ח ע"א, ושם מ"ט ע"ב. חולין ע"ב ע"א. ג) דם נבילה ברביעית בשקלים ומעילה ובפרק המנחות והנסכים הואיל ויכול לקרוש כצ"ל ועיין בירושלמי סוף שקלים, ובמעילה י"ז ע"א, ובמנחות ק"ד ע"א, ועיין בתוס' פסחים שם ד"ה הואיל וכו' ובתוס' פסחים כ"ב ע"א ד"ה והרי וכו'. ד) הואיל ויכול לקרוש וכו' מנחות ק"ד ע"א. ה) ועשר רביעית הן נזיר ל"ח ע"א. ו) כל המשקין מצטרפין וכו' כריתות י"ג ע"א. ז) רב גידל דמן נרש כצ"ל וכאן הביא הגירסא כמו שהוא לפנינו פסחים י"ג ע"א. ח) ואל תשיבני זו ששנינו אצל יוה"כ כמפרש לעיל. ט) כל

א״כ ב״ש מקילי. וב״ה מחמירי. והוה ליה למיתנייה הך מתנית׳ גבי קולי ב״ש וחומרי ב״ה בבחירת׳. דיקא נמי דקת׳ כמה ישתה וכו׳. ב״ה אומ׳ מלא לוגמיו. דמשמע לוגמיו של אותו השותה. ולא קתני׳ לוגמא סתם. ש״מ דהכי הוא: וכן פי׳ בהלכות גדולות. אלמא מלא לוגמיו. דקאמרי׳ כל חד וחד בדנפשיה. וכן הלכה: ונר׳ דכי היכי דאמר רב יהודה אמר רב גבי חיוב יום הכיפורים לא מלא לוגמיו ממש אלא כדי שמסלקו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו. והכי נמי מסתברא מדקאמר רבא השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא. ואמר רב נחמן בר יצחק והוא דאשתי רובא דכסא. ואי דווקא מלא לוגמיו וסתם לגימה כביצה א״כ קשיא הילכת׳ אהילכת׳ דהא רב גידל בר מנשי ואם לאו לא יצא אפילו דיעבד. והבא אמר רב נחמן רובא דכסא. אפילו פחות מכביצה דבדיעבד שפיר דמי. אלא כמלא לוגמיו קאמר דהיינו פחות מכביצה. והוא רוב של ביצה ומחצה. דהא ליכא למימר מלא ממש ורובא דכסא היינו ביצה שבית הבליעה מחזקת. ולא פליגי. הא לא מצית למימר דכי היכי דגבי חיוב מלא כמלא. הכי נמי גבי מצוה מלא כמלא. דבהכי חשיבא שתייה ולא אצטריך מלא ממש. ולא היא. התם ביום הכיפורים טעמ׳ משום יתובי דעתא. וקים להו לרבנן דבהכי מייתבא דעתיה דאיניש. אמטו להכי מוקמי׳ ליה לאותו מלא כמלא. ולפיכך לא שוו שיעורייהו. דכל כמה שהוא גדול לנימתו גדולה. אבל הכי גבי מצוה שתייה בעינן. ובבציר ממלא לוגמיו לא חשיב שתייה. והיינו כביצה. וא״כ בין גדול בין קטן שוין בשיעור זה. ורובא דכסא דרב נחמן ולוגמא דגידל חד שיעורא הוא. דלא צימצם רב נחמן למילתיה למינקט רובא פחות מלוגמא. אלא לא פליג ארגידל: אחרי כן דקדקתי בסדר יומא. ועל כורחך אצטרך לאוקומי מלא לוגמיו דשתיית ברכה בכמלא כלגבי יום הכיפורים דמלא לוגמא יתר מרביעית ובכולי כסא לית ביה יתר מרביעית דא״כ מאי ואם לאו לא יצא. דקאמר גידול. תדע מדמתקיף רב אושעיא א״כ הוה ליה מקולי ב״ש כו׳. והכי פי׳ בשלמא אי מוקמי׳ למתני׳ כדשמעי׳ לה דמלא לוגמיו ממש א״כ האי פלוגת׳ דב״ש וב״ה ניחא. וב״ש אזלי לחומרא וב״ה לקולא. דב״ש מחייבין ליה מכדי רביעית וב״ה פטרי ליה עד דשתי מלא לוגמ׳ דהוה ליה יתר מרביעית והוה ליה ב״ש לחומרא וב״ה לקולא. וא״כ אתיא שפיר הך ברייתא. אלא אי מוקמת לה למתני׳ כבמלא דהיינו פחות מרביעית א״כ ב״ש מקילין. וב״ה מחמירין. אלמא מלא לוגמא יתר מרביעית הוי. ואם מלא לוגמא דגידול דווקא מלא והיינו רביעית. ממה מלא שת׳ לוגמיו הא בכוס אין בו יתר מרביעית אלא וראי צריך לפרש כמו ביום הכיפורים. כל שאילו יסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו ופי׳ כשמסלק ללועו מעט משקה ונופחה על כרחו נופח בשנייה עמה ואז נראה כמו שיהו השתים מליאות. והיינו פחות מכביצה הרבה. הילכך צריך לפרש גבי יציאת חובה כלגבי יום הכיפורים: וכן נמי כל המסובין חייבין לשתות שיעור דבבציר מהכי לא נפקי מידי חובותייהו אפילו נשים חוץ מן התינוקות דתניא י) ד׳ כוסות הללו צריך שיהא בהן כדי רביעית כ) אחד האנשים ואחד הנשים. דלא דווקא נקט גדול מקדש. דכל השומעין מאחר שעונין מקדשין חשיב להו. דיוצאין מידי קידוש. שזה מקדש בשביל כולן ושומע כעונה. הילכך שתי כולן מלא לוגמ׳. ולא סגי דלא שתי המברך והמסובין כולן. דהאמרי׳ ל) המברך צריך שיטעום. ועוד מ) השקה מהן לבניו ולבני ביתו יצא. אמר רב נחמן והוא דאשתי רובא דכסא. וצריך לערות מכוס של ברכה

מין ומינו ודבר אחר וכו׳ חולין ק׳ ע״ב. י) ד׳ כוסות הללו וכו׳ פסחים ק״ח ע״ב. כ) אחד האנשים ואחד הנשים שם. ל) המברך צריך שיטעום שם ק״ה ע״ב. מ) השקה מהן וכו׳ אמר רב נחמן וכו׳ שם ק״ח

לתוך כוס של חבירו ומכוס לכוס אחר עד שיהו כולן שותין מיין של ברכה. דכולן צריכין לשתות מיין הברכה ממש. נ)מטול ברוך. ואם משבירך השומע ושתה כוסו ולא המתין עד שעירה לתוכו יצא בדיעבד. מרההוא ס)דאגיד בקידושא רבא וחזייה לההוא סבא דקא גחין ושתי. ויש מפרשין דווקא סבא ואפילו לכתחילה. דלא חייש תו לברכת פרי בטן. אבל בר אולודי צריך למישתי מברכה ממש. וכן מוכח ע)בעובדא דילתא. ואף המברך נמי אם נאנס ולא שתה הוא יצא ידי קידוש. פ)מההיא הפרכינן ולותביה לינוקא. ופרקי' דילמא אתי למיסרך. ואיכא למידק הא לאו הכי דסירכא מילתא היא ליתבינן. ויפטר המברך מטעימה היכא דלא איפשר. צ)והא ליכא למימר ולמידק טעמ' דיומ' דתעניתא משום הכי לא יהבינן ליה דאתי למיסרך. הא ביומא אחרינא דלאו תעניתא דלא חיישי' לסירכא יהבינן ליה ואף לכתחילה. וא"כ מפרשינן המברך צריך שיטעום מי שהוא. הלא צריך מצי למימר דהא משום דתענית' הוא דלא מצי המברך למישתי לא סגי דלא שתי איהו. וא"כ שיטעום אמברך קאי.

ק)והכי נמי אמרינן בשלשה [שאכלו] אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אין המסובין רשאין לאכול עד שיטעום הבוצע: והכי נמי אם יברך המברך על כוס גדול שדי מאותו יין של ברכה לכל המסובין שתיית יציאת חובה דיין בכך. אבל לפי שנהגו שנוטל כל אחד כוסו כשמגיע לפיכך. כלפי הא דאמרי' ר)אין אומרי' שירה אלא על היין לומר הלל על הכוס נהגו כן גם לכל הארבעה ליתן לכל אחד כוסו שיעור יין כדי יציאתו. וכל זה להרבות שמחה גם לתינוקות שלא ישנו: וישתו בהיסיבה. אחר האנשים ואחר נשים השובות. ואפילו בן בפני אביו מיסב. אבל תלמיד בפני רבו שלימדו תורה לא יסב. דאמר אביי כי הוינן בי מר ש)הוה זגינן (אבורכי) [אבירכי] דהדדי. כי אתינן לבי רב יוסף אמר לן לא צריכיתו. מורא רבך כמורא שמים: ומצאתי בתשובות הגאונים ת)שצריך לברך אחריהן לכל ארבעתן. משום דאמרי' א)כל חד וחד מצוה באנפי נפשה הוא. וכן נראה מהשלשה כוסות. חוץ מכוס שני. דאי לא בריך אשאר כסי אחריהן היכי מצי בריך לפניהן הא מכסא קמא קבע נפשיה להכי. וכולהו שאר כסי סמיכי אקמא. דהתנן ב)בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון וא' עלה רבה בר מרי. א"ר יהושע בן לוי לא שנו אלא בשבתות וימים טובים ובשעת הקזת דם וביציאת מבית המרחץ. הואיל ואדם קובע סעודתו על היין. אבל בשאר ימות השנה דלאו על חמרא [קבע] מברך וחוזר ומברך והכי נמי בשאר ימות השנה דמי. דלא אתו הני כסי משום קביעות שתייה אלא משום מצוה וכל חד וחד תחילת שתייה חשיב

ע"ב. נ) מטול ברוך ברכות מ' ע"א טול ברוך אינו צריך לברך ופרש"י הבוצע קודם שטעם וכו' ועיין תוס' שם ד"ה הבא מלח וכו'. ס) דאגיד בקידושא וכו' פסחים ק"ו ע"א, ועיין בתוס' שם ד"ת הוה גחין וכו' ותוס' ברכות מ"ז ע"א ד"ה אין המסובין וכו'. ע) בעובדא דילתא ברכות נ"א ע"ב ע"ש. פ) מההיא דפרכינן וכו' עירובין מ' ע"ב, ועיין בתוס' שם ד"ה דילמא וכו' ותוס' שבת קל"ט ע"א ד"ה וליתן. צ) והא ליכא למימר וכו' הלא צריך מצי למימר הלשון דחוק והכוונה דלשון המברך צריך שיטעום משמע דקאי על המברך שהוא ולא אחר צריך שיטעום, וכיון דאיכא לפרושי התם משום תעניתא הוא דלא מצי המברך לשתות אבל היכא דאפשר לו לטעום צריך המברך דוקא לטעום. ק) והכי נמי אמרינן בשלשה שאכלו וכו' כצ"ל ברכות מ"ז ע"א. ר) אין אומרים שירה וכו' ברכות ל"ה ע"א. ש) הוה זגינן אבירכי דהדדי כצ"ל פסחים ק"ח ע"א. ת) שצריך לברך לאחריהן וכו' עיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' קל"ז ובעי לברוכי על הגפן וכו' ובשה"ל סי' ר"ח ורבינו שלמה זצ"ל כתב בה' פסח שסידר שצריך לברך וכו' ועיין ברי"ף פע"פ ובבעל המאור ובר"ן שם, ובשערי תשובה סי' רפ"ז, ובתשובות מהר"ח או"ז סי' רי"ג, ובספר תמים דעים להראב"ד ז"ל סי' ל', ועיין בבעל העיטור ה' פסח בעשרת הדברות והכי מסתברא על הגפן ועל פרי הגפן לא מברכין אלא לבסוף והכי אמר רב האי לא חזינא מאן דמברך על הגפן ועל פרי הגפן אלא בתר כולהו כסי, ועיין תשובות מהרי"ל סי' נ"ח, ובשערי תשובה סי' ק"א. א) כל חד וחד וכו' פסחים קי"ט ע"ב. ב) בירך על היין וכו' ברכות מ"ב ע"א. ג) דאית ליה עקירות פסחים

ליה. הילכך בריך אכל חד וחד לפניו ולאחריו. ואפילו לר׳ יהודה ג)דאית ליה עקירות בערבי פסחים רא׳ דהיכא דלא הניחו שם מקצת (מהו) [מהן] לא יברך כל שכן הכא דמסובים ובאו ולא עקרו משם דלא יברך. אפילו הכי מודי דיברך אהני כוסות דהתם קבעו אשתייה. כדתניא חבירים שהיו מסובים לשתות יין וכו׳. אבל הכא לא משום קביעות דשתייה אלא מצוה וחובה הן עליו. ומדא׳ רב יהודה בד״א שהניחו שם מקצת חבירים אבל [לא] הניחו שם מקצת חבירים כשהן יוצאין טעונין ברכה למפרע וכשהן חוזרין טעונין ברכה לכתהילה. ש״מ כללו של דבר כל היכא דבריך לכתהילה להאי בריך להאי דמקמיה לאחריו. הילכך פסקו הגאונים שצריך לברך לאחריהם דהא איכא בינייהו הפסקה. וכל חד אתא למצותו ויש להן ברכה לכתהילה. אבל בכום שני תימ׳ היאך יברך לאחריו הא קובע עליו סעודתו. ושוב אינו מברך על אותו יין הבא בתוך סעודתו דהא סמיך אכום דקודם סעודתו. ומנא תימרא. ד)דאיבעיא להו בכיצד מברכין. בא להם יין בתוך המזון. ובירך עליו וקודם המזון לא בא (מהם) [מהו] שיפטור היין לאחר המזון. והשתא משמע דמשום שלא בא יין קודם (הזמן) [המזון] בירך על זה דבתוך המזון. ומשום הכי קמיבעיא להו. הא לאו הכי אלא בא לו יין קודם המזון לא יברך על אותו הבא לו בתוך המזון (וקא) [והא] לא איבעיא ליה דהא מתני׳ היא. בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון. וכל שכן דפטר את היין שבתוך המזון. ואפילו לר׳ יהושע בן לוי דמוקי לה בשבתות וימים טובים משום דזה וזה לשתות. אבל אותו דלשתות מודי דפטר אותו דלשרות. ועוד מדאיתמר בערבי פסחים ה)אותן בני אדם שקידשו בבית הכנסת. רב אמר ידי קידוש יצאו (ידין) [ידי] יין לא יצאו. דכשבא לשתות על שולחנו בתוך סעודתו צריך להזור ולברך ברכת היין. ומשמ׳ הא קידש על שולחנו במקום סעודתו יצא אף ידי יין דפטר היין דקידוש זה אותו היין שבתוך הסעודה. והדין נותן כדמוכח בכיצד מברכין. באותה בעיא. אם תימצי לומר מתני׳ דקא׳ בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון התם דין הוא משום דזה לשתות וזה לשתות. אבל הכא כיון דזה לשרות וזה לשתות לא דאותו דלשרות לא חשיב לא פטר ההוא דלשתות דהשיב. אבל ההוא דקידוש דלשתות פשיט׳ ליה דפטר ההוא שבתוך המזון דלשרות דיין דחשיב פטר יין דלא חשיב. ועוד הא מעשים בכל יום דאין אנו מברכין על אותו יין דעל השלחן דקודם סעודה לאחריו ולא על אותו דבתוך הסעודה לפניו. ו)והכי נמי פי׳ רבינו שמואל בערבי פסחים אבל המקדש בביתו על שלהנו אין צריך לברך עוד על יין שבסעודה שהרי פטרו יין שלפני הסעודה. (כדתני׳) [כדתנן] בכיצד מברכין בירך על היין שלפני המזון פטר יין שלאחר המזון. ומוקי לה בנמ׳ בשבתות וימים טובים הואיל ואדם קובע סעודתו על היין. ואני מוסיף על דבריו מדפטר יין דקודם מזון יין דלאחר מזון דזה וזה לשתות כל שכן דפטר יין דבתוך המזון דזה לשתות וזה לשרות. הילכך לא יברך אחר השני. ואם בירך באותו כום שבתוך המזון. הא ליתה. דארבע תקנו חמש לא תקנו. והרב ר׳ שמעיה פי׳ נמי בשם רבי שלמה דקידוש ודאי פוטר דהיינו (כיון) [ביין] בתוך הסעודה הואיל וקבע סעודתו עליו. אבל כום דהבדלה לא פטר ליין דסעודה הואיל ואין אדם קובע סעודתו עליו דאין הבדלה צורך סעודה כלל. וכמו כן מצאתי בתלמידי הרב ר׳ משולם: וכן הסדר מפיו. ינקה את ידיו במידי דמינקי בצרור או בעפר ולא נטילת ידים דווקא דהלכה כב״ה דאמ׳ מוזגין את הכום ואחר כך נוטלין לידים.

ק״ב ע״א. ד) דאיבעיא להו וכו׳ ברכות מ״ב ע״ב. ה) אותן בני אדם וכו׳ פסחים ק׳ ע״ב. ו) והכ

ולאחר שקידש ושתה יברך על הגפן דהא מצוה באפי נפשה היא כדא׳ ד׳ כוסות תקינו רבנן וכל חד וחד מילתא באפי נפשה היא דלא דמי לשאר קידוש דעלמא דאינו מברך אחריו על הגפן. דהתם קבע עיקר סעודתיה ומשתייא בתריה אבל הכא עדיין לא קבע סעודתיה דאכתי מברך בורא פרי הגפן על כוס שני דמצוה באפי נפשה היא. אבל אחר אותו כוס שני לא יברך על הגפן. דהתם קבע סעודתיה אחריו והוה ליה כשאר קידוש דעלמ׳. הילכך בראשון דלא קבע סעודתיה יברך על הגפן. והני מילי כשאינו רוצה לשתות אחריו יותר מן הקידוש. כדאמרי׳ בין הכוסות הללו אם רוצה לשתות ישתה. לא יברך על הגפן בכוס של קידוש אלא על הכוס שישתה יותר דהשתא לא עקר דעתיה ממשתיא בכוס של קידוש שהרי דעתו לשתות יותר אבל באותו שישתה יותר אחריו יברך על הגפן דעקר דעתיה ממשתיא עד שיברך בכוס שני: ולאחר שיקדש יטול ידיו. משום דבעי לטבולי בחרוסת. דאע״ג דאמרי׳ הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח. הכא כיון דבעי לטבולי בחרוסת צריך נטילת ידים. דא׳ כל שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים. ולהכי מברך בשאר ירקי׳ דעדיין לא בירך המוציא. ואסור ליהנות בלא ברכה ואחריו יברך בורא נפשות כו׳. כך פי׳ הרב: מ״מ קא׳ דלא יברך על כוס שני על הגפן. והרב ר׳ יעקב בר׳ שמשון נר׳ דלבו חלוק. פעמים פי׳ דצריך לברך אחריו. ופעמים פי׳ דאין צריך לברך. ועוד פי׳ והדעת מכרעת. שאין צריך לברך אחריו אלא על האחרון שמתחילה לדעת כן היסב לשתות אחריהם:

ברכה שצריך לברך על היין הנה היא כתובה לפניך:

נט. ברכת על הגפן.

ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה ולהודות לך עליה ועל ברית (ותודה) [ותורה] שנתת לנו רחם יי׳ אלהינו על עמך ועל ארצך ועל היכלך ועל מקדשך מהרה הקם מלכותך ומלכות בית דוד עבדך ובנה ירושלם עיר הקודש במהרה בימינו והעלינו לתוכה ושמחינו בה ונאכל מפרייה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה כי אתה טוב ומטיב לכל. בא״י. ז) על הארץ ועל הפירות: כך חתים בהלכות גדולות. ובפר״ח. וכן מוכיח בביצר מברכין. ובארץ ישר׳ הותמין מברכין על הארץ ועל פירותיה: בכל הגאונים (מצאי) [מצאתי] סמוך לחתימה טוב ומטיב. ותימ׳ דהא ברכה זו מעין שלש נקרא ולא מעין ארבע. והטוב והמטיב דברכת המזון ברכה רביעית היא. ח) וביבנה תקנוה על הרוגי ביתר. שמא משום דאיכא דמפיק לה (אקרא) [מקרא] ודאוריית׳ היא כי אתריני. לפיכך קבעוהו כאן לאפוקי מפלוגתא. דמה הפסיד בכך אם מוסיף: ברית ותורה צריך להזכיר בה כברכת הארץ. וברית קודם לתורה. ומלכות בית דוד כבונה ירושלם. וכיון דאדכר בה מלכות דוד ט) לאו אורח ארעא דלא א׳ בה מלכות׳ דרקיעא כדאמר בפ׳ שלשה. דמוכח התם דמשום הכי צריכה בונה ירושלם ומלכות שמים. ולפי שאין לה מקום שאין לה פתיחה משלימה בהטוב והמטיב דיבנה. הילכך לימ׳ בה מלכות שמים כמו שכתבתי. וכי האי גוונא מעין שלש היא:

נמי פירש ר״ש וכו׳ שם. ז) על הארץ ועל הפירות והוא כדעת הרמב״ם בפ״ח מה׳ ברכות הי״ד ועיין בכ״מ שם, ובתוס׳ ברכות מ״ד ע״א ד״ה על העץ וכו׳ ועיין לעיל סי׳ ע״א. ח) וביבנה תקנוה

ס. צריך לברך אחר הירקות בורא נפשות כו׳.

לאחר שתיית כוס ראשון וברכתו שלאחריו יקח מן הירקות אייקא או צרפוייל ויטבול בחרוסת ומברך בורא פרי האדמה ואוכל ומאכיל: ומסתברא דצריך לברך אחריו בורא נפשות רבות. כדמוכח בברכות. אמ׳ רב אשי י)אנא (כי הוצא) [זמנא דכי] מדכרנא עבידנא (בכולהו) [ככולהו] אפי׳ אירקא ואפי׳ אמיא. כ)ואע״ג (דתניא) [דתנן] בנדה בבא סימן. יש טעון לפניו ואין טעון לאחריו. ואמרי׳ בגמרא לאיתויי ירק. קיימ׳ לן כר׳ יצחק דאמ׳ נמי התם דמברך אירקא והא אתי לאיתויי (וריחני) [ריחני] דאין ברכה לאחריו. ופוק חזי מאי עמא דבר: והרב ר׳ משלם מצריך כמו כן ברכה לאחריו בסדרו. והאי טיבול עביד ליה כעיקר מצוה וצריך לטבול במשקה או בחומץ או בשום משקה. אבל לפי שהחרוסת לפניו שהוא מצוה יטביל בו דאי לא טביל אלא אכיל להו במלח אמאי צריך נטילת ידים הא נוטל ידיו לפירות הוא. והכא איירינן. ל)אדבריה רב חסדא לרבנא עוקבא ודרש כל הנוטל ידיו בטיבול ראשון צריך שיטול ידיו בטיבול שני. ואסקינו אדרבה הכא איתמר. דאי ס״ד בעלמ׳ איתמר בעלמ׳ מי (אי) איכא תרי טיבולי. וכל מי שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים. הילכך ליכא למימר סופת הוא במלח ואוכל. דהנטילות מוכיחות: נהגו העם לעשות ג׳ ככרות לפי שצריך (לפרות) [לפרוס] אחת וישארו השתים שלימות לכבוד יום טוב וכמו כן סידרו כל המסדרין. וגם בתשובות הגאונים מצאתי כן: וכן התשובה. ואוחזין שתי ככרות שלימות ופרוסה מאותם המצות שהגביהם ואומ׳ עליהם מצה זו. ומניין שחייבים לבצוע על שתי ככרות אמרו חכמים מ)לא היה המן יורד לישר׳ ביום טוב. וכיון שלא היה יורד נעשה יום טוב כשבת וחייב לבצוע על שתי ככרות ביום טוב. לפיכך אוחז שתי ככרות ופרוסה ובוצע פרוסה ואחת משתי ככרות. כמו שאמרו חכמים. נ)אמ׳ רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרי ובצע חדא. אמ׳ לקמו כת׳: כך תשובת הישבת: וכן ס)הרב ר׳ (יוסי) [יוסף] טוב עלם פייט בקרובה. יחצה אחת משלש מצות ואין ברכה עמה: וכן סידר רשיי. וכן הרב ר משולם. וכל המסדרין כמו כן. אבל הגאון ר״ח פי׳ שדיי בשלימה אחת ופרוסה. וכן פי׳ ולשונו ע)בכיצד. אמ׳ רב פפא הכל מודים בפסח שכת׳ בו לחם עוני. שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע בפרוסה. כמו עני שאין לו לחם שלם ובוצע בפרוסה ודרשינן נמי לחם עוני. דלא ליבצע אהרתי כשאר ימים טובים אלא ימעט מב׳ שלימים. דצריך בשבת ויום טוב שנים שלימים ואמ׳ רב יהודאי משמ׳ שפסק כמו כן בהלכותיו. וכן כתב. אמ׳ רב פפא הכל מודים בפסח שמניה פרוסה בתוך שלימה ובוצע. מאי טעמ׳ פ)להם עני כת׳. והיכא דמיקלע פסחא בליליא דשבתא בצע על תרתין ופרוסה. השתא משמע דסבירא ליה לרב יהוד׳ דאי אקלע בשאר יומי דסגי בשלימה ופרוסה תחתיה כרב פפא. והכי נמי משמע הכל מודים. בין מאן דאמ׳ מברך על הפתיתין ופוטר את השלימה. בין למאן דאמ׳ מברך על השלימה. שהשלימה מצוה מן המובחר הכא בפסח מודי. שמניח פרוסה בתוך שלימה. כלומ׳ אחת מהן התא פרוסה. ולא קאמ׳ בתוך השלימות אלא שלימה אחת. ובתר מימרא דרב פפא הא שמעתא דר׳

וכו׳ שם מ״ח ע״ב. ט) לאו אורח ארעא וכו׳ שם מ״ט ע״א. י) אנא זמנא דכי מדכרנא עבידנא ככולהו כצ״ל שם מ״ד ע״ב. כ) ואע״ג דתנן בנדה וכו׳ כצ״ל נ״א ע״ב, ופוק חזי הכי אמרינן אהא מילתא בברכות מ״ה ע״א. ל) אדבריה רב חסדא וכו׳ פסחים קט״ו ע״ב. מ) לא היה המן יורד וכו׳ מכילתא פ׳ בשלח. נ) אמר רב אשי וכו׳ ברכות ל״ט ע״ב, ושבת קי״ז ע״ב וכן הביא לעיל סי׳ קי״א רב אשי אך לעיל בה׳ פסח אות נ״ה הביא גירסא אחרת. ס) הרב ר׳ יוסף ט״ע וכו׳ כצ״ל. ע) בביצד וכו׳ ר״ל בפרק כיצד מברכין ל״ט ע״ב ועיין בתוס׳ שם ד״ה הכל מודים וכו׳. פ) לחם עוני כתיב, והיכא דמיקלע וכו׳ הוא לשון בה״ג ת״פ, ועיין בטור א״ח סי׳ תע״ה שמביא שהוא מתילוף

אבא דאמ׳ חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת. ומשמע בפסח אחת פרוסה ואחת שלימה. אבל בשבת שתי ככרות שלימות:

סא. דין למה עושין ג׳ מצות.

(פירושו) [פירשו] תלמידי הרב ר׳ משלם מפיו ראייה וסמך. דצריך ג׳ מצות של מצוה ולפרפר המצוה בשלחן. דהא מצוה ראשונה שציוה לנו הק׳ זו היא ההואה שעשו ישר׳ על המשקוף מן הדם ומיד היה פסח. שהיה מצוה ראשונה שציוה לנו הק׳. אנו עושין ג׳ מצות של מצוה משום חינוך כלומ׳ שזו היתה מצוה ראשונה שציוה לנו הק׳. ומפרפרים אנו את המצוה כמו כן משום חינוך. צ)זכר לכהן דעביד בעבודה ראשונה שהוא עושה ג׳ מינין ופירפור. אף אנו במצוה ראשונה שנצטווה לנו אנו עושין ג׳ מצות ופירפור: כך כתבו תלמידיו: עד כאן תוספת: מיכן ואילך יסוד העמרמי:

סב. חל פסח בשבת אין אומרי׳ ברכה מעין ז׳.

נמצא כת׳ במגילת סתרים לרבינו ניסים ליל שימורים שהל להיות בשבת שליח ציבור העובר לפני התיבה. בשאר לילי שבתות חייב לומ׳ ברכה מעין ז׳. עכשיו (אינו) [אינן] אומרי׳ אותו. מפני ק)שלא תקנו חכמים ברכה זו בערבי שבתות אלא בשביל בני אדם שפעמים מאחרין לבא שלא יעמדו יחידים בבית התפילה שאותו הלילה עלול מפני המזיקים כדאמרי׳ בתלמוד. לילי רביעיות ולילי שבתות ר)(אגרת כת) [שאגרת בת] מחלת שרית של שדים ושל מזיקים מהלכת בהם ומזקת. ועוד מצינו בית הכנסת עלול מפני המזיקים ומלאכי חבלה. דא״ל מלאך המות לר׳ יהושע בן לוי ש)שמניח בבית הכנסת את כליו. ועל זאת תיקנו אותה ברכה מעין ז׳. וכשהל ליל שמורים בשבת אין צריך לומ׳ אותה. ת)דאמרי׳ בפ״ק דראש השנה. (שמות יא) ליל שימורים (הזה) [הוא] לי״י לילה המשומר ובא מן המזיקים ומלאכי חבלה:

סג. אין מברכין בלילי פסח לגמור את ההלל.

א)**ואין** מברכין בליל פסחים לגמר את ההלל. כמו שאנו עושין בכ״א יום שאנו גומרין אותו בהן. ואעפ״י שהוא חובה. מפני שהולקין אותו (באמצא) [באמצע]. והכי שדר רב צמח בר׳ שלמה דייני דבבא:

סד. אין לו יין בלילי פסח מה יעשה.

ב)**מי** שהיה בספינה או בדרך או במקום שאין יין לקדש עליו בלילי פסחים. יביא צימוקים וישרה אותם במים ויעשה מהן ד׳ כוסות הללו ומקדש. דאמור רבנן

מנהגים שבין אנשי בבל לבין אנשי ארץ ישראל. צ) זכר לכהן וכו׳ ג׳ מינין ופרפור עיין מנחות נ״א ע״ב בניו אלו כהנים הדיוטות וכו׳ ומנחות ע״ח ע״א, ועיין רש״י ויקרא ו׳ י״ד מורבכת וכו׳ ובמזרחי שם. ק) שלא תקנו חכמים וכו׳ שבת כ״ד ע״ב ועיין רש״י שם ד״ה משום וכו׳. ר) שאגרת בת מחלת וכו׳ כצ״ל פסחים קי״ב ע״ב ועיין לעיל סי׳ ק״ה. ש) שמניח בבה״כ את כליו כעין זה ב״ק ס׳ ע״ב. ת) דאמרינן בפ״ק דר״ה וכו׳ י״א ע״ב, ופסחים ק״ט ע״ב ליל שמרים הוא כצ״ל. א) ואין מברכין וכו׳ מפני שחולקין אותו באמצע וכו׳ עיין בהלקוטים בסוף ספר הפרדס לרש״י ז״ל וברכת הלל של פסח שאין מברכין לגמור את הלל כשאנו אומרים ההגדה משום שפוסקין אותו לשנים שאומר עד חלמיש למעיינו מים ואח״כ גומר את הללל, ושהקשיתם יש דבר טעון ברכה לאחריו ואין טעון לפניו, הנה אמת ויציב, ואמת ואמונה, וא״ת אמרו חוץ מברכת פירות וברכה אחרונה שבקרית שמע וכל כיוצא בה, הא אמר ר׳ יוחנן אין למדין מן הכללות ואפילו שנאמר בהן חוץ, והטעם הובא ג״כ בשה״ל סי׳ רי״ח, ובתניא רבתי סי׳ מ״ח בשם תשובות הגאונים ז״ל, ועיין בשערי תשובה סי׳ ק״ב, ובתשובות רבינו יוסף אבן מיגאש סי׳ מ״ד נתן טעם אחר מה שאין מברכין ע״ש ועיין באו״ז סי׳ רנ״ו, ובמרדכי פסחים הסדר בקוצר, וברוקח סי׳ רפ״ג. ב) מי שהי׳

יין צימוקים לא יביא לכתחילה לקרבן ואם הביא כשר. וכיון דלקרבן אם הביא כשר. לקידוש ולד׳ כוסות. ולהבדלה. אפי׳ לכתחילה כשר. במקום שאי אפשר. והכי שדר רב נשרונאי ריש מתיבתא. ועוד שדרו מתיבתא. צימוקין צריך שיהא בהן ליחלוחית. ג)ועוד שדרו. (מה) [מי] שאין [לו] יין בלילי פסח ושני תבשילין. ומיני ירקות. אע״פ כן צריך לומ׳ האגד׳ עד הללו יה משום פרסומי ניסא:

סדר ערוך שסידר רבינו שלמה בר יצחק זצ״ל:

סה. סדר פסח מרבינו שלמה. קדש.

כשחל לילי פסח להיות בשבת. אומ׳ ויכולו. בורא פרי הגפן. ואת יום המנוח הזה. ואת יום חג המצות. והותם מקדש השבת ישר׳ והזמנים. ושהחיינו:

ורחץ. כרפס.

ונוטל ידיו ומברך על הירקות בורא פרי האדמה. וטובל בחומץ [או] בחרוסת ואוכל ובוצע אחת מן המצות לשתים ונותן הצייה בין שתי השלימות וחצייה תחת המפה (א) שיאכלנה בגמר סעודה ומוזג כוס שני.

מגיד.

ואומ׳ הא לחמא עניא. וכל האגדה. וכשהגיע לומ׳ מצה זו שאנו אוכלי׳ יגביהנה מתוך הכלי. וכן המרור. כשיאמר מרור זה. ואומ׳ עד גאל ישר׳. ומברך ושותה. ובהסיבה שמאל.

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) זכר למשארות׳ צרורות בשמלות׳.

בספינה וכו׳ דין זה הובא בשה״ל סי׳ רי״ח כתבו הגאונים זצ״ל אם הוא בספינה או במקום שאין בו יין ויש שם צמוקים ישרה ענבים או צמוקים במים ודיו. ודוקא צמוקים דאית בהו קיוהא אבל לית בהו קיוהא לא. ועיין בשערי תשובה סי׳ קי״ז ובתניא סי׳ מ״ח. ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קל״ז מקום שאין יין מצוי אסור לומר שירה על הדבש והשכר. אבל יש תקנה להביא ענבים יבשים קודם לכן וישרה אותן במים ויאמר ואומר עליו הלל הגדול והודאה וכו׳ ומקור דין זה הוא בה״ג ה׳ קידוש וז״ל והיכא דלא שכיח חמרא מייתי ענבי יבישתא דכמישין בגופנייהו ותארי להו במיא ועצר להו ומברך עלוהי ברוך פרי הגפן דתניא יין כושי ברק אליוסטן ושל מרתף דרתת במעצרתיה ושל צימוקים ענבי יבשתא לא יביא ואם הביא כשר לגבי מזבח וכל היכא דאמרינן אם הביא כשר מברכינן עליה בפה״ג וכן הלכה. והובא במאה שערים למהרי״ץ גאות ה׳ קידוש והוסיף שם בשם מר רב פלטואי. ובשם מר רב צמח והוא שיש בהן לחלוחית ובשם מר רב האיי דייקי רבנן אחרונים היכא דהנך צמוקים יש בהן לחלוחית וכד שרו במיא יוצא מלחלוחית שבהן ונופל במים והוי בי׳ גוונא וטעמא הרי יין צמוקים. אבל אם צמקו ומבשו לגמרי דמיפרכן כד תרו להו במיא לא נפיק מינייהו לחלוחית דמתערבא במיא לאו יין הוא. והאי לחלוחית לית ליה קצב ידוע אלא לא פחות מכי יהבי טעמא וגוונא כדתניא (ספרי פ׳ נשא) משרת ליתן טעם כעקר שאם שרה ענבים במים ויש בהם טעם יין אסור. אבל ודאי מה שאין בהם טעם יין אין מברכין בפה״ג עליו וכו׳ וכל זה לא ראה הגאון ר״י מקארלין בשו״ת משכנות יעקב חא״ח סי׳ צ״ו ורוצה לדחות פסק השו״ע א״ח סי׳ ר״ב. וסי׳ רע״ב וכל דברי האחרונים שלא הצריכו שיעור דרמא תלתא ואתא ארבעה. כי באמת גם גדולי הראשונים הנ״ל לא הזכירו שיעור דרמא תלתא וכו׳. וגם בספר המנהיג הביא בה׳ שבת סי׳ כ״ב בשם רב שרירא צמוקים שיש בהן לחלוחית בשריתן במים ויש בהן טעם ומראה מברכין ומקדשין עליהן. ואם לאו הרי הן כמים לכל דבר. ועיין שם בה׳ פסח סי׳ צ״ב מה שהביא בשם רב נטרואי גאון ז״ל ארבע כוסות של פסח חובה הן וכו׳ ישרה צמוקים במים ויעשה ד׳ כוסות שכן שנו חכמים יין צמוקים לא יביא וכו׳ ע״ש ועיין לשון הרי״ף פע״פ שהביא ג״כ בעל מ״י שם. ובראש פ״א דכתובות סי׳ ס״ז וז״ל והורה רבינו ניסים אם הוא מקום שאין מצוי בו יין יקח הצימוקים וישרה אותם במים ויסחוט אותם ויברך עליו והובא בש״ך יו״ד סי׳ קכ״ג ס״ק כ״ג ע״ש. ג) ועוד שדרו מי שאין לו וכו׳ כצ״ל וטובל בחומץ

רחצה. מוציא. מצה.

ונוטל ידיו ומברך על השלימה. המוציא. ועל הפרוסה על אכילת מצה. ואוכל משתיהן יחד. ונותן לכל המסובין:

מרור.

ומברך על החזרת על אכילת מרור. וטובל בחרוסת. ונותן לכל אחד ואחת כזית:

כורך.

וחוזר ובוצע ממצה שלישית. ואוכל ממנה ומן המרור הנטבל בחרוסת יחד. זכר למקדש כהילל. שהיה כורך מצה ומרור ופסח ביחד. משום שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו:

שלחן עורך. צפון.

ואוכלין סעודתן: וכשינמרו סעודתן אוכלין מן הפרוסה שתחת המפה. והיא לחובת אכילת מצה באחרונה כשם שהיו אוכלין בימי המקדש החובה עם הפסח בגמר סעודה. ואחר כך נוטל ידיו למים אחרונים.

ברך.

ומברך ברכת המזון על כוס שלישי.

הלל. נרצה.

וחוזר ומוזג כוס רביעי. ואומ׳ עליו. לא לנו. עד גמר הלל. וחותם ביהללך: וחוזר ואומ׳ הלל הגדול.

סו. ברכת השיר.

וחותם בנשמת כל חי. ד)דנשמת כל חי היא ברכת השיר. ששנינו בערבי פסחים.

ה)ויש שאומרי׳ על אותו (כבל) [נבל] שמעון פטר חמור שהיא טעות של (דומה) [רומה] יסדו (עם אותו תחילה) [אותה תפילה]. ושאר תפילות כשהיה על הסלע. וחס ושלום שלא תהיה זאת בישרי. (ולכל האומות דיבר) [וכל האומר דבר] זה. כשיבנה בית המקדש (יביאו) [יביא] חטאת (שמצה) [שמנה]: ואחר ברכת השיר מברך ברכת יין ושותה: ובמוצאי שבת ו)מברך יקנה״ז. יין. קידוש. נר. הבדלה. זמן. ז)וחותם בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום שביעי מששת ימי המעשה קידשת. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך. ברוך אתה יי׳ המבדיל בין קודש לקודש:

סז. בא להוציא אחרים ידי חובתן כיצד יעשה.

והבא להוציא אחרים ידי חובתם. באגדה והלל וסדר ברכת מצה ומרור: יקדש וישתה כוס ראשון. ויטבול טיבול ירק הראשון. ויאמר האגדה. וישתה כוס

או בחרוסת כצ״ל. ד) דנשמת כל חי היא ברכת השיר פסחים קי״ח ע״א. ה) ויש שאומרים על אותו נבל שמעון פטר חמור שהוא טעות של רומה יסדו אותה תפילה ושאר תפילות כשהיה על הסלע וחס ושלום שלא תהיה זאת בישראל, וכל האומר דבר זה כשיבנה בית המקדש יביא חטאת שמנה כצ״ל (כן הגהתי לנכון ע״פ ספר כ״י איסור והתיר לרש״י ז״ל אשר היה שאול בידי על ימים אחדים מאת החכם ד״ר מערצבאכער נ״י במינכן, ואני מחזיק לו תודה וברכה על זה, ואם כי גם שם כתוב „אותו תחלה״ נ״ל שגם שם הוא טעות המעתיק וצ״ל אותה תפילה) ועי׳ לקמן סי׳ שכ״ה ובהגהותי שם. ו) מברך יקנה״ז פסחים ק״ג ע״א ורבא אמר יקנה״ז והלכתא כרבא. ז) וחותם בין קדושת וכו׳ ברכות ל״ג ע״ב.

שני ויפרוס פרוסת ברכת מצה. המוציא. ועל אכילת מצה. ויאכל. ויברך על מרור ויאכל. ויכרוך כהילל. ויקום ויעשה כן בכמה בתים. וכן בביתו באחרונה. ויגמור סעודתו ויברך על מזונו. וישתה כוס שלישי ועל הרביעי יאמר עליו הלל המצרי. ויברך וישתה. שלא אסרו. ואחר כך ילך לבית שני. והם יברכו על מזונם. וישתו כוסם. ועל הרביעי יגמור להם הלל המצרי. ויברך וישתה. שלא אסרו רבותי׳ לשתות אלא בין שלישי לרביעי. ופירשו הדבר ק) בתלמוד ירושלמי שלא ישתכר. ט) ולא (יבא) [יבין] באומרו את ההלל. אבל יין שבתוך המזון אינו משתכר. ואם יש עוד בית שלישי לגמור שם את ההלל לא ישתה בשני כלל. אלא יגמור להם את ההלל והן יברכו וישתו. ומי שגמר סעודתו בביתו ואוכל מצה הנאכלת באחרונה. לשום מצה אינו יכול לשוב ולקדש עוד בבית אחר. לפי שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ואסור לאכול. וגם לשתות הוא אסור. אחר ששתה ארבע כוסות בביתו שיגמור שוב את ההלל בבית אחר. לפי שנשתכר בכוסות שלאחר המזון. ואם צריכין לו יקדש ולא ישתה: ועל הירקות יברכו הם בורא פרי האדמה ויאכלו. ואת האגדה יאמר. והם יברכו וישתו. וברכת המוציא. ועל אכילת מצה. רשאי הוא לברך ולהוציאם ידי חובתן. ויאכילם. ולא יאכל הוא. וכן על המרור. שכן שנו רבותי׳ י) לא יפרוס אדם פרוסה לאורחים אלא א״כ אוכל עמהן. אבל ברכת היין של קידוש היום וברכת הלחם של מצוה התירו. לפי שהן חובה. כ) וכל ישר׳ ערבים זה בזה. ואי אפשר לאכילת מצה בלא המוציא. ולא קידוש היום בלא ברכת היין. וכן ברכת מרור חובה היא. ומוציא אחרים אעפ״י שיצא. אבל ברכת הירקות שהיא בפני עצמה ובטיבול לעצמו. אע״פ שהיא לפטור את המרור מברכת (כהנים) [הנהנין]. שאסורין ליהנות בלא ברכה. דומה היא לברכת הלחם שבשאר ימות השנה שאינה חובה. ולא יברכנה להם. מאחר שאינו אוכל עמהן. ואת ההלל יגמור להן אחר סעודתם. והן יברכו על כוסות שלהן מזון והלל: וגם סדר ארוכה מבואר במדרשין טעמין ונסדר מפי רבינו שלמה יזכור לברכה טובה:

סח. סדר ליל פסח דרך ארוך.

ליל שימורים שחל להיות בשבת מוזג אדם כוס של יין. ואומ׳ עליו ויכולו. בורא פרי הגפן. ואשר בחר בנו. ושהחיינו. ואינו אומ׳ שעשה ניסים מפני שצריך לומר באגדה. אשר גאלנו. וכו׳. וכוס שאמרו צריך שיחזיק רביעית הלוג. ומוזג כוס אחר לכל אחד ואחד מבני ביתו אחד אנשים ואחד נשים: ואם חל להיות במוצאי שבת. מברך בורא פרי הגפן. ואשר בחר. בורא מאורי האש. ואינו מריח בבשמים. גזירה מפני ל) שמא יקטמנו. ועוד מפני שלא אבדה הנפש יתירה. ואומ׳ המבדיל ושהחיינו. וסימניך יקנה״ז: מ) ושותים בהסבת שמאל דרך חירות. ומברכין על הגפן. ונוטלין את ידיהן. ומברכין על נטילת ידים. נ) על שם כלי ששמו אנטל. וזהו כללו של דבר כמו כן בכל שבתות השנה. שאין נוטל ידיו עד שיקדש. דבעינן נטילת ידים לשם סעודה. ועכשיו נראה כנוטל ידיו לשם קידוש. ולא לשם סעודה. והוי כנוטל ידיו לפירות ס) דהוי מגסי הרוח:

ק) בתלמוד ירושלמי בפע״פ ה״ו והובא ברשב״ם ותוס׳ קי״ז ע״ב ד״ה רביעי וכו׳. ט) ולא יבין כצ״ל. י) לא יפרוס אדם וכו׳ ר״ה כ״ט. כ) וכל ישראל ערבים זב״ז סנהדרין כ״ז ע״ב ל) שמא יקטמנו עיין בפרדס סי׳ קל״ג ועיין תוס׳ ביצה ל״ג ע״ב ד״ה כי הוינן וכו׳ ותוס׳ פסחים ק״ב ע״ב ד״ה ורב, ועיין מרדכי ביצה סי׳ תרצ״ג מכאן תשותה וכו׳. מ) ושותין בהסבת שמאל וכו׳ פסחים ק״ח ע״א. נ) ע״ש כלי וכו׳ עיין לעיל סי׳ ס״ז. ס) דהוי מגסי הרוח חולין ק״ו ע״א, חגיגה י״ח

סט. נטל ידיו לא יקדש.

וכן פירש רב עמרם גאון נטל ידיו לא יקדש. מאי טעמ׳ דיין אין צריך נטילה. דאמרי׳ הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח. ופת הוא דצריך נטילה. וכיון דנטל ידיו עקר דעתו מן היין ושוי ליה אפת. לפיכך אם נטל ידיו לא יקדש: ומביאין לפניו קערה ובה ג׳ מצות וירקות שאינם מרים. כגון חמא. רַפְנָא. או גרגירא. אירונאי. או כרפסא. אייפא. או צרפוייל. או כוסברתא. איינלדרא. או קפליטות. פוֹרֵיבְש. ושני תבשילין. אחד זכר לפסח. ואחד זכר לחגיגה. דג ובשר. או ביצה ובשר. ואפי׳ ממין אחד כגון שהאחד צלי והאחד מבושל. שהרי אמ׳ רבינא ע)ואפי׳ גרמא (ובישולאה) [ובישולא]. השובין שני תבשילין: ונוטל מן הירקות ומברך בורא פרי האדמה וטובל בחרוסת ואוכיל ומאכיל לבני ביתו. ולאחר האגד׳ אינו צריך אלא טובל בחרוסת ואוכל בלא ברכה ומאכיל לבני ביתו: ושני טיבולין הללו זכר לתינוקות שישאלו מה נשתנה: ולאחר שיאכל מן הירקות נוטל אחת מג׳ מצות ובוצעה לשנים ומניח הצייה תחת המפה ויאכלנה בגמר סעודתו. זכר לפסח שכת׳ בו על מצות ומרורים יאכלוהו: ולכך אינו אוכל אף מן המצה באחרונה. מפני שכשיברך המוציא על השלימה יהא נראה כבוצע מן הפרוסה כדרכו של עני: ולפי שברכת המוציא תדירא מברכין אותה על השלימה. ולפיכך מניחין שלימה תחת הבצועה. לפי שמצוה לבצוע על שתי ככרות ביום טוב כבשבת. ואחר כך פ)נוטלין הקערה מלפניו כמות שהיא עם שתי מצות וחצי המצה. וירקות ושני תבשילין ומניחין אותה בראש השלחן כדי שישאלו התינוקות מה נשתנה. ויפטירהו מן האגדה ואם אין תינוק שישאל. ישאל הוא לעצמו. ואומ׳ הא לחמא עניא. וכשמגיע למה נשתנה מחזירין אותה לפניו והולך וקורא והותם בגאל ישר׳. שאין חותמין גואל ישר׳ אלא בתפילה שהיא דברי בקשה ותחנונים אבל לא בק״ש ובהלל שאינם אלא ספירת דברים בעלמא. וכן אמרי׳ בערבי פסחים. צ)בצלותא גואל ישר׳. ק״ש והלילא גאל ישר׳: ואחרי בוצעו מן המצות ותינטל הקערה מלפניו מוזגין כוס שני לכל אחד ואחד מבני הבית. ופותחין באגדה וקוראין בשיר והלל שכן מצינו באבותינו במצרים שאמרו שיר והלל על אכילת פסח. שנ׳ (ישעי׳ ל) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג ומצינו באגדה שבא הכת׳ ללמד על סנחריב. וללמד על פרעה. לומ׳ שאמרו אבותינו שיר והלל בשעת אכילת פסח:

ע. צריכין להיות ג׳ בלילי פסח.

והקוראין צריכין שיהו שלשה כפי מה שאמרו ק)שמצינו שוחר טוב כדי שיאמר האחד לשנים. הודו לי״י כי טוב. ואומ׳ הא לחמא. וכל האגדה עד כאשר נשבע לאבותינו. ונוטלין כל אחד ואחד איש כוסו בידו מפני שהן באים לפתוח בהלל ושיר. ומצינו באגדה מניין ר)שאין אומרי׳ שירה אלא על היין. שנ׳ (שופטים ט) החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים. אם אנשים משמח אלהים במה משמח. אלא מלמד שאין אומרים שירה אלא על היין. ופותחין בהלל ושיר. ואומ׳ לפיכך עד גאל ישר׳. ומברכין בורא פרי הגפן. ושותין. ואין מברכין אחריו על הגפן. מפני שהוא יין בתוך המזון. שהרי כבר קידש דיין שבתוך המזון אין מברכין אחריו מפני שהידים עסקניות הן. ומתוך שהוא רוצה לומר הגדה והלל

ע״ב. ע) ואפילו גרמא ובישולא כצ״ל וכן הוא לפנינו פסחים ק״ד ע״ב. ועיין הגהות ד״ס שם. פ) נוטלין הקערה מלפניו וכו׳ עיין פסחים קט״ו ע״ב ברשב״ם ד״ה ואין עוקר ובתוס׳ ד״ה למה עוקרין וכו׳. צ) בצלותא גואל ישראל וכו׳ פסחים קי״ז ע״ב. ק) שמצינו בשוחר טוב וכו׳ עיין

מסיח עצמו מן הנטילה ונגע. ומברך המוציא על מצה שלמה העליונה. ובוצע. ואינו אוכל עד שיבצע מן הפרוסה שהתחתיה. ומברך על אכילת מצה. ומחלק לכולן משתיהן יחד. ואוכלין בהיסבה. ונוטל חסא או מרור. ס)(ומרור) [ומברך] על אכילת מרור. ולא יפחות מכזית לכל אחד ואחד. שכן שנו רבותי' בפסחים:

עא. אילו ירקות שאדם יוצא ידי חובתו בפסח:

ע)**ואילו** ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח. בהזרת. חסא. ליישונא. בעולשין. קרישפולא. (בתמנה) [בתמכא]. מרוביא. בהרחבינה. סיב הנכרך סביב הדקל. ודילא ב'. ובאמירפולא. דהיא פופרין. ומצטרפין לכזית. שהאוכל מכולן כזית מצטרפין לצאת בהן ידי חובתו אע"פ שהן מין אחר. שנ' מרורים ויוצאין בקלח שלהן בין לחים בין יבישים. אבל בעלים אינו יוצא אלא בלחים. ושורה בחרוסת. זכר לתפוח ולטיט החרסית. ושוקע משום קפא. ואוכל:

עב. במצה ויין צריך היסבה ולא במרור.

ואינו צריך הסיבה באכילת מרור. אלא במצה ויין בלבד. מפני שהמרור זכר לעבדות. אבל מצה ויין זכר לחירות. והסיבה דרך חירות. ובדין הוא שהיה יכול לברך עכשיו בורא פרי האדמה. ועל אכילת מרור. אבל לכך מברכין על ירקות קודם האגדה. כדי שיתמהו וישתוממו התינוקות על אכילת ירקות קודם הסעודה. שהרי אין אנו רגילין לאכל ירקות קודם הסעודה. ומתוך כך הם שואלים מה נשתנה. ואי איפשר לברך על אכילת מרור קודם האגדה. לפי שנאמ' על מצות ומרורים יאכלוהו. דתכף למצה תהא ברכת מרור. ואכילת מצה אינה עד לאחר האגדה בתחילת סעודה. לכך אמרו רבותי' דברכת מרור אינה עד אחר אגדה: ולאחר שיאכל את המרור חוזר ובוצע ממצה שלימה התחתונה כדי לקיים מצוה בשלשתן. וכורכה בחזרת. ואוכל ומאכיל לכולן. בלא ברכה. זכר למקדש כהילל. ואחר כך אוכלים כל צרכם. וכל אכילה שיש בה ברכה לא תהא בפחות מכזית: נפטרין מן הסעודה כאדם הנפטר מן הסעודה יאכלו בגמר סעודה המצה הבצועה המונחת תחת המפה שהיא זכר למצה הנאכלת עם הפסח. ושוב אינם רשאין לומר אפיקו מיני מתיקה לקינוח סעודה. פן ישכח טעם המצה מפיו. שכשם שאין אומרי' אפיקו מיני מאכל בקינוח סעודה אחר אכילת הפסח. שלא להפקיע טעמו. כך אין מפטירין אחר המצה השמורה למצוה. שאין אומרי' הביאו מיני מאכל בקינוח סעודה. ועל כרחינו אנו מברכין על אכילת מצה קודם סעודה אע"פ שאינה לשם חובה שאי איפשר לעכבה עד גמר סעודה בשעת אכילת מצה הבצועה השמורה תחת המפה. שאחר שמילא כריסו ממנה יחזור ויברך עליה: ואחר כך נוטלין ידיהם בלא ברכה שאינו אלא משום פ)סכנת מלח: ומוזגים כוס שלישי לברכת המזון. ומברכין ושותין. וחוזרין ומוזגים כוס רביעי ואומ' עליו את ההלל. וישתה ארבעתן בהסיבה. ומברך אחריהן על הגפן. כו'. חוץ מן הכוס השני שאינו מברך עליו על הגפן. מפני שהוא בא בתוך הסעודה:

עג. ד' כוסות על מה תקנום.

וארבעה כוסות הללו תקנו חכמים צ)כנגד ארבעה לשונות גאולה בגלות מצרים. והוצאתי אתכם. והצלתי אתכם. וגאלתי אתכם. ולקחתי אתכם: בפרשת וארא: ובין כוס

שם מזמור ק"ג. נ) שאין אומרים שירה וכו' ברכות ל"ה ע"א. עירובין י"א ע"א. ס) ומברך על אכילת מרור כצ"ל. ע) ואלו ירקות וכו' פסחים ל"ט ע"א. פ) סכנת מלח ר"ל מלח סדומית עירובין י"ז ע"ב. וחולין ק"ה ע"ב. צ) כנגד ארבעה לשונות גאולה וכו' ירושלמי פרק ע"פ ה"א.

ראשון לשני אם רצה לשתות ישתה. ג)דחמרא מינרר גריר. ואכיל מצה לתיאבון. אבל בין שלישי לרביעי לא ישתה. פן ישתכר ולא ינמור את ההלל. ואין לומר והלא משתכר הוא ועומד מחמת היין שבתוך הסעודה. שכן שנו רבותינו בתלמוד ירושלמי שבארץ ישר׳. יין שבתוך המזון אינו משכר. שלאחר המזון משכר. והלל המצרי יאמר על כוס רביעי. עד ואמת יי׳ לעולם הללויה. ועונה הגדול שבקוראים וקורא הודו. וכל המקראות שלאחריו ושאר הקוראים עונין על כל מקרא ומקרא הודו. וחוזרין וקוראין כולם כאחד. מן המצר קראתי יה. עד זה השער ליי׳ צדיקים יבואו. וממקרא זה ואילך. כופלין כל המקראות לפי שכל מקרא ומקרא חשוב בפני עצמו כפרשה. מפני שאמרום דוד וישי. ואחיו. ושמואל. בשעה שמשחו את דוד על ישראל למלך. דוד אמ׳ מקרא אחד ישי השני. אחיו השלישי. ושמואל הרביעי. וסימנך דיא״ש. ד)חזרו וקראו אדי״ש (בשדך) [כשד״ך]. ומקרא תשיעי ושנים עשר אמרו כולן. וכשמגיעין לאנא. קורא הגדול לבדו שני מקראות הללו וכופלן והן עונין אחריו על כל קריאה וקריאה. ומשם והלאה קורין כולן כאחד עד מלך מהולל בתשבחות. ויש שכופלין כל מקרא ומקרא עד יהללוך. והדין עמהם: ומברך בורא פרי הגפן ושותה כוס רביעי. ואם יש חולה שצריך לשתות חוזר ומוזג כוס חמישי. ואומ׳ עליו הלל הגדול. הודו לאלהי האלהים. עד על נהרות בבל. עשרים וששה כל״ה. ושוב אומ׳ ברכת השיר שהיא תיקון אנשי כנסת הגדולה. נשמת כל חי. וישתבח עד מלך חי עולמים:

עד. שכח מלאכול אפיקומן.

ה)**פעם** אחת שכח ר׳ ולא אכל מצה אפיקומן אחר סעודה קודם ברכת המזון. ולאחר ברכת המזון הוזכר. ולא רצה לאכול ממנה. לפי שהיה צריך לברך אחריה ברכת המזון ולשתות מכוס של ברכה. ואי אפשר לשתות בין כוס של מזון לכוס של הלל. דאמור רבנן ו)בין [הכוסות] הללו אם רצה לשתות ישתה בין שלישי לרביעי לא ישתה. ולא רצה לברך עליה ברכת המזון בלא יין לפי שתקנו חכמים כוס שלישי עליה ונראה שהיא צריכה כוס. ואפילו אחר כוס רביעי של הלל לא רצה לאכל מצה ולברך ברכת המזון. מפני שהן לא התקינו אלא ד׳ כוסות בלבד. אבל חמשה לא התקינו. ועל כן נמנע מלאכול מצה אחר ברכת המזון: והחזיק טעם בדבר זה שאין צריך לחזור ולאכל מצה. מפני שסתם רוב מצות שלנו עשויות כתיקון חכמים ויש בהן שימור לשם מצה. ומצה שאוכל בגמר סעודתו עולה לו לשם מצה של מצוה הואיל ונעשית בה שימור לשם מצה: וכן (נוהג) [נהג] רבינו שלמה מ״כ: ת׳.

עה. ויש מדייקין מדתניא בירושלמי דערבי פסחים בין הכוסות הללו אם רצה לשתות ישתה. דיין שבתוך המזון אינו משתכר בין שלישי לרביעי לא ישתה. דלאחר המזון משתכר ולא יבין לגומרו את ההלל. מיכן שיוכל אדם לשתות אחר הד׳ כוסות דתו אין לחוש אם ישתכר שכבר גמר את ההלל. ועוד מדלא קאמר מיכן ואילך לא ישתה. אלא בין שלישי לרביעי דווקא משמע. ומיכן ואילך שרי: מ״ר: יב״ן: ומשום אין מפטירין ליכא אלא באוכל. שלא יפיג טעם מצה כטעמו של פסח. אבל משתייה ודאי לא יפיג. (דא״כ בשלישי) ז)[דאל״כ שלישי] ורביעי [נמי לא] (במילא) ישתה. וזה אי איפשר שלא ישתו ד׳ כוסות. ועוד דמפרש תלמוד׳ מאי אפיקומן כגון ס)ארדלי וגוזלייא לאבא: ת׳:

מב״ר פפ״ה, שמות רבה פ״ו שוח״ט מזמור ע״ה. ג) דחמרא מיגרר גריר פסחים ק״ז ע״ב. ד) חזרו וקראו אדי״ש כשדך כצ״ל שם קי״ט ע״א. ה) פעם אחת שכח ר׳ וכו׳ הובא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קל״ב ובשה״ל סי׳ רי״ח. ו) בין הכוסות הללו וכו׳ שם קי״ז ע״ב. ז) דאל״כ שלישי ורביעי נמי לא ישתה כצ״ל והנון מתיבת נמי נתחלף להמעתיק בב׳ וחבר בטעות שתי תיבות „נמי לא״ לתיבה

דיני ימים טובים וחולו של מועד.

עו. דין עירוב.

ט)**פסח** או שאר יום טוב שחל להיות בחמשי בשבת מניח אדם עירובי תבשילין מערב יו״ט. שאין אופים ומבשלים מיו״ט לשבת אלא א״כ עירב בפת ותבשיל. וכיצד הוא עושה לוקח פת ומניח על גביו בשר או ביצה או דג כשהן מבושלין ומזכה להן לכל בני העיר על ידי אחר. וכגון על ידי בנו ובתו הגדולים. או על ידי אשתו. ולוקח מידה ומברך אשר קדשנו במצותיו וציונו על מצות עירוב. ואומ׳ בדין יהא שרי לנא לאפויי ולבשולי ולאתקוני ולאטמוני ולאדלוקי שרגא מיומא טבא לשבתא לנא ולכל בני ישראל הדרים בעיר הזאת: ומייחד לו מקום: פעם אחת הניחו בבית ר׳ עירובי תבשולין ערב יום טוב. למחר ביום ראשון מצא הפת לבדו שנשאר. והבשר שעמו נאכל. והרצו דברים לפני ר׳ על שלחנו. ואמר אילו היה הדבר בא לפנינו עד למחר לא היה תקנה בדבר. אבל עכשיו יש תקנה. דאמר רב מתנה אמר רב מניח אדם עירובי תבשולין מיום טוב לחבירו ומתנה. ולקח ר׳ בשר מן הקערה שלפניו. ואחת מן הככרות. ואמ׳ אם היום קודש ולמחר חול אין אנו צריכין לכך. ואין בדבריי כלום. בדין יהא שרי לנא כו׳. וייחד לו ר׳ מקום:

עז. בשלו כמה תבשולין אין צריך לאכול מכולן.

המבשל כמה תבשולין ביום טוב ולא אכל מכולן בתוך הסעודה הואיל ולצורך יום טוב נתבשלו כולן מתחילה. ועכשיו אינו צריך לאכול מכל אחד ואחד. אין בכך כלום. ולא הוי כמכין מיום טוב לחול:

עח. דין שני ימים טובים של גליות.

י)**שני** ימים טובים של גליות. אחד מחובר שנתלש ביום טוב ראשון. כגון ענבים שבצרם. ואחד עופות ודגים שניצודו ביום טוב ראשון מותרים בשני ממה נפשך. הואיל ושתי קדושות הן. דאם יום טוב ראשון קודש ושני חול מותרין למוצאי יום טוב ראשון בכדי שיעשו. ואם יום ראשון חול ושני קודש. כל שכן שהן מותרין דהחול מכין ליום טוב: וכן ר׳ נוהג: והביא ראייה לדבריו מהא דגרסינן בפ׳ ראשון דמסכת ביצה דאיתמר. שני ימים טובים של גליות. רב אמר נולדה בזה ומותרת בזה כו׳. ואמרינן כ)הילכתא כוותיה דרב בהני תלת בין לקולא בין לחומרא ועוד דאמרי׳ גבי שני ימים טובים של גליות שאירע יום שני בערב שבת ולא הניח עירובו מבחול. מניח אדם עירובו מיום טוב לחבירו ומתנה. אם היום חול ולמחר קודש עירובו עירוב. ואם היום קודש ולמחר חול אין בדבריי כלום. ואינו צריך לעירוב דהחול מכין לשבת. אלמא דשתי קדושות הן ואחד מהן חול:

עט. האסור לזה מותר לזה.

ועוד דגרסי׳ בעירובין. ל)ההוא בר טבייא דאתא (ביריש) [בי ריש] גלותא דאתציד ביום טוב ראשון [ואשתחט ביום טוב שני. רב נחמן ורב חסרא אכיל. רב ששת

אחת „במילא״ אשר אין לה הבנה, ועיין בהג״מ פ״ח מה׳ חו״מ אות כ׳. ח) ארדלי וכו׳ עיין פסחים ק״ט ע״ב, ובערוך ערך ארד א׳ ועיין בד״ס שם. ט) פסח או שאר יו״ט וכו׳ עיין לעיל סי׳ רפ״ד. י) שני ימים טובים וכו׳ ביצה ד׳ ע״ב. כ) הילכתא כוותיה דרב שם ח׳ ע״ב. ל) ההוא בר טביא

לא אכל. ומאן דאכל משום דשתי קדושות הן. ומאן דלא אכל משום דתני איסי. וכן היה ר׳ יוסי אוסר בשני ימים טובים של גליות דקסבר קדושה אחת הן. ומסקנא ומודה ר׳ יוסי בשני ימים טובים של גליות. (ושתי) [דשתי] קדושות הן. דאפילו למאן דתני איסי. מ)וכן היה ר׳ יוסי [עושה איסור] בשני ימים טובים של גליות דשתי קדושות הן. ושמעי׳ מינה דמחובר שנתלש ביום טוב ראשון מותר ביום טוב שני. ממה נפשך. ואל תשיבני. בכדי שיעשו. אם ניצודו ביום טוב ראשון למוצאי יום טוב אסורין בכדי שיעשו. שיום ראשון קודש הוא. ובעינן שלא יהא מהנה מיום טוב לחול. ואם ניצודו בשני לערב יום טוב שני אסורין בכדי שיעשו. דאימר קדוש הוא: מ״ר:

פ. דין מחובר.

ועל המחובר ששאלת. דע כי אמיתים דבריי. ואין לך קל שבקלים שאינו (נקי) [בקי] בהילכות מחובר ונולד. כי כבר פסקה רב פפא בביצה. אמ׳ רב פפא הלכתא נ)גוי שהביא דורון לישר׳. כי מדבריו אתה למד שאפילו מן הגוי מותר לקבל ועוד ס)מההיא ליפתא דאתאי למחוזא. נפק רבא חזייה דהוה כמישא. אמר הא ודאי מאתמל עקרא. ואי משום (חזיק) [חוין] לתחום. אדעתא דגוים אתא ושרא רבא למיזבן מינייהו. והרי לך שלקחו אותו מן הגוים. ובלבד שלא יהא מאותו המין במחובר. או שיהא ניכר שמאתמל נתלש: ומה שהביא ראייה מר׳ יצחק בר׳ יקר אני הייתי שם. ולא מפני זאת חיברו עליו. אלא מחרוזת דגים היתה. ושראה אותה בבית הגוי מערב יו״ט. ומחר הכירה בטביעות עין והביאה. ועל זאת הימר לרבותינו שיש בני אדם שאינן מהוגנין ויקלו בדבר. ויביאו מן הניצודים ביום טוב ויאמרו מאתמל ניצודו. אבל בדבר שאין במחובר במינו. אין להוש:

פא. אם השכיר פועלים קודם הרגל.

וששאלתם ישר׳ שהשכיר פועלים קודם הרגל לבנות לו בניין כולו. והתחילו לבנותו קודם יום טוב ולא הספיקו לגמור. מהו שינמורו במועד. לפי שאינן רוצים ליבטל. ואם לא יהו מניחין לגומרם במועד שוב לא יגמרו. וכבר הוא הכל אבוד ונגנב. כה דעתי נוטה. שאסור להניח להם לגמור במועד. דאמ׳ שמואל ע)מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור. דהיינו גוי שקיבל מלאכה מישר׳ קודם יו״ט. בתוך התחום אסור. דכי אזלי בני אותה העיר וחזו לגוי דעביד עבידתא לישר׳ ביום טוב. אמרי האי ישר׳ יהיב עיבידתיה לגוי ביומא טבא לכתחילה. ונפיק מיניה חורבא. דלא ידעי דקיבלה גוי מישר׳ קודם יום טוב. ומשמע דכי אסר שמואל כגון במלאכה שהיא ידועה שהיא של ישר׳. אבל חוץ לתחום קאמר שמואל דמותר. דהוי במקום שאין ישר׳ רגילין לבא שם. ואמ׳ אי איכא מתא דישר׳ דרין לשם דמקרבא להתם אסיר. דחזו ליה בני ההוא מתא. ומסקנא דבחולו של מועד דשכיחי אינשי דאזלי מדוכתא לדוכתא אפילו חוץ לתחום אסור. ואמרי׳ פ)מר זוטרא בריה דרב נתן בנו ליה אפדנא בחולו מועדא. מקבלי קיבולת חוץ לתחום. צ)איקלע רבא ורב ספרא ורב הונא בר חיננא. ולא עיול לגביה. דקסברי אפילו חוץ לתחום אסור. דרגילי למיזל להתם:

וכו׳ עירובין ל״ט ע״ב. מ) וכן היה ר׳ יוסי עושה איסור וכו׳ כצ״ל וכמו שמתרץ רב אסי שם וכן היה ר׳ יוסי עושה איסור ב׳ ימים טובים של גליות כב׳ ימים טובים של ר״ה לרבנן, ופירש״י והאי אוסר ה״ק וכן היה ר׳ יוסי עושה איסור שני יו״ט של גליות קל כאיסור ב׳ ימים של ר״ה לרבנן דפליגי עליו ואמרי מותר וכו׳ ע״ש. נ) גוי שהביא דורון וכו׳ ביצה כ״ד ע״ב. ס) מההיא ליפתא וכו׳ עירובין מ׳ ע״א. ע) מקבלי קיבולות וכו׳ מ״ק י״ב ע״א, ועיין בתוס׳ שם ד״ה אמר שמואל וכו׳ ותוס׳ ע״ז כ״א ע״ב ד״ה אריסא וכו׳ ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ תקפ״ח. פ) מר זוטרא בריה דרב-נתן וכו׳ לפנינו במ״ק שם איתא בריה דרב נחמן וכו׳. צ) איקלע רבא וכו׳ לפנינו ליתא תיבת

פב. לשכור לכתחילה.

וששאלתם מהו לשכור גוים לכתחילה במועד. להוליך קורות עצי בניין ממקום כדי שלא יאבדו: מותר לעשות כן. ובלבד שאם יכול בצינעה לעשות עושה. ואם אינו יכול בצינעה יעשה מה שיוכל. דתנן ק)מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד. ואמרי' ר)רב יוסף הוו (להו) [ליה] הני כשורי ועיילינהו בימּמא. כו': יצחק בר' יהודה מ"ב:

פג. דין לאגוד חביות.

וששאלתם ש)מהו לאגוד ולזפות חביות בחולו של מועד לכתחילה. כן אנו נוהגין במקומינו. לפי שסמכו על דבר אבד ומותר. ובלבד שלא יתכוון מלאכתו במועד:

פד. לחוף ראשו במועד.

ת)**מותר** לחוף ולסרוק ראשו בחולו של מועד. ואין לאוסרו משום תלישת שער. דהשתא גילוח [שרי] לבא מן השבייה וממדינת הים [ועל כל אדם] לא נאסר [אלא כדי] שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין. לחוף ולסרוק מיבעיא:

פה. לתקן פרסו' במועד.

וששאלתם א)מהו לתקן פרסות סוסים בניגרי ברזל כי נזדמן לו דרך בחולו של מועד. יש לומר כדבר האבד דמי ושרי על ידי אומן גוי לצורך המועד. כל הני מותר במקום שנהגו:

פו. ליתן כלים לכובס.

אבל ליתן כלים לכובס אומן וליתן כלים לגוי אומן לתופרן מתחילה קיבולת הוי ואסור: ור"ת מתיר כל קיבולת בחולו המועד. ודומיא דדבר האבד דאי לא עבדי האידנא לא הוו עבדי לעולם. וההיא דאסר שמואל תוך התחום באבל מיירי. ב)והאריך בדבר בספר הישר:

פז. לתקן מנעליו במועד.

ג)**תניא** ר' יוסי אומ' עולי רגלים מתקנין מנעליהם במועד. מיכן למדנו ששאר כל אדם אסורין לתקן מנעליהן במועד. דדוקא עולי רגלים שלא היו יכולין לתקן קודם המועד הוא דשרו רבנן. אבל שאר אדם לא:

פח. בלקיטת ענבים במועד.

וששאלתם מהו להתחיל בלקיטת ענבים ודריכתן בנת בחולו של מועד. כדבר האבד דמי ומותר. מיהא ד)דרב הונא חצדו ליה חצדא בחולו של מועד. ומסקניא

רבא ע"ש. ק) מכניס אדם פירותיו שם י"ב ע"ב. ר) רב יוסף הוו ליה וכו' כצ"ל ועיין ברי"ף ובר"אש שם. ש) מהו לאגוד ולזפות וכו' עיין מ"ק י"ב ע"א, וירושלמי מע"ק פ"ב ה"ב. ת) מותר לחוף ולסרוק וכו' הובא במרדכי ריש מ"ק סי' תתל"ט בשם המחבר וז"ל גם השיב הר' שמחה מויטרי דמותר לחוף ולסרוק ראשו בחו"ה, ואין לאוסרו משום תלישת שיער דהשתא גילוח שרי לבא מבית השביה, ועל כל אדם לא נאסר אלא כדי שלא יכנס לרגל כשהם מנוולים לחוף ולסרוק מיבעיא ועל פי זה הגהתי בלשון המחבר דהשתא גילוח שרי לבא וכו' ועל כל אדם לא נאסר אלא כדי שלא יכנסו וכו'. א) מהו לתקן פרסות סוסים וכו' עיין מ"ק י' ע"ב תוס' ד"ה למישקל טופרי וכו' ובר"אש שם פ"א סי' כ', ובפרדס לרש"י ז"ל סי' קנ"ב, וכל השאלות הנזכרות פה הוא לר' יצחק בר' יהודה כנראה בפרדס סי' הנ"ל. ב) והאריך בדבר בספר הישר עיין שם סי' תקפ"ח, ועיין תוס' מע"ק י"ב ע"א ד"ה אמר וכו' ותוס' ע"ז כ"א ד"ה אריסא וכו'. ג) תניא

דהא דתניא במחובר אפילו כולו אבד אסור. יחידאה היא. ועוד חצדו ליה חצדא ואיקפד שמואל דחצדא דחטי הוה ולא פסיד. אבל עינבי ודאי פסידי. דמיכחש כחשי כי שביק להו. ועוד כשמתחילין לבצור הכרמים ונותנין רשות ליכנס בהן כל מי שאינו בוצר כרמו ודאי (הא) [הוי] דבר האבד ומותר לבצור ולדורכן בגת:

פט. ליקח מגוי ביום טוב.

ה)וששאלתם מהו לילך אצל גוי המכירו ביום [טוב] וליטול ממנו אגודת עשב לבהמה או עמרים או תבן ואומ׳ מה שאתה נוטל משאר אני אתן לך מאילו למחר. דבר זה אפילו מישראל אסור. לפי שהוא אזכרת סכום מקח. ותנן הולך אדם אצל חנווני הרגיל אצלו ואומ׳ תן לי עשרה ביצים. עשרה אגוזים. שכן דרך בעל הבית להיות מונה בתוך ביתו. ר׳ שמעון בן אלעזר אומ׳ ובלבד שלא יזכר סכום מקח. והני מילי בחנווני ישר׳. אבל בחנווני גוי כיון שרגיל אצלו גזירה שמא יביא בשבילו מחוץ לתחום. והבא בשבילו מחוץ לתחום אסור לטלטלו. וגבי בהמתו תניא. ו)גוי שליקט עשבים מאכיל ישר׳ אחריו. ואם בשביל ישראל אסור. ומקשינן בה אהאי מאכיל ישר׳ אחריו. והאמ׳ רב הונא מעמיד אדם בהמתו על גבי עשבים בשבת דמשמע במחוברין לפי שהן מוכנין למאכל בהמה. אבל לא גבי מוקצה. כגון שתלושין ומונחין באוצר שמוקצין הם. וגוי שליקט עשבים מוקצין הם אצל ישר׳. ומתרצינן. דקאים לה באפה ואזלא ואכלה. אבל להאכיל בידים אסור. דכיון דדבר מוקצה הוא [אסור] ליתן לבהמתו. הלכך הבא בשביל ישר׳ מחוץ לתחום אסור לו ליתן לבהמתו: יצחק בר׳ יהודה: ה״ב:

צ. דין שפוד ביום טוב.

ז)יתד של שפוד שתוחבין בו ירכי העוף היה ארוך יותר מדאי. ובא מעשה לפני ר׳. ואסר לחתכו בסכין. ולא לשרוף ראשו באור כדי שיתקצר משום תיקון כלי. ואין זה דומה להותכה באור ח)לפי שתי נרות דהתם נראה כמדליק כדרכו. כאדם שצריך להדליק שתי נרות:

צא. דין כתישת שומין ופלפלין.

ושומין ביום טוב ר׳ כותשן כדרכן. אבל פלפלין טוחנן קודם יום [טוב]. או טוחנן בקערה או בכל דבר. בקתא דסכינא או בשינוי אחר. דאמר רב יהודה ט)הני [פילפלי] מידק חדא חדא בקתא דסכינא שרי. תרתי תרתי אסור. רבא אמר כיון דקא משני אפי׳ טובא נמי. או בבוכנא ואסותא ובאצלי אצלויי. כדמסיק בביצה. אבל פלפלין בריחים

ר׳ יוסי אומר וכו׳ פסחים נ״ה ע״ב ר׳ יוסי בר יהודה אומר אף הרצענים וכו׳ ועיין ירושלמי שם פ״ד ה״ז. ד) דרב הונא חצדו ליה וכו׳ מ״ק י״ב ע״ב. ה) וששאלתם מהו לילך וכו׳ בשה״ל סי׳ רמ״ד הובא זה השאלה בשם ר׳ יצחק ב״ר יהודה מה (צ״ל מהו) לילך אצל נכרי המכירו ליטלו (ליטול) ממנו אגודת עשב ביו״ט לבהמה או תבן או עמיר ואומר לו מה שאתה נוטל מן השאר שהן כיוצא בו אתן לך מאלו למחר. והשיב מה שאתה שואל אם רשאי לומר לו מה שאתה נוטל מהשאר כיוצא בהן אתן לך מאלו למחר דבר זה אפילו מישראל אסור לפי שהוא זכירת סכום מקח. ועיין או״ז ח״ש סי׳ שנ״ח. ובתניא רבתי סי׳ נ״ח וה״מ בחנווני ישראל וכו׳ עיין ביצה כ״ט ע״ב. ובתוס׳ שם ד״ה אצל וכו׳ ושם ד״ה שלא וכו׳ ועיין בצל״ח שם. ועיין תוס׳ ב״מ ע״ה ע״א ד״ה בני חבורה וכו׳ ובמרדכי פ״ג דביצה סי׳ תרפ״ח. ו) גוי שליקט עשבים וכו׳ שבת קכ״ב ע״א ועיין תוס׳ שם ד״ה איני וכו׳ ובשו״ת מהר״ח או״ז סי׳ פ״ח. ז) יתד של שפוד וכו׳ במרדכי פ״ד דביצה סי׳ תרצ״א כתב רבינו אבי העזרי ראיתי בתשובות יתד שפוד שצלין בו עופות והיה ארוך יותר מדי ואסר רבי לחתוך אותו ולא לשורפו וכו׳. ח) לפי שתי נרות וכו׳ ביצה ל״ב ע״ב. ט) הני פילפלי מידק וכו׳ כצ״ל שבת קמ״א ע״א, ועיין בתוס׳ שם ד״ה הני וכו׳ אבל הפלגת טעם שומין אין יכול לתקן וכו׳ ועיין ביצה י״ד ע״א תוס׳ ד״ה ב״ה, וד״ה א״ב וכו׳ ומיהו שומין מותר לתקנן ביו״ט וכו׳ ועיין בשו״ת מהר״ח או״ז סי׳ ל״א, ושו״ת מהר״ם מר״ב

שלהם ודאי אסור. כדאמ׳ בביצה. וריחים שלהן קרי לאותו מֹולִינְט שלהן. תדע. מדנרסי׳ התם י) טמאה משום שלשה כלים. הברזל שבתוכו שהוא נקוב נקבים דקים אפילו הוא בפני עצמו טמא משום כלי כברה. והעליון משום כלי מתכות. והתחתון משום כלי קיבול:

צב. לחתוך קשרי הכבש.

העיד ר׳ על אדם a׳) ומנו ר׳ שניאור בר׳ יהוד׳ בר׳ ברוך שראהו שחתך בשבת כ) קשרי הכבש שהוא מוקשר בו בשפוד כשהוא צלי דהוה ליה כחותמות שבכלים. דאמרי׳ בביצה ל) מתיר ומפקיע וחותך:

צג. לומר צידוק הדין.

פעם אחת מ) נפטר מת בחולו [של מועד]. ועמד ר׳ ואמר עליו צידוק הדין שאין זה הספד אלא הודאה וקבלת דין שמים: תמצא כת׳ נ) בהילכות אבל:

צד. לשחוק באגוזי׳ ובכדיר.

אין ר׳ רוצה להתיר לשחוק באגוזים בשבת ויום טוב לא על גבי שולי קדירה ולא בגילגול שקורין ווליאה. משום אולודי קלא. ועוד מפני שמשתכר: ובשלהי פ׳ המוצא תפילין. הגיה רי״ש (של) [שלא] כגרס׳ הספרי׳. וכן גר״ח אלא הא דאמ׳ רב יהודה. כו׳. נשים המשחקות באגוזים כו׳. לא. שאני התם דמשתמעי כי קלא דוזמוזמי ואלא הא דאמר ר״י נשים המשחקות בתפוחים אסור. התם מאי קלא איכא. דילמא אתי לאשווי גומות. והשתא קמיית׳ דנשים המשחקות באגוזים כו׳. לא שאני התם דמשתמעי כי קלא מיירא כגון מקבל אחת וזורק אחת דהחליל. אלא דנוגעות זו בזו ומשתמע כי קלא דוזמוזמי. ובתרייתא דתפוחים היינו כשגוררות ומושכות התפוחים על גבי קרקע דאיכא השוואת גומות. והילכך אילו שני עניינים אסורים לעשות באגוזים. אסור לזרוק אחת ולקבל בהשמעת קולן. בתפוחים אסור לשחק בגרירה על גבי קרקע ובזריקה לתוך גומא. וכל שכן אגוזים בין בשבת בין ביום טוב. ואע״ג דכמה זימנין אין מתכוין לשיר כיון דמיחזי כי קלא דוזמוזמי ואיכא למיחש להשואת גומות בעל גבי קרקע אסור: ואעפ״כ אין למחות בנשים ובתינוקות שרגילין לשחוק אלא במקום שידוע שיקבלו ממנו. דהנח להם לישר׳ ע) מוטב שיהו שוגגין ואל יהו מזידין: מנימוקי רי״ש: פ) ולשחוק (בכדור) [בכדור] שקורין פלוטא מתיר רבינו מפני שמחת יום טוב:

צה. פירוש על אגדה:

צ) **הא** לחמא עניא. כמה שנ׳ (דברים טז) שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם (עוני) [עני]. דאכלו אבתהנא. דכתיב ויאפו את הבצק אשר הוציאו

סי׳ תרנ״ג ועיין בתניא רבתי סי׳ נ״ח ד״ה תנן התם וכו׳. י) טמאה משום שלשה כלים ביצה כ״ג ע״ב. a׳) העיד ר׳ על אדם. החסיר המעתיק פה שם התואר גדול וכדומה. כ) קשרי הכבש וכו׳ עיין מרדכי פ״ד דביצה סי׳ תרצ״א. ל) מתיר ומפקיע ביצה ל״א ע״ב. מ) נפטר מת בחולו של מועד כצ״ל. נ) בה׳ אבל סי׳ רע״ז. ס) שלא כגירסת הספרים וכו׳ עיין עירובין ק״ד ע״א ותוס׳ שם ד״ה הכי גרס וכו׳ וכן הוא ג״כ גירסת הרי״ף סוף עירובין כגירסת הר״ח משום דמשתמע כזמזומי. אלא דהוא גורס והאמר שמואל נשים המשחקות בתפוחים. ועיין בטור א״ח סי׳ של״ח אין שוחקין באגוזים בשבת וכיוצא בהן לר״ח משום משמיע קול ולרב אלפס משום אשוויי גומות. והוא תמוה. עיין ב״י וב״ח שם. ובש״ע סעיף ה׳ ובישועות יעקב שם. ע) מוטב שיהיו שוגגין וכו׳ עיין תוס׳ עירובין שם ד״ה ה״ג והוא לשון הגמרא ביצה ל׳ ע״א ושבת קמ״ח ע״ב. פ) ולשחוק בכדור וכו׳ כצ״ל עיין תוס׳ ביצה י״ב ע״א ד״ה דילמא וכו׳ ובירושלמי פ״ד דתענית ה״ה. ובמדרש איכה פסוק בלע ה׳ ולא חמל ועיין בשה״ל סי׳ קכ״א ובתניא רבתי סי׳ י״ט. צ) הא לחמא וכו׳ ולא כהא. וכן הוא

ממצרים (שמות יב). כל דכפין. כמה ששנינו ק)ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל עד שתחשך. כדי שיאכל מצה לתיאבון. כל דצריך. הראוי לעשות פסח. שאינו טמא. ייתי ויפסח. שלא יהא בכרת. דכת׳ (במדבר ט) והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה וחדל לעשות הפסח ונכרתה. או שאינו צריך לעשותו שאינו טהור לא יבא ויפסח. דכת׳ (שם שם) איש [איש] כי יהיה טמא לנפש. וגו׳: בחדש השני. השתא הכא. לשנה הבאה בארעא דישר׳. כדאמ׳ בראש השנה. ר)בניסן נגאלו ובניסן עתידין להיגאל. השתא עבדי. כפל מילה. ש)לשנה הבאה. בטעם מלרע. לשון עתיד. בני חורין. יהי רצון שנהיה בני חורין: ונתקן לאומרו בתרגום. דאי אמרי׳ בלשון עברי כל שרעב יבא ויאכל. נראה כמזמנין את המזיקין. והיא ליל שימורים מן המזיקין. ת)ובלשון ארמי אינן מכירין: כ״ש: **מה נשתנה.** כמו ששנינו א)חכם בנו שואלו ואם לאו הוא שואל לעצמו. שבכל

הלילות של שאר ימים טובים ושבתות לא סגי דלא אכלינן או חמץ או מצה דכת׳ בהו עונג והיא הסעודה: הרי אני כבן שבעים שנה. ולא בן שבעים שקפצה (עלי) [עליו] זקנה. בשעה שמינוהו נשיא. כמו ששנינו אהדרו ליה ב)תליסר דרי חיוורתא ואותו היום עמד בן זומא ודרש. ימי חייך. הימים. כל. הלילות. ימי חייך היה לו לכתוב. כל לרבות יציאת מצרים. בלילות. פרשה ציצית שבק״ש שיש בה יציאת מצרים. שלא היו נוהגין לומרה בק״ש של ערבית לפי שאינה אלא ביום. כדאמרי׳ במסכ׳ ברכות פ״ב. ג)במערבא אמרו הכי. דבר אל בני ישר׳ ואמרת אליהם אני יי׳ אלהיכם אמת. והיינו דקא״ר אלעזר. ד)לא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות. ולא אמת ואמונה. דודאי היו רגילין לקרות ק״ש עם ברכות שלפניה ולאחריה. לא זכיתי. לא נצחתי חכמים שתאמר יציאת מצרים בלילות שאני אומ׳ אומרים אותה בלילות והם חולקין עלי. ולא יכולתי לנצחם בדבר. לפי שהייתי יחיד. והם רבים. ואין דבריו של אחד במקום רבים. עד שבא בן זומא ודרש פסוק זה. כל ימי חייך. זכיתי. נצחתי. כמו ה)(בהו) [בהא] זכנהו לרבנן. ו)מאן דזכן למלכא. לשון ניצוח הוא: כנגד ארבעה [בנים] דברה תורה. מקראות הכתובים בארבעה פנים. ובכולן כת׳ כך. הרא למד שלא דברה תורה אלא כנגד ד׳ בנים: חכם מה הוא אומ׳ כו׳. בסדר ואתחנן כת׳. כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה יי׳ אלהינו אתכם. הרי בבן חכם הכתוב מדבר. שיודע לדבר ולשאל בלשון חכמה. ואין כאן לומר שהוציא עצמו (עצמו). דכת׳ אתכם. דהא כת׳ יי׳ אלהינו. ומה אתכם. כלומ׳ אתם שיצאתם ממצרים שהיה הדבר אליכם. וכן החכם שואל. מה העדות והחוקים. כלומר למה אנו אוכלין החגיגה קודם לפסח הלא הפסח עיקר. ואף אתה אמור לו כהילכות הפסח. שלפיכך אנו אוכלין החגיגה קודם לפסח והפסח אחרון לפי שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. בגמר אכילה כשנפטרים מסעודתם אוכלין כזית מבשר הפסח כדי שיהיה הטעם בפיו כל שעה ואחר שיאכל כזית פסח אין מפטירין אפיקומן. כלומ׳ אינו רשאי ליפטר מסעודתו בדבר (אחד) [אחר] ולומר אפיקומן. הוציאו והביאו מיניין של מאכל בקינוח סעודה. שלא להפקיע טעם פסח (בפיו) [מפיו]. ולכך אנו אוכלין

בסידור רע״ג ובשה״ל סי׳ רי״ח וכן הוא ברמב״ם סוף ה׳ חו״מ, ובאבודרהם בסדר הגדה. ומה שהביא שם בשם המחזור ויטרי אין לדקדק למה לא אמר האי לחמא דלחם לשון זכר הוא, והא לשון נקבה הוא, דהא אמרינן הא גברא והא תיובתיה, בכ״י אשר לפני לא מצאתיה. ק) ערב פסחים וכו׳ פסחים צ״ט ע״ב ועיין בתוס׳ ד״ה ערב וכו׳. ר) בניסן נגאלו וכו׳ הא כדעת ר׳ יהושע ר״ה י״א ע״א. ש) לשנה הבאה בטעם מלרע וכו׳ כפירש״י והר״א ע״א בראשית כ״ט על פסוק ותנה רחל בתו באה. ת) ובלשון ארמי וכו׳ כן אמרו ד״ל על מלאכי השרת שבת י״ב ע״ב, וסוטה ל״ג ע״א. א) חכם בנו שואלו וכו׳ פסחים קי״ו ע״א. ב) תליסר דרי חיוורתא לפנינו ברכות כ״ח ע״א איתא ואהדרו ליה תמני סרי דרי וכו׳ ועיין ירושלמי פ״ד דברכות ה״א בן שש עשרה שנה ונתמלא כל ראשו שיבות, ועיין שם פ״א ה״ו אע״פ שנכנס לגדולה האריך ימים, ועיין בגהש״ס שם, ובהערותי לירושלמי ברכות הנדפס במאינץ ע״ש. ג) במערבא אמרי הכי וכו׳ ברכות י״ד ע״ב. ד) לא זכיתי שתאמר וכו׳ שם י״ב ע״ב. ה) בהא זכינהו לרבנן כצ״ל נדה נ״ב ע״ב. ו) מאן דזכן למלכא

כזית מצה באחרונה זכר לפסח מקדש ובהדיא גרסי׳ התם. ז)כשם שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן כך אין מפטירין אחר המצה אפיקומן. שיהא צריך שטעמו של חגיגה בפיו ושעמו של פסח. ד״א בלשון יווני אפיקומן כלום של דבר. ה״נ ואף אתה אמור לו כהילכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח ול״ג ואין. מפי ר׳ קלונימוס איש רומי: רשע מה הוא אומ׳ בבא אל פרעה. והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה זאת לכם. מדאמ׳ לכם ולא אמ׳ לנו. הרי הוא כבן רשע שמתכוין להוציא עצמו מן הכלל. לכם היא העבודה ולא לו. ואף אתה הקהה. כמו (שיני בנים) [ושני הבנים] תקהינה (יחזקאל יח). כלומר הכעיסהו ואמו׳ לו כנגדך דברה תורה. בעבור זה עשה יי׳ לי בצאתי ממצרים. אני יצאתי. אבל רשע כמותך לא היה יוצא ולא היה נגאל: תם שאינו לא חכם ולא רשע אלא תמים ואינו חכם לשאול. אומ׳ מה זאת. ח)אתה פסח לו. פתח פיך לאילם. והגדת לבנך. דרוש לו באגדה ופרסם לו את הנס. יכול שיהא חייב לדרוש לו מראש חדש ניסן. ת״ל ביום ההוא. ביום גאולה. יכול יהא חייב לדרוש לו מבעוד יום של יום י״ד. הואיל ונאמר כאן היום. ת״ל בעבור זה. כו׳: כנגד ארבעה בנים דברה תורה. באפי נפשיה קאי ואינו סמוך למה שכת׳ למעלה ברוך הוא כנגד ארבעה בנים. אלא שרוצה לדרוש קודם במקראות הללו אמ׳ קודם לכן. ברוך שנתן תורה לעמו ישר׳ ברוך הוא. ואחר כך אומ׳ כנגד׳ ארבעה בנים. לפני שאינו מעיינין של מעלה הימנה: וירד מצרימה. אנוס היה יעקב אבינו. שנאנס על פי הדיבור של הק׳ שהוא אומ׳ לרדת. וירד משמע על כרחו. מדלא כת׳ ויצא. הדיבור לשון המקרא הוא (ירמי׳ ה). (והדיבר אין בהן) [והדבר אין בהם]. ויגר ללון. ולגור עראי ולא לקבוע יישוב. ויהי שם. מלמד שהיו ישר׳ מצויינין שם. כלומ׳ נתאספו שם יחד במקום אחד בעיר אחת שלא נפרדו בערים. גדול. כולי קרא קדריש. מצויינין. לשון ציון. פרישות דרך ארץ. ט)שהפרישום מנשותיהם שלא לשמש. ואת עמלינו. אילו הבנים. שהן עמל האדם. ומעשה ידיו. (הרחק) [הדחק]. תוכן לבינים. ועברתי והכיתי. אני מיעוט ניניהו:

אמרו כשירד. כו׳. אינו מסדר האגדה ואינו כת׳ במכילתי עם שאר דברי אגדה הכתובים על דברי ארמי אובד אבי. ואותו כקל וחומר האמור והלא עבדיו מקיפין אותו כדי שלא ימצא צער בגופו. ואתה מלך כו׳. אטו מי איכא צערא קמי קודשא בריך הוא. והכת׳ הוד והדר לפניו. לפיכך אינו עיקר. ואין ר׳ רגיל לאומרו. ועוד דההיא בבא (בבא) דאמרו כשירד. מפסקת בדרשה שהתחיל ובא לדרוש ויוציאנו יי׳ אלהינו. וגו׳. והפליג בינתיים בדברים אחרים שאינם מן הדרשה ואחר כך חוזר לסיים ולדרוש הפסוק שבידו. כדקת׳ ביד חזקה זו הדבר. לפיכך ריבוי דברים הוא: וזו היא האגדה: ובארץ ישר׳ גזרו שלא לאמרו. ובפרוונצא נהגו לאומרו:

אמרו חכמים כשירד רבון העולם ירדו עמו תשעים אלפי רבבות. מהם מלאכי אש. מהם מלאכי ברד מהם מלאכי חבלה. רתת וחלחלה אוחזת לכל מי שרואה אותם. אמרו לפניו רבונו של עולם הנח לנו ונעשה רצונך. אמ׳ להם הניחו (לו) [לי] ואעשה רצון בניי. אמרו לפניו רבונו של עולם והלא מלך בשר ודם שבראת בעולמך כשהוא יורד למלחמה שריו ועבדיו מקיפין אותו כדי שלא ימצא צער בגופו. ואתה מלך מלכי המלכים הקב״ה דין הוא שאנו עבדיך והם ישר׳ בני בריתך. נרד ונעשה נקמה במצרים. אמ׳ להם לא נתקררה דעתי עד שארד אני בעצמי ואעשה נקמה במצרים: ובמורא גדול. במראה גדול. וכן יורה תרגומו. בחזונא רבא. ומהו המראה הגדול. זו גילוי השכינה.

סנהדרין ל״ט ע״א, ע״ז י׳ ע״ב. ז) כשם שאין מפטירין וכו׳ פסחים קי״ט ע״ב ע״ש. ח) אתה פסח לו ונכתב על הגליון מן הצד מהמעתיק כן מצאתי בכ״י, ונראה שהוא ט״ס וצ״ל פתח לו, וכן הוא לקמן בלשון האגדה ט״ס. ט) שהפרישום מנשותיהם עיין יומא ע״ד ע״ב זו פרישות דרך ארץ.

שנגלה ונראה להם במצרים וכן הוא אומ׳ במורא גדול במורא גדול במצרים לעיניך. מדכת׳ לעיניך. אלמא מוראם לישן ראייה. במצרים מה הוא אומ׳ כו׳. בעשר מכות שלקו המצריים במצרים נאמר אצבע ובמכות שלקו על הים נאמרה יד. תן לכל אצבע ואצבע עשר מכות. הרי שלקו על הים חמשים מכות: כשמגיע לומ׳ מצה זו. מרור זה. מניח ידו עליהם. לראות את עצמו כאילו יצא ממצרים. דכת׳ בצאתי ממצרים. לא את אבותינו בלבד גאל הק׳. כלומ׳ הרי אנו עצמינו בכלל כל הניסים שעשה לאבותינו שאנחנו בעצמינו יצאנו משם שאם לא יצאו הם עדיין היינו שם:

בא להיסב בביתו טרם יאכל מקדש על היין ועושה סדרו כתיקון רבותינו ולעולם לא ישנה מסדרו. ינרוס זה במסורת מטעם ר׳ יוסי הגדול: גפן. קידוש. זמן. נשילת. ירקות. אדמה. וטבל. בצע. עניא. כסא. ונשתנה. נטילת. שלימה מוציא. ופרוס אכילת עמה. חסא. מרור. טבל. כרך. וסעד. בצוע. מפטיר. ונוטל. שלישי למזון ורביעי להלל: ואם מקלע יום טוב באפוקי שבתא גרים ליה הכי. גפן. קדש. נר. הבדיל. זמן. נשילת ירקות כו׳: וברכת קידוש כך היא. וכך הוא אומרה:

ברוך אתה יי״ אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: ברוך אתה יי״ אלהינו מ״ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו ותתן לנו יי״ אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג המצות הזה זמן חירותינו באהבה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים מועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו ב״א יי״ מקדש ישראל והזמנים:

צו. אינו אומ׳ שעשה נסים מפני שצריך לאומרו באגדה.

ברוך אתה יי״ אלהינו מ״ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: ושותין כוס ראשון: ומברך: ברוך אתה יי״ אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן ועל השדה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפרייה ולשבוע מטובה רחם יי״ אלהינו על עמך ועל עירך על ארצך ועל נחלתך ותבנה ירושלם עירך במהרה בימינו והעלינו לתוכה ונחמינו בה כי אתה טוב ומטיב לכל ברוך אתה יי״ על הגפן ועל פרי הגפן: ואי מיקלע פסח בשבת. מתחיל ויכולו. עד לעשות. בורא פרי הגפן: ברוך אתה יי״ אלהינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו ותתן לנו יי״ אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה זמן חירותינו באהבה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים שבת ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה יי״ מקדש השבת ישר׳ והזמנים:

צז. **שהחיינו**: ושותין: ואם מוצאי שבת הוא מברך בורא פרי הגפן: אשר בחר בנו כו׳. עד מקדש ישראל והזמנים: ברוך אתה יי״ אלהינו מלך העולם בורא מאורי האש: ברוך אתה יי״ אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קידשת. הבדלת וקדשת את עמך ישר׳ בקדושתך ברוך אתה יי״ המבדיל בין קודש לקודש: שהחיינו: וסימניך יקנה״ז. יין. קידוש. נר. הבדלה. זמן: ושותין כוס ראשון: ונוטלין ידיהם ומברכין על נטילת ידים: ומביאין הקערה שבה ירקות ויקח מן הצרפוייל ומברך בורא פרי האדמה: ויטבול בחרוסת ויתן לכולן שיעור כזית ואוכלין. ויקח את השלש מצות ויבצע אחת מהנה וישם חצייה תחת המפה וחצייה בין שתי השלימות: ואחר כך יקח כוס שני. ומסלק מן הקערה השני תבשילין גרמה וכוורא. בשר ודג. או ביצה. ומגביה הקערה ואומ׳ הא לחמא

עד גאל ישר׳: ואחר כך יברך על הכוס אשר מזג בורא פרי הגפן. ושותין כוס שני. ולא יברך על הגפן ועל פרי הגפן: ונוטלין את ידיהם ומברכין על נטילת ידים: ויקח את השתי מצות השלימות ויברך עליה המוציא לחם מן הארץ. ועדיין לא יאכל ולא ידבר אלא יחזור ויברך על המצה הפרוסה אשר בין שתי השלימות. ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וציונו על אכילת מצה. ויאכל משתיהן יחד ויתן לכולם ואוכלין: ויטול חסא שקורין בלעז ליטונא. ומברך ברוך אתה. יי׳ אלהינו מ״ה אשר קדשנו במצותיו וציונו על אכילת מרור: ויטבול בחרוסת ויאכל ויתן לכל אחד ואחד: ויטול מהחסא פעם אחרת ומן המצה השלישית ויאכל ביחד בלא ברכה ויתן לכולן ויאכלו. ונכון לעשות מן המצה [השלישית]. כדי לקיים מצוה בשלשתן: ואחר כך יאכל כל צרכו. ואחר סעודתו יקח מן המצה פרוסה אשר תחת המפה ויאכל ויתן לכולם ויאכלו. . . . . ומברכין ברכת המזון ושותין ומברכין על הגפן ועל פרי הגפן. ומוזגין כוס רביעי להלל. ויאמר שפוך חמתך על הגוים. הלל הגדול. המלך. נשמת כל חי. ומברכין בורא פרי הגפן ושותין ומברכין על הגפן ועל פרי הגפן.

סליק סדר הילכות . . . היא האגדה:

הא לחמא ענייא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי ויכול. כל דצריך (א) ייתי ויפסח. הא שתא הכא לשנה הבאה בארעא דישר׳. הא שתא עבדי לשנה הבאה בני חורין: ולועז:

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות. שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה. שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור. שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים. שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין הלילה הזה כולנו מסובין: ולועז:

עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו יי׳ אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה ואילו לא הוציא הקב״ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו זקנים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים י) שכל המספר ביציאת מצרים הרי זה משובח:

כ) **מעשה** בר׳ אליעזר ור׳ יהושע ור׳ אלעזר בן עזריה ור׳ עקיבא ור׳ טרפון שהיו מסובים בבני ברק והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קרית שמע של שחרית:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) פרי״ם דלי״ג ליה דהלידנא לא אכלו פסחא.

י) שכל המספר ביציאת מצרים וכו׳ אית דהוה גרסי הכי ולזה כיון האבודרהם ה״ג וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח, ולא גרסינן וכל המספר ביציאת מצרים דכיון שהוא מצוה עלינו לא אמרינן בה הרי זה משובח אלא מחויב הוא לעשות מה שנצטוה אבל להא דגרסינן וכל המרבה לספר ניחא, והק׳ מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, ואפילו בדבור בעלמא שידבר מענין יציאת מצרים יצא ידי חובתו, וכל המרבה לספר הרי זה משובח וכו׳ ובנוסח הרמב״ם סוף ה׳ חו״מ הגירסא שכל המאריך לספר וכו׳. כ) מעשה בר׳ אליעזר וכו׳ מקור זה המעשה לא ידעתי מקומה, ועיין תוס׳ כתובות ק״ה ע״א ד״ה דחשיב וכו׳ הכי נמי אשכחן מעשה ברבי אליעזר ור׳ יהושע ור׳ אלעזר בן עזריה ור׳ עקיבא וכו׳ ובודאי כיונו להך דהכא, ועיין תוס׳ ע״ז מ״ה ע״א ד״ה אמר ר״ע וכו׳ דכמו כן מזכיר באגדת הפסח ר״ע קודם ר״ט וכו׳ אך מקורה נעלם ממני. ועיין בתוספתא סוף פסחים, ובהג״ם הביאה בנוסח ההגדה של הרמב״ם אות א׳ בשינוי ממה שהוא לפנינו

א״ר אלעזר בן עזריה וכו׳. ברוך המקום וכו׳. מתחלה. ברוך שומר. והיא שעמדה. צא ולמד וכו׳. ויהי שם לגוי גדול. מלמד שהיו ישראל מצויינין (א) שם וכו׳. דבר אחר. ר׳ יוסי הגלילי. כמה מעלות טובות וכו׳ אילו קרבנו לפני הר סיני (ב) וכו׳. על אחת כמה וכמה. רבן שמעון בן גמליאל אומר וכו׳. בכל דור ודור. לפיכך וכו׳ . . . . ונאמר לפניו שירה (ג) חדשה הללויה. (בלי שום שינוי מנוסחתנו). הללויה הללו (ד).

ברוך אתה יי״ אמ״ה אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים הגיענו הלילה הזה לאכול בו מצה ומרור. כן יי״ אלהינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתינו לשלום שמחים בבניין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הפסחים ומן הזבחים לכשיגיע דמם על קיר מזבחך לרצון ונודה לך יי״ (יי״) אלהינו ואלהי אבותינו שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו. ברוך אתה יי״ גאל ישר׳:

ומברכין ושותין. וכל הסדר כאשר כת׳ למעלה: לאחר ברכת המזון אומ׳:

שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל הממלכות אשר בשמך לא קראו: כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו. שפוך עליהם זעמך וחרון אפך ישיגם: תהי טירתם נשמה באהליהם אל יהי יושב. יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך יי״ דוחה. יהי דרכם חושך וחלקלקות ומלאך יי״ רודפם. תן להם כפעלם וכרוע מעלליהם כמעשה ידיהם תן להם השב גמולם להם: האשימם אלהים יפלו ממועצותיהם ברוב פשעיהם הדיחמו כי מרו

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) ל)מצויינין. שכל זמן שהיו ישר׳ פרים ורבים היו נכתבים שמותם בבית המלכות כדי שיטול פרס מבית המלך פלוני כך וכך נפשות יטול כך וכך הדא דכת׳ ויכלכל יוסף וגו׳. לחם לפי הטף. יותר ממה שהתינוק אוכל מפרפר: ד״א מצויינין שהיו מלבושם ומאכלם משונה מן המצרים ומסומנים היו וידועים: לקח טוב:

(ב) מ)שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא. ישר׳ שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתם. גוים שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתם: במסכת ע״ז:

(ג) לשון נקבה. וכדאמרי׳ בזולת אי פתרום. שירות אלה לשון שירה מלומדי׳:

(ד) מי כיי״ אלהינו מא): בשמים שיהא מגביה לשבת ומשפיל לראות. מגביהי. ומשפילי. מקימי. להושיבי. מושיבי. כולם יו״ד יתירה בהם. המשפילי לראות. שנותן עיניו להסתכל למטה שימנו בשמים ובארץ. להושיבי. להושיב את האביון עם הנדיבים כגון נדיבי עמו. כך עשה לישר׳ שהיו ירודים ומוטים במצרים עד עפר והושיבם לכסא עם מלכים מושיבי עקרת הבית. את העקרה אשר היא מרה ולעורה וחסירה בנים בתוך הבית הוא מושיבה ליעשות אם הבנים שמחה. דוגמ׳ ציון שהיא עקרה יושיבנה אם הבנים. כי חלה גם ילדה ציון את בניה: מעם לועז. עם שפת לשון אחר שאינו לשון הקודש. וחבירו את [עם] נועז (ישעי׳ לג). ונון ולמד נחלפות זו בזו. כמו (נשכה. לשכה) [נשכה לשכה]. בספר עזרא (נחמי׳ יג): היתה יהודה לקדשו. לקח יהודה לגורלו חבלו וקדושתו. ואף שם קידשו שמו בירידת הים של שרי יהודה רגמתם. הים ראה וינוס. מחמת אימתו של הק׳ נס ונקרע לפני ישר׳ בגאולתם ממצרים. יסוב לאחור. שכל מימי בראשית [נבקעו]. ההרים רקדו. בשעת (מן) [מתן] תורה. של׳ למה לך הרים גבנונים. גבעות כבני צאן. מילה. מה לך הים. שמשורר שואל והולך לגלות שבחו של הק׳. מלפני אדון חולי ארץ. ועוד מאריך המשורר את השבח ואומ׳ אני יודע על מה נסים ומרקדים שיש לך ארץ להתיירא מפני האדון כמו מפני יחילו עמים כלומ׳ מלפני מושל יש לך ארץ לידאג ולהתחלחל שהוא הופך הצור אגם מים. שמן הסלעים יוצאין מים. ד״א חולי ארץ. חלל ארץ יו״ד יתירה בו. למעיינו מים. ויו״ד יתירה בו. כמו חייתו יער:

ע״ש. ל) מצויינין וכו׳ ד״א שהיו מלבושם וכו׳ בפסיקתא דר׳ טובי׳ פ׳ כי תבא ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינים שם שהיה מלבושם ומאכלם ולשונם וכו׳ ועיין בפסיקתא הנ״ל גם היו נכתבים בפלטין של יוסף ע״ש. מ) שבשעה שבא נחש על חוה וכו׳ ע״ז כ״ב ע״ב. מא) כל פירושי המקראות דומים כמעט לפירוש רש״י ע״ש. נ) שמשתחוי למלך מצאתי.

בך. תן להם מה תתן תן להם רחם משכל ושדים צומקים: תרדוף באף ותשמידם מתחת שמי יי׳.

לא לנו. יי׳ זכרנו. אהבתי. מה אשיב. הודו. מן המצר. אנא. ברוך הבא בשם יי׳ וכו׳.

בגליון הכתב יד נכתב:

לא לנו יי׳ לא לנו. בשבילנו ורוע מעשינו תעשה עמנו. כי לשמך תן כבוד כדי שלא יאמרו איה אלהיהם. ואלהינו נודע שבשמים הוא. פה להם. פה עשו להם ואינם מדברים. עינים הרועות להם ואינם רואים. אזנים כרויות להם ואינם שומעים. אף להם ואינם מריחים בו. אַף זה קמץ. כמו נזמי האף. אַף שם דבר. אבל אף אין יש רוח בפיהם. נקוד בפתח. כמו אף כי אמר אלי. ולא ימישון. כמו אולי ימשני אבי. כמוהם יהיו עושיהם. ובוטחיהם יהיו לאפס. עזרם ומגינם של ישר׳ הוא. בית אהרן. בית אהרן אינם כלולים עמהם. שאין גלוים עמהם. יראי יי׳ אילו הצדיקים:

יי׳ זכרנו. בעוד המשורר אחרי שביקש שהזכרים יברך. כשיזכור בניו יברכם. כזכר צדיק לברכה. יוסף יי׳. (יוסף י״י). גם המשורר מברכם. השמים שמים ליי׳. השמים נראה לשבתו. והארץ נתן לשכון שם בריותיו. זהו כל אשר חפץ עשה. וככך חשיבותו שהוא עושה שמים וארץ. לא המתים יהללויה. מוסב על לא לנו. לומר הדין עליך שתתן כבוד לשמך שלא ידונו ולא ימיתונו אויבינו בתוך הגלות. כי מה בצע לך בדמינו אם נמות בידיהם. הרי לא המתים יהללויה אבל אנחנו נברך יה בעודנו חיים:

אהבתי כי ישמע יי׳. אהבתי שישמע יי׳ את קולי. ובימי אקרא. בימי אני אקראנו. ובימי גאולתי אשבחנו. חבלי מות. חבורות אויבינו המבקשים להמיתני. חבלי מות. חבלי שאול. כולם לשון חבורות הם. כמו חבל (רואים) [נבאים]. ומצרי שאול. גבולות שאול בארצות החיים. בארץ ישר׳. (שירבוני) [שגרשוני] אויבי ורודפיי ממנה בימי שאול ועל כרחם חזרתי. האמנתי כי אדבר. האמנתי את דברי ציבא שאמ׳ על מפיבושת כשאדבר הנה [לך] כל אשר למפיבושת. (או) [אז] אני עניתי. דברתי (מזה) [קשה] ונעניתי לך. אני אמרתי בחפזי לנוס מפני אבשלום. כל האדם כוזב ובוגד באוהבו. כי ראיתי בני מבקש נפשי. וכל ישר׳ גומלים לי רעה תחת טובה. לפיכך האמנתי לציבא ואמרתי אף מפיבושת כוזב ובוגד בי. כל לשון כזב אינה אלא חסרון מבטח שבטח. פלייגלא בי. כמו אשר לא יכזבו מימיו. ויש פותרין אותו. אני אמרתי בחפזי נבקע המחלוקות שהיו שאול ואנשיו עוסרים (אלי) [עלי] ואל אנשיי לתופשינו. ושם נאמ׳ ויהי דוד נחפז ללכת. כל האדם כוזב. אף שמואל הנביא שהוא נאמן לנביא אף הוא כוזב. נ) שמשחני למלך. מה׳ כוס ישועות אשא. אביא הנסכים על התודות שנדרתי. כמו שאמ׳ לך אזבח זבח תודה. ועל אותו הכוס בשמך אקרא על ישועה זו. שהרי אין הלוי אמר שירו אלא על היין. נגדה נא לכל עמו נגד כל עמו. יקר בעיני יי׳. הראני הק׳ שדבר קשה וכבד הוא בעיניו להמית את חסידיו. המותה. כמו הביתה. החוצה. ס) עבדך בן אמתך. אין דומה הרבות לעבד לקוח מן השוק. פתחת למוסרי. לקחת מעל צוארי מסורות ומוטות. זבח תודה. הודייה על ניסים שעשית לי. נדרי. קרבני שהבטחתי. בתוככי. כמו בתוכך. כי גבר עלינו חסדו. ואף כי אנחנו אשר גבר עלינו חסדו. ואמת יי׳ לעולם ששמר הבטחתו שהבטיח את האבות: טוב לחסות ביי׳. חסיון אינו אלא לשון ע) (חניון) [חסיון] כל ודבר (מועיל) [מועט]. ומבטח דבר בריא הוא וסמך חזק. ואעפ״כ טוב לחסות ביי׳ מהבטחת בני אדם. כל גוים סבבוני. במלחמת גוג ומגוג שכל הגוים [יהיו] שם כמה שנ׳ [ואספתי את] כל הגוים אל ירושלם למלחמה (זכריה יד). אמילם לשון ימול וינם. אכריתם. דועכו. כל לשון דעיכה לשון קפילה וניתור ממהר להיות ניתור וניתק ממקומו. על [כן] הוא נופל על לשון אש ועל לשון מים. כגון פ) נדעכו ממקומם. וכן נרו עליו ידעך. כדרך שלהבת האש הניתקת מן הפתילה ועולה למעלה כשהיא כבה. דחה דחיתני. אתה . . . אויבי. עזי. גבורת הק׳ היה לי לישועה. צ) עזי יו״ד יתירה. רינה וישועה תהיה לעתיד באהלי צדיקים. ומה קול הרינה ימין יי׳ עושה חיל ירכנו. ימין יי׳ רוממה וגו׳. לא אמות

ואח״כ מתחיל הדבור כוס ישועות כצ״ל וכן הוא בפירש״י שם. ס) עבדך בן אמתך, אין דומה וכו׳ מדרש תהלים מזמור קט״ז. ע) חסיון צ״ל ודבר מועט כצ״ל. פ) נדעכו ממקומם (איוב ו׳), וכן נרו עליו ידעך (שם י״ח). צ) עזי יוד יתירה, ובפירש״י מוסיף כי לא מצינו במקרא עזי נקוד חטף קמץ אלא שורק חוץ משלשה מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וע״כ וזמרת דבוק לתיבת השם ואינך יכול לפרשו וזמרתי, ואל תתמה על ויהי לי שלא אמר היה לי לישועה שהרבה כאלת

יהללוך (א) יי׳ אלהינו כל מעשיך וחסידיך צדיקים עושי רצונך ועמך בית ישראל ברינה יודו ויברכו וישבחו ויקדשו וירוממו ויפארו ויהללו את שם קדשך הוד והדר יתנו לזכר מלכותך כי לך טוב להודות ולשמך נעים לזמר בכל יום תמיד כי מעולם ועד עולם אתה אל. ברוך אתה יי׳ מלך מהולל בתשבחות:

שיר המעלות הנה ברכו את יי׳ כל עבדי יי׳ העומדים בבית יי׳ בלילות: שאו ידכם קודש וברכו את יי׳: יברכך יי׳ מציון עושה שמים וארץ:

הללו יה הללו את שם יי׳ הללו עבדי יי׳: שעומדים בבית יי׳ בחצרות בית אלהינו: כו׳: הלל הגדול: הודו ליי׳ כי טוב כי לעולם חסדו: הודו לאלהי האלהים כי לעולם חסדו: כו׳: נשמת כל חי: והותם בישתבח: ואומר:

ק. מזמור לדוד יי׳ רעי לא אחסר: בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני: נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו: גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי שבטך ומשענתך המה ינחמני: תערוך לפני שלחן נגד צררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה: אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית יי׳ לאורך ימים:

ומברכין ושותין כוס רביעי:

קא. א)יצלצלו חובבים קול שמחה וגילים. זבול כוננו רועים להמוני דגלים: טבח יובל שיי אלים ועגלים. ויעלו בשנה מדי שלש רגלים: איותה לה נפשי משוש חדשי ומועדי. חגים ינקופו ושמחת בית וועדי. סיברתי עד מה ואין דורש בעדי. מביאי התודה בית יי׳ רגילים: טבח: בת נדיב בנעלים יפו פעמיך. טהורה מנחתך וערבו טעמייך. עליזי גאוותך וזמירות נעימייך. נצו גם נעו טלטלים וגולים: טבח: גלל

בגליון הכתב יד נכתב:

אני כנסת ישר׳ כשאר מיתת העולם כי אחיה וגו׳. יסר יסרני (בג׳) [בגלות] וגם נתכפרו עוונותי. ולמות לא יתן אותי. פתחו לי שערי צדק. ואילו הן שערי צדק. זה השער של בית המקדש שהוא ליי׳. והצדיקי׳ יבואו בו. וגם אודך כי עניתני מן הגליות: אבן מאסו הבונים. עם שהיה שפל בין האומות. מאת יי׳ היתה זאת. כן יאמרו הכל. ברוך הבא. יאמרו למביאי ביכורים ועולי רגלים. ברכנוכם. ברכנו אתכם. אסרו חג. הזבחים והחגיגות שהם קונים ובודקים ממום קודרין בכרעי מטותיהן עד שיביאום בעזרה לקרנות המזבח. ויש לפתור כל סוף המזמור הזה מן לא (כי) אמות כי אחיה נאמ׳ בדוד עלמו יסר יסרני וגו׳. על מעשה בת שבע בייסורין. כגון ק)ואת הכבשה ישלם ארבעתים. ר)וששה חדשים נצטרע דוד. ולמות לא נתנני. שנ׳ ש)גם יי׳ העביר חטאתכם (ולא) [לא] תמות. פתחו לי שערי צדק. ואילו הן שערי צדק. אותם שערים של בתי כנסיות ומדרשות אשר הם ליי׳ והצדיקים באו בהן. אודך כי עניתני. מיכן ואילך אמרו דוד ושמואל וישי ואחי דוד. כמו שמפורש בערבי פסחים מי שאמ׳ זה לא אמ׳ זה:

(א) ת)הרב ר׳ אליעזר היה אומ׳ קודם יהללוך הלל הגדול ונשמת וישתבח וחותם בישתבח׳ ובכולהו . . . . דערבי פסחים ויש שמתחיל. יהללוך עד אתה אל. ואינו חותם. ומתחיל הודו. כי חסדו ונשמת. וחותם בישתבח ואשר הנהיגו לחתום ביהללוך על דבר קולה שהתירו לו הלל הגדול ונשמת וישתבח וחותם בישתבח על חמשי: מהיכן הלל גדול. ר׳ יוחנן אומ׳ משיר המעלות. והללויה. והודו ליי׳ כי טוב. עד על נהרות בבל. והילכתא כר׳ יוחנן: חזק:

במקרא וכו׳ ועיין בא״ע שם. ק) ואת הכבשה וגו׳ (שמואל ב י״ב). ר) וששה חדשים נצטרע דוד יומא כ״ב ע״ב. ש) גם ה׳ העביר חטאתך וגו׳ (שמואל ב׳ י״ב), כמו שמפורש בע״פ קי״ט ע״א. ת) הרב ר׳ אליעזר וכו׳ עיין פסחים קי״ח ע״א ורש״י ורשב״ם שם ד״ה ה״ג וכו׳ ורשב״ם שם ד״ה ור״י אמר וכו׳ ועיין בטור א״ח סי׳ ת״פ. א) יצלצלו חובבים וכו׳ בת נדיב בנעלים יפו פעמיך, מיוסד על מאמר חז״ל חגיגה ג׳ ע״א, וסוכה מ״ט ע״ב מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב כמה נאין רגליהון של ישראל בשעה שעולין לרגל וכו׳. יביאון מנחתי עיים עצם וכעלה? אולי צ״ל איים וציים וכאלה, ע״פ הכתוב תהלים ע״ב מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו. לפניו יכרעו ציים.

בו ידותון בשיר לעולה. יביאון מנחתי עיים עצם וכעלה (?) פישום הקטורת עשן עתר לבעלה הבאיש זבוב מות חביתים נפגלים: טבח: דגלי המון חוגג בקול רינה ותודה. כסא יום החג ומשפט העבודה. ציפיתי עת תשוב ואין עומד בסעודה. אבד כל חזון דברים לא נגלים: טבח: העז את מקנך כמו הזון ביאר לילה גם יומם אור חיים האר. קהה לי לבוש ישע כחתן יכהן פאר. וכלכלה תעדה נזמים ועגילים: טבח: וועד שכינתך בנותני שבחך. מחים עם אילים. יכונו מטבחך. ריווי יז נצחם יעלו מזבחך. לארבע קרנותיו רבועים ולא עגולים: טבח: זמרה וקול תודה בנבל וכינור. ננן ינגן עם יגע בציבור. (?) שערים יפתחו ושער ניקנור. תבואנה תופפות מדביר ומרוגלים. טבח יובל שיי אילים ועגלים. ויעלו בשנה מדי שלש רגלים:

בפסח ערבית שחרית ומנחה מתפלל אבות וגבורות וקדושת השם: ואומ׳.

אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכינו לעבודך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת:

ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג המצות הזה זמן חירותינו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים:

אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרונינו ופקדונינו חכרון אבותינו חכרון משיח בן דוד עבדך חכרון ירושלים עיר קדשך חכרון כל עמך בית ישר׳ לפניך לפליטה לטובה. לחן לחסר לרחמים ולשלום ביום חג המצות הזה. זכרינו יי׳ אלהינו בו לטובה ופוקדינו בו לברכה. והושיענו בו לחיים טובים. בדבר ישועה ורחמים חוס וחנינו וחמול ורחם עלינו והושיענו ומלטינו מכל צרה ויגון כי אל מלך חנון ורחום אתה:

והשיאנו יי׳ אלהינו את ברכת מועדיך לחיים לשמחה ולשלום כאשר רצית ואמרת לברכינו. וקדשינו במצותך. ותן חלקנו בתורתך. ושבעינו מטובך ושמחינו בישועתך וטהר לבינו לעובדך באמת. והנחילנו יי׳ אלהינו בשמחה ובששון מועדי קדשך. ב״א יי׳ מקדש ישר׳ והזמנים: רצה: אם חל להיות בשבת מזכיר של שבת. ואומ׳. ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום המנוח הזה ואת יום חג המצות זמן חירותינו באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים: וחותם ב״א יי׳ מקדש השבת ישר׳ והזמנים: וכן בברכת המזון מזכיר של יום טוב בבונה ירושלים: ולאחר תפילת לחש אומר השליח ציבור קדיש שלם: ואין אומ׳ במה מדליקין כל עיקר: נמנעו מלקדש על היין בבית הכנסת שלא להוסיף על ד׳ כוסות. ואין לך עני בישר׳ שאין לו כוס בביתו: ואם חל להיות בשבת לאחר סיום תפלת לחש אומ׳ השליח ויכולו: מגן אבות בדברו: וחותם מקדש השבת: ואין צריך להזכיר של יום טוב. [א])דאמ׳ רבא יום טוב שחל להיות בשבת שליח ציבור היורד לפני התיבה ערבית אינו צריך להזכיר של יום טוב שאלמלא שבת אין שליח ציבור יורד ערבית: ביום טוב בפסח או שאר ימים טובים שחלו להיות במוצאי שבת מתפלל ותודיענו. דאמ׳ רב יוסף אנו תקינו לן רב ושמואל [ג])מרגניתא בבבל ותודיענו: וכך הוא מתפלל:

ענן עתר לבעלה. הכוונה על הקב״ה ע״פ מדוי״ר פי״א אמר שלמה אנא חמיתיה מצומצם בינוהן הה״ד נודע בשערים בעלה וגו׳ משלי ל״א. עם יגע בציבור? אולי צ״ל בצנור תחת בציבור והוא מלשון הכתוב (שבת ה׳) כל מכה יבוסי ויגע בצינור. על דבר זה הערני בטובו הרב רשזח״ה נ״י. כאשר רמזתי ע״י סימנים בראשי האותיות ניכר ששם הפייטן הוא יצחק והוא סידר את הפיוט על סדר אח״ם בט״ע גי״ף (סדר זה נזכר גם בתלמוד במס׳ שבת ק״ד) וכפי עדות החכם צונץ בליטעראטורגעשיכטע שלו ע׳ 168 הפייטן הוא ר׳ יצחק בר שמואל ע״ש. [א]) דאמר רבא

קב. **אתה** בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו. ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכינו לעבודתיך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת:

קג. **ותודיענו** משפטי צדקך ותלמדינו לעשות בהם החוקי רצונך ותתן לנו יי׳ אלהינו משפטים ישרים ותורת אמת חוקים ומצות טובים ותנחילנו יי׳ אלהינו זמני ששון ומועדי קודשך וחגי נדבה. ותורישנו יי׳ אלהינו קדושת שבת וכבוד מועד וחגינת הרגל בין קדושת שבת לקדושת יום [טוב] הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת. הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך: ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה מועדים. כו׳:

מתחילה היו אומרים ותודיענו במקום והשיאנו. והיו חותמין המבדיל בין קודש לקודש. ולא יפה עושין כן. שהן מדלגין ברכה שביעית דהואיל ולא בירך ברכת היום מקדש ישראל והזמנים מעלה עליו כאילו לא התפלל כלל: ואין אומ׳ ויתן לך: בשחרית מתפלל כמו בערבית: ומברכין לגמור את ההלל: יתגדל. תתקבל: ובמוסף מוציאין שתי תורות. באחת קורין [ג]פרשת משכו עד מארץ מצרים על צבאותם: וקורין חמשה. [ד]אין פותחין מהם אבל מוסיפין עליהם. ובשניה. קורא המפטיר בפרשת פנחס דבחדש הראשון עד סוף הפרשה: ושליח ציבור אומ׳ קדיש עד דאמירן. ומפטיר ביהושע מן ויאמר יהושע. עד ויהי שמעו בכל הארץ: ואומ׳ מפטיר ברכות שלאחריהם: ואומ׳ על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום חג המצות הזה שנתת לנו יי׳ אלהינו לקדושה ולמנוחה לששון ולשמחה לכבוד ולתפארת. על הכל יי׳ אלהינו אנו מודים לך ומברכין אותך יתברך שמך בפה כל חי תמיד לעולם ועד ברוך אתה יי׳ מקדש ישר׳ והזמנים: ואם שבת הוא חותם מקדש השבת ישר׳ והזמנים: אשרי: קדיש עד דאמירן: ועומדין למוסף: ואינו מזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם: שכך שנינו [ה]העובר לפני התיבה ביום טוב הראשון של פסח הראשון מזכיר האחרון אינו מזכיר: [ו]אבל מבקשין על הטל. משיב הרוח ומוריד הטל: ואומר קדושת השם: אתה בחרתנו: עד זכר ליציאת מצרים:

קד. **מפני** חטאינו גלינו מארצינו ונתרחקנו מעל אדמתינו ואין אנו יכולין לעלות ולירא(ו)ת ולהשתחוות לפניך בבית בחירתך ולעשות חובותינו לפניך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמך הרבים ותבנהו מהרה ותגדל כבודו ותבנה עירך ותחדש את היכלך ותכונן את מקדשך ותכנס את גליות ישר׳ לתוכו ותמלוך עליהם מהרה בהדרך בשבחך בתפארתך בבית בחירתך. אבינו מלכינו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם. אנא יי׳ אלהינו ושם נעשה לפניך את קורבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספין כהילכתן: את מוסף יום חג המצות הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: ובחדש הראשון בארבעה עשר יום לחדש פסח ליי׳. ונאמ׳ ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג שבעת ימים מצות יאכל: ונאמר ביום הראשון מקרא קודש כל מלאכת

יו״ט וכו׳ שבת כ״ד ע״ב. ב) מרגניתא בבבל וכו׳ ברכות ל״ג ע״ב. ג) פרשת משכו מגילה ל״א ע״א. ד) אין פותחין אבל וכו׳ הוא כפשטות לשון המשנה מגילה כ״א ע״א דאבל מוסיפין עליהן קאי ג״כ איו״ט וכדמשמע גם מפירש״י דפירש דטעם דאין מוסיפין משום בטול מלאכה אבל ביו״ט דליכא בטול מלאכה מוסיפין, וכן הוא דעת הרמב״ם בפרק י״ב הט״ז מה׳ תפילה. ועיין ברמ״א א״ח סי׳ תפ״ב שהביא דעת הי״מ בר״ן מגילה פרק הקורא דמוסיפין קאי רק אשבת ולא איו״ט ע״ש. ה) העובר לפני התיבה וכו׳ תענית ב׳ ע״א. ו) אבל מבקשין על הטל וכו׳ עיין ברכות כ״ש

עבודה לא תעשו: ונאמ׳ והקרבתם אשה עלה לי״י פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים בני שנה תמימים יהיו לכם: ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהילכתן:

אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן רחם עלינו טוב ומטיב הדרש לנו שובה עלינו בהמון רחמיך בגלל אבות שעשו רצונך בנה ביתך כבתחילה והיכלך כבראשונה וכונן מקדשך על מכונו והראינו בבניינו. ושמחינו בתיקונו. והשב כהנים לעבודתם. ולוים לשירן ולזמרם. וישר׳ לנויהם. ושם נעלה ונראה ונשתחוה לפניך בשילוש פעמי רגלינו ככתוב בתורתך. שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני י״י אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות ולא יראה את פני י״י ריקם: נאמ׳ איש כמתנת ידו כברכת י״י אלהיך אשר נתן לך: והשיאנו: עד מקדש ישר׳ והזמנים: רצה: מודים: ושים שלום: קדיש כו׳:

והיה לפנות ערב יבאו לבית הכנסת. ואומ׳ אשרי. ועומד שליח ציבור ואומ׳ ובא לציון וסדר קדושה: קדיש. עד דאמירן: ומתפללין כמו בשחרית: ולאחר סיום תפילת ערבית מברכין: ברוך אתה י״י אלהינו מ״ה אשר קדשנו במצותיו וציונו ז)על ספירת העומר ח)היום יום אחד: ט)יהי רצון מלפניך י״י אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו: וכן כל לילה ולילה עד שבועות: י)ומצוה למימני שבועי ומצוה למימני יומי. כ)ובעמידה. לפי שכל מעשה העומר בעמידה היה. ועוד כת׳ מהחל חרמש בקמה. אל תקרי בקמה אלא בקומה. ת׳: ל)ר׳ התפלל ערבית ביום. ולא רצה

ע״ב תוס׳ ד״ה הא דאדכר וכו׳ לכך יש בני אדם וכו׳. ז) על ספירת העומר. עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ מ״ה, מ״ו, ובר״ן פ״ק דפסחים ד״ה ומיהו וכו׳ ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ רנ״ט, ובספר תמים דעים להראב״ד סי׳ קע״ט, ובראש פ״ק דפסחים סי׳ י׳ ובסוף מס׳ ר״ה ועיין בהגהותי לעיל סי׳ רפ״ג. ח) היום יום אחד, ולדעת המחבר אין צריך לפרש ולומר לעומר, ולא כן בספר הפרדס סי׳ מ״ו משם ספר האורה וז״ל והדר ממני יום אחד לעומר וצריך לאדכורי עומר וכו׳ וכן הוא בסי׳ קמ״ג, ועיין בשו״ת הרשב״א סי׳ תג״ז הובא בב״י סי׳ תפ״ט שאלת אם צריך לומר היום כך וכך לעומר, או היום כך וכך, תשובה הכל אחד אבל יותר ראוי לומר כך וכך לעומר כדי לבאר יותר. ובמהרי״ץ גאות איתא כדעת המחבר היום יום אחד, ותו לא. ט) יהי רצון וכו׳ עיין תוס׳ מגילה כ׳ ע״ב ד״ה כל הלילה וכו׳ ועיין בשה״ל סי׳ רל״ד. י) ומצוה למימני שבועי וכו׳ מנחות ס״ו ע״א. כ) ובעמידה וכו׳ עיין רא״ש סוף פסחים שכתב וכי מברכין מברכים מעומד דת״ר בקמה תחל לספור אל תיקרי בקמה אלא בקומה, וכבר העיר שם מהרי״ב שלא נמצא ברייתא כזו בש״ס ע״ש אך נזכר זה הדרש בפסיקתא דר׳ טובי׳ פרשה לך לך, ובפרשה אמור, וכן הובא בסוף בעל העיטור בשם ר׳ טובי׳, ועיין בברכי יוסף א״ח סי׳ ח׳, ובסי׳ תקפ״ה. ל) ר׳ התפלל ערבית ביום וכו׳ וכן הביא ברד״א בשם המחזור ויטרי ע״ש וכן ראיתי בספר או״ה כת״י לרש״י ז״ל וז״ל בין פסח לעצרת בצבור ממהרין תפלת ערבית מבעוד יום ומונה ר׳ עם הצבור ימים ושבועות בלא ברכה, מימר אמר אם אזכור בלילה בביתי אחזור ואברך כדין ונמצא שלא ברכתי ברכה לבטלה קודם שקיעת החמה, ואם אשכח הרי מניתי ימים ושבועות למצוה, וע״פ שנים עדים יקום דבר שהוא כדברי השואל שאמרה בשם רש״י הובא בשו״ת הרשב״א סי׳ רל״ה וז״ל ומה שאמרת בשם רש״י ז״ל בענין ספירת העומר כשממהרין הצבור תפלת הערב מבעוד יום שמונה עם הצבור ימים ושבועות דמימר אמר אם אזכור בלילה בביתי אחזור ואברך ונמצא שלא ברכתי ברכה לבטלה קודם שקיעת החמה ואם אשכח הרי מניתי ימים ושבועות למצוה, לא ידעתי אנה כתב רש״י ז״ל, ואני תמה אם אמרה הרב ז״ל. ואם אמרה אחר משמו אומר אני שתלה בוקי סריקי ברבינו ז״ל דכל שמנה מבעוד יום לא עשה ולא כלום אלא הרי הוא עומד ביום ראשון ומונה יום שני. ואדרבה כמעיד מה שאינו, ואם שמא יצא בספירה זו כמו בק״ש של ערב א״כ כבר יצא ידי ספירה וכשחוזר ומברך בלילה נמצאת ברכה לבטלה סוף דבר לא ידעתי לזה ענין ואין הרב ז״ל חתום עליו עכ״ל. ובשה״ל סי׳ רל״ד הובא דין זה בשם ר׳ יצחק ובשה״ל הקצר בשם ר׳ יצחק ב״ר יהודה ז״ל וכן הוא בתניא רבתי סי׳ נ׳ אמנם קושית הרשב״א במקומה עומדת על מי שאמרה. ועיין בב״י על הטור א״ח סי׳ תפ״ט הביא זה הדין בשם הרד״א משם המח״ו ולא הזכיר דעת הרשב״א החולק, וביותר קשה שהרד״א אחר שהביא דעת המח״ו כתב וז״ל אבל כתב הרמב״ם אם מנה ולא בירך יצא וכן עיקר, ולפיכך צריך ליזהר מי ששואל אותו חבירו כמה ימי הספירה שיאמר לו אתמול היה כך וכך שאם אמר לו היום כך וכך נמצא שכבר מנה ואינו יכול לחזור ולמנות בברכה, ודוקא כשהגיע זמן הספירה דהיינו בין השמשות אבל אם שאל אותו ביום ואמר לו כמה יהא לנו מהספירה זאת הלילה יכול לומר כך וכך הם ואין בזה חשש עכ״ל וא״כ קשה איך הב״י בא״ח שם הביא שני הדינים לפסק הלכה, בסעיף ג׳ הביא דעת המח״ו, ובסעיף ד׳ הביא סוף דעת הרד״א שחזר ממה שכתב בראשונה והביא דעתו לפי דעת

לברך על ספירת העומר עם האחרים כי היה דואג שמא יעשה ברכה לבטלה. וספר עם האחרים ולא בירך. והיינו תמיהים ספירה זו למה. ואמ׳ [שמא] אשכח ונמצאתי קרח מיכן ומיכן:

הילכות העומר.

קה. העומר שהיו ישר׳ עושין היו ארבעים ושלש בצים וחומש ביצה. כמשקל אילו הבצים כך משקל עומר ומן שיעור כזה חייב להפריש חלה: קודם היו חוקרין בארץ ישראל על העומר נ)באיזה מקום ימצא תחילה. ס)והיו קוצרין אותו בערב הפסח. וממחרת הפסח היו מקריבין אותו לפני הארון מבחוץ. ונוטלו הכהן ומרימו. ומוליכו ומביאו. והיה טוחנו. ועושה ממנו לחם. ונותנו אל כהן גדול ואוכלו. ואחר כך היו החיטין מותרין לקצר ולאכל לכל ישראל. והעומר הזה מן חלק אחד של שדה היו מביאין אותו. אבל ביכורים של פירות ע)כל זמן שרואים אותו אחד ואחד מישר׳ בגנו ובכרמו התאנים והענבים פ)או כל מיני פירות המבכרות תחילה היה עושה בה סימן. ואחר כך ממלא את הטנא ומביאו לכהן. ומקריבו לפני הארון בחוץ. ומרימו ומוליכו. ומביאו ואוכלו הכהן צ)עם כל אנשי ביתו. ומותרים כל אחד ואחד בפירותיו: סליק: ע״כ:

למחר מברכין כמו כן לגמור את ההלל. ומוציאין שתי תורות. ק)וקורין שור או כשב. עד וידבר משה את מועדי יי׳ אל בני ישראל: ומפטיר קרי כדאתמול. ומפטיר במלכים. בן שמנה שנה יאשיהו עד ואחריו לא קם כמוהו: אשרי: קדיש: ומתפללים כיום ראשון: זו היא תפילת מוסף של שני ימים הראשונים: ומשעברו שוב ר)אין מברכין לגמור את ההלל אלא לקרות. לפי שאין חלוקין בקורבנותיהם. ואל יאמר (מפני) [במפני] חטאינו. אילו הפסוקים. ובחמשה עשר. וביום הראשון. אלא כאמור. והקרבתם: ויגמור הפרשה. וביום השביעי בכלל. להעיד על החג הבא לפניו. ועוד שאין משיירין בפרשה פחות משלשה פסוקין. אבל היאך תקרא ובחדש הראשון להיות ארבעה עשר וחמשה עשר וכבר הלכו להם:

קו. אמנם ביום הראשון קורין את ארבעה עשר להגיד הילכות החודש הראשון. וכל חקת הפסח ומשפטו: ת׳: וזה טעם סדר הפרשיות וסדר קרייתם: ביום הראשון משכו. שהיא עיקר מצות הפסח ואזהרותיו. היאך נצטוו אבותינו. ואחר כך שור או כשב ששם מזהיר ומפרש דיני המועדות: ומשם ואילך ד׳ ימי חול המועד קורין ד׳ פרשיות. וכל אחת מקדמת בתורה יותר מחבירתה וכמו שהיא מוקדמת מקדימין לה לקרותה קודם לחבירתה. וזה הטעם שאנו מקדימין קדש. לאם כסף. ולחברותיה. ואפילו

הרמב״ם, ועיין במ״א שם ס״ק ז׳, ובביאורי הגר״א שם ס״ק ה׳ וצ״ע. מ) העומר וכו׳ הי׳ ארבעים ושלש בצים וכו׳ כדכתיב והעומר עשירת האיפה הוא (שמות ט״ז) האיפה שלש סאין והסאה ו׳ קבין והקב ד׳ לוגין והלוג ו׳ בצים נמצא עשירית האיפה מ״ג בצים וחומש ביצה והוא שיעור לחלה ולמנחות רש״י שם ועיין עירובין פ״ג ע״ב ובתוס׳ שם ד״ה שבעה וכו׳. נ) באיזה מקום ימצא תחילה מנחות ס״ד ע״ב. ס) והיו קוצרין אותו בערב הפסח, המחבר קיצר מאד בה׳ הקרבת העומר והמעט שהביא צריך תיקון וביאור ור״ל בערב של יום ראשון של פסח שהוא בליל ט״ז של פסח עיין מנחות ס״ה ע״א ורמב״ם פ״ז מה׳ תמידין ומוספים ה״ג. ומרימו ומוליכו ומביאו, עיין מנחות ס״א ע״א ועיין רמב״ם פי״ב מה׳ מעשה הקרבנות ה״ו. והיה טוחנו. פירש מקודם עיין מנחות ס״ו ע״א נתנוהו לריחים וכו׳ ולא הזכיר דין הקומץ והקטרתו ע״ג מזבח. ועושה ממנו לחם ונותנו אל כהן גדול ואוכלו, אין לדברים הללו שום ביאור. ובדוחק י״ל דקאי על הנשאר לאחר הקטרת הקומץ שנותנו לכהן ואוכלו כשירי כל המנחות הנאכל לכהנים, ותיבת גדול הוא ט״ס. ואח״כ היו החיטין מותרין וכו׳ וה״ה שאר חמשת המינים. ע) כל זמן שרואים וכו׳ בכורים פ״ג משנה א׳. פ) או כל מיני פירות היינו משבעת המינים מנחות פ״ד ע״א. צ) עם כל אנשי ביתו עיין סוף מס׳ בכורים (כל דברי המחבר מתחילת העומר וכו׳ עד סופו כל אחד ואחד בפירותיו, נמצא נדפס אות באות בקונטרס תורתן של ראשונים צד 20). ק) וקורין שור וכו׳ מגילה ל״א ע״א. ר) אין מברכין לגמור

חל שבת להיות באחד מימות של חול מועד ס) שקורין בה פרשת ראה. למחר קורין פרשת המוקדמת ולא תפסיד את מקומה. אבל האחרונה תדחה. והכי נמי אמרי׳ בסוכה ם)שאחרון נדחה:

א) [בשביעי] של פסח קורין בשלח. אע״ג שהיא מוקדמת יותר מקצת מהם. לפי שביום ז׳ עברו הים ואמרו שירה: כל הבכור מאוחרת לכולן. ויש בה מצות וחוקים: ואם לא תפרש כן יש לך לתמוה על הסדר. למה סידרו חכמים כן. אימא איפכא: הילכך נראה כמו שפירשתי. ועיקר: פר״ת:

ואני אומ׳ בראשון להזהיר על הילכות פסח. ובשני שור או כשב. על שם וספרתם לכם שהיא למחרת יום טוב ראשון. ודיני מועדות. ולא על סדר פרשיות אלא על סדר הימים. קדש. כסף. פסל. מדבר. ארבעת אילו כסדר פרשיות. וקדש. על שם שמכת בכורות תחלה. ונקדשו על דבר זה בכורות ישראל. לכך נקראת תחילה. וכסף. פסל. שתיהן מזהירות על הילול המועדות. ג)כדאמרי׳ אלהי מסכה לא תעשה לך. וסמיך ליה. את חג המצות תשמור (שמות לד). לומ׳ לך כל המבזה את המועדות כעובד ע״ז. וכת׳ תשמר. ודרשי׳ במועד קטן ובאין דורשין. לימד על חולו של מועד שאסור בעשית מלאכה. במדבר. שילוח טמאים לפסח שני. אחרי הילכות פסח יש לנו לאומרה. שלח. ליל שביעי ירדו לים. ובשחרית אמרו שירה. וזה פי׳ הקונ׳. בוכרא. כד׳ בפ׳ בני העיר לאומרה בשמיני עצרת על שיש בה מצות וחוקים ובכור להזהיר על המתנות ולהחזיר לבעליהן: כנ״ל איתו: ע״כ ת׳: ביום השלישי. שהוא חול המועד. קורין בבא אל פרעה קדש לי כל בכור. עד ויהי בשלח: ביום הרביעי. שהוא שני לחול המועד. קורין אם כסף תלוה. עד לא תבשל גדי בחלב אמו: ביום החמשי. שהוא שלישי למועד. קורין בכי תשא. פסל לך. עד בחלב אמו: ביום הששי. שהוא רביעי לחול המועד. קורין בבהעלתך. במדבר סיני בשנה השנית. עד לגר ולאזרח הארץ: ובאילו ד׳ ימים של חול המועד בכל יום מוציאין שתי תורות. וקורין באחת שלשה בעניינו של יום כאשר פירשנו. כמו שסידרו רבותינו משך. תורא כו׳. הרביעי קורא בספר תורה שנייה בפנחס. מן והקרבתם עד וביום הביכורים: מתוך שהוא בא להיכר חובת היום. כדאמ׳ ג) כל דספי מילתא מחבריה ספי ליה חד גברא. לפיכך הנהיגו לייחד לו יחיד לקרות בפרשת מוסף: על ששאל אם שכחן וקראו ד׳ בעניינו של יום ולא קראו פרשת קרבן מוסף: אמנם כן נראה בעיני. שיחזור שליח ציבור ויקרא בפרשת והקרבתם. דהך רביעי כמאן דליתיה דמי. ואי איפשר שאין קורין בקורבנות דחובה. לפיכך יחזור שליח ציבור ויפתח ספר תורה ויקרא לכל מי שירצה או לרביעי או לאחר. ואין להקפיד בכך: ד)ובמסכת סופרים יש מעין (דכר) [דבר] זה. כל ימות הפסח האחרון קורא והקרבתם. וקורא נמי וביום השביעי. דחדא פרשה היא ואין לשנות כלל: שלמה בר שמשון:

ומחזירין התורות למקומן. ואומ׳ שליח ציבור לפני התיבה. אשרי ובא לציון: סדר קדושה. כמנהג חול גמור: קדיש: עד דאמירן: ועומדין למוסף. ומתפללין מגן. ומחיה. ומושלש: ואו׳ אתה בחרתנו. עד זכר ליציאת מצרים. מפני חטאינו: כאמור והקרבתם: עד כהילכתו. מלך רחמן: והשיאנו: עבודה. הודאה. וברכת כהנים: שים שלום: קדיש כו׳. וזהו הסימן שקבעו חכמים: משך. תורא. קדש. בכספא. פסל.

וכו׳ עיין ערוכין י׳ ע״ב, ובתוס׳ שם ע״א ד״ה י״ח ימים וכו׳. ס) שקורין בה פרשת ראה וכו׳ מגילה ל״א ע״א. ם) שאחרון נדחה סוכה נ״ה ע״א. א) בשביעי של פסח וכו׳ כצ״ל. לפי שביום השביעי וכו׳ מגילה ל״א ע״א, ובפרש״י ויהי וכו לפי שביום ז׳ של פסח אמרו שירה על הים. ג) כדאמרינן אלהי מסכה וכו׳ פסחים קי״ח ע״א, מכות כ״ג ע״א. ועיין בפירוש הרשב״ם פסחים שם ד״ה כל המבזה וכו׳ ונפקא לן במס׳ חגיגה י״ח ע״א איסור מלאכה בחוש״מ ועיין שם תוס׳ ד״ה חוש״מ וכו׳ ובתוס׳ ע״ז כ״ב ע״א ד״ה תיפוק ליה וכו׳. ג) כל דספי וכו׳ מגילה כ״ב ע״ב.

במדברא. שלח. בוכרא: ואע״ג דסימנא הכי הוא. מכל מקום קרינן פסל לך בשבת של חול המועד. ומתחילין מראה אתה אומר אלי. לרבות הקוראים. עד ז׳. ה)דאמ׳ רב חנן בר אבא שבת שחלה בחולו של מועד בין בניסן בין בתשרי קרינן ראה אתה:

וכשחל להיות פסח בחמשי בשבת. קורין בפרשת משכו. למחר. שור כשב: יום ג׳ שהוא שבת של חול המועד. קורין ראה אתה דהיינו פסל לך. יום ד׳ קורין קדש. דהא חוזרין לכסידרן. ומהו הסדר. לקרות פרשת קדש אחר שור או כשב. וכן היינו עושין אם לא שהפסיק שבת של חול המועד. ועכשיו שהפסיק. קורין אותה מיד אחר השבת: וכן הלכה:

ומגילת שיר השירים אומ׳ אותה בשבת שחלה להיות בחולו המועד. ת׳. ואם אין שבת בחולו המועד או׳ אותה יום שביעי של פסח. ת׳: ולכך אנו אומרי׳ אותה בפסח על שם ששיר השירים מדבר מגאולת מצרים. שנא׳ לסוסתי ברכבי פרעה. וגו׳. וכל העניין מדבר מארבע גליות למבין: ושבת של חול המועד קורין מן ראה אתה אומר אלי. עד לא תבשל גדי בחלב אמו. ומפטיר קורא והקרבתם עד סוף הפרשה. ומפטיר ביחזקאל. היתה עלי יד יי״. עד סוף הפרשה אך הוקשה הדבר לר׳ כי אין בה מעניין הפסח כל עיקר. ונר׳ לר׳ שצריך להתחיל למעלה. כה אמר יי״ עוד זאת אדרש לבית ישראל. וגו׳ כצאן קדשים. כצאן ירושלים במועדיה. דמתרג׳ כעמא דמידכן ואתאן לירושלם בזמן מועדי פסחא. ויש מקומות שנוהגין כן: ור״ת פי׳ על שם ו) שהיו מיוצאי מצרים לפני הקץ: למוסף מתפללין אבות וגבורות וקדושת השם. אתה בחרתנו. עד ותתן לנו יי״ אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה זמן חירותינו כו׳. מפני חטאינו כו׳. עד ומוספין כהילכתן. את מוספי יום המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה נעשה כו׳. עד מפי כבודך כאמור. וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימים ושני עשרונים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו: עלת שבת בשבתו על עולת התמיד ונסכה זה קרבן שבת. וקרבן היום נאמ׳: והקרבתם וגו׳: מלך רחמן: והשיאנו. כו׳ והנחילנו יי״ אלהינו באהבה וברצון שבת ומועדי קדשך ברוך אתה יי״ מקדש השבת ישר׳ והזמנים: רצה. ומודים. ושים שלום: קדיש כו׳:

בשביעי של פסח. בלילי יום טוב מקדשין על היין. ואין צריך לומ׳ זמן: ת׳. ובערבי פסחים מוכח הכי. דקא׳ ז)מדלא קאמ׳ זמן ש״מ בשביעי של פסח עסיקינן: דכל מה דהוה ליה אכליה. וסברא הוא: דזמן בהכנסת הרגל הוא: ת׳: ומתפללין כמו בימים הראשונים. בין בערבית בין בשחרית. אלא שבתפילת מוסף מוסיף על פסוקים של והקרבתם. ונא׳ וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו: ומנחתם: וגו׳: ומוציאין שתי תורות. וקורין מן ויהי בשלח. עד. כי אני יי״ רופאך. לפי שביום שביעי אמרו שירה על הים ומפטיר קורא מוהקרבתם עד סוף פסקא. ומפטיר בשמואל. מן ותהי עוד מלחמה בנת. עד סוף השירה. לפי שהיא שירה. ומדבר בה מיציאת מצרים. עלה עשן באפו. וישלח חיציו: וקטן מתרגם כל פסוק ופסוק מן ויהי בשלח. (ומשיהה) [ומשירה] כולה. שהיום עברו ישר׳ את הים. ומתרגם הפרשה לפרסם הנס. וכיון שנהגו לתרגם בתורה נהגו לתרגם אף בנביא. וכן בעצרת. ולא בשאר מועדים: ביום השמיני. קורין כל הבכור: עד סוף פיסקא. ומפטיר בישעיה. בעוד היום בנוב. עד צהלי ורני. ח)לפי שמפלתו של סנחריב בפסח היה:

ד) ובמס׳ סופרים יש מעין דבר זה כצ״ל עיין מסכתא סופרים פי״א ה״ד. ה) דאמר רב חנן וכו׳ מגילה ל״א ע״א. ו) שהיו מיוצאי מצרים לפני הקץ עיין בת״י ריש פרשה בשלח ועיין לעיל סי׳ קפ״ב ובהערותי שם אות ע׳. ז) מדלא קאמר זמן וכו׳ פסחים ק״ב ע״ב. ח) לפי שמפלתו של

וביום שביעי של פסח. מתרגם ויהי בשלח:

קז. [פח])והוה כד שלח פרעה ית עמא ולא (דברינו) [דברינון] יי״ אורח ארעא פלשתאי ארי קריבא הוא. מאתן אלפין דנפקו ממצרים תלתין שנין קדם קיצא די״. מאתן אלפין גוברין ריגלאין בני חילא הוו כולהון משבטא דאפרים מאחרין בתריסין ובמאני זיינא וברמחין. הן הן גרמיא. יבישיא. דאחיא יתהון יי״ על ידי יחזקאל נבייא בבקעת דירא. ומהן גרמיא הוו מאני דשתי בהון נבוכד נצר רשיעא. ובשעתא דאחיא יתהון יי״ על ידי יחזקאל נבייא. הוו טפחין ליה לההוא רשיעא על פומיה ומקרבין גרמא לות גרמיה. וחיו וקמו על ריגליהון. משיריין סגיאן לחדא לחדא. כולהון קמו. בר מן גברא חד דלא קם. אמר נבייא קדם יי״ מה הוו עובדוהי דההוא גברא דלא קם ובכן אמר ליה יי״ בחיבולייא יהב ובריביתא יסב ויחי (א). לא יחיי. ובכן אחוי ליה יי״ ליחזקאל אתא הדין שבן עתיד לאחאה מיתייא. ובכן אמר ליה יי״ דילמא יזועון עמא במיחזיהון אחיהון מיתייא וידהלון ויתובון למצרים: ויסב: ואסחר יי״ ית עמא אורח מדברא לימא דסוף ומזרזין סליקו בני ישראל מארעא דמצרים: ויקח: ואסיק משה ית גרמיה דיוסף עימיה ארי אומאה אומי ית בני ישר׳ למימר מדכר דכיר יי״ יתכון ותסקון ית גרמיי מיכא עימכון: ויסעו: ונטלו מסוכות ושרו באיתם דבספר מדברא: ויי״: ויי״ מדבר קדמיהון ביממא בעמודא דעננא לדברותהון באורחא ובליליא בעמודא דאישתא לאנהרא להון למיזל ביממא ובליליא: לא: לא עדי עמודא דעננא ביממא ואף לא עמודא דאישתא בליליא קדם עמא: וידבר: ומליל: דבר: מליל עם בני ישר׳ ויתובון וישורון קדם פום חירתא בין מגדלא ובין ימא קדם בעיל צפון לקיבלי תשרון על ימא: ואמר: ואמר פרעה על בני ישר׳ מעורבלין אינון בארעא אחר עליהון מדברא: וחזקתי: ואיתקף ית ליבא דפרעה וירדף בתריהון ואתייקר בפרעה ובכל משרייתיה וידעון ארי אנא יי״ ועבדו [כן]: ויוגד: ואיתחוה למלכא דמצרים [ארי] אזל עמא ואתהפיך ליבא דפרעה ועבדוהי על עמא ואמרו מה דא עבדנא ארי שילחנא ית ישראל מלמיפלחנא: ויאסר: וטקים ית רתיכוהי וית עמיה דבר עימיה: ויקח: ודבר שית מאה רתיכין בחירן וכל רתיכי מצרים וגיברין ממנו על כולהון: ויחזק: ותקיף יי״ ית ליבא דפרעה מלכא דמצרים ורדף בתר בני ישר׳ ובני ישר׳ נפקו בריש גלי: וירדפו: ורדפו מצראי בתריהון ואדביקו יתהון כד שרן על ימא כל סוסוות רתיכי פרעה ופרשוהי ומשריתיה על פום חירתא לקדם בעיל צפון: ופרעה: ופרעה קריב וזקפו בני ישר׳ ית עיניהון והא מצראי נטלין בתריהון ודחילו לחדא וצווחו בני ישר׳ קדם יי״: ויאמרו: ואמרו למשה המדלית קוברין במצרים דברתנא לממת במדברא מה דא עבדתא לנא לאפקותנא ממצרים: הלא: הלא דין פיתגמא דמלילנא עמך במצרים למימר שבוק

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) הכא אמרינן בפ׳ איזה נשך. ט)למה לי דכתב רחמנא לאו בגזל לאו בריבית לאו באונאה ולריכי כו׳. מכלל שזה תלוי בזה ועליהו שבני נח נלטוו על הגזל. לפיכך קנס אותן לומר שלא יחיה. כדכת׳ ביחזקאל בנשך נתן ותרבית לקח וחי לא יחיה מות יומת דמיו בו יהיה. אבל ריבית לא עליהו שבני נח נלטוו. אם לא מפני איסור גזל:

סנחרב בפסח היה כן פירש״י מגילה ל״א ע״א ועיין מדרש שמות פרשת י״ח והיו ישראל וחזקיה יושבין ואומרין את ההלל שהיה ליל פסח וכו׳ ושם ובו הציל לחזקיה וכו׳. פח) והוה כד שלח פרעה וכו׳ עיין בת״י שלפנינו פרשה בשלח ועיין לעיל סי׳ קפ״ב ובהערותי אות ע׳ וכאן הביא גם המחבר הגירסא מאתן אלפין וכו׳ לא מאתן ואלפין ע״ש. ט) ל״ל דכתב רחמנא וכו׳ ב״מ ס״א ע״א. כדכתיב ביחזקאל בנשך נתן וגו׳ (י״ח) מות יומת דמיו בו יהיה שם י״ט. — גרמיה דיוסף ולפנינו בת״א גרמי יוסף. לא עדי, לפנינו לא יעדי. ויתובון וישורון, לפנינו ויתובו וישרון. על עמא, ולפנינו לעמא. ית רתיכוהי, לפנינו ית רתיכי. ותקיף וכו׳ לפנינו ואתקף. כל סוסוות, לפנינו סוסותא. לקדם

מיננא וניפלח ית מצראי [ארי טב לנא דנפלח ית מצראי] מדנמות במדברא: ויאמר: ואמר משה לעמא לא תדחלון אתעתדו וחמון ית פורקנא דיי׳ דיעביד לכון יומא דין ארי כמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחמיהון עוד עד עלמא: יי׳: יי׳ יגיח לכון קרב ואתון תשתקון: ויאמר: ואמר יי׳ למשה קבילית צלותך מליל עם בני ישראל ויטלון: ואתה: ואת טול ית חוטרך ומרים ידך על ימא ובזעיה וייעלון בני ישר׳ בגו ימא ביבשתא: ואני: ואנא הא אנא מתקיף ית ליבא דפרעה מלכא דמצרים וייעלון בתריהון ואתייקר בפרעה ובכל משרייתיה ברתיכוהי ובפרשוהי: [וידעו. וידעון מצראי ארי אנא ה׳ באתיקרותו בפרעה ברתיכוהו ובפרשוהי] ויסע: ונטל מלאכיא דיי׳ דמדבר קדם משריתא דישר׳ ואזל מבתריהון ונטל עמודא דעננא מן קדמיהון ושרא מבתריהון: ויבא: ואתא בין משריתא דישר׳ ובין משריתא דמצרים והוה עננא וקבלא למצראי ולישראל נהר כל ליליא ולא איתקריבו דין לות דין כל ליליא: ויט: וארים משה ית ידיה על ימא ודבר יי׳ ית ימא ברוח קידומא תקיף כל ליליא ושוי ית ימא ליבשתא ואיתבזעו מיא: ויבאו: ועלו בני ישר׳ בגו ימא ביבשתא ומיא להון שורין מימיניהון ומשמאליהון: וירדפו: ורדפו מצראי ועלו בתריהון כל סוסוות רתיכי פרעה ופרשוהי ומשרייתי׳ לגו ימא: ויהי: והוה במטרות צפרא ואסתכי יי׳ על משריתא דמצראי בעמודא דאישתא ועננא ושגיש ית משריתא דמצראי: ויסר: (ואערי) [ואעדי] ית גלגלי רתיכוהי ומדברין להון בתקוף ואמרו מצראי ניעירוק מן קדם ישר׳ ארי דא היא גבורתא דיי׳ דעבד (לכון) [להון] קרבין במצרים: ויאמר: ואמר יי׳ למשה ארים ית ידך על ימא ויתובון מיא על מצראי על רתיכוהי ועל פרשוהי: ויט: וארים משה ית ידיה על ימא ותב ימא לעידן צפרא לתוקפיה (ומיא) [ומצראי] ערקין לקדמותיה ושניק יי׳ ית מצראי לגו ימא: וישבו: ותבו מיא וחפו ית רתיכיא וית פרשיא לכל חילוות פרעה דעלין בתריהון בימא לא אשתאר בהון עד חד: ובני: ובני ישר׳ הליכו ביבשתא בגו ימא ומיא להון שורין
מימיניהון ומשמאליהון:

ומנעים את קולו בנעימה ובנגינה: איזיל משה: ר׳ היה אומרו על ואתה הרם מטך והוא מקום הראוי לו לפי (לפי) הדיבור. ועליו הוא מתרגם בירושלמי: ותשובה ראיתי לאומרו. על ויושע לספר השירה:

איזול משה וקום על ימא. ואמור לימא זע מן קדם אל. בשמי תיזיל ותימור לימא דאנא שלוחיה. דיוצר בראשית. גלי אורחך שעתא זעירא ויעברון בגוך פריקוי דקירים. דשבטוי דיעקב שריין בעקא. ושנאיהון רדפין בתריהון. הא אם את סנרת מן קדמיהון ופרעה רשיעא אתי מבתריהון: ואזל משה וקם על ימא ואמר לימא זע מן קדם אל. זע ימא מן קדם משה כד חמא בידוהי חטר דניסיא. חימא ורוגזא עלת לימא והות מתרברב למחזור לבתריה. טען היא לך בריה דעמרם לית אנא שליט וקשיש (מונאי) [מינך]. יומין תלתא אנא רב מינך דאנא אתבריתי בתלתא ואת בשיתא. כד חמא משה ימא

בעיל צפון, ולפנינו דקדם וכו׳. וצווחו בני ישראל, לפנינו וזעיקו בני ישראל. ונפלח ית מצראי ארי טב לנא דנפלח ית מצראי וכו׳ כצ״ל והשמיט המעתיק מן מצראי עד מצראי. אתעתדו וחמון, לפניו מחזו. כמא דחמיתון, לפנינו דחזיתון. למיחמיהון, לפנינו למחזיתהון. ותקיף ית ליבא דפרעה מלכא דמצרים, ולפנינו מתקיף ית לבא דמצראי. ברתיכוהי ובפרשוהי וחסר כאן התרגום מפסוק וידעו מצראי ארי אנא ה׳ באתיקרותי בפרעה ברתיכוהי ובפרשוהי, ודלג המעתיק מן ובפרשוהי עד ובפרשוהי. ונטל מלאכיא צ״ל ונטל מלאכא. כל סוסוות רתיכי פרעה ופרשוהי ומשרייתי, לפנינו כל סוסות פרעה רתיכוהי ופרשוהי וכו׳. על משריתא, לפנינו למשריתא. ית גלגלי רתיכוהי, לפנינו רתיכיהון. על רתיכוהי ועל פרשוהי, לפנינו על רתיכיהון ועל פרשיהון. לגו ימא, לפניט בגו ימא. לכל חילוות פרעה, ולפנינו לכל משרית פרעה. — איזיל משה וקום על ימא וכו׳ מיוסד על סדר א״ב עיין מדרש שמות רבה פ׳ פכ״א. פריקוי דקירים, פרויי האדון ה׳, ועבד חפשי מארוניו ת״י מן קירוס דידיה. ובת״י במדבר י״א כי ברם קירים איטמוס להון. פירוש האדון (השי״ת) הוא מחסה

מסרהב וגלוהי מתרברבין עליה. הכדין אמר ליה. לית שעתא דא שעתא דדינא דישר׳ שריין בעקא:

מתיב משה ואמר לימא אנא שלוחיה דיוצר בראשית. נהפך ימא כד שמע מילתיה למיעבד רעותיה דמריה דשמיא. סוף מיליא אמר ימא למשה מן קדם ילוד איתתא לית אנא מיתכביש. ענה משה ואמר רב מינאי ומינך יכבוש יתך. פתח משה פומיה בשירה והכדין אמר בתושבחתא. צלותיה דמשה עלת בבעו ובתחנונים אמר מילתיה. קרא אמרת ליה בסיפרא דאורייתא כען תיהמי מה איעביד לפרעה רשיעה. ריבוניה דעלמא לא תמסור עמך בידוי דפרעה רשיעא. רם יהב ליה חטר דניסיא לחבלא כל מרודיא. שמע ים קל רוחא דקודשא דמתמליל עם משה מיגו נורא. תב ימא ונחו גלוהי ועברו בגויה בני ישר׳: ויושע:

ופרק ושיזיב יי׳ ביומא ההוא ית ישר׳ מידא דמצראי וחמון ישר׳ ית מצראי מייתין רמאין על כיף ימא: וירא: וחמון ישר׳ ית גבורא ידא רבתא [דעבד ה׳ במצראי ודחילו עמא מן] קדם יי׳ והאמינו במימרא דיי׳ ובנביאותיה דמשה עבדיה: אז: הכדין שבח משה ובני ישר׳ ית שבח שירתא (חדא) [הדא] קדם יי׳. ואמרו למימר נודי ונשבח קדם יי׳ דהוא רם על רמיא ומתגאה על גיותניא. וכל מאן דמתגאה קדמוהי הוא במימרי׳ מתפרע מיניה. מצראי וסוסוון ורתיכיהון על דאיתגאו ורדפו בתר בני ישר׳ רמא וטבע יתהון בימא דסוף: עזי: תוקפן ורב תושבחתן הא ריבון כל עלמא יי׳ ואמר במימריה והוה לן לפריק. דין הוא אלהנא ונשבחיניה. אלהא דאבהתנא ונרוממיניה: יי׳ איש מלחמה יי׳ שמו:

ארבע כיתין אתעבידו בני ישר׳ כד הוו קיימין על ימא דסוף. חדא הוה אמרה נפיל בימא. וחדא הוה אמרה נסדר לקיבליהון סדרי קרבא. וחדא הוה אמרה נחזור למצרים. וחדא הוה אמרה ניצווח ונימני לקיבליהון ונערבב יתהון. כתא דהוה אמרה נפיל בימא. אמר להון משה לא תדחלון: אתעתדו וחזו ית פורקנא דיי׳ דייעביד לכון יומא דין. כתא דהוה אמרה נסדר לקיבליהון סדרי קרבא. אמר להון משה לא תדחלון. קומו ושתיקו והבו יקר ותושבחן ורוממו לאלהכון. כתא דהוה אמרה נחזור למצראי אמר להון לא תדחלון. ארי כמא דחמיתון ית מצראי יומא דין לא תוספון למיחזיהון עוד עד עלמא. כתא דהוה אמרה ניצווח ונמני לקבליהון ונערבב יתהון. אמר להון משה לא תדחלון. יי׳ אלהנא דהוא עביד לכון נצחני קרביכון יי׳ שמיה. כשמיה כן גבורתיה כן תוקפיה וכן מלכותיה. יהא שמיה רבה מברך לעלם ולעלמי עלמין: מרכבות פרעה: רתיכי פרעה וחילוותיה רמא בימא ושפר עולימוהי רמא וטבע יתהון בימא דסוף: תהומות: תהומיא חפו עליהון נחתו במצולתא במיא רבא כאבנא: ימינך: ימינך יי׳ אדירא בחילא ימינך יי׳ חברת סנאה ובעיל דבבא: וברוב: ובסני תוקפך תברתא שורי דבעלי דבביהון דקמו

להם. אנא שליט וקשיש מינך כצ״ל. — ופרק ושיזיב ה׳ וכו׳ וחמון ישראל וכו׳, ולפנינו ופרק ה׳ וכו׳. וחזו ישראל וכו׳ מייתין רמאין וכו׳, לפנינו ליתא רמאין. ידא רבתא דעבד ה׳ במצראי ודחילו עמא מן קדם וכו׳ כצ״ל. ובנביאותיה וכו׳, לפנינו ובנבואת משה עבדיה. הכדין וכו׳ שבח שירתא הדא וכו׳ כצ״ל, ולפנינו בכן וכו׳ ית תושבחתא הדא וכו׳. נודי ונשבח וכו׳ בלשון ת״א הוא משונה ע״ש, תוקפן ורב תושבחתן וכו׳ עיין בת״א שגם בזה הלשון משונה. — ארבע כיתין וכו׳ עיין ירושלמי תענית פ״ב ה״ה וז״ל ארבע כיתים נעשו אבותינו על הים אחת אומרת נפול לים. ואחת אומרת נחזור למצרים, ואחת אומרת נעשה עמהן מלחמה, ואחת אומרת נצווח כנגדן, זו שאמרה נפול לים אמר להן משה התיצבו וראו את ישועות ה׳ וגו׳ זו שאמרה נחזור למצרים אמר להן משה כי אשר ראיתם את מצרים היום וגו׳, וזו שאמרה נעשה עמהן מלחמה אמר להן משה ה׳ ילחם לכם, וזו שאמרה נצווח כנגדן אמר להן משה ואתם תחרישון, ועל סדר זה חשיב להו במכילתא פ׳ בשלח. ועיין בתרגום ירושלמי ובת״י. וחילוותא, לפנינו ומשריתיה. רמא בימא, לפנינו שדי בימא. ושפר עולימוהי רמא וטבע יתהון בימא דסוף, לפנינו ומבחר גברוהי אטבעו בימא דסוף. נחתו במצולתא במיא רבא כאבנא, לפנינו נחתו לעומקיא כאבנא. ובעיל דבבא, לפנינו ליתא ובעיל דבבא. תברתא שורי דבעלי דבביהון דקמו על עמך שלחת מלאך רוגזך ומלהט יתהון כמא דמלהט נורא לקשא. לפנינו תכרתיין לדקמו

על עמך שלחת מלאך רונגך ומלהט יתהון כמא דמלהט נורא לקשא: וברוח: ובמימר מן קדמך יי׳ אתעבידו מיא עורמין עורמין קמו להון צרירין כזיקייא מיא אזליא קפו תהומי בפילגוס תהומא רבא: אמר: אמר פרעה רשיעא סנאה ובעיל דבבא ארדוף בתר בני ישר׳ ונערבב יתהון כשהן שריין על כיף ימא אבוז מינהון ביזא רבה ואשבי מנהון שביא רבה. אפלג מינהון לעמי עבדי קרבא עד דתתמלי נפשי מינהון ובתר כן אשלוף חרבי מן תייקא ואשיצי יתהון ביד ימיני: נשפת: אשפת ברוח מן קדמך יי׳ כסו עליהון מיא דימא אישתקעו כאברא במיא משבחייא: מי: מאן כוותך באילי מרומך יי׳ מאן כוותך אדיר בקודשא דחיל תושבחן עביד ניסין ופלאים לעמיה בית ישר׳: נטית: ימא וארעא הוו מדיינין כחדא ימא אמרה לארעא קבילי בנייכי וארעא אמרה לימא קבילי קטולייכי. לא ארעא צביא למיבלע יתהון ולא ימא צביא למיקבל יתהון. דחלא אחרת לארעא מן אבוהא דבשמיא דלית הוא תבע יתהון מינה לעלמא דאתי. מה הבל חד גברא כד קטליה אחוהי לט ורגז קודשא בריך הוא על דבלעית ית דמיה אף על דמיה עמא רבא הדין אם אבלע יתהון. בכן ארכין קודשא בריך הוא ידיה בשבועה דלית הוא תבע יתהון מינה. מיד פתחת ארעא פומה ובלעת יתהון: נחית: דברתהי בשבוותך עמא דנן דפרקתא (סוברתי) [סוברהי] בתוקפך למדור בית שכינת קודשך: שמעו: שמעו עממיא ומתרגזין דחלא אחזת יתהון כל דהוו יתבי בפלשת: אז: בכין אתבהילו רבני אדום תקיפי מואבאי אחזת יתהון רתיתא אתברו ליבהון בגויהון כל דיירי ארעא דכנען: תפל: תפיל עליהון אימתא ודחלתא בתקוף אדרע גבורתך ובסגי תוקפך ישתקון כאבנא עד זמן דייעברון עמך יי׳ ית נחלי ארנונא עד זמן דייעברון עמך הדין דפרקתא ית מגיזת יובקא: תביאמו: תעיל יתהון ותחסין יתהון בטורא דאחסנתך אתר מזומן לבית מקדשא אתקינתא יי׳ בית מקדשך יי׳ תרתין ידך שכללו יתיה: יי׳:

ארבע לילוון כתיבין (בוספר) [בספר] דוכרניא: ליליא קדמאה כד איתגלי יי׳ על עלמא למיברא יתיה הוה עלמא תהי ובהי וחשוכה פרים על אפי תהומא ובמימריה הוה נהיר ומנהיר וקרא יתיה ליליא קדמאה: ליליא תיניינא. כד איתגלי יי׳ על אברם בין פלגיא. הוה אברהם בר מאה שנין ושרה אתתיה ברת תשעין שנין כד אתליד יצחק. למיקיימא מה דאמר כתבא אברהם בר מאה שנין יליד ושרה איתתיה ברת תשעין שנין תליד. הלא בר תלתין ושבע שנין. הוה יצחק בריה בזמן דאתותב על גבי מדבחא שמיא ארכינו ונחתו (וחזו) [והזא] יצחק שכלוליהון וזלגו עינוהי למרומא. וקרא יתיה ליליא תיניינא: ליליא תליתאה. כד איתגלי יי׳ על מצראי בפלגות ליליא: הוה ידיה דשמאלא מקטלא בוכריהון דמצראי וידיה דימינא הוה משיזבא בוכריהון דישר׳. למקיימא מה דאמר כתבא ברי בוכרי ישר׳. וקרא יתיה ליליא תליתאה: ליליא רביעאה. כד ישלים יי׳ עלמא קיציה למתפרקא. ניריה דפרזלא יתברון ועבדי רשיעא ישתיצון. משה הוי נפיק מן מדברא ומלכא משיחא מן רומא. דין ידבר בריש ענא ודין ידבר בריש ענא ומימרא

על עמך שלחת רוגזך שצתינון כנורא לקשא. ובמיטר מן קדמך ה׳ אתעבידו מיא עורמין עורמין (הוא מלשון המכילתא עשאן כמין ערימות) קמו להון צרירין כזיקייא מיא אזליא קפו תהומי בפילגוס תהומא רבה. הוא כעין תרגום יונתן ע״ש. אמר פרעה רשיעא וכו׳ עיין בת״י. ימא וארעא הוו מדיינין וכו׳ עיין בת״י ובמכילתא מגיד שהים זורקן ליבשה, והיבשה זורקן לים וכו׳. דפרקתא סוברהי וכו׳ כצ״ל למדור בית שכינת קודשך, ולפנינו לדירא דקודשך. שמעו עממיא וכו׳ בכין אתבהילו וכו׳ עיין ת״א ות״י. תפיל עליהון וכו׳ עיין בת״י. מגיזת יובקא, וכן הוא בת״י ויעבר את מעבר יבק (בראשית ל״ב) ועבר ית מגיזת יובקא. תעיל יתהון וכו׳ עיין בת״א ות״י. — ארבע לילוון כתיבין בספר דוכרניא וכו׳ עיין בתרגום ירושלמי פרשה בא על פסוק ליל שמרים וכו׳ לילא קדמאה וכו׳ ושם איתא לילא תליתאה וכו׳ הוות ימינא מקטלא בוכריהון דמצראי וימיניה משיזבא בוכריהון דישראל, ובתרגום יונתן הוא והות ידיה מקטלא כל בוכרא דמצרים וימיניה בכוריהון דישראל. ליליא רביעאה וכו׳ דין ידבר בריש ענא ודין ידבר בריש ענא, ובתרגום ירושלמי דין ידבר בריש ענגא ודין ידבר בריש ענגא, ועיין

די״י מרבר בין תרויהון ואינון מהלכין כחדא ויימרון בני ישר׳ דין הוא אלהנא מלכותיה קאים בעלמא הדין ובעלמא דאתי לעלם ולעלמי עלמין דיליה הוא: כי בא:

ארי עלו סוסות פרעה ברתיכוהי ובפרשוהי בימא ואתיב יי״ עליהון ית מי ימא ובני ישר׳ הליכו ביבשתא בגו ימא: ותקח: (ונסיב) [ונסיבת] מרים נביאתה אחתיה דאהרן ית תופא בידא ונפקו כל נשיא בתרהא בתופין ובחינגין: ותען: ומעניא (להין) [להן] מרים שבחו ואודו קדם יי״ ארי איתגאי על גיותניא וגיאותא דיליה הוא סוסיא ורוכביה רמא בימא: ויסע: ואטיל משה ית ישר׳ מימא דסוף ונפקו למדברא דחגרא ואזלו תלתא יומין במדברא ולא אשכחו מיא: ויבאו: ואתו למרה ולא יכילו למשתי מיא ממרה ארי מרירן אינון על כן קרא שמה מרה: וילונו: ואתרעמו עמא על משה למימר מה נשתי: ויצעק: וצלי קדם יי״ ואלפיה יי״ אעא ורמא למיא ובסימו מיא תמן גזר ליה קיים ודין ותמן נסייה: ויאמר: ואמר אם קבלא תקביל למימרא די״י אלהך ודכשר קדמוהי תעביד ותצית לפיקודוהי ותנטר כל קיימוהי כל מרעין דשויתי במצרים לא אשוינון עלך. ארי אנא יי״ אסך:

ויעמוד המפטיר: וקורא בתורה שנייה והקרבתם. ומפטיר בשירת דוד כולה בשמואל שיציאת מצרים באמציעתה. עם עקש תתפל. זה פרעה. ואין ר׳ מניח לדלג באותה הפטרה לפי שבאותו דילוג מדבר ביציאת מצרים. וכן נוהגין במלכות (לוהיר) [לותיר]: וגומרין כל השירה:

קח. **וששאל** מאי שנא יום טוב ויום הכיפורים ושבת דמוסיפין ומפטירין. סברא הוא. שהרי [aפ])משה תיקן להם לישר׳ שיהו קורין בתורה בשבתות וימים טובים ובראשי חדשים. ובחולו של מועד. שנ׳ וידבר משה את מועדי יי״ אל בני ישר׳. ועזרא תיקן להם לישר׳ שיהו קורין בשיני ובחמשי ובשבת במנחה. ואמרי׳ [י])כל דטפי ליה מילתא מחבריה טפי ליה חד גברא. ואיכא למימר נמי היינו טעמא דמוסיפין ומפטירין ביום טוב כי היכי דליהוו היכירא מעלייא בין יום טוב לחול. אבל בין יום טוב ושבת היינו טעמא דגבי תוספת ואפטורי כי הדדי נינהו. משום דביו״ט של שבת לא בעי היכירא כוליה האי דאין ביום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד. ועוד יש לפרש היינו טעמא דאין מפטירין בחול. שהרי בחול קורין פרשה בלבד מן הסדר. ובשבת משלימין כל הסדר. ומפטירין בעיניינו של יום כסדרן. לפיכך אין צריך להפטיר בחול מעניינו של סדר. וביום טוב הואיל ומפטירין בו מעניינו של יום לפיכך אין צריך להפטיר בחולו של מועד: ובראש חדש שחל להיות בחול נמי אין צריך להפטיר. שהרי מפטירין בראש חדש שחל להיות בשבת. וכשחל להיות אחר השבת בעיניינו של ראש חדש: יצחק בר׳ יהודה נ״ע: ליום טוב האחרון של פסח מוציאין שתי תורות. וקורין כל הבכור עד סוף סידרא. ת׳. ואם שבת הוא מתחילין מעשר תעשר. כדי להשלים שבעה הקוראים. ת׳: ומפטיר קורא והקרבתם. ומפטיר בישעיה בעוד היום בנוב. עד כי גדול בקרבך קדוש ישר׳. שאף אותו הנס בפסח היה. ויצא חוטר. יוסיף שנית ידו. עתיד להיות בפסח. דקיימא לן כר׳ יהושע דאמר בפ״ק דראש השנה. [כ])בניסן נגאלו. ובניסן עתידין: והיום פוסקין צדקה ברבים על החיים לבדם. כלפי שנאמ׳ איש כמתנת ידו: והרמות מכס ליי״. והלך לפניו צדקך. ויוסיפו לך שנות חיים: ונאה להם לישר׳ לפסוק נדבתם בכל

עוד שם איזה שינוים. ומעניא להן וכו׳ עיין בת״א. ואתרעמו עמא כצ״ל. aפ) משה תיקן וכו׳ ועזרא תיקן וכו׳ הוא כדעת הרי״ף פ״ד דירושלמי מגילה פ״ד וז״ל משה תקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בשבתות ובימים טובים ובראשי חדשים ובחולו של מועד וכו׳ עזרא תקן להם לישראל שיהו קורין שלשה בתורה בשני ובחמישי ובשבת במנחה, ועיין מס׳ סופרים פ״י ובפי׳ מהגאון ר׳ חיד״א, ועיין ב״ק פ״ב ע״א, וברמב״ם פי״ב מה׳ תפלה ה״א, ובמג״א א״ח סי׳ קל״ה בתחילתו, ועיין במ״ג להגאונים מלבוב שם. י) כל דטפי ליה וכו׳ מגילה כ״ב ע״ב. כ) בניסן נגאלו וכו׳ ר״ת י״א ע״א.

הרגלים בפרשת כל הבכור. מתוך האמור בה איש כמתנת ידו: כך נזרקה מפי האשל רב סנן לוייה: אשרי. ועומדין למוסף. ומתפללין אתה בחרתנו. מפני חטאינו: כשל אתמול. רצה ומודים. ברכת כהנים שים שלום: עד חיים ושלום:

קט. **ואומר** כאמור כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים: ונאמר בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר יי׳ ורפאתיו: ונ׳ יי׳ עוז לעמו יתן יי׳ יברך את עמו (ישר׳) בשלום: ונ׳ ואתם הדבקים ביי׳ אלהיכם חיים כלכם היום: היום תאמצינו: היום תברכינו: היום תגדלנו: היום תדרשנו לטוב: היום תשמע שוועתינו: כהיום הזה תביאנו ששים ושמחים בבניין עירך. ככת׳ על יד נביאך והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפילתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים: ונאמ׳ ויצוינו יי׳ אלהינו לעשות את כל החוקים האלה ליראה את יי׳ אלהינו לטוב לנו כל הימים לחיותינו כהיום הזה: ונ׳ וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני יי׳ אלהינו כאשר צונו: וצדקה וברכה וחיים ושלום תתן לנו. ב״א יי׳ המברך את עמו ישר׳ בשלום: קדיש:

הרי עברו לפניך כל סדרי ימי החג יום טוב חולו ושבתו:

רפה. ל)**לאחר** הפסח מראש חדש אייר רגילים בני הגולה לגזור ג׳ תעניות: וכן לאחר סוכות ממרחשון מתענין שני וחמישי ושני: בהם מפיגים ימי גלותינו. ומתפללין סליחות. וקורין ג׳ בויחל משה: ובמנחה מפטירין בנביא דרשו יי׳ בהמצאו: ב״ה מצאו:

פירוש של דברות.

רפו. מ)**אציהו** למימרי. האזינו. הדברין רברבנין. הדברי מלכא ורברבנוהי. בדניאל: גבורתיה גלת עלן. הופיע מהר פארן. תרגו׳. איתגלי בגבורתיה על טורא דפארן. ברתיכי אישתא. והנה רכב אש וסוסי אש: הרמונו. רשות כמו הרמנא דמלכא. עתיק. פ״ה נ)ועתיק יומין יתיב. בכורסוון. עד דיכורסוון רמיו: ומינכון בחירין לוי. כמו לוי. בירושלמי. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. שבט לוי אשר בחר לו לכהן. זעית. יהילו הרים. תרגו׳ זעו טוריא. מגוון לגוון. לשון גוונים. חרצי משתריין. מתניי מפותחין. בדניאל וקטריה חרציה משתריין. ומטרפא רוחי. ותפעם רוחי. איסטלוון. מילת. לא איצטבן. לשון אצטבנא ספסל: ארוון. ללקט אורות. לשון אורה: כל דאכיל בלחמוי. לכו לחמו בלחמה של תורה. כדאכיל לחמא דחוון. משולחנו של מקום. כדאמרי׳ שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה באילו אכלו משולחנו של מקום. שנ׳ וידבר אלי זה השולחן אשר לפני יי׳. מארבע חיוון. מארבע מלכיות. בדניאל. ס)ודהוון קדמוהי לא הגעל: סכום שית מאה. שס״ה לא תעשה. ורמ״ח עשה. בשבזיו.

ל) לאחר הפסח וכו׳ חוזר לסדר סימנים שסיים לעיל בסימן רפ״ד. — לאחר הפסח וכו׳ עיין תוס׳ קידושין פ״א ע״א ד״ה סקבא וכו׳ ועיין בטור וב״י סי׳ תכ״ט. ובסי׳ תצ״ב ובמג״א ובהגר״א ס״ק א׳ ועיין במרדכי סוף תענית סי׳ תרכ״ט וז״ל אבל אחר חג שבועות לא מצינו שמתענין בשום מקום. ועיין בספר תמים דעים סי׳ קע״ז ע״פ מה שאמרו ז״ל סקבא דשתא רגלא כתב וז״ל ומטעם זה נהגו יחידי הדורות ואנשי מעשה להתענות אחר כל רגל ורגל משלשה רגלים שלש תענית בה״ב כי שמא בשמחת הרגל נתלכלכו בחטא או הם או אנשי ביתם וצריכים לבקש רחמים לכפר בעדם ובעד ביתם וזה באמת מנהג יפה הוא וראוי לנהוג בו עכ״ל. מ) אציתו למימרי וכו׳ גוף הפיוט הוא לקמן סי׳ ש״א. נ) ועתיק יומין יתיב וכו׳ דניאל ז׳ עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב. ס) ודהון לא הגעל

ופנשירין. בספיר. וישפה. חשובות מכל מרגליות. עניקין לצוארין. וענקים לגרגרותיך. ולרישא חינא מלוון. כי לוית חן הם לראשך. נסיב ליה חוטרין דלבן. יעקב שלקח לו מקל לבנה. צבאו ועבידו כו׳. הואילו ועשו כאברהם שאמ׳ מהרי שלש סאין. ע)שקיים אפילו עירובי תבשילין. קרבת גלוותין כמיא אוליא בנגוון. קרב גלותינו כמים הנחלים באיים. ומאיי הים. תרג׳ ומנגוות ימא: רחמנא יתיב לן. שובה יי׳ את שבותינו. מעלוון ועוון. שם האומות. בלהן ועוון. (שכינתי) [שכינתיה] תשרי בגוון. ובנהה יאמר שובה יי׳. תוב יי׳ שרי ביקרך בגו ריבבן אלפיא דישר׳:

רפז. פ)**ארעא** דקרא. כעין ההרים רקדו באילים. שמיא זמרו. הגידו שמים צדקו. ישמחו השמים ותגל הארץ. כד ארים קירים. כשאירם האדון בתלמוד בבלי. קירי. אדון. כירי. עבד. כדא׳ בע״ז צ)סך קירי פלסתר. השבון אדוני כזב: ובלשון ירושלמי ק)מוסיף סמך (בראש) [בסוף] תיבותיו. וכן אתה מוצא בכל ספר יוסיפון. ואותו הלשון קורא לאדון קירים. ועבד כירים. וכן אתה מוצא בחנניה מישאל ועזריה. כירים אתון דרמית רוחכון. כלמ׳ עבדים אתם ורוחכם נסה שלא לכרוע לצלמי. לברתיה דיעקב. תלה השבטים ביעקב. במיפקה לחירן. בצאתה לחירות. ממצרים. ונתן לה את התורה. היא כתובת החתן. וכלה. ואמרי׳ (ויהי בכלותו) ר)[ויתן אל משה ככלותו] לדבר אתו (שמות לא). ככלתו כת׳ חסר וי״ו. כהכנסת כלה לחופה. ושני לוחות כנגד שמים וארץ. כנגד חתן וכלה. כנגד שני שושבינין. לוחות אבן. כדמתרג׳ משם. רועה אבן ישר׳. ואף על זה הוא תולה בברתיה דיעקב. ובחדוות שמיא וארעא. שהלוחות נעשות כלפיהן. וארץ יראה ושקטה. דרשי׳ במסכת ע״ז ש)בתחילה יראה. ולבסוף שקטה. בשראתה שקיבלו ישר׳ את התורה: ל״א לברתיה דיעקב. יסד על שאמרו רבותינו כה תאמר לבית יעקב. אל תיקרי לבית יעקב אלא לבת יעקב. ומתי אירסה לאותה בת. כהוציאה ממצרים לחירות:

באצבעתה יהב לה. חמש טבעות על חמש אצבעותיה ביד הימנית כדי לארסה ולקדשה לו בהם. והם חמשה חומשי תורה. ולמה בימינה. משום שנ׳ ממינו אש דת למו. הנהירו. של צהר. אור. מתרגם נהורא. ותורה נקראת אור. שנ׳ ותורה אור. ארבע טבעין (בבהירו) [דבהירו]. לשון בהיר הוא בשחקים. היו מנומרות כארבע גוונים של טבעות. ומפרש ואזיל מה הן הטבעות האילו ומה הן גווניהן: גבילן כו׳. ל״א באצבעתה יהב לה חמש עיזקן דנהירו. באצבעותיה נתן המארם חמש טבעות מצהיבו׳ ומאירו׳ יפה. כך הדוגמא ויסודן. הן חמשה חומשי תורה שהכל כלול בו הלכה ומשנה. כטבעת זו שמקיף האצבע סביב. טבעת. מתרג׳ עיזקא. גם אחר המקרא תפס לשון עזק. דכת׳ ויעזקהו ויסקלהו ויטעהו שורק. שורק בני מטרייא שש מאות ושש מצות. ושבע מצות שקיבלו עליהם בני נח כבר קודם מתן תורה הרי לך תרי״ג מצות. ועל כל עיזקא ועיזקא ארבע טבעין בבהירו. ועוד הוסיף החתן לכלתו לכל טבעת וטבעת ארבע דוגמות. ארבעה פנים לאחת. מהם המבהירים ומצהירים. ומה הן הטבעות. צדק ומשפט חסד ורחמים. כאשר מפרש והולך:

גבילן בצידקא. אני שמעתי לשון שרשרות גבלות. ויש ליפתור גבילן. ת)(לשול) לשון גביל לתורי. פתוכות ובלולות בצדק ומישור. כלש את העיסה בתבלין שבה. חתימן בדינא. חתומות היו הטבעות במשפט. נקישן בחיסדא. מעשה מקשה בחסד

קדמותי כצ״ל דניאל ל׳. ע) שקיים אפילו ע״ת יומא כ״ח ע״ב. פ) ארעא דקרא וכו׳ גם זה הפיוט הוא לקמן סי׳ ש״ב. צ) סך קירי פלסתר ע״ז ע״ב. ועיין עירובין נ״ג ע״ב מרי כירי ופרש״י ורוצה לומר קירי והוא אדון ואמרה כירי והוא עבד. ק) מוסיף סמך בסוף תיבותיו כצ״ל. ר) ויתן אל משה ככלותו כצ״ל ועיין מדרש שמ״ר פס״א. ותנחומא פרשה תשא. ובדב״ר פרשה עקב. ובתנחומא שם. ש) בתחילה יראה

עשויות. כמו דא לדא נקשן. לשון מכה בפטיש. טביען בחסנא. מוטבעות היו ומולאות בחוסן. תוקף הרחמים. ויתאפק. מתרגם ואיתחסין. כאדם שמתאפק ומתחסן על כמירות רחמיו. ושבטך ומשענתך דקרא נדרש על מדת הדין ומדת הרחמים. שהן משען לעולם. ומה שאמ׳ המשורר חתימן בדינא נקישן כו׳. סמך על זה המקרא וארשתיך לי בצדק ובמשפט ח) באמונה ובחסד וברחמים (הושע ב). מגיד לך הכת׳ שבארבע מיני הטבעות האילו נעשו האירוסין. ושלשה וארסתיך שכת׳ בקרא. יש אומרי׳ כלפי ג׳ הויות שמרגילין לאשה. תשומת יד תחילה. ואירוסין ונישואין. וכן היה אז. שלש מתנות. במצרים. מצות פסח. ואחד במרה. שנ׳ שם שם לו חוק ומשפט. ואחד בסיני. וארבע טבעין בבהירו. ארבע סדרים. כ״מ. ולא הבנתי כי ו׳ סדרי׳ הן:

ל״א. גבילן בצידקא. בכל ספר וספר כתב המלך ד׳ דרכים הללו צדק ומשפט חסד ורחמים. באברהם כת׳ ושמרו דרך יי׳ לעשות צדקה ומשפט (בראשית יח). ובמקרא אחר כת׳ ושמר יי׳ אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך (דברים ז). ובנביאים כת׳ (וארסתיך) [וארשתיך] לי בצדק (ומשפט) [ובמשפט] ובחסד וברחמים (הושע ב): דבהירו לשון בהיר הוא בשחקים. ודוגמא לדבר לקונה אבנים טובות ומרגליות. כשהן מנהרות הן לבנות. וכשהן מן הים הן דומות לרקיע. (כצת) [קצת] כחלמון בתוך חלבון. גבילן לשון גבלות מעשה עבות. את שנאמר במקרא תחילה לקח המשורר תחילה. וצדק נאמר במקרא תחילה והוא ראש הגבול. חתימן בדינא. הטבעת חתום וחותמו שקוע ונרשם בקן הדין. נקישן בחסדא. לשון מקשה תעשה המנורה. חa) בטדיץ ב׳. שמכה בקורנס ומתפשט המתכת לכאן ולכאן. ג) גם לשון המשנה כן הוא. ארכובתיה דא לדא נקשן ג) ותצנח בארץ. מתרגם ונקשת בארעא. בחיסנא. אילו הרחמים. כמא דאתמר המון מעיך ורחמיך אלי יתאפקו. ולשון אפק. חוסן. ד) ויתאפק. מתרגמין ואתחסין. וכשאדם רחמני מבקש ומעכב עצמו מלהוריד דמעות. אזי מתאפק הוא: ואשר שת המשורר לצדק גבילן. ולחסד נקשן. ולרחמים טביען. ולדין חתימן. לפי הלשון הנצרך לישב ארבעתם. העיד הק׳ מי שיש בידו ד׳ דברים הללו הולך בצדק. ודן דין אמת לאמיתו. ושופט בצדק ומרחם על הבריות מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ובהם הושתת העולם. ובמקום משמיעי דרשה לרבים נוסדו דברים הללו ליאמן ביוצר הארץ ועושה לידע נפלאותיו: דהב אובריזא. זהב טהור. בני רומי ה) קורין לְמופז אובריזא. וכן בירושלמי. אינון עזקיא דאחסנתא. ממנו היו טבעות הירושה. היא התורה שנקראת מורשה. חמש ספרי אורייתא אינהו חמש עיזקן. והם היו מוהרא דמטרונא: ע״א אובריזא. אופריזא לשתי תיבות נחלק אופריזא. אופיר זא. זהב מופז. ופ׳ וב׳ מתחלפו׳. נשפת. נשבת. מוהרא דמטרונא. הגברת: הוא יהב בידה. עשר יקינטייא. עשר מרגליות. כאשר אמרו רבותינו במאה קשיטה. ו) אילו חליות ודיוקינטון. ב״ר: והוא שיסד הקליר ז) חופות מחופות בחליות חרוזות. חופות מכוסות באבנים טובות. נערכות נהרזות. כמו מהרוזות של דגים. ואותן מרגליות הן עשרת הדברים. אע״פ שעל ידי שליח שמעום אמ׳ המשורר הוא יהב בידה. והם היו מוהר ראשון ששלח החתן לכלתו שידוכין ודברי חיבה וריצוי

וכו׳ שבת פ״ח ע״א. ע״ז ג׳ ע״א. ס) לשון גביל לתורי כצ״ל ברכות מ׳ ע״א. ח) באמונה הוא פסוק שני וארשתיך לי באמונה. חa) בטדיץ בלע״ז כ״ה בפירש״י בחומש פ׳ בהעלותך. ג) גם לשון המשנה וכו׳ ע׳ בכורות מ״ד ע״ב מקיש בקרסוליו. ג) ותצנח בארץ מתרגם ונקשת בארעא לפנינו בתרגום שופטים ד׳ על ותצנח בארץ מתרגם ונעצת בארעא, וכ״ה ברש״י שם, אך על ותתקע את היתד מתרגם ונקישת ית סכתא. וכן ותתקע ביתד (שופטים ט״ז) מתרגם ונקשת בסכתא. ד) ויתאפק מתרגמין ואתחסין (בראשית מ״ג). ה) קורין למופז אובריזא וכן בירושלמי תכוונה לת״י (תהלים קי״ט) מזהב ומפז ת״י מדהבא ומן אובריזא. וכן טוב פריי מחרוץ ומפז (משלי ח׳) מתרגים טבין פריי מן דהבא סגינא ומן דהבא אובריזין. ו) אלו חליות ודיוקינטון עיין מרב״ר פע״ט אלו חליות ודייקניתא שדרכן להנתן בנזמים. ז) חופות מחופות בחליות חרוזות. בסילוק יום שני של סוכות ושם איתא חופות בתופות בחליות אחוזות.

להאהיבו בעיניה: ע״א מוהרא קדמאה דחביביא. בראשונה נתן להם אילו לחביבות מוהר שלא להלאותם. ושוב פירש להן מעט מעט כולן: ותלת מאוון ושיתין וחמש מרגליא. מרגליות. המשולה בה שנ׳ לא יערכנה פטדת כוש ותמורתה כלי פז (איוב כח). לא נרסי׳ הכא מוהרא קדמאה אלא מוהרא דמתבבותא. מוהר החביבות שהזכיר למעלה בעשר יקנטיא מסדר והולך מצות התלויות בהן. בלאו ועשה. ותלת מאוון ושתין וחמש לאוין כמיניין ימות החמה. שהזהיר המקום שבכל ימות השנה יזהר שלא לעבור: ע״א ותלת מאוון. שס״ה לא תעשה נתן אחרי כן בתוספת כתובה במוהר השני גם הוא היה על ידי חיבה ונתנם בחיני חינות. אפרייא. חן. כמו ח)אפרין נמטייה לר׳ שמעון. ואותם חינות על שקיבלם מאהבה: זמרגזין. ט)נפך. מתרגמי׳ זמרגזין. גם רמ״ח עשה נתן לכל אבר ואבר שבאדם נתן הק׳ עשה ולא תעשה. עשה מזהירו לקיים את התורה. ולא תעשה מזהירו שלא לעבור עליה. ואיפוא תלאן החתן לאותם מרגליות על צואר הכלה. לקיים ונתתי עול ברזל על צואריך. אותו עול נמשל למסמר של ברזל שהוא קבוע כך דברי תורה קבועים. גם נתלן המאורות בשפתי כלה. הה״ד שפתותיו שושנים: ע״א מיתליין על צוארה דכלתיה. להיות עמילים בה. וכסיפוון. ודברת בם: חטף לארוסתיה. מיהר הקץ ודילג להוציאם. מבין בתרייא. והדבר נגזר. עגלה משולשת. על שם עגלה יפיפי׳ מצרים. בחזון. בחלום השינה. אני ישינה ולבי ער. נואשתי בגלות. והק׳ שהוא (לבו) [לבן] של ישר׳ ער עלי. ובזריזות קיחת אשה מצינו חטיפה. וחטפתם איש את אשתו. כד ארתיק על תרעא. קול דודי דופק. נקש על הדלת. פתחו לי. והות דמכא. ויישן. ודמוך. בחדרי ארץ גשן ישינה ונתיישנה. מחדרים אימה. מתרגמי׳ ומתוונייא. אבל ר׳ אמ׳ לי אשתקד מבין בתריא בחזון. במראה ברית בין הבתרים הקדים וחטפו לחלקו. ועשה רושם. והנה תנור עשן ולפיד אש. סימן להר סיני עשן כולו וקולות ולפידים. בין הגזרים. סימן לגזור ים סוף לגזרים. והיום לא נכון לבי לפרש כן לפי הלשון: כד ארתיק על תרעא. בברכת ירושלמי. י)משל לאדם שהרתיק על תרעו של מלך כנוקש על דלתי רחמים. ור׳ יוסי אומר באגרוף. כ)מתרג׳ בירושלמי במרתוקא. ובב״ר וי״י המטיר. ל)מה חסר המקרא הזה מאת י״י. כמרתוקא מן גובר: ע״א כד ארתיק. כו׳. כאותו שמקשקש על השער והגברת ישינה בחדרי חדרים ואינו רוצה להקיצה משנתה. משלו משל למה הדבר דומה. לאחר שהרתיק על השער עומד שם עד שליש היום. עמד לילך. באו בני הבית לפתוח הבית. ראוהו הולך לו. וגם הם באו ונכנסו לביתם. זה מפליג. וזה מפליג. ליום המחרת עשה כמו כן. שלח (א) בבליסטרא שלו מרגלית דלית בה (ב) טימי. הכירה מטרונית דיוקני. סימן שלו צוותה לפתוח אף השערים הפנימיים. נכנס הוא לבקרה. ידע דלא הוה בר נש קומוי דידיה נתייחד עמה על שלבו גם בה. התחיל לחבבה (ג) הנם הנם. לא זז משם עד שהכניסה לחופה בפרק מתן. כך בהגלותו החל להמשיכה בדברים יד על יד עד

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) חץ. (ב) ערך. (ג) מעט. מעט.

ח) אפרין נמטייה וכו׳ במ׳ קי״ט ע״א. ט) נפך מתרגימינין זמרגזין בשמות כ״ח וכן שם ל״ט איתא אזמרגדין. והקב״ה שהוא לבן של ישראל כצ״ל והוא לשון מדרש שה״ה פ״ה ע״ש. י) משל לאדם שהרתיק וכו׳ לפנינו בירושלמי ברכות פ״א ה״א לאוהבו של מלך שבא והרתיק על פתחו של מלך וכו׳ ובמדרש וי״ר פכ״א שאם ירתק יפתחו לו, ובשמ״ר פל״ג והקב״ה מרתיק עלי, ועיין במוסף הערוך ערך רתק כתב ענין סגירה, והוא נגד הכוונה, ובירושלמי ברכות הנ״ל עם פירוש מהרא״פ גריס ודפיק, וכן נראה שכן הי׳ ג״כ גירסת רש״י עיין ברכות ד׳ ע״ב ד״ה זה הסומך וכו׳. כ) מתרגם בירושלמי וכו׳ כן הוא בתרגום ירושלמי ובת״י שמות כ״א. ל) מה חסר המקרא הזה וכו׳ ובמדרש בר״ר שלפנינו פנ״א איתא מאת ה׳ מן השמים כמרתק מן גבר עיין מת״כ ובהגהות הרד״ל שם. ולולי הפירוש שהביא המחבר היתי אומר שכוונת הפייטן בלשון „והות דמכא״ למה דאיתא בפדר״א פרק מ״א וישנו ישראל עד שתי שעות ביום וכו׳ ויצא משה למחנה ישראל והיה מעורר אותם

שרבו החביבות בינו לבינה: ע״א חסף. בחסיפה ובמהירות נגלה לארוסתו בין הבתרים במראות הלילה תחילה. ע״א חטף. חטפה ולקחה מבין האומות העולם על ידי מראות. ואימתי כד ארתיק על תרעא של פרעה הרשע בליל מכת. והות דמכא. והיא ישינה בחדריה ויושבת לבטח ושמחה. כאשר מפורש במכילתי: טען יתה על נפי נישרין. אל תעלו על לב לומר כי מקרוב היתה החיבה והריעות כי מקדם נתחבבו זה עם זה טרם נתקדשה ימים רבים ומה עשה לה קודם לכן נשאה על כנפי נשרים. ההי״ד ואשא אתכם על כנפי נשרים. מה נשתנו כנפי נשרים משאר מעופפים. לa)הנשר הזה רחמני הוא ונושא אפרוחיו על כנפיו מלמעלה. אמ׳ הנשר מוטב יבא החץ בי ואל יבא בבניי. כך אנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו. ואוכיל יתה שילוא באורתא. אע״פ שהיה לרעה כבר אמרנו מ)צדיקים אוכלים אותו בשלוה. ומנא בצפרין. לימדה תורה דרך [ארץ]. להם בבקר ובשר בערב: ימא בזע לה. קרע לה את הים. ננון. כילת חופת חתנים. קטר לה. קשר לה חופת כבוד. בזיהורין. הן ענני כבוד ואורה. סיכך עליה. ומזהירין כזוהר הרקיע. מלאכיא שושבינין. שבאו לקשור לכל אחד שני כתרים בראשו נ)כנגד נעשה ונשמע. ומשה בר ננון. הוא בן החופה. הוא המוציא והמביא והמכנים כלה לאפיריון. בפנטירין. פניו מאירות כמין ישפה. דמתרגמ׳ פנטירי. ועל אותה שעה נא׳ וקרנים מידו לו. כי קרן עור פניו. ושם חביון עזו. שם נגלה עוז שהיה חביון למפרע בסתר עליון. ויש מפרשין בזיהורין. לשון מאור הזהר. ולא נכון לומר כן. שהוא הולך ומפרש ט״ו דברים שעשה לה כנגד ט״ו דברים שעשה במשכן. ס)כולו מפורש בספר והזהיר. אצל תרומת המשכן. שושבינין לשון ריעות. כמו ע)ויתנה למרעהו (שופטים טו). מתרגם ויהבה לשושביניה. (רועה) [רעה] דוד (שמואל ב טו). שושביניה דדוד. וכן שנינו בסנהדרין. פ)אוהב זה שושבינו. ששפריויין ב׳. בפנטירין. בין החשובים. פנטיר. חשוב כאשר מצינו צ)למלך ששלח פנטיר הוגנים דידיה לאקבולי אפי קומא. בויקרא רבה. פנטיר בלשון יוון חשוב: כליל מלכו ברישא. עתה הולך ומפרש היאך היא יושבת בננונא. עטרת מלכות בראשה וצמידים בידיה. מקראות הן ביחזקאל. ענילין באודנהא. ושבעות בנחירי האף. ק)נזמי האף. במסכת שבת: לבושא דריקמא. ואלבישך רקמה. מסאנא דססגונין. ואנעלך תחש. מציירין. התחשים הן גוונין הרבה. והיינו דמתרג׳ ר)ששונא. שש בגוונין שלו. לבוש שזיר ותיכלא. ואלבישך שש משזר רקמה. הן יריעות מעשה רוקם. למשכן. ותכלת משזר שבהם עם בגדי כהונה. היינו דכת׳ בקרא תרי מיני רקמה. הות פרזימא. טלית של כהונה כדא׳ בסוכה רב עמרם חסידא רמא תכילתא ש)אפרזומא דאינשי ביתיה. בשופרין. ביופי. ולי נר׳ בהיטב. כדמתרג׳ וייטב. ושפר:

משנתם אמר להם עמדו משינתכם כבר בא החתן וכו׳. לa) הנשר הזה רחמני וכו׳ עיין מכילתא פ׳ יתרו, והובא ברש״י שם, ובתנחומא פרשה עקב. מ) צדיקים אוכלים אותו בשלוה יומא ע״ח ע״ב. לימדה תורה דרך ארץ כצ״ל שם. נ) כנגד נעשה ונשמע שבת פ״ח ע״א. ס) כולו מפורש בספר והזהיר וכו׳ עיין בספר והזהיר פרשה תרומה ושם לא חשיב רק שלשה עשר דבר וז״ל אמר הקב״ה אני העמדתי לכם שלשה עשר דבר במצרים אף אתם תתנדבו לי שלשה עשר דבר, עשיתי לכם במצרים ואלבשך רקמה, ואנעלך תחש, ואחבשך בשש, ואכסך משי, ואעדך עדי, ואתנה צמידים על ידיך, ורביד על גרונך, ואתן נזם על אפך, ועגילים על אזניך, ועטרת תפארת בראשך, (יחזקאל ט״ז) סלת, ושמן, ודבש, האכלתיך (שם) אף אתם תתנדבו לי י״ג דבר, וכן הוא בתנחומא פ׳ תרומה, והובא ברש״י יחזקאל שם וחשיב סלת שמן ודבש בתלתא ולא כמו שמפרש בעץ יוסף בפירושו על התנחומא ע״ש, ולפי גרסת המחבר ט״ו דברים צ״ל דחשיב עוד שנים ותעדי זהב וכסף, וגם במשכן היה לפי גירסתו ט״ו דברים וחשיב תכלת וארגמן ותולעת שני בשלשה, ועיין ברש״י פ׳ תרומת פסוק א׳ י״ג דברים האמורים בענין וכו׳ ועיין ברא״ם מה שנדחק לפי גירסת רש״י במנין הי״ג ע״ש ולפי גירסת המחבר ניחא. ע) ויתנה למרעהו מתרגם ויהבה לשושביניה לפנינו ליתא כאן לשושביניה אלא ויהבה לחבריה. רק שם י״ד על למרעהו אשר רעה לו מתרגם לדחבריה דהוה שושביניה. פ) אוהב זה שושבינו סנהדרין כ״ז ע״ב. צ) למלך ששלח פנטיר וכו׳ בוי״ר. ליתא לפנינו שם. ק) נזמי

מן ביתא דאבוהא כד אתת למיפק. כאשר בא אברהם שהוא תחלה וראש לגרים ויצא ממולדתו והאמין במלכו של עולם באו בניו אחר יציאת מצרים ועשו משכן. וזהו שאמ׳ המשורר אעלת לארוסתה תרעין דקוסמרין. הביאה הארוסה שלו שערים מעצי אלמונים. אלמונים. מתרגמי׳ קסמרין. שערים. מתרג׳ תרעין. וכל כך למה עשתה. בעיבידתיה למירפק. במלאכתו להתחבר. כמו ת) מתרפקת. מתחברת ובברכי הים קורין לחבר רפק: ע״א מביתא דאבוהא. מבית יעקב שדר במצרים. וישב בארץ גשן. כד אתת למיפק ככלה היוצאת מבית אביה. ונכנסת לבית החתן. אעלת לארוסתיה. הכניס החתן לארוסתו זאת. תרעין דקוסמרין. שערים חשובים. שהקימם להר סיני. ויתייצבו בתחתית ההר לקבל תורה. היא שער הגבוהה והמשובחת. בעיבידתיה למירפק. להפוך במלאכתו ולהתעסק. כמו רפק ביה פורתא: נעביד ונקבל. נעשה ונשמע. משתעיין מספרים אחריהן באותה מלאכה שהזקיקן למירפק בה. מיהרו וחמדו לעשות לפני שמיעה. דלא לפקפק. שלא להרהר. ושלא לזלזל במצותיו. כמו א) פקפק בנטילת ידים. ומתפרשין. ואיתפרש קמיה. וישב משה את דברי העם אל יי׳. וחדי. לשון חדוה. כלומר הוגד לו ושמח. וכלתא תידוץ. כלה זו תורה. התורה חדווה ודיצה. בהסיבה שלה צהלה ושמחה במכונתה. על שקיבלה תתקיים העולם. ברייספק. כמו ב) אשקא דרייספק חרוב ביתר. בגיטין פ׳ הניזקין. שנבואה. ב׳ מרכבת הנשים לנוי ויופי. ואני שמעתי אוכף. והלעז אשקא. ארצון דשילא דיוספק. שילא: ע״א נעביד ונקבל. משתעיין בתריה דלא לפקפק. צאו וראו כמה הן מחוברין ומזומנין לעשות רצונו של מקום. שהרי באותו מעמד שהיו עומדין אמרו והודו לדבריו קודם ששמעו אם היו יכולין לעמוד בהן ושמו בטחונם על הק׳ ואמרו תהילה נעשה ואחר כך נשמע. ולא רצו לפקפק על כל אשר אמ׳. וזהו שבחן של ישר׳ שכן מצינו במלאכי השרת ג) שבמקום שהן שם משיבין שליחותם. שנא׳ (איוב לח) התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו. ויבאו לא נאמר אלא וילכו. מלמד שאחר השליחות אינן זזין משם עד שמודים ואומרים רבונו של עולם עשינו כאשר גזרת עלינו. וכן עשו ישר׳ לא זזו משם עד שהודו ואמרו נעשה. ויתפרשון קדם חתנא וחדי. ושמח. והודיעם השיבו את אשר דברו. והכלה כמו כן שמחה כאשר שמעה מה שאמ׳ החתן השיבו אשר דברו. כאילו ישבה באלונקי. שנבואה. ד) ודומה לו באלה הדברים רב׳. למטרונא שהייתה על ברייספק שלה. הגיעה לשלוליתו של נהר החזיקה בתפוס ארצון ב׳. כאשר שנינו ה) האוכף והתפוס שלו טמא מרכב: סלים אתקבע לה. סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. ראה יעקב אבינו שבניו עתידין לקבל תורה. דתיסק לגנונא. על הר סיני. פרשז עלינו עננו. מן צורתא דאבוהא. כמו אתיצבה על מצור. וכמו צר צורתא וקם בגוה. ו) עג עוגה ועמד בתוכה. צירנא ב׳. לכך יסד כאן צורתא ולמעלה ביתא. שבתחילה היתה נמשכת אחר האומות ובקושי גדול פירשה מהן. כמ׳ דתמר ז) הגבדלת מן הגוי קשה לפרוש. וכאשר נגלה אליה הארוס התחילה לחבב דבריו. וכל היוצא מפיו עושה. והיתה עומדת ברוחק גדול ומחכה את הגאולה. ההי״ד משכני אחריך נרוצה: לכורסייה דחתנא. שנינו בפרק מתן תורה: שפתח להם ז׳ רקיעים והראה להם כסא כבוד שלו: ע״א סלים. דרך כבושה כמין דרגא. דתיסק

האף במס׳ שבת נ״ט ע״ב נזמים נזמי האף. ר) ששגנא ששש וכו׳ שם כ״ח ע״א. ש) אפרוזמא אינשי ביתיה סוכה י״א ע״א, מנחות מ״ג ע״א. ת) מתרפקת מתחברת וכן פירש״י שה״ש ח׳. א) פקפק בנטילת ידים ברכות י״ט ע״א. ב) אשקא דרייספק וכו׳ גיטין נ״ה ע״ב וגירסת הערוך דרייספוק. ג) שבמקום שהן שם משיבין ב״ב כ״ה ע״א. ד) ודומה לו באלה הדברים רבה לפנינו שם לא נמצא. ה) כאשר שנינו האוכף וכו׳ הכוונה למה שהביא הערוך ערך אכף בשם התוספתא מס׳ כלים פרק ד׳ ע״ש ולפנינו בתוספתא חסר. ו) עג עוגה וכו׳ תענית י״ט ע״א, ושם כ״ג ע״א.

לגנונא. לחופת ענן שבהר. והנה סלם. ח)סלם. בגימטריא סיני. ב״ר. ומלאכים עולים ויורדים בו. משה ואהרן. מצורתא דאבוהא. מצורת הביה של אביה. הוא מחנה ישר׳. לכורסייה דהתנא. הוא הר סיני שהוא כסאו של מקום: עדרין בה שבעין. כלפי שאמ׳ בעבידהיה למירפק. לשון חופה אומ׳ כן. עדרין בה. עודרין וחופרין. שבעין בחולן. ע׳ סנהדרין צנועים כבתולת. לשננא. ושננתם לבניך. ודרך הכלה להיות עם הבתולות בחדר. דליהון כבמכא דחלבא. כותח החלב. להתל בו על הדבש. כסכא. מטון ב׳. כלומר להיות עמלים בתורה שנמשלה לדבש וחלב. שנ׳ דבש וחלב תחת לשונך. להתלבן. ולהוציא דין אמת לאמיתו. ואז הדבר מלובן. כמו מחוורתא כדשנין. כלומ׳ כך הלכה מתלבנת ועיקר: ר׳ יוסף אומ׳ עררין בה. אילו ג׳ עדרי צאן הכת׳ בפסוק. אילו ט)ג׳ בתי דינין שבהר הבית. בחיל. ובעזרת הנשים. ובלשכת הגזית. ונאספו שמה כל העדרים. אילו הן סנהדרין: ע״א. עדרין בה שבעין בתולן לשננא. אותם הזקנים העומדים בתחתית ההר לומדין התורה ומחדשין בה ומחדדין אותה מפלפולם. בתולן לשננא. אותם אנשים אשר לבם אטום כבתולה שלא נבעלה. כאשר שנינו. י)אפילו לבו אטום כבתולה היין מפקחו. דכת׳ ותירש ינובב בתולות. ואמ׳ רבא כ)חמרא וריחני פקחין. דלהוון כבמכא דחלבא. כמכא. מאכל. כאשר שנו רבותינו. הלב למאי ניחוש כו׳. ל)אי דקא בעי לה לכמכא דחלבא הכי נמי. על דובשנא להתלבנא. סדר מערכות ישר׳ כאשר היו בהר סיני הולך וחושב. ע׳ זקנים. כולן שערותיהן לבנות. ואהריהן שחורי ראש. בחורים. ואחריהם הנשים מעוטפות. הזקינים קורא הלב. על שהן לבנים כחלב. והבחורים קורא דבש. לאיתלבנא. כך קורא הנשים על שמעוטפות לבן: פרת אנבורשא ב׳. לשון פעל. פרת. לשון ארנקי וסינר. מ)בירושלמי. מטא חד שע מיזל צלויי בי כנישתא. א״ל לברוי זיל לביתוי קומוי דניזל צלויי. קטר פרתיה יהביניה ליה. כי אזל לביתיה נפל מן גו פרסייתא צררי דכספוי. וכו׳: וה״פ פרת למיקטר במדברא. הכניסה צרור כסף בארנקי שלה והוא תרומת הכסף והזהב וממנו עשו את המנורה. גנון לנו מן גנון. חופה לתוך חופה. הוא שאמ׳ הכת׳ והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים: דליהוון צנועין בשביסתא. לשון השבסים והסהרונים. דישעיה. מין תכשיט: ע״א פרת. כמו אפרין נמטייה. נשאה חן בעיניו לקשור לה במדבר חופת זוהר. לארוסתיה. לחתנו. גנון לנו מן גנון. כילה בתוך כילה. עזרה. היכל. ודביר. לפניי ולפנים. פרת. לזכר אומ׳ פָּרָה. נשא חן. ולנקבה אומ׳ פָּרַת. הלכה. רדפה ובקשה ושאפה. כי ההוא דהוה נ)פָּרִי בתר תורתיה. במדרש איכה רבתי. ופי׳ הלכה לקשור בסיני כילת זוהר לחתנה. ויש אומ׳ פרת. סונדא. ודומה לו בברכות ירושלמי פ׳ היה קורא. יהבין ליה לר׳ חייא קטר פודתיה. קשר פודנתו. ופי׳ פרת למיקטר. פונדאות וקשרים צוה לזמן לחופתה. לולאו׳ וקרסים. יריעות ומכסאות. ראשון שמעתי וזה נראה שמציגו פרת אצל קטר. מילה מליאה. ועל זה כיון המשורר. דלהוו צנועים בשביסתא. ר׳ יוסי אומ׳ חדר. ולשון מדרש הוא באלה שמות. ויסב את העם. ס)הסיבן בשביסתין.

ז) הנבעלת מן הגוי וכו׳ בר״ר פ׳ פ׳. ח) סלם בגימטריא סיני בר״ר פרשה ס״ח. ט) ג׳ בתי דינין וכו׳ עיין סנהדרין פ״ו ע״ב, ובמבר״ר פ׳ ע׳. י) אפילו לבו אטום וכו׳ כ״ב י״ב ע״א ועיין רש״י יומא ע״ו ע״ב ד״ה ותירוש וכו׳. כ) חמרא וריחני פקחין יומא שם ופירש״י פקחוני עשאוני פקח, סנהדרין ע׳ ע״א, הוריות י״ג ע״ב. ל) אי דקא בעי לה לגבינה הכי נמי חב״ע דקא בעי לי׳ לכמכא כצ״ל ע״ז ל״ה ע״ב. מ) בירושלמי מטא חד וכו׳ ליתא בירושלמי שלפנינו, גם מה שהביא אח״כ בשם ירושלמי ברכות פ״ב ה״ח גירסא אחרת היה לו בירושלמי שם ע״ש. נ) פרי בתר תורתיה וכו׳ עיין מדרש איכה על פסוק גדר דרכי וכו׳ וליתא שם בהאי לישנא ועיין ערוך ערך פר ד׳ ערקת תורתיה ופרא בתרה, ועיין ירושלמי מע״ש פ״ה ה״ב. ס) הסיבן בשביסתין משל וכו׳ ליתא במדרש

משל לכלה שתיקן לה אביה חדר בתוך חדר כדי שתהא צנועה ביותר. הן הענגים המקיפין סביב: צוואה למדמוך. לשון צוותא. שולין סט) ב׳. למדמוך. לישן. כלומ׳ נצוית הוא עמה. להיות הוא ישן ושוכב בין שני בדי הארון. ולשרות שם שכינתו לעשות צוות לארוסתו. לשכון קרוב לה. להתעלס באהבים. ביני תרין בריזתא. הבדים נוקבין בטבעות. והן בולטין ביתידות. כמו ברזא בחבית. ויש אומ׳ בדים. בתרג׳ ירושלמי בריזי וקווצהא. קווצותיו רסיסי לילה. תליין אפותא. תלויין על הפרחת. ונוי הן לבחור. והן. הן קווצותיו תלתלים. ע״א ביני תרין בדיתא. בין שני הבדים. והן הבדים שבולטין מהוין לפרכת. ונראין ע) כשני דדי אשה. וקוצתא דרססן תליין אפותא. תלויין אותם רסיסין על מצחה. וזה פתרו׳ לדוגמתו. החתן ישן בין שדיה ועשת צוות. ובאים תילים של טל ערב. כביכול מלמטן למעלן במצח כלתו. והריח ערב. רמז לביישנים שאם יריאים את השם טל ילדות צומח מבין סנפירין ובא ומצהילן. הה״ד עא)ונתתי יראתי על פניכם לבלתי תחטאו. בספר אגדה נמצא דבר זה. וכן בתנא דבי אליהו רבא: קמתא כתמרא. כאתכלין תדיא. שדייך לאשכולות. אשכל מתרגם אתכלא. תדייא. שדיים צומקים. מתרגם תדיין יבישין. ולכך נדמית לתמר. מה תמר זה אינו מתפצל אילך ואילך ואין לו אלא לב אחד. פי׳ פ) מוחו (באצבעו) [באמצעו] הוא. ולא (בחריות) [כחריות] של דקל. כך ישר׳ אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים. ומה תמר זה צ)מתמר ועולה כמקל והריותיו וענפיו אינם מפוצלין לכאן ולכאן. כך ישר׳ נעשין אגודה אחת לעשות רצון קונם: בכמה פנים נדרש: ריחא דנהירא. לשון מקרא. וריח אפך כתפוחים. ותפוח מתרג׳ חזור. תפוחי זהב משכיות כסף מתרג׳ חזורי דהבא. ולמה נמשלה כנסת ישר׳ לתפוח. לומר לך ק)מה תפוח זה ריחו נודף מכל פירות שבעולם אף ישר׳ ערבו לפני המקום מכל אומות העולם: רישא כברמלא. על שם ראשך עליך ככרמל. ר)שהיה בעל מום אצל סיני. כמו ששנינו למה תרצדון הרים גבנונים. וכת׳ התם או גבן או דק. וכסבורה את שדלה את במצות ש)כמו שאמרת לפני דלותי ולי יהושיע חייך כל נופיך קודש ובן חורין. כארגווניא. תרגו׳ של ארגמן. ע״א לישב המילה. ראשך עליך ככרמל. אינו קל לישבר ולא נוח ליפרד. כי מלאה מצות כשבלים הללו המליאות דגן זו בצד זו. כך תלמידי חכמים שביך דוחקין זה את זה ללמוד תורה. כדאמרי׳ שא)דהוו יתבי שיתא שיתא באמתא. דלת ראשך. שערותיך דומות לארגמן. אילו ראשי גולה (שבבל) [שבבבל] ודייני הדור ושופטיו. צאורה שע״ע כעמוד דשן דפילינא. על שם המקרא צוארך כמגדל השן. מה השן הזה בונין עליו מגדלות וחומות בצורות וכרכום. ומחי קבלו. ואינו דואג מן השרב. כך בוניך אינם נוהים ליחרב. כי הלקים הם מזרעו של חלק. יעקב. ושנינו תרין שב)אדרועי דיעקב אבינו כתרין עמודין (ד״א עמודין) די פרו שופו די שנים. פרו. פנים. שופו. בלשון יווני שוין. ת)ודומה לו בפסיקתא אנכי ולא יהיה לך. די פרו שופו שמענום. ויעקב בא מיצחק. ויצחק מאברהם. ובאברהם כת׳ האדם הגדול בענקים. תא)בתחילת מסכת סופרים זה אליעזר. והיה אברהם אבינו טומנו בכף ידו. ראה גדולתו של אליעזר פעם אחת כעס בו אברהם והפיל שינו של עבדו ועשה ממנו מיטה השובה לבן ביתו. ציבחר מיכולן כך. גדול שבכולן על אחת

שלפנינו. סט) ב׳ = בלעז. ע) כשני דדי אשה יומא נ״ד ע״א. עא) תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו (שמות כ) כצ״ל ועי׳ יבמות ע״ט ע״א. נדרים כ׳ ע״א פ) מוחו באמצעו הוא לא כחריות של דקל וכו׳ כצ״ל ועי׳ סוכה מ״ה ע״ב ובפירש״י שם ד״ה אין לו וכו׳. צ) מתמר ועולה וכו׳ יומא ל״ח ע״א. ק) מה תפוח זה וכו׳ ילקוט שה״ש. ר) שהיה בעל מום אצל סיני וכו׳ עיין מגילה כ״ט ע״א. ש) כמו שאמרת לפני פסחים קי״ח ע״ב. שא) עירובין נ״ג ע״א. שב) ב״ר פ׳ ס״ה וע״ש. ת) ודומה לו בפסיקתא ליתא בפסיקתא שלפנינו. ועי׳ בוי״ר פ״א סי׳ י״א ושה״ש רבה פ״ב סי׳ י״א אמ״ר סימון.

כמה וכמה. לכך הזקים הן בשעה שעושין רצונו של מקום. שן איבויירא ב׳. דפילייא. אוליפן כ׳ שם ההיה: שרוא לאננא דזיתא. שרוך אנן. בית הבד שנותנין בו זתים קורא אנן. מעהא כעין ערימת חטין. בטנך ערימת חטין. ע״א שרוא לאננא דסיהרא. שררך אגן הסהר. א)מה טיבור זה באמצעיתו של עולם. מקפא שושנים הניטין. מופקת שושנים בליהלוהו. לשון חנטה. אילן שחנטו פירותיו. שאז הוא בליהלוהו. וזהו סוגה בשושנים לשון סייג וגדר. ודרשי גבי נידה. אפילו כסונה של שושנים לא יפרצו בהן פרצות: ע״א שררך. רוב תבואות בכח שור. אילו תלמידי חכמים. כמו ששנינו משלחי רגל השור והחמור. אילו בני אדם שנושאין ונותנין במלחמתה של תורה ב)כשור לעול וכחמור למשאוי. רך. לשון ג)ריכא ולא בר ריכא. ומקרא מלא הוא. ואנכי היום רך ומשוח מלחמה. ד)ותלמידי חכמים נקראו מלכים. כמו שכת׳ בי מלכים ימלוכו ורוזנים. וגו׳. מי שמגלים לו רזי תורה. אגן. עוגל הסהר. מה הסהר הזה מתעגל ומשלים פגימתו לסוף י״ד יום ואז מבהיק זיוו של עולם. אף צדיקים שבדור כל זמן שמזקינים גבורה מתוספת בהם ומגינים על דורם. הה״ד רגלי חסידיו ישמור ללשון אחר. ה)כמו (שנינו) [ששנינו] גרן עגולה (וכמה) וכמו נכנסו (לגרן) [לכרם] ביבנה. סהר על שם ו)לא איברי סיהרא אלא לנירסא. שבאותו זמן לא היו ספרים ניתנים ליכתב וגורסין למאור הלבנה לפי שאין לכולם נר למאור: אל יחסר המזג. לא פיחת עלמא מתלתין וששה צדיקי. דכת׳ אשרי כל חוכי לו. לו בגימטריא הכי הוו. המזג לשונו כמו ז)זבינגא לך זינא דמטיא עד כרעיך. דעירובי׳. זיג. דבר צלול. זכוכית זגוגית. וכמו ח)שאני גידים דזיגי. ופירשנו שהצדיקים זיוו של עולם. בטנך כעין ערימת חטין. בנים שביך דומים לחטים העתדים ליצא. כמה שנ׳ יהי פיסת בר בארץ. מה דברים הללו יצאו נקיים וברים כך בניך בלי מום וחטא. הה״ד בן שנה שאול במלכו. ט)כבן שנה בלא חטא. במדר׳ באתי לגני. מקפא שושנין הניטין. מוקפות בנות ישר׳ גדר ואינם פורצות אותו. ואף בעליהן עושין משמרת למשמרת. י)אין אדם טורח בסעודה ומפסידה. נכנסה להופה ואמרה שושנה אדומה ראיתי. זה הופך פניו וזה הופך פניו. זה פורש וזה פורש. כ) וכי איזו נחש נשכו. איזו עקרב עקצו: תקיף עינהא כתרין בריכן דחשבון קשיטין. מראית עיניך כשתי מעיינות היוצאות מחשבון עיר סיחון. ולא בסתר הם. כי על שער בת רבים שכולם עוברים הנה הנם. ופסוק הוא עיניך ברכות בחשבון על שער בת רבים (שה״ש ז). בת לשון קול. כמו בת קול. המיית קול. ומתחלק לכמה פנים לפי משמעות הדבר אשר נאמר בו. קשיטין. נאות הן. ונחירה זקיף. חוטמה נאה. נחירים אילו נקבי החוטם שיש בבני אדם שאינם נאים. כמו ששנינו אצל בעלי מום. או חרום. ל)זה שחוטמו שקוע. מ)וכל כלה שעיניה נאות אין כל גופה צריך בדיקה. הה״ד הראיני את מראיך. וזקיפת החוטם למה הוא דומה לדמשק שהוא הר הגבוה

ס) בתחילת מס׳ סופרים זה אברהם כצ״ל לפנינו במס׳ סופרים הוא בסוף המסכתא פכ״א ע״ש אך במס׳ סופרים אשר העתיק המחבר לקמן סי׳ תקכ״א הוא קודם התחלת המסכת ואח״כ מתחיל פ״א אין כותבין וכו׳ כמו שהוא לפנינו. וגם שם איתא זה אברהם. ויש שם כמה שינוים מאשר הוא לפנינו ואעיר עליהם אי״ה בהגיעי לשם. ועיין ירושלמי שבת פט״ז ה״א ובמדרש בר״ר פי״ד. ובש״ר פכ״ח. ובמד״ר פי״ג ובמדרש תהלים מזמור כ״ב. ושם כ״ט. ועיין תוס׳ ב״ב נ״ח ע״א ד״ה מציין וכו׳. א) עי׳ פסיקתא רבתי פי׳. ומדרש במ״ר פ״א. ב) כשור לעול וכו׳ עיין ע״ז ה׳ ע״ב. ג) ריכא ולא בר ריכא עיין ב״ב ד׳ ע״א. ד) ות״ח נקראו מלכים כצ״ל גיטין ס״ב ע״א. ה) כמו ששנינו גרן עגולה כצ״ל סנהדרין ל״ו ע״ב. וכמו נכנסו לכרם ביבנה כצ״ל עיין כתובות מ״ט ע״א וב״ב קל״א ע״ב. ו) לא איברי סיהרי וכו׳ עירובין ס״ה ע״א. לא פחות עלמא וכו׳ סוכה מ״ה ע״ב. ז) זבינגא לך זיגא וכו׳ עירובין נ׳ ע״ב. ח) שאני גידים דזיגי עיין חולין ע״ו ע״ב. ט) כבן שנה בלא חטא עיין יומא כ״ב ע״ב. י) אין אדם וכו׳ כתובות י׳ ע״א. כ) וכי איזה נחש נשכו וכו׳ פסיקתא דרב כהנא פ״י ע״ש ובמדרש תהלים מזמור ב׳ ע״ש. ל) זה שחוטמו שקוע בכורות מ״ג ע״ב. מ) וכל כלה שעיניה וכו׳

ומשם צופים למרחוק. שני מקראות הן. דמשק. ודמשק. והוא הוא. ודמשק היא עיר מלוכה של מלך אשור כמא דאתמר נ)משא בארץ חדרך ודמשק מנוחתו. ולא מחמטין. מאד הם יושבים יפה אילו העינים. אינם צופות למעלה ולא למטה. אין צריכין הכרע. הוא ששנינו ס)דלא [לחמטן] אליתייהו. כרע בל (ישעיה מו) מתרג׳ חמיט בל: ע״א כתרין בריכן דחשבון קשיטין. לשון מקושטין. וזה פתרונו. חשבון אינו עיר. לפי פשוטו. אלא כך אמ׳ הדמיון. עינייך ברכות בחשבון. במקום שמתקבצין כל העולם לחשב השבון כל יופי עיני הנשים היפות: עיניך כחשבון הבריכות. והשאר אינן כבריכות. נמצא שאין עיניהם יפות כשלך. וסוף המקרא מוכיח על פשוטו. על (שאר) [שער] בת רבים. במקום השער שרבים הולכין ובאים שם ומתקבצין לחשבון הנשים היפות שיעברו דרך עליהן לראות היפה שבכולן. ונחירה זקיף. לשון זוקף כפופים כלומ׳ אינו כורע אלא זקוף. וברכים כורעות תאמץ. תרג׳ וארכובא ע)(דחמטו) [דהמטן] בעיבידתא (תהייל) [תהיל]. אי נמי. ולא מחומטין. לשון חשך. שלא יהשיך אפה את פניה. ועלטה היה מתרג׳ וחומטא. (אינמי) [אי נמי] לשון פ)קב חומטין. שלא ישחה עד עפר:

דיברא קדמאה.

רפה. זיקין. הוא לשון צ)גץ היוצא מתחת הפטיש. גם ברקים יצאו עם אותם הניצים בשעת מתן תורה. לפיד דנור מימינה. למיימינים בה. שעתידין להיות מוקפים בעמוד אש שמור מן המזיקין. אילו בני אדם שאין בלבם קנאה ואין עצמותיו מרקיבין. מה האש הזה כל זמן שאתה מרבה עצים נוהים להרלק והלהב רבה. והגחלים לוהשות. כך תלמידי הכמים בחייהם מרבים תלמידים ותלמודם מתקיים בידם. ד״א מה הגחלים הללו שאפרו צבור עליהן וחיותן תחת האפר. כך אותם תלמידי הכמים שלא היתה טינה וקנאה בלבם שמורים בקבר ובטוחים להיות חיים לעולם הבא. ק)שכל מי שיש קנאה בלבו עצמותיו מרקיבין. הה״ד ורקב עצמות קנאה (משלי יד): ולפיד דאישא משמאליה. למשמאילים בה. כמה דאתמר ארך ימים בימינה בשמאולה עושר וכבוד. אש ונור מופלגים זה מזה בלשונם. ואע״פ שתרגומו של אש נור. מצינו הפלגתם. כאשר שנו רבותינו ר)אש אוכלת ואינה שותה. שותה ואינה אוכלת. אוכלת להים כיבישים. היא אש של מעלה. והוא שכת׳ אש אכלה הוא. ואינו מתורג׳ נור. ומצינו למידין דנור של מטה אינו כנור של מעלה. כי נמצא בספר יצירה מימינו נור של נוגה בקריוסים הללו המודיעים כל דבר ודבר. קריוסים. פי׳ מגידים. ועל שם שהעשירים פניהם מצהיבות על ידי היקום אשר ברגליהם נדמו לאש: הוה פרח וטאים. דכת׳ דברי חכמים כדרבונות. ש)כדור של בנות. מה (הדור) [כדור] הזה נזרקין מזו לזו. כך הדברות נזרקין מזו לזו מאומה לאומה ולא קיבלוה. וחזר וזרקם לישר׳ וקיבלוה. ומתחקק בלוחות. הוה פרח וטאים. עכשיו חוזר לדיבור של מקום שהיה הולך על פני רקיע השמים. תוך חללו של עולם ובא והולך סביבות מחניהם של ישר׳

תענית כ״ד ע״א וכמדרש שה״ש פ״ד. נ) משא בארץ חדרך קיצר לשון המקרא זכרית ט׳ משא דבר ה׳ בארץ חדרך ודמשק מנוחתו וגו׳. ס) דלא אליתייהו. כן כתוב בהכ״י, וכשעה חדא עמדתי ונפלאתי ולא ידעתי פירש שתי תיבות אלה, ועל איזה מקום כיון המחבר, והאיר ה׳ עיני דהכוונה הוא על מה דאיתא בשבת נ״ד ע״ב „דלא לחמטן אלייתיה״ וחסר בכ״י תיבת „לחמטן״, וכצ״ל דלא להמטן אליתייהו. וגירסתו בזה כגירסת הערוך ערך חמט ג׳ כי תיכי דלא לחמטן אליתייהו וכן הוא בד״ס שם. ע) דחמטן בעבידתא תחייל כצ״ל וכן בערוך ערך חמט דחמטן בעבידתא. ולפנינו בת״י איוב ד׳ דחמטן בעבירה תחיל. פ) קב חומטין שבת ל״א ע״א. צ) גץ היוצא מתחת הפטיש ב״ק ס״ב ע״ב ושם שיצא וכו׳ וכן בב״ב כ״ו ע״א. ק) שכל מי שיש קנאה וכו׳ שבת קנ״ב ע״ב. ר) אש אוכלת ואינה שותה וכו׳ יומא כ״א ע״ב. ש) כדור של בנות וכו׳ עיין ירושלמי סנהדרין פ״י ה״א

ואו׳ אשריכם ואשרי העם שככה לו שרואה זיו סנקליטו של אוהבו. וכן מפורש בכמה מקומות שהרכין שמים העליונים ופתח למו ז׳ רקיעים וראוהו בכבודו. והולך הקול ונעשה ממש ומתיישב האות והתיבה על לוחות. ואזיל ומקיף לאחר שהקיף המחנה לכל צד חוזר ונחקק (ונחקק) בלוחות. ונראה רישומו משני עבריהם שהיו חלולות. והיינו דמתרג׳ נבוב לחות. חליל לוחין. ונראה מעבר שני המילה נהפך. כגון נבוב. בובנ. סרו. ורס. שני׳ כתובי׳ משני עבריהם מזה ומזה הם כתובים. וזהו מתחקק. חקק. רושם. וזהו שאמר במגילה ל)מם וסמך שבלוחות בנס היו עומדי׳: וכן הוה צוות. למדנו שהיה חיות באותיות:

וכן נמצא׳ האגדה. דיבור ראשון כשיצא מפי הק׳ יהי שמו משובח לעולם. כמה ברקים וכמה לפידים יוצאין ממנו. לפיד של נור מימין. ולפיד של אש משמאל. באותה שעה אדם לא הנשים. ועוף לא ציפצף. ארי לא נהם. שור לא נעה. חמור לא ניער. פרא לא ניהק. סוס לא צהל. ואדם לא דיבר ודומה העולם חלול כמי שלא היה בו מאומה. ובדבור היה יוצא והולך בארץ כאדם שהולך בארץ. ומתהפיך הדבר לשבעים לשון שכל העולם שומעין בו. שנ׳ יודוך יי׳ כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך (תהלים קלח). והיה הקול יוצא ומתעגל על אזניהם של ישר׳. והיה או׳ קבלו תורתי עליכם שיש בה שס״ה מצות לא תעשה והיו ישר׳ עונין הן. וחוזר הדיבור מן האוזן ונושקו על פיו. וחוזר הדבור מן הפה ומתעגל על האזן. והיה אומר קבלו תורתי עליכם שיש בה רמ״ח מצות עשה והיו עונין ישר׳ הן. וחוזר הדיבור ונושקו על פיו. הה״ד ישקני מנשיקות פיהו. ובא הדבור והופך פניו לדרום. והיו שומעים אותו ורצים אחריו לדרום. הופך פניו לצפון וכן למזרח. וכן למערב: ועל פי אגדה זו פירשתי למעלה כאשר פירשתי. ועל סמך אגדה זו יסד המשורר שיר זה. וכן הולך הלשון והעברי:

רפט. חנניה: ננסא. הוא נבוכד נצר. ב)ושנינו בברא׳ רב׳. ננוס קורטא. וקצר קטיע פושקא. גובהו לא היה אלא טפח בלבד. לצלמי לולבי דתמר. הצלם אעלה היה מן לולבי התמרים. פ״א אתם לולבי דתמר. שצדיקים נמשלו לתמר. שנ׳ אמרתי בתמר. ארמיית צדייא. השלכתי שממה בית המקדש. החרבתי אותם השוחטים קרבן המזבח וגם המזבח הרסתי. ע״א ארמית צדיין. בא בהיכל בחרבו שלופה (ונידד) ג)[ונידר] את הפרוכת. ולקח ספר תורה שהמלך קורא בו. כמה שכת׳ וקרא בו כל ימי חיין והציעו תחת זונה ובא עליה. והוא שיסד המשורר ארמית צדיא. הארמית שצד מבחוץ והביאה בתוך מרפידו וחופתו של מלך. ע״א אדמית. על שם מזבח אדמה. ואותה אדמה שמתי שממה. כמה ששנינו בסוף סוכה ד)לוקום עד מתי אתה מכלה ממונם של ישר׳ ואי אתה עומד להם בשעת דוחקם: ואחר שעשיתי זאת כביכול. ה)מבלתי יכולת. ואם כן בואו כרועו לצילמי: והם ענו אית לן פטרן. לשון אב. כמו ששנינו ו)בויקרא רבה. הוה נקיט נכסי מפטר מוניקא דידיה. ושמו של מלכינו לא ינום ולא יישן: ועוד הוסיפו לדבר באבונן דלעיל. באבינו שבשמים בו אנו בוטחים. לבטח. מתרג׳ (לרוחינן) [לרוחצן]. בו אנו בטוחים מילדותינו. טליותן. כמו כד (הוצא) [הוינא] טליא. בנורא אנן יקדין. טרם נשרוף

פסיקתא רבתי פ״ג. מדרש במ״ר פי״ד. וסוף מדרש קהלת ושם נדרש באופנים אחרים. ס) נבוב בובן וכו׳ שבת ק״ד ע״א ועיין תוס׳ שם ד״ה נבוב וכו׳. ל) מם וסמך וכו׳ מגילה ב׳ ע״ב, שבת ק״ד ע״א. ב) ושנינו בב״ר ננוס קורטא וכו׳ ליתא לפנינו אך הערוך ערך קרט ג׳ הביא וז״ל בר״ר פמ״ז ובוי״ר בסוף ויהי ביום השמיני על ננסא קרטא קטיע פושכא, ונשמט מספרים שלנו, ומצינו כנוסחא זו גם בפירוש לב״ר המיוחס לרש״י וע״ג בפסיקתא דר״כ דף קי״ב נבוכדנצר ננסא דבבל ופירוש של ר״ש בובר צריך תיקון ע״ש. ג) וגידר את הפרוכת כצ״ל גיטין נ״ו ע״ב, וי״ר פרשה כ״ב. ד) לוקוס עד מתי וכו׳ סוכה נ״ו ע״ב. ה) מבלתי יכולת וכדרשינן ברכות ל״ב ע״ב. ו) בוי״ר הוה נקיט נכסי מפטר מוניקא דידיה לא ידענא היכא מיתגיא מתרגם, לרוחצן כצ״ל. כד הוינא

באש שנכפור בו. ולא נאה להחליפו כי כן ציונו. לא יהיה לך אלהים אחרים: גרמין אתון גרמיכון למיקוד. גורמין אתם עצמיכם לישרף. גופיכון יתעביד קטם. אפר מתרג׳ קטמא בגו אתון נורא. בתוך כבשן האש. גבורה (ודצמיט) [ודינמיט]. כח וגבורה אם יש ביראתכם הוא יצילכם. נמיט. כח. ודומה לו בירושלמי. חד סב הוה אזיל באורתא. אשכחוי טליא. א׳ לון. לווי לית נמיט. סבון בהדי פיתי יומא דמעצרתא. סעדוניה. וכתפוניה. חזויי דכחש חלוי. פרנסוניה עד שרי מרמך. וה״פ זקן אחד היה הולך בדרך. מצאוהו בחורים. א׳ להם בי אין כח. לקחוהו ערב יום טוב של עצרת. פקדוהו ונשאוהו בכתף. פי׳ ואת אחיך תפקוד לשלום. תרג׳ וית אחך תסעד לשלם: ראוהו שתשש כוחו. פרנסוהו עד יום מותו. שרי מדמך. שהתחיל לישן שנת עולם: ע״א ודינמוס. לשון חן ורחמים. בע״ז. דימוס אתה. מרוחם אתה: דחלתא דצילמך. יראת צילמך. אינה בליבנו דע דפטרונן הוי יודע שפטר שלנו פעלך ובראך בצלם דמותך. תיאורן. על לשון המקרא במחוגה יתארהו. ויש מפרשין לשון תואר. דע שהק׳ נתן לנו תאר פנים כשציוית להאכילנו פת בג המלך והאכלתנו זרעונים. כדמפורש בריש דניאל. ע״א דע דפטרונון תיארון יתן. דע שהק׳ תייר אותנו במדבר והוליכנו כאב שמוליך בנו. וי״י הולך לפני׳ יומם. וכמו כן הוא יכול להצילנו מידך: אנדרטי. דמות. כמו באנדרטי של מלכים שנינו: זעיף אנא עליכון. עוד בי רעה ותואנה אתם מבקשין שאתם מורדים עלי ועל דברי. שלא אביתם לכרוע לצילמי. זמן דתשמעון קל קרנא משרוקיתא ממללא. קול קרן הנשמע ומכריז ברועו לצלם. משרוקיתא. צועקת. מקר׳ הוא בדניאל: חבל. חבלא תהא על בנים שכופרין באביהם חס לן. חס ושלום. טבחית ונכסית גוזלוי דציון. בשעה שהרגו זכריה והיה דמו מבצבץ. שלח אחד משריו והרג תלמידי חכמים הרבה עד שהניח דמו. בפ׳ הנזקין: טיססנא לשון טיסה. מעופף. טליקית. התכתי. ודוגמתו בבר׳ רב׳. פ׳ וישלח. ר׳ יהושע בן לוי אמר שלח (פופירא) [פורפירא] וטלקיה קדמוי. פי׳ הפשיט לבושו וחתכו לפניו: מחסר. מגרף. חיסודא הוא: מן פרעה. הטוב אתה מפרעה שנטבע בים. והילו. סנקליטין דידי. שרים שלי. בבר׳ רב׳ סנקליטין יועצים ושרים. בירים אתון. עבדים אתם ורוחכם נסה. שלא לכרוע לצילמי: פי׳ בארעא רקדא: ע״א כדאתון דרמית רוחכון. אין אדם מורד עלי ככם שגסה רוחכם: לית אין משניחין. אין אנו משגיחין עליך. דבר איניש שפביה. אין אנו חוששין. אין אנו חוששין באלה שבן אדם עשאו: מישך שדרך. מדאורייתא דמשה אסתכלו והגו. מבדריתו ופלחיתו סמיי ולא סגו. מתורתו של משה לימדו. שבת׳ ועבדתם שם אלקי׳ מעשה וגו׳. אשר לא יראון ולא יאכלון ולא יריחון: נחנא נהירין זהירין בקיימי. במצות אנו זהירין לשמור את פיך בשבועת אלהינו שלא נעבור על תורתינו. שנ׳ אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים. והיינו דקא׳ נטורי פום מלכא במומי. אני פי מלך שמור. אני נכון לשמור דברת מלכי האומות המושלים בנו (בגולליות) [בגולגלויות] וארנוניות. ועל דברת שבועת אלהים. ובלבד שלא יעבירנו השבועה שנשבענו למקום. ועל דברת. ואצל שבועת אלהים אשמר פי המלכים. גולגלי ארנוני וזימי. עניין מיסים הן: ספקתון בארעכון ספוסי דמשתמודעין מיהודאי. כשהייתם בארצכם הייתם שולחים צלמים והיו נכרין. שהאלילים של ישראל הן. שהן מוכרים לאומות. סמנין צייריתון. שנאמר צלמי

טליא כצ״ל. ודינמיט כצ״ל. ודומה לו בירושלמי חד סב וכו׳ לא ידעתי מקומו איהו. דימוס אתה מרוחם אתה, בע״ז מ״ז ע״ב איתא דימוס פטור אתה ועיין פירש״י ותוס׳ ד״ה דימוס וכו׳ ועיין ירושלמי פ״ט דברכות ה״ה ובמדרש בר״ר פרשה ע״ט. באנדרטי של מלכים ע״ז מ׳ ע״ב. והיה דמין מבצבץ גיטין נ״ז ע״ב. שלח פורפירא וכו׳ כצ״ל בר״ר פרשה ע״ה. סנקליטון בר״ר פרשה ח׳ למלך שהיה לו ב׳ סנקליטים. בגולגלויות כצ״ל ועיין במדרש וי״ר פרשה ל״ג. במדר״ר פט״ו.

כשדיים הקקים וגו׳ (יחזקאל כג) הצדאי לשון צדו: על דנא להתבותך לית אנן חשאין. מקרא הוא בדניאל. לכך אנו אומרין מלכא נבוכד נצר לית אנו חשאין על דא פתגמא להתבותך. אם מלכא למה נבוכד נצר ואם נבוכד נצר למה מלכא. אלא כך אמרין ליה לכך אנחנא אמרין דאת עלנא מלכא לעבודה ומסה וגולגליות: (אד) [אך] על דא שאתה אומר לעבוד ע״ז נבוכד נצר אתה ולא מלך. את וכלבא שוין: ומאתון שחין. חס. לשון שיחנא: פשחין. לשון ויפשחני: פסקי ורגושי. פסקים ורגשות של הבל הרביתם לשממה ועל לא דבר. לרעדו ותבן. ככלב שב על קיאו. מתרג׳ דתב על תוביה. ובפרש׳ ויקרא רב׳. כשהייתם בארצכם פסקי שטרות והרגשות מעבדות ע״ז עשיתם והרחבתם. לעדו ותבו. לעובר (ושם) [ושב]. פריסנא לכון וילון. אפרוס לכם היריעה ותכתבו לי בספר פתקיכם לשמר מצותי. לתלתין יומין: אם אנשינן. אם שכחנו שם אלהינו וגו׳. פרוז דונמא. בב״ר. אל תהי בעיניך כפרוזדוגמא ישנה אלא כפרוזדוגמא חדשה. הלא יי׳ הלא אלהים יחקור זאת. פריש יאות. באר היטב. כי עליך הורגנו: צרופינהו. לקרוא הדברים בפני כל החיל בקול רם. בנס וקצף שגיא שהיל. בנס. לשון כעס. והנם זועפים. תורג׳ ואינון נסיסין. ופי׳ בכעס וקצף גדול מוצא משיתיהו. תרג׳ שחליתיה: צרצרא כדא. נפוח כנוד. לכלבא שוית. את וכלבא שוין. ברמיזא. במוהם: קרא דירמיה רישיה לבטולי שריתון. התחלתם לבטל ראש הפסוק שנאמר ועבדתם שם אלהים. קיומי סיפי דקרא צבונא. ואני רוצה לקיים סוף הפסוק. שנאמ׳ והיה הגוי והממלכה אשר לא יעבדו (אל) [אותו את נבוכדנאצר] מלך בבל. וגו׳. (והשמדתי אותו) פ״א ואבדתם בגוים. ועבדתם שם אלהים אחרים: רבנותא בסכנתא לא שנו. אפילו בשעת הסכנה לא ישנה אדם מן הרבנות. שבכל תכשיטיהן הלכו שם אע״פ שיצאו לידון. רמין לנו. אתון נורא. הושלכו לתוך כבשן האש. ולא אינזקו בהבלא. מקרא הוא בדניאל. והבל לא איתי בהון. ובגושמיהון. ובגופיהון: מלאכא דשאים (על מא) [עלמא] בתרין טיסי. גבריאל שמעופף כל העולם בשתי עפיפות. כמא דאמרי׳ גבריאל בשתים. מלאך המות באחת. שגר מלבר. החמימות היתה מבחוץ. נס בתוך נס. שש ניסים נעשו בו. בחלק חשיב להן. דאתנסיאו הונניסי. השרים. שַׂרַיִין. מותרים מאסוריהם: שבחו ואודו קדם יי׳ הללו את יי׳ כל גוים: שבהוניה כל אומיא. שבחוהו כל האומים. ארי תקיף. כי גבר עלינו חסדו: . . . . (א) צורתיה דאדם ציירית. צורתו של אדם צייריתי. ולא אצטערית. בלא טורח עשיתיו. ברייתיה ברייה. בנים שיצאו ממנו בראתי. ולא אתביירתי לא עשיתי דבר תיקון שלא יצטרך לעולם. כמא דאמר יתוש לחפפית: כו׳: ביר. כמו דביירי תרביצא במסכת תענית. שבורים הן ובטילים הן

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) נמחק בכונה.

שה״ש פ״ב (ועיין ילקוט דניאל ג׳). כשהייתם בארצכם ופי׳ עיין מדרש וי״ר פל״ג. בב״ר אל תהי בעיניך כפרוזדוגמא וכו׳ בבר״ר אשר לפנינו פמ״ב לא הובא רק התיבה פרסטגמא אך לא הענין כאשר הוא לפנינו ועיין מדרש וי״ר פכ״ז. אך הדרש כאשר הביא המחבר הובא בערוך ערך פרוזדגמא בשם פסקא דבחדש השלישי וז״ל לא יהיו דברי תורה בעיניך כפרוזדגמא ישנה פירש איגרת וכן הביא הרשב״ם בפירושו דברים ד׳ וז״ל וכן בפסיקתא דבחדש השלישי אל יהי דברי אגדה של תורה בעיניך כפרוזדוגמא ישנה, והרד״א בסדר שחרית הביא משם ירושלמי לישוי איניש ק״ש כל שעתא ושעתא כפרוזדגמא חדתא וכו׳ וכן המנהיג ה׳ תפלה סימן ל״ט הביאו בשם הירושלמי ולפנינו בירושלמי ליתא, וכבר העיר הרב ר׳ שלמה בובער בהערותיו לפסיקתא פסקא ט׳ ופסקא י״ב, ועיין לעיל סי׳ י״ב ובהערותי אות א׳. — התחלתם לבטל וכו׳ עיין מדרש ויקרא רבה פל״ג. — אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנאצר וגו׳ כצ״ל והשמדתי אותו ליתא בקרא (ירמיה כ״ז). לא ישנה אדם וכו׳ סנהדרין צ״ב ע״ב לא ישנה אדם את עצמו מן הרבנות. גבריאל בשתים ברכות ד׳ ע״ב. שש ניסים נעשו וכו׳ עיין סנהדרין צ״ב ע״ב צייריתי. ולא אצטערית וכו׳. יתוש לחפפית עיין שבת ע״ז ע״ב ושם איתא יתוש לנחש ונחש לחפפית. ועיין מדרש תהלים מזמור י״ח. דביירי תרביצא תענית ו׳ ע״ב ועיין בערוך ערך תרביצא. אמר לאכסניך

אותם המרביצים תורה בעת ששבת מגוולות. וכמו נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע. דמתרג׳ נחל בייר. על שם שהיה בור: קנאי אנא בנאי. אני אל קנא שבניתי עולמי. ולא אתקניתי. ולא הוצרכתי להבנות לה כי אני ראשון ואני אחרון. קבע לקיבלי. קבע עצמך לנגדי. ולא תחלפיני. ולא תמיריני: ע״א קנאי. נוצח. ולא אתקניתי נלחמתי להנצח. טבע לקיבלי. טביעות עינך ובטחונך בי: ריחמתיך ברישיך. ריחמתיך בסופך. אהבתיך תחילה וסוף. תובי לאכסניך. לנחומי עקתיך. אמר לאכסניך. הוא נשמתך. שובי נפשי למנוחייכי. לנחם צרתך. כשיצר לך אויביך ותזעק לפני. אני הוא שאקבל תפילתיך: שמעי חדוותי. זו התורה שנקראת חדווה. ואהיה אצלו שעשועי׳ יום יום. שמעי ברתי. קבלי ונטרי אורייתי: תתייהיב למאן יהב לך. תתני נשמתך למי שבראה ותוצרר בצרור החיים (ואי לא) [ואלה] אוחרן לא יהוי לך. ואלוה אחר לא יהי לך כרכת׳ לא יהיה לך אלהים אחרים על פני:

דיברא תנייגא:

רצא. לא תשא: אמר משה נבייא. ת׳. לכך נהגו לומר זאת הדיברא ללא תשא. לפי מה שאנו אומרי׳ בחגיגה פ׳ ואין דורשין. ז)ד׳ נכנסו לפרדס של מעלה אמר להם ר׳ עקיבא כשאתם מגיעים אצל אבני שייש טהור אל תאמרו מים (רבים) [מים]. משום שנאמר (דוברי) [דובר] שקרים לא יכון לנגד עיני. וכל שכן לנשבע לשקר. דאמרי׳ בהילכת׳ רבתי אלף אלפים גלי מים שופכים מלאכי השרת באבני שייש בפתח ההיכל ואין לשם (אפי) אפילו טיפה אחת. וזהו חמית יקירא מתח מיין למיין. וכו׳. וכל זה מויעו של חיות: ועוד כת׳ במזמור ליי׳ הארץ ומלואה. מי יעלה בהר יי׳ ומי יקום וגו׳. נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשו ולא נשבע למרמה. זה משה שעלה לרקיע אשר לא נשא לשוא נפשו: אמר משה נבייא. לא קם נביא עוד בישר׳ כמשה. כד סליקות למרומיא. אמרו חכמים. כשעלה משה למרום הרכין הק׳ שמים ושמי שמים על הר סיני. באתה ענן ורבצה כנגדו ולא היה יודע אם היה רוכב עליה. מיד פתח הענן ונכנס משה בתוכו. ונשאו הענן. שנ׳ ויבא משה בתוך הענן. והיה מהלך מרקיע לרקיע עד שהגיע לרקיע השביעי וראה את יי׳ יושב על כסא רם ונישא: חמית ברוייא במעוניה. ראיתי הבורא במעונתו. ויירא מתרג׳ וחמא. דייתיב על טועניה. יושב על כסאו. נראה נישא והוא נושא. שנאמר ומתחת זרועות עולם. וכלתא ליה בימיניה. מימיניה אש דת למו: חמית גיבר גיברין. דמשתי רקיעא מן נורין. לשון או בשתי או בערב. כלומ׳ הנוטה כדוק שמים. הרקיע הושתת ונתייסד מאש ומים טרפם זה בזה וקראן שמים. ושפחית במים קרירין. ונשפח גופו של משה במים קרים. ולא חסרו המים. זו התורה שלימדה משה מפי הגבורה בארבעים יום ועדיין היא משועשעת אצלו: ע״א ובספר עתים נמצא היה משה רבינו טופח מים קרים. ומערבם בנהר דינור לידע אם ילחך האש במים. לא זה מכבה את זה ולא זה מלחיך את זה. אמר עושה שלום במרומיו. שוב ראה מלאכים חציים שלג וחציים אש. ושפחית. לשון וימיני טפחה שמים: חמית דשאים. מעופף. וקא מעלי. נשמתן של צדיקים שמיכאל שר הגדול משימן במזבח של מעלה והוא כהן גדול וזה קרבנו. ויש מהן זוכין לאספקלריא המאירה ורחמים מחמלי. ורחום וחנון מתמלא

והוא נשמתך הכוונה למה דאיתא במדרש וי״ר והדין נפשא עלובתא לאו אכסניא הוא בגו גופא וכו׳. ז) ד׳ נכנסו לפרדס וכו׳ כצ״ל חגיגה י״ד ע״ב, זה משה שעלה לרקיע וכו׳ עיין מדרש תהלים מזמור כ״ד. באתה ענן ורבצה כנגדו וכו׳ פסיקתא דרב כהנא מ״ת סי׳ כ׳ ע״ש. חמית ברוייא במעוניה וכו׳. לא זה מכבה וכו׳ מלאכים חצים שלג וכו׳ עיין מדרש במ״ר פי״ב, ובמדרש שה״ש פסוק צאנה וראנה וכו׳ ובירושלמי ר״ה פ״ש ה״ד ע״ש. שמיכאל שר הגדול וכו׳ עיין חגיגה י״ב ע״ב ועיין מנחות ק״י ע״א תוס׳ ד״ה ומיכאל וכו׳ מדרשות חלוקין יש מי שאומר נשמותיהן של

רחמים אותה שעה. וכעתיק יומין מתגלי. ומתגלה בכבודו ומראה את כבודו כעתיק יומין. והוא (מתחמלי) [מתחמי] מלי. והוא רואה מלא עולם. רואה ואינו נראה. ל״א והוא נראה מלא רחמים דרך אותה אספקלריא. ל״א מלי. שבע ימים: חמית הדורא ראיתי אותו שנאמר בו זה הדור בלבושו. פריס בי נשרין בשופרא. פורס בכסאו דמות נשר. ע״א פריס כנשרין בשופרא. החיות פורסים כנפים כנשר. דלא תחמי עינא דסקרא מה דהוא עביד בטומרא. שלא יראה עין המביט מה שהוא עושה בסתר: חמית ויתקיא חמיך. חלשי׳ חמיך. כמו הויין ליה בנים ויתקין. במסכת שבת. מרומם וממיך. מרומם ומשפיל. והוא ער ולא דמיך. ולא יישן: חמית זה אלי ענוון. מחי ומסי מתכוון. מחצתי ואני ארפא: חמית חייא וגברא. צייר בקבלא. צר צורה בחשך. ועלטה. תרג׳ וקבלא. בלא בוצין. בלא נר. נר תרגם בוצינא. מנרא. מנורה: חמית טבע מאזניא. הוא שאמר הכת׳ אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד. מאזנים ששוקל (א) בהן עוונות וזכיות של צדיקים ורשעים. שקלים לזויג בני אדם הוא שוקל גם לעניים גם לעשירים: חמית יקירא. מתה מיין למיין. יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים. דילעיל לאבני שייש מיין. ותחתם מיין ומשם ואילך כוליה כליל דמיין. הבריכה כולה מים וכל זה מזיעם של היות: חמית כביש חימתא. כובש חימה. ומקדים רחימתא. מקדים רחמים לרוגז. בינתא. בינה: חמית לכורסיה מקבע. בנצצין דנור. בשביבי נוגה. נצצין. כמו גין. אשטנצלא. חשש להבה. מתרג׳ נצצי שלהוביתא. מצבע. ברוב גוונין. בחיזוון ארבע. בחיות ארבע צורות: חמית מלאכין. דקודמוי בורכין. המלאכים קודים לפניו ומברכין. חמש מאה שנין אריכין. מהלך ת״ק שנה קומתם. בנור ותלג מפתכין. מאש ושלג בלולים. כמו פתוך דיהה. דשבועות. ובהגיג׳ באין דורישין. זה סנדלפון שאורכו מהלך ת״ק שנה: חמית נהר דינור ושורין תלג על נור. זהו שאומ׳ באגד׳. הגיע לרקיע הרביעי ששמו זבול פגע בו רגיון נהר של אש שגהליו שורפות מלאכי השרת כאש ששורף בני אדם. נטלו הק׳ והעבירו ממנו והראהו כל מה שיש בזבול. וראהו שהוא נטוי ברוח סערה ועומד על עמודי אש. ומלא גינזי גבורה. ובו אוצרות טללים ומלאכים בכל פינותיו מחצצים. ובו ז׳ נהרי אש. והמים עומדים עליהן מזה ומזה לאין מספר. ושורין דתלג. חומות של שלג על של נור. נור אכלה נור. אש אכלה אש. ושלם בין תלג ונור. כדכת׳ עושה שלום במרומיו: חמית שרפייא. שרפים. בגושמיהון. בגופם. כמו לא עדת נורא בגושמיהון. ע״א בגומהון. בבגדיהם. כמו וקרע״ם תלביש גומה: חמית עיניהון כייפין. אינם רשאין להסתכל אילך ואילך ומצי׳ באגד׳ הגיע לרקיע החמשי ששמו מעון ראה י״ב נשיאי הוד על י״ב כסאות של הוד ודמות מלאכים כסותם כמראה אש. מרובעים באמצע רקיע. ופונין לארבע רוחות העולם שלשה על כל רוח. ומלאכים רצים בשליחותם ומשאגתם רועד עולם. ומגשמתם יוצאי׳ ברקים. ולהן כנפי אש עטופים עטרות אש ומזיו פניהם מבהיק רקיע. וכו׳. על אגד׳ זו יסד. כולהון כפופין. כפותין. מן שיתא ושיתא גדפין: חמית פתחין וקריין. ספרים פתוחין וקורין בתוכם. ומצלין. ומתפללין למלכם. ומתעניין. והוא עונה להם. בכל אתר דהויין הגנו

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) תקלא זוגיא דמסכני ודעתירי.

צדיקין וכו׳ ועיין מדרש תהלים מזמור קל״ד. הויין ליה בנים ותיקין כתובות ע״ז ע״ב, גיטין ע׳ ע״ב, נדה י״ז ע״א ובשבת ליתא. חמית טבע מאזניא וכו׳ שקלים לזויג וכו׳ עיין מדרש וי״ר פכ״ט וזוהר פקודי דף רנ״ה שקלים לזויג וע״ז נרשם מן הצד „תקלא זוגיא דמסכני ודעתירי״. כמו פתוך דיהה וכו׳ שבועות ו׳ ע״א. זה סנדלפון וכו׳ חגיגה י״ג ע״ב. כדכתיב עושה שלום במרומיו איוב כ״ה ועיין בפירש״י שם אש ומים בלולים ואין מים מכבין את האש. כמו לא עדת נורא בגושמיהון

עניין. הגנו עונין. כמו שכת׳ (איוב לח) התשלח ברקים וילכו (תשלחם) ויאמרו לך הננו: חמית צווחין באימתא ק׳ק׳ק׳ תלתא. באגד׳ מצינו סנדלפון משביע את הכתר בשם המפורש ועולה הכתר מאיליו ויושב בראשו של הק׳. ובשעה שיוצא הכתר מידו של סנדלפון כל חיילי מרום מזדעזעים וחיות מרוממות ונוהמות כארי ואומרו׳ ק׳ק׳ק׳ וגו׳. ומיכסיין בטלפתא מן קדם מרי דרתא ומכוסים הם בפרסות רגליהם שלא ייראו מאימת אדון הדורות. והוא שמצינו באגד׳. הגיע לרקיע ששי ששמו שחקים ושם שלש שרים על כסאותם ודמות הכסאות כאש והן באש ומראיהן כלפידים. ולהם כנפים לעופף ודאים לכל רוח רוח. ושר שלהם סנדלפון. אמרו עליו על סנדלפון. שהוא גבוה מחביריו מהלך ת״ק שנה ורגליו עד תהום התחתונה וראשו בין השרפים בין החיות הנושאות כסא רם ונישא. ועליהן נאמר ודמות החיות מראיהן כגחלי אש. ועל זה יסד. ומכסיין בטלפתא. מפרסת פרסה. תרגם מטילפא טלפין: ע״א ומיכסיין שמיתביישין מפני השכינה: חמית רוהא דנפקא. כו׳ הפייט תפס לשון המקרא. והנה רוח גדולה. וגו׳. לא ברוח יי׳. ואחר הרוח רעש לא ברעש יי׳ ואחר הרעש קול דממה דקה ושם יי׳: חמית שכינתיה דאלי. ותרין מלאכי חבלה קיימין לקיבלי. פגעו מלאכי חבלה ובקשו לשרוף אותי בהבל שבפיהם. כך נמצא באגד׳. אמרו לו משה ממקום הטנופת באת ואתה מהלך במקום טוהר. ע״כ. נתגלגלו רחמיו של הק׳ ואמר לו להדרניאל מיום שבראתי אתכם בעלי מריבה אתם. בתחילה כשבקשתי לבראות אדם הראשון בעולם נעשיתם קטיגורין לפני ואמרתם מה אנוש כי תזכרנו וגו׳: בקום טינרייהו לנזלי. כאשר קמו אותם החזקים כסלע לגזול לי דרכי שמים ובקשו לשרוף אותי בהבל שבפיהם. וערק ממללי. וברח דיבורי. שלא היה לי פתחון פה לדבר עמם. ויברח. תרג׳ וערק: טינרייהו. סלע מתרג׳ טינרא. ועל פי אגדה יסדוה. כשעלה משה למרום עמדו עליו המשה מלאכים ואמרו לו היאך נתנאית לעלות לכאן בשוגג עלית או במזיד. הלא אנו שורפים אותך בהבל שבפינו. והיו אומ׳ זה לזה באו ונתחבר כולנו יחד ונשרוף אותו בהבל שבפינו. ראה משה שאפם מתעשנת לנגדו נשא עיניו למרום. אמר לו הק׳ אל תירא מהם אחוז בכסא כבוד שלי. מיד אחז בכסא כבודו. שנאמר מאחז פני כסא פרשז עליו עננו. ודרשי׳ במסכת שבת. פרשז. פירס שדי זיו שכינתו עליו. ולכך תשש כוחו ולא היה לו גבורה לדבר עד שהבטיחו הק׳. ועל זה חמית תמן יתהון וגו׳. וטמרי מינהון. החביאני מהן. ע״א בקוסטנירי לגזלי. המלאכים השוטרים וממונים העומדים נגדי ובקשו לדחפיני ולגזול לי דרכי שמים. קוסטינר. ממונה. כמא דאתמר ויבקש להרוג את משה. מלמד שמסרו לקוסטינר שלו. פי׳ לממונה על חייבי הריגה: ע״א בקוסטנירי וגזלי. שני לסטין היו. והמלאכים חבלה קמו עלי כאותו שני לסטין:

רצב. אזהר ללא תשא: ס)אריא וגנבי. בכתובות פ׳ אילו נערות איכא האי לישנא. דילמא אאריא וגנבי אזהר להון יעקב. טובי מרעי ותונבי. הרבה חלאים. ביומ׳ פ׳ בתרא בגמרא הולה. אימר תונבא בעלמא נקטיה. ופי׳ בערך תגב. כעין טרידת דעת. זעיר מזוני ואינבי. פירות. כמו איבי. איכא בביתא דמשתבעין ביה: אעי סייפי.

לפעמים אינו מעתיק לשון הכתוב ככתוב רק מביא בקיצור הנצרך לו עיין דניאל ג׳. בכל אתר דהויין וכו׳ עיין ב״ב כ״ה ע״א. שהוא גבוה מחבריו וכו׳ עיין חגיגה י״ג ע״ב והנה רוח גדולה וכו׳ גם כאן לא העתיק לשון המקרא כמו שכתוב במלכים א׳ י״ט ע״ש והוסיף ושם ה׳ לפי הכונה אחוז בכסא כבוד וכו׳ שבת פ״ח ע״ב. שמסרו לקוסטינר וכו׳ עיין מדרש דב״ר פ״ב ובמד״ר פ״א כאדם האומר לקוסטנר, ומדרש תהלים מזמור ד׳ אלא שנפלה החרב על צוארו של קוסטינר, ומדרש שה״ש פסוק צוארך כמגדל השן ובירושלמי ברכות פ״ט ה״א ולא עוד אלא שנתז החרב מעל צוארו של משה על צוארו של קוסנטירו, ובפסיקתא רבתי פ״י ואותיות מתחלפות ממקום למקום. —
ס) דילמא אאריא וגנבי וכו׳ כתובות ל׳ ע״א. תונבא בעלמא וכו׳ יומא פ״ג ע״א. אחזיק להורדי

קורות של אותו בית כלות. וליבני שייפי. לשון שיפשוף. פרייר ב׳. והורדי כייפי. בבבא בתרא. אחזיק להורדי לא אחזיק לכשורי. בפ״ק: בכולהי מטרקיא דגיוותא לקיא. בפ״ב דיומא מטרקא קטירא דטייעי. פי׳ בערך מטרק פקיע מרוותא והיא מטרקיא. והיא כמו חבל מפתיל תלוי במקל כמו רצועה שב״ד מכין בה ובפ׳ בתרא דיומא ודילמא מסוסיא ומטרקא. ובכאן יש לפר׳. בכל הכאות ומלקיות שהגוף לוקה. מוסתקא דרחמי מרקייא. אסיפת רחמים ממרקת. בפ׳ המביא כדי יין בנמרא. כי תניא ההוא במוסתקי. פ״י בערך מסתקי. קציעות מהודקין בתוך החבית. והיינו לשון אסיפה. בהא כתיב לא מנקיא. דכת׳ כי לא ינקה יי׳ אלהיך את אשר ישא את שמו לשוא. ואע״ג דדרשינן אבל ב״ד שלמטה מלקין ומנקין. אין מקרא יוצא מידי פשוטו. דמשמע שהוא חמור שלא ינקהו מאותו עון לעולם. וא׳ נמי בפר׳ שבועת הדיינין. כל עבירות שבתורה נאמר בהן ונקה. וכאן לא ינקה: ביה לא מהניא. אורייתא ומתניתין ותניא. אע״פ שיש בידו תורה ומשנה לא יועיל. באיספלידיה גניא. במערה שלו ישינה. בפ״ק דבבא בתרא גמ׳ סמך לו כותל. חד מטייה אספלידה. פי׳ בערך אספלידא. מערה. ע״א אכסדרא. מפני שאול במערה. תרגם באספלידא. באינריה סלקא ולניא: גברא דאית להון אשתבועי לחד מנהון. חופייא מלו גרויהון. מדתם מליאה קצף. אשקומא ב׳. גוזמא דשבועתא חיילא אתרויהון. גוזמא לשון ניזום. חיילא אחרוייהון. בשבועת הדיינין. מלמד שהשבועה חלה על שניהן: גרמיה מהדקא. ושארא מדקא. אכלה ומדקא ושארא ברגלא רפסא. כסמא חריפא בדקא. כסם חריף בודקו ואוכלו. גיוי דייקא ומדקדקא. גופו מדייקת ומדקדקת: דמו גושמא אהדמא. לנתח גוף לנתחים. כמו הדמין (תתעביד) [תתעבדון]. וכדא׳ בע״ז גבי צפור דרור. דילמא הדומי הדמוה ועיילוה. גוביינא מקדמא. כדא׳ בשבועת הדיינין. שאר עבירות אם יש לו זכות תולין לו וכאן נפרעים מיד. נינרי קטעא ומגרמא. פסיעות. כמו אנקטה נינרי ברייתא. מגדמא לשון גידם. בסילווא דלא מבע דמא. בקוץ שאינו מוציא דם. כלומר קללה ושמתה. ובתלמוד הוא. מחינא לכו בסילווא דלא מבע דמא. במי שמת. ובריש מי שהיה נשאוי: דחווי ועקרבי. קללת חכמים שלחישתן לחישת שרף. ועקצתן עקיצת עקרב. משכיה אליתיה ותרביה. בפ׳ העור והרוטב. בשמתא דנריש משכיה אליתיה ותרביה. ווי לעבדא דמסהדי ביה. דאחיל שמה דרביה. שמעידין עליו שנשבע לשקר וחילל שם אדוניו: היך מוכח סיוטא. היאך מוכיח פחד. דנהיג בהדיוטא שנהג בה דיטות לישבע לשקר ולא חשש לפחד. ויש לומר היך כמה וכמה יוכיחנו פחד. כמו היך זיקין פחד. ביומא פ׳ בראשונה. חזא רב נחמן סיוטא בחילמיה. ובשור שנגח ד׳ וה׳. מהו דתימא האי שופר קמא סיוטא בעלמא הוא דנקיט ליה. מומא וטוטא. הא בדקי לה לסוטה. שבועת האלה ומחיקת מגילה היה בודק לסוטה. טוטא בנט פשוט. דמטיט ליה: הדר איתוי וחזי. עוד בא וראה. לא תיהוי פזיז׳. בהול. כמו עמא פזיזא. בפ״ר עקיבא.

וכו׳ ב״ב ו׳ ע״א. מטרקא קטירא דטייעי. לפנינו יומא כ״ג ע״א ליתא תיבת קטירא והערוך ערך מטרקא גרס מטרקא קטילא דטייעי בלמ״ד וגם זה ליתא לפנינו גם מה שהביא המחבר בשם הערוך פקיע מרוותא והיא מטרקיא וכו׳ לפנינו בערך הנ״ל איתא פקיע מדוורתא וכו׳ וכן הוא בערך דר ג׳ מאי פקיע מדוורתא. ודלמא מסוסיא ומטרקא. גרסתו כגרסת הערוך שם ומטרקא ולפנינו ביומא ע״ז ע״א מסוסיא ומטרקא וכבר כתבתי בהגהותי לספר הפלאה שבערכין שנראה שצ״ל מטרקא, וכן גרסת ופרש״י ביומא כ״ג ע״א מטרקא דטעייעי רצועות ישמעלים העשויה שוט לסוס. במוסתקי ביצה ל״ג ע״ב. אבל ב״ד שלמטה מלקין ומנקין שבועות כ״א ע״א. כל עבירות שבתורה וכו׳ שם ל״ט ע״א חד מטייה אספלידא וכו׳. ב״ב ז׳ ע״א. שהשבועה חלה על שניהם. שבועות ל״ט ע״ב. הדמין תתעבדון כצ״ל. דילמא הדומי הדמוה. ע״ז ל״ח ע״ב ושם איתא ודילמא אדמויי אדמוה. שאר עבירות וכו׳. שבועות ל״ט ע״א. אנקטא ניגרא ברייתא. ב״ק נ״ז ע״א ושם איתא דכיון דנקטי להו ניגרא וכו׳. בסילווא דלא מבע דמא. כתובות צ״א ע״א וב״ב קנ״א ע״ב. משכיה אליתיה ותרביה לפנינו חולין קכ״ז ע״א תרביה משכיה ואליתיה. סיוטא בחילמיה יומא כ״ב ע״ב ע״ש. סיוטא בעלמא ב״ק ל״ז ע״ב. דמטייט ליה. ב״ב קס״ג ע״א. עמא פזיזא. שבת פ״ח ע״א, וכתובות קי״ב

ובשילהי כתובות. במומי אדייה לנזיזי. דוחה ומתשת כוחו. כמו אדייה אדויי. בפ׳ כיצד הרגל. לנזיזי. כת. כמו תבריה ר׳ עקיבא לגוזיה. בפ״ק דבבא קמא. ועגישתיה לנחוי. שעבר על שבועתו ולקח ממון ודבקה בו צרעת נעמן: וסלוקי שכינתא גרמייא. לא ידעתי היכן מצינו בשבועה שוא שגורמת אילו דברים. דבמה מדליקין מצינו ששפיכות דמים גורמת אילו דברים. ויש לומר שכשנשבע וגזל פעמים שבא לידי שפיכות דמים. ועוד שהוקשו דכת׳ הגנב רצח ונאף והשבע לשקר (ירמיה ז). ומגליא ארעא ומטמיא. לְצִדְקִיָה עמיא. ותרין עיגוי סמיא. שתי עיניו סימת. כדא׳ בנדרים פ״ר אליעזר: ועמודא דמשהיג וע. ביומא פ׳ בתרא גמר אסור באכילה. יהביה ליה עשרין וחד מלכי פרוותא דמשמהיג. שכלולי איתגזע. כמו איתזע. בשבועת הדיינין. בשעה שאמר הקב״ה לא תשא נזדעזע כל העולם כולו. ועל זה יסד רקיעא איתבזע. וכולי עלמא אזדעזע: זמן דאיתמר לא תימי. שמא דיי״ בחותמיה. וכדו את מתרמי. כזה אליך מושלך. מוטל עליך. ויש לומר כזה אי מתרמי. כלומר אם יארע שתתחייב שבועה. תהיה זהיר אבינויין מלישבע בהן ובכולהי שמיה: זרוזא ומזדהר. זריזות מביאה לידי זהירות הוי ברי ולא תתייהר. לשון יוהרא. דאנא סהיד ממהר. וכת׳ והייתי עד ממהר במכשפי׳ וגו׳. ובנשבעים (בשמי) לשקר. גליא לי חשוכא כנהר: חטפת לאשתבועי ומשקל. ליקח משקל בלשון תלמוד. סופך נפיק מקולקל. מהניא בך בקל. מַזֶקֶת לך מהרה. כמו גיריה דידיה הוא דאהנו ביה. חבולי כגרנא בדקל. בכתובות פ״ק. תמרי מקמי (נהרא) [נהמא] כי גרנא לדיקלא: חשיב למיבני ומסתר. סבור לבנות וסותר. מפיל ביה סתר ופתר. בפ׳ נושאין על האנוסה. ליפול בהא סתר ופתר. אני עושה חידה ומפיל לכם דבר סתר שצריך פתר. ובכאן רוצה הפייט לומר כן. דעו לכם דבר סתר ופתר שכן הוא מנהג שבועה. וכדו בכל אתר. מאן דלא מישתבע מיעתר. מנהג הוא כזה בכל מקום שמתעשר. ואיני יודע מניין. ושמא אגד׳ יש: טייל ונפיק במזמוט. מטייל ויוצא בזמירות ובשמחה. באין דורשין. גמ׳ ולא במרכבה. כבני אדם שמתקבצין לראות במזמוטי חתן וכלה ציל ועייל כשרג בפמוט. צלול כשרגא במנורה. בהקומץ רב׳. ההוא פומט מיקרי. דוד איתגבי בזימוט. מדרש הוא דימוט רחמים. כמו דימוס שכתבתי למעלה. כל דעביד אילין לא ימוט. עושה אלה לא ימוט לעולם: טוביה דשתיק ואדיש. אשריו ששותק ונידוש. כלומר שפל. בסנהדרין פ״ק טוביה דשמע ואדיש. חלפוה בישתא מאה. וכן עשה הפייט. ומגדיש. ומתעלה. לשון גודש. חביבא בשמיה דייש. רגיל כמו כיון ביה. בחולין פ״ק. טיבעיה כברייה קדיש כקדיש. שהוא חביב וטבעו ומעשיו כבוראו שגומל חסדים ומבקר חולים ומלביש ערומים אותו יכול להיות דש ורגיל בשמיה לישבע. כדכת׳ (דברים י) ובו תדבק ובשמו תשבע. ופי׳ האי קרא כדפרי׳: יהיבך קמיי לאיי. נתונים לפניך באמת. כמו לאיי אפנויי מפני. בבבא קמ׳. בירכן ולווטין ומחויי. לשון מכות. ובידך מחאה למחויי. כלומר ובידך למחות עצמך מן הרע שהרי שני דרכים לפניך. איסטמר דתיתרעי בחיי. והשמר ובחרת בחיים:

ע״א. אדייה אדויי ב״ק י״ט ע״ב. תבריה ר״ע לגוזיה שם ה׳ ע״א. הגנב רצח ונאף וגו׳ כצ״ל ירמיה ז׳. כדאמר בנדרים ע״ש ס״ה ע״א. יהביה ליה עשרין וחד וכו׳ לפנינו לא נמצא ביומא, ועיין בערוך ערך משמהיג שהביא גרסא זו בפרק יוהכ״פ (ע״ז ע״א) והבו ליה עשרין וחד מלכי ופרוותא דמשהיג ונשמט מגמרא שלנו. ונמצא כל זה בע״י ועיין בד״ס ע״ז ע״א שהביא הנוסחא הנ״ל. בשעה שאמר הקב״ה וכו׳ שבועות ל״ט ע״א. זריזות מביאה לידי זהירות ע״ז כ׳ ע״ב. ובנשבעים לשקר כצ״ל מלאכי ג׳. גיריה דידיה הוא דאהני ביה חולין ט״ז ע״ב. תמרי מקמי נהמא כצ״ל כתובות י׳ ע״ב. ליפול בהא סתר ופתר לפנינו ביבמות צ״ז ע״ב איתא ליפול בכו סתר פשר, ובהגהות מהרי״ב גרשם מן הצד גרסת הערוך נישל והוא בערוך ערך דל ג׳ ע״ש והוא כפירש התוס׳ שם ד״ה דדלו וכו׳. שמתקבצין לראות במזמוטי וכו׳ חגיגה י״ד ע״ב. ההוא פומט מקרי. מנחות כ״ח ע״א ההוא פמוט מקרי. טוביא דשמע ואדיש סנהדרין ז׳ ע״א דיש רגיל כמו כיון בזה בחולין פ״ק לא ידעתי על איזה מקום שם כיון, ואפשר דמפרש הא דקאמר שם ו׳ ע״ב תורא מדישיה קאכיל מפה שהוא רגיל לאיי אפנויי מפני ב״ק כ״ח ע״ב וגרסתו כגרסת

רצג. ט)**ארקא** ורקיעא. ארץ ושמים. ודיבהון. ואשר בם. ושב ימי. ושבע ימים. ואם תאמר תיבה אחת ושבימי. היה לו לומר. בדנישות ודיבמי כמו ודיבהון. אבל שין לשון עברי היא. אדרע גבורתיה. בזרוע גבורתו. שכללא בשית יומי. שכלל עולמו בששת ימים. ואילו הן ז׳ ימים. ים הגדול. ים כנרת. ים המלח. ימה של סדום. ימה של טבריה. ים סוף. ימה של צפורי. ושב. כמו שבע. והוא לשון תלמוד. שב סרי: בעיר ורחיש. בהמות ומעופפי׳. וכל נשמי. וכל אשר נשמת רוח חיים באפיו. בעשרא פתגמי. בעשרה מאמרות. ויאמר ויאמר דבראשית: גמורא דכולא שבתא גמר. כל מעשה שבת. אתרעיתי ואצטביתי חפצתי בצביון להורות לאוהבי מתי ינוחו: דליקלעון בנייה שרכא. בנוח ביטול מלאכה. שרכא. כמו איש יודע ציד איש שדה (בראשית כה). מתרג׳ גבר נחשירכן. ושנינו גבי משל הדיוט מטייל ואייל קינא גבי קינא דשרכי: ע״א דליקלעון בניח שרכא. לשון דאיקלע. שרכא. ותשקט הארץ. ושדוכת ארעא. צייתי פתגמי. שומעי דבריי. והאזנת למצותיו. תרגם ותצית לפיקודוהי. דתא לקיימא ולשעורי נרמידי תחומיי. לשער אמת התחום. כאשר שנינו בעירובין: היא ואשור לזרוזי בתפנוקי מיכלין. במסכת שבת מפ׳ נזהא דגמלא דאדא. נזהא דתורא זא זא. נזהא דקדרא אשור הייא. כלומר יכין עצמו לטרוח בערב שבת לצורך שבת. מעשה בחסיד שהיה אומר לתקן סעודת שבת במהירות והיה אומר אשור הייא. ומצינו רבה ורב יוסף מצלתי ציבי. הליוסטון יין השוב. כדתניא יין הליוסטון כשר לנסכים. ובאדג. בלשון פרסי קורין יין מבושל ועומד על שלישו ומשובח. ע״א באדג. קורא משקה משובח. כדא׳ בחלק סוסיא בארג. כוורי. דגים. לפדא. מאכל תאינים. שיתין מיני לפדא. בבבא מציע׳. ואנומלי. עושין אנומלין בשבת. פוייזון ב׳. ובמסכת שבת. מפ׳ מה בין לפדא לאנומלין: ע״א הליוסטון חמרא מדקא. יין מתוק המבושל בחמה והוא יין עסים. ופסול לניסוך: ובגלימא וכסו. לייקורי מעידן מעלי. מעת הכנסת שבת. והו׳ שאמר (וכברתו) [וכבדתו]. ושנינו במה מכבדו בכסות נקייה. אל יהי מלבושך של שבת כמלבושך של חול. מעידן מעלי. משהחשיך. ולתלותיה שירותיה. ולשלש סעודתו. ושנינו כל המקיים שלש סעודות בשבת ניצול מחבלו של משיח. ולמיבצע אתרי חלי. מצוה לבצוע על שתי ככרות בשבת. מאי טע׳ לחם משנה כת׳ חלי. הלות. ואמרי׳ נקיט תרתי ובצע חדא: זוודתיה. צידתו. מאדנהר. מבעוד יום. לבשולי לאטמוני לאפויי. צידתו הצריכה לו משהאיר יום השישי יזמיננה הן בישול הן הטמנה הן אפייה. זיפתא ופסיל פתילתא ומשחא דלא לאקפויי. בפ׳ במה מדליקין מפ׳ ולא בזפת. ושנו רבותי׳ עד כאן פסול שמנים מיכן ואילך פסול פתילות. ורוצה לומר הפייט אפילו שמן זית שהוא מן המובחר יזהר בן אדם שלא להציפו על הפתילה. למהר כיבוייה. ויצף הברזל. מתרג׳ וקפא פרזלא. ע״א זיפתא. זפת וכל פסול פתילות. ופסול שמנים. ופסול פתילות. כגון פתילות האידן

הערוך ע׳ לאיי ע״ש, ועי׳ שבת ס״ד ע״א. ט) ארקא ורקיע. ואילו הן ז׳ ימים וכו׳ עי׳ ב״ב ע״ד ע״ב, ועי׳ ירושלמי פ״ט דכלאים ה״ג, וירושלמי שקלים פ״ז ה״ב ובתוספתא פ״ג דסוכה ובמדרש תה״ים מזמור כ״ד ועי׳ בספר תבואות הארץ לרי״ש פ״ב. מטייל ואזיל קינא וכו׳ ב״ק צ״ב ע״ב. במסכתא שבת מפרש נזהא דגמלא לפנינו בשבת ליתא כי האי לישנא, עיין שבת קי״ט ע״א, ועי׳ פסחים קי״ב ע״ב ונראה דגרסא אחרת היה להמחבר בזה. ודאדא לפנינו בפסחים שם דא דא בשתי תיבות. מעשה בחסיד אחד הכונה להא דשבת הנ״ל. רבה ורב יוסף מצלחי ציבי. שבת שם. כדתניא יין הליוסטין עיין מנחות פ״ז ע״א, ב״ב צ״ז ע״ב. ובארג בלשון פרסי קורין יין מבושל וכו׳ כן הוא לשון הערוך ע״פ גרסתו ערך בארג ברי״ש. ועיין ע״ז ל׳ ע״א רש״י ד״ה מי בארג משקה משובח בארג לשון פרס כמו סוסיא בארג בחלק צ״ח ע״א ושם הביא רש״י גם גרסא אחרת סוסיא בדקא ע״ש וכן הוא גם בד״ס ע״ש ונראה דגם כאן יש לגרוס בלשון ראשון ובארג. בלשון פרסי וכו׳ כנראה שכיון ללשון הערוך ע״ש. שיתין מיני לפדא, ב״מ פ״ד ע״ב ועיין שבת ל״ז ע״ב רש״י ד״ה לפדא מאכל שעושין מתאנים. עושין אנומלין בשבת, שבת קל״ט ע״ב. אל יהי מלבושך של שבת וכו׳ כצ״ל שבת קי״ג ע״א ועיין ירושלמי פאה פ״ח ה״ז. כל המקיים וכו׳ שם קי״ח ע״א. על שתי ככרות וכו׳, ברכות ל״ט

ופתילת המדבר. וביוצא בהן. במישחא שלא להקפו׳: חומרא לפלפולי. מאד צריך להחמיר ולפלפל להיות (נזכר) [נזהר] בדברים הללו. ומה הן הדברים. ברמצא. אל יחתה גחלים שבתוך (הרמין) [הרמין]: ולי יצחק בר׳ יהודה נראה. חֻמְרא מפלפולי ברמצא יין מלהדד ברמין. גומרי מלאהתויי. גזירה שמא יחתה בגחלים. כגון יין קרוש המתפשר. ומתהדד בחריפות כוחו על ידי חמימות האש. וכדאמרי׳ התם לא בשביל שיפשר גזירה שמא יחתה בגחלים אלא כדי שתפיג צינתם. ואע״ג דגבי מים אמרי׳ לה הוא הדין ליין: וטובא חדויי. הרבה יהיה שמח: טירדא וטירחא למיבטל. טרידא וטירחא בשבת ישבית ממנו. ונפשיה לעדוניה. ויערן עצמו. כמו (ישעיה נח) וקראת לשבת עונג. ואומ׳ (תהלים לז) והתענג על יי׳. טעים רשוייתיה למידע דאינון תמני. ד׳ לעני. וד׳ לבעל הבית: יזפתא למיזף. הלוואות להלוות להרבות תענוג שבת. לא תלוה. לא תזוף. לאפושי אסקריטי וריחני. להרבות. צפיחי׳ בדבש. מתרג׳ איסקריטוון. הוא יערת הדבש. שקורין ברישקא. וריחני. בשמים לכבוד שבת. כאשר שנינו במה מענגו במאכל ומשתה. יימא. דאנא פרע בטופיצא לאתקוני. בשבועה שאני פורע הרבה שיוכל לתקן לשאר שבתות: אמר הקב״ה בניי לוו עלי וקדשו את השבת ואני פורע. דכל מזונותיו של אדם קצובים מראש ועד יום הכיפורים חוץ משבתות וימים טובים שאם פיחת פוחתים לו ואם הוסיף מוספים לו: כלדאי בדקו על יוסף מוקר שבי. צאו וראו מה אירע ליוסף המכבד שבתות. כבד. מתרג׳ יקר. כלדאי בדקו עליו. שעתיד לירש ממון שכינו. כייל ואכיל. מודד ואוכל. מיכל כייל. בנידה פ׳ כל היד. ופסוק הוא. וכל בשליש עפר הארץ. דשיבביה. שבינא: לודקאי דמבררו. מנת שפיר טוביה. איש אחד מלודקייא. מאותו מקום. על שם מקומו נקרא. היה בורר מנה יפה ומניחה לשבת. כדאמ׳ במסכת שבת א״ר חייא פעם אחת נתארחתי אצל אדם אחד בלודקייא וראיתי שלחן של זהב וקערות של כסף ואבנים טובות ומרגליות קבועות בו. והיתה משאוי ששה עשר בני אדם. אמרתי לו בני למה זיכתה לזה. אמר לי כל ימי עסקתי בכבוד שבת וטבח הייתי. מצאתי בהמה נאה אמרתי זו תהא לשבת. מצאתי אחרת נאה הימנה. אמרתי זו תהא במקומה. לפתור דדהב. לשלחן של זהב. וצעי דכסף. וקערות של כסף. זכא ליה רביה. הק׳: ממלל אסיר ורעיוני שרי. דיבור אסור. הרהור מותר. דכת׳ ממצוא חפצך ודבר דבר. ורעיון. נופל על מהשבת הלב. כמא דאתמר בדניאל ורעיוני לבך תנדע. רעיוני לבך על משכבך סליקו. נשי וגברי מיחייבי לנטורי. הלא ששנינו (במדבר ה) איש או אשה אשר יעשו מכל חטאות האדם. השוה הכת׳ אשה לאיש לכל עונשין שבתורה: סכום דאתי חשבונות הבאים אסורין לומר כך וכך אוציא למחר. ודחליף שרי לגמרי. אותם חשבונות מותרין לומר כך וכך הוצאתי. ענייני מצוה שפיר למיחשב ולסבורי. כמו סברא. בדבר מצוה מותרין להתעסק בשבת כדא׳ במסכת שבת (ישעיה נח) ממצוא חפצך ודבר דבר. חפציך אסורין. חפצי שמים מותרים. פוסקין צדקה לעניין ומשדכין על התינוקות ליארס: פנסא דטפא אסיר לטלטולי. נר שכבה אסור לטלטלו ונאמר שסמך הפייט אמסקנא דשמעת׳ דפ׳ מי שהחשיך אמר רב נחמן הלכה כר׳ שמעון דלית ליה מוקצה ופליגי בה התם ר׳ אחא ורבינא. חד אמר בכל השבת כולה הלכה כר׳ שמעון לבר ממוקצה מחמת מיאוס ומאי ניהו (בר) [נר] ישן. וחד אמר בכל השבת כולה הלכה כר׳ שמעון

ע״ב ושבת קי״ז ע״ב. נקט תרתי וכו׳, שם. עד כאן פסול שמנים וכו׳ ט״ס הוא וכצ״ל עד כאן פסול פתילות מכאן ואילך פסול שמנים, שבת כ׳ ע״ב. לא בשביל שיפשר וכו׳, לפנינו בשבת מ׳ ע״ב לא בשביל שיחמו אלא וכו׳. במה מענגו וכו׳ עיין שבת קי״ח ע״ב. לוו עלי וקדשו את השבת וכו׳ עיין ביצה ט״ו ע״ב. שכל מזונותיו של אדם וכו׳ שם ט״ז ע״א. יוסף מוקיר שבי וכו׳ שבת קי״ט ע״א. פעם אחת נתארחתי וכו׳ ע״ש. דיבור אסור וכו׳ שם קי״ג ע״ב, ק״נ ע״א. השוה הכתוב אשה לאיש וכו׳ פסחים מ״ג ע״א. פוסקין צדקה וכו׳ שבת ק״נ ע״א. דפרק מי

ואפילו במוקצה מחמת מיאוס. לבר ממוקצה מחמת איסור. ומאי ניהו נר שהדליקו בו באותה שבת. דמינו דאתקצאי לבין השמשות איתקצאי לכולי יומא. וקיימא לן דכל היכא דפליגי רב אחא ורבינא הלכה כדברי המיקל. ופליגי אליבא דרב יוחנן דפסיק כר׳ שמעון ורב ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן ולכך אסיר לטלטולי: ומה שנהגו העולם לתת לחם בנר שכבה ומטלטלין אותו על ידי הפת. נר׳ בעיני שיבוש. דהא פסיק רב אשי דהוא בתרא בסוף פ׳ נוטל דאפילו בשוכה נמי לא אמרו ככר או תינוק אלא למת בלבד: וכן עיקר: דטפא. לשון כיבוי. לא תכבה. מתרג׳ לא תיטפי. צפרא ופניא לקדושי חזי ליה. כדא׳ (שמות כ) זכור את יום השבת. זכריהו על היין. אין לי אלא בכניסתו. ביציאתו מניין. ת״ל את: צפרא ופניא. בקר וערב: קשיש ציבי במדברא אהליה איש אחד. היה מקושש עצים במדבר בשבת וחיללו. רגז אפיש ורגימו ליה. הרבה רוגז לפני המקום וציוה לרגום אותו. ורגמוהו כל העדה על פי הדיבור. פרו מתרג׳ פושו: שבייא דידי. כו׳. ועיליה. ועיירים עשרה (בראשית לב) מתרגם ועיליה עשרא. שאדם מצווה על שביתת בהמתו:

דיברא רביעאה:

רצד. י) **אמר** יצחק לאברהם אבוהי. מה נאה מדבחא דבנית לי אבא. אמרי׳ בב״ר. איפשר אדם רואה קלקלין דידיה בביתיה ואזיל ומיקטל ומידמך. פי׳ איפשר אדם רואה חדרים שלו בביתו נאות והולך ליהרג ולישן שנת עולם: אלא אמר הק׳ ליצחק רואה אתה פמליא שלי מה היא עושה. אמר לו הן. ועוד שאלו רואה אתה פטיקלין ואורגנון קסיסטין וקנדליא מתגנסין. א״ל למי. א״ל לדידך הויין ולחברותך. מיד אמר לו יצחק לאביו בפריע פשוט ידך. סטו מהר. תרג׳ סטו בפריע. וה״פ פטיקלין. הוא דבש שבקנים. ויש בו מטעם כל פרי עצי גן עדן. ואורגנין. כנור שמזמרין בו מלאכי השרת לפני הצדיקים. קסיסטין. היא מידה קצובה לתת מליאה לפני החסידים מיין עסיס. קנדליא. עששית. דמתגנסין. מבהיקין מסוף העולם ועד סופו. ופמליא שלמעלה מקבילים פני הצדיקים בכך. א״ל למי. א״ל לדידך. למי שמקדש שמו של מלך מלכי המלכים: מיד אמר לו יצחק: כו׳: עד דאנא מצלי קדם ריבוני. ומה היה מתפלל רבונו של עולם. יהי רצון מלפניך שיחשב חלבי ודמי וציבורין ציבורין של בשר כאילו כל קרבנות בניך העתידין להקרב לפניך יהיו על המזבח הזה. ובשעה שבניך יחטאו לך הן שוגג הן מזיד וישובו קבלם בתשובה שלימה לפניך. ואם יתחייבו כלייה אזכר לפניך ותמלא רחמים על בניך. מיד הלך אצל אביו מצאו עוסק בעבודת עקידתו ונתמלא שחוק פיו. ושמח. אף הוא שמח. הה״ד ירננו על משכבותם: כך אמר לי ר׳ שמצא אגדה זו: גלי אדרעך. גלה זרועך. ואסור חרצך. מתניך. ותיהוי כגיבר דעביד שירוי לבריה. ותיהוי כאיש גיבור שעושה סעודה לבנו: דין הוא יומא דיהוון אמרין. אבא לא חס על בריה. האב לא חס על בנו. באלה הדברים רבא. מה הון דקא׳ לוי בר לאבוי אסקלוטין דאורייתא מצער נפשוי דהורוי בגין דאזיל לתסבריא דמלכא. אלא איסטרטיגי עשו היינו שידין ושידתין זלין מבשרין לאימוי. א׳ לנפשוי אוחא לוי דניביד עובדוי דמרוי דלא ליתעכב: פי׳. מה זה שאו׳ לו בן לאביו עמוד התורה כזה מצער נפשו של הורו. בשביל שהולך לאצרות המלך. אלא ראה נציבי עשן שרים שלו שהן

שהחשיך וכו׳ עיין קנ״ז ע״א שם כל הענין. דאפילו בשוכה וכו׳ שם קמ״ב ע״ב. זכריהו על היין וכו׳ עיין פסחים ק״ו ע״א ועיין לעיל סימן ק״ז. ועירם עשרה (בראשית ל״ב) מתרגם ועייליה עשרא. לפנינו ועילי עסרא. שאדם מצווה וכו׳ עיין שבת נ״א ע״ב ושם קנ״ג ע״א וע״ב. י) אמר יצחק

השדים ההולכים ומבשרים לאמו שאביו רוצה לשוחטו: אמר לעצמו אמהר אותו שיעשה רצון קונו ולא יתעכב הדבר: נציב פלשתים מתרג' אסטרטיגי דמלכא: היך תיזיל ותימור לשרה אמי. היאך תוכל ללכת (כשתפח) [כשתפרוש] ממני ואיך תאמר כך וכך עשית: וכנוש קטמי. כנוס אפרי. ואוביליה לאמי: חיי ומותא. החיים והמות ביד מלכו של עולם. ומודי אנא ליה שבך בחר בי: טובך אבא. אשריך אבי. שיהו אומרי' דורות הבאים שאני חשוב בעיני בוראי שעשה ממני עולה: יתקוף רוגזך. בנא ומטו אני ומתחנן אליך שתכעוס עלי עד מאד ותהיה כאיש שלא חס על בנו: כגבר אכזרי. קח סכינך ותשחוט אותי שלא יארע בי שום פסול אחרי שאני קרבן: תסאיבני. לשון בעל מום. כדאמר ירעה עד שיסתאב. ודרשי בת"כ שבעלי מומין נקראי' טמאים. כדתניא ואם (בהמה) [בבהמה] הטמאה ופדה בערכך במה הכת' מדבר אי בפסולי המוקדשין הלא כבר נאמר לא תפדה. אלא בבעלי מומין שלא נפדו הכת' מדבר: ירעה. לשון איחור. ובניכם יהיו רועים. מתרג'. מאחרין כלומר ישהנו אצלו עד שיפול בו מום: לא תשהא דידי. דלא איעכבך. כלומר אל תאחר אותי ומהר הדבר לעשות שלא אעכב על ידי פחד השחיטה פן אהיה בהול ואבעט בהגעת חרב כדרך בהמה המפרכסת. דלית אנא מן ידך נסיב גרמי כפל מילה: ע"א לא תהא דא דידי דלא איעכבך. ואל תדאג שאבעטך שלא אעכבך לעולם. דלית אנא מן ידך נסיב גרמי שאין אני ממקומך מסיר עצמי: מה תיבכי. טובי דבחר בי קירים מכל קוזמוס. אשריי שבחר בי ארון מכל שבעים אומות. קוזמוס. שבעים. וחבירו בפסיקת' ברא הק' אומות קוזמוטין ובחר באחד מהן המייחדים אלהותו. המאכילים חוצה ופנים ייחודו. המאכילים. מכריזים. ירעם משמים. תרג' אכלי מן שמא. לשון כרוז: ניחא רוחא דשרה אמי היך נפקינן תרינן בליבא שלימא. אף על פי שדואג אני אם ידוע לה שתעקדיני ותשחטיני שתעכב לך מעשות. אף על פי כן מכיר אני בה מרוב חסידותיה שייטב בעיניה ותנוח רוחה ותתיישב דעתה כשמעה שיצאנו בלב שלם. ואף על פי ששנינו במגילה ששרה נביאה היתה ועיקר בית היא ואברהם טפל לה. כמה שנאמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה. אע"פ [כן] פסקה נביאותה והעלים ממנה דבר זה מלכו של עולם מפני שנשים דעתן קלות: ואינושיניה. ואמושנו. ואדע אם נפגם אם לאו. דלא תסאיבני. שני פעמים למה. אחד לשהייה ואחד לפגימת סכין ובעל מום. שאם צירם אזנו הוי מום ליפסל בבכור. כאשר שנינו בבכורות. ויצחק היה בכור לאמו: עיני חמיין. עיני רואות קיסין מסדרין. עצים נערכים. והאש דולק היטב כמשפט כי היום יום קרבני: צאית למימריה. האזין אביו לדבריו ולקח סכין לשוחטו. קמו מלאכיא. קמו המלאכים ומבקשין מאת רבונם. חוס על טליא. נער: רחמוי דאבוהי. רחמנות של אביו אנו מזכירין. גבר דאכלינן מלח בביתיה. הלא הוא האיש שהאכיל לנו סעודה בביתו. מלח. תיקון כמו והמלח לא הומלחת (יחזקאל טז). פרוקא דאפרוקינך. גואל אני שאגאלך:

דיברא חמישאה:

רצה. ל) איתגבר בחיליה. נתגבר בכוחו: ביני טוריא צווח יואב. בין ההרים. יש מפרשין בקברי אבות הלך. והרים אילו אבות. כמא דאתמר שמעו הרים את

וכו' גוף הפיוט הוא לקמן בסי' ש"ח. אמרינן בב"ר וכו' לפנינו ב"ר ליתא. במה הכתוב מדבר וכו' הגרסא משובשת וכצ"ל ואם כל בהמה טמאה וגו' בבעלי מומין הכתוב מדבר אתה אומר בבע"מ שנפדו הכתוב מדבר אי אינו אלא בבהמה טמאה ממש כשהוא אומר ואם בבהמה הטמאה הרי בהמה טמאה אמור הא מה אני מקיים אשר לא יקריבו ממנה הוי אומר זה בעלי מומין שנפדו. כן הוא במנחות ק"א ע"א ובבכורות ל"ז ע"ב, ובתמורה ל"ב ע"ב. ושם ל"ג ע"א. ועיין בספרא פ' בחוקותי פרק ט' ובירושלמי שקלים פ"ד ה"ד. ל) איתגבר בחיליה גוף הפיוט הוא לקמן

ריב יי״ (מיכה ו). ג)וא׳ אל ההרים לא אכל (יחזקאל יח). ולכך הלך לשם אולי יתראה דוד בחלום לבנו שלמה. ולא נכון לומר כן. מאחר שלא מצינו אגדה. ועוד ג)דוד עצמו לא היה אוהב ליואב. דכת׳ והאנשים האלה בני צרויה קשים ממני ישלם יי״ לעושה הרעה כרעתו (שמואל ב יג). ולדבריי שהלך בין ההרים לשבעים סנהדרין הלך. לדונו ולהפוך בזכותו: וכל הבריות שומעין קולו: וכך היה אומר. גיבר הוינא. גיבור הייתי ואין כמותי. מה הגייתי. מה בצעי בכחי: נחלוי דימא. מקום שמלקטין מרגליות כחול הים. זעו מני. רעדו ממני. כל הגיבורים וכל האלופיו ברחו מפני. ד)בשוחר טוב מפרש גבורתו אצל רבת בני עמון: חבל על הדין עלמא. אוי לעולם הזה אם דין כזה שדנין אותי למות הוא דין ראוי. גיבר דכוותי. גיבור שכמותי אם יהרג בחרב. ובשוחר טוב מפרש. וכי לא היה יודע יואב שבני לשכת הגזית לא יעוותו משפט. הלא הוא הרג שני שרי צבאות ישר׳. ואומ׳ באותו ספר כסבור אין עדים והתראה. והכי אית׳ התם בשוחר טוב. רבנין מרין (חכמינו) [הכמינו] עדים אחורי הגדר. ה)ושנינו בסנהדרין עדים בלא התראה בסייף: טעם יואב כסא דמותא. טעם כוס של מות. כאדם שמספר לחבירו פלוני השקה לפלוני סם המות. יאי לכון דתקטלון יתי. נאה לכם שתהרגוני אחר שהרגתי כל שנאיכם ותשלמו לי רעה תחת טובה. כך היה אומ׳ כשהוציאוהו ליהרג. כד חמא יואב. כאשר ראה יואב. דאחרין זייניהון. ותתפשהו בבגדו. מתרג׳ ואחדתיה בלבושיה. סבול גרמך. סבול עצמך וכבוש כעסך ועבור על מידותיך. שעדיין יבא (אם) [יום] יציקו אויביך לך ואין מי יעזרך. ותצטרך לגיבור כמותי ולא תמצאהו. לא תשניק רוחי. לא תנער דעתי. וינער. מתרג׳ ושניק. ענא מלכא שלמה אל תאמר שמרוב כעס או מחמת שנאה אני מוציאך ליהרג כי על פי המשפט אני ממיתך. ואין דעתי נטרפת כבני אדם שבהולים בשעת כעסם. כי אמנם דעתי מיושבת עלי: צוואַרי תקיף וסייפך חליש. גדול אני בתורה ממך וחידודך ופילפולך נאים לפניך ואינך יכול להביא ראייה מפני מה אתה הרג אותי. ואשר הזכרתני הריגת אבנר ועמשא ביני ובין קוני. ונוח לי למות מיתת עצמי ואל יחבלוני בני אדם. ו)והוא לא יודע הכמנת עדים: קיצץ (בנייה) [בניהו]. הוא מיגיבורי שלמה. ח)ולא זהו בן יהוידע אשר על הכריתי ועל הפליתי. שמעין כל ישר׳. בפומהון חדיין ובלבהון בכיין. פקדין כל חד וחד לברוי דלא להוון קטולין:

סי׳ ש״ט. כמא דאיתמר וכו׳ עיין ר״ה י״א ע״א רש״י ד״ה ואומר. ועיין שמות רבה פרשה מ״ז. ג) ואומר אל ההרים וכו׳ עיין סנהדרין פ״א ע״א שלא אכל בזכות אבותיו, והובא ברש״י שבת י״ג ע״א ד״ה אל וכו׳. ג) דוד עצמו לא היה אוהב ליואב עיין רש״י מלכים א׳ א׳ ז׳. ד) בשוח״ט מפרש גבורתו וכו׳ ובשוח״ט מפרש וכו׳ ואומר באותו ספר וכו׳ וכל אלו הדברים ליתא בשוח״ט שלפנינו. הכמינו עדים וכו׳ כצ״ל ה) ושנינו בסנהדרין עדים בלא התראה בסייף לא ידענא היכי מתניא עיין סנהדרין פ״א ע״ב ההורג נפש שלא בעדים וכו׳ ושמואל אמר שלא בהתראה וכו׳ ועיין רמב״ם פ״ד מה׳ רוצח ה״ח ובסנהדרין נ״ב ע״ב, ושם מ״ה ע״ב ועיין מכילתא פ׳ משפטים מות יומת בהתראת עדים וכו׳ ועיין מכות ו׳ ע״ב, סנהדרין מ׳ ע״ב וירושלמי פ״ה ה״א. ו) והוא לא ידע הכמנת עדים, ענין הכמנת עדים מלבד שלא נזכר גבי יואב בשום מקום אחר, הנה לא מצינו דין הכמנת עדים רק גבי מסית ובפירוש תנן סנהדרין ס״ז ע״א המסית זה הדיוט וכו׳ כל חייבי מיתות שבתורה אין מכמינין עליהם חוץ מזו וכו׳ ועיין רמב״ם פ״ה מה׳ עכו״ם ה״ג, ובפי״א מה׳ סנהדרין ה״ה, וכל דברי המחבר בכאן נפלאים המה לענ״ד ולא ידעתי להולמן ועיין סנהדרין מ״ח ע״ב מכות י״ב ע״א שתי טעיות טעה יואב וכו׳ ועיין ירושלמי מכות פ״ב ה״ו ואתון אמרין בשם רב סבור היה יואב וכו׳ ואפשר יואב דכתיב ביה תחכמוני ראש השלישי (שמואל ב׳ כ״ג) היה טועה בדבר זה וכו׳ לסנהדרין ברח וכו׳ ועיין במראה הפנים שם ד״ה סבור וכו׳ שהביא תשובת הרשב״א סימן תקכ״ד ועיין מדרש שמואל פכ״ה ומדרש במ״ר פכ״ג ותנחומא פרשת מסעי, ובציון ירושלמי הראה מקום למד״ר פ׳ בחוקותי והוא טעות וצ״ל במדרש פ׳ מסעי ועיין בבעל עקידה פ׳ משפטים מה שהאריך בענין זה. ח) ולא זהו בן יהוידע גם זה לא ידעתי מנ״ל ומפשוטי המקראות משמע שהוא בניהו בן יהוידע אשר על הכרתי ועיין רד״ק שמואל ב׳ כ״ג פסוק כ׳ ושם מלכים א׳ ב׳ כ״ה ועיין תוס׳ ברכות ד׳ ע״א ד״ה בניהו וכו׳ ובערוך ערך אחר א׳ ועיין תוס׳ סנהדרין ט״ז ע״ב ד״ה

דיברא שתיתאה:

רצו. ט) יוסף תקיף יצריה. יוסף כבש יצרו. כשתבעו מרתו. לשכב עמה. ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה. שאם אדם עובר עבירה מלפפתו ומחבקתו ומביאתו ליום הדין. שנאמר ילפתו ארחות דרכם (איוב ו). כן נדרש בע״ז פ״ק: ואכנישת כל שיבבתהא. קובצה כל שכינותיה. וכך אמר להון. חד טליא. בחור אחד. זעיר וינוק. קטן ראוי לינק עדיין. זויה דעיבראי. דמותו מן היהודים. וזבינתיה מן ערבאי. מן הישמעאלים. בעיא אנא למידרי בגינתיה. רוצה אני שידור במיטתי המוצעות כעין כילת חתנים. והוא לא צבי. אינו רוצה. ואומ׳ שלא ידור עם אשה: גנימוס. לשון פרסי עניין קונטצא ב׳. י) וחבירו באיכה רבתי. חד ירושלמי הוה (זכין) [זבין] לבדין. אמר לחבריותא ונשיל קומוי רבנין. חלצה במוק מהו. לא נראה הרוק מהו. חלצה בחמשה או בשלשה. אתון בעון קומו ר׳ זכאי. ואמר לה קמוי דר׳ יודה. א׳ לון חליצה במוק פסולה. וכן נמי אם לא נראה הרוק. וחליצה צריכה חמשה. זלון רבנין בתחי דההוא בר נש למיזבן לבדין. א׳ לון גנימוס דידך לרבנין הרדלאי. כלומר עיינך כתלמידי חכמים. אך אנו סבורים שמתוך עניות אתה מוכר לבד. פלטרא ב׳. הרדלאי. נר׳ לר׳ כאשר שנינו בעירובין שקורין לחרדל טור מסכן בלשון חכמה. טור. הר. מסכן. דל. והרדל כמו הרדל. שה׳ מתחלפת בח׳: כד זבינתיה בן שבע עשרה שנה היה רועה וגו׳. ממללותיה דחכים. דבריו דברי חכם הם. דליס לית ביה. שום דופי אין בו. הא כמה זימנין דצחית למשתי. כמה פעמים צמאתי ובקשתי לשתות. בצמא. מתרג׳ בצחותא. והוא אינו רוצה להשקותי. וא׳ לגרמיה. לעצמו. גנבא למה את בעי. למה אתה רוצה לשתות מים גנובים. ותפס לו לשון מקרא שנדרש בתלמוד על זה. כ) מיום שחרב בית המקדש ניטל טעם ביאה וניתן לעוברי עבירה. שנאמר מים גנובים ימתקו (משלי ט). אמר חלילה לי להיות מאותם המכעיסים את בוראם. דנסיב הוני. לקח הון גדול ועושר גדול ונתמנה למלך בשביל יופיתו שהיה יפה. י״א דנסיב הוני. שבעלה נתן לו הון רב שתבעו למשכב זכור בגלל שהוא יפה. ועתיד דמשבח לעתיק יומין. על אשר לא נכשל כזה. אשת אדונו תובעתו בכפה תמיד. כדאמרינ׳ ביומא ל) בגדים שלבשה (ביום) שחרית לא לבשה ערבית. ערבית לא לבשה שחרית. כדי להראות נאה ביופיו ולהרבות יצרו היתה מתקשטת לפניו פעמים ביום. ואעפ״י כן כפה יצרו. ובזכות דבר גדול כזה שעשה זיכה ליקח הון רב לעתיק יומין כשנצל מעבירה: הינא וחסרא מלוין יתיה. חן וחסד מלוים אותו האחד בימינו והאחד בשמאלו. שני מלאכים הן. האחד תשמישו בחן והאחר תשמישו בחסד. באגד׳ דשמואל מצאתי: טירדא אנא לך מגו פלטין דידי. אחר כל השבח שעשתה ממנו התחילה (לקנתא) [לקנתו] ואמרה לו אנכי משליכך מן פלטירין שלי דאת מנית יתי היך כזניתא. אתה חשבתה אותי כמו זונה. נורא בלבי יקדא. אש בלבי נבער. הוא שאמר הכת׳ אש היא עד אבדון תאכל (איוב לא) היך דיקוד שלהובית דנורא. כמו שהאש בוער. והלהב עולה למעלה כך גיעגויי עליך. כולי ערסין דריבונך פריסין כל מיטות אדוניך מוצעות. ולמאן דאהני לך קום דמוך ולך שכב עליהן ותישן להנאתך: לא בגין חד ליליא דאידמוך יאות. לא בשביל לילה אחת שאישן שם יפה לא אפסיד מצעות המזומנות לי בגן עדן. וזהו שאומ׳ אנא מיטלטל. שאטלטל מעלי מה שמוכן לי לעתיד. ונימור מילוי. ונספר דברים. ותימרון קושטא. ותאמרו אמת. סלקא היא קמיית.

ואחרי וכו׳ ובחדושי הר״ן ובמהרש״א שם. ט) יוסף תקיף יצריה. הפיוט הוא לקמן סימן ש״י. מלפפתו ומחבקתו וכו׳ ע״ז ה׳ ע״א. י) וחבירו באיכה רבתי חד וכו׳ זכין לבדין, צ״ל זבין לבדין וכו׳. כבמדרש שם פסוק על אלה. והרדל כמו חרדל וכו׳. ע׳ עירובין נ״ג ע״ב. כ) מיום שחרב בית המקדש וכו׳ סנהדרין ע״ה ע״א. ל) בגדים שלבשה שחרית כצ״ל יומא ל״ה ע״ב מללא שם

עלת היא תחילה לפלטין שלה. והושיבה שכינותיה על סגמוטין. בסתרקי טפי"ן ב'. ובמדרש לכו נרננה נמצא. חד פחתא הוה אזיל לדברא. כי מטא למללא. כרכו מעליה סגמוטין. א' לאכוונגר דידיה קרא להו קלניא. אכלין מללא קלנייא. ופתרונו שלטון אחד הנה הולך לעיר. הגיע לעיר ששמה מללא. כרכו תחתיו בכל רחובות העיר אותם בסתרקי. אמר לשני שלו שקורין שנקל ב'. לך וקרא להם חירות. ודרור. שלא יתנו עוד מס. הכריזו. העיר מללא חורין. (ממלא) [מללא] שם העיר וישראל היו. מ)כדא' בב"ר ר' חייא אזיל למללא מצאם כולם שחורי ראש. אמר שמא ממשפחת עלי אתם שנאמ' וכל מרבית ביתך ימותו אנשים (שמואל א ב). נ)והוא ששנינו משום דאתון ממולאי אמריתו מילי מולייתא. ור' לא גריס ממולאי כשאר בני אדם. עבדא קרת יתיה. קראתו עבד קום חגור חרבך ושמש כעבד. רוצה להסתכל בו וציויתו להשליך אדרתו מעליו. פיזלא סב בידיה. כלי זכוכית. ונקרא בב"ר ס)פלילא פוטרין. וי"א כוס מעצם הפיל. אפיה למרתיה. פניו לגבירתו. ולבו לאביו שבשמים. צפיין הוו ליה. צופות הם לו. ופניהו מכרכמות. מפרש באגדה. לולי כרכום פניהם של מטרוניות לא נפלט יוסף מן העבירה שמתוך שהן מתביישות הוא מבוייש כפלים. הוו טעון כסא היו נושאות הכוס עם היין ולא טעמוהו. מפני שטרודות להסתכל ביופיו. איגניד. ויש מתרג' ונגיד. חרשיא. מכשפים. (ביופיא) [גיופיא]. מנאפים:

דיברא שביעאה:

רצז. ווי מאן דאיתתא. (או) [אוי] לכל האשה. דכולא בהיתתא. שכולה מליאה בצים.

מרוב חמימות שבה. והחזיקה במבושיו (דברים כה). מתרג' בבית בהתתיה.

כ"ש: ולא מצאתי בפי': מגינתא. וישלחהו יי' אלהים מגן עדן (בראשית ג). ואלבישתיה. ויתפרו עלה תאינה (שם). בעפרא ורימתא. רימה ותולעה. דגרמת לכל דרין. כובין ודרדרין. וקוץ ודרדר תצמיח לך (שם). ווי דפניית. פינית הבתים מבני אדם ומלאת הקברים מהן. תלת אפה לרומא. היא תולה פנים של מטה למעלה כדי לראות בערוותה. ודיכרא לית הוא. והזכר אינו כן שנוהה וכופה פניו כנגד מטה שלא יראה הערוה. איתכל: לשון כיליון. רצדא. לשון למה תרצדון (תהלים סח). לעייא. כמו ושמת שכין בלעך (משלי כג). לחיים. תרג' (לזעא) [לועא]. בטולא. בצל. אידרעא זרוע שלה. מערטלא. מערמת ומגלה שהיא יפה. ואבשלום. אם אבשלום. היתה יפה מאד. ושערו דומה לשערו של אדם הראשון. לפיכך נתלה בשערו. כדכת' בשמואל. ראיתי את אבשלום תלוי באלה (שמואל ב יח). ממללא. ימולל ויבש. ווי דרגליא. לא רגל על לשונו. לשון ע)רינלא בחבריה ידע בריש אין מעמידין בהמה. לשון שקרן. תלמידי חכמים המרגילין זה לזה בהלכה. המשקרין. אתה משקר. בדבר זה. קסם על שפתי מלך במשפט לא ימעל פיו (משלי טז). בדינא לא למעול פומיה. שריא שדכן (ביהם) [בפיהם]. וכדיכת שרה. ותכחש שרה:

סליק פירוש של דיברות. והתרגום הפוך הדף ותמצא:

העיר וכו' כצ"ל. מ) כדאמר בב"ר ר' חייא אזיל למללא וכו' גרסא אחרת היה לו להמחבר בב"ר פנ"ט ולפנינו שם איתא ר' מאיר אזל לממלא, וכן הוא גרסת הערוך ערך ממלא ר"מ אזל לממלא. נ) והוא ששנינו משום דאתון ממולאי וכו' יבמות ע"ו ע"א, ועיין ב"מ ק"ט ע"א ועיין ערוך ערך מל ד'. ס) פלילא פוטרין בב"ר כיון שיצא הביאו פיילי פוטירן של יין וכו'. ווי מאן דאיתתא וכו' הפיוט הוא לקמן סי' שי"א. שכין בלעך כצ"ל. ע) רגלא בחברא ידע ע"ז כ"ב ע"ב והערוך ערך רגל גרס דגלא בחבריה ידע בדליה, וכן גרס בההיא דשבת ס"ג ע"א שני תלמידי חכמים המרגילין זה לזה בהלכה וכו' ועי' תוס' ע"ז כ"ב ע"ב ד"ה רגלא וכו' ועיין ערוך ערך גלל ב'. אפילו כל

רשות למתרגם:

יצ״ב ארבעה קדם קודשא. בריך הוא דיבני מקדשא. תמן נזבי לשמשא. בקורבני עלי אשא. נו . . . . . אלי יונה בראש שורה במרה. חגרי שק על פעלך. וזכרה. נבון לבב. אשר נאסף וגוע. ואין גודר אלי פרצך. גבירה. יגונך מאד גדל. נעימה. בעת נלקח עדי יופייך הדורה:

רצת. **אפילו** כל נימי בפומי מיחלפן. גוילי דימתתי. דיו ימי זלפן. הדור אנמי לקולמוס. ואינשי גלפן. זעיר אינון ספקין. חדא לרבוא מלפן. טפי שבהא דבריין. יתור חיבא כלפן כלא. אומיה חשיבן. ללמא סוף שלפן. מטולא תרין אלפין. נהר קמיה אלפן. סדר עלמא בדילן. ערב לית ליה חולפן. פרק לן מענמי. בנו ימי חלפן. צהירין. ענני יקר דלא לינזק טילפן. קבל טורא דסיני. קריבו כחד ליפן. רניגין לקבולי. תרין לוחי גליפן. שמיא ארכינו ובושמני זלפן. תלת כל תליתאין. ואוריתא אלפן:

רצט. **ביהא** תליתאה למיפק בני ישר׳ מארעא דמצרים ביומא הדין אתו למדברא דסיני: ויסעו: ונטלו מרפידים ואתו למדברא דסיני ושרו במדברא ושרו תמן (ישר) [ישראל] לקבל טורא: ומשה: ומשה סליק קדם יי׳ וקרא ליה יי׳ מן טורא למימר כדנן תימר לבית יעקב ותחוי לבני ישר׳: אתם: אתון חזיתון ית דעבדית במצרים ואשילית יתכון כידעל גדפי נשרין וקריבית יתכון לפולחני: ועתה: וכען אם קבלא תקבלון למימרי ותטרון ית קיימי ותהון קדמי חביבין מכל עממ׳א ארי דילי כל ארעא: ואתם: ואתם תהון קדמיי מלכות כהנין ועם קדיש אילין פתגמיא דתמלל עם בני ישר׳: ויבא: ואתא משה וקרא לסבי עמא וסדר קדמיהון ית כל פתגמייא האילין דפקדיה יי׳: ויענו: ואתיבו כל עמא כחדא ואמרו כל דמליל יי׳ נעביד ואתיב משה ית פיתגמיה עמא קדם יי׳: ויאמר: ואמר יי׳ למשה איזיל לות עמא ותזמינינון יומא דין ומחר ויחוורון לבושיהון: והיו: ויהון זמינין (להון) [ליומא] תליתאה ארי ביומא תליתאה יתגלי יי׳ לעיני כל עמא על טורא דסיני: והגבלת: ותתחים ית עמא סחור סחור למימר איסתמרו לכון מלמיסק בטורא ולמקרב בסופיה כל דיקרב בטורא איתקטלא יתקטל: לא: לא תקרב ביה ידא ארי איתרגמא יתרגם או אישתדאה ישתדי אם בעירא אם אינשא לא יתקיים במינד שופרא אינון מרשן למיסק בטורא: וירד: ונחת משה מן טורא לעמא וזמין ית עמא והוורון לבושיהון: ויאמר: ואמר לעמא הוו זמינין לתלתא יומין לא תקרבון לצית איתתא: ויהי: והוה ביומא תליתאה במיהוי צפרא והוו קלין וברקן וענגא תקיף על טורא וקל שופרא תקיף לחדא וזע כל עמא דיבמשריתא: ויוצא: ואפיק משה ית עמא לקדמות מימרא דיי׳ מן משריתא ואיתעתדו בשיפולי טורא: והר: וטור דסיני תנן כוליה מן קדם דאיתגלי עלוהי יקרא דיי׳ באישתא וסלק תנניה כתננא דאתונא וזע כל טורא לחדא: ויהי: והוה קל שופרא אזיל ותקיף לחדא משה ממלל ומקדם יי׳ מתעני ליה בקל: וירד: ואיתגלי יי׳ על טורא דסיני לריש טורא וקרא יי׳ למשה לריש טורא וסליק משה: ויאמר: ואמר יי׳ למשה חות אסהיד בעמא דילמא יפגרון קדם יי׳ למיחזי ויפל מנהון סגי: וגם: ואף כהניא דקריבין לשמשא קדם יי׳ יתקדשון דילמא יקטול בהון יי׳: ויאמר: ואמר

נימי וכו׳ מיוסד ע״ס א״ב. אתם. אתון חזיתון ית דעבדית במצרים. לפנינו אתון חזיתון דעבדית למצראי. וקריבית יתכון לפולחני ולפנינו וקריבית יתכון לפולחנא דידי. ואתם וכו׳ ואתון וכו׳. ויאמר. ואמר ה׳ למשה וכו׳ חסר כאן פסוק ט׳ ויאמר וכו׳ ואמר ה׳ למשה הא אנא מתגלי לך בעיבא דענגא בדיל דישמע עמא במללותי עמך ואף בך יהימנון לעלם וחוי משה ית פתגמי עמא קדם ה׳

משה קדם יי׳ לא יכול עמא למיסק לטורא דסיני ארי את אסהידתא בנא למימר תחים
ית טורא וקדשהי: ויאמר: ואמר ליה יי׳ איזיל חות ותיסק את ואהרן עמך וכהניא ועמא
לא יפגרון למיסק קדם יי׳ דילמא יקטול בהון: וירד: ונחת משה מן טורא לות עמא
ואמר להון קריבו וקבילו עשרא דובריא: וידבר: ומליל יי׳ ית כל שבח פיתגמיא
האילין למימר:

קודם שיאמר הברכה יאמר:

ש. **אחינו** אחינו אחינו. החלו לומר עשרת הדברות שנתן הקדוש ברוך הוא לישראל
על ידי משה רבנו בהר סיני. ונגלה כבוד יי׳ וראו כל בשר יחדיו כי פי ה׳
דבר. בבא כל ישר׳ לראות: ברכו: ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם אשר בחר בתורה
הזאת ורצה וקדשה והנחילה לעושיה. ברוך אתה יי׳ נותן התורה: ויאמר: וידבר: אנכי:

שא. פ)**אציתו** למימרי. הדברין רברבנין ומלכוון. בקיימי לתרגומי עשרא פיתגמין
בספוון גבורתיה גלת עלן. ברתיכי אישתא ודינור ססוון: דתא יהב (יהב)
לן. בירחא תליתאה סיון. הרמנו בעיית מיניה. עתיק יומין בכרסוון. ומינכון בחירין לוי.
מהקרבין ניחוחין ועלוון: זעית ודחלית. ואתהפיכו אפיי מגוון לגוון: חרציי משתריין.
ומטרפא רוחי לעילוי אצטלוון: טוביה לאדכרא. ואתמליאו כל נפשתא ארוון. יהיבת
לתפנוקי מלכין. וסניאות כל טבוון. כל דאכיל בלחמוי. כדאכיל לחמא רחוון. לפורקניה
יסוברון. פרוק מארבע היון: מילת צבע זהורין. וצבעונין וארגוון. גשרי פיקודיי ילבשון ליקר
ורבו בלא חושבן: סכום שית מאה ותלת עשרה. בשבזיז ופנטירין ומרגלוון. עניקין (א)
לצוארין. ולרישא חינא מלוון: פיקודייא לכינשאת יעקב. נסיב ליה חוטרין (דילבן)
[דלבן]. צביאו ועבידו כפקיד אוחאי תלת סאוון: קרבת גלוותא כמיא אזליא בנגוון. רחמנא
יתיב לן מעלוון וזעוון ומגו ייוון: שבטוי דיעקב. שכינתיה תשרי בנוון. תוקפיה בשמי
שמיא. אלף אלפין וריבוא ריבבן:

שב. ג)**ארעא** רקדא. שמיא זמרו. כד אריס קירים לברתיה דיעקב. במיפקה לחירו:
באצבעתה יהב לה. חמש עיזקן דנהירו. ועל כל עיזקא ועיזקא. ארבע
טבעין דבהירו: גבילן בצדקא. חתימן בדינא. נקישן בחסרא. טביעו בחיסנא: דהב אובריזא.
אינון עזקיא דאחסנא. חמש ספרי דאורייתא מוהרא דמטרונא. הוא יהב (בידא) [בידה]. עשר
יקינטייא. מוהרא קדמאה. דהביבייא: ותלת מאוון. ושיתין וחמש מרגלייא. מוהרא תניינא
דמחבבותא. באפרי אפרייא: זמרגזין ארבעין ותמנייא. ותרתין מאון. מתליין על צוארא.
דכלתי ובספוון: חטף לארוסתיה. מבין בתרייא בחיזוון. כדארתיק על תרעא. והות דמכא
בתוון: טען יתה. על גבי נשרין. ואוכל יתה סילווא באורתא. ומנא בצפרין. ימא בזע לה.
גנון בסיני קטר לה בזיהורין. מלאכיא שושבינין ומשה בר גנון בפנטירין: כליל מלכו
ברישא. ועל ידהא שירין. עגילין באחנהא. וקדשיה טבע אנחירין: לבושא דריקמא.
מסאנא דססגורין מציירין. לבוש שזיר ותיכלא הות פרזומא בשופרא: מביתא דאבוהא.
כד עלת למיפק. אעלת לארוסתיה תרעין דקסמרין בעיבדתיה למירפק: נעביד ונקביל.

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) כי ליוית מן הס לראשך. וענקים לגרגרותיך.

ודלג הסופר מן קדם ה׳ קמא על קדם ה׳ בתרא. והוורון לבושיהון, לפנינו ותוור לבושיהון. פסוק ט״ו לא תקרבון לציתי איתתא לפנינו לצד איתתא. פסוק כ״ה ונחת משה וכו׳ קריבו וקבילו עשרה דיברייא, ליתא בת״א שלפנינו אך בת״י איתא קרובו קבילו אורייתא עם עשרתי דברייא. פ) אציתו למימרי וכו׳ הפירוש ע״ז הוא לעיל סימן רפ״ו, ומיוסד ע״ס א״ב. ג) ארעא רקדא מיוסד ע״ס א״ב

משתעיין בתריה דלא לפקפק. ומתפרשין קדם חתנא וחדי. וכלתא תידוין כבדיוספק: סלים אתקבע לה. דתיסק לגנונא. מצורתא דאבוהא. לכורסייה דחתנא: עדרין בה. שבעין בתולן לשננא. דליהוון ככמכא דחלבא על דובשנא להתלבנא: פרת (א) למיקטר במדברא. גנן נהורא לארוסתא. גנון לנו מין גנון. דליהוון צנועין בשביסתא: צואה למידמך. ביני תרי בזיתא. וקצוותא דרססן תלייא אפותא: קמתא כתמרא. כאתכלין תדיא ריחא דנחירא כריחא דחיזורייא: רישא ככרמלא. קליעתא כארגווניא. צוארה שעיע כעמוד דשן דפילייא: שררא לאננא דסיהרא. מעהא כנון ערימת חטין. מקפא שושנין חנישין: תקוף עינהא. כתרין בריכן דחשבון קשיטין. ונחירא זקיף כצפיתא דדמשיק ולא מחמטין:

דיברא קדמאה כד הוה נפיק מפום קודשא בריך הוא. יהא שמיה רבא מברך ומשבח לעלם. היך זיקין והיך ברקין והיך לפיד דנור. לפיד דנור מימיניה ולפיד דאישא משמאליה. פרח וטאים באויר רקיע שמא ואזיל ומקיף על משרייתהון דישר׳ ומתהפיך בהון מסטר לסטר וחזר ומתחקק על תרין לוחי קיימא: וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישראל. אנא יי׳ אלקכון דאפיקית יתכון ופריקית יתכון מנו דחוק פולחן מצראי כד הויתון מפלחין תחות ידיהון דמצראי מבית שיעבוד עובדיהון:

לא יהיה לך:

שג. ק)חנניה מישאל ועזריה אודעו שמיה דקודשא בריך הוא לעין כל חייא. כד טעין להון נבסא והכדין אמר להון. איתו כרועו לצילמאי לולבי דתמר. אמר להון נבסא. איתבוננו מה דעבדית לכון עד דאתון בציון. ארמאית צדיא בגו ביה גנוניה דקירים דידכון: אית (לו) [לן] (פטרו) [פטרן] שמיה לא ינום צווחו תלתיהון: באבונן דלעיל ביה רחצונן. אמר חנניה. ביה אנן רחיצין מן (טליותו) [טליותן]. אמר מישאל. בנורא אנן יקדין וביה לא כפרין אמר עזריה: אנן לא כפרין בלא יהוי לך צווחו תלתיהון. גרמין אתון גרמיכון למיקד. אמר להון נבסא. גופיכון יתעביד קטם בגו (בגו) אתון נורא. גבורה ודינמיט אם אית באלהכון. הוא ישיזבינכון מן ידי: אית לן: דחלתא דצילמך לית היא בליבן. אמר חנניה. דע דפטרונו תיאורון יתך. אמ׳ מישאל. דמות דצילמיך לית אנן פלחין. אמר עזריה: אנן לא כפרין וגו׳. היך כפריתון בי דלא למכרוע לצילמי. אמר להון נבסא. האידנא אתון כרעין קדם אינדרטי ואי לא יקדין. האית לכון למידרע דאתון כרעין דלא בשיבותכון: אית לן: ומה אנן אמרין לאלהא דשמיא. אמר חנניה. והוא גלי עמיקתא ומסתרתא. אמר מישאל. ועימיה שרי נהורא וחשוכא ליה גליא. אמר עזריה. אנן: זריק אנא יתכון לגו אתון נורא מכפתין. אמר להון נבסא. זעיף אנא עליכון על דאתון מרדין עלי ועל צילמי. זמן דתשמעון קל קרנא משרוקיתא ממללא כרועו קדם צילמי. אית: חי וקיים הוא פטרון דידן. אמר חנניה. חבל על בנין דכפרין באבוהון. אמר משאל. חס לן דניכפור בנעשה ונשמע. אמר עזריה: אנן: טבחית ונכסית גוולייא דציון. אמר להון נבסא. טאיסנא ונהימנא כאריא בגו ביה גנוניה דקירים דידכון. טליקית רישי מיניקיכון ולא פריק יתכון. אית: ייתי ווי עלך נבסא מה את מחסד. אמר חנניה. יאי לך למילף מן פרעה רשיעא דקודמוי מינך אמר מישאל. יחיד הוא אלהנא דתיירון יתן אמר עזרי׳: אנן: כולא אנא ממללא עליכון לחירן. אמר להן נבסא. כל סנקלטין קודין וכרעין קדם אינדרטי ואיניש לא מריד. כדאתון דרמית רוחכון דלא בעיתון למכרע לצלמי.

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) ע״א פדת.

והפירוש הוא לעיל בסי׳ רפ״ז. דיברא קדמאה וכו׳ עיי׳ פירושו באורך לעיל סי׳ רפ״ח. ק) חנניא מישאל

אית: לית אנן משגיחין על צילמך. אמר חנניה לית לן חולק באלהא דבר אינש שפכיה.
אמר מישאל. לזה אלי דזמרינן בימא ואנחא דיליה. אמר עזריה: אנן:

מכאן ואילך יסד ר׳ מאיר שליח ציבור:

מישך שדרך ועבד נגו. אמר להון נגסא. מדאורייתא דמשה אסתכלו והגו. מכדריתו
ופלחיתו סמיי ולא סגו. אית: נחנא נהירין זהירין בקיימי אמ׳ חנניה. נטורי פום מלכא
במומי. אמ׳ מישאל. ניתיב גולגלי ארגוני וזימי. אמר עזריה. אנן: ספקתון בארעכון פפוסי
דמשתמודעין מיהודאי. אמ׳ להן נגסא. סמניו צייריתון בכותלי כשדאי. סבריתון הכא
למיעבד צלמי (השדאי) [הצדאי]. אית לן: על דנא להתבותך לית אנן השחין אמר
חנניה. עילאה יכול לשיזבותנא מן ידך ומאתון שחין. אמ׳ מישאל. עביד או לא עביד
על שמיה נתרמי פשחין. אמ׳ עזריה. אנן: פסקי ורגושי אסגיתו לצדו ותבו. אמ׳ להן
נגסא. פריסנא לכון וילון פטקי שקולו וכתובו. פיקודיי למישר לתלתין יומין חובו: אית:
פרטקא קמא אם אנשינן שום אלהנא. כתב הנניה. פרוז. דוגמא תגיינא הלא יי׳ יבדוק
דנא. כתב מישאל. פריש יאות ארי עלך אתקטלנא. כתב עזריה: צרופינהו ויהבינהו
לינוקא למיקרינהו בחיל. פקיד להון נגסא. צווהינהו פרוס כל אומי וקומי כל חיל. צלים
אנפוהי אישתני בנס וקצף שגיא שהיל: צרצדא כדא לכלבא שוית לאתבזויי. אמ׳ חנניה.
צבינו רבותא דקדיש ועיר לאחוויי. אמ׳ מישאל צחינן בדמיזא שבעא על דחזי למיזיית.
אמ׳ עזריה: קרא (דירמי) [דירמיה] רישיה לבשולי שריתון. אמ׳ להן נגסא. קיימי סיפיה
צבינא דבי מרודי התגריתון. קרא לגיברין דבחיליה למיכפתינהו למירמינהו לאתון: רבנותא
בסכנתא לא שנן. בסרבלא פשטא וכרבלא. רמיו לגו אתון נורא כפיתין ולא אינזקו
בהבלא. ריח נור לא עדת בהון ובנושמיהון לא שלט הבלא: שלח מלך תקיף מלאכא
דטאים עלמא בתרין טיסי. שגר מלבר ואינין מלגיו ועבד ניסי בגו ניסי. שיתא איתעבדו
ביה ביומא. דאיתגסיאו הוגניסי: חגוה נגסא וקם בהתבהלא כד חמא ארבע שריין מהלכין.
תיתו ופוקי עבדוהי דאל עילאה מלך מלכין. תמהוהי ואתוהי אישתעו ק״ק)רברבנין נצחנוי בקרוי
פלכין: שבחו קדם יי׳ כל עממיא. אמ׳ חנניה. שבחוניה כל אומיא. אמ׳ מישאל. ארי
תקיף עלן טוביה דשמיא. אמ׳ עזריה. וקושטא די״י לעלמייא. אמ׳ גבריאל: טוביהון
צדיקייא דעל שמיה דקודשא בריך הוא רחצין. דבשבוחיהון ובקילוסיהון למלאכי שימושא
קיימין ונחיצין. ולעתיד לגו מנייניהון קמי שכינתא נייחין במהיצין:

דיברא הניינא: כד הוה נפיק וגו׳: וכן הוה צווח ואמר עמי עמי בית ישר׳. לא יהיה
לך אלהי אוחרן בר מיני לא תעביד לך צלם וכל דמות דבשמיא
דמלעיל ודי בארעא מלרע ודי במיא מלרע לארעא לא תסגוד להון ולא תפלחינין. ארי
אנא יי׳ אלהך דמתפרע בקנאה מדכר חובי אבהן על בנין מרדין על דר תליתאי ועל דר
רביעאי לשנאי כדי משלמין בנייא למיהטי בתר אבתהון. ועביד טיבו לאלפי דרין לרחמיי
ולנטרי פיקודייא. אה״ר ל״א יהי״ה ל״ך:

ישד. אמין שיתין לרומא. היך אריך צילמא. כולה בושה וכלימה. חשיב ללמא: בנתון
קוטרא. וכל זני זמרה. איך אתון ליה מקטרא. ומנפח הוא בכורא. גבול כמה
דבליסא. שפיך כליש עיסה. מורקע מן כסף אוכלוסא. והוא מנפח בקורנסא: דהוא סייף
והסיל. שאני ומתחסיל. מתחליף ומתפסיל. במה הועיל פסיל: הוא בוטמא ומתקליל.
יקיר וזליל. דיוקנין מחליל. ופום ליה ולא ממליל: ובנורא מתרמי. לא מתגבר ולא מזמי.

ועזריה וכו׳ מיוסד ע״ס א״ב משולש ופירושו לעיל סי׳ רפ״ט. קק) אישתעו רברבנין נצחוני. כצ״ל.

פסיח הוא וסמי. ועיינין ליה ולא חמי: זהים ומטנין ומטבע. ובכורא מקבע. ווי ליה דשמע. וסגיד למאן דלא שמע: חביש בקבלא ובריח. ומן גנבא בריה. מתעפיש והוא סריח. ונחיר ליה ולא מריח: טובעיה איך מתפש. על אנפוי מתרפש. היך יקום ולית ליה נפש. וידויי ולא מפשפש: יתיב שמם ולא מתמליך. ולא ידע מאן עבד ומאן מליך. בכורכתיה מתהליך. ורגלין ליה ולא מהליך: כפין וצחי וטעי. ובידויי מטעי. כלום לא בעי. ולא משתעי: לא פשיט ידויי. ולא מטלטל יסודויי. ולא מודע עובדויי. כן יהון דסגדין לויי: מן כורא לקלס עבר. ולמחר מיתבר. (א) אלהנא לית אוחרן ולית ליה מתחבר: נפחית באדם קדמאי. נשמתא מן שמאי. דלא יימרון עימיה דבראי. אלא אנא בעלמאי: סביל אנא בכורסאי גורא. קדמי נהר נורא. שטיא איך אתאן לייהרא. נור אכלא נורא: עוד כל מליך פרים. וחמש מאה דרים. אית להון קפצא דדרים. דליהוו על ערים: פרון טפשי קהלי. דאפקון שום ביש עלי. דאמרי לדהלי. (א) ולא אצטערית. ברייתי ברייה. ולא אתביירית: קנאי אנא בנאי. ולא איתקניתי. קבע לקיבלי ולא תחלפוני: ריחמתיך ברישיך. רחמתיך בסופיך. שובי לאכסניך לנחומי עקתיך: שמע חרוותי. שמעי ברתי. קבילי ונטרי אורייתי: תתייבי. למאן יהב לך. ואילה אוחרן לא יהיה לך:

דיברא תנינא. כו׳. לא תשא:

שה. נ)אריא וגנבי. טוביה מרעי ותוגבי. זוטרי מזוני ואינבי. איכא בביתא דמשבעין ביה: אעי סייפי. ולבני שייפי. והורדי כייפי. בביתא דמשתבעין ביה ומזייפי: בכולהי מטרקיא. דגיותא לקייא. מוסתקא דרחמי מרקייא. בהא כתיב לא מנקיא: ביה לא מהניא. אורייתא ומתניתא ותניא. באיספלידיה גלניא. אשתבועי לחד מנהון. חופיא מלא גרויהון. גוזמא דשבועתא. חיילא אתרויהון: גרמיה מהדקא. ושארא מדקא. כסמא חריפא בדקא. גיזי דייקא ומדקדקא: דמו גושמא אהדמא. גוביינא מקדמא. גיגרי קטעא ומגדמא. בסילווא דלא מבע דמא: רחיווי ועקרבי. משביה אליתיה ותרביה. ווי לעבדא דמסהדי ביה. דאחיל שמיה דרביה: היך מוכח סוטא. דנהיג בהדיוטא. מומא וטוטא. הא בדקה לה לסוטה: הדר איתוי וחזי. לא תהוי פזיזי. במומי אדיתיה לגוזי. ועגישתיה לניחזי: וסלוקי שכינתא גרמיא. ומגליא ארעא ומטמיא. לצדקייה עמיא. ותרין עיני סמיא: ועמודא דמשהיג זע. ושכלולי איתגוע. רקיעא איתבזע. וכולי עלמא איזדעזע: זמן דאיתמר לא תימי. שמא ײ׳ בחותמיה. וכדו את מתרמי. זהיר אבינוי וכולהו שמיה: זרוזא ומיזדהר. הוי בריה לא תתיהר. דאנא סהיד ממהר. גליא לי חשוכא כנהר: חטפת לאישתבועי ומשקל. סופך נפיק ומקולקל. מהניא בך בקל. חבולי כגרנא בדקל: חשיב למיבני ומסתר. מפיל ביה סתר ופתר. וכדו בכל אתר. מאן דלא מישתבע מיעתר: טייל ונפיק במזמוט. ציל ועייל כשרג בפסוט. דוד איתגבי ברימוט. כל דעביד אילין לא ימוט: טוביה דשתיק ואדיש. חליף בישתא ומגדיש. חביבא בשמיה דיש. טבעיה כברייה קדיש כקדיש: יהיבך קמך לאיי. בירכן ולוושין ומחויי. ובידך מחאה למחויי. איסתמר דתיתרעי בחיי:

דיברא תליתאה: בעיניין אחר:

שו. ס)אמר משה נבייא. כד סליקית למרומיא. אתפתחו לי שמיא. וחמית מה בעיליא: חמית ברוייא במעוניה. דיתיב על טועניה. וכלתא ליה בימיניה. ודחילית

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) נמחק בכוונה.

נ) אריא וגנבי פירושו לעיל סי׳ רצ״ב. ס) אמר משה נביא כד סלקת למרומיא וכו׳ עי׳ בדברא

מיניה: חמית גיבר גיברין. דמשתי רקיעא מן נורין. וטפחית במים קרירין. ומיא לא חסירין: חמית דטאים וקא מעלי. ורחמי מתמלי. וכעתיק יומין מתגלי. והוא מתחמי מלי: חמית הדורא פרים בטיהרא. כי גישרין בשופרא. דלא תיחמי עינא דסיקרא. מה דהוא עביד בטומרא: חמית ויתקייא (תמיד) [תמיך]. ונפלין סמיך. מרומם וממיך והוא ער ולא דמיך: חמית זה אלי ענוון. וגיאות וגובה עימיה יהיבן. מחי ומסי מתכוון. אלף אלפין וריבי ריבוון: חמית חייא וגיברא. ממית ומחייה בגבורא. צייר בקבלא ומפיק לנהורא. בלא בוצין ובלא מנרא: חמית טבע מאזניא. בקושטא תליא. תיקלא זיווניא. דמסכינייא ודעתירייא: חמית יקירא שמיין. מתח מיין למיין. דלעיל מיין ודלרע מיין. וכוליה כליל דמיין: חמית כביש חימתא. ומקדים רחימתא. ולמימחק חובין בינתא. ולמכתב זכוון דעתא: חמית לכורסייה מקבע. בגינצין דנור מצבע. בהזוון ארבע. ובינורן ארבע: חמית מלאכין. דקדמוי ברכין. חמש מאה שנין אריכין. בנור ותלג מפתכין: חמית נהרין דנור. ושורין תלג על נור. נור אכלא נור. ושלם בין תלג לנור: חמית שרפיא בגושמיהון. קיימין על ריגליהון. תלג גופתהון. ונור אפיהון: חמית עיניהון כייסין. וקומתהון כפפין. כולהון גפיפין. מן שית ושית גדפין: חמית פתחין וקריין. ומצליין ומתעניין. בכל אתר דהוויין. הגנו עניין: חמית צווחין באימתא. ק׳ ק׳ ק׳ תלתא. ומכסון בטלפתא. מן קדם מרי דרתא: חמית רוחא דנפקא. ורעשה חזקה. וגירין ברקא. דדמה דקה: חמית שכינתיה דאלי. ותרין מלאכי חבלה קיימין לקבלי. בקוסטנירי וגוהלי. וערק ממללי: חמית תמן יתהון. ואיתבהילית מינהון. ואלי כסי יתי מנהון. ואיטמרי מנהון. וליה אנא יהיב שבחא:

דיברא תליתאה כד הוה נפיק מפום קודשא כו׳: וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר׳. לא תימי בשמא די״י אלהך למגנא. ארי לא יזכי י״י ית דיימי בשמיה לשיקרא: ארום כל דמשתבע בשמי ומשקר אנא הוא אלהנא דעתיד לאיתפרעא מיניה. ארום בשמי רבא אתברי עלמא. וכל מאן דמשתבע בשמי לשיקרא גליא קדמי דבחוביה מחביבנא ליה. וכל דמנטר נפשיה ולא משתבע לשיקרא גליא קדמי דבזכותיה מתקיים עלמא. וכל מאן דמתקיים עלמא בדיליה. טיבו ליה לעלמא הדין לעלמא ולעלמא דאתי:

זכור את יום השבת:

שז. ח) ארקא ורקיעא. ודבהון ושב ימי. אדרע גבורתיה. שכללא בשית יומי: בעיר ורחיש. וציפר וכל נשמי. בריתי ואתקניתי. להוד בעשרא פתגמי: גמירא דכולא שבתא. אתרעיתי ואצטביתי לקמאי. גזירתיה והילכתיה לאלפא ולרהומיי: דליקלעון (בנייא) [בנייח] שרכא. צייתי פתגמי. דהא לקיימא ולשעורי. גרמידי תחומיי: הייא ואשור. לזרוזי בתפנוקי מיכלי. הליוסטין ובארג. כוורי ולפדא ואנומלי: ובגלימא וכסן. לייקורי מעידן מעליי ולתלותיה שירותיה. ולמיבצע אתרי הלי: זוודתיה מאדנהר. לבשולי ולאשמוני ולאפויי. זיפתא ופסול פתילתא. ומשחא דלא לאקפויי: חומרא מלפפולי ברמצא. וגומרי מלאחתויי. חולא לאסופי על קודשא. וטובא חדויי: טירדא וטירחא למיבטל. ונפשיה לעדוני. טעים רשוייתיה למידע דאינון תמני: יפתא למיזף. לאפושי אסקריטי וריהני. יימאיי דאנא פרע בטופיינא לאתקוני: כלדאי בדקו. על יוסף מוקר שבי. דהוה ההוא גוי בשיבבותיה דהוו נפישי נכסיה: אמרו ליה כלדאי. כולהו נכסך אכלינהו יוסף מוקר שבי. אזל ההוא איניש זבן בהן מרגינתא וציירה בסדיניה: כד הוה עבר במברא. אתא זיקא אפרחיה לסדיניה. אתא כוורא בלעיה ואסקוה ציידי: אתיוה אפנייא דמעלי שבתא. קא קרן למיזבן כוורא מאן בעי: אמרו להו זילו לגבי יוסף מוקר שבי. דרגיל דזבין. הוא יזבין יתיה: זבניה קרעיה. ואשכח ביה מרגינתא. זבנה בתלת עשרה עיליתא דדינרי: לודקאי

תניינא סי׳ רצ״א פירושו. ח) ארעא ורקיע וכו׳ פירושו לעיל סי׳ רצ״ג. ארץ ושמים וכו׳ ומיוסד ע״ס

קצבא כד אשכח (חזא) [חזוא] מעלייתא. נשרה לשבתא לייקורי: זכא לפתור דוהב. מטול תמני סרי אינשי דנטלין יתיה: ועלוהי כסי וקיתונייתא וצלוחיתא ומניסתא דדהבא קביען ביה: ועלוהי כל מיני מיכלא וכל מיני משתייא. על יקרא דשבתא זכא לעותרא דין (דביה) [רביה]: ממלל אסיר. ורעיוני שרי. נשי וגברי. מחייבי לנטורי: סכום דאתי אסיר. ודחליף אשתרי לגמרי. עינייני מצוה שפיר. למיחשב ולסבורי: פנסא דשפא אסיר לטלטולי. צפרא ופנייא. לקדושי חוי ליה: קשיש צבי. במדברא אחליה. רגז אפיש ורגימו ליה. שבייא דיליה. ינטר עמי כוליה. תוריה ואמתיה ועבדיה ועיליה:

דיברא רביעאה כד הוה נפיק כו׳: וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר׳. הוו זהירין ביקרא דשבתא לקדשותיה. ארי שיתא יומין עבד יי׳ ית שמיא וית ארעא וית ימא וית כל דבהון ונח ביומא שביעאה על כן בריך יי׳ ית יומא דשבתא וקדשיה. קרמאי הוא לכל מועדייא ומסגי חביבותא דחביבתיה. חמידתיה מכל יומיא וחביבתיה וארינתיה ואוריתיה לבני ישראל וכל מאן דמייקר שבתא דמי ליה כמאן דמייקר על כורסי יקרי. ארום בדיל יקרא דשבתא יחסנון בני ישר׳ עלמא דאתי דכוליה שבתא:

שה. ח)אמר יצחק לאברהם אבוהי. מה נאה מדבחא דבנית לי אבא: בפריע פשוט ירך וסב סכינך עד דאנא מצלי קדם ריבוני: גלי (אדרע) [אדרעך] ואסור (חרינך) [חרצך] ותהוי כגבר דעביד שירוי לבריה: דין הוא יומא דיהוון אמרין אבא לא חס על בריה ובריה לא עכב: היך תיזיל ותימור לשרה אמי. היך תפרוש מיני ותזיל לביתא: ונשק יצחק לאברהם אבוהי. ופקיד יתיה והכדין אמר ליה: זרוק דמי על גבי מדבחא. וכנוש קטמי ואוביליה לאמי: חיי ומותא כולא בידיה דמרי עלמא. ומודי אנא ליה דהכדין בחר בי: טוכך אבא. דהוון אמרין. דאנא אימר עלתא דמלכא חייא: יתקוף רוגזך. על רחמך אבא. ותהוי כגבר דלא חס על בריה: כגבר אכזרי. סב סכינך. ותיכוס יתי ולא תסאיבני: לא תהי דא דידי. דלא איעכבך. דלית אנא מן ידך נסיב גרמי: מה תבכי אמר ח)יצחק לאברהם אבוהי. טובי דבחר בי קירים מכל (קוזמוט) [קוזמוס]: ניחא רוחא דשרה אמי. היך נפקינן תרינן בליבא שלימה: סכינך הב לי אבא ואגושיניה. בבעו מינך דלא תסאיבני: עיני המיין. קיסין מסדרין. נור דליק ביום קרבני: פתח פומך ובריך אבא. ואשמע אנא ואומר אמן: (א) צאית למימריה. ונטל סכינא למיכוס יתיה: קמי מלאכיא. ומפייסין למריהון. בבעי מינך חוס על טלייא: רחמוי דאבוי אנן מדברינן. נגר דאכלינן מלה בביתיה: שדי אמר ליה לא תדחל טליא. דאנא הוא פרוקא ואפרוק יתך: תקיף הוא אלהנא. ותקיפין עובדוהי. לית אוחרן כוותיה ולית דדמי ליה:

דיברא חמישאה כד הוה כו׳: וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר׳. הוו זהירין ביקרא דאבוכון וביקרא דאמכון. וכל מאן דמייקר אבוי ואמוי יהיבנא ליה אריכות יומין וסגיאות שנין. ארום בדיל יקרא דאבא ודאמא מחסיננא ליה אחסנא לעלמא דאתי: לא תרצח:

שט. ט)איתגבר בחיליה. אדוניה בר חגית. כד קם בעינתי. יואב בר צרויה: ביני טורייא צווח יואב. וכל ברייתא שמעון קליה: גיבר הוינא. ולית דכוותי. וכל גבורתי מה הנייתי: דיתיב מלכא שלמה. והשיב עלי למקטלי. ולא צבי שמע לקל מילתי: הלא מדבר לי מלכא שלמה. כל טבוון דעבדית עם דוד אבוהי: וכרכין ומחוזין. כבישית קדמוהי. נחלוי דימא ודיבישתא: זעו מיני. כל רברבייא. וכל גיברייא. ערקו מן קדמוי:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) ייא׳ אלי פסוקי לך לבא׳. זה דניחא׳ לך קוס עיניד:

א״ב. ח) אמר יצחק וכו׳ פירושו לע״ל סי׳ רצ״ר ומסודר ע״ש א״ב. ט) איתגבר בחיליה וכו׳

חבל על הדין עלמא. אם דין הוא דינא. גבר דכוותי. מתקטיל בחרבא: טעם יואב כסא דמותא. כד שמע אמרין לקל איתו ונקטליניה: יאי דיניכון דתקטלון יתי. בתר דקטילית כל שנאיכון: כד חמא יואב דמקטלין יתיה. שרי צווח ליואל בריה: לך יואל ברי. אנא מפקד יתך. אורייתא תיטר. ולאחוך תרבי ולאמך תייקר: מה עבדית ליה למלכא שלמה. איך הוא אכזר למיקטל יתי: נהם יואב. בשעתא ההיא. כד חמא גיברייא דאהדין דייניהון: סבול גרמך ולא תקטלינני. דעתיד יום למיתי. דתיזכר יתי: עני ליה מלכא שלמה. תידכר לך דמא דאבנר בן נר. ודעמשא בן יתר: פתח פומיה יואב. בשעתיה. ההיא ובכא עם כל חברוהי: צווח יואב בשעתא ההיא. ואישתמע קליה בכל ארעא: קליה ארים מלכא שלמה. והוה צווח לרחבעם בריה: רחבעם ברי. קום שלוף זיינך. ותידכר לך דמא דאבשלום דודך: שמעיה קליה כל ישר׳. שריין עיניהון דמעין מדלנין: תמה שלמה ואמר בליביה. מה איעביד לשבועתא דאבא: כד שמע יואב בר צרוייה. שרי צווח לבנייהו בן יהויידע. בנייה בנייה לא תשניק (רוחך) [רוחי]. צוארי תקיף וסייפך חליש ולא את יכיל למיקטל יתי: קיצץ בנייה רישיה דיואב. ורישיה דיואב על לבית מלכא שלמה: שמעו עממיא דאיתקטיל יואב. בפומהון חדיין. ובליבהון בכיין: תווהו ובכו בני ישר׳ בכייא רבא על דמיתקטיל יואב בר צרוייה:

דיברא שתיתאה כ״ה נפיק מפום כו׳. וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר׳. לא תהוון קטולין לא חברין ולא שותפין עם קטולין. ולא יתחמי בכנישתהון דישר׳ עם קטולין. דילמא ילמדון בניכון בתריכון למיהוי עם קטולין. ארום בחובי קטולא חרבא נפיק על עלמא: לא תנאף:

שי. ג)יוסף תקיף יצריה. כד תבעתיה מרתיה. וסרב למישכב לוותיה. למיהוי עמה לעלמא דאתי: אכנישת כל שבבתהא. והכדין אמרא להון חד טליא זעיר ומינוק הוא. זויה דעבראי וזבנתיה מן ערבאי: בעיא אנא למידריה בנינתיה והוא לא צבי ואמר. לית אנא רדי בתורתא ואתונא: גנימוס דידיה. כסב בר שבעין שנין. ומן שבסר שנין כד זבנתיה: דמותיה דמלכא. וממללותיה דחכים. דלים לית ביה. אלא כבר מלכין הוא: הא כמא זימנין רצהית למשתי. והוא לא בעי לאשקאה יתי: ואמר לנרמיה. גנבא גנבא למה את בעי למישתי מיא גנוביא: זעיר ומינוק הוא. יוסף דנסיב הוני בגלל שופריה. והוא עתיד דמשבח לעתיק יומין: חינא וחסדא מלוין יתיה. חד מימיניה וחד משמאליה: סירדא אנא לך מנו פלטין דידי. דאת מנית יתי היך כזניתא: יומם ולילי. נורא בלבי יקדא. היך דיקוד שלהבית נורא: כולי ערסין. דריבונך פריסין. ולמאן דאהני לך קום דמוך: לא בנין חד ליליא. דאידמוך יאות. אנא מסלסל פריסין. מגינתא דעדן: מפייסא אנא לכון כל חברותי. דתסקון עמי. בנו פלטין דידי: ניכול כחדא. ונישתי כחדא. ונימר מילוי ותימרון קושטא: סלקת היא קמייתא ואותיבת יתהון. על סנמוטין: עבדא קרת יתיה. גבורתיה דיוסף. קום קטור זיינך ושמש כעבדא: פולין סב בידיה. וקם ומזג להון. הוו טעון כסא ולא טעמן ליה: צפיין הוו ליה ואפיהון מכרכמין. אפיה למרתיה וליביה לאבוהי דשמיא: קמו כולהון ונשקו יתיה על רישיה. ואמרין ליה לך יאי ינוק מלכותא: רחמין וחינא וחיסדא. אתנגיד ליה מן שמיא. שדי יהביה ליקר ורבו בדיל יצריה דיכבש: תהכון באורחתיה כל ישר׳ ולא תהכן בתר ניופיא: ארי אנא סהיד אמר יי׳ בחרשיא ובניופיא:

דיברא שביעאה כד הוה נפיק מפום קודשא בריך הוא יהא שמא רבה מברך ומשבח לעלם. היך זיקין והיך ברקין והיך לפידין דנור. לפיד דנור מימיניה ולפיד דאישא

הפירוש הוא לעיל סי׳ רצ״ה והוא ע״ס א״ב. ג) יוסף תקיף יצריה וכו׳ הפירוש הוא בסי׳ רצ״ו.

משמאליה. הוה פרח וטאים באויר רקיעא שמיא אזל ומקיף על משרייתהון דישר׳ ומתהפיך בהון מסטר לסטר. וחזר ומתחקק על תרין לוחי קיימא: וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר׳. לא תיהוון גיופין. לא חברין ולא שותפין עם גיופין. דילמא ילפון בניכון בתריכון למיהוי עם גיופין. ארום בחובי גיופיא מותנא נפיק על עלמא: לא תגנוב:

דיברא תמינאה כד הוה נפיק כו׳: וכן הוה צווח ואמר: עמי עמי בית ישר׳ לא תהוון גנבין. לא חברין ולא שותפין עם גנבין. דילמא ילפון בניכון בתריכון למיהוי עם גנבין. ארום בחובי גנביא. כפנא נפיק על עלמא: לא תענה:

דיברא תשיעאה כד הוה נפיק כו׳: וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר׳. לא תהוון סהדי שקרא. לא חברין ולא שותפין עם סהדי שיקרא. ארום בחובי סהדי שיקרא. ניגעין בישין אתיין על עלמא: לא תחמוד:

ישיא. ד)אוי מאן דאיתתא. דכולא בהיתתא. ווי דשרדת אדם מן גינתא. ואלבישתיה טרפי תאינתא: בלעת ברייתא. בכסי דמותא. ווי דשניית דמותא. בעפרא ורימתא: נרשת לגיברין. דמשיריין בשופרין. ווי דנרמת לכל דרין. כבין ודרדין: דחקת לחייא. חשכת לבתייא. ווי דפניית ביתא. ומלת קובריא: הלא ממעי אימא. אצדעת ברומא. ווי במולדה תלת אפא לרומא. למימחי עריית בנומא: ודיכרא לית הוא כן. דאפוי מרכין. ווי דהכא לא איסתכל. וכד אתא איתכל: זרקא מציידא. ועולימין ציידא. ווי דלעתירין מרצדא. ועובדיהון רצדא: חשכא רפיין. חוקא בריין. ווי דיקירין מטפיין. ולאינתתא מתגריין: טעייא ומטעייא. לעייא ומלעייא. ווי דהיא נעייא ומנעייא. ונפשיה בישתא רעייא: יתבי שלם בטנא. ובלישן רע מערטנא. ווי דאינתתא מערבבנא. ואיתתא היא סטנא: כד היא יתבא בטולא. אדרעה מערטלא. ווי דלחכימין מטלטלא. ולגיברין קטלא: ללוט טילטלת. ולומרי קטלת. ווי דלשמשון קילקלת. ואבשלום בשעריה תלת: מן מייהא מאן דשתי. מן גומרי דגהינם שתי. ווי לכל מאן דשתי. איזדהר ברי דלא תשתי: ניצוצין דמן עינהא. ניצוצין דנור גבינהא. ווי לכל מאן דארח בימינא. ולמאן דארח בשמאלה: סקרא כך ופארכא ולניוותנו קדמך מהלכא. ווי דלחכימין מהרכא. ולגהינם מתהלכא. עברו טלייא ויתערבבון. ולגבר דאיתתא יתערבבון. ווי במותבה היך יתובון. כל באיה לא ישובון: פלטיאל פלט מינה. בועז דחל מינה. יוסף ערק מינה. ושלמה הימנה: צדיקיא קרסה. וניברין רפסה. ווי דמצדיין כד היא פרסא. דעל אינש לא הייסא: קשה היא קרלה. ומרדא וקסמה ממללא. ווי דחבל רב על בעלה. כד ישתוק על קלקולה: רחיק בני מן בישתהון. ודבק בטובתהון. ווי רינלא שדייא בפומהון. ותכחש שרה מסהיד עליהון: שמע ברי ולא תתיהר. ומינהון איזדהר. ווי דלשפירהן לא תסתהר. דכולהון דנור נהר: תהוי כחרס וסהר. וממבועה אזדהר וגופך טהר. לאיתתא דנבך נסיבא במוהר:

דיברא עשיראה כד הוה נפיק כו׳: וכן הוה צווח ואמר. עמי עמי בית ישר׳. לא תהוון חמודין. לא חברין ולא שותפין עם חמודין. דילמא יילפון בניכון בתריכון אורח חמודין. ארום בחובי חמודייא מלכותא מתגרא בבנישתהון דישר׳. ועננין סלקין ומטרא לא נחית. ובצורתא אתיא על עלמא. ובכן אזהר יתיה יי׳ באתגליותיה על טורא דסיני במרכבות יקריה. דאיתעביד משה שליחא בין מימרא דיי׳ ובין ישר׳. וכד הוו חזו קליא ובעורייא ושורא תנין מדעדעין ומרתעין ומרחקין. ואמרין בני ישר׳ דיי׳ היא מלכותא בעלמא הדין ובעלמא דעתיד למיתי לעלם ולעלמי עלמין דיליה הוא: וכל העם:

וכל עמא (חזו) [חזן] ית קליא וית בעורייא וית קל שופרא וית טורא תנין ה) וחזו עמא וזעו וקמו מרחיק: ויאמרו: ואמרו למשה מליל את עמנא ונקבל ו)ואל ימלל עמנא

ד) אוי מאן דאיתתא וכו׳ לעיל סי׳ רצ״ז ומסודר ע״ס א״ב ה) וחזו עמא לפנינו וחזא עמא. ו) ואל

[ה׳] דילמא נמות: ויאמר: ואמר משה לעמא לא תדחלון ארי בדיל לנסאה יתכון איתגלי לכון יקרא דיי״ ובדיל דתהא דחלתיה על אפיכון בדיל דלא תחובון: ויעמד: וקם עמא מרחיק ומשה קרב (לצד) [לצית] אמיטתא דתמן יקרא דיי״: ויאמר: ואמר יי״ למשה כדנן תימר לבני ישר׳ אתון חזיתון ארי מן שמיא מלילית עמכון: לא: לא תעבדון קדמיי דחלן דכסף ודחלן דדהב לא תעבדון לכון: מזבח: מדבח אדמתא תעביד קדמי ותהי דבח עלוהי ית עלוותך וית נכסת קדשך ז)מן ענך ומן תורך בכל אתרא דאשרי שכינתיה תמן אשלח ברכתי לך ואיבריכינך: ואם: ואם מדבחא אבנין תעביד קדמיי לא תיבני יתהון פסילן דלא תרים הרבך עלה ותחללינה: ולא: ולא תיסק בדרגין על מדבחי דלא תתגלי עריתך עלוהי:

וקורא המפטיר בפינחס וביום הביכורים עד סוף פיסקא:

ומפטירין במרכבה ביחזקאל. על שם שנגלה בעצרת ברכב רבותים אלפי שנאן: ת׳:

למוסף אומרי׳ אתה בחרתנו. מפני חטאינו. עד מפי כבודך כאמור: וביום הבכורים בהקריבכם מנחה חדשה ליי״ בשבועותיכם מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו: והקרבתם עולה לריח ניחוח ליי״ פרים בני בקר שנים (ואיל) [איל] אחד (ושבעה) [שבעה] כבשי׳ בני שנה תמימים יהיו לכם: ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהילכתן: מלך רחמן כו׳: והשיאנו. רצה ומודים. ושים שלום: ויפסיע ג׳ פסיעות:

שיב. ליום שני גומרין את ההלל: קדיש שלם: ויושבים ח)וקורין מגילת רות: על שם שכת׳ בה בתחילת קציר שעורים (רות א). תחת עצרת שנקרא ביכורי קציר חיטים: ויש אומ׳ על שם רות שנתגיירה. כדכת׳ אשר באת לחסות תחת כנפיו (רות ב). ואמרי׳ בהחולץ במסכת יבמות. ט)דקא׳ לה נעמי אסור לן לילך חוץ לתחום שבת. אמרה לה באשר תלכי אלך. וכו׳. וישר׳ נתגיירו בעצרת ונכנסו תחת כנפי שכינה בקבלת התורה: ת׳: י)ובמדרש רות אמרינן למה נאמרה רות בעצרת בזמן נתינת התורה ללמדך שלא ניתנה תורה אלא על ידי ייסורין ועניות. וכן כתב רב יהודה בר ברזילאי בהילכותיו. שכשיצאו ישר׳ ממצרים על ידי ייסורין נגאלו. וכן רות. ויהי רעב בארץ. וקיבלה תורה כשנתגיירה: כ)ובמסכת סופרים אמר׳. הקורא ברות. ובשיר השירים ובאיכה וקהלת ובמגילת אסתר צריך לברך על מקרא מגילה. ואעפ״י שכתובה בכתובי׳. והקורא בכתובים צריך לברך ברוך אתה יי״ אמ״ה אקב״ו לקרות בכתבי הקודש: ת׳: קראו מגילת רות. קורא הנער קדיש. בלא תתקבל. ומוציאין שתי תורות. וקורין כל הבכור: ואם שבת

ימלל עמנא ה׳ כצ״ל. ז) מן ענך ומן תורך לפנינו בת״א ית ענך וית תורך, ות״י איתא כמו בכאן מן ענך ומן תורך. ח) וקורין מגילת רות וכו׳ שני הטעמים מובאים בספר המנהיג ה׳ סוכה סי׳ נ״ח וכן בעצרת נהגו לומר רות והטעם שמעתי לפי שכתוב בו בתחלת קציר שעורים והוא זמן הקציר. ואני מצאתי טעם יפה לפי שאבותינו לא קבלו את התורה ולא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה וכו׳ והיא נתגירה וכו׳ והובא בד״מ סי׳ ת״צ בשם הרד״א. ט) דקאמר לה נעמי וכו׳ יבמות מ״ז ע״ב. י) ובמדרש רות אמרינן כונתו על סוף הפסתקא זוטרתי על מגלת רות. כ) ובמס׳ סופרים אמרינן הקורא וכו׳ וקהלת וכו׳ לפנינו במסכת סופרים ליתא תיבת וקהלת אך במס׳ סופרים שהביא המחבר לקמן סי׳ תקכ״ז איתא ברות ושה״ש ובקהלת ובאיכה ובמגלת אסתר צריך להזור על מקרא מגילה וכן בספר אגודה מביא מס׳ סופרים וגם איתא בפי״ג הקורא ברות ושה״ש צריך לברך על מקרא מגילה. וכן באיכה ובמגילת אסתר ובקהלת וכו׳ ועיין בש״ע א״ח סי׳ ת״צ ובביאורי הגר״א שם ס״ק י״ד.

הוא מתחילין בעשר תעשר לרבות מניין ז׳. והמפטיר וביום הביכורים כדאתמל: ומפטיר בחבקוק. עד למנצח בנגינותי: (סוף חבקוק) על שם שכת׳ בה אלוה מתימן יבא (שם ג). במתן תורה: ופוסקים צדקה ברבים על החיים לבדם: ת׳: מפני שקראו היום (דברים טז) איש כמתנת ידו. ונו׳. וכן מנהג בכל יום אחרון של רגלים שקורין פרשה זו לפסוק צדקה על החיים לבדם ולא על מתים שלא להצטער עליהם. דכת׳ בהו ברגלים (דברים טז) (והייתם) [והיית] אך שמח. וכן מנהג בארץ אשכנז שאין פוסקין צדקה על המתים בנ׳ רגלים אלא ביום הכיפורים בלבד: אשרי: קדיש: עד דאמירן: ומתפללין תפילת מוסף: כדאתמל:

סידור מעשרת ימי תשובה ואילך:

שיג. דרשו יי׳ בהימצאו. ל) אילו עשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים. ועושין בהם תשובה. ומתענין בהן ומשכימין בכל יום לבית הכנסת לפני עמוד השחר ומבקשין רחמים. (א) ומנהג ממוצאי שבת לפני ראש השנה: וכך מתחיל. ופותח שליח ציבור בתהילה. אשרי יושבי. ועונין אחריו. עד תהילת יי׳ ידבר פי. ועומד שליח ציבור לפני התיבה. ואומ׳ קדיש. אם יש שם עשרה. ומתחיל פסוקים של רחמים כמו שהן על הסדר: סליחות וידוי: ותפילות של חול כל עשרת ימי תשובה מראש השנה עד יום הכיפורים. אמ׳ בסוף מגן. זכרינו. ובסוף מחיה. מי כמוך אב הרחמים. ואו׳ המלך הקדוש. והמלך המשפט. ובסוף הודאה. וכתוב לחיים. ובשים שלום. בספר חיים ברכה ושלום. ובשחרית ומנחה לאחר שמונה עשרה אומ׳ בכל יום אבינו מלכינו. ואינם כתענית ציבור: ובשני ובחמשי שלהן אין קורין כי אם כסדר השבת כמנהג ימות השנה: ובשבת אין אומ׳ אבינו מלכינו לא בערבית ולא בשחרית ולא במנחה: והמלך המשפט שהוקשה בה שהיה לנו לומר מלך המשפט: גם אני הוקשיתי בה שנים רבות. ואו׳ לבי שהגרסני׳ לפי מרוצתם שנו בגירסתם המלך המשפט וגם המלך הקדוש. אך שלא לשנות מנהג ראשונים יש לנו לסמוך על כמה מקראות שדברו בלשון הזה. בספר יהושע. ויהי בנסוע העם מאהליהם. ונו׳ נושאי הארון הברית. ואין לנו לומר שהארון עצמו קורא ברית. אלא הלוחות שבו ברית. כמו שקורהו בכמה מקומות. ארון הברית. ארון העדות. ובספר מלכים ויקצץ אחז את המסגרות המכונות. ית גרפי בסיסיא. ובספר ירמיה וכל העמק הפגרים: כמו עמק פגרים. ואת מזבח הנחשת אשר לפני יי׳. ויקח את ספר המקנה: יתן חביבי לבו וימצא הרבה לעזרה: שלמה בר יצחק:

שיד. קידוש היום של ראש השנה כך הוא:

בורא פרי הגפן: ברוך אתה יי׳ אמ״ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו. ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה את יום הזיכרון הזה זכרון תרועה

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) מ) אדם שנכנס לדין ועולה לגרדום אינו עושה רגליו ושפמו ומתעטף בכיוול. מפני פחד הדין שלא יצא חייב. אבל ישר׳ כשנכנסין בראש השנה הן מגלחין ומספרים ורוחצין ומקשטין עצמן כי בטחון יש להן לבוראן שדרכו לזכותם: ירושלמי:

ל) אלו עשרת ימים וכו׳ ר״ה י״ח ע״א. מ) אדם שנכנס לדין וכו׳ עיין ירושלמי פ״ק דר״ה ה״ג בשינוי לשון ועי׳ ילקוט דברים סי׳ תתכ״ה. ובראש ר״ה פ״ד סי׳ י״ד. ובמרדכי פ״א דר״ה סי

באהבה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים. כי אתה אלהים אמת ודברך מלכינו אמת וקיים לעד ב״א יי׳ מלך על כל הארץ מקדש ישר׳ ויום הזיכרון: שהחיינו: ואם חל להיות בשבת אומ׳ ג׳ מקראות של ויכלו תחילה: ומברך בורא פרי הגפן: ואשר בחר בנו: ומוסיף בו ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה את יום המנוח הזה ואת יום הזכרון הזה זכרון תרועה כו׳. וחותם כי אתה אלהים אמת כו׳. וחותם מקדש השבת ישר׳ ויום הזכרון: זמן: למוצאי שבת יברך יקנה״ז. ובתפילה או׳ ותודיענו: ותודיענו כבוד קודש וחגי נדבה וכו׳. על שאר מועדים הוא מספר והולך כסדר קדושות שלהן. כדאמרי׳ בעלמא סדר הבדלות הוא מונה:

הלכות ראש השנה.

[א] סדר ברכות שליח ציבור אומ׳ אבות וגבורות וקדושת השם. וכלל מלכיות עם קדושת היום ותוקע. זכרונות ותוקע. שופרות ותוקע. ואו׳ עבודה והודאה וברכת כהנים: שמו. [ב]ומניין שאומרי׳ מלכיות זכרונות ושופרות. שנאמר ותקעתם בחצוצרות. וגו׳. שאין ת״ל אני יי׳ אלהיכם. מה ת״ל אני יי׳ אלהיכם. זה אב לכולם. כל מקום שאמרו מלכיות יהא אזכרת השם עמהם. ר׳ נתן או׳ ותקעתם בחצוצרות. אילו שופרות. והיו לכם לזכרון. אילו זכרונות. אני יי׳ אלהיכם. אילו מלכיות. וא״כ מה ראו חכמים לומר מלכיות ואחר כך זכרונות ושופרות. אלא המליכהו עליך תחילה ואחר כך בקש ממנו שיזכור לך. ובמה בשופר של חירות. שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. וגו׳: [ג]אין פותחין מעשרה מלכיות. מעשרה זכרונות. מעשרה שופרות. הני עשרה מלכיות. כנגד מי. כנגד עשרה הילולים האמורים בספר תילים. הילולין טובא הוו. הנך דכת׳ בהו הללוהו בתקע שופר (תהלים קנ). רב יוסף א׳ כנגד עשרה דברות [ד]דכת׳ בהן שופר. ר׳ יוחנן א׳ כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם. והי ניהו ויאמר ויאמר דבראשית. הני תשעה הוו. בראשית נמי מאמר הוא. דכת׳ (שם לג) בדבר יי׳ שמים נעשו. וגו׳: והאי דלא חשיב ויאמר אלהים לא טוב היות האדם לבדו. סבר ר׳ יוחנן דכי תנן בעשרה מאמרות נברא העולם. אאדם קאי ולא אחוה. ובפרקי׳ ד״ר אליעזר פ״ג מפרש להו. בעשרה מאמרות נברא העולם. [ה]ואילו הן. ויאמר אלהים יהי אור. ויאמר אלהים יהי רקיע. ויאמר אלהים יקוו המים. ויאמר אלהים תדשא. ויאמר אלהים יהי מאורות. ויאמר אלהים ישרצו המים. ויאמר אלהים תוצא הארץ. ויאמר

תש״ת ועיין או״ז ה׳ ר״ה סי׳ רנ״ז. ובספר המנהיג ריש ה׳ ר״ה גריס ומתעטף שחורים ומגדל שער
שאין יודע איך דינו עולה, אבל ישראל אינן כן לובשים לבנים ומתעטפין לבנים ומגלחים את שערם
וכו׳ וכן הוא בילקוט פ׳ ואתחנן סי׳ תתכ״ה ומגלחין שערן ומחתכין צפורניהן ואוכלין ושותין וכו׳.
נושאי הארון הברית וכו׳ יהושע ג׳ ועיין רש״י שם. ועיין רש״י ברכות י״ב ע״ב ד״ה המלך וכו׳
ובב״י א״ח סי׳ תקפ״ב ד״ה המלך וכו׳. המסגרות המכונות (מלכים ב׳ ט״ז) העמק הפגרים (ירמיה ל״א)
ואת מזבח הנחשת אשר לפני ה׳ כצ״ל (מלכים ב׳ ט״ז). סדר הבדלות הוא מונה חולין כ״ו ע״ב.
א) סדר ברכות וכו׳ וכולל מלכיות וכו׳ ר״ה ל״ב ע״א וכר׳ עקיבא. ב) מנין שאומרין מלכיות וכו׳
הוא לשון בה״ג ריש ה׳ ר״ה ועי׳ בספרי פ׳ בהעלותך. ג) אין פותחין מעשרה וכו׳ ר״ה ל״ב ע״א.
ד) דכתיב בהן שופר מלשונו משמע דהכי הוה גריס בר״ה בדברי רב יוסף ועי׳ ברש״י שם ד״ה
כנגד עשרת הדברות, דכתיב בהו נמי שופר ולא שמעתיה אלא ראיתיה ביסוד רבינו יצחק בן יהודה
(והובא כמה פעמים מהמחבר). ה) ואלו הן וכו׳ כ״ה בפדר״א כסדר שהביא המחבר ועי׳ ר״ה ל״ב

אלהים נעשה אדם. ויאמר אלהים הנה נתתי לכם. ויאמר אלהים לא טוב היות האדם לבדו: ויש לומר דסבר דבי קת׳ בעשרה מאמרות נברא העולם חשיב להוה. אבל בראשית אע״ג דהוא מאמר לא חשיב ליה. דלא כת׳ בהו מאמר בהדיא:

בראש השנה ו)מתחיל בתורה ומשלים בנביא. ר׳ יוסי או׳ אם השלים בתורה יצא. והתניא ר׳ יוסי או׳ אם השלים בתורה הרי זה זריז ומשובח. אימא משלים. והא אם השלים קת׳. הכי קא׳ מתחיל בתורה ומשלים בנביא. ר׳ יוסי אומר משלים בתורה ואם השלים בנביא יצא. תניא נמי הכי ר׳ אליעזר בר׳ יוסי או׳ וותיקין היו משלימין בתורה. ז)וכן הלכה כותיקין. וכר׳ יוסי: ומתחיל ג׳ מקראות מן התורה תחילה. ואו׳ ככת׳ בתורתך. ושלש מן הכתובים באמצע. ואו׳ ככת׳ בדברי קדשך. ושלש מן הנביאים באחרונה. ואומ׳ ככת׳ על יד נביאך. ומשלים מקרא עשירי בשל תורה. ואו׳ ובתורתך כתוב לאמר:

שיו. תנו רבנן ח)הכל חייבין בתקיעת שופר. כהנים ולוים וישר׳. גרים ועבדים משוחררין. הרי אילו מוציאין. ושומטום ואדרוגינוס ומי שהציו עבד וחצי בן חורין. אנדרוגינוס מוציא את מינו. ואינו מוציא את שאינו מינו. טומטום אינו מוציא לא את מינו ולא את שאינו מינו. מי שחציו עבד וחציו בן חורין אף לעצמו אינו מוציא. ונשים פטורות מתקיעת שופר. דהוה ליה מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות: ט)אין מעכבין את הנשים ואת התינוקות מלתקוע בשופר ביום טוב. ומתעסקין בהן עד שילמדו. אמר ר׳ אלעזר ואפילו בשבת. תניא נמי הכי ומתעסקין בתינוקות עד שילמדו ואפילו בשבת. ואם הגיע להינוך מצות אסור: המתעסק ללמד לא יצא. י)והשומע מן המתעסק לא יצא. תניא דבי שמואל כל מלאכת עבודה לא תעשו. כ)יצא תקיעת שופר ורדיית הפת שהיא חכמה ואינה מלאכה: א״ר יצחק ל)כל שנה שאין תוקעין לה בתחילה מריעין לה בסופה. מאי טעמא דלא איערבב שטן. מ)ולאו דאיקלע ראש השנה בשבתא אלא דאיקלע בשאר יומי ואתייליד אונסא. אבל כל היכא דאיקלא ראש השנה בשבתא לא תקעינן. משום דרבה. נ)דאמ׳ רבה הכל חייבין בתקיעת שופר ואין הכל בקיאין בתקיעת שופר. גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים. והיינו טעם דלולב ומגילה:

שיז. אמר ר׳ אבהו ס)למה תוקעין בשופר של איל. א׳ הק׳ תקעו לפני בשופר של איל כדי שאזכיר לכם עקידתו של יצחק ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמיכם לפני: ע)כל השופרות כשירין חוץ משל פרה מפני שהוא קרן. א״ר יוסי והלא כל שופרות נקראו קרן. דכת׳ (יהושע ו) והיה במשוך בקרן היובל. בשמעכם את קול השופר. ורבנן כל קרן איקרי שופר ואיקרי קרן. דפרה קרן איקרי שופר לא איקרי. שנאמר (דברים כג) בכור שור הדר לו וקרני ראם קרניו. ועוד אין קטיגור נעשה סניגור. [משום מעשה העגל. קטי תיגרא. בעל קטטה] (כן מצאתי בנוסח אחר). אין ראוי להיות סני תינרא. פ)וכן כהן גדול אין נכנס לפניי ולפנים בבגדי זהב

ע״א. ומגילה כ״א ע״א ובבר״ר ריש פ׳ י״ז. ועיין בביאור הרד״ל פדר״א פ״ג אות ע״ג. ו) מתחיל בתורה וכו׳ הרי זה זריז ומשובח וכו׳ כ״ה באו״ז סי׳ רס״ג הרי זה זריז ומשובח וכו׳ ובראש״ש, ולפנינו בר״ה ל״ב ע״ב והתניא המשלים בתורה הרי זה משובח וליתא תיבת זריז. ז) וכן הלכה כותיקין כצ״ל וכר׳ יוסי כן פסק ברב אלפס וקי״ל כר׳ יוסי ועי׳ בר״ן פ״ד דר״ה ד״ה מתחיל וכו׳. ח) הכל חייבין בתקיעת שופר וכו׳ שם כ״ט ע״א. ט) אין מעכבין את הנשים וכו׳ שם ל״ג ע״א. י) והשומע מן המתעסק וכו׳ שם ל״ב ע״ב. כ) יצא תקיעת שופר וכו׳ שם כ״ט ע״ב. ל) כל שנה שאין תוקעין לה וכו׳ שם ט״ז ע״ב. מ) ולאו דאיקלע וכו׳ הוא לשון בה״ג הלכות ר״ה והובא בתוס׳ שם ד״ה שאין וכו׳. נ) דאמר רבה הכל חייבין וכו׳ שם כ״ט ע״ב. ס) למה תוקעין בשופר של איל וכו׳ שם ט״ז ע״א. ע) כל השופרות כשרים וכו׳ שם כ״ו ע״א. והיה במשוך וגו׳ בשמעכם את קול וגו׳ גרסתו כגרסת בה״ג הרי״ף והרא״ש ע״ש ועי׳ תוס׳ ד״ה אקרו וכו׳. פ) וכן כהן גדול וכו׳ שם.

כי אם בבגדי בוץ. משום זהב העגל: ומאי משמע דהאי יובל לישנא דדיכרא הוא. א״ר עקיבא ל)שכן בערבייא קורין לדיכרא יובלא: ק)שופר שנסדק ודבקו פסול. דיבק שיברי שופרות פסול. פי׳ דיבק בדבק שקורין גלוד. פסול. דהוה ליה כשתי שופרות: ת״ר ארוך וקצרו כשר. ר)גררו והעמידו על גילדו כשר. ציפהו זהב ש)במקום הנחת פה [פסול. שלא במקום הנחת פה] כשר. ציפהו זהב. מבפני׳ פסול. (פי׳ אם אם) [מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול. ואם לאו כשר]. ניקב וסתמו אם מעכב את התקיעה פסול ואם לאו כשר. נתן שופר בתוך שופר ותקע אם קול פנימי שמע יצא. אם קול חיצון שמע לא יצא. פי׳ דאיכא הציצה. ת)הפנימי מפסקת [הפכו ותקע בו לא יצא אמר רב פפא לא תימא דהפכיה כבתונא. (כתנת) כתונא. חלוק]. לעשות פנימי חיצון. אלא שהרחיב את הקצר וקיצר את הרחב. ברותחין. מאי טעמ׳ אמר רב מתנה אמר קרא (ויקרא כה) והעברת. דרך העברתו. בבהמה מחיים בעינן: דיבק שיברי שופרות פסול. הוסיף עליו כל שהוא (פסול) בין במינו בין שלא במינו פסול. ר׳ נתן או׳ במינו כשר. פי׳ אם אינו מעכב את התקיעה. שלא במינו פסול. א״ר יוחנן הא דאמרת במינו כשר. לא שנו אלא שנשתייר רובו. אבל לא נשתייר רובו פסול. מכלל דשלא במינו אע״פ שנשתייר רובו פסול. איכא דמתני׳ לה אסיפא. שלא במינו פסול. א)א״ר יוחנן לא שנו אלא שלא נשתייר רובו. אבל נשתייר רובו כשר. מכלל דבמינו אע״פי שלא נשתייר רובו כשר: הילכך ניקב במשהו וסתמו שלא במינו. אם מעכב את התקיעה פסול. וכי קאמרי׳ אם אינו מעכב את התקיעה כשר (משהו) [במשהו]. אבל טפי אע״ג דנשתייר רובו פסול דעבדינן כתרין לישני דר׳ נתן לחומרא. דבמינו כשר. והוא דנשתייר רובו. שלא במינו פסול. ואע״ג דנשתייר רובו: ת׳:

אa)על נקיבת השופר במקומי אני עומד. ולא הורתי בי מימיי. אך הוספתי לחלוק על רבינו אחי שסותר ומוחק הספרים משום דלא איתמר בגמרא מתני׳ מני ר׳ נתן היא. (או׳) [או] דלא כר׳ נתן. ובכמה מקומות תמצא בתלמוד תנאים שחולקין על המשנה ולא יאמר התלמוד מתני׳ דלא כפלוני. או שיאמר התנא כמו המשנה ולא יאמר מתני׳ לפלוני הוא. ודוק ותשכח טובא ואין לשנות סוגייא בכך: וכל שכן שאין למחוק: פר״ת: ת׳: נסדק לאורכו פסול. לרחבו אם נשתייר בו שיעור תקיעה כשר. ואם לאו פסול. וכמה שיעור תקיעה רשב״ג אומ׳ כדי שיאחזנו בידו ב)ויראה לכאן ולכאן. ג)פי׳ נסדק כלו וכן נסדק לרחבו כל רוחב הקיפו. אם נשתייר בו מן מקום הסדק עד מקום הנחת פה שיעור תקיעה כשר. דחשיב ליה כמאן דאישתקיל כוליה והוה ליה ארוך וקיצרו: ד) היה קולו דק או עבה או צרור כשר. שבל הקולות כשירין לשופר.

ל) שכן בערבייא וכו׳ ע״ש. ק) שופר שנסדק וכו׳ כשתי שופרות וכו׳ שם כ״ז ע״א וכן פירש״י שם ועי׳ תוס׳ ד״ה שופר, ובמהרש״א שם. ר) גררו וכו׳ לפנינו שם כ״ז ע״ב גרדו בדלת. ש) במקום הנחת פה פסול, שלא במקום הנחת פה כשר וכו׳ כצ״ל שם כ״ז ע״ב. מבפנים פסול. מבחוץ אם נשתנה קולו מכמות שהיה פסול. ואם לאו כשר. ניקב וסתמו וכו׳ כצ״ל. ת) הפנימי מפסקת, הפכו ותקע בו לא יצא אמר רב פפא לא תימא דהפכיה ככתונא, כתונא, חלוק לעשות פנימי חיצון וכו׳ כצ״ל וכן פירש״י שם. א) אמר ר׳ יוחנן ל״ש וכו׳ שם כ״ז ע״ב והוא לשון בה״ג הלכות ר״ה, ועי׳ במ״ש למהרצ״ג ובראש״ש ובר״ן שם. אa) על נקיבת השופר וכו׳ דלא איתמר בגמרא מתניתין מני וכו׳ להבין דעת המחבר בזה עיין שם כ״ז ע״ב תוס׳ ד״ה ניקב וכו׳ ובראש״ש פ״ג דר״ה סי׳ ה׳ ובבעל המאור וסמ״ג עשין מ״ב, וסמ״ק יום שני ובהגהות חדשות שם אות ל״ז ל״ח מ׳ ע״ש, ובחידושי הרמב״ן על ר״ה כ״ז ע״א ועיין בטור א״ח סימן תקפ״ו ובב״י שם ד״ה ניקב וסתמו וכו׳ ובב״ח שם אות ז׳ ודעתו כדעת הרמב״ן במלחמת ע״ש, ועי׳ במרכבת המשנה ח״ש ה׳ שופר פ״א ה״ה ועיין בראב״ן דף קמ״ז ע״ב. ב) ויראה לכאן ולכאן, ובנדה כ״ו ע״א מסיים לכאן ולכאן טפח, ועי׳ רא״ש פ״ג סי׳ ו׳. ג) פירש נסדק כולו וכו׳ כן פירש״י שם נסדק כולו וכן נסדק לרחבו כל רוחב הקיפו ועי׳ תוס׳ שם ד״ה נסדק וכו׳ ודעת רש״י והמחבר דנשתייר דוקא לצד הפה, ועיין ר״ן שהביא דעת הריצ״ג אפילו לא נשתייר לצד הפה כשר. וכן דעת הריטב״א ע״ש טעמו ונימוקו ומסיים ולמעשה ראוי לחוש הואיל והורה זקן. ד) היה קולו דק וכו׳ שם כ״ז ע״ב וגרס

פי׳ צרור. כמו צריר של מנחות. לשון יבש. רוש בל׳: ה)שלחו ליה לאבוה דשמואל קדחו ותקע בו יצא. פשיט׳. כולהו נמי מיקרח קרחי להו. אמר רב אשי שקדחו בזכרותו. מהו דתימא מין במינו חוצץ. קמ״ל: פי׳ קדחו. נקבו. וקס״ד הנחת פה קאמר. שקדחו בזכרותו. פי׳ כשהוא מחובר בבהמה עצם בולט מן הראש ונכנס לתוכו. ומוציאים אותו מתוכו. (מה) [וזה] לא הוציאו אלא נקב את הזכרות:

התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או ו)לתוך הפיטום אם קול שופר שמע יצא. ואם קול הברה שמע לא יצא. אמר רב הונא. לא שנו אלא לאותם שעומדין על שפת הבור. אבל לאותם העומדין בבור יצאו. פי׳ לפי שהן שומעין קול השופר לעולם: ז)אמר רבא שמע מקצת תקיעה בבור ומקצת תקיעה חוץ לבור. פי׳ היה עומד בבור וחבירו תוקע ויצא לחוץ בחצי התקיעה. יצא בסוף התקיעה. ואשמעי׳ הכא דבמקצת תקיעה נמי יצא: שמע מקצת תקיעה קודם שיעלה עמוד השחר. ומקצת תקיעה לאחר שעלה עמוד השחר לא יצא. הכא לאו זמן חיובא הוא כאותן העומדין בבור. פי׳ קודם עמוד השחר לאו זמניה הוא. כדאמרי׳ במסכת מגילה. ח)כל היום כשר לתקיעת שופר. ויליף טעמ׳ מיום תרועה יהיה לכם (במדבר כט) יום ולא לילה: ט)אמר רבא בשופר של ע״ז לא יתקע ואם תקע יצא. פי׳ בשופר של ע״ז. ששימש בו ע״ז ונאסר בהנאה. כדאמרי׳ במסכת ע״ז אבד תאבדון את כל המקומות (דברים יב). י)בכלים שנשתמשו לע״ז הכת׳ מדבר. ואם תקע יצא. דמצוה לאו הנאה הוא. כלומר מצות לאו ליהנות ניתנו. פי׳ לא ניתנו לישראל להיות קיומם להם להנייה כ)אלא לעול על צואריהם ניתנו: אמר רבא המודר הנאה מחבירו מותר לתקוע לו בשופר. ל)המודר הנאה משופר אסור: מ)שופר של ראש השנה אין מעבירין עליו את התחום. פי׳ לילך חוץ לתחום לשמוע התקיעה. ואין מפקחין עליו את הגל. ולא עולין באילן. ולא רוכבין על גבי בהמה. ולא שטין על פני המים. נ)ואין חותכין אותו לא בדבר שהוא משום שבות. ולא בדבר שהוא משום לא תעשה. פי׳ אין חותכין אותו אם בא לתקנו לא בדבר שהוא משום שבות כלי שאין לחתוך בו שופרות. כגון מגלא. שרפא ב׳. דתיקון כלאחר יד הוא. ואין בו אלא משום שבות. ולא בדבר שהוא משום לא תעשה. סכינא. דדרכו בכך. והוי מלאכה גמורה. מאי טעמא יום טוב עשה ולא תעשה הוא דכת׳ כל מלאכת עבודה לא תעשו. וכת׳ שבתון שבות. ותקיעת שופר עשה הוא ס)ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה. אבל אם רצה ליתן לתוכו מים או יין יתן. ולא קאמרינן הא קא מתקן מנא: ת״ר. ע)תקיעות וברכות דעלמא. כגון תעניות. אין מעכבות זו את זו. תקיעות

צרור כמו צריר של מנחות. מנחות ק״ב ע״ב. פסחים כ׳ ע״א. חולין ל״ו ע״א וגרס גם שם צריר בריש ופלא הוא כי שם גרס רש״י צריד בדלת ופירש צריד לשון יבש ודוגמתו בר״ה היה קולו דק או עב או צרוד, והכא הביא צרור לשון יבש. ה) שלחו ליה וכו׳ שם וזה לא הוציאו וכו׳ כצ״ל וכן הוא לשון רש״י שם. ו) לתוך הפיטום כן הוא ג״כ גירסת הרי״ף והרא״ש במ״ס, ולפנינו שם כ״ז ע״ב הפיטס בסמ״ך מלשון הגמרא בעלי פטסין ביצה ט״ו ע״ב. ז) אמר רבא שמע וכו׳ לפנינו כ״ז ע״ב איתא אמר רבה שמע וכו׳ ועיין בפירש״י כ״ח ע״א ד״ה ה״ג למימרא דסבר רבא דמשמע דגירסת רש״י ג״כ רבא. ח) כל היום כשר וכו׳ מגילה כ׳ ע״ב. ט) אמר רבא בשופר וכו׳ לפנינו כ״ח ע״א איתא ואמר רב יהודה בשופר וכו׳ וגירסת המחבר היא גירסת ר״ח עיין תוס׳ ד״ה אמר וכו׳ וכן הוא בבעה״מ ובראי״ש פ״ג סי׳ ט׳ ע״ש. י) בכלים שנשתמשו בהן וכו׳ ע״ז נ״א ע״ב. כ) אלא לעול על צואריהם כצ״ל וכן הוא בפירש״י שם. ל) המודר הנאה משופר אסור גירסתו כגירסת הג׳, ולפנינו כ״ח ע״א איתא מותר, ועיין בשערי תשובת סי׳ מ״ח ומש״כ הב״י סי׳ תקפ״ו בשם הכ״ב, ועיין ביו״ד סי׳ רכ״א ש״ך ס״ק נ״ט, ובביאור הגר״א שם ס״ק ל״ח, ובביאוריו לא״ח שם ס״ק ט״ז, ועיין בברכ״י סי׳ תקפ״ו אות ז׳. מ) שופר של ר״ת וכו׳ שם ל״ב ע״ב, פירש לילך חוץ לתחום וכו׳ כן הוא לשון רש״י שם והטור בסי׳ תקפ״ו מפרש להוציאו חוץ לתחום קאמר, ועיין ב״י שם. נ) ואין חותכין אותו וכו׳ הוא לשון רש״י שם ל״ג ע״א. ס) ואין עשה דוחה וכו׳ שם ל״ב ע״ב עיין מג״א סי׳ תקפ״ו ס״ק כ״ג דמפרש וחכמים השוו דבריהם לשל תורה והעמידו דבריהם במקום עשה. ע) תקיעות וברכות דעלמא וכו׳ כן הוא לשון רש״י שם ל״ד ע״ב ועי׳ ר״ן פ״ד דר״ה דלא

וברכות של ראש השנה ושל יום הכיפורים מעכבות זו את זו. פ)מאי טעמא אמר רבא אמר להם הק׳ לישראל אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם. זכרונות. כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה. ובמה בשופר. ושופרות. שתעלה תפילתך בתרועה לפניו: ל)בתוספתא ובמסכת ר״ה:

ק)**סדר** תקיעות שלש של שלש שלש. שיעור תקיעות כשלש תרועות. ושיעור תרועה כשלש יבבות. פי׳ סדר תקיעות ג׳. אחת למלכיות. ואחת לזכרונות. ואחת לשופרות. של ג׳ ג׳. תקיעה ותרועה ותקיעה. לכל אחת ואחת. שיעור תקיעה כו׳. הכי קאמר ג׳ התקיעות כג׳ התרועות. שיעור תקיעה כשיעור התרועה. בשלש יבבות. שלש קולות בעלמא. כל שהן. ולא היינו שברים. כי שברים מרובים מיבבות: ר)תקע בראשונה ומשך בשנייה כשתים אין בידו אלא אחת. פי׳ תקע בראשונה פשוטה שלפני התרועה. תקע כדרכה ומשך בשנייה. תקיעה שלאחר התרועה משך כשתים לצאת בה ידי שתים. שהיה צריך לעשות זו אחר זו. פשוטה שלאחריה דמלכיות. ופשוטה שלפניה דזכרונות. אין בידו אלא אחת. ש)דאפסוקי תקיעה אחת לשתים לא מפסקינן: ת״ר ת)מניין שבשופר. ת״ל (ויקרא כה) והעברת שופר תרועה בחדש השבעי בעשור לחדש ביום הכפרים. וגו׳. אין לי אלא ביובל. בראש השנה מניין. ת״ל בחדש השביעי פירש [דהא כתב לן בכמה דוכתא דיום הכפורים] בחדש השביעי הוא. והכא יום הכיפורים כת׳. ומה ת״ל בחדש השביעי. שיהו כל תרועות של חדש שביעי שוות. ומניין שפשוטה לפניה. ת״ל והעברת שופר תרועה. פי׳ והעברת. פשוט׳ משמע. העברה קול אחד. דהעברה ביד לא מצית אמרת דיליף העברה העברה ממשה כתיב הכא והעברת שופר תרועה. וכת׳ התם ויעבירו קול במחנה (שמות לו). מה להלן בקול. אף כאן בקול. ומניין שפשוטה לאחריה. ת״ל תעבירו. פי׳ ביום הכיפורים תעבירו הרי העברה תחילה וסוף. ותרועה כתיבא בינתיים. והעברת שופר תרועה. תעבירו שופר. אין לי אלא ביובל. בראש השנה מניין. ת״ל בחדש השביעי. שיהו כל תרועות של חדש שביעי שוות. ומניין לשלש של שלש שלש. פי׳ מניין דהנך פשוטה לפניה ולאחריה. ותרועה באמצע. עבדינן תלתא זמני. לכל אחת ואחת פשוטה לפניה ולאחריה. ומניין ליתן את האמור של זה בזה ושל זה בזה. פי׳ לפי שג׳ תרועות הללו לא נאמרו במקום אחד שהשתים נאמרו בראש השנה והאחת ביובל. ומניין ליתן את האמור בראש השנה ביובל. וליתן את האמור ביובל בראש השנה. שיהו כאן וכאן שלש. ת״ל שביעי שביעי לגזירה שוה. פי׳ נאמר בראש השנה בחדש השביעי. ונאמ׳ ביובל והעברת שופר תרועה בחדש השביעי בעשור לחדש. הא כיצד ג׳ שהן ט׳. שיעור תקיעה כתרועה. שיעור תרועה כשלשה שברים: א)התקין ר׳ אבהו בקיסרי. תקיעה. שלשה שברים. תרועה. ותקיעה: שנייה תקיעה. שלשה

פירש כן, ועיין תוס׳ ל״ג ע״ב ד״ה שיעור וכו׳ ובהרא״ש פ״ד סי׳ י״ד. פ) מ״מ אמר רבא וכו׳ לפנינו שם ל״ד ע״ב איתא אמר רבה וכו׳ ועיין לעיל ט״ז ע״א תניא א״ר יהודה וכו׳ ל) בתוספתא ובמס׳ ר״ה. פירש הא דכתוב לעיל הוא במקומות הנ״ל. עד ובמה בשופר הוא בר״ה ל״ד ע״ב, ושופרות שתעלה תפילתך וכו׳ הוא בתוספתא, ולפנינו בתוספתא איתא בזה הלשון אמר ר׳ עקיבא אמרה תורה וכו׳ אמרו לפני שופרות כדי שתעלה תפילתכם בתרועה לפני. ק) סדר תקיעות שלש וכו׳ הכי מסיק הגמרא ל״ב ע״ב, וכן פירש״י ע״ש. ר) תקע בראשונה ומשך בשנייה כשתים כצ״ל זו אחר זו וכו׳ הוא כגירסא שהביא הב״ח ברש״י שם ועיין בחדושי הרמב״ן מה שהאריך בזה, ובריטב״א הנדפס מחדש כ״ז ע״א ע״ש. ש) דאפסוקי תקיעה וכו׳ כן הוא ג״כ לשון רש״י שם, ועיין ירושלמי פ״ג דר״ה ה״ג, וירושלמי פ״ד ה״י אפילו אחת אין בידו וכו׳ ועיין רא״ש פ״ד סי׳ ח׳ ובק״נ שם, ועיין כ״ב ה׳ ר״ה שהביא ג״כ הירושלמי הנ״ל. ת) מנין שבשופר וכו׳ שם ל״ג ע״ב ת״ל בחדש השביעי „פירש דהא כתב לן בכמה דוכתא דיום הכיפורים״ בחודש השביעי הוא כצ״ל ונשמט להכותב מתיבת השביעי הראשון להשני והלשון הוא כלשון רש״י ל״ד ע״א ד״ה שאין ע״ש. א) התקין ר׳ אבהו וכו׳ שם ל״ד ע״א, עיין ברב אלפס ובר״ן פ״ד דר״ה ובהרא״ש שם סי׳ י׳, ועיין בספר תמים דעים סי׳ קי״ט תשובה ארוכה מרב האי גאון בזה, ובבעה״מ סוף ר״ה, ובמלחמת שם, ובמאה שערים למהריצ״ג ה׳ ר״ה, ועיין בבעל העיטור בעשרת הדברות, ובשה״ל סי׳ ש״א שהאריך

שברים. ותקיעה: שלישית. תקיעה. תרועה. תקיעה: וסימנך קשר״ק. קש״ק. קר״ק. או תשר״ת. תש״ת. תר״ת: ולא ידעי׳ תרועה מאי היא אלא מדתרג׳ תרועה. יבבא גמרינן מאימיה דסיסרא. דכת׳ (שופטים ה) בעד החלון נשקפה ותייבב. ולא ידעי׳ אי גנוחי גנח. אי ילולי יליל. הילכך עבדינן הא והא. פי׳ גנוחי גנח. כאדם הגונח מלבו. כדרך החולים שמאריכין בגניחותם. ילולי יליל. כאדם הבוכה ומקונן. קולות סמוכים זה לזה. הילכך עבדינן הא והא. שברים ותרועה. דרחמנא כי אמ׳ תרועה באמצע פשוטה לפניה ולאחריה. הילכך בבבא קמא עבדינן תקיעה. וג׳ שברים. דילמא גנוחי גנח הוא. ועבדינן תרועה. דילמא ילולי יליל. ועבדינן תקיעה לפשוטה לאחריה. והדר עבדינן קש״ק קר״ק בתרייהן. דמספקא לן דילמא גנוחי גנח הוא. ולית בה ילולי. ואין לנו לעשות תרועה כלל. וקמפסקא תרועה בין שברים לתקיעה. פי׳ לפשוטה לאחריה: הילכך עבדינן בבבא תניינא קש״ק. תקיעה. שלשה שברים. תקיעה: ומספקא לן תו דדילמא ילולי יליל הוא ולית בה גנוחי. ואין לנו לעשות שברים וקמפסקי שברים בין תקיעה ראשונה לתרועה ואין כאן פשוטה לפניה. הילכך עבדינן בבבא תליתאה קר״ק. תקיעה. תרועה. תקיעה. אכתי יש לומ׳ א״כ קשר״ק למה לי. משום דדילמא גנח ויליל. הילכך עבדי׳ תרוייהו: אי הכי נעביד נמי איפכא קרש״ק. דדילמא יליל וגנח. ונעביד תקיעה. תרועה. שברים. תקיעה. הכי ליכא למימר דסתמיה דאיניש כי מתיילדא ביה מילתא ברישא גנוחי גנח. פי׳ גניחות ארוכות. קונפלייץ ב׳. ותהדר מייליל. פי׳ רצרייר ב׳. הילכך תלתא בבי ותו לא. ז)וכל כך למה כדי לערבב את השטן:

ג)מי שברך ואחר כך נתמנה לו שופר תוקע ומריע ותוקע שלש פעמים. פי׳ מי שברך. נתפלל תפילת המוספין ובירך תשע הברכות. ונתמנה לו שופר. תוקע. ומריע. ותוקע. בשביל מלכיות. וכן בשביל זכרונות וכן בשביל שופרות: ד)טעמ׳ דלא הוה ליה שופר. הא הוה ליה שופר מעיקרא כי שמע להו אסדר ברכות שמע להו: רב פפא בר שמואל הוה קא מצלי ביחיד ה)א״ל [לשמעיה] כי נחירנא לך תקע לי. פי׳ נחירנא. נוחר בגרונו. לסימן שסיימתי הברכה. תקע לי. א״ל [רבא] לא אמרו אלא בחבר עיר. פי׳ לא אמרו שיהא תוקע לכל ברכה אלא בחבורת ציבור. אבל יחיד מברך על כולן. ואחר כך תוקע תשע תקיעות: תניא נמי הכי. בשהוא שומעו על הסדר ועל סדר ברכות. במה דברים אמורים בחבר עיר. אבל שלא בחבר שומעו על הסדר ושלא על סדר ברכות. ויחיד שלא

בזה. ובריטב״א על ר״ה הנדפס מחדש ע״ש ועיין בשו״ת רשד״ם חלק יו״ד סי׳ קנ״ג. ז) וכל כך למה כדי לערבב השטן. כן הוא ג״כ לשון בעל ה״ג וסרע״ג אחר שהביאו תקנת ר׳ אבוה מסיימים וכל כך למה כדי לערבב השטן. ומשמע דהני רבוותא מפרשי להא דאמר ר׳ יצחק אתרווייהו קאי היינו על מה שתוקעין בעמידה. ועל מה שתוקעין בישיבה. דהלא מדאורייתא בשמע תשע תקיעות יצא ומפרש ר׳ יצחק שהוא כדי לערבב השטן. וניחא ממילא דקדוק הבעה״מ סוף מס׳ ר״ה וז״ל יש מדקדקין בשמיעה זו על הסדר שאנו נוהגין היום מה הן התקיעות שהן לערבב השטן אם אותן שתוקעין מעומד. הלא הם על סדר ברכות התפלה. והן נראין כשל תורה וכדרבא דאמר רבא אמר הקב״ה אמרו לפני בר״ה מלכיות זכרונות ושופרות וכו׳ ואם אותם שתוקעים מיושב הם לערבב השטן האיך מתחילין בהן ומברכים עליהם וכו׳. דתרווייהו הוא כדי לערבב השטן. וכדאיתא בתרגום יונתן במדבר כ״ט יום יבבא יהא לכון למערבבא סטנא דאתא למקטרגא. ומסכים נמי למה שכתב מהריצ״ג וז״ל ולמה תוקעין ומרעין כשהן יושבין ותוקעין ומרעין כשהן עומדין כדי לערבב השטן, ומדתלי לה בערבב שטן את שמע היכא דשמע תקיעות דמיושב ונטרפה לו שעה ולא עמד לשמוע תקיעות דמעומד, אי נמי לא שמע דמיושב ושמע דמעומד יצא דעיקר המצוה הוא התשע תקיעות היא. ועל דרך זה יש לפרש גם כוונת מאמר ר׳ יצחק השני. ואדלעיל קאי כל שאין תוקעין לה וכו׳ דלאו למימרא דאין תוקעין לה כלל (עיין תוס׳ שם ט״ז ע״ב ד״ה שאין וכו׳) רק שאין תוקעין לה אלא ט׳ תקיעות מעיקר המצוה וכדמפרש משום דלא איערבב שטן. ועיין בחידושי הריטב״א, ועיין לקמן סי׳ של״ד למה תוקעין ומריעין מיושב ומעומד וכו׳. ג) מי שברך וכו׳ נתפלל תפילת המוספים וכו׳ ל״ג ע״ב וכן הוא לשון רש״י שם. ד) טעמא דלא הוה ליה שופר וכו׳ שם ל״ד ע״ב. ה) א״ל לשמעיה כצ״ל כי נחירנא לך וכו׳ ניחר בגרונו וכו׳ לסימן שסיימתי הברכה כן הוא

תקע חבירו תוקע לו. יחיד לא בירך ה)אין חבירו מברך לו. מצוה בתוקעין יותר מן המברכים. כיצד שתי עיירות באחת תוקעין ובאחת מברכין. הולך למקום שתוקעין ואינו הולך למקום שמברכין. פשיט'. הא דאוריית'. והא דרבנן. לא צריכא אע"ג דהא ודאי והא ספק. פי' ודאי הוא לו שאם ילך אצל מברכים ימצא שם עשרה ויתפלל שליח ציבור ויוציאנו ידי חובתו. ו)ואם ילך אצל תוקעים שמא כבר עמדו והלכו לביתם:

וזו התשובה השיב ר' יוסף טוב עלם:

בראש השנה מקום שיש שליח ציבור מתפלל יחיד תשע. ושומע עלינו לשבח ז)וסדר תקיעתא מפי שליח ציבור. ויוצא ידי חובתו. שכך שנינו כשם ששליח ציבור חייב. ח)כך כל אחד ואחד חייב. ר"ג אומ' שליח ציבור מוציא אחרי' ידי חובתם. ואע"ג שר"ג יחיד הלכה כמותו. דאמ' רב הונא אמ' ר' יוחנן הלכה כר"ג: אבל במקום שאין שליח ציבור חייב לומ' עלינו לשבח בתוך התפילה. שאפי' ר"ג לא אמ' אלא לאותן העומדים בבית הכנסת ושומעים מפי שליח ציבור. ולאנוסים שאינם יכולין לבא בבית הכנסת מפני האונס. אבל שאר העם לא פטר. ט)דאמר רב אחא אמר רב שמעון חסידא פוטר היה ר"ג אפילו עם שבשדות. ולא מיבעיא הני דקיימי. ומקשינן תו. מעם שאחורי הכהנים שאינן בכלל ברכה. ומתרצינן. אלא כי אתא רב אחא א"ר שמעון חסידא לא פטר ר"ג אלא לאותם העומדים בבית הכנסת. ועם שבשדות דאניסי. אבל יחיד במקום שאין שליח ציבור חייב. והני דעיר נמי שאין באים בבית הכנסת אע"ג דיש שליח ציבור חייבין. שלא פטר ר"ג כו': וכשהן מברכין תשע ברכות היכא דליכא חבר עיר. יחיד אינו תוקע על סדר הברכות אלא לאחר תפילתו תוקע. קשר"ק. קש"ק. קר"ק. בזה אחר זה. דתנן מי שברך ואחר כך נתמנה לו שופר. תוקע ומריע ותוקע שלשה פעמים. ואמרי' טעמ' שלא היה לו שופר מעיקרא. אבל היה לו שופר מעיקרא כי שמע להו אסדר ברכות שמע להו. ואמרי' תו רב פפא בר שמואל קם לצלויי. (א"ר שמעיה) י)[אמר ליה לשמעיה] כו': וכן הלכה: וכשם שאין אומרי' סדר עבודה ביום הכיפורים אלא במוסף כך אין אומרי' סדר תקיעות אלא במוסף בלבד: ואע"פ שזריזין מקדימין למצות. הרי אמרו חכמים כ)שעת השמד היתה ותיקנוה בסדר המוסף כדי שלא יכירו בהם אויבים. ושוב לא זז הדבר ממקומו ולא חזר ליושנו: וקריאת התורה מסדר המוסף. שהרי שנינו. בזמן שיש שני שליחי ציבור ל)הראשון מקרא את ההלל. והשני מתקיע. מכלל שהשני מקרא את התורה. הא למדת שהיא מסדר מוסף. ועוד מטעם זה התקינו לתקוע אחר קריית התורה מפני העם המתאספים שם לשמוע קריית התורה. שאף מטעם זה התקין עזרא שישבו בתי דינין מפני אסיפת העם לקריית התורה. ולפיכך תוקעים בישיבה אעפ"י שעתידין לומ' בעמידה בתפילה על סדר ברכות. כדר' יצחק. דאמר ר' יצחק מ)למה תוקעים ומריעים בישיבה ותוקעין ומריעין

ג"כ לשון רש"י ד"ה נהירנא וכו' ונראה כי גם ברש"י צ"ל נחירנא כגירסת ס"א המובא שם, וכגירסת המחבר המעתיק לשון רש"י שם, א"ל רבא לא אמרו כצ"ל. ה) אין חבירו מברך לו כן הוא ג"כ בבה"ג, ובסרע"ג מברך לו, ולפנינו איתא מברך עליו. ו) ואם ילך אצל תוקעים שמא וכו' כן הוא ג"כ לשון רש"י שם ל"ד ע"ב, ולישנא באחת תוקעין הכריתו לפרש כן דמשמע דבודאי תוקעין שם לכך פירש דבאמת תקעו שם, אך הספק הוא שמא כבר הלכו משם, ועיין רמב"ם סוף ה' שופר דכתב בפשיטות ספק יש שם תוקע וכו' ע"ש. ז) וסדר תקיעתא וכו' עיין ירושלמי סוף מס' ר"ה ובריי"ף ובר"ן שם פ"ד דר"ה. ח) כך כל אחד ואחד וכו' לפנינו איתא כך כל יחיד ויחיד וכו'. ט) דאמר רב אחא וכו' שם ל"ה ע"א ע"ש י) אמר ליה לשמעיה כצ"ל. כ) שעת השמד היתה וכו' עיין ר"ה ל"ב ע"ב ובפירש"י ד"ה בשעת וכו' ועיין בתוס' שם ד"ה בשעת וכו' ועיין בתניא רבתי סי' ע"ה ובביאורי שם ס"ק כ"ט. ל) הראשון מקרא את ההלל וכו' ר"ה ל"ב ע"ב ע"ש. מ) למה תוקעים ומריעים וכו' שם ט"ז ע"ב. נ) אמר ר' פנחס וכו' פסיקתא רבתי פ"מ אמר ר'

בעמידה כדי לערבב את השטן. ואם נפשך לומר יתקעו ביוצר וקריאת התורה. הרי תשובותיו בצידיו. האחת שאין ציבור מצויין בתפילת יוצר. ועוד מצינו באגד׳ ס)א״ר פינחס בשם ר׳ יהושע בן לוי למה תוקעים בתפילת המוספים כדי שיהו (ישר) [ישראל] תוקעים ומליאים מצות כרימון. בשכבר קרו את שמע והתפללו וקראו בתורה. והואיל וכבר יצאנו ידי חובת ט׳ תקיעות אין חוששין עוד בתפילת המוספין אלא לתקיעה של שלש הואיל ויש שם עירבוב במקצת שלא להטריח את הציבור: ואו׳ מלכיות ותוקע קשר״ק דשמא הוא עיקר הסימן. ואומ׳ זכרונות ותוקע קש״ק. שיש לומר שכן היא סדר התקיעה. או יש לומר שסדר התקיעה הוא קר״ק. נמצא תוקע בסוף אחר הברכות כסדר מסה נפשך. ומנין שתוקעין על סדר ברכות. שכך שנינו כשהוא שומעם שומעם על הסדר ועל סדר ברכות. בד״א בחבר עיר כו׳:

פ)וששאלתם ביחוד שקורא הלל. תשובה. מאן דצלי ביחיד באילו כ״א יום שהיחיד גומר בהן את ההלל. חייב לברך לגמור את ההלל ולקרותו כולו. ולחתום אחריו. ובשאר ימים שאין גומרין בהן את ההלל. כשם שאין פותחין כך אין חותמין: וכן מנהג בשתי ישיבות:

ומה שחקקתם לפנינו. מצינו בהלכות קטועות. לא יחיד יחיד ממש אלא ע)אפילו ציבור נקראו יחידים. לא שמענו מעולם לא בכתב ולא בעל פה. ולא תעשו כן. שאין מנהג אלא כמו שפירשנו לכם: ולא תטעו באותם הלכות קטועות. כי הם מוטעות ומקוטעות. והאל לנו למושעות:

יוסף טוב עלם בר שמואל:

וזו תשובת רבינו עזריאל בר׳ נתן:

אשר חכמים יגידו: את שלום ידידי קרובי החבר ר׳ שמחה בר׳ יצחק. אני צעירו החתום דורש עם שלום קרובתי הגברת ובן יקיר יגדל כחושים: על שאילתו אני משיבו לפי עניות דעתי: ששאל פ)מה טעם אין אנו [תוקעים] בראש השנה. השלשים קולות על סדר ברכות של מוסף והרי שנינו צ)כולל מלכיות עם קדושת היום ותוקע. זכרונות ותוקע. שופרות ותוקע. ועוד שומעו שומעם על הסדר ועל סדר ברכות. וגם אותם עשר שאנו תוקעין למוסף על סדר ברכות מה טיבם. הלא אינו אלא במקום שלש דאורייתא משום ספיקא דגנוחי גנח או ילולי יליל. ואי משום דר׳ יצחק לערבב את השטן בישיבה ובעמידה היה לנו לעשות כל שלשים קולות על סדר ברכות. והשאר שאנו עושין בעמידה יעשו אותם בישיבה: תשובתו בצידו: שכששנינו שומעם על סדר ברכות. לא אמרו אלא במקום שאין כל יחיד ויחיד מתפלל לעצמו ברכות של מוסף. וסומכין על דברי ר״ג שאמר שליח ציבור מוציא את הרבים ידי חובתם שהרי קבעו רבותינו שהלכה כמותו בברכות של ראש השנה משום דאוושי קראי. אבל עכשיו שהורגל כל יחיד ויחיד להתפלל לעצמו יכול לשומעם אף שלא על סדר ברכות. ומנא תימרא. דתניא ק)כשהוא שומעם שומעם על הסדר ועל סדר ברכות. בד״א בציבור. אבל ביחיד שומעם על הסדר ושלא על סדר ברכות. וה״פ. בד״א דשומעם על סדר ברכות

פנחס בשם ר׳ יהוב״ל בשם ר׳ אלכסנדרי למה אין ישראל תוקעים מן התפילה הראשונה אלא בתפילת המוספים כדי שבשעה שהם עומדים בדין יהיו מצויין מלאי מצות הרבה ויזכו בדין. פ) וששאלתם ביחיד שקורא וכו׳ עיין לעיל סי׳ רכ״ו ובביאורי שם אות ט׳. ע) אפילו ציבור נקראו יחידים וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ כ״ב, ועיין בבה״ג ה׳ לולב ויחיד דקאמרינן גומר בהן את ההלל לאו יחיד ממש קאמרינן אלא כל היכא דלא כניפין כולהון ישראל יחיד קארי להון וכו׳. ועיין לעיל סי׳ רכ״ו מש״כ בזה. פ) מה טעם אין אנו תוקעים בר״ה וכו׳ כצ״ל. צ) כולל מלכיות

בזמן שהציבור שומעין הברכות מפי היורד לפני התיבה וסומכין על חבר עיר המתפלל להוציאן ידי חובתם. דהא בחבר עיר קיימינן. כדקת' לעיל. א"ל רבא לא אמרו אלא בחבר עיר. ועלה אמרי' תניא נמי הכי. ק) כשהוא שומעם. ופתרון חבר עיר הוא גדול וחשוב שבעיר. דכל מילי דמתא רמו עליה. לחלק צדקה. ולהתפלל בתעניות ובימי רחמים. ר) כאותה ששנינו בפ' בני העיר. בד"א בזמן שאין שם חבר עיר. אבל יש שם חבר עיר תנתן לחבר עיר. וכל שכן דדידי ודידכו עלי סמיכי. הכי משמע. בזמן שהציבור שומעין התפילה והברכות ונסמכין על חבר עיר היורד לפני התיבה להוציאן ידי חובתם. אבל ביחיד. כלומר בזמן שכל יחיד ויחיד מתפלל לעצמו שומעם שלא על סדר ברכות: לפיכך הורגלנו לעשות כל שלשים תקיעות שהן במקום התשע שהן מן התורה בישיבה. שלא על סדר ברכות ואחר כך אנו עושון דבר מועט לתפילת המוסף כדי לערבב השטן. גם בעמידה כדר' יצחק. ונאה הדבר ומקובל לעשותו על סדר ברכות אע"פ שאין צריך אלא שקבעום להם מקום הגון. קשר"ק למלכיות. קש"ק לזכרונות. קר"ק לשופרות. ודיי לנו בכך. מידי דהוה אביך ואחר כך נתמנה לו שופר. ואמרי' תוקע ומריע ותוקע. שלשה פעמים: ותדע אחי כי כל המפרש חבר עיר. חבורת עיר. כלומר ציבור. ש) אינו אלא שוגה: חדא דהוה ליה למימר לא אמרו אלא בציבור. למה עיקם לומ' חבר עיר. ועוד לא מצינו חבר עיר שהוא ציבור. ועוד אם כדברי הפותרים חבר עיר. ציבור. צריך לנו לפרש רב פפא בר שמואל הוה מצלי ביחיד שהיה מתפלל בראש השנה בלא מניין. נמצאת ממעט כבוד הזקן שהיה רגיל להתפלל תמיד בימי רחמים שלא במניין. דהא לא קתני זימנא חדא צלי ביחיד. או כי הוה מצלי ביחיד. א"ל (ר' שמעיה) [לשמעיה] כו'. אלא הוה מצלי ביחיד. דמשמע כן היה דרכו תמיד. ועל כורחך הכי משמע בציבור היה מתפלל ולא היה נסמך על שליח ציבור שיוציאנו ידי חובתו והיה מתפלל לעצמו תמיד. וא"ל רבא לא אמרו אלא בחבר עיר. חבר עיר ממש כאשר פירשנו: זו הדרך וזו העיר. צור ישראל יאיר עינינו בתורתו. ויורנו. ונלכה באורחותיו:

עזריאל בר' נתן ז"ל:

ואני יצחק בר' דורבלו מצאתי תשובה זו מרבינו עזריאל וכתבתיה כאן למען תמצא.

ואחריה אכתוב תשובת רבינו יעקב על דבר זה שהשיב לשונא לר' שמעון בר' נתנאל: אלה הדברים חידש רבינו עזריאל בר' נתן על סדר תקיעות של ראש השנה: נראה בעיני דהאידנא קיימ' לן כר' שמואל בר נחמני דאמר ת) אחת מדברי תורה ושתים מדברי סופרים. לפיכך אין אנו תוקעין על סדר ברכות אלא אחת שהיא מדברי תורה שהיא שלש. בפשוטה לפניה ופשוטה לאחריה שהן עשר. קשר"ק קש"ק קר"ק. מספיקא דגנוחי גנח וילולי יליל: אבל בישיבה לספר תורה תוקעי' אף השתים מדברי סופרים שהן שלש שהן תשע שהן שלשים. כדי להוציא את כל הציבור ידי חובתם שבאו כולן לשמוע קריאת התורה. כדכת' ואזני [כל] העם אל ספר התורה (נחמיה ח). אבל למוסף איכא דהוי למלכיות ולא הוי לזכרונות ולשופרות. או למלכיות ולזכרונות ולא הוי לשופרות. ולא שמע כל השלשים קולות. לפיכך דיינו על סדר ברכות על של ספר

עם קדושת היום וכו' שם ל"ב ע"א. ק) כשהוא שומעם וכו' שם ל"ד ע"ב. ר) כאותה ששנינו וכו' מגילה כ"ז ע"א, וע"ב. ש) אינו אלא שוגה, חדא וכו' עיין רש"י ר"ה ל"ד ע"ב ד"ה אלא בחבר עיר חבורות צבור, וכן פירש בברכות ל' ע"א אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר לא תקנוה אלא בצבור, חבר עיר חבורות העיר אבל לא ליחיד, אך במגילה כ"ז ע"ב פירש חבר עיר ת"ח המתעסקין בצרכי צבור, ועיין בערוך ערך חבר שהביא שני הפירושים שהביא המחבר ולא הכריע ביניהם, ועיין ר"ן פ"ג דמגילה שפירש חבר עיר חכם המתעסק בצרכי צבור האי הוא פירושו דחבר עיר הכא אע"ג דבפ"ב (צ"ל דבפ"ד) דר"ה חבר עיר היינו צבור, ובריטב"א ר"ה ל"ד ע"ב מבאר יותר וז"ל אלא בחבר עיר פירש בצבור, ובמס' מגילה אמרו חבר עיר על חבר הממונה על כל דברי מצוה המוטלין על הצבור, והוא מן הלשונות שבתלמוד שענינם מתחלף. ת) אחת מדברי

תורה. וספקותיה. דהיינו קשר״ק למלכיות. קש״ק לזכרונות. קר״ק לשופרות. כדי לערבב השטן בישיבה ובעמידה. ודווקא קש״ק והדר קר״ק. אבל איפכא לא. מהווא טעמא גופיה דאמרן גבי תקנת קשר״ק. סתמא דאיניש גנוחי גנח ברישא. דהיינו שברים. והדר ילולי יליל. דהיינו תרועה: עזריאל בר׳ נתן ז״ל: והשיב רבינו יעקב בן רבנא מאיר אשר שאלו ר׳ שמעון בר׳ נתנאל לשונא:

אשאלה מענה לשון מאת רבינו תם. שלפי שיטת ההלכה מסדר תקיעות משמע דעיקר סדר תקיעות על סדר ברכות. כדא״ל רב פפא בר שמואל לשמעיה כי נחירנא לך תקע לי. כו׳. וא״ל רבא לא אמרו אלא בחבר עיר. כו׳. לעיל: השיב ר״ת: מימיני בל אמוט. הקותי. לנוח ולשמוט. עד נעותי: אך על צורך השעה אשיב לך. כי האמת עיקר תקיעה על סדר ברכות. ואני הרגלתי בעירי לתקוע על סדר ברכות קשר״ק למלכיות. קשר״ק לזכרונות. קשר״ק לשופרות. כי בשלשה קשרק״ים הכל עשוי. ואין חסרון רק שאם אין גנח ויליל הפסיק בין פשוטה לפניה והפשוטה לאחריה בגינוח או ביליל ואין בכך כלום. כדא׳ ר׳ יוחנן א)שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. אבל קשר״ק וקר״ק אינו כלום. דכי קעביד קש״ק דילמא לא עביד תרועה. דגנוחי גנח. אבל כי עביד קשר״ק עביד כולהו. וכיון דבישיבה עבדינ׳ תקנתא דר׳ אבהו בעמידה לא חיישינן. משום אפסוקי פורתא שלא להפסיק בסדר ברכות יותר מדאי. על תקיעות שאינו (כראי) [כדאי]: ואם בעיניך דומה עיקר תקנת ר׳ אבהו על סדר ברכות בעמידה. בעיני דומה עיקר תקנת ר׳ אבהו בישיבה. שלא להפסיק בברכות. תקיעות שאינן צריכות: יעקב בר׳ מאיר: וכנגד אילו שלשים תקיעותי היו שלשים תקיעות במקדש. ב)שלש לנעילת שערים. ותשע לתמיד של שחר. ותשע למוספין. ותשע לתמיד של בין הערבים:

מיכן ואילך יסוד העמרמי:

א״ר יוחנן שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא. מתשעה בני אדם יצא. ואפילו בזה אחר זה. ואפילו בסירוגין. ואפילו כל היום כולו. ג)והני מילי דשמע להו ממאן דבר חיובא הוא. אבל שמע להו מאשה חרש שוטה וקטן דלא בני חיובא נינהו לא נפיק: דתנן זה הכלל כל שאינו מחוייב בדבר ד)אינו מוציא את הרבים (ידי הרבים) ידי חובתן. והיכא דשמע מן מאן דנפיק ביה חובתיה יצא. דתני אהבה בריה דרב זירא. כל הברכות כולן אע״פ שיצא מוציא ה)חוץ (א) מברכת הפירות וברכת המזון שאם לא יצא מוציא ואם יצא אינו מוציא:

ת״ר ו)רועה שהרביץ צאנו אחורי בית הכנסת וכן חולה שהיה מוטל אחורי בית הכנסת ושמע קול שופר או קול מגילה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא. ואעפ״י שזה שמע וזה שמע זה כיון לבו וזה לא כיון לבו. את שכיון לבו יצא ואת שלא כיון לבו לא יצא. אין הכל הולך אלא אחר כוונת הלב. שנ׳ (תהלים י) תכין לבם תקשיב אזנך. ואו׳ תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצרנה (משלי כג): תניא נמי הכי. ז)היה עובר אחורי בית הכנסת ושמע קול השופר או קול מגילה אם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא.

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) בסוף פרק לאוהו נ״ד חוץ מברכת היין וברכת הלחם.

תורה וכו׳ שם ל״ד ע״א א) שמע תשע תקיעות וכו׳ שם. ב) שלש לנעילת שערים וכו׳ סוכה נ״ג ע״ב. ג) והני מלי דשמע להו ממאן דבר חיובא כצ״ל וה״א לשון בה״ג ה׳ ר״ה ד) אינו מוציא את הרבים ידי חובתן כצ״ל ר״ה כ״ט ע״א. ה) חוץ מברכת הפירות וברכת המזון וכו׳ כן הוא ג״כ גירסת בה״ג ה׳ ר״ה, ולפנינו בר״ה כ״ט ע״א הוא חוץ מברכת הלחם וברכת היין וכו׳ ועיין שאילתות פ׳ יתרו ובהע״ש שם. ו) רועה שהרביץ צאנו וכו׳ הוא בתוספתא פ״ב דר״ה. ז) היה

אע״פ שזה שמע וזה שמע. זה כיון וזה לא כיון: נתכוון שומע ולא נתכוון משמיע. נתכוון משמיע ולא נתכוון שומע לא יצא עד שיתכוון שומע ומשמיע: כשם ששליח ציבור חייב כך כל יחיד ויחיד חייב. ר״ג אומר שליח ציבור מוציא הרבים ידי חובתם: תניא ח)אמרו לו לר׳ גמליאל לדבריך למה ציבור מתפללין. אמ׳ להם כדי להסדיר שליח ציבור תפילתו. אמ׳ להם למה שליח ציבור יורד. אמרו לו להוציא את שאינו בקי. אמ׳ להם כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי: אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן מודים חכמים לר״ג: כי אתא רבין א״ר יעקב בר אידי א״ר שמעון חסידא ט)לא פטר ר״ג אלא עם שבשדות משום דאניסי:

שיח. י)והילכת׳ אומ׳ זמן בראש השנה ויום הכיפורים: וזמן אומרו אפילו בשוק. בראש השנה דאיכא קידושא אמרי׳ ליה על כסא דקידושא. ביומא דכיפורא דלא איפשר למימר אמ׳ ליה שליח ציבור בציבורא: ת׳. והא דאמרי׳ ליתביה לינוקא גבי זמן דכוס של יום הכיפורים. וקשיא לך מה אהני המברך צריך שיטעום קאמ׳. ולא שיטעים. ופרשו לן. ליתביה לינוקא וליבריך ינוקא. אי איפשר לומר כן. דמי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתם. ואי בקטן שהגיע לחינוך כאשר פירשו לך וברכת זמן דרבנן היא. ואתי דרבנן ומפיק דרבנן. אי איפשר לומר כן. לחינוך כרת לא הגיע. דמשקינן ליה ביום הכיפורים. ועוד (לית ביה) [ליתביה] לינוקא. מאן ליתביה נהליה. מי הוזכר כאן. דקאמ׳ ליתביה. הכי איבעי למימר ליבריך ינוקא: לא זו הדרך: אני כך קיבלתי שהגדול יברך. וניתביה איהו לינוקא שלא הגיע לחינוך. ודקא קשיא לך כ)שיטעום ולא שיטעים. היכא דאיפשר טעים איהו. והיכא דלא איפשר יהיב ליה לינוקא וטעים. כדי שלא יהא שם שמים נזכר לבטלה. כדא׳ ל)אבל פורס לבניו ולבני ביתו כדי לחנכם במצות. אלמא כל על ידי הרחק כי לא טעים איהו וטעמי אחריני כגון בניו ובני ביתו שפיר דמי: וכן הלכה: למה: ת׳:

שיט. מאי טעמ׳ לא אמרינן הלל בראש השנה ויום הכיפורים. א״ר אבהו מ)אמרו מלאכי השרת לפני הק׳. מפני מה אין אומרי׳ שירה לפניך בראש השנה ויום הכיפורים. אמ׳ להן איפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו ויש׳ אומרי׳ שירה: עד כאן מהלכות גדולות פסוקות דרב יהודאי גאון:

מיכן ואילך ליקוטים מגאונים ותשובות מרבינו שלמה והרב ר׳ יוסף טוב עלם:

שכ. נ)ולומר זמן ביום טוב שני של ראש השנה נוהגין אנו במקומינו ובכל המקומות שעברתי בהם. ואין חילוק בין שני ימים טובים של ראש השנה לשני ימים טובים של גליות. אלא לעניין ביצה ומחובר ולאסור את של זה בזה. וטעמ׳ משום דאף בזמן הבית פעמים שיהו עושין שניהם יום ארוך. ואע״פ שלא היה שם ספק. דהא יום שני הוא היה עיקר יום טוב היו גומרין יום ראשון בקדושה שלא יזלזלו בה לשנה הבאה. ואההוא מנהגא סמכינן אנן. ולא משוינן לאיסורו תורת ספק. אבל לעניין זמן. מה נפשך. אי ספיקא הוא אמרינן זמן כשל גליות. ואי אמנהגא דבית דין סמכינן שהיו נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש אומרי׳ זמן. דהא מיום שני

עובר אחורי בה״כ וכו׳ ר״ה כ״ט ע״א. ח) תניא א״ל לר״ג וכו׳ שם ל״ד ע״ב. ט) לא פטר ר״ג וכו׳ שם ל״ה ע״א. י) והלכתא אומר זמן בר״ה וכו׳ עירובין מ׳ ע״ב. כ) שיטעום ולא שיטעים וכו׳ כן פירש״י שם ד״ה ליתביה וכו׳. ל) אבל פורס לבניו וכו׳ ר״ה כ״ט ע״ב ועיין רש״י עירובין שם. מ) אמרו מלאכי השרת וכו׳ ר״ה ל״ב ע״ב. נ) ולומר זמן וכו׳ עיין רא״ש עירובין פ״ג סי׳ י׳, ועיין ברא״ש ר״ה פ״ד סי׳ י״ד שהביא שם תשובות רש״י כמו שהביא המחבר כאן עד וכן הלכה ומוסיף וכן כתב רשב״ם בשם רש״י זקינו וכו׳ ועיין בשו״ת תשב״ץ ח״ג סי׳ קי״ד, והובא תשובות רש״י בטור סי׳ ת״ר ע״ש, ועיין בשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ נ״ד, ובשו״ת זכרון יהודה לרבינו יהודה

הוז מונין תיקון המועדות והוא עיקר ראש השנה וצריך לומר בו זמן: ובן הלכה: שלמה בר' יצחק: ורבותיו חלוקים עליו. וטעמם שמעתי. מפי מורי בשני ימים טובים של גליות שהן משום ספק דשתי קדושות הן (או) [אומרים] זמן בשניהם שמא יום ראשון חול והשני קודש. אבל בשני ימים טובים של ראש השנה שהן קדושה אחת כחד יומא אריכא דמי. ולא אמרי' זמן כי אם בראשון: בתשובת ר' יוסף טוב עלם מצאתי: שני ימים טובים של ראש השנה לאו דאורייתא נינהו. ואפילו הכי קדושה אחת הן. מה טעם. כיון דקבעום קודם חורבן הבית. דתנן ס)בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום. פעם אחת כו': ואם נפשך לומר והלא סנהדרים גדולים תיקנו לנו שני ימים טובים של גליות. ואפילו הכי שתי קדושות הן. אותם לא הוקבעו אלא לגולה ומשום דספיקא דקביעותא דירחא. ומקרא מעיד וצווח הרימו מכשול מדרך עמי (ישעיה נז). ובני גולה טפילין היו לארץ ישראל ונעשת כמי שלא פשט איסורו ברב הקהל. אבל שני ימים טובים של ראש השנה דבפני הבית נתקנו. ופשט איסורו בכל ישראל נעשה הדבר כמו שניתנו מהר סיני. וקדושה אחת להן. שהן לא קבעום משום ספיקא. דהא אינהו בקיאי בקיבועא דירחא: יוסף טוב עלם בר' שמואל: ת':

שבא. ע)**וכבר** נחלקו גדולי הדור על מוספי ראש השנה. הגאון ר' יצחק לוי ור':

יש שמזקיקין לפרש מקראות של כל מוספי היום במפני חטאינו.

כאמור. ובראשי חדשיכם וגו'. ונא' ובחדש השביעי. וגו'. שהרי א' את מוספי יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך. ובאותו המשמעות היה ראש חדש. כאותה שמועה השנוייה בעירובין שאו' זכרון אחד ועולה לכאן ולכאן. ואומ' ותתן לנו יי' אלהינו את יום הזכרון הזה. ומוסב אשניהם. שכן אי איפשר לראש השנה בלא ראש חדש. ויום חדש זה קרוי זכרון. דכת' באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה. מה שאין כן בשאר שתי קדושות. לפי שיש שבת בלא פסח ופסח בלא שבת. לפיכך אין בהזכרת אחד מהן משמע אזכרת חבירו. וצריך לנקוב בו בהדיא את יום המנוח הזה ואת יום חג המצות הזה. והני נמי דפשר בזכרון אחד לשניהם: מיהו כשבא לפרש מניין המוספים בראש השנה אם אינו אומ' ובראשי חדשיכם. מנה מחצה ודילג מחצה. ונראה כממעט במוספין וכך אומרי' כל גאוני (לוהיר) [לותיר]: ויש שהן מוחין לומ' ובראשי חדשיכם בראש השנה. דדילמא נפיק מיניה חורבא. ולהוו מדמו ומשוו ליה כשאר ראש חדש דכולא שתא למנות המועדות מיום שני. כדרך כל השנה שאנו מחשבין ומתקנין מועדים מיום (ראשון) [שני] של ראש חדש ועבדי ליה לראש השנה כשתי קדושות: ואמרי' הן שאין לנו לסמוך אלא אמסקנא דשמעת' זכרון אחד עולה לכאן ולכאן: וכבר נשתלחו הדברים לרבינו נ"ע. ובא והכריע כדברי האומ' צריך להזכיר פסוקין של כל מוסף ומוסף ולא להקפיד שמא יאמרו אלול מעובר הוא ויקחו מניינם מיום שני: והילך תשובתו:

בן הרא"ש סי' ל"ז. ובפרדס לרש"י ז"ל סי' קס"ו. ס) בראשונה היו מקבלין וכו' כצ"ל ר"ה ל' ע"ב. ע) וכבר נחלקו גדולי הדור וכו' כל דברי המחבר כאן עד אלא מקראות של ר"ה בלבד, הובאו בלשונם בשה"ל סי' ר"צ עם מעט שינוים קטנים. אך שינוי אחד לא נקלה הוא מצאתי בדבריהם. כי המחבר העתיק וכך אומרים כל גאוני לותיר (פירש שגם הם הסכימו לומר הפסוקים ובראשי חדשיכם בר"ה) ויש שהן מוחין לומר ובראשי חדשיכם וכו' ובשה"ל העתיק ויש כל גאוני לותיר שהיו מוחין לומר ובראשי חדשיכם בר"ה וכו' הרי סתירה בדעת חכמי לותיר מהיפך אל היפוך, וגם הלשון בשה"ל ויש כל גאוני לותיר וכו' הוא דחוק, ויגעתי ומצאתי בספר האגור בדיני ר"ה סי' תתקי"ב וז"ל והגאון רבינו יצחק הלוי כתב יש מדקדקין לפרש המקראות של כל מוספי היום, וכל גאוני לותיר מורין לומר ובראשי חדשיכם, ונשתלחו הדברים לפני רש"י והכריע כדברי האומר צריך להזכיר פסוקים של כל מוסף ומוסף, ואין להקפיד שמא יאמרו אלול מעובר הוא וכו' שבה"ל עכ"ל הרי הביא גם הוא משה"ל שדעת חכמי לותיר לומר ובראשי חדשיכם כאשר הביא המחבר בשמם, אשר ע"כ נראה שט"ס בשה"ל אשר לפני דפוס ווילנא שהוציא לאור הרב רש"ב, וכצ"ל וכן אומרים כל גאוני לותיר ויש שהיו מוחין לומר וכו', מיום שני של ר"ה כצ"ל. לסמוך אלא אמסקנא

אשר הזקיקני לתת לב על סדר המקראות מוספי יום הזכרון. אשר הנהיג רבינו לפני פטירתו להזכיר ובראשי חדשיכם. ולאחר פטירתו חלוקין. להחזיר הדבר ליושנו. ואמרי׳ שיש איסור וחילול בדבר. שהשומע אזכרת ראש חדש ביום שני סבור אלול מעובר ובא לקלקל את המועדות. ועוד ראייה לדבריהם מאשר פסקו רבותינו או׳ זכרון אחד עולה לכאן ולכאן: לא שמענו את דברי כח החלוקין ולא להכריע באתי כי איני כדאי לעשות סעד לדברי הארי שן סלע וגבעת עולם. אך מעבור על משלחתו אשר הזקיקני להודיע מה קיבלתי מרבינו יעקב בר׳ יקר זצ״ל באותה שמועה: אני משיבו כששימשתי לפניו לא שמעתי מפיו קדוש באותה שמועה בסדר המקראות כלום. ומהו להזכיר בראש השנה את של ראש חדש. פירש לתלמידיו כגון ותתן לנו יי׳ אלהינו את יום הזכרון הזה ויום ראש החדש הזה וכן ביעלה ויבא. וכן במוסף את מוספי יום הזכרון הזה ואת יום ראש החדש הזה. וכן בחתימה. מקדש ישראל ויום הזכרון וראשי חדשים. אבל בסדר המקראות לא הזכיר. ואני לא שאלתי. כי לא ראיתי נוהגין במקומינו בשום יום טוב הזכרת מקראות של מוספין. לפי שאין שגורין בפה חוץ ממוספי שבת וראש חדש שהן תדירין ושגורין בפה. ומסיימין מפי כבודך. כדרב חננאל אמ׳ רב. ומשבאתי משם ושמעתי מפי צדיק ר׳ מאיר בר׳ יצחק שמסדרין. הנהגתי במקומי לסדרן. ועתה שמעתי שהנהיג רבינו הלוי להזכיר את מוסף ראש חדש במקראותיו. ורואה אני את דבריו. ולא כחולק על רבינו יעקב בר׳ יקר. שלא הנהיג כן. כי ידעתי מדתו בחר לו בגדולה מכולם. והנהיג עצמו כאספוקה הנדרסת. ושם עצמו שירי שיריים. ולא מלאו לבו לעטרת הראוייה לו. לחדש דבר בדורו. ואם רבינו יצחק הלוי שם דברים ופיזר בשעת (המכנסיים) [המכנסין]. אומר אני. מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו. ועל שניהם אני קורא. ועמך כולם צדיקים. ואת אשר עם לבבי. אני משיב לנדיבי. כי דבריו נכוחים למבין. (ואין) [ואם] באנו לפרוש מהן כפורשים מחיים. ומן הטעם הזה מה ראו רבותינו לחלק שתי קדושות הללו. משאר כל שתי קדושות שחל ביום אחד. שהוזקקנו בשאר קדושות להזכיר את שניהם בפתיחה ובחתימה. ובזה אומ׳ זכרון אחד. אלא שבזה פ)יש לומ׳ (ששמע) [שמשמע]. (העולה) [האחד] עולה לכאן ולכאן מה שאין (כאן) [כן] בשאר שתי קדושות לפי שיש שבת בלא פסח. ופסח בלא שבת. לפיכך אין במשמעות הזכרת אחד מהן הזכרת חבירו. (אצל) צ)[אבל] יום הזכרון. [אינו] אלא בראש חדש השביעי. ויום ראש חדש זה קרוי זכרון. כדכ׳ באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה. לפיכך כשמזכיר יום הזכרון הרי ראש חדש במשמע. וזהו פי׳ עולה לכאן ולכאן. מלשון התלמוד אנו למידין: וכשנשאלה השאלה בבית המדרש. ופירשו שני צידי טעמיה לדרך זו ולדרך זו כדרך כל השאילות שבתלמוד. ולא תלו שלא להזכיר בחשש איסור וחורבא. אלא בשלא לצורך תלאוהו. דהכי אמרי׳ כיון דחלוקין במוספין מדכרינן. או דילמא (או) אומר זכרון אחד ועולה לכאן ולכאן. כלומ׳ סגי בהכי. ולא אמרינן או דילמא חיישינן לחורבא פלונית. ואילו היה בידו לתלות הטעם בחשש איסור. (ולא) [לא] היה תולהו ברשות. הואיל וטעם דהזכרה משום עולה לכאן ולכאן הוא. תינח. היכא דאיכא לו למימר עולה לכאן ולכאן. כגון בפתיחה ובחתימה. שהוא אומ׳ את יום הזכרון הזה. שהרי ראש חדש במשמע. אבל כשבא לפרש את מניין המוספין. ומונה ומשייר. נראה כממעט את המוספין. שהרי או׳ את מוספי יום הזכרון הזה. ובאותו המשמע הזה ראש חדש. ומנה מחצה ודילג מחצה. טוב לו לשתוק משניהם ולסיים מפי כבודך כאמור. ואם בא להזכיר מזכיר שניהם. ואו׳ אני שכך נהגו הראשונים להזכיר את שניהם.

כצ״ל ועיין בשו״ת תה״ד סי׳ קמ״ג. ובפסקיו סי׳ קי״ז. פ) יש לומר שמשמע האחד עולה לכאן

ודורות האחרונים קבעו המקראות במוספין ק)ושגו במשמע זכרון אחד. ולא קבעו בו אלא מקראות של ראש השנה בלבד: שלמה בר׳ יצחק: והבא לומר אחרי ששעירי המוספין באים לכפר על טומאת מקדש וקדשיו. ר)מאן נימא לן ששעיר ראש חדש לחטאת היה קרב היום. הרי יש לסמוך על של ראש השנה: אין הדין עמו. ראוין שני שעירין ליקרב היום. על טומאה שאורעה לה בין זה לזה. כמו ששנינו בזבחים. פ״ק. ש)ראויין היו ישראל להקריב קורבנותיהם בכל שעה על טומאה שאורעה בין זה לזה. אלא שחיסך הכת׳. ועוד בשעיר של ראש חדש אמ׳ הק׳. ת)הביאו כפרה עלי על שמיעטתי את הירח. ובפ׳ החליל פרכינן א)גבי ארבעים [ושמונה] תקיעות. וליתני ראש השנה שחל להיות בשבת. דאיכא תלתא מוספי. מוסף דשבת. ודראש חדש. ודראש השנה. ש״מ כולן קריבין. ואין אחד מהן משוייר. ומלבד עולת החודש דכתיב במוסף ראש השנה. לאו למעט אתא. אלא אורחיה דקרא הוא. להזכיר את המרובה: כך נזרקה מפי ר׳: פעמים היה ר׳ מסיים מפי כבודך. בלא שום פסוקין. לאפוקי נפשיה מפלונתא. ממוראו של יום. ב)והיה פוטר עצמו כדרב חננאל. ולא לשנות את המנהג: וכן היה נוהג רבינו שלמה זצ״ל: ת׳:

ורבינו ר׳ יצחק הלוי מזקיק לומר ובראשי חדשיכם בשיני כבראשון. מה נפשך. אם יום ראשון הוא יצא ידי חובתו. ואם חול הוא א״כ למה אנו אומרי׳ ובחדש השביעי. סוף דבר כל זמן שאתה קורהו באחד לחדש אתה צריך לומר ובראשי חדשיכם. וזה בלא זה אי אפשר. אם אחד בחדש הוא ראש חדש הוא. ושני מוספין היו קריבין בו ביום. ואם ספק הוא. כשם שאנו רגילין לומ׳ בפסח בעצרת ובחג מוסף של יום ראשון בשני מחמת ספק. כך אנו צריכין לומ׳ מוספי של ראש השנה בשני כבראשון: ובספר הישר כת׳ ר״ת: מורי אבי היה מתפלל בראש השנה ג)ושני שעירים לכפר ושני תמידין כהילכתן. האחד שעיר של ראש חדש. והשני שעיר של ראש השנה. כדמוכח ביומא. ובשבועות. שהרי שעירי הרגלים ושעירי ראשי חדשים אין כפרתן שוה. ופשוט הוא. אלא שטעו במקרא וקבעו בו להתפלל: ד)ובתשובת ר״ת (לר״ס) [לר״ם]:

ואשר כתבתי כי היה לו לכתוב מלבד חטאת החדש. כדכת׳ גבי יום הכיפורים. דרשה זו אינה מסירה לכאן ולכאן ואין עניינה לכאן. אך לתינוקות של בית רבן אנו מפרשים של יום הכיפורים שניהן לכפרת ישר׳. והוצרך בו מלבד להודיע שיש שתי כפרות לדבר אחד. כדאמרי׳ גבי עצרת. אבל גבי (עצרת) [ראש השנה] ששעיר של יום כת׳ בו לכפר עליכם. ושל ראש חדש ליי׳ כת׳. ואין כפרתם אלא זה לגבוה וזה להדיוט. ולמה יבטל זה את זה. אבל בשעיר יום הכיפורים ובשל עצרת הוצרך לפרש שלא יבטל זה את זה אע״פ שכפרה אחת היא. וגם בעולת התמיד שלא יבטלו משום עולות

ולכאן מה שאין כן וכו׳ כצ״ל וע״ע השינוים באו״ז הל׳ עירובין דף ל״ח. צ) אבל יום הזכרון אינו אלא וכו׳ כצ״ל. ק) ושגו במשמע וכו׳ וכן הורה לנו רש״י דעתו בקצרה בר״ה ל״ה ע״א ד״ה אילימא משום דנפישי קראי דאיכא מוספי ר״ה ור״ח ומלכיות וזכרונות ושופרות. ר) מאן נימא לן ששעיר וכו׳ עיין תוס׳ ר״ה ח׳ ע״ב ד״ה שהחדש וכו׳ וברמב״ן על התורה במדבר כ״ט. ש) ראוין היו ישראל וכו׳ זבחים ו׳ ע״ב. ת) הביאו כפרה עלי וכו׳ שבועות ט׳ ע״א. חולין ס׳ ע״א. א) גבי ארבעים ושמונה תקיעות וכו׳ כצ״ל סוכה נ״ד ע״א. ב) והיה פוטר עצמו כדרב חננאל וכו׳ פירש דאמר ר״ה ל״ה ע״א כיון שאמר ובתורתך כתוב וכו׳. ג) ושני שעירים לכפר וכו׳ האחד של ר״ח וכו׳ עיין תוס׳ ר״ה ח׳ ע״ב ד״ה שהחדש וכו׳. ושם ל״ה ע״א תוס׳ ד״ה אילימא וכו׳ ובראו״ש שם סי׳ י״ד ותוס׳ עירובין מ׳ ע״א ד״ה זכרון וכו׳ ועיין תוס׳ ביצה ט״ז ע״א ד״ה איזהו וכו׳ והשיב לו רבינו משולם דלא עלה על לבו לומר כן וכו׳ ועיין בספר הישר לר״ת סי׳ תר״ך. ובפ״י ר״ה ח׳ ע״ב. ועיין בט״א ר״ה שם שמתרץ ג״כ דעת הר״ר משולם ולא זכר דברי התוס׳ ביצה הנ״ל דלא עלה על לבו לומר כן. ועיין תוס׳ שבועות ח׳ ע״ב ד״ה ונפקא מינה וכו׳. ובירושלמי שבועות פ״א ה״ד. ועיין ברמב״ן על התורה במדבר כ״ט הזכיר באחד לחדש השביעי מלבד עולת החדש ומנחתה ולא הזכיר חטאת החדש וכו׳ ועיין בברכ״י סי׳ תקצ״א. ד) ובתשובות ר״ת לר״ם וכו׳ כצ״ל והוא תשובת ר״ת לר׳ משולם כמפורש בספר הישר

של יום. ולא זהו בכללם ליבטל בשבילם. וכו' ומאריך בתשובה. בעיניין אחר. פר"ת. ועוד ראייה לדבר ה)בתוספתא. דקתני שלשים (ושלשה) [ושנים] שעירים קריבין בכל שנה. שנים עשר לכל חדשי השנה ושעירי הרגלים כו'. אלמ' דבראש השנה קרב שעירי של ראש חודש לבד אותו של רגל. ומיהו אין מזכירין אותו להדיא שהרי זכרון אחד עולה לכאן ולכאן. ו)כד' בפ' בכל מערבין:

ומכל מקום ז)במסכ' סופרים מצאתי ובראש השנה יאמר ביום טוב מקרא קודש הוא ובראש החדש הזה וביום ראש השנה הזה. וביום תקע שופר הזכרון הזה: ומיהו ההוא דבכל מערבין לא תקשי להא. דההיא לעניין פרשת חדש קאמ' דלא צריך. ולעולם מדכר דראש חדש במסכת סופרים. ומיהו סוף סוף הא ליתה. מדנדסי' ח)בריש שבועות ירושלמי. ר' יעקב בר אחא בשם ר' אחא אמ'. העובר לפני התיבה ביום טוב של ראש השנה אין צריך להזכיר של ראש חדש. חד בר נש עבר קמי תיבותא ולא אידכר דירחא. וקלסוניה: ע"כ ת': (בלוהיר) [בלותיר] רובם היו או' והשיאנו בראש השנה ויום הכיפורים. ורבינו יצחק בר' יהודה בשם רבו ר' אלעזר אומר אותו כל ימיו. וכך היו נוהגין (במיצצא) [במגאנצא]: ור' משולם בר' משה ט)שאל את פי אריות יושבי ירושלם. עיר הקדש. והשיבו. שאו' והשיאנו. ומביאין ראייה לדבריהם י)ממסכת ברכות ירושלמי בפ' הרואה: והגאון ר' יצחק הלוי בישלו בגרמייזא. מפני שרוצה לומר את ברכת מועדיך. וברכת מועדים לא כתיבא אלא אשלש רגלים. דכת' שלש פעמים בשנה יראה (דברים טז). וגו'. וכת' בתריה איש כמתנת ידו כברכת יי' אלהיך אשר נתן לך. וראש השנה לאו מן הזמנים הוא. דהא לא (חתמינו) [חתמינן] מקדש ישר' והזמנים: ת'. ואני אומ' דודאי מן הזמנים הוא. ומועד אקרי. וראייה ממסכת סוטה דאמרי' בפ' ואילו נאמרין. גמרא פרשת המלך. כ)ואי כתב רחמנא במועד הוה אמינא מראש השנה. פרש"י שכולן נקראו מועד. כדכת' אלה מועדי יי' (ויקרא כג). וקא חשיב נמי ראש השנה: יצחק בר' דורבלו: ולי נר' ראייה מפ' אילו מגלחין דפסקינן ל)הילכת' כר"ג. דאמ' ראש השנה יום הכיפורים כרגלים. מאי טעמ' הוקשו כל המועדים זה לזה: (אב"ו) [אבן]: ובמקום אחר מצאתי:

שכב. אין אומ' בראש השנה והשיאנו יי' אלהינו את ברכת מועדיך לחיים לשמחה ולשלום כאשר רצית ואמרת לברכינו. לפי שלא הוזכרו ברכה ושמחה אצל ראש השנה ויום הכיפורים כל עיקר. אלא אצל שאר הרגלים. במשנה תורה. כביכול אין שמחה לפני המקום באותה שעה שמפני העולם התלוי לחובה. וכן במצרים הוא אומ' ולא קרב זה אל זה כל הלילה וביהושפט הוא אומ' (ותעבר) [ויעבר] (הרינה) [הרנה] במחנה (מלכים א כב) הודו ליי' (כי טוב) כי לעולם חסדו (ד"ה ב כ). אבל כי טוב לא נאמר שם. מ)מלמד שהק' אינו שמח על אבדן מעשה ידיו. וכן הוא אומ' חי אני נאם אדני יֱהֹוִה אם אחפץ במות הרשע (יחזקאל לג). והואיל ולא הוזכרה בהם שמחה אין הדבר נאה ומתקבל לומרה בתפילה. ואף מן הטעם הזה אין אומ' הלל בראש השנה.

לר"ת סי' תר"כ ע"ש. ה) בתוספתא דקתני שלשים ושנים כצ"ל והוא בתוספתא פ"ק דשבועות. ו) כדאמר בפרק בכ"מ עירובין מ' ע"ב. ז) ובמסכת סופרים וכו' הוא מס' סופרים פי"ט ה"ה ובר"ת ביו"ט מקרא קדש הזה ובראש החדש הזה וביום ר"ה הזה וביום תקיעת שופר הזכרון הזה. ח) בריש שבועות ירושלמי וכו' ושם הובא גם התוספתא שהביא מקודם ע"ש. ט) שאל את פי אריות וכו' כן היא ג"כ בשה"ל סי' רפ"ו, וכן הוא בפרדס לרש"י ז"ל סי' קס"ח ובשתי המקומות הנ"ל הלשון יותר מתוקן מפני שאינו יכול לומר את ברכת מועדיך וכו' ועיין במרדכי סוף ר"ה. י) ממסכת ברכות ירושלמי וכו' כצ"ל ה"ב שמואל אמר צריך לומר והשיאנו. כ) ואי כתב רחמנא במועד וכו' סוטה מ"א ע"א. ועיין בפירש"י שם. ל) הלכתא כר"ג וכו' עיין מ"ק כ"ד ע"ב ויעבר הרנה כצ"ל. הודו לה' כי לעולם חסדו כצ"ל. מ) מלמד שהקב"ה אינו שמח וכו' סנהדרין ל"ט ע"ב. ועיין מגילה י'

דא' ר' אבהו נ)אמרו מלאכי השרת לפני הק' כו': עוד מצאתי: כל האומ' והשיאנו בראש השנה ויום הכיפורים אינו אלא טועה. ועליו הכת' אומ' (קהלת ב) והכסיל בחשך הולך. שאע״פ שהושבה תשובה מארץ ישראל שאומ' אותו אין בכך בלום. שמנהג ארץ ישראל לבדו. ומנהג בבל לבדו. כמו שמצינו תשובה שהרבה דברים בין בני בבל ובין בני ארץ ישראל. וזהו שפירשנו בתלמוד. ס)וליוצא ולבא אין שלום (זכריה ח). א״ר יוחנן זה היוצא מתלמוד לתלמוד. מפני שחלוקים במנהגם ובשמועותיהם. ובפסקי הלכותיהם. שהרי לדבריהם אומרי' והשיאנו בראשי חדשים. ע)כדמפורש בתחילת פסיקתא הגדולה. ר' שמעון בר אבא אמ' בשם ר' יוחנן צריך לומ' והשיאנו בראשי חדשים. ואף חותמים בארץ ישראל בהזמנים כדמפורש בהרואה ירושלמי אצל תפילת ראש חדש רב אמ' צריך לומר בה זמן. ושמואל אמ' צריך לומר והשיאנו. לפיכך בארץ ישראל אומ' והשיאנו. והותמי' בהזמני' בראש השנה. כמו שמפורש במסכת סופרים. לפי שהוא ראש חדש. ואנו אין אומרי' כן בראש חדש. לפיכך בראש השנה אין לנו לעשות כמותם. שהרי אף לומר בה זמן פ)נסתפק לנו במסכת ערובין. ואע״פ שחל מידי שנה בשנה. מפני שלא נקראו רגלים. דמתרגמי' זימנין. ומתוך הדברים למדנו שכל שאינו רגל אינו חשוב לא מועד ולא זמן לקרותן כן בעיקר השם. ואע״פ שכלולין הן בכלל מועדו' שבתורה. שהרי ממה נפשך מועד בלשון תורה. הוא זמן בלשון חכמים. צא ולמד. ממה שאנו מתרגמין וישׂשכר באהליך (דברים לג). במהכך למיעבד זימני מועדייא בירושלם. והיו לאותות ולמועדים (בראשית א). ויהון לאתין ולזמנין. ומ״מ אינן חשובים זמן גמור לקרותם בעיקר השם לא מועד ולא זמן. ואע״פ שפסקנו שאומ' בהן זמן. הוא. מפני שחלין מזמן לזמן. צ)ואין הלכה בזו כבארץ ישראל: ק)וזהו שהוקשה לו לר' [דאיתא] במסכת ברכות מקדש ישראל וראשי חדשים. וכן בסנהדרין בהיו בודקין. עוד מצינו שחותמין כך מקדש ישראל וראשי חדשים. ועוד בעירובין מצינו שאינה לגירסת הרואה ירושלמי. שלא אמרו רב ושמואל כן לומר זמן בראש חדש. שהרי אין ראש השנה מוצא מכלל ראש חדש. ומצינו בעירובין רב ושמואל דאמרי תרוייהו אין אומ' זמן לא בראש השנה ולא ביום הכיפורים. מכלל שאינן חשובין מועד. ואע״פ שנקרא ראש חדש מועד. כדכת' קרא עלי מועד (איכה א). ר)שעיברו את תמוז. ואף מהטעם הזה אינו ראוי לקרותו חג. לומר בתפיל' חגים וזמנים לששון ואע״פ שכת' בכסא ליום חגינו (תהלים פא). ועוד שמפרש בפסיקתא. ליום. ש)שיש בחדשו רוב חגים. ועוד ראייה שאין חותמין מקדש ישראל והזמנים. אלא באילו הא למדת שאילו בלבד שם מובהק שלהם זמן ומועד. אבל לא הנותרים: ע״כ ת': ת':

שכג. אמרי' בפרקי דר' אליעזר בן הורקנוס ת)בראש [חדש] אלול אמ' הק' למשה עלה אלי ההרה א)והעברת שופר בכל המחנה שהיה משה עולה בהר

ע״ב. נ) אמרו מלאכי השרת וכו' ר״ה ל״ב ע״ב, ערוכין י' ע״ב ס) וליוצא ולבא וכו' כצ״ל זה היוצא וכו' חגיגה י' ע״א ע״ש. ע) כמפורש בתחילת פסיקתא הגדולה וכו' הכוונה על הפסיקתא רבתי וגירסא יפה ונכונה הביא לנו המחבר „צריך לומר והשיאנו בראשי חדשים" ולפנינו שם הגירסא משובשת „וצריך בחולו של מועד לומר והשיאנו" והמפרש נדחק שם ומשבש ומגיה דצ״ל כחוש״מ לומר והשיאנו ע״ש. ועיין במרדכי סוף ר״ה, ובשה״ל סי' רפ״ו ובתניא רבתי סי' ע״ג ובביאורי שם. פ) נסתפק לנו במסכת עירובין מ' ע״ב. צ) ואין הלכה בזו כבארץ ישראל כצ״ל. ק) וזהו שהוקשה לו לר' דאיתא במס' ברכות כצ״ל מ״ט ע״א, וכן בסנהדרין מ״ב ע״א. ר) שעיברו את תמוז וכו' תענית כ״ט ע״א. ש) שיש בחדשו רוב חגים עיין פסיקתא רבתי סוף פ' ל״ט. ועיין בש״א סי' ק״ב אם יש בר״ה משום קדושת יו״ט כשאר יו״ט. ת) בראש חדש אלול וכו' כצ״ל. א) והעברת שופר בכל המחנה וכו' לפנינו בפדר״א מ״ו איתא והעבירו שופר, ומלשון זה משמע שישראל מעצמם העבירו שופר לבל יטעו עוד, ומגירסת המחבר בפדר״א משמע דהקב״ה צוה למשה להעביר שופר, וכן משמע מגירסת הראב״ן סוף סי' ס״א וז״ל בפדר״א בר״ח אלול תקע משה בשופר ועלה בהר וביוה״כ ירד ותקע בשופר להודיע לישראל שיצומו משום ועניתם את נפשותיכם ולפי שתקע משה בר״ח אלול

שלא יטעו עוד ישראל לע"ז. והקב"ה נתעלה באותו שופר. שנאמר עלה אלהים בתרועה יי' בקול שופר (תהלים מז) ולכך התקינו חכמים שיהו תוקעים בראש חדש אלול בכל שנה ושנה: מצ': בפ"א דכריתות גמרא המפטם את השמן. ג)אמ' אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא. יהא איניש רגיל למחזי בריש שתא קרא כרתי סילקא ותמרי. מיכן נהגו בני צרפת לאכול בראש השנה תפוחים אדומים. וכן בפרוונצא אוכלין ענבים לבנים ותאנים לבנים וראש כבש. כל דבר חדש וקל וטוב לסימן טוב לכל ישראל:

שכד. מספר הישר. למה אנו מתפללין בכריעה בראש השנה ויום הכיפורים. לפי שאנו נידונין באותו זמן. ומצינו במלך שהוא נידון בכל יום. שנאמ' לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו (מלכים א ח). ג)ומלך היה מתפלל בכל יום בכריעה. ומניין דכת' ויהי ככלות שלמה להתפלל אל יי' וגו'. קם מכרוע על ברכיו וגו' (מלכים שם). ובראש השנה ויום הכיפורים אנו כמלכים. שאנו נידונין: פ"ר ת"ם:

שכה. ת': גרסי' בברכות פ' אין עומדין. אמ' רב יהודה ד)אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות: יש שפוסקין מיכן שאין להאריך בתפילה לא קרובות ולא סליחות ואין להפסיק סדר תפילות בשביל פיוטין: ורבינו יעקב בר' מאיר פוסק. דבכל י"ח ברכות יכול אדם לחדש בין דברים שהן הודאה ותפילה. בין דברים שהן צרכיו. הואיל ומעין ברכה הוא מחדש. ולא הוי הפסק ברכה כלל. ומותר להאריך בהן כעין קרובות תפילות וסליחות שמסרו לנו רבותי' אנשי השם. ה)מימות שמעון כיפה שיסד סדר של יום הכיפורים. אתן תהלה. ו)ור' אלעזר בירבי קליר שהיה תנא. ויסד קרובות למועדי השנה. ומצינו בכמה מקומות בפיוטין שחולק על תלמוד שלנו באופן של ראש השנה. וחיות אשר הנה. שיסד כף רגל חמש מאות וחמש עשרה ישרה לכסא. ולפי תלמודינו צריך לומר דכף רגל החיות ט"ו פעמים ה'

נוהגין עדיין ישראל לתקוע מר"ח אלול, והלשון לתקוע מר"ח אלול משמע דהתחלה יהית מר"ח אלול. ומלשון המחבר התקינו חכמים שיהיו תוקעים בר"ח אלול בכל שנה ושנה משמע דדק בר"ח אלול התקינו שיהיו תוקעין, וכן משמע מלשון בעה"מ סוף ר"ה ע"ש וכן הוא בראש סי' י"ד ולכך התקינו חכמים שיהו תוקעין בר"ח אלול בכל שנה ושנה ועיין במנהיג ה' ר"ה אות כ"ד לכך התקינו לתקוע בר"ח אלול בכל שנה ושנה והצרפתים עושים אף משם ואילך אך בטור סי' תקפ"א מסיים וכל החדש כדי להזהיר את ישראל שיעשו תשובה וכו' ומשמע שכן היתה גירסתו בפדר"א. ועיין בשו"ת משאת בנימין סי' ב'. ג) אמר אביי השתא דאמרת כצ"ל בכריתות ו' ע"א איתא למיכל, וגירסת המחבר גם בכריתות למיחזי כדאיתא בהוריות י"ב ע"א. וכן הוא גירסת הערוך ערך קר ו' בכריתות למיחזי, והטור א"ח סי' תקפ"ג גרים למיכל. ג) ומלך היה מתפלל וכו' ברכות ל"ד ע"ב עיין מדרש בר"ר פל"ט. ד) אל ישאל אדם וכו' ברכות ל"ד ע"א ה) מימות שמעון כיפה דברים זרים ומתמיהים המה לכאורה לפי מה שהביא המחבר לעיל בה' פסח אות ס"ו ע"ש. ונראה ששם כתב לדעת רש"י ז"ל וכמו שנמצא ג"כ בספר או"ה לרש"י ז"ל כתיבת יד שהבאתי לעיל לשונו, וכאן מביא דעת ר"ת שהיא שלא כדעת רש"י בזה, ושהוא תיקן הפיוט אתן תהלה ולא הי' מעולם מאמין באמונה החדשה, ושהיה כוונתו בכל אשר עשה לש"ש. ו) ור' אליעזר בירבי קליר שהיה תנא וכו' וחיות אשר הנה וכו' עיין תוס' חגיגה י"ג ע"א ד"ה ורגלי החיות וכו' ועיין מהרש"א בח"א שם, ועיין ברא"ש פ"ה דברכות סי' כ"א ובמעדני יו"ט שם ובאו"ז ח"א סי' י"ט וכבר האריכו בענין זה גדולי הראשונים גם אחרוני אחרונים אם שם קליר הוא שם עצם או שם המקרה עיין בערוך ערך קלר ג' ובהגה"מ פ"ז מה' תפילה ועיין שב"הל סי' כ"ח שהביא ג"כ דעת ר"ת בענין אמירת הפיוטים עם שינוים קטנים מלשון המחבר ואעיר עליהם לקמן, ועיין בשו"ת זכרון יוסף. ובדברי החכם רוו"ה בענין הפיוטים והפייטנים במחזורים דפוס רעדעלהיים, ובתשובה מאהבה ח"א סי' א'. ועיין בטור א"ח סי' ס"ח ובב"ח שם, ובשו"ת הרשב"א סי' תס"ט וז"ל אמרת שיש בארצכם מנהג לומר פיוטין לכבוד חתן או לכבוד ברית מילה וכו' וי"א שמנהג זה אינו הגון מאחר שאנו עוסקין בתפלה אין לנו להפסיק בין הברכות כלל. תשובה, כך המנהג בארצנו לחתונה וכן במועדים. והרמב"ם ז"ל כתב שאין ראוי לעשות כן וכן ודאי יראה לי אלא שמנהג הזה פשט ברוב המקומות וסומכין על מה שייסד הקליר פיוטין ליוצר ולאהבה ולזולת, והקליר אומרים עליו שהוא ר' אלעזר בן ערך שאמרו עליו שהוא תנוי והוא קרוי והוא פיטוי (נראה שהי' גירסתו בוי"ר פ"ל כד דמיך ר"א בן ערך) והנח להם לישראל לנהוג כמו שנהגו וכו' ועיין בשו"ת חות יאיר סי' רל"ח, ובצל"ח על ברכות ל"ד ע"א, ובשו"ת נו"ב מה"ת חא"ח סי' קי"ג, ובהגה מבן המחבר שם אשר השיג על החכם רוו"ה.

מאות. כדתניא בפ"ק דחגיגה. וכן בין כל רקיע ורקיע וכן עוביו של כל רקיע ורקיע. כו'. נמצאו ז' רקיעים וז' אוירים ואויר שמן הרקיע עד רגלי החיות הנשואות לכסא. הרי ט"ו פעמים. ה' מאות. וסימא דברייתא'. רגלי החיות כנגד כולן. שנ' ורגליהם רגל ישרה. וכך עולה ישרה. ש"ר. ה' מאות. ה"י. ט"ו פעמים. ואני ראיתי בתלמוד ירושלמי. פרק הרואה. ז)א"ר לוי מהארץ ועד לרקיע מהלך ה' מאות שנה. ח)א"ר ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבא סומקא גדול מזה רגל אחד מרגלי החיות מהלך ה' מאות וט"ו שנה. ומה טעם ורגליהם רגל ישרה. רגל אחד מניין יש'ר'ה'. ראה ט)כמה הוא גבוה מעולמו. כו'. ולפי מימרא זו יסד הקליר. כף רגל חמש מאות וחמש עשרה. וכן עיקר: כי רוב דבריו לפי תלמוד ירושלמי. ובימיו היו מקדשין על פי הראייה. ומארץ ישר' היה. מקרית ספר. ותנא היה. וראיות יש. מדאמרינן [כד דמך] ר' אלעזר בר' שמעון פתח עליה ההוא ספדנא. מכל אבקת רוכל. י)דהוה תנא וקרא דרוש ופייטן. בעל קרובות. ודרשות. ופיוטין. ש"מ בימיו היו קרובות. ונראה לי דר' אלעזר קליר הוא ר' אלעזר בר שמעון. כ)שמצינו בפסיקת' שמתחילתו היה מוליך משאות ואוכל מלא התנור פת. פעם אחת כעם עם הסוחרים. והשליכם עם משאם על הגג. ושמא על שם אכילתו נקרא בירבי קליר. ובאותה שעה פייט קרובות הללו. בשעה שהיה משתכר והיה קונה עונות משכרו. ושוב נעשה תלמיד חכם. ותדע. דבימיו היו מקדשין על פי הראייה. ל)שלא תמצא לעולם בכל פיוטיו קרובה ליום שני של ימים טובים ואותה של יום שני של סוכות. כת' עליה במחזורים ישנים קרובה כעין קלירית: ואחות אשר לך כספת. נעשית ליוצר של יום טוב ראשון של גשם. תדע שמזכיר טל בברכת מחייה המתים. ואילו היה ליום אחרון היה מזכיר גשם. וכל האומ' שהוא עשה אומן שלא קם כמותו אינו אלא טועה.

ועיין ברכי יוסף א"ח סי' קי"ב. ז) א"ר לוי מהארץ וכו' כן בירושלמי ברכות פ"ט ה"א וכן הביאו התוס' חגיגה י"ג ע"א ד"ה ורגלי וכו' ובשה"ל שם אמר ר' יהושע בן לוי. ח) אמר ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבא סמוקה כן הלשון בירושלמי שם וכן בתוס' חגיגה שם ובשה"ל אמר ר' ברכיה בשם ר' אבוה בשם אבן סומקא. ט) כמה הוא גבוה מעולמו וכו' וכן הוא בירושלמי שם ובשה"ל שם בא וראה כמה הקב"ה גבוה, וכן הוא במדרש בראשית רבה פ"ו ע"ש. י) דהוה תנא וקרא דרוש ופייטן עיין מדרש וי"ר פ"ל, ומדרש חזית פ"ג, ועיין בתוס' חגיגה י"ג ע"א ד"ה ורגלי וכו' ובפסיקתא פסקא כ"ח, ועיין בשה"ל שם דהוי קריי ותניי קרוב דרוש ופייטן בעל דרשות וקרובות ופיוטין. כ) שמצינו בפסיקתא וכו' ובשה"ל הלשון דמצינו בפסיקתא (פסקא ויהי בשלח) שבתחילה היה מוליך משאות ואוכל מלא תנור פת ופעם אחת הוליך החמורים עם משאם על הגג, ושמעתי שעל שם אכילתו קרוי קלירי ובההיא שעתא פייט קרובות הללו בשעה שהיה משתכר היה קונה עגות בשכרו ושוב נעשה ת"ח. ועיין בפסיקתא הנ"ל ובהערות ותקונים מהרב רש"ב, ועיין מדרש חזית פי' ידיו גלילי זהב, ובאו"ז ח"א סי' י"ט הביא וז"ל דאמר בפסיקתא שבתחילה היה מוליך משאות ואוכל התנור מלא פת ונזדמן לו אליהו ז"ל ועל ידו למד ונעשה ת"ח וכו'. ל) שלא תמצא לעולם וכו' ובשה"ל שם הלשון שלא תמצא בכל פיוטין שלו קרובה ליו"ט שני, ואם תאמר ארחיץ בנקיון כפות של יו"ט שני של סוכות, כתוב במחזורים ישנים קלירות זאת אומרין ביו"ט שני, ואחות אשר לך כספתה שעשה הוא ליו"ט ראשון של שמיני עצרת תדע שמזכיר טל בברכת מחיה המתים בטל תחייה להחיותם, ואילו היה ליו"ט אחרון של שמיני עצרת היה מזכיר בגשם נדבות להחיותם, ועיין בפרדס לרש"י ז"ל סי' קפ"ט דפוס ווארשא אשר לפני וז"ל וביום שמחת תורה התפללו אחות אשר לך כשפחה וצ"ל אשר לך כספתה). ועיין עוד בלקוטים שם ד"ה פרשת עשר תעשר וכו' ועיין תוס' ר"ה כ"ז ע"א ד"ה כמאן וכו' ומה שיסד ר"א הקליר בגשם דשמיני עצרת וכו'. ועיין בתוס' חגיגה י"ג ע"א ד"ה ורגלי וכו' ובימיו מקדשים ע"פ הראייה שמעולם לא יסד רק קרובץ מיום ראשון, וזה מאז תמהתי על דברי התוס' הנ"ל מהא דכתבו התוס' מגילה כ"ח ע"א ד"ה מפני וכו' קשה להר"ר אלחנן על מה שיסד הקליר בקדושה שאנו אומרים ביום ב' של פסח וכו' דמשמע דפשיטא להו שתיקן הקליר פיוט גם על יום ב' של פסח וא"כ דברי התו' סתרי אהדדי, ונראה דלזה כיון הגרע"א בגה"ש במגילה שם שצוה לעיין בתוס' חגיגה י"ג ע"א ד"ה ורגלי וכו', וכן יקשה על המחבר ושה"ל שהעתיקו משם ר"ת דלא קשי' מיום ב' של סוכות ומשמיני עצרת, ולא תרצו מהא דיום שני של פסח, ואמרתי דלהכי דקדקו התוס' בלשונם בקדושה „שאנו אומרים" דלכאורה המה דברים מיותרים, והיה די לומר בקדושה ביום ב' של פסח, וכוונו דר"א הקליר לא תקן רק על יום ראשון לבד שני מיני פיוטים ואנו אומרים אחד מהם ביום ב' של פסח, ואחר זמן רב ראיתי בברכ"י א"ח סי' קי"ב שתירץ כמו שאמרתי ושמחתי שכוונתי לדעת גדול, וכן ראיתי בתשובה מאהבה ח"א סי' א' שהביא זה בשם ברכ"י ע"ש ועיין מעיו"ט פ"ה דברכות אות ה', שעל ידי עוגה נתפקח בשה"ל

וכל אותם פרשיות שבמסכת מגילה. לימים טובים שניים שבכל השנה לא הזכיר בפיוטיו. ואפילו תאמר שלא היה ר׳ אלעזר בר׳ שמעון ותאמר שעל ידי עונה נתפקח. בעשותו פתיחת הלב. ואחר היה. מכל מקום יש לך לומר שמקרית ספר היה. ובימיו היה מקדשין על פי הראייה. ובהרבה דברים חולק על תלמוד שלנו. ותופס לו שיטת תלמוד ירושלמי. ותלמד ממנו דבצרכי רבים שרי להאריך באמצע הברכה. ואינו הפסק. הא למדת שבימי התנאים היה. שלא מצינו אמורא בתלמוד מארץ ישר׳ חולק על תלמוד שלנו באותם דברים שהוא חולק. ועל דא אנא סמיך לומ׳ פיוטין ויוצר ואופנים וזולתים וקרובות דצרכי ציבור נינהו. כעין רצה. וכל שלש אחרונות דתפילה צרכי רבים נינהו. וכן זכרינו לחיים:

מ) ומבני פריצי עמנו. נתנשאו להעמיד חרון. ונכשלו. ירקב שמם. כי לא ליי׳ המה:

אך מתוך שראו בהלכות גדולות. נ) אית מרבנן דלא אמרי זוכרינו. ולא קרובות. החזיקו בתרמית: ורבי׳ חננאל בשלהי אין עומדין. בגמ׳ העובר לפני התיבה. אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות. צרכי יחיד. אבל צרכי רבים שרי. דהא כל שלש אחרונות צרכי רבים נינהו. ועם מה שעבר מבקש מרבו יכול לשאול צרכי חביריו שהן רבים. דהיינו כבוד הרב שרבים צריכין לו. שכן מצינו בעבודה והודאה ושים שלום. כולם צרכי רבים. ועוד אל ישאל אדם צרכיו. ס) כמו אל יתפלל אדם בבית שאין בו חלונות. ע) וכמו אל יוציא אדם עצמו מן הכלל. שהמשנה לפי דרכה הוציאה עצמה. בעשרה הוא אומר ברכו. פ) וכמו אל יעמוד אדם במקום סכנה. ורוב שבאל. כגון אילו דברים אינן דווקא. ודוק ותשכח: ומכל אילו תלמד שמצוה להרבות בשבחו של מקום: צ) וכבר נחלקו על הקרובות ר׳ יוסי טוב עלם ור׳ אליהו הזקן. ועלתה בידם מותר. ומצוה מן המובחר. ומכוין אדם את לבו למקום על ידיהן. ואפי׳ באמת ואמונה והשכיבנו מותר. ק) שלא כפי׳ רש״י זקיני שמפרש בפ׳ מאימתי קורין. אחת ארוכה. אמת ואמונה. ואחת קצרה השכיבנו. לקצר אינו רשאי להאריך. להאריך אינו רשאי לקצר. ושמעתי מאבא מרי זלה״ה. ששמע מרבותיו. ר) כשפייט ר׳ אלעזר קליר וחיות אשר הנה מרובעות לכסא. ביער היה. וליהטה אש סביבותיו. ומפי רבותיו גאוני לותיר העיד כן. וגם ר׳ שמעון בר׳ יצחק הגדול שהיה מלומד בניסים היה אומרם. ש״מ מותר ומצוה. ופ׳ משנה של אחת ארוכה ואחת קצרה. דפר״ק דברכות. לא כפירש״י. דמוקי לה אאמת ואמונה. והשכיבנו. דמאי שנא הני. ומאי אורכא. ומאי קוצרא איכא. ומאי שנא הני מהנך דלעיל. ומאי טע׳. אלא ה״פ. בין ארוכה בין קצרה. ואכל ברכה

איתא שעל ידי שכינה נתפקח. מ) ומבני פריצי עמנו וכו׳ נתנשאו להעמיד חרון ובשה״ל שם הלשון ומבני פריצי עמנו יתנשאו להעמיד חזון (כלישנא דקרא דניאל י״א) ונכשלו ירקב שמם כי לא המה ונשמט תיבת ל״ת בטעות. נ) אית מרבנן דלא אמרי וכו׳ עיין בה״ג סוף פרק ה׳ ומתכא לא שבקין רבנן למימר ואפילו זכרנו לחיים במגן לא אמרינ וכש״כ זכור רחמיך וכבוש כעסך במודים לא אמרינן אבל ובספר חיים אמרינן בשים שלום דסליקו להו שמונה עשרה והות ליה כתחנונים, וכן הביא גם הטור א״ח סימן תקפ״ב בשם ה״ג, ותימה על הב״י שכתב שם וז״ל אבל מה שכתב דלדעת בה״ג אומר בספר חיים בשים שלום משום דסלקא להו י״ח ברכות והוי כאומר תחנונים אחר תפלתו לא ראיתי בשום מקום. וכבר העיר בזה רחיד״א בפירושו למס׳ סופרים פי״ט, ועיין ברכ״י סי׳ תקפ״ב. אולם בסי׳ קי״ב הביא הטור בשם ה״ג דדוקא צרכי יחיד אין לשאול אבל צרכי רבים שרי וכמו שכתבו התוס׳ ברכות ל״ד ע״א ד״ה אל וכו׳ בשם ר״ח ורבינו האי דדוקא ליחיד וכו׳ וצריך לומר שטעות נפל בדברי הטור סי׳ קי״ב ותחת ה״ג צ״ל רב האי, ועיין תוס׳ ע״ז ח׳ ע״א ד״ה אם בא ועיי׳ בשה״ל שם ובאו״ז ה׳ ק״ש אות כ׳, ובש״ת ש״ת בשם רב האי סי׳ קנ״א. ס) כמו אל יתפלל וכו׳ ברכות ל״ד ע״ב. ע) וכמו אל יוציא אדם וכו׳ שם מ״ט ע״ב. פ) וכמו אל יעמוד וכו׳ שבת ל״ב ע״א ותענית כ׳ ע״ב. צ) וכבר נחלקו וכו׳ נזכר בשה״ל שם ובאו״ז שם ובהג״א פ״א סי׳ י״ב. ק) שלא כפירש״י זקני וכו׳ ועיין בגמרא ברכות י״א ע״א ובפירש״י שם ובתוס׳ ד״ה אחת וכו׳ וברבינו יונה שם ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סימן קע״ג, קע״ד וסימן קע״ו ובאו״ז הלכות ק״ש אות י״ט ואו״ח סימן ס״ח ובביאורי הגר״א ס״ק מ״ו. ר) כשפייט ר״א קליר וכו׳ ביער היה וכו׳ ובשה״ל שם ליתא תיבות „ביער היה״ והכי איתא התם שכשפייט ר״א והחיות אשר הנה מרובעות פנים בכסא ליהטה

וברכה קאי. ועל הראשונות פי׳ כן. כדאמ׳ ס)אחת בתולות ואחת בעולות. מקום שאמרו לקצר אינו רשאי להאריך. דההיא משנה היינו ברכת מצות ופירות. ת)כדמפרש בתוספתא דברכות. כלומר הני בין ארוכות ובין קצרות. אבל איכא אחריני. שאמרו לקצר. לפיכך אינו רשאי להאריך. להאריך אינו רשאי לקצר. כגון ברכת (המינות) [המצות]. וברכת הפירות. כדמפ׳ בתוס׳ דברכו׳. וה״פ דמתני׳. בשחר מברך שתים לפניה ושתים לאחריה. אחת ארוכה ואחת קצרה. בין ארוכה בין קצרה. כל ברכה וברכה. והוה ליה למימר אחת ארוכות ואחת קצרות. אלא דהוה משמע דהנך בין ארוכות בין קצרות. הא כל שארא לא. דאיכא נמי דרשאין לקצר ולהאריך. מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר. פי׳ שאמרו חכמים לקצר כגון בברכת (המינות) [המצות] וברכת הפירות. והנהו דמני בתוספת׳. ולחתום ולשוה מיפרשי נמי התם. אבל במקום שתקנו ארוכה וקצרה אינו בכלל שאמרו להאריך ושאמרו לקצר. והכי אתי פי׳ מתני׳ שפיר. אבל לפי׳ רש״י זקני שמפר׳ אחת ארוכה. אמת ואמונה. ואחת קצרה. השכיבנו. מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר. לקצר אינו רשאי להאריך. היינו רישא. והוה ליה למימר ארוכה לא יעשה קצרה. קצרה לא יעשה ארוכה. ועוד מאי שנא הני משל שחר לפניה. ומאי טעמ׳. ועוד דלא מדכר להו בתוספתא. ובשביל שהוזכרו במשנה לא היה נמנע מלהזכירם בתוספת׳. ועוד כמה ארוכות ומקצרין וכמה קצרות ומאריכין. ראייה לדבר קדיש שאחר צידוק הדין שנהגו להוסיף בו דברים. כגון בעלמא דהוא עתיד כו׳. ובסופו כו׳. דאיתמרן כו׳. ה)ומנהג הלכה היא: ת״ם:

שכו. ג)ובתשובות הגאונים כך הושב. ולשאול אדם צרכיו בשלש ראשונות ובשלש אחרונות ולומר זכרינו לחיים במנן. ממנהג אתם עושי׳. מה הויא מנהג ישיבה שאנן שואלין במגן. זכרינו. ובמודים. וכתוב לחיים. ובשים שלום. בספר חיים. מראש השנה ועד יום הכיפורים. ואם כדאמ׳ רב יהודה אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות. הלכה הואי. אנו עושין שלא כהלכה. ואי איפשר לשאול. אלא כך הוא ואין אנו חלוקי׳ על הלכה זו. אלא כך הוא טעמ׳. כשא׳ רב יהודה אל ישאל כו׳. בצרכי יחיד. כגון יחיד שיש לו לבקש דבר שצריך. וכמה שאמרו חכמים ג)נחום המדי אומ׳ שואל אדם צרכיו בשומע תפילה. בצרכי יחיד. ושוב אמרו חכמים. והחכמים אומרי׳ לא כדברי זה. ופסיק הילכת׳ בשומע תפילה. ומסיק אעפ״י שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפילה. היה לו חולה בתוך ביתו אומרי׳ בברכת

האש סביביו ומפי רבותיו גאוני לותיר שמע כן וגם ר׳ שמעון הגדול שהיה מלומד בנסים היה אומרה בכל יום וגם רבינו סעדיה שמפיו אנו חיים שמסר לנו סוד העבור פירוש שמצוה ומותר וכו׳ ע״ש. ס) אחת בתולות וכו׳ עיין יבמות מ״א ע״א ברכת מצות וכו׳ בצ״ל. ת) כדמפרש בתוספתא דברכות (פ״א) כלומר הני בצ״ל ובשה״ל שם איתא בתוספתא דברכות וירושלמי כלומר הני וכו׳ מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך פירש בברכת המזון אות מבראשית וכו׳ וכן כתב למעלה מזה וז״ל ועל דא אנא סמיך לומר פיוטין ויוצרות וזולתות ואופנים ולא (כמו) אות מבראשית בצ״ל הוכתרה כאשר אפרש לפנים, וכוונתו למה שכתב לקמן וז״ל שמברכין על הפירות ועל המצוות ברכת המזון וברכה אחרונה של זימון הא למדת שאין אומרים אות מבראשית, ועיין באו״ז ה׳ ק״ש אות כ׳ היה אומר ר״ת שאין לומר אות מבראשית הוכתרה בברכת הזן וכו׳ ועיין בהג״א פ״א דברכות ושפיר אומר אות מבראשית הוכתרה, ובאגודה פ״א דברכות יש שלא רצו לומר אות מבראשית הוכתרה מכאן נראה לר״י דיכולים לאומרו דהא דאמרינן בתוספתא ברכת זימון אין להאריך היינו נברך שאכלנו אבל בברכת המזון יכול להאריך ע״ש. (ואות מבראשית הוכתרה הוא פיוט לר׳ מאיר הכהן לברכת המזון בשבת נשואין. עיין צונץ ליטעראטורגעש. צד קנ״ג). והובא לקמן במח״ו סי׳ תצ״ז. ה) ומנהג הלכה היא עיין בספר חסידים סי׳ קי״ד המשנה מנהג ראשונים כמו פיוטים וקרובי״ץ שהנהיגו לומר קרובי״ץ הקליר ואמר קרובין אחרים אחרות עובר משום אל תשיג גבול עולם אשר עשו אבותיך לא תשיג גבול ריעך אשר גבלו ראשונים, ע״כ, ועיין שם סי׳ רנ״ח. ועיין שו״ת תשב״ץ ח״ג סי׳ ר״יג. ובשו״ת שער אפרים א״ח סי׳ י״ג. ג) ובתשובות הגאונים כך הושב וכו׳ עיין בשערי תשובה סי׳ קנ״א לרבינו האי וששאלתם הא דאמר רב יהודה אל ישאל אדם וכו׳ וראי׳ לדבר שלא אמר אין שואלין אלא אל ישאל אדם כגון יחיד וכו׳. ג) נחום המדי אומר וכו׳ ע״ז ד׳ ע״ב. לפרנסת

חולים. לפרנסה (או) [אומר] בברכת פרנסה. וכשאמ׳ רב יהודה אל ישאל כו׳. כגון זה. וראייה לדבר. שלא אמ׳ רב יהודה אין שואלין. אלא [אל] ישאל אדם. ביחיד. שיש לו צריך. כגון חולה. וצריך לפרנסה. שהן צרכי יחיד. אבל צרכי ציבור. כגון זכרינו שכל ישר׳ צריכין לה שואלין. ולא קשיא על דרב יהודה . וכל שכן שבין ראש השנה ליום הכיפורים. שמותר לשאול כל צרכיו ושעה צריכה לכך: ע״כ:

שכז. מי שטעה ולא אמ׳ זכרינו. ומי כמוך. וכתוב לחיים. בספר חיים. אינו חוזר בו. אם סיים הברכה: ד)אבל על המלך הקדוש. והמלך המשפט. חוזר אעפ״י שסיים הברכה. ואמרי׳ בברכו׳. ה)כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו. ודווקא באלה שהם ממטבע חכמים אבל באינך שאינן אלא תקנת רבנן סבוראי לא: לפיכך אנו אומרי׳ זכרינו במגן לפי׳ שמצינו זכירה באבות. דכת׳ זכר לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב. (דברים ט). לכך אנו אומרי׳ זכירה בזכירה:

שכח. זכרינו לחיים. רבונו של עולם זכרינו לחיי העולם הבא. שכולו חיים. אל מלך חפץ בחיים. כד״א אמר אליהם חי אני נאם [אדני] ה׳ אם אחפץ במות (המת) [הרשע] (יחזקאל לג). וכת׳ ובחרת בחיים (דברים ל). וכותבינו בספר חיים טובים. בספר של צדיקים לעולם הבא שהן טובים. כדכת׳ כל הכתוב לחיים בירושלם (ישעיה ד). למענך אלהים חיים. שאתה חי לעולם. מלך עוזר. עונה לזכרינו. כלומ׳ רבונו של עולם זכור לנו אותו עוזר שאמרת לאברהם כד״א כי זכר את דבר קדשו את אברהם עבדו (תהלים קה) ומושיע לישר׳. כד״א ויושע יי׳ ביום ההוא (שמות יד). ומגן לאברהם. כדכת׳ אנכי מגן לך (בראשית טו): ועוד מצינו בזכירה חיים. כמא דאתמר ו)ובשוב רשע מרשעתו ועשה צדק לא תזכרנה לו הרעות אשר עשה בצדקו אשר עשה יחיה: האומ׳ זכרינו לחיים טובים. וכתבינו בספר חיים טובים. הרי זה פיקח ונשתכר. צא ולמד. ממעשה פילגש בגבעה. ז)שלא ביחנו מה אירע להם. ועד כאן לא אמרו חכמים ניבעי רחמי אחיי. דכי יהיב רחמנא חיי לשיבעא הוא דיהיב. אלא כך אמרו. ח)ניבעי רחמי אכפנא. דכי יהיב רחמנא שיבעא לחיי הוא דיהיב. וזהו ט)שפירשו חכמים בשנות חיים. מפני אריכות ימים. שאילו מפני דרשה לא הוצרך הכת׳ לשנות: ושלא נהגו לומר כך. כסבורים הואיל ועת רצון הוא. אין הקב״ה נותן מתנה להצאין: כ״פ רת״ם: ורי״ש פי׳ כי אין צריך להזכיר טובים. כי בתחילה יש לשאל חיים סתמא. ובברכת הודאה וכתוב לחיים טובי׳. ובברכת השלום יאמר לחיים טובים ולשלום. כי לעולם ישאל אדם מעט מעט. ולהוסיף: וכן מצינו בפ׳ חלק. י)למה דוד דומה לסוחר: כו׳: מי כמוך אב הרחמן. שקראת לנו בנים. כד״א הבן יקיר לי אפרים. וגו׳. רחם ארחמנו נאם יי׳ (ירמיה לא). זוכר יצוריו. בריותיו. ברחמים. כד״א ויזכור כי בשר המה רוח הולך לא ישוב (תהלים עח). וכת׳ למעלה מפסוק זה. והוא רחום יכפר עון וגו׳. ונאמן אתה להחיות מתים. שנ׳ חדשי׳ לבקרים רבה אמונתך (איכה ג). וכת׳ [יחיו] מתיך נבלתי יקומון (ישעיה כו):

מיושבים לפני ר׳:

ובכן תן פחדך. כ)ובכן שם הוא. שהאותיות שלו עולות למיניין אנ״י וה״ו. או למיניין אנ״א יהו״ה. שהחשבון עולה ע״ח. ובכן תן פחדך. אני והוא. תן פחדך. ובכן

אומר כצ״ל, אלא אל ישאל כצ״ל. ד) אבל המלך הקדוש וכו׳ עיין ברכות י״ב ע״ב והלכתא כרבה, ובתוס׳ שם והלכתא וכו׳ ועיין ל״ד ע״א ד״ה אמצעיות וכו׳. ה) כל המשנה ממטבע וכו׳ ברכות מ׳ ע״ב. ו) ובשוב רשע וגו׳ לא נמצא פסוק זה כצורתו שהביא המחבר כאן. ז) שלא ביחנו מה אירע להם עיין יומא ע״ג ע״ב, ושבועות ל״ה ע״ב. ח) נבעי רחמי אכפנא וכו׳ תענית ח׳ ע״ב. ט) שפירשו חכמים בשנות חיים וכו׳ יומא ע״א ע״א. י) למה דוד דומה לסוחר וכו׳. סנהדרין ק״ז ע״א. ועיין במדרש וי״ר פ״ה. כ) ובכן שם הוא וכו׳ כן הוא ג״כ בשה״ל סי׳ רפ״ו ובתניא רבתי סי׳ ע״ג ושם

תן כבוד. אנא יי׳ תן כבוד. אני והו. מפורש בספר יצירה: ומאותו ג׳ מקראות הכתובים בויהי בשלח. ויסע. ויבא. ויט. הם מתפרשים שמות המפורשין ע״ב. על כל מעשיך. על ישר׳ שנקרא מעשה. כד״א ישמח ישר׳ בעושיו (תהלים קמט). וייראוך וישמרו תורתך ומצותיך. כמו פחדו בציון חטאים (ישעיה לג). שיחזרו בתשובה. ואמ׳ ואימתך על כל מה שבראת. כדי שייראוך. על ישר׳ שנקראו ברואים. כד״א כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו (ישעיה מג). וגו׳. כל הנקרא בשמו של הקב״ה מעלה עליו הכת׳ כאילו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית: שנ׳ ויצר. ויברא. ויעש. ואין לך אומה ולשון שמכבדין שמו של הק׳ כישר׳. ויעשו כלם אגודה. כמו שורה. שיחדין כלם ביחד לבם לעשות רצונך בלבב שלם. לפי שיהיו זוכין לחיי העולם הבא ותשוב אותם לארצם: כמה שידענו יי׳ אלהינו. שאנו יודעין שלפניך היכולת והשלטנות להוציאנו מגלות זה שהעוז בידך וגבורה בימינך. כד״א תעז ידך תרום ימינך (תהלים פט). ושמך נורא על כל מה שבראת. על ישר׳. כד״א נשאתי אמיך אפונה (תהלים פח): ובכן ששמך נורא על ישר׳ תן כבוד יי׳ לעמך. כד״א. כבוד הלבנון אליך יבא (ישעיה ס). וכת׳ ואביא אתכם אל ארצכם. וכת׳ ולתתך עליון. וגו׳ (דברים כו). תהילה ליריאך. תחת אבל מעשה תהילה (ישעיה סא). וכת׳ לתהלה ולשם ולתפארת (דברים כו). ותקוה לדורשיך. ותן תקוה לאותם דורשים שאמרת כה אמר יי׳ לבית ישראל דרשוני וחיו (עמוס ה). ופתחון פה למייחלים לך. כד״א ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישר׳ ולך אתן פתחון פה בתוכם (יחזקאל כט). וגו׳. שמחה לארצך וששון לעירך. כד״א ישמח הר ציון תגלנה בנות יהודה (תהלים מח). וכת׳ הנני בורא את ירושלם גילה ועמה משוש וגו׳ (ישעיה סה). וצמיחת קרן. דוד שנשמח בקרן יחזירהו במקומו. ועריכת נר לבן ישי משיחך. כד״א שם אצמיח קרן לדוד (עבדי). ערכתי נר למשיחי (תהלים קלב). וגו׳. במהרה בימינו ואל תאחר: ואז צדיקים יראו וישמחו. פסוק הוא. אז צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך (שם קמ). וכת׳ ויראו צדיקים וייראו ועליו ישחקו (תהלים נב). וישרים. צדיקים. וחסידים ברינה יגילו. כד״א. יעלזו חסידים בכבוד (תהלים קמט). וכת׳ יראי ה׳ הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו (שם כב). וכת׳ יראו צדיקים וישמחו (איוב כב). יהללו (את) יי׳ דרשיו (תהלים כב). וגו׳. ועולתה. מלכות הרשעה שכולה עולה. תקפץ פיה. כד״א יקפצו מלכים פיהם (ישעיה מב). כי כל הרשעה. מלכות הרשעה. פסוק הוא. וכל עולה קפצה פיה (תהלים קז). בעשן תכלה. כד״א ואיבי יי׳ כלו (שם לז). וכת׳ לילה ויומם לא תכבה (ישעיה לד). ענשם זה. כי תעביר ממשלת זדון. מלכות הרשעה. ותמלוך. כד״א ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל (יחזקאל כט). וכת׳ יהיה יי׳ אחד ושמו אחד (זכריה יד). אתה בחרתנו מכל העמים. כד״א מ)כי בחר יי׳ ביעקב. וכת׳ ואבדיל אתכם מן העמים (ויקרא כ). ורוממתנו. כדכ׳ ונתנך יי׳ אלהיך עליון על כל גויי הארץ (דברים כח): יעלה ויבא. כנגד מה שאמר דוד. אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי (תהלים קלז). וזה כנגד זכרון ירושלים. ויבא. כנגד זכרון משיח בן דוד. כד״א אשרי המחכה ויגיע לימים (דניאל יב). וגו׳. נ)וכת׳ באותה פרשה זכרון. ויראה. כנגד זכרון אבותינו. וזהו יצחק. כד״א אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם (מיכה ז). ובעקידתו כת׳. ויקרא אברהם שם המקום ההוא

הערותי משי״כ הרד״א ע״ז. ועיין בשערי תשובה סי׳ רצ״ז תשובה לרבינו האי ז״ל וששאלתם בתפלת ר״ה כמה אינון ובכן ובכן תקונא דא דפרישו רבנן קדמאי והיינו בתקיעתא דרב דאתא רב וחידש לון, ובכן ובכן ובכן אתתקינו תלתא ולא יתיר. ומאן דאמר יתיר טעות וכו׳ והני תלתא אית בהו מלין סמירין דאתמסרו לחכימין, ואתון לחזנין אזהירו לון דלא למימר יתיר ולא אתחזי לון. ל) ואיבי ה׳ כלו הכוונה על פסוק תהלים ל״ז ואיבי ה׳ כיקר כרים כלו בעשן כלו וקיצר לשון הכתוב שם. אך היה לו לגרוס בעשון כלשון הכתוב. וכדאיתא בסדורי הספרדים. מ) כי בחר ה׳ ביעקב הוא ע״ש הכתוב כי בחר ה׳ בציון תהלים קל״ב, ושם קל״ה כי יעקב בחר לו יה. נ) וכתיב באותה פרשה זכרון וכן

יי׳ יראה אשר יאמר היום בהר יי׳ יראה (בראשית כב). כלומ׳ יראה זכרון עקידתו לעולם שיעמד זכותו לבניו. והיינו דכת׳ בי נשבעתי (שם). ויזכר. כנגד זכרוניגו ופקדוננו כד״א זכרני יי׳ ברצון עמך פקדני בישועתך (תהלים קו). וישמע כדכת׳ ויקשב יי׳ וישמע ויכתב ספר זכרון. וגו׳ (מלאכי ג): והנשא על כל הארץ ביקרך. שהארץ שלך היא. כד״א כי לי כל הארץ (שמות יט). והופע בהדר גאון עוזך. והגה בהדר גאון. בית המקדש שנקרא גאון. כד״א נשבע יי׳ בגאון יעקב (עמוס ח). וכת׳ מציון מכלל יפי אלהים הופיע (תהלים נ): על כל יושבי תבל ארצך. כד״א כל ישבי תבל ושכני ארץ. וגו׳ (ישעיה יח). מלך ומלכותו בכל משלה. כד״א. והיה יי׳ למלך על כל הארץ (זכריה יד): והשיאנו כד״א תשא ובאת אל המקום אשר יבחר יי׳ (דברים יב). את ברכת מועדיך. כד״א איש כמתנת ידו כברכת יי׳ וגו׳ (דברים טז). והשיאנו כמו והזכירנו. כגון ישא פרעה את ראשך (בראשית מ). ס) דמתרג׳ ידכרינך פרעה ית רישיך: מפי ר׳ משה בר ישעיה: החבר ר׳ יעקב נזיר אין מתפלל בזה היום והשיאנו. ושאלתי ממנו מה טעם. והשיבני. מפני שאין מקריבין בראש השנה חגיגה כי אם בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות. כד״א שלש פעמים בשנה (שמות כג). וכת׳ איש כמתנת ידו כברכת וגו׳ (דברים טז): וברכת היכן. השיאנו. אבל ראש השנה דלא כת׳ ברכת חגיגה לא אמרינן ליה להשיאנו: ולי נר׳ דסדר תפילו׳ הוא מונה. כלומ׳ יהי רצון מלפניך שתשיאנו ברכת מועדיך האחרים. ולא אראש השנה קאי: כ״ש אב״ן:

וקדשינו במצותיך. כד״א והתקדשתם והייתם קדשים (ויקרא יא). ושבעינו מרב טוב הצפון והטמון ליריאיך לחיי העולם הבא. כד״א מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך (תהלים לא). וטהר לבינו. שיהא לבינו אמת וטהר נגדך. כד״א וזרקתי עליכם מים טהורים (יחזקאל לו). וכת׳ והסרתי את לב האבן מבשרכם. ואת רוחי אתן בקרבכם (שם). כי אתה אלהים אמת ודברך מלכנו אמת וקיים לעד. שטבעו חכמים בראש השנה סמכו על מה ע) ששנינו בפסיק׳. בפרש׳ החדש השביעי. כך פתח ר׳ תנחומ׳. לעולם יי׳ דברך נצב בשמים. לדור ודור אמונתך (תהלים קיט). מהו לעולם יי׳. אלא אמ׳ דוד לפני הק׳ רבונו של עולם. אין אתה בא עלינו בדין אלא במדת הרחמים. שאילולי כך לא היינו יכולין לעמוד לפניך אפילו שעה אחת. אלהים אינו אומ׳ כאן. אלא יי׳. בה אתה דנינו. באותה מידה של רחמים. ביי׳. שנ׳ יי׳ יי׳ אל רחום וחנון (שמות לד). ולא לנו בלבד. אלא אף לאדם הראשון יציר כפיך. אילולי ששיתפתה מדת רחמיך בשעה שדנת אותו לא היה עומד שעה אחת. וכשם שדנת אותו ברחמים כך התניתה עמו שאתה דן את בניו ברחמים. וזה דברך נצב. קיים דברך שהתניתה עם אדם הראשון. מה כת׳ אחריו למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך (תהלים קיט). מכאן אתה למד שכל שלש תיבות האלה בהגדה זו. וביום הדין. ודברך. דאמרי׳ כת׳ במקרא לעולם יי׳ דברך אמת. הוא אמונתך שבמקרא. וקיים זהו נצב. לעד. זהו לעולם. וכן אנו מודים לפני הק׳. רבונו של עולם דבר זה ברור לנו שתתנהג עמנו במדת הרחמים. כי דברך שהבטחתה לאדם הראשון שתדין דורות הבאים ברחמים אמת הוא. ולעלמי עד קיים יהיה. ותביט לרחמינו ולצדקינו במשפט:

שבט. מפני חטאינו. לכך מזכירין בכאן קרבנות מוסף. שהמוסף עצמו קרבן. ואין נכון לומר. ואין אנו יכולין לעלות ולראות. שלא נתחייבו בעולה ראייה אלא בג׳ רגלים בלבד: אלא יאמר ואין אנו יכולין לעשות חובותינו. כו׳: בבית

כתב לעיל סי׳ רל״א ועיין במש״כ שם אות צ׳. ס) דמתרגם ידכרינך פרעה ית רישיך לפנינו בבראשית מ׳ מתרגם יעדי פרעה ית רישך מינך. רק על המקרא השני וישא את ראש וגו׳ מתרגם ואידכר ית ראש וכו׳.

הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. כד״א השמר לך פן תעלה עלתיך בכל מקום אשר תראה. כי אם במקום אשר יבחר י״י (דברים יב). מלך רחמן שתשוב אותנו לארץ ותרחם עלינו. ותגדל כבודו. של בית המקדש. כד״א גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון (חגי ב). והופע והנשא עלינו לעיני כל חי. בגלוי. כד״א שבתי לירושלם ברחמים (זכריה א). וכת׳ ושב י״י אלהיך את שבותך וגו׳ (דברים ל). וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ. כד״א ונפצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ (ישעי׳ יא):

של. עלינו לשבח. עלינו ליתן שבח ותהילה. לאדון הכל. להק׳ שנתן את התורה שנ׳ בו אדון הכל. כד״א הנה ארון הברית אדון כל הארץ (יהושע ג). ולתת תהילה ליוצר בראשית בשביל ישר׳ שנ׳ בהן קדש ישר׳ לי״י ראשית תבואתה (ירמיה ב). שלא עשאנו כגויי הארצות. ולא שמנו כמשפחות האדמה. כד״א והעלה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן (יחזקאל כ). שלא שם חלקנו וגורלינו ככל המונם. כד״א ופן תשא עיניך השמימה. וגו׳. אשר חלק י״י אלהיך אתם לכל העמים וגו׳ (דברים ד). וכת׳ בל אסיך נסכיהם מדם. ובל אשא את שמותם על שפתי. וכת׳ בתריה י״י מנת חלקי וכוסי אתה תומך גורלי (תהלים טז). (א) כד״א ומתפללים לאל לא יושיע. שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ. כד״א אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים (ישעיה מח). ומושב יקרו. שבמקום מרום כסא שם הולכת לפניו תפילתינו. כד״א כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו (ירמיה יז). והוא אלהינו ואין עוד אחר. כד״א י״י אלהינו י״י אחד (דברים ו): על כן נקוה לך י״י אלהינו. כד״א קוה קויתי (אל) י״י ויט אלי וישמע שועתי (תהלים מ). לראות מהרה בתפארת עוזך. כמו שכתוב כי עין בעין יראו בשוב י״י (את) ציון (ישעיה נב). להעביר גילולים מן הארץ. מחשבות לבם הרע. כד״א גילולי לבכם. והאלילים ע׳ז. כרות יכרתון. כד״א ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו (ישעיה ב). וכת׳ (וגם) ואת רוח הטמאה אעביר מן הארץ (זכריה יג) לתקן עולם במלכות שדי. במלכות פ) מי שאמ׳ לעולם די״. וכן הוא אומ׳ וארא אל אברהם וגו׳. באל שדי (שמות ו). שהיה מרחיב בתחילה עד מאד. עד שאמר לו הק׳ די״. וכל בני בשר יקראו לשמך. וזה שאמ׳ הכת׳ כל אשר יקרא בשם י״י ימלט (יואל ג). אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם י״י (צפניה ג). יכירו וידעו כל יושבי תבל. שאתה אלהים אמת: לא הביט און ביעקב. כנגד להעביר גילולים מן הארץ. וכת׳ והסרתי את לב האבן מבשרכם. ורוח חדשה אתן בקרבכם (יחזקאל לו). כי לי״י המלוכה. כנגד ואנו כורעים ומשתחוים. שאו שערים. כנגד לתקן עולם. כלומ׳ שאו שערים ראשיכם הרבה שמלך הכבוד בא לכאן. שלו אין מספיקין שמים. כד״א הנה השמים ושמי שמים לא יכלכלוך (מלכים א ח). וזהו שאמ׳ למעלה שדי. שדי״. שהיה ל) מצמצם שכינתו על הכפרת. בין הכרובים טפח: שפוסקין כתובין כאן ג׳ מדברי תורה וג׳ מדברי נביאים וג׳ מדברי כתובים. כנגד ט׳ תקיעת שבראש השנה. ועוד פסוק אחר מן החומש יותר. וכן יש י׳ פסוקים כנגד ל׳ שברים. ותקיעות קשר״ק קש״ק קר״ק. קש״ק ג׳ פעמים שהרי יש כאן בין שברים לתקיעות י״ב. וקר״ק ג׳

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) נמחק נכונה.

ע) ששנינו בפסיקתא רבתי פ״מ. פ) מי שאמר לעולם דיי וכו׳ שהי׳ מרחיב וכו׳ עיין מדרש בר״ר פרשה מ״ו וצ״ב ושם הביא המת״כ גירסת רש״י מי שאמר לעולמו די וכו׳ וכן הביא רש״י בפירושו על התורה (מקץ מ״ג) ומדרשו מי שאמר לעולם די וכו׳ ובתנחומא פ׳ מקץ מי שאמר לשמים וארץ די יאמר ליסורי די לפי שכשברא הקב״ה השמים והארץ היו נמתחים והולכים עד שאמר להן הקב״ה די וכו׳ ועיין חגיגה י״ב ע״א והיינו דאמר ר״ל וכו׳ ובפדר״א פ״ג והיו מותחין והולכין וכו׳ ועיין בביאור הרד״ל שם אות מ״ח.

פעמים הרי ט׳. וקש״ק ג׳ פעמים הרי כאן י״ח. בין קש״ק וקר״ק וקשר״ק י״ב. הרי ל׳
תקיעות. ושברים: קשר״ק: מצאתי בסדר ישן:

שלא. **העם** נהגו לומר עד תמלוך בכבוד. ואחרי כן מתחילין התקיעתא של פיוטין.
אבל רבינו יצחק הלוי מ״ב תיקן לסיים הפסוקים קודם שיתחיל התקיעתא.
כי בתקיעתא אינם כתובים המקראות כסדר של תורה ושל נביאים ושל כתובים. ונראין דבריו שחובין הן בשליח ציבור לאומרן כשאר תפילה. ועליו אני אומ׳ מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו: ואילו ואילו מודים שצריך להתחיל לשליח ציבור סדר תפילה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה קודם שיתחיל הפיוט שתיקנו אחרונים להוסיף בשבחו של מקום. ובאמצע תפילה קודם חתימה יסדר תפילתו ושבחו של מקום מלכיות בסדר מלכיות. זכרונות בזכרונות. שופרות בשופרות. שכל עצמן של פייטים לא יסדו פיוטם כי אם לאומרן באמצע ברכה. כל אחת ואחת מעיניינה. כמו שנמצא באגדה (ישעי׳ כו) יספת לגוי י״י. הוספת לנו ימים טובים. הוסיפו לך להרבות שבחות ותפילות. ולאחר שתיקנו אנשי כנסת הגדולה סדר תפילה של כל הימים. באו אחרונים ותיקנו לצחצח לשונם בשבחו של מקום ותיקנו על כל תפילה שבחו של מקום לכל אחת ואחת מעיניינה. ולפיכך כי תקנו אנשי כנסת הגדולה לומר מלכיות זכרונות ושופרות באו הפייטים להוסיף בשבחו של מקום סדר מלכיות במלכיות. זכרונות בזכרונות. שופרות בשופרות: והבא לפשפש (ולוחוה) לנגס לבו בהוראה לסתור מעשה קדמונים אין זה כי אם ככסיל בחשך הולך. היאך יפתח שליח ציבור. בפיוט מלכיות ועדיין לא פתח בתפילת מלכיות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה: ולדברי השוטים שכך בודים מלבם לחדש דבר (דבר) תיפלות. מה ראה ר׳ אלעזר קליר שיסד הטל והגשם בחתימת מחייה המתים. לימרנהו קודם התחלת ברכה. וכן אורח בט חוץ. שיסד במכניע זדים. בפורים. לימרנהו קודם ברכה. ואם יאמר היאך מתחבר הפיוט לתפילה. תשובתו בצידו. היאך מתחבר למושיע ומגן. בדעתו אביעה חידות. וכן בכל שאר פיוטים. אלא שליח ציבור ישאל צרכי ציבור ויפתח בשבחו של מקום. והפיוט נוהר בחתימת שבחו ותפילתו. שסיימו וחתימתו מעין חתימת הברכה. ואילו התקיעות לימרנהו בחתימת ברכה. כי חתימת הפיוט מעין חתימת הברכה. כמו ירומם וימלוך: אלהינו ואלהי אבותינו מלוך על כל העולם כולו כו׳. למשפט יזכור. אלהינו ואלהי אבותינו זכרינו. כו׳. קול קורא בשופר. אלהינו ואלהי אבותינו תקע. כו׳: וכן כולן. ועל כן צריך לומר תחילה סדר מלכיות שתיקנו אנשי כנסת הגדולה שזה עיקר וזה תוספת שבח. שניתוסף לאומרה בחתימתה. ובאמצעם יאמר סדר של פיוטים. וראייה לדבר גם מאנשי כנסת הגדולה. ושתיקנו לומר סליחות בחתימת כי אל מלך מוחל וסולח אתה. הא למדת. כל צריכין הנשאלין אין נשאלין כי אם בברכה מעיינינה. וכן יחיד אם צריך לרפואה ישאל ברופא חולים. וכן לפרנסה. ומה חטאו אילו תקיעות ומה נשתנו משאר פיוטים שכולן נשאלין באמצע ברכה ואילו נשאלין קודם ברכה. רוחות נשתנו ודיעות. ומטים ארחות. והולכי עקלקלות. ומנהג ראשונים עיקר. וכן היה נוהג רבינו יצחק בר׳ יהודה. ואחריו ר׳ יצחק לוי. ורבי׳ ר׳ אלעזר: ומטים אורח סלולה. להג הרבה יגיעת בשר. וצריכין להתייסר. כעכס לאויל מוסר. והדבר ביד נמסר. מפי אדון ושר. ועוקר דבר וחסר. צריך לבלום פיו באפסר. שלא יבטל דבר מלך ושפסר. ולחזור בו מקבל עליו באיסר. לחיים ולשלום יתבשר:

שלב. **כך** מצאתי: אתה זוכר מעשה עולם. מעשה בראשית. ופוקד כל יצורי קדם.
לפניך. כמו שמפורש במזמור. חקרתני ותדע. אתה ידעת שבתי וקומי בנתה לרעי מרחוק (תהלים קלט). וכן כל המזמור. אתה זוכר כל המפעל וגם כל היצור לא נכחד ממך. כד״א באותו מזמור. לא נכחד עצמי ממך אשר עשיתי בסתר רקמתי בתחתיות

ארץ: זה היום תחילת מעשיך. הא דאמרי' בראש השנה ק) כמאן מצלינן האידנא זה היום תחילת מעשיך. כמאן כר' אליעזר. קשה. וכי תקון רבנן דלא כהילכתא. דהא קיימ' לן שר' אליעזר שמותי הוא. ר) כדא' בהזהב. שבירכוהו. אינמי שמתי הוא. מתלמידי שמאי. כדפ' ר"ת. ומוכח ממסכת תרומות ירושלמי ומביצה ירושלמי. דפריך בההיא דר' אליעזר דעומד אדם על המוקצה כו'. ור' אליעזר ולאו שמתי הוא. ויש לומ' לפרש"י שפי' שמותי הוא. שנידוהו. הא דבתשרי נברא העולם אמרה קודם שנידוהו. וההיא דפ"ק דנידה. דר' אליעזר או' ד' נשים דיין שעתן. לר"ת קשה. דפליג אשמאי רביה. ודתנן דאמ' לך ר' אליעזר לא נחלקו ב"ש וב"ה בדבר זה. מיהו קשה מירושלמי דנרים שמתי הוא. מנא ליה הא. אלימא דר' אליעזר תלמיד רבן יוחנן בן זכאי. דהוא תלמיד שמאי. הכי נמי הוה מתלמידי הילל. ס) דא' בפ"ב דאבות (דר' נתן). רבן יוחנן בן זכאי קיבל מהילל ומשמאי: נמנום: ויש לומ' לר"ת נמי אמרה ר' אליעזר קודם שלמד לפני רבן יוחנן בן זכאי: גי': ועל המדינות בו יאמר דיניהו. איזו לחרב כו'. כמו שמפרש ביחזקאל. בן אדם ארץ כי תחטא לי למעל מעל ונטיתי ידי עליה ושברתי לה מטה לחם והשלחתי בה רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה. והיו שלשת האנשים האלה בתוכה. נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם נאם אדני ה' (יחזקאל יד). וכל הפרשה: תחבלותיו. מחשבותיו. ובן אדם יתאמץ בך. כד"א תהי ידך על איש ימינך על בן אדם אמצת לך (תהלים פ). וגם את נח באהבה זכרת. ויזכור אלהים את נח (בראשית ח). ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים. וישוכו המים (שם). על כן זכרונו של נח בא לפניך יי' אלהינו להרבות זרעו. כד"א והיה זרעך כעפר הארץ (בראשית כח). וצאצאיו. וזרעו ישר' שנ' בהם והיה מספר בני ישר' וגו' (הושע ב). ותראה לפניך. אשר יאמר היום בהר יי' יראה (בראשית כב). ברית ראשונים. אברהם יצחק ויעקב: זוכר הברית של אברהם:

שלג. **אתה נגלית**. כד"א וישכן כבוד יי' על הר סיני (שמות כד). על הר קדשך לדבר עמם. בעבור ישמע (ישמע) העם וגו' (שם יט). מן השמים השמעתם קולך. מן השמים השמיעך את קלו (דברים ד). ונגלית עליהם בערפלי טוהר. כד"א ותחת רגליו. וגו' (שמות כד). וכעצם השמים לטוהר. כלומר בערפלי טוהר נתת להם את התורה. גם כל העולם חל מלפניך. ותגעש ותרעש הארץ (תהלים יח). וכת' מלפני ארון חולי ארץ (שם קיד). ובריו' בראשית חרדו ממך. ויחרד כל העם אשר במחנה (שמות יט). ודברות קדשך. עשרת הדברות: יי' בקול שופר. יי' מדת רחמים. כי חק לישר' הוא משפט לאלהי יעקב. שיהא כל העולם דן ביום הדין הזה הגדול והנורא. יתקע בשופר גדול (ישעיה כז). דשלשה שופרות הן לעתיד לבא. אחד להחיות מתים. כד"א בפתחי את קברותיכם (יחזקאל לז). ואחד לכינוס גליות. ובאו האבדים בארץ אשור (ישעיה כז). ואחד להפיל שערותיהם של אומות העולם. לפני פחד קול שופר. כד"א ויי' אלקים בשופר יתקע (זכריה ט). כלומ' הקב"ה יעשה דין כמו אלהים לא תקלל. שיתקע בשופר והלך בסערות תימן. סערות. כמו שערות. שהסמך מתחלפת בשין. כלומ' הוא ידין בדין תימן. היאך. בסערות. שיפלו שערותיהן מפי קול שופר הגדול: ת) יש מחזורין שכת' בהן יי' צבאות ינן עלינו וגו'. ואין לומ' כן. כי מה עיניין זה אצל שופרות. פסוק הוא לעצמו. והלך בסערות תימן. ואחריו כת' ויי' צבאות ינן עליהם וגו'. ואם כדי להוסיף ברכה על הציבור אתה

צ) שהיה מצמצם שכינתו וכו' עיין בר"ר פ' ד', ושמ"ר פ"ג, ובפסיקתא רבתי פמ"ז. ק) כמאן מצלינן האידנא וכו' ר"ה כ"ז ע"א. ר) כדאיתא בהזהב שברכוה ב"מ נ"ט ע"ב, ועיין רש"י בשבת קל"א ע"ב ד"ה שמותי וכו' ותוס' שם ד"ה דר"א. ותוס' ביצה ל"ד ע"ב ד"ה ואומר וכו' ותוס' נדה ד' ע"ב שמותי וכו' ועיין ירושלמי תרומות פ"ה ה"ד ור"א לאו שמותי הוא וכו' וירושלמי פ"ק דביצה ה"ד, ושם פ"ד ה"ג, ועיין לקמן סי' תכ"ד בפירושו על מסכת אבות. ש) דאמר בפ"ב דאבות וכו' כצ"ל ומה שכתוב בפנים באד"נ נראה שהוא ט"ס, וכן נראה שהוא ט"ס לקמן בסי' תכ"ד ע"ש.

רודף לאומרו בתפילה. חטוף גם אותו שלאחריו והושיעם יי׳ אלהיהם ביום ההוא כצאן עמו. אלא לא כל הימך להוסיף במקראות מכדי חובת היום. ג׳ לתורה. ג׳ לכתובים באמצע. ג׳ לנביאים. אבל מפני שחייב להשלים בתורה כוותיקין וכר׳ יוסי. הוא אומ׳ ושם נעשה לפניך כמצוה עלינו כו׳. כאמור וביום שמחתכם וגו׳ (במדבר י). והרי הן עשר שופרות. כן מלכיות. כן זכרונות. בכללן אתה מוצא שלשים כסדרן ומטבען של חכמים: הן על כפים חקותים. אשר חכמים יגידו: קשר״ק:

שלד. אמרינן בראש השנה למה תוקעין ומריעין מיושב ומעומד כדי לערבב השטן: ואל תתמה איזה עירבוב יש במצוה זו יותר משאר מצות ונמצאת אגד׳ שלימה בפסיקתא. רא׳ קרא והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיה כז). וכת׳ בלע המות לנצח (ישעיה כה). זהו מלאך המות. נמצא שבשופר גדול שיתקע יבולע מלאך המות ואמרינן הוא סמאל הוא מלאך המות הוא יצר הרע. וכשהשטן שומע קול השופר הוא מתפחד וירא שלא יהא זה אותו שופר שעתיד שיהא יבולע בו. וזהו עירבובו: כ״מ אב״ן:

שלה. א)היום הרת עולם. לשון המקרא הוא ורחמה הרת עולם (ירמיה כ). הרחם יהיה הריון עולם. אשה שהריונה שוהא בגופה עולמים. והיום הזה היה הריונו של עולם. היום הרת הארץ כל תולדותיה. ב)שהרי בתשרי נברא העולם. כד״א בראש השנה. כמאן מצלינן האידנא זה היום תחילת מעשיך. כמאן כר׳ אליעזר דא׳ בתשרי נברא העולם: עד שתחונינו ותוציא לאור משפטינו ק׳: והאו׳ ותוציא היום לאור. טועה הוא. שבו היום לא יצא לאור. שהרי הדבר תלוי בתשובה עד יום כיפור. ואם תאמר הלא צדיקים נחתמים לאלתר לחיים. וכי תעלה על דעתך שנחזיק עצמינו צדיקים בתפילה:

סליקו הילכות ראש השנה:

שלו. מעשה בא לפני ר״ת באשה יולדת ביום שמיני ללידתה. ששאלה אם תוכל לאכול בצום גדליה. והשיב הרב שמותר. ואע״פ ג)שמוכיח בשבת פ׳ מפנין. דמיכאן ואילך אם אמרה צריכה אני אין מחללין עליה את השבת. וצום גדליה דברי קבלה ודברי קבלה כדברי תורה אפי׳ הכי מותר. דאמרי׳ בפ״ק דראש השנה. קרי ליה צום. וקרי ליה ששון ושמחה. ומשני. אמ׳ רב פפא יש שלום לששון ולשמחה. יש שמד צום: אין שמד ואין שלום. ד)רצו מתענין. רצו אין מתענין. ולכך התירה הרב לאכול: כ״מ:

שלז. עשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים קבעום בתפילה ותחנונים. לפי שבראש השנה נידון כל חלד. והמושב ליי׳ כיפר לו תשובתו. ויום כיפור. כדכת׳ ויהי כעשרת הימים ויגוף יי׳ את נבל וימות (שמואל א כה). ה)ודרשינן לעשרת ימי תשובה אשר עיכבו לו מן השמים אולי יעשה תשובה. ועוד מצינו בפ׳ סדר תעניות. ו)אחינו נאמר באנשי נינוה וירא אלהים כי שבו מדרכם הרעה וגו׳ (יונה ג). שקם ותעניתם לא נאמר. אלא כי שבו. הא למדת שגדולה תשובה שמקרעת גזר דין. שנ׳ ושב ורפא לו (ישעיה ו). וג׳ שובו בנים וגו׳ (ירמיה ג). ועוד דרשי׳ בפ״ק דראש השנה. כת׳ דרשו יי׳ בהמצאו (ישעיה נה). וכת׳ בכל קראנו אליו (דברים ד). לא קשיא.

ה) יש מחזורים שכתוב בהן וכו׳ עיין בתניא רבתי סי׳ ע״ה ומש״כ שם בביאורי אות י״א. א) היום הרת עולם וכו׳ עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קע״ב, ובשה״ל סי׳ ר״ץ, ובתניא רבתי סי׳ ע״ה ובביאורי אות כ״ב, ועיין במנהיג ה׳ ר״ה אות כ״ג. ב) שהרי בתשרי נברא וכו׳ עיין ר״ה כ״ז ע״א. ג) שמוכיח בשבת וכו׳ עיין שבת קכ״ט ע״א. ד) רצו מתענין וכו׳ ר״ה י״ח ע״ב. ה) ודרשינן לעשי״ת ר״ה י״ח ע״א. ו) אחינו נאמר באנשי נינוה וכו׳ תענית ט״ז ע״א. ז) כאן ביחיד כאן בצבור ר״ה י״ח

ז)כאן ביחיד. כאן בציבור. ויחיד אימתי מצוי להם. בעשרת ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים. וגרסינן בגמרא דבני מערבא ביציאות שבת. ר׳ חייא רבה מפקד לרב ח)אי אתה יכיל למיכל כל שתא חולין בטהרה אכיל. ואי לא. תהא אכיל שבעא יומין מן שתא. פי׳ שבעה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים. כד בצרת מינייהו שני ימים של ראש השנה ויום הכיפורים אשתיירו שבעה יומין:

שלח. **בת׳** ארפא משובותיכם וגו׳ (ירמיה ג). הק׳ מרפא משובות כל ישר׳. שלכך תיקן להם ראש השנה בראש חדש. שכשהשטן מקטרג את ישר׳ ואומ׳ ישר׳ חטאו. והק׳ אומ׳ לו לך והבא עדים. והוא אומ׳ את מי אביא. אם לבנה ושמש איני יכול למצוא אלא שמש שהלבנה מתכסה. ועל השמש שהוא עד אחד איני מקיים. כי על פי שנים עדים יקום דבר. וכשהלבנה נראית בין ראש השנה ליום הכיפורים והשטן רוצה לקטרג אומ׳ לו הקב״ה כבר עשו ישר׳ תשובה. והיינו מרפא של תשובה

סדר של יום הכיפורים:

שלט. **מנהג** אבותי׳ תורה היא. וכך היא בפסיקתא: ט)ערב יום הכיפורים מביאין תרנגולין. זכרים לזכרים. ותרנגולות לנקבות. ונוטל בעל הבית לכל אחד מבני ביתו תרנגול אחד בידו. וקודם שישחטנו יאמר עליו חמשה פסוקים הללו שלשה פעמים: ואילו הן: אולים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו: כל אכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות: ויזעקו אל יי׳ בצר להם ממצקותיהם יושיעם: ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם: יודו ליי׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם (תהלים קז): ולאחר שסיים אילו חמשה פסוקים. יקח התרנגול ויחזירנו סביב ראשו. ואומ׳ יהי רצון מלפניך אלהים חיים שתזכרנו ותפקדנו לחיים טובים. ויהא תרנגול זה תחת זה והילופו ותמורתו. ויצא תרנגול זה למיתה ויכנס זה לחיים טובים ארוכים ותהא שחיטתו כפרתו. וכופר נפשו. וינצל מכל צרה וצוקה מכל יגון ואנחה. וימצא מנוחה ששון ושמחה אמן אמן סלה ועד: ובכל פעם שיאמר אותם הפסוקים יסביב התרנגול סביב ראשו. ויאמר זה תחתי וזה תמורתי וחילופי. ושלום: וישגרם לעניי העיר: ויהא כפרתו כמו כפרת שעיר המשתלח שהיה מכפר על כל ישר׳: וכן נהגו בפרוונצא ונרבונא:

טעם להדליק נרות ביום הכיפורים מצאתי:

שמ. **בתנחומ׳** בפרשת ולקחתם לכם ביום הראשון. אמרתי להם ויקחו אליך שמן זך׳ וגו׳. אור שלכם אינו צריך. אלא בשביל לשמר נפשותיכם. שנמשלה הנפש בנר. שנ׳ נר ה׳ נשמת אדם (משלי כ): ולכך נהגו להדליק נרות ביום כיפור: נ״ל נט״ע:

ע״א. ח) אי אתה יכיל למיכל וכו׳ ירושלמי פ״א דשבת ה״ג והובא בראש ובמרדכי ה׳ ר״ה. ט) ערב יוה״כ מביאין תרנגולין וכו׳ עיין שבת פ״א ע״ב רש״י ד״ה פרפיסא וכו׳ ושם איתא ערב ר״ה וכן הוא בשת״ל ה׳ ר״ה סי׳ רפ״ג ובתניא רבתי סי׳ ע״ב, אך בשו״ת שערי תשובה איתא מר רב ששנא גאון ז״ל וששאלתם האי שאנו רגילים לשחוט עיוה״כ תרנגולים וכו׳ ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קפ״ט, ובשו״ת הרשב״א סי׳ שצ״ה. ועיין מרדכי ריש יומא כתוב בתשובות הגאונים וכו׳.

שמא. י) ובערב יום הכיפורי׳ אין רשאין להטמין חמין. כמו שעושין בערבי שבתות. מפני שאין טומנין את החמין אלא לכבוד שבת. וזה אוכלו בחול למוצאי יום הכיפורים. ונמצא מטמין לכבוד החול. וכבר הפליגו אנשי אספמיא ועשו סמיכה. שאין טומנין: ורב נטרונאי גאון הכי אמ׳. תבשיל מערב יום הכיפורים למוצאי יום הכיפורי׳ לא הוצרך לכך. בשלמא להטמין בשבת. דקא בעי מאכל תבשיל. אלא למוצאי יום הכיפורים חול הוא. למה הוצרך להטמין מערב יום הכיפורים כ) ימתין למוצאי יום הכיפורים ויעשה כל צרכיו. אבל אין איסור בדבר. והעושה כך אין מוחין בו ואין מונעין אותו: וכן הלכה:

שמג. ל) ערב יום הכיפורים טובל אדם את עצמו בשש שעות. או בשמונה. ונכנס לבית הכנסת ומתפלל שמונה עשרה כסדרה. ומתוודה קודם סעודתו. כדתניא מ) מצות וידוי ערב יום הכיפורים עם חשיכה. אבל אמרו חכמים מתוודה אדם קודם אכילתו שמא תטרף דעתו עליו בסעודה. ואינו יכול להתוודות. ואע״פ שהתוודה קודם אכילה. מתוודה לאחר שיאכל וישתה. ואע״פ שהתודה ערבית מתודה שחרית. שחרית מתודה במוסף ובמנחה. והיכן אומרה אחר תפילתו. ושליח ציבור או׳ באמצע תפילה. מאי א׳. א׳ רב אתה יודע רזי עולם. ואע״ג דאמוראי טובא פליגי עליה נקיטינן כרב. לפיכך צריך יחיד ויחיד לומ׳ אחר תפילתו במנחה דערב יום הכיפורים וידוי זוטי. וידוי רבה. אשמנו בגדנו. ועל חט. ועל חטאים. והשליח ציבור מתוך שאינו יכול לאומרו באמצע תפילה אינו מתוודה. אלא לאחר שמונה עשרה או׳ אבינו מלכינו. שלא תיקנו וידוי לשליח ציבור אלא באמצע תפילה: וידוי זה אינו חובה להוציא את שאינו בקי שלא אמרוהו אלא מפני שלא תטרף דעתו עליו. ומשום חששא דשמא לא חשו לשאינו בקי. דיי לו במצותו של וידוי שהוא עם חשיכה ערבית: ובסדר רב עמרם מצאתי שליח ציבור יאמר הוידוי בפני הקהל כדי להוציא את הרבים ידי חובתם: ויאמר אבינו מלכינו: קדיש שלם: ואין נופלין על פניהם: והולכין לבתיהם. ויאכלו ענוים וישבעו: ויהללו את יי׳ דורשיו. ילכו ויסבו בסעודה המפסיק בה כדי לקיים ועניתם את נפשתיכם בתשעה לחדש בערב (ויקרא כג). יאכלו מבעוד יום ומבערב יתענו: ואין שורין את המפה במים. ואפי׳ הדר מיננבא. דילמא לא נגיב לה שפיר ולאורתא אתי לידי סחיטה. שכך שינוי נ) זעירי בר חמא אושפיזכניה דר׳ יהושע בן לוי. א״ל רב יוסף בריה דר׳ יהושע בן לוי. בר אוריא תא ואימא לך מילי מעלייתא דהוה עביד אבוך. ערב יום הכיפורים מביאין לו מטפחת ומקנח פניו ידיו ורגליו. ולמחר מעבירה על גבי עיניו ואינו חושש. וכן כי אתא רב מרי אמ׳ ערב תשעה באב מביאין לו מטפחת ושורה אותה במים ועושה כמין כלים נגובים למחר מקנח בה פניו ידיו ורגליו. א״ל רב יעקב לרב ירמיה בר תחליפא איפכא אמרת לן ואותיבנא לך סחיטה. הא למדת בט׳ באב דלא אסירה סחיטה אי שרי לה במים והדר מיננבה כי מקנח בה ליכא תענוג. הא ביום הכיפורים אי עביד בה הכי איכא לאותובי סחיטה כר׳ יעקב. אבל בנגובה אי עיילי בה מים דעל פניו ידיו ורגליו ומרטבי ביה ולמחר מצטנן בה ליכא סחיטה. ולא תענוג. וירא שמים יוצא ידי שתיהן. נוטל ידין

י) ובערב יוה״כ אין רשאין להטמין וכו׳ כן הוא לשון רע״ג בסדרו דף נ׳ עד ואין מונעין אותו׳ והובא בראש פיוה״כ סי׳ כ״ו, ובטור סי׳ תר״ט ומסיימי ורב שרירא גאון כתב דשפיר דמי וכו׳ ע״ש. ועיין בשה״ל סי׳ ש״ט שהביא בשם הר״ר אליעזר משום ר׳ יצחק הלבן זצ״ל שהיה אומר לעשות טמון וכו׳ ודעת המנהיג שהוא מנהג כשר להטמין כדי שלא יהיו בהולים לקצר את התפלה ולא יוסיפו מחול על הקדש ועיין באו״ז ח״ש ה׳ ע״ש סי׳ ט׳. כ) ימתין למוצאי יוה״כ כצ״ל וכן הוא בכל הספרים הנ״ל ובסרע״ג הסגיר המגיה תיבת יטמין שהי׳ קשה בעיניו הלשון, והיה לו להציג תחת יטמין ימתין כדאיתא בראי״ש ובטור ע״ש. ל) עיוה״כ טובל אדם וכו׳ בשש שעות או בשמונה וכו׳ בשה״ל סי׳ ש״י, ובסרע״ג איתא עיוה״כ טובל אדם או בשבע שעות או בשמונה שעות ועיין בספר המנהיג ובטור א״ח סי׳ תר״ו. מ) מצות וידוי עריוה״כ וכו׳ יומא פ״ז ע״ב. נ) זעירי בר חמא וכו׳ ע״ש יומא

כדרכו לשם נקיין אבל לא פניו. וכן היה נוהג רבינו עליו השלום: ערב יום הכיפורים במנחה מתפלל אדם י״ח ברכות שבכל יום. ואחר עושה השלום יתחיל וידוי. אלהינו ואלהי אבותינו תבא לפניך תפילתנו. עד ומבלעדיך אין לנו אלא מלך מוחל וסולח אלא אתה: אלהי עד שלא נוצרתי. עד צורי וגואלי. והשליח ציבור אינו מתודה אלא לאחר שמונה עשרה אומ׳ אבינו מלכינו: קדיש: ואין נופלין על פניהם:

שמד. ונהגו העם ללקות. ותנן גבי חייבי מלקיות בית דין. ס) כמה מלקין אותו ארבעים חסר אחת. שנ׳ כדי רשעתו במספר. ארבעים יכנו. וגו׳ (דברים כה). מניין שהוא סוכם את הארבעים. אי כתיב ארבעים במספר. ארבעים במניינא. השתא דכת׳ במספר ארבעים. משמע והכהו לפניו עד אותו מניין. שאין בו לעשות אלא לגמור סכום חשבון של ארבעים: אמ׳ רבא ע) כמה טיפשי הני גברי דקיימי מיקמי ספר תורה. ולא קיימי מיקמי (ספר תורה) גברא רבה. דהא בספר תורה כת׳ ארבעים יכנו. ואתא רבנן ובצרי חדא: רמז למלקות ל״ט. ונקלה אחיך. אחיך בגימטריא ל״ט. לעיניך. אם אתה רואה בעיניך לפי מעשיו ששב אל לבו אז יפטר מידי כרת. כיון שלקה. פ) דחייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתם. ואם לא לא: ואין מלקין אותו לא עומד ולא יושב אלא מוטה. שנ׳ והפילו השופט (שם). והמכה מכה בידו אחת ובכל כחו. ורצועה של עגל בידו כפולה אחת לשתים. ושתים לארבע: אמ׳ רב ששת צ) מניין לרצועה שהיא של עגל. שנ׳ ארבעים יכנו. וסמיך ליה לא תחסום שור בדישו [שם]: אמ׳ רב חסדא מניין לרצועה שהיא מוכפלת. ונראית לארבע. שנ׳ והפילו וכו׳. ושתי רצועות עולות ויורדות בה. שתפורה בהן. תנא ושל חמור. אותם העולות ויורדות של חמור הן. כדדרש ההוא גלילאה עליה דרב חסדא ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו (ישעיה א). אמ׳ הק׳ יבא מי שמכיר אבוס בעליו ויפרע ממי שאינו מכיר בעליו. וידה של רצועה טפח ורחבה טפח. והקורא קורא אם לא תשמור לעשות. וגו׳ (דברים כח). והפלא יי׳ וגו׳ (שם). פי׳ הא פשיט׳ לן דבעי קרייה. כדאמרי׳ ביבמות וככריתות בקרת תהיה (ויקרא יט). ר) בקראי תהא. להכי קתני והקורא. ועל שם כך עושין רצועה של מלקות רחבה טפח. כפולה מעור של עגל וחמור: וערב יום הכיפורים אדם הלוקה בה אומ׳ וידוי. והמכה אומר והוא רחום יכפר עון וגו׳: ויש במקרא הזה י״ג תיבות. ואומרו ג׳ פעמים. ומונה מניין הכאות כמניין התיבות שהן ארבעים חסר אחת:

מיכן ואילך יסוד העמרמי:

שמה. ש) יום הכיפורים אסור באכילה ושתייה [ורחיצה] וסיכה. ובנעילת סנדל. ובתשמיש המטה. מנא הני מלי. אמ׳ רב חסדא כנגד [חמשה] עינויין שבתורה. ובעשור. [ואך בעשור]. שבת שבתון. ושבת שבתון. והיתה זאת לכם לחקת. ומקשינן חמשה כתיבי. ת) ואנן שיתא עינויין קא חשבינן. ופרקינן שתייה בכלל אכילה היא. ומאן דלא מיעני מיחייב כרת. תא) דכת׳ [כי כל הנפש אשר לא תענה וגו׳ (ויקרא כג) וכן מאן דעביד מלאכה נמי הכין דכתיב] וכל הנפש אשר

ע״ח ע״א. ועיין לעיל סי׳ רס״ד. ס) כמה מלקין אותו וכו׳ מכות כ״ב ע״א. ע) כמה טיפשי הני גברא וכו׳ עיין מכות כ״ב ע״ב. פ) דחייבי כריתות שלקו וכו׳ שם כ״ג ע״א לא עומד ולא יושב וכו׳ שם כ״ב ע״ב. צ) מנין לרצועה שהיא של עגל כו׳ שם כ״ג ע״א. ק) מנין לרצועה שהיא מוכפלת וכו׳ שם ע״ש. ר) בקראי תהא כריתות י״א ע״א. ש) יוה״כ אסור באכילה ושתייה ורחיצה וכו׳ כצ״ל ובעשור ואך בעשור כצ״ל. והיתה זאת לכם וגו׳ לפנינו יומא ע״ו ע״א הובא המקרא והיתה לכם, אך בבה״ג פרק יוה״כ הוא ג״כ כגירסת המחבר והיתה זאת לכם, וכן הוא הגירסא בשאילתות פ וזאת הברכה ע״ש וכן הוא ברי״ף ובר״אש. ת) ואנן שיתא ענויי קא חשבינן כצ״ל ועיין יומא שם׳ תא) דכתיב כי כל הנפש אשר לא תענה וגו׳ וכן מאן דעביד מלאכה נמי הכין דכתיב כצ״ל והוא

תעשה כל מלאכה. וגו' (שם). וכמה שיעורים דבי אביל מיחייב כרת. כדתנן האוכל ביום הכיפורים ככותבת הגסה כמוה וכגרעינתה. והשותה מלא לוגמיו. ואע"ג דשיעורא דאכילה בכזית. הא בכותבת. מאי טעמ' מדשני קרא בדיבוריה וכתב לא תעונה. ולא כתב לא תאכל. שוויה רבנן לשיעורא. דתניא ר' יהודה אומ' כל שיעורין שבתורה בכזית חוץ מטומאת אוכלין. ששינה הכת' במשמעו. ושינו חכמים בשיעורן. וראייה לדבר יום הכיפורים ששינה הכת' במשמעו. תענו את נפשותיכם ולא כת' לא תאכל. ושינו חכמים בשיערן בככותבת. וכי קאמרי' דחייב כרת הני מילי אגופיה דיומא. אבל אתוספת דמוסיף עליה. מעדנא דמפסיק סעודתיה. ועד דקדיש יומא לא מיחייב כרת. דכת' [כי כל] הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה. על עיצומו של יום ענוש כרת. ואינו ענוש כרת על תוספת עינוי. וכן תוספת מלאכה. וכן ברחיצה. דתנן ב)[דתניא] אסור לרחוץ מקצת גופו ככל גופו. ואם היו ידיו מלוכלכות בטיט וצואה. רוחץ כדרכו ואינו חושש. ג)כי אתא רב דימי א' משפחת היתה לו לר' יהושע בן לוי ערב תשעה באב שורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובים למחר פושטה ומקנח בה ידיו ורגליו. ערב יום הכיפורים מקנח בה פניו ידיו ורגליו למחר מעבירה על גבי עיניו. א"ל ר' יעקב ור' ירמיה בר תחליפא איפכא אמרת לן ואותיבנא לך סחיטה. והיכא דחזא קרי ביומא דכיפורי טובל בו ביום ומברך ומנגיב נפשיה בידיה. דת"ר הרואה קרי ביום הכיפורים יורד וטובל ולערב ישפשף. לערב. מאי דהוה הוה. אלא אימא אם מבערב ישפשף. קסבר מצוה לשפשף. ד)ואיתתא דאית לה ינוקא [שרי] לה למימשה הדא ידא ומיתן ריפתא לינוקא. משום שיבתא. דתנא דבי מנשה ה)אשה (מריחה) [מריחה ידה אחת במים] ונותנת פת לבנה קטן. פי' שיבתא. רוחא [היא דשריא] על ידה דאינשא בליליא: ומאן [דנגע במיכלא] בלא מימשא ידה שרא ההוא רוחא על ההוא מיכלא ומסכנא. ומשום הכי שרו ליה רבנן למימשא ומוספא לינוקא: תנא ו)כל חייבי טבילות טובלין כדרכן בין בט"ב בין ביום הכיפורים: ז)לא ישב אדם על גבי טופח המוטפח ביום הכיפורים. אבל על טופח שאינו להטפיח מותר. ח)ואילו תלמיד' דקבעי קבולי אנפיה רביה. או אנפי גברא רבה או אנפי אבוה. ואיכא מיא באורחא שרי ליה למיעבר במיא עד צואריה. ט)דתניא הרי שהיה מהלך להקביל פני אביו או פני רבו או פני מי שגדול ממנו עובר עד צוארו במים ואינו חושש. ובלבד שלא יוציא ידו י)משפת הלוקו. ודוקא עד צוארו. כ)אבל מעבר לשוט הוא אסור: וכן בסיכה לא מבעיא כל גופו דאסיר אלא אפילו אצבע קטנה נמי אסור לסוך. ואי אית ליה צערא שרי למיסך. דתניא ל)אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו ואם

לשון בה"ג בה"ג פרק יוה"ק, ונשמט מהסופר מן דכתיב עד דכתיב. ב) דתניא אסור לרחוץ מקצת גופו וכו' כצ"ל יומא ע"ז ע"ב, ואם היו ידיו וכו' לפנינו ליתא תיבת ידיו, וכבר הוגה מהרי"ב שצ"ל ידיו: ג) כי אתא רב דימא אמר עיין לעיל סי' רס"ד. ד) ואיתתא דאית לה ינוקא שרי לה וכו' כצ"ל משום שיבתא כצ"ל. ה) אשה מריחה ידה אחת במים ונותנת פת וכו' כצ"ל, רוחא הוא דשריא וכו' כצ"ל, ומאן דנגע במיכלא כצ"ל. ו) כל חייבי טבילות וכו' בין בט"ב בין ביוה"כ כן הוא גירסת בה"ג ולפנינו יומא פ"ז ע"א איתא כל חייבי טבילות טובלין כדרכן ביוה"כ, ועיין תוס' יומא ח' ע"א ד"ה דכ"ע וכו' ותוס' נדה ל' ע"א ד"ה ושמע מינה וכו'. ז) לא ישב אדם וכו' יומא ע"ח ע"א. ח) ואילו תלמידא דקבעי וכו' הוא לשון בעה"ג פרק יום הכפורים. ט) דתניא הרי שהיה מהלך וכו' יומא ע"ז ע"ב ע"ש. י) משפת הלוקו ולפנינו יומא שם ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו, ועיין רש"י ד"ה מתחת וכו' דאינו נראה כמלבוש אלא כנושא על כתיפו וכו' ובת"י וכן ברא"ש שם פירושו משום הכירא דלא יבוא לידי סחיטה ע"ש, ולפי פירש"י אפילו אם הולך חוץ לנהר אסור להוציא ידו מתחת חפת חלוקו וכמו שפירש הריטב"א שם. כ) אבל מעבר לשוט הוא אסור כצ"ל והוא לשון בה"ג כפי מה שהביא הטור סי' תרי"ג, ובה"ג שלפנינו איתא ודוקא עד צוארו אבל לסוח אסור והיא היא, וקושיא הטור על ה"ג כבר תירץ הב"י שם והט"ז ס"ק ד' ע"ש, ועיין בשו"ת הרשב"ש סי' קצ"ד דמתרץ שבשעובר ברגליו לא עביד אלא חד איסורא דהיינו רחיצה, ובשיטה עביד תרתי דאינו יוצא מידי רחיצה ומוסיף עליה השיטה והא פשוט, ומשמע דמפרש מלתא דה"ג לשוט או לסוח היינו לשוט בגופו על פני המים, ולא לעבור במעבר או בספינה, ועיין שו"ת חות יאיר סי' קי"ב. ל) אסור לסוך מקצת גופו וכו' שם ע"ז ע"ב. מ) וכן בבעילת

היה חולה או שיש לו חטטין בראשו מותר. מ)וכן בנעילת הסנדל היכא דמפנק. אינמי קא בעי מיעל לדוכתא דהורבא ומיעל ספר תורה ומיקרא ביה ציבורא. אינמי מיתן ריפתא לינוקא. אינמי אפוקי לבושא ומה דצריך ליומא. וקא דחיל למיעל בלא מסאנא מן עקרבא או מן רחשא שרי ליה למיכרך מידי על כרעי. אי נמי מיסם גורבי ומיעל. או אפוקי לצורכי שרי. נ)דא' שמואל כל מחמת סכנת עקרב מותר. וכן נמי לעניין מאן דמפנק ולא יכיל לסגויי שפיר דמי למיפק בגורבי. ס)דהא רב יהודה נפיק בסנדל דחיטני. אביי נפיק בדהוצי. ע)רבא נפיק בדיקולי. רבה בר רב הונא כריך סודרא על כרעיה ונפיק. אבל מסאני בין מיפנק בין לא מיפנק אסיר. פ)והיכא דאיכא חולה דאי לא יכיל מסתכן שפיר דמי לאוכליה ביום הכיפורים. צ)מאי טעמ'. אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא יח). ולא שימות בהן. כי קאמ' רחמנ' קיומי מצוותא כי היכי דתיחון בהן. אבל נטורי מצוותא ואיסכוני-לא. וכי מאכלינן ליה על פי בקיאין. ואי ליכא בקיאין מאכילין אותו על פי עצמו. ולא מיבעיא חולה. אלא אפי' עוברה וידעינן ק)דאי לא אכלה מתעקר וולדה. ואע"ג דאיכא למימר ספק חי ספק נפל הוא. דתניא ר)עוברה שהריחה קודש או בשר

הסנדל וכו' עד בין מפנק בין לא מפנק הכל הוא לשון בה"ג פרק יוה"כ בשינוים קטנים, ושם איתא מיסם גורבי, וכן הוא בערוך ערך גרב ע"ש. נ) דאמר שמואל כל מחמת סכנת עקרב מותר יומא ע"ח ע"ב. ס) דהא רב יהודה נפיק בסנדל דחייטני לפנינו שם רב יהודה נפיק בדהיטנא ;עיין דקדוקי סופרים שהביא מכ"י גירסא בדהיטני. ע) רבא נפיק בדיקולי וכן הוא בערוך ערך דקל, ולבאר כוונת המחבר הקשה שהוא כמעט כלשון הבה"ג, נעתיק לשון הבה"ג שם ונבאר כוונתו ודעתו בענין זה לפענ"ד, ועי' זה יתבאר ג"כ כוונת המחבר, וז"ל הבה"ג וכן בנעילת הסנדל היכא דמיפנק אי נמי קא בעי למיעל בדוכתא דחורבא ואפוקי ס"ת ומקרי ביה בציבורא אי נמי למיתן ריפתא לינוקא אי נמי אפוקי לבושא או מאי דצריך ליומיה וקא דחיל למיעל בלא מסאנא מן עקרבא או מן ריחשא שרי ליה למיכרך מידי על כרעיה אי נמי מיסם גורבי, ומיעל אפוקי צורכיה דאמר שמואל כל מחמת עקרב מותר, וכן נמי לענין מאן דמיפנק ולא יכיל לסגויי שפיר דמי למיפק בגורביה דהא רב יהודא נפק בסנדלא רהיטנא אביי נפיק בדהוצי רבה (לפנינו רבא) נפיק בדבולי רבת בר הונא כריך סודרא על כרעיה ונפיק, אבל מסאני בין מפנק בין לא מפנק אסיר ע"כ ודבריו לכאורא תמוהים וקשה להולמם דמשמע דדעתו דגם במקום עקרב לא שרי לסיים מסאניה רק למיכרך סודרא הוא דמותר וזה דלא כשמואל שהביא בעצמו כל מחמת סכנת עקרב מותר, וכן תמוה שמדמה היכא דמיפנק להיכא דבעי למיעל לדבר מצוה, וכבר השיגו הראשונים בזה על הבה"ג עיין במאה שערים למהריצ"ג ז"ל, ובעיטור ובמנהיג ה' יוה"כ סי' נ"א ובטור א"ח סי' תרי"ד ובאגור סי' תתקל"ט, ולולי דבריהם הקדושים הייתי מפרש דגם דעת בה"ג שכל דבריו דברי קבלה הוא כדעתם ז"ל, ומעולם לא עלה על לבו לפסוק דגבי סכנת עקרב לא הותר רק לכרוך דבר ברגליו ולא לנעול מנעליו, ותמכתי יסוד דברי יען ראה ראינו כי דבריו נובעים ממקור לשון השאלתות פרשה וזאת הברכה ע"ש ולכן צריכים אנו לפרש דבריו ולאמשוכי נפשין בתר לישנא דשאלתות וז"ל שם ברם צריך למימר אילו מאן דמיפנק אי נמי כייבין ליה כרעית מי שרי למיפק בגורבא א"נ מיכרך סודרא בכרעיה ומיפק או לא אי נמי מאן דקא בעי למיעל לדוכתא דאיכא עקרבא וקא בעי לאפוקי ספרא דאורייתא אי נמי מיתן ריפתא לינוקא מי שרי ליה למיסם מסאני ומיעל משום סכנת עקרב או לא מי אמרינן טעמיה דסנדל משום עינוגא הוא דאסיר והא לא מיענג או דלמא סנדל סתמא אמר רחמנא וכל דהוא אסור, ת"ש דאמר שמואל כל מחמת סכנת עקרב מותר וכן לענין מאן דמיפנק שרי למיפק בגורבא דרב יהודה נפיק בסנדלי דהיגוני אביי נפיק ברהוצי רבא נפיק בדיבלי רבה בר הונא כריך סודרא אכרעיה ונפיק וכן הלכתא ע"כ, ולכן נראה דגם בה"ג ההולך בשיטתו תרתי מילי קאמר כמו השאלתות דקבעי תרתי מילי בראשונה שאיל על מאן דמפנק או דכייבין ליה כרעיה מה דינו, ובשניה שאל על מאן דקא בעי למיעל לדבר מצוות במקום שיש שם סכנת עקרב, וקפשיט שאלה שניה מהא דאמר שמואל כל מחמת סכנת עקרב מותר, ועל שאלה הראשונה לענין דמיפנק פשיט דשרי למיפק בגורבא דרב יהודא נפיק בסנדלי דהיגוני, וכן הוא ג"כ כוונת הבה"ג הנמשך אחר דבריו ומבאר שני דברים דין דנעילת סנדל במיפנק, ודין מי שרוצה לילך לדוכתא דחורבא להוציא ס"ת לקרות בצבור וכדומה להולך לדבר מצוה במקום שיש סכנת עקרב אם מותר לנעול מנעליו, וקא פשיט על דין דמיפנק שרי ליה למיכרך מידי על כרעיה א"נ מיסם גורבי, ועל דין השני מי שרוצה לילך לדבר מצוה כמו להוציא ס"ת, וכדומה למיעל לאפוקי צורכיה פשוט דמותר במקום שיש סכנת עקרב דאמר שמואל וכו' ומסיים אבל מסאני בין מיפנק בין לא מיפנק אסיר, וכמו שפסק השאלתות וכל הראשונים. פ) והיכא דאיכא חולה גם זה הוא לשון בה"ג. צ) מאי טעמא אשר יעשה וכו' יומא פ"ה ע"ב. ק) דאי לא אכלה מתעקר וולדה כצ"ל. ר) עוברה שהריחה וכו' תוחבין לה כוש ברוטב כצ"ל שם פ"ב ע"א ולפנינו שם איתא ומניחין על פיה אם נתישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה רוטב עצמה אם נתישבה דעתה מוטב ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו וכו' ומתהלה חשבתי כי נשמט מהמעתיק מן מוטב הראשון להמוטב השני. אח"כ ראיתי בראב"ן ה' יוה"כ דף ע"ה ע"ב, ובאו"ז ח"ש סי' רע"ט שגם

חזיר תוחבין לה כוש ברוטב. אם נתיישבה דעתה מוטב. ואם לאו מאכילין אותה שומן עצמו. שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש חוץ מע״ז וגילו עריות ושפיכות דמים: ס)אמרי דבי ר׳ ינאי חולה אומ׳ צריך אני. ורופא אומ׳ אינו צריך שומעין לחולה. פשיטא. ספק נפשות להקל. ע)מהו דתימ׳ [האי דקאמר חולה צריכנא בעותי הוא דקא מיבעית דסבר אי לא אכילנא מייתנא קמ״ל לב יודע מרת נפשו. חולה אמר איני צריך ורופא אמר צריך שומעין לרופא פשיטא ספק נפשות להקל מהו דתימא] לב יודע מרת נפשו. קמ״ל לרופא שמעין ליה. והאי דקאמ׳ לא צריך אנא. תונבא בעלמא הוא דנקיט ליה ולא ידע. (קמ״ל). וכן הלכה:

א)**אמ׳ רבא** חולה שאמדוהו כגרוגרת אחת. ורצו עשרה בני אדם והביאו לו עשר גרוגרות בבת אחת כולן פטורין. ואפי׳ בזה אחר זה. ואפילו קדם והבריא בראשונה: והיכא דאיכא תרתי בתרי עוקצי ותלת בעוקץ אחד. מייתינן תלת מעוקץ אחד. ולא מייתינן בתרי עוקצי. דקא מפיש בבצירה: מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפי׳ דברים טמאים עד שיאורו עיניו: ת״ר מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבש. ב)רב הונא בריה דרב יהושע אומ׳ סלת נקייה בדבש. רב פפא אמ׳ קמחא דשערי בדבש: אמ׳ ריש לקיש ג)ציר שעל הירק מצטרפת לככותבת. ביום הכיפורים. אלמא אע״ג דמשקה הוא כיון דמתכשר ביה אוכלא כאוכלא דמי: וכן הלכה: ד)ת״ר יש שאמרו הכל לפי מה שהוא אדם. מלא קומצו מנחה. מלא חפניו קטורת. והשותה מלא לוגמיו ביום הכיפורים. ותניא נמי במתניתין אחריתי. ה)כמה ישתה ויהא חייב. ב״ש אומ׳ כדי רביעית. וב״ה אומ׳ מלא לוגמיו. ומלא לוגמיו דקאמרי׳ ב״ה לוגמיו ממש. מתקיף לה רב פפא ליתנייה גבי קולי ב״ש וחומרי ב״ה א״ל רבא כי אתשיל גבי עוג מלך הבשן הוא דאיתשיל. דהוו ליה בית שמאי לחומרא וב״ה לקולא. אלמא מלא דקאמרי׳ כל חד וחד בדנפשיה: וכן הלכה: ו) מימר הוא דקאמרי׳ דמחייב איניש לעינויי בהני חמשא עינויי דאמרן. אכילה ושתייה. רחיצה וסיכה. ונעילת הסנדל. ותשמיש המיטה. וכת׳ כי כל הנפש אשר לא תענה וגו׳ (ויקרא כג). וכי מיחייב כרת. אהני חמשא עינוי כולהו מיחייב. או דילמא אאכילה ושתייה בלבד מיחייב מי אמרי׳ לא תענה סתמא כת׳. ובהני חמשא מילי אשכחן דאיכא עינוי. והילכך אכולהו מיחייב. או דילמא כיון דכת׳ תענו את נפשותיכם. וכל מלאכה לא תעשו (שם טז). וכת׳ והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה (שם כג). אעינויי דאית ביה עינוי נפש הוא דמיחייב כרת. ומאי ניהו אכילה ושתייה. דאי לא אכיל ושתי מיית. אבל הנך דאי לא עביד להו ליכא איבוד נפש אימ׳ דלא מיחייב. ת״ש. דת״ר. ז)אעפ״י שאמרו אסור בכולן לא אמרו אלא בכחצי שיעור. אבל כשיעור עונש כרת. כגון האוכל ושותה והעושה מלאכה בלבד. אוכל ושותה ועושה מלאכה. דכת׳ ועיניתם. וגו׳.

שם ליתא ועיין בד״ס, וגם התיבות ומניחין לה על פיה ראיתי בשאלתות פרשה וזאת הברכה ובאו״ז שם דליתא. ס) אמרי דבי ר׳ ינאי לפנינו שם פ״ג ע״א איתא אמר ר׳ ינאי, וגירסתו כגירסת הבה״ג ע״ש. ע) מהו דתימא „האי דקאמר חולה צריכנא בעותי הוא דקא מיבעית דסבר אי לא אכילנא מייתנא קמ״ל לב יודע מרת נפשו, חולה אומר איני צריך ורופא אומר צריך שומעין לרופא פשיטא ספק נפשות להקל מהו דתימא" כצ״ל וכן הוא הלשון בבה״ג ונשמט להמעתיק מן מהו דתימא קמא לבתרא, ועיין ברא״ש פ׳ יוה״כ סי׳ י״ג. א) אמר רבא חולה שאמדוהו וכו׳ מנחות ס״ד ע״א ולפנינו שם איתא אמר רבה וכו׳ מאכילין אותו אפילו דברים טמאים וכו׳ יומא פ״ג ע״א עד שיאורו עיניו כצ״ל. ב) רב הונא בריה דרב יהושע אמר סלת וכו׳ לפנינו שם ע״ב איתא אף סלת וכו׳ אך בבה״ג ליתא, והגירסא לפנינו משונה ע״ש. ג) ציר שעל הירק וכו׳ עיין שם פ׳ ע״ב, ובחולין ק״כ ע״א. ד) ת״ר יש שאמרו הכל לפי מה שהוא אדם וכו׳ וכן הוא בבה״ג ת״ר וכו׳ עיין עירובין ל׳ ע״ב והוא משנה י״א בפרק י״ז דכלים ויש שאמרו וכו׳ ולכן יש לגרוס תחת ת״ר תנן ויש שאמרו וכו׳ כדאיתא בעירובין שם וכמו שהביא המחבר בעצמו לעיל סי׳ ע״ז. ה) כמה ישתה ויהא חייב וכו׳ יומא פ׳ ע״א, ועיין לעיל הלכות פסח אות נ״ז. ו) מימר הוא דקאמרינן דמחייב וכו׳ הוא לשון בה״ג פרק יוה״כ ע״ש. ז) אע״פ שאמרו אסור בכולן וכו׳ שם ע״ד ע״א, נדרים פ׳ ע״ב.

והאבדתי. אעינוי דאית ביה איבוד נפש הוא דמחייב כרת אהנך לא: וכן הלכה: ח)מימר הוא דקאמרי' דמאן דאכיל ביום הכיפורים מיחייב כרת. ושיעוריה ככותבת. ומאן דאכיל חלב ודם ונותר ופיגול ושאר איסורין דכתיב בהן כרת שיעורא בכזית. בפחות מכותבת. ובפחות מכזית הוא דלא מיחייב כרת. איסורא אית ביה או לא. ט)ואם תימצי לומר בציר משיערא [אית ביה איסורא. מדאורייתא או מדרבנן למאי נפקא מינה להיכא דאישתבע דלא אכילנא ואכיל איסורא בציר משיעורא]. דאי מדאורייתא לא חיילא עליה שבועה דהא מושבע ועומד מהר סיני הוא. ואי מדרבנן הוא דאסור חיילא עליה. אי נמי להיכא דאכל חלב דכוי. דספיק' הוא. אי פחות מכזית מדאוריית' אסיר. הוה ליה ספיקא דאוריית' ולחומר' אי מדרבנן אסור הוה לי ספיקא דרבנן ולקולא. מאי. ת"ש. דאיתמר י)חצי שיעור ר' יוחנן אמ' אסור מן התורה. ריש לקיש אמ' מותר. ר' יוחנן אמ' אסור. כיון דחזי לאצטרופי איסור קא אכיל. ריש לקיש אמ' מותר. אכילה בענן וליכא. כ)ואמ' רבא כל היכא דפליגי ר' יוחנן וריש לקיש הילכת' כר' יוחנן. בר מן תלת. החולץ למעוברת והפילה. והמחלק נכסין על פיו. ומכר הבן בחיי האב. ובריש החולץ מייתי להו. ומאינך כולהו הלכה כר' יוחנן: ואמרי' נמי ל)ההוא כי פלגו זיתא דתרבא דנפל בדיקולא דבישרא. סבר מר בר רב אשי לשעוריה בתלתין פלגו זיתים. א"ל אבוה לאו אמינא לך לא תזלזל בשיעורא דרבנן. ועוד האמ' ר' יוחנן חצי שיעור אסור מן התורה אלמא דהילכתא כר' יוחנן דאסור מן התורה: וכן הלכה: א"ר יוחנן מ)שיעורי' ועונשין הלכה למשה מסיני. עונשין מיכתב כתיבי. א"ר יודן שיעורים של עונשין: תניא נמי הכי שיעורין של עונשין. הלכה למשה מסיני: אמ' מר נ)התירו לעוברה לאכול פחות משיעור משום הסכנה. אי דאיכא סכנה אפילו בשיעור נמי. אלא אימ' פחות מכשיעור ואפי' טובא נמי. ומיחייבינן למיכל ולמישתי במעלי יומא דכיפורי. דתני חייא בר רב מדפתי ועיניתם את נפשותיכם בתשעה וגו'. וכי בתשעה מתענין. והלא בעשור מתענין. ס)אלא לומר לך כל האוכל ושותה בו מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי. ע)וקיימא לן הלכת' כר' יוחנן דאמ' (בן) [בת] שתים עשרה שנה משלימין מדאוריית' בתינוקת בן שלש עשרה שנה משלימין מדאוריית' בתינוק:

פ)ומיחייב כל בר ישר' לאודויי ביומא דכיפורי. שנ' כי ביום הזה יכפר. וגו' (ויקרא טז).

והיא כפרה וידוי דברים הוא. דתניא וכפר בעדו ובעד ביתו (שם ז).

בהצאת דברים הכת' מדבר אתה אומ' בהרצאת דברים. או אינו אלא בהרצאת דם. אם נפשך לומר. נאמר כאן כפרה. ונאמר להלן כפרה. מה להלן בהרצאת דברים אף כאן

ח) מימר הוא דקאמרינן דמאן וכו' גם זה לשון בה"ג פרק יוה"כ ע"ש. ט) ואם תמצא לומר בציר משיעורא „אית ביה איסירא מדאורייתא או מדרבנן למאי נפקי מינה להיכא דאישתבע דלא אכילנא ואכיל איסורא בציר משיעורא" כצ"ל ונשמט מן בציר משיעורא עד בציר משיעורא, ועיין בספר המצות להרמב"ם שורש ראשון במגילת אסתר שם, ובשו"ש מהרי"ק סי' קס"ה, ובשו"ת הרשב"א סי' תרמ"ז, ועיין ש"ך יו"ד סי' רל"ח ס"ק ה', ובספר באר יעקב יו"ד שם. י) חצי שיעור וכו' שם ע"ד ע"א ועיין תוס' פסחים מ"ד ע"א ד"ה לענין חמץ וכו ותוס' שבועות כ"א ע"ב ד"ה כר"ש וכו' ובשו"ת הרשב"א סי' תל"ט, ובר"ן פ"ג דשבועות ד"ה אמר רב פפא וכו' ועיין במשנה למלך פ"א מה' חמץ ומצה ה"ז. כ) ואמר רבא כל היכא וכו' יבמות ל"ו ע"א, ב"ב קכ"ט ע"ב, חולין ע"ז ע"א. ל) ההוא כפלגא זיתא וכו' חולין צ"ח ע"א. מ) שיעורין ועונשין וכו' פ' ע"א. נ) התירו לעוברה לאכול פחות וכו' כריתות י"ג ע"א ומדהביאו הבה"ג והמחבר להאי דינא הכא ש"מ דסבירא להו דלאו לענין טומאה מתניא התם אלא לענין איסור, וכן נראה מדברי הרא"ש פרק יוה"כ סי' י"ג ומתורץ קושית התוס' שם ד"ה התירו וכו' ע"ש. ס) אלא לומר לך כל האוכל וכו' ר"ה ט' ע"א, יומא פ"א ע"ב. ע) וקי"ל הלכתא כר"י דאמר בת שתים עשרה שנה משלימין מדאורייתא בתינוקת, בן שלש עשרה משלימין מדאורייתא בתינוק כצ"ל ונראה דכך היה גריס ביומא פ"ב ע"א, ובבה"ג איתא וגבי תינוקות קי"ל הלכה כר' יוחנן דאמר בת שתים עשרה שנה ויום אחד משלימין מדאורייתא בתינוקת, בן שלש עשרה שנה ויום אחד משלימין מדאורייתא בתינוק, ולפנינו ביומא שם ליתא להאי גירסא, ע"ש ועיין בשאלתות פ' וזאת הברכה, ובכתובות נ'

בהרצאת דברים. מה אם נפשך לומר. וכי תימא נגמר משעיר הנעשה בפנים. דהרצאת הדם הוא. אמ׳ קרא והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו (שם). וכפר. ועדיין לא נזרק הדם. וחכמים אומ׳ אין אומ׳ אלא חטאתי. עויתי. פשעתי. אמ׳ רבה בר שמואל אמ׳ רב ק) הלכה כחכמים. והתם פליגי בה:

ר) ומיבעי ליה לכל איניש לצלויי בערב יום הכיפורים תפילת המנחה. ומימר אתה יודע רזי עולם. אחר תפילתו. ואחר וידוי. מקמי דיתיב בסעודתא. דילמא מיטרפא דעתיה מחמת סעודתיה. ולא יכיל לאודויי. ש) דת״ר מצות וידוי ערב יום הכיפורים עם חשיכה. אבל אמרו חכמים מתודה אדם קודם אכילה ושתייה שמא תטרף דעתו עליו. ואעפ״י שהתודה קודם אכילה ושתייה מתודה אחר אכילה ושתייה שמא יארע לו דבר קלקלה בסעודה. ואע״פ שהתודה ערבית מתודה שחרית. ומוסף ומנחה. ונעילה. והיכן אומרה אחר תפילתו. ושליח ציבור באמצע תפילה: ת) ומתבעי ליה לאפסוקי ערב יום הכיפורים מאדנהר. דתניא ועיניתם את נפשותיכם בתשעה. יכול בתשעה מתענין. ת״ל בערב. אי בערב יכול משתחשך. ת״ל בתשעה: הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום. מיכן שמוסיפין מחול על הקודש. אין לי אלא בכניסתו. ביציאתו מניין. דבעי לן לאוחורי עד חשיכה. ת״ל עד ערב. אין לי אלא יום הכיפורים. שבתות מניין. ת״ל תשבתו. ימים טובים מניין. ת״ל שבתכם. הא כיצד. כל מקום שנ׳ שבות. מלמד שמוסיפין מחול על הקודש. ואתא לרבוי שביעית: א) א״ר אלעזר א״ר הושעיא מכל חטאותיכם לפני יי׳ תטהרו (ויקרא טז). חט שאין מכיר בו אלא יי׳ יום הכיפורים מכפר: ואילו מאן דמצער לחבריה לא מיכפר ליה עד דמפייס ליה. דתנן ב) עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר. שבינו לבין חבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את חבירו:

א״ר יצחק ג) כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו. שנ׳ בני (אדם) [אם] ערבת לרעך תקעת לזר כפך וגו׳ לך התרפס ורהב רעיך (משלי ו). אם ממון יש לו בידך התר פיסת יד. ואם לאו הרבה עליו ריעים. אמ׳ רב׳ חסדא וצריך לפייסו בשלשה שורות של בני אדם. שנ׳ ישור על אנשים ויאמר חטאתי וישר העויתי ולא שוה לי: א״ר יוסי בר׳ חנינא ד) המבקש מטו מחבירו אין צריך לפייסו. יותר משלשה פעמים. שנא׳ אנא שא נא. ועתה שא נא (בראשית נ). ואם מת. ה) אמ׳ רב יוסף בר חנינא אמ׳ ר׳ אבהו מוליך עשרה בני אדם ועומד על קברו ואומ׳ חטאתי ליי׳ אלהי ישר׳ ולפלוני חטאתי שחבלתי בו:

ע״א תוס׳ ד״ה ובת תריסר וכו׳. פ) ומחויב כל בר ישראל וכו׳ גם זה לשון בה״ג. צ) בהרצאת דברים שם ל׳, ע״ב. ק) הלכה כחכמים שם. ר) ומיבעי ליה לכל איניש הוא בה״ג שם ש) דת״ר מצות וידוי ערב יוה״כ וכו׳ שם פ״ז ע״ב. ת) ומתבעי ליה לאפסוקי עיה״כ מדאנהר וכו׳ הוא לשון בה״ג בהתחלה אך משונה הוא אח״כ בגירסתו דשם איתא ואין לי אלא ביום הכפורים ימים טובים מנין ת״ל תשביתו שבת מנין וכו׳ שבתכם וכו׳ כגירסא הישנה ביומא פ״א ע״ב, וגירסת המחבר אין לי אלא יוה״כ שבתות מנין ת״ל תשבתו ימים טובים מנין ת״ל שבתכם הא כיצד כל מקום וכו׳ (ואתי לרבוי שביעית הוא כפירש התוס׳ ר״ה ט׳ ע״א ד״ה כל מקום וכו׳ ועיין תוס׳ מ״ק ד׳ ע״א ד״ה מה להלן וכו׳) והוא כגירסת הברייתא ר״ה ט׳ ע״א וכפי מה שהגיה מהגרי״ב וכן הוא ג״כ באגודה פרק יוה״כ אין לי אלא יוה״כ שבת מנין ת״ל תשביתו ימים טובים מנין ת״ל שבתכם וכן בשה״ל סי׳ ש״ח ובתניא רבתי סי׳ ע״ח אין לי אלא יוה״כ שבת בראשית מנין ת״ל תשביתו ימים טובים מניין ת״ל שבתכם, ועיין באו״ז ח״ש ה׳ ע״ש סי׳ י״ד שהאריך בזה, והיא גירסא נכונה שמקדים שבת ליו״ט, ועיין בביאורי הרא״ש ורש״ל וסמ״ג שנדחקו ליישב נוסחא שלפנינו ביומא שמקדים לרבות יו״ט לשבת, ועיין בשאלתות פ׳ וזאת הברכה ובהע״ש שם, ועיין ד״ס יומא שם. א) אמר ר׳ אלעזר א״ר הושעיה וכו׳ חט שאין מכיר וכו׳ כריתות כ״ה ע״ב ושם ליתא א״ר הושעיה. ב) עבירות שבין אדם למקום וכו׳ יומא פ״ה ע״ב. ג) כל המקניט את חבירו וכו׳ שם פ״ז ע״א, ועי׳ בשערי תשובה סי׳ ס״ט ושאלתם לרבנו האי ז״ל בירושלמי פרק החולץ אדם שסרח על חבירו וכו׳ וליתא שם אך נמצא כעין זה בירושלמי יומא פ״ח ה״ז, ובירושלמי ב״ק פ״ח ה״ז. ד) המבקש מטו מחבירו וכו׳ שם. ה) אמר ר׳ יוסף בר חנינא אמר ר׳ אבהו מוליך וכו׳ בבה״ג

א״ר יוחנן ו)אחד עשר סמנין נאמרו למשה מסיני. מנא לן. אמ׳ רב הונא סמים תרי. נטף ושחלת וחלבנה. הא חמשא. סמים כי הני. חמשא. הא עשרא: ולבונה זכה. הא חד חסר: אמ׳ רב חנא בר ביזנא א״ר שמעון חסידא ז)כל תענית ציבור שאין בה פושעי ישר׳ אינה תענית. שהרי חלבנה ריחה רע ומנאה הכתוב עם סימני הקטורת. אביי אמר מהכא. ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט): ח)מקום שנהגו להדליק את הנר בלילי יום הכיפורים מדליקין. מקום שנהגו שלא להדליק אין מדליקין: ומדליקין בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ובמבואות האפילין. ועל גבי החולים: דרש רבא ועמך כלם צדיקים. (ישעיה ס). בין שאמרו שלא להדליק בין שאמרו להדליק שניהן לא נתכוונו אלא משום דבר אחד:

עד כאן מהלכות גדולות:

ליקוטין:

שמעתי על הגאונים ר׳ יהודה בר ברוך. ור׳ יצחק בר יהודה זכרונם לברכה. שהיו מתענין ממחרת יום הכיפורים. ובניהן ותלמידיהן עדיין נוהגין כן. וראיה לדבר. ט)מההיא דרבא דהוה יתיב תרי יומי בתעניתא. ואשתכח כוותיה: ושאין מתענין אומרי׳. דרבא לא הוה אכיל מערב יום הכיפורים עד מוצאי יום שני. שני לילות ושני ימים: ואם איפשר לעשות כן יפה לעשות. אבל למה אוכלין המתענין מוצאי יום הכיפורים בלילה עד מוצאי יום שני הלא לדבריהן יום הכיפורים הוא ואכילתו בכרת. והמתענין שומרים עצמן מכל מלאכות שיש בהן כרת: י)שמעתי שתוקעין בארץ ישר׳ מוצאי יום הכיפורים. קשר״ק. ולאחר כל התפילה כשיוצאין מבית הכנסת לפי שכבר הבדילו: ובגולה שלנו לא נהגו אלא תקיעה אחת לזכר בעלמא. זכר ליובל. לבד שבעיר קולונייא נהגו גם קשר״ק: נשאול נשאל מאת גור אריה. מפני מה תוקעים מוצאי יום הכיפורים קודם שיתפללו שמונה עשרה ויאמרו הבדלה בחונן הדעת. והשיב. כ)תקיעת שופר חכמה ואינה מלאכה. ל)ואינו אסור לתקוע בשבת אלא משום דלא ליתי לטלטולי ברשות הרבים לילך אצל בקי ללמוד אצלו סדר תקיעות. והוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים מלאכה גמורה היא. אבל בתקיעה אחת מוצאי יום הכיפורים ליכא למיחש להכי. משום דבחדא תקיעה לא צריך למיזל אבקי: ועוד שהרי מ)כבר תקע בראש השנה אתמל. וזכור הוא בבקיאות התקיעות יפה. והשופר מראש השנה בבית הכנסת הוא עומד. ואינו

אמר ר׳ יוסי וכו׳ ולפנינו שם ליתא. ו) אחד עשר סמנין וכו׳ כריתות ו׳ ע״ב ושם איתא אמר רב הונא מאי קראה וכו׳. ז) כל תענית צבור וכו׳ שם. ח) מקום שנהגו להדליק וכו׳ פסחים נ״ג ע״ב. ט) מההיא דרבא דהוה יתיב וכו׳ כצ״ל ר״ה כ״א ע״א וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קפ״ב, ועיין ירושלמי פ״א דחלה ה״א תמן חשין לצומא רבא תרין יומין וכו׳, ובירושלמי פ״א דר״ה ה״ד ועיין בכו״פ בבית הספק ד״ה ויש דמות ראי׳ וכו׳, ועיין שו״ת נו״ב מהד״ק חיו״ד סי׳ נ״ז מה שהקשה ע״ד כו״פ הנ״ל, וההיא דרבא הואיל ואתא לידן נימא בה מלתא דקשה האיך היה רבא מסתפק אימתי יוה״כ והיה מתענה שני ימים מספק הא אמרינן תענית כ״א ע״ב דכל מעלי יומא דכיפורי הוה אתי ליה שלמא ממתיבתא דרקיע וא״כ הוה ידע אימת הוא יוה״כ, שוב ראיתי בשו״ת תשובה מאהבה ח״ש סי׳ תרכ״ד שעמד בזה ע״ש ועיין שם בח״א סי׳ קס״ו, קס״ז, קס״ח. ועיין טור א״ח סי׳ תרכ״ד, ובשו״ת רשד״ם ח׳ יו״ד סי׳ קצ״ג. י) שמעתי שתוקעין בא״י וכו׳ כן הוא ג״כ בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קפ״ג ועיין באו״ז ח״ש סי׳ רפ״א וכן בסרע״ג ולאחר עושה שלום תוקעין בשופר קשר״ק פעם אחת, וכן חביא המנהיג ה׳ יוה״כ אות ס״ט בשם רבינו האי גאון, ועיין בשה״ל סי׳ שכ״ב ובמאה שערים למהריצ״ג סוף ה׳ יוה״כ, ונמצא תשובה זו בשם רבינו האי בשערי תשובה סי׳ ס״ז ועיין תוס׳ שבת קי״ד ע״ב ד״ה ואמאי וכו׳ ובמהרש״א שם ועיין תוס׳ קי״ז ע״ב שם ד״ה אבל וכו׳ ותוס׳ מגילה ד׳ ע״ב ד״ה ויעבירנה וכו׳ ועיין מרדכי סוף פרק יוה״כ, ובסמ״ג לאווין סי׳ ס״ם ובסמ״ק והגהת הר״ף שם סי׳ רכ״א. כ) תקיעת שופר חכמה וכו׳ שבת קי״ז ע״ב. ל) ואינו

צריך להביאו ממקום אחר לשם: נ)טעם בשמים במוצאי שבת משום נשמה יתירה שחסרה ויהיו למשיב נפש. וביום הכיפורים ליכא ייתור נשמה לפיכך אין מברכין על הבשמים במוצאי יום הכיפורים. ס)ומפי הרב ר׳ יעקב ז״ל נאמר לי דטעם בשמים במוצאי שבת משום דבשבת שובת אור של גהינם ואינו מסריח. ולמוצאי שבת חוזר ושורף ומסריח. לכך מריח בבשמים להפיג ריח רע. ובשבת שובת אור של גהינם. אבל ביום הכיפורים לא מצינו: ת׳:

שמו. ואסור להבדיל במוצאי יום הכיפורים בורא מאורי האש ע)אלא באור ששבת. ואם לא נמצא אור ששבת והביאו מן אור שלא שבת. פ)הדליקה ראשונה אסורה. שנייה מותרת: ויום כיפור שיבא בשבת מפסיק מבערב ואין צריך לקדש. לפי שלא קדש היום עדיין. וצריך לפסוק מבעוד יום מאכילה ושתייה. והיאך מקדש בחול: צ)אין מקדש בחול אלא מי שהוא במקום אחר בערב שבת שיש בו יין ויודע שלא יהיה לו יין בשבת. יקדש מבעוד יום באותו יין שימצא וישתה. ולאחר כן אסור בעשיית מלאכה לפי שקיבל עליו את השבת. ק)אבל בהבדלה אינו מבדיל עד שיצא שבת. ואם אין לו יין או׳ המוציא לחם. ואינו אוכל. ומבדיל: ובקידוש אם אין לו יין בערב שבת. יעשה קידוש על הפת. כיצד. רוחץ ידיו על שולחנו. ואומ׳ ויכולו. ובמקום בורא פרי הגפן יאמר המוציא. ואו׳ אשר קדשנו. כו׳. עד מקדש השבת: וכן בכל המועדות:

כך נמצא בהלכות רב יהודאי גאון:

ובפרקי דר׳ אליעזר שנינו:

ר)**כשרואה** סמאל הרשע שלא מצא עון בישר׳ ביום הכיפורים. אומ׳ לפני הק׳ רבון העולמים יש עם אחד בארץ שדומין למלאכי השרת שבשמים מה מלאכי השרת יחיפי רגלים. כך ישר׳ יחיפי רגלים. מה המלאכים קופצים ועומדים. אף ישראל עומדי׳ על רגליהן. מה מלאכי השרת אין בפיהם אכילה ושתייה. אף ישר׳ כן. מה מלאכי השרת נקיים מכל חטא. אף ישראל כן. מה מלאכי השרת שלום ביניהם. אף ישר׳ כן. והק׳ שומע עדותם של ישראל מפי קטינור שלהם. ומכפר על כל עוונותיהם של ישראל. שנ׳ וכפר את מקדש הקדש. וגו׳. ועל כל עם הקהל יכפר (ויקרא טז):

אסור לתקוע וכו׳ ר״ה כ״ט ע״ב. מ) כבר תקעו בר״ה אתמל כצ״ל. נ) טעם בשמים וכו׳ דטעם בשמים וכו׳ עיין לעיל סי׳ קנ״א ובהערותי שם אות ל״ג ועיין תשובות הרשב״א סי׳ קנ״ט. ס) ומפי הרב ר׳ יעקב ז״ל וכו׳ עיין בלקוטים בפרדס לרש״י ז״ל ושם הביא ומפי הרב ר׳ יעקב בר יקר וכו׳. ע) אלא באור ששבת כצ״ל ועיין לעיל סי׳ קנ״ג. פ) הדליקה ראשונה אסורה וכו׳ ברכות נ״ג ע״א. צ) אין מקדש בחול עיין בה״ג ה׳ קידוש והבדלה והיכא דפשיטא ליה מילתא דלבי שימשי לא מתרמי ליה חמרא לקדושיה עליה ואיתרמי ליה חמרא במנחה דמעלי שבתא אי נמ יתיב קא שתי חמרא בפניא דמעלי שבתא וידע דלאורתא לא משכח חמרא מקדש מבעוד יום וכו׳ ועיין באו״ז ח״ש סוף סי׳ י״ד. ק) אבל בהבדלה אינו מבדיל וכו׳ ואם אין לו יין אומר המוציא וכו׳ ומבדיל, זהו לפי דעת רב יהודאי גאון כדמסיים בסוף, ולא קאי אדלעיל מינה אין מקדש וכו׳ ויודע שלא יהיה לו יין וכו׳ דהא גם הוא הביא לעיל סי׳ קנ״ב אי נמי יתיב קא שתי ופשיטא ליה דלאורתא לית ליה חמרא מבדיל כד בעי למיקם וכו׳ והוא כפסק וכלשון בעל ה״ג ה׳ קדוש והבדלה ע״ש רק דשם איירי היכא דאית ליה יין קודם שיצא שבת, ואחר שיצא לא ימצא יין להבדלה, והכא אשמיענן דין זמן הבדלה דאין מבדילין עד שיצא שבת, ואם אין לו יין להבדלה מבדיל על הפת וכדעת רב יהודאי גאון שהביא לעיל סי׳ קנ״ב שפסק שמותר לקדש ולהבדיל על הפת, וכדמסיים הכא כך נמצא בהלכות רב יהודאי גאון, ועיין בה״ג ה׳ קידוש והבדלה ומן רבנן דאמרי מבדילין על ריפתא וכו׳ וחזינן דדעתו כדעת רבנן מרהביא דעתם לבסוף. ר) כשרואה סמאל הרשע וכו׳ הוא בפדר״א פ׳ מ״ו והובא במנהיג ה׳ יוה״כ אות ע״א, וברבינו בחיי פ׳ אחרי, וברא״ש

תפילות של ראש השנה:

שמז. יי׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהילתיך: כי שם יי׳ אקרא הבו גודל לאלהינו: ברוך אתה יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגיבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה. זכרינו לחיים מלך חפץ בחיים. וכתבינו בספר חיים למענך אלהים חיים. מלך עוזר ומושיע ומגן. ברוך אתה יי׳ מגן אברהם: אתה גיבור לעולם יי׳ מחייה מתים אתה רב להושיע. מכלכל חיים בחסד מחייה מתים ברחמים רבים. סומך נופלים. רופא חולים. מתיר אסורים. ומקיים אמונתו לישיני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחייה ומצמיח ישועה. מי כמוך אב הרחמן זוכר יצוריו לחיים ברחמים. ונאמן אתה להחיות מתים. ברוך אתה יי׳ מחייה המתים: אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה:

ובכן תן פחדך יי׳ אלהינו על כל מעשיך ואימתך על כל מה שבראת. ויראוך כל המעשים וישתחוו לפניך כל הברואים ויעשו כולם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם. כמו שידענו יי׳ אלהינו שהשלטון לפניך עוז בידך וגבורה בימינך ושמך נורא על כל מה שבראת: ובכן תן כבוד יי׳ לעמך. תהלה ליראיך ותקוה לדורשיך. ופתחון פה למיחלים לך שמחה לארצך וששון לעירך וצמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך במהרה בימנו: ואז צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברינה יגילו. ועולתה (א) תקפוץ פיה. כי כל הרשעה כולה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ. ותמלוך אתה הוא יי׳ אלהינו מהרה על כל מעשיך. בהר ציון משכן כבודך ובירושלים עיר קדשך. ככתוב בדברי קדשך על ידי דוד משיח צדקך. ימלך יי׳ לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה (תהלים קמו): קדוש אתה ונורא שמך ואין אלוה מבלעדיך. ונאמר ויגבה יי׳ צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה (ישעיה ה). ברוך אתה יי׳ המלך הקדוש: אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך וקרבתנו מלכינו לעבודתך ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת. ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה את יום הזכרון הזה זכרון תרועה באהבה מקרא קדש זכר ליציאת מצרים: אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא וכו׳. לרצון. ולשלום. ביום הזכרון הזה. זכרינו יי׳ אלהינו בו לטובה. ופוקדינו בו לברכה. והושיענו בו לחיים טובים. בדבר ישועה ורחמים חוס וחנינו וחמול ורחם עלינו. והושיענו ומלטינו מכל צרה ויגון כי אל מלך חנון ורחום אתה: אלהינו ואלהי אבותינו מלוך וכו׳. וידע כל פועל כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו. כל הבריות שאתה בראתם וכל הנשמות שאתה נפחתם. ויאמרו. כל אשר נשמה באפו יי׳ מלך ומלכותו בכל משלה: וקדשינו במצותיך. ותן חלקינו בתורתך ושבעינו מטובך ושמחינו בישועתך וטהר לבינו לעובדך באמת. כי אתה אלהים אמת. ודברך מלכינו אמת וקיים לעד. ברוך אתה יי׳ מלך על הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון: רצה וכו׳. ותערב לפניך עתירתינו כעולה וכקרבן. אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך לציון וסדר העבודה לירושלים. ואתה ברחמים תחפוץ בנו ותרצינו. ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים כמאז. ושם נעבדך כימי עולם

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) פי״ס בא״ונ ועולתה קפצה פיה.

וכשנים קדמוניות. ב״א יי׳ שאותך לבדך ביראה נעבוד: מודים וכו׳. שבכל יום ובכל עת ערב ובקר וצהרים הטוב כי לא כלו רחמיך והמרחם כי לא תמו חסדיך כי מעולם קוינו לך. על כולם יתברך ויתרומם וישתבח תמיד שמך מלכינו לעולם ועד: אבינו מלכינו זכור רחמיך וכבוש כעסך מעלינו וכלה דבר וחרב ושבי ומשחית (ומשחית) ומגפה מבני בריתך. וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך. וכל החיים וכו׳. בספר חיים טובים. ברכה. ושלום ופרנסה טובה. נזכר ונכתב לפניך אנו וכל עמך בית ישראל לחיים טובים לברכה לשמחה ולשלום. ברוך אתה יי׳ עושה השלום:

אבינו מלכינו רגילין ובאים (ובאים) מימי ר׳ עקיבא. ט) כמו ששנינו במסכת תענית. פעם אחת גזרו תענית ולא נענו. ירד ר׳ עקיבא לפני התיבה. ואמ׳ אבינו מלכינו חטאנו לפניך. א״מ עשה עמנו חסד למען שמך: וירדו גשמים וכשראו שנענה בתפילה זו הוסיפו עליהם מדי יום יום וקבעום לימי תשובה:

אבינו מלכינו חטאנו לפניך: א״מ אין לנו מלך אלא אתה: א״מ עשה עמנו חסד למען שמך: א״מ בטל מעלינו כל גזירות קשות: א״מ הפר עצת אויבינו מעלינו: א״מ קלקל מחשבות שנאינו: א״מ סתום פיות צוררינו ומקטרגינו: א״מ תסכים עם מלמדי זכותינו: א״מ כלה כל צר ומסטין מעלינו: א״מ כלה דבר וחרב ורעב ושבי ומשחית ומגפה מבני בריתך: א״מ שלח רפואה שלימה לכל חולי עמך: א״מ מנע מגפה מנחלתך: א״מ מחול וסלח לכל עוונותינו: א״מ קרע רוע גזר דיננו: א״מ מחוק ברחמיך הרבים כל שטרי חובותינו: א״מ מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך: א״מ כתבינו בספר חיים טובים: א״מ כתבינו בספר שלום: א״מ כתבינו בספר מזונות: א״מ כתבינו בספר פרנסה וכלכלה: א״מ כתבינו בספר ישועה ונאולה: א״מ הצמח לנו ישועה בקרוב: א״מ הרם קרן ישר׳ עמך: א״מ הרם קרן משיחך: א״מ הרם קרן מזבחך: א״מ שמע קולינו חוס ורחם עלינו: א״מ קבל ברחמים וברצון את תפילתינו: א״מ עשה למען רחמיך הרבים: א״מ עשה למען שמך הגדול והנורא שנקרא עלינו: א״מ עשה למענך אם לא למענינו: א״מ עשה למענך והושיענו: א״מ נא אל יעכב חט ועון את תפילתינו: א״מ נא אל תשיבנו ריקם מלפניך: א״מ תהא השעה הזאת וכל שעה רצון שעה רחמיך מלפניך: א״מ חנינו ועניגו כי אין בנו צדקה וחסד עשה עמנו למען שמך והושיענו:

אמ׳ שמואל כל הזהיר בארבעה דברים הללו זוכה ומקבל פני השכינה. עשה למען שמך: עשה למען ימינך: עשה למען תורתך: עשה למען משיח צדקך: עשה למענך ולא למענינו: מצ׳: יתגדל ויתקדש: ומוציא שתי תורות. ס)וקורין המשה בסדר וירא. מן ויי׳ פקד את שרה כאשר אמר. עד ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה: ומפטיר קורא בפנחס מן ובחדש השביעי עד סוף פסקא: קדיש עד דאמירן. ומפטיר בשמואל. ויהי איש אחד מן הרמתים. עד וירם קרן משיחו. על שם ל)שבראש השנה נפקדו שרה רחל והנה: ביום שני מוציאין כמו כן שתי תורות. וקורין באחת מן והאלהים נסה. עד סוף סדרא. נ) כדי שיזכור לנו עקידת יצחק: ומפטיר קורא כדאיתמל. קדיש עד

פרק יוה״כ סי׳ כ״ד ורבו השינוים ממקום למקום מנוסח שלפנינו שם. ט) כמו ששנינו במסכת תענית וכו׳ עיין שם כ״ה ע״ב, ובבה״ג הלכות ת״ב איתא א״מ חטאנו לפניך א״מ אין לנו מלך אלא אתה א״מ רחם עלינו וכו׳ ובסרע״ג דף ל״ה ובתניא רבתי א״מ חטאנו לפניך, אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך וכן הביא הב״י סי׳ תקפ״ב בשם הכ״ב. ס) וקורין חמשה וכו׳ מגילה ל״א ע״א והאידנא דאיכא תרי יומא וכו׳. ל) שבראש השנה נפקדו וכו׳ ר״ה י׳ ע״ב. נ) כדי שיזכור לנו עקידת יצחק משום דהעקידה היתה בר״ה כדאיתא בפסיקתא רבתי פ״מ מהו היום כהיום מפני שר״ה היה וכו׳ ועיין מדרש וי״ר פ׳ כ״ט ירחא דשבועתא שבו נשבע הקב״ה לא״א ע״ה וכו׳ אך במדרש שמות פ׳ ט״ו על פסוק החדש הזה לכם איתא ובו נולד יצחק ובו נעקד וכו׳ וצ״ל דמדרשות

דאמירן. ומפטיר בירמיה. מצא חן במדבר. עד הבן יקיר לי אפרים. על שם זכר אזכרנו עוד: והמפטיר בנביא מברך שש ברכות וברכה ששית כך היא. על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום הזכרון הזה שנתת לנו יי׳ אלהינו לקדושה (א) לכבוד ולתפארת. על הכל יי׳ אלהינו אנו מודים לך ומברכין אותך יתברך שמך בפה כל חי תמיד לעולם ועד: כי אתה אלהים אמת ודברך מלכינו אמת וקיים לעד. ב״א יי׳ מלך על כל הארץ מקדש ישר׳ ויום הזכרון: ובשבת אומ׳. מקדש השבת וישר׳ ויום הזכרון: ת׳: והעובר לפני התיבה בראש השנה. ג) השני מתקיע. א״ר יוחנן בשעת השמד שנו. שגזרו על ישר׳ שלא לתקוע בראש השנה ומארבים להם כל זמן תפילת השחר עד שש שעות. לכך תקנו תקיעת שופר במוסף. וכשבטלה הגזירה לא זזה ממקומה. וסמכו על האמור בפסיקת׳. מפני מה תוקעין בתפילת מוסף ואין תוקעין ביוצר. מפני שאז מצויין ישר׳ מעוטרין במצות. שכבר נתעטפו בציציותם וקראו ק״ש. וקראו ספר תורה. עכשיו שהשופר יוצא ומצות מלמדות סניגורייא עליהם. מיד נרתע השטן ונאלם קטיגור: כן נמצא בדברי אגדה: ונראה והגון. שאלמלא כן היה לנו לתקוע בתפילת יוצר משום דזריזין מקדימין למצות. וכשהן יושבין קודם שיעמדו לתפילה. וקודם שיפתחו בתהילה אוחז שליח ציבור שופר בידו. ד) ועומד על רגליו ומברך:

שמח. ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם אקב״ו ה) על תקיעת שופר:

ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה:

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) ובשבת מוסיף ולמנוחה.

חלוקות הן. ג) **השני מתקיע ראש השנה** ל״ב ע״ב עיין בתניא רבתי סי׳ ע״ז מכאן דקדק רבינו האי גאון ז״ל מדקאמר מתקיע ולא אמר תוקע שמע מינה שצריך להיות התוקע אחר ולא שליח צבור היורד לפני התיבה וכו׳ עי׳ שם. בשעת השמד שנו וכו׳ ועי׳ תוס׳ ד״ה בשעת וכו׳ ועי׳ בתניא רבתי סי׳ ע״ה ובביאורי שם אות כ״ם. מפני מה תוקעי׳ בתפילת מוסף וכו׳ עיי׳ בפסיקתא רבתי פ״מ למה אין ישראל תוקעין מן התפילה ראשונה אלא בתפילת המוספים וכו׳. ד) ועומד על רגליו ומבר׳ עיין טור א״ח סי׳ תקפ״ה וזה לשונו ועומד התוקע לתקוע שצרי׳ לתקוע מעומד דכתיב יום תרועה יהיה לכם וילפינן מלכם דכתיב גבי עומר וספירת העומר מעומד דכתיב מהחל חרמש בקמה אל תקרא בקמה אלא בקומה, והובא ברא״ש סוף פסחים, ועיין בשו״ת שערי תשובה סי׳ ע״ט, ועיין בברכי יוסף סי׳ תקפ״ה. ה) על תקיעת שופר, לשמוע בקול שופר, ובהילכות רב יהודאי מצאתי לתקוע שופר, עיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ מ״ג ושמיעת קול שופר יש מחלוקת בקהלות יש מברכין אותה לתקוע, ויש מברכין לשמוע והוא העיקר וכו׳ ועיין ברא״ש פ״ד דר״ה סי׳ י׳ כתב ר״ת שיש לברך על תקיעת משום דעשייתה היא גמר מצותה וראבי״ה הביא הירושלמי (בירושלמי שלפנינו ליתא) תוקע שופר צריך לברך אקב״ו לשמוע בקול שופר וכו׳ וכן כתב בה״ג הא דמברכים לשמוע בקול שופר ולא מברכים לתקוע בשופר או על תקיעת שופר וכו׳ ועיין ברא״ש פ״ק דפסחים סי׳ י׳ וז״ל ומה שחלקו במטבע ברכות יש מהן שתקנו בעל ויש מהן שתקנו בלמ״ד ר״ת ז״ל היה נותן טעם לדבר דכל מצות דנעשית מיד שייך לברך עליהן על כגון מקרא מגילה על המבילה על נטילת ידים וכו׳ אבל להניח תפילין, להתעטף בציצית ולישב בסוכה יש בהן שיהוי וכו׳ וכן לשמוע בקול שופר יש שיהוי להפסקה בין התקיעות דעיקר מצות שופר על סדר הברכות, והדברים תמוהים וסותרים זה את זה וצע״ג דכאן הביא דעת ר״ת לשמוע בקול שופר, וכן כתב ועל שופר אנו מברכים לשמוע בקול שופר ובר״ה שם כתב בשם ר״ת שיש לברך על תקיעת שופר (אחר כותבי ראיתי בק״נ על הרא״ש שעמד בזה) ועיין בתשובות הרמב״ם סי׳ נ״ט ז״ל מהו החילוק שיש בין לשמוע קול שופר ובין על תקיעת שופר תשובה החילוק גדול גדול ביניהם כי המצוה המיוחדת אינה התקיעה אלא בשמיעה סגי דאם היתה המצוה התקיעה היה צריך כל אחד ואחד לתקוע לעצמו כמו שחייב כל אדם בלולב ובסוכה, וא״כ ודאי השומע שלא תקע לא יצא ידי חובתו, וכן התוקע שלא שמע יצא ידי חובתו אפילו סתם אזניו ולא שמע התקיעה. ואין הדין כך כי המצוה היא השמיעה ולא התקיעה וכמו שהסוכה המצוה היא הישיבה ולא העשיה ובלולב הנטילה ולא באוגדן כך זו שהמצוה היא השמיעה וכשהוא תוקע אינו יוצא ידי חובתו כל כמה שאינו שומע ולכן צריך לברך לשמוע קול שופר כמו שמברכין לישב בסוכה ולא לעשות סוכה ע״כ ועיין בשו״ת מהר״ם אלשקר סי׳ ח׳, ט, מה שהאריך בביאור דעת הרמב״ם הנ״ל ועיין בספר ת״ד להראב״ד ז״ל סי׳ קפ״ו ועיין בראב״ן סי׳ ל״ה שכתב לשמוע בקול שופר, וכן באו״ז ח״ש סי׳ רע״א כתב לשמוע בקול שופר ועיין

ובנרבונא ובפרוונצ״א אומ׳ לשמוע בקול שופר: ובהלכות רב יהודאי מצאתי לתקוע שופר: כללא דמילתא בכל מצוה שעשייתה זו היא גמר מלאכתה מברכינן על. וכל היכא דעדיין לא נגמרה. שיש בה להאריך דבר אחר מברכינן בלמד. להדליק נר של חנוכה. דמצותה עד שתכלה רגל מן השוק. להניח תפילין. שיש לעשות אחריהן מצות תפילין בשל ראש. ובשל יד נמי צריך לעשות קשירה עדיין. דכת׳ וקשרתם לאות [על] ידיך. ובתפילין של ראש שאין להאריך בה לא בקשירה ולא בשום דבר מברכינן על. ולקרות את ההלל. משום דמצוה לקרותו בכל יום. כדא״ר יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום. והלל המצרי נמי בראשי חדשים ובמועדות כיון דאמרי׳ ליה בכל יום על כל צרה שלא תבא על הציבור כתמיד השבי׳ ליה ונר חנוכה נמי כיון דעל נס היא באה בקריאת הלל דמיא. משום פרסומי ניסא. וכן להתעטף חייב אדם לעשות תמיד תמיד. וכן לעסוק בתורה. ברכינן בלמ״ד. אבל כל מצוה שאינו רוצה לעשות תמיד אלא או פעם אחת או שני פעמים מברכי׳ על. כמו על מקרא מגילה. על תקיעת שופר: מברך על: וכולן נכוחות למבין: פר״ת: ת׳:

ותוקע קשר״ק. קשר״ק קשר״ק: קש״ק קש״ק קש״ק: קר״ק קר״ק קר״ק: כמו ששנינו סדר תקיעת שלש של שלש שלש. תקיעה. ותרועה. ותקיעה. לכל אחת ואחת. הא כיצד שלש שהן ט׳. ופרשו רבותינו שתשע תקיעות של ראש השנה מן התורה הן. ואתקון ר׳ אבהו בקיסרי תקיעה. ג׳ שברים. תרועה. תקיעה: שנייה: תקיעה. ג׳ שברים. תקיעה: שלישית: תקיעה. תרועה תקיעה. משום דספוקי מספקא ליה תרועה מאי ניהו: ת׳. וג׳ שברים בנשימה אחת. עבידנא להו דבמקום תרועה קיימן. אבל שלשה שברים ותרועה דקשר״ק לא מסתבר. דגנוחי ויליל בחדא נשימה לא עבדי אינשי: ת״ם: ת׳: מתקנת רב אבהו נמצינו למידין שאין יוצא ידי חובתו מן השלשה קולות אלא א״כ עושה אותם עשר. לפיכך אנו עושין קשר״ק קש״ק קר״ק. ג׳ פעמים כל אחת ואחת שהן ל׳ קולות. כדי לצאת אותם ט׳ תקיעות שהן מן התורה. וכשהן יושבין דליכא טורח ציבור עושין הל׳ קולות. ועל סדר ברכות כשהן עומדין למוסף. לסדר מלכיות זכרונות ושופרות. סומכין אעשר תקיעות לבדם כדרך שתיקן אותם רב אבהו. קשר״ק תחילה ואחר כך קש״ק. ואחר כך קר״ק. מפני טורח ציבור שעומדין על רגליהן. ת׳. שהרי בדין כמו שעשינו מיושב היה לנו לעשות מעומד: ורבי יעקב זכרונו לברכה היה עושה מעומד בכל פעם קשר״ק למלכיות זכרונו׳ ושופרו׳. ובספר הישר נתן טעם לדבריו. וכל כך שמריעין כשהן יושבין וכשהן עומדין כדי לערבב השטן: ת׳: גמר לתקוע הל׳ קולות מיושב. פותח באשרי. יהללו את שם יי׳: ומחזיר הספר תורה למקומו: קדיש עד דאמירן: ועומדין למוסף. ואומ׳ בסוף מגן. זכרינו. ובסוף מחיי מי כמוך. ובסוף אתה קדוש ובכן תן פחדך. ואז. עד המלך הקדוש: אבל שליח ציבור יאמר באלפא ביתא. כשמניע וחסידים ברינה יגילו. ויאתיו כל לעובדך כו׳: עד ויתנו לך נזר מלוכה: ותמלוך כו׳. עד המלך הקדוש: אתה בחרתנו. כו׳ עד זכר ליציאת מצרים:

שמט. מפני חטאינו גלינו מארצינו ונתרחקנו מעל אדמתינו ואין אנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשיך ברחמיך הרבים ותבנהו מהרה ותגדל כבודו ותבנה את עירך ותחדש את היכלך ותכונן את מקדשך ותכנס גליות ישר׳ לתוכו. ותמלוך עליהם מהרה בהדרך בשבחך בתפארתך בבית בחירתך. אבינו מלכינו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי וקרב פזורנו מבין הגוים ונפוצותינו כנס

מירכתי ארץ והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלים בית מקדשך בשמחת עולם. אנא יי׳ אלהינו ושם נעשה לפניך את קרבנות חובותינו תמידין כסדרן ומוספים כהלכתן: את מוספי יום הזכרון הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור. ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו יום תרועה יהיה לכם: ועשיתם עולה לריח ניחוח ליי׳ פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ואם חל ראש השנה להיות בשבת שצריך להזכיר מוסף של שבת או׳ כן:

את מוספי יום המנוח הזה ויום הזכרון (הזכרון) הזה נעשה כו׳. כאמור וביום השבת שני כבשים בני שנה תמימם ושני עשרנים סלת מנחה בלולה בשמן ונסכו. עלת שבת בשבתו על עלת התמיד ונסכה. (במדבר כח) וג׳ ובראשי חדשיכם תקריבו עלה לייי פרים בני בקר שנים ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: וג׳ ובחדש השביעי באחד לחדש מקרא קדש יהיה לכם: ועשיתם עלה לריח ניחח ליי׳ פר בן בקר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם. ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהילכתן:

על כן נקוה לך יי׳ אלהינו לראות מהרה בתפארת עוזך וכו׳. ונאמ׳ לא הביט וכו׳. אלהינו ואלהי אבותינו מלוך וכו׳. וידע כל פועל כי אתה פעלתו ויבין כל יצור כי אתה יצרתו. כל הבריות שאתה בראתם וכל הנשמות שאתה נפחתם. ויאמרו כל אשר נשמה באפו יי׳ מלך ומלכותו בכל משלה: וקדשינו במצותיך. ותן חלקינו בתורתך. ושבעינו מטובך. ושמחינו בישועתך וטהר לבינו לעובדך באמת. כי אתה אלהים אמת. ודברך מלכינו אמת וקיים לעד. בא״י מלך על כל הארץ מקדש ישר׳ ויום הזכרון: ואם שבת הוא יאמר: וטהר לבינו לעובדך באמת והנחילנו יי׳ אלהינו באהבה וברצון שבת קדשך. כי אתה אלהים אמת. ודברך מלכינו אמת וקיים לעד ברוך אתה יי׳ מלך על כל הארץ מקדש השבת וישר׳ ויום הזכרון:

אתה זוכר וכו׳. אלהינו ואלהי אבותינו זכרינו וכו׳. כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו ויגולו רחמיך על מידותיך ותתנהג עם בניך במדת רחמים בעבור שמך הגדול וכו׳.

אתה נגליתה בענן כבודך וכו׳. או״א תקע וכו׳ ושם נעשה לפניך כמצווה עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: וביום שמחתכם וכו׳. כי אתה שומע בקול שופר ומאזין תרועה ואין דומה לך. ברוך אתה יי׳ שומע בקול תרועת עמו ישר׳ ברחמים. רצה: לאחר התפילה מריעין בלא תקיעה ובלא שברים: וכן מנהג בשתי ישיבות:

סליקו תפילות של ראש השנה:

שנג. ופרשת האזינו קורין אותה במקדש: ו)והיאך אנו קורין אותה (במקדש: והיאך אנו). כך אמרו חכמים במוסף של שבת מה היו אומרי׳ אמ׳ רב חנן. הזי״ו ל״ך. וכל שבת ושבת היו אומרי׳ אחת. ואמ׳ רב חנן בר רבא אמ׳ רב כדרך שחולקין כאן כך חולקין בבית הכנסת: וכן פירש רב פלטוי ראש ישיבה. הזי״ו ל״ך סימן: האזינו השמים. עד זכור ימות עולם: ומן זכור עד ירכיבהו. ומן ירכיבהו עד וירא יי׳

בשאלתות פ׳ וזאת הברכה ובהמ״ש שם ובמ״א סי׳ תקפ״ה ס״ק ב׳. ו) והיאך אנו קורין אותה כך אמרו חכמים כצ״ל במוסף של שבת מה היו אומרים וכו׳ עיין ר״ה ל״א ע״א אמר רב ענן (ס״א רב חנן) ושם איתא בר רבא אמר רב הזי״ו ל״ך ועיין בפירש״י שם, ובמס׳ סופרים פי״ב, ועיין

וינאץ. ומן וירא יי׳ עד לו חכמו. ומן לו חכמו עד כי אשא אל שמים ידי. ומן כי אשא עד סוף השירה: ושאר הפסוקים יקרא השביעי עד סוף כל הפרשה: ת׳: ורבינו שלמה בר׳ יצחק ז״ל פי׳ בפ׳ בתר׳ דראש השנה. במוספי שיר דשבת מאי אמרי. פרשת שירת האזינו חולקין אותה לששה פרקים. שבת ראשון האזינו. השני זכור ימות עולם. שלישי ירכיבהו. רביעי. וירא יי׳ וינאץ: עד כאן ששה פסוקין לפרק. החמשי. לולי כעס. הששי. כי ידין: כדרך שחולקין פירקי השירה הזאת כך חולקין אותה בבית הכנסת: והשביעי קורא מן השירה ולהלן: עד כאן לשון הקונטרס: ואע״ג דבפרש׳ וירא יי׳ ט׳ פסוקי. לכל הפחות ח׳ לפרק משם ולהלן: ובתשובות הגאון רבינו ניסים בר׳ יעקב זצ״ל: שאילתא דהזי״ו ל״ך: מאי טעמ׳ ראשי פרקים דהאזינו בהזי״ו ל״ך. משום דאינהו בני מטרייא שבעין ותמניא. כנגד שבעין ותמניא צדיקי דאיכתיבה פרש׳ האזינו על ידיהון. אילו הן: חנוך. כרמי. פלוא. אליאב. נמואל. זכור: לראובן: ימין. יכין. אהד. צחר. שאול. נמרי. לשמעון: עמרם. חנניה. נתנאל. זתוא. בן סתרי. ללוי: זרח. חצרון. יונדב. בצלאל. שפטיה. נחשון: ליהודה: צהר. עזא. יגאל. פלטי. עתניאל. חנית: לישׂשכר: סרד. אלון. אהליאב. אליהו. נמשי. סודי: לזבולון: שניאה. כסלון. אלידד. אחיטוב. אחיאל. מתניה: לבנימן. יעזר. יאיר. מלכיאל. אדנירם. אחירם. זכור: לאפרים: גדליה. יגאל. אחינועם. אחיעזר. דניאל. שהי. לדן: אליוחנן. אליקים. אלישמע. סומכוס. זבד. יוחנן: לנפתלי. חנני. זרחי. שוני. קני. מתתיהו. זכריהו: לגד. פשחור. שלומי. שמואל. שלום. שכניהו. אחיהו: לאשר: הרי ע״ב: ששה לכל שבט: משה. יהושע. כלב. אלעזר. איתמר. פנחס: הרי ע״ח זקינים. כמניין אותיות של הזי״ו ל״ך: רישי פרקים דשירתא: ואת זה פי׳ רב סעדיה גאון. זצ״ל: וששאלת׳ למה חולקין פרשת האזינו בסימן הזי״ו ל״ך: ה׳. כנגד ה׳ אנשים שקורין בתורה בראש השנה וביום הכיפורים כשחלין להיות בחול: ז׳ כנגד ז׳ אנשים שקורין בתורה בראש השנה וביום הכיפורים כשחלין להיות בשבת: י׳. כנגד י׳ ימים שבין ראש ליום הכיפורים: ו׳ כנגד ו׳ אנשים שקורין בתורה ביום הכיפורים כשחל להיות בחול. ל׳ כנגד ל׳ תקיעות שבראש השנה: ך׳. כנגד כ׳ ימים שמתענין בהם היחידים. י׳ לפני ראש השנה. וי׳ בין ראש השנה ליום הכיפורים:

זה השיב רבינו ניסים בשם רב סעדיה גאון:

וכשחל ראש השנה ביום ב׳ או ביום ג׳ חולקין וילך. וסימן ב״ג מלך פת וילך: אם יבא תשרי שהוא מלך ביום ב״ג. פת וחילק פרשת וילך: מלשון פתות אותה פיתים: כ״ש באלמיצא. אני יצחק בר׳ דורבלו: ת׳:

למנחת ערב יום הכיפורים. מתפלל שמונה עשרה. כדרך כל השבוע: וכשמגיע לעושה השלום אומ׳ וידוי. אלהינו ואלהי אבותינו תבא לפניך תפילתנו כו׳: יהי רצון מלפניך: על חט: על חטאים: אלהי עד שלא נוצרתי כו׳: ואחר כך יאמר אבינו מלכינו: קדיש: תתקבל: ואוכלין לשלום:

שנא. ליל יום הכיפורים למעריב: יתעטף בטליתו בלא ברכה. ויאמר בקול נמוך. נדרי נדרנא: ת׳. פעם ראשונה יאמר נמוך יותר מדאי. כאדם שמשתומם ליכנס בהיכל מלך ולבקש פרס מאת המלך וירא מהתקרב אליו. ומדבר בחשאי דרך המאויים. ובפעם השנית יגביה קולו מעט מפעם הראשון. וכן בפעם השלישית יגביה יותר ויותר. כאדם בן בית שהורגל להיות מבני בית המלך ולבו גס בו בהקרבתו אליו. ונכון לבו לשמוע דבריו: ז)שמעתי אין השטן שולט באדם ביום הכיפורים. אלא בכל השנה

בשו״ת הרשב״ש סי׳ תכ״ט. ובשו״ת זכרון יוסף חלק א״ח סי׳ ט״ז. ז) שמעתי אין השטן שולט

חוץ מיום זה בלבד. שני השטן בגימטריא שס״ד. יום אחד חסר ממניין ימות החמה. אמ׳ לו הקב״ה לבקר משפט. כיון שהגיע יום הכיפורים ורואה את ישר׳ עומדין על רגליהן ויחיפי רגלים. כמלאכי השרת. וכולם צנים לובן מוצעפים אין לו רשות לדבר: כ״ש. יצחק בר׳ דורבלו: ת׳:

ויאמר נדרי נדרנא: וישלש עד שלשה פעמים: ויברך שהחיינו: דכיון דליכא כוס דאתי למיסרך. כדאמרינן בעירובין. אמרי׳ מיהא זמן: ת׳: ויאמר. והוא רחום: ברכו: מעריב: כמו בחול: וחותם פורס סוכת שלום עלינו ועל כל עמו ישר׳ ועל ירושלים: קדיש עד דאמירן:

וזו היא תפילת ערבית שחרית ומנחה:

יי׳ שפתי תפתח ופי יגיד תהילתיך: כי שם יי׳ אקרא הבו גודל לאלהינו: ברוך אתה יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגיבור והנורא אל עליון גומל חסדים טובים וקונה הכל וזוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה. זכרינו לחיים מלך חפץ בחיים. וכותבינו בספר חיים טובים למענך אלהים חיים מלך עוזר ומושיע ומגן. ב״א יי׳ מגן אברהם. אתה גיבור לעולם יי׳ מחייה מתים אתה רב להושיע. מכלכל חיים בחסד מחייה מתים ברחמים רבים סומך נופלים רופא חולים מתיר אסורים ומקיים אמונתו לישיני עפר. מי כמוך בעל גבורות ומי דומה לך מלך ממית ומחייה ומצמיח לנו ישועה: מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו לחיים ברחמים ונאמן אתה להחיות מתים ב״א יי׳ מחייה המתים: אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה:

ובכן תן פחדך יי׳ אלהינו על כל מעשיך ואימתך על כל מה שבראת. ויראוך כל המעשים וישתחוו לפניך כל הברואים ויעשו כלם אגודה אחת לעשות רצונך בלבב שלם. כמה שידענו יי׳ אלהינו שהשלטון לפניך עז בידך וגבורה בימינך ושמך נורא על כל מה שבראת: ובכן תן כבוד יי׳ לעמך תהילה ליריאיך ותקוה לדורשיך. ופתחון פה למיחלים לך שמחה לארצך וששון לעירך וצמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך במהרה בימינו: ואז צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברינה יגילו ועולתה תקפוץ פיה כי כל הרשעה כולה כעשן תכלה כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ: ותמלוך אתה הוא יי׳ אלהינו מהרה על כל מעשיך בהר ציון משכן כבודך ובירושלים עיר קדשך. ככת׳ בדברי קדשך על ידי דוד משיח צדקך ימלך יי׳ לעולם אלהיך ציון לדר ודר הללויה: (תהלים קמו) קדוש אתה ונורא שמך ואין אלוה מבלעדיך. ונאמר ויגבה יי׳ צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה. ב״א יי׳ המלך הקדוש: אתה בחרתנו מכל העמים אהבת אותנו ורצית בנו ורוממתנו מכל הלשונות וקדשתנו במצותיך. וקרבתנו מלכינו לעבודתך. ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת: ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה (א). את יום הכיפורים הזה למחילה ולסליחה

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) ונסנת מוסיף את יום המנות הזה.

באדם וכו׳ הוא תמוה שכתב שמעתי על דבר מפורש בגמרא ובכמה מקומות עיין יומא כ׳ ע״א, נדרים ל״ב ע״ב, וי״ר פכ״א, במד״ר פי״ח ותנחומא פרשת קרח, ועיין בפדר״א פ׳ מ״ו אמר ליה

ולכפרה ולמחול בו על כל עונותינו זכר ליציאת מצרים: אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא יגיע יראה וירצה וישמע ויפקד ויזכר זכרונינו ופקדונינו וזכרון אבותינו וזכרון משיח בן דוד וזכרון ירושלים עיר קדשך וזכרון כל עמך בית ישר׳ לפניך לפליטה לטובה לחן לחסד לרחמים ולרצון ביום הכיפורי׳ הזה. זכרינו יי׳ אלהינו בו לטובה. ופוקדינו בו לטובה. והושיענו בו לחיים טובים. בדבר ישועה ורחמים חוס וחנינו וחמול ורחם עלינו והושיענו ומלטינו מכל צרה ויגון כי אל מלך חנון ורחום אתה: אלהינו ואלהי אבותינו מחול לעוונותינו ביום צום הכיפורים הזה מחה והעבר פשעינו מנגד עיניך כאמור אנכי אנכי הוא מחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכר: (ישעיה מג) ונ׳ מחיתי כעב פשעיך וכענן חטאותיך שובה אלי כי גאלתיך. (שם מד). ונ׳ כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאותיכם לפני יי׳ תטהרו (ויקרא טז): וקדשינו במצותיך. ותן חלקנו בתורתך ושבענו מטובך ושמחינו בישועתך. וטהר לבנו לעבדך באמת. כי אתה אלהים אמת ודברך מלכינו אמת וקיים לעד. ב״א יי׳ מלך מוחל וסולח לעוונותינו ולעוונות עמך בית ישר׳ מעביר אשמותינו בכל שנה ושנה מלך על כל הארץ מקדש ישר׳ ויום הכיפורים: ואם שבת הוא יאמר: וטהר לבינו לעובדך באמת והנחילנו יי׳ אלהינו באהבה ורצון שבת קדשך. כי אתה אלהים אמת. כו׳. ברוך אתה יי׳ מלך על כו׳. מקדש השבת ישר׳ ויום הכיפורים: רצה יי׳ אלהינו בעמך ישר׳ ובתפילתם והשב העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל ותפילתם מהרה באהבה תקבל ברצון ותהי לרצון תמיד עבודת ישר׳ עמך ותערב לפניך עתירתינו כעולה וכקרבן אנא רחום ברחמיך הרבים השב שכינתך לציון וסדר העבודה לירושלים ואתה ברחמים תחפוץ בנים ותרצינו ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים כמאז. ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות ב״א יי׳ שאותך לבדך ביראה נעבוד: מודים אנחנו לך שאתה הוא יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו לעולם ועד צור חיינו מגן ישענו אתה הוא לדור ודור נודה לך ונספר תהילתך על חיינו המסורים בידך על נשמותי׳ הפקידות לך על ניסיך שבכל יום עמנו על נפלאותיך וטובותיך שבכל עת ערב ובקר וצהרים הטוב כי לא כלו רחמיך המרחם כי לא תמנו חסדיך כי מעולם קוינו לך ועל כולם יתברך ויתרומם וישתבח שמך מלכינו לעולם ועד: אבינו מלכינו זכור רחמיך וכבוש כעסך מעלינו וכלה דבר וחרב ורעב ושבי ומשחית ומגפה מבני בריתך. וכתוב לחיים טובים כל בני בריתך. וכל החיים יודוך סלה. ב״א יי׳ הטוב שמך ולך נאה להודות: שים שלום טוב וברכה חן וחסד ורחמים עלינו ועל כל ישר׳ עמך ברכינו אבינו כולנו כאחד באור פניך כי באור פניך נתת לנו יי׳ אלהינו תורת חיים ואהבת חסד צדקה וברכה ורחמים וחיים ושלום. בספר חיים טובים ברכה ושלום ופרנסה טובה. נזכר ונכתב אנו וכל עמך בית ישר׳ לחיים טובים לברכה לשמחה ולשלום. ב״א יי׳ עושה השלום: וידוי:

אלהינו ואלהי אבותינו תבא לפניך תפילתינו ואל תתעלם מתחינתינו שאין אנו עזי פנים וקשה עורף בדבר הזה לומר לפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו צדיקים אנחנו ולא חטאנו. אבל אנחנו. חטאנו. אשמנו. בגדנו. גזלנו. דברנו דופי. העוינו. והרשענו. זדנו. חמסנו. טפלנו שקר. יעצנו רע. כזבנו. לצנו. מרדנו. ניאצנו. סררנו. עוינו. פשענו. צררנו. קישינו עורף. רשענו. שיחתנו. תעינו. תיעבנו. תעתענו. סרנו ממצותיך וממשפטיך הטובים וישר העוינו ולא שוה לנו ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית ואנחנו הרשענו: מה נאמר לפניך יושב מרום ומה נספר לפניך שוכן שחקים. הלא כל הנסתרות והנגלות אתה יודע: אתה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי. אתה חופש כל חדרי בטן ובוחן כליות ולב אין כל דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך יהי רצון מלפניך יי׳

אלהינו ואלהי אבותינו שתסלח לנו על כל פשעינו ותמחול לנו על כל עוונותינו ותכפר לנו על כל חטאותינו: על חטא שחטאנו לפניך באונס: ועחש״ל ברצון: עחש״ל בבלי דעת: ועחש״ל בדעת ובמרמה: עחש״ל בגלוי: ועחש״ל בסתר: עחש״ל בגילוי עריות: ועחש״ל בדיבור פה: עחש״ל בהרהור הלב: ועחש״ל בועידת זנות: עחש״ל בזדון: ועחש״ל בשגגה: עחש״ל בחילול השם: ועחש״ל בחוזק יד: עחש״ל בטיפשות פה: ועחש״ל ביצר הרע: עחש״ל ביודעים: ועחש״ל בלא יודעים: סלח לנו. מחול לנו. כפר לנו: עחש״ל בכפת שחד: ועחש״ל בכחש ובכזב: עחש״ל בלשון הרע: ועחש״ל במשא ומתן: עחש״ל בנטיית גרון: ועחש״ל בסיקור עיניים: עחש״ל בנשך ובתרבית: ועחש״ל בשיח שפתים: עחש״ל בעינים רמות: ועחש״ל בעזות מצח: עחש״ל בפריקת עול: ועחש״ל בצדיית ריע: עחש״ל בקלות ראש: ועחש״ל בקשיות עורף: עחש״ל בקפיצת יד: ועחש״ל בריצת רגלים להרע: עחש״ל בשמע אוזן: ועחש״ל בתשומת יד: סלח לנו. מחל לנו. כפר לנו: עחשח״ע חטאת: עחשח״ע אשם: עחשח״ע כרת: עחשח״ע מיתה בידי שמים: עחשח״ע מלקות ארבעים: עחשח״ע מכת מרדות: עחשח״ע ארבע מיתות בית דין: סקילה שריפה הרג וחנק על מצות עשה ועל מצות לא תעשה. את שגלויים לנו ואת שאינן גלויים לנו. את שגלויים לנו כבר אמרנו לפניך והודינו עליהם. ואת שאינן גלוים לנו לפניך גלויים וידועים כדבר שנאמר הנסתרת ליי׳ אלהינו והנגלת לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת (דברים כט): כי אתה סולחן לישראל ומוחלן לשבטי ישורון ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח אלא אתה: אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי. ועכשיו שנוצרתי כאילו לא נוצרתי. עפר אני בחיי קל וחומר במיתתי. הריני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שלא אחטא ומה שחטאתי לפניך מרוק ברחמיך הרבים אבל לא על ידי יסורין קשים וחלאים רעים. ויהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך יי׳ צורי וגואלי: עושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן:

ואם חל יום הכיפורים להיות בשבת לאחר סיום תפילת לחש שליח ציבור אומ׳ ויכולו. מגן אבות בדברו. כסדר כל שבת וחותם מקדש השבת בלבד. ואינו צריך להזכיר של יום הכיפורים. שכך אמרו אבותינו ח)אלמלא שבת אין שליח ציבור יורד לפני התיבה ערבית: ומיד יאמר פסוקים של רחמים. ולא יאמר קדיש עד אחר הסליחות: ותוספת זו לשליח ציבור באלפא ביתא במקום שהיחיד אומ׳ אתה יודע רזי עולם. וכו׳:

שנב. ט)**אתה** מבין תעלומות לב. אפס לך נגלות וגם נסתרות. באנו בדברים לרצותך בם. ברשעינו אל תפן ולא ברוע מעללינו: גשתנו ביום זה כירא וחרד. נאה כרחום למענך עשה חסד. דין אל תמתח מול עפר ואפר. דע כי אחריתנו רימה ותולעה: האם שגגנו ונעלם ממנו. הלא אתה לבד מבין שגיות: ואל תחשוב לנו כעושה בזדון. וידוי שפתינו שעה בעת רצון: זה כפר לנו הודע ולא הודע. זדון ונעלם עשה ולא תעשה: חלצינו מעונש כרת ומיתה. חמול על חומר מעשה ידיך: טפשנו ברוע יצר אשר מנעורינו. טמון בקרבינו כרשת לפעמינו: יוצרינו ועושינו יודע יצרינו. יהמו רחמיך עלינו ואל תשחיתנו: כי מלפניך מי יסתר. כל גלוי לך כאור וצהרים: לבית דין הורית ארבע מיתות. למענך עשה ומהם חלצינו: מאז יצרתנו הקרתנו ותדע. מעשינו כי המה עמל ואון: נצור נפשינו כי בידך כל נפש. נא תייקר לך נפש. ממעני לך נפש: סקילה שריפה

הרי יש לך רשות עליהן ביוה״כ וצ״ע. ח) אלמ״א שבת אין ש״צ וכו׳ שבת כ״ד ע״ב ועיין לעי׳ סי׳ ק״ה. ט) אתה מבין וכו׳ מסודר ע״פ א׳ ב׳ כפול׳ י) בסדר אחרי מות וכו׳ משנה ל׳ ע״ב

הרג וחנק. סודם גילית ליודעי אמיתך: על כל פשעינו אלוה כפר לנו. על ידוע לנו ועל נעלם ממנו: פשעינו הודינו לך חוקר לב. פדינו מחט נקינו מעון: צור אל תפן באנוש חציר. צדקה עשה עמנו כעשית עם כל חי: קידמנו בנשף קירבנו בשווע. קרבינו אליך קשוב קריאתנו: רשענו אל תפן רחמינו ונצטדקה. רחמיך יבואונו רחום והנון: שמך מעולם עובר על פשע. שוועתינו תאזין בעומדינו לפניך בתפילה: תעבור על פשע. לעם שבי פשע. תמחה אשמותינו מנגד עיניך: יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שתסלח לנו על כל פשעינו. ותמחול לנו על כל עוונותינו ותכפר לנו על כל חטאותינו: על חטא. על חטאים: כסדורין למעלה:

שח״ית שליח ציבור עומד לפני התיבה ואומ׳ נשמת. קדיש עד דאמירן: ברכו: המאיר לארץ ולדרים עליה: ומתפללין בלחש. כמו שהתפללו ערבית. ושליח ציבור אומ׳ וידוי באמצע תפילה כשמגיע לפני יי׳ תטהרו. מתחיל בסליחות. לכשיסיים סליחות ופסוקיהן אומ׳ וידוי. תבא לפניך תפילתינו. אתה מבין. על חטא. עד כל דברי התורה הזאת. ודוד עבדך כו׳. וקדשינו. רצה ומודים. ברכת כהנים. ושים שלום. אבינו מלכינו. קדיש שלם כו׳. ומוציא שתי תורות. באחת קורין ששה י)בסדר אחרי מות. שהוא סדר עבודת היום. עד. כאשר צוה יי׳ את משה. כ)ובשנייה. קורא המפטיר בסדר פנחס. ובעשור לחודש. ת׳. ותמיהני ל)שבפני הבית היו קורין אחרי מות. ואך בעשור. ובעשור על פה: ת׳: ומפטיר בישעיה (נז) ואמר סלו. עד להחיות רוח שפלים. שמקבל וגוזר חיים לשבים. ומלמדת תשובה. הכזה יהיה צום. הלא זה צום אבחרהו (ישעיה נח): והמפטיר בנביא אל יחתום מלך מוחל וסולח. כי מה טיבה של מחילה אצל ספר תורה ונביא אלא יאמר כנוהג בקידוש ובכל מקום: ודברך אמת וקיים לעד. וחותם מלך על כל הארץ מקדש ישר׳ ויום הכיפורים: ואם שבת הוא יאמר מקדש השבת וכו׳: ת׳: וכן במנחה אעפ״י שאילמלא יום הכיפורי׳. אין נביא במנחה בשבת. ת׳. מידי דהוה אשל חנוכה במוספי׳ דפסקי׳ בשבת הילכתא בבמה מדליקין. מ)הילכת׳ כר׳ יהושע בן לוי דא׳ צריך להזכיר של שבת בנעילה: כללא דמילתא בכולהו יום הוא שנתחייב בארבע תפילות: וברכה ששית כך הוא אומרה:

שנ״ג. על התורה ועל העבודה ועל הנביאים ועל יום הכיפורים הזה שנתת לנו יי׳ אלהינו לקדושה ולמנוחה לכבוד ולתפארת. על הכל יי׳ אלהינו אנו מודים ומברכים אותך. ויתברך שמך בפה כל חי תמיד לעולם ועד. כי אתה אלהים אמת ודברך מלכינו אמת וקיים לעד. ברוך אתה יי׳ מלך על כל הארץ מקדש ישר׳ ויום הכיפורים: ואם שבת הוא יאמר מקדש השבת ישר׳ ויום הכיפורים: ופוסקין צדקה ברבים על החיים ועל המתים: אין פוסקין צדקה למתים בכל ארץ אשכנז רק היום לבדו: ת׳: ומה שפוסקין צדקה ביום הכיפורים על המתים לפי שהוא יום כפרה וסליחה ומחילה וכפרה היא להם: נ)שכך שנינו בפסיקתא שמא יאמר אדם כיון שמת אדם אין לו תקנה בצדקה. ת״ל כפר לעמך ישר׳. כיון שמבקשין עליו רחמים זורקין אותו מנהינם לגן עדן כחץ מן הקשת. ושנינו בסיפרי. כפר לעמך ישר׳. מלמד שהמתים צריכין כפרה: ואחר יפסקו על החיים. לפי ס)שאין תענית בלא צדקה. כדאמרי׳ בתענית. ע)וכל מי שמתענה ואינו עושה צדקה

ושם ל״א ע״א. כ) ובשניה קורא המפטיר וכו׳ ובעשור לחדש בתוספתא פ״ג דמגילה ביוה״כ קורין באחרי מות ומפטירין בעשור שבחומש הפקודים ומפטיר בישעיה ואמר סלו סלו וגו׳ נ״ז. ל) שבפני הבית וכו׳ יומא ס״ח ע״ב. מ) הלכתא כריב״ל שבת כ״ד ע״ב. נ) שכך שנינו בפסיקתא וכו׳ הוא בפסיקתא רבתי פ״ב ועיין לעיל סי׳ ק״ץ ובהערות אות א׳. ס) שאין תענית בלא צדקה עיין ברכות ו׳ ע״א אגרא דתעניתא צדקתא, ובסנהדרין ל״ה ע״א כל תענית שמלינין בו את הצדקה וכו׳. ע) וכל

כאילו מקריב עולה בלא מנחה חבח בלא נסכים: ת׳: ואין אומרי׳ יקום פורקן אם לא חל להיות בשבת. אלא לאחר שפסקו צדקה פותחין בתהילה: ומחזירין התורות למקומן. ועומדין למוסף ומתפללין כמו בערבית. עד זכר ליציאת מצרים:

שנד. **מפני** חטאינו גלינו מארצינו ונתרחקנו מעל אדמתינו. ואין אנו יכולים לעשות חובותינו בבית בחירתך בנוה הדרך בבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו מפני היד שנשתלחה במקדשך. יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו מלך רחמן שתשוב ותרחם עלינו ועל מקדשך ברחמיך הרבים ותבנהו מהרה. ותגדל כבודו. ותבנה עירך. ותחדש את היכלך. ותכונן את מקדשך. ותכנס גליות ישר׳ לתוכו. ותמלוך עליהם מהרה בהדרך בשבחך בתפארתך בבית בחירתך. אבינו מלכינו גלה כבוד מלכותך עלינו מהרה והופע והנשא עלינו לעיני כל חי וקרב פזורינו מבין הגוים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ והביאנו לציון עירך ברינה ולירושלם בית מקדשך בשמחת עולם. אנא יי׳ אלהינו ושם נעשה לפניך את קורבנות חובותינו תמידי כסדרן ומוספין כהילכתן. את מוסף יום הכיפורים הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור. ובעשור להדש השביעי הזה מקרא קדש יהיה לכם ועניתם את נפשתיכם כל מלאכה לא תעשו (במדבר כט): והקרבתם עלה [לה׳] ריח ניחח פר בן בקר אחד איל כבשים בני שנה תמימם יהיו לכם: ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל ועשרון לכבש ויין כנסכו ושעיר לכפר ושני תמידין כהילכתן. אלהינו ואלהי אבותינו מחול לעוונותינו ביום הכיפורים הזה. כו׳: עד עושה השלום: ולאחר תפילתו יאמר וידוי. תבא לפניך. על חטא. ועל חטאים. כמו שסדורין למעלה. עד צורי וגואלי: ושליח ציבור כשיניע לואז צדיקים יאמר ויאתיו. עד המלך הקדוש. אתה בחרתנו. מפני חטאינו. מחול לעוונותינו. עד תטהרו. עלינו לשבח. היה עם פיפיות. אוחילה לאל. אתן תהילה. אתה כוננת. או אמת יהגה חכי. או איזה מקום בינה. או שמור לבי מענה. סליחות וידוי. עד התורה הזאת. וקדשינו. רצה. כו׳: ואין אומרי׳ כאן אבינו מלכינו. אלא ליוצר ומנחה כדרך שאר ימים של תשובה: ותכף לחתימה שלאחר המוסף מיד מוציאין ספר תורה פ) וקורין בעריות כדי שישמעו כריתות של עריות ויתפרשו מהן: ת׳:

שנה. **אותו** שעבירות של עריות בידו. לפי שעריות היא עבירה המצוייה ל) שנפשו של אדם מתאוה להם ומחמדתם. או שמא עשה שום חט ויחזור בתשובה. כדאמ׳ בפ׳ בתרא דיומא ובפ״ק דשבועות. ק) חומר ביום הכיפורים מבשעיר. דאילו יום הכיפורים מכפר עד שתחשך. ועוד שאנו מחננים לפני הבורא. שכשם שהזהירנו על העדיות שאמ׳ ערות אשה ובתה לא תגלה. כמו כך אנו מבקשין שלא יגלה ערוותינו מחטאותינו ומעוונותינו וישליך במצולות ים כל חטאותינו: וביומא פ׳ שני שעירי אמרי׳ דבר אחר. גזירה. אני יי׳. אני יי׳ גזרתים ר) שאין לך רשות להרהר בהם. ת״ל אני יי׳ בסוף הפרשה גבי עריות. ולפיכך אומ׳ פרשה עריות במנחת כיפור. שדומה לעניין. כמו עריות שאסרתי לכם שאין להרהר אחר העניין. כך שעיר המשתלח אין להרהר עליו: כך מצאתי בסדר לותיר: ת׳:

וקורין ג׳ מן כמעשה ארץ מצרים עד סוף הסדר. והשלישי מפטיר ביונה: משום תשובת

מי שמתענה וכו׳. פ) וקורין בעריות וכו׳ עיין מגילה ל״א ע״א ובמנחה קורין בעריות ובתוס׳ שם ד״ה ובמנחת וכו׳. ל) שנפשו של אדם מתאוה להם וכו׳ חגיגה י״א ע״ב, מכות י״ג ע״ב. ק) חומר ביוה״כ מבשעיר וכו׳ ליתא בש״ס שלנו ולזה כיון רש״י בשבועות י״ג ע״ב דתניא חומר בשעיר וכו׳ לא גרסינן לה, ועיין בתוס׳ שם ד״ה דעבד וכו׳ ובמהרש״א שם. ר) שאין לך רשות וכו׳ יומא ס״ז

אנשי נינוה: והמפטיר בנביא במנחה חייב לברך שש כמו שבירך ליוצר. ת׳. ומסיים מקדש ישר׳ ויום הכיפורים. ואם שבת הוא יאמר מקדש השבת ישר׳ כו׳. ואעפ״י שאלמלא יום הכיפורים אין נביא במנחה בשבת ת׳: ואחר כך מיד עומדין להתפלל מנחה: ואין אומ׳ אשרי וסדר קדושה ובא לציון עכשיו עד לאחר המנחה. כדי להפסיק בין מנחה לנעילה. שבעלילה זו אתה מתחיל בנעילה:

כך נמצא בתשובות בשר על גבי גחלים: ממנהג שתי ישיבות:

ואל תשיבנו שבת. שהרי בשאר שבתות שאדם בא מביתו ועומד לספר תורה במנחה תיקנו לה תהילה לדוד. וסדר קדושה. אבל כאן שיורד ממוסף אוחז מיד ספר תורה ודיו. וכהפלגת מוסף מיוצר. כך הפלגת מנחה מן מוסף: אמנם בנעילה שאין לה הפסק פותחין בתהילה. ובא לציון:

למנחה אחד יחיד ואחד ציבור מתפללין כמו ליוצר: ושליח ציבור אומ׳ לאחר עושה השלום אבינו מלכינו: ויש אומרים שאומרי׳ ברכת כהנים במנחת של יום הכיפורים. ולא היא. דאמ׳ רב נחמן הלכה כר׳ יוסי. דאמ׳ ס) מנחה אין בה נשיאות כפים. נעילה יש בה נשיאות כפים. מאי טעמ׳ מנחה דאיתא כל יומי. ושכיחא בה שכרות גזיר׳ מנח׳ דהשתא אטו מנחה דשאר יומי. אבל נעילה דליתיה בכל יומי. כיון דלא שכיח׳ בכל יומי לא גזרי׳ ביה. ומסקינן התם בפ׳ בג׳ פרקי׳ בתענית אלא האידנא (א) מאי טעמ׳ פרסי כהני ידייהן במנחתא דתעניתא. ומשנינן כיון דסמוך לשקיעת החמה קא פרסי משום אפושי ברחמי ונגהי עד נעילה. כתפילת נעילה דמיא. הכי מסקנא דתלמודא והכי מורין בי מדרשא. גם בתשובות הגאונים כן. ת) ובשאלתות דרב אחא בפרשת נשא. אמר הלכה כר׳ יוסי דבנעילה סלקין. במנחה לא סלקין. והאידנא דקא סלקין במנחה. כיון דנגהין ברחמי עד זמן נעילת שערים כיומא דכיפורי הויא לה כתפילת נעילה ולא מיחלפא. תכף לחתימה שלאחר מנחה. מיד אומ׳ אשרי. ובא לציון. סדר קדשה. ועומדין להתפלל תפילת נעילה. ומתפללין כמו ליוצר. אלא שבמקום כתיבה יאמר חתימה. מי כמוך אב הרחמים זוכר יצוריו. אין צריך לומ׳ חותם יצוריו. שהרי אין כת׳ כאן כתיבה. אלא כמו זכרינו. לאחר עושה השלום יאמר וידוי. תבא לפניך תפילתנו. עד והנגלות אתה יודע: ובמקום אתה יודע רזי עולם. יאמר אתה נותן: ת׳. פלוגת׳ היא בנעילת שערים בסוף יומא. דרב אמ׳ צלות׳ יתירתא. ושמואל אמ׳ מה אנו. עולא בר רב נחית ח) קמיה דרבא פתח באתה בחרתנו. בצלותא יתירתא כרב. וסיים במה אנו. כשמואל. ושבחיה רבא. ואנן בהכי קיימינן. כדי לצאת ידי שניהן: ונהי דשליח ציבור החתים מקדש ישר׳ ויום הכיפורים כבשאר צלותי משום דאומרה באמצע תפילה מיהו יחיד האומרה אחר תפילתו חותם בה בוידוי האל הסולחן: מגו דגמרא דוידויא הוא. דהא ר׳ מאיר הוא דאמ׳ בנעילה. מתפלל אדם שבע ומתודה. וחותם בוידוי. ורבנן לא פליגי עליה. אלא אם בא לחתום בווידוי חותם. וכן פי׳ הקונטרס בסוף יומא. ג) דר׳ מאיר ורבנן אנעילה קיימי. והרי תפילת ערבית דקיימ׳ לן רשות היא. ומצלינן לה כי חובה. חתימת וידוי נמי לא גרעא הכא.

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) פי׳ בכל שאר תעניות.

ע״ב. ס) מנחה אין בה נשיאת כפים וכו׳ תענית כ״ו ע״ב ס) ובשאלתות דרב אחאי אמאי וכו׳, לפנינו שם ליתא. ח) קמיה דרבא וכו׳ ושבחיה רבא כן הוא הגירסא הנכונה יומא פ״ז ע״ב. ג) דר׳ מאיר ורבנן אנעילה קיימי ע״ש פ״ז ע״ב ועיין בפירש״י ותוס׳ שם ד״ה והאומר וכו׳.

בין למר. ובין למר. דבר נאה ומתקבל. ולכך תמצאנה במחזורים ישנים. ואשר לא ידעו מחקוה מבלי דעת: תם: ת׳:

שנו. **אתה** נותן יד לפושעים וימינך פרוסה לקבל שבים. ותלמדינו יי׳ אלהינו להתודות לפניך על כל עונותינו למען נחדל מעושק ידינו ותקבלינו בתשובה שלימה לפניך כאישים וכניחוחים בעבור דברי פיך ובעבור אמרתך כי אין קץ לאישי חובותינו ואין מספר לניחוחי אשמתינו. ואתה יודע שאחריתנו רימה ותולעה לפניך לפיכך הרבית סליחותינו. מה אנו. מה חיינו. מה חסדינו. מה צדקינו. מה מעשינו. מה כחינו. מה גבורתינו. מה נאמר לפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבינו הלא כל הגיבורים כאין לפניך ואנשי השם כלא היו. וחכמים כבלי מדע ונבונים כבלי השכל כי רוב מעשינו תוהו וימי חיינו הבל לפניך. שכך כתוב ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל:

אתה הבדלת אנוש מראש ותכירהו לעמוד לפניך. כי מי יאמר לך מה תפעל ואם יצדק מה יתן לך. ומה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו: ותתן לנו יי׳ אלהינו את יום הכיפורים הזה קץ ומחילה לכל עונותינו למען נחדל מעושק ידינו ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם. ואתה ברחמיך הרבים רחם עלינו כי לא תחפוץ בהשחתת עולם. שנ׳ דרשו יי׳ בהמצאו קראהו בהיותו קרוב (ישעיה נה): ונ׳ יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל יי׳ וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח (שם): ואתה אלוה סליחות חנון ורחום. ארך אפים ורב חסד ומרבה להיטיב. רוצה אתה בתשובתן של רשעים ואי אתה חפץ במיתתן. שנ׳ אמר אליהם חי אני נאם יי׳ אלהים אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה: ג)ונ׳ שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישר׳ (יחזקאל לג): כי לא אחפץ במות המות נאם יי׳ אלהים והשיבו וחיו (שם יח): כי אתה סולחן לישר׳ ומוחלן לשבטי ישורן ואין לנו מלך מוחל וסולח אלה אתה: אלהי עד שלא נוצרתי: כו׳:

ושליח ציבור אומ׳ קרושה רבה למוסף: כבודו מלא עולם: ממקומו הוא יפן: פעמים. אחד הוא אלהינו: אדיר אדירנו: ימלוך: לדור ודור: ובכן. ובכן. ואז. אתה בחרתנו: יעלה ויבא. מחול לעוונותינו. עד תטהרו. וידוי. ובמקום אתה יודע. יאמר אתה נותן. עד השיבו וחיו: וקדשינו: רצה ומודים: וחותם ברכת כהנים. עד עושה השלום: קדיש כו׳: ותוקע תקיע אחת זכר ליובל. ועונין הציבור שבע פעמים יי׳ הוא האלהים. ת:

ד)**שמעתי** שתוקעין בארץ ישר׳ במוצאי יום הכיפורים. קשר״ק. אחר תפילת חול. לפי שכבר הבדילו. ובגולה שלנו לא נהגו אלא תקיעה אחת לזכר בעלמא. זכר ליובל. דאמ׳ בראש השנה פ״ק ה)מראש השנה ועד יום הכיפורים לא היו עבדים נפטרי׳ לבתיהן. ולא שדות חוזרות לבעליהם. הגיע יום הכיפורים. תקעו ב״ד בשופר עבדי׳ נפטרין לבתיהן. ושדות חוזרות לבעליהן: ובעיר קולונייא נהגו העם קשר״ק. ואו׳ החזן והציבור עונין יי׳ הוא האלהים ז׳ פעמים. מפני (א) מעט עולה לו משבעה רקיעים לאחר תפילה: ולפיכך אין נכון לומ׳ עד אחר תפילת ערבית שיש מקומות שאומר׳ אותו לאחר תפילה נעילה. ואין נכון שמלוים שכינה ויש להם עוד להתפלל: ואחר כך אומ׳ שמע ישראל יי׳ אלהינו יי׳ אחד. פעם אחת. ויש אומ׳ אותו ג׳ פעמים. וטעם שניהם לא שמעתי. וברוך שם

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) נכרת מכ״י.

ג) ונאמר שובו וגו׳ נראה שתיבת ונאמר הוא מיותר כי סוף הפסוק הוא, וצ״ל ונאמר כי לא אחפוץ וגו׳ והוא ביחזקאל יח. ד) שמעתי שתוקעין כפול לעיל סי׳ שמ״ה ה) מר״ה ועד יוה״כ ר״ה ח׳ ע״ב.

כבוד מלכותו לעולם ועד. פעם אחת. ויש אומ׳ ג׳. וי״י הוא. ושמע. וברוך. הכל יאמרו בקול רם. ונעים זמירות ישר׳. ואינו כאומ׳ מודים מודים. שמע שמע. דכיון דכת׳ בקרא י״י הוא האלהים. בפרשת אליהו. אין לחוש: ת׳: החזן אומ׳ והוא רחום. ברכו. תפילת ערבית. כדרך כל השנה. ומתפללין י״ח. כסדר הברכות. אלא שמבדילין בחונן הדעת: אתה חננתנו: קדיש כו׳: ומבדיל על הכוס בורא מאורי האש. לאור ששבת. הם הנרות שדלקו כל היום בבית הכנסת. ולא נעשית בהם מלאכה: ואם מוצאי שבת הוא יאמרו ויתן לך. והקטן יאמר קדיש: והולכים לבתיהם לשלום. ו)ויתענגו לאכול בשמחה כי כבר רצה האלהים את מעשיהם: אמ׳ שמואל מפני מה מברכין על הנר במוצאי שבת מפני שהוא תחילת ברייתו. רב הונא בשם ר׳ אבהו בשם ר׳ יוחנן ז)אף במוצאי יום הכיפורים מברכין עליו מפני ששבת כל אותו היום: ח) בבראשית רבה פ״ו:

ו) ויתענגו לאכול בשמחה עיין תוס׳ יומא שם ד״ה והאמר וכו׳ סדאמרינן במדרש דבמוצאי יוה״כ ב״ק יוצאת וכו׳. ז) ואף במוצאי יוה״כ פסחים נ״ד ע״א ח) בב״ר פ״ו, צ״ל פרק י״ב ע״ש ועיין לעיל סי׳ קנ״ג.

ספרים

היוצאים לאור בפעם ראשונה

על ידי

חברת מקיצי נרדמים

(הוקמה מחדש בשנת תרמ״ה)

תחת השגחת ראשי החברה:

שנה שביעית תרנ״א.

Machsor Vitry.

BERLIN 1891.

Herausgegeben im Selbstverlage des Vereins M'KIZE NIRDAMIM.

(Dr. A. Berliner.)

In Commission bei:

J. Kauffmann
in Frankfurt a/M.

H. Engel
in Berlin, Klosterstr. 15.

תקון טעות: בחלק שני (חוברת שניה) צד 388 שורה 21 מלמעלה
צ״ל: ה׳ כנגד ה׳ אנשים שקורין בתורה בראש השנה
כשחל להיות בחול ותיבות „וביום הכפורים" מיותרות.

☞ הגהות ותקוני הטעות מחוברת הזאת יודפסו אי״ה בשנה הבאה.

הילכות סוכה.

ועמק סכות אמדד:

שנה. תנו רבנן א)העושה סוכה לעצמו אומ׳ ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: נכנס לישב בה אומ׳ ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה. ג)היתה עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה דבר כגון למיעטרה ולמימך ביסתרקי מברך שהחיינו. ואם לאו משנכנס לישב בה מברך שתים. אחת אסוכה ברישא ואחת אזמן. ג)והשתא דאמ׳ רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דמסדר להו כולהו אכסא דקידושא הילכך זמן בין עושה סוכה לעצמו בין עושה לולב לא צריך למימר. דסגי בדכסא: ת׳. ד)ובפ׳ לולב וערבה ה״ג. ואנן נמי כר׳ עבדינן. ומברכי׳ כל שבעה. ואע״ג דכחד יומא הוא. ובלולב נמי כל שבעה. ואע״ג דמדרבנן הוא מברכינן עליה. כי היכי דמברכי׳ בנר חנוכה ומקרא מגילה. דקים ליה רב ושמואל בחדא שיטתא. ׳בלולב: כתב רש״י: ת׳: ת״ר ה)בסוכות תשבו. אין תשבו אלא כעין תדורו. אמרה [תורה] צא מדירת קבע ושב בדירת עראי. מיכן אמרו. היה לו כלים נאים מעלן לסוכה. אוכל ושותה בסוכה. ישן בסוכה. ומטייל בסוכה: אמ׳ רבא ו)מאני מיכלא לבר ממטללתא. כגון קידרי. ושפודי.

א) העושה סוכה לעצמו אומר וכו׳ סוכה מ״ו ע״א, ותוספתא פ״ו דברכות, וירושלמי פ״ט דברכות ה״ג, ושם פ״א דסוכה ה״ד, ועיין בתוס׳ שם ד״ה העושה וכו׳ צריך לפרש טעם וכו׳, ובתוס׳ מנחות מ״ב ע״ב ד״ה ואילו וכו׳ ושם ע״ח ע״ב ד״ה היה עומד וכו׳ ותוס׳ ברכות ל״ז ע״ב ד״ה היה וכו׳ ועיין רמב״ם פי״א מה׳ ברכות ה״ח וה״ט, ובתשובות הרמב״ם סי׳ נ״ז והמצות יתחלק בזה לשלשה חלקים וכו׳ ועיי׳ בתשובות רבינו יוסף אבן מיגאש סי׳ ר״ג ובפרדס לרש״י ד״ל סי׳ ק״צ, ובתשובות מהר״ח או״ז סי׳ קצ״ה. ג) היתה עשויה ועומדת וכו׳ כגון למיעטרה ולמימך ביסתרקי וכו׳ הוא כבה״ג ושם הלשון משונה קצת ׳כגון למיכנשה ולממך בה בסתרקי מברך שהחיינו וכו׳, והובא ברא״ש פ״א הי״ג בלשון אחר ע״ש ועיי׳ בבעל העיטור בעת״ד ריש ח׳ סוכה וז״ל ירושלמי בסוכה ישינה תני צריך לחדש בה חבריא אמרו טפח ר׳ אסי אמר ב׳ טפחים ובלבד ע״פ כולה ש״מ חידוש בגופה חידוש שאינו בגופה אינו חידוש ודלא כבה״ג שאמר וממך בסתרקי חדוש דהא ליכא סוכה דלא חייש (ברא״ש שם ובב״י איתא דלא יכיל) לחידושי האי חידוש עכ״ל וכל המעיי׳ בלשון הבה״ג והמחבר יראה דלאו מדין סוכה ישינה דאיירי בירושלמי דצריך תיקון בגוף הסוכה איירי הבה״ג והמחבר רק מדין גמרא שלנו לעני׳ ברכת שהחיינו בשעת עשיה, ודעתם דגם אם חסר למימך בה בסתרקי נמי חשוב חידוש לעני׳ לברך שהחיינו תיכף, ולא אבין לפי זה השגת בעל העיטור. ועיי׳ לקמן ריש סי׳ ש״ס וסי׳ שע״ד ועיי׳ בשה״ל סי׳ של״ז, ובתניא רבתי סי׳ פ״ד. ג) והשתא דאמר וכו׳ דמסדר וכו׳ הוא לשון בה״ג שם וגירסת דמסדר הוא ג״כ גירסת הרי״ף והרא״ש. ד) ובפרק לולב וערבה ה״ג וכו׳ הוא לשון רש״י שם מ״ו ע״א ובב״י מינכען ליתא להאי ואנן נמי כר׳ עבדינן ומברכין כל שבעה ועיי׳ בד״ס ובהגהות שם. ה) בסוכות תשבו וכו׳ אמרה תורה כצ״ל והוא ג״כ לשון בה״ג, ועי׳ סוכה כ״ח ע״ב, ונראה דצ״ל ומשנן בסוכה תחת ישן כדאיתא בה״ג ע״ש. ו) מאני מיכלא וכו׳ שם כ״ט ע״א ושם הגירסא מהופך ע״ש ועי׳ לקמן מ״ח ע״א דשם מקדים במימרא דרבא מאני מיכלא, והוא כעין לשון בה״ג ע״ש ופירושו קערות הוא כפירוש רש״י ונמשך על ומגיסי שהוא קערות עיי׳ ערוך ערך מגס, ונראה שכן היה גורס בבה״ג, וכן נראה שכן היה ג״כ גירסת רש״י בבה״ג ולכן פירש מאני מיכלא פירש קערות, ועי׳ תוס׳ ד״ה מאני דמיכלא וכו׳ וכן הביא בספר תמים דעים סי׳ קפ״ב בשם ספר הישר לר״ת והוא בסי׳ ש״י ושם הלשון מבואר יותר וז״ל מגה״ם דת״ר בסוכות תשבו כעין תדורו מכאן אמרו חכמים היה לו כלים נאים וכו׳ ואהא מתניתי׳ קאי רבא דאמר מאנא מיכלא לבר ממטללתא אלא דאפסקה תלמודא אגב פירכא ופריק ליה ופריש הכי אמר רבא מאני מיכלא לבר ממטללתא דתשבו כעי׳ תדורו בעינ׳ ובית תעשוי לכבוד כדאמרי׳

ומגיסי. פי׳ קערות. לאחר שאכלו בהן צריך להוציאו חוץ לסוכה. משום מיאוס: ז) מאני משתיא. [במטללתא] כגון גוסקי. וכובי וכסי ושרגא. פי׳ נר של חרס שקורין קרושי״ל. אמרי לה במטללתא. ואמרי לבר ממטללתא. ולא פליגי. הא בסוכה גדולה הא בסוכה קטנה. ואיזו היא סוכה קטנה. כדתניא. ח) מחזקת ראשו ורובו ושלחנו כשירה. ר׳ אומ׳ פסולה. עד שיהא בה ד׳ אמות על ד׳ אמות. מאי טעמ׳ דרבנן. קסברי סוכת דירת עראי בעינן. וכי מחזקת ראשו ורובו ושולחנו שהו שבעת טפחים כשירה. ור׳ סבר סוכת דירת (עראי) [קבע] בענן. אי אית בה ארבע אמות על ארבע אמות דיירי בה אינשי. ואי לא לא דיירי בה אינשי: והלכת׳ כרבנן. דקיימ׳ לן ט) הלכה כר׳ מחבירו ולא מחביריו. והכי דרבנן פליגי עליה: ת״ר י) שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח. ר׳ שמעון אומ׳ שלש כהלכתן ורביעית אפי׳ טפח. והלכה כרבנן. ואותו טפח מעמידו לכל רוח שירצה: כ) א״ר סימון א״ר יהושע בן לוי עושה טפח שוחק ומעמידו בפחות משלשה סמוך לדופן. וכל פחות משלשה כלבוד דמי. פי׳ טפח שוחק. מודדו בד׳ אצבעות שאינן נוגעות זו בזו דהוי טפח ומשהו. ומעמידו בפחות משלשה סמוך לאחת הדפנות ופחות מג׳ כלבוד. והויא לה כמחיצה של ד׳ טפחים ;משך סוכה קטנה שבעה טפחים נמצא רובו של דופן עשוי. רבא אמ׳ אינה ניתרת אלא בצורת פתח. היכי דמי צורת הפתח. קנה מיכן וקנה מיכן וקנה על גביהן. והכי קאמ׳ רבא טפח ששנינו בברייתא שמתיר בדופן שלישית אינו מתיר אלא א״כ עשאן לאותו טפח צורת פתח על פני כל הדופן כולה. כיצד קנה של חצי טפח אצל היוצא. וקנה של חצי טפח במקצוע שכנגדו. וקנה על גביהן. דהוה ליה כאילו הדופן כולו סתום. דפתח שיש לו צורת פתח סתימא מעליא היא: גרסי׳ בפ״ק דעירובין וזהו טפח שאמרו הכמים: איכא דאמרי אמ׳ רבא וניתרת נמי בצורת פתח. פי׳ משמע דטפח ששנינו היינו כדמפרש

בריש יומא ולאו אורח ארעא לעיולי ביה מאני מיכלא כלים שלשין בהן ושטוחנן בהן ושמבשלין בהן דלא חייב הסוכה אלא בדברים שרגילין להיותם בדירה ומאני מיכלא אינן רגילין בבית אלא בחדר אופין ואותן בני אדם שרגילין שמחמירין להוציא מן הסוכה קערות לאחר שאכלו בהן טועין הן דמפרשי טעמא משום מאיסותא וליתא. וכן מוכח בה״ג דמפרשי מאני מיכלא כגון מאני דמשהי בהו חמירא ואגני דלישא בהו אבל מאני משתא במטללתא דבבית נמי מיתי ליה וה״ה לקערות ולכל מאני מאכל המובאין בבית. ז) מאני משתיא במטללתא כצ״ל. ושרגא וכו׳ כן הוא הגירסא לפנינו שם ושרגא בויו. אך בה״ג ובר״ף וברש״י ובראש הגירסא שרגא וכו׳ ולא קאי אדלעיל מינה וכן הוא מפורש בספר הישר לר״ת שם שרגא אמרי לה במטללתא וכו׳ הך סיפא לא רבא אמרה אלא אגב גררה נסיב תלמודא ולא משום תשבו כעי׳ תדורו וכו׳ ועיי׳ בתוס׳ שם ד״ה ואמרי׳ וכו׳ ועיי׳ לקמן סי׳ שס״א. ח) מחזקת ראשו ורובו וכו׳ שם ג׳ ע״א ועי׳ בשאלתות פ׳ וזאת הברכה ובשאילת שלום שם. ט) הלכה כרבי מחבירו וכו׳ עירובין מ״ו ע״ב, פסחים כ״ז ע״א, ועי׳ בב״ב קכ״ה ע״א עשה כדברי רבי עשה, כדברי חכמים עשה מספקא ליה אי הלכה כרבי מחבירו ולא מחבריו וכו׳ ועי׳ תוס׳ ורשב״ם שם ד״ה מספקא וכו׳, ועי׳ בשאלתות שם ובהע״ש מה שהאריך בזה. י) שתים כהלכתן וכו׳ שם ו׳ ע״ב. כ) אמר ר׳ סימון וכו׳ שם ז׳ ע״א ובכל הסוגיא מפרש כפירש״י שם דתלתא לשנא לרבא ניגהו ללשנא קמא ואינה ניתרת אלא בצורת הפתח קאי רבא על הברייתא דלעיל דקתני שתים כהלכתן ושלישית אפילו טפח וקאמר רבא על זה דטפח דאמר היינו דוקא בשעשה מהטפח שתי קנים כל אחת חצי טפח וקנה על גביהן. ואיכא דאמרי ניתרת נמי בצורת הפתח היינו לא בעינן טפח אלא קנה כל שהו מכאן וקנה כל שהוא מכאן ובהכי סגי ונחשב כאילו עשה סתימה של טפח דאו בהא או בהא סגי, וללשנא בתרא וצריכא נמי צורת הפתח פירושו דתרווייהו בעינן טפח שלם אצל היוצא וקנת כל שהו בזוית שכנגדו וקנה על גביהון מטפח זה לקנה של זוית, ועי׳ מ״ש בזה בעל המאור ויותר מבואר בספר תמים דעים סי׳ רכ״ה במה שהביא שם בשם ספר הצבא לבעל המאור וז״ל אמר רבא ואינה ניתרת אלא בצורת הפתח איכא דאמרי (אמר) רבא וניתרת נמי, א״ד אמר רבא וצריכא נמי צורת פתח, בעל ספר הערוך פירש דתרי לישנא בתראי פירושא דלישנא קמא אינון וכן הדברים נראים כמשמעם, והרב רש״י ז״ל פירש ג׳ הלשונות כולן חלוקות זו מזו וכמו שכתוב בפירוש, ויש מכריעין כדבריו מדמהדרינן בכולהו תלת לישנא אמר רבא שאם היו שתי הלשונות מפרשים הלשון הראשון לא היו מזכירים אלא השמועה בלבד, ולא היה שם בעל השמועה חוזר בכל הלשונות אלא בודאי שיש מחלוקות בין הלשונות כולן והפרש יש בין הלשון הראשון ובין הלשון האחרון אע״פ שנראים כדומין זה לזה כמשמעם שלפי הלשון הראשון אם עשה באותו טפח של דופן השלישי קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן אין צריך שם דופן אחר וכשרה, ובלשון האחרון צריך שיהא כל אותו טפח סתום וסי׳ (צ״ל וסמוך) לו צורת פתח ואין זה

ר׳ סימון לעיל סתימת פתח אצל היוצא. ואתא רבא למימר דאם עשה צורת הפתח על פני כל הדופן בשני קנים כל שהן וקנה על גביהן קאי ליה במקום טפח ומכשר לה כוותיה. דאו האי או האי מכשר. איכא דאמרי אמ׳ רבא וצריכא נמי צורת הפתח. פי׳ דתרוויהו בעינן טפח אצל היוצא וקנה בזווית שכנגדו. וקנה על גביהן. מטפח זה לקנה של (זולת) [זוית]: רב אשי אשכח ליה לרב כהנא דעבד לה טפח שוחק וקעביד לה נמי צורת הפתח. א״ל למה ליה למר כוליה האי. ולא סבר לה מר להא דאמ׳ רבא וניתרת נמי בצורת הפתח. א״ל אנא כאידך לישנא סבירא לי׳ דאמ׳ וצריכה נמי צורת הפתח: וכן הלכה: ושחמתה מרובה מצילתה פסולה: ת״ר ל)חמתה מחמת סכך פוסלת בה ולא מחמת דפנות. ר׳ יאשיה אומ׳ אף מחמת דפנות. מ)הכא קת׳ ושחמתה מרובה מצילתה פסולה. הא כי הדדי כשירה. והתם קת׳. ושצילתה מרובה מחמתה כשירה. הא כי הדדי פסולה. לא קשיא כאן מלמעלה כאן מלמטה. הא דקת׳ כשירה. הא כי הדדי פסולה. מלמעלה. מאי טעמ׳ דכל דמה שמעילאי שיעור זוזא. מתתאי שיעור איסתירא. הילכך כי הדדי פסולה. דהויא חמתה מלמטה טפי מסאי דהואי מלמעלה. והא דקת׳ פסולה. הא כי הדדי כשירה. מלמטה: ת״ר נ)סוכת ג׳נ׳ב׳ך׳. סוכת גוים. סוכת נשים. סוכת (נגבים) [בהמה]. סוכת כותיים. סוכה מכל מקום כשירה. ובלבד שתהא מסוככת כהילכתה. אמ׳ רב חסדא והוא שעשוייה לצל. מכל מקום. לאתויי מאי. לאתויי הא דתנו רבנן. סוכת ר׳ק׳ב׳ש׳. רועים. קייצים. בורגנין. שומרי פירות. מכל מקום כשירה. פי׳ סוכת גוים שעשאוה לדור בה כל ימות החמה. סוכה מ״מ. ואפילו פחותה מאילו. אמ׳ רב חסדא האי כהילכתא דקא׳ הכי קא׳. והוא שמסוככת יפה. דמוכחא מילתא שעשייתה הראשונה לצילהה היתה ולא לצניעותא בעלמ׳. דאע״ג דסוכה לשם חג לא בענן. עשוייה לשם סוכה בענן. ולצל הוא (דמי) דמיקרייא סוכה שסוככת מן החורב: רועים שעושין סוכה לישב בתוכה מפני השרב ושומרים צאנם. קייצים. שומרי קציעות השטוחים בשדה לייבש. בורגנין. שומרי העיר. וכולן ישרי׳ הם. אבל סוכה זו לא לשום חג נעשית: ס)הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת ואת הקיסום וסיכך על גבם פסולה. שאין מסככין במחובר. דאמ׳ מר באספך מגרנך ומיקבך. בפסולת גורן ויקב הכת׳ מדבר. שמסככין בו. ע)ואם היה סיכוך. הרבה מהן. או שקיצצן כשירה. הרבה מהן. פי׳ מבטלו ברוב. או שקיצצן. אף לאחר שסיכבה בהן. ולא אמרי׳ תחילת עשייתה בפסול נעשית. זה (הכל) [הכלל] כל דבר המקבל טומאה ואין גידולו מן הארץ אין מסככין בו. מנא הני מילי. פ)כי אתא רבין א״ר יוחנן דאמ׳ קרא באספך מגרנך ומיקבך (דברים טז) בפסולת גורן ויקב לסיכוך הכת׳ מדבר. ורב חסדא אמ׳ מהכא. צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבת לעשת סכת ככתוב (נחמיה ח):

שנה. צ)חבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסככין בהן. לא מפני שפסולין לסיכוך. אלא פעמים שאדם בא מן השדה וחבילתו על כתיפו ומעלה ומניחה על גבי סוכה לייבשה ונמלך עליה לסיכוך. והתורה אמרה חג הסכות

מועיל בלא זה, ועי׳ בריי״ף ובר״ן שם: ל) חמתה מחמת סכך וכו׳ שם ז׳ ע״ב. מ) הכא קתני ושחמתה מרובה וכו׳ עיי׳ בגמרא שם כ״ב ע״ב, וכלשון המחבר הוא בבה״ג פ״ק דסוכה ועיין תוס׳ ד״ה כזוזי וכו׳ ותוס׳ ב״ב קמ״ז ע״א ד״ה ומשוי ליה וכו׳ ור״ת היה גורס בסוכה וכו׳ ועיי׳ תוס׳ מנחות ק״ז ע״א ד״ה ודילמא וכו׳ ועיי׳ בספר יראים סי׳ קכ״ג. נ) סוכת גנב״ך וכו׳ שם ח׳ ע״ב, ועי׳ גיטין מ״ה ע״ב תוס׳ ד״ה כל שישנו וכו׳ ובראש גיטין פ״ד סי׳ מ״ה, ועי׳ בספר קהלת יעקב סוכה שם. ס) הדלה עליה את הגפן וכו׳ שם י״א ע״א, וע׳ בחדושי הרשב״א שם. ובתחדושיו ט׳ ע״ב, ובתשובתו סי׳ קצ״ז דאמר מר באספך וכו׳ שם י״ב ע״א וכן הוא ברש״י י״א ע״א ד״ה פסולה וכו׳. ע) ואם היה סיכוך הרבה וכו׳ פירש מבטלו ברוב כן פירש״י שם ועי׳ בר״ן שם. פ) כי אתא רבין וכו׳ שם י״ב ע״א ועי׳ תוס׳ ד״ה בפסולות וכו׳ ועי׳ בחדושי הרשב״א שם. צ) חבילי

תעשה. ולא מן העשוי: פי׳ זרדין. מיני קנים הוא שעושה זרדין. טודיילש ב׳. ומזרזין אותן. ובעודן לחים בהמה אוכלתן. ולכשיבשן עומדין להיסק. אין מסככין בהן כשהן קשורין. אבל אם היו מותרין כשירין לסיכוך. פעמים שאדם בא מן השדה כל ימות החמה ומניחה על גבי סוכה שיש לו כל ימות החמה למקנהו ומניח החבילין שם לייבשן ולא לסכך. וכשמגיע החג נמלך עליהן לסכך. והתורה אמרה תעשה ולא מן העשוי. בפסול. וזה שנסכך שם שלא לשם סכך אפילו לצל אלא ליבש. אין שם סוכה עליו. הילכך גזור רבנן שלא יסככו בחבילין. אפילו הוא משילו עליה לשם סוכת חג. גזירה משום חבילין דכל השנה דאיכא פסולה דאורייתי. מדקאמ׳ ואם התירן כשירה. ש״מ דכל היכא דאיכא אגד אסור לסכך בו. ק)ואגד בחד לא שמיה אגד. פי׳ כל דבר יחידי שהוא מחובר יחד האונדו בפני עצמו. אינה אגודה עד שיתן דבר אחר עמו ויאגד יחד: אמ׳ רב יהודה ר)הני שוושי ושוצרי מסככינן בהן. שוושי פי׳ מיני ירקות הן. שוצרי. ארבא פלקיירא. והוא שעליו רחבים וגדל ביערים. מסככינן בהן. שאינו מאכל אדם לקבל טומאה. אביי אמ׳ בשוושי מסככינן. בשוצרי לא מסככינן. כיון דסרי ריחייהו שביק לה ונפיק. אמ׳ רב חנן בר אבא ש)היזמי והיגי מסככינן בהן. פי׳ מיני סנה הם. אביי אמ׳ בהיזמי מסככינן בהיגי לא מסככינן. כיון דנתרין עליה שביק לה ונפיק: ת)המשלשל דפנות מלמעלה למטה אם גבוהות מן הארץ שלשה טפחים פסולה. מלמטה למעלה עשרה טפחים כשירה. ר׳ יוסי או׳ כשם שמלמטה למעלה עשרה טפחים. כך מלמעלה למטה עשרה טפחים. א)והלכה כרבנן פי׳ המשלשל. כל מלמעלה למטה קרי שילשול. מלמעלה למטה. שהתחיל לארוג המחיצה אצל הסכך ואורג ובא כלפי מטה. שלשה טפחים פסולה. דהיינו כדי שיזדקר הגדי בבת ראש. דאמרינ׳ פסולה. מלמטה למעלה. ב)שהתחיל לארוג בערב סמוך לקרקע ומגביה והולך. כיון שהגביה עשרה כשירה ואפי׳ אין מגיעות לסכך. ר׳ יוסי אומ׳ כשם שמלמטה למעלה דין באריגה. כך מלמעלה למטה דין באריגה עשרה. ואפי׳ גבוה מן הארץ הרבה כשירה. דקסבר מחיצה תלוייה מתרת: ג)הרחיק הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה. פי׳ לאו בגובהה קאמ׳. אלא ברחבה שהניח אויר בסכך אצל הדופן. ד)(והילכך) [והלכתא] אויר פסול בשלשה טפחים בין בסוכה גדולה בין בסוכה קטנה. סכך פסול פוסל בארבעה בסוכה קטנה: בית שנפחת וסיכך על גביו אם בין הכותל לסיכוך ארבע אמות פסולה פחות מארבע אמות כשירה. מאי טעמ׳ דאמר׳ דופן עקומה. פי׳ בית שנפחת נגו באמצעיתו. ונמצא תקרת הבית שהיא פסולה משום תעשה ולא מן העשוי מפסקת בין דפנות לסכך

קש וחבילי עצים וכו׳ התוס׳ שם ד״ה חבילי וכו׳ וכן הרא״ש פ״א סי׳ כ״ד הביאו בשם הירושלמי (פ״א ה״ו) דאין חבילה פחותה מכ״ה קנים, וכן הוא דעת הרמב״ם פ״ה מה׳ סוכה ה״י ועי׳ בהשגות הראב״ד שם ובכ״מ ובמ״מ ובמג״ע, והמחבר שלא הזכיר כלל להא דירושלמי דאין חבילה פחותה מכ״ה קנים צ״ל דסבר כדעת הרשב״א דפליגא גמרא דילן אהך דירושלמי. ק) ואגד בחד וכו׳ כצ״ל שם י״ג ע״א, כל דבר יחידי וכו׳ כצ״ל. ר) הני שוושי ושוצרי וכו׳ י״ב ע״ב ועי׳ בפירש״י שם. ש) היזמי והיגי וכו׳ שם י״ג ע״א וכן פירש״י. ת) המשלשל דפנות מלמעלה למטה כצ״ל שם ט״ז ע״א, ושבת צ״ז ע״א, ועירובי׳ פ״ו ע״ב. א) והלכה כרבנן כן פסק בה״ג, ועיי׳ בשו״ת שערי תשובה וז״ל בסי׳ ש״ך בשם רב נטרונאי ז״ל וששאלתם הא דתנן המשלשל דפנות מלמעלה למטה הלכה כת״ק או כר׳ יוסי כך ראינו שהלכה כחכמים ואין הלכה כר׳ יוסי חדא דיחיד ורבים הלכה כרבים. ועוד מדאמר רב חסדא אמר אבימי מחצלת ארבעה ומשהו מתרת בסוכה משום דופן, ועיי׳ ברא״ש פ״א סי׳ ל״א. ב) שהתחיל לארוג בערב כן הוא ג״כ בפירש״י שבאלפס ובר״ן שם. וכן הוא ברש״י שבת צ״ז ע״א מתחיל לארוג דופני הסוכה בערב כלפי מעלה וכו׳, והוא מלשו׳ בשתי או בערב, וברש״י שלפנינו שהתחיל לארוג מלמטה. ג) הרחיק הסיכוך וכו׳ שם י״ז ע״א, לאו בגובהה קאמר וכו׳ הוא מפירש״י שם. ועיי׳ בשו״ת ש״ת סי׳ שט״ז. ד) והלכתא אויר פוסל בשלשה טפחים סכך פסול פוסל בארבעה בסוכה קטנה כצ״ל וכן הוא בבה״ג שלפנינו וכן העתיק במהריצ״ג בשם בה״ג. אך בעל העיטור בעה״ד וכן בשה״ל סי׳ שכ״ח ובתניא רבתי סי׳ פ״ב, ובר״א״ש סוכה פ״א סי׳ ל״ב הביאו

כשר. אם יש מן הסיכוך ולכותל ארבע אמות פסולה. דארבע אמות לא נאמ׳ למשה מסיני דופן עקומה. אבל בפחות מיכן כשירה. דהלכה למשה מסיני. רואין תקרת הבית כאילו היא ראש הדופן שנעקם למעלה ואין כאן סכך פסול פוסל:

אין פורסין סדין על הסוכה.

ה)**פירס עליה** סדין מפני החמה או תחתיה מפני הנשר. או שפירס על גבי הקינוף פסולה. פי׳ הנשר. שלא יהו עלין וקסמין נושרין על השלחן. וסדין דבר המקבל טומאה הוא ופסול לסכך. או שפירס על גבי הקינוף. או אפילו לא פירשו מפני הנשר אלא לנוי מיטתו על גבי הקינוף. שהן ד׳ קונדיסין לד׳ רגלי המטה. וגבוהין ומניח כלונסות מזה לזה על גביהן ופירס סדין עליה והרחיקו מן הסכך. דהשת׳ לא [משום] מסכך בדבר המקבל טומאה מיפסלא. דהשתא לאו לסכוכי שטחן שם. פסולה. משום דאינו יושב בסוכה דאהל מפסיק בינתים: ו)מנימין עבדיה דרב אשי אטמישא ליה כותנתיה במיא ואשטחיה אמטללתא. א״ל רב [אשי] זיל שקליה. דלא לימרו בנוה קמסכך. והא קחזו ליה דרטיבא. לכי יבשה: פי׳ אטמישא. משורה במים. דרטיבא. שהיא לחה. ומוכחא מילתא דלנגבה שטחוה ולא לסכך. לכי יבשה. קאמינא לך דתישקלה:

אמר אביי ז)אויר שלשה בסוכה גדולה. ומיעטו בין בקנים בין בשפודין הוי מיעוט: בסוכה קטנה בקנים הוי מיעוט. בשפודין לא הוי מיעוט. והני מילי מן הצד. ח)באמצע. פליגי בה רב אחא (ורב חסדא) [ורבינא]. חד אמ׳ יש לבוד באמצע. וחד אמ׳ אין לבוד באמצע. פי׳ הוי מיעוט וכשירה. דלאו שיעור אויר יש. ולא שיעור סכך פסול יש. בסוכה קטנה. ששיעור מצומצם בקנים הוי מיעוט. דאמרי׳ לביד. ואין כאן אויר. בשפודין לא הוי מיעוט. ט)משום דשפוד גופיה סכך פסול הוא ואע״ג דלאו מזה ולאו מזה יש שיעור לפסול. מיהו כיון דאיכא י)שלשה טפחים בהדדי דנפיקי מהכשר סוכה חשיבי באנפי נפשייהו. ולא מצטרפי בהדא לאשלומה לשיעורא וליתה לשיעורא דסוכה. והני מילי כ)דאויר פחות משלשה (לבדו) [לבוד]. ואינו פוסל בסוכה מן הצד. ל)דאמרי׳ הרי הוא כלבוד מן הדופן. (ועד כאן) באמצע. אויר פחות מג׳. שלא בסמוך לדופן. מ)והילכתא אפי׳ בסוכה קטנה נמי. ואפי׳ באמצע אמרי׳ בלבוד דמי וכשר. ומנא לן דכל פחות משלשה באויר אמרי׳ לבוד. וכל פחות מארבע אמות בדופן אמרי׳ דופן עקומה. דא׳ בפ״ק דעירובין ובפ״ק דסוכה איתה. אמ׳ רב חייא בר אשי אמ׳ רב נ)שיעורין הציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני ס)ואמרי׳ עלה לר׳ מאיר. כי אתאי הילכת׳ לגוד וללבוד ולדופן עקומה. גוד. דאמרי׳ גוד אסיק מחיצתה. לבוד. הא דאמרן. דופן. דאמרי׳ דופן עקומה. והני מילי פחות מד׳ אמות. ארבע אמות פסולה: ע)וכן בהצר שמוקפת אכסדרה. פי׳ כל הצר שבתלמוד לפני הבתים היא. והבתים

בשם בה״ג דבין מן הצד בין באמצע בארבע אמות. ה) פירש עליה סדין וכו׳ פירושו כפירש״י שם י׳ ע״א ועיי׳ בתוס׳ שם ד״ה פירש וכו׳ ובראש פ״א סי׳ ט״ז ובמהרש״א שם. ועיי׳ בב״מ על א״ח סי׳ תרכ״ט סעיף י״ט. ועיי׳ בחידושי הרמב״ן ריש מס׳ סוכה ד״ה הא דאמרי׳ וכו׳ ובחידושי הרשב״א שם י׳ ע״א. ועי׳ בשו״ת הרשב״א סי׳ ג״ה. ו) מניומין עבדיה דרב אשי אטמישא וכו׳ כצ״ל א״ל רב אשי כצ״ל שם י׳ ע״א. ז) אויר שלשה בסוכה גדולה וכו׳ י״ח ע״א. ח) באמצע פליגי רב אחא ורבינא וכו׳ כצ״ל ועיי׳ בתוס׳ שם ד״ה אין לבוד וכו׳. ט) משום דשפוד גופיה וכו׳ הוא מלשון הבה״ג. י) שלשה טפחים בהדדי דנפקי וכו׳ כצ״ל וכן הוא ברש״י שם. כ) דאויר פחות משלשה לבוד ואינו פוסל וכו׳ כצ״ל. ל) דאמרינ׳ הרי הוא כלבוד מן הדופן, באמצע אויר וכו׳ כצ״ל. מ) והלכתא אפילו בסוכה קטנה וכו׳ הוא מלשון בה״ג ושם מסיים בה דקיימא לן בכל התורה רב אחא לחומרא ורבינא לקולא והלכתא כרבינא לקולא לבר מהני תלת אומצא ביעי ומיזרקי דרב אחי לקולא ורבינא לחומרא והלכתא כרב אחי לקולא (חולין צ״ג ע״ב) ועיי׳ בהגהות רע״א שם, והיה לו להגיה כזאת בפסחים ע״ד ע״ב. נ) שעורין חציצין וכו׳ עירובין ד׳ ע״א, סוכה ה׳ ע״ב. ס) ואמרינן עלה לר׳ מאיר וכו׳ שם ע״ב, ובסוכה ו׳ ע״ב. ע) וכן בחצר שמוקפת אכסדרה כצ״ל

פתוחין לה. וחצר זו מוקפת בתים מתוכה. ופתוחין לה סביב משלש רוחות. ולפני הבתים עשוי אכסדראות סביב לג׳ רוחותיה. ואכסדרה פתוחה היא ואין לה דופן לצד החצר ויש עליה תקרה. וזה סיכך על גבי אוירה של כל החצר שבאמצע היקף האכסדראות ואין דופן לסוכה אלא מחיצת הבתים המפסיקות בין בתים לאכסדרה. ונמצאת תקרת האכסדרא פחות מד׳ אמות מפסקת סביב בין סכך לדפנות. יש ברוחב האכסדרא ארבע אמות פסולה. פחות מד׳ אמות כשירה. דאמרי׳ דופן עקומה. דוגמא לדבר. קלויישטרא. של מינין האומות שיש לה אויר שיש בו עשבים. והיקף האכסדרא סביב לו: איתמר סיכך על גבי אכסדרא שיש לה פצימין כשירה. ושאין לה פצימין. אביי אמ׳ כשירה. אמרי׳ פי תקרה יורד וסותם. רבא אמ׳ פסולה. לא אמרי׳ פי תקרה יורד וסותם: והילכת׳ כרבא: פי׳ סיכך על גבי אכסדרא שיש לה פצימין. כגון חצר המוקפת אכסדרא. כדפרש״י. וסיכך באוירה של חצר וסמך הסכך על שפת הקירוי של אכסדרא ואין מחיצות הפנימיות מועילות לתוכה. דיש בתקרת האכסדרא יותר מד׳ אמות. אבל לצד הסוכה יש לאכסדרא פצימין. פ)(עומדין) [עמודין] כמין חלונות. ובניהן פחות משלשה כשירה. דאמרי׳ בהו לבוד. אמרי׳ פי תקרה יורד וסותם מכל צדי פי תקרה. צ)עוביין של נסרים. בחודן. וכן עובי ראשיהן הכלה לצד הסוכה:

דרש ר׳ יהודה בר׳ אלעאי ק)בית שנפחת וסיכך על גביו כשירה. אמ׳ לפניו ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי ר׳ פרש כך אמ׳ אבא ארבע אמות פסולה. פחות מיכן כשירה:

ת״ר ר)בסוכות תשבו. ולא בסוכה שתחת הבית. ולא בסוכה שתחת האילן. אדרבה בסכות תרתי משמע. אמ׳ רב נחמן בסכת כת׳: ש)העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל. ר׳ אליעזר פוסל. מפני שאין לה גג. וחכמים מכשירין. פי׳ ר׳ אליעזר סבר דומיא דאהל בענן. דכיון דלית ליה גג לאו אהל הוא. ורבנן סברי שיפועי אהלים כאהלים דמו: כמין צריף פי׳ כוך של ציידין. שאורבין בתוכו את העופות. ת)ועשוי ככוורת שמשפעת והולכת שגגו וקירויו אחד או שסמכה לכותל. פי׳ היטה ראשי הקנים לכותל וראשו השני על הארץ. לפי שאין לה גג. שאינו ניכר מה הוא גג. ומהו הכותל. דאהל משופע לאו אהל הוא אלא אם כן יש בו א)טפח זקוף ושוה: ב)הילכת׳ מאי. ת״ש דאביי אשכחיה לרב יוסף דגני בכילת חתנים בסוכה. א״ל כמאן כר׳ אליעזר. דאמ׳ כל היכא דלית ליה גג לאו אהל הוא. שבקת רבנן ועבדת

שם י״ז ע״א ופירושו כל חצר שבתלמוד וכו׳ הוא כלשון רש״י שם. ולפני הבתים עשוי אכסדראות וכו׳ כצ״ל ואין דופן לסוכה וכו׳ כצ״ל ועיי׳ תוס׳ י״ח ע״א ד״ה סיכך ובחידושי מהרש״א שם. ועי׳ בספר הישר לר״ת דף פ״ו ויש שם כמה ט״ס. פ) עמודין כמין חלונות כצ״ל אמרי׳ פי תקרה וכו׳ כצ״ל וקאי על מה שאמרו שם אביי אמר כשירה אמרי׳ וכו׳ י״ח ע״ב ופירש״י שם מכל צד. והכי נמי הוה מצי לפרש פלוגתייהו דאביי ורבא בסוכה שיש לה שתי דפנות גמורות ובשלישית אין לה רק פי תקרה ועיי׳ בפ״י שם. צ) עובין של נסרים וכו׳ כן הוא בפירש״י שם. ק) בית שנפחת וכו׳ שם י״ח ע״א רבי פרש כך אמר אבא כצ״ל וכן הוא הלשון בבה״ג ולפנינו איתא רבי פריש כך פירש אבא ארבע אמות פסולה פחות מד׳ אמות כשרה. ר) בסוכות תשבו (ויקרא כ״ג) ולא בסוכה שתחת הבית וכו׳ כן הוא במהריצ״ג. ובספר יראים ובסמ״ג עשין מ״ג. ובבה״ג איתא ולא סוכה שבתוך הבית ולא סוכה שתחת הסוכה ולא סוכה שתחת האילן. ונראה שחסר בדברי המחבר ולא סוכה שתחת הסוכה ולפנינו שם ט׳ ע״ב הסדר ולא בסוכה שתחת הסוכה ולא בסוכה שתחת האילן ולא בסוכה שבתוך הבית וכו׳ אמר רב נחמן בר יצחק וכו׳. ש) העושה סוכתו כמין צריף וכו׳ שם י״ט ע״ב ועי׳ בתוס׳ שם ד״ה העושה וכו׳ דלאחר שמשך השיפוע בגובה עשרה איכא עדיין במשך סוכה רוחב ד׳ וכו׳ וזה דלא כמו שכתבו הרשב״א והר״ן שכל השיפוע אין צריך שיהיה רק ט״ז לבד השפת. ועיין בב״י סי׳ תרל״א מה שהביא בשם הרא״ם בהגהותיו על הסמ״ג עשין מ״ג שצריך שיהיה השיפוע הנשאר לסכך יותר מז׳ טפחים בתוספות האלכסון על הצלע. ועיי׳ בתוי״ט שם ובביאורי הגר״א שם ס״ק ט״ז. ובערוך לנר שם. ת) ועשוי ככוורת שמשפעת והולכת שגגו וכו׳ כצ״ל ופירושו כפירש״י שם. א) טפח זקוף ושוה עי׳ פירש״י במתני׳. ועיי׳ בתוס׳ ד״ה שאם הגביה וכו׳ וברא״ש פ״א סי׳ ל״ז. ובר״ן סוף פר״ק. ב) הילכתא מאי ת״ש דאביי וכו׳ כן הוא בבה״ג. ונראה שכן

כר׳ אליעזר. א״ל ג)ברייתי׳ איפכא תניא. ר׳ אליעזר מכשיר. וחכמים פוסלין. א״ל שבקת מתניתין ועבדת כברייתי׳. א״ל מתנית׳ יחידאה היא. דתניא העושה סוכתו כמין צריף או שסמכה לכותל. ר׳ נתן אומ׳ ר׳ אליעזר פוסל. לפי שאין לה גג. וחכמים מכשירין. פי׳ כילה הפרוסה סביב המיטה. ויוצאין מאמצע המיטה שני נקליטין. אחד למראשותי המיטה. ואחד למרגלותיה ונותן קלונסא מזה לזה ופורסין סדין עליו. והוא משפע ויורד לכאן ולכאן. ולפי שאין לה גג טפח שוה לא חשיב אהל להפסיק בינו לסכך כשר. של סוכה: כמאן כר׳ אליעזר דאמ׳ אהל משופע לאו אהל הוא. ברייתי׳ איפכא תניא. מצאתי ברייתא שהמהפך שיטתו. ר׳ אליעזר מכשיר וחכמים פוסלין. לפי שאין לה גג. יחידאה היא מתנית׳. דר׳ נתן קתני לה. דר׳ אליעזר פוסל אליביה והויא יחידאה. אבל חכמים שבדורו חלוקין עליו. ואומרי׳ ר׳ אליעזר מכשיר וחכמים פוסלי׳. וקיימ׳ לן כחכמים החלוקין עליו: ד)שמעי׳ מינה מדרב יוסף דכילת חתנים שרי למיננא בה בסוכה. דכיון דלית ליה גג לאו אהל הוא ולא מיחזי כסוכה שתחת הסוכה. ושמעי׳ מינה דסוכה דלית ליה גג ודעבידא כי צריפא פסולה. ושמעי׳ מינה. כילה דאית לה גג אסור למיננא בה בסוכה. ואפי׳ למאן דאמ׳ סוכה דירת קבע בענן. אתי אהל עראי ומבטל דירת קבע. ואע״פ דפליג ר׳ יהודה ואמר לא אתי דירת אהל עראי ומבטל אהל קבע דתנן ר׳ יודה אומ׳ נוהגים היינו שהיינו ישינים תחת המיטות בפני הזקנים. סתמ׳ דמתניתי׳ דלא כר׳ יהודה. דתנן הישן תחת המיטה בסוכה לא יצא ידי חובתו. ה)ותרגמ׳ שמואל במיטה שגבוהה עשרה טפחים. אלמ׳ אתא אהל עראי ומבטל אהל קבע. ותו ד׳לקמ׳ משמע. דאסור לישן בכילת חתנים בסוכה. דאמרי׳ בהישן. ו)רב שרא ליה לרב אהא בר אדא למיננא בכילתא בסוכה. משום בקי. קסבר מצטער פטור מן הסוכה. וטעמ׳ דפטור משום דקמצטער כי הוה גני. אבל אין מצטער אסור: ת׳: ז)החוטט בגדיש לעשות סוכה אסור. הדא משום גזירת אוצר. וחדא משום תעשה ולא מן העשוי: פר״ת: ת׳:

ת״ר מחצלת של השיפה ושל גמי גדולה מסככין בה. ח)קטנה אין מסככין בה [של קנים ושל הילת גדולה מסככין בה ארוגה אין מסככין בה] ר׳ ישמעאל בר׳

היתה גירסתם בגמרא שם י״ט ע״ב. ג) ברייתא איפכא תניא וכו׳ ר״א מכשיר וחכמים פוסלין וכו׳ וקשה לי דהכי מסיק הגמרא דשיפועי אהלים לאו כאהלים דמי ובשבת קל״ת ע״ב מסקינן שפועי אהלים כאהלים דמו, ועיי׳ עירובין ק״ב ע״ב וכן בפרק ז׳ משנה ב׳ דאהלות תנן כל שיפועי אהלים כאהלים אהל שהוא שופע ויורד וכלה עד כאצבע טומאה באהל כלים שתחת השיפוע מטמאים וכו׳ ועי׳ בתוס׳ שם ד״ה שאין וכו׳ שכתבו בשם רבינו שמואל דלא גרסי׳ להאי לישנא כלל שיפועי אהלים כאהלים דמו דבסוף פ״ק דסוכה (י״ט ע״ב) מסקינ׳ דשיפוע אהלים לאו כאהלים דמו ואי משום הא לא איריא דיש לפרש דהתם באין בשיפועו טפח וכו׳ וקשה דאם אין בשיפוע טפח ל״ל טעמא משום שאין לה גג הא הסוכה פסולה משום שאין ברוחבה כדי הכשר סוכה וצ״ע ועי׳ במלחמות פ״ק דסוכה ד״ה אמר הכותב אבל מה נעשה וכו׳. ד) שמעינן מינה דרב יוסף וכו׳ כל זה עד אבל אין מצטער אסור הוא מלשון בה״ג. נוהגין היינו שהיינו ישינים וכו׳ שם כ׳ ע״ב. ועיי׳ שם י״א ע״א תוס׳ ד״ה מותר לישן וכו׳. ה) ותרגמא שמואל וכו׳ שם כ׳ ע״ב ועיי׳ תוס׳ שם ד״ה הישן וכו׳. ו) רב שרא ליה וכו׳ גירסתו כגירסת הרי״ף ולפנינו שם כ״ו ע״א לרב אחא בר דלא וכו׳. ז) החוטט בגדיש וכו׳ חדא משום וכו׳ והדא וכו׳ עיי׳ שם י״ב ע״א אמר ר׳ יעקב שמעית מיניה דר״י תרתי חדא הא ואידך החוטט בגדיש לעשות לו סוכה אינה סוכה חדא משום גזירת אוצר וחדא משום תומ״ה וכו׳ אמר רב אשי אטו חבילי קש וכו׳ ועיי׳ בחידושי הרשב״א לכאורה דגזירת אוצר ותומ״ה שני ענינים חלוקים הם וכו׳ והיינו דקאמר רב אשי בלישנא דאתמהא אטו חבילי עצים והבילי זרדים משום גזירת אוצר איכא למימר משום תומ״ה כלומר וכי כל כך הדבר פשוט שראוי לעשות גזירה בחבילים ולא להעמידו על דינו לאסור בו תומ״ה לבדו והחוטט בגדיש משום תומ״ה איכא למימר משום גזירות אוצר ליכא למימר כלומר וכי כל כך הדבר פשוט שאין ראוי לגזור כלום בחוטט בגדיש וכו׳ ובפ״י. ולדעת ר״ת שהביא המחבר יש בדין החוטט בגדיש תרווייהו משום גזירות אוצר ומשום תומ״ה, ועיי׳ ירושלמי פ״א דסוכה על משנת החוטט בגדיש ה״ט ר׳ אבוה בשם ר׳ יוחנן מפני שהיא כאוצר וכו׳ וצ״ע. ח) קטנה אין מסככין בה של קנים ושל חילת גדולה מסככין בה ארוגה אין מסככין בה כצ״ל שם כ״א ע״א ונשמטו מהמעתיק מאין מסככין הראשון

יוסי [אומר] משום אביו ט)זו וזו מסככין בה. וכן היה ר' דוסא אומ' כדבריו. פי' חשיפה. פביל. גמי. יונק. והן רכין הילכך סתם קטנה שבהן לשכיבה. י)לא שנא גדולה (ולא שנא קטנה). מעשה שרשרות שהוא עב ואינה חלוקה ולא שנא ארוגה שהיא חלוקה. והיינו דקת' גדולה מסככין בה. (והיא) קטנה אין מסככין בה. ואין חילוק בין גדולה לארוגה. אבל של קנים שהן קשים. וכן של חילת. לישקא. והקלה שלה עב. גדילה. מעשה עבות. וקליעה מסככין בה. ואפי' קטנה. דאינה לשכיבה. לפי שעבה ואינה הלקה. ועץ שלה קשה. ארוגה אין מסככין בה. דסתמ' לשכיבה. דלא היו רגילין לאורגה אלא לשכיבה שתהא חלקה ונוחה:

ואסור להסתפק מעצי סוכה. דאמ' רב ששת משום ר' עקיבא מניין לעצי סוכה שאסורין כל שבעה. ת"ל כ)חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים (דברים טז). ותניא. ר' יהודה בן בתירא אומ' מניין שכשם שחל שם שמים על החגיגה כך חל שם שמים על הסוכה. שנ' חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים. ייי (ויקרא כג). מה חג לייי. אף סוכה לייי. פי' על החגיגה. לשם חגיגת שמים חל עליה. לאוסרה עד לאחר הקטרת אימורים. (דוכן) [דוכו] כהנים בתר הכי משלחן גבוה. כעבר הגוטל פרס מרבו. חג. חגיגה: ל)ולא מיבעיא מעצי סוכה דאסור לאסתפוקי מינייהו. אלא אפילו תלא בה מנדי. נגד בה מאני אדעת' לאשפורה. אסיר לאסתפוקי מינייהו. דת"ר סיככה כהילכתה ועיטרה בקרמים ובסדינין המצויירין ותלה בה אגוזים שקדים רימונים אפרסקין פרכילי ענבים ועטרות של שבלים ויינות ושמנים וסלתות אסור להסתפק מהן עד מוצאי יום האחרון של חג. ואם התנה עליהם הכל לפי תנאו: פי' בקרמין. ציורין מעשה ארג כמו מעשה צבעונין שקורין אובריין. ובסדינין המצויירין. שצורתם בולטת. כמו מעשה רוקם. או מעשה אורג. שקורין

עד השני. ט) זו וזו כן הוא ברא"ש ולפנינו אחת זו ואחת זו וכו'. י) לא שנא גדולה מעשה שרשרות וכו' כצ"ל ופירושו כפירש"י להלק בשל קנים ושל חילת (או חלף כגירסת הרמב"ם) בין גדולה (מעשה שרשרות) ובין ארוגה בקטנה ועיי' בתוס' ד"ה ושל חילת ובמהרש"א אך הרמב"ם בפרק ה' מה' סוכה ה"ו כתב מחצלת קנים או מחצלת גמי או חלף קטנה סתמה לשכיבה לפיכך אין מסככין בה אלא אם כן עשה אותה לסיכוך, גדולה סתמא לסיכוך לפיכך מסככין בה אלא א"כ עשה אותה לשכיבה, ועיי' בהשגות הראב"ד שם ופירושו כפירש"י, ולשיטת הרמב"ם גדולה מסככין בה פירושה כמשמעה גדולה בשיעור ובשמה, ארוגה אין מסככין היינו אע"פ שהיא גדולה בשיעור אם ארוגה היא אין מסככין בה, ועל זה פליגי ר' ישמעאל ור' דוסא ואמרי זו וזו מסככין בה, הייט גדולה בין ארוגה בין שאינה ארוגה מסככין בה, ועיי' במ"מ שם מה שביאר דעת הרמב"ם, ועיקר מחלקותם הוא בקריאת התיבה לדעת רש"י קריאת ה"ג הוא בחירוק, ולהרמב"ם קריאתה הוא בשוא, ועי' ג"כ בלח"מ שם, וקשה לי בשלמא לדעת רש"י והראב"ד והמחבר שפירושו כפירש"י, ברישא של שיפה ושל גמי אין חילוק בין גדיל ובין אריג ואפילו בגדיל אין מסככין בקטנה משום דראוי לשכיבה, ובגדולה מסככין ואפילו ארוגה משום דסתמא דגדולה לסכיכה, ומכש"כ דמסככין בגדולה דקנים וחילת ואפילו בארוגה משום דקשין הן, אלא בקטנה של קנים וחילת דקשים הן אם הם גדיל אין מסככין בהן אא"כ היא ארוגה, משא"כ לפי דעת ודרך המ"מ קשה איך אפשר לומר דבמחצלת גדולה אריג של קנים ושל חילת הקשים אין מסככין בהן ובשיפה וגמי הרכים מסככין בכל גדולה אפילו ארוגה, וכן יש להקשות על דברי הרא"ש מה שכתב לדעת הרי"ף שהשמיט הך סיפה דברייתא משום דס"ל דהלכה כר"י ור' דוסא שהם כדברי המ"מ ע"ש פ"ק דסוכה סי' ל"ז, ואין לתרץ דהמ"מ מפרש דהך דארוגה קאי גם ארישא דברייתא ונקיט לה אסיפה לרבותא דאפילו בקנים וחילת הקשים נמי אין מסככין בגדולה שהיא ארוגה, ומשוה"כ הוצרך לפרש גדולה דסיפה מלשון גדול בתולם כיון דרישא איירי נמי בגדול אלא דקמ"ל בסיפה דכל שהוא גדול דוקא מסככין בו אפילו בקנים וחילת הקשים משא"כ בקטנה אע"ג שאינו ארוג, ובהכי יהיה מיושב גם קושית הלח"מ ע"ש, דא"כ היה לו לתנא לשנות הכל בחדא בבא מחצלת של שיפא וגמי וקנים וחילת קטנה אין מסככין בה גדולה מסככין ארוגה אין מסככין, וצ"ע. כ) ת"ל חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים כן הוא בה"ג ריש פרק הישן ולפנינו יליף לה מחג הסוכות שבעת ימים לה' וכן הוא בספר יראים סי' קכ"ג ע"ש. ל) ולא מיבעיא מעצי סוכה דאסור לאיסתפוקי מינהו וכו' כן הוא בבה"ג ומדמי עצי סוכה לנוי סוכה ועיי' תוס' ד"ה מנין וכו' ובמהרש"א ובתוס' שם ד"ה מה חגיגה וכו' ובתוס' שבת כ"ב ע"א ד"ת סוכה תניא וכו' וברש"י ביצה ל' ע"ב ד"ה אביי וכו' ובמהרש"א שם ובתוס' ד"ה אבל וכו' ועי' במלחמות ובר"ן שם ובש"מ, ועיי' ברא"ש פ"א דסוכה סי' י"ג ובטור א"ח סי' תרל"ח ובב"י שם, ובביאורי הגר"א ס"ק ח', ועיין ברא"ם בביאורו על הסמ"ג עשין מ"ג ה' סוכה, ובספר יש"ש ביצה פ"ד

נונלשקש. ייגות שמנים וסלתות. נתונים בכוסות של זכוכית לנוי. הכל לפי תנאו. וכנון [דאמר] איני בודל מהן כל בין השמשות של ערב יום טוב הראשון דתו לא חיילא קדושה עלייהו. והכי מוקי לה במסכ' (סוכה) [ביצה]. בהמביא מ) עיטורי סוכה שנפלו בשבת אסורין באכילה ואסורין לטלטלן ממקומם. נפלו ביום טוב אסורין באכילה. ומותר לטלטלן. נפלו בחולו של מועד אסורין באכילה ומחזירין למקומן. ולמה אסורין באכילה מפני שהוקצו למצוה: אבל אם התנה עליהן מתחילה בשעה שתלאן ואמ' בשעה שארצה אטול מהן הרי זה מותר: ת'. ואו' רבינו אליהו זצ"ל. דלא מהני תנאה אלא לאותם שנפלו. משום דקשיא ליה דמוקי טע' בביצה משום מוקצה. וכשהתנה אזל ליה מוקצה ואית בהו משום בזויי מצוה. וכשנפלו מן הסוכה אזל ליה טעם דבזויי מצוה ושרו לגמריה: ת': נ)תניא בתוספתא. אין נוטלין עצים מן הסוכה ואפי' ביום האחרון. ואם אמ' כל זמן שארצה אטול מהן הרי זה מותר. ת'. ורבינו אליהו ז"ל מוקי לה בסוכה נפולה או בשמיני עצרת דלית בה מצות סוכה ואין בה משום בזויי מצוה ולא מוקצה דלא אתקצאי לשבעה: ת': ס)ר' אליעזר אומ' ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה אחת ביום ואחת בלילה. והכמים אומרי' אין לדבר קיצבה ע)חוץ מלילי [יום] טוב הראשון. מאי טעמ' דר' אליעזר אמ' קרא בסכות תשבו שבעת ימים. תשבו כעין תדורו. מה דירה אחת ביום ואחת בלילה: אף סוכה אחת ביום ואחת בלילה ורבנן כי דירה מה דירה איבעי אכיל איבעי לא אכיל. אף סוכה פ)איבעי אכיל איבעי לא אכיל. אי הכי יום הראשון נמי. א"ר יוהנן משום ר' שמעון בן יהוצדק נאמ' חמשה עשר בחג המצות [ונאמר חמשה עשר בחג הסוכות]. מה להלן לילי יו"ט הראשון לחובה. אף כאן לילי יו"ט הראשון חובה. והתם מנא לן. דכת' בערב תאכלו מצות. הכת' קבעו חובה: והלכה כרבנן. דאמרי' אין לדבר קיצבה. ת'. פי' ר"ת כלומ' יש אדם שלא יאכל ביום אלא פעם אחת. אבל ביום טוב ראשון חייב לאכול שתי פעמים אחת ביום ואחת בלילה: ת': צ)ואם רצה להתענות אין אנו

דין ג' וד' מה שהאריך בזה. ועיי' רמב"ם פ"ו דסוכה הט"ו. וט"ז. ובשער המלך שם הט"ו. ועיי' בספר באר יעקב סי' תרל"ח. מ) עיטורי סוכה שנפלו בשבת וכו' נפלו ביו"ט וכו' כן מחלק גם הבה"ג רי"ש פ"ב דסוכה לענין טלטול דבשבת אסור לטלטלן ממקומן וביו"ט מחזירים ע"ש. ועיי' בטור א"ח סי' תרל"ח שתמה על דבריו. והב"י שם הביא דברי הרא"ם בביאורו על הסמ"ג שהדין עמו משום דבסוף שבת פריך לר"י מיו"ט לשבת ש"מ שאין לחלק. וכש"כ לרב נחמן ריש ביצה דקאמר שבת דהחמירא ולא אתי לזלזולי בה וכו' וראי' זו הביא הרא"ש סוף שבת סי' ה' ובסוף ביצה פרק משילין סי' י"ד ע"ש. ועיי' בשו"ת הרשב"א סי' קס"ט. ובשער המלך פ"ז ה' סוכה הט"ו ד"ה כתב הטור וכו' והב"י שם הביא גירסא אחרת בבה"ג בשם המרדכי והוא בפ"ק דסוכה סי' תשמ"ד וז"ל בה"ג פסק עיטורי סוכה שנפלו בשבתא או ביו"ט אסור באכילה ואסור לטלטלן ממקומן נפלו בחול (צ"ל בחוה"מ) מותר לטלטלן ואסורין באכילה מפני שהוקצה למצוה. ועיי' בשו"ת הרא"ש כלל כ"ד אות ט' ואין כאן מקום להאריך. נ) תניא בתוספתא אין נוטלין וכו' הוא בתוספתא פ"ג דביצה והובא בבה"ג ריש פרק הישן ועיי' במהריצ"ג שדחה ראית הבה"ג. ועיי' בסמ"ג עשין מ"ג וז"ל סיפא זו לא מיירי בסוכות החג כדפרישית אלא מיירי בסוכות עצרת ושם מועיל תנאי בענין שלא יהא סתירת אהל. ועיי' בתוס' הרא"ם על הסמ"ג שם. והדבר תלוי בחילופי דגירסאות כמובא בב"י סי' תרל"ח ד"ה והוי יודע וכו'. ס) ר"א אומר ארבע עשרה סעודות וכו' שם כ"ז ע"א עיי' בפ"י. ועיי' בשער המלך פ"ז מה' סוכה ה"ז. ובשו"ת ש"א סי' ק"ב. ע) חוץ מלילי יו"ט הראשון וכו' כצ"ל וכבר כתבתי שאין המחבר מדקדק להעתיק לשון הגמרא רק הענין בכלל ואין לדקדק ממנו גירסתו בגמרא. ורק לפרקים במקום שגירסא אחרת היתה לפניו והמעתיק החסיר או הוסיף איזה תיבות הערותי עליהם. פ) איבעי אכיל וכו' עיי' תוס' שם ד"ה אי בעי וכו' ובתוס' ברכות מ"ט ע"ב ד"ה אי בעי וכו' ובהרא"ש שם פ"ז סי' כ"ג ע"ש ועיי' צל"ח ברכות מ"ט ע"ב ועיי' בבעל המאור בפסחים פרק אלו דברים מה שכתב בזה. ובשאגת ארי' סי' ק"ב ע"ש. ועיי' בתשובה מאהבה ח"ר סי' צ"ז. ונאמר חמשה עשר בחג הסוכות כצ"ל וכן הוא גירסת הבה"ג. וגירסת האו"ז. ובספר יראים סי' קכ"ג איתא נאמר ט"ו בחג הסוכות וכו' ובשה"ל סי' שט"ה נאמר בחג המצות חמשה עשר וכו' ובשניהם הגירסא אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי נאמר וכו'. צ) ואם רצה להתענות וכו' הוא לשון רש"י במתניתין שם וכבר העיר הפ"י דלשון להתענות לאו דוקא הוא משום דאסור להתענות ביו"ט אלא כדמפרש שם רש"י אלא דאין אנו נזקקין לו אלא אם יאכל לא יאכל חוץ לסוכה ע"ש ולשון המחבר הוא דחוק. ונראה דכצ"ל אם יאכל לא יאכל חוץ לסוכה כפירש"י שם.

זקוקין לו אם ירצה יאכל בסוכה. אם ירצה יאכל חוץ לסוכה. או יתענה מכל וכל. חוץ מלילי יום טוב הראשון של חג שאינו רשאי להתענות אלא חייב לאכול. ובסוכה. מיכן ואילך רשות. והכי ילפי׳ לה בפ׳ בתרא דפסחים. ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת. גלי לן למימר דמה שביעי רשות. אף ששה ימים נמי רשות. לפי שהשביעי בכלל שבעת ימים תאכל מצות. ויצא מן הכלל. ללמד שתאכל מצות האמור בו אינו חובה. אלא אם באת לאכול תהא (אכילתו) [אכילתך] מצה ולא חמיץ. ולא ללמד על עצמו יצא. אלא ללמד על הכלל כולו יצא. כו׳. והתם גופיה מנא לן. (דיליה) [דלילה] הראשון מיהא חובה. ק)בערב (תאכל) [תאכלו] מצות (שמות יב). שנה עליו הכת׳ לקובעו חובה. תניא ר׳ אליעזר. אומר אין יוצאין מסוכה לסוכה. ואין עושין סוכה בחולו של מועד. מ״ט דר׳ אליעזר אמ׳ קרא חג הסוכות תעשה לך וגו׳. עשה סוכה לשם חג הראויה לשבעה בענן. ר)ורבנן ההוא מאי קאמ׳. אמ׳ רחמנא עשה סוכות בחג: והלכה כרבנן: ושוין שאם נפלה במועד שחוזר ובונה אותה בחולו של מועד: פי׳ אין יוצאין מסוכה לסוכה. לאכול בזו ולישן בזו. או היום בזו ולמחר בזו. ואין עושין סוכה בחולו של מועד. מי שלא ישב בסוכה ביום טוב הראשון: עשה סוכה לשם חג של שבעת ימים: ש)שמעי׳ מינה דאין עושין סוכה בחולו של מועד עד דאיכא לשבעה. וכיון דעבר ליה יום ראשון שוב אין יכול לעשות לשבעה. ושמעי׳ מינה דאין יוצאין מסוכה לסוכה לאכל בזו ולישן בזו. או היום בזו ולמחר בזו. דאם כן לאו סוכה לשבעה הוא אבל ודאי אם נפלה זו היא הראשונה ובאותה מודו תרוייהו שיכול לעשותה:

ת)**תניא** ר׳ אליעזר אומ׳ כשם שאין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חבירו. שנ׳ ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כג). לכם. משלכם. כך אין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בסוכתו של חבירו. דכת׳ חג הסכות תעשה לך. משלך. וחכמים אומרי׳ אע״פ שאין אדם יוצא ידי חובתו ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חבירו. אבל יוצא הוא בסוכתו של חבירו. דכת׳ כל האזרח בישר׳ ישבו בסכות (שם). מלמד שכל ישר׳ ראויין לישב בסוכה אחת: והלכה כרבנן: פי׳ לכם. משלכם. להוציא את השאול ואת הגזול. כל האזרח בישר׳ ישבו בסכות כת׳. דמשמע מינה סוכה אחת לכל ישראל שישבו בה זה אחר זה. ואי איפשר שיהא של כולם. דלא מטי שוה פרוטה לכל חד וחד. אלא על ידי שאלה: א)וכל אימת דעייל איניש לסוכה צריך לברוכי. ואפי׳ עייל ונפיק עשרה זמני ביומא צריך לברוכי. לישב

בפרק בתרא דפסחים וכו׳ פסחים ק״כ ע״ב. — והתם גופיה מנלן דלילה וכו׳ כצ״ל וכן הוא בפירש״י שם. ק) בערב תאכלו מצות וכו׳ כצ״ל וכן הביא בד״ס מפירש״י כ״י. ר) ורבנן מאי קאמר עשה וכו׳. כצ״ל שם ע״ב. וכן הוא הגירסא בילקוט אמור סי׳ תרנ״ד וכן הוא בכ״י מינכען עיי׳ דק״ס ולפנינו שם איתא ורבנן הכי קאמר רחמנא וכו׳ ובבה״ג הגירסא ורבנן ההוא מאי קאמר רחמנא עשה וכו׳ והלכהכרבנן כן הוא בבה״ג. ש) שמעינן מינה וכו׳ עיי׳ בפרש״י שם כ״ז ע״ב. ת) תניא ר״א אומר וכו׳ שם כ״ז ע״ב ואי אפשר שיהא של כולם דלא מטי שוה פרוטה לכל חד וחד וכו׳ והוא כלשון רש״י שם ועיי׳ תוס׳ ד״ה כל האזרח וכו׳ ועל חנם דחק וכו׳ ועיי׳ בר״ן שם שמפרש כוונת רש״י וז״ל אבל אפשר שהוצרך רש״י ז״ל לומר כן כי היכי דלא נוקי רבויי׳ דכל האזרח בישראל ישבו בסוכות לרבות של שותפות ומיעוטא דלך למעוטי שאולה כי היכי דבפרק ראשית הגז מרבינן גבי ציצית טלית של שותפין מדכתיב לכם וממעטין שאולה מדכתיב כסותך, ועיי׳ ב״ב קל״ג ע״ב רשב״ם ד״ה ואם לאו וכו׳ ועיי׳ שו״ת ריב״ש סי׳ שמ״ז ודעתו בביאור הדברים דבין לרש״י ובין להתוס׳ סוכה של שותפות טוב משאולה ואם נאמר דהכתוב ממעט שאולה א״כ של שותפות לא ממעט, אבל אם נוקי מעוטי דקרא על של שותפות דפסולה מכש״כ דשאולה פסולה, ולכן פירש״י דאין מגיע לכל אחד פרוטה דאם היה מגיע פרוטה לכל אחד הוה לה סוכה של שותפות וכשירה. ונוכח דקרא דהאזרח קאי על שאולה להכשיר, אך לדעת התוס׳ צריך לומר הגם דסוכות השותפות עדיפה משאולה מ״מ לית לן למעוטי שאולה מחג הסוכות תעשה לך דא״כ גם סוכות השותפות הות לן למעוטי משום דלא הוי כולו לך וא״כ למה לו לרש״י לומר דאין מגיע פרוטה לכל אחד דאפילו היה מגיע פרוטה לכל אחד נמי אין יוצאין אי ממעטינן שאולה ומדחזינן דלא ממעט שותפות ה״נ לא ממעטינן מלך שאולה, וזה דלא כמו שפירש הרשב״ש סי׳ ח׳ דעת הריב״ש ע״ש ועיי׳ בחידושי הרשב״א ובש״ע סי׳ תרל״ז ובביאורי הגר״א ס״ק ג׳ ע״ש. א) וכל אימת דעייל איניש וכו׳ הוא לשון בעל ה״ג מגמרא

בסוכה. מנא לן. מתפילין. ב)דתניא תפילין. כל זמן שמניחן מברך עליהן. דברי ר'. וחכמי' אומ' אינו מברך עליהן אלא שחרית בלבד. ואיתמר. אביי אמ' הלכה כר'. ורבא אמ' הלכה כרבנן. ג)אמ' רב מרי בריה דבת שמואל חזינא ליה לרבא דלא עביד כשמעתיה אלא כל אימת דמתנח להו מברך. אמ' מר זוטרא חזינא להו לרבנן דבי רב פפא דכל אימת דמתנחי מברכי. רבנן דבי רב אשי כל אימת דמשמשי להו מברכי: ד)והילכת' [סוכה] ואחר כך זמן. ואע"ג דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. הכא שאני. לפי שזמן בא על שניהן על הקידוש ועל הסוכה: ה)ואסיר למיקבע סעודתא לבר ממטללתא. ו)דתנן אוכלים ושותים עראי חוץ לסוכה. ודווקא אכילת עראי. אבל אכילת קבע בסוכה. וכמה אכילת עראי. כדטעים צורבא מרבנן ועייל לכלה. פי' בבקר בהשכמה כשהולכין לבית המדרש לשמוע דרשת מסכת כלה. או שאר דרשות. ודואג שמא ימשכו השמועות וטועם מלא פיו וסובל: ושוב ז)מעשה והביאו לו לרבן יוחנן בן זכאי לטעום את התבשיל. (נ') [ולר"ג] שתי כותבות ודלי של מים ואמרו העלום לסוכה: תנא לא מפני שהלכה כן אלא שרצו להחמיר על עצמן. וכשהביאו לר' צדוק אכל פחות מכביצה. נשלו במפה ואכלו חוץ לסוכה ולא בירך אחריו. ש"מ פחות מכביצה לא בעי סוכה. ולא בעי ברכה. ח)הא כביצה בעי סוכה ובעי ברכה. ט)וכל הני שבעה יומי מיבעי ליה לשווי סוכתו קבע. דת"ר כל שבעת הימים עושה אדם סוכתו קבע ואת ביתו עראי. כיצד. יש לו כלים נאים מעלן לסוכה. אוכל ושותה בסוכה ומטייל בסוכה:

ת"ר י)הולכי דרכים ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבין בלילה. הולכי דרכים בלילה פטורין מן הסוכה בלילה וחייבין ביום. כ)והולכי לדבר מצוה פטורין מן הסוכה. בין ביום ובין בלילה: פי' הולכי דרכים ביום פטורים מן הסוכה ביום. ל)דכת' בסכות תשבו שבעת ימים כעין ישיבת ביתו. כשם שכל ימות השנה אינו נמנע מללכת בדרכים לסחורה. כך כל ימות החג שאינו יום טוב. לא הצריכו הכת' למנוע מללכת לדרכו. הולכי בדרך מצוה פטורין בין ביום ובין בלילה. אע"פ שאין הולכים אלא ביום. משום דטרידי ודואגים במחשבת המצוה ובתיקוניה. פטורין מן הסוכה:

מ)ת"ר שומרי העיר ביום פטורין מן הסוכה ביום וחייבין בלילה. שומרי העיר בלילה פטורין מן הסוכה בלילה וחייבין ביום. נ)שומרי גנים ופרדסים פטורין בין ביום

שם מ"ו ע"א וכדעת הרי"ף והרמב"ם ועיי' תוס' ברכות י"א ע"ב ד"ה שכבר וכו'. ב) דתניא תפילין כל זמן וכו' שם מ"ו ע"א אלא כל אימת דמתנח להו מברך כן הוא ג"כ גירסת הבה"ג פרק הישן, ובה' תפילין, וכן הוא בשאילתות פ' בא, ובספר היראים סי' ט"ז ובאשכול ח"ב דף פ"ז ובתניא רבתי סי' פ"ד ולפנינו איתא אלא מקדים וקאי וכו' וכי אצטריך זימנא אחריגא וכו'. ג) אמר רב מרי וכו' עיי' ב"מ ע"ג ע"ב רב מרי בר רחל ובפירש"י ותוס' שם ד"ה רב מרי וכו'. ד) והלכתא סוכה ואח"כ זמן וכו' ולא מחלק המחבר בין יו"ט ראשון ליו"ט שני ודלא כדעת הרא"ש פ"ד דסוכה סי' ד' והב"י סי' תרס"א, ועיי' בשו"ת נו"ב מהדו"ק סי' ל"ט, ועיי' מה שכתבתי בביאורי לספר תניא רבתי סי' פ"ד ס"ק ו'. ה) ואסיר למיקבע סעודתא וכו' כצ"ל כן הוא לשון בה"ג. ו) דתנן אוכלים ושותים וכו' שם כ"ה ע"א, וכמה אכילת עראי כדטעים צורבא מרבנן וכו' לפנינו שם כ"ו ע"א איתא כדטעים בר בי רב וכו'. ז) מעשה והביאו וכו' ולר"ג שתי כותבות וכו' כצ"ל שם כ"ו ע"ב. ח) הא כביצה בעי סוכה וכו' שם כ"ז ע"א. ט) וכל הני שבעה יומי וכו' הוא לשון בה"ג. פ"ב דסוכה, דתנו רבנן כל שבעת הימים שם כ"ח ע"ב. י) הולכי דרכים ביום וכו' שם כ"ו ע"א לא הביא המחבר הך בבא דאיתא לפנינו הולכי דרכים ביום ובלילה פטורין מן הסוכה בין ביום בין בלילה. וכן לא הובא בבה"ג וברי"ף וברא"ש ובשה"ל סי' שמ"ב ובתניא רבתי סי' פ"ג ועיי' בהגהות ד"ס. כ) והולכי לדבר מצוה וכו' שם ועיי' בסוף הספר הישר לר"ת דף פ"ז. ל) דכתיב בסוכות תשבו וכו' כן פירש"י שם. מ) ת"ר שומרי העיר ביום וכו' גם כאן לא הביא שומרי העיר בין ביום בין בלילה פטורים מן הסוכה בין ביום בין בלילה, ועיי' בהגהות ד"ס. נ) שומרי גנות ופרדסים פטורין בין ביום בין בלילה וכו' כן הוא לפנינו כ"ו ע"א, ובתוספתא פ"ב דסוכה איתא שומרי גנות ופרדסים פטורים מן הסוכה בלילה וחייבים ביום (מהרי"ב דציין תוספתא פ"ב לא הרגיש בזה) ובירושלמי פ"ב ה"ה הכי איתא שומרי העיר ביום ובלילה פטורים מן הסוכה בין ביום בין בלילה הדא דאתאמר בשומר גייסות אבל בשומרי ממון עשו אותן כשומר גנות ופרדיסין פירש שפטורין מן הסוכה בלילה וחייבים ביום והוא כדאיתא בתוספתא, ועיי' בק"ע שלא הרגיש בזה, ועיי' בציון ירושלים שם אך

ובין בלילה: אמאי ליעבדן סוכה התם וליתבו. אביי אמ׳ תשבו כעין תדורו. רבא אמ׳ פירצה קוראה לגנב. פי׳ שומרי גנים ופרדסים אין זזין משם. כעין תדורו. ס)כדרך שהוא דר כל השנה בביתו. הזקיקתו תורה להניח דירתו ולדור בו בסוכה עם מטתו וכלי תשמישיו ומצעותיו. ואינו יכול להביאם שם מפני הטורח. פירצה קוראה לגנב. משל הדיוט הוא. ואף כאן הגנב רואה אותו יושב בסוכה בלילה. והוא נכנס וגונב הפירות: חולים ומשמשיהן פטורין מן הסוכה: ת״ר חולה שאמרו לא חולה שיש בו סכנה אלא אפילו חולה שאין בו סכנה. אפילו חש בעיניו ואפילו [חש] בראשו. אמ׳ רשב״ג פעם אחת חשתי בעיני בקיסרי והתיר לי ר׳ יוסי בריבי לישן לי ולמשמשי חוץ לסוכה. פי׳ בריבי יוסי החכם וחריף בדורו. הוא יוסי בן חלפתא. רב שרא ליה לרב אחא בר דלא. למיגנא בכילתא במטללתא משום בקי. רבא שרא ליה לרב אחא בר אדא למיגנא בר ממטללתא ע)משום סירחא דגורנצא. רבא לטעמי׳ דאמ׳ רבא מצטער פטור מן הסוכה. פי׳ למיגנא בכילה. ואע״פ שיש לה גג. וגבוה עשרה. והרי הוא כאילו הוא חוץ לסוכה. משום בקי. צינצולש. סירחא דגורנצא. קרקע לבנה שהיו טחין בה קרקעית הסוכה. מצטער. שהסוכה מצערתו: פ)כל שבעת הימים (עושה) עושה אדם סוכתו קבע וביתו עראי. ירדו גשמים. מאימתי מותר לפנות הכלים. משתסרח המקפה. צ)תנא המקפה של גריסין. פי׳ ממהרת להתקלקל בגשמים מעט: ת״ר היה אוכל בסוכה וירדו גשמים צa)ויצא חוץ לסוכה [ואכל אין מטריחין אותו לעלות עד שיגמור סעודתו היה ישן בסוכה וירדו גשמים וירד חוץ לסוכה] וישן אין מטריחין אותו לעלות עד שיעור ויעלה עמוד השחר. פי׳ לאפוקי אם הקיץ משנתו. בלילה אין מטריחין אותו. ואם עלה עמוד השחר ולא ניעור אין מקיצין אותו: ק)וכי נפקי הני שבעא יומי בתר דגמר סעודתיה בסוכה מפיק להו מאניה מסוכה לביתיה. משום יקרא דיום טוב. ואי לית דוכתא לאותובי מאני אלא בסוכה פסיל לה ברובא ויתיב בה. (דת״ר סוכות) ר)[דתנן סוכה] שבעה כיצד. (גמרו) [גמר] מלאכול לא יתיר סוכתו. אלא מוריד הוא הכלים מן המנחה ולמעלה משום כבוד יום [טוב] האחרון. והוינן בה. אין לו כלים. אלא במאי (בו) אישתמש. אלא אין לו מקום להוריד כליו מהו. רב חייא בר אשי אמ׳ פוחת בה ארבעה. ור׳ יהושע בן לוי אמ׳ מדליק בה את הנר. ולא פליגי הא לן והא להו. לבני מערבא דלית להו ספיקא דמערב יום טוב דשלימו להו שבעא יומי דסוכה לבתר דגמיר בה סעודתיה פוחת בה ארבעה. לדידן דאית לן ספיקא דשמיני איכא לספוקי בשביעי ובעי למיכל סעודתיה

גם פירושו דחוק מאד, והנכון כמו שפירש הפ״מ ומה״פ שם ועי׳ בתניא סי׳ פ״ג ובביאורי שם ס״ק י״א. ס) כדרך שהוא דר כל השנה וכו׳ משל הדיוט הוא וכו׳ כן הוא לשון רש״י שם חולה שאמרו וכו׳ ואפילו חש בראשו וכו׳ כצ״ל שם כ״ו ע״א ובתוספתא פ״ב איתא אלא אפילו חש בראשו אפילו חש בעיניו. פירש בריבי יוסי החכם והחריף בדורו וכו׳ כן הוא בפירש״י. ע) משום סירחא דגורנצא לפנינו שם איתא משום סירחא דגרגישתא ופירש״י קרקע לבנה שהיו טחין בה קרקעות הסוכה, ועיין יבמות ק״ו ע״ב פירש״י במעבה האדמה (מלכים א׳ ז׳) מתרגמינן בגרגישתא דארעא, ובב״מ מ׳ ע״א גרגישתא פירש״י קרקע שעושין ממנה החביות, ובכ״י מינכען (עיין ד״ס) איתא דגורגיצא, וכן הוא בראב״ן דגורגצא, ונראה שכאן נתחלף להמעתיק אות ג׳ על נ׳ וצ״ל דגורגצא, ועיין באו״ז סי׳ רצ״ט רבא שרא ליה לרב אחא בר אדא למיגני חוץ לסוכה משום סירחא דהורצאה (ושם הסגיר המגיה תיבת דהורצאה בשני חצי עגול והעמיד תחתיה בשני חצי לבנה גירסת הגמרא דגרגישתה והוא טעות כי כן נמצא הגירסא גם בשו״ת מהר״ח או״ז) קרקע לבנה שהיו מטיחין בה רצפה של סוכה משום נוי והיתה מסרחת, ועי׳ בשו״ת מהר״ח או״ז סי׳ קצ״ד דגם שם איתא משום סירחא דהורצאה וסיים ואיני מבין לא יטיח רצפת הסוכה באותה קרקע לבנה, ואם כבר הטיח יסיר או יעשה לעצמו סוכה אחרת דקיימ״ל כחכמים דעושין סוכה בחוה״מ וכו׳ עי״ש. פ) כל שבעת הימים עושה אדם וכו׳ כצ״ל שם כ״ח ע״ב. צ) תנא המקפה של גריסין שם כ״ט ע״א. צa) ויצא חוץ לסוכה „ואכל אין מטריחין אותו לעלות עד שיגמור סעודתו. היה ישן בסוכה וירדו גשמים וירד חוץ לסוכה״ וישן אין מטריחין אותו לעלות כצ״ל והשמיט המעתיק מן לסוכה עד לסוכה, והיה גירסתו כגירסת הבה״ג סוף ה׳ סוכה עי״ש. ק) וכי נפקי הני שבעה יומי וכו׳ כל זה הוא לשון בעה״ג בשינוים קטנים עד פטורין מן הסוכה. ר) דתנן סוכה שבעה וכו׳ גמר

בסוכה. דקיימ׳ לן ס)הילכת׳ מיתב יתבינן. ברוכי לא מברכינן. הוה ליה יומא טבא ח)ולא איפשר למיפחת בה ארבעה מדליקי׳ בה שרגא. הא תינח סוכה קטנה דמיפסלא בשרגא. סוכה גדולה במאי פסלינן לה. במאני דמיכלא דאמ׳ רבא ל)מאני מיכלא לבר ממטללתא. מאני משתייא במטללתא. והילכת׳ כרבא. (דאמ׳) ג)שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה:

עד כאן מן הילכות גדולות:

אמ׳ רב גידל אמ׳ רב ג)האי אפקותא דדיקלא מסככינן בה. ואע״ג דאגידא אגד בידי שמים לא שמיה אגד. פי׳ אפקותא דדיקלא. מוצא הדקל. כשהוא סמוך לקרקע יוצאין בה דוקרנים הרבה סביב סביב. ואע״ג דאגידי. ד)(שבחוברים) [שמחוברים] ענפים האלה יחד. ודמה לחבילין דאמרן אין מסככין בהן. ואע״ג דאגיד להו איהו הענפים מלמעלה כדי להושיבם יחד. מפני שנוקפין למעלה ומתפצלין לכאן ולכאן ואין סותמין הנקב. אגד בחד לא שמיה אגד. כל דבר יחידי שהוא מחובר יחד האוגדו בפני עצמו אינה אגודה עד שיתן דבר אחר עמו ויאגדם יחד:

אמ׳ רב חסדא אמ׳ רבא בר רב שילא ה)הני דוקרי דקני מסככין בהן. ואעג״ב דאגידי אגד בידי שמים לא שמיה אגד. תניא נמי הכי קנים ודוקרנים מסככינן בהן פשיט׳. אימא קנים הדוקרנים מסככין בהם: פי׳ דוקרי דקנים. כגון אפקותא דדיקלא. אלא שזה של קנים. וזה של דקלים. קנים ודוקרנים. משמע תרי מילי. אימא קנים של דוקרנים. שיוצאים בנזעם כמו דוקרנים הרבה. דוקרנים. כמו יחפור בדקר. פיי״ש בלע׳. מסככין בהן. ולא משוינן להו כחבילים: אמ׳ רב חסדא ו)אגד בחד לא שמיה אגד [שלש שמיה אגד] ז)שנים. מחלוקת ר׳ יוסי ורבנן. דתנן מצות אזוב שלשה קלחים ח)ובהן שלשה גבעולין [ר׳ יוסי אומר מצות אזוב שלשה גבעולין]. שירין שנים. וגרדומין כל שהוא. פי׳ לא שמיה אגד. לא לעניין חבילים לסכך. ולא לעיניין אגודת אזוב. שלשה קלחים. שרשים. ובהן שלשה גבעולין. ט)גבעול לכל קלח. גבעול הוא הקנה האמצעי שהזרע בתוכו כבקנבוס. ובפשתן. ר׳ יוסי אומ׳. לקמיה מפר׳ ליה. לר׳ יוסי שלשה לעכב. לרבנן שלשה למצוה. שירין. אם נפל האחד לאחר זמן. שירין. כשירים בשנים. גרדומין כשמזין בו פעמים רבות מתוך שנגבעוליו רכין משתברין. וכל שהוא המשתייר באגודה כשר. ובלבד שישתייר בכל אחד ואחד כל שהוא שתהא שם אגודתו קיימת. לפיכך יש להזהר שלא יסכך אדם בחבילי עצים י)וחבילי [זרדין]. ולא בשום דבר שהוא קשור יחד. כגון קנים וערבה. ואפי׳ שנים זה עם זה:

טלאכול וכו׳ כצ״ל שם מ״ח ע״א. ס) הלכתא מיתב יתבינן בו׳ ושם מ״ז ע״א. ח) ולא אפשר למיפחת וכו׳ עי׳ בראיש פ״ד סי׳ ז׳ ועי׳ בברכ״י סי׳ תרס״ו ס״ק ג׳. ל) מאני מיכלא וכו׳ שם כ״ט ע״א. ג) שלוחי מצוה פטורי׳ מן הסוכה שם כ״ה ע״א, ותיבת דאמר יש למחוק, והלכתא קאי אדלעיל. ג) האי אפקותא דדיקלא וכו׳ שם י״ג ע״א ועי׳ בתוס׳ ד״ה אפקותא וכו׳ ולקמן ל״ו ע״ב תוס׳ ד״ה דסיב וכו׳ ותוס׳ עירובי׳ כ״ו ע״ב ד״ה אצוותא וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ אצווא. ד) שמחוברים ענפים וכו׳ כצ״ל והוא כעין פרש״י. ה) הני דוקרי דקני וכו׳ לפנינו שם אמר רב חסדא אמר רבינא בר שילא הני דוקרי דקני וכו׳. ו) אגד בחד לא שמיה אגד שלש שמיה אגד וכו׳ כצ״ל. ז) שנים מחלוקות ר״י ורבנ׳ וכו׳ בגליו׳ הש״ס ובחידושיו על מס׳ סוכה הקשה הגרע״א מה ראיה מחכמים טדמכשירי׳ בדיעבד דמקרי אגד הא בלא אגדו כלל ג״כ כשר בדיעבד כדקתני במתניתי׳ לא פסקן ולא אגדן כשר וכו׳ יהיה איך שיהיה כיון דלא אגדו כשר דיעבד מהיכן נשמע דאגד שנים שמיה אגד וצ״ע ולענ״ד דהא דמכשירי׳ לא אגדן היינו היכי דהיה מתחלה שלשה קלחים כדקתני במתני׳ שם פרה פי״א משנה ט׳ אזוב שיש בו שלשה קלחים מפסגו ואוגדו פסגו ולא אגדו אגדו ולא פסגו לא פסגו ולא אגדו כשר ומשמע דוקא קלח של שלש בדין משום דשלש בדי׳ שם אגודה עליה׳ גם אם לא אגדן אבל שני בדי׳ אין כשרים לכתחלה אלא א״כ אגדן, ועי׳ בספר מרכה״מ הל׳ פרה אדומה פי״א ה״ד מה שמישב לשו׳ הרמב״ם שם, ועיי׳ בתפארת ירושלים פי״א משנה ט׳ אות ט״ו. ח) ובהן שלשה גבעולין ר׳ יוסי אומר מצות אזוב שלשה גבעולין וכו׳ כצ״ל ונשמט מן גבעולין עד גבעולין. ט) גבעול לכל קלח וכן פירש״י שם וקשה לי דרש״י סותר א״ע למה שפירש שבת ק״ט ע״ב ובהן שלשה גבעולים בכל קלח שלשה גבעולים וזהו דעת ר׳ יהודה שם וצ״ע. י) וחבילי

כ)ת״ר בסוכות תשבו. ולא בסוכה שתחת האילן ולא בסוכה שתחת הבית. אדרבה בסוכות תרתי משמע. אמ׳ רב נחמן בר יצחק בסכת כת׳: אמ׳ רב ירמיה פעמים ששתיהן כשירות. ופעמים ששתיהן פסולות. ופעמים שהתחתונה כשירה והעליונה פסולה. ופעמים שהעליונה כשירה והתחתונה פסולה: שתיהן כשירות. היכי דמי. כגון שהתחתונה חמתה מרובה מצילתה. והעליונה צילתה מרובה מחמתה. וקיימ׳ עליונה בתוך עשרים. שתיהן פסולות. כגון דתרויהו צילתן מרובה מחמתן. וקיימ׳ עליונה למעלה מעשרים: התחתונה כשירה והעליונה פסולה. כגון שהתחתונה צילתה מרובה מחמתה. והעליונה חמתה מרובה מצילתה. וקיימ׳ תרויהו בתוך עשרים: העליונה כשירה והתחתונה פסולה. כגון דתרוויהו צילתן מרובה מחמתן. וקיימ׳ עליונה בתוך עשרים: פשיט׳. התחתונה כשירה והעליונה פסולה. אצטריכא ליה מהו דתימ׳ ניגזר דילמא מצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר. קמ״ל: פי׳ שתיהן כשירות. היכי דמי שהתחתונה חמת׳ מרובה מצילתה. ל)דסכך (דירה) [דידה] כמאן דליתיה דמי. ותרווייהו מיתכשרן בסכך העליון. והוא דקיימ׳ עליונה בתוך עשרים לארץ. דהוי סכך כשר אף להכשיר התחתונה. שתיהן פסולות כו׳. וקיימ׳ עליונה למעלה מעשרים לגגה של תחתונה שהיא קרקעית של עליונה: תחתונה כשיר׳ והעליונה פסולה. דסכך של עליונה לאו סכך הוא. ולא מיפסלא תחתונה משום סוכה תחת סוכה. ועליונה פסולה. משום דחמתה מרובה מצילתה. וכגון דקיימן תרוייהו בתוך עשרים לארץ. דאי עליונה למעלה מעשרים אף תחתונה פסולה משום דמצטרף סכך פסול בהדי סכך כשר. משום דסכך שהוא למעלה מעשרים אמה פסול הוא: אבל כי קאי בתוך עשרים לצירף ולצטרף ובלבד שלא יהא צילתה מרובה מחמתה. דתיפסיל תחתונה משום סוכה תחת סוכה:

שנט. **פסק.** מיכן אנו למידין שעושה סוכה בתוך ביתו מ)אין צריכין לסלק מן הגג אותם נסרים שקורין לטש. דהואיל שחמתן מרובה מצילתן על ידי האויר שביניהן הרי הן כמי שאינן. ולא מיפסיל סכך תחתון משום סוכה תחת סוכה: היכי דמי דתחתונה פסולה משום סוכה תחת סוכה. וקיימ׳ עליונה בתוך עשרים לגגה של תחתונה. דהוא קרקעית של עליונה: פשיטא. דכי חד מינייהו חמתה מרובה מצילתה לאו סוכה תחת סוכה היא. ומאי אשמעני׳ ר׳ ירמיה. נ)תחתונה כשירה ועליונה פסולה אצטריכא ליה. כדקיימ׳ עליונה בתוך עשרים. מהו דתימ׳ ניגזור למיפסיל תחתונה. משום דזימנין דקיימא עליונה למעלה מעשרים ולא מסיק אדעתיה למיחש אתחתונה. משום צירוף פסול עם כשר. ומדחזי לעליונה חמתה מרובה. [סבר] דכמאן דליתיה הוא ולא פסיל תחתונה. קמ״ל דלא גזרינ׳ הא אטו הא:

ס)סוכה המעובה כמין בית אע״פ שאין [הכוכבים] נראין מתוכה כשירה. פי׳ המעובה שסכך שלה עב מאד: ת״ר אין הכוכבים נראין מתוכה כשירה. אין כוכבי חמה נראין מתוכה. ב״ש פוסלין. וב״ה מכשירין. פי׳ כוכבי חמה. כשהחמה זורחת עליה. ואין זהרורי חמה נראין מתוכה. אין זו דומה לסוכה. אליב׳ דב״ש. וב״ה מכשירין. אבל אם סיכוכה עבה הרבה שאין הכוכבים נראין מתוכה. כשירה אפילו לב״ש. וי״ל אע״פ שב״ה מכשירין דיעבד. ע)מיהו לכתחילה בעי שיהו כוכבי [חמה] נראין

זרדי׳ כצ״ל. כ) ת״ר בסוכות תשבו וכו׳ שם ט׳ ע״ב ועי׳ לעיל ובפ״י ובהרא״ש פ״א סי׳ ט״ו. ל) דסכך דידה כמאן דליתיה דמי וכו׳ כצ״ל. מ) אין צריכי׳ לסלק מן הגג וכו׳ עיי׳ בטור א״ח סי׳ תרכ״ז ה״ר יחיאל היה נזהר כשהיה עושה סוכה בבית שתחת הגג שהסירו הרעפים וכו׳ ובב״י ובב״ח שם ועי׳ בט״ז סי׳ הנ״ל ס״ק ג׳ מה שהאריך בזה ועי׳ בשו״ת פנים מאירות סי׳ מ״ד. נ) תחתונה כשרה ועליונה פסולה וכו׳ שם י׳ ע״א משום זמני׳ וכו׳ כן פירש״י שם סבר דכמאן וכו׳ כצ״ל. ס) סוכה המעובה וכו׳ אעפ״י שאין הכוכבים נראים כצ״ל שם כ״ב ע״ב. ע) מיהו לכתחלה בעי שיהו כוכבי חמה נראים וכו׳ כצ״ל שם ולפי שיטתו הא דפליגי ב״ה וב״ש בברייתא היינו בסוכה שאין כוכבי החמה

מתוכה. לפיכך יש להחמיר לעשות לכתחילה הסיכוך שיהו כוכבי חמה נראין מתוכה: ת״ר פ) אוכלין אכילת עראי חוץ לתוכה. ואין ישנים שינת עראי חוץ לסוכה. מאי טעמי׳ אמ׳ רב יוסף גזירה שמא ירדם. ורבא אמ׳ אין קבע לשינה. ל) וכמה שינת עראי. תני רמי בר יחזקאל כדי הילוך מאה אמה: תניא נמי הכי הישן בתפילין כו׳. וכמה שינת עראי. כו׳: פי׳ אוכלין אכילת עראי כו׳. נפקא לן מבסוכות תשבו. תשבו כעין תדורו. ומה היא דירתו של אדם לאכול בה אכילת קבע שלו. אבל אכילת עראי אוכל בלא דירתו. כמו אוכל בחצירו או בשדה ואינו מבקש דירה. וסברא היא. שלא הקפיד הכת׳ באכילת עראי. ק) שתיית עראי נמי כששותה שתים או ג׳ פעמים. אבל אם קובע סעידתו על היין כגון בני אדם ששותים בהנויות כל היום אסור: ירדם. שמא יחטפנו שינה וישן קבע. ורבא אמ׳ לשמא ירדם לא חיישינן. וסוכה היינו טעמי׳ דאסיר שינת עראי. לפי שאין דירת קבע לשינה. ר) אין בה הילוק בין קבע לעראי לעניין סוכה. שאין אדם קובע עצמו לשינה. דפעמים שאינו אלא מתנמנם מעט ודיו בכך. הילכך זו היא כוונתו:

פסק. הרי שמותר לאדם לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה. וכמה אכילת עראי היינו כביצה. ומותר נמי לשתות. דשתייה שלנו אינה אלא עראי: ומותר לאכול פירות הרבה חוץ לסוכה. דפירי לא צריכי סוכה. כדאמ׳ רבא במסכת יומא פ׳ אחרון ש) כותבות פירי (סוכה) נינהו ופירי לא צריכי סוכה: וכן הלכה:

נראים מתוכה שב״ה מכשירים בדיעבד וב״ש פוסלים אבל אם אין כוכבי לילה נראים מתוכה לכ״ע כשר אף לכתחלה, והכי איתא בירושלמי פ״ב ה״ג הדא אמרה צריכי׳ הכוכבים שיהו נראים מתוכה והיינו לכתחילה מדקתני אע״פ שאין הכוכבים נראים כשרה משמע בדיעבד הוא דכשרה אבל לכתחלה צריך שיהו נראים מתוכה. ר׳ לוי בשם ר׳ חמא בר חנינא בכוכבי חמה שנו. דבכוכבי חמה הוא דקתני דכשר בדיעבד אליבא דב״ה, אבל בכוכבי לילה כשר לכתחילה לד״ה. פ) אוכלים אכילת עראי וכו׳ שם כ״ו ע״א מאי טעמא אמר רב יוסף וכו׳ והיא גרסא נכונה מאוד ומתורץ קושית הגרי״ב לפי גרסת שלנו אמר רב אשי וכו׳ ע״ש. ל) וכמה וכו׳ כדי הלוך מאה אמה הרי״ף והרא״ש פ״ב דסוכה וכן הרמב״ם פ״ו מה׳ סוכת ה״ו לא הביאו כלל הך וכמה וכו׳ כדי הילוך מאה אמה משום דלא נפקא לן מידי בזה לענין סוכה משום דאנן פסקינן כטעמא דרבא לפי שאין קבע לשינה וכפירש״י שם ד״ה רבא וכו׳ הלכך בתפילי׳ שרי וסוכה היינו טעמא דאסור שינת ארעי לפי שאין קבע לשינה ואין בה חילוק בין קבע לעראי לעני׳ סוכה וכו׳ וגבי תפילי׳ וכו׳ ואפילו פחות משיעור הלוך מאה אמה נמי אסור לישן חוץ לסוכה, וגם לעני׳ תפילי׳ לא הזכירו הראשונים שיעור שינת עראי כדי הלוך מאת אמה. ועי׳ בבעל המאור ובר״ן סוף פ״ב דסוכה ובטור וב״י או״ח ס׳ מ״ד וע׳ בב״ח ובביאורי הגר״א שם ס״ק ג׳. ק) ושתיית עראי וכו׳ אבל אם קובע סעודתו על היין וכו׳ ודעת הרא״ש הוא שאין קביעת על היין וז״ל בפ״ב דסוכה סי׳ י״ג דאפילו אי פירי בעי סוכה היינו כשקובע עצמו לאכילת פירות ואשמעינן דקבע דידהו הוי כאכילת עראי דפת אבל באכילת עראי דפירי ליכא מאן דאסר ושתיית יין עראי הוא עכ״ל ומשמע מלשונו אפילו אם קבע עצמו על היין וכדאיתא בברכות ל״ה ע״ב לא קבעי אינשי סעודתייהו עלויה, ועי׳ באו״ז ה׳ סוכה סי׳ ש״א וז״ל מיהו שתיית קבע של יין ודבש ושכר בהדי פירות או בלא פירות כך בלבד וכגון שלא אכל לחם ולפתן אין לי לברר אם מותר חוץ לסוכה אם לאו דתשבו כעין תדורו אמר רחמנא ואין שתיה בלא אכילה או שמא פעמים אוכלים אגוזים ושאר פירות וקובעין עצמן לשתיה ואסור, והובא בהג״א שם. ולפ״ז שלשה דעות בשתיית יין לדעת המחבר אם קבע עצמו על היין חייב בסוכה, ולדעת הרא״ש אין קבע בשתיית יין, ולדעת האו״ז הוא בגדר ספק, ועי׳ בטור וש״ע סי׳ תרל״ט ס״ב ובמ״א ס״ק ו׳. ר) אין בה חילוק וכו׳ כן פירש״י שם, הלכך זו היא כוונתו ולשון רש״י זו היא שינתו. ש) כותבות פירי נינהו ופירי לא צריכי סוכה כצ״ל יומא ע״ט ע״ב כן הוא דעת רוב הפוסקים וכן נפסק להלכה בש״ע סי׳ תרל״ט. אולם יש בזה מחלוקות בין גדולי הראשונים, לדעת בעה״מ בסוף פ״ב דסוכה השמיט הרי״ף האי דינא דאמר רבא פירי לא בעי סוכה משום דפסק דלא כוותיה וסבר דפירי בעי סוכה ולדעתו פירי לא בעי סוכה דהלכתא כרבא דהוא בתרא, והרמב״ן במלחמות שם כתב וז״ל ממה שלא כתב רבינו הגדול ז״ל אנו למדים שאין הלכה כרבא ועיקר הוא שלא הוצרך לומר כן אלא לתרץ מאי דאמרינ׳ התם דכותבות הגסה גדולה מכביצה וכמסקנא דהתם אדחיא לה ואמרינן דפחותה היא מכביצה ומדחיא נמי מדאמרינ׳ הכא דאכילת עראי תרתי תלת ביעי א״נ כדשעים בר בי רב ואזיל לכלה דהוא כביצה או כשתי בצים ומכיון כביצה פטורה מן הסוכה ממילא אסתלקא קשיא דאתינן לה התם מהא דתנן וכשנתנו לר׳ צדוק אוכל פחות מכביצה וכו׳ והדרינ׳ למאי דקס״ד מעיקרא דפירי בעי סוכה וכדסבר ר׳ ירמיה וטובא מרבנן התם וכו׳ ועי׳ בשערי תשובה סי׳ קצ״ט, וכ״ה דעת הר״ן פרק הישן ד״ה מעשה וכו׳ דכיון דעיקר מימריה דרבה דאמר דכותבות הגסה יתירה מכביצה לא סליק התם בההיא שמעתתא דיניה נמי דפירי לא בעי סוכה דאיתמר לאוקמי

ואסור לישן אפי' שינת עראי חוץ לסוכה. כדאמ' רבא אין קבע לשינה. ותניא ח)היה אוכל בסוכה וירדו גשמים ויצא חוץ לסוכה ואכל. פי' שיכול לצאת חוץ לסוכה משתסרח המקפה. שתקלקל הסעודה. ופסקו גשמים. ואחר כך כשאוכל בביתו. אין מטריחין אותו לחזור ולילך בסוכה. אלא עומד בביתו וינמור סעודתו: והתם נמי תניא. היה ישן בתוכה וירדו גשמים ובא לישן בביתו אין מטריחין אותו לקום עד שיעלה עמוד השחר. ויעור משנתו: הילך ששנאם יחד. לפי ששוין בהומרותיהם. ואין להקל מלישן בסוכה יותר מן האכילה. הא למרת כל הישן חוץ לסוכה כלום הוטא ועובר על עשה: דברים הללו דברי הכל הם ואין לשנותם:

קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה. פי' מדרבנן. שמאי מחמיר. ומעשה נמי וילדה [כלתו] של שמאי הזקן ופיחת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל הקטן: היכי דמי קטן שאינו צריך לאמו. אמרי' דבי ר' ינאי כל שנפנה ואין אמו מקנחתו. ריש לקיש אמ' כל שניעור משנתו ואינו קורא אימא אימא. פי' שאינו כרוך אחריה לקרות ולשנות עד שתבא אליו. אבל קורא ושותק לאו צריך לאמו הוא: ת'. ואם תאמר מאי שנא דגבי סוכה יהיב שיעורא דקטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה. וכדר' ינאי. וריש לקיש. וגבי ראיה יהיב שיעורא אחרינא ט)לקטן שהגיע לחינוך. אם יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלם להר הבית. י)ובעירובין נמי יהיב שיעורא כמו בסוכה בפ' כיצד משתתפין. גבי קטן שצריך לאמו יוצא בעירוב עמו ומפרש התם בעירובין ההוא שיעורא כ)כבר ארבע כבר חמש.

מימריה לא סליק, וכן כתב הר"ן בפשיטות בשבת פרק כל כתבי וז"ל ואיכא נמי מאן דאמר דמשלים להו בפירי ובמיני תרגימא כדאמרינ' בפרק הישן (סוכה כ"ז ע"א) לדברי ר"א דאמר י"ד סעודות חייב לאכול בסוכה במאי משלים להו ומהדרינן במיני תרגימא ומיני תרגימא היינו פירות ואע"ג דרבא פליג עליה בפרק בתרא דיומא (ע"ט ע"ב) ואמר דפירי לא בעי סוכה מסקנא דההיא שמעתא לאו כרבא אתיא. והנה הנך רבוותא לא חילקו בין קובע לעצמו לאכילת פירות או לאו. אולם הראש פ"ב דסוכה סי' י"ג הביא דרבינו מאיר (הוא מהר"ם מר"ב) היה נזהר מלאכול פירות חוץ לסוכה כי היה סובר להחמיר כהאי לישנא דפירי בעי סוכה (לאו דפליגי אמוראי בפירוש בהכי אלא כוונתו להא דמתרצי ר' ירמיה או רב זביד ואין הכרח לדבריהם להא דמתרץ רבא) ומיהו נראה דמוכח התם דאפילו אי פירי בעי סוכה היינו בשקובע עצמו לאכילת פירות ואשמעינן דקבע דידהו הוי כאכילת עראי דפת, אבל באכילת עראי דפירי ליכא מאן דאסיר, וכן הוא דעת הרמ"א בסי' תרל"ט ס"ב ואפילו קבע עליהו ועי' במ"א שם ס"ק ו' וז"ל נלמד ממה שכתב הרא"ש ומיהו נראה דמוכח התם דאפילו אי פירי בעי סוכה היינו כשקובע עצמו לאכילת פירות ואשמעינן דקבע דידהו הוי כאכילת עראי דפת אבל באכילת עראי דפירי ליכא מאן דאסר וכו' וצ"ע דהא לעיל מיניה איתא ואי ס"ד כותבות יתירה מכביצה וכו' משמע בהדיא דכביצה פירות חייב למאן דמחייב אפילו לא קבע עליו דאל"כ לא פריך מידי דדילמא ר"ג אכלן דרך עראי דומיא דטעימת התבשיל. ומיהו לענין פירות לא נ"מ דקי"ל דפירי לא בעי סוכה ואפילו אכל הרבה וקבע עליהו וכן משמע בגמרא, ולענ"ד דלא קשה מידי דודאי לפי הס"ד דפירי בעי סוכה אין שום הבדל בין פירי לפת דכמו בפת הדין אפילו לא קבע עלייהו חייב לאכול בסוכה, ה"ה נמי בפירות, אבל לבתר דמחלק הגמרא בין פת לפירי למ"ד פירי לא בעי סוכה אפילו בקבע עליהו נמי לא חשיב קבע, ולמ"ד נמי פירות בעי סוכה מ"מ אינו שוה לגמרי לפת ואינו חייב בסוכה כ"א בקבע עליהו. ולפי דברי הפוסקים הנ"ל שאף לקבע א"צ סוכה וכאוקימתא דרבא שם דפירי לא בעי סוכה ואע"ג דכותבות הוי יתר מכביצה והוי קבע אפה"כ שרי משום דפירי לא בעו סוכה ואפילו בקבע משום דקבע דפירי הוי כאכילת עראי דפת, נ"ל להביא ראיה לדעת הרמב"ן וסייעתו דפירי בעי סוכה משום דאוקימתא דרבא לא אתיא אליבא דר"ג דברכות מ"ד ע"א אכל ענבים ותאנים ורמונים מברך אחריהם שלש ברכות דברי ר"ג וכו' ושם ל"ז ע"א ומעשה בר"ג והזקנים שהיו מסובין בעלייה ביריחו והביאו לפניהם כותבות ואכלו ונתן ר"ג רשות לר"ע לברך וכו' ועיין בתוס' שם ד"ה נתן וכו' וא"כ סבר ר"ג דיש קביעות לז' מיני פירות וא"כ לדידיה ודאי אסור לאכול כל הז' מיני פירות אכילת קבע חוץ לסוכה, ולפ"ז הא דסוכה כ"ו ע"ב דר"ג אכל ב' כותבות בסוכה ותני עלה (יומא ע"ט ע"ב) לא מפני שהלכה כך אלא שרצו להחמיר על עצמן ע"כ צריכין לפרש משום דהוי פחות מכביצה והוי אכילת עראי וכמו דאוקי ר' ירמיה ורב פפא ע"ש, ולא מטעם דפירי לא בעי סוכה, אלא כמאן דאמר פירי בעי סוכה לאכילת קבע. אחר כותבי ראיתי בשו"ת משכנות יעקב סי' ק"ל שהוכיח מזה דפירות בעי סוכה וכדעת הרמב"ן ע"ש ועי' בתשובות לרבינו אברהם בן הרמב"ם שאלה ל'. ח) היה אוכל בסוכה וכו' היה ישן וכו' שם כ"ט ע"א ע"ש ועי' בבעל המאור ובמלחמות שם. כלתו של שמאי כצ"ל שם כ"ח ע"א. היכי דמי קטן וכו' שם כ"ח ע"ב. ט) לקטן שהגיע לחינוך חגיגה ד' ע"א וסוכה כ"ח ע"ב. ולעלות מירושלים וכו' שם ב' ע"א. י) ובעירובין נמי וכו' פ"ב ע"א. כ) כבר ארבע כבר חמש וכו' כמבואר

והינו שיעור גדול יותר מההוא דחנינה שנותן לעניין ראייה. ד) ונבי לולב אמרי׳ קטן היודע לנענע בו ואינו שוה לא זה ולא זה. ונרי׳ לר׳ דהכל מעין מצוה קא יהיב שיעורא התם גבי סוכה דמצותה הוא לישן בה קא יהיב שיעורא לישן. כל שניעור משנתו ואינו קורא אימא אימא. ונבי לולב דמצותו בניענוע יהיב שיעורא ביודע לנענע בו. ונבי ראייה דמצות ראייה ברגלים. יהיב שיעורא ברגלים. ונם עירוב נמי הואיל דבצריך ואינו [צריך] לאמו קאי טע׳ קים להו הכי דעד האי שיעורא נריר אחר (לאמו) [אמו] וסמיך עלה מיכאן ואילך לא נריר: ותו סברא היא. גבי עירוב להשווהו לשיעור דסוכה דתלי בדעתא. דאית ביה דעת כוליה האי שאינו קורא אימא אימא. אבל דלולב וראייה לא תלי בדעתא לגמרי. והא דמיחייב בראייה בשיכול לאחוז כו׳. ה) היינו בביאה ליראות. אבל בקרבן עולה וראייה. אינו נראה לר׳ שיהא חייב. דהא אינו אלא מדרבנן כדי לחנכו במצות. ואי יביא עולה ראייה קמייתי חולין לעזרה. הואיל ומדאורייית׳ לא מיחייב. ועוד היאך ידחה עולתו יום טוב מאחר שאינו מחוייב מדאורייית׳. ונם אפי׳ בחולו של מועד אינו חייב להביא מאחר שאינו מן התורה שהרי מביא חולין לעזרה: ריב״א: ת׳:

נשאול נשאל מאת רבינו יצחק על קורות ורהיטין. והתיר היתר גמור כי כן נהגו העם. ואין לשנות המנהג. ואם יעלה על לב איש עדיין מן תעשה ולא מן העשוי. דיי לנו באותו תעשה ו) שנוטל הנסרים מן הלטש. ונם הסנן הלוי נשאל. והשיב כמו כן. אלא שצריך לסלק מן הנסרים כנגד כל הסיכוך. והעיד אחד לפני גור אריה. על הרב ר׳ אליעזר הגדול זצ״ל שהיה עושה סוכתו בתוך הבית ולא היה מסלק הלטש. והיה בעיניו מאד קשה הדבר על שנעשית בתוך הבית והיה מיצר מאד. והיתה הצירו בינו ובין שכינו. וקנאה כפלים בדמיה. ושאלו את גור אריה מפני מה היה מיצר. ואמ׳ להם מפני שהיה רוצה לקיים מצוה מן המובחר:

כן הורה ר׳ יצחק הלוי ז) שאין מונעים מן הנשים לברך על לולב וסוכה. דהא אמרי׳ בפ״ק דקידושין כל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות. לאפוקי

בערובין שם ע״ש ובב״י סי׳ תר״מ ס״ב כתב קטן שאינו צריך לאמו שהוא כבן ה׳ כבן ו׳ חייב בסוכה, וזה כגירסת המ״מ וכ״מ ולח״מ ברמב״ם פ״ו ה״א ע״ש וברמב״ם שלפנינו איתא קטן שאינו צריך שהוא כבן שש חייב בסוכה, והא דמסיק בעירובין שם הא דאיתא אבוה במתא וכו׳ היינו אליבא דר׳ ינאי ור״ל אבל אליבא דרב אסי אין חילוק בין איתא אבוה במתא בין ליתא אבוה במתא, ופסק הרמב״ם כרב אסי דקי״ל כוותיה בכתובות ס׳ ע״ב אע״פ שאמרו וכו׳ עד כמה עד בן שש כדרב אסי דאמר רב אסי קטן בן שש יוצא בעירוב אמו. ד) וגבי לולב וכו׳ עיין תוס׳ סוכה כ״ח ע״ב ד״ה כאן וכו׳ ואינו צריך לאמו כצ״ל. דעד האי שיעורא גריר אחר אמו וכו׳ כצ״ל. ה) היינו בביאה ליראות וכו׳. כן הוא דעת רש״י מס׳ חגיגה הכל חייבים בראייה במצות ראית כל זכורך, ועיין בתוס׳ ד״ה איזהו וכו׳ וצריך להביא קרבנותיו נדבה וכו׳ ורש״י פירש דאיזהו קטן לא קאי לראייה בראיית קרבן רק לראיית פנים בעזרה, ועיין בחידושי מהרש״א שם שכתב בפירש״י שלפנינו לא פירש כלום גבי איזהו קטן אבל הנראה ממה שפירש״י ברישא הכל חייבים בראייה דהיינו ראיית פנים היינו משום דהסיפא איזהו קטן וכו׳ משמע דבקטן דאיירי ביה קאמר אלמא בראיית פנים איירי וכו׳ ולי נראה דכוונתם להא דפירש״י על ב״ש אומרים הראייה שתי כסף וכו׳ גדול הבא ליראות צריך להביא עולה משמע דחיוב קרבן לא משכחת אלא בגדול, ועיין ירושלמי ריש חגיגה מתניתין בראיית קרבן וכו׳ ועיין בטורי אבן על חגיגה דף ו׳ ד״ה איזהו קטן וכו׳. ו) שנוטל הנסרים וכו׳ עיין שו״ת הרשב״א סי׳ רי״ג ובטור וב״י סי׳ תרכ״ו ובמ״א ס״ק ד׳ ובט״ז ס״ק ג׳, ועיין בשו״ת פ״מ סי׳ מ״ד ובשו״ת מהר״ץ סי׳ כ״ט. ז) שאין מונעים מן הנשים לברך וכו׳ הוא דעת ר״ת וכבר האריכו גדולי הראשונים בדין זה עיין תוס׳ קידושין ל״א ע״א ד״ה דלא וכו׳ ובראש שם סי׳ מ״ט ובר״ן שם ובחידושי הריטב״א ועיין תוס׳ ר״ה ל״ג ע״א הא ר״י וכו׳ ובר״ן פ״ד דר״ה ד״ה ולענין ברכה וכו׳ ובהגהת מרדכי שם, ועיין תוס׳ עירובין צ״ו ע״א. ד״ה דילמא וכו׳ ותוס׳ ב״ק פ״ז ע״א ד״ה וכן וכו׳ ובהג״א פ״ג דסוכה סי׳ ל״ג ועיין ברמב״ם פ״ו מה׳ סוכה הי״ג בהשגת הראב״ד ומ״מ שם, ובשו״ת הרשב״א סי׳ קכ״ג שאלת עוד מצות עשה שהזמן גרמא שהנשים פטורות אם רצו לעשותה מה הן בברכת המצוה רשאות לברך או לא ואע״פ שמחלוקות הראשונים ז״ל היא רוצה אני לעמוד על הסכמתך. תשובה כבר ידעת מחלקת הראשונים וראיותיהם, והסכמתי כדברי מי שאומר שאם רצו עושות כל מצות עשה ומברכות ממעשה דמיכל בת שאול שהיתה מנחת תפילין

(דאינו) [דאינן] חייבות ואינן צריכות. אבל אם חפיצות להביא עצמם בעול המצוה הרשות בידה. ואין מוחין לה. דלא גרעא ממי שאינו מצווה ועושה. ומאחר דמקיימת מצוה היא אי איפשר בלא ברכה. תדע דהא אמרי׳ ח) הכל עולין למניין שבעה ואפילו אשה. אלמא אשה עולה ומברכת. ט) אע״ג דפטורה מתלמוד תורה דכת׳ ולמדתם אותם את בניכם. בניכם ולא בנותיכם. שמעי׳ אם רצת לקיים מצות עשה י) הרשות בידה. ואין כאן משום ברכה לבטלה: ת׳. ורבינו ש״ח כ) קאסר לנשים לברוכי אלולב וסוכה משום דפטירן וקא עבדי ברכה לבטלה. והכי נמי אכל מצות עשה שהזמן גרמא הוא. מפני הילול השם. אבל מותרות לישב בה בלא ברכה: ומצאתי בתשובות: ל) ובני אדם שאין להם סוכה והולכין ומברכין בסוכת חביריהם וכסבורין שיצאו ידי חובתם. טעות הוא בידם. שהברכה אינה מועלת אלא במקום שיצא מדירת קבע שלו ונכנס בסוכה. משום דאמרי׳ תשבו כעין תדורו. צא מדירת קבע ושב בדירת עראי. וההיא ברכה לבטלה היא. ועוד דאמרי׳ התם. ת״ר אוכלין אכילת עראי חוץ לסוכה. ולא אכילת קבע. וזה נמצא עובר על דברי חכמים שאוכל אכילת קבע חוץ לסוכה: מפי ש״ח:

ואילו הילכות סוכה קצובות לרב יהודאי גאון:

שם. **העושה** סוכה לעצמו כשמתחיל צריך לברך שהחיינו. וכשיכנס בה בכל סעורה וסעודה צריך לברך לישב בסוכה. מ) וצריך לכסותה היות צילתה מרובה מחמתה. נ) ושתהא מרובעת ולעשות לה צורת הפתח. ס) וגובה עד עשרה טפחים כשירה. פחות מיכן אסורה. ויותר מעשרים אמה פסולה. בתוך עשרים כשירה. ואם אינו יכול לעשותה גדולה יעשה אותה קטנה. עד שתהא מחזקת ראשו ורובו ושולחנו. והיא כשירה. פחות מיכן אסורה. ובלבד ע) שלא ידליק בתוכה נר אלא ידליק בתוך הבית לראות. ואם מדליק על גבי שולחנו מותר. פ) ושל חלב לא ידליק כל שבעה. ואסור להכנים לתוך הסוכה צ) כל תשמיש שמבשלין בהן שום מאכל. אבל כלים ששותין בהם. כגון קנקנים. כוסות וקיתוניות. גביעית. צלוחית כל אילו מותרין. ק) ואל יכסה הסוכה במחצלת אם נארגה. ולא בלוחות. ולא בכל מיני צמר ופשתן. אבל בכל אילנות ונפנים ובכל מיני עשבים יעשה. ובלבד מן העין. ר) ושלא יהא ריחו רע. ובתלוש. משום שנ׳ תעשה ולא מן העשוי. ש) ואם עושה

דלא מיחו בידה אלא ברצון חכמים עבדה. ומסתמא דמילתא כיון דמנחת מברכת. ועיין באגודה פרק ב״מ סי׳ מ״ו. ובשלטי הגבורים ריש ה׳ ציצית הקשה לדעת ר״ת דהא קי״ל כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. ועיין בשו״ע סי׳ י״ז ס״ב ובברכי יוסף שם ובשו״ע תקפ״ט ס״ג ובברי״ו שם. ועיין מה שהביא שם בסי׳ תרנ״ד ס״ב. ח) הכל עולין למנין שבעה וכו׳ מגילה כ״ג ע״א. ט) ואע״ג דפטורה מת״ת וכו׳ קידושין כ״ט ע״ב. י) הרשות בידה וכו׳ וזה דלא כדמשמע מדברי הרא״ם בתוספותיו על הסמ״ג דלדעת ר״ת אם הנשים עושות מצות עשה שהזמן גרמא חייבות לברך ועיי׳ בבכ״י סי׳ תקפ״ט. ועיי׳ שם בשיורי ברכה בהגהה. כ) קאסר לנשים לברוכי וכו׳ הוא דעת הרמב״ם פ״ג מה׳ ציצית ה״ט ובפ״ו מה׳ סוכה הי״ג ועיי׳ בהגהות מיימוני ה׳ ציצית שם שהביא שכן הוא דעת רש״י. ל) ובני אדם וכו׳ עיין בסרע״ג וחייב כל אחד מישראל לעשות סוכה לעצמו וכו׳ ובשערי תשובה סי׳ ש״ט ובשה״ל סי׳ שמ״ז. ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קפ״ז. מ) וצריך לכסותה וכו׳ עיי׳ בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קפ״ח. נ) ושתהא מרובעת ולעשות לה צורה״פ הייט לכתחילה ומשום נוי בעלמא כן פירשו המפרשים. ס) וגובה עד עשרה הלשון אינו מדוקדק, ור״ל אם עשאה גבוה עד עשרה כשירה. ע) שלא ידליק בתוכה נר וכו׳ זה קאי על סוכה גדולה, והוא כדברי התוס׳ כ״ט ע״א ד״ה ואמרי וכו׳. פ) ושל חלב לא ידליק וכו׳ הוא רק מנהגא וכדאיתא ברוקח סי׳ רי״ט אבל מנהג שאין מביאין נר חרס בתוכה כ״א מנורת ברזל ונחשת ונר שעוה, והובא בב״י סי׳ תרל״ט. צ) כל תשמיש שמבשלין בהן וכו׳ עיי׳ לעיל סי׳ שנ״ז. ק) ולא יכסה הסוכה במחצלת וכו׳ עיי׳ לעיל סי׳ שנ״ח ובמש״כ שם. ר) ושלא יהא ריחו רע עיי׳ סוכה י״ג ע״א כיון דסרי ריחייתו וכו׳ ושם כ״ו ע״א. ש) ואם עשה אותה עבה וכו׳ שם כ״ב ע״ב ועיי׳ לעיל סי׳ שנ״ח

אותה עבה וחשובה כמין בית. אעפ״י שאין כוכבי חמה נראין מתוכה כשירה. ואם הסוכה ישנה צריך לחדש בה דבר וכשירה. ואם לאו אסורה: נשלמו:

ואת זו פי׳ ר״ת:

שסא. ח)**מנא** הני מילי. דת״ר תשבו כעין תדורו. מיכן אמרו היו לו כלים נאים מעלם לסוכה. כו׳. האי פירושא היא. הא דאמ׳ רבא מאני מיכלא לבר ממטללתא. אלא דאפסקא בפירקא ופריק לה. ופירושא דרבא הכי איתה. אמ׳ רבא מאני מיכלא. כגון שלשין בהן ושטוחנין בהן. וכלים שמבשלין בהן. דלא חייבה תורה סוכה אלא בדברים שרגילין לדירה. ומאני מיכלא אין רגילין להיות אלא בחדר האופים. ואותם בני אדם שמהמירין להוציא מן הסוכה קערות לאחר שאכלו בהן. טועים הן. דמפרשי׳ משום מיאוסא וליכא: וכן סוכח בהלכות גדולות: מאני מיכלא כגון דמשהי בהו המירא. ואנני דליישי בר ממטללתא. אבל מאני משתייא במטללתא. דבבית נמי מייתי להו. והוא הדין לקערות. כן כל מאכל המובאים בבית ולא בחדר האופים: תשבו כעין תדורו: פרת״ם: א)ועוד כת׳ ר״ת שרגא אמרי לה (במטלתא) [במטללתא] הדסיפא לאו רבא אמרה. אלא אגב גררה נסיב לה תלמודא. ולא משום תשבו כעין תדורו. (אלא) [ולא] משום מאיסותא. דאפי׳ שרגא דדהבא מיקרי שרגא. ב)ועוד בלולב וערבה קרי לה נר סתם. ג)וגבי ר׳ אבהו אמרי׳ דהוה מטלטל. דלא מיקרי מיאום אלא נר ישן ושל חרס. וטעמ׳ כדמפר׳. ולא פליגי. הא בסוכה גדולה הא בסוכה קטנה. ומשום דמיבעית כיון דקטנה היא. (ולא) [וליכא] בסוכה אלא ראשו ורובו ושלחנו. כי מדליק שרגא ומעייל לנווה מיבעית ומימשיך (לבד) [לבר] מסוכה. ולא מקיים מצות סוכה אבל בגדולה שרי. ואי טעמ׳ משום מאיסותא מה לי גדולה מה לי קטנה. ועוד למאן דמפרש הכי. מאי שנא במאני מיכלא דלא פלוג. תדע דלא אמר׳. וטעמ׳ (כר׳) [כריב״ל] דבסוף לולב וערבה אמ׳ ר׳ יהושע בן לוי דקאמר׳ אין לו כלים להוריד מהו. ד)רבא אמ׳ פוחת בה ד׳. ור׳ יהושע בן לוי מדליק בה את הנר. דממעט לשיעורא. ועדיפא למיפסלא בהכי. מעיולי בה מאני מיכלא. ולא פליגי הא לן והא להן. לבני ישר׳ דליכא יום טוב פוחת. ולהגהו מודי רב לפחות. לבני בבל דאיכא יום טוב ומיתב יתבינן. מודה ר׳ יהושע בן לוי דמדליק בה את הנר. וכן דרך התלמוד היכא דאיכא הא לן והא להן. דבני בבל מודו לבני ארץ ישר׳ ובני ארץ ישר׳ מודו לבני בבל. כדאמרי׳ בפ״ק דשבת ה)גבי תפילת ערבית רשות. ובקידושין פ״ק גבי ילמד תורה בטהרה. וריחיים בצוארו. דר׳ יוחנן השיב לבני בבל שהן עניים כריחיים בצוארו נושאין ואחר כך לומדין ו)[וכן] שלח ר׳ אביתר בני אדם העולין משם לכאן כו׳ דלומד תורה ואחר כך ישא אשה. בפ״א דגיטין. ומהכא שמעי׳ נמי דמיתב יתבינן. דפירושי ר״ה פוסקין ר׳ יוחנן ור׳ יהושע בן לוי הלכה כר׳ יהושע בן לוי. וכן נ״ל. וכן פסק גבי פלוגת׳ דאבא שאול ז)גדולים קנו עצמן בני חורין. וכן הית׳ הגירס׳ בספרי׳. ח)גבי רב יהודה (הצרואה)

ובמ״ש שם. מאני מיכלא וכו׳ שם כ״ט ע״א ועיי׳ לעיל סי׳ שנ״ז. ח) מנה״מ שם כ״ט ע״א ועיי׳ לעיל סי׳ שנ״ז ומש״כ שם, ועיי׳ בספר הישר לר״ת סי׳ ש״י. א) ועוד כתב ר״ת וכו׳ הוא בספר הישר לר״ת שם עד ותו לא מידי, וט״ס שם אלא דלא מיחזי כדירה וצ״ל אלא ודאי מיחזי כדירה, ולא משום מאיסותא כצ״ל. ב) ועוד בלולב וערבה וכו׳ שם מ״ח ע״ב. ג) וגבי ר׳ אבוה אמרינן וכו׳ שבת מ״ו ע״א, דקטנה היא וליכא בסוכה וכו׳ כצ״ל. וממשיך לבר מסוכה כצ״ל, וטעמא כריב״ל וכו׳ כצ״ל. ד) רבא אמר פוחת וכו׳ לפנינו שם ר׳ חייא בר רב אמר וכו׳ וצ״ל רב חייא בר אשי אמר וכו׳ וכן בבה״ג ובריי״ף ובראי״ש, וכבר הוגה כן על הגליון מתגריי״ב. ה) גבי תפילת ערבית רשות שבת ט׳ ע״ב, ועיי׳ תוס׳ שם ד״ה הא לן וכו׳ ובקידושין פ״ק כ״ט ע״ב ובריטב״א שם. ו) וכן שלח ר׳ אביתר בני אדם וכו׳ כצ״ל עיי׳ גיטין ו׳ ע״ב. ז) גדולים קנו עצמן בני חורין וכו׳

[הנדואה]. בזה פי׳ למיתה וזה פירש לחיים. בקידושי׳. וסייעתיה מדר׳ יהושע בן לוי. ממסכת גיטין. וה״פ איכא דאמרי גדול היה וזה פירש למיתה וזה פירש לחיים. וזכה בו. כדי שלא יזכה בעצמו. ואיכ׳ דאמרי קטן היה וצריך לזכות בו כדי שלא יזכו בו אחרים וכדאבא שאול דאמ׳ כל הקודם בהן זכה. והשתא אתי שפיר דהילכת׳ כאבא שאול. דקאי ר׳ יהושע כוותיה בגיטין. ופריך תלמוד׳ תינח סוכה קטנה. סוכה גדולה מאי איכא למימר. דמעייל (מיני) [מאני] מיכלא. וכדרבא. מכלל דשרנא לאו רבא אמרה. ולאו מטעמיה דמאני מיכלא. דאי חד טע׳ מאי טע׳ שבק ר׳ יהושע בן לוי פסולה דמאני מיכלא דשייך בכולהו. ונקט פסולה דהדלקת נר. אבל ודאי משום דעדיף פסוליה ממעט ליה. אבל מאני מיכלא אינו ממעט אלא ודאי מיחזי כי דירה: ותו לא מידי: לשון ר״ת:

ת׳: ואילו הלכות גדולת קצובות מרב יהודאי גאון מהילכות לולב:

שסב. ט) **לולב** הגזול והיבש פסול. אם לקחו מגוי בדמי׳ כשר. י) אם הוא כמוש לא לח ולא יבש. כשר. וכן ארבעת מיני׳ שבלולב. ולולב צריך שיהא כ) ארכו ג׳ טפחים. כדי שיהא טפח יוצא מן ההדס. וב׳ טפחי׳ בתוך ההדס פחות מג׳ טפחים פסול. ל) וארבעה מינין מעכבין זה את זה. ולא יצא ידי חובתו אפי׳ חסר אחת מהן. מ) והאתרוג שיעורו עד כאגוז בינוני. פחות מאגוז פסול. שנים ערבות ושנים הדסים בלולב כשירים. ויצא ידי חובתו. וחובת ציבור. פחות מיכן פסול. וההדסים שנים. אחד עבות ואחד שוטה כשר: נשלמו: פי׳ ר״ת. נ) לולב הגזול והיבש פסול. לא שנא ביום טוב ראשון ולא שנא

שם ל״ט ע״א ועיי׳ תוס׳ שם ד״ה הלכה וכו׳. ח) גבי רב יהודה הנדואה כצ״ל קידושין כ״ב ע״ב וע״ש בתוס׳ ד״ה וא״ד קטן היה וכו׳ ותוס׳ חולין צ״ז ע״א ד״ה אמר רבא וכו׳. מאני מיכלא כצ״ל. ט) לולב הגזול וכו׳ שם כ״ט ע״ב אם לקחו מגוי וכו׳ עיי׳ שם ל׳ ע״א וכן הוא ג״כ בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קצ״ג עד ואחד שוטה כשר. י) אם הוא כמוש וכו׳ שם ל״א ע״א כמושים כשרים וכו׳ ועיי׳ בשו״ת שערי תשובה משם רב נטרונא גאון סי׳ שי״ג וששאלתם הא דאמר רבנן לולב הגזול והיבש פסול היכא דלא שכיח דשפיר מיניה סמכינן אדר׳ יהודה ומברכין עליה או דילמא עבדינן כמתניתין וחכמים בכמושין ואסרינן ליה ליבש ואפילו היכא דלא איכא דשפיר מיניה הלכה מאי. כך הראונו מן השמים שהלכה כחכמים דמתניתין לולב גזול והיבש פסול וכן אתרוג וכן הדס וכן ערבה יבשין פסולים בין ביו״ט ראשון בין ביו״ט שני וכמושין כשרים דקאמרינן וכולם כמושין כשרים יבשים פסולים אבל ודאי במקום שאפשר להביא אותן כשהן הדורים אפילו בכמה פרסאות הידור מצוה עדיף אבל אם אין יכולין להביא אותן כל עיקר מליבטל יוצאין ביבש דתניא אמר ר׳ יהודה מעשה בבני כרכין שהיו מורישין את לולביהן לבניהם (ולא) אמרו לו חכמים משם ראיה אין שעת הדחק ראיה. ועיין בהג״א פ״ג סי׳ י״ד. ובמרדכי פ״ג סי׳ תש״נ. ובשו״ת משאת בנימין סי׳ י״ז שהאריך בזה ע״ש. כ) ארכו ג׳ טפחים וכו׳ ע״ש כ״ט ע״ב במשנה ופירש״י שלשה טפחים תהא השדרה כנגד אורכו של הדס וטפח יותר כדי לנענע וכו׳ ועיי׳ שם ל״ב ע״ב. ולשון המחבר הוא תמוה וראיתי שכן הוא ג״כ בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קצ״ג וז״ל לולב הגזול והיבש פסול ואם לקחו מן הנכרי בדמים כשר ואם הוא לא לח ולא יבש כשר וכן ד׳ מינין שבלולב. ולולב צריך להיות ארכו ג׳ טפחים שיצא מן ההדס טפח וב׳ טפחים בתוך ההדס פחות מג׳ טפחים פסול. ושם הגיה המגיה תחת ג׳ ד׳ טפחים, ותחת וב׳ טפחים וכו׳ וג׳ וכן צריך להגיה גם כאן, ועיי׳ בש״ע סי׳ תר״נ ובשו״ת שערי תשובה סי׳ שי״ב, ובשו״ת משכנות יעקב סי׳ קכ״ט. ל) וארבעה מינין מעכבי׳ זא״ז וכו׳ שם ל״ד ע״ב ומנחות כ״ז ע״א. מ) והאתרוג שיעורו עד כאגוז וכו׳ וכן הוא בפרדס סי׳ קצ״ה כר״מ שם ל״ד ע״ב ולא כר״י וקשה הא קי״ל ר״מ ור״י הלכה כר׳ יהודה ועיין ביש״ש ב״ק פ״א סי׳ כ״ד ואפשר דאיירי בשעת הדחק וכמו שפסק הרק״ח סי׳ רי״ט אתרוג קטן כאגוז כשר בשעת הדחק, וכן פסק באו״ז ה׳ סוכה סי׳ ש״ט לא מצא כביצה כדיי הוא לסמוך עליו על ר״מ בשעת הדחק ומביא כאגוז כשר ועיי׳ ברא״ש ב״ק פ״א סי׳ ז׳ ובשו״ת מהרי״ק סי׳ ס״ב. וכן מה שכתב שנים ערבות וההדסים שנים וכו׳ צריך לפרש דאיירי נמי בשעת הדחק דאפילו בהדס אחד וקטום נמי יוצא בשעת הדחק וכדעת הרמב״ן במלחמות הביאו המ״א בש״ע סי׳ תרנ״א ס״ק א׳ ועיי׳ בביאורי הגר״א שם ס״ק ב׳. נ) לולב הגזול והיבש פסול וכו׳ עיי׳ לשו׳ הגמרא ריש פרק לולב הגזול כ״ט ע״ב ומסתימות לשו׳ המחבר משמע דלא מחלק באיסור גזול וכן בטעם הדר בין יו״ט ראשון לשאר הימים ושניהם אסורים כל שבעה וכפשטות הסוגיא שם אליבא דרשב״י קא פסיק ותני לא שנא ביו״ט ראשון ולא שנא ביו״ט שני בשלמא יבש הדר בעינן וליכא אלא גזול בשלמא יו״ט ראשון דכתיב לכם משלכם אלא ביו״ט שני אמאי לא א״ר יוחנן משום רשב״י משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה וכו׳ וכן נראה ג״כ שהוא דעת הרי״ף מדלא הביא בפסקיו אלא המשנה כצורתה ולא הביא הך ופליגא

ביום טוב שני. גזול מאי טעמ'. דכת' ולקחתם לכם. ולאו דידיה הוא. וביום טוב שני פסול ס) משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה. יבש. בעינא הדר וליכא. ע) אמ' רבא הדס של מצוה אסור להריח בו. מאי טעמ' הדס דלריחא עביד. כי מקצי ליה למצוה מריחא קא מקצי ליה. אתרוג דלאכילה. כי קא מקצי ליה למצוה מאכילה קמקצי ליה ולא מריחא. פ) לפיכך אסור למיכלה כל שבעה. ר' שמעון בן יוחי אומ' צ) כל המצות (כולו) [כולן] מברך עליהן עובר לעשייתן כגון לולב ושאר מצות ק) חוץ מטבילת גר. וכיון דאגבהה נפק ביה. ואין יוצא ידי חובתו ר) אלא דרך גדילתן. שנא' עצי שטים עומדים: ת"ר ענף עץ עבות. זה הדס. היכי דמי עבות. אמ' רב יהודה דקיימי ש) תלתא טרפי בחד (קצא) [קינא]: והילכתא או' זמן בשמיני של חג ואין אומ' זמן בשמיני של פסח. דאמ' בפ' לולב וערבה. תניא כוותיה דרב נחמן ת) שמיני רגל בפני עצמו לעניין פז"ר קש"ב:

הילכות אתרוג.

שסג. פי' רת"ם. ת"ר א) אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי לבן או מנומר. פסול אתרוג כדור פסול. דזה אינו הדר. ויש אומ' אף התיום ב) עלתה חזית. אבעבועות על רובו. ניטלה פיטמתו. נקלף. ניקב. נסדק. וחסר כל שהוא פסול. עלתה חזית על מיעוטו כשר. לא שנו אלא במקום אחד. אבל בשנים ושלשה

דר' יצחק דא"ר יצחק בר נחמני אמר שמואל לא שנו אלא ביו"ט ראשון אבל ביו"ט שני מתוך שיוצא בשאול יוצא נמי בגזול (ל' ע"א) ועיי' ברא"ש ובר"ן שם. אכן הרמב"ם בפ"ח מה' סוכה ה"ט כתב כל אילו שאמרנו שהם פסולים מפני מומין שבארנו או מפני גזל וגניבה ביו"ט ראשון בלבד אבל ביו"ט שני עם שאר הימים הכל כשר. וכן פסק בש"ע סי' תרמ"ט. וסבר דגם בפסולים מחמת שאינם הדר ג"כ אינם פסולים רק ביו"ט ראשון אבל בשאר הימים כשר. ועיי' בלח"מ שם שהקשה לדעת הרמב"ם מהא דאיתא לקמ' (ל"ו ע"ב) אתרוג שנקבוה עכברים אמר רב אין זה הדר איני והא ר' חנינא מטביל בה ונפיק בה ולר' חנינא קשיא מתניתין בשלמא מתניתין לר' חנינא לא קשיא כאן ביו"ט ראשו' כאן ביו"ט שני אלא לרב קשיא. הא לדעת הרמב"ם דביו"ט שני ליכא פסול דהדר גם לרב לא קשיא מדר' חנינא דהא ר' חנינא נמי מודה דלא מיקרי הדר ומ"מ יוצאים ביו"ט שני ע"ש ולפי ענ"ד אין כאן התחלת קושיא דהא הרמב"ם פסק דלא כסוגית הגמרא מדפסק ותני וכו' אלא כדאמר ר' יצחק בר נחמני אמר שמואל לא שנו אלא ביו"ט וכו' וה"ה לכל שאר הפסולים משום יבש ומשום הדר ג"כ כשרים ביו"ט שני. וצריך לפרש לדעת המקשה אדרב מדר' חנינא דהיה סבור דרב דקאמר אין זה הדר כוונתו דפסול כל ז' הימים כסתמא דגמרא דריש פירקין מדפסק ותני וכו' דאי כוונת רב לפוסלו רק ביו"ט ראשו' ל"ל למימר אין זה הדר הא בלאו האי טעמא דהדר הוא פסול מטעם חסר כדתנן (ל"ד ע"ב) ניקב וחסר כל שהוא פסול. וע"כ דבעי לאשמועינ' לפוסלו כל ז' משום הדר וא"כ שפיר מקשה מדר' חנינא. ס) משום מצה"ב וכו' עיי' תוס' שם ט' ע"א ד"ה התהוא. ותוס' ל' ע"א ד"ה משום וכו' ותוס' גיטין נ"ה ע"א ד"ה מאי טעמא וכו' ותוס' ב"ק ס"ז ע"א ד"ה אמר עולא וכו' ועיי' בש"מ שם. ובבעל המאור ריש פ"ג דסוכה. ועיי' בשו"ת שאגת ארי' סי' צ"ד וסי' צ"ז צ"ח צ"ט. ובט"א ר"ה כ"ח ע"א ד"ה שלמים וכו'. ועיי' שו"ת נו"ב מה"ת חלק א"ח סי' קל"ב קל"ג קל"ד. ע) אמר רבא הדס של מצוה וכו' וכן הוא גירסת הרי"ף ואמר רבא וכו' ולפנינו שם ל"ז ע"ב איתא ואמר רבה וכו'. פ) לפיכך אסור למיכלה כל שבעה עיי' תוס' ביצה ל' ע"ב ד"ה אבל וכו' ותוס' שבת כ"ב ע"א ד"ה סוכה תניא משמע דטעמא דנוי סוכה משום ביזוי מצוה וקשה לר"י בפרק כירה משמע דטעמא משום מיגו דאיתקצי למצותה. ותירץ דצריכי לתרווייהו דמשום דאיתקצו למצותה לא הוי אסרינן בחוה"מ דלא שייך מוקצה אלא בשבת ויו"ט. ועיי' במהרש"א שם לצדדין קאבר וכו' ועיי' בשו"ת הרא"ש כלל כ"ד אות ט' נוי סוכה אסירי מתרי טעמי וכו' אסרינן להו משום הוקצה למצותו אפילו נפלו בחוה"מ וכו' ועיי' בשאילתות ריש פרשה שלח. ובטור וב"י סי' תרנ"ג ובמ"ז שם ס"ק א'. ועיי' בב"ם על א"ח סי' תרל"ח. וסי' תרנ"ג. צ) כל המצות כולן וכו' כצ"ל שם ל"ט ע"א ועיי' בתוס' ד"ה עובר וכו' ועיי' בטורי אבן ר"ה כ"ח ע"ב ד"ה וראיתי להתוס' וכו' מה שהקשה על דבריהם. ק) חוץ מטבילת גר וכו' עיי' פסחים ז' ע"ב ותוס' ד"ה על הטבילה אומר ר"ח בשם הגאו' דוקא בטבילת גר וכו'. ר) אלא דרך גדילתן שם מ"ה ע"ב. ש) תלתא טרפי בחד קינא כצ"ל שם ל"ב ע"ב. ת) שמיני רגל בפני עצמו. שם מ"ח ע"א ועיי' בתוס' ד"ה רגל וכו'. א) אתרוג תפוח סרוח וכו' שם ל"ו ע"א ע"ש. ב) עלתה חזית אבעבועות וכו' כן פירש"י במשנה ל"ד ע"ב כמין אבעבועות דקות. ועיי' ברא"ש פ"ג סי' ט"ו ובשו"ת מבי"ט ח"ש סי' מ"ט. ועיי' בכורות מ"א ע"א. וב"ק פ' ע"ב. ובפירש"י על התורה ויקרא כ"א כ' ועיי' ערוך ערך חזז וכו'

מקומות הוה ליה כמנומר ופסול. ביום ראשון חסר כל שהוא פסול. בשאר ימים כשר. ג) דהא ר׳ (יוחנן) [חנינא] מטבל בה ונפיק בה כל מאכל על ידי טיבול כמו שמצינו בערבי פסחים. ד) השמש מטבל (כפני) [בבני] מיעיים ונותן לפני האורחים: נשלמו ת״ם: ואם לחשוך אדם לומר כי היכי דבשמיני ספק שביעי דסוכה מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן. אמאי לא עבדינן הכי נמי גבי לולב בשמיני ספק שביעי לנוטלו בלא ברכה: השיבהו דלא דמו אהדדי. דסוכה דהוי כל ז׳ מדאורייתא׳ כדכת׳ בסוכת תשבו שבעת ימים. מחמרי׳ ביה טפי מספיקא. אבל לולב דיום ראשון הוא דהוי דאורייתא בלבד. כדכתי׳ קרא (ולקחתם) ולקחתם לכם ביום הראשון מיכן ואילך דרבנן. לא אחמור רבנן בספיקא: מ״ר: ר״ש: עד כאן ת׳:

הילכות לולב.

שסד. אין אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חבירו אלא א״כ נותנו לו במתנה. אבל בשאול אינו יוצא ידי חובתו. ולא בגזול. והני מילי ביום הראשון. ובשאר כל ימי החג אדם יוצא בלולבו של חבירו: ה) מנא הני מילי. דת״ר ולקחתם. שתהא לקיחה לכל אחד ואחד. מדהוה ליה למיכתב ולקחת. וכתב ולקחתם. לכם. משלכם. להוציא את השאול ואת הגזול. מיכן אמרו אין אדם יוצא ביום טוב הראשון של חג בלולבו של חבירו. ו) אלא א״כ נותנו לו במתנה: ומעשה בר״ג ור׳ יהושע (ור׳ עקיבא ור׳ טרפון) [ור״א בן עזריה ור׳ עקיבא] שהיו באים בספינה ולא היה לולב אלא לר״ג בלבד שלקחו באלף זוז. נטלו ר״ג ויצא בו. (נטלו) ונתנו לר׳ יהושע בן לוי ויצא בו. נטלו ר׳ יהושע ויצא בו ונתנו לר׳ אלעזר בן עזריה ויצא בו. ונתנו במתנה לר׳ עקיבא. נטלו ר׳ עקיבא ויצא בו. והחזירו לר״ג. למה לי למימר החזירו. מילתא אגב אורחיה קמ״ל דמתנה על מנת להחזיר שמה מתנה. כדרבא דאמ׳ רבא הנותן לולב לחבירו על מנת שיחזיר (בו) [לו]. נטלו ויצא בו. החזירו לו יצא. לא החזירו לו [לא] יצא: למה לי למימר שלקחו באלף זוז. להודיע כמה מצות חביבות עליהן. פי׳ למה לי למימר

ועיי׳ בשו״ת תה״ד סימן צ״ט. ג) דהא ר׳ חנינא מטבל בה וכו׳ כצ״ל וכן הוא לפנינו שם ל״ו ע״ב ר׳ חנינא מטביל בה ונפיק וכו׳ וכן הביא גם המחבר לקמן סי׳ ש״ע. ד) השמש מטבל בבני מעיים וכו׳ כצ״ל פסחים ק״ז ע״ב והוא לשו׳ רש״י שם ל״ו ע״ב. ה) מנה״מ דת״ר ולקחתם וכו׳ שם מ״א ע״ב מדהוה ליה למיכתב ולקחת וכו׳ וכן כתבו התוס׳ ד״ה ולקחתם וכו׳ ובתוס׳ כ״ט ע״ב ד״ה בעינן הדר וכו׳ וקשה לי דהא לעיל ל״ד ע״ב מפיק ליה להאי קרא ולקחתם שתהא לקיחה תמה ע״ש ועיי׳ בסמ״ג עשין ה׳ לולב סי׳ מ״ד שהביא גירסא אחרת ותניא שתהא לקיחה „תמה״ לכל אחד ואחד, ועיי׳ בתוס׳ הרא״ם על הסמ״ג ובהגהות רש״ל שם מחק תיבת תמה ע״ש ועיי׳ בכפ״ת וצ״ע. ו) אלא א״כ נותנו לו במתנה, עיי׳ תוס׳ שם מ״א ע״ב ד״ה אלא א״כ וכו׳ ומה שנהגו הקהל לקנות אתרוג בשותפות מלמדין אותן שיהו כולן נותן כל אחד ואחד חלקו לחבירו על מנת להחזיר, ויש לסמוך דכיון דקנאהו ע״מ לצאת בו ואע״ג שלא פירשו סתמא דמילתא כאלו פרשו דמי כיון דבענין אחר אין יכולין לצאת בו, ודעתם כדעת הרשב״ם בב״ב קל״ז ע״ב ומנהג שלנו שנהגו לברך כל הקהל באתרוג אחד וכו׳ ע״ש ועיי׳ ברא״ש פ״ג דסוכה סי׳ ל״א ובטור א״ח סי׳ תרנ״ח שהביאו תשובת רב שרירא גאון ודאי בשאר ימות החג מיום השני והלאה יצאו ידי חובתן באותו לולב אבל ביום ראשו׳ צריך כל אחד ואחד ליטול לולב שלו, וכן ראוי שתעשו להיות קונין הלולב לאחד מן הצבור או שיקחנו מממונו או שיתנו הדמים לחזן במתנה והוא יקנהו לעצמו וביו״ט ראשון יתנהו במתנה לאחד מן הזקנים וכל אחד יתנהו לאחר במתנה עד שיבוא לידי כולן ונהגו באשכנז ובצרפת כרשב״ם, והנה דעת התוס׳ הוא כדעת הרשב״ם סתמא דמילתא כאילו פרשו, ולדעת רב שרירא גאון צריך שיפרש לכל אחד שיתנהו במתנה לאחר עד שיבוא לידי כולן, ועיי׳ בשו״ת הרשב״א סי׳ ס״ב וסי׳ ק״ו, ודעתו כדעת התוס׳ ורשב״ם ומש״כ וגדולה מזו כתב רש״י וכו׳ ט״ס וצ״ל כתב רשב״ם וכו׳ ע״ש ומסיים וז״ל זהו שנראה לי אע״פ שראיתי למקצת מגדולי המורים הראשונים שכתבו בנדון שלפנינו באתרוג שלקחוהו הצבור שצריך לכל יחיד ויחיד ע״מ להחזיר עכ״ל והכוונה דלא כדעת רב שרירא גאון והפוסקים כוותיה, ועיי׳ בשה״ל סי׳ שס״ד, ודעת המחבר הוא כדעת רב שרירא גאון, ועיין בספר קהלת יעקב, ובשו״ת משכנות יעקב חיו״ד סי׳ מ״ז וסי׳ מ״ח. ומעשה ברבן גמליאל ור׳ יהושע ור׳ אלעזר בן עזריה ור׳

החזירו. מה אנו למידין דאיצטריך לתנא למיתנייה במתני׳. הא קמ״ל דר״ג על מנת שיחזירו לו נתנו להם. ואפי׳ הכי הויא מתנה עד שיצא בו. דהחזירו יצא. דמתנה על מנת להחזיר שמה מתגה. והרי החזירו. אבל אם לא החזירו אינלאי מילתא דמעיקרא גזול הוא בידו:

פסק. ש״מ שצריך אדם לדקדק על לולב ואתרוג ביום טוב ראשון ז) שיהו שלו גמור ולא שאול. וכל שכן בגזול דלא נפיק: וכל בני העיר שאין (שאין) להם אלא לולב ואתרוג אחד צריך שכולם יהא דעתם ליתנו לכל אחד בשעה שמברך בו. ח) או כולם (יפקידוהו) [יפקירוהו]. ואותו שיקחהו לצאת בו יהא זוכה מן ההפקר. ולאחר שבירך בו צריך שיהא גם הוא מפקירו. או נותנו במתנה לחבירו הרוצה לצאת אחריו: וכן (יעשה) [יעשו] כולם. ומי שאינו מדקדק בדבר אינו יוצא ידי חובתו: ובשאר ימות החג. דליתנהו בנטילת לולב אלא מדרבנן. אדם יוצא בלולבו של חבירו. דהא כת׳ ולקחתם לכם ביום הראשון. ראשון דווקא: ט) והיכא דמיקלע יום טוב הראשון של חג בשבת. לא מפקי להושענא. ולא מברכינן ביה. ואע״ג דכת׳ ביום הראשון. ואמור רבנן ביום ואפי׳ בשבת. הני מילי במקדש. אבל בגבולין לא. מאי טעמ׳ אמ׳ (רבא) [רבה] גזירה שמא יטלנו בידו וילך אצל בקי ללמוד ויעבירנו ארבע אמות ברשות הרבים. י) והיינו טעמ׳ דלולב. והיינו טעמ׳ דשופר. והיינו טעמ׳ דמגילה: פי׳ כ) ללמוד נענועו או ברכתו. ויעבירנו. כו׳. ואם תאמר הוה ליה למימר ויוציאנו. דהא הוצאה קדמה להעברה. איכ׳ למימ׳ ל) דאפי׳ (לו) [הוא] בשדה ולולב בידו יש לגזור אהעברה. ולכך

עקיבא כצ״ל. ע״מ שיחזיר לו כצ״ל ואינו מדקדק להעתיק לשון הגמרא. ז) שיהו שלו גמור וכו׳ לשון התוספתא פ״ב דסוכה אין אדם יוצא ידי חובתו בלולבו של חבירו אלא א״כ נתנו לו במתנה גמורה, ועיי׳ ברא״ש שם סי׳ ל׳ וצריך שיתנהו לו במתנה גמורה ע״מ שיחזיר ואחר שיצא בו צריך להזור וליתנה לו במתנה בשעת חזרה אבל אם אמר לו יהא במתנה עד שתצא בו ואח״כ יהא שלי כבתחילה לא יצא בו דהוי כמו שאול ותדע מדאמר לקמן (מ״ו ע״ב) לא ליקני איניש לוליבא לינוקא ביומא טבא קמא דינוקי מקני קני אקנויי לא מקני ואם אינו צריך להחזיר לו במתנת נהי דקמן לאו בר אקנויי הוא ליקני ליה עד שיצא בו ולחזור לו ממילא, אלא ודאי צריך לחזור וליתנו לו במתנה וקטן לאו בר אקנויי היא עכ״ל, וכן הוא בריטב״א בקידושי׳ ו׳ ע״ב ומיהו מתנה על מנת להחזיר הקנאה גמורה היא וממון שלו וכשמחזירה לו הקנאה גמורה בעי כשאר הקנאות דעלמא, ומסתברא שאם שעבדה לבעל חובו הרי הוא משועבד ומחזיר וגובה ממנה לאחר חזרה וכו׳ ועיי׳ בקצות החשן סי׳ רמ״א שחולק ע״ז וס״ל דמתנה ע״מ להחזיר הוא כמשמעו ולא בעי המקבל כשמחזיר להנותן להקנותו, ומה שכתב הרא״ש אבל אם אמר לו יהא במתנה עד שתצא בו ואח״כ יהא שלי כבתחילה לא יצא בו דהוי כמו שאול לדעת הקה״ח לא הוי כמו שאול ע״ש ועיי׳ בנתה״מ סי׳ הנ״ל ועיי׳ בא״מ על ש״ע א״ע סי׳ כ״ח ס׳ ב׳. ח) או כולם יפקירוהו וכו׳ כצ״ל שיהא גם הוא מפקירו וכו׳ וכן הוא במרדכי פ״ג סי׳ תשנ״ז ע״ש ומותר להפקיר בשבת או ביו״ט כדאיתא בשבת קכ״ז ע״ב דמאי תא לא חזי ליה כיון דאי בעי מפקיר ליה לנכסיה והוה עני וחזיא ליה וכו׳ וכן יוכל אדם לזכות מן ההפקר בשבת כדאיתא התם ק״כ ע״ב חשבון מאי עבידתיה מהפקירא קזכו וכו׳ וכן הוא בשו״ת עבודת הגרשוני סי׳ כ״ה ע״ש. ט) והיכא דמיקלע יו״ט וכו׳ ואע״ג דכתיב ביום הראשון וכו׳ כל זה הוא לשון בה״ג. י) והיינו טעמא דלולב וכו׳ לא שייך הכא ואגב גררא נקטיה, ולפנינו שם מ״ב ע״ב ליתא. כ) ללמוד נענועו וברכתו וכו׳ כן הוא לשון רש״י ופירושו שם. ל) דאפילו הוא בשדה וכו׳ כצ״ל ועיין תוס׳ מ״ג ע״א ד״ה ויעבירנה וכו׳ ובתוס׳ ר״ה כ״ט ע״ב ד״ה שמא וכו׳ ובתוס׳ ביצה י״ח ע״א ד״ה שמא וכו׳ ובצל״ח שם ועיי׳ תוס׳ מגילה ד׳ ע״א ד״ה ויעבירנה וכו׳ ובטו״א שם ד״ה רי״א מפני שעינהם וכו׳. ובטו״א ר״ה כ״ט ע״ב ד״ה גזירה וכו׳ ובד״ה והיינו טעמא וכו׳ ובספר תמים דעים כו׳ ע״ז נשאלה שאלה בפני רבינו מה טעם גזרו בשופר ולולב כי מתרמי בשבת שמא יעבירנו וכו׳ ובמילה לא גזרו, והשיב מצות שתלויות בקבוע החדש גזרו דשמא טועים אנו בקדוש החדש ואתי לחלל שבת שלא לשם מצוה, אבל מילה שהוא בשמיני וליכא למתלי בטעות לא גזרינן דאי אפילו מייתי ליה ליכא אסורא דאורייתא, דמדאורייתא מכשירי מילה דוחין את השבת דכתיב ביום ואפילו בשבת, כך מצאתי מכתב ידי ינוק וחכים אחי ר׳ משה ז״ל ועיי׳ ברשב״א סוכה מ״ג ע״א דהא דמילה דוחה שבת בשמיני שלה בדין תורה ולא העמידו חכמים דבריהם לגזור בה משום גזירה דרבה היינו טעמא משום דבמילה יום שמיני שלו ברור וכיון שהוא מחוייב מן התורה מעתה לא גזרו בו לדחות מצותו מעליו משא״כ בלולב שאינו ברור מן התורה כיון דאין אנו בקיאין בקיבועא דירחא ע״ש עוד יש במילה טעם אחר נכון כיון שמלאכת המילה עצמה מלאכה גמורה ודחאה תורה להלל בה שבת משום מצות מילה היאך יגזרו בה חכמים משום גזירת הוצאה דרבה היא גופה לא דחיא מילה וגזירה דמלאכה אחריתי ידחי לה זה ודאי

נקט העברה: אינמי דהכא במאי עסיקינן מ) שיש (סטין) [סטיו] שהוא מקום פטור סמוך לביתו. דמשום הוצאה לא מיחייב כדמוכח בפ"ק דשבת. נ) אינמי שפינה הלולב מזוית לזוית ונמלך עליו והוציאו. דמשום הוצאה לא מיחייב שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך: אי נמי דמשום הוצאה לא מיחייב דטעה בדבר מצוה ולא עשה מצוה פטור. ואחרי שילך אצל בקי וידע דין נטילתו יעבירנו. דתו אינו טועה. שהרי כבר נפיק חובתיה: ולא נהירא דהא אמרי' פ"ב דביצה. דכולי עלמ' מיהא ס) כלים בשבת לא (מטבללינן) [מטבילינן] ומסיק גזירה שמא יעבירנו. והתם ודאי ליכא למיפטר להוצאה משום האי טעמ'. דמאי טעה בדבר [מצוה] שייך התם: אינמי להכי לא נקט הוצאה. כי טפי ידועה הוצאה שהיא מן התורה. ולא מצינו שחשו חכמים בדבר: ואי משום לא יצא החייט במחטו שמא ישכח ויצא. ההוא ויצא. ויעביר קבעי מימר שהרי הוא יצא מקודם חשיכה. והכי קאמ' לא יצא במחטו קודם חשיכה. שמא אחר חשיכה יצא עמה בדרכים כאשר היה יוצא מבעוד יום והיינו העברה: ג"'. ואם תאמר הא דאמ' רבא הילך אתרוג זה על מנת שתחזירו לי החזירו יצא לא החזירו לא יצא. החזירו אמאי יצא. והתנן בנדרים פ' השותפין. ע) כל מתנה [שאינה שאם] (שהיא) הקדישה אינה מקודשת אינה מתנה. מההיא מעשה דבית חורן פ) ובקידושין מייתי ליה. והכא לאפוקי הוא דיהבתיה נהליה. ולא לאקדושי. דכיון דלא מצי מקדיש ליה הוך נפיק ביה. תריץ. צ) הא מיהא מצי לאקדושיה ולמיפרקיה ולאהדורי. וקא מיתהני מיני שוה פרושה. בההיא (תנאה) [הנאה] דקמקדש ליה: ואם תאמר אמאי אם לא החזירו לא יצא והא קמסיק ק) בגיטין פ' (הניזקין) [מי שאחזו] דתנאי בדבר אחד ומעשה בדבר (אחד) [אחר] בענן. וכי מעשה דתנאי בני גד ובני ראובן דאמרי' בקידושין פרק האומר. כל תנאי שאינו כתנאי בני גד ובני ראובן אינו תנאי. ר) ובעינא תנאי כפול. ותנאי קודם למעשה. והן

א"א. ועל תירוצו הראשו' הקשיתי מהא דשבת קל"ו ע"א הא לא שהה ספיקא הוי מימהל היכי מהלינן אמר רב אדא בר אהבה מלין אותו ממה נפשך אי חי הוא שפיר קא מהיל ואם לאו מחתך בבשר הוא, ולפי תירוץ הרשב"א הנ"ל קשה הא גם במילה איכא ספיקא לדברי רשב"ג והוה לי' למיגזר משום גזירה דרבה כמו בלולב, וראיתי שכבר הקשה קושיא זו בספר מחנה לוי והניח בצע"ג ועיי' בשו"ת שער אפרים סי' ב', ועיי' בר"ן ריש פ"ד דר"ה, ובט"ז סי' תקפ"ח ס"ק ה' ובמ"א ס"ק ד'. מ) שיש סטיו שהוא מקום פטור וכו' כצ"ל. נ) אי נמי שפינה הלולב וכו' התוס' שם דחו טעם זה, ובכפות תמרים כתב דרש"י ס"ל דמרשות היחיד לר"ה דוקא פטור היכא דלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך אבל בהעברת ד' אמות בר"ה דהילכתא גמירה לה חייב בכל ענין ע"ש וכן נראה שכן הוא דעת התוס' שבת ה' ע"ב ד"ה בשלמא וכו'. ס) כלים בשבת לא מטבילינן וכו' כצ"ל ביצה י"ז ע"ב ע"ש. דמאי טעה בדבר מצוה כצ"ל לא יצא החייט במחטו וכו' שבת י"א ע"א. ע) כל מתנה שאינה שאם הקדישה וכו' כצ"ל נדרים מ"ח ע"א ועיי' בר"ן שם ד"ה כל מתנה וכו' ובב"ב קל"ד ע"א תוס' ד"ה כל מתנה וכו' ועיי' תשובה נפלאה בענין זה בשו"ת רבינו יוסף אבן מיגאש סי' מ"ב. והובא מקצת התשובה בברכ"י חיו"ד סי' ש"ה ס"ק ח'. פ) ובקידושין מייתי לה, לא נמצא זה במס' קידושין וצ"ל בב"ב קל"ד ע"א. צ) הא מיהא מצי לאקדשיה וכו' עיי' בשו"ת הנ"ל. ק) בגיטין פ' מי שאחזו דתנאי בדבר אחד ומעשה בדבר אחר בעינן כצ"ל וכו' ועיי' שם ע"ה ע"א תוס' ד"ה לאפוקי וכו' וד"ה אלא וכו' ותוס' שם ע"ב ד"ה דתנאי ומעשה וכו' ובראש שם סי' ח' וט' ועיי' תוס' ב"ב קל"ז ע"ב ד"ה לא החזירו וכו' וברשב"ם שם ד"ה ואם לאו וכו' ובראש פ' יש נוחלין סי' מ"ח בשם הר"ש הזקן, ותוס' קידושין ו' ע"ב ד"ה לא החזירו וכו' ובמקנה שם, ובתוס' קידושין מ"ט ע"ב ד"ה דברים וכו' ובתוס' שם ס"א ע"א ד"ה כל תנאי, ובתוס' כתובות ע"ד ע"ב ד"ה משום וכו' ושם צ"ז ע"א ד"ה זבין וכו' ותוס' סוכה מ"א ע"ב ד"ה הילך וכו' ועיי' ברמב"ם פ"ו מה' אישות ה"א, וה"ב, והי"ז ובל"מ שם, ובמשנה למלך ה"א, ובשער המלך ה"ב, ובא"ע סי' כ"ח סעיף כ', ובח"מ שם ס"ק ל"ג, ושם סי' ל"ח סעיף ב' ג' ד' ובאבני מלואים שם, ובספר בני אהובה להגאון ר"י ז"ל ה' אישות פ"ו האריך בעניי' זה הרבה ע"ש. ר) ובעינא תנאי כפול וכו' עיי' בשו"ת הרשב"א סי' קכ"ו שאלת הנותן אתרוג לחבירו ואמר לו ע"מ שתחזירהו לי צריך תנאי כפול או לא, תשובה כבר הסכימו הגאונים שאין לאחר על מנת כלום, וראיות יש ראויות לסמוך עליהן, דגרסינן בפרק קמא דקדושין ח' ע"א אמר ר' אליעזר האומר לאשה התקדשי לי במנה ונתן לה דינר מקודשת וישלים מ"ט כיון דאמר לה מנה ויהיב לה דינר הוה לי' כמאן דאמר לה ע"מ וכל האומר ע"מ כאומר מעכשיו דמי והא התם דלא כפל תנאו ולא אמר לה אפילו על מנת בפירוש אלא מכיון שאנו דנין דבריו כאלו אמר ע"מ אמר ר"א דמקודשת ובלבד שישלים המנה כתנאי דעלמא, ובאתרוג עצמו כך אמרו בפרק יש נוחלין (קל"ז ע"ב) אתרוג זה נתון לך במתנה

קודם ללאו. ושלא יהא מעשה ותנאי בדבר אחד. וא״כ אמאי לא יצא. דהכי ליכא חד מהני. תריץ משום דהוה ליה מצוה הבאה בעבירה: גימ׳: ואם היה חסר אחד מארבעת מינים שבלולב אינו יוצא ידי חובתו. דת״ר ס) ארבעה מינין שבלולב שנים מהן עושין פירות ושנים אין עושין פירות. העושים פירות יהו זקוקים לשאינם עושים פירות. ושאינם עושים פירות יהו זקוקין למי שעושין פירות. ואין יוצאין ידי חובתן עד שיהו כולם באגודה אחת. וכן הוא אומ׳ (בונה) [הבונה] בשמים (מעליותיו) [מעלותו] ואגדתו על ארץ יסדה (עמוס ט): פי׳ עושין פירות אילו תלמידי חכמים שהן מבקשי׳ רחמים על בעלי בתים שינצלו מכל מיני פורענות. (כד שלחו מיתם) [ע) כדשלחו מתם] (ובעון) [יבעון] רחמי אתכליא על עליא. שאילמלא עליא לא מיתקיימין אתכליא. ושאינן עושין פירות. אילו בעלי בתים שצריכין לעשות נחת רוח לחכמים ולתלמידיהם. פי׳ לולב ואתרוג שעושין פירות מכפרי׳ על בעלי בתים שאינן עושין פירות. והדס וערבה שאין עושין פירות מכפרים על תלמידי חכמים שעושין פירות. ותניא. פ) ארבעת מינין כשם שאין פוחתין מהן כך אין מוסיפין עליהם: לא מצא אתרוג לא יביא פריש ולא רימון ולא דבר אחר. צ) וכולם כמושין (כבושין) [כשרים] יבישים פסולים. פי׳ פריש קויינ״ק. פשיט׳ מהו דתיימ׳ ק) לייתי שלא תשתכח תורת אתרוג. קמ״ל דא״כ נפיק מיניה חורבא. כמושין פלטירש ב׳: וצריך למיהוי שיעור הדס וערבה שלשה טפחים. ואי טפי מג׳ טפחים כשר. בציר מג׳ טפחים פסול. דת״ר ר) וכבר עלו זקני ב״ש וזקני ב״ה לעליית בן בתירא ואמרו לולב אין לו שיעור כלל. והתנן לולב שיש בו שלשה טפחים כדי לנענע בו כשר. אלא אין לו שיעור למעלה דאי טפי מג׳ כשר. אלא יש לו שיעור למטה דאי בציר מג׳ טפחים פסול:

ששה. **אמר** רב יהודה אמר שמואל ש) שיעור הדס וערבה שלשה. ולולב ארבעה. כדי שיהא לולב יוצא מן ההדס טפח. פי׳ כשם שהוא במינו גבוה מכולם. ור׳ פרנך א״ר יוחנן שדרו של לולב צריך שיהא יוצא מן הדס טפח. פי׳ זהו צד שהוא

ע״מ שתחזירהו לי נטלו והחזירו יצא לא החזירו לא יצא, ועוד אפילו בלא ע״מ לא קי״ל כר״מ בתנאי כפול בכל דבר שבממון אלא כרבנן דפליגי עליה אלא דלגבי גיטין חיישינן לר״מ והיינו דאתקין שמואל בגיטי אם מתי ואם לא מתי וכן דעת הרב אלפסי ז״ל בתשובותיו וכן דעת רבותי ז״ל מסכמת עכ״ל ועיי׳ בא״ע סי׳ ל׳ ול״ח סעיף ג׳ ובב״ש ס״ק ד׳, ובסי׳ כ״ט סעיף ו׳ פסק בהרשב״א ע״ש, ולולי דברי הראשונים ז״ל הנ״ל היה נראה לע״ד להוכיח בדרך פשוט דלא דמיא האי תנאה דגבי אתרוג לשאר תנאי דעלמא, דלכאורה יקשה האיך מותר לתן אתרוג לחבירו במתנה ביו״ט לצאת בו הא אסור לתן מתנה ביו״ט עיי׳ ביו״ד סי׳ ר״ל, ובח״מ סי׳ ר״ח, ובסי׳ רל״ה סעיף כ״ח, ועיי׳ מג״א א״ח סי׳ ש״ו ס״ק ט״ו ודעתו שם דאע״ג דביו״ט אינו רשאי לתן מתנה מ״מ באתרוג מותר משום דהוי מתנה ע״מ להחזיר, ומזה גופא מוכח דכוונתו לתן לו האתרוג רק לצאת בו ולא לידי מתנת גמורה, דמהיכי תיתי יעביד איסורא בשביל לזכות לאחר ועי״ד שכתב המקנה קידושין ו׳ ע״ב ע״ש אך מה שכתב שם וז״ל וכש״כ לפי דעת הפוסקים ביו״ד סי׳ ר״ל ובח״מ סי׳ ר״ח דמקח שנעשה באיסור שבת המקח בטל וכו׳ הוא תמוה, ולהיפוך הובא ברא״ש ובריי״ף סוף מס׳ ביצה בשם הירושלמי (ליתא בירושלמי שלפנינו, ונמצא בתוספתא פ״ד דביצה) וכולן שעשו בין אנוסין בין שוגגין בין מזידין בין מוטעין מה שעשו עשוי בשבת ואין צריך לומר ביו״ט וש״מ דמאן דעבר ואקני בשבתא מקרקעי או מטלטלי הקנאה, וכן מוכיח הרא״ש פרק א״נ סי׳ י״ט וכן הוא בח״מ סי׳ קצ״ה, וסי׳ רל״ה סעיף כ״ח וצ״ע, ודעת המחבר דמצריך גם כאן כל פרטי התנאים המפורשים בתנאי דעלמא ומתריץ משום דהוה מצוה הבאה בעבירה נפלאה ממני לא אוכל לה, דכיון דמצריך כל פרטי התנאים ולא התנה, הרי המתנה קיימת ואיך שייך כאן טעמא משום מצוה הבאה בעבירה, וכל הראשונים לא הזכירו טעם זה, וצע״ג. ס) ארבעה מינין שבלולב וכו׳ מנחות כ״ז ע״א ועיי׳ מדרש וי״ר פ״ו ל׳, ובפסיקתא פ׳ כ״ח, ובהערות רש״ב, וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ קצ״א, ובשה״ל סי׳ שנ״ח, ובפסיקתא זוטרתא פ׳ אמור, ובפיוט ליום ראשון של סוכות. ע) כדשלחו מתם יבעון וכו׳ כצ״ל חולין צ״ב ע״א. פ) ארבעת מינין כשם וכו׳ לפנינו סוכה ל״א ע״א איתא ארבעה מינין שבלולב כשם וכו׳. צ) וכולן כמושין כשרים יבשין פסולין כצ״ל שם וגירסתו כגירסת הרי״ף גיאת ובעה״ע ותניא ושארי ראשונים וכולן וכו׳. ק) לייתי שלא תשתכח וכו׳ שם ל״א ע״ב. ר) וכבר עלו זקני ב״ש וכו׳ לעליית בן בתירא מנחות מ״א ע״ב ושם איתא לעליית יוחנן בן בתירא וכו׳. ש) שיעור הדס וערבה שלשה וכו׳ סוכה ל״ב ע״ב ועיי׳ בפירש״י

עשוי כשדרו של בהמה. שהחליות והצלעות מחוברות לה מיכן ומיכן. כמו כן הלולב גדל שמאותו מחציתו עליו עולין מיכן ומיכן. ואמצעו חלק. ועולה כמקל. ואותה שדרה האמצעית צריך שתהא יוצאה למעלה מן ההדס והערבה טפח. לבד מה שהעלין ארוכין למעלה ו) לאחר (שנתלה) [שכלתה] השדרה שאין עוד (עליו) [עלין] מרובקין ועולין בו: ז) והלכה כר' יוחנן מחבירו. כדאמרי' פ"ק דביצה: ח) אמ' רבא לולב בימין ואתרוג בשמאל. מאי טעמ' הני תלת מצות והא חדא מצוה: א"ל ר' ירמיה לר' זריקא מאי טעמ' מברכין אלולב לחודיה. א"ל הואיל וגבוה מכולן. ולינבי' לאתרוג ספי וליבריך עליה. אלא ט) הואיל ובמינו גבוה מכולן. פי' אלולב לחודיה. שאנו מברכין על נטילת לולב ולא על נטילת אתרוג: ולנבהיה לאתרוג טפי. קס"ד הואיל וגבוה מכולן (דקא) [דקאמר] היינו דאמרן לעיל שדרו של לולב צריך שיצא למעלה מן ההדס טפח. ובמינו גבוה. אילנו גבוה משלשתן. לפיכך חשוב הוא. ונקרא כל האגד על שמו:

ת"ר לולב בין אגוד בין שאינו אגוד כשר. ר' יהודה אומ' אגוד כשר שאינו אגוד פסול.

מאי טעמ' דר' יהודה י) יליף לקיחה לקיחה מאזוב. מה להלן אגודה. דכת' ולקחתם אגודת אזוב. אף כאן אגודה. ורבנן לא ילפי. פי' לא לימדוה מרבותיהם. ואין אדם דן ג"ש מעצמו אלא א"כ למדוה מרבו. ושמא מקראות הללו לא לדרוש ג"ש נכתבו: כ) כמאן אזלא הא דתניא לולב מצוה לאגדו. לא אגדו כשר. כמאן אי כר' יהודה כי לא אגדה אמאי כשר. אי רבנן מאי מצוה. לעולם רבנן. ומאי מצוה. משום שנאמ' זה אלי ואנוהו (שמות טו). פי' ל) אתנאה לפניו במצות. סוכה נאה. לולב נאה. ציצית [נאה]: ת"ר מ) הותר אגדו. אוגדו כמין ירק. וליענביה מיענב. הא מני ר' יהודה דאמ' עניבה גופה קשירה היא. [אי] ר' יהודה אגד מעלייא בעי. האי תנא סבר לה כוותיה בחדא ופליג עליה בחדא: פי' הותר אגדו של לולב ביום טוב. נ) אוגדו בבריכה בעלמא יכרוך האגד סביב ויתחוב ראשו בתוך הכרך כמו שאוגדין אגודת ירק. ולא יקשור שני קשרים בשני הראשים כאחד. דקשר של קיימא הוא. מאבות מלאכות. כדתנן התם הקושר והמתיר וזה של קיימא הוא. שאינו חושש להתירו עולמית. וקפריך וליענביה מיענב. דהכי מקיים טפי. אמאי דחקת ליה בכי האי גוונא. דאיסור מלאכה ליכא דעניבה לאו קשירה היא. ר' יהודה היא. במסכת שבת. פי' אילו קשרים. דתניא ס) חבל דלי שנפסק לא היה קושרו אלא עונבו. ר' יהודה אומ' כורך עליו פונדא או פסיקיא ובלבד שלא יענבנו. אי ר' יהודה (כשר) [קשר] מעליא הוא בעי. כדתניא לעיל אגוד כשר שאינו אגוד פסול. דנמר מאגודת אזוב. והאי לאו אגד הוא. האי תנא סבר לה כוותיה בחדא. ופליג עליה בחדא. דאין צריך אגד: ע) שמעינן מהכא דבעינן בלולב (כשר) [קשר] גמור שיקשור שני ראשי האגד. ולא יאגדנו כאגודה של ירק. דלאו אגודה היא. ואפילו רבנן דפליגי עליה דר' יהודה. דאמרי לולב שאינו אגוד כשר

שם. ו) לאחר שכלתה השדרה שאין עוד עלין מדובקין וכו' כצ"ל. ז) והלכה כר' יוחנן מחבירו עיי' ביצה ד' ע"א. ח) אמר רבא לולב בימין וכו' לפנינו סוכה ל"ז ע"ב איתא אמר רבה לולב בימין וכו' ועיי' מג"א סי' תרנ"א ס"ק ו'. ט) הואיל ובמינו גבוה וכו' קס"ד הואיל וגבוה מכולן דקאמר כצ"ל וכן הוא בפירש"י, אילנו גבוה וכו' עיי' בהגהות דק"ס שם. י) יליף לקיחה לקיחה מאגודת איזוב כתיב הכא ולקחתם לכם ביום הראשון (ויקרא כ"ג) וכתיב התם ולקחתם אגודת איזוב (שמות י"ב) מה להלן אגודה אף כאן אגודה כן הוא לפנינו שם ל"ג ע"א והמחבר קיצר גם כאן לשון הגמרא כדרכו בכמה מקומות. ועיי' ברי"ף ובהרא"ש. כ) כמאן אזלא הא דתניא וכו' לפנינו שם ל"ג ע"א איתא מאן תנא להא דתנו רבנן וכו' ע"ש. ל) אתנאה לפניו במצות וכו' שם ל"ג ע"א. ולעיל י"א ע"ב. ועיי' שבת קל"ג ע"ב. ונזיר ב' ע"ב. וירושלמי פאה פ"א ה"א ומכילתא פרשה בשלח. ומס' סופרים פ"ג. ציצית נאה כצ"ל. מ) הותר אגדו אוגדו כמין ירק וכו' לפנינו שם ל"ג ע"ב איתא הותר אגדו ביו"ט וכו' ועיי' בד"ס וכגירסת המחבר נראה שהיה ג"כ גירסת רש"י ע"ש. נ) אוגדו בבריכה בעלמא וכו' כן הוא לשון רש"י שם. ס) חבל דלי שנפסק וכו' שבת קי"ג ע"א. אי ר' יהודה וכו' כצ"ל. ע) שמעינן מהכא דבעינן בלולב קשר גמור וכו' כצ"ל והוא בפירש"י

מודו דמצוה מיהא לאוגדו. כדתניא לעיל. משום זה אלי ואנוהו. ואוקימנא ליה כרבנן: א"ר חזקיה א"ר ירמיה משום ר' שמעון בן יוחי פ) כל המצות כולן אין אדם יוצא ידי חובתו בהן אלא דרך גדילתן. שנא' עצי שיטים עומדים. שעומדים דרך גדילתן. התחתון למטה וצד העליון למעלה: צ) שמעינן מהכא שצריך ליטול ד' מינין דרך גדילתן. כמו שגדילין באילן. ק) אותו צד שמחובר יהיה למטה. ואם הפכו לא יצא. וצריך ליטול ולברך פעם שנייה: והיכא דנקיט ליה במנא ר) דרך בזיון לא נפיק. אבל ודאי בסודרא או בשושיפא דרך כבוד הוא: וכן הלכה:

בהלכות גדולות: תנן התם במנחות. ש) שתי הלחם ושני כבשי עצרת כיצד היה עושה. מניח שתי הלחם על שני כבשים ומניח ידו תחתיהם ומניף מוליך ומביא מעלה ומוריד. ת) אמ' ר' חייא בר אבא אמ' ר' יוחנן מוליך ומביא למי שהרוחות שלו. מעלה ומוריד למי ששמים וארץ שלו. במערבא מתנו הכי. א"ר חמא בר עוקבא א"ר יוסי בר חנינא. מוליך ומביא כדי לעצר רוחות רעות. מעלה ומוריד. כדי לעצר טללים רעים: אמ' ר' יוסי בר אבין א) זאת אומרת שירי (ברכה) [מצוה] מעכבין את הפורענות. (והא) ב)[דהא] תנופה שירי מצוה נינהו. ג) ועוצרת רוחות רעות וטללים רעים: ד) אמ' רבא וכן ללולב: פי' כיצד היה עושה. שהוא צריך להניפם יחד השני כבשים חיים עם שתי הלחם. כדכת' והניף הכהן אותם על לחם הביכורים תנופה לפני יי' על שני כבשים. (ויקרא כג). הכבשים חיים. והלחם יחד. מניף את הלחם על שני כבשים: ואע"ג דרישיה דקרא משמע אותם על הלחם. ילפי' לה במנחות מלחם דמילואים דלחם למעלה: הנף. היינו מוליך ומביא. כדמתרג' ינפף ידו הר בת ציון (ישעיה י) מוביל ומייתי בידיה. וונטליר ב'. הורם. מעלה. ואי איפשר לעלייה בלא ירידה. הרי והורם מעלה ומוריד. משמע. והאי קרא לאו בכבשי עצרת כת'. אלא במילואים. וכולהו תנופות. ילפי' מינה. למי שארבע רוחות שלו. פי' מצוה זו אנו עושין לשמו. כך מראה בהנפתו. זאת אומרת. ה) הא דר' (יוחנן) [יוסי] דקאמ' תנופה עוצרת רוחות וטללים רעים. שירי מצוה. מצוה שהיא כשירים. כלומ' שאינה עיקר לעכב כפרה. אע"פ כן חשובה היא לעכב את

ע"ש. פ) כל המצות כולן אין אדם וכו' שם מ"ה ע"ב. ועיי' ירושלמי ברכות פ"ה סוף ה"ב. צ) שמעינן מהכא שצריך וכו' הוא מבה"ג וז"ל שמעינן מהני שמועתא דהיכא דאפיך ליה ללולב או לאתרוג. מיפך לא נפיק ידי חובתיה והיכא דנקיט ליה במנא דרך בזיון לא נפיק אבל ודאי בסודרא או בשושיפא (חותמך ופתילך מתרגם עיזקתך ושושיפך והוא לשון שמלה) דרך כבוד הוא ונפיק וכן הלכה. ק) אותו צד שמחובר יהי' למטה. כיון למה שהביא המג"א סי' תרנ"א ס"ק ז' ואע"ג דאתרוג הלוי באילן ועוקצו למעלה מ"מ מקרי דרך גדילתו עוקצו למטה. וכן הוא במנהיג ה' סוכה אות כ"ה ד' מינין שבלולב אין יוצאין בהן אלא דרך גדילתן ואותן הפתיים שלוקחין האתרוג חוטמו למטה ועוקצו למעלה כדרך שתלוי באילן בודין מלבן ואינן יוצאין ידי חובתן דבתחלת גדילתו חוטמו למעלה ועקצו למטה כדרך כל פירות האילן ולבסוף מתוך כבדו נהפך את של מעלה למטה וכן דרך שאר הפירות הכבדים. ר) דרך בזיון לא נפיק. בסודרא או בשושיפא עיי' שם ל"ז ע"א, מ"ב ע"א. ש) שתי הלחם ושני כבשי עצרת וכו' עיי' סוכה ל"ז ע"ב ומנחות ס"א ע"א. ת) אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן מוליך וכו' וכן הוא בבה"ג. ובמנחות ס"ב ע"א, ולפנינו בסוכה ליתא רחב"א רק אמר ר' יוחנן מוליך וכו'. ובפסיקתא רבתי פסקא מצות העומר פרשה י"ח איתא ר' חמי בר עוקבא בשם ר"י בר חנינא מוליך ומביא כדי לבטל רוחות קשות מעלה ומוריד כדי לבטל טללים קשים, ר' סימון בשם ריב"ל אומר מוליך ומביא למי שהעולם כולו שלו מעלה ומוריד למי שהעליונים והתחתונים שלו, אך במדרש וי"ר פכ"ח הגירסא להיפוך דברי ר' חמא לר' סימון ודברי ר' סימון לר' חמא. ומדברי שניהם שמביאים הך דמוליך ומביא וכו' מעלה ומוריד גם במצות העומר הוכחה ברורה שלא כדברי התוס' בסוכה ובמנחות שם ד"ה כדי שרוצים לומר לאו בכל התנופות היה מוליך ומביא וכו' ע"ש דהא גם בעומר היה מוליך ומביא כנ"ל ועיי' רש"י פ' אמור על פסוק והניף וגו' כל תנופה מוליך ומביא מעלה ומוריד וכו' נראה שסמך על הפסיקתא והמדרש הנ"ל והרא"ש שם לא העיר בזה כלום וצ"ע. א) זאת אומרת שירי מצוה מעכבין וכו' כצ"ל. ב) דהא תנופה כצ"ל וכן הוא במנחות ס"ב ע"א. ג) ועוצרות רוחות רעות לפנינו בסוכה ל"ח ע"א ליתא תיבת רעות ואיתא במנחות שם ובמהרצ"ג. ד) אמר רבא וכן לולב וכו' במנחות שם איתא אמר רבה וכן הוא באו"ז. וכן הביא גם המחבר לקמן וגירסתו אמר ולא ואמר כדאיתא במנחות, וכן הוא ברי"ף וברא"ש.

הפורענות. שהרי תנופה שירי מצוה היא ואינה מעכבת כפרה. ו) כדתניא בת״כ ומייתינן לה בגמר׳ דיומ׳. בפ״ק. לתנופה. לכפר עליו. וכי תנופה מכפרת. והלא אין כפרה אלא בדם. אלא שאם עשאה לתנופה שירי מצוה מעלה עליו הכת׳ כאילו לא כיפר. וכיפר. פי׳ והלא אין עיקר כפרה אלא בדם. דכת׳ ואכלו אתם אשר כפר בהם וגו׳ (שמות כט). ז) מלמד שהכהנים אוכלין ובעלים מתכפרים. שירי מצוה. פי׳ ששיירה ולא עשאה. כאילו לא כפר. כפרה גמורה מן המובחר. וכפר. כלומ׳ אע״פ כן וכפר. שאינו צריך להביא קרבן אחר. וכן ללולב. פי׳ שמוליך ומביא מעלה ומוריד: וכן בהלכות גדולות מצאתי:

ת״ר ח) העושה לולב לעצמו אומ׳ ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. נטלו לצאת בו אומ׳ אקב״ו על נטילת לולב. ט) ומוליך ומביא מעלה ומוריד. י) ור״ח איש רומי פי׳ וניענוע זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד. כ) כמו ששנינו במנחות. (פי׳) [פרק] כל המנחות. ומייתי לה בפ׳ לולב הגזול. בעיניין שתי הלחם וכבשי עצרת. ואמ׳ רבה התם. וכן ללולב. אלמ׳ צריך לנענע בהולכה והובאה שש פעמים זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד: וכן קיבלנו מרבינו הרב זצ״ל: והעמידנו בעיקר הדבר מתלמוד ארץ ישראל:

ל) לולב הגזול והיבש פסול. נקטם ראשו. נפרצו עליו [פסול]. נפרדו עליו כשר. ר׳ יהודה אומ׳ יאגדנו מלמעלה: פי׳ לולב. כף תמרים. ואע״ג דקרינן כפות תמרי׳. מ) כפת כת׳. חסר בלא וי״ו ויש אם למסורת: גזול. פסול. דכת׳ ולקחתם לכם (ויקרא כג). משלכם. והוה ליה מצוה הבאה בעבירה. ואשכחן קרא דאוסר מצוה הבאה בעבירה.

(ה חא דר׳ יוסי דקאמר וכו׳ כצ״ל. ו) כדתניא בת״כ וכו׳ הוא לשון רש״י סוכה ל״ח ע״א ע״ש (ובטעות נדפס שם כדתנן) והוא בת״כ פרשה מצורע והכי איתא התם לתנופה לכפר וכי יש תנופה מכפרת א״כ למה נאמר לתנופה לכפר אלא ללמד שאם עשה תנופה שירי מצוה כאלו לא כיפר. ופירש הק״א וז״ל בגמרא גרסינן כאלו לא כיפר וכפר ומפרש לה בפ״ק דזבחים (ע״ש ו׳ ע״ב) כפר גברא על חטא שבידו ונצול מן היסורין אבל לא כפר קמי שמיא לנחת רוח לקונו שלא עשה מצוה מן המובחר. ועיי׳ יומא ה׳ ע״א, ומנחות צ״ג ע״ב. ז) מלמד שהכהנים אוכלין וכו׳ פסחים נ״ט ע״ב. ח) העושה לולב לעצמו וכו׳ סוכה מ״ו ע״א. ט) ומוליך ומביא וכו׳ שם ל״ז ע״ב. י) ור״ח איש רומי פירש וכו׳ בענין הנענועים אשר מקורו הוא בירושלמי פ״ג דסוכה ה״ח רבו גם רבו החולקים בפירוש הירושלמי עיי׳ בערוך ערך נע ב׳ ועיקר דבר זה מתלמוד ארץ ישראל דגרסינן התם רב חייא בר אשי בשם רב המשכים ללכת בדרך נוטל לולב ומנענע שופר ותוקע וכשמגיע זמן ק״ש קורא ומתפלל תניא צרי׳ לנענע ג׳ פעמים על כל דבר ודבר בעי ר׳ זירא הכין חד והכין חד או הכין והכין חד פירש כבר אמר צרי׳ ניענוע ג׳ פעמים בעי ר׳ זירא ההולכה תחשב פעם אחת וההובאה פעם אחרת או ההולכה וההובאה פעם אחת נחשבים וצרי׳ להוליך ולהביא ג׳ פעמים בכל אחד ואחד. תמן תנינן (נדה ס״ב ע״א) וצרי׳ לכסכס ג׳ פעמים על כל אחת ואחת ר׳ זעירא בעי הכין חד והכין חד או הכין והכין חד ולא אפשוט וכיון דלא אפשוט עבדינן לחומרא שלשה פעמים על כל אחד ואחד. ועיי׳ תוס׳ סוכה ל״ז ע״ב ד״ה כדי לעצור וכו׳ ותוס׳ מנחות ס״ב ע״א ד״ה כדי וכו׳ ועיי׳ בר״ן ובבעל העטור ובר׳שב״א ובמהריצ״ג עמוד קי״ב ובמנהיג ה׳ לולב אות ל״ח. ועיי׳ בשו״ת הרשב״א סי׳ תל״ז שאלת מה דעתי בנענועין של לולב וכו׳ אלא שאנו סומכין על דבר רבינו חננאל ז״ל שאמר שצריי׳ לנענע בהולכה והובאה שלשה פעמים זולתי מוליך ומביא והביא ראיה בשם רבינו האיי ז״ל וכו׳ ושם סי׳ תרע״ו. ועיי׳ רמב״ם פ״ז מה׳ לולב ה״ט וי׳, ובמ״מ ה״ט. ובלח״מ ה״י ועיי׳ בשו״ת הרלב״ח סי׳ ע״ט ובשו״ת מהרש״ל סי׳ פ״ג ובטור סי׳ תרנ״א ובש״ע שם ובמ״א שם ס״ק כ׳ ובט״ז ס״ק י׳ וי״א, ובביאורי הגר״א ס״ק כ״ח ועיי׳ בארוכה בספר כפות תמרים. ומה שכתב המחבר וכן קבלנו מרבינו הרב זצ״ל והעמידנו בעיקר הדבר מתלמוד ארץ ישראל, כעין לשון זה ממש הוא במנהיג ה׳ לולב וז״ל ופירש ר״ח וגענוע זה זולתי מוליך ומביא מעלה ומוריד וכן קבלנו מרבינו הא״ב והעמידנו בעקר דבר זה מתלמוד ירושלמי וכל מעיי׳ יראה כי כל דבריהם ולשונם ישוו יחד, ודברי שניהם לקוחים המה ממהריצ״ג עמוד קי״ב וז״ל שם ורבי חננאל הכי אמר ונענוע זה זולתי מולי׳ ומביא מעלה ומוריד אלא צרי׳ לנענע בהולכה והבאה ג׳ פעמים זולתי מולי׳ ומביא מעלה ומוריד וכן קבלנו מרבינו האב ז״ל והעמדנו בעיקר דבר זה מתלמוד ארץ ישראל, ועל תיבת מרבינו „האב״ ז״ל פירש הרה״ג דווירצבורג דהכוונה על רבינו חושיאל אביו של ר״ח ולדעתי צ״ל שם וכן קבלנו מרבינו „הרב״ ז״ל כלשון המחבר כאן. כ) כמו ששנינו במנחות פרק כל המנחות וכו׳ כצ״ל מנחות ס״א ע״א. ל) לולב הגזול וכו׳ נפרצו פסול וכו׳ כצ״ל סוכה כ״ט ע״ב. פירש לולב כף תמרים כפרש״י שם. מ) כפת כתיב חסר וכו׳ שם

דכת׳ והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה (מלאכי א) גזול דומיא דפסח. מה פיסח שאין לו תקנה לאחר זמן להקריבו שהרי מום קבוע הוא עולמים. אף גזול אין לו תקנה לאחר זמן. ואפי׳ בייאוש. דשמעינ׳ ליה למריה דמייאש מיניה וא׳ ווי ליה לחסרון כיס: ואע״ג דלעניין מיקנא אמרי׳ בבבא קמא פר׳ הגוזל רבה. דקנייה ליה בייאוש והוי דידיה. אפי׳ הכי אקרובי למזבח לא. משום דהוה לי מצוה הבאה בעבירה: נ) יבש פסול לפי שאינו הדר. ובירושלמי אמרי׳ יבש פסול משום דכת׳ לא המתי׳ יהללו יה (תהלים קטו). כלומר כיון שהוא יבש הרי הוא כמת. ואינו כדיי להלל יה בו: נפרצו עליו. אמ׳ רב פפא ס) דעביד כי חופיא. שקורין אשקובא שמכבדין בה את הבית. ועושין אותה מעלין של לולב התלושין מן השדרה. ואוגדין מהן הרבה ביחד. והאי לאו הידור הוא. דאיפרוד אפרודי. מחוברין הן מלמטה בשדרה. אלא שלמעלה ראשיהן נפרדין לכאן ולכאן. כענפי אילן: נקטם ראשו. פסול. ע) אמ׳ רב הונא בר חנינא לא שנו אלא נקטם. אבל נסדק כשר. אמ׳ רב פפא פ) והוא דעביד כהימנק: פי׳ נסדק. נסדקו ראשי העלין. כפוף. הלכף (כאגמון) [כאגמן] ראשו (ישעיה נח). צ) קווץ. שיוצאין בשדרה שלו עוקצים. כמין קוצים. עקום. דומה למגל. הדרא מילתא היא. חרות. קשה. שנעשה חרשת. שכן דרך הלולב עליו נושרין בימות הגשמי׳. השדרה מתקשת ונעשה עץ. דומה לחרות התחיל להתקשות ועדיין לא נעשה עץ: אמ׳ רב פפא האי דקתני סדוק פסול לאו שנסדקו ראשי עליו לשדרה אלא דעביד כיהימנק. פיינטור של ברזל של סופרים. שיש לו שני ראשים (שראשו מפוסל) [וראשו אחד מפוצל] כך גדול הלולב כמין [שתי] שדראות מחצית עליו לכאן ומחצית לכאן. ק) ואמ׳ רב פפא האי לולבא דסליק בחד הוצא בעל מום הוא ופסול. פי׳ שכל עליו עולין מצד אחד. בעי רב פפא נחלקה התיומת (מהן) [מהו]. בתר דבעיא הדר פשטה. נחלקה. נעשה כמין שניטלה ופסול. פי׳ נחלקה התיומת. שני עליו עליונים האמצעיים של גוף השדרה והן נחלקין זה מזה. ר) ונסדקה השדרה (עם) [עד] העלין שלמטה מהם. תיומת. לפי

ל״ב ע״א ועיי׳ בתוס׳ שם ד״ה כפת כתיב וכו׳ ובתוס׳ לעיל ו׳ ע״ב ד״ה ור׳ שמעון וכו׳, מה פיסח שאין לו תקנה וכו׳ שם ל׳ ע״א וע״ש תוס׳ ד״ה משום וכו׳ ותוס׳ לעיל ט׳ ד״ה ההוא וכו׳. נ) יבש פסול לפי שאינו הדר שם כ״ט ע״ב, ובירושלמי אמרינן וכו׳ פ״ג דסוכה ה״א ועיי׳ ברא״ש ובר״ן ריש פ״ג דסוכה. ועיי׳ באו״ז ה׳ סוכה סי׳ ש״ו, ובתשובות ברכת אברהם לבן הרמב״ם הנדפס מחדש סי׳ ל״ב. ס) דעביד כי חופיא וכו׳ שם ל״ב ע״א ופירושו כפירש״י ועיין בתוס׳ שם כ״ט ע״ב ד״ה נפרצו עליו וכו׳ ובטור ובי״י סי׳ תרמ״ה ד״ה ואם נפרצו עליו וכו׳. ע) אמר רב הונא בר חנינא ל״ש אלא נקטם וכו׳ לפנינו שם ל״א ע״ב איתא אמר רב הונא ל״ש אלא נקטם וכו׳. פ) והוא דעביד כהימנק, וכן הוא בערו׳ ערך המנק ע״ש, ולפנינו ל״ב ע״א ליתא תיבת והוא. צ) קווץ וכו׳ עוקצים כמין קוצים וכו׳ וכן פירש״י ועיין ערו׳ ערך קווץ פירוש ענין צמיתה, ובערך כווץ, וברי״ף מביא תניא לולב כווץ קווץ ומשמע דגרס תרוויהו, ופירש הר״ן כווץ שעשוי קמטים קמטים, קווץ שיש בו קוצים. ועיי׳ ברא״ש פ״ג ה״ד וצ״ל שם ובערו׳ ערך כווץ וכו׳ ועיי׳ ברשב״א שם. שני ראשים וראשו אחד מפוצל כצ״ל. ק) ואמר רב פפא האי לולבא וכו׳ לפנינו שם איתא ואמר רבא וכו׳. ר) ונסדקה השדרה עד העלין וכו׳ כצ״ל ר״ל שני עלין עליונים האמצעים של גוף השדרה שזכר מקודם נסדקה עד העלין שלמטה מהן, ולשון רש״י נחלקה התיומת שני עלין עליונים אמצעים ששם השדרה כלה נחלקו זה מזה ונסדקה השדרה עד העלין שלמטה מהן כוונתו ג״כ שנסדקו העלין היוצאים מן השדרה ונחלקו עד תחילת עץ השדרה וכן פירש הק״נ ברא״ש שם ע״ש, ועיי׳ בה״ג פרק לולב הגזול נחלקה התיאמת מהו ההוא גבא דהוצא היכא דדביקין בהדדי ההוא דמתיים להו ומשוי להו חד, וכן פירש בערוך ערך תיים בפירוש הראשון ע״ש ועי׳ תוס׳ סוכה ל״ב ע״א ד״ה נחלקה וכו׳ ובהרא״ש שם סי׳ ו׳, ובריי״ף ור״ן שם, ותוס׳ ב״ק צ״ו ע״א ד״ה נחלקה וכו׳ ור״ה נטלה וכו׳ וברא״ש פ״ט סי׳ ד׳ ובש״מ שם, ועיין במהריצ״ג ע׳ ק״ב, ותמים דעים סי׳ רל״ב, ובספר יראים סי׳ קכ״ד, ובבעה״ט, ובשערי תשובה סי׳ ש״ו, ובשה״ל סי׳ שנ״א, ובתניא סי׳ פ״ה, ובאו״ז פרק לולב הגזול סי׳ ש״ו אות ד׳ (ושם איתא במקום בעי רב פפא בעי ר׳ ירמיה) ועיין בשו״ת תה״ד סי׳ צ״ו וז״ל נחלקו התיומות דלולב רבו בו פתרונים היאך אנו נוהגין בו. תשובה דיש לנהוג כפירוש אחר דרש״י (וליתא ברש״י שלפנינו) כמה שכתב בסמ״ק דעלה האמצעית שדרכו להיות כפול כשאר עלין נחלקה לשנים, זהו נחלקו התיומות ולא נקרא נחלקה אא״כ נחלקה עד למטה מן העלין, ובאו״ז הוסיף להקל דבעי נחלקה השדראות ג״כ עד העלין שלמטה הימנו והיינו נחלקה התיומות לפיר״שי (זהו כפירש״י שלפנינו ונסדקה השדרה עד וכו׳ ולא כפירוש הק״נ) וכתב עלה

שמדובקין (בתיומים) [בתאומים]: שמעי' מהכא דלולב יבש פסול. מאותם ס) שיכולין להביא אחר. יבש פסול. ת) יבש ממש ממראה שלו הראשון ונשבר במהרה א) אבל (כבוש) [כמוש] שקורי' פלטרי. כשר. נקטם ראשו של לולב פסול. הגבוה שבו. אם נחתך ראש שני עליו הגבוהין מכולן. קרי ראשו. אבל אם נסדקו העלין כשר. נפרצו העלין שאין מחוברין (כשדרה) [בשדרה] אלא ע"י האגד פסול. וכ"ש אם נשרו מכל וכל שיהא פסול. וכגון ב) שנפרצו או נשרו הרוב. אבל המיעוט כשר. ג) וצריך שבכל אורך לולב לא תהא מגולה השדרה מחמת דליכא ענבים (דראו) [דראוי] לכפות בעינן. ולצד מטה של לולב צריך להזהר שיהו מתחילין העלין שלא יחסר השיעור: כפוף. קווץ. עקום. דומה למגל. פסול. וכן נחלקה התיומת או ניטלה: מצאתי בה"ג: ד) והיכא דלא אתנח ית לולב מערב יום טוב בהושענא מתנה ליה ביום טוב כמעשה רבה בר שמואל. ומר שמואל: ה) הדס הגזול והיבש פסול. נקטם ראשו. נפרצו עליו או שהיו ענביו מרובין מעליו פסול. ואם מיעטו כשר ואין ממעטין ביום טוב: פי' נפרצו. נשרו. ענביו. פרי שבו הדומה לענבים. ואין ממעטין ביום טוב. ו) משום דקא מתקן ביום טוב מנא: שהיה פסול ועתה מכשירו: ת"ר ז) יבשו רוב עליו ונשתיירו שלשה בדי (עליו) [עלין] לחים כשר. דבציר משלשה בדי עלין לא הוי עבות. ובראש כל אחד ואחד שהיו עליו עלין הלחים בראשי הבדים. אבל באמצעם לאו הדר הוא: ת"ר ח) ענף עץ עבות. עץ שהוא עבות. וענפיו חופים את עציו. זה הדס: ת"ר ט) קלועה כמין קליעה דומה לשלשלת זה הדס: תנא עבות כשר. שאינו עבות פסול. היכי דמי עבות. אמ' רב יהודה דקיימי תלתא תלתא טרפי בחד קינא. ורב כהנא אמ' תרי וחד. רב אחא בריה דרבא מהדר אתרי וחד. הואיל ונפק מפומיה דרב כהנא: א"ל מר בר אמימר לרב אשי אבא לההוא הדס שוטה קרי ליה: פי' ענף עץ עבות. עץ שכולו ענף. שהעץ מחופה בעלין על ידי שעשויין הן בקליעה ושרשרות (ושוכבין) [ושוכבין] על אביהן ומורכבין זה על זה. תלתא תלתא בחד קינא. ג' עלין בקן אחד. ויוצאין מתוך עוקץ אחד: תרי וחד. שני עלין בעוקץ אחד. י) ועלה אחד מלמטה ארוך. ועולה ורוכב על השנים. מהדר אתרי

הר"י והאו"ז דעל פירש"י אני סומך הלכה למעשה, ולשון סמ"ק נמי משמע להכשיר כפירש"י, וכן ראיתי לאחד מהגדולים שהיה נוהג להכשיר לולבין שהיו סדוקים בעלה האמצעית בראשיהן ברוחב אצבע ויותר, ע"כ. ועי' ביש"ש בב"ק פ"ט ה"ב, ובכפות תמרים, ובטור וב"י סי' תרמ"ה ובט"ז שם ס"ק ד', ובביאורי הגר"א ס"ק י' וי"א. ס) שיכולין להביא אחר וכו' הוא כדעת בעל היראים סי' קכ"ד ז"ל ואע"פ שפסלנו יבשים בלולב הדס וערבה מכשירין אנו יבישין ומברכין איבישין וכו' ומגלן דבשעת הדחק מברכין איבשין דתניא בפרק לולב יבישין פסולין ור' יהודה אמר יבישין כשירין אמר ר' יהודה מעשה באנשי כרכין שהיו מורישין לולביהן לבניהן ולבני בניהן, אמרו לו אין שעת הדחק ראיה, אלמא אפילו בשעת הדחק אפילו לרבנן שפיר דמי דמברכין, וכן הביא המרדכי בשמו בפ"ג דסוכה סי' תשי"ג ע"ש. ועי' לקמן סי' שע"ג. ת) יבש ממש ממראה שלו הראשון וכו' התוס' שם כ"ט ע"ב ד"ה לולב וכו' כתבו דשיעור יבש שיהא נפרך בצפורן, ועי' ברא"ש פ"ג סי' א' שהביא דעת הראב"ד דגבי לולב אפילו אחר כמה שנים אינו נפרך ואינו עומד האדם על יבשותו בפריכה ושבירה אלא שסימן הנכון והישר במיני עצים והוא המראה שלהם וכו' ע"ש ודעת הראב"ד שהביא הוא בתמים דעים סי' רל"ב, ועיין ברא"ש פ"ג סי' י"ד, ועי' בשו"ת משאת בנימין סי' י"ז דפסיק לענין לולבין והדסים יבשים דלא הוו יבשים אא"כ בדאיכא תרתי לריעותא שילבינו פניו ויהיה נפרך בצפורן והביאו המג"א בסי' תרמ"ו ס"ק ו', ועי' בבית אפרים ח' א"ח סי' ס"א. א) אבל כמוש שקורין פלטרי וכו' כצ"ל שם ל"א ע"א כמושים כשרים ועיין לעיל סימן שס"ב שאין מחוברין בשדרה כן צריך להיות שם כ"ט ע"ב. ב) שנפרצו או נשרו הרוב וכו' תוספתא פ"ב דסוכה או שנפרצו רוב עליו פסול וכו'. ג) וצריך שבכל אורך לולב וכו' עי' רשב"א ור"ן שכתבו וכן בהדס בעינן שיהא כל שיעורו עבות וכן הדין בלולב. ד) והיכא דלא אתנח וכו' כן הוא לשון בה"ג ושם איתא כמעשה דמר בר רב חנה ומר שמואל ולא ידעתי המקום שמוזכר מעשה כזה, ועי' ברי"ף ובר"ש והשתא דקיי"ל דלולב אין צריך אגד אי לא אתנחיה מעיו"ט מנח ליה ביו"ט וכו' ועיי' בר"ן שם. ה) הדס הגזול וכו' שם ל"ב ע"ב. ו) משום דקא מתקן וכו' שם ל"ג ע"ב. ז) יבשו רוב עליו וכו' והוא כפירש"י שם ועיין ברא"ש פ"ג סי' י'. ח) ענף עץ עבות וכו' שם ל"ב ע"ב ע"ש ובירושלמי פ"ג ה"ב כתיב וענף עץ עבות שענפיו חופין את רובו ועולה כמין קליעה ואיזה זה הדס, והיא ברייתא בספרא פרשה אמור פרק ט"ז. ט) קלועה כמין קליעה וכו' ושוכבין על אביהן וכו' כצ"ל וכן הוא בר"ן, וברש"י איתא ושוכבין על אפיהן. י) ועלה אחד מלמטה וכו' כן פירש"י שם והא דלא

וחד. אע״ג דתלתא בחד קינא נמי כל שכן דכשר. הואיל ונפק מפומיה דרב כהנא: כ) והלכה כר׳ יהודה: אמ׳ רב חסדא. ל) הדס שוטה לסוכה. ע״ן עבות. ללולב. מ) והאי הדס [שוטה] פסול להושענא. בין לחודיה. בין (אהדס) [בהדרי הדם] אחרינא. והיכי דמי הדס שוטה נ) דרברבן אטרפיה ופתיין. ס) תניא ר׳ (ישמעל) [ישמעאל] אומ׳. פרי ע״ן הדר. אחד. כפות תמרים. אחד. וענף ע״ן עבות. שלשה. וערבי נחל שתים. ואפי׳ שנים קטומים ואחד שאינו קטום. ר׳ טרפון אומר אפילו שלשתן קטומים. ר׳ עקיבא אומ׳ כשם שלולב אחד ואתרוג אחד. כך ערבה אחד והדס אחד. אמ׳ לו ר׳ אליעזר יכול יהא אתרוג עמהן באגודה אחת. אמרת. וכי נאמר וכפת. והלא לא נאמר אלא כפת. מניין שמעכבין זה את זה ת״ל ולקחתם. שתהא לקיחה תמה. ור׳ ישמעאל מה נפשך. אי שלימים בעי. ליבעי כולהו שלימים. ואי לא בעי שלימים. אפי׳ חד נמי לא ליבעי. ע) אמ׳ רב אויא א״ר חזר בו ר׳ ישמעאל: אמר ר׳ יהודה אמ׳ שמואל הלכה כר׳ טרפון: פי׳ כפות תמרים. אחת משמע. כפת כת׳. וענף. אחד. ע״ן. אחד. עבות. אחד. הרי ג׳. אפי׳ שנים קטומים. אהדס קאי: יכול יאגדם כולן. ואף האתרוג עמה. אמרת. וכי נאמר וכפות תמרים. דליהוי וי״ו מוסיף על עניין ראשון. ליקח כפת עם פרי ע״ן הדר. והלא לא נאמר אלא כפת. משמע היא בפני עצמה ולא עם האתרוג. וענף ע״ן עבות. מוסב על כפות. וערבי נחל. מוסיף עליהן. שנ׳ בהן ווי״ן. לפיכך נאגדין עם הלולב. שמעכבין זה את זה. אם חסר אחד מארבעתם. אין הלקיחה לשם מצוה תמה. שלימה. דריש ולקחתם. לקח תם. כמו פ) וכתבתם. כתיבה תמה. ור׳ ישמעאל דמכשר שני קטומים וחד מצריך שלם. צ) היכן חלקו הכת׳. אי בעי הדר. ניבעי בכולהו. ואי לא בעי הדר לא ניבעי אפי׳ בחד. ק) רב אוייא. שם חכם. חזר בו ר׳ ישמעאל. מתחילת דבריו. ומכשר בחד. ומיהו הדר בעי: הלכה כר׳ טרפון. להקל. דקטום כשר. דקסבר אע״ג דקטום הדר הוא: שמעי׳ מהכא דנקטם ראשו של הדס כשר: ר) ערבה גזולה. ויבשה פסולה. כלולב. דלכם אכולהו קאי. נקטם ראשה. נפרצו עליה. והצפצפה פסולה. כמושה. ושנשרו מקצת עליה. ושל בעל. כשירה. פי׳ צפצפה. מין ערבה. ועלה שלה ענול. כמושה פלטרי. ושל בעל. שגדילה בשדה. שלא על הנחל. בעל קרי קרקע שאינה צריכה להשקות׳ (דסגילה)

פירש בפשיטות שעלה אחד מלמעלה רוכב על השנים דבכי האי גוונא לא הוה קרי ליה הדס שוטה כן כתב מהרי״ק שורש מ״א וז״ל פירש״י תרי וחד שני עלין בעוקץ אחד ועלה אחד דלמטה ארוך ועולה ורוכב על שנים עכ״ל ולפי דבריו נוכל לומר דדוקא אותו שהעלה השלישי למטה מן השנים עולה ורוכב וכו׳ הוא דמקרי הדס שוטה אבל אם הוא למעלה מן השנים אפשר שהוא כשר לרש״י וראיתי במהר״ם שכבר העיר מתשובות מהרי״ק ועיין בשו״ת ח״צ סי׳ קס״א ובהגהות רש״ש על מדרש בר״ר פ׳ ויצא אות ט׳. כ) והלכה כר׳ יהודה הוא לשון ה״ג. ל) הדס שוטה לסוכה וכו׳ שם י״ב ע״א, ועי׳ בשו״ת תשב״ץ ח״ש סי׳ רנ״ב ובשו״ת מהרי״ק שורש מ״א. מ) והאי הדס וכו׳ בין אהדס אחרינא, צ״ל והאי הדס שוטה פסול להושענא בין לחודיה בין בהדרי הדס אחרינא, וכן הוא לשון בה״ג, והובא דעתו במהריצ״ג ע׳ ק״ב ובהרא״ש פ״ג סי׳ י״ד ע״ש. ועיין בטור ובב״י סי׳ תרנ״א, ובמהריצ״ג שם הביא לשון הרב פלטואי שחולק וכתב לולב שיש בו ג׳ הדסים כמו שאמרו חכמים תלתא תלתא בקינא אם רצה להוסיף עליו כמה הדסים מן הדס שאינו עבות הרשות בידו ואין פוסלין אותו, וכן הביא שם רב נטרונאי ורב סעדיה דמכשירי, וכן הוא בפרדס לרש״י סי׳ קצ״ד בהלכות לולב מספר האורה ע״ש ועי׳ לקמן סי׳ שע״ג. נ) דרברבן טרפיה ופתיין כצ״ל וכן הוא בבה״ג, ובמהריצ״ג עמוד ק״ב. ס) תניא ר׳ ישמעאל אומר וכו׳ כצ״ל שם ל״ד ע״ב. ע) אמר רב אויא וכו׳ לפנינו שם אמר בירואה אמר ר׳ אמי וכו׳. פ) וכתבתם כתיבה תמה שבת ק״ג ע״ב. צ) היכן חלקו הכתוב וכו׳ כן פירש״י שם ל״ד ע״ב. ק) ר׳ אוייא וכו׳ כן גרס לעיל ולפנינו איתא אמר בירואה אמר ר׳ אמי וכו׳ הלכה כר׳ טרפון עיין ברי״ף על נקטם ראשו תני עולא בר חנינא נקטם ראשו ועלתה בו תמרה כשר ואיפסקא הילכתא לקמן כר׳ טרפון דאמר אפילו שלשתן קטומין הלכך לא שנא עלתה בו תמרה ול״ש לא עלתה בו תמרה כשר ועיי׳ בר״ן על משנה ר׳ ישמעאל אומר ג׳ הדסים וכו׳ ובהרא״ש פ״ג סי׳ י״ד, ועי׳ בספר תמים דעים בהשגות הראב״ד סי׳ רכ״ח, ובבעל העיטור שלישי ע״ן עבות, ובבעל המאור ובמלחמות לרמב״ן, ובשה״ל סי׳ שנ״ה ע״ש ובספר התניא סי׳ פ״ה ענין הדס, ועיי׳ בטור ובש״ע סי׳ תרמ״ו סעיף י׳ ויש פוסלין בנקטם ראשו ועיי׳ בביאורי הגר״א שם ס״ק א׳ וס״ק י״ז בביאור הירושלמי ע״ש. ר) ערבה גזולה ויבשה וכו׳ דלכם אכולהו

ש) [דסני לה]. במטר השמים. כדאמרי׳ במשקן בית השלחין. דבעל ת) לישנא דמתיבותא הוא. כדכת׳ כי יבעל בחור בתולה (ישעיה סב). דמתרג׳ ארי כמא (דמתייהב) [דמתיתב] עולם עם בתולתא: ת״ר א) ערבי נחל. הגדילות על הנחל. ד״א ערבי נחל. שעלה שלה משוך כנחל. תניא אידך אין לי אלא ערבי נחל. של בעל ושל הרים מניין. ת״ל ערבי נחל. מכל מקום: פי׳ הגדילות על הנחל. נחלי מים. מצוה בזו. ומיהו של בעל כשירה (כדכת) [כדכתיב] ערבי. דמשמע לשון רבים. משוך. [ולא] עגל. פרט לצפצפה. ת״ר ערבי נחל. שגדילות על הנחל. פרט לציפצפה שגדילה בין ההרים: ת״ר (ערבי נחל. שגדילה על הנחל. פרט לציפצפה) ב) [איזהו ערבה ואיזהו צפצפה]. ערבה. קנה שלה אדום. ועלה שלה משוך ופיה חלק. צפצפה. קנה שלה לבן ועלה שלה עגול ופיה דומה למגל. פי׳ ערבה. קנה שלה. [עץ שלה]:

שסו. דין סימני ערבות.

ערבה שאין בה ג׳ סמנין הללו אינה ערבה. ופסולה ללולב. קנה שלה [אדום. ועלה שלה משוך] ופיה חלק. חודן של עליו חלק ואינו עשוי פגימות. פגימות. ג) דומה למגל. מגל קציר. פגימותיה נוטות כולן לצד אחד. עקומות כלפי בית יד שלה: שמעי׳ מהכ׳ שצריך להחמיר בדבר לפסול כל ערבה שאין לה ג׳ סמנין הללו: ד) א״ר יוסי א״ר יוחנן משום ר׳ נחונייא איש בקעת בית חוורתן עשר נטיעות ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני. פי׳ ה) אילו שלש שאילות נשאלו בבית המדרש מניין להם מן התורה. והשיבו. שהלכה למשה מסיני הן. ושמע השומע וגרסן כסדר ששמען. וכן בכל מקום: עשר נטיעות. ו) משנה היא בסדר זרעים. ואינה עניין לכאן לכך לא פירשתיה הנה: ז) ומפורשת בפ״ק דתענית: ח) ערבה. למקדש. להקיף את המזבח. דאילו ערבה שבלולב ממקרא מלא נפקא. וערבי נחל: ט) וניסוך המים. לתמיד של שחר. של ז׳ ימי החג. שכל קרבנות של ימות השנה אין נסכיהם אלא יין. חוץ מן החג בתמיד של שחר שצריך שני ניסוכין אחד של מים ואחד של יין. י) ואע״ג דנפקא לן מנאמר בשני כו׳. בו״ז. מים: ההיא אסמכת׳ בעלמא היא:

שסז. אין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב.

אמר ר׳ אמי ערבה צריכה שיעור. ואינה ניטלת אלא בפני עצמה. כ) ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב. פי׳ בפני עצמה. אין דבר אחר נאגד עמה. וכמה

קאי כן פירש״י שם ל״ג ע״ב. ש) דסגי לה כצ״ל בשתי תיבות. ת) לישנא דמתיבותא הוא ע״ש מ״ק ב׳ ע״א, כמה דמיתותב כצ״ל. א) ערבי נחל וכו׳ כל זה לשון הגמרא שם ל״ג ע״ב, כדכתיב ערבי וכו׳ כצ״ל, משוך ולא עגול פרט לצפצפה כצ״ל. ב) ת״ר איזהו ערבה ואיזהו צפצפה ערבה וכו׳, קנה שלה כצ״ל, קנה שלה אדום ועלה שלה משוך וכו׳ כצ״ל. ג) דומה למגל מגל קציר עי׳ בפי׳ רש״י שם ל״ד ע״א. ד) א״ר יוסי א״ר יוחנן משום ר׳ נחוניא וכו׳ לפנינו בסוכה ל״ד ע״א איתא דאמר ר׳ אסי א״ר יוחנן עשר נטיעות, ולקמן מ״ד ע״א וכן מ״ק ג׳ ע״ב איתא דאמר רב אסי א״ר יוחנן משום ר׳ נחוניא וכו׳ ובתענית ג׳ ע״א דאמר ר׳ אמי א״ר יוחנן משום ר׳ נחוניא וכו׳. ה) אילו שלש שאלות נשאלו בביהמ״ד עי׳ שם בפירש״י ל״ד ע״א, ולא כן הוא דעת התוס׳ מ״ק ד׳ ע״א ד״ה א״א רב אשי וכו׳ שכתבו שנתגו למשה גבי הדדי. ו) משנה היא וכו׳ שביעית פ״א משנה ו׳. ז) ומפורשת בפ״ק דתענית לא ידעתי מדוע תפס בפ״ק דתענית הלא המשנה דעשר נטיעות הובא בכמה מקומות, ובמס׳ תענית אינה מפורש יותר ממקום אחר ואולי צ״ל פ״ק דשביעית. ח) ערבה למקדש להקיף וכו׳ דאילו ערבה וכו׳ כן פירש״י שם ל״ד ע״א ע״ש ועי׳ מ״ג ע״ב. ט) וניסוך המים וכו׳ עי׳ שם מ״ח ע״א. שצריך שני ניסוכין וכו׳ לשון רש״י שם ל״ד ע״א. י) ואע״ג דנפקא לן וכו׳ בו״ז מים שבת ק״ג ע״ב, תענית ב׳ ע״ב כ) ואין אדם יוצא וכו׳ שם מ״ד ע״ב איכא פלוגתא בזה בין ר׳ אמי ובין רב חסדא אמר ר׳ יצחק, ר׳ אמי סבר דאין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב אפילו אגביה והדר אגביה. והטעם נראה משום דאינו ניכר שהוא למצות ערבה, והיינו טעמא דאין דבר אחד נאגד עמה כפירש״י שם דמוכח שהיא מצוה ורב חסדא אמר ר׳ יצחק סבר אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב. והמחבר מדלא הביא כלל הא דרב חסדא ש״מ דפסק כר׳ אמי. אכן הבה״ג לא הביא דעת ר׳ אמי והביא רק מאמר דרב

שיעורה. ל) אמ׳ רב נחמן שלשה בדי עלין לחין. פי׳ שלשה ענפים צריך שיהא כל אחד עליו עלין לחין: וכן הלכה: וכן פסק ר״ח איש רומי:

שסח. ערבה צריך חיבוט ואינה צריכה ברכה.

מ) אמ׳ איבו הוה קאימנא קמיה דר׳ אלעזר בר צדוק. ואייתי ההוא גברא ערבה לקמיה. שקיל חביט חביט ולא בריך. קסבר ערבה מנהג נביאים הוא. בנבולין. ואמנהג נביאים לא מברכינן: איבו וחזקיה בני ברתיה דרב. אייתו ערבה לקמיה דרב. שקל חביט חביט ולא בריך. קסבר מנהג נביאים הוא. הילכך ערבה צריכה חיבוט ואינה צריכה ברכה. כדאשכחן הלכה למעשה מכל הני דלא מברכי:

אתרוג הגזול והיבש פסול. עלתה חזזית על רובו. [נטלה] פיטמתו. נסדק. נקלף. ניקב. וחסר כל שהו. פסול. עלתה חזזית על מיעוטו. ניטל עוקצו. ניקב ולא חסר. כשר. אתרוג הכושי פסול. הירוק ככרתי. ר׳ מאיר מכשיר. ור׳ יהודה פוסל:

שסט. אתרוג שניקב כשר.

פי׳ חזזית. כמו אבעבועות דקות. רויינא ב׳. (פיטמתן) נ) [פיטמתו]. ראש האתרוג. מפי רבינו יעקב: ודוגמתו הפיטמה של רימון: ניקב וחסר כל שהו. ס) חדא מילתא היא. דאילו ניקב ולא חסר כלל כגון שתחב בו מחט והוציאה כשר. כדקת׳ סיפא ניקב ולא חסר כשר: עוקצו. זנבו. כמו בעוקצי תאינים. הכושי. הבא מארץ כושי. ושחור הוא. ע) כרתי. כרישין. שקורין פורש:

פ) ת״ר פרי עץ (ויקרא כג). שטעם עצו ופיריו שוה. הוי אומ׳ זהו אתרוג. ר׳ אומ׳ אל תקרי הדר אלא הדיר. (כו׳). (אימה) [מה] דיר זה (שיש) [יש] בו גדולים וקטנים תמימים ובעלי מומים [וכ׳]. אלא הכי קאמר. עד שבאו קטנים עדיין גדולים קיימים. (ר״א הדר). צ) [רבי אבוה אמר] אל תיקרי הדר. אלא הדר. שדר באילנו משנה לשנה. בן עזאי אומ׳ אל תיקרי הדר אלא אידור. שכן בלשון יווני קורין למים אידור. ואיזהו אילן שגדל על כל (המים) [מים] הוי אומ׳ זה אתרוג. פי׳ פרי עץ שהעץ כפרי. בטעם שוה. הדר. פרי עץ הדומה אילנו לדיר של צאן. אטו כולהו אילני לית להו פירי גדולים וקטנים. והלא כל תפוחי אילנות אינן שוות. הכי קאמ׳ עד שבאו. כלומר האי

חסדא אמר ר׳ יצחק אדם יוצא משמע דפסק כרב חסדא. וכן הוכיח הסמ״ג עשין מ״ד הלכות לולב וז״ל ובה״ג לא מייתי אלא הא דרב חסדא אמר ר׳ יצחק משמע שסובר שכן הלכה. ועיין בראש פ״ד סי׳ א׳, ובשו״ת שערי תשובה סי׳ ש״ח. ל) אמר רב נחמן וכו׳ וכן הלכה וכו׳ שם מ״ד ע״ב עיין בראש פ״ד סי׳ א׳ מה שהביא שכתוב בתשובות הגאונים הלכה כרב נחמן בדיני והלכה כרב ששת באיסורי. ועיין בר״ן פ״ד שם שכתב טעמא דרב נחמן הוא דכיון דקיי״ל דלולב אין צריך אגד פעמים שאדם נוטל ערבה בפני עצמה לצאת בה ממצות ערבה שעם הלולב ומשום דאיפלגו תנאי בערבות דאיכא מאן דאמר ערבה אחת ואיכא מ״ד שתי ערבות בעי רב נחמן ג׳ בדין כדי שיהא ניכר שלשם מצות ערבה נוטל אותה ולא לשם מצות ערבה שבלולב. ורב ששת פליג ואמר דאפילו עלה אחד בבד אחד וקי״ל כוותיה משום דמנהג נביאים היא ואזלינן ביה לקולא. והא דלא מפרש הר״ן טעמא משום דהלכה כרב ששת באיסורי נ״ל משום דהכא לאו באיסורי קיימינן רק בדבר מצוה. ועיי׳ בבר״י סי׳ תרס״ד. והמחבר שפסק כרב נחמן הוא כמו שהובא ג״כ בשת״ל סי׳ שס״ט ובתניא רבתי ענין ערבה להושענא סי׳ פ״ו בשם ר״ח ז״ל דפסק כרב נחמן דבעינן שלשה בדי עלין לחין ע״ש. מ) אמר איבו וכו׳ שם מ״ד ע״ב. אתרוג הגזול והיבש פסול שם ל״ד ע״ב. עלתה חזזית על רובו שם ועיי׳ תוס׳ ל״ה ע״ב ד״ה עלתה וכו׳. נטלה פטמתו כצ״ל. אבעבועות דקות כן פירש״י ועיי׳ לעיל סי׳ שס״ג. נ) פיטמתו ראש האתרוג כצ״ל מפי רבינו יעקב כן הוא ברש״י שם ודוגמתו הפטמא של רמון עוקצין פ״ב משנה ג׳. ס) חדא מילתא היא כן פירש״י שם עוקצו זנבו כמו בעוקצי תאנים סנהדרין מ׳ ע״א וכן הוא לשון רש״י שם. ע) כרתי. כרישין ועיי׳ לעיל ל״א ע״ב תוס׳ ד״ה הירוק ככרתי וכו׳ ותוס׳ חולין מ״ז ע״ב ד״ה אלא ירוקה וכו׳ ובערוך ערך כרתי. פ) ת״ר פרי עץ וכו׳ שם ל״ה ע״א אלא הדיר מה דיר זה יש וכו׳ כצ״ל. ובעלי מומין וכו׳ כצ״ל. צ) ר׳ אבוה אמר אל תקרי וכו׳ כצ״ל ועיי׳ לעיל ל״א ע״ב תוס׳ ד״ה דבר הדר וכו׳ בן עזאי הוא דדריש הכי לקמן וכו׳ ומהרש״ל הגיה שצ״ל ר׳ אבוה וכו׳ אך עיי׳ בתו״כ פ׳ אמור בן עזאי אמר הדר הדר באילנו משנה לשנה וכן הוא במדרש וי״ר פ״ל ע״ש ונראה שכן היתה גירסת התוס׳

גדולים וקטנים. לאו של שנה אחת קאמ׳. אלא גדולים של אשתקד. וקטנים של שנה זו. לפי שהאתרוג (זה) [דר] באילן וגדל שתים שלש שנים. וכשבאים והונשים קטנים של עכשיו עדיין גדולין דאשתקד קיימ׳ בו מה שאין כן בשאר אילנות. דאע״ג דבשאר אילנות נמי יש בהן תמימים ובעלי מומין. אין באין גדולים כשבאי׳ קטנים. הדר. והא דר׳ דא׳ דיר חדא היא. ק) אלא במשמעותא פליגי. מר דריש לשון דיר. ומר דריש לשון דירה: ר) גדל על כל מים. שלכל המים צריך בין לשאובים בין לגשמים. כשאין לו מי גשמים. צריך להשקותו מים שאובים: ש) עלתה חזזית על מיעוטו. אמ׳ רב חסדא לא שנו אלא במקום אחד. אבל בשנים ושלשה מקומות הוה ליה כמנומר ופסול: אמר רבא ובחוטמו. בעובי גובהו שמשפע משם ת) ויורד לצד (ראשון) [ראשו]. אפי׳ כל שהו פסול. ששם נראה לעינים יותר משאר מקומות. שבאותו עובי אדם נותן עיניו. ניטלה. (א״ר) א) [תנא רבי] יצחק [בן אלעזר] ניטלה בוכנתו. פי׳ רבינו. במתניתי׳ תנא פיטמתו.

בברייתא ל״ה ע״א. שגדל על כל מים וכו׳ כצ״ל, שהאתרוג דר באילן כצ״ל. ק) אלא במשמעותא פליגי וכו׳ כן הוא לשון רש״י שם ל״ה ע״א. ר) גדל על כל מים שלכל וכו׳ לא שייך הכא להקשות אטו שאר פירות אין גדולים על כל מים כדמקשי לעיל, משום שש..ר פירות האילן גדילים על רוב מים ולא על כל מים עיין קידושין ג׳ ע״א. ש) עלתה חזזית על מיעוטו אמר רב חסדא וכו׳ שם ל״ה ע״ב. ת) ויורד לצד ר..שו כצ״ל וכ׳ כל זה הוא לשון ופירש״י שם. א) תנא ר׳ יצחק בן אלעזר כצ״ל במתניתין תנא פטמתו בוכנתו, והוא בראש האתרוג כפירש״י מפי רבינו יעקב, ודוגמתו הפטמא של רמון, ובברכות ל״ו ע״ב פיטמא של רמון וכו׳ ופירש״י הפרח שבראשו כעין שיש לתפוחים ועיי׳ ערלה פ״א משנה ח׳ והנץ שלו פירש הר״ש פרח שעל הפטמא, ובמשנה עוקצין שם בפירוש הר״ש וז״ל הפטמא של רמון בפרק העור והרוטב (קי״ח ע״ב) מייתי לה ראש של רמון שממנו מוציץ יש בו ג׳ דברים ושם לכל אחד ואחד העומד באמצע שם. פיטמא ובתוספתא קורא לה עמוד, וסביבות הפיטמא כמין שערות הכא קרי ליה נץ ובתוספתא קרי ליה שער, סביב מיקף עטרה שמו מסרק שהוא עשוי וחתוך כמין מסרק, וע״ש בפירש הרא״ש, ועיי׳ בחולין קי״ח ע״ב הפטמא של רמון מצטרפת ופירש״י הוא שומר על פיו והנץ שומר אחר ע״ג הפיטמא כמו שיש על אגוזים שומר ע״ג שומר, ועל ניטל עוקצו פירש זנבו כמו בעוקצי תאנים סנהדרין מ׳ ע״א ושם פירש״י עוקץ זנב הפרי מקום חבורו לאילן, וכן בסנהדרין ט׳ ע״ב פירש״י עוקצין זנבות תאנים כמו (סוכה ל״ד ע״ב) ניטל עוקצו, ועיין פ״ז דפיאה משנה ג׳ עקץ את האשכול ופירש הר״מ ועוקץ הוא קצה הדבר ועשו ממנו שמוש פעל ואמרו עקץ ר״ל כרת העוקץ וכן הוא בערוך ערך עקץ א׳ כמין זנב יש לתאנה שבו היא תלויה באילן ונקרא עוקץ, ועיי׳ בערך חרר, ובשבת ע״ו ע״ב ועוקציהן פירש״י זנב הפרי דהוא עץ בעלמא, והנה לפי פירש ה״ר יעקב בר יקר ועמו הסכים גם רש״י שם נטלה פטמתו דפסול הוא הפרח מה שבראש האתרוג, ועוקצו דקתני במתניתן דכשר הוא אם נטל הזנב הצד שהוא תלוי באילן וכשר בכל ענין אפילו נתלש העוקץ ונשאר מקומו כמו גומא משום דלא נחסר מגוף האתרוג וכמו שכתב הרא״ש שם, ולפי פירש ר׳ יצחק הלוי פטמתו ועוקצו שניהם בזנבו והחילוק הוא אם נטל העץ ממה שחוץ לגומא שבאתרוג כשר, ואם נתלש העץ מתוך האתרוג פסול משום שחסרו, ור׳ יצחק בן אליעזר דתני ניטלה בוכנתו כוונתו על מה שנכנס בתוך האתרוג כבוכנא באסיתא, אבל מה שנתלש מראשו של אתרוג הפרח הוא כשר משום דלא הוי מגופו של אתרוג, ועיי׳ בתשובות הרמב״ם דפוס אמ״ש סי׳ רכ״ח שנדפס שם תשובה אחת המתחלת אמר סעדיה וכו׳ ורש״י כתב דלישנא קמא נראה לו משום דלא מצינו בשום מקום עוקץ לגבי פיטמא, ועיי׳ בתוס׳ ד״ה ניטלה בוכנתו וכו׳ ובר״אש שם סי׳ ט״ז, ובספר יראים סי׳ קכ״ד, ובשה״ל סי׳ ש״ס ע״ש ובתניא סי׳ פ״ה ענין אתרוג, ובריא״ז כתב וז״ל נטלה בוכנתו פירוש פיטמתו דד של אתרוג והוא חוטמו כדתנן פיטמא של רמון והיא שושנתו (עיי׳ בתמים דעים סי׳ ר״ל שכתב על והיא שושנתו ר״ל מקום שושנתו כי השושנה ודאי אינה מעכבת וכו׳ ע״ש) ופירוש בוכנתו קצה העץ הנתון באתרוג שהוא תלוי בו באילן ובעיקר העץ סביבותיו כמין אסיתא והעץ יוצא ממנה ונמצא העץ יוצא מתוכה כמו בוכנא באסיתא ואם נעקר מן העץ שהוא בוכנתו מעיקרו ולא נשתייר ממנו באסיתא כלום נמצא מקומו כמו גומא שהוא באסיתא ונראה כמו נקב וחסר ולפיכך פסול ואם נחתך העץ מלמעלה כמעט ונשתייר כל שהוא בתוך האסיתא כשר וזהו ניטל עוקצו כשר עכ״ל וכן היא דעת הערוך ערך פטם בשם ר״ח והובא בתוס׳ ד״ה ניטלה וכו׳ ועיי׳ בשה״ל שם אבל רבינו יצחק והוא הרי״ף פי׳ פיטמתו דד של אתרוג וכו׳ ועיי׳ בר״ן שם שהקשה על פירש הרי״ף דא״ה היכי אמרינן תני ר׳ יצחק בן אלעזר נטלה בוכנתו הו״ל למימר נטלה בוכנתו פסול שהרי לא בא ללמד פירוש הפסול השנוי במתנתינו אלא שבא ללמדנו פסול אחר, ואי משום קושי׳ זו היה אפשר לפרש בפשיטות דהלא הגמרא קבע להא דר׳ יצחק אמתניתין נטלה פטמתו וכו׳ פסול תנא ר׳ יצחק בן אלעזר נטלה בוכנתו לאורויי לן דר׳ יצחק הוה תני במתניתין במקום נטלה פטמתו נטלה בוכנתו, ואנן הוא דלא ידעינן הי מינייהו עיקר או זה או זה, או שניהם כאחד טובים ולכן פירש הרי״ף כדברי שניהם לחומרא, אך הרשב״א הוסיף להקשות על דעת הרי״ף והערוך דתרי מילי נינהו מדוע לא קתני במתניתא דלקמן דתניא כולהו פסולי אלא נטלה בוכנתו לחוד, הו״ל למתני נמי פטמתו כדקתני נקלף ונסדק ואידך כלהו דמתניתין ונראה דהוה גריס בברייתא שהביא הגמרא לקמן (ל״ו ע״א) נטלה בוכנתו נקלף נסדק וחסר כל

בוכנתו. ולפי שהוא חד ועשוי כמין בוכנא. פילון. זהו לשון מורי הזקן רבינו יעקב. אבל רבינו יצחק הלוי פי׳ פטמתו ועוקצו שניהן בזנב. עוקצו. שניטל העץ מה שחוץ לגומא כשאתרוג נשר. פיטמתו. שנתלש העוקץ. מתוך האתרוג וחסרו. לפיכך פסול. והיינו דקתני [ר׳ יצחק] בן אלעזר ניטלה בוכנתו. מה שנכנס בתוך האתרוג. כבוכנא הנכנס ומכה באסיתא. ולשון רבינו יעקב הלוי נראה לי שלא מצינו בכל מקום פיטמא עוקץ: עד כאן פי׳ רבינו: גם ר״ח פי׳ נראין הדברים שהוא דד החוטם. כדתנן פיטמא של רימון:

שע. דין ניטל בוכנא מן אתרוג.

אבל הא דא״ר יצחק בוכנתו. הוא קנה העץ. הנכנס באתרוג כמו בוכנא. שם המדוך. כדגרסינ׳ בוכנא ואסיתא. ובאתרוג עץ שהוא תלוי בו באילן. הוא כמו בוכנא. ובעיקר האתרוג כמו אסיתא. והעץ נתון בה. וקיימ׳ לן שאם נעקרה הבוכנא מן האסיתא היישי׳ שמא ניטל מנופו של אתרוג עמה וחסר האתרוג ופסול. אבל אם הבוכנא קיימת בתוך האסיתא ונחתך העץ למעלה כשר. שהרי העיקר קיים. וזהו ניטל עוקצו כשר: נקלף פסול. אמ׳ רבא האי אתרונא ב) דאגליד (כאהיבא) [כאהינא] סומקא כשירה. והא אנן תנן נקלף פסול. לא קשיא הא בכולה. הא במקצתה. פי׳ דאגליד. נקלף. כאהינא סומקא. (תומרה) [תמרה] ארומה. אף זה לאחר שנקלף נהפך לאדמימות. כדרך כל הנקלפים בפירות. בכולה כשר. ג) במקצתה פסול. דמנומר הוא: ניקב. תני ד) עולא בר חיננא ניקב נקב מפולש במשהו. שאינו מפולש בבאיסר. פי׳ אנקב ולא (אחסר) [חסר] קאי. דמכשר תנא דמתניתין. ואתא האי תנא למימר. דאם מפולש שהוא מצידו לצידו. כדי שיראה נקב משני צדדין. פסול בנקב כל שהו. ואפילו של מחט. ואי חסר אפילו אינו מפולש פסול במשהו. ונקב שאינו מפולש בכאיסר. אם רחב כאיסר פסול. ואע״פ שאינו חסר כלום. כגון שתחב בו יתד עבה. ומתני׳ בפחות מכאיסר. ובשאינו מפולש. וכמה שיעור איסר ה) כדינרא זוטא: אתרוג כושי פסול. והתניא אתרוג כושי כשר. ו) דומה

שהוא פסול ולפנינו ליתא, וכן הביא הרי״ף שם תניא אתרוג תפוח סרוח כבוש שלוק כושי לבן ומנומר פסול אתרוג כדור פסול וי״א אף התיום פסול ואתרוג הבוסר ר״ע פוסל וחכמים מכשירין עלתה חזזית על רובו נטלה בוכנתו נקלף נסדק וחסר כל שהוא פסול וכו׳ ע״ש וכן היתה ג״כ גירסת מהריצ״ג עמוד ק״ה ותנא בברייתא עלתה חזזית על רובו נטלה בוכנתו נקלף נסדק וכו׳ ע״ש וביצחק ירכן לא העיר בזה על הגירסא שלא נמצא בברייתא, וכן הביא גם המנהיג בה׳ אתרוג הברייתא כמו שהיא ברי״ף, והובא ג״כ בתוס׳ הרא״ם על הסמ״ג עשין מ״ד ע״ש, וראיתי בספר ערוך לנר שהעיר על הברייתא שהביא הרי״ף וכתב ע״ז ותמוה שלא ראיתי מי שהעתיק כן, ולא ראה במקומות הנ״ל, ולפי מה שכתבתי לעיל יש לתרץ גם הקושי׳ השניה בדרך זה, אך אין כאן מקום להאריך יותר. ב) דאגליד כאהינא סומקא כצ״ל שם ל״ה ע״ב. תמרה אדומה כצ״ל אף זה לאחר שנקלף וכו׳ כן פירש״י שם. ג) במקצתה פסול דמנומר הוא כן פירש״י שם ל״ו ע״א ועי׳ תוס׳ ד״ה הא בכולה וכו׳ שהביאו בשם ר״ח להיפוך מפירש״י בכולה פסול ובמקצתה כשר, וכן הוא ברי״ף אם נקלף כולו ולא נשתייר ממנו כלום פסול ואם נשתייר מקצתו כשר כמו הגלודה שמקצת מתיר בה, ולכאורה קשה הלא מנומר הוא כפירש״י ועיי׳ ברא״ש סי׳ י״ז ובכ״פ שם ועיי׳ בתמים דעים סי׳ ר״ל. ד) עולא בר חיננא לפנינו עולא בר חנינא וכו׳. אנקב ולא חסר קאי כצ״ל דמכשיר תנא דמתניתין וכו׳ כל זה הוא לשון ושיטת רש״י, ועיין ברמב״ם פ״ח מה׳ לולב ה״ז. אתרוג שניקב נקב מפולש כל שהוא פסול ושאינו מפולש אם הוא כאיסור או יתר פסול, חסר כל שהוא פסול. ובהשגות הראב״ד ובלח״מ שם והעולה מתוך דבריהם הוא זה, לפירש״י איירי מתניתין בנקב שאינו מפולש וניקב וחסר כל שהוא חדא מילתא היא ניקב וגם חסר כ״ש פסול ואף שאין הנקב מפולש, אבל בנקב מפולש פסול אפילו לא חסר כלום. ולהרמב״ם מתניתי׳ איירי בנקב מפולש וניקב וחסר או או קתני או ניקב נקב מפולש אף אם לא חסר כלום, או שחסר כל שהוא אף שאין הנקב מפולש, ופליגי רש״י והרמב״ם רק בפירוש המשנה, ולרש״י עולא קאי אסיפא דמתניתין ולהרמב״ם קאי ארישא וכדמשמע פשטא דלישנא דגמרא דמציין נסדק ניקב תני עולא וכו׳ ע״ש אבל לענין דינא לא פליגי, אכן לדעת הראב״ד איירי מתניתין בנקב מפולש וסבר בהא כרש״י דחדא קתני שניקב נקב מפולש וגם חסר כ״ש דדוקא בראיכא תרתי לריעותא פסול, אבל בחדא לריעותא שהנקב מפולש ולא חסר כלום או חסר כ״ש אבל אינו מפולש כשר, ועי׳ ירושלמי פ״ג ה״ו נקב ולא פילש וכו׳ ובמה״פ שם ובראש פ״ג סי׳ י״ח ובתמים דעים סי׳ ר״ל ובשו״ת משכנות יעקב סי׳ קמ״ב. ה) כדינרא זוטא, והוא לשון בה״ג ובעל העיטור הביאו וכתב עלה וזה השיעור אינו מדוקדק ועיי׳ ביו״ד ובש״ך סי׳ ל״ד סעיף ב׳ ס״ק ד׳. ו) דומה לכושי פסול כצ״ל. רבא אמר לא קשיא הא לן והא להו כצ״ל. חיינו אורחיה

(כושי) [לכושי] פסול. אמ׳ אביי כי תנן נמי מתני׳ דומה לכושי תנן. (רבינא) [רבא] אמ׳ לא קשיא הא לן והא (להן) [להו]: פי׳ דומה לכושי. שנדל כאן. והרי הוא שחור. פסול נדמה הוא קוטראפייט ב׳. כלומ׳ משונה הוא. אבל כושי עצמו שנדל שם. (חייבי) [היינו] אורחיה וכשר. רב אמ׳ לעולם מתני׳ כושי עצמו פסול. ולא קשיא. מתני׳ לבני [ארץ] ישר׳ הרחוקים מארץ כוש ואינן רגילין בהן. ברייית׳. לבני בבל שקרובים לבני כושים. ומכל מקום גדל כאן. ודומה לכושי. נדמה הוא ופסול:

ת״ר. אתרוג תפוח. סרוח. כבוש. שלוק כושי. לבן. ומנומר פסול. אתרוג כדור פסול. ויש אומ׳ אף התיום. אתרוג הבוסר. ר׳ עקיב׳ פוסל וחכמים מכשירין. גידלו בדפוס ועשאו כמין ברייא אחרת פסול. פי׳ תפוח. אנפליץ. כגון שנפלו עליו גשמים בתלוש ותפח. כמו נודות נפוחים. סרוח. נרקב. ל״א תפוח. נרקב. סרוח ריחו רע. מחמת תולעים שאכלוהו. ז) כבוש. בחומץ או בחרדל. שולציץ. שלוק. מבושל ביותר. באור וברותחין. כדור. ח) העשוי כמין דור פלוטא ב׳. ענול. ואינו ארוך כשאר אתרונין. ט) התיום. שנים דבוקים יחד. י) הבוסר. קטן כמין פול הלבן. כ) כדא׳ בראש השנה. הוא בוסר הוא גירוע. הוא פול הלבן. (ופריק) [ופריך]. פול הלבן ס״ד. אלא אימ׳ שיעורו כפול הלבן. גידלו בדפוס. ל) שעשה לו דפוס כשהוא קטן ונתנו בתוכו במחובר וגדל כמידת הדפוס. דפוס. פורמא ב׳. כל דבר העשוי ליעשות למדתו דברים אחרים על גביו או בתוכו קרוי דפוס. כמו ברייא חדשה אחרת שאינה דומה לאתרוג כלל. טעמ׳ דכולהו דהדר אמר רחמנא וליכא: איתמר מ) אתרוג שנקבוה עכברים. אמ׳ רב אין זה הדר. איני. והא״ר חנינא מטבל בה ונפיק. ולר׳ חנינא קשי׳ מתני׳. בשלמא מתני׳ לר׳ חנינא לא קשיא. כאן ביום טוב ראשון כאן ביום טוב שני. אלא לרב קשיא. אמ׳ לך רב שאני נקיבות דעכברים דמאיסא. איכא דאמרי אמ׳ רב הרי זה הדר. דהא רב חנינא מטבל בה ונפיק. לר׳ חנינא קשי׳ מתני׳. לא קשיא הא ביום [טוב] ראשון הא ביום טוב שני: פי׳ מה מטבל בה ונפיק. אוכל מקצתה. ונפיק. ויוצא ידי חובתו בנותר. ומברך עליה. והא דנקט מטבל. לפי שכל מאכלם על ידי טיבול. כדאמרי׳ בפסחי׳. השמש מטבל בבני מעים. ר׳ יצחק מטבל בירקא. ופרכינן. ולר׳ חנינא קשיא מתני׳. דקתני חסר כל שהו פסול. ומשנינן. בשלמא מתני׳ לר׳ חנינא לא קשיא. מתני׳ ביום [טוב] ראשון שלקיחתו מן התורה. ובעינן לקיחה תמה. דכת׳ ולקחתם. לקיחה תמה. וביום טוב שני נפיק בה ר׳ חנינא אע״ג דלא הוי שלם. אלא לרב דאמ׳ אין זה הדר. קשי׳ דר׳ חנינא. דהא אפי׳ בשני לרב נמי לא נפיק. דהא מצוה הדורה בעינן הואיל ומזכירין שם שמים עליו. ומשנינן. אמ׳ לך רב

כצ״ל. מתניתין לבני ארץ ישראל כצ״ל. גידלו בדפוס כצ״ל. ז) כבוש בחומץ או בחרדל עי׳ מ״א סי׳ תרמ״ח ס״ק כ״ב ובביאורי הגר״א שם ס״ק ל׳. ח) העשוי כמין דור עי׳ תוס׳ ד״ה אתרוג וכו׳ ותוס׳ סנהדרין כ״ו ע״א ד״ה כדור וכו׳ ותוס׳ חולין ס״ד ע״א ד״ה כודרת וכו׳ ובמהרש״א שם ועי׳ סנהדרין ירושלמי פ״י ה״א. ט) התיום שנים דבוקים יחד עי׳ תוס׳ סוכה ל״ב ע״א ד״ה נחלקו התיומת וכו׳ ותוס׳ ב״ק צ״ו ע״א ד״ה נחלקה התיומת וכו׳ ועי׳ בערוך ע׳ תיים רב האי ז״ל אמר התיום וכו׳ ומרהביא המחבר דין התיום ש״מ דס״ל להלכה דתיום פסול כהי״א, וכן הוא בבה״ג, ובספר יראים סי׳ קכ״ד ובבעל העיטור, ובשה״ל סי׳ ש״ס ובתניא סי׳ פ״ה ענין אתרוג, ובאו״ז ח״ש סי׳ ש״ס. ובסמ״ג עשין מ״ד פסק להדיא להלכה לבן מנומר העשוי ככדור והתיום הם שנים דבוקים יחד כולן פסולין וכן הוא ברוקח סי׳ רי״ט ובראב״ן דף פ״א ע״ב אתרוג כדור ותיום פסול, אך הרמב״ם פ״ח מה׳ סוכה ה״ח פסק דכשר וכן הוא בתשובות הרשב״א סי׳ ת״א וז״ל שאלת באתרוג התיום והבוסר הרמב״ם ז״ל להכשיר ותמהת הכשירו באתרוג התיום שהרי אמרו בגמרא אתרוג כדור פוסל וי״א אף התיום, ולמה הניח י״א ופסק כתנא קמא. תשובה כדין פסק דהא משמע דלת״ק כשר דכדור דוקא פסול וי״א חלקו ופסלו אף התיום וקי״ל כסתם דרבים ניניהו ובכל מקום עושין כן כסתם אלא א״כ יש ראיה לפסוק כיחיד. וכן פסק בטור וש״ע סי׳ תרמ״ח. י) הבוסר קטן כמין פול הלבן כן פירש״י שם ל״ו ע״א ועי׳ תוס׳ ד״ה אתרוג הבוסר, ותוס׳ לעיל ל״א ע״ב ד״ה שיעור אתרוג וכו׳. כ) כדאמר בר״ה הוא בוסר וכו׳ ליתא בר״ה אך הוא בברכות ל״ו ע״ב, ובפסחים נ״ג ע״א. ופריך פול הלבן ס״ד כצ״ל. ל) שעשה לו דפוס עי׳ בפירש״י. מ) אתרוג שנקבוהו עכברים שם ל״ו ע״ב.

אפי׳ ר׳ חנינא נמי מודי בה דאין זה הדר ואפילו בשני נמי לא נפיק. דשאני נקיבות דעכברים דמאיסא:

שעא. שאם חסר האתרוג מעט.

שמעי׳ מהכא שאפילו חסר האתרוג מעט כשר ביום טוב שני. כדאשכחן הלכה למעשה דמטביל בה ונפיק: וכן פסק ר״ח דקיימ׳ לן כר׳ חנינא ונקיבות דעכברים מאוסא ופסולה. דאזלינן לחומרא כרב:

שעב. שיעור אתרוג.

נ)שיעור אתרוג קטן. ר׳ מאיר אומ׳ כאגוז. ר׳ יהודה אומ׳ כביצה. ובגדול כדי שיאחז שתים בידו אחת. דברי ר׳ יהודה. ר׳ יוסי אומ׳ אפי׳ אחת בשתי ידיו. ס)בקטן הלכה כר׳ יהודה. בגדול הלכה כר׳ יוסי:

שעג. דין לולב יבש.

וששאלתם לולב הגזול והיבש פסול. כך ראינו ודאי. שהלכה כחכמים. ע)במקום שאיפשר להביא כשהן הדורים. אבל במקום שאי איפשר יוצאין ביבישין ומניין שהוא כן. דתניא א״ר יהודא פ)מעשה בבני ברק שהיו מורישין לולביהן לבני בניהן ולא אמרו חכמים דבר. ששלא כרצון חכמים. אלא אמרו לו משם ראייה. שעת הדחק שאני. וכן באתרוג. והדס. וערבה. במקום שאי איפשר להביא אותם כשהן הדורין יוצאין בהן ביבישין: צ)ולולב שיש בו הדסים כהילכתן. תלתא תלתא טרפא בחד קינא.

נ) שיעור אתרוג הקטן וכו׳ ל״ד ע״ב. עי׳ רש״י לעיל ל״א ע״ב שנים בידו אחת גרסינן וכו׳ ועי׳ בר״ן על המשנה שיעור אתרוג קטן וכו׳. ס) בקטן הלכה כר״י וכו׳ כן פסק בה״ג וכ״ה ברי״ף. ע) במקום שאפשר להביא וכו׳ כן הוא בספר יראים סי׳ קכ״ד, ובמרדכי פ״ג דסוכה סי׳ תש״ן משמו ועיי׳ לעיל סי׳ שס״ה. פ) מעשה בבני ברק וכו׳ גירסא חדשה היא ולפנינו ל״א ע״ב איתא מעשה בבני כרכים וכו׳ ובאו״ז ח״ש סי׳ ש״ז מעשה באנשי כרכום וכו׳ ועי״ש מה שהביא ובתשובות כתוב ושכתבת שהחבר ר׳ יוסיפיה התיר אתרוג פסול בראשון שמא במקום שלא היה כשר מצוי ויישר כחו דכל הני פסולי דמתניתין היינו במקום שיכול למצוא כשר אבל בשעת הדחק אף מי שאינו הדר כשר אפילו בראשון תדע דהא רבנן דפליגי עליה דר׳ יהודה ואית להו ד׳ מינין שבלולב יבשין פסולין דבעי הדר אפה״כ כי מייתו להו ר׳ יהודה ראיה מאותם שהיו מורישין לולביהן לבניהן אמרו לו אין שעת הדחק ראית כלל, מכלל דמודו רבנן דבשעת הדחק יוצאין בפסול ומת לי פסול יבש ומה לי פסולי אחרינא כולהו טעמא דידהו משום הדר וכיון דלכולהו זת טעמא אית להו אין לחלק ביניהם עכ״ל התשובה, ועיין בר״ש פ״ג סי׳ י״ד ובשו״ת חכם צבי סי׳ ט׳ ובש״ע סי׳ תרמ״ט סעיף ו׳ ובביאורי הגר״א ס״ק ל״ה, ועיי׳ בתמים דעים סי׳ רל״ג בהשגות הראב״ד, ועיין בשערי תשובה סי׳ ש״ג, ועיי׳ בשו״ת לרבינו אברהם בן הרמב״ם סי׳ ל״ב, ובפרדס לרש״י ז״ל הלכות לולב מספר האורה סי׳ קצ״ד. צ) ולולב שיש בו הדסים כהלכתן וכו׳ וזה שלא כדעת בה״ג דכתב והאי הדס שוטה פסול להושענא בין לחודיה ובין בהדיה הדס אחרינא וכו׳, ורוב הגאונים הראשונים לא סבירא להו כוותיה בדין זה, עיי׳ בשערי תשובה סי׳ ש״ה לרב שר שלום ז״ל וששאלתם לולב שיש בו שלשה הדסים וכו׳ אם רצה להוסיף עליו כמה הדסים ולעשות אגודה אחת גדולה מן הדס שאינו עבות הרשות בידו וכשר הוא וכו׳ וכן הוא שם סי׳ שי״ט בשם רב נטרונאי והדס של לולב אם יכול לעשותו כלו מן העבות מצוה מן המובחר ואם אינו מוצא אלא שלשה הדסים עבות ממלא אותם בהדס שוטה ושפיר דמי, וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל בה׳ לולב מספר האורה סי׳ קצ״ד ומאן דלית ליה עבות הרבה, ליעבד כולה אגודה מהדס שאינו עבות ובלבד שישים בה ג׳ בדים מהדס עבות וכו׳ ועיי׳ ברמב״ם פ״ז מה׳ לולב ה״ז ואם רצה להוסיף בהדס כדי שתהיה אגודה גדולה מוסיף ונוי מצוה היא וכו׳ ובמ״מ ובל״מ וכ״מ שם ובהג״מ שם, ועיי׳ בתשובות לרבינו אברהם בן הרמב״ם שאלה ל״א ועוד קשיא לי וכו׳ תשובה תקנו הספרים שלכם וכו׳ ועיי׳ במהריצ״ג עמוד ק״ד ואמר מר רב נטרונאי הדס של לולב וכו׳, וז״ל בעל העיטור בשלישי עץ עבות וצריך ג׳ הדס וב׳ ערבות כשרות ואם רצה להוסיף בהדס שאינו עבות מוסיף אבל בעל הלכות אמר הדס שוטה אפילו בהדי הדס אחרינא פסול ולא דייק לן כיון דמין הדס הוא כשר וליכא משום בל תוסיף דהא עיקרא דדיקלא לולב פסול ולמ״ד לולב צריך אגד אי אגוד ליה בעיקרא דדיקלא לא מוסיף הוא הכי נמי ל״ש ורב פלטוי ורב נטרונאי והרב אבן גאות זצ״ל אית להו הא סברא וכו׳ ועיי׳ בתשובות הגאונים קדמונים (ברלין תר״ח) סי׳ כ״ז והדס של לולב אם יכול לעשותו כולו עבות מצוה מן המובחר ואם אין מוצא אלא שלשה הדסים עבות ממלא אותם בהדס שוטה ושפיר דמי וכו׳ וכן הביא בשם רב האי גאון בשה״ל סי׳ שנ״ח שהעבות שבלולב צריכין להיות שלשה עבות כראוי והשאר הדס

אם בא להוסיף עליו כמה הדסין. ולעשותו אגודה גדולה מן ההדס שאינו (ערבות) [עבות]. הרשות בידו. כיון דמצות לולב לא נתנו בו חכמים שיעור יותר משלשה אפי׳ (בחמור) [כחמור] שבהן. עשה שלשה כתיקנן יצא ידי חובתו ואותם יתירים תוספת הן. ואין פוסלים את הכשרים: וכן מנהג בשתי ישיבות:

שעד. אין אומ׳ זמן בנטיל׳ לולב אלא ביום ראשון.

אני החתום נשאלתי אם אומרי׳ זמן בנטילת לולב בשני ימים טובים הראשונים של חג. הואיל ויום ראשון מן התורה. דכת׳ ולקחתם לכם ביום הראשון ויום שני ספק. ודיניה דלולב כקידוש היום שכשם שאומרי׳ זמן על הכוס ביום שני של חג ממה נפשך. הכי נמי אמרי׳ זמן בנטילתו של לולב ביום שני. או אין אומרי׳ אותו אלא ביום ראשון בלבד: ק) כך מקובלני ממורי הזקן רבינו יעקב בר׳ יקר וכך דעתי נוטה. שאין אומ׳ זמן בנטילתו של לולב אלא ביום טוב ראשון. לפי שלא מצינו עיקר ושורש לברכה זו לא בתלמוד ולא במשנה ולא בתוספתא: וכלל כלל אין חיוב ברכה זו אלא בשעת עשייתו של לולב בחול בשעה שאוגדו ומתקנו. ובסוכה נמי בשעה שעושה אותה. דת״ר העושה סוכה לעצמו מברך שהחיינו. נכנס לישב בה אומ׳ אשר קדשנו במצותיו וצונו לישב בסוכה. העושה לולב לעצמו מברך שהחיינו. נטלו לצאת בו מברך על נטילת לולב. ותו תניא גבי סוכה. היתה עשויה ועומדת אם יכול לחדש בה דבר ביום טוב עצמו. כגון למימך בסתרקי ולעטרה בקרמין ובסדינין המצויירין מברך מיד שהחיינו. (עיקר) [דעיקר] חיוב [בשעת] מעשה. ואם אין יכול לחדש בה דבר מברך שתים. בכניסתו אחת אסוכה ברישא ואחת אזמן. אבל בלולב לא מצריך בשעת נטילה אלא אחת בנטילתו. אלמ׳ דכלל ליכ׳ ברכה זמן. אלא בשעת עשייה דהיינו בחול. אבל הראשונים שנהגו לברך שתים בנטילתו. הואיל ואין כל אדם עושה לולב לעצמו אלא סומכין על של ציבור. לכך מברך כל אדם שתים בנטילתו:

וגם זו פליאה בעיני על מה סמכו. והואיל שכן חיוב ברכה זו אינה אלא בשעת עשייתה בחול כיון שבירך זמן פעם אחת. מה לי תו לברך ביום שני בין שיהא יום ראשון ודאי יום טוב או ודאי חול. מה בכך. כיון שבירך פעם אחת זמן. אמאי חוזרין ומברכין ביום שני. הלא אין עיקר חיובה אלא בחול. וגבי נר חנוכה נמי אין אומ׳ זמן אלא ביום ראשון. (והם) [והכי] נמי הכא. ולא דמי הא לקידוש היום. דזמן דכום תלוי בקידוש

שוטה וכו׳ וכן הוא בתגיא סי׳ פ״ה ענין הדס, ועיי׳ בשו״ת הרשב״א סי׳ ע״ה. ק) כך מקובלני ממורי הזקן וכו׳ ולבסוף שלמה בר׳ יצחק, אך באו״ז ח״ש ה׳ סוכה ולולב סי׳ שט״ז הביא שם את כל הדברים האמורים כאן במעט שינוים קלים בשם הרב ר׳ שלמה בר׳ שמשון עד ותו לא מידי עיי״ש ועיי׳ ברוקח סי׳ רי״ם ה׳ לולב ואתרוג, וכן ברא״ש פ״ד סי׳ ב׳ כתב בשם ר׳ שלמה בר׳ שמשון ז״ל נשאלתי אומר זמן על הלולב ביו״ט שני וכו׳ ור״י פסק דאין אומר זמן ביו״ט שני וכן נהגו גדולי גרמיישא וכו׳ ועוד משום דבעינן נטילת לולב שבעת ימים וכו׳, ועיי׳ בצל״ח הנדפס מחדש על מס׳ סוכה מ״ה ע״ב, ועיין במנהיג ה׳ אתרוג סי׳ ל״ז דלא תימא איט לא שעת עשיה ולא שעת נטילה דהאידנא דידעינן בקביע דירחי ופשיטא לן דודאי יו״ט קדש ושעת נטילה הוא הלכך כיון שבירך ביו״ט ראשון שוב לא יברך בשני ואם ברך הויא ברכה לבטלה, וכן הוא בשה״ל סי׳ שס״ו, ובליקוטים מהלכות אמרכל הביא בשם רש״י שקבל מרבו ר׳ יעקב בר׳ יקר שאין אומרים זמן ביו״ט שני אלולב וכו׳ ולסוף כתב ובמגנצא וצרפת אומרים שהחיינו אף ביו״ט שני אפילו בלולב וכו׳ גם בספר העיתים נהגו לומר זמן אלולב גם ביו״ט שני שאם יו״ט ראשון חול לא יצא מזמן שהרי יש לברך בשעת קיום המצוה, והרד״א כתב ולענין זמן (ביום שני) היא מחלוקות הר׳ שלמה בר שמשון כתב שאין לאמרו דמכ״ג יצא בזמן שאומר בראשון אף אם הוא חול דלא גרע מאלו אמרו בשעת עשיה שיצא וכו׳ וי״א שצריך לאומרו משום דלא תקנו זמן אלא בשעת עשיה או בשעת נטילה ואם היה אתמול חול א״כ לא יהיה לו שעת עשיה ולא שעת נטילה הלכך לא יצא בזמן של אתמול וכו׳ ע״ש ועיי׳ באו״ז ח״ש ה׳ עירובין סי׳ ק״מ והוא בקיצור בהג״א פ״ג דעירובין, וכן דעת תשב״ץ ח״ש סי׳ ע״ד דמברכין זמן ביו״ט שני ע״ש, ועיי׳ בתשובות בנו הרשב״ש סי׳ תל״ב, ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ק״צ הודיעני מנהג וכו׳ ע״ש ועיי׳ במרדכי פ׳ לולב וערבה. דעיקר

יום טוב. וכיון דשתי קדושות הן מספיקא מקדשינן. ואמרי' נמי זמן. אבל ברכה זו אינה תלוייה אלא בעשייתה ואפילו בחול. ואפילו בסוכה נמי אין אומ' זמן להדיא בישיבתה. אלא סומכין על אותו זמן שאומרי' על הכוס. דאמ' רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דמסדר ליה אכסא דקידוש'. דמקדש ומברך זמן. ואי חובא הוא לומר זמן בישיבת סוכה. ונטילת לולב. ליתנייה בהדיא. דאמ' זמן עליהו. כדאמרי' גבי נר חנוכה ומקרא מגילה דהוי כהנך מדאורייית': ועוד מצאתי בהלכות גדולות דלא צריך לומ' זמן בסוכה ולולב. דסני בדכסא: ובהלכות לולב דקמפרש רב יהודאי גאון תני הכי: ת"ר העושה לולב לעצמו אומ' ברוך שהחיינו וקיימנו כו'. נטלו לצאת בו. מברך אקב"ו על נטילת לולב. ומוליך ומביא ומעלה ומוריד. אבל זמן לא מצריך כלל. ולפיכך כיון שבירך זמן ביום ראשון סני בהכי. ותו לא מידי: שלמה בר יצחק:

לולב שלא נאגד אלא אגד אחד כשר. דרב יהודה יליף קיחה קיחה מאגודת אזוב. ולא מצינו שם מניין אגדין: וכחד סניא. אבל לנוי מצוה לאוגדו. אפילו לרבנן נ) למט' ולמעלה. שלא יתפזרו ענפי הערבה לכאן ולכאן. משום שנ' זה אלי ואנוהו: שלמה בר יצחק: אתרוג בגימטריא שש מאות ועשר. ולולב והדם וערבה. הרי תרי"ג מצות ס) ששקולה מצוותו לפני המקום כתרי"ג מצות:

בתשובות הגאונים מצאתי: העושה לולב צריך לשום בו ע) שבעים פאורות שקורין רמייש. (דמניין) [כמניין] לולב בני מטריא ס"ח. ושתים כנגד אתרוג והדס. הרי שבעים סנהדרין: וכן מנהג בישיבה: וקושרין אותו ג' אגודות מן ערבה עצמה פ) שאין קושרין אותו אלא במינו. וכפות התמר צריך לאגוד ולכפות יחד בכפות התמר עצמו. ושיצא חוץ לערבה טפח. וביום הושענא רבא צ) מניחין אותו פרוד אבל לא אגוד: וכן מנהג ספרד ופרוונצא ונרבונא. ק) ויש שאוגדין אותו בגימוניות של זהב מלמעלה. ובמינו למטה. כדמוכח בסוכה: גרסי' בסוכה פ' לולב (וערבה) [הגזול]. ר' יוסי אומ' ר) שכח והוציא את הלולב (ברשות) [לרשות] הרבים פטור. מפני שהוציא ברשות. ש) ופריך בגמרא אמאי מדאגביה נפק ביה. ומשני בשהפכו. מיכאן יש להוכיח דיש לנו ת) להפכו בנטילתנו. ולברך אז. ואחר כך לישלנו כדרך נטילתו ונדילתו. דאי לא תימ'

חיוב בשעת מעשה כצ"ל, והכי נמי כצ"ל. נ) למטה ולמעלה, ובמרדכי פרק לולב הגזול כתב לעשות שלשה קשרים כנגד שלשה אבות, ועיי' ברוקח סי' רי"ט ה' לולב ואתרוג. ס) ששקולה מצותו לפני המקום כתרי"ג מצות, הרד"א הביא בשם המדרש שכל המקיים מצות אתרוג עם שלשת המינין כאלו קיים כל המצות והטעם מפני חשבון אתרוג עם ג' מינין עולה למנין תרי"ג. ע) שבעים פאורות וכו' עיי' באו"ז ח"ש סי' ש"ח ושם איתא אבל יש נוהגין שעושין ע"א פארות של ערבה כמנין לולב בגימטריא זהו ס"ח וג' כנגד אתרוג לולב והדס הרי ע"א כנגד סנהדרי גדולה וכן מנהג בישיבה, והובא בהג"א פ"ג סי' י"ד אבל יש נוהגין שעושין ענין אחר פאורות של ערבה כמנין לולב וכו' והתיבות „ענין אחר" הוא ט"ס וצריך להיות ע"א, והסופר טעה וחשב שהוא ר"ת וכתב תחת ע"א ענין אחר ע"ש, ועיי' במרדכי פ"ג ואנן נהגינן ליטול ערבה כמנין לולב ושלשה קשרים כנגד שלשה אבות שהוא סך הכל כמנין סנהדרין, ובפרדס לרש"י ז"ל סי' קצ"ד ויש שנהגו לשום שם שבעים כנגד פרי החג או ששים ושמונה כמנין לולב ועיי' בהג"מ פ"ז מה' לולב ה"ז, ובטא"ח סוף סי' תרנ"א הביא בשם רב עמרם נהגו במקומינו במתיבתא מכמה דורות שלא לפחות מששים ושמונה ערבות כמנין לולב ויש מוסיפין עד שבעים כמנין הפרים והיא כטעם רש"י בפרדס. פ) שאין קושרין אותו אלא במינו סוכה ל"ו ע"ב וכר"י. צ) מניחין אותו פרוד וכו' וכן הוא ברוקח סי' רי"ט ה' לולב ואתרוג מנהגינו לכופתו ו' ימים ובהושענא רבה מתירין איגודו למעלה כפת כתיב ו' ימים כפות בכפת אחד ועיי' בטור א"ח סי' תרס"ד, ובמרדכי פ"ג דסוכה, וברוקח סי' רכ"ג כתב ומתירין איגודו של לולב בהו"ר כדי לקיים דברי שניהם ששה כרבנן. ק) ויש שאוגדין אותו בגימוניות של זהב וכו' שם ל"ו ע"ב. פרק לולב הגזול כצ"ל. ר) שכח והוציא את הלולב לר"ה וכו' שם מ"א ע"ב. ש) ופריך בגמרא אמאי מדאגביה וכו' שם מ"ב ע"א בספר על"ג מקשה הא זה פשוט דבין על ההוצאה בין על העברה בר"ה לא מחייב רק בשעשה עקירה והנחה בדרך חיוב אבל עקר במזיד או באונס אף שאח"כ הוציא והניח בשוגג פטור כדאמרינן בשבת (ס"פ הזורק) וא"כ מאי פריך מדאגביה נפק הא במה שהגביהו להוציאו עביד עקירה ואז היה טרוד במצוה וא"כ היה העקירה בפטור ולכן גם על ההוצאה לא מחייב וכו' ונעלם ממנו כי כבר הקדימו בהקושיא הגרע"א בחידושיו שם, ועי' מ"ש בזה בס' ב"ח א"ח סי' ז'. ת) להפכו בנטילתינו וכו' עי' בש"ת סי' ל"ב והיא תשו' רב האי,

הכי. הא דקיימ׳ לן כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן. היכי מוקמת לה. הילכך אית לן למימר שיטלנו על ידי כלי או בהיפוך או יניחנו על גבי קרקע. עד שיברך עליו: ורבינו יעקב אומר ז) כיון דעדיין יש לו לעשות הניענוע עובר לעשייתם קרינ׳ ביה:

הרוצה לקיים (מצות) [מצוה] מובחרת אינה יכול לקיימה בלולבו של חבירו דאפילו. כשיצא ידי נטילה ידי ניענוע לא יצא. ושנינו התם. ח) והיכן היו מנענעין. בהודו ליי׳ תחילה וסוף. ובאנא יי׳ הושיעה נא. והא מיהא לא עביד. אף כי אמרי׳ התם. ט) היה קורא ק״ש לולבו בידו. היה מתפלל לולבו בידו. היה קורה בתורה מניחו על גבי קרקע. כדי שיניח כל עסקיו כשיקרא בתורה. וכך היו עושין אנשי ירושלם: וכן עמא דבר. י) שנותנין ידיהן הקוראים על הספר תורה לאחוז בה אף זהירין מליגע בה בידו ערום כ) משום דר׳ פרנך כדאית׳ בפ״ק דשבת ובכמה דוכתי: ורבינו אליהו אוחזו בידו מתחלת זמירות עד שיצא מבית הכנסת ומוליכו עד ביתו. כדתניא א״ר אלעזר בר׳ צדוק כך היה מנהגם של אנשי ירושל׳ אדם יוצא מביתו ולולבו [בידו]. נכנס לבית הכנסת ולולבו בידו. קורא ק״ש לולבו בידו. קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו על גבי קרקע. מתרגם לולבו בידו. הלך לבקר חולים ולנחם אבילים לולבו בידו. נכנס לבית המדרש משגרו ביד בנו ביד שלוחו להודיע כמה הן זריזין במצות:

שעה. בחג הסוכות: ערבית שחרית ומנחה מתפלל אבות וגבורות וקרושת השם:

אתה בחרתנו וכו׳ וכשחל במוצאי שבת ל) אומ׳ ותודיענו: והנה הוא בתפילת פסח: ותתן לנו וכו׳. אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא וכו׳. בדבר ישועה ורחמים חוס וחנינו וחמול ורחם עלינו והושיענו ומלטינו מכל צרה וינון כי אל מלך חנון ורחום אתה:

והשיאנו יי׳ אלהינו את ברכת מועדיך וכו׳. ואם שבת הוא חותם: מקדש השבת ישר׳ והזמנים: רצה ומודים שים שלום: ואם חל להיות בשבת. שליח ציבור היורד לפני התיב׳ ערבית אחר שסיים תפילת לחש אומ׳ ויכולו: וברכה מעין שבע. מגן אבות בדברו: והותם ב״א יי׳ מקדש השבת: מ) ואין צריך להזכיר של יום טוב: וכן בכל המועדות שחלו להיות בשבת כך הוא סידרן שאין שליח ציבור מזכיר של יום טוב. שאלמלא שבת אין שליח ציבור יורד לפני התיבה ערבית לומ׳ ברכה מעין ז׳. דהא בשבת תקנוהו חכמים: וזהו טעמו ופירושו. חוץ מלילי יום פסח הראשונים שאם חלו בשבת אין אומ׳ כלל ברכה מעין ז׳. שמפני מזיקין דשכיחי נתקן לאומרן. ואמרי׳ בפ״ק דראש השנה. ליל שימורים הוא ליי׳. נ) לילה המשומר מן המזיקן: והולכים לבתיהם: ונכנסין בסוכה: ואוכלין ושותין. בסוכה: וכך אומ׳ קידוש על הכוס:

וששאלתם ממה שאמר הרב ר׳ יצחק אב ב״ד ז״ל שפיר קאמר והכי הוא קודם שיגביה אדם הלולב ממקומו יברך קודם נטילתו וכו׳. ז) כיון דעדיין יש לו לעשות הניענוע וכו׳ עי׳ תוס׳ פסחים ז׳ ע״ב ד״ה בעידנא וכו׳ ואומר ר״י וכו׳ וד״ה לצאת וכו׳ ותוס׳ סוכה ל״ט ע״א ד״ה עובר לעשייתן וכו׳ ובפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ל״ט ומוקמי דלימטי הושענא לא מצי לברוכי עליה דחיישינן דילמא מיתניס ולא עביד נמצא דקא מברך עליה שם שמים לבטלה וכו׳ ועי׳ ברוקח סי׳ רי״ט ד״ה נטילת לולב וכו׳ ובמרדכי פ״ג סי׳ תשס״א, ועי׳ בשה״ל סי׳ שס״ו מה שהביא בשם ספר היראים, וגם מה שהביא בשם בעל הדברות כי בעימור שלפנינו חסר ומשובש ושם הוא לנכון, ועי׳ בר״ן פ״ג דסוכה ד״ה ומדפרכינן וכו׳ ובהרא״ש פ״ג סי׳ ל״ג. ח) והיכן היו מנענעים וכו׳ שם ל״ז ע״ב ועי׳ בתוס׳ שם ד״ה בהודו וכו׳. ט) היה קורא ק״ש וכו׳ כבר העירותי כמה פעמים שאינו מדקדק להעתיק לשון הגמרא ולפנינו שם מ״א ע״ב קורא ק״ש ומתפלל ולולבו בידו קורא בתורה ונושא את כפיו מניחו על גבי קרקע וכו׳. י) שנותנין ידיהן הקוראים על הס״ת וכו׳ ובמרדכי פרק לולב הגזול איתא קורא ונושא כפיו מניחו לארץ שמעינן מהכא דהקורא בתורת אוחז בעמודי התורה ועוד ראיה מסוף פרק בני העיר ת״ר פותח ורואה גולל ומסדר וכו׳ ומשמע דכל אחד פותח בתחלה וגולל בסוף. כ) משום דר׳ פרנך וכו׳ שבת י״ד ע״א, מגילה ל״ב ע״א, מס׳ סופרים פ״ג הט״ז. ולולבו בידו כצ״ל. מתרגם לולבו בידו, ליתא לפנינו, ובסמ״ג עשין מ״ד הובא ג״כ מתרגם ולולבו בידו. ל) אומר ותודיענו ברכות ל״ג ע״ב. בתפילת פסח, אות ק״ג. מ) ואין צריך להזכיר של יו״ט שבת כ״ד ע״ב ועי׳ ברש״י שם

שעו. ברוך אתה יי׳ אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון וקדשנו במצותיו ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה מועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום חג הסוכות הזה. זמן שמחתינו באהבה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים. מועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו. ברוך אתה יי׳ מקדש ישראל והזמנים: ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה אשר קדשנו במצותיו וציונו לישב בסוכה: ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: ואם שבת הוא אומ׳ תחילה ויכולו: בורא פרי הגפן. ואשר בחר בנו. ומוסיף בה. ותתן לנו יי׳ אלהינו באהבה שבתות למנוחה ומועדים לשמחה חגים וזמנים לששון את יום המנוח הזה ואת יום חג הסוכות הזה זמן שמחתינו באהבה מקרא קודש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ואותנו קדשת מכל העמים שבת ומועדי קדשך בשמחה ובששון הנחלתנו ב״א יי׳ מקדש השבת ישר׳ והזמנים: לישב בסוכה: שהחיינו: ובברכת המזון מזכירין יעלה ויבא בבונה ירושלם: בשחרית הולכין לבית הכנסת. ומתפללין כתפילת ערבית: ולשיניע שליח ציבור להמברך עמו ישר׳ בשלום: נוטל לולב בימין ואתרוג בשמאל. ועומד ומברך. ת׳: ומצאתי כל מצוה שכת׳ בה לכם. מברכין מעומד. כגון לולב. וציצית. ומילה. בלולב כת׳ ולקחתם לכם (ויקרא כג) בציצית כת׳. והיה לכם לציצית (במדבר טו). במילה כת׳ המול לכם כל זכר (בראשית יז) וכולהו ילפי׳ מעומר. דכת׳ וספרתם לכם (ויקרא כג). מה להלן מעומד דכת׳ בקמה ס) ודרשי׳ בקומה. אף כולן. ועוד כת׳ ע) לעמוד (לשרת) לפני יי׳ [לשרתו] ולברך [בשמו] (דברים י). איתקש ברכה לשירות: כך מצ׳. ת׳: ומברך ב״א יי׳ אלהינו מ״ה אקב״ו על נטילת לולב: ברוך אתה יי׳ אלהינו מ״ה שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה: ומוליך ומביא ומעלה ומוריד: ומנענעו: והכי אמ׳ רב פלטוי גאון. מי שנוטל לולב לצאת בו חייב לברך עם נטילתם: שהלכה רווחת היא בישר׳. כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתן חוץ מהטבילה: והמנענע בשעת נטילתו מברך עליו. ונוטלו ומנענעו ומחזירו למקומו: אבל שליח ציבור אוחזו בידו עד שינמור את ההלל. כל אותם שבעה ימים. ומנענעין את הלולב בהודו ליי׳. תחילה וסוף. פי׳ פ) בסוף הפסוק בחסדו. ת׳. צ) וצריך להתיז סמ״ך של חסדו. דלא לישתמע חרו: ירושלמי: ויש אומ׳ בסוף. בהודו שני אחרי ברוך הבא: ת׳: ובאנא יי׳ הושיעה נא: ואם שבת הוא אין נוטלין את הלולב ק) משום דרבה: וקורין את ההלל. וגומרין את כל שמונה: ר) והן מי״ח ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל. ומברכין בהן לגמור את ההלל. כשם שבכל יום ויום ש) חלוק בפרי החג. ואף באחרון גומרין. שרגל בפני עצמו הוא. ושמחת תורה. וזהו ובגולה עשרים ואחד יום ט׳ ימי החג. ושני ימים טובים הראשונים של חג פסח. ושני ימים טובים של עצרת.

ולעיל סי׳ ק״ד וסי׳ ק״ח. נ) לילה המשומר וכו׳ ר״ה י״א ע״ב, פסחים ק״ט ע״ב. ס) ודרשינן בקומה עיי׳ רא״ש סוף מס׳ פסחים דת״ר בקמה תחל לספור אל תקרי בקמה אלא בקומת וכו׳ ועי׳ לעיל ה׳ פסח אות ק״ד ובהערותי ס״ק כ׳. ע) לעמד לפני ה׳ ולברך בשמו כצ״ל. איתקש ברכה לשירות עיי׳ סוטה ל״ח ע״א ר׳ נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר לשרתו ולברך בשמו מה משרת בעמידה אף מברך בעמידה, ומשרת גופיה מנלן דכתיב לעמד לשרת, הקושיא מפורסמת דהא בהאי קרא גופיה כתיב לעמוד לפני ה׳ לשרתו ולברך בשמו, ומאי מקשה ומשרת גופיה מנלן וכו׳ וכן הקשה הגרע״א בגהש״ס, ובסמ״ג עשין סי׳ כ׳ הביא גירסא אחרת וז״ל ור׳ נתן נפקא ליה עמידה מדכתיב לעמוד לשרת (צ״ל לשרתו) ולברך בשמו הקיש מברך למשרת לענין עמידה וכו׳ וכמו שהביא המחבר, ונראה ברור שלא היה לפניהם כלל הני תיבות „ומשרת גופיה מנלן דכתיב לעמוד לשרת״ ויליף באמת מהאי קרא קמא לעמוד לפני ד׳ לשרתו ולברך בשמו, ועיי׳ בשו״ת שבות יעקב ח״ש סי׳ א׳. פ) בסוף הפסוק בחסדו עיי׳ סוכה ל״ז ע״ב וברש״י ד״ה תחילה וכו׳ ובתוס׳ ד״ה בהודו וכו׳ ועיי׳ ברא״ש פ״ג סי׳ כ״ז. צ) וצריך להתיז וכו׳ הוא בירושלמי ברכות פ״ב ה״ד ועיין בגהש״ס שם ובהערותי לירושלמי ברכות הנדפס במיינץ. ק) משום דרבה שם מ״ב ע״ב. ר) והן מי״ח ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל וכו׳ ערכין י׳ י״א, תענית כ״ח ע״ב, מסכת סופרים פ״כ ה״ט, ועיי׳ לעיל סי׳ רכ״ו ובהערותי שם. ש) חלוק בפרי החג ערכין י׳ ע״ב, כשמונת ימי החג

ושמונת ימי חנוכה: ת׳. שמאחר שהיה הנס גדל והולך כל ימי חנוכה הרי הוא כאילו חלוק בקורבנותיו. כשמונת ימי (חנוכה) [החג]. אבל שבעת ימי הפסח (אינו) [אינן] חלוקין: ת׳: קדיש. כו׳: ומוציאין שתי תורות. ה) באחת קורין חמשה שור או כשב (ויקרא כב). עד וידבר משה את מועדי ה׳ (שם כד): ואם שבת הוא קורין ז׳: ובשנייה קורא המפטיר בפנחס. ובחמשה עשר יום לחדש השביעי. עד סוף פיסקא: קדיש עד דאמירן: ת׳:

שעו. וכן עיקר להודות ולקדש אחרי קריית המפטיר במקום שהמפטיר קורא חובת היום. כמשפט ראש חדש וחנוכה הבאים בשבת. וחגים שקורין בשתי פרשיות והשנייה שגם היא חובת היום קוראה המפטיר. הדין נותן שאחרי קריאת שהיא חובת היום יאמרו קדיש. כמו שנהגו בכל שבתות השנה אחרי קריאת חובת היום. והמדמים. דמה מצינו בכל שבתות השנה קודם המפטיר קדיש אף כאן. לא יפה דקדקו. דשאני התם שכבר קראו חובת היום. מה שאין כאן: ת׳: ומפטיר בזכריה: הנה יום בא לייי (זכריה י״ד). על שם מנפת כל הגוים והבהמות שתהיה בחג הסוכות. וכדכת׳ באפטרת׳. ולחוג את חג הסוכות: ת׳. ועוד דקרובי דינא דינא בענן. שהרי עבר מעלינו יום הדין בסמוך. ומקרבינן ליה יומא דדינא דמלחמת גוג ומגוג: ת׳: אשרי: ואם שבת הוא יאמר יקום פורקן תחילה. ואחר כך אשרי: יהללו את שם ייי וגו׳. ומחזיר התורות למקומן: ושליח ציבור אומ׳ לפני התיבה קדיש. עד דאמירן: ועומדין למוסף: ומתפללין אבות וגבורות וקדושת השם: אתה בחרתנו:׳ עד זכר ליציאת מצרים: ואומ׳ מפני חטאינו:

שעז. מפני חטאינו וכו׳. ותגדל כבודו ותבנה עירך ותחדש את היכלך ותכונן את מקדשך ותכנס גליות ישרי׳ לתוכו. ותמלוך עליהם מהרה בהדרך בשבחך בתפארתך בבית בחירתך. אבינו מלכינו גלה כבוד מלכותך עלינו וכו׳. ובחמשה עשר וכו׳. והשיאנו ייי אלהינו וכו׳. רצה ומודים: שים שלום: ולמחר ביום שני מתפללין כמו כן: וכל ימי חול המועד יזכור במוסף שני ימים טובים יחדיו לצאת ידי חובתו של ספק היום: וכן דרכו של אחרון הקורא בתורה: ת׳: וסימניך שלא תטעה סדר הקרבנות על פה יקח כלל זה בידו ולא יטעה. דע שבכל ימי חול המועד עד שמיני ספק שביעי. יש בין ימים ופרים ארבעה עשר. ימים רבים. ופרים מתמעטין והולכין: ת׳:

שעח. יום ראשון של חול המועד יאמר: מפי כבודך כאמור. וביום השני וכו׳. וג׳ וביום השלישי וכו׳. ומנחתם וכו׳. ביום שני של חול המועד יאמר: כאמור. וביום השלישי וכו׳. וג׳ וביום הרביעי וכו׳. ומנחתם וכו׳: ביום שלישי של חול המועד יאמר: כאמור. וביום הרביעי וכו׳. וג׳ ביום החמישי וכו׳. ומנחתם כו׳: ביום רביעי של חול המועד יאמר: כאמור. וביום החמישי וכו׳. ונא׳ וביום הששי וכו׳ ומנחתם וכו׳: בחמישי לחול המועד הוא הושענא רבא: יאמר: כאמור וביום הששי וכו׳. וג׳ וביום השביעי וכו׳. ומנחתם וכו׳: בשמיני עצרת יאמר: את מוסף יום שמיני לחג עצרת הזה נעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצונך כמו שכתבת עלינו בתורתך על ידי משה עבדך מפי כבודך כאמור: ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו: והקרבתם עלה אשה ריח ניחח לייי פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימם: ומנחתם ונסכיהם כמדובר שלשה עשרונים לפר ושני עשרנים לאיל כו׳: ותפילתו שלימה תסדיר. ברתת ואימה לאל אדיר: ומנהג אבותינו תורה היא לומר קרבנות של יום ויום: א) ואע״ג דקבעי׳ הילכת׳ כרב חננאל אמ׳ רב דאמי׳ כיון שא׳ ככתו׳ בתורתך שוב אינו צריך. אין להיפטר לאדם בכך לכתחילה ותדע שהרי בשבתו׳ וראשי חדשים דמרגלא בפומיה דכולי

כצ״ל. אינן חולקין כצ״ל. ועיי׳ בשה״ל סוף סי׳ קע״ד. ה) באחת קורין חמשה שור או כשב וכו׳

עלמ' לומ' בתפילה וביום השבת. ובראשי חדשיכם. ש"מ לא הנהינו קדמונים כרב חננאל אמ' רב אלא בדיעבד: ובני אדם הנמנעים מלומר ולפרש מקראות המוספים ברגלים דבר יום לפי עיינינו בתוך מפני חטאינו. מתוך שאין רגילין ושגורין בפה. כשל שבת וראש חדש מצאו עילה להיפטר כרב חננאל אמ' רב. ולא כל הימים. ואין שומעין להם: ומיהו במלכיות זכרונות ושופרות לא אמ' רב חננאל אמ' רב. אפי' בדיעבד. שכן הן באים ועולין למיניין: חל להיות יום טוב שני של סוכות במוצאי שבת. דיום טוב ראשון אי איפשר לחול במוצאי שבת. דלא אד"ו ראש השנה וסכות: מתפללין אבות וגבורות וקדושת השם. ומתפלל אתה בחרתנו: וכשמגיע עלינו קראת אומ' ותודיענו: והנה הוא כתוב בתפילת פסח: ואין אומרי' שום סידור שבמוצאי שבתות לחול לאמר ויהי נועם. ולא סדר קרושה. ולא ויתן לך. שאין אומרי' ויהי נועם אלא כשיש בשבת הבאה ששת ימי החול. דכת' ומעשה ידינו כוננהו. ב) ודרשי' באגדת' וי"ו מעשה ידינו: וכן שאר הסדר: ונפטרין והולכין לבתיהם לשלום: ואין נוטלין ידיהם לעולם לא קודם קידוש ולא קודם הבדלה. דיין פירות הוא. ג) וכל הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח. והוא דהוי נקי כפים. אבל אם נתעסק בשום דבר ליכלוך או שנפנה לגדולים או לקטנים. ודאי צריך לרחוץ בנקיון כפיו ולטהר עצמו קודם שיקדש או שיבדיל: והבדלה של כוס הכי מברך. אם יש לו יין מברך בורא פרי הגפן: אשר בחר בנו. עד מקדש ישר' והזמנים: בורא מאורי האש: ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם המבדיל בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישר' לעמים. בין יום השביעי לששת ימי המעשה בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת. ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קידשת. הבדלת וקידשת את עמך ישר' בקדושתך. ב"א יי' המבדיל בין קודש לקודש: לישב בסוכה: שהחיינו: וסימן יקנה"ז: יין. קידוש. נר. הבדלה. זמן: אלא ד) שאמ' תחילה סוכה ואחר כך זמן: ואם אין לו יין ה) מבדיל על הפת [ואע"פ שאין מבדילין על הפת]. ו) זהו בשאר מוצאי

עיי' מגילה ל"א ע"א. א) ואע"ג דקבעינן הלכתא וכו' עיי' ר"ה ל"ה ע"א, ולעיל סי' שכ"א. ב) ודרשינן באגדתא וי"ו מעשה ידינו עיין לעי' סי' קמ"ט. ג) וכל הנוטל ידיו לפירות וכו' חולין ק"ו ע"א. ד) שאומר תחילה סוכה ואח"כ זמן וזה דלא כדעת הרא"ש פ"ד סי' ד', ופסק השו"ע ועיי' במ"א ריש סי' תרס"א ובט"ז ס"ק, ועיי' בירושלמי ברכות פ"ח ה"א חנין בר אבא אמר בשם רב יין קידוש נר הבדלה סוכה וזמן, ועיי' בשו"ת נו"ב מה"ק סי' ל"ט, ובביאורי לתניא רבתי סי' פ"ד ס"ק ו' ע"ש. ה) מבדיל על הפת ואע"פ שאין מבדילין על הפת זהו וכו' כצ"ל ונשמט מהמעתיק מן הפת עד הפת, ונלמד מהא דאיתא בפסחים ק"ז ע"א איקלע אמימר לאתרין וכו' ובת טכת וכו' ועיי' בתוס' שם ד"ה מקדש וכו' ומבואר בסדר רע"ג דף ל"ב וז"ל דהכי אמר רב עמרם ריש מתיבתא אין מבדילין על הפת כל עיקר, מה טעם שאין דומה הבדלה לקידוש, מפני שקידוש אי אפשר לו שלא לסעוד דקאמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה, וכיון ששולחן קבוע וסעודתו קבועה וא"א לו שלא לסעוד מקדש על הפת. במוצאי שבת כלום סעודתו קבועה ושולחנו קבוע ופת מתוקנת לפניו שנוטל פת ומבדיל עליה, הלכך אין מבדילין על הפת, וכך מנהג בשתי ישיבות. ו) זהו בשאר מוצאי שבתות וכו' וכן אמר וכו' מר ר' צדוק ריש מתיבתא ז"ל אם עמדה הלכה כד שלח וכו' כצ"ל עיי' פסחים ק"ג ע"א, וכל דברי המחבר כמעט בלשונו ממש נמצא בסדר רע"ג בסדר פסח דף מ"ב וז"ל שם וסי' יקנה"ז וכו' ואם אין לו יין מבדיל על הפת, ואע"פ שכתבנו למעלה שאין מבדילין על הפת, ודאי כך הוא שבשאר ימות השנה אין מבדילין על הפת כל עיקר, וכמו שכתבנו טעמו של דבר, אבל שבת ויו"ט שיש קידוש והבדלה, אם אין לו יין מבדיל על הפת ושפיר דמי, וכן אמר טעם אדונינו מאור עינינו מר רב צדוק גאון זלה"ה אילו עמדה הלכה כד שלח אבא אבוה דשמואל (גירסתו כגירסת המרדכי בתוס' ערבי פסחים ועיי' בהגהות ד"ס שם) לרבותינו ילמדנו רבינו סדר הבדלות איך שלח ליה כך אמר ר' ישמעאל בר' יוסי משום אביו נהי"ק נר הבדלה יין קידוש, וא"ר חנינא משל למלך יוצא ואפרכוס נכנס מלוין את המלך וזו היא שבת, ואח"כ יוצאין לקראת אפרכוס וזו היא יו"ט הוה אמרינן כיון שהבדלה קודם וקיי"ל דאין מבדילין על הפת, אסור להבדיל על הפת אפילו ממוצאי שבת ליו"ט, עכשיו שאמרו חז"ל היכא דאיכא זמן היכי עבדינן אביי אמר יקזנ"ה ורבא אמר יקנה"ז והלכתא כרבא, כיון שקידוש אומר תחלה נעשה קידוש עיקר והבדלה כטפילה, ומבדילין הפת עם קידוש, הלכך יו"ט שחל להיות במוצאי שבת מי שאין לו יין בתחילה מברך המוציא וכו' ואח"כ אשר בחר בנו וכו' ואח"כ המבדיל וכו' וכן הוא דעת מהריצ"ג, ורב האי גאון ע"ש עמוד י"ד, ועיי' ברב אלפס פרק אלו דברים ד"ה איכא מרבוותא, וכו' „דתנן אסור להבדיל על הפת" (הני חמשה תיבות הוא מטעות המעתיק והמה מיותרים ומוקשים דהיכי

שבתות שאין הפת באה עיקר. אבל שבת ויום טוב שיש קידוש והבדלה אם אין לו יין מבדיל על הפת. ושפיר דמי: וכך אמ׳ הטעם אדונינו מאור עינינו מר ר׳ צדוק ריש מתיבתא ז״ל:

שעט. אם עמדה [הלכה] כד שלח אבוה דשמואל לר׳. ילמדינו רבינו סדר הבדלות היאך. שלח ליה כך אמ׳ רב ישמעאל בר׳ יוסי משום ר׳ יהושע בן חנניה נהי״ק: נר. הבדלה. יין. קידוש. וא״ר חנינא משל למלך שיוצא ואפרכוס נכנס.׳ מלוין את המלך. זו היא שבת. ואחר כך יוצאין לקראת אפרכוס. זה הוא יום טוב. אז. היינו אומרי׳ כיון שהבדלה קודמת. וקיימ׳ לן שאין מבדילין על הפת. דתנן אסור להבדיל על הפת. א״כ אסור להבדיל על הפת אפי׳ במוצאי שבת ליום טוב. אבל עכשיו (שיאמרו) [שאמרו] חכמים. אביי אמ׳ יקזנ״ה. ורבא אמ׳ יקנה״ז. והילכתא כרבא. כיון שיין וקידוש אומ׳ קודם נר והבדלה. אומ׳ תחילה קידוש על הפת ואחר כך אומ׳ הבדלה. ומברכין על הפת עם קידוש. הילכך יום טוב שחל להיות במוצאי שבת מי שאין לו יין בתחילה מברך המוציא ואחר כך אשר בחר בנו. ונר והבדלה. וזמן: וביום טוב שאין בו זמן. כמו בשביעי של פסח הלכה כרבא דאמ׳ יקנ״ה: ותפילת יום טוב שני כיום טוב ראשון: ערבית שחרית ומנחה מתפלל אבות ונבורות וקדושת השם. אתה בחרתנו. יעלה ויבא. והשיאנו: רצה ומודים. שים שלום: ז)ונוטלין את הלולב ומברכין שתים קודם נטילתו דעובר לעשייתו בענן. ומדאגבהיה נפק ביה: ואחר כך גומרין את ההלל: קדיש: כו׳:

שפ. ומוציאין שתי תורות וקורין כיום אתמול כי יעבור. ומפטיר ותשלם כל המלאכה (מלכים א ז). ח)עד בהוציאי אותם מארץ מצרים: דמתוך שבסוכות היה יום חינוך הבית כשנגמר מפטירין בחג בהשלמתו: ועומדין למוסף: מפני חטאינו: ופסוקי מוסף כיום אתמול. ולא יאמר ביום השני כלל לא בקריאת התורה ולא בתפילת מוסף. כי היכי דלא ליזלזלו ביה לפי שכבר העדתה וקראת אותו מקרא קדש. ולא נאה לקרותו עוד שני. שהרי כבר קראתו חמשה עשר. וכיוצא בו שנינו לאחר שעשיתו קודש תעשהו חול: ת׳. ורבינו אליהו היה אומ׳ שצריך לומ׳ בין בספר תורה בין בתפילה. וביום השני. עם ובחמשה עשר יום. לפי שאנו בקיאין בקיבועא דירחא. ונניח את קרבן יי׳ אשר אנו יודעין בבירור שזהו יומו. ונאמר את אשר אנו יודעין בבירור שאינו יומו משום גזירה: ומה שאומ׳ לא שעשיתו כו׳. הרבה אנו קורין בתורה שאינו מן היום. וגם בתפילה כמו כן. בכל ימי חול המועד: ונראין דבריו עיקר: ת׳:

ובתפילת ערבית של מוצאי יום טוב. מתפללין אתה חננתנו. כמו שמתפללין במוצאי שבת. ומבדילין על הכוס במוצאי יום טוב. וסימן י״ה. יין הבדלה. ט)אבל אין מברכי׳ על המאור ועל הבשמים. דא״ר זירא י)יום טוב שחל להיות באמצע שבת או׳ המבדיל בין קודש לחול. וצריך לומ׳ בין יום השביעי כו׳. מאי טעמ׳ סדר הבדלות הוא מונה: שהבדלות מן התורה הם. בין קדש לחול. ולהבדיל בין הקדש ובין החול. בין אור לחשך. ויבדל בין האור ובין החשך. בין ישר׳ לעמים. ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. בין יום השביעי. כו׳ היינו בין קדש לחול. כ)אלא דבעי למיפרשיה סמוך לחתימה: ספ״ק דחולין: ת׳. ואע״ג דחולו של מועד נקרא מקרא קדש. אפילו הכי לא ניבריך המבדיל בין קדש לקדש. שהרי הוא מותר במלאכת דבר האבד: ת׳: לשבת וסוכה גומרי׳ את ההלל: קדיש כו׳: וקורין כל הציבור ספר קהלת מיושב. ליתן חלק

תבן אסור להבדיל וכו׳) עכשיו שאמרו חכמים כצ״ל. ז) ונוטלין את הלולב ומברכין שתים, וזה שלא כפסק רש״י שהביא לעיל סי׳ שע״ד. ח) עד בהוציאי אותם מארץ מצרים, ובסרע״ג איתא עד ובידו כלא. ט) אבל אין מברכין על המאור וכו׳ פסחים ג״ג ע״ב, ושם כ״ד ע״א, וירושלמי ברכות פ״ח ה״ה ועיי׳ לעיל סי׳ קנ״א. י) יו״ט שחל להיות באמצע שבת וכו׳ חולין כ״ו ע״ב. כ) אלא

לשבעה וגם לשמונה: ואמרינן בפ׳ בכל מערבין. תן חלק לשבעה (קהלת יא). ל)אילו ז׳ ימי החג. וגם לשמונה. זהו שמיני של חג: ת׳. (ז״א) [ד״א] קהלת על שם ויקהלו אל המלך שלמה בירח האיתנים בחג (מלכים א ח). ואז אמרו שלמה: ת׳: קדיש. יהא שלמא רבא. ומוציאין שתי תורות. וקורין ראה אתה אומר אלי (שמות לג). בשבת של חול המועד בין בפסח בין בחג. מתוך שלמדנו מתוכה הלכות המועד. שבך שנינו במס׳ חגיגה את חג המצות תשמר (שמות כג). לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה. ולא מסרה הכתוב אלא לחכמים. דבר האבד מותר: ומפטיר. יום ראשון דחול המועד הוא קורא וביום השני. וביום השלישי. שבכל מקום מפטיר עולה לחובת היום. הילכך ליקרי כאן בספיקא דיומא. והרי ספק שלישי הוא. וכן כל יום ויום דחולו של מועד האחרון קורא ספיקו של יום. שכך שנינו במסכת מגילה. מ)ביום טוב הראשון של חג קורין [בפרשת מועדות] שבתורת כהנים. ושאר כל ימות החג קורין בקרבנות החג. והאי קורין דקתני אאחרון קאי. אחרון הבא בכל מקום קורא חובת היום. דאי אכולהו ארבעה גברי קאי. א״כ יומא קמא דחול המועד קרו ד׳ גברי. ביום השני. ביום השלישי. ביום הרביעי. ביום החמישי. יומא תגיינא. ביום הששי. ביום השביעי. ביום השמיני. א״כ בתרי יומי הוו מסקי להו לכל קרבנות החג. אלא על כורחך. באחרון מיירי. המחוייב לקרות מוספי של יום בכל מקום: ואותו אחרון קורא ביום טוב ראשון של חג בפרשת המועדות ובחמשה עשר יום. בפנחס. ומפטיר הנה יום בא לי״י (זכריה יד). והשאר כבר קראו תחילה קודם לזה בפרשה הקבועה ליום שור או כשב. ושאר כל ימות החג הם חולו של מועד יהא קורא האחרון בזה בקורבנות החג בפרי החג המתמעטין והולכין. שעל זה מותר לספר מעשה מוסף היום העשוי באותו יום שהוא עומד בו:

נ)ותוספתא דמגילה מוכחא הכי. דתניא בראשון קורא ובחמשה עשר יום. בשני. ביום השני. בשלישי. ביום השלישי. ברביעי. ביום הרביעי. בחמשי. ביום החמשי. בששי. ביום הששי. בשביעי. ביום השביעי. בשמיני. ביום השמיני עצרת. אלמ׳ לא פסיק ותני אלא בקרבן המיוחד לשמו של יום: ובסידרא דברייית׳ הכי אית׳. ופירושא דמתני׳ מיתוקם כוותיה. בזמן שהשנים כתיקנם וישר׳ שרויין על אדמתן. שאין יום טוב אלא יום אחד התם איפשר להיותם נקראין כל קרבנות החג כסידרן דבר יום ביומו. ואנן דאית לן תרי יומי ובענן למיקרי ובחמשה עשר יום בתרי יומי קמאי מתוך הספק. ושני אי איפשר להזכיר ביום השני שכבר אתה קורא אותו חמשה עשר ומקרא קדש. והיאך תעשהו חול לקרותו שני: אנן הכי עבדינן שיהו כל הפרשיות נקראות בחג הואיל וקרינן חדא פרשתא תרי יומי ושני לא נזכר בהן: אמרי׳ במסכת סוכה ס)אביי אמ׳ שני ידחה. מאחר שנדחה יום השני ממקומו שהיה ראוי ליקרא ביום שני של סוכות ידחה לגמרי. ולא יאמר עוד. אלא בראשון דחולו של מועד או׳ גם על המוסף ביום השלישי. ובשני של חול המועד וביום הרביעי. וכן כולן. רבא אמ׳ שביעי ידחה שלא יהא מפסיק ומדלג הקרבנות מכסדרן. הוי קורא ובחמשה עשר יום בשני ימים טובים הראשונים. ובראשון דחולו של מועד יקרא וביום השני. דראוי לקרותו שני מספק. ולמחר ביום השלישי. וכן כולם כסדר. נמצא שביום ערבה יארע לו ביום הששי. ושוב

דבעי למיפרשיה וכו׳ כן הוא לשון רש״י שם. ל) אילו ז׳ ימי החג וגם לשמונה זהו שמיני של חג, לפנינו עירובין מ׳ ע״ב איתא שבעה אלו שבעה ימי פסח, שמונה אלו שמונה ימי החג, וגירסת המחבר לא מצאתי. ד״א כצ״ל לימד על חולו של מועד וכו׳ חגיגה י״ח ע״א. מ) ביו״ט הראשון של חג קורין בפרשת מועדות שבתורת כהנים כצ״ל מגילה ל׳ ע״ב. נ) ובתוספתא דמגילה וכו׳ כצ״ל והוא בפ״ג. ס) אביי אמר שני ידחה וכו׳ עיי׳ סוכה נ״ה ע״א וברש״י שם ד״ה אתקין אמימר וכו׳ ובתוס׳ שם, ועיי׳ מגילה ל׳ ע״ב רש״י ד״ה קורין וכו׳ ובריי״ף פרק בני העיר גרסינן בסוכה וכו׳ ובר״ן שם, ועיין בסרע״ג דף נ״א, ובמנהיג .סי׳ מ״ז מ״ח מ״ט ובשה״ל סי׳ שע״א ובטור

אין מקום לו ביום השביעי. והרי כולם כל ימי החג. עבר יומו בטל קרבנו. וידחה מכל וכל: לא כדברי זה. ולא כדברי זה אתקין אמימר בנהרעא דמדלני דלוני. דולג הקורא וחוזר על עקיבו אחור לקרוא היום מה שקרא אתמול ולמחר מה שקרא היום. עכשיו לא שני ולא שביעי ידחה:

ראשון דחול המועד קורא בעל המוסף ביום השני. וביום השלישי. דשני ספק שלישי הוא: בשני יאמר ביום השלישי. וביום הרביעי. וביום החמשי. שלישי ורביעי ספק: בשלישי יאמר. ביום הרביעי. וביום החמשי. וביום הששי: ברביעי יאמר. ביום החמשי. וביום הששי. וביום השביעי: בחמשי. הוא יום ערבה. ביום הששי וביום השביעי: הרי (שבעה) [שביעי] נקרא ביומו ביום ערבה: ולגבי שני נמי קרי דילוג שהראוי ליאמר ביום טוב שני הוא חוזר ואומ׳ למחר בשלישי: ובשמיני לא יתכן לקרות ביום השביעי מחמת ספיקו של יום. לפי שאנו מקדשין אותו לקרותו שמיני עצרת. ויתחלל על פיך לחללו ולזלזלו (כשם) [בשם] שביעי: ובסדר הזה הנהיג רבינו זצ״ל את דורו. והעמיק בדבר מכתב ידי רבו מובהק ר׳ יעקב בר׳ יקר שפירשה במסכת מגילה. לפני המאור הגדול מתקן לכולה גולה: רבנא גרשום זכרונו לברכה: וכן פירש:

בראשון דחולו של מועד. כהן קורא ביום השני. לוי. וביום השלישי. ישר׳ וביום הרביעי. האחרון דולג וחוזר אחור. וקורא וביום השני. וביום השלישי. ולזה קרי אמימר דילוג דהא לא איירי בקריית קמאי כלל אלא מיום ליום. של אתמול בזה. ושל היום למחר: בשני של חול המועד כהן קורא ביום השלישי. לוי וביום הרביעי. ישר׳ וביום החמשי. אחרון חוזר על עקיבו. וביום השלישי. וביום הרביעי: בשלישי של חול המועד. כהן קורא וביום הרביעי. לוי וביום החמשי. ישר׳ וביום הששי. אחרון וביום הרביעי. וביום החמישי: ברביעי של חול המועד. כהן קורא וביום החמישי. לוי וביום הששי. ישר׳ וביום השביעי אחרון חוזר וקורא וביום החמישי וביום הששי: בחמשי של חול המועד הוא יום הושענה רבה. כהן מתחיל מלמעלה ביום החמישי. לוי ביום הששי. ישר׳ ביום השביעי. האחרון ביום הששי וביום השביעי. שהיה רע בעיניו שיקרא כהן ביום ערבה ביום הששי. ולוי ביום השביעי. וישר׳ ביום השמיני עצרת. דשמיני יום טוב ורגל בפני עצמו ואיך אתה בא לקרותו בחול. לכך מקדים הוא לכהן מלמעלה ביום החמישי. כדי שלא יעבור אחד מהן מהשביעי ואילך. שקרבנות החג כלין שם. ומיהו הבא לקרותו וביום השמיני בשביעי אין מוחין בו. שהרי אותו ישר׳ שלישי לא לחובת היום הוא. דהא בחול גמור אין פוחתין מתלתא גברי. ומה שינה זה מראש חדש שהשלישי קורא וביום השבת. ואין אנו מקפידין אלא באחרון לבדו שהוא קורא מוסף של ראש [חדש]. ובראשי חדשיכם. ותלתא גברי דחולו של מועד אין לנו להקפיד במה הן קורין. שהרי שלשתן לא לחובת היום מעשה מוסף. אלא לקרות בתורה בעלמא הן באים. וכיון שהספר תורה מונח לפניהן ופתח לקרות בו מוסף היום קורין והולכין בקורבנות החג כמו שהיו קורין בשאר התורה. אבל הרביעי הבא באחרונה הוא מיוחד בכל מקום לספר מעשה היום ולקרות בו. והרי פסח שעושין כן. שהראשונים קורין בפרשיות הקבועות לימים. כגון. משך. תורא. כו׳. והאחרון קורא בספר תורה לעצמו וקורא המוסף. ומתוך שהוא בא לשם היכירא להוכיח על קדושת היום. שהרי בחול אין קורין אלא ג׳. ובמועד נוסף עליהם הרביעי. משום דאמרי׳ במסכתא מגילה. ע)כל דטפי מילתא מחבריה טפי ליה גברא יתירא. מתוך כך תקנו הראשונים שתהא חובת היום נקראת על ידו. ואם יום טוב עצמו המפטיר שבא להוכיח ולגלות על

וב״י סי׳ תרס״ג. מוסף של ראש חדש כצ״ל. ע) כל דטפי ליה מילתא וכו׳ מגילה כ״ב ע״ב. בריש

קדושת דהא אילו היה חול לא היה מפטיר. הואיל וקצת היכירא דיומא בדידיה הוא בא לקרות את המוסף. מאחר שהרביעי מוכן לחובת היום. נכון הדבר ומקובל שיהא הוא קורא כאן בסוכות כולה ספיקא דיומא. שיהא כל ספק של חובת היום נקראת על ידו. שהרי לצורך כן האחרון עולה לספר מעשה היום: לפיכך צריך הוא לקרות בכל יום אותם שני פרשיות שהן ספיקן של יום: ואנו לא מצינו בכל הסימנין שקבעו רבותינו בתלמוד כגון משך. תורא. וכל אינך. שיהא שום פרשת מוסף נזכר בהן כל עיקר. אבל הראשונים הנהיגו כן לקרות בכל יום טוב מוסף שלו. וייחדוהו לאחרון מתוך שהוא בא להיכירא דיומא. כדאמרי׳ במגילה. כל דטפי מילתא. כו׳: ומנהג כשר הוא לאחוז בו ומחזיקין אותו:

שפא. נחזור על הראשונות: שבת של חול המועד מפטיר קורא בשני ימים ספיקא דיומא. ומפטיר ביום בא גוג (יחזקאל לח). שאותה מפלה היא המגפה הכתובה הנה יום בא ליי׳. על אותם האומות שמנסה הק׳ לעתיד שיעשו סוכה. כדאמרי׳ בריש ע״ז. ואותם החדילים מלחוג את חג הסוכות יבא עליהם מגיפה: ומסיים ובזזו את בוזזיהם. כשם שאנו מפטירין בשבת של חול המועד [פסח] בעצמות היבשות (שם לז). מתוך שהן היו פ)מיוצאי מצרים בלא זמנן: ובמוסף יזכיר ספק המכוון ליום. בתוך מפני חטאינו: וכל ימות החג מתפללין הושענות לאחר תפילה. זכר לניסוך המים. שהיה בא כל שבעה לרצות על המים. אלא שאין מזכירין מוריד הגשם עד השמיני. מתוך שסימן קללה הם. כמוזג כוס לרבו. והוא שופך קיתון על פניו. לפי שכל ימות החג אינו אלא כמפתה מן הצד לרמוז טללים ורסיסים. צ)שכן רשם הכת׳ בו״ז: בשביעי שכלו ימי סוכה מאמצים לבקש בה. כד פיתויים וריצויין. ולמחר בשמיני יום הזכרה. ועליו סידרו תפילה עריבה: משל למלך המספיק מזונות לחיילותיו. וכן א״ר תנחומא ק)כל ז׳ ימי החג מתפללים לטללים. ויום טוב האחרון לגשמים. לכך נפטרין מן הסוכה שיהו מתפללין על הסוכה בלב שלם. ואף קרבן של שמיני יחידי הוא. כנגד אומה יחידית. וכן אמ׳ ר׳ אלכסנדריי כל שבעת ימי החג התורה מרמזת להם לישר׳ שאלו מיי׳ מטר. והן שלא התבונן כבשה להם התורה עוד יום אחד להתבוע. ועל זה שיתת המשורר מ״ם יו״ד מ״ם שאל ללא קצרה. לא הבינו ראיתם עצרה: וכל ימות החג (מכיפין) [מקיפין] את הבירה הוא הדוכן פעם אחת בלולב ואתרוג. ובשביעי שבע פעמים ונותנין עליה ספר תורה. ר)שכן כהנים (מפיקים) [מקיפין] את המזבח בכל יום פעם אחת ואותו היום ז׳ פעמים ואומרי׳ אני והוא הושיעה נא: ומדקת׳ ש)פעם אחת (וג׳) [וז׳] פעמים ש״מ דהקפה ברגל סביב מזבח הוא. ובמה מקיפין. ת)פליגי בה אמוראי חד אמ׳ מקיפין בסעיפות סביב למזבח. חריות של ערבה בידיהן פעם אחת בכל יום ושבע פעמים לאותו היום. דהכי נמירי לה. וחד אמ׳ בלולב מקיפין. לאחר שזקפו הערבה סביב המזבח. דאמ׳ רב זביד משמיה דרבא א)לולב דאית ליה עיקר מן התורה בגבולין. דהא לפני יי׳ כת׳ ושמחתם לפני יי׳ אלהיכם שבעת ימים (ויקרא כג). ואגבולין כת׳ ולקחתם לכם ביום הראשון (שם). ועבדינ׳ ליה שבעה זכר למקדש. ערבה דלית לה עיקר מן התורה בגבולין. דכי אתאי הילכתא למזבח לא עבדינ׳ שבעה זכר למקדש. ומברכין אלולב כל שבעה. דאביי ורבא תרוייהו מוקמי הילכת׳ כר׳ הלכה למעשה. תפילין כל זמן שמניחן מברך עליהן.

ע״ז. ג׳ ע״א. פ) מיוצאי מצרים בלא זמנן עי׳ בת״י ריש פ׳ בשלח, ולעיל סי׳ קפ״ב ובהערותי שם. כמוזג כוס לרבו וכו׳ סוכה כ״ח ע״ב. צ) שכן רמז הכתוב בו״ז. עיי׳ שבת ק״ג ע״ב ותענית ב׳ ע״ב. ק) כל ז׳ ימי החג וכו׳ מדרש תנחומא סוף פ׳ פנחס, וכל ימות החג מקיפין כצ״ל. ר) שכן כהנים מקיפין את המזבח וכו׳ כצ״ל ע״ש מ״ה ע״א ושם ליתא כהנים. ש) פעם אחת וז׳ פעמים כצ״ל. ש״מ דהקפה ברגל וכו׳ עיי׳ בתגיא רבתי ענין ערבה להושענא סי׳ פ״ו ומה שכתבתי שם ס״ק ה׳. ת) פליגי בה אמוראי וכו׳ ע״ש מ״ג ע״ב. א) לולב דאית ליה עיקר וכו׳ שם מ״ד ע״א.

ואע"ג דלולב בשאר יומי דרבנן הוא זכר למקדש. רב ושמואל בחרא שיטתא. כי היכי דמברכי' בנר חנוכה דרבנן. ובמקרא מגילה. דקים ליה רב ושמואל בחרא שיטתא בלולב שמצותו כל ז'. ג)[וגבי סוכה נמי אע"ג] (ואע"ג) דלא פסקי לילות מימים וכחד יומא אריכא דמי. לא גרעא מתפילין. ואפי' חולצן ומניחן מאה פעמים: וערבה אינה צריכה ברכה לגבולין ג)מדפלוני ופלוני אייתו ערבה קמיה. שקיל חביט חביט ולא בריך. קסבר מנהג נביאים הוא. ולא יסוד נביאים. ואמנהגא לא בעי ברוכי:

שפב. ד)ועל היקף של כל ימות החג נשאל רבינו נ"ע: וכך השיב: על שכתב על היקף של כל ימות החג. שיש חולקין ואו' שאם [אין] לולב אין היקף. ויש או' יש הקיף אע"פ שאין לולב מצוי. אני כבר נשאלתי על זאת. כמה שנים. והשיבותי כדברי האומ' יש היקף. ושניתי בה. שדמיתי ה)דכי איתותב רב יוסף ממתניתין דחיבוט ערבה. אכולא מילתא איתותב. בין בהא דא' ערבה לאו בנטילה. בין במאי דאמ' היקף אחת. ושבע של שביעי בלולב. ואמרתי אחרי שהושב רב יוסף. ושמעי' דבערבה היה אותו היקף אלמ' לא הוזכר לולב לעיניין היקף. אלא ערבה דאמור רבנן דלא עבדי' ליה האידנא שבעה זכר למקדש. לפיכך דימיתי שהיקף שאנו מקיפין בכל יום לא חובה הוטל עלינו. לא בענן זכר למקדש. לערבה ז'. אלא מנהגא בעלמא. ולולב לא מחיבו ולא פוטרו שהרי אין זכר למקדש לולב בהיקף: אבל עתה יישר כוחו של אחי שלמרתי מפלפולו. ויש לומ' שלא לחנם הנהינו הראשונים בלולב היקף. קסברי דמחוורתא היא. כי אתותב רב יוסף מהא מתנית' אהא דאמ' ערבה בזקיפה ולא בנטילה אתותב. ושמעי' מינה דבנטילה. אבל מילתא אחריתי דאמ' היקף דמתני' בלולב. וכן אמ' ר' אלעזר בדוכתיה קיימי. וההיקף בלולב היה. וכיון שהוטל עלינו חובה לעשות לולב זכר למקדש שבעה. הנהינו להקיף בו כל ז' זכר למקדש. ואם אין לולב אין היקף: וכן נראין הדברים ותוזרני בי מבראשונה: ת':

והרב מכרך טירי פסק הלכך למעשה שאם אין לולב בשאר ימות החג אין היקף כרבינו. אבל בשביעי אינו מורה לרבינו. דודאי כיון דשמא ערבה הוא בנטילה יש היקף אעפ"י שאין לולב: ועיקר: ת': ובחולו של מועד מתפללין י"ח: כדרך שמתפללין בחול אלא שאומרי' יעלה ויבא בעבודה: וגומרין את ההלל: קדיש כו': ומוציאין ספר תורה. וקורין כמו שסידרנו למעלה: קדיש עד דאמירן: אשרי: ת': ואין מנהג בחול המועד לומ' למנצח. לפי שכת' בו יענך יי' ביום צרה. ואין נכון להזכיר צרה ביום טוב. וגם אין אומרי' שיר מזמור לאסף: ועומדין למוסף: ומתפללין מגן. ומחייה. ומשולש. אתה בחרתנו: מפני חטאינו: ופסוקי מוסף הסדורי' למעלה: והשיאנו: רצה. ומודים. ושים שלום: הושענא: והיקף: ובשבת שאין לולב אין היקף. כאשר פירשנו:

שפג. ביום שביעי של ערבה מנהג לומ' זמירות של שבת: ועל הכל בקול רם: ומנהג להוציא כל ספרי תורה. ולא לקריית היום הוצרכו כולם. אלא דרך כבוד של מעלה הוא. וכן בשמחה תורה: ומתפללין כמו שמתפללין בחולו של מועד: אלא שאומרי' למוסף קדושה רבה. כבודו מלא. ממקומו הוא יפן. פעמים. אחד הוא אלהינו: אדיר אדירנו: ימלוך: לדור ודור: מפני חטאינו: והשיאנו: רצה. ומודים. שים שלום: הושענא: ומקיפין ז' פעמים. ואומ' פזמונים בעמידה לפני התיבה: ת'. ונהגו לומ' בקול

ג) וגבי סוכה נמי אע"ג דלא פסקי וכו' כצ"ל שם מ"ו ע"א. ג) מדפלוני ופלוני אייתי ערבה וכו' שם מ"ד ע"ב. ד) ועל היקף של כל ימות החג וכו' כל לשון השאלה והתשובה לרש"י ז"ל עד ותוזרני בי מבראשונה, הובא באו"ז סי' שט"ז וע"ש מה שהוסיף בזה, ועיי' בשערי תשובה סי' ל"א (ונראה שהיא לרב חאי גאון עיין בהערות לרד"ל שם) וששאלתם רמז להקפת ס"ת בלולב והרס כך ראינו מהכא דכתיב אסרו חג בעבותים והוא לשון הקף דכתיב אסרי לגפן עירה יסחר ישראל

רם ז׳ פעמים. יי׳ הוא האלהים. כעל מוצאי [יום] כיפור. לפי שביום כיפור נחתם לחיים דיננו והיום נתקיים בחתימת החיים. ושכינה עולה למעלה בערבות. ועוד אומ׳ שמע ישר׳ ונו׳. ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: ת׳: קדיש כו׳: ו)שלא תקנו לומ׳ אין כאלהינו אלא ביום שאין אומ׳ י״ח ברכות ובא אין כאלהינו להשלים הי״ח. כאשר פי׳ רב עמרם גאון בתחלת המחזור שלו: נ״ל. יקר: ואין אומ׳ אין כאלהינו: ז)ואתרוג בשביעי אסור באכילה. אעפ״י שעברה מצותו. דהא איתקצאי לכולה שבעה. ואתקצאי נמי אף לבין השמשות. וכיון דאתקצאי לבין השמשות אתקצאי נמי לכולה יומא דשמיני. ושמיני ספק שביעי הוא. אבל בתשיעי ספק שמיני דברי הכל אכול בשמחה:

שפד. בשמיני עצרת. ליל התקדש חג. שמיני ספק שביעי הוא ומקדש בסוכה את יום שמיני לחג עצרת הזה. וצריך לומ׳ זמן שהרי רגל בפני עצמו הוא. כדאמ׳ פ״ק דיומ׳. וראש השנה ח)לעיניין פז״ר קש״ב ת׳. רגל לעיניין לינה. ואבל. כפר״ת. וברכה. ברכת מלך עולם. כדאמ׳ בתוספת׳. ושיר ט)מפר׳ במסכת סופרים למנצח על השמינית. ותרי מזמור כתיבי על השמינית. ושמא חד נאמ׳ בשני עיינייׄ. והשני על המילה: ת״ם: ודלא כפי׳ הקונט׳. חדא דפזר לקשב הוה ליה למימר ולמיחשב לינה. כדמוכח בלולב וערבה. ועוד ברכת המלך כל שבעה מי איכ׳ כדפריך גבי זמן התם. ועוד דמסיק התם ברכת המזון ותפילה. וא״כ היינו רגל היינו ברכה: ת׳: וקיימ׳ לן י)הילכת׳ מיתב יתבינן לשם סוכה ברוכי לא מברכינן. ת׳: דהרתי דסתרו אהרדי בחד דוכתא הואי. שלאחר שעשיתו קודש בקידוש לומ׳ את יום שמיני לחג עצרת הזה. תעשהו חול. בברכת סוכה. ועוד דאמרי׳ בירושלמי מי שסוכתו עריבה עליו יקדש בתוך ביתו ויחזור ויאכל בתוך סוכתו. ואין זה קידוש שלא במקום סעודה. דכיון שדעתו מתחילה לאכל בסוכה כבמקום סעודה דמי. וכן כתב רבינו נסים מההוא דירושלמי: והרב ר׳ יוסי מקינון לא היה אוכל בסוכה ליל שמיני עצרת: ת׳: ואתרוג לא מיתאכלא ביה. דהואיל ואתקצאי לשבעה אכתי לא נפק מקדושתיה עד תשיעי ספק שמיני דבטל שם ספק שביעי לגמרי. ומיהו במקרא פרשה לא משנינו למיקרי ביום השביעי. כי היכי דלא ליזלזלו ביה. שאתה קורהו מקרא קודש ותחללנו בשם שביעי. ומהאי טעמא נמי לא קרינן ביום השני. בהדי חמשה עשר ביום שני של סוכות. שלא לפקפק קדושת היום מחזקתה. להכריעה לכאן ולכאן: כ)ובפרשת היום עשר תעשר היא. בין שחל להיות בשבת בין בימי השבוע. שכך שנינו בשמיני עצרת. מצות וחוקים ובכור. ומחמת מצות הענקה. דכי קאי בפסח ביום טוב האחרון קרי ליה תנא כל הבכור בהדיא. ש״מ דחג דזמן אסיפא היא. ורישא דשתא לחינוך שמיטין ויובלות. הזקיקו רבותי׳ להוסיף על כל הבכור עשר תעשר. להכריז על המעשרות. וחוקי שמיטות. ולצוות הענקת עבד ופתיחת יד לאביונים. היינו דקת׳ מצות וחוקים ובכור: ומחמת חירוש הפרשה וחיבת המעשר ייסדו לו פייטנין קרובה מיוחדת a כ). היא [איום] אמצה עשירייה. ושוררו עליו קיבוץ עשרונות ועשיריות המצויינין בתורה על פי הלכות ואגדות. ורמז המייסד בסילוק פרשה זו נקראת שתי פעמים בשנה. אחת של

לקרתיה, בעבותים הוא עץ עבות. ה) דכי איתותב רב יוסף וכו׳ שם מ״ג ע״ב. ו) שלא תקנו לומר וכו׳ עיי׳ לעיל בתחלת הספר ובביאורי ס״ק פ׳ ועיי׳ לעי׳ סי׳ קל״ד. ז) ואתרוג בשביעי אסור באכילה וכו׳ שם מ״ו ע״ב ועיי׳ בתוס׳ ד״ה אתרוג וכו׳. ח) לענין פז״ר קש״ב וכו׳ עיי׳ ערוך ערך פז״ר קש״ב, ובר״ה ד׳ ע״ב רש״י ותוס׳ ד״ה פז״ר קש״ב, ועי׳ תוס׳ סוכה מ״ז ע״א ד״ה שיר וכו׳ וד״ה לינה וכו׳, ושם מ״ח ע״א תוס׳ ד״ה רגל וכו׳ וביומא ג׳ ע״א רש״י ותוס׳ ד״ה פז״ר קש״ב וכו׳. ט) מפרש במסכת סופרים וכו׳ הוא בפרק י״ט ה״ב, ועיי׳ תוס׳ יומא ג׳ ע״א ד״ה שיר וכו׳. י) הלכתא מיתב יתבינן וכו׳ שם מ״ז ע״א, מי שסוכתו וכו׳ ירושלמי סוכה פ״ד ה״ה. כ) ובפרשת היום עשר תעשר היא וכו׳ עיי׳ רש״י מגילה ל״א ע״א ד״ה כל הבכור וכו׳ ועיי׳ בפרדס לרש״י ד״ל סי׳ קפ״ט, ובלקוטים שם ד״ה פרשת עשר תעשר וכו׳ ועיי׳ בשה״ל סי׳ שע״ב. a כ) עיין אורותית

ראה אנכי. ואחת בשמיני עצרת. וכך התחיל. השקיפה ממעון קדשך מן השמים. וברך משנני עשר פעמיים: ובדורו של קלירי עמד המשורר ואחז בידו שער יסודו לפיוט: גומרין הלל וקורין קוהלת אם עדן לא נקרא: ת'. ורשיי הורה כן. פרשת עשר תעשר בפסח ועצרת אין קורין אותה אלא מתחילין כל הבכור. אלא א"כ אירע קריאתה בשבת מפני שקורין בה ז'. ויהא הפרשה קצרה. לפיכך מתחילין בעשר תעשר. אבל בסוכות ביום שמיני ספק שביעי מתחילין עשר תעשר בין בחול בין בשבת. מפני שיש בה מצות וחוקים ובכור. נתינת מעשרות וחילוק מתנות לעניים שמפורשין בה. ובסוכות עת הבציר ועת האסיף הוא. וכדי להשמיע ולהזכיר חוקי הפרשה כדי שיחלקו לעניים ויתמכו האביונים נהגו לאומרה: ויש חולקין בדבר. ואומ' שאין צריך להתחיל אלא בכל הבכור. אך אין ממש בדבריהם. דקאמרי' במגילה פ' בני העיר. ביום שמיני של חג מפטירין במצות וחוקים ובכור. ובכור תרתי משמע. בכור. כל הבכור. ומצות וחוקים דעשר תעשר: ומצינו ראייה לדבר שר' אליעזר בירבי קליר יסד קרובה על פרשת עשר תעשר. בסוכות. מה שלא יסד בשאר רגלים. ועוד יסד בקרובה פרשה זו בסילוק. ונשנית בשנה שתי פעמים. כלומר חוק הוא ולא יעבר. שתהא נקרית ב' פעמים אחת במקומה לשבתה. ואחת לסוכות ביום שמיני של חג: ולדברי האומ' מתחילין כל הבכור שאלנו לר'. מפני מה נקראת ביום השמיני. הלא לא נזכר בה ביום שמיני כלל. ואמ' לנו ר' מפני שכת'. והיית אך שמח (דברים טז). ל)ואמרי' בפ' בכל מערבין. לרבות לילי יום טוב האחרון של חג לשמחה: והרב ר' חיים כהן בר' חננאל פי' מצות וחוקים ובכור. מצות אלה המשפטים. שהן גופי מצות ודיניו. וחוקים. אם בחקתי. שהן קבלת מצות ותוכחות. ובכור. כל הבכור. ופי' או מצות. או חוקים. או בכור: ואנו לאפוקי נפשין מפלוגת' קרינן בעשר. וכל הבכור: אע"פ שבירושלמי מצא הרב סייג לדבריו: וכן עמא דבר: ור"ת פי' לכך מתחילין מעשר תעשר. לפי שיש באותה פרשה מצות וחוקים הרבה שנוהגות באותו זמן. שהוא זמן האסיף. ועת שהעניים צריכין לאסוף מאכל ביתם. ויש באותה פרשה מצות מעשר עני. ומצות נתן תתן. פתח תפתח. הענק תעניק. העבט תעביטנו: ת"ם: ת': ומוציאין שתי תורות וקורין ה' בפרשת עשר תעשר. ואם שבת הוא קורין בה ז'. והמפטיר קורא בפנחס. ביום השמיני עצרת. וקורין בנביא ויהי ככלות שלמה (מלכים א ח). עד וכפיו פרושות השמים. מתוך האמור בו ביום השמיני שלח את העם: ת': היום פוסקין צדקה לעניים ברבים. שהרי המפטיר בנביא והמלך וכל ישראל עמו זובחים זבח לפני ייי. והקורא הכריז לא תקפץ את ידך. פתח תפתח. ובכל הרגלים אתה מוצא פיסוק צדקה ביום קרות איש כמתנת ידו: ת': מעתה עומדין למוסף: ומזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים: משיב הרוח ומוריד הגשם: אתה בחרתנו. מפני חטאינו: פסוקי מוסף כמו שסדורין למעלה. והשיאנו:
עבודה והודאה וברכת כהנים. ושים שלום: קדיש כו':

שפה. יום תשיעי ספק שמיני מ)קורין וזאת הברכה. כדי לסמוך שמחת התורה. שזכו לסיימה לשמחת החג. שכן נכפלה שמחה במקרא בשמיני עצרת. לפי ששמחת החג מרובה. ועוד כדי לסמוך ברכת המלך לברכת משה. שביום טוב האחרון היתה ברכת המלך כמו שאמרו חכמים שהוא חלוק מן החג שזקוק לברכה בפני עצמה. וקרית עניין החג הקדמנוהו כבר מיום ראשון של שמיני עצרת לפי

בספר ליטעראטורגעשיכטע של הה' צונץ ע' 59. ל) ואמרינן בפרק בכל מערבין וכו' טעות המעתיק הוא וצ"ל בפרק לולב וערבה. מ"ח ע"א או בפרק אלו דברים. פסחים ע"א ע"א. מ) קורין וזאת

שהוא עיקר. והמפטיר קורא כדרך שקרא אתמול. ביום השמיני: בפנחס. ומפטיר במלכים. ויעמוד שלמה (שם א ח). ואף הוא כדי לסמוך ברכת משה לברכת שלמה שבירך להק׳ ולישראל. כמו שמסיים בעניין היום ויהי ככלות. ובדין הוא לסיים העיניין היום אם לא מפני שקרינוהו כבר אתמול: ויש שמפטירין ויהי אחרי מות משה (יהושע א). וטועים הן. נ) שכך פירשו חכמים בפר׳ בני העיר. ויעמוד שלמה. עד יי׳ אלהים: ואני מצאתי בספרים ישנים ויהי אחרי מות משה. וכן מצאתי בהלכות הגאון רב אלפסי זצ״ל: למוסף כיום אתמול כי יעבר:

הושענות.

שפו. **הושענא** למענך אלהינו. הושענא. למענך בראינו. הושענא. למענך גואלינו הושענא. למענך דורשינו הושענא: למען (א) אהבת a נ) קדומים ראשון. בבריתם עם נצורי כאשון: למען (ב) גדודי תמימים בלי טפשון. בדרכם תדרוש שופכי לך לב רחשון: למען (ג) השמיעך קול מדבר אני ראשון. בויעודם תוועד מתפללים בלחשון: למען (ד) זרוע ולחי וקיבה נטל בראשון. בחסידותו תחסנינו ותשעינו כשיי נחשון: למען (ה) טוביה נקרא נביא ראשון. ביישרותו תייקרונו כמי פרת והדקל וניחון ופישון: למען (ו) כל נחלות חלק ראשון. (בלימודן) [בלימודו] תלהט קמינו כאלופי דישון: למען (ז) משח בשמן מלך ראשון. בנעימותו תנקמינו מאויבינו כנקם שמשון: למען (ח) סד יסוד בית ראשון. בענוותו תעשן צררינו בערוך מאתמל לעשון: למען (ט) פוקר בחכמה מכל בני אדם הראשון. בצדקתו תצמית צררינו באופל ואישון: למען (י) קירץ נביאי האשירה בנחל קישון. ברבותו תרביץ שנאינו כסיסרא בנחל קישון: למען (כ) שיוען [שיועך] ממצולה ונדדה עינו מלישון. בשפלותו תשפיל בני אדמוני יצא ראשון: למען (ל) תיקן איגרת הנקראת בכל לשון. בתומו תבשר למרום מראשון: למען (מ) חינך בית שני הנחרב ברגשון. בזריזותו תקבל אומרי׳ הושענא ביום הראשון: הושענא: אני והוא הושענא: ס) פי׳ מע״ב שמות המפורשים (בוידרי) [באידרי] בשלה הם. ופתרונו כך שאם יושיע אותי יושיע אותו. כי גם הוא בצרה כמוני. דכת׳ עמו אנכי בצרה. בכל צרתם לו צר. ואם תאמר ע) א״כ יאמר אלי והוא יושיע. תריץ. מעין שאנו אומרי׳ בשאר מקומות המוציא לחם אשר הוצאת היה צריך לומ׳. אלא כך פתרונו. ב״א יי׳. משום שנ׳ שויתי יי׳ לנגדי תמיד. שאומרי׳ אנו כל שעה כאילו הוא מצוי לנגדינו. ולכך אנו אומרי׳ המוציא

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) אברהם. (ב) יצחק. (ג) יעקב. (ד) אהרן. (ה) משה. (ו) יהושע. (ז) שמואל. (ח) דוד. (ט) שלמה. (י) אליהו. (כ) יונה. (ל) מרדכי. (מ) עזרא.

הברכה וכו׳ מגילה ל״א ע״ב. נ) שכך פירשו וכו׳ מגילה ל״א ע״ב. a נ) אהבת קדומים מראשון וכו׳ מיוסד ע״ס א׳ ב׳, למען קירץ וכו׳ מלכים א׳ י״ח. ס) פירש מע״ב שמות המפורשים באידרי בשלה הם כצ״ל (ולדעת ידידי הרב הח׳ מוהר״א ברלינער צ״ל בויהי), ועיין רש״י ותוס׳ סוכה מ״ה ע״א ד״ה אני והוא וכו׳, ובערוך ערך אן ד׳, ובמדרש איכה שלפנינו הלשון משונה קצת וז״ל אמר הקב״ה עמו אנכי בצרה כתבתי בתורת ועכשיו בני שרויין בצער ואני ברווח כביכול השיב אחור ימינו ולבסוף גלה אותה לדניאל הה״ד ואתה לך לקץ אמר לו לתן דין וחשבון אמר לו הקב״ה ותנוח אמר לו והנחה לעולם, אמר לו ותעמוד, א״ל עם מי עם הצדיקים או עם הרשעים, א״ל לגורלך עם הצדיקים, א״ל באחרית הימים או באחרית הימין, א״ל לקץ הימין אותה ימין שהיא משועבדת קץ נתתי לימיני גאלתי את בני גאלתי את ימיני והוא שאמר דוד למען יחלצון ידידיך הושיעה ימינך ועננו, ועיי׳ בפסיקתא רבתי פרשה ל״א. ע) א״כ יאמר אלי והוא יושיע וכו׳ עיי׳ ברבינו בחיי

שאין אנו יודעין היכן הוא. כמו שאנו אומ' בקדושה ברוך כבוד יי' ממקומו: ממקום שהוא. ולכך כשאנו אומרי' אני והוא שמוכ׳ירין אותו. אומרי' אנו הושיעה נא. שאנו מדברין אליו: כ"מ:

ליום ראשון של חול המועד יאמר:

שפז. למענך אל אחד ואין שני. היום תברך עמך בשמאלי ובימיני: למען (א) גבר הנקרא אב המוני. היום תדשן פתי ושמני ויינִי: למען (ב) הורצה לשיי ונימול לשמיני. היום תוציא לאור משפטי ודיני: למען (ג) זך הנבהר וסבל כמה עוני. היום תחסן ותושיע את עם עני: למען (ד) טוביה בכל בית נאמני. היום תיימן לעמך מליץ רחמני: למען (ה) כיפר עם שפתיו כשני. היום תלבין כתמי אודם שני: למען (ו) מנהיל לעמך ארץ הכנעני. היום תנעים עם קראתו פרי בטני: למען (ז) סחביישרותו ענו בי הנני. היום תעש כנמתה אעשה למעני: למען (ח) פקיד אדמוני והוא תחכמוני. היום תצמית שפתי אודם מלשני: למען (ט) קיהל בזה חג סוכות שושני. היום תירש ותחיש לאמר לצפון תני: למען (י) שיוע עניני יי' עניני. היום תשעה עם ותאמר הנני הנני: למען (כ) חינך כהוטל בים מאני. היום תיפן בבריתך וברית אל תגיא: פ) למען (ל) חבוש בכבל ועתיד להבהיק אישוני. היום תתיר לנאול מוסיפים ביום השני: הושענא: אני והוא הושיעה נא:

ליום שני של חול המועד:

שפח. אנא אזון שוועת מייחלים. באי עדיך ואומרים מי כמוך באילים: גודלך בנ יתקדש אל אלים. דלות מעשינו אל תחפש בפלילים: הלא לך ייחלנו ולא לאלילים. ובשמך חסינו ולא בפסילים: זכור צדקת אב מאס אלילים. חש ונדר וכטח בך אל אלים: טובך עבורו תהתום לעוללים. יה אל תשימנו כזנוחים ונעולים: כבוש מנו כעס ואל תחרה ברעולים. למענך עשה ולך נהלל בהילולים: מאד נדכינו ונחשבנו כדלים. נא צפה לעודדינו ודלינו מדלדולים: סרעף אונסים אל תשור אל אלים. עון סלח נא והתם תרעילים: פרים נשלמה שפתינו בפילולים. צועקים שעה נא והעלה הובש ותעלים: קוראים היום ותחן מפילים. רם תזכרם בספר חיים כלולים: שוועתינו סכות ממעון תלולים. תעשה למענך פa) ותחון בני אילים: הושענא והושיעה נא. אני והוא הושיעה נא:

ליום שלישי של חול המועד יאמר:

אהל שכנת בארם. בחורה תתה לבני אדם: גוי הנקרא צאן אדם. דתך חקת בויעודם: היום ישורוך בעבדם. והם מבשר ודם: זכות תמציא בעדם. חקוק בכסאך צורת אדם: טובות תגזור בעדם. ישועה תחיש לנינם ולנכדם: כלה צריהם להכחידם. לאין יחשבו נגדם: מייחדיך בכל מאודם. נוראות חיש לעודדם: סובבי מזבח וערבה

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) אברהם. (ב) יצחק. (ג) יעקב. (ד) משה. (ה) אהרן. (ו) יהושע. (ז) שמואל. (ח) דוד. (ט) שלמה. (י) אליהו. (כ) יונה. (ל) משיח בן דוד.

פ' בשלח, ולעי' סי' פ"ח, למענך אל אחד וכו' מיוסד ע"פ א' ב'. פ) למען חבוש בכבל וכו' עיי סנהדרין צ"ח ע"ב ובזוהר ויקהל דף רי"ב. פa) עי' בצונץ ליטעראטורגעשיכטע ע' 81 שלפניו היתה הנוסח: ותחון אבות ובנים ורצה להגיה קטנים וגדולים ולפי הנוסח הנ"ל אינו צריך להגיה.

בידם. ערוב פילולם ושיר תודם: פדות תשלה לקרואי צאן אדם. צמח תצמה בעדם. קוראיך במשאת אדם. רחשם שעה כשיי תמידם: שוהריך רצה בזכות אדם. תחון ותחיש נסיכי אדם: הושענא:

ליום רביעי של חול המועד:

שצ. אום בלי קשר אסורה. בכבלי אהבתך היא סגורה: גנון בעה״ה להאירה. דוד במסגירה דרוך פורה: הלא על חנם מכורה. ועל דתך הרונהן סגורה: זכור אדיריה והיש להתירה. חדש תארה כחמה ברה: טרם בלאומים תעש גמירה. יה פקה עין להאירה: כי מתייחסת בשם יוצרה. לבד היא תמיד מאירה: מכת עמים בלתי סרה. נובלת וצפד עורה: סובלת וסומכת בשם יוצרה. עבורה תשבי תשלח לבשרה: פניה לאטה והיא קדורה. צופה ומחכה ליום אורה: קולה נאלמה והיא צרורה. ראה רחשה וחין עתירה: שלה בנוזיה אף ועברה. תחיש יום ישע להאירה: הושענא: לאחר הושענא אומ׳:

שצא. כהושעתה אלים בלוד עמך. בצאתך לישע עמך. כן הושענא: כהושעתה [נ]גוי ואלהים. דרושים לישע אלהים. כן הושענא: כהושעתה המוני צבאות. ועמם מלאכי צבאות. כן הושענא: כהושעתה זכים מבית עבדים. חנון בידם מעבידים. כן הושענא: כהושעתה טבועים בין גזרים. יקרך עמם מעבירים. כן הושענא: כהושעתה כנה משוררת ויושע. לנוחה מצויינת ויוושע. כן הושענא: כהושעתה מאמר והוצאתי אתכם. נקוב כהוצאתי אתכם. כן הושענא: כהושעתה סובבי מזבח. עומסי ערבה להקיף מזבח. כן הושענא: כהושעתה פלאי ארון כהופשע. ציער פלשת בחרון ונושע. כן הושענא: כהושעתה קהילות בבלה כשילחתה. רחום למענם שלחתה. כן הושענא: כהושעתה שבות אהלי יעקב. תשיב ותשוב שבות שבטי יעקב. והושיעה נא: אני והוא הושיעה נא:

אחרת:

שצב. כהושעתה אב המון השליך עליך יהב. בעדן רדתה ומלטתו בלהב. כן הושענא: כהושעתה גזעו מסר יחידתו לשלח. דברתה להורו ירך אל תשלח: כן הושענא: כהושעתה הנאבק עם קדיש ועיר. ומלכותו מסוטם שעיר. כן הושענא: כהושעתה זרעו בבואם על העיר לבטח. חירדת עויינימו בנוסעם והלכו לבטח: כן הושענה: כהושעתה טהורים ממפריכימו במלבן. ירדו במצולות כמו אבן: כן הושענא: כהושעתה כליל כנתעלמה בגמי צורתו. לויתו אל חיק הורתו. כן הושענא: כהושעתה מרצנף בד כנתעבר. נאמן חל בעדו ונתגבר. כן הושענא: כהושעתה סוגר ביד ישבי בנוב הגתי. עזרו אבישי ויך את הפלשתי. כן הושענא: כהושעתה פקיד כנד שבע ממעונו. ציפית לישעו ושובבתו למעונו. כן הושענא: כהושעתה קיצב פר ושעיתו למעלה. רישפתו האש וגם המים אשר בתעלה. כן הושענא: כהושעתה שיוועך כי מת הילד. תשב רוחו אליו ויחם בשר הילד: כן הושענא: כהושעתה שומרי מצות וחוכי ישועות. האל לנו למושעות. כן הושענא: אני והוא:

הושענא לשבת:

שצג. [5a]אמוני ארץ אמונתך שוחחים. אומץ אלהותך בפלץ פוצחים: בך סיברם ישימון ועליך בוטחים. ביום מרגוע ברצונך נחים: גבול אלפים גובלים להתחים.

[נ] כהושעתה גוי ואלהים וכו׳ מובן ע״פ הירושלמי סוכה פ״ד ה״ג אשר פדית לך ממצרים כביכול כאילו עצמך פדית. כנתעלמה בגמי צורתו וכו׳ שמות א׳. סוגר ביד ישבי ש״ב, כ״א. [5a] מיוסד ע״ס

ניחוץ מחליפים. ממרי מלתחים: דליקת נר כדת מצחצחים. די תענוגם יכינו להלחים: הן על מזג נודלך משבחים. הם עליו מבדילין לנגוהי אחים: ונוהגים אם מפסוע ארחים. וחושכים מרוץ ומדילוג מנצחים: זימון משלשים על שלשה ארוחים. זמר שיר שבת לך משבחים: הצירות מערבים להוציא מפתחים. חדים אלי גיל ואינימו טופחים: טועמים להסיר כל מיני מרוחים. טומנין במגרע מהוסיף רתחים: יקוד אור הנגחל עוד מהפחים. ימנעו מילת חול וניבי שיחים: כביר כח הנוטה מתוחים. כוננם עקב זאת במשכנות מבטחים: לימדתם בטובך אל חונן ומרחים. לעשות סוכה בגרש ירחים: מופתי קדם להזכיר בשבחים. מעללי יה מהיות נשכחים: נועדה לשבת בה כל האורחים. נובבים בתוכה הגיון נכוחים: סוד סלסלי טעמי לקחים. סודרים שלש דפנות מרווחים: עלי דלעת וכל מיני צמחים. עשות תחתם במחובר אסרו להנחים: פורסין בה קרמים סדינין ומטפחים. פרי עץ ושקדים רימונים ותפוחים: צילתה כנרע מחמתה אינן משפחים. צורתה מגביהין עד עשרה טפחים: קדוש מקרה עליות מרווחים. קודרים משניב ומרפא מזיחים: רצה שוועתינו כעולות מיחים. רעה בשבטך נונים ונידחים: שובה לנוה צדק אנפיים ומבריחים. שעריו תכונן באבני אקדחים: תעמיד אלי שיר ניני הקרחים. תכין על דוכנם נתחי נתחים: מקטירי קטרת רוקח מרקחים. מכהני בקדש באבני פיתוחים: נפלאות תפליא והיינו שמיחים. ניני אזרחים יעשו שבחים: חרס מבוא ומאסוף סהרת תפוחים. חובש להעלות ללהקת אנוחים: משושם יגלה נגד כל נפוחים. ממלכתם לא תכלה לנצח נצחים: הושענא:

שצד. כהושעתה יהודה ואפרים. מיד מצרים. מבלי שירים: קול נוגש נשבת. צינוק ואזיקים. עלובים וניזוקים. ובשמך מחזיקים. יודעי ברית שבת. כן הושענא: אני והו: כהושעתה חרידי שגב. מכף מלך נגב. ויעניב ענב: הבן את הבת. פגועי מלחמה. (א) ורבה משטימה. ישור נפיש וקדמה. גומרי הילכות שבת. כן הושענא: אני והו: כהושעתה המוני יורם. מיד מלך ארם. ותמלא ותרם: האיפה ובת. קו קו ומבוסה. (ב) גוי אשר בך חסה. ישירו במשא. דברי שיר שבת. כן הושענא: אני והו: כהושעתה טרודי מצור. מכף מלך (ג) חצור. אכן לא למעצור: במלחמת לבת. נדודים בבל פיאות. לאלפים ולמאות. לבד להם יאות. לקרוא עונג לשבת: כן הושענא: אני והו: כהושעתה חבל חלק. מיד מדין ועמלק. (ד) ותדליק דלק: אבל (ה) מחולת על שבת. זיבורך אוינו. לשמך קוינו. דעת חיונו. קרא מקרא חדש ושבת. כן הושענא: אני והו: הושיעה נא:

ליום חמישי של חול המועד הוא יום הושענא רבא:

שצה. למען אדם אשר בכף נוצר. בוטחיך תענה ממיצר: למען גדלתו וחן בעיניך מצא: דרוש לטובה יפה כתרצה: למען השבטים נולדו בארם נהרים. ואפילתו תוריח בצחרים: למען זכתה ובעבורה ניתן באר מים. חיש לחיותינו מיומים: למען שבח מרנים ובני קדם. יום זה חון עם לך מקדם: למען כאחד דן שבטים. לא תפר בריתך מפליטים: למען מלה חשליך לרפאות המים. נא תאזין לתחנון מחנני עלי מים: למען שיכל וביי׳ אלהי ישר׳ דבק. עזור עם בך נדבק: למען פילל והפיל תחינה בעלה.

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) קכנעני מלך ערד. (ב) גוי סלפלע בעונו מדה במדה וניתן למנעסס על יד יהוסס בן חמנוח. (ג) על יד יהושע. (ד) על יד גדעון. (ה) שם הכהל.

א׳ב׳ כפול, ובסוף הפיוט חתום שם „מנחם״. ק) אלהי אברהם וגו׳ חסר מהפיוט אות ל׳ ט׳ וחתום

צבאותיך תוציא לאורה וצהרה: למען קנאו לשמך ונוצלו מכבשן. רחם עמוסיך עד ולא יישן: למען שלשה התנבאו בפרק אחד. תושיע אומרים יי׳ אחד: הושענא:

שצו. למען אב נצטוה על דם ברית. היום ברחמיך שים לנו שארית: למען גבר הנעקד כשה. היום דורשיך תרחם מחסה: למען הנפגע במקום ולן שם. היום וותיקים תנקה מכל אשם: למען זך ונאמן בכל בית. היום חון וברך עמך בשדה ובבית: למען טוב שמן אחיו יצק על ראשו. היום מעמך תשמע רחשו: למען כהונת ברית עולם ניתנה לו במתנתו. היום לטובה נתבשר בבשורתו: למען משרת מלא רוח חכמה. היום נאק תאזין מאני חומה: למען סיבב בית אל והגלגל והמצפה. היום עבורז למכתינו רפא: למען פיהו תמיד בתהילות. היום צקון תקבל ממקהילות: למען ידידיה ובית לשמך בנה. היום רם תמלא לשונינו רינה: למען שוע על המים. תענינו אתה מן השמים: הושענא.

שצז. ק)אלהי אברהם מאויבי עז. הושענא: בוחן לבות מבוא ברמים. הושענא: גאון יעקב. מגוי לא חסיד. הושענא: דובר צדק. מדור באהלי רשע. הושענא: הודך והדרך. מהררי נמרים. הושענא: ופחד יצחק מושיע לישרי לב. הושענא: זה זכרי. מזרם וממטר. הושענא: חנון ורחום. מחשך וצלמות. הושענא: טוב ומטיב. מטיט ורפש. הושענא: יושב מרום. מיד שאול סלה. הושענא: כך תהילתך. מכל אורח רע. הושענא: נאור אתה. מן גערתך. הושענא: סתרי ומגיני. משפת שקר. הושענא: עוז ישועתי. מעוצר רעה ויגון. הושענא: פחד יהודה. מפח יוקשים. הושענא: צור לבבי. מצור ירושלם. הושענא: קדוש ישר׳. מקול רעמיך. הושענא: רם ונישא. מרשע תרבך. הושענא: שופט צדק. משערי מות. הושענא: תהילתך תמיד. מתגרת ידך. הושענא: יריאי שמך. מיד בני נכר. הושענא: צדקות אהב. מצרי ומאויבי. הושענא: חכם לב. מחרון אפך. הושענא: קרוב לקוראיו. מקוצר רוח. הושענא: הושענא:

שצח. למען (א) אב הנוסה בעשרה. היום אמץ וחזק אהובה ובחורה: למען (ב) בך נושע והורצה באמרה. היום ברחמיך ברך כחמה ברה: למען (ג) גביר באונו לאלהים שרה. היום גבר מייחליך בכל לב לבשרה: למען (ד) ל)דגר בר ואבות ובנים הברה. היום דרוש ונאול מכורי בלא מחירה: למען (ה) הוקם על לקחת (ו) שפרה. היום הונים מסברם אל תחפירה: למען (ז) וותיק. ובגללו הוענן לסתרה. היום וולדיו המציא ישע וסברה: למען (ח) זר מאחיו ובעדו נגף הועצרה. היום זרעו אחריו בריתו ינצורה: למען (ט) חרב שנונה השיב לתערה. היום חקקינו לחיים ומעפר לנערה: למען (י) טוב ישיש ועליך למות הוגרה. היום טרם נקרא תענה לעינה כמים נגרה: למען (כ) יקיר הוכן לעדות ואתה העדת בו לבוררה. היום ידעינו לכת חופש. למען (ל) כבל הכביר בכל עוז לכרכרה. היום כגודל זרועך הותר לך עין מסקרה: למען (מ) לשמך הוסיף שבע על שבע בזבח וקטרה. היום לרויה מים תגינו וממך לשלום נפטרה: למען (נ) מונהר ארצה עד שבע ובשביעית נקרא. היום מוסרינו תנתק כי שמך נקרא: למען (ס) נוצר בריתו ומשם עלה לגבורה. היום נא כנם אל נא שמע מנו עתירה: למען (ע) סיתת וכיתת נחש נחשת

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) אברהם. (ב) יצחק. (ג) יעקב. (ד) יוסף. (ה) עמרם. (ו) יוכבד. (ז) משה. (ח) אהרן. (ט) פנחס. (י) יהושע. (כ) שמואל. (ל) דוד. ודוד מכרכר. (מ) שלמה. שנעה כותלת וגו׳. (נ) אליהו. (ס) אלישע. (ע) חזקיהו.

בסוף יצחק. ל) למען דגר בר וכו׳, אסף בר. על שם שכפר בע״ז, מגילה י״ג ע״א. 8ל) חתום

ואשירה. היום שנבינו לשורר כאז ישיר משה ובני ישר׳ שירה: למען (פ) עצים שנים לאחדים חברה. היום עולמך לשכם אחד חברה: למען (צ) פקוח עינים נברא להוציא ממסגר אסירה. היום פנינו אל יחוורו ממצוא עזרה: למען (ק) צלם תיעבו כהוסמו פסנתירין וכל זני זמרה. היום צקון לחש תשקיף מרמתה לתמרה: למען (ר) קרוי יהודי על שם שכפר בעבודה זרה. היום שאילתינו תמלא ביום יי׳ הגדול והנורא:

שצט. [אר]אמר ישר׳. מאנשי דמים. הושענא: בוחן לבות. מבור שאון. הושענא: גדול העצה. מגערת פניך. הושענא: דורש דמים. מדבר הוות. הושענא: היודע ועד. מהמון רשעים. הושענא: ואתה קדוש. מודיעים לחדשים. הושענא: זה זכרך. מזאיבי ערב. הושענא: חסין יה. מחרב נפשי. הושענא: טוב וישר. מטיט היון. הושענא: יושב קדם. מיורדי בור. הושענא: כונן שמים. מכף מעוול. הושענא: לך זרוע. מלשון רמייה. הושענא: מעוז לדל. ממעונות אריות. הושענא: נאור אתה. מן בלהות. הושענא: סלעי ומצודתי. מסוד מריעים. הושענא: עליון ונורא. מעוצר ומשפט. הושענא: פועל ישועות. מפחד אויב. הושענא: צדיק וישר. מצרה נפשי. הושענא: קדוש יעקב. מקטב ישוד. הושענא: רב ומושיע. מריבי עם. הושענא: שומר ישר׳. משחת בלי נרד. הושענא: תולה ארץ. מתוך ומחמס. הושענא: ירוע כבירים. מיד רשע. הושענא: צח אדום. מצר תצרני. הושענא: חנון ורחום. מחץ יעוף. הושענא. קורא הדורות. מקרני ראימים. הושענא: הושענא:

ת. למענך אל עושה אורות. הושענא: למען (א) בלול תבל תחילת ראש עפרות. הושענא: למען (ב) גבר צדיק ותמים בדורות. הושענא: למען (ג) דורשי מצות וחוקים ותורות. הושענא: למען (ד) הועקד ובכוהו אלאלים במרורות. הושענא: למען (ה) ולד זריז לקבל ברכות כהולבש בעורו׳. הושענא: למען (ו) זכירת עקרות כשהן סכורות. הושענא: למען (ז) חביבים חשו כמנהג הורים להורות. הושענא: למען טעמו [לר] נעשה ונשמע וכוללו בעטרות. הושענא: למען ישר משרת בבגדי תפארות. הושענא: למען כהן קינא באזהרות ושיכך עברות. הושענא: למען לסבוב מסגרת צוה ולהריע בשופרות. הושענא: למען מרי שנה בשנה סיבב עיירות. הושענא: למען נות בית יסד ופץ זמירות ושירות. הושענא: למען סבר בית בנה וצג קירות. הושענא: למען ען עניני ושחט נביאי האשירות. הושענא: למען פקיד החיה בן השונמית. והמת מקברות. הושענא: למען צדיק כלכל חמשים איש במערות. הושענא: למען קראך ממעי הדגה ועניתו בצרה. הושענא: למען ריעים שלשה נגרפו במדורות. הושענא: למען שלם ניצל מאריות בוערות. הושענא: למען שלמו הפורים וכתבו בכל אגרות. הושענא: למען תורה כתב חסירות ויתירות. הושענא: למען תיקן עשרים וארבעה משמרות. הושענא: למען תאזין לחשם ותאמר קבלתי עתירות. הושענא: הושענא:

תא. למען (א) אסף להחיות שבעה ושבעה. ברכתך יבורכו יושבי בסוכה שבעה: למען (ב) גלילות פלשת הציב לעדה שבעה. דרוש לטובה סופרי שבועות שבעה: למען (ג) הואיל ברהמתים שבעה. וותר חסדך נותני חלק לשבעה: למען (ד) זן בשביעה שוד וכפן (ה) שבעה. הוננה שומרי ימי מצה שבעה: למען (ו) טרח ושימש ימי

בגליון הכתב יד נכתב:

(פ) יחזקאל קח לך עץ וגו׳. (צ) דניאל. (ק) חנניה מישאל ועזריה. (ר) מרדכי.
(א) אדם הראשון. (ב) נח. (ג) אברהם. (ד) יצחק (ה) יעקב. (ו) אמהות. (ז) ישראל
(א) נח. (ב) אברהם. וילב אברהם. (ג) יצחק. (ד) יעקב (ה) בני יעקב. (ו) משה.

בסוף הפיוט יצחק. מבלי נרד כצ״ל. (לר) נעשה ונשמע וכוללו בעטרות שבת פ״ח ע״א בשעה שהקדימו וכו׳. מאריות בוערות כצ״ל וכן נכון בהכ״י.

מילואים שבעה. ישישו בך מהלליך שבעה: למען (ז) כהן העלה בקודש נרות שבעה. לשמך הגן במוצקות שבעה: למען (ח) משרת הסב בית האלי שבעה. נהל בעוך נוחלי נוים שבעה: למען (ט) סוככים עשה לכותרות לאחת שבעה. ערבה משעשעים חצבה עמודיה שבעה: למען (י) פץ לנערו שוב פעמים שבעה. צדקה תצמיח נסו דרכים שבעה: למען (כ) קדוש (ל) זורר על הנער פעמים שבעה. רבבותייך תדריך בנעל נחלים שבעה: למען (מ) שבות שלם ניבא לשבועים שבעה. תפילנה בנחלה כאז לחלקים שבעה: למען (נ) יקרתו להוציא אבן עינים שבעה. אובדות בקש בראשם שבעה: למען (ס) חמדת אהבה בני אליהו עיני שבעה. קבל תחינת כוכבי שבעה: הושענא: אני והוא הושיעה נא:

תב. כהושעתה ישע לזכרון. מליאי ינון ושברון. ביד משה ואהרן: אזי פדות הוחל. צפור אין לה קן. הר שמם ומתרוקן. המון נער וזקן. לוקחי ערבי נחל. כן הושענא: אני והו הושיעה נא: כהושעתה חלוץ גינון. מברק חיץ שנון. על ידי בן נון: יהודה חלקו ניחל. קבועי מלחמה. ורבת משטימה. יטור נפיש וקדמה. לוקחי ערבי נחל. כן הושענא: אני והו הושיעה נא: כהושעתה הומי לב. מכף כושן עולב. על ידי (א) אחי כלב: והשיעבוד נמחל. קרורנית הולכים. בלחץ המלכים. חוות ופלכים. לוקחי ערבי נחל. כן הושענא: אני והו הושיעה נא: כהושעתה טמוני מסגירה. מבכי עין נגרה. על ידי בן גרא: ומואב נתחלחל. נפוצות יהודה. פתרום כוש ולודה. לתורה ולתעורה. לוקחי ערבי נחל. כן הושענא: אני והו הושיעה נא: כהושעתה חבל נגעים. מבוז ורבת עם. על ידי בן אבינועם. ויצד ציד כשחל. גרי משך וקדר. עלי גוית נדר. בקולות ובהדר. לוקחי ערבי נחל. כן הושענא: אני והו הושיעה נא: כהושעתה דגל נבאש. אשר אמר נואש. על ידי גדעון בן יואש. ותיקוד אש ותגחל. להוטים תוך לבאים. מובאים (ב) סבאים. רדופים כצבאים. לוקחי ערבי נחל. כן הושענא: אני והו הושיעה נא:

אנא אל נא הושענא והושיעה נא:

תג. אל נא תעינו כשה אובד. שמינו משמך אל תאבד. והושיעה נא. אל נא רעה צאן הריגה. קצופה ועליך הרוגה. הושענא והושיעה נא: אל נא צאנך וצאן מרעיתיך. פעולתך ורעייתך: הושענא והושיעה נא: אל נא עניי הצאן. שיחם ענה בעת רצון. הושענא והושיעה נא: אל נא נושאי לך עינים. ממעייני הישועה ישאבון מים. הושענא והושיעה נא: אל נא למנסכי לך מים. כל צריהם יהיו כאין. הושענא והושיעה נא: אל נא יעלו לציון מושיעים. טפולים ובך נושעים. הושענא והושיעה נא: אל נא חמוץ בגדים. זעום לנער בוגדים. הושענא והושיעה נא: אל נא וזכור תזכור. המכורים בלתך וכור. הושענא והושיעה נא: אל נא דורשיך בענפי ערבות. ניעיים שעה מערבות: הושענא והושיעה נא: אל נא ברך בעיטור שנה. אומרי בפילולם שעה נא. הושענא והושיעה נא:

אנא אל נא הושענא והושיעה נא אבינו אתה:

תד. למען (א) תמים בדורותיו. הנמלט ברוב צדקותיו. מוצל משטף בבוא מבול מים לאום אני חומה. הושענא והושיעה נא אבינו אתה: למען (ב) שלם בכל

בגליון הכתב יד נכתב:

(ז) אהרן. (ח) יהושע. (ט) שלמה. (י) אליהו. (כ) אלישע. (ל) נחמיה. (מ) דניאל. (נ) זרובבל. (ס) עזרא

(א) עתניאל בן קנז. (ב) מובאים לכילף ממביר ביחזקאל. — (א) נח. (ב) אברהם.

מעשים. המנוסה בעשרה ניסים. ט)כשר מלאכים גם יוקח נא מעט מים. לברה כחמה. הושענא והושיעה נא אבינו אתה: למען (ג) רך ויחיד נחנט למאה. צעק איה השה לעולה. בשרוהו עבדיו מצאנו מים. לגולה וסורה. הושענא: למען (ד) קידם שאת ברכה. הנשטם ולשמך חיכה. לייחם במקלות בשקתות המים. לדמתה לתמר. הושענא: למען (ה) צדק היות לך לכהן. כחתן פאר יכהן. מנוסה במסה תריבהו על מי מריבת מים. להחר הטוב. הושענא: למען (ו) פואר היות נביר לאחיו. יהודה אשר גבר באחיו. מספר רובע מדליו יזל מים. ולא לנו כי אם למענך. הושענא: למען (ז) עניו מכל ונאמן. אשר בצדקו כלכל המן. משוך לגאול ומשוי ממים. לזאת הנשקפה. הושענא: למען (ח) שמחו כמלאכי מרומים. הלובש אורים ותומים. מצווה להביא לבית קדשי הקדשים דם ושמן ברחיצת מים. לחולת אהבה. הושענא: למען (ט) נביאה מחולת מחנים. לתמיהי לב הושמה עינים. לרגלה רצת ועלת וירדה באר מים. לשובו אהליו. הושענא: למען (י) משרת לא מש מאהל. ורוח חכמה עליו איהל. בעוברו בירדן נכרתו המים. ליונה תמה. הושענא: למען (כ) לימד לטובה אות. זעק איה נפלאות. מיץ טל מגיזה מלא הספל מים. לכלת לבנון. הושענא: למען (ל) כלולים עשות מלחמתך. אשר בידם תתה תשועתך. צרופי מניין בלוקקם בידם מים ללא בגדו בך. הושענא: למען (מ) יחיד צוררים דש. אשר לנזיר מרחם הוקדש. וממכתש לחי הבקעת לו מים. למען שמך. הושענא: למען (נ) טוב הולך וגדל. מקשיות לב עדה חדל. בשוב עם מחטוא. צוה לשאוב מים. לנאוה בירושלם. הושענא: למען (ס) חיך מכרכר בשיר. המלמד תורה בכל כלי שיר. מנסך לפניו כתאיו שתות מים. לסגולה מעמים. הושענא: למען (ע) זך עלה בסערה. המקנא ומשכך עברה. לפילולו ירדה אש ואכלה עצים ואבנים. ועפר וליחכה מים. לעיניה בריכות. הושענא: למען (פ) ומשרת באמת לבדו. ופי שנים ברוחו נאצל בו כנגן המנגן נתמלאו הגבים מים. לפצו מי כמוך. הושענא והושיעה נא אבינו אתה: למען (צ) הרהר עשות רצונך. המכריז תשובה לצאנך. בבא מחרף סתם מעיינות מים. לציון מכלול יופי. הושענא: למען (ק) דורשיך בתוך הגולה. וסודך למו נגלה. בלי להתגאל דרשו זרעונים ומים. לקוראיך בצרה. הושענא: (ר) (ספיר) [סופר] מהיר מפלש אמונה. מחכם אמרים ברחבה ממים. לרבתי עם הושענא: למען באי היום בכל לב. שופכי לך כמים לב. שואלים ממך מטרות עז מים. לשחורה ונאוה. הושענא: למען אומרי יגדל שמך. והם נחלתך ועמך. צמאים לישעך בארץ עייפה למים. לתרתה למו מנוחה. הושענא והושיעה נא אבינו אתה:

הושענא אל נא. אנא הושיעה נא. והושענא והושיעה נא והצליחה נא:

תה. תענה אמונים. שופכים לך לב כמים. והושיעה נא: למען באי באש ובמים. גזר ונם יקח נא מעט מים. והצליחה נא: תענה דגלים גזו גזרי מים. והושיעה נא: למען הנעקד בשער השמים. ושב וחפר בארות המים. והצליחה נא: תענה

בגליון הכתב יד נכתב:

(ג) יצחק. (ד) יעקב. (ה) לוי. (ו) יהודה. (ז) משה. (ח) אהרן. (ט) מרים. (י) יהושע.
(כ) גדעון. (ל) גדעון. ויהי מספר. (מ) שמשון. (נ) שמואל. (ס) דוד. (ע) אליהו.
(פ) אלישע. (צ) חזקיה. (ק) דניאל. (ר) עזרא.

ט) כשר מלאכים, כאשר ראה מלשון אשורנו, נחנט למאה, פירש הנולד למאה, הנשטם וישטם עיש את יעקב, צדק היות לך לכהן וכו׳ ע״ש הכתוב וללוי אמר וכו׳ (דברים ל״ג) פואר וכו׳ דה״א ה׳, כמלאכי מרומים ע״ש הכתוב כי מלאך ה׳ צבאות הוא (מלאכי ב׳), טוב הולך וגדל, ע״ש הכתוב הלך וגדל וטוב (שמואל א׳ ב׳) צוה לשאוב מים (שם ז׳), חיך מכרכר וכו׳ הוא לשון שחוק ע״ש הכתוב המלך

זכים חונים עלי מים. והושיעה נא. למען חלק מפצל מקלות בשקתות המים. טען וגל אבן מבאר מים והצליחה נא: תענה ידידים נוחלי [דת] משולת מים. והושיעה נא: למען (כר) [כרו] במשענותם מים. להכין לצאצאימו מים והצליחה נא: תענה מחננים בישימון עלי מים. והושיעה נא: למען נאמן בית מספיק מים. סלע הכה (מזובו) [ויזובו] מים. והצליחה נא: תענה (עולים) [עונין] עלי באר מים. והושיעה נא: למען פקיד במי מריבת מים. צמאים להשקותם מים. והצליחה נא: תענה קדושים מנסכי לך מים. והושיעה נא: למען ראש משוררים. (תאיץ) [כתאב] שתות מים. שח חלילה ויסך לך מים והצליחה נא: תענה שואלים בריבוע אשלי מים. והושיעה נא: למען תל תלפיות מוצא מים. תפתח ארץ ותרעיף מים. והצליחה נא:

תו. הושיענו אל מעוזינו. כי לך עינינו ולכה לישועתינו: אנא רחום אל תפן ברשעינו. בינה הגינינו ושעינו ולכה לישועתינו: גואל הזק שמחת גילינו. דגול בשמך הדגלנו. ולכה לישועתינו: האר פניך וניוושעה. ועמך בשמך הושיעה. ולכה לישועתינו: זכור רחמיך יי׳ וחסדיך. חשוב נא מפעלות חסידיך. ולכה: טבח להורגים כמו צאן נחשבנו. ישועתה אין קשבנו. ולכה: כרוב רחמיך פנה אלינו. לבלתי כרוע מעללינו. ולכה: שמחינו בישועתך כמו קוינו. עזרינו תקותינו ומקוינו. ולכה: פועל ישועות הושיענו. צלול במצלול כל פשעינו. ולכה: קץ יום נקם חיש לגאלינו. רחום מתהומות תעלינו. ולכה: שובינו אלהי ישענו. תשוב ברחמים להושיענו ולכה:

תז. אנא. אזון תאיבי ישעך. בערבי נחל לשעשעך. והושיעה נא: אנא גאול כנת נטעך. דרוך פורה בטאטאך. והושיעה נא: אנא הבט לברית טיבעך. ומחשבי ארץ בהטביעך. והושיעה נא: אנא זכור לנו אב יידעך. חסדך לנו בהודיעך. והושיעה נא: אנא טהורי לב בהפליאך. יוודע כי הוא פלאך. והושיעה נא: אנא כביר כח תן ישעך. לנו בהשפיעך. והושיעה נא: אנא מלא משאלות עם משמעך. נעקד בהר מור בשוועך. והושיעה נא: אנא סגב ה) אשילי נטעך. עריצים בהניעך. והושיעה נא: אנא פתח אוצרות ריבועך. צייה בהרביעך. והושיעה נא: אנא קוראיך בשמעך. רעם בטוב מרעך. והושיעה נא: אנא שעריך תעל ממשואיך. תל תלפיות בהודיעך. והושיעה נא:

תח. אנא אנקת אסירי הבן. בחירת מטה בני ראובן. והושיעה נא: אנא גנון והצל ושעון. דגל מטה בני שמעון. והצליחה נא: אנא יהא לבן מצודה. ווער מטה בני יהודה. והושיעה נא: אנא זרים ישלחו כר. חבל מטה בני יששכר. והצליחה נא: אנא טהר מקום ללון. יסוד מטה בני זבולון והושיעה נא: אנא כלה בוגד בגד. להלה מטה בני גד. והצליחה נא: אנא משוך חסדך לשיריים. נדודים מטה בני אפרים. והושיעה נא: אנא סגולתך אל תנשה. עוררה מטה בני מנשה. והצליחה נא: אנא פשט שמאל וימין. צבאות בני בנימן. והושיעה נא: אנא קרית שבא ודדן. רדה מטה בני דן. והצליחה נא: אנא שפתי תפתח לי. תחינת בני נפתלי. והושיעה נא: אנא יצב חבלי בכושר. קבוצת מטה בני אשר. והצליחה נא:

תט. קול מבשר מבשר ואומר: אומץ ישעך בא. קול דודי הנה בא מבשר ואומר: בא מרבבות כתים. לעמוד בהר הזיתים: מ״ו: נשתי בשופר לתקע. תחתיו ההר יבקע. מ״ו: דפק והציץ וזרח. ומש חצי ההר ממזרח. מ״ו: הקים מילול נואמו. וכל קדושים עמו. מ״ו. ולכל באי עולם. בת קול תשמיע בעולם. מ״ו: זרע עמוסי רחמו. נולד כילוד ממעי אמו. מ״ו: חבלה וילדה מי זאת. מי שמע כזאת. מ״ו: טהור

דוד מפזז ומכרכר (שם ב׳ ו׳) הרהר וכו׳ (מ״ב י״ט). ה) אשילי נטעך וכו׳ ישראל הקרואים נצר מטעי (ישעי׳ ס׳). צייה, אדמה. ממשואך, הוא לשון הורבן כמו שואה ומשואה (איוב ל׳). כיתים, כתות מלאכים. לעמוד וכו׳ ע״ש הכתוב (זכריה י״ד). וכל קדושים (שם) מי זאת כינוי לישראל כש״ה

פעל כל אלה. מי ראה כאלה. מ״ו: ישע וזמן הוחד. היחל ארץ ביום אחד. מ״ו: כביר רום ותחת. אם יולד גוי פעם אחת. מ״ו: לעת יגאל נאור. לעת ערב יהיה אור. מ״ו: מושיעים יעלו להר ציון. כי פקד יי׳ את ציון. מ״ו: נשמע בכל גבולך. הרחיבי מקום אהלך. מ״ו: ה)שימי עד דמשק משכנותייך. הביאי בנייך ובנותייך. מ״ו: עלוי חבצלת השרון. כי קמו ישיני חברון. מ״ו: ופנו אלי והושעו. היום אם בקולו תשמעו. מ״ו: צמח איש צמח שמו. הוא דוד בעצמו. מ״ו: קומו כפושי עפר. הקיצו ורננו שוכני עפר. מ״ו: רומו עם במלכו. מגדול ישועות מלכו: מ״ו: שם עדינה להאביד. ועושה חסד למשיחו לדוד. מ״ו: תנה תשועה לעם עולם. לדוד ולזרעו עד עולם. מ״ו: קול מבשר מבשר ואומר:

לשמחת תורה. קודם שיוציאו ספר תורה:

תי. **אתה** הראיתה לדעת. כי יי׳ הוא אלהים אין עוד מלבדו: אין כמוך באלהים יי׳ ואין כמעשיך: לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו: ואמרו הושיענו אלהי ישענו וקבצינו והצילנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהילתך: יהי יי׳ אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו: מי כמוכה באלים יי׳ מי כמוכה נאדר בקודש נורא תהילות עושה פלא: יי׳ מלך יי׳ מלך יי׳ ימלוך לעולם ועד: יי׳ עוז לעמו יתן יי׳ יברך את עמו בשלום: יהי נא אמרינו לרצון לפני ארון כל: שמע ישראל יי׳ אלהינו יי׳ אחד: ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה יי׳ ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך: קומה יי׳ למנוחתיך אתה וארון עוזיך: כהניך ילבשו צדק וחסידיך רנן ירננו: בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך. שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד יי׳ עיזוז וגיבור יי׳ גיבור מלחמה: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד: מי הוא זה מלך הכבוד יי׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה: פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים: כי מציון תצא תורה ודבר יי׳ מירושלם: ומוציאין ספרי תורות מן הארון ובעוד שאוחזין ס״ת יאמר שליח ציבור בקול רם:

תיא. **אוהבי** יי׳ זרע עבדיו. ספרו שבח מעבדיו. גדלו ליי׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו: מושל בגבורה. יקבץ שה פזורה. יביאנו לבית הבחירה. מקדש יי׳ כוננו ידיו: השב ישיב לקדמתו. הררי קודש ויסודתו. כמו זכר לעולם בריתו. וינחם כרוב חסדיו: הכן מזבח ומנורה. וישימו באפך קטורה: כליל ומנורה טהורה. בהקבץ עמים יחדיו: חזון משיחך תקם כניבא. אלהים יבנה ערי חרבה. ואוהבי שמו ישכנו בה. וינחלוה זרע עבדיו: גדלו: אחר:

תיב. **ידיד** אל עדת לאומו. שבחוהו בעולמו. גדלו ליי׳ אתי ונרוממה יחדיו שמו: שוכן בשמי מרומו. ימהר ויחיש לעמו. בן דוד להקימו. ובן יוסף להרימו ולהרים קרנימו: בכל קצוי הדומו יביאם לבית אולמו. כהבטיח תמימו. יקים דבר נאומו. על אדום ישליך זעמו: ונבנתה עיר על תילה. והיתה דרך מסילה. אל עיר מקומו לה. יבואהו לבית התפילה. ויהי אלהיו עמו: אל אדיר וקדש ועיר. תורתו נתן לצפיר. מסיני בא והעיר. וגם זרח משעיר. והופיע מהר למו: לך עמד שיר יחדשו. ולשמך יקדישו. בני נכר ירחשו ויכלמו ויבושו. ויאדרוך עמו בפימו: ואחר כך יאמר:

מי זאת (שה״ש ג׳). אוצרות ריבעך. אוצרות גשם. ה) שימי עד דמשק ע״ש הכתוב זכריה ט׳. הקיצו וכו׳ (ישעיה כ״ו). צמח שמו (שם ו׳).

תיג גדלו ליי׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו: רוממו יי׳ אלהינו והשתחוו להר קדשו כי קדוש יי׳ אלהינו: ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה יי׳ קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו: אנא יי׳ הושיעה נא. אנא יי׳ הצליחה נא. אנא יי׳ עננו ביום קראינו: ופוסע מעט מעט באלפא ביתא:

תיד. [ba]אל אלהי הרוחות הושיעה נא. בוחן לבות הצליחה נא. גואל חזק עננו ביום קוראינו: דובר צדק הושיעה נא. הדור בלבושו הצליחה נא. וזוכר נשכחות עננו ביום קוראינו: זך וישר הושיעה נא. חנון ורחום הצליחה נא. טוב ומטיב עננו ביום קוראינו: יושב מרום הושיעה נא. כביר כח הצליחה נא. לבש גאות עננו ביום קוראינו: מלך מלכים הושיעה נא. נורא ונשגב הצליחה נא. סומך ועוזר עננו ביום קוראינו: עיזוז וניבור הושיעה נא. פודה ומציל הצליחה נא. צדיק ומצדיק עננו ביום קוראינו: קורא הדורות הושיעה נא. רוכב ערבות הצליחה נא: שועה תחינות. תומך תמימים עננו ביום קוראינו: עלה למגדל אומ׳ על הכל: לאחר שקראו כולם אומ׳ החזן למסיים את התורה רשות זה:

תטו. מרשות האל הגדול הגבור והנורא. ומרשות מפנינים ומפז יקרה. ומרשות סנהדרי גדולה קדושה ובחירה. ומרשות ראשי ישיבות ואלופי התורה. ומרשות זקנים ונערים יושבי השורה. אפתח פי בשירה וזמרה להודות ולהלל לדר בנהורה. שהחיינו וקיימנו ביראתו התורה. המשמחת לב ועינים מאירה. הנותנת חיים ועושר וכבוד ותפארה. לאוהביה ולשומריה בציווי מורא. לעוסקיה ולנוצריה באהבה ומורא. ובכן יהי רצון מלפני הגבורה. לתת חיים חן וחסד ונזר ועטרה. לפלוני בר פלוני הנבחר להשלים את התורה. לאמצו לברכו לגדלו בתלמוד תורה. לדרשו לחיים להדרו לוועדו בתוך חבורה. לזכותו לחסנו לטכסו בטכס אורה. ליישרו לכלכלו ללמדו לקח טוב וסברה. למלטו לנשאו לסעדו בסעד ועזרה. לעדנו לפרנסו לצדקו בתוך עם נברא. לקרבו לרחמו לשמרו מכל צרה. לתקפו לתמכו לתממו ברוח נשברה. לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה. ומקיימי מצות בתוך אום ברה. ויזכה לשמוח בשמחת בית הבחירה. כניבא ישעיה מלא רוח עצה וגבורה. שמחו את ירושלים וגילו בה מהרה. שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה באבלה וצרה: עמוד עמוד ר׳ פלוני בר׳ פלוני מתוך קהל הקדוש הזה והשלם את התורה:

תטז. מושך חסד ליודעיו וצדקה לחושבי שמו. לו הנצח וההוד נורא מאוד בעולמו־ כשמש וכמנן כן ינן במרומו. על עבדו ויריאו נאמנו ותמימו. יפיח צורריו יהרוס ויפרוס אליו שלומו. יצרנהו יבוננהו ויהי עליו נועמו: אליו רע לא יקרב. וכל און לא יאונה. במניין ובבניין עולם יכונן ויבנה. יהי לו ער בחכמים ובתלמידים עונה. ישכיל גם יצליח בכל פינות אשר יפנה. מלאך יי׳ יגוננהו וכל סביבותיו חונה. גנון ופסוח והצל מלט פלט רני: ידעתיך עמיתי מאהבה ומיוקר. בסדר פורק הרים וממקומם עוקר. כל רז סתום וחתום מפענה וסוקר. לא עממוך סתרים ולא נאנם כל חוקר. מצהרים תקום ותעופה כבקר: רוממתי איש לייש ארי שבחבורה. כמו נגיד אקרבנו אענדנו עטרה. הרימותי בחור מיושבי השורה. היזתו קורא עמי פרשת זמירה: סורה ארוני. סורה אלי סורה: עמוד עמוד ר׳ פלוני בר׳ פלוני מתוך קהל הקדוש והשלם את התורה: [ג])ושמונה פסוקים אחרונים יחיד קורא אותו המשלים את התורה:

[ba]) כן נראה שהיתה נוסחא העתיקה בלשון הכתוב במדבר ט״ז. וטעה המעתיק וכתב תחת אל, ה׳.

[ג]) שמנה פסוקים אחרונים וכו׳ ב״ב ט״ו ע״א ועיי׳ בפירש״י ד״ה יחיד וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה שמנה עיין מנחות ל׳ ע״א רש״י ד״ה יחיד וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה שמנה וכו׳ ומגילה כ״א ע״ב ד״ה תנא

אחר למתחיל את התורה:

תיז. מרשות אלהי האלהים ואדוני האדונים. בשחק אין זולתו ואין בלעדו בתחתונים. נותן ליעף כח ועוצמה מרבה לאין אונים. מגיד מראשית מה באחרית השנים. יועץ ואין מי יפר לדורות המונים. ומרשות קרומה לעולם אלפיים שנים. שבה מלכים נמלכים ושרים וסגנים. ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ושאונים. טהורה ומתוקה מצוף דבש ושמנים. כל חפצים לא ישוו בה יקרה היא מפנינים. אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד נתונים. מגנת בעליה והוגיה ועוסקיה בשינונים. מאשרת ומיישרת פעמי בה נשענים. סוערת באהב תומכיה למלטם מאישונים: ומרשות חכמים ידועים רועים ונבונים. ומרשות בעלי ישיבה הגונים וזקנים. ומרשות שאר הקהל גדולים וקטנים. עמוד ר׳ פלוני בר׳ פלוני מתוך עדת אמונים. ופה עמוד עמדי על המגדל העשוי לנו בבנינים. וברך את יי׳ המבורך ממזרח למערב. בפי כל בריונים. תן לו ברכה תחילה וסוף כהודו נבונים. ותן לו מעין ברכותיו בתוך קהל אמונים. שהגיעך ביום זה להתחיל התורה ולשמוח ביום חיתונים. ובכן יהי רצון מלפני שוכן מעונים. לייסד את בית המקדש מרום מראשונים. לשכלל היכל ואולם בכדכוד ואבנים. ששם עתיד לקבץ אבות ובנים. ותשמח בשמחת בית השואבה בעידון מגרנים. ותזכה לראות בנים ובני בנים. עוסקים בתורה מקיימי מצות וחוקים נאמנים. ותזכה לראות שבעה רועים ושמונה נסיכים מזומנים. ותשבע מטוב הצפון ותניח יתרך לבנים. ויהי מושבך בית אלהים בין הגונים. ותרדוף צדק ותמצא כבוד חן וחסד והביונים. עמוד ר׳ פלוני בר׳ פלוני החתן לבראשית. והתחיל בקדומה קדם כל בניינים. וקרא מבראשית עד אשר ברא אלהים לעשות. מעשיו שלימים והוגנים ומתוקנים:

תיח. מקדים וראש לקוראים זוכה עומד וקורא. יהי כזית הודו וכרעננים יפרה. יהיו לרצון אמריו ורוח קודש לו יערה. רוב ברכות נערכות יעטנו מורה. את מציקו ואת עושקו יזרנו במזרה. או סקל יסקל או ירה יירה: אני פותח בברוך ובעתרת שלום. אצלתי לך ברכה בכתר בראשך להלום. מעטה ברכה תעטה תתעטף אף תגלום. כל יקר באוצרותיך נסך ספיר ויהלום. אמנם צדק תדבר ופן תאלם אלום. התיצב והכן לך קום ועמוד וקרב הלום: יחליף ימיר ילבש כח עוז ותעצומות. כבוד חכמים יירש וינחל יש עולמות. ברכות טוב באסמיו ואוכל לו בשדמות. עיניו מישרים יחזו ונאות הוד נחמות. חיים ארוכים יחיה נצח בימינו נעימות. חיים של עושר וכבוד חיים של חילוץ עצמות: רחש לבי בקרבי עיני ליתן להשית. על מאור המנהיר ומזהיר כעששית. מתחזק במשמרתו קבוע כעמוד ואשית. מיוסד וניצב ונכון כאבן היסוד ושית. ראש מעדנים יתיר לבו יכונן וישית: עמוד עמוד עמוד ר׳ פלוני בר׳ פלוני החתן לבראשית:

לעיל: שמונה פסוקים אחרונים שבתורה יחיד קורא אותם שלא להפסיק בפטירתו של יסוד עולם. והוא נקרא החתן הגומר את המצוה. כאילו עשאה כולה. ונקראת על שמו. והוא נוטל ספר תורה בזרועו וגוללו. דין גדול שבכולן: ומביאין ספר תורה שני וחוזר חלילה. חינוך לתורה בהדרן עלך. וקורא בראשית עם כל ימי היצירה והמנוחה. גם הוא חתן נעלה. כמחנך ונכנס לחופה. ונוטל תורתו וגוללה. ומביאין ספר תורה שלישי וקורא בפנחס. ביום השמיני עצרת: ומפטיר בנביא ויעמד שלמה. תפילת גמר הבניין בגמר החג: כך נהגו העם על פי ההלכה: ורב יהודאי גאון פסק בה״ג. ויקרא תחלה ג׳ פסוקים ביהושע ויהי אחרי מות משה. עד כאשר דברתי אל משה. לשם עיניינו של יום. ואחרי כן ויעמד שלמה. כהלכה שנוייה במגילה: ועומד השליח ציבור ופוסקין צדקה

וכו׳ ור״ה כ״ז ע״א ד״ה אבל שנים וכו׳. ג) ימין ח׳ טפחים בלוחות וכו׳ מד״ר פרשה שמות כ״ח.

בציבור איש כאשר ידבנו לבו: וחוזר למקומו ופותח באשרי: קראו תהילה יעמדו על עמדם. ויאמרו על המגדל אחת אחת. והציבור יענו שנייה לה:

תיט. אשר בגלל אבות בנים גידל ובעבורם תורה ניתן: בגלגלי רוח אלהים מלאכי צבאות ואלפי שאנן: גיבור גיאים אלהה אדיר קרא למשה לקבל לוחות: דברי אל חי שמעה הארץ ועמודיה יתפלצון: היטה שמים וירד וידא על כנפי רוח: ויצאו דברים מתוך האש ויתחקקו על לוחות האבן: זמירות אמרו כל בני אלהים שופר תקע משמי מרומים: חרדה לבשו כל בני עשו כי משעיר יי׳ זרח: טפחו כולם בני ישמעאל כי מפארן יי׳ הופיע: ג) ימין יי׳ טפחיים בלחות וימין משה טפחיים מפורש בין יד ליד: לך משה שמח בגדולתך כי אין כמוך בכל הנביאים. מי עלה שמים בתוך הענן ומי ראה תמונת אלהינו משה עלה בתוך הענן וגם הוא ראה תמונת אלהינו: נשיא נשיאים היה משה רבינו אב לחכמים וראש לנביאים: סגר הים בתפילתו ועל יד שלוחו חרון אף השיב: ענה יי׳ ואמר לעמו אנכי יי׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים: פתחו פיהם כולם ואמרו יי׳ ימלוך לעולם ועד: (צעקה) [צעק] משה צעקה גדולה בשעה שאמ׳ לו הק׳ עלה ומות בהר: קרע בגדיו והרים קולו יהושע בן נון שמור נא צאני: ראה משה מראש הפסגה נחלת שבטים עומדים לנגדו: שם מת משה עבד יי׳ מול בית פעור אספו אלהינו: תניה ברכה על אסיפתו כי על פי יי׳ מת משה רבינו: תפילתו לעולם לא תשוב ריקם כי רועה נאמן היה משה לישר׳: יהושע בן נון קם אחרי משה וגם הוא לימד תורה לישר׳: תפילת משה קרע רקיע וענה לעמו בעת צרתם:

ברוך אתה יי׳ מגן לצדיקים ונתן תורה לעמו ישר׳ על ידי משה רבינו:

תכ. לא קם נביא כמשה בישר׳ צדקת יי׳ עשה ומשפטיו עם ישר׳: **לא קם עוד נביא** כמשה: תורה צוה לנו משה מורשה: לא קם נביא עוד כמשה הוקרן בהוד. והאיש משה עניו מאד: לקנע״כ לאחור ולא לפנים. אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים. לקנע״כ דת חרותה על לחו. לא כהתה עינו ולא נס לחה: לקנע״כ קונו בכל מידות שבחהו. בכל ביתי נאמן הוא: לקנע״כ בנביאים. אב לחכמים וראש לנביאים: לקנע״כ במשיבי טעם. ויתא ראשי עם: לקנע״כ אשר אהבו. פה אל פה אדבר בו: לקנע״כ בקדושי ארץ. ומשה בחירו עמד בפרץ: לקנע״כ ד) בשכר כי ירא מהביט. זכה ותמונת יי׳ יביט: לקנע״כ בשכר כי ירא מגשת אליו. זכה ויראו מגשת אליו: לקנע״כ בענוה ושפל. ומשה נגש אל הערפל: לקנע״כ בחודי חידות. ומראה ולא בחידות: לקנע״כ עבדי. זכרו תורת משה עבדי:

תכא. מי עלה למרום. מי עלה למרום. משה עלה למרום והוריד עוז מבטחה: התקבצו מלאכים זה אל זה. ואמר זה אל זה מי הוא זה ואיזה הוא מאחז פני כסא פרשז עליו עננו: מי עלה למרום מי עלה למרום. יקותיאל עלה למרום והוריד עוז מבטחה: התקבצו מלאכים כו׳: אבינדור. טוביה. אבי זנוח. אבי סוכו. חבר. ירד. שמעיה. נתנאל: התקבצו:

אות ראשון אנכי. אות שני לא יהיה. אות שלישי לא תשא. אות רביעי זכור ושמור: התקבצו: אות חמישי כבד הורים. אות ששי לא תרצח. אות שביעי לא תנאף. אות שמיני לא תגנוב אות תשיעי לא תענה. אות עשירי לא תחמוד: התקבצו:

תכב. אשריכם ישר׳. אשריכם ישר׳ אשר בחר בכם אל. והנחילכם התורה ממדבר מתנה. וממתנה נחליאל: אשריכם אדירי אל. אשריכם ישר׳. אשריכם בחירי אל. אשריכם ישר׳. אשריכם גדולי אל. אשריכם ישר׳. אשריכם דרושי אל.

ד) בשכר כי ירא מהביט (שמות ג׳) ברכות ז׳ ע״א.

אשריכם ישר׳: אשריכם ישר׳ אשר בכם בחר אל. והנחילכם את התורה ממדבר מתנה. ממדבר מתנה וממתנה נחליאל: אשריכם הדורי אל. ועודי אל. זכורי אל. חסידי אל. טהורי אל. ישרי אל. כבירי אל. למודי אל. משרתי אל. נדיבי אל. שרי אל. ענוי אל. פדויי אל. צדיקי אל. קרושי אל. רגוני אל. שלומי אל. תמימי אל. אשריכם ישראל אשר בחר בכם אל והנחילכם את התורה ממדבר מתנה. ממדבר מתנה וממתנה נחליאל: אגיל ואשמח בשמחת תורה. בא יבא צמח בשמחת תורה. תורה היא עץ חיים. לעולם היא חיים. כי עמך מקור חיים: אברהם שמח בשמחת תורה. יצחק שמח בשמחת תורה. יעקב שמח בשמחת תורה: בא יבא צמח בשמחת תורה: משה שמח בשמחת תורה. אהרן שמח בשמחת תורה. בא יבא צמח בשמחת תורה: שמחו אהובים בשמחת תורה: שמחו ברוכים בשמחת תורה: גאולים. דרושים. הדורים. וותיקים. זכורים. חסידים. טהורים. ידידים. כלולים. למודים. מהללים. נדיבים. סגולים. עמוסים. פרויים. צדיקים. קדושים. רגונים. שלימים. תמימים: שמחו בשמחת תורה. כי נתנה אלהים למשה על הר סיני ודיבר עם משה:

פיוט לר׳ אברהם אבן עזרא:

תכג. אשריך הר העברים. על ההרים הגבוהים. יען בך מבחר קברים. הקבר איש האלהים: בלבבי לבה. וכף אך. על מות ציר נאמן אשר לא קם כמוהו עוד ומלאך. נראה מתוך הסנה לו. בוער באש הסנה אך. לא נאכל עצמו וחילו: ויאל עיניו להרים. ויואל. ויקרא אליו אלהים. הסתיר פניו היקרים. מהביט אל האלהים: רבו מופתיו אך באמונה. אל חי עצמו בחכמה. הוא הוריד דת נאמנה. דת מליאה דעת וחכמה. כבד הוריך ואל נא. תשאל איך היה וכמה. הנפלאים הזכורים. למה יקצוף האלהים. הדוברים עליו שקרים. לא האמינו באלהים: הוא הוריד לוחות שתים. ובעת תעיתי במעלי. ארבעים יום פעמים לא אכל לחם בשלי איך אוכל לחם ומים. אשתה כי נאסף פלילי. בחיו פירש לי אמרים. אשר אמר לו האלהים. ובמותו בירך ישרים. ויברך אותם אלהים: מה נכבד מקרא ומדרש. דת היתה אמון בשחק. הורידה (עיניו) [ענין] ויירש דור מדור קרוב למרחק. ויסוד השם המפורש על ספר ואלה שמות חק. ויקרא סוד הספרים. ויקרא. וידבר אתו אלהים. דיבר אלה הדברים ובראשית ברא אלהים:

ומחזיר ספר תורה למקומו. ואומ׳ יהללו את שם ײ וגו׳: קדיש עד דאמירן: ועומדין למוסף. אתה בחרתנו. מפני חטאינו. והפסוקין כמו שסדורין למעלה. כו׳ כיום אתמול. רצה ומודים. ברכת כהנים. שים שלום. כו׳:

סליקו הילכות סכות: חזק: שמעיה לא יוזק:

תכד. פירקי אבות.

ודין סימנהון כשאומ׳ בבקר: בראשית. שמות. ויקרא:

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעי מעשה ידי להתפאר: משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקינים וזקינים לנביאים ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה והם אמרו שלשה דברים הוו מתונים בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה:

כך תחילת המשנה משה קיבל. ומסכת זו מסדר ישועות היא וסידרה אחר מסכת ע״ז למעלה מהוריות. ונקראת מסכת אבות על שם שמפורש בה סידרן של אבותינו הראשונים דור אחר דור. היאך קיבלו תורה זה מזה. ונהגו העם לשנותה בבית הכנסת בין מנחה למעריב בשבת. לפי שעמי הארץ נאספים לקרית התורה. ומשמיעים אותם מידות תרומות השנויות במסכת זו פרק ליום. כלפי שאמרו חכמים בהמניח את הכד. הניחוהו חסיד. מאן דמקיים מילי דאבות. והן הנהינו להתחיל בה כל ישראל יש להם חלק. כלפי שהתחלה יפה היא. וכדי להמשיך לב עמי הארץ שלא יתייאשו מן התשובה ומן הגאולה לומר שאבדה תקוותם מחמת קצת עבירה שבידם. אבל אין בבא זו ממסכת׳ זו. ותחילת פרק היא במסכת סנהדרין. וכמו כן הנהינו לסיים בכל פרק ופרק: ר׳ חנניא בן עקשיא ואף אותה בבא אינה ממסכתא זו אלא סוף פרק היא במסכתא מכות. פרק אילו הן הלוקין. ולפי שיש בה סיום נאה נהגו העם לומר בסוף כל פרק ופרק: משה קיבל תורה מסיני. כל התורה כולה שבכתב ושבעל פה. כאותה שפירשו חכמים במאימתי קורין. א״ר [לוי] בר חמא א״ר ריש לקיש מאי דכת׳ עלה עלי ההרה והיה

המחבר סידר לפניו מסכת אבות עם פירש ארוך נחמד ונעים. אשר לא זכינו לאורו עד הנה. (כי רק הפירוש על פרק ראשון הודיע החכם שד״ל בכוכבי יצחק מחברת כ״ח מתוך כ״י זה) ונתגלגל זכות ע״י המזכים את הרבים היא החברה הנכבדה המכונה „מקיצי נרדמים״ ברכת רבים עליהם תבוא. ואני בהערותי אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר שמתי לי למטרה לפנות את הכ״י אשר לפני מחרולי הטעות. ולהעיר על מקורי המקומות שכיון עליהן המחבר. ולשים עליהם טוספות כיד ה׳ הטובה עלי.— וסידרה אחר מסכת ע״ז למעלה מהוריות. וכ״ה ג״כ ע״פ סדר הרמב״ם בהקדמתו לסדר זרעים וז״ל: התחיל לדבר על ע״ז וכו׳ וכאשר נשלם לו מה שהיה צריך אליו השופט התחיל באבות וכו׳ ולפיכך סדר הוריות אחר אבות וכו׳ ע״ש. בין מנחה למעריב וכו׳ עיין לעיל סימן קמ״א. ובשערי תשובה סימן ר״כ. ובהערות ופי׳ על תשובות הגאונים בהקדמות רד״ל, ובפרדס לרש״י ז״ל סימן ד׳ וז״ל והכי אמר רב שלום גאון בשבת במנחה מותר להתעסק בתלמוד ולא עוד אלא שמנהג בבית רבינו שבבבל לאחר תפלת מנחה בשבת שונין אבות וקנין תורה וכו׳ וכ״ה בסדר רב עמרם גאון, ובספר הישר לר״ת סי׳ תר״כ. ובשו״ת מהר״ם מר״ב סי׳ י״א. בהמניח את הכד הניחוהו חסיד. ב״ק ל׳ ע״א ולפי העתקת שד״ל כתוב תחת הניחוהו, הי גיהו, ונראה לתקן כן גם כאן. א״ר לוי בר חמא וכו׳ כצ״ל מאי דכתיב עלה אלי ההרה וגו׳ (שמות כד) ולפנינו ברכות ה׳ ע״א איתא מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, לוחות אלו עשרת הדברות תורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים להורותם זה גמרא מלמד שכולם נתנו למשה מסיני, ועיין בה״ג ריש ה׳ צרכי צבור מאי דכתיב עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות וגו׳ לוחות האבן זו מקרא והתורה זו משנה והמצוה כמשמעה אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים להורותם זה תלמוד מלמד שכולן נתנו לו למשה בסיני.

שם ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם. לחות. כמשמען. תורה זו משנה. מצוה. אילו מצות והוקים. אשר כתבתי. אילו נביאים וכתובים. להורותם. זו תלמוד. מלמד שכולן ניתנו למשה מסיני. ועוד מצינו (בפסחים שאר) [בפסיקתא ושאר] אגדות. שכשפתח לו הק׳ למשה במסכת פרה. אמר לו אלעזר בני כך הוא אומר. יהושע בני כך הוא אומר. וזהו שכת׳ דברי חכמים כדרבונות. וגו׳. ניתנו מרועה אחד. ודרשי׳ בהכל חייבין בראייה. אע״פי שהללו מטמאין והללו מטהרין הללו אוסרין והללו מתירין. כולם ניתנו מרועה אחד. רועה אחד אמרן. ואילו ואילו דברי אלהים חיים. ותורה שבעל פה היא סמנטירין של הק׳. כמו שפירשו רבותי׳ באגדה. והוא שאמר הכת׳ אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו. שאין לך דבר הכתובה בנביאים שצריכה תלמוד שלא נאמרו למשה בתלמוד׳ בסיני אבל לא ניתנו ליכתב על ידו. עד שבאו סופרים שבכל דור ודור וכתבום על פי רוח הקודש כמו שנגזר עליהם מששת ימי בראשית. כמו שנאמר זה ספר תולדות אדם בלפני אידיהן. והוא שאנו אומרי׳ בתלמוד בכמה דברים. בסנהדרין פ׳ כהן גדול וביומא. גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא. לכך אני אומ׳ שנקראו נביאים וכתובים דברי קבלה שהיו מקובלין ובאים מימות יהושע. ומ״מ אינם שוים לחמשה ספרים שכולן מצות והוקים. ולא אילו בלבד נאמרו למשה מסיני בעל פה. כאותה ששנינו באין בין המודר. א״ר יצחק מקרא סופרים ועיטור סופרים. וקריין ולא כתבין וכתבין ולא קריין הלכה למשה מסיני. ואמר רב חננאל אמר רב (ויקרא) [ויקראו] בספר (תורת אלהים מפורש) [בתורת האלהים מפרש] ושום שכל ויבינו במקרא. ומסיק זו פיסוקי טעמי׳. וזהו כי (הוא) [הא] דאמר פ׳ הוציאו לו. (שלש) [חמש] מקראות שאין להם הכרע מן התורה. ומההיא דהכל חייבין בראייה. הכי קאמר ויעלו עולות (כנשים) [כבשים] ונומ׳. נפק׳ מינ׳ לפיסוקי טע׳. שטעמי לנגינות הם שנאמרו למשה מי תולש. ומי זוקף. ומי יושב ומי עומד. ומי העולה ומי היורד ומי המונח. אבל סימני הנגינות סופרים הוא שתקנום. ולפיכך אין ניקוד טברני דומה לניקוד שלנו. ולא (שניחם) [שניהם] דומים לניקוד ארץ ישראל. ומפני שהטעמים והנגינות משתכחין הוא שתקנום. וסמכו על מה שאמר הכת׳ עת לעשות ליי׳ הפרו תורתך (תהלים קיט). ולפיכך לא ניתן ספר תורה לינקד. שאע״פ שניתנו פסוקי הטעמים ונגינות הקרייה מסיני במסורת. דכת׳ ושום שכל (נחמיה ח) על פה נאמרו. ולא בסימני נקידה בספר. ועוד מצינו במסכת מגילה שהתרגום ניתן בסיני. אלא שכחוהו (וחסרו) [וחזרו] ויסדוהו. ולפיכך זכה תרגום שאמרו חכמי׳ להשלי׳ פרשיותיו

ועוד מצינו בפסיקתא ושאר אגדות וכו׳ אליעזר בנו וכו׳ כצ״ל עיין במס׳ פרה פ״א משנה א׳ ובפסיקתא רבתי פי״ד, ר׳ אחא בשם ר׳ יוסי בר חנינא בשעה שעלה משה וכו׳ וכן הוא בתנחומא פרשה חקת ר׳ אהא בשם ר׳ יוסי בר חנינא אמר וכו׳ ובמ״ר פ׳ חקת איתא ר׳ אחא בשם ר׳ חנינא אמר וכו׳ ובפסיקתא פ׳ פרה איתא ר׳ אחא בר חנינא אמר וכו׳ ובכל המקומות האלו לא נמצא יהושע בני כך הוא אומר כנוסחת המחבר, ועיין בספר הקנה דף ע״ט ע״א. דברי חכמים כדרבונות וגו׳ (קהלת יב) אע״פ שהללו וכו׳ עי׳ חגיגה ג׳ ע״ב. ותורה שבע״פ היא סמנטירין וכו׳ ערוך ערך סמנטר וכו׳ ובמוסף פירש הוא חותם, ועיין בירושלמי ברכות פ״א ה״ד אם אינו מראה לכם חותם שלי וסמנטרין שלי וכו׳. אכתוב לו רובי תורתי וכו׳ כצ״ל (הושע ח) עי׳ ירושלמי פאה פ״ב ה״ד, וירושלמי חגיגה פ״א ה״ח ובמ״ר שמות פמ״ז, והובא בתוס׳ גיטין ס׳ ע״ב ד״ה אתמוהי וכו׳ ועיין במדרש קהלת פסוק מה שהיה וגו׳, ובמגילה י״ט ע״ב ומה שהסופרים עתידין לחדש ומת ניהו מקרא מגילה. זה ספר תולדות אדם (בראשית ה) בלפני אידיתן ע״ז ה׳ ע״א. סנהדרין ל״ח ע״ב גמרא גמירי לה וכו׳ סנהדרין כ״ב ע״ב, יומא ע״א ע״ב, תענית י״ז ע״ב, ועיין יומא ל״ה ע״ב רש״י ד״ה מיתיביה וכו׳. כאותה ששנינו באין בין וכו׳ נדרים ל״ז ע״ב, ועיין מגילה ג׳ ע״א. ויקראו בספר בתורת האלהים מפרש וכו׳ כצ״ל (נחמיה ח). וזהו כי הא וכו׳ חמש מקראות וכו׳ כצ״ל יומא נ״ב ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה שאת וכו׳ דהקשו מדוע לא נקט הכתובים כסדר שהם כתובים בתורה, ועיין ירושלמי ע״ז פ״ב ה״ז דשם חשיב להו כסדרו, ועיין במב״ר פ׳ פ׳ ומדרש שה״ש פ״א, ובתנחומא פרשה בשלח מכילתא פ׳ בשלח. ומההיא דהכל חייבים וכו׳ עיין חגיגה ו׳ ע״ב תוס׳ ד״ה לפסוקי וכו׳ ותוס׳ יומא ל״א ע״ב ד״ה ופשיט וכו׳. ויעלו עולות כבשים כצ״ל (שמות כ״ד). ולא שניהם דומים כצ״ל. שכחוהו וחזרו ויסדוהו כצ״ל מגילה ג׳ ע״א. להשלים פרשיותיו עם הצבור וכו׳ ברכות

עם הציבור. שנים מקרא ואחד תרגום. מה שאין כן בכל מקום. וכן אמ׳ רב עמרם שהשיב מר רב נטרונאי גאון. ואמרי׳ נמי בהקורא את המגילה למפרע. ואמ׳ רב אבא בריה דרב חייא בר אבא א״ר יוחנן מאי דכת׳ ועליהם ככל הדברים. מלמד שהראה לו הקב״ה למשה בסיני דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים. ומסרה ליהושע. דכת׳ ויען יהושע בן נון משרת משה. ואומ׳ ומשרתו יהושע בן נון נער וגומ׳. ויהושע לזקינים. ועל ידי יהושע נמסרה לזקינים. הם שופטים שעמדו לישראל עד שמלך שאול וקורא אותם זקינים. שכן דרך למנות זקינים על הציבור. דכת׳ אשר ידעת כי הם זקני העם ושוטריו. ומצינו שיהושע מסרה לזקינים שהיו רודים ושוטרים את ישראל. כדכת׳ ויעבדו העם את יי׳ כל ימי יהושע (והזקינים) [וכל ימי הזקנים] אשר האריכו וגומ׳. ואותם זקינים מסרוה לשופטים שאחריהם שהיו זקינים. וכל אחד מהזקנים והשופטים מסר לחבירו: והא לך סדר השופטים. עתניאל. אהוד. שמגר. ברק. גדעון. אבימלך. תולע. יאיר הגלעדי. פנחס. יפתח. אבצן. זה בעז. אלון. (עברון) [עבדון]. מנוח. שמשון: וזקינים לנביאים. ונביאים התקבלו זה מזה: וזה סדרן של נביאים. עלי שמואל. נד. שמעיה. עדוא. אחיה השילוני. אליהו. אלישע. (מיכייהו) [מיכיהו]. עובדיה. יונה. מיכה המורשתי. יואל. נחום. חבקוק. צפניה. ירמיה. יחזקאל. ישעיה. חולדה. חגי. זכריה. ומלאכי: ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. ואילו הן. עזריה. הוא עזרא שעלה מבבל. וגלותו עמו. זרובבל. ישוע. נחמיה. מרדכי בלשן. בכל לשון היה יודע. כדא׳ במסכת מגילה. שמיושבי (לשבי) [לשכת] הגזית היה. ואית דאמרי דהוה (כייל) [בייל] לישני ודריש להו. כדאמ׳ במנחות פ״ר ישמעאל. זימנא חדא לא הוו ידעי היכא עומר לאיתויי. אכרוז. אתא ההוא חרשא. אותיב חדא ידיה אאיגרא וחדא אצריפא. אמ׳ להו מרדכי מי איכא דוכתא דשמיה גגות צריפין בדוק ואשכח: ובאבות דר׳ נתן כך שנינו. משה קבל תורה מסיני. שנאמר ויתנם (יי׳) אלי. ואומ׳ זכרו תורת משה עבדי. יהושע קבלה ממשה. שנאמ׳ ונתת מהודך עליו. זקינים מיהושע. שנאמר ויעבדו העם את ה׳ וגומ׳. שופטים קבלו מזקנים. שנא׳ ויהי בימי שפט השפטים. ונביאים קבלו משפטים. שנאמר ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלוח ולא שמעו. ואנשי כנסת הגדולה קבלו מנביאים האחרונים הן חגי זכריה ומלאכי: ובריית׳ זו קורין אותה אבות דר׳ נתן. ולא ידעתי על מה. אם מפני שהוזכר בתחילה. הרי ר׳ יוסי הגלילי הוזכר שם ראשון. שני לו ר׳ עקיבא. שלישי לו ר׳ נתן. וכך מתחלת. משה נתקדש בענן. בריש (אמ׳) [יומא] מייתי לה. ויש לומר שר׳ נתן סידרה וכך מסורת בידם. כמו משנת ר׳ חייא. ור׳ הושעיא. ומשנת בר קפרא. בפ״ב דע״ז. ודשמואל ולוי. וכן תני לוי במתניתין בפ״ק דיבמות. וזו היא משנת ר נתן

ה׳ ע״א. וכן אמר רב עמרם שהשיב מר רב נטרונאי גאון עיין בסרע״ג דף כ״ט ועיין לעיל סימן קכ״ז. ואמר ר׳ אבא וכו׳ לפנינו מגילה י״ט ע״ב איתא ואמר ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן וכו׳. ועליהם ככל הדברים (דברים ט) ועיין ברכות ה׳ ע״א ועיין מגילה י״ט ע״ב. ובירושלמי פ״ב דפיאה ה״ד ובמדרש קהלת פ״א פסוק מה שהיה וכו׳ ובוי״ר פ׳ כ״ב ובשמות רבה פמ״ז. דכתיב ויען יהושע וגו׳ (במדבר י״א) ומשרתו יהושע וגו׳ (שמות ל״ג) אשר ידעת כי הם וגו׳ (במדבר י״א) ויעבדו העם את ה׳ כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים וגו׳ כצ״ל (שופטים ב׳) והא לך סדר השופטים וכו׳ עיין לקמן ד״ה משה קיבל תורה מסיני וכו׳ מה שהאריך שם המחבר בסדר הקבלה. שמיושבי לשכת הגזית היה כצ״ל מגילה י״ג ע״ב. דהוה בייל לישני ודרש כצ״ל מנחות ס״ה ע״א. זימנא חדא לא הוו ידעי וכו׳ ע״ש ס״ד ע״ב ועי׳ ירושלמי שקלים פ״ב ה״א. שנא׳ ויתנם אלי כצ״ל (דברים ה׳) ואומר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג׳) ונתת מהודך עליו (במדבר כ״ז) ויעבדו העם וגו׳ (שופטים ב׳) ויהי בימי שפט השופטים (רות א׳) ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים יום השכם ושלוח ולא שמעו כצ״ל (ירמיה ז׳) בריש יומא מייתי לה כצ״ל עי׳ יומא ד׳ ע״א. ומשנת בר קפרא בפ״ב דע״ז ע״ש ל״א ע״א. וכן תני לוי במתניתין וכו׳ עי׳ יבמות י׳ ע״א. האמורה במדרש קהלת ובו׳ פ״ב ע״ש פסוק כנסתי לי גם כסף וזהב וגו׳ אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר׳ חייא רבה ומשנתו של ר׳ הושעיה רבה ומשנתו של בר קפרא ובמדרש שה״ש פ״ה פסוק אנהגך אביאך אשקך מיין הרקח אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר׳ חייא רבה ומשנתו של ר׳ הושעיה ושל בר קפרא, ובפתיחתא למדרש איכה ובטלו הטוחנות אלו

האמורה במדרש קהלת. ומדרש פסיקתא רבתי: מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. לכך נקרא שמם כנסת הגדולה. לפי שהיו כנסייא גדולה. וחשובה. וקדושה. לפני המקום. שכן גדלוהו להק׳ והחזירו עטרה ליושנה. כדא׳ במסכת יומא. בפ׳ בא לו. משה אמר האל הגדול הגיבור והנורא אשר לא ישא פנים. בא ירמיה ואמר האל הגדול והנורא. אמר גוים מרקדין בהיכלו איה גבורותיו. בא דניאל ואמר האל הגדול. אמ׳ גוים משעבדים בבניו איה נוראותיו. באו אנשי כנסת הגדולה והחזירו עטרה ליושנה. ואמרו האל הגדול הגיבור והנורא. אמרו הן הן גבורותיו. שנעשה ארך אפים אף לרשעים. הם הם נוראותיו. שאילמלא נוראותיו היאך אומה יחידה מתקיימת בין האומות. ובאגדה נותן מוראות המקרא למוראת מקדש. על שם שנאמר ומקדשי תיראו. ואיזהו מוראת (מוראת) מקדש. לא יכנס אדם להר הבית. בפ״ק דיבמות. ואומ׳ נורא אלהים ממקדשך. אלמ׳ דמורא במקדש. וזהו שאמ׳ גוים מרקדין בהיכלו איה נוראותיו: הם אמרו שלשה דברים. אנשי כנסת הגדולה אמרו ג׳ דברים. הוו מתונים בדין. דמתין מסיק אליבא דשמעתא. בסוף הוריות. כלומר ממתינין להשוב עומק הדין ולישא וליתן בו. ומפר׳ בסיפרי בפרש׳ אלה הדברים. אם בא לפניך דין אחד שנים ושלשה פעמים לכשבא לפניך פעם רביעית אל תחתכהו מיד לומר כבר פסקתה פעם ראשונה ושנייה אלא חזור ופשפש בו שמא תמצא בו טעם אחר. ובברייית׳ דר׳ נתן מפורש שכן מצינו באנשי כנסת הגדולה שהיו מתונין בדין. שנאמ׳ גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה. לא שהעתיקו אלא שהמתינו. ובפ״ק דסנהדרין מוציא מלא תעלה במעלות. וסמיך ליה ואלה המשפטים. והעמידו תלמידים הרבה. להרבות חכמתם. מרבה ישיבה מרבה חכמה. דאמ׳ מר הרבה למדתי מרבותיי ויותר מחביריי ומתלמידיי יותר מכולם. וכן מצינו ביעבץ שביקש רחמים על הדבר. שנאמר ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי ופרשו רבותינו במסכת תמורה. והרבית את גבולי. בתלמידים: ועשו סייג. גדר והרחקה לדברי תורה. שתהיו גוזרין גזירה למצות. כגון שניות לעריות. בפ״ב דיבמות. כדי להרחיק אדם מן העבירה עצמה שאסורה מן התורה. וכן הוא אומ׳ ושמרתם את משמרתי. עשו משמרת למשמרת. הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. שאף גזירה לגזירה פלוגת׳ דאביי ורבא. ומאן דלא גזר דייק לקרא הכי. ולא משמרת למשמרת משמרתי. ובמשנת ר׳ נתן אמרי׳ בן עזאי אומ׳ הוי זהיר בדבריך מבטלתן ועשה סייג לדבריך כדרך שעשה הק׳ סייג לדבריו. אדם הראשון תורת משה. נביאים וכתובים כו׳: כדמפר׳ התם. ושנינו במכילתא. ולא תותירו ממנו עד בקר. והנותר ממנו עד בקר למה בא. לא בא הכת׳ אלא לקבוע תחום. לבוקרו של בקר. ואיזה זה עמוד השחר. מיכן אמרו חכמים אכילת פסחים ואכילת זבחים והקשר חבלים ואיברים

משניות גדולות כגון משנתו של ר״ע ומשנתו של ר׳ אושעיה ומשנתו של בר קפרא. כדאמר במסכת יומא וכו׳ ע״ש ס״ט ע״ב. משה אמר האל הגדול וגו׳ (דברים י׳) ומקדשי תיראו כצ״ל (ויקרא י״ט) ואיזהו מוראות מקדש וכו׳ כצ״ל לא יכנס אדם וכו׳ יבמות ו׳ ע״ב ברכות נ״ד ע״ב. נורא אלהים ממקדשך כצ״ל (תהלים ס״ח) דמתון מסיק כצ״ל בסוף הוריות. ואליבא דשמעתא הוא מפירוש המחבר ורש״י שם בסוף הוריות כתב אליבא דהלכתא. ובברייתא דר״נ וכו׳ אדר״נ פ״א. אשר העתיקו וגו׳ (משלי כ״ה) לא שהעתיקו אלא שהמתינו כן היא באדר״נ פ״א ובפ״ק דסנהדרין וכו׳ ז׳ ע״ב, ועיין שם ל״ה ע״א אשרו חמוץ אשרי דיין שמחמץ את דינו, ובספרי דברים פסקא ט״ז אמרתי להם הוו מתונים בדין שאם בא דין לפניך פעם אחת שתים ושלש אל תאמר וכו׳ ועיין במדרש קהלת פסוק כי העושק יהולל חכם אלו היה משה מתון וכו׳. הרבה למדתי מרבותי וכו׳ עיין מכות י׳ ע״א ותענית ד׳ ע״א ע״ש. ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני כצ״ל והרבית את גבולי בתלמידים וכו׳ תמורה ט״ז ע״א, ועיין באדר״נ פל״ה. כגון שניות וכו׳ יבמות כ״א ע״א ושמרתם את משמרתי (ויקרא י״ח) עשו משמרת וכו׳ שם מ״ק ה׳ ע״א. הרחק מן הכיעור וכו׳ חולין מ״ד ע״ב, ובאדר״נ פ״ב. בן עזאי אומר וכו׳ אדר״נ פ״א ע״ש. ושנינו במכילתא ולא תותירו וכו׳ והנתר וגו׳ כצ״ל (שמות י״ב) עיין שם פ׳ בא סי׳ ו׳. אכילת פסחים וכו׳ עיין ברכות ט׳ ע״א ופסחים ק״כ ע״ב, זבחים נ״ז ע״ב ובתוס׳ ד״ה וא״א וכו׳ ומגילה כ״א ע״א, ועיין בירושלמי

מצותן עד שיעלה עמוד השחר. כל הנאכלין ליום אחד. מצותן עד שיעלה עמוד השחר. ולמה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה. ולעשות סייג לתורה. ולקיים דברי אנשי כנסת הגדולה שהיו אומרי׳ ג׳ דברים הוו מתונין בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה:

שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד. על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים:

שמעון הצדיק כהן גדול היה. ובימי אלכסנדרוס מוקדון שהרג דריוש בן אסתר. היה משירי כנסת הגדולה. מן האחרונים שבהם. שכבר בימיו נפטרו לבית עולמים רובה של כנסת הגדולה. על התורה. מפורש בברייתא דכתי׳ אם לא בריתי יומם ולילה. וכד׳א׳ בלפני אידיהן. שהתנה הק׳ עם מעשה בראשית אם ישר׳ מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהו. ועל העבודה. עבודת בית המקדש. אמרן כל זמן שבית המקדש קיים היה העולם מתברך ליושביו והגשמים יורדין בזמנן. שנאמר והיה אם שמע תשמעו וגומ׳. ונתתי מטר ארצכם בעתו. ואיזו זו עבודת בית המקדש. ובזמן שאין בית המקדש קיים אין העולם מתברך על יושביו ואין הגשמים יורדין בזמנן. שנאמר השמרו לכם פן יפתה וגו׳. וחרה אף יי׳ בכם ועצר את השמים. וגומ׳. וכן בנביאים. בחגי הוא אומר מהיותם בא אל ערמת עשרים וגומ׳. ועוד מצינו בראש השנה ובמגילה. אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ. ועל גמילות חסדים. שנאמר כי חסד חפצתי ולא זבח. ועולם לא נברא מתחילתו אלא בגמילות חסדים. שנאמר אמרתי עולם חסד יבנה. ועכשיו שאין (עבודת) [עבודה] מתקיים העולם בתורה ובגמילות חסדים ובתפילה. שהתפילה חשובה כעבודה. כדמפרש בסיפרי. ובתפילת השחר ירושלמי. ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם. וכי יש עבודה בלב (ולא) [אלא] בתפילה. וכן הוא אומר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך. וכי יש עבודה בבבל אלא זו תפילה. הא למדת שגדולה תפילה. ואף מן הקרבנות נראה לי היא חשובה. שהרי חשובה היא כקטורת. שנאמר תכון תפלתי קטרת לפניך. ואמרי׳ רשב״ג אומר מיום שחרב בית המקדש אין לך יום שאין בו קללה. ולא ירד טל לברכה. ואמרי׳ בגמרא. ועלמא אמאי מקיים. אקידושא דסדרא ואיהא שמיה רבה מברך. דאגד׳. וגדולה היא גמילות חסדים מן הצדקה. כמו שאמרו חכמים שזה מחיים וזה בין מהיים בין לאחר מיתה. זה בממונו וזה בגופו וממונו. זה דרך הלואה שמלוה

פ״א דברכות ה״א אנן תנינן אכילת פסחים וכו׳. כהן גדול היה וכו׳ ובימי אלכסדרוס וכו׳ יומא ס״ט ע״א, ועיין בפסיקתא רבתי סי׳ י״ד, ובמדרש וי״ר סוף פי״ג, ובמגילת תענית פ״ח, ועיין רש״י ריש ספר עזרא, ותוס׳ ר״ה ג׳ ע״ב ד״ה שנת עשרים וכו׳ ובס׳ יסוד עולם מאמר רביעי פרק י״ח, ועיין בספר מאור עינים פרק כ״ב ופל״ח מה שכתב בזה בארוכה. מפורש בברייתא וכו׳ שבת ל״ג ע״א פסחים ס״ח ע״ב, נדרים ל״ב ע״א. אם לא בריתי וגו׳ (ירמיה ל״ג) שהתנה הקב״ה עם מעשה בראשית וכו׳ ע״ז ג׳ ע״א, ושם ה׳ ע״א ועיין שבת פ״ח ע״א ובפירש״י שם ובפדר״א פט״ז על שלשה דברים העולם עומד וכו׳ ועיין ירושלמי תענית פ״ד ה״ב, ומגילה פ״ג ה״ז. ובזמן שאין בה״מ קיים וכו׳ ואין הגשמים וכו׳ מדרש תנחומא פ׳ תרומה ולא תאמר בה״מ היה יפה להם (לאוה״ע) אלא אפילו ישראל שאלולי הם לא היה מטר יורד לעולם וכו׳ שנאמר השמרו לכם וגו׳ (דברים י״א) בחגי הוא אומר מהיותם בא אל ערמת עשרים כצ״ל (חגי ב׳). אלמלא מעמדות וכו׳ תענית כ״ז ע״ב, מגילה ל״א ע״ב וליתא בר״ה וצריך להגיה בתענית ובמגילה. שנאמר כי חסד חפצתי וגו׳ (הושע ו׳) שנאמר כי אמרתי עולם חסד יבנה כצ״ל (תהלים פ״ט), שתפלה חשובה כעבודה וכו׳ עיין ספרי פ׳ עקב ושם מסיים כשם שעבודת מזבח קרויה עבודה כך תפלה קרויה עבודה, ועיין תענית ב׳ ע״א, ובירושלמי ברכות פ״ד ה״א, כתיב לאהבה את ה׳ אלהיכם ולעבדו וגו׳ וכי יש עבודה בלב ואיזו זו תפלה וכו׳ ובמדרש במ״ר פי״ח אמרו ישראל וכו׳ ובפדר״א פרק ט״ז ועיין ב״ק צ״ב, וב״מ ק״ז ע״ב ועבדתם את ה׳ אלהיכם זו ק״ש ותפלה. אלהך די אנת וגו׳ (דניאל ו׳), שנאמר תכון וגו׳ (תהלים קמ״א) מיום שחרב בהמ״ק וכו׳ סוטה מ״ח כ״א. ועלמא אמאי מקיים וכו׳ שם מ״ט ע״א כמו שאמרו הכמים שזה מחיים וכו׳ עיין סוכה מ״ט ע״ב וסוטה י״ד ע״א, ומדרש קהלת פרשה ז׳.

את העני מעות בשעת דוחקו ואינו מתבייש. ואילו צדקה בשנותנה לו מתבייש. זה לעני וזה אף לעשיר.

אנטיגנוס איש סוכו קיבל משמעון הצדיק, הוא היה אומר אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב על (שלא) מנת [שלא] לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם:

איש סוכו. שם עירו. כדכת' ירמות ועדלם סוכה ועזקה. פרס. מנה. לחם חק. פרוונדא ב'. ונקראת פרס. לשון פרום החג. לפי החג. שנוטל הרב משאות מאת פניו ונותן להם. ויש לומר לשון פרוסת לחם שפוסק עליו לתת לו כך וכך. או שמא לשון משאת הוא (כאחת) [באחת] הלשונות. אלא על מנת שלא לקבל פרס. ומתוך דבר זה פקרו המינין. כדמפורש בברייתא שהיו יושבין לפניו שני תלמידים צדוק ובייתוס. וכששמעו כך פרשו והלכו להם ונעשו אומה לעצמן שלא לשמוע עוד דברי חכמים מפני שכל דבריהם הבל וריק. וכי למה אדם ינע לריק ועמל לרוח אם אינו נוטל שכר על המצות. כסבורים הם שכן אומר אנטיגנוס שאין תשלום שכר לצדיקים. ועמד . . . . ירקב שמו וזכרו. אחד מן התלמידים מבני פריצי עמנו וכתב להם ספר גזירות חקק און עון גיליון. ומכתב עמל חוקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם. שמם. נקראו תלמידי צדוקין ובייתוסין. וחס ושלום שלא עלה על דעתו של אנטיגנוס לומר כך. אלא כך אמר. שלא יאמר אדם אעבוד את יוצרי כדי שיספיק לי צרכיי. אלא מספיק ואינו מספיק יעבוד את בוראו מאהבה. משום כאשר ציוני ייי אלהי ואעפ״י שייסורים באים עליו. אל יהרהר ואל יעיין אחריו אלא יקבלם מאהבה. דכת' אשרי הגבר אשר תיסרנו יה. שאע״פ שמיצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן שסוף הכבוד לבא. כדכת' בשמרם עקב רב. ואילו כל המקיים מצות על מנת. כשיראה תנאי כלה מניחו והולך לו. שכך אמרו חכמים כל אהבה שהיא תלוייה בדבר בטל דבר ובטילה אהבה ושאינה תלוייה בדבר אינה בטילה לעולם: ותנן בפ״ק דראש השנה האומר תנו סלע זו לצדקה בשביל שיחיו בניי ושאזכה לעולם הבא הרי זה צדיק גמור. לא בעל מנת קא'. דמאן דעבד הכי לאו מעליותא היא. מיהו התם מוקי

על מנת שלא לקבל פרס כצ״ל גירסתו כגירסת ס״א המובא בספרים שלנו במשניות, וכן הוא גרסת רש״י בפירושו על מס' אבות, ובפירושו ע״ז י״ט ע״א ע״ש. ירמות ועדלם סוכה ועזקה כצ״ל והמה ערים בנחלת יהודה (יהושע ט״ו). פרס מנה וכו' עיין ערוך ערך פרס ד' ועיין עירובין ע״ג ע״א מי שיש לו וכו' מקבלות פרס מבעליהן. באחת הלשונות כצ״ל. כדמפורש בברייתא וכו' וכששמעו כך פרשו וכו' עיין באדר״נ פ״ה, ועיין בערוך ערך בייתותין, ובפירוש הרמב״ם על מס' אבות ומדבריהם משמע שצדוק וביתוס עצמן פקרו, וכן הוא בספר יסוד עולם מאמר רביעי פי״ח ותלמידיו היו צדוק ובייתוס שיצאו לתרבות רעה והחזיקו במינות וכו' וביוחסין מאמר א' וצדוק וביתוס תלמידיו היו ראשי המינים שטעו בדברי רבם ועיין בפירוש רשב״ם ב״ב קט״ו ע״ב שתלמידיהם הוא שפקרו ותלוי בחלופי גרסאות באדר״נ שם. שלא יאמר אדם וכו' כדי שיספיק לי צרכי וכו' עיין ע״ז י״ט ע״א ובתוס' ד״ה על מנת וכו' ובמהרש״א ח״א שם. ועיין פסחים ח' ע״ב ובתוס' שם ד״ה שיזכה וכו' וב״ב י' ע״ב, וב״ב י' ע״ב ובתוס' ברכות ט״ו ע״ב ד״ה בין הדבקים וכו' ועיין סוטה כ״ב ע״ב תוס' ד״ה לעולם וכו'. ותוס' נזיר כ״ג ע״ב ד״ה שמתוך וכו' ותוס' ר״ה י״ד ע״א ד״ה בשביל וכו' ועיין בתוי״ט על המשנה שם ומה שהקשה על דברי התוס' הנ״ל שכתבו בעכו״ם שתוהין על הראשונות ע״ש נ״ל שט״ס קל נפל בספרים שלפנינו ותחת ב' בעכו״ם וכו' צ״ל כעכו״ם שתוהין וכו' כדמוכח מדבריהם בע״ז שם ד״ה על מנת וכו' כמו שעושין עכו״ם וכו' ע״ש ועיין זוהר פרשת משפטים בר״מ קי״ט ע״א ואינון דמתעסקין באורייתא ובמצות לשמא דקב״ה ושכינתיה ולא על מנת לקבל פרס אלא כברא דאיהו מחוייב ביקרא דאבוהי ואמיה וכו' ובתקוני זוהר תקון ל' אית יראה ואית יראה, אית אהבה ואית אהבה, יראה דדחיל בר נש להקב״ה בגין דלא נחית מנכסוי או בגין דלא ימותון בנוי בחייוי אשתכח דאם הוה נחית וכו' ובגין דא אתקריאת האי יראה ואהבה ע״מ לקבל פרס אבל וכו'. אשרי הגבר אשר תיסרנו יה כצ״ל (תהלים צ״ד), כדכתיב בשמרם עקב רב (שם י״ט) וכפירש״י עקב רב סופן של ת״ח לבוא לידי גדולה עקב לשון ויש לו חבר בלשון משנה

לה בישראל(א) שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ועוד שלא יתחרט אם לא יחיו בניו. ובאומות העולם דליכא למימר הכי מוכח התם מנא לן (דאחמיין) [דאחמיין] מהכא ומצליין לחיי מלכא ובנוהי: ואף מטעם אהבה תלוייה בדבר אמרו חכמים שיעבוד אדם את בוראו מאהבת המקום ולא מאהבת שכר המצות דכת׳ ואהבת את ײ׳ אלהיך. ולא מתוך יראה. שמא יהתוך אטונה ויפסוק פרנסתו. שכל העובד את רבו מאהבה אפי׳ מכביד עליו כל היום אינו דומה עליו לכלום. כדרך שמצאנו ביעקב ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה. ואילו העובד את רבו מיראה כשרואה רבו מכביד עליו מניחו והולך לו. ויהי מורא שמים עליכם. עם אהבה. שלא ינהג קלת ראש כלפי מעלה. כבן המתחטא לפני אביו. מחמת אהבה שלבו נס בו. כמו שמצינו בחוני המעגל. ששלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה גוזריני עליך נידוי אבל מה אעשה שאתה מתחטא לפני הק׳ כבן המתחטא לפני אביו ועשה לו רצונו:

יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלם קבלו מהן. יוסי בן יועזר אומר יהי ביתך בית וועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם והוי שותה בצמא את דבריהם: ויוסף בן יוחנן איש ירושלם אומר יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה: באשתו אמרו קל וחומר באשת חבירו׳ מיכן אמרו חכמים כל זמן שאדם מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורד לגהינם:

צרידה. שם מקום. קיבלו מהם. מאנשי כנסת הגדולה. וכל הזוגות השנויין כאן. ראשי סנהדראות היו. ופירשו הכמים במסכת הגינה שאחד מהם נשיא שני לו אב ב״ד. בית וועד לחכמים. מפורש בברייתי׳ מלמד שיהא ביתו של אדם מזומן לחכמים לבית וועדים. כאדם האומר לחבירו שמר לי בבית פלוני. והוי מתאבק בעפר רגליהן. כיצד בזמן שתלמיד חכם נכנס לעיר אל תאמר איני צריך לו. אלא לך אצלו ושב לפניו. ואל תשב לפניו לא על הכסא ולא על המיטה ולא על הספסל. אלא על הקרקע. שתתעפר בעפר רגליו. שמתוך כך תוכה. כדא׳ בפ״ק דסנהדרין ושמעון התימני דן לפניהם בקרקע. ויש תימא דאמרי׳ במגילה מניין לרב שלא ישב על גבי מיטה וישנה לתלמידין על גבי קרקע. שנאמר ואתה פה עמוד עמדי. ובבא מציעא פ׳ השוכר את הפועלים. מימיהם אנו (אנו) שותין ועל גבי קרקע הם יושבין. ויש לומ׳ הא למיגרס כמשה. הא לעיוני נשמעון. והוי שותה בצמא את דבריהם. ברצון ובנפש חפיצה. כמים קרים על נפש עייפה. ששותה לתאבון. ומתקבלין ברצון

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) עם הארץ.

עקבות משיחא. בישראל עם הארץ שמתוך כצ״ל. מנלן דאחמיץ וכו׳ כצ״ל ר״ה ד׳ ע״א. ומצלין לחיי מלכא ובנוהי כצ״ל (עזרא ו׳). דכתיב ואהבת וכו׳ (דברים ו׳) שמא יתחוך אטונה וכו׳ פירש שמא יפסוק חבל פרנסתו, ותורידם בחבל מתרגם ושלשלתינן באטונא. ויהיו בעיניו וגו׳ (בראשית כ״ט) כמו שמצינו בחוני המעגל וכו׳ תענית י״ט ע״א. צרידה שם מקום, ונמצא במקרא וירבעם בן נבט אפרתי מן הצרדה (מלכים א׳ י״א) ופירשו חכמים במס׳ חגיגה וכו׳ ע״ש ט״ז ע״ב. יוסף בן יועזר ויוסף וכו׳ כן הוא בתסורה ט״ו ע״ב, ועיין סוטה מ״ז ע״א ושם איתא יוסי וכן בחגיגה שם. מפורש בברייתא מלמד וכו׳ עיין אדר״נ פ״ג והלשון משונה. דן לפניהם בקרקע סנהדרין י״ז ע״ב. ויש תימא דאמרינן במגילה וכו׳ ואתה פה עמד עמדי (דברים ה׳) עיין מגילה כ״א ע״א וב״מ פ״ד ע״ב, ומע״ק ט״ז ע״ב, ובר״ן פ״ד דמגילה ד״ה ומקשה הכא וכו׳ ועיין ברמב״ם פ״ד מה׳ ת״ת ה״ב ובכ״מ

על לבו. פתוח לרווחה. מפורש בברייתא שיהא ביתו פתוח לעוברים ושבים ומרויח להם ומספיק ברוחב ידים כדרך שהיה ביתו של איוב פתוח לצפון ולדרום למזרח ולמערב. ולמה עשה איוב ד׳ פתחים כדי שלא יהו עניים מצטערים עד שיקיפו את כל הבית אלא כל הבא יכנס כדרכו ויצא בפתח שני. שלא יראוהו העומדים דרך כניסתו ויתבייש מהן. ויהיו עניים בני ביתך. אל תרבה עבדים ושפחות לשרתך. אלא הבא עניים במקומם להיות בני ביתך. ויעבדוך. ותקבל שכר עליהם. כדרך שעשה רבא. כדמפורש בהזהב. ובברייתי מפורש לא בני ביתך ממש. אלא שיהו עניים משיחים שאוכלים ושותים על שולחנך כו׳. ואל תרבה שיחה. דברים בטילים. באשתו אמרו. רבינו הקדוש כששידר המשנה פי׳ כן. ק״ו באשת חבירו. מפני טענת הבריות ולזות שפתים. באשתו נדה. לא גרסינן. שאף באשתו טהורה אמרו מפני ביטול תורה. מיכן אמרו. מתוך דבר זה למדנו הבאים אחריו והוסיפו על דבריו. ופירשו שלפיכך לא ירבה אדם שיחה עם האשה שכל זמן כו׳. גורם רעה לעצמו. מפרש בברייתא. כיצד בזמן שאדם הולך לבית הכנסת ולא היו נוהגין בו כבוד. או שעירער עם חבירו אם ילך ויספר לביתו כך וכך עירערתי עם חבירי כך וכך אמרתי לו. וכך אמר לי. נמצא מבזה עצמו ומבזה חבירו. וכיון ששח לה כל אותם הדברים אף היא מבזה אותו בלבה. ובוטל מדברי תורה. שמתעסק בדברים בטלים. עומד עמה ומשחק עמה. וסופו יורד לגהינם. שהשחוק וקלת ראש מרגילין אדם לערוה ופעמים שאין האשה מקבלת ממנו. ויצרו תוקפו ונכשל בה:

יהושע בן פרחיה וניתאי הארבלי קבלו מהם. יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות. וניתאי הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתייאש מן הפורענות:

קבלו מהם. מיוסף בן יועזר ומיוסף בן יוחנן. וכן כולם קבלו זה מזה. עשה לך רב. מפורש בברייתא. כיצד יעשה אדם את רבו קבוע שילמד ממנו מקרא ומשנה [מדרש] הלכות ואגדות. טעם שהניח במקרא סופו לומר במשנה. טעם שהניח לו במשנה. סופו לומר במדרש. במדרש סופו לומר בהלכות וכן באגדות. נמצא אותו אדם יוצא מלפניו מלא מלא. וברכה לראש משביר: ד״א עשה לך רב. שלא תהא תוקע עצמך לדבר הלכה. דכת׳ ושונא תוקעים בוטח. השונא את מי שתוקע עצמו ואינו נוהג כמותו הוא יעמוד לבטח. ומהו תוקע. דאתא דינא קמיה וגמר הילכת׳ ומדמי מילתא למילתא. ואית ליה רבא במתא ולא אזיל למינמר מיניה. דכיון דלא אמרוהו חכמים בפירוש צריך לו לילך בפני רבו וללמד. וקנה לך חבר. דכת׳ חרב (על) [אל] הבדים (ונואלו) [ונאלו]. חרב על תלמידי חכמים שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה. ולא עוד אלא שמטפשין. דכת׳ ונואלו. וכת׳ (ונואלו) [נואלו] שרי (צוען) [צען]. ועוד נאמר טובים השנים. מפורש בברייתא טובים שנים שיושבין ועוסקין בתורה

ולח״מ. ועיין בפרשת דרכים דרוש ט״ו מה שהאריך בענין זה ע״ש. פתוח לרווחה מפורש בברייתא וכו׳ עיין באדר״נ פ״ז. כדרך שעשה רבא וכו׳ עיין ב״מ ס׳ ע״ב כי הא דההוא עבדא סבא וכו׳ א״ל יהיו עניים בני ביתך וכו׳. ובברייתא מפורש לא ב״ב ממש וכו׳ אדר״נ פ״ז. ק״ו באשת חברו מפני וכו׳ עיין עירובין נ״ג ע״ב, נדרים כ׳ ע״א חגיגה ה׳ ע״א. או שעירער עם חבירו וכו׳ אדר״נ שם. מפורש בברייתא כיצד וכו׳ עיין אדר״נ ריש פרק ח׳. מקרא ומשנה מדרש הלכות וכו׳ כצ״ל. ושנא תוקעים בוטח (משלי י״א) דאתא דינא קמיה וכו׳ יבמות ק״ט ע״ב ולפנינו הכי איתא דאתי דינא לקמיה וגמר הלכה ומדמי מילתא למילתא ואית ליה רבה ולא אזיל משאיל וכו׳. חרב אל הבדים ונאלו כצ״ל (ירמיה נ׳) חרב על שנאיהם של ת״ח וכו׳ ברכות ס״ג ע״ב, תענית ז׳ ע״א מכות י׳ ע״א. וכתיב נואלו שרי צוען (ישעיה י״ט) כצ״ל. ועוד נאמר טובים השנים (קהלת ד׳) טובים

טעה אחד מהם הלכה או פסוק או שאומר על טהור טמא ועל טמא טהור וחבירו מחזירו יש להם שכר טוב בעמלם. והוי דן את כל האדם לכף זכות. אם עשה אדם דבר שיש להכריע עליו לזכות ולחובה הכריעו לכף זכות. כאותה ששנינו במסכת שבת פ׳ מפנין. מעשה באדם אחד שהשכיר עצמו בגליל העליון. ור׳ יהושע סיפר עם מטרונית בחדר. כשיצא הלך וטבל. והכריעוהו תלמידיו לזכות. שמפני שנתזה צינורא מפיה עליו הוזקק לטבילה. וכן באותו חסיד שפדה ריבה אחת והשכיבה למרגלותיו מפני התלמידים שלא היה בקי בהם. הרחק משכן רע. מפורש בברייתא אחד (שנינו) [שכינו] שבבית ואחד שבשדה. שאין הנגעים באים אלא מחמת ביתו של רשע עוונותיו של רשע גרמו לסתור כותלו של צדיק. כיצד נראה נגע בכותל שבין רשע לצדיק סותרין כותלו של צדיק א״ר ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה אוי לרשע אוי לשכנו. עוונותיו של רשע גרמו לסתור כותלו של צדיק. ויש תימא. מדתני בת״כ ונתתי נגע צרעת. בשורה היא (לכם) [להם] שהנגעים באים עליהם לפי שהאמוריים הטמינו מטמונית של זהב. בפ׳ ש״י. בוזאת תהיה. ולי נראה דבשורה היה להם לצדיקים כשמוצאים מטמונית ולכך בא צרעת בבתיהם. אבל כשבא צרעת ואינן מוצאים שום מטמון בידוע שהוא רשע ונגרם לסתור כותלו של צדיק. ואני אומר הרחק משכן רע. מי שהוא רע לשמים ורע לבריות. כמו שפירשו חכמים. אוי לרשע רע. כגון שאותו אדם רמאי גנב וגזלן. ואמרו חכמים שלא יהא אדם נמשך אצלו. שלא ילמד ממעשיו. מפני שהן דברים שהנפש מתאוה להם ומחמדתם. וכ״ש אל תתחבר עמו. ואפי׳ לאדם שאינו אלא רשע שהוא רע לשמים. ואינו רע לבריות. כגון מי שהוא עובד ע״ז או אוכל טריפה ונבילה. ואין צריך לומר שלא יהיו נחשב ונמשך עמו. אלא אפילו שום עסק ושיתפות בעלמא. לא יהא לו אצלו ולא אקראי בעלמא. ואל תתחבר לרשע. שכן מצינו ביהושפט מלך יהודה. שנתחבר לאחאב לילך ברמות גלעד והיה עליו קצף מאת הק׳. שנאמר (ויאמר כה אמר יי״) הלרשע (לעזור ולשונאי) [לעזור ולשנאי] יי׳ תאהב: ואל התייאש מן הפורענות. אל תהי מיואש. אשאוריין ב׳. כך נחבר במשנת ר׳ אפרים. כלומר אם ראית פורענות ממשמשת לבא התקן עצמך לעמוד (בפריו) [בפניו] קודם שתחזק לבא. וסמך אל תתייאש לאל תתחבר שאם תתחבר לאדם רשע תדאג מן הפורענות. תראה ותחשוב איך ינצל ממנו. שבודאי יבא. ובברייתא שנינו אל תתייאש מן הפורענות. מלמד שיהא אדם מתפחד בכל יום. שנאמר כי פחד פחדתי ויאתיני. שמתוך כך לבו שלם כל שעה עם הק׳ אלא על מנת שלא יקלקל. ד״א אל תתייאש. כיצד. בזמן שאדם רואה את ביתו מצליח אל יאמר בשביל זכותי הק׳ נותן לי פרנסתי בעולם הזה והקרן קיימת לי לעולם הבא. אלא יאמר אוי לי שלא נמצא לי בפני הק׳. אלא זכות אחד והוא נותן לי מאכל בעולם הזה. כדי שיאבד שכר לעולם הבא:

יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. יהודה בן טבאי אומר אל

שנים שיושבים וכו׳ ע״ש פרק ח׳. מעשה באדם אחד וכו׳ שבת׳ קכ״ז ע״ב ושם פ״ח. אחד שכינו שבבית וכו׳ כצ״ל. אוי לרשע אוי לשכנו נגעים פי״ב משנה ו׳, ובאדר״נ פ״ט איתא א״ר ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה אומר וכו׳ וכן הוא גירסת המחבר. בשורה היא להם כצ״ל. שהנגעים באים עליהם ע״כ הוא מלשון הספרא פרשה מצורע, לפי שהאמוריים הטמינו וכו׳ הוא מפירש״י שם ע״פ מדרש וי״ר פי״ז תני רשב״י כיון ששמעו כנענים שישראל באים עליהם וכו׳. שנא׳ הלרשע לעזר ולשנאי ה׳ תאהב כצ״ל (דה״ב י״ט) ועיין באדר״נ פ״ל ר׳ עקיבא אומר כל המדבק בעוברי עבירה אע״פ שלא עשה כמעשיהם הרי זה מקבל פורעניות כיוצא בהן וכל המדבק בעושי מצוה אע״פ שלא עשה כמעשיהם הרי זה מקבל שכר כיוצא בהן וכו׳. התקן עצמך לעמוד בפניו כצ״ל. מלמד שיהא מתפחד וכו׳ עיין באדר״נ סוף פ״ט והלשון משונה, שנא׳ כי פחד פחדתי ויאתיני

תעש עצמך כעורכי הדיינין. וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהו בעיניך [כרשעים, וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך] כזכאים לכשיקבלו עליהם את הדין: ושמעון בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר:

יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם. מצינו בסנהדרין ירושלמי. אנן תנא יהודה בן טבאי נשיא. ואי תנא תני׳ חליף. מאן דאמר יהודה בן טבאי נשיא עובדא באלכסנדריא [מסייע ליה]. שלחו להו בני ירושלם. מאתי ירושלם הגדולה. לאלכסנדריא אחותי הקטנה. עד מתי ארוסי יושב אצליך ואני יושבת עגומה. על פרש מייתי: אילפא. כלומר נכנס ובא לו. למדנו שהיה נשיא: ומאן דתני שמעון בן שטח נשיא. עובדא דאשקלון מסייעא ליה. דתנן א״ר אלעזר מעשה בשמעון בן שטח שתלה שמונים נשים באשקלון. דהוו תמנן נשין חרשין יתיבו במערת אשקלון. יתיבן ומחבלן עלמא. עמד שמעון בן שטח ביום סגריר. ונסיב עימיה תמנן גוברין בהירן. ויהב בידיהון תמנן לבושי חדתין. יהיבן גודקררין חדתין וכפיין על רישיהון. ואמ׳ להון אין נחרית צפרית חדא זימנא אתון לבשין. ואין צפרית זמן תניינות אתון עלון כולכון כחדא: פי׳ אם אני נוחר פעם אחת לבשו הבגדים. ואם אני נוחר פעם שנייה בואו עלינו: וכיון דאתון עלון יהב כל חד וחד מנכון חדא וישלטלונה מארעא ולא מצלת. אזל קם על תרעא דמערתא. אמרו ליה מה את בעי הכא. אמ׳ לון למילף ולמילפא. כל מינוי יעביד מה דהוא חכים. והות כל חדא וחדא אמרה מה דהיא אמרה. ומתיא חמרא. או קפרא. או תבשילא. אמרין ליה מה את יכיל עביד. אמר יכיל אנא מציפור תרין. ומייתי הכא תמנין גוברין בחירין דכוותי לבישין תמנין לבושין נקרין יתבין הכא עמהון חדיין ומחדיין לכון. אמרין אוף אנן כי בעיין. נחר צפר (חר) [חד] פעם זמן ולבשין לבושיהון צפר זמן תיניינות עלון כלהון. אמ׳ כל מינוי יחכם וטענונין ואולין (וצלנונין) [וצלבונין]: אל תעש עצמך כעורכי הדיינין. כמקבלי טענות שבבי״ד שמלמדים בעלי דינין להערים ולהסדיר טענותיהן היאך ישענו. כאותה שמצינו בתלמוד בכמה מקומות בכתובות פרק נערה שנתפתתה. בר׳ יוחנן ור׳ נחמן שמלמדין קרוביהם לטעון. ומשעשו כך מתחרטין בעצמן. ואומרין עשינו עצמינו כעורכי הדיינין. מעיקרא סבר כו׳. ובברייתא כך שנינו אל תעש עצמך כעורכי הדיינין. ויש גורסין כארכי. באלף. והיא היא. כיצד מלמד שאם באת לבית המדרש ושמעת דבר הלכה או טעם אל תבהל להשיב. ואל תהא יושב ושותק. אלא שאל באיזה עניין הדין ובאיזה טעם אמרוהו. ואל תעש עצמך כאילו אתה יודע טעם הדין כאותם שהן גדולים ובקיאן ברין. כמו איש פלוני

(איוב ג׳), בזמן שאדם רואה וכו׳ ע״ש באדר״נ ועיין בתדב״א רבא פי״ג. יהו בעיניך כרשעים, וכשנפטרין מלפניך יהיו בעיניך וכו׳ כצ״ל ונשמט מהסופר מן יהו בעיניך עד יהיו בעיניך השני. מצינו בסנהדרין ירושלמי וכו׳ הוא שם פ״ו ה״ו והובא זה הירושלמי בחגיגה פ״ב ה״ב בשינוי לשון מזה, ועיין תוס׳ חגיגה ט״ז ע״ב ד״ה אב ב״ד, וגם הם הביאו הלשון בסגנון אחר ועיין רש״י סנהדרין מ״ד ע״ב ד״ה דבעיא מכסא וכו׳ שהביא גם הוא הירושלמי בשינוי לשון וגם לפני המחבר היה נוסחא אחרת. עובדא באלכסנדרייא מסייע ליה כצ״ל. עד מתי ארוסי וכו׳ בירושלמי סנהדרין עד מתי בעלי שרוי בתוכך ואני יושבת בביתי, ובירושלמי חגיגה איתא עד מתי ארוסי יושב אצלכם ואני יושב עגומה עליו, פירש מיתי גו אילפא, ופירש היפ״מ פירש לבוא בתוך האניה וכן פירש גם בן הק״ע, ולכאורה היה נראה לתקן גם בדברי המחבר עגומה עליו, אך מדפירש נכנס ובא לו, ש״מ דהיה גירסתו על פרש מייתי אילפא (ושתי הנקודות שבין מייתי לתיבת אילפא צריך למחוק) ופירושו נכנס ובא לו לפרוש בספינה לים, ונוסחת המחבר יותר קרובה לגירסת הירושלמי חגיגה. ואזלין וצלבונין כצ״ל. בר׳ יוחנן הוא בכתובות נ״ב ע״ב, ור׳ נחמן שם פ״ו ע״א מעיקרא סבר וכו׳. ובברייתא כך שנינו אל תעש וכו׳ מלמד שאם באת לבה״מ וכו׳ עיין אדר״נ ריש פרק עשירי ועיין ירושלמי כתובות פ״ד ה״י וירושלמי ב״ב פ״ט ה״ד, ובערוך ערך ערכאות. ויש גורסין כארכי באלף וכו׳ עיין ב״ב קס״ד ע״ב שנה ראשונה קורין לו ארכן שניה קורין לו דיגון, ובמדרש רות פסוק ויומת

ארכן ובאגדה יש ארכי הרבה. וכי חושי הארכי שהיה יושב ויועץ בראשי ערכאות של דוד: ויש לפרש אל תעש עצמך כארכי הדיינין. לכפות בני אדם לדון לפניך ביחיד שהן רשאין ולא אתה: וכשיהיו בעלי הדין עומדין לפניך בתחילתו של דין כדכת׳ ועמדו שני האנשים. יהו בעיניך כרשעים. שלא תהרהר בלבך לומר זה זכאי יותר מזה. שמתוך כך תראה לו זכות ולא חובה. ושמא חייב הוא. אלא שניהן יהו בעיניך כחייבין. והפש׳ אחריה׳ אם מערימים בטענותם. וכשנפטרין מלפניך. לאחר שקיבלו עליהן את הדין שלא תחשדם בשום דבר אלא הכרע שניהן לזכות. שזה היה סבור בברור שזה חייב לו ואינו כך. וזה נשבע על הודאי. והוי זהיר בדבריך. שלא תאמר להם דבר שיוכלו להבין מתוכו מה יאמרו כדי להחזיק את הדברים. כאדם האומר שמא כך וכך היה. שלא ילמדו לשקר מתוך דבריו ויאמרו כך היה כאשר דברת ולא היה מעולם כן:

שמעיה ואבטליון קבלו מהם, שמעיה אומר אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות ואל תתוודע לרשות: ואבטליון אומר חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל:

אהוב את המלאכה ושנא את הרבנות. שכך אמרו חכמים גדולה מלאכה שמחממת את בעלה. ואל יחזיק אדם עצמו כגדול שלא לעשות מלאכה. שכן אמר לו רב לרב כהנא פשוט נבלתך בשוקא ולא תימר כהנא רבא אנא. גברא רבא אנא (וסבי ביה) [וסניא בי] מילתא כדכת׳ טוב נקלה ועבד לו וגומ׳. ועוד אמרו חכמים כל מי שאינו לומד את בנו אומנות מלמדו לסטיות. שמתוך שאינו יודע להשתכר במלאכה הוא גוזל וחומס ומלסטם את הבריות. (ובב״ר) (ובברייתא) שנינו. ר׳ יהודה אומר הרי שאין לו מלאכה שיעשה והית׳ לו חצר חריבה ושדה חרב. מניין שילך ויתעסק. ת״ל ששת ימים תעבוד. מה ת״ל כל מלאכתך. להביא כל מי שיש לו חצר שילך ויתעסק בה. וזהו ושנא את הרבנות. שישפיל עצמו כדי להשתכר. ואל תתודע לרשות. שאפילו תנהוג ברבנות. מ״מ רבנות שהיא מצד המלכות אל תאהב שסוף מעליל עליך ונוטל כל עמלך. כדרך שהמלכות עושה. ובברייתא שנינו ושנא את הרבנות. מלמד שלא יהא אדם מניח עטרה לעצמו אלא יניחו לו עטרה אחרים. וכן הוא אומר יהללך זר ולא פיך. ומצינו בשאול בשעה שאמר לו הק׳ עלה היה מתחבא בין הכלים. שנאמר ויאמר ה׳ הנה הוא נחבא אל הכלים. מה טעם לפי שאמרו הוי קבל וקיים. תהי שפל וחייה. ועוד אמרו

אלימלך וכו׳ ארכיות ארכיות הן וכו׳ ועמדו שני אנשים (דברים י״ט) שזה היה סבור בברור שזה חייב לו וכו׳ וכמו שאמרו סנהדרין ז׳ ע״א דאזיל מבי דינא שקל גלימא ליזמר זמר וליזיל באורחא ופירש״י הואיל ודין אמת דנו לא הפסיד כלום וכו׳. גדולה מלאכה שמחממת וכו׳ גיטין ס״ז ע״ב ובנדרים מ״ט ע״ב גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה. ובירושלמי פאה פ״א ה״א ובחרת בחיים זו אומנות. ועיין ב״ק ע״ט ע״ב אמר ר׳ מאיר בא וראה כמה גדול כח של מלאכה שור שבטלו ממלאכתו חמשה שה שלא בטלו ממלאכתו ארבע, ובהוספתא ב״ק פרק שביעי ר״מ אומר בא וראה כמה חביבה מלאכה לפני מי שאמר והיה העולם שור מפני שבטלו ממלאכה משלם ה׳ שה שאין לו מלאכה משלם ד׳, ועיין בב״מ ל׳ ע״ב דתני רב יוסף והודעת להם זה בית חייהם פירש״י ללמוד להם אומנות להתפרנס בו, וזה דלא כפירש״י ב״ק ק׳ ע״א בית חייהם ת״ת, ועיין מדרש קהלת פ״ט פסוק ראה חיים עם אשה אשר אהבת אמר רבי משום עדה קדושה קנה לך אומנות עם התורה, ונראה שכמכו בזה על הדרש הנ״ל ובחרת בחיים זו אומנות. פשוט נבלתך בשוק וכו׳ עיין פסחים קי״ג ע״א, וב״ב ק״י ע״א וברשב״ם שם. וסניא בי מילתא כצ״ל. כדכתיב טוב נקלה וגו׳ (משלי י״ב), כל מי שאינו לומד את בנו אומנות וכו׳ קידושין כ״ט ע״א, ועיין שם ל׳ ע״ב ובפירש״י ראה חיים אומנות שתחיה בו עם אשה וכו׳ ועיין מכות ח׳ ע״ב רש״י ד״ה חיותיה וכו׳. ששת ימים תעבוד וגו׳ (שמות כ׳). ובברייתא שנינו כצ״ל והוא באדר״נ פי״א ריב״ב אומר מי שאין לו מלאכה וכו׳. ובברייתא שנינו ושנא וכו׳. יהללך זר ולא פיך (משלי כ״ז). הנה הוא נחבא אל הכלים (ש״א י׳)

קשה רבנות שמקברת את בעלה שכן מצינו ביוסף שמת קודם לאחיו. שנאמר וימת יוסף וכל אחיו. וכל כך למה. לפי שנהג שררה בעצמו. רבנות. שררה. ואל תתוודע לרשות. שנינו בברייתא שלא יוציא אדם שם במלכות. שמתוך שמוציאין לו שם סוף שנותנין בו עיניהן והורגין אותו ונוטלין ממנו את ממונו: רשות. היא המלכות. שהרשות בידה לפתוח ולהסגיר להשקיט ולהרשיע: וליתן רשות ולבטל רשות. כדא׳ פ״ק דסוטה גבי גדולתו של משה שבת של דיווגי היתה ניטלה רשות מזה וניתנה לזה. כלומר ניטלה שררותו של משה וניתנה ליהושע. וכן גבי מעלה אמרי׳ בחגיגה. אמר אחר בלבו חס ושלום שמא שתי רשויות יש. ואבטליון אומר חכמים הזהרו. הוא קורא לחכמים ואומר להם חכמים הזהרו. שמעו והבינו. מה שאנו אומרי׳ לכם. הזהרו בדבריכם. מפורש בברייתא ראו שלא תורו שלא כדברי תורה. ותחייבו עליה גלות. ועוד הזהרו למי אתם שונים שתאמרו דבריכם לתלמידים יריאי השם ולא להדיוטות. שמא הם יורו שלא כדברי תורה ותחייבו עליו גלות. ותגלו למקום מים הרעים. אילו הגוים. שנאמר בהן (הם) [הן] גוים כמר מדלי. וישתו התלמידים הבאים אחר שתגלו. וילמדו ממעשה הגוים וימותו. כמה שנאמר ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם. ונמצא שם שמים מתחלל על ידכם. שגרמתם לעצמכם גלות. ואומות העולם והמינין אומר שאין בשכינה כח להצילכם דכת׳ וקדשתי את שמי הגדול אשר חללוהו בית ישראל באמור להם עם ייי אלה ומארצו יצאו. ואני אומר חכמים הזהרו בדבריכם. שלא תאמרו דבר קל בדברי תורה. ואפי׳ אתם עומדין עכשיו במקום בני תורה שאתם יודעים בהם שלא (יפקדו) [יפקרו] מתוך דבריכם. שמא תחובו חובת גלות. כמו שמצינו בהרבה תלמידי חכמים שגלו מארץ ישראל לבבל ומבבל לארץ ישראל. (והגלו) [ותגלו] למקום עמי הארץ שמנהגם רע. וילמדו התלמידים העומדים אחרי כן ממעשיהם ויוסיפו להקל בדברי תורה מתוך דבריהם. וימותו. כדכת׳ כי רבים חללים הפילה. ונמצא שם שמים מתחלל. שאומ׳ אוי לו לפלוני שלמד תורה ראו מה אירע בו. וזה שמצינו רב בקעה מצא וגדר בה גדר:

הילל ושמאי קבלו מהן. הילל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה: הוא היה אומר נגד שמא אבד שמיה ודמוסיף יוסיף ודלא [מוסיף] יסיף. ודלא יליף קטלא חייב. ודאשתמש בתגא חלף: הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי. וכשאני לעצמי מה אני ואם לאו עכשיו אימתי: שמאי אומר עשה תורתך קבע אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות:

הילל ושמאי. ולשון המקרא הלל בדברי הימים. הוי מתלמידיו של אהרן. הוי למד ממעשיו. אוהב שלום. שנינו בברייתא מלמד שיהא אדם רודף שלום כמו שהיה

הוי קבל וקיים סנהדרין י״ד ע״א ושם צ״ב ע״א. וימת יוסף וכל אחיו (שמות א׳), לפי שנהג שררה וכו׳ ברכות נ״ה ע״א ועיין יומא פ״ו ע״ב והרשות וכו׳ וברש״י מקברת בעליה שנאמר וימת יוסף תחילה, ועיין סוטה י״ג ע״ב. שנינו בברייתא שלא יוציא וכו׳ אדר״נ פי״א. שבת של דיוזגי וכו׳ סוטה י״ג ע״ב, ועיין בפירש״י ד״ה דיוזגי וכו׳ ועיין לעיל סי׳ קמ״א ומש״כ שם אות ס״ג. שמא שתי רשויות יש חגיגה ט״ו ע״א. ראו שלא תורו שלא וכו׳ עיין באדר״נ סוף פי״א, ובתדב״א רבא פ״ב כך שנו חכמים הזהרו בדבריכם שמא תורו וכו׳. שנאמר הן גוים כמר מדלי כצ״ל (ישעיה מ׳) ויתערבו בגוים וגו׳ (תהלים ק״ו) וקדשתי את שמי אשר חללהו בית ישראל באמור להם עם ה׳ אלה ומארצו יצאו חבר שלשה פסוקים האמורים ביחזקאל ל״ו לפסוק אחד. שלא יפקרו וכו׳ כצ״ל, ותגלו וכו׳ כצ״ל. כי רבים חללים הפילה (משלי ז׳). בקעה מצא וגדר בה גדר עירובין ו׳ ע״א, ושם ק׳ ע״ב חולין ק״י ע״א. שנינו בברייתא מלמד וכו׳ אבדר״נ ריש פי״ב ע״ש. שנא׳ בשלום ובמישור הלך אתי וגו׳ (מלאכי ב׳). וכן בין איש לאשתו וכו׳ שאם אמר אדם לאשתו וכן הוא בפירש״י וליתא באדר״נ לפנינו שם. וכעין זה מסופר על ר״מ עיין ירושלמי פ״א דסוטה

אהרן רודף שלום בין כל אחד ואחד. שנאמר בשלום ובמישור הלך אתי. הרי שני בני אדם שעושין מריבה זה עם זה הולך אהרן ויושב לו אצל כל אחד ואחד. ואמר לו בני ראה חבירך מהו אומר הרי מטרף את לבו ומחנק עצמו ומתלש בשערו. ואומר אוי לי היאך אשא עיני ואראה את חבירי בושתי ממנו שאני סרחתי עליו. ויושב אהרן אצלו עד שמוציא כל קנאה שבלבו. ואחר כך הולך אצל חבירו ואומר לו כך עד שמתביישין זה מזה ונושקין זה את זה. וכן בין איש לאשתו היה אהרן מטיל שלום. שאם אמר אדם לאשתו קונם שאין את נהגית לי עד שתרוק בפניו של כהן גדול הולך לאשה ואומר לה חשתי בעיני ורוק שלך רפואתי ורוקקת לו בעיניו. והיינו דכת׳ באהרן ויבכו אותו כל בית ישר׳ אנשים ונשים. שהיה מטיל שלום בין איש לאשתו. ואילו במשה נאמר ויבכו אותו בני ישראל אנשים בלבד: ורודף שלום. שנאמר בקש שלום ורדפהו בקשהו במקומך ורדפהו במקום אחר. אוהב את הבריות. עיניין אחר הוא ואינו מוסב על תלמידיו של אהרן. כלומר ועוד הוי אוהב את הבריות. ומצינו בב״ר שכן אנשי מגדל מתוך שהיו אוהבין זה לזה לא רצה הק׳ לאבדן אלא לבלבלן. אבל אנשי סדום שהיו שונאין זה את זה איבדם מן העולם. שנאמר ואנשי סדם רעים וחטאים. רעים זה עם זה. וחטאים בגילוי עריות. ועוד אמרו חכמים שאפילו ישראל עובדי ע״ז ושלום ביניהן אין כל אומה ולשון שולטת בהן. שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו. וקשה היא המחלוקת שאפילו ישראל מקיימין כל התורה כולה כיון שיש מחלוקת ביניהן הם נעשים הפקר. והולין למזיקין: ומקרבן לתורה. שנינו בברייה׳ שיהא אדם מפקח את הבריות ומקרבן לתורה תחת כנפי השכינה. וכאותו שבא לפני הילל עצמו. ואמ׳ גיירני על מנת שתשימני כהן גדול. בפ״ב דשבת. שכל המלמד תורה לחבירו מעלה עליו הכת׳ כאילו ילדו. שנא׳ ואת הנפש אשר עשו בחרן. ותרג׳ אונקלוס וית נפשתא דשעבידו לאורייתא בחרן. וכל כך למה. מפני שמביאו לחיי העולם הבא: הוא היה אומר. הוא הילל היה אומר ד׳ דברים בלשון הבבלי. נגד שמא אבד שמיה. כיצד מלמד שלא יוציא אדם שם במלכות שכיון שיצא לו שם הורגין אותו ונוטלין את ממונו. נגד. מושך. כמו משכו. ומתרגם נגודו. אם ראית אדם שהמשיך עליו את השם הרי הוא כמו שאבד כבר שמו: ד״א נגד שמא. המושך עליו שם תורה. שעוסק בתורה להתגאות בה ולא לשמה אינו זוכה לשם. וכן הוא אומר אם נבלת בהתנשא. אם נושא ומגביה את עצמו אחריתו יהיה נבל. שכל

ה״ד, ובמדרש וי״ר פ״ט ובמדבר פ״ט, ודברים פ״ה. והיינו דכתיב באהרן ויבכו אותו וכו׳ לא העתיק לשון הכתוב ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל (במדבר כ׳) רק הדרש דגבי אהרן כתיב כל בית ישראל דמשמע גם הנשים. ובמשה נאמר ויבכו בני ישראל וגו׳ (דברים ל״ד) דמשמע אנשים לבד ולא נשים והוא באדר״נ שם, ובספרא פ׳ שמיני ומנין שאהרן רודף שלום כישראל שנאמר ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל ובמשה הוא אומר ויבכו בני ישראל את משה וכו׳ ע״ש. שנא׳ בקש שלום ורדפהו (תהל״ים ל״ד) בקשהו במקומך וכו׳ אדר״נ שם, וכן הוא בירושלמי פאה פ״א ה״א, ובמדרש תנחומא פרשה חוקת. ומצינו בב״ר שכן אנשי מגדל וכו׳ עיין בר״ר פל״ח, ובאדר״נ פי״ב. שנא׳ ואנשי סדום רעים וחטאים וגו׳ (בראשית י״ג) רעים זה עם זה וכו׳ עיין באדר״נ שם, ועיין סנהדרין ק״ט ע״א. שאפילו ישראל עובדי ע״ז ושלום וכו׳ בר״ר פל״ח ובמד״ר פי״א, ובמדרש תנחומא פ׳ שופטים. ובמס׳ ד״א זוטא פ״ט. שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד׳) שיהא אדם מפקח את הבריות וכו׳ לפנינו באדר״נ פי״ב הגירסא שיהא אדם מקפח את הבריות ונ״ב לשון נצוח והוא דחוק, וגירסת המחבר מפקח וכו׳ הוא ישר וטוב, ועניני שמחכים את הבריות ומקרבן לתורה וכו׳. גיירני על מנת וכו׳ עיין שבת ל״א ע״א. כל המלמד תורה לחבירו וכו׳ סנהדרין י״ט ע״ב, ושם צ״ט ע״ב, ושם איתא כל המלמד בן חבירו תורה וכו׳ ועיין באדר״נ שם. ואת הנפש וגו׳ (בראשית יב) ועיין פסיקתא רבתי פמ״ג וכי אברהם ברא נפשות או שרה וכו׳ ובספרי פ׳ ואתחנן, ובמדרש בר״ר פל״ט ושם פפ״ד ובמד״ר פ׳ י״ד, שה״ש פ״א פסוק לריח שמניך טובים וגו׳ ובזוהר פ׳ ל״ל דף ע״ט ע״א. הוא הילל היה אומר ד׳ דברים בלשון הבבלי וכו׳ הוא לשון אדר״נ סוף פרק י״ב ע״ש. שעוסק בתורה להתגאות בה וכו׳ עיין תוס׳ נזיר כ״ג ע״ב ד״ה שמתוך וכו׳ והכא קאמר שעוסק בתורה שלא לשמה להתגדר ולקנות שם, ועיין תוס׳ סוטה כ״ב ע״ב ד״ה לעולם וכו׳ ותוס׳ ברכות י״ז ע״א ד״ה העושה וכו׳ ותוס׳ תענית ז׳ ע״א ד״ה וכל העוסק וכו׳ וי״ל דתרי שלא לשמה הוי וכו׳ ותוס׳ פסחים נ׳ ע״ב ד״ה

הרודף אחר שררה. שררה בורחת ממנו. והדוחק את השעה שעה דוחקתו. כמו שמצינו בקרח. ובאבשלום. ובאדניה בן חגית: ודלא מוסיף יסיף. שנו רבותינו שאם שנה אדם מסכת אחת או שתים ואינו מוסיף ומחזור עליהן סוף שישכח את כולן. מאחר שהוא מייאש מהן ותלמודו נספה וכלה בידו לפיכך זקוק הוא לחזור אחריו. יסיף. כמו וזכרם לא יסוף מזרעם. ד״א דמוסיף מט״ו באב ואילך ללמד בלילות שהרי ארוכות הן מיכן ואילך. יוסיף יוסיפו לו ימים ושנים. כדאמ׳ בשילהי תענית. ודילא מוסיף שאינו סובר בתלמודו ללמד דבר מתוך דבר. ואף אינו מוסיף מן הלילות על הימים ללמד. יסיף. יאסף. מאי יאסף. תרגם רב יוסף תקבריניה אימיה. בשילהי תענית. ודילא יליף. מי שלא למד תורה מימיו. קטלא חייב. חייב מיתה. דין הוא שימות שכן היא מידותיה של תורה מכלל הן אתה שומע לאו ומכלל לאו הן. כיצד. למד אדם תורה כי היא חייך ואורך ימיך. לא למד. הרי ימיו מתקצרין. ומסתלק מן העולם. וכן הוא אומר ושמתם את דברי אלה. זכה נעשית לו סם חיים. לא זכה נעשית לו סם מות. וכדא׳ משמחי לב. זכה משמחו. לא זכה משמהו. יש משניות שכת׳ בהן ודילא יסבר קטלא קסמין. אם אינו סובר בתלמודו הכל קוסמין ומתנבאים עליו שמיתתו קרובה לבא. ואית משניות דגרסי ודי לא ישפר. מי שאינו משפר בתלמודו להכין דבר מתוק. ושלשתן לשון אחד הן. ודאשתמש בתגא חלף. ושנשתמש בכתרה של תורה. שמתגאה ומשתחץ על בני אדם ומראה בעצמו כתר לכבדו בשביל כבוד התורה. חלף. נטרד מן העולם. ולא יאריך ימים כצל אשר אינינו ירא מפני האלהים. שאינו עוסק בתורה לשמה אלא ליהנות עצמו. שכן מצינו בנדרים בפ׳ קונם יין שאיני טועם בר׳ טרפון שבא מעשה לידו והיה דואג על דבר זה כל ימיו. ועוד יש לפרש המשתמש בתלמוד חכם שנטל כתר של תורה. חלף. שכן מצינו בנדרים. שנענש אברהם על שעשה (אנגדייא) [אנגרייא] בתלמידי חכמים שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו. ועוד ק״ו שהרי תלמידי חכמים הן כלי תשמישו למלכו של עולם. ומה אם מלך בשר ודם אין רוכבין על סוסו ואין משתמשין בשרביטו. המשתמש בטכסיסו של מלכו של עולם על אחת כמה וכמה שחייב מיתה. ואעפ״כ אמרו חכמים לישתמש איניש במאן דתני ארבעה ולא לישתמש במאן דתני שיתא. ובברייתא שנינו ודאשתמש בתגא אבד ואזיל ליה. מלמד שכל המשתמש בשם המפורש אין לו חלק לעולם הבא. אי נמי המשתמש בכתרה של תורה. חלף. אין לו עוד שכר תורה שהרי קיבלו בכך שהרי מכבדין בכך אותו: הוא הילל היה אומ׳ אם אין אני לי מי לי. מפורש בברייתא אם איני זוכה בי. מי הוא שזוכה בי. וכשאני זוכה לעצמי מה אני. ואף בזמן שאני טורח לעצמי. מה אני. לכמה עולה הזכייה הא ודאי אינה עולה אלא לדבר מועט בכל מה שאני טורח. כמו שאמר (ר׳ שמעון) [מר עוקבא] אורחין רחיקא וזוודין

וכאן וכו׳. אם נבלת בהתנשא וגו׳ (משלי ל׳) עיין אדר״נ פי״א. הרודף אחר שררה וכו׳ מדרש תנחומא פ׳ ויקרא. והדוחק את השעה וכו׳ ברכות ס״ד ע״א ופירש״י כגון אבשלום שבקש למלוך בחזקה, ועיין עירובין י״ג ע״ב. שנו רבותינו שם שנה אדם וכו׳ אדר״נ סוף פי״ב, וזכרם לא יסוף מזרעם (אסתר ט׳). ודלא מוסיף וכו׳ עיין תענית ל״א ע״א, וב״ב קכ״א ע״ב. כי הוא חייך וארך ימיך וגו׳ (דברים ל׳) ושמתם את דברי וגו׳ (שם י״א). זכה נעשית לו סם חיים וכו׳ יומא ע״ב ע״ב ועי׳ שבת פ״ח ע״ב ותענית ז׳ ע״א. זכה משמחו עי׳ יומא שם. מי שאינו משפר בתלמודו להכין דבר מתוך (ונכתב בצידו צ״ל מתוק) ונראה שצ״ל להבין דבר מתוך דבר. שכן מצינו בנדרים וכו׳ עיין נדרים ס״ב ע״א, ובב״ק נ״ט ע״ב א״ל גברא רבה אנא וכו׳ ועיין בח״א מהרש״א שם. המשתמש בת״ח וכו׳ על שעשה אנגרייא וכו׳ כצ״ל נדרים ל״ב ע״א, ועיין זוהר משפטים דף קט״ז ובג״ד מאן דמשתמש במי ששונה הלכות, עליה אוקמוה רבנן דאשתמש בתגא חלף. שנא׳ וירק את חניכיו וגו׳ (בראשית י״ד) לישתמש איניש במאן וכו׳ ולפנינו מגילה כ״ח ע״ב איתא ואמר עולא לישתמש איניש במאן דתני ארבעה ולא לישתמש במאן דמתני ארבעה ופירש הרא״ש דתני ארבעה מי ששונה ארבע סדרי משנה, ופירש דמתני מי שלומד הש״ס ארבעה סדרי, והוא מפירש הרי״ף פרק שלישי ועיין בר״ן שם. ובברייתא שנינו ודאשתמש וכו׳ עיין באדר״נ סוף פי״ב. אם אני זוכה בי וכו׳ עיין בנוסחא שלפנינו באדר״נ פי״ב, ועיין בזוהר פרשה משפטים (דף קט״ז ע״ב). כמו שאמר מר עוקבא

קלילא. שקשין הן חיי העולם הבא לקנותם. ואם לאו עכשיו אימתי. ואם איני זוכה לעצמי בח״י מי הוא שיזכה לעצמי. לאחר מיתה. וכן הוא אומר כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת. זה רשע שמתקיים בעולם הזה שאם יעשה תשובה הק׳ מקבלו. אבל צדיק כיון שמת שוב אינו מוסיף זכות. ובפ״ב [דעירובין] דורשו בעניין אחר. ועוד אמרו חכמים מי שטרח בערב שבת אוכל בשבת. מי שלא טרח מה יאכל בשבת. שמאי אומ׳ עשה תורתך קבע עשה לך עתים לתורה וקבע לך זמן ללמוד תורה. והתבטל מעסקיך. שאם אי אתה עושה כן מתוך טירוד עסקיך אתה מתבטל ונואש מן התורה. קבע כמו (שיתבעוהן) [שיתבעוהו] לדין העתיד לפני מי שאמר והיה העולם. קבעת עתים לתורה כו׳. ובאור לארבעה עשר. דלא ליפתח איניש בעידניה באורתא דתליסר נהגי ארבסר. דילמא מתוך כך שיקבע עצמו ללמד משבא ליה שמעתתיה. וכו׳: ד״א עשה תורתך קבע כמו שאמרו חכמים. מאי דכת׳ (ושנגם) [ושננתם]. אל תיקרא ושננתם. אלא ושלשתם. לעולם ישלם אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד. ומי ידע כמה חיי. לא נצרכא אלא ליומי. ולפיכך תיקנו דבר יום ביומו בשחרית שליש במקרא. כו׳: ושלשתן בקרבנות איירו. ולכך לא נתקנו מע״א. דתפילות כנגד תמידים תיקנום: ובברייית׳ שנינו. עשה תורתך קבע. כיצד מלמד שאם שמע אדם דבר מפי חכם בבית המדרש. אל יעשה אותו עראי אלא קבע. ומה שלמד אדם יעשה ואחר כך ילמוד לאחרים שיעשו. שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם. אמור מעט ועשה הרבה. יותר ממה שתאמר. כמו ששנו (רבינו) [רבותינו] באברהם שאמ׳ למלאכי השרת פת חריבה אתם סועדים. שנאמר ואקחה פת לחם. ובאחרונה כמה הביא לפניהן ג׳ סאין. ויקח חמאה וחלב ובן הבקר. והאכילם ג׳ לשונות בחרדל שנאמר בן בקר רך וטוב. שבן בקר מסתמ׳ רך. ומדכת׳ רך. ללמד אשני. וטוב להורות אשלישי: אבל הרשעים כים נגרש. שאומ׳ הרבה ואפי׳ מעט אינם עושין. שכך מצינו בעפרון שבתחילה אמר השדה נתתי לך. ואחר כך נאמ׳ ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא. וכת׳ וישקל אברהם ונומ׳ עובר לסוחר. כתרגומו. עובר בכל הארצות שאין אדם פוסלו. כלומר שהיה מקפיד על המשקל והוסיף לו את הקלבונות: והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. שאם נכנסו אורחים אצלך קבלם ברצון. שיהא סברך ודעתך טוב להם. ואף להם יוודע ויסברו שבסבר פנים יפות ובחבר טוב ובלב טוב אתה נותן להם. מפני שכל העושה ואין דעתו נוחה בכך פניו משתנות ברע. ושנו רבותי׳ מלמד (שאין) [שאם] אדם נותן לחבירו כל מתנות שבעולם ופניו כבושות בקרקע כאילו לא נתן לו כלום:

וכו׳ כצ״ל ועי׳ כתובות ס״ז ע״ב ושם איתא זוודאי קלילי ואורחא רחיקתא. כי לכלב וגו׳ (קהלת ט׳). ובפ״ב דעירובין דורשו וכו׳ כצ״ל הוספתי תיבת בעירובין אשר בלי ספק החסיר המעתיק בטעות וכוונתו להא דאיתא שם כ״ב ע״א מאי דכתיב אשר אנכי מצוך היום לעשותם (דברים ז׳) היום לעשותם ולא למחר לעשותם וכו׳. מי שטרח בע״ש וכו׳ ע״ז ג׳ ע״א. כמו שיתבעוהו לדין העתיד וכו׳ כצ״ל קבעת עתים לתורה שבת ל״א ע״א. דלא ליפתח איניש בעידניה וכו׳ פסחים ד׳ ע״א. מאי דכתיב ושננתם אל תקרא ושננתם וכו׳ כצ״ל (דברים ו׳) קידושין ל׳ ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה לא צריכא וכו׳ ועיין לעיל סי׳ מ״ז. דתפילות כנגד תמידים וכו׳ ברכות כ״ו ע״ב. ובברייתא שנינו וכו׳ שאם שמע אדם וכו׳ אדר״נ ריש פי״ג. שנא׳ ולמדתם אותם וגו׳ (דברים ה׳). ואקחה פת לחם (בראשית י״ח). ששנו רבותינו באברהם וכו׳ כצ״ל. ובאחרונה כמה הביא וכו׳ עיין באדר״נ פי״ג ובב״מ פ״ו ע״ב ופ״ז ע״א ובמדרש תנחומא פ׳ וירא ושם ריש פ׳ בהר ופ׳ ראה. קבלם ברצון שיהא סברך ודעתך טוב לחם וכו׳ והוא מלשון ת״י ואל קין ואל מנחתו לא שעה (בראשית ד׳) ולקין ולקרבניה לא סבר אפין. ושם ל״א רואה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי וגו׳ ת״א חזי אנא ית סבר אפי אביכן ארי ליתנון עמי וכו׳ וכן בלשון חז״ל ברכות ס״ג ע״ב כשם שהסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל, וירושלמי יומא פ״ו ת״א שלא יהא הדיין מסביר פנים כנגד אחד ומעיז פנים כנגד האחד וכו׳ ומדרש שה״ש פסוק סמכוני באשישות וכו׳ ע״י שקבלה אותו בספר פנים יפות

רבן גמליאל אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות: שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה ולא המדרש עיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מרבה חט:

עשה לך רב. כדמפורש לעיל. והסתלק מן הספק. אל תעמוד בדבר הלכה בספק אלא עשה לך רב. ד״א הסתלק מספק איסור. שכן אדם זקוק להביא אשם תלוי על הספק. ואל תרבה לעשר אומדות. ואל תרגיל לעשר באומד. שאע״פ שהמרבה במעשרות פירותיו מתוקנין. מ״מ יש לחוש לפעמים שלא יטול כשיעור. ופירותיו טבלים ונמצא מביא עצמו לידי ספק. ואפילו הוא מרבה במעשרות יש איסור בדבר. שאע״פ שפירותיו מתוקנין מעשרותיו מקולקלין. שהן טבלים וחולין מעורבין זה בזה. לפיכך לא יטול מאומד אלא במדה מדודה ומחוקה ולא גדושה. שנמצא עכשיו מתוקנין הפירות והמעשרות ואע״פ שהתרומה ניטלת באומד. דתניא אלעזר בן גמליאל אומר ונחשב לכם תרומתכם וגומר. כשם שהתרומה ניטלת באומד ומחשבה כך תרומ׳ מעשר ניטלת באומד ומחשבה. אין תרומה דומה למעשר. שהמעשר נתנה לו התורה שיעור. אבל תרומה אין לה שיעור. דאמ׳ שמואל אפי׳ חיטה אחת פוטרת את הכרי. שנאמר ראשית דגנך. ושאמרו חכמים עין יפה אחד מארבעי׳. רעה אחד משׁשים. בינונית אחד מחמישים. תקנת חכמים היא. אלא שסמכוהו על המקרא. אחד מארבעים. מוששיתם (את) האיפה מחמר השעורים. אחד מששים כפשוטו של מקרא. דאיפה ג׳ סאין. וששית האיפה הוא חצי סאה. והוא אחד מששים לחומר שהוא ל׳ סאין: אחד מארבעים. דכת׳ ששית האיפה מחמר החטים. וששיתם (את) האיפה מחומר השעורים. וגר׳ בירושלמי. אמר שמואל תן ששית של וששיתם דהוו להו שלש ששיות ונמצא תורם אחד (מארבע) [מארבעים]. ולפיכך כת׳ וששיתם לשון רבים. לומר שנוטל משני חומרים שלש שתותי איפה. שהן סאה וחצי לששים סאין. שהן ק״כ חצאי סאה. חצי סאה למ׳ חצאין. ואחד מחמשים דכתיב במדין תקח אחוז מן החמשים יש לך תרומה שהיא אחווה כזו. ואיזו היא תרומת דגן תירוש ויצהר. וכדברי ר׳ יוסי:

וכו׳ ע״ש. מלמד שאם אדם נותן וכו׳ כצ״ל אדר״נ סוף פי״ג ע״ש. אל תעמוד בדבר הלכה בספק אלא וכו׳ ע״ד פירוש הרמב״ם דלעיל נאמר ענין הלמוד, וכאן הוא אומר בענין הוראה שתסמוך עליו באו״ה וכו׳ ע״ש. שהמרבה במעשרות פירותיו מתוקנים וכו׳ עירובין ג׳ ע״א, קידושין נ״א ע״א, מנחות נ״ד ע״ב, ועיין ירושלמי דמאי פ״ב ה״ב הפוחת ממעשרותיו וכו׳ ובתוספתא דמאי פ״ח לפנינו הגי׳ משובשת והכי איתא התם המרבה במעשרות מעשרותיו מתוקנים וכו׳ הממעט במעשרות מעשרותיו מקולקלים וכו׳ וצ״ל המרבה וכו׳ מעשרותיו מקולקלים וכו׳ הממעיט וכו׳ מעשרותיו מתוקנים וכו׳. דתניא אלעזר בן גמליאל אומר ביצה י״ג ע״ב, גיטין ל׳ ע״ב, בכורות נ״ח ע״ב ובכל המקומות איתא אבא אלעזר וכו׳ ע״ש. ונחשב לכם וגו׳ (במדבר י״ח). אפילו חטה אחת וכו׳ ע״ז ע״ב, קידושין נ״ח ע״ב. שנא׳ ראשית דגנך וגו׳ (דברים י״ח). ושאמרו חכמים וכו׳ תרומות פ״ד משנה ג׳. אחד מארבעים מוששיתם האיפה מחמר השערים כצ״ל (יחזקאל מ״ה) דכתיב ששית האיפה מחמר החטים וששיתם האיפה מחמר השעורים כצ״ל ועיין חולין קל״ז ע״ב בפירש״י ד״ה ומשני וכו׳ ובירושלמי תרומות פ״ד ה״ב, ובפירוש הר״ש תרומות שם והובא בתוי״ט בקיצור דכתיב זאת התרומה אשר תרימו ששית האיפה מחמר החטים וששיתם האיפה מחמר השערים, וחמר שלשים סאים ואיפה שלשה סאים נמצא ששיה האיפה חצי סאה, וששיתם היינו תרי ששית על חד ששית הוו סאה ומחצה לשני חומרים לחומר חטים ולחומר שעורים הוו אחד מארבעים, ועיין רש״י בחומש דברים י״ח ובשנות אליהו שם. תקח אחד אחז מן החמשים וגו׳ (במדבר ל״א) עי׳ ירושלמי תרומות פ״ד ה״ב א״ר לוי כתיב וממחצית בני ישראל תקח אחד אחוז מן החמשים כל שאתה אוחז ממקום אחר הרי הוא כזה וכו׳ ובתוספתא תרומות פ״ה, והובא ברש״י חולין קל״ז ע״ב ד״ה דאורייתא אין לה שיעור וכו׳ ועי׳ תוס׳ יומא כ״ד ע״א ד״ה מתרומות מעשר וכו׳ ועי׳ בנו״ב מהד״ת חלק י׳ סי׳ ר״א בתשובה להגאון מהרי״ב.

שמעון בנו אומר כך הוא סדרן של נשיאים [א]מבני בתירה ואילך, [ב]הילל ושמעון,

שמעון בנו אומר וכו׳ להבין כל דברי המחבר כאן, וכן לעמוד על דעתו דעת תורה לקמן בסדר מקבלי התורה ולומדיה, הנה נדרש לנו לבאר מתחילה סדר הנשיאים שהיו מימות הלל זה אחר זה ועניניהם לפי דעת גדולי הראשונים מסדרי הדורות והסכמותיהם, ונצרף לזה מעט מאמרי חז״ל השייך לעניניו והכל בדרך קצרה. ונתחיל במה שאמרו חז״ל שבת ט״ו ע״א הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בפני הבית ק׳ שנה.

א) **הלל**, ונקרא הלל הבבלי כי היה מיוחסי בבל, עיין קידושין ס״א ע״א בימי רבי בקשו לעשות בבל עיסה לארץ ישראל אמר להם קוצים אתם משימים לי בין עיני ופירש״י משום דרבי ממשפחת בבל היה מבני בניו של הלל שעלה וקבל נשיאותו של בני בתירא. ועיין פסחים ס״ו ע״א אמרו להם אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו וכו׳ מיד הושיבוהו בראש ומינוהו נשיא עליהם וכו׳, ובסוכה כ׳ ע״א חזרה ונשתכחה עלה הלל הבבלי ויסדה ועיין רש״י שם, ונקרא ג״כ הלל הזקן עיין שביעית פ״י משנה ג׳ זה אחד מן הדברים שהתקין הלל הזקן, ועיין גיטין ל״ו ע״ב. ותוספתא נגעים סוף פ״א וזה אחד מהדברים שעליהם עלה הלל מבבל. ועיין ספרא פרשה תזריע פ׳ נגעים סוף פרק ט׳, וכשמת הספידוהו הי חסיד הי עניו תלמידו של עזרא, סוטה מ״ח ע״ב, סנהדרין י״א ע״א ובתוספתא סוטה פי״ג, ועיין מסכת סופרים פט״ז ה״ט אמרו עליו על הלל שלא עזב דברי חכמים שלא למדה אפילו כל הלשונות אפילו שיחת הרים וגבעות ובקעות שיחת עצים ועשבים שיחת חיות בהמות שיחת שדים ומשלות הכל למד כל כך למה משום שנא׳ ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. ועיין בתוס׳ רחיד״א שם. ובערוך ערך סח.

ב) **שמעון**, בנו של הלל לא נזכר בשום מקום במשנה.

ג) **גמליאל**, הוא ר״ג הזקן נכדו של הלל, שתקן כמה תקנות כדאיתא ר״ה כ״ג ע״ב בראשונה לא היו זזין משם כל היום התקין ר״ג הזקן שיהו מהלכין אלפים אמה לכל רוח, ולא אלו בלבד וכו׳ ובגיטין ל״ב ע״א התקין ר״ג הזקן שלא יהו עושין כן מפני תקון העולם, ושם ל״ד ע״ב התקין ר״ג הזקן שיהא כותב איש פלוני וכל שום שיש לו וכו׳ ושם התקין ר״ג הזקן שתהא נודרת ליתומים כל מה שירצו וכו׳, ועליו אמרו סוטה מ״ט ע״א משמת ר״ג הזקן בטל כבוד התורה.

ד) **שמעון בן גמליאל**, הוא הנזכר באבות פ״א משנה י״ז שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי וכו׳ ומדרש וי״ר פרשה ט״ז, ומדרש קהלת פרשה ה׳, ג׳, כדתנן באבות שמעון בנו אומר וכו׳ ומדרש תנחומא פרשה ויצא. וזהו ר׳ שמעון שאמר כריתות ח׳ ע״א המעון הזה לא אלין הלילה עד שיהיה בדינרין, והוא היה מעשרה הרוגי מלכות, ועליו אמר שמואל הקטן בשעת מיתתו שמעון וישמעאל לחורבא וכו׳ סוטה מ״ח ע״ב, וסנהדרין י״א ע״א, ועיין באדר״נ פל״ח.

ה) **רבן גמליאל דיבנה**, והיה עוד קטן בזמן חורבן הבית, ונהג הנשיאות במקומו ר׳ יוחנן בן זכאי עד שגדל, ור׳ יוחנן שאל מאספסיגוס עליו ועל זרעו שלא תפסוק הנשיאות מהם, גיטין נ״ו ע״ב, וזה ר״ג היה אחי אשתו של ר׳ אליעזר בן הורקנוס כדאיתא בב״מ נ״ט ע״ב ע״ש ובשבת קט״ז ע״א אימא שלום דביתהו דר״א אחתיה דר״ג הואי, והוא ר״ג בעל מחלוקתו של ר׳ יהושע עיין ברכות כ״ז ע״ב, ושם כ״ח ע״א שבקשו להעבירו מנשיאותו בזמן ר״ע ומדברי התוס׳ נדה ו׳ ע״ב משמע דבכל מקום שנזכר סתם ר״ג הכוונה על ר״ג דיבנה הנ״ל וז״ל ד״ה בשפחתו של ר״ג פירש רשב״ם דהיינו ר״ג הזקן וכו׳ ומיהו אין רגילות להזכיר סתם ר״ג אלא ר״ג הזקן ויכול להיות שזהו ר״ג דיבנה חבירו של ר״א ור׳ יהושע, וצ״ע מהא דאיתא בפ״ב דפיאה משנה ו׳ מעשה וכו׳ לפני ר״ג ועלו ללשכת הגזית ושאלו, ושם ע״כ הכוונה על ר״ג הזקן דבימי ר״ג דיבנה לא היה ב״ד בלשכת הגזית. ועיין בסה״ד אות ש׳ שלא העיר מזה, ובאות ג׳ חשיב ליה לר״ג השני ע״ש ועיין סנהדרין י״א ע״א מעשה בר״ג שאמר השכימו לי שבעה וכו׳ ושם י״א ע״ב מעשה בר״ג וכו׳ והיה יוחנן סופר הנ״ז עומד לפניו וכו׳ ואף ששני המעשיות בלשון אחד נאמרו מעשה בר״ג וכו׳ סתם, לפי מה שהוכיח בתשובות מהרלב״ח היה מעשה הראשון בר״ג הזקן ומעשה השני הוא בר״ג דיבנה עיין שם בתשובה הארוכה בסוף הספר, ואין להאריך כאן.

ו) **ר׳ שמעון בן גמליאל**, הוא ר׳ שמעון הנזכר באבות פ״א משנה י״ח והוא נכדו של שמעון המוזכר למעלה, והוא אביו של רבינו הקדוש, הנקרא בשם סתמי „רבי״ והיה בימי ר׳ יוסי ור׳ יהודה, כדאיתא פסחים ק׳ ע״א ומעשה ברשב״ג ור׳ יהודה ור׳ יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום א״ל רשב״ג לר׳ יוסי ברבי רצונך נפסוק ונחוש לדברי יהודה חברינו, ורצו ר׳ מאיר ור׳ נתן להעבירו מנשיאותו עיין הוריות י״ג ע״ב. והיה עניו ביותר כדאיתא בב״מ פ״ד ע״ב חלש דעתיה דרבי אתא א״ל לאבוה א״ל בני אל ירע לך שהוא ארי בן ארי ואתה ארי בן שועל וכו׳ ועל ר׳ שמעון בן גמליאל זה אמרו כתובות ע״ז ע״א, וגיטין ל״ח ע״א, ושם ע״ה ע״א ובשאר מקומות בכל מקום ששנה ר׳ שמעון בן גמליאל במשנתינו הלכה כמותו וכו׳ ועיין תוס׳ כתובות ס״א ע״ב ד״ה הלכה וכו׳ ועיין בראש פרק אע״פ סי׳ כ״ז ובק״נ שם, ועיין תוס׳ ברכות י״ז ע״ב ד״ה רב שישא וכו׳ ובתיו״ט עירובין פ״ח מ״ז, ולדעת המחבר לקמן זהו ר׳ שמעון הנהרג עם ר׳ ישמעאל בן אלישע.

ז) **ר׳ יהודה הנשיא**, ונקרא ג״כ בשם סתמי רבי עיין קידושין ס״ג ע״א היינו רבי היינו ר׳ יהודה הנשיא, ושבת ל״ב ע״ב, ויבמות מ״ה ע״א ומאן ר׳ יהודה הנשיא רבי, ונקרא ג״כ רבינו הקדוש, שלא הכניס ידו תחת אבנטו, ולא נסתכל במילתו לעולם עיין שבת קי״ח ע״ב, ואמרו עליו מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד, עיין גיטין נ״ט ע״א וסנהדרין ל״ו ע״א, והוא חיבר המשנה, עיין ב״ק צ״ד ע״ב תוס׳ ד״ה בימי רבי וכו׳ ועיין יבמות ס״ד ע״ב.

נמליאל ושמעון. גמליאל הוא ר״ג הזקן. שמעון. הוא רבן שמעון שנהרג. ג) ויהודה. הוא ר׳ יהודה הנשיא. גמליאל יהודה נשיאה. הילל ושמעון. פרשו רבותינו ביציאות שבת. שנהגו נשיאותם בפני הבית ק׳ שנה. ד) וקצת נהגו לאחר הבית. ולפי שלא הושלם נשיאותו בפני הבית לפיכך לא נמנה עם אילו. ועוד קטן היה באותו הימים: ורבן יוחנן היה ראש ישיבה מפני שהיה זקן מתלמידיו של הילל. ואותו רבן גמליאל בן בנו של הילל. ה) הוא ר״ג הזקן. דיבנה היה. כמו שמצינו בכל כתבי. באבא חלפתא אביו של ר׳ יוסי בן חלפתא. תלמידו של ר׳ עקיבא. שאמ׳ לו לר״ג דיבנה. זכורני בר״ג הזקן

וכתובות צ״ג ע״א. ושם צ״ה ע״א. ועיין ביצה ב׳ ע״ב. מאן סתמה למתניתין רבי וכו׳ ופירש״י הוא סדר המשנה וכו׳ ור״ה ז׳ ע״ב. ופירש״י רבי היא הוא אמרה למתניתין וכו׳ ומגילה ט׳ ע״ב. חולין פ״ד ע״א ובפירש״י שם. ושם ק״ד ע״א. ועיין שבועות ד׳ ע״א. ושם ה׳ ע״א הוריות י״ב ע״ב. ור׳ יוחנן קראו רבי רבה עיין חולין נ״ד ע״א.

ח) **רבן גמליאל ור׳ שמעון,** בניו של רבי. והיו נקראים רבן גמליאל ברבי. ור״ש ברבי. ונזכרו שניהם חולין צ״ח ע״א. ועיין חולין ח׳ ע״ב ר״ג וב״ד נמנו על שחיטת כותי וכו׳ ופירש רש״י ר״ג בנו של ר׳ יהודה הנשיא שהיה מן האחרונים וכו׳ ועיין בתוס׳ שם ד״ה ר״ג וכו׳. ונזכר ר״ג בנו של ר׳ יהודה הנשיא בפ״ב דאבות משנה ב׳. ובכתובות ח׳ ע״ב ושם י׳ ע״א. וע״ב ע״ש. ובשעת מיתת רבי אמר אע״פ ששמעון בני חכם גמליאל בני נשיא כתובות ק״ג ע״ב ע״ש.

ט) **ר׳ יהודה נשיאה,** נכד רבי. עיין גיטין ע״ז ע״ב אמר ר׳ יוחנן ר׳ יהודה נשיאה בנו של ר״ג בר רבי הורה וכו׳ ופירש״י בנו של ר״ג בר ר׳ בנו של רבינו הקדוש. ועיין ע״ז ל״ז ע״א. ובמנחות פ״ד ע״ב ר״ג בר רבי אומר נאמר כאן וכו׳ ובנדה ס״ג ע״ב זו דברי ר״ג בר רבי וכו׳ והיה בתחילת אמוראים בימי ר׳ יוחנן וריש לקיש. ועיין ע״ז ל״ה ע״ב רבי ובית דינו התירו את השמן ורש״י רבי וב״ד וכו׳ לא גרסינן דהא לאו איהו שרייה אלא ר׳ יהודה נשיאה בר בריה שרייה וכו׳ ואלו רבי בנו של רשב״ג הי׳ וכו׳ ע״ש ועיין ל״ו ע״א תוס׳ ד״ה אשר וכו׳ במתניתין וכו׳ והיה תלמידו של ר׳ יוחנן כדאיתא ר״ה כ׳ ע״א והא שלח ליה ר׳ יהודה נשיאה לר׳ אמי הוו יודעין שכל ימיו של ר׳ יוחנן היה מלמדנו וכו׳ ועי׳ בתוס׳ שם ד״ה שלח וכו׳ ותוס׳ ע״ז ל״ג ע״ב ד״ה בעא מיניה וכו׳ ועיין ב״ב קי״א ע״א מיסתמיך ואזיל וצ״ע ובשבת קי״ט ע״ב אמר ר״ל משום ר׳ יהודה נשיאה וכו׳ ואמר ר״ל לר׳ יהודה נשיאה וכו׳. ושם ק״ל ע״ב אמר ר׳ שמעון בן לקיש משום ר׳ יהודה הנשיא (והוא ר׳ יהודה נשיאה).

י) **הלל בן של ר׳ יהודה נשיאה,** הוא העשירי להלל הזקן והיה בימי אביי ורבא והוא אשר תקן וסדר החשבון לדורות בחדשים ובשנים. כמו שהביא התשב״ץ בספר אזהרות וז״ל והיום שאין לנו מומחים סמוכין עד משה רבינו ע״ה אנו סומכין על חשבון העיבור בין בקידוש החדש בין בעיבור השנה על ר׳ הלל בנו של ר׳ יהודה נשיא בנו של ר״ג בנו של ר׳ יהודה הנשיא הוא רבינו הקדוש והיה בימי אביי ורבא. ולפי שראה שנתבטלה הסמיכה ומפני בטול הסמיכה היו מתבטלין המועדות כמו שנתבטלו דיני קנסות. ע״כ תקן לנו זה החשבון שאנו סומכין עליו בגלות עד שיבוא אליהו זכרו לטוב ונחזור לקדושינו ע״פ הראייה. ועיין בספר המצות להרמב״ם מצוה קנ״ג. וברמב״ן שם. ועיין בספר יסוד עולם סוף מאמר רביעי. ובשו״ת תשב״ץ ח״ר סימן קל״ו. ובשו״ת מהרלב״ח סי׳ קמ״ז בסוף הספר. ועיין ברבינו בחיי פרשה בא. ואחריו היו עוד שלשה דורות משולשילתא דהלל הזקן והם: ר״ג בן הלל. יהודה בן ר״ג. ור״ג בתראה. כן הוא בספר היוחסין אות ג׳ מהאמוראים וז״ל בספר הגאונים ז״ל הזכיר בו זה הסדר רבינו הקדוש. ור״ג בנו. ויהודה נשיאה בנו. (והלל בנו כצ״ל. ועיין בסה״ד אות ג׳) אשר תקן העבור כמו שהביא ר׳ שמעון בר צמח דוראן בפירוש האזהרות.

יא) **ור״ג בנו של זה הלל.**

יב) **ויהודה בנו.**

יג) **ור״ג בתראה** שנת תק״ל לשטרות. ע״כ. ולדעת שד״ל בהערה לסדר תנ״א טעות הוא בספר היוחסין וצ״ל שנת תש״ל לשטרות. וכבר הקדימו בסהדו״ר אות ג׳ שיש טעות בדברי היוחסין ע״ש.

ועתה נשוב לפרש דברי המחבר. א) מבני בתירה ואילך עיין פסחים ס״ו ע״א הלכה זו נתעלמה מבני בתירה וכו׳ מיד הושיבוהו בראש וכו׳ וב״מ פ״ה ע״א. ועיין ירושלמי פסחים פ״ו ה״א. וירושלמי כלאים פ״ט ה״ג. כתובות פי״ב ה״ג. ב) הלל ושמעון וכו׳ שבת ט״ו ע״א ופירש״י ר׳ שמעון בנו של הלל היה. ורבן גמליאל הוא ר״ג הזקן. ושמעון הוא ר״ש הנהרג עם הרוגי מלכות והוא היה אביו של ר״ג רצעריה לר׳ יהושע בן חנניה (ברכות כ״ז ע״ב) ושעשה מחלוקות עם ר״א בן הורקנוס (ב״מ נ״ט ע״ב). ג) ויהודה וכו׳ דלג מן הסדר ר״ג השני דיבנה. ורשב״ג אביו של ר׳ יהודה הנשיא. ועיין יוחסין מאמר א׳. ועיין בספר כריתות י״ע שער א׳ דורות התנאים והקדמה ליד החזקה והקדמה לסדר זרעים להרמב״ם פ״ג וצ״ע. ד) וקצת נהגו (צ״ל נהג) וכו׳ מבאר למה לא חשיב הגמרא ר״ג השני משום שלא הושלם נשיאותו בפני הבית מפני שחורבן הבית היה בימיו. ועוד קטן היה וכו׳. ה) הוא ר״ג הזקן דיבנה היה וכו׳ נראה דחסר כאן וכצ״ל הוא ר״ג הזקן, ור״ג השני

אבי אביך שהיה עומד על גב מעלה בהר הבית כו'. וכן ביבמות פ' בתרא. ו) הוא ר"ג שבקשו להורגו שאמרו עליו בעל החוטם מתבקש. ז) ושמעון בנו הוא רבן שמעון שנהרג. עם ר' ישמעאל בן אלישע שאמ' עליהם שמואל הקטן בשעת מיתתו שמעון וישמעאל לחורבא וחברוהי לקטלא. בשלהי מסכת סוטה. ח) אבל ממה שמצינו אומר אני שהוא רבן שמעון אביו של רבינו הקדוש שהרי נער קטן היה באותה שעה בימי ר' יהושע. כדמוכח בגיטין פ' (מי שאחזו) [הניזקין]. ר' יהושע ור"ג דיבנה הם חלוקין. ואחריהם ר' עקיבא ור' ישמעאל כאחת. בימי רבן שמעון בן גמליאל. אבל גדולים היו ממנו לימים ר' יהודה ור' יוסי בני גילו. כמו שאפרש למטה. ואחריו ר"ג דיבנה. גם הוא שביקש רבן יוחנן עליו ועל זרעו מלפני אספסיינוס קיסר. בגיטין. (במי שאחזו) [בהניזקין]. הוא ט) נחלק עליו ר' יהושע במסכת ברכות. ובבכורות. ובראש השנה. ונטלו נשיאותו ממנו. ואחריו רשב"ג. י) חבירם של ר' יהודה ור' יוסי בערבי פסחים. כ) הוא שביקשו ר' מאיר ור' נתן להורידו מנשיאותו. כדמפורש בסוף הוריות. הוא ל) אביו של רבינו הקדוש הנקרא שמו ר"ג כדמפורש בפרק אחרון של כתובות. מ) ור"ג אומ' עשה לך רב ששנינו כאן הוא בן בנו של הילל ור"ג הזקן היה נקרא. ושמעון דכל ימי גדלתי בין החכמים. הוא רבן שמעון שנהרג. ומה שקורהו שמעון. יש לומר שעד שלא נסמך א' דבר זה ונתקבלה בעיני התלמידים וקבעוהו בשמו. ואעפ"י שנסמך אחרי כן משנה לא זזה ממקומה. וכיוצא בדבר שנינו בסנהדרין פרק היו בודקין. נ) מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים. ס) ופי' בגמר' שהוא רבן יוחנן בן זכאי. ע) אלא (שבעירו) [שבעודו] תלמיד יושב לפני רבו א' דבר זה. וניאותה לרבו. וקבעוה בשמו. ואעפ"י שנסמך אחרי כן משנה לא זזה ממקומה שכיון שנקבעה נקבעה: כל ימי גידלתי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. לא מצאתי ולא למרתי מהם שתהא מידה יפה באדם יותר משתיקה. שמעליבין אותו והוא שותק. כמו ששנינו פ) הנעלבין ואנן עולבין שומעין חרפתם ואינם משיבים. עליהן הכת' צ) [ואהביו] כצאת השמש וגומ'. שאינו עומד וחוזר ומוציא דבה על חבירו. שנאמר ק) ומוציא דבה הוא כסיל. וכ"ש אם מוכיחים אותו. שנאמר ר) אזן שמעת (תבחן תוכחות מוסר) [תוכחת חיים] בקרב חכמים תלין. וזהו שאמרו חכמים ש) מלה בסלע משתוקא

דיבנה היה. כמו שמצינו וכו' שאמר לו לר"ג דיבנה וכו' שבת קט"ו ע"א. וביבמות קכ"ב ע"א מקובלני מר"ג הזקן וכו' וכשבאתי והרציתי הדברים לפני ר"ג שמח לדברי וכו' ועי' בכורות ל"ח ע"א העיד חזקיה אבי עקש לפני ר"ג ביבנה שאמר משום ר"ג הזקן וכו'. ו) הוא ר"ג שבקשו להורגו וכו' בעל החוטם מתבקש תענית כ"ט ע"א. ז) ושמעון בנו הוא וכו' האמור במשנה י"ז. בשעת מיתתו כצ"ל. שמעון וישמעאל לחורבא וכו' סוטה מ"ח ע"ב וסנהדרין י"א ע"א. ח) אבל ממה שמצינו וכו' פירש ממה שמצינו סתירה לדבר לומר ששמעון הנהרג הוא שמעון השני. אומר אני שהוא רבן שמעון אביו של רבינו הקדוש שהרי נער קטן היה וכו' ר"ל ישמעאל בן אלישע בשעה שפדאוהו ר' יהושע כדמוכח בגיטין פרק הניזקין כצ"ל נ"ח ע"א. ור' יהושע בר פלוגתיה דר"ג דיבנה. ואחריהם נהרגו ר' עקיבא ור' ישמעאל כאחת. ומזה מוכח דאותו שנהרג הוא ר' שמעון השלישי אביו של רבי. ובזמן מאוחר לחורבן. ואפילו לדעת התוס' גיטין מ"ה ע"א ד"ה דלא ליגרבו וכו' א"נ בשעת חורבן הבית לא שייך דלא ליגרבו. קשה מהא דאיתא ברכות ז' ע"א אמר ר' ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וכו' דמשמע דר' ישמעאל בן אלישע קדים טובא. וע"כ צ"ל דתרי ר' ישמעאל בן אלישע הוו. עיין תוס' יבמות ק"ד ע"א ד"ה אמר וכו' ועיין ביוחסין מאמר ראשון. ד"ה ר' ישמעאל וכו' ובסה"ד אות י'. וכן ראיתי בספר הקדמון כפתור ופרח פרק חמישי שדעתו כדעת המחבר. וז"ל שהרי ר"ע מעשרה הרוגי מלכות היה עם ר' שמעון בן גמליאל אבי רבי. אך מה שמסיים שם ואיכ אותו מעשה מימי רבי היה וכו' פליאה גדולה היא בעיני שהרי ביום שמת ר"ע נולד רבי כמבואר קידושין ע"ב ע"ב. בגיטין בהניזקין כצ"ל נ"ו ע"ב. ט) נחלק עליו ר' יהושע במס' ברכות כ"ז ע"ב. ובבכורות ל"ו ע"א. ובר"ה כ"ה ע"א. י) חבירם של ר' יהודה ור' יוסי וכו' פסחים ק' ע"א וניחוש לדברי ר' יהודה חבירינו. כ) הוא שבקשו וכו' הוריות י"ג ע"ב. ל) אביו של רבינו הקדוש הנקרא שמו רשב"ג וכו' כצ"ל. מ) ור"ג אומר עשה לך רב וכו' היא במשנה ט"ז שם ושמעון דכל ימי גדלתי וכו' הוא הנאמר במשנה י"ז. נ) מעשה ובדק בן זכאי וכו' סנהדרין מ' ע"א. ס) ופירשו בגמרא וכו' שם מ"א ע"א. ע) אלא שבעודו תלמיד וכו' כצ"ל. פ) הנעלבין וכו' גיטין ל"ו ע"ב. יומא כ"ג ע"א. שבת פ"ח ע"ב. צ) ואהביו כצאת וגו' (שופטים ה'). ובמדרש תהלים מזמור ט"ז כל מי ששומע קללתו ושותק נקרא חסיד וכו'. ק) ומוציא דבה וגו' (משלי י'). ר) אזן שמעת תוכחת חיים וגו' כצ"ל (שם ט"ו). ש) מלה בסלע משתוקא בשתים כצ"ל כן הוא במגילה י"ח ע"א מלה

(במים) בשתים. וכן הוא אומר ס)אויל מחריש חכם יחשב, וזהו שאמרו ל)יפה שתיקה לחכמים ק״ו לטפשים. ולא עוד אפילו בדברי תורה יפה השותק ועושה מן הלומד ודורש ברבים ואינו מקיים. ולא המדרש הוא עיקר, לא זהו עיקרו של דבר שיהא אדם עיסקן ללמד ולדרוש ולא לקיים, אלא המעשה, כשהוא משתדל אף לקיים לשמר ולעשות לבד הלימוד הוא עיקרו של דבר, כדכת׳ ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם. אבל מעשה בלא תלמוד, ותלמוד בלא מעשה, תלמוד גדול, לפי שאין בור ירא חט, ולא עם הארץ חסיד, לפי שאין לו מהיכן ללמד, אבל התלמוד מביאו לידי מעשה. ב)וכמו כן שנינו בשלהי האשה נקנית, שנשאלה שאלה לפני רבותינו תלמוד גדול או מעשה גדול, נענה ר׳ עקיבא ואמר תלמוד גדול שמביאו לידי מעשה. אמנם יש לומר, כאן ללמוד, כאן ללמד, לעצמו גדול תלמוד, ללמד אחרים מעשה גדול, מוטב שיעשה מעשה מצוה, משילמד לאחרים, כדמפר׳ בס״פ אבות נזיקין: וכל המרבה דברים מביא חט, ואין צריך לומ׳ בדברי׳ של ננאי דבלא ריבוי מיתסר ניבול פה, כדאמרי׳ בפ׳ בתולה נישאת, ג)הכל יודעין למה כלה נכנסה לחופה כו׳. וזה שאמרי׳ במגילה ד)כל ליצנותא אסורה, דניבול פה בין ברב בין במועט אלא אפי׳ ריבוי דברים של שבח אל ירבה, כאותה שאמרו חכמים ה)אל יספר אדם בשבחו של חבירו יותר מדאי, שמתוך שבחו בא לידי גנותו, וכן הוא אומ׳ ו)ברב דברים לא יחדל פשע ואו׳ וקול כסיל ברב דברים:

רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמ׳ אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם: ר׳ חנניא בן עקשיא אומ׳ רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שנאמ׳ יי׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

סליק פירקא:

רבן שמעון זהו אביו של רבינו הקדוש בנו של ר״ג בן מחלוקתו של ר׳ יהושע: העולם קיים. שאלמלא אילו שלשה לא יתקיים העולם, שכיון שלא יעשו דין וינזלו ויחמסו זה לזה ולא יאמיתו דבריהם אחד לחבירו ואין שלום ביניהם העולם אבד וכלה שהורגין זה את זה וכל דאלים גבר, והכי קאמ׳ על הדין מתקיים העולם ואפי׳ יעשו הדין לא יתקיים אם לא ישפטו אמת, כדכת׳ ושפטתם צדק, מה כת׳ בפרש׳ איש על מקומו יבא בשלום, ואפי׳ ידונו וישפטו אמת לא יתקיים אם לא בשלום, דכמה גדול כח השלום, דכת׳ ונתתי שלום בארץ, הכל תלוי בזה, ודריש מכילתין על ג׳ דברים העולם עומד, הכי קאמ׳ בזכות ג׳ דברים שישראל עושין עומד אפי׳ כשדנין אמת ובשלום לא יעמד ויחזור לתוהו ובהו, אם לא בחוט המשולש, ואז לא במהרה ינתק: ובמשניות

בסלע משתוקא בתרין. ובמדרש קהלת פ״ה מלה בסלע משתוקא בתרין כאבן טבא וכו׳ כדתנינן תמן באבות שמעון בנו אומר וכו׳ ועיין וי״ר פרשה ט״ז, ומדרש תנחומא פ׳ ויצא. ס) גם אויל מחריש חכם יחשב (משלי י״ז). ל) יפה שתיקה לחכמים וכו׳ פסחים צ״ט ע״א וירושלמי שם פ״ט ה״ט, ובתוספתא פסחים פ״ט, ועי׳ ערוך ערך מל ח׳. ב) וכמו כן שנינו וכו׳ קידושין מ׳ ע״ב, ועי׳ שם בתוס׳ ד״ה לימוד גדול וכו׳ ותוס׳ ב״ק י״ז ע״א ד״ה והאמר וכו׳ ועי׳ במקנה קידושין מ׳ ע״ב, ובספרי פרשה עקב, ובספרא אחרי פרשה ט׳, ובקידושין ל״ז ע״א תשמרון זה המשנה וכו׳ ועיין בשאילתות פ׳ ל״ל סי׳ ז׳, ועיי׳ בערוך ערך גדול וכו׳ והביא הרשב״א כפירושו בב״ק י״ז ע״א בשם פר״ח ע״ש, וזה אחד מן המקומות שפירש הערוך כפירש ר״ח ולא הזכיר שמו. ג) הכל יודעין וכו׳ כתובות ח׳ ע״ב. ועי׳ בהפלאה טעם למה כפל לשונו המגבל פיו ומוציא דבר נבלה מפיו וכו׳ ועיין ט״ז יו״ד סי׳ קכ״ד ס״ק א׳. ד) כל ליצנותא אסורה וכו׳ מגילה כ״ה ע״ב, סנהדרין ס״ג ע״ב. ה) אל יספר אדם בשבחו וכו׳ עי׳ ערוכין ט״ז ע״א, ובב״ב קס״ד ע״ב, ועיי׳ ב״מ כ״ד ע״א רש״י ד״ה באושפיזא ובתוס׳ שם כ״ג ע״ב באושפיזא. ו) ברב דברים וגו׳ (משלי י׳) וקול כסיל ברב דברים כצ״ל (קהלת ה׳).

מדוייקות אין כת׳ המקרא. ז)אמת ומשפט ונומ׳: ונראין הדברים לפי שבמקרא אין כת׳ ושלום אלא ומשפט שלום. בלא וי״ו. והמקרא בתרי עשר בנבואת זכריה. אלה הדברים אשר תעשו (דברי) [דברו] אמת איש אל רעהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם:

ר׳ חנניה בן עקשיא. פי׳ בריש פירקי׳ (למה נהגו) למה נהגו לאומרו:

סדר מקבלי התורה ולומדיה:

שכחתי לעיל בריש פירקי:

משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקינים. א)וזקינים לעתניאל. ועתניאל לאהוד. לשמגר. ב)לדבורה וברק. לגדעון. לאבימלך. לתולע. ג)ליאיר הגלעדי. לפנחס. ליפתח. לאבצן. לאלון. לעבדון. למנוח. לשמשון. לאלקנה. לעלי. ד)לשמואל. לנד. לשמעיה. (לעידן) [לעידו]. לאחיה השילוני. לאליהו. לאלישע. למיכיהו. לעובדייהו. ה)ליונה. לאליעזר. להוידע. ו)לזכריה בנו. להושע. לעמוס. לשעיהו. למיכה המורשתי. ז)ליואל. לחבקוק. לצפניה. לירמיה. ליחזקאל. לחולדה. לחני. ח)לזכריה. לעזריה. ועזריה לכנסת הגדולה. ומי הם זרובבל. ישוע. נחמיה. ומרדכי בלשן. מספר. בגוי. רחום. בענה. וכנסת הגדולה לשמעון הצדיק. ושמעון הצדיק לאנטיגנוס. ליוסף בן יועזר. ליוסף בן יוחנן. ט)לר׳ יהושע בן פרחיה. לניתאי הארבלי. ממדינת ארבל. י)לשמעון בן שטח. ליהודה בן טבאי. לשמעיה ואבטליון. להילל הזקן שעלה ממדינת בבל בראשונה. והוא היה אב ב״ד. ומן הילל נקראו נשיאים. כ)והילל מסר לרבן שמעון בן גמליאל הזקן. לשמעון בנו.

ז) אמת ומשפט שלום וגו׳ (זכריה ח׳) וכתוב בפירש״י במשנה טברייניות אין שם פסוק. אולם בירושלמי מגילה פ״ג ה״ו איתא תמן תנינן רשב״ג אומר על שלשה דברים העולם עומד (הוא בנוסח המשנה שלפנינו לא כנוסח נ״א העולם קיים) על הדין ועל האמת ועל השלום. ושלשתן דבר אחד הם. נעשה הדין נעשה אמת נעשה שלום. א״ר מנא ושלשתן בפסוק אחד אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. ועיין בתויו״ט שם. ותימה כי לא הע״ר מהירושלמי.

סדר מקבלי התורה ולומדיה. כבר ידוע ומפורסם שהיה ביד גדולי הראשונים ספר סדר מקבלי התורה ולומדיה. ונכלל בו ג״כ סדר תנאים ואמורים. הובא בכמה מקומות בתוס׳ עיי׳ שבועות מ״א ע״א ד״ה ולמר בר רב אשי וכו׳ וכן בסנהדרין כ״ט ע״ב ד״ה ולמר בר רב אשי וכו׳ וכן בע״ז ל״ה ע״א ד״ה חדא קתני וכו׳ ותוס׳ חולין ע״ו ע״ב ד״ה מר בר רב אשי וכו׳ וכבר הזכירם הגאון רחיד״א בראש ספרו ועד לחכמים ח״ש. ושם הביא שמצא כתב יד כתוב על קלף ישן נושן סדר תנאים ואמוראים. והוא חילק כל ענין וענין לבד. ובכלל המה תשעים סעיפים. ושד״ל הביא גם הוא בכ״ח ח״ד שמצא אצל החכם ר׳ יוסף אלמנצי ספר כ״י ובו סדר תו״א כראשו לסופו. ומעתיק גם השינוים ממח״ו אשר היה לפניו. ומכ״י רחיד״א. — ונמצא בקצת ספרי הקדמונים עוד דברים קצרים מענין סדר תו״א אשר הנראה כי נעתקו מספר תנאים ואמוראים. כמו בה״ג הלכות קצובות דבני מערבא ומתחיל סתם ומחלוקת וכו׳ ובספר הכריתות מר״ש מקינון ימות עולם שער א׳ ב׳ ג׳. וכן בספר הקנה נמצא מסדר מקבלי התורה ומעט מסדר תו״א. וכן בספר יסוד עולם מאמר רביעי פרק י״ח. וכן ביוחסין השלם הנדפס בלונדון שנת תרכ״ז. ובאגרת רב שרירא גאון. וכן ראיתי במחברת המכונה חמדה גנוזה נדפס מאמר על סדר הדורות ממקבלי התורה לר׳ סעדיה בכהר״ר מימון אבן דאנאן מכ״י הנמצא באקספרד ומתחיל אדם שת אנוש וכו׳. והכ״י ממח״ו אשר לפני דומה בכלל להכ״י אשר היה לפני שד״ל רק מעט שינוים קטנים. ואעיר עליהם וגם על השינוים אשר מצאתי בספרים אשר זכרתי. למלאות רצון הנבונים החפצים להתחקות על שרשי גירסות הנכונות.

א) **וזקנים** לעתניאל וכו׳ ובספר הקנה וזקנים לנביאים הם אלדד ומידד. ואלדד ומידד לעתניאל. ב) לדבורה וברק וכו׳ שם לדבורה ודבורה לברק. ג) ליאיר הגלעדי לפנחס ליפתח לאבצן וכו׳ ושם ויאיר ליפתח ויפתח לאלון ואלון לעבדון. ד) לשמואל לגד. שם ושמואל לנתן. ונתן לגד. לאחיה השילוני לאליהו. שם לאחיה. ואחיה ליהוא ויהוא לאליהו. ה) ליונה לאליעזר וכו׳ שם ויונה לאליועני ואליועני לזכריה. ו) ליואל לחבקוק. שם ויואל לנחום. ונחום לחבקוק. ז) לזכריה בנו וכו׳ ושם לזכריה וזכריה להושע. ח) לזכריה לעזריה וכו׳ ושם לזכריה. וזכריה למלאכי וממלאכי ואילך היו משתמשין בבת קול אבל קודם לכן בכל אלו שהזכרנו היו משתמשין ברוח הקודש עד מלאכי. ט) לר׳ יהושע בן פרחיה לניתאי וכו׳ כצ״ל שם ליתא לר׳ יהושע וכו׳ רק ליהושע וכו׳ וכן לא היה תיבת לר׳ במ״ו שהיה לפני שד״ל. י) לשמעון בן שטח. ליהודה בן טבאי. ושם ואחריהם יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח. וכן הנכון דכן הקדים גם במשנה פ״א משנה ח׳ יהודה לשמעון. כ) והלל מסר לרבן שמעון בן גמליאל הזקן. לשמעון בנו וכו׳ בסתנו״א שהיה

לר׳ יהודה הנשיא, הוא רבינו הקדוש, לר״ג, לר׳ יודן אחי ר׳ חנניה, הנולד באוסיא, לר״ג היושב באושא, ומושבו בית שערים, לר׳ יודי בציפורי, לר״ג בטברייא, ל)לר׳ יהוד׳ הנשיא גדול הדור, מ)לר״ג, נ)לר׳ הילל: ואילו הן נשיאי ישראל, ס)הילל הזקן, ושמעון בנו, ורבן שמעון שנהרג עם ר׳ ישמעאל בן אלישע, הללו בבית שני. ע)ובשנת ש״ע למניין שטרות שחרב הבית, יהי רצון שיבנה במהרה בימינו: ורבותינו כך כוללין אותם. הילל ושמעון אב גמליאל הזקן ושמעון של זקנים, ונמליאל דיבנה, פ)ויהודה אב שמעון, ובן ר״ג. צ)ויהודה בנו מת, א״ר ירמיה בנו של ר׳ זעירא בן ט׳ אבות לו נשיאים. ק)ואחר כך ר״ג, ורבן יהודה ורבן גמליאל, ור׳ הילל, ר)ותינוקות שמתו, ובאותו זמן נוהג נשיאות ר״ג, ורבן שמעון בן גמליאל, ור׳ יהודה הנשיא, בנו של רבן שמעון בן גמליאל, ש)בנו של רבי יהודה הנשיא, ורבן גמליאל ור׳ יהודה נשיאה ור״ג בתראה: ת)בשנת (תק״ו) [תק״ל] שנים בימי רבינו הקדוש ירד רב לבבל והורה איסור והיתר בנהרדעא, ומצא את ר׳ אבא מנהיג שררות בבבל, וכן זמן שהיה קיים לא היה נוהג רב שרות, ונפטר ר׳ אבא, א)ורב ושמואל ורב הונא קמא היו מנהיגים בנהרדעא, ב)וניהג רב שררות בנהרדעא כ״ה שנים, ג)ונפטר בשנת תקנ״ה למניין שטרות, ד)וניהג אחריו שמואל שררות י׳ שנים, ונפטר בשנת תקס״ה, והיתה מדינה נהרדעא בישובה בימי יהויכין, עד שנאסף שמואל ה)ובא פפא בן נצר פולמוסא והחריב אותה בשנת

לפני שד״ל איתא והלל מסר לשמעון בנו, לגמליאל הזקן לשמעון בנו וכן הוא לנכון, וחשיב כסדר כמו שסדרו חז״ל שבת ט״ו ע״א, וכן הוא בקנה ואחריהם (אחר הלל ושמאי) ר״ש. ואחריו ר״ג ואחריו ר״ש בנו, ואחריו ר׳ ור׳ נתן וכו׳ (ומדלג ג״כ ר״ג דיבנה ור״ש בנו) ועיין בספר יס״ע מאמר רביעי פי״ח ר׳ יוחנן בן זכאי ור׳ שמעון בנו של הלל קבלו מהלל ושמאי וכו׳ ר״ג הזקן מר״ש אביו ומריב״ז, ור״ש בנו קיבל ממנו, ר״ג בנו (הוא ר״ג דיבנה) קבל ממנו, ר״ש בנו קבל ממנו, ור׳ יהודה הנשיא הנקרא רבינו הקדוש קבל מר׳ שמעון אביו וכו׳. ל) לר׳ יהודה הנשיא גדול הדור (הוא ר׳ יהודה נשיאה). מ) לר״ג (הוא מיותר). נ) לר׳ הלל (הוא מתקן העיבור והוא עשירי להלל הזקן) ואלו הן נשיאי ישראל. ס) הלל הזקן ושמעון בנו, גמליאל בנו, ושמעון שנהרג וכו׳ כצ״ל. ע) ובשנת ש״פ למנין שטרות חרב הבית כצ״ל. פ) ויהודה אב שמעון צ״ל ושמעון אב יהודה (והוא ר״ש בן גמליאל אביו של ר׳ יהודה הנשיא) ובן ר״ג. צ) ויהודה בנו מת. א״ר ירמיה בנו של ר׳ זעירא בן ט׳ אבות לו נשיאים, הדברים תמוהים וסתומים ואין להם ביאור, וכבר טרח בזה הגאון ר״פ בכ״ת ח״ד מכתב כ״ד לפרש תיבות דר׳ זעירא וסובר שהוא כינוי לר׳ יהודה נשיאה נכד רבינו הקדוש, ועל מלת מת כתב לא ידענו ענינה ואולי היה מוסב על התינוקות ע״ש. ולי נראה דקאי מאמר א״ר ירמיה בנו של ר׳ זעירא על ראש המאמר ויהודה בנו מת ר״ל כאשר מת יהודה בנו של ר״ג אמר עליו בהספדו בן ט׳ אבות נשיאים לו, כי היה ר׳ יהודה נשיאה דור תשיעי להלל הזקן, והמאמר היה כתוב לפני הראשונים ז״ל באיזה מדרש או אגדה, ואנחנו לא ידענו מקומו. והובא דרך אגב הכא. ק) ואח״כ ר״ג ורבן יהודה (ורבן גמליאל מיותר) ור׳ הילל. עתה חוזר למעלה מה שחשב ושמעון אב יהודה ובן ר״ג ואח״כ ר״ג וכו׳. ר) ותינוקות שמתו, ובאותו זמן נוהג נשיאות וכו׳ הא נמי נקט דרך אגב הכא, ומספר מיתת התינוקות שהיו בזמן ר״ג דיבנה. ורשב״ג, ור׳ יהודה הנשיא. כאילו הוא דבר ידוע ומפורסם, ואולי גם זה מסופר באיזה אגדה אשר לא ידענו מקומו, ועיין במכתב מר״פ הנ״ל. ש) בנו של ר׳ יהודה הנשיא וכו׳. עתה חוזר למה שסיים לעיל ור׳ הילל, ומפרש שר׳ הילל (הוא ר׳ הלל השני) הוא בנו של רבי יהודה הנשיא, ור״ג, ור׳ יהודה נשיאה, ור״ג בתראה. ועיין לעיל מה שהבאתי בשם ספר היוחסין אות ג׳ מהאמוראים. ת) בשנת תק״ל שנים בימי רבינו הקדוש ירד רב לבבל וכו׳ כן הוא הנכון בהפסק נקודה אחר תיבת בתראה, ומתחיל מאמר אחר „בשנת תק״ל שנים וכו׳״ וכן הוא באגרת רב שרירא ובימי רבי ירד רב לבבל בשנת תק״ל למלכות יון וכו׳ ובספר כריתות שער ב׳ דורות האמוראים בשנת תק״ל לפרט שטרות בימי רבינו הקדוש ירד רב לבבל והורה וכו׳. א) ורב ושמואל ורב הונא קמא וכו׳ כן הוא הנכון וכן הוא בכריתות שם, ולא כמו שהובא בהעתק שד״ל ורב שמואל ורב הונא וכו׳. ב) וניהג רב שררות בנהרדעא כ״ה שנים, וכן הוא בכריתות שם. ובסדר תו״א לשד״ל כ״ח שנים. ג) ונפטר בשנת תקנ״ה למנין שטרות, וכן הוא בסה״ד, וברב שרירא איתא בשנת תקנ״ח, וכן בכריתות שם, ובסדר תו״א לשד״ל תקס״ה. ד) וניהג אחריו שמואל שררות י׳ שנים ונפטר בשנת תקס״ה, ובכריתות שם שמואל נהג אחריו שררה ו׳ שנים ונפטר בשנת תקס״ד. וברב שרירא ונהג שמואל אחריו לבדו שבע שנים וכו ומת שמואל בשנת תקס״ד. וביוחסין איתא והאריך ימים אחר רב ששה שנים, ועיין בסה״ד. ה) ובא פפא בן נצר פולמוסא והחריב אותה בשנת תק״ע. וכן הוא באגרת רב שרירא ובשנת תק״ע בא פפא בר נצר והחריב לנהרדעא, ובכריתות איתא ובא פפוס בן פולמוס והחריב את הבית בשנת תקפ״ט, והסה״ד הביא בשם כריתות והחריב בית מדרשו

תק״ע. ו)ובאותו הזמן היה ר׳ יוחנן בארץ ישראל והיה מנהיג שררה ונאסף בשנת תק״ץ. ז)ונאסף ריש לקיש קודם ר׳ יוחנן שנה אחת. ואחר כך רב הונא ורב חסדא ועשו שתי ישיבות. ח)והלך רב חסדא למחסיא ועשו אותו ראש ישיבה. וזכה אותו ד׳ שנה. ומתיבתא דרב הונא בנהרדעא. ונאסף רב הונא בשנת תר״ח. ט)ורב חסדא בשנת תר״ב ואחריו רב נחמן בר יעקב בשנת תרל״א. ואחריו רבה בר רב הונא. ונאסף בשנת תרל״ג. י)ואחריו רבה בר נחמני בשנת תרמ״ה. ואחריו כ)רבה בר יוסף בשנת תרמ״ז. ל)ואחריו אביי בשנת תרמ״ח. מ)ואחריו רבה בריה דרב יוסף בר חמא בשנת תרס״ג. נ)ובו ביום (נהרג) [נהרגו] בניו של רב פפא. ס) ואחריו רב נחמן בר יצחק בשנת תרס״ז. ע)ואחריו רב פפא בשנת תרפ״ז. ואחריו רב זביד בשנת תרצ״ז. ואחריו רב דימי מנהרדעא בשנת תרצ״ט. פ)ואחריו רב כהנא בשנת ברק״ת. צ)ואחריו מר זוטרא בשנת (תשב״ו) [תשכו]. ובו ביום היתה זועה גדולה בעולם ונזדעזעה הארץ. ואחריו רב אחא בריה דרבא בשנת תש״ל. ובו ביום בלע התליאת הירח ונראו כוכבים ביום. ואחריו רבינא בשנת תשל״ג. ק)ואחריו רב אשי בשנת תשל״ה. ר)ובשנת תשמ״ב נאסף רב יימר ונראה עמוד אש ברקיע ש)ועמד יום. ת) בשנת תשנ״ג נאסף רב הונא ראש גולה. בשנת תשס״ב נאסף רב אידי בר אבא. בשנת תשס״ו נאסף רב נחמן בריה דרב הונא. א)ונזר ארנזור מלך פרסיים על אבותינו לחלל שבתות. בשנת תשע״ט נאסף רבה בריה דרב אשי. ב)בשנת תשפ״ב נאסף רב חמא בריה דרבא. ג)ונהרג הונא בר מר זוטרא ראש גולה. ונמסרו יהודים למלכות. ד)בשנת תשפ״ח הרסו בתי מדרשות. וגזרו על היהודים להיות בדין פרסיים ונאסף רבה תוספאה. ה)בשנת תשצ״ג עוד נדדה הארץ ונהרג פירח מלך פרסיים. ו)בשנת תתי״א נאסף רבינא סוף הוראה ונסתם. ז)ואתו רבנן סבוראי. ואלה שמותם ח)רב אחאי מבר חתים. רב גברא מארגוזתא. רב אחא בר

הגדול ע״ש. ו) ובאותו זמן היה ר׳ יוחנן וכו׳ ונאסף בשנת תק״ץ. וכן באגרת רב שרירא ובשנת תק״ץ מת ר׳ יוחנן, ובכריתות שם גרס ובאותו זמן ר׳ חנינא מנהיג שררה ונאסף בשנת תק״ץ. ז) ונאסף ריש לקיש קודם ר׳ יוחנן שנה אחת, וכן הוא בכריתות שם ועיין בסדה״ד. ח) והלך רב חסדא למחסיא וכו׳ וכן הוא בכריתות שם ובסדר תו״א לשד״ל והלך רב חסדא למחוזא. ט) ורב חסדא בשנת תר״ב ובכריתות בשנת תרי״ב. י) ואחריו רבה בר נחמני בשנת תרמ״ה, ובכריתות ואחריו רב יוסף תרמ״ב. כ) ואחריו רבה בר יוסף בשנת תרמ״ז, ובסדר תו״א לשד״ל ואחריו רב יוסף בר חמא בשנת תרמ״ד. ל) ואחריו אביי בשנת תרמ״ח, ושם ואחריו אביי בשנת תרמ״ז. ובכריתות ואחריו אביי בשנת תר״ס. ובאגרת רב שרירא ואחריו מלך אביי שתים עשרה שנה ומת בשנת תרמ״ט. מ) ואחריו רבא בריה דרב יוסף בר חמא בשנת תרס״ג כצ״ל והוא רבא סתם המוזכר בש״ס עיין ב״מ ס״ד ע״ב, ובאגרת רב שרירא וכל שני מלכות רבא היו ארבע עשרה שנה וימת בשנת תרס״ג, ועיין בסה״ד. נ) ובו ביום נהרגו בניו של רב פפא עיין סדה״ד ח״ש שהביא בשם ספר היוחסין ובו ביום נהרגו ד׳ בניו של רב פפא, וביוחסין שלפני ליתא לתיבת ד׳. ס) ואחריו רב נחמן בר יצחק בשנת תרס״ז, וסדר תו״א לשד״ל תרס״ד, ובכריתות שם תרס״ז. ע) ואחריו רב פפא בשנת תרפ״ז, ובשד״ל בשנת תרס״ג, ובכריתות בשנת תרע״ז. פ) ואחריו רב כהנא בשנת ברק״ת, ובשד״ל בשנת תשכ״ב, ובכריתות אחר רב דימי מנהרדעא וכו׳ ואחריו רב הונא בריה דרב יהושע בשנת תשכ״ב. צ) ואחריו מר זוטרא בשנת תשכ״ו כצ״ל ובשד״ל תשכ״ד, ובכריתות תשכ״ח. ק) ואחריו רב אשי בשנת תשל״ה, ובשד״ל תשל״ח, ובכריתות בשנת תשל״ד. ר) ובשנת תשמ״ב נאסף רב יימר וכו׳ ובכריתות ובשנת תשמ״ד נאסף רב יימר. ש) ועמד יום, ובשד״ל ועמד ל׳ יום. ת) בשנת תשנ״ג נאסף רב הונא ראש גולה, ועיין סה״ד אות ה׳, וסתו״א לשד״ל נאסף רב ריש גלה, בשנת תשס״ב נאסף רב אידי בר אבא, ובשד״ל בר אבין, ובכריתות בשנת תשס״ב נאסף רב דימי בר אבא. בשנת תשס״ו נאסף רב נחמן בריה דרב הונא, ובשד״ל בשנת תשס״ד. א) וגזר ארגזור מלך פרסיים וכו׳ ועיין כתובות ס״א ע״א הוו קא יתבי אפיתחא דבי אזגור מלכא, ועיין רש״י ושם אדגזר, ובאגרת רב שרירא יזדגרד. בשנת תשע״ט נאסף רבה בריה דרב אשי. ב) בשנת תשפ״ב נאסף רב חמא בריה דרבא, ושם בשנת תשע״ם נאסף רב סמא בריה דרבא. ג) ונהרג הונא בר מר זוטרא וכו׳ ושם ונהרג בר מר זוטרא וכו׳. ד) בשנת תשפ״ח הרסו בתי מדרשות ושם תשע״ח הרסו וכו׳. ה) בשנת תשצ״ג עוד נדדה הארץ ונהרג פירח וכו׳ שם בשנת תשצ״ג נדדה הארץ למלך פרסיים פרח. ו) בשנת תתי״א נאסף רבינא ונחתם התלמוד כצ״ל וכן הוא בכריתות שם, ובאגרת רב שרירא ז״ל וברביעי בשבת שהוא י״ג בכסלו תתי״א מת רבנא אבינא בריה דרב הונא דהוא רבינא והוא סוף הוראה, עיין ב״מ פ״ו ע״א, ועיין ברש״י שם. ז) ואתו רבנן סבוראי וכו׳ עיין באגרת רב שרירא שם ואחרי כן אע״פ שלא היה הוראה היו מפרשי פירושים וסברות הקרובות להוראה והם נקראו רבנן סבוראי וכו׳. ח) ואלה שמותם וכו׳. רב אחאי מבר חתים, ובאגרת רב שרירא מוסיף דאמרינן בגיטין פירש וצקלג וכו׳

נהילאי, רבנא סמא בר רבנא יהודה, ר' שמואל מפומבדיתא רבינא בר אומצוא, רב אחדבוי בר קטינא, ומר זוטרא בני רב חנא, ט)ובימיהם יצא מחומש בשנת תתכ"ה, ומברייתו של עולם יש היום אלף ותרמ"ז, ולמניין יוונים אלף וקצ"ה, שנת קצ"ב (לרבות) [לחרבות] הבית בשנייה, שלמו ד' אלפים, י)ותנו תנאים קודם לחרבות הבית קי"ע שנה:

והרי לך סדר חכמי שבכל דור ודור:

תחילת חכמים היה שמעון הצדיק שהיה בישיבת כנסת הגדולה והוא ריב"ן תורה בישר', ואחריו אנטיגנוס, יוסף בן יועזר, יוסף בן יוחנן, ואחריהן יהושע בן פרחיה, ניתאי הארבלי, ואחריהן יהודה בן טבאי, ושמעון בן שטח, ואחריהן שמעיה ואבטליון, ואחריהן הילל ושמאי, ל)והילל הוא (עולה) [עלה] מבבל בראשונה והוא מבי נשיאה, ואחריו רבן שמעון, ר"ג בנו, ואחריו רבן שמעון, ואחריו ר' ור' נתן: הרי אילו כולן תנאים הם: מימות משה ועד הילל מ)היו שש מאות סידרי משנה, כמו שנתן הק' למשה בסיני, נ)ומן הילל ואילך העולם, וחלשה כבודה של תורה, ולא תיקנו הילל ושמאי אלא שש סדרים, והן אנשי משנה מהילל ועד ר' נתן ור', והן הן סוף משנה, ס)רב רבא התחיל בהוראה, ע)מרב הונא ועד רב אשי ורבינא ד' שנה היו, והן היו סוף הוראה, ואחריהן רבנן סבוראי שבזכותן נמתחו שמים ונרקעה הארץ, פ)עד רב נוזא ורב הונא. שהיו סוף סבוראי. לא הוסיפו ולא הפליגו מדעתן כלום אלא תיקנו פרקים שבכל תנויי כסדרן:

והרי לך סדר תנאים:

שמאי והלל היו בבית. בסנהדרין. ורבן יוחנן בן זכאי קיבל מהם. והיו בחורבן הבית. ולאחר חורבן הבית צ)קבע ישיבה לתורה ביבנה מ' שנה. ק)ור' (אלעזר)

וכונתו להא דאיתא שם ד' ע"א רב גביה מבי ארגיזא וכו' וליתא שם רב אחאי מבי חתים, ועל בי חתים פירש שם עיר בסביבות נהרדעא. ובקנה איתא רב אחא: מן בני חתים ע"ש, ועיין בתוספות כתובות ב' ע"ב ד"ה פשיט וכו', ותוס' זבחים ק"ב ע"ב ד"ה פריך וכו' ועיין בהקדמות להגאון מהרי"ב לספר השאילתות, ושה"ג מערכת גדולים אות א', ובספר הישר לר"ת סימן תרי"ח ורב אחאי שהיה ראש לגאונים שבדור כמו כן בפרשת אחרי מות אע"פ וכו'. ובכריתות רב אחא מבי חתים, רב גביהא מארגיזא, רב אחא בר נהילאי, רבנא סמא בר רבנא יהודה, ורב ושמואל מפומבדיתא, רבינא בר ארמינא, רב אחדבוי בר קטינא, מר זוטרא בר חיננא, ובימיהם יצא שגעון לעולם וכו' היא אמונת מחמט ועיין בספר הקנה דף פ"א ע"ב וחשיב שם רק שבעה ע"ש שמותם, ועיין בסה"ד אחר שהעתיק דברי הכריתות הנ"ל כתב וצ"ע כי לא הבנתי, כי לא מצאתי זכרם. ט) ובימיהם יצא מחמוט בשנת תתקכ"ח כצ"ל. י) שנת קע"ב לחרבות כצ"ל. כ) ותנו תנאים קודם לחרבות הבית קצ"ו שנה כצ"ל וכן הוא במח"ו שהיה לפני שד"ל. ל) והלל הוא עלה מבבל וכו' כצ"ל. מ) היו שש מאות סדרי משנה וכו' עיין חגיגה י"ד ע"א פליגא בה רב פפא ורבנן חד אמר שש מאות וכו' וחד אמר שבעה מאות וכו' ועיין ע"ז י"ד ע"ב, ועיין בשערי תשובה סי' כ' תשובה לרבינו האיי גאון דע מימות משה רבינו עד הלל הזקן היו שש מאות סדרי משנה כמו שנתנם הקב"ה למשה בסיני, ומן הלל ואילך נתמעט ונתמסכן העולם וחלשה כבודה של תורה ולא תקנו מהלל ושמאי אלא ששה סדרים בלבד וכו', ושם בסי' קפ"ז וז"ל כדאשכחן לחד מן הגאונים בתר דנח נפשיה אשכחן ביה זכור גברא ההוא לטב כל הוייא דרבנן קדמאי דא עם דא ושיש סדרי משנה דאתגניז מיומי דהלל ושמאי וכמה ענינים דלית לון שיעורא כו'. נ) ומן הלל ואילך העולם, חסרון הניכר יש כאן, וכל הרואה בתשובה הראשונה יראה כי לשון המחבר ולשון התשובה שוין בלשונם, וכן צ"ל ומן הלל ואילך נתמעט ונתמסכן העולם וכו' ושד"ל לא הרגיש בזה ע"ש. ס) רב רבא הוא התחיל וכו' בסדר תנ"א של שד"ל רבה הוא התחיל וכו'. ע) מרב הונא ועד רב אשי ורבינא ד' שנה היו, ושם מרבה ועד רב אשי מאתים וארבע שנה היו. פ) עד רב גוזא ורב הונא, ושם עד רב גידא ורב סמונא, ובכריתות שער ב' אות ה'. ואחריהם רב גדא ורב סימונא סוף סברא. ובכריתות שער ג' אות כ"ד רב גדא ורב סמא והוא הוא, וכן הוא בסתר"א לחיד"א אות צ', ותמות הגהתו שם ועיין ביסוד עולם מאמר פי"ח. צ) קבע ישיבה

[אליעזר] ור׳ (יהודה) [יהושע] ור״ג קיבלו מרבן יוחנן בן זכאי. ורבי טרפון ור׳ עקיבא, ור׳ ישמעאל קיבלו מר׳ אליעזר ור׳ יהושע ור׳ מאיר ור׳ יהודה ור׳ יוסי ורבי נחמיה ור׳ אלעזר בן שמוע קיבלו מר׳ טרפון. ור׳ עקיבא ור׳ שמעון, ור׳ נתן קיבלו מר׳ מאיר וחביריו. ור׳ חייא. ור׳ שמעון בר׳. ובר קפרא ור׳ חנניא קיבלו מר׳:

הרי לך סוף תנאים:

תחילת אמוראים. רב ושמואל בבבל. ור׳ יוחנן וריש לקיש בארץ ישר׳. תלמידי דרב ושמואל. רב הונא ורב כהנא ורב אסי ורב יהודה ורב נחמן למטה מהן. רב חסדא ורב ששת למטה מהן. רבה ור׳ יוסף למטה מהן. אביי ורבא למטה מהן. רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע למטה מהן. רב אשי ורבינא סוף הוראה: ותלמידי דר׳ יוחנן. ריש לקיש ור׳ יהושע בן לוי ור׳ אלעזר. ולמטה מהן עולא ור׳ אבא. ולמטה מהן ר׳ אמי ור׳ אסי. ואחריהן רב זנא ורב סמונא ג)סוף חברא. ור׳ יונתן סוף מעשה: מיכן אתה למד בתנאין ואמוראין. הי רבה והי תלמודא. והי בר זוגיה. אינך דהון תלמידייהו בתרייהו לא קחשיב להו: ג)כל סתם משנה כר׳ מאיר היא. ד)כל סתם ברייתא ר׳ נחמיה. ה)סתם סיפרא ר׳ יהודה בר׳ אלעאי, ו)סתם סיפרי

ביבנה מ׳ שנה ר״ה ל״א ע״ב. וסנהדרין מ״א ע״א. ובספרי סוף פ׳ וזאת הברכה. ומדרש בר״ר סוף פ׳ ויחי. ועיין תוס׳ שבת נ״ד ע״ב ד״ה הוה מעשר וכו׳ ובספר גור אריה ממהר״ל מפראג שם. ס) ור׳ אליעזר ור׳ יהושע ורבן גמליאל וכו׳ כצ״ל. ועיין סדר הקבלה בבריתות שער א׳ דורות התנאים, ובסתו״א שהיה לפני שד״ל. ג) סוף חברא צ״ל סוף סברא, וכן הוא בבריתות סוף סברא, וכן הגיה שד״ל. ג) כל סתם משנה כר׳ מאיר היא. עיין ערוך ערך סתם. וגיטין ד׳ ע״א מהדרינן אדר״ם דסתם מתניתין ר״מ וכו׳, ועירובין צ״ו ע״ב. ושם צ״ה ע״ב. וסנהדרין פ״ו ע״א. ועיין בהקדמות הרמב״ם לפירוש המשנה פ״ו אבל סתם משנה הוא מה שהסכים עליו דעת רבים והשתוה עיונם בו ולא נפלה בו מחלוקות או שקיבלוהו רבים מפי רבים עד משה כפי אשר חלקנו בפתיחת דברינו והמקבל הקרוב שנתיחס אליו המאמר הוא ר״מ וזה ענין שאמרו סתם משנה ר״מ. ולפי דעת הרמב״ם הנ״ל יתבאר מה שאמרו בשבת מ״ו ע״א, ושם פ״א ע״ב, קי״ב ע״א, עירובין צ״ב ע״א וכן בכמה מקומות בש״ס הלכה כסתם משנה, וטעמא בעי למה נפסק כסתמא הלא היא דעת יחיד, אך לפירש הרמב״ם ניחא. דאין פירש סתם משנה ר״מ שהוא אמרה, רק שנתיחס אליו המשנה ששמעה מפי רבים, והוא היה המקבל הקרוב, ועיין באגרת רב שרירא שהאריך בענין זה, ועל דרך זה בארנו מה דאיתא בירושלמי יבמות פ״ד הי״א אמר ר׳ יוחנן כל מקום ששנה סתם משניות דרבנן עד שיפרש לו רובו (ר״ל רבו) ר״ש בן לקיש אומר כל סתם משניות דר׳ מאיר עד שיפרש לו רובו א״ר זעירא קומי ר׳ יוסי לא דר׳ שמעון בן לקיש פליג אלא דו חמי רוב סתם משניות דר׳ מאיר עכ״ל ועיין בק״ע ובפ״מ, וקשה לומר דהירושלמי פליג בזה על הגמרא שלנו וסבר דלר׳ יוחנן סתם משנה הוא דרבנן, ור״ש בן לקיש הוא דסבר דסתם משנה ר״מ, ונראה לפרש דהכוונה לפי פירש הרמב״ם הנ״ל דר׳ זעירא הכי קאמר לא דר״ש בן לקיש פליג על עיקר הלכה וס״ל דאין הלכה כסתם משנה, אלא באשר חמי דרוב סתם משניות דר׳ מאיר והוא המקבל האחרון שנתיחס אליו המאמר, קאמר הכי, אך לענין הלכה ס״ל נמי כר׳ יוחנן דהלכה כסתם משנה, ועיין בתוס׳ מ״ק ב׳ ע״א ד״ה מאן תנא וכו׳ וביד מלאכי סי׳ תנ״ו מה שהקשה על דברי התוס׳ מכתובות כ״ט ע״א, וכן משבועות מ״ט ע״ב דאף בסתמא דאתיא כר״מ בעי תלמודא מאן תנא וכו׳ ועיין בש״מ כתובות ריש פרק אלו נערות. ד) כל סתם ברייתא ר׳ נחמיה, בספר תנאים ואמוראים שהביא הגאון ר׳ חיד״א בשה״ג הגירסא כל סתם תוספתא וכו׳, וכן הוא גירסת הערוך ערך סתם, סתם תוספתא ר׳ נחמיה, וכן הוא ג״כ באגרת רב שרירא סתם תוספתא ר׳ נחמיה וכו׳ וברשב״ם ב״ב קכ״ד ע״ב ובבריתות בלשון למודים שער ב׳ אות י״ג, ובמבוא התלמוד לר״ש הנגיד, אכן בס׳ הקנה דף פ״ג הגירסא סתם ברייתא ר׳ נחמיה כמו שהוא כאן, וכן בסתו״א שהובא ביוחסין גריס ג״כ סתם ברייתא ר׳ נחמיה וכו׳, ובספר הקדמון כפתור ופרח פרק חמישי הכי איתא סתם מתניתין ר׳ מאיר, סתם ספרא ר׳ יהודה בר אלעאי, סתם ספרי ר׳ שמעון בן יוחאי, סתם ברייתא ר׳ חייא, וכן ברמב״ם בהקדמה לספר היד ור׳ חייא חיבר התוספתא לבאר עניני המשנה, ולא ראיתי מי שהעיר על חלופי הגירסאות כאן, והנה כדי להשוות הגירסות שלא יהיו סותרות זו את זו, וכדי לבאר גם דעת רש״י בכמה מקומות בענין זה שנביא לקמן, אמרנו לבאר שלשון תוספתא הונח על דבר הנוסף על דבר אחר האמור לפניו, ונקרא תוספתא להיותה הוספה על המשנה, ולשון ברייתא היא הלמוד שנשנה חוץ לבית המדרש בלי שום שייכות לדבר אחר האמור מקודם, והברייתות ששנה ר׳ נחמיה תלמידו של ר״ע (עיין מדרש בר״ר פס״א, ומדרש קהלת פי״א ע״ש) ע״פ ר״ע, שהיה להם איזה שייכות והמשכה להמשנה אספם ר׳ חייא ור׳ אושעיה בתוספתא שסדרו הם (ונקראו בירושלמי קידושין פ״א ה״ג, ובירושלמי ב״ק פ״ד ה״ז אבי המשנה) וניחא שתי הגירסות סתם ברייתא ר׳

ר׳ שמעון בן יוחי וכולהו אליבא דר׳ עקיבא. והן תלמידי ר׳ עקיבא. ז) ולא ראו ר׳ עקיבא. ולא היו עמו בדור אחד. אלא הפלינו על דעתו: ח) אמ׳ בן עזאי כל חכמי

נחמיה היינו אותן הברייתות שהוקבעו אח״כ בתוספתא, וסתם תוספתא ר׳ נחמיה או כגירסת הכו״פ ר״ח, ועפ״ז מדויק הטיב לשון רש״י כתובות ס״ט ע״ב אילפא וכו׳ אמר איכא דאמר לי מילתא דבי ר׳ חייא ור׳ אושעיה ולא פשיטנא ליה ממתניתין וכו׳ ופירש״י ויש בידי לתקן כל הברייתות שסידרו ר״ח ור״א בתוספתא שלהן, היינו הברייתות שכללו ר״ח ור״א בתוספתא הוא מבאר טעמן ונימוקן מן המשנה, ועיין תענית כ״א ע״א ובפרש״י ועיין רש״י ב״מ פ״ה ע״ב מתנייתא דמר (ר״ח) מתניתא וכו׳ ופירש״י תוספתא של אדוני שסידרה לששה סדרים אני שונה תמיד דר׳ חייא סדרה לתוספתא כדאמרינן בעלמא רבי לא שנאה ר׳ חייא מנא ליה (עירובין צ״ב ע״א ע״ש בפירש״י) ואמרינן כל מתניתא דלא מיתנייא בי ר׳ חייא ור׳ אושעיא לא תותבו מינה בי מדרשא (חולין קמ״א ע״ב ועיין בפירש״י), ועיין עירובין י״ט ע״א ובפירש״י ד״ה בדבי וכו׳ ברייתא שנסדרה בבית מדרשו כעין תוספתא שסידר ר׳ חייא ור׳ אושעיא, ועיין רש״י ביצה כ״ט ע״א, ועיין קידושין מ״ט ע״ב תנא אנא עד דתני הילכתא ספרא וספרי ותוספתא וכו׳ ומגילה כ״ח ע״ב, ועיין יומא ע׳ ע״א ר״ע דתוספתא מאי היא דתניא ר״ע אומר וכו׳ ועיין במבוא התלמוד לר״ש הנגיד התוספתא היא שיור המשנה וסימנה תנא וכו׳ וסי׳ הברייתא ת״ר, ותני חדא, ותניא אידך והא דמצינו בכמה מקומות בש״ס דמביא הגמרא לשון ת״ר ונמצא כעין זה בתוספתא שלפנינו עיין בכורות נ״א ע״ב תנינא להא דתנו רבנן נתנו לעשרה כהנים בבת אחת יצא, בזה אחר זה יצא, נטלו והחזירו לו יצא, והוא בתוספתא פ״ו דבכורות (ועיין רש״י ד״ה בזה וכו׳ ובד״ה בבת אחת וכו׳) ועוד בכמה מקומות, הוא מאותן הברייתות שנשנו מקודם בפני עצמן ונכללו אח״כ בתוספתא דר״ח ור״א, ולא כדעת בעל דורי המשנה שכתב על דברי הר״ש הנגיד הנ״ל שהוא מאיזה תלמיד טועה ע״ש, ועיין בבריתות יסוד עולם שער א׳ וז״ל ומה שקראו בתלמוד תוספתא אין זה מה שאנו קורין תוספתא אלא תוספות שהוסיפו לבאר המשנה כמו ותני עלה וכיוצא בזה, וראיה לזה מהא דתנן בירושלמי דהוריות (פ״ג ה״ח) ואגדת קהלת ר׳ אבא אזיל לחד אתר אשכחיה לר׳ לוי דיתיב ודריש איש אשר יתן לו האלהים עושר זה מקרא, ונכסים אלו הלכות, וכבוד זה תוספתא, לעשות מכל אשר יתאוה אלו משניות גדולות כגון משנת ר׳ חייא ור׳ אושעיא ומשנת בר קפרא ולא השליטו האלהים לאכול ממנו זה בעל הגדה לא אוסר ולא מתיר לא מטמא ולא מטהר כי איש נכרי יאכלנו זה בעל התלמוד עכ״ל חזינא דתוספתא ומשנת ר׳ חייא ור׳ אושעיא הוו תרי מילי, ולדברינו הם באמת תרי מילי גינהו אך הכוונה במשניות גדולות לאותן הברייתות שנכללו בתוספתא וכדאמרן, וכן הוא דעת הגאון רחיד״א בשה״ג אות ת׳ וז״ל תוספתא שבידינו היום שהיא נדפסת אצל הרי״ף נ״ל שכוללת ברייתות דר׳ חייא ור׳ אושעיא ותוספתא דר׳ נחמיה, ועיין בקיצור כללי הגמרא, ובפירש״י חולין ל׳ ע״א ד״ה סתימתאה וכו׳ ועיין כתובות ק״א ע״ב זו דברי ר׳ מנחם סתימתאה וכו׳ ובפירש״י שם, ובעירובין ל״ח ע״ב, ובמגילה ב׳ ע״א ושם כ״ו ע״א ובפירש״י שם ואין להאריך כאן יותר. ה) סתם ספרא ר׳ יהודה שבת קל״ז ע״א וסנהדרין פ״ו ע״א וכן בכמה מקומות בש״ס, והרמב״ם בהקדמה לסדר זרעים ורב חבר ברייתא והיא ספרא וספרי וכו׳ וכן כתב בהקדמתו ליד החזקה וז״ל רב חיבר ספרא וספרי לבאר ולהודיע עיקרי המשנה, ונראה שיצא לו להרמב״ם שרב חיבר הספרא מהא דאיתא ברכות י״א ע״ב זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי׳ פרקין בספרא דבי רב וכו׳ ושם י״ח ע״ב איכא דאמרי דתנא ספרא דבי רב ביומא דסיתוא ופירש״י ספרא דבי רב תורת כהנים, ומפרש בספרא דבי רב היינו שרב חיברו, והוא כמו שביאר בענין סתם משנה ר״מ שהבאתי לעיל שהוא היה המקבל האחרון, והכי נמי שר׳ יהודה היה המקבל האחרון ורב חיברו וסדרו כמו שהוא לפנינו, וכן בספר כפתור ופרח פ״ה ורב חבר ספרא וספרי, ועיין יומא מ׳ ע״ב ת״ש ועשהו חטאת הגורל עושהו חטאת ואין השם עושהו חטאת שיכול וכו׳ ושם מ״א ע״ב סתם ספרא מני ר׳ יהודה וכו׳ והברייתא הזאת לא נמצא בתו״כ שלפנינו ונראה שלא היה גם לפני רש״י לכן כתב בד״ה סתם ספרא וכו׳ והא בתו״כ היא דהא קרא בספר ויקרא כתיב ע״ש וראיתי בספר שיח יצחק על יומא שהעיר על זה, ועיין בציונים מהגאון מהרי״ד על תו״כ, ועיין יומא ע״ד ע״א דתנו רבה ורב יוסף בשאר ספרי דבי רב ופירש״י שאר ספרי דלאו תורת כהנים ספר וידבר ואלה הדברים, ועיין ב״ב קכ״ד ע״ב תני רמי בר חמי בשאר ספרי דבי רב ופירש רשב״ם בשאר ספרי דבי רב ספרא דבי רב היינו תורת כהנים ברייתא של ספר ויקרא, שאר סרי דבי רב קרי למדרש של ספר במדבר מוישלחו מן המחנה עד סוף הספר אלה הדברים וכו׳ ומכילתא דהיינו מדרש אלה שמות מהחדש הזה לכם עד סוף הספר כולהו איקרי שאר ספרי דבי רב וכו׳, אך בחולין ס״ו ע״א פירש״י תנא דבי רב קרי לברייתא קמייתא ששנויה בתורת כהנים דמקרי ספרא דבי רב לפי שהיה שגור בבית המדרש בפי כולם וכו׳ ועיין בשה״ג אות ספרא מה שהביא בשם הרב יש״ר בספר מצרף לחכמה, ועיין בהקדמת הגאון מלבי״ם לספרא, ועיין ביד מלאכי סי׳ רנ״ו בתשובה שהשיב לו מוהר״ר יוסף בן סאמון ע״ש. ו) סתם ספרי ר״ש וכו׳ סנהדרין פ״ו ע״א, ועיין יומא ע״ד ע״א ובפירש״י שאר ספרי וכו׳ ועיין לעיל ובספר כריתות לשון למודים שער ב׳ אות י״ג הגירסא סתם ספרי ר׳ ישמעאל ועיין ביד מלאכי סי׳ תק״ג שט״ס הוא וצ״ל ר׳ שמעון. ז) ולא ראו ר׳ עקיבא וכו׳ ובסתו״א לרחיד״א הלשון וכולהו אליבא דר״ע והם היו תלמידי ר״ע ולאחר מותו נחלקו על דעתו, והביא שם רחיד״א לשון ספר הקנה וכולהו תלמידי ר״ע הם, והם איפלוגי אליבא דר״ע ואת ר״ע לא ראו, למה כי לא היו עמו בדורו אלא פליגי בדבריו על דעתו ע״כ לשון ספר הקנה דף פ״ג ע״ב, וכתב על דברי הקנה שהוא תוספות שהוסיפו ואיזה תלמיד כתב כן כי ביבמות ס״ב ע״ב מבואר שהיו תלמידיו ממש וכו׳ ואיזה כותב כתב בספר הקנה בכ״י זה בגליון והדפיסוהו וכו׳ ולשון המח״ו בזה קרוב ללשון הקנה ודוחק גדול הוא לאמר כי בשניהם נתוסף דבר אחד בסגנון אחד ובכוונה אחת וצ״ע. ח) אמר בן עזאי כל חכמי

ישראל לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה. ומנו ר' עקיב' בן יוסף. ט)ור' יהושע בן קרחה הוא בנו של ר' עקיבא הקרח. י)ור"נ שהיה בימי ר' עקיבא בן יוסף הוא אבי אביו של רבינו הקדוש. כ)ורבינו הקדוש בר זוגו של ר' נתן הוא בן בנו של ר"נ: ל)כל אחרים אומרים. הוא ר' מאיר. וכל יש אומ' ר' נתן. מ)וכל ר' יהודה סתם. במשנה. שמפליג עם ר' יוסי ועם ר' מאיר ועם חכמים הוא רבי יהודה בר' אלעאי. נ)כל ר' שמעון סתם הוא ר' שמעון בן יוחי. ס)וכל ר' אלעזר במשנה סתם הוא ר' אלעזר בן שמוע. ע)כל ר' אליעזר במשנה סתם הוא ר' אליעזר בן הורקנוס. פ)כל ר' יהושע במשנה הוא ר' יהושע בר חנינא שהיה בימי קיסר: צ)כל תקנת סתם תקנת עזרא היא. ק)וכל מקום ששנינו בראשונה תיקנו כך וכך ואין שם שם חכם כך הלכה: ר)וכל מקום ששנינו במשנתינו ש)במר"א. אימתי. ת)באמת. הלכה

ישראל וכו' בכורות נ"ח ע"א. ט) ור' יהושע בן קרחה הוא בנו של ר"ע הקרח. כן פירש"י שם והערוך ערך קרח. ועיין תוס' ד"ה חוץ וכו' וברשב"ם פסחים קי"ב ע"א ד"ה ריב"ק הוא בן ר"ע וכו' ובתוס' שם ד"ה צוה וכו' ובן עזאי קראו כן דרך בדיחותא. ועיין תוס' שבת ק"נ ע"א ד"ה וריב"ק היא וכו' ואין נראה לר"ת וכו' ובתוס' ב"ב קי"ג ע"א ד"ה וממו בה וכו' הביאו פירש"י ורשב"ם בשם ר"י ע"ש. ועיין בקנה דף פ"ג ע"ב וז"ל אמר בן עזאי בסוף פרק בתרא דבכורות כל חכמי ישראל הם לפני כקליפת השום חוץ מן הקרח הזה ומנו ר' יהושע בן קרחא הוא בנו של ר"ע הקרח עכ"ל ומתורץ קושיות התוס' הנ"ל ועיין בסדה"ד אות י', ובהגהו' על סתו"א מרחיד"א. י) ור"נ שהיה בימי ר"ע וכו' הוא ר"ג דיבנה, דכך סדרן הלל הזקן, ר' שמעון בנו, ר"ג הזקן, ר"ש, ר"ג דיבנה, ר' שמעון, רבינו הקדוש. כ) ורבינו הקדוש בר זוגו של ר' נתן הוא בן בנו של ר"ג כצ"ל. ל) כל אחרים אומרים וכו' הוריות י"ג ע"ב ע"ש ועיין בספר באר שבע שמחלק דאותן הלכות שאמרו ר"מ ור"נ קודם דאסיקו להם אחרים ויש אומרים קבעום בשמם, וכל אותן הלכות שאמרו אחר דאסיקו להם אחרים ויש אומרים, קבעום בשם אחרים וי"א. ועיין תוס' ברכו' ט' ע"ב ד"ה אחרים וכו' ותוס' סוטה י"ב ע"א ד"ה אחרים וכו', ותוס' ע"ז ס"ד ע"ב ד"ה אחרים וכו' ותוס' ב"ב ט"ו ע"ב ד"ה וי"א וכו' ותוס' ב"ב צ"ג ע"ב ד"ה מאן וכו' ועיין בסה"ד אות מ' ועיין ביד מלאכי סי' תקפ"ד. מ) וכל ר' יהודה סתם במשנה וכו' בסתו"א לרחיד"א איתא כל ר' יהודה סתם במשנה ובריתא שחולק עם ר' מאיר ור' יוסי ור"ש ור' נחמיה ור' אלעזר הוא ר' יהודה ב"ר אלעי (צ"ל אלעאי). ובכריתות ביסות עולם אות י"ט לא חשיב ר' נחמיה, ועיין בהקדמות פירש המשניות להרמב"ם פרק ו' ור' יהודה סתם הנזכר במשנה הוא ר' יהודה ב"ר אלעאי שעליו נאמר בתלמוד מעשה בחסיד אחד, ב"ק פ' ע"א, תמורה ט"ו ע"ב. ועיין ב"ק ק"ג ע"ב וכל היכא דאמרינן מעשה בחסיד אחד וכו'. נ) כל ר' שמעון סתם וכו' עיין ב"מ מ"ח ע"א תוס' ד"ה אמר ר"ש וכו' ורשב"ם ב"ב ק"ב ע"א ד"ה משום וכו' ר' שמעון סתם היינו ר"ש בן יוחי, שבועות ב' ע"ב ר"ש בן יהודה אומר משמו וכו' ופירש"י משמו של ר"ש וסתם ר"ש הוא ר"ש בן יוחאי. ורש"י חולין מ"ט ע"ב ד"ה אודי לי וכו' דר"ש סתמא הוא ר"ש בן יוחאי. ס) וכל ר' אלעזר במשנה סתם וכו' וכן הוא בספר הקנה דף פ"ג ע"ב כל ר' אלעזר במשנה סתם וכו' ובסתו"א לרחיד"א איתא שבמשנה ובריתא וכו' וכן ברש"י שבת י"ט ע"ב ר' אלעזר היא, הוא ר' אלעזר בן שמוע סתם ר' אלעזר של משנה ובריתא, וביבמות ע"ב ע"ב ראיתי לבן פדת וכו' ופירש"י לאו תנא היה ואמורא היה תלמידו של ר' יוחנן והוא ר' אלעזר סתם דמיירי בכל הש"ס בגמרא ור"א סתמא דמשנה ובריתא הוא ר' אלעזר בן שמוע, ועיין כתובות מ' ע"א רש"י ד"ה טובינא דחכימי וכו', ורש"י גיטין ל"א ע"ב ר' אלעזר בן פדת דגמרא, ור"א בן שמוע דמשנה ובריתא. ע) כל ר' אליעזר במשנה סתם וכו' ובסתו"א לרחיד"א במשנה ובריתא סתם וכו' ונקרא בשם זה באבות פ"ב משנה ח', ובהרבה מקומות נקרא בשם ר"א הגדול עיין ברכות ו' ע"א, סוטה י"ג ע"ב ושם מ"ט ע"א, ועיין תוס' ב"ק ט"ז ע"ב ד"ה ר"א וכו' ותוס' סנהדרין ט"ו ע"ב ד"ה ור' יוחנן אמר וכו' דהתם גרס ר' אלעזר משום דמזכירו אחר ר"מ וכו' ועיין תוס' ב"ב קנ"ו ע"א ד"ה ר' אלעזר אומר וכו'. פ) כל ר' יהושע במשנה וכו' שהיה בימי קיסר, ברחיד"א ובברייתא, ובכריתו' ימו"ע שער א' סי' י"ט כל ר' יהושע סתם במשנה ובברייתא הוא ר' יהושע בן חנניא שהיה וכו' וכן הוא ברחיד"א חנניא, ברכות נ"ו ע"א, חולין נ"ט ע"ב, ושם ס' ע"א, שבת קי"ט ע"א א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניא מפני מה תבשיל של שבת וכו', ובחגיגה ה' ע"ב, ובתענית ז' ע"א, וסנהדרין צ' ע"ב, ובבכורות ח' ע"ב. צ) כל תקנות סתם תקנת עזרא היא, וכן הוא בבריתות בימו"ע שער א' אות י"ט כל תקנה סתם היא תקנת עזרא, ובסדה"ד ח"ש ד"ה עזרא וז"ל ותיקן: תקנות ועוד תקנות כי סתם תקנות עזרא תיקן, ולא ידעתי מקום לדברים אלו, עיין ב"ק פ"ב ע"א, ברכות ל"ג ע"א, ושם נ"ד ע"א התקינו ופירש"י עזרא וסיעתו וכו' ושם ס"ג ע"א, תענית כ"ז ע"א, מגילה ל"א ע"א, ב"ב כ"ב ע"א ועיין בתוס' ד"ה קנאת סופרים וכו' ועיין במבוא התלמוד לרצ"ח ד"ה עזרא וכו', ועיין ירושלמי פ"ד דמגילה ה"א, ושם פ"א ה"א ובשירי קרבן שם. ק) וכל מקום ששנינו בראשונה תיקנו וכו' עיין ר"ה כ"ב ע"א בראשונה היו מקבלין וכו' ושם כ"ב ע"ב. ר) וכל מקום ששנינו במשנתינו וכו' היינו לאפוקי ברייתא כדדייק הגמרא ברכות י"ט ע"א במשנתינו קאמרינן והא ברייתא היא. כתובות ק"ט ע"א א"ל רבא לרב נחמן אפילו בברייתא א"ל מי קאמרינן במשנה וכו', ועיין מנחות ל"א ע"ב מי קאמר במשנתינו וכו' ועיין רש"י מי קאמר במשנתינו דמשמע משנה

למשה מסיני. ב) וכל סתם משנה הלכה. ג) מחלוקת ואחר כך סתם הלכה כסתם. ג) סתם ואחר כך מחלוקת אין הלכה כסתם. ד) סתם במשנה ומחלוקת בברייתי׳ הלכה כסתם. ה) מחלוקת במשנה וסתם בברייתא אין הלכה כסתם. ו) לפיכך כל מקום שחולקין חכמים בתוספתי׳ בסיפרא וסיפרי וסתום במתניתא כחד מינייהו הלכה כמאן

ולא ברייתא. ועיין תוס׳ ד״ה מי קאמר וכו׳. ובחולין ע״ה ע״ב אלא כל מקום ששנה ר״ש שזורי במשנתינו ועיין בהגהות מהרי״ב שם ד״ה אין לגרוס וכו׳ ועיין ביד מלאכי סי׳ ש״ב. ט) במה דברים אמורים. עיין תוס׳ עירובין פ״א ע״ב ד״ה ה״ג. ותוס׳ ביצה ט׳ ע״ב ד״ה ולא היא וכו׳ ותוס׳ גיטין ד׳ ע״ב ד״ה אמר וכו׳ ותוס׳ שבועות מ״ח ע״א ד״ה נשבע וכו׳ ועיין ביד מלאכי אות ש״א. ובשער המלך תיו״ט פ״ה ה״ד. ובספר באר יעקב בכללות הסוגיות כלל ל״ט ע״ש. ח) באמת וכו׳ עיין שבת צ״ב ע״ב. וב״מ ס׳ ע״א עדה אמרה כל באמת אמרו הלכה היא ועיין פירש״י וריטב״א וש״מ שם בשם רבינו יהונתן דהואיל שבאמת נשבע שכן הוא להודיענו בא שהלכה כמותו ואין לגמגם בדבר. מדבריהם נראה דכל באמת אמרו לאו הל״מ הוא אלא שכן הלכה. וכן מוכח מהא דשבת י״א ע״א באמת אמרו החזן רואה וכו׳ וכן פי׳ הרב בפ״ב משנה א׳ דתרומות כל היכא דתנינן באמת אמרו כאילו הוא הל״מ אבל לאו דוקא הל״מ שהרי בפרק דשבת שנינו באמת אמרו החזן רואה היכן התינוקות קורין ומדרבנן היא. ועיין מס׳ ידים פ״ד משנה ג׳ בפי׳ הר״ש לאו דווקא דאין זה מן התורה אלא כהלכה למשה מסיני. ובפירוש הרב שם. ועיין בראי״ש ריש ה׳ מקואות וז״ל אומר ר״י שלא מצינו בשום מקום הל״מ בפסול מקוה. ואם ישנו בשום מקום יש לפרשו כמו הל״מ עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית דברייתא דמס׳ חגיגה (ג׳) שאינה אלא כלומר דבר ברור כהלכה למשה מסיני. וכן כל באמת הלכה שאומר בש״ס גבי מילי דרבנן כההיא דפרק קמא דשבת (י״א) לא יקרא לאור הנר באמת אמרו החזן רואה היכן התינוקות קורין ומפרש ר״ת התם כל באמת הלכה. כתוב בירושלמי (עיין ירושלמי שבת פ״א ה״ג) אף על גב דאיסור רואה לאור הנר מדרבנן אלא דבר ברור כהלכה למשה מסיני קאמר. ודברי הרא״ש הנ״ל נעלם מעיני הגהש״ס על הירושלמי הנ״ל ע״ש. ועיין בשו״ת הרשב״ש סימן תקצ״ג. וביד מלאכי סי׳ שכ״ו. ובשו״ת חות יאיר סימן קצ״ב. ב) וכל סתם משנה הלכה. שבת מ״ו ע״א. פ״א ע״ב. קי״ב ע״ב ובכמה מקומות בש״ס ועיין ביצה ב׳ ע״ב תוס׳ ד״ה גבי שבת וכו׳ והוא מימרא דר׳ יוחנן. ולאו ד״ה הוא דאיכא אמוראי אחרינא דפליגי ולית להו להאי כללא. עיין גיטין פ״א ע״א אמר רבה בר כר חנא אמר ר׳ יוחנן מחלוקות בשראוה שנבעלה וכו׳ ושם ע״ב ומי אמר ר׳ יוחנן הכי והאמר ר׳ יוחנן הלכה כסתם משנה ואוקימנא למתניתין בשלא ראוה שנבעלה אמוראי נינהו ואליבא דר׳ יוחנן. והיינו דרבה בר בר חנה לית ליה האי כללא דר׳ יוחנן. וס״ל כר׳ יצחק בר יוסף בחולין מ״ג ע״א אמוראי נינהו ואליבא דר׳ יוחנן וכו׳ ופירש״י ור׳ יצחק סבר דלא כייל ר׳ יוחנן למימר הלכה כסתם משנה אלא היכא דס״ל אמר בהדיה הלכה כמשנה זו וכו׳ ע״ש. ועיין בספר דברי אמת להגאון ר׳ יצחק בכר דוד בקונטרס השלישי דמתרץ עפ״ז קושית הרשב״א בשבת ק״נ ע״א לא ישכור אדם פועלים בשבת וכו׳ אמר רבה ב״ב חנה אמר ר׳ יוחנן הלכה כר׳ יהושע בן קרחה וכו׳ והקשה הרשב״א ז״ל דלמה הוצרך רבה בר בר חנה למיפסק הלכה כר׳ יהושע ב״ק הלא כבר אמר הלכה כסתם משנה. ומתרץ דרבה בר בר חנה הוא מהאמוראים דלית להו הך כללא הלכה כסתם משנה. ועיין בבר״י חלק א״ח סי׳ ש״ז וגירסא אחרת היה לפני ברשב״א. וכן הביא שם בשם חידושי הר״ן כ״י בשבת שם הגירסא מתניתין דלא כר׳ יהושע בן קרחה ומישב שם דעת השאלתות בפרשה בראשית ורבינו ירוחם שפסקו כתנא קמא דברייתא ע״ש כי קצרתי. וכל זה היה בהעלם עין מהגאון מהרי״ב בשאילת שלום ומהגאון בעל העמק שאלה ע״ש. ג) מחלוקות ואח״כ סתם הלכה כסתם יבמות מ״ב ע״ב ועיין תוס׳ ד״ה סתם וכו׳ ושם מ״ד ע״א ודילמא קסתים לן תנא כר״ש התימני וכו׳ ועיין בתוס׳ ד״ה ודילמא וכו׳ וב״ק ק״ב ע״א. וביש״ש פ״ד דין ל״א ובנימוקי יוסף שם. ועיין בכתונת פסים על נ״י שם מלשון הנ״י מבואר אף דמחלוקות ואח״כ סתם וכו׳ ועיין ירושלמי יבמות פ״ד הי״א ר׳ מנא בעי קומי ר׳ יודן תמן אמר ר׳ חזקיה ר׳ אבהו בשם ר׳ לעזר כל מקום ששנה רבי מחלוקת וחזר ושנה סתם וכו׳ ועיין ירושלמי סוטה פ״ז ה״א. ג) סתם ואח״כ מחלוקות וכו׳ יבמות מ״ב ע״ב ועיין בתוס׳ ד״ה סתם וכו׳ ובחידושי הרשב״א ובשו״ת הרשב״א סי׳ קי״ד הובא בתוי״ט ריש פרק כל הבשר שלא אמרו הלכה כמחלוקות אלא אזלינן בהא כמאן דמסתבר טעמא. ועיין הולין ק״ד ע״ב ד״ה ר׳ יוסי וכו׳ ובדב״ח פרק כל הבשר אות ב׳. ובנמקי יוסף יבמות פ״ד ד״ה מכלל דיחידאה פליג עליה וכו׳ ועיין כתונת פסים שם ד״ת מכלל וכו׳ ובד״ה ממתניתין דכרמא וכו׳ ע״ש. ד) סתם במשנה ומחלוקות בברייתא וכו׳ ביבמות שם. ועיין בתויו״ט פי״א דמס׳ זבחים משנה ז׳ וז״ל ויש לי לומר דכיון דרבי הוא שסתם כדברי עצמו ור׳ חייא העיד דחכמים פליגי עליה לא הוה בכלל סתם במתניתין ומחלוקת בברייתא וכו׳ ומ״מ סברא זו צריכה ראי׳ מנלן למימר הכי וכו׳ ע״ש ועיין רש״י סנהדרין ל״ג ע״א ד״ה ואפילו וכו׳ ועיין ביד מלאכי סי׳ ת״ק. ובש״מ ב״ק ק״ב ע״א הובא בשם הרשב״א וכן בתשובות ר׳ בצלאל אשכנזי סי׳ א׳ בשם הרשב״א דאף בסתם במשנה ומחלוקות בברייתא איכא אמוראי דפסקי הלכה כמחלוקות דברייתא חוץ מר׳ יוחנן דאמר דהלכה כסתם משנה ע״ש. ובבריתות בימות עולם אות ז׳ איתא סתם במשנה ומחלוקת בברייתא אין הלכה כסתם משנה. וצ״ע דליכא למימר דסבר כהרשב״א הנ״ל דהא פסק כל סתם משנה הלכה כסתם. ה) מחלוקות במשנה וסתם בברייתא וכו׳ יבמות שם וכדאמר התם טעמא מ״ג ע״א רבי לא שנאה ר׳ חייא מניין לו. ועיין נדה ס״ב ע״ב תוס׳ ד״ה ר׳ חייא וכו׳. ובה״ג סוף ה׳ נהלות. ו) לפיכך כל מקום שחולקין (שני דחכמים כן היא בכה״ו שהי׳ לפני שד״ל) חכמים וכו׳ וקמ״ל אף שהן מסודרות לפנינו לספרים בפני עצמן, מ״מ לענין הלכה נחשבים נגד המשנה כסתם במשנה ומחלוקות בברייתא.

דסתימא מתניתא כוותיה. ז) וכל מילת׳ דפליגי בה במ.זניתא וסתמא בברית׳ כחד מינייהו לית הילכתא כההיא ברייתא: ח) וכל מקום ששנינו חזרו בית הילל להורות כבית שמאי. הלכה כב״ש. ט) אבל בכל שאר מקומות שחולקין ב״ש וב״ה הלכה כב״ה. י) חוץ מזו. ב״ש אומ׳ מכבדין את הבית. ואחר כך נוטלין הידים. וב״ה אומ׳ נוטלין את הידים ואחר כך מכבדין את הבית. שהלכה כב״ש. כ) ולמי שמהפך ושונה אותה אף בזו הלכה כב״ה. ל) וכל עדות שהעידו בבהירתא דבר ברור הוא. מ) וכל מקום ששנים חלוקין ואחד מכריע הלכה כדברי המכריע. נ) ומכריע לאו בהדייהו הוא אלא לאחר זמן ופליג לחד מינייהו. ס) וכל מקום שנחלק ר׳ עקיבא עם יחיד הלכה כמותו. לפי שהלכה כר׳ עקיבא מחבירו ולא מחביריו. ע) והלכה כר׳ מחבירו ולא מחביריו.

ז) וכל מילתא דפליגא בה במתניתא וסתמא בברייתא וכו׳ ר״ל בברייתא דחשיב לעיל היינו תוספתא וספרא וספרי סתמא דידהו לא חשיבה כסתם משנה. ח) וכל מקום ששנינו חזרו וכו׳ עיין עדיות פ״א משנה י״ב, ושם משנה ד׳, ה׳, ו׳, ובהקדמת פירש המשניות להרמב״ם הטעם שהצריכו לכתוב דעת איש אחד ואח״כ חוזר מן הדעת ההיא כגון שאמרו ב״ש כך וב״ה כך וחזרו ב״ה להורות כדברי ב״ש וכו׳ ועיין בתויו״ט שם משנה ו׳, וביד מלאכי סי׳ רפ״ט, ובפ״ג דפאה משנה א׳ ובתויו״ט שם, ובפרק ב׳ דכלאים משנה ו׳, ובפ״א דשביעית משנה ו׳. ט) אבל בכל שארי מקומות וכו׳ עיין עירובין ו׳ ע״ב ותוס׳ ד״ה כאן וכו׳ ושם י״ג ע״ב, ויבמות י״ד ע״א ותוס׳ שם ד״ה ר׳ יהושע וכו׳ ותוס׳ ב״מ נ״ט ע״ב ד״ה לא בשמים, ותוס׳ סנהדרין י״א ע״א ד״ה ב״ק וכו׳ ותוס׳ חולין מ״ד ע״א ד״ה ור׳ יהושע וכו׳ ועיין ירושלמי ברכות פ״א ה״ז, ובירושלמי סוף פ״א דיבמות ביבנה יצאה בת קול דהלכה כב״ה. י) חוץ מזו מכבדין את הבית וכו׳ עיין בה״ג סי׳ נ״ג בהלכות קצובות, וברכות נ״א ע״ב, נ״ב ע״ב, ובספר הכריתות ימו״ע שער ג׳ וז״ל יש פוסקין בו׳ דברים כב״ש חדא הא דאמרן (הוא מכבדין את הבית) תגיינא מי שאכל ושכח ולא בירך (ברכות שם) ג׳ סוכה המחזקת ראשו ורובו (סוכה ג׳ ע״א) ד׳ בפרק התכלת כמה חוטין הוא נותן (מנחות מ״א ע״ב) ה׳ סדין בציצית (מנחות מ׳ ע״א) ו׳ כמה תהא משולשת וכו׳ (שם מ״א ע״ב) בהני שיתא מילי פסק רב עמרם במחזורו דהלכה כב״ש, עיין סרע״ג דף ח׳ ע״ב, ועיין סוכה ג׳ ע״א ד״ה דאמר וכו׳ ותוס׳ שבת כ״ה ע״ב ד״ה סדין וכו׳ ותוס׳ מנחות מ׳ ע״א ד״ה סדין וכו׳ ועיין לעיל סי׳ י״א. כ) ולמי שמהפך וכו׳ ברכות נ״ב ע״ב ור׳ אושעיה מתני איפכא ובהא נמי הלכה כב״ה. ל) וכל עדות שהעידו בבחירתא וכו׳ ברכות כ״ז ע״א, קידושין נ״ד ע״ב ועיין פירש״י, בכורות כ״ו ע״א. ועיין ערוך ערך בחר פירוש בחירתא מס׳ דעדיות שהלכותיה מובחרות מקובצות מכל המשנה (והוא מפירש ר״ח הובא באו״ז ח״א סוף סי׳ פ״ה) ונשנית ביום שהושיבו ר״א בן עזריה בראש שסילקו שומר פתח בהמ״ד ונכנסו כל תלמידי חכמים וכל אחד העיד מה ששמע מרבו, ובמעריך י״א שאינו מלשון עדות אלא מלשון עדיות שהוא המובחר שבכל מיני הקרקעות והיינו דהכא קרי לה בחירתא, ועיין יד מלאכי סי׳ קע״ז. מ) וכל מקום ששנים חלוקין וכו׳ ברכות מ״ג ע״ב א״ר יוחנן הלכה כדברי המכריע, ועיין שבת ל״ט ע״ב תוס׳ ד״ה אמר וכו׳ ושם מ׳ ע״א תוס׳ ד״ה הלכה וכו׳ עירובין מ״ג ע״א תוס׳ ד״ה הלכה וכו׳ פסחים י״ג ע״א תוס׳ ד״ה רבן גמליאל וכו׳ ושם כ״א ע״א רש״י ותוס׳ ד״ה אין הכרעת וכו׳ נזיר נ״ג ע״א מכדי אין הכרעת וכו׳ ורש״י שם כל הכרעה שהיא במקצת וכו׳ וב״ק קט״ז ע״א רש״י ד״ה אין הכרעה וכו׳ ותוס׳ ד״ה הכרעה וכו׳ ורש״י בחולין קל״ז ע״א והאמר מר אין הכרעה וכו׳ ובספר הכריתות ימו״ע שער ג׳ מסיים ודוקא במשנה אבל בברייתא לא, וכן הוא ברי״ף פ״ק דקידושין, ובבא״ש פ״ק דקידושין סי׳ ל׳ ע״ש, ועיין במשנה למלך פ״ט מה׳ ברכות ה״ג, ופ״א מה׳ בית הבחירה ה״ה. נ) ומכריע לאו בהדייהו הוא אלא לאחר זמן ופליג לחד מינייהו, נראה לפרש ע״פ מה דאיתא בספר כריתות בלשון למודים שער ב׳ אות ו׳ וז״ל היכא דאשכח ב׳ תנאים ודעת שלישית לא כמר ולא כמר נקרא דעת שלישית ואין זו הכרעה וכו׳ אבל כשהשלישי ס״ל כחד מינייהו לגמרי או כחד מנייהו בדבר אחד במה דסבר כחד מנייהו הלכה כמותו דהוה ליה מכריע מאותו דבר שהם שנים כנגד אחד והויא הכרעה כמו כף מאזנים שהשנים מכריעין האחד. ור״ל אף דלא מצינו דעת המכריע במקום דפליגי השנים אלא במקום אחר מצינו דפליג אחד מינייהו לגמרי, או דפליג בדבר אחד עליו ובאידך סבר כחד מינייהו הוה ליה מכריע באותו דבר שהם שנים. ועיין בבאר יעקב בסוף הספר. ס) וכל מקום שנחלק ר״ע עם יחיד הלכה כמותו לפי שהלכה כר׳ עקיבא וכו׳ כצ״ל עיין עירובין מ״ו ע״ב הלכה כר״ע מחבירו וכר׳ יוסי מחביריו וכרבי מחבירו, ועיין פסחים כ״ז ע״א כרבי מחבירו ולא מחביריו ומשמע דגם בר״ע דקאמר כר״ע מחבירו הכי נמי ולא מחביריו, ועיין רש״י כתובות פ״ד ע״ב ד״ה בדבר משנה דקיי״ל הלכה כר״ע היכא דיחידאה פליג עליה, וכן דעת רשב״ם בפסחים קט״ז ע״ב ד״ה כן יגיענו וכו׳ והיינו דעבדינן כר׳ עקיבא מחבירו וכו׳ הא אין הלכה כר״ע מחביריו וכו׳ וכן כתב הר״ן בנדרים ד׳ ע״א וז״ל ולענין הלכה לא קיי״ל כר״ע וכו׳ ועוד דקיימא לן הלכה כר״ע מחבירו ולא מחביריו, אכן בשאילתות פרשה בשלח איתא אלמא הלכה כר״ע אפילו מחביריו, ועיין בש״ש ובהע״ש, ועיין בשאילתות פ׳ וזאת הברכה ובהע״ש, גם הט״ז א״ח סי׳ תצ״ח ס״ק ה׳ כתב בפשיטות דהא קי״ל הלכה כר״ע בכל מקום ואפילו מחביריו פירש אפילו אם רבים חולקים עמו וצ״ע. ע) והלכה כר׳ מחבירו ולא מחביריו עיין עירובין מ״ו ע״ב ומפרש היכא דקאמר מחבירו הוא דוקא, והא דמפרש גבי ר׳ יוסי מחבירו ולא מחביריו נראה שהיתה גירסתו כגירסת הרי״ף בעירובין שם כר׳ יוסי מחבירו, ולא כגירסא שלנו וכר׳ יוסי מחבריו, ועיין בה״ג סי׳ נ״ג בהלכות קצובות.

והלכה כר' יוסי מחבירו ולא מחביריו. פ)ר' מאיר ור' יוסי הלכה כר' יוסי. צ) ר' יהודה ור' יוסי הלכה כר' יוסי. ק)ר' שמעון ור' יוסי הלכה כר' יוסי. ר)ר' אליעזר בן יעקב ור' יוסי הלכה כר' יוסי. ש)ר' מאיר ור' יהודה הלכה כר' יהודה. ת)ר' שמעון ור' יהודה הלכה כר' יהודה. והלכה כר' בכל עירובין. אבל לא במחיצות. א)ר' מאיר ור' שמעון מי שמחמיר הלכה כמותו. ב)והלכה כר' שמעון בכולה שבת ואפי' בדבר שאין מתכוין. כגון הוצאת דם בתולים שאינו מתכוין לחבורה. אלא לבעילה. וכגון פקק החבית שאינו מתכוין לסחיטה אלא לפקוק חביתו. ושניהן מותרין חוץ ממוקצה מחמת איסור שאין הלכה כמותו. ג)ר' יהודה ור' נחמיה הלכה כר' נחמיה. ד)ר' יהודה ור'

פ) ר' מאיר ור' יוסי הלכה כר' יוסי עירובין מ"ו ע"ב. ושם נ"א ע"א משום דר' יוסי נימוקו עמו, ופירש"י נימוקו עמו נים קו דבר ישר כקו המשקולות, ועיין גיטין ס"ז ע"א ר' יוסי נימוקו עמו פירש"י נימוקו עמו פירושו עמו לתת טעם לכל דבריו שהיה מיישב את דבריו, ועיין תוס' תענית כ"ח ע"א ד"ה אי ר"מ וכו' שכתבו ונ"ל דלהכי מוקים לה כר' יוסי משום דר' יוסי נימוקו עמו ומסתברא כוותיה בכל מקום ואפילו מחביריו, ועיין ירושלמי פ"ג דתרומות ה"א ועיין לעיל גירסת הרי"ף, וכן כתב הרי"ף ריש פרק ע"פ והלכתא כר' יוסי דקי"ל הלכה כר' יוסי מחבירו, וכן הוא ברא"ש פרק כל הבשר סי' ט"ז, ועיין ברא"ש פ"א דסוכה סי' ל"א פסקא המשלשל דפנות ת"ג ורב נטרונאי והרמב"ן ז"ל והר' ישעי' ז"ל פסקו כרבנן ורב עמרם ור"ח ורבינו אבי העזרי פסקו כר' יוסי דנמוקו עמו ואע"ג דאין הלכה כר' יוסי אלא מחבירו ולא מחביריו וכו' ועיין ירושלמי תרומות פ"ג ה"א, ועיין סמ"ג עשין סי' ע"ד וז"ל משמע מכח שני פסקים הללו שהיה כתוב בספרים שלהם בפרק מי שהוציאוהו (מ"ו ע"ב) הלכה כר' יוסי מחביריו וכו' וקשה לי על אותה גירסא וכו' אחר כותבי ראיתי בספר כנסת הגדולה בכללי הגמרא אות ג' שהאריך בזה ע"כ קצרתי. צ) ר' יהודה ור' יוסי וכו' עירובין שם ועיין ר"ה ל"ג ע"א תוס' ד"ה הא ר"י וכו' ומע"ק כ"ו ע"ב תוס' ד"ה תניא וכו'. ק) ר' שמעון ור' יוסי וכו' עירובין שם, אמר רב אסי אף אני לומד ר' יוסי ור"ש הלכה כר' יוסי דאמר ר' אבא אמר ר' יוחנן ר' יהודה ור' שמעון הלכה כר' יהודה השתא במקום ר' יהודה ליתא במקום ר' יוסי מיבעיא, ועיין בלשון בה"ג סוף ה' נחלות, וביצה כ"ז ע"א, ובכורות י"א ע"א, ועיין בתשובות ח"י סי' צ"ד. ר) ר' אליעזר בן יעקב ור' יוסי וכו' בסתר"א לרחיד"א איתא ר' נחמיה ור' יוסי הלכה כר' יוסי, ועיין עירובין ס"ב ע"ב. ש) ר' מאיר ור' יהודה וכו' עירובין מ"ז ע"ב. ושם נ"ב ע"א, כתובות ס' ע"א. ת) ר' שמעון ור' יהודה וכו' עירובין מ"ו ע"ב במח"ו שהיה לפני שד"ל כתוב ר' מאיר ור' יהודה הלכה כר' יהודה, והלכה כר' בכל עירובין וכו' והוא ט"ס וצ"ל הכא והתם והלכה כר' יהודה בכל עירובין וכו' וכן הוא בסתו"א של רחיד"א ר' שמעון ור' יהודה הלכה כר' יהודה והלכה כר' יהודה בעירובין וכו' עיין עירובין פ"א ע"ב, וצ"ה ע"א. ועיין בה"ג סוף ה' נחלות שכתב ר' יהודה ור' שמעון הלכה כר' יהודה, ובהלכות קצובות דבני מערבא סי' נ"ג כתב ר' יהודה ור"ש הלכה כר' שמעון, ועיין בספר יד מלאכי סי' תקע"ז שכבר עמד על הסתירה הזאת בבה"ג, ועיין בספר הקנה דף פ"ג ע"א ר' יהודה ור' שמעון הלכה כר"ש. ועיין ברא"ש פ"ד דעירובין סי' ו' ובהג"מ פט"ז מה' שבת ה"ח, ובשו"ת חו"י סי' צ"ד. א) ר' מאיר ור"ש מי שמחמיר וכו' בעיא דלא אפשטא היא בעירובין מ"ו ע"ב, ועיין ירושלמי שביעית פ"ח ה"ז, וירושלמי תרומות פ"ג ה"א, ועיין ברא"ש ע"ז פ"ב סימן ל"ד ובהגה שם, ועיין בה"ג הלכות קצובות, ויד מלאכי סי' תק"פ, ובבעל העיטור אות פקדון וכו' ובספר הכריתות ימו"ע שער ג' ר' מאיר ור"ש הלכה כדברי המחמיר בשניהם, ועיין במבוא התלמוד לר"ש הנגיד שכתב ר"מ ור"ש הלכה כר"ש, וכבר תמה על פסק זה הגאון בעל נו"ב מהדו"ק יו"ד סי' כ"ו ולא ראה שכבר הקדימו בי"מ הנ"ל ע"ש. ב) והלכה כר"ש בכולה שבת ואפילו בדבר שאין מתכוין כגון וכו' וכגון פקק וכו' עיין שבת קנ"ו ע"ב, קנ"ז ע"א, ובכריתות בימו"ע שער ג', וכן בסתו"א של רחיד"א העתיקו והלכה כר"ש (בכולה) בשבת ואפילו בדבר שאינו מתכוין אבל במוקצה מחמת איסור דאורייתא אין הלכה כר' שמעון ע"כ, ושד"ל העתיק ממח"ו שהיה לפניו כמו שהוא לפנינו וכגון פקק החבית שאינו מתכוין לסחיטה אלא לפקוק חביתו, והתמשך הזה כגון וכו' וכגון וכו' לא נמצא רק בסתו"א של המח"ו, ועיין תוס' כתובות ו' ע"א ד"ה האי מסוכרייא וכו' דהביאו דאסור משום סחיטה בשם סדר תו"א, והוא תמוה לכאורה, אך הדבר נכון ע"פ מה שכתב המחבר לעיל בסדר הלכות שבת אות מ' והוא מספר התרומה ע"פ פירש הערוך שמחלק בין אם יש כלי תחת החבית לקבל מה שנופל אסור, ואם אין כלי לא ניחא ליה באותה משקה ע"ש, ועיין בש"מ כתובות שם, ובערוך ערך סבר ה', ועיין בהקדמת תשובות הגאונים הנדפס ברלין שנת תר"ח להגאון מהרש"ל ר"פ שהעיר בזה. ועיין ברא"ש שבת פי"ד סי' ט', ושם פי"ב סי' א' ובק"נ, אך הלשון ואפילו בדבר שאין מתכוין דהביאו גם המחברים הנ"ל בסתר"א קשה וצ"ע. ג) ר' יהודה ור' נחמיה הלכה כר' נחמיה כן הוא ג"כ בספר הכריתות הלכות פסוקות שער ג'. ד) ר' יהודה ור' אליעזר בן יעקב וכו' ובספר הכריתות, וסתר"א של ר' חיד"א מוסיף והלכה כר"א בן יעקב בכל מקום דקי"ל משנת ר"א בן יעקב קב ונקי, עירובין ס"ב ע"ב, ובכורות כ"ג ע"ב תוס' ד"ה משנתינו וכו' ושארי מקומות בש"ס, והכלל הזה לדעת הכ"מ פ"ב מה' בית הבחירה הי"ח הוא דוקא במשנה ולא בברייתא, ולדעת רשב"ם ב"ב קל"ח ע"א הוא בין במשנה בין בברייתא ע"ש דמחלק בין אמרם במתניתינו היינו משנה ולא ברייתא. אבל באמרם משנה היינו נמי ברייתא, וכן הוא דעת הרא"ש פ"ק דביצה סוף סי' ו', וכן ג"כ דעת המרדכי פ"ק דר"ה סי' תש"ד, ועיין בביאור הגר"א יו"ד סי'

אליעזר בן יעקב הלכה כר' אליעזר. ה)ר' מאיר ור"ג הלכה כר"ג. ו)ר' יהודה ור"ג הלכה כר"ג. ר' שמעון ור"ג הלכה כר"ג. ז)ר' ור' אלעזר בן שמעון הלכה כר'. ח)ר' ור' יוסי הלכה כר'. ט)ר' ור' ישמעאל בר' יוסי הלכה כר'. ואם אמ' משום אביו הלכה כאביו. י)ר' ור' שמעון בן אלעזר הלכה כר'. כ)וכל מקום ששנה ר' אלעזר בלא מהלוקות הלכה כמותו. ל)והלכה כר' יהושע בן לוי בכל מקום במשנה. מ)ר' ורשב"ג. הלכה כרשב"ג. נ)ר' טרפון ור' עקיבא הלכה כר' עקיבא. ס)ר' ישמעאל ור' עקיבא הלכה כר' עקיבא. ע)רבי יוחנן בן נורי ור' עקיבא הלכה כר' עקיבא. פ)ר' (אלעזר) [אליעזר] ור' עקיבא הלכה כר' עקיבא. צ)ר' אליעזר ור' יהושע הלכה כר' יהושע ק)ואעפ"י שאמרו הכמים הלכה כפלוני ופלוני היכא דאיכא אמוראי בתראי דקיימי כחד מינייהו הילכת' כוותיה: ר)והיכא דקא מקשו תרי תנאי [או] תרי אמוראי אהדדי ולא איתמר הילכת' לא כמר ולא כמר חזי אי איכא רבה בהדי תלמידא אין הלכה כתלמיד במקום הרב:

ש)תוספתא לא דבר קצובה הוא ולא דבר מסויים הוא. וכן תורת כהנים שהוא

מ"ז ס"ק ב'. ה) ר"מ ור"ג הלכה כר"ג. תענית י' ע"א. וע"ב ע"ש ועיין סוטה מ"ז ע"ב. והוא ר"ג זקינו של ר' יהודה הנשיא. ו) ר' יהודה ור"ג הלכה כר"ג ר"ש ור"ג הלכה כר"ג" ליתא במח"ו שהיה לפני שד"ל. וגרס אחר ר"מ ור"ג הלכה כר"ג. ז) ר' ור' אלעזר בן שמעון הלכה כרבי עיין ב"מ פ"ד ע"ב. ועיין ירושלמי דמאי פ"ב ה"א. ובפ"ג דמס' תרומות ה"ח ועיין ביד מלאכי סי' קע"ה. ח) רבי ור' יוסי הלכה כרבי. במח"ו שהיה לפני שד"ל כתוב רבי ור' יוסי בר' יהודה. דהלכה כרבי מחבירו עירובין מ"ז ע"ב. ב"ב קכ"ד ע"ב. ועיין ביד מלאכי סימן רל"ב. ט) רבי ור' ישמעאל וכו' עיין סנהדרין כ"ד ע"א כבר הורה זקן. ועיין שבת נ"א ע"א תוס' ד"ה אילו וכו'. וביבמות ק"ה ע"ב. י) רבי ור"ש בן אלעזר עיין שבת ע"ט ע"ב. ומנחות ל"א ע"ב תוס' ד"ה ר"ש בן אלעזר וכו' ועיין בה"ג בהלכות קצובות סי' נ"ג. כ) וכל מקום ששנה ר"א וכו' ובכריתות בימו"ע שער ג' הובא כל מקום שאמר ר' אליעזר בר שמעון בלא מחלוקות הלכה כמותו. ובבה"ג בהלכות קצובות איתא וכל מקום שאמר ר' שמעון בן אלעזר בלא מחלוקות הלכה כמותו. וכן הוא במבוא התלמוד לר"ש הנגיד. ובסדר תו"א לר' חיד"א ובספר הקנה דף פ"ג ע"א. ועיין חולין כ"ט ע"ב. ל) והלכה כר' יהושע בן לוי בכל מקום במשנה. עיין בראש פ"ד דסוכה סי' א' ובתשובות הגאונים פסק כריב"ל בכל מקום ע"כ וליתא לתיבת במשנה. וכן הוא בתוס' חולין צ"ז ע"א ד"ה אמר רבא וכו' וריב"ל בר סמכא הוא והלכה כמותו בכל מקום וכו' ושם ומ"מ יש ראיה דבסדר תו"א פוסק הלכה כריב"ל בכל מקום. ועיין תוס' מגילה כ"ז ע"א ד"ה כוותיה וכו'. ובתוס' עירובין ס"ה ע"ב ד"ה איקלעו וכו' ותוס' קידושין כ"ג ע"א ד"ה ואיכא דאמרי וכו' דכל מקום הלכה כריב"ל לגבי דר' יוחנן וכו' ועיין ע"ז ל"ה תוס' ד"ה חדא וכו' ועיין בתחילת ספר ה"ג. ועיין בהקדמה לתשובות הגאונים קדמונים (ברלין תר"ח) ובהגהת רחיד"א לסתו"א סי' כ"ג. מ) רבי ורשב"ג הלכה כרשב"ג. עיין בה"ג הלכות קצובות סי' נ"ג והובא בבעל העיטור אות קיום וז"ל וכן בהלכות קצובות דבני מערבא דר' ורשב"ג הלכה כרשב"ג. ועיין בכר"פ פרק חמישי. נ) ר' טרפון ור"ע הלכה כר"ע עיין בה"ג סי' נ"ג בהלכות קצובות ר"ע ור"ט הלכה כר"ע. ובקנה דף פ"ג ע"א. ועיין רא"ש פ"ק דקידושין סי' ל' והלכתא כר"ע דר' טרפון חבירו וקי"ל הלכה כר"ע מחבירו וכו' ועיין כתובות פ"ד ע"ב מ"ס ר' טרפון רבו היה וכו'. ובכנה"ג בכללי הגמרא אות י"ח האריך בזה ע"ש. ס) ר' ישמעאל ור"ע הלכה כר"ע עיין זבחים נ"ז ע"א. ויומא ע"ה ע"ב. ועיין רי"ף פ"ד דגיטין וקיי"ל הלכה כר"ע וכו'. ובפלוגתא דר' ישמעאל ור"ע בב"ק ד' ע"א כתב הרי"ף וקיי"ל הלכה כר"ע מחבירו. וכן הוא במרדכי יבמות פי"ב. ע) ר' יוחנן בן נורי ור"ע וכו' עיין בכורות מ' ע"א אמר ר' יוחנן בן נורי לר"ע עד מתי אתה מאכיל וכו' ובה"ג הלכות קצובות סי' נ"ג ועיין בראש שם פ"ו סי' ב'. פ) ר' אליעזר ור"ע וכו' כצ"ל עיין ברכות ל"ו ע"ב ר"ע במקום ר"א עבדינן כותיה. ועיין בנימוקי יוסף פרק השוכר את האומנין ד"ה לימא דרב יוסף וכו' ועוד דהילכתא כר"ע מחבירו. ועיין בהגהות מר' חיד"א אות ט"ז. צ) ר' אליעזר ור' יהושע הלכה כר' יהושע כן הוא בבה"ג בהלכות קצובות סי' נ"ג. ובכריתות בימו"ע שער ג' אות ד'. ועיין ביד מלאכי סי' תקע"ח. ק) ואע"פ שאמרו חכמים וכו' היכא דאיכא אמוראי בתראי וכו' וכן הוא ברחיד"א ובכריתות שם איתא היכא דאיכא תרי אמוראי בתראי וכו' וכן בקיצור כללי הגמרא במבוא התלמוד. ר) והיכא דקא מקשו תרי אמוראי וכו' כצ"ל. וכן הוא בספר הכריתות שם אות ו' ומוסיף על דברי המחבר "עד רבא ומכאן ואילך הלכה כבתראה" וההוספה נמצא ג"כ בכריתות שם ובסדר תו"א של ר' חיד"א. ש) תוספתא לא דבר קצובה הוא וכו' כ"ה הגירסא הנכונה. וכן הוא בספר הקנה דף פ"ג ע"ג כל תוספתא וספרא לאו דבר מסויים הוא ולא דבר קצוב הוא מפני שתוספתא ותורת כהנים הוא ספרי דבי רב וספרי הוא חומש אלה שמות וחומש הפקודים וחומש משנה תורה ששמו מדרש והללו נקראים בתלמוד ברייתא וכו' ולא כמו דאיתא בסתו"א לרחיד"א תוספתא אינו אלא דבר קצוב וכו' ועיין יומא ע' ע"א אמר רבא וכו' ובפירש"י ד"ה לא משכחת וכו' ועיין ברמב"ם בהקדמה ליד החזקה וחברו חכמי המשנה וכו' ובמבוא התלמוד לר"ש הנגיד ד"ה והברייתא וכו'. ועיין בה"ג סוף ה' הספר ששת סדרי משנה וכו'.

ת)סיפרא דבי רב. וסיפרי שהן חומש ואלה שמות. וחומש הפיקודים וחומש משנה תורה. ששמן מדרש והללו נקראו בתלמוד ברייתא יש מהן שהן הלכה ויש מהן שאין הלכה. כיצד כל ברייית׳ שאין חולקין עליה בתלמוד הלכה כמותה. ם)כגון זו אדם שהוא עומד בשדה ערום הרי זה מכסה עצמו בתבן או בקש. ובכל דבר. וקורא ק״ש. אבל לא יתפלל עד שיכסה את עצמו. זו ודאי הלכה כמותה. שאין חלוקין עליה בתלמוד ולא עוד אלא שיש סיוע מן התלמוד. דאמ׳ רב תחליפא אמ׳ שמואל ב)הישן בכילה [ערום] מוציא ראשו חוץ לכילה וקורא קרית שמע. ואוקימנא בכילה שאינה גבוהה עשרה טפחים. דכיון דפחיתא דמי ג)כמאן דכרוך בגווה ומכסה: לא מצי׳ יותר:

פרק שני.

תכה. נח: וישלח: וארא: תצוה:

רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם. והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרם של מצות. והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. ושכר עבירה כנגד הפסידה. הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה. ודע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים:

ר׳ אומ׳. הוא ר׳ יהודה הנשיא האמור למטה. אלא תלמידים שבאותו הדור העלו את שמו ר׳.

לפי שהרביץ תורה בישר׳ מכל הנשיאים שהיו לפניו. מפני שהיה אהוב לאנטונינוס מלך רומי. כדאמרי׳ בלפני אידיהן. ואותו הפרק אין שטן ואין פגע רע. ושלח וקרא לכל התלמידים ושנו לפניו איש ואיש מה שבידו. והוציא הסלת מתוך הדברים וסתם וסידר את המשנה. כדא׳ מכדי ם)מאן כתמיה למתני׳ ר׳. דאמ׳ מר ב)מימות עזרא ואילך לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. ג)ואמרי׳ נמי מימות ר׳ ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. ולכך סתם וסידר ר׳ המשניות. ורב אשי סידר התלמוד שהיה פנוי לכך. ולפי שהיה ר׳ בסתם רב שלהן באותו הפרק לא היו צריכין להזכירו בשמו. וכן רב הבירו של שמואל היה שמו אבא. כמו שמצינו בראשית הגז, ד)מאן ריש סידרא בבבל, א״ל אבא אריכא. ולפיכך כעם עליו שקורהו לרבו בשמו. ולפי שהעמיד תלמידים הרבה והוא היה רבן סתם של בני בכל לא היו צריכין להזכירו בשמו. והיו קורין אותו רב. והוא תרגומו של שר וגדול. שכן בבבל היו מספרין בלשון ארמי. ושמואל

וברשב״ם ב״ב קכ״ד ע״ב, ועיין לעיל. ת) ספרא דבי רב וספרי שהן וכו׳ כצ״ל, נקראו בתלמוד ברייתא כצ״ל ושתי הנקודות צריך למחוק. ם) כגון זו אדם שהוא וכו׳ תוספתא פ״ב דברכות ע״ש. ב) הישן בכילה ערום כצ״ל סוכה י׳ ע״ב ועיין בתוס׳ ד״ה מוציא וכו׳ ועיין ברא״ש ברכות פ״ג סי׳ ל״ו ואע״ג דשמואל אית ליה בפ״ק דסוכה היה ישן בכילה ולבו רואה את הערוה מותר לא קי״ל הכי, ועי׳ במג״א ריש סי׳ ע״ד ובברכ״י שם. ג) כמאן דכרוך בגווה ומכסה כצ״ל. (לא מצאתי יותר כן כתוב גם במח״ו שהיו לפני שד״ל.) שהיה אהוב לאנטונינוס וכו׳ ע״ז י׳ ע״א, ושם י׳ ע״ב כי שכיב אנטונינוס אמר רבי נתפרדה חבילה, ושם י״א ע״א זה אנטונינוס ורבי וכו׳, ירושלמי מגילה פ״א הי״א אנטונינוס שאל לרבי מהו לבנות מזבח וכו׳, שם פ״ז ה״ב, וירושלמי סנהדרין פ״י ה״ה אם באים הן גירי צדק וכו׳ אנטונינוס אתא גבי רבי וכו׳, מדרש ב״ר פס״ז אנטונינוס שלח לרבינו וכו׳ מדרש תנחומא פרשה מקץ שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש מהו להתפלל בכל שעה וכו׳, ומדרש תנחומא פרשה וישב, מעשה באנטונינוס וכו׳ ושלח אחר רבינו הקדוש וכו׳. ם) מאן סתמיה למתניתין רבי ביצה ב׳ ע״ב ועיין ר״ה ז׳ ע״ב, ולעיל אות ר׳ יהודה הנשיא. ב) מימות עזרא ואילך וכו׳ עיין גיטין נ״ט ע״א, וסנהדרין ל״ו ע״א ושם איתא מימות משה ע״ש. ג) ואמרינן נמי מימות רבי וכו׳ שם, ושם. ד) מאן ריש סידרא בבבל

לאו בבבל הוה אלא בנהרדעא. ודלא כפי׳ הקונטרס בהבא על יבמתו. ה)דפי׳ ומודה לי אבא לשון חשיבות הוא שקורהו כך. דאי לשון חשיבות מה זה כעס. דקא״ל אבא אריכא קרית ליה. ומיהו שמואל שהיה חבירו של רב קורהו בשמו. ו)ואי משום דבהכל חייבין אמר רב כהנא דמי פומיה דאבא כדלא טעים תבשילא. והיאך קורהו לרבו בשמו שבדבר זה ז)נענש גיחזי. בסנהדרין פ׳ (נגמר) [חלק], תלמיד חבר הוה. כדאמר בפ׳ אחד דיני ממונות. ח)דלגמריה צריכי ולא לסבריה. ובסוף ב״ק ט)דרבי יוחנן קא משאיל לרב כהנא ספיקותה. אלמא חשיב הוה בעיני דר׳ יוחנן חבריה דרב. ואי משום דרב הונא תלמיד׳ דרב. כדא׳ פ׳ מפנין והא י)רב הונא תלמידיה דרב הוה כו׳. ואילו רב הונא קורהו לרב בשמו בפרק בתרא דיומא. גבי ההוא טבחא כ)דרב הוה ליה מילתא בהדיה במעלי יומא דכפורי כו׳. יש לומר דרב הונא תלמיד חבר של רב הוה. דהא׳ במציאות האשה ל)אזל רב ענן קמיה דמר עוקבא וא״ל חזי מר רב הונא מאי שלח לי. וא״ל מר עוקבא גברא דלא ידע מאי מרזיחא. א״ל למר בר רב הונא הונא חברין. אלמא שהיה חשוב בעיני מר עוקבא עד מאד. ואילו מר עוקבא היה חשוב עד מאד בימי רב שמואל. כדאמר בפ׳ האיש מקדש. גבי מ)קטנה שנתקדשה [שלא] לדעת אביה. וההיא דערבי פסחים נ)כגון ארדילי וגוזליא לאבא. כך היה שמו: שיבור, שיברור, שכל אדם צריך לבוררה לעצמו להתהלך בה. כל שהיא תפארת לעושה. כלומר הנה לך דרך זה שיבור לו כל שהיא כו׳. כל אותה דרך שהיא הגונה ונאה לאדם המתהלך בה ועושה אותה, וכמו כן היא נאה בעיני שאר בני אדם, שדעת הבריות כולן שוות כיוצא בה שבעיני כולם היא מפוארת. ומתחמדת. היא הדרך ישרה והאמת והמשפט והשלום וכיוצא בה המתקבל על הכל: והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה. מצינו בפסיקתא אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע. ס)מיטלטלא אינון שבילי דאורייתא. תני ר׳ חייא. משל למלך שהיה לו פרדס והכניס בהם פועלים ולא גילה להם המלך שכר נטיעותיו. שאילו גילה להם היו רואין איזוהי נטיעה שכרה מרובה ועושין אותה. נמצאת מלאכת הפרדס מקצתה בטילה ומקצתה קיימת. א״ר אחא בשם ר׳ אבא בר כהנא לא גילה הק׳ שכר של תורה שלא תהא מקצתה בטילה ומקצתה קיימת. וא״ר אחא בשם ר׳ אבא בר כהנא טילטל הק׳ שכר עושי מצות בעולם הזה כדי שיהו עושין בלב שלם. ע)ובפ״ק דקידושין תני ר׳ שמעון בן יוחי שתי מצות שבתורה גילה הק׳ מתן שכרן. ואילו הן קלה שבקלות וחמורה שבחמורות. קלה שבקלות. פ)שלח תשלח את האם וגו׳. למען ייטב לך והארכת ימים. חמורה שבחמורות. צ)כבד את אביך ואת אמך. למען יאריכון ימיך. א״ר אבא בר כהנא ומה אם דבר שהוא פריעת חוב כת׳ בו אריכות ימים. דבר

וכו׳ חולין קל״ז ע״ב. ה) דפירש ומודה לי אבא וכו׳ יבמות נ״ז ע״ב ועיין בתוס׳ שם ד״ה אמר שמואל וכו׳ (ובסנהדרין ק׳ ע״א כצ״ל שם) ותוס׳ חולין ל״ח ע״א ד״ה איצטריך וכו׳. ו) ואי משום דבהכל חייבין וכו׳ דמי פומיה דאבא וכו׳ לפנינו חגיגה ה׳ ע״ב איתא דמי פומיה דרב וכו׳ ונראה שהיה גירסתו פומיה דאבא עיין ד״ס. והיה לו להביא ההיא דברכות ס״ב ע״א דקודם. ז) נענש גיחזי בסנהדרין פ׳ חלק כצ״ל והוא ק׳ ע״א. ח) דלגמריה צריכא וכו׳ סנהדרין ל״ו ע״ב. ט) דר׳ יוחנן קא משאיל וכו׳ עיין ב״ק קי״ז ע״ב. י) רב הונא תלמידיה דרב הוה וכו׳ שבת קכ״ח ע״א, ביצה מ׳ ע״א, ב״ק קט״ו ע״א, סנהדרין ו׳ ע״ב. ועיין תוס׳ ב״ב קנ״ב ע״ב ד״ה שלחו ליה וכו׳. כ) דרב הוה ליה מילתא וכו׳ יומא פ״ז ע״א. ל) אזל רב ענן וכו׳ כתובות ס״ט ע״ב. מ) קטנה שנתקדשה שלא לדעת אביה כצ״ל קידושין מ״ד ע״ב. נ) כגון ארדילי וגוזליא וכו׳ עיין פסחים קי״ט ע״ב, ברכות מ״ז ע״א. אורח חיים וגו׳ לא תדע (משלי ה). ס) מטלטלא אינון שבילי דאורייתא וכו׳ פסיקתא רבתי פכ״ג, ירושלמי פאה פ״א ה״א וירושלמי קידושין פ״א ה״ז, תנחומא פרשה עקב, ומדרש תהלים מזמור ט׳. ועיין מדרש רבה דברים פ״ו. ע) ובפ״ק דקידושין תני ר׳ שמעון וכו׳ לפנינו בקידושין ליתא, ונמצא כעין זה במדרש שמואל פ״ז ובמדרש תנחומא פרשת עקב, ועיין במקומות הנ״ל. פ) שלח תשלח את האם וגו׳ (דברים כ״ב). צ) כבד את אביך וגו׳ (שמות כ).

שהוא הפסד כים והסרין נפשות על אחת כמה וכמה. וכל כך למה. כדי שלא ישב בפני עצמו ושוקל ואומר זו קלה וזו חמורה. זו שכרה מועט וזו שכרה מרובה: והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. אם מפסיד אתה לפי ראות עיניך על ידי קיום המצוה כגון נבילה וטריפה שאתה זקוק ליתן לכלב. או למסור לגוי בדמים מועטים. או שהיה לך תבואה בשדה וגשמים יורדין עליה בשבת. ואתה מפסידה. אל תעלה על דעתך לומר היאך אעמוד מנגד ואפסיד. אלא הוי מחשב מה שאתה מפסיד עכשיו כנגד שכר שאתה נוטל כנגדה אלף ידות לעולם הבא. דסבול את עצמך. וחשוב ההפסד תחת השכר. ושכר עבירה כנגד הפסידה. ואל תחמד בלבבך ממון חבירך, גזילתו. וגניבתו. ואבידתו. אלא מנה וחשוב בלבך מה שאתה משתכר עכשיו תחת ההפסד. והשב אל לבך שאלף ידות אתה מפסיד כנגדו לעולם הבא: ק) כיוצא בדבר בהמוכר את הספינה. ר) מאי דכת' על כן יאמרו המושלים באו חשבון. אילו צדיקים שמושלים ביצרם. דכת' ש) צדיק מושל יראת אלהים. באו חשבון. בואו ונחשב הפסד מצוה כנגד כו'. כדאיתא התם: ודע מה למעלה ממך. בשמים. הק' שהוא צופה ומביט בך. כמצפה העומד במקום גבוה על משמרתו, עינו רואה מעשיך. ואוזן שומעת דבריך. ואי איפשר לך להסתר ממנו. ת) כמה שנאמר אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו. וכל מעשיך בספר נכתבים. ולא ניתנו להשתכח א) שאף הוא בעצמו מעיד עליהן וכותבן. שנא' ביד כל אדם יחתום:

רבן גמליאל בנו של יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה לסוף בטילה וגוררת עון, וכל העוסקין והעמילים עם הציבור יהיו עוסקין ועמילים עמהן לשם שמים שזכות אבותם מסעייתן וצדקתם עומדת לעד ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם: הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנייתן ואין עומדין לאדם בשעת דוחקו: הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו, בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך:

ר"ג בנו של ר' יהודה הנשיא. הוא ר' האמור למעלה רבינו הקדוש. עם דרך ארץ. שעוסק בתורה פרק. ופרק בדרך ארץ. בפרנמטיא. ושאר שכר. ויש תימה דאלמא דרך ארץ עיקר. ב) דהכי נמי דייקי' בכתובות פרק האשה כי האי גוונא דיקא נמי דקתני יחלקו יורשי הבעל עם יורשי האב. הכא נמי מדתלי' תלמוד תורה עם דרך ארץ. אלמא דרך ארץ עיקר. מיהו יש לדחות ששניהן שוין. מדקתני אבתר הכי שיגיעת שניהן כו'. וכדתנן לקמן אם אין תורה אין דרך ארץ. כו': שיגיעת שניהן משכחת עון. שמתוך שרואה כת' בתורה לא תעשק ולא תגזל, והוא משתכר מצד אחר לא יעלה על לבו לגנוב. ולגזול ולחמוס. שאין עמה מלאכה. שאינו משתכר בפרנמטיא ומלאכה כדרך כל הארץ. לסוף בטילה. לפי שאין לו מה יאכל. והוא

ק) כיוצא בדבר בהמוכר את הספינה וכו' כצ"ל ב"ב ע"ח ע"ב. ר) מאי דכתיב על כן יאמרו המושלים וגו' (במדבר כ"א). ש) צדיק מושל יראת אלהים כצ"ל (שמואל ב' כ"ג). ת) כמה שנאמר אם יסתר איש במסתרים (ירמיה כ"ג). א) שאף הוא בעצמו וכו' תענית י"א ע"א, שנא' ביד כל אדם יחתום כצ"ל (איוב ל"ז). ב) דהכי נמי דייקינן בכתובות וכו' דיקא נמי וכו' עיין כתובות פ' ע"א, ועיין יבמות ל"ח ע"ב מתניתין נמי דיקא וכו' ומשמע שהיה לפני המחבר בכתובות כדאיתא ביבמות ע"ש ועיין בתוס' ישנים יומא פ"ה ע"ב ד"ה תשובה בעיא יוה"כ וכו', ועיין מדרש קהלת פ"ז טובה חכמה

צריך להיות גולה ממקומו לחזור אחר פרנסתו. ומתכטל ונוררת עון. מפני שלא ניסה במלאכה עד עתה. ופעמים שאינו עולה בידו פרנסתו ועומד ומלסטם את הבריות. וגוזל וחומס. וכל העמילים. הרי זה ע״א. ואין סמוך למעלה. ג) וכל העמילים וטורחים עם הציבור לעסוק בדבריהם לדבר אל המלך או אל שר הצבא. יהו עמילים עמהן לשם שמים לעזור אותם ולסייעם לשם מצוה. ולא יטול שררה להתגאות על הציבור. ואפי׳ אין דעתם של ציבור שלם עמהן. ואין דבר זה נוח להם. מפני שזכות אבותם של ציבור מסייעתן. הוא מסייע העמלים ליתן להם חן והצלחה מאחר שכוונתם לשמים. וצדקתם של אבות עומדת להם לעמלים לעד: ואתם מעלה אני עליכם כו׳. הרי ר״ג עצמו כמדבר אל העמלים. כלומר ואתם עמלים. אם טרחתם פעם ראשונה ולא עלה בידכם להועיל לכם כלום בכל זאת. מ״מ אל תרפו ידיכם לומר אין לנו שכר מאחר שאינו ניאותין. ולרוח עמלים. שהרי בוודאי אין הקי׳ מקפח שכרן. אלא מעלה עליכם כאילו עשיתם מעשה ועלה בידכם. שהרי אמרו חכמים ד) מחשבה טובה מצרפה הקי׳ למעשה. בסוף האשה נקנית: ובסדר ויכולו. מהו מעלה עליכם. שמתעלין על ידי ציבור. צא ולמד מכל הנביאים שלא חסרו משלהם כלום ונתעלו על ידי ישר׳: הוו זהירין ברשות. היא המלכות. ובמועד קטן ה) שטרות של רשות. שלטנית. שהרשות בידה לעשות כל אשר החפוץ. ומהו הזהירות. שישמר עצמו מלהיות טריד עמהן. ומלהוריד עליהם את עיניכם שכן דרכן לישאול. ואם הוא נותן להם הרי הוא כמוליכו לים המלח. ואין לו הנייה בהן כלום. ונראין כאוהבין כו׳. כדאי׳ בפ״ב דשבת ו) אבב [חנואתא] (הנמתא) נפישי אחי ורחמי. אבב בזיונא לא אחי ולא מרחמי: ד״א הוו זהירין. שאם ישאלו אנשי השלטנות מכם דבר ויחניפו ויבטיחו אתכם הזהרו שלא תשענו על דבריהם שהן אין מקרבין לאדם אלא לצורך הנאתן. שנראין כאוהבין בשעת שנהנין ואין עומדין כו׳: הוא היה אומר ר״ג עשה רצונו. הוי מהור ומשתדל לעשות רצון המקום. כרצונך. בלב שלם ובנפש חפיצה. ובטל רצונך. אפי׳ אם רצון המקום עליך למשא. בטל רצונך. רצון אחרים שמבקשין שלא כדעתך. אפי׳ היה דעת המקום ז) נמשך אחריהן. יהא נמשך אחריך. ח) כמו שמצינו בחוני המעגל. בתענית. ט) וכדכתי׳ ותגזר אומר ויקם לך. אלא שאין דרך כבוד שלמעלה לומר כדי שיבטל רצונו מפני רצונך:

הילל אומר אל תפרוש מן הציבור׳ ואל תאמן בעצמך עד יום מותך׳ ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו׳ י) ואל תאמר דבר שאיפשר לשמוע וסופו להישמע׳ ואל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה: הוא היה אומר אין בור ירא חט׳ ולא עם הארץ חסיד׳ ולא הביישן למד׳ ולא הקפדן מלמד׳ ולא כל המרבה בסחורה מחכם׳ ובמקום שאין איש השתדל להיות איש: אף הוא ראה גולגולת שצפה על פני המים ואמ׳ לה על דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך יטופון: הוא היה אומ׳ מרבה בשר מרבה רימה׳ מרבה נכסים מרבה דאגה׳ מרבה שפחות מרבה זימה׳ מרבה עבדים מרבה גזל׳ מרבה נשים מרבה כשפים׳ מרבה תורה מרבה חכמה׳ מרבה

כשיש עמה נחלה דתנינן תמן באבות וכו׳ יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ וכו׳. ג) וכל העמלים וטורחים עם הצבור וכו׳ עיין תנא דבא״ר פי״ח. ד) מחשבה טובה מצרפה הקב״ה למעשה וכו׳ קידושין מ׳ ע״א, ברכות ו׳ ע״א חשב אדם לעשות מצוה וכו׳. ה) שטרות של רשות עיין מ״ק י״ח ע״ב, ובתוס׳ שם ד״ה ואיגרות רשות וכו׳. ו) אבב חנואתא נפישי וכו׳ כצ״ל שבת ל״ב ע״א. ז) נמשך אחריחן כצ״ל. ח) כמו שמצינו בחוני המעגל, תענית י״ט ע״א, ושם כ״ג ע״א. ט) ובדכתיב ותגזר

עיצה מרבה תבונה, מרבה ישיבה מרבה שלום, מרבה חכמה מרבה צדקה קנה שם טוב קנה לעצמו, קנה לו דברי תורה קונה לו חיי העולם הבא:

הילל אומר. הילל כת' במשנת רבינו גרשום ור' אפרים בלא ר'. והוא הילל הזקן. אבל המעתיקים קלקלו השורה וטעו בד' של מניין הבבות ונתחלפה להם ד' ברי"ש. וכתבו ר' הילל. ומדלקמן יש להוכיח. דקתי' אף הוא ראה גולגולת. כ)ומעשה זה שנוי בפ' אחרון דסוכה על הילל הזקן חבירו של שמאי הזקן: הילכך נר' למיגרס הילל. ולא ר' הילל: אל תפרוש מן הצבור. אלא השתתף עמהן לעול מלכות ולתעניות ולתפלה. שכן שלח לה מרדכי לאסתר אל תדמי בנפשך. שלא תפרוש מן הצבור. ל)ושנינו [בפ"א] (בפ"ב) דתענית אדם הפורש מן הציבור שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם. שנאמר כי מלאכיו יצוה לך. מניחין ידיהן על ראשו. ואומ' פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחמת ציבור. ועוד פירשו מ)ואני תפלתי לך ה' עת רצון. אימתי תפילתו של אדם נשמעת בשעה שהציבור מתפללין. נ)דכתיב הן אל כביר ולא ימאס (תם): ואל תאמן בעצמך. לומר יכולני להיות מותר בדבר זה שאסור משום גזירה. שאני זהיר שלא אבא לידי עבירה. עד יום מותך. ס)שהרי יוחנן כהן גדול שמש שמונים שנה בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי. ועוד ע)ג' מצות כתובות בתורה שנתן בהן הכתוב טעם. והאמין שלמה בחכמתו. ונשען בתבונתו. ונכשל בשלשתן. לא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו. וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. לא ירבה לו סוסים. ולכך לא נתגלו טעמי תורה: ואל תדין את חבירך. וגם אם עבר חבירך עבירה אל תדיננו ותאמר דינו לישרף. דינו ליסקול. דינו ליחנק. על שנכשל בעבירה זו. עד שתגיע למקומו. עד שתבא לידך אותה עבירה ותשמט ותנצל ממנה. כמו שמצינו בירבעם בן נבט. פ)שבשעה שנשא שלמה את בת פרעה הכניסה לו כל מיני זמר שבעולם. ואמרה לו כך עושין לע"ז פלונית פעם אחת הלך לישן והעריב היום. הלכה וקראה לחרשי העץ ולבונים העושים במלאכת חרש וחשב. ועשו על מיטתו כענן רקיע וכו חמה ולבנה כוכבים ומזלות. וכל צבא השמים. ויהי בבקר. העיר משנתו לפתוח דלתות ההיכל שהיו מפתיחות ההיכל תחת מראשותיו. ראה שהרקיע בהיר בכוכבים וצבא כסבור עדיין לא פנה לילה. חזר לישן. וישן עד ד' שעות. עד שהבין והכיר מעצמו שאין הלילה ארוך כל כך. צ)ועל אותה שעה שנינו עדות על תמיד של שחר שקרב בד' שעות. בבחירתא. ובטרם הקיץ משנתו הלך ירבעם בן נבט על פתח ביתו ויעבר קולו. רשע עד מתי תישן ומבטל תמיד של שחר. מה לך נרדם. קום קרא אל אלהיך. יצתה בת קול ואמרה רשע בן רשע עתיד אתה לבטל מישרי' כמה וכמה קרבנות במזיד ואתה מחייבו על השוגג כמזיד. ועל האונס כרצון. והיינו דכת' ק)כדבר אפרים רתת נשיא הוא בישר'. ויאשם בבעל וימת. בדבר ירבעם שהוא משבט אפרים רתת. קטיגורין על שלמה. הוא ירבעם נשיא בישר' ומלך. ובת קול השיבתו שיאשם בבעל וימות. כ"ש: **ואל תאמר שאי אפשר לשמוע.** אם

אמר ויקם לך (איוב כ"ב). י) ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו וכו' כן הוא הגירסא שלפנינו. וגירסת המחבר הוא כגירסת הנ"א המובא במשניות. וגרס וסופו להשמע. כ) ומעשה זה וכו' סוכה נ"ב ע"א. ל) ושנינו בפ"א דתענית כצ"ל י"א ע"א. מ) ואני תפלתי וגו' (תהלים ס"ט) אימתי תפלתו של אדם וכו' עיין ברכות ח' ע"א. יומא ס"ט ע"ב. תענית כ"ד ע"ב. נ) דכתיב הן אל כביר ולא ימאס כצ"ל (איוב ל"ו). ס) שהרי יוחנן כה"ג וכו' ברכות כ"ט ע"א, יומא ט' ע"א. ע) ג' מצות כתובות בתורה וכו' עיין מדרש שמות פרשה ו', וי"ר פי"ט, במד"ר פ"י. פ) שבשעה שנשא שלמה וכו' עיין ברכות כ"ז ע"א, ובר"י על רי"ף ברכות פ"ד ד"ה העיד ר' יהודה בן בבא וכו' ועיין בד"ת שם, ובמדרש וי"ר פי"ב, ובמד"ר פ"י. ומדרש משלי פל"א. צ) ועל אותה שעה וכו' בבחירתא, עדיות פ"ו משנה ו', עיין בירושלמי פ"ד דברכות ה"א, ועיין בעדיות שם בפירש הרמב"ם, והראב"ד, ובל"מ

אינך טרוד ועסוק במלאכה ואיפשר לך לשמוע דברי תורה עכשיו אפי' אם סופו לישמע בפעם אחרת. אל תאמר הרי סופו להשמע ואותה הפעם תלך ותשמיענו. כי לא תדע מה ילד יום. אם תוכל לשמוע עוד אם לא ולא עוד אלא אפי' אתה טרוד הפנה מעסקיך ועסוק בתורה. ואל תאמר כו'. שמא לא תפנה. ונמצא בטל כל ימי חייך מדברי תורה. אין בור. כ)והארמה לא תשם תרגום לא תבור. כמו שדה בור. ונרוע הוא מעם הארץ. שאפי' בטיב משא ומתן אינו יודע. ומדת הארץ שקורין גורשירא ב'. ולי נראה בור שלא למד כלל. ואפי' קריאת שמע. ס)ומהו בור. ריקן. ועני. ונקי. כאדם האומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו. דהואיל ואינו מכיר בשום דבר ואינו יודע שכר המצוה. איך יירא ממנו. לפיכך ישתדל אדם שילמוד. ולא עם הארץ חסיד. אבל איפשר להיות ירא חטא. דאמר מר ס)איזה עם הארץ. קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים. ולא הביישן למד. מפני שמתבייש ללמוד מרבו. ף)וכן הוא אומר אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה. כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו בהתנשא. ואם הניח זמם על פיו שלא ביקש לשאול סופו ששואלין ממנו דבר הלכה והוא מניח ידו על פיו שאינו יודע מה להשיב. צ)וזה שכתב כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. שצריך לאדם להסביר פניו לתלמידו. ג)בפרשת החדש השביעי. בפסיקתא רבתי: וכדאמרי' ד)מעיקרא פתח (להדוא) [להון] בבריחותא ולבסוף יתיב באימתא. ולא כל המרבה בסחורה מחכם. כלומר לא על ידי סחורה בלבד מחכם האדם. שהרי מי שרוצה להתחכם צריך לעסוק בכל עיניין יישוב בין בסחורה ובין שאר חכמות שבדרך עולם להיות מבין בכל: ובמקום שאין אנשים להשתדל ולעמוד בפרק תשתדל להיות איש לצאת ולבא ואין כאן משום שררה. ולא מחזקינן ליה ביהורא. ובירושלמי ה)כתר דלית גבר תמן תהי גבר: והיא היא: אף הוא. הילל הזקן. על דאטפת אטפוך. רשע היה ואמר לו לפי שהרגת אנשים והיית מציפם בנהר. שהייתה משליכם בנהר שלא יוודע. לפיכך הציפו גם אותך והרגוך ודנוך לפי מעשיך. כדאמ' בסנהדרין. ו)אע"פ שבטלו ארבע מיתות דין ארבע מיתות לא בטלו. מידה במידה. שנאמר בסאסאה בשלחה תריבנה. בסאה שאדם מודד בה מודדין לו ז)כי בדבר אשר זדו עליהם. בקדירה שבישלו בה נתבשלו. ולסוף מטיפך ישופון. אותם שהציפוך גם הם יהרגום אחרים. ויהיו צפים על פני המים. ח)אשר הציף. מתרגם דאטיף. יש משניות שכתב בהן דעטפת עטפוך. והיא היא. שאותיות אי"ה הי"ע. מתחלפות. אשה אל אחותה. ויש שכתוב בהן על דאקפות אקפוך. מתרגם וקפא ברולא: מרבה בשר. חוזר לומר שבל הריבויין אין בהם תועלת זולתי ריבוי התורה בלבד. מרבה רימה. שאוכל מעדנים ומבריא עצמו ומתעדן כדי להרבות בשר. וכשמת יש לו רוב רימה ותוליעה. מרבה נכסים מרבה דיון. דוי ודאבון נפש שמפחד תמיד שלא יאנסו נכסיו מבית המלך. וזהו שכת' ט)והשבע לעשיר איננו מניח לו לישן. נמצא שזהו ריבוי

פ"א מה' תמידין ומוספין ה"ב. ק)כדבר אפרים רתת וגו' כצ"ל (הושע י"ג). כ) והאדמה לא תשם תרגום לא תבור (בראשית מ"ז) כמו שדה בור עיין במשנה כלאים פ"ב משנה ח' וסומך לבור וכו'. ס)ומהו בור וכו' כצ"ל איך יירא ממנו כצ"ל. ס) איזה עם הארץ וכו' עיין ברכות מ"ז ע"ב, וסוטה כ"ב ע"א, ועיין בתוס' ד"ה כל וכו'. ף) וכן הוא אומר אם נבלת בהתנשא וגו' (משלי ו') כל המנבל עצמו וכו' ברכות ס"ג ע"ב. צ) וזה שכתוב כמים הפנים וגו' (משלי כ"ז). ג) בפרשת החדש השביעי בפסיקתא רבתי וכו' ליתא לפנינו שם, ועיין בפסיקתא רבתי פכ"א. ד) מעיקרא פתח להו בבדיחותא כצ"ל עיין שבת ל' ע"ב. ה) באתר דלית גבר כצ"ל והוא בבבלי ברכות ס"ג ע"א, ועיין בסוטה כ"ב ע"ב תוס' ד"ה בשוין וכו'. ו) אע"פ שבטלו וכו' סנהדרין ל"ז ע"ב, ועיין שם ק' ע"א במדה שאדם מודד מודדין לו דכתיב בסאסאה בשלחה וגו' (ישעיה כ"ז) ועיין סוטה ח' ע"ב, ובירושלמי סוטה פ"א ה"ז, ובמדבר רבה פ"ט, ובמדרש תהלים מזמור פ"א. ז)כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות י"ח) בקדרה שבשלו וכו' סוטה י"א ע"א. ח)אשר הציף מתרגם דאטיף (דברים י"א) וקפא ברזלא, נראה דצ"ל ויצף הברזל מתרגם וקפא ברזלא (מלכים ב' ו'). ט)והשבע לעשיר איננו

שאין לו לאדם נחת רוח ממנו: מרבה עבדים. בערבי פסחים מוכיח כמו כן. שגזל וזימה מצוייה בעבדים ושפחות שהן מן הדברים י) שצוה כנען את בניו. וכדי לטובתם נתכוון. שמתוך שיהו גזלנין והמסנין ובעלי זימה ואין מדברים אמת ושונאים אדוניהם ישחררום מהר להוציאם מעליהן. ולפיכך תלה הזימה בשפחות אעפ״י שמצוייה בשניהם לפי שזומת השפחות מצויה שמפקירות עצמה לכל. מרבה כשפים. שמתוך שמתקנאות זו בזו מבקשות לנצח על ידי כשפים. כ)כדכת׳ מכשפה לא תחיה. מלמד שהכשפים מצויין בנשים. מרבה תורה מרבה חיים. כך היא כת׳ במשנה דווקנית. מרבה חיים. ל)דכת׳ בה בתורה כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים. מרבה ישיבה מ)[עם] (אב) תלמידים. מרבה חכמה. כדאמר מר נ)הרבה למדתי מרבותיי ומחביריי יותר מרבותיי ומתלמידיי יותר מכולן. מרבה צדקה מרבה שלום. כדאמר בבבא בתרא ס)כל העושה צדקה לחבירו משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה. קנה לעצמו. הוא קניין שיש לעצמו נחת רוח בו מכל אילו. והוא ריוח טוב. וכל שכן המרבה בתורה וקנה לו דברי תורה שקנה לו חיי העולם הבא:

רבן יוחנן בן זכאי קיבל מהילל ומשמאי הוא היה אומ׳ אם עשית תורתך הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת: חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי׳ אילו הן ר׳ אליעזר בן הורקנוס׳ ר׳ יהושע בן חנניה׳ ר׳ יוסי הכהן׳ ר׳ שמעון בן נתנאל ור׳ אלעזר בן ערך: הוא היה מונה שבחן׳ אליעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טיפה׳ יהושע בן חנניה אשרי יולדתו׳ יוסי הכהן חסיד׳ שמעון בן נתנאל ירא חט׳ אלעזר בן ערך מעיין המתגבר: הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור׳ אליעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כולם: אבא שאול אומ׳ משמו אם יהיו כל חכמי ישר׳ בכף מאזנים ור׳ אליעזר בן הורקנוס אף עמהם ור׳ אלעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כולן:

רבן יוחנן בן זכאי. בתחילה פסק סדרן של נשיאים ואחר כך חזר לדברי קבלה זה מזה ממשה בסיני. והוא שאמרתי שר׳ הילל הכת׳ בספרי׳ טעות. והוא הילל הזקן. וחזר להזכיר דבריו של הלל כדי לסמוך בהן רבן יוחנן בן זכאי קיבל כו׳. ויש תימא בביצה ירושלמי פ׳ המביא ע)דפריך גבי הא דתנן ועוד א״ר אלעזר עומד אדם על המוקצה. ור׳ אליעזר ולאו שמתי הוא. ובירושלמי דתרומה. פ׳ סאה תרומה. וא״כ היאך קרי לה שמאי משום דלמד לפני רבן יוחנן בן זכאי תלמיד שמאי דהא מהילל נמי קבל. פ)וכדא׳ [שמונים] (חמשים) תלמידים היו לו להילל וקחשיב רבן יוחנן בן זכאי. וי״ל כיון דבלל למד לפני שמאי הוה ליה למסבר כשמאי. ולכך פריך בתרומות וביצה ולא שמתי הוא. בתמיה. צ)ודריש נדה דתנן ר׳ אליעזר אומר ד׳ נשים דיין שעתן. לאו דפליג אשמאי רביה. אלא הכי קאמר לא נחלקו שמאי והילל בדבר זה:

וגו׳ כצ״ל (קהלת ח׳). י)שצוה כנען את בניו וכו׳ פסחים קי״ג ע״ב. כ)דכתיב בה בתורה כי בי ירבו ימיך וגו׳ (משלי ט׳). ל)כדכתיב מכשפה לא תחיה (שמות כ״ב). מ)עם תלמידים כצ״ל. נ) הרבה למדתי מרבותי וכו׳ תענית ז׳ ע״א. ס) כל העושה צדקה לחבירו וכו׳ לא ידענו מקום למאמר כזה בב״ב, וכעין מאמר כזה על העוסק בתורה לשמה משום שלום וכו׳ סנהדרין צ״ט ע״ב. ע)דפריך גבי הא דתנן וכו׳ ירושלמי ביצה פ״ד ה״ז, ושם פ״א ה״ד, ובירושלמי דתרומה וכו׳ פ״ה ה״ד. פ)וכדאמר נמי שמונים תלמידים וכו׳ כצ״ל וכן בסוכה כ״ח ע״א, וב״ב קל״ד ע״א. צ)ודריש נדה דתנן וכו׳ עיין נדה ז׳ ע״א, ושם ז׳ ע״ב ובתוס׳ ד״ה שמותי הוא, ותוס׳ שבת ק״ל ע״ב ד״ה דר״א

אם עשית תורתך הרבה. שלמדת הרבה. אל תחזיק טובה לעצמך. לומר כמה גדולה הטובה שעשיתי עם קוני שלמדתי תורתו. וכמה אני גדול כי לכך נוצרת. ללמד תורה נבראת. ויהי ערב ויהי בקר יום הששי. ודרשי' בלפני אידיהן ק) מלמד שהתנה הק' עם מעשה בראשית. אם ישר' מקבלין את התורה מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהו. ה' דהששי דייק. נתלה העולם בששי אחד הידוע הוא ששה בסיון שניתנה בו תורה: ואילו הן ר' אליעזר בן הורקנוס. ר' יהושע בן חנניה. ולא גרסי' ור'. וכן בכולן אין וי"ו כתב בהן אלא ר' פלוני. חוץ מן האחרון שכת' במשניות ור' אלעזר בן ערך. והכי נמי אורחיה קרא דמשתעי הכי. ראובן שמעון לוי ויהודה. וכן כולן: הוא היה מונה שבחן. רבן יוחנן בן זכאי מחשב מספר מעלותם. בור סיד. סיד שם דבר. הוא בור של מים מכונסין שעשאוהו בטיט המתוקן בסיד כדי שלא יהו המים מובלעים בקרקע. שהסיד מקשה את הטיט. וכמו כן לא היה ר' אליעזר מאבד דבר משמועתו: באילו אתה שונה. אליעזר. יהושע. בלא ר'. שאין דרך הרב לקרות לתלמידיו ר'. אשרי יולדתו. אמו שילדתו. מפני שהיה בקי בחכמת כל דבר ולהיות יוצא ונכנס לפני המלך. כמו שמצינו בתלמוד בכמה מקומות. ר) א"ל קיסר לר' יהושע בן חנניה. ואני שמעתי לכך אומר אשרי יולדתו. שכשהיתה אמו מעוברת ממנו היתה הולכת תמיד לבית המדרש שיברכו התלמידים את העובר שבמעיה. ואשרי יולדתו שזיכהו לכך. חסיד. ש) שהיה עוסק בתורה וגמילות חסדים. נ"ל הוא יוסי הכהן שאנו מביאין ממנו ראיה בתלמוד. ת) שהלך אחרי רבו לציידן ללמוד תורה. וכשחזר מבית הקברות שקבר את אשתו אמר לאחות אשתו א) לכי ופרנסי בני אחותך: ירא חטא. היה מתרחק מאבק החטא: כמעיין המתגבר. שמוסיף על מה ששמע ומבין דבר תוך דבר. אבל ר' אליעז' בן הורקנוס. ב) מצינו במסכת (סוטה) [סוכה]. שלא אמר דבר עד שלא שמע מפי רבו לעולם. ואע"פ שחריף ומפולפל יותר מדאי ומוסיף חכמה על חכמתו מתוך פילפולו אפי' הכי בור סיד עדיף. דהוא סיני ועוקר הרים סיני עדיף. דהכל צריכין למרי חטיא. כדאמר בסוף הוריות. ולכך היה אומר רבן יוחנן. ר' אליעזר בן הורקנוס מכריע את כולם: אבא שאול אומר משמו דרבן יוחנן. דקסבר דעוקר הרים עדיף. ותרי תנאי ואליבא דרבן יוחנן:

אמר להם צאו וראו איזהו דרך טובה שידבק בה האדם. ר' אליעזר אומר עין טובה. ר' יהושע אומ' חבר טוב. ר' יוסי אומ' שכן טוב. ר' שמעון אומ' הרואה את הנולד. ר' אלעזר אומ' לב טוב. אמר להם רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם: אמר להם צאו וראו איזהו דרך רעה שיתרחק ממנה האדם. ר' אליעזר אומ' [עין רעה ר' יהושע אומ' חבר רע. ר' יוסי אומ'] שכן רע. ר' שמעון אומ' הלוה ואינו משלם. אחד לוה מן האדם כלוה מן המקום. שנאמר לוה רשע ולא ישלם צדיק חונן ונותן: ר' אלעזר אומר לב רע. אמר להם רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם:

וכו'. ק) מלמד שהתנה הקב"ה וכו' ע"ז ב' ב'. ר) אמר ליה קיסר לר' יהושע וכו' חולין נ"ט ע"ב, ושם א"ל קיסר לריב"ח בעינא וכו'. ושם ס' ע"א א"ל בת קיסר וכו' וברכות נ"ו ע"א א"ל קיסר לריבח"נ. ש) שהיה עוסק בתורה וגמ"ח כצ"ל. ת) שהלך אחרי רבו וכו' עירובין מ"ז ע"ב. א) לכי ופרנסי בני אחותך מ"ק כ"ג ע"א. ב) מצינו במס' סוכה וכו' כצ"ל כ"ח ע"א, ועיין ברכות כ"ז ע"ב, ובה"א שם ואפשר לומר דדבר שאינו מסברא לא אמרה ר"א בשם רבו כיון שלא שמע מפיו, עכ"ל

אמר להם רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו. בפעם אחת שאלם איזה דרך טובה ורעה. דכת' בקרא ג) ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע. מה תקראו טוב שיזכה בה. ורע שיאבד בשבילה והשיבו על שניהם. זה טוב שידבק וזה רע שיתרחק. דאי לאו בפעם אחת שאלם. מכיון שהודיעוהו דרך הטובה יש להבין שכנגדה דרך הרעה. ואי משום דר' שמעון דאינה כנגדה לא הוה לישאל: שידבק בה האדם. כדי שיזכה לחיי העולם הבא. עין טובה. שלא תהא עינו צרה בטובת חבירו. שמתוך שאין עינו צרה ואין לו קנאה על חבירו נמצא שהוא שלם עמו. והרי פירשנו בפרק ראשון שגדול כח השלום. ולא עוד אלא שאפי' תלמיד חכם (ואינו) ד)[ועינו] צרה בחבירו בעולם הזה עיניו מתמלאות עשן לעולם הבא. כדאמר בהמוכר את הספינה. מדכת' וברא יי' על [כל] מכון הר ציון ועל (כל) מקראה ענן יומם ועשן: חבר טוב כבר פירשנו למעלה: וקנה לך חבר. ה) דכת' טובים השנים מן האחד. שכן טוב. שיתנהג באחוה עמו. ו) שנאמר טוב שכן קרוב מאח רחוק. ואדם כשר שילמדו בני אדם ממעשיו הטובים שרגילין שם. ד"א שצריך אדם לחזור אחר שכן טוב מחבר טוב. שחבר טוב אינו רואה מעשיו אלא ביום. ושכן בין ביום ובין בלילה. ולמד ממעשיו הטובים יותר מחבירו: הרואה את הנולד. שמשיב אל לבו ואומר אם עושה אני דבר זה הרי הוא בא לסוף לידי כך וכך. שמתוך כך ז) הוא שם דרכיו ומחשב הפסד מצוה כנגד שכרה. ושכר עבירה כנגד הפסידה. והרי הוא אומר ושם דרך אראנו בישע אלהים. וכיוצא בו א"ר חידקא במסכת דרך ארץ. ח) אהוב את השמא. ושנא את הכי מה. ומה בכך. לב טוב לשמים ולבריות. שהקב"ה ליבא בעי. שנאמר ט) למען תפש את בני ישרי' בלבם. הא למדת שהכל תלוי בלב. ואז לא יבא לידי תקלה: שיתרחק. כדי שינצל מדינה של גהינם ויזכה בה לחיי העולם הבא. עין רעה. שעינו של אדם צרה בטובה של חבירו ומתוך קנאה שיש לו עליו הן באים לידי המחלוקת. וקשה המחלוקת לפני המקום. דכת' י) חלק לבם עתה יאשמו. שכן רע. מפני שמרבה במחלוקת. ובני ביתו למידין הימנו ממעשיו הרעים יותר מחבירו שבכל שעה עומד לאזנו ומוציאו לתרבות רעה: אחד לוה מן (המקום) [האדם] כלוה מן המקום. שניהן שוין זה לזה. מפני שמזקיק הק' לשלם לזה מפני שגוזל זה הימנו. שנאמר לוה רשע ולא ישלם. דרכו של רשע שלוה ואינו משלם. והקב"ה שהוא צדיק חונן ונותן. ומרחם על הנגזל. לשלם מה שנגזל ממנו. והרי לך מדה רעה שמזקיק הק' לתקן את אשר עיות. שהוא אמר לעשותו אדם עשיר והלוה מבקש לעשותו עני. וכן הוא אומר צור ילדך תשי. ואני כך קיבלתי אדם אחד שלוה מן האדם ולא שילם הרי הוא כמי שלוה תחילה מן המקום. שאותו המלוה לא את זה האמין אלא לשלישי שביניהם. שהפקיד על המצוה. כ) וכי הא דאמר בירושלמי ההוא גברא דאנח תפילי. ואפקידו גביה. וכפר א"ל אנא לא הימנת אלא (למילין) [לאילין] דברישך: והרי הוא גוזל את אביו. להק'. ואמו. לתורה. שאינו נושא פנים לתורה חבר הוא לאיש משחית. לירבעם בן נבט: הק' הוא קורא מקום. ומפורש בסיפרי לפי שהוא מקומו של עולם. ואין העולם מקומו. ל) שנא' ומתחת זרועות עולם. והקדוש ברוך הוא. תכף שאנו

ונעלם זה מבעל דרה"מ, ועיין יומא ס"ו ע"ב. ג) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע כצ"ל (דברים ל'). ד) ועינו צרה בחבירו וכו' כצ"ל עיין ב"ב ע"ה ע"א מדכתיב וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראה וגו' כצ"ל (ישעיה ד'). ה) דכתיב טובים השנים מן האחד (קהלת ד'). ו) שנ' טוב שכן קרוב וגו' (משלי כ"ז). ז) הוא שם דרכיו וכו' עיין מ"ק ה' ע"א, סוטה ה' ע"ב ושם דרך וגו' (תהלים נ'). ח) אהוב את השמא וכו' מס' דרך ארץ זוטא פ"א. ט) למען תפש וגו' (יחזקאל י"ד). י) חלק לבם וגו' (הושע י') שנא' לוה רשע ולא ישלם (תהלים ל"ז) וכן הוא אומר צור ילדך תשי (דברים ל"ב). כ) וכי הא דאמר בירושלמי כצ"ל אלא לאילין דברישך ירושלמי ברכות

*

מזכירין שמו אנו צריכין לברכו. שנאמר זכר צדיק לברכה. ואומר כי שם יי׳ אקרא הבו גדל לאלהינו:

הם אמרו שלשה דברים׳ ר׳ אליעזר אומר יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך׳ ואל תהי נוח לכעוס׳ ושוב יום אחד לפני מיתתך׳ והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר מגחלתם שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב׳ ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהן כגחלי אש׳ רבי יהושע אומר עין רעה ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם:

הם אמרו שלשה דברים. כל אחד מהן אמר ג׳ דברים של תוכחה. א) יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך. ואל תהי נוח לכעוס. אחת היא. שנו רבותינו ב) מלמד שכשם שאדם רואה את כבודו יראה כך כבוד חבירו. וכשם שאין אדם רוצה להוציא שם רע על עצמו. כך לא ירצה להוציא שם רע על חבירו. ואל יהי נוח לכעוס עמו ולהוציא שם רע עליו שמתוך כך שלום ביניהן. והא למדת שגדול כח השלום: ג) ושוב יום אחד לפני מיתתך. היא השנייה. שאלו תלמידיו את ר׳ אליעזר. וכי אדם יודע יום שימות בו שיעשה תשובה. אמר להן וכל שכן שיעשה היום תשובה שמא ימות למחר. ולמחר שמא ימות ליום שלאחריו. ונמצאו כל ימיו בתשובה: והוי מתחמם. כנגד אורן. אור. הוא האש. כמו חמותי ראיתי אור. כלומר הוי יושב כנגדן. והסכת ושמע לדבריהן. והוי זהיר בגחלתן. שלא תעבור על דבריהן. כדכתיב לא תסור. שלא תכוה. ד) שדברי תורה נמשלים לאש. דכת׳ הלא כה דברי כאש. מימינו אש דת למו. וכשם שאם זכה אדם נהנה ומתחמם ממנו. כך אם לא זכה נכווה בו. כך הן דברי תורה. זכה קונה חיי העולם. לא זכה טורדתו מן העולם. ולמה אני אומר לך שתזהר בהן ה) שנשיכתן נשיכת. כלומר הקשה עונשו כנשיכת שועל. ששיניו דקות ועקושות. ועקיצת עקרב. שדרכו לעקוץ מן הזנב. וכלחישת שרף. שמוציא להב בפיו בשעה שהוא לוחש. ולא עוד אלא כגחלי אש כל דבריהם. שהכל הגחלת קשה מהבל הלהב. לכך מזהירך אני שתזהר מגחלתם. ואני קיבלתי לחישת שרף היא נשיכתו. שרף כשבא לישוך דרכו להיות שורק ולוחש בפיו. כדרך שעושין אווזין זה לזה. שקורין שיפליר בל׳: כדא׳ בפרק אין מעמידין. ו) איהו נמי חוויא טרקיה. חוויא דרבנן קא׳ל דלית ליה אסותא כלל. דלא מסתייעא מילתא ז) כדמוכח בפ״ח שרצים. והו ששנינו כמו ולחישתם לחישת שרף שאין לו רפואה: עין רעה. שנו רבותינו ח) שכשם שאדם רואה את אשתו ואת בניו בלב שלם. כך יהא רואה ביתו של חבירו. שכל המכנים עין רעה בממון חבירו מאבד את שלו. ולא עוד אלא אפי׳ את עצמו.

פ״ב ה״ג ע״ש ועיין פסיקתא רבתי פכ״ב. ל) שנא׳ ומתחת זרועות עולם (דברים ל״ג). מ) לפי שהוא מקומו של עולם וכו׳ פסיקתא רבתי פכ״א, ומדרש בר״ר פס״ח. ומדרש ש״ר פמ״ה אתרי טפלה לי וכו׳ ומדרש תהלים מזמור צ׳. ותנחומא פ׳ כי תשא. שנא׳ זכר צדיק לברכה (משלי י׳) ואומר כי שם ה׳ אקרא וגו׳ (דברים ל״ב). א) יהי כבוד וכו׳ ואל תהי כו׳ אחת היא וכן פירש״י יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך אימתי בזמן שלא תהא נוח לכעוס. ב) מלמד שכשם שאדם רואה וכו׳ עיין באדר״נ פרק ט״ו. ג) ושוב יום אחד וכו׳ וכי אדם יודע וכו׳ שבת קנ״ג ע״א. מדרש קהלת פ״ט. ומדרש תהלים מזמור צ׳. ובאדר״נ פט״ו. כמו חמותי ראיתי אור (ישעיה מ״ד), כדכתיב לא תסור (דברים י״ז). ד) שדברי תורה נמשלים לאש וכו׳ עיין מכילתא יתרו פ״ד. ובספרי פרשה וזאת הברכה, ומדרש תנחומא יתרו פרשה וידבר אלהים וכו׳ מה דרכה של אש וכו׳ ופסיקתא רבתי פרשה ג׳. דכתיב הלא כה דברי כצ״ל (ירמיה ג׳). ה) שנשיכתן נשיכת וכו׳ מדרש במדבר פרשה ג׳, ותנחומא שם ט״ז. ו) איהו נמי חוויא טרקיה, ע״ז כ״ז ע״ב. ז) כדמוכח בפ״ח שרצים וכו׳ שבת ק״י ע״א. ח) שכשם שאדם רואה וכו׳ עיין אדר״נ פט״ז, ופי״ז, שנא׳ ורוח נכאה וגו׳ (משלי י״ז)

שנאמר ורוח נכיאה תיבש גרם. ואומר ורקב עצמות קנאה. ויצר הרע. שכל הנותן מקום ליצרו למלאות תאותו טורדו מן העולם. ששני יצרים יש בו באדם יצר טוב ויצר הרע. ט)יצר הרע נכנס בו ממעי אמו. שנאמר לפתח חטאת רבץ. י)ויצר טוב לי״ג שנה משנת י״ג חיים במצות. ושנאת הבריות. שהוא קשה עורף עד שהכל שונאין אותו. מוציאין כו׳. מפני שהכל מקללין אותם. כ)ופירשו חכמים באילו הן הלוקין. אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קילל את שרה ונתקיים בזרעה. ל)שנאמר הנה הוא לך כסות עינים. ואומר ויהי כי זקן יצחק ותכהין ונומר. ואעפ״י שיסד הקליר ותכהין עיניו. בעשן טיפש. וכדמפורש באגדה. דילמא כהו מזה ומזה. מ)שנו רבותי׳ ר׳ עקיבא אומר ואהבת לרעך כמוך. בעושה מעשה עמך אתה אוהב. ושאינו עושה מעשה עמך אינך אוהב. ר׳ שמעון בן אלעזר אומר נ)בשבועה גדולה נאמר זה ואהבת לרעך כמוך אני ה׳. נאמן ליפרע ולשלם שכר. הא למדת שאין לנו לשנוא את הבריות. ולכך מוציאין אדם מן העולם שנאה שהבריות שונאין אותו שמדברות עליו ומלעינות אותו שיפטר מן העולם מתוך צערו. ס)כדאמריי בחוני המעגל. שמת על אשר לא כיבדו אותו. והיינו דאמרי׳ אי חברא אי מיתותא:

ר׳ יוסי אומ׳ יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך׳ וכל מעשיך יהיו לשם שמים: ר׳ שמעון אומ׳ הוי זהיר בקרית שמע ותפילה וכשאתה מתפלל אל תעש תפילתך קבע אלא תחנונים לפני המקום ברוך הוא׳ ע)שנאמר כי אל רחום וחנון הוא ארך אפים ורב חסד וניחם על הרעה׳ ואל תהי רשע בפני עצמך:

יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך. שתחזור אחר אבידתו כשלך ושנו רבותינו שכמו שאדם רואה את ממונו כן יהי רואה ממון חבירו. פ)וכשם שאדם רוצה שלא יצא שם רע ועין רע על ממונו. כן ירצה על ממון חבירו. והתקן עצמך ללמוד תורה. שאם בא תלמיד אצלך ואמר לך שנה לי פרק אחד אם יש בידך ללמוד למדהו מיד. ואם אין בידך פטרהו מיד. צ)שנאמר אל תאמר לרעיך לך ושוב ומחר אתן (לך). שאינה ירושה לך. כת׳ במשניות. ונקוד מלמעלה לומר שאין גורסין אותו. ופ״א התקן וזרז עצמך ללמוד תורה. ולא תאמר אבי היה תלמיד חכם אף אני אהיה כמותו בלא עמל ויגיעה. שבוודאי אם לא תזרז ותטרח בה לא תדענה. כדא׳ אם אמר ק)לא ינעתי ומצאתי אל תאמן. ינעתי ומצאתי תאמן. שאינה ירושה לך. לפיכך אין אתה יודע כלום אא״כ אתה ינע ולומד אותה: וכל מעשיך יהיו לשם שמים. דאמר מר ר)גדולה עבירה לשמה.

ורקב עצמות קנאה (שם יד). ט)יצר הרע נכנס וכו׳ סנהדרין צ״א ע״ב. שנא׳ לפתח חטאת רבץ כצ״ל (בראשית ד׳) ועיין ירושלמי ברכות פ״ג פ״ה. י)ויצר טוב לי״ג שנה וכו׳ אדר״נ פט״ז ועיין מדרש קהלת פ״ד טוב ילד מסכן וחכם זה יצ״ט ולמה נקרא שמו ילד כי אין מזדווג לאדם אלא מבן י״ג ולמעלה וכו׳ ובמדרש תהלים מזמור ט׳ פסוק אודה ה׳ בכל לבי וכו׳. ועיין מדבר״ר פכ״ג, ותנחומא נח פסוק ויטע כרם. כ) ופירשו חכמים באלו הן הלוקין אל תהי וכו׳ ליתא שם רק במגילה ט״ו ע״א. ושם כ״ח ע״א ב״ק צ״ג ע״א ע״ש. ל)שנא׳ הנה הוא לך וגו׳ (בראשית כ) ואומר ויהי כי זקן יצחק וגו׳ (שם כ״ז) וכן הוא לשון הקליר במוסף יום א׳ ר״ה. ועיין בתנחומא תולדות ס״ח, ובריש״י שם. מ)שנו רבותינו וכו׳ ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י״ט) בעושה מעשה עמך וכו׳ אדר״נ סוף פט״ז. נ)בשבועה גדולה נאמר זה, באדר״נ שם הנוסח בשעה של גדולה נאמר דבר זה, ואין לו ביאור, והגר״א הגיה באזהרת גדולה נאמר דבר זה, ונוסחת המח״ו היא המובחרת. ומלעיגות כצ״ל. ס)כדאמרינן בחוני המעגל וכו׳ תענית כ״ג ע״א או חברותא או מיתותא כצ״ל. ע) שנא׳ כי אתה אל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה כצ״ל (יונה ד׳) וכן צריך לתקן לשון הכתוב המובא במשנה שבמשניות פ״ב משנה י״ג, ובאדר״נ פי״ז. פ)וכשם שאדם רוצה וכו׳ אדר״נ פי״ז ע״ש. שאם בא תלמיד וכו׳ שם. צ) שנא׳ אל תאמר לרעיך לך ושוב ומחר אתן כצ״ל. ק) לא יגעתי ומצאתי וכו׳ עיין מגילה ו׳ ע״ב. ר) גדולה עבירה לשמה וכו׳ נזיר כ״ג ע״ב, הוריות י׳ ע״ב, ועיין ברכות ס״ג

לשם מצוה. ממצוה שלא לשמה. לשם מצוה. אלא לשם עטרה. שנאמר בין רגליה כרע נפל שכב. וכת' הבורך מנשים יעל וגומ': הוי זהיר בק"ש ותפילה. אין אנו גורסין במשנה הוי זהיר בק"ש. הוי זהיר בק"ש לומיה בשעתה כדי שתקבל עליה שכר מקיים מצוה בשעתה. ואמר מר חביבה מצוה בשעתה. ס) בת"כ אצל אם לא תשיג ידו. ובתלמוד אנו מביאין אותה במסכת מנחות. א"ר יהודה. חביבה מצוה בשעתה. שמיד בערכין מביא סלע. ואין ממתינין עד שיעשיר ויביא חמשים סלעים. א"ר שמעון חביבה מצוה בשעתה שהקטר חלבים ואיברים כשירין כל הלילה ודוחין את השבת ואין ממתינין להם שיקרבו למוצאי שבת. וכך אמרו חכמים הקורא ק"ש שלא בעונתה ח)שכר ק"ש יהבי ליה שכר ק"ש בשעתה לא יהבי ליה. וכשאתה מתפלל כו'. שנא' כי אל. הרי דבר שני. קבע כאדם שהדבר קבוע ומוטל חובה מפני שהמה עליו למשא וממהר להפטר ממנו. ואין זה דרך כבוד ודרך בקשה אפי' למלך בשר ודם. אלא עשה תפילתך תחנונים. שנאמר כי אתה אל חנון ונו' (י"י). בעל תחנונים. שמתאוה לתחנונים. וגדולה היא תפילה. כמו שפירשנו בפ' ראשון. ובפרשת ואתחנן בסיפרי. וכן הוא אומר גם כי תרבו תפילה אינני שומע. בתחילת ישעיה. ואל תהי רשע בפני עצמך. היא השלישית. ואל תעש דבר שהוא רע בפני עצמך. ואתה מבין בו. ואעפ"י שאין אחרים מכירין בו. כך קיבלתי: ולי נר'. ואל תהי. ואל תרשיע להיות עצמך יחיד שלא לנהג אחוה וריעות לשום [אדם] אלא עמור בפני עצמך כאילו אתה בעצמך יחיד בעולם. וכך אנו זקוקין לפי' זה ל)שאמרו רבותינו פז"ר קש"ב בפני עצמו: ואני שמעתי בשם ר"ת. אל תהי רשע. אל תחזיק עצמך כרשע. כדא' בפ"ק דקידושין לעולם יראה האדם את עצמו כאילו הציו זכאי והציו חייב. עשה מצוה אחת אשריו שהכריע אותו ואת כל העולם לכף זכות. כי כשאדם מחזיק עצמו כרשע מחשב לבלתי עשות עוד צדקה. שסבור שלא יועיל לו והרשיע יותר מדאי. והא דאמר בפ' המפלת הוי צדיק ואל תהי רשע. ואפי' כל העולם כולו אומר' עליך צדיק הוי בעיניך כרשע. הכי קאמר כדי להחזיק ביראתך ולהטיב דרכך יותר ויותר: ת':

ר' אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה פ)מה שתשיב את אפיקורוס. ודע לפני מי אתה עמל. ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך: ר' טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצילים ושכר הרבה ובעל הבית דוחק: הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה. אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה. ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא: רבי חנניא בן עקשיא כו'.

ע"א אפילו לדבר עבירה, ובאדר"נ פי"ז ובתוספות רתיד"א. שנא' בין רגליה וגו' (שופטים ה) וכתיב תבורך וכו' (שם). ס) בתו"כ אצל ואם לא תשיג ידו וכו' כצ"ל והוא בתו"כ פרשה ויקרא. ועיין מנחות ע"ב ע"א א"ר שמעון בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה וכו' ושם ליתא הא דר' יהודה שמיד בערכין מביא סלע וכו' והוא בתורת כהנים שם בשם ר"א אומר חביבה מצוה בשעתה שמיד בערכין מביא סלע ואין ממתינים לו עד שיעשיר ויביא חמשים סלעים, וגרס ר' יהודה אומר וכו' כגירסת התוספתא בפ"ב דערכין, ועיין ערכין י"ז ע"ב. ח) שכר קריאת שמע יהביה ליה וכו' עיין ברכות ט' ע"ב, ושם י' ע"ב, ושם כ"ו ע"א. שנאמר כי אתה אל חנון וגו' כצ"ל. גם כי תרבו תפלה וגו' (ישעיה א'), לשום אדם אלא וכו' כצ"ל, ל) שאמרו רבותינו פז"ר קש"ב בפני עצמו, ר"ה ד' ע"ב, יומא ג' ע"א ושארי מקומות, ור"ל סימן לדבר כמו שם כל אות מורה על ענין בפני עצמו כמו כן אל תהי עומד בפני עצמך בלי התחברות לשום אדם. לעולם יראה האדם א"ע וכו' כצ"ל קידושין מ' ע"ב, תוספתא פ"א דקידושין ע"ש. הוי צדיק ואל תהי רשע וכו' נדה ל' ע"ב, ועיין בערוך לנר שם שהקשה קושית המחבר ותירץ כעין תירוצו. פ) מה שתשיב את

הוי שקוד. אנייטנץ שתתן לבך ועיניך במקראות שבתורה. . . פוקרין בהן כדי שתדע להשיבנו. כדי שתשיב את אפיקורוס ע) בכל ישר׳ יש להם חלק נחלקו בו חכמים. יש מפרש זה המבזה תלמיד חכם. ויש מפרש זה המגלה פנים בתורה שלא כהלכה. כגון מנשה בן חזקיה שהיה יושב ודורש באגדות של דופי. אפיקורוס. לשון הפקר. כגון עוף ונבינה פ) נאכלים באפיקורן. ליסטים. ליסטין. אפוטרופוס. בכולן הסמך לתיקון השם. ובפי׳ אחד דיני ממונות. א״ר יוחנן צ) לא שנו אלא אפיקורוס גוי אבל אפיקורוס ישראל כל שכן דפקר טפי. ודע לפני מי אתה עמל. הרי השנייה השב אל לבך כמה גדול מי שאתה משתכר במעשיך כל מה שתוכל. כדי שתשא חן וחסד בעיניו והוי ירא מלפניו. ומי בעל מלאכתך והוי יודע מי הוא שאתה עושה מלאכה עמו הוא הקב״ה שיש בידו ספק לשלם לך שכר מעשיך כי הוא אל אמונה ואין עול. שמשלם שכר פעולה לפועליו באמונה. וזו היא השלישית. והיא סוף בבא. ואין כת׳ במשניות ונאמן הוא: היום קצר. ימי חייך בעולם הזה. דכת׳ ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואומר כלינו שנינו כמו הגה. והמלאכה של תורה מרובה. ואי אפשר לשנותה בכדי חייו אלא א״כ דוחק את השעה. לפיכך ישתדל לעסוק בתורה כמה שיוכל. כדי שיטול שכר הרבה. לפי מה שהיא מרובה שכרה הרבה. והפועלים עצילים. ואין לומדין תדיר. ואף בעל הבית שהוא הק׳ שאתה משתכר עמו דוחק. ואינו נוגש לעשות במלאכתו. ומכריז ואומר לא ימוש והגית בו יומם ולילה. ואתה זקוק לרוץ אחר דברו ולמהר עצמך: הוא היה אומר ר׳ טרפון. לא עליך המלאכה לגמור. כלומר אעפ״י שהיום קצר והמלאכה מרובה אל יפול עליך לומר שאם לא תגמור את כולה לא תטול שכר. ותעמוד יושב ודומם שלא תוכל לגמור. לפי שלא עליך המלאכה לגמור אלא כל אשר תוכל לעשות בכוחך עשה. שנה כמא שאיפשר לך לסבול ותיטול שכר כנגדו. ולא אתה בן חורין ליבטל. שלא תאמר אחרי שאין עלי המלאכה לגמור אהא אשב ובטל. שאין אתה בן הורין ליבטל ממנה. שעל מנת כן הוציא הק׳ את ישר׳ ממצרים. לקבל תורתו ומצותיו. ועסוק בה. שאם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה. ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. שאין מלאכתו דומה למלאכת בשר ודם. בשר ודם ק) כשהוא עושה אנגריא בעבדיו מכיון שמלאכתו מוטלת על העבד חובה שוב אינה נוטל עליה שכר. אבל הקדוש ברוך הוא אינה כן שהיא חובה ונוטל שכר. ודע מתן שכרן של צדיקים. ותן לבך לדעת כמה גדול מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא כדי שיקחך לבך לעסוק בתורה. שנאמר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת להוסים בך נגד בני אדם. א״ר יהושע בן לוי שני שערי כדכור יש בגן עדן כו׳. כך מתחיל פרק גן עדן. ומאריך בחופות הצדיקים וכבודם גדול לעתיד. ע״א ודע מתן שכרן. כלומר אל ישיאך לבך לבלתי עסוק בתורה. ולומר אני רואה אותם שאינן עוסקין ומלאים כל טוב ואתה תטרח לריק. אלא תאמר כך. שנאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר ולא יקפח שכרך. כי מתן שכרן של צדיקים אינו אלא לעתיד לבא:

סליק פירקא.

אפיקורו׳ לפנינו איתא בסנהדרין ל״ח ע״ב ודע מה שתשיב לאפיקורוס, ועיין במשנה שלפנינו ובפירש המשניות להרמב״ם. ע) בכל ישראל וכו׳ פירש בפרק כל ישראל נחלקו בו חכמים וכו׳ עיין סנהדרין צ״ט ע״ב. תלמיד הכם כצ״ל. באגדות של דופי כצ״ל שם. פ) נאכלין באפיקורן כצ״ל חולין ק״ד ע״ב. צ) לא שנו אלא אפיקורוס גוי וכו׳ סנהדרין ל״ח ע״ב. דכתיב ימי שנותינו וגו׳ (תהלים צ׳) כלינו שנינו כמו הגה (שם) ועיין מדרש תהלים קי״ט פסוק גר אנכי וגו׳. ק) כשהוא עושה אנגריא וכו׳ עיין נדרים ל״ב ע״א מפני שעשה אנגרייא וכו׳ וסוטה י׳ ע״א דרש רבא וכו׳. שנא׳ מה רב טובך וגו׳ (תהלים ל״א). כי עפר אתה וגו׳ (בראשית ג׳) ואומר כי אנוש רמה ובן

פרק שלישי.

תבו. לך. וישב. בא. תשא.

עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת ולאן את הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באתה, מטיפה (מליחה) סרוחה, ולאן אתה הולך למקום עפר רימה ותולעה, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הוא הקב"ה:

הסתכל. התבונן בהם ושוב לא תעלה על דעתך להיזקק לעוברי עבירה: מטיפה סרוחה, היא שכבת זרע, שאינה כדיי ליראות. למקום עפר רימה ותוליעה. שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב. ואומר כי אנוש רמה ובן אדם תולעה. ומעתה לא יעלה על ליבך ליטול עטרה לעצמך לעשות עצמך חפשי מן המצות. לפי שאינך כדיי ליטול שררה. ואם על כל זאת. הגבר עליך יצרך הוי משיב אל לבך. לפני מי אתה עתיד ליתן דין והחשבון מעשיך. הוא שהכל צפוי לו ואי איפשר לך להישמט ממנו: ר) ושלשתן מוציאים בויקרא רבה ממקרא אחד. וזכור את בוראך בימי בחורותיך. קרי ביה בארך. בורך. בוראך. בארך. הוא שכבת זרע שנובע כבאר. בורך. הוא הקבר. בוראך הוא הבורא, כמשמעו. בורא עולם ה':

ר' חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראה איש אל רעהו חיים בלענו:

סגן הכהנים. ש) ואת כהני המשנה. מתרגם וית סגן כהניא. והוא שני לכהן גדול. לשון פחות וסגנים. הוא הכהן המתוקן לעמוד תחת כהן גדול ביום הכיפורים אם יארע בו פסול. לפי שכל עבודות יום הכיפורים אינם כשירות אלא בכהן גדול. וכך שנינו בפ' אחרון דהוריות. למה סגן הכהגים ממונה שאם יארע פסול בכהן גדול נכנס זה ומשמש תחתיו: בשלומה של מלכות. אפי' באומות העולם. שאלמלא מוראה מפיק ה'. שאילולי לא היתה יראתה של מלכות עלינו איש אל רעהו חיים בלענו. היינו בולעים אחד את חבירו כשהן חיים. ולשון המקרא הוא נבלעם (חיים) כשאול חיים. וכן הוא אומר ודרשו את שלום העיר וגומ'. כי בשלומה יהיה לכם שלום. שיהיה עליכם מוראת מלכות. שמתוך כך בני המקום שלימים זה עם זה ואינם מתגרים זה בזה. ושלום בכל עבדיו שלא יבטחו למרוד בו: ובמשניות מרוייקות כת' חיים בלעו:

אדם תולעה כצ"ל (איוב כ"ה). ר) ושלשתן מוציאים בויקרא רבה פי"ח ע"ש, ועיין ירושלמי סוטה פ"ב ה"ב, ומדרש קהלת פרשה י"ב, ומס' ד"א פרק בן עזאי. ש) ואת כהני המשנה (מלכים ב' כ"ג) שאם יארע פסול בכ"ג וכו' עיין הוריות י"ג ע"א. נבלעם כשאול חיים (משלי א'), ודרשו את שלום העיר וגו' (ירמיה כ"ט), שנא' ומושב לצים וגו' (תהלים א') אז נדברו יראי ה' וגו' ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחשבי שמו כצ"ל (מלאכי ג'), ישב בדד וידום וגו' (איכה ג'), חרב אל הבדים

ר׳ חנניא בן תרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים, שנאמר ובמושב לצים לא ישב, אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרוייה ביניהם, שנאמ׳ אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו ויקשב ה׳ וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה׳ ולחשבי שמו, אין לי אלא שנים ומניין אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקב״ה קובע לו שכר, שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו:

שנאמר ובמושב לצים לא ישב. ומיעוט לצים שנים. וסמיך ליה כי אם בתורת ה׳ חפצו. מי שחפצו בתורת ה׳. זהו שבמושב לצים לא ישב. הא אין חפץ בתורת ה׳ הרי זה ישב במושב לצים. הא למדת שמעלין עליהם כאילו ישב במושב לצים כשאין ביניהם דברי תורה אבל שנים שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרוייה ביניהם שנאמר איש אל רעהו. הרי כאן שנים. ויקשב ה׳ וישמע. הרי שהשכינה שרוייה ביניהם. ויושבין אינו דווקא. ומה שמצינו במשניות ומניין אפי׳ אחד. כו׳. אין אנו גורסין דבר זה במשנת ר׳ אפרים ושאר משניות מדוייקות. אלא מסיים ליראי ה׳ ולהושבי שמו. ולפי מה שכת׳ בקצת משניות לא תיקשי בהדי ההיא דאמ׳ בכסה דוכתי. חרב אל הבדים ונאלו. חרב על שונאיהן של ישר׳ ח)שיושבין בתורה בד בבד. והיכא דאיפשר אמרי׳ חרב על הבדים. ודלא איפשר קובע לו שכר. נטל עליו. נחה עליו רוח ה׳: וידם. לשון המתנה. כי נטל ולקה עליו שכר פעולתו:

ר׳ שמעון אומר שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו מזבחי מתים, שנאמר כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום, אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משלחנו של מקום ברוך הוא, שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה׳:

מזבחי מתים. תקרובת ע״ז ט)דנפקא לן בפ׳ אין מעמידין שאסורה בהנייה משום דאיתקש למת. שנאמר ויצמדו (ישר׳) לבעל פעור. ויאכלו זבחי מתים. כי אלהי העמים הבל הם ואת המתים הם עובדים. אבל אנו עובדין להק׳ שהוא אלהים חיים וקיים לעולם ומלך על כל: והתם קבעי ומת גופיה מנא לן. נמר שם שם מעגלה ערופה. ועגלה ערופה כפרה כת׳ בה כקדשים: ויש תימ׳ דבלא נ״ש דשם שם איתסר מת בהנאה. י)כדאמר פ׳ נגמר הדין. מפני מה אמרו מת אסור בהנאה כדי שלא יעשה אדם מעור אביו ואמו שטיחין לחמור. וי״ל דמקרא ומסברא קחזינן ליה: וג״ל

ונאלו כצ״ל (ירמיה נ׳). ח) שיושבין בתורה בד בבד ברכות ס״ג ע״ב, תענית ז׳ ע״א מכות י׳ ע״א. כי כל שלחנות וגו׳ (ישעיה כח). שנא׳ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה׳ כצ״ל (יחזקאל מ״א). ט) דנפקא לן בפרק אין מעמידין וכו׳ ע״ז כ״ט ע״ב שנא׳ ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים כצ״ל (תהלים ק״ו) והתם קבעי וכו׳ ע״ש תוס׳ ד״ה אתיא שם שם וכו׳ ותוס׳ ד״ה כפרה וכו׳. י) כדאמר פרק נגמר הדין, לפנינו ליתא כהאי לישנא, ועיין שם מ״ז ע״ב, ובמס׳ נדה נ״ה ע״א ובתוס׳ שם ד״ה שמא יעשה וכו׳ ותוס׳ חולין קכ״ב ע״א ד״ה וכו׳ ותוס׳ זבחים ע״א ע״ב ד״ה ובטריפה וכו׳ וא״ת בפרק הפרה דטרפינן שור פסולי המוקדשים שנפל לבור משום דכתיב והמת יהיה לו מי שהמתה שלו הרי המתה שלו כדתנן (ק״ג) ע״ב) דיאותו הכהנים בעורו וכו׳ וצ״ע דלא התיר ר״ע אלא היכא דשחטו דהתם מותר גם העור אבל אם מת העור ג״כ אסור, וכן כתב רש״י שם ק״ד ע״א ד״ה דאפילו בגבולין וכו׳ אבל אם מת עורו אסור וכו׳ ואין כאן מקום להאריך בזה, ועיין תוס׳ ב״ק י׳ ע״א ד״ה שתשור וכו׳ ובשמ״ק שם, ובשו״ת חכם צבי סי׳ קל״ו. ועיין תוס׳ סנהדרין מ׳ ע״א ד״ה משמשין וכו׳ ובשו״ת הרשב״א סי׳ שס״ה, ובמ״ל ברמב״ם ה׳ אבל פי״ד הכ״א, ועיין בביאור

לתרץ. דאי מג"ש הוה אמינ' עגלה ערופה גופה. אפי' כי מקשת לחומרי כל הקדשים. עור העולה לכהן לו תהיה. וכי אתיא לנזירה שוה בשם שם. הוה אמינא דעור המת מיהא לישתרי. דכל בשרו הוא דמיתסר מגזירה שוה. אבל עורו מותר. אתו רבנן ונזרו עליו בנגמר הדין. מיהו הא קשיא לי. למה לי למיהוי בעגלה ערופה מדכת' בה כפרה. תיפוק לי משם דמשתמע שם תהא קבורתה. כדא' בסוטה. ועוד תי' לי. כי כתב בה כפרה וילפת לה מקדשים. מאי חזית דילפת לה מקדשים האסורין. נילף מקדשים המותרין. כגון בשר שלמים. ודם לאחר זריקתו. כדאמ' בכל שעה. ואימא דעגלה ערופה תשתרי בהנאה לאחר עריפתה. ואפילו תימא דשאני הכא דגלי קרא הערופה. כדאמר בשלהי כל הבשר. אינמי משום דלחומרא מקשינן ולא לקולא. כדאמרינן בריש יבמות. גבי אחות אשה. הא תינח. אלא מהא תיקשי. כיון דכת' שם תהא קבורתה משמע. דאפילו העור שלה מיתסר בהנאה. ואיצטרך אע"ג דכפרה כת' בה בקדשים משום דכל הקדשים עורן מותר אצטריך שם תהא קבורתה. למיסרה. א"כ ההיא דנגמר הדין למאי כן אצטריך מעגלה נפק' למיתסר אפילו עור. והשתא מיהא דמת אסור בהנאה יש תימא להאי כן אצטריך למעוטי מונפל שמה שור או חמור שור ולא אדם גבי בור: מוהמת יהיה לו. אימעט אדם. דיצא אדם מת שאין המתה שלו לעולם דהא מיתסר בהנאה: וצ"ע: כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום. סתם שלחנות יש בהן ג' לזימון. מלאו קיא צואה. הרי הן כמי שמלאו תקרובת ע"ז. שהוא משוקץ ונתעב ומגואל כקיא צואה. אימתי בלי מקום בזמן שאין מדברין בעסקי הק' שנקרא מקום. והרבה יש במשנתינו. וכן והניף ידו אל המקום ואסף (את) המצורע. וכן ויפגע במקום: ולכך חשוב תקרובת שהשלחן קרוי מזבח. ולחם שעליו תקרובת כמפורש למטה. והרי בזמן שאמרו עליו דברי תורה השלחן חשוב מזבח כפרה. והלחם קרבן בשר. וכשלא אמרו עליו דברי תורה הואיל ואין אתה קורא בו תקרובת הק' על כורחך השוב הוא תקרובת ע"ז. כמה שנאמר הערכים לגד שלחן. כאילו אכלו משלחנו של מקום. שנאמר וידבר אלי וגו'. סיום המקרא הוא (במשכנת) [במראות] יחזקאל. ומשמ' שדברו אליו בדברים הללו של תורה. ולכך נקרא שלחן אשר לפני ה'. כך קיבלתי: ולי נראה כמו שפירשו חכמים במסכת' חגיגה. בסופו. שבעינין המזבח הכת' מדבר. ופרשו חכמים ג) פתח הכת' במזבח וסיים בשלחן אלא לומר לך בזמן שבית המקדש קיים מתכפר אדם על המזבח. וכשאין בית המקדש קיים אדם מתכפר על ידי שלחנו. שמאכיל ומשקה העניים. ולכך נקרא השלחן מזבח. שחשלחן ומזבח שוין. ואם השלחן חשוב מזבח. הלחם שעליו קרוי תקרובת המקום. והאוכל עליו הרי הוא כנוטל פרס משולחנו של מקום שהוא דרך כבוד:

ר' חנינא בן חכינאי אומר הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי והמפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו:

הניעור בלילה. אפילו בבית. מאחר שאינו עושה שום מלאכה. והמהלך בדרך. ואפי' ביום. וביחידי אנו עוסקין בשניהם. אבל אין אנו גורסין אותו במשנה דווקנית. הניעור בלילה יחידי. מסתכן. לפי שמזיקין ההולכים בלילה פוגעין בו. פעמים שאין מראים עצמם ופוגעים ברואה בהם. כגון אילו שקורין פיאש. והן מצויות

הגר"א יו"ד סי' שמ"ם סק"א. כי כל שלחנות וגו' (ישעיה כ"ח). והניף ידו אל המקום ואסף המצורע. וכן ויפגע במקום (בראשית כ"ח). הערכים לגד שלחן (ישעיה ס"ה). שנא' וידבר אלי וגו' (יחזקאל מ"א) סיום המקרא הוא במראות יחזקאל כצ"ל. ג) פתח הכתוב במזבח וכו' עיין חגיגה כ"ז ע"א ותלשון משוגה. היכא דשכיח הזיקא שאני פסחים ח' ע"ב. כדכתיב ויאמר שמואל וגו' (שמואל א' ט"ז)

במדברות. מקום שאין בני אדם רגילין. כאותה שאמר ר׳ יוחנן במדרש קהלת. כל הדרך בחזקת סכנה. והואיל וכן אע״פ שיש בידו תורה הרי זה מתחייב בנפשו. כאותה שאמרו חכמים היכא דשכיחא היזיקא שאני. כדכת׳ ויאמר שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני. וכן המפנה לבו לבטלה. שמבטל מדברי תורה ועוסק בדברים בטלים. מפני שנעשה גופו חולין למזיקין. ואפי׳ בעיר וביום יש לו לדאג. מאחר שאין הורתו משמרתו מי ישמור עליו. ולא עוד אלא מחמת בטילתו. הוא נכשל בדבר תורתו ונטרד מן העולם. וגורם גלות לבניו. שנאמר ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני:

ר׳ נחוניא בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירים ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. וכל הפורק ממנו עול תורה גוזרין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ:

לא מצאתי מפורשת דבר זה. ונ״ל ד) כדאמרי׳ בהשותפין שרצו. מנדא בלו והלך לא שליט למירמא עליהן. מיכן שאין מטילין ארנוניות ומסים על תלמידי חכמים. שמאחר שהן עוסקין בתורה מעבירין מהן עול מלכות. ובבבא קמא נמי אמרינן דפרדכת מסייע מתא. אבל רבנן לא מסייעי מתא דהן שומרי העיר ע׳ תורתם. ועול דרך ארץ. שאיני צריך לטרוח אחר מזונותיו. שהרי מן השמים מזמנין לו פרנסתו: אבל הפורק ממנו עול תורה. כמו עמי הארץ. גוזרין עליו עול מלכות. כי ההיא ה) דמי כלילא. דשדו אטבריא. בהשותפין וערוק כולהו עמי הארץ. משום דרבנן לא הוו מסייעי להו. דליוה לדמי כלילא. א״ר ראיתם שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ. וההיא דפ״ק דע״ז. דליעביד טבריא קלניא. בת חורין. אף מעמי הארץ וגוים קאמר. דמדרבנן לא איצטריך דהא מיפטרי. כדא׳ בהשותפין:

ר׳ חלפתא איש כפר חנניה אומ׳ עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהן. שנא׳ אלהים נצב בעדת אל. ומניין אפי׳ חמשה. שנאמר בקרב אלהים ישפוט. ומניין אפילו שלשה. שנאמ׳ (אלהים) ואגדתו על ארץ יסדה. ומניין אפי׳ שנים. שנאמ׳ אז נדברו יראי ה׳ איש אל רעהו. ומניין אפילו אחד. שנאמ׳ בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך:

בעדת אל. בעדה שנתאספו לשמו הכת׳ מדבר. ומניין לעדה שהיא עשרה. ו) שנא׳ עד מתי לעדה הרעה הזאת. יצאו יהושע וכלב. הרי הן עשרה. מניין אפי׳ חמשה. שנא׳ בקרב אלהים ישפוט. הרי אלהים האמור כן לשון ב״ד. כמו אלהים לא תקלל. דמתרגמ׳ דייניא. ואשר ירשיעון אלהים. וכן פתרון המקרא. אלהים נצב בעדת אל. וגם נצב ועומד בקרב אלהים ישפוט. עם הדיינין. בשעה שישפטו. ור׳ חלפתא

שנא׳ ותשכח תורת וגו׳ (הושע ד׳). ד) כדאמרינן בהשותפין וכו׳ ב״ב ח׳ ע״א, מנדה בלו והלך וגו׳ (עזרא ז׳), ובב״ב נמי אמרינן דפרדכת וכו׳ כצ״ל והוא שם כ״ה ע״א. ה) כי התיא דמי כלילא דשדו וכו׳ כצ״ל ב״ב ח׳ ע״א. דליעבד טבריא קלניא וכו׳ ע״ז י׳ ע״א, שנא׳ אלהים נצב בעדת אל (תהלים פ״ב), שנא׳ בקרב אלהים ישפוט (שם), שנא׳ ואגדתו על ארץ יסדה כצ״ל (עמוס ט), שנא׳ אז נדברו וגו׳ (מלאכי ג׳), בכל המקום אשר אזכיר (שמות כ׳), ועיין גירסת משנתינו, ובתוס׳ סוכה י״ג ע״א ד״ה בשלש וכו׳ ועיין בתוי״ט. ו) שנא׳ עד מתי לעדה הרעה הזאת (במדבר י״ד) ועיין ברכות כ״א ע״ב, ומגילה כ״ג ע״ב כמו אלהים לא תקלל (שמות כ״ב), אשר ירשיען אלהים (שמות

בשישת ר' אמרה. דת"ר דיני ממונות בג'. ר' אומר בה'. מניין אפי' בני שנאמר ואגודתו וגו'. בשביל אגודת הצדיקים שיש לו להק' בארץ יסדה לארץ. וסתם אגודה ג'. ז)כמו שמצינו אצל לולב. פשיט' תלתא הוי אגד. וכן אצל אגודת אזוב. ג' גבעולין. ח)וכן שנו רבותינו. הא למדת שלשה שישבו ועסקו בתורה מעלה עליהן כאילו נעשית אגודה לפני הק'. מניין שאפי' שנים. שנאמר אז נדברו. ואין כת' יותר במשנה. אזכיר את שמי. כל מקום שמדברין בו בדברי תורתי לכשאזכ״ר שם את שמי אבא אליך וברכתיך. לך המדבר. מאחר שכתב לשון יחיד למרנו שביחיד הכת' מדבר. וכפ' ראשון דברכות מפרש ט)שיש הפרש בדבר. שהאחד דבריו אינן נכתבין. ושנים דבריהם נכתבין. וג' משיש בו ב"ד בא שכינה על ידם:

ר' אלעזר בן יהודה איש ברתותא אומר תן לו משלו שאתה ושלך שלו. וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך:

במשניות כת' איש ברתותא. ובמכילתא בפרשת ויושע שנינו איש כפר תותא. ואלמלא שנקוד כך במשנה הייתי אומר שמכפר תותא הוה. וכן בדוד הוא אומר כי ממך וגו'. מקרא הוא בדברי הימים. כשהתנדב דוד ושרי ישר' הכסף והזהב לבית המקדש הודה להק' על רוב הנדבה. ואומר וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כח להתנדב כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך. כלומר הדין עלינו לתת לך כי מברכתך נתת לנו וממנה נתנו לצורך ביתך. וכת' בתריה יי' אלהי אברהם יצחק וישר' אבותינו שמרה וגו'. כלומר שמור לבם של ישר' לעולם שיהו מזורזין ליתן לך ממה שנתת להם. כמו שהן עכשיו מזורזין לנדבת ביתך. נתנו. כמו נתננו:

י)ר' יעקב אומ' המהלך בדרך ושונה. ומפסיק משנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה מעלה עליו הכת' כאילו מתחייב בנפשו:

המהלך בדרך יחידי ל"נ. אלא אפי' בחבורה. ואפי' בעיר. ולא תפש דרך זה אלא מפני שאילו מצויין בדרך. ואדם עשוי להפסיק כדי להסתכל בהן ומפסיק משנה ששונה בה. ניר. משקצרו את התבואה מהפכין את הקרקע על ידי חרישה מפני שנשרשין העשבים שם ועכשיו מעלין שרשיהן. ומתייבשין שלא יגדלו עם התבואה. לשנה הבאה. והוא קרוי ניר. והוא שאמר הכת' נירו לכם ניר ואל תורעו אל קוצים. וב' קורין להם קרדונש. ויש לועזין שנברא. מעלה עליו הכת' כאילו מתחיב בנפשו. הרי הוא כמי שמתחייב בנפשו. כלומר שאף בעון מועט כזה קרוב הוא להיתפש ולהתחייב בו. הואיל ופסק מדברי תורה לעסוק בשיחת חולין. שנאמר הקוטפים מלוח עלי שיח שרש רתמים לחמם. שנשרפים בגחלי רתמים בגהינם. אותם שפוסקין מדברי תורה שניתנו בלוחות. עלי שיח בשביל שיחת חולין. שורש רתמים לחמם. כ)שמאכילין אותן גחלי רתמים. ייגבראי. והרי כאן (בית) ב' פורעניות מרירת עשב המר. ושריפת הנשמה. ולאו מקרא דייק גחלי. אלא שסתם מאכלם של רשעים בגהינם חם הוא כגחלים: הקוטפים.

כ"ב), דת"ר ג' דיני ממונות וכו' סנהדרין ג' ע"ב. ז) כמו שמצינו אצל לולב וכו' אצל אגודת אזוב וכו' עיין סוכה י"ג ע"א, מנחות כ"ז ע"א. ח) וכן שנו רבותינו הא למדת וכו' אדר"נ פרק ח'. ט) שיש הפרש בדבר וכו' ברכות ו' ע"א. וכן בדוד הוא אומר כי ממך וגו' (ד"ה א' כ"ט) י) ר' יעקב אומר המהלך בדרך וכו' וכן הוא הגירסא בספר מד"ש. ובאבות שלפנינו הגירסא ר' שמעון אומר המהלך בדרך וכו' וראיה לגירסא זו מזוהר פרשה שלח לך דף קס"ב מאן דפסק יתפסק וכו' מאן דפסק מלין דאורייתא על מלין בטלין וכו' ע"ש. והובא בספר א"ע. נירו לכם ניר וגו' (ירמיה ד'). שנא' הקוטפים מלוח וגו' (איוב ל'). וקטפת מלילת כצ"ל (דברים כ"ג). לא תבצר (ויקרא כ"ה). כ) שמאכילין אותן גחלי רתמים וכו' חגיגה י"ח ע"ב. יש מהן וכו' ר"ה י"ז ע"א. ל) אמר רב אשי

לשון וקטפת מלילת. לא תבצר. מתרגם לא תקטוף: ויש אומרים לכך נקט נחלי רתמים. שמשפט רשעים בגהינם יש מהן כי תולעתם לא תמות. ואשם לא תכבה. כדאמר בארבעה ראשי שנים. ואפי׳ לאותן שתכבה אשם. שוהא מיהא לכבות. ונחלי רתמים שוהין לכבות. כדאמר בבבא בתרא בהמוכר את הספינה. ל) אמר רב אשי (אישתבע) [אישתעי] לי רב הונא בר נתן כו׳. ואין לומר דהא עלי שיח מתפילה קאמר דאטו משום דפוסק מדברי תורה להתפלל ידון בנחלי רתמים נהי דלאו שפיר עבד ותפילתו תועבה מיהו אין מאכילין אותו גחלי רתמים. הילכך על כורחא עלי שיח. שיחת חולין קאמר. וחס ושלום לא דיבר הכת׳ בדבר כזה. לפיכך הוא אומר כאילו מתחייב בנפשו. ולא נתחייב ממש. דהוה ליה למימר הרי זה מתחייב בנפשו. ויש לפרש. לפי שנאמר ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך. וכת׳ בהתהלכך תנחה אתך בשכבך תשמר עליך. שכל זמן שאין אדם מסיח עצמו מדברי תורה תורתו משתמרת עליו. וזה הואיל והסיח דעתו ממנה קרוב היה להתחייב בנפשו. משום שכת׳ התעיף עיניך בו ואיננו. ואית דגרס הרי מתחייב בנפשו. כלומר מסתכן בעצמו. שמאחר שפסק מדברי תורה ניתנה רשות לשטן להזיק:

ר׳ דוסתאי בר׳ ינאי משום ר׳ מאיר אומ׳ מ) תלמיד חכם שהוא יושב ושונה ושכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו. שנאמר רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך יכול אפילו תקפה עליה משנתו ת״ל ופן יסורו מלבבך. הא אינו מתחייב עד שישב ויסירנה מלבו:

ושכח דבר ממשנתו. שהסיח דעתו ממנה מלחזור עליה עד ששכחה. ושמור נפשך. כלומר נ) הרי נפשך ערבון נתונה תחת דבר זה שאם עשית כן הריני נוטל את נפשך. תקפה. יש לפרש אנסה. שכחה באונס. כמו תקפתו ועלתה. תקפתו זימה. דאמרי׳ ס) גבי בהמה המסורה לרועה. וכמו ע) התוקף בעבדו של חבירו. או תקפה כמו פ) חמרא דתקיף. שנתחמצה ונתייקרה והכבירה עליו משנה שלו מתוך שהיא חמורה. ונשתכח ממנו בעל כרחו. ת״ל ופן יסורו. עד שישב ויסירנה מלבו. מדעת. שיסורו מעיקרא משמע. שאינו זכור בהן כל עיקר. ואי אתה מוצא שאינו זכור כל עיקר. אלא בהסיח דעתו מדעת ומפנה לבו לבטלנות ואינו מחזיר עליה ואז מתחייב בנפשו. אבל תקפה נזכר עליו במקצת:

ר׳ חנינא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת. וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת: וכל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת [וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת]: כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו. וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו:

אישתעי לי רב הונא בר נתן כצ״ל כן הוא גירסת המחבר אלא שנשבש, וכן הובא בדק״ס אישתעי׳ לי תחת אמר בגמרא שלפנינו ב״ב ע״ד ע״ב. בשבתך בביתך כצ״ל (דברים ו׳). בהתהלכך תנחה אתך בשכבך תשמר עליך (משלי ו׳) כצ״ל. התעיף עיניך בו ואיננו כצ״ל (משלי כג). מ) תלמיד חכם שהוא יושב ושונה וכו׳ משונה מגירסת המשנה שלפנינו. ועיין מנחות צ״ט ע״ב. השמר לך וגו׳ (דברים ד׳). נ) הרי נפשך ערבון וכו׳ עיין אדר״נ פכ״ד. ס) גבי בהמה המסורה לרועה וכו׳ ע״ז כ״ג ע״א. ע) התוקף בעבדו של חבירו וכו׳ ב״ק צ״ז ע״ב. פ) חמרא דתקיף ב״ב צ״ח ע״א.

קודמת לחכמתו. שכל מה שהוא עוסק לעשות דבר בחכמתו הוא נותן לבו תחילה ליראה את המקום. ולהבין ולעשות שלא יתגלגל הדבר לידי עבירה. חכמתו מתקיימת. חכמתו יפה לו ועולה בידו שמתוך כך אינו נכשל בעבירה לעולם. וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו. שאינו ירא לפני האלהים כל כך לראות תחילה את הנולד הרי זה נכשל בחכמתו. כדרך שנכשל שלמה שאמר אני ארבה ולא אסור. וכן הוא אומר ראשית חכמה יראת ה׳. ועוד שפירשו חכמים ביומא פ׳ בא לו. צ)כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים הרי הוא כאדם שמסרו לו מפתיחות החצר הפנימיות. ומפתחות החצר חיצונות לא מסרו לו אלא שאין לו דרך ליכנס לשם. אף זה אין חכמתו מתקיימת. ק)ורבותינו שנו שאל תלמיד אחד לרבן יוחנן בן זכאי. חכם וירא חט מהו. אמר להם הרי זה אומן. וכלי אומנתו בידו. וחכם ואין ירא חט מהו. אמר לו הרי זה אומן ואין כלי אומנתו בידו. ירא חטא ואינו חכם מהו. אלא שאין כלי אומנותו בידו. נ״ל שברייתא משובשת היא זו. וכן ראוי לגרוס בסיפא. אין זה אומן אלא כלי אומנתו בידו: שחכמתו מרובה ממעשיו. שאינו מקיים מה שהוא לומד. ואין תורתו מתקיימת. שמתוך כך הולך ושוכח אותה. וכדאמרי׳ כל הלומד ואינו מקיים ר)דומה לאדם שזורע ואינו קוצר. ולאשה שיולדת וקוברת: שמעשיו מרובין מחכמתו. שמרבה לעשות נדרים וסייגים והרחקות לתורה. וליכנס לפנים משורת הדין יותר ממה שלמד. חכמתו מתקיימת. שמתוך כך אינו נכשל בעבירה לעולם. ורבותי׳ ש)למדו בברייתא. מרכת׳ נעשה ונשמע. שהקדים מה שלא שמע כדי שיתקיים שמועתו בידו הבאה לאחר מיכן: נוחה הימנו. שיש לו נחת רוח בו. שכל מי שמתקבל ואהוב למטה בידוע שהוא אהוב למעלה. ת)שנאמר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. ואומר וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יריאיו. שכל מי שמושך עליו חוט של חסד בידוע שהוא ירא שמים:

ר׳ דוסא בן הרכינס אומ׳ שינה של שחרית ויין של צהרים. ושיחת ילדים וישיבת כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם:

שינה של שחרית שהיא עריבה לו לאדם. ויין של צהרים. ששותה כל היום עד הצהרים. ושיחת ילדים שמרבה שיחה עם הילדים. בחורים היושבים בבתי מנגינתם. וישיבת כנסיות של עמי הארץ. שמתכנסין עמי הארץ ומתעסקין בדברים בטילים. מוציאין את האדם מן העולם. שנמשך אחריהם ובוטל מדברי תורה. ונטרד מן העולם. שנו רבותי׳ א)שינה של שחרית כיצד. מלמד שלא יתכוין אדם לישן עד שיעבור זמן ק״ש ונמצא בטל מדברי תורה. שנאמר הדלת תסוב על צירה ועצל על מיטתו. יין של צהרים כיצד. מלמד שלא יתכוון אדם לשתות בצהרים. ונמצא בטל מדברי תורה. שנאמר אי לך ארץ שמלכך נער. ואומר אשריך ארץ שמלכך בן חורים. ושריך בעת יאכלו בגבורה ולא בשתי. ב)בגבורה של תורה ולא בשתייה של יין שאינן מרבים בשתייה:

ראשית חכמה יראת ה׳ וגו׳ (תהלים קי״א). צ) כל אדם שיש בו תורת וכו׳ עיין יומא ע״ב ע״ב חבל על דלית ליה דרתא וכו׳ ובשבת ל״א ע״א איתא כלשון המחבר כל שיש בו תורה וכו׳ ע״ש. ק) ורבותינו שנו וכו׳ עיין אדר״נ פרק כ״ב. ר) דומה לאדם שזורע ואינו קוצר וכו׳ עיין סנהדרין צ״ט ע״א, ובאדר״נ פכ״ג. ש) למדו בברייתא מרכתיב נעשה ונשמע וכו׳ אדר״נ פכ״ב ע״ש. ת) שנא׳ ומצא חן וגו׳ (משלי ג׳) ועיין בתוס׳ יו״ש שם, וחסד ה׳ מעולם וגו׳ (תהלים ק״ג). א) שינה של שחרית כיצד וכו׳ עיין אדר״נ פכ״א. הדלת תסוב על צירה וגו׳ (משלי כ״ו), שנא׳ אי לך ארץ (קהלת י׳) אשרך ארץ שמלכך בן חורים ושריך בעת יאכלו וגו׳ כצ״ל (שם). ב) בגבורה של תורה

ר׳ אלעזר המודעי אומ׳ המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמיפר בריתו של אברהם אבינו. והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמאדים פני חבירו ברבים אע״פ שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא:

המודעי. מן המודעים היה. ג)הר שהוא סמוך לירושלם ט״ו מילין. שאמרו חכמים מן המודעים ולפנים כלפנים. המחלל את הקדשים שאינו משמרן כהלכה ונותן בהן מנהג בזיון. או כיששכר ד)איש כפר (בדקאי דבריך) [ברקאי דכריך] ידיה בשיראי ועביד עבודה. בסוף מקום שנהגו. ותא חזי מאי סליק ליה. והיינו ה)דאמר רב יוסף התם בריך רחמנא דשקליה למטר׳ דיש׳ איש כפר (בדקאי) [ברקאי] בהאי עלמא כדי שיהא לו חלק לעולם הבא. והמבזה את המועדות. חולו של מועד. ומיקל לעשות בהם מלאכה. אפי׳ בדבר שאינו אבד. והמיפר בריתו של אברהם אבינו. שאינו רוצה למול. והמגלה פנים בתורה. פנים. עיניינים. ומראות טעמים. כאותה שאמרו חכמים במ״ט פנים התורה נדרשת. שמחפש לגלות טעמי גנאי. שלא כהלכה. אין אנו גורסין במשנה. ופירשו הכמים בכל ישראל יש להם חלק. ו)כגון מנשה שהיה יושב ודורש באגדות של דופי. ואומר מה לי לכתוב מקרא זה ואחות לוטן תמנע. ותמנע היתה פילגש. וילך ראובן בימי קציר חטים. מה לכם ולדודאים. ודברים הללו של בזיון הן. ומ״מ טעם הגון יש בהן. כמפורש שם. והמאדים פני חבירו. גרסי׳. שמביישו בדברים עיד שפניו מאדימים. מפני שנעשה כשופך דמים. ופירשו חכמים. תדע ז)דאזיל סומקא ואתי חיוורא. עוד מצינו בכל ישראל יש להם חלק. כי דבר ה׳ בזה. ח)זה האומר אין תורה מן השמים. ואפי׳ כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הק׳ אלא משה אמרו מפי עצמו. זה דבר ה׳ בזה. ד״א כי דבר ה׳ בזה. זה אפיקורוס. ואת מצותו הפר. זה המיפר ברית בבשר. הכרת תכרת. הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא. מכן א״ר אלעזר המחלל את הקדשים כו׳. מכיון שדרשנו בו הכרת בעולם הזה. תכרת לעולם הבא. מיכן יש ללמוד על כל דבר שנוהג בו בזיון כגון מחלל קדשים. ומבזה מועדות. שמיקל בחולו של מועד כבחול דעלמא. והרי אף הן נקראו מקרא קודש ועל כולו מעיד הכתוב. שכל המבזה אותם ומיקל בהם אין לו חלק. ולפי שברוב מקומות במקרא כת׳ חילול לקודש הוא תופש לשון חילול אצל קודש. ולשון בזיון האמור במקרא אצל מועדות. ואעפ״י שיש לנו מקרא אחד המלמד שהקדשים וימים טובים שוין ונותן בזיון לקדשים וחולין לשבת. שנאמר קדשי בזית ואת שבתתי חללת. וכל כך. לפי שאחד לשון חילול ואחד לשון בזיון נופל לכאן ולכאן. והמיפר בריתו של אברהם אבינו. דכת׳ ט)ואת מצותו הפר. מצותו יחידה משמע. ואיזה היא מצוה שניתנה יחידה הוי אומר מילה. מגלה פנים בתורה. כגון מנשה שהיה מבזה דברי תורה. שהיה אומר לא נאמר על פי רוח הקדש וילך ראובן. ותמנע היתה פלגש. אלא דברי הבאי הן. ומשה מפי עצמו אמרן. ואף היא בכלל כי דבר ה׳ בזה. ואילמלא שנינו באותה משנה והמאדים פני חבירו הייתי מוציאו אף מכלל מקרא וכדברי האומר זה אפיקורוס. ולפי מה שפירשו חכמים. יש אומ׳ זה המבזה תלמיד חכם. ויש אומר זה המבזה חבירו בפני תלמיד חכם. אבל מאחר שאינו

וכו׳ שבת י׳ ע״א. ג) הר שהוא סמוך לירושלים וכו׳ פסחים צ״ג ע״ב ע״ש. ד) איש כפר ברקאי דכריך וכו׳ שם נ״ז ע״א. ה) דאמר רב יוסף וכו׳ שם נ״ז ע״ב ע״ש. ו) כגון מנשה וכו׳ סנהדרין צ״ט ע״ב. ז) דאזל סומקא וכו׳ ב״מ נ״ח ע״ב. כי דבר ה׳ בזה (במדבר ט״ו). ח) זה האומר וכו׳ סנהדרין צ״ט ע״א. הכרת בעוה״ז וכו׳ שם. שנא׳ קדשי בזית ואת שבתותי חללת (יחזקאל כ״ב). ט) ואת מצותו הפר (במדבר ט״ו) עיין שבועות י״ג ע״א וכן פירש״י שם זה המפר ברית בבשר

שם. מכלל שאינו יוצא ממקרא זה ולא שנאו עם אילו. אלא לפי מה שדינו שוה. ומהך למדו ר׳ אלעזר. אומר אני. שלמד מאותה ששנינו י)עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו. שיבקש מטו ממנו. דמסתמא כיון שביזהו בפני רבים שבושתו גדול לפיכך עונשו גדול ואעפ״י שיש בידו מעשים טובים אין לו חלק צא ולמד מתמר שאמרו חכמים כ)לעולם יפיל אדם עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים. דמוטב ימות זכאי. ואל ימות חייב. תורה. ל״ג. אעפ״י שיש בידו תורה:

ר׳ ישמעאל אומ׳ הוי קל לראש ונח לתשחרת והוי מקבל את כל האדם בשמחה: ר׳ עקיבא אומר שחוק וקלת ראש מרגילין לערוה. מעשרות סייג לעושר. מסורות סייג לתורה. נדרים סייג לפרישות. סייג לחכמה שתיקה: הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם. חיבה יתירה נודעת לו. שנאמ׳ כי בצלם אלהים עשה את האדם: חביבין ישר׳ שנקראו בנים למקום. חיבה יתירה נודעת להם. שנאמ׳ בנים אתם לה׳ אלהיכם: חביבין ישר׳ שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם. שנאמ׳ כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו: הכל צפוי והרשות נתונה. ובטוב העולם נידון. והכל לפי רוב המעשה: הוא היה אומר הכל נתון בערבון. ומצודה פרוסה על כל החיים. החנות פתוחה. והחנוני מקיף. והפנקס פתוחה. והיד כותבת. וכל הרוצה ללות בא ולוה. והגבאים מחזירין תדיר בכל יום. ונפרעין מן האדם לדעתו ושלא לדעתו. ויש להן על מי שיסמוכו. והדין דין אמת. והכל מתוקן לסעודה:

הוי קל לראש. הקל את ראשך ל)והוי רך כקנה. שהולך לכאן ולכאן. וזריז כאדם קל להקביל פני ראש העיר ושופטיה. ונוח לתשחורת. והוי נוח אצל [ראשן] העיר שתלך אחר דברו. ואחר עצתו. ואל תתגרה בו. ואל תעמד כנגדו. וכן אתה כשתהיה נוח אצלו כל אשר תחפוץ תעשה. וכן מתלין מתלא. מ)עבד מלך מלך. הדבק לשחוור וישתחו לך. תשחורת. הוא הממונה של מלך לעשות אנגריא בבני אדם. והעומד כנגדו מכבידין עליו עולו. ואונסין בהמתו ממנו. ומקילין לנוח להם. לשון תשחורת. כמו נ)ממטי ליה ולחמריה לשחוור. וכמו ס)לא חמור אחד מהם נשאתי. תרגי שחרית. תשחורת. קורביאה ב׳: שחוק ליצנות. נבוייש ב׳. וקלת ראש (א) בלדירא. מרגילין את האדם לערוה. שמתוך שהוא מיקל ראשו ושוחק את האשה סוף שהוא תובעה לזנות: מסורות. כגון אילו שכותבין בגליון הספרים. היא מסורת הגדולה. שכל הבקי בהן עומד על פתרון רוב המקרא ואינו טועה בהן. להחליף דבר בדבר. סייג. נדר.

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) Baldoria.

שהיא מצוה יחידית, ועיין סנהדרין צ״ט ע״א ובפירש״י ד״ה מפר ברית וכו׳. י) עבירות שבין אדם לחבירו וכו׳ יומא פ״ה ע״ב. כ) לעולם יפיל אדם עצמו וכו׳ ברכות מ״ג ע״ב ע״ש. כי בצלם אלהים וגו׳ (בראשית ט׳). בנים אתם וגו׳ (דברים י״ד). שנא׳ כי לקח טוב וגו׳ (משלי ד׳). ל) והוי רך כקנה וכו׳ אדר״נ פמ״א. מסכת ד״א פ״ד המתחיל לעולם תהא נאה וכו׳, והוי נוח אצל ראש העיר כצ״ל. מ) עבד מלך כלך שבועות מ״ז ע״ב. ובב״ר פט״ז ע״ש. נ) ממטי לי׳ ולחמריה לשחוור ב״ב מ״ז ע״א, ובספרי ח״ש פסקא ו׳, ובערוך ערך שחן א׳. ס) לא חמור אחד מהם נשאתי וגו׳ (במדבר ט״ז) תרגם שחרית, ועיין רש״י שם שחרית לשון ארמי כך נקראת אנגריא של מלך שחוור.

לעושר שמתוך כך מתעשר. ע) שנאמר עשר תעשר. ופירשו חכמים בתענית. עשר בשביל שתתעשר. ומתמה. ומי שרי לנסויי הק׳ והכ׳ לא תנסו. ואמרי׳ חוץ מזה. שנאמר ובחנוני נא וגו׳. נדרים סייג לפרישות. לא איתפרש. ויש לפרש שאם קיבל לפרוש מכל דבר מכיון שנדר. הוא נזהר ביותר ומקמי מר רב יהודאי גאון. שאלו. נדרים סייג לפרישות. פ) ואמר הדין גמרא דאית בנדרים. הא דתקינו חכמים קונם קונס. דילמא אית למימר נדר לה׳ וכי אמר הכי מאי הוי דילמא אית למימר לה׳ נדר. סייג לחכמה שתיקה. שמתוך כך שנזהר לשתוק הוא מתחכם בדבר וזהיר בתשובתו. ואינו נבהל להשיב. וכן הוא אומר צ) אויל מחריש חכם יחשב ואמרו חכמים יפה שתיקה לחכמים. ק״ו לטפשים: חיבה יתירה נודעת לו. כלומר חיבה יתירה חיבבו שנבראו בצלם אלהים עצמו. שנאמר כי בצלם אלהים. בצלם אלהים עצמו עשאו המקום. ואית דלא גרסי הא. דכיון דאין לצור דמיון ולא תמונה מי שאומר כזה חיישינן שמא מין הוא. ואף כי בצלם. אית מתרג׳ ארי בצלמא ה׳ עבד. ולא בצלמא די״י. ק) ובעברי היקף גדול בצדין של בצלם לפיסק הטעם. להבין פתרונו. כמו שפירשו בהכל חייבין בויעלו עולות וכן נקוד כי בצֶלם בצֶלם. כלי חמדה. תורה שהיא כלי חמדה. שנאמר ר) ויקר מכלי חמרה. ואומר לא יערכנה זהב וזכוכית. שבו נברא העולם. דכת׳ בראשית ברא אלהים. ואין ראשית אלא תורה. שנאמר י״י קנני ראשית דרכו. ש) ואומר ואהיה אצלו אמון. אמרה תורה אני הייתי כלי אומנותו של הק׳. בתחילה. שבה נסתכל וברא את העולם. בברייתא דר׳ אושעייא. כי לקח טוב. וגו׳. הרי שטובה ויפה לישראל. ואם לא שמקרא מבואר הוא יש לנו ראייה מן התורה. שנאמר ת) ראה נתתי לפניך החיים ונומר. ועוד טוב משמוע גדול וחשוב. הכל צפוי. הק׳ צופה כל מעשה בני אדם. שנאמר (כ׳) עיני ה׳ המה משוטטים בכל הארץ. וכשבא לעשות שלא כהוגן הוא רואה ויודע. ואעפ״כ אינו מוחה בידו. אלא הרשות נתונה ביד כל אדם. רצה חוטא. רצה נמנע מלחטוא. דכת׳ ראה נתתי לפניך ונומ׳. וכת׳ ובחרת בחיים. אין לומר לאדם בחר. אלא בדבר שיש לו רשות לבחר. אלמא הרשות בידו. ל) ואית דאמרי הכל צפון. מלמד שכל מעשיהם של בני אדם צפונין הן אצל הק׳ שנאמר הלא הוא כמוס עמדי. ועד כאן מדברי ר׳ עקיבא. וההיא נמי דהכל נתון בערבון. ואני מצאתי בתוספתא. ועד כאן מדברי ר׳ ישמעאל הן. וגר׳ שיבוש הסופר. דא״כ מיקמי מילתיה דר׳ עקיבא הוה ליה למיתנינהו. לבתר מילתא דר׳ ישמעאל. ובטוב העולם נידון. מלמד שהק׳ מפרנס עולמו בטובו. אבל לא על פי רוב המעשה. אעפ״י שיש בעולם חוטאים ויש עושין צדקה וזכות. העולם נידון בטובתו של הק׳. שאינו הולך אחר רוב מעשיהן המקולקלין שלא להחריב עולמו. ומ״מ מעשיהן גנוזין להפרע מהן ליום הדין. מניין אנו למידין מברייתו של עולם עד שלא ניתנה תורה. כדאמר בערבי פסחים ב) הני כ״ו חסדו שבהלל הגדול כנגד מי. כנגד כ״ו דורות שמאדם ועד נתינת התורה. שאילו לפי מעשיהן היה העולם מתחייב

ע) שנא׳ עשר תעשר (דברים י״ד) תענית ט׳ ע״א, שבת קי״ט ע״א, שנא׳ ובחנוני נא וגו׳ (מלאכי ג׳). פ) ואמר הדין גמרא דאית בנדרים וכו׳ עיין נדרים י׳ ע״א ובפרש״י וצ״ל קונם קונס. צ) אויל מחריש וגו׳ (משלי י״ז). יפה שתיקה לחכמים וכו׳ פסחים צ״ט ע״א, ירושלמי פסחים פ״ט ה״ט, אדר״נ פכ״ב. ק) ובעברי כצ״ל הקיף גדול (הוא זקף גדול) כמו שפירשו בהכל חייבין בויעלו עולות (שמות כ״ד) חגיגה ו׳ ע״ב מר זוטרא אמר לפיסוק טעמים ע״ש בפירש״י. ועיין בספר נפש החיים שער א׳, מה שביאר בזה בדרך קבלה. ר) ויקר מכלי חמדה, לא מצאתי מקרא כצורתו בתנ״ך, ואומר לא יערכנה וגו׳ (איוב כ״ח). ה׳ קנני ראשית דרכו וגו׳ (משלי ח׳). ש) ואומר ואהיה אצלו אמון (משלי שם) אמרה תורה אני הייתי מדרש בר״ר פ״א א״ר אושעיה רבה וכו׳, כי לקח טוב וגו׳ (משלי ד׳). ת) ראה נתתי לפניך החיים. לשון הכתוב ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו׳ (דברים ל׳). עיני ה׳ המה משוטטים בכל הארץ ,זכריה ד׳) כצ״ל. ובחרת בחיים (דברים ל׳). ל) ואית

שלא היה להן זכות. וזן אותם בחסדו. ואומר תכין בטובתך לעני אלהים. וזהו שאנו אומ׳ בברכת הזן. נותן לחם לכל בשר כל״ח. ובטובו. כו׳. שהעולם ניזון בטובתו של הק׳. כך קיבלתי. אבל לא לפי רוב המעשה. כדפרי׳. ואני מצאתי במשניות הכל לפי רוב המעשה. ופי׳ כל זה שאמרנו שהעולם נידון בטובה הוא מפני רוב מעשיו שהיו רעים ואוכל חלקו בעולם הזה: הכל נתון בערבון. כל מה שהק׳ מקיף את האדם ע״י ערב הוא נותן לו ומקיפו משנולד. ונשמתו של אדם ערב בכל האיברים. וכשזכו הן. זכתה היא. וכשלא זכו. היא נדונת עמהן. שנאמר יקרא אל השמים מעל. זה נשמתו של אדם שנבראת מן השמים. ואל הארץ לדין עמו. זה הגוף שנברא מן האדמה. ומצודה פרוסה. זהו מצודתו של מלאך המות. שאין אדם יכול להשמט מיום המיתה ומיום הדין. כמה שנאמר כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה ואומר אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח. החנות פתוחה. זה דרך הטוב והרע שנפתחין לו לאדם דכת׳ ראה נתתי לפניך וגו׳. ועוד כת׳ אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן. ודרשו חכמים ג)בא לטמא פותחים לו. שבדרך שאדם רוצה לילך רגליו מוליכות אותו. ומניחין אותו להטוא אבל לאחר מכאן נפרעים ממנו כחנוני הזה שמניח ליקח את אשר לו באמונה. ומאמין בהם הרבה. ואחר כך חוזר ותובע הכל. וזה שאמר החנוני מקיף. זה יצר הרע שמקיף לאדם מעט מעט כדי שימלא ספקו. וכיון שנתמלא ספקו יצר לו וכל יד עמל תבואנו: והפינקס פתוחה. זהו פינקסו. שנכתב מה שעשה. זהו שאומר הכת׳ גלמי ראו עיניך. הפינקס פתוחה. ומזומנת לכתוב כל מעשיו של אדם. פנקס. היא טבלאות של גלחים. ד)ומדרש איכה רבתי מוכיח. דאמר ההוא. חזית בפילמאי חד פנקס דאית ביה ד׳ לווחין. ובמסכת כלים שנינו. ה)פינקס שיש בה בית קיבול שעוה. והכי הוי אורחא דמילתא. ובתלמוד שני לווחי פינקס. והיד כותבת. כדכת׳ אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת. וכת׳ וביד כל אדם יחתום. ואמרו חכמים אעפ״י שגלויים וידועים הן לפני המקום נכתבין הן משעה שנוצר אדם. כתובים לא נאמר אלא יכתבו. ואומר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. ואומר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. ללמדך שני מלאכים מהלכין ומלוין לו לאדם ביום. ושני מלאכים אחרים מלוים לו בלילה. אותן שמהלכין עמו ביום כותבין מה שעושה ביום. ואותן שמהלכין עמו בלילה כותבין מה שעושה בלילה. ובאים ומעידין לפני הק׳ והגבאים מחזירין. מלאכי המות הם הגבאין. שמשתלחים בחמתו של הק׳ להפרע על עסק עבירות שהקיפוהו והמתינו לו שמא יעשה תשובה. משנתמלאת ספקו. ומחזירין ומהבבין אותו תדיר. כלומר אילו פירות מעשיהן של רשעים שהן עונשין בעולם הזה. והק׳ פורע מהן בין מדעתו כו׳. בין רוצה וחפץ בין אינו חפץ כהנווני שכותב על פינקסו ונפרע מן האדם לאחר מיכן. ומחבב עליו תמיד עד שמוציא ממנו כל אשראותיו. ז)בכל אשרי גבאי בעיא. רצה מדעתו. רצה

דאמרי הכל צפון וכו׳ עיין ערוך ערך סעד א׳. שנא׳ הלא הוא כמוס עמדי (דברים ל״ב) ב) הני כ״ז חסדו וכו׳ פסחים קי״ח ע״א. תכין בטובתך לעני אלהים כצ״ל (תהלים ס״ח). אבל לא לפי רוב המעשה כצ״ל. שנא׳ יקרא אל השמים מעל כצ״ל (תהלים נ׳). זה נשמתו של אדם וכו׳ סנהדרין צ״א ע״ב, ויי״ד פרשה י״ד. כי גם לא ידע האדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה (קהלת ט) כצ״ל. ואומר אנה אלך מרוחך וגו׳ (תהלים קל״ט) אם ללצים הוא יליץ וגו׳ כצ״ל. ג) בא לטמא וכו׳ שבת ק״ד ע״א יומא ל״ח ע״ב, ע״ז נ״ה ע״א. גלמי ראו עיניך וגו׳ (תהלים קל״ט). ד) ומדרש איכה רבתי וכו׳ ליתא לפנינו. ה) פינקס שיש בה בית קיבול שעוה וכו׳. עיין כלים פרק כ״ד משנה ז׳, ובתלמוד שני לווחי פנקס שבת ק״ד ע״ב. אבל אגיד לך את הרשום וגו׳ (דניאל י׳). ו) ביד כל אדם יחתום כצ״ל (איוב ל״ז) עיין תענית י״א ע״א, חגיגה ט״ז ע״א וזוהר פ׳ לך לך, ועיין ערוך ערך סעד א׳. כי מלאכיו יצוה לך וגו׳ (תהלים צ״א). ואומר והנה מלאכי אלהים וג׳ (בראשית כ״ח). ז) בכל אשרי גבאי בעיא, לשון הגמרא פסחים קי״ג ע״א כל אגב גביא בעי ופירש״י ורשב״ם כל דכר שצריך לכתוב שטר עליו כגון מלוה ואמנה גביא בעי כלומר עדיין הוא צריך לגבות ויש בו

על כרחו. וכן הוא אומר במלאות ספקו יצר לו. ואומר ויאכלו מפרי דרכם וממועצותיהם ישבעו. ואם תאמר עבירה יש לה קרן ואין לה פירות. שנאמר אוי לרשע רע כגמול ידיו יעשה לו. ק)כבר פירשנו באשה נקנית. עבירה לה שיש פירות אם עושה פירות אוכל פירות. אבל קרן כולו קיים לעולם הדין: ולצדיק אמרו כי טוב שנאמר כי פרי מעלליהם יאכלו: ויש להם על מה שיסמוכו. אילו טעמים שאמרנו על כל אחת ואחת והדין דין אמת. מה שק׳ דן. דין אמת הוא שבדין נפרעין ממנו. והכל מתוקן לסעודה. ט)מצאתי כת׳. אילו משניות שמתוקנות לסעודה ללמוד שמשם תצא כל התלמוד. ואינו דומה עיניין לכאן. ועוד והלא שנינו י)התנאים מבלי עולם. והוה ליה למינקט תלמוד: ע״א ויש להם על מה שיסמוכו. ויש לגבאין שהולכין לגבות ממון החנווני המקיף על מה שיסמכו על פירעון זה שהן גובים. שהרי אינם גובים לצרכם אלא שליחות חנווני הם עושין ועליו הם סומכין. שהזקיקם לכך. והדין דין אמת כלומר בדין הוא שיגבה החנווני המקיף מעותיו מהן על יינו ששתו. והכל מתוקן לסעודה. כלומר מה שאינו יכול לגבות מהם מעט מעט הוא מניח בידם ומייחד אותם לצורך סעודה אחת שהוא עתיד לתקן ביום פלוני לקרוביו שיבואו אצלו ואז יצטרכו לו. כך הק׳ שולח שלוחיו לחזור ולפשפש על דרכי בני אדם ולגבות הובותיהן בין מדעתם בין שלא מדעתן. ויש להם לשלוחיו על מי שיסמוכו. שהרי הם סומכים על המקום ששלחם על כך. והדין דין אמת. שבדין הם עושין והאמת עמהן. וכל מותר פשעיו מזומנין ומוצנעין ליום אחר שעתיד לבא עליהם דהיינו ליום הדין: ור׳ משולם בר׳ קלונימוס איש רומי פי׳ לסעודה. ליום המיתה. כדאמרינן לקמן סוף אדם למות. הכל למיתה הן עומדין. שנאמר הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע. לסעודה. זה כינוי של מיתה. מלמד שכל מתוקן למיתה. ולמה נקרא שמה של מיתה סעודה ללמד שכשנקראין בני אדם לסעודה כ)הכל נכנסין בפתח אחד. אבל כשיושבין אין יושבין בעירבובייא אלא כל אחד ואחד לפי מה שהוא. הכל לפי כבודו. אף בשעת פטירתו של אדם מקרה אחד לצדיק ולרשע. ולעיניין כבוד. לסוף נוטל כל אחד ואחד לפי מעשיו. כמה שנאמר בעדן גן אלהים היית. ואומר כי הלך האדם אל בית עלמו. שלכל אחד ואחד עושה לו הק׳ מדור לפי כבודו. כמו שמפורש בפ׳ גן עדן. שיסד ר׳ יהושע בן לוי. וזהו שאמרו מתוקן לסעודה לכל אחד ואחד בגן עדן יש לכבודו. ויש לגנותו. כאותה ששנינו בשבת בס״פ שואל. בכל עת יהיו בגדיך לבנים. ופי׳ יותיו ל)חתנו של ר׳ מאיר משום ר׳ מאיר שהקב״ה עושה כמי שמזמין את הצדיקים ואת הרשעים הללו בבגדים נקיים והללו בבגדים צואים. והק׳ מזמין להם ויושבין אילו ואילו. הללו אוכלים והללו רעיבים. שנאמר לכן כה אמר אדני אלהים הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו וגו׳:

ר׳ אלעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ. ואם אין דרך ארץ אין תורה. אם אין חכמה אין יראה. אם אין יראה אין חכמה. אם

טורח. וכן הוא אומר במלאות ספקו יצר לו. (איוב כ). ואומר ויאכלו מפרי דרכם וגו׳ (משלי א׳). אוי לרשע וגו׳ כצ״ל (ישעיה ג׳). ח) כבר פירשנו באשה נקנית וכו׳ קידושין מ׳ ע״א. ועיין אדר״נ פ״מ. שנא׳ כי פרי מעלליהם יאכלו כצ״ל (ישעיה ג׳). ט) מצאתי כתוב אילו משניות שמתוקנות וסעודה וכו׳ כן הביא הערוך ערך סעד א׳ בשם ר׳ משולם ברבי קלונימוס שהביא המחבר אחר כן ועיין בערוך שהאריך בזה. י) התנאים מבלי עולם כצ״ל סוטה כ״ב ע״א. כ) הכל נכנסין בפתח אחד וכו׳ עיין שבת קנ״ב ע״א. כמה שנא׳ בעדן גן אלהים היית וכו׳ כצ״ל (יחזקאל כ״ח). ואומר כי הולך האדם אל בית עולמו וגו׳ (קהלת י״ב). בכל עת יהיו בגדיך לבנים וגו׳ (קהלת ט). ל) חתנו של ר׳ מאיר וכו׳ שבת קנ״ג ע״א. לכן כה אמר ה׳ אלהים וגו׳ (ישעיה ס״ה). ראשית חכמה יראת ה׳ (תהלים קי״א), וכן הוא אומר רוח דעת ויראת ה׳ (ישעיה י״א). אחרי הודיע אלהים אותך

אין דעת אין בינה. ואם אין בינה אין דעת. אם אין קמח אין תורה. אם אין תורה אין קמח:

אם אין תורה אין דרך ארץ. אין שום אדם שבקי יפה בדרך ארץ ותרבות ומנהג כל דבר אלא א״כ למד תורה שבכללה של תורה הוא מוצא כל ענייני חכמות ומשלות כל דבר. ואיך יתנהג. ואם אין דרך ארץ אין תורה. שאם אין תרבות לאדם לנהג כשורה אין תורתו מועלת לו כלום ואינה מתקיימת בידו. דרך ארץ נורטורא ב׳. שהתורה מלמדתו תרבות. כגון הילכות מסכת דרך ארץ. אם אין יראה אין חכמה. וכן הוא אומר ראשית חכמה יראת ה׳. דכיון דאינו ירא חט אינו נמנע מעבירה. וכיון שאינו נמנע מעבירה נמצא שאינו חכם. ואם אין חכמה אין יראה. וכן הוא אומר רוח דעת ויראת ה׳. שכיון שאינו עמוק בחכמה אינו יודע להבין ולפשפש ביראת שמים. אם אין דעת אין בינה. וכן הוא אומר אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. ואם אין בינה אין דעת. וכן הוא אומר אז תבין יראת ה׳ ודעת אלהים תמצא. ואומר לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה. אם אין דעת. מה שלומד מרבו קרי דעת. ומה שמבין מלבו קרי בינה. אם אין דעת. כלומר אם לא למד מפי השמועה. אין לו בינה. אין לו בינת הלב בדברי תורה. שמה יבין בלבו מאחר שלא שמע כלום. ואם אין בינה. ואם אין לו בינת הלב להבין ולעשות סברא מלבו ולהוסיף על שמועתו. אין דעת. כלומר מה יתרון לו בכל מה שלמד שהרי אינו יכול לעמוד בה אם לא יוסיף על מה ששמע: אם אין קמח. לחם. אין תורה. (מ) שאם אין לו לאדם מה יאכל אינו יכול לעסוק בתורה הואיל וחייו תלוים לו מנגד. ממעשה דר׳ זריקא. שהיה סמוך אפלטיר. במנחות. ובשקלים. לפיכך יעסוק באומנות ובסחורה עם הלימוד. ואם אין תורה אין קמח. דכת׳ אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. ומידותיה של תורה כך הן. מכלל הן אתה שומע לאו. ומכלל לאו אתה שומע הן. ואומר הכסיל חבק את ידיו ואכל את בשרו. שבשעה שהן (עסוקים) [מפסיקין] מלעסוק במלאכה. וסופו אוכל את בשרו שמתחכך ומתחופף בעצמו מחמת צערו. ואית דגרסי היש תורה יש קמח. בזכות התורה. והיא היא לפי ראות העין. מכלל דאין תורה אין קמח. ובזה תווהי אינשי. והא מעשים בכל יום אשר ישליו אהלים לשודדים. ואינן בני תורה. לאשר הביא אלוה בידו. ומילי דכדי נינהו. לפי שאין בידינו שלות רשעים:

הוא היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה. לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מעוטין והרוח בא ועוקרתו והופכתו על פניו שנאמר והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן חרירים במדבר ארץ מלחה לא תשב. אבל כל שמעשיו מרובים מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מעוטין ושרשיו מרובים שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ומנשבות בו אין מזיזות אותו ממקומו. שנאמר והיה כעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום והיה עליהו רענן ובשנת בצרת לא לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי:

וגו׳ (בראשית מ״א). אז תבין יראת ה׳ (משלי ב׳) לדעת חכמה ומוסר וגו׳ (שם א׳). (מ) שאם אין לו לאדם מה וכו׳ כצ״ל ממעשה דר׳ זריקא שהיה סמוך אפלטיר כצ״ל עיין מנחות ק״ד ע״א, ושקלים י״ג ע״א. דכתיב אורך ימים בימינה וגו׳ (משלי ג׳) ואומר הכסיל חבק את ידיו וגו׳ (קהלת

שחכמתו מרובה ממעשיו. שאינו מקיים כל מה שהוא לומד. ושרשיו מעוטין. המעשה הוא תולה בשרשים. מפני שהן עיקר. כאותם שאמרנו למעלה ולא המדרש הוא עיקר אלא המעשה. חכמתו זהו ענפי האילן. והרוח באת ועוקרתו והופכתו על פניו. שמאחר ששרשיו מעוטין אינו יכול לעמוד לפני הרוח. וכאן נמי שאף חכמתו אינה מתקיימת. דהואיל וגוזל וחומס ואינו מקיים מה שהוא לומד נעקר מן העולם. שנאמר והיה כערער בערבה. אותו שאינו בוטח בהק׳ ואינו מקיים מצותיו. הרי הוא כאילו יחידי ומקולל העומד בערבה בארץ צייה ושממה. שלא נעבדה מעולם שאין דרך אילנות להיות שם אלא הוא יחידי גדל שם. ולא יראה כי יבא טוב. אותו אילן כשיבא טוב לשאר אילנות הוא לא יראנו. שלא נעבד מעולם ולא נעדר. ולא מקושקש ג)כעיניין קשקושי ואברויי אילנא. אלא שכן חרירים במדבר. בארץ מלחה לא תשב. ועצמי חרה מני חרב. צייה והריבה. וכן חרירים לשון יבש. ארץ מלחה. כלומר הרי הוא עומד שם כאילו עומד בקרקע שהיא מלוחה במלח שלא יתיישב לעולם. דכל קרקע שזרקו עליה מלח אינה מתיישבת לעולם בזורעים. לפי שהמלח מכלה הזרעים. לא תשב. ארץ נושבת שאינו נעבדת לעולם. ערער. לשון ערירים ימותו. בלא וולד. שולטא. שהכת׳ מבשרן שלא ישאר נין ונכד. ואין לך קילקול גדול מזה. אי נמי לשון הורבה ושׁשה. שנסתר בניין ביתו. כמו חמות בבל הרחבה ערער תתערער: וכל שמעשיו מרובין. הן מעשיו שמעמידין אותו בעולם. שעושה מצות יותר ממה שלמד. נושבות לשון משיב הרוח. וישב אותם אברם. ואית דגרסי נושפות. כמו נשפת ברוחך. נושבות. רוחות. ם)לשון נקבה כמו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. ופעמים לשון זכר. ויגע בארבע פנות הבית. ע)ויצא הרוח. רוחו של נבות: ועל יובל. יבלי מים ונהרות. לעיל מיניה כת׳ ברוך הגבר אשר יבטח בה׳. ישלח. מתפשט. אשטנט. לא ירא כי יבא חם. כשבא החום הוא עומד כנגדו כמי שאינו. ואינו רואהו. שלא ייבש מפניו. שהמים אשר תחתיו מרטיבין אותו וכל שעה עלהו רענן לח. כמו דשנים ורעננים יהיו. ובשנת בצורת לא ידאג. שנת רעבון. שהגשמים כלים ומבצרים מן העולם אע״פ שיש חורב בעולם ששאר אילנות פירותיהן כלין. לא ידאג ולא ימיש. ולא יסיר מעשות פרי. מפני שהמים שהוא שתול עליהן נותנין בו ליחלוחית.

ר׳ אלעזר חסמא אומר קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות תקופות וגימטרייאות פרפראות לחכמה: ר׳ חנניא כו׳:

ר׳ אלעזר חסמא. פירשו רבותינו בירושלמי. שיצא לעיירות ושאלו ממנו הלכות ולא ידע להשיבם. וחזר לעירו ולמד הרבה והיו קורין לו חסמא על שם שחזר ונתאמין ונעשה חסום באומנותו. כמו מפני פ)שצריך לחסמן. דרעפים. במסכת ביצה.

ד׳) כצ״ל. והיה כערער בערבה וגו׳ (ירמיה י״ז). והיה כעץ שתול וגו׳ (שם) ג) כענין קשקושי ואברויי אילנא, מ״ק ג׳ ע״א. ועצמי חרה מני חרב (איוב ל׳). לשון ערירים ימותו (ויקרא כ׳). כמו חמות בבל הרחבה ערער תתערער כצ״ל (ירמיה נ״א). וישב אותם אברם (בראשית ט״ו) כמו נשפת ברוחך (שמות ט״ו). ם) לשון נקבה כמו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהלת י״ב), ופעמים לשון זכר ויגע בארבע פנות הבית וגו׳ (איוב א׳) כצ״ל. ע) ויצא הרוח (מלכים א׳ כ״ב) רוחו של נבות כצ״ל עיין שבת קמ״ט ע״ב, סנהדרין פ״ט ע״א, ושם ק״ב ע״ב, ולכאורה קשה דמביא ראיה דרוח פעמים הוא לשון נקבה מקרא והרוח תשוב וגו׳ ופעמים הוא לשון זכר מקרא, ויגע, ויצא, הלא מרישא דקרא דויגע היה יכול להוכיח שהוא ג״כ לשון נקבה דהרי כתיב שם והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פנות הבית וגו׳ הרי זכר ונקבה, וכן הוכיח רש״י בפירושו על התורה פרשה וישלח פסוק ט׳ וז״ל וכן רוח והנה רוח גדולה באה הרי לשון נקבה, ויגע בארבע פנות הבית הרי לשון זכר ע״ש שהביא עוד מפסוק (מלכים א׳ י״ט) ורוח גדולה וחזק וגו׳ ועיין במזרחי ודבריו שם דחוקים. כמו דשנים ורעננים יהיו (תהלים צ״ב). על שם שחזר וכו׳ כצ״ל. פ) שצריך

וכן הלשון בויקרא רבה בסדר אחרי מות בפרשה ראשונה ר' אלעזר חסמא אזל לחד אתר. אמרו ליה חכים ר' למיפרס על שמע. אמר להו לאו. אמרי ליה חכים ר' למיקרב קדם תיבותא. אמר להו לאו. אמרו ליה על מגן צווחין לך ר'. (נתכרסמו) [נתכרכמו] פניו והלך אצל ר' עקיבא רבו. אמר לו למה פניך חולניות. תני ליה עובדא. א"ל צבי ר' דיילף. א"ל אין. אלפיה. לבתר זימנא אזל לההיא אתר. אמרין ליה חכים ר' למיפרס. אמר להו אין. למיקרב. אמר להו אין. אמרין ליה הא חסים ר' אלעזר. והוו קרוו ליה ר' אלעזר חסמא. לשון צ) משניטל החיסום דסכין: קינין. כגון ק) האשה שאמרה הרי עלי קן במסכת יומא. ובזבחים פ' חטאת העוף. וכמה הלכות יש במסכת קינים שאינו יכול לעמוד על עיקרן. וכן פתחי נידה. ר) נדה שאבדה פתחה. זמן ראייתה. ואמרה יום אחד טמא ראיתי. שני ימים טמאים ראיתי. ואינה יודעת אם בימי נידתה. אם בי"א יום שבין נידה לנידה. הן הן. הן הנה. אותם שני דברים. גופי הלכות. עיקר הלכות למשה מסיני היאך תוכל עוד למצוא פתחיה. שתטהר לבעלה. דעכשיו כל ראיותיה אנו מספקין בנידות וזבות. והרי אנו מטילין עליה חומר נידה וחומר זבה. כדמפורש במסכת נדה. ובמסכת ערכין. ושם אנו מפרשין אימתי היא ראוייה לבעלה. שיש לחזור לנדה של י"ח יום. כיצד. כשהיא רואה פעם ראשונה היא טמאה כל ז' ימים. אם חזרה וראתה או לא חזרה וראתה כל תוך ז'. טובלת אור לשמיני ומשמשת עם בעלה כל י"א יום. שלאחר אותם ז' ימים ראתה יום אחד. שמטמאת יום אחד חוץ מאותו יום שאינת משמשת מיטתה. ואם לא ראתה יום המחרת טובלת לערב ומשמשת מיטתה. ואם חזרה יום המחרת שומרת עוד יום אחד לשניהם. ואם לא ראתה טובלת לערב ומשמשת. וכל אותו זמן של אותם ראיות קרוייה זבה קטנה. ואינה צריכה להביא קרבן והזרה וראתה יום שלישי צריכה לישב ז' נקיים. חוץ מיום שראתה בו. ובזמן שבית המקדש צריכה להביא קרבן. ואור ליום שמיני טובלת ומשמשת. ודין זה נוהג בי"א יום שלאחר ז' ימים של ראייה ראשונה. אחד בתחילת יום. אחד באמצעיתו ומשעמדה ז' נקיים אם ראתה אחרי כן חוזרת להיות נידה. וחוזר הדין: תקופות. היא הילוך החמה. היא מקפת את העולם בזמניה. ובמה אריכות הימים והלילות וקוצר שלהן. וניסן ותשרי נושקין זה את זה שהלילות והימים שוין: וגימטריא. דרישת חשבון קרוי גוטריקון בלשון יווני. שאדם יודע לחשב סימני האותיות עד שאין הפה יכולה לדבר. כדרך שהיוונים עושין. כדמפורש בסידור רב סעדיה גאון של ספר יצירה. וקורין אותו אומות העולם אבק. והכין הוא בספר יצירה. שתים עשרה פשוטות הן. הוז. חטי. לן. סע. צק. צרפן חקקן. שקלן והמירן. כיצד צרפן. שתים אבנים בונות שנים בתים. שלש בונות ששה. ארבע בונות עשרים וארבעה. חמש בונות ק"כ. שש בונות שבע מאות ועשרים. מיכאן ואילך צא וחשוב מה שאין הפה יכולה לדבר ואין אוזן יכולה לשמוע. וסוף דבר באותיות ענל או בארם מונין ובונין עמהם. ואיברי להו. כך נ"ל גימטרייא. אבל אני קיבלתי הן הנה טעמי התורה התלויין בחשבון האותיות. כגון רדו שמה. שנרמז להם שעתידין לעמוד במצרים כמניין רד"ו. בזא"ת יבא אהרן רמז שעתיד בית ראשון לעמוד ד' מאות ועשר שנים. ש) ציצית. עם ח' חוטין וה' קשרים כמניין כל

לחסמן ביצה ל"ד ע"א. נתכרכמו פניו וכו. כצ"ל, ועיין מדרש וי"ר פכ"ג, ומדרש שיר השירים פ"ב, ועיין ערוך ערך חסם, תני ליה עובדא כצ"ל. צ) משניטל החיסום כלים פי"ג משנה ד'. ק) האשה שאמרה וכו' זבחים ס"ז ע"ב, קנים פ"ג משנה ו'. ר) נדה שאבדה פתחה וכו' עיין נדה כ"ט ע"ב. ושם ע"ב ע"ב. וערכין ח' ע"א. ע"ב ופירש"י שם. שש בונות וכו' כצ"ל. ש) ציצית עם ח' חוטין וכו' עיין מנחות מ"ג ע"ב, ובפירש"י ד"ה שקולה וכו' ועיין שם ל"ט ע"א תוס' ד"ה לא יפחות וכו'.

המצות תרי״ג. יראית ה׳. תור״ה. שוין בחשבונן. ויראת עם תורה ויי תרי״ג. ת)יצחק. יוד לי׳ נסיונות. לצ׳ שנה ילדתו שרה. לח׳ נמול. לק׳ לאברהם נולד. ובמפורשים בתנחומא. ברית. חסר אחד מתרי״ג. ותורה חסר שנים. דכיון שנימול בבריתו לא נחסר אלא לקיים מניין המצות שעולה ברית. תרי״ב. ותורה צריכה להעמיד על ב׳ דברים גמילות חסדים ועבודה. והרבה כאילו: פרפראות לחכמה. אני שמעתי מביאין את האדם לידי חכמה. א)לשון פרפרת הפת. בפ׳ כיצד מברכין. הוא דבר הממשיך את הלב ונריר את האוכל. ורב נתן הבבלי שסידר את הערוך פי׳ לשון פופירין האמור באגדה. עין בנד ארגמן. כלומר תכשיט. ונראין דבריו שנאה לחכם להיות יודע מדבר בהם. ואעפ״י שאינן הלכות. לפי שוו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים. והרי כת׳ ושמרתם ועשיתם (אותם) כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני (כל) העמים. ואמרינן ב)איזהו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זו חישוב תקופות ומזלות. ובלשון ערבי קרוי פירפאורא. ואני הכותב תמה עלה דההיא דאמרינן דכל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו מחשב עליו הכת׳ אומר ואת פעל ה׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו. והא אמרו הכמים. ג)מניין שאין שואלין בכלדיים. שנאמר תמים תהיה עם ה׳ אלהיך. ואיני יודע אם שאלה הוא דאסור. הא חישוב בעלמא מותר. דמאי חכמה לעיני העמים איכא בחישוב נרידתא:

פרק רביעי.

תכז. וירא מקץ. בשלח. ויקהל.

בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם. שנאמ׳ מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי: איזה גיבור הכובש את יצרו. שנאמ׳ טוב ארך אפים מגבור ומשל ברוחו מלכד עיר: איזה עשיר השמח בחלקו שנא׳ יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא: איזהו מכובד המכבד את הבריות שנא׳ כי מכבדי אכבד ובזי יקלו:

בן זומא. זהו שמעון בן זומא חבירו של שמעון בן עזאי ד)שנכנס עמו לפרדס. חביריהם של שמעון התימני. ושמעון בן ננס. וכדי שלא תחלפו זה בזה קורין אותם בשם אביהם בלשון קצרה ושמעון התימני על שם מקומו תמנת. כרכת׳ שמשון חתן התמני. ועוד לפי שנפטרו בילדותן קודם שנסמכו ולא באו לכלל אנשים. לא נקראו ר׳. וקראם על שם אביהם. כמו שפירשו חכמים בפ״א דסנהדרין. ה)היושבין לפני חכמים שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא. כשנפטרו עדיין היו יושבין לפני חכמים על הקרקע כדרך התלמידים היושבין לפני רבן. ועוד שנינו הורו ב״ד. וידע

ת) יצחק, יוד לי׳ נסיונות כן הוא בפדר״א פרק ל״ב. ובמדרש במ״ר פי״ח, ובתנחומא פרשה קרח, ועיין בבר״ר פרשה נ״ג דשם איתא יו״ד עשרה כנגד עשרת הדברות וכו׳, ועיין בתנחומא פרשה שמות אות ד׳ ע״ש. א) לשון פרפרת הפת וכו׳ ברכות מ״ב ע״א ועיין רש״י שם. ופסחים קי״ד ע״א, ועיין ערוך ערך פרפריות. והרי כתיב ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וכו׳ כצ״ל. ב) איזהו חכמה ובינה וכו׳ שבת ע״ה ע״א. עליו הכתוב אומר ואת פעל ה׳ לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו כצ״ל (ישעיה ה׳). ג) מנין שאין שואלין פסחים קי״ג ע״ב. תמים תהיה עם ה׳ אלהיך (דברים י״ח). מכל מלמדי השכלתי וגו׳ (תהלים קי״ט). טוב ארך אפים וגו׳ (משלי ט״ז). יגיע כפיך כי תאכל וגו׳ (תהלים קכ״ח). כי מכבדי אכבד וגו׳ (שמואל א׳ ב׳). ד) שנכנס עמו לפרדס חגיגה י״ד ע״ב, שמשון חתן התמני (שופטים ט״ו. ה) היושבין לפני חכמים וכו׳ עיין סנהדרין י״ז ע״ב,

היושבין אחד מהן שטעו. או תלמיד הראוי לתורה ו)כגון שמעון הראוי ושמעון בן זומא. למדנו כשנפטרו עדיין לא נסמכו ולא הושיבום בישיבה. ומכללן אתה למד בשמעון בן ננס. וראייה לדבריי ז)מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים. והוא היה רבן יוחנן בן זכאי אלא שהיה תלמיד יושב לפני רבו. כמו שפירשנו למעלה: הלמד מכל אדם. ואפי' מן הקטן ממנו. בשנים ובחכמה. מכיון שאמר לו דבר טעם לא יבוש מלקבלו ממנו. ולא יבוז לדבריו. שנאמר על דוד מלך ישראל. מכל מלמדי השכלתי. כל אדם שבא ללמדיני הייתי משכיל ושומע לדבריו. ואין סיום המקרא כתוב במשנה. כי עדותיך שיחה לי. כלומר במקום ששאר בני אדם מטיילין ומשיחין בדברי שחוק אני משיח ומטייל בדברי תורתך כל היום. ודאמרי' לקמן כל הלומד מן הקטנים כו'. תלמידים קטנים שלא שימשו כל צורכם ואינן מבינין בטעמי הדברים: הכובש את יצרו. ואינו הולך אחרי תאותו ושרירות לבו. טוב ארך אפים מגיבור. מי שהוא מאריך אפיו ושותק ואינו ממהר להנקם בשעת כעסו אלא ממתין ומצפה עד לאורך ימים. טוב הוא וייפה כוחו מכח הגיבור ומושל ברוחו. שאינו הולך אחרי יצר הרע שלו אלא כובש כעסו ואע"פ שהגיע למקום שיכול להנקם ויצרו אומר להנקם. טוב הוא מגיבור ומלוכד עיר: איזה עשיר. איזה אדם נקרא עשיר. השמח בחלקו. שהוא שמח במה שה' מזמין לו. בין ברב בין במעט. ואינו רודף אחר העושר לאסוף ולכנוס. שנאמר יגיע כפיך כי תאכל. כלומר כשתאכל יגיע כפיך ולא רדפת אחרי הגזל והעושק לאסוף ולכנוס. אשריך בעולם הזה. שלא נצרכת לבריות. וטוב לך לעולם הבא. על שאין לך חמס בכפך. ואין לך שאין רודף אחר חמס וגזל אלא א"כ שמח בחלקו. ועוד אפי' עשיר ועצב בחלקו אין לו יתרון והנאה בעושרו. וכל שכן אם עני הוא והוא מתרעם על מדותיו של הק' שאין לו טובה לא בעולם הזה ולא לעולם הבא. בעולם הזה שהרי עני הוא. ולעולם הבא. מה לו להשתכר בעניותו. שהרי ראוי להתכפר מעוונותיו והיה לו לקבלו מאהבה והוא מתרעם על מידותיו של הק'. המכבד את הבריות. שמתוך שהוא מכבדם אף הן מכבדין אותו. כי מכבדי אכבד. כך אמר הק' על בני עלי. ואף אתה לך ולמד ממדותיו. וכבד מכבדיך. כדי שיכבדוך אף הם. ובוזי. והבוזים אותי. יקלו. תבואם חרפה וקלון:

בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה: הוא היה אומר אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה. ואין לך דבר שאין לו מקום: ר' לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רימה:

הוי רץ למצוה קלה. אפי' מצוה הנראית בעיניך קלה הוי רץ ורודף לקיימה. ובורח מן העבירה. אפי' עבירה הנראית בעיניך קלה. הוי בורח והתרחק ממנה. שמצוה גוררת מצוה. שעל ידי שהוא עוסק במצוה קלה סוף בא לידי חמורה. ועבירה גוררת עבירה. ח)שנו רבותינו. עבירה קלה שאדם עובר ואינו דואג עליה. סוף בא שהוא

ו) כגון שמעון וכו' הוריות ב' ע"ב. ז) מעשה ובדק בן זכאי וכו' סנהדרין מ' ע"א, ומ"א ע"ב, שנא' יגיע כפיך כי תאכל (תהלים קכ"ח). וכל שכן אם עני הוא כצ"ל. לא בעוה"ז וכו' כצ"ל כי מכבדי אכבד וגו' (שמואל א' ב'). שעל ידי וכו' כצ"ל. ח) שנו רבותינו עבירה קלה וכו' אדר"נ סוף פכ"ח וז"ל אם עשית מצוה אחת ואין אתה דואג ממנה מאותה מצוה סוף שהיא גוררת מצות הרבה, העובר עבירה אחת ואינו דואג מאותה עבירה סוף שהיא גוררת עבירות הרבה, שמצוה וכו' וליתא לתיבת קלה, ועיין ספרי פ' שלח, ובמדרש תנחומא פ' ויקרא שנו רבותינו מצוה גוררת מצוה ועבירת

גורותו לידי עבירה חמורה הימינה. כמו שפירשו רבותי׳ בלפני אידיהן. אשרי האיש אשר לא הלך וגו׳ ואמר ר׳ שמעון בן פזי. ב) וכי מאחר שלא הלך מהיכן עמד. ומאהר שלא עמד מהיכן ישב. ומאחר שלא ישב מהיכן לץ. אלא לומר לך שאם הלך סופו לעמוד. ואם עמד סופו לישב. ואם ישב סופו להתלוצץ. שכך דרכו של יצר הרע. ג) היום אומר לו עשה כך. ולמחר עשה כך. עד שעובד ע״ז. כמו ששנינו במשנת ר׳ נתן. ובשבת פ׳ האורג. הוי שעבירה גוררת עבירה. ששכר מצוה מצוה. אם תקיים מצוה קלה. זהו שכר מצוה. שתגרור על ידה מצוה אחרת גדולה הימנה. ונמצאת מקבל שכר הרבה על כולם. ושכר עבירה הקלה היא גוררת לך עבירה אחרת חמורה. שמתוך שהקלת את ראשך באחת סוף אתה מיקל באחרת חמורה הימנה. וטורדך מן העולם. שכך שנינו עבר עבירה אחת אל ידאג לאותה עבירה בלבד שלא מביאתו לידי המורה ממנה. עשה מצוה אחת אל ישביח לאותה מצוה בלבד. שלסוף מביאתו לידי מצוה אחרת. אל תהי בז לכל אדם. בז. מבזה. שנו רבותינו ד) משום שנאמר בז לדבר יחבל לו. ומהו יחבל לו. עוד יגיע זמן שהוא מיצר. כמו שאחזוהו חבלים למוצאין ולמובאין. (א) שא דולור שרא פור לוי ב׳. לכל אדם. לשום אדם. אל תהי מבזה אפילו לקל שבקלים. ואל תהי מפליג לכל דבר. אל תהי דוחה ואומר על דבר הלכה למחר אשמענה. וזהו שאמרנו בפירקי׳ דלעיל. ואל תאמר דבר שאיפשר לשמוע כו׳. מפליג. כמו הפלינו בדברים. לשון הבדלה וחילוק. ולשון מפליגין בספינה. בשבת. ולפיכך אני מזהירך. לפי שאין לך אדם קל בעולם שלא תהיה שעה עומדת לו. שעה מזל. בין ברב. בין במעט. שתהיה צריך לו. לפיכך אל תהי בז לכל אדם ואין לך דבר כו׳. לפיכך אל תהי מפליג לכל דבר דשמא אם תראה עצמך עכשיו שוב לא תשמענה. וסוף אתה צריך לה ואינך יודעה: כך קיבלתי. ולי נר׳. ואל תהי מפליג לכל דבר. אל יהא שום חפץ ושום דבר ושום כלי תשמיש קל בעיניך להניזו במקום התורפה והפקר והוא אבד והולך לפי שאין לו חפץ בו. שאין לך מקום וצורך לפעמים. שתקות אנוש רימה. שכל אדם מקוה ומייחל ויודע שסופו הוא עתיד להיות רימה ותולעה. ולפיכך אל תהי רוחו נסה עליו. כי מה לו אצל גאוה:

ר׳ יוחנן בן ברוקה אומ׳ המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם: ר׳ ישמעאל אומ׳ הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד. והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות: ר׳ צדוק אומ׳ אל תעשם עטרה להתגדל בהם ולא קורדום לאכול מהן. וכן היה הילל אומ׳ ודאישתמש בתגא חלף. הא כל הנאות מדברי תורה נוטל חייו מן העולם:

המחלל שם שמים בסתר. שעבר עבירה בסתר שאילו היתה גלוייה לעולם היה בה חילול השם. כגון שזה העובר עבירה הוא תלמיד חכם והבריות למידין

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) Sa douleur pour lui.

גוררת עבירה לא יצר אדם על עבירה שעשה בשוגג אלא שנפתח לו פתח שיחטא אפילו בשוגג ואפילו במזיד, ולא ישמח אדם על מצוה שבאה לידו אלא על מצות הרבה שעתידות לבוא לידו וכו׳, ותנחומא תצא סי׳ א׳ שנו רבותינו וכו׳ ושם פ׳ ויקהל סי׳ א׳ ומדרש דברים רבה פ״ו בן עזאי אומר וכו׳. ב) וכי מאחר שלא הלך וכו׳ ע״ז י״ח ע״ב ושם איהא דרש ר״ש בן פזי וכו׳ ע״ש. ג) היום אומר לך עשה כך וכו׳ שבת ק״ה ע״ב, נדה י״ג ע״ב. ד) משום שנא׳ בז לדבר יחבל לו (משלי י״ג).

ממנו. נפרעין ממנו בגלוי כדי לפרסם את חניפותו. כדכתי׳ ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול וגומ׳: ע״א המחלל שם שמים בסתר. שעובר עבירה בסתר. הק׳ פורע ממנו בגלוי. שעושה בו דבר שמודיע לכל שהוא עבר עליה ומגלה חרפתו כדכת׳ בדוד ה) הנני מקים עליך רעה וגומ׳. ושכב עם נשיך לעיני (כל נגד) השמש הזאת. כי אתה עשית בסתר (עם אשת אוריה) ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש: אחד שוגג ואחד מזיד בהילול השם. כלומר שוגג ומזיד חשובים הם דבר אחד אצל הילול השם. כי כשם שנפרעין ממנו פירעון אם הזיד בהילול השם. כך נפרעין ממנו אם שגג בהילול השם. וכמו כן מצינו אצל דבר אחד שהמזיד ושוגג שוין ו) אין עושין לו כחנווני המקיף אלא נפרעים ממנו מיד. ופר״ח התם. תנן התם בפרקי אבות. וזו היא דר׳ יוחנן בן ברוקה: חילול ז) מפורש בפ׳ אחרון דיומא היאך הוא. דאמר רבא היכי דמי מחלל. כגון אנא כי׳. שכשרואים תלמיד חכם שעושה דבר שאינו הגון הבריות מליזות ואומרות חבל על כל הלומד תורה שאינו לומד מתוכה אלא דברי תפלות. ראו פלוני שלמד תורה כמה מעשיו מכוערים. ח) ונמצא נוהגין בדברי על ידו חילול ובזיון. ולפיכך עשה בחילול השם שוגג כמזיד עונשו מסנה. שמצינו ט) בפרשת דברי ירמיה שתים שאלתי מאתך וגו׳. שנייה קשה. שמצינו שויתר הק׳ על ע״ז ולא על הילול השם. י) שנאמר ואתם בית ישר׳ וכו׳ גלולי׳ לכו עבדו. מה כת׳ שם לא תחללו עוד: וקשה הילול השם ממזיד. דמזיד אפשר בצינעה בתוך ביתו. והילכך פירעון דידיה נמי הוי חמר ממזיד. שמחמירים עליו את דינו מן השמים שהרי העולם תועים על ידו. ע״א אחד בשוגג. כלומר אם עשאה בשוגג גובה ממנו בעניין השגגה. כד״א כ) מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור כלאה מפני שהשתחוו לצלם בימי נבוכדנצר. וכי משוא פנים יש בדבר. כלומר למה ניצולו הואיל והשתחוו יהו כלים לגמרי. ואמרי׳ הם לא עשו אלא לפנים. מפני אימתו של נבוכדנצר. ולא מפני שכוונתם לכך. ואף הק׳ לא עשה עמהם אלא לפנים. ובאותו עניין שחטאו פרע עמהם. והיינו פירעון דשוגג. ולכתחילה הראה להם כאילו רצונו לכלותם. ואחר כך הצילם מידו. ואחר במזיד. כלומר אם עשה העבירה במזיד גובה המקום ממנו בפירעון גמור בגלוי. חילול השם היינו נמי מזיד. אלא שבלבד המזיד יש בו הילול השם כאשר אפרש. פ״א אחד שוגג. בתלמיד שלמד ומזלזל בה: על מנת ללמד. שאין דעתו לקיים לפי שאינו יכול. או אפי׳ יכול אינו עושה אלא לעשות לו שם. על מנת שיקראהו ר׳. ללמוד וללמד. ולא יותר. מספיקין בידו. מן השמים נותנין לו ספק אף לעשותה. שהמעשה עיקר. כמו שמצינו בפ״א לא המדרש הוא עיקר אלא המעשה: אל תעשם עטרה. שלא תלמוד דברי תורה על מנת להתגדל

ועיין אדר״נ פכ״ו, ובמדרש תהלים מזמור ל״ד. ובשוב צדיק מצדקו וגו׳ (יחזקאל ג׳). ה) הנני מקים עליך רעה וגו׳ ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת. כי אתה עשית בסתר ואני אעשה את הדבר הזה נגד כל ישראל ונגד השמש כצ״ל. ו) אין עושין לו כחנווני וכו׳ כצ״ל ופר״ח התם תנן התם בפרקי אבות וזו היא דריב״ב. כוונתו מסותרת לכאורה, ונראה שנמשך להא דאיתא בקידושין מ׳ ע״א תנן התם אין מקיפין בחילול השם אחד שוגג ואחד מזיד מאי אין מקיפין אמר מר זוטרא שאין עושים כחנווני. ופירש״י אין עושין לו כחנווני המקיף לאדם פעמים רבות וגובה כל הקפותיו יחד אין עושין כך מלמעלה למחללי השם אלא נפרעין מיד, ועיין בתוס׳ שם ד״ה אין מקיפין וכו׳ דלא ברירא לן האי תנן התם היכא תנן, ופירש ר״ח דקאי על משנתינו הנ״ל ע״ש, ולפ״ז דעתו מבואר כדעת הר״ח דתנן התם קאי על המשנה דר׳ יוחנן בן ברוקא הנ״ל. ז) מפורש בפרק אחרון דיומא וכו׳ כצ״ל יומא פ״ו ע״א דאמר רבא וכו׳ ולפנינו שם איתא דאמר רב וכו׳ וכגירסת המחבר הוא בסמ״ג ובמנהיג, ראו פלוני שלמד תורה וכו׳ עיין ביומא שם. ח) ונמצאו נוהגין על ידו בדברי חילול ובזיון כצ״ל. ט) בפרשת דברי ירמיהו שתים שאלתי וכו׳ עיין פסיקתא רבתי אמר ליה מה הדין דכתיב (בשלי ל׳) שתים שאלתי מאתך וגו׳, ובוי״ר פכ״ב, ובמדרש תהלים כ״ז, ולא ידעתי על איזה מקום כיון המחבר. י) שנא׳ ואתם בית ישראל וגו׳ איש גלוליו לכו עבדו (יחזקאל כ׳) כצ״ל. לא תחללו עוד כצ״ל (שם). כ) מפני מה נתחייבו וכו׳ מגילה י״ב ע״א ועיין מדרש שה״ש פסוק זאת

ולהתגרד ולהתעטר בהן: אלא הוי מלמדה לשם בוראך. וסוף הכבוד לבא. ולא קורדום. הוי מלמד אותה לאחרים ולא תטול שכר עליה. ואל תעש עצמך כפועל הנשכר. להטוב עצים בקרדומו. ולאכול מיגיע כפיו. ל)וטעמו של דבר מפורש בנדרים פרק אין בין. כדכת׳ מ)ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר ציוני ה׳ אלהי. מה אני למדתי בחנם אף אתם בחנם תלמדו. למדנו שאסור עליה ליטול שכר. ועוד כת׳ אמת קנה ואל תמכור: ואת אשר נהגו ליטול שכר. שסמכו על מה שמצינו באגדה. שאין זה אלא שכר ביטול. אבל שכר תורה אין כל בריה יכולה לשער. ומ״מ מלמדי תינוקות של בית רבן מותרין. כדמפורש באין בין המודר. שאין נוטלין אלא שכר שימור נ)ושכר פיסוקי טעמים. וכן היה אומר. כבר פירשנו למעלה דבריו של הילל. והכי קאמר ודאישתמש בתגא. שמקבל שכר לימוד כתר תורה. חלף. עבר שכרו לעתיד. ושוב אין לו שכר אחר מכיון שנוטל עכשיו: ור׳ אלעזר ברי צדוק הביאם ראייה לדבריו. שמדברי הילל למדנו שכל מי שיש לו הנאה בדברי תורה נוטל חייו מן העולם: שאינו מאריך ימים אחרי כן. הניאות. כמו הנשים ניאותות בהן. ומאי ניאותות. רוחצות. וכמו שברא את אילו בעולמו לתנאות מהן בני אדם. ס)ועד שיאותו לאורן. בנר של הבדלה:

ר׳ יוסי אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות׳ וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות: ר׳ ישמעאל בנו אומ׳ החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא. והגס לבו בהוראה שוטה רשע וגס רוח: הוא היה אומ׳ אל תהי דן יחידי שאין דן יחיד אלא אחד ואל תאמר קיבלו דעתי שהן רשאין ולא אתה:

כל המכבד את התורה. שמלמדה לתלמיד הגון. ע)ואינה מניחה לא על גבי מיטה ולא על ספסל. ושאינו מניח לא חומש על גבי ספר תורה. ולא נביאים וכתובים על גבי חומש. ולא תלמוד על גבי נביאים. ובירושלמי דמגילה אמרי׳ לא ישב אדם על ספסל שספר תורה נתון עליו. ומעשה בר׳ אליעזר כו׳. ואם היה נתון על גבי דבר אחר מותר. ועד כמה. ר׳ אבא בשם ר׳ הונא אמר טפח. ר׳ ירמיה בשם ר׳ זעירא אמר אפי׳ כל שהו. ועוד מצאתי בירושלמי פ׳ מי שמתו. תיבה שהיא מלאה ספרים נותנה מראשות המטה ואינה נותנה מרגליות המטה. רבון בשם ר׳ הונא אמור והוא שתהא מטה גבוהה עשרה טפחים ולא יהו חבלי המטה נוגעין בתוכה: ועוד מצינו במגילת ירושלמית דסיקייא שהיא מליאה ספרים פ)או שהיו בתוכה עצמות המת הרי אילו מפשילן לאחוריו ורוכב. ומכאן יש ראייה להתיר מה שנהגו בני אדם לרכוב וספרים אחריהם: גופו מכובד. שמכבדין אותו הכל. כדכת׳ וחסד ה׳ מעולם ועד עולם על יריאיו. שכל מי שהוא ירא חט הק׳ מושך עליו חוט של חסד.

קומתך. ל) וטעמו של דבר וכו׳ נדרים ל״ז ע״א. בכורות כ״ט ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה אני וכו׳ ועיין בשו״ת פ״מ ח״א סי׳ ע״ט מה שהשיג על שו״ת הב״ח למה לא הביא ראי׳ לדבריו מהא דחולין קל״ד ע״ב ההוא שקא דדינרא וכו׳ וכבר הקדימו בראי׳ זו בשו״ת תשב״ץ ח״א סי׳ קמ״ב ע״ש עד סי׳ קמ״ט. מ) ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני וגו׳ כצ״ל. ועוד כתיב אמת קנה ואל תמכר כצ״ל (משלי כ״ג). נ) ושכר פיסוק טעמים נדרים ל״ז ע״א. ס) ועד שיאותו לאורה ברכות נ״א ע״ב. ע) ואינה מניחה לא על גבי מיטה וכו׳ מ״ק כ״ה ע״א, לא חומש על גבי ס״ת וכו׳ עיין מגילה כ״ז ע״א, ועיין ירושלמי מגילה פ״ג ה״א. וירושלמי ברכות פ״ג ה״ה. ועיין מנחות ל״ב ע״ב. פ) או שהיו בתוכה וכו׳ כצ״ל מפשילן לאחוריו כצ״ל, ועיין ברכות י״ח ע״א ובתוס׳ ד״ה ורוכב וכו׳ ובירושלמי ברכות שם. וספרים אחריהם כצ״ל. וחסד ה׳ מעולם וגו׳ (תהלים ק״ג).

צ) ומכבדין אותו מתוך פרישותו. המחלל. שנוהג בה דרך בזיון שאינו נזהר בכל אילו שאמרנו. העולם מבזין אותו: החושך עצמו מן הדין אני קיבלתי שעל כרחינו אין לפרשו על הדיין. לפי ק) שאין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות. ועל בעל הדין צריך לפרשו. ומהו החושך עצמו מן הדין. המתפשר עם בעל דינו קודם שירד לדין. פורק ממנו איבה. נוטל משאוי מעליו שאינו בא לידי כל אילו. שכל הבאים לב״ד לטעון טענותם מתקוטטים זה עם זה. [ונעשין] שונאים זה לזה. וגזל. פעמים שהוא חייב לחבירו. וכשהוא חפץ לריב עמו טוען טענה שהוא נפטר בה ונשבע לשקר. וזהו ושבועת שוא. ולי נר׳ שבהיטב יש לפרשו על הדיין ואעפ״י שאין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות. ר) מ״מ מצינו בר׳ פלוני שהיה אומר כשהיה יוצא לדין ברעות נפשיה לקטלא אזיל. כו׳. ולואי שתהא יציאה כביאה. ורב הונא דמעיף בי עשרה. ואמר כי היכי דמטיין שיבא מכשורא. שבשעת הכעס עונשין על הדבר. כמו שמצינו בפ׳ התכלת. במסכת מנחות. ש) שאמר לו רב קטינא למלאכא ענישיתו אעשה. וא״ל בעידנא דאיכא ריתחא ענשינן. ומ״מ אי איפשר להשמט אלא על פי ב״ד. שיפריד בין עצומים. וישבית מדיינים. ויסמוך על מה שכת׳ ועמכם בדבר המשפט. שאין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות. דהואיל ולבו לשמים אין עונשו מצוי. וגזל. שהרי נוטל מזה ונותן לזה. ופעמים שטועה בדין ונמצא שהוא גוזלן. ושבועת שוא. שקר. כשמטיל עליו שבועה והוא נשבע לשקר. ת) כל העומדים שם נענשים בדבר כמו שפירשו חכמים בפ׳ שבועת העדות. והוא שהטילה עליו והיה לו לעיין בדבר. יותר על כולן: והגס לבו בהוראה. שמעתי. שמגיס לבו בהוראתו ואומר ראו כך וכך דנתי. כך וכך חייבתי. שוטה. הרי זה שוטה. שהתורה אינה שלו. ועוד שמא לא דן יפה. רשע. שלא למד תורה אלא להתגאות בה. וגס רוח. שמראה בעצמו שאין דוגמתו בעולם: ולי נר׳ והגס לבו בהוראה. שקופץ לעשות הוראה מתוך גסות הרוח אשר בו. כאדם שאומר בקי אני יפה בדבר הזה. שוטה. שאינו מבין לאשורו. שמתוך שהוא נמהר רוב פעמים נכשל בדבר. רשע. שהוא קרוב למזיד הואיל ואינו חפץ לעיין בדבר. כאותה ששנינו שאמר ר׳ יהודה הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון. וגס רוח. שממהר ומרגיל עצמו לעשות הוראה לעצמו למעשה להתגדל בו. וכל מי שיש בו גסות הרוח שנוי הוא לפני המקום א) כמו שפירשו רבותי׳ במסכת ערכין ובהרבה מקומות שנאמר גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל. כביכול אמר הק׳ אין אני והוא יכולין לדור במדור אחד. אלא אחד זה הק׳. וכן הוא אומר והוא באחד מי ישיבנו. שהק׳ דן באחד. ומי יוכל להשיבנו. אבל בני אדם אין דנין פחות משלשה. שמתוך שהם שלשה נושאין ונותנין בדבר. ומוציאין את הדין לאמיתו. לפיכך אל תהי דן יחידי. ד״א אל תהא רגיל לדון יחידי. ואפי׳ שיש עמך שנים. ותוכל לשאל להם בדבר המשפט. צריך שיעסקו בדין כמוך ואל תאמר קבלו דעתי. אל תבריח שום אדם ב) לדון לפניך. ולומר לבעלי דינין קבלו דעתי. ויעשה האחר עם חבירו כמה שאדון לפניכם. שהן רשאין. מה טעם. לפי שהם הרשות בידם או לקבל או לילך לפני אדם אחר. מאחר שלא קבלוך עליהם לדיין:

צ) ומכבדין אותו מתוך פרישותו עיין מדרש במ״ר פ׳ ח׳, ואדר״נ פרשה כ״ז. ק) שאין לו לדיין אלא וכו׳ סנהדרין ו׳ ע״ב, ב״ב קל״א ע״א, נדה כ׳ ע״ב. ונעשין שונאים זה לזה כצ״ל. ר) מ״מ מצינו בר׳ פלוני וכו׳ סנהדרין ז׳ ע״ב רב כי הוה אתי לבי דינא אמר הכי ברעות נפשיה וכו׳ ורב הונא דמכניף בי עשרה וכו׳ כצ״ל ע״ש ובהוריות ג׳ ע״ב. ש) שאמר לו רב קטינא למלאכא וכו׳ מנחות מ״א ע״א. על מה שכתוב ועמכם בדבר המשפט (ד״ה ב י״ט). ת) כל העומדים שם נענשים וכו׳ כצ״ל עיין שבועות ל״ט ע״א, וע״ב. וצ״ל בפרק שבועות הדיינין. שמתוך שהוא נמהר וכו׳ כצ״ל. א) כמו שפירשו רבותינו וכו׳ ערכין ט״ו ע״ב. שנא׳ גבה עינים ורחב לבב אתו לא אוכל כצ״ל (תהלים ק״א). והוא באחד ומו ישיבנו וכו׳ (איוב כ״ג). ב) ואל תבריח שום אדם לדון לפניך כצ״ל. דכתיב ארך

ר׳ יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר׳ וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני: ר׳ מאיר אומר הוי מַעֵט בעסק ועסוק בתורה׳ והוי שפל רוח בפני כל אדם׳ ואם ביטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך׳ ואם עמלת בתורה יש לך שכר הרבה ליתן לך:

מעוני. בעוד שהוא עני. דכת׳ אורך ימים בימינה. למיימינים בה. ג)וכל שכן עושר וכבוד. ובשמאלה. למשמאילים בה עושר וכבוד מיהא איכא. וכל המבטלה מעושר בעוד שהוא עשיר. סופו לבטלה מעוני. שאינו יכול ללמוד מרוב דוחקתו ועניותו. שטרוד אחר מזונותיו. ומקרא דאיתינן שמעינן לה דדברי תורה מכלל הן אתה שומע לאו. ומכלל לאו הן. למי שלומדה עושר וכבוד. הא אינו לומדה ותהי להפך: הוי מַעֵט בעסק. בסחורה. שתעשה עסקין מועטין בשאר דברים. ותעסוק בתורה. ושפל רוח בפני כל אדם. ואף הוי שפל רוח בפני כל אדם ותחיה. יותר. כמו שאמרו חכמים ד) הוי קבל וקיים. וזהו שאמרו בחלק ובתורת כהנים. ה)מיכן אמרו בית אפל אין פותחין לו חלונות לראות את נגעו. אם בטלת מן התורה כו׳. שנו רבותינו במשנה ר׳ נתן. הוא היה אומר כל השוקד על דברי תורה הרבה שקדנים כנגדו. וכל המבטל מדברי תורה מוסרים לו הרבה בטלים כנגדו. זאב. ארי. נמר. ברדלס. נחש. גיים. וליסטין. באים ומקיפין אותו ונפרעים ממנו. שנאמר אך יש אלהים שפטים בארץ:

ר׳ אלעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד. והעובר עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורענות.

פרקליט אחד. מליץ יושר. שהמצוה עומדת לו למליץ. כדכתיב והלך לפניך צדקך. ואומר בהתהלכך תנחה אותך. והקיצות היא תשיחך. לעולם הבא. קטיגור. וכן דילטור. רכיל בגימטריא. ושניהם לשון יוון. ואני נהוג לפרש קטיגור. קטי תגרא. כלומר בעל קטטה ותגר. או קני תגרא. וסניגור. סני תגרא. קטיגור. אנקוויירש ב׳. עומדין לו למגן. ומקדימין לפניו. וסוגרין בעדו מפני הפורענות. תרים. הוא המגן שלפני אדם במלחמה להכות בו מפני אויב הנלחם בו. ומחזיקין אותו. לשון ז)תריסי חנויות:

ר׳ יוחנן הסנדלר אומ׳ כל כניסייא שהיא לשם שמים סופה להתקיים׳ ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים.

הסנדלר. כך שמו. כניסייא. אסיפה. וכן בית הכנסת. בית האסיפה. שהיא לשם שמים. שנאספו כאחד ללמוד וללמד. סופה להתקיים. אף באחרית הימים. היא מתקיימת עדיין. שעומדת לאורך ימים. אין סופה להתקיים. שהק׳ מכנים ומעביר רוח

ימים בימינה וגו׳ (משלי ג׳). ג) וכש״כ עושר וכבוד וכו׳ שבת ס״ג ע״א. ד) הוי קבל וקיים כצ״ל סנהדרין י״ד ע״א. ושם צ״ב ע״א. ה) מכאן אמרו בית אפל עיין סנהדרין צ״ב ע״א, תו״כ פ׳ מצורע נגעים פ״ב משנה ג׳ שנו רבותינו וכו׳. ו) כל השוקד על דברי תורה וכו׳ הרבה שקדנים וכו׳ כצ״ל וליתא באדר״נ שלפנינו, והובא במד״ש על אבות פ״ד משנה. מ״ב וז״ל והר׳ יצחק בר׳ שלמה ז״ל כתב כי מפורש בברייתא כל המבטל מדברי תורה הרבה בטלנים כנגדו ארי זאב ברדלס נחש גייסות ולסטים באים עליו ונפרעים ממנו שנא׳ אך יש אלהים שפטים בארץ עכ״ל ונראה כי גם לפני בעל מד״ש לא היה זה באדר״נ ע״ש. אך יש אלהים שפטים בארץ כצ״ל (תהלים נ״ח) והלך לפניך צדקך (ישעיה נ״ח). בהתהלכך תנחה אתך וגו׳ והקיצות וגו׳ (משלי ו׳). ז) תריסי חנויות

קנאה ביניהן. ומתפלגין כדרך שעשה בדור הפלגה. וכן מפורש בסוף משנת ר׳ נתן. כניסייא שהיא לשם מצוה ח)זו כניסיית אנשי כנסת הגדולה. ושלא לשם שמים. של אנשי דור הפלגה:

ר׳ אליעזר אומ׳ יהי כבוד תלמידך חביב עליך ט)ככבוד חבירך. וכבוד חבירך כמורא רבך׳ ומורא רבך כמורא שמים:

ככבוד חבירך. ואל תנהוג בתלמידך מנהג בזיון. אלא נהוג בו כבוד כשם שאתה זקוק לנהוג כבוד בחבירך. ולא שיעשה שניהן שוין. אלא שיעשה בו כיוצא בו. כדרך שעשה משה ליהושע. שאמר לו בחר לנו אנשים. שאם אתה אומר ככבוד חבירך ממש. דבר זה אי אפשר. שהרי הוא אומר ומורא חבירך כמורא רבך וכיוצא בו שנינו בתכלת. י)תכלת דומה לים וים דומה לרקיע. ורקיע דומה לכסא הכבוד. דומה לדומה כ)במשנת ר׳ נתן. ובמכילתי מצאתי. יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. מלמד שיהא כבודו של אדם חביב ככבודו. ל)ילמדו כל אדם ממשה. שאמר ליהושע תלמידו בחר לנו אנשים. ולא אמר בחר לי. אלא לנו. שעשאו כמותו. ומניין שכבוד חבירו חביב עליו ככבוד רבו. שנאמר ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת. והלא קטן ממנו היה. אלא עשאו רבו. ואע״פ שקטן היה. מ)כמו ששנינו במסכת עירובין. כיון שקטן ממנו היה. ואהרן נביא כמותו היה ועוד כת׳ הוא יהיה לך לפה. הואיל וכן דיי אם עשאו כמותו. ומורא רבך כמורא שמים. שנאמר נ)ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו ויאמר אדני משה כלאם. חייבין הן כלייה. שקלם כנגד שכינה. שחייבין כלייה על שדברו כנגדו כאילו דיברו נגד שכינה. שהיו מתנבאים ואומרים משה מת ויהושע מכנים את ישר׳ לארץ. ס)ובסנהדרין אית דא בע״א. ע״א יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך. סברא הוא. שהרי אתה מתפאר בו וכבודו הוא כבודך. שאומרים ראו תלמיד הגון זה שלימדו פלוני תורה. ובכך אתה מתכבד. ולכך דין הוא שיהא כבודו חביב ויקר עליך כשלך. כלומר ככבוד עצמך. אבל בכבוד חבירך לא מצי למיתני חביב עליך כשלך. כי היכי דתנא בתלמידו. שהרי אין לו חלק בכבוד חבירו. דמה טיבו של כבוד חבירו אצל כבוד שלו. ולכך גלה כבוד חבירו כמורא רבו. שיהא מקובל עליו כבוד חבירו כמוראת רבו. ולא ככבוד רבו. ומורא רבך כמורא שמים. אין תימא בדבר. דהא דרשינן את יי׳ אליך תירא. לרבות תלמידי חכמים. ע)בכל שעה. וכל שכן שחייב לירא את רבו. פ)ובפ״א דקידושין מפ׳ מורא היכי דמי. לא ישב במקומו. לא יעבור על דבריו. צ)אבידתו ואבידת אביו. רבו קדמת. באילו מציאות:

ביצה י״א ע״ב. ח) זו כניסיות אנשי כנסת הגדולה וכו׳ אדר״נ סוף פ״מ ושם נ״א כגון כנסת ישראל לפני הר סיני. ט) ככבוד חבירך, ולפנינו איתא חביב עליך כשלך ועיין בפסיקתא רבתי פי״ב מכאן שצריך אדם לחלוק כבוד לתלמידיו כמותו, ובמד״ש הגירסא כהמחבר ועיין בתוס׳ יו״ט, שאמר לו בחר לנו אנשים (שמות י״ז). י) תכלת דומה לים וכו׳ סוטה י״ז ע״א, מנחות מ״ג ע״ב, חולין פ״ט ע״א, ובירושלמי ברכות פ״א ה״ב מוסיף וים דומה לעשבים ועשבים לרקיע וכו׳ והובא בתוס׳ סוכה ל״א ע״ב ד״ה ירוק וכו׳, ובמד״ר פ״ד סי׳ י׳, ושם י״ד סי׳ י׳ ושם פ׳ י״ז, ובמדרש תהלים מזמור כ״ד מפני שהתכלת דומה לעשבים וכו׳ ועיין בספרי פ׳ שלח. כ) במשנת ר׳ נתן ובמכילתא וכו׳ הוא באדר״נ פרק כ״ז, ובמכלתא פרשה בשלח. ל) ילמדו כל אדם ממשה כצ״ל וכן הוא באדר״נ שם. אל נא תשת עלינו חטאת כצ״ל (במדבר י״ב). מ) כמו ששנינו במס׳ עירובין, ע״ש נ״ד ע״ב, ועוד כתיב הוא יהיה לך לפה (שמות ד׳). נ) ויען יהושע בן נון משרת משה מבחריו (במדבר י״א) משה מת ויהושע מכניס וכו׳ סנהדרין י״ז ע״א. ס) ובסנהדרין אית דא בענין אחר ע״ש ועיין באדר״נ סוף פכ״ז. ע) בכל שעה ר״ל בפרק כל שעה פסחים כ״ב ע״ב. פ) ובפ״א דקידושין מפרש וכו׳ ל״א ע״ב ע״ש צ) אבידתו ואבידת אביו רבו קודמת. הכי איתא במשנה ב״מ ל״ב ע״א אבידת אביו ואבידת רבו של רבו קודמת וכו׳ והמחבר העתיק בקיצור כדרכו בכמה מקומות.

ר׳ יהודה אומ׳ הוי זהיר בתלמוד ששגגת תלמוד עולה זדון:

הוי זהיר בתלמוד לידע ולהבין דקדוקי המצות. שאם שגגת בתלמוד והוריתה שלא כהוגן חשובה היא עליך אותה שגגה כזדון. שנפרעין ממך כאילו עשית במזיד מפני שהיה לך ללמד יפה ולא למדת. ק)וכן מפורש בפ׳ אילו מציאות והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם. הגד לעמי פשעם. אילו תלמידי חכמים ששגגות חשובות להם כזדונות. ולבית יעקב חטאתם. אילו עמי הארץ שזדונות חשובות להם כשגגות. פשעים. אילו המרדים. וחטאים. אילו השגגות. כדמוכח ביומא פ׳ בתרא:

ר׳ שמעון אומ׳ שלשה כתרים הן׳ כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב על גביהם:

שלשה כתרים הן. ר)ג׳ זֵרים הן. כמו ששנינו במס׳ יומא. זר זהב שבארון סימן לכתר תורה שבו. וזרו של שלחן סימן לכתר מלכות. שלחן של מלכים. זרו של מזבח סימן לכתר כהונה. זרו של ארון. ועשית זר זהב למסגרתו סביב. זר מזבח כת׳ כמו כן. ועשית לו זר סביב. תשמיש המזבחות. כהנים זוכים במתנותיהם. זר שלחן. דכתיב ועשית זר זהב למסגרתו סביב. הוא סימן לכתר מלכות. ששלחנם גדול וחשוב משאר שלחנות. וכהנים זכו משלחן גבוה. וכתר שם טוב עולה על גביהן. על ידיהן בא שם טוב לאדם. אם נזהר בהם כמידה וכשורה. ונוהג עצמו כדין. שהרי עסק בתורה לשם שמים. נמצא שמביא שם טוב עליו. ואומר אשרי מי שיצא זה מחלציו. ראו פלוני שלמד כמה מצות קיים. וכן כהן הזהיר בעבודתו ומזורז שלא להביא קדשים לבית הפסול יוצא עליו שם טוב על כך. וכן מלך המושל בעמו ומנהיג את בני דור בצדק ומשפט יוצא עליו שם טוב: על גביהן. כמו ש)היו עושין אילו על גב אילו. דמסכת ביצה. וכמו מטבילין על גבם. כך קבלתי. ולי נראה על גביהן. למעלה מכולן. שאין לך בהם מתקיים בלא טוב שאם אינו נוהג עצמו כדין ואם אינו קונה שם טוב הכל מבזים אותו. ונמצא כתרו בטל. ועוד כת׳ טוב שם משמן טוב:

ר׳ נהוראי אומ׳ הוי גולה למקום תורה׳ ואל תאמר שהיא תבא אחריך שחביריך יקיימוה בידך ואל בינתך אל תשען: ת)הוא היה אומר אין בידינו שלוות רשעים ואף לא ייסורי הצדיקים:

ר׳ נהוראי. א)הוא ר׳ אלעזר בן ערך. כמו שפירשו חכמים בשבת פ׳ חבית. ונקרא שמו נהוראי על שמנהיר עיני חכמים בהלכה. ובא מעשה לידו. שנמשך אחר היין. ונשתכחה ממנו תורתו. ובקשו עליו רחמים וחזרה לו. הוא שהיה אומר הוי גולה למקום תורה. לא כדרך שעשיתי אני. שגליתי למקום ליצני הדור השותים במזרקי יין. ונמנעו תלמידי חכמים לבא אחרי אלא הוי גולה למקום תורה. למקום תלמידי חכמים. ואל תאמר בלבך שהיא תבא אחרי. שיבואו תלמידיך אחריך ותחזור תלמודך על ידם. ותוסף

ק) וכן מפורש בפרק אלו מציאות ב״מ ל״ג ע״ב. והגד לעמי פשעם וגו׳ (ישעיה נ״ח). כדמוכח ביומא וכו׳ ועיין בתנחומא פרשה ויקרא סי׳ ו׳ שנו רבותינו שגגת תלמוד וכו׳. ר) שלשה זרים הן וכו׳ יומא ע״ב ע״ב, אדר״נ פמ״א, מדש״ר פל״ד, במד״ר פ״ד, ופי״ד ובמדרש קהלת פ״ז. ש) היו עושין אלו ע״ג אלו וכו׳ עיין ביצה י״ז ע״ב, י״ח ע״ב, י״ט ע״א. טוב שם משמן טוב כצ״ל (קהלת ז׳). ת) הוא היה אומר אין בידינו שלוות וכו׳ לפנינו במשנה איתא ר׳ ינאי אומר אין בידינו לא משלות וכו׳ ועי״ש בפירש הרב. א) הוא ר׳ אלעזר בן ערך וכו׳ עיין שבת קמ״ז ע״ב, ואדר״נ סוף פי״ד.

מתוך כך על שמועתך. כדרך שאמרו חכמים ב) הרבה למדתי מרבותיי כו'. ומתלמידיי יותר מכולן. שהרי חביריך יקיימוה בידך שאם תשכחנה יבקשו עליו רחמים כדרך שביקשו עלי. דלאו כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא. ואתה אל בינתך אל תשען. לומר שאתה מחזיר הכל מתוך פלפולך. ג) כדרך שעשה עתניאל בן קנז שהחזיר מתוך פלפלו הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה. כמו שפירשו חכמים במסכת תמורה. וזה אשר כתוב (איש) אשר יכה את קרית ספר. ספרי הלכות: ד) ולכך לא חשיב כלב בריש תענית בהדי אותם ג' ששאלו שלא כהוגן דמובטח היה כלב שלא יוכל להחזיר אותם הלכות אם לא אדם מיוחס שאין בו שום פסולת. כ"ש. ואל בינתך אל תשען. סוף מקרא הוא בספר משלי. ולצחות לשון תפס לו לשון המקרא. ה) וכמו יוקין הפיגול. בזבחים ולכך קא' הוי גולה כו'. גלות קרי כאדם שנעתק ממקום זה ונתקע במקום אחר. ו) ולדברי האומר בחבית שאין זה ר' אלעזר בן ערך כך אנו מפרשין אותה. הוי גולה למקום שהרב שם ואל תמתין ותאמר שהיא תבא אחרי. שהרי חביריך יקיימוה בידך. חביריך שהלכו מאצלך לשם ללמוד. הם יקיימוה בידך לכשיבואו. שישאו ויתנו עמך. לפי שאינו דומה שומע מפי הרב לשומע מפי תלמיד. ואתה אל בינתך אל תשען. שהרי אין התורה מתקיימת ביחיד. חרב על הבדים ונואלו. ולכך הוי גולה למקום הרב: אין בידינו שלוות רשעים. אני קיבלתי אין בידינו לידע מדוע דרך רשעים צלחה. ולמה צדיקים נידונין בייסורין. ולי נר' אין בידינו כו'. לעולם ישתדל אדם לקנות חיי העולם הבא. שהרי יש ספק בידינו לעשות. כי גם יודע אני שאין חשובים הרשעים לפני הק'. שהרי אין בידינו משלוות רשעים שאין לנו שלווה כראוי לרשעים. שנאמר שלו כל בגדי בגד. ואומר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ומ"מ יודע אני שאין אנו חשובין לומר דיי לנו במה שעסקנו במצות עד עתה. שהרי אין ייסורין באים עלינו כייסורי הצדיקים אלא ייסורין של פורענות הן:

ר' מתיא בן חרש אומ' הוי מקדים לשלום כל אדם והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים:

כל אדם. ואפי' לשלום גוי הוי מקדים. ושואל בשלומו מפני דרכי שלום. כאותה שאמר ר' יוחנן ז) לעולם לא הקדימני אדם שלום בעולם. ואפי' גוי בשוק. והוי זנב לאריות. כבודך לעשות עצמך זנב לאריות. ולהשפיל עצמך לילך אחרי תלמידי חכמים מלהיות ראש לשועלים לאנשים קלים. שאינם חשובים אלא כשועלים הללו. ומצאתי לו מן המקרא הולך את חכמים יחכם. מי שעושה עצמו טפל לחכמים יחכם. כאותה ששנינו ח) את בשרו את הטפל לבשרו. ורוע כסילים ירוע. מי שנעשה ראש ופרנס לכסילים ורועם. ירוע. יתרוצץ. אינו משתבר כלום משבר עצמותיו ומתייגע לחנם. כמו שאנו מתרג' עשוק ורצוץ. עשוק ורעיע. לשון סוכה רעועה וסולם רעוע. או יש לומר ירוע. סופו שמרועע ונופל. כנופל בדרך שמצינו באלימלך שנעשה ראש לאנשי שכם ונפלו כאחת:

ומדרש קהלת פ"ז סי' ט"ו. ב) הרבה למדתי מרבותי וכו' תענית ד' ע"א, מכות י' ע"א ע"ש.
ג) כדרך שעשה עתניאל בן קנז וכו' תמורה ט"ז ע"א, אשר יכה את קרית ספר כצ"ל (שופטים א').
ד) ולכך לא חשיב כלב וכו' עיין תענית ד' ע"א תוס' ד"ה שלשה וכו' וא"ת אמאי לא חשיב כלב בן יפונה וכו' ועיין במדבר"ר פרשה ס' ומדרש וי"ר פל"ז דחשיב באמת ד' הן שתבעו שלא כהוגן וחשיב גם כלב בהדייהו ע"ש. סוף מקרא הוא בספר משלי (משלי ג'). ה) וכמו יוקין הפיגול בזבחים, כוונתו למליצת מאמר רבא זבחים ל"א ע"א ויקץ כישן הפיגול והוא לשון הכתוב (תהלים ע"ח).
ו) ולדברי האומר בחבית שאין זה וכו' עיין שבת קמ"ז ע"ב. שלו כל בוגדי בגד (ירמיה י"ב).
ז) מעולם לא הקדימני אדם שלום וכו' ברכות י"ז ע"א. הולך את חכמים יחכם (משלי י"ג). ח) את בשרו את הטפל וכו' פסחים כ"ב ע"ב. עשוק ורצוץ (דברים כ"ח) כדרך שמצינו באבימלך (שופטים ט').

ר׳ יעקב אומ׳ העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא והתקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין: הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, ויפה שעה אחת של קורת רוח לעולם הבא מכל חיי העולם הזה:

פרוזדוד. בדל״ת. ואולם לכסא. מתרגמ׳ ופרוזדורא. הוא בית כניסת הבית שקורין פורקא. וטרקלין הוא מעין היכל שקורין פלייץ. בית גדול שעושין השרים. **והתקן עצמך כו׳.** דרך אדם הרוצה ליכנס לטרקלין לתוך הבית שמתקן עצמו ומצמצם קודם שיכנס. כך צריך אדם לתקן עצמו בעולם הזה בתשובה ומעשים טובים כדי שיזכה ויתגאה לעולם הבא. שאם לא עשה כן בעולם הבא אי אפשר לתקן. שהעולם הזה דומה ליבשה והעולם הבא לים. העולם הזה דומה לערב שבת והעולם הבא דומה לשבת. ט)מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת. וכן המתקן מזונותיו ביבשה יש לו לאכול בים. לא טרח ולא תיקן אין לו מה יאכל. **ויפה שעה אחת בתשובה כו׳.** לעשות בה תשובה ומעשים טובים. מכל חיי העולם הבא. שבכל העולם הבא אי אפשר לעשות תשובה ומעשים טובים שאינו עשוי אלא לקבל שכר על מה שקיים בעולם הזה. **ויפה שעה כו׳.** ושעה אחת של עולם [הבא] יפה להיות בה קורת רוח לאדם מכל חיי העולם הזה. שכל חיי העולם הזה אינו כנגד שעה אחת של עולם הבא לעיניין קורת רוח. שאין כאן קורת רוח שלימה. קורת רוח. נחת רוח. לשון נתקררה דעתו. וכלפי שהחרון אף ועצבת רוח נקרא חימה. הרצון והנחת רוח נקרא קורת. שמתקררת ומיישבת דעתו עליו מרוב שמחה והנאה. רפריידמנט ב׳:

ר׳ שמעון אומ׳ אל תרצה את חבירך בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו:

אל תרצה. לפי שאינו מועיל לך. שאינו מקבל ריצוייך בשעת כעסו אלא הנח עד שתקרר דעתו. ואחר כך אמור לו דברי ריצוי וישמע אליך כאותה שפירשו חכמים בברכות פ״ק. אמר ר׳ יוחנן י)מניין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו. שנאמר פני ילכו והניחותי לך. אמר לו הק׳ המתן לי עד שיעברו פנים של זעם. **ואל תנחמנו כו׳.** שלא יקבל תנחומים ממך. דהיאך יתנחם ומתו מוטל לפניו. אלא משיתסתם הגולל יש לך לנחמו. **ואל תשאל לו** להתיר נדרו. מפני שאתה מצערו כשאתה מזכיר שום נדרו אלא לך אצל אחר ויתיר לך נדרך. וכל שכן אם הידירך. אל תבקש ממנו להתיר את נדרו באותה שעה עד שיתקרר דעתו עליך. ואני שמעתי פ״א אם שמעת חביריך נודר אל תפתח לו בחרטה לשאל לו כזה נדרת וכזה נדרת. שמחמת כעסו יאמר לך. בכל עיניינים נדרתי ומצאת גורם לו להיות באותו נדר כל ימיו. לכן אל תשאל לו ואל תפתח בחרטו עד שתשוך חמתו ותתקרר דעתו: ת׳: **ואל תשתדל.** ואל תטרח ואל תבקש לראותו בשעה שאירע לו שום תקלה מפני שמתבייש מכל אדם. כ)כך דרש ר׳ תנחומא בפ׳

ט) מי שטרח בע״ש יאכל בשבת ע״ז ג׳ ע״א, ובמדרש משלי פ״ו עתידין הרשעים לומר לפני הקב״ה הניחנו ונעשה תשובה, והקב״ה משיבם שוטים שבעולם עולם שהייתם בה דומה לע״ש והעולם הזה דומה לשבת, אם אין אדם מכין בע״ש מה יאכל בשבת וכו׳ עולם שהייתם דומה ליבשה וכו׳.
י) מנין שאין מרצין לאדם וכו׳ ברכות ז׳ ע״ב שנאמר פני ילכו וגו׳ (שמות ל״ג). כ) כך דרש ר׳ תנחומא וכו׳ ובספר ערוך מצאתי שכך מפורש בהגדת ילמדינו המתחלת סנדל יחידי וכו׳ לפנינו ליתא לא בתנחומא פ׳ שלח, ולא מה שהביא בשם הערוך הגדת ילמדנו המתחלת סנדל יחידי,

שלח לך. ובספר ערוך מצאתי שכך מפורש בהגדת ילמדנו המתחלת סנדל יחידי בפרשת שלח לך. אל תרצה מניין אתה למד ממשה רבינו. בשעה שעשו ישראל את העגל אמר לו הק׳ לך רד כי שחת עמך. אמר משה איני צריך לדבר עכשיו. מה עשה ירד מן ההר ודנם ובדקם שלש בדיקות כמו שמפורש שם. ל) סייף. ומיתה והדרוקן. ואחר שהמתין כל כך חזר לפני הק׳. וביקש רחמים על הדבר: ואל תנחמנו בשעת אבלו. מניין אתה למד מהקב״ה. כשגלו ישר׳ לבבל. כביכול. היה הק׳ כאילו מתאבל. שנאמר ויקרא ה׳ אלהים לבכי ולמספד. בקשו מלאכים לנחמו. אמר להם הק׳ אל תאיצו לנחמני. מאי אל תאיצו. אין אילו תנחומים אלא ניאוצים הם לפני: ואל תשאל לו בשעת נדרו. מניין אתה למד ממשה. כשאמר ליש׳ שמעו נא המורים. נשבע הקב״ה שלא יכנס לארץ. שנאמר מ) לכן לא תביאו את הקהל. ואין לכן אלא שבועה. שנאמר ולכן נשבעתי לבית עלי. אמר משה שעת שבועת היא איני צריך לדבר עכשיו המתין מ׳ שנה ואחר כך התחיל להתחנן לפניו. שנאמר ואתחנן אל ה׳. אמר הק׳ בשביל שהמתנת לי עלה ראש הפסגה וגו׳. ואל תשתדל לראותו. מניין אתה למד מאדם הראשון כשאכל מן האילן ונתקלקל. שנאמר וידעו כי עירמם הם. לא נגלה עליהם הק׳ באותה שעה שהיו מקולקלין אלא ויתפרו עלה. ואח״כ וישמעו את קול ה׳ אלהים וגו׳:

שמואל הקטן אומ׳ נ) בנפל אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה׳ ורע בעיניו והשיב מעליו אפו: מלמד שמוחלין לו כל עונותיו: אלישע בן אבויה אומ׳ הַלָמֵד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש. והלמד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק: ר׳ יוסי בר׳ יהודה איש כפר הבבלי אומ׳ הלומד מקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגיתו. והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן:

בנפול אויבך. מקרא הוא בספר משלי. כיוצא בו לעיל ואל בינתך אל תשען: אל תשמח. כנגד בני אדם השמחים בתקלת חביריהם היה רגיל לומר מקרא זה לקיימו בידם. כאותו שהיה קורא למעלה א״ר ינאי ס) מאן בעי חיי כמו שפירשו חכמים ביבמות ובמדרש ויקרא רבה שאמר עליו ר׳ ינאי שקיים מקרא זה בידו מי האיש החפץ חיים. וגו׳. ואע״פ שהיה בקי בו קודם לכן כל אדם דזיל קרי ביה רב הוא. להודיע ולהודוע ולהזהיר העולם היה רגיל לאומרו. וכן זה או׳ יש לומר שהמקרא זה אינו מדבר אלא בשני בני אדם ששונאין זה את זה בעסק העולם. ושמואל אמרו כנגד שני תלמידי חכמים שנתרוצצו זה עם זה בדבר הלכה. שלא ישמח למפלתו. ולא ישתדל לראותו.

ראה זה מצאתי בערוך ערך אל שהביא כל הדרשה הלזו. וכן הביא בספר מגן אבות בשם הערוך ערך אל ע״ש והוא בילקוט פרשה שלח לך על פסוק עד אנה ינאצוני שנו רבותינו וכו׳ ונרשם על הגליון ילמדנו. שוב ראיתי במבוא המפואר למדרש תנחומא אשר הוציא לאור עולם הרב הגדול מוהרש״ב שהביא בשם הרב החכם מוהר״א קאהוט כי בערוך דפוס ראשון כתוב מפורש בהגדת ילמדנו המתחלת סנדל יחיד בפ׳ שלח לך כמו שהביא המחבר. אמר לו הקב״ה כצ״ל. ירד מן ההר ודנם כצ״ל. ל) סייף ומיתה והדרוקן כצ״ל ועיין יומא ס״ו ע״ב. בקשו מלאכים לנחמו כצ״ל. מ) שנאמר לכן לא תביאו את הקהל הזה וגו׳ (במדבר כ׳). ואין לכן אלא שבועה וכו׳ עיין מדרש דברים רבה פי״א. שנא׳ ולכן נשבעתי לבית עלי כצ״ל (שמואל א׳ ג׳). ונתקלקל כצ״ל שנא׳ וידעו כי עירמים הם (בראשית ג׳). נ) בנפול אויבך אל תשמח (משלי כ״ד) ועיין ברכות נ״ה ע״ב, נדרים מ׳ ע״א. מלמד שמוחלין לו וכו׳ לפנינו ליתא. ס) מאן בעי חיי וכו׳ בע״ז י״ט ע״ב מכריז ר׳ אלכסנדרי וכו׳ ובמדרש וי״ר פט״ז איתא מעשה ברוכל אחד שהיה מחזיר בעיירות וכו׳ ר׳ ינאי הוה יתיב וכו׳ וליתא לפנינו כהאי לשנא שהביא המחבר, וגם ביבמות ליתא. מי האיש החפץ חיים

ושנקרא שמואל הקטן לפי שהיה מקטין עצמו. כאותה ששנינו שמצינו ע)שביקשו להספידו אי חסיד אי עניו. בפ״ק דסנהדרין ובסוף סוטה. ובתלמוד ירושלמי מפרש שהיה מעט קטן משמואל הרמתי. שאף הוא נתנבא בשעת מיתתו וראוי שתשרה שכינה עליו אלא שאין דורו ראוי לכך: אלישע בן אבוייה. נ״ל הכותב אלישע בן אבוייה הוא אחר. כדאמרי׳ באין דורשין. וקודם שיצא לתרבות רעה נאמרה. או אפי׳ לבתר דנפקי. ומי שסידרה פ)רימון מצא תוכו אכל קליפתו זרק. הלמד ילד. בעודנו ילד. כדאמרי׳ צ)אי זכאי גמירנא מעיקרא. והא גמרה. נפקא מינה לגירסא דינקותא לדיו כתובה על נייר חדש. הוא אותו קלף שעושין הקלפים. ובתשובות הגאונים מצאתי הוא אותו שעושין מן צמר גפן שנקרא קיטון ב׳. שכורכין בו שירים הבאים מארץ ישמעאל. ועודנו חדש. הדיו נדבקת בו ועומדת ימים רבים כתיבתו. וקורין אותה קאנר. והלומד זקן. כשהוא זקן. שלא למד בנערותו. ומשהזקין בא ללמד. על נייר מחוק שכתבו בו כבר ונמחק. דמובלע הוא ועומד מן הכתיבה ראשונה ולפיכך אין כתיבתו עומדת לעד. וכן מוכיח ק)אצל הוצאה במסכת שבת. ר)וכן בגט פשוט. הוא על הנייר ועדיו על המחק. וכן אדם שמפנה לבו לבטלה. ונותן מחשבותיו לדברים בטלים. ומייאש את עצמו מלעסוק בתורה. אם בא לחזור וללמדה בעת זקנותו. אינה עולה בידו שכבר נתייאש ממנה. וקשה היא משלא למדה מעולם. וזהו שאמרו ש)מיגמר בעתיקא קשה מדרחתא. וסימנין טינא בר טינא. והוא שפירשו חכמים. אם שכח תשכח. אם שכח בחדש תשכח בישן. ואם שמע תשמע. ת)ואם שמע בחדש תשמע בישן. מחוק כגון א)והמוחקו דאבות מלאכות. וכגון מחק דמידות. דבבא בתרא. פ׳ המוכר את הספינה. ועל שם שסתמו מחליק נקרא מחקא בלשון ארמי. כמו שפירשו חכמים במסכת מגילה. ב׳נייר. מחקא. אצל אין כותבין בו׳. מפני שמחליקין אותם בשעת כתיבתם. עשייתם: קהות. לשון ושני הבנים תקהינה. ענבים שלא בישלו כל צרכם. ולשותה יין מגיתו. ועוד דומה לשותה תירוש מגיתו. חדש. ועודנו בנת. שלא החמיץ שהוא מתוק וקשה ללב. וכל שכן שהשותה יין של ענבים קהות שהוא חמוץ שקשה ללב. וגם לשתותו. כך התלמידים תלמודם קשה שלא שימשו כל צורכם. ולא הבינו בטעמי של דבר. והלמד מן הזקנים. הם שנו ושילשו והבינו כל הטעמים. והלמד מהן דומה לאוכל ענבים בשולות שנתבשלו. ושותה יין ישן. שהוא טוב ובריא לגוף ומתיישב על הלב:

ר׳ אומ׳ אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו. יש קנקן חדש מלא ישן וישן אפי׳ חדש אין בו:

אל תסתכל בקנקן. אל תבט אל מראה האדם ואל גבה ואל קומתו. לומר זה הגון ותלמיד. אלא במה שיש בו. ג)ביין שבתוכו תן עיניך אם טוב הוא. כלומר לך והריח בו אם יש בו ריח תורה אם לאו. כההוא דאמר ליה ד)תהי ליה אקנקניה: מלא ישן. יש לך אדם בחור ומיושב בתלמודו כיין ישן שהוא משוקט על שמריו. ויש קנקן

(תהלים ל״ד). ע) שבקשו להספידו אי חסיד אי עניו וכו׳ כצ״ל ועיין סנהדרין י״א ע״א. סוטה מ״ח ע״ב. וירושלמי סוטה פ״ט הט״ז. ועיין שם הי״ג דמסיים ולמה נקרא שמו קטן שהיה מקטין עצמו וי״א לפי שמעט היה קטן משמואל הרמתי. פ) רמון מצא תוכו אכל וכו׳ חגיגה ט״ו ע״ב. צ) אי זכאי גמירנא מעיקרא והא גמרה וכו׳ כצ״ל עיין שבת כ״א ע״ב. ק) אצל הוצאה במס׳ שבת ע״ח ע״ב. ר) וכן בגט פשוט הוא על הנייר ועדיו ע׳ המחק ב״ב קס״ד ע״א. ש) מיגמר בעתיקא קשה מדרחתא וכו׳ יומא כ״ט ע״א, אם שכח תשכח וגו׳ (דברים ח׳), אם שמע תשמע וכו׳ דברים כ״ח). ת) אם תשמע בחדש וכו׳ עיין ברכות מ׳ ע״א וסוכה מ״ו ע״ב. ושם איתא אם שמוע בישן וכו׳. א) והמוחקו דאבות מלאכות שבת ע״ג ע״א. וכגון מחק דמידות פרק המוכר את הספינה כצ״ל ב״ב פ״ח ע״ב, פ״ט ע״ב. ב) נייר מחקא מגילה י״ט ע״א. ושני הבנים תקהינה כצ״ל (יחזקאל י״ח). ג) ביין שבתוכו כצ״ל וכן הוא בפירש״י. ד) תהי ליה אקנקניה וכו׳ ב״ב כ״ב ע״א

ישן. שאפילו מן הגרוע החדש אין בו שכולו ריקם. כך יש אדם זקן ובעל צורה שאפי׳ מיעוט תורה אין בו. תורה נמשלה ליין. שנאמר לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. ואדם דומה לקנקן שהוא בבית משמרתה של תורה. כשם שהקנקן בית משמרתו של יין. ועוד המשיל עיקר של תורה ביין ישן. ושאינו עיקר ביין חדש שאינו טוב כיין ישן. אבל מעולה הוא מן המים:

ר׳ אלעזר הקפר אומ׳ הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם: הוא היה אומ׳ הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידון, לידע, להודיע, ולהיוודע, שהוא אל, הוא היוצר, והוא הבורא, והוא המבין, הוא הדיין, הוא עד, הוא בעל דין, הוא עתיד לדון, ברוך הוא, שאין לפניו לא עוולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד, שהכל שלו, ודע שהכל בא לחשבון, ואל יבטיחך יצרך לומר שהשאול בית מנוס, שעל כורחך אתה נוצר, ועל כורחך אתה נולד. ועל כורחך אתה חי, ועל כורחך אתה מת, ועל כורחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הוא הקב״ה: ר׳ חנניא בן עקשיא כו׳:

הקנאה שיש לו לאדם על חבירו. והתאוה שנמשך אחר תאות לבו לניאוף ולשאר עבירות. והכבוד. שרודף אחר שררה וכבוד. מוציאין את האדם מן העולם. קנאה. ה) שנאמר ורקב עצמות קנאה. והתאוה. שנאמר תוחלת ממשכה מחלה לב. והכבוד. שררה. דכתיב ו) וימת יוסף תחילה. וכל אחיו וכל הדור ההוא. הא למרת שקשה היא הרבנות שקוברת את בעלה. ועוד כתב חזון ישעיהו. בימי עוזיהו יותם אחז יחזקיהו. הרי שקיפח ד׳ מלכים בימיו. הא למדת שהגדולה מקברת את בעלה. מחמת שהוא משתרר יותר מדאי: הילודים. כמו הילדים במדבר בדרך. הנלודים כבר סופם למות. תמה לי הכותב. ז) דבפ״ק דגיטין משמע דנולדים להבא. גבי לנולדים דלא הוו בשעת מתן מעות. ח) [וביבמות] (ובפ׳ החולין) משמע דנולדים לשעבר וילודים להבא. דקאמר מאן אחיו, אחיו הילודים. ולע״א מאן אחיו. אחיו הנולדים. ובשילהי פרק קמא דגיטין נולדים להבא. ט) ובקרא. הנה בן נולד. והבן הילוד לשעבר. כתרג׳ דאיתיליד. ובכאן משמע הילודים. לשעבר. והמתים כבר. סופם להחיות. והחיים. ומשיחיו סופם לידון. כשיגיע יום הדין בעמק יהושפט. הוא עמק המלך. וכל כך אני אומר לידע. למען דעת כל עמי הארץ. גלגל זה. שהעולם חוזר כן. כדי שיטיבו מעשיהם. ולהודיע. גם הם לאחרים אשר ילמדו את בניהם. ולהיודע. שיהא הדבר גלוי לכל העמים. כדי שייראו מלפני המקום. שהק׳ הוא היוצר. וכשם שהיוצר הזה עושה בכליו כל אשר יחפץ כו׳. כן כל אדם ביד הק׳ לעשות בהם ככל הישר בעיניו. להוליד ולהחיות ולמות. ולדון. והוא הבורא שעושה אדם בריא בעולם בצלם דמות תבניתו. והוא היודע מה בסתרי טוחותיהם. שהרי הוא עשאן ואין להסתיר בהן דבר ממנו. והוא המבין אל כל מעשיהם. י) דכתיב היוצר יחד לבם.

ע״ש, שנא׳ לכו לחמו וגו׳ (משלי ט׳). ה) שנא׳ ורקב עצמות קנאה (משלי י״ד), ועיין בפדר״א פי״ג בביאור הר״ל שם, שנא׳ תוח״ת ממשכה מחלת לב כצ״ל (משלי י״ג). ו) וימת יוסף וכו׳ (שמות א׳) הא למדת שקשה וכו׳ פסחים פ״ז ע״ב, הילדים במדבר בדרך וגו׳ (יהושע ה׳). ז) דבפ״ק דגיטין משמע וכו׳ כצ״ל שם י״ג ע״ב עי״ש. ח) וביבמות משמע דנולדים להבא וכו׳ כצ״ל שם י״א ע״א, ועיין בתוס׳ ד״ה מאן אחין וכו׳ ועיין נדרים ל׳ ע״ב וברש״י ובר״ן שם. ט) ובק״א הנה בן נולד (מלכים א׳ י״ג) והבן הילוד וגו׳ (שמות א׳) כתרגום דאתיליד הוא ת״י ובת״א הוא דמתיליד. י) דכתיב היוצר יחד לבם (תהלים ל״ג), ועיין מדרש וי״ר, ומפרש קהלת פי״ב.

הוא הדיין. הוא המומחה לדין ובקי. בקו המשפט. שנא׳ כ)והוא באחד מי ישיבנו. ואם תאמר מה ידין ואין מעיד עלי. והוא עד. כלומר והוא עצמו יעיד בדבר שהוא רואה את הכל. שנאמר עיני ה׳ המה משוטטים בכל הארץ. ל)וכתיב וקרבתי אליכם למשפט והייתי עד. ואמרי׳ בהכל חייבים. עבד שרבו מקרבו למשפט וממהר להעידו מה תקנה יש לו. והוא עצמו יהיה בעל דין לצעוק על האדם להורידו לדין. והוא עתיד לדין. שאין לפניו לא שכחה. ואל תאמר בלבך בשכבר הימים הבאים הכל נשכח. שבברור יוודע לך שיעמידך בדין כי הוא עתיד לדון. ומ״מ באמת וביושר ישפוט אותך ואם ניהגת כשורה אל תפחד ותדאג. כי ישים עליך דבר שלא כדין שלא מדעת אלא מתוך שכחה. שאין לפניו לא עולה. דכתיב אל אמונה ואין עול. ולא שכחה. שהכל כתוב לפניו בספר שנאמר ויקשב ה׳ וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו ליראי ה׳ ולחושבי שמו. ואומר ביד כל אדם יחתום. ולא משוא פנים. שלא יבטח אדם על דבר שקר לאמר שישא לו פנים. או יקח שוחד. ולא מקח שוחד. מקרא הוא בדברי הימים ביהושפט. מ)כי אין עם ה׳ אלהינו עולה ומשא פנים ומקח שוחד. ובמשנה יש נקוד מִקח. ויש נקוד מַקח. ואני אומר שהאומר כן משתבש. דלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד: שהכל שלו. אין כאן. ודע. במשניות. ומניין שהכל שלו. נ)שנאמר לי הכסף ולי הזהב נאם ה׳ צבאות. ולמה יקח שוחד מאחר שהכל שלו. אין כאן. וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך. ודע שהכל בא בחשבון. שכל מעשיך באים בחשבון ואין נעדר דבר. שנאמר אחת לאחת למצוא חשבון. ומצרפן זה עם זה עד שעולין לחשבון גדול: ואל יבטיחך יצרך כו׳. שלא תאמר בלבך. הקבר לי בית מנוס. שאפטר מן הדין אחרי בואי בקבר. לא אתעורר לי לעולם. שעל כורחך כו׳. ועל כורחך כו׳. וכשם שנולדת בעל כורחך והייך לעולם לעמל ולרוח. על אפך ועל חמתך. שהרי פעמים רבות התאוית למות. ואינך משיג. ומי שהגיעה עונת מיתתך לא יכולת להשמט ולהפטר ממנה. במו כן אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפי חשבון מעשיך. וכן בדוד הוא אומר אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך. שם ידך תקחני ותאחזני ימינך:

סליק פירקא

פרק חמישי.

תכח. חיי: ויגש: יתרו: ויקרא:

בעשרה מאמרות נברא העולם, מה תלמוד, והלא במאמר אחד יכול להבראות, אלא ליפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות:

כ) והוא באחד ומי ישיבנו (איוב כ״ג) שנאמר עיני ה׳ המה משוטטים בכל הארץ. ל) דכתיב וקרבתי אליכם למשפט וגו׳ (מלאכי ג׳). עבד שרבו מקרבו למשפט וכו׳ עיין חגיגה ה׳ ע״א. דכתיב אל אמונה ואין עול (דברים ל״ב). שנא׳ ויקשב ה׳ וישמע וגו׳ (מלאכי ג׳). ביד כל אדם יחתום וגו׳ (איוב ל״ז). מ) כי אין עם ה׳ אלהינו עולה ומשא פנים ומקח שחד כצ״ל (דה״י ב׳ י״ט) ועיין בתוי״ט ד״ה מקח וכו׳. נ) לי הכסף ולי הזהב נאום ה׳ צבאות כצ״ל (חגי ב׳), כי ממך הכל ומידך נתנו לך (ד״ה א׳ כ״ט), אחת לאחת למצא חשבון (קהלת ז׳), אם אסק שמים וגו׳ (תהלים קל״ט).

פ)**בראש** השנה מפרש מאמרות מאי ניהו. ויאמר ויאמר דבראשית. הני תשעה הוו. בראשית נמי מאמר הוא. דכתיב בדבר ה' שמים נעשו. ע)ובפרקי' דר' אליעזר ובפסיקתא משלימן מאותם הכתובים אצל יצירת האדם ואעפ"י שאינם אצל מעשה בראשית לפני ויכולו. מה תלמוד. ויאמר ויאמר האילו מה תלמוד. מה אנו למידין מהן והלא במאמר אחד היה יכול להבראות את כל העולם. אילו אמר יתקיים כל העולם כולו לרצוני. וזהו מאמר אחד. מה טעם לא בראו כולו במאמר אחד ומפרש. כדי להיפרע מן הרשעים פירעון גדול וכבד. שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות שטרח בו הק' לבראו בעשרה מאמרות. וכדי ליתן שכר כו'.

עשרה דורות מאדם ועד נח, להודיע כמה ארך אפים לפניו, שכל הדורות היו מבעיסין לפניו עד שהביא עליהם מי המבול: עשרה דורות מנח ועד אברהם, להודיע כמה ארך [אפים] שכל הדורות היו מבעיסין לפניו עד שבא אברהם אבינו וקיבל עליהם שכר כולן: עשר נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולן להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו:

עשרה דורות מאדם ועד נח. אדם. שת. אנוש. קינן. מהללאל. ירד. חנוך. ומתושלח. למך. נח. ולמה עשרה כנגד י' מאמרות של בריית עולם: היו מבעיסין. ובאים ל"ג. ולפיכך שימר והמתין להם הק' י' דורות. כנגד י' מאמרות. עד שהביא עליהם מי המבול. כיון שראה שלא היתה בהן תועלת. משהודיע ארך אפים לכל באי עולם הביא עליהם מי המבול ולא נשתייר מהם אלא נח ובניו ודיי להם שיצילו את עצמם שלא היה בהם זכות להציל כל העולם כולו: עשרה דורות מנח ועד אברהם. שם ארפכשד. שלח. עבר. פלג. רעו. שרוג. נחור. תרח אברהם. עד שבא אברהם אבינו וסיגל מעשים טובים. וניסהו הק' בי' נסיונות. ועמד בכולן. והיה מדריך כל העולם בדרך ישרה. והציל את כולן. ונתן הק' שכר לו על שהחיה את כולן. לפי שאין הק' חפץ במיתתן של רשעים והוא הורה אותם דרך תשובה. שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. כתרגו'. ויש לומר. שכר כנגד מה שהיה ראוי לכולן. כאותה שמצינו בתלמוד. פ)לעולם יקדים אדם לבית הכנסת כדי שימנה עם עשרה ראשונים. שאפי' הם מאה נוטל שכר כולם. שכר כולם ס"ד. אלא שכר כנגד כולן. הכא נמי נוטל כנגד הצדיקים שהיו באותם הדורות. שם. ארפכשד. שלח. עבר. יקטן. לפי שהוא סיגל מעשים טובים הרבה יותר מכולן. ובאים. מחוק ממשניות. וכת' באין מלפניו: צ)עשר נסיונות. וכולו מפורשת בפרקים דר' אליעזר בן הורקנוס: תחילה ביקש נמרוד להורגו ונחבא בקרקע י"ג שנה. שוב הוליכו לעיר כשדים ונגלה ממולדתו. והביא הק' רעב בארץ כנען לצרפו. ונלקחה שרה. ובא עליו כדרלעמר וחביריו והגלו את לוט בן אחיו. והראה לו הק' בין הבתרים שיעבוד מצרים. ומן הד' מלכיות. שנאמר קחה לי עגלה משולשת. וציוהו על המילה. ואמר לו לגרש ישמעאל

ס) בראש השנה מפרש וכו' עיין בר"ה ל"ב ע"א וגרסתו כגירסא הישנה ויאמר ויאמר וכו' ועיין במגילה כ"א ע"ב, ובר"ר פי"ז. ע) ובפרקי דר"א וכו' ע"ש פרק שלישי ועיין בביאור הרד"ל אות ע"ג, ובפסיקתא שלפנינו ליתא, ועיין שם פכ"ג סי' ה' ועיין מדרש במ"ר פי"ד, ובזוהר פ' ויקרא דף י"א ע"ב, ואת הנפש אשר עשו בחרן (בראשית י"ב), כתרגומו וית נפשתא דשעבידו לאורייתא. פ) לעולם יקדים אדם וכו' עיין ברכות מ"ז ע"ב. צ) עשר נסיונות וכו' פרד"א פכ"ו ע"ש, ועיין שם פל"ב, וכמדרש במד"ר פי"ד, ובאדר"נ פל"ג חשיב העשרה נסיונות בענין אחר. וכסדר הזה חשיב להו במדרש תהלים מזמור י"ח וסוף מזמור צ"ח, ועיין בפירש"י על מס' אבות וז"ל עשרה נסיונות נתנסה א"א מפרשים בפדר"א. וכולם יסדם ר"ש הגדול בקרוב"ץ אמרת ה' צרופה והוא ט"ס וצ"ל בקרוב"ץ אמרתך צרופה בסילוק יום ב' של ר"ה. וכבר העיר בזה הגאון רד"ל בביאור פדר"א פכ"ו

עם אמו. וצוה לשחוט את בנו: ובמדרש תילים הוא נדרש. וכך הם מנויים. ק) אני יי׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים. לך לך. ויהי רעב בארץ. ושנים. אחד בפרעה ואחד באבימלך ושל בתרים. ושל יצחק. ושל ישמעאל. ואחד במלכים: ובמשנת ר׳ נתן הן נכללין כך. שנים בלך לך. שנים בשתי נשיו. ושנים בשני בניו. ואחד בשני בניו. ואחד באור כשדים. ואחד בברית מילה: וכל כך למה. כדי שישול אברהם שכרו ויהיו כל אומות העולם אומרים יתר מיכן שוה לאברהם שישול שכרו. עליו הכת׳ אומר לך אכול בשמחה לחמך: ולמה ניסהו בעשר. לא פחות ולא יותר. כנגד י׳ מאמרות שבהן נברא העולם. כדיי היה אברהם שנתנסה בי׳ נסיונות ונמצא שלם שיעמיד העולם שנברא בי׳ מאמרות:

עשרה ניסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים. עשר מכות הביא הקב״ה על המצריים במצרים ועשר על הים: עשר נסיונות ניסו אבותינו את הקב״ה במדבר שנאמר וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקלי:

בבא זו כך היא כתובה ברוב סיפרי משנה. עשרה ניסים. כו׳. ואין כת׳ בם ה׳ מכות כו׳. ואומר הייתי שזה הכת׳ במחזורים שלנו עשר מכות הביא. פי׳ הוא. שאילו הן הניסים שנעשו לאבותינו במצרים. ועל הים שלקו במצרים עשר ובים עשר. וישר׳ נוצלו מאילו ומאילו. שהגין הק׳ עליהם. אבל מצאתי אחרי כן מונה במשנה דווקנית שהונה ממשנת ר׳ אפרים עשר מכות כו׳. ואילו הן שבמצרים. דצ״ך עד״ש באח״ב. דם. צפרדע. כנים. ערוב. דבר. שחין. ברד. ארבה. חשך. מכות בכורות. ולכך עשה סימנין שלא תחליפם בדוד בתהלים. אלא כסדר הכתובים בבא. ושלש תיבות למה כלפי ר) ששנינו בסנהדרין. מי שלקה ושנה בהתראה ב״ד כונסין אותו לכיפה לשלישית אף בלא התראה. וכן השנים ראשונים בהתראה והשלישית לעולם בלא התראה לבד מבכורות שהתרה בראש כולן על שם שהיתה קשה מכולן: כ״ש: ש) ועשר על הים. שכת׳ בהן עשרת מיני מיתה בפרשת ויושע. רמה. ירה. טבעו. תהומות יכסיומו. ירדו במצולות. תרעץ אויב. תהרס קמיך. יאכלמו כקש. נערמו מים. נצבו כמו נד נזלים. שנעשו המים כערימה וקמו נד אחד והיו משברים ראשיהם של מצרים. צללו כעופרת. הרי כאן עשרה. תבלעמו ארץ מניין. דבשבחם דיבר הכתוב שזכו לקבורה. עשר מכות שנעשו על הים. שנאמר במשנת ר׳ נתן ת) כנגד עשר נסיונות אברהם אבינו ובכולן עמד ונעשה שלם הביא הק׳ לבניו נס במצרים וכנגדו הביא עשר מכות במצרים. וכנגדו עשה להם ניסין על הים. בשעה שעברו כו׳. ובמכלתא כך היא שנוייה. א) בשעה שבאו משה ואבותינו על ים סוף אמר להן משה קומו עברו. אמרו אין אנו יכולין לעבור. עד שיעשה לנו הים גזרים גזרים. שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים. עד שיעשה הים בקעים בקעים. וכן הוא אומר בקע ים ויעבירם. עד שיעשה הים טיט. וכן הוא דרכת בים סוסיך חמר מים רבים. נקבים נקבים. וכן היה. שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו. מדברות מדברות. וכן היה שנאמר ב) המוליכך במדבר. פירורין פירורין וכן היה. שנאמר אתה פוררת בעזך ים. סלעים

ע״ש. ק) אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים (בראשית ט״ו) כצ״ל, ואחד באור כשדים כצ״ל. וינסו אתי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי כצ״ל (במדבר י״ד), ועיין באדר״נ פ״ט. ר) ששנינו בסנהדרין כצ״ל ועיין שם פ״א ע״ב, פ״ב ע״ב, יבמות ס״ד ע״ב. ש) ועשר על הים וכו׳ ועיין במכילתא פ׳ בשל״ה ובתנחומא שם, ובאדר״נ פל״ג. ת) כנגד עשר נסיונות אברהם וכו׳ אבדר״נ ע״ש. א) בשעה שבאו משה וכו׳ אמר להן משה קומו וכו׳ כלשון הזה הוא באדר״נ פרק ל״ג, ועיין במכילתא פ׳ בשלח, ובתנחומא שם, לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קל״ו) בקע ים ויעבירם (תהלים ע״ח). דרכת בים סוסיך חמר מים רבים כצ״ל (חבקוק ג׳) נקבת במטיו ראש פרזו (שם). ב) המוליכך במדבר

סלעים. שנאמר שברת ראשי תנינים על המים. היכן נשברין ראשי תנינים. הוי אומר על הסלע: יבשה יבשה. שנא׳ ובני ישר׳ הלכו ביבשה בתוך הים. נודות נודות. נצבו כמו נד. ומים שהיו בין הגזרים ירדה אש מן השמים וקלטן. שנאמר כקדח אש המסים מים תבעה אש. וסימן נבט נמף סינן: העשירית. נודות של שמן ושל דבש היו יורדין לתוך פי תינוקות של ישר׳. שנ׳ ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור. ויש אומ׳ מים היו נובעים מן הים שמהן היו שותין. מפני שמי הים מלוחים הם. ר׳ אלעזר אומר תהום קפה להם למעלה כדי שלא יצטערו: ג) עשר נסיונות דבמדבר. מפורשות במסכת ערכין. בפ׳ יש בערכין. ד) ובמשנת דר׳ נתן. בפ׳ יוסף בן יועזר. אילו הן. שנים במים. שנים במן. שנים בשליו. אחד בעגל. ואחד במדבר פארן. שנים בים אחד בירידה. ואחד בעליה. בירידה דכתיב המבלי אין קברים וגו׳. ובעלייה. אמר רב הונא ישר׳ שבאותו הדור מקטני אמנה. שנא׳ וימרו על הים בים סוף. מלמד שהיו ישר׳ ממרים באותה שעה ואומרי׳ כשם שאנו עולין מצד זה כך מצריים עולין מצד אחר. עד שאמר לו הק׳ לשר של ים פלוט אותם ליבשה ופלטם: שנים במים. במרה. וברפידים. במרה דכת׳ ויבאו מרתה ה) וילנו העם על משה. ברפידים. ויחנו ברפידים. ו) וירב העם עם משה. שנים במן. אל תצאו. ויצאו. אל תותר. ויותירו. שנים בשליו. בשליו ראשון. בשבתנו על סיר הבשר. בשליו שני. והאספסוף אשר בקרבו וגו׳. אחד בעגל שעשו. ואחד במדבר פארן במרגלים. ז) דכת׳ ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישר׳ אל מדבר פארן קדשה. והוא נסיון עשירי. דכת׳ וינסו אותי זה עשר פעמים. ומי מריבה. לאחר מיכן היה. ועל כולם הוכיחן משה. ח) וכמפורש אף במשנת ר׳ נתן. שנאמ׳ אלה הדברים. במדבר. על שעשו ישר׳ העגל. שנאמ׳ עשו להם עגל מסכה. בערבה. על המים. שנאמר ויצמא שם העם למים. מול סוף. על שהמרו בים. שנאמ׳ וימרו על הים בים סוף. כמו שפירשתי למעלה. ט) ויש אומ׳ פסלו של מיכה. ר׳ יהודה אומר אף בים המרו. וכבר פירשתיו. בין פארן. אילו המרגלים. ובין תפל. אילו דברים של תיפלות. שנטפלו על המן. ולבן. זה מחלוקתו של קרח. נ״ל לפי שבאותו הפרק פרח משהו של אהרן. וחצרות על העריות. נר׳ לי לפי שנאמ׳ י) וישמע משה את העם בכה למשפחותיו. על עיסקי משפחותיו. ואותה בכייה היה סמוך למעשה מרגלים. ואעפ״י שאין הפרשיות סמוכות. כמו שמפורש בכל כתבי. כ) שאין שם מקומה. הרי כאן שבעה. ובמקום אחר הוא אומר ובתבערה ובמרה ובקברות וגו׳. הרי כאן עשרה. ותרגם אונקלוס מוכיח קצת אוכח יתהון על דחבו במדברא כו׳. ונוח וקל להבין:

כצ״ל (דברים ח׳) ועיין בפירש״י על אבות בהגהה שם שמביא נוסח משונה מהאדר״נ שלפנינו. וגם נמצא בה שינוים מנוסח המחבר, ועל מדברות מדברות מביא שם המקרא מוליכם בתהומות כסוס במדבר לא יכשלו (ישעיה ס״ג), אתה פוררת בעזך ים (תהלים ע״ד) שנא׳ שברת ראשי תנינים על המים (שם) ובני ישראל הלכו ביבשה וגו׳ (שמות ט״ו) נצבו כמו נד (שם) כקדח אש המסים כצ״ל (ישעיה ס״ד). ויניקהו דבש מסלע (דברים ל״ב. ג) עשר נסיונות דבמדבר ערכין ט״ו ע״א ע״ש. ועיין בספרי פרשה דברים, ובפדר״א פכ״ו, ושם פמ״ד. ד) ובמשנת דר״נ בפרק יוסף וכו׳ ליתא לפנינו וע״ש פל״ד, המבלי אין קברים וגו׳ (שמות י״ד). שנא׳ וימרו על ים בים סוף (תהלים ק״ו). ויבאו מרתה וגו׳ (שמות ט״ו). ה) וילנו העם על משה כצ״ל (שם) וכן צריך תקון בגמרא דערכין שם. ויחנו ברפידים (שמות י״ז). ו) וירב העם עם משה כצ״ל (שם) בשבתנו על סיר הבשר (שמות ט״ז), והאספסוף אשר בקרבו וגו׳ (במדבר י״א). ז) דכתיב ויבאו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל אל מדבר פארן קדשה כצ״ל (במדבר י״ג), וינסו אותי זה עשר פעמים (במדבר י״ד). ח) וכמפורש אף במשנת ר׳ נתן ע״ש ריש פל״ד, שנא׳ עשו להם עגל מסכה (שמות ל״ב), ויצמא שם העם למים (שם י״ז), וימרו על הים וגו׳ (תהלים ק״ו). ט) ויש אומרים פסל של מיכה כצ״ל עיין מדרש תנחומא פ׳ תשא סי׳ י״ד. מכילתא בשלח, ספרי פ׳ בהעלותך, שמות רבה פכ״ד, במ״ר פט״ז, מדרש תהלים מזמור ק״א, ועיין סנהדרין ק״ג ע״ב ובפירש״י שם, ובירושלמי סוכה פ״ד ה״ג. י) וישמע משה וגו׳ על עסקי משפחותיו (במדבר י״א), שבת ק״ל ע״א. כ) שאין שם מקומה

עשרה ניסים נעשו לאבותינו בבית המקדש׳ לא הפילה אשה מריח בשר הקודש׳ ולא התליע בשר הקודש מעולם׳ ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכיפורים׳ ולא נראה זבוב בבית המטבחיים׳ ולא נמצא פסול בעומר׳ ובשתי הלחם ובלחם הפנים׳ ולא כיבו גשמים אש של עצי המערכה׳ ולא נצחה הרוח לעמוד העשן׳ עומדים צפופים ומשתחוים רווחים׳ ולא הזיק נחש ועקרב בירושלם׳ ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלם:

לא הפילה. אשה עוברה. מתאות הריח. ואע״ג דאמרי׳ ל)עזים שביריחו היו מתעטשות מרוח פיטום הקטורת. מ)ומירושלם ליריחו עשר פרסאות. אפי׳ הכי לא הפילה אשה. ולא התליע. שהרי נ)כשלא היה להם פנאי להקטיר כל האיברים שניתותרו מן הערב מעלין אותו לראשו של מזבח. לפי שנאמר ולא ילין חלב חגי עד בקר. ומתרג׳ ולא יביתון בר ממדבחא כו׳. והן עומדין שם ב׳ ימים או ג׳ עד שיהו פגויים. לפי שאין לינה מועלת בראשו של מזבח. ואעפ״י כן לא הסריחו: ולא אירע קרי. ס)ודוקא קרי אבל שאר טומאות אירעו בו. כגון טומאת שרץ. וכגון יוסף בן אילם שנתזה צינורא של עם הארץ על בגדו. בפ״ק דיומא. וכל כך. מפני שהטומאה היוצאה מגופו מכוערת היא מכל שאר טמאות שבעולם. ואעפ״י שלא אירע קרי. לא סמכינן אניסא. והיינו דתנן שבעת ימים כו׳. שמא יארע בו פסול. ופי׳ הקונטרס קרי או שאר טומאה המעכבתו מלבא במקדש. ואי לאו פי׳ הקונטרס הוי אמינא מדנקט פסול התם במשנה והכא קרי. אלמא פסול דהתם לאו מקרי קאמר אלא משאר טמאות. ולא נראה זבוב בבית המטבחים שבעזרה ע)ששם היו השלחנות של שיש כדמפרי׳ במסכת שקלים. שעליהן היו מניחין בשר הקרבן. ולא נמצא פסול. לינע שרץ במנחת העומר. או בקומצה. שלא כהילכתה. פ)ונס גדול הוא זה. שאילו היה בו פסול היה נדחה לגמרי ואין לו תשלומין. צ)שהרי אי איפשר ללקיטתו. וקצירתו אלא בליל י״ו. וכדמפורש במנחות. פ״ר ישמעאל. ובשתי הלחם של עצ־ת. אף בם לא אירע פסול. דשוב אין לו תשלומין מאחר שהל עליהן יום טוב. שהרי צריכין לאפותו מערב. ק)שאין אפייתן דוחה לא את שבת ולא את יום טוב. כדמפורש בפסחים. ונמצא שהיו נדחים לגמרי. ואם נמצא בלחם הפנים בשבת היה נדחה עד שבת הבאה.

שם קט״ז ע״א, ובתבערה ובמסה ובקברת וגו׳ (דברים ט׳). ל) עזים שביריחו היו מתעטשות וכו׳ עיין יומא ל״ט ע״ב, תמיד ל׳ ע״ב, ובירושלמי סוכה פ״ה ה״ג. מ) ומירושלים ליריחו עשר פרסאות יומא כ׳ ע״ב, ושם ל״ט ע״ב. נ) כשלא היה להם פנאי להקטיר וכו׳ כן הוא בפירש״י שם. לפי שנא׳ ולא ילין וגו׳ (שמות כ״ג), ומתרג׳ ולא יביתון בר ממדבחא וכו׳. ס) ודוקא קרי אבל שאר טומאות וכו׳ המחבר מחלק בפשיטות בין טומאות קרי לשאר טומאות וההיא דיוסף בן אילם דיומא י״ב ע״ב מוקי לה משום שנתזה צנורא על בגדו של כ״ג, כדי לתרץ קושית המפרשים מהך מתניתין דלא אירע קרי לכ״ג ביוה״כ, וכמו שפירש״י באבות ואותו פיסול שאירע בו ביוסף בן אילם פסול אחר היה, כגון מחמת שרץ או צנורא של עם הארץ נתזה על בגדו לא קרי היה. וקשה שהוא נגד ירושלמי מפורש בפ״ק דיומא ה״א מעשה בבן אילם מציפורין שאירע קרי לכ״ג ביוה״כ ונכנס בן אילם ושימש תחתיו בכהונה גדולה, ובק״ע פירש שאירע קרי היינו מקרה שנטמא ע״י אחת מטומאות אבל קרי ממש אי אפשר לומר דתנן באבות שלא אירע קרי לכ״ג ביוה״כ מעולם והוא דוחק גדול, ועיין בירושלמי שם ה״ד ולא מן הנסים שהיו נעשין בבית המקדש הן א״ר אבין ע״ש לא תנסון, א״ר יוסי בי רבי בון כאן בראשון וכאן בשני. ועיין בתיו״ט פ״א משנה א׳ דדמאי ובתו׳ חדשים שם שלא הזכירו דברי הירושלמי הנ״ל, ובאדר״נ פל״ה ולא אירע קרי לכ״ג ביוה״כ חוץ מר׳ ישמעאל בן קמחית שיצא להסיח עם שר אחד ונתזה צנורא מפיו ונפל על בגדיו ונכנס אחיו ושמש בכהונה גדולה תחתיו וכו׳ וע״ש כל הענין ומשמע דטומאות קרי כולל גם לטומאה אחרת, ועיין יומא כ״א ע״א ותו״י ד״ה ולא אירע וכו׳, ובשו״ת תשב״ץ ח״ג סי׳ ל״ז, וסי׳ קל״ה, וסי׳ קל״ז ואין כאן מקום להאריך. ע) ששם היו השלחנות וכו׳ שקלים פ״ו מ״ד. פ) ונס גדול הוא זה וכו׳ כל זה לשון רש״י במשנה. צ) שהרי א״א ללקיטתו וכו׳ עיין רש״י יומא כ״א ע״א ד״ה ולא נמצא פסול וכו׳ ועיין תוס׳ מנחות ס״ו ע״א ד״ה זכר וכו׳. ק) שאין אפיתן דוחה וכו׳ פסחים מ״ז ע״א.

שאי איפשר לסדרן אלא בשבת. שנאמר ר) ביום השבת יערכנו: לא כיבו. ולא נצחה. הן כתובין במשניות. אבל ט) לפי שאנו מקשי' בפ"א של יומא על ולא הזיק. ותו ליכא. והא לא כיבו ולא נצחה. למדנו שאין דרכם ליכתב במשניות. ונראה לפי אותו עניין. דעומר ושתי הלחם. ולחם הפנים. חשובין הן בשלשה. עומדין צפופין. דחוקים ומצומצמים. שמתוך הדחק היה נראה לאדם כאילו הוא על גבי חבירו. וכשהיו מתפללין ומשתחוים כלפי היכל לבקש צורכיהם היו רווחים עד שיהיו בין כל אחד ואחד ד' אמות. כדי שלא ישמע אחד מהן תפילתו של חבירו. כשהיה תובע צרכיו ומתודה עוונותיו כדי שלא יתבייש. ובבר' רב' אמרי' עלה דעומדים צפופים. א) א"ר שמואל בר אחא ארבע אמות היה לכל אחד ואחד לכל צד: ולא הזיק. ב) שלא נשך אדם ומת. שהיתה ירושלים משמרת על יושביה שאין אדם נפגע בה. וזהו שקראה הכת' עליזה. צר לי המקום שאלין שאהא לן. דחוקה שעתי. שאין לי במה להתפרנס. ואי אפשר לדור וללון בירושלם ג) לפי שכל הדרין בה הק' מזמן פרנסתם להם. שלא היו צריכין לצאת. כך קיבלתי: ולי נראה שאינו מדבר אלא על עסק הרגלים. שכל ישר' נאספין לשם וסיפוקם מרובה. ועומדין בבקר ונפטרין והולכין. שנאמר ופנית בבקר והלכת לאהליך. ולא אמר אדם לחבירו מעולם כדרך אדם הקובל ומתרעם על עצמו צר לי המקום שאהא לן הלילה בו. אם מפני שלא היה מוצא בית ללון. או מפני שלא היה מחסורו בעיר. ופ"א של סדר יומא הוא משיב. ד) פתח במקדש. בנסים שנעשו במקדש. וסיים בירושלם. בניסים שנעשו בירושלם. בתמיה. ומשני. אילו שנים אחרונים העסוקין בירושלם אינם עולין מן המניין הרי יש לך שני ניסים אחרים למלאות החשבון. לא כיבו. ולא נצחה. שלא כיבו גשמים אש של עצי המערכה. ואעפ"י שהיה המזבח עומד בגלוי החצר. שלא היה החצר מסוכך על גביו. ועוד שעשן המערכת של עצים אפי' כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו. ה) שהיה מתמר ועולה כמקל. שלא יזיק לעיני הכהנים העסוקין בעבודה. ועוד ללמד השיבות לכל באי עולם שהיה בו כח לעמוד לפני הרוח: ושם הוא מונה עומר ושתי הלחם ולחם הפנים. הני תלתא פסולי כחד. ומכנים תחתיהן הא דאמר אביי מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין. ושברי כלי חרס נבלעין במקומן. ובלועים כולהו חשבינהו כחד. איכא אחריתי. דאמר ר' יהושע בן לוי נס גדול נעשה בלחם הפנים שסילוקו כסידורו. שנאמר לשום לחם חם ביום הלקחו: הכי איתא ו) בשילהי פ"ק דיומא:

ז) **עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות. פי הארץ. ופי הבאר.**

מנחות ק' ע"ב, ערכין ח' ע"ב. ר) ביום השבת יערכנו (ויקרא כ"ד). ט) לפי שאנו מקשים בפ"א של יומא וכו' עיין יומא כ"א ע"א. ונראה שהיה לו גירסא אחרת שם וכוונתו כמו שכתב רש"י בפירושו באבות וז"ל כתוב במשנה לא כבו גשמים ולא נצחה הרוח וכמדומה לי שהוא שבוש דהא בפרקא קמא דיומא קתני להן משנה אגב גררה ולא קתני בה הני תרתי ומוספינן להו בברייתא ותפשום דלא גרסינן להו במשנה, וכן הוא בריטב"א על יומא שם ע"ש. א) אמר ר' שמואל בר אחא ד' אמות וכו' במדרש בר"ר פ"ה איתא ר' שמואל בשם ר' אחא אמר ארבע אמות לכל אחד ואמה מכל צד, וכן במדרש קהלת פ"א ר' שמואל בר חובה בש"ר אחא אמר ד' אמות ריוח בין כאו"א ואמה מכל צד כדי וכו' וצריך לגרוס בשתי המקומות אמה מכל צד כדאיתא להא מילתא בוי"ר פ"י ושם הגירסא נכונה אמה לכל צד שלא יהא אחד מהן שומע קול חבירו מתפלל, ושם איתא ר' שמואל בר איביה בשם ר' אחי אמר ריוח ד' אמות וכו' ועיין רש"י יומא כ"א ע"א ד"ה כשתחוים וכו' ובאדר"נ פרק ל"ה. ב) שלא נשך אדם ומת כן פירש"י שם, וזהו שקראה הכתוב עליזה (ישעיה כ"ב). ג) לפי שכל הדרין בה וכו' ובפירש"י צר לי המקום כלומר דחוק לי שעתי בכאן ואינו יכול להתפרנס שכל הדברים בתוכה וכו' והוא ט"ס וצ"ל שכל הדרים בתוכה ע"ש. ופנית בבקר והלכת לאהליך (דברים ט"ז). ד) פתח במקדש וכו' עיין יומא כ"א ע"א. ה) שהיה מתמר וכו' עיין יומא כ"ח ע"ב ובאדר"נ פל"ה. לחם חם ביום הלקחו כצ"ל (ש"א כ"א). ו) בשלהי פ"ק דיומא ע"ש כ"א ע"א. ז) עשרה דברים נבראו וכו' עיין פסחים נ"ד ע"א ושם חשיב להו

ופי האתון. והקשת. והמן. והמטה. והשמיר. והכתב והמכתב והלוחות. ויש אומרי׳ אף המזיקין. וקבורתו של משה. ואילו של אברהם אבינו. ויש אומרי׳ אף צבת בצבת עשויה:

בערב שבת בין השמשות. בתוך כך מעריב והולך. בערב שבת בראשית סמוך להשיכה. לפי שעד אותה שעה נתעסק הק׳ במלאכה האמורה בעינין. ופי׳ בין השמשות. כמו בין כך ובין כך שמסיים מעשה ששת ימי בראשית עשה את אילו. אחר לכולן. שמעין בשר ודם שעושה מעשה אחר חבירו עשה הק׳. נמצאו אילו הן המאוחרים לאותם הכתובים במקרא סמוך לחשיכה. ס) ומחלוקת ב״ש וב״ה בבר״ר. ור׳ שמעון בן יוחי מכריע לומר שהיתה מלאכה עם דמדומי חמה כבא השמש. ויש לומר בין השמשות ששנינו לא מפני שהיה סמוך לחשיכה אלא מפני שכל בין השמשות שבתלמוד סתמו בערב שבת הוא מדבר. ועל שם שאותו בין השמשות חלוק משאר בין השמשות. לפי שמוסיפין בו מחול על הקודש. ובברייתא דר׳ אושעייא הוא אומר יש מהן שנבראו ויש מהן שעתידין להבראות. אלא שנגזר עליהן מאותה שעה. לפי שאין כל חדש תחת השמש. פי הארץ. לבלוע את הרשעים. דכתב ע) ותפתח הארץ את פיה. וגו׳. ופי הבאר. שהיו ישראל אומ׳ עליו עלי באר עלי באר והיה מתגלה מיד. והיה מתגלגל עמהם במדבר. מנחליאל במות. ומבמות הגי. ופי האתון שנברא הדיבור והיה עומד ומצפה עד שדיברה בו האתון. ועל שם ויפתח ה׳ את פי האתון הוא אומר פי האתון. ועוד כת׳ מי שם פה לאדם. למדנו שציחצוח הלשון הזה הוא קורא לדיבור פה. והקשת. שבענן. דכת׳ את קשתי נתתי בענן. והמן. שאכלו ישראל במדבר. והמטה. שבו קרע משה את הים שלא היה דוגמתו בעולם שהיה חקוק עליו שם המפורש. ואדם מסרו לשת. וכל הדורות מסרוהו זה לזה עד שירד יעקב אבינו למצרים ומסרו ליוסף. וכשמת יוסף י) חיפשו עבדי פרעה כל מה שבביתו והניחוהו בבית גנזיו של פרעה. והיה שם יתרו חתן משה שהיה מאצטגנוני פרעה וידע מתוך אסטגנוניתו חשיבותו של מטה. ונטלו ושתלו בגן ביתו. ונשתרש בארץ. וראה (באסגנוניתו) [באסטגנוניתו] שכל העוקרו יהיה מושיען של ישראל. והיה מנסה בו בני אדם. וכשנזדמן לו משה ועמד ועקרו השליכו לבור בחצירו. וציפורה נכנס אהבתו של משה בלבה ותבעתו מאביה. ועמד יתרו והשיאה לו. כ) כמו שמצינו באגדת השכם. ודברי הימים של משה. ועוד מצינו ל) שהיה מטהו של אהרן שנמל שקדים וכדי שלא להטיל קנאה ועמד משה וחלקו לי״ב מטות. ופשטו של דבר שנגזר עליו שיעשו כל האותות והמופתים שעשה משה על ידו. מ) והשמיר. כמו תולעת. ובו נרשמו שמותם של ישראל באבני האפוד והחושן.

בסדר ואופן אחר. ועיין מכילתא פ׳ בשלח פסוק עד אנה וגם שם הגירסא משונה. ובתנחומא פרשה וירא חשיב אילו של אברהם תוך עשרה דברים שנבראו בה״מ ע״ש ועיין בספרי פרשה וזאת הברכה הנוסחא כהיא דפסחים ועיין בת״י במדבר כ״ב פסוק כ״ח. ובפדר״א פי״ט הנוסחא כלשון המשנה כאן, אך צ״ע דשם בפ״ג חשיב ח׳ דברים מהני דהשיב להו הכא, שנבראו ביום השני, וכבר תמה בזה הגאון רד״ל וכתב שט״ס נפל שם בפ״ג והיה כתוב בר״ת נבראו ביה״ש וטעה המעתיק וחשב שהוא ביום השני ע״ש. ס) ומחלוקת ב״ש וב״ה בבר״ר עיין שם פרשה י״ב. ע) ותפתח הארץ את פיה (במדבר ט״ז), שהיו ישראל אומרים עליו עלי באר וכו׳ (במדבר כ״א) ועיין מדבר״ר פמ״ח פנ״ד, פ״ס, ויפתח ה׳ את פי האתון (במדבר כ״ב), מי שם פה לארם (שמות ד׳), את קשתי נתתי בענן (בראשית ט׳). י) חיפשו עבדי פרעה כצ״ל. עיין בפרקי דר״א פ״מ ובהגהות הרד״ל שם. וראה באסטגנוניתו כצ״ל. וכשנזדמן לו משה כצ״ל. כ) כמו שמצינו בהגדת השכם וד״ה של משה וכו׳ עיין במבוא לפסיקתא זוטרתי להרב ר׳ ש״ב אות כ״ג. ל) שהיה מטהו של וכו׳ בפיר״שי על אבות כתב והמטה של משה שבו שם המפורש חקוק מונח ועומד עד שנתנו למשה ולא זהו מטה אהרן דהא כתיב ואת שם מטה אהרן תכתוב על מטה לוי וכו׳ ע״ש. מ) והשמיר כמו תולעת וכו׳

נ) כדמפורש (ביומא) [בסוטה]. שהיו כותבין את השם על גבי אבנים ומוליכין השמיר על האבן לפי תבנית האות. והאבן מתבקעת כנגדו במקום הכתב. ובעניין זה אתה מוצא פתוחי חתם במלאתם. שלא היו חסירות כלום. ס) ולפי מה שאנו אומרי' ביומא כי אברהם יצחק ויעקב ושבטי ישורון כתב שם. יש לומר כמו כן ע) שיש בכל אבן ו' אותות. והויין שוות כולן. וזהו במלאותם כך קיבלתי: והכתב. תיקון הכתב. כמו שהאות מתהפכת במסיבותיה. אשקיבשמט ב'. והמִכתָב. עט שבו נחרתו הלוחות. שקורין גרייפא. ואני קיבלתי פ) והמַכְתֵב. והלוחות. שהן מעשה אלהים. הם הלוחות שנכתבו הדיבור עליהן. אף המזיקין. רוחין. ושידים. ולילין ורשפים. ופרחים. טולטן. ושעירי. וצעירי. וטיהרנון. שלא הספיק הק' לבראותם עד שחשך עליהם היום. ולפיכך אין כח בעין לראותם מפני שרומים לרוח הקודש. ובבר"ר פירשוהו חכמים מן המקרא. שנאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה. נפש חיה. ל) אילו המזיקין. וקבורתו של משה. ק) ולא ידע איש את קבורתו. ר) ואילו של אברהם אבינו. שנאמר והנה איל אחר נאחז. שנזדמן מאותה שעה. אף צבת. שקורין טניילש ב'. ובלשון הקודש מלקחיים. אף היא נעשית בו ביום. שהיא דרך צבת ומלקחיים ליעשות על ידי צבת. ש) וצבת ראשונה מי עשאה. על כרחך ברייא בידי שמים היתי' שהרי אי איפשר לאומן לעשות דבר באור אלא על ידי צבת שלא ישלוט בו האור. וכן אנו אומרי' בפ' מקום שנהגו. צבתא בצבתא מתעברא. צבתא קמייתא במאי (כו) מתעבדא. הא למדת שמששת ימי בראשית נבראת. ומלקחיים. מתרג' וצבייתהא. והוא כגון ת) צביתו ליה זוודתא. לשון תיקון והכנה וזימון. א) ולדברי חכמים איפשר לצבת ראשונה שתעשה בכמה עניינין. או על ידי בית יד ארוך או על ידי יציקה:

שבעה דברים בגולם ושבעה בחכם. החכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמניין. ואינו נכנס לתוך דברי חבירו. ואינו נבהל להשיב. ושואל כהלכה. ומשיב כעיניין. ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי. ומודה על האמת וחילופיהם בגולם:

אדם בלא בינה והשכל קרוי גולם. שרומה שלא נגמרה מלאכתו. לשון גולמי כלי עץ. והם כלים שלא נגמרה מלאכתם: ב) בפ"א דחולין. פורמש ב'. והוא לשון גלימא דאליהו. לט בארדתו ויגלום. שכיון שאדם נתעטף בטליתו דומה לכלי שלא נגמר. שאין לו לאדם חיתוך איברים. החכם אינו כו'. הרי אחת. בחכמה ובמניין. ג) אין כת'

ענין השמיר עיין סוטה מ"ח ע"ב וגיטין ס"ח ע"א ועיין בתוס' שם ד"ה איכא שמיר וכו' ובירושלמי סוטה פ"ט הי"ג, וכתוספתא פט"ו. נ) כדמפורש בסוטה כצ"ל מ"ח ע"ב. פתוחי חתם, במלואתם, (שמות כ"ח). ס) ולפי מה שאנו אומרים וכו' יומא ע"ג ע"ב. ע) שיש בכל אבן וכו' סוטה ל"ז ע"א ועיין ירושלמי סוטה פ"ז ה"ד והכתב תקון הכתב וכו' כן פרש"י. ועיין בערוך ערך כתב. פ) והמכתב המ' בפתח והתיו בצירי. והוא העט שנכתב בו הלוחות כמו המקדח והמכתב קידושין כ"א ע"ב, וכמו מכתבא גל"א בזע ע"ז כ"ב ע"ב. ועיין רש"י פסחים נ"ד ע"א ד"ה והמכתב וכו'. תוצא הארץ נפש חיה למינהו (בראשית א'). ל) אלו המזיקין עיין בר"ר סוף פ"ז. ק) ולא ידע איש את קברתו כצ"ל (דברים ל"ד). ועיין סוטה ט' ע"ב. שם י"ג ע"ב. ר) ואילו של אברהם אבינו, וכן הוא במדרש במ"ר פי"ז ובפדר"א איתא אילו של יצחק ע"ש פרק י"ט, ובפ"ק ל"א. שנ' והנה איל אחר נאחז כצ"ל (בראשית כ"ב). ש) וצבת ראשונה מי עשאה וכו' פסחים נ"ד ע"א צבתא בצבתא מתעבד וצבתא קמייתא מאן עבדא וכו', ובתוספת' עירובין סוף פ"ח איתא מכאן א"ר יהושע צבתא בצבתא מתעבדא צבתא דקמייתא מה הוית הא לאי בריה הות, ונראה דתיבת ר' יהושע הוא ט"ס וצ"ל ר' יהודה כדאיתא לפנינו בפסחים שם, ועיין בתוספתא סוף פ"א דחגיגה. ת) צביתו ליה זוודתא ר"ה י"ז ע"א. א) ולדברי חכמים וכו' פסחים נ"ד ע"א. ב) בפ"א דחולין כצ"ל חולין כ"ה ע"א. ג) אין כתוב במשניות ר"ל דתיבת ובמנין אין כתוב במשניות, ובפרש"י גרים לה וכן

במשניות. וחכמה. שרובץ תורה ולמד יותר ממנו. ובמניין. בתלמידים ולכך נקרא מניין. לפי שכשהיה מעשה בא לפניהם בבית המדרש היו נושאין ונותנין בדבר. ועומדין למניין. רבו המטמאין טמאים. רבו המטהרין טהרו: נכנס. הוא שאינו מניחו להשלים דברו אלא מפסיקו מדבר עמו קודם שיכלה הדבר מפיו. וכן הוא אומר משיב דבר בטרם ישמע. אולת היא לו וכלימה. ואינו נבהל להשיב על דבר חבירו. להשיב בחפזון ובבהלה. אלא מבין ואחר כך משיב. כמו שמצינו בדניאל. אשתומם כשעה חדא. שואל כהלכה. אם בא הוא לשאול. שואל כפי ההלכה שהן עסוקין בו. ואם נשאל ממנו דבר משיב לשואלו באותו עניין בדבר ששאלו שאינו מפליגו בדבר. ומשיאו לדבר אחר. ואומר על ראשון ראשון. אם שאלוהו שנים ושלשה דברים משיב כסדר ששאלוהו. על ראשון ראשון. ואינו מחליף. מוקדם ומאוחר. לפי שהוא דרך ילדות. כמו שמצינו ברבקה ויעקב. ברבקה. כשהשיחה עם אליעזר. ביעקב כשהשיח עם לבן. אומר לא שמעתי. ד) כמו שמצינו בר׳ אליעזר בן הורקנוס. במסכת (סוטה) [סוכה]. שאינו מחזיק עצמו כחכם אלא א״כ יש בו. ועוד ה) למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז. ומודה על האמת. אם טעה ונכשל בדבר מודה ואינו בוש. ו) אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם: וחילופיהן בגולם. ז) ובמשנת ר׳ נתן מפרשם כך. חכם אינו מדבר. אי איפשר. שבמקום שאחי גדול ממני איפשר לי לדבר. לפיכך אמר לו משה לאהרן דבר. שנאמר ח) וידבר אהרן את כל הדברים (האלה) אשר דבר ה׳ אל משה. ואינו נכנס זה אהרן ששתק עד שסיים זה משה דברו. ולא אמר קצר דבריך. וכן הק׳ לאברהם במעשה סדום. ואע״פ שהכל גלוי לפניו. ואינו נבהל להשיב. זה אליהו בן ברכאל הבוזי. שנאמר אמרתי ימים ידברו. ומניין שלא ענו בערבובייא. שנאמר ויען איוב. ויען אליפז. בלדד. אליהו. לא סידרן הכתוב אלא להודיע לכל באי עולם. שאין חכם מדבר כו׳. ואין נבהל כו׳. ואינו נכנס כו׳. שואל כהלכה זה יהודה. דקא״ל לאבוה אנכי אערבנו. ואומר על ראשון. זה יעקב. ט) על מה שלא שמע. אילו אנשי חרן. י) ומודה על האמת זה משה רבינו. שנאמר וישמע משה וייטב בעיניו. וכן הק׳ כן בנות צלפחד דברת:

שבעה מיני פורעניות באים על שבעה גופי עבירות. מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין. רעב של בצורת באה מקצתן רעיבים ומקצתם שבעים. גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל מצורה באה: ושלא ליטול את החלה רעב של כלייה באה: דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לב״ד. ועל פירות שביעית: חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עיוות הדין. ועל המורים בתורה שלא כהלכה: חיה רעה בא לעולם על (שביעית) [שבועות] שוא ועל חילול השם: גלות בא לעולם על עובדי ע״ז ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ועל שמיטת הארץ:

גירסת המחבר בחכמה ובמנין ומפרש לתרווייהו וע״ש בפירש״י. משיב דבר בטרם ישמע אולת היא לו וכלימה (משלי י״ח) כצ״ל. ד) כמו שמצינו וכו׳ במסכת סוכה כצ״ל ע״ש כ״ז ע״ב, כ״ח ע״א. ה) למד לשונך וכו׳ ברכות ד׳ ע״א ומס׳ ד״א פ״ג. ו) אשר חכמים יגידו וגו׳ פירש להודות על האמת כדאיתא בסוטה ז׳ ע״ב. ז) ובמשנת ר׳ נתן וכו׳ עיין אדר״נ פל״ז. ח) וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה׳ אל משה כצ״ל (שמות ד׳). אמרתי ימים ידברו (איוב ל״ב). דק״ל לאבוה אנכי אערבנו (בראשית מ״ג). ט) ועל מה שלא שמע אלו אנשי הרן כן הוא באדר״נ פרק ל״ז פירש במ״א כשאמר להם יעקב השלום לו אמרו לו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן כלומר זה אנו יודעים ואם תשאל יותר רחל בתו תגיד לך כי לא ידענו יותר. י) ומודה על האמת זה משה רבינו שנ׳ וישמע משה וייטב בעיניו (ויקרא י׳). ולפנינו שם מביא המקרא

על שבעה גופי עבירות. על ז׳ חבילות גופים של עבירות. והרי שכמה עבירות בחבילה אחת. ואילו הן. מקצתן מעשרין כו׳. שבשעה שישראל מקצתן כו׳. רעב של בצורת. שמתייקרת התבואה מתוך ששמים נעצרים. ונעדרין ומתבצרין. שהחלקה אחת תמטר. והחלקה אחת לא ירד עליה מטר. ומתוך כך מקצתן רעיבים ומקצתן שביעים. שבמדה שמדדו בה מודדין להם. גמרו שלא לעשר. שבטלו כלם תורת מעשר לגמרי. רעב כבד בא עליהן של מהומה. שמהמה אותם ומשנשם וטורדן מן העולם. כד״א וגם יד ה׳ היתה בם להמם ונומ׳. שלבד פורענות הבצורת הק׳ מכנים מאירה באותו מיעוט תבואה שנגדלה. ואף בבני מיעיים ואוכלין ואינם שביעים. ומתוך כך הרעבון מצוי בכל. ושל מצורה. שצריכין לאוכלו במצור ובמצוק. כדכת׳ במצור ובמצוק ונומ׳: ואם גמרו שלא ליטול אף החלה. שבטלו תורת חלה ומעשר לגמרי. רעב של כלייה באה. רעב כבר שמכלה את כולן והן מתים ברעב. ב) במכילתי בפרש׳ השירה. ויהם את מחנה מצרים. הממם ועירבבם ונטל סיגניות שלהן. ולא היו יודעין מה הן [עושין]. ד״א אין המהמה אלא מגפה. כעיניין שנאמר והמם מהומה גדולה עד השמדם. ומניין שלעבירה זו באה פורענות זו שכן מצינו בפ״ב דשבת ל) בעון ביטול תרומות ומעשרות שמים נעצרין מלהוריד טל ומטר. והיוקר הווה. (והשבר) [והשכר] אבד. ובני אדם רצין אחר פרנסתם ואין מגיעין שנאמר ציה גם חם יגזלו מימי שלג שאול חטאו. מ) ותנא דבי ר׳ ישמעאל בשביל דברים שציויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם. והן תרומות ומעשרות ינזלו מהם מימי של גשמים. למדנו שבעון ביטול תרומות ומעשרות התבואה מתייקרת והרעב בא. ומצינו שאין הק׳ נפרע מן האדם אלא מידה כנגד מידה. דכת׳ כי בדבר אשר זדו עליהם. וכמו שפירשו חכמים במסכת סוטה. מבסאסאה בשלהה תריבנה. נ) שבסאה שאדם מודד בה מודדין לו. ועוד תניא ס) בעון חלה אין ברכה מצויה במכונס. ומאירה משתלחת בשערים. וזורעים זרעים ואחרים אוכלים אותם. ע) שנאמר אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה. אל תיקרי בהלה אלא בחלה. בעון חלה. דכתיב וזרעתם לריק זרעכם ואכלוהו אויביכם. ומתוך כך הם כלים ברעב. ואע״פ שכת׳ בהא אותיות אחה״ע מתחלפות זו בזו: שלא נמסרו לב״ד אלא במיתה בידי שמים הן. שאם הרגילו בני אדם בעבירות שאין בהם מיתת ב״ד אלא מיתה בידי שמים הק׳ מביא דבר לעולם והוא נפרע מהן. והוא המיתה בידי שמים. דאילו על אותם שנמסרו לב״ד אין דבר בא לעולם אפילו בזמן הזה. אלא כדוגמתם ומעיניינם הקב״ה נפרע מן האדם. כאותה שמצינו בתלמוד. פ) אע״פ שבטלו ארבע מיתות. דין ד׳ מיתות לא בטלו. מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו. מי שנתחייב שריפה או נופל בדליקה או נחש מכישו. מי שנתחייב הריגה ליסטין באים עליו והורגין אותו. מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרונכי. ובאילו הן הנהנקין מפרי

ויאמר ה׳ אלי היטיבו אשר דברו (דברים יח). כן בנות צלפחד דברת (במדבר כ״ז). על שבועות שוא כצ״ל. וגם יד ה׳ היתה בם להמם וגו׳ (דברים ב׳). במצור ובמצוק וגו׳ (שם כ״ח). כ) במכילתא בפרשה השירה ויהם את מחנה מצרים הממם ועירבבם ונטל סיגניות שלהן ולא היו יודעין מה עושין כצ״ל וכן הוא במכילתא בשלח פ״ה, וכן הובא בערוך ערך סיגנון, וברש״י פ׳ בשלח י״ד. **ד״א אין** המהמה וכו׳ שנא׳ והמם מהומה גדולה וגו׳ (דברים ז׳) מכילתא שם. ל) בעון ביטול תרומות ומעשרות וכו׳ שבת ל״ב ע״ב ע״ש שנא׳ ציה גם חם וגו׳ (איוב כ״ד). מ) ותנא דבי ר׳ ישמעאל בשביל וכו׳ שבת ל״ב ע״ב ושם איתא יגזול מכם מימי שלג בימות הגשמים, וכן הוא בתענית ז׳ ע״ב. מדה כנגד מדה דכתיב כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות י״ח). ועיין סוטה ח׳ ע״ב ושם י״א ע״א. בסאסאה בשלחה תריבנה (ישעיה כ״ז). נ) שבסאה שאדם וכו׳ עיין סוטה ח׳ ע״ב וסנהדרין ק׳ ע״א. ס) בעון חלה אין ברכה מצויה במכונס כצ״ל שבת ל״ב ע״ב. ע) שנאמר אף אני אעשה זאת לכם וגו׳ (ויקרא כ״ו) אל תקרי בהלה וכו׳ שבת שם. פ) אע״פ שבטלו ארבע מיתות וכו׳ כתובות ל׳ ע״ב, סוטה ה׳ ע״ב, סנהדרין ל״ז ע״ב ע״ש. אל תגזל דל כי דל הוא וגו׳ (משלי כ״ב). וקבע את קבעיהם

אילו שבמיתה בידי שמים האוכל טבל כו'. והא דאמרי' דין ד' מיתות לא בטלו בדאיכא עדים והתראה. דומיא דפני הבית שדנו ד' מיתות. אבל ליכא עדים ואפילו איכא ולא התרו בו ודאי בטלו ובטלו. כך קיבלתי: ועל פירות שביעית. שגוזל את העניים. והרי הכת' אומר אל תגזל דל כי דל הוא. וגומ'. וקבע את קבעיהם נפש. צ) על עינוי הדין. שמשהא את דינו של אדם יום או יומיים. ודן לאחרים. והוא מתענה ומצטער בעצמו שמצפה ועומד ואף אינו יודע אם יתחייב אם לאו. ובכולו אנו למידין בבמה מדליקין מדכתב ק) והבאתי נקמת נקם וגומ'. ואין ברית אלא תורה. שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה. יען וביען במשפטי מאסו. ומה ששנינו במכילתי. אם ענה תענה אותו וגומ'. ר) וחרה אפי' והרגתי אתכם בחרב. אם ענה תענה. אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט. וכבר היו יוצאין רשב"ג ור' ישמעאל בן אלישע כהן גדול ליהרג. אמר לו רשב"ג לר' ישמעאל. ר' לבי יוצא שאין אני יודע למה נהרג אני. מוסף עליו במשנת ר' נתן שלבו היה מצטער. מפני שדומה לעובד ע"ז ומחלל שבתות ושופך דמים ומגלה עריות. אמר לו ר' ישמעאל מימיך לא בא אדם לפניך לדין ושהיתו עד שתהא קושר כיסך או נועל סנדלך. או עוסף טליתך. והתורה אמורה אם ענה תענה אתו. אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט. ואם על העינוי חייב ק"ו לעיוות. ועל המורה שלא כהלכה. ועוד יש לפרש על העיוות. כלפי שאמרו חכמים ש) שכל הגוזל את חבירו כאילו נוטל נשמתו ממנו. שנאמר אל תגזל דל וגומ'. והמעוות את הדין. נוטל ממון מזה ונותן לזה שלא כדין. ועל המורה בתורה שלא כהלכה. שאינן מורין יפה. שנאמר ת) כי רבים חללים הפילה. זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה: על שבועת שוא. פירשו חכמים בפ"ב דשבת. מדכת' ואם באלה לא תוסרו. והשלחתי בכם את חית השדה. אל תיקרי באֵלה אלא באָלה. דיש אם למסורת. א) ולא (שרי) [שני] קרא למסורת דומיא דיראה יראה בריש סנהדרין. וכת' ביה בשבועת שקר ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם (יי') אלהיך. וכת' ביה בחילול השם ולא תחללו את שם קדשי. ונלמד חילול חילול משבועת שקר. ואע"פ שבשבועות מחלק בין שוא לשקר. לשוא גופיה מתרני' לשיקרא: גלות בא לעולם כו'. ועל השמט הארץ. ב) וכולן אנו למידין בפ"ב דשבת מדכת' בעריות כי את כל התועבת האל עשו אנשי הארץ וגומ'. וכת' ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה. וגומ'. ובע"ז כת' ונתתי את פגריכם על פגרי גילוליכם. וגומ'. כאדם המשליך את חבירו מעל פניו. ג) שכן פליטת כלי קרי גיעול. בלשון תלמוד. ובשממות כת' תרצה הארץ. ותריץ את שבתותיה. כל ימי השמה תשבות וגו'. ד) ובמשנת ר' נתן שנינו על גילוי עריות כיצד. א"ר ישמעאל בר יוסי כל זמן שישר' פרוצים בעריות שכינה מסתלקת מביניהם. שנאמר ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך: שפיכות דמים. ואפילו שונג. שכן גולה לערי מקלט כל מכה נפש בשגגה:

נפש (שם). צ) על עינוי הדין וכו' שבת ל"ג ע"א. ק) והבאתי וגו' קיצר הכתוב (ויקרא כ"ו). אם לא בריתי וגו' (ירמיה ל"ג). יען וביען וגו' (ויקרא כ"ו). אם ענה תענה אותו וגו' (שמות כ"ב). ר) וחרה אפי והרגתי וגו' (שם). מכילתא משפטים פי"ח אחד עינוי מרובה וכו' מוסף עליו במשנת ר' נתן וכו' עיין אדר"נ פל"ח. ועיין במסכת שמחות פרק ח'. ש) שכל הגוזל את חבירו וכו' ב"ק קי"ט ע"א. ת) כי רבים חללים הפילה (משלי ז') זה תלמיד שלא הגיע להוראה וכו' סוטה כ"ב ע"א, ע"ז י"ט ע"ב ע"ש. ואם באלה לא תוסרו (ויקרא כ"ו) אל תקרא באלה אלא באלה שבת ל"ג ע"א. א) ולא שני קרא כצ"ל עיין סנהדרין ד' ע"ב ולפנינו שם ממסרות. וכתיב ביה בשבועת שקר ולא תשבעו וגו' כצ"ל (ויקרא י"ט) ולא תחללו את שם קדשי (שם כ"ב). ב) וכולן אנו למדין בפ"ב דשבת מדכתיב בעריות כי את כל התועבות האל וגו' כצ"ל (שם י"ח). ותטמא הארץ (שם). ובע"ז כתיב ונתתי את פגריכם וגו' (ויקרא כ"ו). ג) שכן פליטת כלי קרי גיעול כצ"ל. ד) ובמשנת ר' נתן שנינו על גילוי עריות כיצד כצ"ל אדר"נ סוף פל"ח. שנא' ולא יראה בך ערות דבר וגו'

בארבעה פרקים הדבר מתרבה. ברביעית. ובשביעית. ובמוצאי שביעית. ובמוצאי החג: ברביעית. מפני מעשר עני שבשלישית: ובשביעית מפני מעשר עני שבששית: ובמוצאי החג שבכל שנה מפני גזל ומתנות עניים:

הדבר מרובה. פירשו חכמים ה) אל תגזול דל כי דל הוא. וכי מה יש לו לגזול את הדל. אלא מתנות עניים. שכל המעכבם ואינו נותנם לעני כאילו נוטל נשמתו ממנו. וקבע את קובעיהם נפש. נפשו של גזלן. שהגזלן שולח יד ומחייב לעצמו מיתה. הא למדנו שהגוזל מתנות עניים ומעכבם חייב מיתה. ו) ואף במשנת ר׳ נתן שנינו כן. בפ״ז מיני פורעניות. ואפי׳ אם תימצי לומר נפשו של נגזל. הרי הוא אומר שפך דם האדם באדם דמו ישפך. שמודדין לו מדה במדה. ולפיכך הדבר מרובה ומצוי באותם ד׳ פרקים. משעה שהחזיקו בהן. ובמוצאי החג. של סוכות. שבכל שנה. ברביעית. כו׳. שבשלישית ז) שנאמר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא והנחת בשעריך. ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו. מה ת״ל תוציא בשנה ההיא. והנחת. ואכלת. לפי שנאמר למעלה בעיניין עשר תעשר וגומר: ואכלת לפני ה׳ אלהיך. שזקוק ליטול מעשר שני בכל שנה ולהעלותו לירושלם. . . . ראשון שנותן ללוי. ח) כדכת׳ ולבני לוי הנה נתתי וגומ׳. ואותו מעשר שני אסור לאוכלו חוץ לירושלם. כמה שנאמר להלן לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך. לכך בא הכתוב עתה ללמדך שאין תורת מעשר שני נוהג בכל השנים כולן להעלותו לירושלם. אלא בכל ג׳ וג׳ שנים של שמיטה הוא מחהלק לעניים. ואינו עולה לירושלם. ומעשר ראשון נתון ללוי בכל מקום. וכך הוא סדר המעשרות. שנה ראשונה ושנייה מעשר ראשון ומעשר שני. שלישית מעשר ראשון ומעשר עני. וכן רביעית וחמישית מעשר ראשון ומעשר שני. ששית מעשר ראשון ומעשר עני. במוצאי שביעית. שמינית היא קרוייה מוצאי שביעית. בכל מקום מפני פירות שביעית. שלא נהגו בהן הפקר כדין שביעית. מפני גזל. שזמן אסיפה הוא בסוכות. ולכך נקרא חג האסיף. חג הבא בזמן אסיפה. וכשגוזלין מתנות עניים שאין מניחין להם לקט שכחה ופיאה. הק׳ נפרע מהן מיד לאחר אסיפתם:

ארבע מידות באדם. האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדת בינונית. ויש אומרים זו מדת סדום. שלי שלך ושלך שלי עם הארץ. שלי שלך ושלך שלך חסיד. שלך שלי ושלי שלי רשע:

שלי שלי ושלך שלך. כלומר המתנהג במדה זו שאינו רוצה ליהנות משל אחרים. ואף אינו רוצה ליהנות אחרים מנכסיו. ונעשה כאומר לחבירו שלי שלי ושלך שלך איני רוצה להנותך. ואף לקבל טובתך איני חפץ. מדת בינונית. אנו גורסין זו בינונית. מדה שוה היא זו. שאינו נהנה לא עם הצדיקים ולא עם הרשעים שהרי אינו גוזל כלום משל אחרים. ויש אומריי זו מדת סדום. שלא היו נוטלין משל

(דברים כ״ג). ה) אל תגזל דל כי דל הוא וגו (משלי כ״ב). וכי מה יש לו לגזול וכו׳ עיין ב״ק קי״ט ע״א ב״מ קי״ב ע״א, ובמד״ר פ״ה. ו) ואף במשנת ר׳ נתן שנינו כן בפרק ז׳ מיני פורענות וכו׳ כצ״ל והוא בפל״ח דאדר״נ. שפך דם האדם וגו׳ (בראשית ט׳). ז) שנאמר מקצה שלש שנים וגו׳(דברים י״ד) והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו כצ״ל (שם). ח) כדכתיב ולבני לוי הנה נתתי וגו׳ (במדבר י״ח) עיין בספרי פרשה קרח. לא תוכל לאכל בשעריך מעשר דגנך וגו׳

אדם כלום. ואף לא היו רוצין ליהנות שום עני מנכסיהן. ט) כדכת' הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה. וכדמפרש בחלק. מעשיהם המקולקלין. י) כי חזו דקא יהבי ריפתא להלך. ואומר הנשכחים מני רגל שפסקו מעליהם רגלי בני אדם: עם הארץ. דישנוריין. אין זו תרבות ודרך ארץ. והרי הוא נוהג כאחד מעמי הארץ. שאינם בושים מליקח טובת חביריהם. אלא עושים עצמם נאים לבקש מהן מתנות בעזות מצח. וזהו ששנינו במסכת סוטה פרק אחרון. כ) משרבו מקבלי טובה רבו איש (כל) הישר בעיניו יעשה. פתרון עם הארץ. עמיא דאורייתא. ל) כהה מתרגם עמיא. ומארצו יצאו . . . חסיד שרוצה . . . משלו. ושונא מתנות יחיה. רשע. שחומד ממון אחרים ואינו רוצה להנותם.

ארבע מדות בדיעות. נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסידו. קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו. קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד. נח לכעוס וקשה לרצות רשע: ארבע מידות בַּלְמִידים. מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכרו בהפסדו. קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו. מהר לשמוע וקשה לאבד זה חלק טוב. קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע: ארבע מדות בנותני צדקה. רוצה שיתן ולא יתנו אחרים. עינו רעה בשל אחרים. שיתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו. יתן ויתנו אחרים חסיד. לא יתן ולא יתנו אחרים רשע: ארבע מדות בהולכי לבית המדרש. הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו. עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו. הולך ועושה חסיד. לא הולך ולא עושה רשע:

יצא שכרו בהפסידו. שכר שהוא מרויח במה שהוא נוח לרצות הוא מאבד בהפסד שיש לו במה שהוא נוח לכעוס. שהרי כל שעות שביום צריך להרבות עליו ריעים לפייסו. ואינו משתכר כלום מעכשיו. שגדול הפסדו משכרו. אבל קשה לכעוס וקשה לרצות (וקשה לרצות). מדה טובה הימנה קצת דשכרו דאינו כועס אלא בקושי מרובה הוא יותר מהפסדו. שהוא קשה לרצות. ויצא הפסדו מועט מן המגיין. שאינו נחשב לכלום מפני רוב שכרו שמרויח במה שאינו כועס תמיד. שמתוך כך בא לידי עון. דאמר מר מ) לא תירתח דלא תחטי: מהר לשמוע מרבו. ומהר לאבד. שמשכח. יצא שכרו שמשתכר במהירות שמועתו. בהפסידו. שמיד ממהר ומשכח ונמצא שלא עלה בידו כלום. יצא הפסדו. ששומע בקושי מחמת שכר שבידו. שמאבד בקושי. ונמצא שמועלת לו מדה זו מקצת: עינו רעה בשל אחרים. שאינו רוצה שיעשו צדקה. כדי שלא ירבו נכסיהם. ואינו רוצה שיצא עליהם שם טוב. עיני רעה בשלו. שמתוך כך נכסיו נמנעים מלהרבות. והמשל נ) מלח ממון חסר. ואמרי לה חסר. והיא היא. וכן הוא אומר ס) אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר. שיתן ויתנו כו'. ואין אנו גורסין במשנה רוצה אלא בראשון גרס' רוצה שיתן ולא יתנו

(דברים י"ב). ט) כדכתיב הנה זה היה עון סדם אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה כצ"ל (יחזקאל ט"ז). י) כי חזו וכו' עיין סנהדרין ק"ט ע"ב. הנשכחים מני רגל (איוב כ"ח). כ) משרבו מקבלי טובה רבו איש הישר בעיניו יעשה כצ"ל (שופטים י"ז). ולפנינו בסוטה מ"ז ע"ב הגירסא משרבו מקבלני טובתך ומחזקני טובתיך רבו איש וכו' וכעין זה בתוספתא סוטה פי"ד משרבו מקבל אני טובתך ומחזיק אני טובתך רבו איש הישר בעיניו יעשה. ל) כהה מתרגם עמיא (ויקרא י"ג). מ) לא תירתח דלא תחטי לפנינו ברכות כ"ט ע"ב איתא לא תירתח ולא תחטי. נ) מלח ממון חסר ואמרי לה חסר ולפנינו כתובות ס"ו ע"ב מלח ממון חסר ואמרי לה חסד. ס) אם שלמים וכן רבים וכן נגוזו ועבר כצ"ל (נחום א') ועיין גיטין ד

כו׳: שכר הליכה בידו. שטרחם לשם מצוה ואינו הולך. כגון שלמד בתוך ביתו. חסיד. שמקיים שכת׳ בו והגית בו. ולמדתם. ושננתם. רשע. שלא חשש לזה:

ארבע מדות ביושבי לפני חכמים. ע) ספוג. ומשפך. משמרת. ונפה: ספוג. שהוא סופג את הכל. משפך. שמכנים בזו ומוציא בזו. משמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים. ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת:

ספוג. אשפונצא ב׳. והוא בולע ומוצין את המים. כשנותנין אותו במלא ספל מים. משפך. אטונייר. שראשו האחד רחב מלמעלה. וראשו השני קצר מלמטה. והקצר מכניסין בנקב שבחבית מלמעלה מעל גביו ומערה המשקה למשפך והוא נשפך לתוך החבית דרך נקב שבחבית. ושבמשפך מלמטה. משמרת. שהוא כמין שק שנותנין לתוכו השמרים ותולין אותו והיין מתמצה ומטפטף ממנו. וכמו כן יש אדם שמניה עיקר שמועתו וטעמו של דבר. וקופא והולך כאדם שצף על פני המים ומניח את העיקר ואוחז את הטפל. נפה. שמרקדין את הקמח. שמוציאה את הקמח. במקום שטוחנין בריחים של גרוסות לצורך סולת. הוא אותו קמח שאינו נטחן הדק. אותו קמח דק שנופל מן הנפה קרוי פ) אבק של מנחות. וגרוע הוא ופסול. אבל מה שנשאר בנפה חוזרין עם אותו שבנפה דק ומוציאין סלת נקייה (והיא דרכן) צ) [והוא דרכו של חכם] שמניח את הטפל ומחזיק בעיקר:

כל אהבה שהיא תלוייה בדבר בטל דבר ובטילה אהבה. ושאינה תלויה בדבר אינה בטילה לעולם: איזו היא אהבה שהיא תלוייה בדבר זו אהבת אמנון ותמר. ושאינה תלוייה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן:

בדבר. על שמהנהו משלו ולא מחמת קורבה. בטל דבר. מתוך שבטל דבר בטילה אהבה. ושאינה תלוייה בדבר. שאינו אוהבו בשביל שיהנה ממנו אלא בשביל קורבה או בשביל טובות שיש בו דוהו דבר שאינו בטל אף האהבה אינה בטילה: אמנון ותמר אחותו. שאהבת אמנון כדי לשכב עמה. ולא נתקיימה מחשבתו. ונדלה שנאה ביניהן. מפני ק) שנימה קשרתו לו ועשאו כרות שפכה. דוד ויהונתן. שכך אמר דוד כשקינן עליו נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים:

כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמי׳ אין סופה להתקיים. איזהו מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הילל ושמאי. ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל עדתו:

לשם שמים. להעמיד דבר על אמיתו. או להוכיח בני אדם על דר׳ להשתרר ולקנות שם ולהתגאות בחנם איש על חבירו. ש׳ מחלוקת הילל ושמאי. אין אנו גורסין לא בבבא ראשונה ולא בבבא מחלוקתו של קרח. הילל ושמאי היו מתכוונין לשם שמים לי׳

ע״א אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים יעשה מהן צדקה וכו׳. ע׳ פ״מ דומה לספוג כיצד וכו׳ ובספרי פ׳ עקב מה נפה זו מוציא כ׳ יפה דומה לספוג וכו׳. פ) אבק של מנחות עיין מנחות פ״ה ע׳ על אבות שם. צ) והוא דרכו של חכם שמניח את הטפל וי׳ ע״ש. ק) שנימה קשרתו לו וכו׳ סנהדרין כ״א ע״ש. ותפר

זו מחלוקת של קרח. שהיה מתכוין לישול שררה. ראה שסופה לא נתקיימה המחלוקת ולא עמדה לאורך ימים. אלא בא עליו פורענות. כדכת׳ ותפתח הארץ וגומ׳: נמצא בטל המחלוקת:

י) כל המזכה את הרבים אין חט בא על ידו׳ וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה׳ משה זכה וזיכה את הרבים׳ זכות הרבים תלויי׳ בו׳ שנאמ׳ צדקות ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל: ירבעם בן נבט חטא והחטיא את ישר׳ חט הרבים תלוייה בו׳ שנא׳ על חטאות ירבעם בן נבט אשר חטא ואשר החטיא את ישר׳:

המזכה׳ שמדריכן בדרך ישרה. שעל ידיהן זוכין. במה יזכה הנער. זכיתי לבי. צדקה. מתרגמ׳ זכותא. שנינו במשנת ר׳ נתן כל המזכה את הרבים אין מגלגלין עבירה על ידו כדי שלא יהו תלמידיו נוחלין העולם הבא והוא יורד לשאול. שנאמר כי לא תעזוב נפשי לשאול. וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. כדי שלא יהו תלמידיו יורדין לשאול והוא נוחל לעולם הבא. שנא׳ אדם עשק בדם נפש עד בר ינוס אל יתמכו בו: ומשפטיו. של הק׳ עשה. עם ישר׳. שמתנהגין ישר׳ על ידי אותו מחוקק האמור באותו פסוק והוא משה. שכיון שעל ידו נעשית. שעל ידי שלימדם חכמה הן מקיימין. ומעלה עליו הכת׳ כאילו עשאו:

כל מי שיש בו שלשה דברים תלמידיו של אברהם׳ ושלשה דברים של בלעם. עין טובה׳ ורוח נמוכה׳ ונפש שפלה׳ תלמידיו של אברהם׳ עין רעה ורוח גבוהה׳ ונפש רחבה תלמידיו של בלעם הרשע. ומה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם׳ תלמידיו של בלעם יורדין לגהינם׳ שנאמר ואתה אלהים תורדם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך. אבל תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין בעולם הזה ונוחלין לעולם הבא שנאמר להנחיל אהבי יש ואצרתיהם אמלא:

עין טובה כו׳. שכן היו באברהם ג׳ מידות הללו. עין טובה. דכתיב ס) וישקל אברהם לעפרן וגומ׳. עבר לסחר. שנתן לו קנתורין שהן עוברין בכל מקום. ורוח נמוכה ואנכי עפר ואפר. ואומר גר ותושב אנכי עמכם. ונפש שפלה. שמתוך שנפשו של אדם שפלה בפניו נראה בעצמו שיש לו רחבת ידים בריוח כל שהו. ורב לו במלא כף נחת. שכן אמר אברהם לפני הק׳ לו ישמעאל יחיה לפניך. ולא ביקש ממנו גדולות. וכן אמר למלך סדום אם מחוט וגומ׳. עין רעה. דכת׳ וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו. שהכנים בהן עין רעה. ונפש רחבה. שדעתו רחבה. ונחשב עליו הכל כאפס ותהו. שכן שלח לבלק. אם יתן לי בלק מלא ביתו. וכו׳. וכך אנו שונין בסדר ויכולו. נפש של בלעם רחבה היתה עליו. ואומר רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת. הא למדת שמדת רשעים רחבי לב: ורוח גבוהה. כי

עשה וגו׳ (דברים ל״ג. על חטאות ירבעם בן נבט וגו׳ (מלכים א׳ ט״ז). כ) כל המזכה את הרבים וכו׳ עיין אדר״נ פ״מ. כי לא תעזב נפשי לשאול וגו׳ (תהלים ט״ז). אדם עשק בדם נפש עד בר ינוס וגו׳ (משלי כ״ח). ואתה אלהים תורידם וגו׳ (תהלים נ״ה). להנחיל אוהבי יש ואצרתיהם אמלא (משלי ח׳). ס) וישקל אברהם וגו׳ (בראשית כ״ג) שנתן לו קנתרין וכו׳ בר״ר פנ״ח. ואנכי עפר ואפר (בראשית י״ח). גר ותושב אנכי עמכם (שם כ״ג). לו ישמעאל יחיה לפניך (שם י״ז). אם מחוט וגו׳ (שם י״ד). וישא בלעם את עיניו וגו׳ (במדבר כ״ד). אם יתן לי בלק (שם כ״ב). רום עינים ורחב

מאן ה׳ לתתי להלך עמכם. אלא עם שרים גדולים מכם. והוא שנאמר ויסף עוד בלק שלח וגומ׳. וכן דרש ר׳ תנחומא: לא יחצו ימיהם. שכן בלעם הרשע לא הגיע לחצי ימיו. שהרי שנותיו של אדם ע׳ שנה. וחציו ל״ה. ומצינו באגדת חלק ח) כתי׳ על פנקסיה דבלעם. בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם הגירא כד קטל יתיה פנחס לסטאה. ויש תימא דאמרינן בפ״ק דסוטה. ל) שלשה היו באותה עצה דכל הבן הילוד. בלעם ואיוב ויתרו. ובאותו זמן נולד משה. שאז הושלך ליאור. ומשה בן שמונים שנה בעמדו. ובלעם נהרג כמה שנים אחרי כן. ויש לדחות דאין משיבין על האגדה. ושמא פלוגתא דאמוראי הוי: להנחיל אהבי יש. וקרא מיירי באברהם. דכתיב זרע אברהם אהבי:

ג) יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים:

עז כנמר. אנגריש ב׳. כדאמר בביצה. ג) שלשה עזין. ישר׳ באומות. הוי בעל זרוע לעסוק בתורה בכל כחך. וקל כנשר. שהוא חש לאכול ומגביה לטוס מכל העופות. וגבור כארי. ולשון המקרא הוא. כמו שאמר דוד בשאול ויהונתן. מנשרים קלו מאריות גברו:

חסלת מסכת אבות:

שמואל הקטן אומר בן חמש שנים למקרא׳ בן עשר למשנה׳ בן שלש עשרה למצות׳ בן חמש עשרה לתלמוד׳ בן שמונה עשרה לחופה׳ בן עשרים לרדוף׳ בן שלשים לכח׳ בן ארבעים לבינה׳ בן חמשים לעצה׳ בן ששים לזקנה׳ בן שבעים לשיבה. בן שמונים לגבורה׳ בן תשעים לשוח׳ בן מאה כאילו מת׳ עבר ובטל מן העולם:

ברוב המחזורים שנינו ההיא דשמואל הקטן אומר בנפול אויביך אל תשמח. בסוף בי׳ מאמרות. ואעפ״י ששנויה למעלה בפ׳ בן זומא. כדי לסמוך עליה הוא היה אומר בן חמש שנים למקרא. ויש שאין כת׳ למעלה לדשמואל הקטן וכת׳ הכא: בן ה׳ שנים למקרא. שכן מצינו בערלה. ד) שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל לאסור אף בהנאה כדמוכח בכל שעה. אבל ברביעית מותר על ידי (פרייה) [פדייה]. דכתיב ה) ובשנה הרביעת יהיה כל פריו קדש הלולים לײ. אל תיקרי הלולים אלא חילולים. אחליה לקדושה והדר אכליה. ובשנה החמישת תאכלו את פריו. וכן התינוק בשנה שלישית ינמל. משעברו עליו שתי שנים. שכן דרך לתינוק ו) להניק כ״ד חדש. ומשמואל נפקא לן. וממניין לא תבש״ל. חוץ מיום שמת בו. ומיום שנתארסה בו.

לב וגו׳ (משלי כ״א). כי מאן ה׳ לתתי להלך עמכם (במדבר כ״ב). ויסף עוד בלק וגו׳ (שם). ח) כתוב על פנקסיה דבלעם וכו׳ סנהדרין ק״ו ע״ב. ל) ג׳ היו באותת עצה וכו׳ סוטה י״א ע״א וכן בסנהדרין ק״ו ע״א ועיין ברש״י שם ע״ב ד״ה בר תלתין וכו׳. להנחיל אהבי יש (משלי ח׳). זרע אברהם אהבי (ישעיה מ״א).
ג) יהודה בן תימא אומר וכו׳ עיין פסחים קי״ב ע״א ושם ר׳ יהודה בן תימא אומר וכו׳ ועיין בטור א״ח סי׳ רמ״ב ובב״י דלא גריס לה, ומצינו אותו בשם ר׳ יהודה בן תימא בחגיגה י״ד ע״א ע״ש.
ג) שלשה עזין הן וכו׳ ביצה כ״ה ע״ב. מנשרים קלו וגו׳ (שמואל ב׳ א׳). ד) שלש שנים יהיה לכם ערלים וגו׳ (ויקרא י״ט). לאסור אף בהנאה וכו׳ פסחים כ״ב ע״ב. מותר על ידי פדייה כצ״ל.
ה) ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש ה:ולים לה׳ (ויקרא י״ט) כצ״ל אחליה והדר אכליה ברכות ל״ה ע״א. ובשנת החמישת וגו׳ (שם) כצ״ל. ו) להניק כ״ד חדש כתובות ס׳ ע״א, גיטין ע״ה ע״ב כמה היא מניקתו שתי שנים, ועיין בפרש״י שם, ועיין ירושלמי ברכות פ״ד ח״א, וירושלמי תענית פ״ד ה״א, ובמדרש שמואל פ״ב. ז) גבי מניקה שמת בעלה וכו׳ כתובות ס׳ ע״א. ח) מבן חמש

ז) גבי מניקה שמת בעלה. בכתובות. וברביעית יעמידוהו על הספר. או ילמדוהו קצת על פה תורה צוה לנו. כדי להשגירו בפיו. ושנת חמש יחזיקוהו על המקרא. וכן מצינו בויקרא רבה. ובמדרש ר' תנחומא: בן עשר למשנה. שכך מצינו בלוים. שכת' אחד אומר זאת אשר ללוים ח) מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבודת וגומ'. וכת' אחד אומר ט) מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן החמשים שנה. ופירשו חכמים בהכל שוחטין. הא כיצד בן כ"ה להתלמד. בן שלשים לעבודה. שאפי' הוא לוי שלא למד מעולם יכול הוא ללמוד טכסיסי לויה בחמש שנים הוא זמן לימוד המקרא. והוא מחמש ועד עשר. ואחר שלמד והוא בן עשר. חוזר ומתחיל לעסוק במשנה. ועוסק מי' ועד ט"ו. וכשהגיע לט"ו שלמד כבר המשנה קבועה בה' שנים שהוא הגמרא של תנאים חוזר ולומד התלמוד שלנו. שאנו קורין גמרא. שהוא גמרא של אמוראים. י) וכי הא דר' מאיר אתא לקמיה דר' ישמעאל וגמר גמרא. הדר אתא לקמיה דר' עקיבא וסבר סברא. וגמר גמרא. היא גירסת המשנה בלא פירוש הטעמים. וסבר סברא. הוא פירוש המשנה וטעמיה. הוא גמרא שלנו. אלא שהתנאים שהיו מארץ ישר' שהיו מספרים בלשון עברי קורין אותה משנה. ואמוראים שעמדו אחריהם שהיו עומדין שם בבבל. שהיו מספרין בלשון ארמית יסדו התלמוד בבלי פירוש וטעם למשנה. ובלשון ארמית. וכן התלמוד ירושלמי: ולעסק התלמוד אין שיעור. לפי שנאמר דדיה ירוך בכל עת. שבכל עת אדם מוצא טעם בדברי תורה. בדפרי' לעיל: בן שלש עשרה למצות. דמבן י"ג הוא מביא שערות בזקן התחתון. ונקרא איש. כמו שפירשו רבותי' במסכת נדה. ואף במקרא מצינו שבן י"ג נקרא איש. בלוי בן יעקב שנקרא איש במעשה שכם. ולא היה באותה שעה אלא בן י"ג שנה. ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש הרבו. צא וחשוב בן כמה שנים היה באותו מעשה ותמצא שהיה בן י"ג. כיצד. לאחר שנשא יעקב את לאה עבד את לבן ז' שנים ברחל. שכן כת' מלא שבע זאת. השלם שבוע של חופת לאה. ואחרי כן אתן לך את רחל בשבוע שנייה בעבורה אשר תעבוד עמדי. וגו'. משתשאנה. ושש שנים עבד בצאנו. ובבואו מפדן ארם כת' כ) ויעקב נסע סכתה. שעמד שם ו' חדשים של קי"ץ שדרים בני אדם בסוכות. ויבן לו בית. הן חודשי החורף. שבני אדם עושין להם בית מפני הצינה והגשמים. ולמקנהו עשה סכות. שעשה שם ו' חדשים בקייץ. הרי י"ח חדשים. כמו שמצינו בסוף מגילה נקראת. ובסדר עולם הלך לסוכות ועשה שם שנה ומחצה. הרי לך י"ד שנים וחצי. וששה חדשים נשתהה בדרך. הרי לך ט"ו שנים. צא מהן שנה ומחצה. או שתי שנים לג' עיבורים של ראובן. שמעון ולוי. שנולדו לשבעה חדשים. ויולדת לשבעה יולדת למקוטעין לדברי הכל. הרי שהיה לוי בן י"ג כשבא מסוכות לשכם וקראו הכת' איש: אבל אינו לא בכרת ולא במיתה בידי שמים אלא מעשרים שנה ואילך. כמו שמצינו במעשה מרגלים שהוא כרת בידי שמים ולא נגזרה גזרה על פחות מעשרים. דכת' וכל פקדיכם לכל מספרכם מבן עשרים שנה ומעלה. וזהו בן עשרים לרדוף. שמרדפין אותו מן השמים. ומענישין אותו. כך קיבלתי. ולבי מהסס. ולולא לא נגזרה גזירה אף על יותר מבן ס'. ויש לפרש שלדבר זה שוין פחות בן כ' ויותר מבן ס'. לעניין עונש מיתה. שכשם שאין מיתה הבאה

ועשרים שנה ומעלה יבוא לצבא צבא בעבודת וגו' כצ"ל (במדבר ח'). ט) מבן שלשים שנה ומעלה ועד בן חמשים שנה כצ"ל ופירשו חכמים חולין כ"ד ע"א. י) וכי הא דר' מאיר וכו' עירובין י"ג ע"א, סוטה כ' ע"א. דדיה ירוך בכל עת כצ"ל (משלי ה') כמו שפירשו רבותינו וכו' נדה מ"ו ע"א. ויקחו שני בני יעקב וגו' (בראשית ל"ד). מלא שבע זאת (שם כ"ט) כ) ויעקב נסע סכתה (שם ל"ג). שעמד שם ו' חדשים וכו' מגילה י"ז ע"א, ומדרש בר"ר פע"ח. וכל פקדיכם לכל וגו' כצ"ל

לאדם בפחות מכ׳ שנה אינו משום עונש מיתה בידי שמים וכרת. ל)שכן פירשו חכמים בסוף ואילו מגלהין כמו כן מס׳ שנה ואילך מיתת זיקנה היא זו. שנאמר תבא בכלח. ודוק התם ותשכח הכי. בן שמונה עשרה לחופה. י״ח פעמים כת׳ אדם בספר בראשית עד שנזדוונה לו חוה. ואף דרך ארץ כן הוא. ומידה שוה היא זו. כדאמר רב חסדא בפ״א דקידושין מ)האי דעדיפנא מחבריא משום דנסיבי בר שיתסר ואילו נסיבי בר ארבסר. הוה אמינא לסטנא גירא בעיניה. נ)ואע״ג דאמר בלולב הגזול לא לימא איניש לסטן גירא בעיניה דילמא אתי לאיגרויי ביה. לפי׳ הקונט׳ לא קשי מידי דפ״א דקידושין דשטן דהתם הוא יצר הרע. ואף למפר׳ שטן ממש ה״פ יכילנא למימר אע״ג דלא עבידנא. ואעפ״כ אין זו דרך ארץ שהרי ממהר לישא אשה יותר מדאי. שכן ריחים בצוארו ואי איפשר לו לעסוק בתורה. אלא יעסוק ג׳ שנים ואחר כך ישא אשה. ס)כמו שפירשו חכמים בהכל שוחטין. שאין עסק פחות מג׳ שנים קרוי עסק. ואפי׳ בדבר קל. כדכתיב ולגדלם שנים שלש וללמדם ספר ולשון כשדים. ולהמתין עד עשרים שנה אי איפשר. דאמר רב הונא. ע)כיון שעמד אדם עשרים ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה: בן עשרים לרדוף. אני מקובל לרדוף אחר מזונות אשתו ובניו. שהרי נשא בי״ח ויש לו בנים ממנה. ולי נראה לרדוף אחר המלחמת ארץ ישר׳. דבן י״ח נשא אשה וצריך להיות נקי עם ביתו שנת י״ט. שנאמר נקי יהיה לביתו וגו׳. ובשנת כ׳ ירדוף אחר המלחמה ולא יהיה עוד נקי. וכן מוכיח בריש ספר וידבר. מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא. מגיד שאין יוצא פחות מעשרים. וכד״א במלחמת הרשות. אבל במלחמת מצוה יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה. פ״א לרדוף. שמרדפין אותו מן השמים ומענישין אותו. כדאמ׳ בפ׳ האשה נקנית. פ)כיון שהגיע אדם לעשרים ולא נשא אשה א׳ הק׳ תיפח עצמותיו כו׳. בן שלשים לכח. שכן מצינו בלוים שנכנסין לעבודה מבן ל׳ שנה ומעלה. שנאמר כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו. בן ארבעים לבינה. דכתיב ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת וגומ׳. עד היום הזה. והיא היתה שנת מ׳ ליציאת מצרים ולמתן תורה. ואף שאמר להם שכינה לישר׳ בשעת מתן תורה צ)מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי. לא הרגיש בו משה עד מ׳ שנה. שהיה אומר משה לישר׳ שמשעת מתן תורה ואילך לא הספיקו ללמוד ולעמוד על דעתו של משה עד שנת מ׳. ומשה לא הודיעם כי טוב בעיני ה׳ שיבינו מדעתם ויאמרו מעצמם ולא על ידי משה רבם. מיכן לתלמיד שאינו עומד על סוף דעתו של רבו מ׳ שנה. והיינו דא״ל ק)חסדא חסדא צריכת לי עד ארבעין שנין: בן חמשים לעצה. שכן הכת׳ אומר ומבן שנה ישוב. וגומ׳. ושרת את אחיו. שמשיאו עצה ההוגנת להם לכל צרכי העבודה ושאר הדברים: בן ששים לזקנה. פירשו חכמים תבא בכלח עלי קבר. ר)בכל״ח בגימטריא ס׳ הוו. בן ע׳ לשיבה. שכן כת׳ במלכים ש)בן שלשים שנה דוד במלכו ארבעים שנה מלך. ובמיתתו של דוד כת׳ בדברי הימים. ת)וימת (דוד) בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד: בן שמונים לגבורה. שנא׳ ואם

(במדבר י״ד). שלדבר זה שווין תיבה אחת כצ״ל. ל) שכן פירשו חכמים וכו׳ מ״ק כ״ח ע״א ע״ש. ועיין בבא בתרא קכ״א ע״ב ותוס׳ יבמות ב׳ ע״א ד״ה אשת וכו׳ ובשו״ת ח״צ סימן מ״ט. מ) האי דעדיפנא מהבריא וכו׳ ולפנינו קידושין כ״ט ע״ב דעדיפנא מחבראי דנסיבנא בשיתסר ואי הוה נסיבנא בארביסר הוה אמינא לשטן גירא בעינך ופרש״י כלומר הייתי מתגרה בו ושטן הוא יצר הרע ולא אירע שיהטיאני. נ) ואע״ג דאמר וכו׳ סוכה ל״ח ע״א. ס) כמו שפירשו חכמים וכו׳ חולין כ״ד ע״א ע״ש. כדכתיב ולגדלם שנים שלש (דניאל א׳). ע) כיון שעמד אדם עשרים וכו׳ עיין קידושין כ״ט ע״ב. שנא׳ נקי יהיה לביתו (דברים כ״ד). פ) כיון שהגיע אדם לעשרים וכו׳ קידושין כ״ט ע״ב ע״ש כי עבדת הקדש עליהם בכתף ישאו כצ״ל (במדבר ז׳) ולא נתן ה׳ לכם לב לדעת וגו׳ (דברים כ״ט). צ) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אתי וגו׳ כצ״ל (דברים ה׳) ועיין ע״ז ה׳ ע״א וע״ב, ובפירש״י שם ובתוס׳ ד״ה עד וכו׳. ק) חסדא חסדא צריכת לי וכו׳ עיין ב״מ ל״ג ע״א. ומבן חמשים שנה וגו׳ (במדבר ח׳). ר) בכל״ח בגימטריא ס׳ הוו מ״ק כ״ח ע״א. ש) בן שלשים

בגבורות שמונים שנה. שהגביר והעצים להחיות יותר מדאי מכדי הראוי. לגבורה. לזמן הקרוי גבורה. ויש מפרשין גבורה גדולה היא זו. אם הגיע לשמונים שהרי אין בו כח לאכול ולשתות ובגבורתו של הק׳ הוא חי. ולא מחמת כח שבו. כמו שמצינו בברזילי הגלעדי בספר שמואל א) בן שמונים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם יטעם עבדך את אשר אכל. ואי משום דכלב אמר ליהושע הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה עודני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ב) כבוחי אז וכבוחי עתה למלחמה ולצאת ולבא. שאני כלב דרב גובריה: בן תשעים לשוח. שהיה שחוח וכפוף. ויש אומ׳ לשוחה. לקבורה. ושוב אינו יכול לצאת ולבא. בן מאה. כאילו מת. שהרי כהו עיניו ונשתנו פניו. ומעיין החכמה פסק ממנו והוא משתטה והולך:

תניא ר׳ נתן אומר עז פנים לגיהנם ובוש פנים לגן עדן, עז פנים ג)ר׳ אליעזר אומ׳ ממזר, ר׳ יהושע אומ׳ בן הנדה, ר׳ עקיבא אומ׳ ממזר ובן הנדה, אף לא עמדו אבותיו על הר סיני, ד)ועל כולם אליהו כותב והקב׳ חותם. אוי לו לפוסל את זרעו ולפוגם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוגנת לו, שכל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב׳ רוצעו, וכל הפוסל פסול, ה)ואמ׳ שמואל במומו פוסל: ו)סוף אדם למות, וסוף בהמה לשחיטה הכל למיתה הן עומדין: ר׳ אבא אומר אשרי מי שגדל בתורה, ועמלו בתורה, ועושה נחת רוח ליוצרו, וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם, ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו: למוד תורה הרבה כדי שיתנו לך שכר הרבה, ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא: ר׳ חנניא בן עקשיא כו׳:

תניא ר׳ נתן אומר. ברייתא. ואף הוא נהג לאומרו בסוף בעשרה מאמרות. וקמפריש ואזיל עז פנים מהו. ולי הכותב נר׳ לגרוס ר׳ יהודא הנשיא. דבך היא שנוייה במסכת כלה. ועלה דר׳ יהודה הנשיא קיימי הנך תנאי ר׳ אליעזר ור׳ יהושע ור׳ עקיבא. שנחלקו על תלמיד אחד שהלך ועמד עליהם בקומה זקופה. ר׳ אליעזר אומר ממזר הוא זה. ר׳ יהושע אומר בן הנדה. ר׳ עקיבה אומר ממזר ובן הנדה. אמרו לו ז) היאך תנוח דעתך לעמוד על דברי חביריך. הלך ר׳ עקיבא אצל אמו. ואמר אם תגלה לי הדבר הזה אני מביאך לחיי העולם הבא. אמרה לו השבע לי. ח) והיה ר׳ עקיבא נשבע בשפתיו ומבטל בלבו. שאל לה מה טיבו של עובר זה.

שנה דוד במלכו ארבעים שנה מלך כצ״ל (שמואל ב׳ ה׳). ס) וימת בשיבה טובה שבע ימים עשר וכבוד כצ״ל (ד״ה א׳ כ״ט). ואם בגבורות שמונים שנה כצ״ל (תהלים צ׳). א) בן שמנים שנה אנכי היום האדע בין טוב לרע אם יטעם עבדך את אשר אכל כצ״ל (ש״ב י״ט). ב) ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא כצ״ל (יהושע י״ד). ג) ר״א אומר ממזר וכו׳ עיין מס׳ כלה. ד) ועל כולם אליהו כותב וכו׳ עיין מס׳ ד״א פ״א, וקדושין ע׳ ע״ב. ה) ואמר שמואל במומו פוסל קידושין ע׳ ע״ב. ו) סוף אדם וכו׳ ברכות י״ז ע״א. טוב שם משמן טוב וגו׳ כצ״ל (קהלת ז׳). ז) היאך תנוח דעתך לעמוד על דברי חביריך. לפנינו במס׳ כלה הגירסא היאך מלאך לבך לעבור על דברי חביריך, והגר״א בהגהות מגיה על דברי רבותיך משום דר״א ור׳ יהושע רבותיו של ר״ע היו כדמוכח בנדרים נ׳ ע״א ובשאר מקומות, ועיין בר״ן פ״ב דקידושין ד״ה אמר רבא וכו׳ שהביא הך דמסכת כלה וגרים היאך אתה מגיס דעתך לחלוק על דברי רבותיך ע״ש. גם במס׳ כלה הנדפס מחדש בספר חמשה קונטרסים בשלמות איתא אמרו לו עקיבא איך מלאך לבך לעבור על דברי חבירך וכו׳ אמרו גדול היה ר׳ עקיבא שהכחיש את רבותיו וכו׳ ולבסוף מסיים קרי להו רבותיו וקרי להו חבריו, כיון דחזו דקא גבר עלייהו הוו להו חבריו, ונדחה ממילא גירסת הגאונים הנ״ל. ח) והיה ר׳ עקיבא וכו׳ עיין בר״ן שם. ובה׳ קונטרסים הכי איתא היה ר״ע נשבע בשפתיו היכי עביד ר״ע הכי, והכתיב או נפש כי תשבע לבטא בשפתים ולא בלב ואין צריך הלב, אלא דמשתבע לה כר׳ יוחנן דאמר לאלהי ישראל

אמרה לו כשנכנסתי לחופה פירשתי נדה ופירש ממני בעלי ובא עלי שושביני. קראו עליו סוד ה' לידיאיו: מיכן ועד סוף הבבא בי' יוחסין: הפוסל את זרעו. שנושא ממזרת או שפחה שהן פסולות לו מן התורה. ונושא אשה שאינה הוגנת לו. שאינה כדיי לבא בקהל. ופוגם את משפחתו. כגון אלמנה לכהן גדול. גרושה וחלוצה לכהן הדיוט. דפסול ודאי לא הוי אלא פגום הוא שנתחלל מזרע כהונת עולם. ונושא אשה שאינה הוגנת לו. אע"פ שאינה פגומה. כגון חבר לבת עם הארץ. כדאמרי' ט) לעולם ימכור אדם כל אשר לו וישא בת תלמיד חכם. לא מצא כו'. ואל ישא בת עם הארץ. מפני שהן שקין ובנותיהן שרץ. ועל בנותיהן הוא אומר. ארור שוכב עם כל בהמה: כופתו. לשון בעבד כפות. כפתיה ואודיה. עוקד ידיו ורגליו כיצחק בן אברהם. רוצעו מכהו ברצועה. כופתו על העמוד ומלקהו. ומשל הוא זה. כלומר ייסורין באים עליו. מכות גדולות ונאמנות. וחלאים רעים ונאמנים: ועל פי אליהו שכותב ייחוסן של ישר' כדכת' והשיב לב אבות על בנים: וכל הפוסל פסול. אדם הרגיל ודרכו בכך לומר לכל אדם שהן פסולים ומחרפם ומגדפם. ומשיאם שם רע של פסול בידוע שהוא פסול. לפיכך אינו מדבר בשבחם לעולם. אינו יכול לדבר בשבח של שום אדם לעולם. שברצונו הוא שיהו הכל פסולין כמוהו. י) אמר שמואל במומו פוסל. במום שהוא פוסל לאחרים מן הסתם. שלפי שמכיר בעצמו שהוא פסול. באותו פסול הוא רוצה לעשות את הכל פסולין כיוצא בו: הכל למיתה הן עומדין. מיכן א"ר אבא (א) אשרי מי שגדל בתורה. כי אדם שנדל. ועמל. ועושה ונדל. נפטר בשם טוב. ומה טיבו עולה על כולן. כאמור לעיל. כשמן שהוא טוב על כל המשקין. כ) שכל המשקין מתערבין האחד עם חבירו. אבל שמן כשנתערבו עם כל המשקין שבעולם הולך ובא למעלה. כן השם הטוב עולה על גביהן: ודע מתן שכרן של צדיקים. ותן לבך לדעת כמה גדול שכרן של צדיקים לעתיד לבא כדי שיקחך לבך לעסוק בתורה: ולעיל פי' ס"פ ר' אומר: ע"א ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא כלומר אל ישיאך לבך לבלתי עסוק בתורה מפני שאתה רואה שאותם שאינם עוסקין מלאים כל טוב. אל תאמר כך כי מתן שכרן של צדיקים אינו אלא לעתיד לבא. ופירות אוכלין בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא:

תכט. תולדות: ויחי: משפטים: צו:

כך שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם:

ר' מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה. ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדיי הוא לו. נקרא ריע. ואהוב. אוהב את המקום אוהב את הבריות. משמח את המקום. משמח את הבריות. ומלבשתו ענוה ויראה. ומכשרתו להיות צדיק. וחסיד. וישר. ונאמן. ועניו. ומרחקתו מן החט.

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) ואחר שלמית' הן עומדין.

מייתינא לך (הכוונה להא דאיתא ע"ז ל"ח ע"א) ואפילו הכי מבטל בלבו, ע"כ, ונדחה בזה התירץ מה שהביא בשם הרב ז"ל, גם מה שהביא בשם הרמב"ן ז"ל ע"ש. ט) לעולם ימכור אדם וכו' פסחים מ"ט ע"א ע"ש. והשיב לב אבות על בנים (מלאכי ג'). י) אמר שמואל במומו פוסל עיין קידושין ע' ע"ב. כ) שכל המשקין מתערבין וכו' עיין מדרש שה"ש פסוק לריח שמניך טובים. לי עצה

ומקרבתו לידי זכות. ונהנין ממנה עיצה ותושייה בינה וגבורה. שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה. ונותנת לו מלכות וממשלה וגדולה וחיקור דין. ומגלים לו מן השמים רזי תורה. ונעשה כמעיין שאינו פוסק וכנהר שמתגבר והולך. והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים כולו:

כך שנו. אומר אני שהחכמים שהנהיגו לומר פרקים הללו בבית הכנסת לא היו שונין כלום אחר בעשרה מאמרות. מתניא ר' אומר והולך. אלא הוא היה אומר כו'. איפשר לומר שהיו רגילין לשנותה בסוף בעשרה מאמרות כדי לסמוך לזה הוא היה אומר. כמו שמצינו בכל המחזורים הישנים. ואע"פ שבסדר המשנה היא שנוייה למעלה וסידרה אחרי כן כעין פרק מעין אבות מברייתא ודברי האמוראים והיה יכול לאומרו בשבת בפני עצמו: וזהו שאנו אומרי' כך שנו חכמים בלשון המשנה. דברייתי' היא. ובלשון משנה היא שנוייה. שאף הברייתא נקראת משנה. משנת ר' חייא. משנת ר' אושעיא. ובר קפרא אומר כו'. חכמים האחרונים הוסיפו אותה. שאף היא מעינייה בפרקים הראשונים. שאלמלא קבעוה הראשונים היו קובעים אותה בפ' ר' מאיר. זוכה לדברים הרבה. כדמפרי' שזוכה להיות חסיד. כדיי הוא לו. דיי אם נברא כל העולם כולו בשבילו. כמו שפירשו חכמים במסכת שבת. ל) את האלהים ירא ואת מצותיו שמר כי זה כל האדם. כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות זה את זה. ריע ולי מה יקרו ריעיך. ואהוב. אני אוהביי אהב. ומלבשתו שנעשים לו הענוה והיראה כמלבוש שאדם עוטה בו. כדכת' צדק לבשתי וילבישיני. וילבש צדקה כשריון. והענוה מביאה לידי יראת שמים. דכת' עקב ענוה יראת ה'. ויראה מביאה לידי תורה. דכת' ראשית חכמה יראת ה'. הרי שכל מי שיש בו תורה יש בו מדת הללו. ואני הכותב איני אומ' כך. שהרי שנינו בע"ז פ"ק. מ) תורה מביאה לידי זהירות ענוה ליראה. אמר ר' יצחק נ) ממה שעשתה חכמה כפה לראשה עשתה ענוה עקב לסולייתה. בע"ז ירושלמי' איתה הכי. וכן בפ"ק דשבת ירושלמי: צדיק. הולך בתומו ואינו (ואינו) עושה עול. ומהנה לאחרים משלו. אבל אינו גומל טובה מגופו לטרוח בשביל אחרים. דצדקה לחיים ולא למתים. לעניים ולא לעשירים. והגומלו רעה משלם לאיש כמעשהו. אבל מדת הסידות בין בגופו בין בממונו: בין לחיים בין למתים בין לעניים בין לעשירים. דאינו גומלו רעה. אלא עושה עמו לפנים משורת הדין. כמו שפירשו חכמים מועשית הישר והטוב. ונאמן לא יעשה עולה. ולא ידבר כזב. ולא ימצא בפיו לשון תרמית והוא נאמן רוח לכסות דבר. כדכת' בכל ביתי נאמן הוא. והוא למשענת ארז לכל הבוטחים בו. עלוב. ואינו עולב. שומע בזיונו ושותק. ומרחקתו. דתנא דבי ר' ישמעאל ס) אם פגע בך מנול זה משכהו לבית המדרש. אם אבן הוא נימוח. שנאמר אבנים שחקו מים. ע) ואין מים אלא תורה. שנאמר הוי

ותושיה אני בינה לי גבורה כצ"ל (משלי ח') כדיי הוא לו כצ"ל. ל) את האלהים ירא וגו' (קהלת י"ב) כל העולם כולו לא נברא וכו' עיין שבת ל' ע"ב. ולי מה יקרו רעיך (תהלים קל"ט). אני אהביה אהב כצ"ל (משלי ח') צדק לבשתי וילבשני כצ"ל (איוב כ"ט). וילבש צדקה כשרין כצ"ל (ישעיה נ"ט) עקב ענוה יראת ה' (משלי כ"ב). ראשית חכמה יראת ה' (תהלים קי"א). מ) תורה מביאה לידי זהירות וכו' עיין ע"ז כ' ע"ב, ובתוס' שם ד"ה ענות וכו'. נ) ממה שעשתה חכמה כפה לראשה וכו' עיין ע"ז שם, ועיין ירושלמי שבת פ"א ה"ג, ובריו"ף סוף פ"א דע"ז שהביא ירושלמי מה שעשאתו החכמה עטרה לראשה עשאתו ענוה עקב לסוליתה, ועיין ירושלמי שקלים פ"ג ה"ג, ובמדרש שה"ש פ"א מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשאת ענוה סנדל לעקבה, והובא בתוס' יבמות ק"ג ע"ב ד"ה תמסוליים וכו' ועיין זוהר נשא קמ"ה ע"א. כדכתיב בכל ביתו נאמן הוא (במדבר י"ב). ס) אם פגע מנול זה וכו' סוכה נ"ב ע"ב. קדושין ל' ע"ב. אבנים שחקו מים (איוב י"ד). ע) ואין מים אלא

כל צמא לכו למים. ואם ברזל הוא מתפוצץ. שנאמר הלא כה דברי כאש ונומ'. ונהנין ממנו. בני אדם נהנין ממנו. להימלך בו ולהתייעץ ולקחת ממנו עצה ותושיה. ליאשיר ב'. פירשו חכמים שלכך נקראת התורה תושייה מפני פ) שמתשת כוח של אדם ע"י טורח ומהשבה. וכדאמרי' אלמלא שקיבלו ישראל את התורה שמתשת כוחם אין כל אומה יכולה לעמוד בפניהם: לי עצה ותושייה. בריש משלי הוא. ובשביל התורה אמרו שלמה בחכמתו. מלכות וממשלה. וספק בידו למלוך. שמתנדבים הכל לעשותו ראש וקצין. והולקין לו כבוד. שנאמר בי מלכים ימלוכו. ומיכן פירשו חכמים בגיטין שתלמידי חכמים צ) נקראו מלכים. וחיקור דין. כדרך הרשות. שאמרו חכמים במסכת שבת שאין מספיקין ק) לכתוב חללה של רשות. שנאמר שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר. רזי תורה. סתרי תורה. כגון מעשה בראשית. מעשה מרכבה. וספר יצירה. וכל שכן שאר התורה. שנאמר ונביא לבב חכמה. ומההיא אמרי' ר) חכם עדיף מנביא. שנאמר ונביא לבב חכמה. רז. לשון ש) מי הוא שמגלה רזיי לבני אדם. דיונתן בן עזיאל. רזי לי רזי לי. וכל רז לא אנס לך דדניאל. כמעיין. דכת' שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך. ת) בתחילה מבורך שהן מכונסין. ולבסוף מבארך שהן מים נובעים. ושוב מה כת' יפוצו מעיינותיך חוצה. שנעשה נהר גדול. ומוחל על עלבונו. מעביר על מידותיו מרוב ענוה. ומרוממתו על כולן. כדא' א) כל המעביר על מידותיו מעבירין לו על כל פשעיו:

אמר ר' יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתלמוד תורה נזוף. שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם: ואומ' ב) והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים (המה) הוא חרות על הלוחות: אל תיקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה. וכל העוסק בתורה הרי זה מתעלה. שנאמר ג) וממתנה נחליאל ומנחליאל במות. ואם הגים דעתו הק' משפילו. שנאמר ומבמות הגי: והלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת. או פסוק אחד. או אפילו דבר אחד צריך לנהוג בו כבוד. שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד אלא מאחיתופל שני דברים בלבד ועשאו רבו אלופו ומיודעו. שנאמר ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי. והלא דברים קל וחומר. ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד עשאו רבו אלופו ומיודעו. הלמד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או אפילו דבר אחד על

תורה וכו' עיין תענית ז' ע"א. שנאמר הוי כל צמא וכו' (ישעיה נ"ה). שנאמר הלא כה דברי כאש וגו' (ירמיה כ"ג). פ) שמתשת כחו של אדם סנהדרין כ"ו ע"ב לי עצה ותושיה (משלי ח'). בי מלכים ימלכו (שם). צ) נקראו מלכים גיטין ס"ב ע"א. ק) לכתוב חללה של רשות שבת י"א ע"א. שמים לרום וארץ לעמק וגו' (משלי כ"ה). ונבא לבב חכמה (תהלים צ') כצ"ל. ר) חכם עדיף מנביא ב"ב י"ב ע"א. ש) מי הוא שמגלה רזי לבני אדם לפנינו במגילה ע"א איתא מי הוא שגילה סתרי לבני אדם. רזי לי רזי לי (ישעיה כ"ד) וכל רז לא אנס לך (דניאל ד'). כמעיין כצ"ל. דכתיב שתה מים מבורך (משלי ה'). יפוצו מעינתיך כצ"ל (שם). ת) בתחילה מבורך וכו' ע"ז י"ט ע"א. א) כל המעביר על מידותיו ר"ה י"ז ע"א. יומא כ"ג ע"א. נזם זהב וגו' (משלי י"א). ב) והלחת מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחת כצ"ל (שמות ל"ב). שאין לך בן חורין וכו' עיין מדרש שמ"ר פל"ב, וי"ר פי"ח חירות ממלאך המות, חירות מן המלכיות, חירות מן היסורין, ועיין תנחומא פ' כי תשא אות ט"ז. ג) וממתנה נחליאל וגו' (במדבר כ"א) ואם הגים דעתו וכו' עירובין נ"ד ע"א, נדרים נ"ה ע"א. ואתה אנוש כערכי וגו' (תהלים נ"ה). כי לקח טוב

אחת כמה שצריך לנהג בו כבוד. ואין כבוד אלא תורה. שנאמר ד) כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו:

אמר ר' יהושע בן לוי ה) אגד' היא בתנחומ'. בת קול אינו מלאך אלא מדת קול היא. ונמצאת בפני עצמה ברוח המנשבת. ורב סעדיה פי' שהוא קורא בין ההרים והקול נענה לו מבין שברי ההרים והמערות שבסלעים. ולשון בת. שאין שומעין הקול ממש. אלא את שכנגדו. שנראה ההר העונה כנגד אדם הקורא אצלו. מהר חורב. מקום שניתנה בו תורה. לפיכך היא נשמעת לו משם. מעלבונה. שמעלבין את התורה. שהיא עלובה על שאין לה עוסקין. נזוף. נוטרייקון. נזם זהב. ואף ולשון ויגער בו אביו. מתרג' ונזף ביה אבוהי. שהוא כמנודה לשמים. דכת' ארור אשר לא יקים ונומ'. ושאינו לומר היאך יקיים. דאין בור ירא חט. ולא עם הארץ חסיד. ו) ואמרי' במסכת (סוטה) [שבועות]. ארור. בו נידוי בו קללה. נמצא שהוא מנודה כמו נזם זהב באף חזיר. כן אשה יפה וסרת טעם. דתלמיד חכם המסיר עצמו מללמוד הרי הוא כמנודה. שפורשין בני אדם. שאע״פ שכת' אשה לא דיבר הכת' אלא כנגד התורה. שכך אמר שלמה בחכמתו כל דבריו כעין משלי והוא שאמרו חכמים ביבמות ז) כמה טובה אשה טובה שהתורה נמשלה בה. חרות על הלוחות. נעשה בן חורין. על עסק הלוחות שבני אדם מכבדין אותו. ומשמשים לפניו. וכן כת' בספר בן סירא סלסליה ותרוממך. נחליאל. ח) בפר' יום הכיפורים אמרי' שבתורה הכת' מדבר. לפי שכת' למעלה וממדבר מתנה. ופירשו חכמים כיון שעושה אדם עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל. ניתנה לו במתנה. ומשניתנה לו במתנה נחלי אל. שנא' וממתנה נחליאל. וכיון שנחלו אל. עולה לגדולה. שנ' ומנחליאל במות. ואם הגביה עצמו הק' משפילו. שנא' ומבמות הגי. ולא עוד ט) אלא ששוקעים אותו בקרקע. שנא' על פני הישימון. ואם חוזר בו הק' מגביהו. שנאמר כל גיא ינשא: שני דברים. שמצינו שאמר לו אחיתופל לדוד. אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש. מתשובת אחיתופל אתה למד דברי דוד. י) שפעם אחת מצאו אחיתופל לדוד שהיה יושב ושונה לבדו. אמר לו מה אתה עושה. הרי כבר כת' כ) חרב על הבדים ונואלו. חרב על תלמידי הכמים שיושבין בד בבד ועוסקין בתורה. ולא עוד אלא שמטפשין. דכת' ונואלו. וכת' ונואלו שרי צוען. אשר נואלנו. די טפשנא. אמר לו אשר יחדיו נמתיק סוד. נעסוק בתורה אני ואתה. ושוב פעם אחרת מצאו שהיה הולך יחיד לבית המדרש בנחת. אמר לו מה אתה עושה. הרי כבר כת' ברב עם הדרת מלך. אמר לו ומה אעשה. אמר לו בית אלהים נהלך ברגש. בריגשת בני אדם נלך אני ואתה. אבל בכבישת התהום לא לימדו כלל מפני שהוא עצמו כתבו ל) ואית דאמרי

וגו' (משלי ד'). ד) כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב, הוא מורכב משני פסוקים נפרדים הראש „כבוד חכמים ינחלו" הוא במשלי ג', והסוף היינו „ותמימים ינחלו טוב" הוא במשלי כ״ח. ה) אגדה היא בתנחומא פ' תשא פסוק והלחות מעשה אלהים אמר ריב״ל בכל יום וגו' וכן הוא במדרש שס״ר פ' מ״א, ובשני המקומות איתא נזוף הוא לפני הקב״ה. ויגער בו אביו (בראשית ל״ז). ארור אשר לא יקים וגו' (דברים כ״ז). ו) ואמרינן במסכת שבועות ארור בו נידוי בו קללה כצ״ל שבועות ל״ו ע״א. ז) כמה טובה אשה טובה וכו' יבמות ס״ג ע״ב. שבני אדם מכבדין אותו וכו' הוא לשון פירש״י. ח) בפרק יום הכפורים וכו' ליתא לפנינו שם, ואיתא בפרק הנודר מן הירק נדרים נ״ה ע״א, ובעירובין נ״ד ע״א ע״ש. ט) אלא ששוקעין וכו' הערוך ערך שקף גורס ששוקפין וכו' ע״ש. כל גיא ינשא (ישעיה מ'). אשר יחדיו נמתיק סוד וגו' (תהלים נ״ה). י) שפעם אחת וכו' כעין זה הוא בפירש״י על אבות, וכן הביא זה המדרש מהרש״א בח״א בסנהדרין ק״ו ע״ב ומקור הדברים הוא במס' כלה הנדפס בספר חמשה קונטרסים בשינוי הלשון מעט ע״ש כ) חרב על הבדים ונואלו (ירמיה נ') חרב על ת״ח וכו' ברכות ס״ג ע״ב, תענית ד' ע״א ע״ש. ל) ואית דאמרי

שלימדו קל וחומר דהחליל להתיר למכתב שם אחספא. דמה בין איש לאשתו אמרה תורה כו׳. ואתה אנוש כערכי. דוד היה משבח לאחיתופל ועושה אותו כערכו וכמותו. ואף חשוב ממנו. אלופי ומיודעי. חכם ורב שלי. כמו אנשים חכמים וידועים. הלמד מחבירו אדם הדיוט. על אחת כמה וכמה. כל שכן שזקוק להשפיל את עצמו. להכניע עצמו אצל חבירו כיוצא בו באות אחת. ואין כבוד אלא תורה. אין לך אדם הראוי להתכבד יותר ממי שהוא בעל תורה. וכ״ש זה שלמדו חכמה. ואף התמימים על עסק שנחלו טוב. ואין טוב אלא תורה:

כך היא דרכה של תורה. פת במלח תאכל. ומים במשורה תשתה. ועל הארץ תישן. וחיי צער תחיה. ובתורה תעמל. אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך. אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא. אל תבקש גדולה ואל תחמוד כבוד. ויותר מלימודך עשה. ואל תתאוה לשלחנם של מלכים. ששלחנך גדול משלחנם. וכתרך גדול מכתרם. ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך:

פת במלח תאכל. שאם אין לו לאדם אלא פת חריבה שיטבול במלח. אע״פ כן אל ימנע עצמו מלעסוק בתורה. ואם הוא עשיר כל שכן שיעסוק בתורה. וטוב לו. מ) כדי שינחל שני עולמים. כמו שמצינו באגדה (חלק) נ) [כהן משיח]. אטו (צדיק כי אכול) [צדיקי אי אכלון] תרי עלמי׳ (מיסני) [מי סני] להו. ומים במשורה מדת הלח. ואין לך אדם שותה במדה אלא בשביל עצירת מים. ואפי׳ הכי החזק ללמוד תורה. ואל תחמוד כבוד. להתכבד בתורתך. דא״כ אתה נראה כלומד שלא לשמה. ויותר מלימודך עשה. שיהו מעשיך מרובין מחכמתך. ואל תתאוה. שאם יפתוך לעשות כמעשיהם וליתן לך שררה לא תשמע ולא תאבה. ואל תתחר. ואל תקנא בהם. ואל תפקפק בדברי תורה מפני שאתה רואה אותם מצליחין. מפני ששלחנך לעולם הבא גדול משלחנם בעולם הזה וכתרך גדול מכתרם. ואפילו בעולם הזה. דג׳ כתרים הם. וכתר שם טוב על גביהן. בעל מלאכתך. הק׳ שאתה עושה מלאכה שלו:

גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות. שהמלכות נקנית בשלשים מעלות. והכהונה בעשרים וארבעה. והתורה נקנית בארבעים ושמונה. אילו הן הדברים. ס) בתלמוד בשמיעת האוזן. בעריכת שפתים. בבינת הלב בשכלות הלב. באימה וביראה. בחכמה ובענוה. בשמחה. בשימוש חכמים. ובדיבוק חבירים. ובפילפול התלמידים. בישיבה במקרא. במשנה. במיעוט שנה. במיעוט תענוג. בארך אפים. ע) ובמיעוט דרך ארץ. במיעוט שיחה. במיעוט סחורה. במיעוט שחוק. בלב טוב. באמונת חכמים. ובקבלת ייסורין. המכיר את מקומו. והשמח בחלקו. והעושה סייג לדבריו. ואינו מחזיק

שלימדו ק״ו דהחליל וכו׳ עיין סוכה נ״ג ע״א, וע״ב, ועיין ירושלמי פ״י הלכה ב׳ דסנהדרין. מ) כדי שינחל שני עולמים עיין ברכות ח׳ ע״א, חולין מ״ד ע״ב. נ) כהן משיח, אטו צדיקי אי אכלי תרי עלמא מי סני כצ״ל הוריות י׳ ע״ב. ומים במשורה וכו׳ הוא לשון הכתוב (יחזקאל ד׳). ס) בתלמוד וכו׳ הסדר משונה מאשר הוא לפנינו, ועיין מדרש שיר השירים פרשה ד׳ פסוק מעין גנים מ״ח פעמים כתוב בתורה באר באר כנגד מ״ח דברים שנתנה

טובה לעצמו. אהוב. אוהב את המקום. אוהב את הבריות. אוהב את הצדקות. אוהב את התוכחות. אוהב את המישרים. ומתרחק מן הכבוד. ואינו רודף אחר הכבוד. ולא מגים לבו בתלמודו. ולא שמח בהוראה. והנושא בעול עם חבירו. ומכריעו לכף זכות. ומעמידו על האמת. ומעמידו על השלום. ומתיישב בתלמודו. שואל ומשיב. שומע ומוסיף. והלומד על מנת ללמד. והלומד על מנת לעשות. המחכם את רבו. והמכוין שמועתו. והאומר דבר בשם אומרו. פ) שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם. שנאמ׳ ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:

שהמלכות בשלשים מעלות. מקצתו במקרא ומקצתן במשנתינו בסנהדרין. ואילו הן. צ) מלך לא דן. ולא דנין אותו. לא חולץ ולא חולצין אשתו. לא מייבם ולא מייבמין אשתו. ואין נושאין את אלמנתו. מת לו מת אינו יוצא מתוך פלטירין שלו. וכשמברין אותו כל העולם יושבין על הקרקע והוא מיסב על הדרגש. ערסא דסלא. ופורץ לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. וכל העם בוזין ונותנין לפניו. והוא נוטל חלק בראש. ולא ירבה לו נשים אלא י״ח. ולא ירבה לו סוסים אלא כדי מרכבתו. וכסף וזהב לא ירבה לו מאד אלא כדי אכסניא שלו. וכותב לו ספר תורה לשמו. והיתה עמו. בין במלחמה. בין במדינה. בין בהליכה. בין בישיבה. ואין יושבין על כסאו. ואין רוכבין על סוסו. ואין משתמשין בשרבישו. ואין רואין אותו ערום. ולא כשהוא מסתפר. משום שנאמר שום תשים עליך מלך. שתהא אימתו עליך. אשר יבחר ה׳ אלהיך בו. על פי נביא. מקרב אחיך. ולא חוצה לארץ. אחיך ולא אחרים. כדכת׳ לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא. מלמד שהגוי פסול. ק) ואף ישראל פסול בעבד וממזר. משום שנאמר כלך יפה רעייתי. שלא יהא ראוי להושיבו בסנהדרין. ואע״פ שאמרו ר) אין מושיבין מלך בסנהדרין. ואיפשר להו הכנים תחתיהן. זה יהיה משפט המלך אשר ימלך. שפירש שמואל הרואה. את בניכם יקח. ושם במרכבתו ופרשיו. ורצו לפני מרכבתו. ולשום לו שרי אלפים ושרי חמשים. ולהרוש הרישו. ולקצור קצירו. ולעשות (לו) כלי מלחמתו. וכלי רכבו. ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות. ולאופות. ואת שדותיכם ואת כרמיכם וזיתיכם הטובים יקח. וזרעיכם וכרמיכם. יעשר. ואת עבדיכם ואת שפחותיכם ואת בחוריכם הטובים ואת חמוריכם יקח. צאנכם יעשר ואתם תהיו לו לעבדים. הרי כ״ג מן המקרא. מוסיף עליהם שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה׳ אלהיך בו. מקרב אחיך תשים עליך מלך אשר יבחר ה׳ אלהיך בו. מקרב אחיך תשים עליך מלך. שתהא אימתו עליך. וכתב לו את משנה התורה. הרי שלשים ומסתפר בכל יום אינו מן הכלל של מקראות הללו. אלא משום שנאמר מלך ביפיו תחזינה עיניך. ש) והכהונה בכ״ד. ואילו הן. קדושה. טהרה. בגדי שש. תספורת ראש

בם התורה. ע) ובמעוט דרך ארץ עיין תוס׳ ישנים יומא פ״ה ע״ב ד״ה תשובה. פ) שכל האומר דבר בשם אומרו וכו׳ מגילה ט״ו ע״א. חולין ק״ד ע״ב. נדה י״ט ע״ב. ועיין בסוף מס׳ כלה ובמדרש תנחומא פ׳ במדבר. ובמדרש משלי פרשה ו׳ ועיין בפירש מהר״י כהן שם דבר נאה ומתקבל. ותאמר אסתר וגו׳ (אסתר ב׳). צ) מלך לא דן וכו׳ סנהדרין י״ח ע״א והוא מסיב על הדרגש וכו׳ שם כ׳ ע״א. ערסא דסלא ע״ש ערסא הצלא ופורץ לעשות לו דרך וכו׳ כ׳ ע״ב. ולא ירבה נשים אלא י״ח שם כ״א ע״א. ואין משתמשין בשרביטו שם כ״ב ע״א. שום תשים עליך מלך (דברים י״ז) שתהא אימתו עליך כ״ב ע״א. ק) ואף ישראל פסול וכו׳ סנהדרין ל״ו ע״ב. ועיין בתוס׳ ד״ה חדא וכו׳ יבמות ק״א ע״ב. קידושין ע״ו ע״ב. כלך יפה רעיתי (שה״ש ד׳). ר) אין מושיבין מלך בסנהדרין וכו׳ סנהדרין י״ח ע״ב. זה יהיה משפט המלך (שמואל א׳ ח׳) אינו מן הכלל וכו׳ שם כ״ב ע״ב. מלך ביפיו וגו׳ כצ״ל (ישעיה ל״ג). ש) והכהונה בכ״ד וכו׳ קדושה טהרה וכו׳ רש״י בפירושו על

וזקן כל ל' יום. וכהן גדול כל ז' ימים. לנפש לא יטמא בעמיו. לא יקרחו קרחה בראשם. ופאת זקנם לא יגלחו. ובבשרם לא ישרטו שרטת. אשה זונה וחללה לא יקחו. ואשה גרושה מאישה לא יקחו. כל אשר בו מום לא יקרב איש עור. או פסח. או חרום. או שרוע. לא שבר יד. ולא שבר רגל. לא גבן. ולא דק. ולא תבלול בעינו. לא גרב. ולא ילפת. ולא מרוח אשך. לא בעל מום. וחייב לנקות עצמו מכל מום וכיעור. ולהיות קדוש. ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי. וכת' וקדשתו. וכנגד כ"ד מעלות ניתנו לכהנים כ"ד מתנות כהונה. מוסיף עליהם כהן גדול שאסור ליטמא לאביו ולאמו. והוא אשה בבתוליה יקח. ומן המקדש לא יצא. כשהוא מתנחם מאחרים אומ' לו פ) הרי אנו כפרתך. והוא אומר להם תתברכו מן השמים. וכשמברין אותו כל העם מסובין על הארץ והוא מיסב (בעל הדרגש) [על הארץ]. וכשהוא עומד בשורה לנחם אחרים סגן מימינו. וראש בית אב משמאלו. ולובש בגדי זהב. חשן ואפוד. מעיל וציץ. שנאמר והיה על מצחו תמיד. ודומה למלאך ה' צבאות: והתורה במ"ח. בעריכת שפתים. במציאה בפה. ומשמיעה לכל איבריו כשהוא סודרה בפיו. כאותה ששנינו בעירובין. ק) ברוריא אשכחתיה לההוא גברא דהוה גריס בלחישה. בטשא ביה. אמרה ליה כת' ערוכה בכל ושמורה. אם ערוכה ברמ"ח איברים אז שמורה בו ואם לאו אינה שמורה. ועוד כת' כי חיים הם למצאיהם. למוצאיהם בפה. ולכל בשרו מרפא. בבינת הלב. ובשיכלות הלב. שמסתכל להקשות. וחוזר ומסתכל לתרץ. ולהעמיד דבר על בוריו. וישׂם את הטעמים. ורואה ושוקל בלבו. כדאמר אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם. ואומר איה סופר איה שוקל. באימה וביראה. אימת שמים. שמכוין שלא ישעה. ומוראת הרב. שאינו נוהג קלת ראש לפניו. כדא' באין עומדין. וגילו ברעדה. ב) במקום גילה שם תהיה רעדה. ואף מזה הטעם ג) נהגו לשבור הכוס אחר ברכת חתנים במקום החופה. בענווה. כדכת' בקשו צדק בקשו ענוה. ואמרו חכמים לא הביישן למד. לפיכך צריך אדם להיות ענין ולשאול מרבו מה שצריך לו. ולא יחזיק עצמו כאדם גדול. בשימוש חכמים. שמשמשין ועובד עבודם. כדי ללמוד לפניהן תלמוד וסברא. דאמ' ד) גדולה שימושה יותר מלימודה. ועוד אמרו חכמים ה) איזהו עם הארץ כל שקרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים. לסבור סברא. ובפילפול התלמידים. פילפול. חריפות. לשון פלפלתא חריפא. שמלמד לפני החכם חוזר ומתווכח. ומתחזר עם התלמידים. ו) כמו שא"ר ומתלמידיי יותר מכולם. וכמו שאמר הכת' ז) ברזל בברזל יחד. ואיש יחד פני רעהו. כמו כן. בדיבוק סופרים. בישיבה. שמתוך שמרבה בישיבה מתחכם. כמו שאמרו רבותי' ח) אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמן. במיעוט תענוג. דכת' ולא תמצא בארץ החיים. ט) במי שמחיה עצמו עליה. ובארך אפים. י) מצינו (בסיפרי) [בספרא] אמר ר' יהודה ר' חנינא בן יהודה היה

אבות כתב וכ"ד מתנות כהונה הן י' במקדש. ד' בירושלים. ועשרה בגבולין. וכן פירשו שארי המפרשים. וזה על פי הברייתא בב"ק ק"י ע"א. וחולין קל"ג ע"ב. והמחבר חושב בדקדוק כ"ד מעלות בכהונה. לבד המתנות כהונה שנתנו לכהנים כנגד הכ"ד מעלות הנ"ל. ואת אהרן ואת בניו תקדש לכהן לי (שמות כ"ט) וקדשתו (ויקרא כ"א). פ) הרי אנו כפרתך וכו' סנהדרין י"ח ע"א. והוא מיסב על הארץ כצ"ל שם. והיה על מצחו תמיד כצ"ל (שמות כ"ח). ק) ברוריא אשכחתיה לההוא גברא וכו' עירובין נ"ג ע"ב. ונ"ד ע"א ושם איתא תלמידא. ערוכה בכל ושמורה (ש"ב כ"ג) כי חיים הם למצאיהם כצ"ל (משלי ד'). למוצאיהם בפה עירובין שם אל תקרי למצאיהם אלא למוציאיהם בפה. אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה (איוב כ"ח) וגילו ברעדה (תהלים ב'). ב) במקום גילה שם תהא רעדה ברכות ל' ע"ב. יומא ד' ע"ב ע"ש. ג) נהגו לשבור הכוס וכו' עיין תוס' ברכות ל"א ד"ה אייתי וכו' בקשו צדק בקשו ענוה (צפניה ב'). ד) גדולה שימושה יותר מלמודה ברכות ז' ע"ב ועיין תוס' כתובות י"ז ע"א ד"ה מבטלין וכו'. ה) איזהו עם הארץ וכו' ברכות מ"ז ע"ב, סוטה כ"ב ע"א. ו) כמו שא"ר ומתלמידיו יותר מכולם מכות י' ע"א. ובתענית ז' ע"א איתא דאמר ר' חנינא הרבה למדתי וכו'. ז) ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו כצ"ל (משלי כ"ז) ועיין תענית ז' ע"א מה ברזל זה אחד מחדד את חברו וכו'. ח) אם יאמר לך אדם וכו' מגילה ו' ע"ב. ולא תמצא בארץ החיים (איוב כ"ח). ט) במי שמחיה עצמו עליה כצ"ל סנהדרין קי"א ע"א. י מצינו בספרא א"ר

דורש כל ימיו. בא וראה קשה הקפדה. שהקפדתו של משה גרמה לו שנשתכחה ממנו הלכה. כ) ובספרי כך שנינו. א״ר אלעזר בשלשה (מומות) [מקומות] בא משה לכלל כעס ובא לכלל טעות. כיוצא בו אתה אומר ל) ויקצף (משה) על אלעזר ועל איתמר. מלמד שנשתכחה ממנו הלכה. בדרך ארץ. כמו ששנינו למעלה יפה תלמוד תו״ה עם דרך ארץ. באמונת חכמים. שמאמין בדבריהם. ולא כצדוקי׳ ובייתוסין. ובקבלת ייסורין. שאם ייסורין באים עליו יקבלם מאהבה. ולא יבעט בהם. ולא יאמר בלבו מלבטל את התורה. ולקרוא תגר. ולאמר לרוח הוא עמל. מאחר שאינה מגינה עליו מן הייסורים. דשכר מצות בהאי עלמא ליכא. במיעוט עסק. שרוב עיסקו אינו אלא בתורה. המכיר את מקומו. שמקדים ובא לבית המדרש והוא צריך להכיר את מקומו בבקר בהשכמה. והוא שאמר הכת׳ קווצותיו תלתלים שחורות כעורב. במי אתה מוצא דברי תורה מ) במי שמשחיר עצמו עליה. ומשכים ומעריב עליה. השמח בחלקו. שכל מה שהק׳ מזמן לו הוא מקבל מאהבה. ואינו מהרהר אחר מדת הק׳. שמתוך שאין לבו טריד ואינו מחשב בדבר אחר תורתו מתקיימת בידו. והעושה סייג. בשמורה מדברי תורה נזהר לעשות סייג לדבריו כדי שלא יכשלו בני אדם בהוראתו. ונזהר אף בתשובתו. כמו שאמרנו בפ׳ ראשון חכמים הזהרו בדבריכם. ואיזהו סייג. כגון אילו (המטיין) [המנויין] באימתי קורין. שמצותם עד שיעלה עמוד השחר. ואמרו חכמים עד חצות. נ) וכן פירשו חכמים במכילתי אצל אכילת פסחים: ואינו מחזיק טובה לעצמו. במה שלמד אינו מתפאר בלבו. אלא אומר בלבו שהדבר מוטל עליו לחובה. ומעכשיו אין דיי לו במה שעסק. אוהב את הבריות. שמתוך כך מתכבדת תורה ומתייקרת בעיני הבריות והכל רצין אחריה. ומחזיקין את ידו לעסוק בה. ואינו רודף. אלא מתרחק אפילו כשמגיע לידו כדרך שעשה שאול. שנחבא אל הכלים. שמתוך כך אינו נבזה בעיניו ונמאס מללמוד מכל אדם. ומאחר שלומד מכל אדם היא מתקיימת בידו כמו שאמר דוד. מכל מלמדי השכלתי: ואינו מגים לבו. להיות שמח בהוראה. מפני שדואג שמא יכשל בדברי תורה. ונושא בעול עם חבירו. ואפילו למנת המלך. ואע״פ שאינו צריך. ומכריעו. במקום שיש להטות הדבר לזכות ולחובה. על האמת. שאינו דוחהו בקש. ומעמידו על השלום. כשיש שנאה בינו ובין חבירו. ומוסיף מבין דבר מתוך דבר. דמאן דלא מוסיף יסיף. ס) אמר רב יוסף תקברינֵיה אימיה. והמחכם את רבו. כשם שמצינו שהיה (ר׳ ישמעאל) [ריש לקיש] מחכם את ר׳ יוחנן. גמר ליה שמעתא. ומקשי ליה עשרין (תרתין) [וארבע] קושייתא. ומפרק ליה ר׳ יוחנן עשרים וארבעה פירוקי וממילא רווחא שמעתתא. והמכוין. שאינו מכוין לא להוסיף עליה ולא לגרוע ממנה. ע״א ע) שחייב אדם לומר בלשון רבו. כדא׳ בג׳ שאכלו. וביציאות שבת. הילל אומר מלא הין מים שאובים כו׳. (ובעריות) [ובעדיות]. והאומר דבר בשם אומרו. שאינו תולה דברי רבו בעצמו. ותאמר אסתר. פ) אילמלא אמרה בשם עצמה לא באה גאולה. שמתוך כך שאל המלך מה נעשה יקר וגו׳:

גדולה [תורה] שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא. שנא׳

יהודה וכו׳ כצ״ל עיין ספרא פרשה שמיני. כ) ובספרי כך שנינו א״ר אלעזר בשלשה מקומות וכו׳ כצ״ל ספרי פרשה מטות ע״ש. ל) ויקצף על אלעזר ועל איתמר כצ״ל (ויקרא י׳) ועיין מדרש וי״ר פי״ג. קוצותיו תלתלים שחרות כעורב כצ״ל (שה״ש ה׳). מ) במי שמשחיר עצמו עליה עיין עירובין כ״ב ע״א, כגון אלו המנויין וכו׳ כצ״ל. נ) וכן פירשו חכמים במכילתא וכו׳ ע״ש פרשה בא. ועיין ברכות ט׳ ע״א ואילו אכילת פסחים לא קתני וכו׳ ועיין פסחים פ״ט ע״א תוס׳ ד״ה דאילו פסח וכו׳ ובירושלמי ברכות פ״א סוף ה״א. מכל מלמדי השכלתי (תהלים קי״ט). ס) אמר רב יוסף וכו׳ תענית ל״א ע״א, וב״ב קכ״א ע״ב ועיין בפירש רשב״ם. כמו שמצינו שהיה ריש לקיש מחכם וכו׳ כצ״ל עשרין וארבע קושייתא וכו׳ כצ״ל עיין ב״מ פ״ד ע״א. ע) שחייב אדם לומר וכו׳ ברכות מ״ז ע״א שבת ט״ו ע״א. עדיות פ״א משנה ג׳. פ) אלמלי אמרה כן יש לגרוס ע״פ מה שכתבו התוס׳ מגילה כ״א ד״ה אלמלא, וכבר הגיה כזאת הגרי״ב בכמה מקומות ע״פ דברי התוס׳ הנ״ל.

כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. ואומר רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך: ואומר כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך: ואומר תתן לראשך לויית חן עטרת תפארת תמגנך: ואומ׳ עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר׳ ואומר כי בי ירבו ימיך ויסיפו לך שנות חיים: ואומר ארך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד: ואומר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום: ל) אמר ר׳ יהושע בר׳ לוי משום ר׳ אלעזר בר׳ שמעון הנוי׳ והכח׳ והחכמה׳ והעושר׳ והכבוד׳ והשיבה׳ והבנים׳ נאה לצדיקים ונאה לעולם׳ שנאמר עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא׳ ואומר ק) עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם׳ ואומר ר) תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה: ואומר וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה׳ צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד: ש) ר׳ שמעון בן מנסיא אומר אילו שבע מידות שמנו חכמים בצדיקים כולן נתקיימו ברבי ובניו: א״ר יוסי בן קיסמא. פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי זקן אחד ונתן לי שלום וההזרתי לו שלום׳ ואמר לי ר׳ מאיזה מקום אתה׳ אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני׳ אמר לי ר׳ רצונך שתדור עמנו במקומינו ואני נותן לך אלף אלפים דינרי זהב׳ ואבנים טובות ומרגליות׳ אמרתי לו אפילו אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה׳ אמר לי ר׳ מפני מה אמרת לי כך׳ אמרתי לו מפני שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד׳ שכך כת׳ בספר תילים על ידי דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף: ואומר בהתהלכך תנחה אותך ובשכבך תשמר עליך והקיצות היא תשיחך: ת) בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמר עליך׳ בקבר׳ והקיצות היא תשיחך׳ לעולם הבא׳ ואומר לי הכסף ולי הזהב אמר ה׳ צבאות:

כי חיים הם. בעולם הזה. ולכל בשרו מרפא. לעולם הבא. שאין חלאים מתגרים בו. כמו שפירש ר׳ יעקב בהאשה. בלמען ירבו ימיכם. שכל זמן שעוסק בתורה

כי חיים הם וגו׳ (משלי ד׳). רפאות תהי לשרך (שם ג׳). כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרתך כצ״ל (שם א׳). תתן לראשך לויה חן וגו׳ כצ״ל (שם ד׳). עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר (שם ג׳) כצ״ל, כי בי ירבו ימיך וגו׳ (שם ט׳). ארך ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד (שם ג׳) כצ״ל, דרכיה דרכי נעם (שם). ל) אמר ר׳ יהושע ב״ר לוי משום ר׳ אלעזר ב״ר שמעון הנוי וכו׳ נירסאות שונות ראיתי במאמר זה ולפנינו הגירסא ר׳ שמעון בן יהודה משום ר״ש בן יוחאי אומר הנוי והכח והעשר והכבוד והחכמה הזקנה והשיבה והבנים וכו׳ והרוו״ה כתב וז״ל הנוי שהזכיר תחלה איננו חד מן השבע מדות וכו׳ ולפי מה דחשיב בירושלמי סנהדרין פי״א ה״ג, ובתוספתא שם וכן המחבר, ליתא לדבריו ע״ש, עטרת תפארת שיבה (משלי ט״ז). ק) עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם כצ״ל (שם י״ז). ר) תפארת בחורים כחם וגו׳ כצ״ל (שם כ׳) וחפרה הלבנה ובושה החמה וגו׳ (ישעיה כ״ד). ש) ר׳ שמעון בן מנסיא אומר וכו׳ ובירושלמי סנהדרין שם איתא תבי רבן שמעון בן גמליאל אומר אילו שבע מדות וכו׳ ובתוספתא שם הגירסא כמו שהוא לפנינו עי״ש, טוב לי תורת פיך וגו׳ (תהלים קי״ט). ת) בההתהלכך תנחה אתך בשכבך תשמר עליך כצ״ל (משלי ו׳) בקבר, ובסוטה כ״א ע״ב דריש בשכבך תשמר עליך זו מיתה, וכן הוא בספרי על פסוק ושכבתם, ובאליהו זוטא פי״ז ובשכבך תשמור עליך זו שעת מיתה בקבר, ובמדרש תהלים בשכבך תשמור עליך בקבר מן הרמה, ועיין מדב״ר סוף פל״ה, ועיין זוהר פרשה וישלח קע״ת ע״ב, לי

אין חלי מזיקו. כמו שפירשו רבותינו בעירובין. ה) חש בכל גופו יעסוק בתורה ויתרפא. שנ׳ רפאות. ואומר כי לוית חן. שכל זמן שעוסק בתורה אינו חש בכל אילו. ובמקום שלא עסק וחש יעסוק בתורה ויתרפא. שנאמר תתן לראשך לוית חן. עץ חיים היא. לעולם הבא. ולא עוד אלא שמוליכתו לשלום. הא למדת שגדול כח השלום שברכת כהנים חתומה בו. בסיפרי. אמר מיכן שאין תועלת האדם בחייו בלא שלום. שאם תאמר ימים ולא שנים. ת״ל ושנות חיים. ושמא תאמר בלא עושר וכבוד. ת״ל ובשמאלה עשר וכבוד. ושלום יוסיפו לך. תוספת על תוספת: הנוי. זה קלסתר פנים. שמתוך זיו קלסתרו דומה (בורא) [נורא] כמלאך ודבריו נשמעים. שנאמר עטרת. הנוי. תפארת. כח. יריאים ממנו. ונאה לעולם. שהדור נאה שיש בו אנשים כאלה. והכבוד. דכת׳ ונגד זקניו כבוד. שנעשין מכובדין ומתעננין מזיו כבודו ואינן צריכין לאור החמה ולבנה: ג) בר׳. הוא רבינו הקדוש. הוא ר׳ יהודה הנשיא. סופרים. בעלי מקרא. אין מלוים. לשון לוייה. ומעשים טובים. ואני למדתי אותם מתוך דברי תורה. ואם אטעה חביריי מיישרים אותי. תנחה אותך. לשון לך נחה. תשמר עליך. להגן ולהציל. תשיחך. תדבר בשבילך. פורפרלטוי ב׳:

חמשה קניינין קנה הק׳ בעולמו. אילו הן. תורה קניין אחד. שמים וארץ קניין אחד. אברהם קניין אחד. ישראל קניין אחד. בית המקדש קניין אחד. תורה קניין אחד מניין. שנאמר יי׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז: שמים וארץ קניין אחד מניין שנאמר כה אמר ה׳ השמים כסאי והארץ הדום רגלי. ואמר מה רבו מעשיך ה׳ כולם בחכמה עשית מלאה הארץ קנינך: אברהם קניין אחד מניין. שנאמר ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ: ישראל קניין אחד מניין. שנא׳ עד יעבר עמך ה׳ עד יעבר עם זו קנית. ואומר לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם: בית המקדש קניין אחד מניין. שנאמר מכון לשבתך פעלת ה׳ מקדש יי׳ כוננו ידיך: ואומר ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו: וכולם לא בראם הקב״ה אלא לכבודו. שנאמר כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו: ואומר ג) ה׳ ימלוך לעולם ועד. ה׳ מלכותיה קאים לעלם ולעלמי עלמיא: בן בג בג אומר הפוך בה והפוך בה. דכולה בה. ובלה בה. וכה תהוי ומינה לא תזוע שאין לך מידה טובה הימנה: בן הא הא אומר לפום צערא אגרא: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו: ר׳ חנניא בן עקש״א

הכסף וגו׳ (חגי ב׳). ה) חש בכל גופו וכו׳ עירובין נ״ד ע״א ע״ש שנא׳ רפאות וכו׳ (משלי ג׳) כי לוית חן (שם א׳). תתן לראשך לוית חן וגו׳ (שם ד׳). עץ חיים היא (שם ג׳). דומה נורא כמלאך כצ״ל ונגד זקנים כבוד כצ״ל (ישעיה כ״ד). ג) ברבי הוא רבינו הקדוש וכו׳ ירושלמי סנהדרין פי״א ה״ג מאן רבי הוא רבי הוא ר׳ יהודה הנשיא. א״ר אבהו הוא רבי הוא רבי יודן הנשיא הוא רבינו. ה׳ קנני ראשית דרכו וגו׳ (משלי ח׳). כה אמר ה׳ השמים כסאי וגו׳ (ישעיה ס״ו). ואומר מה רבו מעשיך וגו׳ (תהלים ק״ד). קנינך כצ״ל. ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ כצ״ל (בראשית י״ד). עד יעבר עמך וגו׳ (שמות ט״ו). לקדושים אשר בארץ המה ואדירי וגו׳ (תהלים ט״ז) מכון לשבתך פעלת ה׳ מקדש אדני וגו׳ (שמות ט״ו) ויביאם אל גבול קדשו וגו׳ (תהלים ע״ח). כל הנקרא בשמי וגו׳ (ישעיה מ״ג). ג) ה׳ ימלוך לעולם ועד (שמות ט״ו) בכל הספרים שלפנינו וכן בפירוש המשניות להרמב״ם כאן הסיום מפרק שנו חכמים. ומשנת בן בג בג ובן הא

אומר רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות, שנאמר ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

חמשה קניינין. כת׳ ברוב מחזורים. וראיתי מדרשו של ר׳ שמעון קרא בספר משלי. שמוצא קניינו של אברהם אבינו. מדכת׳ ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אל תיקרי בהבראם. אלא באברהם. זהו שאמר הכת׳ ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ: וכן פתרונו בהמקרא. ברוך אברם לאל עליון הקונה אותו כדרך שקנה שמים וארץ. ה) אבל בסיפרי אצל הלא הוא אביך קנך אין כת׳ אלא שלשה קניינין. וכן בפסחים פרק האשה. אבל במכילתי אצל עם זו קנית מונה אותם ארבעה. וכן ראיתי במחזור ישן אחר. ומפני שקשה לומר קניין של אברהם מברוך אברם לפי שאין המקרא נשמע כן. אלא קנין שמים וארץ. ואני אומר כשם שהסיפרי והמכילתי חלוקים שזה אומר ג׳ וזה אומר ד׳. כך איפשר שהגדת שלישית חולקת לס״ה ה׳. והא לך לשון ספרי ומכילתי. בספרי שנינו. הלא הוא אביך קנך. זה אחד משלש שנקראו קניינין למקום. תורה. שנאמר ה׳ קנני ראשית דרכו. ישראל הלא הוא אביך קנך. בית המקדש הר זה קנתה ימינו. ובמכילתי כך שנינו. ארבעה נקראו קניינין. ישראל עם זו קנית. שמים וארץ. דכת׳ קונה שמים וארץ. בית המקדש. הר זה קנתה ימינו. תורה ה׳ קנני וגו׳: ויבאו ישראל שנקראו קניין לארץ ישראל שנקרא קניין. ויבנו בית המקדש שנקרא קניין. בזכות התורה שלימדו שנקראת קניין: ולדברי האומ׳ ה׳ קניינין הוא מוציא קונה שמים וארץ מדכת׳ השמים כסאי וגומ׳. וכת׳ הן כל אלה עשתה. והקניין והעשייה אחד הוא. כל חפצי בם. שהן חשובין לפני המקום ככל קניינין. שאילמלא הם אין העולם עומד. כוננו ידיך. אף זה לשון קניין. ואם נפשך לומר הכנה לבד וקניין לבד הרי הוא אומר ויביאם אל גבול קרשו וגו׳. לכבודו. שיתכבד בהן העולם. וימליכהו עליהם: הפך בה והפך בה. חזור וחזור על דברי תורה. וכולה בה. שכל חכמות העולם כלולה בה. כמו שאמרו חכמים דדיה ירווך בכל עת. ו) מה הדד הזה כל זמן שהתינוק ממשמש בו מוצא טעם חלב אף דברי תורה כל זמן שאדם עוסק בה מוצא טעם ויש ללמוד מתוכן דרך ארץ וחכמה. ובלה בה. לשון בלויי הסחבות. אחרי בלותי. הזקן עצמך בתורה. אם למדת בבחרותך גם בזקנותך החזק בתורת אלהים. **לא תזוע.** תזוז. לזעוה. לזיע. שאין מדה שוה כזו שהעולם זיים עליה: **לפום צערא. לפי הצער** שתצטער בה תקבל שכר: ולפי שדברי שניהם כעין משל בני אדם. היו אומריי אותו בלשון ארמי שהכל מכירין בו. שהיה שגיר בפיהם משעלו לבבל. וכן שנינו בפרקי שלמעלה ודלא מוסיף יסיף. ודאישתמש בתגא חלף. (אין) [אף] כאן **לפום צערא אגרא:** שמעתי אני הכותב דבן בג בג ובן הא הא גרים הוו. ובי״נ עולה ה׳. כלומר בן אברהם (שהיה) שיש בו ה׳ אותיות. וכן הא הא. חמש. כאותיות אברהם. ולא רצה לפרסום. וכינה המסרר בלשון הצנע ובלשון נקייה. ז) כמו רב מרי בר רחל שהיה בן גוי קראו על שם אמו. מישראל. ואילו אביהם ואמם לאו מישראל. אי נמי בן בג

הא הוא הסיום מן פרק חמישי. ד) אלה תולדות השמים והארץ בהבראם (בראשית ב׳). אל תקרי וכו׳ כעין דרוש זה בב״ר פי״ב ע״ש. ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ (בראשית י״ד). ה) אבל בספרי וכו׳ אלא שלשה קנינין וכו׳ עיין ספרי פרשה האזינו. פסוק הלה׳ תגמלו זאת ועיין פסחים פ״ז ע״ב אחד מארבעה קנינין וכו׳ ומכילתא בשלח ארבעה נקראו קנין וכו׳, ובאליהו זוטא פרק ט׳ והם קנין אחד מה׳ קנינים וכו׳, השמים כסאי וגו׳ (ישעיה ס״ו). ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה ימינו כצ״ל (תהלים ע״ח). דדיה ירוך בכל עת (משלי ה׳). ו) מה הדד הזה וכו׳ עירובין נ״ד ע״ב, אף כאן לפום צערא אגרא כצ״ל. ז) כמו רב מרי בר רחל וכו׳ ברכות ט״ז ע״א ובפירש״י שבת פ״ח ע״ב, ב״מ ע״ג ע״ב רב מרי בר רחל פירש״י בת שמואל הות וכו׳ ע״ש, בתוס׳ ד״ה רב מרי וכו׳ ועיין ב״ב קמ״ט ע״א תוס׳ ד״ה רב מרי וכו׳ ועיין תוס׳ חגיגה ט׳ ע״ב ד״ה בר הי הי.

בג. בן אברהם שניתוספה בו ה׳ כשנתגייר. וכן בשרה. וזהו כמו בן הא הא. ה׳ של אברהם וה׳ של שרה. ח) בן בג בג מיירי בקידושין ובבא קמא. ובן הא הא בהכל חייבין:

סליקא לך מסכת אבות. חזק:

ח) בן בג בג מיירי בקידושין י׳ ע״ב, עירובין כ״ז ע״ב מאן דמתרגם וכו׳ בכורות י״ב ע״א, פסחים צ״ו ע״א, מנחות מ״ט ע״ב, ערכין י״ג ע״ב ועיין תוס׳ חגיגה ט׳ ע״ב ד״ה בר ה׳ וכו׳.

רשויות למעריבים.

תל. ט) **עם** אשר יה ברך. שם אל המבורך ברכו: יחדיו הללוהו. בקהל רוממוהו. ואתי נדלוהו. ופלאי מעשהו. תחכו: שם אל: צור דר שמים. לו שאו כפים. והשתחוו אפים. ולבכם כמים שפכו: שם: חי שוכן זבוליו. שת רקיע מעלליו. כל מתי מפעליו. אור נוגה מעליו. ידרכו: שם: קץ לחשך עשה. גם נשי אור כסה. יום ולכל בם נעשה. בשמו רם ונישא. ימלכו: שם: ספרו תעצומיו. עושה שלום במרומיו. בין אש שרפים ומימיו. שיר והלל עמיו. תערכו: שם. אחר:

תלא. י) יחדיו לב נשלם. שם אלהי עולם. ברכו: וענות לו הודות. יום ביום על אודות. נפלאו הסודות. כי לכמה ידות. נמשכו: שם: סוד פעליו רב הוא. וממש מתוהו. שם שחקים נבהו. צור היכל כלכלוהו. ויתמכו: שם: פירש עב למכסה. מול פני הכסא. ולולא מתנשא. כם וחיות נושא. הומכו: שם: יה יסוד כל הווים. שת כעין מאזניים. כאן וכאן ובינתים. אש ורוח ומים. נסמכו. שם: המשל בעצומיו. ושלום במרומיו. מבלי אש שמיו. נכבית ולא מימיו. לוחכו: שם: חי ברוחו שפרה. תולדות היצירה. כל למענו ברא. ועל זרוע גבורה. נתמכו. שם: זר לבבו ימרה. ושורשו ראש פורה. עם לפסלו קורא. ומה דמות לבורא. תערוכו. שם: קושט אמריו יהוו. עם אשר לו יקוו. ושיר בפיהם ישוו. יכרעו וישתחוו. וְיָבָרְכוּ. שם: אחר:

תלב. מתי יעקב תפארון. צדק תדברון. אין כאל ישורון. רונו: מבקשי צור בינו. שיחי האזינו. כבוד לאל עליון. תנו: אין: בזוכרי עידניי. פילאי איתניי. שם צדקות ה׳. יתנו: אין: יסרני במידה. כאב את בנו רידה. לה׳ בתודה. ענו: אין: רע וטוב בחמלו. הלא זה הילולו. חסדי ה׳ לא תמנו: אין: בכל דרכי שיכן. פלט רני דכן. סביב למשכן. יחנו. אין: יעצני לילות. הרצני לגלות. ה׳ לו עלילות. נתכנו: אין: שיכלני יחד. שמרים בלא שחד. מרועה אחד. נתנו: אין: יהירים במדויהם. אסירים בסבליהם. מעוונותיהם יתנו: אין: חרוצים כל קמיו. אמוצים כל רחומיו. לא יכזבו מימיו. נאמנו: אין: זידים יהיו להידד. והם ישבו בדד. ואנחנו נתעודד. קמנו: אין: קרב קץ חבושים. צאת לאור חמושים. נחליץ חושים אנחנו: אין כאל: ואורות יהלו. נתיבות יחילו. סולו סולו. פנו: אין: מסילה ליוצרינו. כ) יפנה צירינו. האומר שנו. וישנו: אין: מציון קדש. צח בהדרת קודש. שאו ידכם קדש וברכו: אחר:

תלג. ל) **ידכם** שאו משאת. רננו וברכו את. ה׳: יזם ויברא. כל בקול כי קרא. שַׁר בי וְיִירָא. הוא לי ולא אירא. מוניי.: רננו: **שת** לי אלי זה. סביב חורב חוזה. עוד נתן במחזה. מפני ה׳ זה. סיני: רננו: **עמד** וימודד. ארץ ויעודד. עמו בו מודד. שם

ט) עם אשר יה ברך וכו׳. שם המחבר יצחק. י) יחדיו לב נשלם וכו׳ נדפס בספר טל אורות צד 34. והיא לר׳ יוספיה ונרשם בראש כל הרוז שם המחבר בהוספות תיבת חזק במעט שינוים קטנים, צור היכלכלוהו כצ״ל. פרש עב וכו׳ כצ״ל. יסוד כל הוים כצ״ל. שם כעין מאזנים. כ) יפנה צירינו האומר וכו׳ הוא אליהו (מלכים א׳ י״ח). ל) ידכם שאו כו׳ שם המחבר ישעיה.

נפל שודד. לפני: רננו: יהירים הורגמו. עשים רוגעו. שורק נוטעו. ועליו הוטבעו. אדניי: רננו: הותרו מציקים. לחרץ בלוקים. ואתם הדביקים. ברית חיים חקים. לעיניי. רננו: רועים ישורו. בעמי יעצורו. ומשפטים יורו. דבש וחלב אורו. עיניי: רננו: אלי והוא באחד. הללוהו בלי כחד. ומכחכם שחד. הוסדו יחד רוזניי: רננו:

תלד. אשיר בהוד נועם. בתוך משיבי טעם. ואיתניי כפעם. בהתנדב עם. ברכו: גדלו ונרוממה. עושה עש כסיל וכימה. ברעדה ואימה. גילו: יצר מנשייה. אביר רם עליליה. בהמה וגם חיה. הורו. למען ישכילו: דרשו עלי ספר. נתון אמרי שפר. לאשכל הכופר. למנות ידי סופר. חדלו: ירה אבן פינה. עלי נשע כנה. בעיר קרית חנה. מדי חדש ושנה. יעלו: דרך כוכב מיעקב נפש חיה. במצב תחתיה. שם עושה רמייה. נפלו: ידבר צור במענה. כוכב אשר ירנה. ומפחדו מקנו. הסוף והקנה. קמלו: השח יושבי המון קרייה רבה. רדפם עד חובה. מסיני אלהים בא. ונגלו: ברכה לו בחסדו. יקח מאת עבדו. המשרת בפחדו ברכיי עמוד כנגדו. כשלו: לדור אחרון אספרה תוקף ותפארה. למושל בגבורה. ואיתם גם בשירה. הללו: יאירו שבעה. נסיכי הישועה. וזאת המרגיעה. כל הר ונבעה. ישפלו: נבואה למשכנות. האל המחנות. נביע רננות. העם בשגיונות צלצלו: חללה יד ה׳. בצאתו פני מחניי. כעם בעלי מדניי. הן כאשר נעניי. שאלו: זקן ורב לכן. זמרו לצור שוכן בציון בימיכם. יאמר לעיניכם סולו: אעלה בבמותיי. נצח בנגינותיי. ועמים צבאותיי. עמדו בברכותיי. ברכו: אחר:

תלה. ^לa) **אמרו** לאלהים עד אחריו נוהים. במקהלות אלהים. ברכו: להמליכו יחד. השור האחר. יחד שכם אחד. לעובדו: יה שוכן ערץ. שעשועיי ארץ. מלא כל הארץ. כבודו: על המערכת. טרם נערכת. שלח במלאכת. ידו: זיקק משחקת. לנפש שוקקת. עד אל השוקת. כדו: רם שוכן עלטה. עם זו הביטה. כי ימוך ומטה. ידו: בנגע הלחמי. ישב שבות עמי. הנקרא בשמי כבודו: רטייה למכתו. מסר לעדתו. תיכון במלכותו כמדו: בידי הוקם על. חין לדולקים יפעל. שק תפארתי על. גלדו: יקם הוד אריאל. צור פודה וגואל. זרע ישר׳. עבדו: שובח עם מכהן. ורועים על ידיהם. ולבניו הכהן. מדו: לפניו לא נוצר. אל מפלטי מצר. והוא ישסה אוצר. חמדו: מאור הנעלם. בו צדיק ישולם. כי טוב כי לעולם. חסדו: הללוהו בגודלו. עמו מנת חבלו. תשמרו להקריב לו במועדו: אחר:

תלו. שירו לה׳. בחוריי וזקניי. במקהלות ה׳. ברכו: למשפיל הרמים. אודה בעמים. לו שם הימים. ארכו: מזורה הרשת ופלשת. הרשעים קשת. ידרכו: הופכים קערתי. לכבות נחלתי. ארץ מדורתי. שפכו: במר לענה ורוש. אני לאל אדרוש. את ידיהם על ראש. סמכו: רצץ מוחם חש. אל עונה לחש. עפר כנחש. ילחכו: בורא כל וסובל. כל מנאציו יחבל. אחרי ההבל. ילכו: יתן עוז לעמו. ויפיל אויבימו. ועל במותימו. ידרוכו: האל נשפט באש. הורים אל תבאש. עצים על האש. ערכו: לך יהיו לרצון. כדם פנימי וחיצון. למשפחת צאן. משכו: יקר עדת ברוכים. אשר שמך ממליכים. ואלה המלכים. מלכו: עורד לידידים. וחבל עול רודים. ובשאול צעדים. יתמכו: זכרה לבני ארם. זרע בני אברם. משחור תארם. חשכו: ריבה ריבותיי. וכלה מצמיתיי. כמים שאנותיי. נתכו: חזקו זה העם. והדרוהו ברוב עם. מתנדבים בעם. ברכו: אחר.

תלז. ^לb) **שיר** ושבח ערכו. במקהלות ברכו. אלהים: שביב אש בוערה. וממים חשרה. וחושך שת סתרה. סוכו מה נורא. אלהים: למעלה רם גדלו. ובברזב שם רגלו. בתוך עם הוד חבלו. גוי גדול אשר לו. אלהים: מאור שמש ימריץ. פלאיו עת

לa) שם המחבר אליעזר בריבי שלמה. לb) צונץ בליטעראטורגעשיכטע עמוד 311 מייחס פיוט זה וגם פיוט האחר המתחיל שירו לאל נועם אל הפייטן שלמה בן אבון נקרא הנער ואני ביררתי את השם מתוך ראשי החרוזים ואיפשר שגם בפיוט האחר נרמז ג״כ השם בראשי התחרוזים אך לשר״ל יש

יירץ. בלי פה דר ערץ. רם על כל הארץ. אלהים: המון שיר קול ארוך. בתכריך הוד כרוך. נותן סוד ערוך. עוז לעמו ברוך. אלהים: ברוח פיו שפרה. שחקים גם קירה. עליות לו דירה. בראשית יום ברא. אלהים: אמנים ברעיי. ונועם הגיוניי. שאו נא למעוניי. קול ברוך ה'. אלהים: אחר:

תלח.מ) שירו לאל נועם. מהלל אמוניי. מתנדבים בעם. ברכו ה': שדי אשר בשמו. די כל ברואים. נמצא בלב אישים. אליו מצואים. אך מראות עיני. פקחים ורואים. נפלא ונפלאים. מעשי ה': מתנדבים בעם: למענהו כל. עשה ופעל. אדיר אשר מדד. מים בשעל. אל תחקרו בו מה. מטה ומעל. כי אין לחקר על. דברי ה'. מתנדבים: מכון [לכס] שבתו תיכן ויעד. בשמו יסדו פן ירעש וירעד. [נראה כנושאו. אך הוא לו למסעד.] כי קט מעט (מזער) [ימעד]. לולי ה': מתנדבים: הן איש ולו יהי. דרדע וכלכל. להגיד קצת הודו. ישיג ויכול. כי הוא אשר תולה. עולם כאשכל. צור רב ורם על כל. נוים ה': מתנדבים: בניו אשר לשמו. הודו ושרו. קץ בם הבי אליו. הקשו [ומרו]. עשו וישמעאל. (עינים) [עצו] והמרו. לבם ולא אמרו. איה ה': מתנדבים: איך בן בכור אשכח. ונעים רנניו. זכרון ברית שַׁתִּי. ביני וביניו. קום בשרו ספו עויניו ומוניו. אך (לא) [לו] לבד פניו. יאר ה': מתנדבים: אחר:

תלט.מא) יחדיו בשיר מעלות. על אור נגוהים. עמים במקהלות. ברכו אלהים: ישאו בני אל חי. אל אל ברכה. שמש לאור נתן. ברא חשיכה. חמל כרוב חסדו פרוכה. יאמרו עלי ככה. ברוך אלהים: עמים: ויעוד נות ביתו. מתוק ונופת. אך ריחקו אותי. גומר (זיפת) [ויפת]. (אבן) [אכן] בתוך עדה. אות היא ומופת. שמה מרחפת. רוח אלהים: עמים: סודו מאד הפליא. נאזר בגבורה. כי הוא בחכמה צר. צורה בצורה. (משנם) [משגב] לעמו הוא. (ינוחו מה בצורה). [מבטח בצרה]. חושך וגם אורה. ברא אלהים: עמים: פינות צבא שחק עולים ויורדים. ערב עדי ארץ. כורעים ומודים. לעשות רצון יוצר. ששים וחדים. בם אות ומועדים. נתן אלהים: עמים: גבה. ולא בזה. עני ונבזה. גדול. ולא שר (בן) [בו]. נביא וחוזה. לילה ויום הפליא מחוה מול מחזה. את זה לעומת זה. עשה אלהים: עמים: ברכו צבאיו אל. עושי (דכא) [דברו]. ברכו משרתיו אל. על הוד הדרו. ברכי לְיָהּ נפשי. גודלו וזכרו. כי כל במאמרו ישפוט אלהים: עמים: אחר:

תם.נ) אור עט אדרת. נוגה עוטרת. סביבותיו סוחרת. ברכו: ביטה והרקיע. טיהרו הבקיע. תהומות השקיע. ברכו: גילה הפרכים. ימים בתככים. סידר בערכים. ברכו: דידה הדשאים. רעגני בכאים. הציץ פרי נושאים: ברכו: הצהיר לטוהר. חרם לזוהר. אגן הסהר. ברכו: וקבע בחכמה. כל כוכבי חמה. עש כסיל וכימה. ברכו: זימן כל רמשים. עטויי קשקשים. כנפים פורשים. ברכו: חברבור ואריות. צר צור וכל חיות. רב העליליות. ברכו: טיכס קוממיות. נגיד בנקיות. נפח בו חיות. ברכו: ייפה לו בניין. צלע לקניין. קילע לעיניין. ברכו. כיתר הכלה. כבודה וכלולה. זיכה לכילה. ברכו: ליהק מלאכיו. שמשו מבורכיו. חתן במערכיו. ברכו: מרומם בברכה. ערובה ונסוכה. עיטרם כהלכה. ברכו: נח בשביעי. קידש מרגועי. זה דודי וזה ריעי. ברכו: סידר המפעל. למעני כל פעל. מלך הוקם על.

דעה אחרת בזה עי' הערה מ'. מ) שירו לאל נועם וכו' נמצא בט"א צד 21 והוא לר"ש גבירול וחתום שמו שלמה בן יהודה ולפע"ד חתום בראש החרוז האחרון בניו.. איך בן.. ונעים רנניו חשם אבן בן נער. מכון לכס שבתו תיכן ויעד כצ"ל. נראה כנושאו אך הוא לו למסעד. כ"ה בט"א. הן איש ולו יהי וכו' שם בשינוי הן אין, ולו יהי דרדע וכלכל הגיד קצת הודו ישיג ויכול. מא) יחדיו בשיר מעלות נדפס בט"א צד 35 והוא לר' יוסף. פרוכה, כגוי לישראל מלשון עבודת פרך, גומר ויפת. אכן כצ"ל. צר צורה בצורה ברכות י' ע"א. משגב כצ"ל. מבטח בצרה כצ"ל. עושי דברו כצ"ל. נ) מסודר ע"ס א"ב עד אות ע'. גילה הפרכים מלשון פרכין פרכין ר"ה י"ג ע"ב. דידה הדשאים, מלשון אדדם (תהלים ע"ב). רעגני בכאים מלשון ממול הבכאים (ד"ה א' י"ד) טיכס קוממיות הוא לשון תיקון, וכזה במחזורים שלנו במעריב ליום שני של פסח טכס פלאיך וכו'. ייפה לו בנין וכו' ברכות ס"א ע"א עירובין י"ח ע"א. ליהק מלאכיו וכו' לשון קהל כמו להקת הנביאים (שמואל א' י"ט)

ברכו: עדה מקודשת. דובבו בארשת. הכל צר בששת. ברכו: מאיר השחר. כיתר לצחר. ברכתי בחר. ברכו: מתקן שיר נערך. קול נועם ורך. האל המבורך. ברכו: אחר:

תמא. ס) **אראה** לפני. אלהים ברנני. ולבי לו אפנה. ואעיד נאמני. ואענה לו מענה. שירים בהמוניי. ועבדיו הנה. ברכו את ה׳: מילתי פצתה. להגיד מישרים. ולשוני עיוותה. נצפנה בחורים. ומעט קט נשתה. לקחת אמרים. לכו נא הגברים. ועבדו את ה׳: ועבדיו. שיתו לב אישים. וסוד אל תביעו. ושאלו מישישים. אם לא תדעו. כי לכל חרשים. מצפוניו נבעו. והביטו ודעו. כי הפלא ה׳: ועבדיו: הנה במעונים. סהדי מפעלך. עדים נאמנים יעידון מהללך. ויבינו נבונים. כי אין בגללך. בשחק יעריך לך. ידמה (לה) [לך]: ועבדיו: הרשים לבקרים. על זאת משתאים. כי עדרים עדרים. צבא שחק יוצאים. וכעלות השחרים. צבאיו יום באים. מה זה נפלאים. מעשיך ה׳: ועבדיו: זיקים וברקים. נשלחים מאת. שחקים וארקים. וערפל למשאת. לעם בו מציקים. לי לא יוכל שאת. מי יעשה כי את. המלך ה׳: ועבדיו: קדמו את פניו. נדריכם שלמו. חלף שיי כהניו. אמריכם נעמו. איש איש על רנניו. בנגינות עצמו. והביטו וטעמו. וראו כי טוב ה׳: ועבדיו: אחר:

תמב. ע) **(יעידוני)** [יעירוני] בשמך רעיוני. וישימו חסדיך לפני: הבינני. דבר נפש יצרת. קשורה בי. והיא נפלאת בעיני. ולבי ראך. ויאמין בך. כאילו מעמד היה בסיני: דרשתיהו. בחזיוניי ועבר. כבודך בי. וירד בענני: הקימוני. סעיפיי. מיצועיי לברך שם כבודך ה׳: אחר:

תמג. עa) **אחי שאו משאת.** רננו וברכו את ה׳: לשמך אל תן כבוד. עם אלילים יזבוד. תשמידהו עדי אבוד. ואנכי וביתי נעבוד. ה׳: חי הכה צור ויזוב. תחטאינו ונטהר באזוב. מייחליך עזב תעזב. חלילה לך מעזב. את ה׳: נכרים מקדשיך בוססו. ואת מזבחותיך הרסו. יחדיו קרעו קרסו. ישתחוו ויכעיסו. את ה׳: נפלאות שדי מללו. מלכות הדרו קבלו. אתי לה׳ גדלו. שירו לה׳: חזקי ומפלטי. פלט עיר מקלטי. הנה בו מבטי. אכן משפטי. את ה׳: רננו וברכו את ה׳:

תמד. פ) **(ראתה)** [יאתה] שדי לך. מלוכה וגדולה. ומרומם על כל. ברכה ותהילה: הודות לך בחרו. לבבות וכליות. מיום אשר נקשרו. בנפשות החיות. ולקראתך (מהרה) [מהרו]. כאופני חיות. לשמוע קולך. דממה והמולה. ולראות במאורך. נאוה ותהולה: וידבקו (בו) [בך] כל מתים. עבודתך חמדו. ולהיות למשרתים. לפניך עמדו. וזה כמה שובתים. ואליך חרדו. שואפים לזבולך. ברינה ותפילה. (ובאם ידי) [וכאסירי] בית שבי. מייחלים לגאולה: דבר דבור עֲלֵי. אופניו דברת. יום ניגלית אֱלֵי. קדושים בחרת. להאמירך בְּעָלֵי. ברית שהאמרת. להיותם חבלך. לנחלה וסגולה. ולהיות שמך לשם. עליהם לתהילה: הלעולם תטשם. מחוץ לגבולם. ולעבדים תכבשם. בשנער ובעילם. והם יקראו שם בשם. אל אלהי (עילם) [עולם]. נכח היכלך. לבבם למסילה. אשר היה לו שם אהלה בתחילה: אחר:

תמה. **אהבו** את ה׳. חסידיו איתנייה. במקהלות ה׳ ברכו: נבוני קדוש מחנה. תהילות שוכני סנה. מה מענה. תערכו: במקהלות: יחד ברון כוכביו. ירִיעו כל אוהביו. ועל במות אויביו. ידרכו: במקהלות: לאל הכון הלום. איש עדיו לבלום. שמן ראש להלום לעלו: ותישב משור פר. נאומי לו ישפר. כי אין על עפר. משלו: יכון לו רחשי. ינוחח כעל אישי. נרו עלי ראשי. בהילו: כרוב עם [לו] ארנו. רחום זכור וחנן.

ס) אראה לפני וכו׳ שם המחבר מתחיל אחר חרוז הראשון משה חזק. ע) יעירוני בשמך וכו׳ בראשי הבתים חתום שם המחבר יהודה. עa) שם המחבר יוצא מראשי החרוזים וכ״כ גם צונץ בלימעראַ־טורגעשיכטע עמוד 288 שהמחבר הוא ר׳ אלחנן בר יצחק. פ) יאתה שדי לך וכו׳ הוא בט״א

עמך כי יחנן. קולו: בזרוע מפוזז. שכני בדד. נדבותיו מדד. בשעלו יחדני להאמר. כבודו בהון חמר. בהיכלו אומר. כולו: צל סתרו אישישי. כלולות כעב פילשי. הן תחת לראשי. שמאלו: דור קומו הפכן. דוק כסאו שיכן. ויטוש משכן שילה: קול יעורר נבל. הפוך לששון אבל. עינו בבבל. רגלו: (חשוך) [השוף] זרועך. והואל. נדחי ישראל. תקחנו אל. גבולו. זכרה לטוב וערוב. אומר חקת קרוב. ובא הקרוב. גואלו: קנות ראשית קודש. בציון הר הקודש. שאו ידכם קודש וברכו: במקהלות אלהים ברכו:

מעריבים של פסח:

תמו. ליל שימורים אור עולמו נגלה. בצאתו לשבור מוטות עול עגלה. גוי מקרב גוי באותות לנאולה. דוד מעריב יום ומביא לילה: המעריב: ליל שימורים הוכן אחרית מראשית. מושמר ובא מששת ימי בראשית. זכר עשה לפועל אשר השית. חומות וחיל חוק אהבתו ישית: אוהב:

ליל. שימורים אאמיין עוז גדולות. לעושה נפלאות גדולות. בלילי חג פסח: בראות עולמו נגלה. וַיָּאֶר את הלילה. בח״פ: גילגל עריצים להלום. ירדפם יעבר שלום. בח״פ: פפ) דולקים לאחד נגלו. מצות אפה ויאכלו: בח״פ: הסעיר בתי פלך. ויבא אלהים אל אבימלך: בח״פ: וויכח תואן אח ועקוב. השמר לך מדבר עם יעקב: בח״פ: ליל שימורים זורז בעוצם נעימו. ויאבק איש עמו: בח״פ: ל״ש חלק עשות נוראים. ויך כל בכור במצרים: בח״פ: ל״ש טיכס בעזים נתיבה. וישם את הים לחרבה: בח״פ: ל״ש ידודון מלאכי רזה. ולא קרב זה אל זה: בח״פ: ל״ש כיבש קרייה לתוהו. וילן יהושע בלילה ההוא: בח״פ: ל״ש לוהצי עם נהלמו. מן שמים נלחמו: בח״פ: ל״ש מחנות צוררים היפך. והנה צליל שעורים מתהפך: בח״פ: ל״ש נועדו שוכני שור. ויך במחנה אשור: בח״פ: ל״ש סידרי קדושה הנטיל. ביה בליליא קטיל: בח״פ: ל״ש עתיר לאיש חמודיו. גלה סודו אל עבדיו: בח״פ: ל״ש פי אריות חתם. מפותחות פיתוחי הותם: בח״פ: ל״ש ציווי ישועה עמדה. בלילה ההוא נדדה: בח״פ: ל״ש קיים עוד לאחרונות. את ספר הזכרונות: בח״פ: ל״ש ריבה עוז ישועות. האל לנו למושעות: בח״פ: ל״ש שמור לשיר יוחג. כליל התקדש חג: בח״פ: ליל שימורים תומך לשמוע גאולה. יוסיף שנית ידו לגאולה. בראשם יעלו קבוצי גולה. ועליהם כבודך נגלה: בגילה: ליל שימורים טבע זכרו לדורות. יומו לבנות בחוק גזירות. כליל התקדש חג לענות בו הדורות. לבוקע ים שירות נאדרות: זה צור ישענו פצו פה ואמרו ה׳ ימלוך לעולם ועד. ונאמר כי פדה ה׳ את יעקב וגאלו מיד חזק ממנו: ליל שימורים מועד יצאו גאולים. נועד ראשון וראש לרגלים. סגנון עולה ודברים נגלים. עוברי עמק הבכא עלות נגאלים: גאל: ליל שימורים פקח קוח שבי ואוסר. צמח להרים קרנות עשר. קולות להשמיע רגלי מבשר. שלום תחיש וטוב נתבשר:

תוספת מר׳ מאיר שליח ציבור:

אזכרהל) שנות עולמים ימים מקדם. בנעלים יפייפית בת נדיב הקודם. גבול גבוה תחום צעיר רודם. דוגמת מלכים בית אלהים אדדם. היראות בעזרה בקרבן פנים לקדם.

צד 2 מר׳ יהודה הלוי. ולראות במאורך גאוה וחתולה שם נמצא נהרה וחתלה. וידבקו בך כל מתים כצ״ל. וכאסירי בית שבי כצ״ל. אל אלהי עולם כצ״ל. כבודו בהון חמר. מלשון הכתוב חמר מים רבים (חבקוק ג). פפ) דולקים כינוי למלאכים והאחד הוא לוט בבראשית י״ט ט׳. מצות אפה עיין תוס׳ ר״ה י״א ב׳ שהביאו את החרוז בשם ר״מ ש״ץ ובאמת שייך הפיוט לר׳ יוסף בר יעקב כאשר הראה צונץ בליטעראטורגעש׳ עמוד 173 ואפשר שהשם נרמז למטה כמו שהעמדתי הציונים.
ל) אזכרת שנות עולמים וכו׳ מסודר ע״פ א״ב, אלא שהפסיק באות ק׳ בתוספות לתוספות וחוזר

ובדמי פסחי מזבח הקודש לאָדָם: זבח המיוחד לשם. בקר וערב. חק הליכתו כל השנה. קרב. מעון הקדמה ערב פסחים להתקרב. ירושלם הבנויה צדק ילין בה בקרב. כאין אחריה היתר. והמקדש חרב. לעבוד בפה נכספתי לריח ערב: מדבר נוה. משוש הארץ ועילוסיה. נשחט בה הפסח בשילוש אוכלוסיה. סודרת עניית הלל לויה בקילוסיה. פירחי כהונה עומדים בשורות פילוסיה. צידי היסוד זרוק דמי מקולסיה. קשר אימורים על מזבח מילוסיה:

תוספת לתוספת:

אומר אף אני כשומע ולא כמורה. נגד זקנינו בכתב קורא. יום העשור יביאוהו למבקרי. יבקרוהו מכל קבועים ועוברי. צללי ערב ארע עשרה. השים להביאו בעזרת בחירי. קרצו ישר׳ וכהן מערה: בשלש כיתות. קהל ועדה וישרים. נשחט בה הפסח כנצטוו הורים. ראשונה נכנסה וננעלו השערים. בחצוצרות תוקעים ומריעים ומשוררים. יקרי כהונה מפה ומפה סדורים. יאחזו בזיכי כסף וזהב יקרים. צועדי הלוים הלל אומרים ונומרים. חלפה ראשונה שנייה ושלישית כהן הן הדברים: קיבל הכהן ונותנו לחבירו. וחבירו לחבירו. מלא מקבל וריקם מחזירו. שוליים לא היו לו פן יניחו ויקררו. ועל היסוד בזריקה אחת מערו. אוחזו וקורעו ומוציא קרביו ופדרו. (במגם) [במגם] מוליכו למזבח להקטירו. יצא כל אחד ואחד ונותן פסחו בעורו: מפשילו לאחוריו. והלכו לאהליהם. יצאו חשיכה וצלו את פסחיהם. מיתוי קרביו והקטר חלביו דוחה את שבתותיהם. יקריב למרום מזבחי תמידיהם. ועד חצות נאכל למנוייהם: עד כאן:

ריעים למנויו. בלילה נאכל צליל. ששים מצות טעון ריבוע חכליל. תוף וחליל ישאו יהודה וגליל. מקים דבר עבדו ועצתו בעליל. אומר לירושלם תושב והרבותיה תתליל. ברבֿיון יופי ציון חיק תכליל. חילה וארמנותיה בסוכת שלם תטליל. תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל: ופרוס עלינו סוכת שלומך:

מעריב לליל שני:

תמז. **ליל** שימורים אור ישר׳ ק) קדוש איומה כנדגלות. בצוען עצת מלאכיו השלים כהגלות. גדולתו מאז ירננו במקהלות הלילות. להגיד בבקר הסדך ואמונתך בלילות: המעריב: ליל שימורים הפליא עצה מרחוק עמוק ונעלם. [ובו] (ובן) כאומן (וניניו) [ניניו] משיעבוד העלם. זיקת חטיבה אחת נעשו לעלם. באהבת ה׳ את ישר׳ לעולם: אוהב: ליל שימורים. אדיר ונאה לתהילותיו. זכר עשה לנפלאותיו: בח״פ: ל״ש אנוה גומל חסדים. תהילתו בקהל הסידים: בח״פ: ל״ש בנין קרבן פסחי. יערב עלי שיחי: בח״פ: ל״ש בא מבראשית להתאמר. לנו הלילה למשמר: בח״פ: ל״ש גיה עולם התאיר. פתח דברך יאיר: בח״פ: ל״ש גש רצוי לכהן. מבכורות צאנו ומחלבהן: בח״פ: ל״ש דרך כוכב מזרחי. משכיל לאיתן האזרחי: בח״פ: ל״ש דלק מלכים ולבם. חרבם תבא בלבם: בח״פ: ל״ש הוללה יסכה בפלך. לרקמות תובל למלך: בח״פ: ל״ש הוסחף נרחף אחוריים. מופת על מצרים: בח״פ: ל״ש וועד לברר עולינו. נפלאותיך ומחשבותיך אלינו: בח״פ: ל״ש ווכח

לסדרו באות ר׳ ריעים למנויו עד סוף הפיוט, ושם נרמז שם המחבר מאיר ברבי יצחק כאשר הראה החכם לאנדסהוט בספרו עמודי העבודה עמוד 68 חלק א׳ והוא במחזורים שלפנינו במעריב ראשון של פסח, ועיין שם פירושו. ועילוסיה, לשון שמחה כמו נתעלסת באהבים. אומר אף אני, בראשי החרוזים נרמז אני יצחק בן רבי יצחק משואבי מימיו ואודות חמח׳ עי׳ צונץ ליטערט׳ ע׳ 331 וריבוע חכליל הוא ארבע כוסות יין אדום מלשון חכלילי עינים (בראשית מ״ט) במגם מוליכו למזבח וכו׳ כצ״ל. ק) קדוש איומה כנדגלות וכו׳ כן היא גירסת ספרים הישנים, ופירושו קדושו של ישראל המכונת איומה כנדגלות (שה״ש ו׳) ובן כאומן ניניו כצ״ל. אדיר ונאה לתהלתיו וכו׳ ביוסד ע״פ א״ב כפול, ובסוף חתום שם המחבר מאיר. דלק מלכים ולבם הוא מלשון לבת אש, וטעמו כלם.

חשאי בחילה. אבימלך בחלום הלילה: בח״פ: ל״ש זידים רידוי שפך. שלח ידו הפך: בח״פ: ל״ש זיהר בטוב לאלם. לבן הארמי בחלום: בח״פ: ל״ש חמודה ברכות כיוונה. אל יעקב בנה: בח״פ: ל״ש חקוק בהוד כסאך. וישר אל מלאך: בח״פ: ל״ש טוב הסכים לידו. מקים דבר עבדו: בח״פ: ל״ש טעמה כי טוב סחרה. לא יכבה בלילה נרה: בח״פ: ל״ש יוצרו חלקו בחכמה. יודע עד מה: בח״פ: ל״ש יללה בנוף נפלה. ותקם בעוד לילה: בח״פ: ל״ש כודן ושבי לוקה. שמח לאיד לא ינקה: בח״פ: ל״ש (כוכם) [כוכם] נחטט ונכאו. הפך לילה וידכאו: בח״פ: ל״ש להדק נשחק איקונם. ראשית לכל אונם: בח״פ: ל״ש לובטה יראתם ולוקה. בוקה ומבוקה ומבולקה: בח״פ: ל״ש מאורי ישע להזמיני. אחזת ביד ימיני: בח״פ: ל״ש מאורי הודאות לאדקך. על משפטי צדקך: בח״פ: ל״ש נוראות בעשותך נקוה. ולילה ללילה יחוה: בח״פ: ל״ש נלחמו כוכבי אורים. לעזרת ה׳ בגיבורים: בח״פ: ל״ש סייע צדק נעורים. צליל לחם שעורים: בח״פ: ל״ש סונב במבטח ומעוז. גבר חכם בעוז: בח״פ: ל״ש עריצי פול שקד. ותחת כבודו יקד: בח״פ: ל״ש עומר חרמשו פלחם. ובמלחמת תנופה (בלחם) [נלחם]: בח״פ: ל״ש פאר עליון באמירות. מכנף הארץ זמירות: בח״פ: ל״ש פיענח צפנת מעבדיו. גלה סודו אל עבדיו: בח״פ: ל״ש צפית סדורה וארוחה. והנה יד שלוחה: בח״פ: ל״ש צומת בו בליל. קודש ה׳ חילל: בח״פ: ל״ש קומת תמר הוצלה. הדסים אשר במצולה: בח״פ: ל״ש קומץ השביע לְשַׁנְנָהּ. יתן לידידיו שינה: בח״פ: ל״ש ריוח והצלה עמדה. בלילה ההוא נדדה: בח״פ: ל״ש רוחי יחפש למללה: אזכרה נגינתי בלילה: בח״פ: ל״ש שמור לנקמה נטורה. על צור המעטירה. בח״פ: ל״ש שמע מצרים לנצור. יהילו כשמע צור: בח״פ: ל״ש תבוע מספר התורה. אחת מהנה לא נעדרה: בח״פ: ל״ש תיכנו לישע ונס. נדחי ישר׳ יכנס: בח״פ: ל״ש מאמרי ירצה לשעות. מקדם פועל ישועות: בח״פ: ל״ש אז בהניחך שלוהים. הודינו לך אלהים: בח״פ: ל״ש ישע לנו תחרה. ושמך לעולם נודה: בח״פ: ל״ש רנן השיר בחרשך. להודות לשם קדשך: בח״פ: ליל שמורים שכם פלאותיך משירי הודאות נתייחדת. יומם לחסד ובלילה לשיר נתוועדת. כלוליך אז באמונה רוחך הסדת. מפי עוללים ויונקים עוז יסדת: בנילה: ליל שימורים מלכותך ראו בניך חי וקיים. נפתח [שבחך] בלשון עתיד ונסתיים. סכו לימין משה בוקע ים. והניף ידו על הנהר בעיים: זה צור: ליל שמורים עטור פלאי צדקך בצבא ואות. קרבתך לי טוב ישועות הבאות. שתִּי בך מחסי במלאכות הניבאות. מלך ישר׳ ונואלו ה׳ צבאות:

תוספות:

תמח. אור [ר])יום הנף ספירה הוכשרה בנוהגים. לציון נדחה קרוא דרושה עלות ניהים.
בניין מפואר כרך מחמד לב וניהים. משכני עליון בעשר מעלות קודש גבוהים. גיל לבבות לבנון המלבן ניצוחים שלוהים. נכבדות מדובר בך. עיר האלהים: דרישות לדרוש בשכנך. מקום כיפור שלים. סלולי ציון מבקשים תפקידם הרם מכשוליים. המון חונג עלות יראה התר שלשליים. עת כי בא לחננה בלי רשוליים. ומהקרוב לה קרב ביכורי נדבה אביב בטוהר שוליים. פצחו רננו יחדיו חורבות ירושלים: זורזו להקדים שלוחים דַיָּגֵי ניא נבואות. צאת מבערב עשות. כריכות מאביבי תבואות. חול ושבת כרבים

זיהר בטוב לאלום וכו׳ נוסחתינו משונה ע״ש כוכם נחטט וכו׳ כצ״ל. בוקה ומבוקה ומבולקה לשון הכתוב (נחום ב׳). מאורי ישע להזמינו וכו׳ גם כאן החרוזים נהפכים, בספרים שלפנינו.
ר) אור יום הנף וכו׳ כיוסד ע״פ א״ב, ובסוף חתום מאיר חזק. סלולי ציון מבקשים תפקידם וכו׳ מבואר ע״פ מדרש איכה פסוק דרכי ציון אבלות א״ר הונא הכל מבקשין וכו׳ אפילו דרכים מבקשין תפקידן וכו׳ ור״ל מבקשין שיעלו עליהן עולי רגלים. ולא כמו שפירש הרב הגאון רנח״צ הובא פירושו במחזורי רו״ה מבקשים הנפקד עליהם ע״ש. והוא ברור. זורזו להקדים וכו׳ עיין בביאור

מלאכותיו בשילוש באות. קובצו עיירות הסמוכות לה. עסק גדול לנאות. חשיכה קצרוהו ונתנוהו לקופות לעזרה מובאות. מה ידידות משכנותיך. ה׳ צבאות: טובה כפולה ומוכפלת למקום עלינו לאמר. ריבה עומרים במדבר כנגדם אחד אחד לתמור. יחבט וניתן לאביב האור בכולו לגמור. שטחוהו בעזרה עמלו לרוח חיים לכמור. כמה כברי מור לסנטיר הלז לזמור. שבועות חוקות קציר ישמור: תוכן בלתת וציבור. ונגרס בלי חסרון. בשלש עשרה נפה יוציאו ממנו עשרון. נתן שמנו ולבונתו יצק ובלל בהידרון. הניף והגיש. קמיץ ומלח והקטיר הזכרון. מזיר שלחן גבוה זכו בשירי הדורון. כל זכר בבני אהרן: קירב העומר שוקי ירושלם מליאים מעוטרים. בזריזות בית דין מחצות רחוקים מותרים. מרחוק את ה׳ זכרו מזכירים ונוהרים. ירושלם הבנויה תעלה על לבבכם נמהרים. חזקו ותזכו לשמוע שיר ישורר להרים. בית ה׳ בראש ההרים: לביתך נאוה קודש נוה תהילה חומל. בית יער הלבנון מלבלב מגדים ומֶמל. זהב פרוויים פירות פרחיו עוד מהאמל. לזרעו של יצחק ביום הגמל. ארוממך בעישור ביכורים בקלתות מוזהבות ולא בתרמל. כבוד הלבנון ניתן לך (הר) [הדר] הכרמל: יראה כיפת המוקד תשלום שלם סביבייך. שמך (בשם) [כשם] מלכך שערייך. כשבטייך בהסיבייך. העת כעדי תלבשי הדר סבייך במסיבייך. עוד תעדי תופייך. טילול רוכיך ברחובייך. שירות כהגייך באביבייך. נעימות לוייך באבובייך. שאלו את שלום ירושלם אוהבייך: יתירה חיבתך ירושלם בנוי שבעים שמותייך. כעיר שחוברה לה הופקדו שומרי חומותייך. מזכירים לכוננך לשומך תהילה בארץ ליישב שוממותיך. באחוה ורעות ומקדשי יה ברמה נוייותייך. אדברה ואבקשה טוב ושלום באר מנותיך. יהי שלום בחילך ושלוה בארמנותייך: ופרוס:

מעריב לחולו של מועד:

תמט. אמת שבת לאות בנים אהובים. ברית עולם בכושרות נגאלים ונקרבים. היותם בטוחים בהגיונם עריבים. מופת להשמיעם בתפילת ערבים: המעריב:

ביום שבתון **רב נתן** אל יהב. לבניו ובתבונתו מחץ רהב. כמאז גאלם מרופדים זהב. כן יעלו מושיעים ישרי׳ אהב: אוהב: שבת אל הפליא ניסים. בתועבות מצרים נעלסים. ביום השביעי: שבת גמרו למשוך פסח מבעשור. כי דעת כי אין ליריאיו מחסור. ב״ה: שבת הוה על הוה באה לשונאיהם. ונפלו בדבר אשר זדו עליהם. ב״ה: שבת זכירתו על היין לשמרה. חלף עבודה להאירה. ב״ה: שבת טובו יחיל ליגיעי כח. יונה מצאה בו מנוח. ב״ה: שבת כאשר יצאו מכל מחניים. למדוד מחוין לעיר אלפיים. ב״ה: שבת מערב להדליק נר אל עילום. וידעת כי אהלך שלום. ב״ה: שבת ממלאכה שבת אל עליון. ויוכיח נהר סמבטיון. ב״ה: שבת נאם אל להקריב קרבנות ומוספים. סוף ותחל מחול על הקודש מוסיפין. ב״ה: שבת עליון הופיע לעמו מהר מור. פה אחד זכור ושמור. ב״ה: שבת צוה מלהוציא משא מבתיהם. קריאת שבעה בל יפחתו ברתיהם. ב״ה: שבת רבה צבאך לכבד ולענג ואל ירצך. רק השמר ממצוא חפצך. ביה: שבת שבע ביום להלל. שבת היא מלזעוק ולהילל. ב״ה: שבת תשמחו בה יען נחמדה. (הם) [הס] כל מדבר. מלבד את סודה. ב״ה: שבת דרך בית אל עמו יישיר. אז ישירו מזמור שיר. ב״ה: שבת נחלו אל לעמו באהבה כלולה. כי בו שבת רב עלילה. ביצאו מנוף שוררו לו בחילה. ביד רמה וחדווה וגילה: בגילה: שבת קראו בקול גדול למלכינו. תמור פסחם היות מגינינו. לזיכרון עולם לנו ולבנינו. תשמע שוועתינו צור ישענו: זה צור: שבת תעלם ותביאם להר אריאל. כאשר פסחת על בתי בני ישראל. כן תקבצם מקצוי אדמות והואל.

הנ״ל. כמה כברי מור וכו׳ עיין ב״מ פ״ז ע״א, ובפסקתא רבתי פי״ח. הדר הכרמל כצ״ל. שמך כשם

ובא לציון גואל: גאל: שבת כלה כל משנאינו. ולנו תגלה קץ עידנינו. ולעיר ציון בשמחה העלינו. וסוכת שלומך תפרוס עלינו: ופרוס:

תנ. ויושע ה׳ אבן ישר׳. וירא ישר׳ בבושת מסתולל. אז ישיר אבינדור שיר והלל. עזי וזמרת יה דוד מעריב יום ואור גולל: המעריב: הריע וצרח ברעמו. מרכבות ורוכבים להשחית בזעמו. תהומות זרמו במספק טעמו. ימינך הופפה אהובים בזוך איתנימו: אוהב: ויושע ה׳ את פרי קודש הילולים. ואוכליו הפיל בין גלים. בזרוע נשויה ובשפטים גדולים: וירא ישר׳ בישע ימין רוממה. נגשים ולוחצים במהומה. אז הודו ה׳ איש מלחמה: ויושע ה׳ גורל חבל דורשיו. וטיבע בצול צר והרשיו. כל סוס פרעה רכבו ופרשיו: וירא ישר׳ דין אל מיוחד. בהכשלם בפח ופחת ופחד. ולא נשאר בהם עד אחד: ויושע ה׳ הוני דת שעשועי קרומה. והעבירם בנעלים בימה. והמים להם חומה: וירא ישר׳ ויהודה יד ימין בחשפו. ראשית אונים לזידים בקטפו. ישלח בם חרון אפו: ויושע ה׳ זרע אתני נהרים. וגאל יהודה ואפרים. ויהם את מחנה מצרים: וירא ישר׳ חוזק אותותיו ומלחמת תחבולותיו. ועיזוזו ונפלאותיו: ויושע ה׳ טלאיו מנבכי ים. והחליק זדים בנזרן ים. ידו נטה על הים: וירא ישר׳ יום אשר איוה בקיעת ים כנצטווה. ובמים עזים נתיבה: ויושע ה׳ כנת גפן שתולה. וקידשה במוהר חתולה. כי יבעל בחור בתולה: וירא ישר׳ לישע אשר שיבר. אל מוציאו בהתעבר. ועל אויביו יתגבר: ויושע ה׳ מחולת מחניים איומה. והנסיך בת נדיב משולמה. יפה כלבנה ברה כחמה: וירא ישר׳ נוזלים ערימות בים. מפה ומפה בתילויים. קפאו תהומות בלב ים: ויושע ה׳ סגל דת דבושה. והכריע נוא בצול לחבשה. ובני ישר׳ הלכו ביבשה: וירא ישר׳ על שפת ים רטושים. ועוררה נביאה שירים חדשים. ותצאן כל הנשים: ויושע ה׳ פרחי סולם חלם. ונגלה בים בגללם. ה׳ ימלוך לעולם: וירא ישר׳ צדק צור מושיעו. ראש תנין בהכריעו. כי בא פרעה: ויושע ה׳ קדושיו רוזניו והוריו. ומשכם בעבותו אחריו. ברצה את בחיריו: וירא ישר׳ רזות ברורות. קלות וחמורות. לפקוח עיני עיורות: ויושע ה׳ שעונים מחלאת סיר. וכן עתה מוטות יסיר. להוציא ממסגר אסיר: וירא ישר׳ תקות ישועה. תחיש כן לצוליעה. מבשר טוב מצמיח ישועה: וברוב גאונך טִיבעת צרים. וברוח אפך יועֲרמו מוגרים. אמר אויב כלם אחרים נשפת ברוחך לכסותם קרים. מי כמוך אז שבחו הדורים: בגילה: נטית ימינך לבולעם. נחית בחסדך סגולי עם. שמעו עמים עצרו בטעם. פדויים אז הידרו לצור מושיעם: זה צור ישענו: אז נבהלו צרים מגידולו. תפל קומתם מבלבולו. תביא ריעים למקום גבולו. ה׳ שליט מלך ישראל וגואלו: גאל: שובב כקדם זרויי לסוף. לכנס מארבע נדחים ולאסוף. מושל בגבורה זרועך חסוף. החסינו בשלומך ואותנו תכסוף: ופרוס:

מעריב לליל אחרון:

תנא. ויושע[ס] יי׳ אום למושעות. וירא ישר׳ בפרוע פרעות. אז ישיר גילת חוסן ישועות. עזי דגול גיה ואישון להשעות: המעריב: יי׳ הכין כלי מלחמה. מרכבות ושלישים ניהג במהומה. תהומות זימנם באף וחימה. ימינך חבל נחלתך ריחמה: אוהב: פסח אמונים שיר שוררוהו. ויושע ה׳ ביום ההוא: פסח מצרים: פסח בת קול תשמע ממרומים. ישר׳ נושע בה׳ תשועת עולמים. פסח לעתיד: פסח גאולים עברו במשאת יד. וירא ישר׳ את (הים) [היד]. פסח מצרים: פסח דגול בעוז כבודו. יוסיף ה׳ שנית ידו:

מלכך וכו׳ כצ״ל. ס) ויושע ה׳ אום למושעות וכו׳ לפנינו הוא במעריב ליל שביעי של פסח, והולך ע״ס א״ב, אלא שהקדים בראש כל אות ואות תיבה אחת או שתים מפסוקי שירת ויושע ה׳ והאותיות החסרים השלים בתשלום הפיוט פסח אמונים, ובמחזורים שלפנינו נמצא כמה שינוים. פסח

פ״ל: פסח המון חייליו בטוב דיים. הלכו ביבשה בתוך הים: פ״מ: פסח והניף ידו ברוחו בעיים. והחרים ה׳ את לשון ים: פ״ל: פסח זילעף במכתב שונן. מחנה מצרים בעמוד אש וענן: פ״מ: פסח חידוש מופת עלי ישן. דם ואש ותמרות עשן: פ״ל: פסח טיכס בצריו להחרימה. ובני ישר׳ יוצאים ביד רמה: פ״מ: פסח ישע עוז ותעצום שלום. כי בשמחה תצאו ובשלום: פ״ל: פסח כילל ענמים להצמת. כי אין בית אשר אין שם מת: פ״מ: פסח לאומים יהגו ריק לנגפה. וזאת תהיה המגפה: פ״ל: פסח מילוי שערי רחמים פתח. ופסח ה׳ על הפתח: פסח נוראות עיזוז רב ושליט. גנון והציל פסוח והמליט: פסח סגול למטע שיריים. כי ה׳ נלחם להם במצרים: פסח עתיד לפדיון סגויים. ויצא ה׳ ונלחם בגוים: פסח פתיחת קול ענייה נבאה. שירו לה׳ כי גאה גאה: פסח צפוי באות אשר נעשה. זמרו ה׳ כי גאות עשה: פסח קידר לצריו מאורי אור. ולכל בני ישראל היה אור: פ״מ: פסח רצוי במאמר צורך. קומי אורי כי בא אורך: פסח שבחוהו בעוז תעצומו. כי גאל ה׳ את עמו: פסח תוקף תהילות רישומו. גואלינו ה׳ צבאות שמו: פסח יוסיף ידו שנית ישועה. בריתו יזכר להושיעה. עם קרובו באהב להיוושעה. כאשר שמע למצרים לצור נשמעה: בגילה: וכרוב טובך נחית ידידים. וברוח אפך עברו גדודים. אמר כושל להצליל גדודים. נשפת ברוחך להיות בסאסאה נמדדים: זה צור: מי כמוך משגב לעיתות בצרה. נטית נואציך באף ועברה. נחית סגוליך בזרוע גבורה. שמעו עמים גאולתך להגבירה: גאל: אז נבהלו פחחי דינים. תפול עליהם צווחות ומדנים. תביאמו קרושיך רגש מעונים. ה׳ ימלוך שומר תשועת אמונים: ופרום:

מעריבים לשבועות:

תנב. וירד ח) אביר יעקב נורא עלילה. וידבר ביטוי עשרת דברות בהמולה. אנכי גילה והאיר לעמו תחילה. דוד מעריב יום ומביא לילה: המעריב: לא יהיה לך הכל תבנית אליל נכלם. לא תשא ותמיר קדושת שם נעלם. זכור זריזות. משפטי נופש וסילסולם. חנון יזכר לך אהבת עולם: אוהב: טוביה למרום עלה. והוריד דת כלולה: בחג השבועות: ירד צור בעצמו. ונתן עוז לעמו. ברעמים וזיעות: כל עצי היער. אחזם חיל וסער. והרים וגבעות: לימר לעם קדושים. סדר תקופות וחדשים. וחשבון השעות: מכל אום חיבבם. ולהר סיני קירבם. אל אל למושעות: נשאם בכנפי נשרים. שוכן ברום אוירים. ומתחת זרועות: סוררים בעת שמעם. צבי תפארת עם. ירנוון יריעות: עלובים חפו ראשם. ולהרינה צור הקדישם. בפרוע פרעות: פריסת הוד שלמה. ורקיעות גובה אדמה. שתיהן נוגעות: צדיק הר כפה. עליה נאוה ויפה. כנינית וכיריעות: קשבו עם בחירים. חוקים ומשפטים ישרים. לאוזן השמעות: רם בחסדו שמרם. מכף כל צוררם. ומגזירות רעות: שלח אותות ומופתים. והנחילם דתות חרותים. בחכמה ובדיעות: תפארתם הגדיל למעלה. לתתם לשם ולתהילה. בברכת כוס ישועות: ישועות רבות הראם פודה וגואל. ועיטרם והנוום בדת יקותיאל. סוחחים רנן והודייה לאל. פיארו ושבחו משה ובני ישר׳: בגילה: כבד הוריך בדיבור חמישי השמיעם. לא תרצח קרוצי חומר להכרית בזעם. לא תנאף טובת חן וסרת טעם. נצח צור ישעך המליכהו ברוב עם: זה צור: לא תגנוב במסתרים לישב במארב הצירים. לא תענה רוע וחמס היות עד שקרים. לא תחמד שפעת ריע והפצים יקרים. מלך ישר׳ וגואלו תפאר לדור דורים: גאל: וכל העם רואים [ושומעים]

אמונים מסודר ע״ס א״ב, ובסוף חתם שם המחבר יוסף בר יעקב. ח) וירד אביר יעקב וכו׳ הוסד ע״ס א״ב, ובראש כל אות ואות הקדים תיבה אחת מפסוקי הדברות, והתחיל מן וירד משה מן ההר אל

את הקולות. אגודים לקבל חמורות וקלות. לבטח הושיבם עושה גדולות. כן יפרוס שלומו על כל מקהילות:

תוספת:

תנג. א) ימות עולמים שנים קדמוניות. צפירה תפארת בנוייה לתלפיות. חומותיה ספיר ואבני כודכודיות. קרייה מליאה גולות עליות. בתוכה כהגיה כמאז בהיות. רצים ושבים מפינות לזיות. בידם אוחזים חרבות פיפיות. יום יום לשרת. קבלות והזיות: ילושו שתי הלחם אחת אחת לבדה. צורת אפייתה כמו כן בלעדה. חמין תאפינה לפני מועדה. קירוב והוציאה. מבית יקודה. בדפוס שלישית רחבה מעמידה. רחבה ארבעה. ואורכה שבעה במודדה. רום קרנותיה ארבע בעמידה. בכתב מפורש נדרש בלימודה. יושבי שבת יודעי סודה: מוליך ומביא אנאה ואנאה. רוחות רעות מלבא לשטנה. דרך מעלה ומטה ומריד כהנה. כבשי עצרת שלמי שושנה. יחדיו מניפם וידיו תביאנה. בגללם טלאים רעים למאנה. רצה ולא רצה אם לא יניפנה. בעבורם פירות האילן לעדנה. יקריבם ראשית לכל קרבנות השנה. יביאום להתיר עמיר גורנה. שתי הלחם במקדש. והעומר במדינה: יפה נוף משוש לכל המדינות. באשמותינו כי גדלו ורבו עונות. נהרס הבית ונתרבו מעונות. מכפר אשמות ומעביר זדונות. רננה נפשי במקדש מעט לענות. דרך העיניין. סדר קרבנות. כופר ליתן לכל המחנות. ירצו בעדם דברי חצות: בעד האשנב בעד החלון. נשא עיניך משמי וילון. שמור עמך בכל מלון. לעמו ולחסידיו יבשר שלום. מדבר בצדקה ורב שלום. השם גבולך אמת. משפט ושלום: חזה תחזה. העם הזה. זקינים ונערים היושבים בזה. קיים עלימו מאמר חוזה. ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה. אנויהו וארוממנהו אבי זה. מבשר ואומר. הנה זה. צח ואדום ונזכח יזה. לשנה הבאה בירושלם. ובזמן הזה: ופרוס:

מעריב לליל שני:

תנד. אנכי אחת דיבר בקודשו. באר שינה צור קדושו. לא יהיה לך גילול לדורשו. דגול השכם והעריב להקדישו: המעריב: לא תשא הזכרת שם מיוחד. וכל הארץ רעשה ותפחד. זכור עם שמור זימן כאחד. חמודה גנוזה להנחיל לגוי אחד: אוהב: אז מראשון בחר לו סיני. במרום הרים העלה לו סיני: גאותו ועוזו. והודו שם בסיני. דמות אש אוכלת. מראהו בסיני: הר חמד אלהים לשבתו סיני. ב) וחלון ברקיע. פתח נגד סיני: זימן בקרבו. ראש הר סיני. חביונו בשחק. ורגליו על הר סיני: טהורים בלב אחד נתן להם בסיני. יתגדל הר חורב ויתקדש סיני: כח עז ותעצומות הראם בסיני. לסבול אש באש. מורשה סיני: מאמר קול ראשון השמיע בסיני. נחלק לשבעה קולות ולשבעים בסיני: סובב לארבע פיאות ומתפוצץ בסיני: עין כל ניצבים בתחתית סיני: פחדו ורעדו מפניו זה סיני. צאת כל מדבר. מרחיקים סיני: קומתם לאחור בית מנוס סיני. רשפי אש אוכלת מדריהם סיני: שושנים שפתותיו זלות בושם בסיני. שלישו נתיישב למלאת כל בסיני:

העם וגו׳ (שמות י״ט) ובתשלום הא״ב חתום שם המחבר יוסף הקטן בר שמואל. א) ימות עולמים שנים קדמוניות וכו׳ חתום שם המחבר יצחק ברבי יצחק ברבי מרדכי ברבי מרדכי בן שלמה חזק ואמץ. אחת אחת לבדה, וכו׳ מנחות צ״ד ע״א. רחבה ארבעה וכו׳ שם צ״ו ע״א. מוליך ומביא וכו׳ מנחות ס״ב ע״א, ועיין סוכה ל״ז ע״ב. בעבורם פירות האילן וכו׳ ר״ה ט״ז ע״א ע״ש. יחדיו מניפם וכו׳ מנחות ס״ב ע״א ע״ש. יקריבום ראשית וכו׳ עיין הוריות י״ג ע״א. אז מראשון וכו׳ מיוסד ע״ס א״ב, ובסוף חתום שם המחבר יוסף. ב) וחלון ברקיע פתח וכו׳ עיין פרדר״א פמ״א. נחלק לשבעה קולות וכו׳ מדרש תנחומא פ׳ שמות, וש״ר פכ״ח, וכן הוא במדרש תהלים מזמור צ״ב, במדרש תנחומא פ׳ יתרו, סובב לארבע פיאות, תנחומא פ׳ שמות, ומדש״ר פ״ח. מדריהם

תתו בשני. קול קורא בסיני. תיכן רוח ראשון מעביר מסיני: יידע דין ממרומו. בכפותו סיני. וצבא דוק וחלד התנם בסיני: סוד גיבורי כח. רבבות סיני. פצו בני אילים. נכונים סיני: קול ומראה הראם בסיני. ביד רמה הוציאם וסיבבם בסיני: בנילה: כבד טועניך בעוז מסברים. יחד עמי בך נחברים. לא תרצח בדמותי נגברים להודיע אמיתי מסבירים: זה צור: לא תנאף מרה ובאר צרה. נפת תטפנה שפתי זרה. לא תגנוב שאת נפש קצרה. עדות אמריי גאלתיך לנצרה: גאל: לא תענה פיך לדבר כזבים. צאת ממחיצתי כי לא נצבים. לא תחמד קניין לריע מצווים. שתופי שלום לקראת איילת אהבים: ופרוס: חזק:

מעריבים של ראש השנה:

תנה. אמוני נכונים בתקעם בירח איתנים. גואלם למו ברית ראשונים. דיגליהם ישים ככוכבי מעונים: המעריב: הריעו לפני מלככם ונושעתם מאויביכם. זכות ימציא לכם. חנון ישמיעכם. אהבתי אתכם: אוהב: מלך אדיר במרומים בשופטו עמים יזכרם ברחמים ביום תרועת קרן: מלך גדול וגיבור. כל יצור לפניו יעבר. ביום תרועת קרן: מלך דובר ומקים. לעם בו דביקים. ביום תרועת קרן: מלך היוצרם. וחוקר נסתרם. ביום תרועת קרן: מלך זך וקורא דורות. חוקר נסתרות. ביום תרועת קרן: מלך טמאים מרשיע. ידידיו מושיע. ביום תרועת קרן: מלך כופר מצאתי יאמר. לדמתה לתמר. ביום תרועת קרן: מלך מסיר מנו אף וחרון. נהללנו בגרון. ביום תרועת קרן: מלך סובל כל. עבדוהו הכל. ביום תרועת קרן: מלך פוקד חסידיו. צדק ימציא לידידיו. ביום תרועת קרן: מלך קדוש שמו. רוממוהו עמו. ביום תרועת קרן: מלך שומר אהבה. לשחורה ונאוה. ביום תרועת קרן: מלך תקיף דגול מרבבה. אשר בנוף מופתיו הרבה. שוררוהו באהבה צמחי רבבה. נגן יחד זקנים ונערים שירה עריבה: בנילה: מלך טעמי עם לך משמעים. לפניך יהיו נשמעים. ביום כסא לפניך מתריעים. נצח ישראל זה צור משמיעים: זה צור: מלך ששון ישעך. עורר לעם ידעך. פלא תעש זרועך. צבאותינו גאול בישעך: גאל: מלך קרב תוקעי אולמך. רבבות קוראי בשחק. שוררי שירה לרוממך. תפרוס עלינו סוכת שלומך: ופרוס:

מעריב לליל שני.

תנו. מלך אמיץ כח רב עלילה. בתקע שופר אנוהו בחילה. גבור לעמו יציץ בחסלה. דגליו יצור מפחד לילה: המעריב: מלך הודו תראה לעם גאולים. ובשוועם לפניך רצונם תשלים. זכור לנו אל אדיר באילים. חסד נעורים ואהבת כלולים: אוהב: מלך טוב וסלח. פדות לעמו ישלח ביום הזכרון: מלך יושב הכרובים. ישפט עמים רבים. עוברי כבני מרון: מלך כובש כעסים. יראה לנמאסים. בקראינו בגרון: מלך לועניים תניע. שאון זידים תכניע. במשנה שברון: מלך מאזין תרועה. מלט מגזירה רעה. חבצלת השרון: מלך נשגב ונעלם. ספרו כבודו לעולם. בטוהר ובכשרון: מלך סודו יגלה. שחוק פינו ימלא. למצוא ויתרון: מלך עוייניו יחבל. שיח קוראיו יקבל. במנחה וכדורון: מלך פלאיו יגבר. לנקום נקם ידבר. כשיח וכפתרון: מלך צבאיו יגונן. עמו בצילו ילונן. מקצף וחרון: מלך קבל תחינה. ממך למצוא חנינה. בעומדי פני ארון: מלך רם ונישא. חמול נא וחוסה. ראשון ואחרון: מלך שמור עמך. מקיימי ברית נועמך. ולכם ירון: מלך תראה גאולה. (כחשתה) [כשחתה] לעדת סגולה. ביד משה ואהרן: מלך יקשיב קוראיו ממעמקים. וברית שלום לנו יקים. סוהרי פלאיו בעווז דביקים. פוצחים הודייה ורנן מפיקים: בגילה: מלך הודו ארומם נצח בעוזי. קדוש ברחמיו יגן בעדי. טלאיך תכתיר לנוסס בעידי. נאור צור

ישעי וכבודי: זה צור: מלך בינה הגיגי ועון יכופר. רחש עמך לפניך יושפר. שומע בקול שופר. מהר לנאול מי מנה עפר: גאל: מלך וועודים בהיכלך לגרוס. אמצם באורח טובך לדרום. לעד כל מנשאיך תהרוס. וסוכת שלומך עלינו תפרוס: ופרוס:

מעריבים לסוכות:

תנז. איומתך סודרת קילוסך במקהילות. לולב ג) ימים נוטלת ולא לילות. ההלל והשמחה אומצת שמונה בבקר חסדך ואמונתך בלילות: המעריב: ברצף סוכת ענני כבוד נתקרבה. דוד קדם כמאז נס נתרבה. חיבת זקוקים היזכר: ובקרבינו התיצבה. מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה: אוהב: אתן ד) רוממות לאל מערכות. אנוהו במצות ארבעתם ערוכות. בחג הסוכות: ביארת דופני סוכה שתים (א) כהילכתן. בשלישית אפילו טפה בחניכתן. בחג הסוכות: גם למעלה הוכשרה בעשרים. גובהה בלי (ב) עוד להרים. ב״ה: דרך הרחב אם הנהיג ביותר (ג) מעשר. דמות צורת הפתח מתיר ולא אוסר: ב״ה: הוכשרו לסיכוך עֲלֵי תמרה נאה. הופסל בו דבר המקבל טומאה: ב״ה: וויתור סוכה גדולה ארבעה מרווחים. ומשך סוכה קטנה שבעה טפחים. ב״ה: זוויותיה מרובעות ולא עגולות. זריזות נוייה במגדים ואשכולות. ב״ה: חוק סעודות אם מיעט אם ריבה. חכמים פירשו אין לדבר קצבה. ב״ה: טעונה ברכה בתחילת עשייתה. טכוסה אחרת בשעת כניסתה. ב״ה: יחיד העושה סוכה לעצמו. יוצא מידי חובתו באומרן כנואמו. ב״ה: כונסן וסודרן על הכוס בברכתו. כדי להוציא בניו ובני ביתו. ב״ה: לינת ביתו עושה דירת עראי. לישב בסוכה כהורו מוריי. ב״ה: מבריך בראשון זמן ומעריך. מכאן ואילך אינו צריך: ב״ה: נצח לברך לישב בסוכה כל שבעה. נבונים קבעוה לדורות הלכה קבועה. ב״ה: סוכה המקורה בלי מעזבותיים. סותר או נוטל אחת מבינתיים. ב״ה: עשייתה מוקדמת (ד) מעכבת לכיסוי. עבור תעשה ולא מן העשוי. ב״ה: פירס עליה סדין מפני החמה לחופה. פסולה לצאת בחג הבא בזמן אסיפה. ב״ה: צמודה סכך פסול ואויר אסורה. צילתה מרובה מחמתה כשירה. ב״ה: קביעות סוכה לא בנה בחצירו. קרב ווצא בסוכת חבירו. ב״ה: ריווי עדנים מתפנקים ברגג. רינה ותודה המון חוגג. ב״ה: שבעה מקודשים ושמיני להשלב. שמחים וטובי לב. ב״ה: תמלא בסוכת עור לויתן לסוכבינו. ויעוד הוד אכילתו תזכינו. בנתיב יושר הדריכנו. אלהים יחננו ויברכנו: בנילה: אנא באזרוע חיליך דגול הדגילנו. וזכור חיבת טרומים יושר

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) כלנגן. (ב) סוכה שהיא גבוהה מכי פסולה. (ג) אפי׳ בשתי דפנות אם יש רחב י׳ פרוץ אם יש עליו צורת הפתח ומותר. (ד) אם לא עשאה לצל.

מלשון מלכי צבאות ידודון, זלות בושם מלשון יזלו בשמיו. ג) ימים נוטלת וכו׳ סוכה מ״ג ע״א. התלל והשמחה וכו׳ שם מ״ב ע״ב. סוכות ענני כבוד וכו׳ הוא כר״א שם י״א ע״ב, ולפי גירסת התו״כ הוא כר״ע ע״ש בהגהות מהרי״ב, אך בחידושי הבאתי ראיה ברורה דגירסתנו היא הנכונה, כי על בסוכות הושבתי את בני ישראל (ויקרא כ״ג) מתרגם אונקלוס ארי במטלת ענגין אותיבית ית בני ישראל ואמרינן במגילה ג׳ ע״א תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו מפי ר״א וכו׳. ד) אתן רוממות וכו׳ מסודר ע״ס א״ב כפול. עלי תמרה נאה סוכה י״ב ע״א. הופסל בו דבר וכו׳ שם י״א ע״א. סוכה גדולה וכו׳ שם ג׳ ע״א, ושם ט״ז ע״ב הא קמ״ל שיעור משך סוכה קטנה שבעה. זוויותיה מרובעות וכו׳ עיין מג״א סי׳ תל״ד ס״ק א׳. חוק סעודות וכו׳ סוכה כ״ז ע״א. בתחילת עשיתה וכו׳ הוא כדאיתא בירושלמי פ״ט דברכות ה״ג, ופ״א דסוכה ה״ב העושה סוכה וכו׳ ע״ש. טכוסה אחרת וכו׳ הוא לשון סדר עיין ערוך ערך טכסטסים, וערך טכס וסודרן על הכוס וכו׳ סוכה מ״ו ע״א, מברך בראשון זמן וכו׳ שם. סוכה המקורה וכו׳ שם ט״ו ע״א. עבור תעשה וכו׳ שם. פירס עליה סדין וכו׳ שם י׳ ע״א צמודה סכך פסול וכו׳ שם י״ז ע״א וע״ב. מתפנקים ברגג היא לשון חמדה ותאוה כדמתרגם על תאות לבו (תהלים כ״א) רגגת נפשיה. חיבת טרומים לשון קדימה.

בבטחונינו. למענך מלט נרדפים סומך עשוקינו. פי זרות סלול בעומק. כאז שרו גאולינו: זה צור: קדוש רם שעה תחינה רחומך. יגל יעקב ישמח ישראל לעומך. צמח צדק הצמח לחיית נעימך. חפוון חוון חוזיך. קיים וגאלינו בתנחומיך: גאל: קומם קרן קיים להקם אולמך. הקם טבועי נשי על. לחוטבי שמך. יגדל נא כחך לעם מרוממיך. חוקימו ותקפימו ופרוס עלינו סוכת שלומך: ופרוס:

מעריב לליל שני.

תנח. **אל** אלהים ה׳ כמקראו. בנה הדומו וקירה כסאו. גבולות הציב עולם ומלואו.

עשה ירח למועדים ושמש ידע מבואו: המעריב: דילג עד עשרים לפעולתו. הקים נבר וניצב בעדתו. וכאב את בן תירנלם בצדקתו. ומלאך פניו הושיעם באהבתו: אוהב: ו)אנעים שיחי ואערב. להודות לה׳ בעם רב. המלמד ידי לקרב: בתוך קהל המוניי. אזכיר חסדי ה׳. הנה יום בא לה׳: גומר ומגוג ובני תוגרמה. ויתר משפחות האדמה. לירושלם למלחמה: דודנים וכותים. יושבי איים וחתים. ונלכדה העיר ונשסו (הכתים) [הבתים]: העיר בידם נמסרת. וחצי העם לנעורת. ויתר העם מן העיר לא יכרת: וה׳ איש מלחמה. כאיש אחוו תנומה. ללכוד פתאים בערמה: זעם ישפוך עלימו. ובחרונו יבהלמו. אז ידבר אלימו: חסום פיהם מלענות. שמעך שמענו בכל המדינות. לכן באנו פה לחנות: טוב ישיב בנועם. אם זה הוא הטעם. למה גלה חצי העם: ישימו יד לפיהם. יעצרו שרים מיליהם. ונלחם ה׳ בגוים ההם: כיום קרב בהלחמו. יוציא כל זעמו. וכקש יאכלמו: לאבד את כל הגוים. הצובאים על ירושלם. מתחת כל השמים: מלכי ארץ יתייעצו. וזה לזה יעיצו. ומאמר אחד יפצו: נגד ה׳ ומשיחו. בדברים להדיחו. ישמיעונו מה שיחו: סוכה תהיה לצל. בה מלהתעצל. כל העושה אותה ינצל: ענף עץ עבות. עלי שמן וערבות. יסוככו בכל מושבות: פועל תמים וצדקה. מוציא חמה מנרתיקה. ראש רשעים לדולקה: צאו קמו פן תמקו. ולבכם אמצו וחזקו. ומוסרותיכם תנתקו: קורא אליהם כמראש. מתנשא לכל לראש. גושו הנה ואדרוש: ראשי נביאים הקדומים. אם קיימו בניי דת ימין. לא נטו שמאל וימין: שלימים ימצאו. בכל יתקראו. ורשעים חדלו ויצמאו: תמים פעלך ומאמרך. ומי יהרהר אחריך. תתן אמת לבחיריך. אשר נשבעת בהדריך: בגילה: זכור נא מעבר והאמיר גודלך. חננתו סמדר והקריבו למולך. טוהר קרבנו שעית מזבולך. ויוושעו בצדקם עם מייחלך: זה צור: כלה מסטין מעם מרוממך. למען נחתם בכסא מרומך. מלט עם משועיך. מעם חרמך. גואלינו ה׳ מעולם שמך: גאל: נחלתך סמוך עינייך פודה וגואל. צדק קרונך רחמם שעה והואל. תברך ידידיך צדקתך כהררי אל. חדש קומם בית אריאל. ופרוס שלומך על כל ישראל:

תוספות:

תנט. ז)**אזכרה** נגינתי לילות וימים. בניין מפואר מחמד עולמים. גבעת הלבנון מעביר כתמים. דביר קודש כקרני ראימים. זהב סגור והדברים סתומים: חשים ובאים. מיקירי ירושלם. טוענים אבוקות. בשתי ידים. ירקדו כעגל על אפסיים. כורעים וקודים על אפים. לעמוד על אצבעות רגלים. מבלאי מכנסי כהנים ומהמיינים. נרות יאירו

והוא פעל נגזר מתיבת טרם, וטעמו שיזכור אהבת קדמונים. דילג עד עשרים וכו׳ הכוונה לאברהם שהיה עשרים דורות בינו ובין אדם הראשון כמבואר בפרק חמשי דאבות. ו) אנעים שיחי וכו׳ מיוסד ע״ס א״ב ונמשך על מה שנאמר בזכריה י״ד הנה יום בא וגו׳. ואספתי את כל הגוים וגו׳, ויתר העם לא יכרת ועיין בפירש״י לא יגלו כולם ולמה יניחם להגלות חצים ולשסות הבתים כדי שלא יהא להם פתחון פה לאמר לא למלחמה באנו כי אם להשתחות באנו. והשאר מיוסד ע״פ הכתוב למה רגשו (תהלים ב׳) יתיצבו מלכי ארץ וגו׳ ננתקה וגו׳ וע״ז ג׳ ע״ב ע״ש. ז) אזכרה נגינתי וגו׳

בחצרות ירושלם: ספלים מלאים. על כל מנורה ומנורה. עשרים ומאה לונין מחזיקים במשורה. פירחי כהונה מעלים אותם בגבורה. ציגתם חמשים אמה ברגל ישרה. קולטת אשה חטין לאורן ובוררה. ראשי אבות מרקדים בשירה וזמרה. שוכנים לבד לבד על כל חבורה וחבורה: תמימים אומרים אשרי ילדותנו. תחת אשר לאביישה זקנותינו. שנים (משיכים) [משיבים] ינענו והונח לנו. ראשיתנו בטובה ואחריתנו קול כולם כאחד ירננו. צדיק הוא שלא עשה כמעשינו. פיללו לאלהים מי שחטא. ימחול לנו: עליון מגבוה יביט. אל עמו ואל שרידיו. סופר ומונה נגידיו. נבונים אשר יהיו אגודיו. מגלה סודו אל עבדיו. למולו אם יהיו במורדיו. כונס שכינתו למעלה בויעודיו. ישיב ויאמר היש מספר לגדודיו: טהורים פותחים דלתות נעולות. חצוצרות תוקעים. על חמש עשרה מעלות. זכרונם לפני המלך לעלות. וכקרוא הגבר מריעים בשילוש קולות. הופכים פניהם ושופכים תפילות. דרכי אבותם הולכי עקלקלות. גאו כי שחו והתעוללו עלילות. בך לבד נזכיר יושב תהילות. וליה עינינו מייחלות: ישאבון וישובו אל נינת קודש. צלוחית זהב מחזקת שלשת לוגים בקודש. חלולין שיתים מתחת מזבח הקודש. קול אשמיע באדמת קודש. בית אלהים בסך בקודש. לועזיה שפה וקוראים בהדרת קודש. בירושלם בהר הקודש: ישר׳ פני אל. אלפי רבבה. יביעו ויאמרו שירה עריבה. צפה וברך ארץ הטובה. חשוק בקרבה ותקרא חפצי בה. קרית דוד עיר לא נעזבה. חרוב תיחרב המליאה ותמלא החריבה. זכור לדוד ותעורר. קדוש ישר׳ לאש ולהבה: אומר הנה מעשיי לאל. רצה ותחיש לציון גואל. נחה עמך ותשמיד מנאל. והכן משפט מזבח אריאל. והקם עליו השר מיכאל. משרתו יעיר גבריאל. וברך בשלום את עמך ישראל: ופרוס:

מעריב לשבת של חול המועד:

תם. יושבי קצות יראו מאותותיך המצויינין. ציינתה בעיתיך שבתות ומועדים וזמנים. חיבבתם והיברתם להשוותם במוקצים ומוכנים. קידשתם וזימנתם מוצאי בקר ערב תרנין: המעריב: הורית לעוליך מעגלותיך נגד מעגלם. קדושת שמש נתתם בל ימוטון לעולם. טוב לקח הנחלתם להתמיד גורלם. נעימות בימינך נצח באהבת עולם: אוהב: ח) אקרא לאלהים עליון חזקי אשר יעצני מנת חלקי. וללחום לחמו בלחם חוקי: חוקי באות ומועד השווה. במוספים ותמידין אותם להצטווה. ולענג ביומו שחורה ונאוה: נאוה גילה עינייני עמותים. לקדשם בסוד אילים השתים. ערוך שלחנים כדרך השובתים: השובתים דרכם להשיב משבת רגל. רישונם בו לתקן תבלין ולהרגל. וכן יפה עשה ברגל: ברגל הורו שלא למנוע בשמחה. שחט חיה ועוף יכסה בעפר תיחוחה. ונוטלין עלי לקצב עליו משום שמחה: שמחה ושירה תקנו לומר. ומקדשין שבת ויום טוב במזג חמר. וכן על כל משמר ומשמר: ומשמר זירזו לאסור בכל מלאכה. ותבלין נידוכים כדרכו במדוכה. ובורר קטנית כדרכו בחיקו ובתמחוי אבל לא בתכא: בתכא חנווני ופטם סופר גלוסקאות ורימונים. ובלבד שלא יזכור סכום מידה ומקח בהיגיונים. ויכול ליתן ביצים ואגוזים במניינם: במניינם טפו עשרת והתירו. וששה דברים הקלו ושלשה החמירו: החמירו ישרים מלגדלה ביום טוב לכתחילה. מלהכהבה באור ומלחותכה לשנים נמו לה: כי אם ממעכה ביד ושורה בשמן וחותכה לשני נרות ולהעלה: ולהעלה כתחילה בשעוה ושמונה וגם תקנו.

מסודר ע״פ א״ב. מבלאי מכנסי כהנים וכו׳ סוכה נ״א ע״א. ספלים מלאים וכו׳ שם. ציגתם חמשים אמה וכו׳ שם ע״ב. קולטת אשה חטין וכו׳ שם נ״ב ע״ב. אשרי ילדותינו שם. תחת אשר וכו׳ כאן מתחיל סדר תשר״ק, ושם המחבר יצחק חזק, הופכים פניהם וכו׳ שם נ״ב ע״ב. צלוחית זהב וכו׳ שם מ״ח ע״א. יושבי קצות וכו׳ חתום שם המחבר יצחק הקטן. ח) אקרא לאלהים וכו׳ כל חרוז מהפיוט מתחיל בתיבה הדומה שלפניה, ואחריה הוא מסודר ע״ס א״ב. ובורר קטניות וכו׳ ביצה י״ד ע״ב. חנוני ופטם וכו׳ ע״ש כ״ט ע״ב. מלגדלה כצ״ל שם ל״ב ע״ב. ולשחוט מדבריות וכו׳ כצ״ל שם מ׳ ע״א.

ולהשקות ולשחוט מדבריות גזרו ונימנו. הבייתות ודאי משקין ושוחטין תינו ומינו: ומינו להשקותם משום סירכא. ולהדליק נר שבת וחשיכה. ולהניח עירובי תבשילין ושיתוף חצירות בערב הפסח לכל השנה כולה כדת וכהלכה: כהלכה מהרו עשותו ולזהרו. ואם לא עשאו חוזר ועושהו כרצונו ומבחרו. ובזה יפה שימורו: שימורו ניאמו וסידרן שלא ירקב ושלא יאבד. שלא לצורך המועד לא יעשה דבר אפילו נאבד. אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד: בלבד סמכו אם נאכל ונאבד קודם (שינשל) [שיבשל]. בתחילה עליו לא יבשל. ואם התחיל בעיסתו הרי זה גומר ומבשל: ומבשל בתבשיל אחד כל צרכו. וכל שניאותין בו ביום טוב בערכו. ויינות ושמנים וסלתות משלחין איש כדרכו: כדרכו פת עבה ופת (מדוכה) [מרובה] ביום טוב. ואין מזמנין לגוי ביום טוב. גזירה שמא ירבה בשבילו קורטוב: קורטוב (ציון) [צוו] למדוד כדרך שעושין בחול. והתירו לדם העין מגוי לכחול. ואין צריך לומר בחול שיכול לשחול: לשחול קמח במדה התירו. כדי שתינטל חלה בברירו. והמשכילים כזוהר הרקיע יזהירו: יזהירו רנוני מצות שבת ומועד עדי עד. ללמדם לשמרם לעשותם לעד. ולדרוש הלכות החג בחג בוועד: בוועד שבעה רועים ונסיכים שמונה. תרום קרן עפרות מי מנה. זכאו גוי מגוי הוציא ברננה. כן יכנס משבעים אומתו יחידתו בגילה ברינה: בגילה: יודו לה׳ חסדו בגילה יספרו נוראותיו וניסיו. מכף רשעים נאלם ומיד שוסיו. דעו כולם ופצו ברכו ה׳ כל מעשיו. יגל יעקב ישמח ישר׳ בעושיו: זה צור: יום וליל אהגה צדק פועלי. גאות עשה וריבצני בטובו אל חילי. לאין אונים עוצמה לקהלי. יחיינו כמיומים ואבואה אל אל. שמחת גילי: גאל: בחסדך תקום ותחנה רעייתך כהררי אל. הפלא חסדיך לחוסיך ורייעך אל. ראה מנוחתי תשובכם מושיע וגואל. קדושיך תשקם מעדניך צדקתך כהררי אל. ופרוס עליהם שלומך כנאמר שלום על ישראל: ופרוס:

תוספת:

תסא. **ימים** מקדם אזכרה ואספרה. צבי קדש עטרת תפארה. חומותיה ספיר ואבן יקרה. קרית מלך עיר לא נעדרה. בקרבה צדק ושכינה שורה. ראשי אבות. כהני משמרה בקר וערב בקדושה וטהרה. יום יום יבילו. שיי למורא: יקריבו ויביאו מתרומת הלשכה. צורכי ציבור ועצי המערכה. חלבנה ושחלת וצפורן ארוכה. קנה וקדה ולבונה זכה. בשחר מביא מנחה רבוכה. נותן ומקדיש וקוצה כהלכה. בערב מחציתה שנית לעורכה. תמיד לרצון. ללו המלוכה: בית אבטינס על מעש הקטורת. ביד בית גרמו לחם פנים למסורת. ילושו כחפצם בכלי שרת. יעשו שלשה דפוסים כמין כוורת. צורת האחד כמידתה מצויירת. חלל שנייה רחבה והשלישי מיותרת. קומות החלה כמין ספינה דוקרת. העמידה בטופח השלחן למסגרת. המשתן למעלה הימנה סודרת. בצידן צניפי זהב למשמרת. ראשי מפוצלין ועליהם קני זהב לתפארת. בין אחת לאחת רוח עוברת: רוחב השלחן לאורך לחם בין הסדרים בזיכי לבונה נתונים. יש אומרים עליהם נשענים. בכתב מפורש פירשוהו נבונים. נכתב ומוכיחים עיינינים. יקדמו לפניהם ארבעה כהנים. מקצתן להעביר את הלחם ואת הבזיכים ישנים. נכנסים אחרימו ארבעה ממונים. ריעיהם שנים את הלחם מכוונין. בצפון עומדים ולדרום פונין: יכוונו איש איש למתת ארוחו. שם יעמדו זה לזה לנוכחו.

משום סירכא שם משום סרכא דמשכא. ושיתוף חצירות בע״פ וכו׳ עיין לעיל סי׳ רפ״ג. בין יו״ט לשבת וכו׳ שם ל״ו ע״ב. קודם שיבשל כצ״ל שם ט״ו ע״ב. ואם התחיל בעיסתו וכו׳ שם י״ז ע״ב. ופת מרובה כצ״ל שם כ״ב ע״ב. ואין מזמנין וכו׳ שם כ״א ע״ב, והתירו לדם העין וכו׳ שם כ״ב ע״א. לשחול קמח וכו׳ עיין ביצה כ״ט ע״א. בית אבטינס וכו׳ ביד בית גרמו וכו׳ יומא ל״ח ע״א. ילושו כחפצם בכלי שרת עיין מנחות צ״ה ע״ב, וברמב״ם ה׳ תמידין ומוספין פ״ח ה״ז, ועיין בתוי״ט פרק י״א דמנחות משנה ב׳. יעשו שלשה דפוסים וכו׳ מנחות צ״ד ע״א, וע״ב. כמין ספינה דוקרת וכו׳ היא גירסת כ״י מינכען ולפנינו איתא ספינה רוקדת מנחות צ״ד ע״ב והוא כר׳ יוחנן, העמידה בטופח וכו׳ עיין שם צ״ו ע״א, ע״ב. ארבעה כהנים וכו׳ שם צ״ט ע״ב ולעולי רגלים וכו׳ שם כ״ט

מושך הלה בשיפחו והלה מניחו. ולעולי רגלים מראים אשי ריחו. אשרי העם שככה נאה ניחוחו. לחם חם (כיום) [ביום] הלקחו: קטרו הבזיכים והחלות מתחלקות לכהנים. למשמר היוצא (חמניו) [חמש] נותנים. ולנכנס שבע מהם חוננים. בשכר הגפת דלתות שתים מהן נהגים. נבונים תיקנו כן מלפנים. (וכרגלים) [וברגלים] (שבים) [שווים] באימורי עיניינים: חיבה גדולה עד שמי ארובה. זה כמה בלי סבה. קשינו עורף באשמה רבה. ולא שמענו לקול ניבא. אכן קריית מועדינו חרבה. מה נדבר ולנו הדיבה. צדיק אתה על כל הבא: ברחמים שוב ושכך זעמך. תטה אוזן עורר תמימך. ונזבח צדק בית אולמך. רוח נשברה יחשוב לעומך. השב כקדם ריבבות עמך. אל מכון שבת נעימך. ויהי כנהר שלומך: ופרוס:

מעריב לליל שני.

תסב. אלהים דבר בקול ערב. בקדשו לחבלו שמיני הרב. גם בעדתו נצב בקרב. לפועלו ולעבודתו עדי ערב: המעריב: דברו לאלף ציוה. הלוך ביושר נתיבה. וכיום טוב היות בטובה. ודגלו עלי אהבה: אוהב: אתן צדק לפועלי. אשר הפליא חסדו לי. ה׳ צורי וגואלי: בבאי לזכרון. בעשור כבני מרון. כזאת ישבית חרון: גזירה פן תצא. לנוד מקצה לקצה. בזאת אלי יתרצה: דעי לך היפה. מועד זמן אסיפה. על כל כבוד חופה: העלזי ושמחי. ובסוכות תשבי ותנוחי. להציל רגלך מדחי: ולא תהיה לך לפוקה. בוקה ומבולקה. ולך תהיה צדקה: זה אלי ואנוהו. אלהי אבי וארוממנהו. הכל פעל למענהו: חפץ למען צדקו. את עמו להצדיקו. ויסקלהו ויעזקו: טובה כיום טוב. ה׳ הטוב. טוב שם משמן טוב: יביע אומר. איה סופר איה שומר. וכל היום עלי גומר: כי הוא אלהינו. יוצרינו ועושינו. נפלאותיך ומחשבותיך אלינו: למען שמו יכבד. לקדוש ישר׳ מכובד. האומרים בד בבד: ממועד הראשון. נגרע ממנו ששון. כי קרהו אסון: נגינה ורינה. באבוד רשעים אנינה. באהלי קדם מעונה: שובע פן יעצור. ובצורת יבצור. כיושבי על מצור: עצרת כבואה. שם אחד כמקראה. בהמון לא תבואה: פקודת כל בשר. בכסא וכיפור להתכפר. הם כל בשר: צהלה ורינה. שלישיה שנייה וראשונה. באסיף תקופות השנה: קול רינה וצהלה. תודה זמרה וגילה. שעריו בתודה חצירותיו בתהילה: רק למעט ניעונים. עד ימלא פינו שחוק ורננים. ומחה ה׳ דמעה מכל פנים: שם יעלו ברינה. שוכני בהררי מעונה. תכנס מעיר ומדינה. קרית דוד חנה: בגילה: זה היום עשה ה׳. חדשו וקידשו להתענג על ה׳: זה צור: כי לא יטוש ה׳ את עמו. למען שמו הנקרא עלימו. ממרום יוסיף לקנות שאר עמו. גואלינו ה׳ צבאות מעולם שמו: גאל: נחין סוד עת פלאות. צדקינו קרב יב נוראות. שתולים יציצו בחצרות קדשך להנאות. אהודך רנן משירי הודאות. כצפרים עפות כן ינן עלינו ה׳ צבאות:

תוספת:

תסג. ע) **יספת** יי לגוי נכבדת. צדיק אתה וצדיק אהבת. חגים ומועדים לעמך הנחלת. קדשתם ורוממתם ובמו נתפארת. בני נכר גוים אשר עשית. נתתם שלווה ובמו קצפת. בני מגדלי בלורית וערלה מאסת. תמימיך מוהלים ופורעים כמשפט ציוית: ה׳ חפץ למען גודלו. צוות לבני עם קהלו. חגים ומועדים בכל ירח יהולו. קם הרביעי ובתבנית שור ביטלו. בא השביעי ופרע למולו. ראש השנה לתמוז גורלו. צום העשור

ע״א, צ״ו ע״ב. לחם חם ביום הלקחו (שמואל א׳ כ״א) והחלות מתחלקות לכהנים וכו׳ מנחות צ״ט ע״ב. למשמר היוצא וכו׳ סוכה נ״ו ע״א וזה כר׳ יהודה שם. בשכר הגפת דלתות שם ע״ב וברגלים שווים וכו׳ כצ״ל שם נ״ה ע״ב. אתן לפועלי צדק וכו׳ מסודר ע״פ א״ב. ע) יספת ה׳ לגוי וכו׳ שם המחבר יצחק, חגים ומועדים בכל י״ה יהילו. קם הרביעי וכו׳ וכו׳ הדברים האלה הבלתי מובנים

לאב חבלו. ימי סוכה לירח אילולו. לאחרים הוא פורע. יום השמיני תן לו: מה יפו פעמייך בשתי נעילות. אביב ירח ליושב תהילות. נעימים לצאת ולקצור מלילות. בירח האיתנים עצרת לבני מקהילות. רוחות וגשמים לבא ימים ולילות. מגדלי צמחים ומעלי שיבולות. רמז למו בשילוש תיבות מוכללות. דרכו לידע על מי נוזלות. כמשפטם ונסכיה ונסכיהם לעלות. יום השמיני לחגג. לחזיז קולות: בחג מקריבים בעד בני עולה. ראשונים בנועם סגולה. שבעים פרים כולם לעולה. לבשו גאונים ועשו כלה. משלם רעה בטובה יבואהו קללה. המה ישטנוני ואני תפילה: אדון ימשל. אדון השלום. בידלת קרוביך ורחיקיך בכל מלון. רחק רחיקיך ומלא פניהם קלון. השב קרוביך על ידי שר שלום. מכשר טוב משמיע שלום: ופרוס:

מעריב לליל אחרון:

תסד. אעניד לך תפארה והלל. ביום השמיני בעצרת ליל. גבורתך ברוב עם אמלל.

דוד מעריב יום ומביא ליל: המעריב: היזכר לעשרינו בשנת טובתך.

ונרוה מדשן ביתך. זכור לדורשיך יושבי ביתך. חסד נעורים וכילול אהבתך: אוהב: ביום השמיני. אשפוך לב ונפש כמים. לפני רוכב בגאותו שמים ביום השמיני: שמיני בכהונה לשרת משרת ונינו. קרא משה לאהרן ולבניו. ביום השמיני: שמיני גזירת דת גשמים. אם מעט אם רב נרשמים. ביום השמיני: שמיני דורש לאות ברית. להנצל בו מאף שאירית. ביום השמיני: שמיני הוכן לנאמנה. תת חלק לשבעה וגם לשמונה. ביום השמיני: שמיני ויתור לסוכה עוצרים. לישב בבתים ובחצירים. ביום השמיני: שמיני זומן לבהמה. להרצות פני שוכן רומה. ביום השמיני: שמיני חקר לאספו עם שבעה. מפני טורח יולדת השבעה. ביום השמיני: שמיני. טוכס לברך קהל מלכם. כשילח העם לדרכם. ביום השמיני: שמיני ייחד אור עט. לקרבן טוב מועט. ביום השמיני: שמיני. כיפור ומנוח דוחה. מפני ציווי עונות מוחה. ביום השמיני: שמיני. לעודף שמחה ליראות. לנענע שמיני בעשותו נוראות. ביום השמיני: שמיני מזומן לעתיד לבוא. לשמוח בו עם קרובו. ביום השמיני: שמיני. נקרא עצרת. לאום כאישון ננצרת. ביום השמיני: שמיני סדורה בדתות. ובו נכרתו שלש עשרה בריתות. ביום השמיני: שמיני ערוך חתומים בו להציל. מפוערת

בהשקפה הראשונה לקוראיהם יתבארו לנכון ע״פ מה שהובא בילקוט פ׳ פנחס א״ר לוי בכל חדש וחדש ביקש הקב״ה ליתן לישראל מועד, בניסן נתן להם, באייר נתן להם פסח קטן, בסיון נתן להם, בתמוז היה בדעתו ליתן להם מועד גדול ועשו העגל ובטל תמוז ואב ואלול, ובא תשרי ופרע להם ר״ה ויוה״כ והחג א״ל הקב״ה לאחרים הוא פורע ושלו אינו נוטל תן לו יומא. ולזה כיון הפייטן בא הרביעי הוא חדש תמוז, ובתבנית שור ביטלו היינו בחטא העגל. ועיין בפסיקתא הוצאת רש״ב פסקא ל׳ ושם בנוסחא אחרת. כ) מה יפו פעמיך בשתי נעילות. עיין מדרש שה״ש פ״ז על פסוק מה יפו פעמיך בנעלים בנעל אין כתיב כאן אלא בנעלים וכו׳. רמז למו בשילוש וכו׳ פסיקתא פסקא ל׳ א״ר אלכסנדרי למלך שבאת לו שמחה וכו׳ כך כל שבעת ימי החג תורה מרמזת לישראל, ואומרת להם שאלו לה׳ מטר תדע לך שהוא כן בשני ונסכיהם. בששי ונסכיה, בשביעי כמשפטם וכו׳. בחג מקריבים וכו׳ מדרש פ׳ פנחס את מוצא בחג ישראל מקריבים לפניך ע׳ פרים על ע׳ אומות אמרו ישראל רבון העולמים הרי אנו מקריבין עליהם ע׳ פרים והיו צריכין לאהוב אותנו והם תחת אהבתי ישטנוני וכו׳ ועיין סוכה נ״ה ע״ב. אעניד לך וכו׳ לפנינו הוא במעריב ליל שמיני עצרת. ביום השמיני אשפוך לב ונפש מסודר ע״ס א״ב. גזירת דת גשמים וכו׳ בחג נידונין על המים ר״ה ט״ז ע״א. שמיני דורש לאות ברית וכו׳ טעמו השמיני נדרש לאות ברית מילה להנצל בזכותו שארית ישראל מאף של גיהנם. ויתור לסוכה עוצרים, ביום השמיני התיר לעוצרים בסוכה לישב בבתים ובחצרים. שמיני זומן לבהמה, דמיום השמיני והלאה ירצה לקרבן. שמיני חקר וכו׳ עיין מדרש שה״ש פ״ז מה יפו פעמיך וכו׳ ראויה היתה העצרת של חג שתהא רחוקה חמשים יום וכו׳. מפני טורח יולדת השבעה תואר לישראל (ירמיה ט״ו). טוכס, נתקן, לברך קהל מלכם כצ״ל ע״ש המקרא ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך (מלכים א׳ ח׳). אור עט לקרבן וכו׳ הקב״ה שהוא עוטה אור ייחד השמיני לקרבן טוב אם כי מעט הוא כנגד קרבנות החג. כפור ומנות דוחה וכו׳ עיין מ״ק ט׳ ע״א. סדורה בדתות הרבה מצות נסדרו על יום השמיני כגון עצרת, קרבן בהמה, ומילה, ועליה נכרתו י״ג בריתות נדרים ל״א ע״ב. ערוך חתומים וכו׳ החתומים בברית מילה נצולים מגיהנם עיין

נגון והציל. ביום השמיני: שמיני פיים בו להתכן. לטבוח טבח והכן. ביום השמיני: שמיני ציווי לומר זמן. לברך בו האל הנאמן. ביום השמיני: שמיני קבוע רגל בפני עצמו. לשמוח בו עמו. ביום השמיני: שמיני ריצוי קרבן להקריב לבדו. לתשורת מלא כל הארץ כבודו. ביום השמיני: שמיני שיר לבד להלל. לגמור בו את ההלל. ביום השמיני: שמיני תת ברכה בפני עצמה. לנותן ליעף כח ועוצמה. ביום השמיני: שמיני דורשי בו ניצוח ייחודיך. באו להשתחוות ברב חסדיך. יוחש עורם מקודש בזכות חסידיך. בעזרת שוררו על הים סהדיך: בגילה: טועני (אל) [עול] מלכותך אל אמונה. ישבו בסוכה שבעה באמונה. כנתנו חלק לשבעה וגם לשמונה. לקריאתם זה צור פצו להחיש שבעה ושמונה: זה צור: מחיל אל חיל הולכים. נסעו מסוכה ולשמוח בשמיני נמלכים. סבר יהבם עליך משליכים. צור ישר׳ וגואלו ממליכים: גאל: פונים מסוכה לביתם לישב. צקון לחשם הקשב. קוראי רוממתיך שמך לחשב. תפרוס עליהם סוכת שלומך תהילות יושב: ופרוס:

מעריב לפורים: ממעמד ר׳ מנחם בר׳ אהרן ז״ל:

תסה. ליל שיכורים הוא זה הלילה. לשמוח ביין הטוב ולגילה. פורים על שם הפור נקרא בגילה. יזכור לנו בקריאת מגילה: המעריב: בליל הזה ישכרו כל יצורים. להזכר חוק אשר נקבע בפורים. ארור האיש אשר ידו ירים. לשתות מים המאררים: אוהב: פרים ביין פותחים בברוך. על שלחן אשר ערוך. בליל חג פורים: פורים ישורר שיר נועם עלי יין בקהל עם: בח״פ: פורים ימלא כוסות. כדת מה לעשות. בח״פ: פורים ישתו יין כל רואהו. עד לא יכיר איש את רעהו: בח״פ: פורים לא יקח נשך ותרבית. אשר ישתה יין מחבית: בח״פ: פורים אשרי איש אשר יפן. לברך על הגפן: בח״פ: פורים ישכרו ביין לבן. וירצה כמנחה וכקרבן: בח״פ: פורים אכלו ושתו ריעים. זמרו ליין הטוב כי נעים: בח״פ: פורים שחטו אווזין ותרנגולים. כי בזאת תהיו נגאלים: בח״פ: פורים זכרו תורת ראשונים. מעשה אבות יעשו בנים: בח״פ: פורים שמעו בני איתנים. מהרו ואכלו משמנים: בח״פ: פורים ישתה יין טוב. אשר ירוה כגן רטוב: בח״פ: פורים אשר לא זקן ישתה מן הקנקן: בח״פ: פורים יזכור יין בריתו. כאשר היתה באמנה אתו: בח״פ: פורים יקריבהו אל חכו. לרחבו ולארכו: בח״פ: פורים בישר׳ לפנים. יקר הוא מפנינים: בח״פ: פורים כוס יין בידו יעמיד. ויערוך על פיו תמיד: בח״פ: פורים ישתה יין ישן. ארור האיש אשר יישן: בח״פ: פורים יין תמיד ירוקן. לפני נער וזקן: בח״פ: פורים ישלח לרעהו מנות. ולאביונים מתנות. בח״פ: פורים אכלו ריעים ושתו איש באהלו. ושלחו מנות לאין נכון לו: בח״פ: פורים אוהב שמחה אוהב יין יעשיר. וכל כלי זמר וכלי שיר: בח״פ: פורים אל תשתה יין רע עין. קודם תשבור צמאך אל העין: בח״פ: פורים במה יזכה איש זכותו. שבע ילין בל יפקד עונו: בח״פ: פורים גילה רינה הדווה ודיצה. הקבצו לשתות ועוצו עיצה: בח״פ: פורים דאגה בלב איש ישחנה. מאכל טוב ומשתה ישמחנה: בח״פ: פורים דלה תדלה יין מחביות. בלילה ההוא תהילות דומיות: בח״פ: פורים היין בפוך תמיד שגור. וספל אדירים יהיה סגור: בח״פ: פורים חכלילי עינים מיין. ואויבינו יהיו כאין: בח״פ: פורים טוב אשר תאחז בכוס מלא. מכתם אופיר לא תסולה: בח״פ: פורים יין מלכות ישתו ויסלסלו. בחורים שכורים יחדיו יצלצלו: בח״פ: פורים כל אשר ימרה פיו מלאכל. ומצאוהו רעות והיה לאכול: בח״פ: פורים ליץ הומה ומים ומשכר. והשותה מהם לא ירבה שכר. בח״פ: פורים משתה שלך יהיה להפקר.

תנחומא פ׳ ל״ל חביבה המילה שנשבע הקב״ה לאברהם שכל מי שהוא מהול אינו יורד לגיהנם וכו׳.

ושותים הרבה לאין חקר: בח״פ: פורים מאן דאית ליה בושמיא ברחמיה מסיק ליה. ויקנה שם טוב ויהיה עולה: בח״פ: פורים נתן תתן מתנות לעניים. לא לשפחות ולא לעבדים: בח״פ: פורים שכל אדם מאריך בסעודתו ומן השמים ימלאו שאילתו: בח״פ: פורים שותה כדת וכהלכה. זכר צדיק לברכה: בח״פ: פורים שומר מצוה שותה תאות נפשו. שמש וירח נבראו לשמשו: בח״פ: פורים שבקיה לרויא דמנפשיה נפיל. לא יקום כי יפול כמו פיל. בח״פ: פורים תרא יין כי יתאדם. כי זה כל האדם: בח״פ: פורים יין אשר הוקם לשמוח פני אישים. יבא וינל פני אנשים ונשים. ארור האיש אשר יאכל עדשים. בלילי פורים ובמועדים ובחדשים: בנילה: ארור האיש אשר יאכל פולין כתושים. מפי המלך וההגמון והראשים. כל בית ישראל יעלו עליו חמושים. לגרשו מתוך קהל קדושים: גאל: השכיבנו ושמור צאתנו ובואינו:

תסו. בשמחת חתן נתעלה:

אמר רבא א)תבעוה לינשא ונתפייסה. פי׳ נתרצית. צריכה שתשב ז׳ נקיים. פי׳ קודם החופה. שמא מחמת תאות חימור ראתה דם. שדרך אשה לחמד קודם חופה ימים או עשור. ולכולהו אין אנו חוששין אם ראתה דם אם לאו. שהרי תטבול קודם בעילה מצוה. אבל לשבעת ימים הסמוכין לבעילת מצוה דהיינו ליל ראשון של חופת אנו חוששין שאם תראה בהם דם לא מהניא לה טבילה דקודם בעילת מצוה. שהרי צריכה לספור ז׳ נקיים. והילכך לובשה בגדים לבנים כל ז׳ ימים שקודם חופה. וסדין לבן פורסת במיטתה. ובודקת עצמה פעם אחת או פעמיים ביום. ואם לא ראתה בהם דם טובלת בליל קודם בעילת מצוה. שמא ראתה דם שנה או שנתיים בימי בתוליה ולא טבלה. ומיטהרת עכשיו בטבילה זו. ואם לא שימרה ז׳ נקיים קודם לא תיבעל בלילה הראשון עד שתשמור ז׳ נקיים מליל ראשון ואילך. שמא ביום שלפני חופה ראתה דם חימור. רבינא איעסק ליה לבריה בי רב חביבא. רבינא תבע את בתו של רב (חנינא) [חביבא] להנשא לבנו. ונתפייסה. אמר להו רבינא לקרובי האשה ליום פלוני לכתוב כתובה. כי מטא ההוא יומא שקבע לכתוב כתובה. אמרו ליה לרבינא לינטר מר עד ארבעה אחרינא. עד יום רביעי בשבת אחר. מיום ד׳ זה עד ז׳ ימים. וההוא יום ד׳ לכתוב כתובה (בדין) [כדין] בתולה הניסת ליום ד׳. אמר ליה רבינא לרב חביבא מאי טעמא. נמתין עד ז׳ ימים. א״ל רב חביבא לרבינא. לא סבר מר להא דאמר רבא תבעוה לינשא ונתפייסה צריכה שתשב ז׳ נקיים. א״ל אימר דאמר רבא בגדולה דשכיחי בה דמים. בקטנה מי אמר. א״ל בפירוש אמר רבא לא שנא גדולה ולא שנא קטנה. גדולה טעמא מאי דמחמדא. קטנה נמי מחמדא. פי׳ שכן דרך של אשה שרואה דם מחמת חימור בשעה שמתרצית ואומרת רצוני ליכנס לחופה לאותו זמן וכד מטיא לאותו זמן או בין כך רואה מחמת חימור לפיכך צריכה שתשב ז׳ נקיים. ובתולה זו שתנשא לבנך שכחה ולא שימרה ז׳ נקיים קודם יום זה. ושמא אתמול ראתה ולא מהניא לה טבילה דהשתא לתיבעל לאורתא. או שמא למן היום שנתעסק באשה וקיימו דבריהם לא היה ז׳ ימים עד אותו יום ד׳ שקבעו זמן לכתוב כתובה ולא יכולה לשמור ז׳ נקיים. הילכך לינטר

מפועררת תואר לגיהנם ע״ש הפסוק לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה וגו׳ (ישעיה ה׳). מאן דאית ליה בושמיא ברחמיה מסיק ליה הכוונה מי שיש לו יין הנותן ריח טוב יתן לאהבו, ברחמי מסיק ליה הוא לשון הגמרא ע״ז ד׳ ע״א. לא לשפחות וכו׳ עיין לעיל סי׳ רמ״ה שבקיה לרויא כצ״ל והוא לשון הגמרא שבת ל״ב ע״א. בשמחת חתן נתעלה וכו׳ כל זה הוא בפרדס לרש״י ז״ל בסי׳ רע״ה ע״ש. א) תבעוה לינשא וכו׳ נדה ס״ו ע״א. יבמות ל״ז ע״ב. רבינא איעסק ליה לבריה וכו׳ כצ״ל

מר עד ארבעא אחרינא ותתן על דעתה ותשב ז׳ נקיים ותיבעל בליל ראשון של חופה כמשפט הבתולות להיכנס (בלי) [בליל] ראשון לחופתם: איעכב רבינא שבעא יומי בתר ההוא שהתחילה לישב ז׳ נקיים: וצריכה טבילה חמורה במים חיים קודם כניסתה לחופה: הלכה בועל בעילת מצוה ופורש. בין הגיע זמנה לראות. בין לא הגיע זמנה לראות. בין בוגרת בין שאינה בוגרת. בין ראת בין לא ראת. ופורש. לא להרחיק ממנה כאשה נדה. אלא פורש מתשמיש. הוא בכסותו והיא בכסותה. דאינה טמאה אלא מדרבנן. שהרי דם בתולים טהור. ומשום כבוד חתנות לא רצו חכמים להחמיר ולהרחיק יותר. ומשמרת ז׳ נקיים כזבה גמורה אע״פ שלא ראת דם אלא בשעת בעילה ראתה דם בתולים. דהאי דם בתולים כדם נידות חשבינן ליה. משום דאי איפשר למכה בלא צחצוחי זיבה. ואמרינן התם בשמועה זו. בנות ישר׳ החמירו על עצמן שאפי׳ רואות טיפה כחרדל יושבות עליה ז׳ נקיים: א)ומותר לבעול בעילת מצוה בשבת אפילו לכתחילה. שאינו מתכוין להוציא דם אלא לבעילה. ואעפ״י שמוציא דם מותר. כדשמואל. דאמר שמואל פירצה (דחוקה) [דחוקה] מותר ליכנס בה בשבת ואעפ״י שמשיר בה צרורות. דכיון דלא נתכוין להפיל אותן צרורות אלא ליכנס בפירצה פטור. ואמרי׳ דם מיפקד פקיד. כמו פיקדון. כנוס ועומד ואינו נבלע בדופני הרחם. להיות יציאתו על ידי חבורה. אלא שהפתח נעול בפניו ופותחין לו ויוצא. ואינו מתכוין לעשות בניין. אלא להנאת עצמו. ופיתחא ממילא הוי: וקיימא לן כר׳ יהודה דאמר מקלקל פטור. והאי מקלקל הוא אצל הפתח שהבתולה חשובה מן הבעולה. וקיימא לן הלכה כר׳ שמעון דדבר שאינו מתכוין מותר. והאי ליהנות עצמו קמיכוין: ב)בועל בעילת מצוה עד שיוציא דם כל שהו. ואם בעל ולא מצא דם ואחר כך בעל ומצא דם אפי׳ למאן דאמר טהורה פורש ממנה מיד. דהא השתא בזמן הזה קבעינן הילכתא בועל בעילת מצוה ופורש. ואע״ג דשהורה דדם בתולים טהור: ג)חתן פטור מקרא ק״ש לילה הראשון עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה. פי׳ משום דטריד במחשבת

בנדה שם ועיין מהרש״ל ומהרש״א ובספר ס״ט סי׳ קצ״ב ס״ק ב׳ ע״ש מה שהאריך בזה. וצריכה טבילה חמורה במים חיים וכו׳ כן הוא דעת כמה גאוני קדמאי שצריכה הנדה טבילה במים חיים, וכן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רע״ה וצריכה טבילה חמורה במים חיים, וכן הובא דעת רב נטרונאי גאון בשערי תשובה סי׳ קס״ד וז״ל ועכשיו כל נדות שבישראל ספק זבות הן ואין עולה לחן טבילה במקוה, אלא צריכות מים חיים, ושם בסי׳ קס״ח בשם רב האי גאון וז״ל וששאלתם הנושא אשה בתולה וכו׳ הלכתא הנושא אשה בתולה כשהוא בועל בעילה הראשונה שהיא מצוה פורש ממנה ואסור לבעול בעילה שנייה עד שתספור שבעה נקיים ותטבול במים חיים וכו׳ ע״ש, והובא שם בשם רב שרירא גאון בסי׳ ק״ע וז״ל ונדה כל זמן שהיא טובלת במים חיים לטהר כדי שתהא מותרת לבעלה צריכה לברך מפני שחובה על אשה לטבול במים חיים, ושם סי׳ קע״ח וששאלתם הטובל לכבוד שבת ולכבוד יו״ט צריך לברך או לא. כך שנו חכמים מיום שחרב ב״ה אין טומאה וטהרה ואין עלינו חובה לטבול לא בע״ש ולא בעיו״ט שאין עלינו טבילה מן התורה אלא לביאת מקדש אבל עכשיו דאין מקדש קיים אין עלינו טבילה וכיון שאין עלינו חובה לטבול, אם טבל אסור לברך, אבל נדה שהיא מחויבת כשטבלה במים חיים לטהרה לבעלה צריכה לברך וכו׳. ועיין רש״י שבת ס״ה ע״ב ואני קבלתי מרבינו הוי משום דספק זבות נינהו וזבה טעונה מים חיים, אך הוא דחה דעתו שם וע״ש בתוס׳ ד״ה שמא וכו׳ אך בסנהדרין פ״ז ע״א מביא בפשיטות כדעת רבו הלוי ע״ש ד״ה הלכות אחד עשר וכו׳ ואם ראתה ג׳ ימים רצופים הויא זיבה לקרבן ולטבילת מים חיים. וכן כתב רש״י בפשיטות בכורות נ״ה ע״ב דזבה טעונה מים חיים. ועיין בבה״ג ה׳ נדה, פסק והיכא דאיכא דוכתא דקריר עלמא ולא יכלה איתתא למיטבל אסירא ולא משתריא עד דטבלה במים חיים. והא דהביא שם מקודם התוספתא דפ״ג דזבים אין בין זב לזבה אלא שהזב טעון ביאת מים חיים וזבה אין טעונה ביאת מים חיים וכו׳ צריך לפרש כפירוש הב״ח סי׳ ר״א סק״ב דאע״ג דמדינא דאורייתא אין טעונה לזבה ביאת מים חיים מכל מקום מדרבנן בעינן מים חיים מההיא דאבות דשמואל וכו׳ ע״ש, או כמו שמצדד בזכותן של הסוברים דזבה טעונה מים חיים בשו״ת שאילת יעב״ץ סי׳ פ״ח (אך לא הזכיר שם דעת הגאונים הראשונים המובאים בש״ת הנ״ל) וזה דלא כמו שפירש בשו״ת משכנות יעקב בחיו״ד סי׳ כ״ד ע״ש, ואחריו נמשכו בפירושם על הבה״ג הגרא״ש דפוס ווארשוי, והגרע״ה בבה״ג החדש ע״ש. בנות ישראל וכו׳ נדה ס״ו ע״א, ברכות ל״א ע״א. א) ומותר לבעול וכו׳ כתובות ז׳ ע״א והלכתא מותר וכו׳ וכלשון המחבר הוא בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רע״ז. ועיין בשאילתות פ׳ חיי שרה מ״ז ובהעמ״ש שם ובהג״א פ״א דכתובות סי׳ י׳ ולבי מהסס וכו׳ ובדרישה א״ע סי׳ ס״ג ע״ש וכתובות ה׳ ע״ב, ובש״מ שם ד״ה ואת״ל וכו׳ מה שכתבו בשם תלמידי ה״ר יונה ע״ש. ובשו״ת משכנות יעקב חא״ח סי׳ צ״ז. ב) בועל בעילת מצוה וכו׳ גם כאן כלשונו הוא בפרדס סי׳ רע״ח.

בעילת מצוה. אבל אם בעל חייב. ד)והכונס את האלמנה חייב ואת הבתולה פטור. ה)וק״ש שאמרו זהו ק״ש שעל מיטתו. אבל בק״ש דתפילה של ערבית ושחרית חייב: הרואה דם בתולים אומר בא״י אמ״ה ו)אשר צג אגוז בגן עדן שושנת עמקים בל ימשול זר במעיין חתום על כן איילת אהבים זרע קדש שמרה בטהרה וחוק לא הפרה. בא״י הבוחר באברהם ובזרעו אחריו מקדש בני ישראל: המקדש את האשה יביא עדים ז)ויקדשנה בפניהם ויאמר לה. תהא את מקודשת לי ח)בטבעת זו ט)כדת משה וישר׳:

תסז. העושה את חבירו שליח לקדש לו את האשה. אינו צריך לכתוב לו הרשאה. אלא כך יכתוב לו. בפנינו חתומי מטה מינה פלוני בר פלוני לקדש לו אשה פלונית בת פלוני. ויחתמו העדים. י) דשליח שעשאו בעדים כשר: והרשאה זו למה. אלא אדם שיש לו ממון ביד חבירו ורוצה לעשות שליח כדי להוציאו מידו צריך להקנותו לשליח אגב קרקע. כי הא דרב פפא הוו ליה תליסר אלפי זוזי בי חוזאי. אקנינהו ניהליה כ)לרב שמואל בר אחא אגב אסיפא דביתיה ולפיכך שצריך לעשות לו קניין לפיכך כותבין שם הרשאה שאם לא יקנה לו לא יהא זה נותנם לשולחו. וכדאמרי׳ אין משלחין מעות ל)בדיוקני. שאם יתן אותם לשלוחו שעשה בעדים ולא הקנה לו יכול לתובעם היום ומחר. כדאמרי׳ בבבא קמא. כך הורה ר׳: וכן נהגו: והמקדש את האשה לחבירו יקדשנה בפני עדים. ויאמר תהא את מקודשת לפלוני בר פלוני בטבעת זו כדת משה וישראל:

תשובות מרש״י:

תסח. וששאל אם אומר שבע ברכות בשעת אירוסין. ראיתי במקום גאונים שאין אומרים אותם בשעת אירוסין. וטעם לא שאלתי. כי מפורש הוא. ששנינו בכתובות מ)מברכין ברכת חתנים בבית חתנים. ר׳ יהודה אומר אף בבית האירוסין מברכין אותה. ור׳ יהודה לא אמר אלא ביהודה הואיל ומתייחד עמה. כדמפרש אביי. ואעפ״י כן חלוקין עליו חביריו: והלכה כמרובין: וכן נוהגין בכל מקום:

תסט. וששאל אם מברכין ברכת אירוסין בשעת נישואין. ידעתי שבמקום גדולים אין מזכירין אותה. ויש טעם בדבר. שהרי שנינו מברכין ברכת חתנים בבית

ג) חתן פטור מק״ש וכו׳ ברכות ט״ז ע״א. ד) והכונס וכו׳ שם. ה) וק״ש שאמרו וכו׳ כן הוא ג״כ בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רע״ט וצ״ע כי לא ראיתי לאחד מן המפרשים שפירשו כפירוש הדחוק הזה. ו) אשר צג וכו׳ עיין נוסח הברכה בבה״ג ריש ה׳ כתובות, ובאו״ז ה׳ נדה סוף סי׳ שמ״א, ובראש פ״א דכתובות סי׳ ט״ז, ועיין בתשובות הגאונים שהוציא הרה״ג הרכבי סי׳ תל״ח וז״ל וברכת בתולה שאמרת אשר נטע גנת אגוז בגן עדן ליתא בתלמוד אלא קבלה היא בפי החכמים. ואנן הכין שמענה והכין אמרין לה אשר צג זוג בגן עדן שושנת עמקים לבל ימשל זר במעין חתום על כן אילת אהבים שמרה בטהרה וחוק לא הפרה ברוך הבוחר בזרעו של אברהם. ועיין שם בהערות ותקונים צד שפ״ג ועיין בתשובות הרמב״ם סי׳ קכ״ז. ז) ויקדשנה בפניהם וכו׳ קידושין ס״ה ע״א וע״ב. ח) בטבעת זו כן הוא ברמ״א סי׳ כ״ג ויש להם טעם בתקה״ז, והוא שם בתקונא חמישאה ושם הלשון תהא לי מקודשת בטבעת זו ע״ש. ט) כדת משה וישראל הובא בתוס׳ כתובות ג׳ ע״א ד״ה אדעתא וכו׳ ותוס׳ גיטין ל״ג ע״א ד״ה כל וכו׳. י) דשליח שעשאו בעדים וכו׳ כן הוא בפרדס לרש״י ז״ל סוף סי׳ ש״א, ודעתו כדעת הראב״ד פ״ג מה׳ אישות הט״ו דשליחות האיש לקדש לו אשה צריך להיות בפני עדים, ורק כתב הרשאה אינו צריך, וכן הסכמות הר״ן ריש פרק האומר ד״ה ולענין וכו׳ ומחוורתא דמילתא דכיון דבקדושין בעינן עדים דילפינן דבר דבר מממון ולא מהני הודאה דידהו משום דמחייבי לאחרינא כדאיתא לקמן בפרקין הלכך כשם שהקדושין צריכין עדים כך שליחות הקדושין צריך עדים לא שנא שליחות דידיה ולא שנא שליחות דידה, ועיין בשו״ת תשב״ץ ח״א סי׳ כ״ז, ובשו״ת רשב״ש סי׳ תקע״ז, ובתומת ישרים סי׳ קי״ג, ועיין בראש פ״ב דקידושין סי׳ ז׳, ובטור ובב״י סי׳ ל״ה, ועיין בתשובות מהרי״ט חלק א״ע סי׳ מ״ג. כ) לרב שמואל בר אחא ב״ק ק״ד ע״ב ושם איתא לרב שמואל בר אבא וכו׳ ועיין בשאילתות סוף פ׳ ויקרא, ושם פ׳ שופטים ובהע״ש שם, וגם שם הגירסא אחא. ל) בדיוקני ב״ק שם ועיין בתוס׳ שם ד״ה אין וכו׳ ובשאילתות שם, ושם. מ) מברכין ברכת חתנים וכו׳ כתובות ז׳ ע״ב ועיין בראש פ״א דכתובות סי׳ י״ב.

חתנים. וברכת אירוסין בבית האירוסין. ולא קתני ברכת חתנים ואירוסין בבית חתנים. ואמרי׳ נ)רב אסי איקלע לבית הלולא דמר בר רב אשי בריך שית: ואילו הן הששה ברכות שהכל. יוצר. יצר. שוש. שמח. אשר ברא: ואם היה מברך ברכת אירוסין הרי כאן ז׳. ואיהו שית בריך. ותו לא: וכן הלכה: ס)והמזכיר אותה בשעת נשואין מוציא שם שמים לבטלה: וששאל מקום שמברכין ברכת אירוסין ונישואין ביום אחד. שחרית וערבית. מנהג זה לא ראיתי בשום מקום. אבל במקומינו רגילין לעשותם במקום אחד. אך אין מברכין שתיהן על כוס אחד. ומברך ראשונה ברכת היין דתדיר. וברכת אירוסין ושותה. וחוזר ונותן יין ומברך ברכת היין ושש ברכות של נישואין. ובמקום (שמספיקין) [שמפסיקין] ועושין סעודה בינתים. נר׳ בעיני ודעתי נושה שאסור לעשות כך לברך בראשונה ברכת חתנים ואם עושין כן הוייא ברכה שנייה שעושין בערבית ברכה לבטלה. כי מקום יש לה. דהואיל וברכו בראשונה ברכת נישואין גילו דעתם שזו היא כניסתם לחופה. ולמה להם לחזור ולברך. שגם בברכת המזון שבינתיים לא יברכו שבע ברכות הואיל ואין דעתם להכניסם לחופה עד ברכה שנייה. הראשונה אינה חופה. שעדיין לא נכתבה כתובה. אבל שהשמחה במעונו מברכין. דאמר בפ״ק דכתובות. מעיקרא אימת. אמר רב פפא ע)מכי רמו שערי באסינתא. שהן צורכי נישואין. והתם והואיל ובשעת אירוסין כבר צרכי סעודה מזומנין ולא יחזרו בהן מברכין שהשמחה במעונו: וששאל מאחר ששנינו העונה אמן אחר ברכה פ)שאין בה אזכרת השם זהו אמן יתומה. מהו לענות אמן אחר הרחמן דברכת המזון ועל אמן שבקדיש. אני שמעתי מבית מדרשו של רבינו יעקב בר׳ יקר אמן יתומה זה העונה אמן שלא שמע ברכה אלא שמע אחרים שעונין. וכן מפורש צ)בהלכות גדולות. וכן עיקר. שלא לחנם תקנו רבותי׳ שבבבל ואמרו אמן בקדיש. ועוד מצינו בירמיה הנביא. שאמר אמן אחר בקשה. ק)שנאמר אמן כן יעשה ה׳. ואמר ר׳ יוסי בר חנינא אמן יש בו אמנת דברים. כלומר שמבקש מאת הק׳ שיתקיימו הדברים. וכשם שירמיה אמר אמן אחר ריצוי אף אנו נאמר אמן אחר דברי תחינה. כגון הרחמן שאומר בברכת המזון. ויתגדל. ויהא שלמא רבה דיתגדל: שלמה בר׳ יצחק: ר)מעשה בחתן אחד שעשה ארוסין ונשואין ביחד. שלאחר שקדש הביאו לו כוס של יין לברך עליו ברכת אירוסין. ובירך המברך בורא פרי הגפן. וברכת אירוסין ושתה. והביאו לו כוס אחר לברך ברכת נישואין. שכח ולא אמר בורא פרי הגפן והחזירו ר׳. ושאלנו לר׳ מה טעם. שהרי בירך מתחילה בורא פרי הגפן עם ברכת אירוסין. ואעפ״י שכוס שני אינו אלא של נישואין יכול לפטור עצמו בברכה אחת של בורא פרי הגפן אעפ״י ששתה כוס ראשון דאירוסין הואיל ולא אמר בינתיים על הגפן ועל פרי הגפן. מידי דהוה אשותה בסעודה. שאפי׳ הוא שתה עשרה כוסות אינו מברך אלא בכוס ראשון: והשיב לנו ר׳ שאני סועד דקבע סעודתיה. אבל האי לא קבע דברכת אירוסין לחוד וברכת נישואין להוד. ובנישואין הוא דתקון רבנן שבע ברכות. ובלא בורא פרי הגפן אינו אלא שש. לפיכך חייב לברך בורא פרי הגפן בכוס

ובשאילתות פ׳ חיי שרה. נ) רב אסי איקלע וכו׳ לפנינו שם ח׳ ע״א איתא רב אסי איקלע לבי רב אשי בהלוליה דמר בריה וכו׳. ס) והמזכיר אותה וכו׳ עיין בראו״ש פ״ק דכתובות סי׳ י״ז. ע) מכי רמו שערי באסינתא כתובות שם ועיין פירש״י ובתוס׳ ע״ז ח׳ ע״ב ד״ה מכי וכו׳. פ) שאין בה הזכרת השם וכו׳ עיין ברכות מ״ז ע״א אמן יתומה וברש״י ותוס׳ שם, והוא מפרש להא דאיתא שם נ״א ע״ב ועונין אמן אחר ישראל המברך כפירש הרא״ש בפ״ח דברכות סי׳ ה׳ וז״ל אבל אחר ישראל אע״פ שלא שמע את כל הברכה כין שהזכיר את השם עונין אחריו אמן, וכן הוא בטור א״ח סימן רמ״ו. ורבינו יונה פרק א״ד ד״ה עונין וכו׳ ואם ענה ולא שמע הוא אמן יתומה, ולא ידעתי מדוע לא פירשו כן הב״י וכל האחרונים. ועיין בהרב פ״ח משנה ח׳ שכתב אע״פ שלא שמע הזכרת השם וכו׳ וצ״ע. צ) בהלכות גדולות וכו׳ בה״ג ברכות פ״ז ע״ש. ק) שנאמר אמן כן יעשה ה׳ (ירמיה כ״ח) ועיין לעיל סי׳ פ״ז. ר) מעשה בחתן אחד וכו׳ מעשה זו הובא בלקוטי פרדס בסוף הספר, ומשמע שדעת רש״י ז״ל כדעת ר״ת בתוס׳ פסחים ז׳ ע״א סוף ד״ה בלבער וכו׳, ועיין בראו״ש פ״ק דכתובות סי׳ י״ב, ובק״נ שם ס״ק כ״ג ובראב״ד פ״ג מה׳ אישות הלכה כ״ג ועיין בהגהות מימוני שם.

נישואין. דאירוסין לחוד ונישואין לחוד. שמנהג זה שנהגו לעשות אירוסין ונישואין ביחד לפי שאינם רוצים לעשות סעודה לאירוסין. שאם עושין אירוסין קודם לנישואין יהא גנאי לחתן ולקרוביו אם לא ירבו בסעודה כל היום. ולפיכך יש בני אדם שעושין אירוסין ונישואין ביחד ונפטר בסעודה אחת. וכך אמר לנו ר׳ שלאחר ששתה המברך בכוס ראשון דאירוסין צריך לברך אחריו על הגפן ועל פרי הגפן. אלא מפני הטורח ותמיהת בני אדם נמנעו מלעשות כן: ושאלו לר׳ במקום שעושין אירוסין ונישואין יחד מהו לברך ברכת אירוסין וברכת נישואין יחד: והשיב ר׳ כי הרוצה לעשות כן אומ׳ לו שתה מה שנשאר בכוס. וימזוג כוס שני לברכת נישואין לפי שאין אומרי׳ שתי קדושות על כוס אחד. דאין עושין מצות חבילות חבילות. ואין לומר דהני לאו שתי קדושות הן. דהא גבי קידוש וברכת המזון הא דקאמרינן בערבי פסחים אין אומרים שתי קדושות על כוס אחד. והא דאמר בערבי פסחים. ס)ש״מ תמני. כו׳. ש״מ אומ׳ שתי קדושות על כוס אחד. הני מילי בדלא איפשר שאין לו אלא כוס אחד בלבד: כך השיב ר׳: ת׳. ע)ור״ת השיב על זה דלא יתכן לעשותו בכוס אחד חדא שנתקנו בשתי מקומות זה בבית האירוסין וזה בבית הנישואין. ועוד זה אסור במועד וזה מותר במועד. וזה בסקילה וזה בחנק. פ)ועוד אמרי׳ במסכת סופרים דאין עושין ברכת אירוסין ונישואין בכוס אחד. צ)לפי שאין אומרי׳ שתי קדושות על כוס אחד: תם: ת׳: ושוב מעשה בחתן אחד שעשה אירוסין ונישואין ביום אחד וכתבו את הכתובה והביאוה לבית החתנות לפני הזקנים שנתאספו שמה. ולאחר שבאו עמד החתן וקידש את ארוסתו. ומינו עדים כשרים. לא קרובים להיותם עידי קדושין. ובא אחד מאותם עדים וחתם בכתובה חתימתו. וגם חתימת העד חבירו. שמע ר׳ ואיקפד. וא״ר שתי טעיות טעה אותו העד. אחת שאין עידי קדושין דינם לחתום בכתובה אלא עידי קנין שטר כתובה. ואחד שחתם את חבירו. דאין העד חותם את חבירו. שאין העדים חותמין על השטר אלא מפני תיקון העולם. שמא היום ולמחר ילך אחד מהן למדינת הים ויביאו ב״ד את השטר לפני אחד מן העדים אם יכיר חתימת ידו וחתימת יד חבירו. או שמא העדים אינם. ויש בני אדם שמכירים חתימת יד העדים. ועכשיו שמביאין שטר שחתימתם מכתיבת האחד ואין כאן חתימת יד העדים. או אם יבא אחד מן העדים בפנינו ומראים לו חתימתו של שטר ושואלים לו אם זהו כתב ידו אינו מכיר בחתימתו. ונמצא השטר פסול על ידי כך. ומתוך כך צוה ר׳ למחוק חתימת העדים שלא תהא הכתובה שטר פסול. שאין החתימה מקיימתה. אלא פוסלתה: והחתימת עידי כתובה כחתימת שאר שטרות בעלמא. דכתובה אינה אלא כשאר שטרות דעלמא: וכך הוא הקנין והחתימה:

תע. אחד מן העדים לוקח כנף בגדו ונותן ביד החתן. דעד הוי במקום כלה. שהיא כמו לוקח. ומוקמינן הילכתא כמאן דאמר בפ׳ הזהב ק)קונין בכליו של לוקח. ונפקא לו קנין כלי משלף איש נעלו ונתן לרעהו. והחתן מקנה לה כל תנאי הכתובה על ידי שהעד נותן לו כנף בגדו בידו. ובועז נתן נעלו לגואל: וצריכין העדים לראות בכתובה כדי לידע התנאי ואם אין פנאי לכך שואלין לחתן סכום ותנאי של כתובה. או ל׳ ליט׳ או ק׳. ומקנה להם. והם הולכין וחותמין בכתובה. ואם אין להם שהות לחתום בו ביום שקנו. יכולין לחתום כל זמן שירצו שלא אמרו שצריך חתימת בו ביום אלא בגט. דתנן נכתב ביום ונחתם בלילה פסול. נכתב בלילה ונחתם ביום כשר. דחד יומא הוא. אבל לענין שאר שטרות וכתובה יכולין לחתום כל זמן שירצו אלא שלא יהו מרננין קרובין הכלה שאינן בקיאין בדבר חותמין בו ביום. משום שנאמר הסר ממך עקשות פה ולזות

ס) ש״מ תמני וכו׳ שם ק״ה ע״ב. ע) ור״ת השיב ע״ז וכו׳ עיין בספר הישר לר״ת סימן תרכ״ב. ד״ה ועל שכתבת וכו׳. פ) ועוד אמרינן במס׳ סופרים וכו׳ פי״ט הי״א. צ) לפי שאין אומרים וכו׳ פסחים ק״ב ע״ב. שמכירים חתימת יד העדים כצ״ל. ק) קונין בכליו של לוקח וכו׳ ב״מ מ״ז ע״א.

שפתים הרחק ממך: והמברך ברכת אירוסין מברך בתחילה בורא פרי הגפן ואחר כך ברכת אירוסין. ושותה המברך. ושועם החתן. ומטעים לכלה. ד)דקמקדש לה בנויה דכסא: יכנסו לחופה וישורהו לפניהם. נשממים משם בעלי אסיפה. או לסעודת אירוסין. או לשום הפלנה שלא לברך ברכת נישואין עם אותו כוס. ושלא לעשות מצות חבילות חבילות. שלא לומר שתי קדושות על כוס אחד. לאחר זמן יאספו שנית ויביאו כוס שני. ויברך עליו ז׳ ברכות. שותה המברך ושותין החתן והכלה. ויזמרו להם בחופה. יביאו עדים ומקנה החתן בסודר אחד מן העדים לכלה את הכתובה. ויחתמו הם על הקנין הזה ולא על הקידושין. שהכל ראו ושמעו בקידושיה. ואין להם שטר והחתימה אלא על הממון. ויתקיים השטר בחותמין. ואין עד אחד חותם את חבירו. שאם תבא לגבות צריך להזכיר חתימת יד שניהם. ואם חתם אחד את חבירו אין ב״ד גובין על ידיהן אלא כל זמן שהדור קיים. וזכורין המעשה. ואם לא קנו מידו באותה שעה יהא זריז ונשקד להקנות להם טרם ישכבון. שלא ילינו בלא כתובה. והם יחתמו לעצמם. דאינהו שליחותא דידה קא עבדי. וקיימא לן כרב דקונין בכליו של קונה. לפיכך מקנה החתן את הכתובה לכלתו בסודר העדים: ואם בא לארוס ולכנוס בבת אחת אפילו קידש על ידי שליח יחזור ויקדש. ועל מעשה עצמו תאמר ברכת אירוסין וישתה. ויקדש לה. והשאר ישפוך. וימזוג בו עוד ויברך עליו ז׳ ברכות. ישתה. וישקה. וישפוך. ה)וממיח הכוס של זכוכית בכותל ושוברו. משום דכת׳ בכל עצב יהיה מותר. ועוד כת׳ עבדו את ה׳ ביראה וגילו ברעדה. ו)במקום גילה שם תהא רעדה. וזורקין עליהם חטים ז)לסימן ברכה. פרו ורבו בהצלחת כל טוב. וחלב חטים ישביעך. ח)ומה שנהגו לתת אפר בראש חתנים. שנאמר אם אשכחך ירושלם כו׳. אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי. וזהו שכת׳ לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר: ומושיבין אותם בכילה ומשוררים לפניהם קול ששון וקול שמחה: ישמח חתן בכלה: עתה יזכה לחמשה קולות:

תעא. והילך פירושו של ברכות וסידרם כאשר פירשם רש״י בפ״ק דכתובות: ת״ר ט)מברכין ברכת חתנים בבית חתנים. וברכת אירוסין בבית האירוסין. ר׳ יהודה אומר אף בבית האירוסין מברכין אותה. פי׳ בבית חתנים. כשנכנסה לחופה בבית הנישואין. אף בבית האירוסין. כשמקדשה מברכין על ברכת חתנים. וכדמפ׳ אביי וביהודה שנו. הא דר׳ יהודה. ביהודה שנו. שמתייחד עמה באירוסין. כדי שיהא לבו גס בה. לפיכך מברכין ברכת חתנים מתחילה. דתניא במסכת כלה. כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנידה. שלא טבלה. ברכת אירוסין מאי מברך. אקב״ו כו׳. ולא מסיים. ר׳ אחא מסיים כמנהגינו. מאן דלא חתים מידי דהוה אברכת הפירות וברכת המצות. ומאן דחתים מידי דהוה אקידושא. ר׳ פי׳. ואסר לנו את הארוסות. לנו מדרבנן שגזרו על הייחוד של פנוייה. ואף ארוסה לא התירו עד שתיכנס לחופה. ובברכה. כדאמ׳ במסכת כלה. ואדרבנן נמי. מברכין וציונו. מלא תסור. י)וכן בנר חנוכה. ומתיר לנו נשותינו הנשואות לנו ע״י חופה וקידושין: אברכת פירות בורא פרי העץ. ברכת מצוה. על השחיטה. על המילה. דכיון דכולה הודאה היא ואין הפסק בקשה בינתיים לא בעיא חתימה. כ)כדאמרי׳ בערבי פסחים. ברכת המצות מאי טעמא משום דהודאה היא. והא נמי כולה הודאה היא. מידי דהוה אקידוש.

משלף איש נעלו וגו׳ (רות ד׳). נכתב ביום וכו׳ גיטין י״ז ע״א. הסר ממך וגו׳ (משלי ד׳). ד) דמקדש לה בנויה דכסא כצ״ל ר״ל היכא דמקדש לה בנויה דכסא צריך להטעים לכלה, עיין קידושין מ״ח ע״ב. ה) וממיח הכוס וכו׳ עיין תוס׳ ברכות ל״א ע״א ד״ה אייתי וכו׳. בכל עצב יהיה מותר (משלי י״ד). ועוד כתיב עבדו וגו׳ (תהלים ב׳). ו) במקום גילה וכו׳ ברכות ל׳ ע״ב, יומא ד׳ ע״ב. ז) לסימן ברכה, ועיין ברכות נ׳ ע״ב ממשיכין וכו׳ ובתוס׳ ד״ה ולא וכו׳ ומיהו עכשיו שדרכן לזרוק חיטים. ח) ומה שנהגו לתת אפר וכו׳ ב״ב ס״א ע״ב. אם אשכחך וגו׳ (תהלים קל״ז). לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר (ישעיה ס״א). ט) מברכין ברכת וכו׳ כתובות ז׳ ע״ב, ועיין ברא״ש פ״א סי׳ י״ב. י) כדאשכחן בנר חנוכה שבת כ״ג ע״א.

ל)כיון דלשון קידוש הוא כקידוש היום. חותמין בה כי התם דבההיא חתמינן משום דיש בה הפסק כי הוא תחילה למקראי קדש:

תעב. ת״ר מברכין ברכת חתנים כל שבעה. א״ר יהודה והוא שבאו פנים חדשות. והוא שבאו אל המשתה פנים חדשות בכל יום שלא היו שם אתמול. מאי מברך. אמר רב יהודה שהכל. יצר. פי׳ נר׳ בעיני. סדר ברכות שנסדרו על עסקי הזוג אינם אלא מאשר יצר ואילך. שאותה ברכה מתחלת לדבר משניהם אשר יצר. מדבר בזכר. והתקין לו ממנו. בנין עדי עד. היא הנקיבה. שוש תשיש לפי שאנו צריכין להעלות זכרון ירושלם על ראש שמחתינו. כדכת׳ אם לא אעלה את ירושלם על ראש שמחתי. שמח תשמח. ברכה לחתן ולכלה. שיצליחו בשמחה וטוב לב. אשר ברא. לכל ישר׳. מ)ולפי שהסדר מתחיל מאשר יצר לפיכך פותח בה בברוך וחותם בה בברוך. כדרך כל ראשי סדרי ברכות. ושוש תשיש. שמח תשמח. מפני שהן ברכה הסמוכה לחבירתה לא פתח בהן בברוך. שכך תיקנו לכל ברכות הסמוכות אחר ראשונה על הסדר. ואשר ברא. מפני שנאמרה יחידית ברוב ימי המשתה כשאין שם פנים חדשות לפיכך אינה מן הסמוכות. והיא צריכה לפתוח ולסיים בה בברוך. אבל שהכל. אינה מן הסדר אלא לאסיפת העם הנאספים שם לגמול חסד. זכר לחסדי המקום שגמל חסד עם אדם הראשון שנעשה לו שושבין. ונתעסק בו ואסיפה זו כבוד המקום היא. וברכה זו לכך נתקנה. ומשעת אסיפה היא ראוייה לברך. אלא שכיון שיש שם ברכה על הכוס הזקיקום לסדרם עליו. ומידי דהוה אברכת בשמים. וברכת האור במוצאי שבת דאמרי׳ נ)ר׳ מפזרן וחוזר וסודרן על הכוס. ור׳ חייא מכנסן. הואיל ויש שם כוס. ס)ולפי שאינה [משאר סדר הברכות וכולה הודאה אחת לא חתמו בה בברוך מידי דהוה אברכת פירות ומצות. וכן] ברכת יוצר האדם שתיקנוה ליצירה ראשונה של אדם הראשון כדלקמן. אי למאן דאמר שתי יצירות הוו. ולמאן דאמר שתי יצירות עלו במחשבה. ובתר מחשבה אזלינן [illegible] אינה מסדר ברכות דהא ביצירה ראשונה אכתי נקיבה לא הואי. וא״ת למה היא באה מתוך שאנו מברכין על יצירה השנייה תיקנו אף על הראשונה שהיא עיקר תחילתו. והתקין לו ממנו. מגופו. מצלעותיו. בניין עדי עד. בניין נוהג לדורות. וקרי ליה בניין ע)על שם ויבן ה׳ אלהים את הצלע. ותגל עקרה. ירושלם. ריעים האהובים. חתן וכלה. שני ריעים האהובים זה את זה. כשמחך יצירך. כמו ששמחת אדם הראשון בגן עדן מקדם. כדכת׳ ויטע ה׳ אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר: משמח חתן וכלה. ובאחרונה משמח חתן עם הכלה. לפי ששמחת ברכה ראשונה לאו בשמחת התונה אנו אומרים. שהרי תפילה היא שמברכין שיהו שמחים בהצלחת כל ימיהם. לפיכך אין לחתום בה משמח חתן עם הכלה. דמשמע שמח תשמח איש באשה. אלא כדרך המשמח את שניהם לעולם בסיפוק מזונות וכל טוב. ובאחרונה (שמחה) [שבח] היא (שמשמח) [שמשבח] הק׳ שברא חתנות דיבוק איש באשה. **על ידי שמחה וחדווה. לפיכך יש לחתום משמח חתן עם אשתו. שהיא לשון שמחת איש באשה. צא ולמד שכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו: כל ימי החופה אין אומרי׳ שבע ברכות בברכת המזון אלא ברכה אחרונה אשר ברא אלא ביום ראשון של חופה. אבל אם באו בסעודת החופה פ)פנים חדשות שלא היו שם אתמול**

כ) כדאמרינן בע״פ ק״ה ע״א. ל) כיון דלשון קידוש הוא וכו׳ עיין ברש״י כתובות ד׳ ע״ב ד״ה מידי דהוה וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה מאן וכו׳. כדכתיב אם לא אעלה וכו׳ (תהלים קל״ז). מ) ולפי שהסדר וכו׳ עיין רש״י שם ח׳ ע״א ד״ה שמח תשמח וכו׳ ובתוס׳ ד״ה שהכל וכו׳ ובר״ן, ועיין תוס׳ ברכות י״ד ע״א ד״ה ימים וכו׳ ותוס׳ פסחים ק״ד ע״ב ד״ה חוץ וכו׳. נ) ר׳ מפזרן וכו׳ ירושלמי ברכות פ״א ה״ה (בכתובות שם ח׳ ע״א ברש״י ד״ה שמח נרשם בטעות פסחים פ״י) ועיין תשובות הרשב״א סי׳ שי״ז, שי״ח. ס) ולפי שאינה משאר סדר הברכות וכולה הודאה אחת לא חתמו בה בברוך, מידי דהוי אברכת פירות ומצות וכן ברכת וכו׳ כצ״ל. ע) על שם ויבן ה׳ אלהים וגו׳ כצ״ל

מברכין כל ז׳ ברכות. ובשבת קודש שבתוך החופה נהגו לומר ז׳ ברכות אף בלא פנים חדשות. שהרי שבת כפנים חדשות הוא ל) כדאמרינן ויכל אלהים.

תעג. מעשה שנטל החתן ידיו קודם קידוש ולאחר קידוש היה ממתין מלבצוע עד שיחזור ויטול ידיו משום הא דאמרינן בע״פ ק) נטל ידיו לא יקדש. מי שנטל ידיו להולין לא יקדש. משום דקידוש הוי הפסיקה. וצריך להזור וליטול ידיו. ר) וא״ר דיו בנטילה ראשונה שקודם קידוש. וקידוש לא הוי הפסקה. ולא זו בלבד אפי׳ נטל ידיו שחרית ס) מתנה לכל היום כולו. כדאמר רב בפ׳ כל הבשר. והילכתא כוותיה באיסוריה. ואמ׳ להו רבינא לבני פקתא דערבות כגון אתון דלא שכיחא לכו מיא משו ידייכו מצפרא ואתנו עלייכו לכולי יומא:

תעד. אשה כשהיא טובלת מנידתה והיא טהורה. לאחר שטבלה ועלתה מברכת על הטבילה. אקב״ו על הטבילה. דאמר רב יהודה אמר שמואל ת) כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתן. כו׳ בפסחים פ״ק. בבי רב אמרי חוץ מן הטבילה ושופר. בשלמא טבילה דאכתי גברא לא חזי. אלא שופר מאי טעמא. וכי תימא משום דילמא מיקלקלא תקיעה. אי הכי אפילו שחיטה ומילה נמי. אלא אמר חסרא חוץ מן הטבילה בלבד איתמר. תניא נמי הכי טבל ועלה. בעלייתו אומר אקב״ו על הטבילה: פי׳ דאכתי גברא לא חזי. כגון טבילה דבעלי קריים. דקיימא לן בברכות [דאסורים] בדברי תורה ובברכה. דעזרא תיקן טבילה לבעלי קריין לדברי תורה. ומשום ההיא טבילה תקן בכל הטבילות ברכתן לסוף: ואע״ג דאמרי׳ בשחיטת חולין פ׳ ראשית הגז. אמר רב נחמן א) האידנא נהוג עלמא כתלתא סבי. כר׳ אלעי בראשית הגז. כר׳ יאשיה בכלאים. כר׳ יהודה בן בתירא בדברי תורה. דתניא ר׳ יהודה בן בתירא אומר [אין] דברי תורה מקבלין טומאה. שנאמר הלא כה דברי כאש. מ״מ כמה דאיפשר למיעבד בטהרה עבדינן הילכך אשה נמי כשהיא טובלת מנידתה והיא טהרה לאחר שטבלה ועלתה מברכת על הטבילה: ת׳. ור״ת הורה דכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתם ואפילו טובל וטובלת צריך לברך קודם טבילה ויכולין לברך אע״פ שלא טהרו וראויין הם. דהא תנינן ב) דזבין ומצורעים ובועלי נדות מותרים לקרוא בתורה ולברך ולהתפלל ולקרא ק״ש וחייבין בכל מצות האמורות בתורה כטהורין גמורין דאין דברי תורה מקבלין טומאה. דלא ניתנה תורה למלאכי השרת. ואמרינן נמי ג) נדה קוצה לה חלה ומברכת. והא דאמרי׳ בערבי פסחים כל המצות כולן מברך עליהם עובר לעשייתן חוץ מן הטבילה. ומפ׳ התם משום דאכתי גברא לא חזי. והיאך יברך. המורה אומר דנשאלו לרב האיי גאון על הלכה זו שהיו תמיהים משום טומאה אמאי אין ראוי לברך על הטבילה קודם שיטבול. והשיב להם דמצות טבילה לבעלי קריים ובועלי נדות בכלל כל המצות דמברך עליהן עובר לעשייתן. וההיא דפסחים דאמר חוץ מן הטבילה. בגר קא מיירי. דאכתי קודם טבילה לא חזי. לומר אשר קדשנו במצותיו וציונו. דעדיין כל זמן שלא נטהר ולא נטבל אינו ישר׳ ואינו מצווה. ד) דתנן בפ״ר אליעזר. גר שמל ולא טבל כאילו לא מל: וכן פסק ר״ת. ורבינו ניסים:

(בראשית ב׳). כדכתיב ויטע וגו׳ (שם). פ) פנים חדשות וכו׳ שם ז׳ ע״ב. ל) כדאמרינן ויכל וכו׳ כוונתו להא דהובא במנהיג בשם הירושלמי ובר״ר ויכל אלהים ביום השביעי מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באת מנוחה אמר הקב״ה בואו ואמרו שירה פנים חדשות באו לכאן ועיין בתוס׳ ז׳ ע״ב ד״ה והוא וכו׳ וברא״ש פ״א דכתובות סי׳ י״ג. ק) נטל ידיו לא יקדש וכו׳ מימרא דרב פסחים ק״ה ע״ב. ר) ואמר רבי דיו וכו׳ כצ״ל ועיין בתוס׳ ד״ה הנוטל וכו׳. ס) מתנה לכל היום כולו וכו׳ חולין ק״ו ע״ב ועיין בתוס׳ ד״ה נוטל וכו׳. והלכתא כוותיה באיסוריה כצ״ל. ואמר להו וכו׳ משו ידייכו וכו׳ כצ״ל. ואתנו עלייכו וכו׳ ולפנינו ואתנו עלייהו. ת) כל המצות וכו׳ פסחים ז׳ ע״ב ועיין בתוס׳ ד״ה על הטבילה וכו׳ ובתוס׳ ברכות נ״א ע״א ד״ה מעיקרא וכו׳. א) האידנא נהוג עלמא וכו׳ חולין קל״ו ע״ב, ברכות כ״ב ע״א. שנ׳ הלא כה דברי כאש (ירמיה כ״ג). ב) דזבין ומצורעים וכו׳ עיין ברכות כ״ב ע״א, ובתוספתא פ״ב דברכות. ג) נדה קוצה לה חלה

ור״ת ורבינו שמשון בר׳ יוסף חזרו בו וציוו לפרסם ולהורות הדבר. כי חילול שמים הוא שטובלות ומעכבות מלברך עד לאחר קיום המצוה. כי מה נשתנית ברכה זו מכל שאר ברכות. ה)וגם מה שנהגו לברך על נטילת ידים אחר נטילת ידים טעות הוא בידם: ו)עד כאן לשון ספר הישר: וא״ת דבפ׳ מרובה אמרי׳ דעזרא תיקן [טבילה] לבעלי קריים ואפילו לדברי תורה. כדמוכח במי שמתו. חזייה דקא מהסס. א״ל פתח פיך ויאירו דבריך אין דברי תורה מקבלין טומאה. בוודאי קיימא לן הכי כר׳ יהודה דאין דברי תורה מקבלין טומאה. שנאמר הלא כה דברי כאש. מה אש אינו מקבל טומאה אף דברי תורה. כדפסקי׳ בראשית הגז. ח)האידנא נהוג עלמא כתלתא סבי. כו׳. ותקנת עזרא לא פשטה בכל ישראל. ט)וליכא הגוי כולו ולא רובו. כדאמרי׳ כי האי גוונא בפרק אין מעמידין. ולכך יכלינן לבטולה. דאי פשטה בכל ישראל אין ב״ד יכול לבטלה. דקיימא לן אין ב״ד יכול לבטל [דברי] ב״ד חבירו אלא א״כ גדול ממנו בחכמה ובמנין: ת:

ברכת אירוסין:

תעה. ת׳. ומכוין פניו כלפי מזרח נגד צד ירושלם. שכל תפילות שאנו מתפללים. אנו מביטין אל היכל ה׳. כי כן מצינו בדניאל. וכוין פתיחן לה בעליתה נגד ירושלם. לבד משאר כל הברכות שאין אנו קפידין להביט שם. לכך צריך לכוין פניו כלפי מזרח בברכת חתנים: והמברך ברכת אירוסין או ברכת מילה צריך לומר בורא פרי הגפן. וליטעום. ויהביה לחתן ולכלה ולמאן דבעי למשתי. ואי איסטניס הוא ההוא חתן לישדיה מן חמרא בידיה ולטעום כסא למריה: כ״מ ת׳:

תעו. ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: ברוך אתה ה׳ אלהינו מ״ה אשר קדשנו במצותיו וציונו על העריות. ואסר לנו את הארוסות. והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקידושין. ברוך אתה ה׳ מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין: ושותה המברך: וטועם החתן. ומטעים לכלה. כ)דקמקדש לה בחמרא דכסא. והשאר ישפוך. וימזוג כוס אחר שלא לברך ברכת נישואין על אותו כוס משום דאין עושין מצות חבילות חבילות:

ברכת נישואין:

ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן: ברוך אתה ה׳ אלהינו מ״ה שהכל ברא לכבודו: ברוך אתה ה׳ אלהינו מ״ה יוצר האדם: בא״י אמ״ה אשר יצר את האדם בצלמו בצלם דמות תבניתו והתקין לו ממנו בנין עדי עד בא״י יוצר האדם: שוש

וכו׳ בכורות כ״ז ע״א. ד) דתנן בפ״ד אליעזר וכו׳ ליתא לפנינו שם, ועיין יבמות מ״ו ע״א וע״ב. ה) וגם מה שנהגו לברך על נטילת ידים וכו׳ עיין בתוס׳ פסחים ד׳ ע״ב ד״ה על וכו׳ ובהרא״ש שם פ״א סי׳ י׳, ובתוס׳ ברכות נ״א ע״א ד״ה מעיקרא וכו׳ ובהרא״ש שם פ״ז סי׳ ל״ד ובתוס׳ חולין קל״ו ע״ב ד״ה כר׳ אלעאי וכו׳. ו) עד כאן לשון ספר הישר ע״ש סי׳ של״א, ועיין במנהיג סי׳ קכ״א ובש״ת שערי תשובה סי׳ ק״ע, באו״ז ח׳ נטילת ידים סי׳ ע״ט ובראב״ן סי׳ שכ״ח ח״ל אבל שאר טמאים מברכי קודם טבילה דהא אמרינן דנדה שהיא טמאה קוצה לה חלה, ואינה קוצה בלא ברכה, וה״ה לשאר טמאים, ולא נהירא דא״כ הוה לפרושי חוץ מטבילת גר, ומדסתם ש״מ בטבילת כל הטמאין מיירי. ואע״ג דקי״ל האידנא כר״י בן בתירה דטמא קורא בתורה ומתפלל ומברך כי אורחיה הכא גביה טבילה כיון דלאלתר סמוך לטבילה תברך בטהרה שפיר טפי דתמתין אפילו לר״י עד שתטהר ותברך, דהיכא דאפשר למעבד בטהרה עבדה, והיכא דלא אפשר כגון בחלה עבדה בטומאה עכ״ל. ז) חזייה דקא מהסס וכו׳ לפנינו ברכות כ״ח ע״א מעשה בתלמיד אחד שהיה מגמגם וכו׳ ועיין בערוך ערך הסם וכו׳. שנא׳ הלא כה דברי כאש וכו׳ (ירמיה כ״ג). ח) האידנא נהוג וכו׳ חולין קל״ז ע״ב, והובא ברש״י שבת י׳ ע״ב, ועיין ב״ק פ״ב ע״ב תוס׳ ד״ה אתא וכו׳. ט) וליכא הגוי כולו וכו׳ כצ״ל ע״ז ל״ו ע״ב. י) דברי ב״ד חבירו וכו׳ עדיות פ״ח מ״ה, ע״ז ל״ז ע״א וכוין פתיחן לה בעליתה כצ״ל (דניאל ו׳). כ) דמקדש לה וכו׳ עיין לעיל סי׳ ת״ע ובמ״ש שם, וראיתי במחברת אבן ספיר שכן נהוג בארצות המזרח לאמר להכלה בחמרא דבכסא הדין

תשיש ותגל עקרה בקיבוץ בניה בתוכה בשמחה. בא״י משמח ציון בבניה: שמח תשמח. ריעים האהובים. כשמחך יצירך בגן עדן מקדם. בא״י משמח חתן וכלה: בא״י אמ״ה אשר ברא ששון ושמחה חתן וכלה. גילה רינה דיצה וחדווה אהבה ואחוה שלום וריעות. מהרה ה׳ אלהינו ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלם. קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה. קול מצהלות חתנים מחופתם ונערים ממשתה נגינתם. ברוך אתה אתה ה׳ משמח חתן עם הכלה: ושותה המברך וחתן וכלה: והחתן ישיח הכוס של זכוכית בכותל ושוברו. כמו שפי׳ לעיל: ת׳.

תעז. ומה שאמרו חכמים ל) נותנין לבתולה מאתים ולאלמנה מנה. סמכו על מקרא דכת׳ והאלמנה אשר תהיה אלמנה מכהן יקחו ומצי למיכתב והאלמנה אשר תהיה מכהן יקחו. אמאי כת׳ אלמנה ודאי למדרש הכי והאלמנה אשר תהיה כתובתה אל מנה. כמו עם מנה. מכהן. מקצת כהן יקחו. כמו כהן הדיוט: ולבתולה מאתים. דכת׳ כסף ישקל כמהר הבתולות. והכי קאמר קרא כסף ישקל כמה ר׳. הבתולות. ולכך חסר כמהר בלא וי״ו למדרש הכי: ת׳: כל ימי החופה אין החתן הולך לבית הכנסת. ועומדין ומתפללין עמו ערבית ושחרית לפני כילת חתנים. ולעניין עשרה לקדושה ותפילה מ) חתנים מן המניין. כדא׳ בפ״ק דכתובות: ובשבת שחרית לאחר שהשלים הסדר עם הציבור הולך לבית הכנסת ושושבינין אחריו. ומתעטף בציצית ויושב בצד הארון והשושבינים יושבין להם סביבותיו: ולאחר שקראו פסוקי זמרה עומד שליח ציבור ומתפלל: והא לך יוצר לשבת שלחופה לכבוד החתן ושושבינין:

תעח. נ) **אייחד** שם שוכן תרשישים. ארנן צדקותיו בלהקת ישישים. אף אמונתו בקהל קדושים: בטרם שומו עם עולם. בלבדו היה פורטם וכוללם. בגליון ספרו יכתבו כולם: גולמם מאז ראו עיניו. גמר ואומר לדורות בעיניין. גם הארץ מלאה קניינין: שמים מספרים עוזו. נטוים בזרתו רוננים יחודו. צבאות חלד קוראים כבודו: ק׳: דוק נטה כיריעה לכסאו. דירו לשאת ולרום משאו. דיגל חיילי מעלה לנשאו: ס) האור בגיהו כשלמה עטה. הבהיק זיוו מעלה ומטה. הכהות גלגל חמה במבטה: וראהו אדון כי טוב. והצפינו לנוחלי לקח טוב. ואור צדיקים ישמח בטוב: זה קירה במים עליות. ע) זקפם והתויכם תוך זויות. זהרם נאה מוצק כראיות: חצה המים בשוה להשקיע. פ) חציים עילה וחציים השקיע. חוקים מתח וביניהם הרקיע. טיען העליונים במאמר לתלות. טיבע התחתונים בעמקי מצולות. טורדים כצינורות למולם לעלות: יושר דברו בשמעם יחד. יקוו המים אל מקום אחד. צ) יימן המועט במרובה להאחד: כילל יבשת פניה ליראות. כחה להוציא דשאים ותבואות. כל מיני נטיעה התמלאות. למועדים עשה ירח לסובבה. לשמש שם מבוי ונתיבה. לכוכבי השמים וכסיליהם ריבה: ק) מעותי ימים הפרה לשרצה. ר) מרקק התעיף אברה ונוצה מהם זיו ולוויתן ריצה: גם לארץ להוציא מקנה. נחצה להוציא אלפים וצאנה. נפש חיה ובהמה להמנה: סוף לכל תכלית חקר. סקר ארוחות כל יקר. סוכן אפס במו להתייקר: עין ללבו יציר לייפות. עיצבו גבים ושדראות בתועפות. עש דיוקנו ש) דיו

ובכספא הדין דבהון תעלין לרשותא דידי וכו׳ ע״ש דף פ״א ע״ב. ל) נותנין לבתולה וכו׳ כתובות י׳ ע״ב, ועיין בש״ם שם. והאלמנה אשר תהיה וגו׳ (יחזקאל מ״ד). דכתיב כסף ישקל וכו׳ (שמות כ״ב). מ) חתנים מן המנין וכו׳ כתובות ח׳ ע״א, ומגילה כ״ג ע״ב. נ) אייחד שם וכו׳ מיוסד ע״ס א״ב משולש ושם המחבר שמעון בר יצחק. ס) האור בגיהו וכו׳ עיין מדב״ר פ״ג ובפדר״א פ״ג. הכהות גלגל חמה וכו׳ שם שהיה מכהה גלגל החמה וכו׳. ע) זקפם והתויכם תוך זויות כדאיתא במדרש שם פ״ה לדוכתא פלונית ולזוית פלונית וכו׳. פ) חציים עילה וכו׳ מדב״ר פ״ד נטל הקב״ה כל מימי בראשית ונתנם חציים ברקיע וכו׳. צ) יימן המועט וכו׳ בר״ר פ״ה, וי״ר פ״י. ק) מעותי ימים הפרה לשרצה, טעמו ממעי הים הוציא שרץ נפש חיה, והוא מלשון המקרא (ישעיה מ״ח) וצאצאי מעיך כמעותיו ופרש״י כמעותיו של ים כדגי הים. ר) מרקק וכו׳ חולין כ״ז ע״ב. עיצבו וכו׳ מלשון ידיך עצבוני ויעשוני (איוב י׳). ש) דיו פרצופין עירובין י״ח ע״א. ת) כאוצר בגאה

פרצופות: פרצוף אחוד לעזר עשאה. פקדון לשמור ת)כאוצר בנאה. א)פירכסה וקילעה ואליו הביאה: צור בכבודו עיטרם ברכות. ב)ציפה אפיריונם מרגליות ערוכות. ציוה לפרוץ להבריך בריכות: ג)קראם איש ואשה להתחברה. קרח לחבתם יחד להתגברה. קדושת שמו חומם לקררה: רודף גבר עזרו לבקש. זמו ד)לבעל אבידה להקש. ראוי באבידתו לחזור ולקשקש: שדי ה)מושב בייתה יחידים. שקד לזווגם יחד אחדים. שיקרם בפלם בשוה נאמדים: תמימים למידים מדעת קונם. תמידים לכבדו בגופו והונם: שדי צור המפליא פלאות. מהר להוציא עמך מתלאות. ענות הודו את ה׳ צבאות: והשב שבות הארץ כבתחילה. נצח ליתן לך תהילה. בקול ששון וקול שמחה חתן וכלה: ששת ימים מלאכתו עשה. ונח בשביעי רם ונישא. יציע חביונו קדושתו כסה ק׳: הכל יודוך: יוצר אחר:

תעט. ו)אקדמה בתודה וזמרה. לשוכן בשמי שפרה. אהודינו אברכהו תמור כליל וקטורה: בקרב עדתו יהולל במהלל שפה ברורה. בכל מעבדיו יבורך שמו גדול בגבורה: גדולתו מאד נאוה. באין משער ומשורה. גבוליו הרומיו ושמיו ואור עולמים ברא: דבר טכסיסי ענין חתונה. ודמיון ברכת חופה הגונה. ביד ישורון עדת נאמנה ידועה מאל אמונה ק׳: ז)דרושים בשתי מדות להעמיד בניין מושלם. דבוקים אש ומים. טרפם יצרם והעלם. הדום רגבים דובקו ועמדו על יסוד מחוללם. הגינו ציינם והנווס בל ימוטו לעולם. והכמים ח)אור החמוש לנוצרי חימוש שיכלם. וצדיק רואה באורן. חללי הליכות עולם: זבול רקיע נטה. בשבת אהל מתחו. ט) זבודיו משרתיו יצר הכינם וציינם בכוחו. י)התירת תפתה ערך לעוברי דברי שבחו. חזות תמול ולא שלשום מחוסר ונגרע בשיחו. טביעות טוב לא טוייב באפל נפל נדחו. כ)טכסו בכפל לאחוריו להגיד כשרון ארחו: ישרים נכוחים מעשיו מפואר מרומם ונעלה. ימינו הכל יסדה ואין בכל מעשיו חלילה: כרוב גודלו ופעלו יהולל יכולל סלה. ל)כהרף מקוה מים שקעם וכנסם במצולה: להראות ארץ צייה והדשיא דשאים לאוכלה. מ)להחיות כל היצורים. עשבים ועץ פרי העלה: משומר שורק וענביו למסעד עדתו אצרו. מאורות גדולים קבע מלון שכנו ושפירו. נשאם תלאם כתקנם והעמידם במשמרו: נ)נזפים נגוף צעיר אשר רגל בחבירו. סמכו נחמו וטכסו בניו פיוסו לעוררו. ס)סגולה להימנות בו הלוך אחר מספרו: עצתו הקים והשלים והשריץ על האדמה. עריכת שקצים ודגים ועוף וחיה ובהמה. פקודת תשלום שכר. בטרם ברואים קדומה. פעולת זיו ותנינים סעודת נצח אסומה. צמותים בהררי אלף שמורים ליום נחמה. צפונים נתונים במשמר. ע)יצרם לכירת תמימה: קבוצת מפעל גמר ושלחן ערוך כילה. קרטי עפר הרים. פ)כדוגמת תרומה חלה. רצפו נלפו

וכו׳ שם. א) פירכסה וקילעה וכו׳ שם. ואליו הביאה כצ״ל. ב) ציפה אפריונם וכו׳ עיין ב״ב ע״א. ובב״ר פי״ח, וי״ר פ״כ, ומדרש קהלת פ״ח. פרדר״א פי״ב עיי״ש בביאור הרד״ל. ג) קראם איש ואשה וכו׳ עיין סוטה י״ז ע״א, ובפדר״א שם. ד) לבעל אבידה להקש וכו׳ נדה ל״א ע״ב, קידושין ב׳ ע״ב. ה) מושיב ביתה יחידים מיוסד ע״ש הכתוב מושיב יחידים ביתה (תהלים ס״ח) ועי׳ סוטה ב׳ ע״א. ו) אקדמה בתודה וכו׳ מסודר ע״ס א״ב כפול. ז) דרושים בשתי מדות וכו׳ עיין חגיגה י״ב ע״א מדת יום ומדת לילה, ובפדר״א פ״ז. ח) אור החמוש לנוצרי וכו׳ מדרש בר״ר פ״ג ה׳ פעמים כתיב כאן אורה כנגד ה׳ חומשי תורה וכו׳. ט) זבודיו משרתיו וכו׳ המלאכים נבראו בשני בר״ר פ״א, שמות רבה פט״ו, מדרש תהלים מזמור כ״ד, ובפדר״א ריש פ״ד, ועיין בביאורי הרד״ל שם שהביא בשם מדרש כונן ביום שני נבראו אראלים ומלאכים ואופנים ושרפים והשמלים. י) התירת תפתה וכו׳ מפני מה לא נאמר כי טוב בשני בשבת מפני שנברא בו אור של גיהנם וכו׳ פסחים נ״ד ע״א, ובבר״ר פ״ד למה אין כתיב בשני כי טוב וכו׳ כי ערוך מאתמול תפתה יום שיש בו אתמול ולא שלשום, ועיין שמ״ר פט״ו. כ) טכסו בכפל וכו׳ פסחים שם אע״פ שלא נאמר בו כי טוב חזר וכללו בששי וכו׳. ועיין בר״ר פ׳ ד׳ שאלה מטרונה אחת וכו׳. ל) כהרף מקוה מים וכו׳ מדב״ר פ״ה. מ) להחיות כל היצורים וכו׳ עיין מדרש וי״ר ריש פי״א, ופרד״א פ״ד. נ) נזפים נגוף עיין ערוך ערך גזף והוא לשון נזיפה וכעס. ועיין במוסף והוא גירסת כ״י מינכען, והכונה למה שאמרו חולין ס׳ ע״ב אפשר לשני מלכים וכו׳ ועיין בר״ר פ״ו. ס) סגולה להימנות בו וכו׳ ישראל מונים ללבנה בר״ר שם. ע) יצרם לכירת תמימה הוא סעודות שור הבר ולויתן, ועיין וי״ר סוף פכ״ב, ופדר״א פי״א. פ) כדוגמת תרומה חלה וכו׳ מדרש בר״ר פי״ד זה אדה״ר שהיה גמר חלתו של עולם ונקראת חלה

ושפתו וחינך לשונו מילה. רשומה יעודה ענודה ובדה הוית לו לכלה: שניהם הביאם יחידים צ)בחופות עשר כילה. שמחות ברכות הרכם לכבוד לשם ולתהילה: תאומים וריעים נעשו לבשר אחד זיכבם. תשועת תכופת שמחה מנוחת שבת חינכם. תהילה מחנים שרפים. משוררים בחין ערכם. דבר זמירות ושירות רגלים שוררו בתוכם. בדרכם באו בחירים בקידוש מצות מלכם: רצויים יעודים עתה בקול קורא ממעונים. יכובדו יאופדו אפודת טכס חתנים. ידובבו בחוצותם מרובבים ברוב בנים שתולים בבית ה׳ אלהינו חצירותיו רעננים. יבקרו בהיכל ה׳ לאורך ימים ושנים. ארוחת עונג יזכו לתשלום טוב מצפונים: המוניי קדושיי ורוזניי. טרופים נזופים בפני. פרותם יחיש לעיני. זכויים לעלות להר ה׳.
ק׳: לאל אדון:

תקף. ק)**ארוסת** אמונתו באהבת מישרים. בזבד טוב ונאה זבדה בכושרים: גבולי עולמו. וימים ונהרים. דלות דוק ונשוניו עבורה נוצרים: המון צוען שלח. אמונים סרסורים. ולא אבו לשלחה. וסוגרה בסגרירים. זמן זומן ירד. פדותה מעוברים. חמת זעמו שפך גבול רודים ממרים: שכוסה הוציאה בפז וזהב יקרים. ירויות מרכבות צר במים כבירים: כנסה כבוד חופה בתחתית ההרים. להאזין אמרי פיו לשומרם לדור דורים: מנת חלקה וכוסה נרדים וכפרים. נשיקותיו בפיהו נשקה בהוד הדרים: סגלת ראש מלכים. ותפארת בחורים. עלי בנות עילה ידיד אלוף נעורים: פקדה בנות היכל הביאה בחדרים. צרור מר וקנמון היותם מקטרים: קטרת וצפית ונר ושלחן ומנורים. רשומים ובלומים ערוכים ושמורים: שלובים הכרובים כאיש בליוות מעורים. תנאי חיבה עצובה במסגירים: דרישת יום שביעי ותפקידיו סדורים. וחוק זכרו צוה. להורות לנעצרים: דרכיו ותחומיו במחקרי מסתרים. במוצא ובמובא עדתו מבוארים: רשויות ארבעתם במשאותם זהירים. באבות מלאכותם ותולדותם חקורים. יחלפו שלמותם בכלים מפוארים. יקדשו קידושו עלי כוס מזכירים: שמרו והורישו. למקשיבים חבירים. יקר שם מלכותו יכובד באורים: חמודים משמנים אבוסים ברבורים. זבודים דגי הים בני יונה ותורים: קציעה ויין רקח ותירוש ויצהרים. להכין ביום ששי לעונג מבחרים: בתפקיד שבתו יביאם מרום הרים. מרומם אשר שבת בתכלית כל יצורים: אל אדון:

תפא. (אופן) **מלא** כל הארץ כבוד מלכנתו. ושמים מספרים שבח אלוהותו. בעוז נגלה כמראה חתן בכילתו. אלי מלכי בקודש הליכתו. ק׳ ק׳ ק׳ ה׳ צבאות:
העוז והשבח והגדולה שלו. אורחותיו חסד ואמת שבילו. בירך חתן וקושט כלה אצלו. כבוד והדר עיטרו וכיללו. ק׳ ק׳ ק׳. המשל ופחד זומנו לשושבינים. חרס וסהר וכל צבא מעונים. ישמח חתן וכלה עונים. לקונים כורעים ומשתחוים המונים המונים. ק׳ ק׳ ק׳: ר)זני זמר וכל מיני שירה. יוצאים לפניו ועומדים שורה שורה. עשר חופות ש)מסוכות באבן יקרה. במעשיו המשילו איום ונורא. ק׳ ק׳ ק׳: חכמה ודעת ובינה נשלם. זיוו מכהה גלגל עולם. קרא שם ה׳ אדון כל העולם. הוא אלהים חיים ומלך עולם. ק׳ ק׳ ק׳: ברוך ומבורך נורא ואדיר בהיכלו. שמו יתרומם כבוד אומר כולו. אלהים כשמו כן שבח הילולו. נאדר בקודש ובקדושה כולו: ק׳ ק׳ ק׳: והחיה אשר ישרי מכונה. תמיד עומדת על כנה. וצבא השמים משמאלה ומימינה. והיא אינה זזה. ורשות לא משנה. עד שאומרים כל פמליא מעונה. שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד באמונה: ק׳ ק׳ ק׳: ואז אופנים וחיות מתרעשים. להעריץ לאל נאדר בקודש. ומתנשאים לעומת שרפי קודש: לעומתם: זולת:

תרומת וכו׳ ושמ״ר פ״ל. צ) בחופות עשר כילה ב״ב ע״ה עשר חופות וכו׳ ועי׳ בר״ר פי״ח, ובוי״ר פ״כ, קהלת רבה פ״ח ובפסיקתא רבתי פי״ד. ועיין בפדר״א פי״ב עשר חופות ועיין בביאורי הרד״ל אות כ״ז. ק) ארוסת וכו׳ מסודר ע״ס א״ב. ר) זני זמר וכו׳ תרגום למינהו לזנוהי. ש) מסוכות באבן

תפב. ס)**אמהות** עת נכבשה. הכת הנאה. פ)על ידי נילגל. ג)לסונה הובאה. בתחילה בפה רך לסבלות הוצאה. סוף דבר בקושי חייה הותלאה: ניענועיה שפכה לדודה קרוא תגר. בקטנותה אהבה קדם יצאה לבגר. דלו לו עיניה להוציאה ממסגר. היכולת בידו היות פותח וסוגר: הבין המארס כי בדין משתוקקה. וסימניה ג)ביחלו וצמלו בתוך חיקה. ובקומתה גדלה ועמדה על פירקה. התחיל לתבוע בה ולהשלים חוקה: זמן עיתה הגיע להינשא ראויה. ואין להפריז נזמיה קישוריה ועדיה. חוייב בה חתן בשארה וכיסוייה. ועונתה ורפואתה ופירקונה משבייה: טהרות הוחזקה מנהג הוריה לאלף. שמה ולשונה לא שינת בחלף. ידיה לא פירשה לאלילי סלף. ונן נעלה ומעיין חתמה מדלף: כראות חתן כי כלתו ממתנת. ולא בנדה היות לזר מתחתנת. להצילה נתעודד כי בבריתו נאמנת. לקחתה מעריץ היות לחופה מזומנת: מושיעים צוה להשפט עם תנין. בלי רדות תמתו בעבודתו להאנין. נכחו אם יזין. לשוטט ולהצנין. ויאבדהו משאר ונכד עם נין: סרר בנאותו נצר נאלח ונתעב. לא אדע הדורך על במותי עב. עידנתיה במיטב הצלתיה מרעב. ועתה איך אשלחנה ד)פן אהיה ללעב: פיץ לא ענין. מה תדיץ בזדון. למה תקשה עורף ותגרה מדון. צוה להשיב חפיץ לבעל הפקדון. ואם תעיז מצח תורד לאבדון: חפצו המכות היות ממשמשות ובאות. בעת הוכה נשברה רוחו להכאות. רווחה בעת מצא הוסיף להלאות. עד נונף בעשר ובמותי תחלואות: שיפר הבת במשבצות זהב מלובשות. ובירקרק חרוץ אברותיה מכובשות. תקף לשלחה כי בחפזון מגורשת. לחומצת בצק לא הספיק מלשת: שינה באיולת זיד יהיד וכסיל. ה)מלוא קרוא אחריה מַטְבַּעְתָּהּ(א) להפסיל. עריצי לניזוי אסף כאוסף חסיל. ונשפט הוא ואלהיו מסכה ופסיל: **ברנבי ים צללו חיילי קמיי**. חומות נוזלים קמו להעביר יקומיי. ואז מאז ציוני בדת חיכומיי. להזכיר קריאת ים סוף לילותיי וימיי: עוזר: לקריאת ספר תורה כהן קורא ואחריו לוי ואחריו חתן: ואם אין כהן. יקרא החתן תחילה:

רשות לכהן:

תפג. הכל הבו גודל לאלהינו ותנו כבוד לתורה. תנו עוז לאלהים הגדול והנורא. אשר בחר בנו קדושתו לפארה. ועילה על כל גזע אהרן לבחרה. כהן לאל עליון בשם ה' נקרא. בא וברך תחילה וסוף לקרות כשורה. אתה עתה ברוך ה' בגורל המשרה. יהי ה' אלהיך עמך מעוז ועזרה. בעלותך להנות בספר התורה. בית אהרן ברכו את ה' אנכי אשירה: כהן קרב עמוד ר' פלוני בר' פלוני הכהן:

רשות לחתן מר' שמעון הגדול:

תפד. מרשות שוכן עד וקדוש המהולל ארץ ותבל. שוקל במאזנים יחד עלות המה מהבל. מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים מכבל. מעביר שבט הרשע מגורל צדיק ומחבל. עיתים זכו יכשירים שוש כעל פי הנבל. ופעם לטורדם ו)כשוכב בלב ים ובראש(ב) חבל. וקשה לזווגם בקריעת ים סוף לחפושי סבל. נעזרים זה מזה ומשניהם

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) מטבע סלע. (ב) פ"ס במשלי והייתי כשוכב בלב ים וכשוכב בראש חבל. תורן הספינה שקורין מסט. שהוא נוח ליפול ממנו.

ס) אמהות וכו' מסודר ע"ס א"ב וחתום שמו שמעון בר יצחק. פ) על ידי גילגול וכו' שבת י' ע"ב ונתגלגל הדבר וכו'. ג) לסונה הובאה כינוי למצרים ממגדל סונה וגו' (יחזקאל כ"ט). בתחילה בפה רך וכו' סוטה י"א ע"ב. ג) ביחלו וצמלו לשון המשנה נדה מ"ז ע"א בוחל וצמל. ד) פן אהיה ללעב לשון לעג. ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים (ר"ה ב', ל"ו). ה) מלוא קרוא אחריה מלשון הכתוב קראו אחריך מלא (ירמיה י"ב) ועניינו קבוץ ואסיפה לרדוף אחריה. ו) כשכב בלב ים וכשכב בראש חבל כצ"ל (משלי כ"ג). נעזרים זה מזה ע"ש הכתוב

ז) בית להזבל. ח) נוסף שמו בשמם יישובם עשר להגבל. בין שתי אישות להפיג חומם מההבל. בשלה העדיף בצירוף לוהט לה ונובל. רשם הוד הנזכר מניחם להדריכם שובל. רוב הון נחלת אבות וממנו זוג נאה ומתקבל. יחד מאחם ומחברם כדבק זוג ועינבל. יראו זרע ויציצו ויפרחו על פני תבל. צור לכבודו בראם עול מוראו להסתבל. צאן ידו הפריש מעמים כתרומת מעשר מתבל. חיסנם קדושות וטהרות להתנשא מהתנבל. חיילם במשמרת מלהשמיץ כמטהר וטובל. קניינים שלש וברכות שבע לכרבל (א). קרואים לזמן במסיבת (ב) כירה (ג) רגל להטבל. חלות פני אל בשביעי בבית הוועד לקבלי זה חתן יקיפיהו שושביניו י) כבטליאר מהתבלבל. קרוא בנתונה מימין בלפידים וקול היובל. ברך שם הנכבד והנורא נושא ועושה ממלט וסובל. תת לו הודייה ושבח שזיכהו לזה חבל. וכן יראנו בשיכנו כ) בין כתיפי אבי אשבל. ראות בקיבוץ גליות ובהמלט יושבת בת בבל. התגדל והתקדש שמו על ידי זרובבל: ומרשות שלומת אומן חקוקה בחרות מושבת בין נגידים ומרבה בשררות. עוסקיה והוגיה. נקראים בני חירות. ומגנת ומצלת מכל טנף וזרות. נותנת לויית חן לראש ופאר וצפירות. בשלה שוט הרים ונהרים וקבל נירות. ראשה [וסופה] חסדים ותמות וישרות. יקרה מפנינים ומכל תבונה ועשירות. צרופה בעליל שבעתים ומלאכתה במהירות. חושבת לומדיה ממנדא בלו והלך ואנפרות. קדושה ופרישות בה וטהרה וכשירות. נתיבותיה שלום ומנופת מתוקה בלי מרירות. מקרבת אהבה ומרחקת איבה ותחרות. עץ חיים היא ורפאות לדורשיה בחקירות. כדבר שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר: ומרשות שותי מימיה ומסתפקין מבארה. שואבי מעיניה ומתעדנין בשארה. מושלי מכמניה ומהלכין לאורה. מתהללין בהדרה ומתנשאים בפארה. עושין מלאכתה ומתאבקין בעפרה. עורכי הוריותיה ומשננין בספרה. ואין נהנין בכבודה ולא בכתרה. ולא יעשוה קרדום ולא עטרה. נושאים ונותנים במלחמתה שערה. נמתקים בדובשה ובצפיחית יערה. בקיבוע עתים יום יום להתאזרה. בצדקם דוחים כל צרה ועברה. רצים כצבי וכארי להתגברה. ידדון שינה מעינימו להתעוררה. יהגו בתושייה בשפה ברורה. צדקתם עומדת לעד להשמרה. צפות וחזות באיספקלריה המאירה. חכמות יורו על פי התורה. חן בשפתותיהם לאסרה ולהתירה. קרנם ירום בכבוד ותפארה. קדוש ישר׳ יושיעם מכל צרה. ויוציאם מאפילה לאורה. ויבא משיח צדקו אמן במהרה: ומרשות שארית עם קודש הנועדים הנה. מליאים מצות כרימון ומשאם ומתנם באמונה. עושים ומעשים ביראת שדי להאמנה. וחרידים בכל דבר מצוה להזדמנה. נקראים בני אל חי ונבחרים לו למנה. באים לבית התפילה להפיל תחינה. רגילים לגמול חסד לחתניהם ביום חתונה. יזכו לחמשה קולות הנשמעים בגיל ורינה. צור ישר׳ בעת ישיב שבות הארץ כבראשונה. חפוץ זבחי צדק ועולה מרושנה. וקרית חנה על מכונה לחדשנה. וברשותם עמוד ר׳ פלוני מתוך עדת מי מנה. ועמוד אצלי על מגדל עץ העשוי לדבר כתיקנה. ושושבינך ילווך זמירות לטונה. וברך תחילה וסוף ברכה הגונה. ויקרא פרשה קטנה

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) בילמדנו כרבלתהון אילו הטליתות שעוטפין בהן. (ב) כירה כמו ויכרה להם כירה גדולה. (ג) ולהטביל פירוש ביין חטוב שמביאין מתוך נסכים. וכמו ששנינו בפ"ח מנחות אין מביאין מן הדליות אלא מן הרגליות, פי׳ גפנים נמוכים.

אעשה לו עזר כנגדו. ז) בית להזבל מלשון הפעם יזבלני אישי. ח) נוסף שמו בשמם וכו׳ סוטה י״ז ע״א ועיין פירש״י ובפדר״א פי״ב, ובערוך ערך איש. ט) להדריכם שובל מלשון שבולת מים. (בגליון) בילמדנו כרבלתהון אילו הטליתות שעוטפין בהן כצ״ל, ועיין ערוך כרבל א׳ וי״א אילו הטליות שהן עטופין ועיין במוסף. שם כמו ויכרה להם כרה גדולה (מלכים ב׳ ו׳). שם וכמו ששנינו בפ״ח מנחות אין מביאין וכו׳ כצ״ל. י) כבטליאר צ״ל ככוליאר עיין יומא כ״ה ע״א והכהנים מוקפין ועומדין כמין בכוליאר, ועיין תוס׳ ב״ב קנ״ו ע״ב ד״ה כבינתי וכו׳ ובערוך ערך ככליאר וכו׳ וי״א וכו׳ ע״ש. כ) בין כתיפי אבי אשבל הוא בנימן שהיה בהמ״ק בחלקו כדאיתא ביומא י״ב ע״א

בעדות נאמנה: עמוד. עמוד. עמוד. ר׳ פלוני בר׳ פלוני החתן וברך את השם הגדול אלהים אל אמונה. וכל העם יענו אחריך אמן כי גדול שכר אמונה: ויעמוד הוא. ואחזת מרעהו. ואחר קראהו. מריעיו יכתירוהו: ויקרא בתורה: ואחרי כן יאמר החזן ברכות אילו שיסד ר׳ אליעזר בר׳ אהרן וידור החתן נדרים לכבוד התורה ולצדקה איש כמתנת ידו:

תפה. אלהים ה׳ האל גואל. יקשיב וישמע תפילת שואל. לרוממך בקהל גם יואל. וראה בנים לבניך שלום על ישראל: רם ומתנשא יושב על כסא. נוהר ומקים אומר ועושה. עוטה אור בהוד מתכסה. באברתו יסך לך ותחת כנפיו תחסה: בניין עולם בית תבנה. ורעה אליך לא יאונה. חכמה ומדע תבין. למען תשכיל בכל אשר תפנה: יברכך ה׳ מעוז ומקוה. מקורך ברוך והיית כגן רוה. יהי ביתך שלום והיכלך נוה. והלוית גוים רבים ואתה לא תלוה: צור ילדך ישמח בשמחתך. חיים וכבוד תמצא וכל תאוותיך. ימלא ה׳ כל משאלותיך. אשתך כגפן פורייה בירכתי ביתך: עטרת תפארת וצניף מלוכה. מאת ה׳ תשא ברכה. לקח טוב תוסיף תורה והלכה. שמורה בכל וערוכה: אם תחנה עליך מחנה ובולשת. ושואת רשעים לבא מתרגשת. אליך לא תקרב לגשת. שנאיך הם ילבשו בשת: בבקר את זרעך זרע. ולערב אל תנח ותגרע. אל קדוש ישראל שעה והכרע. ה׳ ישמרך מכל רע: ישישו וישמחו בך ישר׳ כולם. יחד כבודך בסודם ובקהלתם. בגורל צדיק תהיה ובחבלם. ה׳ ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם: עמוקות מני חשך מגלה. וארץ על בלימה תולה. יקרא לך חכם מופלא. יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא: שן סלע תשכון ומרומים. יבלו ימיך בטוב ושנותיך בנעימים. תוציא פרח בנים מחוכמים. תראה זרע ותאריך ימים: האל נורא יהי עליך סתרה. חזק ואמץ והבית במשנה ובמקרא. לדעת מוסר סוד התורה. משמועה רעה לא תירא. חלקך בחיים וטוב יהי חבלך. עושר וכבוד מנת גורלך. אתה שלום ושלווה אוהלך. אורך ימים ושנות חיים יוסיפו לך: שמח בחור בילדותך. ויטיבו לבך בימי בחורותיך. ראה חיים עם אשת כלולותיך. ישמך אביך ואמך ותגל יולדתך: יפוצו מעיינותיך חוצה. להבין דעת משל ומליצה. רוה חכמה והשכל ועיצה. יראת ה׳ ודעת אלהים תמצא: בלכתך לא ימעדו אשוריך. בזה ולבא אשריך. מברכיך ברוך וארור אורריך. יהי מקורך ברוך ושמח באשת נעוריך: מצא חן ושכל טוב עד זקנה ושיבה. כח אונים וְעוצמה נשגבה. יהי זרעך כצומחי רבבה. ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה: אתה שלום והלוייה נאוה. שלות עולם ופתח תקוה. וביניכם יטע חדוה ואחוה. ויברך אתכם כאדם וחוה: עזה אהבתכם בעבות אסורה. יכוננה האל שלימה ולא חסירה. לעד עולם מכם לא סרה. ויברך אתכם כאברהם ושרה: יתירה חיבתך תשוקה וחשוקה. עם הכלה חסודה מעוזקה. מאת ה׳ תהיה חזקה. ויברך אתכם כיצחק ורבקה: יתן ה׳ את האשה קרואה. קנוייה לך ביתך באה. כניסת חופה ואליך נשואה. כאמהות רחל ולאה:

תפו. יברך ה׳ חתן וכלה. כמא דבירך שמיא וארעא: יברך ה׳ חתן וכלה. כמא דבירך שמשא וסהרא. יברכם באהבה ואחוה. כמא דבירך אדם וחוה: יברכם ה׳ בכל מלחסרה. כמא דבירך אברהם ושרה: יברכם ה׳ ביראתו לדבקה. כמא דבירך יצחק ורבקה: יברכם ה׳ בפרי בטן המליאה. כמא דבירך יעקב רחל ולאה: יברכם ה׳ בפאר הצפירה. כמא דבירך משה וצפורה: יברך ה׳ חתן וכלה. כבני רחביה רבו למעלה: חתן וכלה ה׳ יברך. יתנם לעליון בכל משא וערך: יברך ה׳ את החתן. להושיבו בראש כהילל עינוותן: את החתן ה׳ יברך. כמא דבירך וקראו לפניו אברך: אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה:

תפז. יה בשר שר צבאיך. אתה שלום וביתיך. ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך: ואתה חתן כליל יופי. צח מבדולח ומאודם. לשמש תתן דופי. באור פניך זיו

כבודם. יופייפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך: ברוך: ששה על יעלה המהוללה. נתן אלהים בעזרך. בן זונה את ובן גילה. שתה מים מבוריך. רפאות תהי לשורך ושיקוי לעצמותיך: ברוך: פרה ורבה בירך בהם. תכרית תרשיש ואלישה. וכבנות בנו שתיהן בנים פעמיים ששה. יתן ה׳ את האשה הבאה אל ביתך: ברוך: ידידי בך שתי שירי׳. כשיראים ללבושיך. וטורי ברקת טורי׳. ובתי נפש לנפשך. לוויית חן הם לראשיך וענקים לגרגרותיך: ברוך: הרחב ידך למעשירך. משיר בכתם לא תסולה. הענק תענק למאמיריך.
ועל נפי שיר תתעלה. את אשר תדר שלם ימלא. ה׳ כל משאלותיך: ברוך:

רשות לשושבין החתן:

תפח. יושב ימין חתן כסגן בין נציבים. אוהב ישר׳ ומקרב קרובים. אלהי ישר׳ מטיב לטובים. ימיך יאריך ושנותיך רבים. בקרב עם קדושים נחמדים ונאהבים. ותמלא מקום החשובים. משפט וצדקה חפיצים ותאיבים. בא וקרא בתורה פסוקים עריבים. וברך פני אדון יושב הכרובים: עמוד עמוד עמוד ר׳ פלוני בר׳ פלוני שושבין:

אחר לשושבין הכלה:

תפט. אקרא לאיש נדיב מפואר בהידרון. שומר מצות אל וכל מעשה כשרון. לשושבין נתמנה. לו אקרא בגרון. יבא יתייצב יעמד פני ארון. לקרות בתורה ויביא פה דורון. ינדב לצדקה לאל אדירי רון. למעלה יחשב מנחת עשרון. משנאיו יוכתו משנה שברון. עמוד עמוד עמוד ר׳ פלוני בר׳ פלוני לכבוד התורה והכלה חבצלת השרון: קראו בתורה יעמדו בתפילה: השלימו סדריהם יוצאים מבית הכנסת יוצא החתן תחילה ושושבינין אחריו ילווהו. נכנסו בבית חתונתו מושיבין אותם בקתדראות ויהללו להם בחורים וזקנים יחדיו:

ת״ץ. ישמח חתן בכלה. כלה תשמח בחתן. בבנים ובני בנים בעושר ובנכסים. בבנים עוסקי תורה ומקיימי מצות ישראל:

תצא. שיר וברכה. אערכה. כתורה וכהלכה. רם ונישא במלוכה. את שפל ואת דכא. מראה חתנים כשושנים. וכנגנים מכוונים. וכנגדם שושבינים. כמו פרדס רימונים: מי יפעל. זה פועל. בלתי שוכן מעל. מרחם גוזי מעל. עזר זה לזה תעל: ל)אשה גדולה שאלה. לר׳ יוסי בשאילה. ששת ימים עולם כילה. מה פעל רב עלילה: לה ענה: שמעי נא. פועל דר במעונה. בת פלוני היות למנה. לפלוני היות נכונה: הדא מילה. אנא יכולה. לעשות בשעה קלה. אלף עבדים כיללה. וזיווגתם בלילה: חיבל זה ראש לזה. וזו קיטעה רגל זה. וזאת צועקת על זה. אי איפשי היות לזה: זימנא משרונא. לר׳ יוסי שיננא. זונות זיווגתי הנה ונתפרדו בזעונה: בחנתי בדבריכם. אמונה מצאתי בכם. אמת אתם ותורתכם. ברוך אשר בחר בכם: חי לעד. שוכן עד. זוג נועד. ברך עדי עד. לקרב לנו מסעד מתושבי גלעד: קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה. ובטלו תורתכם בעלי אסופה בהכנסת כלה לחופה: צאינה וראינה בנות עירו. בעטרה שעטרה לו אבירו. חבירים יפוחו בנועם ארשם. שמחת עולם על ראשם: קוממיות ילכו על אופניהם.
הוא ישלח מלאכו לפניהם. בשמחת חתן וכלה נעלה. ויאמר לנו עם ה׳ אלה:

זמר אחר לר׳ יוסי קמחי:

תצב. מ)יחיד וזולתו עזרי מאיין. ונראה בלבבות ונעלם מעין. והוא מגן ישעי. חנית וכלי זיין. מבורך בפי עמו על כוס היין. ברוך לישרים תושייה צופן.

סוטה ל״ז ע״א, זבחים נ״ד ע״א לפיכך זכה בנימן הצדיק וכו׳. ל) אשה גדולה וכו׳ בר״ר פס״ח, וי״ר פ״ח, במד״ר פ״ג, פכ״ב. מ) יחיד וזולתו מאין עזרי וכו׳ והוא לר׳ יוסף קמחי, ונדפס בט״א באיזה

ברוך הנקדש בפרי הגפן: והוא נקרא באחד ולא כשאר אחרים. אחד לא נצמד וכולם נצמדים. הוא לבדו נפרד. ובלתו נפרדים. ראש לכל נוצר ואב לנולדים. כולם יעידו כי אין מלבדו. ברוך שהכל ברא לכבודו: שמחה יאזורו. וגילה יחגורו. ושירים ישירו. ברינה ויאורו. ושיר יצאו ידם. וכזית הודם. וברוך אל קדם. יוצר האדם: פארוהו שרים ועמהם נוגנים. קצינים וסגנים. וילדי נאמנים. ושבחו שניונים פתח והגיונים. וינוסו יגונים. וישינו ששונים. ויודו תעצומו לגדלו ולרוממו. ברוך אשר יצר האדם בצלמו: קרני יצמח וישע יראה. וכל צר מתקומם. שאה ישאה. ויושב בשפל למעלה יתנאה. וששון עם נכאה. כנשר ידאה. ועדה נאמנה. תחדש רנניה. ברוך משמח ציון בבניה: ממרום תשלח. נילים ורננים. חדשים וישנים. וקול ישאו יחד. ברינה וצהלה. ברוך משמח בניל חתן וכלה: הי׳ לעד בורא גילים ושמחות. יחדש עולמו אלהי הרוחות. וינוסו אנחות. וישינו הנחות. להשמיע קולות בשירות ותשבחות. וקול מבשר סולו. סולו המסילה. ברוך משמח חתן עם כלה: ויסבו לסעודה: גמרו סעודתם מברכין ברכת המזון: לכך אנו אומרים שהשמחה במעונו. דאמרי׳ בחגיגה. נ) שמלאכי השרת אומרי׳ שירה במעון. הילכך השמחה היא במעון מכל שאר השחקים: כפר״ת:

תצג. נברך אלהינו שהשמחה במעונו שאכלנו משלו. ועונין: ברוך הוא אלהינו שהשמחה במעונו שאכלנו משלו ובטובו חיינו: עד כי הוא זן ומפרנס לכל:

ואו׳ תוספת זו מהרב ר׳ אליעזר בר׳ אהרן:

אספרה שמו לאחיי על כל הטובה. בתפארת בחורים והדר זקנים שיבה: גוף ואיברים ארוחתו ההנה והרווה. דשן ומיני תרגימה וכל מאכל תאוה: השביע מטעמותיו נפש שוקקה ורעיבה. ומשלו תנו לו במאכלים בתוך היסבה. זמרה ותודה. שיר ושבח תהילה נאוה. חונן חנם פתוח דלתות שמים צוה: טרף דגנו לנו ממטיר דרך ארובה. ידו פתוחה לכל. צדק ילין בה. כולם אליך ישברו. למו תוחלת ותקוה: לחם הוקם מָן. ממוצא ועד מערבה: מקרני ראימים ס) ועד ביצי כינים צידתו רבה. נשיאים מעלה. טל מוריד. רוח מניף להנשיבה. סועד ומאריח משמש עבדיו עקב ענוה. ערוך שלחנו לפנינו מלא בא: פת אכלנו. אחרים זרעוה ולא עמלנו בה. צד קל וחומר משיבולת לנו להשיבה. ע) שיר משוררת למצמיחה. תרועה עריבה. תודה וקול זמרה. כמו חוזה ניבא: ככת׳ ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו. ונאמר פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון: ומכין מזון לכל בריותיו אשר ברא. ברוך אתה ה׳ הזן את הכל: נודה ה׳ אלהינו: כו׳ עד בפי כל חי תמיד לעולם ועד:

תצד. ארוחתו תמיד ולחמו לא יחסר. ביתו פ) מפתח לאדם לא נמסר. יחידי בלבדו אין מלך ואין שר. נותן לחם לכל בשר: לחום לחמו צ) מרור לנו יחלקהו. ולא מתוק כדבש ביד אנוש ימסרהו. עלה זית טרף כתבו מעידהו. חדלו לכם מן האדם כי במה נחשב הוא: יריאיו וקרושיו בתי כלָאים הוחבאו אסמיכם שבע וכל טוב ימלאו. ידבר שלום עמו. וחן וכבוד ימצאו. לא ירעבו ולא יצמאו: עליות שמי מעל. דגנו יריקם. בני יעקב בחיריו מצותיו יחזיקם. דברו אשר דיבר אל עמו יקם. ירוויון מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם: זקינים ונערים ברכת ה׳ עליהם. מסובים. שולחנו ערוך לפניהם. לעולם ירננו יבלו בטוב ימיהם. ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם: רצון ידו יפתח בצדקה לכללם. לכל יצטרכו זה לזה. אמץ מאד חילם. תבואת ראשית. קודש כולם. ירעו

שנוים. נ) שמלאכי השרת חגיגה י״ב ע״ב. ס) ועד ביצי כינים כצ״ל שבת ק״ז ע״ב. ע) שיר משוררת. בפרק שירה. שבולת אומרת וכו׳. פ) מפתח ביתו לא נמסר כצ״ל תענית ב׳ ע״ב. צ) מרור לנו יחלקהו הוא ע״פ מאמרם יהי מזונותי מרורים כזית וכו׳ עירובין י״ח ע״ב. a) הלא

בשן וגלעד כימי עולם: במרעה טוב ירביצם דשינים ושמנים. שחקים ירעפו צדק ויזלו סממנים. ואת פניהם יצהיל. כיין עסים ורימונים. לחמו ניתן. מימיו נאמנים: ראה בטוב בחיריך ושמח בשמחתם. ביום חתונת חתן ובתוך ארוחתם. ומה טוב ומה נעים שבת אחוותם. מהוז חפצם ינחם דרך להנחותם: רצה נא בגולה אוכלי לחם העצבים. אל אלהים ה׳. אשר שמך מקשיבים. הלא שכרם אתן לך מצפים ומקוים. נותן לחם לרעיבים: בשלם בעמלם העולם נבנה. מאחרים לשבת לידידים שינה. שנונים חרבותם למו מקרא ומשנה. ימלא שחוק פיהם ולשונם רינה: ירנן מטוב לב תורתו טהר והמשכילים יזהירו כזוהר שמי טוהר. בשם ה׳ ידגול ואל טָבו יגהר. אל דגן ואל תירוש ואל יצהר: אשר ה׳ שרידים וידידים. ימינו יושיעם ובאו האובדים. יברכם ירבו מאד מצותו חרידים. אכלו ריעים שתו ושכרו דודים: הדרכם יצלח. האל מקדישכם. צדקה ילבישכם. עטרת פאר לראשכם. דגן שמים יורה ומלקוש ישמשכם. אכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם: רננות והודיות מנחה היא שלוחה: לאל מנחיל קדש שבת ומנוחה. וזיכנו לגמור סעודה וארוחה. זה היום עשה ה׳ נגילה ונשמחה: נשואים מרחם שירו כבוד מלככם. שאו זמרה ותנו תוף והיא תהילתכם. אליכם המצוה ידי חובה עליכם. ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה׳ אלהיכם: ככת׳ ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה׳ אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם: ונאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה׳ אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך. ברוך אתה ה׳ על הארץ ועל המזון: רחם ה׳ אלהינו כו׳. עד ולא נבוש לעולם ועד:

תצה. **אלי** שומרי שבת שלומים כנהרים. ברכה עד בלי דיי קדושתה זהירים. גמר מלאכותיה. להשתמש מהירים. דרוש אל משמרתם במשמר הם נזורים: (a) הלא אבות אלה. דברים. הדברים. ותולדותם עמם קצובים במספרים. זמירות קידוש יום עלי כוס מזכירים. חפצים להאריחו בשמחה ובשירים: טעום מטעמותיו אבוסים ברבורים. יזמנו לו מלכים ומשנים עם כרים. כריסם מעדנים מליאים ולא חסרים. למו ראשי בשמים נרדים וכפרים: משובצים זהב שש ורקמה שזורים. נזמים ועגילים כליל יופי הדרים. סחר בגדי חופש יקרים מפוארים. עריבים הליכותיו למקשיבים חבירים: פעולתם פני אל. פרי שכר שכירים. צדקה חן וכבוד למו שבת משמרים. קדושים יקדישוהו כבת עין נצורים. ראויים למצותיו תהילותיו מזמרים: שבחו מעייני כמו חוללים שרים. תנו לו תפארת עצמות ואיברים: רצה והחליצנו וכו׳: ברוך אתה ה׳ בונה ירושלם: ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם האל אבינו כו׳. עד וכל טוב:

תצו. **אגודת** חתן יברך אלוה ממרומים. וועודים פה הנה בשמחה ושלומים. בבטח ישכינם ושלוות עולמים. יבלו ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים: וזוג נחמד נצמד. עדי עד יוצמד ויוצב מטעו. מאד ינאה יסגא. וכדנים ידגה אלהים את זרעו: והאל המהולל כהַל. הֵילל יכלל יהלל יופיע. ישא ברכה מאת ה׳ וצדקה מאלהי ישעו: שלום גבר ידבר לאיש נבון וחבר ובן חכם מופלא. בהוד כסאו ינשאו ושמים שיאו ירומם ויתעלה. ועמו לוויתו חתומה בבריתו בברכת כוס מלא. לא יערכנה פטדת כוש ובכתם זהב לא תסולה: חתני נתייפה בתוך כיפה וחופה עשויה כמין כילה. ושם מוכנף מוצנף ורום מעלה והנוף ויעלת חן כלה. כאיתיאל יואל בדת אל להבין ולהשכילה. בתורתו יהגה יומם ולילה: שלומו יבטא. וחסדו יטה. ברכה יעטה. ובית יבנה. והאל ימליכו. ומלאכו סביבות דרכו יחנה. ודת יעביץ ירביץ. יקביץ ויקנה. ישכיל בכל אשר יפנה: יהי שבחו. במקחו. סגיב בכוחו. נתיב ארחו יאר. ואת אויביו. ומכאוביו. יריביו סביביו יאר. ועדותיו ותורותיו.

---

a) אבות אלה דברים הדברים, עיין שבת ע׳ ע״א, וצ״ז ע״ב, ועיין מכילתא ריש פ׳ ויקהל. ק) אות

ודתותיו יבאר. יעוטר יכותר כחתן יכהן פאר: זרעו ישרוץ. וסוטן תערוץ. מאד יפרוץ חילך. וחן נשאה. מאד נאה. כרחל וכלאה בגרלך. עליצה עלוצה. וחדווה ודיצה ומצא יהי אהלך. אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך: הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד: הרחמן הוא יסעוד ויכלכל בתי כנסיות ובתי מדרשות. ויברך את החתן ואת הכלה ואת השושבינים ואת השושבינות. ואת אחינו רבותינו היושבים כאן והמסובים כאן והמשמשים כאן בני ברית. כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק ויעקב בכל מכל כל כן יתברכו בברכה שלימה ונאמר אמן: יהי רצון מלפניך ה׳ אלהינו ואלהי אבותינו שלא יבוש החתן ולא תכלם הכלה. לא יבשו בבנים ולא יכלמו בבני בנים. ויצליחו מאד בכל נכסיהם ויהיו נכסיהם ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר ואל ישלוט שטן לא במעשה ידיהם ולא במעשה ידינו כו׳: כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא: ומניח כוס של ברכה לפניו על השלחן: ונוטל כוסו של חתן בידו ומברך עליו שש ברכות: שהכל: יוצר: שמח: שוש: אשר ברא: ומניח כוס של חתן. וחוזר ונוטל כוס ראשון שלפניו. שבירך עליו ברכת המזון. ונוטלו ומברך עליו בורא פרי הגפן: וטועם המברך ומערה ממנו על כוס החתן: ושותה החתן ואחר כך תשתה הכלה אחריו: ומברכין על הגפן ועל פרי הגפן: ויזמרו לכבוד החתן המסובים זמירות. ישמח חתן בכלה. כו׳: ודוגמתם על כל דברי שמחה: באים לתפילת המנחה אם שבת הוא. ואחרי אשר יקראו בתורה יוצאין מקצתן להתפלל לפני החתן ומתפללין שם מנחה ומעריב: השלימו סדריהם מביאין את החתן ואת הכלה ומושיבין אותם בקתדראות זה כנגד זה. ועושין להם מחולות סביבותיהם: ויהללו להם במהול בחורים וזקנים יחדיו: וייטיבו נגן בשמחה ובשירים:

ברכת המזון לשבת: הזן את העולם: עד כי הוא זן ומפרנס לכל:

תצז. ק)**אות** מבראשית הוכתרה. אז מאז לראש מועדים הועטרה. שבת. אותת יום שביעי ליצירה. כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא: ר)ברא בשני תפתה להוללים. בו כי טוב לא נאמר במאמר הילולים. שבת. ש)בה נפדים וממצוקה עולים. דרך לעבור גאולים: גאולים אבוא כיצאו להתגבר. גוו למרה בחוק ומשפט להתחבר. שבת: נשתם לאלוש בניתנה על ידי חבר. כי פי ה׳ דבר: דיבר לקטו עומר לגולגולת מַן דבר יום ביום. דורש ליום ששי לחם משנה ליום. שבת. דת סעוד שלש. ומשלש למצוא פדיום. אכלוהו היום כי שבת היום: היום קודש וממלאכת ששת חופש. הנחילו אב לבן מפוט נחפש. שבת: הוא תכל למעשה ת)אשר הרבה בפש. ויום השביעי שבת וינפש: וינפש העם בקבלם חרוזות. ודרשו מהם קלות וחמורות בעליזות. שבת. מעדה למתת חובות הגנוזות. אשרי אנוש יעשה זאת: זאת בחורב חיוה בקדומה. זכור ושמור ארבע אמות ואלפים אמה. שבת. זכור להגיד מה גרם לפרסמה. כי ה׳ יתן חכמה: חכמה הונבעה. כמעיין אשל רטוב. חנות בשקט וסעד קטב מלקטוב. שבת. חכמו בנעשה ונשמע לחטוב. ואת צדיקים ישולם טוב: כאמור טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו: ונאמר פותח את ידיך וגו׳. כו׳: בא״י הזן את הכל: נודך ה׳ אלהינו. כו׳: עד בפי כל חי תמיד לעולם ועד:

טוב במלאכת המשכן ציוה לתמימים. א)טורח משא מהעביר מרשות לרשות באיומים. שבת. טור במלאכת גבוה בקיומים. יראת ה׳ תוסיף ימים: ימים

מבראשית וכו׳ הוא פיוט לר׳ מאיר הכהן עיין לעיל סי׳ שכ״ה ובמש״כ שם אות ח׳. ר) ברא בשני תפתה וכו׳ פסחים נ״ד ע״א, בר״ר פ״ד, וש״ר פט״ו, ובפדר״א פ״ד. ש) בה נפדים וכו׳ שבו פושעי גיהנם שובתין ואינם נידונין ועיין לעיל סי׳ קמ״ה. גוו למרה (אולי צ״ל גזו למרה עיין ערוך ערך גז ד׳). ת) אשר הרבה בפש לשון רבוי תרגום פרו ורבו פושו וסגו. א) טורח משא וכו׳ עיין

להוסיף בפיקוח נפש בלי לאבוד. ז)יפקחו גל לחולה ולחיה לעבוד. שבת. אם התירו שבתות הרבה לזכור. חקר כבודם כבוד: כבוד צור לעמו הנחילו. כברכת חותם אב המון לעלו. שבת. אות ברית קודש ואות ברית בו שמונה למלו. כאשר דבר ה׳ ביד משה לו: לו רמז במעשה ידיהם אשית ברכה. ליעשות מלאכתם על ידי אחרים בלו להיפרכה. שבת. לו ישמרו כדת וכהלכה. ששת ימים תעשה מלאכה: מלאכה כהשלימי חנוכת מזבח הונדבה. מינה נשיא ליום קרבנו לחבבה. שבת. מנוחה התירו לקרב שלמי חובה. הביאו בני ישר׳ נדבה: נדבה בבניין בית עולמים כהובאה להנחות. ג)נדרש קל וחומר במשכנות מבטחות. שבת. נדחה. וביום כפור האריחו ארחות. אורח חיים ושובע שמחות: שמחות הנהלתם רבות פעמים. סליחה על כל הטוב הראיתם בנעימים. שבת. סגולה אם תשמור כהילכתה בעיצומים. ישר׳ נושע בה׳ תשועת עולמים: ככת׳ ישר׳ נושע בה׳ תשועת עולמים לא יבושו ולא יכלמו עד עולמי עד: ונאמר ואכלת ושבעת וברכת. וגו׳. על הארץ ועל המזון: רחם ה׳ אלהינו. כו׳: רצה והחליצנו: כו׳ עד כי אתה הוא בעל הישועות כו׳:

עולמים שנים בראת עבור עמק להאר. על הר קדשך נגלית אמריך לבאר:

ליום שכולו שבת. עת תגלה שכינתך בתוכם. כחתן יכהן פאר: פאר עשית ומעיל צדקה. פתח דברך בהאירך לנפש שוקקה. ליום שכולו שבת. פנותך להופיע מעיר המבולקה. לא ישמע בה עוד קול בכי וקול צעקה: צעקה בהשמיעך. יהידתם יצאה מפחד קול. צדקו להחיות עבור משיבת נפש ומפי צור שמעו קול: ליום שכלו שבת. צפצוף יונה מסלע תשמיע קול. כל צופיך נשאו קול. קול אמריך הנעימים בהדרשם. קריאת עישור ספרים ודקדוקי פירושם. ליום שכולו שבת. קרומה סתומה מפיק בהתפרשם. שמחת עולם על ראשם: ראשם ירימו אויבים להלום. רון וחידוש שיר פימו בלי לבלום. ליום שכולו שבת. רום שם המפורש עוד מהם לבל יעלום. וענוים ירשו ארץ ויתענגו על רוב שלום: שלום תשפיע עת דבירך ישתכלל. שכינתך תופיע מציון יופי מכלל. ליום שכולו שבת. שיר לעמך בפימו יתמלל. ואתה תגיל בה׳ בקדוש ישר׳ תתהלל: תתהלל מלך בהרחיצך זוהם. אור הצפון לצדיקים תאיר ותוריח להניהם. ליום שבת יולבש רביד כהן צדק באבני מילואים ואבני שוהם. התן אמת ליעקב חסד לאברהם: לאברהם חזק ידים רפות בכונגך אפיריון. ליצחק אמיץ זרועותיו בהגלותך מעוז. ליום שכולו שבת. יעקב יחי ויהי עליון. כי נחם ה׳ את ציון: ככת׳ כי נחם ה׳ את ציון ניחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה׳ ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה: ונאמר בונה ירושלים ה׳ נדחי ישר׳ יכנס: ותבנה: חזק:

בפירש״י שמות ל״א פסוק י״ג. ושם ל״ה ב׳ ועיין מכילתא שם. ז) יפקחו גל לחולה וכו׳ יומא פ״ג ע״א. ג) נדרש ק״ו וכו׳ מ״ק ט׳ ע״א.

אלו הם הלכות נדה:

תצח. הילכות נדה. כקנה וקידה. ארוכות באין מידה: לרבנא שלמה ב״ר יצחק ז״ל: נידה דאורייתא הכי פירושא. ד) אם ראתה דם בתחילת נידותה טיפת דם כחרדל. או פחות מיכן טמאה כל שבעה. בין שפוסקת באותה ראייה. בין שאינה פוסקת עד סוף כל שבעה. ובלבד שתפסוק לסוף ז׳. וטובלת בערב לעת צאת הכוכבים ומשמשת עם בעלה. ואותה טבילה היתה בזמנה. ועלה דההיא אמרי׳ טבילה בזמנה. ולאותן סוף ז׳ ימים היו נכנסין אחד עשר יום שבין נדה לנדה. ומה היא באותם הימים אם רואה יום אחד ופוסקת לערב היתה שומרת יום כנגד יום וטובלת לערבו של יום שני ומשמשת. וכן אם ראתה שני ימים רצופים שומרת השלישי כנגדם וטובלת. וכן היתה עושה שומרת יום כנגד יום או יום כנגד שנים עד סוף י״א יום. ומיכן ואילך אם היתה רואה מתחילין ימי נידותה לבא. ונוהגת בעצמה דין שאר נידה. ואותם הימים מקרא ה) והלכה למשה מסיני הן במסכת נדה. ואם היתה רואה ג׳ ימים רצופין באותם י״א יום בין בתחילה בין בסוף זו היא זבה גמורה. ותשב עליהן ז׳ נקיים דבר תורה מיום שפוסקת לראות. וכשהיתה מונה ז׳ נקיים אם ראתה באותם אמצע השבעה או בסוף השבעה סותרת כל מה שלפניה ומתחלת למנות מיכן ואילך. וכן כל ימיה אם לא הספיקה להשלים ימי נקיותה. אבל פסקה מתחילין ימי נידותה לבא ונוהגת בעצמה כאשה בנידתה. כמו שמפורש למעלה. והומר בנידה שאפי׳ בראייה אחת טמאה כל שבעה. מה שאין כן בזבה. שאינה אלא שומרת יום כנגד יום. וחומר בזבה. שכשרואה שלשה ימים רצופים יושבת שבעה ימים רצופים מה שאין כן בנידה. שאפי׳ רואה כל שבעה ופוסקת אותו יום שבעה טובלת לערב ומשמשת: ועתה פירשתי י״א יום שבין נדה לנדה וימי זיבה כדין תורה: ומתוך שראו בנות ישראל שבאות לידי ספק זבה. שאם היתה טועה במניין השבעה מכנסת ימי נדה לתוך ימי זבה. וימי זבה לתוך ימי נדה. מתוך כך אמרו רבותינו א״ר זירא ו) בנות ישר׳ הם החמירו על עצמם שאפי׳ רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה שבעת נקיים. כלומר בראייה אחת של טיפת דם. דמן התורה לא תהא צריכה לישב שבעה נקיים. שאפי׳ רואה כל ז׳ ופוסקת טובלת לערב ומשמשת. והם החמירו על עצמן. ועשו עצמן ספק זבות לישב ז׳ נקיים כדין זבה שלא תבא לידי הספק. והכי נמי אמרי׳ בפ׳ אחרון דנידה משום ספק זבה הוא. ואמרי׳ התם ז) א״ל רב פפא לרבא מכדי ספק שוינהו. כו׳. גבי מילתא אחריתי קאמר להו. ומיהו שמעי׳ מהכא דמשום ספק הוא. והאי אפי׳ רואות טיפת דם כחרדל דקאמר ר׳ זירא. רבותא הא דאשמעי׳ דמדאורייתא אינה יושבת שבעה נקיים אלא זבה שראתה ג׳ רצופים תוך י״א יום שבין נדה לנדה. והם החמירו. שאפי׳ בתחילת נדה וראייה אחת יושבת ז׳ נקיים מה שאין כן בנידה. וליכא למימר דהא אתא לאשמעינן דמדאורייתא טיפת דם כחרדל לא מטמאה. והם החמירו דמטמאה. דהא אפי׳ מדאורייתא ח) אשה מטמאה בראיית דם כל שהוא. כדתנן בפ׳ יוצא דופן. מטמאים בכל שהו אפילו כעין החרדל ובפחות מיכן. הילכך לאו אדם טיפה כחרדל קמהדר. אלא אראייה

ד) אם ראתה דם וכו׳ כל הענין נמצא כ״כ בפרדס לרש״י ז״ל סימן ע״ר. ה) והלכה למשה מסיני הן וכו׳ עיין נדה ע״ב ע״ב. ובעירובין ח׳ ע״א ובפרש״י שם. ו) בנות ישראל הם החמירו וכו׳ ברכות ל״א ע״א ושארי מקומות ועיין מגילה כ״ח ע״ב רש״י ד״ה שהחמירו וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה שאפילו וכו׳. ז) א״ל רב פפא לרבא וכו׳ נדה ס״ז ע״ב. ח) אשה מטמאה וכו׳ שם ע״א.

אחת. כדמפורש למעלה. והא דאמרי' דאשה מטמא בכל שהו. היינו לעניין ראייה. אבל לעניין כתם הנמצא בבשרה או בבגדה אינה מטמיא אלא (בבגדים) [בכגרים]. ועוד שאפי' (בבגדים) [בכגרים] תולה במאכולת. כדתנן ט) הרואה כתם בבשרה הרנה מאכולת הרי זה תולה בה. ועד כמה. ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר עד כגרים של פול. אבל כגרים ועוד טמאה. כדמפ' בגמרא. וכל דין כתמיה נוהג בזמן הזה בין להקל בין להחמיר. כמו שמפורשין במסכת נדה: ועתה פירשתי מה טעם יושבת ד' נקיים: וזו היא דרכה של אשה שרואה דם מט"ו יום לט"ו יום. או מחודש לחודש. או מחדשים לחדשים. וזהו וסת שאמרו חכמים שרגילה לראות מזמן לזמן. הגיע יום שקבעה בו וסת שלשה פעמים. פורשת מבעלה שעה אחת סמוך לווסתה ובודקת תדיר. דקבעינן הלכה כר' יהודה שאוסר כל עת וסתה ועונה או יום או לילה. ואותה יום או לילה שקבעה בו וסת בין באמצעיתה בין בסופה פורשת מבעלה ובודקת עצמה תדיר. ולובשת חלוק לבן. ומצעת סדין לבן על מיטתה. שאם רואה דם כלום יהא ניכר בהם היטב. ואם עבר לה זמנה ובדקה וראתה דם אסורה לבעלה עד שתטהר. ואם לא ראת כלום טהורה היא לבעלה ואינה צריכה לשמר יותר מאותה שעה כלל. כיצד אם היתה רגילה לראות בתחילת היום משמרת ופורשת מבעלה כל אותו יום. ואינה משמרת סוף הלילה הסמוך לתחילת היום. ואם רגילה לראות בלילה משמרת כל הלילה. ואינה צריכה לשמר סוף היום הסמוך לתחילת הלילה. דקסבר ר' יהודה כניסת היום גרים. וכן כניסת הלילה. והכי אמרי' י) תני חדא ר' יהודה אוסרה לפני ווסתה. פי' עונה אחת. ומתיר לאחר ווסתה. פי' מיד אם לא ראתה. ותניא אידך ר' יהודה אוסרה לאחר ווסתה ומתירה לפני ווסתה. לא קשיא הא דרגילא למיחזי בתחילת יממא. והא דרגילא למיחזי בסוף ליליא. פי' הא דתניא אוסרה לאחר ווסתה. דרגילא למיחזי בתחילת יממא. והא דתניא אוסרה לפני ווסתה. דרגילא למיחזי בסוף ליליא. דקסבר ר' יהודה דמי שוסתה בליליא ואפי' בסופו אסורה כל הלילה. ואם וסתה ביום אפי' בסופו אסורה כל היום. אמר רבא הלכה כר' יהודה. הגיע שעת וסתה ובדקה ולא ראתה ושמרה עונה. טהורה לבעלה. ומיכן ואילך מאחר שהיא מחזקת בטהורה אינה צריכה לבדוק עצמה בשעה שבא בעלה לשמש. דתניא כ) החמרים והפועלים והבאים מבית האבל ומבית המשתה נשיהם להם בחזקת טהרה ובאים ושוהים עמהם בין עירות בין ישינות. בד"א שהניחה בחזקת טהרה אבל הניחה בחזקת טומאה לעולם היא בטומאתה עד שתאמר לו טהורה אני. ותו אמרי' אמר רב כהנא ל) שאילתינהו לאינשי ביתיה דרב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע. כי אתו רבנן מבי רב מי מצרכי (להו) [לכו] בדיקה. ואמרי לי לא. אבל צריך הוא לשאלה אם טהורה היא. אבל בדיקה אינה צריכה. והכי אמרי' פ"ק דנידה. מ) דכל לבעלה לא בעיא בדיקה. דא"כ לבו נוקפו ופורש. ואינה צריכה לא לבדוק ולא לפרוש מבעלה עד שיגיע שעת וסתה: הנידה והיולדת והמפלת טמאות. נ) לקוץ חלה. ואסורות לבעליהן ליגע באחד מאיבריהם. ואסורות לקשט ולהתנאות בפניהם. ואסורות להרבות עמהם שיחה מפני הרגל עבירה: כלים שהנידה נוגעת בהם בזמן הזה טהורין אצל בעלה שהרי בני אדם בזמן הזה מטמאין בקברות ואהל המת ובשרץ ובנבילה ובמת. ולא יטהרו עד שיזרוק עלינו מלכינו מים טהורים לטהרינו. כך כלים שהנידה נוגעת בהן. מותרין ליגע בהן ולהשתמש בהן. אבל מחמירים אנו על עצמינו ואין

ט) הרואה כתם שם נ"ח ע"ב. י) תני חדא וכו' ותניא אידך וכו' שם ס"ג ע"ב. כ) החמרים והפועלים וכו' שם י"ב ע"א. ל) שאלתינהו לאינשי ביתיה וכו' שם ע"ב. מ) דכל לבעלה וכו' שם י"ב ע"א. נ) לקוץ חלה ויש נשים וכו' עיין לעיל סי' תע"ד ובמש"כ שם, ועיין בהג"מ פ"ד מהל' תפלה אות ד'. ועיין בש"ע א"ח סי' פ"ח, ובמג"א ס"ק ב', ג' ובביאורי הגר"א ס"ק ו'. בנות כותים

אוכלים אנו בקערה אחת. ולא משיורי מאכלה. ולא יושבים על מושבה. ולא מקבלים כלום מידה אלא על ידי אחר. ונותנין אנו לה כלים וקערה משפחת וסדינין וכרים וכסתות להשתמש בימי נידותה. ולעת טהרתה מכבסת במים אותם בגדים שיש עליה כתם. ושאר כלים שישבה בהם מדיחן במים. ודיה: ומנהג זה יפה לנהגו כן. מפני הרגל עבירה. אבל איסור טומאה ליכא. ויש נשים שמונעות מליכנס לבית הכנסת בימי נידותם. ואינם צריכות לעשות כן. דמה טעם הם עושות. אם מפני שסבורות הן שבית הכנסת יהי כמקדש. אפי׳ לאחר טבילה למה נכנסות בו. והלא מחוסר כיפורים ששבל והעריב שמשו אם נכנס בו בכרת. וא״כ אל תכנסו בו לעולם עד שתביאו קרבן לעתיד לבא. ואם אינו כמקדש. תכנסו ותכנסו. ועוד שהרי כולנו בעלי קירים וטמאי נפש ושרץ ונכנסין אנו בבית הכנסת. הא למדת שאינו כמקדש. ויכולות הן ליכנס. אבל מ״מ מקום טהרה הוא ויפה הם עושות. מעוברת ומניקה שראו דם הן כשאר נשים. בין לשבעה נקיים בין לטבילה:

תצט. נידה שפסקה סופרת ז׳ נקיים כמו שמפורש למעלה: ואותם ז׳ שהיא מונה לא מיום שהיא פוסקת לראות מתחלת למנותם אלא חוץ מאותו יום שפוסקה. שזה מנהג כותים שסופרת אותו יום שפוסקת. ולפיכך טמאים. דתנן בנות כותיים נידות מעריסתם. ומפרש בגמ׳ ם) לפי שיום שפוסקת בו סופרתו למניין ז׳. ולפיכך בנות ישר׳ נוהגות למנות ז׳ נקיים חוץ מאותו יום שפוסקת בו. שאם רואה אפי׳ יום אחד מונה שבעה והוא. שנים ז׳ והם. שלשה ז׳ והם. וכבר היו אנשים שהולקין על רבינו שלמה בר יצחק בכך שהן אומרי׳ שמיום שפוסקת בו סופרתו למניין ז׳. והשיב להם רבינו א״כ בניכם ממזירין שעל ידי כן בנות כותיים נידות מעריסתן. לפי שיום שפוסקת בו סופרתו למניין ז׳. והשיבו לו מן תשובה שלאחריו ע) שהשיב רב אחא דאמר אנן נמי נספריניה דהא קיימא לן מקצת היום ככולו. ואמר להם רבינו והלא תשובת רב אחא בצדו שהשיבו רבא בא״כ כו׳. ואותם העידו שאם רואה אפילו יום אחד מונה ז׳ נקיים. ואותו יום שפסקה בו לא תמנה כלל. ואם לשני ימים ז׳ והן. וכן לשלשה ז׳ והן. וכן כל ימיה עד שתראה ז׳ נקיים. ואע״פ שבאותם ימים שהיא מתחלת למנות מהן ישנם טמאים מן התורה. שלא יקרא עליהם שום נקיות בעולם שהרי אינם נקיים אע״פ כן משלימין ומונה אותם. ויעלו לה לספירתה. שהרי אינם חמורים הם מזבה דאורייתא שעולים להם לימי ספירתה. דאמרי׳ ביולדת בזוב. ימי לידתה ז׳ לזכר. ושבועיים לנקבה. שאינה רואה בהם ת) עולין לה לימי ספירתה למניין ז׳ נקיים. ואע״פ שהן טמאים מעיקרא דבר תורה כדכת׳ וטמאה שבועיים. וכל שכן זאת שאינה אלא ספק זבה שיעלו לה מותר ימי השבעה שאינה רואה בהם למניין ז׳ נקיים. שהביא עליה מתוך חומר ואעפ״י שהן טמאים מעיקרן. ומיכן תשובה לאומרים שהן צריכות להמתין בשבעה ושבעה. שבעה ימי נידותה תחילה ואחרי כן ז׳ נקיים. וכסבורים הם שאותם הימים שיש בהן טומאה כל עיקר אין עולין לספירת ימי נקיותה כי איככה נקראו נקיים והלא מלוכלכים הם וטמאים. ואינו כן. שהרי מצינו בזבה ודאית שימי טמאים עולין לה לספירת ימי נקיותה. כל שכן זאת שאינה ודאית. ועוד יש בני אדם שקורין לאותם ז׳ ימים אחרונים ימי ליבונה. לפי שרוחצה במים חמים. ומתלבנות בבגדים נאים. וכולם אינן פורשות עכשיו מן הטומאה ואוכלות ושותות עם בעליהן. ועושין לבעליהם כל מלאכה שהאשה עושה לבעלה. מזיגת כוס. והצעת המטה. והרחצת

ם) לפי שיום שפוסקת וכו׳ שם ל״ג ע״א ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ רע״ב. ע) שהשיב רב אחא וכו׳ לפנינו בנדה ל״ג ע״א איתא רמי בר חמא. ת) עולין לה לימי ספירתה וכו׳ נדה ל״א ע״ב.

פניו ידיו ורגליו באותו ליבון שלהם: ותשובה לה ממה ששנינו בפ״ק דשבת. כיוצא בו ב)לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה. פי׳ כיוצא בו. לעשות סייג ונדר והרחקה לעבירה. שאמרו לא יאכל הזב עם הזבה. וכל שכן טהור עם הזבה. מפני הרגל עבירה שמתוך שמתייחדים יבא לבעילת זיבה שהיא בכרת. ותני עלה. תני דבי אליהו ג)מעשה באדם אחד שקרא הרבה ושנה הרבה. ושימש תלמידי חכמים. פי׳ ושימש תלמידי חכמים ד)להסבירו סתימות המשניות וטעמיהם. והוא נקרא תלמוד: ומת בחצי ימיו. והיתה אשתו נוטלת תפליו ומחזירתם בבתי כנסיות ובתי מדרשות. אמרה להם כת׳ בתורה. כי היא חייך ואורך ימיך. בעלי שקרא הרבה ושנה הרבה ושימש תלמידי חכמים הרבה מפני מה מת בחצי ימיו. ולא היה אדם שמחזירה דבר. פעם אחת נתארחתי אצלה אמרתי לה בימי נידותיך מהו אצליך. ה)אמרה לי [ח״ו אפילו באצבע קטנה לא נגע בי. בימי ליבוניך מהו אצלך] אכל עמי ושתה עמי וישן עמי בקירוב בשר. ולא עלתה על דעתו לדבר אחרת. אמרתי לה ברוך המקום שהרגו. שלא נשא פנים לתורה. שהרי אמרה ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. כי אתא רב דימי אמר מיטה אחת הואי. במערבא אמרי סינר מפסיק בינו לבינה. פי׳ נידותיך. כל שבעה של ראייה ראשונה. ואליהו שמע בישיבה של מעלה שנענש על כך אותו תלמיד. ולפיכך שאל לה איסור נידה משאר איסורים. ומה ששאל על הנידות תחילה ואחר כך על הליבון לפי שהיה רוצה שתתוודה. וכן אמר לה בחייך אמרי לי בנידותייך מהו אצליך. דשמא נכשל בהם. ולפיכך נכרת. אמרה לו חס ושלום. כו׳. והשתא אודי לי מיהא בימי ליבוניך. מהו אצליך. אמרה לו. כו׳. ו)ואותם ימי ליבון ששאל לה אילו הן ז׳ נקיים שזבה יושבת בהם מן התורה. ולא אותם ז׳ שהחמירו על עצמם. לפי שבאותו זמן עדיין היו מחזיקות בדין תורה. שהרי אותו מצינו שהיה בעת התנאים. כדקתני להם מעשה. כו׳. ואותה חומרא מימי ר׳ זירא ואילך היתה. שהרי הוא אומרה בכל מקום. ועוד שר׳ בסוף התנאים היה. ומצינו בימי ר׳ בפירוש שלא היתה אותה חומרא דתניא בפ׳ אחרון דנידה. ז)התקין ר׳ שאם ראתה יום אחד תשב ששה והוא. שנים ששה והן. שלשה תשב שבעה נקיים. ותקנה ז׳ שלר׳ אינה דומה לאותה שלר׳ זירא. הא למדת מיכן. שהליבון של אותו תלמיד לא היה כזה שנוהגות בעצמם אלא ליבוניך. כגון זבה. שסופרת ז׳ נקיים משפסקה. וצריכה להיות לובשת לבנים לבדוק שמא תראה ותסתור ספירתה. בנדת טומאתה. פי׳ עד שתבא במים לטבילה. בנידה דמייתינן. משתהיה בנדתה. בהוייתה תהא. עד שתבא במים. בת״כ. מיטה חדא הואי ורחבה ולא קירוב בשר הואי. וסבר דשרי בהכא. סינר. פורצייט. שהאשה חוגרת בו ומניע ממתניים ולמטה. הרי משנה. הרי ברייתא. מיכן אתה למד שאעפ״י שמתרחצת בחמין ומתלבנת באותם ז׳ נקיים. והן נקיים לבנים בלא ראיית דם אעפ״כ אינה יוצאה מידי טומאתה עד שתטבול. לפי שלא מצינו שום טהרה במים חמים ושאובים. ואע״פ שעשתה כל כך אסורה ליגע לבעלה. כדתנן במסכת כתובות. ח) כל מלאכה שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ ממזיגת הכוס והצעת המיטה והרחצת פניו ידיו ורגליו שיש חימוד בזו המלאכה יותר משאר מלאכות. ומתוך חימוד באים לידי עבירה. וכל זמן שלא טבלה ישנה בהיכרת. ואעפ״י שיש בה ז׳ נקיים. כדילפינן ג״ש בבשר על

וכו׳ עיין בתוס׳ נדה ל״ז ע״א ד״ה אביי וכו׳. ב) לא יאכל הזב וכו׳ שבת י״א ע״א. ג) מעשה באדם אחד וכו׳ שם י״ג ע״א איתא בתלמיד אחד וכו׳ ועיין באדר״נ פ״ב. ובתוס׳ שבת שם י״ג ע״ב ד״ה בימי וכו׳ ועיין תשובות ח״ם חיו״ד סי׳ קצ״ד. ד) להסבירו סתימת המשניות כצ״ל. ה) אמרה לי ח״ו אפילו באצבע קטנה לא נגע בי בימי לבונך מה אצלך וכו׳ כצ״ל. ו) ואותם ימי לבון וכו׳ עיין תוס׳ שבת י״ג ע״ב בימי לבוניך וכו׳ ותוס׳ כתובות ס״א ע״א ד״ה מחלפא וכו׳ וב״מ שם. ז) התקין רבי וכו׳ נדה ס״ו ע״א. ח) כל מלאכה וכו׳ כתובות ס״א ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה

גבי נחלים. דמה זבה הבא עליה כל זמן שלא טבלה ישנו בהכרת. לפי שאינה יוצאה מידי טומאה לעולם עד שתטבול ואפי' תשב מאה ואלפים נקיים. כדא' ואחר תטהר. אחר מעשה תטהר כלומר אחר מעשה הטבילה. אף נידה נמי אינה יוצאה מידי טומאתה לעולם עד שתטבול. ולפיכך אסורה לקרב אצל בעלה לעולם עד שתטבול: כך ראיתי את ר' נוהג. ט)ואפילו במסירת מפתח או שום דבר מידו לידה היה פורש: ת': ובתשובות הגאונים מצאתי: שבעת ימים תהיה בנידתה. קמאי או בתראי. מאן דבעי הכי סבירא ליה דצריכה האידנא ארבסר יומי. ולא הכין הוא. אלא צריכה למינקט שבעה נקיים. הילכך אי חד יומא חזיא ליה. חד ושבעא נקיים הא תמניא. ואי תרין יומי חזיא. תרין ושבעא הא תשעה. ואי תלתא יומי חזיא ליה. תלת ושבעה הא עשרה. וכן כל דחזיא. דילמא ודאי דחזיא שבעה. דצריכה למינקט ארבסר יומי. אבל לא חזית דמא שבעא יומי ליכא אלא למישבק כל יומי דחזיא ומינקט שבעא יומי ותו לא. דכת' שבעת ימים תהיה בנדתה. על שבעא יומין דמן תחילת נידתה קאי ולא על שבעא יומין נקיים: עוד מצאתי בתשובות: משפט הנדה כך נמסר בידינו וכן מנהג בנקיי הדעת. משעה שרואה בין פוסקת ביום שני ורוחצת בין שפוסקת ביום ד' ורוחצת מונה שבעה ימים ואינה נוגעת בבעלה. ואינה אוכלת עמו. שנאמר שבעת ימים תהיה בנדה. וסתם נדה דאורייתא היתה מונה ז' ימים מראיה ראשונה. בין רואה בכל יום. בין אינה רואה. ולהכי מחזקינן להו כולהו שבעא יומי בטומאה משום פרישות. דאינה אוכלת עמו ואינה נוגעת בו. אבל לעיניין טבילה כך הוא. ביום שפוסקת הוין שתרחץ ותלבין עצמה בבגדים ותסיר בגדי נידותה מעליה כדי שלא תתגנה על בעלה ותספור שבעה נקיים לבד מיום שפסקה בו. אם ראתה באותו יום. אבל אם ראתה באותו יום או באותו לילה שרוחצת סופרת ז' נקיים (עד שאותו) [מלבד אותה] יום שרחצה בו. ולסוף שביעי סמוך לטבילתה הדין שתחוף ראשה במסרק ובמים חמין דחציצת שער דאורייתא. דאמר מר י)ורחץ את בשרו במים. את הטפל לבשרו. ומאי ניהו שערו. ואמר רבה בר רב הונא כ)נימא אחת קשורה חוצצת שלש אינם חוצצות. שתים אינו יודע. ור' יוחנן אומר אין לנו אלא אחת. ולהכי לא תחוף אלא בחמין. דאמר אמימר משמיה דרבא אשה ל)לא תחוף אלא בלילה. קשיא הילכתא אהילכתא. לא קשיא הא דאיפשר. הא דלא איפשר. דאי איפשר למיעבד בלילה סמוך לטבילתה חופפת בלילה. ואי לא חופפת ביום וטובלת בלילה: ת': ע"כ: ואם תאמר וכי מאחר שמצינו שנדה צריכה טבילה. מה זו טהרה שעושות בחמין. דע והבן שהנשים בראוה מתוך לבם. לפי שבשעת נידותם היו מחליפות בגדיהם ולובשות בגדים המכוערים. כדי שיתגנו על בעליהן. ולא יבואו לידי הרגל עבירה. ואחר שהיו פוסקות מנידותם היו רוחצות ולובשות בגדים נאים. לפי שהיה קשה להם להתגנות כל כך. ואשר ראו כתוב ימי ליבון האשה התחילו לומר שאילו הן ימים שדברו חכמים. והתחילו לעשותם קבע. מ)והיו הנשים משרתות את בעליהן באותן הימים. ואסור לעשות כן. דהא דאמרי' לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל. עד שתטבול קאמר. ויישר כח האשה שאינה מתלבנת ואינה רוחצת ומתגנה לעולם על בעלה עד הטבילה. שכשם שישנה בהכרת בעת טומאתה כן היא בהכרת עד שתטבול. כאשר פירשתי. ולכך לא תלבן: ועוד יש רעה חולה שדבקו בה. מתוך שנהגו באותה רחיצה שעושות בימי ליבון שלהן. התחילו לעשותה קבע. ושכחו עיקר

מפקדא, ובפרדס לרש"י סי' רע"ב. ט) ואפילו במסירת מפתח וכו' עיין תוס' כתובות ס"א ע"ה ד"ה מחלפא וכו' ושם הובא המח"ו. י) ורחץ את בשרו במים (ויקרא י"ד) את הטפל לבשרו וכו' ב"ק פ"ב ע"א, ועיין עירובין ד' ע"ב. כ) נימא אחת וכו' נדה ס"ז ע"א. ור' יוחנן אמר וכו' שם ע"ב. ל) לא תחוף אלא בלילה וכו' שם ס"ח ע"א. מ) והיו הנשים משרתות וכו' כצ"ל. ועוד יש רעה

רחיצה סמוך לטבילה שנעשית כהילכתה. וכמעט שבאות לידי ממזרות גמור שהרי אותה רחיצה רחוקה מן הטבילה. וכבר יבשו עליהן כל חבורות ונרבים. וחוצצין. ואין עולה להם טבילה. ומשמשות בהן. נמצאו נבעלות בנידותן. ובועליהם בועלי נידות. וכולן במזיד בהכרת. ולפיכך מצוה להשביח אותו מנהג. ולהשפילו. ולהחמיר עליהם. שמתוך שעשו אותה קבע התחילו לומר לא אילו מטהרין אלא אילו מטהרין. מידי דהוה אבא ראשו כו׳. שגזרו רבותינו ביציאת שבת. נ)הבא ראשו ורובו במים שאובין סמא לפי שהתחילו לומר כמו כן. ומ״מ צריך סמוך לטבילה ללבן ולרחוץ את עצמה בחמין. ולשרות שערות ולחפפם. כדא׳ בפ׳ אחרון דנדה. דבעינן ס)סמוך לחפיפה טבילה. לפי שלא יהא דבר חוצץ על בשרה. שאפילו חבורה קטנה חוצצת. כדאמרי׳ הני ע)רבדי דכוסילתא עד תלתא יומי לא חייצי משום דאכתי לחים הם. מיכן ואילך חייצי. דהוו יבישי. ואמטו להכי צריכה חפיפת חמין. לשרות בהם כל שערה. ואיכא למישמע דחפיפה בגוף היא. דאמר רבא פ)טבלה ועלתה ונמצא עליה דבר חוצץ אם סמוך לחפיפה אינה צריכה לחוף ולטבול. ואם לא צריכה לחוף ולטבול. ואיכא דאמרי אם באותו יום שחפפה טבלה אינה צריכה לחוף ולטבול. ואם לא צריכה לחוף ולטבול. והלכה כאיכא דאמרי. והכי קיימא לן. ומדקאמר ונמצא לה דבר חוצץ. בהדי חפיפה. צ)אלמא חפיפה בגוף הוא. דאי בראש מאי איריא חציצה דנקיט גבי הראש טפי משאר הגוף. אלא ש״מ דבגוף הוא ש״מ. ויש שטועים באותה חפיפה ואומרים דהא דבעינן סמוך לחפיפה טבילה חפיפת הראש קאמר. כאותה חפיפה שמוצאין בראש. דאמרינן גבי נזיר לא יחוף את שערו באדמה. ואמרי׳ חפיפה זו בראש היא. ואינם מצריכין סמוך לטבילה חפיפה בנוף. ק)אבל על שפת הים מצריכין חפיפה בראש. ויש להשיב על דבריהם שהרי כמה חפיפות מצינו בגוף דאמרי ר)מי שיש לו שם על בשרו הרי לא יחוף ולא יסוך בשמן. ואמרי׳ (האי) ש)מישחא דחפיפותא. משיחא שדרכה לחופפה על גרב והבורה. הא למדת שחפיפה בנוף היא. ועוד תשובה אחרת. שהרי בפירוש יש לשמוע שאותה חפיפה אינה אלא בגוף. דאמרי׳ התם ת)מהו שתחוף ותטבול בלילה. ך)מר זוטרא שרי. ורב הינגא מסורא אסר. א״ל רב אדא בר אהבה לרב חיננא מסורא לאו הכי הוה עובדא. באינשי ביתיה דאבא מרי ריש גלותא דאייקוט. ועייל רב נחמן בר יצחק לפיסה. ואמר לה עבדי חסרת. דודי חסרת. ששטקי חסרת. כלומר עברי חסרת. [להסיק] (להסית) האש. דודי חסרת. לחמם בהם מים. ששטקי חסרת. לישב עליו בשעת רחיצה. שכן דרך אותה רחיצה שקורין שורפונדרא. דאילו לחפיפת ראש כולי האי מיבעיא. אלא ודאי לחפיפת הגוף קאמר. ש״מ: וצריכה אשה לפרכס את ראשה ולנקר את שיניה כדי שלא ימצא בהם לא עצם ולא בשר ולא קיסם כדאמרינן. מעשה בשפחתו של ר׳ שטבלה ועלתה ונמצא לה עצם בין שיניה והצריכה ר׳ טבילה אחרת. ולנלח ציפורניה כדי לנקר מן הזבל שלא יהא חוצץ בפני הטבילה. והני מילי בשיניים. ובציפורניים כמו כן. אבל בית הסתרים ובית הקמטין אינן צריכין טבילה.

חולה וכו׳ כצ״ל. נ) הבא ראשו ורובו וכו׳ שבת י״ד ע״א. ס) סמוך לחפיפה טבילה נדה ס״ח ע״א. ע) רבדי דכוסילתא וכו׳ שם ס״ז ע״א. פ) טבלה ועלתה וכו׳ שם ס״ז ע״ב. צ) אלמא חפיפה בגוף הוא וכו׳ כן הוא ג״כ בפרדס לרש״י סי׳ רע״ג. ועיין בתוס׳ נדה ס״ז ע״ב ד״ה אם סמוך וכו׳ אבל במחזור ר׳ שמריה וכו׳ (ר׳ שמעיה) וכן הוא במרדכי ה׳ מקואות בשם ר׳ שמחה פירש במחזור ויטרי, ובסמ״ג לאוין ה׳ נדה. ועיין תוס׳ ב״ק פ״ב ע״א ד״ה ושתהא וכו׳, ובפ״ב דשבועות ה׳ נדה בר״ן ד״ה מסריך וכו׳, ועיין בטור יו״ד סימן קצ״ט. ק) אבל על שפת הים מצריכין חפיפה בראש וכו׳ ר״ל במדינות שעל שפת הים מצריכין חפיפה בראש, ובפרדס לרש״י סי׳ רע״ג אשר ברוב מקומות לשונו שוה כלשון המח״ו איתא אבל על שפת ראש וכו׳ ע״ש והבוחר יבחר. ר) מי שיש לו סם וכו׳ כצ״ל שבת ק״כ ע״ב. ש) משחא דחפיפותא כתובות י״ז ע״ב. ת) מהו שתחוף ותטבול בלילה נדה ס״ז ע״ב. ך) מר זוטרי שרי וכן הוא גירסת האו״ז שם לפנינו הגירסא מר זוטרא אוסר וכו׳ ע״ש עוד כמה שינוים ועיין בפרדס סי׳ רע״ג. וצריכה אשה לפרכס וכו׳ כצ״ל מעשה בשפחתו וכו׳ כצ״ל שם

ואעפ״י כן צריכין הדחה. כדתניא בית הקמטים ובית הסתרים אינם צריכין שיבא בהם מים. ואמר רבה בר רב עולא נהי דביאת מים לא בעינן. מקום הראוי לבא בו בעינן. כדר׳ זירא. דא״ר זירא ב) כל הראוי לבילה כו׳. ושאין ראוי לבילה כו׳. והיינו דקאמר רבא בפ׳ אחרון דנדה. לעולם ילמד אדם בתוך ביתו שתהא אשה מדיחה קמטיה במים. ואע״ג שאינה צריכה לפתוח פיה ולהכנים מים לתוכה. דהא בית הסתרים היא. ולא בעיא טבילה אפי׳ הכי חציצה פסלה בה כדר׳ זירא. דכל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו. הכא נמי מקום הראוי לבא מים בעינן. וליכא למימר כי איתמר הנהו שמעתתא דחציצה במסכת נדה לטהרות. אבל לבעלה לא. כדמוכח ביבמות בהחולץ. דתניא ג) כל דבר שחוצץ בטבילה חוצץ בגר ובעבד משוחרר ובנידה. והא נידה בנידה לבעלה קמיירי. להתירה קאמרי. דומיא דגר ועבד משוחרר. דאי בנידה לטהרות לטהר את הטומאה צריכא למימר דחציצה מיפסלא לטבילה. והא גבי חציצה לטהר את האדם לטהרות. כת׳ ורחץ את בשרו במים. וגבי נידה לא כתיבא לא חציצה ולא טבילה. אלא כולהו טבילות מהתם ילפי׳ להו דחציצה פסלא להו. ועוד אי בטהרות מיירי מאי שנא דנקט נידה טפי מטמא מת וטמא שרץ. אלא ודאי בנידה לבעלה מיירי. ואע״ג דאית ספרים דגרסי במסקנא דההיא שמעתתא דלית הילכתא ככל הני שמעתתא. כי איתמר ההיא לטהרות. אבל לבעלה לא. שיבוש גמור הוא. ול״נ ליה. דהא מייתי סייעתא ממילתא דריש לקיש. והא מילתא לא דמיא מידי לכל שמעתתא דאמרי׳ לעיל. והכי גרס׳ לקמן. א״ר שמעון בר לקיש ד) אשה לא תטבול אלא דרך גדילתה. ול״נ כי הא דריש לקיש. ובסיפרו של רבינו יצחק בר׳ מנחם לא גרסי׳ ליה. וכן הנהיגה אחותו מרת בילא משמו את בנות עירה. לחטוט את שיניהם קודם טבילה: וכן השיב רש״י נ״ע: והא לך תשובתו: צריכות נשים לחטוט את שיניהם קודם טבילה דאע״ג דבית הסתרים אין צריכין ביאת מים מקום הראוי לבא מים בעינן. כדר׳ זירא כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת. ושאין ראוי לבילה בילה מעכבת. והבא לומר לא אמרו חכמים כן אלא לעיניין טהרות אבל לעיניין אשה לבעלה לא. שנינו בברייתא בגמרא דהחולץ כל דבר שחוצץ בטבילה חוצץ בגר ובעבד משוחרר ובנידה. והכא בנידה לבעלה עסיקינן. דאי לטהרות פשיטא. מאי שנא משאר טהרות ועוד דומייא דגר ועבד משוחרר. שאין טובלים לשם טהרות. אלא לאיסור והיתר. אבל אין להורות כן. שלא להוציא לעז על הראשונות. ועוד דההיא מעשה בשפחה של בית ר׳ שטבלה ונמצא לה עצם בין שיניה והצריכה ר׳ טבילה אחרת. ואם תאמר יחידאה היא ויחיד ורבים הלכה כרבים. הרא דמימרא הוא וליכא דפליג עלה. ועוד דרבנן בתראי סמכו עלה וקבעוה. דאמרי׳ דרש רבא לעולם ילמד אדם בתוך ביתו שתהא אשה מדיחה קמטיה במים כו׳. עד מסקנא וכולה ההוא שמעתתא לעיניין אשה לבעלה. ובימי רבא לא הי׳ טהרות. שמיום שפסקו מי חטאת כולנו טמאי מתים. ואין לנו לטהרה עד שיבא מקוה ישר׳ לזרוק עלינו מים טהורים לטהרנו: שלמה בר׳ יצחק ז״ל: ועוד צריכה אשה שתסיר מעליה ה) כל גלד וחבורה וגרב שלא יחצוץ על בשרה. ומכה של הקזה עד שלשה ימים לא תחצוץ לפי שעדיין המכה לחה ופתוחה. מיכן ואילך חוצצת: חולי שבעין שקורין קצידא. אם לח אינו חוצץ. אם יבש חוצץ. דאמר מר לפלוף שבעין לח אינו חוצץ יבש חוצץ. ואימתי נקרא יבש כשמתחיל לירק. אם פותחת עיניה ביותר גב העין חוצץ למעלה. דא״ר יוחנן פתחה עיניה ביותר או שעצמה עיניה ביותר לא

ס״ז ע״ב. אבל בית הסתרים וכו׳ שם כצ״ל. ב) כל הראוי וכו׳ שם ס״ו ע״ב ובכמה מקומות. לעולם ילמוד אדם וכו׳ שם. ג) כל דבר שחוצץ וכו׳ מ״ז ע״ב. ד) אשה לא תטבול וכו׳ נדה ס״ז ע״א. ה) כל גלד וחבורה וכו׳ כל זה שם ס״ז ע״א. ו) אמר רבא וכו׳ לפנינו שם ס״ז ע״ב

עלתה לה טבילה: כשטובלת פושטת זרועותיה לכאן ולכאן. ופורסת כפיה. ומרחקת אצבעותיה זה מזה כדי שיכנסו המים ביניהם. דאמר ריש לקיש לא תטבול אלא דרך גדילתה. שכן דרכה של אשה כשהיא אורגת פושטות זרועותיה לכאן ולכאן: ו) אמר רבא בר רב הונא נימא אחת. קשורה הוצצת שלש אינם הוצצות שתים איני יודע. הכי א״ר יוהנן אנו אין לנו אלא נימא אחת. וה״נ בברייתא ורחץ את בשרו במים. מלמד שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין המים. את בשרו. את הטפל לבשרו. ומאי ניהו שערו. שמצינו במסקנא דשמעתא. במסכת נידה שאם רוב שערה קשור אחת אחת בין מקפדת בין אינה מקפדת חוצץ ולא עלתה לה טבילה. וצריכה לחוף ולטבול. אי נמי מיעוט שערה ומקפדת חוצץ. שתים ושלש קשורין בין מקפדת בין אינה מקפדת אינם חוצצין. ושאר כל דבר הנמצא בבשרה סמוך לטבילה אם מקפדת בו צריכה לחוף ולטבול פעם שנייה. ואם אינה מקפדת עלתה לה טבילה ומותרת לבעלה. דתנן במסכת מקוואות. ז) זה הכלל כל שמקפיד עליו חוצץ. ושאינו מקפיד עליו אינו חוצץ. ועוד שמעינן מהתם דאשה בזמן הזה צריכה לטבול בליל שמיני. ואם עושה אותה בשביעי אינה טובלת כי אם סמוך לשקיעת החמה. שלא יהא לה פנאי לשמש עם בעלה קודם שתחשך. מידי דהוה אזבה ודאית דאורייתא. שאעפ״י שזבה טובלת בשביעי לנקיותה מבעוד יום. כדכתי׳ ואחר תטהר. אחר מעשה תטהר. ואפי׳ מבעוד יום. שאע״פ שצריכה ז׳ נקיים. כיון שישבה ו׳ נקיים ומקצת השביעי אמרי׳ מקצת היום ככולו. ויכולה לטבול הזבה מבעוד יום דבר תורה אבל אמרו חכמים אסור לעשות כן. שמא תבא לידי ספק. שתיבעל לאחר טבילתה מיד ותראה דם אחר שתיבעל. ותסתור כל סה שלפניה ונמצא בועל נידה למפרע. ולפיכך אסור לעשות כן. והוא הדין נמי לזבה שאינה טובלת ביום. וכדא׳ נמי התם. ח) א״ל רב פפא לרבא מכדי כולהו ספק זבות שוינהו לטבול ביום שביעי. א״ל משום דר׳ שמעון. דתניא ואחר תטהר. ר׳ שמעון אומר אחר מעשה תטהר. אבל אמרו חכמים אסור לעשות כן. והיינו היכא דתטבול ביום שביעי. והוא הדין נמי היכא דטבלה בשמיני. הילכך לא תטבול אלא סמוך לשקיעת החמה. או בליל שמיני. ואף אם באת לטבול חוץ לזמנה [אינה] טובלת ביום. כגון שאם עבר ליל שמיני ולא טבלה ממתנת עד ליל תשיעי. אבל ביום שמיני לא תטבול משום סרך בתה. שמא תראה בתה שהיא טובלת ביום ותלמד לעשות גם היא כמו כן. ותאמר אמי טבלה ביום גם אני אטבול ביום. והיא לא ידעה שמה שעשתה אמה בשמיני היה והיא טובלת בשביעי. שבו אסור לעשות כן משום ספק זבה. אבל מחמת האונס שמתייראה שלא יזיקו לה גוים. כגון שעושין בכמה מקומות שרודפים אחריהם במקלות ומכין אותה מותר לעשות ביום שמיני. או היכא דאיכא למיחש משום גנבי או משום ביעתותא דליליא או משום צינה טובלת ביום שמיני או ביום תשיעי או באיזה יום שתרצה משמיני ואילך. והכי אמרי׳ במסכת נידה: אמר רבא נידה בין בזמנה בין שלא בזמנה לא תטבול אלא בלילה. משום סרך בתה. ורב אידי בר אבין אטבול בימסא דתמניא משום אריותא. ורב אחא בר יעקב משום גנבי. ורב יהודה משום צינה. ורבה משום אבולאי. והאידנא נמי איכא למיעבד הכי היכא דאיכא סכנה. והיכא דליכא סכנה לא תטבול אלא בלילה ומ״מ [אינה] צריכה להמתין עד צאת הכוכבים ויכולה לטבול קודם שתחשך סמוך לשקיעת החמה. דמאי ניחוש בה משום ספק זבה הואיל ומחשיך ובא אין לחוש אפי׳ טובלת בשביעי והתם נמי פסיק תלמודא.

אמר רבה וכו׳. ז) זה הכלל וכו׳ מקואות פ״ט משנה ד. ח) א״ל רב פפא לרבא וכו׳ ולא גרסינן ולאביי והוא כגירסת הרי״ף בפ״ב דשבועות, ולפנינו ס״ז איתא לרבא ולאביי וכו׳. אינה טובלת

ט)והילכתא אשה חופפת ביום וטובלת בלילה. אבל ליל טבילתה לא תחוף שמתוך שמהומה לביתה ממהרת טבילתה ולא חייפא שפיר. ואי לאו משום האי חששא מוטב שתחוף בליל טבילתה. הא היכא דאיפשר לחוף ביום חופפת ביום. כגון שאורעה ליל טבילתה באמצע ימי החול. משום דהכי שפיר טפי. דאי חייפא בליל טבילתה אימר לא חייפא שפיר: והיכא דלא איפשר לחוף ביום. כגון שאורעה טבילתה במוצאי שבת חופפת בערב שבת ולא תטבול למוצאי שבת עד שתחזור ותחוף את ראשה: ואם חלו שני ימים טובים אחר השבת ואורעה טבילתה בליל שני של יום טוב. דהשתא אינה יכולה לחוף בליל טבילתה ולא ביום שלפני טבילתה חופפת בערב שבת. דמוטב שתקדים חפיפה יום או יומיים משתאחר לשמש עם בעלה יום אחד ותבטל מפרייה ורבייה: והאידנא לא חיישינן י)שמא ירבו נוטפים על הזהלין. ומטבלינן בכל נהרות שבעולם בין בימי ניסן בין בימי תשרי. דמילתא דלא שכיחא הוא. ולא סבירא לן כשמואל ולא כאבוה: ומתקנת ר' זירא ואילך מחמרינן עילוון. ומהזקינן כל היולדת בין מפילות בין יולדות וולד קיימא. כיולדות בזוב. דילמא ראתה דם בשופי קודם לידה. ובו נעשית זבה. וכר' זירא. והילכך אין האשה טהורה לבעלה בימי לידתה עד שתפסוק ז' נקיים. חיישינן שמא ילדה בזוב. וטועה היא. לפיכך האשה בזמן הזה לאחר ז' ימי טומאה לזכר ושבועיים לנקבה אם פסקה סופרת ז' נקיים בבדיקה בלא ראיית דם וטובלת ומשמשת. ואחר שטבלה יושבת על דם טוהר. שכל דמים שהיא רואה טהורים. ומותרת לבעלה עד מלאת ארבעים לזכר ושמונים לנקבה מיום שילדה. ואעפ"י שרואה דם קראו הכת' דם טוהר. ואפי' ראתה כל ל"ג לזכר וס"ו לנקיבה רצופים דם טוהר הוא לה. ואפי' בדיקה אינה צריכה אלא תשמש ביום ראייתה נמי בלא שום טבילה. ויולדת נקבה אם לא ראתה בתוך שבועיים ללידתה אלא שפסקה בינתיים סופרת ז' נקיים בתוך השבועיים עצמם ועולין לה. אע"פ שהיא אסורה בתשמיש בתוך השבועיים. מיהו לימי ספירתה עולין לה. שכך שנו חכמים ימי לידתה שאינה רואה בהם עולין לה לימי ספירת זיבתה. וטובלת לאחר שבועיים ותשמש. אבל בתוך שבועיים מ"מ אינה יכולה לשמש. אפי' ספרה בהם ז' נקיים. דהא כת' וטמאה שבועיים כנידתה. אבל אם לא פסקה ז' נקיים אחר לידתה לעולם היא אסורה עד שתפסוק ז' נקיים ותטבול. דבעינן נסתם הטמא ונפתח הטהור. וכן נמי אם פסקה מן הדם שני ימים או שלשה מסוף ימי טומאה של זכר. או מסוף י"ד ימי טומאה של נקבה מוספת עליהם שאר ימים נקיים מימי טהרתה והיא מותרת לבעלה שאר הימים: וכן הלכה: כ)דהא רבא סבירא ליה כי האי מתניתא דקת' ימי לידתה. שאינה רואה בהן עולין לה לספירת זיבתה. כדא' בבנות כותי'. ופסקי' בשאלתות דרב אחאי ל)הילכתא כרבא חוץ מהלכות יע"ל קנ"ם שהלכה כאביי: וביום מלאת ארבעים לזכר ושמונים לנקיבה לערב צריכה לפרוש מבעלה ואסורה לשמש כל אותו הלילה ואפי' אינה רואה. שכך שנינו מ)היושבת על דם טוהר אסורה לשמש. וכמה אמר רבא עונה. מאי טעמא הואיל והוחזק מעיין פתוח. כלומר מפני שהורגלה עד עתה לשמש עם ראייתה חשו חכמים שמא תראה הלילה ולא תרגיש לפרוש כשם שלא הרגישה עד עכשיו. ועכשיו דם ראייתה טמא הוא: ת' ואני הכותב מצ' בה"ג דרב יהודאי גאון: נ)והיכא דקא שפעה מתוך שבעה לאחר שבעה. או מתוך ארבעה עשר לאחר ארבעה עשר. דלא

ביום כצ"ל. היכא דאיכא סכנה כצ"ל. ומ"מ אינה צריכת כצ"ל. ט) והילכתא אשה חופפת וכו' נדה ס"ח ע"א. ועיין ירושלמי פ"ד דמגילה ה"א. ובר"אש ה' מקואות סי' ל"ג. ובשאילתות פ' אחרי. י) שמא ירבו הנוטפים וכו' שבת ס"ה ע"ב. כ) דהא רבא ס"ל וכו' עיין נדה ל"ז ע"א, ע"ב. ותוס' שם ד"ה אביי וכו'. ל) הלכתא כרבא וכו' עיין שאילתות פ' תזריע סי' פ"ז. מ) היושבת על דם טוהר וכו' פסחים קי"ג ע"ב ועיין בפירש רשב"ם שם. נ) והיכא דקא שפעה וכו' עיין בה"ג ריש

אפסיק בין דם טמא לדם טהור. אי נמי מתוך ל״נ דזכר לאחר ל״נ דזכר. או מתוך ס״ו דנקבה לאחר ט״ו דנקבה דלא אפסיק בין דם טהור לדם טמא אסירה עד דפסקה ז׳ נקיים. וטבלא והדר משתרייא. מאי טעמא משום דכולהי נשי דהאידנא ספק זבות נינהו. ונדה דאורייתא לית לן. ויולדות נמי יולדות בזוב נינהו. וכיון דיולדות בזוב נינהו. קיימא לן כל היולדות בזוב עד דפסקה שבעה נקיים אסירא. ואע״ג דעיילא לה בימי טהרה כמה יומי. אי נמי שלימו להו כולהו ימי טהרה כיון דלא פסקה ז׳ נקיים אסירא. דהא זבה ניהו. אבל ודאי אי פסקה לה ז׳ ימים נקיים אם טבלא ומשתרייא. ואי חזייא דם בימי טוהר כולי דם טוהר הוא. עד מלאת מ׳ לזכר ופ׳ לנקבה. והיכא דלא חזאי דם בתוך ימי לידתה עולין לה לספירת זיבתה: ע״כ לשון ה״ג: ת׳: תני ר׳ חייא ס) כשם שהשאור יפה לעיסה כך דמים יפין לאשה. תנא משמיה דר׳ מאיר כל אשה שדמיה מרובים בניה מרובים: תניא ר׳ מאיר אומר ע) מפני מה אמרה תורה נידה שבעה. שמפני שרגיל בה קץ בה. אמרה תורה תהא טמאה שבעה כדי שתהא חביבה עליו ביום טבילתה כיום הכנסתה לחופה:

אלו דברי הרב הצרפתי על ארות בני ישרי׳ הכשירות: וברכת טבילה וסדר טבילה כת׳ למעלה בהילכות חתן:

ואילו הן הילכות נידה כאשר פי׳ ר׳ ברוך בר׳ יצחק בספר התרומה בלשון קצר:

א. דין נדה וזבה דאורייתא וטבילתם זה ביום וזה בלילה ואפי׳ במי גשמים מכונסין שאינם נובעים:

ב. דין בזמן הזה רואה אפי׳ טיפה או כתם דם בחלוק ובסדין סופרת שבעה נקיים מלבד יום שפסקה בו. ולערב יום שפסקה תבדוק עצמה להפ׳יש בטהרה ולמחרת תתחיל לספור שבעה נקיים רצופים:

ג. דין שלכתחילה בודקת עצמה ערב ובקר כל ז׳ ימי הספירה. ואם שכחה ולא בדקה רק יום ראשון ויום שביעי מותר. ואם לא בדקה בשביעי עד השמיני. פ) מחלוקת רב ור׳ חנינא. והילכך לעולם אפי׳ בדיעבד יצטרך שלא יהא יותר מחמשה ימים בין בדיקה לבדיקה מלבד יום שפסקה שבדקה לערב כדי להפריש בטהרה. אבל אם בדקה עצמה לערב של יום שפוסקת בו כדי להפסיק בטהרה ולמחר שהוא יום ראשון לא בדקה וגם יום שביעי לא בדקה עד יום שמיני בזה אפי׳ רב מודי דאינו מועיל כלום. דהא הכא לאו תחילתן איכא ולאו סופן איכא:

ד. דין שאסור ליגע לאשתו כל ימי נידתה אפי׳ באצבע קטנה. ויש נזהרין אפילו להושיט לה שום דבר. ולכל הפחות דבר של מאכל ומשתה טוב ונכון מליזהר שלא יושיט מידו לידה. וכן בימי ליבונה וספירתה עד שתטבול:

ה. דין אשה נידה. וכן בימי ספירתה שאסורה לישן עם בעלה אפי׳ הוא בבגדו והיא בבגדה. ואסורין לאכול על שלחן אחד סמוכין זה אצל זה אלא א״כ יש שינוי להיכירא על השלחן. או הקנקן. או ככר. או דבר אחר. בין קערה שלו לקערה שלה:

ו. דין אשה צ) שאמרה לבעלה שהיא נדה ואחרי כן אמרה שמשחקת היתה דאינה נאמנת וצריך לפרוש ממנה. ואם נתנה טעם למה אמרה כך טהורה:

ה׳ יולדת סי׳ מ״ב ובאו״ז ה׳ נדה סי׳ שנ״ט. ס) כשם שהשאור וכו׳ נדה ס״ד ע״ב. ע) מפני מה אמרה תורה וכו׳ שם ל״א ע״ב. פ) מחלוקת רב ור׳ חנינא וכו׳ ע״ש ס״ח ע״א. צ) שאמרה

ז. דין אשה שמצאתה כתם וליכלוך דם בחלוקה טמאה. ואם יש לה מכה או גרב שאם יסיר הקליפה תוציא דם תולה בה טהורה. וכן בסדינה אם מצאה כתם. ואם שכב עמה או אשה אחרת או בנה או בעלה שיש להם כן תולה בהם וטהורה. או אם נתעסקה בציפור שחוט או בדבר אדום שיכולה לתלות טהורה. ואם אין כל זה. אם הכתם יתר מכגרים טמאה. ואם פחות מכגרים טהורה. דתולה במאכולת. ולא שנא הכתם עגול או אם משוך וארוך טהורה:

ח. דין אשה שרגילה לראות ליום קבוע ויש לה ווסת. כשיבא אותו יום ק) צריך לפרוש ממנה עונה או יום או לילה. כיצד רגילה לראות אפי' בסופו אסור לבא עליה מתחילת היום ואם לא ראתה בסופו מותרת אפי' בתחילת הלילה שאחרי כן וכל שכן בלילה שלפניו. וכן אם רגילה לראות בתחילתו אסורה כל היום ולא יותר. וכן הדין אם רגילה לראות בלילות ואפי' רוצה ר) לצאת לדרך צריך לפרוש ממנה סמוך לווסתה אך מותר לפוקדה בדברי ריצוי ופיוסין:

ט. דין אשה שטהורה שאינה צריכה לבדוק עצמה בשום פעם בין יש לה ווסת בין אין לה ווסת. דכל לבעלה לא בעיא בדיקה:

י. דין אשה ששימשה ואחר כך תוך שלשה ימים ראתה או דם או כתם אינה יכולה לספור שבעה למחרת. אלא צריכה להמתין שלשה ימים אחר יום התשמיש ואחר כך תתחיל לספור. דהיינו יום חמישי עם יום שימושה ש) דהלכה כרבנן דבעו שש עונות לפליטה. וכל יום ויום איכא למיחש שמא תפלוט. והרי סותרת יום הפליטה. ואם רוצה להתחיל לספור למחרת ראיית הדם או הכתם תרחץ בחמין ותקנח עצמה יפה במטלית או מוך שתכנים באותו מקום להסיר השכבת זרע או תוכל להתחיל לספור למחרת:

יא. דין נושא הבתולה בין קטנה או נערה או גדולה בועל בעילת מצוה ופורש. אם רואה דם בשעת תשמיש אעפיי שהוא דם בתולים. וצריך להמתין כמו כן שלשה ימים לאחר התשמיש ואחר כך תתחיל לספור ז' נקיים או תרחץ בחמין ותקנח עצמה ותספור למחרת:

יב. אשה יולדת בין וולד קיימא בין נפל אי איפשר לפתיחת הקבר בלא דם וחשובה כאילו ילדה בזוב וצריכה לספור שבעה נקיים ומותרת לבעלה אחרי כן אפי' רואה דם טוהר הוא. עד מלאת מ' יום לזכר ופ' לנקבה מיום שילדה. וצריכה לפרוש ליל מ"א לזכר וליל פ"א לנקבה ואפי' אינה רואה אותה לילה אסורה לשמש. ת) כדאיתא בערבי פסחים:

יג. דין אשה יולדת שספרה ז' נקיים וקודם שטבלה ראת אין כאן חששא ובשביל כך לא סתרה מניינה אם עדיין לא מלאו מ' לזכר ופ' לנקבה. וטובלת לערב ליל שמיני ומשמשת:

יד. א) לשון רב סעדיה גאון שפירש כל דין יולדת ומשפטה וימי לידתה שאינה רואה בהם עולין לספירת זיבתה. וכן שאלתות דרב אחאי. והל"ג דרב יהודאי גאון ורב אלפס ורבינו הננאל. ורבינו שלמה. ורבינו שמואל: וחולק עליהם רבינו יעקב.

לבעלה וכו' כתובות כ"ב ע"א, ע"ב ועיין תוס' ד"ה ואפ"ה וכו'. ק) צריך לפרוש ממנה עונה וכו' נדה ס"ג ע"ב ע"ש. ר) לצאת לדרך וכו' עיין יבמות ס"ב ובתוס' שם ד"ה חייב וכו'. ש) דהלכה כרבנן וכו' שבת פ"ו ע"ב. ת) כדאיתא בע"פ וכו' פסחים קי"ג ע"ב. א) לשון רב סעדיה וכו' עיין תוס' נדה ל"ז ע"א ד"ה אביי וכו' וברא"ש פ"ד, ובשאילתות פ' תזריע, ובה"ג ה' יולדות סימן מ"ב וברי"ף ה' נדה פ"ב דשביעית ובר"ן שם ועיין במרדכי ה' נדה וה' מקואות ובסמ"ג לאוין הל' נדה ובמנהיג ה' יולדת סי' ק"כ, ועיין בספר התרומה בארוכות סי' צ"ט שהביא שם דברי רב סעדיה גאון ומסיים וכן הלכה למעשה שאין לסור ממנה ימין ושמאל ע"ש. ולא תעמוץ עיניה כצ"ל. או

ואומר דימי לידתה שאינה רואה בהם אין עולין. ולפי דבריו היה נראה להצריך לכל יולדות שני טבילות:

טו. דין לרחוץ בחמין ולחוף ביום השביעי ולשהות שם עד הערב ובלילה תטבול. ואם חל טבילתה ליל מוצאי שבת או ליל שני בשבת וחלו שני ימים טובים אחר השבת שעתה אינה יכולה לרחוץ ולחוף סמוך לטבילתה תרחוץ בטוב ערב שבת ותשמור עצמה בכל היכולת מטינוף וליכלוך. וגם תנקר (ותחפוף) [ותחצוץ] שיניה ליל טבילתה. ואם מוצאי שבת או ליל שני בשבת חול הוא. אם חפיצה תרחוץ בחמין אותו לילה סמוך לטבילה. אך טוב ונכון לרחוץ ערב שבת בנחת ולא במהירות. ובליל טבילתה תחוף עצמה במעט מים חמים. ולסרוק ראשה ולנקר שיניה:

טז. דין טבילה שצריך אף בזמן הזה בלילה שאחר יום השביעי. אבל ביום לא תטבול אפי' בשמיני ובתשיעי משום סרך בתה שלא תטעה לעשות ביום שביעי. והוא אסור. משום דר' שמעון. שלא תבא לידי ספק שלא יבא עליה בו ביום. ואם תראה תסתור למיפרע מה שספרה. ובמקום שיריאים בלילות מפני פריצים או מפני שומרי העיר מותר לטבול ביום שמיני: ואפי' במקום גנבים ושומרי העיר אסור לרחוץ בחמין ולחוף ערב שבת שהוא שביעי ולטבול למחרת בשבת. שהוא יום שמיני דתרתי קולי בהדדי לא עבדינן:

יז. דין טבילה שצריך להרחיב ירכותיה מעל גופה ושלא ינעו זה לזה. ולפשוט זרועותיה מעל גופה. ואצבעותיה להרחיק זה מזה. ולהגביה דדיה מעליה בשעת טבילה. ושלא תדחוק שפתותיה זו בזו כי אם מרופות. ולא (תעמיק) [תעמוץ] עיניה ביותר. ושלא ישאר בין שיניה מאכל ולא עצם ולא שום דבר:

יח. דין חפיפה שצריך לעשות בכל גופה ובראשה. ושלא יהו שערותיה קשורות זו בזו. וצריך לסרוק הראש ולרחוץ במים חמים כדי לחוף כל גופה ולהסיר כל גלד מעליה:

יט. דין להתוך ציפורניה להסיר הטיט שתחת הציפורן. ואם בחול המועד תגלחם שפחתה גויה:

כ. דין אשה שיש לה קוץ תחוב בבשר ולא הוסר כולו אם אינו נראה שהוא כל כך בעומק אינו חוצץ או אם קרם העור אחרי כן עליו:

כא. דין ג)אשה שהשתינה ומצאתה דם בתוך המי רגלים טהורה:

כב. ג)דין אשה שרואה דם מחמת תשמיש. אם נמצא על שלו. או בדקה עצמה כשיעור ווסת. או אחר זמן כשיעור זמן חיוב אשם תלוי תשמש עוד שנייה ושלישית ואם רואה בעיניין זה אסורה לשמש ד)(אליו אך) [אלא א״כ] תבדוק בשפופרת של אבר ובתוכה מכחול ובראשו מוך אם אין דם בראשו טהורה. דלא מן המקור בא אלא מן הצדדין ומותרת לבעלה. ואם נמצא דם בראש המוך בידוע שמן המקור בא וטמאה. ואסורה בין לבעלה בין לינשא לשני כיון שהוחזקה שלש פעמים וגם נתברר שהיא טמאה. אבל קודם בדיקת שפופרת מותרת לינשא לשני אעפ״י שהוחזקה לראשון כיון שלא נבדקה ולא נודע בודאי שמן המקור בא. אבל לא ראתה בסמוך להתשמיש בתוך זמן חיוב אשם תלוי מותרת לשמש אפי' פעמים רבות לאחר ספירה ז' נקיים ואם יש רופא תנסה הרפואה קודם שתהיה מוחזקת שלש פעמים:

אם קרם כצ״ל ועיין במשנה סוף מקואות, ובס' התרומות סי' ק״ה בארוכות. ג) אשה שהשתינה וכו' נדה נ״ט ע״ב וכר' יוסי. ועיין ברא״ש ובש״ע יו״ד סי' קצ״א בהגהה. ג) אשה שרואה וכו' נדה ס״ה ע״ב וס״ו ע״א. ועיין בשו״ת נו״ב מה״ק סי' ס״א ובמה״ת סי' פ״ח. ד) אלא א״כ תבדוק וכו'

כג. דין אשה שחל ליל טבילתה ליל ט׳ באב אסורה לטבול עד לילה שאחרי כן. כר׳ חנינא סגן הכהנים. דאמר ס)כדיי הוא בית אלהינו. לאבד עליו טבילה פעם אחת בשנה. ובירושלמי פסק כוותיה:

כד. דין אשה הרוצה לינשא בין בתולה. בין אלמנה בין גדולה בין קטנה צריכה לבדוק עצמה ולספור שבעה נקיים קודם שיבא אליה החתן. ואם עשתה נישואין קודם צריכה שתישן היא בין הנשים והוא בין האנשים:

סליקו הילכות נידה:

הלכות מילה.

תקן. אמרי׳ בשבת פ״ר אליעזר דמילה: ר׳ אליעזר אומר א)עושין כל צרכי מילה. אם לא הביא כלי מערב שבת מביאו בשבת מגולה. ובסכנה מכסהו. ועל פי עדים. ועוד א״ר אליעזר כורתין עצים לעשות פחמים לעשות כלי ברזל: כלל א״ר עקיבא כל מלאכה שאיפשר לעשותה מע״ש אינו דוחה את השבת. מילה שאי איפשר לעשותה מערב שבת דוחה את השבת: פי׳ ר׳ אליעזר אומר אם לא הביא כלי. איזמל. למול את התינוק. מגולה בפני כל. ולהכי מצריך ליה ר׳ אליעזר לגלויי ב)משום חבובי מצוה. שמחלל שבת עליה. ובסכנה. שגזרו גוים על המילה. מכסהו על פי עדים שיעידו שאיזמל של מצוה הוא מביא. שלא יחשדוהו משאר חפציו: כלל א״ר עקיבא. נחלק על ר״א במכשירי מילה שאין דוחין שבת הואיל ואיפשר לעשותם מע״ש. מילה שאי אפשר לעשותה מע״ש דזמנה בו ביום. הילכך דחיא שבת. ובגמ׳ קבעי׳ ליה טעמא ג)עד כאן לא פליגי אלא במכשירי מילה. אבל מילה עצמה דחיא שבת. מנא לן. אמר עולא הלכה. ד)וכן אמר רב אסי הלכה. ה)וכן אמר ר׳ יצחק נפחא הלכה. הלכה למשה מסיני: מיתיבי מניין לפיקוח נפש שדוחה את השבת. ו)נענה ר׳ אלעזר ואמר ז)ומה מילה שהיא (מצוה) אחת [מאיבריו של אדם] דוחה את השבת קל והומר לפיקוח נפש שדוחה את השבת. ואי ס״ד הלכה. ק״ו מהלכה (מייתי) [מי אתי]. והתניא ח)א״ל ר׳ אלעזר בן עזריה לר׳ עקיבא. עקיבא עצם כשעורה הלכה ורביעית דם קל והומר. ואין דנין קל וחומר מהלכה. פי׳ והתניא. במסכת נזיר. עקיבא עצם כשעורה הלכה. שהיה ר׳ עקיבא דן ק״ו מהלכה. מניין לרביעית דם המת המטמא באהל. שהנזיר מגלח על אהילה ועל משאה. ועל מגעה. ק״ו. ומה עצם כשעורה שאינו מטמא באהל. נזיר מגלח על מגעה ועל משאה. רביעית דם שמטמאה באהל אינו דין שיהא הנזיר מגלח עליו. אמר לו ר׳ עקיבא עצם כשעורה הלכה למשה מסיני היא שיהא הנזיר מגלח עליו: ורביעית דם אתה בא ללמוד הימנו בק״ו. ואין דנין ק״ו מהלכה: ט)דלא ניתנה תורה שבעל פה לידרש בי״ג מידות: א״ר אלעזר אתיא אות אות. בשבת כת׳ כי אות

כצ״ל. ס) כדיי הוא בית אלהינו וכו׳ תענית י״ג ע״א. וירושלמי פ״ב דביצה ה״ב דרש רבי לוי כהדא דר׳ חנינא סגן הכהנים. ועיין תוס׳ שבת קי״א ד״ה טובלין וכו׳. ותוס׳ ביצה י״ח ע״ב ד״ה כל חייבי וכו׳ ותוס׳ נדה ס״ח ע״א ד״ה הא דאפשר וכו׳. א) עושין כל צרכי וכו׳ שבת קל״ג ע״א. אם לא הביא וכו׳ שם ק״ל ע״א. ב) משום חבובי מצוה שם. ג) עד כאן וכו׳ שם קל״ב ע״א. ד) וכן אמר רב אסי הלכה ליתא לפנינו שם. ה) וכן א״ר יצחק וכו׳ לפנינו ליתא תיבת נפחא. ו) נענה ר״א וכו׳ שם ליתא לפנינו כלשון זה ע״ש. ז) ומה מילה שהיא אחת מאיבריו של אדם דוחה וכו׳ כצ״ל. ח) א״ל ר׳ אב״ע לר׳ עקיבא וכו׳ עיין נזיר נ״ז ע״א פסחים פ״א ע״ב שבת קל״ב ע״א. ט) דלא ניתנה תורה שבע״פ וכו׳ כל מה שמבאר המחבר פה הוא בפירוש רש״י בשבת ע״ש.

היא. ובמילה כת׳ והיתה לאות ברית. מה להלן בשבת. אף כאן בשבת. אלא מעתה נבי תפילין דכת׳ בהו אות לידחו שבת. פי׳ אלא מעתה דהך גזירה שוה דאות אות האמורה בשבת נאמרה בסיני לידרוש. שתיבה זו לדרשא נאמרה. לינמר מינה נמי גבי תפילין. דכת׳ והיה לאות על ידכה. אלא אתיא ברית ברית. פי׳ ההיא ג״ש דאות אות לא נאמרה בסיני. ואין אדם דן ג״ש מעצמו אלא א״כ למדה מרבו. אלא הך דברית ברית נאמרה בסיני. בשבת כת׳ לעשות את השבת לדורותם ברית עולם. ובמילה כת׳ והיתה לאות ברית: גדול דכת׳ ביה ברית לידחי שבת. פי׳ גדול בן י״ג שנה. דהויא מילה שלא בזמנה. דכת׳ ביה ברית. וערל זכר: וגו׳. את בריתי הפר. והאי קרא בגדול כת׳. מדמחייב ליה כרת שאם לא מלו אביו הוא חייב למול את עצמו. ולידחי שבת. ואנן קיימא לן דאפי׳ יום טוב אינה דוחה אלא בזמנה. אלא אתיא דורות דורות. בשבת כת׳ לדורותם ברית עולם. ובמילה כת׳. ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם. ציצית דכת׳ בהו דורות לידחי שבת. פי׳ עשיית ציצית תרחי שבת. דכת׳ ועשו להם ציצית על כנפי בנדיהם לדורותם. אמר רב נחמן בר יצחק דנין אות ברית ודורות מאות ברית ודורות. לאפוקי הנך דחד חד הוא. בשבת כת׳ אות ברית ודורות. ובמילה קטן כת׳ אות ברית ודורות: ר׳ יוחנן אמר אמר קרא וביום. אפי׳ בשבת וביום השמיני ימול. אמר רב יהודה אמר רב הלכה כר׳ עקיבא: תניא רשב״ג אומר י)כל מצוה שקיבלו ישר׳ בשמחה כגון מילה דכת׳ שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב. עדיין עושין אותה בשמחה: וכל מצוה שקיבלו עליהם בקטטה. כגון עריות שנאמר וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו. על עסקי משפחותיו. עדיין עושין אותה בקטטה. דליכא כתובה דלית בה תיגרא: עסקי משפחותיו. שנאסרו קרובות: במילה הוא דכת׳ שש אנכי על אמרתך. פי׳ אמירה יחידאה שקדמה לשאר אמירות. והיא מילה. שישר׳ ששים ושמחים עליה. ששאר מצות אינם מוכיחות עליהם כל שעה. כגון ציצית ותפילין ומזוזה. שאינם כשהוא בשדה ערום. ובית המרחץ. אבל זו מעידה עליהם לעולם. כדאמר במנחות. כ)ברוד שראה עצמו ערום בבית המרחץ. ונצטער ואומר אוי לי שאני ערום מכל מצות וכיון שנסתכל במילה נתקררה דעתו: עדיין עושין אותה בשמחה שעושין משתה. ת׳. מצאתי באגדה. וביום השמיני ימול כת׳. ל)ואין כת׳ שיוציא שום הוצאות. בא וראה במה ישר׳ מחבבין את המצוה שהם מוציאים הוצאות לסעודה ובכמה עיניינים ולא נצטוו. אמר הק׳ אתם משמרים מצות מילה ותשמחו בה. אף אני מוסיף לכם שמחה. שנאמר ויספו ענוים ביי׳ שמחה וגו׳. ת׳. מתני׳. מ)עושין כל צרכי מילה. מוהלין. ופורעין. ומוצצין. ונותנין עליה אספלנית וכמון. ואם לא שחק מערב שבת לועס בשיניו. אם לא טרף יין ושמן נותן זה בעצמו וזה בעצמו. ואין עושין לכתחלה חלוק. וכורך עליה סמרטוטין. ואם לא הביא מערב שבת כורך על ידו ועל אצבעו ומוציא אפי׳ בחצר אחרת: פי׳ נ)מוהלין חותך הערלה. ופורעין. קריעת העור המכסה ראש הגיד. ומוצצין את הדם. אעפ״י שהיא עשיית חבורה. שאין הדם ניתק מחיבורו אלא על ידי חבורה. אספלנית. תחבושת. וכמון. קומין. ב׳. לועס בשיניו. דכל כמה דאיפשר משנינן. לא טרף יין ושמן. כך היו רגילין. והיא רפואה. שמערבין יין ושמן וטורפים בקערה. חלוק. כעין כיס דחוק היו עושין.

י) כל מצוה וכו׳ ק״ל ע״א. ועיין רש״י ותוס׳ שם ד״ה שש וכו׳, ובפר״א פכ״ט, ובתוס׳ ב״ק פ׳ ע״א ד״ה לבי ישוע וכו׳ ובמדרש תהלים מזמור קי״ב ומכאן אמרו חכמים וכו׳. כ) בדוד שראה עצמו וכו׳ מנחות מ״ג ע״ב, ירושלמי סוף ברכות, ומדרש תהלים מזמור ו׳. ל) ואין כתיב שיוציא שום הוצאות וכו׳ מדרש תנחומא פ׳ תזריע סי׳ ה׳. שנאמר ויספו וגו׳ (ישעיה כ״ט). מ) עושין כל צרכי מילה וכו׳ שבת קל״ג ע״א. נ) מוהלין חותך הערלה וכו׳ כל זה הוא בפירש״י. ס) מכדי

ומלבישין את ראש הגיד עד העטרה. וקושרין שם. כדי שלא יחזור העור ויכסה את הגיד. לא התקין. לא הזמין. כורך על ידו. דרך מלבוש. לשנותו מדרך הוצאה דחול. ואמרי ס)מכדי כולהו קתני. עושין כל צרכי מילה. לאתויי מאי. לאתויי הא דתנו רבנן. המל כל זמן שעוסק במילה חוזר בין על ציצין המעכבין את המילה. בין על ציצין שאינם מעכבין. פירש. על ציצין המעכבין את המילה חוזר. על ציצין שאינם מעכבין את המילה אינו חוזר. פי' מכדי כולהו קתני במתניתין. כל דברים העושין למילה. מוהלין ופורעין ומוציצין כו'. למה לי דתנא כללא ברישא. עושין כל צרכי מילה. לאיתויי ציצין כו'. שיורי ערלה. רצועות של בשר שנשארו מן המילה. ע)ובמתני' מפ' אילו הן ציצין המעכבין. בשר החופה רוב גובהה של עטרה ולא מיעוטה. ומה היא עטרה. היא שורה גבוה המקפת את הגיד סביב. שממנה הגיד משפע ויורד לצד הקרקע. ומשפע ועולה לצד הגוף: המל בשבת. כל זמן שהוא עסוק בה. שלא סילק את ידיו אם ראה שנשתיירו ציצין. חוזר עליהם עד שיחתכם. בין מעכבין ובין אינם מעכבין. דכולה חדא מילתא היא. והרי ניתנה שבת לידהות אצלה. פירש. שסילק ידיו. על המעכבין חוזר. שהרי היא במילה עצמה. ועל ציצין שאינם מעכבין אינו חוזר. דהוי התחלה בפני עצמה. ועל אילו לא ניתנה לחלל שבת. והיינו דקתני כל צורכי מילה. שאפי' על ציצין שאינם מעכבין חוזר כל זמן שלא פירש: ומוצצין. אמר רב פפא פ)האי אומנא דלא מייץ סכנתא היא ומעברינן ליה. פשיטא מדקא מחללינן עליה שבתא סכנתא היא. מהו דתימא האי דם מיפקד פקיד. קמ"ל דחבורי מיחבר. ורומיא דאיספלנית וכמון. מה איספלנית וכמון כי לא עביד סכנה הוא. אף האי נמי אי לא עביד סכנה הוא. פי' מהו דתימא מתני' לא אשמעינן מידי. דדם מיפקד פקיד. מופקד ועומד וכנוס הוא שם. כנתון בכלי. ובמציצה אין חבורה. ואין כאן איסור תורה ומשום הכי שרי. ולא משום סכנה. ואומנא לא מייץ בחול לאו סכנתא הוא. ולא ניעבריה. קמ"ל דדם חבורי מיחבר. כשהוא יוצא על ידי מציצה. ואפי' הכי שרי משום סכנה. מדקתנא לה במתניתי' גבי אספלנית וכמון: אמר אביי אמרה לי אם אספלנית דכולהו כיבי צ)שב מאני תרבא וחדא דקירא. רבא אמר קירא וקלאבא. דרשה רבא במחוזה. וקרעינהו ק)בני בנימין אסיא למנייהן. אמר להו שבקי לכו חדא דאמר שמואל האי מאן דמשי אפיה ולא מנגיב להו. מנקטא ליה חספניתא. מאי תקנתיה. לימשי במיא דסילקא: פי' שב מאני תרבא. שבע מנות של חלב וחדא דקירא. שעוה. ר)קירא דקלאבא. ריישינא. והיא זפת שרף של עץ שמוציאין הימנו [שלא] על ידי האור. והיא לבנה. קרעינהו למאני. שהפסיד להם. לגלות רפואה זו. שבקי להו חדא. שלא גליתי. חספניתא. פניו מתבקעות. והוא שחין שקורין אובידרא. והוא ובחרס. הכת' בתורה. וחספניתא. תרג' של חרס. במיא דסילקא. מי תרדין: ת"ר ס)דברים שאין עושין למילה בשבת עושין לה ביום טוב. שוחקין לה כמון. וטורפין לה יין ושמן ביום טוב. אמר אביי אמרה לי אם האי חלוק דינוקא ליהפכיה מסיטריה לעיל. דילמא מדבקא גררתא מיניה ואתי לידי כרות שפכה. פי' אימרא שבשפת חלוק יהפוך ויקפל למעלה מפני שהוא מקום התך הבגד ויוצאין ממנו גררין. שקורין פירנייש. ודילמא הנהו גררתא מדבקא מיניה למכה. וכשבא להפשיט החלוק מעל המילה ישמיט ויקרע

כולהו וכו' שם ע"ב. ע) ובמתניתין מפרש וכו' שם קל"ז ע"א, ע"ב. פ) האי אומנא וכו' קל"ג ע"ב. צ) שב מאני וכו' קירא וקלאבא לפנינו שב מינאי וכו' קירא וקלבא רישינא. ק) בני בנימן אסיא למנייהן לפנינו בני מניומא אסיא למנייהו. ר) קירא דקלאבא. ריישינא. הכונה הוא מה שקורין בלע"ז ריישינא, ומכאן ראיה גמורה למה שכתב ידידי הרה"ג מו"ה רנ"ר ז"ל בהגהות ד"ס דגם בגמרא שלנו תיבת ריישינא הוא מיותר, ובא בפנים מפירש"י שפירש תיבת קלבא הוא רישינא בלע"ז כמו שפירש"י ב"ק פ"ה ע"א, וצ"ל הפסק נקודה אחר תיבת וקלבא כמו שהוא לפנינו כאן

את ראש הגיד ומשויה ליה כרות שפכה: אימיה דאביי עבדא ליה כיתנתא עד פלגא דמילה. פי׳ לתינוקות הבאים לידה. לתקן מילתם. היתה עושה כיס של בגד לפנים בתוך החלוק ותופרו מתוכו בתוך החלוק. ומגיע למטה עד חצי החלוק להוין בין מילה ובין האימרא: ואמר אביי אמרה לי אם האי ינוקא דלית ליה חלוק ח)לייתי בליתא (דלית ליה שיפורא) דאית ליה שיפתא וליהפכיתה לשיפתיה לתתאי וליעפפיה לעילאי: פי׳ בליתא. מעט שחק של בגד שהיה בו אימרא. לפי שהאימרא יפה שלא ישמט החלוק מן הגיד. וליהפכיה לשיפתיה לתתאי. לתחתאי ראש הגיד יתן השפה וראש השני החלק יהיה למעלה. וליעפפיה לעילאי אותו החלק. יכפול ויכפול כלפי חוץ מפני הגרדין שלא ידבקו במכה: ואמר אביי אמרה לי אם האי ינוקא דסומק. אכתי לא איבלע ביה דמא. לירתחו ליה עד דמיבלע ביה דמא ולימהליה. ותניא אמר ר׳ נתן פעם אחת הלכתי לכרכי הים ובאתה אשה אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת. שני ומת. שלישי הביאתו לפני וראיתיו שהוא אדום. היצצתי בו ולא היה בו דם ברית. אמרתי לה בתי המתיני לו עד שיבלע בו דמו. המתינה לו. ומלו אותו וחיה. והיו קורין אותו נתן הבבלי על שמי: ושוב פעם אחת הלכתי למדינת קפוטקיא ובאתה אשה אחת לפני שמלה בנה ראשון ומת. שני ומת. שלישי הביאתו לפני ראיתיו שהוא ירוק. היצצתי בו ולא היה בו דם ברית. אמרתי לה בתי המתיני עד שיפול בו דמו. המתינה לו ומלו אותו וחיה והיו קורין אותו נתן הבבלי על שמי: פי׳ דסומק. כל בשרו אדום. עד דמיבלע ביה דמיה. בבשרו. דעכשיו הדם מצוי בין עור לבשר. וכשמוהלין אותו יוציא כל דמו. לירתחו ליה. ימתינו לו מלמולו. לא נפל ביה דמא. לא בא בו דם. ומתוך כך הוא חלש ואין בו כח. וממהר להלוש ולמות. ומייתי ראייה מדר׳ נתן. לירוק ולאדום. דהכי הוה מעשה: ראיתיו שהוא ירוק. הצצתי בו ולא היה בו דם ברית. תרתי לגריעותא חדא דאי מהיל ליה לא נפיק מיניה דמא. והטפת דם ברית מצוה היא. דכת׳ גם את בדם בריתך שלחתי אסירייך מבור. ועוד דמסוכן הוא. מחמת חולשא. שלא נוצר בו עדיין דם: ל)מרחיצין את הקטן ביום השלישי. שנאמר ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. ספק ואנדרוגינוס אין מחללין עליהם את השבת. ר׳ יהודה מתיר באנדרוגינוס. ספק. כגון ספק בן ח׳ חדשים. דהוא כאבן בעלמא. ואין מילתו דוחה את השבת. ר׳ יהודה מתיר באנדרוגינוס. נ)דאיתרבי מקרא המול לכם כל זכר. כל ריבוייא הוא. אי נמי המול ימול: והא אמרת רישא מרחיצין. דמשמע אפי׳ כדרכו. והדר תני אפי׳ לזלף עליו בכלי אסור. ר׳ יהודה ורבה בר אבוה דאמרי תרווייהו. כיצד קת׳. מרחיצין את הקטן בין לפני מילה בין לאחר מילה. כיצד מזלפין עליו. ביד אבל לא בכלי. פי׳ מרחיצין דתנא ברישא לאו כדרכו. דתנא סיפא לגלויי רישא. כיצד מרחיצין כגון לזלף ביד. ואפי׳ ביום ראשון. וכל שכן בשלישי: אמר רבא והא מרחיצין קתני. אלא אמר רבא הכי קתני. מרחיצין את הקטן בין לפני מילה בין לאחר מילה ביום הראשון. וביום השלישי שחל להיות בשבת מזלפין עליו ביד אבל לא בכלי. ר׳ אלעזר בן עזריה אומר מרחיצין את הקטן ביום השלישי שחל להיות בשבת. שנ׳ ויהי וגו׳. תניא כוותיה דרבא. מרחיצין את הקטן בין לפני מילה בין לאחר המילה. כיצד. ביום הראשון כדרכו. וביום השלישי שחל להיות בשבת מזלפין עליו ביד אבל לא בכלי. ר׳ אלעזר בן עזריה אומר מרחיצין את הקטן ביום השלישי שחל להיות בשבת. ואעפ״י שאין ראיה לדבר זכר לדבר. שנאמר ויהי ביום וגו׳. וכשהן מזלפין אין מזלפין לא בכוס

לנכון. ט) דברים שאין עושין וכו׳ שם קל״ד ע״א. ח) לייתי בליתא דאית ליה שיפתא וכו׳ כצ״ל ע״ם. גם את בדם בריתך וגו׳ (זכריה ט׳) כצ״ל. ל) מרחיצין את הקטן וכו׳ שם קל״ד ע״ב. שנאמר ויהי ביום השלישי וגו׳ (בראשית ל״ד). נ) דאיתרבי מקרא המול וגו׳ (שם י״ז) שם קל״ז

ולא בקערה אלא ביד: אתאן לת״ק. מאי אעפ״י שאין ראייה לדבר זכר לדבר. משום דנדול לא סליק בישריה הייא. פי׳ אתאן לת״ק. הא סיפא ת״ק אמרה. דאילו ר׳ אלעזר אפי׳ הרחצה שרי. זכר לדבר. פי׳ היינו טעמא דמעשה דשכם לאו ראייה גמורה היא. משום דנדול אין מכה שבבשרו מעלה רפואה מהר. אבל קטן מתרפא מידי סכנתו בשני ימים: כי אתא רב דימי א״ר אלעזר הלכה כר׳ אלעזר בן עזריה: איתמר נמי כי אתא רבין א״ר אבהו א״ר אלעזר ואמרי לה א״ר אבהו א״ר יוחנן הלכה כר׳ אלעזר בן עזריה בין בחמין שהוחמו בשבת ובין בחמין שהוחמו מערב שבת ובין הרחצת כל גופו ובין הרחצת המילה מפני שסכנה היא לו. פי׳ שמניעת החמין סכנה היא לו: ת׳. ומותר לומר לארמאי להחם לו המים שכל צרכי חולה ג) נעשין ע״י ארמאי בשבת. בפ׳ ספנין: ת״ר ד) ערלתו ודאי דוחה את השבת. ולא ספק. ערלתו ודאי דוחה את השבת. ולא אנדרונינוס. ר׳ יהודה אומר דוחה את השבת וענוש כרת. ערלתו ודאי דוחה את השבת ולא נולד בין השמשות. ערלתו ודאי דוחה את השבת ולא נולד כשהוא מהול. שב״ש אומר צריך להטיף ממנו דם ברית. וב״ה אומר אינו צריך להטיף ממנו דם ברית. א״ר שמעון בן אלעזר לא נחלקו ב״ש וב״ה על נולד כשהוא מהול שצריך להטיף ממנו דם ברית. ה) [מפני שערלה כבושה היא. על מה נחלקו על גר שנתגייר כשהוא מהול שבש״א צריך להטיף ממנו דם ברית]. וב״ה אומר אינו צריך: אמר מר ולא ספק דוחה את השבת. לאתויי מאי. לאתויי הא דתני רבנן בן שבעה מחללין עליו את השבת בן שמונה אין מחללין. ספק בן שבעה ספק בן שמונה אין מחללין עליו את השבת. בן שמונה הי הרי הוא כאבן ואסור לטלטלו. אבל אמו שוחה עליו ומניקתו מפני הסכנה. פי׳ ר׳ יהודה אומר דוחה את השבת. מקרא יליף מילתיה כדאמרן. וענוש כרת. כשהוא גדול אם לא מל: ערלתו ודאי דוחה את השבת. דבהאי קרא כת׳ וביום השמיני. דילפי׳ מיניה אפי׳ בשבת. וכת׳ בסיפיה ערלתו דמשמע מיעוטא. ערלתו של זה ולא של אחר. ולמעוטי ספק אתא. ואנדרונינוס ספק הוא. ונולד בין השמשות של ערב שבת נמי ספק הוא. ספק שבת זמנה. ספק אינה זמנה. ומילה שלא בזמנה אינה דוחה את השבת. וכן נולד כשהוא מהול. ספק הוא שמא ערלה כבושה היא. העור דבוק הוא בבשר. ולקמן פריך ספק קמא לאיתויי מאי. הואיל ותנא כל הני ספיקי. צריך להטיף. היישינן שמא ערלה כבושה היא. ואפי׳ הכי מודו ב״ש דשבת לא דחי ו) על גר דליכא שום ספק ערלה כגון ערבי מהול. וגבעוני מהול. בן שמונה אין מחללין עליו את השבת. שהרי הוא כמת. ואין מילתו מצוה. ואם תאמר א״כ לאו חילול הוא. שהרי הוא כמחתך בבשר מתה. לקמן נמי מוקי האי חילול במכשירי מילה ואליבא דר׳ אלעזר. מפני הסכנה. סכנת האם. שריבוי חלב שבדדיה מביאה לידי חולי. איתמר רב אמר הלכה כת״ק. ושמואל אמר הלכה כר׳ שמעון בן אלעזר. פי׳ כת״ק אליבא דב״ה שאין צריך להטיף ממנו דם ברית. רב אדא בר אהבה אתייליד ליה ההוא ינוקא כשהוא מהול. אהדריה אתריסר מהולאי שיטיפו ממנו דם ברית ולא רצו. משום דאפי׳

ע״א. ג) נעשין ע״י ארמאי בשבת שם קכ״ט ע״א. ד) ערלתו ודאי וכו׳ קל״ד ע״ב. וקל״ה ע״א. ה) דם ברית „מפני שערלה כבושה היא. על מה נחלקו על גר שנתגייר כשהוא מהול שבש״א צריך להטיף ממנו דם ברית״ וכו׳ כצ״ל ונשמט להמעתיק מברית עד ברית. ו) על גר דליכא שום ספק כצ״ל ועי׳ בירושלמי שבת פי״ט ה״ב ארשב״א לא נחלקו ב״ש וב״ה וכו׳ הלכה כדברי התלמיד ופרשו הק״ע והפ״מ הלכה כדברי התלמיד היינו כרשב״א אע״ג דר׳ יהודה רבו פליג עליו בברייתא כדאיתא בבבלי בפירקין. ופירושם דחוק לומר שיכוון הירושלמי על ברייתא שהובא בבבלי ולא בירושלמי ויאמר ע״ז שאין הלכה כאותה ברייתא שאינה מזכירה, ונראה ברור שחסר בירושלמי מה שנמצא במדרש בר״ר פמ״ו אחר שהובא שם רשב״א אומר לא נחלקו וכו׳ ר״א בנו של ר״י הגלילי אומר ב״ש וב״ה לא נחלקו ע״ז. וזה שהוא צריך להטיף ממנו דם ברית. ועל מה נחלקו על מי שנולד מהול וכו׳ ר״י בר נחמן בשם ר׳ הושעיה אמר הלכה כדברי התלמיד והיינו כרשב״א דהוא

לב"ש ספק הוא ואין מחללין עליו את השבת. עד דשווייה כרות שפכה. שחתך מן הגיד. אמר תיתי לי דעברי אדרב. א"ל רב נחמן ואדשמואל לא עבר מר. איתמר דאמר שמואל בחול. בשבת מי אמר. והוא סבר ערלה כבושה היא. דאיתמר רבה אמר חיישינן שמא ערלה כבושה היא. פי' אהדריה אתריסר מהולאי שישיפו ממנו דם ברית. ולא רצו. משום דשבת הוא. ואפי' לבית שמאי ספק הוא ואין מחללין עליו את השבת. עד דשווייה כרות שפכה. הוא עצמו סלו ועשאו כרות שפכה שחתך מן הגיד. אדרב. דאמר אין צריך להטיף. בשבת מי אמר הא ספיקא הוא. והוא סבר. רב אדא. דודאי ערלה כבושה היא. ומחללינן. חיישינן שמא הא דאמר ר' שמעון בן אלעזר לדברי הכל צריך להטיף מספיקא קאמר שמא ערלה כבושה היא ולעניין שבת לא מחללינן. ורב יוסף אמר ודאי ערלה כבושה היא ומחללינן שבתא: ז)תניא רשב"ג אומ' כל ששהא שלשים יום באדם אינו נפל שנאמר ופדויו מבן חדש תפדה. כל ששהא שמונה ימים בבהמה אינו נפל. שנאמר ומיום השמיני והלאה הא לא שהא ספיקא הוי. מימהל היכי מהלינן ליה. אמר רב אדא בר אהבה מוהלין אותו מה נפשך. אם חי הוא שפיר קמהיל. ואי לא מחתך בבשר הוא. ואלא הא דתניא ספק בן ז' ספק בן ח' אין מחללין עליו את השבת. נימהליה ממה נפשך. אם חי הוא שפיר כו'. ח) אמר מר בריה דרבינא. [אנא] ורב נחומי בר זכריה תרגומה להא שמעתא. מימהל הכי נמי דמהלינן ליה. לא נצרכא אלא למכשירי מילה ואליבא דר' אליעזר: פי' אינו נפל. ופוטר אמו מן החליצה ומן הייבום. והבא אחריו אין לו דין בכור כלל. הא לא שהא נפל מספק. ואינו פוטר אמו מחליצה וייבום. והבא אחריו בכור לנחלה. ואין בכור לכהן. פי' דבנחלה כת' ראשית אונו. מי שלבו דוה עליו יצא זה שאין לבו דוה עליו. ולגבי כהן אינו בכור דבפטר רחם תלא רחמנא. וכגון דלא קים ליה שכלו לו חדשיו. אבל קים לן הרי הוא כחי לכל דבריו. בין לעיניין אבילות בין לעיניין חליצה. ופדויין. בבכור כתיב מבן חדש. מדתלייה בהכי ש"מ עכשיו נתברר הדבר שהוא של קיימא. ולא קודם לכן. הא לא שהא ל' יום באדם ובבהמה ח' ספיקא הוי. ולא שחטינן לבהמה בתוך ח' דילמא נפל הוא. מימהל היכי מהלינן ליה. תלמודא קא פריך ליה. היכי מהלינן שום קטן ביום ח' שחל להיות בשבת. דילמא נפל הוא ולא חזי למול ועושה חבורה שלא לשום מצוה. אי חי הוא כלומר אי כלו חדשיו שפיר קמהיל. ואי לא מחתך בבשר הוא. כאילו מחתך בבשר שחושה שאינו עושה חבורה. לא נצרכה הא דקת' אין מחללין אלא למכשירי מילה. לר' אליעזר דאמר דחו שבת. הני מילי דקים ליה בגויה שכלו לו חדשיו שעברה ט' הרשים ט) משימושה עד לידתה. ולא שימשה כל עיבורה. אבל ספק אין מכשיריה דוחין את השבת. דילמא לאו בר מילה הוא ומחלל שבת בעשותו פיחמין וברזל. אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרשב"ג: מי שהיה לו שני תינוקות ג) אחד למול בשבת ואחד למול באחד בשבת ושכח ומל של אחד בשבת בשבת חייב. פי' דטעה בדבר מצוה ולא עשה מצוה הוא. ועבד חבורה שלא לצורך. ואפילו ר' יהושע מודה. אחד למול ערב שבת ואחד למול בשבת ושכח ומל של ערב שבת בשבת ר' אליעזר מחייב. ור' יהושע פוטר. ר' אליעזר מחייב חטאת דמילה שלא בזמנה

תלמיד של ר' יוסי הגלילי. ז) תניא רשב"ג וכו' שם קל"ה ע"ב. שנאמר ופדויו מבן חדש וגו' (במדבר י"ח). שנאמר ומיום השמיני וגו' (ויקרא כ"ב). ח) אמר בריה דרבינא אנא ורב נחומי וכו' כצ"ל שם קל"ו ע"א. ט) משימושה עד לידתה וכו' כן פירש"י שם קל"ו ע"א, ועיין יבמות מ"ב ע"א תוס' ד"ה ותמתין וכו' ועיין בספר תב"ש סי' מ"ו ס"ק ט"ז דלאו דוקא משימושה אלא משעת קליטה דבעינן תשעה חדשים וג' ימים משמשימשה ע"ש וראיתי בהגהות מרע"א בשבת שם שכבר העיר על מה שכתב התב"ש. ועיין לעיל סי' רע"א. ג) אחד למול בשבת שם קל"ז ע"א

לאו דחיה שבת. ואע״ג דעסוק בדבר מצוה וטעה בדבר מצוה. שהוא טרוד באותו של שבת ומתוך כך טעה בזה. ואף בזה עשה מצוה שהרי ראוי הוא למול אלא שאינו דוחה את שבת. סבירא ליה לר׳ אליעזר דטעה בדבר ועשה מצוה מאחר שלא עשה מצוה כהלכה יש בה חיוב חטאת. ור׳ יהושע פוטר. דהא מ״מ מצוה קא עביד. ואע״פ שאינה מצוה מהודרת: ג) קטן נימול לשמונה. לתשעה. לעשרה. לאחד עשר. לשנים עשר. לא פחות ולא יותר. כיצד. כדרכו לשמונה. נולד בין השמשות נימול לתשעה. בין השמשות של ערב שבת נימול לעשרה. יום טוב אחר השבת נימול לאחד עשר. שני ימים טובים של ראש השנה נימול לשנים עשר: ד) קטן החולה אין מוהלין אותו עד שיבריא. אמר שמואל הלצתו חמה נותנין לו כל שבעה להברתו. אי בעיא להו מי בעינן מעת לעת. ת״ש דתני לודה יום הברותו כיום הולדו. מאי לאו מה יום הולדו לא בעינא מעת לעת אף יום הברותו לא בעינן מעת לעת. לא עדיף יום הברותו מיום היולדו. דאילו יום היולדו דווקא קאמר לא בעינא מעת לעת. ואילו יום הברותו בעינא מעת לעת. פי׳ חלצתו חמה. נשלף החלי ויצא מן גופו דתני לודה. שם חכם. יום הברותו. כיום הולדו. ממתינין לו שבעה. כיום הולדו. מאי לאו כיום היולדו דווקא קאמר לא בעינא מעת לעת. לא עדיף. כלומר יום הברותו כיום היולדו. למיתן ליה שבעה. מיהו עדיף הא מהא. דיום הברותו בעינא מעת לעת: ה) ואילו הן ציצין המעכבין את המילה. בשר החופה את העטרה. ואינו אוכל בתרומה. ואם הוא בעל בשר. מתקנו מפני מראית העין. מל ולא פרע כאילו לא מל. ואמרי׳ בגמרא א״ר אבינא אמר ר׳ ירמיה בר אבא בשר החופה רוב גובהה של עטרה. פי׳ דלא תימא רוב העטרה דקת׳ מתני׳ רוב הקיפה אלא אפילו רוב גובהה במקום אחד מעכב את המילה: פי׳ ציצין. רצועות של בשר שנשארו מן הערלה. עטרה. היא שפה גבוהה המקפת את הגיד סביב וממנה משפע ויורד לראשו. ואינו אוכל בתרומה אם כהן הוא. ו) דילפי׳ ביבמות ערל אסור בתרומה. ואם היה בעל בשר שהיה שמן ונראה בשר של מעלה מערלתו לאחר שניטלה ערלה כולה כאילו אותו בשר חוזר וחופה את הגיד. מתקנו ומשפע באיזמל אותו עובי. מפני מראית העין. שלא יהיה נראה כערל. פרע. גילה: אמר שמואל ז) קטן המסורבל בבשר רואין אותו כל זמן שמתקשה ונראה מהול אינו צריך למולו. ואם לאו צריך למולו. במתנית׳ תנא. רשב״ג אומר קטן כל זמן שמתקשה ואין נראה מהול צריך למולו. ואם לאו אין צריך למולו. מאי בינייהו. איכא בינייהו נראה ואינו נראה: פי׳ מסורבל. פלטריץ ב׳. לשון מסורבלין בשר כדוב. בריש ע״ז:

ת״ר ח) המל אומר אשר קדשנו ב״ו על המילה: אבי הבן אקב״ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. העומדים שם אומרי׳ ט) כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו לתורה לחופה ולמעשים טובים:

ע״ש גירסא אחרת. ג) קטן נימול לשמונה וכו׳ שם עיין ש״ך יו״ד סי׳ רס״ב, ס״ק ב׳ ובצל״ח פסחים ע״ב ע״ב ד״ה א״ל ר׳ זירא וכו׳ ובשו״ת ש״א סי׳ נ״ב. ד) קטן החולה וכו׳ בבה״ג ה׳ מילה, וכן בשאילתות פ׳ אחרי סי׳ צ״ג איתא גירסא אחרת ע״ש. למיתן ליה שבעה הוא כפירש״י ד״ה לא כיום הולדו דקתני למיתב ליה ז׳ וכו׳ ועיין יבמות ע״א ע״ב ד״ה והא דתני לודא יום הבראתו כיום הולדו הא אתא לאשמעינן שצריך להמתין עד יום שמיני. ועיין שאילתות שם ובש״ש ובהעמ״ש שם. ה) ואילו הן ציצין וכו׳ שם וביבמות מ״ז ע״א. (עיין בערוך ערך צץ ג׳ שהביא תשובת רב האי גאון ואביו רב שרירא מהו שנקרא בשר החופה וכו׳. מל ולא פרע וכו׳ שם ע״ב. ו) דילפינן ביבמות ע׳ ע״א. ז) קטן המסורבל וכו׳ שבת קל״ז ע״ב, מסורבלין בשר כדוב וכו׳ ע״ז ב׳ ע״ב. ח) המל אומר שבת קל״ז ע״ב, עיין שו״ת הרא״ש כלל כ״ו סי׳ א׳. ט) כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו. ובגמרא שלפנינו הנוסחא כשם שנכנס לברית כן יכנס וכו׳ וכן הוא ברא״ש ובאבודרהם ובמנהיג. וכגירסת המחבר הוא בתוספתא ברכות פ״ו כשם שהכנסתו לברית כן תכניסו וכו׳ ובירושלמי ברכות פ״ט ה״ג כשם שהכנסתו לברית כן תכניסהו וכו׳ וכן הוא במדרש קהלת פ׳ ג׳ פסוק עת ללדת וענו בתריה כשם שהכנסתו לברית וכו׳ ובפסיקתא זוטרתי פל״ל. ובזוהר פל״ל צ״ד ע״ב ואינון

תקא. והמברך אומר י) אשר קידש ידיד מבטן [וחוק] בשארו שם וצאצאיו כ) חתם באות ברית קדש. על כן בשכר זאת ל) אל חי חלקנו צורינו מ) צוה להציל ידידות שאירנו משחת למען בריתו אשר שם בבשרינו בא״י כורת הברית: פי׳ אשר קידש ידיד מבטן. נ) יצחק קרי ידיד. על שם (שאהבתו) [אשר אהבת]. מבטן. מקודם שנולד נתקדש למצוה זו. דכת׳ אבל שרה אשתך וגו׳. והקימותי את בריתי אתו. היינו מילה. וצאצאיו אחריו חתם באות ברית קודש. משחת. מגהינם. ס) דכת׳ גם [את] בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור (מים) אין [מים] בו: **ת״ר** המל את הגרים אומר אקב״ו על המילה. והמברך אומר אקב״ו למול את הגרים. ולהטיף ממנו דם ברית. שאילמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ. שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. בא״י כורת הברית: ע) והמל את העבדים אומר ברכת מילה. והמברך אומר אקב״ו למול העבדים ולהטיף ממנו דם ברית. שאילמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ. שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. בא״י כורת הברית: ת׳:

שאילו מקמי רב יהודאי גאון ב״ד שמלו במקום שאין אב מי מברך להכניסו. ואמר הכל מברכין: תוב שאילו מקמיה המל את העבדים אחת מברך או שתים. ואמר המל מברך על המילה. וקונים. לימול העבדים. במקום להכניסו:

מספר הישר: תניא המל אומר אקב״ו על המילה. וצריך לפר׳ אחר שמל צריך לברך להכניסו. ואע״ג דקיימא לן כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן. ועוד דמסיק בפ״ק דפסחים בלבער כולי עלמא לא פליני דלהבא משמע. פ) ודייק רבינו שמואל לברך לפני המילה להכניסו. דלהכניסו להבא משמע.

דקיימי עלייהו אמרי כשם שהכנסתו וכו׳ וברמב״ם פ״ג מה׳ מילה ה״ב ובריי״ף, ובבעל העיטור שער המילה חלק הרביעי, ובסרע״ג צד נ״ב, ובספר האשכול ה׳ מלה סוף סי׳ ל״ח ובתשובות הרשב״א סי׳ שכ״ח ובדברי כולם הנוסחא כשם שהכנסתו בלשון נוכח וכן נראה שהיה גירסת התוספות ד״ה אבי הבן וכו׳ ועיין ברוקח שמרכיב שתי הגירסאות וז״ל העומדים אומרים כשם שנכנס לברית כך תכניסו וכו׳ ועיין בתניא רבתי סי׳ צ״ד, ושם סי׳ צ״ו. ובש״ך יו״ד סי׳ רס״ה ס״ק ג׳. י) **אשר** קדש וכו׳ שבת קל״ז ע״ב ותוספתא ברכות פ״ו. כ) חתם באות ברית קדש היא המילה. ונקראת ברית ע״ש הכתוב ובשר קדש יעברו מעליך (ירמיה י״א) ונדרש על המילה במנחות נ״ג ע״ב. ל) אל חי חלקנו צורנו, ובה״ג הנוסחא אל חי יהא חלקנו להציל ידידות וכו׳ ובמנהיג איתא להציל זרע קדש ידידות שארנו משחת וכו׳ מ) צוה כן נקודו הצדיק בפתח. והוי בצירי ולשון בקשה היא, ובנוסח הברכה אם לומר צוה או ציוה מחולקים גדולי הראשונים עיין בפסיקתא זוטרתי פל״ל ושם הנוסחא על כן בשכר זאת אל חי צוה להציל, וכן הוא ברמב״ם פ״ג ה׳ מילה ה״ג על כן בשכר זאת אל חי חלקנו צורנו צוה להציל וכו׳ וכן הוא באבודרהם, אך בסרע״ג הנוסח ציוה הצדיק בחיריק, והוו בקמץ, ונשאל ע״ז מרבינו האי גאון אם ציוה או צוֵה, והשיב ציוה ולא צוֵה,

והובאה בבעל העיטור ה׳ מלה חלק רביעי ע״ש, ועיין ש״ך יו״ד סי׳ רס״ה ס״ק ה׳, ובשאילת יעב״ץ ח״א סי׳ קמ״ו, והרמב״ם בתשובות פאר הדור דפוס אמש״ד סי׳ קל״ד מביא נוסחא אחרת וז״ל נוסח הברכה כך היא, בא״י אמ״ה אשר קידש ידיד מבטן וחק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש על כן בשכר זו אל חי חלקנו לעד צורינו צוה כצוית לקדושים להציל ידידות שארנו משחת, בא״י כורת הברית, אמנם על מה ששאלתם פירושה לא נעלם מכם כי הנה תיבת לעד הוא עיקר הדברים, והוא כי ע״י זאת המצוה הוא אל חי חלקנו לעד כמו שאמר הוא יתברך בצווית והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לדורותם ברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך, ואחר אשר גמרנו זה התחלנו בדברים אחרים בעניין אחר, ואנו מתפללים לאל. צורינו צוה להציל ידידות שארנו משחת כאשר צוית לקדושים, וכאשר ידעתם שהלשון עברי יאמר בו אשר וכאלו אמרו בשגם (בשדבר) צ״ל בשכבר וכיוצא עכ״ל והובא כל זה באבודרהם הלכות ברכות דף קל״ב ע״ב, ונוסח הרמב״ם כצוית לקדושים הוא כעין נוסח הבה״ג הנדפס מחדש להגרע״ה צד 106 עיין שם אות צ׳. נ) יצחק קרי ידיד על שם אשר אהבת, כצ״ל כן פירש רש״י שבת קל״ז ע״ב דברי המתחיל אשר וכו׳ ודברי המתחיל מבטן וכו׳ ועיין במנהיג ובבעל הטורים (בראשית י״ז) ואת בריתי אקים את יצחק, אקים נוטריקין אשר קדש ידיד מבטן, ועיין תוס׳ שבת שם ד״ה ידיד וכו׳ ובתוס׳ מנחות נ״ג ע״ב ד״ה בן ידיד וכו׳ ויש מפרשים וכו׳. ס) דכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו כצ״ל (זכריה ט׳). ע) והמל את העבדים וכו׳ שבת שם ועיין בתשובות הרשב״א סי׳ שכ״ח, אם לא בריתי וגו׳ (ירמיה ל״ג). פ) ודייק רבינו שמואל וכו׳ עיין תוס׳ שבת שם ד״ה אבי הבן וכו׳ ועיין במנהיג ה׳ מילה סי׳ קכ״ג, ובסרע״ג בסדר

ואומר ר״ת דלהכניסו בבריתו משמע כי אחרי שמלו מברך אקב״ו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. שהכנסתיו כבר לברית. כמו הנה דם הברית אשר כרת ה׳ עמכם. וכמו כן המילה היא הברית שבינו לבין הק׳. אחרי מילתו מברך שזכה להכניסו בברית. ועוד דפ״ר אלעזר דמילה. לאחר מילה מי תניא. דקאמר התם תניא המל אומר כו׳. אבי הבן אומר להכניסו כו׳. העומדים שם כשם שהכנסתו לברית. ואי לפני מילה. היאך יענו העם כשם שהכנסתו. כו׳. וכי עדיין נכנס קודם המילה. ועוד שהרי אינו יודע למולו כי אם האומן. ומתוך שרוב אבי הבן אינו יודע למולו אינו רשאי לברך להכניסו עד שנימול שמא יאנס המוהל ונמצא האב [מברך] ברכה לבטלה. ומתוך כך לא תחלק בין אב המוהל או אחר המוהל. שלא יברך להכניסו עד שנימול. ולא דמי לשחיטה ושופר ולולב שהשופר ביד התוקע. ולולב ביד הנוטלו. וסכין ביד השוחט. וכיון שבידו הוא לאונסא לא חיישי׳. ומברכין קודם לעשייתו. ואת אשר ימול יברך על המילה קודם שימול מידי דהוה אכל מצות שבתורה שחיטה ונטילת לולב וביעור חמץ ותקיעת שופר שמברכין עליהן עובר לעשייתם קודם עשייתם שהרי המצוה בידם לעשותם אם לא יאנסו. וראייה לדבר מברכת אירוסין שאינה אלא לאחר אירוסין: וכן נמצא בתשובת הגאונים: אבי הבן כשמברך להכניסו אינו מברך עד לאחר המילה. ואע״פ שאמרו חכמים כל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. מילה שאני. חיישינן שמא נתקלקלה המילה ונמצא שם שמים מוציא לבטלה. ואם תאמר תקיעה ושחיטה נמי ניחוש להכי. לא דמי. דהנך תרתי בידו לעשותם ואיכא למימר דמצי מקים (מקים) ליהו. מילה ביד אחר הוא ולא ביד האב מי יימר דמקיים להו: הילכך מקומה לאחר מילה: סליק פירקא:

תקב. להמשת מיני דגן כגון אובליאש וקנטייל. ל) היכא דקבע סעודתיה כמו שאנו עושין בלילי ברית מילה מברכין עליהם המוציא לחם הארץ. ולאחריהם ברכת המזון. דכיון דאחשבינהו פיתא לאקבועי עיקר סעודותיה עלייהו בעי ברכה כלחם ממש. כדאמרינן גבי טרוקנין מר זוטרא קבע עלייהו ומברך עלייהו המוציא ושלש ברכות: מ״ר:

תקג. ביום שמקיימין מצות מילה אין ציבור נופלים על פניהם. לפי שאין תחינה באה אלא על הצרה דכת׳ יענך ה׳ ביום צרה. ויום שמקיימין מצות מילה שמחה הוא. דכת׳ שש אנכי על אמרתך. ואיזו היא אמירה. שנאמרה לבדה ושקולה כנגד כל המצות. הוי אומר זו מילה. שנאמרה לבדה לאברהם אבינו. וכת׳ בה ברית. לפי שהיא שקולה כנגד כל המצות. שהם תרי״ג מצות. כמניין ברי״ת בגימטריא והיא עצמה אחת. ולפי שאין תחינה באה אלא מתוך צרה. לפיכך אין הציבור נופלין על פניהם בשבתות וימים טובים וראשי חדשים לפי שהם יום שמחה:

ק) שאילה זו שאל ר׳ מנחם בר׳ מכיר את בן דודו רבינו יצחק ברי יהודה: יום מילה שחל להיות ביום תענית ציבור כגון עשרה בטבת וי״ז בתמוז וג׳ בתשרי. מהו להתפלל פסוקי דרחמים וסליחות ולומר ווידוי כדרכו. ולומר והוא רחום. וליפול

מילה דף ג״ב ע״ב ובאו״ז סי׳ ק״ז אות ו׳ ע״ש. הנה דם הברית וגו׳ (שמות כ״ד). ל) היכא דקבע סעודתיה וכו׳ עיין ברכות ל״ז ע״ב תוס׳ ד״ה לחם וכו׳ ושם ל״ח ע״א תוס׳ ד״ה מר זוטרא וכו׳. ק) שאילה זו שאל ר׳ מנחם וכו׳ הובא בפרדס לרש״י ד״ל סי׳ רפ״ב שאילה זו. ולא נזכר שם שם השואל ע״ש איזה שינוים בלשון. ועיין תוס׳ עירובין מ׳ ע״ב ד״ה דלמא וכו׳ ותוס׳ שבת קל״ט ע״א ד״ה וליתן וכו׳ ועיין בתשובות פאר הדור להרמב״ם סי׳ ס״ג, וברוקח סי׳ ק״ג, ובאבודרהם דף קל״ג ובמרדכי עירובין פ״ג סי׳ תצ״ג, ובבעל העיטור שער המילה והיכא דאיקלע שמיני דמילה בתעניתא וכו׳ ועיין בשו״ת הר״ן סי׳ נ״ב, ובש״ע א״ח סי׳ תקנ״ט ס״ז, ושם בסי׳ תרכ״א ס״ג ובביאורי הגר״א

לתחנונים ולומר אל ארך אפים. ואם מברכין על היין וטועמתו אֵם הוולד. או ליטעמיה לינוקא. או דילמא אין מברכין. כיון שהמברך אינו יכול לטעום: והילך תשובתו: וששאל על יום המילה. כך נוהגין במקומינו שמתפללין ביום תעניות סליחות ואומר וידוי כדרכו. ואין אומר והוא רחום ולא תחנונים. ומנהג אבותינו תורה היא. ר) ומצות מילה קיבלוה בשמחה. דכת' שש אנכי על אמרתך. ועדיין עושין אותה בשמחה. ולפיכך אין צריכין לומר והוא רחום ותחנונים דודאי צריכין שמניחין במקצת ואין צריכין להפסיק לגמרי סליחות ווידוי. ואל ארך אפים:

ושליח ציבור מברך על היין ואינו טועמו. ומנהג אבות תורה היא. שאין צריך לטועמו ביום תענית. ולא למיתביה לינוקא. דאתי למיסרך אלא לשהייה עד לאורתא. דאמרי' בעירובין. בפרק בכל מערבין. ט) היכי ניעביד ליבריך עליה ולינחייה. המברך צריך שיטעום כי טעים ליה אחרינא שפיר דמי. וביום הכיפורים אם אמר זמן על הכוס כבשאר ימים טובים כיון דכי צריך למשתייה לשם קידוש היום ליכא למימר דלישהייה עד מוצאי יום הכיפורים. הילכך אין אומר זמן על הכוס ביום הכיפורים דלא איפשר: וששאל כמה שיעור טעימה. ת) גבי מקדש בעינא מלא לוגמיו. הכא גבי שאר ברכות לא בעינא מלא לוגמיו ואפילו הכי ביומא דתעניתא אסיר למיטעם: יצחק בר' יהודה: ת':

תקד. ואני שמעתי בשם רבינו הקדוש התשבי מפריש. שאם חל ברית מילה ביום תענית ציבור ואף בכיפורא מברכינן וטעמינן לינוקא. ולא דמי לברכת זמן דעל הכוס בכיפור. דהתם כיון דאי עבדינן בכל שתא ושתא אתי למיסרך. אבל ברית מילה בתעניתא לא מתרמי בכמה שנים. הילכך מילתא דלא שכיחא היא ולא אתי למיסרך: ת':

תקה. שמונת ימי המילה כשמרחיצין את הקטן ממעכין לו את הערלה ביד. מפני שהיא מתרככת על ידי מיעוך. ונוח לעשות הפריעה. ועושין לו סמרטוטין עגולין נקובים באמצע ונותנין בשמן זית להלביש בהן את המילה. וכותשין עשב אפייא ונותנין על המילה להסיר את הכאב: ביום שמיני של מילה משכימין לבית הכנסת להתפלל. א) שזריזין מקדימין למצות דכת' וישכם אברהם בבקר. ומדליקין את הנר. על שם כי נר מצוה ותורה אור. ת'. ועוד דאמר באחד דיני ממונות ב) אור הנר בברור חיל משתה שם. ונר סימן למשתה הוא ת': ומתקינין לשם שני קתידראות ופורסין עליהם מעיל או כל דבר תפארת לנוי. האחת ג) לצורך אליהו הבא ויושב שם ורואה בקיום המצוה. ת':

מצאתי במדרש אגדה. ד) כל אותן ארבעים שנה שהלכו ישראל במדבר לא היו פורעים מפני עיני הדרך. וכשהיו מוהלין היו נותנין את המילה בעפר. ומאותה שעה ואילך היו נוהגין לתת את המילה [בעפר]. והיו נוהגין כן עד שנגדלה מלכות ירבעם ובטלה. ובא אליהו והחזירה. והיינו דכת' ה) כי עזבו בריתך בני ישראל.

שם ס״ק ו׳, ובב״מ על יו״ד סי׳ רס״ה ע״ש. ר) ומצות מילה קיבלוה בשמחה וכו׳ שבת ק״ל ע״א, ועיין רש״י ותוס׳ שם ד״ה שש וכו׳ ובפרקי דר״א פכ״ט מכאן אמרו חכמים חייב אדם לעשות שמחה ומשתה באותו יום שיזכה למול את בנו כאברהם אבינו שנאמר ויעש אברהם משתה גדול וכו׳ ועיין רש״י ותוס׳ ב״ק פ׳ ע״א ד״ה לבי ישוע וכו׳, ובמדרש תהלים מזמור קי״ב, דכתיב שש אנכי וגו׳ (תהלים קי״ט). ט) היכי ניעבד וכו׳ עירובין מ׳ ע״ב ע״ש. ת) גבי מקדש וכו׳ פסחים ק״ז ע״א. א) שזריזין מקדימין וכו׳ פסחים ד׳ ע״א, דכתיב וישכם וגו׳ (בראשית כ״ב). כי נר מצוה וגו׳ (משלי ו׳). ב) אור הנר בברור חיל וכו׳ סנהדרין ל״ב ע״ב. ג) לצורך אליהו וכו׳ עיין בפרד״א פרק כ״ט מכאן התקינו חכמים שיהיו עושין מושב כבוד למלאך הברית וכו׳ ועיין בתניא רבתי ר״ס צ״ו, וביאורי הרד״ל שם. ד) כל אותן ארבעים שנה וכו׳ עיין בפרד״א שם, וכן העתיק המנהיג כלשון המחבר בשם פרד״א, ולפנינו שם ליתא כהאי לישנא ע״ש. ה) כי עזבו בריתך וגו׳ (מלכים

אמר לו הק׳ ו) אתה הפקדת על המילה. חייך שכל שעה שמקיימין בניי מצוה זו תהא עומדת ביניהם. לפיכך תיקנו לעשות כסא כבוד למלאך הברית. וזהו אליהו. דכת׳ ומלאך הברית אשר אתם חפיצים. וכת׳ (הנני שולח) [הנה אנכי שלח] לכם את אליה ונומ׳: מיכן התקינו לעשות כסא למלאך הברית: בפרקי׳ דר׳ אליעזר: ת׳. ואחת קתידרא לבעל הברית. היושב בה והילד על ברכיו. ומפות מביאין שם שהמוהל מקנח בהן את ידיו. לאחר שנטלם מדם ברית. ויש אומ׳ ז) דסימן משתה הוא כל זמן שהמפה על הפתח. וכלי מלא חול שבו נותן קציצת המילה. על שם ח) ושמתי את זרעך כחול הים. ת׳. ואמרי׳ במדרש. ט) גבעת הערלות. לוקחין הערלה ומכסין אותה ואת הדם בעפר. י) ועוד שנמשלו ישראל כעפר הארץ: בתשובות הגאונים: ת׳:

כ) ומרחיצין את הקטן בחמין. ומלבישין אותו בגדים נאים. כתנת בד. וסרבל. וכובע תפארת בראשו. כיום הכנסתו לחופה. ונושאין אותו בהדר לבית הכנסת לאחר תפילה: ל) ועומדין הציבור מפניו כשנכנס הילד. מ) ואומרי׳ ברוך הבא. והמכניסו אומר בשם ה׳: ואבי הבן נוטלו נ) ומברך להכניסו בבריתו של אברהם אבינו. מידי דהוה אכל מצות שמברך עליהן עובר לעשייתם. על ביעור חמץ. על אכילת מצה על תקיעת שופר. על נטילת לולב. והעומדים שם אומרים כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים: ואסיפה היא זו שנתקבצו. לכך נקראת הכנסתו לברית. כמו שמפורש בשהכל ברא לכבודו. שמשעת אסיפה היא ראוייה לברך: ת׳. כך אומר הגאון ס) אבל לא כך נהגו העם [לברך] להכניסו עד לאחר מילה. כאשר פירשתי לעיל: ת׳: ונותנו אביו לבעל הברית. והוא יושב בקתידרא ונוטלו על ברכיו. והמל בא. ומברך בא״י אמ״ה אשר קב״ו על המילה. ומוהל. ופורע. ומוצץ בפיו. ומזלף עלייה היין בפיו ונותן עליה סמרטוטין הנבללים בשמן זית. ומושח היטב מן השמן זית ואחר כך נותן עליה אק״א הכתוש וכורך עליה סמרטוט גדול כדי שלא ישפשפנה הילד בשוקיו:

תקו. נוטל ידיו ומקנחן. ומוזגין כוס של יין. ומברך המוהל. על הכוס. ברוך אתה ה׳ אמ״ה בורא פרי הגפן: ברוך אתה ה׳ אמ״ה אשר קידש ידיד מבטן חוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קדש. על כן בשכר זאת אל חי חלקינו צורינו צוה להציל ידידות שאירינו משחת למען בריתו אשר שם בבשרינו. בא״י כורת הברית: אלהינו ואלהי אבותינו קיים את הילד הזה לאביו ולאמו. ויקרא שמו בישראל פלוני בר׳ פלוני. ישמח האב ביוצא חלציו ותגל האשה בפרי בטנה. כאומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך. ונאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך. ואמר לך בדמיך חיי ואמר לך בדמיך חיי. ונאמר זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור. אשר כרת את אברהם

א׳ י״ט). ו) אתה הפקדת על המילה וכו׳ כצ״ל בפרד״א סוף פרק כ״ט. ועיין בזוהר פל״ל צ״ג ע״א. ומלאך הברית וגו׳ (מלאכי ג׳). הנה אנכי שלח וגו׳ כצ״ל (שם). ז) דסימן משתה הוא עיין ב״ב צ״ג ע״ב. ח) ושמתי את זרעך כחול הים (בראשית ל״ב). וכלי מלא חול וכו׳ בבעה״ט פ׳ בלק מי מנה עפר יעקב בגי׳ ערלה בחול. רמז למה שנותנים הערלה בחול. ט) גבעת הערלות (יהושע ה׳) לוקחין הערלה וכו׳ בפדר״א פכ״ט והיו ישראל מכסין אותם בעפר המדבר וכו׳ ועיין בילקוט יהושע ה׳ שמביא מפדר״א כלשון המחבר. י) ועוד שנמשלו ישראל כעפר הארץ. ושם איתא ולא עוד אלא שנמשלו לעפר שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ (בראשית כ״ח). כ) ומרחיצין את הקטן בחמין וכו׳ כדמשמע עירובין ס״ז ע״ב ההוא ינוקא וכו׳. ל) ועומדין הציבור וכו׳ עיין פ״ג משנה ג׳ דבכורים ובפירוש חרב שם ועיין בשו״ת מהרי״ק סוף סי׳ ט׳. מ) ואומרים ברוך הבא וכו׳ בתניא סי׳ צ״ו ובאבודרהם מפרשים ברוך הבא, ברוך הנימול לשמונה ימים כמנין הבא. נ) ומברך להכניסו וכו׳ הוא כדעת רשב״ם דגרים אבי הבן ברישא, והדר המל וכו׳ עיין בתוס׳ שבת קל״ז ע״ב ד״ה אבי הבן וכו׳ ור״ת החזיר המנהג לקדמותו וכו׳ ועיין ברא״ש סוף פרק ר״א דמילה ובר״ן שם. ס) אבל לא, כך נהגו העם לברך וכו׳ ונותנו אביו וכו׳ כצ״ל. כאמור ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (משלי כ״ג) ועיין ירושלמי תענית פ״ג ה״י מה ת״ל יולדתך (אביך ואמך הלא כתובים) ר׳ מנא אמר אומתך וכו׳. ונאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואמר לך בדמיך וגו׳ כצ״ל (יחזקאל ט״ז). ונאמר זכר

ושבועתו (ליצחק) לישחק ויעמידיה ליעקב לחק לישראל ברית עולם: ע) הודו לײ כי טוב כי לעולם חסדו: ונאמר [וימל] אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלהים: פלוני הקטן גדול יהיה. כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים: כשהוא אומר ואמר לך בדמיך חיי. פ) טובל אצבעו ביין ומטיף בפי הילד. וכן כשהוא אומר פלוני הקטן זה גדול יהיה. מטיף בפי הילד לשם מצוה וחינוכה: ואף המברך שותה. דאמר מר צ) המברך צריך שיטעום. וכל שכן מי שמברכין עליו. שצריך ליהנות מכוס של ברכה שבא על ידו. ולכך מטיף בפי הילד. ומתוך שאין ניכרת הטעימה זו אלא לרמז היא עשוייה משקין אף לאמו שעל ידי פרי בטנה בא הכוס. והרי שתה ונהנה מי שמברך עליו ולא תהיה ברכה לבטלה:

מנהג אבותינו תורה היא ויאחז בה צדיק דרכו: אור שמיני בעל ברית עושה סעודה ומשתה לכבוד המצוה. ולאחר קיום המילה אבי הבן מגדיל בשמחה ומשתה ויום טוב: וזכר לדבר ק) ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמ״ל את יצחק. ביום ה״נ מל את יצחק. ביום שמיני במילת יצחק עשה אברהם משתה: ת׳. ועוד ראייה לדבר. דכת׳ בספר תילים ר) אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח: ת׳: ויאמרו זמירות למשתה הברית בנינון ברוך ה׳ יום יום:

תקז. שירו לה׳ הודו לו ברכו שמו. הודיעו בעמים עלילותיו ותעצומו. בשרו צדקותיו חק דבר יום ביזמו. אלהים הוא עשאנו ואנחנו עמו: לאומים שבחוהו והגידו כבודו ותשימו כבוד תהילות הודו. ואנו בכל שכן בני אוהבו ועבדו. אשר מאד גבר עלינו חסדו. ואנחנו מרעיתו וצאן ידו: מה טובו ידידיו לריעיו ועמוסיו. החתומי באות ברית משושיו. אשר גמלם ברחמיו וברחמי ניסיו. ולהם לבד הגיד כח מעשיו. ישמח ויהלל ישראל בעושיו: ש) הקיפם חוקיו כחומה עטרת. טוטפת בראשם ונזר כותרת. ומזוזות בפתחם לילה למשמרת. ותכלת בבגדם לדונמתו ניכרת. לתתם לשם לתהילה ולתפארת: חביבה המילה ושמחה היא עליהם. ערומים ובמרחץ לעולם זאת להם. ובה שולחו מבור ת) ובה נתמם אביהם. ועומדים כם והדום למצב גבוליהם. להיות להם לאלהים. ולזרעם אחריהם: יבושו גוים ישאו כלימתם. להתגנות בשמצת ערלתם. ויהיו מתבוססים בדם בריתם. וממות ומשאול תהיה גאולתם. שלום וברית עולם תהיה אתם: א) יקוץ בהרת ובשבת ימול. ועליו ינור ולא יחמול. פעולת אל לפניו ערוכה כיום אתמול. ושכרו אתו לשלם כי ינמול. יתרון לאדם בכל עמלו שיעמל: ב) מי הקדים לעליון והכל

לעולם בריתו וגו׳ (תהלים ק״ה), ושבועתו לישחק כצ״ל. ע) הודו לה׳ כי טוב וגו׳ (שם קי״ח) ואיתא במנהיג מנהג כל ישראל לאומרו משום דאמרינן בסוטה י״ב ע״א ותרא אותו כי טוב ה״א, שנולד מהול, וזהו הודו לה׳ כי טוב כי כבר זכה למילה וראוי להכניסו למצוות. ונאמר וימל אברהם וגו׳ כצ״ל (בראשית כ״א). פ) טובל אצבעו ביין וכו׳ עי׳ באבודרהם וכן בביאורי הגר״א ע״פ המדר״ר פ׳ נשא משה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקה ע״ש. והפירוש הפשוט מתיבת משקה הנזכר כאן הוא דחוק מאד, ונראה לפרש ע״פ מה דאיתא בירושלמי שבת פ״ט ה״ג ושם פי״ט ה״ג ר׳ יעקב בר אחא אמר ר״א ור׳ יוחנן מפקדין לחייתא (היו מצווים להמילדות) כל שקויין (הוא בלשון ושקוי לעצמותיך משלי ג׳) דאתון עבדין בחולא עבדין בשובתא (כל הרפואות שאתם עושין לילד הנימול לאחר המילה בחול תעשו לו אף בשבת) והכוונה כאן שיהושע הי׳ עוסק בתיקון צרכי הרפואות להנימולים כמו האספלנית וכמון וכדומה דברים הנצרכים לנימולים. צ) המברך צריך שיטעום וכו׳ ברכות נ״ב ע״א, עירובין מ׳ ע״א, פסחים ק״ה ע״ב. ק) ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק (בראשית כ״א) פדר״א פכ״ט, והובא בתוס׳ שבת ק״ל ע״א ד״ה שש אנכי וכו׳. שירו לה׳ וכו׳ חתום שם המחבר שלמה חיים. ר) אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח כצ״ל (תהלים נ׳) עיין באבודרהם שם וכן אמר דוד אספו לי חסידי כרתי בריתי עלי זבח, ורבותינו ז״ל אמרו זו סעודת מילה, ומפרשים עלי זבח דם מילה שהוא זב לשמונה ימים. ועיין ירושלמי סנהדרין פ״י ה״ד. ש) הקיפם חוקיו וכו׳ מנחות מ״ג ע״ב חביבין ישראל שסיבבן וכו׳. ערומים ובמרחץ וכו׳ כצ״ל שם. ובה שולחו מבור וכו׳ ע״ד הכתוב גם את בדם בריתך וגו׳ (זכריה ט׳). ת) ובה נתמם אביהם, הוא אברהם, כדכתיב התהלך לפני והיה תמים (בראשית י״ז) ועיין בפירש״י שם. א) יקוץ בהרת ובשבת ימול שבת קל״ב ע״ב, ושם קל״ב ע״א. ב) מי הקדים וכו׳ וי״ר פרשה כ״ז, ובפסיקתא דר״כ

שלו הוא. מי מל לפניו בן עד לא חננהו. ממנו הכל ומידו יבוזוהו. יראי ה׳ הללוהו. זרע יעקב כבדוהו: ילד הניתן ברוך החוננו. יחייהו לפניו בצדק למענו. לשמרו מכל רע לסבבו בימינו. ויט עליו תמיד חסדו וחינו. יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו: ג) מצות אב על בן במילה ופדיון. בתורה ואומנות. ואשה להריון. הביאו לברית כחוקה והגיון. כן יכניסנו לתורה ולאפיריון. ובימיו יושיע אלהים את ציון: חזק:

גמרו את סעודתם מברכין ברכת המזון כעיניין דבר יום ביומו: ת׳. והא לא דאמרי׳ שהשמחה במעונו כמו לחתן. משום דטרידי ואיכא צערא לינוקא. הכי אמרי׳ בפ״ק דכתובות. אבל בחתן דאיכא שמחה אמרינן: והוסיף המברך ואומר. הרחמן הוא יברך הילד הנחנך לברית. וישמח ביוצא חלציו ותגל האשה בפרי בטנה: הרחמן הוא יברך את אחינו כו׳. ממרום ילמדו כו׳: בורא פרי הגפן: ת׳. עד שלא נימול אברהם לא היה מוליד זרע קודש. לפי שחסר ה׳. כיון שנוסף ה׳ בשמו נעשה שלם. על פי המילה. והוליד ד) למניין אותיות של יצחק. י׳. י׳ נסיונות. צ׳. לצ׳ שנה הולידתו שרה. ח׳. לח׳ נימול. ק׳. לק׳ שנה של אברהם נולד: ברי״ת חסר אחד ממניין תרי״ג מצות. תור״ה חסירה שנים. ברית חסר אחד שכיון שמל וקיים מצות מילה. מכאן ואילך אינו מחוייב אלא במניין מצות של ברי״ת. תורה חסירה שנים. שהיא צריכה עוד לשנים להעמיד העולם עליהם. שכן כת׳ אמרתי עולם חסד יבנה. ואמרו חכמים על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. לכך נחסרה שנים לחבר אילו השנים אליה. בריתי. יו״ד שהיא כתובה בסופה מעידה על י׳ הדברות:

ומנהג לאחר המילה לזמן קרוב שירצו יאספו עשרה. ויקחו חומש. והקטן בעריסה מלובש כיום המילה בתפארת ונותנין הספר עליו ואומ׳ יקיים זה מה שכתוב בזה. ואומר ויתן לך. וכל פסוקי הברכות עד ואז תשכיל. וקסת וקולמוס נותנין בידו כדי שיזכה להיות סופר מהיר בתורת ה׳: ת׳:

תקח. ה) **וכשאדם** מכניס את בנו לתלמוד תורה כותבין לו את האותיות על לוח. ומרחיצין אותו. ומלבישין אותו בגדים נקיים. ולשין לו ג׳ חלות של סלת בדבש. ובתולה לשה את העיסה. ומבשלים לו ג׳ ביצים. ומביאין לו תפוחים ומיני פירות ומחזרין אחר חכם וחשוב להוליכו לבית הספר. ומכסהו תחת כנפיו. ומעלהו לבית הכנסת. ומאכילין אותו חלות בדבש. ומן הביצים והפירות. ומקרין לו את האותיות. ואחר כך מחפים אותו בדבש. ואומרים לו. לחוך. ומחזירין אותו לאמו אף מכוסה. וכשמתחילין ללומדו. בתחילה מפתים אותו. ולבסוף רצועה על גביו. ופותחין לו בתורת כהנים תחילה: ומרגילין אותו לנענע בגופו כשהוא לומד: וכשמגיע לחקת עולם. קורא אותו כעין ציבור. ועושה לו סעודה עליו: רע שדומה העיניין כאילו הקריבו לפני הר סיני: דכת׳ ו) ביום הזה באו מדבר סיני. ולא כת׳ ביום ההוא. אמרה תורה בכל יום ויום יהיה בעיניך כאילו הוא אותו יום שניתנה בו תורה. ללמדך שתנהוג בבנך כשתכניסהו לתלמוד תורה. כמנהג הזה לכסותו ולהעלותו. שכן מצינו במשה שעשה כסדר הזה לישראל. דכת׳ ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתייצבו בתחתית ההר. נראה כאילו הם מכוסין תחת ההר כשהכניסן לקבל תורה. והזהירו שלא יהא דבר חוצץ בין אחד מישראל לבין קונם. דכת׳ לקראת האלהים ולא לקראת אדם ובהמה. ולכך הזהירו גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא: ולפיכך כת׳ ז) וישלח משה את חתנו קודם

פכ״ה, ובתנחומא פ׳ אמור, בכמה שינוים ע״ש. מי מל לפניו בן וכו׳ כצ״ל. ג) מצות אב על בן וכו׳ קידושין כ״ט ע״א. והא דלא אמרינן וכו׳ כתובות ח׳ ע״א. ד) למנין אותיות של יצחק וכו׳ עיין לעיל אבות סוף פ״ג. ה) וכשאדם מכניס את בנו וכו׳ עיין ברוקח סי׳ רצ״ו, ועיין לקמן תמעם. ו) ביום הזה וגו׳ (שמות י״ט) אמרה תורה וכו׳ עיין ילקוט יתרו רמז קע״ג. וברש״י על התורה יתרו י״ט א׳. ויוצא משה וגו׳ (שם). ז) וישלח משה את חתנו וגו׳ בילקוט יתרו דרש משה ק״ו

מתן תורה שלא יהא חוצץ בין אחד מישראל לבין קונם. לפי שהיה נוי. דכת׳ וישלח משה את חתנו. וגומ׳. וכת׳ בתריה בחדש השלישי: ומפני מה כותבין לו את האותיות על לוח ולא על דבר אחר. לפי שכלבו יש בו לוח. דכת׳ כתבם על לוח לבך. כלומר שתהא קבועה על לוח לבך: ולמה מרחיצין ומלבישין אותו בגדים נקיים. כדרך מתן תורה. וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם: ולמה באים ג׳ חלות לשמו ומאכילין אותו זכר לשלשה עידונין שנתעדנו בהן ישראל. אילו הן. באר. מן. שליו. ולמה לשין את החלות בחלב ודבש. משום שנאמר ויניקהו דבש מסלע. ומעין מקרא של פתיחת לב. שנאמר דבש וחלב תחת לשונך: ולמה אין מניחין ללוש את העיסה אלא לבתולה. שמצינו שהקפידה תורה בנתינתה לפולטת שכבת זרע. שנאמר והיו נכנים ליום השלישי. ולכך. אמרו תבא בתולה שהיא טהורה ותלוש לקטן שהוא טהור: ומפני מה מביאין לו ג׳ ביצים מבושלין כראוי. לא מפני צריכי מצוה. אלא לתשמישי מצוה. שצריך לאוכלן בליפתן. שאם אוכלן אכילת גסה יש לחוש שמא יפליג דעתו אלא כשם שמחנכין אותו לתורה שלימה. כך צריך שיהא כל תיקונין משלם: ולמה ביצים שדעתו של תינוק אצל ביצים. ועוד מביאין לו פירות ותפוחים כשהן מצויין לקינוח סעודה. ועוד דא׳ פלוני ח) חמרא וריחני פיקחוני. ומפני מה מחזירין אותו על חכם וחשוב להוליכו לבית הספר. שכן בנתינתה של תורה חזר הק׳ על אדם חשוב ולא מצא כמשה רבינו להנתן תורה על ידו. וכל כך למה. שיתקיימו לדורות כעיניין שנאמר לא ימושו מפיך וגו׳. שמעשיהן של צדיקים קיימין הן לעולם. והקב״ה מסכים על ידם. שנאמר ועצת מלאכיו ישלים: ולמה החכם מכסה אותו תחת כנפיו. לפי שמחניכין אותו דרך צניעות ודרך ענוה. שכן מצינו בנתינת התורה. ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו: ד״א שלא לעשותו ט) עליל ופומבי לעוברי דרכים שלא ישלוט בו שום עין הרע ולא שום נזק: שכבן בנתינת התורה. י) לפי שלוחות הראשונות ניתנו בפומבי גדול וקולות וברקים וקול שופר. נתקנאו המלאכים. ובא שטן וערבב את העולם וגרם העון ונשתברו לוחות ראשונות. אבל לוחות אחרונות שניתנו בחשאי הן קיימין לעולם. ולפיכך מחזירין אותו לאמו אף מכוסה. ולמה לבית הכנסת. כדרך שישראל נתקרבו לפני הר סיני בנתינת התורה והחכם מקרא לו האותיות. זכר לוידבר אלהים: ולמה אחר שמקרין לו את האותיות מחפים אותו בדבש ואומרים לחוך. זהו כעיניין שמפרש ביחזקאל ואכלה ותהי בפי כדבש למתוק. כלומר שנוחים לו את האותיות ללחוך. כן תהא לו תורה נוחה לקובעה ללומדה וללמדה: ולהכניסה כעין נופף. כעיניין שנאמר בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא: ומפני מה בתחילה מפתין אותו ולבסוף רצועה על גביו. כתחילתה של תורה. דכת׳ פתיתני ה׳ ואפת חזקתני ותוכל. שבתחילה כת׳ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. כלומר אין עליכם אלא קיבול שכר. ולבסוף כת׳ זבח לאלהים יחרם. מחלליה מות יומת. מכה אביו. מכה איש. מות יומת הנואף והנואפת: ומה טעם מתחילין בת״כ. בספר ויקרא. דתניא כ) א״ר יוסי מתחילין לתינוקות בסדר ויקרא אמר הקב״ה יבאו טהורים

ומה אם מצוה אחת כשבא הקב״ה ליתן מצות פסח אמרה תורה כל בן נכר לא יאכל בו. תרי״ג מצות שרוצה ליתן לישראל יהא יתרו כאן ויראה אותם לפיכך וישלח משה וגו׳ ואח״כ בחדש השלישי. דכתיב כתבם על לוח לבך כצ״ל (משלי ג׳). ויניקה דבש מסלע וגו׳ (דברים ל״ב) דבש והלב תחת לשונך (שה״ש ד׳). והיו נכנים וגו׳ (שמות י״ט). ח) חמרא וריחני פיקחין יומא ע״ו ע״ב. שנאמר לא ימושו מפיך וגו׳ (ישעיה נ״ט) ועצת מלאכיו ישלים (שם מ״ד). ובעבור תהיה יראתו וגו׳ (שמות כ׳). ט) עליל ופומבי וכו׳ עליל הוא לשון הגמרא מאי משמע דהאי עליל לישנא דמיגלי הוא ר״ה כ״א ע״ב. י) לפי שלוחות הראשונות וכו׳ תנחומא פרשה תשא הלוחות הראשונות על שנתנו בפומבי לפיכך שלטה בהן עין הרע ונשתברו וכו׳. ואכלה ותהי בפי כדבש למתוק כצ״ל (יחזקאל ג׳). בטנך תאכל וגו׳ (שם) כצ״ל פתיתני ה׳ ואפת וגו׳ (ירמיה כ׳) כצ״ל. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו׳ (שמות י״ט) זבח לאלהים יחרם (שם כ״ב מחלליה מות יומת וגו׳ (שם ל״א) מות יומת הנאף והנאפת כצ״ל (ויקרא כ׳). כ) א״ר יוסי מתחילין לתינוקות וכו׳ וי״ר פ״ז ושם

ויתעסקו בטהרות. ומעלה אני עליכם כאילו הקריבו קרבן לפני: ומפני מה מרגילין אותו לנגע בגופו כשהוא לומד. שכן מצינו בנתינתה של תורה. וירא העם וינעו. ולא האנשים לבד נעו. אלא אף ההרים והאילנות. הרים שנאמר ויחרד כל ההר מאד. וכתיב בתילים למה תרצדון הרים גבנונין. ובאילנות כתב וכל עצי השדה ימחאו כף. וזהו שאמר דוד עבדו ה׳ ביראה וגילו ברעדה. ושלמה פירש. שפתותיו שושנים נטפות מור עובר. אל תיקרי שושנים אלא ששונים. אל תיקרי מור עובר אלא מר עובר. שצריך להיות כל ימיו באימה ויראה לפני המקום: ומניין שכל המעשים האילו תלויין בנתינתה של תורה. שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך. וכתיב בתריה יום אשר עמדת לפני ה׳ אלהיך בחרב. מלמד שדומה לפני המקום כיום שעמדו ישראל על הר סיני: ומה טעם מסיים בפסוק כל חלב וכל דם לא תאכלו. אמר הק׳ יאמר לפני חלב ודם הקרב במזבח לפני משל בהמה. בשביל התינוקות שנתמעט חלבם ודמם על דברי תורה. ומעלה אני עליכם כאילו הקריבום לפני. וראייה מגיד הנשה. ל) אמרו דבר שנצטער בו אותו צדיק אנו נהנין ממנו. ולכך נאסר: ואם תאמר מפני מה אסרה תורה הדם של חיות ושל עופות. משום מצות כיסוי. דכת׳ ושפך את דמו וכסהו בעפר. תרע שחלבן של חיות מותר. לפי שאין עושין מהן קרבן: ולפיכך קורא אותו פסוק כעין שירה. שנותן שירה ושבח לפני המקום שהגיעו למצוה כזו. ומעלה אני עליהם כאילו הקריבו דמו וחלבו על גבי המזבח: ולפיכך צריך לעשות לו משתה כיום שמלהו ונתמעט דמו: והנהנה מסעודתו חייב לברכו. ולומר המקום יאיר עיניך בתורתו. כדרך שמברכין אותו בקבלת מילה שאומר כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה. כו׳: נשלם:

הילכות ציצית.

תקטו. תנו רבנן וראיתם אתו וזכרתם. מ) ראה מצוה זו וזכור אחרת תלוייה בה. ואיזו זו קרית שמע. דתנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן: נ) ת״ר וראיתם אותו וזכרתם. ראה מצוה זו וזכור אחרת התלוייה בה. ואיזו זו כילאים. שנאמר לא תלבש שעטנז. וסמיך ליה גדילים תעשה לך: תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה׳. כיון שנתחייב במצוה זו חייב בכל המצות: תניא אידך וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה׳ ועשיתם אותם. ראייה מביא לידי זכירה. זכירה מביא לידי עשייה: ר׳ שמעון בן יוחי אומר כל הזהיר במצוה זו זוכה ומקבל פני שכינה. כת׳ הכא וראיתם אותו. וכת׳ התם את ה׳ אלהיך תירא ואתו תעבד: ת״ר חביבין ישראל

איתא א״ר אסי וכו׳ ע״ש. וירא העם וינעו וגו׳ (שמות כ׳). ויחרד כל ההר מאד (שם י״ט). למה תרצדון וגו׳ (תהלים ס״ח). וכל עצי השדה ימחאו כף כצ״ל (ישעיה נ״ה). עבדו את ה׳ ביראה וגו׳ (תהלים ב׳) שפתותיו שושנים נטפות מור עבר כצ״ל (שה״ש ה׳). אל תיקרי שושנים וגו׳ שבת ל׳ ע״ב והודעתם לבניך וגו׳ יום אשר עמדת לפני ה׳ אלהיך בחרב כצ״ל (דברים ד׳). כל חלב וכל דם וגו׳ (ויקרא ג׳). ל) אמרו דבר שנצטער וכו׳ כעין זה נמצא בספר חסידים סי׳ רל״א והובא בילקוט ראובני פ׳ וישלח ע״כ לא יאכלו וגו׳ את גיד הנשה אמרו הואיל ופשענו שהנחנו הלילה הזקן לבדו, לכך אירע לו בשבילנו לכן גזרו שלא לאכול גיד הנשה שהאב ובן גוף אחד להם, ודין שיצטערו הבנים ע״ש. ושפך את דמו וגו׳ (ויקרא י״ז). וראיתם אתו וזכרתם (במדבר ט״ו). מ) ראה מצוה זו וכו׳ מנחות מ״ג ע״ב. וע״ש בתוס׳ ד״ה ואיזו וכו׳ ותוס׳ ברכות כ״א ע״א ד״ה ה״ג וכו׳ ותוס׳ סוטה ל״ב ע״ב ד״ה ורבי וכו׳ ותוס׳ ב״ב קמ״ז ע״א ד״ה מניין וכו׳. מאימתי קורין וכו׳ ברכות ז׳ ע״ב. נ) ת״ר וראיתם וכו׳ לפנינו מנחות שם איתא ותניא אידך וכו׳ שנאמר לא תלבש שעטנז וגו׳ (דברים כ״ב) כיון שנתחייב וכו׳ עיין בפירש״י שם ובח״א מהרש״א. וכתיב התם את ה׳ אלהיך תירא ואתו תעבד כצ״ל (דברים ו׳), שסיבבם הקב״ה במצות וכו׳ כצ״ל (שם). ועליהם אמר דוד שבע ביום הללתיך וגו׳

שסיבבם הק׳ במצות. תפילין בראשיהן. ובזרועותיהם. ציצית בבגדיהם. מזוזה בפתחיהם. ועליהם אמר דוד שבע ביום הללתיך. ובשעה שנכנס לבית המרחץ וראה עצמו ערום. אמר אוי לי שאני ערום ממצות. כיון שנסתכל במילה שבבשרו נתיישבה דעתו. ואמר שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב. אחר שיצא מן המרחץ אמר עליה שירה. ס) שני׳ למנצח על השמינית. על המילה שניתנה בשמיני: ר׳ אליעזר בן יעקב אומר כל שיש לו תפילין בראשו ובזרועותיו ומזוזה בפתחו. וציצית בבגדיו. לא במהרה הוא חוטא. שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק. ואומר חנה מלאך ה׳ סביב ליראיו ויחלצם: תניא היה ר׳ מאיר [אומר] מה נשתנה תכלת מכל צבעונין. מפני שהתכלת דומה לים. וים דומה לרקיע. ורקיע דומה לכסא הכבוד. שנאמר ויראו את אלהי ישראל וגו׳. וכתיב כאבן ספיר כמראה דמות כסא נראה עליהם: ע) תניא היה ר׳ מאיר אומר פ) קשה עונשו של לבן מעונשו של תכלת. משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו לאחד אמר לו הביא לי חותם של טיט. ולאחד אמר לו הביא לי חותם של זהב. פשעו ולא הביאו. איזה מהם עונשו מרובה. הוי אומר זה שאמר לו הבא לי של טיט ולא הביאו: אמר רב יהודה אמר רב צ) כך היה מנהגו של ר׳ יהודה בר׳ אלעאי. ערב שבת מביאין לו עריבה מליאה חמין ורוחץ בה פניו ידיו ורגליו ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין ודומה למלאך ה׳ צבאות: ק) כמה חוטין הוא נותן. ב״ש אומר ארבע. וב״ה אומר שלש. אמר רב פפא הילכתא ארבע חוטין בתוך שלשה משולשת ארבע: ת״ר ר) סדין בציצית. ב״ש פוטרין וב״ה מחייבין. והלכה כב״ה. ר׳ זירא אמר גזירה משום כסות לילה. אמר רב טבי בר קיסא אמר שמואל ש) כלי קופסא חייבין בציצית. אמר רבא ומודה שמואל בזקן שעשאה לכבודו שפטורה. מאי טעמא אשר תכסה בה אמר רחמנא והאי לאו למיכסויי (עטרה) [עבידא]. וההיא שעתא ודאי רמינן ליה. משום נאמר לעג לרש חרף עשהו: ת״ר ציצית. ת) אין ציצית אלא ענף. וכן הוא אומר וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי: אמר אביי וצריך לפרודה כצוציתא דארמאה: אמר רב גידל אמר רב ציצית א) צריכה שתהא נוטפת על הקרן. שנאמר על כנפי בגדיהם. אמר ר׳ יעקב אמר ר׳ יוחנן וצריך שירחיק כמלא קשר גודל: טלית המונחת בקופסא פטורה מן הציצית. מאי טעמא חובת גברא הוא. והילכתא ציצית חובת גברא הוא. ב) מדקא מברכינן להתעטף בציצית. אלמא עיטוף מצוה: אמר רב יהודה ג) טלית שאולה כל שלשים פטורה מן הציצית. ד) מיכן ואילך חייבת: ואמר רב יהודה היוצא בטלית ה) שאינה מצויצת כהילכתה בשבת

(תהלים קי״ט) ואמר שש אנכי וגו׳ (תהלים שם) וליתא לפנינו ס) שנאמר למנצח על השמינית (תהלים י״ב) כן רשום בגמרא שם. ובירושלמי סוף ברכות. אך במדרש שוח״ט הביא הדרשה על מזמור ו׳. וכן הביא גם בילקוט מזמור ו׳ ע״ש. כל מי שיש לו וכו׳ לפנינו איתא שם הכל בחוזק שלא יחטא. שנאמר והחוט המשולש וגו׳ (קהלת ד׳) ואומר חנה מלאך ה׳ וגו׳ (תהלים ל״ד). ע) תניא היה ר׳ מאיר אומר וכו׳ כצ״ל מנחות מ״ג ע״ב. שנאמר ויראו את אלהי ישראל וגו׳ (שמות כ״ד), וכתיב כאבן ספיר כמראה דמות כסא נראה עליהם (יחזקאל י׳). ולפנינו שם גירסא אחרת ועיין ד״ס שם. פ) קשה עונשו של לבן וכו׳ מנחות שם ע״ש. צ) כך היה מנהגו וכו׳ שבת כ״ה ע״ב. בסדינין המצוייצין וכו׳ כצ״ל. ק) כמה חוטין וכו׳ מנחות מ״א ע״א. ובכורות ל״ט ע״ב. ועיין בפירש״י ד״ה משולשת תלויה הענף לבד מן הגדיל. ובתוס׳ ד״ה ב״ש וכו׳ ור״ת פירש דאגדיל קאי וכו׳. ר) סדין בציצית וכו׳ מנחות מ׳ ע״א ועיין בפירש״י ותוס׳ ד״ה סדין וכו׳ ובתוס׳ שבת כ״ה ע״ב ד״ה סדין וכו׳ ותוס׳ יבמות צ׳ ע״ב ד״ה כולהו וכו׳ ר׳ זירא אמר גזירה וכו׳ שם מ׳ ע״ב, ועיין בתוס׳ ד״ה משום כסות לילה וכו׳. ש) כלי קופסא וכו׳ שם מ״א ע״א והאי לאו לאיכסויי עבידא כצ״ל ועיין לעיל סי׳ רע״ח. לעג לרש חרף עשהו (משלי י״ז). ת) אין ציצית אלא ענף וכו׳ שם מ״ב ע״א. וישלח תבנית יד וגו׳ (יחזקאל ח׳). א) צריכה שתהא נוטפת וכו׳ שם מ״ב ע״א. שנאמר על כנפי בגדיהם (במדבר ט״ו). ב) מדקא מברכינן להתעטף וכו׳ הראיה זו הוא מדברי בה״ג ה׳ ציצית. ועיין בתוס׳ שבת כ״ה ע״ב ד״ה סדין וכו׳ ועוד דבה״ג פוסק דחובת גברא הוא מדברכינן להתעטף וכו׳. ובתוס׳ יבמות צ׳ ע״ב ד״ה כולהו וכו׳ ועיין בתוספתא סוף ברכות וכשהוא מתעטף אומר להתעטף בציצית. ג) טלית שאולה וכו׳ מנחות מ״ד ע״א וחולין ק״י ע״ב. ושם קל״ו ע״א. ד) מיכן ואילך חייבת. עיין תוס׳ מנחות שם ד״ה טלית וכו׳ ותוס׳ חולין שם ד״ה טלית וכו׳. ה) שאינה מצויצת וכו׳ שם ל״ז ע״ב. שבת קל״ט ע״ב ע״ש ועיין תשובות הרמב״ם

חייב חטאת. אלמא ארבעתן מצוה אחת היא. ו) אמ׳ רב אדא בר אהבה א״ר נפסק החוט מעיקרו פסול. ואי אגרדמו להו ובצרו מארבעי ואית בהו כדי לענבם שפיר דמי. ז) ואמרי בני ר׳ (זירא) [חייא] גרדומי תכלת כשירין. ח) וכי גדיל מיבעי ליה למיגדל תילתא ומשבק תרי תילתי: דאמר מר ט) נויי תכלת שליש גדיל ושני שלישי ענף. ואי גדלא רובא שפיר דמי: ואי לא גדל בה אלא חולייא אחת כשירה. וכמה שיעור חולייא. ר׳ אומר כדי שיכרוך וישנה וישלש: (ואיתגדלא) י)[ואי גדלה] כולה כיון דלית ליה ענף פסולה. דתניא כ) ציצית. אין ציצית אלא ענף. וכו׳. ל) תלאן ואחר כך פסק ראשי חוטין שלהן פסולה: ת״ר וראיתם אותו. פרט לכסות לילה. אתה אומר פרט לכסות לילה או אינו אלא פרט לכסות סומא. כשהוא אומר אשר תכסה בו. הרי כסות סומא אמור. הא מה אני מקיים וראיתם אותו מ) פרט לכסות לילה. ומה ראית לרבות כסות סומא ולהוציא כסות לילה. מרבה אני כסות סומא שישנה בראייה אצל אחרים. ומוציא אני כסות לילה שאינה בראייה אצל אחרים: ת״ר נ) על ארבע כנפות כסותך. ארבע ולא שלש. או אינו אלא ארבע ולא חמש. כשהוא אומר אשר תכסה בה. הרי חמש אמור. הא מה אני מקיים ארבע. ארבע ולא שלש. ומה ראית לרבות בעלת חמש. ולהוציא בעלת שלש. מרבה אני בעלת חמש. שיש בכלל חמש ארבע. ומוציא אני בעלת שלש שאין בכלל שלש ארבע: ת״ר ס) הכל חייבים בציצית כהנים לוים וישראלים גרים נשים ועבדים. ר׳ שמעון פוטר בנשים: עד כאן מהלכות גדולות:

א״ר שמעון ע) כל המקיים מצות ציצית מעלה עליו הכת׳ כאילו קיים פ) כל המצות. שנאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה׳. ר׳ חנינא בן אנטיגנוס אומר כל המקיים מצות ציצית. עליו הכתוב אומר אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי. וגו׳. צ) וכל המבזה מצות ציצית עליו הכת׳ אומר לאחז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה: וכיצד הוא עושה. מביא צמר נקי ק) ושווהו לשם ציצית. ושוזרן לשם ציצית. שהחוט של ציצית צריך לשורן. דכת׳ פתיל. ולהלן הוא אומר אשר אין צמיד פתיל עליו. מה להלן חיבור אף כאן חיבור. שמחבר שני חוטין כאחת ושוזרן. ר) וכדמתרג׳ ירושלמאה פתיל תכלת. שזיר תיכלא: ש) ועוד תניא פתיל תכלת.

בספר פאר הדור סי׳ ס״ב, ובשו״ת הרשב״א סי׳ תתע״ח. ו) אמר רב אדא בר אהבה אמר רב נפסק החוט מעיקרו וכו׳ לפנינו שם ל״ט ע״א איתא אמר רב אדא אמר רב וכו׳ ועיין גירסת הבה״ג. ז) ואמרי בני ר׳ זירא גרדומי וכו׳ לפנינו ל״ח ע״ב דאמרי בני ר׳ חייא גרדומי וכו׳ וכן הוא בבה״ג, והוא מתוספתא פי״א דפרה. ח) וכי גדיל וכו׳ הוא לשון השאילתות פ׳ שלח ע״ש. ט) נויי תכלת שליש גדיל וכו׳ שם ל״ט ע״א. י) ואי גדלה כולה כצ״ל וכן הוא בבה״ג כיון דלית לה ענף פסולה ועיין בב״י סי׳ י״א ד״ה ומה שכתב הרמב״ם וכו׳ ומשמע דגדיל וענף בעי לעיכובא שאם כרכה כולה עד שלא נשאר בה ענף וכו׳ דאל״כ מאי אריא כרך רובא אפילו כרך כולה נמי וכו׳ והיה לו להביא דברי הבה״ג הנ״ל. כ) ציצית, אין ציצית אלא ענף וכו׳ שם מ״ב ע״א. ל) תלאן ואח״כ פסק וכו׳ סוכה י״א ע״ב. מ) פרט לכסות לילה וכו׳ מנחות מ״ג ע״א מסוגיא זו תמיה לי על מה שכתב רש״י סוכה י״א ע״א דברי המתחיל לפרזומא וכו׳ וז״ל דקסבר לילה זמן ציצית הוא וראיתם אותו פרט לכסות סומא וכן כתבו התוס׳ שבת קל״א ע״א ד״ה ושוין וכו׳ ע״ש ולא מצאנו מי שסובר כן דמרבה כסות לילה, וממעט כסות סומא וצע״ג. אחר כותבי מצאתי ראיתי בשער המלך פ״ג מה׳ ציצית שכבר עמד והאריך בזה ותירוצו דחוק ע״ש. נ) על ארבע כנפות וגו׳ (דברים כ״ב) ארבע ולא שלש וכו׳ שם מ״ג ע״ב. ס) הכל חייבים וכו׳ שם מ״ג ע״א. ע) כל המקיים וכו׳ ספרי פ׳ שלח מגיד שכל המקיים מצות ציצית מעלים עליו כאלו קיים כל המצות וכו׳. פ) כל המקיים מצות ציצית עליו הכתוב אומר אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים והחזיקו בכנף וגו׳ כצ״ל (זכריה ח׳) כן הוא בספרי פ׳ שלח. צ) וכל המבזה וכו׳ לאחז בכנפות הארץ וגו׳ כצ״ל (איוב ל״ח) ובספרי שם וכל המבטל מצות כנף מהו אומר לאחז וגו׳. ק) ושווהו לשם ציצית וכו׳ מנחות מ״ב ע״ב, וסוכה ט׳ ע״א. כשמואל דאמר בעינן טוויה לשמה. ר) וכדמתרגם ירושלמי פתיל תכלת, שזיר תכלא, היינו שיהיה התכלת שזור ומחובר יחד. ש) ועוד תניא פתיל תכלת טווי ושזור וכו׳ הוא לשון הספרי פ׳ שלח פיסקא קט״ז, ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת טווי ושזור אין לי אלא תכלת טווי ושזור לבן מנין הרי אתה דן הואיל ואמרה תורה תן תכלת ותן לבן מה תכלת טווי ושזור אף לבן טווי ושזור, ועיין בסמ״ג עשין סי׳ כ״ו וז״ל ותניא בספרי פתיל תכלת טווי

טווי ושזור. ס) אין לי אלא תכלת טווי ושזור. לבן מניין. הרי אתה דן. הואיל ואמרה תורה תכלת. ולבן. מה תכלת טווי ושזור. אף לבן טווי ושזור. היכן מצינו ללבן מן התורה מעתה. אמרת הריני דן. א) הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם. ופרט לך הכת' אצל נגעים צמר ופשתים. דכת' בבגד צמר או בבגד פשתים. מה להלן צמר ופשתים אף כאן צמר ופשתים. ומה להלן בלבן. ב) דכת' ופשתים. כברייתו. אף צמר כברייתו. דסתם פשתים לא ניתנו ליצבע. אוציא את הצבוע בידי אדם. ולא אוציא הצבוע בידי שמים. ת"ל לפשתים ולצמר. מה פשתים לבן. אף צמר לבן. הא למדת שכל מקום שנאמר בגדים בתורה סתם. בלבן הכת' מדבר. שהרי הוא אומר ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. היה לו לומר ונתנו על הכנף ציצית. מה ת"ל על ציצית הכנף. ללמד על ציצית שיהא ממין הכנף. מה להלן לבן. אף כאן לבן. ת'. על כנפי. על בגימטריא כמו מין. כלומר על כנפי. מין כנפי: ת'. מצ': או יכול מה להלן צמר. אף כאן צמר. ומניין שאם נתן משל פשתים יצא. ת"ל הכנף פתיל תכלת. לא הקפיד אלא בין צבוע לשאינו צבוע. הא למדת על פשתן שאינו צבוע שהוא פטור במקום לבן. או יכול שאני מרבה אף השיראין והכלך והסיקריקון. שיהו פוטרין במקום לבן. ת"ל הכנף. ולהלן הוא אומר לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו. גדילים תעשה לך. הא כיצד ג) צמר ופשתים פוטרים בין במינם בין שלא במינם. שאר מינין במינם פוטרין שלא במינם אין פוטרין. כדברי (ר' חנא) [רבא] שאמר משום ר' יהודה: ד"א גדילים תעשה לך. זה לבן. מניין לרבות את התכלת. ת"ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. ומניין שאם אין לו לבן שמטיל תכלת. [ואם אין לו תכלת שמטיל לבן] ת"ל וראיתם אותו. אפילו מין אחד. ואע"פ שריבינו של צמר בשל פשתים. ושל פשתים בשל צמר מאחר שאיפשר לעשות לו במינו עושה. אחר שגזרו חכמים ד) משום כסות לילה. ועוד שאמר ריש לקיש ה) כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה. אם אתה יכול לקיים את שניהם מוטב. ואם לאו יבא עשה וידחה לא תעשה: וכבר נחלקו ב"ש וב"ה ו) בסדין בציצית. (והין) ב"ש פוטרין וב"ה מחייבין. והלכה כב"ה. אלא שאסרו חכמים לעשות כן שלא יגרום עצמו לעבירה. ועוד איפשר לו לעשות במינו. ז) וכמה חוטין הוא נותן. ב"ה אומר שלשה. ח) ולפי שנאמר ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם. שומע אני יעשה חוט בפני עצמו ויכרוך עליו אחד. ת"ל גדילים. וכמה גדילים נעשית. אין גדילים פחות משנים. דברי ב"ה. ב"ש אומר מד' חוטין.

ושזור כעין פתילה שזורה. ס) אין לי וכו' וכן הביא הסמ"ג בלאווין בה' כלאים סי' רפ"ג ע"ש, גם הגה"מ הביא בפ"א מה' ציצית ה"י לשון הסיפרי פתיל הכלת טווי ושזור כעין פתילה שזורה אין לי אלא וכו' וכן הביא בעל העיטור לשון הספרי ע"ש וכלשון המחבר כן הוא בפרדס רש"י ז"ל ה' ציצית סי' ל"ו ע"ש כל הענין, אכן הרמב"ם ה' ציצית פ"א ה"י כתב וז"ל אחד חוטי לבן ואחד חוטי תכלת אם רצה לעשותן שזורין עושה, ואפילו היה החוט כפול מח' חוטין ושזור עד שנעשה פתיל אחד אינו נחשב אלא פתיל אחד, ומבואר מדבריו דברצון תליא מילתא, ולא כדעת הספרי, ועיין בהשגות הראב"ד שם מה שהשיג על הרמב"ם מספרי, ובכ"מ, ומ"ע הביאו תשובת הרמב"ם אך בקיצור והוא באריכות בספרים שלפנינו, ועיין תשובת הרמב"ם סי' כ"א, ובתשובות שנדפס מחדש בסי' כ"ח ע"ש, ומדברי כולן נראה שהיה להם גירסא אחרת בספרי ויליף תכלת ממשכן ע"ש ובספרי שלפנינו לא נזכר האי ילפותא ממשכן כלל, וכן נראה שלא היה לפני התוס' יבמות ד' ע"ב ד"ה ואמר וכו' וא"ת והיכי משמע מהכא דשרי כלאים בציצית נימא דעביד להו תכלת בלא שוע טוי ונוז וי"ל דחוטי ציצית בעינן שיהא שוע טווי ונוז דדריש בסיפרי תכלת טווו ושזור וכו' וכן הוא ברשב"א בחידושיו למס' יבמות ה' ע"ב וז"ל והיינו דאיצטריך רחמנא למשרי כלאים בציצית משום דלגבי ציצית שזורין בעינן שיהא שוע טווי ונוז כדאמרי בספרי פתיל תכלת טווי ושזור וכו' ולא הזכיר מהלמוד תכלת ממשכן ע"ש. ועיין בב"י א"ח סי' י"ב, ובמרכה"מ ח"ש פ"א ה"י, ובארה"ח סי' י"א ע"ש. א) הואיל ונאמרו בגדים בתורה סתם וכו' מנחות ל"ט ע"ב, שבת כ"ז ע"א, יבמות ד' ע"ב, ועיין רש"י ותוס' שם. ב) דכתיב ופשתים כברייתו וכו' אוציא הצבוע בידי אדם וכו' בתו"כ פ' תזריע ע"ש וגם בירושלמי כלאים פ"ט ה"א והובא בר"ש ור"מ במס' נגעים פי"א משנה ג' ועיין בשו"ת מהר"ח או"ז סי' ח'. ג) צמר ופשתים פוטרין וכו' מנחות ל"ט ע"ב. ד) משום כסות לילה, שם מ' ע"ב. ה) כל מקום שאתה מוצא וכו' שם מ' ע"א, עדיות פ"ד מ"י, שבת כ"ה ע"ב. ו) סדין בציצית וכו' מ' ע"א. ז) וכמה חוטין הוא נותן וכו' שם מ"א ע"ב. ח) לפי שנאמר ועשו להם

גדיל שנים. גדילים ארבעה. והלכה כב״ש: ט) וכבר נכנסו זקני ב״ש וזקני ב״ה לעליית יוחנן בן בתירא ואמרו ציצית אין לו שיעור למעלה. שמוסיף והולך כל מה שירצה. אבל יש לו שיעור למטה. י) כמה תהא נוטפת ומשולשת על הקרן. ב״ש אומר ארבע וב״ה אומר שלש. שב״ה אומר אחת מארבע של כל ארם. ואין שילשול האמור כאן אלא גדיל. וכן הוא אומר שרשרת גבלות מעשה עבות. והלכה כב״ש. נמצאת אתה אומ׳ שיעור ציצית מעיקרו אמה. ולכשיכפלנו יעמוד על זרת. והיינו שלשה טפחים לזרת וטפח לגדיל. דהיינו ארבע אצבעות ושני טפחים ענף. ואע״ג שאם כרך רובה כשירה. הרי אמרו כ) נויי תכלת שליש גדיל ושני שלישי ענף: ומניין לציצית שיהא בה ענף וגדיל. דכת׳ גדיל. וכת׳ פתיל. גדיל שנים. גדילים ארבעה. הא כיצד. עשה גדיל ל) ופתלהו מתוכו. ועוד אמרו מתוך שנאמר ועשו להם ציצית. מ) שומע אני יעשנה כולה ציצית. ת״ל גדילים. אי גדילים שומע אני יעשנה כולה גדילים. ת״ל ציצית. הא כיצד. צריך שתהא גדיל יוצא מן הכנף. וציצית מן הגדיל. דאין ציצית אלא ענף. וכן הוא אומר וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי. נמצאת אתה אומר שאם עשה גדיל למטה אע״פ שהניח למעלה בלא גדיל אין כאן ציצית. ולא עוד אלא שאמרו שצריך לפורדה ולסלסלה נ) כציצית הנכרי. ועדיין מתוך שנאמר ועשו להם ציצית. ס) שומע אני יארגנה עמה. ת״ל ונתנו על ציצית הכנף. הא כיצד (תופרה) [קושרה] עמה. ע) וארבע ציצית מעכבות זו את זו. שארבעתן מצוה אחת היא: פ) נתנו על מקום הארוג ולא על מקום הפתיל כשירה. ור׳ (יוחנן) [יהודה] פוסל. על הקרן כשירה. ור׳ אליעזר פוסל. לפי שאמרה תורה על ארבע כנפות כסותך. ולא על שמונה. ואילולי הוא נותנה על הקרן. נמצאת עולה להלן ולהלן. ר׳ אליעזר בן יעקב אומר צ) מניין שלא יתננו באמצע בגד. ת״ל על ארבע כנפות. הא במה הכת׳ מדבר תוך כדי שלש אצבעות מן השפה כלפי הקרן חייב בציצית. אם קורא אני גדילים. יכול קלעיות. אמרת. לא אמרתי אלא גדילים פתיל. זה שלא יהו מעורבין ומסוכסכין. חוט בחבירו. או יכול פתיל זה לבן. ולימדנו הכת׳ שלא יעשה אותו קלעיות. אבל תכלת הוא עושה אותו קלעיות. ת״ל גדילים. כמעשה לבן כן מעשה תכלת. ר׳ שמעון בן אלעזר אומר גדילים שיהא גודל עליו. פתיל. זה שזור. פתיל זה היוצא. פתיל זה לבן. פתיל. יכול שהן שתי מצות. מצות תכלת ומצות לבן. ת״ל והיה לכם לציצית. מצוה אחת היא ולא שתים: ועל החוט של ציצית שעושין ממנו הגדיל. ומיבעיא ליה לאחר שנעשה הגדיל ועדיין הוא ארוך מחבירו. מהו לפוסקו. כלום יש כאן ק) משום תלאן. ואחר כך פסק ראשי חוטין שלהן שפסולה. אין לחוש על זאת. דכי אמרי׳ תלאן ואחר כך כו׳. הני מילי בארבע חוטין. דאי לא פסיק להו הוו להו חד חוטא ואין כאן ציצית כלל. הילכך כי קשר קודם פסיקה הוה ליה עשייתו בפסלות. וכי הדר פסיק להו לאכשורי. יש כאן משום תעשה כמצותו. ולא מן העשוי כבר שלא כמצותו. ותחילת עשייתו צריכה שתהא בכשרות. אבל זה שאינו מצוה

ציצית וכו׳ ספרי פרשה שלח. ועיין תוס׳ מנחות מ״א ע״ב ד״ה ב״ש שהביאו מספרי גירסא אחרת. ט) וכבר נכנסו וכו׳ שם מ״א ע״ב. י) כמה תהא נוטפת ומשולשת וכו׳ עיין שם מ״ב ע״א כ) נויי תכלת שליש גדיל וכו׳ שם ל״ט ע״א. ל) ופתלהו מתוכו שם ל״ט ע״ב. מ) שומע אני יעשנה כולה ציצית וכו׳ הוא בספרי פרשה שלח ע״ש והובא בתוס׳ ל״ט ע״ב ד״ה או גדיל וכו׳. נ) כציצית הנכרי מנחות מ״ב ע״א וצריך לפרודה כי צוציתא דארמאי. ס) שומע אני יארגנה עמה וכו׳ כצ״ל עיין בספרי פרשה שלח. ע) וארבע ציצית מעכבות וכו׳ מנחות כ״ח ע״ב, ושם ל״ז ע״ב ע״ש וספרי שם. פ) נתנו על מקום הארוג וכו׳ עיין מנחות מ״ב ע״א הטיל על הקרן או על הגדיל כשירה. ראב״י פוסל בשתיהן, ועיין בספרי שם דגרסאות שונות זו מזו נמצא בספרים שלנו ע״ש. ור׳ יהודה פוסל כצ״ל. צ) מנין שלא יתננה וכו׳ ספרי פ׳ תצא פיסקא רל״ה, ר׳ אליעזר בן יעקב אומר מנין שלא יתן על אמצע בגד אלא על שפתו שנאמר על ארבע כנפות כסותך, ועיין מנחות מ״ב ע״א, ושם מ״א ע״א לאו היינו כנף ופירש רש״י שם. ק) משום תלאן ואח״כ פסק וכו׳ סוכה

לפוסקו כי פסיק להו מאי תעשה איכא: ר) גדיל. בשתי לשונות שמעתיו. חוטין של ערב עבין הארוגים בראש הטלית. ובסופה. ל״א חוטין של שתי שבצידי הטלית מיכן ומיכן. שלועזין צימויייש. ויש שקורין אורלייש. וקשר גודל מראש הצפורן עד פרק ראשון שבאמצע הגודל. ופרק שני שכתב אחי איני יודע איזו פרק הוא קורא שני. והמקום יאיר עינינו בתורתו: שלמה בר יצחק: ת׳. כל המקיים מצות ציצית כאילו קיים כל התורה כולה. שנאמר וזכרתם את כל מצות ה׳. הא למה זה דומה לעבד מלך שמהלך בכל מקום וחותמו עליו. הכל יודעין שחותם של מלך הוא זה. כך התכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע לכסא הכבוד: ועוד כי כלולה התורה בציצית. שתיכת ש) ציצית עולה שש מאות. וח׳ חוטין ה׳ קשרים. הרי תרי״ג. ועוד כת׳ משפטים ב״ל ידעם. ובארבע כנפות ל״ב חוטין. רמז לתרי״ג מצות שבתורה. כלולה בין ב׳ דבראשית לל׳ דלעיני כל ישראל: בסוף החומש: וגדלה מצות ציצית עד לשמים. שהרי תורה כלולה בציצית. ותורה קנין אחד ושמים וארץ קניין אחד. וכת׳ ביה בשמים. ושמים בזרת תיכן. וזהו ששנינו. ציצית ת) אין לו שיעור למעלה אבל יש שיעור למטה. עד זרת. וגרסי׳ באילו מגלחין. א) טווה אדם ציצית לטליתו בחול המועד. אלמא טוייה לשמה בענן: וימדוד חוט ארוך אמה שהיא שתי זרתות עד ארבע אמות. ויפסקם לארבע חוטין. כדתנן פסקו ואחר כך תלאו כשירה. תלאו ואחר כך פסקו פסולה. משום גדילים תעשה לך. ולא מן העשוי בפסלות. שהרי בהכנסת החוטין לא היו אלא חוט אחד מכיון שלא נפסקו. אבל מחוט שמיני הארוך לעשות כרכי החליות אם יארך יותר מדיי אין לחוש לפסקו למידת האחרים. דכיון דאין אנו קפידין בארך שלו גם בפסיקתו אין כאן משום תעשה ולא מן העשוי. שהרי סוף סוף שמונה חוטין יש כאן: ע״כ ת׳. מ״צ: ועל חוט של כרך הנפסק אחר שנקשר ונתלה הציצית: כבר השיבותיו. שכך נוהגין. וכן נהגה הגברת אחותו של יצחק בר׳ מנחם. ומפיו שמעה. וטעם הפסול איני יודע. שאין תעשה ולא מן העשוי בכל מקום אלא שבשעת עשייתו לא נראה למצוה. כגון ב) הדלה עליה את הגפן ואת הדלעת דסוכה שסיכבה במחובר שאינו ראוי. ואחר קצצו פסולה. דקאמרי׳ צריך לנענע. ואם לא ניענע הוה ליה מן העשוי בפסלות. ג) וכן החוטט בגדיש ולא היה שם חלל טפח במשך שבעה שבנעשה הזה לא היה אהל. וכשהרחיב החלל אמרי׳ הוה ליה מן העשוי ופסול. וכן אם תלאן ואחר כך פיסק ראשי חוטין שלהן הוה ליה מן העשוי בפסלות. שכשנתלה על הציצית ונגמר עדיין כולו חוט אחד: ואם לא שתלה הטועה ברבינו יצחק נ״ע הייתי אומר שטעה בזו. דתני ר׳ חייא ד) הטיל לשתי קרנות בבת אחת כשירה. והוצרכנו להעמידה בפוסק ואחר כך קישר. הא קישר ואחר כך פסקן באמצעם להיבדל זה לקרנו וזה לקרנו פסולה. ואעפ״י שראשי חוטין קודם קשירה נפסקו. וכבר קודם קשירה

י״א ע״ב. ר) גדיל. בשתי לשונות שמעתי וכו׳ עיין רש״י מנחות מ״ב ע״א ד״ה גדיל וכו׳. ש) ציצית עולה שש מאות וכו׳ כן פירש״י מנחות מ״ג ע״ב ד״ה שקולה וכו׳ וכן בפירושו על התורה פרשה שלח שמנין גימטריא של ציצית שש מאות. ושמונה חוטין וחמשת קשרים הרי תרי״ג. ועיין בתוס׳ שם ל״ט ע״א ד״ה לא יפחות וכו׳ מה שהשיגו על פירש״י. וברמב״ן בפירש על התורה פ׳ שלח וז״ל ולא הבינותי זה שהציצית בתורה חסר יו״ד ואין מנינם אלא חמש מאות ותשעים וכו׳. ובאמת פירוש רש״י הוא מיוסד ע״פ מדר״ר פ׳ קרח ציצית ת״ר, וח׳ גרורין, וה׳ קשורין הרי תרי״ג וכן הוא בתנחומא פ׳ קרח, ובפסיקתא זוטרתא פ׳ שלח, וכבר העיר המזרחי מהמדרש פ׳ קרח, וכתב ויש מפרשים שאע״פ שמלת ציצית חסרה יו״ד בין צד״י לתי״ו ואין מנינו רק תק״צ מ״מ הלמ״ד של לציצית משלמת בחשבון של ציצית שלש פעמים הכתובים בפרשה, ואינו נכון בעיני וכו׳ ע״ש, ובהל״ק ה׳ ציצית בפירש הרא״ש כתב ואע״ג דציצית כתוב חסר יו״ד אצל התי״ו בתנחומא קאמר דבחד כתיב לציצית והלמ״ד משלמת החסרון השלשה יודין, ועיין בב״י שם, ובספר תומת ישרים סי׳ קע״ד מה שהאריך בטענות הרמב״ן על רש״י ע״ש. ת) אין לו שיעור למעלה וכו׳ שם מ״ב ע״א. א) טווה אדם ציצית לטליתו וכו׳ מ״ק י״ט ע״א. ב) הדלה עליה וכו׳ סוכה י״א ע״א. ג) וכן החוטט בגדיש וכו׳ שם ט״ו ע״א. ד) הטיל לשתי קרנות וכו׳ שם י״א ע״א. ציצית זה טעמו וכו׳ עיין לעיל.

היו ארבעה חוטין אלא שארוכין היו כדי שתי קרנות. וקצרן לאחר עשייה פסל. ואם מכאן. צלל במים אדירים העל חרס בידו שזו בפסול נעשית. דציצית הכנף כת׳. ולא ציצית כנפות. ונהי דבשעת פתיל דהיינו קודם קשירה לא בעינא כנף. בשעת ציצית מיהא בעינא כנף. אבל זה אע״פ שהחוט ארוך הרי בהכשרתו נעשה. שאפילו כל החוטין כולן ארוכין עשר אמות כשירה. דתניא ציצית אין לה שיעור. ואוקימנא אין לה שיעור למעלה אבל יש לה שיעור למטה: שלמה בר׳ יצחק:

תקי. עשיית ציצית.

ציצית זה טעמו ופירושו. תרי״ג מצות תלויות בו. ציצית בני מטריא שש מאות. ושמונה חוטין של ציצית. ושני קשרים למעלה ושלשה למטה. הרי החשבון של כל המצות שהם שש מאות ושלש עשרה מצות. והזהרנו המקום להתעסק במצות ציצית ולשום בטלית. וצריך לטוות צמר של ציצית לשמה. וכשאתה תולה הציצית בטלית צריך להשים ארבע בתוך שלש. וכן בארבע כנפות של טלית. ושיעור ציצית ח׳ חוטין. ואורך החוטין כשיעור זרת ושליש גודל. וקודם שיתלהו. צריך שיפסוק. שכך אמרו חכמים תלאן ואחר כך פסק ראשי חוטין שלהן פסולה. וכך צריך לעשות יטול הציצית וימדוד במידה. זרת בינוני ושליש גודל. ואחד מאילו שמונה חוטין. צריך שיהא ארוך זרת יותר מן האחרים כדי לשלשל בו האחרים. ואחר שמדדן פוסק ראשיהם ותולה הציצית בכנף וכופלו שלשה כפליים ומניח השני חלקים לענף. וחלק שלישי ישלשל ויכרוך בחוט הארוך. ויעשה שני קשרים למעלה סמוך לכנף. וג׳ קשרים למטה סמוך לענף. ויהא כורך והולך עד שישלש גדיל. ושני שלישי ענף. ויהדק הגדיל בחוט הארוך כל כך דלהוי מהודק יפה יפה כדי שיהא שוה לחביריו. ולא יהא ארוך יותר מחביריו: ל״א. כך סידורו של ציצית: פוסק מן הפקיע שנטווה לשם ציצית ד׳ חוטין. וישער שכל חוט וחוט מאותן ארבעה שכשיכפלנו לשנים יהא שיעורו של כל חוט מהשמונה בין גדיל וענף שיעור זרת. והזרת הוי כפשיטת יד באלכסון. מזרת שהיא באצבע קטנה עד הגודל. ונוהגין כן באשכנז שמודדים אמה אחת מכל חוט וחוט. וכן לארבע חוטין. ולכשיכפלם הן ה׳ חוטין. ואמה היא שתי זרתות. והיינו שבשכפל החוט הוי אורכו זרת. ואחר כך יפסוק ראשי חוטין שלהן. ותולה בכנף. דהכי אמרי׳ תלאן ואחר כך פסק ראשי חוטין שלהם פסולה. ומשום הכי צריך לפסוק תחילה. ומרחיק תליית החוטין ממקום שנוקב הטלית לתלות החוטין. צריך להרחיק אותו נקב משפה תחתונה של בנר ממקום גודל. דהיינו באורך אצבע מן הצפורן עד הפרק דהיינו שתי אצבעות: ונוהגין באשכנז שמרחיקין אותו כמו כן. משפה אחרת שבאורך הטלית ברוחב גודל. וחוט רביעי שכורך בו את הציצית צריך להניחו ארוך כשיעור שיכול לכרוך את הציצית שיהא שליש גדיל: ומכל מקום קודם תלייתא פוסקו. ואחר כך כורכו לציצית סביב. וקודם שיכרוך אפילו כרך אחד יעשה למעלה סמוך לטלית שני קשרים. ואחר כך יכרוך. עד שיהא שליש גדיל ושני שלישי ענף. ויעשה שלשה קשרים שסמוכין לענף למטה. ולהכי עביד שנים למעלה ושלשה למטה. משום דמעלין בקודש ולא מורידין: ת׳. העושה ציצית לעצמו אומר בא״י אמ״ה אקב״ו לעשות ציצית לשמה: שהחיינו: וכשהוא מתעטף מברך להתעטף בציצית. כך כת׳ בהלכות: ובסידור אחר מצאתי. העושה ציצית לעצמו. על מצות ציצית. העושה תפילין. על מצות תפילין. מניחן. להניח תפילין. חולצם. לשמור חוקיו. העושה מזוזה לעצמו. לעשות מזוזה. כשהוא קובע אותה. על מצות מזוזה: וקצת דברי שניהם שיבוש דקאמרי׳ מתני׳ ב״ש היא. לאפוקי מן הילכת׳. בההיא דהעושה

ציצית לעצמו מברך שהחיינו. דלאו הילכת׳ היא. דלא מברך שהחיינו אלא על דאתי משתא לשתא. ה) דאמר רבה כי הוינן בי רב הונא איבעיא להו מהו לימא זמן בראש השנה ויום הכיפורים. כיון דמזמן לזמן אתי אמרינ. וכי נמי קא אמרינ׳ בסופה. אתו לקמיה דרב יהודה. אמר להו אנא אקרא חדתא נמי אמינא זמן. דקרא נמי משתא לשתא אתי. אלא דבר ברור הוא. דעל כל דאתי משתא לשתא הוא דמברכינן שהחיינו. וציצית לא קבע לה זמן. הילכך לא צריך לומר שהחיינו. דלאו הילכת׳ היא. וכן עיקר: ודקאמרי׳ העושה ציצית לעצמו מברך על מצות ציצית. לא קאי: כאשר כתב רב אלפסי. גרסי׳ בהתכלת. ו) רב נחמן אשכחיה לרב אדא דקא רמי חוטי וקמברך לעשות ציצית. א״ל מאי האי ציוצין דקא (שמעטו) [שמענא] הכי אמר רב ציצית אינה צריכה ברכה. ובההיא שמעתא מסיק ואזיל נמי מסוכה. מדתניא העושה סוכה לעצמו אומר ברוך שהחיינו. ואילו לעשות סוכה לא מברך. וכן מוכח גבי תפילין התם מרשלח בו. ז) על תפילין של יד מברך להניח תפילין. ואילו לעשות תפילין לא מברך: ח) ושמא אירושלמי סמיך. דתניא בירושלמי בפרק הרואה. העושה ציצית לעצמו יאמר בא״י אמ״ה אקב״ו לעשות ציצית. וכן לולב ומזוזה וכל המצות: ומייתי לה בערוך בערך צין: ושקלינן וטרינן ואסקינן דבהא פליגי דרב אמר ציצית אינה צריכה ברכה. קסבר חובת גברא הוא. והויא ליה מצוה שעשייתה אינה גמר מלאכתה. ט) וכל מצוה שעשייתה אינה גמר מלאכתה אין צריך לברך. שהרי תפילין שעשייתן אינם גמר מלאכתם. ואינו צריך לברך לעשות תפילין. ומאן דאמר ציצית צריכה ברכה. קסבר חובת טלית היא. והויא לה מצוה שעשייתה היינו גמר מלאכתה צריך לברך. כמו המילה שעשייתה גמר מלאכתה וצריך לברך. והילכת׳ כרב דאמר חובת גברא הוא. דהא אנן לא מברכינן לעשות ציצית. הילכך הא דאמר שמואל י) כלי קופסא חייבין בציצית ליתא: והכי כתב בעל הלכות: ואיכא מאן דאמר הילכת׳ כשמואל דסבירא ליה דחובת טלית היא: ואנן כתבינן מאן דסבירא לן: כך כתב רב אלפסי: בתשובות הגאונים: ולענין מאן דניפסיק ליה חוטא דתבילתא. ת״ש מי שנפסקה לו חוט של תכלת בשבת. אסור לבא לביתו דרך רשות הרבים. כ) כי הא דרבינא הוה מסגי בתר מר בריה דרב אשי בכרמלית. ואיפסיק חד קרנא דגלימיה. א״ל מאי דעתיך. דאשדייה. והתניא גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה. איכא דאמרי [בשבתא] דרינגלא הוה. ולא א״ל ולא מידי עד דמטא לביתא. א״ל אילו אמרת לי התם שדיתיה. והתניא גדול כבוד כו׳. תרגמא רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור: וכן הילכת׳: בהגדת׳: ל) למה נסמכה פרשת ציצית לפרשת מקושש. שבשעת שנתחייב מקושש על שחילל את השבת. אמר משה לפני הק׳ רבונו של

ה) דאמר רבה כי הוינן וכו׳ כצ״ל עירובין מ׳ ע״ב ע״ש. ו) רב נחמן אשכחיה וכו׳ מנחות מ״ב ע״א, דקא שמענא כצ״ל. ז) על תפילין של יד וכו׳ שם מ״ב ע״ב, ל״ו ע״א. ח) ושמא אירושלמי סמיך וכו׳ הערוך ערך צץ הביא החיא דירושלמי פ״ט דברכות ה״ג כמו שהוא לפנינו דמחלק בין העושה לעצמו ובין העושה לאחרים, העושה ציצית לעצמו אומר אקב״ו לעשות ציצית, אך בתוספתא פ״ו דברכות לא מחלק בהכי. וכן בנוסח הברכה משנה התם דקאמר העושה ציצית לעצמו אומר ברוך שהגיענו ע״ש. ועיין תוס׳ מנחות מ״ב ע״ב ד״ה ואילו וכו׳ ותוס׳ סוכה מ״ו ע״א ד״ה העושה וכו׳ ובר״ן פ״ד דסוכה, ושם בסוף פסחים. ועיין במרדכי שבת פרק ר״א דמ״לה. ובשו״ת מהר״ת או״ז סי׳ קצ״ח. ועיין יו״ד סי׳ כ״ח בש״ך ס״ק ה׳, וביאורי הגר״א א״ח סי׳ כ״ב ס״ק א׳. ט) וכל מצוה שעשייתה וכו׳ שם מ״ב ע״ב. י) כלי קופסא וכו׳ שם מ״א ע״א. כ) כי הא דרבינא וכו׳ שם ל״ז ע״ב, ל״ח ע״א :והגירסא שלפנינו רבינא הוה קא אזיל אבתריה דמר בר רב אשי בשבתא דריגלא איפסיק קרנא דחוטיה ולא אמר ליה ולא מידי כד מטא לביתיה א״ל מהתם איפסיק א״ל אי אמרת לי מהתם שדיתיה והא אמר מר גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה תרגומה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור ואיכא דאמרי מהתם א״ל וא״ל מאי דעתך למשדייה והאמר מר גדול כבוד הבריות שדוחה את לא שעשה שבתורה והא תרגומא רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור הכא נמי כרמלית דרבנן היא, וגירסת המחבר הוא כגירסת השאילתות פרשה שלח סי׳ קכ״ז. ועיין בהמ״ש שם. ל) למה נסמכה פרשת ציצית וכו׳ כעין דרשה

עולם כת׳ בתפילין. למען תהיה תורת ה׳ בפיך. אילו הן תפילין. וצוית שלא לנושאם בשבת. אילמלא היה נושאם היה נזכר מן השבת ולא היה מחללו. אמר לו הק׳ הריני קובע לך מצות ציצית. שעל ידה נזכרין מן המצות כמו תפילין: ונוהגת אף בשבת: ע״כ: בדיבורות שכת׳ בהם באר היטב. יש בהן תרי״ג אותיות. מאנכי עד כל אשר לרעך. סימן לתרי״ג מצות וכולן ניתנו למשה בסיני:

סליקו הילכות ציצית.

הלכות תפילין מספר תרומה.

תקיא. תפילין הקלף שכותבין בהן הפרשיות וגם הרצועות וגם עור הבתים (א) צריך להיות מבהמה טהורה. או חיה טהורה. כדכתיב (ב) למען תהיה תורת ה׳ בפיך. מן המותר בפיך. דהיינו בהמה טהורה או חיה טהורה. ואפילו על גבי נבילות. כדאית׳ פ׳ ח׳ שרצים. וגם צריכין עיבוד לשמם. (ג) כדרשב״ג. דאמ׳ ציפן זהב פסולין עד שיעבדם לשמם. וכדרבא דפרק נגמר הדין. וכר׳ אבהו דפרק הניזקין וצריך כתיבה לשם קדושה (ד) ולא סגי במחשבה. (ה) ואינו צריך עיבוד בעפצים. כמו שפירשתי בספר תורה. ושם פירשתי דין קלף ודוכסוסטוס. ותפילין אין כותבין (ו) אלא בקלף ולצד בשר. וקלפים שלנו יש להם דין קלף. וכותבין לצד לבן. ומשפט הדיו. ומשפט (ז) ארמנט מותר לתת בדיו שאין זה קנקנתום. וצריך לשרטט בתפילין (ח) ארבע שירטוטין סביב הגליון. ולא בין שיטה ושיטה. (ט) ומסרגלין בקנה. (י) לאו למעוטי סכין. אלא למעוטי מטבע. (כ) ותולין דילוגים בתורה ואין תולין דילוגים בתפילין ומזוזה. כדאיתא בירושלמי פ״ק דמגילה. כל אלה משום דאמרינן במכילתי סוף פרשת בא אל פרעה. כתבן שלא כסדרן יגנזו. (ל) ואסור לאדם אחר להקרות לסופר אלא א״כ חוזר הכותב וקורא בפיו קודם שיכתוב: עד הנה פירשתי. גם בהילכות ספר תורה במקומו על ידי ראיות וטעמים

זו נמצא בחד״א פרק כ״ז. והובא בילקוט פרשה שלח. וצוית שלא לנושאם כצ״ל. א) צריך להיות מבהמה טהורה וכו׳. שבת כ״ח ע״ב. ב) למען תהיה וגו׳ (שמות י״ג) ואפילו ע״ג נבילות וכו׳ שבת ק״ח ע״א. ג) כדרשב״ג דאמר ציפן זהב וכו׳ מנחות מ״ב ע״ב סנהדרין מ״ח ע״ב. ובגיטין נ״ד ע״ב גוילין שלו לא עיבדתין לשמן וכו׳ ועיין בספר התרומה סי׳ ק״צ ובש״ת סי׳ קנ״ג. ד) ולא סגי במחשבה ר״ל רק צריך שיוציא בשפתיו שכותב לשם קדושה. ועיין ע״ז כ״ז ע״א תוס׳ ד״ה וכי היכן וכו׳ ועיין בספר התרומה ה׳ ס״ת סי׳ קצ״ב שנסתפק בזה. ה) ואינו צריך עיבוד בעפצים וכו׳ זהו דעת בעל התרומה סי׳ קצ״ג ע״ש. אך במס׳ סופרים פ״א ה״ה איתא אין כותבין לא על דפתרא. ומפרש גיטין כ״ב ע״א ובשאר מקומות דמליח וקמיח ולא אפיץ. ועיין תוס׳ מנחות ל״א ע״ב ד״ה הא דאפיצן. ועיין בא״ח סי׳ ל״ב ס״ח. וביו״ד סי׳ רע״א ס״ב. ו) אלא בקלף ולצד בשר וכו׳ עיין בערוך ערך דכסוסטוס. ועיין בשו״ת משכנות יעקב סי׳ מ״א. ז) ארמנט מותר לתת בדיו וכו׳ עיין עירובין י״ג ע״א תוס׳ ד״ה קנקנתום וכו׳ ותוס׳ גיטין י״ט ע״א ד״ה קנקנתום וכו׳. ח) ארבע שירטוטין וכו׳ עיין גיטין ו׳ ע״ב תוס׳ ד״ה א״ר יצחק וכו׳ היינו ד׳ שירטוטין מלמעלה ולמטה ומצדדין. סוטה י״ז ע״ב תוס׳ ד״ה כתבה וכו׳ אבל אם שירטט בד׳ פיאות הגליונים וכו׳. ועיין תוס׳ מנחות ל״ב ע״ב ד״ה הא וכו׳ ובהרא״ש ה׳ ס״ת ע״ש ובשו״ת משנות יעקב סי׳ ל״ש. ט) ומסרגלין בקנה. במסכת סופרים פ״א ה״א הל״מ שמסרגלין בקנה. ובירושלמי מגילה ה״ט ועיין בתוס׳ מהרי״א שם. י) לאו למעוטי סכין וכו׳ מלשון ספר התרומה ה׳ ס״ת שמעתי משמו של רבינו יצחק ב״ר שמואל לאו דווקא בקנה ה״ה בסכין אלא לאפוקי עופרת ומטבע שהשרטוט צובע ממתכות. כ) ותולין דילוגים בתורה וכו׳ ירושלמי פ״א דמגילה ה״ט תולין בספרים. אין תולין לא בתפילין ולא במזוזות. ובמכילתא סוף פ׳ בא. וזה שלא כדברי התוס׳ מנחות ל״ב ע״א ד״ה דילמא להשלים וכו׳. ל) ואסור לאדם אחר וכו׳ עיין בספר התרומה ה׳ ס״ת סי׳ קצ״ח וז״ל ועוד שנינו התם וימת משה הקב״ה אומר ומשה אומר וכותב. ויש ספרים שאין כתוב רק ומשה כותב. אבל לפי הספרים דגרס׳ ומשה אומר צריך ליזהר שלא יהא אחר מקרא אותו והוא כותב על פיו עד שיחזור הוא ויקרא אחריו בפיו כדקאמר ומשה אומר וכותב. וכן לתפילין ומזוזות ועיין מדבר״ר פל״ז אפילו אדם רגיל בתורה כעזרא לא יהא קורא מפיו וכותב. והא תני מעשה שהי׳ ר״מ באסייא ולא היה שם מג״א וקרא לו מפיו וכתבה. תמן

באורך. וגם בהילכות ספר תורה מפורש יותר באורך עם קצת ראיות בקוצר: מ) תפילין של ראש צריך לכתוב נ) בעור קלף ולצד לבן. והארבע יכתוב בארבע חתיכות קלף לכתחילה. ואם כתבם בחתיכה אחת ארוכה כל פרשה בעמוד אחד יצא. ויתנם בעור אחד שיש בו דפוס ד׳ בתים ולא בד׳ עורות כל דפוס בית בפני עצמו: ס) ותפילין של יד בעור קלף אחד לכתחילה. ד׳ פרשיות בד׳ עמודים. ואם כתבם בד׳ חתיכות קלף יצא. ויתנם בעור דפוס בית אחד. שהרי מי שיש לו שני תפילין של ראש טולה עור על אחת מהן לכסות הבדלת הבתים וכשירין לשל יד. אלמא כתבן בד׳ חתיכות יצא. ע) וצריך לכתוב בימינו. פ) ואיטר בשמאל העולם שהיא ימין אליו. ושולט בשתי ידיו יכתוב בימין לעולם. צ) ואם נפלה טיפת דיו בחלל ח״ית או בי״ת או אות אחרת. ועתה אין שמה הראשון עליה. או ירך שמאל של מ״ם פתוחה נגע לשל תחתון ונעשה בכך סתומה. או רי״ש עשה דל״ת כל כי האי גוונא לא יועיל תיקון למחוק הטיפה ולגרור בתער דהוי כחק תוכות. ופסיל בין בספר תורה תפילין ומזוזה ובגט. דלא יועיל אחרי כן להעביר הקולמוס על האות ק) לא לר׳ יהודה ולא לרבנן. דאם מועיל על האות שנכתב שלא לשמה לשווייה אות לשמה. מ״מ לשווייה אות לא יועיל. וכל אות ואות צריכה להיות ר) מוקפת גויל מד׳ רוחותיה ואם נגעה אות לחבירתה יועיל תיקון. ולא מיקרי חק תוכות. אבל בירושלמי מכשיר נגיעה אות לאות למטה. ופוסל נגיעה למעלה. ומסופק אם נוגעות באמצע. ש) ואם יש נקב בקלף בחלל האות. אפילו הנקב ממלא כל החלל כשירה כדמוכח פ׳ קומץ. ת) אבל בירושלמי דמגילה מצריך גויל סביב האות בפנים: א) וצריך להניח ריוח גיליון למעלה ולמטה כמו במזוזה. כמלא אטבא. ב) ובימין מעט כדי לגול היקף. ג) והשיטין לא יהיו אחת ארוכה ואחת קצרה אלא יעשם שוות. ד) וצריך לכרוך כל פרשה ופרשה ד) בשיער של בהמה טהורה. וטוב לכרוך משיער שור. כדאיתא בשימושא רבא. ויש כורכין אחרי. כן כל פרשה ופרשה לבדה בקלף קודם שיתנוה בדפוס הבתים:

אמרין שתי מגילות כתב גנז את הראשונה וכו׳ וצ״ע דבמגילה י״ח ע״ב תירצו שאני ר״מ וכו׳, ועיין תוס׳ מנחות ל׳ ע״א ד״ה ומשה כותב וכו׳, וב״ב ט״ו ע״א. מ) תפילין של ראש וכו׳ מנחות ל״ד ע״ב. נ) בעור קלף ולצד לבן לשון ספר התרומה בה׳ ס״ת סי׳ קצ״ד וא״כ צריך לכתוב בקלפים שלנו ס״ת תפילין ומזוזות לצד לבן שזהו לצד בשר כדין קלף ושם הוא טוב יותר ונאה וכו׳. ס) ותפילין של יד וכו׳ מנחות שם. ע) וצריך לכתוב בימינו וכו׳ שם ל״ז ע״א מה כתיבה בימין וכו׳. פ) ואיטר בשמאל העולם וכו׳ עיין שבת ק״ג ע״א. צ) ואם נפלה טיפת דיו וכו׳ דהוי וכו׳ גיטין כ׳ ע״א. ק) לא לר׳ יהודה וכו׳ שבת ק״ד ע״ב, גיטין כ׳ ע״א, מס׳ סופרים פ״ה ה״ג. ר) מוקפת גויל וכו׳ ל״ד ע״א ועיין בשו״ת נוד״ב מהדורא קמא חיו״ד סי׳ ע״ה ובשו״ת משכנות יעקב חא״ח סי׳ ל״ח. ש) ואם יש נקב וכו׳ כדמוכח וכו׳ עיין מנחות כ״ט ע״א ניקב תוכו של הי׳ כשר יריכו פסול ופירש״י שני פירושים: א) תוכו של הי׳, רגל שבפנים, יריכו, רגל הימנית. ב) תוכו הגויל והחלל שבתוכו (יריכו זהו גוף האות) והמחבר מפרש כפירוש בעל ספר התרומה וז״ל ולשון שני שפירש רש״י תוכו רגל שמאלי שהוא בפנים, יריכו רגל ימיני, הוא לא נכון דמה לי ימין מה לי שמאל בכל ענין הוא פסול, ועוד דהא אפילו קוצו של יו״ד מעכב, ועוד דלשון תוכו משמע אמצעיתו דהיינו חללו משמע לאשיאן בר נדבך ניקב בחללו כשר אע״ג דאין הקלף חלק ניכר סביב הנקב באמצע האות, מדלא מפליג לפסול אלא בירכו, ובירושלמי דפרק קמא דמגילה חולק ע״ז דקאמר התם אמר אשיאן בר נדבך ניקב באמצע בי״ת אם גויל מקיפו מכל צדדין בתוכו כשר וכו׳ ועיין בב״מ א״ח ל״ב ע״ש. ת) אבל בירושלמי וכו׳ עיין ירושלמי מגילה פ״א ה״ט, וירושלמי ברכות פ״ב ה״ג, ובתשובת הרשב״א סי׳ תרי״א ע״ש. א) וצריך להניח וכו׳ כמלא אטבא מנחות ל״ב ע״א כמלא אטבא דסיפרי. ב) ובימין מעט כדי לגול וכו׳ זה שלא כדעת ספר התרומה סי׳ ר״ה ע״ש, ועיין תוס׳ מנחות ל״ב ע״א ד״ה ועושה וכו׳ ותוס׳ ב״ב י״ג ע״ב ד״ה ועושה בראשו וכו׳ ודברי הרא״ש תמוהים דבה׳ מזוזה כתב והריוח שמן הצדדין לא פירשו (הגאונים) ויראה שצריך להניח בתחלתה כדי לגלול היקף כיון דנכרכת מאחד כלפי שמע כמו ס״ת למ״ד לתחלתו הוא נגלל, אבל בסופה אין צריך ריוח עכ״ל ובה׳ תפילין כתב אבל בתחלתן וסופן אין צריך ריוח, וראיתי שכבר העיר בזה הב״י והגר״א בא״ח סי׳ ל״ב ס״ק ע״ד ע״ש. ג) והשיטין לא יהיו וכו׳ מספר התרומה ס׳ ר״ה וכתיבת השיטין יעשה שוין באורך ולא אחת ארוכה ואחת קצרה. וכן כתב הרא״ש בסדר תיקון התפילין. ד) בשיער של בהמה טהורה וכו׳ שבת כ״ח ע״ב ופירש״י שצריך לקשור איגרות הפרשיות בשיער עור בהמה טהורה, ובספר התרומה מביא בשם שימושא רבה ובעי

תקיב. משפט סדר הנחת הפרשיות בבתים. ה) לדברי רבינו שלמה. מימין הקורא. האיש שעומד כנגד המניח. קדש. מימין קורא. ואחריו בית שני. והיה כי יביאך [ואחריו בית שלישי שמע]. ואחריו בית רביעי והיה אם שמע. וכן נמי איתא בשימושא רבא. וזהו סדר כמו שכתובות בתורה. וגם במכילתי סוף פרשת בא אל פרעה. תניא כתבן שלא כסדרן יגנזו. אבל רב שרירא גאון ורב הוי גאון בנו ורבינו יעקב מפרשי'. דבית שלישי והיה אם שמע. בית רביעי שמע. וסימנין הוויות יחד. והיה כי יביאך. והיה אם שמע. סמוכות באמצע. ועוד סימנין שיניי"ן סמוכין זה לזה שמע מבחוץ סמוך לשיי"ן שבקמט עור דפוס מבחוץ. וקדש סמוכות לשיי"ן שבקמט ימין בעור דפוס מבחוץ. ומכל מקום צריך לכותבן כסדר הכתובות בתורה. כדתניא במכילתי. ובתפילין של זרוע שכותב בחתיכת קלף אחת בארבע עמודים אחר שכתב בעמוד שני והיה כי יביאך יניח חלק עמוד שלישי. ויכתוב בעמוד רביעי שמע ישראל. ואחר כך יכתוב בעמוד שלישי והיה אם שמע דזהו סדר שבתורה: ואמרי' פ' הקומץ כל בית היצון שאינו רואה האויר פסול. וגם ו) אם החליף נוייתה לנוייתה פסול. א"כ סדר הנחה של רבינו שלמה פסול לדברי הגאונים. וסדר הנחת הגאונים פסול לדברי רבינו שלמה. וירא שמים משום ברכה לבטלה. אם אינו מניח רק כדברי אחד מן הגאונים. הילכך יניח שניהן. שנים של יד בברכה אחת ואחר כך שנים של ראש בברכה אחת. ז) שהרי יש בראש וכן בזרוע מקום להניח שני תפילין. כדאיתא פ' המוצא תפילין: ואם אינו יודע לכוין המקום להניח שניהם יחד יניח כדברי האחד. ויברך על של יד ויניח. ואחר כך יברך על של ראש ויניח. ולא ישהא אותם בראשו ויסלקם ואחר כך יניח כדברי הגאון השני על סמך ברכה ראשונה ולא ידבר בינתים. והשני ישהא בראשו כמה שירצה. ואע"פ שעתה מברך על של ראש פעם ראשונה ומפסיק בין ברכה של יד בראשונה להנחה של יד בפעם שנייה. זה טוב יותר מלעזוב לגמרי שלא להניח כלל. ח) רצועות שחורות הלכה למשה מסיני. ט) ושמא כמו כן עור הבתים צריך להיות שחור. ויכול לעשות עור הבתים מקלף מעובד לשמו. אע"פ שהוא דק מיקרי שפיר עור. דהא בתיבא תניא. י) יכתבם על ארבע עורות. ויכול לעשות מעור שליל הקלף. ויש אומ' שטוב והגון יותר לפי שלא נעבדה בו עבירת תשמיש. ושפיר קרוי עור דלא גרע כ) מעור עוף דכשר. כדאיתא פרק ח' שרצים. אע"ג דלגבי טומאה חשוב כבשר החשיב ליה גבי ל) עורותיהן כבשרן: אמר אביי מ) שיי"ן של תפילין הלכה למשה מסיני. יעשה מימין הקורא בקמט עור דפוס הבית. שיי"ן של ארבע רישי. פי' שני יודי"ן יעשה בתוכה. ובשמאל יעשה שין של תלתא רישי. פי' כמו יו"ד אחת יעשה בתוכה. פ' הקומץ אמרינן נ) וצריך שיגיע חריץ למקום התפר. פי משך קטסי השיי"ן מבחוץ. וצריך שיגיעו עד למטה עד התפירה. אבל רבינו שלמה פירשו לעיניין חריץ הבדלת הבתים שיהיו עד למטה עד התפירה. ובברייתא נמי תניא ס) אם אין חריצן ניכר פסולות. גבי בתים אמר רב חננאל אמר רב ע) תיתורא של תפילין הלכה למשה מסיני. מעברתא של תפילין הלכה למשה מסיני. פי' רש"י לאחר שהכנים האיגרות

למכרך קמיעי בשערי אמר רבא בשער תורתא וכו' ע"ש סי' ר"ה, ובספר יראים סי' ט"ז ובתקון תפילין של גאונים כתוב וכריך להו בשערא דתורא וכו' ע"ש. ה) לדברי רבינו שלמה וכו' מנחות ל"ד ע"ב, וברש"י ד"ה כיצד סדרן וכו' ותוס' ד"ה והקורא וכו' ומכילתא סוף פ' בא, ובספר התרומה ה' תפילין סי' ר"ג, ועיין בתמים דעים סי' ע"ט ובאו"ז ה' תפילין סי' תקנ"ח ובמרדכי ה' תפילין. ו) אם החליף וכו' עיין שם ל"ד ע"ב. ל"ה ע"א. ז) שהרי יש בראש וכו' עירובין צ"ה ע"ב, וע"ש בתוס' ד"ה מקום וכו'. ח) רצועות שחורות וכו' שבת כ"ח ע"ב, מנחות ל"ה ע"א. ט) ושמא כ"כ עור הבתים וכו' עיין בתוס' מנחות שם ד"ה רצועות, וברא"ש כתב ומ"מ נוי תפילין הוא שיהא הכל שחור, ועיין במרדכי ריש ה' תפילין. י) יכתבם על ארבע עורות מנחות ל"ד ע"ב. כ) מעור עוף דכשר וכו' שבת ק"ח ע"א. ל) עורותיהן כבשרן שם ק"ז ע"א, חולין קכ"ב ע"ב. מ) שין של תפילין וכו' שבת כ"ח ע"ב, ס"ב ע"א, מנחות ל"ה ע"א. נ) וצריך שיגיע חריץ וכו' שם. ס) אם אין חריצן וכו' שם ל"ד ע"ד. ע) תיתורא של תפילין וכו' ל"ה ע"א, ועיין פירש"י ותוס' ד"ה תיתורא, ועיין ברא"ש

בבתים מקצע כל הבתים לבד עור בית רביעי מניח ארוך וכופלו למטה לכסות הבתים וזהו בית מושבו של ביתים. תיתורא. לשון גשר. ומעברתא היינו מאותו עור הנכפל למטה עושה בלישה כפולה חוץ לבתים שמכנים בתוכה הרצועות ומושכות אילך ואילך עוברת. ויש שקוצעים כל עור הארבע בתים למטה ולוקחין עור ממקום אחר וקודרין בו בראשו כעין ארובה. ומכנים שם הד' בתים. וראש השני כופל למטה לעשות תיתורא ומעברתא כמו שפי' לעיל. ויש מפרשי' מעברתא קרוי. פ) יש שנותנין עור שני על בית של זרוע מצד זה לצד זה:

תניא צ) תפילין מרובעות הלכה למשה מסיני. אמר רבא בתפרן ובאלכסונן. העור הנכפל למטה שהוא התיתורא יתפור עם עור הבתים סביב בריבוע. וכי נמי יהיה זוית בתפירה צריך שיהיה שיעור זה באלכסון. ק) כל אמתא בריבועא אמתא ותרי חומשא באלכסונא. ולא ארכה יתר על רחבה. וגם עור התיתורא והבתים היוצאין חוץ לתפירה קוצצין בריבוע. ועוד הבלישה הנכפל שקרוי מעברתא מקצרין כדי שיהא ניכר עור התיתורא. וכן גוף הבתים בראשם צריך שיהו מרובעות ארבעתן יחד. כדאיתא בשימושא רבא. מייתי אעא טבא תרתי אצבעי על תרתי אצבעי אבל הבית אחד לבדו אינו צריך ריבוע. וגם בגובה הבתים אין קפידא. וכן תפילין של יד יש להם דין זה צריך ריבוע בתפירא התיתורא וכן בעור התיתורא וכן בגוף רחב הבית שבראשו: משפט תפירה צריכי ר) מגידי בהמה טהורה. וכתוב בשימושא רבה ש) תריסר תפירי ליהון בה ואי איכא עשרה כשר. דכי שקלת מלכא ושמשא. פי' יהודה ולוי. אייתר עשרא. ואי טפי שפיר דמי. דכי מוספת מנשה ואפרים הוו ארבע עשרה בר מדנפיק ועייל. פי' בייד מקומות יתחוב המחט כשיעשה התפירה מרובעת בר מדנפיק ועייל. היינו מלבד שלשה מקומות במקום הבדלת הבתים יתפור עור הבתים לעור שלמטה. והיינו דאמרי' פ' הקומץ. ת) ושוין שנותן חוט ומשיחה בין כל אחת ואחת. ויש שמוליך התפירה בג' מקומות מהריץ ימין לשמאל דרך ריבוע התפירה. ואם נפסקה תפירה א) בג' מקומות אין תקנה לחזור ולקשור אלא צריך תפירה חדשה. כדאי' בירושלמי דמגילה פ"ק:

תקי"ג. משפט אורך הרצועות. אמרי' פ' הקומץ ב) עד אצבע צרדה חוץ לקשר. מר מחוי פשוט. מגודל עד אמה. ג) אבל בילמדינו משמע דהיינו דווקא בשל יד. אבל בשל ראש שיעור אחר. ד) וכן בשימושא רבה ורב אלפס. אורכא דרצועא דימנא עד טיבורא. ולחזיא דשמאלא. ובדרעא עד אצבע צרדה. ויהיו משולשין תלת זימנין. הילכך רצועה של יד ארוכה מן הקיבורת של זרוע עד אצבע אמה ויכרוך ג' פעמים סביב אצבעו. ושל ראש של ימין עד הטיבור ושל שמאל עד החזה ה) ורחבן (כדרך) [כאורך] שעורה. ו) ואם נפסקה הרצועה ופחותה מכשיעור אין תקנה לא לקושרה

ובערוך ערך מעבר, וערך תתר ד'. פ) יש שנותנין עור שני וכו' הובא בספר התרומה בשם רב אלפס פירש תיתורא שרגילין לתת עור על הבית של זרוע מצד זה לצד זה. ועיין ש"ת קנ"ג. צ) תפילין מרובעות וכו' שם ל"ה ע"ב. ק) כל אמתא בריבועא וכו' עירובין נ"ז ע"א. ר) מגידי בהמה טהורה וכו' שבת כ"ח ע"ב ועיין פירש"י. ש) תריסר תפירי וכו' וזה כנגד י"ב שבטים. ת) ושוין שנותן חוט או משיחה וכו' מנחות ל"ד ע"ב. א) בג' מקומות אין תקנה וכו' עיין ספר התרומה סוף סי' ר"י. ובסמ"ג עשין סי' כ"ב. כדאיתא בירושלמי וכו' מגילה פ"א ה"ט. ב) עד אצבע צרדה וכו' עיין מנחות ל"ה ע"ב ועיין תוס' ד"ה וכמה שיעורייהו וכו'. ועיין בשערי תשובה סי' קנ"ג מרב צמח גאון. ג) אבל בילמדינו משמע וכו' מפורש שם פ' בא ושיעור רצועה של יד וכו'. ד) וכן בשימושא רבה ורב אלפס אורכא דרצועא דימינא עד טיבורא ולחזיא דשמאלא עיין בתוס' מנחות שם ד"ת וכמה וכו' שהביאו בשם שימושא רבה עד דלימטו לחדא כנגד מילה ממינא ולחדא כנגד הלב משמאלא. ועיין בבעל התרומה סי' ר"א. וברי"ף שלפנינו לא נמצא מזה כלום. אך בש"ג כתב וז"ל יש אלפסי שכתוב בתך דימינא עד טבורא דשמאלא עד הדייא. ה) ורחבן כאורך שעורה כצ"ל וכן הוא בתנחומא פ' בא. ובבה"ג ה' תפילין ופותיא דרצועה כאורכה דשעורה. ו) ואם נפסקה הרצועה וכו' הוא כדעת הרמב"ם פ"ג מה' תפילין הי"ט. ועיין א"ח סי' כ"ז סי"א, ובש"ת סי' קנ"ד

ולא לתופרה. ויזהר בהנחתן שלא יהפכו הרצועות. ז) דאמר רב [נחמן] ונוייהון לבר: קשר של תפילין הלכה למשה מסיני. היינו השם שדי. שי"ן שבקמט הדפוס מזה ומזה. ואות דל"ד בקשר של ראש. ואות יו"ד היא בשל יד חוץ לקשר הרצועה קטנה מאד וכפופה כמין יו"ד:

משפט סדר הנחת תפילין. ובאיזה מקום ביד ובראש: ח) תחילה יניח של יד ואחר כך של ראש. דכת' ולטוטפות בין עיניך. כשיהיו בין עיניך יהיו שתים. וכשחולצם תחילה יחלוץ של ראש ואחר כך של יד. ט) וכן בתיק יצניע תחילה של ראש ואחר כך של יד. לפי שכשירצה ליקחם ימצא תחילה של יד. י) ולא יעביר על המצות. כדאיתא פ' הממונה. ויניח בצד שמאל. דכת' ידכה. כ) יד כהה. ועוד כת' וקשרתם. וכתבתם. מה קשירה בימין. אף כתיבה בימין. ואם הוא איטר יניח בימין העולם שהיא שמאלו. ושולט בשתי ידיו יניח בשמאל העולם. ובאיזה עצם יניח. תנא דבי מנשה ידכה. ל) זה קיבורת בשר המכונס. כמו קיבורא דאהינא. ושמתם על לבבכם. מ) שימה כנגד הלב. ובפ' המוצא תפילין. ופ' התכלת. נ) תפילין בזרוע. ובמסכת אהלות מונה הזרוע העצם המחובר לכתף וראש שני מחובר למרפק שקורין קודא: וכן פ' האו' משקלי. דאוריית' בתפילין קיבורת כולה בנדרים עד העציל. דהיינו מרפק משמע נמי קיבורת זהו בעצם שהוא למעלה מן הקודא. סמוך לו יש בשר מכונס (והוא) ס) והוא כנגד הלב. ותפילין של ראש בגובה הראש. מקום שמוחו של תינוק רופס ע) ונראה דמתחילת השער הסמוך למצח עד סוף מקום שמוחו של תינוק רופס הוי מקום תפילין. ויש שם פ) מקום להניח שני תפילין והוי צ) מקום שעושה קרחה וראוי לטמא בנגע אחד והוי שפיר בגובה של ראש. והקשר יהדק בראש ק) למעלה בעורף ולא במפרקת כדי שיהו ישר' למעלה. ורחב הבתים לכתחילה שתי אצבעות. כדאית' בשימושא רבה: אמרי' בפ' הקומץ מאימתי מברך עליהן. משעה הנחתן עד שעה קשירתן. ר) האי קשירתן היינו הידוקן בראש ובשעה הנחה. כמו שיליא קשורה בו. דאי עושה קשירה ממש בכל פעם שמניחם מאי איכא בין חדשות ש) דאסר משום קשר של קיימא בשבת ובין ישנות שרי: ת'. (חזו"ר הד"ף). וכשמניח של יד מברך אקב"ו להניח תפילין. ואחר כך יניח של ראש ומברך (של) על מצות תפילין. ת) ואם סח בין של יד לשל ראש יברך שתים על של ראש. להניח תפילין. ועל מצות תפילין: כך פי' רבינו יעקב. ורב עמרם. ורב יהודאי גאון. וכן אם אין לו רק תפילין אחת של ראש לבד או של יד לבד

מרב יוסף גאון וביאורי הגר"א ס"ק ל"ה. ז) דאמר רב נחמן ונויהן לבר כצ"ל שם ל"ה ע"ב. קשר של תפילין וכו' שם. שין שבקמט וכו' כן פירש"י שם. ח) תחילה יניח של יד וכו' שם ל"ו ע"א. ט) וכן בתיק יצניע וכו' הוא כפירש התוס' בשם רב האי גאון שם ד"ה וקשרתם וכו' וכן הביאו ביומא ל"ג ע"ב תוס' ד"ה עבורי וכו'. י) ולא יעביר על המצות יומא ל"ג ע"א. ועיין בתוס' שם ד"ה אין וכו' ותוס' מגילה ו' ע"ב ד"ה מסתבר וכו'. כ) יד כהה וכו' מנחות ל"ז ע"א. ואם הוא איטר וכו' שם. ל) זה קיבורת וכו' שם ובתנחומא פ' בא ועיין בתוס' ד"ה קיבורת וכו' ותוס' עירובין צ"ה ע"ב ד"ה ידך וכו'. כמו קיבורא דאהינא ב"ב ה' ע"א. מ) שימה כנגד הלב מנחות ל"ז ע"ב. נ) תפילין בזרוע כוונתו להא דעירובין שם וקושרן בזרוע, ופ' התכלת מ"ג ע"ב ותפילין בזרועותיהן, ובמסכת אהלות מונה וכו' אהלות פ"א משנה ח', דאורייתא בתפילין וכו' עיין ערכין י"ט ע"ב. ס) והוא כנגד הלב כצ"ל מנחות ל"ז ע"ב, מקום שמוחו וכו' שם ל"ז ע"א. ע) ונראה דמתחילת השער וכו' כן הוא בספר התרומה סי' רי"א והביא ראיה מירושלמי פ"י דעירובין ה"א שיעורו לומר עד מקום שגבהו של ראש מחזיק, וכמה מחזיק שתים, מעתה אפילו בחול (יהא מותר להניח שתי זוגות בבת אחת) א"ר חיי אין בעי מיהב יהבי וכו' ע"ש. ושם. פ) מקום להניח שני תפילין עירובין צ"ה ע"ב, ועיין בתוס' ד"ה מקום וכו' ע"ז מ"ד ע"א. צ) מקום שעושה קרחה וכו' מנחות ל"ז ע"ב. ק) למעלה בעורף וכו' שם ל"ה ע"ב, ועיין בפירש"י, מאימתי מברך עליהן וכו' שם. ר) האי קשירתן היינו הידוק וכו' והוא כפירש ר"ת בתוס' שם ד"ה משעת הנחה וכו', כמו שיליא קשורה בו נדה כ"ז ע"ב. ש) דאסור משום קשר וכו' עירובין צ"ז ע"א ועיין בתוס' שם ד"ה אביי אמר וכו' וכשמניח של יד וכו' מנחות ל"ו ע"א. ת) ואם סח וכו' שם ועיין בתוס' ד"ה לא סח וכו' ור"ת פירש וכו' ועיין במדרש תנחומא פ' בא. ובירושלמי ברכות פ"ב ה"ג ובמה"פ שם.

אין מעכבות זו את זו ויניח' אותם שיש לו ויברך עליהן שתי ברכות: א) והחולץ תפילין לא יברך לשמור חוקיו ולא שום דבר ואפילו חולצם סמוך לחשיכה. דקיימא לן לילה הוי זמן תפילין ואין מורין כן שמא יישן בהן ויפיח. ופ' הקומץ נמי אמרי' ב) ומודים חכמים ור' יעקב דלילה זמן תפילין שאם חלצם סמוך לחשיכה שאינו מניחן. אם כן ושמרת החקה הזאת למועדה מימים ימימה. בפסח הכת' מדבר. ומימים ימימה היינו מזמן לזמן. ולא בתפילין. וימים. למעוטי לילה. ואפילו חולצם בערב שבת סמוך לחשיכה לא יברך כלום. דשבתות לאו אמעיטו. מושמרת החקה הזאת אלא מוהיו לך לאות: ג) וזמן הנחתם שחרית לכתחילה. אמר אביי ד) לתפילה כאחרים. משיכיר חבירו ברחוק ד' אמות. כדאית' פ"ק דברכות: ובחול המועד של פסח ושל סוכות יניח תפילין אמנם מר' מאיר ור' יהודה דאמרי' פ' אילו מגלחין ה) כותב אדם תפילין לעצמו אין ראייה שיניח בחול המועד שהרי אפילו בשבת סברי דמניח תפילין. ו) וכדאית' פ' המוצא. אבל יש ראייה מעובדא דירושלמי ז) וצריך שימשמש בהם לפרקים כשמונחים בזרועו ובראשו. כדי שלא יסיח דעתו מהם. ק"ו מציץ. דאמרה תורה והיה על מצחו תמיד. ובפ' לולב וערבה. אמר מר זוטרא חזינא לרב פפי דכל אימת דמנח תפילי מברך. רבנן דבי רב אשי כל אימת דמשמשי מברכי. לפי שמצוה למשמש בהם מפני קדושתן. כמו גבי ציץ: מניין שיטין של ראש על פי הקבלה ד' שיטין בכל פרשה ופרשה. ושל יד שבע שיטין בכל פרשה ופרשה. אע"פ שאין עיכובא אם שינה. מדאמרי' פ' הקומץ מי שיש לו שני תפילין של ראש ואין לו (שני) תפילין של יד טולה עור על אחת מהן לכסות הבדלת הבתים וכשירי' לשל יד:

ואלה ראשי השיטין שנהגו ח) בשל יד שבע.

תקיד. פרשה ראשונה: וידבר. את היום. יוצאים. לתת. חג. ההוא. תורת: פרשה שנייה: והיה. רחם. בשה. לאמר. כי הקשה. בהמה. לאות: פרשה שלישית: שמע. את. והיו. לבבך. ובלכתך. ידך. מזוזות: פרשה רביעית: והיה. ובכל נפשכם. ואכלת. ה' בכם. אשר ה'. בין עיניכם. ביתיך ובשעריך:

א) והחולץ תפילין לא יברך וכו' עיין ברכות מ"ד ע"ב ולבני מערבא וכו' ובתוס' ד"ה ולבני וכו' ועיין תוס' מנחות ל"ו ע"ב ד"ה ושמרת וכו' ותוס' סוכה ל"ט ע"א ד"ה אבל וכו', ותוס' נדה נ"א ע"ב ד"ה ולבני מערבא וכו' ועיין ירושלמי ברכות שם, ובאו"ז ה' תפילין סי' תקפ"ד. ב) ומודים חכמים ור' יעקב וכו' כצ"ל מנחות ל"ו ע"א ע"ש מה שכתוב על הגליון, וכן הוא בספר האשכול ור' יעקב. ג) וזמן וכו' לכתחילה וכו' דקדק המחבר לכתוב לכתחילה ע"פ מה שכתב בספר התרומה לתפילה כאחרים זהו זמן הנחת תפילין שחרית למאן דאמר לילה לאו זמן הנחת תפילין וה"ה לדידן דלילה זמן הנחת תפילין שלכתחילה לא יניחן פן ישן בהם. ד) לתפילה כאחרים כן הוא גירסת בעה"ת, ובה"ג ושאר ראשונים ובגמרא שלפנינו ברכות ט' ע"ב איתא לתפילין. ה) כותב אדם תפילין לעצמו וכו' מ"ק י"ט ע"א. ו) כדאיתא פרק המוצא וכו' עירובין צ"ו ע"ב המוצא תפילין מכניסן זוג זוג אחד האיש ואחד האשה וכו' דברי ר"מ ר' יהודה אומר בד"א בישנות אבל בחדשות אסור, ומוכח התם מדקתני אשה אלמא תפילין לא הוי זמן גרמא אלמא בין שבת בין לילה הוי זמן תפילין כן הוא בספר התרומה, אבל יש ראיה מעובדא דירושלמי, דפרק אלו מגלחין ה"ד חד בר נש אובד תפילוי במועדא אתא לגבי דר' חננאל ושלחיה לגביה דר' אבא בר נתן א"ל הב ליה תפילך וזיל כתוב לך א"ל רב איזל כתוב ליה, מתניתא פליגא על רב כותב הוא אדם תפילין ומזוזות לעצמו הא לאחר לא, פתר לה בכותב להניח, ומשמע דדוקא להניח אבל ללבוש אפילו לאחרים כותב, ושמע מנה שמותר ללבוש תפילין בחול המועד. ועיין תוס' מ"ק י"ט ע"א ד"ה ר"י אומר וכו' ותוס' עירובין צ"ו ע' ד"ה ימים וכו' ובחידושי הריטב"א ותוס' מנחות ל"ו ע"ב ד"ה יצאו וכו' שהביאו הירושלמי הנ"ל בקצת נוסחא אחרת, ועיין בספר התרומה ה' תפילין, ובאו"ז סי' תקפ"ט ועיין מה שהאריך בזה בשו"ת משכנות יעקב סי' ל"ז, ובשאילת שמואל הגאון דקארלין סי' ג', ובשערי תשובה סי' רס"ו הביא בפשיטות בשם רב ששנא גאון דאסור להניח תפילין בחה"מ. ז) וצריך שימשמש בהם וכו' כצ"ל מנחות שם, שבת י"ב ע"א, יומא ז' ע"ב ועיין תוס' שם ח' ע"א ד"ה ומת וכו', אמר מר זוטרא וכו' סוכה מ"ו ע"א, ואין לו תפילין של יד וכו' כצ"ל מנחות ל"ד ע"ב. ח) בשל יד שבע, הרא"ש ה' תפילין כתב ונהגו לכתוב מנין תשיטין ע"פ הקבלה בשל יד שבע שיטין בכל פרשה ופרשה, ובשל ראש ד' שיטין, ועיין בספר התרומה ובהג"מ פ"א מה' תפילין

ראשי שיטין של ראש.

פרשה ראשונה: וידבר. מזה. הזאת. זה: ט) פרשה שנייה: [והיה. וכל פטר חמר]. ה' ממצרים מבית עבדים. כל פטר רחם הזכרים: פרשת שלישית: שמע. נפשך. לבניך. על: פרשה רביעית: והיה. עשב. לא תתן. את בניכם:

י) כת' בשימושא רבה ורב אלפס הביאו. אמר רבא כל אלפא ביתא דתני אתה מוצא בתפילין. אילו הן. ח"ץ וס ש"י ל'מ'ע'ת'. זהו פרשת קדש: ב'פ'ר'. ה'ז'ס'. א'ך. ד'ק'ח'. כ'ה. זהו פרשת והיה כי יביאך: ש'ע'ט'נ'ז' ג"ץ דשמע. והיה אם שמע: וזהו פי'. ח"ץ של חמץ. ח' ד' תגי. ץ'. ה' תגי. ו'ס. דהיבוסי. ג"ג תגי: ש' דאשר. ה' תגי. י' דלה'. ג' תגי. ל'מ'ע'. דלמען. ד' ד' תגי. ת' דתורת ג"ג תגי: ב' דיביאך. פ"ר דפטר. ג"ג תגי. ה'ז'ס. דהזוכרים. ג"ג תגי. כ) אך דישאלך ג"ג תגי. ד'. דיד. ק' דהקשה. ח' דלשלחנו. כ'ה. דידכה. נ"ג תגי. ש"ע דשמע. ט"ט דלטוטפות. נ' דנפשך. ז' דמזוזות. ג' דדגנך. צ' דהארץ ג"ג תגי: אמר רבא כל תפילי דלא בדיקי בהני אתוותא פסילי: עד כאן לשונם: מיהו בתלמוד שלנו [ליתא] כל זה. וכמו כן כת' שם. אי כתבינהו אגויל שפיר דמי. והא ליתה. דפריך בפ' המוציא יין תפילין ל) אגויל מי כתבינן. והני זיונין המפורשין כאן היינו תגים גדולים. אבל תגים קטנים כל מקום שהאותיות ש'ע'ט'נ'ז' ג"ץ. צריכות מ) זיונין קטנים. כדאית' פ' הקומץ רבה: הכותב תפילין יעתיק ממקום מדוייק מחסירות ויתירות. נ) שאפי קוצו של יו"ד מעכב. כדאי' פ' הקומץ. ס) ומתוך תלמוד שלנו יש ללמד דלטוטפת אין בכל השלשה וי"ו אחר הפ"ה. כמו שפירשתי בריש סדר תפילין זה. ומזוזות. יש ללמד שיש וי"ו באחרונה לפני ת"ו זות. מלא. מדאמרי' פ' הקומץ. ע) מזוזות שומע אני שתים. כשכתב מזוזות בפרשה שנייה הוי ריבוי אחר ריבוי. ואינו אלא למעט. דברי ר' ישמעאל. אלמא מזוזות משמע שתים. א"כ יש וי"ו לפני ת"ו. ולכך משמע לשון זות. משום דקרינן לשון רבים לא קאמר. דהא ריש סנהדרין אית ליה לר' ישמעאל יש אם למסורת גבי לטוטפות: וכל פטר חמר. חסר וי"ו במסורת. פ) ובחלומות דברהדיא פ' הרואה א"ל לרבא וי"ו דחמור גהיט מתפילך. בדק ביה ואשתכח דגהיט ופי' רבינו שלמה שכתבו הסופר מלא ונמחק הוי"ו. גהיט פירושו מחוק. ובהלכות גדולות דרב יהודאי כת' גבי גט. אי אית ביה גיהטא או מחקא. הייני נמי מעיינין מחק או העברת קולמוס על התיבה. ויהרג. יש ספרים שהוא מלא בוי"ו אחר הרי"ש. אבל נראה שהוא חסר מדא' בהקומץ. ל) ההוא דאיפסיקא ליה וי"ו

ח"ים אות צ' ע"ש. ט) פרשה שנית והיה, וכל פטר חמר, ה' ממצרים וכו' כצ"ל. י) כתב בשימושא רבה ורב אלפס הביאו וכו' כן הביא ג"כ בספר התרומה, וליתא לפנינו ברי"ף. כ) אך דישאלך ד' ד' תגי. כצ"ל וכן הוא בשימושא רבא שהעתיק הרא"ש. והתרומה, בהני אתוותא כצ"ל, בתלמוד שלנו ליתא וכו' כצ"ל. ל) אגויל מי כתבינן שבת ע"ט ע"ב. מ) זיונין קטנים וכו' מנחות כ"ט ע"ב ועיין בתוס' ד"ה שעטנ"ז ג"ץ וברמב"ם ה' תפילין פ"ב ה"ח ובתשובות סי' ס"ח. נ) שאפילו קוצו של יו"ד וכו' שם כ"ט ע"א ועיין בתוס' ד"ה קוצו וכו' ובמרדכי רי"ש פרק הקומץ, ועיין בתשבה מאהבה ח"א סי' ס"ד, ובשו"ת פ"מ ח"א סי' ס"ו, ובשו"ת רד"ך בית א' חדר ג'. ס) ומתוך תלמוד שלנו וכו' כמו שפירשתי בריש וכו' הוא לשון ספר בעל התרומה, ועיין סנהדרין ד' ע"ב ובתוס' שם ד"ה לטטפת וכו' ובמנחות ל"ד ע"ב ובתוס' שם ד"ה לטטפת וכו', ובתוס' זבחים ל"ז ע"ב ד"ה לטוטפות וכו', ועיין בתקון תפילין להרא"ש שכתב ולטוטפת חסר וי"ו אחרונה, וצע"ג שסותר למה שכתב בתשובה כלל ג' סי' ד' ובפרשת כי יביאך יש להיות ולטוטפות וכו' ואולי ט"ס יש כאן. ע) מזוזות שומע אני וכו' מנחות ל"ד ע"א ועיין בתוס' ד"ה כשהוא אומר וכו' ותוס' זבחים ט' ע"א ד"ה לא נצרכה וכו' ותוס' סנהדרין ד' ע"א ד"ה כולהו וכו'. פ) ובחלומות דבר הדיא וכו' גהיט מתפילך ברכות נ"ו ע"א, ועיין בערוך ערך גחט, ובמנ"ש דברים י"ג. ל) ההוא דאיפסיקא ליה וי"ו דויהרוג (דויהרג) בניקבא וכו' עיין בגמרא שלפנינו מנחות כ"ט ע"ב ועיין בספר התרומות סוף ה' תפילין, ובתוס' שם ד"ה ואי לא וכו' ועיין במרדכי פרק הקומץ וז"ל ואם לאו יהרג הוא ופסול, מכאן משמע דיהרוג הוי חסר דמשמע יש לו משמעות אחר מקודם ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, ועיין בחדושי אנשי שם בביאור דברי המרדכי הנ"ל, ופירושם דחוק, והיותר נכון הוא גירסת ופירוש ספר האגודה הובא במנ"ש דברים י"ג, ט"ו, יש ספרים שהוא מלא בוא"ו אחר

דויהרוג בניקבא. זהו שבתחילת התיבה. אתא לקמיה דר׳ זירא א״ל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש אי קרי ויהרג שפיר. ואי לא יהרוג הוא ופסול. ואי כת׳ מלא. א״כ היה לו לומר ואי לא פסול. ולא יותר. (ולא) [ולמה] הזכיר יהרג הוא. כיון שאין זה שום תיבה. וכן מוכח במסורת הספרים. ד׳ מליאים בלשון הרינה. וכל שריה אהרוג. בעמום. עת להרוג. כי נמכרנו אני ועמי. והרוג בשונאיהם. אבל ויהרג לא חשיב א״כ חסר הוא: אמרי׳ במסכת סופרים ק) שמע ישראל צריך לכותבו בראש שיטה וכל אותיותיו פשוטות. וצריך שיהא אחד בסוף שיטה. ואע״ג דבתפילין ומזוזות דאחד אינו בסוף שיטה לפי מנהג שלנו. מ״מ בעיקר כתיבת גוף האותיות אין שום שינוי. א״כ צריך שיהא אותיות של שמע ישראל פשוטות. פי׳ גדולות ורחבות יותר משאר אותיות. והתם נמי כת׳ ר) וישחט. חי״ת פשוטה. שהוא חצי פסוקי׳ של תורה. ש) ה׳ דהליי״. פשוטה. ת) עין דשמע ישר׳. רבה מכל עין. דל״ת דאחד שמינה מכל דלת: כת׳ בשימושא רבה. א) לא אכשר לאחותי תפילין אלא מאן דקרי בתורה נביאים וכתובים. ותלמוד. בתורה. בספר בראשית. בנביאים. בספר שמואל. בכתובים. בספר תילים. ואי הוי במשנה שפיר דמי. מסייעא ליה מתנית׳ לדשמואל. בן חמש שנים למקרא בן עשר למשנה. בן שלש עשרה למצות. אמר רבא והוא דידע לתרגומי בכולהו. דכת׳ ולמדתם. ושמרתם. ועשיתם. וקשרתם. אם אין למידה אין שמירה. אם אין שמירה אין עשייה. אם אין עשייה אין קשירה: עד כאן לשונם: אמנם בתלמוד שלנו לא מצינו כל זה. אלא אדרבה פרק לולב הגזול גרסי׳. ב) קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין. אע״ג שלא למד במשנה רק שיהא נקי לשומרם בטהרה ג) כאלִישע בעל כנפים. וכן כת׳ התם. אמ׳ אביי אי כתבינהו אגויל שפיר דמי. וליתה. דאילו פרק המוצא יין פריך תלמודא. ד) תפילין אגויל מי כתבינן. ואין לסמוך על דבריהם בדבר שתלמוד שלנו חולק עליהם. הילכך כל אדם טהור וזריז לשמור אותם בטהרה יניחם עליו ויאריך ימים ושנים בנעימים:

סליקו הילכות תפילין.

ה) ועל קשר של תפילין נחלקו שני גדולי הדור. רבינו אליהו ורבינו יעקב: רבי׳ אליהו היה אומר שצריך אדם לקשור קשר של תפילין בכל יום. ומביא ראייה ממנחות שילהי פ׳ הקומץ רבה. דבעי תפילין מאימתי מברך עליהן. אביי ורבא דאמרי תרוייהו משעת הנחה עד שעת קשירה. [ורבינו יעקב אומר שאין צריך לקשור בכל יום ומביא ראיה מהא] דתנן מכניסן זוג זוג. ר׳ יהודה אוסר בחדשות ומתיר ישנות. ומפ׳ איזהו חדשות כל שיש בהן קשורות ואינם מקושרות. ומשום הכי אסר. דילמא קטר להו. והוי קשר של קיימא. ואם צריך לקשור בכל יום א״כ יכול לקושרו בשבת שאינו

הרי״ש אבל נראה שהוא חסר מדאמרינן בהקומץ רבא רמי איפסיקא ליה כרעה דואו ויהרג בנוקבא, פירש וא״ו אירע במקום נקב, ונראה כמין יו״ד. אתא לקמיה דר׳ זירא א״ל זיל אייתי ינוקא דלא חכים ולא טיפש פירש דאי חכים מבין שמחרף הוא לומר ייהרג כלפי מעלה ואומר ויהרג, אי קרי ויהרג כשר. ואי לא ייהרג הוא ופסול. ופירש ר״י מכאן משמע ויהרג חסר בלא וא״ו בין רי״ש לגימ״ל. ק) שמע ישראל וכו׳ מס׳ סופרים פ״ט ה״ד. ר) וישחט. חי״ת פשוטה שהוא וכו׳ כן הוא גירסת האגודה במס׳ סופרים פ״ט ה״ג ע״ש, ועיין במנ״ש ויקרא ח׳ פסוק ח׳. ש) ה׳ דהליי״ פשוטה. שם ה״ו ועיין במנ״ש שהאריך בזה. ת) עין דשמע ישראל רבה וכו׳ עיין בבעה״ט, ובמנ״ש, ובזוהר פנחס רל״ו ע״ב, ושם רנ״ח ע״א, ופרשה ואתחנן רס״ג ע״א, דלת דאחד שמינה, עיין בבעה״ט ובמנ״ש. א) לא אכשר לאחותי תפילין וכו׳ ברא״ש בה׳ קטנות, וכן ברא״ש על הרי״ף הביא השימושא רבה בלשון אחר וז״ל אמר רבא לא כשר לאחותי תפילין אלא למאן דקרי תורה נביאים וכתובים, תורה במאי בספר בראשית פסוק אחד, בנביאים בשמואל פסוק אחד, בכתובים בספר תהלים פסוק אחד. בתלמוד תמאני מתיבא (באשכול בתלמוד תמניא מתניתא) מנ״ל דתנן שמואל הקטן אומר וכו׳ אמר אביי והוא דידע וכו׳. ב) קטן היודע וכו׳ סוכה מ״ב ע״א. ג) כאלישע וכו׳ שבת מ״ט ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה כאלישע וכו׳ ובשו״ת ש״ת סי׳ קנ״ג. ד) תפילין אגויל וכו׳ שבת ע״ט ע״ב. ה) ועל קשר של תפילין וכו׳ עיין מנחות ל״ה ע״ב תוס׳ ד״ה משעת הנחה וכו׳.

של קיימא. אלא שאינו עשוי לקשור ולהתיר בכל יום. ועוד א"כ בולם חדשות נינהו. אפילו ישנות המקושרות כיון דצריך להתיר ולקשור. ואומר רבינו יעקב שאין צריך אלא פעם אחת. בשעת עשייתם. ומשום הכי אוסר בחדשות. דילמא קשר להו והוי קשר של קיימא. ויתיב שפיר חדשות וישנות. חדשות שעדיין לא הוקשרו. וישנות שהוקשרו ועוד מביא ראייה רבינו יעקב מפ"ק דחולין. דאמר רב יהודה אמר רב תלמיד חכם צריך שילמד כתב שחיטה ומילה וי"א אף קשר של תפלין. וברכת חתנים וציצית. ואידך הני שכיחין. פי' כתב שחיטה ומילה כל שעה הוא צריך מהן. וצריך יותר שילמדם. אבל קשר וברכת חתנים וציצית לא שכיחי. ואינו צריך כל שעה לעשותם. דכיון שעשוי הקשר פעם אחת אינו צריך יותר לעשות. וכן הציצית בטליתו. וברכת חתנים נמי אינה תדירא ושכיחא כל שעה כמו הני: וההוא דהקומץ. פי' עד שעה קשירה. עד שעת קשירה. עד שעת שיהדק הקשר בראשו. ואינה קשורה ממש. כמו קשורה בו ככלב. וכמו השליא קשורה בוולד:

ו) ורבינו יעקב (הוא ר"ת) אומר שאין צריך לקשור בכל יום ומביא ראיה מהא דתנן וכו' כצ"ל מכניסן זוג זוג וכו' עירובין צ"ו ע"ב, צ"ז ע"א, ועיין תוס' חולין ט' ע"א ד"ה ואידך וכו', קשורה בו ככלב ע"ז ה' ע"א, וכמו השליה קשורה בוולד נדה כ"ו ע"ב.

הלכות מזוזה.

תקטו. סידור מזוזה. כוזו במוכסז כוזו.

ז) **כך שנו** רבותינו מזוזה שיש בו מחק אות אחת או תוספת אות אחת או גריעות אות אחת. אינו יוצא בה ידי חובתו. ונכתבת בשני. בשעה חמישית או בחמישי בשעה רביעית. וכן תפילין וקמיעות: וצריך להניח בריש שיטה דוהיה אם שמע. כשיעור תיבה קטנה. שיכתוב מאחורי שדי. ח) וכי מכנים מזוזה בקנה גוללה מסוף שיטה לראש שיטה. ויפתח בקנה חלון שיהא כדי שיעור חלון בחלון ויראה שדי כתוב: ט) וצריך למיבדק בחסירות ויתירות. ותגין וזיונין. י) וצריכה הנחה מלמעלה ומלמטה שיעור שתי שיטות. ומימין ומשמאל כשיעור ג׳ אותיות. ואינה נכתבת כ) אלא בקלף מעובד לשמה. ואפילו במקום שיער. ל) וצריך לקבעה בצד ימין בכניסתו לבית מ) כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל וצריך להניחה נ) בחללה של פתח. ואם יש בעובי הכותל ג׳ טפחים מניחה בסוף טפח החיצון של כותל סמוך לפתח. וצריכה להניחה ס) בתחילת שליש העליון של גובה הפתח. ומניחה כספר תורה בארונו. וכן תפילין תוך הבתים שלהם. וכן עמא דבר: ע) ורבינו תם אומר שתפילין ומזוזות מיושב הם מונחים. כדמוכח בפ״ק דבבא בתרא. דלוחות בארון היו מושכבות ולא היו מעומד. אך כל העם נהגו כספר תורה בארון: וכשמניחה בפתחו. פ) מברך לקבוע מזוזה. צ) ושהחיינו:

ז) מזוזה שיש בו מחק וכו׳ ירושלמי מגילה פ״א ה״ט תולין בספרים ואין תולין בתפילין ומזוזות. ובס׳ התרומה סי׳ ר״ה מסיים א״כ אסור להגיה שום אות בתפילין ומזוזות וגם שלא לכתוב לא על המחק ולא על הגרר, וזה שלא כדעת הרמב״ם פ״א מה׳ תפילין הט״ז ומותר לכתוב וכו׳ ע״ש. ח) וכי מכנים מזוזה בקנה וכו׳ עיין מנחות ל״ג ע״ב. ובב״מ ק״ב ע״א, ובתוס׳ ד״ה בגובתא דקניא וכו׳. ט) וצריך למיבדק וכו׳ מנחות ל״ב ע״ב כתבה אגרת פסולה פירש״י בלא שירטוט ולא דקדק בחסרות ויתירות ועיין בתוס׳ ד״ה כתבה אגרת וכו׳. י) וצריכה הנחה מלמעלה וכו׳ שם ל״ב ע״ב. כ) אלא בקלף מעובד לשמה וכו׳ כצ״ל וכן הוא דעת בעל ספר יראים סי׳ י״ח וז״ל ומאותו טעם עצמו הקלף צריך עיבוד לשמו. וטעם דכי היכי דגמרינן כתיבה כתיבה מספר תורה לפוסלה כאגרת כך גמרינן לפוסלה בעיבוד שלא לשמה כס״ת וכו׳ אך דעת הרמב״ם בפ״א מה׳ תפילין הי״א דמזוזה אינה צריכה עיבוד לשמה, וכבר נשאל ע״ז מרבינו יהונתן הכהן מלוניל בתשובות הרמב״ם סי׳ י״ח, (ובנדפס מחדש הוא בסי׳ כ״ת) טעמו של דבר דמחלק בין ס״ת ותפילין למזוזה, ותשובתו משום דס״ת ותפילין הם חובות הגוף, משא״כ מזוזה שהיא חובת הבית היינו שאם יש לו בית חייב הבית במזוזה, ועיין תוס׳ מנחות מ״ב ע״ב ד״ה תפילין שהביאו ג״כ דעת הרמב״ם, ולא ראו טעמו בתשובותיו ע״ש, ולפי טעמו נראה לי לפרש הירושלמי סוף מס׳ מגילה וז״ל תפלה ומזוזה מי קודם שמואל אמר מזוזה קודמת, רב הונה אמר תפלה קודמת, מה טעמא דשמואל שכן היא נוהגת ביו״ט ושבתות, מה טעמא דרב הונה שכן היא נוהגת במפרשי ימים והולכי מדברות, והיינו משום דתפילין הוא חובת הגוף, משא״כ מזוזה שאינה חובת הגוף שאינו נוהג רק במי שיש לו בית, ועיין בשירי קרבן שם, ועיין ירושלמי יומא פ״ג ה״ו עור שעיבדה לשם קמיע וכו׳ ובש״ק שם, ועיין בבעל המאור ובמלחמות פ״ק דסוכה מה שהאריך בזה. ל) וצריך לקובעה וכו׳ מנחות ל״ד ע״א. מ) כדי שתהא מזוזה וכו׳ שבת כ״ב ע״א. נ) בחללה של פתח וכו׳ מנחות ל״ב ע״ב. ס) בתחילת שליש העליון וכו׳ שם ל״ג ע״א. ע) ור״ת אומר וכו׳ ע״ש הא דעבידא כסיכסא וכו׳ ועיין בפירש״י ובתוס׳ ד״ה הא וכו׳ ותוס׳ ב״מ ק״ב ע״א ד״ה בגובתא וכו׳ ובספר הישר לר״ת סי׳ ת״כ ע״ש ובראש ה׳ מזוזה, ועיין בש״ת סי׳ קנ״ז ובמרדכי סי׳ תתקס״ב. פ) מברך לקבוע מזוזה, כן הוא בבה״ג ריש ה׳ מזוזה, ובשאילתות פרשה עקב, ובריי״ף וברמב״ם פ״ה ה״ז. ובספר יראים סי׳ י״ח. ובשערי תשובה סי׳ קנ״ז לרב כהן ומאן

ק) מזוזה חובת הדר היא. ולא חובת גברא: גרסינן במנחות פ׳ הקומץ רבה. ר) שתי פרשיות שבמזוזה מעכבות זו את זו. ואפילו כתב אחד מעכבן. פשיט׳. אמר רב יהודה ש) לא נצרכה אלא לקוצו של יו״ד. הני נמי פשיט׳. לא נצרכא אלא לאידך דרב יהודה. דאמר רב יהודה כל אות שאין גויל מוקף לה מארבע רוחותיה פסולה: גרסי׳ במנחות (פ״ק) [פ״ג] מזוזה צריכה שירטוט. תפילין אין צריכין שירטוט. ותו גרסי׳ בפ״ק דמגילה ת) מגילה צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. פר״ח כמזוזה: גרסי׳ במסכת סופרים׳ בפ״ה. בברייתא דספר תורה א) גורר אחת וכותב שתים. גורר שתים וכותב שלוש. (אב) [אבל] שלש לא יגרור. ומשמע דמחק כל שכן מדפסיל בשלש בספר תורה (דפיל) [דפסיל] נמי בתפילין ומזוזות. מיהו אם פוסל באחת בתפילין לא אשכחן. ומסתברא. דלא פסיל אלא בשלש. דלא הוינן פלוגתא בין מחק לגרר. ולא בין ספרים לתפילין ומזוזות. אך העם נהגו להזהר מלגרוע ומלהוסיף מלמחוק ומלגרור אפילו אות אחת: גרסי׳ במגילה פ״ק ירושלמית ב) תולין בספרים ואין תולין בתפילין ומזוזות. ומכאן שאין להגיה בה כלום. לא בתלייה דביני חטי. ולא בשום מקום. ומיכן (נימא) [ניחא] לן דהא דאין תולין משום דקפיד אתלייה. דילמא משום דלא נכתבו כסדרן הוא: גרסי׳ במנחות. מזוזה מצוה לעשות ג) פרשיות סתומות. ואי עבדינהו פתוחות שפיר דמי. והאידנא נהוג עלמא בסתומות. מיהו אנן האידנא נהגינן בפתוחות. וכפל המלות ויתירות האותיות לא אשכחן דפסול. מיהו החמירו בזה מלכפול ומלייתר. ומזוזה ירושלמית יש בה שבע שיטות. אך עמא דבר בעשרים ושנים. ובסוף שיטת כ״א השמים. וכריש שיטת כ״ב על הארץ. כי כגבוה שמים מעל הארץ ורחוק כמסוף השמים עד סוף הארץ כן ירבו ימיכם וימי בניכם. ומכאן מוכח בפ״ק דקידושין. דנשים חייבות במזוזה. דכת׳ למען ירבו ימיכם. ד) גברי בעו חיי נשי לא בעו חיי. בתמי׳: גרסי׳ במנחות. ה) פ׳ (התכלת) [הקומץ רבה]. ומייתינן לה בשבת ו) פ׳ המוציא יין. קלף כותבין עליו תפילין. דוכסוסטוס כותבין עליו מזוזה. קלף במקום בשר. דוכסוסטוס במקום שיער. דוכ מקום. כמו דוך פלן. מקום פלוני. סוסטוס שיער. בלשון יוון. בפרק המוציא מסקינן. לא תימא כו׳. אלא אימא אף קלף כותבין עליו מזוזה. דתני׳ ר׳ מאיר היה כותבה על הקלף מפני שהיא [משתמרת]. מיכן שמזוזה בין בקלף ודוכסוסטוס. ותפילין אקלף אין אדוכסוסטוס לא: ז) וצריך להניח בין שיטה לשיטה כמלא שיטה. ובין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה. ובין אות לאות כמלא חוט השערה: ויש לדקדק ח) שהכ״ד שמות. והי״ב מלאכים וכ״ד חותמותיהן שיהו

דקבע מזוזה מחייב לברוכי אקב״ו לקבוע מזוזה. אמנם בירושלמי סוף ברכות איתא על מצות מזוזה. ועיין בפרדס לרש״י ז״ל סי׳ ג׳ וז״ל בה״ג אומר הבא לקבוע מזוזה מברך לקבוע. ולא נהירא לי דהא בהדיא מפורש במס׳ ברכות ירושלמי כשהוא קובעה מברך על מצות מזוזה. ועיין במ״א א״ח י״ט ס״ק א׳. ל) ושהחיינו. כן הוא דעת הרמב״ם פי״א מה׳ ברכות ה״ש, ועיין בש״ך יו״ד סי׳ כ״ח ס״ק ה׳, ובפר״ח שם, ובש״ך סי׳ רפ״ט ס״ק א׳. ק) ומזוזה חובת הדר וכו׳ ב״מ ק״א ע״ב. ר) שתי פרשיות שבמזוזה וכו׳ מנחות כ״ח ע״א. ש) לא נצרכא וכו׳ שם כ״ט ע״א. ת) מגילה צריכה שירטוט וכו׳ מגילה ט״ז ע״ב. א) גורר אחת וכו׳ מס׳ סופרים פ״ה ה״ה ע״ש. ב) תולין בספרים וכו׳ ירושלמי מגילה פ״א ה״ט. ג) פרשיות סתומות וכו׳ שם ל״ב ע״א ועיין בתוס׳ ד״ה והאידנא וכו׳. ד) גברי בעו חיי וכו׳ קידושין ל״ד ע״א. ה) פ׳ הקומץ רבה וכו׳ כצ״ל שם ל״ב ע״א. ו) פ׳ המוציא יין וכו׳ שבת ע״ט ע״ב. דתניא ר׳ מאיר וכו׳ כצ״ל, מפני שהיא משתמרת כצ״ל. ז) וצריך להגיה וכו׳ שם ל׳ ע״א ועיין בשלטי גבורים ה׳ ס״ת בשם ריא״ז וז״ל ונראה בעיני שלא נאמר כן בין שיטה לשיטה כמלא שיטה אלא בספרים שצריך ריוח בגליונות שהן כמו שכתבנו. אבל בתפילין ומזוזות אין צריך בהן ריוח כל כך, ואין צריך בין שיטה לשיטה כמלא שיטה. וכך היא שיטת הפרשנים. ח) שהכ״ד שמות וכו׳ לפי שאינם מעיקר מצות המזוזה. וז״ל הרמב״ם ה׳ תפילין פ״ה ה״ד מנהג פשוט שכותבין על המזוזה מבחוץ כנגד הרוח שבין פרשה לפרשה שדי ואין בזה הפסד, לפי שהוא מבחוץ, אבל אלו שכותבין מבפנים שמות המלאכים או שמות קדושים או פסוק או חותמות הרי הן בכלל מי שאין להם חלה״ב. שאלו הטפשים לא די להם שבטלו המצות אלא שעשו מצוה גדולה שהוא יחוד השם של הקב״ה ואהבתו ועבודתו כאלו הוא קמיע של הניית עצמן כמו שעלה על לבם הסכל שזה דבר המהנה בהבלי העולם עכ״ל. ועיין בהג״מ שם, ובסמ״ג עשין כ״ב אבל מבפנים

מופלגין בגיליון בסוף השיטה. וכן השלש מקראות הכתובין למטה. שלא יהו מובלעין ומעורבין בתוך השיטות שלה. לפי שאינם מעיקר מצות המזוזה: ועיי' ט) דשמע מאותיות גדולות שבמקרא. וכן דלית דאחד גדולה ושמינה. כזו במוכסז כוזו. נהגו לכתוב מעבר לדף. כנגד ה' אלהינו ה'. אותיות שבאלף בית קדושות אחרי אותיות ה' אלהינו ה'. אחרי יו"ד כ"ף. אחרי ה"א וי"ו. וכן כולן: שעטנ"ז ג"ץ. בשין ה' תאגי. ב' בכרעא קמא. וב' בבתרא. וחד במציעאה. בעיין תלתא בכל כרעא. בשית ב' בכרעא קמא. ותלת בברייתא. בנו"ן ובזיי"ן ג"ג תאגי. בנימ"ל ג' תאגי. בצדי"ק. ב' בכרעא קמא. וג' בבתרא: ת'. ושעטנז גץ יש שמזיינין אותו בכל אותיות שיש בשעטנז גץ. ואני כן מצאתי במזוזה הרב ר' מנחם מיואני. אבל ברוב לא מצאתי. ובספר תאגי כתב רבינו יב"ם. שהכל מזוין ולא נתני אלא בנופן האותיות: וכל שעטנז גץ כאשר כת' למעלה: ת': לטטפת קמא חסר מכל וכל בלא וי"ו. בתרא לטוטפת. בוי"ו קמא. מזזות קמא חסר וי"ו. בתרא מלא מכל וכל. מזוזות: פ"ה. דפן כפולה לפנים כזו (א*). חית דחרה פתוחה בשני כרעיה וגג כרעא תניינא עולה למעלה כזו. וחרה (ב). טית דהטבה. כזו (ג). צדי"ק דעל הארץ. גדולה על פי המסורת. קו"ף. הכתובה בתפילין ומזוזות צריך אדם להזהר שלא להדביק את הגג הקוף לכרעא אריכא כזו ק. כדמוכח פ' הבונה ולא כאספיימית (ד). וגם מוכח ר"ת מהתם דטי"ת צריך אדם לכתבה ככתיבה אספיימית. כזו (ה). שכפולה קצת מלפנים. שאם יפרידנה בכרעא תניינא למטה תראה (ו). מדאמרי' התם. וכתבתם שתהא כתיבה תמה. שלא יכתוב לאלפין עיינין. ביתין כפין. פיפין טתין. ואי כטית צרפתית כזו (ז). היאך יראה פ"א לטי"ת לעולם. ולכך יש לכתבה כספרדית ט: והא לך ראשי שיטות: שמע. ה'. הדברים. לבניך. ובשכבך. בין. והיה. מצוה. בכל. יורה. עשב. פן. והשתחויתם. השמים. ואבדתם. ושמתם. אתם. אתם. בדרך. ובשעריך. אשר. על:

מזוזה כדת של תורה.

בין שיטה לשיטה כמלא שיטה: בין פסוק לפסוק כמלא תיבה קטנה: בין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה: בין אות לאות כחוט השערה:

תקטז. כוזו במוכסז כוזו

שמע ישראל יהוה אלהינו יהוה אחד ואהבת את
יהוה אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך והיו
הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך ושננתם
לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך
ובשכבך ובקומך וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת
בין עיניך וכתבתם על מזוזת ביתך ובשעריך

אסור להוסיף אפילו אות אחת ולא לעשות חותמות של מלאכים ולא שום דבר כ"א צווי ארון הכל לא תוסיף ולא תגרע, אך דעת בעל ספר יראים הוא כדעת המחבר עיין בספרו סי' י"ח וז"ל ולבד ההלכות של מזוזה האמורות במנחות הורגלו העולם לתוספת שמירת הבית לכתוב בסוף השורות חותמות ושמות המלאכים, ואינו עיכובא אלא (צ"ל ולא) מצות אך תוס' שמירה, ועיין בכ"מ שם ה"ד. ט) ועיין דשמע וכו' עיין לעיל סי' תקי"ד ולקמן סימן תקכ"ח. חי"ת דחרה פתוחה וכו' ר"ל דרחבה מעט. שעטנ"ז ג"ץ וכו' עיין תוס' מנחות כ"ט ע"ב ד"ה שעטנ"ז ג"ץ וכו' ובספר התרומה סי' ר"א, ושם סי' רי"א בסופו, וברמב"ם פ"ב מה' תפילין ה"ח, ושם פ"ה ה"ג, ובתשובות הרמב"ם סי' ס"ח (ובתשובותיו הנדפס מחדש הוא בסי' נ"ז) ובספר האשכול ח"ש צד ע"ב ושם צד פ"ד, ובשערי תשובה סי' קנ"ז, ושם סי' של"א, ובהגה"מ פ"א מה' תפילין אות צ' ועיין סמ"ג עשין סי'

*) צורות האותיות כאשר הם בכ"י יודפסו בסוף החוברת הזאת.

והיה אם שמע תשמעו אל מצותי אשר אנכי
מצוה אתכם היום לאהבה את יהוה אלהיכם ולעבדו
בכל לבבכם ובכל נפשכם ונתתי מטר ארצכם בעתו
יורה ומלקוש ואספת דגנך ותירשך ויצהרך ונתתי
עשב בשדך לבהמתך ואכלת ושבעת השמרו לכם
פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים
והשתחויתם להם וחרה אף יהוה בכם ועצר את
השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה
ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יהוה נתן לכם
ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם
אתם לאות על ידכם והיו לטוטפת בין עיניכם ולמדתם
אתם את בניכם לדבר בם בשבתך בביתך ובלכתך
בדרך ובשכבך ובקומך וכתבתם על מזוזות ביתך
ובשעריך למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה
אשר נשבע יהוה לאבתיכם לתת להם כימי השמים
על הארץ

אמרינן בסוטה ירושלמי א) בית שאין בו ארבע אמות על [ארבע] אמות פטור מן המעקה ומן המזוזה ומן העירוב ב) ואינו טובל למעשרות. ואין נותנין לו ארבע אמות לפני פתחו. ג) ואין עושין אותו חיבור לעיר. והנודר מן הבית מותר לישב בו. ד) ואינו (יוצא) [צמית] ביובל. ה) ואינו מטמא בנגעים. ו) ואין הבעלים חוזרין עליו במלחמה:

סליקו הילכות מזוזה:

כ״ה, ובב״י א״ח סי׳ ל״ג, ועיין בטור יו״ד סי׳ רע״ד, ובשערי תשובה סי׳ קנ״ז. שלא להדביק וכו׳ שבת ק״ד ע״א ומ״ט כרעיה דקו״ף תלויה וכו׳, דטית צריך אדם וכו׳ וכתבתם וכו׳ שם ק״ג ע״ב, ובתוס׳ שם ד״ה טיתין וכו׳. א) בית שאין בו ארבע וכו׳ ירושלמי סוטה פ״ח ה״ד, וירושלמי פ״ג דמעשרות ה״ג, ועיין סוכה ג׳ ע״א ובתוס׳ שם ד״ה בית וכו׳. ב) ואינו טובל למעשרות וכו׳ שאין נקבע למעשר אלא בראית פני הבית, וזה לא נקרא פני הבית משום דלא חשיב בית. ג) ואין עושין אותו חיבור לעיר משום דבית העומד תוך שבעים אמה ושיריים לעיר נחשב כעיר ומודדים אלפים אמה מהבית וזה לא נחשב כבית. ד) ואינו צמית ביובל כצ״ל והוא מלשון לצמיתות, דבית עיר חומה אם הקדיש אינו נגאל עד מלאת לו שנה ואח״כ הוא לצמיתות לקונה ואינו יוצא ביובל, וזה יוצא ביובל משום דלא נקרא בית דכתיב כי ימכור בית מושב וגו׳. ה) ואינו מטמא בנגעים דכתיב אשר לו הבית. ו) ואין הבעלים חוזרין וכו׳ דכתיב מי האיש אשר בנה בית חדש.

תקיז. הלכות ספר תורה.

וסגנון ספר תורה מעולה מרבנו יעקב בר׳ מאיר.

ברוב שרעפי בקרבי. תנחומיך ישעשעו לבי. קרן ישעי משגבי להושיעני. עשות נכוחה ביתרון הכשר. דקדוקי מצות ספר תורה יעיר לי אזני ורוחי לבאר הישב סדר עיבוד עורותיו וסדר כתיבותיו. ודקדוק תיבותיו ישמע חכם ויוסיף לקח להשיב אמרים לתקן עוותי. ואם טוב בעיני אשובה לי ואדע כי לא אבוש. וכאשר אמצא סעד אכתבנו בשם אומרו. ויואל אל לזה ותחזקנה ידיי מידי אביר יעקב:

א)**אין** כותבין אלא על עור בהמה טהורה וחיה טהורה בכלל. וצריך לעבד העורות לשמן. ואם לא עבדן לשמן פסולות. כדאמרינן בהניזקין גוילין שלו לא עיבדתים לשמם ופסלוה. ואם תאמר לית הילכתא הכי. דהא קיימא לן בסנהדרין פ׳ נגמר הדין כרבא דהוא בתראה. ועוד דפסקינן התם בהדיא הילכתא כוותיה דאמר הזמנה לאו מילתא היא. ומוקמי כתנאי. דתניא ציפם זהב או שטלה עליהם עור בהמה טמאה פסולות עור בהמה טהורה כשירות. אע״פ שלא עיבדן לשמן. ומפרש רבינו שלמה דקסבר האי תנא כרבא דאמר הזמנה לאו מילתא היא, ודמי לאורג בגד למת. דאמר רבא מותר בהנאה. ורשב״ג אומר אף על עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדם לשמם. סבר כאביי דאמר הזמנה מילתא היא. וכיון דמכשר רבא ות״ק בלא עיבוד לשמן בעור של בתי תפילין. כתיבה לשמה ועיבוד במקום כתיבה נמי לא בעי. כדמוכח בשילהי השולח גט. דתניא התם. ומעשה בגוי אחד שהיה כותב ספרים בציידן. והתיר רשב״ג ליקח ממנו. ופריך רשב״ג עיבוד לשמן בעי. כתיבה לשמה לא בעי. ומשני בגוי שחזר לסורו מחמת יראה. דמכוין לשמה. מכלל דלת״ק אתי שפיר. דכיון דלא בעי עיבוד לשמה מותר ליקח מגוי. הרי לך לרבא ולת״ק דלא בעינן עיבוד לשמה [ולא כתיבה לשמה] מותר ליקח מגוי גמור. (הרי לך לרבא ולת״ק דלא בעינן עיבוד לשמה ולא כתיבה לשמה). ואם באת לתרץ לאביי תנאי היא ואיהו דחיק מוקי אנפשיה התם אבל לרבא לאו תנאי היא. הא ליתה. דא״כ הוה ליה למימר לאביי ודאי תנאי היא לרבא מי לימא תנאי היא. והוה ליה לשנויי. דהכי אורחא דתלמודא. אלא נ״ל לעולם בעינן לשמה ופי׳ רבנו לא ישר בעיני אלא ה״פ דשמעתא נגמר הדין. תנאי היא דתניא ציפן וגו׳. על עור בהמה טמאה כשירות. אע״פ שלא עיבדן לשמם. דקסבר ת״ק כאביי דאמר הזמנה מילתא היא. ואין צריך עיבוד לשמה. דהזמנה דאחר עיבוד

א) אין כותבין אלא על עור וכו׳ שבת כ״ח ע״ב, ושם ק״ח ע״א כותבין תפילין וכו׳ עיין ירושלמי פ״א דמגילה ה״ט, וריש מס׳ סופרים. גוילין שלו לא עיבדתים וכו׳ גיטין נ״ד ע״ב. דהא קיי״ל בסנהדרין וכו׳ כצ״ל מ״ח ע״ב. ומעשה בגוי אחד וכו׳ גיטין מ״ה ע״ב ועיין בתוס׳ עד שיעבדם וכו׳ ותוס׳ סנהדרין ד״ה אע״פ וכו׳ ותוס׳ מנחות מ״ב ע״ב ד״ה עד וכו׳. דלא בעינן עיבוד לשמה ולא כתיבה לשמה מותר וכו׳ ואם באת וכו׳ כצ״ל ועיין בספר התרומה ה׳ ס״ת סי׳ ק״ץ.

סתם קיימא במקום עיבוד לשמה. כיון דמילתא היא והזמנה דאחר כתיבה סתם הויא ככתיבה לשמה. רשב״ג אומר אף על עור בהמה טהורה פסולות עד שיעבדם לשמה. דהזמנה לאו מילתא היא כרבא. ולא קיימא הזמנה במקום עיבוד לשמה. והילכך צריך עיבוד וכתיבה לשמה. דלשמה גמירי הילכתא בעשיית ספר תורה. ולא מיתוקמא מילתא בהזמנה גרידא. דלאו מילתא היא אלא בעיבוד. ומיהו מודה רבא דאם עבדן לשמם שמותר לכתוב עליהן שטרי הדיוטות או לטלוחן על גבי בהמה. דהזמנה לאו מילתא היא עד שיכתוב עליו. וגבי אורג בגד למת נמי אי בעינן נמי לשם מת היה צריך לאורגו לשם מת. דהזמנה דבתר ארינה לאו מילתא היא. לרבא אלא א״כ נגע למת. אבל לאביי לא בעי ארינה לשמה אפילו אי גמרי בה לשמה דבהזמנה דבתר הכי הוי סגי. ונ״ל דשניהם מוקמי לפום ריהטייהו. אביי כת״ק. ורבא כרשב״ג. וראייה גדולה הם. ת׳. והא לך פר״ח. כשירות אע״פ שלא עיבדן לשמם. הואיל ועבדינהו לא פסיל בהו מה שעיבד שלא לשמם. דהזמנה שזימנן מתחילה לעיבוד מילתא היא. כאביי. ורשב״ג פוסל עד שיעבדם לשמם. ויעשה מעשה העיבוד ממש לשמים. דהזמנה לאו מילתא היא כרבא. ועשייה והזמנה בעינן ורבא ורשב״ג תרוייהו כרב חסדא ובחדא שיטתא קיימי: ר״ח: ת׳. נמצינו למידין שצריך עיבוד לשמה. ואם גוי מעבדן וישראל עומד על גביו וסייעו. מסייע זה יש בו ממש. דנכרי אדעתא דישראל קעביד. דאמר גמירנא מינך. ובענין זה התירו הגאונים עיבוד גוי. וכתיבה לשמה בעינן. לשם תורת ישראל. אבל האזכרות צריך לכתוב לשם אזכרות. כדאמרינן בהניזקין. כל ספר תורה שאין אזכרות שלו כתובין לשמם אינן שוה כלום. ודוקא נתכוון לכתוב לשם יהודה וכתב השם צריך ליהודה להעביר עליו קולמוס ולקדשו. אבל כתב ליהודה לשם שם אחר אין צריך לקדש דהא לשם תורת ישראל נכתב ודיי בכך: ועורות נבילות טהורות מותרות. אע״פ שלא נשחטו. ויש ספרים קדמונים שמצריכין שחיטה. ולא היא. דתניא אין חוששין שמא עורות לבובים הם. ואפילו להידור מצוה לא צריך. דהא הרגו מלך דעריף מאיספקלטור: ועל העיבוד הקשיתי במה מעברן דלא שכיחי אפצים גבן. ולא מעבדינן בהן אפי׳ אי שכיחי. דאמרינן דיפתרא דמליח וקמיח ולא עפיץ. ותניא אין כותבין על הדיפתרא. ואמרינן במגילה ובסוטה. כתבה על הנייר ועל הדיפתרא כו׳ עד שתהא כתובה אשורית על הספר ובדיו. שי״מ דיפתרא פסול והוא הדין לספר תורה. דהילכתא היא על הקלף או על הגויל. ועוד דאתיא נמי כתיבה כתיבה כמגילה ובפרשת סוטה. ומשנה שלימה היא במסכת ידים. ומייתינן לה במגילה פ״ק. אינו מטמא את הידים עד שיכתבנו אשורית על הספר ובדיו. ודייקינן מהתם דלא בעינן דיו לספרים. דמייתי מינה ראייה אהיו כותבים בסם ובסיקרא. ושמעינן מינה דלא בעינן כמו ספר. אלא אפי׳ דיפתרא כשירה. דלית ליה להאי תנא כתיבה כתיבה. ולית ליה הילכתא. אלא כולה מילתא יליף במגילה מככתבם וכלשונם. כדיליף בפ״ק דמגילה. נאורחייהו בקלף או גויל וכתב אשורית ובדיו. לית הילכתא כי האי מתניתא דכל כתבי הקדש דרבנן דאין בין דמגילה הוא דפליגי ארשב״ג. ופסקי בפירקא קמא הילכתא כרשב״ג דאמר אף ספרים לא הותרו שיכתבו אלא יוונית. משום דכתיב יפת אלהים

דנכרי אדעתא דישראל קעביד וכו׳ המחבר נמשך בזה אחר כוונת בעסה״ת וקיצר לשונו וז״ל בסי׳ הנ״ל מסייע זה יש בו ממש דנכרי אדעתא דישראל עביד טפי מכותי דאמר כותי אנא גמירנא טפי מינך כדאמרינן שלהי פ״ק דע״ז וכו׳ ע״ש. כל ס״ת שאין אזכרות וכו׳ גיטין נ״ד ע״ב. אינן שוה כלום כצ״ל. ועורות נבילות טהורות וכו׳ שבת ק״ח ע״א. אין חוששין וכו׳ מסכת סופרים פ״א ה״נ. דהא הרגו מלך וכו׳ שבת ק״ח ע״א. ומסכת סופרים פ״א ה״ב ע״ש. דיפתרא דמליח וכו׳ מגילה י״ט ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה דיפתרא וכו׳. ובד״ה על הספר וכו׳ ובתוס׳ מנחות ל״א ע״ב ד״ה הא דאפיצן וכו׳. כתבה על הנייר כו׳ מגילה י״ז ע״א. ומשנה שלמה היא וכו׳ ידים פ״ד משנה ה׳. ומייתי לה וכו׳ מגילה ח׳ ע״ב. ועיין סוטה י״ז ע״א. מככתבם וכלשונם מגילה ט׳ ע״א. דתניא בהבונה וכו׳

ליפת. הא שאר לשון אסור. דלית ליה לרשב״ג הילכתא וכתיב כדמפרשינן. ובעי אשורית וספר ודיו כספרים. אבל מגילה אפי׳ יוונית לא. משום ככתבם וכלשונם. ומההיא דתניא בהבונה איכא למשמע דלית הילכתא כי הני דכל כתבי. דתניא בהבונה או שכתב שלא (כדין) [בדיו] או שכתב האזכרות בזהב הרי אלו יגנזו: וההיא דמגילה ליכא לאוקומי דאזכרות במגילה ליכא דממקום אחר לאו אזכרה היא. ובשאר ספרים לבד מספר תורה ליכא לאוקומי. דהא מקילינן בספר תורה טפי משום מעשה דתלמי כדמוכח במגילה. נמצינו למידין דדיפתרא אסורה לספר תורה. וגם רבינו (חיי) [האי] פסק ור״ח משמו דמעבדינן בעפצים [כדמפורש בערוך] בערך דוכסוסטוס. ונראה לי שהעור המתוקן בעבוד טוב כגון שלנו שהוא טוב ממליח וקמיח ועפצים שהוא כשר ואין צריך עיפוץ. אבל למליח וקמיח צריך עיפוץ. שאין מליח וקמיח עזים כסיד. ושריית מים שלנו. וראייה לדבריי דאמרינן בהקומץ רבה קרע הבא בשתים יתפור בשלש לא יתפור. ופריך עלה. ומשני הא בחדתא הא בעתיקא. ומפרש לאו חדתא חדתא ממש ולא עתיקא עתיקא ממש. אלא הא דאפיצן הא דלא אפיצן. וכולה ההיא שמעתא בספר תורה מיירי. ש״מ בדלא אפיצן כשר לספר תורה אלא שיהא עיבוד טוב שלא יהא דיפתרא. אי נמי איכא למימר ולאבשורי אפילו דיפתרא. מדתני פסילי טובא ותנא בהו בהדיא הרי אלו יגנזו. או אין קורין בו או פסיל. אבל בדיפתרא לא משתמיט לא במסכת סופרים ולא בתלמוד דליתני פסולה. והלכה דעל הקלף איכא למימר דקלף מיקרי. אבל גבי מגילה תני לא יצא משום שאר מילי טובא. דמתני בהדה ונראה דדיפתרא כשר בדיעבד וכל שכן עיבוד שלנו אלא שבמגילה החמירו בדיפתרא לומר שלא יצא. משום ככתבם וכלשונם. דאורחייהו בקמיח ומליח ועפיין וכתב אשורית. מיכן סמכתי להכשיר עיבוד שלנו. וראייתי מהקומץ רבה. ואי משתכח בה איניש טעמ׳ אחרינא להיתירא אשר יראה [יגיד]. ועל שכותבים בקומוס (ובקנתוס) [ובקנקנתום] נ״ל שפסול. דתניא בהדיא בהבונה. כל הכותב שלא (כדין) [בדיו] או שכתב את האזכרות בזהב הרי אילו יגנזו, ופסקינן לעיל דהילכת׳ הכי ולא כי ההיא דכל כתבי. ודאין בין דמגילה. ועפצים שכותבים בהן לאו מיקרו דיו. כדא׳ בפ״ק דשבת. אין שורין דיו סממנין. וכו׳. ואמרינן מאן תנא נתינת מים בדיו זו היא שרייתה. כו׳. מכלל דמקמי נתינת מים מיקרי דיו. והכי מפרשי׳. הלוקח יין לתת (יין לתת) [לתוך] המורייס או לתוך אלונתית דמקמי נתינת יין מיקרי מורייס ואלונטית. והיינו אלונטית כבריתה מותרת. דע״ז קודם נתינת יין. דלא חיישינן שמא (עורב) [עירב] בו הגוי יין ועפצים לא מיקרו דיו. לא קודם נתינת מים ולא אחר כך. אלא נקראין עפצים ומי מלין. ונתינת גומא וברזל להשחירו לא משוי ליה דיו. דאמריי בנדה פרק כל היד. (ר׳ אלעזר) [ר׳ אמי] פלי קורטא דדיוטא ובדיק ואין זה בשל עפצים אלא בשלנו. ותו אמרינן התם חרת שאמרו דיו. מהו דתימ׳ כי פכחותא דדיוטא. קמ״ל כי חרוותא דדיוטא. וזה חרת אינו חרתא דאושכפי אלא מראית דיו שדומה לו. ותו כל מקום ששונה פסולי כתיבה תני בהדייהו עפצים ומי מלין. ואמרינן גבי ספר תורה בגיטין אין מי מילין על גבי מי מילין. והיינו דאמרי׳ כל העשנים יפין לדיו. שוהו נוהג בשלנו שמייבשין אותו ולא בעפצים. ושמן בין לנבל בין לעשן יפה בשלנו אלא שלא הורגלנו בשלנו ולא בעפיצים. ותו אמרינן כל השרפים יפין לדיו ושרף כשף מן המובחר.

שבת ק״ג ע״ב. כדמפורש בערוך בערך כצ״ל. קרע הבא בשתים וכו׳ מנחות ל״א ע״ב. אין שורין דיו וכו׳ שבת י״ז ע״ב. הלוקח יין לתת לתוך המורייס כצ״ל חולין ו׳ ע״א. אלונטית כבריתה וכו׳ ע״ז ל׳ ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה אלונתית וכו׳. ר׳ אמי פלי כצ״ל נדה כ׳ ע״א. ועיין בתוס׳ ד״ה פלי וכו׳. ותוס׳ גיטין י״ט ע״א ד״ה דיו וכו׳. חרת שאמרו דיו וכו׳ נדה כ׳ ע״א. אינו חרתא דאושכפי וכו׳ שבת ק״ד ע״ב. ועיין תוס׳ עירובין י״ג ע״א ד״ה קנקנתום וכו׳. אין מי מילין וכו׳ גיטין י״ט ע״א. כל העשנים וכו׳ שבת כ״ג ע״א. כל השרפים וכו׳ ושרף כשף וכו׳ גירסתו כגירסת הערוך ערך

וזהו בשלנו. (שאינו) [שאנו] שורין קליפי עץ כשף הנקרא נייר פרון ועושה ממנו דיו. ושרף אינו גומא אלא תמצית מי לחלוח קליפי עצים או מי עלין. או מי הפגין הנקרא ב׳ שייבא. כדאמרינן בפסחים פ׳ כל שעה ירק מר יש לו שרף ופניו מכסיפין. דהיינו מי ליחלוחית הירק. בעל כרחך. והכי אמרי׳ גבי נדה. זו (שיופה) [שירפה] מצוי. אבל גומא אינה קרוייה שרף אלא קומוס. כדאמרי׳ ברוכתי טובא. קומוס. גומא. הנמצא באילנות. כעין דבש קרוש. ואע״פ שפי׳ ר׳ חנינא קומוס. גומא כעין שא׳ כל (הנשרפים) [השרפים] יפים לדיו. לפי מנהגו פי׳. ואנב חורפיה לא עיין ביה. ואפי׳ לפי דבריו אם היו נותנין גומא לתוך דיו שלנו היה מצהיבו כעין וודרואלא בלע׳ שנותנין בדיו להצהיבו והוא קנקנתום. אך לא משתמיט תנא דליתני שרף גבי כתיבה וקומוס גבי העמדת חלב. והא דאמרינן בפ״ק דנידה הקטף יש לו שביעית. ואמרי קיטפא פירא. דהיינו שרף הפגא. זהו שלוקחין ממי תמצית האילנות (ומביישין) [ומייבשין] אותו כעין שאנו עושין דיו. וקורין לו קטף. ויש אומ׳ אפרסמון ונוטף כעין שדומעין (הגפים) [הגפנים] והיינו צרי כדאמרינן הצרי אינו אלא שרף היוצא מעצי הקטף. והוא אפרסמון. ועושין נקבים באילן ששמו קטף ותולין בו כלי זכוכית ונוטפים מי ליחלוח בתוכו הנקראין שייבא. ועל שם כך שמו נטף שנוטף. והכי מתרג׳ צרי ולוט קטף ולטום. וכן כתב בספר הרופאים. ולדבריי לכתוב בעפצים אסור ופסול. וטעונה גניזה. ותמיהני על מה סמכו רבותי׳ שבלותיר. אבל בדיו מותר וכשר. וגם ליתן ארמנט לתוך הדיו מותר בין לר׳ ישמעאל בין לר׳ עקיבא דלאו היינו (קנקנתוס) [קנקנתום]. דאיפלינו ביה. אלא קנקנתום קבלה הוא בידינו מרבותינו שהוא וודילא. וכן לועזו בערוך בישריאולא. והיא היא:

ציינתי הפסקים לפי דעתי למען ירוץ הקורא בו. וראיות הבאתי. למען לא אטעה לאסור ולהתיר שלא כהלכה או אחד מן התלמידים מתוך פילפולו:

מעתה תן עיניך בדקדוקי סופרים וגופי האותיות. לפי מה שאין בקיאין בכל הדיקדוק. כדאמר רב יוסף בשילהי פ״ק דקידושין. אינהו בקיאי בחסירות ויתירות אנו לא בקיאינן. ועת לעשות לה׳. הילכך דידן נמי כשירים. אבל (כאשר) [באשר] הורשנו נתבונן בהנהו חסירות ויתירות דבקיאינן בהו. ובגודל האותיות. כגון בית של **ב**ראשית שנמנה במסורת עם אותיות גדולות. ובקיטוען. כגון וי״ו דשלום. דקטיעה. ובתגיהן ובזיוניהן ובעשייתם. הא דאמרינן בהקומץ רבה. אפילו כתב אחד מעכבן. כגון קוצו של יו״ד. חודו של מעלה שנתון כלפי פניו. כדמוכח באלפא ביתא דר׳ עקיבא ורוב (ספרים) [סופרים] עושין כן. וצריך להקיף גויל מארבע רוחותיה של אות. ואי לא מקפא פסולה. וניקב יריכו של ה׳. ולא נשתייר כשיעור אות אחת קטנה פסולה. ונקב (שאין הדיו) [שהדיו] עובר עליו אינו נקב. גבי ספר תורה נמי בעינן כתיבה תמה. כדמוכח בהבונה: (ויוני) [וזיוני] שעטנ״ז ג״ץ. כמו שפי׳ רבינו זקיני. ואם לא זיין פסול. דלא גרע מקוצו של יו״ד.

כשף, ולפנינו בשבת שם ושרף קטף. ירק מר יש לו שרף וכו׳ פסחים ל״ט ע״א. זו שירפה מצוי וכו׳ כצ״ל נדה י׳ ע״ב. ברוכתא טובא וכו׳ שבת ק״ד ע״ב, מגילה י״ח ע״ב, גיטין י״ט ע״א. ואע״פ שפירש ר׳ חנינא וכו׳ הלשון קשה להבין ונראה שיש כאן ט״ס וכצ״ל ואע״פ שפירש ר׳ חננאל קומוס גומא כעין שאמרו כל השרפים וכו׳ ועיין בערוך ערך קומוס כעין לשון זה וז״ל קומוס קומא פירש הוא תשרף כמו שאמרנו כל השרפים יפין לדיו ובלע״ז גומ״א. וידוע שברוב מקומות מעתיק הערוך לשון ר״ח מבלי הזכיר שמו, ועיין רש״י במקומות הנ״ל. גבי העמדת חלב עיין ע״ז ל״ה ע״ב. הקטף יש לו שביעית וכו׳ נדה ח׳ ע״ב. הצרי אינו אלא שרף כו׳ כריתות ו׳ ע״א. והכי מתרגם צרי ולוט וכו׳ עיין ת״א בראשית מ״ג, י״א. ועיין בפירש״י שמות ל׳ ל״ד. איהו בקיאי וכו׳ קידושין ל׳ ע״א. וי״ו דשלום דקטיעה קידושין ס״ו ע״ב, ועיין במ״ש ריש פ׳ פנחס. אפילו כתב אחד וכו׳ מנחות כ״ח ע״א, וכ״ט ע״א, ועיין בתוס׳ ד״ה קוצו וכו׳. ובשו״ת מהרי״ג סי׳ ס״ט בסופו ועיין בשו״ת פ״מ סי׳ ס״ו, ובספר התרומה סוף ה׳ תפילין ובמנהיג סוף הספר. להקיף גויל וכו׳ מנחות שם, וניקב יריכו וכו׳ עיין לעיל. ונקב שהדיו עובר עליו וכו׳ כצ״ל שבת ק״ח ע״א. וזיוני שעטנז גץ וכו׳ עיין

וראייה קצת דאמרינן בהבונה. הא דבעי זיוני פטור. הא דלא בעי זיוני חייב: ומה שכת' בתיקוני תפילין. שעטנ"ז ג"ץ. ש' דשמע. ט' דלטוטפות וכו'. מכלל (בבשאר) [דבשאר] שעטנ"ז ג"ץ לא צריך. (אבל) [אפילו] בתפילין. שקר הוא. אי נמי לעיניין תאגין קאמר. לבד הזיונין. וכן מצאתי בסידור אחר. דכל שעטנז גץ לא צריך אפי' בתפילין. שקר הוא. אי נמי לעיניין תגין קאמר. לבד הזיונין. וכן מצאתי בסידור אחר. דכל שעטנ"ז ג"ץ שבכל מקום צריכות ג' ג' זיונין. הן כפופות הן פשוטות. (הג"ץ). וח' צריכה כעין חטרת גמל מעט גובה באמצעית גגה. וכן פירשו הקדמונים חטרי לה לגגה כעין חטרת. לומ' חי ברומו של עולם. ולא פירשו טעם. ורבינו זקיני פירש חטרי כעין מקל. כך (דל) [דלת]. ואין נראין דבריו. חדא דגגו משמע האמצע. כדאמרינן בהבונה. כגון שנטלו לגגו דח'. ועשאו שני זיונין. ועוד אמרינן בספרים החיצונים. ח' אין לו כתר. ואם הוא מקל יש לו כתר. דהיינו תגא. ועוד דתנא דח' הוה ליה למקרייה כדאמרי' בהבונה התם כגון שנטלו לתגיה דד' ושוי ליה רי"ש. דהיינו חודו של אחוריו. וכן בסוטה ועירובין. דילמא יתיב זבוב אתגיה דד'. ופר"ח גורסין בהבונה כן גבי ח' גגו. גבי ד' תאגיה. וספרים ופירושי' שכת' בהן כגון שנטלו לגגיה דד' טעות סופר הוא. כדמוכח בסוטה ועירובין. ותלו ליה לכרעיה (דח') [דה'] שלא תתחבר למעלה. ותגא דח' נראה כעין תגא דד'. דעירובין וסוטה ושבת דהיא מאחריה. ואם נשלה דמיא לריש. ומדאמרינן בהבונה פפין שתין. טתין פפין. נ"ל שצורות הטית כך. (א). חודה החיצון כפול מעט לפנים כעין (ב). ועוד מדפר' ר"ח נתכוון לכתוב אחת ועלו בידו שתים חייב. כגון שנתכוון לכתוב ט' ולא הדביק ירכו החיצון וכתב (ג). ודווקא שצריך לכתוב (ד):

יריעה או קלף פחות מג' דפין לא יעשה ולא יותר מח'. ושיעור שורות דף ששים. ויש עוד שיעורין אחרים במסכת סופרים. ושיעור שיטה ג' למשפחותיכם. ואורך דף יש או' ו' טפחים כאורכן של לוחות. וזה וכיוצא בהן למצוה ולא לעכב: ובסוף הספר אפי' פסוק אחד בדף אחד. ושיעור גיליון למטה טפח ולמעלה שלש אצבעות. ובין דף לדף כמלא ריוח שתי אצבעות. ובין שיטה לשיטה כמלא שיטה: נראין הדברים בכתיבה דקה. אבל בכתיבה גסה הכל לפי הענין. זכר לדבר. גאון אחד שפי' ג' למשפחותיכם. שיעור טפח. דטעם שלא יהו עיניו משוטטות. ואי בכתיבה גסה הוי (טפח) [יותר] מטפח. ובין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה. ובין אות לאות כמלא חוט השערה. ורוב תיבה בתוך הדף. פי' לתוך הסירגול. שהלכה למשה מסיני לסרגל בקנה. ומיעוט חוץ לדף לא. ואות מן השם חוץ מן השירטוט לא יוציא: ובכתיבת השם יזהר. כמו שמפורש בסוף שבועת העדות. איזהו חול ואיזה קודש. ואם ספק יכוין בכולן לשם. דבהכי לא מיפסיל: כתיבת

שבת ק"ה ע"א רש"י ד"ה דבעי זיוני וכו'. חטרי לה לגגה מנחות כ"ט ע"ב. ועיין ערוך ערך חטר ד' וט"ס יש שם וכצ"ל דחטרי ליה לגגיה דח' ותלו ליה לכרעיה דה'. ועיין בסה"ת ה' תפילין, ובסוף ספר המנהיג. כגון שנטלו וכו' שבת ק"ד ע"ב. וכן בסוטה ועירובין ע"ש בעירובין י"ג ע"א. וסוטה כ' ע"א. פפין טתין וכו' שבת ק"ג ע"ב. נתכוון לכתוב אחת וכו' שם ק"ד ע"ב. פחות מג' דפים וכו' מנחות ל' ע"א, ומסכת סופרים פ"ב ה"ו. ושיעור שורות וכו' עיין במס' סופרים שם. והרמב"ם בהל' ס"ת פ"ט ה"י כתב יש דברים אחרים שלא נאמרו בגמרא ונהגו בהם הסופרים וקבלה הוא בידם איש מפי איש. והן שיהיו מנין השיטין שבכל דף ודף לא פחות משמנה וארבעים. ולא יתר על ששים. ועיין בהג"מ שם. ובראש סוף ה' ס"ת ובמיו"ט שם. ג' למשפחותיכם מנחות ל' ע"א ועיין בתוס' ד"ה כגון כו' ו' טפחים ב"ב י"ד, ומס' סופרים פ"ב סוף ה"ב. כאורכן של לוחות כן כתב בסמ"ג עשין כ"ח, ובמרדכי הביאו הט"ז סי' רע"ב ס"ק א'. ובסוף הספר כו' שם ל' ע"א. ושיעור גליון וכו' שם ובמס' סופרים פ"ב ה"ד וט"ס שם וצ"ל שלשה חלקים בטפח וכו' ועיין בהגר"א יו"ד סי' רע"ג ס"ק א'. נראין הדברים וכו' עיין בתוס' שם ד"ה כגון וכו' ועיין בהג"מ פרק ז' ה"ד אות ב' והובא בש"ך יו"ד סי' רע"ב ס"ק ג' ע"ש. הוי יותר מטפח כצ"ל. ורוב תיבה בתוך הדף מנחות ל' ע"ב. שהל"מ לסרגל וכו' עיין שם ל"ב ע"ב, ובתוס' שם ד"ה הא וכו'. ובסה"ת סי' קצ"ו. ומיעוט חוץ לדף לא, נראה שצ"ל ורוב חוץ וכו'. ואות מן השם וכו' עיין תוס' שם ל' ע"ב ד"ה שלשה כו' והובא בסה"ת סי' קצ"ז. בסוף שבועות העדות וכו' שבועות ל"ה ע"א, וע"ב, ובמס' סופרים פ"ד.

השם לא על מקום גרר. ולא על מקום המחק. ותולה את כולו ובדוחק. ובתחילת הספר ובסופו יניח כדי לגול ב׳ עמודים אחד אילך ואחד אילך. ונותן בין כל חומש וחומש ד׳ שיטין לבד משיטה שמשלים בה. ואין עושין ספר לא ארכו יתר על רחבו ולא רחבו יתר על ארכו. למצוה ולא לעכב. וכן הרבה. וכן דיפתרא. כדפריי. וס׳ וס׳. סתומין לגמרי. דבנס היו עומדין. אבל מ״ם פתוחה לא יסתום. דא״כ הוי אלה נמי כנס. וליפשוט כרעיה דד׳ לאחוריה כמעט. כדאיתא בהכונה. וכרעיה דק׳ לעשות תלויה כברעיה דה׳. שפירשתי: עוד יש עינייני אותיות באלפא ביתא דר׳ עקיבא. אך רוב ספרים רגילין בהן ומי שאומנותו מלאכת שמים יבין בהם ויראה באלפא ביתא ויעשה מצוה כמאמרה. ולא יתבשר אלא בשורות טובות:

שירת הים ושירת האזינו כתובות לפנים כהילכתן בראשי שטותיהן וסתומותיהן משני צדדין ואריחותיהן ולבינותיהן. והכותב ספר תורה ידקדק בדבריי אלה. ואם הוא חכם יוסיף וישנה וישלש מסכת סופרים המוספת עוד דברים:

וכדר לעומר לא ליפסוק בשני שיטין. אע״ג דתרי תיבות נינהו. ומינה ילפינן לתובל קין ולבת שוע. ולבן אוני ולמלכי צדק. דבכל שתי תיבות והוא שם אחד. דלא לפסקינהו בשני שיטין. חוץ מבת היענה דמצי פסיק. דדרשי׳ ליה בפרק אילו טריפות. לביצת היענה: מיעוט בכתב כתבתי. ורוב בעל פה יש לסופר לדקדק במסורת. שילמד מתוך חסירות ויתירות. שאינם תלויים על פי הדייקות. גם יש לו להיות בקי בדייקות שלא יהא נראה כמנומר: ובתפירתו בגידין יעשה כהילכתו. ובשיור התפר. כדאיתא פ׳ הקורא את המגילה. ותפירתו מבחוץ. ושיור התפר ג׳ אצבעות למעלה וג׳ אצבעות למטה. כך מצאתי: ודין קלף ודוכסוסטוס וגויל. גויל נקרא אותו שלא ניטל מן העור כלום הבשר. ולפי שלא נתקן כל צרכו נקרא גויל. כדאמ׳ בבבא בתרא בהשותפין. גויל. אבני דלא משפיין. וטוב הוא ומתקיים יותר ועב. ומועיל לעשות ספר תורה. ארכו כרחבו. כדאמרינן בההיא דאיכתיב אמשכא דעגלא ואיתרמי. והילכך כתיבה גויל במקום שיער: קלף הוא של צד השיער שקולפין מעליו צד בשר הנקרא דוכסוסטוס ופירושו מקום בשר הילכך קלף במקום בשר דוכסוסטוס במקום שיער. שבין בגויל וקלף ודוכסוסטוס כותבין לצד החלק והנאה יותר: תקיח. אילו הן חסירות ויתירות הנמצאות בספרי אגדה וכתוב בהן טעם. ורובם במסורת וסדריתים בלא טעם אותם של תורה לבדם למצוא בלי עמל. יש צריכין ויש שאינם צריכין:

כל אלהים שבתורה חסר וי״ו. כל בקר חסר וי״ו. כל לעולם שבתורה חסירים בר מן ב׳. א)וגם בך יאמינו לעולם. וכל ימיך לעולם. כל תולדת חסר וי״ו אחרונה בר מן ב׳. אלה תולדות השמים. אלה תולדות פרץ. ארץ ארבע מאת שקל. חסר. מאות האחרון

כתיבת השם וכו׳ עיין מנחות ל׳ ע״ב ובתוס׳ שם ד״ה ר׳ יוסי וכו׳. ובתחילת הספר וכו׳ ב״ב י״ד ע״א. ונותן בין כל חומש וכו׳ שם י״ג ע״ב. ועיין בתוס׳ ד״ה ומסיים וכו׳ ובשו״ת תשב״ץ ח״א סי׳ קע״ה. ואין עושין ספר וכו׳ ב״ב י״ד ע״א. למצוה ולא לעכב וכו׳ עיין שו״ת תשב״ץ ח״א סי׳ קע״ה. דבנס היו עומדין, שבת ק״ד ע״א. כרעיה דד׳ לאחוריה שבת שם. וכדר לעומר לא ליפסק וכו׳ חולין ס״ה ע״א. חוץ מבת היענה וכו׳ שם. ועיין ברמ״ה אות כ׳ כדרלעמר מלך עלם חדא מלה כתיב והסר דחסר וכולהון כתיב כן ובמ״ש פ׳ ל״ל, ועיין בשו״ת שב יעקב חיו״ד סי׳ נ״ו, ובשו״ת ח״ס חיו״ד סי׳ רס״ב. ותפירתו בגידין וכו׳ מכות י״א ע״א, ומגילה י״ט ע״א. ותפירתו מבחוץ מס׳ סופרים פ״ב הי״א. וכגירסת ספר האגודה שם אבל אין תופרין במקום הכתב מבפנים אלא מבחוץ, ע״ש. דין קלף ודוכסוסטוס וכו׳ עיין ערוך ערך דכסוסטוס ובכ״מ שם, ובתוס׳ שבת ע״ט ע״ב ד״ה קלף וכו׳, ובתוס׳ מנחות ל״ב ע״א ד״ה אידי ואידי וכו׳ ובתשובות הרמב״ם (הנדפס מחדש) סי׳ כ״ו. ועיין בחידושי הרמב״ן שבת ע״ט ע״ב, ובחידושי הר״ן שם, ובפירושו על האלפס ריש פרק המוציא, ובמרדכי שם, ובספר התרומה סי׳ קצ״ד, ועיין בתשובות ח״ס חא״ח סי׳ ג׳ ע״ש. א) וגם בך יאמינו לעולם (שמות י״ט) כל ימיך לעולם (דברים כ״ג) אלה תולדות השמים (בראשית ב׳) אלה תולדות פרץ (רות ד׳) כן הביא המחבר ע״פ המדרש בר״ר פרשה י״ב וז״ל: תולדות, א״ר שמואל בר נחמן כל תולדות שנאמרו בתורה חסירין בר מן תרין אלה תולדות פרץ וגו׳ והדין, ובמוסרה בראשית

מלא. כל הארון שבתורה חסר וי״ו. אבל משניתנה התורה בתוכו כולן מליאים. כל אבותכם שבתורה חסירין יו״ד. בר מן (ה׳ אלה) [אלהי] אבותיכם שלחני אליכם. את בריתי יעקוב מלא. כל אבותנו שבתורה חסירין יו״ד. וישבתו העם ביום השבעי חסר (וי״ו) [יו״ד]. ושם ראינו את הנפילים חסר יו״ד. בשש משה. חסר וי״ו. כל חורב חסר וי״ו. בר מן ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. כל ימלוך חסר וי״ו. בר מן תחת עבד כי ימלוך. והשינוך של קללות. מלא. ושל ברכות חסר. והנשיאים חסר ב׳ יודין. יפרוש כנפיו. חסר יו״ד. כל עולה חסר. בר מן וביום הבכורים. עוד מי לך פה. חסר וי״ו. כל רודף חסר וי״ו. בר מן ב׳. אחרי מי אתה רודף. בלא כח לפני רודף. והמים להם חומה. חסר וי״ו. יהי מאורות. חסר ווי״ן. ובשביעית יצא לחפשי חנם. חסר יו״ד. או ספק ב׳ יודין. אם אדוניו יתן חסר י׳. אם לוא יגיד מלא. לחטאת דע״ז. חסר. מיום הראשון עד יום השבעי. וישבתו העם ביום השבעי. שופר תרועה (בחודש) [בחדש] השבעי. כולן חסירין יו״ד. כל לאמר חסר וי״ו בר מן ג׳. ויברכם ביום ההוא לאמור. לאמור הכיוצר הזה. לאמור אם (תפדו) [תפרו]. ולא תעלה במעלות. חסר וי״ו. ד׳ עפרון חסר וי״ו. וישקל אברהם לעפרן. ויקם שדה עפרן. ויקברו (אותו) [אתו] יצחק. וישאו (אותו) [אתו] בניו. ובמקום אחר כתיב בזה הספר כל עפרון חסר. ספק. ויש לברר על פי המסורת. כי טובות הנה. חסר וי״ו. מכשול. חסר וי״ו. כל השומע חסר וי״ו. כל תמלוך חסר וי״ו. כל צדיקים חסר יו״ד. בר מן ויסלף דברי צדיקים. שאפי׳ הוא צדיק גמור. שחד מסיתו. כל ראשונה. חסר וי״ו. בר מן והקריב את אשר לחטאת ראשונה. ושלמתי ראשונה. היתה במעל הזה ראשונה. כל אבותם חסר וי״ו. בר מן ב׳. נשיאי משות אבותם. כי מטה אחד. שבתותי חסר וי״ו. באגנת חסר וי״ו. וחנותי

ב׳ ד׳ תולדות ב׳ מלאים דמלאים וסי׳ אלה תולדות השמים והארץ, אלה תולדות פרץ, וחד חסר דחסר ואלה תלדת ישמעאל (בראשית כ״ה י״ב) וג׳ כתיב תלדות עשו הוא אדום (שם ל״ו א׳) ושל אחריו (שם ל״ו ט׳) אלה תלדות יעקב (שם ל״ז ב׳) ושאר אורייתא תולדת כתיב וכל קריין, ובעלי המסרה חלוקים בזה וזה מקובל לנו עכ״ל. ועיין במ״ש שם מצאתי במסורת כ״י מן זה ספר תולדת וכו׳ ולפ״ז אין לתמוה על המחבר שמתחילה הביא כל תולדת חסר וכו׳ ואח״כ הביא כמה פעמים תולדות, שבסוף כתב בודאי ע״פ מסורת כ״י קדומה שהיתה בידו. ארץ ארבע מאת שקל (בראשית כ״ג) מאות האחרון מלא ר״ל מאות האחרון בענין, מלא, וברמ״ה ובמסורה (בראשית ה׳) שמנה מאת ג׳ חסרים וסי׳ אחרי הולידו את שת, אחרי הולידו את נח (שם) ארץ ארבע מאת שקל. כל הארון שבתורה חסר וי״ו וגו׳ וברמ״ה איתא לשאת הארן (תרומה) חסר וי״ו וכל הארון דכוהיה חסר. בר מן אלהי אבותיכם שלחני אליכם כצ״ל ונמסר ע״ז לית מלא דמלא בתורה. את בריתי יעקב (ויקרא כ״ו) מלא וי״ו. כל אבותנו שבתורה חסירין יו״ד, וברמ״ה אבותינו, א׳ לחוד מלא דמלא מלא וי״ו ויו״ד וסי׳ גם אנחנו גם אבותינו דויאמר פרעה אל אחיו מה מעשיכם ויאמרו. וכל שאר אורייתא אבתינו חסר וי״ו ומלא יו״ד כתיב. וישבתו העם ביום השביעי חסר יו״ד כצ״ל (שמות ט״ז). ושם ראינו את הנפילים (במדבר י״ג). חסר יו״ד, ולפנינו במסורה מלא. בשש משה (שמות ל״ב). ויתנצלו בני ישראל וגו׳ (שם ל״ג). תחת עבד כי ימלוך (משלי ל׳). והשינוך של קללות מלא (דברים כ״ח מ״ה) ושל ברכות חסר (שם ב׳). והנשיאים (שמות ל״ה). יפרוש כנפיו (דברים ל״ב) חסר יו״ד, ולדעת רמ״ה הוא מלא יו״ד וכן הוא בספרים שלפנינו. בר מן וביום הבכורים (במדבר כ״ח). עוד מי לך פה (בראשית י״ט). חסר וי״ו וברמ״ה חשיב ב׳ חסרים וסי׳ עד כל ימי הארץ (שם ח׳) והך דהכא. אחרי מי אתה רודף כצ״ל (שמואל א׳ כ״ד). בלא כח לפני רודף (איכה א׳). והמים להם חומה (שמות י״ד כ״ט). חסר וי״ו וברמ״ה הוא ביתר ביאור והמים להם חומה דיבאו בני ישראל מלא וי״ו, דובני ישראל הלכו ביבשה חסר וי״ו ועיין מ״ש. יהי מאורות (בראשית א׳). ובשביעית יצא לחפשי (שמות כ״א). אם ארוניו יתן (שם) אם לוא יגיד (ויקרא ה׳) ועיין שבועות ל״ה ע״א. לחטאת דע״ז חסר כוונתו לבמדבר ט״ו, כ״ד. ועיין זבחים צ׳ ע״ב. מיום הראשון וגו׳ (שמות י״ב), וישבתו העם וגו׳ (שם ט״ז), שופר תרועה בחדש השביעי כצ״ל (ויקרא כ״ה). ויברכם ביום ההוא וגו׳ (בראשית מ״ח), לאמור. הכיוצר הזה (ירמיה י״ח), אם תפרו כצ״ל (שם ל״ג). ולא תעלה במעלות (שמות כ׳). וישקל אברהם לעפרן (בראשית כ״ז). ויקם שדה עפרן (שם) במסרה חשיב במקום ויקם שדה עפרן, השדה מאת עפרן (שם מ״ט ל׳) ויקברו אתו יצחק (שם כ״ה). וישאו אתו בניו (שם נ׳). כי טובות הנה חסר וי״ו (שם ו׳). מכשול, חסר וי״ו (ויקרא י״ט) כל השומע (בראשית כא) ויסלף דברי צדיקים (שמות כ״ג) והקריב את אשר לחטאת ראשונה (ויקרא ה׳), ושלמתי ראשונה (ירמיה ט״ז). היתה במעל הזה ראשונה כצ״ל (עזרא ט׳). נשיאי מטות אבותם (במדבר א׳). כי מטה אחד (לראש בית אבותם) (במדבר י״ז). באגנת חסר וי״ו (שמות כ״ד), וחנותי חסר וי״ו (שמות ל״ג). אשר אחון (שם). התנינים הגדולים (בראשית א׳). ויהיו

חסר וי״ו. אשר אחון חסר וי״ו. התנינים הגדולים. ויהיו לתנינים. חמת תנינים. חסירין יו״ד בתראה. כל כָה בלא ה׳. בר מן ובכה ובעמך. ידכה. כל הביא מלא בר מן הבי המשפחת:

עד כאן מצאתי על פי הדרשות והטעמים[א]) אך לא כתבתים מפני הטורח:

עוד יש רבים על פי המסורת והדייקות והחכם יתן אל לבו:

תקיט. [ג])איזהו פרשה פתוחה. כל שהוא כותב מראש שיטה עד אמצעיתה או עד שלישיתה. או בכדי שיש שם לכתוב ג׳ תיבות מן ג׳ ג׳ אותיות. דהיינו למשפחותיכם. זו היא פרשה פתוחה. ואם נזדמנה לו סילוק הפסוק בסוף שיטה פחות משיעור יניח השיטה השנייה. ויתחיל לכתוב שיטה שלישית. וגם זו פתוחה: סתומה. כל שכותב השיטה מיכן ומיכן ומניח באמצע חלק כדי לכתוב בו שם של שתי אותיות או יותר. זו היא סתומה: סדורה. כל שכותב והולך השיטה עד חצייה או עד שלישיתה ומניחה. ומתחיל לכתוב בשיטה אחרת של מטה לה כנגד ההנחה של אותה שיטה עליונה. זו היא סדורה: זו מצאתי בסידור קדמוני:

ובמסכת סופרים שנינו איזהו פתוחה כל שלא התחיל בראש השיטה. ואיזה סתומה כל שהניח באמצע שיטה. וכמה הניח בראש שיטה ותהא קרוייה פתוחה כדי לכתוב שם של שלש אותיות. וכמה יניח באמצע שיטה ותהא קרוייה סתומה כדי לכתוב שם של ג׳ אותיות. גמר את כל הפרשה בסוף הדף ושייר שיטה אחת ואם שייר מלמטה כדי לכתוב שם שלש אותיות מתחיל מלמעלה: צא ולמד מדברי שניהם והברייתא עיקר במה שהיא חולקת. קסבר תנא דברייתא. בראש שיטה מיקרי פתוחה ולא בסוף שיטה ומיהו אם מניח חלק בסוף (בסוף) שיטה ובראשה לא גרע בהכי. וסידור קדמוני סבר דבסוף שיטה מיקרי פתוחה ולא בראש שיטה. ואם יניח בפתוחה בסוף שיטה ובראש שיטה יצא ידי שניהן: וכן נכון: ויש עוד סידור אחר לפתוחה ולסתומה ואינו נראה כלל: והלין תגי דספר תורה ופתוחות וסתומות וסדורות על פי קבלה מסורת: ביה שמו. בראש שיטה ובראש הדף: בראשית: יהודה אתה יודוך: הבאים אחריהם בים: שמר ושמעת: מוצא שפתיך. ואעידה בם:

כן נהגו לדקדק בגוילים לכתוב.

בראשית ב׳ דבראשית גדולה. ברא אלהים. ורוח אלהים מרחפת. ויאמר אלהים יהי אור. כי טוב. ויקרא. קרא לילה: פתוחה: ויאמר אלהים יקוו המים: פ׳: ויאמר אלהים תדשא: פ׳: ויאמר אלהים יהי מארת. ולמשל: פ׳: ויאמר אלהים ישרצו: פ׳: ויאמר אלהים תוצא. נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: ויברך אתם: פ׳: ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו: מכל מלאכתו: ויברך אלהים: ויקדש. אשר ברא אלהים. פתוחה: בהבראם. עשות ײ אלהים: וכל שיח: ײ אלהים: נשמת חיים: לנפש חיה: ויטע ײ:

לתנינים (שמות ד), חמת תנינים (דברים ל״ב), ובכה ובעמך (שמות ד), ידכה (שם י״ג), הבי המשפחת (רות ג׳). א) מי שירצה לעמוד על מקורי הדברים במדרשי חז״ל ומקומם בתנ״ך יעיין במדרש חסר ויתר אשר הוציא לאור החכם ר׳ אברהם] בערלינר בספרו „פליטת סופרים״. ג) איזהו פרשה פתוחה כל שהוא כותב מראש שיטה וכו׳ בענין פתוחה וסתומה בתורה מחולקים גדולי הראשונים ע׳ ברמב״ם ריש פ״ח מה׳ ס״ת. ובתוס׳ מנחות ל״ב ע״א ד״ה והאידנא וכו׳. ובספר התרומה סי׳ ר׳ ובמרדכי סי׳ תתקנ״ט, ובראש ה׳ ס״ת ד״ה פרשה פתוחה וכו׳ ועיין בטור יו״ד סי׳ ער״ה. ובא״ח סי׳ ל״ב בביאורי הגר״א ס״ק פ״ג. ובמ״ס שנינו וכו׳ פ״א הי״ד ע״ש. ביה שמו בראש שיטה וכו׳ יהודה אתה יודוך (בראשית מ״ט). הבאים אחריהם בים (שמות י״ד). שמר ושמעת (דברים י״ב). מוצא שפתיך (שם כ״ג) ואעידה (שם ל״א). ובספר התגין הנדפס מחדש בפריס איתא בי״ה שמו הו״ל ב׳ צריך להיות בראש הדף בראשית, ב׳ שבו ימוך אחיך, הי׳ שבו. הבאים אחריהם הה׳ שבו. שמור לך הש׳ שבו בכי תשא. מ׳ של מה טובו אהליך יעקב בבלק. וי״ו ואעידה בם באתם נצבים. ועיין ביו״ד סי׳ רע״ג סי׳ ו׳ בהגהות רמ״א ובט״ז וש״ך שם. ועיין בחדושי רעק״א, ובמ״ש ויקרא ט״ז

ויצמח יי׳: נחמד למראה וטוב למאכל: פישון: הוא הסבב: פ׳: ויישן: ויסגר בשר: ודבק. והנחש היה ערום: אף כי אמר: למאכל. ותפקחנה. ערמים: מתהלך: את קלך: פ׳: ימשל בך: פ׳: לקול אשתך: וקוץ ודרדר. טוב ורע. המתהפכת: סתומה: והאדם ידע: ותאמר קניתי. עבד אדמה: פ׳: ויהי מקץ: נע ונד תהיה בארץ: סתומה: אסתר: לפצעי. לקרא בשם יי׳: פתוחה: ביום ברא אלהים. זכר ונקבה: ביום הבראם: פתוחה שורה אחת: שת. אנוש. קינן. מהלאל. ירד. חנוך. מתושלח: סתומה: למך: פתוחה: ויהי נח: סתומה: ויחי למך. ארריה יי׳. אשר בחרו. לא ידון רוחי: והיה ימיו. הנפלים. אשר מעולם. פתוחה שורה: ויגרא יי׳. מעל פני האדמה. בעיני יי׳: פתוחה שורה: אלה תולדות נח. דרכו על הארץ: פתוחה: ויאמר אלהים לנח קץ: קנים. וזה. קומתה. תכלנה: סדורה: צדיק לפני. הטהורה תקח. נפתחו. חיים. באפיו: סתומה: וימח. ומאת יום: סת׳: ויכלא הגשם. הרי אררט. יבשה הארץ: סת׳: לא אסף לקלל. זרע וקציר. וקור וחם. וקיץ וחרף. אך. דמו. ואך את דמכם. האדם. שפך דם האדם באדם דמו ישפך. את האדם. ואתם פרו ורבו שרצו ורבו בה: פ׳: ויאמר אלהים לנח. זרעכם אחריכם. ביני וביניכם. ונראתה הקשת. והיתה הקשת. וראיתיה לזכר. עד סוף: פ׳: ויהיו בני נח היוצאים. ויטע כרם. וישת ויתגל. לא ראו. וייקץ. אשר עשה לו. ברוך יי׳. ויהי כנען: פ״ש: ואלה תלדות בני נח שם: סת׳: הר הקדם. פ׳: שפה אחת ודברים אחדים. ויהי בנסעם מקדם וימצאו בקעה. לא יבצר מהם כל אשר יזמו. ויחדלו. כל פני הארץ: פ׳: אלה תלדות שם: סת׳: מיכן עד אברהם: סת׳: וימת תרח בחרן: פ׳: ויאמר יי׳ אל אברם לך לך: וילך אברם. מקדם. ארצך. מברכיך. ויט אהלה. הלוך ונסוע הנגבה: פ״ש: והרגו אתי. ולאברם היטב. וינגע יי׳. אל מקום. ויקרא שם אברם. הלא כל הארץ. הפרד. וראה מן המקום. גם זרעך. בחצצון תמר. וירדפם עד חובה. ומלכי צדק. אשר מגן. ואם אקח. סת׳: ואנכי הלך ערירי. ירשך זה׳ הוא ירשך. וספר. אם תוכל לספור. כה יהיה זרעך. במה אדע. סת׳: ישפט יי׳ ביני ובֵינֶיךָ. פרא אדם. אחרי ראי. סת׳: בריתי ביני ובינך. וארבה. ולא יקרא עוד. והפריתי אתך. יצאו: סת׳: ואתה את בריתי תשמר. סת׳: שרי אשתך. שרי. כי שרה שמה. וברכתיה. מלכי עמים. על פניו ויצחק. הלבן מאה שנה. הבת תשעים שנה. אלהים. את יצחק. ויקח אברהם: פ׳: וירא אליו. פתח האהל. כחם היום. וסעדו לבכם. כי על כן עברתם. שלש סאים. ויקח חמאה. עליהם. ויאמרו אֵלָיו. למועד. המכסה. אשר יצוה. לעשות צדקה. הכצעקתה. השפט כל הארץ לא יעשה משפט. ונשאתי. ויפצר בם. כל העם מקצה. הכו בסנוירים. כי משחתים אנחנו. פני. לשחתה. פן תספה. ויהי כהוציאם. המלט על נפשך. נשאתי פניך. ולוט בא צערה. מאחריו. נציב מלח. וישקף על פני סדם. ויזכר. בשכבה ובקומה. וּבְקֻוּמָהּ. סת׳: ויסע משם. אמרי לי. בעד כל רחם: סת׳: ויי׳ פקד את שרה. וימל אברהם. ואברהם בן מאת שנה. ביום הגמל. ויאמר אלהים אל אברהם. שמע בקולה. באשר הוא שם. ויפקח אלהים את עיניה. ופיכל שר צבאו: פ׳: ויהי אחרי הדברים. ויקרא אברהם שם המקום. כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך: פ׳: ויירש זרעך. והתברכו בזרעך: פ׳: ויהי אחרי הדברים האלה: פ׳: ויהיו חיי שרה. ותמת

פסוק ח׳. ואלה תלדות בני נח (בראשית י׳). ובספרים שלפנינו תולדת כתיב. וכן הוא ברמ״ה וז״ל וג׳ כתיב תלדות חסר וי״ו קדמאה ומלא וי״ו בתראה וסי׳ ואלה תלדות עשו הוא אדום (בראשית ל״ו). ואלה תלדות עשו אבי אדום בהר שעיר (שם ו׳). אלה תלדות יעקב (שם ל״ז). ושארא תולדת כתיב מלא וי״ו קדמאה וחסר וי״ו בתראה. כל פני הארץ ט״ס וצ״ל פני כל הארץ (שם י״א). ואנכי הלך ערירי (בראשית ט״ו). ובספרים שלפנינו הוא מלא וי״ו וכן הוא ברמ״ה ובמסורה. ירשך זה. הוא ירשך (שם). וברמ״ה איתא לא יירשך דאמצע פסוק מלא כתיב בתרין יודין קדים לרי״ש חד קרי וחד לא קרי. ודכותיה בלישנא הוא יירשך דסוף פסוק מלא כתיב בתרין יודי״ן. אם תוכל לספור (שם). ובספרים שלפנינו חסר וכן הוא ברמ״ה. בסנוירים לפנינו בסנורים חסר יו״ד קמא. וכן הוא ברמ״ה. בשכבה ובקומה. ובקומה. וברמ״ה תרין בבנות לוט קדמאה מלא וי״ו כתיב וסי׳ בשכבה ובקומה.

שרה. וישמע אברהם. וישקל אברהם: סת': ואברהם זקן. ברך את אברהם. לא תקח אשה לבני. לבני משם. ויברך את הגמלים. הקרה נא לפני. והנער טובת מראה. ויישם. וי״י ברך את אדני. ישלח מלאכו. מי״י יצא הדבר. קח ולך. נקרא לנער. ואת מניקתה. ויירש זרעך. ויצא יצחק. הוא אדני. וינחם יצחק: פ': ויסף אברהם: ובני דדן היו אשורם ולטושם ולאמים. נתן אברהם מתנת. בעודנו חי: פ': ואלה ימי שני חיי אברהם: פ': ואלה תולדות ישמעאל: פ': ואלה תולדות יצחק. ויתרצצו. למה זה אנכי. נזיד. עיף: פ': ויהי רעב. כי טובת מראה. והרביתי. את זרעך בעבור. רק טוב: סתומה: ויהי עשו בן ארבעים שנה: סת': ויהי כי זקן יצחק. מטעמים. ולך קח לי. כי הקרה. ומברכיך ברוך. קצתי בחיי מפני בנות חת. למה לי חיים. והיית לקהל עמים. בת ישמעאל בן אברהם: סת': ויצא יעקב. ויפגע במקום. כי בא השמש. ובזרעך. והשיבותיך. כי לא אעזבך. אשר דברתי. יש י״י במקום. מה נורא המקום. אם בית אלהים. ויצק. ובגד ללבש. ויאמר לבן לא יעשה. נפתלתי. באשרי כי אשרוני. וילך ראובן. וימצא דודאים. גם את דודאי בני. וישמע. יזבלני. וישמע אליה. ויזכר. ויהי כאשר ילדה רחל. תנה את נשי. עדרים. העטפים. ויפרץ. ויצל אלהים. את מקנה. עקדים נקדים. עקדים נקדים. ותגנב. ויגנב. וירדף. ותנהג. ואלהי אביכם. הלך הלכת. הכר לך. וקח לך. ועזיך לא שכלו. הבנות בנתי והבנים בני והצאן צאני. או לבניהן. והמצפה. אלהי אברהם. וילינו. מחנים: פ': וישלח יעקב. קטנתי. עבדך. הצילני. אכפרה. אולי ישא פני. עלות השחר. כי אם ישראל. וישקהו. ודפקום: סת': ויבא יעקב שלם: סת': ותצא דינה. בני יעקב באו על החללים. ביושב הארץ. מתי מספר: פ': קום עלה. הסירו סביבותיהם: פ״ש: וירא אלהים: אל שדי פרה ורבה. וקהל גוים. מחלציך יצאו. נתתי לאברהם. שם אלהים. ותמת רחל: פ': גר שם: פ': ואלה תולדות עשו. הוא אדום: פ': אבי אדום: פ': אלה בני שעיר החרי: פ': מי זהב. עירם: סתומה: וישב יעקב בארץ מגורי אביו: אלה תולדות יעקב. דבתם רעה אל אביהם. ועשה לו כתנת פסים. ויוסיפו עוד. שמעו נא החלום. והנה תסבינה. לרעות את. נקוד. ואשלחך אליהם. הלזה. חיה רעה. כתנת הפסים. לישמעאלים. מדינים סחרים. ויכירה ויאמר. ויקרע יעקב. ויקומו. וימאן להתנחם. והמדנים. שר הטבחים: פ': ויהי בעת. איש עדלמי. ויט אליה. מה פרצת: סת': ויוסף הורד. ויהי איש מצליח: סת': ויהי אחר הדברים האלה. להיות. ויהי כשמע. ויהי י״י את יוסף. אין שר בית הסהר. באשר י״י אתו. ואשר הוא עושה י״י מצליח: סתומה: ויפקד שר הטבחים. שלשה שריגים. נצה. הבשילו. שלשת השריגים. שלשת הסלים. יום הלדת. יוסף. וישכחהו: סת': ויהי מקץ. ויספר פרעה. הנה שבע שנים באות. ויטב. ויסר פרעה. וילבש. ויקרא לפניו אברך. צפנת פענח. בת פוטיפרע. כי חדל לספר. ויקרא יוסף את שם הבכור. ותכלנה. ותחלנה. את האלהים אני ירא. מעליהם. ויאסור אותו לעיניהם. עלי היו כולנה. והצגתיו לפניך. שלום לכם. אלהיכם ואלהי אביכם. שלום לעבדך לאבינו. עודנו חי. המה וחמוריהם. עלו לשלום: ס': ויגש אליו יהודה. היש לכם. קשורה. ולא יכל יוסף. ולהחיות לכם. שלחתם אתי הנה. וישימני

בתראה חסר וי״ו כתיב וסי' בשכבה ובקמה. והנער טובת מראה, לפנינו טבת חסר, וכן הוא ברמ״ה. ואת מניקתה (בראשית כ״ד), לפנינו מנקתה חסר וכן הוא ברמ״ה ואת מנקתה דווישלחו חסר כתיב. והשיבותיך (בראשית כ״ח), יבספרים שלפנינו והשבתיך, וכן הוא ברמ״ה חסר יו״ד לבי״ת, וחסר וי״ו קדים לתי״ו ומלא יו״ד בין תי״ו לכ״ף. ביושב הארץ (בראשית ל״ד), ולפנינו חסר. ואלה תולדות עשו (שם ל״ו), אלה תולדות יעקב (שם ל״ז), שניהם חסר בספרים שלפנינו ע״פ המסורה. שלשה שריגים (שם מ'), שלשת השריגים (שם), וברמ״ה איתא ובגפן שלשה שריגם מלא יו״ד קדמאה, וחסר יו״ד בתראה, שלשת השרגים חסר יו״ד קדמאה, ומלא יו״ד תניין, וכן הוא בספרים שלפנינו. ויטב (שם מ״א), בספרים שלפנינו וייטב בשני יודי״ן. פוטיפרע (שם). ברמ״ה מלא וי״ו כתיב ותרתין מלין כתיבי פוטי לחוד פרע לחוד. ויקרא יוסף את שם הבכר (שם), בספרים שלפנינו מלא וי״ו וכן הוא במסורה וברמ״ה. ותכלנה, ותחלנה, בספרים שלנו שניהם מלאים יו״ד ע״פ המסורה וכן הוא ברמ״ה אותו (שם מ״ב), לפנינו חסר וי״ו קמא. עלי היו כולנה (שם מ״ב), ולפנינו כלנה חסר וי״ו.

לאב. מהרו ועלו. ואמרתם. לארון לכל מצרים. והנה עיניכם. כי פי. ועינכם. אל תחס. לכם. הוא. העגלות. ותחי רוח. לישראל במראות. מרדה מצרימה. ארד עמך: סת׳: ואלה שמות: פ׳: ואת יהודה שלח לפניו. אמותה הפעם. אחרי ראותי. ארץ מצרים לפניך (היא) [הוא]. במיטב הארץ. ויגהלם: סת׳: ויחי יעקב. ויהי ימי. וישתחו ישראל על ראש המטה: פ׳: ויהי אחרי הדברים האלה. מתה עלי רחל. ועיני ישראל. ויגש. גם את זרעך. ויקח יוסף את שניהם: ויברך. המלאך. יברך. כי זה הבכור שים ימינך. יגדל ממנו. מלא הגוים. בך יברך. ישימך אלהים: פ׳: ויקרא יעקב: סדורה: ראובן: פ׳: בקהלם. כי קשתה: סדורה: גור אריה. ומחקק. יקהת. אסרי לגפן עירה. כבס. סותה: פ׳: זבולון: סדורה: יהי דן: סתומה: והוא (יגיד) [יגד]: סת׳: שמנה: סת׳: איילה שלחה: סדורה: בעלי חצים. ותשב באיתן קשתו. אבן ישראל. ויעזרך. ואת שדי ויברכך. ברכת. ברכת. שדים ורחם. ברכת. על ברכת הורי. נזיר אחיו: פ׳: בנימן זאב יטרף בבקר. כל אלה. ויכל יעקב. כה (תאמרון) [תאמרו]. פשע אחיך. לפשע עבדי. וילכו גם אחיו. עלי רעה. חשבה לטובה. ואלהים פקד יפקד. וימת יוסף. ויישם: ד׳ שישין חלק:

ואלה שמות. ותמלא: פ׳: ויקם מלך חדש. הבה נתחכמה. פן ירבה. וישימו עליו. את פתם. וכן יפרץ. בעבדה קשה. את העבריות. ויצו פרעה: סת׳: וילך איש. כי טוב הוא. ותצפנהו שלשה ירחים. ותחמרה. ותתצב. ונערותיה. ותפתח. והנה נער. העברים זה. משיתהו: פ׳: ויגדל משה. ויך. ויבקש. עזבתן: פ׳: ויהי בימים. ויאנחו. ויזעקו. נאקתם. ויזכר. וידע אלהים. ומשה היה רעה: סת׳: חרבה. אסורה נא. ויקרא. אל תקרב הלם. של. אדמת קדש. מקום הכנעני. צעקת בני ישראל. כה תאמר. ויאמר עוד אלהים. שלחני אליכם. וזה זכרי. לך ואספת את זקני ישראל. ואני ידעתי. והכיתי את מצרים בכל נפלאותי. ושאלה אשה. מצורעת כשלג. ולא ישמעון. ושפכת היבשה. והוריתיך אשר תדבר. ויאמר בי אדוני. ויחר אף יי׳. ואת המטה הזה. האותת: פ׳: לך לשלום. מתו כל האנשים המבקשים. ואני אחזק את לבו. חתן דמים אתה לי. ויאמר יי׳ אל אהרן: פ׳: לך. ויפגשהו בהר האלהים וישק לו. וילך משה ואהרן. ויאספו. וכי ראה. הם צעקים. עליכם וישפט. ומאז באתי. והצל. ביד חזקה יגרשם מארצו: פתוחה: וארא. ושמי יי׳. וגם אני שמעתי. ובשפטים גדולים. מורשה. ולא שמעו. מקצר רוח. פ׳: ויצום: סד׳: אלה ראשי: סד׳: וידבר דאני: פ׳: ראה נתתיך אלהים. ולא ישמע אליכם. בשפטים גדולים: פ׳: ויאמר יי׳ אל משה ואל אהרן: פ׳: כבד לב פרעה. לך אל פרעה בבקר: סד׳: ויאמר יי׳ אל משה אמר אל אהרן קח (את) מטך: עד סוף. פ׳: ויקרא פרעה למשה ולאהרן ויאמר העתירו. חמרים חמרים: סד׳: ויאמר יי׳ אל משה. דכינים. פ׳: דערוב. פ׳: והפלתי. ושמתי פדות. ויבא ערוב כבד. ויכבד פרעה את לבו: פ׳: והנה לא מת. ויכבד לב פרעה פ״ש: ויאמר יי׳. דכבשן. פ׳: בחרטומים ובכל מצרים. סד׳: ויאמר יי׳ אל משה. דהשכם בתראה. פ׳: ורב מהיות. קלת. כי טרם תיראון: פ׳: כי אני הכבדתי את לבו. וכסה את

המה וחמוריהם (שם מ״ד), לפנינו חסר וי״ו. ארץ מצרים לפניך הוא כצ״ל (שם מ״ז), כי זה הבכור (שם מ״ח), לפנינו חסר וי״ו. ישימך אלהים (שם), חסר יו״ד לפנינו. והוא יגד כצ״ל (שם מ״ט). איילה שלחה (שם מ״ט), בחר יו״ד הוא לפנינו. כה תאמרו כצ״ל (שם נ׳), ונערותיה (שמות ב׳) לפנינו חסר וי״ו וכן הוא ברמ״ה. אסורה, וברמ״ה אסרה נא ואראה (שם ג׳), חסר וי״ו כתיב, וכן הוא בספרים שלנו. בכל נפלאותי (שמות ג׳), בספרים שלנו חסר וי״ו וכן הוא ברמ״ה. מצורעת (שם ד׳), לפנינו חסר וי״ו. האותת (שם), לפנינו חסר וי״ו. ובשפטים גדולים (שם ו׳), לפנינו חסר וי״ו. ולא ישמע אליכם (שם ז׳), חסר יו״ד לפנינו. בשפטים גדולים (שם), חסר וי״ו לפנינו. קח מטך כצ״ל (שם ז׳), חמרים חמרים (שם ח׳), שניהם חסרים יו״ד לפנינו. והפלתי (שם), לפנינו והפליתי כתיב, ושמתי פדות לפנינו חסר וי״ו. ויבא ערוב כבד לפנינו חסר וי״ו. בחרטומים ובכל מצרים (שם ט׳), לפנינו בחרטמם ע״פ המסורה. ורב מהיות קלת (שם), מהית כתיב לפנינו ע״פ

עין הארץ. הנשארת. בנערינו. ובזקינינו בצאננו ובבקרנו נלך: סד׳: ויאמר יי׳ דארבה: פ׳: וי״י נהג רוח קדים. ורוח הקדים. ויהפך יי׳ רוח ים: פ׳: ויאמר דחשך: סד׳: לך מעלי. ראותך פני: פ׳: ויאמר יי׳ דנגע: סד׳: כה אמר יי׳ כחצות. ומת כל בכור. לא יחרץ כלב: עד סוף: סת׳: ויאמר דלא ישמע אליכם. סד׳: החדש הזה. ואכלתם אותו בחפזון. בהכתי בארץ מצרים. אך ביום הראשון. צבאותיכם: פ׳: ויקרא. משכו. בתינו הציל. ויעשו בני ישראל כאשר צוה: סת׳: ויהי בחצי הלילה. אשר אין שם מת. עבדו את יי׳ כדברכם. בצקו. משארתם: פ׳: ויסעו בני ישר׳. כל צבאות יי׳. ליל שמורים הוא ליי׳ להוציאם. שמורים לכל בני ישר׳: פתוחה: ויאמר יי׳ דחקת הפסח. ומלתה. הבשר חוצה: סד׳: ויהי בעצם היום הזה: פ׳: קדש לי: סד׳: והיה כי יביאך. מימים ימימה: פ׳: והיה כי יביאך. ונתנה לך. הזכרים: פ׳: הקשה פרעה. ויהרג. לאות על ידכה: סד׳: ויהי בשלח. ולא נחם אלהים כי קרוב הוא. בראותם. ויסב אלהים. בני ישר׳. יפקד אלהים. להאיר. לא ימיש עמוד הענן. פ׳: וידבר יי׳. ורדף אחריהם. וירדף אחרי בני ישראל. ופרעה הקריב. כי טוב לנו . ממותנו במדבר. התיצבו וראו. לא תוסיפו לראותם. יי׳ ילחם. ואתם תחרישון: פ׳: מה תצעק. ויסע מלאך ההלך. וילך מאחריהם. הענן מפניהם. ויאר את הלילה ולא קרב. ויט משה. ויולך. וירדפו מצרים. ויהם. ויסר את אופן. אנוסה. מפני. ויאמר דנטה. פ׳: ויט. לפנות בקר. ואת הפרשים. לכל חיל פרעה. וירא ישראל את מצרים. את היד הגדולה: פ׳:

שירה זו אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח וסתומה משני ראשיה. וטעם מפורש באגדה. וכן מצינו בשלהי פ״ק דמגילה כל השירות כולן אריח על גבי לבינה ולבינה על גבי אריח. וטעם סתימתה מפני שסגר הים על מצריים מלפניהם ומאחריהם: וריש שיטין כזו:

אז ישיר משה ובני ישראל   את השירה הזאת ליי׳ ויאמרו
לאמר   אשירה ליי׳ כי גאה גאה   סוס
ורכבו רמה בים   עזי וזמרת יה ויהי לי
לישועה   זה אלי ואנוהו   אלהי
אבי וארוממנהו   יי׳ איש מלחמה יי׳
שמו   מרכבת פרעה וחילו ירה בים   ומבחר
שלישיו טבעו בים סוף   תהומות יכסיומו ירדו במצולות כמו
אבן   ימינך יי׳ נאדרי בכח   ימינך
יי׳ תרעץ אויב   וברב גאנך תהרוס
קמיך   תשלח חרונך יאכלמו כקש   וברוח
אפיך נערמו מים   נצבו כמו נד

המוסרה. ובזקינינו לפנינו חסר יו״ד קדמאה. ראותך פני (שם י׳) לפנינו חסר וי״ו. כחצות (שם י״א), בספרים שלנו חסר וי״ו. ואכלתם אותו בחפזון (שם י״ב). אתו חסר וי״ו לפנינו. ליל שמורים. שמורים. שניהם חסרים וי״ו ע״פ המוסרה בספרים שלפנינו. בראותם (שמות י״ד). לפנינו חסר וי״ו. ממותנו במדבר (שם), לפנינו חסר וי״ו. לא תוסיפו לראותם (שם), וברמ״ה לא תספו לראתם עוד עד עולם חסר דחסר כתיב חסר וי״ו ויו״ד, ועל לראתם כתב חסר וי״ו כתיב. תחרישון, לפנינו חסר יו״ד. אופן חסר לפנינו. את היד הגדולה, חסר לפנינו. שירה זו וכו׳ מגילה ט״ז ע״ב, ומסכת סופרים הי״ ועיין ברמב״ם הס״ת פ״ח ובכ״מ שם מה שהביא בשם הריב״ש, ובמ״ש פ׳ בשלח בהגהת השירה ע״ש. והלכתא בשלשים שיטין וכו׳ כן היא במס׳ סופרים פי״ב הי״א וז״ל שירת הים שלשים שיטין אז לאמר ורכבו לישועה אבי שמו שלישיו אבן ה׳ קמיך אפיך נחלים אויב נפשי ברוחך אדירים כמוך פלא בחסדך קדשך אחז אדום כל ופחד יעבר קנית לשבתך ידיך בא מי. תהומות יכסיומו לפנינו ע״פ המוסרה תרוייהו חסר ויו כתיב. וכן קפאו תהמת, מי כמכה באלם חסר כתיב, והמחבר בכל השטים שהביא היה לו מוסרה אחרת כמו שמצינו דעות מחולפות במוסרות ואין לשנות. אילימה (שם ט״ו). לפנינו

נזלים   קפאו תהומות בלב ים   אמר
אויב ארדף אשיג   אחלק שלל תמלאמו
נפשי   אריק חרבי תורישמו ידי   נשפת
ברוחך כסמו ים   צללו כעופרת במים
אדירים   מי כמכה באילים יי׳   מי
כמכה נאדר בקודש   נורא תהילות עשה
פלא   נטית ימינך תבלעמו ארץ   נחית
בחסדך עם זו גאלת   נהלת בעזך אל נוה
קדשך   שמעו עמים ירגזון   חיל
אחז ישבי פלשת   אז נבהלו אלופי
אדום   אילי מואב יאחזמו רעד   נמוגו
כל ישבי כנען   תפל עליהם אימתה
ופחד   בגדול זרועך ידמו כאבן   עד
יעבר עמך יי׳   עד יעבר עם זו
קנית   תבאמו ותטעמו בהר נחלתך   מכון
לשבתך פעלת יי׳   מקדש יי׳ כוננו
ידיך   יי׳ ימלך לעלם ועד   סת׳:   כי
בא סוס פרעה ברכבו   ובפרשיו בים וישב יי׳ עליהם את
מי הים   ובני ישראל הלכו ביבשה   בתוך הים

פ׳: הנה השירה לפניך כתובה כהילכתה ולא תסור ממנה ימין ושמאל. והילכתה בשלשים שיטין כאשר היא כתובה כאן:

ויסע משה: סד׳. ויצעק אל יי׳. אשים עליך כי אני יי׳ רפאך: ויבאו אילימה. סד׳: ויאמר דהנני ממטיר: ס׳: ויצא העם. ויאמר משה ואהרן ערב: סת׳: וידבר דשמעתי את תלונות. פ׳: על פני המדבר דק מחספס. לפי אכלו. מספר נפשותיכם. ונמס. ששת ימים תלקטהו. ויאמר דעד אנה מאנתם. סת׳: וטעמו כצפיחית. צנצנת אחת. העמר. והנח. עד באם אל ארץ. והעמר עשירית. ויסעו כל עדת בני ישראל. פ: וילן העם. והכית בצור. לעיני זקני ישראל. מסה. ועל נסותם. ויבא עמלק. פ׳: וצא הלחם. ויהי ידיו אמונה. ויחלש יהושע. ויאמר דכתב זאת זכרון: פ׳: על כס יה: פ׳: וישמע יתרו: פ׳: על כל הטובה. זדו עליהם. ושפטתי. נבל תבל. ושפטו. ישפטו הם. בחדש השלישי. פ׳: אשר עשיתי במצרים. על כנפי נשרים. והגבלת. בקצהו. בתחתית ההר. ויחרד כל ההר. הולך וחזק. הנגשים. וידבר אלהים. סת׳: אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך. לך. אלהים אחרים. לך פסל. לא תשא את שם: פ׳: לא ינקה ה׳. השבת לקדשו: פ׳: כל מלאכתך. ויקדשהו. כבד את אביך. סדורה: לא תרצח. סד׳: לא תנאף: לא תגנב: סד׳: לא תענה: פתוחה: לא תחמד: פ׳: הלפידים: פ׳: בא האלהים. לבלתי תחטאו. ויאמר דכה תאמר: סד׳: מזבח אדמה תעשה לי. עלתיך. שלמיך. המקום אשר אזכיר. במעלות. על מזבחי. תגלה ערותך עליו: פ׳: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. ובשביעית יצא לחפשי: יצא

חסר יו״ד בתרא. תלונות (שם ט״ז), לפנינו חסר וי״ו בתרא. מספר נפשותיכם לפנינו חסר וי״ו כתיב. תלקטוהו לפנינו חסר וי״ו קמא. כצפיחית לפנינו חסר יו״ד בתרא. והעמר עשירית (שם), ברמ״ה חסר יו״ד קדמאה ומלא יו״ד בתראה וכן הוא לפנינו. ועל נסותם (שם י״ז), לפנינו חסר וי״ו. אשר עשיתי במצרים (שם י״ט), ולפנינו למצרים כתיב, ולפני המחבר היה כתוב במצרים כמו שהובא בס״א עיין במ״ש שם. וברמ״ה הביא אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים עם למ״ד כתיב. הלפידים (שם כ׳), לפנינו חסר יו״ד בתרא. במעלות (שם), חסר וי״ו לפנינו וכן הוא ברמ״ה ולא תעלה במעלת חסר וי״ו כתיב. ובשביעית (שם כ״א), לפנינו חסר ב׳ יודי״ן ע״פ המוסרת. והגישו אדוניו

בגפו. והגישו אדוניו אל האלהים. וכי ימכר איש: סד׳: כמשפט הבנות. מכה איש ומת. סד׳: וכי יזיד איש. סד׳: וגנב איש. סד׳: ומקלל. סד׳: וכי יריבן. סד׳: וכי יכה סד׳. וגגפו אשה. סד׳: את עין עבדו סד׳: וכי יגח. סד׳: וכי יפתח. סד׳: ונפל שמה שור: וכי יגף. סד׳: (וכי) [כי] יגנב איש. סד׳: כי יבער: סד׳: כי תצא אש. סד׳: כי יתן איש אל רעהו. סד׳: על כל דבר פשע. סד׳: כי יתן איש. פ׳: וכי ישאל איש. סד׳: וכי יפתה. סד׳: מכשפה. סד׳: כל שכב. סד׳: זבח לאלהים. פ. כסותה לבדה. סד׳: אלהים לא תקלל ונשיא בעמך. תעשה לשורך. ואנשי קדש. סד׳: לא תשא שמע שוא. להית: סד׳: רבים: להטות: לא תהדר. סד׳: כי תפגע. סד׳. כי תראה סד׳: לא תטה משפט. ששת ימים. וינפש. לא ישמע על פיך. פני הארון ה׳: פ׳: הנה אנכי שלח מלאך. לשמרך. השמר מפניו ושמע בקולו. ואיבתי. וצרתי את צרריך. וברך את לחמך. והסירתי. לא תהיה משכלה: פ׳: מספר ימיך אמלא. אשלח לפניך. והמתי. ערף. סד׳: ושלחתי את הצרעה. מעט מעט אגרשנו. אשר תפרה. (כל) [את] יושבי הארץ: פ׳: ואל משה אמר. (ואל הזקנים אמר). ויקח ספר הברית. אשר דבר ה׳. סד׳: והיה שם. ויקם משה ויהושע. הר האלהים. [ואל הזקנים אמר]. שבו לנו בזה. יגש אליהם. ומראה כבוד ה׳. ויבא משה. ויהי משה בהר. פ׳: ויקחו לי תרומה. ושכנתי בתוכם. תבנית המשכן. ועשו ארון: פ׳: אמתים וחצי. ועשית כפרת. פ׳: שלחן. פ׳: מנרת. סד׳: ואת המשכן תעשה. והיה המשכן אחד. פ׳: ועשית יריעת עזים. פ׳: קרשים. ואת טבעותיהם. פ׳: פרכת. סד׳: חצר המשכן. סד׳: ווי העמודים. ראשונים: ואתה תצוה. סד׳: להעלות נר. ואתה הקרב. סד׳: לכהנו לי. פ׳: ועשו את האפד. סד׳: משבצת. סד׳: ועשית חשן. סת׳: ועשית על החשן. סד׳: ונתת אל חשן (משפט) [המשפט]. סד׳: מעיל האפד. סת׳: ציץ זהב. עון הקדשים. ושבצת הכתנת. יריכים יהיו. וזה הדבר. סד׳: ושמת המצנפת. והיתה להם (כהנת) [כהנה]. וקדש הוא. אהל מועד. כי קדש הם. כל הנגע. וזה אשר תעשה. פ׳: ועשית מזבח מקטר. פ׳: והקטיר עליו אהרן. וכפר אהרן. קדש קדשים הוא ליי׳: פ׳. כי תשא. כפר נפשו. העשיר. כסף הכיפורים. לפני יי׳ לכפר על נפשותיכם. ועשית כיור. פ׳: לרהצה. ורהצו אהרן. וידבר דואתה קח לך. פ׳: בשם מחציתו. וקנה בשם. וקדה. רקח מרקחת. מעשה רוקח. משחת קדש. לדרתיכם. יהיה לכם. קח לך סמים. סת׳: סמים ולבנה זכה. ועשית אתה קטרת. ממנה הדק. קדש קדשים תהיה לכם. והקטרת אשר תעשה. ראה קראתי. פ׳: ואתה דבר אל בני ישראל. פ׳: ברית עולם. אות היא לעולם. ויתן אל משה. סד׳: כתבים באצבע אלהים. לרדת מן ההר. ויקהל העם. והביאו. ויביאו אל אהרן. וידבר דלך רד. פ׳: ויאמר דראיתי את העם. סד׳: ערף הוא. ויפן סד׳: והמכתב. חרות על הלוחות. וירא את העגל. ויחר אף משה. תחת ההר. כי פרוע הוא כי פרעה אהרן. חטאה גדולה. ויאמר דמי אשר חטא. סד׳: ופקדתי (עליכם) [עלהם]. ויגף יי׳. אשר עשו

(שם). לפנינו חסר וי״ו. וכי יזיד איש (שם) לפנינו חסר יו״ד. וכן הוא ברמ״ה. תעשה לשורך (שם כ״ב). והרמ״ה כתב כן תעשה לשרך דמלאתך ודמעך חסר וי״ו כתיב, וכן הוא בספרים שלנו. רבים להטות (שם כ״ג). חסר וי״ו לפנינו. פני האדון ה׳ (שם כ״ג). לפנינו חסר וי״ו. וכן הוא ברמ״ה, ובמ״ש. ושמע בקולו (שם). לפנינו חסר וי״ו כתיב. יושבי הארץ, לפנינו את ישבי הארץ חסר כתיב. ואל משה וגו׳ הפסוקים נתחלפו להמעתיק כאן וכן צריך להיות ואל משה אמר. ויקח ספר הברית. אשר דבר ה׳, סד׳ והיה שם. ויקם משה ויהושע. הר האלהים. ואל הזקנים אמר שבו וגו׳. ואת טבעותיהם כצ״ל (שם כ״ו). ולפנינו חסר וי״ו כתיב. וכן הוא ברמ״ה חסר וי״ו ומלא יו״ד. ווי העמודים, ראשונים, ר״ל ווי העמודים הנאמרים בראשונה. והמה אותן דפרשה תרומה (שם כ״ז), ולפנינו ווי העמדים כתיב חסר וי״ו, ואולם אותן דפרשה ויקהל (שם ל״ח), מלאים, ועיין רמ״ה ומ״ש. להעלות נר. לפנינו להעלת חסר וי״ו. מעיל האפד ולפנינו מלא וי״ו. יריכים ולפנינו חסר יו״ד קדמאה כתיב. כסף הכיפורים לפנינו חסר יו״ד קמאי וגם וי״ו. נפשותיכם חסר וי״ו כתיב לפנינו. מעשה רוקח. לפנינו חסר וי״ו. אות היא לעולם (שם לא). לפנינו לעלם חסר כתיב. חרות על הלוחות לפנינו על הלחת חסר כתיב. כי פרוע הוא. לפנינו (שם לב) כי פרע חסר וי״ו. חטאה גדולה, לפנינו גדלה חסר וי״ו.

את העגל אשר עשה. וידבר דלך עלה. סד׳: ערף. ויאמר דאתם עם קשה ערף. סד׳: ונשה לו מחוץ. ויאמר דראה אתה אומר אלי. סת׳: והנחתי לך. הלא בלכתך. ויאמר דגם את הדבר הזה. פ׳: אעביר כל טובי על פניך. לא תוכל לראות פני. הנה מקום. בנקרת הצור. ושכתי. והסירתי. ופני. פסל לך. סד׳: ויעל אל הר סיני. ויקרא בשם ה׳. ויעבר ה׳. ויקרא ה׳ ה׳ אל רחום. נצר חסד לאלפים. וחטאה. שלשים. רבעים. וימהר משה ויקד ארצה. עם קשה ערף הוא. וסלחת לעונינו ולחטאתינו ונחלתנו. הנה אנכי. את מעשה ה׳. עשה עמך. לאל אחר. אלהי מסכה. האדון ה׳ אלהי ישראל. אוריש גוים מפניך. לראות את פני ה׳ אלהיך. ויאמר ה׳ אל משה כתב לך: סת׳: דברי הברית. ויהי ברדת. כי קרן עור פניו. והנה קרן עור פניו. אהרן וכל הנשיאים. בהר סיני. יצוה. (ויראו) [וראו] בני ישראל את פני משה כי קרן [עור] פני משה. והשיב משה את המסוה על פניו עד באו לדבר אתו: פ: ויקהל משה. פ׳: לא תבערו אש. ביום השבת. ויאמר משה אל כל עדת. פ׳: אשר צוה ה׳. יביאה. מטוה. נדבה. לקרבה. תנופת זהב לה׳. ראו קרא [ה׳] בשם. פ׳: ויעשו כל חכם לב. סת׳: ויעש את הקרשים. פ׳: ויעש את הפרכת. פ׳: ויעש בצלאל. סד׳: ויעש כפרת. סד׳: ויעש את השלחן. מנורה. מזבח הקטרת. מזבח העולה. פ׳: ויעש את הכיור. סת׳: ויעש את החצר. עד והשקיהם כסף. שבסוף הפרשה. סתומה: אלה פקודי. ובצלאל בן אורי. אשר צוה ה׳. סת׳: כל הזהב. סת׳: ויעש את האפד. סת׳: ויעש את הכתנת. סת׳: ויעש את הציץ. סת׳: ותכל כל עבודת. פ׳: וידבר (דוביום) [דביום] החדש. סת׳: משחתם לכהונת. סת׳: ויהי בחדש הראשון. סת׳: ויתן את השלחן. סד׳: וישם המנורה. סת׳: וישם את מזבח הזהב. פ׳: וישם את מסך. סת׳: וישם את הכיור. ובקרבתם. סד׳: ויקם את החצר. פ׳: וכבוד ה׳ מלא את המשכן. ישראל בכל מסעיהם: ויקרא אל משה. מאהל מועד. דבר אל בני ישראל. אם עלה קרבנו. ונרצה לו

לכפר עליו. פתח אהל מועד. והפשיט. והקטיר. הנתחים. על המזבח. וקרבו וכרעיו. (אשר) [אשה] ריח ניחח. ואם מן הצאן. פ׳: צפנה לפני ה׳. והקרב והכרעים. אשה ריח ניחח לה׳. ואם מן העוף. פ׳: והסיר את מראתו. ושסע. אשה. ונפש כי תקריב. פ׳: סלת יהיה. והביאה. אשה. וכי תקריב. פ׳: סלת בלולה. פתות. הוא. ואם מנחת מרחשת. פ: בשמן תעשה. לא תעשה. ברית אלהיך. ואם תקריב (דכיפורים) [דביכורים]. פ׳: מנחה היא. ואם זבח שלמים. פ׳: ואם מן הצאן. פ׳: ואם עז. פ׳: חקת עולם לדרתכם. וידבר דנפש כי תחטא. פ׳: אם הכהן המשיח. והביא את הפר. וטבל הכהן את אצבעו. פני פרכת הקדש. ואם כל עדת ישראל ישגו. פ׳: פני הפרכת. ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת. אשר נשיא יחטא. פ׳: וכפר עליו הכהן. ואם נפש אחת תחטא. פ׳ שורה: ואם כבש. ונפש כי תחטא ושמעה. וידבר דכי תמעל מעל. ואם נפש כי תחטא ועשתה. נפש כי תחטא. וכפר. עד לאשמה בה. כולן פתוחות: צו את אהרן. פ׳: על מוקדה על המזבח. וזאת תורת המנחה. פ׳: אל פני המזבח. לא תאפה חמץ. זה קרבן. פ׳: וידבר דזאת החטאת. פ׳: תשחט החטאת. וזאת תורת האשם. פ׳: ישחטו את האשם. כחטאת כאשם. אשר יכפר בו. אשר תאפה בתנור. השלמים. פ׳: וסלת מרבכת. וידבר דכל חלב.

דראה אתה אומר אלי. חסר וי״ו כתיב לפנינו. לא תוכל לראות פני. (שם ל״ג). לראת לפנינו חסר וי״ו. והסירתי לפנינו והסרתי חסר יו״ד. לעוונינו. לפנינו לעוננו וכן הוא ברמ״ה וסלחת לעוננו חד וי״ו כתיב וחסר וי״ו תגיין ולא כתיב יו״ד. ולחטאתינו לפנינו חסר יו״ד וכן הובא ברמ״ה וסלחת לעוננו ולחטאתינו מלא אלף ובלא יו״ד כתיב דקרי ולא כתיב. האדון (שם ל״ד). לפנינו חסר וי״ו וכן הוא ברמ״ה. אהרן וכל הנשיאים. לפנינו חסר יו״ד קמא. וראו וגו׳ כצ״ל כי קרן עור פני משה וגו׳ כצ״ל. ויעש את הכתנת לפנינו (שם ל״ט). ויעשו את הכתנת. ויעשו את ציץ. ותכל כל עבודת. לפנינו עבדת חסר וי״ו כתיב. משחתם לכהונת (שם מ׳). לפנינו לכהנת חסר וי״ו. וישם המנורה (שם). לפנינו המנרה חסר וי״ו. וישם את הכיור (שם). לפנינו חסר וי״ו. אשה ריח ניחח (ויקרא א).

פ׳: וידבר דהמקריב את זבח (השלמים) [שלמיו]. פ׳: לדרתם. וידבר דקח את אהרן. פ׳: ואת כל העדה הקהל. עד ותקהל. סביב באצבעו. ומסל המצות. ויניפהו תנופה. בסל המילואים: ויהי ביום השמיני. סד׳: קרא משה. ולזקני ישראל. ואל בני ישר׳. ויקחו את אשר צוה משה. קרב אל המזבח. ויקרב אהרן אל המזבח. ויטבל אצבעו בדם. ויקרב את קרבן העם ויקח. ויקחו בני אהרן. בקרבי אקדש. קרבו שאו. ויקרבו וישאם. וידבר דיין ושכר. פ׳: עד לדרתיכם. ולהבדיל. הטהור. וידבר משה אל אהרן. פ׳: ואת שעיר החטאת דרש דרש: דרש בשיטה אחת דרש בשיטה אחרת. במסכת סופרים: ויקצוף. מדוע לא אכלתם. פנימה. הקריבו את חטאתם ואת עלתם. ותקראנה. וייטב בעיניו. דברו דכל מפרסת פרסה. פ׳: את זה תאכלו. סד׳: ואת אלה תשקצו. סד׳: אשר לו כרעים. ולאלה תטמאו. סדורה: וזה לכם הטמא. סד׳: וכי ימות. סד׳: כל הולך על גחון. לכל השרץ השרץ: וידבר דאשה כי תזריע: סד׳: זאת תורת היולדת. וידבר דאדם כי יהיה. פ׳: נגע צרעת. עד לא יסגירנו. פ׳: (ובשר) [אדם] כי יהיה בעור בשרו. סד׳: ואם תחתיה. סד׳: או בשר כי יהיה בעורו. סד׳: ואם תחתיה. סת׳: ואיש או אשה כי יהיה בו נגע. פ׳: והתגלח. ס׳: ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם. סת׳: ואיש כי ימרט ראשו. בגדיו יהיו פרומים. ועל שפם. והבגד כי יהיה בו. סד׳: ירקרק או אדמדם. וידבר דזאת תהיה. פ׳: את אצבעו הימנית. אשר על כפו השמאלית. ואם דל הוא. סד׳: והזה הכהן באצבעו הימנית. לכפר עליו. וידבר דכי תבאו. פ׳: עד סוף הפרשה פ׳: וידבר דדברו אל בני ישראל. סד׳: ואיש (אשר) [כי] תצא ממנו. סד׳: (ואיש כי) [ואשה אשר] ישכב איש (אותה) [אתה]. סד׳: (ואיש) [ואשה] כי תהיה זבה. סד׳: ואשה כי יזוב. סד׳: וידבר דאחרי מות. סד׳: מבית לפרכת. בפר בן בקר. ובמצנפת בד. לדם הפר. וסמך אהרן. אל ארץ גזירה. ואת פר החטאת. מכל חטאתיכם לפני ה׳ תטהרו. שבת שבתון. ועניתם את נפשותיכם. חקת עולם: וידבר דאיש איש. סד׳: לשעירים. איש איש דוכסהו בעפר. סד׳: דם כל בשר. דמו היא. ואם לא יכבס. וידבר דכמעשה ארץ. פ׳: את משפטי. ושמרתם את חקתי ואת משפטי. איש איש את כל שאר. סד׳. סד׳: עריות כולן סתומות: שארה הנה זמה היא. ואת זכר לא תשכב. אשר נעשו לפניכם: וידבר. דקדשים תהיו. פ׳: ואלהי מסכה. לא תעשו עול במשפט. לא תשא פני דל. פני גדול. ואיש כי ישכב את אשה. סד׳: וכי תבאו. פ׳: וכי יגור. סד׳: לא תעשו עול במשפט. איפת צדק. ואת כל משפטי. וידבר דואל בני ישראל תאמר. פ: ולא תהיה זימה בתוככם. הטמא לטהור. להיות לי: אמר אל הכהנים. פ׳: הם מקריבים. אשה זנה וחללה. והכהן הגדול מאחיו. פ׳: דבר דאיש מזרעך. פ׳: דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו. פ׳: עד אשר הם מקדישים. ואיש כי יאכל קדש. פ׳: ויסף. באכלם את קדשיהם. דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישר׳. פ׳: ובארצכם. שור או כשב. פ׳: להיות לכם. דבר דמועדי ה׳. פ׳: אלה מועדי ה׳. פ׳: וידבר דעמר. פ׳: וספרתם. פ׳: מיום הביאכם. תספרו חמשים יום. וידבר. בחדש השביעי. פתוחה: וידבר דאך בעשור. פתוחה: כי יום כפורים הוא לכפר עליכם לפני: וידבר (דובחמשה) [דבחמשה] עשר. פתוחה: ומלבד (מתניתם) [מתנותיכם] ומלבד כל נדריכם

לפנינו ניחות כתיב מלא וי״ו. מנחה היא (שם ב׳), לפנינו מנחה הוא. בסל המילואים לפנינו המלאים חסר יו״ד קמא ווי״ו כתיב. דרש בשיטה אחת וכו׳ מס׳ סופרים פ״ט ה״ב. אשר לו כרעים (שם י״א), לא כתיב, ולו קרי. תורת היולדת, ולפנינו הילדת חסר וי״ו. את נפשותיכם (ויקרא ט״ז), לפנינו חסר וי״ו. לשעירים (שם י״ז), לפנינו חסר יו״ד תגינא וכן הוא במוסרה. זמה היא (שם י״ח), לפנינו זמה הוא כתיב. וכן דמו הוא (שם). ולא תהיה זימה בתוככם (שם כ׳), לפנינו חסר יו״ד. הטמא לטהור (שם) לפנינו לטהר כתיב חסר וי״ו. הם מקריבים, חסר יו״ד תגינא לפנינו. ימים תהיה גאולתו (שם כ״ה) חסר וי״ו קמא לפנינו. היא אחוזתם, כי אחזת עולם היא, הוא, הוא, כתיב בתרוייהו, וקרינן היא. אלילים (שם כ״ו), לפנינו חסר יו״ד בתרא. והקימותי (שם כ״ו), לפנינו חסר וי״ו כתיב. מהיות

ומלבד כל נדבתיכם. כפת תמרים. עד בסכת תשבו. וידבר רצו. פתוחה: ולקחת סלת. פתוחה: ויצא בן אשה. סדורה: השם. שלמית בת דברי. וידבר דהוצא את המקלל. פ׳: צוה ה׳ את משה: בהר סיני. פ׳: וספרת לך. סדורה: וכי תמכרו. סד׳: ואת משפטי תשמרו. ונתנה הארץ פריה. כי ימוך. סדורה: ואיש כי ימכר. סדורה: עד תם שנת ממכרו. ימים תהיה גאולתו. היא אחזתם. כי אחזת עולם היא. וכי ימוך אחיך ומטה ידו. סד׳: וכי ימוך דונמכר. סד׳. כי עבדי הם. לעלם בהם תעבדו. וכי תשיג. סד׳: לפיהן ישיב. כפי שניו. אלהיכם. אלילים. לא תתנו בארצכם: אם בחקתי. פ׳: תשמרו. ואין מחריד. בארצכם. ופניתי. והקימותי. מהיות להם. קוממיות. ואם לא תשמעו. פ׳: אף אני אעשה. וזרעתם לריק זרעכם. ואם עד אלה. סד׳: ושברתי את גאון עזכם. ואם בזאת. סד׳: ואתכם אזרה. אף אני אלך. (לבכם) [לבבם] הערל. ואז ירצו. תעזב מהם. לא מאסתם ולא געלתים לכלתם. וזכרתי להם ברית. וידבר דכי יפליא. סד׳: ואם בהמה. סד׳: לאשר קנהו מאתו. אך בכור אשר יבכר. סת׳: בהר סיני:

במדבר סיני. אלפי ישראל הם. ואת כל העדה הקהילו. ויהיו בני ראובן. סד׳: לבני שמעון. וכל פרשיות השבטים פתוחות. (תתפקדו) [התפקדו]. וידבר. דאיש על דגלו. סד׳: דגל מחנה ראובן. סת׳: ונסע אהל מועד. דגל מחנה אפרים. סת׳: דגל מחנה דן. סת׳: אלה פקודי. סת׳: והלוים לא התפקדו. ואלה תולדת אהרן ומשה. פ׳: בהקריבם אש זרה. וידבר דהקרב את מטה לוי. פ׳: וידבר דואני הנה לקחתי. פ׳: וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני. פ׳: ולקחת. ס׳: וכלי הקדש. ונשיא נשיאי הלוי. עד פקדת. ופקדת משמרת בני מררי. פקד משה ואהרן. ויאמר. דפקד כל בכר. סת׳: וידבר דקח את הלוים. פ׳: וידבר דנשא את ראש בני קהת. פ׳: ובא אהרן ובניו בנסע המחנה. ועל שלחן הפנים. ואת הכפות ואת המנקיות. פקדת כל (כלי) המשכן. וידבר דאל תכריתו. פ׳: כבלע את הקדש: נשא את ראש. פ׳: וידבר דצו את בני ישר׳. פ׳: וידבר דאיש או אשה. פ׳: מכל חטאת האדם. איל הכיפורים. וידבר דכי תשטה. פ׳: והעמידה לפני ה׳. בקרקע המשכן. ונתן אל המים. אזכרתה. ונפלה ירכה. ונזרעה זרע. ועשה לה הכהן. ונקה האיש מעון. וידבר דכי יפליא. פ׳: להזיר ליי׳. הזירו ליי׳. נזר אליו. בפתע פתאם. וזאת תורת הנזיר. סת׳: כפי (נזרו) [נדרו]. כן יעשה. וידבר דכה תברכו. פ׳: יברכך. ס׳: יאר. ס׳: ישא. ס׳: וישם לך שלום. ס׳: ואני אברכם. ויהי ביום כלת משה להקים. פ׳: נשיא אחד ליום. לחנכת המזבח. ויהי המקריב. פ׳: ביום השני. הקרב קרבנו. פ׳: וכן שאר השבטים. פ׳: זאת חנכת המזבח. פ׳: מבין שני הכרבים וידבר אליו: בהעלתך. פ׳: כמראה. וידבר דקח את הלוים. פ׳: וכה תעשה להם לטהרם. וכבסו בגדיהם והטהרו. וידבר דזאת אשר ללוים. סת׳: במדבר סיני בשנה השנית. פ׳: וידבר דכי יהיה טמא. פ׳: לנפש. או בדרך רחוקה. נקוד: ובדרך לא היה וחדל. ולאזרח הארץ. פ׳: וביום הקים את המשכן. פ׳: עשה לך שתי חצוצרת. אלפי ישראל. וכי תבאו מלחמה בארצכם. על הצר הצרר אתכם. והרעתם בחצצרות. והיה לכם לזכרון. פ׳ ויהי בשנה השנית. סד׳: ונסע דראובן. סת׳: מחנה בני אפרים. סת׳: מחנה בני דן. סת׳: ויאמר משה לחובב. עד כי ה׳ דבר טוב.

להם, חסר וי״ו כתיב. ואת הכפות ואת המנקיות (במדבר ד׳), שניהם חסר וי״ו כתיב. פקדת כל המשכן (שם), כצ״ל. איל הכיפורים (שם ה׳), חסר יו״ד קמא וחסר וי״ו לפנינו. והעמידה לפני ה׳ (שם), לפנינו חסר והעמדה כתיב חסר יו״ד. וידבר דכי יפליא חסר יו״ד בתרא כתיב. כפי נדרו (שם ו׳), כצ״ל. ביום כלת משה להקים (שם ז׳) כנוסחא דכאן משמע במדרש תנחומא פרשת נשא, ובפסיקתא רבתי פ׳ ה׳ כלת כתיב, ובספרים שלנו כתיב כלות מלא וי״ו, וז״ל הרמ״ה ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן פליגי ביה נוסחי ומסורה, אית נוסחי דכתיב בהון מלא וי״ו וכו׳ ע״ש ועי׳ מ״ש (במדבר ז׳ א׳) שהאריך בזה. והרעתם בחצצרות (שם י׳) לפנינו חסר וי״ו. והיה לכם לזכרון (שם) ולפנינו והיו לכם לזכרון. ויאמר משה לחובב (שם), לפנינו חסר וי״ו. והיטבנו לך לפנינו חסר

והיה הטוב ההוא אשר ייטיב והיטבנו לך. בנסעם מן המחנה. פ׳: רמי ליה באמצע מלמעלה סימן ב (א) ויהי בנסע הארון. ובנחה יאמר שובה ה׳ רבבות אלפי ישראל: ב: ויהי העם כמתאוננים. ולמה לא מצאתי חן בעיניך. אם אנכי ילידיתיהו. האמן. ואל אראה ברעתי. פ׳: אספה לי עד כי הם זקני העם. התקדשו. ישחט להם ומצא להם. היד ײ תקצר. היקרך. ורוח נסע ויטש על המחנה. השליו. וישטחו להם שטוח. ואף ה׳ חרה: רבה מאד. המתאוים. פ׳: ותדבר מרים ואהרן. סת׳: ויאמר ײ פתאם. לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא. ומראה ולא בחידת ותמונת ײ יביט. מרחם אמו. רפא נא לה. פ׳: ויאמר ײ אל משה. ואביה ירק ירק בפניה. פ׳: שלח לך. ויהס כלב. סת׳: ותשא כל העדה. פ׳: עד אנה ינאצוני. עד וישחטם. פ׳: עד מתי לעדה הרעה הזאת. פ׳: למה זה אתם עברים. כי תבאו אל ארץ מושבותיכם. פ׳: וידבר דבבאכם אל הארץ. ראשית עריסתיכם חלה. וכי תשגו. סת׳: ומנחתו ונסכו כמשפט. ושעיר עזים אחד לחטאת. סת׳: ואם נפש אחת תחטא בשגגה. פ׳: (והיו) [ויהיו] בני ישראל במדבר. סת׳: ויאמר ה׳ אל משה מות יומת. פ׳: ועשו להם ציצית. אני ה׳ אלהיכם. קמא: פ׳: ויקח קרח. וישמע משה ויפל [על] פניו. סת׳: הבדלו. סת׳: דבר אל העדה. ופקדת כל האדם. יפקד עליהם. ותכס. ואש יצאה. מקריבי הקטרת. סת׳: וידבר דאמר. סת׳: וילנו כל עדת. וידבר הרמו. על דבר קרח. פ׳: וקח מאתם. ויקחו. פ׳: ויאמר ה׳ אל משה השב. פ׳: ויאמרו בני ישראל. האם תמנו לגוע. סת׳: ויאמר ה׳ אל אהרן. וגם את אחיך מטה לוי שבט. פ׳: וידבר ה׳ אל אהרן. סת׳: ולבני לוי הנה נתתי. פ׳: וידבר דואל הלוים תדבר. פ׳: זאת חקת התורה. ויקחו אליך פרה. ולקח אזוב. סת׳: ויבאו בני ישראל. וגפן ורמון. וידבר דקח את המטה. אל פני הסלע. סת׳: יען לא האמנתם בי. וישלח משה מלאכים. פ׳: ויסעו מקדש. סת׳: וישמע הכנעני. פ׳: ויסעו מהר ההר. פ׳: ותקצר. וידבר העם באלהים. הקלקל. ויסר מעלינו את הנחש. וישימהו על (העם) [הנס] את והב בסופה. סת׳: אז ישיר. ונשקפה. פ׳: וישלח ישראל מלאכים. ויפנו ויעלו דרך הבשן. סדורה: וירא בלק. הנה עם יצא. שלופה. וילך שפי. לבדד ישכן. עפר יעקב. רבע ישראל. מות ישרים. ולא קסם. מה פעל אל. ס׳: משכנתיך. כאהלים נטע. כתעפות ראם לו. ועצמותיהם יגרם. (ומברכיך) [מברכיך] ברוך. וקם שבט. פאתי מאב וקרקר. שעיר אויביו ישראל. פ׳: וישב ישראל. לזבחי (אלהימו) [אלהיהן]. ויחר אף. סת׳: ויאמר ה׳. ויקח רמח. אל קבתה. ותעצר המגפה: סדורה: פנחס בן אלעזר. בקנאו את קנאתי. ברית כהנת עולם: פ׳: צרור. צררים. ויהי אחרי המגפה. סד׳: ושאר כל השבטים. פ׳: בר מן אלה בני דן דפליגי סיפרי אית דאמ׳ סתומה. ואית דאמ׳ סדורה: לאלה תחלק. סת׳: ואלה פקודי הלוי. סת׳: ותקרבנה בנות צלפחד. ויקרב משה את משפטן. ויאמר דכן בנות צלפחד דברת. נחלת אביהן להן. איש כי ימות ובן אין לו. ואם אין אחים. לחקת משפט. פ׳: ויאמר דעלה סת׳: וידבר דיפקד ה׳. כצאן אשר אין. סת׳: ויאמר דקח לך את יהושע. בן נון. במשפט האורים. ויקח את

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) פתוח בהדין סימנא וכמנא ויהי בנסע פתיח מלפניו ומלאחריו סימן פתוח.

יו״ד. רמי ליה באמצע וכו׳ עיין במס׳ סופרים פ״ו ה״א, ובפסיקתא זוטרתא פ׳ בהעלתך, ובשבת קט״ו ע״ב, ועיין בר״ה י״ז ע״ב עשה להן סימניות וכו׳ ובח״א שם, ובשו״ת מהרש״ל סי׳ ל״ו, ובשו״ת מהר״ם לובלין סי׳ ע״ה. ולמה לא מצאתי חן בעיניך (שם י״א), לפנינו מצתי חסר א׳. ילידיתיהו ולפנינו ילדיתיהו כתיב. השליו (שם), לפנינו השלו בלא יו״ד כתיב. ותמונת ה׳ יביט (שם י״ב) ותמנת חסר וי״ו כתיב לפנינו. עד אנה ינאצוני (שם י״ד), לפנינו חסר וי״ו. ארץ מושבותיכם (שם ט״ו), לפנינו מושבתיכם חסר וי״ו בתרא כתיב. ראשית עריסתיכם לפנינו ערסתכם חסר יודי״ן כתיב. לחטאת לפנינו חסר א׳. ועשו להם ציצית (שם ט״ו), לפנינו חסר יו״ד בתראי כתעפות ראם לו (שם כ״ד), לפנינו מלא וי״ו קמא, וחסר וי״ו בתרא. ועצמותיהם, לפנינו ועצמתיהם כתיב. פאתי מאב לפנינו

יהושע. פ׳: וידבר צו את בני ישראל. זה האשה. פ׳: וביום השבת. ס׳: ובראשי חדשיכם. סת׳: ובחדש הראשון. פ׳: וביום הביכורים עד ונסכיהם. פ׳: ובחדש השביעי. עד כמשפטם. סת׳: ובעשור. סת׳: ובחמשה עשר יום. ועשרון עִשָּׂרוֹן. וביום השני ונסכיהם. סת׳: וביום הרביעי. פ׳: וביום החמישי. פ׳: וביום הששי. עד ונסכיה. פ׳: וביום השביעי. עד כמשפטם. פ׳: ביום השמיני. אלה תעשו לה׳: פ׳: וידבר. ראשי המטות. אלה החוקים. פ׳: נקם נקמת. פ׳: וימסרו מאלפי ישראל. והצצרת התרועה. ויצבאו על מדין. סת׳: ויצאו משה ואלעזר. סת׳: ויאמר אלעזר. וכבסתם (בגדיהם) [בגדיכם]. פ׳: שא את ראש (המלקוה) [מלקוח]. וחצית את המלקוח. ממחציתם תקחו. עגיל וכומז. ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב. בתראה. פ׳: ומקנה רב. סת׳: ויחר אף ה׳ בישראל. והנה קמתם תחת. סת׳: גדרת צאן נבנה למקנינו פה. פ׳: ויאמר אליהם. הארץ לעריה. גלעדה. וילכדוה. ויקרא לה נבח בשמו. פ׳: אלה מסעי. ויסעו מאילם. ס׳: וישמע הכנעני. סת׳: בערבות. ולצנינים בצידיכם. וצררו. פ׳: כי אתם באים. מטה בני הראובני ומטה בני הגדי. פ׳: אלה שמות האנשים. כלב בן יפנה. פדהאל בן עמיהוד. פ׳: וידבר דצו את בני ונתנו ללוים. ומדתם. עד זה יהיה (לכם) [להם]. פ׳: וידבר. דבר. והצילו העדה. והשיבו עד הקדש. הכהן הגדול. ואחרי מות הכהן הגדול. לא יענה. (לא) [ולא] תקחו כפר. ולא תקחו כפר (לנס) [לנוס]. ולא תחניפו. ולארץ לא יכפר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שפכו. ולא תטמא את הארץ. אני שכן בתוכה. פ׳: ויקרבו ראשי האבות. ולפני הנשיאים. (ואחד) [ואדני] צוה ביי׳. לאחד מבני שבטי בני ישראל. עד ונוסף. ונוספה. ותהיינה מחלה. לבני דדיהן לנשים. אלה המצות והמשפטים:

אלה הדברים. פ׳: יי׳ אלהיכם. סת׳: הרבה אתכם. ה׳ אלהי אבתיכם יסף עליכם. ואקח את ראשי. (ולא) לא תכירו פנים. כי המשפט. ונסע מחרב. וייטב בעיני הדבר. ותהינו לעלות. כאשר תעשינה הדברים. ולא האזין אליכם. סת׳: ונפן ונסע. סת׳: ויאמר רב לכם סב. פ׳: ונפן ונעבר. סת׳: ויאמר ה׳ אלי אל תצר. סת׳: וידבר. אתה עובר. והעוים היושבים. סת׳: ויאמר יי׳ אלי ראה החלתי. ויתנהו ה׳ אלהינו לפנינו. ונפן ונעל. סד׳: אל תירא אתו. הלא היא ברבת בני עמון. כל חבל הארגב. תחת אשדת הפסגה. תעברו לפני אחיכם. כי מקנה רב לכם. (עיניכם הראתי) [עיניך הראת] לשני המלכים. לכל הממלכות אשר אתה עבר שמה. לא תיראום. סד׳: ואתחנן: להראות את עבדך. עלה ראש הפסגה וראה בעיניך. (ויצו) [וצו] את יהושע. עד תראה. פ׳: ואתם הדבקים. כי היא חכמתכם. לבניך ולבני בניך. ללמד אתכם. פן תשחיתון. פ׳: כי תוליד בנים. והשחתם. להכעיסו. העדתי בכם. כי השמד תשמדון. והפיץ ה׳ אתכם. ועבדתם שם אלהים מעשה. ובקשתם משם. בצר לך. את ברית אבותיך. לימים ראשונים אשר היו לפניך. או הנסה. ובמפתים. אתה הראת לדעת. ושמרת את חקיו. אשר ייטב לך. פ׳: אז יבדיל משה. לנוס שמה רצח. פ׳: ויקרא משה אל כל

פאתי מואב. אויביו וישראל לפנינו שעיר איביו. וביום הביכורים (שם כ״ח), לפנינו חסר יו״ד קמא. אלה התוקים (שם ל׳), לפנינו אלה החקים חסר וי״ו. וחצצרת התרועה, לפנינו וחצצרות מלא וי״ו כתיב. ומקנינו פה, לפנינו למקננו חסר יו״ד. וילכדוה (שם ל״ב), לפנינו חסר וי״ו. בערבות (שם ל״ג), לפנינו בערבת חסר וי״ו. ולצנינים בצידיכם (שם), לפנינו ולצנינם בצדיכם חסר יו״ד. הכהן הגדול, ואחרי מות הכהן הגדול (שם ל״ה), שניהם חסר וי״ו לפנינו. ולא תקחו כפר, ולא תקחו כפר לנוס כצ״ל. ולפני הנשיאים (שם ל״ו), לפנינו חסר יו״ד קמא. ואדני צוה בה׳ כצ״ל. לאחד מבני שבטי בני ישראל כצ״ל (שם). ה׳ אלהי אבתיכם (דברים א׳), לפנינו אבותכם מלא וי״ו וחסר יו״ד כתיב. לא תכירו פנים כצ״ל. ותהינו לעלות, לפנינו לעלת חסר וי״ו. אתה עובר, לפנינו אתה עבר חסר וי״ו. והעוים היושבים (שם ב׳), לפנינו הישבים חסר וי״ו. ויתנהו ה׳ אלהינו לפנינו (שם) כצ״ל. הלא היא ברבת בני עמון (שם ג׳), ולפנינו הלה הוא כתיב. עיניך הראת כצ״ל. כי הוא חכמתכם כתיב לפנינו (שם ד׳), פן תשחיתון חסר יו״ד כתיב לפנינו (שם), העדתי בכם, לפנינו מלא יו״ד כתיב. את ברית אבתיך חסר וי״ו כתיב לפנינו. לימים ראשונים, חסר וי״ו לפנינו. ובמפתים, מלא וי״ו הוא לפנינו. לנוס שמה רצח, לפנינו לנס שמה רוצח חסר וי״ו דלנס, ומלא וי״ו

ישראל. פנים בפנים. כי יראתם מפני האש. סת': אחרים על פני. פסל. פוקד עון. לאלפים. סת': שמור את יום השבת לקדשו. כבד את אביך. למען יאריכן. למען ייטב לך. סת': לא תרצח. ס': ולא תנאף. ס': ולא תגנוב. ס': ולא תענה. ס': ולא תחמד. ס': את הדברים האלה. למען ייטב להם ולבניהם לעולם. ואתה פה עמד עמדי. וזאת המצוה (והחקים) [החקים] והמשפטים. פ': שמע. צריך שיהא בראש שיטה ואחד בסופה: שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד: ובקומך. ולטוטפת בין עיניך. סת': והיה כי יביאך. השמר לך פן תשכח. סת': לא תנסו. נסיתם במסה. ועדותיו וחקיו. להדף את כל אויביך מפניך. ס': כי (ישאלו) [ישאלך]. היינו לפרעה. בפרעה ובכל ביתו. לחיותינו (כיום) [כהיום] הזה. לפני ה' אלהינו. סת': כי יביאך ה' אלהיך. סת': לא מרבכם. סת': וידעת כי ה' [אלהיך] הוא האלהים. ולשומרי מצותיו. אל פניו להאבידו. אל פניו ישלם לו. ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים. פ': והיה עקב תשמעון. את המשפטים. ואהבך. וברכך והרבך. וברך פרי בטנך ופרי אדמתך דגנך (תירושך) [ותירשך] ויצהרך שגר אלפיך ועשתרות צאנך. סת': כי תאמר. המסות הגדולות. עד הגוים האל מפניך. פ': כל המצוה. וזכרת את כל הדרך. ורגלך לא בצקה. ה' אלהיך מיסרך. לא תחסר כל בה. השמר לך פן תשכח. פן תאכל. וזכרת את ה' אלהיך. פ': והיה אם שכח תשכח. פ': שמע ישראל אתה עובר היום. וברשעת הגוים. מורישם מפניך. לא בצדקתך. את אשר הקצפת. ס': ויאמר ה' אלי קום רד מהר. ס': ויאמר יי' אלי. עם קשה עורף הוא. ואתנפל לפני ה' כבראשונה. מפני האף והחמה. ואתפלל גם בעד. אשר דק לעפר. ואתנפל לפני ה'. אשר התנפלתי. ואתפלל אל ה'. (ויאמר) [ואמר]. אל תפן אל קשי העם הזה ואל רשעו. פן יאמרו הארץ. פ': בעת ההיא אמר ה' אלי פסל. פ': בעת ההיא הבדיל ה'. ויאמר ה' אלי קום לך למסע. פ': ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל. וערפכם לא תקשו. לא ישא פנים ולא יקח שחד. (ואת) [את] ידו החזקה. סת': כי הארץ אשר אתה בא שמה. ס': והיה אם שמע. ואספת. דגנך. וחרה אף ה'. והיו לטוטפות. כימי השמים על הארץ. פ': כי אם שמר תשמרון. סת': ראה אנכי. סד': והיה כי יביאך. עד מעשר דגנך ותירושך ויצהרך. כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך. סת': כי יכרית. פ': כי יקום בקרבך. (והפרך) [והפדך]. סת': כי יסיתך אחיך. סת': כי תשמע באחת עריך. ישוב מחרון אפו. בנים אתם. ס': לא תאכל. ס': את זה תאכלו. ס': כל צפור. ס': עשר תעשר. עד לפני ה' אלהיך. ס': מקצה שלש שנים. ס': מקץ שבע שנים. ס': כי יהיה בך אביון. עד ולא תקפוץ. כי לא יחדל אביון. פתח תפתח את ידך. כי ימכר לך אחיך. וזכרת כי עבד היית. פ': כל הבכור. פ': שמור. סת': שבעה שבועות. פ': חג הסכות. ולא יראה את פני ה' ריקם. איש כמתנת ידו. סד': שפטים ושטרים. סד': כי ימצא בקרבך. על פי שנים עדים. פ': כי יפלא ממך דבר למשפט. סת': כי תבא אל הארץ. סת': לא יהיה לכהנים. סת': וזה יהיה משפט. ס': וכי יבא הלוי. סת': כי אתה בא אל הארץ. קסם קסמים. סת': כי הגוים האלה. סת': כי יכרית ה' אלהיך. פן ירדף גאל הדם. ולו אין משפט מות. סד': ואם ירחיב ה'. ויספת לך עוד. פ': וכי יהיה איש שונא לרעהו. סת': לא תסיג. סת': לא יקום עד אחד באיש. על

דרוצח כתיב (שם). פוקד עון, לפנינו חסר כתיב (שם ה'). ולא תגנוב, חסר וי"ו לפנינו. לעולם חסר וי"ו לפנינו. ועדותיו, חסר וי"ו אחר דל"ת לפנינו. אויביך, איבך חסר וי"ו לפנינו. לחיותינו, חסר וי"ו ויו"ד לפנינו (שם ו'). ולשומרי מצותיו, לפנינו ולשמרי מצותיו כתיב. ועשתרות, חסר וי"ו לפנינו. המסות הגדולות, לפנינו כתיב המסת הגדלת חסר ווי"ן. שמע ישראל אתה עובר היום, לפנינו עבר חסר וי"ו כתיב (שם ט'). עם קשה עורף הוא, ערף חסר וי"ו לפנינו. שואל חסר וי"ו לפנינו (שם י'), לטוטפות לפנינו לטוטפת חסר וי"ו בתרא. ותירושך לפנינו חסר וי"ו (שם י"ב). את גבולך, חסר כתיב לפנינו. שבעה שבועות לפנינו שבעה שבעת הראשון חסר שני וי"ו, והשניה חסר וי"ו הראשון. חג הסכות, חסר כתיב (שם ט"ז). שונא לרעהו חסר וי"ו כתיב לפנינו (שם י"ט). ולא יוספו, ולא

פי (שנים) [שני]. ס׳: כי יקום עד. ועמדו שני האנשים עד הכהנים והשפטים. ודרשו השפטים היטב. ישמעו ויראו ולא יוספו. סת׳: כי תצא למלחמה. והיה ככלות השוטרים. עד שרי צבאות. סת׳: כי תקרב אל עיר. פ׳ כי תצור. פ׳: כי ימצא חלל. סר׳: כי תצא למלחמה. סת׳: כי תהיינה לאיש. סת׳: כי יהיה לאיש. וכי יהיה באיש. לא תראה את שור אחיך. לא תראה את חמור. סת׳: לא יהיה כלי גבר. פ׳: כי יקרא קן ציפור. סת׳: כי תבנה בית חדש. כי יפל הנפל. סת׳: לא תזרע. ס׳: לא תחרש. לא תלבש שעטנז. גדילים תעשה לך. כי יקח איש. ואם אמת היה הדבר. כי ימצא. ס׳: כי יהיה נערה. ואם [בשדה] ימצא. כי ימצא איש נערה בתולה. לא יקח איש את אשת אביו. לא יבא פצוע. סת׳: לא יבא ממזר. לא יבא עמני. לא תדרש שלומם. סת׳: מיכן ועד שלמה כולן סתומות: לנכרי תשיך. כאן מצאו בספר עזרא קרן הפוך: כי נפש הוא. זכור את אשר עשה ה׳ אלהיך למרים. אל המשפט ושפטום. והפילו השופט. לא תחסם שור בדישו. ואם לא יחפוץ האיש. לא תחס עינך. בביתך איפה. אבן שלימה וצדק. איפה שלימה. פ׳: זכור את אשר עשה. פ׳: והיה כי תבא אל הארץ. סת׳: כי תכלה. השקיפה. סת׳: היום הזה. פ׳ ויצו משה. עד (ושמרת) [ושמחת] לפני ה׳. סת׳: וידבר משה והכהנים. עד ארור לקח שחד. כולן סתומות: ארור אשר לא (יקום) [יקים]. פ׳: והיה אם שמע תשמע. ברוך אתה בעיר. ברוך פרי בטנך. עד אלפיך. ברוך טנאך ומשארתך. נקרא עליך. יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב. פ׳: והיה אם לא תשמע. תחת ה׳ אלהיך בשמחה. אשר ישלחנו ה׳ בך. ובחסר כל. והשיבך ה׳ מצרים. והתמכרתם ואין קנה. פ׳: אלה דברי הברית. פ׳: (ושמרת) [ושמרתם] את דברי הברית: פ׳: אתם נצבים היום. פן יש בכם שרש פרה ראש ולענה. ובחמתו. מה חרי ובחמה. וישליכם. ל׳ ארוך. מסכת סופרים: הנסתרות לה׳ אלהינו והנגלות לנו ולבנינו. סת׳: והיה כי יבאו. ושבת. עד ובכל נפשך. רדפוך. לשוש עליך לטוב. פ׳: כי המצוה הזאת. סת׳: ראה נתתי לפניך. ואם יפנה לבבך. וילך משה. סת׳: ויקרא משה ליהושע. פ׳: ויכתב משה. פ׳: ויאמר ה׳ אל משה הן קרבו ימיך. סת׳: הנך שכב וקם. סת׳: ויכתב משה את השירה. סת׳: ויצו משה. עד ואת ערפך הקשה. הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם. וקראת אתכם. וידבר משה באזני כל קהל ישראל עד תמם. פ׳:

מן האזינו עד וישמן ישורון ריש פסוקי בריש שטי:

האזינו השמים ואדברה	ותשמע הארץ אמרי פי
יערף כמטר לקחי	תזל כטל אמרתי
כשעירם עלי דשא	וכרביבים עלי עשב
כי שם ה׳ אקרא	הבו גודל לאלהינו
הצור תמים פעלו	כי כל דרכיו משפט
אל אמונה ואין עול	צדיק וישר הוא
שחת לו לא (בנים) [בניו] מומם	דור עקש ופתלתל
הליהוה תגמלו זאת	עם נבל ולא חכם
הלא הוא אביך קנך	הוא עשך ויכננך

יוספו כתיב חסר וי״ו. והיה ככלות השוטרים, לפנינו ככלת השטרים חסר וי״ו כתיב (שם כ׳). גדילים תעשה לך (שם כ״ב), גדלים חסר יו״ד קמא כתיב לפנינו. כי יהיה נערה, נער כתיב, וכן להלן (שם). לא יבא עמני, לא יבא עמוני מלא וי״ו כתיב לפנינו. לא תדרש שלומם, חסר כתיב שלמם לפנינו. והפילו השופט (שם כ״ה), לפנינו השפט כתיב חסר וי״ו. ואם לא יחפוץ האיש, לפנינו לא יחפץ כתיב חסר וי״ו. לא תחס עינך (שם כ״ה), לפנינו לא תחוס כתיב מלא וי״ו. אבן שלימה וצדק, שלמה חסר כתיב. עד ושמחת לפני ה׳ כצ״ל (שם כ״ז), וישליכם ל׳ ארוך מס׳ סופרים פרק ט׳ ה״ה, ובפסיקתא זוטרתא פ׳ נצבים, ולפנינו וישלכם חסר יו״ד. הנסתרות (שם כ״ט) לפנינו חסר וי״ו. לנו ולבנינו ונמסר יו״ד נקודות. הבו גודל, לפנינו גדל כתיב. הלה׳ תגמלו זאת הרמ״ה כתב

זכר ימות עולם		בינו שנות דר ודור
שאל אביך ויגדך		זקניך ויאמרו לך
בהנחל עליון גוים		בהפרידו בני אדם
יצב גבולות עמים		למספר בני ישראל
כי חלק יי׳ עמו		יעקב חבל נחלתו
ימצאהו בארץ מדבר		ובתהו יליל ישימון
יסבבנהו יבוננהו		יצרנהו כאישון עינו
כנשר יעיר קנו		על גוליו ירחף
יפרש כנפיו יקחהו		ישאהו על אברתו
יהוה בדד ינחנו		ואין עמו אל נכר
ירכיבהו על במתי ארץ		ויאכל תנובות שדי
ויניקהו דבש מסלע		ושמן מחלמיש צור
המאת בקר וחלב צאן		עם חלב כרים
ואלים בני בשן ועתודים		עם חלב כליות חטה
ודם ענב תשתה חמר		וישמן ישורון ויבעט
שמנת עבית כסית		ויטש אלוה עשהו
וינבל צור ישועתו		יקניאוהו בזרים
בתועבות יכעיסהו		יזבחו לשדים לא אלוה
אלהים לא ידעום		חדשים מקרוב באו
לא שערום אבתיכם		צור ילדך תשי* יו״ד קטנה
ותשכח אל מחללך		וירא יהוה וינאץ
מכעס בניו ובנותיו		ויאמר אסתירה פני מהם
אראה מה אחריתם		כי דור תהפכות המה
בנים לא אמון בם		הם קנאוני בלא אל
כעסוני בהבליהם		ואני אקניאם בלא עם
בגוי נבל אכעיסם		כי אש קדחה באפי
ותיקד עד שאול תחתית		ותאכל ארץ ויבולה
ותלהט מוסדי הרים		אספה עלימו רעות
חצי אכלה בם		מזי רעב ולחמי רשף
וקטב מרירי		ושן בהמות אשלח בם
עם חמת זחלי עפר		מחוץ תשכל חרב
ומחדרים אימה		גם בחור גם בתולה
יונק עם איש שיבה		אמרתי אפאיהם
אשביתה מאנוש זכרם		לולי כעס אויב אגור
פן ינכרו צרימו		פן יאמרו ידינו רמה

ה״א דהלה׳ תגמלו זאת באנפי נפשא כתיבא בכולהו נוסחי עתיקא, ודיקא ה׳ לחוד לה׳ לחוד. ועיין מנ״ש. דר ודור לפנינו שניהם חסר וי״ו. יצב גבולות עמים לפנינו גבלת עמים חסר כתיב. יליל ישימון לפנינו ילל ישמן כתיב וכן הוא במוסרה. על גוליו, לפנינו גוזליו מלא וי״ו כתיב. ירכיבהו על במתי ארץ, לפנינו ירכבהו על במותי ארץ כתיב. ויאכל תנובות שדי לפנינו תנובת חסר וי״ו בתרא. ויניקהו דבש חסר יו״ד בתרא כתיב. ואלים בני בשן לפנינו ואילים מלא יודי״ן כתיב. וישמן ישורון חסר וי״ו קמא לפנינו. וינבל צור ישועתו, לפנינו צור ישעתו. יקניאהו לפנינו חסר יו״ד. בתועבות יכעיסהו, בתועבת חסר וי״ו בתרא כתיב. לא אלוה לפנינו אלה חסר וי״ו. מקרוב באו, מקרב באו כתיב לפנינו. בניו ובנותיו לפנינו ובנתיו חסר כתיב. כי דור תהפכות המה, חסר וי״ו תהפכת כתיב לפנינו. בנים לא אמון בם, לא אמן בם כתיב. ארץ ויבולה, ויבלה חסר וי״ו לפנינו. ושן בהמות

ולא יהוה פעל כל זאת | כי גוי אבד עצות המה
ואין בהם תבונה | לו חכמו ישכילו זאת
יבינו לאחריתם | איכה ירדף אחד אלף
ושנים יניסו רבבה | אם לא כי צורם מכרם
ויי׳ הסגירם | כי לא כצורנו צורם
ואויבינו פלילים | כי מגפן סדם גפנם
ומשדמת עמרה | ענבמו ענבי רוש
אשכלת מררת למו | חמת תנינם יינם
וראש פתנים אכזר | הלא הוא כמוס עמדי
חתום באצרתי | לי נקם ושלם
לעת תמוט רגלם | כי קרוב יום אידם
וחש עתידות למו | כי ידין יהוה עמו
ועל עבדיו יתנחם | כי יראה כי אזלת יד
ואפס עצור ועזוב | ואמר אי אלהימו
צור חסיו בו | אשר חלב זבחימו יאכלו
ישתו יין נסיכם | יקומו ויעזרכם
יהי עליכם סתרה | ראו עתה כי אני אני הוא
ואין אלהים עמדי | אני אמית ואחיה
מחצתי ואני ארפא | ואין מידי מציל
כי אשא אל שמים ידי | ואמרתי חי אנכי לעולם
אם שנתי ברק חרבי | ותאחז במשפט ידי
אשיב נקם לצרי | ולמשנאי אשלם
אשכיר חצי מדם | וחרבי תאכל בשר
מדם חלל ושביה | מראש פרעות אויב
הרנינו גוים עמו | כי דם עבדיו יקם
ונקם ישיב לצריו | וכפר אדמתו עמו

פתוחה שורה

ויבא משה. עד כי לא דבר רק. עד הירדן. וידבר ה׳ אל משה. פ׳ : וזאת הברכה. הופיע. מהר פארן. יחי ראובן. מספר. סת׳ : וזאת ליהודה. פ׳ : וללוי אמר. פ׳ : יורו משפטיך. ברך לבנימן. וליוסף אמר מברכת יי׳. קדם. והם רבבות. סת׳ : ולזבולן. סת׳ : ולגד. ספין. עד (ומשפטיך) [ומשפטיו]. סת׳ : ולדן. סת׳ : ולנפתלי. סת׳ : ולאשר. מעונה אלהי קדם. מפניך. בטח. יערפו טל. אשריך. נושע. עזרך. ויכחשו. במתימו. פ׳ : ויעל. ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל: לעיני כל ישראל צריך שיהא באמצע שיטה ובסוף הדף: חזק:

אשלת בס. בהמת חסר כתיב. ידינו רמה. ידנו חסר יו״ד כתיב. הלא הוא כמוס עמדי. כמס חסר וי״ו כתיב לפנינו. וחש עתידות למו. לפנינו עתדת כתיב חסר יו״ד וי״ו. חי אנכי לעולם. חי אנכי לעלם חסר. אם שנתי ברק חרבי לפנינו שנותי מלא וי״ו. כי דם עבדיו יקם. ולפנינו יקום כתיב מלא וי״ו. עד ומשפטיו כצ״ל. מעונה אלהי קדם. לפנינו מענה חסר וי״ו. במתימו. לפנינו במותימו מלא וי״ו כתיב. צריך שיהא וכו׳ מנחות ל׳ ע״א.

תקכא. א) והדין ספר תאגי דאסיק עלי הכהן מן שתים עשרה אבנים שהקים יהושע בגלגל ומסרן לשמואל ושמואל מסרן לפלטי בן ליש. ופלטי בן ליש מסרן לאחיתופל. ואחיתופל לאהיה השילוני. ואחיה לאליהו. ואליהו לאלישע. ואלישע ליהוידע הכהן. ויהוידע לנביאים: וקברוהו באסקופת בית מקדשא. וכד עקרן אסקופת בית מקדשא בשני יהויכין מלך יהודה אשכחיה יחזקאל ואתייה לבבל. ובשניה כורש מלך פרס כד אסיק עזרא עשרה יוחסין מבבל אשכחיה עזרא להדין ספר ואסקיה לירושלם והגיע אצל מנחם. ומנחם מסרו לר׳ נהוניא בן הקנה. ור׳ נחוניא לר׳ אלעזר בן ערך. ור׳ אלעזר בן ערך לר׳ יהושע ור׳ יהושע לר׳ עקיבא. ור׳ עקיבא לר׳ יהודה. ור׳ יהודה לר׳ טיישא. ור׳ מיישא לר׳ נחום הלבלר. ור׳ נחום הלבלר מסרו לר׳:

ה: ש״ם באורייתא דלא דבקן ואית לה ארבעה קרני: ואני הלבלר אסדר כל אותיות גדולות וקטנות ומשונות ותגיהן בכל סידרא וסידרא לבד לבד. למען ירוץ המעתיק ולא יטרח לחפש אנה ואנה:

תקכב. בעזרת שדי: (אלהים דבראשית): אלהים דבראשית ודויהי אור. דיהי רקיע. (ודייקוו) [ודיקוו]. ותדשא. ויהי מאורות. ודישרצו. ודתוצא. ואלהים דויכל. אלהים דויברך. אלהים דביום עשות. אלהים דזה ספר: **ז** דמויני באמצעיתא י״ד באורייתא: בראשית: זה ינחמנו: **ח**(א): כ״ח באורייתא דתלתא קרני תרין לאחוריהן וחד לקדמיהון: בראשית: ורוח אלהים. מרחפת. שיח. ויצמח. נחמד. ותפקחנה: ותוב **ח** (ב) דפתיא ל״ז באורייתא: בראשית: הנחש השיאני. ואחבא. על (גחונך) [נחנך]. תצמיח לך. לקחת

א) והדין ספר תאגי וכו׳ ספר התגין אשר הביא לנו המחבר בספרו הנפלא היא ירשת פליטה לנו מהאבנים שהקים יהושע בירדן, ונזכר בפירוש הרמב״ן על התורה בפרשה תבוא על המקרא וכתבת עליהן את כל דברי התורה הזאת וזה לשונו ומצינו בספר תאגי שהיתה כל התורה כתובה בהן מבראשית עד לעיני כל ישראל, בתאגיה ווויניהו ומשם נעתקו התאגין בכל התורה, והובאו דברי הרמב״ן בפירוש רבינו בחיי בפרשה תבא, וז״ל הרמב״ן בהקדמתו על התורה, וכל הנמסר למשה רבינו בשערי הבינה הכל נכתב בתורה בפירוש או שרמוזה בתיבות או בגימטריאות או בצורות האותיות הכתובות כהלכתן או המשתנות בצורה, כגון הלפופות והעקומות וזולתן או בקוצי האותיות ובכתריהם, כמו שאמרו כשעלה משה למרום מצאו להקב״ה שהיה קושר קשרים לאותיות אמר לו אלו למה אמר לו עתיד אדם אחד לדרוש בהן תלי תלים של הלכות עד זו מנין לך אמר להם הלכה למשה מסיני כי הרמזים האלו לא יתבוננו אלא מפה אל פה עד משה מסיני. ומזה אמרו בשיר השירים רבה בחזקיה ספר תאגין הראת להם (לפנינו בשה״ש ליתא) והספר הזה הוא ידוע ומצוי אצל כל אדם יפרש בו כמה אלפין יש בתורה בתאגין וכמה ביתין ושאר האותיות ומספר התאגין של כל אחת ואחת וכו׳ ע״ש. ועיין במנהיג בסוף הספר, ובשו״ת תשב״ץ סימן נ׳ ג״א נ״ג, וז״ל רבינו בחיי בפירושו על התורה והנה זה משלמות התורה ומן הרמזים הצפונים באותיותיה כי על כן באו בתורה אותיות הפוכות ותלויות וכן עקומות ולפופות, וכן גדולות וקטנות וכן מנומרות ומנוקדות, יתגלו מתוכם המשים שערי בינה שנגלו למשה, וברמב״ם ה׳ ס״ת פ״ז ה״ח וז״ל ויזהר באותיות הגדולות ובאותיות הקטנות ובאותיות הנקודות ואותיות המשונות כגון הפאי״ן הלפופות ואותיות העקומות כמו שהעתיקו הסופרים איש מפי איש, ויזהר בתגין ובמניינן יש אות שיש עליה תג אחד ויש׳ שיש עליה שבעה וכן התגין כצורת זיינין הן דקין כחוט השערה, ובספר מ״ע כתב ע״ז שהוא מספר תגין, ועיין בשו״ת הרמב״ם דפוס אמש״ד סי׳ ס״ח, (ובנדפס מחדש הוא סי׳ ע״ע) מה שהשיב להשואלים אותו אם עשיית התגין הוא הל״מ או הוא מנהג הסופרים, ותשובתו. התגין הוא אותיות קטנות בראש האותיות והן כעין זיינין דוקא אך יש חילוק באותיות יש אות שצריכה תג אחד, ויש שצריכה שתים ויש שצריכה שלש וכיוצא עד שבעה זה הוא אופן עשייתן אמנם על מה ששאלתם אם הוא מנהג בודאי כי אין זה מנהג דזה קראוהו רבותינו ז״ל כתרי אותיות וכמו שאמרו מצאו להקב״ה קושר כתרים לאותיות. וכן נמצא בספרי תורה שכתבם משה רבינו ע״ה, אכן באריכות הזמן והטלטול נמצאו כמה וכמה חלוקים זה אומר בכה וזה אומר בכה ולא ראי זה כראי זה, שיש מסורות שאומרים על אות אחת שצריכה שלש תגין, ובמסרה אחרת נמצא באחת וכיוצא כאופן שלא נמצאו מכוונין ולכן היה בדעת החכמים לבטל התגין מא״ר שיש כמה חילוקים ואנחנו לא נדע אנה נפנה, אמנם כאשר ראו כי אין זה מעכב דאין זה חילוק בפרשיות בפתוחות וסתומות כי אם במספר התגין ואינו מעכב כותבין התגין והוא מצוה מן המובחר, אך אם לא יכתוב שום תגין אינו פוסל המצות, וכל הספרים אשר במערב כתובים בתגין עכ״ל. ונדפס זה מקרוב ספר תגין בפריס, אך שם משובש מאד בכמה מקומות, ואני הגהתי הכ״י אשר לפני המסדר מהמחבר על סדר הפרשיות לנכון, אך מספר האותיות אינו מכוון בכולם לא כאן ולא בס׳ התגין הנדפס.

את דמי אחיך. (לחבורתי) [לחברתי]. בחרו. לא ידון רוחי: ט. ס״ז באורייתא דד׳ זוני: בראשית. כי טוב. קדמאה. ויטע. טוב למאכל. טוב דהן האדם: י. דעקים כי כף פ״ג באורייתא. בראשית: ביום ברא אלהים. בימים ההם: תרי יודין: כ. נ״ה דג׳ זווני באורייתא: בראשית. מכל מלאכתו. בתראה. זכר ונקבה: ך: ע״ז באורייתא. דד׳ קרני. בראשית. ויברך. ויברך. (מתה לך) [מתהלך]: ל דאריך קדלהון ותניהון נחית מן קדליהון ובהדי קדליהון מחית לתחת כרישיה דיו״ד: בראשית. וילבשם. וישלחהו. להט: מ. ל״ט באוריי׳ דג׳ זוונין: בראשית. למראה. למאכל. המתהפכת. ותאמר קניתי. והיו ימיו: ם. ק״ג באורייתא דלא דבקין וג׳ תאגין אית להון: בראשית. אלהים דבראשית. אלהים דויהי אור. (אלהים דויהי אור). אלהים דויהי רקיע. אלהים דיקוו. אלהים דתדשא. אלהים דמאורת. אלהים דישרצו. אלהים דתוצא. אלהים דויכל. אלהים דויברך. ביום הבראם. כי אמר אלהים. את שמם. ביום הבראם: נ. דעקים בזנביה. נ׳ באורייתא: בראשית. נעשה אדם. בצלמנו. כדמותנו. ן. דעקים רישיהון ולא מזייני. י״ו באורייתא: בראשית. ידון רוחי. ס. ס״ז באורייתא דד׳ זייני ולא דבקין: בראשית: הסבב. בתראה. אסתר: ע(א). דתלי (בתר) [כתר] רישיהון י״ז באורייתא. (ערומים) [עירמים] קדמאה. (עירם) [עירד]: פ(א). פ״ג באוריי׳ דה׳ זווני. בראשית. מרחפת. פישן. המתהפכת. לפצע׳: ותוב פ(ב). קצ״א באוריי׳ דלא מזייני. ופומהון מעיל לגיו: בראשית: קין מלפני יי׳. (לדוב) [לרב] על פני האדמה. ושארא תרין זוונין: ה. י״א באורייתא דד׳ זווני: בראשית. אף כי אמר: ק. קפ״ה באורייתא דג׳ זוונין ולא דבקין: בראשית. ויקרא אלהים. קרא לילה. כל ירק. ויקדש. ודבק. קלך שמעתי. לקול אשתך. לקרא בשם יי׳: ר. ק״נ באורייתא דב׳ קרני: בראשית. יהי אור. ברא אלהים. עפר ואפר. בעבורך. ודרדר. ארדה. ושארא חד קרנא: ש נ״ב באורייתא דז׳ קרני: בראשית. ולמשל. עשות. נשמת. לנפש חיה. ויישן. בשר תחתנה. באשתו: ת. כ״ב באורייתא דמידלי רישיהון מכולהון: בראשית. מרחפת. עשות: חסלת בראשית:

ה. ש״ם באורייתא דלא דבקן, ובספר התגין הנדפס בפרים איתא, ש״ס באורייתא דאיתא דארבעה קרני ולא דבקין, וכן הוא בהעתקה מספר בדי ארון שם ה׳ דאית לה ארבעה תגי ולא דבקין בגהא במעהא תלת מאה ושתין. אלהים דבראשית כו׳ ודיקוו כצ״ל. ח. דמזייני באמצעיתא י״ד באורייתא ליתא בספר התגין שנדפס, ונמצא שם ז׳ דלא מזייני באמצע י״ד באורייתא זה יגחמנו כו׳ ע״ש ועי׳ בדברי המחבר פה. ח. כ״ח באורייתא דתלתא קרני וכו׳ וכן הוא שם. ח. דפתיא ל״ז באוריי כן הוא שם, על גחנך כצ״ל לחברתי כצ״ל. ט ס״ז באורייתא דד׳ זווני, ובתגין הנדפס איתא ס״ו באורייה.א דד׳ זווני, ובהעתקה מספר בדי ארון איתא כמו שהוא לפנינו שיתין ושבעה באורייתא. י. דעקים כי כ״ף פ״ג באורייתא, ושם דאוקים וכו׳. כ. נ״ה דג׳ זווני באורייתא, ובהעתקה איתא חמשין ותמניא. ך. ע״ז באורייתא דד׳ קרני, וכן הוא בספר תגין אך בהעתקה שם איתא שבעים ושיתא, מתהלך כצ״ל. ל. דאריך קדליהון וכו׳, ובספר תגין הנדפס ס״ד באורייתא דאריך קדליהון ותאגיהון נחית מן קדליהון, ובהדי קדליהון מחתי לתחת כרישי דיו״ד, ובספר העתקה ארבעין וארבע. מ. ל״ט באורייתא דג׳ זוונין, וכן בספר תגין הנדפס, ובספר העתקה. ם ק״ג באורייתא דלא דבקין וכו׳ וכן בספר תגין הנדפס, ונראה דטעות סופר נזדמן בשתיהן וצ״ל ק״ל והיה כתוב מאה ותלתין וטעה המעתיק הראשון וכתב מאה ותלתא, ומעתיק השני כתב ק״ג בטעות, ובהעתקה נמצא לנכון דאית לה תלתא תגין ולא דבקין מאה ותלתין באורייתא. נ. דעקים בזנביה נ׳ באורייתא, ובספר תגין דאקים בחכיה נ׳ באורייתא, ובהעתקה נ׳ דאקים כרעיהון לבתריהון חמשין באורייתא. ן. דעקים רישיהון ולא מזייני י״ו באורייתא, וכן הוא בספר תגין הנדפס, ובהעתקה לא הובא, ועיין במנחת שי פרשה נח ל״ב שהביא שם ספר תגי שיש בתורה י״ז נוני״ן דלא צייני ועקים רישיהון לברייהון ע״ש. ס. ס״ז באורייהא דד׳ זייני ולא דבקין, ובספר תגין שנדפס איתא ס׳ באורייתא דד׳ זווני ולא דבקין, וכן הוא בהעתקה שם, הסבב בתראה, ולפנינו הראשון חסר וי״ו, וכן הוא ברמ״ה שם האחד פישון הוא הסבב דין חסר וי״ו כתיב, ושם הנהר השני גיחון דין מלא וי״ו כתיב. ע. דתלי כתר רישיהון י״ז באורייתא כצ״ל וכן הוא בספר התגין שנדפס, ובהעתקה איתא דתלי רישיהון בתראה שבעה עשר באורייתא. עירמים כצ״ל, עירד כצ״ל. פ. פ״ג באורייתא דה׳ זווני, ובספר התגין שנדפס איתא פ״ג באורייתא דג׳ זווני, וכן הוא בהעתקה דאית לה תלתא תגי תמנין ותלתא באורייתא. פ. קצ״א באורייתא דלא מזייני ופומהון מעיל לגיו, וכן הוא בספר תגין, ובהעתקה, בשינוי לשון קצת. ה. י״א באורייתא דד׳ זווני, ובספר תגין הנדפס איתא י״א באורייתא דג׳ זווני וכן הוא בהעתקה דאית ליה תלתא זייני חד עשר באורייתא. ק. קפ״ה באורייתא דג׳ זוונין ולא דבקין, וכן הוא בספר תגין ובהעתקה שם. ר. ק״נ באורייתא דב׳ קרני, וכן בתגין ובהעתקה שם. ש. נ״ב באורייתא דז׳ קרני, וכן בתגין ובהעתקה. ת. כ״ב באורייתא דמידלי רישיהון מכולהון וכן הוא בספר תגין. ובהעתקה

נח: ךּ. דד׳ תאני. בנפשו דמו. הארם. תרויהון. באדם דמו. תרויהון. את האדם. ואך את דמכם: ח(ב). דפתיא. נפתחו. וימחו. ויחדלו. מ. דד׳ זיוני. ויטע כרם: י. דעקים כי כף. הרי אררט. חרבו המים. יבשה הארץ. אחדים. יבצר מהם. יזמו. (הפרצם) [הפיצם]: כ. דנ׳ זיוני. ויזכר אלהים: ך. דד׳ קרני. אף. שפך. ישפך: ל דאריך קדליהון ותגיהון. כ״ו. לתבה. תכלנה. ויכלא. ויתגל. עשה לו: מ. דנ׳ זיונין. וימצאו בקעה: ם. דלא דבקין וג׳ תאנין. אלהים אל נח. (הוצאים) [היצאים] מן (התיבה) [התבה]: נ. דעקים בזנביה. וביניכם. תרויהון. ן. דעקים רישיהון ולא מזייני. ויהי כנען. תרויהון. בחרן: ס. דד׳ זיוני ולא דביק. ספרה. בנפעם: פּ (ב). דלא מזייני ופומהון לגיו מעיל. נפתחו. חיים באפיו: ק. דנ׳ זיונין ולא דבקין. קין. קנים. קומתה. צדיק לפני. תקח לך. ויקח מכל. לקלל. וקציר. וקר. וקיץ. ונראתה הקשת. והיתה הקשת. ויקץ נח. הר הקדם. בנסעם מקדם. בקעה: ר. דב׳ קרני. דרכו. ארוט. יבשה הארץ. ופרו ורבו. ושרצו. ורבו. זרעכם אחריכם. ונראתה הקשת. וראיתיה. לזכר: חסלת נח:

לך לך: ה. הפרד דלוט. וראה מן המקום. תרויהון. ו. דמדלי רישיהון ועקים כרעיהון ל״ח באורייתא. והרגו אתי. ואנכי הלך ערירי: ט. ויט. דויעתק. היטיב בעבורה: י. וינגע. ויחלק: ך. אראך. מברכיך. וילך. זרעך. הלך: מ. מנן צריך: נ. וענו (אותם) [אתם]. ברית ביני (ובינך) [ובינך]. תרויהון. על (בן) פניו ויצחק. הלבן מאה שנה. שנה. ן. בחרן. כנן. ככר הירדן: ע (א). ח׳ באורייתא. דעקים בזנביהון לבתרוי. ערירי. מלכי עמים. ע (ב). תוב. ו׳ באורייתא דעקים רישיהון לבתרוי. במה אדע: פּ (ב). וינגע יי׳ את פרעה. וירדפם עד חובה: צ. דה׳ זיונין ומלכי צדק. ממך יצאו: ץ. דה׳ זיונים. ה׳ באורייתא. הלא כל הארץ: ק. מקדם לבית אל. מקום המזבח. ויקרא שם. ואם אקח. ולא יקרא. ויצחק. (ואקים) [אקים]. ויקח אברהם: ר. הפרד. ערירי. (ירשנה. יירשוך). [יירשך. יירשך]. וספר לספר. פרא. (אלראי) [אל ראי]. אחרי ראי. וארבה אותך. (והפריתי אותך) [והפרתי אתך]: ש. דו׳ קרני. שרי. כי שרה שמה: חסלת לך לך:

וירא: ה. האהל. (בתוכו). הכו (בסנוירים) [בסנורים]. ובקומה. בתראה. וימל אברהם. אברהם דאל ירע: ח (א). קרני לאחוריהון. וחד לקדמיהון. ויפקח. ותוב ח (ב). דפתיא. (משחיתם) [משחתים]. לשחתה. מאחריו: י. להמית. צדיק. ונשאתי. נציב מלח. אמרי לי. וירע הדבר. ופיכל: כ. ויזכר אלהים את אברהם: ך. דרך יי׳. אלהים עמך. בזרעך. ברך אברכך. זרעך. בזרעך: ל. לא יעשה: מ. המכסה אני: ם. כחם היום. (לבבכם) [לבכם] עברתם. סאים. עמד עליהם. על אברהם. בעד כל רחם. ביום הגמל. באשר הוא שם: נ. מאת שנה: ע (ב). למועד: פּ. (א). דה׳ זיוני. השפט כל הארץ. תספה. על נפשך: פּ (ב). פני. דכי (משחיתם) [משחתים]. נשאתי (פני) [פניך]: צ דה׳ זיוני. אשר יצוה. צדקה. הכצעקתה. מקצה. ויפצר. כהוציאם. צערה. שר צבאו. קדמאה: ץ. דה׳ זיוני. השפט כל הארץ: ק. דנ׳ זיני. ואל הבקר. ויקח חמאה. ויקרא אברהם שם המקום. תרויהון: ר. דב׳ קרני. רחם. יראה. יראה. והתברכו: ש. דו׳ קרני. שמע בקלה: חסלת וירא:

שם. ךּ דד׳ תגי, ובספר תגין מוסיף וז״ל ו׳ באורייתא דאית להון ד׳ תגין ושם הלשון משובש, ובהעתקה דאית לה ארבעה תגי שיתא באוריית׳. הפיצם כצ״ל. היצאים מן התבה כצ״ל. ן דמדלי רישיהון ואקים כרעיהון ל״ח באוריית׳. וכ״ה בס׳ התגין הנדפס ו׳ דמידלי רישיהון ואקים כרעיהון לקדמיהון ל״ח באוריית׳ ובהעתקה שם ו׳ דמדלי רישיהון ועקים כרעיהון לקדמיהון תלתין ותמניא באוריית׳. וענו אתם כצ״ל, ביני ובינך כצ״ל, על פניו ויצחק כצ״ל. ע ח׳ באוריית׳ דעקים בזנביהון לבתרוי, וכ״ה בכפר תגין, ובהעתקה שם. ע ח׳ באורייתא דעקים בזנביהון לבתרוי, וכן הוא בספר תגין ובהעתקה שם. ע ו׳ באוריית׳ דעקים רישיהון לבתרוי, וכ״ה בספר תגין אך בהעתקה אית׳ דאקים רישיהון לבתריהון תמני באוריית׳. וינגע ה׳ את פרעה כצ״ל. צ דה׳ זיוני וכו׳ לא ביאר כמה הם במנינם ובס׳ התגין אית׳ צ׳ ע׳ באוריית׳ דה׳ זיוני. ומלכי צדק, ממך יצאו וכו׳. ץ דה׳ זיוני ח׳ באוריית׳. כ״ה בתגין ובהעתקה. אקים כצ״ל, יירשך כצ״ל, אל

חיי שרה: ה. דד׳ קרני. וישקל אברהם. ואברהם זקן. ויוסף אברהם: ו. ותמת שרה: ט. (טובת) [טבת] מראה מאד: ך. זרעך: מ. (מלאכי) [מלאכו] לפניך. מניקתה: ם. דלא דבקין וג׳ תאגין. לבני משם. ויישם לפניו. וינחם. אשורם. ולטושים. (ולאומם) [ולאמים]: נ. לבני דואשביעך. לבני משם. אדני מאד. נקרא. (מינקתה) [מנקתה]. הוא אדני. וינחם. נתן אברהם בעודנו חי: ן. דעקים רישיהון ולא מזייני. ובני דדן: פ (א). נא לפני: צ. ארצי. צאת. יצאה הדבר: ק. קח ולך. ותקח הצעיף: ר. ברך. ויברך:

חסלת חיי שרה:

תולדות: ב. ד׳ באורייתא דתלתא תגין. יעבדוך: ה בת ישמעאל בן אברהם: ט. רק טוב: י. ויתרוצצו. נזיד. עיף. ויחרד. וישטם. קצתי: ל. כאשר כלה: מ. למה זה אנכי. למה לי חיים: ס. מטעמים. קדמאה: ע (ב). בעבור אברהם: פ (ב). מפני בנות חת: ף. וישקף: צ. ויתרצצו. תרויהון: ק. ולך קח לי: ר. הקרה יי׳: חסלת תולדות:

ויצא: ב. דברתי לך. במקום הזה: ג. דד׳ תאגין. ותגנב רחל. ויגנב יעקב. ותנהג את בנותי: ה. כי בא השמש. (והשיבותיך) [והשבתיך]. ילדה רחל את יוסף. תנה את נשי. ואלהי (אביכן) [אביכם]. הלך הלכת. או לבניהן אשר ילדו. אלהי אברהם. וילינו בהר. מלאכי אלהים: ז. דמזייני באמצעיתא. ויזכר אלהים את רחל: י. דעקים כי כף. נפתלתי. באשרי אשרוני. דודאים. דודאי בני. תרויהון. יזבלני. נשי. ילדי. בנתי. בני. צאני. מחנים: כ. ג׳ זיוני. ויזכר אלהים את רחל: ך. דד׳ קרני. ובזרעך: ל ובגד ללבוש. הכר לך. שכלו: ם. ויפגע במקום. מה נורא המקום. בית אלהים. התחת אלהים. ן. לבניהן: ע (א). אעזבך: פ (א). העטופים. ויפרץ: צ. ויצק שמן. והמצפה: ק. המקום הזה. יש במקום הזה. מקנה (אביכם) [אביכן]. נקדים וברדים. וקח לך: ר. מראשתיו. הפריד יעקב. עדרים לבדו: ש. וישמע אלהים. דלאה. וישמע אליה: חסלת ויצא:

וישלח: א. דאית להון ז׳ תאגין. שבעה דאורייתא. ישראל קדמאה. דוישלח: ה. מה שמך. ויחר להם מאד. ויאמר לו אלהים. פרה ורבה. לאברהם וליצחק. ו. ותמת רחל: י (א). דפתיא. ויחבקהו י. הצילני. קדמאה. קטנתי. חילם. כאבים. בישב. מתי מספר. את הימם. מי זהב: ך. ויברך אתו. מחלציך: מ. ותעבר המנחה: ם. וקהל גוים. אלהים. ביתאל. גר שם: ס. הסירו את אלהי. סביבותיהם: ע. (נ) עמך. קדמאה: פ (א). אכפרה. ישא פני: ותוב פ (ב). ויפצר בו: צ. מחלציך: ק. קח נא. ודפקום: ר. עלות השחר: ש. ישראל. קדמאה. כי אם ישראל: חסלת וישלח:

וישב: ה. רעה אל אביהם. הלזה בא. תרויהון. שר הטבחים. דוהמדנים. ויהי איש מצליח. באשר יי׳ אתו. ב׳ בו. נצה. הענבים. הלדת: ו. ויכירה. וימאן להתנחם. ויהי כשמע אדניו: ח (ב). דפתיא. חיה רעה. קדמאה: י. מגורי. ויקרע. ויקמו. לפוטיפר. אליה. להיות עמה. שרינם. השרנים. וישכחהו. לישמעאלים. בתראה. עדלמי. קדמאה: ס. תסבינה. סחרים. אין שר בית הסהר: פ (א). כתנת פסים. מה פרצת. ויפקד שר: ותוב פ (ב). ויוספו עוד. קדמאה: הפסים אשר עליו: ק. יעקב. יוסף: ש. איש. חסלת וישב:

מקץ: ה. ויהי בבקר. לשר הטבחים. הנה שבע שנים. תרויהון. את האלהים אני ירא. עלי היו כלנה. אלהיכם ואלהי אביכם. תרויהון: ל. לפניו אברך. וילבש אתו. כי

ראי כצ״ל. והפרתי אתך כצ״ל, האהל. הכו בסנורים. משחתים כצ״ל, לבכם. השפט כל הארץ, כצ״ל. דכי משחתים כצ״ל. נשאתי פניך כצ״ל. טבת כצ״ל וכ״ה לפנינו וברמ״ה, מלאכו לפניך כצ״ל, ולאמים כצ״ל, מנקתה כצ״ל, בעודנו חי כצ״ל. ב ד׳ באוריית׳ דתלתא תאגין וכ״ה בהעתקה ובתגין. ג דד׳ תאגין ובספר תגין תלתא באוריית׳ דד׳ תגין וכו׳, והשבתיך כצ״ל, אביכם כצ״ל. ז דמזייני באמצעית׳ ויזכור אלהים את רחל, ובתגין אית׳ דלא מזייני באמצע י״ד באוריית׳, ע״ש. צאני כצ״ל, העטפים לפנינו חסר ויו, מקנה אביכם כצ״ל, מראשתיו כצ״ל. א דאית להון ז׳ תגין שבעה דאור׳ וכ״ה בתגין ובהעתקה. בישב כצ״ל, הטבחים דוהמדנים כצ״ל, ויקמו כצ״ל, שריגם כצ״ל, ויוספו עוד

חרל. ותבלענה. ותחלנה. ויסב מעליהם. לעיניהם: ם. שלום לכם. אלהיכם. תלתיהון. עלו לשלום: נ. פענה. פוטיפרע. בתראה: חסלת מקץ:

ויגש: ה. היש לכם אב. קשורה. לכם הוא. וירא את העגלות. אמותה הפעם. תרויהון: י. (ועיניכם) [ועינכם]: פי המדבר. ישבו בארץ גשן: ל. ולהחיות: מ. מהרו: ם. ואמרתם אליו. שמני אלהים. לכל מצרים. ושמתם שרי. וינהלם: נ. אתי הנה. וישמני. גם אנחנו דאבותינו: פ (ב). לפניך. קדמאה. לפניו. דואת יהודה: צ. מצרימה: ר. מרדה. במראת. ארד. אחרי ראותי: חסלת ויגש:

ויחי: א. וישתחו ישראל. ה. ויהי ימי יעקב. על ראש המטה. תרויהון את שניהם. כי זה. מלא הגוים. ישימך אלהים. בקהלם. קשתה. גור אריה. יקהת. עירה. סותה. יהי דן. והוא יגוד. שמנה. הנתן. כל אלה. ואלהים פקד: ו. וימת יוסף. קדמאה. ז. כי זה הבכור. ויעזרך. זאב: ט. חשבה לטובה: י. אשר נתן לי. ויגש אתם: כ. ברכת אביך. וילכו גם אחיו: ך. המלאך. ויברך. ישימך. ויעזרך: ל. עלי רעה. מ. כה תאמרו: ם. שדים. ורחם. ויישם: נ. שים ימינך. יגדל ממנו. אל בניו. נזיר אחיו. בנימן זאב: ע (ב). מתה עלי: פ (ב). פשע אחיך. לפשע עבדי: צ. חצים: ק. ויקח יוסף. ויקרא. ומחקק. תרויהון. קשתו. בבקר: ר. ברכת. ברכת. ברכת. (ברכת). ורחם. ברכת. ברכת. ישרף: ש. ועיני ישראל. ותשב באיתן. אבן ישראל. חסלת ויחי:

ואלה שמות: ה. ותחמרה. אסורה. מקום הכנעני. והוריתיך. והוריתי. את האתת. ויפגשהו. וכי ראה. והצל. חזקה. דישלחם. ושאלה: ו. וישימו. ויצו. ויך. ויבקש. ויאנחו. ויזעקו. ויחר אף יי׳. ומאז באתי: ז. העברים זה: י. יענו אותו. העבריות. תניינא. משיתהו: כ. נתחכמה לו. ויזכר אלהים. וזה זכרי. והכתי את מצרים: ך. וילך איש. לך ואספת. לך לשלום. לך לקראת. וילך משה ואהרן: ל. וידע אלהים. הלם. נפלאתי. אל לבו. אתה לי: מ. ותמלא. כה תאמר לבני ישראל. מתו כל האנשים. יגרשם מארצו: ם. עוד אלהים. אהיה. שלחני אליכם. ישלחם. יגרשם. נ. ואני ידעתי נפלאתי: ן. ישמעון לקולך: ע (א). ונערותיה. מצורעת: ע (ב). הנה עם בני ישראל: פ (א). ותפתח. פ (ב). פן ירבה. פתם. יפריץ. ושפכת. וישפט: צ. ותתצב. ק. ירך יעקב. בעבדה קשה. נאקתם. ויקרא אליו. אל תקרב. צעקתם. צעקת. אחזק את. המבקשים. וישק לו. צעקים. חזקה ישלחם: ר. נער בכה. העברים זה: ש. של נעלך. אדמת קדש: חסלת שמות:

וארא: ה. ושמי יי׳. תרויהון. מגריהם. נטויה. דלבן. ומשה. הם המדברים. קדמאה. אלהים. דראה נתתיך. אצבע אלהים: ו ולא שמעו: כ. כבד לב פרעה. ערב כבד. ויכבד לב פרעה: ך. לך אל פרעה: מ. ישמע אליכם. חמרם חמרם. קדמאה לא מת אחד. לא מת דממקנה: ם. בשפטים: נ אני שמעתי: פ (א). בשפטים קדמאה. והפליתי פדות: פ (ב) בשפטים בתראה: ק. ויקרא פרעה למשה: ר. מקצר. ראה נתתיך. היזא. בחרטמים: חסלת וארא:

בא: ה. מהיות קלת. הנשארת. כה. דבחצות. וככה. בהכתי בארץ. בתינו הציל. צוה. דוילכו. להוציאם. דליל. ומלתה. תוצה. ונתנה לך. הזכרים הקשה. תרויהון. ויהרג. ידכה: ו. ומת כל בכור. קדמאה: כ. יחרץ כלב. אני הכבדתי: ך. לך מעלי. אך ביום הראשון: מ. ומת כל בכור. בתראה. שמרים. בתראה: ם. אין שם. מימים. פ (א). ויאספו.

כצ״ל. ועינכם כצ״ל, שמני אלהים כצ״ל, דואת יהודה כצ״ל, הנתן כצ״ל, ויברכך כצ״ל, כה תאמרו כצ״ל. את האתת כצ״ל. י יענו אותו כצ״ל. כ נתחכמה לו כצ״ל, וזה זכרי כצ״ל, מתו כל האנשים כצ״ל. פתם כצ״ל וישפט כצ״ל, בעבדה קשה כצ״ל. העברים זה כצ״ל. מגריהם, נטויה כצ״ל, ומשה כצ״ל. חמרם, חמרם כצ״ל, כה דבחצות כצ״ל, בהכתי בארץ כצ״ל, שמרים כצ״ל. ה השבע השביע את

פ. (ב) ויהפך ראות פני: צ. צבאותיכם. צבאות: ק. בזקננו. ובבקרנו. בצקו: ר. רוח קדים.
ורוח הקדים. כדברכם. משארתם: חסלת בא:

בשלח: (א.) ה. השבע השביע את בני ישראל. אלהים דויהי בשלח. תרויהון. אלהים
דויקת. להאיר. הענן. הגדלה. קדמאה. רמה. תהלת. נבהלו. אימתה. התף. רמה
בים. מלא העמר. והנח. והכית. מסה. אמונה כס יה: ו. וילך העם. ועל נסתם. ויבא עמלק.
ויחלש: ז. זה אלי. לעיני זקני ישראל: ח. (א) ברוחך. נחית. יאחזמו. ופחד. כצפחית: ט.
טוב לנו. ויט. ויט. נטית. ממטיר. תלקטוהו: כ. מרכבת. כמו נד. כעפרת. כמכה. בתראה.
מכון. כוננו: ך. מלאך. ההולך. וילך. ווולך. ימינך. נחלתך. ימלך: ל. על פני המדבר:
מ. מה זאת עשית לנו. ממתנו. אנוסה מפני ישראל: ס. ינחם. בראתם. אשר ראיתם.
לראתם. ילחם. ואתם. ויהם. נזלים. כסמו ים. אדירים. לעלם. בתפים. לא אשים. עד באם
אל ארץ. עד באם אל קצה. למסעיהם: ס. אנוסה. מחספס. תרויהון. ונמס: פ. (א) לא
תספו. אפן. פעלת. מחספס. לפי אכלו. לגלגלת. מספר: פ. (ב) לפנות בקר. הפרשים.
פרעה דוישבו. מרכבת פרעה. וברוח אפיך. קפאו תהמת. נשפת. אלופי. ופחד. סוס פרעה:
ף. (א) וירדף. ורדף. ארדף: צ. התיצבו. מה תצעק. ישראל את מצרים. צללו. ויצעק. ויצא
העם. צנצנת. והכית בצור. וצא הלחם: ץ. תבלעמו ארץ: ק. קרוב הוא ולא קרב. קפאו.
מקדש: ר. ויאר. ויסר. עמר. מספר. והעמר: ש. נאדר בקדש: חסלת בשלח:

וישמע: ה: והקל. והגבלת. הנגשים. וידבר אלהים. הוצאתיך (לאוהבי) [לאהבי]. ינקה.
ויקדשהו. הלפדים. בא האלהים. תרויהון. שם האלהים תרויהון. בכל המקום. לא
תגלה: ח. (א) בתחתית. ויחרד בתראה. הולך וחזק. לבלתי תחטאו. מזבח אדמה: ט. על כל
הטובה. ושפטתי. ושפטו. ושפטו. תחטאו: כ. אזכיר: ך. אלהיך. הוצאתיך. לך לך.
מלאכתך. ימיך. עלתיך. שלמיך. אליך. וברכתיך: ל. נבל. במעלות. ערותך: ס. זדו
עליהם: ס. פסל וכל תמונה: פ. (א) כנפי נשרים: פ: (ב) על פניכם: ף. (א) תנאף:
צ. וצוך אלהים. עשיתי למצרים. בקצהו: ש. לא תשא. את שם. לקדשו. ויקדשהו.
תעשה לי: חסלת וישמע:

משפטים: ה. האלהים דוהגישו חד. והיה כי תרויהון. טרפה. להיות להטת. תהרר.
והמתי. הצרעה. קדמאה. ג׳. דנעשה ונשמע. תרויהון. אל הר האלהים. שבו
לנו בזה. כבוד ה׳. תרויהון. ויבא משה בהר: ט. לא תטה: י. להיות עד. ואיבתי.
והסרותי: ך. לחמך. מימיך. מקרבך. בארצך. ימיך. לפניך: ל. לפניכם: מ. מי בעל
דברים: ס. אשר תשים. אחרי רבים. יגש אליהם. ויקם. האלהים. הזקנים: נ. אגרשנו:
ע. (ג) ונשיא בעמך: פ. (א) יצא לחפשי. והוא יצא בגפו. מספר ימיך. אשר תפרה: פ. (ב)
ונגפו. כמשפט הבנות. ונפל שמה. דבר פשע. משפט אבינך. כי תפגע. וינפש. על פיך. אל
פני האדן יי׳: צ. וצרתי צרריך: ץ. יושבי הארץ: ק. ויקם משה. ואל הזקנים:
ר. לשמרך. השמר. צרריך: ש. והשביעת. לשקר. שמע. והיה שם. שבו לנו: חסלת משפטים:

ויקחו: ה. המשכן. והיה המשכן. תרויהון. עד חצי המזבח. הראה אותך. קדמאה. יתרת
החצר: כ. תבנית המשכן: ס. ושכנתי בתוכם. אמתים. קדמאה: חסלת ויקחו:

תצוה: ה. להעלת נר. לכהנו לי. עון הקדשים. ועד ירכים יהיו. כהנה. וקדש הוא. אהל
דשבעת. קדש הם. הנוגע במזבח. הוא לה׳. ותלתיהון: ט. טור אדם: פ. (ב) וכפר
אהרן: צ. ושבצת. המשבצות: ץ. תשבץ: ר. נר תמיד. ואתה הקרב. חסלת תצוה:

תשא: ה. וקנה בשם. זכה. באצבע אלהים. תחת ההר תרויהון. מי ליי׳ אלי תרויהון.
מן העם דויעשו. ברכה. ופקדתי עליהם. עשה דוינף. הלוא בלכתך. הנה

בני ישראל כצ״ל. ממתנו כצ״ל. תגדלה כצ״ל. תהלת כצ״ל. והנח כצ״ל. כמכת בתראה כצ״ל.

מקום קדמאה. והנחתי לך. והסרתי. הר סיני. דויפסל. ויעבר ה׳ תרויהון. ויקד ארצה. מעשה. עשה. הנה אנכי כרת. תרויהון. אלהיך דכי אוריש. האדן אלהי. תרויהון. דברי הברית דהנשיאים. אתו בהר סיני. אשר יצוה. המסוה. דוראו תרויהון: ו. ויקהל העם. והביאו אלי. ויביאו אל אהרן תרויהון. וידבר דלך רד. וינף: ח. (ב) דפתיא. ויחר אף משה. חטאה גדולה: ט. קטרת רקח. ונטה לו. כל טובי. וחטאה. ולחטאתנו: כ. ולבנה זכה. כתבים קדמאה. והמכתב: ל. אלהי מסכה: ם. וקנמן בשם. וקנה בשם. יהיה לכם. סמים נטף. תהיה לכם. ברית עולם. הוא לעלם. וקראתי בשם. רחום. לאלפים. שלשים. רבעים: ס. סמים נטף. סמים ולבנה: ע. (ג) וירא את העגל. פרע הוא. פ. (א) ויפן. לראת את פני. על פניך. ופני לא יראו. גוים מפניך: פ. (ב) איש כפר. כסף הכפרים. לפני. לכפר. נפשתיכם. דולקחת. עור פניו. עור פני. על פניו: ף. (א) ערף. קשה ערף הוא: צ. ממחצית השקל. ורחצו. ורחצו: ק. וקדה. רקח. מרקחת. מעשה רוקח. קדש קדשים תהיה. והקטרת. ק. דלא מזיינא. בקמיהם. הדק. על פניו ויקרא. ויקד ארצה: ר. העשיר. לכפר. כיור נחשת. לרחצה. ורחצו. להקטיר אשה. והקטיר. לרדת ויתפרקו. וישבר. פרע. פרעה. ראה אתה. בנקרת. לא יראו. וירד. וימהר. לראות. קרן עור קדמאה. וראו: ת. חרות על הלחת. וסלחת. ולחטאתנו. ונחלתנו. חסלת כי תשא:

ויקהל: ר. תבערו: פקודי: ה. צוה דבצלאל. לכהנת עולם. המשכן דולא יכל. מסעיהם בתראה: צ. ובצלאל בתראה. ויקם את החצר: ק. ובקרבתם: ש. ישראל דכי ענן. חסלת פקודי:

ויקרא: ה. מאהל מועד. עלה קרבנו. ונרצה לו. אהל מועד. דושחט. המזבח. דוערכו. והקטיר אשה. דוקרבו וכרעיו. אשה דוהקריב. אשה דושסע. אשה דוהביאה. ה׳ דוהנותרת תרויהון. הוא דפתות. תעשה. המזבח. דוהבאת. אלהיך דוכל קרבן. הוא דונתתה. אשה. דוהקטיר. אשה דוהקטירו. אשה דוהקטירם. הפר קדמאה. המשיח קדמאה. פרכת הקדש: ם. והקטירם: ס. סלה יהיה. סלת בלולה. סלת בשמן: פ. (ב) לכפר דוסמך. פתח דושחט. והפשיט. צפנה. את פני פרכת. ישפך קדמאה. הפרכת. לכפר. לכפר. וכפר עליו: ץ. לא תעשה חמץ: ר. וקרבו. והקרב. והסיר. חסלת ויקרא:

צו: ה. המזבח רצו. המנחה קדמאה. החטאת. האשם. המלאים. (וצפה) [ויניפהו]. המזבח: ס. וסלת מרבכת. ומסל המצות. בסל המלאים: ם. מושבתיכם דוכל דם: פ. (ב) אל פני. המזבח. לא תאפה. אשר יכפר בו. אשר תאפה: צ. את אצבעו. אצבעו דבתריה. ויטבל אצבעו: ק. קח את אהרן. הקהל. ותקהל: ר. והנותרת. בחצר קדמאה: חסלת צו:

שמיני: ה. המזבח דותצא אש. הטהור דולהבדיל. פנימה: ט. וייטב בעיניו: י. בקרבי. פנימה. מושבתיכם. לדרתכם דיין. ם. לא אכלתם. חטאתם. עלתם. ברעים: ס. כל מפרסת: ק. קרא. ולזקני. ויקרב אהרן. ויקח. בקרבי. אקדש. קרא. ויקרבו. ויקצף. הקריבו. ותקראנה: ר. קרב. דרש. דרש: ש. ואל בני ישראל: חסלת שמיני:

תזריע: ה. הילדת: ם. פרמים. שפם. אדמדם: נ. יסגירנו: פ. (ב) על כפו השמאלית קדמאה: צ. אצבעו הימנית. באצבעו הימנית. חסלת תזריע:

אחרי: ד. דם כל בשר: ז. זמה הוא. ואת זכר: ם. וסמך אהרן. וכסהו בעפר. ואם לא יכבס: פ. (ב) לפרכת. הכפרת. בפר בן בקר. ובמצנפת. משפטי. תעשו. משפטי אשר יעשה. אשר לפניכם. נעשו לפניכם: ר. ואת פר החטאת. לשעירים: ת. חטאתיכם. תטהרו. חסלת אחרי:

חסלת פקודי כצ״ל. ה̣ המזבח רצו כצ״ל. בסל המלאים כצ״ל. מושבתיכם דוכל דם כצ״ל.

קדושים: ה. לטהר דוהבדלתם. להיות לי: ז. לא תהיה זמה: ע. עריים: ס ואלהי
מסכה: פ. (ב) במשפט. פני דל. פני גדול. במשפט. איפת צדק. משפטי ועשיתם.
חסלת קדושים:

אמר: ה. קדושים יהיו לאלהיהם בתראה. להיות דהמוציא. השם דויקלל. צוה דויוציאו:
ז. אשה זנה וחללה: כ. מתנותיכם. נדריכם. נדבתיכם. כפת תמרים. בסכת תשבו.
ס. באכלם. קדשיהם. וספרתם. הביאכם: נ. לנפש לא יטמא: ס. ויסף. דואיש כי יאכל:
פ (ב). וספרתם. תספרו. כפרים הוא. לכפר עליכם. לפני: צ. ובארצכם לא תעשו: ת.
שבת שבתון. ועניתם. נפשתיכם. חקת. חקת. את (שמי) [השם]. שלמית בת: חסלת אמר:

בהר: ה. לפיהן: ז. נזירך: ל. לצמיתות. בתראה: ם. עד תם. ימים תהיה. אחזתם.
אחזת עולם. לעלם. עבדי הם. אלהיכם. תתנו בארצכם: פ. (ב) משפטי דועשיתם.
הארץ פריה. לפיהן. כפי שניו. ופסל ומצבה:

בחקתי: ה. והקימתי. מהית. בהר סיני. דאלה המצות: ז. וזרעתם לריק. עזכם. אורה.
ואז ירצו. תעזב: ס. מאסתים געלתים. לכלתם. וזכרתי להם: ע (ג). הערל:
פ (א). ופניתי. על פי יי׳. ג׳ בתורה: ף. (ב) אף אני אעשה. אף אני אלך: צ. תעבר
בארצכם: ק. והקימתי. קוממיות. קנהו מאתו: ר. ואין מחריד. לחרב. אשר. בהר
סיני: ש. תשמרו. דאם בחקתי: חסלת בהר בחקתי:

במדבר: א. אלפי: ה. הקהילו. התפקדו. נשיאי הלוי. הפנים. כל המשכן. הקדש
דומתו: כ. וכלי הקדש. ואת הכפת: נ. המנקיות: ס. ונסע: ק. יקימו אתו. בהקרבם.
הקרב (את משה). וכלי הקדש. פקדת. ופקדת: חסלת במדבר:

נשא: ה. האדם. למעל הכפרים. אל המים. אזכרתה. ירכה. ונזרעה. ועשה לה. ונקה.
להזיר. הזירו. אלהיו. כן יעשה. להקים. המזבח. דויאמר. המזבח. דזאת חנכת.
הקול הכרבים: י. ירכה. כפי נדרו: כ. יברכך. אברכם. לחנכת. שני הכרבים: ע (ג).
בקרקע: פ (ב). בפתע. כפי נדרו: ק. ונקה. ויקח. קרבן. דנחשון: ק. דלא מזיינא. הם
העומדים על הפקודים: ש. וישם. שלום: חסלת נשא:

בהעלתך: א. אלפי ישראל. דאם באחת. ואלפי דבנחה: ה. לטהרם. בגדיהם.
רחקה. ילדתיהו. דאמן. ואל אראה. אספה לי. זקני העם. התקדשו. ומצא
להם. תרויהון. היד. היקרך. השלו. רבה. המתאוים. נאמן הוא. ומראה: ט. דבר טוב.
הטוב ההוא. ייטיב יי׳. והטבנו. בתראה. ויטש. וישטחו. שטוח. יביט: י. מצאתי חן:
כ. כמראה לא כן: ל. ובדרך לא היה. ילדתיהו: ס. בנסעם. בנסע: ף. (א) וינף. ואף יי׳:
צ. בארצכם. הצר. הצרר. בחצצרת. בתראה: ק. הקים. ובמקום. אל המקום. קומה.
תקצר. היקרך. ץ. ולאזרח הארץ: ר. והרעתם. לזכרון. רבבות. תקצר. היקרך. ורוח.
מרחם. רפא נא: חסלת בהעלתך:

שלח: ה. ויהס. למה זה אתם. חלה. אלהיכם דאני: ח. (ב) וישחטם. תצלח: ק. ונקה
לא ינקה. פקד: חסלת שלח:

קרח: ה. האם תמנו: ו. ויקח קרח. ותכס. ואש יצאה. וילנו. ויאמרו בני ישראל.
בתראה: וידבר העם: ט. שבט אביך: פ (ב). ויפל על: ק. ופקדת. יפקד. מקריבי.
הקטרת. דבר קרח. וקח מאתם. שקדים ויקחו: חסלת קרח:

צ את אצבעו (הוא בפרשה ויקרא). ויטבל אצבעו (הוא בפרשה שמיני). הטהור דולהבדיל כצ״ל. חסלת תזריע מצורע, כצ״ל. זמה הוא כצ״ל. חסלת אחרי קדושים כצ״ל. את שמי כ״ה בהעתקה וצ״ל את השם. לצמתת בתראה, כצ״ל. חסלת בהר בחקתי, כצ״ל. בחצצרת בתראה לפנינו חסר כתיב, וכן

חקת: מ. וישמהו על הנס. במחקק: פ (ב). אל פני הסלע. ונפן. בסופה. ונשקפה. ויפנו ויעלו: ק. ולקח אזוב. ותקצר. הקלקל. ונשקפה: ר. ותקצר. ויסר מעלינו: חסלת חקת:

בלק: ה. (ב) לזבח. ויחר דויצמח. כ. כרע שכב: מ. מי מנה בתראה. משכנתיך ישראל: ס. ולא קסם. ע (ג). ועצמתיהם. שעיר איביו. ע (ב). עפר יעקב: פ (א): פעל אל. פאתי מואב: פ (ב). שלופה. וילך שפי. כתועפת. בתראה. ותעצר המגפה: ק. ולא קסם. וקם שבט. ויקח רמח. קבתה: ר. רבע. וקרקר: ש. לבדד ישכן. מות ישרים. וישראל עשה חיל: חסלת בלק:

פנחס: ה. ברית כהנת. האשה. תרויהון. יעשה ונסכו. ונסכיהם. דוביום הבכורים. ונסכיהם. דיום שני. ונסכיה. אלה תעשו. אלה החקים. בתראה. דמטות: ט. משפטן. לחקת משפט. במשפט האורים. כמשפטם. בתראה: כ. כמשפטם. קדמאה: ן. להן. ובן אין לו. כצאן. דדיהן: ק. בקנאו. קנאתי: צ. ר. צרור. צררים: חסלת פנחס:

ראשי: א. וימסרו מאלפי: ה. לעריה וילכדה: ה. (ב) ויחר דוינעם. חטאים. וישחטם: כ. וכבשתם. וכומז: צ. וחצצרות. ויצבאו. וחצית ממחציתם. אנשי הצבא: ק. ויקח את יהושע. ויקח משה. בתראה. ומקנה רב. קמתם. למקננו. ויקרא לה: ר. ויקרבו אל משה: חסלת ראשי:

מסעי: ה. (וילכדה). הראובני. הגדי. המטות. יפנה. עמיהוד. אלף אמה. להם. דומדתם. והערים. בתראה. תהיינה. בתראה. והצילו. והשיבו. הכהן הגדל. לא יענה. בתוכה. האבות. הנשיאים. ותהיינה. קדמאה. המצות. והמשפטים: ט. לא תטמא. ס. ונוספה. ונוסף: פ (ב). כפר. כפר. תחניפו. כפר. שפך שפכו: צ. ולצננים. בצדיכם. וצררו: ק. בשמן הקדש. תקחו. תקחו: ש. שבטי בני ישראל: חסלת מסעי:

דברים: ה. דחד קרנא ודבקין. י״ח באורייתא. ותהינו. האזין. והעוים. הלה היא. דכי רק עוג. תרויהון. הארגב. דויתר הגלעד. הממלכות: ט. כי המשפט: כ יוסף עליכם. אחיכם בני ישראל. המלכים האלה: ס. ונסע. רב לכם סב. הפסגה: ע (ג). תעשינה הדברים: פ (א) תכירו פנים. כי המשפט. ונפן ונעבר. אלהינו לפנינו: פ (ב). פנו וסעו. לפני אחיכם: ק. ואקח. כי מקנה רב: ר. הרבה אתכם. עבר: חסלת דברים:

ואתחנן: ד. יי׳ אחד: ה. דחד קרנא ודבקין. עלה ראש. תראה. והשחתם. להכעיסו. העדותי. השמד. והפיץ. מעשה ידי אדם: ט. ייטב. דכבד. ייטב להם. לטוטפות. קדמאה. ובתרא: י. עמד עמדי: כ. חכמתכם. וזכרת את יי׳: ך. עבדך. לפניך. מפניך: מ. רק השמר: נ. ואתחנן. והודעתם לבניך ולבני בניך. תלתיהון: ס. לנס שמה. דאז יבדיל. לא תנסו. נסיתם. במסה: ע (ב). את עבדך: פ (א) פן תשחיתון. ואתה פה. לטטפות. פן תשכח. אל פניו. ושמרת את המצוה ואת המשפטים: פ (ב). אשר היו לפניך. ובמופתים פנים בפנים. מפני האש. על פני. פסל. פקד. לאלפים. החקים והמשפטים. היינו לפרעה. בפרעה ובכל. לפני יי׳ אלהינו. אל פניו: ק. ובקשתם. ובקומך. וקשרתם. וחקיו: ר. עיניכם הראות. תיראום. ראה למרתי. להראות. בצר. רחום. ברית אבתיך. הראת. ולשמרי. הלך כולהון דב׳ קרני: כי לא תשתחוה לאל אחר. אריך קרני מכולהון: בתשא: ש. ושמרת. ושמרתם את: חסלת ואתחנן:

עקב: ח. (א) לא תחסר: ח. (ב) וחרה אף. החמה: י. מיסרך. ישא פנים: כ. וזכרת את כל: ל. ולא יקח שחד: מ. מייסרך. המסת: ע (ב). וברשעת. וערפכם: פ (א). פן תאכל. פן יאמרו. לא ישא פנים. וערפכם. ואספת. לטטפת. ולא יראה את פני:

הוא ברמ״ה. כמשפטם קדמאה. כצ״ל. דדיהן כצ״ל, וכ״ה לעיל והוא בפ׳ מסעי. ך דחד קרנא ודבקין י״ח באורייתא, וכן בס׳ תגין. בתשא ר״ל בפ׳ כי תשא. לטוטפות קדמאה ובתראה, ולפנינו לטטפת דשמע

פ (ב). המשפטים. דוהיה עקב. מעט מעט אגרשנו מפניך. הקצפת. ואתנפל. ואתפלל. לעפר. ואתנפל. ואתפלל: ק. עקב. בצדקתי. בצדקתך. הקצפת. קשה ערף. קשי. קום לך. לא תקשו. יקח שחד: ת. ואספת. דוהיה אם שמע: חסלת עקב:

ראה: י. ידבק בידך. יחדל לא תשיג: פ (ב). והפדך. מחרון אפו. צפור טהרה. לפני. דואכלת. פתח תפתח. לפני יי׳ אלהיך: ץ. תקפיץ: ת. כברכת בתראה: חסלת ראה:

שפטים: ז. וזה יהיה. ס. קסם קסמים. לא תסיג: פ (א). דבר למשפט. ויספת. והשפטים. ודרשו השפטים. ולא יספו: פ (ב). על פי שנים. כי יפלא. פן ירדף: צ. שרי צבאות: חסלת שפטים:

תצא: כ. זכור דמרים. זכור דעמלק: ס. לא תחסם. לא תחום: פ (א). יפל הנפל. כי נפש. והפילו השפט. איפה ואיפה שלמה: פ (ב) משפט מות. המשפט. ושפטום. יחפין: חסלת תצא:

תבא: ה. דחד קרנא ודביקין. והתמכרתם. ואין קנה: ח. (ב) תחת בשמחה. ישלחנו. ובחסר כל: ט. אוצרו הטוב. טנאך: ך. ואהבך. וברכך. וברך. פרי בטנך. אדמתך. אלפיך. צאנך: פ (א) ושמחת לפני. יפתח. (פ) ק השקיפה. נקרא עליך. ויקרא משה: חסלת תבא:

נצבים: ה. (ב) ובחמתו. חרי ובחמה: ט. עליך לטוב: ס. הנסתרת: פ (א). פן יש. נפשך. למען. רדפוך. ערפך: פ (ב). ואם יפנה: ק. וקם. הקשה. הקהילו. זקני. וקראת. כל קהל: חסלת נצבים:

האזינו: ח. (ב) חמת תנינים. חתום: ט. תזל כטל. דרכיו משפט: פ (ב). אסתירה פני. מנפן סרם. נפנם. אפאיהם. פלילים. פרעות. וכפר אדמתו עמו: צ. דלא מזייני. צרימו: ק. לקחי. אקרא. רק: ש. וישמן: ת. תזל כטל. אמרתי: חסלת האזינו:

ברכה: ז. מגן עזרך: ט. ישראל בטח. יערפו טל: כ. מברכת. ויכחשו: ך. ברך: ל. ישראל בתראה: נ. מענה. נושע. לעיני בתראה: ע (ג) מגן עזרך: פ (א). מתיו מספר. יורו משפטיך. מפניך. יערפו טל: פ (ב). הופיע. פארן. ספון. ומשפטיו. ושארא תרין זיוני: ק. (רק). קדם. החזקה: ש. אשריך ישראל. בתראה: ת. רבבות. חסלת ברכה:

מכתיבות רבנו יוסי טוב עלם העתקתי אלפא ביתא מאותיות גדולות שבתורה.

אשריך ישראל: בראשית: והתגלח: יי׳ אחד: הליהוה: על נחון: הכזונה: הכלילי: ותרא אתו כי טוב הוא: יגדל נא כח יי׳: והתמכרתם: וישליכם: מה טבו אהליך. וירא יוסף לאפרים בני שלשים: נצר חסד לאלפים. משפטן: ויהס כלב: שמע ישראל: ופתלתל: ובהעטיף: צא אתה וכל העם אשר ברגליך: ועשית ציץ דואתה תצוה: כי יקרא קן צפור: לא תשתחוה לאל אחר: פלונתא: ערש ברזל: תמים תהיה עם יי׳ אלהיך: ומוספי ביה ג׳ דלגלגלותם, ול׳ דלגלגלתם, דלבני שמעון:

אלפא ביתא מאותיות גדולות בנביאים וכתובים:

אדם שת אנוש: ברח דודי: גן נעול: דברי קהלת: הלעולמים יזנח אדני: ויזתא: זכרו תורת משה עבדי: חור כרפס ותכלת: טוב שם משמן טוב: מנע בר יקבהו לאום: וכנה אשר נטעה ימינך: לסרבה המשרה: משלי קדמאה: נחמו נחמו עמי: סוף

חסר כתיב וכ״ה ברמ״ה לטטפת דשמע חסר דחסר. לטטפות ולפנינו בעקב לטוטפת מלא וי״ו קדמאה, וחסר וי״ו בתרא׳. לטטפת, ולפנינו לטוטפת כתיב מלא וי״ו קדמא׳ וחסר וי״ו בתרא׳. לא תחום כצ״ל. ק השקיפה, כצ״ל. אדם שת אנוש (דה״א א). ברח דודי (שה״ש ח). גן נעול (שם ד). דברי קהלת (קהלת א). הלעולמים יזנח אדני כצ״ל (תהלים עז). ויזתא (אסתר ט). זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג). חור כרפס ותכלת (אסתר א). טוב שם משמן טוב (קהלת ז), מנע בר יקבהו לאום (משלי יא). וכנה אשר נטעה ימינך (תהלים פ). לסרבה המשרה (כצ״ל ישעיה ט). משלי קדמאה (משלי א). נחמו

דבר הכל נשמע: על כן אודך בגוים יי״, דתילים: בשפרפרא, בדניאל: צפו עורים: עורים: ודרור קן לה: יי״ קנני ראשית דרכו: שיר השירים: ותכתוב אסתר:

אלפא ביתא מאותיות קטנות אשר בתורה נביאים וכתובים:

ויקרא. הב הב. וגוש עפר. אדם עשק בדם. בהבראם. בנפשו. ומצ׳ במדוייק ונפשו לא חיה. ויזתא. חף אנכי. טבעו בארץ. ילדך תשי. לספר לשרה ולבכתה. לא אליכם. ממרים הייתם. וטהרתם. נעו עורים. דברי נרגן: והלוף ג׳ נונין זעירין: נטע ארן. ונרגן מפריד אלוף. בסופה וסערה דרכו. לעות אדם. בשפרפרא. וצוחת ירושלם: ומצ׳ במדוייק ובחוצות ירושלם. יפרצני פרץ. קצתי בחיי. כמנור ארגים: במדוייק. ויש שמצאתי דיערי אורנים. פרמשתא. פרשנדתא:

בשוחר טוב סמוך לסופו: תמן תנינן עשר נקודות:

תקבג. ישפט יי״ ביני וביניך. נקוד על יו״ד האחרון. לפי שלא אמרה לו אלא להגר. ויש אומ׳ על הנוטלים מריבה ביניהם. אתה למד מיכן שהחזיר עליה הכת׳ את הדין: ולא ידע בשכבה ובקומה. נקוד על וי״ו של ובקומה של בכירה. שבשכבה לא ידע. ובקומה ידע: ויאמרו אליו איה שרה אשתך. נקוד על איו שבאליו. ולמה נקוד. לפי שהיו מלאכי השרת יודעין היכן היתה שרה. ולא היו צריכין לשאל: ויפל על צואריו וישקהו. למה נקוד על וישקהו. שלא היתה נשיקה של שלום ואהבה אלא של ערמה ושנאה: וילכו אחיו לרעות את צאן. למה נקוד על את. מפני שלא הלכו אלא לרעות את עצמם: אשר פקד משה ואהרן. למה נקוד על אהרן. לומר שלא נמנה עם הלוים: או בדרך רחוקה לכם. למה נקודה על רחוקה שלא היתה דרך רחוקה אלא מן אסקופת עזרה ולחוץ: והכי אמרי׳ במי שהיה טמא: ונשים עד נופח אשר. למה נקוד על ריש. אלא מלמד שלא החריבו עיירות אלא מדינות: ועשרון עשרון. ביום טוב הראשון של חג. למה

נחמו עמי (ישעיה מ). סוף דבר הכל נשמע (קהלת יב). על כן אודך בגוים ה׳ (תהלים יח). בשפרפרא תיבה אחת (דניאל ו). צפו עורים (ישעיה נו). ודרור קן לה (תהלים פד). ה׳ קנני ראשית דרכו (משלי ח). שיר השירים (שה״ש א). ותכתב אסתר (אסתר ט) ויקרא (ויקרא א). הב הב (משלי ל). וגוש עפר (איוב ז). אדם עשק בדם כצ״ל (משלי כח). בהבראם (בראשית ב). בנפשו (נח ט) ונפשו לא חיה (תהלים כב). ויזתא (אסתר ט) חף אנכי (איוב לג). טבעו בארץ (איכה ב). ילדך תשי (דברים לב). לספד לשרה ולבכתה כצ״ל (בראשית כג). לא אליכם (איכה א). ממרים הייתם (דברים ט). וטהרתם (יחזקאל לו). נעו עורים (איכה ד). דברי נרגן (משלי יח). נטע ארן כצ״ל (ישעיה מד). ונרגן מפריד אלוף (משלי טז). בסופה וסערה דרכו (נחום א). לעות אדם (איכה ג). בשפרפרא כצ״ל (דניאל ו) הפ״א הראשונה הוא מאותיות קטנות, והשניה מהגדולות. וצחות ירושלם (ירמיה יד). ובחצות ירושלם כצ״ל. יפרצני פרץ על פני פרץ כצ״ל (איוב טז), ושם נמסר על פרץ האחרון זעירא, קצתי בחיי (בראשית כז). כמנור ארגים כצ״ל, ויש שמצאתי דיערי אורגים? פרמשתא, פרשנדתא (אסתר ט) בשוחר טוב וכו׳ לא נמצא מאמר כזה במדרש שו״ט אשר לפנינו, ונמצא במס׳ סופרים פ״ו ה״ב. ובאדר״נ פל״ד היא באריכות יותר, והובא בערוך ערך נקד ג׳ ועיין בספרי פרשה בהעלתך ובמדרש בר״ר פ״ג. וברש״י על התורה פל״ו. וי״א על המטילים מריבה וכו׳ כצ״ל וכן הוא באדר״נ שם, ובספרי ובמב״ר שם. אתה למד מיכן וכו׳ ליתא במקומות הנ״ל. נקוד על וי״ו של ובקומה וכו׳ עיין הוריות י׳ ע״ב, ונזיר כ״ג ע״א ובפירש״י על התורה ועיין בזוהר פ׳ וירא ק״י ע״ב. נקוד על איו שבאליו וכו׳ כצ״ל עיין ב״מ פ״ז ע״א ובתוס׳ ד״ה למה וכו׳ ובח״א מהרש״א שם. ויפל על צוארו וישקהו כצ״ל (בראשית לג). וילכו אחיו לרעות את צאן (בראשית לז). אלא לרעות את עצמן וכו׳ כצ״ל וכן הוא בספרי שם, ובאדר״נ מוסיף מלמד שלא לרעות הצאן הלכו אלא לאכול ולשתות ולהתפתות, וכן הוא ג״כ בב״ר פ״ג. אשר פקד משה ואהרן (במדבר ג). למה נקוד על אהרן וכו׳ משמע שעל כל התיבה נקוד כאשר הוא בכל הספרים שלפנינו, וכן הוא בבכורות ד׳ ע״א, ובמס׳ סופרים פ״ו אהרן נקוד ובאדר״ן פל״ד נקוד על אהרן ע״ש אך במדרש במ״ר איתא וי״ו של ואהרן נקוד על שלא היה אהרן מן המנין, וצ״ע, שלא נמנה עם הלוים עיין תוס׳ בכורות שם. או בדרך רחקה לכם כצ״ל (במדבר ט). מן אסקופת עזרה ולחוץ, כר״א ור״י פסחים צ״ג ע״ב. ונשים עד נפח כצ״ל שלא החריבו וכו׳ ובאדר״נ פל״ד הכי איתא שלא החריבו האומות אלא המדינות, וכן הוא ג״כ נוסחת המדרש רבה שם וי״א מלמד שלא החריבו האומות אלא מדינות. ועשרון עשרון (במדבר כט). ביו״ט הראשון וכו׳ עיין מנחות פ״ז ע״ב,

נקוד בראשון. אלא שלא היה שם אלא עשרון אחד בלבד: והנגלות לנו ולבנינו. למה נקוד על לנו ולבנינו. אלא אמר עזרא אם יבא אדם ויאמר לי למה כתבתה. אני אומר לו כבר נקדתי עליהם. ואם הוא אמר לי (לא) יפה עשית. אומר לו אני אעביר הנקודות מעליהם: כן מצאתי:

ובמס׳ סופרים פ״ו איתא וי״ו שבעשרון השני נקוד. ועיין מדרש במ״ר פ״ג ושם ט״ס וצ״ל נקוד על עשרון אחד של חג ע״ש ועיין בספר מעשה תורה דף כ״ז והנגלות לנו ולבנינו (דברים כט), אלא אמר עזרא אם יבוא אדם וכו׳ ובמדרש שם איתא אם יבוא אליהו ויאמר למה כתבת אותן אומר לו כבר נקדתי עליהם. ואם יאמר לי יפה כתבת כבר אמחוק נקודיהן מעליהן. וכן צריך לתקן גם בדברי המחבר ואם אמר לי יפה עשית ר״ל מה שכתבת וכו׳ ושם מוסיף נקוד על לנו ולבנינו ועל עיין שבעד. וכן הוא באדר״ן שם. ועיין בשו״ת תשובה מאהבה ח״ג סוף סי׳ שצ״א.

מסכת סופרים.

תקכד. האדם הגדול בענקים היה אברהם גדול בקומה יותר מענקים. בענקים זה אברהם. שהיה קומתו גובה נגד שבעים וארבעה אנשים. ואבילתו ושתייתו כך היה. כמניין שבעים וארבעה אנשים. וכוחו כל שכן. ומה עשה. נטל שבעה עשר בני קטה״ה. ובנה להם כרך של ברזל והכניסן לתוכו. והשמש מעולם לא נכנס לתוכו. מפני שהיה גבוה הרבה. ומסר להם דיסקרין אחת של אבנים טובות ומרגליות. ומשתמשין. ולעתיד לבא עתיד [הקב״ה] להחפיר את הלבנה ואת החמה. כמה דכתי׳ וחפרה הלבנה ובושה החמה שמהן עומדין לשמש. ובב״ר מפרש שלכך קראו גדול. לפי שעלה במחשבה להבראות קודם שנברא העולם אלא שנתנו באמצע בין דור המבול לדור הפלגה. וזהו שיסד הפייט כאחור וקדם בתווך נחצב. ת׳. עוג הוא אליעזר ופרסות רגליו ארבעים מיל. ואברהם אבינו היה טומנו בכף ידו. ופעם אחת גער בו ומיראתו נפל ממנו שינו. ונטלו אברהם ועשאו מיטת שן והיה ישן שם. ויש אומ׳ כסאו עשאו. וישב בו כל ימיו. ומי נתנו לאברהם נמרוד. והלך עוג ובנה ששים עיירות. וקטן שבהן היה גובהו ששים מיל. שנאמ׳ ששים עיר כל חבל ארגב. ומה היה אכילתו. אלף שוורים ומכל חיה. ושתייתו אלף מדות. ומה היתה טיפת זריעתו שלשים וששה ליטרין. וכן לכל דורות: תני מה עשה יעקב אבינו כשהביאו לו את הכתנת שרוייה בדם. לא האמין להם כל עיקר. מניין. דכת׳ וימאן להתנחם. לפי שאין מקבלין תנחומין על החי. שמת הוא עצמו משתכח מן הלב. שנאמ׳ נשכחתי כמת מלב. ומה עשה הלך בהרים וחצב לו שנים עשר אבנים והעמידן שוה. וכתב על כל אחת ואחת שם שבטו ושם מזלו. ושם חדשו. היאך כתב על אבן אחת. ראובן טלה ניסן. וכן לכל אבן ואבן. התחיל משביע ואומ׳ להם גוזרני עליכם שתעמדו לראובן ולא עמדו. לשמעון ולא עמדו. וכן לכל שבט ושבט ולא עמדו. וכיון שהזכיר להם שם יוסף מיד עמדו וכרעו לפני אבן יוסף. ועדיין לא נתברר לו שהוא חי. ועוד הלך וביחן עצמו באלומות כדעת הראשון. וכתב עליהם

האדם הגדול בענקים (יהושע יד). היה אברהם וכו׳ לפי סידור המחבר אגדה זו היא בהתחלת מסכת סופרים, ובספרים שלפנינו היא בסוף מס׳ סופרים בפרק כ״א ה״ט. ועיין בי״קוט ראובני פ׳ חיי שרה מעתיק דברי המס׳ סופרים בזה״ל גדול היה אברהם יותר מענקים שהיה גבוה קומתו כנגד ע׳ אנשים ע״ש עוד כמה שינוים. ובאגודה גרס האדם הגדול בענקים זה אברהם אבינו, וכן הוא גירסת הגר״א, ועיין במדרש בר״ר פמ״ג פסיעותיו של א״א היו שלש מילין ע״ש. ואכילתו ושתייתו כך היה כמנין וכו׳ כצ״ל עיין ב״מ פ״ו ע״ב. אדר״נ פי״ג. נטל שבעה עשר וכו׳ בבראשית כ״ה לא נמנה רק ששה עשר בני קטורה, והגר״א גרס ששה עשר וכו׳ כרך של ברזל וכו׳ בילקוט ראובני פ׳ ח״ש איתא ובנה להם בית של ברזל. עתיד הקב״ה כצ״ל. וחפרה וגו׳ (ישעיה כד). שבהן עומדין לשמש נ״ל שצ״ל שמהן עובדין וכו׳ ובספרים שלפנינו הגירסא שמהן עתידין ואין לו ביאור. ונראה שגם שם צ״ל עובדין. ובב״ר מפרש וכו׳ הוא הוספה מהמחבר והוא בב״ר פי״ד והלשון משונה קצת. וזהו שיסד הפיוט כאחור וקדם בתוך נחצב כצ״ל, והוא בקרובות שחרית ליום א׳ דר״ה המתחלת את חיל יום פקודה. ופרסות רגליו „ארבעים מיל״ חסר בספרים שלפנינו. והיא הוספה נכונה. כל חבל ארגוב (דברים ג). וימאן להתנחם (בראשית לז). לפי שאין מקבלין וכו׳ בב״ר פפ״ד מתנחמין על המתים וכו׳ שנאמר נשכחתי כמת מלב וגו׳ (תהלים לא, יג). והעמידן שוה

שם שמות השבטים והחדשים והמזלות. ואומר להם נוזרני עליכם שתשתתו ללוי שהוא לבוש אורים ותומים. ליהודה שהוא מלך ולא עמדו. וכשהזכיר להם שם יוסף עמדו וכרעו כולן ליוסף. ועדיין לא נתברר עיקר שהוא חי אלא מן המשמרת אלישיב כהן אלקנה שקנהו פוטיפר. ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר וגומ׳. ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח: בת שלש שנים היתה רבקה כשיצת מבית אביה. על שם דכת׳ ואיש לא ידעה. ואין איש אלא אביה. וכן דרכם של מלכים כשנולד להם בת מנהגם לשמש אחר שלש שנים. ולפי שלא יעניה אביה נעשה לה נס שלא תטמא. שכך היה מנהגם של ארמיים לשכב עם בנותיהם בתולות ואחר כך משיאים אותם: בת שש שנים היתה דינה כשהולידה אסנת משכם מניין שש שנים של שכר הצאן שעבד יעקב ללבן. והן סוף עשרים שנה שמת. מיכן ואילך יוסף המבין דעת וירד מיכאל והוליכה לבית פוטיפר והנוטל ציפרנין לא ישלם זה אחר זה משום דקשה לכשפים. אלא יתחיל בקמיצה ואחר כך אצבע ואחר כך זרת ואחר כך אמה ומשלים בגודל. ומי שעושה כן תשמור דעתו. וזה משמונה דברים שצריך בהן לרחוץ את ידיו. מי שיצא מבית המרחץ. מי שנונע ברגליו. ומי שנוטל ציפורניו. ומי שנוטל מנעליו. או חולצם. ומי שנונע במת. ומי שמפלא כליו. ומי שנונע באמתו. ומי שעשה אחת מכל אילו ואינו מקבל עליו ליטול ידיו בכל אחת ואחת אם חכם הוא תלמודו משתכח ממנו. ואם בור הוא יוצא מדעתו קודם מיתתו:

פרק א׳. אין כותבין ספרים לא על עורות בהמה טמאה. ולא על עורות חיה טמאה. ולא תופרין בגידין. ולא כורכן בשערן. והלכה למשה מסיני שכותבין על עורות בהמה טהורה וחיה טהורה. ותופרין בגידין וכורכן בשערן. והלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה וכותבין בדיו על העור שהוא סמוך לו מן המקרא. ואני כתב על הספר בדיו: [הילי ב׳]: שאל אחד את ר׳ יהושע הגרסי. מפני מה כותבין על עורות נבילות וטריפות. אמ׳ לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לשני בני אדם שנתחייבו הרינה למלך אחד הרגו מלך ואחד הרגו אספקלטור איזה מהן משובח זה שהרגו מלך. א״ל א״כ יהא מותר באכילה. א״ל הרי הוא אומ׳ לא תאכלו כל נבלה. התורה אסרה. אני מה אעשה לך. מיכן שכותבין על עורות נבילות וטריפות ואינם חוששין שמא עורות לבובין הן: הילי ג׳: לוקחין עורות מכל מקום לספרים תפילין ומזוזות ואין חוששין שמא עורות לבובין הן: הילי ד׳: כותבין על הקלף במקום הבשר ועל הגויל במקום השיער. ואינו רשאי לשנות. והלכה למשה מסיני שאם שינה בזה ובזה שאין קורין בו: הילי ה׳: אין כותבין לא על

ולפנינו והעמידן שורה. ויוסף הורד מצרימה וכו׳ צפנת פענח כן הוא גם כן בספרים שלנו ואין פותר אותם. ואיש לא ידעה (בראשית כד), ועיין בר״ר פ״כ. מיכן ואילך וכו׳ גם הדברים האלו מופלאים למבין ואין להם ביאור. וזה משמונה דברים וכו׳ עיין בחופת אליהו דף רצ״ו ע״ב על שמונה דברים וכו׳ ובספר מעשה תורה דף כ״א. ועיין פסחים קי״ב ע״א, ועיין לעיל צד 242. פרק א׳. ה״א) אין כותבין ספרים וכו׳ יש ספרים דגרסי אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות וכו׳ עיין בספר התרומה סי׳ קפ״ט, ובב״י סי׳ רע״א. ויש ספרים דגרסי ספרים לחוד כגירסת המחבר והכוונה על סתו״ם מדתני בתר הכי נכרכים בשערן דלא שייך רק בתפילין כדאיתא בשבת כ״ח ע״ב. ק״ח ע״א שם, ירושלמי מגילה פ״א ה״א מן המותר בפיך. ועיין תוס׳ שבת שם ד״ה איזה וכו׳. והלכה למשה מסיני שכותבין וכו׳ ירושלמי מגילה שם. שמסרגלין בקנה וכו׳ עיין גיטין ו׳ ע״ב ד״ה אמר ר׳ יצחק וכו׳ ותוס׳ מנחות ל״ב ע״ב ד״ה הא מורידין וכו׳ ובסוטה י״ז ע״ב ד״ה כתבה וכו׳. וכותבין בדיו וכו׳ ירושלמי מגילה שם. שהוא סמוך לו מן המקרא ר״ל שיש סמך מן המקרא שכותבין בדיו ואני כתב על הספר בדיו (ירמיה לו) ועיין מגילה י״ט ע״ב, ובשאלתות סוף פרשה ויקהל. ה״ב) מפנו מה כותבין וכו׳ שבת ק״ח ע״א, ובתוס׳ שם ד״ה איזה וכו׳ ועיין באו״ז סימן תקל״ו (ושם הביא מורי ר׳ שמחה) א״ל א״כ וכו׳ כצ״ל. לא תאכלו כל נבלה כצ״ל (דברים יד). מיכן שכותבין וכו׳ הגר״א מוחק זה עד לוקחין וכו׳ ה״ג. ה״ד) במקום הבשר כצ״ל. ועל הגויל במקום השיער וכו׳ עיין שבת ע״ט ע״ב ובתוס׳ שם ד״ה קלף וכו׳ ובערוך ובמוסף ערך דוכסוסטוס. ה״ה) ולא ע״ג נייר מחוק ומשמע מהכא דעל נייר שאינו מחוק כותבין עיין שבת ע״ט ע״ב תוס׳

גבי דיפתרא ולא על גבי נייר מחוק. לא בשחור. ולא בשיחור. ולא בקומוס ולא בקנקנתום ולא בכל נטוריא. ולא נותנין קונקונתום בדיו: היל׳ ו׳: אמ׳ ר׳ יעקב משום ר׳ מאיר (שאמ׳ משום ר׳ מאיר) שאמ׳ משום ר׳ ישמעאל כותבין תורה בקנקנתום חוץ מפרשת סוטה אמר רבי (יעקב) [יהודה] לא היה אומ׳ כן אלא חוץ מפרשת סוטה שבמקדש מפני שהיא נמחקת. אמר רבי שמעון בן אלעזר משום ר׳ מאיר שאמ׳ משום ר׳ ישמעאל שנותנין קנקנתום בדיו: היל׳ ז׳: אין כותבין לא עברית ולא ארמיית ולא יוונית. בכל הכתובים לא יקרא בו עד שתהא כתובה אשורית: היל׳ ח׳: מעשה בחמשה זקנים שכתבו לתלמי המלך את התורה יוונית והיתה אותו היום קשה לישר׳ כיום שנעשה בו את העגל שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צורכה: היל׳ ט׳: שוב מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקינים והושיבם בשבעים ושנים בתים. ולא גילה להם על מה כינסם. ונכנס אצל כל אחד ואחד. אמ׳ להם כתבו תורת משה רבכם. נתן הק׳ עיצה בלב כל אחד והסכימו כולם לדעת אחד וכתבו לו תורה בפני עצמה ושלשה עשר דברים שינו בה: אלהים ברא בראשית. ויאמר אלהים אעשה אדם בצלם ובדמות. ויכל בשישי. וישבת ביום השביעי. זכר ונקוביו בראו. הבה ארדה ואבלה. ותצחק שרה בקרוביה. כי באפם הרגו שור וברצונם עקרו אבוס. ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על נושאי אדם. ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים ובארץ כנען ובשאר ארצות שלשים שנה וארבע מאות שנה. ואל זאטוטי בני ישר׳ לא שלח ידו. לא חמד אחד מהם נשאתי. ואת צעירת הרגלים. אשר חלק יי׳ אלהיך אתם להאיר לכל העמים. ולשמש או לירח או לכל צבא השמים אשר לא צויתי לעבדם: היל׳ י׳: אין כותבין בזהב מעשה בתורתו של אלכסנדריים שהיו כל אזכרותיה כתובין בזהב. ובא מעשה לפני חכמים ואמרו תיגנז: היל׳ י״א: כל התורה כולה עברית היא. אלא יש בה דברים של תרגום אל יהפכם עברית. כגון יגר סהדותא. גלעד וחבירו. ויש אומ׳ לא דברו אלא על עד סהדותא ועל גל יגר. שהן שתי לשונות עברית ותרגום. עברית שכותבו תרגום ותרגום שכתבו עברית אל יקרא בו. ואיזהו תרגום כגון יגר סהדותא וחבירו. וגלעד וחבירו. והאזינו שעשאו שירה ושירה שעשאו האזינו. רצוף שעשאו מסורג. מסורג שעשאו רצוף. או שעשה את המסורג שלא כהילכתו אל יקרא בו: היל׳ י״ב: גמר את הספר ושייר בה פחות מדף. מסורגו ועושה אותו דף קטן בפני עצמו. ואינו נמנע: היל׳ י״ג: יריעה של (שלשה) [ששה] חולקים אותה לשנים ושל חמשה אין חולקין אותה שלא יעשה אחד שנים ואחד שלשה. ואינו רשאי לכתוב אלא א״כ סירגל. כתב יריעה שאינה מסורגלת פסולה. ואינו רשאי לכתוב אלא א״כ יודע

ד״ה תפילין וכו׳ ותוס׳ מנחות ל״א ע״ב ד״ה הא וכו׳ ובהגהות הגר״א סוחק תיבת מחוק. ה״ו) אמר ר׳ יעקב משום ר׳ מאיר שאמר משום ר׳ ישמעאל וכו׳ כצ״ל. אמר ר׳ יהודה לא היה אומר כן כצ״ל ועיין עירובין י״ג ע״א ובתוס׳ שם ד״ה קנקנתום וכו׳ ובסוטת כ׳ ע״א. ובספר אגודה לא הביא האי הלכה הכא כלל, וכן בגירסת ספרים שלנו ליתא. ה״ז) אין כותבין וכו׳ עיין ריטב״א בחידושיו למס׳ מגילה פ״ק ד״ה אין בין וכו׳ ולפנינו הכי איתא אין כותבין לא עברית ולא ארמית ולא מדית ולא יוונית כתב בכל לשון בכל כתבים לא יקרא בו עד וכו׳. ה״ח) מעשה בחמשה זקנים וכו׳ עיין סוף מגלת תענית, ובמאור עינים א״ב פ״ח. ה״ט) שוב מעשה בתלמי המלך וכו׳ מגילה ט׳ ע״א, ותוס׳ מגילה שם ד״ה אלהים וכו׳, מכילתא פ׳ בא, ובירושלמי מגילה פ״ק ה״ט, ובירי״ר סוף פ׳ שמיני במקום אשתו כתיב אמו של תלמי ארנבתא שמה, ועיין בתנחומא פ׳ שמות שאשתו של תלמי ארנבת שמה ועיין שם עוד כמה שינוים. ואל זאטוטי וכו׳ עיין תוס׳ מגילה שם ד״ה זאטוטי וכו׳. ה״י) אין כותבין בזהב וכו׳ שבת ק״ג ע״ב או שכתב שלא בדיו או שכתב את אזכרות בזהב עיין רמב״ם ה׳ תפילין פ״א ה״ה ובכ״מ שם, ועיין בברכ״י יו״ד סי׳ רע״ד י״א דין ח׳. הי״א) כל התורה כולה עברית וכו׳ פירוש לשון עבר הנהר והוא לשון הקדש ועיין לעיל ה״ו. רצוף שעשאו מסורג וכו׳ פירוש במקום שהתיבות צריכים להיות מצורפות שעשאו מסורג היינו שעשה שם הפסק בין התיבות, והוא מלשון סרוגין. הי״ב) גמר את הספר וכו׳ מנחות ל׳ ע״א. הי״ג) יריעה של ששה וכו׳ כצ״ל ועיין מנחות שם. שלא יעשה וכו׳ כן הוא הגירסא הנכונה, ולא גרסינן שמא יעשה וכו׳

לקרות: היל׳ י״ד: ספר תורה שכתבו מין או ממזר או גר או עבד או חרש או שוטה או קטן. אל יקרא: זה הכלל כל המוציא את הרבים ידי חובתם. אם כתבו מוציא את הרבים ידי חובתן: וכל שאינו מוציא את הרבים ידי חובתן אם כתבו אינו מוציא את הרבים ידי חובתן: היל׳ ט״ו: פתוחה שעשאה סתומה. סתומה שעשאה פתוחה הרי זה יגנז: איזו היא פתוחה כל שלא התחיל בראש שיטה. ואיזו היא סתומה כל שהניח מבאמצע השיטה. וכמה יניח בראש השיטה ותהא נקראת פתוחה כדי לכתוב שם שלש אותיות. גמר את כל הפרשה בסוף הדף ישייר שיטה אחת מלמעלה. ואם שייר מלמטן כדי לכתוב שם שלש אותיות מתחיל מלמעלה: סליק פירקא:

פרק ב׳. מניחין בין שם לשם כדי שיהו נכרין. ובאותיות כדי שלא יהו מעורבים ואם עירב את האותיות או שמפסיק באמצע השם אל יקרא בו:

היל׳ ב׳: (א) מניחין בין שיטה לשיטה כמלא שיטה. ובין תיבה לתיבה כמלא אות. בין אות לאות כמלא שיער. ובין דף לדף כמלא אגודל. עשה סוף הדף לתחילתו פסול. (עירב את האותיות או שהפסיק באמצע השם אל יקרא בו): היל׳ ג׳: מניחין בין דף לדף שם של ארבע אותיות. לא יכתוב שתים בתוך הדף ושתים בין דף לדף. אבל לא משם קטן. ואם היה שם קטן בפני עצמו של שלש אותיות אסור: היל׳ ד׳: מניחין בין דף לדף בתורה ריוח שתי אצבעות. ובנביאים ובחומשים ריוח גודל אחד. מניחים מלמטן בתורה ריוח טפח ומלמעלן שני חלקים בטפח. ובנביאים ובחומשים שלש מלמטן ושתים מלמעלן. כאן וכאן אם רצה להוסיף יוסיף. ובלבד שלא יהא בין זה ובין זה הרווח מרובה מן הכתב: היל׳ ה׳: מניחין בין ספר לספר בתורה ריוח ארבע שיטין. ובנביא של שנים עשר שלש שיטין: היל׳ ו׳: גמר כל הספרים ושייר בו דף אחת עושה אתו יריעה אחת קטנה ואינו נמנע: היל׳ ז׳: מניחין בסוף הדף ובתחילתו כדי להקיפו. ובתורה לא נתנו שיעור. עושה עמוד בסוף הספר כדי להקיפו. ואינו צריך לעשות כן בתחילתו. ולתורה מיכן ומיכן. לפיכך [גוללין לתחילתו.] ולתורה לאמצעיתא.

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) ומלאתי כלל גליוני ספר תורה אגנ״ד: מלד ימין אלבע. מלד שמאל אלבעיים. מלמעלה ג׳ אלבעות. ולמטה ד׳ אלבעות.

ועיין בחדושי אזולאי. ואינו רשאי וכו׳ אא״כ סירגל וכו׳ עיין באו״ז סי׳ תקמ״ג. ואינו רשאי לכתוב אלא א״כ יודע לקרות הובא במרדכי סוף ה׳ תפילין, ובד״ח ה׳ ס״ת ס״ק צ״ד. הי״ד) ספר תורה שכתבו מין או ממזר או גר וכו׳ עיין גיטין מ״ד ע״ב, מנחות מ״ב ע״ב, ועיין באו״ז סי׳ תקנ״ה וז״ל וחו פסול התם (במס׳ סופרים) ס״ת שכתבו גר או ממזר. ומורי הרב ר׳ שמחה כתב דלא גרסינן ממזר משום דקתני התם זה הכלל כל המוציא את הרבים ידי חובתן כותב, וממזר מוציא את הרבים ידי חובתן, ואיני יודע מאין לו שהוא מוציא את הרבים ידי חובתן דהא מהיא דמס׳ סופרים איכא למילף שאינו מוציא אם מדאורייתא או מדרבנן וכו׳ ע״ש וכן הובא במרדכי בה״ק ע״ש ולפי גירסא שלפנינו ניחא, ועיין א״ח מ״א סי׳ ל״ט ס״ק ט׳, וביו״ד סי׳ רפ״א ובש״ך שם ס״ק ח׳. פתוחה שעשאו סתומה וכו׳ עיין שבת ק״ג ע״ב, ותוס׳ מנחות ל״ב ע״א ד״ה והאידנא וכו׳ ובהרא״ש ה׳ ס״ת סי׳ י״ב ע״ש. פ״ב. מניחין בין שם לשם וכו׳ ובאגודה מפורש מניחין ריוח בין שם לשם פירש בין תיבה לתיבה, ועיין ירושלמי מגילה פ״א ה״ט. וברמב״ם פ״י מה׳ ס״ת, ובהג״מ שם ס״ק ב׳, ובמנחות ל׳ ע״א. ה״ב) עשה סוף לתחילתו פירש שכתב בסוף הדף התיבה שמתחיל בה בעמוד השני פסול, וכן נראה מלשון הירושלמי פ״א דמגילה ה״ט עשה סוף הדף שוה לתחילתו, ודלא כפירש תק״ע שם. עירב את האותיות או שהפסיק באמצע השם אל יקרא בו, נראה כמיותר שכבר נאמר למעלה, והגר״א מחקו. ה״ג) מניחין בין דף שם ארבע אותיות עיין מנחות ל׳ ע״א ובין דף לדף כמלא ריוח רוחב שתי אצבעות, ועיין יו״ד סי׳ רע״א סעיף א׳ וצ״ע. ה״ד) ומצאתי וכו׳ ומלמטה ד׳ אצבעות כצ״ל. ה״ה) מניחין בין ספר לספר וכו׳ ב״ב י״ג ע״א לפנינו הוא בהלכה ד׳ ושם איתא ובנביאים של שלש שיטין. ה״ו) עושה אותו יריעה אחת וכו׳ עיין מנחות ל׳ ע״א ובתוס׳ שם ד״ת פסוק אחד וכו׳ ועיין רא״ש ה׳ ס״ת סי׳ ט׳, ובאגודה הגירסא גמר כל הספר ושייר פחות מדף מסרגו ועושה דף קטן בפני עצמו ואינו נמנע. ה״ז) לפיכך גוללין לתחילתו וכו׳ כצ״ל. אין פוחתין ביריעה מארכו של תורה משׁשה טפחים כצ״ל כן הוא ג״כ גירסת האגודה, ושם איתא בארכו של תורה, והכוונה

אין פוחתין בירועה מארכו של תורה מששה טפחים: הי"ל ח': ואין פוחתין בירועה פחות משלש דפין. ולא מוסיפין על שמונה אבל בשיטין נתנו טעם. במסעות ארבעים ושנים. וברבבות של ישר' ששים. ובזקינים של ישר' שבעים ושנים. ובתוכחות שבמשנה תורה תשעים ושמונה. הכל לפי הכתב: במסעות. שנאמ' ויכתב משה את מוצאיהם ברבבות ישר'. שנאמ' כתב לך את הדברים האלה. ונומ'. ואת ישר'. מה ישר' בששים רבוא אף שיטה של תורה ששים: ובזקנים שבעים ושנים. שנאמ' אספה לי שבעים איש ונומ'. וישארו שני אנשים במחנה. והמה בכתובים. ע"ב. ובתוכחות תשעים ושמונה. שנאמ' אם לא תשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת ונומ'. הכל לפי הכתב. ובקלפים לא נתנו בהם שיעור אלא כל מה שהוא רוצה מוסיף ובלבד שלא יפחות מג' דפין: הי"ל ט': יריעה שבלת לא יטול שנים ויחזיר שנים. אלא נוטל שלישה ומחזיר שלשה. ומה שהוא נוטל מחזיר כמידת הכתב הראשון: הי"ל י': שיעור הדף כדי שיהא רואהו. ובקטן לא יפחות מטפח. ר' יוסי בר' יהודה אומ' לא יפחות משלש אצבעות: הי"ל י"א: לא יעשה חצי ארכו יתר על רחבו והרחבו יתר על חצי ארכו: אבל ממצעו. ועושה אותו מן המובחר: הי"ל י"ב: לא יעשה חציו גויל וחציו קלפים. אבל עושה הוא חציו גויל וחציו צבאים קלפים מפני שאינו מן המובחר: הי"ל י"ג: אין דובקין בדבק, ואין כותבין על גבי מטלית ולא תופרין במקום הכתב. א"ר שמעון משום ר' מאיר שמעתי שדובקין בדבק. וכותבין על גבי מטלית. אבל אין תופרין במקום הכתב אלא מבחוץ: הי"ל י"ד: והתופר צריך שיהא משייר מלמעלן ומלמטן. כדי שלא יקרע. וספר הנקרע טולה עליו מטלית מבחוץ. כל האותיות הכפולים באלף בית כותב את הראשונים בתחילת התיבה ובאמצע התיבה ואת האחרונים בסוף. ואם שינה פסל. וספר שנקרע טולה עליו מטלית מבפנים ולא מבחוץ: סליק פירקא: הי"ל (ט"ו) [י"ד]:

פרק ג'. עושה תורה נביאים וכתובים כאחת. דברי ר' יהודה. וחכמים אומ' תורה בפני עצמה ונביאים בפני עצמם: הי"ל ב': ולא יניח בין נביא לנביא כשם שמניח בין ספר לספר בתורה. אבל נותן הוא לזה ריוח בפני עצמו ולזה ריוח בפני עצמו ומתחיל מלמעלן: הי"ל ג': אין עושין תורה חומשין כשהן מפוזרין תורה חמשה חומשים מקובצים שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה. אבל עושין חומשין בתורה. אימתי בזמן שמידתן ושיטתן שוה: הי"ל ד': אין עושין שני חומשין

למה דאיתא ב"ב י"ד ע"א שיעור ס"ת בכמה וכו' ולפי גירסת ספרים שלנו ואין פותחין את התורה בירועה, וארכו של תורה ששה טפחים פירושו אין פותחין את התורה הבא לפתות את התורה לקרוא אין לאחוז בירועה בידים רק יאחז בעמור. וארכה של ס"ת ששה טפחים. הוא דין בפני עצמו. ה"ח) ואין פוחתין בירועה פחות משלשה וכו' מנחות ל' ע"א. ויכתב משה את מוצאיהם (במדבר לג). כתב לך את הדברים האלה (שמות לד) אספה לי שבעים איש וגו' כצ"ל (במדבר יא). אם לא תשמור לעשות וגו' (דברים כח) ובקלפים לא נתנו שיעור וכו' ירושלמי פ"א דמגילה ה"ט. ה"ט) יריעה שבלת וכו' כן הוא ג"כ בבה"ג ה' סופרים סי' ע"ה. ה"י) שיעור הדף כדי שיהא רואהו פירוש לבלי להאריך הדף שלא יהא עיניו שולטות לראות מה שכתב למעלה. ועיין מנחות ל' ע"א. הי"א) לא יעשה חצי ארכו וכו' עיין ב"ב י"ד ע"א. הי"ב) לא יעשה וכו' ירושלמי שם, וחציו צבאים קלפים מפני שאינו וכו' כצ"ל גירסת הרא"ש בשם הירושלמי אבל עושה חציו גויל וחציו קלפי צבאים אע"פ שאינו מן המובחר ע"ש. אין דובקין בדבק וכו' עיין ירושלמי שם ועיין שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' ר"ז. וכותבין על גבי מטלית כצ"ל. הי"ד) והתופר צריך שיהא משייר וכו' ירושלמי שם. ועיין מגילה י"ט ע"ב. פ"ג. ה"א) עושה תורה וכו' עיין ב"ב י"ג ע"א, ובירושלמי מגילה פ"א ה"א הגירסא דברי ר"מ ר' יהודה אומר תורה וכו' וחכ"א כאר"א וכו' וכן גירסת הגר"א כאן. ה"ב) לא יניח וכו' עיין ב"ב שם וירושלמי שם. ה"ג) אין עושין תורה וכו' פירוש שאין עושין מס"ת חומשין היינו להפרידם זה מזה, שקדושת ס"ת חמור מחומש, וחומשים נפרדים מותר לעשות ס"ת היינו לצרפם ולעשות מהם ס"ת שלם. ה"ד) אין עושין שני חומשין כאחת וכו' פירוש ולהניחם כך.

כאחת. ולא חומש ומחצה כאחת. אבל אם עתיד להוסיף עליהם הרי זה מותר: הל׳ ה׳: מעשה בבייתוס בן זונין שהיו לו שמנה נביאים מדובקין כאחת על פי ר׳ אלעזר בן עזריה. ויש או׳ לא היו לו אלא כל אחד ואחד בפני עצמו. ושוב מעשה בא לפני חכמים תורה נביאים וכתובים כאחת: הל׳ ו׳: בד״א בדיפתר אבל בגליון תורה (תורה) בפני עצמה ונביאים בפני עצמם: הל׳ ז׳: ספר שפסקו או שניקד ראשי פסוקים שלו אל יקרא בו: הל׳ ח׳: ספר שנמחק אל יקרא בו. ר׳ שמעון בן אלעזר אומ׳ אם היתה של בבואה נכרת הרי זה מותר: הל׳ ט׳: ספר שנמחק בו שישה אחת. על פני כולו אסור. נמחק בו רובו ומיעוטו קיים מותר. ספר שיש בו טעות אל יקרא בו. וכמה יהיה בו אחת בדף. דברי ר׳ יהודה. רשב״ג אומ׳ אפילו שלש בדף אחד (אל) יקרא בו: הל׳ י׳: אין פוחתין בתורה פחות משלש דפין. אבל קורין עשרה ואינן נמנעים. ומצוה בגדול לגוללו. הגולל ספר תורה גוללו כנגד התפר אבל לא כנגד היריעה. המחזיק לא יחזיקנו מתוכו אבל מהדקו מאחריו. והנותן ספר תורה לחבירו לא יתנהו אלא בימין. והמקבלו לא יקבלנו אלא בימין. שכן דרך נתינתה מסיני שנאמ׳ מימינו אש דת למו. וא״ר שפטי א״ר יוחנן הקורא בלא נגינה והשונה בלא זמירה עליו הכת׳ אומ׳ וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם: הל׳ י״א: לא יניח כותבו דיו בקולמוס על גבי הכתב. ולא יאחזנו בכפלים ויתירם. ולא יאחוז בכפלים ויוציא הכתב מבחוץ. ולא יוציאנו מתוכו (ויתיצנו) [ויחלצנו]. וכולם המגיהי ספרים מותר. לא ישמיט אדם ספר תורה מחיקו (ויחלצנו בו דרך) [ויחצנו] שנוהג בו מנהג בזיון: ולא יתננו על גבי ארכובותיו ויתן אציליו עליו ויהא קורא בו כר׳ נחמיה: הל׳ י״ב: לא יתננו על גבי כסא ויהא תלוי וקורא בו כשם שקורין בשטרות שאין נוהגין בספרים אלא אוחז בידו באימה וקורא. אין זורקין ספרים ממקום למקום. ואין נוהגין בהם מנהג בזיון: הל׳ י״ג: לא יתננו על גבי המטה. לא ישב אדם על גבי המטה והספר עליה. ומעשה בר׳ אלעזר שישב על גבי המטה והספר עליה ונשכו נחש. שנאמ׳ את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו. לא מן השבתות אתה מתיירא אלא ממי שפיקד עליהם. ולא ממקדש אתה מתיירא אלא ממי שפיקד עליו. שנאמ׳ את שבתותי ונומ׳. חייב אדם לעשות סוכה נאה וציצית נאה ומזוזה נאה ותפילין נאות. ויכתוב לו ספר תורה נאה. בדיו נאה בקולמוס נאה ובלבלר נאה. ובקלפים נאים. בעורות צבועים. ויעטיפנו בשיראים נאים.

דמחזי כס״ת שלימה, וטעו לקראת בו בצבור. ועיין גיטין ס׳ ע״א. ה״ה) מעשה בבייתוס בן זונין וכו׳ י״ג ע״ב. ה״ו) בד״א בדיפתרא כצ״ל אבל בגוילין כצ״ל. ע״פ הגהות ג״י ופירושו בד״א בדפתרא שהיו כתובים תנ״ך על דפתרא שפסול לס״ת דלא שייך הטעם שיאמרו הכל הוא תורה, אבל בגוילין דמותר לכתוב עליו ס״ת ואיכא למיחש שיאמרו כולו ס״ת כותבין תורה בפני עצמה. ה״ז) ספר שפסקו וכו׳ עיין לעיל סי׳ ק״כ ובמה שכתבתי שם אות ל״ח. ה״ח) ספר שנמחק אל יקרא בו כצ״ל, אם היה בבואה כצ״ל. ה״ט) ספר שנמחק בו שיטה אחת וכו׳ עיין בשו״ת תה״ד סימן מ״ח. ספר שיש בו טעות עיין מנחות כ״ט ע״ב. שלש בדף אחד יקרא בו כצ״ל. ה״י) אין פוחתין בתורה פחות משלש דפין אבל קורין עשרה באחד ואינן נמנעים כצ״ל. וכן היא גירסת האגודה, ופירושו נ״ל הבא לקראת בתורה צריך לפתוח שלשה דפין, אבל קורין עשרה אנשים בדף אחד בזה אחר זה ואינן נמנעים. ומצות בגדול לגוללו מגילה ל״ב ע״א. גוללו כנגד התפר וכו מגילה שם. המחזיק לא יחזיקנו מתוכו אבל מהדקו מאחריו, וגירסת בעל האגודה המחזיק ס״ת לא יחזיקנו מבפנים אלא מאחוריו, ולפי גירסת הגר״א צ״ל ס״ת גוללו מבחוץ ומהדקו מבפנים. ועיין בה״ג מס׳ סופרים סי׳ ע״ד. והנותן ס״ת לחבירו וכו׳ עיין בה״ג שם, שנאמר מימינו אש דת למו (דברים לג). הקורא בלא נגינה וכו׳ מגילה ל״ב ע״א. וגם אני נתתי להם חקים לא טובים וגו׳ כצ״ל. הי״א) לא יניח כותבו דיו בקולמוס על גבי הכתב. וגירסת האגודה לא יניח כותב ידיו בקולמוס על גבי הכתב. ולא יוציאנו מתוכו ויחלצנו פירוש לא יוציאנו בדרך חליצה כצ״ל. מחיקו ויחצנו שינהג בו מנהג בזיון כצ״ל הוא מלשון ויחץ את העם. וכן הוא הגירסא בבה״ג ה׳ סופרים סי׳ ע״ה רק תחת מחיקו נמצא שם מתוכו ע״ש. כר׳ נחמיה ר״ל כן הוא דעת ר׳ נחמיה. הי״ב) אין זורקין ספרים וכו׳ עירובין צ״ח ע״א. הי״ג) על גבי המטה וכו׳ מ״ק כ״ה ע״א, ומנחות ל״ב ע״ב. ועיין תוס׳ שם ד״ה אסור וכו׳ ובירושלמי ברכות פ״ג ה״ח. שנאמר את שבתתי תשמרו ומקדשי תיראו (ויקרא יט) לא מן השבתות וכו׳ ספרא פ׳ קדושים, יבמות ו׳ ע״א. חייב אדם לעשות סוכה נאה כו׳

שנאמ׳ זה אלי ואנוהו. עשה לפניו מצות נאות כדברי ר׳ ישמעאל. ר׳ עקיבא אומ׳ הרבות בנאות שלו. אבא שאול אומ׳ הדמה לו. מה הוא חנון ורחום אף אתה תהיה חנון ורחום: הי״ל׳ י״ד: ואין נוהגין בזיון באוכלין. אין זורקין אוכלין ממקום למקום. לא ישב אדם על גבי קופה מליאה תמרים או גרוגרות. אבל ישב על גבי קופה מליאה קטנית או על גבי עיגול של דבילה מפני שנהגו כך. אין סומכין באוכלין. ואין מכסין באוכלין. [ואין אוכלים אוכלין באוכלין] אלא א״כ היו ראוין לאכילה. ר׳ אליעזר בן יעקב אומ׳ כל אוכל שנגמרו בידי אדם מותר לכסות בו. והכותב ספרים לא יהפך מגילה עליהם. שנוהגין בהן מנהג בזיון: הי״ל׳ ט״ו: אם סיים כל הספר ושייר בו דף אחד עושה אותו יריעה קטנה בפני עצמה ואינו נמנע: אין מכסין באוכלין. ר׳ מאיר אומ׳ כל שיש לו קליפה מותר לכסות בו. אין אוכלין אוכלים באוכלים אלא א״כ היה אוכלם בבת אחת. וספר שאין (בו) [עליו] מפה הופכו על הכתב. א״ר יוחנן כל האוחז ספר תורה ערום נקבר ערום בלא אותה מצוה: סליק פירקא: הי״ל׳ ט״ו:

פרק ד׳. אילו שמות שאין נמחקים הכותב אל״ף למ״ד. אל״ף דל״ד. יהו או היו. שדי. צבאות. אהיה אשר אהיה. ר׳ יוסי אומ׳ צבאות חול. א״ר שמעון בן אלעזר של בית חגירה היו כותבין בירושלים והיו מוחקין צבאות. (שאין) [שהיו] נוהגין בו (בחול) [חול]. שנאמ׳ ופקדו שרי צבאות וגומ׳: הי״ל׳ ב׳: הכותב אלף [למד] מארבע אותיות. יה מארבע אותיות. אינן נמחקין מפני שיש שמות כיוצא בהן. שד משדי. צבא מצבאות. אהי מאהיה הרי אילו נמחקין מפני שאין שמות כיוצא בהן: הי״ל׳ ג׳: כל אותיות המשמשות לשם בין מלפניו בין מלאחריו הרי אילו נמחקין. מלפניו. בי״י. ב׳. נמחק. לי״י. ל׳ נמחק. וי״י ו׳ נמחק. וכיוצא בהן. ומאחריו אלהינו. נו נמחק. אלהיכם. כם נמחק. אלהיהם. הם נמחק. ויש אומ׳ אלהיכם אינו נמחק: הי״ל׳ ד׳: וכל השמות ההדיוטות שאותיותיהם כאותיות השם הרי אילו נמחקים. כי ידע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים. הראשון קודש והשני חול. כי י״י

שבת קל״ג ע״ב. נזיר ב׳ ע״ב, מכילתא פ׳ בשלח, וירושלמי פאה פ״א ה״א. הי״ד) ואין נוהגין בזיון באוכלין וכו׳ ברכות נ׳ ע״ב. אין סומכין באוכלין וכו׳ שם ואין אוכלין אוכלין באוכלין אא״כ וכו׳ כצ״ל ר׳ אליעזר בן יעקב אומר כל אוכל שגמרו בידי אדם מותר לכסות בו. ולפנינו הגירסא ראב״י אומר כל שיש לו יד ועוקץ מותר לכסות בו ע״ש. והכותב ספרים לא יהפך מגילה עליהם וכו׳ עיין עירובין צ״ח ע״א. הט״ו) אם סיים כל הספר כפול לעיל. אוכלם בבת אחת כצ״ל. שאין עליו מפה וכו׳ ירושלמי עירובין פ״י ה״ג. כל האוחז ס״ת ערום וכו׳ כמסקנת הגמרא מגילה ל״ב ע״א. פ״ד. ה״א) אלו שמות שאין נמחקים וכו׳ עיין שבועות ל״ה ע״א, וירושלמי מגילה פ״א ה״ט. ר׳ יוסי אומר צבאות חול וכו׳ שם ושם. של בית חגירת וכו׳ ובירושלמי שם הלשון תני ר׳ יוסי אומר של בית חגירה כותבנים היו בירושלם וכו׳ שהיו נוהגים בו חול כצ״ל שנאמר ופקדו שרי צבאות וגו׳ (דברים כ) כן הוא בירושלמי שם ובשבועות ל״ח ע״ב יליף ממקרא אחר שנאמר והוצאתי את צבאותי את עמי בני ישראל מארץ מצרים (שמות ז). ה״ב) הכותב אלף למד וכו׳ כצ״ל שם. שד משדי צבא מצבאות וכו׳ מהכא מוכח דפסק סתמא דצבאות הוא משמות שאין נמחקים ודלא כר׳ יוסי, וכדגרסינן שבועות ל״ד ע״ב אמר שמואל אין הלכה כר׳ יוסי, וכן הוא גירסת הרי״ף שבועות פ״ד ופירש הר״ן שם ואיצטריך שמואל למפסק דלא כר׳ יוסי אע״פ דיחיד הוא לגבי רבים משום דר׳ יוסי נימוקו עמו, וכן פסק הרמב״ם ז״ל בפ״ו מה׳ יסודי התורה דצבאות אינו נמחק. אבל יש גורסין בגמרא הלכה כר׳ יוסי עכ״ל הר״ן, וכן הוא בבה״ג סי׳ ע״ה הלכה כר׳ יוסי. ועיין רשב״א בחידושיו על מס׳ שבועות ל״ה ע״ב שהביא הגירסא הלכה כר׳ יוסי, ושם מסיים וז״ל ואפילו אם תמצא לומר דהכי נמי משום דאמרינן ר׳ יוסי נמוקו עמו אכתי לא ניחא דמ״מ הו״ל לאקשויי פשיטא ולתרץ משום ר׳ יוסי נימוקו עמו, ועוד דלא אמרו נימוקו במקום רבים עכ״ל, ועיין עירובין מ״ו ע״ב, ובתוס׳ ד״ה כר׳ יוסי מחבריו וכו׳ ובתוס׳ תענית כ״ח ע״א ד״ה אי ר״מ וכו׳ ועיין ירושלמי פ״ג דתרומות ה״א, ובסמ״ג עשין סי׳ ע״ד ואין כאן מקום להאריך. ה״ג) כל אותיות וכו׳ שבועות ל״ח ע״ב. ועיין ירושלמי מגילה פ״א ה״ט. וכיוצא בהן ר״ל שה׳ מה׳ השין והמם נמחק. ויש אומרים אלהיכם אינו נמחק, לאו דוקא נקט אלא כל הנטפלים לשם מאחריו אינו נמחק שבועות ל״ה ע״ב אחרים אומרים לאחריו אינו נמחק שכבר קדשו השם וכן הוא בירושלמי שם. ה״ד) וכל השמות וכו׳ עיין שו״ת הרשב״ץ ח״א סי׳ קע״ז. כי ידע אלהים וגו׳ כצ״ל (בראשית ג). כי ה׳ אלהיכם וגו׳ (דברים י). ואדני האדנים כצ״ל.

אלהיכם הוא אלהי האלהים. הראשון קודש ושני חול: הי"ל' ה': ואדני האדנים הראשון קודש והשני חול. אלהי אברהם. קודש. ואלהי נחור אלהי אביהם חול. אלהים לא תקלל. משמש קודש וחול. ר' ישמעאל אומ' קודש. (שנא') כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים ותרצני. הרי זה חול. מחנה אלהים. נשיא אלהים קודש: הי"ל' ו': כל השמות האמורים באברהם קודש. חוץ מאחד שהוא חול. ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך. ויש אומ' ויהי כאשר התעו אתי אלהים: ר' חנניא בן אחיו של ר' יהושע אומ' קודש. שאילו לא לי אלהים כבר התעו אותי: הי"ל' ז': כל השמות האמורים בלוט חול חוץ מזה. ויאמר לוט אליהם אל נא אדני: [כל השמות האמורים במיכה חול] ר' יוסי אומ' בי"ה קודש באל"ף למ"ד חול. חוץ מבית האלהים (אשר) בשילה. וכל השמות האמורים בגבות קודש חוץ מאחד. ברך גבות אלהים ומלך: כל השמות האמורים בגבעת בנימן (קודש). ר' אליעזר אומ' חול. ר' יהושע אומ' קודש. א"ר אליעזר וכי היאך איפשר שהמקום מבטיח ואינו עושה אמ' לו ר' יהושע המקום כבר מבטיח ועושה: הי"ל' ח': אספרה אל חוק. הרי זה קודש וחכמים אומרים חול. יראה אל אלהים בציון. הראשון והשני קדש. להלך אל אל במשפט ראשון חול ושני קודש. עמנואל ועמנו אל. הראשון חול והשני קודש. הראשון [אינו] נחלק והשני (אינו) נחלק: הי"ל' ט': ויהי כאשר התעו אתי אלהים. ומי אל כמוך נשא עון. הראשון חול והשני קודש. תאשם שמרון כי מרתה באלהיה. הרי זה קודש. ר' נתן אומ' משטמה בבית אלהיו הרי זה קודש. ואתה באלהיך תשוב. הרי זה קודש. אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט: משמש קודש וחול. יסגירני אל אל עויל. הראשון קודש והשני חול. כי אל אל האמר נשאתי. ראשון חול והשני קודש. ואל יהי מקום לזעקתי. א"ר אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אל יהי מקום לזעקתי. יש לאל ידי. ואין לאל ידיך (אלומתי) [אל מות] כולן חול. אלהים זדים קמו עלי. קודש. אלא שהקורא צריך להיות קורא ומפסיק אלהים. זדים קמו עלי. אבל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד מלך מלכים עליון גדול ונורא מרומם עליון צדיק וישר חסיד תמים גיבור הרי אילו נמחקין. המקלל בהן עצמו וחבירו חייב. גוים ומתים חייב אחת. דיין ונשיא חייב שתים. ויש אומ' על הנשיא חייב

אלהי אברהם ואלהי נחור אלהי אביהם כצ"ל (בראשית לא). אלהים לא תקלל (שמות כב). ר' ישמעאל אומר קודש וכן הוא באגודת ר' ישמעאל אומר קודש. והגירסא היא בלי ספק משובשת דבסנהדרין ס"ו ע"א איתא דר' ישמעאל ס"ל דאלהים לא תקלל חול, וגירסת הגר"א עיקר. וה"ג ר"ע אומר קודש ר' ישמעאל אומר חול, והוא ע"פ הגמרא דסנהדרין הנ"ל ע"ש. שנאמר לא גרסינן. כי על כן ראיתי פניך כראת פני אלהים ותרצני כצ"ל (ברשית לג). מחנה אלהים (שם לב). נשיא אלהים קודש (שם כג). ליתא בספרים שלפנינו, ונמצא גירסא זו באגודה. ה"ו) כל השמות האמורים באברהם וכו' מנחות ל"ה ע"ב וירושלמי מגילה פ"א ה"ט. ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך (בראשית יח). ויהי כאשר התעו אתי אלהים כצ"ל (שם כ). ועיין שבועות ל"ה ע"ב וירושלמי פ"א דמגילה ה"ט. ה"ז) כל השמות האכורים בלוט חול וכו' לא נמצא בלוט רק עוד אחד ויאמר הנה נא אדוני סורו נא. ועיין בכ"מ בפ"ו מה' יסודי התורה ה"ט. ויאמר לוט אליהם אל נא אדני (בראשית יט). ועיין בשבועות ובירושלמי שם. כל השמות האמורים במיכה חול כצ"ל. חוץ מבית האלהים בשילה כצ"ל. ברך נבות אלהים ומלך (מלכים א', כא). כל השמות האמורים בגבעת בנימין ר"א אומר חול וכו' כצ"ל וכן הוא בשבועות ל"ה ע"ב ועי"ש והם לא ביחנו וכו'. ה"ח) אספרה אל חוק (תהלים ב). יראה אל אלהים בציון (שם פ"ד). להלך אל אל במשפט (איוב לד). עמנואל (ישעיה ז). ועמנו אל (שם ח). הראשון אינו נחלק והשני נחלק כצ"ל פירוש הראשון הוא שם אדם והוא חול ואינו נחלק, והשני קודש עמנו אל, ועיין במ"ש שם. ה"ט) ויהי כאשר התעו אתי אלהים. ומי אל כמוך נשא עון כצ"ל (מיכה ז). תאשם שמרון כי מרתה באלהיה (הושע יד). משטמה בבית אלהיו כצ"ל (שם ט). ואתה באלהיך תשוב (שם יב). אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט (תהלים פב). יסגירני אל אל עויל (איוב טז). כי אל אל האמר נשאתי (שם לד). ואל יהי מקום לזעקתי (שם טז). עיין מס' סופרים פרק ד' הל' ט' ושם במאמר ר' אליעזר הנוסח מקום לשועתי ובגוף הענין הכונה שתיבת אל נקוד בפתח. יש לאל ידי (בראי' לא). אל מות ביתה כצ"ל והוא במשלי ב'. אלהים זדים קמו עלי כצ"ל (תהלים פ"ו). אבל חנון וכו' שבועות ל"ה ע"א, וירושלמי מגילה פ"ט ה"ט. המקלל בהן עצמו וחבירו חייב, שבועות ל"ה ע"א. ושם ל"ו ע"א, ועיין תמורה ג' ע"ב, ד' ע"א, ועיין ברכ"י ח"מ סי' כ"ז, ובשו"ת חיים שאל ח"א סי' ג'. גוים ומתים חייב אמת. ויש גורסים גוים ומתים אינו חייב. דיין ונשיא חייב שתים, וי"א על הנשיא חייב של"ש, עיין מכילתא פ'

שלש. המקלל בהן אביו ואמו ושם המיוחד הרי זה טעון סקילה. ועל הכנויין הרי זה באזהרה: סליק פירקא: היל׳ י׳:

פרק ה׳. הכותב שני שמות של קודש מקיים את הראשון ומעכב את האחרון. ר׳ יהודה אומ׳ אם היה אחרון בסוף הדף מעכב את הראשון ומקיים את האחרון: שני שמות של חול מקיים את הראשון ומוחק את האחרון ר׳ יהודה אומר אם היה אחרון בראש הדף מוחק את הראשון ומקיים את האחרון: היל׳ ב׳: הכותב יהודה ולא נתן בו דל״ת יתלנו מלמעלן. הכותב את השם וכתב יהודה עושה ה׳ ומוחק ה״א האחרון. היה צריך לכתוב דל״ת ונתכוון וכתב את השם אף על פי שלא נתן בו דל״ת מעכבו וכותב יהודה אחר: היל׳ ג׳ היה צריך לכתוב את השם. ונתכוון וכתב יהודה. [ולא] נתן בו דל״ת מוחקו וכותב את השם. ר׳ יהודה אומ׳ יחזיר עליו את הקולמוס ויקדשנו. אמרו לו אין זה מן המובחר: היל׳ ד׳: הכותב את השם וטעה אות אחת יתלנו מלמעלן. ר׳ שמעון שזורי אומ׳ [שם כולו תולין אות אחת ממנו אין תולין. טעה את כל השם יתלנו בין השיטין דברי ר׳ יהודה. ר׳ מאיר אומר] מוחק מלפניו וכותב את השם על מה שמחק. ר׳ שמעון בן אלעזר אומר משמו אין תולין את השם ואין כותבין האזכרה על מקום הגרר ר׳ חנניא בן עקביא אומ׳ יגנז כל היריעה: היל׳ ה׳: טעה וכתב יסגירני אל אל עויל מקיים את הראשון ומעכב את האחרון: היל׳ ו׳: הכותב את השם אפי׳ המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. היה כותב שנים ושלשה שמות כאחת מפסיק ביניהן ומשיב. הטובל קולמוס לא יתחיל מאותו השם אלא מתחיל מאותות שלפניו. המוחק אות אחת מן השם עובר בלא תעשה. א״ר ישמעאל לכך נאמר ואבדתם את שמם מן המקום ההוא: לא תעשון כן לייי אלהיכם: היל׳ ז׳: אבל הדיו שנטפה על גבי הכתב מותר למוחקו. שלא היתה כוונתו אלא לתקן: היל׳ ח׳: הטועה את השיטה אינו תולה מנגד השיטה אלא הטעות. נורר אחת וכותב שתים. נורר שתים וכותב שלש. ובלבד שלא ינרור שלש: היל׳ ט׳: אין עושין שמע הלל ומגילה לתינוקות. ר׳ יהודה מתיר מן בראשית ועד המבול. ומן ויקרא עד ויהי ביום השמיני. ושאר כל הספרים אסור. ואם עתיד הוא להוסיף עליו הרי זה מותר

משפטים, תורת כהנים פ׳ קדושין, וסנהדרין פ״ה ע״ב. המקלל בהן אביו ואמו וכו׳ שבועות ל״ו ע״א. פ״ה. ע״א) הכותב שני שמות וכו׳ ומעכב את האחרון, ויש ספרים שכתוב בהן מחטב את האחרון, ועיין ט״ז יו״ד סי׳ רע״ו ס״ק ז׳ שהביא הברייתא דמס׳ סופרים וכתב ויש גורסין מחטב ושניהם פירוש לשון קדירה. ועיין בשו״ת תשב״ץ ח״א סימן קמ״ם. ה״ב) הכותב יהודה ולא נתן בו דלית יתלנו מלמעלה כצ״ל הכותב את השם וכתב יהודה עושה ה׳ ומוחק ה׳ האחרון, כן הביא הגהות מיימוני בה׳ תפילין פ״א אות מ׳ משם רבינו שמחה. וכן הב״י סי׳ רע״ו בשם רבינו שמחה (הוא המחבר הספר מח״ו) ופלא שדברי המחבר הלא המה לשון מסכת סופרים פ״ה ה״ב ולמה לא הביאו דין זה בשם מסכת סופרים, וצ״ע. היה צריך לכתוב דלת וכו׳ פירוש אע״פ שעדיין לא כתב הדלית רק אותיות יה״ו כיון שהתחיל לכתוב בקדושה מעכבו ויכתוב יהודה אחר. ה״ג) היה צריך לכתוב את השם ונתכוון וכתב יהודה ולא נתן בו דלית כצ״ל שבת ק״ד ע״ב. גיטין כ׳ ע״א, ושם כ״ד ע״ב. ה״ד) הכותב את שם וטעה אות אחת יתלנו מלמעלן ר׳ שמעון שזורי אומר שם כולו תולין אות אחת ממנו אין תולין, טעה את כל השם יתלנו בין השיטין דברי ר׳ יהודה ר׳ מאיר אומר מוחק מלפניו וכו׳ כצ״ל ועיין מנחות ל׳ ע״ב. ה״ה) טעה וכתב יסגירני וגו׳ (איוב טז). (ועיין בפירוש אזולאי). ה״ו) הכותב את השם וכו׳ ירושלמי ברכות פ״ה ה״א, ותוספתא שם פ״ג. היה כותב שנים ושלשה שמות וכו׳ ירושלמי ברכות שם. ועיין בברכ״י יו״ד סי׳ רע״ו באורך אם שאר שמות נקראו אזכרות, וכן האריך בזה בשו״ת תשובה מאהבה ח״ג סי׳ שצ״ה ע״ש ואני תמה למה לא הביא ראיה מפורשת ממה דאיתא ברכות כ״ח ע״ב הני י״ח כנגד מי וכו׳ אמר רב יוסף כנגד י״ח אזכרות שבק״ש הרי בהדיא דבלא שם אלהים ואלהינו ליכא י״ח אזכרות וצ״ע. המוחק אות אחת כצ״ל מכות כ״ב ע״א וספרי פ׳ ראה. ואבדתם את שמם וגו׳ (דברים יב). אבל הדיו שנטפה כצ״ל. ה״ח) הטועה את השיטה אינו תולה סנגד השיטה אלא כנגד מקום הטעות כן הוא גירסת הגר״א. וכן נכון ודלא כגירסת שו״ת מש״ב שמחבר שתי הלכות יחדיו. ה״ט) אין עושין שמע הלל וכו׳

הי׳ל י׳: אילו שמות הנחלקין. בית אל. בית און. באר שבע. צפנת פענת. פוטיפרע. בן אוני. ידידיה. הללויה. וחרה אפי. וחרה אף. ר׳ יוסי אומ׳ אין נחלקין. אבל הכל שוין שאין חולקין. עמיאל. עמינדב. צוריאל. צורישדי: הי׳ל י״א: אילו שמות שאין נחלקין. ישראל. ראובן. נעתם. פוטיפר. נבוכדנצר. עמיאל. עמינדב. צוריאל. צורישדי: הי׳ל י״ב: הכותב את [השם על] בשרו לא ירחץ ולא יסוך ר׳ יוסי מתיר. ובלבד שלא ישפשף: הי׳ל י״ג: על קרן פרה ועל כרעי המטה גורין וגונזן. על האבן שומטן וגונזה: הי׳ל י״ד: ספר שחיתך התפר שלו. אחת חוזר ויתפור. שנית יחזור ויתפור. שלישית אל יתפור. המחתך בספרים חדשים מותר (מותר). בישנים אסור. מקק ספרים. מקק תפילין. מקק משפחות. הרי אילו יגנזו: הי׳ל ט״ו: מעשה בר׳ חלפתא שהלך לפני ר״ג. ומצאו יושב על שלחנו ובידו תרגום של איוב. והיה קורא בו. אמ׳ לו תרשיני לומ׳ לפניך מה שראו עיני. אמ׳ לו אמור. אמ׳ לו צופה הייתי בר״ג אבי אביך שהיה יושב על גבי הבניין בהר הבית והביאו לפניו תרגום של איוב ואמ׳ לו סלק את השורה ושקע זה תחתיו ר׳ יוסי בר יהודה אומר עריבה של טיט כפו עליו. א״ר (ד״א) שתי תשובות בדבר. אחד טיט בהר הבית מניין. ד״א שאינו רשאי לאבדו ביד. אבל לא יניחם במקום הטינא אלא במקום הטורפה והן מרקיבין מאיליהן: הי׳ל ט״ז: המשאיל ספר תורה לחבירו אינו רשאי להשאילה לאחר אם יודע לקרות קורא בו. אם בשביל לפותחו הרי זה אסור. סומכוס אומ׳ חדש גוללו אחד לשלשים יום: אחד ישן ואחד חדש גוללו לשנים עשר חודש: הי׳ל י״ז: כל (השמות) [השלמות] האמורין בשיר השירים קודש. חוץ מאחד שהוא חול. הנה מטתו שלשלמה. ויש אומ׳ האלף לך שלמה: הי׳ל י״ח: כל מלאכיא האמורים בדניאל חול. חוץ מאחד שהוא קודש. מלך מלכיא די אלה שמיא מלכותא חסנא ותקפא ויקרא יהב לך. ויש אומ׳ מארי חלמא לשנאיך ופשרה לעריך:

סליק פירקא:

פרק ו׳. הכותב צריך לעשות שיזפר בפתיחה של ויהי בנסע הארון מלמעלן ומלמטן. שהוא ספר בפני עצמו. ויש אומ׳ שמקומו בנסיעת

הדגלים: הי׳ל ב׳: הכותב צריך לעשות שיזפר בפתיחה של ויהי העם כמתאוננים מלמעלן ומלמטן. שהוא ספר בפני עצמו. ויש אומ׳ בנסיעת הדגלים: הי׳ל ג׳: עשר נקודות בתורה. ישפט יי׳ ביני וביניך. יו׳ד שביניך. ויאמרו איה שרה אשתך. א״י׳ו נקוד. ולא ידע בשכבה ובקומה. ו״ו שבקומה נקוד. ויפל על צואריו וי״ש׳ק׳ה׳ו כולו נקוד. וילכו אחיו לרעות א׳ת׳. את נקוד. כל פקודי הלוים אשר פקד משה וא׳ה׳ר׳ן.

גיטין ס׳ ע״א ע״ש. ה״י) אלו שמות הנחלקין וכו׳ ירושלמי מגילה פ״א ה״ט. הי״ב) הכותב את השם על בשרו וכו׳ כצ״ל עיין שבת ק״כ ע״ב, יומא ח׳ ע״א, ושם פ״ח ע״א. ועיין תוס׳ נדה ס״ו ע״ב ד״ה אם סמוך וכו׳ ולעיל סי׳ תצ״ט אלמא חפיפה בגוף הוא וכו׳ ובבאורי אות צ׳. הי״ג) על קרן פרה וכו׳ שבת ס״א ע״ב, ערכין מ׳ ע״א. הי״ד) ספר שחיתך התפר שלו וכו׳ ובאגודה גרס שהותר התפר שלו והכוונה אחת מפני מעוט הגליון שבין יריעה ליריעה. המחתך בספרים חדשים מותר בישנים אסור כצ״ל, ועיין בשו״ת משאת בנימין סי׳ ק׳. מקק ספרים וכו׳ עיין שבת צ׳ ע״א שמצניעין אותן לגונזן ופירש רש״י שכל דבר קודש צריך גניזה. הט״ו) מעשה בר׳ חלפתא וכו׳ שבת קט״ו ע״א ע״ש כמה שינוים. ר׳ יוסי בר׳ יהודה אומר עריבה של טיט כפו עליו א״ר שתי תשובות בדבר כצ״ל כן הוא בגמרא שם, וכן גירסת הגר״א כאן הט״ז) המשאיל ס״ת וכו׳ עירוב דברים נמצא כאן בהלכה זו ועיין בב״מ כ״ט ע״ב ומשם יתבארו הדברים. הי״ז) כל השלמות וכו׳ כצ״ל שבועות ל״ה ע״ב. הי״ח) כל מלאכיא וכו׳ שם. מלך מלכיא וגו׳ (דניאל ב). מארי חלמא לשנאך ופשרה לעריך כצ״ל (שם ד). פ״ו. הכותב צריך וכו׳ עיין שבת קט״ו ע״ב, ובספרי פ׳ בהע׳תך ובפסיקתא זוטרתא פ׳ בהעלתך מסומן מלמעלה ומלמטה נון הפוכין שהן דומין לכף וריש. פירוש אך רק כל מקום שאמר אך ורק מיעט מה בא למעט לומר שאין זה מקום הפרשה הזו עכ״ל. ועיין בשו״ת מהרש״ל סימן ל״ז ובשו״ת מהר״ם לובלין סי׳ ע״ה ובמ״ש שם. ה״ב) בפתיחה של ויהי העם כמתאוננים הגר״א מוחק כל הלכה זו, והאגודה גרס הכותב צריך לעשות שיעור בפתיחה של ויהי בנסוע הארון שהוא ספר בפני עצמו. וכן בפתיחה של ויהי העם כמתאוננים ותו לא, ואח״כ מתחיל עשר נקודות וכו׳. ה״ג) עשר נקודות בתורה וכו׳ עיין לעיל ובמש״כ שם ועיין בג״י שם. ועיין

ואהרן נקוד. או בדרך רחוקה׳. ה׳ נקוד. ונשים עד נפח אשר׳. ר׳ נקודה. ועשרון עשרון שבתג ביום טוב הראשון. וי״ו שבעשרון השני נקוד. הנסתרות ליי׳ אלהינו והנגלות לנו ולבנינו ע״ד. ע׳ שבעד נקוד. ד׳ אינו נקוד: היל׳ ד׳: אמ׳ ר׳ שמעון בן לקיש שלשה ספרים בעזרה. ספר מעונה. ספר זעטושי. ספר היא. באחד מצאו כת׳ מעון אלהי קדם. ובשנים מצאו כת׳ מעונה. וקיימו שנים ובטלו אחד. באחד מצאו כת׳ וישלח את זעטוטי בני ישר׳. ובשנים מצאו כת׳ נערי ובטלו אחד וקיימו שנים. באחד מצאו כת׳ הוא ובשנים מצאו כת׳ אחד עשר היא. וקיימו שנים ובטלו אחד: היל׳ ה׳: שלשה לא. כתובים בתורה בלמ״ד אל״ף. וקרואים לו. ואילו הן. אשר לא כרעים. אשר לא חמה. אם לא יגיד: היל׳ ו׳: ואילו הן [של] הנביאים. ושל כתובים. תרבו. חושי. ויאמר אליו. הרבית. צרתם. יקטלני. אחריש. כצפור. מרעהו. זרבבל. יצרו. דעו. יאסף. שם. וחבירו: היל׳ ז׳: יעואל וקרינן יעיאל. ובגבעון העשתרתי. אליצפן. השוטר: היל׳ ח׳: אילו (כתובין) קוראין ולא כותבין. בני. פרת. איש. כן. בניו. צבאות. באים. לה. אלי. אלי: היל׳ ט׳: והילוף כותבין ולא קורין. אמנון. במקום. כאשר. גואל. נא. אתנו. יד. דוד. חמש: סליק פירקא: היל׳ ט׳:

פרק ז׳. אילו כותבין חסר וי״ו. יקרא וי״ו. ויעלהו. אמרו. ויאמרו. וידברו. קחו. ויתנוהו. יאכלו. יחדיו. יחללו. ויעלו. שוי. וקבלו. חנניה. מלכיה. וחלופיהן. רגלי.

באדר״נ פל״ה, ובמדרש פ׳ במדבר. ה״ד) שלשה ספרים בעזרה וכו׳ ירושלמי תענית פ״ד ה״ב, אדר״נ פל״ד. ה״ה) אשר לא כרעים (ויקרא יא). ועיין חולין ס״ה ע״א. אשר לא חמה כצ״ל (שם כה). אם לא יגיד (שם ה). ולפנינו כתיב אם לוא יגיד, ויש גורסין במקומו אשר לא יעדה (שמות כא). ה״ו) ואלו הן של הנביאים כצ״ל תרבו, הכוונה אל תרבו וגו׳ ולא נתכנו עללות (שמואל א ב). חושי (שם ב, מז). ויאמר חושי וגו׳ לא אהיה ויאמר אליו, כצ״ל ויאמר אליו אלישע לך אמר לא חיה תחיה (מלכים ב ח). הרבית כצ״ל (ישעיה ט). הרבית הגוי לא הגדלת השמחה. צרתם (ישעיה סג) בכל צרתם לא צר. יקטלני (איוב יג) הן יקטלני לא איחל. אחריש (שם מא) לא אחריש בדיו. כצפור (משלי כו) כצפור לנוד וגו׳ לא תבא. מרעהו (שם יט) כי מרעהו וגו׳ לא המה. זרבבל כצ״ל (עזרא ד) ולא אנחנו זבחים. יצרו, כצ״ל (תהלים קלט) ימים יצרו ולא אחד בהם. דעו. כצ״ל (תהלים ק) דעו כי ה׳ וגו׳ ולא אנחנו עמו. יאסף. (ישעיה מט) וישראל לא יאסף. שם. (דה״א יא) ולא שם בשלשה. וחבירו, כצ״ל ר״ל מה שנאמר (שמואל ב כג) ולא שם בשלשה, ועיין מנ״ש (דה״א יא). ה״ז) יעואל וקרינן יעיאל (דה״א ט, לה) ובמוסרה ד׳ כתבין יעואל וקרינן יעיאל ובגבעון, (ובגבעון ישבו אבי גבעון יעואל, כצ״ל (שם) כפול, העשתרתי, כצ״ל (דה״א יא מד) עזיה העשתרתי שמע ויעואל. אליצפן, (שם ב כט) ומן בני אליצפן שמרי ויעואל. השוטר (שם כו יא) יעואל הסופר ומעשיהו השוטר. ה״ח) אלו קורין ולא כותבין כצ״ל בני (שופטים כ) ולא אבו (בני) בנימין. פרת (שמואל ב ח) בלכתו להשיב ידו בנהר (פרת) ועיין נדרים ל״ז ע״ב. איש, (שמואל ב׳ טז) כאשר ישאל (איש) בדבר האלהים. כן, כצ״ל (שמואל ב יח) כי על (כן) המלך מת, בניו, (שמואל ב, יט) ושראצר (בניו) הכהו בחרב. צבאות, (ישעיה לז) קנאת ה׳ (צבאות) תעשה זאת. באים, (ירמיה לא) הנה ימים (באים) נאם ה׳. לה, (ירמיה נ) אל יהי (לה) פליטה. אלי, (רות ג) כל אשר תאמרי (אלי) אעשה. אלי (שם) כי אמר (אלי) אל תבוא ריקם, ועיין נדרים ל״ז ע״ב. ה״ט) אמנון (שמואל ב׳ יג) כי (אם) אמנון לבדו מת. במקום (שם ב טו) כי (אם) במקום אשר יהיה שם אדני המלך. כאשר (ירמיה לט) כי (אם) כאשר ידבר אליך. גואל (רות ג) ועתה כי אמנם כי (אם) גאל אנכי. נא (מלכים ב׳ ה) יסלח (נא) ה׳ לעבדך בדבר הזה. אתנו, נראה שצריך להיות (את) אשר עשה לנו (ירמיה לח טז) ונמסר על את כתיב ולא קרי. יד דוד, נראה שצ״ל ידרוך כדאיתא בנדרים ל״ח ע״א ידרוך דהדורך (ירמיה נא ג) ונמסר על ידרוך השני כתיב ולא קרי. חמש (יחזקאל מח טו) (חמש) מאות. פ״ז. אלו כותבין חסר וי״ו וכו׳ ויעלהו (שמואל א׳ ז) ויקח שמואל טלה חלב אחד ויעלה עולה, אמרו (שם יג יט) וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל כי אמר (אמרו קרי). ויאמרו (שם יב י) ויזעקו אל ה׳ ויאמר (ויאמרו קרי). וידברו (מלכים א׳ יב ז) וידבר אליו לאמר. יקחו כצ״ל (מלכים ב׳ כ יח) אשר תוליד יקחו וכתיב יקח. ויתנהו (שם כב) ויתנה על יד עשי המלאכה קרי ויתנהו. יאכלו (ישעיה לז ל) ונטעו כרמים ואכול, ואכלו קרי פרים. יחדיו (ירמיה מח) כהניו ושריו יחד כתיב. יחללו כצ״ל (יחזקאל ז כא) ולרשעי הארץ לשלל וחללוה, וחללוהו קרי. ויעלו (עזרא ג ג) ויעל עליו עלות, ויעלו קרי. שוי כצ״ל (דניאל ה כא) ולבביה עם חיותא שוי וקרי שויו. וקבלו כצ״ל (אסתר ט) קימו וקבל, וקבלו קרי. חנניה (נחמיה ג ל) אחרי (קרי אחריו) החזיק חנניה. מלכיה (שם) אחרי (קרי אחריו) החזיק מלכיה. וחילופיהן, ר״ל שכתובים בויו וקרי בלא ויו. רגלי. כצ״ל (ש״ב כב) משוה רגליו, והקרי רגלי בלא וא״ו. שמטוהו (מלכים ב׳ ט) הקרי

שמטוהו. ויצוה. נכחו. שער העין. וישלחו סבו הרף. ויקראו לו ויקהל תפש: הִיל׳ ב׳: ואילו כותבין ה׳ ולא קוראין. וארא. הארי דשמואל. מוצא. ותרא. הזאת. רע. הרע. בא. ובא. (וקו) וקו. וקו. הרב. אהבי. ורע. יעש. פקת. ארי. אל. ציד. וחילופן (וי״ו): וארבה. הגגה. והמה. יהיה. ונראה. הנה. שתול. גדילה. ותענבה. המדה. ואכבדה. שלשה. זממה. טעמה. קומי זכור השיבנו. הגדת. קיללתה. שתה. עשית(ה). נבהלה. פתוחיה. תזנותיה. לכנה. אגלה. שכחה. ויראה: הִיל׳ ג׳: אילו כותבין דבר אחד וקוראין שתים. בא גד. אש דת. מאשתם. מה לכם. והנה הוא. הענתת. מההם. בנימן. לבן ימיני. חלכאים. ישימות. לגיונים. מן הסערה. מן סערה. הם פרוצים. וחילופיהן כטוב. מבנימין. למרבה. מהמערה. מאתי. בחרבתיהם. מבת. כיענים: הִיל׳ ד׳: אילו כותבין ווי״ן

בלא ויו. ויצוה (שם ב מז) ויצוהו הקרי ויצוה. נכחו. כצ״ל (יחזקאל מו ט) כי נכחו יצאו, והקרי יצא. שער העין (נחמיה ג טו) ואת שער העין וגו׳ ויעמידו דלתותיו, והקרי ויעמיד. וישלחו כצ״ל (יהושע י) וישלחו אנשי וגו׳ אל תירא מהם כי בידיך, ונמסר יתיר יוד. סבו כצ״ל (יהושע ו ז) ויאמרו (ויאמר קרי) אל העם עברו וסבו. הרף כצ״ל (שמואל א׳ טז) הרף ואגידה לך וגו׳ ויאמרו (הקרי ויאמר) לו דבר. ויקראו לו (מלכים א׳ יב ג) ויקראו לו ויבאו ירבעם. ויקהל (שם יב כא) ויבאו רחבעם ירושלם ויקהל. תפש, כצ״ל (מלכים ב׳ יד) תפש יהואש וגו׳ ויבאו (והקרי ויבא) ירושלם ויפרץ. ה״ב) ואלו כותבין ה׳ ולא קוראין, וארא (יהושע ז כא) ואראה בשלל אדרת, וארא קרי. ובספרים שלפנינו ואביאה אתכם אל ארץ האמורי (יהושע כד ח) ובמח״ו ליתא. הארי דשמואל (שמואל ב׳ כג כ) ובניהו בן יהוידע וגו׳ את האריה. מוצא (ירמיה מח כז) אם בגנבים נמצאת. ותרא (שם ג ז) ותראה בגודה אחותה יהודה. הזאת (שם כו ו) ואת העיר הזאתה. רע כצ״ל (מיכה ג) שנאי טוב ואהבי רעה. הרע (ירמיה יח י) ועשה הרעה בעיני. בא (שם טו ט) אמללה ילדת השבעה נפחה נפשה באה שמשה. ובא (שם מג יא) ובאה והכה את ארץ מצרים. וקו (זכריה א טז) וקוה ינטה על ירושלם. וקו (ירמיה לא לח) ויצא עוד קוה המדה. הרב (תהלים נא ד) הרבה כבסני מעוני. אהבי כצ״ל (משלי ח יז) אני אהביה אהב. ורע, כצ״ל (משלי כז) רעך ורעה אביך. יעש (רות א ז) יעשה ה׳ עמכם חסד. פקח כצ״ל (דניאל ט יח) הטה אלהי אזנך ושמע פקחה עיניך. ארי כצ״ל (איכה ג) דב ארב הוא לי אריה. אל כצ״ל (עזרא ה טו) ואמר לה אלה מאניא. ציד כצ״ל (בראשית כז ג) וצא השדה וצודה לי צידה. וחילופן, ר״ל דלא כתיב ה׳ בסוף התיבה והקרי בה׳. וארבה (יהושע כד ג) וארב את זרעו. הגגה כצ״ל (שמואל א׳ ט כו) ויקרא שמואל אל שאול הגגה כתיב הגג. והמה (שמואל ב׳ כא ט) והמה הקרי והכתיב והם המתו בימי קציר בראשונים. יהיה כצ״ל (מלכים א׳ א׳ לז) כאשר הוה כן יהיה וחסר ה׳,[ד] ובספרים שלפנינו איתא והיתה (מלכים ב׳ ט׳ לז) והית נבלת איזבל חסר ה׳. ונראה (ישעיה מא כג) ונשתעה ונרא (חסר ה׳) יחדו. הנה כצ״ל (שם נד טז) הן אנכי בראתי חרש. שתול כצ״ל (ירמיה יז ח) והיה כעץ שתול ולא ירא (חסר ה) כי יבא חם. גדליה (שם מ טז) אל תעש את הדבר הזה, וחסר ה׳ מתיבת תעש. ותעגבה (יחזקאל כג טז) ותעגב (חסר ה׳) עליהם למראה עיניה. המדה כצ״ל (יחזקאל מה ג) ומן המדה תמוד ארך חמש (חסר ה׳) ועשרים אלף. ואכבדה (חגי א ח) וארצה בו ואכבד (חסר ה). שלשה (משלי ל יח) שלשה המה נפלאו ממני וארבע לא ידעתים. זממה כצ״ל (שם לא טז) זממה שדה וגו׳ נטע (חסר ה) כרם. טעמה (שם) לא [דד] יכבה בליל (חסר ה) נרה. קומי (איכה ב יט) קומי רני בליל. זכור (שם ה א) הביט וראה את חרפתנו. השיבנו (שם כא) השיבנו ה׳ אליך ונשוב. הגדת כצ״ל (שמואל א׳ כד יט) ואת הגדת היום. קללת כצ״ל (קהלת ז כב) גם את קללת אחרים. שתה כצ״ל (תהלים צ ח) שתה עונותינו לנגדך. עשית כצ״ל (נחמיה ט ו) את עשית את השמים. נבהלה. כצ״ל (תהלים ו ד) ונפשי נבהלה מאד ואת ה׳ עד מתי. פתוחיה כצ״ל (תהלים עד ו) ועת פתוחיה יחד. תזנותיה כצ״ל (יחזקאל כג מג)[ד] עת יזנה תזנותיה והיא. לכנה כצ״ל (רות א יב)[ד] שבנה בנתי לכן. אגלה (רות ד ד) ואני אמרתי [ד] אגלה וגו׳ ואדע כי אין זולתך (חסר ה׳ מתיבת ואדע). שכחה[ד] כצ״ל (איוב א י) הלא את שכת בעדו. ויראה (שם מב טז) וירא את בניו. ה״ג) אלו כותבין דבר אחד כו׳ פירוש שכותבין [ד]תיבה[ד] אחת יחד ונקראים ב׳ תיבות[ד] בא גד (בראשית ל יא) ותאמר לאה בגד. אש דת (דברים לג ב) מימינו אשדת למו. מאשתם כצ״ל (ירמיה ו כ) נחר מפח מאשתם. מהלכם (ישעיה ג טו) מלכם תדכאו עמי. והנה הוא (ירמיה יח ג) וארד בית היוצר והנהו. הענתת כצ״ל (ד״ה א׳ כז יב) אביעזר הענתותי לבנימיני, והקרי לבן ימיני. מה הם כצ״ל (יחזקאל ח ו) הרואה אתה מהם עשים. בנימין (ד״ה א׳ ט ד) בן אמרי בן בנימן והקרי בני מן. לבן ימיני (שם כז יב) אביעזר הענתותי לבנימיני. חלכאים (תהלים י י) ונפל בעצומיו[ד] חל כאים הקרי. ישימות כצ״ל (תהלים נה טז) ישימות עלימו ירדו שאול חיים, וקרי ישי מות. לגיונים כצ״ל (תהלים קכג ד) הלעג, השאננים הבוז לגיונים קרי לגי יונים. מן הסערה (איוב לח א) ויען ה׳ את איוב מנהסערה. והקרי מן הסערה. מן סערה (שם מ ו) ויען ה׳ מנסערה וקרי מן סערה. הם פרוצים (נחמיה ב יג) בחומות ירושלם אשר המפרוצים והקרי אשר הם פרוצים. וחילופהן, ר״ל דכתיב ב׳ תיבות ונקראים אחת. כטוב כצ״ל (שופטים טז כה) ויהי כי טוב לבם, והקרי כטוב לבם. מבנימין כצ״ל (שמואל א׳ ט א) ויהי איש מבן ימין, והקרי מבנימין. למרבה (ישעיה ט ו) לםרבה המשרה, ונראה כשתי תיבות דמם סתומה היא בסוף התיבה. והקרי הוא למרבה תיבה אחת. מהמערה (שמואל א כד ט) ויצא

וקוראין יודי"ן. אסורים. אביגיל. (נילו.) אניעך. אילי. אושר. ארוצם. בעוני. בור. בהלכותם. החפשות. דהוא. התעוף. הכעסוני. הושר. הנתונים. המבינים. ברזות. גיל. דהיא. הוצא החרסות. הלחות. המביא. הבציר. וילינו. ושחצימה. וצניף. ואליל. ותרמית. וסוס. ואתוקיהא. ותולון. יחואל. והכינו. חוקך. יציע. יעיר. יעביר. ויזואל. יניעון. יכסומו. יכשילו. לריב. לשיר. ליש. לדינים. לסיג. למשיסה. למעניתם. מיפעת. מנוית. נשויות. ניב נובי נפושסים. שים. עשויות. עופי. עניו. עפרון. עתודים תניינה. צעיריהם. צעיריה. צפיעי:

סליק פירקא. היל' ד':

תקכה. פרק ה'. אילו הן חילופי שירת תילים הקרואים בשירת שמואל. וידבר. ומכף. ומפלטי לי. אלי צורי. משגבי ומנוסי. ומאיבי. כי

מן המערה, וקרי מהמערה. מאתי (ישעיה מד כד) רקע הארץ מי אתי. והקרי מאתי. בחרבתיהם כצ"ל (ד"ה ב' לד ו) בחר בתיהם סביב. מבת (איכה א ו) ויצא מן בת ציון כל הדרה. כיענים כצ"ל (שם ד ג) בת עמי לאכזר כי ענים במדבר. ה"ד) אלו כותבין ווין וקוראין יודין. אסורים (בראשית לט כ) מקום אשר אסורי המלך אסורים, וקרי אסירי. אביגיל (ש"א יח) ותמהר אבוגיל ותקח, והקרי אביגיל. אניעך כצ"ל (שמואל ב טו) תמול בואך והיום אנועך, וקרי אניעך. אילי כצ"ל (מלכים ב טו) ויגל את יהויכין ואת אולי וקרי אילי. אושר (ישעיה מה ב) והדורים אושר, וקרי אישר. ארוצם (ירמיה נ מד) כי ארגיעה ארוצם. וקרי אריצם. בעוני כצ"ל (שמואל ב' מז יב) אולי יראה ה' בעוני, והקרי בעיני. בור כצ"ל (ירמיה ו ז) כהקיר בור מימיה וקרי ביר. בהלכותם (נחום ב ו) יזכר אדיריו יכשלו בהלכותם. החפשות (ד"ה ב' כו כא) וישב בית החפשות. דהוא (עזרא ד ט) אדין רחום בעל טעם וגו' דהוא עלמיא, וקרי דהיא. התעוף (משלי כג ה) התעוף (וקרו התעיף) עיניך בו. הכעסוני כצ"ל (ירמיה כה ז) ולא שמעתם אלי נאום ה' למען הכעסוני. הושר (תהלים ה ט) ה' נחני בצדקתך הושר לפני דרכך, והקרי הישר. הנתונים כצ"ל (עזרא ח' יז) ואשימה בפיהם דברים לדבר אל אדו אחיו הנתונים. קרי הנתינים. המבינים (ד"ה ב ג) ויאמר ללוים המבונים. ברזות בצ"ל (ד"ה א ז) ובני בריעה חבר ומלכיאל הוא אבי ברזות, והקרי ברזית. גיל (משלי כג כד) גול יגיל אבי צדיק, והקרי גיל. דהוא, נזכר לעיל. הוצא כצ"ל (בראשית ח יט) כל החיה וגו' הוצא אתך, וכתיב היצא. החרסות כצ"ל ירמיה יט ב) ויצאת אל גיא בן הנם שער החרסות, והקרי החרסית. הלחות כצ"ל (שם מח ה) כי מעלה הלחות, והקרי הלחית. המביא (יחזקאל מב ט) ומתחתה לשכות האלה המבוא, והקרי המביא. הבציר (זכריה יא ב) כי ירד יער הבצור. וילינו כצ"ל (במדבר יד לו) והאנשים אשר שלח וגו' וישבו וילונו, הקרי וילינו. ושחצימה (יהושע יט כב) ופגע הגבול בתבור ושחצומה והקרי ושחצימה. וצניף (ישעיה סב ג) וצנוף מלוכה בכף אלהיך. ואליל ותרמית (ירמיה יד יד) חזון שקר וקסם ואלול ותרמות לבם, והקרי אליל ותרמית. וסוס (שם ח ז) גם חסידה בשמים וגו' ותור וסוס, והקרי וסיס. ואתוקיהא כצ"ל (יחזקאל מא טו) ואתוקיה מפו ומפו מאה אמה. ותולין (ד"ה א' ד כ) כי אמנון ורנה בן חנן ותולון. יחואל כצ"ל (שם ב' כט יד) ומן בני הימן יחואל. והכינו (שם לה ד) והכונו לבית אבתיכם. חוקך כצ"ל (תהלים עד יא) למה תשיב ידך וימינך מקרב חוקך כלה. יציע כצ"ל (מלכים א' ו ה) ויבן על קיר יצוע, יציע קרי. יעיר (ד"ה א' כ ה) ותהי עוד מלחמה וגו' ויך אלחנן בן יעור, והקרי יעיר. יעביר (יחזקאל מח יד) ולא ימר ולא יעבור, יעביר כתיב. ויזואל כצ"ל (ד"ה א יב ג) ויואש בני השמועה הגבעתי ויזואל. יניעון (תהלים נט טז) המה ינועון לאכל. יכסומו (שם קמ י) ראש מסבי עמל שפתימו יכסומו. יכשילו (משלי ד) ונגזלה שנתם אם לא יכשולו. לריב (שופטים כא כב) והיה כי יבואו אבותם או אחיהם לרוב אלינו. לשיר (שמואל א' יח ו) ויהי בבואם וגו' לשור. ליש (שם ב' ג טז) וישלח איש בשת וגו' מעם פלטיאל בן לוש. לדיגים (ירמיה טז טז) הנני שלח לדוגים רבים והקרי לדיגים. לסיג (יחזקאל כב יח) היו לי בית ישראל לסוג. למשיסה כצ"ל (ישעיה מב כד) מי נתן למשוסה. למעניתם (תהלים קכט ג) על גבי חרשו חרשים האריכו למענותם. מיפעת (ירמיה מח כא) מעל מופעת. מנוית כצ"ל (שמואל א' כ א) ויברח דוד מנוית.

נטויות (ישעיה ג טז) יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטוות גרון והקרי נטויות גרון. ניב כצ"ל (שם נז יט) בורא נוב שפתים. נובי (נחמיה י כ) חריף ענתות נובי. נפושסים כצ"ל (נחמיה ז נב) בני בסי בני מעונים בני נפושסים. שים (שמואל ב יד) לבלתי שום לאישי. עשויות (שם א' כה יח) ותמהר אבוגיל ותקח וגו' וחמש צאן עשוות, והקרי עשויות. עופי כצ"ל (ירמיה מ ח) ויבאו אל גדליה המצפתה וגו' ובני עופי. עניו, ליתא בספרים שלפנינו. עפרון כצ"ל (ד"ה ב יג) ואת עפרון ובנתיהו והקרי עפרין. עתודים (אסתר ח יג) ולהיות היהודיים עתודים והקרי עתידים. תניינא בא להוציא הראשון (שם ג יד) להיות עתידים ליום הזה. צעיריהם (ירמיה יד ג) ואדיריהם שלחו צעוריהם. צעוריה (שם מח ד) נשברה מואב השמיעו זעקה צעוריה, והקרי צעיריה. צפיעי (יחזקאל ד טו) ראה נתתי לך את צפועי הבקר. פ"ח. אלו הן וכו' בשירת שמואל (ש"ב כב) וידבר דוד וגו', ובתהלים למנצח לעבד ה' לדוד. ומכף, בשמואל ומכף שאול ובתהלים ומיד שאול. (ובספרים שלנו לא הזכירו האי חילוקא) ומפלטי לי בשמואל, ובתהלים לא כתיב לי. אלי כצ"ל בתהלים אלי צורי, ובשמואל אלהי צורי. משגבי ומנוסי בשמואל, ושם רק משגבי. ומאיבי כצ"ל ושם

אפפני משברי. נחלי. סבבוני. אקרא. וישמע. ויתגעש. מוסדות השמים. וירא. וישת. סכות. חשרת. בערו. גחלי. ירעם מן שמים. חצים. ברק. ויהם. אפקי ים. יגלו. בגערת אפו. משנאי. משען. ויוצא. בצדקתי. אסור ממנה. ואהיה לו. ואשתמרה. כצדקתי. כברי. גבור. תתבר. תתפל. ועיניך על רמים. ה׳ אלהי. כי מי אל מבלעדי. מעוזי. ויתר. ונחת. וענותך. תחתני. ארדפה. ואשמידם. ואכלם. ואמחצם. יקומון. ויפלו. ותזריני. תחתני. משנאי ואצמיתם. ישעו. אל יי׳. כעפר ארץ. אדיקם. ארקעם. ותפלטני. עמי תשימני. יתכחשו לי. לשמוע ויחגרו. ממסגרותיהם. צור ומריד תחתני. ומוצאי. ומקמי. המסים. יי׳. ראשון. אומר מגדול: הי״ל׳ ב׳:

אילו הן חילופי ישעיה הקרואים במלכים. בארבע חזקיה. וישלח חזקיה. תרתן רב סרים מן לכיש. אל המלך ירושלם. ויעלו ויבואו ויעמד ירושלם. ויקראו אליהם. אמרתי עתה לכה. תאמרון בירושלם. את מלך. עתה על המקום. על הארץ. בן חלקיה. עמנו אליהם. העל. וידבר. דבר. המלך מידו לא תנתן את העיר הזאת. מלך אשור. עד באי ורבה. ואל תשמעו. כי יסית. ההצל. הנע ועוה. כי הצילו. הארצות. והחרישו העם. דברי רב שקה. ושבנא. הנביא קדמייה. את כל

ומן איבי, כי אפפני כצ״ל ושם אפפני, גהלי בשמואל, ושם ונחלי. סבבוני בתהלים, ובשמואל סבוני. אקרא בשמואל, ושם אשוע. וישמע בשמואל, ושם ישמע. ויתגעש בשמואל, ושם ותגעש. מוסדות השמים בשמואל, ושם מוסדי הרים. וירא בשמואל, ושם וידא. בשמואל וישת, ושם ישת. סכות כצ״ל, בשמואל סביבתיו סכות, ושם סביבותיו סכתו. השרת כצ״ל בשמואל, ושם חשכת מים. בערו, גחלי, בשמואל מנגה נגדו בערו גחלי אש, ושם מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש. ירעם מן שמים בשמואל, ושם וירעם בשמים. חצים ברק בשמואל, ושם וישלח חציו ויפיצם וברקים רב. ויהם הקרי בשמואל, ושם ויהמם. אפקי ים כצ״ל, ושם אפיקי מים. יגלו, ושם ויגלו. בגערת אפו, ושם מגערתך מנשמת רוח אפך. משנאי, ושם ומשנאי. משען, ושם למשען לי. ויצא כצ״ל ושם ויוציאני למרחב. בצדקתי, ולפנינו כצדקתי כתיב, ושם כצדקי. אסור ממנה בשמואל, ושם אסור מני. ואהיה לו כצ״ל, ושם ואהי. לו, ושם תמים עמו. ואשתמרה בשמואל, ושם ואשתמר. כצדקתי, ושם כצדקי. כברי כצ״ל לנגד עיניו, ושם כבר ידי לנגד עיניו. גביר כצ״ל ושם גבר תמים. תתבר תתפל, ושם תתברר תתפתל. ועיניך על רמים. כצ״ל ושם ועינים רמות ה׳ אלהי כצ״ל ובשמואל וה׳ יגיה חשכי. כי מי אל מבלעדי, ושם כי מי אלוה מבלעדי. מעוזי, כצ״ל ושם המאזרני. ויתר, ושם ויתן. ונחת, ושם ונחתה. וענתך, כצ״ל ושם וענותך. תחתני, ושם תחתי. ארדפה, ושם ארדוף. ואשמידם, ושם ואשיגם. ואכלם ואמחצם. ושם אמחצם ולא יכלו קום. יקומון, ושם ולא יכלו קום. ויפלו ושם יפלו. ותזרני, כצ״ל ושם ותאזרני. החתני, ושם תחתי. משנאי ואצמיתם, ושם ומשנאי אצמיתם ישעו אל ה׳, ושם ישועו וגו׳ על ה׳. כעפר ארץ, ושם כעפר על פני רוח. אדיקם, ארקעם ושם אריקם. ותפלטני, ושם תפלטני. עמי השמרני כצ״ל, ושם מריבי עם תשימני לראש גוים. יתכחשו לי, ושם יכחשו לי. לשמוע, ושם לשמע אזן. ויחגרו, ושם ויחרגו. ממסגרתיהם כן הוא בתהלים, ובשמואל ממסגרותם, וצריך להפוך התיבות מפני שברוב המקומות מקדים הכתובים שבשמואל. צור בשמואל צור ישעי, ושם אלוהי ישעי. ומריד תחתני כצ״ל ושם וידבר, תחתי. ומוצאי ומקמי כצ״ל, ושם מפלטי מאיבי אף מן קמי. חמסים, ושם מאיש חמס. ה׳ הראשון ר״ל בשמואל כתיב אודך ה׳ בגוים, ושם אודך בגוים ה׳. אזמר, ושם אזמרה. מגדול הקרי, ושם מגדל. ה״ב) חלופי ישעיה (לו לז) הקרואים במלכים (ב יח). במלכים ובארבע ושם בארבע. וישלח חזקיה כצ״ל, (שם שם יד) תרתן ואת רב סרים כצ״ל (שם יז) ובישעיה ליתא ויעלו ויבואו ויעמדו כצ״ל (שם יז) ירושלם ובישעיה ליתא ושם ויעמוד. ויקראו (שם יח) ובישעיה ליתא. אליהם (שם יט) ושם (לו ג) ויצא אליו. אמרתי, כן הוא (בישעיה לו ה), ובמלכים אמרת. עתה (מלכים כא) ושם ליתא. לך כצ״ל ואתנה לך (מלכים כג) וישעיה (לו ח). תאמרון (מלכים כב) וכי תאמרון אלי, ושם (לו ז) וכי תאמר אלי בירושלם ושם לא כתוב. את מלך (מלכים ב יח כה) ושם (לו ח) המלך אשור. עתה (מלכים ב יח כה) ושם (לו י) ועתה המבלעדי. על המקום (מלכים יח כה) ושם (לו י) על הארץ הזאת. על הארץ, במלכים עלה על הארץ, ושם עלה אל הארץ. בן חלקיה כצ״ל (כו) ויאמר אליקים בן חלקיהו, ושם בן חלקיהו ליתא. עמנו, ואל תדבר עמנו (כו) ושם (יא) ואל תדבר אלינו. אליהם כצ״ל (כז) ושם (יב) ויאמר רבשקה. העל, ושם (יב) האל אדניך. וידבר דבר (כח) וידבר ויאמר שמע דבר המלך, ושם (יג) ויאמר שמעו את דברי. כי כה אמר מלך אשור, (לא) ושם (טז) כי כה אמר המלך אשור. מידו (כט) ובישעיה (לו יד) ליתא. לא הנתן את העיר הזאת (ישעיה לו טו) ובמלכים ב (יח ל) ולא תנתן את העיר הזאת. מלך אשור (שם שם) ושם (לו טז) כי כה אמר המ־ך אשור. עד באי ורבה, תיבת ורבה ליתא לפנינו לא במלכים ולא בישעיה. ואל תשמעו (מלכים לב), ושם (טז) אל תשמע אל חזקיהו. כי יסית אתכם (לב) ושם פן יסית. ההצל הצילו (לג) בישעיה (יח) ההצילו, הנע ועוה, כצ״ל ושם ליתא. כי הצילו, בישעיה (יח) ההצילו. הארצות, מי בכל אלהי הארצות, ושם (כ) מי בכל אלהי

דברי׳ להם. ישעיה אל ארצו. אל תרהקה. הנה יצא. וישב. את אשר שחתו. איך יי׳. אשר שחתו את הגוים. ויקראם לפני. ויאמר. ונתנו נא יי׳ אלהים שמעתי. אל קדוש מלאכיך. מבחור ואבואה מלון זרים. למימי. להשות. ויבשו. ושדפה סחיש יבא. אל העיר. ויהי בלילה ויך שמונים. את פניו לאמר. אנא ובלבב. שוב נגיד עמי. רופא לך. והספתי למעני. קחו. ויקחו. וישימו ויחי. אל ישעיהו. כי ירפא. זה לך. כי יעשה את הדבר. שלח בראדך. כי שמע חזקיהו. וישמע את כל שמן בית כליו באו. דבר יי׳ בבלה. הלא אם: סליק פירקא: היל׳ ג׳:

פרק ט׳. בי״ת שבבראשית צריך ארבעה תאגין. ופשוטים אותיותיו של תיבה מכל האותיות שהוא הקים העולם: היל׳ ב׳: ויו דגחון צריך להיות זקוף שהוא חצי תיבות של תורה: דרש בסוף שיטה ודרש בראש שיטה. היל׳ ג׳: שמע ישר׳ צריך לכתבו בראש שיטה וכל אותיותיו פשוטין. ואחד צריך שיהא בסוף השיטה. וד׳ פשוט מכל האותיות: היל׳ ד׳: וישחט. צריך חי״ת פשוט. שהוא חצי פסוקים של תורה: היל׳ ה׳: ל׳ דוישליכם צריך שיהא ארוך: היל׳ ו׳: ה׳ דהלי״י

הארצות האלה. והחרישו העם. ושם (כא) ויחרישו. דברי רבשקה (לז) ויגידו לו דברי רבשקה, ושם (לו כב) ויגידו לו את דברי רבשקה, ושבנא ושם (לז ב) ואת שבנא. הנביא קדמייה, ר״ל הכא כתיב ישעיהו הנביא בן אמוץ. ושם (לז ב) ישעיהו בן אמוץ הנביא. את כל דברי (הכא כתיב יט ד) ושם (לז ד) את דברי. ויאמר להם ושם (לז ו) ויאמר אליהם. ישעיה אל ארצו. ר״ל הכא כתיב לארצו, ושם אל ארצו. אל תרהקה כצ״ל, ושם על תרהקה. הנה יצא, ושם יצא, ולא הנה. וישב, וישלח. ושם וישמע וישלח. את אשר, ושם אשר, ולא כתיב את. שחתו, ושם (לז יב) אשר השחיתו אבותי. איך ה׳ וכו׳ גירסתו כגירסת מסכת סופרים אשר הוציא לאור הרב יואל הכהן מיללער נדפס בלייפציג שנת תרל״ח. וצ״ל אין ה׳ אשר שלחו את הגוים וגו׳ עיין שם. את הגוים ואת ארצם (במלכים) ובישעיה (לז יח) את כל הארצות ואת ארצם. ויקראם ושם (יד) ויקראהו. לפני. ויתפלל חזקיהו לפני ה׳ ושם ויתפלל חזקיהו אל ה׳ (ישעיה לז טו). ויאמר. ושם לאמר. ונתנו במלכים (יט יח) ונתנו את אלהיהם באש ובישעיה (לז יט) ונתן. נא. הכא הושיענו נא מידו ושם (לז כ) הושיענו מידו. ה׳ אלהים, כי אתה ה׳ אלהים לבדך, ושם כי אתה ה׳ לבדך. שמעתי, מלך אשור שמעתי ושם (לז כא) ליתא תיבת שמעתי. אל קדוש ישראל (בישעיה כג) ובמלכים (כב) על קדוש ישראל. מלאכיך, ביד מלאכיך חרפתי, ושם ביד עבדיך חרפת. מבחור, מבחור ברשיו, ושם מבחר ברושיו. ואבואה, ואבואה מלון קצה, ושם ואבוא מרום קצו. זרים כצ״ל ושתיתי מים זרים, ושם ליתא תיבת זרים. למימי כצ״ל למימי קדם, ושם מימי קדם. להשות, להשות גלים נצים, ושם להשאות גלים נצים. ויבשו כצ״ל חתו ויבשו, ושם חתו ובשו. ושדפה כצ״ל לפני קמה, ושם ושדמה לפני קמה. שחיש, ושם שחיס. יבא, חסר כתיב לא יבא אל העיר הזאת. ושם לא יבוא. אל העיר, וגנותי אל העיר הזאת, ושם (לח ו) וגנותי על העיר הזאת. ויהי בלילה ושם ליתא. ויך ושם ויכה. שמונים, מאה שמונים וחמשה, ושם (לז לו) מאה ושמונים. את פניו (כ ב) ויסב את פניו, ושם (לח ב) ויסב הזקיהו פניו. לאמור, ושם (ג) ויאמר, ובלבב ושם (לח ג) ובלב שלם. שוב, שוב ואמרת, ושם הלוך ואמרת, נגיד עמי, ושם אינו. רפא לך כצ״ל ושם אינו. והספתי כצ״ל על ימיך, ושם הנני יוסף על ימיך ישעיה (לח ה). למעני ולמען דוד עבדי, ושם אינו. קחו דבלת תאנים ויקחו וישימו על השחין ויחי. ושם ישאו דבלת תאנים וימרחו על השחין ויחי. ויאמר חזקיה אל ישעיהו מה אות כי ירפא (מלכים ב׳ כ ח) ובישעיה (לח כב) ויאמר חזקיהו מה אות. זה לך כצ״ל ושם (לח ז) וזה לך האות. כי יעשה, ושם אשר יעשה. שלח בראדך כצ״ל, ושם מראדך. כי שמע, ושם וישמע. כי חלה חזקיהו כצ״ל ושם כי חלה ויחזק. וישמע עליהם, ושם וישמח עליהם. את כל בית נכתה, ושם בית נכתה. שמן, ואת שמן הטוב, ושם ואת השמן הטוב. בית כליו, ושם ואת כל בית כליו. באו מבבל, ושם באו אלי מבבל. שמע דבר ה׳, ושם שמע דבר ה׳ צבאות. בבלה, עד היום הזה בבלה, ושם עד היום הזה בבל. הלא אם שלום ואמת יהיה בימי, ושם כי יהיה שלום ואמת בימי. פ״ט. ה״א) בית שבבראשית צריך ארבעה תגין וכו׳ שהוא הקים את העולם, עיין ירושלמי חגיגה פ״ב ה״א, ובפסיקתא רבתי פכ״א, ותד״א פרק ל״א, ועיין במדרש ר״ע בן יוסף באותיות גדולות אות ב׳. ה״ב) ויו דגחון, כל הולך על גחון (ויקרא יא מב) קידושין ל׳ ע״א. דרש בסוף וכו׳ (ויקרא י טז) והובא במסרה שם חצי התורה בתיבות, דרש מכא ודרש מכא. ה״ג) שמע צריך לכתבו בראש שיטה וכו׳ עיין בעה״ט (דברים ו), ובמנ״ש שם וז״ל ושלמים וכן רבים נוהגין לכתוב שמע ראש שיטה, אחד סוף שיטה וכן כתוב במס׳ סופרים. ה״ד) וישחט צריך ח׳ פשוט וכו׳ עיין קידושין ל׳ ע״א, ועיין במנ״ש ויקרא ח׳ פסוק וישם עליו את החשן חצי התורה בפסוקים וצ״ל שכן צריך לתגיה במס׳ סופרים פ״ט ע״ש. ה״ה) ל׳ דוישליכם וכו׳ בפסיקתא דר׳ טובי׳ פ׳ נצבים למד דוישליכם גדולה משונה מכל למ״ד שבמקרא ללמדך כי אורך הגלות עליהם ובמדרש ר׳ עקיבא בן יוסף באותיות גדולות וישליכם פ׳ נצבים גדולה שאין השלכתי אותם אלא לפי שעה. ה״ו) ה׳ דהלי״י וכו׳ עיין במנ״ש.

צריך שיהא פשוט. מכל ה׳ שהיא תיבה בפני עצמה: היל׳ ז׳: יו״ד של תשי צריך להיות קטן מכל יו״ד שבמקרא: ישר׳ שבסוף צריך להיות פשוט. ול׳ שלו זקוף מכל למ״ד: הילי ח׳: אילו דברים כתובים ולא נקרין. כת׳ בעפלים. וקרינן בטחורים. כת׳ תשגלנה. וקרא תשכבנה. כת׳ רובע הקב חריינים. וקרא רובע הקב דביונים. כת׳ שיניהם. וקרא ממי רגליהם. כת׳ את חוריהם וקרא את צואתם. כת׳ וישימהו למחראות. וקרא למוצאות. משום שאין מכנין לעריות. המכנה לעריות משתקין אותו: א״ר חנה המכנה בעריות בערייתא דאבוי ודאמוי. ומזרעך לא תתן לאעברה בארמיתא. משתקין אותו בנזיפה: היל׳ ט׳: מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם. מעשה תמר נקרא ולא מתרגם. מעשה עגל הראשון נקרא ומתרגם. והשני נקרא ולא מתרגם: היל׳ י׳: מאיכן הוא מתחיל. מאנא חטא (את) העם הזה. ברכת כהנים ומעשה דוד ואמנון לא נקרין ולא מתרגמין: היל׳ י״א: אין מפטירין במרכבה. ר׳ יהודה מתיר. ר׳ אליעזר אומר אין מפטירין בהודע את ירושלם. ומעשה באחד שהיה מפטיר בהודע את ירושלם. אמ׳ לו ר׳ אליעזר ילך אותו האיש ויודע בתועבות של אמו. בדקו אחריו ונמצא ממזר: סליק פירקא: היל׳ י״ב:

פרק י׳. משה הקניא התרה. כדתנן המקנא לאשתו. ר׳ אליעזר אומ׳ מקנא לה על פי שנים. ומשקה על אחד. שאין התראה בלא שנים שאינה יכולה לומר לא התריתי. אבל באחד תעיז ותאמר לו לא התריתי: התקין להם לישר׳ שיהו קורין בתורה בשבתות וימים טובים וראשי חדשים ובחולו של מועד. שנאמ׳ וידבר משה את מועדי יי׳ אל בני ישר׳: היל׳ ב׳: עזרא תיקן להם לישר׳ שיהו קורין בתורה בשני ובחמישי. ובשבת במנחה: היל׳ ג׳: אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד: אין בין שבת ליום הכיפורים אלא שזה זדונו בידי אדם וזה זדונו בהכרת: היל׳ ד׳: אמ׳ ר׳ יודה מקום שמפסיקין [שבת שחרית] שם קורין במנחה ובשני ובחמישי ובשבת הבאה: היל׳ ה׳: בשני ובחמישי ובשבת במנחה קורין שלשה. אין פותחין מהן ואין מוסיפין עליהם. ואין מפטירין בנביא: היל׳ ו׳: הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה. זה הכלל כל שיש בו מוסף ואין בו יום טוב קורין ארבעה: היל׳ ז׳: ביום

ועיין ירושלמי מגילה פרק א׳ ה״ט. שמ״ר פ׳ כ״ד. ה״ז) יוד של תשי וכו׳ עיין וי״ר סוף פ׳ אחרי צור ילדך תשי התשת כחו של יוצר. יוד זעירה ולית בקרייה כוותה. ומדרש פ׳ נשא פ״ט צור ילדך תשי יוד של תשי זעירה תש ידי הצייר. ע״ש. ועיין במנ״ש (דברים לב יח). כתיב בעפלים וכו׳ (דברים כח כז) כתיב ישגלנה וקרא ישכבנה כצ״ל (שם כ ל) וכן הוא במגילה כ״ה ע״ב כל המקראות הכתובים בתורה לגנאי קורין אותו לשבח כגון ישגלנה, ישכבנה וכו׳ וכן בתוספתא סוף מגילה כל מקום שכתוב ישגלנה קורין אותו ישכבנה, ובאלפס פ״ד דמגילה, ובראי״ש פ״ג סי׳ כ״ד. כתיב רובע הקב חריונים וקרא רובע הקב דביונים כצ״ל וכן במגילה שם ובתוספתא פ״ג ובאלפסי פ״ד ובראש פ״ג דמגילה. כתיב שיניהם וכו׳ (מלכים ב׳ יח כא). כתיב את חריהם כצ״ל. כתיב וישימתו למחראות כצ״ל שם (י כז). מגין שאין מכנין לעריות וכו׳ דתנן המכנה לעריות וכו׳ כצ״ל מגילה כ״ה ע״א. א״ר חנה וכו׳ בערייתה, עיין ירושלמי פ״ד ה״י. לא תתן לאעברה וכו׳ מגילה כ״ה ע״א, וירושלמי שם. ה״ט) מעשה ראובן מעשה תמר וכו׳ שם. מעשה עגל הראשון וכו׳ ופירש״י כל פרשת העגל עד ואשליכהו באש. ומה שחזר אהרן וספר המעשה קרוי מעשה עגל השני וכו׳. ה״י) מאיכן הוא מתחיל מאנא חטא וגו׳ (שמות לב לא) כצ״ל ועיין מגילה כ״ה ע״ב, ובתוס׳ שם ד״ה מעשה וכו׳ ברכת כהנים וכו׳ שם כ״ה ע״א, ושם ע״ב, ועיין בפירש״י ד״ה משום ישא וכו׳ ועיין רמב״ם ה׳ תפילה הי״ב. הי״א) אין מפטירין במרכבה וכו׳ שם. אין מפטירין וכו׳ בהודע וגו׳ (יחזקאל טז ב) ומעשה באחד וכו׳ שם. פ״י. כדתנן המקנא לאשתו וכו׳ סוטת ב׳ ע״א, התקין להם לישראל וכו׳ ירושלמי פ״ד דמגילה ה״א. שנאמר וידבר משה וגו׳ (ויקרא כג מ). ה״ב) עזרא תיקן להם לישראל וכו׳ ב״ק פ״ב ע״א עשרה תקנות תיקן וכו׳ וירושלמי פ״ד דמגילה ה״א. ה״ג) אין י״ט לשבת וכו׳ מגילה ד׳ ע״ב. ה״ד) מקום שמפסיקין שבת שחרית שם קורין כצ״ל מגילה ל״א ע״ב. ה״ה) בשני ובחמישי וכו׳ קורין שלשה מגילה כ״א ע״א. ה״ו) הפותח והחותם בתורה וכו׳ שם, זה הכלל וכו׳ שם. ביו״ט חמשה וכו׳ שם. יו״ט דאיסור לאו וכו׳ שם כ״ב ע״ב כל דשפי ליה וכו׳. הפותח והחותם וכו׳ שם מגילה כ״א ע״ב והאידנא וכו׳ ועיין תוס׳ שם

טוב חמשה. ביום הכיפורים ששה. בשבת שבעה. אין פותחין מהן אבל מוסיפין עליהם. יום טוב דאיסור לאו חמשה. יום הכיפורים דאיסור כרת ששה. שבת דאיסור סקילה שבעה. ומפטירין בנביא. הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה: הי"ל' ח': אין פורסין על שמע לא בעמידה ולא בישיבה. ואין עוברין לפני התיבה. ואין נושאין את כפיהם בכהנים. ואין קורין בתורה ואין מפטירין בנביא ואין עושין מעמד ומושב. [לאנשים] וכל שכן לנשים. שאין עושין מעמד ומושב לנשים: ואין אומ' קדיש וברכו פחות מעשרה. רבותי' שבמערב אומרי' אותו בשבעה. ונותנין טעם לדבריהם דכת' בפרוע פרעות בישר' בהתנדב עם ברכו יי'. כמניין התיבות. ויש אומ' אפילו בששה לפי שברכו ששי הוא. מקום שיש תשעה או עשרה ששמעו בין ברכו בין קדיש ולאחר התפילה עמד האחד שלא שמע בפני אילו ואמ' ברכו או קדיש וענו אילו אחריו יצא ידי חובתו. וכבר התקינו חכמים לחזנין לומ' לאחר גאולה. יהי שם יי' מבורך מעתה ועד עולם. ואחריו הוא כמו אם אומ' ברכו את יי' המבורך. דא"ר יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו. ונהגו אנשי מורח ואנשי מערב לאומרו לאחר עושה השלום. ואפי' בשלש תפילות של שמונה עשרה צריך לשליח ציבור להתפלל בעשרה. גזירה משום הנכנסין ומשום היוצאין. ואפי' לאחר קריאת ספר תורה צריך עשרה. ולעניין פדיית קרקעות תשעה ישר' וכהן אחד. ואדם כיוצא בהן: סליק פירקא:

פרק י"א. הקורא בתורה לא יפחות משלשה פסוקין. ולא יקרא למתורגמן יותר מפסוק אחד. ובנביא שלשה. ואם היו שלשתן של שלש פרשיות קורא אחד אחד. כגון כי כה אמר יי' חנם נמכרתם. כה אמר יי' מצרים ירד עמי בראשונה. ועתה מה לי פה נאם יי': תני עיר שאין בה קורין אלא אחד קורא כל הקריות. ובלבד שישב בין קריאה לקריאה: הי"ל' ב': מדלגין בנביא ואין מדלגין בתורה. לפי שגוללין נביא ברבים ואין גוללין ספר תורה ברבים. ר' יוסי פתר לה כגון שהיתה הפרשה קטנה כדי שישמעו ישר' את התורה על הסדר. והתנינן קורא באחרי מות ואך בעשור. (שמא) [שנייא] הוא שהוא סדרו של עולם. תדע לך דא"ר שמעון בן לקיש בכל מקום קורין על פה וכאן הוא קורא על פה. ובעשור של חומש הפיקודים: הי"ל' ג': ר' יוסי הוה מפקד לרב עולא חזנא דכנישתא דבבלאי כד תהא קרי אורייתא תהא גולל. [כד היא חדא אורייתא גולייא אחורי פרוכתא וכד אינון תרתן תהא מובל חדא ומייתא חדא עד איכן א"ר אחא] כגון פרשת יהוידע הכהן: הי"ל' ד': החזן שהיה קורא בתורה בשבת פחות משבע קריות ושכח כסבור שקראו שבעה. יחזור ויקרא וימלא שבע קריות ויפטור שמיני. ובלבד שיהא בסדר עשרים ואחד פסוקין ליתן לכל אחד ואחד שלשה ושלשה. ואם פחות. יוסיף על הסדר מפרשה אחרת: הי"ל' ה': ואם היתה פרשה של ארבעה וחמשה פסוקים קורא את כולה. אבל פרשה של ששה פסוקים קורא ומפסיק.

כ"א ע"א ד"ה הפותח וכו'. ה"ח) ואין עושין מעמד ומושב לאנשים וכו' כצ"ל. דכתיב בפרוע וגו' (שופטים ה' ב'). כמנין התיבות כצ"ל. וכבר התקינו וכו' עיין טור א"ח בב"י סי' ס"ט, ובבכ"י יוסף סי' רל"א, ולענין פדיית קרקעות וכו' שם כ"ג ע"ב. הקורא בתורה וכו' מגילה כ"ז ע"ב. כי כה אמר וגו' (ישעיה נב ג) שם כ"ד ע"א, כה אמר ה' מצרים וגו' שם. עיר שאין וכו' תוספתא פ"ג דמגילה. ה"ב) מדלגין בנביא וכו' מגילה כ"ד ע"א. וירושלמי פ"ד ה"ה. ואין גוללין ס"ת ברבים שם בירושלמי. שנייא הוא, כ"ה בירושלמי שם. מפני שהוא סדר של יום כצ"ל וכ"ה בירושלמי שם. ה"ג) ר' יוסי הוה מפקד וכו' ירושלמי פ"ד דמגילה ה"ה. חסר בדברי המחבר וכצ"ל ר' יוסי הוה מפקד וכו' כד היא חדא אורייתא גולייא (ט"ס שם וצ"ל גוילה) אחורי פרוכתא וכד אינון תרתן תהא מוביל חדא ומייתא חדא עד איכן א"ר אחא כגון פרשת יהוידע הכהן ועיין בתשובות גאונים קדמונים הנדפס ברלין תר"ח סי' י"ט ובהערה שבסוף הספר ע"ש. ה"ד) החזן שהיה קורא וכו' עיין במנהיג ה' שבת סי' ל"ג. ה"ה) ואם היתה הפרשה וכו' היא הלכה אחרת שפרשה של פחות מששה פסוקים

לפי שיש בה שיעור שתי קריות. ובמקום שקרא בשבת במנחה שם יקרא בשני ובחמשי ובשבת. ובמנחה של יום טוב בסדר שפסק לפני הרגל: הי״ל ו׳: ואם קרא ודילג על פסוק ולא קראו. אם קרא עשרה פסוקין ואין הפסוק המדולג ביניהן אינו חוזר. ואם בתוך עשרה הוא יחזור ויקרא כראוי על שיטתן שאין מדלגין. זו בחול ובשבת במנחה וביום טוב במנחה. אבל בשבת אם שכח ועבר על פסוק ואחר כך נודע לו חוזר וקורא אפילו לאחר שהפטיר בנביא והתפלל מוסף. מפסיק מיד וקורא. שאין מעמידין תפילת המוספין פעם שנייה: סליק פירקא: הי״ל ו׳:

פרק י״ב. מפסיקין בברכות ואין מפסיקין בקללות. א״ר חייא בר גמרא מה טעם. דכת׳ ואל תקץ בתוכחתו. אל תעשם קוצין קוצין: הי״ל ב׳:

א״ר לוי אמ׳ הק׳ אינו דין שיהיו בנין מתקללין ואני מתברך. א״ר יוסי בר אבין לא מטעם זה. אלא זה שעומד לקרות בתורה פותח בדבר טוב וחותם בדבר טוב: הי״ל ג׳: לוי בר פאטי שאל לר׳ חונא אילו ארוריא מאי. יקרינן חד. ויברך לפניהן ולאחריהן. אמ׳ לו אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריו אלא שבתורת כהנים ושבמשנה תורה: הי״ל ד׳: ר׳ יונתן ספר אגרופתה. נחית להתם. חמא לר׳ אבינא דנקיט סיפרא. קרא שירת הבאר ובירך לפניה ולאחריה. א״ל ועבדין כן. א״ל עד כדין את לוו צריך. כל השירות טעונות ברכה לפניהן ולאחריהם. אישתלת לר׳ סימון. אמ׳ לון בשם ר׳ יהושע בן לוי אין לך טעון ברכה לפניו ולאחריו אלא שירת הים ועשרת הדברות וקללות במשנה תורה: הי״ל ה׳: אמ׳ ר׳ אבהו אני לא שמעתי. אלא נראין הדברים בעשרת הדיברות. ר׳ יוסי בר אבין בשם ר׳ אמ׳ בתמניא פסוקיא אחרונים ובמשנה תורה טעונין ברכה לפניהן ולאחריהם. בלא כך אין הפותח וחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה. הי״ל ו׳: ר׳ יצחק סחורא שאל את ר׳ יצחק נפחא ראש חדש טבת שחל להיות בשבת במה קורין. ששה בסדר של שבת. ושביעי בראש חדש. והמפטיר בשל חנוכה. וראש חדש שחל להיות בחול. קורין ביום ראשון שלשה בראש חדש. ורביעי בשל חנוכה. שכל התדיר מחבירו קודם לחבירו. והואיל וקרא תחילה בשל ראש חדש. ביום שני יקרא בשל חנוכה והרביעי בראש חדש. ובראשי חדשיכם. עד שישלים כל השיטה. ולמה כך. שלא בא הרביעי אלא מחמת מוסף ראשי חדש. ואם היה בשבת תורגמן או דורש. מפטירין בנביא או שלשה פסוקין או חמשה או שבעה. ואינו חושש לעשרים ואחד פסוקין: הי״ל ז׳: א״ר יוסי בר אבין שירת הלוים לא יפחות משׁשה קריות. וסימניה הז״יו ל״ך. ראשי פסוקין האזינו. זכור. ירכיבהו. וישמן. לו חכמו. כי ידין. ויש לה פיסוקין שיניה מליאה מלמעלן ושיטה מליאה מלמטן. כנגד כך נהגו לעשות שיטותיה של תורה: הי״ל ח׳:

תקבו. וסימן תחילת השיטין. האזינו. יערף. כשעירים. כי שם. הצור. שחת. הלי״. הלא הוא. זכור. בהנחל. יצב. כי חלק. ימצאהו. יסובבנהו.

קורין אותה לאחד ואם יש בה ששה פסוקים, יכולין לקראתה לשנים. ובמקום שקרא וכו׳ עיין תנוסח בספרים שלפנינו, שאין מעמידין וכו׳ עיין בפירוש אזולאי. פי״ב. ה״א) מפסיקין בברכות וכו׳ עיין מגילה ל״א ע״ב, ובירושלמי מגילה פ״ג ה״ז. ואל תקץ בתוכחתו (משלי ג׳ י״א). ה״ב) א״ר לוי וכו׳ עיין מדרש פ׳ ראה. ה״ג) לוי בר פאטי וכו׳ ירושלמי שם ושם הגירסא לוי בר פאסטי שאל לרב הונא וכו׳. ה״ד) ר׳ יונתן ספר אגרופתא וכו׳ לפנינו בירושלמי שם הגירסא ספרא דגופתא נחת להכא וכו׳ לר׳ אבינא ספרא וכו׳. ה״ה) א״ר אבוהו וכו׳ בתמניא פסוקיא וכו׳ ירושלמי פ״ג דמגילת ה״ז ע״ש. ה״ז) שירת הלוים וכו׳ עיין ר״ה ל״א ע״א ובירושלמי שם, ונקרא שירת הלוים שהלוים היו מחלקין אותה לכל שבת פיסקא אחת. הזי״ו לך עיין רש״י ותוס׳ ר״ה ל״א ע״א. ועיין

כנשר יפרש. יי׳ בדד. ירכיבהו. ויניקהו. חמאת. ואילים. ודם ענב. שמנת. וינבל. בתועבות. אלהים. לא שערום. ותשכח. מכעס. אראה. בנים. כעסוני. בגוי נבל. ותיקד. ותלהט. חצי. וקטב. עם חמת. אשביתה. פן ינכרו. ולא יי׳. ואין בהם. יבינו. ושנים. וי״י הסגירם. ואויבינו. ומשדמות. אשכלות. וראש. חתום. לעת. וחש. ועל עבדיו. ואפס. צור. ישתו. יהי עליכם. ואין אלהים עמדי. מחצתי. כי אשא. אם שנותי. אשיב. אשכיר. מדם. הרנינו. ונקם: היל׳ ט׳: ר׳ עזרא א״ר ירמיה בשם ר׳ אבין. שירת הים ושירת דבורה נכתבות אריח על גבי לבינה. ולבינה על גבי אריח: היל׳ י׳: שירת הים שלשים שיטין.

תקכז. אז. לאמר. ורכבו. לישועה. אבי. שמו. שלישיו. אבן. יי׳. קמיך. אפיך. נזלים. אויב. נפשי. ברוחך. אדירים. כמוכה. פלא. בחסדך. קדשך. אחז. אדום. כל. ופחד. יעבר. קנית. לשבתך. ידיך בא. מי: היל׳ י״א: שירת דבורה ס״ה שיטין. ותשר. לאמר. ברכו. רוזנים. ליי׳. משעיר. רעשה. מים. סיני. ענת. נתיבות. חדלו. אם חדשים. אם בישראל. צחורות. על משאבים. פרזונו. ישראל. עורי. אבינועם. ירד. בעמלק. מכיר. סופר. כן. ברגליו חקק. ישכון. על. נלחמו. על לקחו. ממסילותם. גרפם. נפשי. סוס. מרוז יושביה. יי׳. יעל. באהל. נתנה. ליתד. עמלים. ראשו. רגליה. כרע. שדוד. סיסרא. לבא. שרותיה. רחמתים. לסיסרא. רקמתים. אויביך הארץ: סליק פירקא: היל׳ י״א:

פרק יג. אבל בשירת דוד אשר בשמואל ובתילים לא נתנו חכמים שיעור. אבל לבלר מובחר מצרפם בפתוחות. באותיותיה. ובסוף. וכן תילים כולו ואיוב ומשלי: היל׳ ב׳: מגילת אסתר צריכה שירטוט כאמיתה של תורה. ספר נקראת: היל׳ ג׳: עשרת בני המן ומלכי כנען נכתבין אריח על גבי אריח ולבינה על גבי לבינה. כל בניין דכן לא קאים. מאי כדון למצוה לעיכוב: היל׳ ד׳: א״ר יוסי לר׳ חנינא בן אחוי דרב אושעיא [נהיר את כד הוינן קיימן קדם חנותא דרב הושעיה חביבך עבר ר׳ בא בר זבדא (חביבך ר׳ אבא בר זבדא) ושאילינן ליה ואמ׳ בשם רב לעיכוב]: היל׳ ה׳: ר׳ חייא בריה דרב אדא דיפו ר׳ ירמיה בשם ר׳ זעירא וצריך לאומרו בנשימה אחת ועשרת בני המן עמהן: היל׳ ו׳: א״ר יוסי בר אבין בכתבן צריך שיהא איש בראש דפא. שניץ ונחיץ כהדין סקו׳ נטר׳. כדי שיפלו ולא תהיה להן תקומה: היל׳ ז׳: א״ר

במנ״ש האזינו (לב א) אשכיר כצ״ל. ה״ט) שירת הים ושירת דבורה וכו׳ מגילה ט״ז ע״ב. ה״י) שירת הים שלשים שיטין עיין ברמב״ם פ״ה מה׳ ס״ת. הי״א) באהל כצ״ל. אבל בשירת דוד אשר בשמואל ר״ל שירת דוד הכתובה בשמואל (ש״ב כ״ב) ובתהלים (י״ח). אבל לבלר מובהק כן הוא באגודה ובספרים שלפנינו, ולא לבלר מובחר. ה״ב) מגילת אסתר וכו׳ ספר נקראת. עיין מגילה ט״ז ע״ב דברי שלום ואמת מלמד שצריכה שירטוט כאמיתה של תורה, ועיין תוס׳ גיטין ו׳ ע״ב ד״ה אמר ר׳ יצחק וכו׳ ותוס׳ מנחות ל״ב ע״ב ד״ה הא וכו׳ ותוס׳ סוטה י״ז ע״ב ד״ה כתבה וכו׳. ה״ג) ומלכי כנען וכו׳ (יהושע יב) דחשיב שם ל״א מלכים שהכה יהושע ועיין מגילה ט״ז ע״ב. וירושלמי מגילה פ״ג ה״ז. מאי כדין וכו׳ היא שם בירושלמי שאלה אם למצוה או לעכב, והתשובה בה׳ ד׳. ה״ד) א״ר יוסי לר׳ חנינא בן אחוי דרב אושעיה נהיר את כד הוינן קיימן קדם הנותא דרב הושעיה חביבך עבר ר׳ בא בר זבדא ושאלנון ליה ואמר בשם רב לעכוב כצ״ל וכן הוא בירושלמי שם, אלא שט״ס נמצא שם וכצ״ל א״ר יוסי וכו׳ כדאיתא לנכון גירסת המחבר הכא, ואזולאי לא הרגיש בזה בפירושו ע״ש. ה״ה) ר׳ חייא בריה דרב אדא דיפו וכו׳ כן הוא בירושלמי רק שם איתא בנפיחה אחת והיא היא, והלשון בנשימה אחת הוא במגילה ט״ז ע״ב ע״ש. ה״ו) צריך שיהא איש בראש דפא וכו׳ עיין בביאורי הגר״א א״ח סי׳ תרצ״א ס״ק ה׳ וז״ל ומש׳ בריש ר״ל בריש שיטה ובסוף שיטה, ודלא כיש מפרשים בריש דפא בריש העמוד וכו׳ ומזה נמשך מה שכותבים עשרת בני המן בעמוד בפני עצמו ובאותיות רבתות ושיבוש הוא וכו׳ ועיין בשו״ת בית אפרים חא״ח סי׳ ס״ט. ע׳, מה שהאריך בזה. שניץ ונחיץ כהדין סקוטרא קנטריה בירושלמי מגילה פ״ג ה״ז הגירסא א״ר

זעירא א״ר חנניא וי״ו דויותא צריך למוקפיה כמודיא דלברות: הי״ל ח׳: ומי שאוחז ספר תורה נחלקו עליו שני תנאים. חד אמ׳ פותח ורואה גולל ומברך. וחד אמ׳ פותח. ומה טעם. וכפתחו עמדו כל העם. מה כת׳ ויברך עזרא את יי׳ האלהים [הגדול] במה גודלו. רב אמ׳ גודלו בשם המפורש. רב מתנה אמ׳ בברכה גודלו. והיכי מברך. בעשרה הוא אומ׳ ברכו את יי׳ המבורך. ביחיד כשהוא השכים לקרות. אומ׳ ב׳א״י מ״ה שנתן תורה מן השמים וחיי עולם נטע בתוכינו. בא״י נותן התורה: הי״ל ט׳: וכן בנביאים הוא אומ׳ בא״י מ״ה אשר בחר בנביאים טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת. בא״י הבוחר בתורה במשה עבדו ובישר׳ עמו ובנביאי האמת והצדק: הי״ל י׳: ולבסוף מברך ב״א מ״ה צור כל העולמים צדיק בכל הדורות האל הנאמן אומר ועושה מדבר ומקיים שכל דבריו אמת וצדק: ומיד עומדים העם ואומרים. נאמן אתה הוא יי׳ אלהינו ונאמנים דבריך. נאמן חי וקיים שמך וזכרך תמיד תמלוך עלינו לעולם ועד: וזה אחד ממחלוקת בני מזרח ומערב. שבני מזרח עונין אותו בישיבה. ובני מערב בעמידה. ובכל מקום שנחלקו שני תנאים ושני אמורים ולא בדיק לן הילכת׳ כחד מינייהו אזלינן בתר מחמיר וכל שכן בשבח ובתהילה של חי עולמים שהדבר תלוי בלב לששת הלכה ומעשה. שנאמ׳ כל פועל יי׳ למעניהו: הי״ל י״א: ואחר כך חוזר המפטיר לעניינו. ואומ׳ נאמן אתה הוא יי׳ אלהינו ונאמנים דבריך. ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם כי אל נאמן אתה. ברוך אתה יי׳ האל הנאמן בכל דבריו: הי״ל י״ב: נחם יי׳ אלהינו על ציון עירך כי היא בית חיינו ולעגומת נפש תנקום נקם במהרה בימינו. בא״י משמח ציון בבניה: הי״ל י״ג: שמחינו יי׳ אלהינו באליהו הנביא עבדך ובמלכות בית דוד משיחך. במהרה יבא ויגל ליבנו. ועל כסאו לא ישב זר ולא ינחלו עוד אחרים את כבודו כי בשם קדשך נשבעת לו שלא תכבה נרו לעולם. בימיו תושע יהודה וישר׳ ישכון לבטח וזה שמו אשר יקראו יי׳ צדקנו. ברוך אתה השם מצמיח קרן ישועה לעמו ישר׳: הי״ל י״ד: על התורה ועל הנביאים ועל יום הקדוש הזה שנתת לנו יי׳ אלהינו לקדושה ולמנוחה לחיים לכבוד ולתפארת. על הכל יי׳ אלהינו אנו מודים לך ומברכין את שם קדשך תמיד אלהי ישענו. בא״י מקדש ישר׳ ויום פלוני: חוץ משבת שאין מזכיר בחתימה ישר׳. אלא מקדש השבת בלבד. שהשבת קדמה לישראל. דכת׳ כי ששת ימים עשה יי׳ את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש. ואומ׳ כי יי׳ נתן לכם את השבת שהיתה כבר: סליק פירקא: הי״ל י״ד:

פרק י״ד. ולמה אמרו לאומרו כולן כדי לקיים ברכות שבע כנגד שבעה קוראים. וכן אתה מוצא בעשרים ושנים פסוקים בנביא. עשרים ואחד כנגד שבעה קוראים. בשלשה שלשה. ואחד כנגד חזן הכנסת: הי״ל ב׳: בד״א שלא תרגמו

יוסי בי ר׳ בון צריך וכו׳ שכן שניץ ונחית כהדין קינטרא. ועיין בק״ע ובפ״מ, ובטור א״ח סי׳ תרצ״א העתיק לשון הירושלמי א״ר יוסי בר׳ בון צריך שיהא איש בריש דפא ואת בסופה שניץ ונחיץ כהדין קנטורא. ה״ז) כמודיא דלברות כצ״ל עיין מגילה ט״ז ע״ב. ועיין לעיל סי׳ רמ״ז ובש״כ שם אות מ׳. ה״ח) חד אמר פותח ורואה גולל ומברך כצ״ל מגילה ל״ב ע״א. וכפתחו עמדו כל העם כצ״ל (נחמיה ח ה) את ה׳ האלהים הגדול כצ״ל (שם ח ו) גדלו בשם המפורש וכו׳ יומא ס״ט ע״ב ע״ש. רב מתנה אמר בברכה וכן הוא בירושלמי מגילה פ״ג ה״ז. ה״י) ולא בדיק לן וכו׳ כצ״ל. שנא׳ כל פעל ה׳ למענהו כצ״ל. משלי (טז ד). וזה שמו אשר יקראו ה׳ צדקנו כצ״ל (ירמיה כג ו). שאינו מזכיר בחתימה ישראל וכו׳ עיין ביצה ט״ז ע״א. וביום השביעי שבת וינפש (שמות לא יז) ואומר כי ה׳ נתן לכם את השבת (שם יז כט). פי״ד. ולמה אמרו וכו׳ אמאי דסליק מינה קאי לפרש למה התקינו שבע ברכות לקורא מפטיר היינו שתי ברכות על התורה אחת לפניה ואחת לאחריה, וברכה קודם הפטרה, וארבעה לאחריה, וקאמר טעמא כנגד שבעה קוראים. ואחד כנגד חזן הכנסת, ובמגילה כ״א ע״א לא חשיב אחד כנגד חזן הכנסת. ועיין תוס׳ פסחים ק״ד ע״ב ד״ה חוץ וכו׳. ה״ב) בד״א שלא תרגמו וכו׳ עיין מגילה כ״ג ע״ב במקום שאין תורגמן וכו׳ ובירושלמי

ולא דרשו. אבל תרגמו או דרשו המפטיר מפטיר שלשה או חמשה או שבעה בנביא ודיו: הי"ל' ג': ברות ובשיר השירים ובקהלת ובאיכה ובמגילת אסתר צריך לומר על מקרא מגילה. ואע"פ שכתובה בכתובים: הי"ל' ד': הקורא בכתובים צריך לומר בא"י אמ"ה אקב"ו לקרות בכתבי הקדש: הי"ל' ה': במגילת אסתר אמרו צריך להזכיר בו זמן. ולאחר קרייתה צריך הקורא לחתום ולומ'. בא"י אמ"ה האל הרב את ריבך. והנוקם את נקמתך. והגואלך והמושיעך מיד כל עריצך בא"י האל העוזר והמושיע: כנגד עלבונה של שכינה מברכין. ויש אומ' כנגד עלבונה של ישר' מברכין: הי"ל' ו': ועוד אמרו שכך צריך ליתן שבח והודייה על הגאולה ועל הפדות. וחותם בא"י האל הנקמות המשלם גמול לאויבו ומגן לצדיקים ומושיע לעמו ישראל מיד שונאיהם: ואחר כך מקלסין לצדיקים. ברוך מרדכי ברוכה אסתר ברוכים כל ישראל. ורב אמ' צריך לומר ארור המן וארורים בניו. אמ' רב פנחס צריך לומר חרבונא זכור לטוב: הי"ל' ז': ר' ברכיה בשם ר' ירמיה ר' חייא בשם ר' יוחנן אמר. כד הוה מטי ר' יוחנן להדין פסוקא. אשר הגלה נבוכדנצר. הוה אמ' נבוכד נצר רשיעא שחיק טמיי למזגי לטבא טבתיה ולביש בישתיה. שנאמר זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב: הי"ל' ח': המפטיר בנביא הוא פורס על שמע. ובאיזה שמע אמרו בשמע של ספר תורה. היכי פותח. אשרי יושבי ביתיך. ואחר כך עומד המפטיר ואומר אין כמוך יי' ואין כמעשיך. מי כמוך באלים יי' מי כמוך נאדר בקודש נורא תהילות עושה פלא. מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור. יי' מלך יי' מלך יי' ימלוך לעולם ועד: יי' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. יי' עוז לעמו יתן יי' יברך את עמו בשלום. אתה הוא יי' אלהים אתה עשית את השמים שמי השמים הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחייה את כולם וצבא השמים לך משתחוים: הי"ל' ט': מיד נכנס ואוחז המפטיר את התורה ואומ' שמע ישראל. פסוק ראשון בנעימה ואף העם עונין אותו אחריו: הל"כ' י': וחוזר ואומר אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש. אחד אלהינו רחום אדונינו קרוש. אחד אלהינו גדול אדונינו קדוש ונורא שמו. כנגד שלשה אבות. ויש אומ' כנגד שלש קדושות: הל' י"א: וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדלות אלהים מי כמוך. יי' שמך לעולם יי' זכרך לדר ודר. הכל תנו עז לאלהינו ותנו כבוד לתורה. גדלו ליי' אתי ונרוממה שמו יחדיו. וצריך להגביה התורה בשמע ישראל. ובאלה ייהודו שלשה. ובגדלו ליי' אתי: הל' י"ב: ועוד צריך לומר על הכל יתגדל ויתקדש וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא ויתהדר ויתקלס הנכבד והנורא שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה בעולמות שברא העולם הזה והעולם הבא כרצונו וכרצון כל יריאיו וכרצון כל עמו בית ישראל. תגלה ותראה מלכותו עלינו במהרה ובזמן קרוב והוא יבנה ביתו בימינו

מגילה פ"ד ה"ז. ה"ג) ברות ובשה"ש ובקהלת ובאיכה ובמגילת אסתר בספרים שלפנינו לא חשיב קהלת, וגירסת האגודה כגירסת המחבר. ואע"פ שכתובה בכתובים ר"ל ושם ה"ד הלא פסק הקורא בכתובים צריך לומר לקרות בכתובים אבל על המגילות צריך לברך על מקרא מגילה. ה"ה) במגילת אסתר וכו' עיין מגילה כ"א ע"ב, הרב את ריבך וכו' ולפנינו הרב את ריבנו וכו' כנגד עלבונה וכו' ולפנינו כנגד עלבונה של תורה. ברוך מרדכי וכו' ירושלמי מגילה פ"ג ה"ז. חרבונא זכור לטוב, שם, ארור המן וכו' בר"ר פמ"ט ע"ש. ה"ז) כד הוה מטי ר' יוחנן אשר הגלה נבוכדנצר (אסתר ב ו) למזגי לטבא וכו' כצ"ל שנא' זכר צדיק וגו' (משלי י ז) עיין מדרש בר"ר פמ"ט, וירושלמי מגילה פ"ג ה"ז. ה"ח) אשרי יושבי ביתך כצ"ל (תהלים פ"ד ה) אין כמוך באלהים אדני ואין כמעשיך כצ"ל (שם פו ה) מי כמוך וגו' (שמות טו יא) מלכותך מלכות כל עלמים וגו' כצ"ל תהלים (קמה יג) ה' חפץ למען צדקו וגו' (ישעיה מב כא) ה' עז לעמו יתן וגו' תהלים (כט יא) אתה הוא ה' לבדך את עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וגו' (נחמיה ט ו) כצ"ל. הי"א) וצדקתך אלהים עד מרום אשר עשית גדלות כצ"ל וגו' (תהלים עא יט) ה' שמך לעולם ה' זכרך לדר ודר כצ"ל (שם

ויחון על פליטתינו וכל עמו בית ישראל כהמון רחמיו וכרוב חסדיו בשלום בחן ובחסד וברחמים המקום הוא יעשה עמנו (ובעבור שמך) [בעבור שמו] הגדול ואמרו אמן: הל׳ י״ג: ואחר כך מגביה התורה למעלה ואומ׳. אחד אלהינו גדול ארונינו קדוש ונורא שמו לעולם ועד: ומתחיל בנעימה ואומר יי׳ הוא אלהים יי׳ שמו. ואחריו עונין אותו העם. וחוזר וכופלו ועונין אותו פעמים: הל׳ י״ד: מיד נולל ספר תורה עד שלשה דפין ומגביהו. ומראה פני (כתיבתן) [כתיבתו] לעם העומדים לימינו ולשמאלו. ומהזירו לפניו ולאחריו. שמצוה לכל אנשים ונשים לראות בכתב ולכרוע ולומר זאת התורה אשר שם משה לעיני בני ישראל. ועוד אומר תורת ה׳ תמימה משיבת נפש. כל הפסוק. והמפטיר נותנו לחזן הכנסת. והוא (או׳) [חוזר] התורה לכסות ראשי הקרואים. שאין כבוד להיות התורה יחידה ביד החזן יחיד. וכיוצא בו אינו מן המובחר שיעמוד החזן יהידי לפני התיבה. אלא שיעמדו עמו אחד לימינו ואחד לשמאלו כנגד שלשה אבות. ויש אומר׳ פורס את שמע. שיאמר יוצר אור וקדוש. וטעם לדבר. על הברכה שמברך על התורה ועל העבודה. כך היו נקי׳ הדעת שבירושלם עושין. כשמוציאין את התורה ומחזירין היו הולכין אחריה מפני כבודה: הל׳ ט״ו: קטן קורא בתורה ומתרגם. אבל אינו פורס על שמע לומר יוצר אור ואינו עובר לפני התיבה. ואינו נושא כפיו. פוחח. הנראים כרעיו. או בגדיו פרומים. או מי שראשו מגולה אין רשאי להוציא האזכרה מפיו ובין כך ובין כך מתרגם. אבל אינו קורא בתורה ואינו עובר לפני התיבה. ואינו נושא את כפיו: הל׳ ט״ז: קטן שאמרו מבן שתים עשרה שנה ולמעלן פורס את שמע. והעובר לפני התיבה והנושא את כפיו עד שיהא בן עשרים שנה ובעל זקן. אבל אם אין לו זקן והוא בן עשרים שנה אעפ״י שנראה כסרים. ויש אומ׳ אף סרים עצמו מותר. אבל עלה זקנו אפילו מבן שמונה עשרה שנה מותר לעבור לפני התיבה ולישא את כפיו: הל׳ י״ז: במגילה כן. הכל כשירין לקרות המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן. ר׳ יהודה מכשיר בקטן. אמר ר׳ לוי מגילת אסתר צריך לקרותה בלילה ולשנותה ביום. שנאמר למען יזמרך כבוד. בלילה. ולא ידום. ביום. לפיכך נהגו לקרותה במוצאי שבתות שתים. ר׳ מאיר כי הוה חליף בכנישתא

ק״ה יז) גדלו לה׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו (שם לד ד). הי״ב) המקום הוא יעשה עמנו בעבור שמו הגדול כצ״ל. הי״ג) ה׳ הוא האלהים (מלכים א׳ יח לט) ה׳ שמו (שמות טו ג). הי״ד) ומראה פני כתיבתו וכו׳ כצ״ל. שמצוה לכל אנשים ונשים לראות בכתב וכו׳ עיין לקמן סי׳ י״ח הי״ד שהנשים חייבות לשמוע קריאת ס״ת כאנשים, ועיין מ״א סי׳ רפ״ב ס״ק ו׳, וברמב״ן פ׳ תבוא פסוק ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת וז״ל ולי נראה על החזן שאינו מקים ס״ת על הציבור להראות פני כתיבתו לכל כמו שמפורש במס׳ סופרים שמגביהין אותו ומראה פני כתיבתו לעם העומדים לימינו ולשמאלו ומחזירו לפניו ולאחריו שמצוה לכל אנשים ונשים לראות הכתוב ולכרוע ולומר וזאת התורה אשר שם משה וגו׳. תורת ה׳ תמימה משיבת נפש (תהלים יט ח). והוא חוזר התורה וכו׳ כצ״ל. „לכסות ראשי הקרואים" שלשה תיבות האלה קשה להבינם, והגר״א גרס והוא חוזר התורה לראשי הקרואים, ועיין בב״י ופירושו דחוק. שיאמר יוצר אור וכו׳ קאי אדלעיל ח״ח. באיזה שמע אמרו וכו׳ וי״א יוצר אור וכו׳. היו הולכין אחריה וכו׳ עיין סוטה ל״ט ע״ב. הט״ו) קטן קורא בתורה וכו׳ ואינו נושא כפיו וכו׳ מגילה כ״ד ע״א, ועיין א״ח סי׳ קכ״ח סעיף ל״ד, ובמ״א ס״ק מ״ח שלא יבוא לידי ברכה לבטלה ע״ש ועיין באלי׳ רבה שם ס״ק נ״ח ע״ש. פוחח הנראים כרעיו וכו׳ כן הביא רש״י מגילה כ״ד ע״א בשם מס׳ סופרים כל שכרעיו נראים ועיין בתוס׳ שם ד״ה פוחח וכו׳ ובהגהו׳ מהרי״ב שם, ובערוך ערך פחה הביא פוחח פורס על שמע פי׳ לבוש בגד קרוע ואין בבגדיו בתי ידים אלא ידיו ערומות כדמתרגמינן כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף, כמה דהליך עבדי ישעיה פחה ויחף, ועיין טור אבן מגילה שם. או בגדיו פרומים כן הביאו התוס׳ שם בשם הרב אלפס, וכן הוא בערוך ערך פחח הנ״ל. אין רשאי להוציא אזכרת מפיו עיין ב״י בטא״ח סי׳ צ״א, ובשו״ת מהרש״ל סי׳ ע״ב, ובביאורי הגר״א א״ח סי׳ ח׳ ס״ק ו׳. הט״ז) קטן שאמרו מבן שתים עשרה וכו׳ ובספר אגודה גריס קטן שאמרו עד שלש עשרה שנה משם ולמעלה פורס את שמע וכו׳ ועיין נזיר כ״ט ע״ב רש״י ד״ה ור׳ יוסי וכו׳ איש הוי מבן י״ג שנה ולא בפחות שלא מצינו בכל התורה שיהא קרוי איש בפחות מבן י״ג וכו׳ ועיין בשו״ת הרא״ש כלל ששה עשר ושאלת מאין לנו דבן י״ג שנה ויום אחד הוא בר ענשין וכו׳. הי״ז) הכל כשרין וכו׳ מגילה י״ט ע״ב. צריך לקרותה בלילה וכו׳ שם ד׳ ע״א, ושם כ׳ ע״א. שנא׳ למען יזמרך כבוד (תהלים ל יג). אלא עד שיהא

שמע קלהן דסדראי. א׳ עד מתי אתם עושין את התורה. קריות קריות. אמרו לו משום למען יזמרך כבוד. ושבקין. ונהגו העם לומר כן לומרה במוצאי שבתות של אדר עד שיעברו חמשה עשר באדר. ומיקרי היכי קרו. בשבת ראשונה של אדר קורין העם באחר מויהי עד בלילה ההוא. ומוצאי שבת שנייה. מן בלילה ההוא עד לכל זרעו. בשיר השירים קורין אותו בלילי שני ימים טובים של גליות האחרונים. חציו בלילה אחד והציו בלילה שני. רות. במוצאי יום טוב ראשון של עצרת עד חציו. ומשלים במוצאי יום טוב עד האחרון. ויש אומ׳ בכולם מתחילין במוצאי שבת שלפניהן. ונהגו העם כן שאין הלכה נקבעת אלא עד שיהא מנהג. [וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה מנהג ותיקין אבל מנהג] שאין לו ראייה מן התורה אינו אלא כטועה בשיקול הדעת: הל׳ י״ח: וכשם שקורין בתורה ומפטירין בנביא כך חייב במגילה לקרותה ביום. שנא׳ ביום אשר שברו. וגו׳. ותני עלה כל היום כולו כשר לקריית המגילה. הל׳ י״ט: תפילין שבלו אין עושין אותה מזוזה. מזוזה שבלה (אין) עושין אותה תפילין. למה שמעלין בקודש ואין מורידין: סליק פירקא. הל׳ י״ט:

פ׳ ט״ו. אין בין ספרים לתפילין ומזוזות. אלא שהספרים נכתבין בכל לשון ותפילין ומזוזות אין נכתבין אלא אשורית. רשב״ג אומר אף ספרים לא התירו שיכתבו אלא יוונית: הל׳ ב׳: ואע״פ שאמר רשב״ג אף ספרים כו׳. לא הודו (לחכמים) [לו חכמים]. (שאמרי׳) [שאמר רבי] מעשה ברשב״ג שהיה עומד על גבי בניין בהר הבית. והביאו לו ספר איוב בתרגום. ואמר לבנאי וגנזו תחת הנדבך. ואף (חכמו) [חכמים] עמדו בדבריהם. דתנינן כל כתבי הקודש מצילין אותו מפני הדליקה בין שקורין בהם פי׳ שכתובין בלשון הקודש. בין שאין קורין בהן פי׳ שכתובין בשאר לשונות. מפני ביטול בית המדרש. ומצילין תיק הספר עם הספר ותיק התפילין עם התפילין ואע״פ שיש מעות בתוכן. להיכן מצילין אותם למבוי שאינו מפולש. בן בתירה אומר אף למפולשים: הל׳ ג׳: אע״פ שאמרו אין קורין בכתבי הקודש מן המנחה ולמעלה. אבל התירו להיות שונין ודורשין בהם. אם צריך דבר נוטל ובודק ומניח. אבל בשטרי הדיוטות אע״פ שמסורגלין אסור לקרות בהן: הל׳ ד׳: ברכות שכתבו בהן הרבה עיניינות מן התורה אין מצילין אותם מפני הדליקה. מיכן אמרו כותבי ברכות כשורפי תורה: מעשה באחד שהיה כותב ברכות והלך ר׳ שמעון לבודקו. כיון שהרגיש קול פרסותיו של ר׳ שמעון נטל כרך של שטרות וזרקו לתוך ספל של מים. בלשון הזה

מנהג „וזה שאמרו מנהג מבטל הלכה מנהג ותיקין אבל מנהג״ שאין לו ראיה מן התורה אינו אלא כטועה וכו׳ כצ״ל ועיין ירושלמי ריש פרק השוכר את הפועלים. ובירושלמי פרק ז׳ דיבמות הלכה ג׳ כל הלכה שהיא רופפת בב״ד ואין את יודע מה טיבה צא וראה האיך צבור נוהג ונהוג ומה דדברי הירושלמי דריש פרק השוכר את הפועלים דמשמע התם דאפילו הלכה גמורה מבטלינן מקמי מנהגא סותרים דברי הירושלמי דפרק ז׳ דפאה ה״ח, ודברי ירושלמי דפ״ז דיבמות דמשמע התם דדוקא היכא שהלכה רופפת הולך אחר המנהג אבל הלכה גמורה לא מבטלינן מקמי מנהגא. כבר עמדו בזה הר״י אש״ט בביאוריו לסמ״ג, ובשו״ת באר שבע סי׳ כ״ב ע״ש. ועיין ח״מ סי׳ רל״ב ס׳ י״ט, ועיין שו״ת הרשב״א סי׳ צ״ח ובשו״ת מהרי״ק שורש כ״ד שאפילו לאליהו ובי״ד אין שומעין לבטל מנהג, וכדאיתא ביבמות ק״ב ע״א, ובמנחות ל״ב ע״א ע״ש. הי״ח) שנא׳ ביום אשר שברו וגו׳ (אסתר ט א) ותני עלה כל היום וכו׳ ירושלמי מגילת פ״ב ה״ז. הי״ט) תפילין שבלו אין עושין וכו׳ מזוזה שבלה עושין אותה תפילין וכו׳ כצ״ל, מנחות ל״ב ע״א. ושבת ע״ט ע״ב. פט״ו. אין בין ספרים וכו׳ מגילה ח׳ ע״ב. שבת קט״ו ע״ב ע״ש. ה״ב) לא הודו לו חכמים שאמר רבי מעשה ברשב״ג וכו׳ כצ״ל שבת קט״ו ע״א, וירושלמי פט״ז ה״א. ואף חכמים עמדו בדבריהם כצ״ל. כל כתבי הקודש מצילין וכו׳ שבת קט״ו ע״א. ועיין בתוס׳ שם ד״ה כל וכו׳ ומצילין תיק הספר וכו׳ שם קט״ז ע״ב. ה״ג) אע״פ שאמרו אין קורין וכו׳ אבל שונין ודורשין וכו׳ כגון מדרש שה״ש וקהלת כן פירש״י שם קט״ז ע״ב. ועיין ירושלמי פט״ז ה״א. ה״ד) מעשה באחד שהיה כותב וכו׳ שם בירושלמי פט״ז ה״א ושם הלך ר׳ ישמעאל וכו׳. ה״ד) מפני עניות של

אמר לו. גדול עונש האחרון יותר מן הראשון: הל׳ ה׳: אמרו לו מפני מה. אמר להם מפני עיניינות של תורה שהן כתובין בהן. דתני ר׳ שמעון בן יוחי העוסק [במקרא] מידה שאינה מידה. העוסק במשנה מידה [שמקבלין] עליה שכר. העוסק בתלמוד אין לך מידה גדולה מזו. על מנת שקרא (להתלמד) [ושנה]: הל׳ ו׳: לעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד. דר׳ יוסי בר אבין אמר הא דאמרי׳ עד שלא שיקע בו רוב משניות. אבל שיקע בו רוב משניות. לעולם הוי רץ אחר התלמוד יותר מן המשנה: הל׳ ז׳: אבל אמרו נמשלה המקרא במים. והמשנה ביין. והתלמוד בקונדייטון. אי איפשר לעולם בלא מים ואי איפשר לעולם בלא יין. ובלא קונדייטון. ואם היה עשיר מתכלכל בשלשתן. כך אי אי איפשר לעולם בלא מקרא. ואי איפשר לעולם בלא משנה. ואי איפשר לעולם בלא תלמוד: הי׳ל ח׳: ועוד נמשלה התורה במלח. ונמשלה המשנה בפילפלין. ונמשל התלמוד בבשמים. ואם עשיר מתכלכל בשלשתן. כך אי איפשר לעולם בלא מקרא ובלא משנה ובלא תלמוד: הי׳ל ט׳: אלא אשרי אדם שעמלו בתלמוד. לא שיהא דולג במקרא ומשנה ויבא לתלמוד. אלא על מנת שילמד מקרא ומשנה ויבא לתלמוד ועל זה נאמר הון עשיר קרית עזו וכחומה נשגבה במשכתו: הי׳ל י׳: אבא אוריין איש צידן אומ׳ משום אבא גוריון, לא ילמד אדם את בנו חמר ספן רופא ושבח, רועה והנוני, שאומנותם אומנות ליסטין, ר׳ יודן אומ׳ משמו החמרים רובן רשעים, הספנים רובן חסידים, טוב שברופאים לגיהנם, והכשר שבטבחים שותפו עם עמלק, רובם של ממוירים פקחין, רובם של עבדים נאים, רובן של בני אבות ביישנים, רובן של בנים דומין לאחי האם, תני ר׳ שמעון בן יוחי, הכשר שבגוים הרוג בשעת מלחמה, הטוב שבנחשים רצין את מוחו, הכשירה שבנשים בעלת כשפים, אשרי שהוא עושה רצונו של מקום: סליק פירקא:

פרק ט״ז. ר׳ נהוראי אומ׳ מניח אני כל אומניות שבעולם ומלמד את בני תורה, שאדם אוכל משכרה בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. ושאר כל האומניות אינן כך, שאם יכנס אדם לידי חולי או לידי זקנה, או לידי ייסורין ואינו יכול לעשות מלאכה הרי הוא מת ברעב, אבל התורה אינו כך, אלא משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו, ובנערותו מהו אומ׳ וקוי י״י יחליפו כח: הי׳ל ב׳: אמ׳ ר׳ יהושע בן לוי הדא אגדתא כתובה הכי, תנא אין לו חלק לעולם הבא, פי׳ התנאים מבלי עולם שמורין משנתם, והדורש המתחרך, פי׳ לא יחרך רמיה צידו, פ׳, צייד הרמאי, והשומע אינו מקבל שכר, והתני ר׳ חננא בר פפא אומ׳ פנים בפנים דבר י״י, פנים תרי, בפנים תרי, הרי ארבע, הני אפין, פנים של אימה למקרא, פנים בינונית למשנה, שוחקות לתלמוד, מסבירות לאגדה: הי׳ל ג׳: ר׳ מנחמא בשם ר׳ יעקב בר׳ ינאי אומ׳ פנים בפנים, בנוהג שבעולם יש לך רב רוצה ללמד והרב

תורה וכו׳ שם. העוסק במקרא מידה ואינו מידה, במשנה מידה שמקבלין עליה שכר. העוסק בהש״ס אין לך מידה גדולה מזו על מנת שקרא ושנה ב״מ ל״ג ע״א כצ״ל. ה״ו) לעולם הוי רץ למשנה וכו׳ ע״ש. ה״ז) אבל אמרו נמשלה המקרא כמים, והמשנה כיין וכו׳ כצ״ל עיין פסיקתא י״ב בחדש השלישי. ועיין ירושלמי הוריות פ״ג ה״ה. ה״ח) ועוד נמשלה התורה כמלח וכו׳ כצ״ל. ה״ט) ועל זה נאמר הון עשיר קרית עזו וכחומה נשגבה במשכתו כצ״ל. (משלי יח יא). ה״י) משום אבא גוריא, קידושין פ״ב ע״א ובירושלמי שם אבא שאול. לא ילמד אדם וכו׳ קידושין פ״ב ע״א. רוב של בני אבות ביישנים עי׳ יבמות ע״ט ע״א. רובן של בנים וכו׳ ב״ב ק״י ע״א. תני רשב״י עיין מכילתא פ׳ בשלח. פט״ז. ר׳ נהוראי אומר וכו׳ קידושין פ״ב ע״א. וקוי ה׳ יחליפו כח כצ״ל (ישעיה מ לא) הדא אגדתא וכו׳ בירושלמי שבת פט״ז ה״א הכי איתא הדא אגדתא הכותבה אין לו חלק, החורשה מתחרך, השומעה אינו מקבל שכר, ופירש הק״ע החורשה מתחרך המהרר והושב מתוך הכתב נשרף, וי״ג מתברך פי׳ יהיה בשמתא. לא יחרך רמיה צידו וגו׳ כצ״ל (משלי יב כז) פ׳ צייד הרמאי לשון הגמרא עירובין נ״ד ע״ב. פנים בפנים דבר ה׳ (דברים ה ד) פנים תרי בפנים תרי הרי ארבע וכו׳ עיין בפסיקתא רבתי פרשה כ״א. ה״ג) יש לך רב רוצה ללמד ותלמיד אינו

אינו רוצה ללמד, ברם הכא הרב רוצה ללמוד והתלמיד רוצה ללמוד. מקרא ומשנה תלמוד ואגדות: היל׳ ד׳: ר׳ יצחק פתח, סמכוני באשישות, רפדוני בתפוחים, שריחן יפה כתפוחים, כי חולת אהבה אני: א״ר יצחק לשעבר שהיתה הפרוטה מצוייה היה אדם מתאוה לשמוע דבר מקרא ודבר אגדה: הי״ל ה׳: אמ׳ ר׳ תנחום בר חנילאי אילו נתנה תורה חתוכה לא היתה עמידת רגלים למורה שיורה, שאם טמא יש מטמאין כיוצא בו: היל׳ ו׳: אמ׳ ר׳ ינאי תורה שנתן הק׳ למשה נתנה לו בארבעים ותשעה פנים טמא, וארבעים ותשעה פנים טהור, שנאמר ודגלו עלי, בגימטריא מ״ט פנים הוא: היל׳ ז׳: א״ר אבהו בשם ר׳ יוחנן תלמיד וותיק היה לר׳ עקיבא והיה יודע לדרוש התורה במ״ט פנים טמא ומ״ט פנים טהור, שלא מאותו הטעם. שאם כן רבו המטמאים טמא רבו המטהרין טהור, א׳ כל אילו מניין, אלא שהיה חכם במקרא, ובקי במשנה, ותיק בתלמוד, וסבר באגדה: היל׳ ח׳: אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הניח פרשה אחת מכל התורה שלא למדה, ולמד במקרא ותרגום, מדרש, הלכות ואגדות, ומשלות הכל למד. וכן אמרו עליו, שאמ׳ אם יהיו כל השמים יריעות וכל הארץ קולמוסין, וכל הים דיו אינן מספיקין כדי לכתוב חכמתי שלמדתי מרבותיי ולא אצלתי מחכמתי אלא כשהזבוב הזו הטובלת בים הגדול ומשהו מחסר: היל׳ ט׳: וממי קיבל תורה מהילל הזקן ומשמאי. אמרו עליו על הילל שלא עזב רב מחכמה שלא למדה, אפילו כל הלשונות, ושיחת הרים וגבעות, ובקעות, שיחת עצים ועשבים, שיחת חיות ובהמות, שיחת שדים ומשלות הכל למד, למה, משום יי׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר: היל׳ י׳: א״ר יהושע בן לוי אנא מן יומי לא אסתכלית ספר אגדתא, אלא חד זמן אסתכלית ואשכחית כת׳, מאה ושבעים [וחמש] פרשיות שכתוב בתורה דיבור ודיבור, אמירה וציווי כנגד שנותיו של אברהם אבינו, דכת׳ עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם, וכת׳ האדם הגדול בענקים הוא, הילכך קבעם מאה ושבעים וחמשה סדרים בתורה לכל שבת ושבת עולת תמיד: היל׳ י״א: מאה וארבעים ושבע מזמורות שכת׳ בספר תילים כנגד שנותיו של יעקב, ללמדך שכל קילוסין שמקלסין ישר׳ להק׳ כנגד שנותיו של יעקב אבינו. ואתה קדוש יושב תהלות ישר׳: היל׳ י״ב: מאה ועשרים ושלש פעמים שישר׳ עונין הללויה, כנגד שנותיו של אהרן הללויה, הללו, בקדשו לקודשו, לאהרן, קדוש יי׳. אפילו בן הוינא מבעית בליליא, ותלמיד וותיק של ר׳ עקיבא שהיה דורש מ״ט פנים טהור ומ״ט פנים טמא, כל אחד ואחד מטעם אחר, שלא מאותו טעם, וא״כ רבו המטמאין טמא, רבו

רוצה ללמוד, ותלמיד רוצה ללמד ורב אינו רוצה ללמד וכו׳ כצ״ל פסיקתא רבתי שם פרשה כ״א. סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים (שה״ש ב ה) שריחן יפה כתפוחים במדרש שה״ש רפדוני בתפוחים אלו ההגדות שריחן וטעמן כתפוחים. לשעבר שהיתה הפרוטה מצוית וכו׳ היתה נפש אדם מתאוה לשמוע דבר הלכה, עכשיו שאין הפרוטה מצוית נפש האדם מתאוה לשמוע דבר אגדה כן הוא גירסת הגר״א, אבל במדרש שה״ש איתא א״ר יצחק לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשין לשמוע דבר משנה ודבר תלמוד, ועכשיו שאין התורה כלל היו מבקשין לשמוע דבר מקרא ודבר אגדה. א״ר לוי לשעבר היתה פרוטה מצויה, והיה אדם מתאוה לשמוע דבר משנה והלכה ותלמוד, ועכשיו שאין הפרוטה מצויה, וביותר שהן חולים מן השעבוד אין מבקשין אלא דברי ברכות ונחמות. אלו נתנה התורה חתוכה וכו׳ כצ״ל ירושלמי סנהדרין פ״ד ה״ב ע״ש, ובפסיקתא רבתי פרשה כ״א מסיק ואם טיהר יש מטהרין כיוצא בו. ה״ו) נתנה לו בארבעים ותשעה פנים ירושלמי שם. ובפסיקתא רבתי שם. שנא׳ ודגלו עלי אהבה. (שה״ש ד) ודגלו בגימ׳ מ״ט פנים הוא כצ״ל. ה״ז) תלמיד וותיק היה לר׳ עקיבא וכו׳ עירובין י״ג ע״ב. פסיקתא רבתי שם. ה״ח) אמרו עליו על ר׳ יוחנן בן זכאי וכו׳ סוכה כ״ח ע״א אדר״נ פכ״ה. ה״ט) וממי קבל תורה וכו׳ עיין סוכה שם. משום ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מ״ב כ״א). ה״י) אנא מן יומיי לא איסתכלית ספר וכו׳ כצ״ל ירושלמי פט״ז דשבת ה״א, מאה ושבעים וחמש פרשיות וכו׳ כצ״ל, ועיין ירושלמי שבת פרק ט״ז הלכה א׳. דכתיב עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם (תהלים סח יט) וכתיב האדם הגדול בענקים (יהושע יד טו), עולת תמיד כצ״ל. הי״א) מאה וארבעים ושבע מזמורות וכו׳ עי׳ ירושלמי שבת פט״ז ה״א, ועיין בשו״ת תשובה מאהבה ח״א סי׳ קי״א קי״ב מה שהאריך בזה הענין. ועיין תוס׳ מגילה י״ז ע״ב ד״ה ודוד וכו׳ ותוס׳ פסחים קי״ז ע״א ד״ה שעומדין וכו׳ ואין כאן מקום להאריך. אפילו כן הוינא מבעית בלילה כצ״ל וקאי אדלעיל אנא מן יומיי וכו׳ הייתי מפחד על מה

המטהרין טהור. וקטן שאינו פורס את שמע [אין יכול] לומר קדוש ביוצר אור ביחיד. אבל בציבור עונה עמהן, וגדול פורס את שמע [יכול] לומר קדוש. לפי שהוא כסודר. אבל קדושה של עמידה כיון שצריך לומר נקדישך ונעריצך אין מן הדין לומר בפחות מעשרה. ואין קטן עולה מן המניין. ברכו וקדיש. וקריאת התורה עד שיהא בן י״ג. ואין נבדקין באילו: סליק פירקא: הי״ל י״ג:

פרק י״ז. דברי חכמים כדרבנות כולו ניתנו מתנה אחת רועה אחד אמרן וכולן מצילין אותם מפני הדליקה. וספר אגדתא אע״פ שלא ניתן ליכתב מצילין אותם מפני הדליקה. משום עת לעשות ליי׳ הפרו תורתך: הי״ל ב׳: מפסיקין לראשי חדשים לחנוכה ולפורים. לתעניות ולמעמדות וליום הכיפורים: הי״ל ג׳: כיצד מפסיקין. ראש חדש וימי חנוכה שחלו להיות בשבת קורין שבעה בעניין שבת. והשמיני אם לחודש קורא וביום השבת. ובראשי חדשיכם. שני הפסקות. אם לחנוכה. שחל יום ראשון להיות בשבת. קורין שבעה לשבת. והשמיני קורא ויהי ביום כלות משה. עד עשה את המנורה: הי״ל ד׳: לפורים. ששלשת ימי הצום אינן מתענין אותם רצופין אלא סזורים שני וחמישי ושני. ורבותי׳ שבארץ ישר׳ נהגו להתענות אחר ימי הפורים. מפני ניקנור וחביריו. ועוד שמאחרין בפורענות ולא מקדימין: הי״ל ה׳: מעמדות. דתניא אנשי מעמד ואנשי משמר היו מתענין בכל יום. בשני על מפרשי ימים. דכת׳ ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים. בשלישי על מהלכי דרכים. דכת׳ יקוו המים וגומ׳. ותראה היבשה. ברביעי על תינוקות שלא תעלה בהן אסכרה ומותו. דכת׳ יהי מארות. מארת כת׳. בחמשי על מעוברות ומניקות שלא ימותו בניהם. שנאמ׳ ישרצו המים שרץ נפש חיה. בערב שבת ובמוצאי שבת לא היו מתענין מפני כבוד השבת. ויש אומ׳ בין השמשות בערב שבת מיתוספת נשמה יתירה בישר׳. ולאחר השבת נוטלין אותה ממנו. ד״א מפני הנוצריים. שלא יאמרו על כי אנו שמחים בראשון הן מתענין בו. אבל אמרו חכמים בזמן המעמדות לא היו חוששין לאיבת גוי. אלא משום דכת׳ שבת וינפש. ווי על הנפש: הי״ל ו׳: בפסח קורין פרשת במועדות. ובעצרת שבעה שבועות. ובראש השנה ובחדש השביעי באחד. וביום הכיפורים אחרי מות. ובעשור לחדש. ביום טוב ראשון של חג קורין בפרש׳ מועדות שבתורת כהנים. ושאר כל ימות החג קורין בקרבנות החג: הי״ל ז׳: בחנוכה בנשיאים. בפורים ויבא עמלק. בראש חדש. ובראשי חדשיכם. במעמדות. במעשה בראשית. ובתעניות. של תשעה באב. ושבע אחרונות של עצירת

שקרא באגרה זו ללא צורך. ועיין בירושלמי שבת פט״ז ה״א מאה ועשרים וג׳ פעמים שישראל עונין הללויה כנגד שנותיו של אהרן וכו׳ ועיין בק״ע מה שהקשה על פירוש יפה מראה. והנכון מה שפירש רחיד״א כאן עי״ש מה שכתב הרמב״ם פ״ג דמגילה וחנוכה הי״ב וז״ל מנהג קריאת הלל בימי חכמים הראשונים כך היה. אחר שמברך הגדול שמקרא את ההלל מתחיל ואומר הללויה וכו׳ וכל העם עונין הללויה. ותוזר ואומר הללו עבדי ה׳ וכל העם עונין הללויה. ותוזר ואומר יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם. וכל העם עונין הללויה וכן על כל דבר עד שנמצאו עונין בכל ההלל הללויה מאה ושלש ועשרים פעמים. סימן להם שנותיו של אהרן עכ״ל. ומזה נראה שלא כפירוש המפרשים הנ״ל ולא היו עונין על כל תיבה ותיבה דהא יש בהלל יותר מאלף תיבות. וכמו שהקשה הק״ע אלא שהיו אומרים על כמה תיבות ביחד כגון יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם ז׳ תיבות הללויה אחת עד שהיו עונים בכל ההלל מאה ושלש ועשרים פעמים הללויה. ובימיהם היה נודע להם המקומות שהיו עונין הללויה. וקטן שאינו פורס את שמע אין יכול לומר קדוש וכו׳ כצ״ל. וגדול את שמע יכול לומר קדוש לפי שהוא כסודר כצ״ל ר״ל לפי שהתחיל לומר ברכו יכול לומר קדוש פורס של יוצר. ועיין בטור א״ח סי׳ נ״ט שהעתיק ברייתא זו דמס׳ סופרים קדושה דביוצר אור יחיד אומר אותה שאינו אלא כסיפור דברים. ואין נבדקין באלו כצ״ל, ר״ל שאין צריך לבודקו אם הביא שתי שערות. אלא כיון שבא לכלל שנותיו אמרינן מסתמא הביא שתי שערות. וכן הוא ברמ״א א״ח סי׳ נ״ה סעיף ה׳. ועיין ירושלמי פ״ז דברכות ח״ב ובתוספתא פ״ה דברכות אין מדקדקין בקטן. ועיין מדרש בר״ר פצ״א. פי״ז. ה״א) דברי חכמים כדרבנות כצ״ל (קהלת יב יא). רועה אחד אמרן וכו׳ חגיגה ג׳ ע״ב. במדבר רבה פ י״ד ע״ש. עת לעשות לה׳ הפרו תורתך (תהלים קיט קכו). ה״ב) מפסיקין לר״ח וכו׳ מגילה כ״ט ע״א ועיין תוס׳ ד״ה לכל מפסיקין וכו׳. ח״ה) אנשי מעמד

[גשמים] ברכות וקללות. אבל תעניות אחרונות ויחל משה. ומפטירין דרשו. ת׳. ולא ברכות וקללות. כדא׳ בשילהי מגילה. ובתלמוד ר׳ מצאתי בשבע תעניות אחרונות. דרחבה הוו קורין בהן משום ונתתי גשמיכם בעתם. ואם לא תשמעו. והוו שמיך אשר על ראשך נחשת וגומ׳. אבל בראשונות קורין ויחל משה: ת׳: ויש אומרי׳ שאין מפטירין. ונהגו העם כן. ואין מפסיקין בקללות. לפי שאינו מן המובחר להפסיק בקללות ולהתחיל בקללות: היל׳ ח׳: בשני ובחמשי ובשבת במנחה קורין כסדרן. ואין עולין להם מן החשבון. שנאמר וידבר משה את מועדי יי׳. מצוותן שיהו קורין כל אחד ואחד בזמנו. מיכן אמרו לכל (אין) מפסיקין לראשי חדשים לחנוכה ולפורים לתעניות ולמעמדות וליום הכיפורים שיבואו אילו בין בשבת בין בשני וחמשי שאין קורין כסדרן. שמפסיקין סדרן וקורין באילו. אבל [אי] אתה יכול לומר בתעניות ובמעמדות ובפורים שיבאו בשבת. כדי להפסיק מסדר שבת עליהם. אלא בשני וחמשי: היל׳ ט׳: ובזמן שחל ראש חדש להיות בשבת השמיני שצריך להוסיף לקרות וביום השבת ובראשי חדשיכם. הוא מפטיר. כה אמר [אדוני] אלהים שער החצר הפנימית הפונה קדים. חל להיות באחד בשבת מלפני החדש הוא מפטיר ויאמר לו יהונתן מחר חדש. ובחדש עצמו קורין שלשה בקרבן תמיד. וידבר. צו. ואמרת. השני קורא את הכבש. ועשירית. עולת. ונסכו. והשלישי חוזר למעלה וקורא. ונסכו. ואת הכבש. מפני שאמרו אין קורין בפרשת פחות משלשה פסוקים. ויש אומ׳ אין משיירין בפרשה פחות משלשה פסוקים ההוא בפרשת גדולה: היל׳ י׳: אבל צריכין לומר אחר יהי כבוד. יי׳ מלך. ומזמור שירו ליי׳. וששת מזמורים של כל יום ויום. וא״ר יוסי יהא חלקי עם המתפללין בכל יום ששת מזמורים הללו. אמרו למה הזכיר דוד במזמור הודו ליי׳ קראו בשמו. כהנים ולויים וישר׳. להיות אומרים בכל יום: סליק פירקא: היל׳ י׳:

פרק יח. למה אמרו שיהו אומרי׳ מזמור בכל חדש וחדש. ר׳ שמעון בן לקיש (אמ׳) בעא קמוי ר׳ יוחנן. מהו לומר שיר בלא נסכים. א״ל נשמעינה מן הדא בזה ובזה הלוים עומדין על הדוכן ואומ׳ וישב עליהם [את] אונם. א״ל ר׳ שמעון בן לקיש מזמור ומוסף מי קודם. מחוורתא מילתא שמזמור קודם לפיכך נהגו העם לומ׳ מזמורם בעונתם. דתנינן תמן. שיר שהלוים היו אומרי׳ במקדש. ביום הראשון היו אומרי׳ ליי׳ הארץ ומלאה תבל ויושבי בה: בשני היו אומרי׳ גדול יי׳ ומהלל מאד בעיר אלהינו הר קדשו: בשלישי היו אומרי׳ אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט: ברביעי היו אומרי׳ אל נקמות יי׳ אל נקמות הופיע: בחמשי היו אומרי׳ הרנינו לאלהים עוזנו: בששי היו אומרי׳ יי׳ מלך גאות לבש: בשבת היו אומרי׳ מזמור שיר ליום השבת:

ואנשי משמר וכו׳ תענית כ״ו ע״א. שבת וינפש ווי על חנפש ועיין ביצה ט״ז ע״ב, ותענית כ״ז ע״ב נשמה יתירה ניתנה בו באדם בע״ש במוצ״ש נוטלין אותה ממנו שנא׳ שבת וינפש כיון ששבת ווי אבדה נפש. בפסח קורין פרשת במועדות וכו׳ מגילה ל׳ ע״ב. בחנוכה וכו׳ בפורים וכו׳ בראש חדש וכו׳ שם. ושבע אחרונות של עצירת גשמים כצ״ל. בשני ובחמישי וכו׳ שם ל״א ע״א. שנא׳ וידבר משה וגו׳ (ויקרא כג). לכל מפסיקין לר״ח כצ״ל מגילה כ״ט ע״א. אבל אי אתה יכול לומר וכו׳ כצ״ל. כה אמר אדני אלהים שער החצר (יחזקאל מו א). ויאמר לו יהונתן מחר חדש (ש״א כ יח). אין קורין בפרשה פחות מג׳ פסוקים וכו׳ כצ״ל מגילה כ״ב ע״א. הי׳) ומזמור שירו לה׳ (תהלים צח) יהא חלקי עם המתפללין וכו׳ עיין שבת קי״ח ע״ב. הודו לה׳ קראו בשמו (ד״ה א׳ טז ח). פי״ח. למה אמרו שיהו אומרים מזמור בכל חדש וחדש וכו׳ ר׳ שמעון בן לקיש בעא קמוי ר׳ יוחנן כצ״ל עיין ירושלמי תענית פ״ד ה״ה ר׳ שמעון בן לקיש בעא קומי ר׳ יוחנן וכו׳ ועיין תענית כ״ט ע״א, וערכין י״א ע״ב. וישב עליהם את אונם כצ״ל (תהלים צד כג). מזמור ומוסף מי קודם וכו׳ עיין ירושלמי סוכה פ״ה ה״ו (ועיין גליון הש״ס) סוכה נ״ד ע״ב. שיר שהלוים היו אומרים וכו׳ תמיד פ״ז משנה ד׳. ועיין ר״ה ל״א ע״א. לה׳ הארץ ומלואה (תהלים כד). גדול ה׳ ומהלל מאד וגו׳ כצ״ל (שם מח). אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט (שם פב). אל נקמות ה׳ וגו׳ (שם צד). הרנינו לאלהים עוזנו כצ״ל (שם פא). ה׳ מלך גאות לבש כצ״ל (שם צג). מזמור שיר ליום

מזמור שיר לעתיד לבא לעולם שכולו שבת. ומנוחה לחיי העולמים. שכל המזמר פסוק בעונתו מעלה עליו כאילו בונה מזבח חדש ומקריב עליו קרבן: היל׳ ב׳: בחנוכה ארוממך יי״. בפורים שגיון לדוד. ביום הראשון של פסח הללו את שם יי״. ויש אומ׳ אלהים אל דמי לך. וכן בחולו של מועד. אבל בימים הראשונים הוא צריך לומר יהי כבוד יי״. וכל העם בעמידה עד וברוך שם כבודו לעולם. ויושבין כל עניין. וביום טוב האחרון של פסח הלל הגדול. ואיזהו הלל הגדול. הודו ליי״ כי טוב. הודו לאלהי האלהים ונהגו העם לומר כולו הלל הגדול אע״פ שאינו מן המובחר: היל׳ ג׳: בחג השבועות הבו ליי״ בני אלים. בתשעה באב. ארבעה פסוקי׳ משל ירמיה. המאס מאסת. עד כי אתה עשית את כל אלה. ושני מזמורים הללו אלהים באו גוים בנחלתך. על נהרות בבל. אע״פ שבכל מקום דברי קדושה מקדימין לדברי קבלה. בזו דברי קבלה מקדימין לדברי קדושה: היל׳ ד׳: יש שקורין ספר קינות בערב. יש שמאחרין עד הבקר לאחר קריאת ספר תורה. שאחר התורה [עומד אחד] וראשו מתפלש בעפר. ובגדיו מטולאין וקורא בבכייה ובילל‍ה. אם יודע הוא לתרגמו מוטב ואם לאו נותנו למי שיודע לתרגם בטוב ומתרגם לפי שיבינו שאר העם והנשים ותינוקות שהנשים חייבות לשמוע קריאת ספר תורה כאנשים וכל שכן זכרים: וכן אתה חייב בק״ש ותפילה וברכת המזון ובמזוזה: ואם אינם יודעין לשון הקודש מלמדין אותם בכל לשון שיכולות לשמוע וללמוד. מיכן אמרו המברך צריך שיגביה קולו משום בניו הקטנים. ומן הדין הוא לתרגם לעם ולנשים ולתינוקות כל סדר וסדר. ונביא של שבת לאחר קריאת התורה וזו היא שאמרו בשבת מקדימין לבא ומאחרין לצאת. מקדימין לבא כדי לקרות ק״ש כוותיקין עם הנץ החמה. ומאחרין לצאת כדי לשמוע פירוש של סדר. אבל ביום טוב מאחרין שהן צריכין לתקן מאכלם של יום טוב. וממהרין לצאת שאינו מן הדין לפרוש להן. דאמרי׳ רב לא מוקי אמורא עליה מיומא טבא לחבריה. היל׳ ה׳: וכן היה מנהג טוב בירושלם לחנך בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום. בן י״א שנה עד עצם היום. בן שתים עשרה להשלים. ואחר כך היה סובלו ומקרבו לפני כל זקן וזקן כדי לחזקו ולברכו ולהתפלל עליו כדי שיזכה לתורה ולמעשים טובים. וכל מי שהיה לו להתפלל בעדו. ללמדך שהם נאים ומעשיהן נאים ולבם לשמים. ולא היו מניחין בניהם קטנים אחריהם. אלא היו מוליכין אותם לבתי כנסיות כדי לזרזן במצות: היל׳ ו׳: ביום שהושיבו את ר׳ אלעזר בן עזריה בישיבה. פתח ואמ׳ אתם נצבים היום כלכם. טפכם נשיכם: אנשים באים ללמוד. נשים באים לשמוע. כדי לקבל שכר פסיעות. טף למה הוא בא. כדי ליתן שכר למביאיהם. מיכן נהגו בתולות ישר׳ קטנות להיות רגילות לבא לבתי כנסיות ולבתי מדרשות כדי ליתן שכר טוב למביאיהן. והן לקבל שכר: היל׳ ז׳: והקורא [בט׳ באב] אומ׳ ברוך דיין אמת. ויש שמניחין את התורה על הקרקע באצטלית שחורה. שנפלה עטרת ראשינו. וקורעין ומספידין כאדם שמתו מוטל לפניו. ויש שמשנין מקומם. ויש שיורדין מספסליהן למטה. וכולם מתפלשין באפר. ואינם אומרי׳ שלום זה לזה כל הלילה. וכל היום עד שישלמו העם קינותיהן. בשעת הקינות אסור לספר דבר ולצאת לחוץ. כדי שלא יפסיק לבו מן האבל וכל שכן לשוח עם הגוי:

תשבת (שם צב). שכל המזמר פסוק בעונתו עיין סנהדרין ק״א ע״א. בחנוכה ארוממך ה׳ (שם ל). בפורים שגיון לדוד (שם ז). הללו את שם ה׳ (שם קלה). ויש אומרים אלהים אל דמי לך (שם פג). עד וברוך שם כבודו כצ״ל. הודו לה׳ כי טוב (שם קלז). בחג חשבועות הבו לה׳ בני אלים (שם כט) כצ״ל. בט׳ באב ארבעה פסוקים משל ירמיה המאוס מאסת וגו׳ (ירמיה יד יט). אלהים באו גוים בנחלתך (תהלים עט) כצ״ל. על נהרות בבל (שם קלז). שאחר התורה עומד אחד וראשו מתפלש בעפר כצ״ל. שהנשים חייבות לשמוע קריאת ס״ת וכו׳ עיין לע״ל פי״ד הי״ד. מיכן אמרו המברך צריך שיגביה קולו כו׳ עיין ירושלמי ברכות פ״ד ה״א. מקדימין לבוא וכו׳ מגילה כ״ג ע״א ע״ש רב לא מוקי אמורא וכו׳ ביצה ד׳ ע״א, כריתות י״ג ע״א, זבחים י״ח ע״א. ה״ו) ביום שהושיבו את ראב״ע בישיבה וכו׳ אנשים באים ללמוד וכו׳ כדי ליתן שכר למביאיהן חגיגה ג׳ ע״א. מכילתא פ׳ בא. ועיין ירושלמי חגיגה פ״א ה״א. ה״ז) והקורא בט׳ באב וכו׳ כצ״ל. ואינם אומרים שלום זה

הלי׳ ח׳: בתפילת ערבית אין אדם שומע לחבירו מפני שמתפללין בלחישה, ואין אומרי׳ ברכו. ולא יהי שם: סליק פירקא: הלי׳ ח׳:

פרק יט. אבל בתפילת שחרית לאחר הפסוקים והמזמורים אילו אומר ביוצר ברכו בקול נמוך, ואין מזכירין קדוש, ואף לא קדיש, אבל בתפילת המנחה אומ׳ קדוש וקדיש: הלי׳ ב׳: ובראש השנה אומ׳ מזמור. כל העמים תקעו כף. וביום הכיפורים ברכי נפשי את יי׳ וממעמקים קראתיך יי׳, בחג הסוכות. נודע ביהודה, ביום השמיני, למנצח על השמינית, ואם אינו בקי אומ׳ אודה יי׳ בכל לבב ודיו: הלי׳ ג׳: בפסח בין בתפילה בין בכוס צריך להזכיר ביום טוב. מקרא קודש הזה. ביום חג המצות הזה, ובחולו של מועד אומ׳ מועד, ביום חג פלוני זה. בשביעי, אומ׳ ביום שביעי עצרת הזה לפי שאינו חג בפני עצמו, לפיכך אינו מזכיר חג: הלי׳ ד׳: בחג השבועות הוא אומ׳ ביום טוב מקרא קודש הזה, וביום חג השבועות הזה וערבית ושחרית ומנחה שוין בתפילה: הלי׳ ה׳: בראש חדש ניסן צריך להזכיר ביום ראש החדש הזה, ובראש השנה ביו״ט מקרא קודש, ובראש חדש הזה, ובראש השנה הזה, וביום תקע שופר זכרון הזה: הלי׳ ו׳: וביום הכיפורים אין מזכירין בו ביו״ט. שאין יום טוב ביום צום אלא אומ׳ ביום מקרא קודש הזה, ביום צום העשור, ביום מחילת העון, וחותם, מוחל לעונותינו ולעונות כל בית ישראל ברחמים ומכפר על פשעיהם. מלך על כל הארץ מקדש ישר׳ ויום צום הכיפורים הזה והזמנים ומקרא קדש, ואין מזכירין בו לא מועד ולא שמחה, שאין שמחה בלא אכילה: הלי׳ ז׳: וכשם שמקלסין יום ראשון וחולו של מועד, כך מקלסין ימים (ימים) [טובים] בתפילה ביוצר במנחה וערבית, והיכן מקלסין, אלהינו ואלהי אבותינו גלה כבוד מלכותך עלינו, ואחריו אנא, ואומ׳ שם יעלה כו׳, והשיאנו, כו׳, וכתוב לחיים כו׳, וחתימתם, ברוך מקדש עמו ישר׳ ומועד שמחה וזמנים ומקרא קודש: הלי׳ ח׳: כשם שחתימתן של ראש השנה ויום הכיפורים משונה משאר ימים טובים כך תפילתן, ואין מזכירין זכרונות בשלש ראשונות ובשלש אחרונות אלא בשני ימים טובים של ראש השנה ויום הכיפורים בלבד, ואף באילו בקושי התירו: אם חל ראש השנה להיות בשבת אינו אומ׳ יום תרועה, אלא זכרון תרועה, לפי שאין תקיעת שופר דוחה השבת בגבולין משום גזירה: הלי׳ ט׳: בראש חדש (טבת) ישבו החבורות של זקינים ושל תלמידים ביום הראשון מן המנחה ולמעלה עד שישקע החמה, וצריך בברכת היין לומ׳, בא״י אמ״ה בורא פרי הגפן, בא״י אמ״ה אשר בעגילא גידל דורשים הורים ולמדם ומנו חדשים טיכס ירח וכילל לבנה מינה נבונים סופרים עתים פלס צורינו קצי רגעים שבם תיקן אותות חדשים ומועדים דכת׳ עשה ירח למועדים ושמש ידע מבואו, ואומ׳ כי כאשר [השמים] החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה, ונומ׳ וחותם, בא״י

לזה וכו׳ ע׳ תוספתא תענית פ״ג. **פרק יט. ה״ב) כל העמים תקעו כף** (תהלים מז) **וביוה״כ ברכי נפשי** כצ״ל (שם קג). **וממעמקים קראתיך ה׳** (שם קל). **בחג הסוכות נודע ביהודה** (שם עו). **ביום השמיני למנצח על השמינית. ואם אינו בקי אומר אודה ה׳ בכל לבב** כצ״ל (שם קיא). **בר״ח ניסן צריך להזכיר ביום ר״ח הזה.** לאו דוקא בר״ח ניסן אלא בכל ר״ח. והגר״א מחק תיבת ניסן. **ובר״ה ביו״ט מקרא קדש וכו׳** עיין לעיל סי׳ שכ״א, ושם הביא התיא דמס׳ סופרים ע״ש. ועיין עירובין מ׳ ע״א ובתוס׳ ד״ה זכרון וכו׳. **וכשם שמקלסין יום ראשון וחש״מ כך מקלסין ימים טובים בתפלה** כצ״ל. ובספר אגודה גרס ומקלסין, ביו״ט מקלסין ואומרים גלה כבוד מלכותך עלינו. **ה״ח) כשם שחתימתן וכו׳** עיין בטור א״ח סי׳ תקפ״ב ושם הביא הך דהכא. ועיין ברכות י״ב ע״ב תוס׳ ד״ה והלכתא וכו׳. **בר״ח ישבו החבורות וכו׳** כצ״ל דין זה איירי כשמעברין את החדש והיו עושין סעודה כדאיתא ברמב״ם פ״ג מה׳ קדוש החדש ה״ז. והיו מברכין ברכה זו בעשרה לאחר ברכת המזון. **אשר בעגילה גידל וכו׳** הנוסח בספרים שלפנינו נדפס בטעות, ואני העתקתי נוסח הברכה כפי שמובא בהקדמת אבות דר״נ הנדפס בווילנא והוראדנא שנת תקצ״ג בשם הגאון מהר״ח מוואלאזין. וברכה זו מיוסדת ע״פ סדר א״ב וכצ״ל אשר בעגולה (כי סנהדרין היו יושבין כחצי עגולה) גידל דורשיו הורם ולמדם זמנים חדשים טובים ירח כליל לבנה מינה נבונים סודרי עתים פילס צורנו קצי רגעים שבם תיקן וכו׳. **עשה ירח למועדים וגו׳** (תהלים קד יט). **ואומר כי כאשר השמים החדשים וגו׳** כצ״ל (ישעיה

מקדש ישר׳ וראשי חדשים: ואומ׳ הודו ליי׳ כי טוב. כהיום הזה בירושלם ששים ושמחים כולנו במקום אליהו הנביא במהרה יבא אצלינו המלך המשיח יצמח בימינו: את הימים כשנים בבניין בית המקדש ירבו שמחות ויענו העם ואמרו אמן. רבו בשורות טובות ביישר׳ מקודש החדש מקודש. בראש חדש מקודש בזמנו. מקודש בעיבורו. מקודש כתורה. מקודש כהלכה. מקודש בתחתונים. מקודש בעליונים. מקודש בארץ ישר׳. מקודש בסין. מקודש בירושלם. מקודש בכל מקומות ישר׳. מקודש מפי רבותינו. מקודש בבית הוועד. הודו ליי׳ כי טוב. וגומ׳ כלכם ברוכים. ועל כל ברכה הוא אומ׳ הודו הי״ן מברכת הלויים: הי״ל י׳: וכשהוא מקלסו מקלסו בשנים עשר בנגד י״ב שבטים. וי״ב חבירים. וי״ב חדשים. וי״ב מזלות: הי״ל י״א: ואע״פ שאמרו יעלה ויבא בבונה ירושלם וגמר על הכוס ברכת המזון. הכוס נותנו לאשתו. לקיים מה שנאמ׳ להניח ברכה אל ביתך. ומביאין לו כוס אחר ומברך בורא פרי הגפן. ואחריו אשר בעגילה כו׳. וכן אתה אומ׳ בברכת חתנים ובברכת אבילים. לפי שאין אומ׳ שתי קדושות על כוס אחד. ונהגו רבותי׳ לומ׳ ברכת חתנים בבקר על הכוס בעשרה. ובפנים חדשות כל שבעה. וכן בערב קודם סעודה: הי״ל י״ב: וברכת אבילים בערב לאחר התפילה בפני המתפללין על הכוס. בשבת אין אבילות נוהגת בפרהסיא כר׳ אליעזר בן הורקנוס דאמ׳ ראה שלמה כח של גומלי חסדים ובנה להם שני שערים אחד לחתנים ואחד לאבילים ולמנודים. בשבת היו מתקבצין אנשי ירושלם ועולין להר הבית ויושבין בשערים הללו כדי לגמול חסד זה לזה. משחרב בית המקדש התקינו שיהו החתנים והאבילים באים לבנסת כדי לגמול להם חסד לחתנים לקלסם (ולהוותן) [וללותם] לבתיהן. אבילים לאחר שינמר החזן תפילה הולך לו בדלת הכנסת או בפינות הכנסת ומוצא האבילים וכל קרובים ואומ׳ עליהם ברכה ואחר כך אומ׳ קדיש. אין אומ׳ בעלמא דעתיד לחדתא אלא על התלמיד ועל הדרשן: סליק פירקא הי״ל י״ב:

פרק ב. ואין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבוסם ובכלים נאים. ותולה עיניו כנגדה. ומיישר רגליו. ואומ׳ ברוך אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם פועלי אמת שפעולתם אמת וללבנה אמר שתתחדש באור יקר עטרת תפארת לעמוסי בטן שהן עתידין להתחדש כמותה ולפאר יוצרם על כבוד מלכותו ברוך אתה מקדש ראשי חדשים: הי״ל ב׳: ואומ׳ ג׳ פעמים. סימן טוב סימן טוב תהיי לכל ישראל. ברוך בוראך. ברוך יוצרך. ברוך מקדשך. ורוקד שלש פעמים כנגדה. ואומ׳ ג׳ פעמים כשם שאני רוקד כנגדה ואיני נוגע בה. כך ירקדו אחרים כנגדי ולא יגעו בי. תפל עליהם אימתה ופחד. ולמפרע. אמן אמן סלה: הללויה: ואומר לחבירו שלש פעמים שלום עליך. וילך לביתו בלב טוב. והדא היא. לכל מפסיקין לראשי חדשים: הי״ל ג׳: וכיצד מפסיקין לחנוכה. אמרו בעשרים וחמשה בכסליו מדליקין נר חנוכה. ואסור להדליק בנר ישן. ואם אין לו אלא ישן מלבנו באור יפה יפה ומותר. ואין מגביהין אותו ממקומו עד שיכבה: הי״ל ד׳: מצות הדלקתו משקיעת החמה עד שתכלה רגל מן השוק. ואע״פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר. לא ימיש עמוד הענן יומם. ואם הדליקו ביום אין ניאותין

סו כב). חוץ מברכת הלוים עיין בנ״י פירושו והגר״א גורס חוץ מברכת האבלים. הכוס נותנו לאשתו עיין ברכות נ״א ע״א. להניח ברכה אל ביתך (יחזקאל מד לא). לפי שאין אומרים וכו׳ פסחים ק״ב ע״ב. ראה שלמה כח של גומלי חסדים וכו׳ פדר״א פי״ז ע״ש וללותם לבתיהם כצ״ל. פ״ב. כצ״ל ואין מברכין על הירח כו׳ עיין לע״ל סימן ר״ב ובהערותי שם. אשר במאמרו ברא שחקים וכו׳ סנהדרין מ״א ע״א. אמרו בכ״ה בכסליו וכו׳ שבת כ״א ע״ב. משקיעת החמה וכו׳ שבת שם. לא ימיש עמוד הענן יומם (שמות יג כב). ועיין שבת כ״ג ע״ב. אין מברכין על הנר וכו׳ ברכות נ״א

ממנו. אין מברכין עליו. שכך אמר אין מברכין על הנר עד שיאותו (לאורן) [לאורו]. ואין חוששין [לפתילתו להחליפו] עד שיכלה: היל׳ ה׳: נר חנוכה מצוה להניחה בפתח הסמוך לרשות הרבים שתהא מזוזה בימין ונר חנוכה משמאל. לקיים מה שנאמר מה יפית ומה נעמת [מה יפית במזוזה ומה נעמת] בנר חנוכה. ונרות כב״ה. משום מעלין בקודש ולא מורידין כעין ימים היוצאים: היל׳ ו׳: וכיצד מברכין. ביום הראשון מדליק ומברך שלש. והרואה מברך שתים. אקב״ו להדליק נר של חנוכה. ואומר הנירות האילו אנו מדליקין על הישועות ועל הניסים ועל הנפלאות אשר עשית לאבותינו על ידי כהניך הקדושים. ועל שמונת ימי חנוכה הנרות האילו קודש ואין לנו רשות להשתמש בהן אלא לראות בלבד כדי להודות את שמך על ניסיך ונפלאותיך ועל ישועתיך. ברוך שהחיינו. ואומר שעשה ניסים. אילו למדליק. אבל לרואה אינן ביום ראשון אלא שתים. שהחיינו ואשר עשה. מיכן ואילך מברך להדליק והרואה אומר אשר עשה: היל׳ ז׳: והחזן צריך לומר ואתה קרוש בשמונה עשרה של חנוכה. וכן בראשי חרשים. וכן בחולו של מועד. מפני שכת׳ בהן עלת תמיד. ותני ר׳ חייא בכל יום שאין בו מוסף אין בו קרושה חוץ מן חנוכה שאע״פ שאין בו מוסף יש בו קרושה. מפני מה. מפני שיש בו הלל. ויש אומ׳ אף בפורים כן מפני שיש בו מגילה: היל׳ ח׳: ואומ׳ בהודייה ובניסי פלאות ותשועת כהניך אשר עשית. בימי מתתיה בן יוחנן כהן גדול וחשמונאי ובניו. כן תעשה עמנו יי׳ אלהינו פלא ונסים ונודה לשמך לנצח. ב״א הטוב. וניסי מרדכי ואסתר מזכירין אותם בהודייה ושניהן נזכרין בברכת הארץ: היל׳ ט׳: וגומרין ההלל כל שמונה ימי חנוכה בשלשה אין משיבין אין צריך לומר לשאול. בשנים אחרונים שואלין מפני היראה ומפני הכבוד. ואילו הן שלשה הראשונים. הללו עבדי יי׳. בצאת ישראל. אהבתי. שנים אחרונים. הללו את יי׳. הודו ליי׳. וצריך לברך בתחילתן ולקרותם בנעימה. דתני ר׳ שמעון בן יהוצדק ימים שמונה עשר ולילה אחד יחיד גומר בהן את ההלל. ואילו הן שמונת ימי חנוכה ויום טוב הראשון של פסח ויום טוב של עצרת ושמונת ימי החג. ובגולה עשרים ואחד יום ושני לילות. ומצוה מן המובחר לקרות הלל בשני לילות של גליות ולברך עליהם ולומרן בנעימה. לקיים מה שנאמר ונרוממה שמו יחדיו. וכשהוא קורא בביתו אינו [צריך לברך] שכבר בירך ברבים: היל׳ י׳: ואחר כך מוציאין ספר תורה וקורא בנשיאים. ויהי המקריב. ביום השני. קורין ביום השני. וכן עד יום השמיני. וכשבת שבתוך קורין ויהי ביום כלות משה. עד עשה את המנורה. וכן ביום השמיני. עד וזה מעשה המנורה. כל הפסוק. ומפטיר בותשלם כל המלאכה: היל׳ י״א: אין מקדימין בשמונת ימי חנוכה לומר בראשון. וביום השני. ביום השני. וביום השלישי. ביום השלישי. וביום הרביעי. כדי לגמור עשר פסוקים: היל׳ י״ב: בזמן שחל ראש חדש טבת להיות באחד בשבת. ביום הראשון קורין של ראש חדש תחילה שלשה. והרביעי של חנוכה. שכל התדיר מחבירו תדיר קודם והוא קודם את חבירו. אבל ביום השני אינו כן אלא קורין אותה בשל חנוכה והרביעי בראש חדש. שאין חשבון ראש חדש מיום שני אלא בזמן (שהנשים כתקנן) [שהשנים כסדרן]. דר׳ יצחק סחורא שאל

ע״ב לענין בורא מאורי האש תגן ומשם אנו למרין גם כאן. עד שיאותו לאורו כצ״ל. ואין חוששין לפתילתו להחליפו עד שיכלה כצ״ל. ה״ה) מצוה להניחה בפתח הסמוך לר״ה עיין שם כ״ב ע״א לקיים מה שנאמר מה יפית ומה נעמת (שה״ש ז, ז). מה יפית במזוזה ומה נעמת בנר חנוכה כצ״ל. נרות כב״ה וכו׳ שם כ״א ע״ב. ה״ו) וכיצד מברכין וכו׳ שם כ״ג ע״א. מיכן ואילך מברך להדליק ושעשה והרואה אומר וכו׳ כצ״ל. ה״ז) והחזן צריך לומר אתה קרוש בשמונה עשרה של חנוכה. גירסת האגודה וכל חזן צריך לומר קדושה בי״ח. דתני ר׳ שמעון בן יהוצדק וכו׳ תענית כ״ח ע״ב. ערכין י׳ ע״א. ובגולה כ״א יום ושתי לילות ועיין לעיל סי׳ רל״ח. ונרוממה שמו יחדיו (תהלים לד ד). וכשהוא קורא בביתו אינו צריך לברך שכבר בירך ברבים כצ״ל. ויהי ביום כלות משה (במדבר ז א). ומפטיר בותשלם כל המלאכה (מלכים א׳ ז נא). הי״ב) אלא בזמן שהשנים

את ר׳ יהושע נפחא ראש חדש טבת שחל להיות בשבת במה קורין. קורין לעניין כלות. והמפטיר בשל ראש חדש. חל להיות בחול קורין ביום ראשון ג׳ בשל ראש חדש והרביעי בשל חנוכה. התדיר מחבירו תדיר קודם חבירו. הואיל וקרא תחילה בראש חדש. ביום השני קורין לחנוכה שלשה. והרביעי בשל ראש חדש ובראשי חדשיכם. עד שישלים כל השיטה. ולמה כן. שלא בא הרביעי אלא מפני מוסף של ראש חדש. הרי מפסיקין לחנוכה: סליק פירקא היל׳ י״ב:

פכ״א. מפסיקין לפורים כמנהג רבותינו שבמערב להתענות שלשת ימי צום מרדכי ואסתר פרודות. ולאחר פורים שני [וחמשי ושני]: היל׳ ב׳: ולמה אין מתענין אותם בחדש ניסן מפני שבאחד בניסן הוקם המשכן. ושנים עשר נשיאים הקריבו קרבנם לשנים עשר יום. יום לכל שבט ושבט וכל אחד ואחד היה עושה ביומו יו״ט. וכן לעתיד לבא. עתיד המקדש להבנות בניסן. לקיים מה שנאמר אין כל חדש תחת השמש: היל׳ ג׳: לפיכך אין אומרים תחנונים כל ימי ניסן ואין מתענין עד שיעבר ניסן. אלא הבכורות שמתענין בערב פסח. והצנועים בשביל המצה כדי שיכנסו בה בתאוה. והתלמידים מתענין בו שני וחמישי. מפני הילול השם מפני כבוד התורה שנשרפה: היל׳ ד׳: בד״א בצינעא אבל להדין בציבור אסור עד שיעבר ניסן: ובאחד באדר משמיען על השקלים. ולמה באחד באדר. שהוא צפוי וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהיה המן הרשע עתיד לשקול מכרותיו של ישראל לפיכך הקדים ואמר למשה שיהו שקלי ישראל קודמין להם. וצריכין כל ישראל לתת שקליהם לפני שבת זכור. ואסור לומר עליהם לשום כופרא אלא לשום נדבה. וצריכין להספיק מים ומזון לאחיהם העניים משום קובלון. ומשום מתנות לאביונים. ויש שמספיקין לחם ויין. או לחם ודגים. מכל מקום לא יפחות משתי מתנות אפי׳ חיטין ופולין: היל׳ ה׳: בארבעה עשר ובחמשה עשר יושבין שלהנות של חבירים. בכפרים בארבעה עשר. (וברברכים) [ובכרכים] בחמשה עשר: היל׳ ו׳: קורין בויבא עמלק. ואעפ״י שאין בה אלא תשעה פסוקין אין מתחילין בוישמע יתרו. אלא כל אחד ואחד קורא שלשה פסוקין עד סוף השיטה: ומניחין ספר תורה ואומר יהי שם יי׳ מבורך. וקדיש. שאין לך קריאה שיטעון קדיש עד שיהזיר אלא של שבת מפני המפטיר ואע״פ כן על קריאת המפטיר ועל הנביא לאחר שמניחין ספר תורה במקומו אומ׳ קדיש. וקדיש זו למה. אלא ללמד שאין אומ׳ קדיש לא בראשי חדשים ולא בתעניות ולא בשני והמשי ולא בחולו של מועד ולא בשמונת ימי חנוכה ולא בפורים עד שמחזירין ספר תורה למקומו. בשעה שהעם עומרין והם עונין יהא שמיה רבא בעמידה: היל׳ ז׳: ר׳ חינא אומר שלש קריות שבתורה לא יפחתו להם מעשרה פסוקים. חזקיה אמר להם כנגד עשרת הדברות והתנינן ביום הראשון בראשית. ויהי רקיע. דהא לית בהון.

(השאר מענין זה חסר בב״י).

בכדרן כצ״ל. שאל את ר׳ יהושע נפחא וכו׳ עיין ירושלמי מגילה פ״ג ה״ה, ועיין לעיל סי׳ רל״ט. פכ״א. ולאחר פורים שני וחמשי ושני כצ״ל. שבאחד בניסן הוקם המשכן וכו׳ מכילתא פ׳ בא. ועי׳ בתנהומא פ׳ פקודי, ובפסיקתא רבתי פ״ו. ועיין לעיל סי׳ רל״ט ובהערותי אות ד׳. לקיים מה שנאמר אין כל חדש התחת השמש (קהלת א ט). אלא הבכורות שמתענין בע״פ עי׳ ירושלמי פסחים פ״י ה״א. ועי׳ בתניא רבתי סי׳ מ״ד ענין אסור אכילת מצה בע״פ ובאורי שם אות כ״ח ונהגו הבכורים וכו׳ ע״ש. ובאחד באדר משמיעין על השקלים, שקלים ב׳ ע״א. גלוי וידוע לפני מי שאמר וכו׳ מגילה י״ג ע״ב. וצריכין להספיק מים ,ומזון וכו׳ שם ד׳ ע״ב. משום קובלון באגודה גרים משום מתנות עניים ותיבת קובלון ליתא שם. ה״ה) בי״ד ובט״ו יושבין שלהנות וכו׳ בכפרים בי״ד ובכרכים בט״ו בו. כצ״ל במשנה דשקלים ב׳ ע״א. וכן במגילה כ״ט ע״ב לא מחלק בין כפרים לכרכים ע״ש. ה״ו) קורין בויבא עמלק וכו׳ מגילה ל׳ ע״ב. ה״ז) ג׳ קריות שבתורה וכו׳ ע׳ ירושלמי תענית פ״ד ה״ג.

הילכות כלה.

תקכח. כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנידה שלא טבלה. מה נידה שלא טבלה אסורה לבעלה. אף כלה בלא ברכה אסורה לבעלה: ומניין לברכת חתנים מן התורה. שנאמר ויברכו את רבקה. מלמד שהברכה מן התורה. ומניין שאפילו אלמנה אסורה בלא ברכה. שנאמר ויקח בעז עשרה אנשים מזקני העיר ואמרו שבו פה: כלה שנבעלה יום ראשון אסורה כל שבעה לבעלה. דברי ר׳ אליעזר. ר׳ יהושע אומר עד יום השלישי: אם היתה (נדת בית) [נדה] בבית אביה אסורה. ואם לאו מותרת: שאלו את ר׳ אליעזר. מהו לשתות מיד הכלה אמר להם כל השותה עם הכלה כאילו שותה בזונה. אמרו לו והלא כל בנות תלמידי חכמים יש להם דרך ארץ. אמר להם חס ושלום. כל מי שאין רוח חכמים עוברת על פיו אין בו דרך ארץ: הכריז ר׳ אלעזר בן עזריה בשלש מאות שופרות. ואמר כל המקבל כוס מיד כלה ושותה אין לו חלק לעולם הבא. והקורא פסוק משיר השירים ועשאו כמין זמר. והקורא פסוק אחד מן התורה שלא בזמנו מביא רעה לעולם. מפני שהתורה חוגרת שק לפני הק׳. ואומרת רבונו של עולם עשאוני בניך ככינור שמנגנין בו גוים. אמר לה הק׳ בתי אם כן בניי בשעה שהן שמחין מה יהיו עושין אומרה לפניו רבונו של עולם אם תלמידי חכמים הם יעסקו בתורה ובתלמוד ובמעשים טובים. ואם עמי הארץ הם יעסקו בהלכות. בשל פסח בפסח. ובשל עצרת בעצרת. ובשל חג בחג: העיד ר׳ שמעון בן אלעזר ואמר כל הקורא פסוק בזמנו מביא טוב לעולם. והמשגר כוס ברכה לאשה שלא מרעת בעלה חייב מיתה. מפני שדעתו רבה עליו. ר׳ אומר מפני שיצרו רבה עליה: וכן בני חבורה ששגרו כוס של ברכה לאשה שלא מרעת בעלה חייבין מיתה. מפני שדעתן רבה עליהן: המרצה מעות מידו לידה בשביל להסתכל בה. אפילו גדולים מעשיו כמשה רבינו שקיבל תורה מסיני לא ינקה מדינה של גהינם. שנאמר יד ליד לא ינקה רע: הרי הוא אומר ונקרב את קרבן יי׳ איש אשר מצא וגו׳. אצעדה, זו שירי רגל. צמיד, זו שירי יד. עגיל, זה דפוס של בית הדדים. כומז, זה דפוס של בית הרחם: לכפר על נפשותינו לפני יי׳. אמר להם שמא חזרתם לקלקולכם הראשון. אמרו לא נפקד ממנו איש. א״כ כפרה זו למה. אמרו לו אם מידי עבירה יצאנו. מידי הרהור לא יצאנו. מיכן אמרו כל הנוגע באצבע קטנה של אשה מעלה עליו

כלה בלא ברכה וכו׳ היינו ברכת חתנים. אע״פ שבירך ברכת אירוסין כבר וע׳ בטור אה״ע סי׳ נ״ה. ובתוס׳ יבמות ל״ו ע״ב ד״ה ולא קתני וכו׳. שנאמר ויברכו את רבקה (בראשית כד ס). שנאמר ויקח (בעז) עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה כצ״ל (רות ד ב). כלה שנבעלה יום אחד וכו׳ נדה ס״ה ע״א. אם היתה נדה בבית אביה וכו׳ כצ״ל. מהו לשתות מיד הכלה וכו׳ ולפנינו איתא כל זמן שבעלה מיסב עמה. והלא כל בנות ת״ח וכו׳ ולפנינו והלא כל בנות ישראל וכו׳. ועשאו כמין זמר והקורא פסוק אחד מן התורה וכו׳ ע׳ סנהדרין ק״א ע״א והמשגר כוס ברכה לאשה וכו׳ ע׳ ברכות ל״א ע״ב עובדא דילתא. המרצה מעות מידו לידה וכו׳ ברכות ס״א ע״א עירובין י״ט ע״ב. שנא׳ יד ליד לא ינקה רע (משלי יא כא). ונקרב את קרבן ה׳ איש אשר מצא כלי וגו׳ (במדבר לא נ). אמר להם שמא חזרתם לקלקולכם הראשון וכו׳ שבת ס״ד ע״א. כל הנוגע

הכת׳ כאילו נוגע באותו מקום. וכל המסתכל בעקבה של אשה הוין לו בעלי מומים: חגרים, וסמיים, אילמים, חרשים. ממעי אמם מניין. ר׳ אליעזר אומר מפני שתבעה למצוה ואינה נתבעת. ר׳ יהושע אומר מפני שמספרין בשנאת חנם. ר׳ נחמיה אומר בעון שנאת חנם אשתו מפלת נפלים. ומריבה רבה בתוך ביתו של אדם. ובניו ובנותיו מתים כשהן קטנים. ר׳ נהוראי אומר כל המבייש את חבירו לסוף הוא מתבייש. ולא עוד אלא שמלאכי השרת דוחין אותו ומראים קלונו לכל באי עולם. וכל מי שיש לו בשת פנים לא במהרה הוא חוטא. שנאמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו: א״ר יוחנן בן דהבאי ארבעה דברים סחו לי מלאכי השרת. ואילו הן. [הגרין מפני שהופכים את שלחנם]. סומין. מפני שמסתכלין באותו מקום. אלמין מפני שנושקין באותו מקום. חרשין מפני שמספ״ין בשעת תשמיש. וחכמים אומרים אין הלכה כר׳ יוחנן בן דהבאי. אלא כל מה שאדם רוצה לעשות באשתו עושה. שאין הדבר דומה אלא לבשר הבא מבית הטבח. אם רצה לאוכלו צלי אוכלו. במלה אוכלו. על גבי גחלים אוכלו. ועוד אין הדבר דומה אלא לדג הבא מבית הצייג אם רצה לאוכלו צלי אוכלו. כו׳: שאלו את אימא שלום אשתו של ר׳ אליעזר אחותו של ר״ג. בשעת תשמיש מהו אצליך. אמרה להם אינו מספר עמי לא בתחילת לילה ולא בסוף. . . . שיד. ואמרתי לו כל כך למה. ואמר לי שלא אתן דעתי באשה אחרת ונמצאו בניי באים לידי ממזירות: מיכן אמרו חכמים עשרה הם כממזירים ואינם ממזירים. ואלו הן. בני נדה, בני נידוי, בני אמה, בני שנואה, בני אנוסה, בני מפותה, בני תמורה, בני שכולה, ויש או׳ אף בני ישינה. והבועל ארוסתו בבית חמיו שלא בכתובתה. הויין ליה בנים ויתקים אילו בועלי נידות מבועררות. ואילו הן. בני טהורה ספק. היוצא מבית הכסא ושימש הויין ליה בנים נכפין. מפני ששד של בית הכסא נלוה עמו. כמה ישהא וישמש. עד שיעור חצי מיל: הקיז דם ושימש הויין ליה בנים בעלי ראתן. אימתי בזמן שלא טעם כלום. המשמש מיטתו שיכור סופו נעקר. שיכורים שניהם נעקרין. המשמש מעומד אחזתו חילו. מאי חילו אש של עצמות. מאי תקנתיה. יאכל קמח ביין: כל הרפואות כולן עושה אדם כשהוא שבע. וזו עושה כשהוא רעב: כל הרפואות כולן אדם עושה על גבי קרקע. וזו עושה אותה רגלו אחת על הקרקע ורגלו אחת על המיטה: כל הרפואות כולן אין אדם עושה אלא עד שלש פעמים. וזו עד שירפא: הרגיל בקצה. בל׳ ניילא, אינו בא לידי כאב לב. רשב״ג אומר מה הקצה הזה. . . . . ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. ואיזהו רבו כל שלמדו משנה ותלמוד. דברי ר׳ מאיר. ר׳ יהודה אומר כל שרוב תלמודו מתקיים ממנו. ר׳ יוסי אומר כל שהאיר עיניו במשנתו. אם היה סומא לא יאמר לו ר׳ שקעה חמה. אלא אומר לו סלק תפילתך:

תקכט. הרואה: א״ר יהושע בן לוי הרואה את חבירו לאחר שלשים יום מברך שהחיינו. לאחר שנים עשר חדש מברך מחייה המתים. וא״ר יהושע בן לוי, הרואה הבהקנין ממעי אמם, מברך משנה הבריות: ואם נשחת בידי אדם, מברך דיין האמת: הרואה פיל קוף וקיפוף אומר משנה את הבריות: הרואה בריות טובות

וכו׳ שבת שם. וכל המסתכל בעקבה וכו׳ נדרים כ׳ ע״א. ובעבור תהיה יראתו על פניכם וגו׳ נדרים שם. ארבעה דברים סחו לי מלאכי השרת וכו׳ נדרים שם. אין הלכה כר׳ יוחנן בן דהבאי וכו׳ נדרים שם ע״ב. על גבי גחלים אוכלו וכו׳ כצ״ל שאלו את אימא שלום וכו׳ נדרים כ׳ ע״א, ע״ב. ולא בסוף הלילה אלא בחצות הלילה וכשהוא מספר מגלה טפח ומכסה טפח ודומה עליו כמי שכפאו שד כצ״ל נדרים כ׳ ע״ב ע״ש. בני אמה וכו׳ ע׳ נדרים שם, ובר״ן. היוצא מבית הכסא וכו׳ גיטין ע׳ ע״א. הקיז דם ושמש וכו׳ כתובות ע״ז ע״ב, נדה י״ז ע״א. הרגיל בקצח וכו׳ ברכות מ׳ ע״א וע׳ רש״י ד״ה קצה וכו׳. ותאמר אסתר בשם מרדכי (חסר כאן) ואיזהו רבו וכו׳ ע׳ לפנינו בסוף מס׳ כלה. הרואה את חבירו וכו׳ ברכות נ״ח ע״ב. הרואה הבהקנין וכו׳ ברכות שם. ראה אוכלסין

ואילנות טובות. אומר ברוך שככה ברא בעולמו: ראה אוכלסין של בני אדם אומר ברוך חכם הרזים: הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחילק מכבודו ליריאיו. מלכי אומות העולם אומר ברוך שחילק מכבודו למלך בשר ודם: הרואה אילנות שהן מלובלבין ומוציאין פרחים בימי ניסן אומר ברוך שלא חיסר מעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות מהן כל בני אדם: הרואה קשת בענן אומר בא״י אמ״ה נאמן בבריתו וקיים במאמרו. ברוך אתה יי׳ זוכר הברית: על הזיקים ועל הזועות ועל הרעמים. אומר שכחו וגבורתו מלא עולם: על שמועות טובות אומר הטוב והמטיב: על שמועות רעות אומר דיין האמת: הרואה בתי ע״ז בישובן אומר. . . . ויצב גבול אלמנה. . נעקרו אומר ברוך שעקר ע״ז ממקום הזה. וכן תעקר מכל המקומות מהרה: הרואה קברי . . . ושממה. מתים בל יחיו רפאים בל יקומו: ויצאו וראו בפגרי האנשים וגומ׳: הרואה קברי ישראל אומר יחיו מתיך נבילתי יקומון הקיצו ורננו שוכני עפר כי טל אורות טליך וארץ רפאים תפיל: העובר בין הקברות אומר בא״י אמ״ה אשר יצר אתכם בדין וכילכל אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין ודן אתכם בדין. והיודע מספר כלכם הוא יגלה עפר מעיניכם. בא״י מחיה המתים: ההולך לבקר את החולה צריך שיערבנו עם חולי ישראל. כר׳ יוסי. ואומר המקום ירחם עליך בתוך חולי עמו ישראל. וכשקם מחוליו אומ׳ בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא: התופר בגדיו כשהוא [ערום] נותן קיסם לתוך פיו מפני שקשה [לשכחה] (לשם): הנוטל ציפורניו. בשמאל. מתחיל בקמיצה ומסיים בגודל. ובימין מתחיל בגודל ומסיים בקמיצה. ולא שתים זו אחר זו מפני שקשה לשכחה. ולא באמה. מפני שהוא קשה לקבור בנים. ולא בזרת. מפני שקשה לעניות. ולא באצבע. מפני שקשה לשם רע. אלא בגודל ובקמיצה. ומי שעושה כן תשמר דעתו: ושלשה דברים נאמרו בצפרנים. נוגן צדיק. שורפם חסיד. זורקן רשע. שאם תעבור עליהן אשה עוברה תפיל: וזו אחת משמונה דברים שצריך אדם לרחיץ בהן ידיו. מי שיוצא מבית האיסורין. ומי שנוגע ברגליו. ומי שנוטל צפרניו. ומי שנועל מנעליו או חולצן. ומי שנוגע במת. ומי שמפלא את כליו. ומי שנוגע באמתו: ומי שעושה אחת מכל אילו ואינו רוחץ ידיו. אם חכם הוא תלמודו משתכח ממנו. ואם בור הוא יצא מדעתו קודם מיתתו: הרוצה להקיז דם. אומר יהי רצון מלפניך יי׳ אלהינו ואלהי אבותינו שיהא לי עסק זה לרפואה לחיים ולשלום: הנכנס לבית המרחץ. כשהוא ניסק. אומר יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי ואלהי אבותי שתצילני משרפת אש ומהנזקת חמין ומן המפולת ולא תארע לי תקלה ודבר רע בנפשי. ואם יתרע דבר רע בנפשי תהא מיתתי כפרה על כל עונותיי. ותצילני מן זו ומן כיוצא בזו לעתיד לבא: יצא לשלום. אומר מודה אני לפניך יי׳ אלהי ואלהי אבותיי שהוצאתני משם לשלום: סליק פירקא:

של בני אדם וכו׳ כצ״ל שם נ״ח ע״א. הרואה מלכי ישראל וכו׳ שם. הרואה אילנות שהן מלובלבין וכו׳ שם מ״ג ע״ב. הרואה קשת בענן וכו׳ ע׳ שם נ״ט ע״א. על הזיקין וכו׳ שם נ״ד ע״א. על שמועות טובות וכו׳ שם נ״ד ע״א. הרואה בתי ע״ז וכו׳ שם נ״ח ע״ב. אשר יצר אתכם בדין וכו׳ שם. הרואה קברי ישראל אומר יחיו מתיך נבלתי יקומון הקיצו ורננו שכני עפר כי טל אורת טלך וארץ רפאים תפיל כצ״ל (ישעיה כו יט). צריך שיערבנו עם חולי ישראל וכו׳ שבת י״ב ע״ב. בריך רחמנא דיהבך לן וכו׳ ברכות נ״ד ע״ב. ושלשה דברים נאמרו בצפורנים וכו׳ ע׳ מ״ק י״ח ע״א. ונדה י״ז ע״א וע׳ בתוס׳ שם ד״ה שורפן וכו׳. וזו אחת משמונה דברים וכו׳ ע׳ בספר ראשית חכמה בסוף הנקרא חופת אליהו רבה. הרוצה להקיז דם וכו׳ ברכות ס׳ ע״א. הנכנס לבית המרחץ וכו׳ שם יצא לשלום וכו׳ שם. כי נפיק מאי אומר וכו׳ שם.

הילכות דרכן של תלמידי חכמים:

תקל. דרכן של תלמידי חכמים. עניו. ושפל רוח. הזריז. וממולח. עלוב. ואהוב לכל. ושפל רוח לאנשי ביתו. ירא חטא. ודורש את האדם לפי מעשיו. ואומר כל מה שיש לי בעולם הזה אין לי חפץ בו לפי שאין העולם הזה שלי. יושב ומתעטף בכסותו לפני תלמידי חכמים. ואין איש רואה בו דבר כיעור. שואל בעניין ומשיב כהלכה: הוי כנוד בקוע שאינו נפתח להכנים את הרוח. וכערוגה עמוקה שמחזקת מימיה. וכקנקן זפותה שמשמרת את יינה. וכספוג שסופג הכל. ולא תהא כפתח גדול שמכנים את הרוח. ולא כפתח קטן שמנבל את היקרים. אלא הוי כאסקופה התחתונה שהכל דשין בה. וכיתד נמוכה שהכל תולין בה: אם לקית בממונך זכור את איוב שנלקה בממונו ובגופו ואם לקיתה בגופך זכור. . . . אל תכשל בעיניך. שאין מכשול אלא בעינים ואל תבוש מפיך שמא תאכל הרבה יותר מדאי. ואל תימשך מן המצות. ואל תידרש למצות שמא תימשך לגהינם: אם אמרו אחרים עליך דבר רע גדול יהיה בעיניך כקטן. ואם אמית לאחרים דבר רע קטן יהיה בעיניך כגדול עד שתלך ותפייסנו: ואל יהי פירקך רע שאין בכך שבחה של תורה. אלא יהי פירקך נאה. שכך שבחן של תלמידי חכמים. אהוב את התורה וכברה. העבר רצונך מפני רצון חבירך. שכך עשתה רחל ללאה. ודוד לשאול. העבר רצונך ורצון חבירך מפני רצון שמים. שכן מצינו ביעקב שלא נשק לו ליוסף: אהוב את השמא ושנא את הבי מה. ר' חידקא אומרה בלשון אחר. אהוב את השמא ושנא המה בכך. רחק מן הכיעור ומן הדומה לו. שמא יחשדוך אחרים בעבירה. אל תלשין על חבירך. שכל המלשין אין לו רפואה: אל תאכל לחם עם כהן עם הארץ. שמא יאבילך קדשי שמים. התרחק מן התרעומת שמא תתרעם על אחרים ותוסיף לחטוא: שבעה אבות כרותי [ברית] כל זמן שאדם חוטא מורא הבריות עליו. וכל זמן שאין אדם חוטא מוראו על הבריות. וכל המזלזל בדבר אחד מדברי תורה חייב כרת. שנאמר כי דבר ה' בזה וגו': כל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא. שנאמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו: כל תלמיד חכם שמזלזל בנטילת ידים הרי זה מגונה. מגונה ממנו האוכל מלפני אורח. ואורח מכנים אורח מגונה ממנו. ואורח משריח אורח מגונה משלשתן. ר' מאיר

הלכות דרכן של תלמידי חכמים. והיא נכלל לפנינו במס' דרך ארץ זוטא. ובמס' ד"א רבה. דרכן של תלמידי חכמים וכו' כצ"ל הוא לפנינו בפ"א דמסכת ד"א זוטא פ"א והתם זריז ממולא. וכן הוא במסכת ד"א המובא בספר ראשית חכמה וזהיר וממולא טוב. ונמצא ברייתא זו בחמשה קונטרסים הנדפס בווין שנת תרכ"ד. במס' כלה וז"ל בריתא זריז וממולא איכא דאמרי ממלח, איכא דאמר ממלא מקום אבותיו. מ"ד ממולח דכתיב ממולח טהור שצריך ת"ח להיות ערב לכל אדם ולא יהא כקדרה שאין בה מלח. הוי כנוד בקוע וכו' שם ולא כפתח קטן וכו' פירש כפתח נמוכה מקומת אדם הנכנס שהוא חובט את ראשו במשקוף ומנבל את היקרים הנכנסין אם לקית בממונך וכו' ואם לקיתה בגופך זכור דתן ואבירם שירדו חיים שאולה כצ"ל שם. ואל תידרש למצות (פירש למריבות) ולפנינו שם אל תדרוש מן הצדוקים וכו' (ואולי צ"ל למינות). אם אמרו אחרים עליך וכו' ע"ש. אל יהי פירקך רע וכו' וכן גרס הגר"א ולא כמו שהוא לפנינו שם אל יהיה פקדונך ופרקך רע. ושנא את הבי מה כצ"ל. רחק מן הכיעור וכו' חולין מ"ד ע"ב. וד"א זוטא שם. ז' אבות כרותי ברית כצ"ל ולפנינו בד"א זוטא אלו הן אברהם וכו' ע"ש. כל זמן שאדם חוטא וכו' מס' דרא"ז פ"ח ע"ש. וכל המזלזל וכו' ע' סנהדרין צ"ט ע"א. ודא"ז פ"ח. שנא' כי דבר ה' בזה (במדבר טו לא). כל מי שיש לו בושת פנים וכו' ע' נדרים כ' ע"א. שנאמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו כצ"ל

אומר אף הנוטל מלפניו ונותן לבן בעל הבית הרי זה מגונה. מעשה היה והרג בעל הבית את בנו. וכל המשפיל עצמו מכוון את שמועתו: וכל העובר על דברי חכמים חייב מית. וכל הפוסל פסול: א״ר עקיבא כך היה תחילת תשמישי לפני חכמים. פעם אחת הייתי מהלך בדרך. ומצאתי מת מצוה ונטפלתי בו בארבעת מלין עד שהבאתיו לבית הקברות וקברתיו. וכשבאתי והרציתי דברים לפני ר׳ אליעזר ור׳ יהושע. אמרו לי על כל פסיעה ופסיעה שפסעת מעלים עליך שהייתה שופך דם נקי. אמרתי להם רבותיי למה כל כך אם בשעה שנתכוונתי לזכות כך. בשעה שלא נתכוונתי על אחת כמה וכמה. מאותה שעה לא זזתי מלשמש תלמידי חכמים. הוא היה אומר דילא שימש תלמידי חכמים קטלא חייב: הנכנס לבית המרחץ בתחילה מעביר את המסוה. ואחר כך מעביר את המנעלים. ואחר כך המכנסיים. ואחר כך החלוק: והנכנס לבית המרחץ נותן כבוד ליוצא. והיוצא מן הכסא נותן כבוד לנכנס: ר׳ אליעזר הקפר אומר הרחק מן התרעומת שמא תתרעם על אחרים ותוסף לחטוא: אהוב את המוכיחים אותך כדי שתוסיף על חכמתך. ושנא את המכבדך. כדי שלא תתמעט מחכמתך. אהוב את הענוה. כדי שתמלא את ימיך. אהוב גמילות חסדים כדי שתנצל ממלאך המות. אהוב את העניים כדי שלא יבאו בניך למידה זו. אהוב את המדרש כדי שיבואו בניך לתלמוד תורה. אהוב את בית הכנסת כדי שתטול שכרה בכל יום. והוי זהיר בקריית שמע, כדי שתינצל מדינה של גהינם. יהי ביתך לרווחה כדי שלא יחסרו מזונותיך. והוי זהיר בדלתי ביתך שלא יהו סגורות בשעה שאתה מיסב לאכול ולשתות מפני שדלתי ביתך מביאין אותך לידי עניות. והוי שמח בייסורין הבאים עליך מפני שהן מצילין אותך מהולייה של מיטה. והו׳ זהיר בכבוד אשתך כדי שלא תהא עקרה. והוי שמח על שלחנך בשעה שהאורחין באים ונהנין על שלחנך. כדי שתאריך ימים בעולם הזה ולעולם הבא. הוי שמח בממון שאתה נותן מתוך ביתך כדי שיכפה ממך מלאך המות, שנאמר מתן בסתר יכפה אף: אם שמרת את פיך מלשון הרע תהיה כל ימיך בשלום. אם העזת את פניך בפני מי שגדול ממך סופך שתבא לידי בהרת: אם פזרת רגליך על העני ועל המצות נתקיים עליך ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך. ואם מנעת עצמך מן המצוה מלאך המות קידמך. ואם הנחתה דבר מצוה ועסקת בדבר עבירה לסוף שתמות אשתך במגפה, שנאמר בן אדם הנני לוקח ממך וגו׳. אם ראית תלמיד חכם שמת לך וקרע עליו קודם שיפטר ממך. ואם ראית עני שמת לך וחזור עליו עד שתוליכנו לקבר. שבחזרתך שואלין בשלומך בשלום פנחס בן אלעזר: אם ראית עני חבירך שנתדלדל ומטה ידו עמך אל תחזירנו ריקם. שנאמר שומר מצוה לא ידע דבר רע. אם הלוית מאומה לעני בשעת דוחקו נתקיים עליך מקרא זה. אז תקרא וי״י יענה תשוע

(שבות כ כ). כל ת״ח שמזלזל בנ״י וכו׳ שם. הנוט׳ מלפניו ונותן לבן בעל הבית וכו׳ מעשה היה וכו׳ חולין צ״ד ע״א. וכל המשפיל עצמו וכו׳ דא״ז פ״ח. כך היה תחילת תשמישי וכו׳ דא״ז פ״ח. ועי׳ תוס׳ כתובות י״ז ע״א ד״ה מבטלין שהביאו לשון דא״ז כאן. ועי׳ תוס׳ מגילה כ״ט ע״א ד״ה מבטלין וכו׳. בתחילה מעביר את המסוה וכו׳ ע׳ מס׳ דא״ר פ״י. נותן כבוד ליוצא וכו׳ עי׳ לקמן פ״ט כה׳ ד״א שם פ״ח ומסיים עד כאן מן המחזור וויטרא. הרחק מן התרעומת וכו׳ שם פ״ט. אהוב את המוכיחים אותך שם פ״ט. אהוב את המדרש כדי שיבואו בניך כו׳ שם פ״ט. אהוב את בית הכנסת כדי שתטול שכרה בכל יום שם פ״ט. והוי זהיר בק״ש וכו׳ ושם איתא בק״ש ובתפלה. יהי ביתך פתוח לרוחה כצ״ל שם. והוי זהיר בדלתי ביתך וכו׳ שם. והוי שמח ביסורין הבאים עליך מפני שמצילין אותך מחולי של מטה וכו׳ כצ״ל וכן הוא שם. והוי זהיר בכבוד אשתך וכו׳ שם. והוי שמח על שלחנך בשעה שהאורחים באים ונהנין על שלחנך. ושם בשעה שהרעבין נהנין ממנה כדי שתאריך ימים בעוה״ז ובעוה״ב. הוי שמח בממון שאתה נותן כו׳ שם. שנאמר מתן בסתר יכפה אף (משלי כא יד). אם שמרת את פיך וכו׳ שם. אם העזת את פניך וכו׳ סופך שתבוא לידי בהרת שם פ״ט. אם פזרת רגליך וכו׳ שם. נתקיים עליך ברוך אתה בבאך וגו׳ כצ״ל (דברים כח ו) ואם מנעת עצמך מן המצוה שם. ואם הנחת דבר מצוה וכו׳ ושם ואם מנעת עצמך וכו׳. בן אדם הנני לקח ממך כצ״ל (יחזקאל כד טז) אם ראית ת״ח כו׳ ושם אם ראית חכם שמת אל תחזור מעליו עד שתוליכהו לקבר וכו׳. אם ראית עני חבירך שנתדלדל ומטה ידו כו׳ שם שנא׳ שומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח ה).

ויאמר - הנני. **ואם** השפלת עצמך הק׳ מגביהך. **ואם** הגבהת עצמך הק׳ משפילך. **ואם** גידלוך חביריך בין בישיבה בין בהסיבה עשה עמהן שלום כדי שיבא שלום וינוח על משכבך. וכן היה ר׳ אלעזר הקפר אומר אהבו את השלום ושנאו את המחלוקת. **גדול** השלום שאפילו ישראל עובדי ע״ז ושלום ביניהן אמר הק׳ איני יכול ליגע בהם. שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו. אבל בדבר המחלוקת מהו אומר חלק לבם עתה יאשמו. הא גדול השלום. ואהבו. ושנא את המחלוקת. כיצד עיר שיש בה מחלוקת סופה ליחרב. ואמרו חכמים מחלוקת בעיר סופה ליחרב. ואמרו חכמים מחלוקת בעיר סופה לבא לידי שפיכות דמים. בית הכנסת שיש בו מחלוקת סופו ליחרב. בית שיש בו מחלוקת סופו ליחרב. ואמרו חכמים מחלוקת בבית זמה. שני בתי דינין והן בעיר אחת וביניהן מחלוקת סופם למות. ואמרו חכמים מחלוקת בב״ד חורבן בעולם. **אבא** יוסי בן חנן משום שמואל הקטן אומר העולם תזה דומה לגלגל עיני של אדם. לבן שבו זה אוקיינוס. שהוא מקיף כל העולם. שחור שבו זה יישוב. קמט שבו זו ירושלים. פרצוף שבקמט זה בית המקדש שיבנה במהרה בימינו ובימי כל ישראל:

הדרן עלך דרכן של תלמידי חכמים:

אם הלוית מאומה וכו׳ אז תקרא וה׳ יענה וגו׳ שם (ישעיה נח ט). **ואם** השפלת עצמך וכו׳ שם. **ואם** גידלוך חביריך וכו׳ שם. גדול השלום שאפי׳ ישראל וכו׳ שם שנא׳ חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ד יז). חלק לבם עתה יאשמו (שם י ב). עיר שיש בה מחלוקת וכו׳ ע״ש. **אבא** יוסי בן חנן משום שמואל הקטן אומר העולם הזה וכו׳ ע״ש.

מסכת דרך ארץ

תקלא. המקדש את האשה או׳ עליו שבע עריות אילו הן, אמה ואם אמה. ואם אביה. בתה. ובת בתה ובת בנה. ואחותה. בזמן שהיא קיימת. וכולן שנאסרו עליו אין להם היתר לאחר איסורן. (וכולן שנאסרו עליו אין להם היתר לאחר איסורן.) חוץ מאחות אשתו שאינה אסורה אלא בחייה. ולעולם אינו פוסל את אשתו על אמה ועל בתה ועל אחותה. נבעלה באונס מותרת לו. ברצון אסורה לו. והכהנת בין באונס בין ברצון אסורה לו. נתארסה ונתגרשה ונבעלה בין באונס בין ברצון אסורה לחזר לו דברי ר׳ ישמעאל. שהיה ר׳ ישמעאל אומר לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הוטמאה וגו׳. מאי נטמאת זאת. אלא זה שאמרו חכמים נבעלה באונס מותרת לו. ברצון אסורה לו. והכהנת בין באונס בין ברצון אסורה לו. זה מדרש דרש ר׳ יוסי בן כיפר לפני חכמים. משום ר׳ אלעזר שמוע כל האסורות לו איסור ערוה ובא. . .

(הנשאר מענין זה חסר בכ״י).

עשרים וארבעה דברים מעכבין את התשובה. הרגיל בלשון הרע. ובעל חימה. ובעל מחשבות רעות. והמתחבר לרשע. והמסתכל בעריות. והחולק עם גנב. והאומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב. והמתכבד בקלון חבירו. והפורש מן הצבור. והמבזה את אבותיו. והמקלל את הרבים. (והמתעכב) [והמעכב] את הרבים (מלאכה) [צדקה]. והמטה את חבירו מדרך טובה לדרך רעה. והמשתמש בעבוטו של עני. והמקבל שחד על מנת לנטות אחרים. והמוציא אבידה ואינו מחזירה לבעליה. והרואה בניו [יוצאים] לתרבות רעה ואינו מוחה בהן. והאוכל שור עניים ואלמנות. והחולק על דברי תורה. ועל דברי

המקדש את האשה אוסר עליו כצ״ל יבמות ל״ם ע״ב. וכולן שנאסרו עליו וכו׳ (נכפל הדברים ויש למחוק) ולעולם אינו פוסל את אשתו על אמה ועל בתה וכו׳ ר״ל בשביל אמה או בתה אם בא על אמה או על כל שאר עריות אין אשתו נאסרת עליו בשביל ביאה זו ועיין יבמות צ״ה ע״א.

עשרים וארבעה דברים וכו׳ ערבובי דברים נראה כאן. אחר שהתחיל המחבר להעתיק מס׳ דרך ארץ שנים ושלשה דלתות חסר בכ״י אשר לפני ומתחיל ענין אחר מה שלא נמצא לפנינו והוא ענין תשובה המתחלת עשרים וארבעה דברים מעכבין את התשובה, ודבר זה נמצא ברב אלפס סוף מס׳ יומא. וכבר כתב עליו הר״ן שם לא ידעתי היכן היא שנויה. גם הרמב״ם בפרק ד׳ מה׳ תשובה ה״א כתב ג״כ המספר כ״ד דברים המעכבים את התשובה, והאריך בענין בכל הפרטים השייכים לעניני תשובה ע״ש. ואחריהם הביא הרוקח בה׳ תשובה סי׳ כ״ח ולשונו וסדרו כמעט שוה לסדר המחבר. ולבסוף מתחיל ממס׳ ד״א כאשר הוא לפנינו בפרק ב׳ הנעלבים ואינם עולבים וכו׳ ונראה כי כאן קנו מקומן בתחילה בספרים שלנו ונשמטו הדברים בשגגות המעתיקים מס׳ קטנות עיין בכ״מ פ״ד מה׳ השובה ה״א האומר אחטא ואשוב וכו׳ יומא פ״ה ע״ב ועי׳ שם פ״ז ע״א. ועי׳ לח״ם פ״ד מה׳ תשובה ה״א. והמעכב את הרבים מעשות צדקה כצ״ל וכן הוא ברוקח שם. והאוכל שור עניים ואלמנות והוא ע״ד הכתוב יחבלו. שור אלמנה (איוב כד ג) כ״ה לשון רב אלפס שם. וברמב״ם פ״ד ה״ג: והאוכל שור עניים ויתומים ואלמנות. והראב״ד שם כתב עליו דומה שהוא שוגה שור בריי״ש ואינו אלא שוד בדלי״ת וכו׳ והרוקח שם גרים באמת שוד בדלי״ת. וכן הוא בכ״מ ואני בדקתי בכ״י

הכמים, והחושד בכשרים, והשונא תוכחות, והמלעיג (את) [על] המצות. עליהן הכתוב אומר השמן לב העם הזה ואזניו הכבד וגו׳: ובעון עשרים וארבעה דברים המשפחות כלות והייסורים רבים. בעון הלה, בעון בעלי זרוע, בעון יין נסך, בעון שנאת חנם, בעון המלבין פני חבירו ברבים, בעון המהרהר אחר מדת הדין, בעון ספק חלב ודם, בעון זילזול טהרה, בעון איחור נדרים, בעון אשה קולבית, בעון לא תקום ולא תטור, בעון גונב דעת הבריות, בעון זקן שנתבזה ברבים, ומחוסרי אמנה, ונהנה מחמת ע״ז, בעון המביא תקלה לרבים, בעון העוזר לרשע לזכותו בדין, בעון הפורץ גדר חכמים, בעון המרחם על האכזרים, בעון המתאכזר על הרחמנים, בעון האוסר את המותר והמתיר את האסור. ועליהם הכתוב אומר (ונתתי) [ושמתי] אני את פני באיש ההוא וגו׳. ובעון עשרה דברים ישר׳ גולין ממקומם. בעון ביטול תורה, בעון גילוי עריות, בעון חילול השם, בעון חילול שבת, בעון נדה, בעון עיוות הדין ועדות שקר, ומאכיל ממונם של ישר׳ לאומות העולם, ומקטיני מדות ומשקלות, ובעון חניפים. ועליהם הכתוב אומר לכן עתה יגלו בראש גלים וסר מרזח סרוחים: ובעון עשרה דברים תפילתו של אדם פרחה. בעון המסיר אזנו משמע תורה, ובעבור הגזלן, ואוטם אזנו מזעקת דל, ובעון היועץ לפני דרכו, והיועץ עיצה רעה, והמתעסק בדברי שקר, והמוציא שם רע על חבירו, ובעון המכשף, והמורה קלות לעצמו, וחמורות לאחרים. ועליהם הכתוב אומר גם כי תרבו תפלה אינני שמע: ומתוך עשרה דברים אדם יוצא מן העולם הזה בלא זמנו. מתוך קנאה, מתוך תאוה, מתוך שלוה, מתוך כבוד, מתוך חכמה יתירה, מתוך עניות, מתוך מחלוקת, מתוך דאגה, מתוך גלות: תחילת עבירה הירהור, שנייה לה, ליצנות, שלישית לה גסות הרוח, רביעית לה אכזריות, חמשית לה הבטלה, ששית לה עין הרע, שביעית לה שנאת חנם: תחילת יראה, בושה, שנייה לה ענוה, שלישית לה אומנות נקייה, רביעית לה רחמנות, חמשית לה קיום מצות, ששית לה רדיפת שלום, שביעית לה אהבת הבריות: יש שמורד ואומר עולם עובר הוא, ואין דין ואין עולם אחר. ואין נושא עליו לא אימת יראה, ולא אימת מיתה, ולא אימת בושה. ועליו הכתוב אומר ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב: יש מאבד עולמו מחמת אחרים. ויש אומר אחטא ואשוב, אחטא ואשוב, והוא מת בלא תשובה: יש עושה הבלים בנערותו ומשחירין פניו בזקנותו. יש שמוכר העולם בחיי העולם הבא. יש שנחשד בדבר ומעשיו נאים לפני הקב״ה, שנאמר היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם. יש שמגיע עד שערי מות ותשובתו מצילתו. יש חוטא ומאבד טובה הרבה. יש שהוא עושה רע כל ימיו וסוף הוא קונה עולמו דכתיב כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו וגו׳. יש שהוא עושה מצות בגלוי ועבירות בסתר, או מצות בסתר ועבירות בגלוי. ועליו הכתוב אומר לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו. יש שהוא עושה מצות ומאמין בישועתו של הקב״ה. יש שפורק עולו של הק׳ וכופר בתחיית המתים, ועליו הכתוב אומר פני ײ בעשי רע: עשר דמעות נשמעות. דמעת העשוקים, דמעת העניים, דמעת שכיר על שכרו, דמעת בעלי תשובה, דמעת צדיקים בתפילה, דמעת יתום ואלמנה, דמעת עבד ואמה, דמעת נחשד בדבר ולא עשאו, דמעת נדחק בשעבוד מלכיות, דמעת חולה על מיטתו: הנעלבים, ואינן עולבין, שומעין

ר״ם ונמצא בדלי״ת. והמלעיג על המצות כצ״ל השמן לב העם הזה ואזניו הכבד וגו׳ (ישעיה ו י). אשה קולבית, גבלה, והוא מלשון הגמרא ב״מ פ״ד ע״ב קולבא רעיא ופירש״י הגבל הרועה, וכ״ה בסנהדרין ק״ג ע״א. ועליהם הכתוב אומר ושמתי אני את פני באיש ההוא וגו׳ כצ״ל (ויקרא כ ה). לכן עתה יגלו בראש גלים וסר מרזח סרוחים (עמוס ו ז). תפלתו של אדם פרחה, הוא מלשון הגמרא חגיגה י׳ ע״א היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שיסמכו. ור״ל שאין תפלתו נשמעת. גם כי תרבו תפלה אינני שמע כצ״ל (ישעיה א טו). ומתוך עשרה דברים וכו׳ פתח בעשרה וסיים בתשעה. ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב (תהלים צד ז). היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם כצ״ל (שם לג טו). דכתיב כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו כצ״ל (יחזקאל יח כב). לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו (תהלים פב ה). ומאמין בישועתו וכו׳ ר״ל אבל אינו מאמין שמשלם לרע כרשעתו. פני ה׳ בעשי רע כצ״ל (שם לד יז). הנעלבים ואינן עולבין וכו׳ מכאן ואילך במס׳

חרפתם ואינן משיבין, עושין תורה מאהבה, ושמחין בייסורין. עליהם הכת' אומר ואהביו כצאת השמש בגברתו: המבוזין בעיניהן, והמאוסין בעיני עצמן, והכובשים את יצרם והמשפילין את רוחם. עליהם הכתוב אומר כה אמר יי' גאל ישר' קדושו: בעלי אמנה, וכסויי (זרים) [רזים], ומשיבי פקדון, ומחזירי אבידה. עליהם הכת' אומר עיני בנאמני ארץ וגו': האוהב את אשתו כנפשו, והמכבדה יותר מגופו, ומנהיג את בניו בדרך ישרה, והמשיא אשה לבנו סמוך לפרקו, קודם שיבא לידי עבירה עליו הכת' אומר וידעת כי שלום אהלך וגו'. וידעת כי רב זרעך וצאצאיך כעשב הארץ: האוהב את שכיניו, והמקרב את קרוביו, והנושא את בת אחותו, והמלוה פרושה לעני בשעת דוחקו. עליו הכתוב אומר אז תקרא ויי' יענה: המגרים בצדק, וחשבים באמת, והמקבלין את השבים, והמלמדים אותם שלא יחזרו לסורהנן. עליהם הכת' אומר אז יבקע כשחר אורך: הדנין בצדק, והמוכיחים באמת, ועושי טהרה, וברי לבב. עליהם הכת' אומר אך טוב לישראל אלהים לברי לבב: הנאנחים והנאנקים והמצפים לישועה, והמתאבלין לירושלם. עליהם הכתוב אומר לשום לאבלי ציון ולתת להם פאר תחת אפר: הרחמנן ומאכילי רעיבים, ומשקי צמאים, ומלבישי ערומים, ומחלקי צדקות, עליהם הכת' אומר אמרו צדיק כי טוב: הענוונין, והביישנין, ושפלי רוח, ונחים לתשחורת, ובעלי הבטחה. עליהם הכת' אומר ותגזר אמר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור: העמלים בתורה, ולומדי תורה לשמה, והמחזירין על המצות, והשוקדין על הלכות. עליהם הכת' אומר אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום יום: רודפי צדק ומבקשי שלום לעמו, והמצטערין עם הציבור, והמוועדין עמהם בשעת דוחקם. עליהם הכת' אומר טוב יי' למעוז ביום צרה וידע (כל) חוסי בו. ובשביל ארבעה דברים חמה לוקה. על אב ב"ד שמת ולא נספד כהלכה. ועל נערה המאורסה שצעקה בעיר ואין מושיע לה. ועל משכב זכור. ועל שני אחים שנשפך דמם כאחד. ובשביל ארבעה דברים מאורות לוקין, על כותבי פלסתר, ומעידי עדות שקר, ומגדלי בהמה דקה בארץ ישראל וקוצצי אילנות טובים. ובשביל ארבעה דברים ממון של בעלי בתים נמסר למלכות. על משהי שטרות פרועים, ומלוי בריבית, ועל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה, ועל פוסקי צדקה ברבים ואינם נותנין. ובשביל ארבעה דברים ממון של בעלי בתים יורדין לטמיון. על עושקי שכר שכיר, וכובשי שכר שביר, ופורקי עול מצואריהם ונותנין על חביריהם, ונסות הרוח כנגד כולם: ר' דוסתאי בר יהודה אומר. לעולם הוי מתגרה ברשעים. [ואל] תקנא בעושי עולה. שנ' עוזבי תורה יהללו רשע ושמרי תורה יתגרו בם. ואם לחשך אדם לאמר אל תתחר במרעים. לעשות מעשים רעים, ואל תקנא לעשות כעושי עוולה. אין ישיבה למעלה, ולא אכילה ולא שתייה, ולא פריה ורבייה, ולא איבה, ולא שנאה, ולא קנאה, ולא תחרות, ולא עייפות, ולא עכבה: כת' האזינו השמים ואדברה, זו היא שנאמר על ידי דוד מלך ישר'. ישת חשך סתרו, כנגד מי אמרו דוד מקרא זה. לא אמרו אלא כנגד שבחן של הק'

דרך ארץ שלפנינו פ"ב, ועיין שבת פ"ח ע"ב, יומא כ"ג ע"א, גיטין ל"ו ע"ב. עליהם הכתוב אומר ואהביו כצאת השמש בגבורתו כצ"ל (שופטים ה לא). כה אמר ה' גאל ישראל קדושו כצ"ל (ישעיה מט ז), וכסויי רזים כצ"ל. עיני בנאמני ארץ וגו' (תהלים קא). האוהב את אשתו כנפשו וכו' יבמות ס"ב ע"ב, סנהדרין ע"ו ע"ב. וידעת כי שלום אהלך כצ"ל וג' (איוב ה כד). וידעת כי רב זרעך וגו' (שם ה כה). אז תקרא וה' יענה (ישעיה נח ט). המגרים בצדק וכו' ר"ל המתגיירים בצדק בלי מרמה וחושבין באמת לש"ש. ובספר ר"ח סוף שער ג' מפרק ד"א גרים המתגיירין בצדק והשבים בתשובה וכו' ומלשון המחבר נראה כמו שכתבתי. והגר"א גרים המנהגין בצדק. אז יבקע כשחר אורך (שם נח ח). אך טוב לישראל אלהים לברי לבב (תהלים עג א). לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר כצ"ל (ישעיה סא ג). אמרו צדיק כי טוב (שם ג י). ותגזר אמר ויקם לך וגו' כצ"ל (איוב כב כח). אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתתי יום כצ"ל (משלי ח לד). טוב ה' למעוז ביום צרה וידע חוסי בו כצ"ל (נחום א ז). ובשביל ארבעה דברים חמה לוקה וכו' סוכה כ"ט ע"א. ובשביל ארבעה דברים מאורות לוקין שם ופירש"י ירח וכוכבים. יורדין לטמיון שנטממין וכלים מאליהם, ועיין ערוך ערך טמיון. לעולם הוי מתגרה עיין ברכות ז' ע"ב. עזבי תורה יהללו רשע ושמרי תורה יתגרו בם כצ"ל (משלי כח ד). אין ישיבה למעלה וכו' עיין ז' ע"א. ישת

שהוא שליט ברום. הוא יחיד ושמו אחד. והוא שוכן בשלש מאות ותשעים רקיעים. וכל רקיע שמו וכינויו נקוד עליו. ובכל אחד משרתים שרפים ואופנים וכרובים וגלגלים וכסא כבוד ואל תתמה בדבר זה. מלך בשר ודם יש לו כמה מקומות אחת של צינה ואחת של חמה ועליך להביט בדבר זה. על אחת כמה וכמה למלך עולמים שהכל שלו. ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום שוכן על ערבות בשביעי ואינו מתרחק מהן כלום. שנא׳ מבין שני הכרובים וידבר אליו. ובשעת הכעס מתעלה ויושב בשמי מרום. והכל צועקין ובוכין ואין נשמע קולם. וגוזרין צום ומתפלשין בעפר ומתכסין בשק ומורידין דמעות: בן עזאי אומר כל הנותן ארבעה דברים הללו על לבו וכנגד עיניו שוב אינו חוטא לעולם. מאיין בא. ולאיין אתה הולך. ומי הוא דיינו. ומה עתיד להיות. מאיין בא. ממקום החשך. ולאיין הוא הולך. למקום רימה ותולעה. ומאין בא. ממקום טומאה. ולאן הוא הולך. לטמא אחרים. מאיין בא. מליחה סרוחה. וממקום שאין עין יכול לראות. ולאיין הוא הולך. לשאול ואבדון בגהינם. ולישרף באור. ומי הוא דיינו. תדע שאין דיינו של בשר ודם. אלא אדון על כל המעשים ברוך הוא. ומה עתיד להיות. עפר רימה ותולעה. שנאמר אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה. ר׳ שמעון אומר רימה בחייו ותוליעה במותו. איזה רימה בחייו. אילו כנים. ותוליעה שמרחיש במותו: ר׳ אליעזר בן יעקב אומר אדם נאה ומשובח ומוציא דבר מגונה. מושלו משל למה הדבר דומה לטרקלין גדולה וביב של בורסקי קבוע בתוכה. כל עובר ושב אומר כמה נאה טרקלין זו אלמלא ביב של בורסקי קבוע בתוכה. כך אדם נאה ומשובח ומוציא דבר מגונה. אם היה מוציא (ממעיין) [ממעיו] פליישון או אפרסמון או אחד מכל מיני בשמים על אחת כמה וכמה שהיה מתנאה על הבריות: בשעה פטירתו של ר׳ [אליעזר] (אלעזר בן עזריה) נכנסו תלמידיו וישבו לפניו. אמרו לו רבינו למדנו דבר אחד. אמר להם בניי מה אלמד אתכם צאו והזהרו איש בכבוד חבירו ובשעה שאתם עומדים להתפלל היו יודעין לפני מי אתם מתפללין. שבשביל דבר זה תזכו לחיי העולם הבא: חמשה דברים למדנו מר׳ [אליעזר] (אלעזר בן עזריה) בשעת מיתתו ושמחנו בהם יותר ממה ששמחנו בחייו. ואלו הן. הכדור. (והאימום) [והאימוס]. והקמיע. ותפילין. וכסת עגלה. מקבלין טומאה. ומטבילין אותם (במשהך) [במשהן]. צאו והזהרו בהן שהלכות גדולות הם. שנאמרו למשה בסיני: סליק פירקא:

פרק ג׳. **לעולם** תהא נאה בכניסתך. ונאה ביציאתך. ותהא ממעט את העסק ועסוק בתורה: מעשה בר׳ שמעון בן אלעזר שבא ממגדל עדר מבית רבו והיה רוכב על החמור ומטייל על שפת הים. ומצא אדם אחד שהוא מכוער ביותר. אמ׳ לו ריקה כמה מכוערין מעשיך כך מכוערין בניו של אברהם. אמ׳ לו ומה אעשה. לך ואמור לאומן שעשאוני כמה מכוער כלי זאת שעשית. מיד ירד ר׳ שמעון בן אלעזר מעל החמור ונשתטח לפניו. אמר לו ר׳ נעניתי לך. מחול לי. אמר לו אין אני מוחל לך

חשך סתרו (תהלים יח יב). שנא׳ מבין שני הכרובים וידבר אליו (במדבר ז פט). פ״ג כן הוא לפנינו פ״ג בן עזאי אומר כל הנותן וכו׳ עיין באדר״נ פי״ט. ועיין בהגהה לפנינו וז״ל במחזור וויטרי מתחיל כאן פרק בפני עצמו וכתוב ע״ג זהו פרק בן עזאי. והוא מה שהזכיר רש״י במס׳ ברכות כ״ב ע״א. ובמס׳ עירובין בתוס׳ נ״ג ע״ב ד״ה משיירין ובכמה מקומות. וכב״י אשר לפני לא נרשם פ״ג. שנא׳ אף כי אנוש רמה ובן אדם תולעה כצ״ל (איוב כה ו). אם היה מוצא ממעיו פלייטון וכו׳ כצ״ל. בשעת פטירתו של ר׳ אליעזר נכנסו תלמידיו וכו׳ כצ״ל והוא ר׳ אליעזר בן הורקנוס עיין ברכות כ״ח ע״ב, ובאדר״ר פכ״ה, וכן בהתיא דחמשה דברים למדנו מר׳ אלעזר בן עזריה צ״ל מר׳ אליעזר כו׳, הכדור והאמום והקמיע כצ״ל ועיין סנהדרין ס״ח ע״א ובהגהה שם. ובאדר״נ פרק כ״ה׳ ומטבילין אותם במשתן כצ״ל ובסנהדרין שם איתא וטהרתן במה שהן. פ״ג. לפנינו במס׳ ד״א הוא פ״ד. מעשה בר׳ שמעון בן אלעזר וכו׳ כן הוא באדר״נ פמ״א ובמס׳ ד״א הנדפס אשר לפנינו. אבל בתעגית כ׳ ע״א איתא מעשה שבא ר׳ אלעזר ב״ר שמעון וכו׳. ומצא אדם אחד וכו׳ עיין רש״י ותוס׳ שם שהביאו בשם מס׳ ד״א דאותו אדם היה אליהו ולטוב נתכוין כדי שלא יהגיל בדבר. ולפנינו ליתא. כמה מכוערים מעשיך וכ׳ גם זה ליתא בספרים שלפנינו. אמר לו ר׳ נעניתי לך לפנינו

עד שתלך לאומן שעשאוני ותאמר לו כמה מכוער כלי זה שעשית. הלך אחריו כחצי מיל. וכששמעו אנשי עירו ויצאו לקראתו. אמרו שלום עליך רבי. אמר להם למי אתם קורין ר׳. אמרו לו לזה שמטייל אחריך. אמר להם אם זהו ר׳ אל ירבו כמותו בישר׳ וחס ושלום. אמרו לו ומה עשה לך. אמ׳ להם כך וכך עשה לי. אמרו לו אע״פ כן מחול לו. אמ׳ להם הריני מוחל לו. ובלבד שלא יהא נהוג לעשות כן: באותה שעה ישב ר׳ שמעון ודרש בבית המדרש הגדול שלו. לעולם הוי רך כקנה. ואל תהי קשה כארז. מה קנה זה יצאו ארבע רוחות העולם הולך ובא עמהן עמדו הרוחות וקנה עומד במקומו מה סופו של קנה זכה ליטול ממנו קולמוס ולכתוב בו ספר תורה. אבל ארז זה אינו כן. יצתה רוח מערבית צפונית נעקר מצידו. דרומית מזרחית עוקרתו והופכתו על פניו. נמצא ארז זה שהיה מוטל על שרשיו. מה סופו של ארז זה באים וסותתין ומכתתין אותו. ומסככין בו בתים. והשאר מניחין אותו על גבי האור. לכך אמרו חכמים הוי רך כקנה ואל תהי קשה כארז: כיצד מכבד אדם את רבו. בזמן ששניהן מהלכין בדרך נותנו לימינו ואין נותנו לשמאלו. היו שלשה הרב ביניהם. כיצד הרב באמצע. והגדיל לימינו והקטן לשמאלו. וכן מצינו בשלשה המלאכים שבאו אצל אברהם אבינו. ואילו הן. גבריאל. מיכאל. רפאל. גבריאל להפוך את סדום. רפאל לרפאת את אברהם. מיכאל לבשר את שרה. והיה מיכאל באמצע. וגבריאל בימינו ורפאל בשמאלו. כיון שראה אברהם אבינו את מלאכי השרת באתה שכינה ועמדה למעלה ממנו. אמ׳ להם רבותיי המתינו לי עד שאפטר מן השכינה שהיא גדולה מכם. שנאמר ויאמר אדני אם [נא] מצאתי חן ונומ׳. וכיון שנפטר אברהם אבינו מן השכינה בא והשתחוה לפניהן. והכניסן תחת האילן. שנאמר יקח נא מעט מים ונומ׳. ואחר כך ואקחה פת לחם. אבל לוט מה אמר להם ולינו ורחצו רגליכם. ואחרים אומ׳ לא אמ׳ לוט אלא חכמת חכם. אמ׳ אילו רואים אותם רוחצים פניהם ידיהם ורגליהם נמצאו הורגין אותו ואת אשתו ואת בנותיו. אלא יראו אותם כשאבק על רגליהם ויאמרו לא באו מן הדרך אלא עכשיו: ההולך אחר רבו אינו רשאי ליפטר מאחריו עד שעה שיטול ממנו רשות. היו שניהם תלמידים שקולין כאחר נוטלין רשות זה בזה. בעל הבית נכנס תחילה ואחר כך אורח. וכשהן יוצאין אורח יוצא תחילה ובעל הבית אחריו. והנפטר מרבו בין כשהוא גדול מרבו בין כשרבו גדול אומ׳ לו הריני נפטר: סליק פירקא:

פרק ד׳. לא יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חבירו עד שעה שיטול ממנו רשות.

וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום. שאמ׳ לו לאברהם אבינו כלום יש בידך דרך ארץ. אמ׳ לו רבונו של עולם הן: לעולם אל יכנס אדם פתאום לבית חבירו. וילמדו כל אדם דרך ארץ מן המקום שעמד על פתח הגינה וקרא לו לאדם. שנא׳ ויאמר לו איכה.

ליתא תיבת ר׳, ועיין ברכות כ״ח ע״א, כתובות ס״ו ע״ב. לעולם הוי רך כקנה וכו׳ תענית כ׳ ע״ב. וסנהדרין ק״ה ע״ב. כיצד מכבד אדם את רבו וכו׳ עיין עירובין נ״ד ע״ב, יומא ל״ז ע״א, חולין צ״א ע״א, ועיין פסחים קי״א ע״ב, אביי הוה שקיל ואזיל וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה ואזיל וכו׳ ובתוס׳ שבת נ״א ע״ב ד״ה קדמיה וכו׳. גבריאל, מיכאל, רפאל וכו׳ ב״ר פמ״ח, רפאל לרפאות את אברהם וכו׳ וכן הוא בב״מ פ״ו ע״ב ועיין תוס׳ ד״ה ההוא וכו׳ שכתבו ובב״ר (פ״נ) יש שרפאל בא להציל את לוט וכו׳ דרפואה והצלה ענין אחד הוא ע״ש, והיה מיכאל באמצע וכו׳ יומא ל״ז ע״א, ויאמר אדני אם נא מצאתי חן וגו׳ כצ״ל (בראשית יח ג), יקח נא מעט מים (שם ד) ואקחה פת לחם (שם ה) אבל לוט מה אמר להם ולינו ורחצו רגליכם כצ״ל (שם יט ב), אילו רואים אותם רוחצים וכו׳ ב״ר פ״נ ורש״י בחומש פ׳ וירא. עד שעה שיטול ממנו רשות וכו׳ עיין יומא נ״ג ע״א, וב״ר פמ״ז ובפי׳ מהרד״ו סי׳ ו׳ ע״ש, והנפטר מרבו בין כשהוא גדול מרבו וכו׳ גירסת הגר״א והנפטר מחברו בין שהוא גדול מחברו ובין שחבירו גדול. פ״ד. ולפנינו בנס׳ ד״א הוא פ״ה, לא מאצל רבו ולא מאצל חברו וכו׳ עיין ב״ר שם, לעולם אל יכנס אדם פתאום וכו׳ נדה ט״ז ע״ב, ועיין פסחים קי״ב ע״א, שנא׳ ויאמר לו איכה כצ״ל (בראשית ג ט), ראיתי את ה׳ ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד

מעשה בארבע זקנים שהלכו למלכות הפנימית והיה להם פילוסופוס אחד חבר שם. ואילו הן ר״ג ור׳ יהושע. ור׳ אלעזר בן עזריה ור׳ עקיבא אמ׳ לו ר׳ יהושע לר״ג. ר׳ רצונך שנלך ונקבל פני פילוסופוס חבירינו. אמ׳ לו לאו. לשחרית אמ׳ לו נלך ונקבל פני פילוסופוס חבירינו. אמ׳ לו הן. הלך ר׳ יהושע וטפח לו על הדלת. והיה פילוסופוס מחשב בדעת אין זה דרך ארץ אלא של חכם. פעם שניה עמד ורחץ פניו ידיו ורגליו. פעם שלישית עמד ופתח את הדלת. ראה חכמי ישראל אילו באים מיכן ואילו באים מיכן. ואלו הן. ר׳ יהושע ור׳ אלעזר בן עזריה מימינו של ר״ג. ור׳ עקיבא משמאלו. והיה פילוסופוס מחשב בדעתו ואומ׳ היאך אתן שלום לחכמי ישר׳. אם אומ׳ אני שלום עליך ר״ג נמצאתי מבזה את חכמי ישר׳ אם אומ׳ אני שלום עליכם חכמי ישר׳ נמצאתי מבזה את ר״ג. כיון שהגיע אצלם אמ׳ להם שלום עליכם חכמי ישר׳ ולר״ג בראש. ולא מר״ג למדנו אלא מן השכינה. שנאמ׳ ראיתי את ײ ישב על כסאו וכל צבא השמים עמד עליו מימינו ומשמאלו: לעולם יהו כל אדם חשובין עליך כליסטין ותהא מכבדן כר״ג: ומעשה בר׳ יהושע שהכנים אצלו אדם אחד ונתן לו אכילה ושתייה. והעלהו לגג. ונטל הסולם מתחתיו מה עשה אותו האיש. עמד בחצי הלילה ונטל הכלים וכרכן בטליתו. וכיון שביקש לירד נפל מן הגג ונשתברה מפרקתו ממנו. לשחרית בא ר׳ יהושע ומצאו. אמ׳ לו ריקה כך עושין לבני אדם שכמותך. אמ׳ לו ר׳ לא הייתי יודע שנטלת הסולם מתחתי. אמ׳ לו ריקה אי אתה יודע שמאמש היינו זהירין בך. מיכאן אמ׳ ר׳ יהושע יהו כל אדם חשובין עליך כליסטים והוי מכבדם כר״ג: סליק פירקא:

פרק ה׳. הנכנס לבעל הבית. כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה: מעשה בשמעון בן אנטיפרס שהיו אורחין נכנסין אצלו. ונוזר עליהם שיאכלו וישישתו. והיו נודרין בתורה ומבדין. ובשעת פטירתם היה מלקה אותם. נשמעו דבריהם לפני רבן יוחנן בן זכאי וחכמים. והיו (קניטין) [קנטרן] בדבר. אמרו מי ילך ויודיענו. אמ׳ להם ר׳ יהושע אני אלך ואראה מה זה עושה. אמרו לו לך לשלום. הלך ומצאו על פתח ביתו שיושב. אמר לו שלום עליך ר׳. אמר לו שלום עליך ר׳ ומורי. אמ׳ לו כלום אתה צריך. אמ׳ לו בית לינה אני צריך. אמ׳ לו שב בשלום. ישבו (ופסקו) [ועסקו] בתורה עד הערב. לשחרית אמ׳ לו נלך למרחץ. אמ׳ לו כרצונך. היה ר׳ יהושע מתיירא שמא יקפחנו על שוקיו. לאחר שיצא אכלו ושתו. אמ׳ מי מלויני. אמ׳ לו אני. היה ר׳ יהושע מחשב בדעתו. ואומ׳ מה אשיב לחכמים ששיגרוני. נפנה ר׳ יהושע לאחוריו. אמ׳ לו ר׳ למה נפנית. אמ׳ לו דבר אני צריך לשאול אותך. מפני מה בני אדם הנכנסין אצלך אתה מלקה ולי לא הלקית. אמ׳ לו חכם גדול אתה ודרך ארץ יש בידך. בני אדם הנכנסין אצלי נוזרני עליהן שיאכלו וישישתו והם נודרין בתורה ומבדים. וכך שמעתי מן החכמים שכל הנודר בתורה ומבדה לוקה ארבעים. אמ׳ לו וכך אתה עושה. אמ׳ לו הן. אמר לו

עליו מימינו ומשמאלו כצ״ל (מלכים א כב יט). מעשה בארבע זקנים שהלכו למלכות הפנימית וכו׳. פ״ה. ולפנינו הוא פ״ו. כל מה שיאמר לך בעה״ב עשה וכו׳ פסחים פ״ו ע״ב, ועיין תוס׳ שם ד״ה אין מסרבין וכו׳ ועיין במג״א סי׳ ק״ע ס״ק י׳ שהקשה לפי מה שכתבו התוס׳ אמאי דיתיב אפוריא לא מצי לומר דאין מסרבין דישיבת אפוריא דבר גסות ושררה הוא וכו׳ אבל קשה דעל קבלת הכוס נמי היה לו להשיב כל מה שיאמר לך בעה״ב עשה ולא היה צריך לומר אין מסרבין וכו׳ ותירץ דאף דמחויב לעשות מ״מ אין ד״א שיעשה מיד עד שיפציר בו אבל לגדול עושין מיד וכו׳ ולי קשה דלפי זה הדרא קושיא לדוכתיה איך יתיב אפוריא בלא סירוב, ומה התם דגסות הרוח ושררה יש שם ולא סירב משום כל מה שיאמר לך בעה״ב וכו׳ א״כ כש״כ בקבלת הכוס. ועיין במהרש״א בחידושי אגדות שהקשה ג״כ קושית המג״א ותירץ דלעיל השיב מה׳ ד״א וכאן השיב מדין תורה, ועיין באליה רבה סי׳ הנ״ל וברכ״י שם אות ח׳ ע״ש. מעשה בשמעון בן אנטיפרס וכו׳ הובא בטור א״ח סי׳ ק״ע בשם מס׳ סופרים, ושם גרים והיו נודרין ומבדין, ועיין בדברי חמודות על הרא״ש פרק כל הבשר סי׳ י״ט אות צ״ב. ועיין ט״ז ק״ע ס״ק ג׳. והיו קנטרן בדבר וכו׳ כצ״ל. ישבו

נזור אני עליך שתלקה אותן ארבעים וארבעים. ארבעים שלך. וארבעים של חכמים ששינרוני. הלך ר׳ יהושע והסיח לפני חכמים מה שראה בשמעון בן אנטיפרס: לעולם לא יהא אדם קפדן בתוך סעודתו. ומעשה בהילל הזקן שעשה סעודה. ובא עני ועמד על פתחו. אמ׳ לו ר׳ אשה אני צריך להכנים היום ואין לי פרנסה כלום. נטלה אשתו כל אותה הסעודה ונתנה לו. ואחר כך לשה עיסה אחרת ובשלה אילפס אחר ובאתה והביאה לפניהן. אמ׳ לה בתי מפני מה לא הבאתה לנו מיד. סחה לו כל אותו המעשה. אמ׳ לה בתי אף אני לא דנתי אותך אלא לכף זכות. שכל מה שעשית לא עשית אלא לשם שמים: מניחין פיאה ממעשה אילפס ואין מניחין פיאה ממעשה קדירה. ומעשה בר׳ יהושע שהיה לו אכסניא אצל אלמנה הניחה לו מעשה אילפס ואכל ולא הניח לה פיאה. פעם שנייה אכל ולא הניח לה פיאה. פעם שלישית הקריחתו במלח. וכיון שטעמו משך ידו ממנו. ואכל פתו ריקם. אמרה לו מפני מה מיעטתה בגריסין הללו. אמ׳ לה כבר סעדתי מבעוד יום אמרה לו מעתה אם סעדת מיעטת בפת ובגריסין. מיכן אמ׳ ר׳ יהושע מעולם לא נצחני אדם אלא אשה זו ותינוק ותינוקת: מעשה בר׳ יהושע שהיה מהלך בשדה. ומצא ריבה אחת שישבת בשדה. אמרה לו מפני מה אתה מהלך בשדה אמ׳ לה בדרך אני הולך. אמרה לו אם זו הדרך לא כבשוה אלא ליסטין כמותך: ושוב מעשה בר׳ יהושע שהיה מהלך בדרך ומצא תינוק אחד שהיה יושב בין שני דרכים. אמר לו מאיזו דרך איכנס לעיר בזו או בזו. אמ׳ לו הרי שניהם לפניך זו ארוכה וקצרה. וזו קצרה וארוכה. הלך לו ר׳ יהושע בקצרה וארוכה. כיון שהגיע לחומה של עיר מצא גנות ופרדיסין וקרפיפין שהיו מוקפין לה נפנה לאחוריו וראה אותו תינוק שהיה יושב במקומו. אמ׳ לו בני לא כך אמרתי לך באיזו דרך איכנס. אמ׳ לו רבי ולא חכם גדול אתה. זו חכמתך. הלך ר׳ יהושע ונשקיה על רישיה. אמ׳ לו אשריכם ישר׳ שכלכם חכמים אתם מקטניכם ועד גדוליכם: כיצד מרקדין לפני כלה. בית שמאי אומ׳ כלה כמות שהיא. וב״ה אומ׳ כלה נאה וחסודה. אמרו להם ב״ש לב״ה לדבריכם אפי׳ חגרת ואפילו סומא יאמרו לה כלה נאה וחסודה. והתורה אמרה מדבר שקר תרחק. אמרו להם ב״ה לב״ש הרי שלקח מקח טעות בשוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו. הוי אומ׳ ישבחנו בעיניו. מיכן אמרו חכמים לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת עם כל הבריות: ולא יפרוס אדם [את] המוציא במקום הרך אלא במקום הקשה. ולא יאחז אדם פרוסה כביצה בידו. ואם עושה כן הרי זה רעבתן וגרגרן. וכמה שותה שנים מדרך ארץ. שלשה מגסי הרוח. לא יאכל אדם שום ובצל מראשו אלא מעליו. ואם אוכל הרי זה רעבתן. ולא ישתה שתי כוסות בתוך סעודתו. ויברך ברכת המזון מפני שנראה גרגרן: סליק פירקא:

ועסקו בתורה ובו׳ כצ״ל. לעולם לא יהא קפדן וכו׳ ומעשה בהילל הזקן וכו׳ היא גירסא מדויקת כגירסת המחבר ומעשה וכו׳ ומביא ראיה שלא יהא קפדן מהא דהילל הזקן, ולא כגירסא שלפנינו מעשה וכו׳ ועיין בד״ח שם אות צ״ג. מניחין פיאה ממעשה אלפס וכו׳ עיין עירובין נ״ג ע״ב, ובתוס׳ שם ד״ה משיירין וכו׳ ובד״ח שם אות צ״ד, ובמדרש איכה פ״א. ושוב מעשה בר׳ יהושע וכו׳ נפנה לאחוריו וכו׳ ובעירובין איתא חזרתי לאחורי אמרתי לו בני הלא אמרת לי קצרה, אמר לי ולא אמרתי לך ארוכה נשקתיו על ראשו ואמרתי לו אשריכם ישראל שכולכם חכמים גדולים אתם מגדולכם ועד קטנכם. כיצד מרקדין לפני כלה וכו׳ כתובות ט״ז ע״ב, ועיין שם י״ז ע״א תוס׳ ד״ה כלה וכו׳ ותוס׳ ד״ה ישבחנו וכו׳ ועיין הפלאה שם, ובש״מ. מדבר שקר תרחק (שמות כג ז), מיכן אמרו חכמים לעולם תהא דעתו של אדם מעורבת וכו׳ ופירש״י שם י״ז ע״ב מדברי ב״ה שאמרו ישבחנה וכו׳, לעשות לאיש ואיש כרצונו. ולא יפרוס אדם את המוציא כצ״ל סנהדרין ק״ב ע״ב מהיכא דקרים בישולא, ועיין בפירוש רש״י שם ולא יאחז אדם פרוסה כביצה בידו וכו׳ ובטור א״ח סי׳ ק״ע העתיק לא יאכל אדם פרוסה כביצה וכו׳ ועיין בב״י שם, ובד״ח שם אות צ״ד. וכמה שותה שנים מד״א וכו׳ פסחים פ״ו ע״ב, ביצה כ״ה ע״ב, לא יאכל אדם שום ובצל מראש אלא מעליו. ביצה שם ופירש״י מצד העלין, ולא ישתה שתי כוסות וכו׳ עיין ברכות נ״א ע״ב, ועיין פסחים פ״ו ע״ב ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי, ובירושלמי מעשרות פ״ג ה״ד איתא לתאי עוברא בר״א בר״ש ע״ש.

פרק ו'. שנים שהם יושבין על שולחן אחד. הגדול שבהן שולח יד תחילה. ואחר כך קטן. ואם שולח יד קטן תחילה הרי זה גרגרן: ומעשה בר' [עקיבא] שעשה סעודה לתלמידיו. הביאו לו שני תבשילין אחד נא ואחד מבושל. מתחילה הביאו תבשיל נא לפניהן. הפיקח שבהם אחז הקלח בידו אחת ותלשו בידו אחת ולא בא אחריו. מישך ידו הימנו ואכל פתו ריקם. והטיפש שבהם אחז את הקלח בידו אחת. אמ' לו ר' עקיבא לא כך בני אלא הנח עקיבך (עליך) [עליה] בתוך הקערה ותלוש. ואחר כך הביא להם מבושל. ואכלו ושתו ונסתפקו. לאחר כך אמ' להם בניי לא עשיתי לכם כל כך אלא כדי לבדוק אתכם אם יש בידכם דרך ארץ אם לאו: לא יאכל אדם עד ארבע שעות. ולא ישתה. ולא ירחץ אדם בבית המרחץ עד ארבע שעות. חמים רובו קשה לגוף ומיעוטו יפה. יין רובו קשה לגוף ומיעוטו יפה. שלשה דברים שקולין זה בזה. חכמה יראה וענווה: הנכנס לבית הכסא אל יחזור למערב פניו. ולא אחוריו אלא לצדדיו. ולא יפרע עצמו עד שישב. ולא יקנח בימין אלא בשמאל. ומעשה בר' עקיבא שהלך אחר ר' יהושע לראות את המעשה. ראה שלא נכנס לבית הכסא אלא לצדדיו. ולא פירע עד שישב. ולא קינח אלא בשמאל. אמ' ר' שמעון בן עזאי שלשה דברים למדתי מר' אליעזר. שלא יכנס לבית הכסא אלא לצדדיו. ולא יפרע עד שישב. ולא יקנח אלא בשמאל: ומפני מה אין מקנחין בימין. ר' אליעזר אומ' מפני שאוכל בה. ר' יהושע אומר מפני ששותה בה ר"ג מפני שמראה בה טעמי הלכה: לא ישמח אדם בין הבוכים. ולא יבכה בין השמחים. ולא יהא ער בין הישנים. ולא ישן בין הערים. וכללו של דבר אל ישנה אדם דעתו מדעת חביריו ומדעת בני אדם: סליק פירקא:

פרק ז'. הנכנס לבית אל יאמר תנו לי ואוכל עד שיאמרו לו הם: מזגו לו את הכוס שוהא ושותהו. וכמה שוהא. בחמין שלשה פעמים ובצונן ארבע. א"ר יהודה בד"א בכוס שבגליל. אבל בכוס שביהודה שוהא כל צורכו ושותהו. לא יאמר אדם לחבירו בא ואכול כמה שהאכלתני. שזו דרך הריבית. והנכנס לסעודה לא יאמר אכול מה שהאכלתיך שזו דרך הריבית. ובירושלם היו הופכים (אספניא) [אכסניא] שלהם: לא ישלח אדם לחבירו חבית של יין ויתן על פיה שמן [שזו] דרך מיתה ומעשה

פ"ו. ולפנינו פ"ז. הגדול וכו' עיין ברכות מ"ז ע"א, וגיטין נ"ט ע"ב. ומעשה בר' עקיבא כצ"ל, ובטור א"ח סי' ק"ע גירסתו מעשה בר' עקיבא שעשה משתה לתלמידיו הביאו לפניהם ב' תבשילין אחד חי ואחד מבושל בתחילה הביאו לפניהם קלח של כרוב בא הפיקח שבהן אחז הקלח בידו ותלשו ולא בא אחריו משך ידו הימנו ואכל פת לבדו הטיפש שבהן אחז הקלח בב' ידיו אמר לו ר"ע לא כי א"א הנח עקבך עליה בתוך הקערה ותלוש בג. ועיין בד"ח שם אות צ"ד. לא יאכל אדם עד ארבע שעות וכו' שבת י' ע"א, פסחים י"ב ע"ב. חמים רובו וכו' יין רובו קשה וכו' גיטין ע' ע"א. אל יחזיר למערב פניו וכו' עיין ברכות ס"ב ע"א. ולא יפרע עצמו עד שישב וכו' שם ולא יקנח בימין וכו' שם. אמר ר' שמעון בן עזאי וכו' ולפנינו בברכות שם תניא בן עזאי אומר וכו' את ר' עקיבא וכו', ומפני מה אין מקנחין בימין וכו' ע"ש ברכות כמה שינוים. פ"ז. ולפנינו הוא בפ"ח. הנכנס לבית אל יאמר וכו' הובא בטור א"ח ובב"י סי' ק"ע. לא יאמר אדם וכו' ובירושלים היו הופכים אכסניא שלהם כצ"ל. ובטור שם איתא לא יאמר אדם לחבירו בא ואכול מה שהאכלתני שזהו דרך רבית ובירושלים היו הופכין, ותו לא, וכתב הב"י על זה וז"ל ואין לו משמעות ושם בברייתא כתוב ובירושלים היו הופכים אכסניא לנישואין, וג"ל דה"פ לא יאמר אדם לחבירו בוא ואכול מה שהאכלתני משום דאיכא למיחש שמא הראשון האכילו מועט וזה מאכילו מאכל מרובה, א"נ שמא הראשון האכילו בזמן הזול וזה מאכילו בזמן היוקר, ואע"פ שאינן מתכוונין לכך שלא האכילו על דעת שיפרע לו יותר ממה שהאכילו ואין כאן רבית מ"מ הא מיהא מיחזא כרבית והיינו דקתני מפני שהוא דרך רבית, כלומר דרך רבית הוא אבל לא רבית ממש, ובתר הכי קתני ובירושלים היו הופכים אכסניא לנישואין כלומר בירושלים לא היו חוששין לכך ואדם שהאכיל את חברו באכסניא היה הלה פורע לו שהיה מאכילו בנישואין, ואע"פ שסעודת נישואין מרובה ביותר מסעודת אכסניא לא הוה חיישי לדרך רבית, א"נ ה"ק דבני ירושלים נמי הוו חיישי לדרך רבית ולא היו אומרים בוא ואכול מה שהאכלתני וכדי שלא ישאר ע"ז חוב שהאכילו באכסניא היה פורע לו בשמאכילו בנישואין דסעודת נישואין כיון שלא נעשית בשביל זה לא מיחזי דרך רבית כלל עכ"ל ועיין בפירוש דרכי משה שם, ובד"ח שם אות צ"ח ע"ש. לא ישלח אדם לחברו וכו' עיין חולין

באדם אחד שעשה משתה לבנו. כיון שבאו בני חבורה והסיבו. נכנס להביא יין. ראה את החבית שמליאה שמן. חנק את עצמו ומת. מיכן אמרו חכמים. לא ישלח אדם לחבירו כו'. לא יאמר אדם לחבירו טול שמן מפך ריקם. מפני שמהנהו טובת חנם: לא יסרב אדם בחבירו לסעוד אצלו ויודע בו שאינו סועד: ולא ירבה בתקרובת ויודע בו שאינו מקבל: ולא ישקה אדם יין חדש לשום יין ישן שזו דרך גזל. היה (שותה) [משקה] יין [לחמרים] אל יאמר לחמרים סלקו את זה ותנו את זה שזה דרך גזל. היה עובר בשוק אצל מוכרי תבואה אל יאמר להם בכמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח. מפני שמשביח דעתו של מוכר: סליק פירקא:

פרק ח'. לא יפרוס אדם פרוסה על הקערה. אבל מקנח אדם קערה בפרוסה. ולא ילקט אדם פירורין ויניח על גבי שלחן. מפני שהוא ממחה דעתו של חבירו. ולא ישוך אדם מפרוסה ויחזירנה לקדרה. וכן לא ישוך אדם מפרוסה ויתננה לחבירו. לפי שאין דעת [הבריות] שוה. ולא ישתה אדם מן הכוס ויתננה לחבירו מפני סכנת נפשות: ומעשה בר' עקיבא שהיה (לא) [לו] אכסניא אצל אדם אחד. נתן לו כוס וטעמו. אמר לו ר' עקיבא לך ושתהו. שוב נתן לו כוס וטעמו. אמר לו ר' עקיבא לך ושתהו. אמר לו בן עזאי עד מתי אתה משקה כוסות הטעומין [לר"ע] שוב מעשה בר' עקיבא שהיה לו אכסניא אצל אדם אחד. [נטל פרוסה] וסמך בה את הקערה. חטפה ר' עקיבא ואכלה. שוב נטל את הפרוסה וסמך בה את הקערה. חטפה ר' עקיבא ואכלה. אמ' לו ר' אין לך פרוסות שתאכל אלא פרוסה שאני סומך בה את הקערה. אמ' לו כמדומה אני שאתה נכווה בפושרין. עכשיו אי אתה נכוה אלא ברותחין: ולא ישתה אדם כוסו ויניחנו על גבי שלחן אלא יאחזנו בידו עד שיבא השמש ויתננו לו: חמשה דברים אמר ר'. אין מניחין בשר חי על גבי פת. ועל הכוס. ולא קערה על גבי פת. ואין זורקין את הפת. ואין סומכין את הקערה בפת. ואין יושבין על גבי אוכלין. מפני (שמשביח) [שמבזה] האוכלין. והנכנס לסעודה לא ישול חלקו ויתננו לשמש. שמא יארע דבר קלקלה בסעודה. אלא ישלנו ויניחנו לפניו ואחר כך יתננו לו: אורחין הנכנסין אצל בעל הבית אין יוצאין אלא א"כ ישלו רשות מבעל הבית: ולא יתנו מאשר לפניהם לבנו של בעל הבית אלא א"כ נטלו רשות מבעל הבית ומעשה באדם אחד שהכנים אצלו שלשה אורחים בשני בצורת. והיו לו שלש ביצים ובא והניח לפניהם ובא בנו של בעל הבית ועמד לפניהם. נטל אחד מהן חלקו ונתן לו. וכן השני. וכן השלישי. כיון שבא אביו מצא שהוא אוחז אחד בפיו ושתים בשתי ידיו. עמד והגביהו מלא קומתו וחבטו לארץ ומת. אף אמו כיון שראתה את בנה שמת עמדה מעל הגג ונפלה ומתה. אף אביו כיון שראה

צ"ד ע"א. לא יאמר אדם לחברו וכו' טובת חנם עיין ירושלמי דמאי פ"ד ה"ג. וירושלמי ע"ז פ"א ה"ג. לא יסרב אדם בחברו לסעוד וכו' שם בירושלמי דמאי וירושלמי ע"ז שם ועיין בתוספתא ב"ק פ"ז ז' גנבים הן ראשון שבכולן גונב דעת הבריות וכו' ובמדרש איכה פ"ד. ולא ירבה בתקרובות וכו' שם ושם. ולא ישקה אדם יין חדש וכו' כן היא ג"כ גירסת הגר"א. ולפנינו לא ישקה אדם יין ישן לשם חדש וכו'. היה משקה יין לחמרין לא יאמר להן וכו' כצ"ל. היה עובר בשוק וכו' עיין ב"מ נ"ח ע"ב. פ"ח. ולפנינו פ"ט. לא יפרוס אדם פרוסה על הקערה וכו' הובא בטור א"ח סי' ק"ע. לפי שאין דעת הבריות שוה כצ"ל. ולא ישתה אדם מן הכוס וכו' תמיד כ"ז ע"א. ומעשה בר' עקיבא שהיה לו אכסניא כצ"ל. כוסות הטעומין לר"ע וכו' כצ"ל פירוש שאותו אדם אחד בעל האכסניא היה טועם את הכוס ואח"כ נתן את המותר לר' עקיבא. ובן עזאי אמר לאותו האיש עד מתי אתה טועם מתחילה ואח"כ אתה נותן לר' עקיבא המותר והוא אינו רוצה לשתות מכוס ששתה איש אחר מתחילה. נטל את הפרוסה וכו' כצ"ל. לא ישתה אדם כוסו ויניחנו וכו' שאין זה ד"א להעמיד כוס ריק על השולחן, בשם לבוש הביאו בר"ח שם. חמשה דברים אמר ר' ט"ס הוא וצ"ל כמו דאיתא בברכות נ' ע"ב ת"ר ארבעה דברים נאמרו בפת וכו' ע"ש. מפני שמבזה האוכלין כצ"ל ועיין במס' סופרים פ"ג הי"ד. והנכנס לסעודה לא ישול חלקו וכו' הובא בטור א"ח סי' ק"ע. אורחין

כך עמד מעל הגג ונפל ומת. א״ר אליעזר בן יעקב שלש נפשות נהרגו בדבר זה:

סליק פירקא:

פרק ט׳. הנכנס למרחץ אומ׳ יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותחזירני לשלום. ותצילני מזו וכיוצא בו לעתיד לבא:

וקודם שיכנס כיצד יעשה. חולץ את מנעליו. ומסלק את כובעו. ומסלק את טליתו. ומתיר את הגורו. ופושט חלוקו. ואחר כך [מתיר פרקסו התחתונה. רחץ ויצא והביאו לו את המספה מקנח את ראשו. ואח״כ מקנח את כל האברים. הביאו לו את השמן סך את הראש ואח״כ סך את כל האברים. ואח״כ] מניח פרקסו התחתונה: ולובש את חלוקו. והוגר את הגורו. ומתכסה בטליתו. ומניח את כובעו. ואחר כך מניח את מנעליו. ומניח של ימין ואחר כך של שמאל. וכשהוא חולץ. של שמאל תחילה ואחר כך של ימין: וכן לעניין תפילין מניח של יד ואחר כך של ראש. וכשהוא חולץ. חולץ של ראש תחילה ואחר כך של יד. ואם יש לו בן או עבד מניחין לו: הנכנס למרחץ אינו מתעמל. ואינו מתגרר. ואינו (משתכר) [משתבר] על השייש. ומעשה בר״נ שהיה חלוש הפילו שמן על השייש ולא קיבל. רשב״נ אומ׳ (המשתכר) [המשתבר] על השייש חבירו של חמור. והאוכל בשוק חבירו של כלב. ויש אומ׳ פסול לעדות: בית הכסא נותן מקום זה שנכנס לזה שיצא. בית המרחץ נותן מקום זה שיצא לזה שנכנס. ולא יכנים אדם לבית המרחץ בזכוכית מפני הסכנה. ולא ירוק אדם בבית המרחץ מפני הסכנה. ובכל מקום אל ירוק אדם בפני חבירו. או׳ אדם הלכה של בית הכסא בבית הכסא. ושל בית המרחץ בבית המרחץ. אין שואל ומשיב במקום שרובם ערומים. ולא במקום שרובם לבושים. רובם לבושים ומיעוטם ערומים כולן לבושין. רובם ערומים ומיעוטן לבושין. כולן ערומים ואל ישאל אדם שלום לחבירו בבית המרחץ מפני הסכנה. ואם שאלהו אומ׳ לו מרחץ הוא. ויש אומ׳ משיבו ואין בכך כלום: אל יניח אדם רגליו על שפת האמבטי ויהא רבוץ בתוכה מפני שדרך גנאי הוא. ואל יאמר אדם לחבירו דרוס ידך עלי בבית המרחץ. והאומ׳ אין יוצא משם כשהוא שלם. א״ר יהודה בד״א במים מיעוטין. אבל במים מרובים

הנכנסין אצל בעל הבית וכו׳ עיין חולין צ״ד ע״א. פ״ט ולפנינו הוא פ״י. הנכנס למרחץ אומר וכו׳ ברכות ס׳ ע״א, ופושט חלוקו ואח״כ „מתיר פרקסו התחתונה. רחץ ויצא והביאו לו את המפה מקנח את ראשו. ואח״כ מקנח את כל האברים. הביאו לו את השמן סך את הראש ואח״כ סך את כל האברים. ואח״כ״ מניח פרקסו התחתונה וכו׳ כצ״ל ונשמט בטעות להסופר מן ואח״כ הראשון עד ואח״כ מניח פרקסו התחתונה וכו׳. סך את הראש וכו׳ עיין שבת ס״א ע״ב. אינו מתעמל ואינו מתגרר וכו׳ בשבת קמ״ז ע״א איירי בשבת ע״ש והכא מדין ד״א גם כן אינו מתעמל וכו׳ שאינו דרך כבוד לבריות. ואינו משתבר על השיש כצ״ל ובספר אגודה גרים ואינו משתין על השיש. המשתבר על השיש וכו׳ כצ״ל והאוכל בשוק חבירו של כלב וכו׳ קידושין מ׳ ע״ב ופירש מהרש״א בחידושי אגדות שדומה לכלב שאין מזונו מצוי בבית ואוכל גם בשוק אם נמצא לו שם. ויש אומרים פסול לעדות עיין בתוס׳ שם דבור המתחיל ויש אומרים וכו׳ ועיין בסמ״ע ח״מ ל״ד ס״ק מ״ד, ומה שחילק בארח״ת שם ס״ק ל״ח בין ההולכים בשוק ואוכלים שהיא פחיתות גדול בזוי מאד ובין הקובעים מקום בשוק שהוא אין כבוד לת״ח אבל בשביל כך לא מפסל לעדות ע״ש כבר הקדימו הב״ח בטור ח״מ סי׳ ל״ד ע״ש. בית הכסא נותן מקום זה שנכנס וכו׳ ובספר אגודה גרס נותן מקום זה שיוצא לזה שנכנס. בית המרחץ נותן מקום זה שנכנס לזה שיוצא. אומר אדם הלכה של בהכ״ס בבהכ״ס וכו׳ ירושלמי דשבת פ״ג ה״ג. וכן בירושלמי דע״ז פ״ג ה״ד ר׳ יעקב בר אידי בשם ריב״ל שואלין הלכות המרחץ בבית המרחץ וכו׳ כהדא רשב״א עאל מסחי עם ר״מ שאל ליה מהו להדיח א״ל אסור וכו׳ ולא שמואל שאיל לרב מהו לענות אמן במקום מטונף א״ל אסור ואסור דאמרי לך אסור (ופירש הר״ן בפרק ג׳ דמס׳ שבת כלומר דהאי אסור דאמרין לך אלו שאלתני על כך במקום המטונף היה אסור לי לאמרו) אשכח תנאי תנא שואלין הלכות המרחץ בבהמ״ר, והלכות בהכ״ס בבהכ״ס. ועיין בביאורי הגר״א בש״ע סי׳ פ״ה ס״ק ו׳, וכן העתיקו הירושלמי הרמב״ן והרשב״א והר״ן ודלא כפירש הק״ע ע״ש. אין שואל ומשיב במקום שרובם ערומים וכו׳ עיין שבת י׳ ע״א, וירושלמי ברכות פ״ב ה״ג, ותוספתא ברכות פ״ב והגירסא שלפנינו משובשת, והגרא הכי גרים אין שואל ומשיב במקום ערומים אלא במקום לבושים. רובן לבושין ומיעוטים ערומים כבולם לבושים. רובן ערומים ומיעוטן לבושין כבולם ערומין. ואל ישאל אדם שלום וכו׳ שבת י׳ ע״ב. ועיין תוס׳ סוטה י׳ ע״א ד״ה אלא

הרי זה משתבח. והקורא שתי פעמים. והטובל שתי פעמים הרי זה מגונה. המתכסה בטליתו ועומד במקום הזיעה. הרי זה גוזל את הרבים. והגוזל את הרבים כיצד יעשה ילך ויחפר שיחין בורות ומערות ויתקן דרכים וסרטיאות וימחל לו: סליק פירקא:

פרק י׳. היוצא לדרך לבדו קודם [קריאת] הגבר דמו בראשו. ר׳ יאשיה אומ׳ לא יפחות משנים. ובאיזה תרנגול אמרו. בתרנגול הבינוני. שנאמ׳ מי שת בטחות חכמה או מי נתן (לכסוי) [לשכוי] בינה: אדם הבא מן הדרך ונכנס למרחיץ. הקיז דמו ונשתכר. ושימש מיטתו על גבי קרקע דמו בראשו: ההורג כינה על גבי המיטה והעומד ערום לאור הנר ולאור הלבנה דמו בראשו: השותה משקין מזוגים ומשקין מגולים שלן עליהם הלילה דמו בראשו מפני הסכנה. והשותה מנהלים וממעיינות ומהמדברות בפיו ובידו אחת דמו בראשו. מפני הנימא שבהם: הקיז דם וישב בתענית דמו בראשו. כותבי ספרים תפילין ומזוזות הן ותגריהן ותגרי תגריהן. אינם רואין סימן ברכה לעולם: מוכרי דגים טמאים. וחלב טמא. אינם רואין סימן ברכה לעולם. המשתכר בקנים ובקנקנים אינו רואה סימן ברכה לעולם. ר׳ עקיבא אומ׳ העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מתשע שעות ולמעלה. אינו רואה סימן ברכה לעולם. וא״ר עקיבא ותלמידי חכמים בטילין בתשעה באב. וישימו הכל עצמן כתלמידי חכמים: אמרו פעם אחת היה ר׳ עקיבא יושב על שלחנו תחת הזית מפני הסכנה. ואמ׳ קוצצי אילנות ומגדלי בהמה דקא ותגרי סימשא אינם רואים סימן ברכה לעולם: המוכר את ספרו אע״פ שאינו צריך לו. והמוכר את בתו אע״פ שאין לו מה יאכל אינו רואה סימן ברכה לעולם: ר׳ יצחק אמר קורצין הרי זה משופכי דמים. שנא׳ לא תלך רכיל בעמך לא תעמד על דם רעך: ור׳ אליעזר אומר השונא את חבירו הרי זה משופכי דמים. שנאמר וכי יהיה איש שנא לרעהו. והכהו נפש. בן עזאי אומ׳ השונא את אשתו הרי זה משופכי דמים. שנאמ׳ ושם לה עלילת דברים. סוף שהוא שוכר לעדים ומקדימה לסקילה: ור׳ יוסי אומ׳ הנותן את הקץ אין לו חלק לעולם הבא: נביא השקר והמספר לשון הרע אין לו חלק לעולם הבא. (והנושא) [והשונא] תלמידי חכמים אין לו חלק לעולם הבא. ר׳ מאיר אומ׳ כל שיש מדרש בעירו ואינו הולך לשם חייב מיתה. בית המדרש שיש בו אלף אלפים וריבי רבבות מצות האמורות בתורה על אחת כמה וכמה: ור׳ מאיר אומ׳ כל שיש תלמיד חכם בעירו ואינו משמשו חייב מיתה. שנאמר כי דבר יי׳ בוה: ואומ׳ כה אמ׳ יי׳ מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וגומ׳: המתיר מנעליו ויצא לשוק הרי זה מגסי הרוח: סנטרו לצדדין וכובעו לאחוריו. (וירד) [וירכתו] על חבירתה ורצועות תפילין [בידו] ומחזירן כשהוא מהלך בשוק הרי זה מגסי הרוח. ומניין לגסי הרוח שהוא כע״ז. שנאמ׳ ולא תביא תועבה [ולהלן הוא אומר תועבת

וכו׳, מפני הסכנה, הגר״א מוחקו. והגוזל את הרבים כיצד יעשה ילך ויחפור וכו׳ ב״ק צ״ד ע״ב. ביצה כ״ט ע״א. פ״י. ולפנינו פי״א. קודם קריאת הגבר כצ״ל יומא כ״א ע״א. (מי שת בטחות חכמה או מי נתן לשכוי בינה) כצ״ל איוב ל״ח ל״ו. אדם הבא מן הדרך וכו׳ עיין גיטין ע׳ ע״א. והשותה מנהלים וכו׳ ע״ז י״ב ע״ב, כותבי ספרים וכו׳ פסחים נ׳ ע״ב, המשתכר בקנים ובקנקנים וכו׳ שם נ׳ ע״א. העושה מלאכה בערבי שבתות וכו׳ שם, ואמר ר׳ עקיבא וכו׳ ות״ח בטלים בת״ב וכו׳ שם נ״ד ע״ב. קוצצי אילנות ומגדלי בהמה דקה שם נ׳ ע״ב, המוכר את ספרו וכו׳ מגילה כ״ז ע״א. ר׳ יצחק אמר קורצין וכו׳ ת״א על פסוק לא תלך רכיל בעמיך לא תיכול קורצין ועיין רש״י ויקרא י״ט ט״ז. ובילקוט ראובני שם איתא ר׳ יצחק אמר מאן דאמר קורצין הרי זה שופך דמים שנא׳ לא תלך רכיל, ונראה שכן צ״ל כאן, שנא׳ לא תלך רכיל בעמך לא תעמד על דם רעך כצ״ל (ויקרא יט טז) שנא׳ וכי יהיה איש שנא לרעהו (דברים יט יא), שנא׳ ושם לה עלילות דברים כצ״ל (שם כב יד) הנותן את הקץ, פירוש המחשב את הקץ וכו׳ סנהדרין צ״ז ע״ב, והשונא תלמידי חכמים וכו׳ כצ״ל. כל שיש בית הכנסת בעירו וכו׳ בית המדרש שיש בו וכו׳ כצ״ל עפ״י גירסת הגר״א, שנאמר כי דבר ה׳ בזה (במדבר טו לא), ואומר מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי וגו׳ (ירמיה ב ה) וירכתו כצ״ל, ורצועות תפילין בידו כצ״ל, ומנין לגסי הרוח שהוא כע״ז שנא׳ ולא תביא תועבה וגו׳

ה׳ כל גבה לב. כתיב הכא תועבה. ונאמר להלן תועבה] מה תועבה להלן בע״ז הכת׳ מדבר. אף תועבה האמורה כאן בע״ז הכת׳ מדבר: הנכנס לישן אומ׳ ברוך המפיל חבלי שינה כו׳. והניעור משנתו אומר אלהי נשמה שנתת בי טהורה: המתהפך משנתו לצדדין אומ׳ פוקח עיורים: הנכנס לבית הכסא אומ׳ התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון. תנו כבוד לאלהינו ועמדו במקומכם והזהרו. עזרוני עזרוני. שמרוני שמרוני. המתינו לי עד שאכנס ואצא. שזה דרכן של בני אדם. והיוצא מבית הכסא. אומר אשר יצר. רחץ פניו אומר ברוך המעביר שינה מעיני. כו׳. לבש כליו ויצא לשוק. אומ׳ יהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שתוליכני לשלום ותסמכיני לשלום ותנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותחזירני לביתי לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך. ותצילני מיד לשון הרע. ואל תרגילני לידי עבירה ועון וחטא. ואל אכשל בכלום דבר. ויהי רצון מלפניך יי׳ אלהי שתראיני בשמחתה של ירושלם:

סליק מסכת דרך ארץ: פרקים י׳:

פרק גן עדן.

תקלב. כת׳ מה רב טובך אשר צפנת ליראך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם: אמר ר׳ יהושע בן לוי שני שערי כדכוד יש בגן עדן ועליהם ששים רבוא של כיתות מלאכי השרת. וכל אחד ואחד מהן זיו פניו מבהיק כזוהר הרקיע. בשעה שהצדיק בא אצלם הן מפשיטין מעליו הבגדים שהועמד בהן מן הקבר. ומלבישין אותו שבעה בגדים של ענני כבוד. ונותנין שני כתרים בראשו. אחד של אבנים טובות ומרגליות ואחד של זהב פרווים. ונותנין הדסים בידו. ומקלסין לפניו ואומ׳ לך אכול בשמחה. וגומ׳. ומכניסין אותו למקום נחלי מים ושם שמונה מאות מיני וורדי׳ והדסים. וכל אחד ואחד מן הצדיקים יש לו חופה בפני עצמו. ולפי מה שבידו. שנאמ׳ כי על כל כבוד חפה. וכל חופה וחופה מושכין ממנה ארבע נהרות. אחד של חלב. ואחד של יין ואחד של אפרסמון ואחד של דבש. וכל חופה וחופה למעלה הימנה גפן של זהב. ושלשים מרגליות קבועות בתוכה. וכל אחת ואחת מהן מבהיקות כזיו נוגה. ובכל חופה וחופה שלחן של אבנים טובות ומרגליות. וששים מלאכים עומדים על ראש כל צדיק וצדיק. ואומרי׳ לו אכול דבש שעסקת בתורה שנמשלה לדבש. שנאמר ומתוקים [מדבש ונפת] צופים. שתה יין המשומר בענביו שעסקת בתורה שנמשלה ליין. שנאמ׳ אשקך מיין הרקח. והכעור שבהן פניו דומים כדמיונו של יוסף. וכדמותו של ר׳ יוחנן. וכפרטי רמונים בכוס של כסף מוקף נגד השמש ואין אצלם לילה כל עיקר. שנאמ׳ וארח צדיקים כאור

כצ״ל (דברים ז כז) „ולהלן הוא אומר (משלי טז ה) תועבת ה׳ כל גבה לב. כתיב הכא תועבה ונאמר להלן תועבה״ מה תועבה וכו׳ ועיין סוטה ד׳ ע״ב. הנכנס לישן אומר ברוך המפיל וכו׳. ברכות ס׳ ע״ב. והניעור משנתו וכו׳ שם. הנכנס לבית הכסא וכו׳ שם. פרק גן עדן בספר מדרש תלפיות ענף גן עדן הביא בשם ספר שער גן עדן כל לשון המאמר הזה במעט שינוים קטנים. כתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם כצ״ל (תהלים לא כ). שנאמר כי על כל כבוד חפה כצ״ל (ישעיה ד ה). שנאמר ומתוקים מדבש ונפת צופים כצ״ל (תהלים יט יא). אשקך מיין הרקח (שה״ש ח ב). שנאמר וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור. עד נכון היום כצ״ל

נגה הולך [ואור] עד נכון היום. והיום מתחדש עליהן: ארבע משמרות הן. משמר ראשון נעשה קטן ונכנס למחיצת קטנים. ושמח שמחת קטנים: משמר השני נעשה בחור ונכנס למחיצת בחורים ושמח בשמחת בחורים: משמר שלישי נעשה בינוני ונכנס למחיצת בינוניים. ושמח בשמחת בינונים: משמר רביעית נעשה זקן ונכנס למחיצת זקנים ושמח בשמחת זקנים: ובגן עדן שמונים רבוא מיני אילנות. הפחות שבהן משובח שבעצי בשמים. וכן בארבע זוויותיה: ובכל זוית וזוית יש בה ששים רבוא כתות של מלאכי השרת מזמרים בקול נעים: ועץ חיים באמצע. ונופו מכסה על כל גן עדן. ויש בו שמונה מאות מטעמים. ואין זה דומה לדמותו של זה. ולא טעמו של זה כטעמו של זה. ולא ריח זה דומה לריחו של זה. ושבעה ענני כבוד למעלה ממנו וארבע רוחות מנשבים בו. וריחו הולך מסוף העולם ועד סופו. ותחתיו תלמידי חכמים יושבים. ומבררים את התורה. וכל אחד ואחד מהן יש לו שתי חופות אחת של כוכבים. ואחת של חמה ולבנה. ובין כל חופה וחופה ששים פרגוד של ענני כבוד. לפנים ממנה עדן. ובה שלש מאות ועשרה עולמות לכל צדיק וצדיק. שנאמ׳ להנחיל אהבי י״ש: ובה שבע כיתות של צדיקים. כת ראשונה הרוגי מלכות. כגון ר׳ עקיבא וחביריו. כת שנייה טבועי ים. כת שלישית רבן יוחנן בן זכאי וחביריו. ומהו כחו של רבן יוחנן בן זכאי שהיה אומ׳ אם יהיו כל הימים דיו ושמים וארץ יריעות. וכל בני אדם לבלרין. לא היו מספיקין לכתוב מה שלמדתי מרבותיי. ולא חסרתי אות אחת אפילו ככלב המלקלק מן הים: כת רביעית. אילו שירד הענן וכסה עליהן: כת חמשית בעלי תשובה. מקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים יכולין לעמוד: כת ששית. רווקין שלא טעמו טעם חטא מימיהם. כת שביעית ענוים וקדושים שיש בהם מקרא ומשנה ודרך ארץ. ועליהם הכת׳ אומ׳ וישמחו (בך) כל חוסי בך לעולם ירננו. וגו׳: והקב׳ יושב ביניהן ומבאר להם את התורה. ועליהם הכת׳ אומ׳ עיני בנאמני ארץ וגו׳ ולא פירסם לברייא כבוד המתוקן להם. ועליהם הכת׳ אומ׳ ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו:

סליק פרק גן עדן:

ספר מלחמות י״י.

אותות עשר מלחמת מלך משיח:

תקלג. יתברך שמו של הק׳ שבחר בישר׳ משבעים אומות. שנאמ׳ כי יעקב בחר לו יה ישר׳ לסגלתו. וחפץ לזכותם. ונתן להם תורה מרובה. שנאמ׳ י״י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. והנחילם אמריו והשמיעם עשר דברות שהן גופי התורה ועיקר המצות. וכל המקיים עשר דברות ולא תחמוד. שכולו תלויין

(משלי ד יח). שנאמר להנחיל אהבי יש (שם ח כא). משנה סוף עוקצין, סנהדרין ק׳ ע״א ועיין בהגהות מהרי״ב שם. ומה כוחו של ריב״ז שהיה אומר אם יהיו כל הימים דיו וכו׳ כצ״ל ועיין באדר״נ פכ״ה. וסנהדרין ס״ח ע״א. מקום שבעלי תשובה עומדין וכו׳ ברכות ל״ד ע״ב. סנהדרין צ״ט ע״א. וישמחו כל חוסי בך לעולם ירננו וגו׳ כצ״ל (תהלים ה יב). עיני בנאמני ארץ וגו׳ (שם קא ו). ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. כצ״ל (ישעיה סד ג). ספר מלחמות ה׳ אותות עשר מלחמת מלך משיח. שנאמר כי יעקב בחר לו יה

בו. קיים כל התורה. וכל העובר עליהן עובר על התורה כולה: יתברך שמו של מלך מלכי המלכים שהפליא עצה והגדיל תושיה: וכנגד עשרת דברות הללו מנו חכמים עשר מעלות בצדיקים כל אחת ואחת גדולה מחבירתה. והקלה מביאה לידי חמורה. ואדם מתעלה בהן עד שמגיע למעלה מכולן. שהק' למעלה הימנה. והוא ששנו רבותי' זכרו' לברכה. זהירות מביאה לידי זריזות. זריזות מביאה לידי פרישות. פרישות מביאה לידי נקיות. נקיות מביאת כו'. טהרה. קדושה. ענוה. יראת חט. חסידות. חסידות מביאה לידי רוח הקודש: ראשונה. זהירות. שצריך לאדם שיהא זהיר מן החט. ומן דבר המביא לידי עבירה. זה הדבר מביאו עד שיהא זהיר במצות ובגמילות חסדים ובמעשים טובים ובכל מידות טובות: ואם היה זריז במצות ועוסק בתורה וזריז במעשים טובים. הדבר הזה מביאו שיהא בר ונקי מכל חטא. ומנוקה מכל טומאה. ומכל רשע ואשמה: ואם עשה כך. הדבר הזה מביאו שיהיה טהור לפני הק'. ונקי וזך. ואם היה טהור הדבר הזה מביאו עד שיהיה קדוש ונדול לפני בוראו. ואם היה קדוש הדבר הזה מביאו עד שיהא עניו ושפל רוח לפני קונו. וירא שמים ואהוב למקום. ויהיה חסיד וגומל חסדים לכל הבריות. ואם היה כך רוח הקודש שורה עליו. וזו המעלה העליונה. שאין למעלה הימנה. והצדיק מתעלה ממעלה לחבירתה עד שהוא מגיע לזו המעלה הגדולה מכולם: ואם היה זהיר מה שכרו. הק' ממלטו מכל צרה וצוקה. ומכל מיני משחית ופורענות. והוא שנזהר את נפשו מלט: ואם היה זהיר במצות מה שכרו. הק' מרחיב לבו ומאיר עיניו במאור התורה. שנ' דרך מצותך ארוץ כי תרחיב לבי: ואם היה פרוש מה שכרו. הק' עושה אותו סגולתו. שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי: ואם היה נקי מה שכרו. הק' שובר את אויביו לפניו ומשמחו במפלתן. שנא' יראו צדיקים וישמחו ונקי ילעג למו: ואם היה טהור מה שכרו. נקרא אוהבו של מקום שנא' אהב טהור לב חן שפתיו רעהו מלך: ואם היה קדוש מה שכרו. הק' מזכהו לחיי העולם הבא. שנאמ' והיה הנשאר בציון (קודש) והנותר בירושלם קדוש יאמר לו: ואם היה עניו מה שכרו. שהקב"ה מדבר אליו על ידי נביא. ומבשרו בשורות טובות שנאמ' רוח יי' [אלהים] עלי יען משח יי' אתי לבשר ענוים: ואם ירא שמים מה שכרו. הקב"ה מבינו סוד התורה ומבאר לו גנזי חכמתו. שנאמ' סוד יי' ליראיו. ואם היה חסיד מה שכרו. הק' משרה עליו רוח הקודש ומדבר אליו ככל הנביאים שנאמ' אז דברת בחזון לחסידיך: וכנגד עשרת הדברות. ועשר מעלות הללו עתיד הקב"ה לעשות עשרה אותות קודם ביאת הגואל שימהר הק' לפדות את בניו. ולגאול אותם מן השיעבוד בחיינו בקרוב אמן:

האות הראשון עתיד הק' להעמיד שלשה מלכים. וכופרים בדיניהם ומשקרים. ומראים את עצמם לבני אדם שהן עובדין להק' ואינם עובדים. ומתעים ומבלבלים כל הבריות. וכופרין כל אומות העולם בדיניהן. ואף פושעי ישר' המתייאשין מן הגאולה כופרין בהק' ועוזבים את יראתו. ועל אותו הדור נאמ' ותהי האמת נעדרת. ומהו נעדרת. שבעלי אמת נעשים עדרים והולכין ובורחים ומתחבאים במערות

ישראל לסגלתו כצ"ל (תהלים קלה ד) שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מב כא). זהירות מביאה לידי זריזות וכו' עיין ע"ז כ' ע"ב. שקלים ו' ע"א. סוטה מ"ט ע"ב וע"ש בהגה, וירושלמי פ"א דשבת ה"ג. ומדרש שה"ש פ"א. דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי (תהלים קיט לב). שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי (ויקרא כ כו). שנאמר יראו צדיקים וישמחו ונקי ילעג למו כצ"ל (איוב כב יט). שנאמר אהב טהור לב חן שפתיו רעהו מלך כצ"ל (משלי כב יא). שנאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כצ"ל (ישעיה ד ג). שנאמר רוח אדני אלהים עלי יען משח ה' אתי לבשר ענוים כצ"ל (ישעיה סא א). שנאמר סוד ה' ליראיו כצ"ל (תהלים כה יד). אז דברת בחזון לחסידיך (שם פט כ). ותהי האמת נעדרת (ישעיה נט טו). שבעלי אמת נעשים עדרים וכו' סנהדרין צ"ז ע"א. ובמדרש שה"ש ב' הולכת וויושבת לה עדרים עדרים

ובמחילות עפר. ונאספים כל גיבורי הדור ובטלו אנשי אמנה ובורחין. ונגנזין כל שערי חכמה. והעולם עומד משומם: ובאותו זמן לא מלך ולא נשיא בישר׳ ולא ראשי ישיבות גאון יעקב. ולא רועים נאמנים ולא חסידים בעלי שם. הוא שנאמ׳ ביהושע. כי ימים רבים ישבו בני ישר׳ אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים. וננעלים דלתי שחקים. ונסגרים שערי פרנסה וכלכלה. והשבוע שהמשיח נגלה בו בגבורתו. דור הולך ונופל בקברו בחייו מפני גזירות קשות ומשונות ומבהלות שנוזרין. . . . . לזהרא על חד תלת מאה וארבעין ותלתא כנהור שבעא יומיא: וכשאתה כופל שבעתים שבעה על שבעה. נמצא מ״ט. הכפל אותם על שבעה שנאמר כאור שבעת הימים נמצאו שמ״ג. וכן הצדיקים עתיד הק׳ להחזירם כמניין הזה. שנאמר ואהביו כצאת השמש [בגברתו]. ומתרג׳ ועבדוהי צדיקיא עתירין לזהרא כזיהור יקריה על חד תלת מאה וארבעין ותלתא כזיהור שמשא בגבורתיה. הרי אלו ז׳ שעתיד הק׳ להחזירו. והנותרים שאברו בסיני. שכולן זכה משה ונטלן. שנאמר ומשה יקח את האהל. וברכת הדגן. ושומן הפירות. הרי עשרה. וכנגדו עשרת גאולי הנחמות והבטחות. שהבטיח הק׳ את ישראל שהן (עוקרי) [עיקרי] נחמות. והשאר ענפים שלהן: ראשונה. ביאת הגואל. שנאמר הנה מלכך יבוא לך: שנייה. קיבוץ גליות. שנאמר הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח וגומ׳. ומה עור ופסח. מלמד שכל צדיק חוזר כמות שהוא נפטר מן העולם. מי שהוא עור חוזר בתחייתו עור. וכן פסח. וכן כל שאר המומין. בשביל שיהא כל אחד ואחד מכיר את חבירו. שלא יאמרו הבריות אחרים הם אלו. ואחר כך מרפא אותם הק׳. שנאמר אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אלם: שלישית. תחיית המתים. שנא׳ ורבים מישני [אדמת] עפר יקיצו: רביעית. בניין בית המקדש כמראה בניין שראה יחזקאל בנבואתו: חמשית. שעתידין ישראל למלוך על כל העולם כולו משפה לשפה. שנאמר כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו: וחוזרין כל העולם כולו על דינו של הק׳ ולתורתו. שנא׳ אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם יי׳: ששית. שעתיד הק׳ לאבד כל אויבי עמו ויעשה בהם נקמה. שנאמ׳ ונתתי את נקמתי באדם: שביעית. שהק׳ יסיר כל נגע וכל מחלה מישראל. שנאמר ובל יאמר שכן חליתי העם הישב בה נשא עון: שמינית. שהקב״ה יאריך ימיהם של ישראל כעץ. שנאמר כי כימי העץ ימי עמי. וכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות. והחוטא בן מאה שנה יקלל. וכת׳ בלע המות לנצח ומחה אדני אלהים דמעה מעל כל פנים: תשיעית. שעתיד הק׳ להיגלות לישראל עין בעין. שנא׳ כי עין בעין יראו בשוב יי׳ ציון. ונא׳ ונגלה כבוד יי׳ וראו כל בשר יחדו כי פי יי׳ דבר. ועוד לעשות כל ישראל נביאים. שנאמר והיה אחרי כן אשפוך [את] רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנתיכם: עשירית. עתיד הק׳ להסיר הדבר הרע מישראל. שנאמר

במדבר. כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח ואין מצבה ואין אפוד ותרפים כצ״ל (הושע ג ד). והשבוע שהמשיח נגלה בו כצ״ל (כאן חסר בכ״י כמה שורות וחבל על דאבדין). שנא׳ כאור שבעת הימים (ישעיה ל כו). ואהביו כצאת השמש בגברתו כצ״ל (שופטים ה לא). ומשה יקח את האהל (שמות לג ז). שהן עיקרי נחמות כצ״ל. הנה מלכך יבוא לך כצ״ל (זכריה ט ט). שנא׳ הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח וגו׳ (ירמיה לא ז). מי שהוא עור חוזר עור וכו׳ סנהדרין צ״א ע״ב. אז ידלג כאיל פסח ותרן לשון אלם כצ״ל (ישעיה לה ו) ורבים מישני אדמת עפר יקיצו כצ״ל (דניאל יב ב). שנאמר כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו (ישעיה ס יב). שנאמר כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה׳ (צפניה ג ט). שנאמר ונתתי את נקמתי באדם (יחזקאל כה יד). שנאמר ובל יאמר שכן חליתי העם הישב בה נשא עון (ישעיה לג כד). כי כימי העץ ימי עמי כצ״ל (שם סה כב). כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקלל כצ״ל (שם סה כ). וכתיב בלע המות לנצח ומחה אדני אלהים דמעה מעל כל פנים כצ״ל (שם כה ח). שנאמר כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון (ישעיה נב ח). ונאמר ונגלה כבוד ה׳ וראו כל בשר יחדו כי פי ה׳ דבר (שם מ ה). שנאמר ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר (יחזקאל לו כו).

ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר:

סליק מלחמת מלך המשיח:

חזק שמעיה לא יוזק.

סליק מלחמת מלך המשיח. חזק שמעיה לא יוזק (מלשון זה היה משמע דר׳ שמעיה חיבר המח״וו. וכן דעת התוס׳ כתובות ס״א ד״ה מתלפא וכו׳ וכן בתוס׳ נדה ס״ו ע״ב ד״ה אם וכו׳ ושם ט״ס אבל במחזור הר׳ שמריה וצ״ל הר׳ שמעיה וכו׳ והארכתי בזה במקום אחר.

הלכות שחיטה.

תקלד. א)תניא ר' אומר וזבחת כאשר צויתיך. מלמד שנצטוה משה על הוושט ועל הקנה. ועל רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה. ב)והני מילי בדיעבד אבל לכתחילה צריך שנים בין בבהמה בין בעוף. וכן כתב רב אלפסי. ורובו של אחד כמוהו. ג)ודוקא רוב הנראה לעינים. ודוקא בדיעבד. אבל לכתחילה מיבעי ליה למשחט כולי סימן. ע"כ: בריש פירקא דהשוחט מוכח יתר עוף על הבהמה ד)שצריך לנקוב את הוורידין ה)בשעת שחיטה או בקוץ או בסכין. משום דם ולא משום שחיטה. הואיל וצולהו כולו כאחת. והיינו דאמרן חכמים בפ"ק דברכות ו)הזהרו בוורידין כר' יהודה: ת': והכי אמר בהשוחט ז)לא לכל אמר ר' יהודה עד שישחוט את הוורידין אלא בעוף הואיל וצולהו כאחד. אבל בהמה הואיל ומנתחא אבר אבר לא צריכא. ותניא כוותיה. ח)ובתשובות הגאונים פסיק דאף בהמה צריך שישחוט את הוורידין. דזימנין דצולהו כולו כאחד: גרס' בפ' השוחט. אחד בעוף. איתמר ר' נחמן אומר ט)ושט או קנה. אחד תנן או האי או האי. רב אדא בר אהבה אמר ושט ולא קנה. י)והילכתא כרב נחמן: ההוא בר אווזא כ)דהוה בי רבה ונפק ואתא כי ממסמס קועיה דמא. אמר רבא היכי ניעביד

א) תניא ר' אומר וזבחת כאשר צויתך מלמד שנצטוה משה וכו' הוא לשון הגמרא חולין כ"ח ע"א ושם פ"ה ע"ב כאשר צויתך מלמד וכו' וכן הוא ביומא ע"ה ע"ב. ולשון הכתוב (דברים י"ב כ"א) וזבחת מבקרך ומצאנך אשר נתן ה' לך כאשר צויתך וגו' ועיין בר"ן ריש פרק שני שלמד שנצטוה משה לאו מקראי יליף אלא ה"ק מלמד שנצטוה משה על הלכות שחיטה ואלו הן הלכות שחיטה רוב אחד בעוף וכו' ובתוס' כ"ח ע"א ד"ה ועל וכו' כתבו דדורש בגימטריא דכאשר אלף אחד בעוף, שין שנים בבהמה, ריש רובו של אחד כמוה, וראשי תיבות למפרע רובו של אחד כמוהו הוי כאשר. ב) והני מילי בדעבד אבל לכתחילה צריך שנים וכו' כן פסק רב אלפס ריש פ"ב וכן הוא ברמב"ם פ"א מהלכות שחיטה ה"ט וז"ל: השחיטה המעולה שיתתכו שניהם בין בבהמה בין בעוף, ולזה יתכון השוחט, וביאר הכ"מ שם ה"א דתני תרי לישנא דקאמר הגמרא שם כ"ז ע"א אב"א אאחד בעוף, ואב"א ארובו של אחד כמוהו תפס הרמב"ם לחומרא דתרי לישנא להצריך שני סימנים משום דהוי ספיקא דאורייתא ולחומרא ע"ש ועיין תוס' כ"א ע"ב ד"ה ואינו מבדיל וכו'. ג) ודוקא רוב הנראה לעינים שם כ"ט ע"א וכ"ה ברב אלפס ריש פ"ב ועיין בר"ן שם. ד) שצריך לנקוב את הוורידין שם כ"ח ע"ב. ה) בשעת שחיטה או בקוץ וכו' שם מה לי לנוקבן בשעת שחיטה וכו' והוא סבר בשעת שחיטה אתי דם דחיים וכו' ומשמע מהכי דאף לרבנן צריך עכ"פ לנקבן שלא בשעת שחיטה, וכן נראה מפירש"י כ"ט ע"א ד"ה שפיר וכו' דלא תוזכרו וורידין אלא משום דם מה לי בשעת שחיטה ומה לי לאחר שחיטה, וכן הב"י בסי' כ"ב בשם הראב"ד אחר שאנו רואים שפשט המנהג שמולחים וצולין העופות ואע"פ שלא נקבו הורידין בשעת שחיטה נתברר שלא הסכימה דעת קדמונינו עם שאר הגאונים דסברי דהלכתא כרבנן ולא חיישינן לורידין לנקבן בשעת שחיטה, אבל צריך לנקבן שלא בשעת שחיטה בין בעוף בין בבהמה וכו' וכן נראה דעת הר"מ פ"ז מהלכות מ"א ה"י יש בגוף הבהמה וכו' ואמרו שם דלר' יהודה אין צריך אלא שינקבם בקוץ בשעת שחיטה שהדם חם ויוצא בשעת שחיטה משמע דלרבנן לא שנא עוף ולא שנא בהמה אינן צריכין אפילו נקיבה בשעת שחיטה וכו' ומהכא משמע דשלא בשעת השחיטה צריך נקיבה אף לרבנן, ועיין בה"ג ה' שחיטת חולין, ובבעל העיטור ובפרישה יו"ד סי' כ"ב. ו) הזהרו בורידין כר' יהודה ברכות ח' ע"ב, סנהדרין צ"ז ע"א, ועיין בתוס' חולין כ"ז ע"א ד"ה השוחט וכו' ובהרא"ש פ"ב סי' א' וסי' ג' ע"ש ובכ"מ פ"ז מהלכות מ"א ה"י ע"ש. ז) לא לכל אמר ר' יהודה וכו' כ"ח ע"ב ועיין במקומות הנ"ל ובספר ראב"ן סי' רי"ד ורס"ו. ח) ובתשובות הגאונים פסק וכו' עיין בבה"ג ובהרא"ש פ"ב סי' ג'. ט) ושט או קנה וכו' שם כ"ח ע"א. י) והלכתא כרב נחמן, מסקנת הגמרא כ"ח ע"ב אלמא אחד דקאמר או האי או האי. כ) דהוי בי רבה וכו' אמר רבה חכים ברי

נישחטיה והדר ניבדקיה. דילמא במקום נקב קשחיט. ניבדקיה והדר נישחטיה. והאמר רבה ושט אין לו בדיקה מבחוץ אלא מבפנים. א״ל רב יוסף בריה ניבדקיה לקנה ונישחטיה לקנה ונבשריה. והדר ניהפכיה לוושט וליבדקיה. אמר רבה חכים יוסף ברי בטריפות כר׳ יוחנן: מתני׳. ל)השוחט שני ראשים כאחת שחיטתו כשירה. שנים אוחזין בסכין ושוחטין. אפי׳ אחד מלמעלה ואחד מלמטה שחיטתו כשירה. אמר רב יהודה אמר רב מ)השוחט בשנים ושלשה מקומות כשר. כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי בעינן שחיטה מפורעת וליכא. והילכתא כרב. דקיימא לן נ)הילכתא כרב באיסוריה. ס)ועוד (דההיא) [דההוא] תורא דאתשחיט בשנים ושלשה מקומות. עייל רב יצחק ושקל משופריה שופריה: ע״כ: ויהא אדם זהיר בבדיקת סכין לבודקו יפה ע)אבישרא וטופרא ותלתא רוחתא. שהן שש בדיקות קודם שחיטה. פ)וכמו כן לאחר שחיטה. ובין כל שחיטה ושחיטה יבדוק פן יפסיד הראשונות. שאפילו כמה בהמות ועופות ולא בדק בינתיים. ואחר האחרונה בדק ונמצא הסכין פגום כולן פסולות. דחיישינן שמא בעור הראשונה נפגמה. ואשתכח דכולם שחוטות בספק סכין פגומה. וספיקא דאורייתא לחומרא. ואם שחט ולא בדק אחר שחיטה ושיבר בה עצם ומצאו פגום כשירה. דתלינן שנפגם בעצם ששיבר. צ)והני מילי שבדק קודם שחיטה. אבל אם לא בדק קודם שחיטה פסולה. ואפילו אם שיבר בה עצם לא תלינן בעצם. כדרב הונא דאמר ק)בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת עד שיוודע לך במה נשחטה. ושמא הסכין היה פגום קודם שחיטה. ר)וצריך להראות הסכין קודם שחיטה לחכם לבודקו. ואין צריך להפציר בו. שלא אמרו חכמים להראות הסכין ש)אלא מפני כבודו של חכם: ת׳: ת)מניין לבדיקת סכין מן התורה. שנאמר ושחטתם בזה ואכלתם. מלמד שבדק שאול את הסכין ונתן להם: ת׳: שחט בסכין שיש בה פגומות א)אוגרות משתי רוחות פסולה. ב)דמורשא קמא מחליש [ומורשא בתרא] בזע. ואם יש בה מסכסכת שהיא מרוח אחת. ג)וקיימא ארישא דסכינא. וברור לו שלא הביא כשירה בדיעבד. ואי לא קיימא ארישא דסכינא אפילו הוליך ולא הביא פסולה. מאי טעמא חורפא דסכינא מחליש העור והבשר. ומורשא בזע את הסימן: ד)סכין עולה ויורד. ודמיא לסאסאה. זקן שיבולת. אשפרא. כשירה לשחוט בה לכתחילה. ה)סכין רעה שאין חידודו חריף. אפי׳ הוליך והביא כל היום כולו שחיטתו כשירה. ובלבד שיהא ברור לו שלא שהא: ו)א״ר זירא שיעור סכין חוץ לצואר כמלא צואר. דהיינו שני צוארים. והני מילי בזמן שהוליך ולא הביא. או הביא ולא הוליך. ואי איפשר לו לחתוך סימנין בלא דרסה אלא א״כ ארוך

וכו׳ בשניהם לפנינו שם כ״ח ע״ב רבא. וכ״ה לקמן ג׳ ע״א רבא ע״ש. ל) השוחט שני ראשים וכו׳ שנים אוחזין בסכין וכו׳ ל׳ ע״ב. מ) השוחט בשנים ושלשה מקומות כשר וכו׳ ל׳ ע״א וע״ש בתוס׳ ד״ה השוחט וכו׳. נ) הלכתא כרב באיסוריה בכורות מ״ט ע״ב. ס) ועוד דההוא תורא וכו׳ כצ״ל ושקל משופריה שופריה. שם ל׳ ע״ב. ע) אבישרא וטופרא וכו׳ שם י״ז ע״ב. ועיין בתוס׳ ד״ה אבישרא. פ) וכמו כן לאחר שחיטה, כן פסק הבה״ג סי׳ ס׳ ריש הלכות שחיטת חולין וז״ל אלמא צריך למיבדק סכינא בתר דשחיט בה שמא בעור נפגמה וטריפה היא, הלכך צריך למבדקה על כל חדא וחדא מקמי שחיטה וכן בתר שחיטה, עכ״ל וזה מהא דרב כהנא שם י׳ ע״ב ועיין ברש״י ד״ה לא כרב חסדא וכו׳ והשוחט אפילו בהמה אחת צריך לבדוק הסכין אחר שחיטה, ואם שחט הרבה ולא בדק בינתים ואח״כ נמצאת פגומה אף הראשונה אסורה. ועיין ברא״ש פ״ק סימן פ״ו ובד״ח אות מ״ד, ועיין ביו״ד סימן י״ח סעיף י״ב ובחדושי רעק״א ס״ק א׳. צ) וה״מ שבדק קודם שחיטה וכו׳ עיין בראב״ן סי׳ ר״י ובמרדכי סי׳ תקפ״ז, תקפ״ח ובראש ור״ן פ״ק דחולין ע״ש. ק) בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת וכו׳ שם ט׳ ע״א, ביצה כ״ה ע״א. ועיין תוס׳ ד״ה בחזקת איסור וכו׳, ותוס׳ יבמות ל׳ ע״ב ד״ה אשה זו וכו׳, ובתוס׳ שבועות כ״ד ע״א ד״ה תאוכל וכו׳. ר) וצריך להראות הסכין וכו׳ שם י״ח ע״א. ש) אלא מפני כבודו של חכם וכו׳ שם י׳ ע״ב, י״ז ע״ב. ת) מנין לבדיקת סכין וכו׳ שם י״ז ע״ב. שנאמר ושחטתם בזה ואכלתם (שמואל א׳ י״ד). א) אוגרות משתי רוחות פסולה שם י״ז ע״ב. ב) דמורשא קמא מחליש, „ומורשא בתרא״ בזע כצ״ל שם. ג) והוא דקיימא ארישא דסכינא עיין בה״ג סי׳ ס׳, ובר״ף ובר״ן שם. ד) סכין עולה ויורד וכו׳ שם י״ז ע״ב. ה) סכין רעה שאין חידודו חריף שם ל״ב ע״א. ועיין יו״ד י״ח סעיף ז׳ ובש״ך ס״ק י״א, י״ב. ו) אמר ר׳ זירא שיעור סכין חוץ לצואר כמלא צואר וכו׳ שם ל״א ע״א.

הסכין כשני צוארים. ז)אבל הוליך והביא אפי' כל שהוא אפי' באיזמל. תער דק וקטן. כשר. ובלבד שלא יהא לו קרן בראשו המשפע כלפי חידודו. שמתוך שקטן מאד מתוך שמוליך ומביא ישמט מן הצואר ויש לחוש פן יחליד או ינקוב הסימנין: ת':. והכי אמר בהשוחט. ובאיזמל שאין לו קרנים. ח)איכא מאן דאמר הני מילי בעוף שצוארו דק. אבל בבהמה לא: רב אלפסי: ת'. ת': ורבנן דרשו שצריך שחיטה מהאי טעמא דכת' וזבחת ואכלת. ט)מה שאתה זובח אתה אוכל. ואיכא נמי דרשא אחרינא שלא ישחוט לא ברגל ולא בכנף ולא בשום אבר. אלא בקנה ובוושט. דהכי משמע וזבחת. מקום י)שהמאכל זב חתכיהו ושחטיהו. ורוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה נפקא לן מכאשר ציויתיך. כ)אש"ר. אחד בעוף. שנים בבהמה. רוב אחד. רוב שנים. ומנא לן דהאי רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה משתעי. אימא איפכא. א"ל מכדי הכי מסתברא. אחד בעוף. ורוב שנים בבהמה. דהכי משמע על שנים שרי בבהמה. דהכת' הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם. ל)דגמרא גמיר לה דעופות מרקק המים נבראו ודין הוא שיהו עופות כדגים ואין מחוייבים שחיטה. דכתיב הצאן ובקר ישחט וגו'. ואם כל דגי הים יאסף. דמשמע צאן ובקר בשחיטה. דגים באסיפה. דלא איצטריכו שחיטה. ועופות הושוו להם. דכתיב ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף וגו'. ומדפטירי הני משחיטה הני נמי פטירי דבני מים נינהו. אלא משום הכי חייבו רבנן שחיטה לעופות דמקצתו מקרקע נבראו. דכתיב וייצר יי' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים. והאי דאית ביה מן המים לא מחייבו. לפיכך סגי ברוב אחד. ולבהמה איצטריך שנים. וחיה בכלל עוף. דכתיב אשר יצוד ציד חיה או עוף וגו'. ת': מ)שחט סימן וחצי בבהמה פסולה. אעפ"י ששיעור זה גדול מרוב שנים. דרובו בכולן. ובעוף כשירה. נ)שני חצאי סמנין בין בעוף בין בבהמה שחיטתו פסולה: ס)וורידין לר' יהודה שהא בהם או דרס בהם או החליד בהן כשירה: ע)לכתחילה אסור לשחוט בסכין של גוים. ואם שחט שחיטתו כשירה. אבל צריך לקלוף בית השחיטה משום דאגב דוחקא דסכינא בלעא: סכין ששחט בה טריפה

ז) אבל הוליך והביא וכו' אפילו באיזמל וכו' שם ל"א ע"א. ח) איכא מאן דאמר וכו' רב אלפס וכתב על זה הר"ן דברי ר"ח ז"ל הם ואין להם עיקר בגמרא. ט) מה שאתה זובח וכו' חולין כ"ז ע"א ושם ל"א ע"א. י) שהמאכל זב וכו' שם כ"ז ע"א. כ) אשר אחד בעוף וכו' עיין תוס' חולין כ"ח ע"א ד"ה ועל רוב וכו' ובר"ן ריש פ"ב ד"ה מלמד וכו'. דהכתיב הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם (במדבר י"א כ"ב). ל) דגמרא גמיר לה דעופות מרקק המים וכו' שם כ"ז ע"ב. ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף וגו' (בראשית א' כ'). דכתיב ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים כצ"ל (שם ב' י"ט). אשר יצוד ציד חיה או עוף וגו' (ויקרא י"ז י"ג) כצ"ל. מ) שחט סי' וחצי בבהמה וכו' שם כ"ז ע"א ועיין בתוס' ד"ה חצי אחד וכו'. נ) שני חצאי סימנין וכו' שם כ"ח ע"א. ס) וורידין לר' יהודה שהה בהן או דרס וכו' ע"ש כ"ח ע"ב. ע) לכתחילה אסור לשחוט בסכין של גוים וכו'. סכין ששחט בה טריפה וכו' שם ח' ע"ב איתא פלוגתא בסכין של נכרי רב אמר קולף ורבה בר בר חנה אמר מדיח, וקאמר הגמרא דפליגא אי בית השחיטה רותח או צונן, והדר קאמר לא דכ"ע בית השחיטה רותח הוא מאן דאמר קולף שפיר ומאן דאמר מדיח איידי זוטרי דסימנין וכו', א"ד דכ"ע בית השחיטה צונן מאן דאמר מדיח שפיר מאן דאמר קולף אגב דוחקא דסכינא בלע. ופירש"י דוחקא דסכין שמשפשפו בבשר בדוחק בלעה וכיון דלא איפסיק הלכתא ואיסורא דאורייתא הוא עבדינן לחומרא דקיי"ל בשל תורה הלך אחר המחמיר, ומ"מ לכתחילה לא ישחוט דהא השוחט קאמר, ובסכין טריפה פליגי התם רב אחא ורבינא חד אמר בחמין וחד אמר בצונן, והלכתא אפילו בצונן, וכתב רש"י בד"ה והילכתא וכו' וגבי סכין של היתר הוא דפסק הילכתא להיתרא דלא איתסר בבליעה זו וקשת הוא לבלוע אלא ע"י רתיחה, אבל גבי סכין דאיסורא של נכרי בפלוגתא דלעיל לא פסק מפני שהסכין והבשר רך לבלוע. ובימי חורפי אמרתי לחלק בין סכין של נכרי ובין סכין טריפה, דהרשב"א הקשה דלמה נצרך קליפה בסכין של נכרי הא אמרינן בית השחיטה מירות רוח, ותירץ דדוקא אם נזהר שלא יגע בצדדין הוא דאמרינן הכי והכי איירי שלא נזהר שלא יגע לכן חיישינן דילמא נגע וצריך קליפה, א"כ נראה דהדבר הוא רק ספק דחיישינן שמא נגע ומשו"ה צריך קליפה מספק, ולפ"ז י"ל חילוק בין סכין של נכרי לסכין טריפה דלדעת רש"י טעם כעיקר הוא רק מדרבנן, וכן הוא דעת הרבה מהראשונים והנה אמרינן בפסחים מ"ד ע"ב דאי אפשר ללמוד מגיעולי נכרים דטעם כעיקר מן התורה משום דגיעולי נכרים חידוש הוא, אבל כלי נכרים דהוא גופיה געולי נכרים, בזה ודאי טעם כעיקר אסור מן התורה דכלי נכרים גופיה אסרה תורה ועיין בכו"פ סי' צ"ח ס"ק ב', א"כ ניחא דבכלי נכרים

או נבלה או אפי׳ כשירה ידיחנו. והיינו דאמרי׳ לקמן פ)סכין ששחט בה בעי הדחה. ואם חתך בה צונן בלא הדחה בעי הדחה ההוא צונן. ורותח אסור לחתוך אלא א״כ הדיחו בצונן או יכפרנו. צ)וצריך לבדוק בסימנין אחר שחיטה אם יפה שחט. אם שחט רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה. ושלא (תגרים) [הגרים] למטה או למעלה חוץ למקום שחיטה ק)ושלא נעקרו הסימנין. ואם לא בדק אסור באכילה. כדרב הונא דאמר בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת. כו׳: ר)השוחט בלילה בלא אבוקה. וכן סומא ששחט שחיטתו כשירה בדיעבד. ש)אבל לכתחילה לא ישחוט אדם בלילה בלא נר: ת)אין שוחטין לא לתוך ימים ולא לתוך נהרות. דאמרי א)לשרא דימא קא שחיט. ב)אבל שוחט הוא לתוך אגן של מים עכורים. דלא יכול למיחזי בבבואה. ג)ולא לימרו לבבואה קא שחיט. אונן. עונה. חריץ שיש בה מים עכורים: היה מהלך בספינה ואין לו מקום בספינה לשחוט ד)מוציא [ידו] חוץ לספינה ושוחט. ודם שותת ויורד על דופני הספינה. שהכל יודעין שלנקר הספינה הוא עושה ולא לשרא דימא. וכי אסרו לשחוט לתוך ימים ונהרות כשעומד ביבשה. ויכול לישחוט ביבשה. התם איכא חשדא. ואין שוחטין לגומא ריקנית כל עיקר. אלא א״כ יש בה מים עכורים. כדאמרי׳ מפני שהוא חוק המינין עובדי ע״ז לשחוט בגומא דע״ז. והרוצה לנקר חצירו שוחט חוץ לגומא והני מילי בחצירו שהוא מקום צנוע. אבל בשוק לא יעשה כן. שלא יחקה את המינין. פי׳ יחזיק ידיהם בחוקותיהם: ה)אין שוחטין לתוך כלי ריקם. שלא יאמרו מקבל דם לע״ז. אלא א״כ ישים בתוכו דבר מיאוס. כגון כיבוד הבית. ואחר ישחוט. ודבר [זה] אנו למידין מדין (אגומא) [גומא]. דא׳ אין שוחטין לגומא ריקנית אלא א״כ יש בה מים עכורים:

הילכות שחיטה: אמרו חכמים ו)כל טבח שאינו יודע הילכות שחיטה אסור לאכול משחיטתו אלא א״כ ראוהו בקי מתחילתו ועד סוף. דכיון דלא גמיר זמנין דשהי ודרים וחליד ולא ידע שבכך תהא מקולקלת השחיטה: ואילו הן הילכות שחיטה שיהא בקי בהן: שהייה. דרסה. חלדה. הגרמה. עיקור: שהייא היכי דמיא. כגון שהתחיל לשחוט בסימנין. ושהא קודם נמר שחיטתו בין בתחילה בין בסוף בין באמצע. או על ידי אונס. ז)או שנפלה הסכין מידו והגביהה. או שנפלו בגדיו עליו והגביהם לאחוריו. או בית יד מלבושיו אי נמי אתא זיבורא ויתיב על ידיה או עף ונתייגע בתוך השחיטה ובא חבירו ושחט אחר ששהא זה הראשון שיעור שהייה. או הוא עצמו גמר שחיטתו אחר ששהא. בעניין זה שפירשתי. או בעניין אחר ששהא. אם שהא כדי שחיטה אחרת כמוה ח)דקה לדקה. וגסה לגסה. ועוף לעוף. והיינו כרב. זהו שיעור שהייה

דטעם כעיקר אסור מדאורייתא. פסקינן לחומרא דבעי קליפה משום ספק דהוי ספיקא דאורייתא. אבל בסכין טריפה דאסור רק משום טעם כעיקר דהוי מדרבנן לכך פסקינן לקולא. כיון דגוף הדבר הוי רק ספק שמא נגע. ואתי שפיר ההבדל בין סכין של נכרי לשיטת רש״י גופיה והפוסקים העומדים בשיטתו דטעם כעיקר הוא דרבנן. ועיין בסי׳ צ״ח. ועתה מצאתי בספר ערוגות הבשם כדברי ושמחתי. פ)סכין ששחט בה בעי הדחה וכו׳ עיין לקמן קי״א ע״ב ברש״י ותוס׳ ח׳ ע״ב ד״ה והלכתא וכו׳. ובהג״א פ״א סי׳ י׳ ובהג״א ובהרא״ש פ״ח סי׳ כ״ח ובהג״א שם. ועיין באו״ז חלק א׳ סי׳ תס״ו. צ)וצריך לבדוק בסימנין וכו׳ ושלא הגרים כצ״ל. ק)ושלא נעקרו הסימנין וכו׳ עיין בשו״ת הרא״ש כלל כ׳ סי׳ י״ב וז״ל וכן עיקור סימנין לא הצריך בדיקה דסמכינן ארובא וכו׳ הלכך נראה שאין צריך לבדוק אלא שנשחטו רוב הסימנין במקום שחיטה שידע הטבח שנזבחה כראוי ברוב סימנין בלא הגרמה וכו׳. ועי״ש בדברי בנו השואל שהביא בשם אבי העזרי ז״ל וז״ל השוחט צריך שיבדוק הסימן לאחר שחיטה שיהו יפה שחוטין כולן או רובן, ושלא תהא מוגרמת ועקורה. ואם לא בדק אסור באכילה ע״כ ועיין בה״ג. ר) השוחט בלילה בלי אבוקה וכו׳ שם י״ג ע״ב. ש)אבל לכתחילה לא ישחוט וכו׳ והיינו דקאמר שם בשאבוקה כנגדו. ועיין בש״ע סי׳ י״א ס״א וכתב רמ״א בהגה וב׳ נרות חשובין כאבוקה. ת) אין שוחטין לא לתוך ימים וכו׳ מ״א ע״א. א) לשרא דימא קא שחיט וכו׳ שם מ״א ע״ב. ב)אבל שוחט הוא וכו׳ שם. ג)ולא לימרו לבבואה קא שחיט וכו׳ שם מ״א ע״ב. ד)מוציא ידו חוץ לספינה וכו׳ כצ״ל. ה)אין שוחטין לתוך כלי ריקם וכו׳ שם ודבר זה אנו למידין מדין גומא כצ״ל. ו)כל טבח שאינו יודע וכו׳ שם ט׳ ע״א. ז)או שנפלה הסכין וכו׳ שם ל״ב ע״א. ועיין בה״ג ובתוספתא פרק שני שם. ח) דקה לדקה וכו׳ ל״ב ע״א ועיין בתוס׳ ד״ה

הלכה למשה מסיני. ואעפ״י שכבר שחט רוב ושהא אל ינמור שחיטתו. אך ממתין לה עד שתמות וכשירה. והשוחט את הבהמה אם שהה דווקא כדי לחתוך את סימני בהמה בינונית ס) המוטלת לארץ. וכן עוף לעוף כמותו בינוני. ודוקא כדי לשחוט. וזהו שיעור קטן מאד. והזהיר יזהר בכך ולא יחוס על ממונו. ת׳: ולית הילכתא י) כדאמרי׳ במערבא עד שיגביהנה וירביצנה וישחוט. דקה לדקה. וגסה לגסה. וכו׳. דא״כ נתת דבריך לשיעורין. כ) ומיהו רב אלפסי פסק דהילכתא כשמואל ורב יוחנן דפליגי אדרב דאמר כדי שחיטה בהמה לבהמה ועוף לעוף. ושמואל אמר אפי׳ בהמה לעוף. וכן אמר ר׳ יוחנן אפי׳ בהמה לעוף והוו להו תרי שמואל ור׳ יוחנן. ואין דבריו של אחד במקום שנים. פי׳ בהמה לעוף. שיעור שחיטת בהמה הוי שיעור שהיה לעוף. ולא עוף לעוף. וזה קולא רבתי: ת׳: ע״כ: ל) ושהיות מצטרפות. כיצד התחיל לשחוט ושהא מעט והתך מעט ושהא מעט והתך מעט. מצטרפות לשיעור שהייה כמותה ופסולה. היה שוחט בקנה ושהא הרבה קודם ששחט חציו ואחר גמר שחיטתו כשירה. מידי דהוה אחצי קנה פגם ובוושט פסולה. שחט רוב הסימנין ושהא שיעור שהייה ואחר כך חתך המיעוט פסולה. דתיקו דאורייתא לחומרא. שחט רוב הסימנין והשליך העוף מידו ושוהא למות. לא ינמרם בתורת שחיטה. ולא יחלידם. דהחליד במיעוט סימנין מהו תיקו. וכל תיקו דאיסורא דאורייתי׳ לחומרא. אם רוצה להמיתו או יכהו על ראשו. או יחתכנו שלא במקום שחיטה או ימתין עד שימות. ואם שחט הרוב ובא נוי ושחט המיעוט נראה להחמיר. ואין כח כל כך להביא ראיה: דרסה. היכא דמיא. התיז הסימנין בבת אחת שלא הוליך ולא הביא אלא הכה בכח כאדם החותך מקל בהרמת יד. או דחק הסכין בכח ונחתכו הסימנין בלא הולכה ובלא הובאה. ומקרא נפקא. ושחט. אין ושחט אלא משך. ת׳. וכן הוא אומ׳ זהב שחוט. ואומ׳ חץ שחוט לשונם. ת׳: אבל אם הוליך או הביא. והסכין יש בו שיעור שני צווארין כשירה. כדפרי׳ לעיל. וכן תנן פ״ב. דבעינן כמלא צוואר. חוץ לצוואר בזמן שהוליך ולא הביא או הביא ולא הוליך. אבל הוליך והביא אפילו כל שהוא כשר: הלדה. היכי דמיא: החליד הסכין תחת הסימנין וחתכן כלפי מעלה. או בין סימן לסימן וחתכם כלפי מעלה או כלפי מטה. שחתך את האחד כהילכתו והוציא את הסכין וחתך גם השני כהלכתו. או החליד תחת העור וחתך את הסימנין. או החליד תחת צמר מסובך. או תחת מטלית. או תחת דבק הנרבק וחתך העור והסימנין פסולה.

ושמואל וכו׳. ס) המוטלת לארץ וכו׳ כשיטת רש״י ועיין שם ד״ה איכא וכו׳ ועיין בראש פ״ש סי׳ ט׳. י) כדאמרי במערבא וכו׳ שם ל״ב ע״א. כ) ומיהו רב אלפס פסק וכו׳ עיין תוס׳ שם ד״ה ושמואל וכו׳. ל) ושהיות מצטרפות שם ל״ב ע״א. או יכהו על ראשו וכו׳ מפירש״י חולין ל״ב ע״א ונראה דהשוחט רוב סימנין והשליך מידו והעוף שוהה למות אסור לחזור ולחתוך המיעוט בתורת שחיטה דמוטב שיכה על הצואר בסכין וכו׳, והסמ״ק כתב אלא ימיתנו במקל או ברגל, וכן בספר התרומה ה׳ שחיטה יכנה על הראש וכו׳ ובלבד שלא ישבור מפרקתה, ועיין בשה״ל סי׳ ד׳ דין שהייה וז״ל ואם שחט רוב הסימנין והשליך העוף או הבהמה מידו ושוהין למות אינו יכול לחזור ולשוחטו כדרך שחיטה ומוטב להכותו בכותל או בקרקע או יכה הסכין בראשו וכו׳ כן פסק רבינו שלמה זצ״ל, כל המפרשים הנ״ל דקדקו בדבריהם לתרץ בפשיטות מה דקשיא לכאורה מהא דחולין ק״ג ע״א השובר מפרקתה של בהמה וכו׳ וביאר רש״י ד״ל שם וכששובר מפרקתה מתוך צרתה אין בה כח להתאנה ולהוציא דם וכו׳ והדם נבלע באברים וכו׳ אך להמיתה באופן אחר אין לחוש, ונפסק להלכה ביו״ד סי׳ כ״ג ס״ה בהגה דמותר להכותה על ראשה לקרב מיתתה, וכדכתב בספר התרומה ובלבד שלא ישבור מפרקתה, מטעם הנ״ל, ומה שהביאו בשם ספר שבה״ל או לתחוב סכין בלבה ליתא בשה״ל שלפנינו וכמו שהעתקתי לשונו לעיל, ועיין ביש״ש פ״ש חולין סי׳ ט׳, ובש״ך סי׳ כ״ג ס״ק י״ב, ועיין בש״ע סי׳ ס״ז ס״ג בהגה ובש״ך ס״ק ט׳, ובט״ז שם ס״ק ב׳. ואם שחט הרוב ובא נוי וכו׳ ואין כח כל כך להביא ראיה, עיין או״ז ח״א ה׳ שחיטה סי׳ שע״ה, ובהג״א פ״ח דחולין סי׳ נ׳. התיז הסימנין בבת אחת וכו׳ שם ל׳ ע״ב. כמלא צואר חוץ לצואר וכו׳ שם ל״א ע״א, ועיין תוס׳ ד״ה חוץ לצואר וכו׳. אבל הוליך והביא אפילו כל שהוא כשר כצ״ל שם ל׳ ע״ב. החליד את הסכין תחת הסימנים שם ל״ב ע״א, ל׳ ע״ב, או תחת מטלית פירש״י הכרוכה לה סביבות צוארה, וכן הוא דעת הרא״ש וז״ל בפ״ב דחולין סי׳ ה׳ תחת המטלית הקשורה סביב הצואר מהו, תיקו ועבדינן לחומרא, אבל אם נפל טליתו על מקום השחיטה פשיטא דלא הויא חלדה, דלא מיבעיא אלא בבגד שקשורה תמיד

עיקר חלדה הלכה למשה מסיני. החליד במיעוט סימנין. פסולה. דתיקו דאורייתי לחומרא: הגרמה. היכי דמיא. מקום הכשר שחיטה משיפוי כובע ולמטה והיינו דשייר בחיטי כל שהוא כלפי הראש. ואין זה לשון בשר קטן שנופל על פי הקנה לעכב הקול. אלא כמין כובע ממש הוא עשוי. ומאמצעיתו ומעלה הולך וכלה. כמין קולם. שקורין הֵילְמָא. ואותו שיפוי נקרא שיפוי כובע. חיטי. גלנץ. דמיין לחיטין. ומונחים על פי קנה אצל הכובע. ואי שחט רוב קנה למטה משיפוי כובע דהיינו שייר בחיטי כל שהו כלפי הראש ואחר כך הגרים ונמר שחיטתו למעלה משיפוי כובע ולמעלה מחיטי כשירה. דרובה במקום הכשר שחיטה. ואם לא שחט כי אם חצי קנה במקום הכשר למטה משיפוי כובע דהיינו שייר בחיטי כל שהו כלפי הראש. ואחר כך הגרים למעלה משיפוי כובע ולמעלה מחיטי פסולה. דאין רובה במקום הכשר. והיינו הגרמה. דהלכה למשה מסיני. שחט שליש והגרים שליש ושחט שליש פסולה. כל הגרמה למעלה מחיטי. בשיפוי של כובע. כל הצוואר כשר לשחיטה משיפוי כובע ולמטה עד כנפי הריאה התחתונה. כשתולין את הבהמה ברגליה מתפשטין כנפי ריאה למטה כלפי ראשה של בהמה. והקנה שבין הכנפים פסול לשחיטה. כל שפושטה צווארה ורועה. הצוואר מתפשט מאליו בלא אונס כשר לשחיטה. ואם אנס אדם בסימנין. או אפי' אנסה עצמה מאליה ונתפשטה יותר ממה שפושטה אסור לשחיטה. הכשר שחיטה בוושט. וושט נתנו חכמים בו שיעור. למעלה כלפי הראש עד כמה צריך להניח. בארבע אצבעות. ולמטה עד תרבץ הוושט. שאינו מקום הכשר שחיטה. פי' כל שחותכו ועומד במקומו זהו תרבץ הוושט. כל [שחותכו] וכווץ זהו וושט עצמו. והני מילי בשור ובבהמה דקה. ובעוף לא פי' השיעור בו כי אם לפי מה שהוא קטן משור צריך להניח פחות שאין שיעורן גדול כשל שור. למטה כשר לשחוט עד מקום שמתחיל להשעיר. פי' שער שגוררין בסכין. ומשם ואילך נקרא כרס הפנימי ולא וושט ופסול לשחיטה: עיקור. שנעקרו הסימנין ממקום דיבוקם למעלה. או האחד כולו נעקר ממקומו ונפרק מבשר הלחי היינו עיקור. דהלכה למשה מסיני. אבל אם נפרק אפילו רובו ומיעוטו דבק בבשר הלחי כשרה: שחט ובדק הסימנין ומצא עיקור שהסימן הנעקר נשחט. דאי איפשר לשמוטה שתעשה שחיטה ודאי לאחר שחיטה נשמטה. והני מילי שלא תפס בסימנין בשעת שחיטה. אבל תפס בסימנין ובדק ומצא עיקור פסולה. דאמרי' קודם שחיטה נעקר. ולהכי נשחט שתפס בהן. שחט בעוף סימן אחד ובדק. סימן שני ומצאו נעקר ואין ידוע אם קודם שחיטה נשמט אם לאחר שחיטה. זהו שאמרו חכמים

בצואר הבהמה דומיא דצמר. וכן כתב בה״ג דמיירי שיש מכה בצואר בהמה ודבק עליה מטלית בשעוה. ודלא כמו שכתב הרמב״ם ז״ל אם פירש מטלית על הסכין ועל הצואר ושחט תחת המטלית הואיל ואין הסכין בגלוי הרי זה ספק נבלה עכ״ל. וכדעת הרא״ש הוא דעת הרשב״א והר״ן ע״ש פ״ב דחולין ד״ה תחת וכו׳ והסמ״ג עשין ה׳ שחיטה סי׳ ס״ג. והטור סי׳ כ״ד ועיין בד״ח שכתב ויש להביא ראיה נכונה לדברי המתירין ותשובה על הרמב״ם שאוסר מהבעיא דשחט בן ט׳ במעי אמו מה שאכתוב בפרק בהמה המקשה סעיף י״ט דמאי קמבעיא ליה אי הוה כדברי הרמב״ם דהא לתסר השחיטה משום חלדה. ועיין בט״ז סי׳ כ״ד ס״ק ד׳ שהקשה קושיא זאת. ועיין בנקודת הכסף. ובישועות יעקב סי׳ כ״ד סעיף ח׳. תחת צמר מסובך או תחת מטלית גירסתו כגירסת הרא״ש פ״ב סי׳ ה׳. ולפנינו בגמרא חולין ל׳ ע״ב הגירסא מהופך תחת מטלית מהו תחת צמר מסובך מהו. דהיינו שייר בחיטי וכו׳ י״ט ע״א. שחט שליש והגרים שליש וכו׳ י״ט ע״א. וע״ב. כל הצואר כשר לשחיטה וכו׳ שם מ״ה ע״א. או אפילו אנסה עצמה וכו׳ בעי דרב חנינא שם אנסה עצמה מהו. תיקו. כארבע אצבעות כצ״ל עיין רש״י מ״ד ע״א ד״ה עד כדי וכו׳ ותוס׳ שם ד״ה כדי תפיסת יד וכו׳ ובבה״ג סוף ה׳ שחיטת חולין. כל שחותכו ועומד במקומו וכו׳ שם מ״ג ע״ב. כל שחותכו וכוויץ וכו׳ כצ״ל ע״ש. עד מקום שמתחיל להשעיר שם מ״ד ע״א. עיקור. שנעקרו הסימנין וכו׳ ל״ב ע״א שחט את הוושט ופסק את הגרגרת וכו׳ ועיין בפירש״י הכא ובפירושו דף ט׳ ע״א ובתוס׳ ד״ה כולהו וכו׳ ושם מ״ד והא איכא עיקור סימנים. ובתוס׳ ד״ה והאיכא וכו׳. אבל אם נפרק וכו׳ ומיעוטו דבק וכו׳ עיין בטור סי׳ כ״ד ובב״י שם. דא״א לשמוטה שתעשה שחוטה וכו׳ שם נ״ד ע״א. ותנ״מ שלא תפס בסימנין וכו׳ שם מימרא דרב נחמן. שחט בעוף סי׳ אחד וכו׳ שם י׳ ע״א. האי מאן דשחיט עוף וכו׳ שבת קכ״ח

כל ספק בשחיטה פסול: האי מאן דשחיט עוף נדליניה לכרעיה מן ארעא. ונרזיק מן כותלא. דילמא מיסרך ועקר לסימנין. עיקור הלכה למשה מסיני ואפי׳ בעוף: השוחט את המסוכנת. או בהמה חיה או עוף אם פירכסה בסוף שחיטה כשירה. ודווקא בסוף שחיטה דבעינן דתהוי בה חיותא בגמר שחיטה. ואם לא פירכסה בסוף שחיטה אלא בתחילה או באמצע פסולה. והכי מוכח. היכי דמיא מסוכנת שצריכה לפרכס. כל שמעמידין אותה ואינה עומדת. ואפי׳ אוכלת קורות שיש לה חוזק כל כך בשיניה: בהמה דקה מסוכנת. שהיתה ידה כפופה ופשטתה ולא החזירה פסולה. שאין זה אלא הוצאות נפש. הכי קים להו לחכמים. היתה ידה פשוטה וכפפתה כשירה. בד״א ביד. אבל ברגל בין פשטה ולא כפפה בין כפפה ולא פשטה כשירה. ועוף מסוכן אפילו לא ריפרף ולא כישכש אלא בזנבו הרי זה פירכוס וכשר. והני מילי בשאין יכולה לעמוד. אבל בשיכולה לעמוד כשירה בלא פירכוס: והשוחט צריך לברך עובר לעשייתו. על השחיטה. ואם לא בירך הפסיד שכר ברכה והבשר כשירה. השוחט בהמה חיה ועוף ולא יצא מהן דם כשירין:

תקלה. אותו ואת בנו נוהג בבהמה אבל לא בחיה ועוף. ונוהג בנקיבות אבל לא בזכרים. לפי שאינו ניכר אם הוא אביו. ואם מתברר שהוא אביו אסור לשחוט האב והבן ביום אחד. דאמר שמואל הלכה כחנניה. שחט פרה אסור לשחוט את בנה. שחט בנה קודם אסור לשחוט את האם. שנים שלקחו פרה ובנה אסור לשוחטן. אם יודע האחד בחברו שקדם ושחט לא ישחט הוא באותו יום. יום אחד האמור באותו ואת בנו [היום] הולך אחר הלילה. פי׳ שחט פרה בלילה אסור לשחוט בנה ביום. אבל אם שחט פרה ביום מותר לשחוט בנה בלילה. לפי שאין זה יום אחד: השוחט ונמצאת טרפה חייב משום אותו ואת בנו. השוחט ונתנבלה בידו. והנוחר והמעקר פטור משום אותו ואת בנו:

ע״ב, ועיין בבה״ג. השוחט את המסוכנת וכו׳ ל״ז ע״א ועיין בתוס׳ ד״ה השוחט וכו׳. ודוקא בסוף שחיטה וכו׳ שם ל״ח ע״א, ועיין בתוס׳ שם ד״ה רבא וכו׳. כל שמעמידין אותה ואינה עומדת וכו׳ שם ל״ז ע״ב. ואפילו אוכלת קורות וכו׳ שם ואפילו אוכלת בקעיות ופירש הערוך ערך בקע ג׳ פירש חתיכות של עצים. שיש לה חוזק כ״כ בשיניה כן פירש״י שיש לה חוזק בשניה. בהמה דקה מסוכנת וכו׳ שם ל״ז ע״א, ול״ח ע״ב. בד״א ביד אבל ברגל וכו׳ שם ל״ח ע״ב. ועוף מסוכן אפילו ע״ש ל״ח ע״ב. צריך לברך עובר לעשיתו וכו׳ פסחים ד׳ ע״ב, וירושלמי פ״ט דברכות ה״ג. והבשר כשירה וכו׳ ולאפוקי מה׳ אלדד הדני, שאסור השחיטה. הובא במרדכי ריש פ״ק דחולין. השוחט חיה ועוף ולא יצא מתן דם וכו׳ שם ל״ג ע״א. ועיין בתוס׳ שם ד״ה השוחט. אבל לא בחיה ועוף וכו׳ הוא ברי״ף פרק או״ב ובראש שם סי׳ ג׳ מת״כ פ׳ אמור שור ולא חיה וכו׳ שה ולא עופות וכו׳. דאמר שמואל הלכה כחנניא וכו׳ שם ע״ט ע״א. שחט פרה וכו׳ עיין חולין פ״ב ע״א. שנים שלקחו וכו׳ שם פ״ב ע״א. היום הולך אחר הלילה כצ״ל שם פ״ג ע״א. השוחט ונמצאת טריפה וכו׳ שם פ״א ע״ב פלוגתא דר״ש וחכמים והלכה כחכמים. השוחט ונתנבלה בידו וכו׳ שם פ״א ע״ב.

הילכות כיסוי הדם.

תקלו. כיסוי הדם נוהג בחיה ובעוף. השוחט ונמצאת טריפה או נתנבלה בידו והנוחר והמעקר פטור מלכסות. שחט כמה חיות ועופות במקום אחד כיסוי אחד לכולן. כיסהן ונתגלה פטור מלכסות. כיסהן הרוח ונתגלה חייב לכסות. ואם לא נתגלה פטור מלכסות. השוחט ונבלע הדם בקרקע אם רישומו ניכר חייב לכסות. דם שנתערב במים אם יש בו מראית הדם חייב לכסות. והמכסה צריך לברך עובר לעשייתו על (כסא) [כסוי] הדם. ואם לא בירך הפסיד שכר מצוה. מי ששפך יכסה. ואם לא כסה וראהו אחר חייב לכסות. ובמה ששפך בו יכסה. פי' ביד או בסכין אבל לא ברגל. שלא יהא מצוות בזויות עליו. דם הניתז ושעל הסכין אם אין שם דם אלא הוא חייב לכסות. כיצד עושה גוררו מעל הסכין עד שישירנו מן הסכין לעפר ואחר יכסנו. כדי שיהא עפר למעלה ועפר למטה. שהרי כך אמרו חכמים. אמר ר' זירא אמר רב השוחט צריך שיתן עפר למעלה ועפר למטה. שנאמר ושפך את דמו וכסהו בעפר. עפר לא נאמר אלא בעפר. ואם יש שם דם אחר אין צריך לגוררו אלא יכסה דם שנפל לארץ ודיו. דקיימא לן כר' יהודה. דדמו, אפילו מקצת דמו. פי' משום דר' יהודה מפר' במתניתי' דברי חכמים שכל מקום שא"ר יהודה אימתי אינו אלא לפרש דברי חכמים: במה מכסין. מכסין בזבל הדק ובחול (הגס) [הרק] בסיד ובחרסית. פי' שחיקת חרסין ולבנים. ומגופה של (הבית שכבשן) [חבית שכתשן] ובשחיקת אבנים ונעורת פשתן דקה. ארישטא ב'. ונסורת של חרשים שגוררין נגרים במגירה פגומה פגימות וקוצצין בה עצים. והיא משרת נסורת דקה. בעפר ובאפר ובשחורי פחמים כתושין ובנקירת פיסולין. עפר שמוקרין מן הריחים. ובזרניך. אורפימנט. ובכחול: היה מהלך במדבר ואין לו עפר לכסות. שאין מכסין בעפר המדבר. לפי שאינו מגדל צמחים. אין מכסין בו. כיצד עושה. שוחק דינר זהב ומכסה. שנאמר עפרות זהב לו. היה מהלך בספינה ואין לו עפר לכסות. שורף טליתו ומכסה. אין מכסין לא בזבל (הדק) [הגס] ולא בחול הגס שהיוצר צריך לכתשו עד שיכתש. ולא בלבינה ומגופה (לא) [שלא] כתשן. ולא בשחיקת כלי מתכות. ולא בקמח. ובסובין ובמורסן. ולא יכפה עליו את הכלי. אפר הכירה שהוסק מערב יום טוב מוכן הוא לכסות בו ביום טוב. ואם הוסק ביום טוב אסור משום מוקצה. ואם ראוי לצלות בו ביצה שהוא חם מותר לכסות בו אפי' הוסק בו ביום טוב. ויזהר השוחט בלי לכסות ביום טוב כי אם בדבר שדעתו מאתמול. ולא יחפור ביום טוב אפי' שחט כבר לא

כיסוי הדם נוהג בחיה ובעוף חולין פ"ג ע"ב. השוחט ונמצאת טריפה וכו' פ"ה ע"א. שחט כמה חיות ועופות וכו' כיסוי אחד לכולן וכו' כצ"ל שם פ"ז ע"ב. כסהו ונתגלה וכו' פ"ז ע"א. השוחט ונבלע בקרקע וכו' פ"ז ע"א, דם שנתערב במים וכו' שם. והמכסה צריך לברך וכו' בתוספתא פרק בתרא דברכות וירושלמי שם השוחט צריך ברכה לעצמו על השחיטה, והמכסה צריך ברכה לעצמו על כיסוי דם. כיסוי הדם כצ"ל. מי ששפך יכסה וכו' פ"ז ע"א ובמה ששפך בו יכסה שם. דם הניתז ושעל הסכין פ"ז ע"ב, פ"ח ע"א. השוחט צריך שיתן עפר למעלה וכו' לפנינו שם פ"ג ע"ב הגירסא אמר ר' זירא וליתא אמר רב, וכן השוחט צריך שיתן עפר למעלה וכו' לפנינו שם השוחט צריך שיתן עפר למטה וכו'. ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקרא יז יג). שכל מקום שאמר ר' יהודה אימתי וכו' עיין שם פ"ח ע"א תוס' ד"ה רבנן סברי וכו'. דדמו אפילו מקצת דמו וכו' שם פ"ח ע"ב. ובחול הדק כצ"ל ומגופה של חבית שכתשן כצ"ל. היה מהלך במדבר וכו' שם פ"ח ע"ב. היה מהלך בספינה וכו' שם. אין מכסין לא בזבל הגס וכו' כצ"ל. ולא בלבינה ומגופה שלא כתשן כצ"ל. ולא יכפה עליו את הכלי וכו' שם פ"ח ע"א. אפר הכירה שהוסק מעיו"ט ביצה ח' ע"א. סכין שנפגם

לא יחסור. יכסה בדבר שדעתו עליו מאתמול כמו אפר כירה. כדפרי׳: סכין שנפגם. אם נפגם מערב יו״ט והיה יכול לתקן מערב יום טוב. אסור להשחיזו ביום טוב ואפי׳ על גב חבירתה. ואם נפגם ביום טוב משחיזין אותו ביום טוב. אפילו במשחזת של אבן. והלכה כר׳ יהודה. ואם ספק וחתך בו משנכנס יום טוב ואחר כך מצאו פגום תלינן שנפגם במה שחתך. נראה להקל. דלא ליתי לאמנועי משמחת יום טוב. ואם בדק ומצא פגום ודאי נפגם מערב יום טוב ואסור להשחיזו ביום טוב ואפילו על גבי חבירתה: אסור להראות סכין לחכם ביום טוב. דנראה כמתקן. תלמיד חכם רואה לעצמו ומשאילה לאחרים. סכין שעמדה אפי׳ לא חתך לאחר כניסת יום מותר לחדדה ביום טוב והני מילי הוא דפסקה אגב דוחקה:

וכו׳ עיין ביצה כ״ח ע״א. ובש״ע א״ח סי׳ תצ״ח ובביאורי הגר״א ס״ק ג׳, ובסי׳ תק״ט סעיף א׳ בהגה, ובביאורי הגר״א ס״ק ג׳ ד׳. אסור להראות סכין לחכם וכו׳ ביצה כ״ח ע״ב. ומשאילה לאחרים וכו׳ שם. סכין שעמדה והנ״מ הוא דפסקה אגב דוחקא שם כ״ח ע״ב, ועיין בש״ע א״ח סי׳ תק״ט סעיף ב׳, ובביאורי הגר״א ס״ק ז׳ ע״ש.

הלכות טריפות.

תקלז. תני דבי ר׳ ישמעאל בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל. אילו שמונה עשרה טריפות שנאמרו למשה בסיני. ועלינו אין לבדוק כי אם טריפות הריאה לפי שהיא שואבת כל מיני משקין. ולפיכך היא עלולה ליטרף. ושאר י״ח טריפות וכסג״ר. ושב שמעתא. וכמה טריפות אשר במסכת חולין אין צריכין לבדוק. דסמכי׳ אדרב הונא דאמ׳ נשחטה הרי היא בחזקת היתר. עד שיוודע לך במה נטרפה. אמנם הבא לידו שאר טריפות יזהר שלא יאכל אם אינו בקי בכולן. ואם לאו ישאל לחכם. וטריפות הריאה הנהינו חכמי הדורות לבדוק היטב לפי שהיא עלולה ליטרף. ולפיכך צריך דור עני להיות כל אחד ואחד בקי בטריפות הריאה. ושאר טריפות הזכרתי כאן פן יאמרו אין טריפות כי אם בריאה. לפיכך אזכור שמם בקוצר בלא פי׳. כדי שיהא נזכר הבא מעשה לידו ואז ישאל לחכם: ואלה שמותם: נקובת הוושט. במשהו. ופסוקת הגרגרת. ברובה. ניקב קרום של מוח. ניקב הלב לבית חללו. נשברה השדרה. נפסק החוט שלה. נשלה הכבד ולא נשתייר ממנה כלום. הריאה שניקבה. או שחסרה. ניקבה הקיבה. ניקבה המרה. ניקבו הדקין. ניקבה הכרס הפנימית. או שנקרע רוב החיצונה. המסס ובית הכוסות שנקבו לחוץ. נפלה מן הגג. נשתברו רוב צלעותיה: ת׳. זה הכלל כל נקובי במשהו. וכל פסוקי ברובה: ת׳. דרוסת זאב בדקה. דרוסת ארי בגסה. דרוסת הנץ בעוף הדק. דרוסת הגס בעוף הגס. דרוסת חתול ונמייה. דרוסת חולדה. נחתכו רגלי הבהמה מן הארכובה ולמעלה. חסרון בשדרה. והגלודה. בוקא דאטמא דשף מרוכתיה. לקתה בכוליא חד. ניקב השחול. סימנין שנידלדלו (בחופן) [ברובן]. נעקרה צלע מעיקרא. גולגלת שנתכסה ברובה. בשר החופה את הכרס ברובו: ועוד כמה טרפיות וטרפות העוף יתר על הבהמה. והבא מעשה לידו יפרוש לחכם מה יהיה. ואם לא יבא מעשה לידו הרי היא בחזקת היתר. ובריאה יבדוק כמנהג חכמי הדורות ואם אינו בודק צריך לבדוק אחריו וחיישינן שמא מין הוא: הריאה שניקבה טריפה. אעפ״י שלא חסרה. והוא דאינקיב קרמא עילאה ולא תתאה: ואפי׳ ניטל כל קרמא עילאה כשירה. דתתאה מגין. והיינו דאמר רבא האי ריאה דאגליד כאהינא סימקא כשירה אם עולה בנפיחה. ואי אינקיב תתאה ולא אינקיב עילאה כשירה דעילאה מגין. כדרב יוסף. דאמ׳ רב יוסף האי ריאה דאוושא אי ידעינן היכא דאוושא מותבינן עלה נרפא או גילא או רוקא אי מבצבצא טריפה. מפני שני הקרמים. וברוכתא דליכא למיתלא בידא דטבחא. כדלקמן. ואי לא מבצבצא כשירה. דאמרי׳ התחתון ניקב ולא העליון. ואי אוושא ביני ביני. ולא ידעינן היכי אוושא בדקינן ליה בפשורי. בחמימי לא. דכווצא. בקרירי (לה) [לא]. דמטרשי. אלא בפשורי

הלכות טרפות. תני דבי ר׳ ישמעאל בין החיה הנאכלת וכו׳ חולין מ״ב ע״א. ועלינו אין לבדוק כ״א טריפות הריאה וכו׳, ע״ש י״ב ע״א רש״י ד״ה פסח. נקובת הוושט וכו׳ שם. דרוסת חתול ונמייה דרוסת חולדה, שם נ״ב ע״ב. בוקא דאטמא וכו׳ שם, ושם נ״ד ע״ב, ועיין ערוך ערך בקא וכו׳ ובתוס׳ סוכה ל״ה ע״ב ד״ה נטלה בוכנתו וכו׳. סימנין שנדלדלו ברובן כצ״ל שם מ״ב ע״א, ושם נ״ג ע״ב. הריאה שניקבה כצ״ל וכו׳ דאמר רבא וכו׳ וכ״ה בע״ב ולא כגירסא שלפנינו רבה וכו׳. האי ריאה דאגליד וכו׳ שם מ״ו ע״א, ומ״ו ע״ב. דעילאה מגין כרב יוסף שם מ״ו ע״ב.

אי מבצבצא טריפה: שהמים מעלין אבעבועות מפני קר היוצא דרך הנקב טריפה. ואי לא כשירה. דתתאה אינקיב. עילאה לא אינקיב. דאוושא ביני וביני. אי ניקבה ריאה דממשמשא ידא דטבחא. שברור לו שנגע כשמשמש תלינן בידא דטבחא וכשירה ואין צריך להקיף. אבל אי ניקבה היכא דלא משמשא ידא דטבחא דליכא למיתלי בידא דטבחא. ואין ידוע אי קודם שחיטה אי לאחר שחיטה מקיפין. פי׳ נוקבין אותה במקום אחר ומקריבין הנקבים זה לזה. אי דמי להדדי ודאי אחר שחיטה ניקב וכשירה. ואי לא דמי להדדי האי קודם שחיטה וטריפה. ומקיפין אפי׳ מערונה לערונה ובלבד שיקיף מאונא לאונא ומאומא לאומא מדקה לדקה ומגסה לגסה. אבל לא מאומא לאונא ומדקה לגסה. ריאה שהאדימה מקצתה כשירה. וסוגיית הלכה מוכח. שאפילו כולה האדימה הדרא ברייא וכשירה. דלשאר שרצים מדמינן לה שעורן רך. האדימה שנטרואה ב׳. קרום שעלה מחמת מכה בריאה אינו קרום וטריפה. ואפי׳ עולה בנפיחה. דקים להו לרבנן דאותו קרום אינו של קיימא וסופו ליפול ויפתח הנקב. דגבי כרות שפכה נמי אמרי׳ כן: הבקי בהילכות טריפות פותח הטרפשא בסכין ומכנים ידו ובודק בין ריאה ולדופן וסביבות הריאה שלא יהא שם סירכא. ובודק בסדר חסרוניה ויתרוניה ואל יפתח הגוי את הטרפשין שלא בפני ישראל דיש לחוש שמא יכנים ידו תוך הטרפשין וינתק הסירכא: חמש אונות יש לריאה. הבודק אותה ואפה כלפי גברא מוצא שלש אונות בימין ושנים בשמאל. ובערונת ימין אונא קטנה עומדת לבדה שלא בשורת אונות ונקראת עינוניתא דוורדא. מפני שדומה לעלה של וורד. ולבד כל אלה יש למעלה מהן שתי אונות גדולות הנקראות אומות שדומות אימות לכולן. חסירה אחת מן השתים של שמאל טריפה. אבל אם חסירה אחת מן השלש של ימין עינוניתא דוורדא מצטרפת עם השנים וכשירה. ורבינו ש״י אומ׳ דכיון דלא קיימ׳ בדרא דאוני לא מצטרפא. יתירה אונא בשורת האונות כשירה. שלא בשורת האונות מנבה טריפה. אבל מנוה כשירה. לדברי ר׳ שמואל אשר העיד על אביו הגאון ר׳ יצחק הלוי שהיה אוכלה. והרב ר׳ שלמה אוסר. אין בריאה שום עינוניתא דוורדא טריפה. ורבינו ש״י מתירה. דמדסבר רב אשי למיטרפה ש״מ לאו אורחא בהכי. ובהגי דידן דאיתא ברוכא דידהו. אי משכחינן ריאה דלית בה עינוניתא כשירה: פירשתי סדר בדיקות הריאה:

ועתה אפרש סדר סירכות:

תקלה. כל מקום שנסרכה הריאה אומות ואונות ועינוניתא בין לדופן בין לשמנונית בין לטרפשין בין זו לזו טריפה לבד האונות אם נסרכו כסדרן ואפי׳ אונא לאומא אשר בצידה כשירה. ת׳. וכן לשון רבינו שלמה. ואונא באומא פי׳ רב׳ שלמה כי מעשה בא לידו והתירה לו רבינו יעקב בר׳ יקר. ת׳: ורבינו תם אומ׳ דכל המתיר אונא באומא אינו אלא טועה ומאכיל טריפות לישראל. ת׳. וכן לשון רבינו יעקב. מטעם שהאומה היא ברוחב החזה ומתנענעת לכאן ולכאן ומתפרק הקרום. אבל בתרתי אוני דוקא שרי רבא כי סריכי בכסדרן לפי שעומדת במיצר החזה ואין הסירכא מתרפקת: ומדאמ׳ רבא חמשא אוני יש לריאה הרי אומות אינן בכלל. דא״כ שבע הוין. וכי אמר תרי אוני דסריכן אהדדי כשירה אין אומא בכלל. דהא לא מקרייא אוני. ונקט

בקירוי לא כצ״ל. שברור לו שנגע כשמישמש וכו׳ שם מ״ט ע״א. מקיפין, פירש נוקבין אותה וכו׳ שם נ׳ ע״א. ריאה שהאדימה מקצתה וכו׳ שם מ״ו ע״ב. האדימה שנטרואה בלע״ז וברש״י שם שנקוטרא קרום שעלה מחמת מכה וכו׳ שם מ״ח ע״א. חמש אונות יש לריאה וכו׳ שם מ״ז ע״א. ואונא באומה וכו׳ עיין רש״י שם מ״ז ע״ב ד״ה תיינו רביתיהו וכו׳. ושאלתי את פי רבינו יעקב בר

דווקא אוני שעומדת במיצר החזה אבל אומא לא. וכן פי׳ הרב ר׳ משה מפויאה: ת׳ ע״כ: אבל אם נסרכו שלא כסידרן כגון זו על גב זו אונא לאומא או אונא לאונא אחרת שלא בצדה טריפה. ועינוניתא דוורדא כל מקום שסרוכה טריפה. דכולהו לגבי דידה שלא כסידרן נינהו. אבל אם נסרכו האונות בקרום שעל הצלעות כנגדן או בבשר שבין הצלעות כשירה. אבל אם נסרכו האומות לדופן ממקום שאונות חתוכות ומפורשות מן האומות ולמטה כלפי זנב. אם יש סירכא מחיתוך אונות ולמעלה כנגד השדרה וזה גב הריאה שכנגד האונות טריפה. יש שמכשירין אותה סירכא שבגב הריאה כנגד אונות. ואין נראין. אומא שהיא דבוקה אל הצלעות בלא סירכא מביאין סכין חדוד ומפרקין אותה מן הדופן ורואין אם יש ריעותא ברופן תלינן ברופן. ובודקין את הריאה בפושרין ונופחין אותה. ואם אין מוציאה רוח כשירה. אעפ״י שהעלתה צמחים במקום דבק והן נקראין מלנין. ואם אין ריעותא בדופן אעפ״י שלא העלתה צמחין ואין מוציאה רוח טריפה. ומי שבדק בידו ומצא ריאה כהילכתה ולא מצא שום סירכא צריך לו להוציאה לחוץ ולראותה אם יש בה מראית דיו או מראית בשר. או מראית כתושא. הומלון. או במוריקא. קרוא ב׳. או יבשה מקצתה. או שנפרכה בציפורן. או שדומה לאופתא. לבקעה. שקשה כבקעת. או שהלקה כבקעת שאין לה חיתוכא דאוני כלל טריפה. אבל ניכר בה סדק כמין חיתוך והפרש שאינה חלקה לגמרי כשירה: שתי בועות הסמוכות זו לזו שיש מעט בינתים טריפה. ואם אינם סמוכות כשירה. חדא ומתחזי כתרתי. פי׳ בועה אחת שדומה לשתים ורחבה משני צדדין ובאמצעיתה קצרה הרבה ונראית כאילו היא מתחלקת. ואין כלום מבשר הריאה בינתים. נוקבין אחת מהן אם שופכות זו לזו אחת היא וכשירה. ואי לא שופכות להדדי טריפה. אימר ניקבה מעילוי סירכי ועבד תרתי בועי וחדא מינייהו ניקבה ומכה היא ודחה לחבירתה וסתמה. להכי טריפה. בועא שבשיפולי ריאה או באונות או באומות ואין חוט בשר מקיף לה מפני שהיא למטה בשפת הריאה שאין כלום בשר בשפתה טריפה ויש שמכשירין. ואעפ״י שבדק הריאה ולא מצא בה אחד מכל אילו הטריפות צריך לעשות נפיחה. וכל זמן שלא נפחה אסורה. משום אטום בריאה. ומשום נקב משהו. שאין ניכרין אלא בנפיחה. אטום בריאה מקום קשה הוא בריאה. מקום שאינו עולה בנפיחה ואינו בולט בריאה בשעת נפיחה ובגופה של ריאה הוא. אבל אם בולט על גב הריאה אפילו כמה בועות גדולות וקשות כסלע כשירה. יש אומ׳ אטום בריאה אינו קשה ומראהו כמראה ריאה אך אינו עולה בנפיחה וקורעין אותו מקום בסכין ואם יש בו מוגלא. גליירא ב׳. או מים זכים כשירה. אך אם יש בו מים סרוחים טריפה. ואם אין מים מניחין על גבי קרקע רוק או נוצה או קש. ואם מנענע מחמת הרוח כשירה: אמר רבא כשהטבח בודק את הבהמה מוציא הריאה לנופחה אפה כלפי גברא כשהיא תלוייה ברגליה ונפה לה דהוו ג׳ מימינא וב׳ משמאלא. אם חסרן או יתירן. חזינן אם ההיא יתירא קיימא בדרא דאוני כשירה. ואי אישתכח על גבן בין מהאי ניסא בין מהאי ניסא ואפי׳ כטרפא דאסא טריפה. ואי משתכח מאפה ביני היא וכשירה: ת׳.

רבי יקר ובתוס׳ שם ד״ה היינו רביתייהו וכו׳. אומא שהיא דבוקה וכו׳ ע״ש מ״ח ע״א ובפירש״י ד״ה דהליש פומיה וכו׳. אם יש בה מראית דיו וכו׳ ע״ש מ״ז ע״ב. שתי בועות הסמוכות זו לזו וכו׳ שם מ״ז ע״א. ופירש״י קים ליה לרבא דאינן סמוכות אלא מחמת נקב שהיה בריאה והעלה הנקב את הבועות הללו סביביו ועיין בר״ן שם וברמב״ם ה׳ שחיטה פ״ז הי״א ובכמ״ש. אימר ניקבא מעילוי סירכא וכו׳ הוא לשון בה״ג ע״ש. בועה שבשיפולי ריאה וכו׳ עיין תוס׳ חולין מ״ז ע״א ד״ה אי שפכי אהדדי וכו׳ כתב בעל הלכות גדולות דבועות בשיפולי ריאה וכו׳ ועי׳ ביו״ד סי׳ ל״ז ס״ד. צריך לעשות נפיחה וכו׳ עיין ברמב״ם פי״א מה׳ שחיטה הי״א ויש מקומות שנופחין הריאה שמא יש בה נקב וכו׳ ע״ש, ועי׳ במרדכי שם. אטום בריאה וכו׳ מקום שאינו עולה בנפיחה וכו׳ שם

וזה לשון ספר התרומה:

תקלט. והא דאמר רבא חמשה אוני אית לריאה תלתא מימינא ותרתי משמאלא אי חסיר או חליף או יתיר טריפה. הלכה כמותו. אבל ביתיר לא. דההיא יתירת דאתי לקמיה דאמימר ואכשרה. ואמ' לית הילכת' כוותיה דרבא ביתירת. וכן פי' רבינו שלמה שראה שהכשירה רבו. והני מילי דקיימ' בדרא דאוני אז כשירה. וההיא יתירת דהוות ביני וביני סבר רב אשי למיטרפה. כיון דלא קיימ' בדרא דאחריני. אמר ליה [מר] בריה דרב אויא כל חיוי ברייתא הכי אית להו. וקרי ליה עינוניתא דוורדא. והיכי דחסר אחת מן האונות פירש"י יש אומ' דמצרפין להך עינוניתא תחת החסירה. ונר' לי דלא מצרפינן לה כיון דאונא בדרא דאחריני. והיכא דאין לה כל עינוניתא פי' דכשירה. דהא לא היה רגילות להיותה אלא בחיוי ברייתא. א"כ אין דינה להיות. והיכא דאית לה תרי עינוניתא. פירש"י שנחלקו בה גדולי הדור. ונראה לו דטריפה. ויש מכשירין מטעם כל יתר כנטול דמי וליכא השתא אלא חדא. וליתה. דאי כנטול דמי היינו כנטול מחיים. והוה ליה ניקבה הריאה. כדאמרי' גבי בהמה בעלת חמש היינו טרפה מן הבטן מטעם כל יתר כנטול דמי. (פי') [פרק] בהמה המקשה. ועוד יש מתירין מטעם אחר כי יש לה תרי עינוניתא שהרי בחדא עינוניתא לא הוה א' חיוי ברייתא הכי אית להו. דהא חזינן דכולהן דידין הכי אית להו. וגם רב אשי היכי סבר למיטרפה. א"כ לא משכח בהמה כשירה אלא על כורחיך מתרי עינוניתא הוה א' דעיזי ברייתא הכי אית להו וכשירה: ומורי רבינו אומר דאין זה ראייה. דבימיהם היו בהמות שלהן משונות ולא הוה להו אפי' חדא. דהא אשכחן דמשונות היו משלנו מדבר אחר. דאמרי' בפ' הלוקח בהמה. (פרות) [פרה] בת שלש ודאי לכהן. ושלנו יולדת קודם לכן: ת'. ע"כ: ריאה דסריכה בחזה או בשמנונית דגרגרת אין לה בדיקה וטריפה. ולא משתכחא אלא בימין של בהמה. ושתי ערוגות של ריאה הם האומות אחת מיכן ואחת מיכן וביניהן סימפון ושמנונית שהוא דבוק בשורה ונמצא דריאה באותו סמפון אם דבוק מעיקר הלב ובא לו עד למטה כשירה. מפוצלות מזו לזו אפילו מעט סירכא הוא ואין לה בדיקה. וטריפה. ואונין הסמוכין לדופן לאותם צלעות קטנות אע"ג דסריכן מביא סכין חדוד ומפריש אותה סירכא מאותן צלעות ונופח את הריאה אם יצא ממנה הרוח טריפה. ואם לא יצא ממנה הרוח כשירה מה שאין כן בסירכא באומא. שאעפ"י שלא יצא הרוח ממנה טריפה. מאחר שיש סירכא בינה ולדופן. אך אם דבוקה בדופן בצלעות כבר פירשתי וחילקתי בין נמצא בדופן ריעותא ללא נמצא. ואם אינה נבדקת בדופן ואין בה שום סירכא ואין בדופן שום ריעותא ניכר ועלו צמחין עליה אין חוששין עליה וכשירה. וריאה דסריכא בקנה הלב אין לה בדיקה וטריפה. שאינה סותם בריאה אלא דופן לאוני דאוני מן חבירתה. ועסק סירכא שקורין פולמוניאה קיבלנו עלינו שלא להכשירה: אמר רבא ריאה דדמיא למוריקא לקשותא למוריקא דביעתא טריפה. אמר רבא ריאה דדמיא לנוונא דכבדא כשירה לנוונא דבישרא טריפה. וסימניך ובשר בשדה טריפה

מ"ז ע"ב. אך אם יש בו וכו' דבר זה לא מצאתי לא בדברי הראשונים גם לא באחרונים. אמר ליה מר בריה דרב אויא וכו' כצ"ל. ולפנינו שם מ"ז ע"א איתא א"ל רב הונא מר בר אויא. כל יתר כנטול דמי פרק בהמה המקשה כצ"ל עיין חולין ע"ד ע"א. פרה בה שלש וכו' כצ"ל עיין בכורות י"ט ע"ב. ריאה דסריכה וכו' אם דבוק מעיקר הלב וכו', עיין באגודה פרק אלו טריפות, ובאר"ז שם, ובמרדכי שם ועיין בבעל העיטור אות דופן וכו' ושם אות ריאה וכו'. ריאה דדמיא

לא תאכלו. ריאה ירוקה כשירה. אדומה כשירה. כר' נתן. אמר רב אחא דדמיא לכוחלא כשירה. לדיותא טריפה. דאמר רבא שחור אדום הוא אלא שלקה. ואמר רבא ריאה דאסמיך גילדי גילדי אוכמי אוכמי טיגרי טיגרי. כנדי כנדי. חזותא חזותא. כשירה. פי' גילדי דמי למצורע. טיגרי. בועות יבישות וקשות כסלע. דמתרגם טיגרי. כנדי. בועות לחות. חזותא. גוונין. בהמה שנחתכו רגליה מן הארכובה ולמטה כשירה. מן הארכובה ולמעלה טריפה. וכן אם ניטל צומת הגידין. אמר רב וכן בעוף. אמר רב יהודה אמר רב שמוטת ירך בבהמה טריפה. שמוטת גף בעוף. טריפה. חיישינן שמא (סמוך לריאה) [ניקבה הריאה]. אבל אם נשמט פרק שני כשר. וכן שלישי מבחוץ. והא דאמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן ריאה שניקבה ודופן סותמתה כשירה. בין סביך בין סריך. בין לא סביך בין לא סריך כיון דסתמתיה דופן כל שהו כשירה. קרום שעלה מחמת מכה בריאה ולמחר נעשה ניקב טריפה. דאינו קרום. ואם תאמר חלב של לב סותמו שהרי הוא דבוק מעיקר הלב ומקומו הוא ונידון כאינא דריאה דאמרינן מקום רביתא הוא. הכא לא אמרי' הכי. דקיימא לן (הלב) [חלב] העשוי ככובע אינו סותם. וזהו טרפשא. הילכך טריפה. רבינא עני אדרב יוסף והוא דסביך אבישרא. אבל אם נסרכה בה טרפשא דליבא אפילו כחוט השיעור אין לה בדיקה. דהלכה רווחת היא (דהלב) [דחלב] העשוי ככובע אינו סותם. וזהו טרפשא דליבא שאם נסרך כחוט אחד ופירקן ולא בוצבין אע"פ כן טריפה דלא נסרך אלא אם כן ניקבה. וקורא אני בה הריאה שניקבה. במקום אחר אמרו חכמים מה שנסרכה ניקבה ואין חוזרת עוד לכשרות. לבר סירכא דבית רביתא שאם נסרכא בחיתוכא דאוני כבשר שבין הצלעות ומסובך מנין: ת':

מהלכות רב אלפסי:

אמר רבא שתי עורות יש לו לוושט. חיצון אדום ופנימי לבן. דאי חליף טריפה. ואם (ניקבן) [ניקבו] שניהן זה שלא כנגד זה טריפה. דזימנין דמתחא ליה ומיתרמו ליה אהדדי. והוה ליה כנקב הושט ואסור. ואמר רבא קרום שעלה מחמת מכה בושט אינו קרום. ואמר רבא וושט אין לו בדיקה מבחוץ אלא מבפנים. למאי נפקא מינה. לספק דרוסה. דכיון דדם אדום וושט מבחוץ אדום לא מינכר. הילכך בעי בדיקה מבפנים שהוא לבן. ואם יש לו קוץ בוושט. חוששין שמא הבראה. פי' דילמא נפק לברא. אבל אם נמצא בוושט קוץ אין חוששין. מאי טעמא דכל הני עיזי ברייאתא קוצי אכלן: סליק: ת':

מספר האשכול.

תקם. באנו לפרש דרך קצרה עיניין בדיקת הריאה. הריאה יש בה שתי אומות גדולות וחמש אונין. ועינוניתא דוורדא שביניהן. וזו הריאה בזמן דנפח

למוריקא וכו' ע"ש מ"ז ע"ב ועי' בבה"ג. ריאה דאסמיק גילדי גילדי וכו' ע"ש מ"ח ע"ב. בהמה שנחתכו רגליה וכו' שם ע"ז ע"א, נ"ז ע"א. אמר רב וכן בעוף נ"ז ע"א. שמוטת גף בעוף טריפה חיישינן שמא ניקבה הריאה כצ"ל שם נ"ז ע"א. דקי"ל חלב העשוי ככובע וכו' כצ"ל שם מ"ט ע"ב. דהלכה רווחת היא דחלב העשוי ככובע וכו' כצ"ל. שתי עורות יש לו לוושט וכו' שם מ"ג ע"ב. ואם ניקבו שניהם וכו' כצ"ל. קרום שעלה מחמת מכה וכו' שם מ"ג ע"א. וושט אין לו בדיקה מבחוץ וכו' שם. וכ"ח ע"ב. חוששין שמא הבראה וכו' דלמא נפק לברא כן פירש הערוך ערך ברא. דכל הני

לה ואפה כלפי גברא הן שלש אונין מימין ושתים משמאל. ועינוניתא דוורדא מן הימין עם השלש. ואם חסרו מן השלש של ימין אחת אין הבהמה טריפה. שעינוניתא דוורדא משלמת השלש במקום החסירה וכשירה משום דבצד ימין. אבל אם חסרו השתים של שמאל אחת אין העינוניתא דוורדא עולה במקום החסירה וטריפה שאין מצטרפין מצד ימין לצד שמאל: הרי בריאה שתי אומות וחמש אונין ועינוניתא שמינית: והטבח צריך לברוק בהן אם (אם) דבוקות בחזה ובדפנות. וזו לזו. וגם יש במעי הבהמה תשעה מקומות אחרים שהבודק בהן אם עולה להם סירכא מן הריאה. והן שמנונית החזה. ושמנונית הלב. וטרפשא דכבדא. וגרגרת. ושמנוניתא. דגרגרת. וקנה הלב. ושמנונית שבסימפון שבין שתי אומות שקורין הקצבים קוֹרְטָנוּיְנָא. (והכת) [והרת]. שקורין ארמילש. בלי. וגם מתחלק מקום עשירי שבא מטרפש דליבא. הרי אילו עשרה מקומות שבודק בהן הטבח. שאם עולה להן סירכא מן הריאה טריפה. אע״פ שעולה בנפיחה. ואע״פ שלא נמצא שום סירכא בריאה צריך הטבח להוציאה ולעשות לה נפיחה משום יבשת או מראות הפוסלות בה שעל ידי נפיחה מתברר כל היבשות והמראות. ותרי בועי דסריכי להדדי והרבה ספיקות. ושמנונית החזה נידון כחזה. אבל שמנונית דחזה התולה על הצלעות נירון כצלעות וכשירה: ונשאל רב היי גאון ז״ל. (ודאי בעיא) [ודאיבעיא] לכון יתירת דמשתכחא בריאה מגבה לא מיבעיא כדאמרי׳. והני מילי מקמי אבל מאחורה טריפה. כי קא מבעיא לן מקמאה ולתרתי ותלת יתירות דמשתכחן בריאה בין מימינא בין משמאלא מאי. מי אמרי׳ הני מילי מקמאה. לכל מה דמשתכח מקמה בין חרא בין תרתי או תלת. או דילמא כי אמרי׳ הני מילי מקמאה לעינוניתא דוורדא בלחוד הוא דקא׳. ואי משתכחא יתירא אחריתי בין בימינה בין בשמאלא טריפה. לפי שיש אצלינו בפירושים ראשונים דלא קים לן במילתא שפיר. ותו עינוניתא דוורדא היכי חשובה כשאר אוני. ומאי דיינינן בה. בהא קים לן דכי חסרן אוני חשבינן להו במקום חד מינייהו. או דילמא דכיון דשלא כסדרן הוא לכל מאי דסריכן טריפה. דכן מצינו בהלכות מר רב יהודה גאון. ובעינן למיקם על בירורא דמילתא מקמי מרנא: והשיב: הכי נקטינן נמי דכל יתירת דקיימא מגואי כשירה דהא אמרינן חמשא אונא אית לריאה. ואי יתיר טריפה. הא אמרי׳ לית הילכתא כוותיה ביתירת. ואפילו לא קיימא בדרא דאוני אלא ביני ביני הא אמרי׳ ההוא ביני ביני דאתא לקמיה דרב אשי סבר למיטרפיה. א״ל הונא בר מר לרב אשי הני עיזי ברייאתא אית להן כהדה וקרו ליה טבחי עינוניתא דוורדא. והני דקיימא מגואי. אבל מגבה אפי׳ כטרפה דאסא טריפה. וכיון דקיימא לן דיתירת כשירה לית לן למימר הני מילי חדא לחוד משום דכל יתר בחזקת היתר ולא אסרינן מידעם אלא בריאה. ויתרת דקיימא ביני ביני כל חדא מתקרייא עינוניתא דוורדא. והני עינוניתא דוורדא לכל מאי דסריכן טריפה כדכתב מר רב יהודאי גאון: סימן בדיקת הריאה שנעשה בבית המדרש של הרב הגדול ר׳ ישראל מלונייל: כל דסריך נשחת. ואדם אין. ואחת אל אחת: פי׳ אדם, אונא אדופן כשירה ומחמת מכה אפי׳ אומא לדופן כשירה. ואחת אל אחת. ואונא לחבירתה כשירה: והרב ר׳ לוי בר יהודה ז״ל שם סימן אחר: וילמד לשרוף טרף אדם אכל: ת׳: ע״כ:

עיזי ברייאתא וכו׳. לפנינו חיווא ברייתא מ״ג ע״ב. אם דבוקות בחזה ובדפנות וכו׳ כצ״ל. והרת וכו׳ כצ״ל. ודאיבעיא לכון וכו׳ כצ״ל. כדאמרינן והני מילי מקמה וכו׳ מ״ז ע״א ע״ש ועיין בפירש״י ובתוס׳ ד״ה כל הני וכו׳.

ואילו הילכות שחיטה כאשר מבואר בספר התרומה: מר׳ ברוך בר׳ יצחק:

א. דין שחיטת עוף סימן אחד. ובהמה שני סימנין. ורוב אחד כמוהו. ושחיטת וורידין בעוף שצולהו. או מנקבן בקוץ. דהלכה כר׳ יהודה בוורידין בפ״ק דברכות. לא התכם בדיעבד כשר:

ב. דין פגימת סכין ושצריך לבדוק הסכין תחילת שחיטה. וסוף שחיטה. ואם לא בדק הסכין בסוף כשירה. ואם מצא בסוף פגומה כל הבהמות פסולות. ואם שיבר בה עצם כשירות. אם ברק הסכין תחילה. ומותר לכרוך משלית על הפגימה ולשחוט. וצריך לבדוק סימנין אחר שחיטה אם שחוטין יפה. ואם לא בדק בסוף פסולה:

ג. דין שהה באמצע שחיטה בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא מפורש בדין חלדה:

ד. דין דרסה שלא הוליך ולא הביא הסכין:

ה. דין חלדה. שהסכין מכוסה מן העור או אפי׳ מסוכך. וגם לאחר ששחט מעט פעמים ששוחט בראש הסכין שלא יחתוך מן העור יותר. ואז פעמים שראש הסכין ששוחט בו מתכסה מן העור ופסולה. אם הסכין מכוסה כנגד מה ששוחט. ואם החליד או שהא בין במיעוט קמא בין במיעוט בתרא פסולה. בר משהא במיעוט קמא דכשירה. כמו חצי קנה פגום. כך פי׳ רש״י והלכות גדולות. אבל בתוספתא שהא במיעוט בתרא כשירה. אבל במיעוט קמא פסולה לכל הפחות בוושט. והחליד במיעוט בתרא יכול להיות דכשירה. כמו הגרים דכשר:

ו. דין הגרמה ששחט שלא במקום שחיטה למעלה משיפוי כובע או למטה מאונא ראשונה. וכן בושט למעלה מתפיסת יד או למטה משישעיר. ואם הגרים במיעוט קמא פסולה ובמיעוט בתרא כשירה. דהא רב ושמואל פסקו כר׳ יוסי בר׳ יהודה דשחט בטבעת גדולה ושייר מלא החוט על פני רובה כשירה. אם הגרים אחרי כן כשירה. שאין דינו כמו שהא או החליד במיעוט סימנין כדפרישי׳ לעיל:

ז. דין עיקור שנעקרו הסימנין ממקומם חיבורן בלחי. או נפסקה הגרגרת באמצע ברובה פסולה. ודתנן ניטל לחי התחתון כשירה. תלמודא משני לה שפיר. ואם ספק לו מתי נעקר הסימן לאחר שחיטה או לפניה פסולה. אפי׳ הסימן השמוט הוא שחוט. אפי׳ לא תפס בסימנין. דא״ר [יוחנן] יביא ויקיף:

ח. דין שוחט בשנים ושלשה מקומות כשירה. כרב. ההוא תורא דאיתשחיט בשנים ושלשה מקומות. על רב יצחק בר מרתא נקיט משופריה שופריה:

הילכות טריפות.

ט. דין תרי אוני דסריכן בשלא כסידרן טריפה. ואי סריכי כסדרן צריכי נפיחה. ופעמים טריפה. לדברי רבינו חננאל בשם הגאון היכא דעיקרן מיפרק. ואין סירכא במקום שמתחילוה ליחלק:

י. דין אונא באומא דסריכי יחד טריפה:

תהילת שחיטה וכו׳ כצ״ל. דא״ר יוחנן יביא ויקיף כצ״ל. התוא תורא וכו׳ ל׳ ע״א. על רב יצחק בר מרתא נקיט משופריה שופריה לי׳ ע״ב. תרי אוני דסריכין וכו׳. שם מ״ו ע״ב ועיין רש״י ד״ה לית להא בדיקותא וכו׳ ובתוס׳ ד״ה היינו רביתייהו וכו׳. דין אונא באומא וכו׳ עיין מ״ו ע״ב ובפירש״י שם ואונה הסרוכה באומה וכו׳ ושאלתי את פי רבינו יעקב בר ר׳ יקר וכו׳ ובתוס׳ ד״ה היינו

יא. דין ריאה הסמוכה לדופן אם האומא דהיינו רוחב החזה טריפה. ואם האונא דהיינו במיצר החזה סרוכה לדופן כשירה. כדא' רב נחמן ריאה שניקבה ודופן סותמתה כשירה. והוא דסביך בבישרא שבין הצלעות. אבל בצלעות עצמן לא סגי דסוף סירכא ליפסק. ואפי' סביך בבישרא ממש ובמיצר החזה. כמו האונא דכשירה. היינו בנפיחה דוקא. כך פירשו הגאונים: ואם יש סירכא מן הריאה לשומן הלב או לשום מקום טריפה:

יב. דין חשבון האונות של ריאה. תלת כימינא ותרי משמאלא. מלבד תרי אומי אי חליף אי חסיר או יתיר טריפה. ואי היתרת בדרא דאוני כשירה. ואין מצרפין ההסירה לעינוניתא דוורדא אלא א"כ קיימא בדרא דאוני. ואם יש תרי עינוניתא טריפה. ואם אין בה אפילו אחת כשירה:

יג. דין בועא שבריאה אי תרי דשפכי אהדדי או אחת כשירה. אבל תרי דסמיכן ולא שפכן אהדדי או אחת בשיפולי ריאה דנראות כשתים טריפה. כדאי' בהלכות גדולות. או הריאה שנשתנית מכמות שהיא רגילה או מטראה או מדבר אחר:

יד. דין מחט שנמצאת בריאה ואין נראית בחוץ והריאה באה לפנינו שלימה כשירה. ואם החתך ממנה בא לפנינו עם המחט טריפה. או מחט שנמצאת בתוך הכבד אפי' שלם לפנינו. אי קופא לצד חוץ טריפה. דדרך הוושט עם המאכל בא ויצא לחוץ וחזר ונכנס בכבד והוה ליה נקובת הוושט. ובקופא לגיו כשירה. ובמחט קטינתא כרידן טריפה בכל עניין. אבל בריאה בכל עניין כשירה. שהריאה והכבד תלויין בקנה וסמוך הקנה יותר לריאה. וגם רחב יותר. אבל מכבד רחוק וקטן. רק נמצאת בסימפונא דכברא כשירה. או תחובה בפנים. בעובי בית הכוסות מצד אחד כשירה. וכן נמצאת המחט בחלל הקורקבן גם נתחב בבשר בפנים. או נמצאת בחלל הוושט בכל עניין כשירה. שהקורקבן ובית הכוסות תלויין בוושט והמאכל בא דרך הוושט וגם המחט בא עם המאכל ואפילו קופא לבר. ונעץ בבשר כשירה. דאוכלין ומשקין דחקוה להיות תחובה שם. אבל הכבד תלוי בקנה. ואין לומר שהקדים קנה לוושט שאינו רוחב וקרוב לכבד כמו לריאה ואם תולעים יוצאים מן הריאה כשירה. דלאחר שחיטה פריש. וכי נתחבה המחט בפנים בדקים או בקורקבן ואין ניכרת בחוץ ויש קורט דם בחוץ כנגד המחט טריפה. ואם המחט ניכרת משני צדדין ואין קורט דם על המחט ולא על הבשר לאחר שחיטה פריש וכשירה. ולא חיישינן אי עבר מחיים לצד חוץ וחזר ונכנס לפנים:

טו. דין נקבים שבגרגרת אם יש בהם חסרון לכאיסר אם אין בהן חסרון לכרובה אם סרוקה לאורכא. נשתייר חוליא כשירה. ואם ניקבה למטה מהכשר שחיטה דינם במשהו:

טז. דין חוט השדרה שנפסק ברובו ובראש במשהו. ניקב קרום של מוח ולמטה לצד הזנב עד בין (הטרפשות) [הפרשות] ברובו מיכן ואילך כשר. ובעוף עד בין אנפיים ברובו. מיכן ואילך כשר:

יז. דין נקבים דמיטרפא בהן אם סותמתו שומן הנאכל בין בבהמה בין בחיה בין בעוף הוייא סתימה וכשירה. דמיהדק. אבל חלב שאינו נאכל אינו חשוב

רביתייהו וכו' ואונה הסרוכה לאומה ותיא אצלה וכו'. ריאה שניקבה ודופן סותמתה כשרה שם מ"ח ע"א. אלא א"כ קיימא בדרא דאוני כצ"ל וע"ש מ"ז ע"א רש"י ד"ה אפילו וכו' ובתוס' ד"ה כל וכו'. בועה שבריאה וכו' שם מ"ז ע"א עי' בתוס' שם ד"ה אי שפכי וכו' ובתוס' ד"ה ואי לאו וכו'. מחט שנמצאת בריאה וכו' עי' שם מ"ח ע"ב. כעובי בית הכוסות וכו' שם מ"ט ע"א. ואם תולעים וכו' ע"ש מ"ט ע"א מורנא וכו'. אם יש בהם חסרון וכו' שם מ"ה ע"א. חוט השדרה שנפסק וכו' מ"ה ע"ב. ובראש במשהו מ"ה ע"א מוח כל מה שבקדרה וכו'. עד בין הפרשות ברובו כצ"ל שם

סתימה וטריפה. אבל ריאה הדבוקה לשומן הלב אינו קרוי סתימה. דדוקא שומן הגדל במקום הנקב סותם וכשירה:

יח. דין נפלה בהמה מן הגג או מן העלייה או נפלה דרך ארובה מגובה עשרה טפחים טריפה. ואם דילגה מאליה אמדה נפשה וכשירה. ואם הניחה למעלה ומצאה למטה יש לומר שדילגה וכשירה. ואילים המנגחין זה את זה כשירין. וטבח המפיל בהמתו לארץ בשעה שרוצה לשוחטה אע"פ שמפילה בחוזק כשירה. לפי שנועצת צפורניה בארץ. (אם) [או] אם החליקה ונפלה לארץ מאליה אע"פ שעתה אינה נועצת ציפורניה כיון שלא הפילוה בחוזק כשירה כיון שאין גובה עשרה טפחים מכריסה לארץ. כדאיתא בפרק הפרה. ואדם שזורק טלה מרחוק לארץ אם נפל על מתניו כשר. ועופות שניצודין ואין יכולין ללכת אי מקרבי קיטרי של מצורה חיישינן. ובכל מקום שיש לחוש לריסוקי איברים כגון נפלה מן הגג או טרפה בכותל צריך להמתין עד שתלך. והילכך אינה צריכה בדיקה:

יט. דין בהמה (של) [שלא] בדק בה סרכי הריאה טריפה. אבל הטלה אין רגילות להיות בה סירכא כשהוא קטן. ואם לא ברק כשירה בדיעבד:

כ. דין ניטל הטחול או הכליות דכשירה. ובניקב הטחול בסומכה טריפה. אבל בקולשה כשירה. וכוליא שלקתה טריפה. כי מטיא לקותא עד מקום חריץ. וכוליא שהקטינה. בדקה עד כפול. בגסה (או) [עד] כענבה:

כא. דין נשמט ירך או בבהמה או בעוף ממקום חיבורו בקולית בלא איעכל ניביה כשירה. אבל איעכל ניביה טריפה. שמוטת יד בבהמה זה רגל שלפניה כשירה. שמוטת גף בעוף ממקום חיבורו בכתף טריפה שמא ניקבה הריאה שהוא פקח:

כב. דין ניטל צומת הגידין שנחתך מעט מן הבשר עם אחד מן החוטין למעלה מן הארכובה בסמוך לה והעצם שלם. (ובחוט) [דבחוט] אחד או רובו טריפה בין בבהמה בין בעוף:

כג. דין נחתכו רגליה למעלה מצומת הגידין טריפה. והוא הדין נשבר העצם ויצא לחוץ גרידא דרך נקב קטן שאין עור ובשר חופין את רוב השבירה. ודווקא ברגל שלאחריה. אבל בשלפניה אפילו כולו נחתך למעלה מן הארכובה כשירה. והיכא שנשבר העצם למעלה או למטה ולא נחתך לגמרי אם לא יצא לחוץ הכל כשר. בין בהמה בין אבר. ואם יצא לחוץ למעלה מן הארכובה הכל אסור. משום טריפה. (או) [אבל] למטה מארכובה ויצא לחוץ בהמה כשירה. האבר יש לו דין אבר מן החי מדרבנן. ואסור למולחו עם הבשר. ולהושיטו (לכך) [לבן] נח מדרבנן. ונפקא מינה. שאם יש ספיקא לקולא. אבל מן התורה אין לו דין אבר מן החי אפי' למעלה מן הארכובה. כי אם משום טריפה:

כד. דין עור ובשר חופים רוב השבירה צריך רוב הכיסוי מבשר ומיעוט מעור. ואין

מ"ה ע"ב. ובעוף עד בין אגפים וכו' שם מ"ו ע"א. בין בחיה בין בעוף הויא סתימה וכשירה כצ"ל ע"ש מ"ט ע"ב. חלב טהור סותם וכו' שם. נפלה בהמה מן הגג וכו' עי' בבא קמא נ"א ע"א. ואם דלגה מאליה אמדה נפשה שם נ"א ע"א. ואם הניחה למעלה וכו' שם נ"א ע"א. ואילים המנגחים זה את זה וכו' שם. לפי שנועצת צפורניה בארץ או אם החליקה וכו' כצ"ל. כיון שאין גבוה עשרה ב"ק נ"א ע"א. אם נפל על מתניו כשר חולין נ"א ע"א. אי מקרבי קטרי וכו' שם נ"א ע"ב. עד שתלך וכו' שם נ"א ע"ב. בהמה שלא בדק וכו' כצ"ל ניטל הטחול וכו' שם נ"ד ע"א. בסומכה טריפה אבל בקולשיה כשרה שם נ"ה ע"ב. וכוליא שהקטינה וכו' שם. בגסה עד כענבה כצ"ל. נשמט ירך וכו' בלא איעכל ניביה וכו' ע"ש נ"ד ע"ב. שמוטת גוף בעוף ע"ש נ"ז ע"א. שהוא פקח ובספר התרומה איתא שמא נקבה הריאה שהיא בפנים שקו־ין פקח. ניטל צומת הגידין עי' ע"ו ע"א וע"ב. נחתכו רגליה וכו' שם ע"ו ע"א. אבל למטה מארכובה וכו' כצ"ל. ולהושיטו לבן נח וכו' כצ"ל. כד) צריך רוב הכסוי מבשר וכו' ע"ש ע"ז ע"ב. ואם

הגידים מועילים לכסות כמו העור. ואם יצא העצם הנשבר דרך נקב קטן וחזר בפנים אין מועיל אחרי כן עור ובשר חופין רוב השבירה:

כה. דין דרוסת הזאב אפי׳ הכה בירו בהמה נסה טריפה. ודווקא מיד שלפנים הכה הבהמה ולא ברגל שלאחריו וגם לא בשן. וגם חתול בגדיים וטלאים דווקא. ולא באימרי רבירבי. והולדה בעופות טהורים. או עוף טמא שהכה עופות טהורים. ג״ן בעוף הגס. ונז בעוף הדק. ושאר עופות בדכוותייהו טריפה. ואם שחט העוף טהור קודם שהסיר העוף טמא ידו מעליו כשר. אבל יש לחוש שהסיר ידו שלא בפניו אסור ואם זאב או חתול נכנס בעדר עם הבהמות ושותק והם צועקות חוששין. ואם חתול או הולדא נמצא בלול של תרנגולין. וצועקים והוא שותק. רזה שביח מותר. דאינו זורק ארם אלא במצילין שבורחין מפניו. בחתול והולדה ועוף. אבל בזאב ליכא הילוק ואסור: וזאב שנשא בהמה מהעדר והצילה הרועה ונתערבה עם בהמות הוי ספק. וצריך עיון אם יש לה היתר מטעם ספק (טריפה) [ספקה]. שמא לא הכה בה בשן אלא ביד. דאין דרוסה אלא ביד. ואפילו הכה ביד שמא אין זאת: אמנם פירשתי לקמן בסוף הילכות איסור והיתר בשם מורי רבינו דבריה או דבר שבמניין דלא בטילי באלף. אין חילוק בין היו אסורין בוראי קודם שנתערבו. בין היו אסורין מספק מקודם דאפי׳ הספק חשוב ספיקא דאורייתא דאי שייך ביה כרת היה חייב אשם תלוי: ואם באה בהמה שמלוכלך צווארה מדם מהכאת זאב או חתול בעוף אסור. ואפילו בקנה הוי במשהו. ואי מקיץ מלוכלך ולא מדרוסה. ברובה. ואם הוא עוף דממסמס קועיה יכולון לברוק וכל ספק טריפה שבא לחכם ולא נתברר לו. כגון נשבר העצם ויצא לחוץ ואינו יודע אם מחיים או לאחר שחיטה. או ספק סירכא. או בוקא דאטמא דשף מדוכתיה. ולא ידע אי איעבל ניביה או שאר ספק איסור בכולן פסק בהלכות גדולות לאיסור. ולא דמי לנשחטה הותרה אלא שיכול לתלות ההיתר. כגון בא זאב שנטל בני מעיים והחזירן נקובין. ועצם שנשבר למעלה מן הארכובה ונקשר ונרפא דכשר: סליקו הילכות טריפות:

הילכות איסור והיתר:

כו. דין עוף הבא לפנינו ואינו מכירו אם טמא הוא או טהור יבדוק בקליפת הקורקבן. ואם יש עוד סימן אחר עמו שמא טהור:

כז. דין ביצים היאך לוקחין אותן מגוים. הלא אינו אומר מעוף פלוני שטהור. ובשביל סימנין אין לסמוך כדאמרינן סימנין של ביצה לאו דאורייתא. אלא סומכין על הרוב שבינינו שטהורין. וכן דגים שאין ניכר בהן קשקשת ויש לספק שנשרו כשעלו מן המים יש לסמוך על סימנין של עוברי הדגים שהחתיכה ראשה אחר חד והשני (כר) [כד] זהו עב ועגול כדמוכח שלהי אין מעמידין. שסימני עוברי דגים יש לסמוך עליהם:

כח. דין ביצים שטרופות בקערה אין קונין אותם מן הגוים. והנהו אובליאש וקנטייל

יצא העצם הנשבר וכו׳ עי׳ בפירש״י ד״ה רוב הקיפו וכו׳. כה) אפילו הכה בירו וכו׳ ע״ש נ״ב ע״ב כל הענין וכן שם נ״ג ע״א ע״ש. ועי׳ בתוס׳ ד״ה יש דרוסה וכו׳ ובתוס׳ ד״ה קמ״ל וכו׳. מטעם ס״ס וכו׳ כצ״ל. כו) עוף הבא לפנינו ואינו מכירו וכו׳ יבדוק בקליפת הקורקבן וכו׳ ע״ש ס״ב ע״א וע״ב. כז) דין ביצים האיך לוקחים וכו׳ עיין חולין ס״ג ע״ב. סימנין לאו דאורייתא ע״ש ס״ד ע״א ועי׳ בתוס׳ ד״ה סימנין לאו דאורייתא וכו׳. כדמוכח שילהי אין מעמידין וכו׳ עיין ע״ז ם׳ ע״א ועי׳ בתוס׳ שם ד״ה אמר רבא וכו׳. כח) ביצים שטרופות וכו׳ עיין חולין ס״ד ע״א וע״ש תוס׳ ד״ה סימנין לאו דאורייתא. ועיין ע״ז ל״ח ע״א תוס׳ ד״ה קמ״ל מכאן היה ר״ת מתיר וכו׳ וצ״ע. בישולי

שפיר קונין מן הגוים אע״פ שלא ראינו הביצים תחילה. וגם אין לחוש שמא היה בהם דם ואין אסורין משום בישולי גוים של ביצים למי שאינו תופס איסור בישולי גוים בפת:

כט. דין ביצים שנמצאו בתרנגולת שחוטה שמותרים לתתם בתבשיל של חלב אם בקליפה דווקא נמצא. ואין צריכין מליחה. אבל בשאינן בקליפה אסורים בחלב וצריכין מליחה: ואם נמצאת ביצה בתרנגולת נבילה (אסורין) [אסורה] אטו של טריפה. שנגמרה באיסור כדאיתא בעדיות. ואם נתערבה אותה ביצה עם שאר ביצים שטהורין אפילו באלף כולן אסורין משום דבר שבמנין. ואם נמצאת מספק נבילה הביצה עצמה כשירה דהוי ספיקא דרבנן לקולא. ואם הביצה מתרנגולת טריפה. אפי׳ אם נתערבה עם ביצים אחרים באלף כולן אסורין. ואפי׳ הביצה מספק טריפה כיון דהוי ספיקא דאורייתא אוסרת אפי׳ אם נתערבה באלף כמו שפירשתי בסוף הילכות איסור והיתר:

ל. דין ביצים שנולדו מספק טריפה מתי ידע אמיתת הדבר גם מן הביצים גם מן התרנגולת אם נזקקת אחרי כן לתרנגול ויש לה עוד ביצים הכל מותר אפי׳ התרנגולת. כדאמרי׳ בנקבה. כל שאינה יולדת הוי ספק. ובזכר כל שנים עשר חדש מיכן ואילך הכל מותר:

לא. דין ביצים של עוף טמא או ביצה טהורה שיש בה אפרוח או דם ונתבשל עמהם ביצים כשירין. או דבר אחר בין עם קליפתה בין בלא קליפתה הכל אסור עד שיהא ששים בהיתר. ואם הכה על התרנגולת ויצתה ביצתה כשירה ואין בה דין אבר מן החי:

לב. דין ביצים שיש דם על קשר של חלבון הדם אסור והביצה מותרת ואם ישנו על קשר של חלמון אף הביצה אסורה. ואם הדם על הקשר [של חלבון] וגם נתפשט חוץ לקשר על הביצה הביצה אסורה. וגם אם הדם על הביצה ואין כלל דם על הקשר הדם אסור והביצה מותרת. והדם אינו אסור מן התורה אלא מדרבנן:

לג. דין ביצה שיש בה אפרוח מרוקם אינו אסור מן התורה כי אם מדרבנן. דדרשא דוהשרץ השורץ על הארץ. לרבות אפרוחים שלא נתפתחו עיניהם הוי אסמכתא אבל שמא אסורים משום נבלה כמו בהמה קודם ח׳ ימים. ומתי יהיה מותר האפרוח לאחר שיצא מן הקליפה. (אבל) לר׳ אליעזר בן יעקב עד שיפתחו עיניהם:

לד. דין תולע הנמצא בפרי (אם בא בעור הפרי) אם בא [בעוד] הפרי באילן אסור ואם בא לאחר שנתלש מותר. ואם מחיים פירש חוץ לפרי אסור. וכן תולעים הנמצאים בשרביטי קושש פולין ופייש. דאותם באו במחובר אסורין. (ואותו) [ואותן] זבובין שבתוך גוף הפולין עצמן באים בתלוש ומותרין. ואינן אסורין אלא א״כ

גוים בפת כצ״ל. כט) ביצים שנמצאו בתרנגולת שחוטה וכו׳ עיין ביצה ו׳ ע״ב אם בקליפה דווקא וכו׳ עיין ש״ך יו״ד סי׳ פ״ז ס״ק יו״ד. בתרנגולת נבילה אסורה אטו וכו׳ כצ״ל עיין עדיות פ״ה משנה א׳. ואם נתערבה אותה ביצה וכו׳ כמו לישרא קציעות דהוי דרבנן ואפילו באלף לא בטיל. מתי ידע אמיתת הדבר וכו׳ עיין חולין נ״ח ע״א. לא) ביצים של עוף טמא וכו׳ עיין חולין ס״ד ע״ב גיעולי ביצים מותרות וכו׳ ובפירוש רש״י ביצה טמאה שנתנבלה עם הטהורה, מותרות הטהורין דמיא בעלמא הוא ולא יהבי טעמא באחרנייתא. ועיין בתוס׳ ד״ה גיעולי ביצים וכו׳ ועיין ביו״ד סי׳ פ״ו סעיף ה׳ וסעיף ו׳. ובש״ך שם ס״ק ט״ו, ובגמרא צ״ז ע״ב, ובתוס׳ שם ד״ה ביצה וכו׳ ושם צ״ח ע״א ועי״ש בתוס׳ ד״ה בביצת אפרוח וכו׳. ואין בה דין אבר מן החי. עיין בספר התרומה שהביא בשם תשובות הגאונים געולי ביצים כגון שהכה על התרנגולת ויצתה הביצה ממנה קודם זמנה אין בה איסור אבר מן החי. לב) על קשר של חלבון וכו׳ על הקשר של חלבון וגם וכו׳ כצ״ל עיין חולין ס״ד ע״ב, ובתוס׳ ד״ה והוא וכו׳. לג) דדרשה דוהשרץ השורץ וכו׳ הוי אסמכתא שם ס״ד ע״ב מדרבנן נקרא אסמכתא בעלמא, לאחר שיצא מן הקליפה לר״א בן יעקב עד וכו׳ כצ״ל ביצה ו׳ ע״ב. לד) אם בא בעוד הפרי באילן וכו׳ כצ״ל עיין חולין ס״ז ע״א קישות שהתליעה וכו׳ ועיין ס״ז ע״ב.

פירשו חיים: ומשפירשו אין חוזרין ונכנסין לכך כשנמצאו בקדירה בתבשיל של פולין והם מתים מותרין. שבתלוש גדלו בפולין ואין בהן משום שרץ הארץ. ואע״פ שעתידין להיות פורחים אין לאוסרן משום שרץ העוף כיון שנוצר בתוך הפרי כמו (זידין) [זיזין] שבעדשין ושבכליסין שאינו אסור בבריית אלא מקרא דשרץ השורץ על הארץ. ויש מחמירין. ונותנין אותם תחילה לבשל במים רותחין כדי שימותו מיד בתוך הפולין. שאם ישימו הפולין במים צוננין אולי מחמת המים יצאו הזבובין לחוץ בתוך המים ונאסרו ומתים שם בשעת הרתיחה והרי הוא אוכלן בקערה:

לה. דין שרביטי קושש של פולין או פייש שנתבשלו. ונמצא תולע באחד מהן.

השרביט שנמצא בו תולע זורק לחוץ. והשאר יש אוסרין אפי׳ על ידי ששים של היתר שיש במחבת. וכן דגים קטנים שנתבשלו ונמצא אחד מהן דג טמא זורקו לחוץ. והשאר אוסרין אפי׳ על ידי ששים. לפי שכשמערה המים חמין פעמים בסוף העירוי עם מעט מים ישנו לדג טמא עם עשרים דגים או שלשים. ונאסרו וחוזרין ונוגעים לכל השאר דגים. ואם הם ביצים שנתבשלו ונמצא אחד מהן שיש אפרוח או דם אינן קלים להתבטל על ידי ששים כמו דגים קטנים ולכך טוב להמתין עד שיצטננו קודם שיוציאם מן המים שנתבשלו שם. ואם נמהר ישים מים צוננין עמהן לצננן תחילה. אמנם נראה לי דשרבישין ודגים קטנים יש להתיר כגון שמערה לבסוף כל המים לחוץ. א״כ העשרים או השלשים שנאסרו כבר בטלים ברוב שנשארו. ואין חוזרין ואוסרין השאר שבמחבת אע״פ שנוגעים בהן חמין. לפי שאיסור הנבלע אינו חוזר ונפלט ביבש אלא על ידי מים עמהן. ולכך בעינן ניער וכיסה גם טיפת חלב. וגם קליפה שנאסרת אינה חוזרת ואוסרת קליפה אחרת סמוך לה. וכן לעולם ואע״פ שטעם גופו נפלט ונבלע בדבר שסמוך לו כמו חם לתוך חם אפי׳ בלא מים. מ״מ איסור הנבלע בו ממקום אחר אינו נפלט בלא מים. וא״כ אעפ״י שהחתיכה עצמה נעשית נבילה מ״מ לא יהא טפל חמור מן העיקר. וכאן שאינו אוסרין רק העשרים הרי הן בטילין בשאר שבמחבת שהן רוב שאינו מכיר איזו הם. ולא שייך לומר בריה לא בטלה אלא בדבר שאסור מחמת עצמו בלא בליעת איסור ממקום אחר. אבל גבי ביצים אסור הכל. דאין רגילות לבשל ביצים ביחד כל שיהו שלשים או ארבעים שנאסרו בטילים בשאר שיהיה עוד רוב של היתר:

לו. דין תולעים שהן בחתיכת בשר או בחתיכת דג שבאו מחיי הבהמה והדג שאסורין. ואותם שבאו לאחר שחיטה מחמת סירחון הבשר או הגבינה מותרין לאחר שמתו. אבל אם מחיים פירשו על הבשר אסורין לעולם. כמו פירש על גב תמרה. ולהא לא חיישינן דבשעה שמריח הבשר במים יבאו על הבשר בחוץ אם היו בחוץ נופלין. ואם תולעים הגדילים בכלים שבמים. וכן במים המכונסין שעל הארץ שמותר לשתותן אפי׳ פירשו בדופני הכלים והגומא בפנים. וכן יבחושין קטנים הגדילים בשכר או ביין שמותר לשתותן עם המשקה. ואם סינן השכר או יין דרך מטלית או תבן ופרחו שם אסורין:

לז. דין לקשור שתי פרדות לקרון שאסור אם אינן שוות מאב ומאם. וכל שכן פרדה עם בהמה אחרת שאסור:

לח. דין אותו ואת בנו שנוהג בין בזכרים בין בנקבות. בין האם תחילה ואחר כך הבן. או איפכא. והיום הולך אחר לילה שלפניו:

כמו זיזין שבעדשין כצ״ל שם. לו) תולעים שהן בחתיכות בשר וכו׳ עיין חולין ס״ז ע״א. ועיין בתוס׳ שם ד״ה קוקיאני וכו׳ ותוס׳ ד״ה לרבות וכו׳. לז) לקשור שתי פרדות ע״ש ע״ם ע״א. ועיין בתוס׳ ד״ה עייל לי וכו׳. לח) בין האם תחילה וכו׳ שם פ״ב ע״א. והיום הולך אחר וכו׳ שם פ״ג ע״א.

לט. דין כסוי עפר למעלה ועפר למטה. ולכתחילה אסור לדבר בין שחיטה לשחיטה. לפי שיהיה צריך לחזור ולברך על השחיטה אם סח בינתיים. אבל מילי דשחיטה כגון תן לי הסכין או תרנגולת אינו הפסקה. כמו לאחר ברכת המוציא גביל לתורא:

מ. דין במה מכסין. רשב״ג אומר זה הכלל דבר המגדל צמחים מכסין בו ושאינו מגדל אין מכסין בו. ומיהו אפילו דבר שאין מגדל צמחים אי איקרי עפר בשום פסוק מכסין בו. ולעיל פי׳ בהילכות כיסוי הדם:

מא. דין ולד שליל הנמצא בבהמה ששחטה שמותר העובר בשחיטת אמו. וגם חלבו וגידו מותר. אבל דמו אסיר. והני מילי שלא הלך כלל. אבל הלך צריך שחיטה. ואם נמצאת האם טריפה. שעתה (שחיטה) [שחיטת] האם אינה מועלת לעובר אם העובר בן ט׳ חדשים מותר העובר בשחיטת עצמו. כדרבא דאמר ארבעה סימנין אכשר רחמנא אבל בן ח׳ אסור דלא שייך ביה שחיטה. ולפי שלא יוכל להבחין מתי יש לו ט׳ חדשים טוב לאסור הכל כשהאם טריפה:

מב. דין חתיכת בשר שהניחה בביתו ואין איש רואה והלך לשוק. אם מצאה במקום שהניחה מותרת בלא טביעות עין וסימן. ולא ניחוש להחליפה עורב. ואם לא מצאה שם אז צריך טביעות [עין]. ואם הניחה בשוק בין הגוים כמו כן צריך פן חילפוה:

מג. דין איסור שנפל בקדירה שיש היתר רותח בין במינו בין שאינו במינו נשער בששים ברוטב בקיפה ובחתיכות. ולא במאי דבלע קדירה. ואם בישל היתר בקדירה של בת יומא הכל אסור. ואם אינה בת יומא לכתחילה אסור לבשל. דיעבד מותר:

מד. דין כף של איסור שתחב בקדירה של היתר. ואם הכף חולבת ותחבה בקדירה מליאה תבשיל בשר. או איפכא. דהכף אפי׳ אינה בת יומא הכף אסורה והתבשיל מותר. ואם הכף בת יומא צריך בתבשיל ששים. ואם נשפכו המים מספיקא אסור. דטעם כעיקר דאורייתא. ולא כפרש״י:

מה. דין איסור שנתערב בהיתר בדבר יבש. במין במינו בטל ברוב. ואם בדבר לח כגון יין ביין. חלב בחלב. צריך ששים. וכל מין בשאינו מינו אפי׳ בדבר יבש. ואין צריך להשליך אחת כמו בתרומה שנפלה בחולין מפני גזלת הכהן. ואם חתיכה גדולה של נבילה או של בהמה טמאה נפלה בהיתר או חתיכת בשר הבלועה מחלב והיא גדולה אינה בטילה אפי׳ באלף של היתר כיון דראויה להתכבד. כתנא פרק בתרא דע״ז. אבל חתיכת היתר גדולה שנאסרה מחמת בליעת איסור. בטלה שפיר ברוב ביבש. ואם בתבשיל נפלה בטלה בששים אם אינה מכירה. וכן כל דבר שבמניין. כגון ביצת נבילה או טריפה או פירות נסות של ערלה אפי׳ באלף לא בטילי. וכן דבר שקרוי (בריא) [בריה] כגון דג טמא קטן או עוף טמא או גיד הנשה ואוכלן שלם חייב מן התורה אפי׳ לית ביה כזית. הילכך אם נתערבו בהיתר ואינו מכירן במקום

לט) עפר למעלה ועפר למטה וכו׳ חולין פ״ג ע״ב. ולכתחילה אסור לדבר בין שחיטה וכו׳ והטעם משום ברכת שאינה צריכה כדאי׳ יומא ע׳ ע״א ובתו׳ שם ד״ה משום וכו׳ מכאן יש ללמוד דהשוחט הרבה בהמות או עופות ביחד אסור להסיח בין שחיטת עוף לחבירו כדי לחזור ולברך כיון שיכול לצאת בברכה ראשונה, ועיין תוס׳ חולין פ״ז ע״א ד״ה ומכסי וכו׳ וסוטה מ״א ע״א. אבל מילי דשחיטה וכו׳ כמו לאחר ברכת המוציא גביל לתורא, ברכות מ׳ ע״א ועיין בתוס׳ חולין פ״ז ע״א ד״ה ומכסי וכו׳. מ) זה הכלל דבר המגדל צמחים וכו׳ שם פ״ח ע״א. מא) והני מילי שלא הלך וכו׳ עיין חולין ע״ד ע״א וע״ב, ושם צ״ב ע״ב. ארבעה סימנין וכו׳ שם ע״ה ע״א. מב) חתיכת בשר וכו׳ עיין כל הסוגיא חולין צ״ה ע״א, ועיין ב״מ כ״ד ע״ב. מג) איסור שנפל בקדירה וכו׳ עיין חולין צ״ז ע״א אמר רבא אמור רבנן בטעמא וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה אמ׳ רבא וכו׳ ושם ק״ט ע״א רש״י ד״ה ותו לא מידי, ועיין ע״ז ע״ג ע״א וע״ב. מד) דטעם כעיקר דאורייתא כצ״ל ולא כפרש״י עיין

שנתערבו אפי' באלף לא בטלי מדרבנן. ודווקא שלימין. אבל חתוכין ומרוסקין אפי' יהיו כולן בטילין הם בששים. וצפור טהורה שנתנבלה או נטרפה אפי' שלימה אינה קרוייה (בריא) [בריה]. כדאי' פ' כל הבשר. אפי' הכי אינה בטילה באלף. אם היא דבר שבמניין או ראוייה להתכבד. אבל אם נאסרה מחמת בליעת איסור. או דג טהור שנבלע מאיסור ונתערבו עם היתר אפי' הן שלימין אינן קרויין (בריא) [בריה] ולא דבר שבמניין ולא ראויים להתכבד: אבל חתיכת בשר בחלב אינה בטילה. כדאיתא פ' בתרא דע"ז דהאוכל ממנה כזית לוקה:

מו. דין איסור הניכר ואצלו רוב היתר הניכר ולקח מאחד מהן ואינו יודע מאיזה לקח אסור מן התורה. דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי. ואם נמצאת חתיכה אחת לארץ או לקחה גוי שלא בפנינו או עכבר אז מותר. דכל דפריש מרובה פריש. וליכא למיגזר שמא יקח מן הקבוע כיון שהקבוע ניכר וידוע האיסור היכן הוא. דלא מחזקינן גברי ברשיעי ליקח מן האיסור ודאי בלאו הכי יכול לקנות נבלה מן השוק. אבל בדבר המעורב יחד איסור והיתר לא שייך למימר כל קבוע כמחצה ובטל שפיר. ואם דבר שבמניין הוא או ראוייה להתכבד דלא בטיל אפי' מעורב באלף ואסור הכל מדרבנן אם פירש אחד מהן אותו אסור. גזירה שמא יקח מן הקבוע כיון דשם מן התורה בטל ואינו אסור אלא מדרבנן. אי שרינן למישקל בפירוש אתי למישקל בקבוע כדאי' פ' התערובת. וזאב שדרס בהמה אחת בין הרבה שייך לדין זה. ואין להתירם מטעם תערובת אפילו לאחר שפירשו זה מזה. כדפרי'. ורבינו יעקב היה מתיר לאחר שפירשו זה מזה מטעם דכל דפריש מרובא פריש. ואולי ההיא דפרק התערובת דנזר שמא הוה מוקי לה דווקא בקדשים. וגם אין להתיר הבהמות מטעם ספק דרס בשן ומותר. ואפילו דרס ביד שמא אין זאת. דבסוף הילכות איסור והיתר פירשתי הדבר שיש בו ספק איסורא דאורייתא והוא דבר שבמניין אפי' באלף לא בטיל. כגון ביצה ספק טריפה דלא בטלה באלף כולן אסורות קאי אפי' אספיקא. דלא כרבינו יעקב:

מז. דין חתיכת היתר שנאסרה או מחמת טיפת בליעת חלב או גם איסור אחר נבלע בה אם נחתכה אותה חתיכה בקדירה רותחת לא סגי בששים לבטל טיפת איסור הבלוע בה אלא חתיכה עצמה נעשית נבילה. וצריך ס' לבטל כל החתיכות. ואפי' הכי חתיכת בשר הרבה שנמלחו ונתנם בנינית של עצים ואבנים אם נמצא חתיכה אחת בתוך הציר אותו מקצת אסור ואפילו לית בה פילי לא סגי בקליפה כיון ששורה בציר דומה לכבוש הרי הוא כמבושל. אבל חצי החתיכה שלמעלה אינו אסור כלל דדם אינו מפעפע אפי' יש שמנונית באותו מקצת שבציר. אעפ"י שטעם השמנונית הנאסר מפעפע למעלה וחתיכה עצמה שבציר נעשית נבילה. ואילו היא נבילה ממש או חזיר היתה אוסרת למעלה מחמת פיפעוע. מ"מ את שלמעלה מותר כיון שאין הדם עצמו הולך ולא יהיה לו כח לאסור יותר מאילו היה כולו דם שזהו דבר האוסרו. והיינו נמי טע' למלח שעל הבשר והמלח אסור משום דם. הלא טעם מלח הולך בבשר למה אינו אוסר הבשר. אלא כיון שדם אינו הולך שם מותר. וכן כל דבר שצריך קליפה למה אין אותה קליפה אוסרת עוד

חולין צ"ח ע"ב ופסחים מ"ה ע"א. מה) אבל חתיכת בשר בחלב וכו' ע"ז ע"ד ע"א ועיין בתו' שם ד"ה אלו אסורין וכו' ועיין בחדושי הריטב"א שם. מו) דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי וכו' מאמר דר' זירא כתובות ט"ו ע"א, וב"ק מ"ד ע"ב מקרא דוארב לו וקם וכו' ועיין חולין צ"ה ע"א, ופסחים ט' ע"ב ובחולין צ"ח ע"א. כדאיתא פרק התערובות וכו' עיין זבחים ע"ג ע"ב, ובתוס' שם ד"ה ונכבשינהו וכו'. ורבינו יעקב היה מתיר וכו' עיין תוס' חולין צ"ה ע"א ד"ה הכא נמי וכו' ועיין ביו"ד סי' ק"ה סעיף ד' ובש"ך ס"ק י"ז, וביאורי הגאון ס"ק מ'. מו) אבל חצי החתיכה שלמעלה אינו אסור ע"ש צ"ו ע"ב תוס' ד"ה אפילו וכו' וביו"ד סי' ק"ה ס' ז' ובש"ך ס"ק י"ז ובביאורי הגר"א ס"ק מ', ועיין בחו"ד סי' צ"ב ס"ק ה' שהקשה ג"כ דגבי בשר בחלב יאסר קליפה אחת חברתה

סמוך לה. וכן לעולם. הלא פעמים שהקליפה היא שמינה. אלא כיון שאיסור הנבלע בה אינו הולך יותר לא יהא טפל חמור מן העיקר:

מח. דין מלח שבלוע מדם או מאיסור ונתנוהו בקדירה. שאם יש בקדירה ששים של מלח הכל מותר. אעפ״י שהמלח שנעשית נבילה נותן טעם אפילו באלף. דאינו חמור יותר מאילו היה כולו דם או איסור הבלוע בו. ואם מלח הבלוע מבשר או תבלין (שדרכו במדוק) [שדרכו במדוך] של בשר ונתנוהו בתבשיל של חלב. או איפכא אין צריך ששים אפי׳ מן המלח כי אם ס׳ מטיפת בשר הבלוע בו. כיון שהמלח לא היה נבלע מאיסור:

מט. דין להגעיל(א) כלי דווקא כשיהיה אינו בן יומו. ואז אפילו תוך כלי כשר מותר להגעילו. ואם בכלי האסור שאינו בן יומו טוב יותר. אבל תוך כלי האסור בן יומו לא יגעיל: דין להגעיל כלים לצורך הפסח. אם מגעילן קודם ערב פסח. או ערב פסח קודם ד׳ שעות מותר אפילו שניהן בני יומן דאין בהם כי אם טע׳ חמין. ולכך שרי. דנותן טעם (בדנותן) [בר נותן] טעם הוא. אבל לאחר ד׳ שעות אסור להגעיל אלא כלי שאינו בן יומו. דהחמץ נעשה איסור ונבלע. ודין בן יומו היינו יום ולילה מעת לעת. ושצריך לשפוך מים צוננין על הכלי הנגעל מיד. וקדירה או קערה שנאסרה מחמת בשר בחלב או איסור הנאה אחר. לפום ריהטא אסור להשתמש בה אפי׳ צונן כגון פירות או סובין. אע״ג שאינו נהנה מן האיסור הבלוע. מידי דהוה אחרס הדרייני. חבית של יין נסך של חרס שאסור אפילו לסמוך בו כרעי המטה. משום דרוצה בקיומו מפני היין הבלוע בתוכו. כדא׳ פ׳ אין מעמידין. אמנם מותר להשתמש בה צונן. דהא חבית של גוי רמא ביה גוי חמרא מותר לישראל למירמי בה שכרא. והיינו בלא עירוי והגעלה מדלא שרי יין כי אם שכר. וכן פרק (שנים אוחזין) [אלו מציאות]. מצא חבית של יין הרי היא אסור בהנאה. והחבית מותרת. והיא דחרס הדרייני אסור לסמוך בו כרעי המטה. היינו טע׳ כדפרי׳.

נ. דין לב. אם לב נצלה עם דמו קורעו לאחר כך ומותר דמה שבולע פלט ונפל לארץ אם נתבשל הלב בקדרה דאין מועיל מה שפלט דנשאר הדם בקדירה צריך ששים מן הלב. ואם אין ששים מן הלב אף הלב עצמו אסור:

נא. דין כחל. (ב) אוברא בל׳. לפי׳ רבי׳ שלמה לצלי בעי קריעה שתי וערב לכתחילה. ואם לא קרעו כלל מותר לצלי. דחלב הנפלט נופל לארץ. ואותו שלא פירש מותר בדיעבד. וכן לעשות מליתא שקורין פשטידא אם לא קרעו שתי וערב אסור אף בדיעבד שהחלב נפלט וחוזר ונבלע. וכיון שפירש איקרי חלב דרבנן. וכי נבלע אוסר בשר כחל. ולקדירה אם קרעו שתי וערב וטחו בכותל מותר אף לכתחילה. בלא בשר עמו. ואם יש במים עם הכחל שיתבטל שם החלב אז מותר. ועם בשר אסור לכתחילה אפי׳ קרעו שתי וערב: ולפי׳ רבינו יעקב כי קרעו שתי וערב מותר לקדירה אף עם הבשר אף לכתחילה. ואם לא קרעו רק קצת מותר בדיעבד. אבל לצלי מותר לכתחילה אף בלא קריעה כלל. או במליתא מותר לכתחילה בלא קריעה כלל דחלב הנפלט אעפ״י שחוזר

בגליון הכתב יד נכתב:

(א) גיעול לשון פליטת דבר כמו שורו עיבר ולא יגעיל. (ב) טחול. אספריין.

ע״ש. מח) מלח שבלוע מדם וכו׳ ע׳ יו״ד סי׳ ס״ט סעיף ט׳ ובהג״ה שם. וע׳ בפרי חדש סעיף ט׳ שם שדרכו במדוך של בשר כצ״ל. מט) דנותן טעם בר נותן טעם הוא כצ״ל אבל לאחר ד׳ שעות וכו׳ עיין תוס׳ חולין ק״ח ע״ב ד״ה שנפל וכו׳ ובתו׳ ע״ז ע״ז ד״ה מכאן וכו׳ ובראש ובמרדכי פרק ב׳ דפסחים ובא״ח סי׳ תנ״ב. משום דרוצה וכו׳ ע״ז ל״ב ע״א, ועיין בתוס׳ שם ד״ה והא הכא וכו׳. פ׳ אלו מציאות כ״ד ע״ב. נ) אם לב נצלה וכו׳ עיין חולין ק״ט ע״א, ובתוס׳ ד״ה הלב וכו׳ ושם ק״ט ע״ב ד״ה דלמא לב וכו׳ ובפסחים ע״ד ע״ב ד״ה שאני לב וכו׳. נא) לפירש״י לצלי בעי קריעה וכו׳ עיין חולין ק״ט ע״ב, ושם קי״א ע״ב בפירש״י ובתוס׳ ק״ט ע״ב ד״ה אינו עובר וכו׳ ובתוס׳ שם ד״ה ההוא לקדרה

ונבלע אין בכך כלום כיון שלא נשתנה טעמו מחמת בשר אחר. והכחל שנצלה או נתבשל מותר לחתכו לכתחילה בסכין שחתכו בו בשר:

נב. דין כבד לבשל בקדירה שהקדירה אסורה או הבשר אם נתבשל עמו אסור אפילו הכבד נמלח. אבל הכבד מותר. כדתנן במסכת תרומות. הכבד אוסרת ואינה נאסרת. לפי שיש בו רוב דם פולט ואינו בולע. ולפי' רבי' יעקב אם לא נמלח כך הדין. אבל אם נמלח הכבד הכל מותר. ואם צולהו על הגחלים צריך לחתכו ולנקבו: דרש מרימר הילכתא בין כבדא בין כחלא אם הם תותי בישרא כשצולין אותם בשפוד מותר אף לכתחילה. אבל אם הם בשפוד עילוי בישרא. לכתחילה אסור. דיעבד שרי. בכבדא משום אעפ"י שיש בו רוב מ"מ משרק שריק. ובכחלא אע"ג שהחלב נוטף ממנו סריך קצת על הבשר. כיון דחלב שחיטה דרבנן הוא מותר. והני מילי לדידהו שתנורין שלהם היו פיהן למעלה והיה השפוד זקוף. אבל לדידן שפודין מושכבין ופעמים ראש אחד עליון ופעמים התחתון. ולכך לעולם לכתחילה אסור לצלות בשפוד לא כחל ולא כבד עם הבשר. ואי דיעבד כשר:

נג. דין כרישים ובצלים שרוצה לתת בקדירה [של בשר] וחתכם בסכין חולבת. או איפכא. דלא סגי להו בהדחה לפי שראשי הכרישין וגם הבצלים הם חריפים והוו כמו צנונן שחתכו בסכין. ואם נתנו בקדירה מותר. דאין צריך רק ששים של טעם הסכין הבולע בירק שהוא דבר מיעט. ואם התכם בסכין של גוי אז צריך ס' של כל הירק דכולו נעשה נבילה. והדין זה הוא אפי' בסכין שאינו בן יומו. אבל עלין של כרישין וגם כרוב אינן חריפין וסגי להו בהדחה:

נד. דין קערות חולבות שהדיחם במחבת של בשר או איפכא. ואם שניהם בני יומם הכל אסור. ואם האחד אינו בן יומו וחבירו בן יומו הכל מותר. אפי' נאמר נותן טעם בר נותן טעם דמותר בצלי דווקא. אבל נתבשלו אסור. הכא מותר דאיכא תלתא נותני טעם על ידי המים. אחד בשר במחבת בת יומא. ומן המחבת במים. ומן המים בקערות שאינן בני יומן שהוא היתר קצת. וגם לא קבלו כי אם מטעם שני. וכן הדין בקערות של בשר בני יומם שהודחו במים רותחין בכלי ראשון עם קערות חולבות אינן בנות יומם. דקודם היו במים שנגעו זו לזו חמין. א"כ איכא ג' נותני טעם של היתר. וכן בצים שנתבשלו במחבת חולבת מותר לתתם בפשטידא. או איפכא. נתבשלו במחבת של בשר מותרין בפלדון. וכן ירקות שנשלקו במחבת חולבת מותר לתתם בתבשיל של בשר ואפילו המחבת בת יומא. וכן איפכא. וכן קטנית פולין או פייש שבישל בקדירה חולבת מותר לערותם בקערה של בשר. ואפילו לכתחילה. ואפילו הקדירה בת יומא הכל מותר כמו דגים שעלו בקערה מותר לאוכלן בכותח. והני מילי כשהקערות אינן מלוכלכין בשיורי המאכל. אז שייך היתר של נותן טעם בר נותן טעם. ואם שניהן בני יומם הכל אסור שהמים נאסרו מחמת בשר של זה והחלב של זה וחוזר ונבלע בהם ואין כאן נותן טעם בר נותן טעם של היתר:

נה. דין בשר כדי לצלות אין צריך למלוח. ואם לתת בקדירה צריך להדיחה תחילה ואחרי כן למולחה משני צדדין. וכן התרנגולת מבפנים ומבחוץ. ושימלח היטב

וכו'. נב) הכבד אוסרת ואינה נאסרת וכו' תרומות פ"י משנה י"א, וחולין ק"י ע"ב, ועיין בפרש"י שם ד"ה כבדא, ובתוס' ד"ה כבדא וכו' דרש מרימר הילכתא בין כבדא וכו' חולין קי"א ע"א. נג) שרוצה לתת של בשר כצ"ל והוי כמו צונן שחתכו שם קי"א ע"ב, ועיין בתוס' קי"ב ע"א ד"ה אגב וכו'. נד) כמו דגים שעלו בקערה וכו' חולין קי"א ע"ב, ועיין בתוס' שם ד"ה הלכתא וכו'. נה) בשר כדי לצלות אין צריך למלות וכו' חולין צ"ג ע"ב. פסחים ע"ד ע"א ועיין בתוס' שם ד"ה האי מולייתא וכו' ובתוס' ד"ה כבולעו וכו'. צריך להדיחה תחילה וכו' חולין קי"ג ע"א, ובב"י סי' ס"ט. למולחה משני צדדים, מההיא דמולחה יפה יפה שני פעמים. וכן התרנגולת מבפנים ומבחוץ מהאי טעמא

שיהא אינו נאכל מחמת מלחו. ולשהות שיעור צלייה. ואחרי כן ידיח הבשר שני פעמים. וכשימלח צריך להיות על דף. או סל מנוקב. אבל בכלי שאינו מנוקב הכל אסור. וכשידיח הבשר בכלי צריך לתת המים תחילה בכלי ואחר כך הבשר. ולא בשר תחילה בכלי (ואם) [אם] הבשר לח:

נו. דין בשר ונבינה כשהן לחים ונוגעין זה בזה (ואם) [אם] שניהן מלוחים ואינן יבישין אסורים. ואם אחד מלוח ואחד תפל. המליח מותר והתפל אסור. וכן הדין בשר כשר ובשר נבילה שנגעו זה בזה. אם השחוטה מלוחה לבדה הכל מותר. ואם הנבילה לבדה מלוחה הכל אסור. כדין טהור מלוח וטמא תפל מותר:

נז. דין בשר חי או צלי שנפל עליו חלב בין יש מלח בחלב לבדו או בבשר לבדו הכל אסור עד ששים. כיון שהאסור צלול הוא. ואם אין מלח לא בזה ולא בזה אם אין פילי הכל מותר בהדחה. ואם (הבצר) [הבשר] צלי בלא פילי צריך קליפה משום (דרכין כנוולא) [דרכיך כנחלא]. אבל כשהבשר כשר. או הנבילה האחד חם מחמת בישול או צלי ונגעו זה לזה אין להם דין שהור מליח וטמא תפל. אלא עילאה גבר ותתאה גבר. דהלכה תתאה גבר. ואם כי החם למעלה דאז התחתון כשר. מ״מ קליפה (מהא) [מיהא] בעי:

נח. דין גבינות ישראל שעשו בדפוסי גוים שעשו הגוים בהם כבר גבינותיהם. מותרים בדיעבד:

נט. דין קיבה ודקין וטבחייא דאין מחזיקין בהן דם אם מלחם בקערה או נתנם בקדירה ולא נמלחו שהכל מותר. אבל השומן שעליהם יש דם וצריך למלוח וכן יש בהלכות גדולות. שהשומן יש בו (סורייקי) [סורייקי] סומקי. וכן בני מעיים צריך למלוח כגון הכרס. ואם מלח הקיבה ודקין וטבחייא שהן בלא דם ומלחם עם בשר אחר אפילו הכי הכל מותר. ולא דמי לדגים ועופות שמלחם זה עם זה שאסור:

ס. דין לתת כלי תחת עופות שצולין כדי לקבל השומן. שאסור אלא א״כ הודח הבשר תחילה ונמלח ושהא שיעור מליחה ואחרי כן הודח פעמיים דלא בקיאינן בשיעור. כתרי גללי דמילחא דפירש בהלכות [גדולות] לא פחות ולא יותר:

סא. דין בשר שחוטה שנמלח עם בשר נבילה הכל אסור מן התורה. ואם ספק לחומרא. אבל דגים טהורים וטמאים שנמלחו יחד אסורין מדרבנן. ואם ספק לקולא. ואם גוי או שפחה גויה שבבית ישראל מלחו תרנגולת ולא ראה ישראל אם בכלי ראשון או בכלי שני. או הדיחו בשר ונתנו בקדירה ולא ראה ישראל. או הדיחו קערות חולבות ושל בשר ולא ראה ישראל אם יחד הודחו או כל אחד (לברסי) [לבדו] או בנווני אחריני דדמי להני אם אינן יודעין משפט הדבר הכל אסור. דשמא מחמת להקל טרחו עשו באיסור. ואם יודעים היאך משפט לעשות לישר׳. אם ישר׳ יוצא ונכנס. או גם תינוק שחכם כל כך שלפעמים סומכין עליו לראות הכל מותר:

סב. דין חתיכות בשר של שלש פרות או ד׳ שמלח ונותנן זה על זה שנמר פליטת דם חתיכה ראשונה קודם שמלח חתיכה אחרונה דכשר. ואם מלח לאחר יום חתיכה אחת ונתנה על בשר שנמלח אתמול דאף זה מותר. דאכתי פליט הראשון ציר:

דלעיל. **שאינו נאכל מחמת מלחו** עיין תוס׳ חולין קי״ב ע״א ד״ה הני מילי וכו׳. **ולשהות שיעור צלייה.** בה״ג ועיין בתוס׳ שם ד״ה הני מילי וכו׳. **ידיח הבשר שני פעמים.** עיין בר״ן מדקאמר מדיחו יפה יפה משמע שתי הדחות. **על סל מנוקב וכו׳** שם קי״ג ע״א. נו. נז) עיין חולין קי״ב ע״א תהיא בר גוזלא וכו׳ ועיין ביו״ד סי׳ צ״א. נט) **דאין מחזיקין בהן דם וכו׳** חולין קי״ג ע״א ועיין בתוס׳ שם ד״ה אין מחזיקין וכו׳. ס) **לתת כלי תחת עופות וכו׳** שם קי״ב ע״א אין מניחין כלי תחת בשר וכו׳ ועיין בתוס׳ שם ד״ה תרי וכו׳ **דפירש בהלכות גדולות** כצ״ל. סא) **או כל אחד לבדו וכו׳** כצ״ל.

סג. דין בשר שנמלח ומיד נתנו עם בשר שלא נמלח שיחזור וימלח הבשר ומותר:

סד. דין סכין ששחט בה טריפה שצריך סכין הדחה קודם שישחוט בה עוד או קודם שיחתוך בה רותח. דאם לא הדיחה תחילה צריך הבשר קליפה. כרב דאמר קולף. אבל סכין של גוים צריך הגעלה תחילה. ואם לא הגעיל ושחט בה קולף:

סה. דין סכין שחתך בה בשר ורוצה לחתוך בה גבינה. או איפכא צריך הסכין נעיצה י׳ פעמים בקרקע. ומיהו רוב סכינין יש גומות ואינם חלקים. וצריך לשפשף הסכין היטב בפחם. או באבן רך. ואם רוצה לחתוך בסכין של גוים אפי׳ פירות כך הוא הדין. אבל לחתוך רותח מן הסכין צריך הגעלה. ויש אומר׳ צריך ליבון:

סו. דין קיבה של גדי וטלה שלקחו הגדי והטלה מן הגוים. ולא חיישי׳ שינקו מן הטמאה ומן הטריפה. ולכך הקיבה מותרת להעמיד בה גבינות. וקיבה של גדי וטלה שהרג הגוי. אע״פ כן הקיבה דווקא לכתחילה אסור אבל בדיעבד מותרת. ואפילו הקיבה שראינו שינק הגדי והטלה מן הטריפה ומן הכשירה אם העמיד בה גבינות מותרות. דמן הקרוש שבו העמיד והוי פירשא בעלמא. ואסור לשרות הקיבה עם העורה בכלי של מים זמן ארוך כדי לקרוש הלחי שטעם ליחלוחית של קיבה נכנס בעור וחוזר ונפלט. והוה ליה בשר בחלב דרבנן. ואפי׳ צונן בלח. צונן בולע. כדאמר בשר בחלב חידוש הוא. דאי תרי ליה כולי יומא בחלבא שרי מן התורה וזהו החידש דשרי אע״ג דבולע:

סז. דין בהמה שנמצאת טריפה מה דינם של גבינות שנעשו ממנה באותה שנה. רבינו שמואל התירם מטעם חזקה. וכן רב יהודאי גאון בהלכות אותו ואת בנו:

סח. דין תרנגולת שהיא ספק טריפה דאורייתא או ביצה ספק טריפה. או חתיכה של בשר בחלב מספק. וכיוצא באילו שהן דבר שבמניין ויש בהם ספק ונתערבו אפי׳ באלף כולן אסורות כאילו נתערב ודאי של איסור ואינו קרוי ספק ספיקא:

סט. דין חכם הבא להתיר על ידי ששים קדירה שנתחב בה [כף] איסור שצריך לחקור ולשאול אם נתנו מים בקדירה לאחר שהיה האיסור בה:

ע. דין חכם הבא להתיר כלי על ידי שלא היה בן יומו צריך לחקור ולשאול אם היו בו אפי׳ מים רותחין בינתיים דבכך שוה כמו איסור עצמו:

עא. דין נטילת ידים שצריך לשפוך המים מן הכלי על ידיו ולא תוחבן בתוכו. ולא לרחוץ ידיו בקילוח צינור ואפי׳ מקלח מן המעיין דבעינן סכח גברא. ולא דמי לכיור שהיה בו ברזא והיו נוטלין מקילוח ראשון. אבל אם תוחבם בתוך מי המעיין שפיר דמי שטובל ידיו. ואז לא יברך על נטילת ידים כי אם על שטיפת. או על טבילת ידים:

עב. דין נטילת ידים עד פרק שלישי שזהו כל פיצול האצבע אפי׳ לחולין, ושצריך לשפוך שני פעמים על ידיו, וצריך להגביהם פן יחזרו המים הטמאות ויבאו על המים השניים הטהורות ויטמאו אותם. ואסור לרחוץ ממים שרחץ בהם כבר חבירו ושלא תגע ידו שכבר רחץ פעמיים אל היד השנית שלא שפך עליה רק פעם אחת פן תטמאנה, דהכי תנן נטל את הראשונה בידו אחת ואת השנייה בשתי ידיו הרי ידיו טמאות, לפי שהיד (של) [שלא] נטל כי אם פעם אחת טימאת את היד שנטל

סד) כרב דאמר קולף וכו׳ חולין ח׳ ע״ב. סה) סכין שחתך בה בשר וכו׳ שם קי״א ע״ב ועיין בפרש״י ובתוס׳ ח׳ ע״ב ד״ה והלכתא וכו׳. צריך הסכין נעיצה וכו׳ ע״ז ע״ז ע״ב. סו) קיבת של גדי וטלה וכו׳ עיין חולין קט״ז ע״א, קט״ז ע״ב, וביו״ד סי׳ פ״א סעיף ו׳. סז) בהמה שנמצאת טריפה וכו׳ עיין חולין י״א ע״א ד״ה אתיא וכו׳, וביו״ד סי׳ פ״א סעיף ב׳. סח) תרנגולת שהיא ספק טריפה וכו׳ עיין בספר התרומה ה׳ או״ה סי׳ ע״ז. עא) דין נטילת ידים שצריך וכו׳, חולין ק״ז ע״א, ק״ו ע״ב. ובתוס׳ שם ד״ה וכל דבר וכו׳ ולא. עב) עד פרק שלישי וכו׳ שם ק״ו ע״א נטילת ידים לחולין וכו׳. שלא נטל וכו׳ כצ״ל. וצריך להגביהם וכו׳ סוטה ד׳ ע״ב. נטל ידו אחת ושפשפת

סעם שנייה. ותנן נמי נטל ידו אחת (לישפשפה) [ושפשפה בחבירתה] טמאה. וצריך שיהו המים צלולין שיהו ראוין לשתיית בהמה, ואפי' הצלולין צריך שלא יהו מאוסין וסרוחים שתוכל הבהמה לשתותם:

עג. דין כלי שנוטל מהם ידיו צריך שלא יהא נסדק ולא יהיה נקב במקום שהמים עוברים כששופכם על ידיו ואסור ליטול ידיו מכוס שהוא משופע שאינו יכול לישב שלא מסומך. כגון כיסוי הכוס וכיסוי קנקן, ושלא יהיה חציצה על אצבעותיו (ולא) [לא] טיט ולא בצק תחת (ציפורנא) [ציפורניו], כל (כל) [כך] שהוא מקפיד עליו ורגיל להסיר מחמת גנאי וקפידא, ומותר לקבל מים לנטילת ידים מן אשה נדה ומן הגוי:

עד. דין לנקר גיד הנשה ולחטט אחריו. וגם שמנו אסור מדרבנן:

עה. דין חלב מן התורה זהו חלב שעל המסס ושעל הקרב ועל הכסלים ושעל הכליות ועל הדקין, דהיינו ריש מעיא באמתא בעי גרירא, זהו ממקום שמתחיל הקבה להתקצר ואילך צריך גרירא, כדפי' רבינו שלמה, ועל קיבה עצמה יש חלב אחר דאיתרא ודאקשתא:

עו. דין חוטין האסורין (שנעוקין) [שבעוקין] תלתא מימינא ותרי משמאלא, וחוטין שבתוך הכוליא וגם לובן כוליא והוטין שעל הטחול. הכל אסורין משום חלב מדרבנן. אבל חוטין שבכתף לפנים ושבלחיים אצל הלשון אסורין משום דם. וצריך לחתכם ולמולחם. ולצלי סגי בחתיכא בלא מליחא, ואף אם לא הסירם מן הבהמה אם חתך אותם (חזי) [הוי] כשאר הבשר:

עז. דין שצריך להסיר הקרום מן הכסלים סמוך לחזה, וגם מן הבשר שסביב הדפנות שהותכין כדי לתחוב ידו שם לבדוק הריאה צריך להסיר הקרום מאותו בשר מבחוץ לפי שהחלב המכסה את הקרב שוכב שם (תונע) [ונוגע] שם, וקרום הראש שהמוח מונח שם צריך להסיר משום דמא:

עח. דין ראש כבש וגדי שנותן על הרמץ להשיר השיער. אותביה אבית השחיטה שפיר דמי, אצדדין מקווא קוי דמא ואסיר. וכתוב בהלכות גדולות מוח הוא דאסור שמתבשל בתוך הדם, רישא גופא שרי. וכן התרנגולת שנותן על הרמץ להסיר השיער והטלפיים הכל מותר דאיסורא ליכא אלא משום דם שבראש, ובתרנגולת ליכא למימר הכי, דרגילות שחותך את הראש קודם וזורקה. ואפילו ישים אותה באש עם התרנגולת אינו אסור כי אם הראש. ויש שמולחים תחילה הרגלים והראש קודם שיתנם באש, ולאחר שהסירו הטלפיים והשיער מולחין אותם פעם שנייה לפי שהשיער והטלפיים מנעו כנגדו ליכנס הישב המלח בבשר, וזהו חומרא בעלמא המליחה ראשונה. ואינו צריך לעשות כן:

עט. ניקוי של בשר וניקורו. צריך אדם שיטול כל חלב שעל הכליות, ושלמטה מן הכליות. וכל חלב שעל העצמות שתחת הכליות, ועצם נופו אשר תחת הכליות, וצריך שיטול את גיד הנשה כולו, וישבור העצמות שיש בירך שיש בהן שרשי גיד הנשה, ויטול

בחבירתה טמאה כצ"ל ידים פ"ב משנה ג'. עג) צריך שלא יהא נסדק וכו' עיין חולין ק"ז ע"א. כל כך שהוא מקפיד וכו' כצ"ל. עד) לנקר גיד הנשה ולחטט אחריו וכו' חולין צ"ב ע"ב. עה) שעל הקרב ועל הכסלים וכו' שם צ"ג ע"ב. עו) חוטין האסורין שבעוקין כצ"ל תלתא מימינא וכו' שם צ"ג ע"א. הוי כשאר הבשר כצ"ל. עז) הקרום מן הכסלים וכו' עיין חולין צ"ג ע"א. וקרום הראש שהמוח מונח שם וכו' שם ודמוקרא משום דמא. עח) אותביה אבית השחיטה וכו' שם צ"ג ע"ב. וכתב בה"ג מוח הוא דאסור וכו' עיין תוס' שם ד"ה רישא בכיבשא וכו'. וכן התרנגולת וכו' עיין תוס' שם. ועיין בשו"ת תרומות הדשן סי' קס"ה. עט) צריך אדם שיטול כל חלב וכו' עיין חולין צ"ג ע"א. וגיד הנשה אינו נוהג בשליל וכו'. עיין שם פ"ט ע"ב ועיין ביו"ד סי' ס"ה סעיף ז'.

את החלב ואת הקרום שעל גבי הטחול וישלף את חוטין שבתוך הטחול שהן מן החלב, ויטול את הקרום שעל הכליות ואת החוטין שבתוך הכליות, ויטול את הקרום שעל הכסלים והחוטים שבתוך הכסלים שיש חמשה חוטין בתוך הכסלים, ג' בכסל ימין שכל אחד מהן נחלק לב' חוטין, וב' חוטין בכסל שמאל שכל אחד מהן נחלק לג' חוטין. שבכולן יש י"ב חוטין בכסלים, וישרש אחריהם עד שיטול את כולן, ולא יניח מהן אפילו כחוט השערה: וחייב ליטול את החלב שעל גבי הקיבה ושעל המסס ובית הכוסות, ושעל גבי הקרס כולה, ויטול את החוטין אשר תחת הירים כולן. ואת החוטין שבצואר שאסורין משום דם: וגיד הנשה אינו נוהג בשליל וחלבו מותר: כל זמן שלא הפרים על גבי קרקע ולא מנקרינן ליה כלל לא חלבו ולא גירו, כדנפקא לן מקרא דכת' בבהמה כל שבבהמה תאכלו, והלכה כר' יהודה: חזק.

הילכות מספר התרומה.

פ. לפני אידיהן של גוים שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהן, מקח וממכר להלוותם, וללוות מהן, לפורעם, ולפרוע מהן, ואמר שמואל בגולה אינו אסור אלא יום אחד. ופי' רבינו שמואל בשם רבינו שלמה דווקא ניתל וקצח שהן בשביל התלוי, ואפי' אותם יש להתיר משום איבה, או משום דקים ליה בגויה דלא אזיל ומודה, או משום שהוא כמחניף לו, ואין כאן משום לפני עור, אע"פ שנודר תקרובת לגלח ממעות אילו, דאינו נותן לגלח כל כך שלא היה מוצא בטוב אפי' לא מלוה לו (לישראל) [ישראל] המעות האילו. ועוד מקח וממכר או' רבינו יעקב דאינו אסור אלא במידי דתקרובתו:

פא. דין שטר שדילג ממנו לבריאת עולם שכשר. וכן נמי אם לא כתב בו הכלל, כגון ארבעת אלפים רק הפרט תשע מאות וששים כשר. והוא הדין אם לא כתב הפרט גדול כגון תשע מאות רק הפרט קטן כגון שנת ששים שכשר:

פב. ישראל שהיה לו ע"ז בידו ומכרה בדיעבד הדמים אסורין, אבל גוי שמכר ע"ז שלו הדמים מותרין, ולכך מותר לקבל חובות מן הכומרים, אע"פ שמכרו ע"ז כדי לשלם את החוב. ויריד שקבעו הכומרים לקבל ממנו מכס, וישראלים מוכרין ולוקחין שם בהמות ובגדים ולוקחים מכס ממה שקנה ומכר, ור' יוחנן אמר מהנה אסור, היינו כשהמכס לקנות ממנו תשמישי ע"ז, ופעמים כשהגלח מוכר חפץ שלו בשוק או ביריד שאומר בכך וכך יהיה לך (ועור) [ועוד] פשוט לבניין בית ע"ז של קדש פלוני זה הישר' אסור ליקח דהיינו מהנה אסור, ואם אינו אומר רק סתמא (ועור) [ועוד] פשוט מותר, דשמא יתננו לעניי גוים:

פג. לבונה אסור למכור לגלח ולכומר, דמידי דתקרובת הוא. וכן שעוה אסור למכור לשום גוי ביום. . . שלהן, ולא יום שלפניו, אבל שאר הימים ולבונה לשאר גוים מותר למכור, דתנן סתמא מותר, והאי סתמא הוא:

פד. וגם צלם שישראל קונה מגלח לאחר שעשה בו פגימה קטנה לבטלה אסור למוכרם לגוים, אם ראויין כך לעשות לגלחים בבית ע"ז שלהם. וכן ספרים

פ) לפני אידיהן וכו' ע"ז ב' ע"א. בגולה אינו אסור אלא יום אחד וכו' ז' ע"ב משום איבה שם ו' ע"ב. או דקים ליה בגויה וכו' שם ס"ה ע"א. או משום שהוא כמחניף לו, עיין תוס' ע"ז ב' ע"א ד"ה אסור שהביאו טעם זה בשם הירושלמי. אלא במידי דתקרובת ע"ש בתוס' ב' ע"א ד"ה אסור וכו' אפילו לא מלוה לו ישראל כצ"ל. פב) ישראל שהיה לו ע"ז וכו' שם ל"ג ע"א. אבל גוי שמכר ע"ז וכו' שם ס"ד ע"א. ועוד פשוט וכו' כצ"ל. רק סתמא ועוד פשוט כצ"ל. וכן שעוה אסור למכור

פסולים אסור למכור לגוים שקוראים בהם בבית ע״ז... ושבח... כמו בפרק [קונם] יין. למכור עצים לשרוף תקרובת ע״ז ועובר משום לפני עור כו׳. וכמו לבונה שאסור:

פה. אין מקדישין בזמן הזה ואם הקדיש פירות כסות וכלים ירקבו, מעות וכלי מתכות יוליכם לים המלח, בהמה תיעקר, ואיזה עיקור נועל דלת בפניה והיא מתה מאליה, א״כ אסור להקדיש בזמן הזה, אבל יאמר אני (יאמר אני) נותן חפץ זה או דמין זה לצדקה לעניים או למצוה זו:

פו. אין מוכרין בהמה גסה לגוים ולא עגלים וסייחים, ואנן מותרים, דאימר לשהיש זבנה, כמו רב הונא דזבין פרה לגוי מהאי טעמא. ומתניתי׳ דאין מוכרין, כשפירש למלאכה אני קונה, כך פי׳ רבי׳ שלמה ומכל מקום פעמים שמוכר ישראל שור לגוי אפי׳ כשאומר בפירוש לחרישה אני קונה, וגם סוסים וחמורים שאינן ראויין לשחיטה היאך מוכרין, דאע״ג דבן בתירה מתיר בסוס מפני שאין עושין בהם רק רכיבה שאין חייבין עליה בשבת, הלא אפי׳ לעשות מלאכה שחייבין עליה בשבת מוכרין סוסים וחמורים לגוים כדי למשוך בקרון ולהוליך על גבם משאות, פי׳ רבינו יעקב דלא בקיאינן בקלא ולא שייך למימר נסיוני, דזימנין דסמוך לשקיעת החמה דמעלי שבתא א״ל ישרא׳ לגוי נסייה, ושמעה קליה דישראל ואזלא מחמתיה, ועובר משום מחמר אחר בהמתו בשבת דאסור משום לא תעשה כל מלאכה, (פ״) [פרק] מי שהחשיך, ומהאי טעמא שרי התם אידא (וספסירא) [דספסירא], ואין אנו רגילין להשאיל ולא להשכיר להם, ומורי רבינו מפרש בימי התנאים היו הרבה ישראלים ביחד והיו יכולין למכור כל אחד לישראל חבירו, אבל אנו מעט, ואם לא נמכור לגוים אית לן פסידא. ומהאי טעמא שרי התם למכור להם חוטין ושעורין משום פסידא. אמנם מהאי טעמא לא שרינן למכור בהמות להם אלא כשישנם בידו כבר שלא ימצא ישראל שיקנם כי אם גוים, אבל אסור לישראל לקנות סוסים וסייחים כדי להרויח ולמוכרם לגוים:

פז. אין מוכרין לגוים כלי זיין, והאידנא דמזבני היינו לפרסאי דמגנו עלן, ומהאי טעמא מותר למוכרם שריונות וכובעים של ברזל:

פח. ישב לו קוץ בפני ע״ז לא ישחה ויטלנו, נתפזרו לו מעות לא ישחה ויטלם, מפני שנראה כמשתחוה לע״ז. ואם אינו נראה מותר, פי׳ שהופך לצד אחר ואחוריו לצד ע״ז מותר, ופרצופות המקלחות מים לא ישים פיו על פיהם לשתות שנראה כמנשק לע״ז, ולא ישים פיו על הסילון וישתה, ולא מן הנהרות בפיו ובידו אחת מפני סכנת עלוקה, אבל בשתי ידיו מותר (מותר), שלא יהא כל כך נמהר לשתות עד שיראה שלא יהא שום דבר:

פט. ר׳ יוסי אומר בחוצה לארץ מוכרין אילו ואילו בתים ושדות. אמר רב יוסף ובלבד שלא יעשה שכונה, אין שכונה פחות משלשה בתים, אסור לישראל למכור ג׳ בתים זה אצל זה לשלשה גוים אם שום ישראל נשאר סמוך להם, או הוא או ישראל אחר, דילמא הנהו תלתא גוים מייעצי רעה וקטלי ליה או מזקי ליה:

צ. אף במקום שאמרו להשכיר בית, לא לבית דירה אמרו, מפני שמכנים לתוכו

וכו׳ עיין תוס׳ ע״ז י״ד ע״ב ד״ה חצב וכו׳. פד) וכן ספרים פסולים וכו׳ כמו בפרק קונם יין למכור עצים לשרוף עי׳ נדרים ס״ב ע״ב. אין מקדישין בזמן הזה וכו׳. ע״ז י״ג ע״א. אבל יאמר אני נותן וכו׳ כצ״ל. אין מוכרין בהמה גסה וכו׳ ע״ז י״ד ע״ב. כמו רב הונא וכו׳ שם ט״ו ע״א. א״ל ישראל לגוי נסייה כצ״ל שם. פרק מי שהחשיך כצ״ל שבת קנ״ג ע״ב. אידא דספסירא כצ״ל. היו הרבה ישראלים ביחד וכו׳ ע״ז תוס׳ ד״ה אימור וכו׳ ט״ו ע״א. פז) אין מוכרין וכו׳ והאידנא דמזבני היינו לפרסאי וכו׳ שם ט״ז ע״א. פח) ישב לו קוץ וכו׳ שם י״ב ע״א. ולא ישים פיו על הסילון וכו׳ שם. ובידו אחת וכו׳ שם י״ב ע״ב. פט) ובלבד שלא יעשה שכונה. שם כ״א ע״א. צ) לא לבית דירה

ע״ז, דאגרא לא קניא ועובר על לא תביא תועבה, והאידנא דמשכרינן בתים לגוים, דאיתא בירושלמי, הא מקום שאמרו למכור מותר למכור, אפילו לבית דירה ולהשכיר אפי׳ לבית דירה. א״כ בחוצה לארץ שמותר למכור מותר להשכיר אף לדירה. והטעם אומר רבינו דמן התורה אינו אסור אלא בבית שישראל עצמו דר דומיא דמזוזה, אבל מדרבנן אסור בביתו אפי׳ אינו דר שם, ולכך בחוצה לארץ לא גזור, ואף בארץ לא גזור מקום שאינו רגיל לדירה כגון התבן ואורוות:

צא. ישראל שיש לו שדה או כרם מותר להניחן לגוי לחרוש ולזרוע ולקצור ולבצור אע״פ שהגוי עושה מלאכה בהן בשבת, והני מילי כשהגוי קיבלם למחצה ולשליש ולרביע. אבל אם במעות טורח בהן אפי׳ בקיבולת, כיון שהוא במחובר, כדפסיק בירושלמי פ״ק דשבת כר׳ שמעון בן אלעזר. אבל מרחץ אסור, דמרחץ לאריסות לא עבדי אינשי. אבל תנור (בראה׳) [נראה] דמותר כמו שדה דרגילות הוא לשוכרו לשליש ולרביע:

צב. ישראל שיש לו שדה או כרם ויש לו לגוי חלק בהם לא יאמר הישראל לגוי עמול בהם בשבת ואני או שלוחי נטרח יום אחד בחול כנגד השבת אם לא התנו קודם שקנו הקרקע ביניהן לעשות כן, והוא הדין בתנור ומרחץ שאסור אם לא התנו תחילה, כדתניא במסכת דמאי:

צג. ישראל שיש לו כרם או פרדס של ערלה ויש לגוי חלק בהן מותר לו לומר לגוי תזמור ותעזור ג׳ שנים של ערלה ותאכל הפירות, ואני או שלוחי נעשה כן בשלש שנים שאחרי כן, אע״ג דבשבת כי האי גוונא אסור. אבל אם ישראל אומר לו תזמור ג׳ שנים של ערלה ותאכל כל הפירות ובשאר שלש שנים שאחרי כן תזמור גם אתה (לברך) [לבדך] ואוכל אני לבדי הפירות חליפי ג׳ שנים ראשונים נר׳ דאסור. אבל אם הגוי לוקח בפירות או שליש או רביע גם בשלש שנים שאחרי כן זה מותר:

צד. ישראל שיש לו שוורים ומשכירן לגוי עד זמן אחד וחורש בהן בשבת, בימי רבינו שלמה שאלו דבר זה ויש שהיו מתירין אם הגוי קיבל עליו אחריות מיתה וגניבה, וגם (אקרא) [יוקרא] וזולא, דהשתא הוי כמו צאן ברזל לישר׳. ויש שאוסרין בכל עניין דאין הגוי יכול למוכרה ונקראת בהמתו של ישר׳ בכל מקום שהוא וישראל מצווה על שביתתה, וצריך למצוא ענייני היתר:

צה. אין מעמידין בהמה בפונדקאות של גוים ואין מוסרין בהמה לרועה שלהם, שחשידין על הרביעה, והם מז׳ מצות, ודבק באשתו ולא באחרת ועובר על לפני עור לא תתן מכשול. (ואינן) [ואנו] אין נזהרין מכל אלה (ואנו) [ואין] סומכין על שינוייא, (ומקום) [דמקום] שנהגו למכור התירו לייחד דהשתא אין חשודין על הרביעה, אי נמי כשינוייא דר׳ (פרת) [פדת], דאמר הא ר׳ אליעזר דחייש לרביעה, הא רבנן דלא חיישי לרביעה, וקיימא לן כרבנן, וההיא שינוייא מדהוי בתראה א״כ דסמכא הוא:

אמרו וכו׳ שם כ״א ע״א. דאיתא בירושלמי הא וכו׳ ע״ז פ״א ה״י הא במקום שנהגו למכור מוכר לו אפילו בית דירה וכו׳ ועיין תוס׳ ע״ז כ״א ע״א ד״ה אף במקום וכו׳. צא) כשהגוי קיבלם למחצה ולשליש ולרביע אבל וכו׳ כדפסיק בירושלמי וכו׳ עיין ירושלמי פ״א דשבת ה״ח. ועיין תוס׳ ע״ז כ״א ע״ב ד״ה אריסא וכו׳ ובתוס׳ שבת י״ז ע״ב ד״ה אין וכו׳ ובחידושי הריטב״א סוף פ״א דע״ז. ובספר יראים ע״ז מצוה קי״ג. צב) ישראל שיש לו שדה או כרם וכו׳ כדתניא במס׳ דמאי. עיין בתוספתא פרק המקבל שדה וכו׳ ועיין בתוס׳ ע״ז ד״ה לא יאמר וכו׳. צג) ישראל שיש לו כרם וכו׳ עיין בב״ל התרומה סי׳ קמ״ז. גם אתה לבדך כצ״ל. צה) אין מעמידין וכו׳ שם כ״ב ע״א. ועיין בתוס׳ ד״ה אין מעמידין וכו׳. ואנו אין נזהרין וכו׳ כצ״ל ואין סומכין וכו׳ כצ״ל, דמקום שנהגו וכו׳ כצ״ל

צו. **אשת** כהן שנתייחדה עם הגוי אינה אסורה בשביל כך לבעלה כהן, וכן בת ישראל פנוייה אינה אסורה בשביל כך לכהן, דדוקא באשה שנחבשה בידי גוים שבעל כרחה (היליכה) [הוליכוה] שם איכא למיחש שמא אנסוה, אם לא מפני הפסד ממונו, אבל במקום שאינה מסורה בידו להיות שם בעל כורחה מותרת.

צז. **בת** ישראל לא תניק בן הנכרי ואפי' בשכר, דלא שייך איבה בהא, אבל נכרית מניקה בנה של ישראל בזמן שאחרות עומדות על גבה, ונראה דאפי' אין ישראל בבית מותר, אם ישר' יש בעיר דיוצא ונכנס, אבל הלכו כל הישראלים חוץ לעיר ונשארה המינקת גויה בעיר זה אסור:

צח. **מותר** להרפאות מן הגוי חולה שאין בו סכנה ואם הוא מומחה אפי' יש בו סכנה מותר, ולגבי הקזה מגוי רובם מומחין הם. אבל מן. . . או מגוי שיאמר לחש של ע"ז אסור. וכן מן הגוי שיאמר ליקח מרים של ע"ז, או מאילן שנדל לפני ע"ז אסור, אבל אמר לו סתם קח מן המעיין או מאילן פלוני ואינו מוצא דבר זה כי אם בע"ז זה מותר, כיון שלא תלה הרפואה בע"ז, ואם היה מוצא במקום אחר היו מועילין כמו אילו, כדאיתא בירושלמי:

צט. **חולה** שאין בו סכנה וכן מכאוב שבעין, אם אין בו סכנה נותן הקילור בעין מערב שבת והאיספלנית על המכה, אבל בשבת לא. ואם לא נתנו מערב שבת יתן הקילור בשבת על גב העין דווקא ולא בתוך העין. ואם יש גוי אפי' יש בו סכנה אומר לגוי ועושה. ואם יש סכנה, רב יהודה שרא למיכחל עינא בשבתא, למשתק סמנין ולאיתויינהו דרך רשות הרבים, ומפרש כגון רירא דיצא כו'. וגב היד וגב רגל ומכה של חלל מיקרי של סכנה ומחללין עליה את השבת.

ק. **אסור** להסתפר מן הגוי אם אינו רואה הישר' [במראה] ובחנם לראות אם הוא נאה אסור לראות במראה, משום לא ילבש גבר כו'. מדהתירו לבית ר' דוקא מפני שהן זקוקים למלכות: וגם (מן) המסתפר מן הכותי אינו רואה במראה, אם לא תאמר בפירוש אינו רואה היינו אינו צריך. והא דבפ' שואל מוקי טעם האיסור מראה בשבת דווקא של מתכת שלא ישיר נימין, היינו באשה, אבל איש אפי' בחול אסור, ובירושלמי יש טעם אחר:

הלכות יין נסך.

קא. **חומץ** יין אע"פ שהתלמוד מתיר ליגע בו גוי, מ"מ לדידן אסור דאין אנו בקיאין בשיעור חיזוקי מתי קרוי חומץ ומתי יין, וכן בוסר אסור לומר לגוי לסוחטו וליגע בו לאחר שנסחט, דאין אנו בקיאין שיעורו מתי קרוי בוסר ומתי ענבים. ועוד ללשון שני שפי' רבינו שלמה פ' כל הגט בכל עניין אסור, אבל יין מבושל מותר במגע גוי, מרשתו ליה שמואל ואבלט, ויש לו גבול לאחר שהרתיח באור:

אי נמי כשינוייא דר' פדת וכו' כצ"ל שם כ"ג ע"א. הוליכוה כצ"ל אבל במקום שאינה מסורה וכו' שם כ"ג ע"א, ועיין בתוס' ד"ה על ידי ממון וכו' וד"ה תדע וכו'. צז) בת ישראל לא תניק וכו' שם כ"ו ע"א ועיין בתוס' ד"ה עובדת כוכבים וכו'. צח) מותר להתרפאות וכו' כ"ז ע"א. ליקח מרים וכו' צ"ל ליקח מים של ע"ז. או מגוי שיאמר לחש וכו' עיין ירושלמי שבת סוף פי"ד, וירושלמי ע"ז פ"ב ה"ב, ועיין ע"ז כ"ז ע"ב, ותוס' שם שאני וכו'. צט) רב יהודה שרי למיכחל עינא וכו' ע"ז כ"ח ע"ב. ק) אסור להסתפר מן הגוי וכו' ע"ש כ"ז ע"א. ותכ"א בר"ה מותר וכו'. והא דפ' שואל וכו' דוקא של מתכת, שבת קמ"ט ע"א, ועיין תוס' ע"ז כ"ט ע"א ד"ה המסתפר וכו'. קא) חומץ יין וכו' עיין תוס' ע"ז כ"ב ע"ב ד"ה או משום וכו' ועיין גיטין ל"א ע"א בשעת כניסת מים. ובתוס' שם ד"ה ובשעת וכו' ועוד ללשון שני וכו' עיין גיטין ל"א ע"א רש"י ד"ה ובשעת וכו' ובתוס' ד"ה

קב. יין שנתנו בתבשיל או עם משקין אחרים ונגע בו גוי קודם שהרתיח באש מותר, וראיה מאלונתית (בברייתה) [כברייתה] מותרת, או מרישא אלונתית של גוים אסורה מפני שתחילתו יין:

קג. שכר של גוים אסור לשתותו בבית הגוי, דהא רב פפא ורב אחא לא שתו ליה אלא חוץ לבית הגוי, ואם נתאכסנו בבית הגוי מותר, אבל דבש ושאר משקין מותר אפי' בבית הגוי: שכר או דבש אם רגילות לתת בתוכן שמרים של יין להחמיץ ולהעמיד אסורין: מי תותים וכל משקים של גוים שיקרים יותר מן היין אסור לשתות מן הגוי אם לא ראהו ישר' כשמשכו הגוי מן החבית דילמא עירב בו יין להגדיל המדה אבל בחבית ליכא למיחש שעירב בו יין דמיסרא הוי סרי:

קד. יין מבושל של ישר' מותר לשתותו עם גוי דאמרי' בפ' ב' דיני שמואל ואבלט שהיה גוי הוו יתבי אייתו לקמייהו חמרא מבשלא משך אבלט לידיה פי' שלא ינע בו ויאסרנו א"ל שמואל הרי אמרו יין מבושל אין בו משום יין נסך. ופרש"י שמע' מהבא דאף בשתייה מותר:

קה. נודות של עור של גוים אם אינן זפותים מותרים, אם זפותים אסורים, ויקנש, ויוטש, שזפותות מותר לקנות מן הגוים אם רואה אותם הישר' צהובות בפנים ונראה לו שהן חדשות ולא נתן בהן גוי מעולם. ואותם של ישראל ויש בהם משקה טופח ונגע בהן גוי אסורין אם לא בעירוי או בהגעלה דומייא דנורות דאין (מכבסן) [מכניסן] לקיום ובעו עירוי. מיהו אם יש הפסד גדול כגון שמשך בהם הרבה יין אין לאסור אם (שינשך) [שיכשך] במים תחילה או יבישין הן כשמשך בהן יין, דשמא נודות דווקא שהן מעור בלעי טובא, ובעו עירוי. אמנם לכתחילה צריך עירוי או הגעלה ולא סגי בהדחה, דזימנין שנשפך הזפת במקומות ויש בהן מקומות מליאות יין, כמו מעצרתא דבי רב דאיפלי פלויי ומלי חמרא תותי וא' לא סגי בניגוב, והחביות של גוים אע"ג דקינסא אסור לכפות החבית על האש. מ"מ אם האש כל כך גדול וחזק בפנים שגם בחוץ אינו יכול ליגע וירו סולדת בחוץ מותר וחשוב כמו הגעלה. וחביות של גוים מותר לתת בתוכו שכר או שאר משקין אבל יין אסור לתת בתוכן אפי' לאחר שנתן בהם שאר משקין דדווקא לאחר שניתן בהם ציר או מוריים ששורף יין האסור הבלוע אז מותר אחרי כן לתת יין של היתר, אבל אחר שאר משקין לא:

קו. דין ניתות. אם של גוי שדרך בהם, אם אינן זפותות, של אבן ושל עץ ינגב, ואם של חרס, אמר רבא נעוה ארתחו, ואם הן זפותות צריכות קילוף זפת, ואם של ישר' ודרך בו, ואחרי כן נגע גוי ביין שבגת, או שמא אפי' דרך בה הגוי [אחרי כן] אין [צריך] רק הדחה, ואם זפותה צריכה קילוף זפת. ואם יש נעורת של פשתן או בלאי בגדים בין נסר לנסר כמו שרגילין לדבקו יחד אפי' אינה זפותה לא סגי בניגוב. וכן הדין במשפך וגם כלי המדה, כגון המורייא וההין שרגילין למוד בהן מנהג הוא להחמיר, כמו משפך לעשות, ואם זפותים לקלף הזפת:

קז. ואותם גיניות גדולות אם רגילות לדרוך בהן ודרך בהן גוי תחילה יש להן דין גת להצריך ניגוב, כי אין לומר בגת דווקא צריך ניגוב שנכנס יין בה

ובשעת וכו'. מדשתו שמואל ואבלט שם ל' ע"א. קב) וראיה מאלונתית כברייתא כצ"ל שם ל' ע"א. קג) שכר של גוים וכו' ע"ש ל"א ע"ב. ועיין בתוס' שם ד"ה ותרוייהו. קה) מדות של עור וכו' ויקנש, ויוטש שזפותות וכו' שם ל"ג ע"א. ועיין בתוס' שם ל"ב ע"ב ד"ה כך היא גירסת וכו'. כמו מעצרתא דבי רב וכו' שם ע"ד ע"ב ועיין בתוס' ד"ה דהוה שיעא וכו'. מכניסין כצ"ל. אם שיכשך כצ"ל. אע"ג דקינסא אסור וכו' ע"ש ל"ג ע"ב, ועיין שם בפירש"י והילכתא וכו' ובתוס' שם ד"ה קינסא וכו' וחביות של גוים מותר וכו' שם ל"ג ע"ב. ועיין בתוס' ד"ה שרא וכו'. קו) אם של גוי שדרך בהם וכו' ע"ש ע"ד ע"ב. אמר רבא נעוה ארתחא וכו' שם, ועיין בתוס' ד"ה דרש רבא

בחזק בכובד הקורה, לא היא, דבגיתות שלהם לא היו דורכין כי אם בבית הבד, כדאמרי׳ מהו לדרוך עם הנכרי בגת, והוא מנסך ברגל, וטובא, ואפי׳ הכי מצריך ניגוב הוא הדין בגיגיות גדולות:

קח. **ואותם** גיגיות גדולות או גיתות שלא דרך בהן גוי מאשתקד צריכות ניגוב או שהיה י״ב חדש מסוף ימי הבציר דאשתקד עד האידנא, ואין להקל על מה שאמר רשב״ג מגת לגת, דהא פירושא הוי מסוף גת לתחילת גת, ופעמים שימי הבציר היה אשתקד חדש או יותר וליכא י״ב חדש, עד תחילת גת דהאידנא:

קט. **ואם** דרך בהם בדיעבד בגת או בגיגיות שלא עשה בהם ניגוב היה מתיר רבינו יעקב ואפילו דרך בה גוי היום וישראל דרך בה אחרי כן וגם המשיך היין בה, מטעם דיין שלא נתנסך לע״ז בטל בששים, או משום חמרא חדתא בעינבי, דא׳ רבא בתר שמא אזלינן והוה ליה מין בשאינו מינו, ואפי׳ לאחר שנתן בה הגרגותני מותר, מטעם סלק את מינו כמי שאינו ושאינו מינו רבה עליו ומבטלו. ורב הונא דאמר החזיר גרגותני לגת אסורה לית ליה סלק את מינו כמי שאינו, או אית ליה כאביי דאמר בתר טעם אזלינן ומין במינו הוא, ואם הגיגית שהיא אסורה ומליאה ענבים דרוכים אם עדיין לא נמשך ממנה כלום טוב לפנותה בגיגית כשירה ולהמשיך (היא) [היין] שם, ולא נצטרך לטעם רבינו יעקב דאמר יין ביין בששים:

קי. **דין** סל וגרגותני אם הן של גוים לא סגי בניגוב, כמו עקלים, דא׳ מיישנן שנים עשר חדש. ואם של ישר׳ הן ונגע בהן גוי כשהיה בהן יין משקה טופח סגי בהדחה, כמו גת של ישר׳ שנגע בה גוי, או שמא כיון דחמיר מגת דהא של גוי לא סגי בניגוב גם של ישר׳ לא סגי בהדחה:

קיא. **וכלי** חרס חדשים צריך שיתן מים שלשה פעמים, או ישהא בהם מים זמן גדול כדי שיהו בלועים בהן, ואם לא עשה כן אם נתן גוי בהם יין נסך אסורין וצריכין עירוי ג׳ ימים. ולדברי רבינו יעקב אפילו לא עשה כן אין צריך רק הדחה ג׳ פעמים לאחר שהיה בהם יין נסך: ועיסה יש מקומות שהגוים מחמצין משמרי יין וטייבשין אותם בתנור תחילה, ויש שמתירין הפת כמו דורדיא דארמאי דשרי לבתר תריסר ירחי שתא, ורבינו יעקב אסר, דהיינו דווקא שמרים שנתמדו במים ונסחטו. ואותם קרויים דורדייא, אבל שמרים קרוי אותם שלא היה בהן מים מעולם. ואותם אינו מועיל לייבש בתנור, ולא שנים עשר חדש, מיהו בירושלמי קא׳ שמרים של. . . . לאחר שנתייבשו מותרין:

קיב. **גיגית** של ענבים דרוכים מותר לגוי ליגע בהן אפי׳ לכתחילה דאמר רב הונא אינו נעשה יין נסך עד שימשך, וזהו עד שיתן את הסל והגרגותני שם ולקח ישראל מן היין אשר בסל, משם אם נגע בו גוי ביין שבגיגית נאסר הכל, ואם לא נגע רק בזגין וחרצנים אין הכל נאסר אלא א״כ היה משקה טופח להשפיה שמחבר הכל. וצ״ע גבי עם הארץ שנגע באשכולות סביבותיו טמאות וכל הגת טהורה, ואפי׳

וכו׳. קז) מהו לדרוך עם הנכרי בגת וכו׳ נ״ו ע״ב, ועי׳ בתוס׳ שם ד״ה מהו וכו׳. קח) על מה שאמר רשב״ג מגת לגת וכו׳ שם ע״ה ע״א. קט) או משום חמרא חדתא בעינבי וכו׳ שם ס״ו ע״א. סלק את מינו כמי שאינו וכו׳ חולין ק׳ ע״ב, ק״ח ע״א. החזיר גרגותני לגת אסורה וכו׳ ע״ז נ״ו ע״ב. ועיין בתוס׳ ד״ה אבל וכו׳. ולהמשיך היין שם כצ״ל. לטעם רבינו יעקב דאמר יין ביין בס׳ עיין תוס׳ שם ע״ג ע״א ד״ה יין וכו׳. קי) מישנן שנים עשר חדש וכו׳ ע״ז ע״ה ע״א, ע״ש. קיא) וכלי חרס חדשים וכו׳ שם ל״ג ע״ב. ועיין בפירש״י ובתוס׳ ד״ה כסי וכו׳ ויש שמתירין הפת כמו דורדיא דארמאי וכו׳ שם ל״ד ע״א ועיין בתוס׳ ד״ה דורדיא וכו׳. מיהו בירושלמי קאמר שמרים וכו׳ לאחר שיתייבשו מותרין, ירושלמי דמאי פ״א ה״ג ע״ש. קיב) אינו נעשה יין נסך עד שימשוך וכו׳ ע״ז נ״ה ע״ב ועיין בפירש״י ובתוס׳ ד״ה א״ר הונא וכו׳ ועיין ברא״ש פ״ד סי׳ ג׳. עם הארץ שנגע באשכולות וכו׳ שם ע״ה ע״ב ע״ש. כיון שהיין צלול נכנס וכו׳ עיין בתוס׳ שם׳ ובחדושי הריטב״א

לא לקח ישראל מן היין שבסל נקרא המשכה כיון שהיין צלול נכנס בתוך הסל, ונבדל מן הזגין והחרצנים. ולדברי רבינו שלמה והרב ר׳ יהודה בר׳ נתן אפילו בלא נתינת סל שפינה הענבים אילך ואילך ויין צלול כנוס באמצע מיקרי המשכה, ושמא לדבריהם, זהו בשלא נשאר הענבים עד שולי הגינית במקום שהיין צלול כנוס שם:

קיג. גיגית שהיא דרוכה ועדיין לא המשיכו ממנה ורוצה ישר׳ או גוי ליקח מהן בכוס לנסות אם טוב אם לא יקח יין וענבים ביחד שלא תחשב המשכה ותאסר הגינית אם יגע בה [אחרי כן] גוי, אמנם אפילו לקח בכוס יין צלול יכול להיות שאינו נחשב המשכה בשביל ההוא פורתא, וגם לא נתכוון לכך, כי אם לנסות, ואותו שבכוס יין מיקרי כיון שהוא צלול ואם נגע בו גוי נאסר, ואותו יין (שכנוי) [שבכוס] נאסר במגע גוי אם (החמרו) [החזירו] לגינית דרוכה הכל מותר, ואפי׳ נמשך מן הגינית מותר, מטעם סלק את מינו כמי שאינו, וזגין וחרצנין שקרויין אינו מינו לרבא דאמר בתר שמא אזלינן רבה ומבטלו, ואפי׳ למאן דאמר בחמרא חדתא בעינבי בתר טע׳ אזלינן והכל מין במינו הוי מ״מ מותר בששים, לפי׳ רבינו יעקב דמפרש דווקא יין שנתנסך לע״ז אוסר במשהו דומיא דמים במים דתנן התם:

קיד. וגיגית מלאות ענבין דרוכי׳ ובעוטין ושוהין בבית הגוי שבוע או יותר, ויש הרבה מקומות שישראל קונה אחרי כן שם יין, ואינו חושש שמא המשיך הגוי ממנה היין או יותר, ונאסר כל מה שנשאר שם, וגם בירושלמי אמרינן אם העלים עיניו אסור ודוחק לומר שהירושלמי מיירי שהגינית אינה מליאה דלשם אם המשיך ממנה אין ניכר החסרון, ואם מליאה הגינית דאם המשיך ממנה קצת ניכר החסרון, לשם אין לחוש שמא לאחר שהמשיך הזר ומילאה, והמחמיר טוב הדבר לתת (כנר) [נגר] על פי הגינית ועושה חותם מיד (שבצד) [שבצר] הענבים ודרכם:

קטו. יין של גוי בזמן הזה אסור בשתייה ומותר בהנאה, ויכול ישראל ליקחנו בחובו מן הגוי, ויין של ישראל שנגע בו גוי מותר למוכרו, והמחמיר שלא ליקחנו מן הגוי בחובו, מ״מ אם נגע גוי ביינו של ישר׳ מוכרו לאותו גוי שנסכו. מאי טעמא שקיל מיניה מה שהזיק לו כדא׳ רב אשי, וכן נכון לעשות אם יכול:

קטז. גוי שנגע ביין ונתכוון ליגע, ואם היה יודע שהיה יין אע״פ שלא נתכוון לנסך אסור בהנאה. כי ההוא דשיכשך בידיה בדוולא להראות שהוא יין, ואסרו שמואל ור׳ יוחנן בהנאה, וראייה מאגרדמים. גוי שקדח במינקת והעלה ואסרו בהנאה אע״פ שלא עשה אלא מציץ בפיו קנה חלול לנסות אם טוב:

קיז. ואם נגע גוי בידו ליין שלא נתכוון אפי׳ ליגע, כגון שהלכה ידו על היין בלא ידיעתו אסור בשתייה ומותר בהנאה, כי ההוא דסליק לדיקלא בהדי דנחית נגע בחמרא שלא בכוונה ושרייה רב לזבוניה לגוים ול״ג התם נגע ברישא דלוליבא לפי׳ ר״ת ור״ח וה״ג. ואפילו לספרים דגרסי נגע ברישא דלוליבא יש להביא ראייה להתיר בהנאה אפי׳ כי נגע בידו בלא כוונת מגע, מהא דתניא מרדו ביד ימכור ואפי׳ לר׳ נתן דאמר אסור בהנאה, משום שמתכוין ליגע ונזירה טרוד למרוד אטו מתכוין ליגע בלא טירדא:

על מס׳ ע״ז שם. קיג) מטעם סלק את מינו וכו׳ תולין ק׳ ע״ב, ק״ח ע״א. בתר שמא אזלינן וכו׳ ע״ז ס״ו ע״א דוקא יין שנתנסך לע״ז וכו׳ כן פירש ר״ת בהוס׳ שם ע״ג ע״א ד״ה יין ביין וכו׳. קיד) וגם בירושלמי אמרינן וכו׳ עיין ירושלמי ע״ז פ״ד ה״ט. לתת נגר וכו׳ כצ״ל. מיד שבצר הענבים כצ״ל. קטו) כדאמר רב אשי, הוא בע״ז נ״ט ע״ב אמר רב אשי האי נכרי דנסכיה לחמרא דישראל בכוונה וכו׳ והריטב״א בחידושיו על ע״ז לא גריס בכוונה ע״ש. קטז) כי התוא דשיכשך בידיה בדוולא וכו׳ שם נ״ז ע״ב ע״ש. וראיית מאגרדמים כצ״ל תיבה אחת. גוי שקדח וכו׳ שם נ״ח ע״א. קיז) כי ההוא דסליק לדיקלא וכו׳ נ״ז ע״א, וע״ש בתוס׳ ד״ח ה״ג וכו׳. מדדו ביד ימכור וכו׳ שם

קיח. **נגע** גוי בידו ביין וסבור שהוא משקה אחר כמו כן מותר בהנאה ואסור בשתייה, כדתניא (חרס) [תרס] גוי שהושיט ידו לחבית של יין (וכסבור) [וכסבור] שהוא של שמן, זה היה מעשה ואמרו ימכור, וגר׳ דמה שפירשתי לעיל דכ״ש היכא דלא נתכוון כלל שמותר בהנאה:

קיט. **ואם** נגע גוי בקנה או בדבר שאינו ידו אם יודע שהוא ידו ונתכוון ליגע אסור בהנאה אע״ג שלא נתכוון לנסך. ואי טרוד לעסוק בדבר אחר כגון למדוד, או (מי לא) [מילא] אוחרי תנן מדדו בקנה ימכור, ואין הלכה כר׳ שמעון דשרי בשתייה, ואם לא נתכוון ליין ליגע כלל כמו כן אסור בשתייה, לפי מאי דגרסי ברישא דלוליבא שלא בכוונה, ושרייה רב לזבוניה לגוים, אבל לשתות אסור. וכדפריך והא נגע בגטלא, פי׳ שתחב הגטלא בתוך היין שבדוולא, ואסר אע״ג שהוא שכר, ולפי׳ רבינו יעקב והגאונים דלא גרסי ברישא דלוליבא אלא בידו היה ולכך אסרו בשתייה. אבל אי בדבר אחר היה מותר אף בשתייה כיון שלא נתכוון לכך ליגע ביין, כמו זרק חבית לבור בחמתו מותר אף בשתייה, אע״ג דאזיל מיניה ומיניה:

קך. **אם** שפך גוי יין מכלי אל כלי, אם היה סבור שהוא שכר או משקה אחר מותר אף בשתייה, כמו דעובדא דר׳ יוחנן בן ארזא, דאתא גוי (ואודיק אודיקי), [ואוריק אוריקי], ושרא בשתייה, משום שהיה סבור גוי דשכרא הוה. והוא הדין אם נושא גוי נינית מליאה יין במוט ובלכתו נפל לחוץ מן היין שלא בכוונתו מותר אף בשתייה, ואפי׳ מה שנפל לחוץ, וכן פי׳ רבינו שמואל פי׳ בתרא:

קכא. **ואם** שפך גוי יין מכלי אל כלי בכוונה וגם היה יודע שהוא יין אסור אף בהנאה, כמו בעובדא דר׳ יוחנן בן ארזא דחד אסר אפי׳ בהנאת, לפי שסובר שהגוי יודע שזהו יין, ומוקמי׳ ליה (באודיק אודוקי) [באוריק אוריקי]. וכן אמר רב פפא גוי ארנא של יין וישר׳ אכובא ריקנית ושפיך גוי הרנא בתוך הכובא חמרא אסיר, והיינו אפי׳ בהנאה, כדפי׳. אבל מה שנשאר בכלי שעדיין לא עירה עדיין מותר בשתייה, למאן דאמר נצוק אינו חיבור, ולמאן דאמר נצוק חיבור מותר אי מיקטף קטופי כדאמרי׳ גבי מערה חבית של יין כשר לבור של יין נסך, קילוח שמחבית לבור אסור ומה שבחבית מותר, ומוקי לה בגוי המערה, דמה דלבראי גזור רבנן שיצא על ידי כחו, ומה דלגואי לא גזור. ומה שנפל לחוץ, דאמרן דאסור היינו דווקא כי עירה גוי לבדו, אבל סייע לו ישר׳ לערות מותר הכל:

קכב. **ישראל** שבא לערות כלי גדול מלא יין אל כלי אחר אסור לומר לגוי לבא לסייעו כדאמר (רב) [רבא] לשפוכי לא ליסייע גוי בהדייכו דילמא משתליתו וסמכיתו עלה, אמנם אם סייע גוי ישר׳ כשר היין:

קכג. **המשפיל** קורה כבידה על נת על גבי תפוח של ענבים לא יניח הגוי לגלגל לבדו דרבינו חננאל פסק כמאן דאסר אף בכח כחו, ואע״ג דבמעצרין שלנו יש ג׳ כחות. אין חליק בין שנים לשלשה:

קכד. **אסור** לגוי שישא כלי מלא יין פן יגע ביין, כדאמר רב פפא כובא חסירא

ועיין בריטב״א שם ד״ה הא דאמרינן וכו׳ וד״ה התוא עובדא וכו׳. קיח) נגע גוי בידו וכו׳ כדתניא תרם גוי שהושים וכו׳ כצ״ל ופרש״י חרם משוגע ובעל מריבות וממהר לעשות שלא בכוונה, שם נ״ח ע״א. קיט) או מילא אותר כצ״ל. תנן מדדו בקנה ימכור וכו׳ ס׳ ע״ב. לפי מאי דגרסי ברישא דלוליבא וכו׳ ע״ש נ״ז ע״א ובתוס׳ ד״ה הי״ג וכו׳. וכדפריך והא נגע בגטלא שם נ״ח ע״ב ועיין בתוס׳ ד״ה והא נגע וכו׳. קך) כמו דעובדא דר׳ יוחנן וכו׳ נ״ח ע״א דאתא גוי ואוריק אוריקי כצ״ל שם נ״ח ע״ב. קכא) גוי ארנא של יין וישראל אכובא וכו׳ ס׳ ע״א. דמה דלבראי גזור רבנן וכו׳ ע״ש ע״ב ע״ב. קכב) כדאמר רבא לשפוכי וכו׳ כצ״ל שם ועיין בתוס׳ ד״ה אמר להו רבא וכו׳. קכג) דר״ח פסק כמאן דאסור אף בכח כחו וכו׳ עיין שם ס׳ ע״א ועיין בתוס׳ ד״ה הוה עובדא וכו׳. קכד) כובא חסירא שרי וכו׳ ע״ש ס׳ ע״א. או לישא דרך מבעתו שרי עיין בתוס׳ שם ד״ה זיקא וכו׳.

שרי, מליא אסור, והני מילי כשנושא הדלי בין ידיו או על כתיפו. אבל בסוס או לישא דרך טבעתו שרי, וליכא למיגזר דילמא נגע ביין. אבל עד שפיה סתום או עקום. אמר רב אשי זיקא בין מילא בין חסירה שרי, וכן הלכה: ולא כרב פפא דאסר:

קכה. גוי שורק צרור או שום דבר בתוך יין מרחוק ואפילו בכוונה מותר אפילו בשתייה, וגינית שיש בו ענבים דרוכים והמשיכו ממנה יין או אסור להביא לגוי ענבים ולשופכם בגינית, משום שהאשכולות דבוקות זו בזו והוי כמו אזיל מיניה ומיניה, וצריך שיסייע לו ישר׳ לשפוך, ואם לא סייע אסור אם לא זרק מרחוק: ואסור שישפוך גוי מים לתוך כלי של יין משום (לא) [לך] לך (אמריו) [אמרינן]:

קכו. חבית שהיין יוצא דרך סדקין גוי יכול לתת בו חשוקים במגרופיא להדקו. ולא דמי לחבית הנפקעת לאורכה ואתא גוי וחבקה דאסור, אבל לתחוב בעורת או מטלית בסדק שהיין יוצא אם סביב השוליים מקום שמתחברין אל דופני (הבית) [חבית] שם מותר, לפי שאינו תוחב כנגד חלל (הבית) [חבית] שראשי שוליים מפסיקין שתחובים (בדוריעין) [בחריצין] שבדופני החבית סביב סביב והוה ליה כפי מקטפרס ואפי׳ באמצע חיבור השוליים אם אין חלל בסדק אך הנסרים אין מחוברין ודבוקים בחחק זה לזה כמו כן מותר לגוי לתחוב שם מטלית ונעורת ובלבד שלא יכניסם עד חלל (הבית) [חבית]:

קכז. גוי שתחב אצבעו בתוך נקב החבית ויין יוצא דרך שם הכל אסור בהנאה, או תחב שם ברזא לסתום כמו מפיה ומשוליה דהכל אסור, וכי אם ניענע הברזא שהיה כבר בתוך נקב של יין הכל אסור בהנאה, ואם הניח על הנקב שלא יזוב, אבל נכנס בתוך החלל, לדברי רש״י עד ברזא אסור בהנאה, ואידך שרי בהנאה ואסור בשתייה ואע״פ שפירש, ואידך שרי בשתייה, אין נכון לזה שיין ישכב זה על זה, וחציו אסור בשתייה וחציו מותר בשתייה, ולדברי ר״ת הכל אסור בהנאה, כרבא דפ׳ בתרא, כיון שהכל היין היה מתנענע תחילה לצאת, דבהגחת ידו שם ניגוח הכל וחשוב כאלו נגע בכולו:

קכח. נכרי שקנה יין כשר מישראל ומחתימו הישראל חותם בתוך חותם, כגון טילא כל החבית חשוקים ועשה שולים כפולים משני צדדים והוליכם הגוי למקום אחד למכור ופעמים מתאכסן בעיר שכולה גוים וגם הפתח נעול מותר בשתייה, דברייתא דמטהרין יינו של נכרי בחצר אחרת אסור אע״פ שיש לו מפתח וחותם היינו דווקא כשעשה הגוי היין מכרמו ודרכו ישר׳ אבל קנה מישר׳ יין עשוי כיון שטרח כולי האי לא טרח ומזייף, ועוד התיר ר״ת אפי׳ יינו של גוי מכרמו שטהרו, משום דברייתא לא אסרה אלא מפתח אחד או חותם אחד, אבל חותם בתוך חותם שרי, דפ׳ אין מעמידין חזינן דיש חילוק בין חותם אחד לחותם בתוך חותם, ואם הגוי המוליך החבית של יין שנתאכסן בעיר שכולו גוים מותר אפי׳ בחותם אחד כר׳ אליעזר דאמר יין משתמר בחותם אחד, ורב פסיק כוותיה, וגם פ׳ בתרא אמרינן האידנא קיימא לן כר׳ אליעזר דלא חייש לזיופא, אבל מצא החותם נשבר או המפתח נסתר היין אסור. ולא קשיא ממסכת טהרות (פ״ח) [פ״ז] דשרי בטהרות, וכ״ש ביין נסך, כדמוכח שלהי ע״ז התם מיירי ביוצא ונכנס, והיכא שהוא שלם שמא צריך (שיסיר) [שיכיר]

קכה) משום לך לך אמרינן כצ״ל. ועיין תוס׳ נ״ח ע״ב ד״ה שמסכו וכו׳. קכו) דופני חבית כצ״ל. כנגד חלל חבית כצ״ל. שתחובין בחריצין כצ״ל. חלל חבית כצ״ל. קכז) גוי שתחב אצבעו בתוך נקב החבית וכו׳ עיין שם נ״ט ע״ב. לדברי רש״י עד ברזא וכו׳ ס׳ ע״א עיין בפרש״י ד״ה ואידך שרי וכו׳ וד״ה עד ברזא וכו׳ ובתוס׳ נ״ט ע״ב ד״ת ה״ג וכו׳ וד״ת אמר רב פפא וכו׳. קכח) כשעשה הגוי היין מכרמו וכו׳ כן כתבו התוס׳ ס״א ע״א ד״ה המטהר וכו׳. יין משתמר בחותם אחד ע״ש ל״א ע״א. ובתוס׳ ד״ה דאמר וכו׳ האידנא קי״ל כר״א דלא חייש לזיופא וכו׳ עיין ס״ט ע״ב תוס׳ ד״ה מאי טעמא וכו׳ ותוס׳ ל״א ע״ב ד״ה השולח וכו׳ ממסכת טהרות פ״ז משנה א׳ כצ״ל ע״ש.

תותמו לבסוף אחר שהובא, או סני שישלח לישר׳ חבירו היאך החותם עשוי ובאיזה עניין, וזה יודיע לגוי תחילה שישלח חבירו עיניין החותם ואז מירתת גוי מלזייף. ואמנם יש ששולחין יינם בחותם בלא הכרת תותם, וגם אין שולחין לחביריהם היאך עשוי, ואין לאוסרו בשביל כך בראייה (ברירה) [ברורה] כאשר פירשתי במקומה, ויש שחוששין אפי׳ על ידי חותם על המגופה ועל הברזות, ואפי׳ בהכרת החותם פן ינעיץ הגוי מסמר או חודו של סכין בין הנסרים ויוציא מעט יין, והתלמוד דשרי היינו בחביותיהם של חרס דליכא למיחש להכי: אמנם אין לחוש על זה:

קל. דין ישר׳ השולח חביותיו ריקניות בבית הגוי לתקנן, או שולחו לחבירו מעיר לעיר ביד גוי. נראה דבזמן מועט אין לחוש שמא נתן יין בהן ועירן, ומ״מ נכון להחמיר ולהחתימו בכל היכולת:

קלא. יינו של ישראל שהגיתו ברשות גוי ופתח פתוח לרשות הרבים ואינן חתומים כלל וישראלים דרים בעיר או בעיר שכולה גוים אך שלפעמים עוברים ישראל דרך שם, דהשתא חשוב כישראלים דרים בה, לפי׳ רבינו שלמה מותר, לפי׳ רבינו יעקב אסור: אבל יינו של גוי שטהרו ישר׳ והוא ברשות גוי בלא שום חותם אסור אע״פ שיש ישראלים בעיר:

קלב. יינו של ישר׳ שברשות ישראל בלא שום חותם והניח שם גוי ופתח פתוח לרשות הרבים והישראל הולך לחוץ מותר אם לא הודיעו היכן הולך. אבל הודיעו שמפליג ובתוך כך יוכל הגוי ליגע ביין אסור. אבל אם ישר׳ אחר דר בעיר מותר דסיניה מירתת. ובמקום שאסור פי׳ רבינו שמואל הני מילי היכא שיכול להביא מים תחת חסרון היין שהוציא, או להחליף טוב ברע, אבל כדי ליגע בחנם לא חיישי׳: ושמא הני מילי בחבית אבל גינית או כוס של יין שקלין ליגע נראה דאסור בלא שהיית שיעור לםלאות החסרון, שכן דרך ליגע ביין שלפניו דרך מתעסק: אבל אם יש מגופה על החבית מקרקע יבישה או גסר או עור קבוע במסמרות מותר, ולא חיישינן לשתמא לנקוב המגופה ולסותמו, דהא הלכה כרשב״ג דלא חייש לשתמא, וגם לא חיישינן להסיר כל המגופה ולעשות אחרת כמוה דהא הלכה כר׳ אליעזר דלא חיישינן לזיופא, ותרוייהו פסקי הלכה צריכי, אבל נעורת או מטלית תחוב בפי החבית אפילו תחוב ברוחק אין זה חותם דגוי לא מירתת להסירו ולהחזירו: ואסור לשלוח חבית של יין מעיר לעיר בעניין זה:

קלג. יינו של ישר׳ שהוא ברשות ישר׳ בלא שום חותם והפתח נעול והלך לו הישר׳ לחוץ ובשובו מצא שם גוי בזה אמר רבא שילהי פירקי׳ אם נתפס עליו כגנב חמרא שרי. פי׳ שאין בידו טענה שיוכל לומר למה נכנס שם א״כ מירתת ליגע. ואם לאו אסיר. כיון שיכול לומר גם לי יין בכאן או תרנגולתי ברחה הנה. ובאתי ליקחנה: והיינו כשפתח סגור. ואין שם סדק והלון בבית שיוכלו לראות בחוץ. דהא בפתח פתוח בכל ענין מותר: וכן בעובדא דלעיל. ההוא ביתא דהוה בה של ישראל ושל גוי. ואחיד גוי לדשא באפיה. ואשתכח דהוה גוי קאי ביני דני והוה ביזעא ברשא. אמר רבא כל דלהדי ביזעא חמרא שרי. ואידך אסור. כיון שהיה לגוי יין שם א״כ אית ליה לאשתמוטי והפתח היה סגור. אלמא ביזעא כחלון ופתח דמי ומותר:

סליקו הלכות יין נסך מספר התרומה:

כדמוכח שלהי ע״ז ע׳ ע״א ועיין בר״ש פ״ז דטהרות. צריך שיכיר תותמו וכו׳ כצ״ל ועיין בתוס׳ ל״א ע״ב ד״ה השולח וכו׳. קל) דין ישראל השולח וכו׳ עיין בתוס׳ הנ״ל, ועיין ע״ד ע״ב תוס׳ ד״ה רבא כי משדר וכו׳. קלא) יינו של ישראל וכו׳ שם ס״א ע״א תוס׳ ד״ה המטתר וכו׳ ע״ש. קלב) בלי שום חותם וכו׳ שם ס״ט ע״א ע״ש, וע״ש ס״ט ע״ב, ובתו׳ ד״ה והאידנא וכו׳ ותו׳ ד״ה מאי טעמא וכו׳. קלג) אם נתפס עליו כגנב וכו׳ ע״ז ס״א ע״ב. ההוא ביתא דהוה בה של ישראל וכו׳ ע׳ ע״ב.

הילכות גיטין.

קלד. הכותב גט צריך שיהא הקלף והדיו משל בעל. וגם שכר סופר עליו מן הדין. ואם האשה נתנה השכר אין בכך כלום. אבל בקולמוס אין קפידא: הכותב [צריך] שיקצע הקלף קודם שיכתוב הגט. ואם טעה הסופר באמצע יחתוך תחילה מה שכתב ואחר כך יחזור ויתחיל לכתוב. ואם קיצע מן הקלף לבסוף פסול. כך איתה בה"ג: וצריך שירשטט תחילה שנים עשר שיטין כמנין גט: וצריך ליזהר שלא תיגע אות לחבירתה אלא כל אות ואות תהא מוקפת גויל: ואין צריך לזיין ולעשות תגין בראש אותיות שעטנז גץ. וטוב למנוע פן יקלקל האותיות: וצריך ליזהר שלא יפל כלל מן הדיו טיפה קטנה בתוך האות. דאינו מועיל מה שימחוק אחרי כן טיפה של דיו שבתוך חלל האות. דהוה ליה חק תוכות ופסול. וכן המ"ם פתוחה אם החליק ידו ונסתמה פסול ואין מועיל מה שימחוק הנגיעה לבסוף: ויעשנו לכתחילה ארכו יותר על רחבו ולא יכתוב חוץ לשיטת ימנית ושמאלית בתוך הגליון תיבה שלימה. ושלא יהא שום (שירטוט) [טישטוש]. שלא יכתוב על המחק: וצריך שיכתוב בגט הרי את מותרת לכל אדם: וצריך ליכתוב ספר תירוכין קודם שיטה אחרונה. ויש שעושין כן גם מגט פיטורין. לפי שנראה דבר עיקר. וצריך לעדים לחתום תחת הגט בראש השיטה. ושלא ירחיקו חתימתם מכתיבת הגט רוחב שני שיטין חלק. ושלא יחתמו אלא זה בפני זה. והבעל אם כותבו יאמר תחילה, אני כותבו לשם גירושי פלונית אשתי. ואם אמר לסופר לכתוב. יאמר לו כתוב לשם פלונית אשתי. גם הסופר יכוין בכך. וצריך לעדים שיחתמו לבסוף אותם שישבו שם בשעת כתיבת הגט שידעו שזהו גט שצוה הבעל לכתוב וגם שיהא נכתב לשמה.

צריך שיהא הקלף והדיו משל בעל וכו' והטעם משום דכתיב וכתב ונתן, עיין ב"ב קס"ת ע"א מאי טעמא דאמר קרא וכתב ונתן, ובגיטין כ' ע"א יכילנא למפסלינהו וכו' וכן שם כ"ד ע"ב. ואם האשה נתנה השכר וכו' שם ודילמא אקנויי אקני ליה רבנן וכו' ועיין ב"ב קס"ח ע"א והאידנא וכו' שדיוה רבנן אאשה וכו'. אבל בקולמוס אין קפידא והטעם כמו שכתב בסי' קל"ח ואם הקולמוס משל אחרים אינו פסול בכך שהרי בעל הקולמוס אין לו בשביל כך בגט כלומר כיון שמן הקולמוס לא נשאר כלום בגט כאשר נשאר מן הדיו, ועיין בספר ישועות יעקב חא"ע סי' קי"ב ס"ק ג'. הכותב צריך שיקצע הקלף וכו' כצ"ל. ואם קיצע מן הקלף וכו' עיין בה"ג ה' גיטין סי' ל"ט. שנים עשר שיטין כמנין גט, עיין גיטין ב' ע"א תוס' ד"ה המביא וכו'. שלא תיגע אות לחבירתה כצ"ל. תהא מוקפת גויל, הוא רק לחומרא כדמצינו בספרים תפילין ומזוזות וכתבתם כתיבה תמה, מנחות ל"ד ע"א, ועיין תוס' גיטין כ' ע"ב ד"ה לא צריכא וכו', וכן כתב הרא"ש פ"ב סי' י"ט, ועיין בהג"א שם. דהוה ליה חק תוכות וכו' שם כ' ע"א. ארכו יותר על רחבו, כדין ספר ולא יהא איגרת, סה"ת. ושלא יהא שום טישטוש וכו' כצ"ל. הרי את מותרת לכל אדם, שם פ"ה ע"א גופו של גט וכו', ושם כ"ז ע"א צריך שיניח וכו' ועיין בתוס' ד"ה וצריך וכו'. ספר תירוכין קודם שיטה אחרונה וכו' גם מגט פיטורין לפי שנראה דבר עיקר, וז"ל ספר התרומה מורי רבינו היה רגיל לכתוב בגיטין ספר תירוכין קודם שיטה אחרונה לפי שנראה להיות דבר עיקר, דאבעיא להו מיבעי (שם פ"ח ע"ב) למיכתב ודן דליהוי ליכי מינאי ספר תירוכין דילמא משמע דמגרש לה בדברים בעלמא ולא בספר ולא אפשיטא א"כ דבר עיקר הוא, והרי שנינו אין למדין משטה אחרונה וכו' ועיין בתוס' שם ד"ה ר' יהודה וכו' תחת הגט בראש השיטה וכו' כדי שלא יוכלו לזייף, ועיין תוס' ב"ב קס"ג ע"ב ד"ה שיטה וכו'..

אם היו שם כשנכתב תחילתו אפילו שיטה ראשונה ולא יותר. כשר: והכותב גט ואירע לו ספק ורוצה לכתוב אחר. צריך ליטול רשות מן הבעל בכל פעם שיכתוב אחר. לכך טוב מתחילה שיאמר לו הבעל אני נותן לך רשות לעשות אחר או ליתן שניהן אם תרצה מחמת ספק. וכן צריך שיאמר לעדים שיחתמו: חרש שוטה וקטן כשירין לכתוב הגט ובלבד שיהיו גדולים עומדים על גבם. מתחלה ועד סוף. אבל נכרי לא: והבעל נותן גט לאשתו אינו צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם. אבל אם שולחו ביד אחר השליח צריך לאמרו. הבעל יכול לעשות שליח להוליך הגט ליד אשתו. והאשה יכולה לעשות שליח לקבל גט מיד בעלה. אבל אין האשה יכולה לעשות שליח לקבל גיטה מיד שליח בעלה: העושה שליח להוליך גט לאשתו למקום אחר. לכאורה נראה שצריך שיכיר האשה שהיא אשתו של בעל קודם שיקבל הגט להוליך. ולא סגי במה שיאמרו לו עדים כשידים בשעת נתינה שזהו אשתו של בעל דומיא דסומא דפסול להביא. אמנם כשר השליח להביא בעניין זה. כדמוכח בע״ז דאבא מגיומי. הנותן גט לאשתו צריך למקרייה קודם שיתנוהו. כדאמר אמימר פ׳ המביא שני. וגם צריך לקרותו פעם שנייה לאחר נתינה. דילמא עיילה לבי ידיה וחלפיה. כדמשמע פ׳ האשה רבה. ואם מיד לאחר נתינה קראוהו ולא לפני הנתינה סגי בכך: הנותן גט לאשתו צריך יד האשה לעולם פתוחה עד שיניח הבעל כל הגט מידו לידה פתוחה. קודם שתסגור ידה. שלא יהא כמו גט בידה ומשיחה בידו דאם יכול לנתק הגט להביאו אצלו דאינה מגורשת. ואע״ם שמא היה כשר כמו ע״ק תרציה ושלפתיה דשדי פרק הזורק. הזורק גט לאשתו אם היא ברשות הרבים אינו מועיל. אפי׳ הוא בא בארבע אמות שלה עד שיהא בידה. אבל אם זרקו בחצידה כשר. לאפוקי מדה״ר דפסל: וכשהעדים חותמין בגט צריך שלא יהא הסופר אחד מהן. דלשמואל ולכולהו אמוראי דאמרי אמרו כשר אמרו אפי׳ כדיעבד. סברי חתם סופר ועד פסול. וגם פסול אומר הבעל לשנים אמרו לסופר לכתוב ולעדים חתומו. כדתניא פ׳ מי שאחזו עד שישמעו קולו. לאפוקי מטאן דאכשר אומר אמרו. ואע״ג דהיינו תרי חומרי דסתרי אהדדי. לא נתברר הלכה כמאן וצריך ליזהר משתיהן: וצריך ליזהר שלא ישלח אדם כתב ידו לב״ד לכתוב גט לאשתו אפי׳ הוא פקח כדמשמע לכאורה בתוספתא: ואדם הכותב גט ויש לבעל שני שמות. יכתוב תחילה אותו שם שהוא עיקר ואחרי כן שם הטפל. ויכתוב כך. פלוני המכונה פלוני. כמו מרים דמתקריא שרה. וכמו אחא בר הדיא דמתקרי אדא מרי. וקדמונים הרגילו לכתוב לכל אדם אנא פלוני וכל שום וחניכה דאית לי.

קלד. דין משומד שמגרש אינו כותב רק שם שהיה לו כשהוא יהודי. ושם של גיות ישתקע. כדתניא פ׳ הזורק. בתוספתא. גר שכתב בגט שמו של גיות

ושלא יחתמו אלא וכו׳ שם י׳ ע״ב. שיטה ראשונה ולא יותר כשר עיין שם ח׳ ע״ב ועיין תוס׳ שם ד״ה אפילו וכו׳. חרש שוטה וקטן וכו׳ והוא וכו׳ שם כ״ב ע״ב. לעשות שליח לקבל גיטה מיד שליח בעלה עיין שם ס״ג ע״ב ופסק כרב. ועיין בא״ע סי׳ קמ״א ס׳ א׳. כדמוכח בענין זה דאבא מגיומי. שם כ״ט ע״ב ע״ש. כדאמר אמימר וכו׳ שם י״ט ע״ב. כדמשמע פרק האשה רבה. עיין יבמות צ״א ע״ב, ובגיטין י״ט ע״ב, ובתוס׳ ד״ה צריכי למקרייה. כמו גט בידה ומשיחה בידו וכו׳ שם ע״ח ע״ב, ועיין בתוס׳ ד״ה אם יכול וכו׳. כמו ע״ק תרצית ושלפתיה וכו׳ שם ע״ח ע״א. וגירסתו כגירסת הערוך ערך שלף ב׳ דע״ק, ובראש איתא דעזיק. אם היא ברשות הרבים אינו מועיל ע״ש ע״ח ע״א, ע״ח ע״ב, ובתוס׳ ד״ה ואת לא תעביד וכו׳ ועיין ערוך ערך גט. עד שישמעו קולו וכו׳ שם ע״ב ע״א, ועיין בתוס׳ ד״ה קולו וכו׳. שלא ישלח אדם כ״י וכו׳ כדמשמע לכאורה בתוספתא, עיין שם ע״ב ע״א כתב סופר לשמה וחתמו עדים לשמה וכו׳ ובתוספתא פ״ב דגיטין מסיים על הך ברייתא ולא עוד אלא אפילו כתב בכתב ידיו לסופר כתוב ולעדים חתומו. אע״פ שכתבוהו וחתמוהו ונתנו לה פסול עד שישמעו את קולו שיאמר הוא לסופר כתוב ולעדים חתומו. ועיין בא״ע סי׳ קי״ב בביאור הגר״א ס״ק פ״ז. כמו מרים דמתקריא שרה. שם ל״ד ע״ב. וכמו אחא בר הדיא דמתקריא אדא מרי, ולפנינו שם איתא דמתקרי איה מרי ועיין תוס׳ ל״ד ע״ב ד״ה וכל שום וכו׳. משומד שמגרש אינו כותב

כשר. אע״פ שאין שמו עכשיו כן. כל שכן משומד יכתוב שם של יהדות. אפילו לכתחילה. ואם כותב שם של יהדות. וכתב וכל שום וחניכה דאית לי טוב הדבר: ומותר להכריזו על ידי גוים בין משומד בין אותם שכופין אותם להוציא. שיאמרו להם עשה מה שדייני ישראל אומרים לך וצריך שיאמר רוצה אני. ולכל נותני גט צריך שיבטל הבעל כל מודעי דעבד:

קלח. הכותב גט כשכותבו למנין שאנו מונין כאן. יכתוב מקום עמידת הסופר בשעת כתיבת הגט ומקום עמידת העדים בשעה שחותמין בו. ומקום עיקר דירת הבעל ועיקר דירת האשה שדרין בשעת כתיבת הגט. אבל אין צריך לכתוב מקום שבאו שם הבעל והאשה כשכותבין הגט. כיון שאינן דרים שם. כמו שאינן כותבין מקום עמידת אשה בשעת כתיבת הגט כששולח לה הגט למדינת הים כי אם עיקר מקום דירתם. וגם אין צריך לכתוב מקום לידתם. ואעפ״י כן יש שכותבין הכל בגט. שנולדתי במקום פלוני ועכשיו אני דר במקום פלוני. והנני היום עומד במקום פלוני.

קלו. שכיב מרע הנותן גט על תנאי שימות יאמר כך הרי זה גיטך ואם לא מתי לא יהא גט ואם מתי יהא מעכשיו. ותהא מגורשת ממני ומותרת לכל אדם. ואם לא מתי לא יהא גט. ואם יעמד מחליו בטל הגט. ואחר כך [אם] יחלה גט אחר יעשה. ואם רוצה שתהא מגורשת בגט ראשון ישים זמן בתנאי ויאמר אם מתי עד זמן פלוני. ואפילו למאן דאמר אין ברירה הגט של שכיב מרע שיש בו תנאי הוא כשר. כיון דתנאי עומד להתברר. כמו שמואל דאמר חבית אסורה. ואפי׳ הכי אתקין תנאה בניסן דשכיב מרע: ותנאי של מיתה בגט. כגון אם מתי אם לא מתי תלוי בברירה. כדפי׳ רש״י פ׳ כל הגט גבי מה היא באותם הימים. אפילו הכי הגט כשר. ודין של נוסח אם יכול לדבר א״ס (כן) [כי] כשר.

קלז. דין עידי חתימה לעידי מסירה לר׳ מאיר ור׳ אלעזר. ובגט צריך שניהם אפי׳ לר׳ מאיר. ובשטר מכר ומתנה סגי בעידי חתימה אפי׳ לר׳ אלעזר או אפילו בלא שום עדים אם שניהם מודים בו:

פסק: זה סדר הגט:

קלח. צריך שיקח הבעל משלו קלף ודיו וקולמוס וימסרנו לסופר. ואם אין לו יקנו לו לבעל. דהא בעינן וכתב ונתן. והוא הדין אם כתבו הסופר בקלף שלו במצות הבעל שהוא כשר. ובלבד שיתננו אחרי כן לבעל להיות שלו. כדתנן הכותב טופסי גיטין צריך שיניח כו׳. משמע שכותבו הסופר בקלף שלו. אבל עדיף טפי ליתנו לבעל תחילה כדי שלא ישכח הסופר ליתנו אחרי כן לבעל. ואם הקולמוס משל אחרים אינו פסול בכך. שהרי בעל הקולמוס אין לו בשביל כך בגט. כלומר כיון שמן הקולמוס לא נשאר כלום בגט כאשר נשאר מן הדיו. ויצוה הבעל

רק שם שהיה לו וכו׳ עיין תוס׳ שם ד״ה והוא וכו׳. עשה מה שדייני ישראל אומרים לך וצריך שיאמר רוצה אני וכו׳ שם פ״ח ע״ב ועיין בתוס׳ דבור המתחיל נכרים וכו׳ ועיין תוס׳ ב״ב ע״א גט מעושה וכו׳. ואם לא מתי לא יהא וכו׳ עיין גיטין ע״ה ע״ב אתקין שמואל וכו׳ ועיין בבעל העיטור בענין תנאי כפול ד״ה דתנן ר׳ מאיר אומר וכו׳ ובראי״ש ובר״ן מה שהאריכו בענין משפטי התנאי. ואח״כ אם יחלה וכו׳ כצ״ל. כשמואל דאמר חבית אסורת וכו׳ ביצה ל״ז ע״ב. כדפירש״י פרק כל הגט וכו׳ גיטין כ״ה ע״ב ועיין בפירש״י ד״ה ולכי מיית וכו׳ ובתוס׳ שם. אין ספק כי כשר כצ״ל. דין עידי חתימה וכו׳ עיין גיטין פ״ו ע״ב הלכה כר״א בגיטין וכו׳ ושם ד׳ ע״א תוס׳ ד״ה דקיי״ל וכו׳ ושם י׳ ע״ב תוס׳ ד״ה חספא וכו׳ ועיין בראי״ש פ״ט דגיטין סי׳ ד ובראי״ש ב״ב פ״ט סי׳ ו׳

לסופר בפני עדים כשירים שאין קרובין זה לזה לא לבעל ולא לאשה. ויאמר בפניהם לכתוב גט לאשתו עד שיהא טוב. לדעתו או לדעת החכם אשר בעיר. ואם הסופר אינו קרוב פני בעד אחד עמו. וצריך שני עדים שיכתבנו בפניהם לשמה שיודיעם שכותבו לשם פלונית אשת פלוני. ואחרי כן יאמר הבעל לעדים כשירים לחתום בגט והסופר אינו יכול להיות אחד מעדי חתימה דחתם סופר ועד שמא פסול. כדפריש לעיל. בשמעת' דאו' אמרו. ואעפ"י שהן שלש כתות עדים שצוה הבעל לסופר לכתוב ועדי כתיבה לשמה ועדי חתימה לשמה אין בכך כלום. ולא מקרי חצי דבר כיון שכל כת וכת מעידה כל מה שצריך לראות בשעת ראייה. דומיא דשלש כיתות דעידי חזקה שכל אחת ראת בכל פעם כל מה שיכול לראות. ולא כפי' רב אלפס דספרש התם דאינו קרי חצי דבר משום שעדות כל כת וכת מועיל לעניין להחזיר פירות. ואולם לאפוקי נפשיה מפלונתא טוב הדבר לעשות הכל בבת אחת. שיאמר הבעל לסופר בפני עדים כשירים לכתוב גט לאשתו. ולאותם עדים יהיו בשעת שכותבו. ואמר להם הסופר שכותבו לשם פלונית אשת פלוני. ולאותם עדים יאמר הבעל שיחתמו בגט. ואם אין שום עד בשעת בתיבה נראה שהוא כשר. דמסתמא כיון שהבעל צוה בפני עדים לסופר לכתבו. כתבו לשמה. בהכשר. ואפי' אינו מכיר כתיבת הסופר דרוב בקיאין הן. ולא הצריכו חכמים להיות בשעת כתיבה כי אם השליח המוליך גט לאשתו. שיוכל לומר בפני נכתב ובפני נחתם. שלא יוציא הבעל לעז על הגט. אבל כשהבעל עצמו נותנו אין לחוש שמא כתבו שלא לשמה. דאי יש לחוש שמא טעה הסופר או הבעל א"כ הוא עצמו שהביא גיטו אמאי אינו צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם. אלא ודאי אין לחוש שמא טעה שרוב בקיאין הן. ובשליח הולכה דוקא הצריכו שלא יוציא הבעל לעז. ואע"פ כן טוב הדבר להיות עדים בשעת כתיבה. וכן עמא דבר. ויחתמו העדים למטה ולא ירחיקו מכתיבת הגט יותר מריוח חלק שטה אחת. ויחתמו בראש השיטה שלא יהא חלק מימין התימה בגיליון כדי שיוכלו לכתוב פלוני לוה מפלוני [ואחרי כן יניחנו] עד שיהיה יבש. (ואחרי כן יניחנו) שלא יהא קרוי יכול להזדייף ואחרי כן יבטל הבעל כל מודעי דעבד. ואחרי כן יתננו לאשה בפני עדים. ותהא ידה פתוחה עד שיניח הבעל הגט מאליו. ויאמר לה בשעת נתינה התקבלי גיטך ותהא מגורשת ממני ותהא מותרת לכל אדם ויקראוהו העדים או יעיינו בטוב סמוך לנתינה שזהו גיטה שחתמו בו ואותו שנכתב בשבילה. אמר אביי האי מאן דכתיב גיטא לורכיה ויו אחרונה של

ע"ש. תכותב טופסי גיטין וכו' שם כ"ו ע"א. בשמעתא דאומר אמרו וכו' ע"ש ע"א ע"ב. דומיא דשלש כיתות דעידי חזקה וכו' עיין ב"ב נ"ו ע"א. ע"ב שהיה ר"ע אומר דבר ולא חצי דבר וכו' ועיין באלפס פרק חזקת הבתים מתניתין דלא כר"ע דאי ר"ע הא אמר דבר ולא חצי דבר. הא שמעתא קא מקשו בת רבותא הכי מ"ש גבי שני חזקה דהיא מתקיימת בשלשה כתי עדים ומ"ש גבי שתי שערות (ב"ב נ"ו ע"ב) שאין מתקיימת בשני כתי עדים, אם שתי כתי עדים לגבי שתי שערות חצי דבר. למה לא יהו שלשה כתות לגבי שני חזקת חצי דבר, והא לא קיימא חזקת עד דאיכא כולהו. ולא אשכחו לה פירוקא. והדין היא פירוקא לא דמיא חזקת לשתי שערות דעדות כל שתא ושתא משני חזקה דבר מעליא הוא דהא מחייב לאהדורי פירי דתרתי שני אפומייהו כד לא אתיא כת שלישית, וכד אתיא בת שלישית ומסהדא דאכלה שנה שלישית הרי מאלו ליה תלת שנין וקיימא ליה חזקה ואי לאו דינא דחזקה הוה מחייב לאהדורי פירי דתלת שנין אלא כיון דמאלו ליה תלת שנין קיימא לה חזקת וקיימא ארעא בידיה ודידיה הוה קא אכיל והיינו טעמא דמצטרפו לענין חזקת דמינו דהויא עדות לענין פירי הויא עדות לענין חזקת דהא בהא תליא. אבל ב' שערות ליכא למימר בהו הכי דכיון דלא מסהיד אלא בחדא חדא שערה אחד אומר אחת בגבה ואחד אומר אחת בכריסה ואנן בעינן ב' שערות במקום אחד לא הויא עדותן עדות דהדא שערה חצי דבר הוא ולא מהניא מידי דלא עבדינן בה עובדא וכמאן דליתא דמיא, והויא בג' שנים שאינן רצופות תילכך לא מצטרפי וכו' עכ"ל ודבריו צ"ע, ועיין בנימוקי יוסף שם, ובחדושי הרמב"ן על ב"ב, ובבעל המאור שם, ובתוס' ב"ק ע' ע"ב ד"ה לסעוטי וכו' ועיין בבעל המאור ב"ק פרק מרובה ובמלחמות שם, ובספר כתונת פסים על ג"י שם. ואחרי כן יניחנו עד שיהיה יבש שלא יהא קרוי וכו' כצ"ל. תאו

וכדו. דלא לישתמע כדי. ולורכיה וי"ו שבאמצע תירוכין. שיבוקין. פטורין. דלא לישתמע שביקין. תריכין. פטירין. וקאי אנשים דעלמא. (ודיתי הויין) [ודי תיהויין]. (דתינביין) [דיתיצביין]. תלתא יודיין. סמוכות לנו"ן. ובמכתב רבינו טוב עלם כתוב עוד שתי יודין נגדם אחרות אחת סמוך לדל"ת ואחת סמוך לתי"ו. והו חמשה יודי"ן בכל תיבה ותיבה. ולכתוב למהך בלא יו"ד אחר הלמ"ד. דלא לישתמע לי מהך. ולירחיק רגל שמאל של ה"י (מגנו) [מגנו]. דלא לישתמע למחך. חוכא. ויכתוב להתנסבא. ולא לא יתנסבא. שתי תיבות. ויכתוב ודן. בלא יו"ד. (דמשמע ודן) [דלא לשתמע ודין]. דינא. ולא ליכתוב ואגרת ביו"ד. אלא ואגרת בלא יוד. עד כאן מספר התרומה.

והי לך משפטי הגט והילכתו׳ כמו שסידרו רבינו יעקב בר׳ מאיר׳ וזה לשונו: וכן שיגר לבני פרפונין: וזה לשונו:

תקמא. כך הראנו מן השמים ולמדנו מדברי רבותינו חכמי התלמוד: צריך שיהא הדיו והקלף והקולמוס משל בעל. ואם אין לו יתנו לו אחרים במתנה. ויתננו לסופר לכתוב גט לאשתו. ויאמר לסופר כתוב גט לפלונית אשתי. ולעדים חתומו. במעמד הבעל והסופר. ועידי חתימה. ואם שליח מביאו צריך שיעמד השליח על גבי הסופר. לפי שהוא צריך לומר בפני נכתב ובפני נחתם. וצריך לעשות כל שלוחי הגט בעדים. ויתנהו הבעל לה. או לשלוחה בפני שני עידי מסירה. וצריכים העדים לקרותו תכף לנתינתו. ויאמר לה הא גיטך והרי את מותרת לכל אדם. ואם לשלוחה נותנו. יאמר לו התקבל גט זה לפלונית אשתי והרי את מותרת לכל אדם והמוליך יאמר לה הא גיטך והרי את מותרת לכל אדם. ובפני נכתב ובפני נחתם. ונותנו לה בפני שנים. דהילכתא כר׳ יוחנן. ואם שליח בעל נותנו לשליח קבלה פסול. דהילכתא כרב דאמר אין האשה עושה שליח לקבל גיטה מיד שליח בעלה: וצריך שיחתוך הקלף קודם כתיבת הגט. ואם חתכו אחרי כן פסול. ונהגו לכתוב כתיבה נסה. ובשירטוט כעין ספר. וי"ב שורות. והתיבות שלמות. שלא יכתוב חסר ישר׳. ולורכיה לוי"ו דוכדו. דלא לישתמע כדי. תיהויין. דתצביין. ג׳ ג׳ יודי"ן. ולא ליכתב לימהך. אלא למהך. והי׳ של למהך יפרידנה. שלא יהיה נראה כח׳. ולא ליכתב לאיתנסבא אלא להתנסבא. וי"ו של תירוכין. שיבוקין. פיטורין. יאריך. ולא ליכתוב ודין. ביו"ד אלא ודן בלא יו"ד. ולא ליכתוב איגרת ביו"ד. אלא אגרת בלא יו"ד: ושכיב מרע צריך לומר בשעת מסירת הגט בפני עדים אם לא מתי מחולי זה לא יהא גט ואם מתי מחולי זה יהא גט: ואשה העושה שליח לקבל גיטה על ידי הרשאה צריך לכתוב כן: בפנינו חתומי מטה מינת פלנית בת פלוני את פלני בן בן פלני לקבל גיטה מיד פלני בן פלני בעלה. ומה ששמענו כתבנו וחתמנו. והזתמין שני עדים: וכן תיקן רבינו שלמה לקדש: ואפי׳ לא יכירו הבעל. ושליח המורשה את חתימת ידי העדים של הרשאה כשר. שעדים החתומים בהרשאה הם יבררו הגירושין או הקידושין אם יש עדים שראו שבפניהם קבל וקרעם. דהתנן הילך כמה שאמרה. וכו׳. ולבסוף מיגלייא מילתא עי׳ עדים: יעקב ב"ר מאיר:

ורבינו יצחק ב"ר שמואל ביאר יותר:

מאן דכתב גיטא וכו׳ שם פ"ח ע"ב. פטורין עיין תוס׳ שם ד"ה ר׳ יהודה וכו׳. ודי תיהויין כצ"ל ועיין בתוס׳ ד"ה דתיהוויין וכו׳ ודן בלא יוד דלא לשתמע ודין דינא כצ"ל. שמאל של ח"י מגנו כצ"ל. כמו שסידרו רבינו יעקב וכו׳ עיין בספר הישר לר"ת סי׳ פ"ב. לבני פרפונין, ושם איתא לבני פאריש. דהילכתא כר׳ יוחנן וכו׳ שם ה׳ ע"ב. אין האשה עושה שליח וכו׳ ס"ג ע"ב. וצריך שיחתוך וכו׳

ואל יאריך סופי השיטין חוץ לשירטוט ואל יגיע האותיות זו בזו. אע״פ שבזה לא היה צריך להחמיר. ויכתוב ספר תירוכין למעלה משיטה אחרונה. כדי שלא יצטרך ללמד משיטה אחרונה. ומן הנשאר ימלא כל שיטה אחרונה. ויחתמו זה אחר זה כמו שכתבהי. בתחילת השיטה. או זה תחת זה. ואל ירחיקו חתימת העדים מן הגט שיטה ושני אוירין אך בסמוך לגט יחתום העד העליון. ויקנו לבעל המכתיבו הקלף. והדיו והקולמוס הואיל תפסק ספומיה (דרבינותים) [דרבינו תם]. ויאמר בפני עדים לסופר כתוב גט לפלנית בת פלנית אינתתי ולעדים יאמר אתם פלני ופלני חתומו בגט של פלנית בת פלנית איתתי. ויחתמו העדים זה בפני השליח שיוליכנו. וגם הסופר יכתבנו לפניו לשמה כדי שיוכל השליח לומר בפני נכתב ובפני נחתם לשמה: וכל מעשה הגט בעדים. ובפני עדים יאמר המגרש לשליח הולך גט זה לפלנית איתתי המכונה פלנית בת פלני. והסופר אל יחתום בו:

תקמב. גט.

בכך וכך בשבת בכך וכך ימים לירח פלוני שנת כך וכך לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן בכרך פלני דיתיב על נהר פלני אנא פלוני המכונה פלני בר רבי פלני שנולדתי בכרך פלני דיתיב על נהר פלני ועכשיו אני דר בכרך פלני דיתיב על נהר פלני והנני עומד היום במקום פלני דיתיב על נהר פלני צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ושבקית ופטרית ותרוכית יתייכי ליכי אנת אינתתי פלנית המכונה פלני בת רבי פלני המכונה פלני העולדת בכרך פלני דיתיב על נהר פלני דהויית אנתתי מן קדמת דנא וכדו פטרית ושבקית ותרוכית יתייכי ליכי די תיהוייין רשאה ושלטאה בנפשייכי למהך להתנסבא לכל גבר דיתיצביין ואינש לא ימחה בידייכי מן יומא דנן ולעלם והרי את מותרת לכל אדם ודן יהוי ליכי מינאי ספר תירוכין ואגרת שיבוקין וגט פיטורין כדת משה וישראל

-- פלוני בר רבי פלוני עד פלוני בר רבי פלוני עד

עיין תוס׳ שם כ״א ע״ב ד״ה יצא זה וכו׳ וכו׳ הילך כמו שאמרת וכו׳ שם ס״ב ע״ב ע״ש. ועיין ב״מ ע״ו ע״א. הואיל ונפק מפומי דרבינו תם כצ״ל.

הילכות חליצה.

כמו שפירש ר׳ ברוך בספר התרומה:

תקמג. יבררו שלשה דיינין ויוסיפו עוד שנים להשלים לחמשה לפרסומי מילתא.
ויזהרו שלא יהיו קרובים לא ליבם ולא ליבמה. ויאמרו נלכה למקום פלוני לחלוץ. שצריך לברר המקום תחילה. כדאמר רבא צריכי דייני למיקבע דוכתא. דכתיב השערה. וילכו שם וישבו. והאיש והאשה יעמדו. הכל כעין דין. בשעת חליצה. וישאלו ב״ד אם יש שלשה חדשים ממיתת הבעל. ואחר כך יעידו לפניהם שזה היבם הוא אחיו של מת. ושהיה אותו המת בעל של אשה זאת. ובעדות אפי׳ על פי קרוב או על פי אשה סגי. כדאיתא פ׳ החולץ. ואחר כך ישאלו אם יש לאיש י״ג שנה ויום אחד ולאשה י״ב שנים ויום אחד. ואעפ״י שאין האב נאמן על השנים כדתניא פ׳ האומר בקידושין. מ״מ אין צריך להביא עדים על השנים אלא אם הוחזקה גדולה בשנים על פי הגבירות והשכינים שלא על פי האב סגי בכך. ואחר כך יבדקו אם יש שתי שערות באשה בבית הערוה. או בזקן באיש. או בבית הערוה. ואין לחוש שמא מקודם הזמן באו. ושומא הוו. ובדיקה של יבמה יכולה להיות על פי שנים דכיון שהגיעה לכלל שנותיה סמכינן על פי שנים משום חזקה דרבא. דאחזקה תביאה סימנין דריש פ׳ (נ״א) [בא] סימן דהלכה כמותו לגבי ר׳ שמעון. וברייתא דאין אשה נאמנת לומר גדולה היא שתחלוץ מיירא בתוך הפרק דליכא חזקה דרבא לר׳ יהודה דהלכה כמותו. ואע״ג דאמר רב הונא שערות שאמרו צריך שיהא בהן גומות ואין בקיאין בגומות. לכך אם יש ריבוי שערות או שערות ארוכות הרבה אין צריכין לבדוק יותר. וגם על שנותיהן נמי יש לסמוך שהגיעו. אם יש ריבוי שערות בלא הוחזקה על פי שכינות ובלא עדות. ואם בודקים שהדדים שוכבים ומוטים או היא גדולה בודאי. שזהו סימן העליון. ותנן אי אפשר לעליון לבא עד שיבא התחתון:
ואחר שנתברר הדבר שהם גדולים בשנים ובשערות יזהרו ב״ד שלא אכלה האשה עדיין באותו יום דשמא אכלה דברים המביאין וגורמים רוק לבא ואמר רבא אכלה תומא או גרגישתא לא חלצה. דכתיב וירקה. מעצמה. והי״ה רימנים. כדאיתא פ׳ אע״פ. ושאר דברים שאינם עולין על לב אדם. ואחרי כן יאמרו ב״ד ליבם הגדול אי

ויוסיפו עוד שנים וכו׳ יבמות ק״א ע״ב. נלכה למקום פלוני וכו׳ שם. והאיש והאשה יעמדו וכו׳ שם ק״ז ע״א בתי עמודי, ופירש״י בל״א עמודי על רגליך וכו׳ ועיין תוס׳ ד״ה בתי עמודי וכו׳. הכל כעין דין וכו׳ עיין תוס׳ ק״ג ע״א ד״ה בין וכו׳, ועיין ק״ד ע״א. אם יש שלשה חדשים וכו׳ שם מ״א ע״א. שזה היבם הוא אחיו וכו׳ שם ל״ט ע״ב מהאתקין רב יהודה וכו׳ אפילו על פי קרוב וכו׳ שם והלכתא גלויי מילתא בעלמא הוא וכו׳. אם יש לאיש י״ג שנה וכו׳ נדה מ״ח ע״ב ועיין תוס׳ ד״ה אלו וכו׳. כדתניא פרק האומר קידושין ס״ג ע״ב ועיין תוס׳ שם ד״ה בני זה וכו׳. אם יש שתי שערות וכו׳ עיין נדה מ״ח ע״ב ובתוס׳ שם ד״ה בשלמא וכו׳. משום חזקה דרבא וכו׳ ע״ש דריש פרק בא סימן וכו׳ כצ״ל. דאמר רב הונא שערות שאמרו וכו׳ נדה נ״ב ע״א. ותנן אי אפשר לעליון וכו׳ שם מ״ח ע״א ועיין תוס׳ ד״ה בא סימן וכו׳. אכלה תומא או גרגישתא וכו׳ יבמות ק״ו ע״ב.

ניחא לך יבם. אי ניחא לך חלוץ. ואי חפץ לחלוץ יקחו מנעל שכולו עור וגם תפור מעור ורצועות תלויות בו. וראשיהן תפור. וגם קרסים בלולאות, כדאמרינן אע״ג דאית ביה תוסרתא (חסרינן) [קטרינן] ביה מיתנא. והמנעל לכתחילה יהיה שלו. וגם מנעל ימין. אבל אפילו בדיעבד צריך ליתנו ברגל ימין. דילפינן רגל רגל ממצורע. וברגלו יחף שלא יהא מעל דמעל. ולא יהא המנעול ארוך עד למעלה מן הארכובה. דלא ליהוי מעל דמעל. ואחר כך יכרוך הרצועות סביב רגלו על (אוני) [אזני] המנעול וישים הקרסים בלולאות למיהוי חליצה אליסתא. ותאמר האשה, מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי. ואחר כך יעמוד האיש מעל הכותל או אצל העמוד וידחוק רגלו בארץ, כדאמר אמימר, האי מאן דחליץ צריך למידחסיה לכרעיה. וצריך שתאמר בלשון קודש, כדתנן בפ׳ מצות חליצה ופ׳ אלו נאמרין. וצריך שתאמר האשה יחד שתי תיבות אלו בלא הפסקה, לא אבה, כדאמר רב כהנא מודה רבא בלא אבה דאין להפסיק. ואין בו וי״ו. כי אם לא אבה. כדאיתא במסורת ג׳ חסירים וי״ו. לא אבה יבמי, לא אבה, (לא יא יאבה) ה׳ השחיתך, [וישראל] לא אבה לי בתילים. ואחר כך יאמר האיש לא חפצתי לקחתה. ואחר כך תתיר האשה קשר הרצועות, והקרסים מן הלולאות, הכל בידה הימנית ולא שמאל מסייעתה, כדאיתא בירושלמי, אע״ג דמן התורה אין צריך ימין. בגידמת בשיניה מועיל, כדאמרן ללוי מי כת׳ וחלצה ביד. ותהא שומטת המנעל מן העקב ותחלוץ כל המנעל, והכל מעומד. או מוטה, ולא יושב, כדפי׳ לעיל. ואחר כך ויורקה, וצריכי דייני דליחזי רוקא דנפיק מפומה דיבמה עד כנגד היבם. ואינו צריך עד ארעא, אלא אם הוא ארוך והיא ננצא, וקלפתו הרוח קרינא ביה בפניו. ואם היא ארוכה והוא ננס וקלפתו הרוח לא מהני מידי דבעינן דמטי עד להדי אפיה: ואחרי כן קוראה בלשון הקודש ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו, ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. והעומדים שם יאמרו ג׳ פעמים חלוץ הנעל, חלוץ הנעל, חלוץ הנעל: אמר רב יהודה מצות חליצה קוראה וקורא, חולצת ורוקקת וקוראה:

שכחתי לעיל אחר הילכות הגט:

פסק. כללו של דבר נערה שיש לה אב וקידשה אביה לאדם אחר ועדיין לא נשאוה אם בעלה מגרשה יכולה לקבל גיטה לרבנן בלא רשות אביה אבל [אם] היא קטנה, לפי׳ ראשון של רבי׳ שלמה אביה דווקא ולא היא, ולפי׳ אחרון

וחי״ת ריסוקים וכו׳ כתובות ס״א ע״ב אייתי רמצי וכו׳. אי ניחא לך יבם וכו׳ יבמות ק״ו ע״א. מנעל שכולו עור וכו׳ ע״ש ק״ב ע״ב ועיין רש״י ד״ה התפור בפשתן וכו׳ ל״א שתפרו במשיחה וכו׳ ובר״ה אין חולצין בו דבעינן כולה דעור וכו׳. אע״ג דאית ביה תוסרתא קטרינן וכו׳ כצ״ל שם ק״ב ע״א. ועיין ערוך ערך תוסריתא. לכתחילה יהיה שלו וכו׳ שם ק״ג ע״ב. וגם מנעל ימין שם ק״א ע״א, שבת קי״ב ע״א. אפילו בדיעבד צריך וכו׳ יבמות ק״ד ע״א. וברגלו יחף שלא יהא מעל דמעל שם ק״ב ע״ב. ולא יהא המנעל ארוך וכו׳ שם ק״א ע״א ועיין בתוס׳ ק״ג ע״א ד״ה מאן דמסגי וכו׳. על אזני המנעל וכו׳ כצ״ל עיין בהגהות מרדכי סי׳ קי״ם. האי מאן דחליץ וכו׳ שם ק״ג ע״א. וצריך שתאמר בלשון קודש וכו׳ שם ק״ו ע״ב, סוטה ל״ב ע״א. מודה רבא בלא אבה וכו׳ שם ק״ו ע״ב. כדאיתא במסורת וכו׳ הוא במסורת פ׳ עקב לא אבה יבמי (דברים כה ז) לא אבה ה׳ השחיתך (דברים י י) וישראל לא אבה לי (תהלים פא יב) כצ״ל. תתיר האשה קשר הרצועות וכו׳ יבמות ק״ב ע״א עד שתתיר היא ותשמיט היא. הכל בידה הימנית וכו׳ כדאיתא בירושלמי, הוא בירושלמי פי״ב ה״א, ועיין יבמות ק״ב ע״א תוס׳ ד״ה ואע״ג וכו׳ ותוס׳ חולין כ׳ ע״א ד״ה לא למעוטי וכו׳. מי כתיב וחלצה ביד שם ק״ח ע״א. וצריכי דייני דליחזו וכו׳ שם ק״ו ע״ב ושם איתא צריכי דייני למיחזי רוקא כי נפיק מפומא וכו׳. אם הוא ארוך והיא גוצא וכו׳ שם. והעומדים שם יאמרו וכו׳ שם. מצות חליצה קוראה וכו׳ שם וסנהדרין ס״ט ע״ב. כללו של דבר נערה שיש לה אב וכו׳ גיטין ס״ד ע״ב. ועיין תוס׳ שם ד״ה נערה, ובחידושי הרשב״א שם וביש״ש קידושין פ״ב פיסקא ה׳. אבל אם היא קטנה כצ״ל לפירוש ראשון וכו׳ עיין קידושין מ״ג ע״ב, רש״י ד״ה נערה המאורסה ה״ה לקטנה והאי דפליגי בנערה להודיעך כחו דר׳ יהודה. ובר״ה היא ואביה וכו׳ פירש״י ודוקא נערה אבל

אפי' קטנה מקבלת גיטה בלא רשות אביה אם הגיעה לפעוטות. ואם מת אביה לאחר שנתארסה או (או) שנישאת דהשתא יצתה מרשות האב. או לכל הפירושים מקבלת גיטה בידה שפיר, ואפי' היא קטנה, וכדתנן פ' התקבל, קטנה שאמרה התקבל לי גיטי אינו גט עד שיגיע גט לידה, ודייק הא כי הגיע גט לידה מגורשת, ולכל הפחות מיירא באין לה אב. אבל שליח לקבלה אינה יכולה לעשות, ואפילו היא נערה. כדאמר רב נחמן פ' האיש מקדש, אין נערה עושה שליח לקבל גיטה מיד בעלה. וביש לה אב, דאם אין לה אב או יש לה אב. אבל נשואה היא. דהשתא יצת מרשות אב נערה עושה שליח ולא קטנה, כדאיתא התם, קטנה שאמרה התקבלי גיטי אינו גט עד שיגיע. הא נערה הוי גט, ומוקי לה באין לה אב: וכל דינין אילו מיירי דווקא בהגיעה לפעוטות, שיש לה שבע שנים. וכדאמר רבא פ' התקבל, הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר. וכנגדן בקטנה מתגרשת בקידושי אביה. אבל קודם שהגיעה לפעוטות אם אין לה אב שמת לאחר שנתקדשה אינה יכולה להתגרש בשום עניין. אבל אם יש לה אב ועדיין היא ארוסה אפי' היא קטנה יותר יכולה להתגרש על ידי אביה לפי' ר"ת כדמשמע פ' חרש ובירושלמי: עד כאן:

וזהו סדר חליצה כמו שסידר רבינו יעקב ב"ר מאיר:

תקמד. היבמה לא תחלוץ עד שיהו ג' חדשים ממיתת הבעל אחת ארוסה ואחת נשואה אחת קטנה ואחת גדולה, כי מתנית' בהחולץ. ואע"ג דרב יוסף אהדר ביה. מכל מקום דסמכא היא. וכל אשה שהוחזקה שבאתה לכלל שנותיה בשכינותיה והוחזקה לסימנין בשכינותיה אינה צריכה בדיקה. כדאמ' בקידושין, מלקין וסוקלין על החזקות, ואע"פ שאין שורפין תרומה. התם חומרא בעלמא היא, והחזקה, היינו שיצא קול שעברו עליה י"ב שנה. וגם יצא קול שראו סימנין. אבל על ידי חזקה שהגיעה לכלל שנותיה. לא אמרינן חזקה הביאה סימנין. ואע"ג דאמר רבא קטנה שהגיעה לכלל שנותיה חזקה הביאה סימנין למיאון ולא לחליצה, דההיא חזקה אין נראית לעינים, ואין בו יציאת קול, והיכא דהגיעה לכלל שנותיה ולא הוחזקה לסימנין לא סמכינן אחזקה דרבא: ונבדקת על פי שנים, ואפי' על פי חמש (שנים) [נשים], דאין לה כתב מוכיח גדול מזה, דסימנין מוכיחין, ועביד לגלויי. כדתנן אף הנשים שאין נאמנות כו'. והילכתא אין האשה חולצת עד שתביא שתי שערות. דלית הילכתא כההיא דרבא, דשלש מדות (בגיטין) [בקטן]. (אל כדפסקי) [אלא כדפסקינן] עד

קטנה אביה ולא היא. ועיין קידושין שם תוס' ד"ה תנן התם וכו' ושוב חזר בו רש"י והגיה בפירושו דנקט נערה ות"ה קטנה, ולפ"ז צריך לומר רת"ה לקטנה פירש אחר חזרה. ודוקא נערה אבל קטנה אביה ולא היא איירי קודם חזרת רש"י, והיא פליאה גדולה דרש"י סותר א"ע במקום אחד בתוך כדי דבור ואולי לפני התוס' לא היו שני הדבורים במקום אחד, וכן כתבו התוס' גיטין ס"ד ע"ב ד"ה נערה וכו' ע"ש ושוב הגיה רש"י בפרק ב' דקידושין דת"ה קטנה וכו' ע"ש. ועיין רמב"ן בספר מלחמות שם, ובתוס' גיטין פ"ה ע"א ד"ה תגיתוהו וכו' ובפ"י גיטין ס"ד ע"ב ובספר המקנה קידושין ס"ג ע"ב האריך לתרץ תשני דבורי רש"י ע"ש. ועיין באור חדש על קידושין שם ואין כאן מקום להאריך יותר. קטנה שאמרה התקבל לי גיטי וכו' שם ס"ה ע"א. כדאמר רב נחמן קידושין מ"ד ע"ב. הפעוטות מקחן מקח וכו' גיטין ס"ה ע"א. לפירוש ר"ת כדמשמע פרק חרש ובירושלמי עיין יבמות קי"ג ע"ב ד"ה יצתה וכו' שהביאו גם כן הירושלמי

וזהו סדר חליצה כמו שסידר רבינו יעקב בר' מאיר. עיין בספר הישר לר"ת סי' י"ח תקון חליצה, היבמה לא תחלוץ וכו' יבמות מ' ע"א. ואע"ג דרב יוסף אהדר ביה וכו' ובסת"י איתא ואע"ג דאמר רב יוסף אי הדרי ביה וכו' שם מ"ב ע"ב. מלקין וסוקלין על החזקות וכו' קידושין פ' ע"א. ע"פ חמש נשים כצ"ל. אף הנשים שאין נאמנות וכו' גיטין כ"ג ע"ב. דשלש מדות בקטן וכו' כצ"ל גיטין ס"ה ע"א. ועיין בתוס' שם ד"ה וכנגדן בקטנה וכו' עיין בספר הישר לר"ת סי' ק"ח. אלא כדפסקינן כצ"ל. דההיא דג' מדות וכו' מדמוכח במצות חליצה עיין יבמות ק"ה ע"ב,

שתביא שתי שערות. דההיא דנ׳ מדות אליבא דבריבי אמרה. כדטוכח במצות חליצה: וצריך להכיר אפילו על פי קרובים, או נשים. שהחולץ אחי בעלה מן האב, על ידי שהחזק. כדפרי׳ לעיל ואין צריך ראיית הלידה. וצריך הב״ד של שלשה לקבוע מקום ולהוסיף שם שנים לאצטרופי בי חמשא. ולא יהו נרים אלא ישרי׳: ואע״ג דאמרינן בפרקי׳ דרבי אליעזר עדות חליצה בעשרה לא סמכינן עליה: וצריך הסנדל או המנעל שיהא כולו תפור בעור. ואע״ג דסנדל לכתחילה בעינן. הני מילי היכא דשכיחי. אבל השתא דלא שכיחי נהגו העם במנעל. וצריך להקנותו לחולץ שיהא שלו, ושל ימין. ומיבעי למינעליה ומקטריה ברצועה על אוני המנעל. ומהדקיה ואם הרצועות לבנות והמנעל שחור שפיר דמי. דאי בביצה, מפני שצריך ביצת (הגיד) [הגיר] להשחירו. והא דאי ברצועות ומנעל קאמר. כלומר מגעל ורצועות כולן שחורות. והיינו דאמרי׳ בפרק בן סורר, אפי׳ לשנויי ערקתא דמסאנא. והרצועות לקשרם במנעל, והיבם צריך שיהא בן י״ג שנה ויום אחד. ובודקין אותו אפי׳ על ידי קרובים: קצרו של דבר: קובעים מקום והולכים שם חמשה, היבם, ויבמה, והחמשה, שלשה מהן שאינן קרובים, והיבם שהוא בן י״ג שנה ויום אחד, והביא שתי שערות. והיבמה קוראת בלשון הקודש מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי. ולא תפסיק בין לא לאבה. דמודה רבא בלא אבה. והיבם קורא בלשון הקודש לא חפצתי לקחתה. ודוחק היבם את רגלו בארץ יפה. והיבמה מתרת המנעל, וחולצת המנעל, ושולפתו מרגלו ביד ימין, ושמאל לא תהא מסייעתו. ורוקקת רוק הנראה (רוק) לדיינין כצאתו מפיה, עד נופלו בארץ. וקוראה בלשון הקודש ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו. ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. והעומדים שם אומרים חלוץ הנעל ג׳ פעמים. כדאמרינן במנחות גבי עומר. קופה זו, קופה זו, קופה זו: יעקב בר׳ מאיר: ורב יהודאי כתב שהיבמה אומרת חלוץ הנעל ג׳ פעמים: והחולץ בב״ד הדיוטות דלא הוו [ידעי] כל סדר חליצה. כיון שעברה וחלצה חליצתה כשירה. ותנן מצות חליצה בשלשה דיינין ואפילו שלשתן הדיוטות. מאי טעמא דכת׳ בישראל, בישראל כל דהו: ורבינו יצחק הלוי מפרש שאין צריך לתפור המנעל בעור. ואע״פ שהוא תפור בפשתן מותר לחלוץ כיון שאנו רגילין לקרות לאילו מנעלים ואין אומן עושה אחרים מותר לחלוץ בו. והא דאמרינן מנעל התפור בפשתן אין חולצין בו. היינו מנעל פּוֹרֵי, כעין בושש שלנו:

כך נזרקה מפי רבינו יצחק הלוי:

וזהו סדר גט חליצה:

תקמה. נראה שאין צריך גט חליצה אלא לעדות, מדתקינו בגיטא דחליצתא ובעת מינגא גיטא דחליצתא למהוי בידה לזכות, שי״מ להכי הוא. ויש מחמירין להוקיקו בכל מקום, מדנאסרת בקרוביו: וכי כתבי גט חליצה ליכתוב במותב תלתא הוינא. ואית דמפרשינן דצריך למיכתב במותב תלתא הוינא ואיצטריפנא לבי חמשא: ורב יהודאי כתב לא ליכתוב אלא במותב תלתא, וחתמי תלתא. וצריך לסרגולי מגילתא.

ושם בתוס׳ ד״ה רבא אמר וכו׳. לקבוע מקום וכו׳ עיין לעיל. ואע״ג דאמרינן בפרקי דר׳ אליעזר עדות חליצה בעשרה וכו׳ ע״ש פרק י״ט. והובא בהגמ״י פ״ד מה׳ חליצה אות ו׳ בשם ראבי״ה. ואע״ג דסנדל לכתחילה בעינן וכו׳ ע״ש יבמות ק״ב ע״א. וצריך להקנותו וכו׳ שם ק״ג ע״ב תב ליה ואקניה ליה על אוני המנעל ומעמא משום דלא להוי מעל דמעל. ביצת הגיר להשחירו כצ״ל. ביצה מ״ז ע״א. והיינו דאמר וכו׳ סנהדרין ע״ד ע״ב, ועיין בתוס׳ שם ד״ה אפילו וכו׳. אפילו על ידי קרובים כצ״ל. קצרו של דבר, קובעים מקום וכו׳ הכל מבואר למעלה. לא תהא מסייעתו. אך בס׳ הישר לר״ת סי׳ י״ח גרס ושמאל מסייעתו. ואפשר ליישב ועי׳ לעיל סי׳ תקמ״ג ובמה שהבאתי שם. והחולץ בב״ד הדיוטות דלא הוו ידעי עיין בבה״ג הלכות יבום וחליצה. כדאמר במנחות גבי עומר וכו׳ מנחות ס״ה ע״א. „וזהו סדר גט חליצה״. ורב יהודאי כתב לא לכתוב אלא במותב תלתא

ואם משרטט ליה בדיותא לאו כלום היא. דצריך לסרגל סרגולי כהילכתא דר׳ יצחק דאמר שתים כותבין בלא שירטוט. שלש אין כותבין. והכי אמר ליה מר רב יהודאי לספריה לא ליכתוב אלא במותב תלתא וחתמי תלתא:

וגט חליצה כתבין ליה הכין:

תקמו. (מת) [מה] דהות קדמנא ביום פלני בשבת דהוא כך וכך בירח פלוני דהוא בשבת פלוני למניינא דרגילין ביה במתא פלנית במותב תלתא כחדא הוינא. אנחנא דייני דחתימין לתתא איך סליקא איתתא חדא דשמה פלוניתא בת פלני דמן מתא פלנית וכען איקלעת למתא פלנית וסליקת קדמנא לבי דינא והקרבת קדמנא גברא חד דשמיה פלוני בר פלוני דמן מתא פלנית. והכי אמרת פלניתא דא אנא הוינא נסיבתא לאינתו לפלני בר פלני דמן מתא פלנית אחוהי דהדין פלני. וההוא פלני בעלי שכיב וחיי לכל ישראל שבק וכר וברתא ומוקים שמיה בישראל לא שבק. והדין פלני אחוהי דמן אבוהי דההוא פלני בעלי הוא ועלי אמיר מן אורייתא לייבומי יתי. ובכן אתון דייניי אמרו ליה (איצבי) [אי צבין] לייבם יבם ואי לא לישלע (ליה) [לין] ריגליה דימינא ואישתמודעינהו דהדין פלני אחוהי דמן אבוהי דההוא פלני מיתנא הוא ואמרנא ליה אי צבית לייבומי יתה יבם ואי לא אשלע (ליה) [לה] רינלך דימינא ותשרי סינך מעל רינלך ואמר לית אנא צבית ליבומי יתה. וכיון דאמר קדמנא כן אקרינינהא לפלניתא דא מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי ואקרינא יתיה לא חפצתי לקחתה (ואטלה) [ואשלע] לה קדמנא ריגליה דימינא ושרת סיניה מעל ריגליה (מעל ריגליה) ורקת באנפוהי רוקא דאיתחזי לנא מפומה על ארעא ואקרינא יתה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל בכן אנחנא דייני וכל דהוו יתבי עימנא ענינא ואמרנא בתרא חלוץ הנעל תלתא זימני ומדאיתעביד עובדא קדמנא אשרינוהא לפלניתא דא (לחתך) [למהך להתנסבה] לכל גבר דתיציבי ואינש לא ימחה מן יומא דנן ולעלם. ובעת מיננא פלניתא ניטא דחליצתא דנן וכתבנא וחתמנא ויהובנא לה דלהוי בידה לזכו כדת משה וישראל: וחותמין תלתא: ונותנין לה ומשתריא לאלתר:

שטר הרשאה למי שרוצה לשגר שליח לקדש לו אשה במקום אחר:

תקמז. זכרון עדות שהייתה בפנינו בכך בשבת בכך וכך ימים לירח פלני שנת כך וכך לבריאת עולם למניין שאנו מונין כאן במקום פלוני איך פלני בר פלני אמר לנו הוו עלי עדים וקנו ממני וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות ותנו לפלוני בר פלוני מחמת שרציתי ברצון נפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ומניתי אותו שליח כדי שילך למקום פלני ויקדש לי אשה פלנית בת פלני כדת משה וישראל ותהא ידו כידי ופיו כפי ודיבורו כדיבורי. וכל תנאי שיעשה יהא

וכו׳ ועיין בספר הישר לר״ת סוף סי׳ י״ח. ואם משרטט ליה בדיותא וכו׳ כן הוא בבה״ג סי׳ ל״ג בסדורא דחליצה. דאמר שתים כותבין בלא שירטוט וכו׳ גיטין ו׳ ע״ב וע״ש תוס׳ ד״ה אמר ר׳ יצחק וכו׳ ועיין ברא״ש יבמות פי״ב סי׳ י״ט דקיי״ל גיטין שלש כותבין וכו׳ ועיין בק״נ שם אות ג׳. והכי אמר ליה מר רב יהודאי לספריה וכו׳ כן הוא בבה״ג דאמר ליה גאון לספריה וכו׳ ובספר הישר לר״ת סי׳ תקכ״ד ע״ש. „וגט חליצה כתבין הכין״ עיין בבה״ג נוסח גט חליצה בסימן ל״ד. ובספר הישר לר״ת תקכ״ג. וברמב״ם פ״ד מה׳ יבום וחליצה הלכה ל׳. מה דהות וכו׳ כצ״ל אי צבי כצ״ל לישלע לי וכו׳ כצ״ל. אשלע וכו׳ כצ״ל. ואשלע לה קדמנא כצ״ל. ושרת סיניה מעל ריגליה ורקת וכו׳ כצ״ל. לפלניתא דא למהך להתנסבה לכל גבר וכו׳ כצ״ל, ועיין ברב אלפס סוף פי״ב דין גט חליצה. אם קטנה היא לגמרי וכו׳ עיין יבמות ק״ז ע״ב. כתובות ק׳ ע״ב. ק״א ע״א. ובסמ״ג עשין ה׳ חליצה

עשוי וקנינא מן פלני בר פלני לפלני בר פלני ככל מה דכתיב ומפורש לעיל במנא דכשר למיקנייא ביה שריר וקיים: וחותמין שנים:

דין נערה שמקדשין אותה אמה ואחיה וכשמגעת בבגרות אומרת אי איפשר בפלני בעלי:

תקמח. קטנה יתומה שאין לה אב. דמשיאין אותה אמה אחיה. אם קטנה היא לגמרי כגון בת חמש שנים אפי' מיאון אינה צריכה ומתקדשת לכל מי שירצה. ואם הגיעה לעונת פעוטות כבת שש שנים או שבע או יותר מיכן עד י"א וקידשה אמה או אחיה לדעתה צריכה למאן. וממאנת בין בב"ד. בין שלא בב"ד. ואינה צריכה ג' אלא בפני ב"ד ומיאונה מיאון. ולא שנתקדשה בלבד. אלא אפילו נישאת תוך הזמן עד י"א ממאנת והולכת לה. ואינה צריכה גט. ואפי' הביאה שתי שערות. כל שנת אחת עשרה שומא הם. ואין חוששין להם. וכל שנת י"ב עדיין היא קטנה אבל צריכה בדיקה אם הביאה שתי שערות. ואינה יוצאה במיאון אלא בגט. ואם לא הביאה שתי שערות כל שנת י"ב כלפני הזמן הזה. וקטנה היא ויוצאה במיאון. ואם השלימה י"ב שנה ויום אחד יוצאה מקטנות ונכנסת לנערות בין הביאה שתי שערות בין לא הביאה נערה היא ואין מועיל בה מיאון ואינה יוצאה אלא בגט. והיא נערה כל ששה חדשים ודאי. השלימה י"ב שנה ויום אחד וששה חדשים יוצאה מנערות ונכנסת לבגרות. ונעשית אשה גמורה לכל דבר. אבל למיאון אינה ממאנת משנכנסת לנערות וכ"ש לבגרות. ואף כשהיא קטנה כמו שכתבנו שיכולה לצאת במיאון הוא שלא היה לה אב. אבל אם אביה קיבל קידושיה אפי' בת יום אחד אינה יוצאה אלא בגט. שאין תורת מיאון נוהגת אלא ביתומה בלבד. ובממאנת אם היתה ממאנת בתוך זמן הכת' למעלה. מותרת לינשא לכהן. שאין מיאון פוסל בכהן. והגט אינו אלא לראייה בעלמא. ואין שם כריתות עליו. ואפי' אין בידה גט מיאון כיון שמיאנה בפני שנים ואמרה אי איפשי בקידושין שקידשוני אמי ואחי מותרת לינשא לכל אדם ואין חוששין לגט מיאון אלא כדי שלא ישתכח הדבר. הילכך אינו פוסל לכלל כהונה. ומשנה שלימה. ואין בה חילוק: הממאנת באיש הוא מותר בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו. ולא פסלה מן הכהונה. וכן הילכתא:

וזה גט מיאון:

תקמט. זכרון שהיתה בפנינו כו'. איך פלנית בת פלני אתת לקדמנא לבי דינא וכן אמרה פלונית אמי ופלני אחי אטעו יתי ואקדישו יתי לפלני בר פלני ואנא ינוקתא הויתי ולא הוינא ידענא ליה כען לא ניחא לי למיהוי להדין גברא ולא רעינא ליה ולא צבינא ליה ולא לבי צבי להתנסבא ליה ובדיקנא בתר פלניתא דא ועדיין היא קטנה וכד (הוינא) [חזינא] דאמרה פלניתא דא כהדין עיינינא כתבנא גט

סי' ג"ב טופס גט חליצה ועיין קידושין מ"ד ע"ב. לעונת פעוטות כבת שש וכו' עיין גיטין ג"ט ע"א והוא כרב יהודה וכו' ולא פליגי כל חד וחד לפי חורפיה. ועיין כתובות ד' ופרש"י שם צ"ע ועיין גיטין ס"ה ע"א ובפרש"י שם וב"ב קנ"ה ע"ב וברשב"ם. ואפילו הביאה שתי שערות וכו' עיין יבמות י"ב ע"ב. ובבה"ג ה' מיאון פסיק ואע"ג דאתאי שתי שערות וכו' ע"ש ועיין נדה מ"ו ע"א. והיא נערה כל ששה חדשים וכו' כתובות ל"ט ע"א אין בין נערות לבגרות אלא ששה חדשים, נדה ס"ה ע"א. קידושין ע"ט ע"א. הממאנת באיש הוא מותר וכו' ולא פסלה מן הכהונה יבמות ק"ח ע"א. „וזה גט מיאון" זכרון שהיתה וכו' עיין בספר הישר לר"ת סי' תקנ"ז גט מיאון וכו'. ועיין ברמב"ם ה' גירושין פי"א הי"א גט מיאון ועיין יבמות ק"ז ע"ב בראשונה היו כותבין גט מיאון לא רעינא ביה וכו' ועיין בתוס' שם ק"ח ע"א ד"ה אתי וכו' ומשמע מכאן לשבש מה שכתב בתיקוני גט

מיאון דין ויהיבנא לה למהך להתנסבא לכל גבר דיתיצביין כדת משה וישראל:
וחותמין שנים:

שטר הרשאה לשולח גט לאשתו ממקום אחר:

תקן. זכרון עדות: כו'. איך פלני בר פלני אמר לנא הוו עלי עדים וקנו ממני וכתבו וחתמו עלי בכל לשון של זכות מחמת שרציתי ברצון נפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ומניתי שליח פלני בר פלני להוליך זה הגט לפלנית בת פלני ממקום פלני וליתנו בידה ויהא ידו כידי ופיו וכוחו ככוחי ודיבורו כדיבורי ושליח שלוחי ושליח שלוחו שלוחי עד מאה שלוחים עד דמטי גט זה ביד פלנית בת פלני שתהא מותרת לכל אדם שתחפוץ לינשא וקנינא מן פלני בר פלני לפלונית בת פלני ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקנייא ביה שריר וקיים: ויחתמו שנים:

שטר אפוטרופא שמשגרת אשה על בעלה לקבל גיטה ולגבות כתובתה מבעלה:

תקנא. זכרון עדות וכו'. איך פלנית בת פלני אמרה לנו היו עלי עדים וקנו ממני וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות ותנו לי לפלנית בת פלני להיות (ביד) [בידי] לזכות מחמת שרציתי ברצון נפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ונתתי לו ארבע אמות קרקע בחצירי במתנה מתנת בריא ולא מתנת שכיב מרע ואגבן הרשיתא (והשלטתיו) [והשלטתין] ומיניתיו אפוטרופא על פלני בעלי מחמת שברח ממני והניחני כדי לתופשו לדין ולגבות כתובתי. ויטול אותה לעצמו ויהא רשאי לקבל מחאה ולאחוואה אחוותא לקיומי ולבטולי חיובא וזכותא ולקבוע זמן ולבטל זמן להחרים ולגזור ולהשביע בכל בית דין שירצה בין בדיני ישראל בין בדיני אומות העולם. וכל מה שיעשה יהא עשוי ויהיה פיו כפי וידו כידי וכוחו ככחי וכל מה שמתענה לו מן הדין קיבלתי עלי בין לזכות בין לחובה וקנינא מן פלנית בת פלני לפלני בר פלני ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקניא ביה שריר וקיים:
וחותמין שנים:

שטר אירוסין:

תקנב. זכרון עדות כו': איך פלוני בר פלני אמר לה לפלנית בת פלני הוי לי לאנתו כדת משה וישראל ויהיבנא ליכי מוהר בתולייכו כסף זוזי מאתן דחזו ליכי מדאורייתא שריר וקיים עלי וצביאת פלניתא דא והות לאנתו לפלני דנן. וכך התנה לה פלני דנן לכתוב לפלנית ארוסתה בכתובתה ליום נישואין כך וכך דינרים כך וכך בגדים. וכך אמר פלני דנן אחריות כתובתא דא קבילית עלי ועל ירתיי בתריי להפרע מכל שפר ארג ניכסין וקניינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודאקני ניכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות יהון אחראין וערבאין למפרע שטר כתובתא דא ואפי' מגלימא דעל כתפאי בחיי ובמותא מן יומא דנן ולעלם וקיבל עליו פלני דנן לפלניתא דא ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקנייא ביה שריר וקיים: וחותמין שנים:

מיאון לא רעינא ביה וכו' ועיין בישי"ש פרק י"ג דין ד' מה שכתב בזה ע"ש. להיות בידי לזכות

שטר כתובה:

תקנג. בכך בשבת בכך וכך לירח שנת חמשת אלפים וכך וכך לבריאת עולם למנין שאנו מונין כאן במתא פלנית. איך ר׳ פלוני בר׳ פלוני אמר לה למרת פלוניתא בתולתא דא הוי לי לאינתו כדת משה וישר׳ ואנא אפלח ואוקיר ואזון ואפרנס יתייכי כהילכת גוברין יהודאין דפלחין ומוקרין חנין ומפרנסין לנשיהון בקושטא ויהיבנא ליכי מוהר בתולייכי כסף זוזי מאתן דחזו (ליה) [ליכי] מדאורייתא ומזונייכי וכסותייכי וסיפוקייכי. ומיעל לוותייכו כאורח כל ארעא וצביאת מרת פלניתא בתולתא דא בת ר׳ פלני והות ליה לאנתו ודא נדונייא דהנעלת ליה מבית אבוהא בין בכסף בין בדהב בין בתכשיטין בין בשימושי (דידה) [דירה] בין בשימושי ערסא סך הכל קיבל עליו ר׳ פלוני ההתן בר׳ פלני בחמשים ליטרין ממטבע אטוונין מפשיטין טובים היוצאים בהוצאה שיש בכל דינר ודינר ארבעה פשיטים מכסף צרוף למשקלם וצבי ר׳ פלני חתן דנן בר׳ פלני והוסיף לה מדיליה חמשים ליטרין אחרות כנגדן כיוצא בהן במתנה דליהווי לה מאה ליטרין בכתובתה. וכן אמר ר׳ פלני חתן דנן בר׳ פלני אחריות שטר כתובתא דא קביליתו עלי ועל ירתי בתראי להתפרעא מכל שפר ארג נכסין וקניינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי (ודעתיך) [ודעתיד] אני למיקני נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אהריות [כולהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון] שטר כתובתא דא בחיי ובמותא ואפי׳ מגלימא דעל כתפאי ואחריות ותומר שטר כתובתא דא קבילית עלי ועל ירתיי בתריי כאחריות וכחומר כל שטרי כתובות דנהיגין בבנת ישראל העשויים כתיקון חכמים מן יומא דנן ולעלם דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי. וקנינא מן ר׳ פלני חתן דנן בר׳ פלני למרת פלוניתא בתולתא דא בת ר׳ פלוני בכל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקנייא ביה שריר וקיים:

פלני ההתן בר׳ פלוני: ויחתמו שנים: זו לבתולה:

ולאלמנה כותב:

תקנד. ויהיבנא ליכי מוהרא כסף זוזי מאה דחזו ליכי מדרבנן: ובמקום בתולתא כותב ארמלתא:

כתובת יבמים:

תקנה. בכך בשבת כו׳. איך פלני בר פלני צבי ברעות נפשיה ואמר קדמנא פלני בר פלני אחי דמן אבא שכיב וחיי לרבנן ולכל ישראל שבק וברא וברתא ומוקים שמא בישר׳ לא שבק ושבק אנתתא חדא דשמה פלנית בת פלני. דמן מתא פלנית. ואנא פלני בר פלני חזינא לייבומי יתה ולמיזן יתה ולפרנס יתה כמה דכתב בספר אורייתא דמשה יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה. ושמעת פלניתא דא ואתייבמת לה לפלני בר פלני בעלה כמא דבעי אתת בדיל לאקמא לאחוהי מיהנא שמה בישראל כמה דכת׳ והיה הבכור אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל. וצביתי אנא פלני בר פלני וכתבית לה לפלניתא דא יבמתי בכתובתה מאתן זוזי מוהרא דחזו לה מדאורייתא דהוה כתיב לה בכתובתא דכתב לה אחי בעלה. וצביתי (ואנסיפת) [ואוסיפת] לה מדילי כך וכך ואנא פלני

כצ״ל. והשלטתיו כצ״ל. דחזו ליכי מדאורייתא כצ״ל. בשימושי דירה וכו׳ כצ״ל. ודלית להון אחריות כולהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר כתובתא דא כצ״ל. ואוסיפת לה וכו׳. הוו עלי

בר פלני אפלח ואוקיר ואזון ואפרנס יתייכי כהילכת גוברין יהודאין וכך אמר פלני החתן בר פלני אחריות שטר כתובתא דא קבילית עלי וכו׳: וקנינא מן פלני החתן בר פלני לפלנית יבמתו בת פלוני ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקנייא ביה שריר וקיים: ויחתמו שנים: והחתן קודם:

כתובה דאירכסא:

תקנו. בכך בשבת כו׳. איך פלני בר פלני אתא לקדמנא ואמר לנא הא כמא שני מקדמת דנא אינסיבת ליה ברת פלניתא בת ר׳ פלני וכתיבנא לה כתובה משעה נישואיה כדת משה וישראל וכתיקון חכמים והשתא אירכס ההיא כתובת וזמנה לא ידיע ובעינא למיכתב לה כתובתא אחריתי ומורא ונדונייהא ותוספת דילה ולשעבד נכסיי ככל מה דהוה כתיב בכתובתה קמייתא וכך אמר לנא ר׳ פלני ברי׳ פלני הוו סהדי וקנו ממני וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות והבו ליה למרת פלניתא בת ר׳ פלני דאנא קבילית עלי דאוקיר ואזון ואפרנס יתייכי כו׳. ודא נדונייא דהנעלת ליה מבי נשא בין בכסף בין בדהב. כו׳: וקנינא מן ר׳ פלני בו׳:

שטר מחילת כתובתה:

תקנז. זכרון עדות. כו׳: איך באו לפנינו פלניתא ופלני ופלוני בני פלוני בעלה וזו פלוניתא אמרה לנו הוו עלי [עדים] וקנו ממני וכתבו וחתמו עלי בכל לשון של זכות ותנו לפלני ופלני בניי להיות בידם לזכות מחמת שרציתי ברצון נפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ומחלתי להם שטר כתובתי שהיה לי מן פלוני אביהם. ואין רשות מיום זה ומעלה לטעון ולערער על פלני ופלני בניי בשביל כתובתי שמחלתי להם ברצון נפשי וכל זמן שאני מחצפת פניי או הבא מכוחי לטעון ולערער על פלני ופלני בשביל כתובתי שמחלתי להם יהיו דבריו בטילים. ושביקין ושביתין וחשובין כחרס הנשבר בין בדיני ישר׳ בין בדיני אומות העולם וכל מודעי ומודעי דמודעי דנפקי מנו מודעי עד סוף כל מודעי כחספא תבירא דלית בה מששא. ואחריות שטר מחילה זו קיבלתי עלי וקנינא מן פלניתא דא לפלני ופלוני ככל מה דכתב ומפרש לעיל במנא דכשר למקנייא ביה שריר וקיים: וחותמין שנים:

גט שפחה:

תקנח. בכך בשבת כו׳. איך אנא פלני בר פלני ממדינת פלני דיתבא על נהר פלני ועומד היום כאן במתא פלנית וכל שום וחניכה דאית לי ולאבהתי צביתי ברעות נפשי בדלא אניסנא ושחררית והרירית יתייכי ליכי אנתי לנפשייכי אנתי לעצמייכי לגרמייכי ואנת בת חורין ואינש לא ימחה בידייכי מן יומא דנן ולעלם ודין דיהוי ליכי מינאי ספר חרורין ואגרת חפושין וגט שחרורים כדת משה וישר׳: ויחתום: ויחתמו שנים:

מכירת העבד:

תקנט. בכך בשבת כו׳: מחמת שנטלתי וקיימתי ממנו כך וכך ברצון נפשי ומכרתי לו בהם עבד שלי ששמו פלני מכירת עלמין מכירת פרהסיא מכירה

עדים וקנו ממנו כצ״ל. „גט שפחה״. נמצא בספר מגדל עז חלק שלישי מסידור הגאון מוה׳ יעב״ץ ז״ל ושם איתא אנת פ׳ בת אברהם אבינו וכו׳ די הוית שפחה דילי מקדמת דנא. וכדו שחררית

נמורה שרירא וקיימא ויהיבנא ומשלמנא לו ליורשיו אחריו ורשאי ושליט יהיה פלני זה בעבד זה שמכרתי לו לירש ולהוריש למכור ולמשכן ולעשות כל מה שירצה ושום אדם לא ימחה בידו ועבד זה מוצדק לעבדות ופטיר ועטיר מערורי ועלולי (סלכו) [סלכא] ומלכתא ורשום לא אית עלוהי וכבר סילקתי את ידי מעבד שמכרתי לו ומכירה זו גמורה וחלוטה וחתוכה דלא להשנאה בה. ואחריות שטרי עבד זה קיבלתי עלי ועל יורשיי אחרי ועל כל נכסיי ועל כל שפר ארג נכסין שיש להן אחריות ושאין להם אחריות יהו אחראין וערבאין להציל עבר זה מכל דין ועירעור מיד כל אדם ולהעמידו ביד פלני. וקיבל עליו פלוני זה אחריות שטר מכירה זו כחומר כל שטרי מכירות כמו שתיקנו חכמים וכהלכה מן יומא דנן ולעלם וקנינא כו׳:

שטר מחילה לכל מה שירצה:

תקם. זכרון עדות. כו׳. מחמת שרציתי ברצון נפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ומחלתי לו עסק כך וכך שהיה לי עמו בזוז אחד והזוז קיבלתי ממנו ואין לי רשות ולא לכל הבא מכחי ולא מכח כל אדם בין קרוב בין רחוק מיום זה והלאה לטעון ולערער על פלני בר פלני מחמת עסק כך וכך שמחלתי לו וכל מודעי ומודעי דמודעי ומודעי דנפקי מנו [מודעי] עד סוף כל מודעי שמסרתי ושעתיד אני למסור הכל מחלתי לפלני בר פלני בזוז אחד והזוז קיבלתי ממנו. וכך אמר פלני בר פלני מחילה זו כתבוה בשוקא וחתמוה בברא דלא תהוי כמחילה טמירתא ואחריות שטר מחילה זו קיבלתי עלי ועל יורשי אחרי כחומר כל שטרי מחילות ושטרי פסיקות ופשרות העשויות כתיקון חכמים מן [יומא] דנן ולעלם דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא כו׳:

שטר מתנה:

תקסא. זכרון עדות. כו׳: מחמת שרציתי ברצון נפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ונתתי לו ארבע אמות קרקע בחצירי במתנה ואנכם נתתי לו במתנה כך וכך תכשיטין או כך וכך בית במקום פלני במצרנא כך וכך מתנת בריא ולא כמתנת שכיב מרע מתנת עולמית. מתנה גמורה וחלוטה שרירא וקיימא דלא למיהדר בה לעלם ולא נשתייר לי וליורשיי במתנה זו כלום וכל מי שיבא מארבע רוחות העולם בן ובת אח ואחות קרוב ורחוק יורש ונוחל יהודי או גוי אוכל נכסיי ופורע חובותיי ויקום ויהנה ויערער וישתעי דין ודברים עם פלני זה מחמת מתנה זו שנתתי לו יהיו דבריו בטילים ושביתין וחשובין כחרס הנשבר דלית ביה משמשא ועלי לפצות ולהדיח אותו לפי שברצון נפשי נתתי לו מתנה זו ויהא לו רשות למשכן להחליף ולמכור ולהוריש וליתן במתנה לכל מי שהוא רוצה ואינש לא ימחה בידיה וכל כתב שיצא מתחת ידי או מתחת ידי הבאים מכחי כתב עברי רומי יוני ישמעאלי פרסי יהא בטל ומבוטל דלא למיעבד ביה דינא לא בדיני ישרי ולא בדיני אומות העולם וכל מודעי ומודעי דמודעי ומודעי דנפקי מנו מודעי עד סוף כל מודעי שמסרתי ושעתיד אני למסור כולם מכרתים לפלני זה בזוז אחד והזוז קיבלתי ממנו וכך אמר פלני זה מתנה זו כתבוה בשוקא וחתמוה בברא דלא תהוי כמתנה טמירתא ולא שיירתי לעצמי ולא ליורשיי אחרי לא דין ולא עירעור ולא טענה במתנה

וכו׳ ע״ש כמה שינוים מאשר היא לפנינו. ועבד זה מוצדק לעבדות ופטיר ועטיר וכו׳ עיין גיטין פ״ו ע״א ובפירוש רש״י. ועיין בערוך ערך מצהר וכו׳ פירוש אחר. סלכא כצ״ל. בכל משא ומתן מן מדינת

זו כלום מן יומא דנן ולעלם ואחריות מתנה זו קיבלתי עלי ועל יורשייי אחרי כחומר כל שטרי הודאות והלוואות העשויין כתיקון חכמים דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא מן ר׳ פלוני בר׳ פלוני לפלני בר פלני ככל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למיקניא ביה שריר וקיים: וחותמין שנים:

שטר מבירה:

תקסב. זכרון עדות. וכו׳. וכתבו וחתמו ותנו לפלוני בר פלני להיות בידו לזכות מחמת שנטלתי ממנו כך וכך זהובים טובים ושקולים הולכין בכל משא ומתן מן מדינה פלנית ומכרתי לו בהם כך וכך בית שלי או ספריי או דבר אחר ומקום פלוני מכירת עולמים מכירה גמורה וחלוטה שרירא וקיימא דלא למיהדר בה לעלם ולא נשתייר לי וליורשיי אחרי במכירה זו כלום ומכירה זו שמכרתי לו דרך ביאתה ויציארה תקרה ומעזיבה שבהן בית משפך מימיהם בור ודות ומחילות שבתוכם מתהום ארעא עד רום רקיעא עם מוצא ומבוא שלו ויש לו רשות על כך וכך שמכרתי לו לירש ולהוריש למשכן ולהחליף להשכיר ולהשאיל וליתן במתנה ולעשות כל מה שירצה ואילו מצרני החצר ובית זה מצד מזרח בתים שלום ומצד צפון דרך רשות הרבים וכן מצד מערב ומצד דרום. ובתוך תחומין הללו מכרתי חצר זו והבית שבה וכל מי שיבא ויערער מארבע רוחות העולם בן ובת אח ואחות קרוב ורחוק יורש ונוחל יהודי וארמאי ויקום ויהגה וישעון יהיו דבריו בטילין ומבוטלים וחשובין כחרס הנשבר שאין בו ממש ועלי ועל יורשי אחרי לפצות ולהדיח אותו מכל דין ועירעור בין בדיני ישראל בין בדיני האומות ולהעמידה בידו וביד יורשי אחרי ואחריות שטר מכירה זו קיבלתי עלי כחומר וכאחריות כל שטרי מכירות העשויות כתיקון חכמים מן יומא דנן ולעלם דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי. וקנינא. וכו׳:

מסירת מודעא:

תקסג. זכרון עדות. כו׳: איך פלני בר פלני מסר מודעא לפנינו ואמר שפלוני בר פלני יש לו עליו כך ממון ועושק אותי ואומר אם אתה עושה לי כך וכך אני אתן לך את ממונך ואם לא אעשה כך . . . . (ואנאסני) [ואנסני] ועכשיו אני אמסור מודעא לפניכם וכל מה שיבקש ממני אני אעשה היום ומחר אבטליה ואתבעיה בדינא מפני שבאונס אני עושה ושאלנו וראינו שאונסיה אונסא הוא בכן כתבנו שטר מודעא זה וחתמנו ונתננו לו לפלני בר פלני דליהוי בידיה לזכו: וחותמין תרי סהדי:

צוואת שכיב מרע:

תקסד. זכרון עדות כו׳: איך פלני בר פלני אמר לנו הזרקקו לי להכנס אצל איש אחד ושמו פלני בר פלני שהוא חולה וביקש לצוות את ביתו מחמת מיתה ונזדקקנו לו ונכנסנו אצל פלני בר פלני ומצאנוהו חולה ומוטל ולשונו ומילולו מוכנין בפיו יודע לאמר ולשמע ולישא וליתן כשאר בני אדם שמהלכין על רגליהם בשוק וצוה בפנינו מחמת מיתה וכך אמר אותו האיש חולה

פלנית כצ״ל. ואם לא אעשה כך וכך. . . כצ״ל. ועיין בא״ע סי׳ קל״ד בשם התשב״ץ.

הוא ונוטה למות ואין מי שיעשה רצוני ומשמש לפני עד שאני בחיים ויעשה לי כל צרכי אלא פלני בר פלני ולאחר מיתתי יטול כל מה שיש לי בשכר ששימש לפני ובאותה שעה מסר לו כל מה שהיה לו ושימש לפניו פלוני בר פלוני זה עד שעת פטירתו ומתוך אותו חולי נפטר לבית עולמו אותו פלני בר פלני וביקש ממני זה שטר צוואה זו בכן כתבנו וחתמנו ונתננו ביד פלני זה להיות בידו לזכות וקנינא כו׳:

קיום השטר:

הנפק הוא הנקרא מעשה ב״ד:

תקסה. אתקיים שטרא דנן לקדמנא במותב תלתא כחדא הוינא בי דינא דמתא פלנית וסהדותי כתיבי לעילא וקימותי מלתחת בחתמות ידי סהדי אילין דחתימין עלוהי פלני בר פלני דחתים בכתב ידיה ופלני בר פלני דחתים בכתב ידיה וסראתו פלני ופלני והעידו בפנינו שהוא כתב ידם אשרנוהו וקיימנוהו כדחזי: וחותמין שנים:

מתנת שכיב מרע:

תקסו. זכרון עדות כו׳: איך אנו החתומים למטה נכנסנו אצל פלני בר פלני וראינו שהיה חולה ומוטל במיטה ודעתו מיושבת עליו ולשונו ומילולו מובנין בפיו יודע לאמר ולשמוע ולישא וליתן על מיטתו כשאר אדם שמהלכין על רגליהם בשוק ופתח לפנינו פלני דנן וכך אמ׳ לנו הוו עלי עדים וקנו ממני בכל לשון של זכות מחמת שרציתי ברצון נפשי ונתתי לפלני זה כל נכסי שיש לי בבית ובחוץ הכל נתתי לו במתנה מעכשיו ושיירתי לעצמי כך וכך לשעת פטירתי ולאחר פטירתי וכל יורש שלי שיבא לירש כך וכך תנו לו דינר אחד מכך וכך וספור הוא מכל נכסיי אין להם רשות לא ליורשים ולא לקרובים ולא לרחוקים על פלני זה ולא על מתנתו כלום מחמת שברצון נפשי נתתי לו כך וכך מעתה ועד עולם. וקנינא כו׳:

שטר חוב:

תקסז. זכרון עדות. כו׳: מחמת שרציתי ברצון ונפשי בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפצה מחמת שיש לי עלי כך וכך זהובים טובים ושקולים ממטבע פלונית והם עלי בהלואה וברשו וקיבלתי עלי לפורעם לו ואיני פושעו ואיני משרפו ואיני שואל ממנו זמן אחר ומעכשיו נתתי לו ארבע אמות בחצירי במתנה מתנת בריא ולא כמתנת שכיב מרע ואגבם הרשיתיו והשלטתיו ומניתיו אפוטרופא על כל בעל חובות שלי ועל כל נכסי דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למיקני נכסין דאית להון אחריות כולהון יהון אחראין וערבאין לתופשם לגבות מהן שטר זה עד גמירא בחיי ובמותא ואפילו מגלימא דעל כתפאי ואם אסרב מלפרוע לו חוב זה בזמנו לאלתר יהא רשאי לכופני ולנונשי בכל ב״ד שירצה בין בדיני ישרי׳ בין בדיני האומות ולהשימני בערכאות של גוים ולהחרימני בשמי בין בפני בין שלא בפני בלא רשות ב״ד ואדם בעולם וכל מה שישים על סרבנותי הכל יגבה ממני וכל זמן ששטר חוב זה יוצא מתחת ידו או מתחת ידי הבא מכחו בדלא קרוע או דלא כתוב על גבו שפרוע הוא או שאין לי עדים נאמנים יהא נאמן עלי פלני זה ועל יורשיי אחרי הוא וכל הבא מכוחו כשני עדים ברורים בין בכולו בין במקצתו בלא דין ובלא

שבועה, ואני פורע חוב זה עד גמירא בלא שום טענה בעולם ואחריות וחומר שטר חוב זה קיבלתי עלי ועל יורשי כחומר כל שטרי הודאה והלואה העשויין כתיקון חכמים מן יומא דנן ולעלם דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא כו׳:

שטר הרשאה:

תקסח. זכרון עדות כו׳: בלא אונס אלא בלב שלם ובנפש חפיצה ונתתי לו ארבע אמות קרקע בחצירי במתנה מתנת בריא ולא כמתנת שכיב מרע ואנבן הרשיתיו והשלטתיו ומניתיו אפוטרופא על פלני בר פלני כדי לתופשו לדין וידון ויזכה ויערער ויוציא מידו כך וכך שיש לי עליו ויטול אותם לעצמו ומעכשיו יהא לו רשות לקבוע זמן ולבטל זמן ולמחאה מחאתה ולאתוואה אחוותא ולקומי חיובתא חכוותא ולהחרים ולגזור ולהשמיטו בכל ב״ד שירצה בין בדיני ישר׳ בין בדיני האומות ויהא פיו כפי וידו כידי וכוחו ככוחי ועשייתו כעשייתי וכל מה שמתענה לו מן זה הדין קיבלתי עלי בין לזכות בין לחובה וקנינא כו׳:

שטר הלואה למחצית שכר:

תקסט. זכרון עדות כו׳: וכתבו וחתמו בכל לשון של זכות כך קיבלתי מפלני בר פלני כך וכך זוזי בעיסקא דעמילנא ושריתנא וגריסנא בהון במובן ובזבוניה במישקל ומישרא וכל רווחים דמסייעין מן שמיא שקל פלני דין פלגא במאי דחזי ליה ממוניה ואנא במיעל וליאות ידי פלגא וכל דיאנא וחסרנא דהוי דרינן ליה תרטינן פלגא עליה ופלגא עלי וכבר קיבלתי שכר טורחי ועמלי ומעכשיו נתתי לו ארבע אמות בחצירי מתנת בריא ולא כמתנת שכיב מרע ואנכם הרשיתיו והשלטתיו ומניתיו אפוטרופא בין במטלטלי להיות אחראין וערבאין לפלני בר פלני עד שיגבה כל חובו ואחריות וחומר שטר זה קבילית עלי ועל ירתי בתרי להתפרעא מכל שפר ארג נכסין כולו ואפילו מגלימא דעל כתפאי וקנינא כו׳: ואם הוא בערבות. גם ר׳ פלני אמר לנא בו ביום הוו עלי עדים וקנו ממני וחתמו בכל לשון של זכות כי שעבדתי עצמי ונכנסתי בערבות בשביל פלני ואני אומר לפלני תן לו ואני קבלן וכל חומר דין קבלנות קבילית עלי ועל ירתיי ופלני בר פלני יהיה נאמן כשני עדים ברורים ולא אוכל לטעון לא מזוייף ולא פרוע ואחריות וחומר שטר כיס זה אני פלני הנפקד ואני פלני הערב קבלנו עלינו ועל יורשינו כאחריות וכחומר כל שטרי כיסים העשויין כתיקון חכמים דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא כו׳:

פריעת שטר חוב הוא שובר:

תקעא. זכרון עדות כו׳. מחמת שרציתי ברצון נפשי שקיבלתי ממנו כך וכך ממה שהיה בינינו ועכשיו אין לי עליו לא דין ולא מאמר ולא חרם ולא שבועה ולא גזירה לא לי ולא ליורשיי אחרי מחמת כך וכל מי שיבא מארבע רוחות העולם בן ובת אח ואחות רחוק וקרוב יורש ונוחל יהודי וארמאי שיערער ויטעון ויספר דין עם פלני מחמת ממון שקיבלתי ממנו עלי אני פלני לשנאה לדכאה למרקא ולשיזבא מכל דין ועירעור ובעמידו בחזקתו וכל כתב שיצא מתחת ידי יורשי אחרי על פלני זה מחמת ממון זה שקיבלתי ממנו כלום במילין ומבוטלין לא שרירין ולא קיימין אינון ודיבוריהן חשובים כחספא דלא למיעבד דינא בהון לא בדינא ישר׳ ולא בדיני האומות. וכל מודעי ומודעי דמודעי ומודעי דנפקו מנו מודעי עד סוף כל

מודעי שמסרתי (ושעתיד אני) ושעתיד אני למסור וקיבלתי עלי אחריות שובר זה כחומר כל שטרי שובר דלא כאסמכת׳ ודלא כטופסי דשטרי וקנינא כו׳:

שטר שותפות:

תקעב. זכרון עדות כו׳: ברצון נפשינו עשינו שותפות זה עם זה ושמתי אני פלני כך וכך ממון ואני פלני כך וכך ממון וקיבלנו עלינו לסחור מהן באמונה ולא בגזילה ובהכחשה ואין אנו מכסים זה מזה שום דבר בעולם וכל מה שירחם הק׳ לנו בשותפות נהיה שוין לחלוק בו בשוה הריוח וכל אחד יטול מקרן שלו וכל ריוח שיבא לנו מכל עשק ומכל סחורה ומשא ומתן הלואה או פקדון מכל דבר ומכל מציאה נהיה שוים להלוק הריוח והקרן בשוה ויטול כל אחד ואחד את שלו ואחריות שטר שותפות זה קיבלנו עלינו ועל יורשינו ועל נכסינו מקרקעי ומטלטלי בחיים ובמות כחומר כל שטרי שותפות העשויין כתיקון דלא כאסמכתא ודלא כתופסי דשטרי. וקניניא כו׳:

שטר פשרה:

תקעג. זכרון עדות. מחמת שרציתי ברצון נפשי ונטלתי וקבלתי ממנו ונתפייסתי עם פלני ממה שהיה לו ממני ולא נשתייר לי אצלו שום דבר שבעולם לא מן שווה זוז ולמעלה ולא מן שווה זוז ולמטה ושום טענה אין לי מחמת כך וכך שהיה לי עם פלני זה לא קול ולא טענה ולא שבועה ולא חרם ולא גזירה מן היום ועד עולם וכל מי שיבא ויערער על פלני זה מחמת דבר יהיו דבריו בטילין ומבוטלין ואין בהם ממש שלא לעשות דין עם שום אדם בעולם וכל מודעי ומודעי דמודעי ומודעי דנפקי מנו מודעי עד סוף כל מודעי מה שמסרתי ומה שעתיד אני לעולם נתפשרתי לפלני זה ואחריות שטר זה קיבלתי עלי ועל יורשי אחרי וקנינא כו׳: וחתמי תרי סהדי:

שטר משכנתא:

תקעד. זכרון עדות. מחמת שרציתי ברצון נפשי ונטלתי וקיבלתי ממנו כך וכך דינרין והשכנתי בהם כך וכך ואין לי רשות על זה כך וכך שמשכנתי לו להשכיר ולהחליף ולמכור וליתן במתנה לשום אדם בעולם עד שאפרע לו ממונו כך וכך ואין אני פושעו ואין אני שואל ממנו זמן אחר עליהם וקיבלתי אחריות ממון זה עלי ועל ירתי בתריי כחומר כל שטרי משכונות והלוואות דלא כאסמכת׳ ודלא כטופסי דשטרי. וקנינא כו׳: שריר וקיים. והותמין שנים: חזק:

תקנות הקהל:

תקעה. **מצאתי כתוב. מקום שיש בו חרם של ב״ד אם יעבר איש דרך לשם ובא** אחר והזמינו לדין על פי חרם בפני עדים אפי׳ בשוק חלה עליו החרם עד שיבא לטעון בב״ד ואפילו בלא עדים דלא איברו סהדי אלא לשקרי. אלא שאין כותבין סרבנות אלא בעדים. ואחרי טענותם אם רצה הנתבע ילך לדרכו ועל תובע לחזור אחריו לשלוח לו פסק דין:

מצאתי כתוב מקום שיש בו וכו׳ הוא בשו״ת מהר״ם סר״ב. תקנת שתקן ר״ת באגודת בני

תקנו. והחרם. ששם רבינו שלא לישא שתי נשים אין להתירה רק במאה אנשים משלש קהילות משלש ארצות כגון אניוב נורמדיאה צרפת. גם אותם לא יסכימו עד אשר יראו טעם מבורר להתיר. ושתהא כתובתה צרורה ומונחת ביד נאמן במעות או במשכנות: והחרם שמקבלים איש ואשה צריך כמו כן מאה להתיר. אבל אין [צריך] משלש ארצות: ותשומת יד בלא קבלת חרם יש הרם קדמוניות לקיים התשומת יד. אך יש להתירה בשלשים (ובטלן) [ובכולן אין רשאין להתיר] עד שיראו טעם מבורר להתיר: וכשאדם מזמין את חבירו לדין וחבירו מסרב אין יכול לבטל לא תפילת יוצר ולא תפילת מנחה עד שיבטל ג׳ פעמים תפילה: וכשיש שתי בתי כנסיות בעיר או יותר אין יכול לבטל כי אם בבית הכנסת שהנתבע מתפלל אך כשביטל שלש תפילות יכול לבטל כולן: ואם אדם משאיל בית הכנסת לרבים ויש לו ריב ומצה לאחד מהן אינו רשאי לאוסרה לאיתו אדם אם לא יאסור לכולן: ומי שאבדה לו אבידה יש כח בידו להבריה הקהל להושיב שליח ציבור עד שיכנסו כולן בחרם שכל מי שיודע ממנה שום דבר שיאמר לו ואין אדם יכול לדחות התובע לומר לא אכנס בחרם אך אבא (לך) [עמך] לדין. וכן נמצא בספר ברזילי כי תקנות גאונים היא: ואם עושין בני העיר תקנת עניים או תקנות אחרות והרוב מתרצין בדבר מן המהוגנים אין האחרים רשאים לבטל התקנה ולומר אבא לב״ד כי אין ב״ד לישב בדבר כי הכל לפי ראות טובים העיר כמנהג קדמונים. או כפי צורך שעה: וגם אין לנפקד לעכב ספרים הנפקדים אצלו בשביל שום תביעה שיש לו על המפקיד. מכל זה יש חרם של קדמונים. הוסיף כל פקדונות שלא לעכב רק מלמד תינוקות יכול לעכב ספר שלומד בו ולא דבר אחר: ואיש שהטילו עליו מתנה ובאו לגבותה על יד הפקיד או השר אין לו להזמין המטיל לב״ד או המגבה עד שיפרע מעות או משכונות ואז יוכל להזמין לב״ד מי שעשה לו שלא כדין: ואפי׳ קודם שיפרע אם רואה שעושה לו שלא כדין וכשורה יש לו כח להיות קובל עליו בלא ב״ד עד שיעשה לו לפי ראות עיני הקהל. שאם לא כן יקח כל אשר לו על ידי גוים ויאמר כי בעבור המתנה הוא לוקה: ואם אנשי כפרים שאין להם בעירם מניין באים במקום קהילה ביום כיפור ומביאין נירותם שקורין ציריייש. יניחנו לבית הכנסת. כי חרם יש בדבר. ואם עשה שנים האחד יניח. והאחר ידליק במקום שמתפלל ביחיד: וכל הנדרים שאדם נודר בבית הכנסת. ישלם באותה העיר כמנהג אנשי העיר ותקנתם אם יש שם מניין קבוע: ומשנכנס אדר עד הפורים. כל העובר דרך עירות וכפרים אם יש מניין קבוע יש חרם קדמונים לפרוע מעות להלק לעניי אותה העיר. אם יתבעם לו אחד מאנשי העיר. ואם הוא תובעם פטור מהרם: ואם יש בבית הכנסת מניין מצומצם והתחיל החזן להתפלל אין אחר מהן רשאי לצאת עד שיגמור החזן תפילתו. ואם עבר ויצא והתחיל קדיש או קדושה מאחר שהתחיל יגמור בלא מניין:

עד כאן העתקתי מכתיבת יד החבר ר׳ משה מברינא:

צרפת סי׳ תתרכ״ב. והחרם ששם רבינו (הוא רבינו גרשון) שלא לישא שתי נשים וכו׳ ע״ש בסימן הנ״ל, ועיין במרדכי פרק החולץ סי׳ ל״א. צריך כמו כן מאה להתיר אבל אין צריך משלש ארצות כצ״ל גם זה שם. ובכלן אין רשאין להתיר עד שיראו וכו׳ כצ״ל וכן הוא שם. וכשאדם מזמין את חבירו לדין וכו׳ ע״ש בתשובה הנ״ל. וכשיש שתי בתי כנסיות וכו׳ אך כשביטל וכו׳. ואם אדם משאיל וכו. ע״ש. אך אביא עמך לדין כצ״ל וט״ס יש שם ע״ש. ואם עושין בני העיר תקנות עניים או תקנות אחרות וכו׳ שם. ועיין בחדושי הריטב״א על ע״ז ל״ו ע״א ד״ה כתוב בשם הרב רבינו יונה ז״ל ושמעינן מהכא וכו׳ דכל תקנה שרוב הצבור והוא החשוב במנין ובחכמה הסכימו לזה וכו׳ ועיין בשו״ת תשב״ץ ח״א סי׳ קכ״ג מה שהאריך בזה. ועיין בשו״ת הרשב״א סי׳ תשס״ש. וגם אין לנפקד לעכב ספרים וכו׳. הוסיף כל פקדונות וכו׳ ושם איתא והוסיף ר״ת על זאת הגזירה כל

ועוד אמרי' כי יש חרם שלא לבטל תפילה בשבת ויום טוב בשום דבר אם לא ביטל כבר ג' תפילות. ואם בשביל תקנת הקהל אף לכתחילה מותר:

סליק.

הפקדונות וכו' ע"ש. ועוד אמרינן כי יש חרם שלא לבטל תפלה בשבת ויו"ט וכו' ואם בשביל תקנת הקהל וכו' כן היא ג"כ בתשובה הנ"ל. סליק.

עד כאן מצאתי בכ"י אשר לפני: ואליך ה' נפשי אשא. לבי ובשרי ירננו לאל גומר עלי שהחיני וקימני וזכני ברחמיו המרובים לראות את הסגולה הנפלאה לאחד מגדולי הראשונים אשר היה עד כה ספון ונעלם בבתי כלאים. לא שזפתו עין רואה יצא לאור עולם כלול בהדרו. עם הערות ותקונים רבים והגהות ממני. ע"י נדיבי עמנו חברת "מקיצי נרדמים". כן יזכני ה' בחסדו ובטובו הגדול להוציא לאור את שאר כתבי תורה העצורים תחת ידי להגדיל תורה ולהאדירה. אמן ואמן.

לייפציג, יום ו' עש"ק כ"ח ימים לחדש ניסן שנת **תרנ"ד** לפ"ק.

שמעון הלוי איש הורוויץ.

מספר האותיות עם התגים ע״פ כ״י מחזור ויטרי.

(לצד 674 — 683)

א	ז׳ תאגין.	ז׳ פעמים
ב	דתלתא תאגין.	ד׳
ג	דד׳ תאגין.	
ד	דד׳ תאגין.	ד׳
ה	דלא דבקין ואית לה ארבעה קרני.	ש״ם
ה	דחד קרנא ודבקין.	י״ח
ו	דמדלי רישיהון ועקים כרעיהון.	ל״ח
ז	דמזייני באמצעיתא	י״ד
ח	(א) תלתא קרני תרין לאחוריהון וחד לקדמיהון.	כ״ח
ח	(ב) דפתיא.	ל״ז
ט	דד׳ זיוני.	ס״ז
י	דעקים כי כף.	ס״נ
כ	דנ׳ זיוני.	נ״ה
ל	דד׳ קרני.	ע״ז
ל	דאריך קדליהון ותניהון נחית מן קדליהון ובהדי קדליהון מחית לתחת כרישיה דיו״ד.	כ״ו

מ	דנ׳ זיוני.	ל״ט פעמים
ם	דלא דבקין ונ׳ תאגין אית להון.	ק״נ
נ	דעקים בזנביה.	נ׳
ן	דעקים רישיהון ולא מזייני.	ט״ז
ס	דד׳ זיוני ולא דבקין.	ס״ז
ע	(א) דעקים בזנביהון לבתרוי.	ח׳
ע	(ב) דעקים רישיהון לבתרוי.	ו׳
ע	(נ) דתלי כתר רישיהון.	י״ז
פ	(א) דה׳ זיוני.	ס״נ
פ	(ב) דלא מזייני ופומהון מעיל לניו.	קצ״א
ף	(א) דד׳ זיוני.	י״א
ף	(ב) מעיל פומיהון לניו.	
צ	דה׳ זיוני.	
ץ	דה׳ זיוני.	ח׳
ק	דנ׳ זיונין ולא דבקין.	קס״ה
ר	דב׳ קרני ק״נ. ושארא חד קרנא.	
ש	דז׳ קרני.	נ״ב
ת	דמידלי רישיהון מכולהון.	כ״ב

- צד 675 שורה 18 צריך להיות אות (ג) אחר העי״ן.
- 677 - 24 צ״ל ח׳ דפתיא במקום י׳ דפתיא.
- 678 - 24 צ״ל אות (ג) אחר העי״ן.
- 681 - 1 צריך להוסיף אות (ב) אחר העי״ן.

צורות האותיות עם תגיהון

כמו שנמצאו בכתב יד מחזור ויטרי

א ב ג ד ה ו ז ח (א) ח (ב)

ט י כ ך ל מ ם נ ן ס

ע (א) ע (ב) ע (ג) פ (א) פ (ב)

ף (א) ף (ב) צ ץ ק ר ש ת ה

שייך לצד 649 הלכות מזוזה.

א) פֿה דפן פ. ב) חית דתרה ח. ג) טית דהסכמה ט.

ד) ק. ה) ט. ו) פ. ז) ט.

שייך לצד 655:

צורת הטית: א) ט. ב) ט. ג) ט. ד) ט.